

Jyrki Pietilä

KIRJOITUS, JUTTU, TEKSTIELEMENTTI

Suomalainen sanomalehtijournalismi juttutyypin kehityksen valossa printtimedian vuosina 1771-2000

OSA 1

Vaihduksissa.

(Kirje Kuopiosta.)

Kirjoittako rouva Gauth ruohtin kielellä?

Käsitettiin oli luudessa Salvoosia... Kirjoittako rouva Gauth ruohtin kielellä? En ole nähnyt... Kirjoittako rouva Gauth ruohtin kielellä? En ole nähnyt... Kirjoittako rouva Gauth ruohtin kielellä? En ole nähnyt...

N:o 14. Tidningar. Utgifne Af et Sällskap i Åbo. Den 31 Julii 1771.

Min Gerre. Det är berömligt at Si walar över Över... Min Gerre. Det är berömligt at Si walar över Över... Min Gerre. Det är berömligt at Si walar över Över...

KISUOMALAINEN is yhdestä kaupungista stuu Jämsänjokilaaksossa

houkuttelee Jämsässä ja Jämsänkoskella enemmän kuin Pirkanmaa, rat katso Jyväskylän ajavan tarpeeksi seudun asioita.

Maaliskuun maanantaia valokuvia... Keskisuomen asukasluvu kasvoi... Jyväskylä, Jyväskylän maalaiskunta, Muurame ja Uurainen...

KAK JOKIRINNAKKA HA LJOVE.

Keski-Suomen asukasluvu kasvoi

Jyväskylä, Jyväskylän maalaiskunta, Muurame ja Uurainen... Keski-Suomen asukasluvu kasvoi... Keski-Suomen asukasluvu kasvoi...

Table with 2 columns: Location and Population. Locations include Jyväskylä, Jyväskylän maalaiskunta, Muurame, Uurainen, Jämsä, Järvenpää, Kerävyhti, Kouvola, Kurikka, Lappeenranta, Lohja, Mäntsälä, Nurmijärvi, Rauma, Rovaniemi, Seinäjoki, Tampere, Turku, Vaasa, Vaivastalon, Yläne.

PERJANTAINA 31.12.1999

Varma otsi M-seuralaista

Ulkomaanostajan... Varmasti on... Varmasti on... Varmasti on...

TALOUS

Keski-Suomessa vaihdettu viikkakaasi

Märta Ojan... Keski-Suomessa vaihdettu viikkakaasi... Keski-Suomessa vaihdettu viikkakaasi...

SYKE

Muori poppari

Neiti Sohlberg: "Siinä... Muori poppari... Muori poppari... Muori poppari..."

Vaihdetoi

minä tahdon näyttää, etten... Vaihdetoi... Vaihdetoi... Vaihdetoi...

Neiti Sohlberg:

"Siinä... Neiti Sohlberg... Neiti Sohlberg... Neiti Sohlberg..."

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 111

Jyrki Pietilä

KIRJOITUS, JUTTU, TEKSTIELEMENTTI

Suomalainen sanomalehtijournalismi
juttutyyppeiden kehityksen valossa
printtimedian vuosina 1771- 2000

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston Villa Ranan Paulaharjun salissa
marraskuun 22. päivänä 2008 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2008

KIRJOITUS, JUTTU, TEKSTIELEMENTTI

Suomalainen sanomalehtijournalismi
juttutyyppeiden kehityksen valossa
printtimedian vuosina 1771-2000

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 111

Jyrki Pietilä

KIRJOITUS, JUTTU, TEKSTIELEMENTTI

Suomalainen sanomalehtijournalismi
juttutyyppeiden kehityksen valossa
printtimedian vuosina 1771-2000

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2008

Editors

Raimo Salokangas

Department of Communication, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo, Marja-Leena Tynkkynen

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Jyväskylä Studies in Humanities

Editorial Board

Editor in Chief Heikki Hanka, Department of Art and Culture Studies, University of Jyväskylä

Petri Karonen, Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä

Matti Rahkonen, Department of Languages, University of Jyväskylä

Petri Toiviainen, Department of Music, University of Jyväskylä

Minna-Riitta Luukka, Centre for Applied Language Studies, University of Jyväskylä

Raimo Salokangas, Department of Communication, University of Jyväskylä

URN:ISBN:978-951-39-3454-5

ISBN 978-951-39-3454-5 (PDF)

ISBN 978-951-39-3401-9 (nid.)

ISSN 1459-4331

Copyright © 2008, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2008

Karinille

ABSTRACT

Pietilä, Jyrki

Written Item, Story, Text Element. Finnish print journalism in the light of the development of journalistic genres during the period 1771-2000

Jyväskylä: University of Jyväskylä 2008, 779 p.

(Jyväskylä Studies in Humanities

ISSN 1459-4331; 111)

ISBN 978-951-39-3454-5 (PDF), 978-951-39-3401-9 (nid.)

English summary

Diss.

The key concept of this dissertation is the journalistic genre. The concept of genre has previously been used in other areas of research such as literature studies.

Based on previous analyses and professional journalistic practice, this study first distinguishes seven basic genres of print journalism: news story, background article, report, reportage, interview, editorial and column. The empirical analysis follows the development of these genres, in some cases over a couple of centuries as some of them, at least in an embryonic form, can be considered to have come into being along with the infancy of journalism in Finland in the 1770s. The last of the basic genres to have taken root here is the background article, which did not finally appear until the turn of the 1960s and 1970s.

This dissertation is an historical study which seeks to outline the main lines of development of the verbal idiom of Finnish print journalism according to genre. It then proceeds to a periodisation covering a long time span (1771–2000), which constitutes the main result. On the basis of the material, comprising altogether 52 newspapers, the development of Finnish print journalism can be divided into six periods, the last of which is entitled "The Age when Story, Picture and Layout Met: from the depression of the early 1990s to the 21st century". As this title shows, this study also addresses the question of the recent further increase in the visual component of print journalism.

Over the course of time, journalism also appears to have been influenced by many different factors: for example, the general development of society, the increased speed of travel and data communications, the competitive challenge of rival newspapers and other media, the rapid advances in newspaper production technology and the increased professionalism of journalists. The impact of these factors has varied according to the time and the genre concerned.

The significance of foreign influences on Finnish print journalism seems to have been much greater than might be deduced from previous research. From the time when the first newspaper was published here, this small and largely peripheral country has drawn inspiration from the models of pioneering countries in journalism like Britain, France, Germany, and since the end of the 19th century to an ever-increasing extent the USA.

Keywords: journalistic genre, journalistic pattern language, print journalism, newspaper, history of journalism, media history

Author's address	Jyrki Pietilä Sukkavartaankatu 6 A 33100 Tampere
Supervisor	Professor Raimo Salokangas Department of Communication University of Jyväskylä
Reviewers	Docent Pirkko Leino-Kaukiainen Department of History University of Helsinki Editor, Ph.D. Pekka Mervola Keskisuomalainen Jyväskylä
Opponent	Editor, Ph.D. Pekka Mervola

Lukijalle

Tämä tutkimus rakentuu journalistisen genren eli arkikielisemmin juttutyypin käsitteen ympärille. Ensi tuntuman genre-kysymyksiin sain taannoin Helsingin yliopistossa kirjallisuustiedettä opiskellessani. Sitten, työvuosinani, tulin käsitelleeksi genre-aihepiiriä journalismikouluttajana. Esimerkiksi Tampereen yliopiston tiedotusopin lehtorina pyöritin 1980-luvulla vuosikaudet luentosarjaa Journalismin muotokieli, ja pohdin tällöin journalistisen genrelogian syntyjä syviä.

Elämäni kolmannessa yliopistossa, Jyväskylän, päädyin viime vuosituhannen lopun tutkijaseminaareissa raikkaaseen ja kannustavaan ilmapiiriin, jossa innostuin käymään käsiksi väitöskirjatyöhön. Tunsin entisenä humanististen tieteiden opiskelijana hengittäväni nyt kevyemmin – saatuani vähän aiemmin sisään hienoisen yliannostuksen ylliraskasta yhteiskuntatieteellistä ilmaa.

Lähdin tuolloin 1990-luvulla toden teolla keräämään aineistoa. Muun muassa haastattelin lähemmäs pariakymmentä toimittajakonkaria seitsemässä eri kaupungissa. Kirjoitustyöhönkin jo pääsin kunnolla käsiksi.

Sitten ilmaantui tutkijantielleni jarruttavia tekijöitä. Runsaasti matkustelua sisältävän yrittäjän työn, perhe-elämän sekä tutkimusharrastuksen yhdistäminen alkoi tuntua mahdottomalle. Päätin jatkaa tutkimustani vasta kun edellytykset ovat paremmat. Tämä hetki tuntui vuonna 2004 koittaneen. Yhden alkupotkun uudelle startilleni antoivat Tampereella tuolloin järjestetyt mediatutkimuksen päivät. Pidin niillä – professori Raimo Salokankaan puheenjohtamassa työryhmässä – alustuksenkin. Sen myötä tulin testanneeksi, millaista vastakaikua tutkimussuunnitelmani alan valistuneessa yleisössä herättää.

Väitöskirjan voi tehdä sujuvasti ja vaikeasti. Tulin valinneeksi jälkimmäisen tien. Kun viisaampi tietää jo proseminaariesitelmää laatiessaan, että tämä paperipa se on alkusoitto tulevalle väitöskirjalleni, niin olen tehnyt toisin. Olen vaihtanut eri oppinnäytevaiheissa oppiainetta, tiedekuntaa, yliopistoa ja yliopistokaupunkia. Teoreettisen filosofian gradu 1970-luvun puolivälissä Helsingissä, tiedotusopin lisensiaatintutkimus 1980-luvun alkaessa Tampereella, ja nyt uudella vuosituhannella journalistiikan väitöskirjatutkimus Jyväskylässä.

Mihin lokeroon tämä tutkimus tulisi sijoittaa?

Itse sanoisin, että tämä on historioivaa journalismintutkimusta. Kun utelin oikeaa termiä professori Raimo Salokankaalta, hän oli empiväinen. Mutta kun arvoisa työnohjaajanikaan ei näemmä keksinyt parempaa nimikettä, niin tämä sitten olkoon sitä: historioivaa journalismintutkimusta. Sillä niin historiaa kuin rakastankin, historian tutkija

en ole. Olen journalismintutkija, jonka huomio ainakin tässä tutkimuksessa suuntautuu voittopuolisesti menneeseen.

Tutkimusaiheeni ja -orientaationi suhteen olen kieltämättä kokenut itseni melko yksinäiseksi. Taannoinen kansallinen suurpanostus, ns. SSLH-projekti, on tuottanut vankan lehdistöhistoriallisen perustietopankin. Samalla se on voinut synnyttää väärää tuudittautumista sen luulon varaan, että maamme lehdistöhistoria olisi loppuun kaluttu. Ei todellakaan ole – varsinkaan jos puhutaan journalismin historiankirjoituksesta.

Yksinäisyudentunteeni tutkijana on kuitenkin hieman hellittänyt, kun olen oivaltanut, miten jännittävällä tavalla olen päässyt samoamaan samoille poluille monien muiden tutkijoiden kanssa. Esimerkiksi olen tallonut samoilla jäljillä Eino Suovan kanssa tutkikellessäni Aurora-seuran lehden juttuantia tai T. K. Otavan kanssa tutustuessani Suomenkielisten Tieto-Sanomien ja Anders Lizeliuksen uraa uurtaviin uutisointeihin. Olen kuulostellut, mitä O. W. Louhivuori, Kaarlo Nieminen ja Jyrki Vesikansa ovat lausuneet Uuden Suomen ja sen edeltäjälehtien journalistisesta annista, mitä Alli Rytkönen Päivälehdessä nuorten journalistileijonien aikaansaannoksista, mitä Aarre Heino tai Yrjö Larmola Eino Leinon pakinoista tai mitä Pentti Salmelin varhaisen työväenlehdistön vaiheista. Olen kokenut olevani yksi lenkki niiden ihmisten pitkässä ketjussa, jotka ovat ottaneet tehtäväkseen hahmottaa maamme lehdistön ja journalismin historiaa.

Tutkimukseni on enimmältään empiiristä työtä: sanomalehtien tarkastelua ajanjaksolta 1771–2000. Esimerkiksi arkistojen penkomisen olen tietoisesti jättänyt vähemmälle. Kansalliskirjaston digitaalinen sanomalehtikirjasto on ollut mainio apuväline, kun on kyse 1890-luvun alkuun mennessä ilmestyneistä lehdistä. Tosin tässäkin aineistossa on valitettavia pikku puutoksia – ja lähemmäksikin omaa aikaamme aineiston soisi ulottuvan.

Kaikkiaan vanhojen lehtien keho paperi, huono ladonta- ja painatusjälki, edelleen mikrofilmeiltä vastaan iskevä puutteellinen jäljentämisyöntö sekä vanhan teollisuuskaupungin yliopistokirjaston antiikkiset lukulaitteet ovat heittäneet peliin haasteita. Lehtivalikoimissakin – ainakin jossain sisämaassa – on ammottavia aukkoja. Matkoja Kansalliskirjastoon olen tutkijana ollut pakotettu tekemään turhankin usein. Toivoisinkin, että kansakunta Suomi yliopistoinen kunnioittaisi enemmän lehtiään ja lehtineekereitään pitämällä paremmin tutkijoiden saatavilla journalistisen työn keskeiset aikaansaannokset, kuten sanomalehdet.

Tämä opus on paksuhko. On ollut vaihtelua päästä hetkeksi vapaalle siitä mitaankirjoittamisen ainaisesta paineesta, joka säätelee 2000-luvun alun journalismin praksista. Lukijaa helpottaakseni olen kuitenkin pyrkinyt otsikoimaan mahdollisimman havainnollisesti, laatinut kunkin empirialuvun loppuun yhteenvedon sekä tarjonnut lopussa lehtihakemiston.

Olen kiitollisuuden velkaa tavattoman monille henkilöille.

Jo tämän työn alkusuoralla sain arvokkaita näkemyksiä eräiltä haastattelemltani journalismin grand old maneilta ja ladyilta, joista yli puolet on nyt edesmenneitä. Kainis kiitokseni haastattelutuokioista Salama Hirvoselle, Esko Keräselle, Jaakko Korjuk-selle, Erkki Laatikaiselle, Erkki Lehtolalle, Allan Liuhalalle, Per-Erik Lönnforsille, Veikko Löyttyniemelle, Reino Myöhäselle, Simopekka Nortamolalle, Antero Okkoselle, Pentti Salmelinille, Raimo Seppälälle, Mauri Sirnölle, Eero Syväselle ja Erkki Teikarille.

Erityismaininnan ansaitsee mitä kärsivällisin työnhajaajani Raimo Salokangas, painavia ajatuksia pienin elkein lausuva professori. Hänen kommenttiansa suuri painoarvo kumpuaa siitä, että hän on säilyttänyt vuosikymmenestä toiseen aidon intohi-

mon tutkia myös itse. Dosentti Touko Perkon muistan miehenä, joka oli ystävällisesti vetämässä minua jyvaskyläläisen tutkijayhteisöön. Dosentti Pirkko Leino-Kaukiainen ja päätoimittaja FT Pekka Mervola antoivat esitarkastajina tärkeän panoksensa. Mervolan oma uraa uurtava tutkimus maamme sanomalehtien ulkoasun kehityksestä on kulunut SSLH-projektin keskeisten teosten lailla kotikirjastossani miltei hiirenkorvalle.

Juhani Vesikko, ennakkoluuloton ja työtä pelkäämätön kustantaja, pani opuksen bitit sitten taittoprosessissa ratkaisevalla tavalla puihin. Parhaimmat kiitokseni.

Kuten lähdeluetteloni pitkäkö listaus käydystä kirjeenvaihdosta sekä suorite-
tuista haastatteluista osoittaa, en voi kuvitellakaan voivani luetella tässä kaikkia auttajiani. Siis esitettäköön täten ensinnäkin kollektiivinen kiitos heille kaikille. Ja sitten – erityiskiitokseni ansaitkoot henkilöt, joita olen tullut kestovaivanneeksi. Heitä ovat ainakin Matti Bergström, Jyrki Haikonen, Sakari Kiuru, Seppo Kononen, Kyösti Lamminpää, Lars Landgren, Allan Liuhala, Timo Mikkilä, Risto Pynnönen, Juha Ranta, Sirpa Sainio, Pentti Salmelin, Raimo Seppälä, Eero Syvänen, Erkki Teikari, Jyrki Vesikansa, Ossi Viita, Pentti Vuorio ja Henrika Zilliacus-Tikkanen. Kiitokseni myös kestovai-
vaamalleni Helsingin kaupunginkirjaston iGS-tietopalvelulle, jonka professionaalit tiedonkaivajat osoittautuivat monet kerrat ylen arvokkaiksi, kun halusin tietää analysoimieni juttujen erinäisistä taustoista.

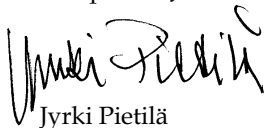
En voi kehaista, että arvon akatemitahi pääkaupungin pääpääomat olisivat nähneet hankkeeni tukemisen arvoiseksi. Mutta oivana kompensaatona pidän – lämpimästi kiittäen – sitä, että Emil Aalosen säätiö tuki tätä hanketta sen varhaisimmassa suunnitteluvaiheessa, sekä Kunnallisneuvos C. V. Åkerlundin säätiö ja Jyvaskylän yliopisto työntöapua antaen urakan tiukimmissa ylämäissä.

Kiitän erinäisiä lehtiä siitä, että olen voinut rahoittaa kallista tutkimusintohimoani lukuisin tutkimusaiheesta kummunnein populaariartikkelein. Ei olekaan pahitteeksi operoida journalistin ja journalismintutkijan kaksoisroolissa. Näin ei journalismin praksis pääse unohtumaan.

Insinöörejä usein piikiteltyäni riennän heitä myös kiittämään. Ilman tietokonetta – kuvitelkaa – tämä työ olisi tuskin valmistunut elinaikanani. Kunnioitukseni remington-aikakauden tutkijasankareita kohtaan onkin koko ajan kasvanut. Samaten tuntuu yhä hauskemmalta ajatella, että Marshall McLuhan, suuri avantgardisti, julisti vielä 1960-luvun puoliväliä lähestyessä, miten ”kirjoituskone yhdistää luomisen ja julkaisemisen ja saa aikaan kokonaan uuden suhtautumisen kirjoitettuun ja painettuun saan”.

Kiitän kannustuksesta, ääneen lausutusta tai muutoin vain ilmassa niin vahvana leijuneesta, läheisiäni ja ystäviäni.

Tampereen Juhannuskylässä lokakuussa 2008

Jyrki Pietilä

jyrki.pietila@moniviestinta.fi

SISÄLLYS

ABSTRACT
LUKIJALLE

OSA 1

1	JOHDANTO	13
1.1	Journalismin tutkimus viestinnän tutkimuksen laajoilla lakeuksilla.....	13
1.2	Hieman paikannusta: tämä tutkimus journalismin tutkimuksen kentässä	16
1.3	Journalismin muotokieli, juttutyypit ja genre	22
1.3.1	Pari sanaa aiemmista tarkasteluista.....	24
1.4	Genre eräillä muilla tutkimusaloilla	27
1.4.1	Genre kirjallisuudentutkimuksessa	27
1.4.2	Genre kansanperinteen tutkimuksessa	31
1.4.3	Genre elokuvantutkimuksessa	32
2	KATSAUS TÄHÄNASTISIIN HAHMOTUKSIIN - KOHTI ESIYMMÄRRYSTÄ	35
2.1	Juttutyypien alustava hahmotus	35
2.2	Perusjuttutyypit	41
2.2.1	Uutinen	42
2.2.2	Taustajuttu	53
2.2.3	Selostus	57
2.2.4	Reportaasi	60
2.2.5	Haastattelu.....	69
2.2.6	Pääkirjoitus	73
2.2.7	Pakina	76
2.2.7.1	Kolumni	82
2.3	Jälkikirjoitus: muita juttutyyppejä ja nimikkeitä.....	87
3	YLEISTÄ LEHDISTÖHISTORIALLISTA TAUSTAA SEKÄ TUTKIMUKSEN TAVOITTEET, AINEISTO JA MENETELMÄT	89
3.1	Suurin linjoin: sanomalehden kehitys kustaviselta ajalta uuden milleniumin koittoon.....	89
3.2	Tutkimuksen tavoitteet, aineisto ja menetelmät.....	95
4	UUTINEN: KOEKAPPALEESTA SARJATUOTANTOON	98
4.1	Ihka ensimmäinen uutinen.....	98
4.2	Ensimmäinen onnettomuusutinen	101
4.3	Amerikanuutisia, suomeksi	105
4.4	Kreikka-uutisointi: sananvapauden rajojen testi.....	110
4.5	Tiedotus ja uutinen: yhtä ja samaa	116
4.6	Tendenssiuutisia - ei uutisrikkamaa	119
4.7	Suometar: maaseutukirjeiden pioneeri.....	125
4.8	Kuulumisista uutiseen: uutisesta välttämättömyyskapine.....	133
4.9	Uutisia nopeammin, uutisia kauempaa	139

4.10	Hyviä ja huonoja uutisia keisarista	144
4.11	Onnettomuus uutinen silminnäkijähavainnoin	152
4.12	Olympialaiset 1912: pikajemyutisia juoksuradalta, ja selostusta perässä.....	158
4.13	Tosi talous uutinen: maan kaikkien aikojen kavallus	163
4.14	Uutta länsirintamalta – wirallisin tiedonannoin	167
4.15	Etusivun onnettomuus uutisia, valokuvien.....	172
4.16	Poliittisia rikosuutisia Pohjanmaalta	179
4.17	Blitzkrieg ja salamauutisten vuolas virta	185
4.18	Uutisia sotasyllisyysoikeudenkäynnistä – eli kun korseletti kiristi	190
4.19	Uutisia veljeskansan kohtaloista vahvoin värityksin	199
4.20	Rikosskuoppi, human interestiakaan unohtamatta.....	205
4.21	Vaali uutisia vaalipropagandalla höystettynä.....	211
4.22	Toimittajat raunioilla: eivät kirjureita, eivät terapeutteja	219
4.23	Urheilua ja doping-urheilua.....	225
4.24	Täyteläistä talousjournalismia – ja sitten?	231
4.25	Yhteen veto: näin kehittyi uutinen.....	239
5	TAUSTAJUTTU: UUTISEN JATKE, UUTISEN LISÄ	245
5.1	Maan-piirin osia ja waltakuntia.....	245
5.2	Walistunut Greekkalaisten kansa, ja eräitä muita.....	247
5.3	Tekniikkaa ihmisen parhaaksi	250
5.4	Hultin ja Holsti: tulkitsevat ulkomaantoimittajat	254
5.5	Aikaisempia haaksirikkoja	259
5.6	Pääkirjoitussivu, lehden sydän – ja neliöitä	261
5.7	Mitä sodasta seuraa?	264
5.8	Katsauksia ja tilastoja	266
5.9	Uusi vuosikymmen, uusia kaupunkejakin	269
5.10	EEC-sopimus: mitä se on?	270
5.11	Tuorein kehitys: graafaten ja googlaten	272
5.12	Yhteen veto: näin kehittyi taustajuttu.....	278
6	SELOSTUS, SÄHKÖISTEN VIESTIMIEN HAASTAMA	280
6.1	Porthan juhlaselostajana	280
6.2	Keisarin eriksgata virallisessa lehdessä	287
6.3	Tähtiselostaja Topelius tanssiaisissa	291
6.4	Valtiopäiväselostukset: pikakirjoittajan kynänjälkeä – ja toimittajan eläviä havaintoja	294
6.5	Raviselostus kommentein.....	300
6.6	Laulujuhlaselostaja hieman haltioituukin.....	303
6.7	Wihkimysjuhllisuudesta, seremoniaalisesti	307
6.8	Yleviä aiheita ja – kissanristiäisjournalismia	311
6.9	Missikisoista Kaliforniasta, via Lontoo.....	315
6.10	Tappavia jännityksen hetkiä – eli kun sanomalehtiselostus vielä oli voimissaan.....	320
6.11	Yhteen veto: näin kehittyi selostus.....	325
7	REPORTAASI: LITTERÄÄRI JA – LOPULTA KUVALLISTUNUT	328
7.1	”Tukholmalainen” Suomen-matkalla	328

7.2	Varhainen teollisuusreportaasi – ja Runebergillako osuutta asiaan?	341
7.3	Kunnioittava kuvaus Suomen ehkä tärkeimmästä päivästä	346
7.4	Viapori 1855: ”tuli iski, sawu tuprusi, jylinä kuului”	352
7.5	Aho telefonilaitoksessa ja Aho orjamarkkinoilla: siirtymä realismiin	356
7.6	Sunnuntaireportaasi Kupittaaalta – valokuvien	364
7.7	Kadotuksen kansaa varatyömaalla	368
7.8	Reportaaseja käskystä	374
7.9	Delegaatio Neuvostoliitossa, ja yksi reitiltä poikkeaja	381
7.10	Kun juttu, kuva ja taitto alkoivat löytää toisensa	387
7.11	Harmaa Puola, mustavalkoiset kuvat.....	393
7.12	Musta Afrikka, nelivärit.....	397
7.13	Yhteenveto: näin kehittyi reportaasi	405

OSA 2

8	HAASTATTELU: SÄÄSTÖLIEKKI, JOKA SITTEEN LEIMAHTI	408
8.1	Sokratelaita dialogia Snellmanin kynästä	408
8.2	Interveivarit irti Kanttilassa	412
8.3	”Etteköhän tahtois olla ystävällinen ja kertoa”	422
8.4	”Senaattori E. N. Setälää haastattelemassa”	426
8.5	Ritola, Ikola ja haastatteluhetki yöjunassa	433
8.6	”Selosti tätä merkittävää tapausta suunnilleen seuraavasti”	438
8.7	”Kävi edustajamme presidentti Svinhufvudin luona”	441
8.8	Mediatapahtuma Fredrikinkadulla	447
8.9	Haastattelun loistoajat jo takanapäin?	451
8.10	Kiitos haastattelutunnista, tasavallan presidentti	456
8.11	Kiertohaastattelu: levikkihaastattelu, mutta muutakin.....	463
8.12	Haastattelu, jo hieman säänneltykin genre	469
8.13	Henkilöhaastatteluja ja henkilökuvia	474
8.14	Presidentti Koivisto ja hänen sopulinsa	482
8.15	”En kommentoi mitenkään”	490
8.16	Yhteenveto: näin kehittyi haastattelu	496
9	PÄÄKIRJOITUS: OMALLA ÄÄNELLÄ JA AJOIN VÄHÄN TOISTENKIN	500
9.1	Kun lehti alkoi saada lehtenä äänen	500
9.2	”Du vår gamla goda stad Wiborg”	503
9.3	”Jyväskylästä”: kommentteja keisarillisen kirjeen pohjalta.....	508
9.4	Pääkirjoitus, joka pani kirjoittajansa kovalle	513
9.5	Finnkungen, suomalainen <i>great editor</i>	520
9.6	Viipyilevää monisanaisuutta vakavien kysymysten äärellä	529
9.7	Mäntsälän tapahtumat jakoivat mielipiteitä	532
9.8	Kolmen nuolen johtava	538
9.9	Terävä pääkirjoittaja aavistelee haamukirjoittajaa.....	544
9.10	Pääkirjoitus – lopulta ammattitoimittajien heiniä.....	549
9.11	Nimellä: pääkirjoittamisen sivupolku	553
9.12	Yhteenveto: näin kehittyi pääkirjoitus.....	558

10	PAKINA HAKI PITKÄÄN MUOTOJAAN	562
10.1	Aivan alkulähteillä: Opettavaisesti, Minun Herrani	562
10.2	Raivokas poleemikko Arwidsson ja sananvapauden rajat	567
10.3	Vanhan puutarhurin kirjeitä - Runebergin kynästä	570
10.4	Topelius: faktaa fiktiivisessä kehyksessä	574
10.5	Snellman näpätty, kovaakin	579
10.6	Tuiretuinen, suomalainen suometarlainen	583
10.7	Kirjeitä, kronikoita ja kepeää opettavaisuutta	588
10.8	Ystävät Jussi ja Minna: pakinoitsija ja ei-pakinoitsija	589
10.9	Kaapro Jääskeläinen, laaja-asteikoinen tarkka-ampuja	594
10.10	Heloittavia kukkasia, sanomistollisia juttuhetkiä	600
10.11	Leinon kolme pakinaminää ja ystävä Guss	604
10.12	Pakinan kulta-aika, yhtenä esimerkkinä Olli	614
10.13	Vaasan Jaakkoo ja hasukampraatti Esa	619
10.14	Aapeli, Kuopion poliittinenkin iän	625
10.15	Jälkikirjoitus: kolumni, tuoreehko sivupolku	631
10.16	Yhteenvedo: näin kehittyi pakina	634
11	LOPPUTULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET	637
11.1	Polunkulkijan jälkikatsahdus valettuun	637
11.2	Yhteenvedo: näin kehittyivät perusjuttutyypit, näin sanomalehtijournalismi	639
11.2.1	Kuulumisten, tiedotusuutisten ja kirjallisen journalismin aika: vuodesta 1770-luvun alusta 1850-luvun puoliväliin	640
11.2.2	Puoliprofessionaalisten uutisten, vuolaiden selostusten ja kantaa ottavan journalismin esiinmarssi aika: 1850-luvun puolivälistä 1890-luvun puoliväliin	643
11.2.3	Journalistisen ilmaisun monimuotoistumisen aika: 1890-luvun puolivälistä talvisotaan	645
11.2.4	Bulkitekstin aika: talvisodasta 1960-luvun puoliväliin	647
11.2.5	Kypsän jutun ja täyteläisen journalismin aika: 1960-luvun puolivälistä 1990-luvun alun lamaan	649
11.2.6	Jutun, kuvan ja taiton kohtaamisen aika: 1990-luvun alun lamasta 2000-luvulle	653
11.3	Mistä kehitys kumpuaa, mistä vaikutteet tulevat?	657
	SUMMARY	666
	LÄHTEET	668
	LEHTIHAKEMISTO (ML UUTISTOIMISTOT)	757
	LIITE	
	SUOMALAISEN SANOMALEHTIJOURNALISMIN SEKÄ SANOMALEHDISTÖN JA MEDIAKENTÄN YLEISEN KEHITYKSEN MERKKIPAALUJA	764

1 Johdanto

1.1 Journalismin tutkimus viestinnän tutkimuksen laajoilla lakeuksilla

Toteamukset, huokauksetkin, viestintä-nimisen elämänilmiön moninaisuudesta tai sen rajojen epämääräisyydestä tuntuivat Suomessakin vain yleistyneen 1900-luvun lopulla ja uuden vuosituhannen alussa.

”Viestintä on ilmiönä niin moniulotteinen, ettei se noudata tieteiden rajoja”, luonnehtii Aino Sallinen-Kuparinen. Hänestä tiedotusoppi on kärsinyt muiden nuorten tieteenalojen tapaan ”identiteettiongelmia”.¹ Pertti Hemánus tähdentää tiedotusopin ”väljärajaisuutta”.² Tai Osmo A. Wiio toteaa, ettei viestinnällä ole monen muun tieteenalan ”yhtenäistä tutkimustraditiota, perinnettä”; viestinnällä kyllä on liittymiä mm. psykologiaan, sosiaalipsykologiaan, sosiologiaan, kielitieteeseen, historiaan, valtiotieteisiin ja teknisiin tieteisiin.³

Kielikuva viestinnän tutkimuksesta jonkinlaisena tieteiden tai tutkimusalojen tienristeyksenä on verraten usein kuultu sekkin. Tämän ilmeisesti yhdysvaltalaisesta mass communication research -tutkimusperinteestä juontuvan ajatuksen on ottanut esiin laajassa oppihistoriallisessa tarkastelussaan vuosituhannenvaihteen tienoilla mm. Veikko Pietilä.⁴

Sana tai käsite viestintä on niin arki- kuin ammattikielessä paisunut merkityssisällöltään yhä laajemmaksi. Hannu Niemisen ja Mervi Pantin näkemys 2000-luvun alkuvuosilta henkinee yleisempääkin ajattelua viestinnän tutkijoiden piirissä. Parivaljakko peräänkuuluttaa viihteen arvostukseen perään, ja väittää viestintää tarkastellun tutkimuksessa ”hyvin fakta- ja journalismipainotteisesti” Nieminen ja Pantti kaatavat raja-aitaa niin, että monia voi hirvittää. Heille analyttisen faktajournalismin tuotokset ja toisaalta saippuaopperat ovat yksiä ja samoja ”mediaesityksiä”.⁵

Viestinnän tutkimus ei näytä olevan enää tavanomainen tienristeys, jonne vain kaivattaisiin liikennevalot, vaan erilaisten väylien jätti-yhteenliittymä, jossa tarvittai-

¹ Sallinen-Kuparinen 1990, 58–59.

² Hemánus 1989, 13.

³ Wiio 1992, 51.

⁴ V. Pietilä 1997, 97.

⁵ Nieminen & Pantti 2004, erit. 189–190.

siin liikenteen sujumiseksi monitasoristeyksiä. Myös kielikuva viestinnän tutkimuksesta laajana lakeutena voi olla toimiva.

Miten tilanteeseen on tultu?

Jonnekin 1960-luvun puoliväliin asti journalismin tutkimus nousi ainakin akateemisessa maailmassa vahvana tekijänä esiin viestinnän tutkimuksen kentästä. Suomen viestinnän tutkimus alkoi, saksalaiseen tapaan, juuri lehdistöoppina 1920-luvun puolivälissä. 1960-luvulle viestinnän tutkimuksemme historia oli lähes yksinomaan Tampereen yliopiston ja sen edeltäjäkorkeakoulujen tutkimushistoriaa. Sitten astui kentälle Yleisradio yleisötutkimuksineen, ja tuon jälkeen yhä useampia muitakin.⁶

Siitä, miten pitkälle Yhteiskunnallisen Korkeakoulun traditiota on leimannut saksalaisen Zeitungswissenschaftin traditio, on hieman kiisteltykin. Pertti Hemánuksen mukaan⁷ ei Suomessa varsinaista Zeitungswissenschaftin kautta ollutkaan. Hänes-tä ei Eino Suovaa – joka nimitettiin YKK:n sanomalehtiopin lehtoriksi 1943 ja professo-riksi 1956 – voikaan pitää Zeitungswissenschaftin esitaistelijana. Suova toki tuns i Hemánuksen mukaan Zeitungswissenschaftia. Se kun ”tavallaan lähimpänä tarjoutui hänelle” jo Suomen tuonaikaisen kulttuurisen orientaation vuoksi. Päiviö Tommila taas katsoo, että Suova ”edusti saksalaistyyppistä Zeitungswissenschaft-koulua, jonka yksi ominaisuuksista oli historiallinen näkökulma” [tähdennys: JP].⁸ Pentti Särämä on Tommilan kanssa samoilla linjoilla. Hän on pyrkinyt kumoamaan ”käsityksen, ettei Suo-messa olisi ollut lainkaan tieteellistä sanomalehtioppia”. Särämä katsoo Suovan tätä edustaneen ja tuoneen siihen omaakin panostaan. ”Vaikka hänen vaikutuksensa jour-nalismiin ja lehdistön tutkimukseen ei ulottunut kovinkaan laajalle eikä ehtinyt synnyttää perinnettä, se on lyhytaikaisenakin muistamisen arvoinen vaihe suomalaisen tiedo-tustutkimuksen historiassa.”⁹

Yhtä kaikki, Suova suhtautui Zeitungswissenschaftiin myös kriittisesti. Hän ei hyväksynyt¹⁰ ajatusta, että sanomalehtitiede olisi norveja asettava tiede. Tai häntä ärsytti Zeitungswissenschaftin spekulatiivisuus ja tapa ”esittää sanomalehden luonteesta ja olemuksesta sekä sen vaikutuksista korkealentoisia, jopa varauksettomia väitteitä, joilta puuttuu empiirinen tuki”.¹¹ ”Sanomalehtitieteellinen tutkimus näyttääkin tuotta-neen kosolti sanomalehtien ja niiden sisältöjen muodollisia jaotteluja mutta ei juuri sen enempää”, Veikko Pietilä toteaa. Esimerkiksi Otto Grothin kehittämät jäivät, hänen seitsenosaisen kirjajärkälensä Die unerkannte Kulturmacht vaikuttavuudesta huoli-matta, V. Pietilästä puolitiehen. ”Valmiin sanomalehden tutkimus”, jatkaa hän, jakautui Zeitungswissenschaftissa ”lehtimuotojen tai -tyyppien, lehtien osastojaon, lehtien julkaiseman sisällön ja sisältöjen esitystyylin tutkimukseksi” [tähdennys: JP]. Esimerkik-si Emil Löbl totesi¹² sanomalehden toimituksellisen sisällön jakautuvan esittävään si-sältöön – tätä ovat etenkin uutiset – ja mielipidesisältöön sekä kaunokirjalliseen sisäl-

⁶ Wiio 1992, 43, 58.

⁷ Hemánus 1985, 87–90; vrt. Hemánus 1988.

⁸ Tommila 1988b, 11.

⁹ Särämä 1992, 214, 249.

¹⁰ Suova 1956, 11; vrt. Särämä 1992, 247.

¹¹ Hemánus 1985, 88. – Hemánus itsekin on aiemmin äitynyt luonnehtimaan Zeitungswissenschaftia ”perisaksalaisen idealistisen mystisismin yhdeksi perilliseksi” (Hemánus & K. Pietilä 1982, 249). Pisimmälle lienee kuitenkin mennyt Marjatta Kaukonen (1976), joka Huhtiniemen (1986, 2–3) tulkinnan mukaan ”kokonaisyhteiskuntatieteellisessä” tarkastelussaan peräti ”samastaa fasismiin ja sanomalehtitieteen kehityksen toisiinsa”. Huhtiniemi valittaakin että ”Kaukosen tulkinnan kritiikitön omaksuminen on tehnyt Zeitungswissenschaftista melkein lyömäaseen ja estänyt tämän tradition vakavan käsitte-lyn”.

¹² Löbl 1903, 44–98.

töön. Mutta niin Löbl kuin Zeitungswissenschaftin edustajat yleisemmin näyttävät ainakin V. Pietilän havaintojen mukaan jättäneen käytännössä tuon "esitystyylin" enemmän tai vähemmän tutkimatta.¹³

Yhtä kaikki, Suovan aikoihin lehdistöntutkimuksen ainakin voi katsoa olleen Suomessa keskeinen osa koko silloista viestinnän tutkimusta. Samoin voi lehdistöntutkimuksen ja toimittajakoulutuksen katsoa tuolloin askeltaneen lupaavan läheisessä vuorovaikutuksessa toistensa kanssa; niin että yliopistollinen tutkimuksen ja opetuksen ykseyden idea toteutui.¹⁴

Sitten amerikkalaisperäisen mediasosiologian voitaneen todeta miltei jyränneen orastavan lehdistöntutkimus-orientaation. Hannu Himasen mitä siteeratuimman periodisoinnin mukaan suomalaisessa tiedotustutkimuksessa kesti pragmaattisen sanomalehtiopin kautta noin vuodesta 1925 noin vuoteen 1960; ja amerikkalaisen mediasosiologian kautta sitten pyöreästi vuosikymmenen, noin vuoteen 1970. "Kun pragmaattisen sanomalehtiopin kaudesta siirryttiin mediasosiologian kauteen tapahtui lähes täydellinen tieteellinen katkos", arvioi puolestaan Juha Huhtiniemi. Raimo Salokankaan mukaan "amerikkalaisen yhteiskuntatieteen invaasio katkaisi perinteen, samoin kuin eriytti historiallisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen".

Suuren siirtymän voi siis katsoa - todeten, ei tietenkään syytellen - ajoittuvan Raino Vehmaksen professorikauteen. Hän tuli nimitetyksi YKK:n lehdistö- ja tiedotusopin professoriksi vuonna 1962. Sitten tuo tietty integroitumiskehitys vain yltyi, jos kohta perin uudensuomalaisiin muotoja saaden. Terhi Rantasesta onkin "tärkeää huomata marxilaisuuden selkeä vaikutus sekä Tampereen että Helsingin tutkintovaatimuksiin 1970-luvun alkuvuosina". "Molemmat [tiedotusopin] laitokset eivät omaksuneet ainoastaan yhdysvaltalaisista mass communications research -traditiota vaan myös neuvostoliittolais- DDR-läisen marxismi-leninismiin¹⁵ tutkintovaatimuksiinsa. Marxismin ensimmäinen aalto suomalaisen tiedotusopin tutkintovaatimuksissa näkyi ensisijaisesti itäeurooppalaisena marxismi-leninisminä, ei länsieurooppalaisena marxismina. Se, kuten amerikkalaisvaikutteinen tiedotusoppikin, *laiminlöi viestinnän historiallisen tutkimuksen*" (tähdennys: JP).

Parhaimmillaan "yleisen yhteiskuntatieteen" hegemonia uhkasi 1970-luvulla ja 1980-luvun alussa ajaa journalismintutkimuksen hyvin ahtaalle.¹⁶ "Yleisen yhteiskuntatieteen" innokkaille ajajille¹⁷ esimerkiksi tiedotustutkimus oli vain tuon yleisen tieteen "orgaaninen momentti". Tällaisessa ajatusmaailmassa oli hyvin vähän tilaa journalismintutkimuksellisille erityispainotuksille. Ne helposti nähtiin¹⁸ tuomittavana "sosiaalitekniologiana". Kaikki sellainen journalismintutkimus, jolla epäiltiin olevan journalismia konkreettisesti kehittämään pyrkiviä päämääriä, sai helposti "sosiaalitekniologian"

¹³ V. Pietilä 1997, 103–104, 116.

¹⁴ Olen käsitellyt tätä ykseysteemaa aiemminkin: ks. J. Pietilä 1990, 29–30.

¹⁵ Uskali (2003, 47) esittää hieman varauksia Rantasen periodi-nimikkeeseen. Uskali toteaa etenkin tamperelaisien tutkijoiden olleen "sitä mieltä, että kyse oli käytännössä monenlaisista uusvasemmistolaisista virtauksista, ei puhtaasta marxismi-leninismistä".

¹⁶ Miettinen (1978, 179) päätyi 1970-luvun lopulla kartoituksessaan siihen, että journalismintutkimuksen osuus suomalaisesta tiedotusalan tutkimuksesta on runsaat 10 prosenttia. Omassa laskelmassani (ks. J. Pietilä 1990, 36) päädyin arvioon, että ehkä vain hieman runsaan viidenneksen Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen lisensoitamisminareissa 1980-luvulla käsitellyistä esityksistä voi katsoa kuuluvan journalismintutkimuksen eli journalistiikan (tästä: Hemánus 1990, 13; vrt. myös Suova 1956, 8) piiriin.

¹⁷ V. Pietilä 1979, 70–73.

¹⁸ Esim. V. Pietilä 1980, 2–4.

polttomerkin. Oli tultu kauaksi esimerkiksi Suovan päivistä; Suova kun totesi¹⁹ kainostelematta, että sanomalehtitiede "on usein hyötytiede".

Luultavasti lehdistöhistoriallinen tutkimuspanostus – joka synnytti ennen muuta tunnetun SSLH- eli Suomen sanomalehdistön historia -projektin²⁰ – lienee ollut merkittävä myös siksi, että SSLH ylipäänsä kannatteli journalismintutkimuksen järkevää traditiota maassamme. SSLH-projekti tuli tarjonneeksi lehdistöhistorialliselle tai yleisemminkin konkreetille lehdistöntutkimukselle institutionaalisen turvasataman. Meilähän ei ole yliopistoissamme sillä tavoin institutionaalisesti vankkaa journalistiikka-perinnettä kuin esimerkiksi Ruotsissa.²¹

Jyväskylän yliopistossa käynnistyi 1987 journalistiikka-oppiaine – ja samalla maassamme institutionaalisisessa mielessä uudelleen selkeämmin humanioraan kiinnitettävää journalismintutkimus. Näen, että jyväskyläläisen perinteestä voi rakentua – ja on ehkä jo rakentunutkin – yksi vahva silta vanhaan YKK:laisen Zeitungswissenschaftin perinteeseen²² päin. Siksi näin aiheelliseksi selvitellä, miten lehdistön tai journalismin tutkimus on nähdäkseni vuosikymmenien mittaan kulkenut mukana viestinnän tutkimuksen laajemmassa kontekstissa. 1920-luvun helsinkiläisestä Kansalaiskorkeakoulusta avautuu jännittävä näköala YKK:n kautta Tampereen yliopistoon, ja sieltä edelleen viestinnän tutkimuksen jyväskyläläisiin lähestymistapoihin.

1.2 Hieman paikannusta: tämä tutkimus journalismin tutkimuksen kentässä

Jatkan tarkasteluani – voidakseni nyt sijoittaa omaa tutkimustani laajempaan kehykseen journalismin tutkimuksen laajalla kentällä.²³ Kaikkiaan seitsemän kysymyksenasettelua nousee mielessäni yli muiden.

1. Tutkimuksenkohteena joukkotiedotus vs tutkimuksenkohteena journalismi.

Kunnioitettava SSLH-projektikin edustaa pikemmin joukkoviestintä- kuin journalisminäkökulmaa. Tähän on kiinnittänyt huomiota mm. Turo Uskali²⁴ todetessaan, että SSLH-projektin julkaisuissa "empiirisen tutkimuksen keskiössä ovat olleet viestinten

¹⁹ Suova 1956, 11.

²⁰ Tommila 1988b, 15–16. – SSLH-projektin perusasettamuksista enemmän: Tommila 1982.

²¹ Viitattakoon tässä vain esimerkiksi Journalisthögskolanien eli toimittajakorkeakoulujen yhteydessä harjoitettavaan journalismintutkimukseen tahikka Lundin yliopiston kirjallisuustieteen laitoksen sisällä toimivaan lehdistöntutkimuksen osastoon ja sen monimuotoiseen tuotantoon (ks. Rydén 1985).

²² Toki YKK:n (Zeitungswissenschaft-)perinnettä edustavat "vain" opetusjaostotasoiset tutkielmat. Mutta älköön toisaalta unohdettako myöskään sitä, että alan ensimmäinen YKK:lainen lehtori Eino Suova väitteli Turun yliopistossa (ks. Suova 1952a) ja tuotti aika joukon artikkelimuotoisia tarkasteluja – joita löytyy tämän tutkimuksen kirjallisuusluettelostakin.

²³ Esim. Schwarzlose 1987; Stone 1987; Miettinen 1978, 3–4, 179–183.

²⁴ Uskali 2003, 48. – Salokangas (1997) on esittänyt hyvän perustelun sille, että SSLH-projekti on suunnattu niin kuin on: "Ensimmäisen sukupolven" mediahistorioitsijoiden tehtävänä on tutkia pääasiassa viestinten taustaehtoja ja sisältöjen konteksteja, joita "toisen" sukupolven tutkijat voivat käyttää apuna omassa työssään, enemmän journalismi-orientoituneessa tutkimuksessaan. (Sitaatti Uskalin 2003, 49 mukaan.) Voi toki lisätä, että useista merkittävistä sanomalehtimaista löytynee esimerkkejä siitä, että jo "ensimmäisen" sukupolven tutkijat ovat käyneet sumeilematta ja menestyksekkäästi käsiksi itse journalismin historiaan.

rakenteisiin ja taustaetoihin liittyvät kysymykset eikä journalismi”. SSLH-projektiin sisältyy toki yksittäisiä artikkeleita ja jopa kokonaisia julkaisuja, jotka hyvinkin edustanevat journalismin historiankirjoitusta²⁵, ja esimerkiksi varsinaisen sanomalehdistön kehitystä summaaviin kolmeen pääjulkaisuun²⁶ sisältyy kaiken aikaa merkittävä journalismintutkimuksellinen juonne. Kokonaisuus kuitenkin ratkaisee. Eli SSLH-projektiinkin pätee Hemánuksen ja Ilkka Tervosen²⁷ toteamus: ”Eri maissa on tehty erittäin paljon yksittäisten sanomalehtien historioita ja myös koko lehdistön historiaa, mutta silmiin pistävän vähän varsinaista journalismin historiaa – – .”²⁸

Vielä uuden vuosituhannen alussakin Uskali näkee aiheelliseksi todeta: ”Tiedämme yllättävän vähän journalismin, toimitustyön ja vielä vähemmän journalististen tuotosten historiasta, esimerkiksi siitä, miten journalistiset tekstit ovat sisällöllisesti vuosikymmenten aikana muuttuneet” (tähdennys: JP).²⁹ Olenkin kokenut haasteeksi tässä tutkimuksessani juuri paikata osaltani Uskalin mainitsemaa aukkoa. Journalismi on minulle tässä tutkimuksessa voittopuolisesti sitä, mitä Hemánus³⁰ kutsuu ”tiedonvälitysjournalismiksi”, mutta en myöskään halua olla kieltämässä sanomalehtijournalismiltakaan viihteellisyyttä.

2. Välinespesifi vs yleisvälineellinen tutkimus.

Ns. välinespesifiä kehitystä osoitti aikanaan, että vuonna 1969 eriytettiin³¹ Tampereen yliopistossa omaksi oppiaineekseen tiedotusoppi eli radio- ja televisio-oppi. Välinekohtaisten professuurien olemassaolo ei kuitenkaan jäänyt pitkäaikaiseksi. Suomalainen tiedotusoppi siirtyi ehkä jo 1971 ns. integraation kauteen.³² Tämä luonnollisesti suosi ns. yleisvälineellistä tarkastelutapaa. Sittenkin akselilla välinespesifisyys vs yleisvälineellisyys – ovat nuo sitten hyvää kieltä tai eivät – näyttää koetun painopisteen siirtymää suuntaan jos toiseenkin. Akateeminen tutkimus luonnollisesti heijastelee enemmässä tai vähemmässä määrin sitä, mitä reaali-mediamaailmassa tapahtuu. Uuden vuosituhannen alun suuria sanoja on ollut monimediatoimittaminen.³³

Tiedotusoppi-perinne tai MCR- eli mass communication research -perinne jyräsi lehdistöoppia alleen myös omaksumalla yhdeksi credokseen ns. ylivälineellisyyden.³⁴ Dan Steinbock on todennut,³⁵ että ”tamperelaisen” ja ”helsinkiläisen” viestintätutkimuksen koulukunnan ”tutkimusten painottuminen yleiseen ’joukkotiedotuksen ongelmien’ analyysiin (ja siten etupäässä lähettäjän näkökulmaan) on toistaiseksi ehkäisyt mielenkiinnon tarkentumisen ohjelmakielten ja vastaanottajan näkökulmiin, samoin kuin *mediaspesifiin tutkimukseen ylimalkaan*” (tähdennys: JP). Saman voi valittaen todeta koskeneen myös lehdistöntutkimusta.

25 Esim. Kuva ja ulkoasu 1984.

26 Tommila & Landgren & Leino-Kaukiainen 1988; Nygård & Salokangas 1987; Perko & Salminen & Löyttyniemi & Hemánus & Tommila 1988.

27 Hemánus & Tervonen 1980, 61.

28 Lars Furhoff, Tukholman journalistikorkeakoulun edesmennyt rehtori, mainitsi Dubrovnikin toisessa Research in Journalism -kollokviossa (29.4.-3.5.1985) myönteisenä poikkeuksena tanskalaisen Svend Thorsenin historiankirjoituksen (Thorsen 1947 ja 1951): se edustaa journalismi-näkökulmaista historiankirjoitusta.

29 Uskali 2003, 48.

30 Hemánus 1990, 66.

31 Teikari 1985, 47.

32 Himanen 1985, 35–39; ks. myös Teikari 1985, 51–52.

33 Huovila 2004, 27, 77–79, 158–159.

34 Hemánus & Tervonen 1980, 190.

35 Steinbock 1985a, 5.

Tämä tutkimus on lähtökohtaisesti välinespesifi. Toki lehdistökään ei elä ansaris-
sa, joten esimerkiksi toisten joukkoviestimien antamat virikkeet, mallit ja kehityssysä-
ykset on viisasta ottaa varteen.

3. Prosessi vs lopputulos.

Journalistiikassa voidaan erottaa Hemánuksen mukaan prosessinäkökulma ja lopputu-
losnäkökulma.³⁶ Tai käsite lehti voidaan mieltää Salokankaan mukaan joko ”kokonai-
suutena, johon kuuluvat niin lehtiyhtiö omistajineen, työntekijöineen ja kaikkinen si-
donnaisuuksineen, kuin itse painotuote” tai ”painotuotteena, jonka lukija saa käsiinsä
ja jolla mahdollisesti on häneen jokin vaikutus”.³⁷

Tämän tutkimuksen näkökulma on vahvasti lopputulos-näkökulma. Mutta, käy-
tännönkin journalistista työtä yllin kyllin tehneenä tuskin voin olla koko ajan ajattele-
matta sitä, miten tämä tai tuo juttu onkaan syntynyt.

4. Historioiva vs omassa ajassa liikkuva – tai jopa tulevaisuuteen tähyävä – tutkimus.

Ajassa taaksepäin katsova lehdistöntutkimus, joka oli joskus YKK:n aikoina niin hallit-
seva, on nyt miltei poissa. Kaltaiseni journalismin tutkija, joka 2000-luvun alussa tähyi-
lee ajassa taaksepäin, havaitsee olevansa aika lailla yksin. Tuntuu, että taas kerran ele-
ttään hyödyn aikakautta, jolloin historia ei isommin huvita.³⁸ Toki tietty poikkeus ovat
lehtitalojen monografiat, mutta niitä on monenlaisia ja monentasoisia – yhdet voivat
täyttää tieteellisen tutkimuksen kriteerit, toiset eivät; yhdet ovat pikemmin yrityshisto-
riikkeja, toisissa taas valottuu jopa kriittisesti myös journalismi ja lehdentekeminen.³⁹
Kiitoksen ansaitseva SSLH-projekti on käsittääkseni myös tullut tehneeksi hallaa: tuu-
dittanut ajattelemaan, että nyt on – kiitos pienen kansan suuren panostuksen – tehty
miltei ikiajoiksi se mikä tehdä pitää. Jo Pohjanlahden takaa löytyy kuitenkin haastava
vertailukohta: 2000-luvun alussa ilmestynyt neliosainen Den svenska pressens historia.
Sen voi sanoa edustavan Uskalin peräänkuuluttamaa *journalismin* historiankirjoitusta.⁴⁰

³⁶ Hemánus 1990, 14.

³⁷ Salokangas 1982, 14.

³⁸ Oppihistoriallisesti olisi epäilemättä kiintoisaa tarkastella, mistä juontui vaikkapa YKK:n
sotienjälkeisten tutkielmien vahva orientoituminen ajassa taaksepäin. Suova laati väitös-
kirjansa (Suova 1952a) Aurora-seuran kuuluisasta 1700-luvun lopun lehdestä – mikä tuo
etäisesti mieleen vaikkapa Mika Waltarin viehtymyksen samoina aikoina historiallisiin
romaaneihin. Oliko ehkä niin, että ajan journalismissakaan ei oikein nähty mitään kiin-
nostavaa, mihin tarttua? Oliko taaksepäinkatsominen sotien jälkeen jonkinlaista positii-
vistä eskapismia – kun ei maatumme kaitseneen valvontakomission aikana ja vähän sen
jälkeenkin voitu suuria tulevaisuudenunelmia herätellä?

³⁹ Monografioista puheen ollen, epäilemättä harmittavin kohtaamani aukko on tullut vas-
taan Helsingin Sanomien kohdalla. Lehteä käsitteleviä ja varsinkin sivuavia erillistarkas-
teluja toki löytyy, ja toimiipa Helsingin Ludviginkadulla Päivälehdessä museokin. Mutta –
päälähteenäni lehden vaiheisiin on silti toiminut Helsingin Sanomien Kuukausiliitteen
numero 10B/1989, jonka olenkin lukenut miltei hiirenkorvalle. Päivälehdestä, edeltäjästä,
on sen sijaan tarjolla Rytkösen persoonallinen kolmiosainen teossarja, jonka eläytyvä,
vanhahtava kieli tarjoaa suorastaan lukuelämyksiä (Rytkönen 1940, 1946 ja 1949).

⁴⁰ Den svenska pressens historia I-IV (2000–2002). – Maailman mitassa yksi sanomalehti-
journalismin historiankirjoituksen ehdottomia klassikoita lienee yhdysvaltalaisen Mottin
ajanjakson 1690–1960 kattava tiiliskivi (Mott 1962). – Olisi mielenkiintoista selvittää, mik-
si suomalainen SSLH-projekti sai – taustasidonnaisuuden nimeen vannomisineen – sel-
laiset painotukset kuin se sai. Oliko kyse nuoren kansakunnan vähän vielä kateissa ole-
van identiteetin etsiskelystä: osasta suomalaisuusprojektia?

Yhtä kaikki, kuten Terhi Rantanen⁴¹ toteaa, tiettyinä 1960-luvulla alkaneena ajanjaksona “viestinnän historiallinen tutkimus lähes katosi” niin Tampereen kuin Helsingin yliopistosta. Tällä on ollut vaikutuksensa. Oman tutkimukseni luonnehtisin edustavan *historioiva (lehti)journalismin tutkimusta*.⁴² Huomautettakoon samalla, että pyrin osaltani tutkimuksen oheistuotoksena kartuttamaan suomalaisen journalismin historiapääomaa keräämällä tietoa maan sanomalehtijournalismin ja laajemminkin maan sanomalehdistön ja mediakentän kehityksestä (LIITE 1).

5. Normaali journalismi vs ismit.

Journalismi on täynnään erinäisiä ismejä. 2000-luvun näkökulmasta puhutuimpia niistä lienee kansalaisjournalismi.⁴³ Legendaarisimpia nimikkeitä on epäilemättä yhdysvaltalainen puolikirjallinen uusi journalismi⁴⁴. Suomessa Hemánuksen ja Tervosen kehittämä objektiivinen journalismi on sekin ehkä esimerkki journalismin ismistä.⁴⁵ Näitä ismejä voi sanoa olevan myös Yhdysvalloissa taannoin huomiota herättäneen ns. sonnantonginnan⁴⁶, osallistuvan journalismin⁴⁷, tutkivan journalismin⁴⁸ tai miksei jopa ns. gonzo-journalismin.⁴⁹ On myös viritelty keskustelua vaihtoehtojournalismista.⁵⁰ Aikansa – 1980-luvun alun – lapsena ansaitsee huomion myös Pekka Korhosen⁵¹ käsitepari “kustantajajournalismi” ja “toimittajajournalismi”. Suomalainen journalismisanakirja-

41 T. Rantanen 1996, 40–49.

42 Historioiva ote tuli minulle tutuksi jo tiedotusopin lisensiaatintyöstäni (J. Pietilä 1980; sen lyhyempi versio: J. Pietilä 1981). – Hieman ihmetellen olen lukenut muisteluksia (esim. Hemánus 1991, 176) siitä, miten suomalaiset sosiologit ja historiantutkijat kävivät 1960-luvulla kiistaa keskenään.

43 Ks. esim. Heikkilä 2001.

44 Mills 1974, Juusola 1988, 49–984, Juusola 1989. – Yhdysvaltalainen uusi journalismi oli 1960-puolivälissä tapahtuneesta synnystään lähtien ennen muuta aikakauslehtijournalismia (Juusola 1988, 5 ja 50). Unohtaa ei pidä myöskään Britannian uutta journalismia, joka lähti liikkeelle jo 1880-luvulla. “Uuden liikkeen arkkitehdiksi” on mainittu (Griffith 1992, 434) W. T. Stead, joka Pall Mall Gazetten päätoimittajana uudisti lehensä taittoa, lisäsi kuvitusta, suurensi otsikoita; ja etsi skuppeja. Kontion (1956, 40) mukaan englantilaisen uuden journalismin läpimurto tapahtui 1890-luvulla, jolloin Alfred Harmsworth perusti Daily Mailin. – “Uudesta journalismista” puhui myös taannoin Suomessa K. Pietilä, mitä ismiä älköön missään tapauksessa sekoitettako mainittuihin suuremman maailman ilmiöihin. Suomalainen “uusi journalismi” jäi akateemiseksi pikku pyrskähdykseksi (ks. esim. Hemánus & K. Pietilä 1982).

45 Hemánus & Tervonen 1980.

46 Chalmers 1974. – Alkuperäiseltä nimeltään “sonnantonginta” kuuluu: muckraking. Tuon ärhäkän journalistisen ismin kukkeimmat vuodet USA:ssa olivat 1902–12 (Paneth 1983, 306–307).

47 Juusola 1988.

48 Paneth 1983, 235–236; Kuutti 1990, 1993 ja 1995; Hiilamo & Kuutti 1997. – Kuutista (1995, 34) tutkivaa journalismia ei ole syytä määritellä journalististen genrejen pohjalta, koska tutkivaa journalismia voi sisältyä “genrein eri muotoihin”. Käsitykseen on syytä yhtyä.

49 Thompson 1982; Juusola 1988, 84–93.

50 Hemánus & Tervonen 1986. – Ns. vaihtoehtojournalismin – missä käsitteessä lienee myös lupa nähdä ripaus populismia – tekee tämän tutkimuksen kannalta kiintoisaksi se, että yhdeksi isminä “kysymykseen tulevaisuuteen erottelevaksi tekijäksi” kirjoittajat (mts. 2) mainitsevat – mutta lähinnä vain mainitsevat – “pyrkimyksen uudensuomalaisiin journalistisiin muotoratkaisuihin”. He heittävät sitä paitsi peliin vielä kaksi muutakin journalismin ismiä: “kokemus- ja elämysjournalismin” (mts. 14) sekä “syvyysjournalismin” (mts. 31).

51 P. Korhonen 1983. – Sittenkin Korhosen käsiteparia ei ole juuri viljelty. Ehkä kyseessä oli aikansa lapsi: 1970-luvulla ärhäköitynyt toimittajien ammattiliitto halusi profiloitua aiempaa vahvemmin paitsi työmarkkinapoliittisesti myös esittämällä aktiivisesti näkemyksiään journalismin ns. sisältökysymyksistä, ammattietiikasta jne. Oli tultu vaiheeseen, jota ilmentää mitä parhaiten Lehdon (2006) tutkimus.

kin⁵² tuntee myös esimerkiksi aktiivisen journalismin, asianajojournalismin⁵³, koalitiiojournalismin, syväjournalismin, tarkkuusjournalismin⁵⁴ tai tulkitsevan journalismin.⁵⁵

Journalististen ismien ajajilla tai puolestapuhujilla on yleensä vahva visio siitä, mihin suuntaan ja miten journalismia tulisi kehittää. Heitä ei aina suinkaan tyydytä se, mitä mm. Ilkka Rentola⁵⁶ taannoin trendikkäästi kutsui normaalijournalismiksi. Tämän tutkimukseni ainoa ismi on normaali journalismi – ja juuri näin erikseen kirjoitettuna. Voi myös Heikki Kuutin⁵⁷ sanoin puhua ”valtavirtajournalismista”. Yritän olla katso-matta asioita minkään erityisen ismin silmälasien läpi.

6. Sisältö vs muoto.

Journalismissakin voidaan puhua karkeistaen sisällöstä ja muodosta. Näiden keskinäissuhde on vanhastaan kiinnostanut esimerkiksi kirjallisuustieteilijöitä⁵⁸, mutta myös vaikkapa arkkitehtuurin⁵⁹ tutkijoita. Suomalaisen journalistiikan voi arvioida keskittyneen näihin asti voittopuolisesti journalismin sisältöjen tutkimukseen. Tämä sopii hyvin yhteen sen kanssa, että tiedotusopin ns. tamperelaisen koulukunnan on katsottu⁶⁰ painottaneen tiedotuksen ”sisältöä koskevia kysymyksiä”. Hemánuksen⁶¹ mukaan eri journalististen välineiden ”välinekohtainen narratologinen problematiikka⁶² on ollut erityisesti Suomessa laiminlyöty alue”, mutta ”merkit viittaavat siihen, että 1990-luvulla tilanne alkaa korjaantua”. Journalismin muotokielen tutkimus on Hemánuksesta – 1990-luvun tuolloin avautuessa – ”koko maailman puitteissa runsaampaa ja voimaperäisempää kuin koskaan ennen”.

Lars Furhoff toteaa, että vaikka muotoa ja sisältöä on periaatteessa mahdoton erottaa toisistaan, tällainen ero on syytä tehdä journalismissa. Journalistisesta muodosta kun on olemassa niin selvät säännöt. Furhoffin mielestä ”journalistiikka⁶³ kannattaisi systemaattisemminkin tutkia muodon näkökulmasta”. Hän hakee tälle perusteluja moniaalta. Kirjoittaja muun muassa epäilee, että vakiintuneet journalistiset muodot

52 Kuutti 1994.

53 Vrt. myös Juusola 1988, 58.

54 Vrt. Juusola 1988, 58.

55 Lisäksi Kuutin sanakirjasta löytyy ismi-nimityksiä, jotka monet ovat suomalaisessa journalismikeskustelussa harvemmin kuultuja tai luonteeltaan pikemmin tietynlaisia poleemisia ad hoc -nimikkeitä. Voimme poimia ainakin seuraavat: avaimenreikäjournalismi, gotcha-journalismi, henkilöjournalismi, ironiajournalismi, jazzjournalismi (vrt. Paneth 1983, 237), keltainen journalismi, laskuvarjojournalismi, pakkajournalismi, pakkotahti-journalismi, parajournalismi, postikonttorijournalismi (vrt. Kangaspunta 1995), revolverijournalismi, shekkivihkojournalismi, silkkipyjamajournalismi, vastustusjournalismi, vuotojournalismi, väyläjournalismi. – Suomalaisessa keskustelussa tunnetaan myös nimitys kissanristiäisjournalismi (ks. esim. Muranen 1995). Journalistit itse lienevät kaikkein aktiivisimpia keksiskelemään journalismin ismi-nimikkeitä.

56 Rentola 1983. – Ilmaisuun normaalijournalismi sisältyi joskus 1980-luvulla tiettyä tutkijoiden ylemmydentunnetta, ehkä ylenkatsettakin.

57 Kuutti 1994, 101.

58 Esim. Wellek & Warren 1969, erit. 306; Burke 1973, erit. 89–102; Björck 1963; Jensen 1968, erit. 107–111; Matson 1960; Koskimies 1962, erit. 75–85.

59 Stenros & Aura 1984.

60 V. Pietilä 1982, 5; ks. myös Särnä 1992, 245.

61 Hemánus 1990, 82, 88–89.

62 Hemánus huomauttaa, mm. ruotsalaisen Bengt Nermanın (1973) harjoittama joukkotiedotuksen retoriikka (massmedieretorik) on läheistä sukua narratologialle. ”Journalismin narratologia ja sen retoriikka ovat pohjimmiltaan sama asia” (Hemánus 1990, 87).

63 Oikeampi käänös olisi: ”journalismia”.

voivat joskus "suojata journalisteja kritiikiltä joka yleisön kannalta on oikeutettua".⁶⁴ Furhoff haluaa käsittää "journalistisen muodon" laajasti: sen piiriin "kuuluvat kaikki vaatimukset jotka asetetaan jutun pituudelle, sävyille, kirjoittajan läsnäololle tekstissä, kielelle, kuville, analyttisyydelle, henkilökuvaukselle ja varsinaiselle jutun sommitte-
lulle eli kompositiolle".

Pohjoismaisista tarkastelijoista ovat journalistista muotoa tähdentäneet verraten varhain myös mm. Kim Weckström ja Håkan Hvitfelt.⁶⁵

Weckström valitti, että suomalainen yhteiskuntatieteellinen tiedotusoppi-perinne on varustanut tutkijat huonosti journalistisiin teksteihin liittyvien ongelmanasettelujen varalle. Kirjallisuustiedekin on tottunut analysoimaan fiktiivisiä tekstejä. Niinpä tulisi luoda uudenlainen "*dokumentaarisen tekstin kirjallisuustiede*", Weckström ehdotti (tähdennys: JP).⁶⁶ Sanomalehti kun on kehittänyt ajan mittaan oman "spesifisti journalistisen diskurssin". Hvitfeltiä taas ovat kiinnostaneet journalistisista muodoista erityisesti juttujen semanttiset ominaisuudet, otsikot, ingressit ja kuvat. Hän tähdentää sanomalehdenluvun pikaista luonnetta, joten juuri otsikkojen, ingressien ja kuvien kaltaiset elementit ovat nykyään niin tärkeitä.⁶⁷ Hvitfelt tähdensi journalistisilla muodoilla tähdättävän elävöittämiseen; ilmaisutekniikka on kuin dramaturgiaa.

7. Verbaali ilmaisu vs muu journalistinen ilmaisu.

Se, mitä voidaan kutsua journalismin muotokieleksi, on laaja ja moninainen alue. Kun ajatellaan nykyaikaista sanomalehteä, ei tietenkään voida pysyttäytyä vain teksteissä, verbaalissa ilmaisussa. Lehtivalokuva löi itsensä läpi sanomalehdistössämme maailmansotien välisenä aikana. Salokankaan⁶⁸ mukaan "1930-luvun lopulla harvalla sanomalehdellä oli [enää] varaa olla käyttämättä valokuvia. Ja, edelleen: "1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla ulkoasusta tulee tärkeä osa sanomalehden tekemistä ja journalismia", Pekka Mervola⁶⁹ kiteyttää. Myös otsikointikulttuurin valtava harppaus 1900-luvun alkupuoliskolla – parissa-, kolmessakymmenessä vuodessa varovaisista yksipalstaisista valtaisiin otsikkopattereihin – osoittaa sekin muutosten nopeutta journalistisen kokonaisilmaisun alueella.

Mutta: teksti on sittenkin – ainakin vielä 1900- ja 2000-luvun taitteessa – sanomalehden kivijalka. Ja jos se sitten ei enää ole, onko olemassa aidosti sanomalehteäkään? Kuitenkin juttujen kieltä tai lehtijuttuja verbaalina ilmaisuna voi lähestyä paristakin näkökulmasta. Toista näkökulmaa voisi ehkä luonnehtia suppeasti lingvistiseksi, toista laajemmin journalismintutkimukselliseksi. Edellistä edustavissa tarkasteluissa painot-

⁶⁴ Furhoff 1986b, 24–25, 37–41; vrt. Furhoff 1985 sekä Kindlundh & Oscarsson & Rydén 1973. – Esimerkiksi kritiikinsuojasta Furhoff ottaa uutistoimisto TT:n journalistisen tyylin: kun "kaikentyyppiset tapahtumat saavat yksityiskohtia myöten saman kohtelun, toimisto voi helposti torjua vallanpitäjien siihen kohdistaman kritiikin".

⁶⁵ Weckström, erit. 68–70; 1984; Hvitfelt 1988, 110, 126.

⁶⁶ Kosir (1988, 346) ajatteli Weckströmin kanssa perin samansuuntaisesti. Hän valitti, että tekstien tutkimuksen kysymykset on jätetty "kirjallisuudentutkimukselle, stilistiikalle, lingvistiikalle ja sen vielä etäisemmälle vesalle, tekstologialle". Hänestä journalistiset tekstit eroavat kuitenkin perustavasti kaunokirjallisista, joten esimerkiksi kirjallisuustieteellinen lähestymistapa ei riitä. Niinpä Kosir havittelikin tiettyä "*journalististen tekstimuotojen teoriaa*" [tähdennys: JP].

⁶⁷ Lauri Kotilainen (1989, 65) on listannut käytännön kokemustensa pohjalta jopa täsmällisen "jutun osien tehokkuusjärjestyksen". Kymmenkohtaisen listan viisi ensimmäistä houkuttinta ovat: otsikko, kuvat, kuvatekstit, ingressit, väliotsikot.

⁶⁸ Salokangas 1987, 365.

⁶⁹ Mervola 1995a, 296–298; Klippi 2005, 80–83. – Klippi myös varoittaa liiasta ulkoasunapaisuudesta: "Monet graafikot eivät edes lue juttua, jota he ryhtyvät taistamaan. Heitä eivät kiinnosta sisällöt, vaan muodot, linjat ja rakenteet."

tuu se, miten kieltä käytetään journalismissa – eli mitä kaikkea onkaan *journalese*.⁷⁰ Jälkimmäisissä nousee esiin se, mitkä ovat journalistisen kielenkäytön erityiset haasteet eri tasoilla – aina tyyliin⁷¹, tekstin ymmärrettävyyteen, sen rakenteisiin, sidosteisuuteen, sitaattien käyttöön ja otsikointiin asti.⁷² Ja kun näihin jälkimmäisiin päädytään, nousee vääjäämättä esiin myös juttutyyppeiden, journalististen genrejen, näkökulma. Ne ovat keskeinen osa sanomalehtijournalismin muotokieltä.⁷³

1.3 Journalismin muotokieli, juttutyyppi ja genre

Jo Max Weber, yksi sosiologian perustajaisiä, näyttää tiedostaneen kysymyksen genre-erottelun tärkeydestä journalismin tutkimuksessa. Puhuessaan Saksan ensimmäisessä sosiologikokouksessa 1910 Weber osoitteli⁷⁴ journalismin tutkimuksen kohteita seuraavasti: ”Aineisto koostuu itse sanomalehdistä. Tutkimus aloitetaan aivan yksinkertaisesti saksia ja harppia käyttäen, mittaamalla kvantitatiivisia muutoksia joita on tapahtunut lehtien sisällössä tämän sukupolven aikana. Erityistä huomiota kiinnitämme siihen, miten ilmoitusten osuus on muuttunut, mitä *feuilletonille on tapahtunut, miten feuilletonin ja pääkirjoitusten välinen suhde on muuttunut, miten pääkirjoitusten ja uutisten välinen suhde on muuttunut*, sekä miten uutiskriteerit ovat muuttuneet” (tähdennys: JP).

Weber kutkutteli – tämän tekstini kirjoittamisen näkökulmasta – lähemmäs vuosisata sitten aihepiiriä, jonka olen tuntenut pitkään omakseni: journalismin juttutyyppisiä, sitä mitä näiden juttutyyppien käytössä artikuloituu ja mitä näiden juttutyyppien kehitys journalismin kehityksestä kertoo.

Ranskankielistä käsitettä *genre* – joka tietenkin tarkoittaa lajia ja juontuu latinan *genus*-sanasta – on viljelty ainakin kirjallisuudentutkimuksessa jo verrattomasti varhemmin kuin journalismin tutkimuksessa. Jälkimmäisenkin piirissä termiä kuitenkin on käytetty; ehkä eniten keskieuropalaisessa ja skandinaavisessa tutkimuksessa. Vaikkapa ruotsalaiset tutkijat⁷⁵ ovat kokeneet luontevaksi istuttaa äidinkieleensä vierasperäisen ilmaisun *genre* puhuttaessa jutuista tai juttutyypeistä. Toki jo 1900-luvun lopulla *genre*-käsite tuli vastaan ennen muuta populaarikulttuurista puhuttaessa; lauentui merkitysalueeltaan – ja ehkä muotisanana vesittyikin.

Puhun itse mieluiten juttutyypeistä, vaikka en toki tyystin *genre*-käsitettäkään aio hylätä. Käsite juttu kun sitä paitsi on lehtijournalismin käypä yleiskäsite; joka tarkoittaa Kuutin mukaan ”jokaista lehteen tulevaa journalistista tuotetta eli esitystä”.⁷⁶

⁷⁰ Bagnall 1993, erit. 16–22. – Suomalaisia journalistisen kirjoittamisen oppaita 1900-luvun lopulta ja uuden vuosituhannen alusta ovat mm. Kotilainen (1989), Lundberg (1992) ja Suhola & Turunen & Varis (2005); jälkimmäinen tosin vain osin.

⁷¹ Tyylistä: ks. Saukkonen 1984; Turunen 1975, 13–114.

⁷² Nermanin (1973) ruotsinkielinen termi ”*massmedieretorik*” viittaa näihin *journalese*-maailman syvempiin ulottuvuuksiin (vrt. Hemánus 1990, 77–81).

⁷³ Ilmaisua muotokieli on tosin käytetty hyvin vähän journalistiikan – saati sitten käytännön journalismin – maailmassa. Silloin tällöin on termiä voinut nähdä käytettävän nimenomaan 1980-luvulta alkaen (esim. Rentola 1983, 6, 42). Sen sijaan termihän on kuulunut pitkään monen taiteenalan – mm. arkkitehtuurin (ks. esim. Alexander & Ishikawa & Silverstein 1979) tai vaikkapa kirjallisuustieteen (ks. esim. Böckmann 1966) – sanastoon. – Englanniksihan termi kuuluu *pattern language*, saksaksi *Formensprache* tai ruotsiksi *formspråk*.

⁷⁴ Weber 1924, 441; vrt. myös Hardt 1979, 174–182.

⁷⁵ Ks. esim. Elveson 1979, Rydén 1981. – Jo vuosikymmeniä on riikinruotsissa ollut – ainakin tutkijapiireissä – käytössä ilmaisu ”*journalistiska genrer*”.

⁷⁶ Kuutti 1994, 41–42. – Kuutin (mts. 36–37) mukaan puhutaan myös ”*lajityypeistä*” ja ”*ohjelmatyypeistä*”. Myös käsitettä ”*sanomatyyppi*” on käytetty (esim. Hemánus & Tervo-

Mutta miksi juttutyypit sitten ovat tärkeitä?

Ensinnäkin voi viitata tiettyyn yleisen järjestyksen periaatteeseen. Voimme hahmottaa sanomalehteäkin paremmin, mikäli osaamme kytkeä sen erityyppiset jutut genreperinteeseen. Horjuvuus ammatillisessa kielenkäytössäkin tuskin voinee olla eduksi. "Olisi tietenkin edistysaskel, jos niin sanomalehtien toimituspäälliköt kuin reporterit ja käsittelevät toimittajat puhuisivat samaa kieltä", kirjoittaa ruotsalainen Björn Öjjer⁷⁷ – juuri journalististen genrejen sekavaan nimityskäytäntöön viitaten. Tuo 1980-luvun alun lausahdus lienee yhä ajankohtainen.

Mikä myös tärkeää, juttutyypit voivat olla journalismin tutkijalle tavattoman kätevä ovi journalismin kehityksen ymmärtämiseen. Voi kysyä, mikä olisikaan parempi ovi. Toki ihmisellä voi olla taipumus järjestellä, luokitella, jopa koteloida – ja näin pyrkimys genre-luokitteluun voi huonoimmillaan johtaa linnellisen botaniikan vulgaariin journalistiikalliseen versioon. Tätä on syytä välttää.

Voi myös todeta, että juttutyypillä on useita käytännön implikaatioita.

Ensinnäkin: nykyisen länsimaisen journalismin kaikkein keskeisimpiin kuuluva oppihan kehottaa erottaa uutisen ja mielipiteen toisistaan.⁷⁸ Huomattakoon genre-näkökulman siis tulevan vastaan jo tässä fundamentaaliosassa jaottelussa: on uutisgenre, ja toisaalta erinäisiä muita. Juttutyypillä voi olla myös implikaatioita ns. hyvän lehtimiestävän tulkinnoille, tai jopa juridisille tulkinnoille. Esimerkiksi pakinan – ja aivan erityisesti fiktiivisen pakinan – alueella voi kirjoittajan sananvapaus olla keskimääräistä suurempi. Timo Vuortaman⁷⁹ mukaan "JSN:n käytännössä joihinkin aineistotyyppisiin suhtaudutaan sallivammin kuin muihin. Tavallista vapaammin saa kieltä käyttää sellaisissa jutuissa, joissa mielipideaine on päällimmäisenä. Pakina on havainnollinen esimerkki."

Samoin juttutyypillä voi olla merkitystä punnittaessa, onko toimittajan työn tuoksella tekijänoikeuden suoma suoja vai ei. Esimerkiksi Lars Bruun⁸⁰ mainitsee, että tuota suojaa nauttivat "mm. pääkirjoitukset, kommentoivat artikkelit, reportaasit, pakinat, eräät haastattelut, jopa omintakeiseen tyyliin laaditut uutisenluonteiset tiedotuksetkin". Tekijänoikeuden ulkopuolelle sen sijaan jäävät "pelkkiä asiatietoja luettelevat tiedotukset" – jollaisia ovat tavallisesti "uutistiedotukset". Oikaisu ja vastine ovat erikoistapauksia: nuo yhdenlaiset juttutyypit on määritelty peräti sananvapauslaissa.⁸¹

Viestintäkasvatuksellisesta näkökulmasta juttutyypeillä voi Len Mastermanin⁸² mukaan olla lukevalle yleisölle merkitystä lehden sisältöjen "ankkuroijana". Voi myös kiteyttää, että genret määrittävät kirjoittajan suhdetta teksteihin, tekstien suhdetta todellisuuteen ja lukijoiden suhdetta teksteihin.⁸³

Entä mikä merkitys juttutyypeillä on käytännön lehtityölle? Voinee sanoa, että juttutyyppeiden rajat asustavat lujasti jossakin ammattijournalistin tajunnan perimmäisissä sopukoissa – ilman että niillä arkisissa toimituskokouksissa saivarreltaisiin. Am-

nen (1980, 115). Nämä kolme ovat oman tutkimukseni kannalta turhan ylivälineellisiltä kaikuja käsitteitä.

⁷⁷ Öjjer 1981, 71.

⁷⁸ Esim. Tanttu 1968, 43; Vehmas 1970, 10; Lehtola 1972, 61; Santonen 1972, 45–46. – Rentola (1983, 15) puhuu päämääräsäännöstä, jonka mukaan "on olemassa täsmällisiä tosiasiailauseita ja arvostuksia ja ne on erotettava toisistaan".

⁷⁹ Vuortama 1984b.

⁸⁰ L. Bruun 1970, 88.

⁸¹ Niiranen & Sotamaa 2003, 49–73.

⁸² Masterman 1989, 22.

⁸³ Reunanen 1991, 41. – Reunanen viittaa tällä kohdin Mika Renvallin genre-tarkasteluun.

mattitaitoiseen journalismiin kuuluu ehdottomasti kyky erottaa erilaiset juttutyypit toisistaan – jos kohta taitoa on myös koetella, rikkoakin⁸⁴ vanhoja rajoja.

Huomatkaamme myös, että juttu-termistössä voi esiintyä myös ad hoc -nimi-tyksiä ja jopa lehtitalo-kohtaista slangia. Ruotsalaisissa 1900-luvun lopun tarkasteluis-⁸⁵ on puhuttu usein journalistisista muodoista (journalistikens former tai journalistis-ka former). Tämä on merkinnyt hieman juttutyypinäkökulmaa laajempaa näkökulmaa. Esimerkiksi Sten Kindlundhin ym. journalistisiin muotoihin sisältyvät myös lööppi (löpsedel), otsikot, muut lehdet -osasto (pressgrannar), useat erityissivut (förstasida, kultursida, utrikes, lättasidan, sport, familjesida, hemsida), jotkin osastot (TV-bevakning, insändare), sarjakuvat, liitteet ja jopa ilmoitukset. Furhoff⁸⁶ puolestaan katsoo journalistiksi muodoiksi myös esimerkiksi tabloidien – joilla hän tässä tarkoittaa suurkaupunkien iltapäivälehtiä – tapahtumavihjeet tai tapahtumavihjepalstat (evenemangstips). Tanskalaistutkijat puolestaan ovat käyttäneet käsitettä journalistiset ilmaisumuodot (udtryksformer)⁸⁷ ilmaisua esitysmuodot (fremstillingsformer)⁸⁸. Journalistiseen käytäntöön lieneekin tullut 1900-luvun aikoihin juttutyypin rinnalle yhä enemmän näitä muita tekijöitä. Erilaiset formaatti-tavoitteet hallitsevat yhä enemmän journalistista ammattiajattelua, mikä lienee kiinteässä yhteydessä siihen, että juttujen edellytetään paljolti olevan niisanotusti mittaan kirjoitettuja; sekä siihen, että ulko-
a-useikat määräävät yhä enemmän koko lehdentekoa.

Manca Kosir⁸⁹ viittaa siihen, että journalistiikassa on totuttu tarkastelemaan ehkä pikemmin esitystapoja (forms of presentation) kuin genreja. Mutta hänkään ei mitenkään poissulje genre-käsitettä. Noteerattakoon kuitenkin, että Kosir itse puhuu mieluummin journalistisista tekstimuodoista (journalistic text forms).

1.3.1 Pari sanaa aiemmista tarkasteluista

Genre-käsite tai -näkökulma ei ole Pohjoismaissa suinkaan jäänyt lueteltujen naapurinäkökulmien tai -käsitteiden alle. Ruotsissa on esimerkiksi Nils Gunnar Nilsson⁹⁰ tutkinut sanomalehtihaastattelua ja sen historiallista kehitystä; Gunnar Elveson ja hänen perässään eräät muutkin reportaasin muotokieltä ja sen kehitystä⁹¹ tai Anita Ericsson vastaavalla tavalla sanomalehtipakinaa.⁹² Tai Norjassa esimerkiksi Jo Bech-Karlsen⁹³ on käynyt aktiivisesti reportaasin kimppuun. Edelleen Ruotsissa on julkaistu jo 1980-luvun alkuvuosina Claes-Göran Holmbergin, Ingemar Oscarssonin ja Per Rydénin

84 Muutettavat muuttaen seuraava lausuma (Steinbock 1985b, 64) sopii joskus myös journalismiin: ” – – uudistava taiteilija, jonka työtä genren säännöt aina ohjailevat tavalla tai toisella, joutuu väijäämättä rikkoamaan genren sääntöjä – ja luomaan uusia.” On kuitenkin otettava realiteettina huomioon erinäisten sääntöjen ja konventioiden noudattamisen suuri merkitys journalismissa.

85 Kindlundh & Oscarsson & Rydén 1973; Furhoff 1985 ja 1986b.

86 Furhoff 1985, 10.

87 Asmussen & Meilby 1978, 47–66.

88 Grunwald 1981, 11–15.

89 Kosir 1988, 348–350. – Genre-käsitteen asemesta on käytetty Kosirin mukaan muitakin termejä. Hän mainitsee Pariisin semioottisen koulukunnan – kuten Roland Barthesin ja Algirdas Julien Greimasin – sekä samoin esimerkiksi Teun A. van Dijkin puhuvan diskurssiluokista tai diskurssityypeistä. Lingvistien keskuudessa viljellään hänen mukaansa termejä tekstilaji tai tekstiluokka.

90 Nilsson 1975.

91 Elveson 1979; Tio reportage 1985, Hansén & Thor 1991.

92 Ericsson 1974.

93 Bech-Karlsen 1986 ja 1988.

kansallinen lehdistöhistoria⁹⁴, jossa genre-näkökulma on esillä huomattavan hyvin. Rydén⁹⁵ on yksinään puolestaan laatinut huomionarvoisen lehdistöhistoriateoksen, jossa keskitytään paljolti juuri ruotsalaisen sanomalehdistön genre-kehitykseen. Mittavan teossarjan *Den svenska pressens historia* jo mainitsin.

Myös keskisessä Euroopassa genre-perinne suorastaan velvoittaa. Unkarilainen Georg Lukács, joka on tarkastellut reportaasia maailmansotien välisenä aikana.⁹⁶ *Zeitungswissenschaft*kin on kiinnittänyt huomiota eri genrejen olemassaoloon. Tämä näkyvä vaikkapa Otto Grothilla.⁹⁷ 1900-luvun jälkipuoliskon saksalaisia genre-tarkasteluja edustavat esimerkiksi Carin Gentnerin pääkirjoitukseen ja Michael Hallerin reportaasiin kohdistuvat työt.⁹⁸

Genre-näkökulma on tullut vastaan myös Itä-Euroopan entisissä sosialistisissa maissa. On kuitenkin vaikea arvioida, missä määrin tämä on tapahtunut ideologian vuoksi ja missä määrin siitä huolimatta. Esimerkiksi entisessä DDR:ssä julkaistusta journalismin sanakirjasta⁹⁹ löytyy jopa hakusana genre – päivästoin kuin erinäisistä läntisistä¹⁰⁰ alan sanakirjoista.

Entä sitten Yhdysvallat ja Britannia: anglosaksisen kulttuuripiirin valtavuo? Varsinkin edellisessä on julkaistu valtava määrä journalismikirjallisuutta jo pelkästään uutis-genren alueelta – vaikkakin toki enimmältään muita aspekteja kuin muotokieltä käsitellen. Jo viimeistään jostain 1950-luvulta alkaen löytyy Yhdysvalloista opaskirjoja erikseen vaikkapa pääkirjoituksen¹⁰¹ tai jopa kolumnin¹⁰² kirjoittajille; opaskirjoja, jollaiset Suomesta yhä runsaat puoli vuosisataa myöhemmin oikeastaan puuttuvat.

Journalististen genrejen – ja erityisesti niiden nyanssien – kanssa askartelu ei näytä erityisesti motivoineen uudella manterella. Amerikkalaiselle – ehkä laajemminkin anglosaksiselle – journalismille ja journalistiikalle tuntuu usein riittävän kahden korin jaottelu: news vs feature. On kuitenkin loistavia poikkeuksia. Esimerkiksi Jim Allee

94 Holmberg & Oscarsson & Rydén 1983.

95 Rydén 1981.

96 Ks. Elveson 1979, erit. 30, 40.

97 Groth 1972, 466–468. – Groth toteaa saksalaisen journalismin enemmän matkineen toisilta kuin luoneen itse. Mitä juttutyyppeihin ja vastaaviin tulee, saksalainen journalismi on omaksunut Ranskasta esimerkiksi feuilletonin, kirjallisuus- ja taidekriitiikin, sanomalehtiromaanin, analyysoivan jutun [Räsonnement] lyhyen muodon ja muita journalistisen aiheiston rikastuttamisilmiöitä, karikatyyrin ja boulevardilehden. Journalistisen artikkelin ja parlamenttiselostuksen on saksalainen lehdistö Grothin mukaan oppinut englantilaisilta. Pohjoisamerikkalaisia saksalaisten taas on kiittäminen reportaasin samoin kuin erimuotoisten haastattelujen kehittämisestä, ”psykologisesta” käsittelytavasta, pikkujutuista, kuvituksesta, massojen sensaatiolehdistä, tietyistä aikakauslehtityypeistä (ns. Magazine ja kuvalehti) sekä eräistä muistakin aikakautisen lehdistön menetelmistä ja luomuksista.

98 Gentner 1965; Haller 1987.

99 Wörterbuch 1973, 81–82. – Entisessä DDR:ssä myös esimerkiksi Hoffmann (1984) on pohjinnut genreteorian merkitystä käytännön journalismille, Schulze (1980) kirjoittanut reportaasista ja Blumenauer (1982) haastattelusta. Samoin haastattelua on sosialistisen Tšekkoslovakian tutkijoista tarkastellut Storkan (1983); ja sketsiä vastaavasti Kalina (1988). – Näitä tarkasteluja ei useinkaan hallitse päälletunkeva sosialistinen ideologia, kuten vaikkapa Hudecin (1978) toimittajajärjestö IOJ:n kustantamana ilmestynyttä pikku oppikirjaa – joka päätyi myös Tampereen yliopiston tutkintovaatimuksiin (Haataja & Pietiläinen 1996, 341–343). Olisiko niin, että genrentutkimus oli reaaliosialismien yhteiskunnissa sittenkin teema, josta saattoi kirjoittaa keskimääräistä vähemmän poliittis-ideologisin painein?

100 Esim. Kent 1970 tai Paneth 1983.

101 Waldrop 1955.

102 Hinkle & Henry 1952.

Hartin¹⁰³ lehdistöhistoriallinen työ, jossa tarkastellaan pääkirjoituksen varhaista kehitystä USA:ssa, kuuluneen ilman muuta lajissaan maailman valioihin; vain yhden mainitakseni.

Suomessa genre-näkökulman tärkeyttä ovat tähdentäneet mm. Kim Weckström¹⁰⁴ ja Jorma Miettinen¹⁰⁵ – joka viittaa oppikirjassaan juttutyypin luokituksen tarpeellisuuteen, todeten kuitenkin, ettei hänellä ole mahdollisuutta itse ryhtyä kyseiseen luokitustyöhön. Mutta erityisen runsaasti ei ainakaan primaaristi genre-näkökulmasta kirjoitettuja tarkasteluja maastamme sittenkään löydy – vallankin jos jätetään laskuista muut perusopinäytetyöt. Merkittävin poikkeus on ehkä uutinen. Esimerkiksi uutista muotokielen näkökulmasta ovat lähestyneet artikkelissaan jo 1960-luvulla Pertti Tiihonen¹⁰⁶ ja viime vuosituhanen lopulla esimerkiksi Seija Ridell, Risto Eronen, Esa Reunanen sekä erityisesti Risto Kunelius.¹⁰⁷ Reportaasin suomalaisista erityistarkasteluista lienee huomattavin Hemánuksen.¹⁰⁸ Pääkirjoitusta ovat tarkastelleet tärkeässä lehtijutussaan Tommila sekä edelleen mm. Hemánus ja Tapani Huovila.¹⁰⁹ Pakinasta yleisemmin ovat kirjoittaneet mm. Hannu Taanila (1970) ja Kirsti Manninen (1987).¹¹⁰

Summa summarum. Sen paremmin kansallisesti kuin kansainvälisestikin¹¹¹ journalististen genrejen tutkimus on kaikkea muuta kuin tutkimuksen valtavuo. Oireellista ehkä sekin, että Miettisen 1970-luvun lopulla suomalaisesta journalismin tutkimuksesta tekemä yhteenveto¹¹² sisältää vain muutamia genre-näkökulmaisia teoksia.

1990-luvun alkupuoliskolla suomalaiset – ennen muuta tamperelaiset – viestinnän tutkijat keskustelivat genrekysymyksistä kiihkeämmin kuin ehkä koskaan ennen sitä tai sen jälkeen. Tiedotustutkimus-lehdessäkin nähtiin aiheesta useita artikkeleita.¹¹³ Seija Ridellin¹¹⁴ tutkimuksessa tiivistynevät erinäiset ajan tamperelaisen tutkimusajattelun trendikkäimmät ajatukset. Ridell kritisoi sitä, että ”suurta osaa genrea hyödyntävistä tarkasteluista käytännössä sävyttää tekstikeskeisyys, jopa taksonomisuus”. Tutkijasta itsestään genressä on tärkeää sen ”merkityksenantoon ja viestintään kytkeytyvä luonne”. Hän kritisoi genre-käsitettä ympäröivää ”käsiteryteikköä” ja ”geneeristä käsitteäosta” sekä ilmaisee tavoitteekseen ”määritellä genren käsite tavalla, joka tekisi siitä nykyistä käyttökelpoisemman journalististen tekstien – eritoten uutisten – tutkimuksessa”.

Huolimatta Ridellin lukeneisuudesta kielivästä analyysistä koen oman tutkimukseni puitteissa tärkeäksi sittenkin tavoitella juuri sitä, mitä Ridell ei arvostane: haluan sittenkin ”ymmärtää genren tiukan tekstuaaliseksi käsitteeksi”.

Sittemmin, 1990-luvun jälkipuoliskolla, genre-aihe näyttäisi tipahtaneen Suomesakin trendikkäimpien viestinnätutkimusten listalla ehkä roimastikin alaspäin. Oireellinen voi viime vuosista puhuttaessa olla vaikkapa Tapani Huovilan käytännön oppikirja. Sen tuoreimmassa laitoksessa juttutyypin teema saa perin vähäisen huomi-

103 Hart 1970.

104 Weckström 1984, 68.

105 Miettinen 1984, 74.

106 Tiihonen 1967.

107 Ridell 1990; Eronen 1991; Reunanen 1991; Kunelius 1992, 1993, 1994, 1996.

108 Hemánus 1992.

109 Tommila 1969, Hemánus 1972, Huovila 2001a.

110 Taanila 1970, Manninen 1987a, 1988.

111 Perustan näkemykseni journalististen genrejen vähäisestä tärkeyssijasta kansainvälisessäkin tutkimuksessa myös alan kansainväliseen seurantaan mm. viestinnän tutkijoiden erinäisten kongressien taannoisena osallistujana.

112 Miettinen 1978.

113 Ainakin Reunanen 1993; Kunelius 1993 ja 1994; Ridell 1993; V. Pietilä 1993.

114 Ridell 1994, erit. 134–138.

on. Koko juttu-käsite on ikään kuin kokenut muodonmuutoksen, metamorfoosin: Huovila vain puhuu ”juttumuodoista”, ja toteaa juttuja olevan ikään kuin kolmea kas-
tia: ”objektiiviset, välimuodot ja subjektiiviset jutut”.¹¹⁵

1.4 Genre muilla tutkimusaloilla

Paitsi kirjallisuudentutkimus ainakin myös kansanperinteen tutkimus sekä elokuva-
tutkimus ovat jo vanhastaan hyödyntäneet genre-käsitettä. Tarkastelenkin – näkökul-
maa laventaakseni, vertailukohtia saadakseni – ensi alkuun, miten genre-käsite on
ymmärretty ja mielletty näillä naapurialoilla.

Ridell toteaa 1990-luvun puoliväliä lähestyttäessä, että genre-käsitteen edustama
”geneerinen lähestymistapa” kielii kiinnostuksesta tuota ”kirjallisuudentutkimuksesta
lähtöisin olevaa käsitettä kohtaan”. Ennen viestinnän tutkimusta – ”tiedotustutkimus-
ta”, lausuu Ridell – genre-käsite oli löytänyt tiensä aiemmin esimerkiksi elokuvan ja
populaarikulttuurin tutkimukseen, ja samaten ainakin jossain määrin myös kielitietee-
seen ja puheviestinnän retoriseen tutkimukseen.¹¹⁶ Ehkä rajojakin on silti syytä piirrel-
lä. Vaikka esimerkiksi Nieminen ja Pantti toteavat hiphopin ”lajityypiksi”, ja vaikka
Jukka Sihvonon¹¹⁷ tarkastelee ”bittipelien keskeisimpiä lajityyppisiä” – kuten ”räiskin-
tää” tai ”mättöä” – niin tyydyn vähemmän kaikkea syleilevään käsitteahmotukseen.¹¹⁸
Sanomalehden pääkirjoitus on tälle tutkimukselle relevantti, nuo eräät toiset jääkööt
perin etäisinä käsitesukulaisina elämään omaa elämäänsä.

1.4.1 Genre kirjallisuudentutkimuksessa

Maija Lehtonen on luonnehtinut genren ongelman olevan ”kirjallisuustieteen vanhim-
pia ja kunnianarvoisimpia”; ja genre-teorioiden olevan ”osoitus ihmismielen tarpeesta
luoda järjestystä ilmiöiden kaaokseen luokittelemalla niitä”. Lehtosen 1980-luvulla kir-
joittaman mukaan kirjallisuudentutkimuksen kiinnostus genre-teoriaan on edellisinä
vuosikymmeninä vain kasvanut, vaikka kirjallisuuden on väitetty jopa hylänneen
kaikki lajisäännöt.¹¹⁹

”Kirjallisuuden laji on ´instituutio´ – kuten kirkko, yliopisto tai valtio ovat insti-
tuutioita”, kirjoittavat tunnetut ns. uuskritiikkiä edustavat kirjallisuusteoreetikot René
Wellek ja Austin Warren. Heidän mielestään lajien teoria on ”järjestysprinsiippi”; sel-
laisten lajien, jotka eivät luultavasti pysy muuttumattomina. Lajin ”teoreettisena perus-
tana on sekä ulkoinen muoto (tietty runomitta tai rakenne) että sisäinen muoto (asen-
ne, sävy, tavoite – karkeasti sanoen: aihe ja kuulijat)”.¹²⁰

Lajien teorian klassiset tekstit ovat Wellekin ja Warrenin mukaan kirjoittaneet jo
Aristoteles ja Horatius. Mm. nykyinen käsitys tragediasta ja eepoksesta kirjallisuuden
”luonteenomaisimpina lajeina, kahtena päärajina” perustuu kirjoittajien mukaan näihin

115 Huovila 2004, 124. – Huovilan tietoa tihkuvan teoksen ongelma voi olla se, että paine ns.
ylivälineellisyyteen on ehkä pakottanut niputtamaan yhteen liian suuria kokonaisuuksia.
Sama näkyi käsittääkseni jo J. Miettisen oppikirjassa (1984). Pienessä maassa pienet yleis-
söt pakottavat niputtamaan liikaa asioita yksien kansien väliin?

116 Ridell 1994, 133.

117 Sihvonon 2004, 98.

118 Nieminen & Pantti 2004, 149.

119 Maija Lehtonen 1983, 71–76. – Genre-näkökulman merkityksestä kielii sekin, että aika-
naan vaikkapa Johann Wolfgang von Goethe osallistui innokkaasti genre-pohdintoihin.

120 Wellek & Warren 1969, 285–295.

kahteen klassikkoon. Lisäksi ainakin Aristoteles oli selvillä ”toisesta ja perustavammanlaatuudesta erottelusta”: jaottelusta draama vs eepos vs lyriikka.¹²¹

Platon – joka myös osoitti kiinnostusta lajierottelua kohtaan – ja Aristoteles katsoivat Wellekin ja Warrenin mukaan, että draamassa *tekijä katoaa luomiensa henkilöiden taakse*; eepissä runoudessa runoilija osaksi puhuu omista nimissään, on kertoja, osaksi taas panee henkilönsä esittämään asioita suorana kerrontana; ja taas lyyrisessä runoudessa *puhuu runoilijan oma persoona* (tähdennykset: JP). Nämä erottelut ovat kiintoisia myös journalistiikan näkökulmasta.

Genreihin¹²² suhtauduttiin uskriittikoiden Wellekin ja Warrenin mukaan kirjallisuudessa ehkä vakavimmin 1600- ja 1700-luvulla. Klassisistisen näkemyksen mukaan lajit olivat erotettavissa toisistaan; ja ero myös piti tehdä. Klassismi tietenkin pyrki pitäytymään ennen muuta antiikista periytyviin lajeihin – ja aivan erityisesti lyriikan lajeihin. Lajin puhtaus oli mitä tärkein asia. Sitten tapahtui muutos: genre ei enää 1800- ja 1900-luvulla merkinnytkään niin paljon. Esimerkiksi runolle asetetut muotovaatimuksethan ovat miltei kadonneet. Eräissä tutkimuksissa onkin täsmennetty genrejen nauttineen erityisen vähäistä arvostusta ajanjaksona 1840–1940.¹²³ Kirjallisuudentutkijoissakin on ollut myös niitä, jotka ovat pyrkinneet kiistämään koko genre-ajattelun merkityksen. Esimerkiksi Benedetto Crocen¹²⁴ on todettu kieltäneen – antipositivismin hengessä – kaikki välittävät käsitteet yksityisen teoksen ja koko kirjallisuuden väliltä. Tämähän vastaisi ehkä journalistiikassa sitä, että tarkasteltaisiin vain joko aivan yksittäisiä juttuja tai koko journalismin kenttää.

Tärkeää on myös, että 1700- ja 1800-luvun vaihteessa syntyi ajatus, että kirjallisuuden lajit kehittyvät; ja että ne jopa vertautuvat organismeihin.¹²⁵ Nykyjournalistikkassahan tuon tyyppinen ajatus lienee ollut läsnä koko ajan – dogmaattisinkin Zeitungswissenschaft mukaan lukien.

Kirjallisuuden lukijakunta on kasvanut 1800-luvulta alkaen suunnattomasti; lajeja on tullut lisää; ja halpojen painosten ansiosta kirjallisuus leviää entistä nopeammin.¹²⁶ Lajeista on tullut entistä lyhytikäisempiä, ja ne muuntuvat entistä nopeammin. Kun klassisistinen lajiteoria laati sääntöjä ja ohjeita ja kehotti pitämään lajit erillään toisistaan,¹²⁷ niin jo 1900-luvun moderni lajien teoria taas on selvästi deskriptiivistä¹²⁸: ”Se ei juuri tähdennä eri lajien välisiä eroja, sen sijaan se pyrkii löytämään jollekin lajille ominaiset tekijät, tyypilliset ilmaisukeinot ja tavoitteet – tässä suhteessa lajien moderni teoria on saanut vaikutteita romantiikasta, joka tähdensi jokaisen ”itsenäisen hengen” ja jokaisen taideteoksen ainutkertaisuutta.” (Tähdennys: JP.)

1900-luvun loppua lähestyttäessä kirjallisuuden genrejen on väitetty kulkeneen yleensä ”kohti suurempaa itsetiedostusta”. Uudet lajit ”perustuvat yhä enemmän var-

121 Tuo tulkinta Aristoteleesta on Lehtosen (1983, 72–73) mukaan ”mielivaltainen mutta sitkeähenkinen”. ”Pyhä kolminaisuus lyriikka–epiikka–dramatiikka vakiinnutti asemansa romantiikan kaudella”, missä ehkä kummitelee taustalla kolmiluvun ”maaginen veto-voima”. – Lisättäköön, että Aristoteleen Runousopin (1982, 11) ensimmäisessä virkkeessä puhutaan ”runoudesta ja sen lajeista” (tähdennys: JP).

122 Sana genre ilmaantui englannin kieleen ehkä vasta 1900-luvun puolella. 1700-luvun kirjailijat, kuten Samuel Johnson, käyttivät kirjallisuuden lajista yleensä sanaa species. Vuonna 1910 Irving Babbitt puhuu genresta, mainiten että sana on juurtumassa englantilaiseen kritiikkiin. (Wellek & Warren 1969, 353.)

123 Huomattakoon, että Wellekin ja Warrenin teoksen ensimmäinen laitos ilmestyi 1942.

124 Crocesta ja genresta: ks. myös Brax 2003, 120–121; Altman 2002 15–16; Huhtala 2006, 74.

125 Brax 2003, 128.

126 Gedin 1975, 15–47.

127 Tämä vaade tunnetaan oppina lajien puhtaudesta (genre tranché).

128 Wellek & Warren 1969, 297.

haisemmille lajikaavoille ja -konventioille; noita kaavoja ja konventioita kommentoidaan, niillä leikitään ja saman tien lajien rajoja kokeillaan”, Keijo Kettunen kirjoittaa.¹²⁹

Pitääkö jokaisen kirjallisen taideteoksen sitten olla sijoitettavissa johonkin genrekategoriaan? Wellek ja Warren eivät anna¹³⁰ tähän suoraa vastausta. Kysymykseen liittyy genrejen ja niiden ala-lajien ongelma. Wellek ja Warren ottavat tällä kohdilla¹³¹ esimerkiksi tragedian. Ovatko vaikkapa kreikkalainen tragedia, elisabetiaaninen tragedia, ranskalais-klassinen tragedia ja 1800-luvun saksalainen tragedia eri lajeja vaiko saman lajin – tragedian – alalajeja? Tähänkään kirjoittajat eivät suoraan vastaa.

Vielä on syytä ottaa esille – edelleen kelpo klassikoiden Wellekin ja Warrenin johdatuksella¹³² – kysymys siitä, ovatko myöhemmät genret palautettavissa, joihinkin mahdollisiin yksinkertaisiin perustyyppeihin. Kirjoittajat toteavat – paljastamatta tässä omaa kantaansa – ainakin André Jollesin olleen sitä mieltä, että on primitiivisiä tai elementaarisia lajeja, joista käsin päästään muihin. Tällaisiksi voidaan Jollesin mukaan katsoa legenda, satu, myytti, arvoitus, sananlasku, anekdootti, memoraatti, tarina ja pila. Tässä voi siis nähdä linkin folkloristiikkaankin, jonka edustamiin genrekäsityksiin tulen kohta.

Kysymys on kiinnostava myös historiasta kiinnostuneelle journalistiikan tutkijalle. Voi kysyä esimerkiksi, onko haastattelu palautettavissa vaikkapa sokratelaiseen dialogiin. Edelleen voi – Ludwig Wittgensteinin ehkä liiankin viljeltyyn perheyhtäläisyyden käsitteeseen¹³³ nojaten – kysyä, onko esimerkiksi sokratelaisella dialogilla ja haastattelulla sen verran yhtäläisyyksiä, että ne muodostavat, mahdollisesti eräiden muiden genrejen ohella, tietyn genreperheen?

Entä tavoitellako genrejen inventoinnilla genrejen typologiaa, ajatonta tyyppijärjestelmää (eli onko lähestymistapamme synkroninen) vai¹³⁴ empirisen tekstijoukon hahmotusta (eli onko lähestymistapamme diakroninen)? Jotkut kirjallisuudentutkijat han ovat puhuneet suorastaan ”arkkigenreista”. Tälläkin kohdilla on Lehtosen¹³⁵ mukaan vallinnut kirjallisuudentutkimuksessa epäselvyyttä. Ja edelleen: jos tähdätään genre-typologisointiin, viittaavatko nuo tyypit genren ideaan, teoreettiseen genreen tai jonkinlaiseen ideaalitapaukseen, tai sitten lajin vakioiduinpana säilyneeseen historialliseen muotoon? Metodisiin peruskysymyksiin kuuluu niin ikään, luodako kokonaiskuva jostain genresta deduktion vai induktion kautta. Eli eteen tulee helposti ns. hermeneuttisen kehä: miten edetä havainnosta hypoteesiin ja siitä takaisin havaintoon, yksityistapauksesta yleiseen ja päinvastoin? Tietysti tämä kysymys liittyy läheisesti kaiken luokittelun perusongelmaan kriteereistä. Makrotasolla voi kirjallisuuden genrejen kriteerejä hakea Lehtosen mukaan kolmelta suunnalta: tekstin ominaisuuksista, psykologisista perusasenteista tai tekstin vaikutuksesta lukijaan.¹³⁶

Uudempia ulottuvuuksia kirjallisuustieteenkin genre-tutkimukseen on tuonut diskurssin käsite. Koko kirjallisuus voidaan käsittää, kuten Lehtonen¹³⁷ Roland Barthe-

129 Kettunen 1986, 466.

130 Wellek & Warren 1969, 286.

131 Wellek & Warren 1969, 299; vrt. Maija Lehtonen 1983, 71.

132 Wellek & Warren 1969, 298–299.

133 Ainakin E. D. Hirsch (1967, 68) on perustanut genre-määritelmänsä Ludwig Wittgensteinin (1981, 65) myöhäisfilosofiassa niin tärkeään perheyhtäläisyyden käsitteeseen (vrt. myös Maija Lehtonen 1983, 80).

134 Pohdintoja tästä journalistiikan näkökulmasta: ks. Sirkkunen 1998, 54–55.

135 Maija Lehtonen 1983, 71–73.

136 Maija Lehtonen 1983, 79–81.

137 Maija Lehtonen 1983, 76.

siin nojaten esittää, diskurssiksi. Tzvetan Todorov¹³⁸ on jatkanut tästä. Hän katsoo genrejen polveutuvan ns. puheakteista.

Vielä nostan Lehtosen¹³⁹ tiiviistä, mutta monipuolisesta katsauksesta esiin genren suhteen esitys- tai puhuntatapaan, modukseen¹⁴⁰; tämäkin kun on relevantti näkökulma myös journalismista puhuttaessa. Tragedia voi olla – toteaa Lehtonen Gerarde Genetteen pohjaten – sekä genre että modus. Genette hahmottaa genren sisällöllisenä, tematiikan pohjalta määriteltävänä käsitteenä; ja esimerkiksi tragedia voidaan nähdä genrenä juuri tässä valossa. Mutta moduksena tragedia on dialogia, henkilöiden puhetta – vastakohtana kertojan esitykselle, kerronnalle. Modus lienee tulkittavissa pitkälle synonyymiksi tai ainakin liki-sukulaiskäsitteeksi edellä käytettyjen käsitteiden esitysmuoto ja esitystapa kanssa.

Vastaavaa rajankäyntiä on harjoittanut myös Yrjö Varpio kartoittaessaan ns. käyttökirjallisuuden¹⁴¹ maastoa. Varpion mukaan on tekstejä, joita hallitsee (1) tiedottava funktio (esim. selostus, reportaasi ja haastattelu), (2) arvottava funktio (esim. pakina, pääkirjoitus ja kritiikki) ja (3) vetoamusfunktio (esim. poleemiset tekstit) ja (4) omaelämäkerrallinen funktio. Sopiiko ”tiedottava funktio” aina kuvaamaan reportaa-sin tai ”arvottava funktio” pakinan tehtävänasetteluja, saanee lisävalaistusta seuraavista empirialuvuistani. Kirjallisuudentutkija Varpion luokittelun rinnalle voi tuoda vaikkapa kielentutkijoiden Anneli Kauppinen ja Leena Laurisen mukaan¹⁴² viisi ”tekstityyppiä”: (1) kertovat, (2) kuvailevat, (3) erittelevät, (4) kantaottavat ja (5) ohjaavat. Tämäkään jaottelu ei ole journalististen genrejen näkökulmasta ongelmaton.

Siitä, mikä on genre-näkökulman oikea sija kaunokirjallisuutta tarkasteltaessa, on oltu monta mieltä. ”Kirjallisuustieteilijät ovat perinteisesti juuttuneet lajajatteluun. Kun Strindberg ei [18]90-luvulla kirjoita mitä kirjailijan pitää tuottaa, romaaneja, näytelmiä, runoja, hän on steriili ja niin ollen kriisissä”, varoittaa Olof Lagercrantz¹⁴³ – Dagens Nyheterin päätoimittajana pitkään toiminut moniosaaja – liikanaisen genrepainotuksen vaaroista. Tuskin hänkään tarkoittaa sanoa, että genre-käsite tulisi hylätä. Sillä mitä tilalle? Jokin teoriako – kuten Raymond Williams¹⁴⁴ muotoilee – ”yksilöllisestä luovuudesta, uutta luovasta nerosta sekä yksilöllisen mielikuvituksen liikkeestä yli menneisyyden rajoittuneiden ja rajoittavien muotojen”?

138 Todorov 1990, 19–26. – Puheaktien isänähän on pidettävä oxfordilaista kielifilosofia J. L. Austinia (1911–60), joka kehittänyt puheakteja koskevat teoriansa jo 1950-luvulla. Edeltävässä työvaiheessaan hän oli keskittynyt hahmottamaan, mitä on ns. performatiivinen kielenkäyttö. (Furberg 1971, erit. 256–279; von Wright 1968, 246–249.) – Vrt. Hakulinen 1989, 138–143.

139 Maija Lehtonen 1983, 72. – Lehtonen harjoittaa artikkelissaan (s. 78–80) myös kiintoisaa kirjallisuustieteilijän rajankäyntiä viestintään ja journalismiin päin. Jos genre-käsitys kytketään viestintäprosessiin, niin ”olisiko hyväksyttävä genreiksi vain sellaiset lajit, jotka todella toimivat siinä prosessissa”, hän kysyy.

140 Modus on paitsi kieliopillis-formaalinen verbin tapaluokka myös käsitteellisesti, kielenulkoisesti määriteltynä jotakin moniulotteisempaa. Hakulisen ja Ojasen (1976, 102) mukaan jälkimmäisessä katsannossa voidaan erottaa kolme modus-dimensiota: 1) toive, aie (esim. desideratiivi, konditionaali, optatiivi, imperatiivi), 2) pakko, välttämättömyys (nesessiivi, imperatiivi, erilaiset modaaliapuverbit), 3) mahdollisuus, todennäköisyys (potentiaali, erilaiset adverbit kuten ehkä, kenties; kysymys). – Modushan ilmaisee puhujan asennetta lauseen sisältöön.

141 Varpio (1981, erit. 43–63. – Käyttökirjallisuuden käsitteellä Varpio pyrkii selittämään ja hahmottamaan (mts. 15–21) tiettyä kaunokirjallisuuden ja ei-kaunokirjallisuuden välimaastoa.

142 Kauppinen & Laurinen 1988, 58–61.

143 Lagercrantz 1986, 59.

144 Williams 1988, 201.

Esimerkiksi Pirjo Lyytikäinen¹⁴⁵ katsoo skotti Alastair Fowlerin¹⁴⁶ ansioksi, että tutkijat ovat omaksuneet genre-käsitteen rinnalle myös käsitteet historiallinen laji, alalaji, moodi (tyylilaji) ja rakennetyyppi.

Kirjallisuudenkin genreista on tullut viimeistään 2000-luvulle tultaessa ”levottomia”, kuten Liisi Huhtala ilmaisee. Genret menevät ja tulevat yhä nopeammin. Kyky harjoittaa lajisekoittumia eli hybridejä tuo kirjailijalle ehkä erityistä arvostusta. Samalla on tultu antiikkiin juurtuvien megakäsitteiden – epiikka, lyriikka ja draama – maailmoista tosi detaljikkaisiin sfääreihin: lajeja voivat olla vaikkapa ekoromaani ja tyyppi- eli sinkkukirjallisuus (chick lit), jolla silläkin vielä on alalajeja. Eri koulukunnat ovat tuoneet kirjallisuuden genrejen tulkintaan runsaudensarven¹⁴⁷, jonka sisällä ei enää näe hevin metsää puilta.

1.4.2 Genre kansanperinteen tutkimuksessa

Kansanperinteen tutkimuksessa eli folkloristiikassa genre-näkökulma näyttää putkahaneen esiin laajemmin oikeastaan 1960-luvulla. Tosin yksittäistapauksissa on genrejen merkitystä kansanperinteen luokituksessa alleviivattu ainakin jo 1930-luvun alussa.¹⁴⁸

Ainakin vielä 1970-luvun jälkipuoliskolla kansanperinteen tutkimuksessa Suomessa oli Outi Lehtipuron mukaan esillä yhä ”myös pyrkimys löytää uusia perinnelajeja” (tähdennys: JP). Tilanne poikennee tältä osin esimerkiksi kirjallisuudentutkimuksen tilanteesta: samanlaista aktiivisen genren-etsinnän tavoitetta tuskin jälkimmäisen alueelta tapaa. Genre-näkökulma näyttäisi tulleen kansanperinteen tutkimuksessakin yhä tärkeämmäksi. Kun tutkija lähestyi folklorea aiemmin Lehtipuron sanoin ”pitäytymällä yksittäisiin kertomuksiin”, on tutkijalla tätä nykyä tähtäin useammin jossakin *kokoaisessa perinnelajissa* (tähdennys: JP).¹⁴⁹

Kansanperinteen tutkimuksen genre-nimitykset (esimerkiksi myytti, satu, tarina, laulu) tavallisesti omaksuttiin jossain vaiheessa yleiskielestä – ja ”kanonisoitiin tieteelliseksi käsitteiksi”. Folkloren luokittelun esikuvana oli taannoin peräti Carl von Linnén kasviopillinen luokittelu.¹⁵⁰

Dan Ben-Amos näkee kansanperinteen tutkimuksen genre-tarkastelujen olevan sijoitettavissa neljän pääotsikon alle, jotka Lehtipuron tiivistyksen mukaan voi ilmaista seuraavasti: (1) Perinnelajit ovat luokittelun apuvälineitä, (2) perinnelajit ovat kulttuurin pysyviä muotoja, (3) perinnelajit ovat kulttuurissa kehittyviä muotoja, ja (4) perinnelajit ovat puheen, esityksen muotoja. Lehtipuro tulkitsee kaikilla noilla neljällä olevan paikka folkloren ymmärtämisessä. Ben-Amos itse tähdentää folklore-genrejä ”kulttuurin kognitiivisina luokkina”. Hän kehottaa kohtamaan perinnelajit ”luonnollisena kielenä, ei formaaleina käsitteinä”, sekä tarkastelemaan niitä ”siinä ympäristössä, jossa folkloristiikka ne alun alkuaan kohtasi – nimittäin suullisen perinteen välittymis- ja

145 Lyytikäinen 2005, 16.

146 Fowler 1985.

147 Ks. Braxin (2003) katsausta: s. 120–125.

148 Lehtipuro 1983, 87–93; Honko 1975, 1.

149 Viestinnän tutkimuksen kannalta kiinnostava on Lehtipuron maininta siitä, että 1900-luvun loppuaikojen perinnelaji-keskustelun olennainen osa ovat ”emisistiset, esityskeskiset näkökulmat”. Folkloristiikan oppisanaston (1984, 12–13) mukaan emisistinen lähestymistapa panee ”suurta painoa sille, että tiedot on kerättävä sanatarkassa muodossa syntyperäisiltä informanteilta, jotta niiden alkuperäinen (so. informanttien antama) merkitys säilyisi”. Vastakohta on *etisistinen* lähestymistapa. Sitä edustava tutkija etsii inhimillisten toimintojen syitä ”ympäröivistä oloista”, ja hänelle ”ihmisten toiminnasta tehdään enemmän suoria havaintoja kuin kerätään siitä kielellisiä esityksiä”. (Tähdennykset: JP.)

150 Ben-Amos 1982, 11–14; vrt. Apo 1974, 46.

esittämistilanteessa”. Tästä näkökulmasta perinnelajit ”eivät ole termejä, vaan analysoitavaa ainesta”.¹⁵¹

Siis: mikä on genrejen ontologia? Miten ne ovat olemassa? Tullaan yleis- eli universaalikäsitteiden – jollaisia ovat suhteessa yksittäisiin genre-ilmentymiin niin reportaasi kuin satu, niin haastattelu kuin novelli – klassiseen filosofiseen ongelmaan. Kallistuako realismiin, konseptualismiin vaiko nominalismiin kannalle?¹⁵² Tuntuu kuin Ben-Amosin ajattelu veisi herkästi realismiin: siihen, että kokonaiset perinnelajit olisivat olemassa kuin olioina.

Folkloren jännittävä lisäulottuvuus on poplore, jota voi pitää edellisen nuorempana sisarena.¹⁵³ Matti Kuusi rakentaa poplore-tarkastelussaan sillan esimerkiksi paikallistarinan ja sensaatiouutisen, memoraatin¹⁵⁴ ja veteraanihaastattelun, ihmesadun ja sarjakuvan välille (edelliset edustavat folklorea, jälkimmäiset poplorea). Kuusi tähdentää näiden kahden loren synty- ja leviämistapojen erilaisuutta: vanha kansanperinne ”syntyi spontaanisti, levisi välittömästi suusta suuhun”. Poploren takana taas yleensä on ”ohjattu tuotanto ja markkinointi, teknis-taloudellinen joukkoviestinnän organisatio”.

1.4.3 Genre elokuvantutkimuksessa

Genre-käsitteellä on ollut merkittävä sijansa myös elokuvantutkimuksessa, filmikritiikissä – ja kaupalliselle elokuvateollisuudellekin. Toki käsite on tälläkin sektorilla, niin kuin folkloristiikan tutkimuksessa, vasta imeväisikäinen verrattuna kirjallisuudentutkimuksen antiikkiin asti juontuvaan genre-käsitteeseen. Elokuvan genretutkimuksia on ”noussut esiin pilvin pimein 1960-luvun loppupuolelta lähtien”, kirjoittaa Rick Altman.¹⁵⁵

Frank E. Beaverin¹⁵⁶ mukaan genre-termi viittaa mihin tahansa joukkoon elokuvia, jotka ilmaisevat samanlaisia tyylillisiä, temaattisia ja rakenteellisia intressejä. Esi-merkkeinä filmigenreista hän mainitsee lännenelokuvan, gangsterifilmin, elokuvamusikaalin ja hulluttelukomedian (screwball comedy). Mutta genreja ovat myös dokumenttifilmi, kokeileva elokuva ja animaatiofilmi.

¹⁵¹ Ben-Amos 1982, 18–28; Lehtipuro 1983, 88–89.

¹⁵² Suhtautumisessa yleiskäsitteisiin voidaan karkeasti erottaa (von Wright 1968, 198) kolme käsityskantaa: (1) Realismiin mukaan käsitteet ovat ihmisen ajatuksista riippumattomia, erikseen olemassaolevia olioita. Tämä käsitys nojautuu tavallisesti Platonin ideaoppiin. (2) Konseptualismi katsoo, että käsitteet ovat ajattelun tuotteita. (3) Nominalismi vihdoin opettaa, että vain yksityiset oliot ovat olemassa ja että käsitteet ovat ”pelkkiä merkkejä”.

¹⁵³ Kuusi 1975, 9–12. – Kuusi luonnehtii näitä kahta käsitettä – vanhempaa ja uudempaa: ”Folklore on yleisnimi kaikelle sille kollektiiviperinteelle, mikä täytti esivanhempieni mielen vielä 150 vuotta sitten. Poplore on kansainvälinen termi, joka tarkoittaa vastaavaa nykyilmiötä.”

¹⁵⁴ Memoraatti on Folkloristiikan oppisanaston (1984, 36–37) mukaan ”kertomus supranormaalista elämäyksestä, jonka kertoja itse tai joku hänen naapurinsa tai sukulaisensa on kokenut”. Ja: ”Etenkin minä-muotoiset memoraatit ovat useasti tuoreen tuntuisia ja suggestiivisia.” – Lehtipuro (1983, 87–88) luonnehtii Lauri Hongon memoraatti-analyysejä (1964) kuuluisimmaksi suomalaisiksi folkloren lajikuvaukseksi. – Kiinnitettäköön huomiota siihenkin, että Honko on ulottanut genre-näkökulman myös (vertailevan) uskontotieteen puolelle (Honko 1975).

¹⁵⁵ Altman 2002, 24.

¹⁵⁶ Beaver 1983, 142–144.

Andrew Tudor¹⁵⁷ yhdistää lajityypit nimenomaan amerikkalaiseen elokuvaan; eurooppalainen elokuva on ollut enemmän ”vapaata, luovien ohjaajien elokuvaa”, jota on voitu tulkita *auteurin* eli tekijän käsitteen avulla. Genre-käsite puolestaan on ollut ”karkeahko, mutta hyödyllinen keino kuvata amerikkalaista elokuvaa”. Tudorin mukaan termin käyttö kuitenkin 1960-luvulla muuttui: sitä alettiin käyttää ”lähinnä kuvaillevassa mielessä”. Tudor panee merkille lajityyppi-kriteerien moninaisuuden. Joskus – vaikkapa lännenelokuvan tapauksessa – genre määritellään sisällön avulla. Toisinaan – kuten kauhuelokuvan kohdalla – määrittely tapahtuu *tarkoituksesta* käsin (kauhuelokuvan tarkoitus on herättää kauhua). Genre on Tudorista ”tapa yhdistää puut metsäksi”. Se on hänestä ”korvaamaton yhteiskunnallisesti ja psykologisesti ymmärretty”; se ”toimii kulttuurin, yleisön, elokuvien ja elokuvantekijöiden vuorovaikutuksen väliinena”.

Tudor ottaa esille koko genre- eli lajityyppi-käsitteen määrittelyn vaikeuden: ”Jos otamme tutkittavaksemme sellaisen genren kuin ’western’ kerätäksemme pääasialliset ominaispiirteet, niin eteemme tulee väistämättä pulma: olisi ensin selvitettävä, mitkä elokuvat ovat ’westernejä’. Ne voidaan erottaa omaksi ryhmäkseen vain pääasiallisten ominaispiirteittensä perusteella, jotka saadaan selville vain elokuvista itsestään sen jälkeen kun ne on jo erotettu omaksi ryhmäkseen. Olemme siis joutuneet kiertämään kehää. Ensin vaaditaan, että elokuvat erotetaan omaksi ryhmäkseen. Tähän tarkoitukseen tarvitaan välttämättä kriteeri, jonka taas vuorostaan on tarkoitus ilmetä empiirisesti määräytyistä elokuvien yhteisistä ominaispiirteistä.”

Tähän ”empiristiseen ongelmaan”, kuten Tudor ilmaisee, on hänestä kaksi ratkaisua: ”Ensiksikin elokuvat voidaan luokitella a priori valitun kriteerin mukaisesti (kritiikin tarkoituksesta riippuen). Toiseksi voidaan nojata yleiseen kulttuurinmukaiseen käsitykseen siitä, mistä ainesosista ’western’ koostuu ja jatkaa sitten yksityiskohtaisella analyysillä.” Jälkimmäinen tapaus on Tudorista selvästi useimpien genre-sovelluksien alkujuuri: ”Westerniin” sanotaan kuuluvan tiettyjä ratkaisevan tärkeitä toistuvia konventioita kuten rituaaliset ammuskeluhaudet, mustavalkoinen vaateus, joka vastaa jaottelua hyvät vs pahat, kostoteemat, tietyt pukeutumistavat, tyyppiteltyt roistot ym.

Sihvonen¹⁵⁸ puhuu vastaavasti ”ns. genre-tutkimuksen paradoksista: jota voitaisiin pitää yhtenä ilmentymänä *hermeneuttisesta kehästä*”. Eli: ”Jotta voitaisiin määritellä kokonaisuus on tiedettävä, mistä osista se koostuu, mutta osia vastaavasti ei voida tarkastella ja ryhmitellä erikseen ennen kuin tiedetään, mitä yhteistä niillä on ja millainen on kokonaisuus, johon ne kuuluvat.”

Huomataan hermeneuttisen kehän pulman vaivaavan paitsi kirjallisuuden myös elokuvan tutkijoita. Sihvonenkin joutuu toteamaan, miten vaikea on elokuvan tutkijoille itse peruskäsite. ”Asiantila onkin johtanut lakoniseen toteamukseen, että tällä hetkellä elokuvallisen genre-tutkimuksen suurin ongelma on, *miten määritellä käsite genre*”, hän kirjoittaa (tähdennys: JP). Yhtä kaikki, Sihvonen on vakuuttunut siitä, että elokuvan ja genren välinen suhde on asetettava aina historialliseen yhteyteensä. Eli hän tulee siihen, mitä hän kutsuu – kirjallisuudentutkimuksen laji-käsitteitä referoidessaan – diakroniseksi genre-teoriaksi: teoriaksi, jonka mukaan ”lajit ovat historiallis-yhteiskunnallisia ilmiöitä, joilla ei ole kiinteää muotoa, muuttumatonta historiallisesta kehityksestä riippumatonta olemusta”.

157 Tudor 1981, 100–121.

158 Sihvonen 1985, 46–52. – Tärkeä lisäaspekti on vielä – elokuvan genreista puheen ollen – Sihvosesta se, että genre-problematiikka ”kytkeytyy läheisesti yleensä ns. standardisointijärjestelmiin, joita elokuvateollisuus luo maksimaalisen kulutuksen takeiksi”.

Esimerkiksi Stanley J. Solomon¹⁵⁹ tähdentää tarkastellessaan amerikkalaisia elokuvan lajityyppejä, että ”kaikkein geneettisimmät teokset – kaikkein ’tyypillisimmät’ teokset” ovat ”taiteellisesti ja intellektuaalisesti tuon genren parhaat teokset”. Ja: ”kaikkein tyypillisin genre-elokuva on todennäköisesti myös kaikkein paras genre-elokuva”. Solomon – joka ei vaivaa erityisemmin itseään genre-käsitteen määrittelyongelmilla – on valmis hyväksymään tietyn pluralismin: genreja voidaan hänestä formuloida eri tapauksissa eri perustoilta.

Rick Altman on pannut merkille ”genrekysymysten nopean esiinnousun viimeksi kuluneen vuosikymmenen aikana”, minkä ajanmääritykseen täytyy viitata 1900-luvun loppuun.¹⁶⁰ Tämä esiinnousu – mikä ei häntä ole yllättänyt – juontuu ajan teknologiaan ja representaatioon liittyviin mullistuksiin”, jotka ovat ”vahvistaneet vieraantumista ja läsnäolon katoamista”. Ja: ”Tässä ilmapiirissä genre saa helposti edustaa turvallista satamaa, johon myrskyä voi paeta”, Altman tulkitsee elokuvayleisöjen tuntemuksia.¹⁶¹ On myös puhuttu genrekompetenssista, joka on tyypillistä tv-sarjojen ja vastaavien käyttäjille.¹⁶²

Televisiogenrejen tarkastelut näyttävät olevan heijastumaa elokuvagenrejen tarkasteluista. Viimeistään 1980-luvulla pantiin ainakin Yhdysvalloissa tv-genrejä halki, poikki ja pinon pragmaattisesti näemmä olevan ohjelmatarjonnan pohjalta. Poliisisarja, detektiivisarja, sairaalamelodraama, saippuaoppera, dokudraama, televisiuutiset, urheilulähetys, lastenohjelma, televisiokirkko: tässä esimerkkejä tv-genrejä käsittelevän perusoppikirjan pohjalta.¹⁶³

Sihvonen toteaa, että kirjallisuudentutkimuksessa genre suomennetaan yleensä ”lajiksi” mutta elokuvatutkimuksessa ”lajityypiksi”. Hän katsoo, että näin on ”haluttu korostaa genre-käsitteen erilaista merkitystä näissä taidemuodoissa”.¹⁶⁴ Tuntuukin joskus, että elokuvan genret vastaavat pikemmin niitä, joita on kirjallisuudentutkimuksessa tavattu kutsua ”alagenreiksi”.¹⁶⁵ Siitä, että eri elojen genre-tutkimukset kulkevat omia teitään ruokkimatta ehkä suuremmin toisiaan, kielii Thomas Schatzinkin epäily: kirjallisuuden genre-teorioilla ei ole suuresti annettavaa elokuvan genreteorioille. Edellisten puute on siinä, että ne sulkevat pois tuotannon ja kulttuurin sosiokulttuurisen kontekstin tai kaupallisille elokuville niin merkitykselliset materiaaliset kontekstit.¹⁶⁶

159 Solomon 1976, 2–5.

160 Altmanin (2002) teoksen brittiläinen alkuperäisversio ilmestyi 1999.

161 Altman 2002, 239.

162 K. Eskola 1991, 150.

163 TV Genres 1985.

164 Sihvonen 1985, 52. – Olisikohan ilmaisussa ”lajityyppi” pikkuisen myös hienostelevaa ns. statussanana, jolla sanan käyttäjä pyrkii tekemään yleisönsä vaikutuksen?

165 Esimerkiksi ns. kovaksi keitettyä dekkaria voi pitää dekkarin alalajina (Brax 2003, 119).

166 Ks. Ridell 1994, 134–135. – Elokuvan lajityyppien käytännöllistä ja kaupallista merkitystä havainnollistavat Nieminen ja Pantti (2004, 131) toteamalla, että lajityypit ”ovat näkyvästi esillä esimerkiksi videovuokraamossa, jossa elokuvat on luokiteltu genreittäin”.

2 Katsaus tähänastisiin hahmotuksiin – kohti esiyymmärrystä

2.1 Juttutyypin alustava hahmotus

Ääret ja laidat ovat kaukana toisistaan. Yhtäältä genre-erottelun klassikko on kolmijako draama versus eepos versus lyriikka. Toisaalta nykyajan populaarikulttuurissa yksille genre voi olla heavy tai hiphop. Kun folkloristiikassa on joskus orientoiduttu etsimään genreja miltei kuin arkeologisia muinaismuistoja, elokuvantutkimuksessa genrenimitykset ovat näemmä joskus miltei putoilleet valmiina puun alla hedelmäkoreineen sattumalta istuneiden tutkijoiden syliin; toki käytännön bisnesajatteluakin usein sisältäen.

Naapurialojenkin antaman työntöavun turvin uskon nyt ymmärtäväni paremmin, millainen genre-lähestymistapa on journalistiikassa viisas, millainen ei. Jatkan eteenpäin seuraavista yleistä lähtökohdista:

1. Genrejaottelu on hyvä järjestysprinsiippi, keino luoda järjestystä sanomalehtitekstien loputtomaan viidakkoon, valtamereen tai – suohon.

2. Turha kuitenkin kuvitella, että journalismissa olisi mitään ylihistoriallisia juttutyyppejä, saati arkkigenreja. Lajit ovat journalismissakin – ja journalistiikallekin – kansanperinteen tutkijan sanoin *kulttuurissa kehittyviä muotoja*. Genre-käsitteeni on dia-kroninen.

3. Geneerisen kompetenssin¹⁶⁷ käsite on sovellettavissa myös journalismin maailmaan. Tuo kyky tunnistaa teoksen – lue tässä: jutun – ominaispiirteitä kuuluu niin ammattitaitoiselle journalistille kuin tiedostavalle lukijalle¹⁶⁸.

4. Journalistisia genreja(kaan) ei ole viisasta hahmottaa ensisijaisesti eri lajien välisiä eroja osoittelemalla, vaan pikemmin pyrkimällä löytämään jollekin tietylle lajille *ominaisia tekijöitä ja tyyppillisiä ilmaisukeinoja*.

5. Valtavirtajournalismista kun tässä tutkimuksessa on kyse, en omista erityisempää huomiota genrekokeiluille, genrejen rajojen koettelulle, saati genreleikittelyille.

6. Tähtäimessäni ovat pikemmin laajat lajit kuin yhä suppeammiksi hahmottuvat alalajit. Varsinkin viime aikoina lajit ovat niin kirjallisuuden kuin journalismin tutki-

¹⁶⁷ Brax 2003, 126.

¹⁶⁸ Viestintäkasvatus onkin vuosituuhannenvaihteen molemmin puolin peräänkuuluttanut ns. medialukutaitoa. Mitä sanomalehtiin ja juttutyyppeihin tulee, maininnan erikseen ansaitsee Sanomalehtien Liiton julkaisu *Rauhaton Romania* (1991). Alaotsikko kertoo julkaisun sisältävän ”sanomalehtikirjoitusten analyysia tekstintutkimuksen keinoin”.

muksessa pirstaloituneet¹⁶⁹, mutta oma tarkasteluni operoi – sanoisinko – karkeammalta pohjalta.

Minulla ei ole tämän tutkimukseni – jonka painotan empiirisesti – puitteissa mahdollisuutta eikä aihettakaan lähteä genre-käsiteanalyysin syventämiseen. Jonkun toisen tutkijan soisi tähän joskus toiste suuntautuvan – niin vähän analysoidulle vaikuttaa genre-käsite journalistiikassa.

Suomalaisten journalismin oppikirjojen harvoja eksplikoituja käsityksiä löytää Jorma Miettiseltä ym.¹⁷⁰, minkä kirjan journalistisen työprosessin malli on peräisin¹⁷¹ entisestä DDR:stä. Miettisen ym. käsityksen mukaan tiettyyn juttutyyppeihin voidaan tähdätä ”jo lähtökohtia asetettaessa ja suunniteltaessa”, joskin työprosessin aikana eteen tulevat kokonaisuudet tai yksityiskohdat voivat vaikuttaa niin, että juttutyyppeihin ”voidaan lopullisesti valita vasta aineiston hankinnan jälkeen”. Juttutyypin valintaa journalistisessa työprosessissa voi rinnastaa, ja tehdä ymmärrettäväksi, myös antiikin retoriikan peruskäsitteiden pohjalta. Tekstin synnyssä voi erottaa¹⁷² kolme vaihetta: invention eli aineiston ja sisällön etsimisen, disposition eli aineiston jäsentelyn ja elocution eli kielellisen asun antamisen. Vaikkapa juuri Miettisen ym. pohjalta tuntuisi, että juttutyyppeihin voidaan valita tahansa näistä kolmesta vaiheesta.

Kaunokirjallisuudessa tapahtuu Maija Lehtosen¹⁷³ mukaan niin, että ”genren normi tai koodi ohjaa osaltaan myös kirjailijan työtä”: kirjailija ”ei lähde kirjoittamaan 'tekstiä yleensä', vaan hänellä on jonkinlainen mielikuva siitä, onko syntymässä runo, romaani vai pakina”. Paljolti sama pätee myös lehdentoimittajan työhön.

Ennen romantiikkaa, 1700-luvun loppua, kaunokirjallisuuden luominen tarkoitti karkeistaen ”aiempien tekstien mahdollisimman uskollista matkimista, lajien 'osaamista'”, kiteyttää kirjallisuudentutkija Liisi Huhtala.¹⁷⁴ Tämä pätee käytännön journalismiin paljolti yhäkin. Sanomalehtijournalistin toivotaan olevan luova, mutta hänen toivotaan samalla kammitsoivan tuon luovuutensa tiettyjen rajojen sisälle. Näitä rajoja asettavat paljolti juuri eri juttutyyppeihin kiinnittyvät säännöt ja konventiot. Juttuhybridejä synnyttävä journalistisi herättäisi äkkiä kummastusta. Lehdenteko on joukkuepeliä.

Sitten kysymykseen juttutyyppeiden kriteereistä.

Teoksessa Miettinen ym. esitetään¹⁷⁵ hahmotelma perusteista, joilla juttutyyppejä voi erotella – tähdentäen, että asiat eivät ole tärkeysjärjestyksessä: (1) *formaatti* eli minkä muotoinen juttu on, (2) *sisältö* eli mitä aihetta juttu koskee, (3) *ajateltu yleisö* eli kenelle juttu on tarkoitettu, (4) *ajateltu funktio* eli mitä tarkoitusta varten juttu tehdään: onko tarkoitus esim. informoida, viihdyttää, kasvattaa, (5) *ajankohtaisuus* eli jutun esittämisen kiireellisyys: onko kyse päiväkohtaisesta, ajankohtaisesta vai periaatteesta ajattomasta jutusta, (6) *kantaa ottavuus* eli otetaanko jutussa kantaa käsiteltävään asiaan vaiko ei, ja jos kantaa otetaan kuka kannanottoja esittää, toimitus vaiko joku muu (esim. lähde) sekä (7) *aiheen käsittelytapa* eli millä tavalla aihetta jutussa käsitellään.

Kirjoittajat toteavat, että ”näiden perusteiden mukaan voitaisiin analyttisesti yllä lueteltujen mukaan yrittää rakentaa typologia – jako erilaisiin tyypppeihin”. Itse he eivät kuitenkaan lähde sitä yrittämään. Esitettyjä seitsemää kriteeriä lienee aihetta

169 Jos kaunokirjallisuudessa tunnetaan eko- ja tyyproomaani, niin esimerkiksi Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella laaditussa pro gradussa tarkastellaan ”taviskainaloa uutisjournalismin lajityyppinä” (Högmander 2005).

170 Miettinen & Kalliomäki & Suominen 1976, 117.

171 Der Journalistische 1970, 25. – Vrt. Rentola 1983, 4.

172 Enkvist 1989, 79.

173 Maija Lehtonen 1983, 76.

174 Huhtala 2006, 73.

175 Miettinen & Kalliomäki & Suominen 1976, 117.

hieman testilla. Katsotaanpa, miten toimivia ja relevantteja nuo seitsemän kriteeriä näyttäisivät olevan.

Mikäli kirjoittajat ovat tarkoittaneet (1) formaatilla¹⁷⁶ jutun ulkoista – ja lähinnä vielä taitollista – asua, ovat ehkä ainakin *alakerta*, jota joskus on kutsuttu myös¹⁷⁷ *kivijalaksi*, sekä *yliö* eli *neliö* pitkälti¹⁷⁸ tämän kriteerin mukaan määräytyviä juttutyypppejä.

Myöskään ensisijaisesti (2) sisällön perusteella luokiteltavia juttutyypppejä ei ole helppo löytää mitenkään runsaasti. Näitä esimerkkejä löytääkseen on mentävä genreihin, joita moni on valmis pitämään pikemmin jo juttutyyppeiden alatyyppeinä. Sillä eikö sellaisia "sisällöllisiä" juttutyypppejä kuin¹⁷⁹ *nekrologia* – tavanomaisena sisältönä tieto henkilön kuolemasta ynnä hänen elämänsä esittelyä – ja *kirjallisuusarvostelua*¹⁸⁰ olekin aihetta pitää vastaavasti uutisen ja arvostelun eli kritiikin¹⁸¹ erityistapauksina?

Sen sijaan (3) ajateltua yleisöä en mielelläni kelpuuttaisi juttutyyppeiden kriteeriksi. Tietenkin sanomalehtitavaratalon erityyppisten juttujen kirjoittajat tavoittelevat tietoisesti erityyppisiä lukijakunnonosia. Annetaanpa ajatellusta yleisöstä usein selvä vihjekin; esimerkiksi naisten sivun tai nuortensivun ylälaitaan sijoitetulla logolla tai vinjetillä. Tästä huolimatta ajateltu yleisö lajittelee mielestäni pikemmin aineistoja, ei niinkään juttutyypppejä. Esimerkiksi juuri naisten sivu tai nuortensivu edustaa tietynlaista aineistoa; ja tämä aineisto voi puolestaan koostua monenlaisia genreja edustavista jutuista. Mutta naisten sivu tai nuortensivu eivät *an sich* ole oikein genreja.

(4) Ajateltu funktio vaikuttaisi tärkeältä kriteeriltä. Tällöin tarkastelun voisi pohjata jopa Bernard Berelsonin 1940-luvun lopulla empiirisen yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen pohjalta löytämiin viiteen kokonais-sanomalehden keskeiseen käyttöfunktioon: (a) yleisten asioiden informoija ja tulkitsija, (b) jokapäiväisen elämisen apuväline, (c) psykologinen rentoutuksen tai helpotuksen tuoja, (d) sosiaalisen arvostuksen hankkimisen väline, (e) sosiaalisen yhteydenpidon väline.¹⁸² Yhtä kaikki, näyttäisi että funktion perusteella olisivat ilman väkivaltaa luokiteltavissa käytännöllisesti katsoen kaikki jutut. Yhtenä esimerkkinä voi pitää Kauppisen ja Laurisen edellä esiteltyä viisijakoa: useimmat juttutyypit voinee sijoittaa vaikkapa juuri tuon funktiojaottelun mukaisesti luokkiin.

(5) Ajankohtaisuus vaikuttaisi sekin kelpo kriteeriltä – mutta ehkä sittenkin vain apu- tai sekundaarikriteerina. Jos käytetään Furhoffin¹⁸³ usein mainittua kolmijakoa, voitaneen ajatella, että esimerkkinä päiväkohtaisesta käy uutinen, esimerkkinä ajankohtaisesta pääkirjoitus tai kolumni, ja esimerkkinä periaatteessa ajattomasta moni reportaasi tai pakina. Mutta kovin keskeiseltä kriteeriltä ajankohtaisuus ei tunnu.

Funktio-kriteerin rinnalle näyttäisi sen sijaan nousevan yleispätevytydessä (6) kanta-aottavuus. Se, miten lehti tai toimittaja itse kanta-aottavuuden manifestoi, on toki yksi mielekäs tarkastelukulma.¹⁸⁴ Ja tältä pohjalta voidaan, länsimaisen journalistisen

176 Käsité formaatti näyttäisi kehittyneen 1900-luvun lopulla yhä monimerkityksisemmäksi. Vrt. Kuutti 1994, 19–20.

177 Routavaara 1944, 16; Okkonen 1961, 173; Vehmas 1970, 39; Miettinen ym. 1976, 119.

178 Okkonen 1961, 173; Miettinen ym. 1976, 119; Santonen & Mäkelä 1975, 30.

179 Okkonen 1961, 196–198.

180 Tietenkin voisi erotella myös musiikkiarvostelun, taidearvostelun, televisioarvostelun jne.

181 Routavaara 1944, 149; Okkonen 1961, 207–209; Santonen & Mäkelä 1975, 30.

182 Berelson 1949, 117–121. – Berelsonin edelläkävijätutkimus perustui New Yorkin vuoden 1945 lehtilakon aikoihin koottuun empiriaan.

183 Furhoff 1972.

184 Esim. erinäisissä indoktrinaatio-tarkasteluissa (esim. Palm 1968, Hemánus 1973a, Andersson & Furberg 1974) tai viestintäkasvatuksen edustajien tarkasteluissa (esim. Mاستerman 1989) on voimallisesti alleviivattu viestimien mahdollisuuksia vaikuttaa niin, ettei yleisö tätä tiedosta.

perinteen tyypillisessä hengessä¹⁸⁵, *pääkirjoitus* erottaa muista jutuista; sehän on ainoa juttu, jossa otetaan manifestoidusti kantaa lehden nimissä. Sitten on juttuja, joissa kantaa ottaminen tapahtuu kirjoittajan nimissä. Näistä olkoot esimerkkeinä *kolumni* ja *arvostelu*. Hyvinkin kantaa ottavia aineksia voi sisältyä esimerkiksi *haastatteluun* – mutta kantaa ottaa tällöin tyypillisesti haastateltava. Eli kun puhumme kantaaottavuudesta, on hyvä kysyä edelleen, kenen tai minkä nimissä kantaa otetaan.

Mitä Miettinen ym. tarkoittavat (7) aiheen käsittelytavalla, on vaikea arvuutella. Ilmaisu käsittelytapa voi viitata monenlaisiin työprosessin aspekteihin.

Entä muiden kirjoittajien juttutyypin-kriteerit? Esimerkiksi Kosirin¹⁸⁶ tarkastelu voi avata lisäulottuvuuksia. Hänestä journalististen genreen – tai journalististen tekstimuotojen, kuten hän mieluummin nimeää – ainesosat ovat: (1) teema, jonka journalistinen sanoma pukee sanoiksi, (2) sanomassa ilmenevä kirjoittajan intentio, (3) lukijan odotukset, (4) kirjoittajan ja lukijan välinen kommunikaatio- tai puhetilanne. Kosirin teesit valaisevat kiintoisalla tavalla sitä, miten erilaisia tapoja journalististen genreen lähestymiseen voi avautua. Kun Miettisen ym. hahmotus on selvästi ns. lähettäjäkeskeinen, niin Kosir tuo peliin viestintäprosessin moninaisemmin: useammista näkökulmista. Ja kuitenkin, perinteinen lähettäjäkeskeinen näkökulma sopii hyvin yhteen tämän tutkimuksen tavoitteiden kanssa.

Tulenkin sitten edellisten pohjalta omaan tuotokseeni: pyrin seuraavassa hahmottamaan vuosituhannenvaihteen näkökulmasta nykypäivän suomalaisen sanomalehtijournalismin primaariset journalistiset genret – perusjuttutyypit. Kokoan hahmotukseni kriteereineen taulukonkin muotoon. En yritäkään tarjota sitä miksikään universaaliksi tai yleispäteväksi ohjenuoraksi. Tuon sen mukaan esitykseeni pikemmin eksplikoidakseni omia ajatuksiani, omaa hahmotustani. Kyse on siis tutkijan omasta aputyökalusta. En myöskään jatkossa palaa taulukko-hahmotelmaani testatakseni sen toimivuutta.

185 Erottelun filosofisena tukirakenteena on usein nähty ns. Humen giljotiini (tästä: esim. S. Kivinen 1972; vrt. Ahmavaara 1976, 110–111). Kyseenalaistamalla tämä giljotiini on pyritty joskus kyseenalaistamaan myös koko eronteko tosiasioihin ja mielipiteisiin. – Tähdennettäköön, että tietenkään tosiasioiden ja mielipiteiden välinen rajaviiva ei ole ehdottoman terävä. Mutta tämän myöntämisestä tuskin seuraa, että kielletäisiin, etteikö kantaa ottavia ja kantaa ottamattomia juttuja voisi tietyllä – ja tässä riittävällä tarkkuudella – erotella toisistaan.

186 Kosir 1988, 351.

TAULUKKO. Perusjuttutyypit tyypillisten ominaisuuksien mukaan

JUTTU- TYYPPI	Perus- funktio	Kannan- oton esiin- tyminen	Ajankohtaisuuden aste	Ilmaisuvapauden aste	lähteet	Esitystapa	Rakenne	Transparenttisuuden aste	Koherenssi
UUTINEN	informatiivinen	ei	hyvin korkea	matala	tekstilähteet, haastatt. tiedotus	raportointi	käännetyn kolmion	korkea	vähäinen
TAUSTAJUTTU	informatiivinen	ei	korkea	matala	tekstilähteet	raportointi	looginen rakenne	korkea	suuri
SELOSTUS	informatiivinen; deskriptiivinen	voi	korkea	melko korkea	havainnointi	raportointi; narraatio	kronologia	melko korkea	melko suuri
REPORTAASI	deskriptiivinen	voi esiintyä	melko korkea	hyvin korkea	havainnointi haastatt.	narraatio	juonikertomuksen	matala	melko vähäinen
HAASTATTELU	deskriptiivinen	ei	melko korkea	melko korkea	haastatt.	suora esitys	juonikertomuksen	melko korkea	melko suuri
PÄÄKIRJOITUS	suostutteleva	kyllä, lehden nimissä	korkea	melko matala	tekstilähteet	argumentaatio	looginen rakenne	melko korkea	suuri
PAKINA	suostutteleva; viihteellinen	kyllä, kirjoittajan nimissä	melko korkea	hyvin korkea	vaihtelee suuresti	narraatio	vaihtelee suuresti	matala	vaihtelee

Kuten taulukosta ilmenee, *juttutyypin erottelun keskeisiksi kriteereiksi* olen omasta puolestani asettanut seuraavat yhdeksän: (1) perusfunktio, (2) kannanoton esiintyminen, (3) ajankohtaisuuden aste, (4) ilmaisuvapauden aste, (5) tyypilliset lähteet, (6) esitystapa, (7) rakenne, (8) transparenttisuuden aste ja (9) tekstin koherenssi. Kriteerit vaativat hieman selityksiä:

Perusfunktio. - Näyttäisi, että perusfunktio on kuvattavissa neljän attribuutin avulla, jotka ovat: deskriptiivinen, informatiivinen, suostutteleva, viihteellinen. Jotkin juttutyypit näyttäisivät vaativan kahdenkin perusfunktion mainitsemista. Todellisuus on tässäkin monikasvoinen; onhan kiistatonta, että esimerkiksi pakinan perinteeseen mahtuu¹⁸⁷ useita alajuonteita.

Kannanoton esiintyminen. - Kysymys ei ole ehdottoman dikotominen; journalistinen käytäntö tuntee myös välimuotoja. Esimerkiksi reportaasi on luokittelijalle hieman

¹⁸⁷ Taanila 1970; vrt. Okkonen 1961, 203–205.

ongelmallinen. Journalistinen käytäntö tai ns. hyvä lehtimiestapa¹⁸⁸ mahdollistaa esimerkiksi sen, että toimittaja sisällyttää reportaasiin omia suoria päätelmiään, mielipiteitään. Tyypillinen reportaasi kuitenkin mielestäni toimii niin, että reportasin havainnot ja kuvaus pikemmin puhuvat puolestaan – ja antavat päätelmien teon viime kädessä lukijalle.

Ajankohtaisuuden aste. – Luokiteltaessa sanomalehden toimituksellista aineistoa sen ajankohtaisuuden mukaan sopinee yleiseksi lähtökohdaksi Furhoffin kolmijako¹⁸⁹ dagsaktuellt vs tidsaktuellt vs tidlöst. Tietenkin sanomalehteen jo lähtökohtaisesti kuuluu tietty perus- tai minimi-aktualiteetti; näkihän mm. saksalainen sanomalehtitiede¹⁹⁰ aktualiteetin peräti yhtenä sanomalehden olemusmääränä (Wesensmerkmale).

Ilmaisuvapauden aste. – Tällä kohdin tuntui aiheelliselta turvautua peräti viiteen eri asteeseen: ”matalasta” aina ”hyvin korkeaan”. Vaikuttaa siltä kuin enimmin ”kirjalliset” juttutyypit sallisivat suurimman ilmaisuvapauden.¹⁹¹

Lähteet. – Lähteiden käyttöä¹⁹² tarkasteltaessa on tietenkin otettava varauksena huomioon jo se, että eri toimittajien työtavat voivat erota toisistaan. Enkä muutoinkaan halua tähdentää lähteiden käytön kaltaisia tekijöitä liikaa, koska tutkimustani hallitsee ns. lopputulosnäkökulma. Yleisenä painavana taustafaktana on syytä ottaa huomioon, että 1900-luvun lopulta alkaen – eletessä ns. mediayhteiskunnassa – viestimet toki ruokkivat yhä enemmän toisiaan. ”Tekstilähteillä” tarkoitan niin perinnäisiä kirjallisia lähdeaineistoja kuin verkon tarjoamaa tai sieltä hakukoneilla löydettyä. ”Tiedotus” viittaa yritysten ja yhteisöjen mediapalveluun.¹⁹³

Esitystapa. – Olen jo edellisessä luvussa maininnut termin esitystapa. Samaan kaiki tähdäten Miettinen ym. käyttävät ilmaisua esitysmuoto.¹⁹⁴ Näitä on kirjoittajien mukaan viisi: kuvaus, referointi, lainaus, keskustelu ja katsaus. Hieman tuolta pohjalta kehitän oman esitystapojen neljakoni: (1) argumentaatio, (2) narraatio eli kerronta, (3) raportointi, (4) suora esitys.

Rakenne. – Käännetyn pyramidin tai kolmion tapaus on rakenne-vaihtoehdoista ehkä selvin. Tätä uutisen ideaalistruktuuriahan¹⁹⁵ on esitelty lukemattomissa oppikirjoissakin. Käsite looginen rakenne on peräisin kirjallisuudentutkija Yvor Wintersiltä. Tällainen rakenne tarkoittaa tekstin ”rationaalia kehittelyä yksityiskohdasta toiseen”.¹⁹⁶ Reportasin – tai laajemminkin: feature-tyyppisten juttujen – kohdalla voi ajatella myös tietynlaista alasinmallia¹⁹⁷: voimakkaan aloituksen (lead) lisäksi tällaisessa jutus-

188 Julkisen Sanan Neuvosto on käsitellyt esimerkiksi sitä, saako haastatteluun sisällyttää myös toimittajan omia mielipiteitä; ja päätynyt siihen, että saa (Vuortama 1984a, 63–64).

189 Furhoff 1972; vrt. myös Asmussen & Meilby 1978, 49.

190 Groth 1960, 170–205.

191 Vrt. Vuortama 1984b.

192 Aihepiiristä yleisesti: Okkonen 1961, 69–104; Ginman 1983; Kiviranta 1985 ja 1988. – Karl-Hugo Wiren (1978 ja 1979) ansaitsee tulla mainituksi lähteidenkäyttöä lehdistöhistoriallisesti – kiintoisalla tavalla – lähestyvien tutkimusten tekijänä.

193 Suomalaisen yritysten lehdistösuhteiden hoidon alkuhistoriasta: J. Pietilä 1981, 22–50. Tiedotusta tai PR-toimintaa on tarkasteltu meillä ja muualla myös kriittisestä näkökulmasta: esim. Blyskal & Blyskal 1985; vrt. myös Välkevirta 1984b, 11–45; Juholin & Kuutti 2003.

194 Miettinen & Kalliomäki & Suominen 1976, 121–122. Toisaalta teoksessa (s. 119) esiintyvät käsitteet esittämistapa ja esitystapa. ”Referaatti on – aineiston esittämistapa. Sitaatti eli lainaus on toinen aineiston esitystapa.” Pari sivua myöhemmin (mts. 122) käytetään ilmaisua esitystyyppi näköjään edellisten synonyymina. Kyse lienee viime kädessä tiukan kirjoitusprosessin aikaansaamasta pikku horjahtelevaisuudesta.

195 Esim. Vehmas 1970, 40–41.

196 J. F. Jensen 1968, 131.

197 Williamson 1975. – Williamsonilta löytyy feature-jutun rakenteen havainnollistajaksi tuo alasinmen kuva, aivan niin kuin sieltä löytyy klassinen kärjellään seisova kolmio.

sa on voimakas lopetus (ending): kuin alasimen jalka. Päädyin kuitenkin muotoiluun ”juonikertomus”.¹⁹⁸

Transparenttisuuden aste. – Kielentutkijat Anneli Kauppinen ja Leena Laurinen tarkoittavat transparentilla kielellä ”neutraalia asiatyylä” tai ”huomaamatonta” tekstiä.¹⁹⁹ Sen vastakohtana he pitävät opaakkia eli kohosteista tyyliä. Käsitepari sopii tämän tutkimuksen tarkoituksiin. Uutiskieltä pidetään yleensä tyyppiesimerkkinä huippu-transparentista journalistisesta kirjoitustavasta. Jo Akseli Routavaara luonnehtii maan ensimmäisessä journalismin oppikirjassa (rutiini)uutisten kielelle olevan ominaista ”kuiva yleistyli tai sanoisiko tyllyttömyys”.²⁰⁰

Tekstin koherenssi. – Tekstin koherenssilla eli koheesiolla eli sidoksisuudella tarkoitetaan²⁰¹ Auli Hakulisen ja Jussi Ojaseen mukaan tekstin koossapysyvyyttä. ”Hyvinmuodostuneena tekstinä pidetään tavallisesti sellaista, joka on sidoksista eli tekstiin kuuluvien lauseiden välillä on erilaisten viittaussuhteiden verkko”, he kirjoittavat. Koherenssia voidaan tavoitella monin eri tavoin, alkaen yksittäisistä vahvikesanoista ja päätyen asioiden luontevaan esittämisjärjestykseen.²⁰² Vähimmillään koherenssi-vaateet ovat epäilemättä uutisen kohdalla; siltähän odotetaan professionaalissa journalismissa päinvastoin yleensä jopa ns. elementtikirjoittamista.²⁰³ Vaikeimmalta tuntuu reportaasin koherenssin määrittäminen – kun on yhtäältä reportaaseja, jossa koherenssi on suurta, ja toisaalta välähdyksenomaisista, filmillisistä irtokohtauksista koostuvaa reportaasitekstiä.

Näiden kriteerien pohjalta olen päättänyt *seitsemään perusjuttutyyppiin*, jotka ovat:

- uutinen
- taustajuttu
- selostus
- reportaasi
- haastattelu
- pääkirjoitus
- pakina.

2.2 Perusjuttutypit

Olen siis valinnut seitsemän perusjuttutyyppiä, ja sulkenut erinäisiä muita pois. Myös olen – taulukonkin muodossa – pyrkinyt kuvaamaan noiden journalististen perusgenrejen tyypillisiä ominaisuuksia yhdeksän kriteerin valossa.

Seuraavaksi näen tehtäväkseni edetä esiyymmärryksen kartuttamisen tiellä siihen, mitä noista seitsemästä perustyyppistä on kirjoitettu lähinnä suomalaisissa, skandinaavisissa – ennen muuta ruotsalaisissa – sekä yhdysvaltalaisissa journalismin oppikirjoissa, historiateoksissa ja vastaavissa. En myöskään kaihda hyödyntää lähteinä ns. pien-teoksia, ennen muuta lehtijuttuja.

Etenkin uutisen kohdalla olen nähnyt tarpeelliseksi selventää keskimääräistä pidemmälti tämän juttutyyppin taustoja. Siihen on miltei työntänyt myös se, että uutisesta

198 Juoni ei kuulu vain kaunokirjallisiin teoksiin, vaan myös esimerkiksi ”työelämän teksteillä voi olla juoni” (Iisa & Piehl & Kankaanpää 1999, 137).

199 Kauppinen & Laurinen 1984, 22; Kauppinen & Laurinen 1988, 50.

200 Routavaara 1944, 113–114.

201 Hakulinen & Ojanen 1976, 130.

202 Korhonen & Mäkinen 1980, 43–46; Kauppinen & Laurinen 1984, 132–134.

203 Okkonen 1974, 229–230.

lienee niin kansainvälisesti kuin suomalaisittain kirjoitettu verrattomasti enemmän kuin muista perusjuttutyypeistä yhteensä.

Empiriani käsittää, kuten tulen edempänä tarkemmin selvittämään, vuodet 1771–2000; eli päätän tarkasteluni vuosiin, joina sanomalehdistömme oli vielä selkeästi printtimedia.

2.2.1 Uutinen

Latomosta on soitettu jo parikin kertaa ja pyydetty käsikirjoitusta. Vaan mistäs otit. Aamuposti on kuiva kuin Saharan erämaa. Ei mitään leikkaamista! – Ei mitään! – huokaa toimitussihteeri raskaasti ja viskaa kiukkuisena viimeisen lehden käsistään. Samassa putoovat pöydän nurkalta sakset iloisesti kilisten lattialle. – – Vaan jos "pää" ja toimitussihteeri ovat huonolla tuulella, niin uutisosastossa on mieliala kerrassaan masennuksissa. Moneen päivään ei ole ollut hajuakaan jymy-uutisista. Ei murhia, rosvouksia eikä tulipaloja. Ei Imatraan hyppäämisiä, ei haaksirikkoja eikä rautatieonnettomuuksia. Ei edes pienen pientä katumellakkaa ole sattunut.

Simo Erosen (1910) muistelus Helsingin Sanomien alkutaipaleelta

“Uutiset ovat sanomalehden elämä”, allekirjoittaa jo Routavaara. “Ilman uutisia ei lehti ole sanomalehti”, toteaa Salokangas. “Uutinen on journalismia tyypillisimmillään”, kiteyttää Hemánus.²⁰⁴

Voidaan väittää²⁰⁵, että uutiset ovat (1) journalismin *vanhin muoto*, sillä ne syntyivät ehkä ennen muita journalismin muotoja, (2) journalismin *vakioitunein muoto*, vaikka nekin ovat historian kuluessa kokeneet muutoksia, (3) voimakkaimmin *aktuaalisuuteen ja faktuaalisuuteen sitoutunut journalismin muoto*, vaikkakin nämä vaatimukset koskevat myös muita journalismin muotoja.

Uutista voi pitää perusjuttutyypin perusjuttutyypinä. Uutinen on sanomalehden peruskivi. Uutinen kantaa pitkälle koko sanomalehteä ja sen tyyppiominaisuuksia. Saksalainen sanomalehtitiede, Zeitungswissenschaft, ymmärsi tämän hyvin. Lehden yhdeksi olemusmääreeksi toteavat melkein kaikki tuota tutkimusperinnettä edustavat tarkastelijat²⁰⁶ *aktuaLiteetin* eli ajankohtaisuuden eli “päivänkysymyksiin kuuluvaisuuden”, kuten K. N. Rantakari taannoin²⁰⁷ käänsi. Ja tietenkin aktuaLiteetin tuo lehteen ennen muuta uutinen.

Sanomalehden tarina on paljolti uutisen tarina, ja päinvastoin. Uutisen ymmärtäminen näyttääkin edellyttävän enemmän määrin kuin muiden juttutyypin ymmärtäminen porautumista sanomalehtijournalismin prosessiin. Uutisen tapauksessa tämä prosessi ja sen lopputulos näyttävät kietoutuvan mitä vahvimpaan keskinäiseen kohtalonyhteyteen. Samaten tuntuvat uutisen sisältö ja muoto olevan tavallista vaikeammin erotettavissa toisistaan. Uutisen tavaraluonnettakin on tähdennetty vahvasti. “Sanomalehden toimitukset ovat tehtaita, jotka valmistavat tuotteita: uutisia”, kirjoittaa Brian Whitaker.²⁰⁸

204 Routavaara 1944, 60; Salokangas 1987, 369; Hemánus 1990, 91.

205 Bruun & Koskimies & Tervonen 1986, 52.

206 Esim. Groth 1960, 170–205; vrt. Vehmas 1963, 338.

207 Rantakari 1923, 314.

208 Whitaker 1981, 24; vrt. K. Pietilä 1980.

Yhdysvalloissa, nykyaikaisen sanomalehtijournalismin äitimaassa²⁰⁹, uutisen sanan nykymerkityksessä katsotaan syntyneen presidentti Andrew Jacksonin kaudella (1829–1837).²¹⁰ Kun amerikkalainen siirtomaakauden päätoimittaja oli leikellyt Lontoon lehdistä juttuja, joiden hän arveli olevan ”kunnianarvoisalle” lukijakunnalleen ”tärkeitä”, alettiin nyt toimia toisin. Uudet tulokkaat, ns. pennilehdet, alkoivat julkaista uutisia nimenomaan niistä aiheista, joiden he arvelivat kiinnostavan suurta yleisöä. ”James Gordon Bennett keksi uutisen sellaisena kuin me sen tunnemme”, on Will Irwin väittänyt.²¹¹ Uusi uutiskäytäntö ilmeni kolmessa eri suhteessa: paikallisten uutisaiheiden lisääntymisenä, sensaatiouutisten painotuksena ja ns. human interestin esiinmarssina.²¹² Pohjaa tälle siirtymälle loi tietenkin lukevan massayleisön synty.²¹³

Yhdysvaltalaisessa uutisperinteessä tosiasiat ja sensaatio, informaatioarvo ja hyvän tarinan arvo ovat kamppailleet keskenään jo kauan. Esimerkiksi New York Times on vannonut edellisten nimeen. Mutta tässäkään lehdessä ei vielä 1900-luvun alussa eroteltu jyrkästi toisistaan tosiasioita ja arvoja. Yhdysvaltain lehtimiehet edustivat asenteissaan aina ensimmäisen maailmansotaan asti naiivia empirismää. Vasta ensimmäisen maailmansodan propaganda ja sen jälkeen voimallisesti käynnistynyt suhdetoiminta saivat toimittajat oivaltamaan, että he elivät eri intressipiirien hallitsemassa maailmassa – maailmassa, jossa naiiville empirismille ei enää ollut sijaa. Yhtäältä tämä ajattelutavan muutos kutsui esiin uusia kantaaottavamman journalismin muotoja, kuten esimerkiksi poliittisen kolumnin. Uutinen ankkuroitui yhä selvemmin objektiivisuusajattelun kanssa.²¹⁴

Robert E. Parkin²¹⁵ älyllisesti kiehtovan väitteen mukaan ensimmäiset sanomalehdet olivat ”yksinkertaisesti keino organisoida juoruilua”. Michael Schudson kumoaa²¹⁶ tämän alkuaan 1925 julkaistussa artikkelissa esitetyn väitteen: Schudsonista ensimmäiset sanomalehdet olivat virittyneitä enemmänkin politiikan ja talouselämän uutisiin kuin paikallisjuoruihin.

Englannin kielessä sana *news* juontuu aikoihin hieman jälkeen vuoden 1500 – samoihin aikoihin jolloin painotekniikka syntyi. Sanaan news on aina liittynyt toisaalta se, että uutinen on julkinen sekä toisaalta se, että uutinen julkaistaan.²¹⁷ Uutisen voi sanoa olleen olemassa jo ennen sanomalehteä, ensimmäistä journalistista mediaa. Uutinen on mahdollisesti ainoa selvästi esijournalistinen juttutyyppi – ainakin niistä, jotka olemme tässä esityksessä määrittäneet perusjuttutyypeiksi. Uutisen esimuoto on vanhin – voisi myös sanoa. Orjien Rooman valtakunnassa kopioimat acta diurnat voi nähdä nyky-sanomalehden esimuotona. Ja täten niissä voi katsoa julkaistun aineistoa, johon pätevät monet nykyuutisen tunnusmerkit.²¹⁸ Uutisen esihistoriaa on kirjoitettu aina siihen asti kun rummut toimittivat tärkeää tiedon välittäjän virkaa; tai esimerkiksi Ruotsin osalta suurin piirtein gutenbergiaanisen ajan koittoon asti.²¹⁹

209 Jo Tunstallin kirjan (1977) otsikko sisältää tärkeän teesin: The media are American.

210 Schudson 1978, 4.

211 Ks. Park 1981, 30.

212 Mott 1962, 243.

213 Stevens 1991, 20–22.

214 Schudson 1978, 4–7.

215 Park 1981, 24.

216 Schudson 1978, 41.

217 Hartley 1982, 18; vrt. Mott 1962, 48; Charnley 1960, 23.

218 Hughes 1968, 3; acta diurnista enemmän: T. Steinby 1956.

219 Stephens 1988; Svensson 1988; vrt. suomalaisittain Minkkinen & al. 1975, 11–27; Hemánus & Varis 1977, 12–16; Tommila 1988a, 23–34.

Suomen kielessä sana uutinen on esiintynyt²²⁰ ensi kertaa merkityksessä ”uusi sanoma, kuuluminen” vuonna 1835 Sanan Saattaja Wiipurista -lehdessä. Mutta esimerkiksi lehdenimiin sana päätyi vasta 1800-luvun lopulla.

Aluksi, 1600- ja 1700-luvulla, uutisilla ymmärrettiin nimenomaan valtiollisia ja kaupallisia ulkomaan uutisia sekä tietoja kaukaisista asioista; paikkakunnallisia asioita ei pidetty yhtä tärkeinä.²²¹ Toisaalta verraten aikaisin lähti Suomenkin lehdissä kehittymään myös paikallisuutisten perinne. Zacharias Topeliuksen vuodesta 1842 toimitamaa Helsingfors Tidningaria on luonnehdittu²²² maamme ”tietoisten paikallislehtien esikoiseksi”. Ja ensimmäisenä varsinaisena paikallis- eli pitäjänlehtenämme pidettävä Tyrvään Sanomat aloitti sekin²²³ jo 1894.

On syytä muistaa myös arkkiveisut. Tavalliselle kansalle suunnatuilla arkki-veisuilla – joita on Suomessa kutsuttu myös arkkiviisuiksi tai arkkivirsiksi²²⁴ – oli monia funktioita, joista uutisfunktio oli yksi, joskaan ei ilmeisesti painottunein. Arkkiveisut, joita tiedetään Saksassa painetun jo ainakin 1400-luvun lopulla²²⁵ ja Suomessakin 1640-luvulla²²⁶, välittivät myös uutisia. Arkkiveisun yhtenä alatyypinä tunnettiin Saksassa uutislaulut: Zeitungslieder.²²⁷

Yhdysvalloissa ei ehtinyt syntyä arkkiveisuperinettä; siellä ns. keltainen lehdistö syntyi jo 1830-luvulla. Tai Britanniasta arkkiveisut tai niiden vastineet – sikäläisittäin: broadsides, pamphlets, chapbooks²²⁸ – hävisivät 1800-luvun lopulla, koska tavalliselle kansalle suunnatut, halpojen amerikkalaisesikuvien mukaiset sanomalehdet alkoivat käyttää arkkiveisujen aiheita.

Suomen arkkiveisujen keskeisenä luonteenpiirteenä on Aila Koskenniemen mukaan ollut ns. human interest. Arkkiveisujen suomalaisen huippuajan – joksi on määritelty aika vuodesta 1870 vuoteen 1900 – mittaan kehittyi selvästi myös sanomalehti ja uutinen. Sanomalehtien rooli uutisvälineenä vahvistui 1800-luvun jälkipuoliskolla. Meillä arkkiveisujen suosio alkoi 1800- ja 1900-luvun taitteessa vähetä sanomalehtien esiinvyöryn myötä.²²⁹ Vanha ja uusi media siis ehtivät elää jonkin aikaa riti rinnan. En ole kuitenkaan havainnut osoitetun, että arkkiveisuilla olisi Suomen tapauksessa ollut mainittavampaa esikuva- tai muuta vaikutusta ainakaan sanomalehtien uutisjournalismiin, vaikka arkkiveisuja meilläkin siis jo jostain 1640-luvulta asti oli tuotettu.

Esimerkiksi 1860-luvun alkupuoliskolla ilmestymisensä aloittaneet pääkaupunkilaislehdet Helsingfors Dagblad – jonka perustaminen Lars Landgrenin sanoin sinetöi ”liberalismin varsinaisen läpimurron Suomen sanomalehdistössä” – ja perään ”kauppalisena hankkeena” perustettu Hufvudstadsbladet osoittivat, ettei modernissa sanomalehdistössä enää asuttu arkkiveisujen ajassa.²³⁰ Utishankinta oli ammattimaista, mitä

220 Rapola 1960, 73.

221 Tommila 1988a, 42.

222 C. Zilliacus 1985, 127.

223 Aalto ym. 1985, 28–29.

224 Huhtala 1980, 93.

225 Koskenniemi 1984, 2.

226 V. Suomi 1979, 154; Jäntti 1940, 277.

227 Koskenniemi 1984, 24–25.

228 Näistä: ks. Shepard 1973.

229 Koskenniemi 1984, 2, 58, 66–68. – Olisikin kiintoisa erillistutkimuksen aihe, onko maamme arkkiveisuperinteessä nähtävissä human interest -painotteisen uutisen kehityksen yksi siemen. Arkkiveisuissa – ainakin myöhemmissä, perin maallisissa arkkiveisuissa – voi nähdä Koskenniemen (mts. 68–70) mukaan viihteellisten aikakauslehtien edeltäjän. ”Arkkiveisut olivat 1800-luvun kaupallista viihdettä”, hän kirjoittaa. Voisiko toisaalta leikitellä ajatuksella, että kirkonkuulutuksista (niistä: Tommila 1988a, 29–30; Perko 1999) piirtyy vastaavasti geneerinen kehitysjana sanomalehtien koviin uutisiin?

230 Landgren 1988, 294–300, 389. – Helsingfors Dagbladista tuli Landgrenin mukaan nopeasti pääkaupungin johtava lehti, yksi koko Pohjolan johtavia lehtiä. 1871 seitsenpäiväistynyt

kuvaa se, että ainakin Hufvudstadsbladetin toimitus jo 1890-luvun alussa soitti jokil-taisen ns. poliisikierroksen.²³¹

”Utisten merkitys oli alkanut kasvaa sanomalehdistössä 1800-luvun puolimais-ta lähtien, ja erityisesti itsenäistymisen jälkeen tämä kehityslinja voimistui”, summaa Pirkko Leino-Kaukiainen.²³² Toisaalta uutisen asiaa ajoivat, tai ainakin yrittivät ajaa, pitkään maaseutukirjeet. Niille raivasivat Tommilan mukaan jo 1838 aloittaneen Borgå Tidningin papistolta saamat kirjeet. Maamiehen Ystävässä oli 1844–1846 joitakin maa-seudulta lähetettyjä kirjeitä, mutta maaseutukirjeen vaihdon varsinaiseksi uranuurtajaksi tuli kuitenkin Suometar. Lehden taustavoimien mielestä kansa oli saatava mu-kaan toimittamaan lehteä, havainnoimaan ympäristössään fennomanian tiellä olevia epäkohtia. ”Suometaren näkökulmasta, vaikka asiaa ei missään selvästi ilmaistukaan, maaseutukirjeet palvelivat ensisijaisesti suomalaiskansallisia tavoitteita; vasta toissi-jaisesti ne olivat uutisia”, Tommila²³³ luonnehtii.

Maaseutukirjeet kuuluivat Tommilan mukaan suomenkielisen sanomalehdistön ”tärkeisiin sisältöryhmiin” koko 1800-luvun jälkipuoliskon osin aina 1920-luvulle saakka. Varsinkin niissä sanomalehdissä, joilla oli ympärillään laaja levikkialue pitkine välimatkoineen ja lisäksi niukalti varsinaista toimittajavoimaa, voi maaseutukirjeillä otaksua olleen huomattavaa merkitystä uutisvälityksellekin. Itse uutisen professionaa-lin kirjoittamisen kannalta maaseutukirjeet lienevät pikemmin vain kiinnostava sivu-polku, vaikka toki ne olletikin opettivat kansaa myös odottamaan lehdistään uutisia. Professionaalistumista, tai ainakin puoli-professionaalistumista, merkitsi sitten se, että maaseutukirjeiden tilalle luotiin kirjeenvaihtajaverkosto, joka korvausta vastaan lähetti toimituksiin maaseudun uutisia.²³⁴

Uutiselle asetettavat vaatimukset näyttivät vielä 1800-luvun lopulla poikenneen myöhemmistä uutisnormeista. Tämä ilmenee esimerkiksi Juhani Ahon 1880-luvun al-kuun kohdentuvista muistelmapalasioista.²³⁵ Nuori mies pohti, saatuaan kuulla pääse-vänsä referentiksi eli aputoimittajaksi Uuteen Suomettaren, syntyjä syviä: ”Koetin sit-ten miettiä, miten joku uutinen olisi kirjoitettava. Naapurikylässä oli äskettäin hukku-nut lapsi huonoon jäähän. Minä tartun kynään ja alan kirjoittaa koetteeksi.” Harjoitus tuo aluksi tällaisen tuloksen:

”Tämän kuun 30 p:nä hukkui Latvalan kylässä työmies Pekka Hartikaisen 5:llä oleva poika huonoon jäähän.”

Moiseen lakonisuuteen tyytymätön uutisaloittelija Aho ryhtyi etsimään lehdistä malliksi ”jotain samantapaista tapausta kerrottuna”:

lehti oli ”mannermaiset mitat täyttävä moderni eurooppalainen sanomalehti, joka välitti uutiset nopeasti ja totuudenmukaisesti”. Siitä tulikin journalistisesti maamme muiden lehtien esikuva.” Helsingfors Dagblad ja Hufvudstadsbladet kävivät kovan kilpailun, jo-ka päättyi – ehkäpä ihan Furhoffin levikkierreteorian (1967) mukaisesti – jälkimmäisen voittoon. Sillä oli suurin levikki avainmarkkinoilla pääkaupungissa.

231 Ginström 1964, 114; Keränen 1984, 56.

232 Leino-Kaukiainen 1988, 486.

233 Tommila 1988d, 167, 199–201. – Monesti nähdään, että maaseutukirjeet poikivat myös yleisönosastokirjoitukset; maaseutukirjeistä voi ajatella erkaantuneen yleisökirjoitusten polun ja professionaalien uutispolun. Yleisönosaston aineistoa oli alkanut esiintyä Suo-mettaren palstoilla jo 1847 ja Åbo Underrättelserissä 1850-luvulla. Osasto vakiintui esi-merkiksi Uuteen Suomettaren viimeistään 1870-luvulla. Yleisönosasto oli siten luonteel-taan ”maaseutukirjeitä myöhäisempi, mutta niihin liittyvä ilmiö”, Nygård (1987, 132–135) summaa. – Ehkä myös varhaisten työväenlehtien ”tehdaskirjeet” (Salmelin 1967a, 348) olivat tiettyä kaikkia maaseutukirjeistä – tai jopa yhdeksi maaseutukirjeen lajiksi katsotta-via?

234 Keränen 1984, 109.

235 Aho 1911, 7–9.

”Ja aivan oikein, tuossa se jo onkin, siinä seisoo: ’Surkea onnettomuus’: – – ’Tämän kuun 20 päivänä, kun useat Heikkilän kylän lapset olivat menneet luisua laskemaan kylän alla olevan lammen jäälle, sattui surkea onnettomuus, että yksi heistä toisten huomaamatta oli juossut yksioiselle riitalle, jossa hän melkein samassa upposi ja joutui ahtolan saaliiksi, ennenkuin hänen apuunsa jouduttiin. Vainaja oli vanhempainsa ainoa lapsi, jotka jäivät häntä kauheasti suremaan. *Tässä siis taaskin yksi varoittava esimerkki, ett'eivät lasten vanhemmat tai heidän holhoojansa jättäisi pienokaisia peräänkatsantoa vaille, niinkuin valitettavasti kovinkin usein tapahtuu.*” (Tähdennys: JP.)

Nuori Aho soimaa itseään siitä, että ”samasta asiasta, mistä minä en saanut kuin kolme riviä, teki hän yksitoista ja oli osannut lisätä pienen yleishyödyllisen neuvonkin”. Siis havaitaan, että uutiselle asetettavat vaatimukset ovat – ainakin nuoren Ahon päässä – kutakuinkin vastakkaiset tämänpäiväisten vaatimusten kanssa. Nykyinen uutiskulttuurihan ei missään nimessä hyväksy uutisessa mitään toimittajan antamia ”yleishyödyllisiä neuvoja”. Samaten voi panna merkille, että Ahon esille nostama ihanneutinen ei sisällä nykyisin normaalisti edellytettävää ingressirakennetta.

Millainen sitten on ihanneutinen sata vuotta myöhemmin?

Antero Okkonen tähdentää²³⁶, että sanomalehden uutisjuttu on (1) vain asiaa sisältävä, (2) mahdollisimman lyhyt ja tiivis, (3) heti tietonsa lukijalle luovuttava, (4) selkeä, helppolukuinen, (5) muuttamiskelpoinen valmiinakin sekä (6) standardirakenteinen. Uutistekniikan kannalta ehkä alleviivatuimmat uutisen ominaisuudet ovat ns. yläpainoisuus, mihin liittyy elimellisesti tiivis ingressirakenne, sekä ns. elementtitekniikka. ”Rakennekaavana on alenevan kiinnostuksen linja, vähenevän merkityksen linja, yläpainoisuus”, Okkonen kirjoittaa.

Ajatus suoraan asiaan menevästä ingressistä on narratologisesti luonteva. Jo Routavaara lähti²³⁷ siitä jatkosodan lopulla valmistuneessa oppikirjassaan. Hänestä on hyödyksi, jos uutisen aloittamisen kanssa tuskaileva toimittajanplanttu miettii, miten ”asia kerrottaisiin suullisessa keskustelussa tuttavien kesken”. Esimerkiksi raitiovaununonnettomuuden tapahtuessa herra X, silminnäkijä, tuskin aloittaisi näin:

”Lähdin virastostani tänään tavalliseen aikaan. Nousin raitiovaunuun Aleksanterinkadulla ajaakseni kotiini Töölöön. Olimme juuri sivuuttaneet eduskuntatalon, kun sivukadulta tullut kuorma-auto törmäsi kovassa vauhdissa raitiovaunun kylkeen ja suisti sen kiskoilta.”

Sen sijaan silminnäkijä ”varmaan” sanoo heti suoraan: ”Raitiovaunu suistui tänään kiskoilta ja muutamia ihmisiä loukkaantui ollessani matkalla kotiin”.

Huomattakoon, että toki napakkaan aloittamiseen kehoitetaan muussakin kuin journalistisessa uutistyössä. Esimerkiksi Matti Kuusi valittaa²³⁸ yleisessä kirjoittamisoppaassaan, että ”Suomen kansaan on vuosikymmenien mittaan iskostettu usko, että kirjoitukseen kuuluu alkulause eli johdanto eli ’huokaus työtä aljettaessa’” – ja kehoittelee luopumaan moisesta. *In medias res*, suoraan asiaan, kuuluu jo antiikissa tunnettu stilistinen neuvo. Mutta aivan uudenlaisen merkityksen tiivis aloitustekniikka on tietenkin saanut professionaalisissa uutisjournalismissa.

Ingressin omaksuminen vei kuitenkin aikaa. Oireellista ehkä, että Mika Waltari – itse toki taustaltaan pikemmin aikakauslehdentoimittaja – kehottaa²³⁹ vielä 1930-luvun puolivälissä ilmestyneessä kirjoittamisoppaassaan aloittamaan uutisen näin:

”Eilen 15.30 ajoi montttööri Kainulaisen ohjaama yksityisauto kuorma-autoa sivuuttaessaan polkupyöräilijän päälle. Pyöräilijä sinkoutui katuun ja kirurgissa todet-

236 Okkonen 1980, 183–184.

237 Routavaara 1944, 103–104.

238 Kuusi 1980, 47.

239 Waltari 1935, 139.

tiin hänen saaneen lievän aivotärähdyksen. Kainulainen jatkoi pysähtymättä matkaansa, mutta passipoliisi seisautti hänet seuraavassa kadunkulmassa havaittuaan katuyleisön käytöksestä onnettomuuden tapahtuneen. Kainulainen oli nauttinut väkijuomia.”

Waltari on toki jo uutistyyliissään Ahoa modernimpi, mutta vielä kaukana tiukasta ingressiotteesta.

Mitchell V. Charnley on katsonut, että esimerkiksi uutistoimisto Associated Pressin uutiskäytännöt ovat luoneet malleja kansallisestikin, Yhdysvaltain sanomalehdille. Vuoteen 1890 mennessä alkoi AP:stä leviämään lähtenyt ns. viiden M:n – suomalaisittain ilmaisten – kärki olla Yhdysvalloissa hyvällä oraalla. Se olikin maan sanomalehdissä vallitseva aloitustapa toiseen maailmasotaan asti. Ylipäänsä ingressitekniikka oli syntynyt USA:ssa 1880-luvulla. ”AP-ingressinä” tunnettu uutiskärki alkoi kuitenkin tuntua hieman epäytimekkäälle, kun uusi joukkoviestin, radio, tarjoili uutisensa vielä napakammin aloituksin. Yhdysvaltalaiset lehdet tulivat radion perässä. Uudempi ingressi tyytyi vastaamaan mitä- ja milloin-kysymyksiin; sivuamaan lyhyesti kysymyksiä kuka, missä ja miten; ja pidättyi tyystin miksi-kysymyksen käsittelystä.²⁴⁰

Nykytyylinen ingressin omaksunta tapahtui Suomessa ”lehdistön kaupallistumisen kypsässä vaiheessa ja modernisoitumisen alussa”, minkä vaiheen Kahma ajoittaa 1940-luvun loppuun ja 1950-luvun alkuun.²⁴¹ ”Utisen muotoilussa kronologia murtuu hiljalleen, vaikka onkin vielä hallitseva”, kirjoittaja toteaa. Lopullisesti ingressi löi itsensä läpi 1950- ja 1960-luvun taitteessa. Samoin Esko Salmisen mukaan tärkeimmät asiat ”pyrittiin yhä säännöllisemmin” sijoittamaan ingressiin 1950-luvun lopulta lähtien.²⁴² Ingressi tuli suomalaiseen journalismiin maailman kärkeen verrattuna joidenkin vuosikymmenen viiveellä, kuten moni muukin asia. Yhdysvalloissahan oli jo sisällissota (1861–1865) tiivistänyt uutisjuttujen aloitusta, vaikkei sielläkään vielä tuolloin voitane todeta kirjoitetun ingressejä sanan varsinaisessa merkityksessä.

Toisaalta huomattakoon, että jo verraten varhain otsikoinnilla saatiin aikaan paljolti sama kuin ingressinkirjoituksella. Rydén on osoittanut²⁴³ toinen toisiaan seuraavia otsikkokokonaisuuksia, ”otsikkopattereita”, Ruotsissa harrastetun Dagens Nyheterissä jo 1909; samalla näkyy uutisjutun aloituksissakin pyrkimys esittää tärkein ensin. Samaa otsikointityyliä alettiin harrastaa Suomessakin, mutta ilmeisesti hieman myöhemmin. Tällainen otsikointityyli näyttää alkaneen lyödä itseään läpi ensimmäisen maailmansodan aikoihin, jolloin näyttävämpi otsikointityyli ylisummaan alkoi meillä yleistyä.²⁴⁴ Onkin mielenkiintoista havaita, että suomalainen lehdistö teki 1980- ja 1990-luvun taitteen tienoilla kuin paluuta vanhaan: typografisesti tähdennetyt – tavallisimmin lihavoidut – ingressit alkoivat väistyä, ja tilalle astuivat kaksitasoiset otsikkokokonaisuudet.

Utinen on normi- tai sääntösidonnaisin perusjuttutyypeistäni. Ilkka Rentola on todennut²⁴⁵ länsimaisen uutisjournalismin operoivan erinäisin säännöin. Hän on erotanut yhtäältä päämääräsääntöjä; sekä toisaalta ideasääntöjä, lähdesääntöjä, sisältö-

²⁴⁰ Charnley 1960, 113, 128–132; Mott 1952, 158; Mott 1962, 330, 496.

²⁴¹ Ulkomaisten vaikutteiden historia on pitkä tälläkin kohtaa. Utinen on kantanut lihasaan (esi)uutisen mallia jo ennen uutistoimistojen aikaa. Utinen oli tavallaan ulkomailta mallinnettu jo silloin, kun elettiin ”saksijournalismin” (Tommila 1988d, 204–207; Keränen 1984, 99) luvatuinta aikaa; poimittiinhan ulkomaanuutiset paljolti Ruotsin ja Keski-Euroopan lehdistä. Suomalaisten lehtien alkuvuoden 1848 ulkomaanuutisista oli 42 prosenttia muista lehdistä lainattuja (ja kotimaanuutisista 54 prosenttia). Samaten Ruotsissa Aftonbladetin kotimaanuutisista vielä 1886 oli 55 prosenttia toisista lehdistä leikattuja (Wirén 1979, 72).

²⁴² Kahma 1979, 62; Salminen 1988, 272.

²⁴³ Rydén 1981, 60, 66. – Vehmas (1970, 47) puhuu vastaavasti ”otsikkohökkeleistä”.

²⁴⁴ Routavaara 1944, 179.

²⁴⁵ Rentola 1983; vrt. Tervonen 1986, 114–117.

sääntöjä ja taittosääntöjä. Elementtikirjoittamisen oppi on hyvä esimerkki uutisjournalismin sääntösidonnaisuudesta. Elementtikirjoittaminenhan tarkoittaa²⁴⁶ jutun kokoaamista niin, että joka kappale on kokonaisuutensa, elementtinsä, joka voidaan poistaa. Kappaleitten järjestystä voidaan vaihtaa, ja juttu voidaan katkaista mistä tahansa, ilman että sitä on pakko kirjoittaa uudelleen.

Tai jo Routavaara lähti siitä, että malliuutisessa annetaan vastaus kuuteen kysymykseen: kuka, mitä, missä, milloin, miten, miksi. Erityisesti tämä pätee²⁴⁷ ns. kovaan uutiseen. Pehmeä uutinen voi rakentua, kuten Ari Närhi²⁴⁸ on asian ilmaissut, ”usein novellimaisemmin”. Alkuaan Yhdysvalloissa puhuttiin viidestä W:stä: what, who, where, when, why. Mott toteaa olevan epävarmaa, kuka tämän säännön (Rule of the five W's) loi, mutta joka tapauksessa se esiintyy E. L. Shumanin – USA:n ensimmäisen journalismin oppikirjan kirjoittajan – 1903 ilmestyneessä teoksessa. Joku on sittemmin lisännyt kysymysten listaan vielä kuudennen: how.²⁴⁹

Ilkka Tervonen puhuu²⁵⁰ ”uutismuotoisuudesta”, jolle ns. kovien uutissähkeiden²⁵¹ osalta on tyypillistä: (1) uutinen fragmentoi todellisuuden irrallisiksi singulaarisiksi tapahtumiksi, (2) nämä fragmentit liitetään epähistorialliseen abstraktiin aika/paikka-koordinaatistoon ja (3) näissä fragmenteissa kontekstuaalinen aines on toisijaista. Uutiset ovat Tervosen mukaan myös ”epädramaturgiaa” (lainausmerkit alkuperäiset).

Uutistieto kulki yli Atlantin 1700-luvulla hyvinkin kuukauden, pari. Ja ”tämä valtaisa aikaviive tahtoi tietenkään muuttaa uutisen käsitettä”, Mott toteaa.²⁵² Mutta vielä 1800-luvulla myös Euroopan sisällä uutistieto kulki vain yhtä nopeasti kuin hevosvaljakko tai purjealus pystyi sitä kuljettamaan. Periferisessä Suomessa hitaus vielä korostui: viikkojen ikäinen Euroopan-uutinen oli pitkään normaali tapaus. ”Ei voi ymmärtää modernin uutisen kehitystä, ellei tiedä jotain nopeuden historiasta [history of speed]. Liikenneyhteyksien, paperin ja painotuotteiden painamisen sekä jakelun nopeus aikaansaivat ajanjaksona 1830–1850 muutoksen, jonka ansiosta esi-isiemme verkkinen uutisvälitys kääntyi silmänräpäyksellisyyden ihmeeksi”, Mott kirjoittaa edelläkävijämaa USA:n sanomalehdistön kehityksestä.²⁵³ Tietyllä viiveellä Suomi oli kokeva saman.

Esimerkiksi tieto Nikolai I:n kuolemasta Pietarissa 1855 julkaistiin Suomettaressa vasta muutaman päivän päästä; kuriiripostin tuotua tiedon Helsinkiin. Esimerkiksi Helsingfors Dagbladissa, ajan edelläkävijälehdessä, alettiin jo 1870-luvulla käyttää ver-raten säännöllisesti sähköutisia, mutta nekin olivat vielä valtaosin parin päivän ikäisiä. Yhtä kaikki, lennättimen yleistymisen nopeutti uutisvälitystä. 1870- ja 1880-luvulla uutisia saatiin sähköitse Pariisista, Lontoosta, Roomasta ja jopa Teheranista niin nopeasti, että ne voitiin julkaista pääkaupunkilehdissä seuraavana päivänä.²⁵⁴ Toisaalta ei

246 Okkonen 1980, 200.

247 Rentola 1982, 31–32.

248 Närhi 1990, 17.

249 Mott 1952, 158. – Ehkä Mott haluaa sanoa, että viiden W:n sääntö esiintyy *eksplikoidusti* ensi kertaa Shumanin mainitussa teoksessa. On mielestäni eri asia edellyttää, että näihin kuuteen kysymykseen vastaa koko uutisjuttu kuin ingressi. Pidän kertakaikkisen epäonnistuneena yritystä ahtaa ingressiin vastaukset kaikkiin kuuteen kysymykseen.

250 Tervonen 1986, 114, 117.

251 Nimitys uutissähke toki viittaa voimakkaasti sähköisten viestinten maailmaan, mutta lie-nnee Tervosen pohjimmaltaan ylivälineellisessä tarkastelussa ymmärrettävissä yhtä lailla sanomalehdistön sähköutiseksi, riisutuksi uutiseksi.

252 Mott 1962, 48.

253 Mott 1952, 41–42.

254 Landgren 1988, 389. – ”Etenkin Robert Lagerborgin päätoimittajakaudella 1865–82 Helsingfors Dagblad panosti huolelliseen ja nopeaan uutisvälitykseen ja nousi pian maan johtavaksi uutislehdeksi”, Landgren kirjoittaa.

käsiin osuneenkaan aineiston julkaisemisella pidetty aina kiirettä: esimerkiksi Sanomia Turusta julkaisi tammikuun puolivälissä 1859 kirjeen, joka oli päivätty Maariassa, naapurikunnassa, joulukuun alussa.²⁵⁵

Kahma arvioi, että ulkomaiset uutistoimistot näyttivät suomalaislehdillekin esi-merkkiä ingressin kirjoittamisessa.²⁵⁶ Tietotoimistoyhteyksien avautuminen ja laven- tuminen lieneekin vaikuttanut huomattavasti suomalaiseen uutiskirjoittamiseen – ja uutisen hioutumiseen genrena. STT edeltäjinene lienee vaikuttanut Suomessa siinä kuin vaikkapa AP Yhdysvalloissa.

Suomen itsenäistymiseen asti toimistot olivat sidottuja venäläisten toimistojen välittämiin ulkomaan uutisiin. Vähitellen uudet länsiyhteydet kuitenkin avautuivat. Kauaskantoisin oli ruotsalaisen TT:n eli Tidningarnas Telegrambyrån kanssa 1920- luvulla solmittu sopimus. Näin syntynyt TT-yhteys merkitsi paitsi yhteyttä ruotsalai- seen kulttuuriin ja sitä kautta pohjoismaalaisuuteen myös suomalaisen uutisvälityksen ikkunaa maailmaan. TT-linkin kautta tulivat meille sekä brittiläisen Reuterin että rans- kalaisen Havasin – sittemmin AFP:n – uutiset; TT siis valitsi ne STT:lle. Suurta luotta- musta ruotsalaisiin uutisvalintoihin osoittanut järjestely oli voimassa neljä vuosikym- mentä. TT-yhteydestä tulikin nuoren Suomen uutisvälitykselle ”pysyvin ja ensisijainen uutiskanava ulkomaille”.²⁵⁷

Joillain lehdillä oli suoriakin kontakteja. Helsingin Sanomat oli rakentanut jo en- nen toista maailmansotaa laajat yhteydet eräisiin brittiläisiin, amerikkalaisiin ja ruotsa- laisiin uutis- ja kuvatoimistoihin sekä suurlehtiin; mm. United Pressin uutisiin Helsingin Sanomilla oli aluksi yksinoikeus. Heti sotien jälkeen tekivät uutissopimuksen UP:n kanssa mm. Savon Sanomat ja Keski-suomalainen; ensiksi mainittu täydensi tätä vielä samoihin aikoihin AP:n kanssa solmitulla sopimuksella. Helsingin olympialaisten ai- koihin solmivat useat lehdet yhteyksiä ulkomaisten uutistoimistojen kanssa. Myös suomalaislehtien ulkomaille lähettämät kirjeenvaihtajat ovat mahdollisesti välittäneet uutistyyliissään kotimaahan suuren maailman vaikutteita.²⁵⁸

Tekniikan kehityksen kannalta tärkeimmät kaudet uutisvälityksen lähihistoriassa ovat Ullamaija Kivikurun ja Terhi Rantasen²⁵⁹ mukaan olleet 1940- ja 1950-luvun taite sekä 1970- ja 1980-luvun taite. Normi- tai sääntösidonnaisuuden ohella uutista leimaa- kin myös se, että erinäinen tekninen kehitys on vaikuttanut siihen enemmän ja pi- demmällä aikavälillä kuin muihin kuuteen perusjuttutyyppeihin.

Professionaalissa journalismissa uutisvirtaa uomaavat ns. uutiskriteerit, jotka to- ki voivat vaihdella viestimestä toiseen. Valtakunnallisuuteen pyrkivä sanomalehti pai- nottaa asioita toisin kuin paikallislehti, talouslehti toisin kuin iltapäivälehti. Uutiskri- teerit ovat kaiken takana tietty yleinen kehikko. Kestävimpiin sanomalehtityön kannal- ta voinee lukea saksalaisen Henk Prakken kriteerit: (1) ajankohtaisuus, (2) läheisyys, (3) tapahtuman suuruus, (4) merkittävyys.²⁶⁰ Kannattaa toki huomata, että tietoisten uu- tiskriteerien rinnalla – erityisesti selvän kaupallisessa journalismissa – vaikuttaa²⁶¹ myös tietty uutistoiminnan rakenteeseen liittyvä uutiskynnys: se ratkaisee, mitkä asiat käytännössä nousevat julkisuuteen.

255 K. Nieminen 1946, 254; Haapasalo 1954, 63; Tommila 1963, 76; ks. myös Tommila 1980. – Vielä 1950-luvulla STT:n printtiliuskoja lähetettiin maakuntalehtiin busseilla (Salminen 1988, 248).

256 Kahma 1979, 61. – Keränen (1984, 71) alleviivaa uutistoimistojen merkitystä ingressin kirjoittamisen mallin antajina Suomessa.

257 Rantanen 1987, 63–75. – Ks. myös Bruun & Koskimies & Tervonen 1989, 98–119.

258 Perko 1988, 85–86, 88; Salminen 1988, 250.

259 Kivikuru & Rantanen 1986, 112.

260 Prakke 1969; J. Miettisen (1984, 54) mukaan.

261 Bruun & Koskimies & Tervonen 1989, 61.

Professionaali uutisten hankinta on perustunut yhä enemmän systematiikkaan. ”Harva journalistisen työn ala on yhtä pitkälle suunniteltua”, kirjoittavat²⁶² Mikko Bruun ym. ”Uutistoiminta on laitostunein journalismin muoto”, he jatkavat. Kaukana takana ovat maaseutukirjeenvaihtajiin, sentraalisanttroihin, ns. sohvatoimittajiin ja kaupungin pikkupoikiin²⁶³ perustuvat uutistenhankintakanavat.

Toimitusorganisaatiot ovat niin ikään kehittyneet. Toimittajien määrä on kasvanut huimasti sitten itsenäisyyden alkuvuosien. Myös on tapahtunut työnkuvien eriytymistä, differentiaatiota.²⁶⁴ Toisaalta yritysten ja yhteisöjen tiedotus- tai suhdetoiminta on osaltaan tiivistänyt uutisverkkoa. Ensimmäiset yritykset ja yhteisöt alkoivat jo ennen toista maailmansotaa ruokkia²⁶⁵ Suomessakin toimituksia yhä kasvavalla määrällä lehdistötiedotteita – niin suurella, että vain ehkä viidenneksen ulkoa tulevasta aineistosta on voitu todeta läpäisseen toimitusten portinvartijat.²⁶⁶ Yritysten ja yhteisöjen tiedotuksen voi katsoa jatkaneen sitä aineiston tarjonnan yhteistymiskehitystä, jonka aiempia vaiheita voi sanoa olleen saksijournalismi, valtiopäivä- ym. referenttien aineiston suoltaminen sekä uutistoimistojen työ.²⁶⁷

Tutkimusperinne 1900-luvun lopulta on tuonut uutiseen ja uutistyyliin kiintoisaa lisävalotusta. Van Dijkin mukaan²⁶⁸ uutisdiskurssin tyylille on ominaista: (1) Lukijat ovat uutisessa läsnä vain epäsuorasti, (2) uutinen edellyttää lukijoiden omistavan suuren määrän²⁶⁹ yleisesti jaettuja tietoja, uskomuksia, normeja ja arvoja, (3) uutisdiskurssi on persoonatonta, (4) uutisaiheet ohjaavat uutistyyliä, (5) puhekieli esiintyy uutistyyliissä vain henkilöiden sitaateissa, (6) nopeuden vaatimus on johtanut uutiskielen rutinoitumiseen.

Yhä useampi on pannut merkille uutisen konventio- ja jopa tapasidonnaisuuden. Mainitsin jo Rentolan muutosäännöt. Vastaavasti David L. Altheiden mukaan²⁷⁰ maailma taivutetaan uutiseen sopivaksi. Gaye Tuchmanin – jonka V. Pietilä²⁷¹ toteaa imeen näkemyksiä mm. fenomenologisesta sosiologiasta ja joka on jäänyt journalistiikan historiaan ennen muuta käsitteellään strategiset rituaalit – mukaan uutiseen rajataan tietyillä kehyksillä vain tietyt asiat maailmasta.²⁷² Risto Kuneliuksen silmin²⁷³ uutinen on ”uskottavaksi tehty teksti”. Kun Tervonen puhuu, kuten edellä todettu, ”uutismuotoisuudesta”, niin V. Pietilä operoi käsitteellä ”uutismuotti”.²⁷⁴

262 Bruun & Koskimies & Tervonen 1989, 71–72.

263 Kalpa 1984, 47, 299–301; vrt. Rydén 1981, 33–34.

264 Keränen 1984, erit. 116–146.

265 J. Pietilä 1981, 33–50.

266 Miettinen 1984, 59. – Luku, tarkalleen 19 prosenttia – perustuu Miettisen omaan lisensiaatintutkimukseen (1977).

267 Jos tarkkoja ollaan, Suomen osalta on hyvä mainita myös varsinkin jatkosodan aikainen TK-miesten ja muiden sotapropagandistien työ (tästä: esim. Jutikkala 1997).

268 Van Dijk 1988, 74–76.

269 Van Dijkin kohta 2 pätee epäilemättä journalismiin yleisemminkin.

270 Altheide 1974, 24–25.

271 V. Pietilä 1997, 291.

272 Tuchman 1978, 193.

273 Kunelius 1992.

274 V. Pietilä 1988, 15. – Pietilästä uutinen on ”diskursiivinen esitys, joka pitkälti noudattaa etukäteen olemassaolevaa kaavaa – kaavaa, johon sisäänrakennetut tekijät säätelevät sitä, miten uutinen pitää ja miten se voidaan diskursiivisesti esittää” [tähdennys: JP]. – Sen sijaan en voi oikein ymmärtää, mitä kirjoittaa ajaa takaa (mas. 12) uutisen neljällä erilaisella ”kertojatyyppillä”: (1) Näkyvä asioihin puuttuva kertoja (esim. ”Minusta tilanne on huolestuttava.”). (2) Näkyvä asioihin puuttumaton kertoja (esim. ”Pohdin tilannetta.”). (3) Näkymätön asioihin puuttuva kertoja (esim. ”Tilanne on huolestuttava.”). (4) Näkymätön asioihin puuttumaton kertoja (esim. ”Tilannetta pohditaan.”) – Ainakin noista ensimmäinen ja toinen ovat kaukana *sanomalehti* journalismista, käsitettynä valtavirtajournalismiksi.

Sisällön ja muodon keskinäisproblematiikkakin näyttäytyy uutisgenrea tarkasteltaessa keskimääräistä kiintoisampana. Journalistiset muodot asettavat selvästi ehtoja sisällölle.²⁷⁵ Esimerkiksi tapahtumasarjat taipuvat joskus uutisen muotiin vaikeasti – ellei ilmiötä voida ilmaista vaikkapa valmistuneen tutkimuksen ja ehkä vielä sen tekijänkin sanoin.

Jo 1900-luvun lähetessä loppuaan alkoi olla nähtävissä, että sanomalehtiutinen alkaa saada yhä enemmän kilpailijoita. Radio- ja televisiouutisten rinnalle ilmaantuivat jo 1980-luvulla teksti-tv-uutiset, ja sitten olivat vuorossa tietoverkon ja jopa käsipuhelimen tarjoamat uutiset. Tämä tietenkin toi sanomalehtiutiselle taas uusia haasteita. Eri medioiden moninaistuneen kilpailun oloissa Huovila²⁷⁶ toteaa sanomalehden ja sen uutisvälityksen vahvuudeksi suuren tarjonnan: ”Sanomalehti tarjoaa moninkertaisesti muiden välineiden juttumäärän ja välittää [päivittäin] yhteensä noin 200 juttua. Tarjonnan määrä onkin sanomalehden selvä välineominaisuus ja etu kilpailussa muiden välineiden kanssa: mikään väline ei päivittäisuutisoinnissa yllä samaan.”

Uutisesta on käyty tavan takaa journalistista ammattikeskustelua. Esimerkiksi Hämeen Sanomien päätoimittaja Allan Liuhala esitti²⁷⁷ 1980-luvun alussa joukon kriittisiä kysymyksiä. ”Onko uutisvainumme turtunut, uutistajumme ruostunut”, hän tivasi jo artikkelinsa otsikossa. Kirjoittaja pelkäsi feature-aineistojen painottuvan sanomalehdissä liikaakin. Uhkana on, että meillä ei ole ”enää sanomalehtiä vaan pinkka uusia viihdelukemistoja”. Toisaalta on uutisissa tehty hänestä yhä enemmän tilaa byrokratialle: ”Mahoja tutkimuksia, päättäjien ’tärkeitä’ lausuntoja, pitkäveiteisiä kunnalliskertomuksia, ’sellaisenaan ehdottomasti painettavia’ julkilausumia, vaikeaselkosia lakiesityksiä – paperinmakuisia antiuutisia roppakaupalla.” Liuhala tuntui kaipaavan enemmän sitä, mitä Esko Salminen on luonnehtinut ”tulipalojournalismiksi” – minkä luvatuksi ajaksi Salminen katsoi 1950-luvun.²⁷⁸ Liuhala terotti, että uutisen haku saattaa olla kovaa työtä; verrattuna siihen, että toimittaja ottaa vastaan ”mahakkaan monistenipun” tai käyttää ”STT:n pätkeä”. Kokenut päätoimittaja peräänkuulutti suorastaan kurinpalautusta ”uutisen pysyttämiseksi valtaistuimellaan”.

Ehkä Liuhalan pelko lienee ollut kuitenkin tietyn osin turha. Jotkut toiset ovat sittemmin nähneet uutiskilpailun – nimenomaan nopeuskilpailun – kiehahtaneen liiankin kuumaksi. Esimerkiksi Suomalainen Sanomalehtimiesliitto, maan vanhin journalistiyhdistys, nostatti 2000-luvun alun keskustelutilaisuudessaan²⁷⁹ kysymyksen siitä, kiehuuko ”uutiskiihko” Suomessakin jo yli. Vaarannetaanko uutisten metsästämisessä tietojen luotettavuus, pohtivat vanhasuomalaiset journalistit huolestuneina.

Uutista ovat tutkijat kääntäneet ja vääntäneet ties miten paljon ja mihin suuntaan. Esimerkiksi Klaus Bruhn Jensen on lähestynyt uutisia niiden reseption, vastaanottamisen, näkökulmasta pannen siis painoa sille, että myös vastaanottajat tai yleisö on tärkeä osapuoli uutisten tuottamisessa. Tom Koch on tutkinut uutista myyttinä, paljolti ranskalaisen strukturalistin Roland Barthesin jäljiltä ponnistaen. Jack Fuller on pohtinut, millaisia yhteyksiä on uutisjournalismin ja fiktiivisen kerronnan välillä ja miten tärkeä onkaan uutisenkirjoittamisessa retoriikan näkökulma.²⁸⁰

²⁷⁵ V. Pietilä 1982, 52.

²⁷⁶ Huovila 2001c, 54.

²⁷⁷ Liuhala 1981.

²⁷⁸ Salminen 1988, 250–251: ”Tulipalojournalismi’ – joka oli mieltynyt tulopaloihin, raakoihin veritöihin tai junaonnettomuuksiin – väheni Salmisen mukaan 1960-luvulla. Vielä 1950-luvulla päivälehdissäkin paisuteltujen onnettomuus- ja rikosselostusten rinnalle ja niiden ohikin kohosi yhteiskunnallisesti painottunut, taustat riittävästi huomioon ottava uutinen tai reportaasi. Juuri ”osallistuva, keskusteleva ja radikaali” 1960-luku, erityisesti sen puoliväli, on Salmisen mukaan nähty sanomalehtijournalismin suurena murrosaikana.

²⁷⁹ Keskustelutilaisuus pidettiin Helsingin Suomalaisella klubilla 12.1.2004.

²⁸⁰ K. B. Jensen 1989; Koch 1990; Fuller 1996, 101–164.

Tätä moninaista taustaa vasten on lievästi hämmästyttävää, että kansainvälisenkään tutkijayhteisö ei näytä vielä 2000-luvunkaan puolella olevan yksimielinen siitä, milloin – tarkkaan ottaen – professionaali nykyuutinen oikein näki päivänvalon. Myyntitynomainen tieto siitä, että nykyuutinen ingresseineen olisi syntynyt²⁸¹ USA:n sisällissodan (1861–1865) päivinä, on tosin alkanut saada aiempaa enemmän kyseenalaistajia. Professionaali nykyuutinen näyttäisi kokeneen hieman samankaltaisen yleisnuoruksen kuin suomalaiset keskiaikaiset kivikirkot tutkimuksen käsissä konsanaan. Ingressin tai laajemminkin professionaalien nykyuutisen oletetaan tuoreimpien käsitysten mukaan vakiintuneen pikemmin aivan 1800-luvun lopun lopulla kuin sisällissodan aikoihin. Tosin esimerkiksi Horst Pöttkerin empiirinen asiaa koskeva tutkimus nojaa sangen kapeaan aineistoon.²⁸²

Voi myös olla eri mieltä Svennik Høyerin kanssa, joka vielä 2000-luvun puolella kuljettaa²⁸³ vanhaa kertomusta siitä, miten uutisen on vastattava tiettyihin w-alkuisiin kysymyksiin. Ikään kuin kirjoittaja ei olisi seurannut, miten yhdysvaltalaiset lehdet, kaiketi radioilmaisua jäljentäen, ryhtyivät jo ensimmäisen maailmansodan jälkeen omaksumaan tiiviimpää ingressikäytäntöä: sitä, joka tyytyi vastaamaan ennen muuta mitä- ja milloin-kysymyksiin. Huomattakoon myös, miten yhdysvaltalaisia journalisimia, journalistikkaa ja journalismikoulutusta 1960-luvulla ilmeisen tiiviisti seurannut Raino Vehmas kirjoitti²⁸⁴ jo tuon vuosikymmenen lopulla: ”Puolivillaisena on pidettävä juttua, jonka kärkeen yritetään sulloa kaikki uutisen varsinaiset ainekset; näin päädytään vain pitkiin ja monimutkaisiin virkkeisiin ja ajaututaan lukuisiin toistoihin itse jutturungossa.”

281 Suomalaisessa kirjallisuudessa on Vehmas (1970, 40–41) ehkä ensimmäisenä tarttunut historialliseen kertomukseen uutisen ingressimuodon omaksunnasta USA:ssa. Pyramidi- tai kolmiorakenteen sanotaan Vehmoksen mukaan ”syntyneen, kun kirjeenvaihtajat raportoidessaan USA:n sisällissotaa käyttivät ensimmäistä kertaa lennätintä”. Ja: ”Kun uutistoimiston on samalla sähkeellä kyettävä palvelemaan laajoja alueita – esimerkiksi AP:n koko USA:n lehdistöä – on edullisinta rakentaa sähke niin, että vähempää mielenkiintoa tuntevat lehdet voivat käyttää vain sen alkurivit.” Olisiko tuo tulkittavissa viitteeksi aikaeroihin USA:n sisällä – seikka mihin ei Pöttkerkään (2005) näytä kiinnittävän huomiota?

282 Pöttker 2005, 51–64; vrt. Høyer 2005, 13. – Pöttker referoi ensin vuosikymmenten varrelta erilaisia selityksiä sille, miksi uutinen alettiin varustaa 1800-luvun lopulla USA:ssa ingressillä. Tiivistäen: (1) Sisällissodan aikana lennätinlinjat osoittautuivat toiminnaltaan epävarmoiksi, ja jotta sähkötettävistä uutisista edes se olennaisin tieto menisi läpi, oli tärkein viisasta sijoittaa heti alkuun. (2) Poliittinen propaganda halusi tehoa tavoitellakseen sijoittaa tärkeimmän viestin aivan propagandatekstiin alkuun, ja käytäntö levisi lehtiinkin, kun ne painoivat bulletiinitekstejä sellaisenaan. (3) Pragmaattis-teknologinen koulutusideaali jyräsi USA:ssa klassis-humanistisen, ja seurauksena tästä oli ”pehmeän” ja polveilevan kerronnan annettava tietä ”kovalle” ja tiiviille raportoinnille. (4) Kohonneet lennätinmaksut pakottivat lehdet ilmaisemaan asioita mahdollisimman tiiviisti. – Pöttkerin loppupäätelmä on hieman epäselvä: hän ei tunnu päätyvän kannattamaan oikeastaan mitään noista neljästä hypoteesista, vaan uskoo jonkinlaiseen ”kaupallisten intressien ja journalistisen eetoksen” yhteisvaikutukseen. Pöttkerin empiirinen aineisto käsittää vain kaksi lehteä, New York Heraldin ja New York Timesin, ja tuossa empirian kapeudessa voikin olla yksi ongelma.

283 Høyer 2005, 11. – Sitä paitsi voi ihmetellä, minne Høyerin kysymysluetelmasta on pudonnut se kuudes: what.

284 Vehmas 1970, 40.

2.2.2 Taustajuttu

Taustoinnin²⁸⁵ vaatimus nousi ainakin USA:ssa esiin jo ennen toista maailmansotaa. John Dewey (1859–1952), pragmatistista suuntausta edustava filosofi ja yhteiskunta-kriitikko, oli varmaan ensimmäisiä, joka kiinnitti asiaan huomiota. Deweyhan näki viestinnän merkityksen yhteiskunnallisena tekijänä paljolti ylevässä valossa: viestintä edesauttaisi suuresti jopa hänen havittelemansa Great Communityn toteuttamisessa. Sopii kuvaan, että Dewey on V. Pietilästä ”antanut evästä” myös 1900-luvun lopulla muotiin nousseelle ns. kansalaisjournalismille.²⁸⁶

Dewey näyttää perusteellisesti pohtineen taustoinnin tarvetta nykyjournalismissa, ja monimutkaisessa nyky-yhteiskunnassa. Hän käsitteli 1927 ilmestyneessä teoksessaan²⁸⁷ jo ilmiselvästi sitä, mitä myöhemmin alettiin Suomessakin kutsua taustoinniksi: ”Sen [uutisen] merkitys riippuu siitä, millaisia suhteita sillä on merkitykseensä, siitä millaiset sen yhteiskunnalliset seuraamukset ovat. Tätä merkitystä ei voida määrittää ellei *uutta suhteuteta vanhaan, siihen mitä on tapahtunut* ja mikä on yhdistetty tapahtumain kulkuun. *Ilman rinnastusta* ja seurantaa tapahtumat eivät ole tapahtumia vaan pelkkiä sattumuksia tai vastaanottajan häirintää; tapahtuma edellyttää, että kyseinen tapahtumaketju etenee.” (Tähdennykset: JP.)

Ilman taustointia suoritettu uutisvälitys tarjoaa Deweyn mukaan vain erilaista ”katastrofiainesta”: onnettomuus uutisista ihmisten välisiä kahnauksia käsitteleviin uutisiin. Ja: ne uutiset ovat ”uusia vailla vertaa, vaikka vain lehden päiväys pystyy kertomaan, tapahtuivatko ne tänä vai viime vuonna, sillä *niin täysin erillään ne esitetään yhteyksistään*” (tähdennys: JP).²⁸⁸

Suomalaisen journalismin maailmaan taustoinnin idea lanseerattiin näköjään vasta 1960-luvulla. Esimerkiksi Okkosen oppikirjan ensimmäisessä laitoksessa (1962) ei vielä mainita uutisen yhteydessä taustoinnista tai taustasta. Sen sijaan jo toiseen laitoksen²⁸⁹ sisältyy taustasta varsin pitkä jakso. Siinä esitellään taustoinnin eri tekniikat tai tai tasot seuraavasti: (1) tapausfaktavirkkeeseen liitetty määrite (esim. ikä) tai sivulause (Eduskunnan puhemies V. J. Sukselainen, ministeri Johannes Virolaisen edeltäjä keskustapuolueen puheenjohtajana, ...), (2) juttuun liitetty oma kappale, (3) jutun yhteydessä ns. *kainalojuttu*, (4) *oma taustajuttunsa*, useitakin laajoissa uutistapahtumissa: henkilöesittelyjä, valtion, suppeamman alueen, yhteisön, paikkakunnan historia, merkityksen arviointi, seurausten selvittely, vastaavuuksien esittely, (5) taustasta *juttusarja*: rotukysymys, vähemmistöt, demokratia eri miljoissa, kasvatus, koulutus, saastumus jne. merkittävää tapahtumaa tai tapahtumasarjaa selventämässä. (Tähdennykset: JP.)

Tämän tutkimuksen kannalta taustointi on kiinnostavinta ns. kainalojutun tai vastaavan merkityksessä. Miettimisen mukaan taustajuttu voi ”liittyä uutisen välittömästi” – mikä on monitulkintainen ilmaisu – tai olla uutisen yhteydessä erillisenä juttuna tai tulla julkaistuksi erikseen ennen tai jälkeen uutisen.²⁹⁰

285 Käytän esityksessäni johdonmukaisesti muotoa ”taustoida”, koska se on lyhempi ja mielestäni käytössä notkeampi kuin ”taustoittaa”. Kielitoimistolta taannoin, 15.1.1993, saamani lausunnon mukaan kumpikin muoto on morfologis-semanttisesti korrekki. Muodostukseltaan ”taustoida”-verbiä voi lausunnonantajien, Maija Länsimäen ja Anneli Räikkälän, mukaan verrata esim. verbiin ”otsikoida”.

286 V. Pietilä 1997, 123–127. – Kansalaisjournalismista: ks. esim. Heikkilä 2001.

287 Dewey 1927, 180.

288 Vrt. V. Pietilä 1997, 124.

289 Okkonen 1974, 225.

290 Miettinen 1984, 75. – Myös Salmelin (1967b, 82) on jo 1960-puolivälin tuntumassa kiinnittänyt huomiota uutisjournalismissa ”tulkittamiseen” tai ”tulkitsevaan, valottavaan uutisen kirjoittamiseen”. Salmelin viittaa Roscoe Drummondin ja hänen ilmaisuunsa ”news behind news”. – Taustoinnin idea pilkahtaa myös Vehmaksen (1970, 33) pari vuotta nuo-

Miettinen hahmottaa taustajutun tehtäväkentän moninaisesti – ja asiantuntevasti. Hänestä taustajutun tehtävänä on ”kertoa uutisen taustasta, asian historiallisesti kehityksestä, asian syistä ja seurauksista, asian merkityksestä lukijoille, asian liittymisestä muihin yhteiskunnan ilmiöihin sekä asian tulevasta kehityksestä”. Käsitteilytavaltaan taustajuttu on ”looginen, asiallinen ja kantaaottamaton”.

Taustointi on Okkosen mukaan luonteeltaan mm. identifiointia, dokumentointia tai mieleenpalautusta. Hänestä taustan mukaantulo uutisjuttuun on ”*merkitsevimpiä suomalaisen uutistoimituksen kehitysaskelaita koko vuosisadalla*”.²⁹¹ (Tähdennys: JP.) Syitä taustoinnin 1960-luvulla tapahtuneelle esiinmarssille voi nähdä useita.

Ensin, sanomalehdistö huomasi olevansa uudessa kilpailutilanteessa. Radion uutistoiminta aktivoitui; STT:n uutisten rinnalle saatiin 1960-luvun puolivälissä radion oman uutistoimituksen uutiset, ja samoihin aikoihin käynnisteltiin myös alueellisia ajankohtais- ja uutislähetyskysiä. Myös televisiotoiminta uutisineen vakiintui 1960-luvulla. Televisiolupien määrä ylitti vuosikymmenen lopulla miljoonan rajan. Televisiouutisten kehitykselle merkitsi uutta sysäystä mm. vuonna 1961 tapahtunut Eurovisio-verkkoon liittyminen: nyt oli mahdollista tuoda suomalaisiin koteihin tv-kuvaa aivan eri tavalla myös ulkomaantapahtumista.²⁹² Radiolla ja televisiolla on painettuun sanaan verraten ratkaiseva etumatka uutisten nopeana välittäjänä. Tämä tosiasia on pakottanut lehdistön tarkistamaan sanomalehden perinnäistä tehtävää ja tähdentämään painetun sanan luonteenomaisia vahvoja puolia. Niihin kuuluu ennen kaikkea mahdollisuus selvittää yleisölle uutistapahtumien taustaa ja merkitystä”, päätellään Yleisradion työryhmän 1960-luvun mietinnössä.²⁹³

Taustointi sopi aikaan, joka tähdensi informaation merkitystä ja huokui monenlaista valistushenkeä. Puhuttiin kansalaisten oikeudesta tietää. Alleviivattiin tiedontarpeiden tyydyttämistä – mikä demonstroitiin muun muassa ns. tiedontarvetutkimuksissa. Usko informaatioon oli jopa niin suuri, että tätä uskoa on jälkepäin syystä kritisoitu ”informaatioidealismiksi”. Toisaalta puhuttiin ”informaatoräjähdyksestä” ja ”tietoaukoista”. Kasvavan informaatiomäärän keskellä ihmistä oli autettava erottamaan olennainen epäolennaisesta, asian olemus kaiken sirpaletiedon seasta.²⁹⁴

”Ihmiset tietävät nyt vietnamit, biafrat, ohjukset ja nälän. Sen sijaan asennoituminen tällaisten tapahtumien merkitykseen on jo toinen asia. Suurimman osan kohdalla on kysymys tietokilpailunäkemyksestä. Tunnetaan tapahtumia ja nimiä mutta *ei yhdistetä niitä laajempiin kokonaisuuksiin*”, Kari Möttölä kirjoitti.²⁹⁵

Kolmanneksi: myös ihmisten koulutustason nousu toi paineita uutisannin taustoitukseen. Tätä on tähdentänyt esimerkiksi Pia Lahdenmäki.²⁹⁶

Pertti Tiihosen pohdiskelut²⁹⁷ uudesta uutisesta” ilmentänevät nekin hyvin 1960- ja 1970-luvun ajattelua. Tiihosen mukaan ”lehdistöltämme odottaisi yhä enentyvää *tapahtumien tulkintaa ja taustojen selvittelyä* sekä kommentointia artikkeli- ja pääkirjoituspalstoilla”. Ja: ”Sanomalehdiltä vaaditaan muutakin kuin radion ja television aikaisemmin välittämien uutistapahtumien toistamista; niiltä vaaditaan aineistoa, joka asettaa nämä tapahtumat mielekkäisiin kehyksiin ja *osoittaa ne yhteydet*, joita tietyillä tapahtumilla on koko sattumusten ketjussa.” (Tähdennykset: JP.)

remmassa teoksessa. ”Lehtimiehen on nimenomaan lisättävä uutiseen sellainen *kommentti*, joka auttaa tapahtuneen yhteyksien ymmärtämistä”, Vehmas kirjoittaa (tähdennys: JP).

291 Okkonen 1974, 224–225, 233; Okkonen 1979, 74–75.

292 Hemánus 1976, 291; Tulppo 1976b, 328; Arhela 1976, 271.

293 Repo ym. 1967, 54–55.

294 Suominen 1973; Ekecrantz 1975, 6; Nordenstreng 1979, 26.

295 Möttölä 1970, 34. – Tähdennys Möttölä-sitaatissa: JP.

296 Lahdenmäki 1976, 1.

297 Tiihonen 1967, 38, 40; vrt. Salmelin 1967b, 91. – Hemánuskin (1973a, 108) on alleviivannut ”taustaselvitysten” merkitystä.

Tiihonen viittaa artikkelissaan Yhdysvaltain 1940-luvun The Commission on Freedom of the Press -komiteaan²⁹⁸, joka edellytti sanomalehtien paitsi antavan päivän tapahtumista ”täydellisen ja järkevän selonteon” myös ”selittävän niiden taustan ja merkityksen”. Taustoitavan journalismin juuret Yhdysvalloissa löytyvät kuitenkin mainittua ns. Hutchinsin komiteaa vanhemmilta ajoilta. Paremmiin taustoitettuihin uutisannon tarpeeseen katsotaan kummunnut jo ensimmäisestä maailmansodasta. Curtis D. MacDougallin²⁹⁹ sanoin: ”Kiistämätön nykytrendi kohti tulkittuja uutisia juontaa juurensa ensimmäisestä maailmansodasta. Sotaa edeltävinä vuosina Amerikan sanomalehdet ja lehdistöä edustavat organisaatiot vaatimalla vaativat – sinänsä kiitettävässä, mutta harhautuneessa pyrkimyksessään suojella lukijoita vääristellyltä kirjoittamiselta ja propagandalta – ulkomaankirjeenvaihtajiltaan puolueettomia, tosiasioissa pitäytyviä kommentteja. Niinpä sodan puhkeaminen elokuussa 1914 tuli kuin salama kirkkaalta taivaalta ainakin tavalliselle amerikkalaiselle sanomalehden lukijalle. Tämä oli sotaan äärimmäisen valmistautumaton. Sota näytti aiheettomalle, mielettömälle ja äärimmäisen käsittämättömälle.”

Samoin kävi MacDougallin mukaan 1929 puhjetun suuren laman suhteen: lehdistö ei osannut ennustaa sen tuloa, ei analysoida sen syytä eikä kertoa, milloin se olisi päättävä. Sen sijaan toiseen maailmansotaan Yhdysvaltain väestö heräsi huomattavasti valmistautuneempina – kiitos sanomalehtien byline-juttujen, aikakauslehtiartikkelien ja ajankohtaiskirjojen.

Eli: lehtien ja uutistoimittajien on vastattava yhä enemmän, mitä-kysymyksen ohella, kysymykseen miksi. ”Argumentti, että pelkkä objektiivinen uutisraportointi ei riitä, on voittanut. Tulkitseva raportointi ja kirjoittaminen ovat tulleet jäädäkseen”, julistaa MacDougall. Tätä lopputulosta edelsi kuitenkin toisen maailmansodan jälkeen vilkas päätoimittajakunnan keskuudessa käyty väittely.³⁰⁰

Suomeen tämä keskustelu siis tuli parin, kolmen vuosikymmenen viiveellä.

On merkillepantavaa, että samaan aikaan kuin sanomalehdistössä kehiteltiin ”taustoitettujen” periaatteita näin tapahtui myös Yleisradiossa. Sitten nämä periaatteet kirjattiin Ohjelmatoiminnan säännöstöön. Yrjö Ahmavaara³⁰¹, joka kehitti ns. informatiivisen joukkotiedotuksen malleja, esitti: ”Uutiskommentit eli uutisten taustaselvitykset muodostavat sen osan älyllisesti aktivoivasta ohjelmistosta (yleensä: sanomista), johon aihe saadaan välittömästi uutisaineesta.” Ja suunnilleen samoihin aikoihin myös Viestintäpoliittinen komitea³⁰² alleviivaili mietinnössään ”syvällisemmän” journalismin merkitystä: ”Uudentyyppisten tiedotusvälineiden (sanoma- ja viikkolehdet, radio, tv) kehityksessä nähtävistä yleismaailmallisista tulevaisuuden suuntauksista voidaan journalistiselta kannalta kenties keskeisimpänä pitää päivän tapahtumiin liittyvän ’pintatiedon’ kytkemistä ilmiöitä ja tapahtumasarjoja ’syvällisesti’ selvittävään perustietoon.”

”Pyrkimys laaja-alaisen ja pätevän yleiskuvan luomiseen” voidaan komitean mielestä nähdä johdonmukaisena seurauksena ”yhteiskunnan kehityksestä, jolle on

298 Freedom of the Press -komiteasta: ks. Schwarzlose 1987, 198–199 tai Siebert & Peterson & Schramm 1974, 75.

299 MacDougall 1963, 181–183, 189; vrt. Mott 1962, 688 ja Mott 1966, 378. – Mott käyttää nimitystä ”interpretative news”.

300 MacDougall 1964, 16.

301 Ahmavaara 1970, 162–163.

302 Viestintäpoliittisen 1973, 164–165. – Osin Viestintäpoliittisen komitean ensimmäiseen osamietintöön nojaillen Nordenstreng (1973) visioi vauhdikkaasti toimittajan muuttumassa olevia tehtäviä. ”Toimittajan ammattikuva on siis vaihtumassa silminnäkijästä tulkitsejäksi, käsityöläisestä tutkijaksi. ’Selkäydinjournalismin’ aika alkaa olla ohi ja esiin on työntymässä uusi journalistiprofiili sitä mukaa kun yhteiskuntakehitys etenee ja viestintärakenteet muuttuvat sen mukana”, Nordenstreng esitti.

ominaista seuraavat kaksi piirrettä: (1) ”ilmiöiden ja tapahtumien (tapahtumasarjojen) lukumääräinen lisääntyminen ja laadullinen monipuolistuminen niin kotimaan yhteiskunnan kuin maailmanjärjestelmänkin tasolla (*’maailman objektiivinen monimutkaistuminen’*)”, (2) ”tiedotusvälineiden kuluttajakunnan keskuudessa havaittavissa ja ennustettavissa oleva lisääntyvä taustatietoaineiston kysyntä (*koulutustason noususta ja tiedonvälityksen tehostumisesta johtuva ’ilmiöiden ja tapahtumien ymmärtämistarve’*)”. (Tähdennykset: JP.)

Komitea ennusteli sitten tulevaksi jopa erittäin radikaaleja ammattikuvan muutoksia: ”toisaalta perinteisestä uutisjournalismista (yleistoimittaja) ja toisaalta perinteisestä tieteellisestä tutkimuksesta (tiedemies) muodostuu uusi yhdistelmä, jota nykyisin edustavat tiedotusvälineissä ns. erikoistoimittajat ja kirjastoalalla ns. informaattikot”.³⁰³

Ilmiöstä olemukseen – näin kuului puolestaan yksi 1970-luvun tieteenfilosofinen stiiknafuulia.³⁰⁴ Taustoitavan journalistinkin uskottiin olevan kelpo kansanvalistaja, joka paljastaa pinta- tai detaljitiedon muodostamaan ilmiökerroksen alta syvempää: asian olemuksen. Taustoitava journalisti ruokki yleisöään paljolti ”orientoivalla tiedolla”.³⁰⁵

Taustaselvitys tai – kuten tässä sanomalehtijournalismin keskittyvässä esityksessä mieluummin ilmaisen – taustajuttu voidaan hahmottaa³⁰⁶ ”uutisen ja mielipiteen väliin sijoittavana sanomalehden sisällön osana”. Juuri tässä on sen erityisyys ja merkitys; juuri tästä syystä ansaitsee taustajuttu tietystä nuoruudesta huolimatta tulla kutsutuksi perusjuttutyypiksi.

Taustajuttu tavallaan särkee vanhan dualismin uutinen versus kommentti. ”Alettiin ajatella, että objektiivinen uutisvälitys ei ollut pelkkää faktoissa pysyttämistä, vaan että se asioiden ymmärrettävyyden takia suorastaan vaati taustaa. Koska normina kuitenkin haluttiin pitää objektiivisuutta, luotiin erilaisia sääntöjä hyvän lehtimiestävan noudattamiseksi. Faktat ja mielipiteet pyrittiin mahdollisimman tarkoin erottamaan toisistaan”, tulkitsee Lahdenmäki 1970-luvun puolivälin tutkielmassaan kuljetua tietä kohti taustoitavaa journalistista käytäntöä.³⁰⁷

Taustajuttu on mahdollista sijoittaa janalle: nähdä, että se sijoittuu uutisten ja mielipiteiden tai kommenttien väliin. Rajoja ei kuitenkaan pidä tulkita ehdottomiksi.³⁰⁸ Hemánus ja Lahdenmäki katsovatkin, että taustajuttu ei sisällä arvostuksia tai arvostusluonteisia kannanottoja. Jörgen Westerstählin käsite-erotteluun nojaten Lahdenmäki lähtee siitä, että taustajutussa esitetään vain tosiasiaväittämiä; ei arvostusväittämiä, kuten mielipidejutussa.

Samalle kannalle oli asettunut Yhdysvalloissa mm. MacDougall. Hän nojautui mm. päätoimittaja Lester Markelin käsityksiin. Markelin mukaan tulkinnan ja mielipiteen välillä on ”suunnaton ero”. Mielipiteen paikka on hänestä sanomalehdessä vain pääkirjoitussivulla. Sen sijaan käsitteiden tulkinta (interpretation) ja tausta (background) välillä Markel ei näe eroa.³⁰⁹

Toisaalta journalismin muotokieli kehittyi koko ajan. Voi myös olla, että journalismissa esiintyy yhä selkeämmin eri alakulttuureja, juonteita. Kun yksi lehti pitäytyy taustajutuissa tosiasiaväittämien ja tulkinnan kaidalla tiellä, toinen taas sallii avoimenkin mielipiteenilmaisun. Käytäntöhän lienee paljolti sidoksissa myös jutun signeeraamiseen tai ns. nimijournalismin³¹⁰: kun taustajuttu varustetaan toimittajan nimellä, katsoo moni lehti toimittajalla olevan vapaat kädet myös avoimeen kannan

³⁰³ Vrt. Öijer 1981, 66.

³⁰⁴ Ks. esim. Pirttilä & Raiski 1977, 40–41; V. Pietilä 1979, 89–91.

³⁰⁵ Ilmaisu ”orientoiva tieto” on V. Pietilän, ja 1970-luvun alusta (ks. Nordenstreng 1975, 92).

³⁰⁶ Lahdenmäki 1976, 7.

³⁰⁷ Vrt. Okkonen 1974, 54.

³⁰⁸ Hemánus 1972, 3; Lahdenmäki 1976, 3, 6; vrt. myös MacDougall 1963, 187; Salmelin 1967b, 88; Okkonen 1974, 172.

³⁰⁹ MacDougall 1964, 186.

³¹⁰ Ns. nimijournalismista: ks. Huokuna 1986.

katsoo moni lehti toimittajalla olevan vapaat kädet myös avoimeen kannan ottamiseen. Kun puhutaan taustajutusta, on syytä ottaa huomioon myös taitto tai jutun sijoittaminen lehteen. Taustajuttu on varsin tyypillisesti ns. kainalojuttu.³¹¹ Funktionaalisessa mielessähän sanomalehdessä voi olla monia muitakin taustoituvia juttuja: vaikkapa pääkirjoitus (ehkä tyypillisimmin silloin kun siinä kommentoidaan saman päivän uutisaihetta) tai asiantuntijan kirjoittama ns. yliö tai ns. alakerta.³¹²

Taittokin siis ilmentää taustajutun luonnetta. Mutta myös toisinpäin: omistamalla jollekin aiheelle tai asialle taustajutun toimitus voi samalla viestiä arvostuksistaan. Eli taustajuttu voidaan nähdä myös tapana osoittaa jutun nauttimaan arvostusta – siinä kuin perinteisesti uutisen pituus, otsikon leveys tai sijoittaminen lehdessä.³¹³

Huomattakoon, miten Tapani Huovila kirjaa 2000-luvun alussa sanomalehden välineominaisuuksia suhteessa radioon ja televisioon. Yhdeksi sanomalehden neljästä keskeisestä ominaisuudesta Huovila nostaa sen, että sanomalehti on ”vahvasti taustoitettava”.³¹⁴ ”Uutistiedon taustoitaminen on – entistä tärkeämpää. Kilpailussa menestyvät ne välineet, jotka pystyvät paitsi tehokkaaseen uutishankintaan myös hankitun tiedon monipuoliseen ja ymmärrettävään taustoitamiseen”, Huovila kirjoittaa. Lisäten, että ”taustoitettava ja ei-päiväkohtainen tieto” on viestimissä lisääntynyt. Tästä ovat hänestä yhtenä osoituksena sanomalehtien viikonloppusivut.

2.2.3 Selostus

Selostusta on lähestytty ainakin Suomessa perusjuttutyypeistä ilmeisesti kaikkein vähiten. Ja ne harvatkin tarkastelijat ovat ottaneet selostuksen monesti vain urheiluselostuksena. Kuitenkin selostus ansaitsee paikkansa sanomalehtijournalismin perusjuttutyypin joukossa.

Esimerkiksi Okkonen erottaa selosteen³¹⁵ – kuten hän selostusta 1960-luvun alussa kutsuu – yhdeksi juttutyyppiksi.³¹⁶ Joskus selostus on samastettu referaattiin, ja selostaminen referointiin. ”Kyseessä olevan ajan suurimmissa toimituksissa oli päätoimittajan lisäksi yleensä ulkomaan uutisten toimittaja ja yksi tai kaksi ns. referenttiä eli selostajaa sekä jokunen avustaja”, kuvaa Esko Keränen sanomalehdissämme ajanjaksona 1870–1900 tapahtunutta ns. differentioitumiskehitystä.³¹⁷ Yhteys referaattiin onkin ilmeinen. Kiintoisaa panna merkille, miten Juhani Aho jo siteeraamissani lehtimiesmuistelmissaan puhuu ”referentin” työstä. Nuorena miehenä hän törmäsi – tuttavalta saa-

³¹¹ Okkonen 1974, 225.

³¹² Kun tässä tutkimuksessa kuitenkin suunnataan huomio ennen muuta ammattijournalistien työhön, en omista näille toisille taustointia sisältäville jutuille – jotka ovat tyypillisesti toimituksen ulkopuolisten asiantuntijakirjoittajien kynästä – niinkään suurta huomiota.

³¹³ Lahdenmäki 1976, 11.

³¹⁴ Huovila 2005, 63, 161.

³¹⁵ Esimerkiksi T. Itkosen (1982, 351) kielineuvojen valossa selostus on parempi muoto. Seloste-johdos viittaa hänen mukaansa ”varsinkin lyhyeseen t. määräraavan mukaiseen” selostukseen. Suomen kielen perussanakirja (III, 2001, 53) taas liittää sanan seloste esimerkiksi yhdyssanoihin tavaraseloste tai tuoteseloste. – Vanhimmassa oppikirjassamme, Routavaaran kirjoittamassa (1944, 137–141), seloste taas näyttää tarkoittavan sitä, mitä esimerkiksi tämän tutkimuksen kirjoittajalle reportaasi. Jo Routavaaran tekstijakson alku on oireellinen. ”Selosteen kokoonpano edellyttää, jos mieli siinä onnistua, enemmän tottumusta ja tyyliä kuin tavallisen uutisen, vieläpä haastattelun laatiminen.” – Kieliinkin muuttuu.

³¹⁶ Okkonen 1961, 195–196; vrt. Routavaara 1944, 73. – Myöhemmissä laitoksissaan tai painoksissaan Okkonen (1974, 50; 1980, 44) on jo siirtynyt käyttämään sanamuotoa selostus.

³¹⁷ Keränen 1984, 107. – Joskus samastavat asiatekstien referointia tutkineet Kauppinen ja Laurinenkin (1984, esim. 147) referaatin ja selosteen.

massaan kirjeessä – siihen miellyttävään tietoon, että häntä odotti toimittajan työ Helsingissä³¹⁸:

”Se oli referentin paikka ja velvollisuuksiini kuului sen lisäksi kääntämistyötä ja uutisten hankkimista kaupungilta. En nukkunut koko sinä yönä, joka seurasi. Mitenkä minä oikean sanomalehden toimittajaksi? Mitä minä osaisin siihen kirjoittaa? Kuinka ennättäisin panna paperille kaikki, mitä kokouksissa puhutaan, ja mistä minä tietäisin, mitä siihen olisi pantava ja mitä ei.” (Tähdennykset: JP.)

Ruotsissa saatettiin 1800-luvulla toimittajia kutsua yleisemminkin referenteiksi.³¹⁹ Ilmeisesti Suomessa ammattinimikkeiden käytäntö on ollut samansuuntainen. Keräsen³²⁰ mukaan referenttejä oli ennen kaikkea pääkaupungin lehdissä. ”Heidän tehtävänä oli koota kaupungilta kokousuutisia, mikä tarkoitti lähinnä sitä, että kokousten pöytäkirjat julkaistiin lehdissä sellaisenaan ilman minkäänlaista muokkausta.” Valtioapäivien aikana referentit hankkivat haltuunsa pöytä- ja asiakirjajäljennökset, ja nekin julkaistiin sellaisenaan. Tämän johdosta lehdet täyttyivät Keräsen mukaan ”harmaista, kuolettavan pitkistä ja pikkutarkoista kirjoituksista, joissa asiat hukkuivat toistensa joukkoon”.

Mielenkiintoista, että Björn Öijer³²¹ on katsonut – ruotsalaisesta näkökulmasta – referaatin³²² (referatet) ja reportaasin (reportaget) suorastaan lehtijutun (tidningsartikel) kahdeksi ”päämuodoksi”. Ja hän piirtää vielä analogiainkin: Yhdysvaltain ja Englannin *news* ynnä *hard news* vastaavat suurin piirtein referaattia; ja anglosaksisen maailman *feature* ynnä *featurised news* taas reportaasia. Ehkä öijeriläinen luokittelu ei kuitenkaan istu oikein suomalaiseen käytäntöön tai kielikorvaankaan. Sillä selostuksen yhteys reportaasiin on kuitenkin läheinen. Esimerkiksi Pirjo Santosen ja Hannu Mäkelän³²³ mukaan selosteen tyyppisestä jutusta ”käytetään myös nimitystä reportaasi”.

Selostuksen ja reportaasin rajanvedon kannalta tuntuisi kirjallisuudentutkija Yrjö Varpion luonnehdinta³²⁴ hyvin toimivalle: ”Selostus (raportti) pitäytyy mahdollisimman uskollisesti tosiasioissa. Selostuksen laatijan on siitä syystä rajoitettava henkilökohtaisten tunteittensa, mielipiteittensä ja väitteittensä ilmaiseminen mahdollisimman vähiin ja keskityttävä kuvailemaan, kuinka kaikki on tapahtunut.” Toki lupa värittämiseen on, kuten Varpiokin kirjoittaa, yhtäällä suurempi kuin jossain toisaalla. Matkaselostuksessa voinee journalistikin ilmaista itseään vapaammin kuin kokousselostuksessa.

318 Aho 1911, 6. – Kyseessä on Uusi Suometar, jossa Aho aloitti lehtimiesuransa tilapäisenä sijaisena 1882. Vähän liioitellenkin voikin sanoa hänellä olleen 1880-luvulla käytössään koko senaikaisen suomalaisen lehdistön. (J. Niemi 1985, 67–68.) – Kyseinen muistelu ilmestyi alkuaan Päivälehdessä 2.11.1893.

319 Öijer 1981, 63.

320 Keränen 1984, 108; ks. myös mts. 139.

321 Öijer 1981, 63–67. – Ruotsalaiskirjoittaja lisää, että referointi on myös työmetodi.

322 Okkonen (1961, 185) sen sijaan hahmottaa referaatin juttutyyppiksi, jota ”käytetään esitelmä-, puhe- ja keskustelutilaisuuksia selostettaessa”. Hän vielä täydentää (mts. 188) referaatin aihealuetta näin: ”Harjannostajaiset ja talojen tai laitosten vihkimistilaisuudet kuuluvat edelleen tapahtumiin, joitten hoito osittain perustuu referaattiin.” Okkonen tulee täten referaatin määrittelyssään hyvin lähelle sanakirjamääritelmiä. Esimerkiksi Nykysuomen sanakirjan (osat III ja IV, 1966, 676) mukaan referaatti on ”teoksen, asiakirjan, kokouksen tms. sisällystä pääkohdittain selostava esitys, selostus, selonteko”. Kauppisen ja Laurisen (1984, 197) määritelmä: ”Referaatti on teksti, jossa alkuperäistekstin keskeinen aines selostetaan uudelle lukijalle tiiviissä ja selkeässä muodossa.” Referoinnista siis puhutaan yhtä lailla myös journalismin ulkopuolella.

323 Santonen & Mäkelä 1975, 29.

324 Varpio 1981, 48.

Tavanomainen sanakirjakin voi olla joskus hyväksi avuksi. Kotimaisen tuoreehkon sanakirjamääritelmän³²⁵ mukaan verbi selostaa tarkoittaa: ”esittää jnk tapahtuma(sarja)n, artikkelin tm. tekstin olennaiset seikat t. piirteet, tehdä selkoa, referoida”. Tämä vie mielestäni hyvin journalistisen selostuksen jäljille – kun tähdennetään vielä, että selostuksen kohteena olkoon tapahtuma tai tapahtumasarja, tuskin koskaan ”artikkeli tm.”.

Kun lehtiselostusta siis on ainakin suomalaisissa sanomalehtijournalismin oppikirjoissa ja vastaavissa käsitelty sängen vähän, etsittäköön tämän juttutyypin alustavalle hahmotukselle apua poikkeuksellisesti välinerajan takaa: ääniradion puolelta.

Termit radioselostus ja radioreportaasi joskus samastetaan, ja joskus erotetaan. Esimerkiksi käytännön radiomiehet – ja mitä tunnetuimmat selostajanimet – Pekka Tiilikainen ja Martti Silvennoinen piirtävät yhtäläisyysmerkit selostuksen ja reportaasin välille.³²⁶ Pertti Korpinen ja Kirsti Penttinen näyttävät pitävän selostusta ikään kuin reportaasin pikkuveljenä. Heistä *radioselostuksen vaatelaiinta tyyppiä* ”sanotaan väliin reportaasiksi, kun halutaan tehdä selvä ero tilanneselostuksen ja muun kuvauksen välillä”.³²⁷ (Tähdennys: JP.) Selostuksen pikkuveljeys suhteessa reportaasiin näkyy ehkä vielä selvemmin Pertti Salomaan esityksessä. Hän kirjoittaa Yleisradion ensimmäisestä pääselostajasta Tiilikaisesta, että tämä ”kehitti radioselostusilmaisua *laventamalla sitä reportaasin suuntaan*” ja että tämän ”parhaita selostuksia pitäisi oikeastaan kutsua *urheilureportaaseiksi*” (tähdennykset: JP). Kuvaavaa myös, että Salomaa kutsuu pääselostaja Unto Mieltisen, Tiilikaisen seuraajan, Neuvostoliiton alueilta koostamaa ”jättimäistä suomalais-ugrilaisista ohjelmasarjaa” peräti ”reportaasimme [eikä: selostuksemme – JP] historian laajimmaksi ohjelmaprojektiksi”.³²⁸

Kaksikymmenvuotisjaksoa 1945–1965 voidaan Salomaan mukaan luonnehtia ”radioselostuksen kultaisiksi vuosikymmeniksi”. Toki selostus syntyi jo radion lapsuudessa³²⁹. Suomalaisen radioselostuksen varsinaiseksi isäksi lasketaan Alexis af Enehjelm.³³⁰ Radioselostus siis eteni pikku hiljaa, ja kypsä aikuiseksi toisen maailmansodan jälkeen. Alkuaikojen lähetystekniset reunaehdot suorastaan pakottivat siihen

³²⁵ Suomen kielen perussanakirja (III) 2001, 53.

³²⁶ Noponen 1987, 37–41; Silvennoinen 1977, 65. – Tekstissä mainittu – ja nuoremman kollegan Noposen kirjaansa nappaama – Pekka Tiilikaisen näkemys sisältyy hänen Yleisradion selostajakursseilla 1945 pitämänsä luento-otsikolla Mietteitä radioselostuksesta.

³²⁷ Korpinen & Penttinen 1977, 23–24. – Radioselostuksella on heidän mukaansa kolme perusmuotoa: (1) Selostaja täydentää jostakin tilaisuudesta radioitavaa lähetystä niin, että kuulija pystyy hahmottamaan radion välittämät äänet (esimerkiksi: mitä puheensorina merkitsi, mikä aiheutti naurunpuuskan, mitä tauon aikana tapahtuu, kuka puhuu, kuka laulaa). (2) Selostaja kuvaa tilannetta, tilaisuutta tai tapahtumaa, joka ei pelkkänä ääninä välittyisi kuulijalle (urheilukilpailut, onnettomuudet tms.). (3) Selostaja kokoaa aineistoa tapahtumista tai tilanteista ja luo uuden kokonaisuuden aineistoa tarkoituksenmukaisesti karsimalla ja järjestämällä.

³²⁸ P. Salomaa 1989, 271–275. – Tästä suomalais-ugrilaisesta ”ohjelmasarjasta”: ks. Suominen & Kemppainen 1980, 265–303.

³²⁹ P. Salomaa 1989, 290. – Teknisistä syistä radio-ohjelmat olivat Suomessa vuoteen 1934 suoria. Vuonna 1935 otettiin käyttöön ensimmäiset äänentallennuslaitteet, ja vasta 1939 saatiin Yleisradioon magnetofoni. (Tulppo 1976a, 118.)

³³⁰ Historialla on esihistoriansa. Radioselostuksen esihistoria juontuu Tampereen Radioon (tästä: ks. Y. Raevuori 1933), jonka voi katsoa (Tulppo 1976a, 26) aloittaneen Suomessa säännöllisen radiotoiminnan. – Tampereen Radion toimittaja Arvi Hauvonen näki kesken suoran musiikkiohjelman Tammerkosken rannalla sijainneesta studiontapaisesta draamaattisen tapahtuman, joka ehkä käynnisti suomalaisen radioselostuksen. Eräänä syksyin 1925 sunnuntai-iltapäivänä nainen hyppäsi Tammerkoskeen. Hauvonen keskeytti radikaalisti levymusiikin ja kertoi näkemästään onnettomuudesta. Oliko Hauvosen suoritus selostusta vai pikemmin sarja tiedonantoja tapahtuneesta, jää hämäräksi. Joka tapauksessa radiomedia osoittautui tehokkaaksi tiedonvälittäjäksi, sillä lyhyessä ajassa kosken partaalle kerääntyi noin 5 000 uteliasta. (P. Salomaa 1989, 248.)

kronologiseen rakenteeseen, jonka olen jo edellä taulukkoesityksessäni todennut myös sanomalehtiselostuksen tyypilliseksi ominaisuudeksi. Kronologia eli aika- tai tapahtumajärjestys mainitaan ominaiseksi selostukselle myös kielentutkimuskirjallisuudessa.³³¹

Sanomalehtiselostuksen tie läpi vuosikymmenten vaikuttaisi kytkeytyvän kiintoisalla tavalla medioiden väliseen kilpailuun. Ennen radion syntyä sanomalehti välitti verraten yksinvaltiaasti – joukkoviestimistä kilpailijanaan vain aikakauslehti – mielikuvia tapahtumista. Kun suomalaisiakin sitten alettiin hemmotella suorilla selostuksilla vaikkapa yleisurheilumaaottelusta³³² Ruotsi – Suomi jo 1927, alkoi sanomalehden yksinvaltiaan asema selostusrintamalla pikku hiljaa horjua.

Olisikohan radion ja radioselostuksen esiinmarssi aiheuttanut jo maailmansotien välisenä aikana lehden toimittajissa samansukuisia häviölle jäämisen tuntemuksia kuin television ja televisiodokumentin läpimurto³³³ lehden toimittajissa 1960-luvulla?

2.2.4 Reportaasi

Ranskalaisperäinen³³⁴ reportaasi-sana on juurtunut mm. pohjoismaiseen ja saksalaiseen³³⁵, mutta ei oikeastaan vahvemmin anglosaksiseen kielenkäyttöön. Englannin kielessä on käytössä on myös nimitys *human interest story* – jolla viitataan sekä sisältöön että kirjoitustapaan. Human interest story edustaa featurea; jolla termillä voidaan laajimmassa mielessä viitata kaikkeen siihen sanomalehden toimitukselliseen sisältöön, joka ei kuulu ”koviin uutisiin”.³³⁶

Suomalaisittain tilannetta sotkee vielä, että reportaasi-sanan merkitykset ovat vaihdelleet. Reportaasi on yhtäältä viitannut uutisten hankintaan, ja reporterit tarkoittanut uutistenhankkijaa. Routavaaran vanha oppikirja hahmottaa käsitteen juuri tässä hengessä: ”Reportaasilla tarkoitetaan yleensä *kaikkea ajankohtaisen aineiston hankintaa*, julkaistiinpa se missä muodossa tahansa. Reporterit – suuren yleisön keskuudessaakin varsin tuttu nimitys – on tällaisen aineiston hankkija, *uutistoimittaja*” (tähdennykset:

331 Esim. Iisa & Piehl & Kankaanpää 1999, 85–86. – Kielentutkijakolmikko toteaa aika- tai tapahtumajärjestyksen olevan ”meille tuttu jo lapsuuden saduista, ja se on tyypillinen myös kertovalle kaunokirjallisuudelle”.

332 Saraneva 1982, 92. – Saksan olympiavuosi 1936, Garmisch-Partenkirchen ja Berliini, on jäänyt suomalaisen mediahistoriaan ensimmäisenä todellisena suorien radiolähetysten olympiavuotena. Ks. Lyytinen 1996, 104–105.

333 Esim. Stangerup (1974) jäsentää neljään läntiseen suurvaltioon keskittyvässä lehdistöhistoriassaan kehityksen hyvin televisiokeskeisesti: hän puhuu (erit. mts. 159–162) ”TV-ajan sanomalehdestä”. Tai Bech-Karlsen (1986, 12) toteaa television vaikutuksen (norjalaiseen) sanomalehtijournalismin olleen ”ilmeinen”.

334 Renkonen 1954, 37. – Alkuaan voidaan tämäkin sana toki juontaa latinasta. Latinan reportare-verbi tarkoittaa kantamista tai (takaisin)tuomista. Meri (1982, 192; vrt. Haller 1987, 19) piirtääkin näistä perusmerkityksistä hauskan etymologisen kaaren reporterin työhön: ”Sana [englannin reporter – JP] alkoi 1800-luvun alussa tarkoittaa lehtimiestä, joka lähetettiin seuraamaan kokouksia tai muita tapahtumia. Hän kantoi takaisin toimitukseen tiedon siitä, mitä oli tapahtunut.” – Voisi myös sanoa, että reporterit on aina yhtäältä *legman* – toimittaja, joka vanhassa yhdysvaltaisessa toimituskäytännössä lähinnä vain keräsi kaupungilta jutun ainekset soittaen ne toimitukseen *rewritemanille*, joka puolestaan huolehti kirjoittamisesta (Warren 1959, 33, 51; Paneth 1983, 257).

335 Saksan kielessä käytetään kylläkin Reportage-sanan rinnalla Bericht-sanaa. Jälkimmäinen on kuitenkin laveampi ja höllempi käsite. Tähdennettäessä reportaasin litterääriä puolta on saksalaisessa tutkimuksessa ja keskustelussa viljelty myös sanoja Feuilleton ja Skizze. (Elveson 1979, 22–23.)

336 Elveson 1979, 21–22.

JP).³³⁷ Myös Okkonen kiistää jyrkästi oppikirjansa ensimmäisissä laitoksissa, että reportaasi voisi olla juttutyyppejä. ”Kaikki faktajutut ovat reportaasia”, hän kirjoittaa vielä 1970-luvun alkuvuosina.³³⁸ Myös Ruotsissa on sana reportaasi voinut tarkoittaa paljolti yleensä vain juttua, mistä sanankäytöstä Öijer miltei nuhtelee Set Poppiusta.³³⁹

Skandinaavisessa kirjallisuudessa on toisaalta valitettu, miten toimittajat käyttävät reportaasi-sanaa löyhästi. Esimerkiksi Furhoff on – kiinnittäessään huomiota ”muodon käyttöön kurinpitovälineenä” – suunnannut katseensa yhtäältä siihen, miten reportaasi-käsitettä on viime aikoina ”vesitetty”. ”Luopumalla läsnäolon tunteen vaatimisesta [reportaasissa] on itse asiassa estetty journalistia tekemästä selkoa omista huomioistaan”, Furhoff kirjoittaa. Suomalaisten toimittajien ammattislangin ilmaisu ”reppari” lienee sekin oire aidon reportaasin taantumisen. ”Tappoivatko raportterit lopullisesti reportterit?” voidaan kysyä Pekka Lounelan tavoin.³⁴⁰

Esimerkiksi saksalainen Michael Haller on etsiskellyt reportaasin juuria todella kaukaa: vanhoista matkakertomuksista ja silminnäkijäkertomuksista. Jo ”historian isäksi” kutsutulta Herodotokselta (n. 484–424 eKr.) löytyy matkakertomustekstejä, joissa on reportaasin makua. Klassinen esimerkki vanhasta silminnäkijäkertomuksesta on puolestaan Plinius nuoremman (62 – n. 113 jKr.) kuvaus Pompejin maanjäristyksestä.³⁴¹

Modernin reportaasin tiennäyttäjiksi Haller nostaa – 1900-luvun kuuluisaan reportaasin tekijään Egon Erwin Kischin nojaten – kirjailijat Honoré de Balzacin ja Emile Zolan. Gunnar Elveson puolestaan mainitsee tunnetuiksi reportaasi-kirjailijoiksi mm. André Giden, Jack Londonin, August Strindbergin, Anton Tsehovin sekä – hieman lähempää meidän aikaamme – Danilo Dolcin, Ivar Lo-Johanssonin, Sara Lidmanin, Jan Myrdalin, George Orwellin, Göran Palmin ja John Reedin. Stig Hansén ja Clas Thor puolestaan vetävät esiin mm. Ernest Hemingwayn, kirjailijan ja Kansas City Starin reportterin.³⁴² Peter Larsen³⁴³ taas osoittelee H. C. Andersenin, jonka hän toteaa kirjoittaneen moderneja reportaaseja jo 30 vuotta ennen kirjallisen naturalismin läpimurtoa.³⁴⁴

Realismi ja naturalismi³⁴⁵ ovatkin tämän tarkastelun kannalta merkittävät ismejä. Larsenin sanoin: ”Sanomalehtireportaasin muodolla ja ilmaisulla on juurensa 1800-luvun realistisessa kirjallisuudessa. Ei ole sattuma, että samaan aikaan uuden sanomalehden kehityksen kanssa tapahtuu kirjallisuuden esitysmuodoissa radikaali uudistu-

337 Renkonen 1954, 37; Routavaara 1944, 45; ks. myös Ohtomies & Aallas 1959, 22.

338 Okkonen 1961, 60; Okkonen 1974, 50. – Hän kirjoittaa: ”Meillä kuulee hämmästyttävän usein puhuttavan reportaasista, ikään kuin se olisi juttutyyppejä. – Reportaasi tarkoittaa toisia ihmisiä kiinnostavien tietojen keräämistä ja niiden esittämistä heille tavalla, joka tekee ne ymmärrettäviksi ja mieleenjääviksi.” Lähteenään hän nojaa yhdysvaltalaisen Aultin ja Emeryn (1959) uutisoppikirjaan.

339 Öijer 1981, 65.

340 Furhoff 1986b, 25, 37–41; Öijer 1981, 65; Smistrup 1986, 69; 1981, 2; Lounela 1981.

341 Haller 1987, 18, 27.

342 Haller 1987, 31–32; Elveson 1979, 11–13, 22, 28–29, 66; Hansén & Thor 1990, 12.

343 Larsen 1990, 28.

344 Larsen (1990, 28) viittaa H. C. Andersenin teokseen *En digters bazar* (1842). Andersen kuvaa siinä mm. Saksassa vuonna 1840 tapahtunutta junamatkaansa juuri valmistuneella rataosuudella Magdeburg – Leipzig. Lukija tulee vedetyksi ”kuin-olisin-itse-siinämukana” -kokemukseen, luonnehtii Larsen (ks. myös Bredsdorff 1975, 145–146).

345 Mattila (1984, 54) kuvaa naturalismin ja realismin suhdetta näin: ”Historiallisena sanataiteen naturalismina pidetään myös 1800-luvun realismin jyrkempää suuntaa, jossa ajan luonnontieteiden vaikutuksesta ihmisen elämä kuvataan olemassaolotaisteluksi ja lähde-tään siitä, että ihmistä ja yhteiskuntaa hallitsevat alkeelliset vaistot ja vietit – ; luonteeltaan naturalismi on kylmää realismia; siinä keskitytään kuvaamaan ihmisen raadollisuutta ja elämän yöpuolta.” – Pantakoon myös merkille, että Georg Lukács intoutui tutki-maan sekä Balzacin ja ranskalaista realismia (ks. Lukács 1978) että reportaasia (Elveson 1979, 40). Oireellista tämäkin?

minen: naturalistinen ja impressionistinen³⁴⁶ romaani. Monet tuon ajan journalisteista olivat samaan aikaan romaanikirjailijoita, ja monella tapaa oli sanomalehtireportaasi 'vain' sen kielen ja kerrontatekniikan hyödyntämistä, joka oli jo kehitetty kuvaamaan fiktiivistä mutta realistista maailmaa 'temperamentin läpi nähtynä'.³⁴⁷

Hyvin ominaista, että kirjailija Honoré de Balzac kuvasi sosiaalisia tyyppisiä eläintieteilijän tapaan, että kirjailija Emile Zola määritteli itsensä sosiologiksi tai että Britanniassa sosiologia kehittyi humanistis-kirjallisen suuntauksen valtapiirissä.³⁴⁸ Tuo asetelma on sittemmin tavallaan toistunut. Voitaneen nimittäin yhtä siihen Elvesonin käsitykseen, että "[19]60-luvulla ja [19]70-luvulla on saatu monia todisteita siitä, miten häilyviä ovat kaunokirjallisuuden, journalismin ja pehmein datoin operoivan sosiologian rajat". Elveson mainitsee esimerkkeinä – joita hän rinnastaa vanhempiin vastaaviin – Jan Myrdalin kirjan *Raport från kinesisk by* ja Danilo Dolcin kirjan *Röster från Palermo*.³⁴⁹ "Reportaasiromaanin" tai vastaavan maailmankuuluiksi edustajiksi voidaan todeta vaikkapa Daniel Defoen *Ruttovuosi*, Gabriel García Márquezin *Uutinen ihmisryöstöstä* ja George Orwellin *Tie Wiganin laiturille*.³⁵⁰

Reportaasin erinäiset muutkin historialliset yhteydet tai sukulaisuudet ovat kiintoisia, ja auttanevat ymmärtämään reportaasin olemusta. Elveson on piirrellyt kiintoisia kaaria reportaasiperinteestä esimerkiksi käsitteeseen dokumentaarinen; tai yhdysvaltalaiseen muckraking-ilmioon³⁵¹, Neuvostoliiton nuoruusvuosien eräisiin kirjallisiin trendeihin ja italialaiseen toisen maailmansodan jälkeiseen neorealismiin.³⁵²

Usein reportaasi nähdään hyvin yhteiskunnallisena tai yhteiskuntakriittisenä. Tälle hahmotukselle löytyykin tukea. Esimerkiksi jo³⁵³ mainittu tsekkiläinen Kisch, ruotsalainen Göran Palm³⁵⁴ tai saksalainen Günter Wallraff³⁵⁵ ovat tästä yhteiskunnallisesta painotuksesta oivia esimerkkejä. Ruotsissa on koottu kirja, johon poimittuja reportaasien väitetään "muuttaneen maailmaa".³⁵⁶ Mutta: yhteiskunnallisuutta ei voi pitää reportaasin lajiominaisuutena. Aivan niin kuin ranskalaisen impressionistisen romaanin edustajat tarjosivat 1890-luvulta alkaen vastapainon vähän varhemman natura-

346 Kirjallisuudessa impressionismi "alkoi vaikuttaa 1890-luvulla, lähtökohtana realismi, josta se irtautui kevyempään ja tunnelmallisempaan havainnollistukseen, henkilökohtaisten aistivaikutelmien ilmentämiseen" (Mattila 1984, 34). Esim. Ranskassa impressionistisia piirteitä esiintyy mm. Paul Verlainen runoissa sekä Anatole Francen, Alphonse Daudet'n ja Marcel Proustin proosassa. Suomessa impressionismin edustajaksi voidaan katsoa mm. Juhani Aho – erityisesti lastujen osalta. (Otavan 1990, 314.)

347 Larsen 1990,28; vrt. Elveson 1979, 27.

348 Luostarinen & Väliaverron 1991, 59–60; vrt. Elveson 1979, 27.

349 Elveson 1979, 11–12. – Ainakin Myrdalin teos on käännetty suomeksi (Raportti kiinalaisesta kylästä, 1971).

350 Määttänen 1997; Oittinen 1986. – Ekholmilta (1988, 99–101) löytyy pitkä luettelo "raportti- ja dokumenttikirjallisuuden" keskeisistä teoksista niin maailmalta kuin Suomesta.

351 Tästä ilmiöstä: Chalmers 1974.

352 Suomessa Ekholm on tehnyt yhden perusteellisimpia rajankäyntejä dokumentin ja fiktion välillä. Hän toteaa näiden kahden eroista pelkistäen, että "dokumenttikirjallisuudessa on kyse ensisijaisesti kaunokirjallisuudesta, raportti- ja reportaasikirjallisuudesta" (Ekholm 1988, 11).

353 Elveson 1979, 24, 27–28, 31.

354 Ks. esim. Palm 1974. – Palm kertoo reportaasikirjassaan (Tehtaassa) työkokemuksistaan asentajana LM Ericssonin Midsommarkransenin puhelintehtaalla.

355 Wallraff 1973 tai 1986. – Edellisessä saksalainen Wallraff on sonnustautunut mm. asunnottoman, työttömän, sosiaaliapua anovan ja poliisiin vasikkana toimivana henkilön rooliin. Jälkimmäisessä reportaasiteoksessa Wallraff naamioitui turkkilaiseksi siirtotyöläiseksi.

356 Ks. Tio reportage 1985.

lismien vakavuudelle, voi lehtireportaasissa nähdä ”kevyempiä” ja ”vakavampia” koulukuntia.³⁵⁷

Reportaasin historiasta puhuttaessa ei pidä tietenkään unohtaa myöskään Yhdysvaltoja. Vaikka maan kirjallisuuden reportaasiperinne – kaikista esimuodoista puhumattakaan – jäänee jälkeen ns. vanhan manteren vastaavasta, saattaa itse sanomalehtireportaasi olla Yhdysvalloissa vanhempi kuin Euroopassa. Yhdysvallat ansainnee huomion, vaikka eurooppalaiset reportaasin tarkastelijat eivät isommin näytäkään katseita Yhdysvaltoihin luoneen.

Elveson väittää, tosin ilman viittauksia ja evidenssiä, että reportaasimuoto alkoi yleistyä Yhdysvalloissa jo 1820- ja 1830-luvulla.³⁵⁸ Niin tai näin, ainakin hiukan myöhemmiltä vuosikymmeniltä alkaa löytyä vakuuttavaa näyttöä reportaasi-esiintymistä. Esimerkiksi kuuluisa episodi tutkimusmatkailija David Livingstonen ja New York Heraldin toimittajan Henry M. Stanleyn kohtaamisesta keskellä Afrikkaa vuonna 1871 voitaneen ilman muuta lukea sanomalehtireportaasin pioneerisuorituksiin.³⁵⁹

Joseph Pulitzerin New York Worldin ns. uuteen journalismiin kuuluivat 1880-luvulla yhtenä ainesosana ns. stunts, taidonnäytteet³⁶⁰, jotka näyttää tuodun lukijain ahmittaviksi hyvin reportaasinomaisin keinoin. Kuten Mottin tekstistä³⁶¹ ilmenee, toimittaja Elizabeth Cochranin reportaasityö oli vauhdikasta – ja kaikessa näkyy myös Yhdysvaltain lehdistön varhainen kaupallistuminen:

”Hän teeskenteli mielisairasta päästäkseen mielisairaalaan Blackwell’s Islandille, ja sitten hän kirjoitti paljastuksia sieltä; hän kohdisti armostonta julkisuutta vankilaoiloihin, naistenahdistelijoihin ja Albanyn lobbareihin. Marraskuun 14. päivänä 1889 hän purjehti New Yorkista Iyödäkseen Phileas Foggin, Jules Vernen Maailman ympäri 80 päivässä -romaanin sankarin, ennätyksen. [New York] World rakensi juttukokonaisuuden päivittäin ilmestyvistä jutuista ja arvauskilpailusta, jossa Nelly Blyn maailman ympäri purjehdukseen kuluvan ajan lähimmäksi arvaava henkilö saisi palkinnoksi Euroopan-matkan. Arvauksia kertyi liki miljoona. Nellie teki matkaa laivoilla ja junilla, rikoilla ja sampaaneilla, hevosilla ja kuorma-aaseilla. Viimeisen matkaosuuden San Franciscosta New Yorkiin World organisoii tapahtuvaksi erikoisjunalla; häntä tervehdittiin kaikkialla lippujen heilutuksella, torvisoittokuntien törähdyksillä, lauluilla, huudoilla ja ilotulituksilla. Hän teki matkan 72 päivässä 6 tunnissa 11 minuutissa 14 sekunnissa.”

357 Vaikka Avun Matti Jämsän juttujen viritys oli useimmiten viihteellinen, niiden aitoa reportaasinomaisuutta tuskin voi kyseenalaistaa (ks. Jämsä 1960). Jämsä ”esiintyi sekä leijonan- että käärmeenkyyttäjänä, haudattiin elävänä ja oli maan alla kaksi vuorokautta, hän työntyä asbestipuvussa tuhannen asteen kuumuuteen, hyppäsi laskuvarjolla neljästä kilometristä, ajoi autollaan kuperkeikkaa testaten turvavöiden antamaa suojaa, kokeili vankikarkurina oloa.” (R. Malmberg 1991b, 148–149; Rautonen 1983b; J. Numminen 2003, 42–49). Tai Jämsä naamioitui naiseksi ja osallistui missikisaan (Leino-Kaukiainen 1992, 264). – Sanomalehdissäkin tapaa tietenkin tämän tästä hyvin viihteellisiä reportaaseja.

358 Elveson 1979, 25.

359 ”Riisuen kypäräni kumarruin ja lausuin tutkiskelemaan sävyyn: ’Tri Livingstone, oletan?’ Hymyillen sydämellisesti hän nosti lakkiaan ja vastasi lyhyesti: ’Kyllä.’ ” (Mott 1962, 416–417.)

360 MacDougall 1963, 159–161. – Taidonnäytteisiin vielä liittyi usein ns. crusading: kampanjointi lehden palstoilla erinäisten hyvien asioiden puolesta tai erinäisiä pahoina pidettäviä ilmiöitä vastaan. Tällaiset kampanjat olivat yleisiä Yhdysvaltain lehdistössä 1800-luvulla. (Paneth 1983, 107.)

361 Mott 1962, 436–438. – Sitaatissa esiintyvä Nelly Bly oli toimittaja Elizabeth Cochranin peitenimi.

Mitä ns. featuren³⁶² esiin tunkeutumiseen tulee, Mott on päätenyt jäljityksessään Uuden Englannin ensimmäisiin sanomalehtiin. Bostonissa 1721 ilmestymisensä aloittanut New-England Courant aukoi uusia kevyempiä uria; nyt ”viihteen voi sanoa astuneen amerikkalaisen journalismin historiaan sanomalehden tiettyinä tehtävänä”. Mott katsoo lontoolaislehti Spectatorin olleen Courantille yksi esikuva.³⁶³

Ns. human interest storyn – joka voitaneen katsoa yhdeksi featuren lajiksi – pioneerilehti on puolestaan ollut³⁶⁴ Charles A. Dana New York Sun. Dana osti sen vuonna 1868; ja levikki lähti pian rajuun nousuun. ”Se [human interest story] oli pieni juttu, joka kiinnosti ei henkilön tai tapahtuman tärkeyden vuoksi vaan koska se oli (kuten fiktiokirjallisuudessa) huvittava tai pateettinen tai merkittävä pala koko inhimillisen elämämme tekstuuria. Sun siis poimi sivuilleen jutun kiinalaisesta pesulanpitäjästä, sukkelasta poliisista, kadonneesta lapsesta, ja teki näistä kaikista luettavia. Tämä olisi ollut banaalia ilman hyvää kirjoittamista. Voidaan todella sanoa, että Sunin tärkein panos noiden vuosien journalismille oli hyvä kirjoittaminen – värikäs, sukkela, ryydikäs kirjoittaminen. Sitä Dana aina tavoitteli”, Mott kuvaa.

Entä Suomi?

Keräsen mukaan ensimmäiset varsinaiset reportaasit ilmestyivät sanomalehtiemme ns. pitäjännumeroissa, joita julkaistiin levikin lisäämiseksi ja jotka saavuttivat suuren suosion etenkin 1910-luvulla. ”Toimittajat alkoivat myös kiertää maakunnassa”, Keränen kirjoittaa.³⁶⁵ Egidius Ginström taas arvioi³⁶⁶ 1864 perustetun Hufvuds-tadsbladetin tarjonnan jo ilmestymisensä alussa ”paikallisreportaaseja kronikkamuodossa”. Ilmaisu kronikkamuoto kuitenkin viitanee siihen, että pikemmin oli kyse paikinanomaisesta kirjoittelusta.

Varteenotettava kohde jäljitettäessä suomalaisen sanomalehtireportaasin pioneerisuurituksia on myös Päivälehti. ”Toivottua ja tervetullutta kevennystä artikkelien ja uutisten kangistamaan journalistiseen kaavamaisuuteen toivat myös monet reportaasit varsinkin Päivälehdessä myöhäisempinä vuosina”, kirjoittaa Alli Rytönen. Hän tarttuu³⁶⁷ reportaasia luonnehtiessaan olennaiseen: reportaasin laatiminen kuuluu hänestä ”vaikeimpiin sanomistollisiin tehtäviin, se kun vaatii sekä tyylytaitoa että asiallisuutta, sillä tarkoitus on, että siinä pysyttäisiin tosiasiaihin pohjalla, vaikka ne esitetäänkin *omina havaintoina* ja persoonallisina vaikutelmina” (tähdennys alkuperäinen). Rytönen luettelee esimerkkeinä osin juttuja, joita voisi kuvitella pikemmin selostuksiksi. Mutta esimerkiksi Timoteuksen juttu Helsingissä 1900 tapahtuneesta raitiovaununlinjan avauksesta kuulostaa³⁶⁸ hyvin reportaasinomaiselta:

”Paikallishistoriallisestikin kiintoisassa reportaasissaan Päivälehdessä ’Timoteus’ kuvaa miten ’ihme’ alkoi liikkua Töölön ja Hietalahden välillä, ja sankka parvi huviretkelijöitä täytti kukin ja köynnöksiin koristetun, ajoittain vikuroivan vihreän vaunun, joka liikkui ’hevosen vetämättä, selkäpuolellaan pystyssä ilman häntänä rautainen

362 Williamsonin (1975, 12) määritelmän mukaan sanomalehden feature-juttu (feature story) on ”luova, joskus subjektiivinen juttu joka on tarkoitettu ensisijaisesti viihdyttämään ja informoimaan lukijoita jostain tapahtumasta, tilanteesta tai elämänspektistä”.

363 Mott 1962, 15–16.

364 Mott 374–376.

365 Keränen 1984, 18, 109. – Pitäjännumerot ovat ilmeisesti vuosisadan alussa osuneet paikkaamaan maaseudun mitä suurinta paikallisviestinnällistä informaatioaukkoa. Paikallislehtiä oli maan itsenäistyessä vasta puolentoista kymmentä (Aalto & Santonen & Kyllönen 1985, 22), eikä radiotoimintaa ollut vielä aloitettu. Maakuntaan – ja varsinkin sen laidoille – matkannut pitäjännumerot toimittaja oli tärkeä informaatiotyöntekijä.

366 Ginström 1964, 45–48.

367 Rytönen 1946, 134–135. – Merkilläpantavaa, että samoihin aikoihin, 1940-luvun puolivälissä, Routavaara näki – kuten havaittiin – reportaasi-termin perin eri valossa.

368 Rytönen 1946, 135; vrt. Sirkkunen 1998.

sauva, ja sitä myöten se voimaa lykkää’. Siinä ajo oli lystiä kerrakseen – viidellätoista pennillä!”

Jo ennen 1890-luvun Päivälehti-aikojaan Ahokin näyttäisi kunnostautuneen reportaasisaralla. Esimerkiksi Juhani Niemen³⁶⁹ mukaan “monet Ahon juttutyypit 1880-luvun sanomalehtien palstoilla liikkuvat jossakin reportaasin ja fiktion välimailla”. Kuopiolaisessa Savossa³⁷⁰ Aho “vapautuu kirjoittamaan savolaisperäisen kielensä koko rekisteriä käyttäen”; Aho itse nimeää Niemen sanoin kirjallista metodologiaa “kuvaannolliseksi kirjoitustavaksi”. Ahon sanomalehtijutut jo vuodelta 1885 todistavatkin Niemen mukaan “virkeästi erilaisesta kirjoitustyylistä kuin mihin harmaassa ja raskaassa sanomalehtiproosassa oli totuttu”:

”Aho käytti kirjemuotoa³⁷¹ vapaasti tunnelmien ja ympäristövaikutelmien välittämiseen. Esimerkiksi kirjoittaessaan Runebergin patsaan paljastamisesta (Kaiku 20.5.) hän sepittää uutisen selvästi kirjallisin ambitioin: hän ei välitä lainkaan juhlapuheen selostamisesta, mutta sen sijaan taitavin sanankäntein elävöittää itse tapahtuman, patsaan herättämän uteliaan massaliikkeen. Suorastaan mielenosoituksellisen persoonallisesti Aho kirjoittaa toisessa kirjeessään Kalevalan vuotisjuhlasta (7.3.). Hän kuvailee hartaasti elämyksiään Robert Kajanuksen Ainoa kuunnellessa. Juhlaesitelmän alkaessa nuori reportteri kertoo poistuneensa paikalta!”

Se, että Aho näyttäisi paljastuvan yhdeksi suomalaisen sanomalehtireportaasin pioneeriksi, on tietenkin jännittävää myös Ahon kirjailijanlaadun vuoksi. Ahohan on yksi suomalaisen 1880-luvun realismin³⁷² kärkinimiä – juuri sen ismin, jotka mainitaan reportaasin henkiseksi kasvualustaksi.

Mutta löytyisikö Suomesta vielä Ahoakin vanhempia reportaasin pioneerisuorituksia? Olisivatko esimerkiksi Zacharias Topeliuksen Helsingfors Tidningarissa 1842–1853 julkaisemat Leopoldin-kirjeet³⁷³ sisältäneet reportaasin ituja?

Sanomalehtireportaasi näyttää jo varhain saaneen työntöapua tai kiritystä aikakauslehdistön puolelta – niin kuin sitten myöhemmin televisiomedialta. Esimerkiksi reportaasikuvitukseksi katsottavaa julkaistiin aikakauslehdissä ehkä hyvinkin parikymmentä vuotta aiemmin kuin sanomalehdissä. Eroa kuvannee, että kun aikakauslehdistömme ensimmäisenä reportaasivalokuvana pidetään Suomen Kuvalehden 1894 Aleksanteri II:n patsaan paljastuksesta Helsingistä julkaisemaa aukeaman täyttäneitä jättiotosta, niin Helsingin Sanomien ensimmäisen kuvareportaasin – kohteena purkutyoimaalla tapahtunut onnettomuus – katsotaan ilmestyneen 1911.³⁷⁴

Reportaasia tarkasteltaessa ei missään nimessä saakaan unohtaa kuvitusta. Ruotsalaisten sanomalehtien reportaaseja ajanjaksona 1960–1985 tutkinut Lars J. Hultén tähdentää³⁷⁵, miten kuvan merkitys on suuresti lisääntynyt. “Kuvan roolin voimakas kasvu on merkinnyt reportaasille paljon ylipäänsä. Kuva on ‘dokumentaarinen resursi’, joka on kehittyneen toistotekniikan ansiosta antanut reportaasille lehden sivulla suuren huomioarvon. Kuva on tärkeä taiton komponentti, mutta ennen kaikkea se antaa todellisuudentuntua, uuselämyksen ja samastumisen mahdollisuuden.”

Ehkä reportaasi on kaikkialla Pohjoismaissa viime aikoina kokenut tietyn renessanssin – sen jälkeen, kun reportaasi-perinne on ollut vaarassa jopa pahoin vesittyä. Tai ainakin tätä renessanssia on peräänkuulutettu.³⁷⁶

³⁶⁹ J. Niemi 1985, 68–71.

³⁷⁰ Tästä periodista: Kaste 1936.

³⁷¹ Kirjereportaasi voidaan nähdä yhtenä reportaasin erityismuotona (Hansén & Thor 1990, 209–218).

³⁷² Yksi varhaisia kokonaisuutuuksia tästä: M. Saarenheimo 1924.

³⁷³ Tommila 1988d, 146–148.

³⁷⁴ Uino 1992c, 55–56; Uimonen & Valkonen & Vuoristo 1989, 13.

³⁷⁵ Hultén 1990, 221; vrt. myös mts. 100–101.

³⁷⁶ Esim. Furhoff 1986b, 37.

Reportaasiin perusteellisesti perehtynyttä norjalaista Jo Bech-Karlsenia voinee pitää yhtenä reportaasin uuden nostattamisen kärkihahmona Pohjolassa. Hän luettelee³⁷⁷ yhdeksän reportaasia luonnehtivaa piirrettä – lisäten, että hyvässä reportaasissa ei toki näiden kaikkien tarvitse esiintyä. Vapaasti käännettynä: (1) toimittajan paikallaolo tai osallistuminen, (2) henkilökohtainen sävy, (3) tietty itsenäisyys suhteessa (uutis) tapahtumaan tai ajankohtaisilmiöön, (4) tarkastelun monipuolisuus, (5) ilmaisun vaihtelevuus, (6) koostuminen elementeistä, (7) eppisyys, tarinallisuus, (8) ympäristön ja henkilöiden kuvaaminen, (9) tunteisiin vetoavuus. Näitä yhdeksää piirrettä tarkemmin avatessaan Bech-Karlsen tulee valottaneeksi reportaasia sangen monipuolisesti. Hän muun muassa toteaa, että reportaasitekstin on hyvä olla arvioivaa, erittelevää ja persoonallisella tavalla kuvailevaa ja että minä-muotoinen kerrontakin on sallittua. Hyvä huomio sekin, että reportaasissa on perusteellinen lähteidenkäyttö usein tarpeen. Luonteenomaisten yksityiskohtien – niin fyysisen kuin henkisen ympäristön – kuvaaminen on tärkeää. Ja: reportaasi voi jopa synnyttää lukijassa haju-, kuulo- tai makuais-timuksia.

Hemánuksen mielestä³⁷⁸ Bech-Karlsen sekoittaa tutkimuksessaan reportaasin määreet eli ne ominaisuudet, joilla reportaasi määritellään ja erotetaan muista juttutyypistä, ja toisaalta hyvän, onnistuneen toimivan reportaasin ominaispiirteet. Mutta Hemánuskin myöntää, ettei tuo sekaannus olennaisesti vähennä Bech-Karlsenin työn arvoa.

Sen sijaan en ole varma, kuinka hyödyllinen on Bech-Karlsenin käsite feature-reportaasi, jonka ympärille hän on rakentanut kokonaisen kirjan.³⁷⁹ Norjalaiskirjoittaja tähdentää³⁸⁰ feature-reportaasissa sitä, että toimittajan on luotava, tavoitettava ja näytettävä karakterista eli luonteenomaista. Feature-reportaasi voi käsitellä kaikkea; se on rajaton. Sen kirjoittaja noudattaa vanhaa amerikkalaisille toimittajille annettua ohjetta: "Don't tell it, show it". Ja sitten: Bech-Karlsen tulee kysymykseen: millainen on reportaasi ilman featurea (featureless)? Hän vastaa oitis: "Sävytön, epäkiinnostava". Siis kirjoittaja tulee milteipä vain luonnehtineeksi, millainen on *hyvä* reportaasi – suhteessa kaiken maailman "reppareihin".

En pidäkään koko käsitettä feature-reportaasi tarpeellisena; se pikemmin ehkä hämmentää. Hedelmällisempi on mielestäni vaikkapa Hansénin ja Thorin matkareportaaseista – eri alalajeineen – kirjoittama teos.³⁸¹

"Pääasia on että et tyydy pelkästään selostamaan, vaan *näytät* lukijallesi, mistä tapahtumissa, reportaasissasi on kysymys", neuvoo vastaavasti Tom Lundberg (tähdennys alkuperäinen). Juha Tanttua tähdentää: "Reportaasi ikään kuin tapahtuu lukijain silmiin edessä, 'tässä ja nyt'." Reportaasi edellyttää, että toimittaja on läsnä tapahtumapaikalla tms. ja tekee havaintoja, observoi. Pantakoonkin merkille, että Zeitungswissenschaftin tunnetuimpiin nimiin kuuluva Emil Dovifat käyttää reportaasista myös nimitystä Der Erlebnisbericht (elämys- tai kokemusjuttu). Huovilan oppikirjassa esiin-

³⁷⁷ Bech-Karlsen 1986, 82–85.

³⁷⁸ Hemánus 1992, 12. – Omassa raportissaan Hemánus itse pyrkii lähestymään – Kim Weckströmin innoittamana (mts., Saatteeksi) – reportaasia siitä näkökulmasta, miten toimittaja on läsnä reportaasitekstissä. Käytännön journalistit näyttävät kokeneen Hemánuksen tutkimuksellisen näkökulman itselleen hieman vieraaksi (esim. Teikari 1993).

³⁷⁹ Feature-sana tulee latinan facere-verbistä, mikä tarkoittaa tekemistä (Bech-Karlsen 1988, 27).

³⁸⁰ Bech-Karlsen 1988, 17–39.

³⁸¹ Hansén & Thor 1992.

tyy toisaalta nimike silminnäkijäjournalismi, mikä herättää kysymyksen, missä määrin tätä termiä tulisi pitää reportaasitermin synonyymina tai edes sukulaisena.³⁸²

Mainittu tässä ja nyt -tunteen aikaansaaminen lukijassa onkin monen mielestä se reportaasin yksi tärkeä tavaramerkki, joka erottaa reportaasin (rutiini)selostuksesta. ”Reportaasi edellyttää toimittajan henkilökohtaista läsnäoloa ja havainnointia”, kirjoittaa Öjjer. Myös Okkonen tähdentää havainnoinnin merkitystä. ”Kun jutun tekijä on hankkinut tietoja tapahtumapaikalla käyden, jutussa täytyy olla läsnäolon tuntua, on the spot -vaikutelmaa. Ohjelmalehtisen kertoma ei riitä, poliisiraportti ei riitä, kokouksen päätös ei riitä, kilpailutulokset eivät riitä, tuholuettelo ei riitä, kun aistimiskykyinen jutun tekijä on ollut tapahtumapaikalla”, Okkonen kirjoittaa.³⁸³

Vielä pidemmälle menen: reportaasin tekijä voi olla suorastaan osallinen. Hänen työmenetelmänsä siis muistuttaa etnografiaa eli kuvailevaa kansatiedettä³⁸⁴ tai yhteiskuntatieteissä käytettyä ns. osallistuvaa havainnointia.³⁸⁵ Reportaasin tekijä voi äärimmillään naamioitua johonkin rooliin – kuten ovat tehneet vaikkapa Günter Wallraff tai Göran Palm.³⁸⁶ Tai hän voi pyrkiä huomaamattomasti sulautumaan ihmisjoukkoon, niin että häntä aletaan pitää pikemmin yhtenä joukosta kuin ulkopuolisena tarkkailijana.

Oli reportaasin tekijä osallinen tai ei, havainnointi³⁸⁷ on joka tapauksessa hänen tärkeä työkalunsa. Edellä on todettu, että reportaasin suhde selostukseen voidaan nähdä kuin isonveljen suhteena pikkuveljeen. Ja mitä rakenteisiin tulee, olisikohan väärin tehdä karkeistus: sanomalehtireportaasin tekijä käyttää ainakin jostain 1900-luvun jälkipuoliskolta alkaen usein montaasia, leikkausta,³⁸⁸ kun taas sanomalehtiselostuksen

382 Lundberg 1992, 149; Tanttu 1968, 40; Öjjer 1981, 63–64; Dovifat-sitaatti Elvesonin (1979, 16) mukaan; Huovila 2004, 132. – Lundbergin mukaan reportaasi on ”selostus tapahtumasta tai tilanteesta. Kerronta etenee lähes aina tapahtumajärjestyksessä” [tähdennys: JP]. Eli hänkin ehkä tulee samastaneeksi reportaasin liikaa selostukseen. Reportaasi oli jo Lundbergin kirjoittaessa noita rivejä ehtinyt aikapäiviä sitten nähdä sen vaiheen, kun vaikutteita imettiin irrallisia kohtauksia esittävästä elokuvailmaisusta – tai kun reportasijuttua ylipäänsä sommiteltiin rakenteen puolesta vapaammin.

383 Öjjer 1981, 64; Okkonen 1980, 150.

384 Vrt. V. Pietilä 1997, 314. – Lisäys V. Pietilän rinnastukseen: Viestinnän tutkimuksen kannalta kiinnostava on Lehtipuron folkloristinen maininta siitä, että 1900-luvun loppuaikojen perinnelaji-keskustelun olennainen osa ovat ”emisistiset, esityskeskiset näkökulmat”. Folkloristiikan oppisanaston (1984, 12–13) mukaan emisistinen lähestymistapa panee ”suurta painoa sille, että tiedot on kerättävä sanatarkassa muodossa syntyperäisiltä informanteilta, jotta niiden alkuperäinen (so. informanttien antama) merkitys säilyisi”. Vastakohta on etisistinen lähestymistapa. Sitä edustava tutkija etsii ihmisten toimintojen syitä ”ympäröivistä oloista”, ja hänelle ”ihmisten toiminnasta tehdään enemmän suoria havaintoja kuin kerätään siitä kielellisiä esityksiä”. Voi todeta, että useimmiten hyvä reportteri on hyvä sekä emisistisestä että etisistisestä näkökulmasta. Ehkä vain erämaassa liikkuvalla luontoreportterille voi suoda pitäytymisen näistä kahdesta vain jälkimmäiseen. (Tähdennykset: JP.)

385 A. Eskola 1975, 129–142.

386 Wallraff 1973 ja 1986; Palm 1974. – Aina naamioitumisen tai vieraan roolin otaksunnan ei tarvitse olla yhtä pitkälle menevää. Reportaasintekijä voi mennä seuraamaan koululuokan toimintaa opettajana, kokeilla laskuvarjohyppyä tai palkkautua hampurilaispaikan myyjäksi.

387 Kannattaa ottaa huomioon, mitä sosiaalipsykologi Eskola (1984, 98) kirjoittaa havainnoinnista: ”Vaikka ihminen usein korostaa, että hän on nähnyt jotain omin silmin, on värittömän havainnon osuus sittenkin tavattoman pieni kaikessa, mitä hän tietää ja ajattelee. Suurin osa on eri lähteistä omaksuttua, muiden näkemää ja keksimää, taikka tästä aineksesta ja omista havainnoista ajattelun avulla kehiteltyä.”

388 Elokuvasa käytti leikkausta yhdysvaltalaisohjaaja David Wark Griffith jo ensimmäisestä, 1908 valmistuneesta filmistään lähtien. Varhaiset neuvostoliittolaiset ohjaajat, kuten Dziga Vertov ja Sergei Eisenstein, sitten kehittivät leikkaustekniikkaa edelleen. (Martin 1971, 140–142.)

laatija tyytyy pääsääntöisesti ikään kuin yhteen kamera-ajoon? Noteerattakoon tässä yhteydessä myös Tervosen 1980-luvun puolivälissä esittämä³⁸⁹ toteamus, että journalismissa on yleistynyt ”episodimainen dramaturginen rakenne”.

Yhdysvaltalais(peräis)en New Journalismin³⁹⁰ yhteys reportaasiin on sekin kiintoisa kysymys. Öijerin³⁹¹ mukaan tuo New Journalism palautuu³⁹² vanhaan reportaasiperinteeseen – jonka esimerkkiedustajiksi hän luettelee Egon Erwin Kischin, John Reedin, Larissa Reisnerin ja Ivar Lo-Johanssonin. New Journalism, joka ”vaatii aika lailla tilaa, yhdistää vapaan kirjallisen muodon yksityiskohtien tulvaan; näiden yhdesä on määrä antaa tapahtuneesta mahdollisimman täydellinen kuva”, Öijer kirjoittaa. Metodien vaara on hänestä siinä, että raja faktan ja fiktion väliltä pyyhkiytyy pois. Eri-tyisen helposti raja hämärtyy Öijerin mielestä niillä New Journalismin harjoittajilla, jotka pyrkivät rekonstruoimaan ihmisten ajatuksia³⁹³ joinain hetkinä. ”Silloin järjestetään todellisuutta kirjailijan oikeudella hajotetaan raamit, ei journalistille asetettavalla vaatimuksella pitää kiinni asiallisuudesta ja tosiasiain tilittämistä.”

Puoliksi kirjallisena³⁹⁴ pidetty New Journalism epäilemättä nosti reportaasia kunniaan. Tuskin mikään muu journalismin ismi on niin suuressa määrin alleviivannut reportaasia, rakentanut sen varaan. New Journalismin väitetään syntyneen John F. Kennedyn presidenttikaudella (1961–1963). Siihen vaikuttivat Vietnamin sota, vähemmistöjen kohtelu ja myöhemmin Watergate-skandaali.³⁹⁵

Suomessakin pyrittiin 1900-luvun lopulla herättelemään aitoa reportaasia vahvemmin henkiin. Tästä kielinee sekin, että Sanomalehtien Liitto järjesti 1995 reportaasikilpailun, joka kyllä jäi ainutkertaiseksi.³⁹⁶ Kilpailussa näyttää pyrityn paaluttamaan rajaa sen välille, mikä on reportaasi ja mikä ei. Ainakin 1990-luvun puolivälissä reportaasikilpailun tuomaristo veti³⁹⁷ tiukkaa linjaa: ”Laajat kokoomajutut, taustojen selvittelyt, henkilökuvat, asiantuntija-artikkeleihin verrattavat perinpohjaiset haastattelut tai pelkästään hyviä kuvia ryydittämään laaditut selostukset eivät vielä ole reportaaseja.” Rajanveto vaikuttaa oikealta.

389 Tervonen 1986, 113.

390 Huomattakoon, että varhempi New Journalismin aalto syntyi Britanniassa jo 1880-luvulla. Liikkeen näkyvin hahmo oli W. T. Stead, jonka suorittama The Pall Mall Gazette -lehti uudistus on jäänyt lehdistöhistoriaan (The Encyclopedia 1992, 434; Smith 1979, 152–153).

391 Öijer 1981, 76.

392 Tästä: esim. N. Mills 1974, Webb 1977, Wolfe 1973; Klit 1983; vrt. myös Dennis 1982, Juusola 1988, M. Mäkinen 1990.

393 Analogiana voisi ehkä esittää sen väittelyn, jota ovat käyneet romaanikirjallisuuden maailmassa ns. behaviorismin kannattajat ja vastustajat.

394 Esim. Marco Mäkinen 1990. – Myös kirjailija – ja entinen toimittaja – Arto Seppälä (1989, 118; vrt. myös Wessman 1993) on puuttunut reportaasin ja fiktiokirjallisuuden väliseen rajankäyntiin: ”Viime aikoina raja-aitoja on kaadettu: mahdollisimman moni on tahtonut päästä jakamaan kaunokirjallisuuden kakkua. On luotu käsitteitä *reportaasiromaani*, *raportti*, *dokumenttiromaani*, *totuusromaani*, *antiromaani*, *epäkirja*” [tähdennys: JP].

395 Ekholm 1988, 36. – Ekholm pohjaa tämän yhdysvaltaiseen lähdekirjallisuuteen.

396 Olavi Rantalaisen kirje 29.11.2007; Jukka Holmbergin kirje 29.1.2008. – Järjestelyissä mukana olleen Rantalaisen mukaan reportaasikilpailun tausta on tässä: ”Havahduttiin siihen, että toimituksellinen teksti on vähintään yhtä tärkeä kuin sivujen ulkoasu.” Ulkoasukilpailujan oli järjestetty pienin katkoksikin jo vuodesta 1962 (Mervola 1995a, 294). Reportaasikilpailut kääntyivät heti 1996 yleisemmin juttukilpailuiksi (Pia Sivusen haastattelu 20.12.2007).

397 Reportaasikilpailussa mukana 1995, 38.

Todettakoon lopuksi, että jo 1900-luvun viime vuosina näki päivänvalon myös verkossa toteutettu tai julkaistu reportaasi, jota alettiin yleisesti kutsua webortaaiksi.³⁹⁸

2.2.5 Haastattelu

Maailman ensimmäisenä lehtihaastatteluna pitävät monet³⁹⁹ New York Heraldin 1836 julkaisemaa ilotalomurhan todistajan haastattelua. Haastattelun teki Heraldin kustantaja-päätoimittaja James Gordon Bennett, jonka mainitaan toteuttaneen tämän kuten useimmat muutkin haastattelujuttunsa kysymys-vastaus-formulan muodossa. Haastattelu-genren historiaa perusteellisesti niin anglosaksisen maailman kuin Ruotsin osalta tutkinut Nils Gunnar Nilsson⁴⁰⁰ on löytänyt Bennetiltä näyttöä haastattelutekniikan käytöstä itse asiassa jo vuodelta 1835.⁴⁰¹ Toiset lähteet, kuten Yhdysvaltain journalistien historiaa kenties kaikkein perusteellisimmin penkonut Frank Luther Mott⁴⁰² samoin kuin eräät muut⁴⁰³, näyttävät ajoittavan ensimmäisen haastattelun mieluummin vuoteen 1859. Tällöin Horace Greeley haastatteli mormonijohtaja Brigham Youngia perustamaansa New York Tribuneen.

Nilssonin mukaan haastattelumetodin näyttävät toimittajat omaksuneen poliisin suorittamista kuulusteluista; päästyään seuraamaan niitä.⁴⁰⁴ Haastattelu, journalistinen innovaatio, otettiin vastaan kriittisesti.⁴⁰⁵ The Pall Mall Gazette of London luonnehti "amerikkalaiseksi" kokemaansa uutta journalistista ilmaisumuotoa "ylenkatsovaksi haastateltavalle, tympäiseväksi haastattelijalle ja ja pitkävetoiseksi yleisölle".⁴⁰⁶ Haastattelua ivattiin nimityksellä keyhole journalism. Kuitenkin haastattelu vakiinnutti yhdysvaltalaisessa journalismissa asemansa viimeistään 1900-luvun alussa.⁴⁰⁷

Myös eurooppalainen journalismi – ruotsalainenkin mukaan lukien – omaksui haastattelun varhain. Ranskan ja Preussin välinen sota (1870–71) merkitsi haastattelun läpimurtoa eurooppalaisen uutisvälityksen palveluksessa. Laajemmalla rintamalla omaksuttiin haastattelu Euroopassa 1880-luvulla. Haastattelun esiintyntyminen voidaan tulkita ilmaukseksi "lehdistön lisääntyvästä halusta ja kyvystä itsenäiseen, kriittiseen tarkasteluun". Ruotsissa interview-sana tuli käyttöön noin 1880, ja ensimmäisiin käyttäjiin kuului August Strindberg. Aluksi toimittajien suhtautuminen haastatelta-

398 Käsitteen webortaaasi toteaa Koski olevan nimenomaan Helsingin Sanomien Verkkoliitteen käyttämän. Tutkielmantekijä pyörittelee samassa yhteydessä myös nimityksiä feature, dokumentti ja multimediareportaasi – antaen ymmärtää, että nekin olisivat mahdollisia. (Kämäräinen & Koski 1999.)

399 Charnley 1960, 12, 206; vrt. Hemánus & Varis 1977, 40.

400 Nilsson 1975, 30.

401 Myös sana interview esiintyi New York Heraldissa jo 1835. Lehden oli 7.9.1835 etusivun otsikko: "Interview with the King of the Sandwich Islands". Jutussa referoidaan keskustelua, joka maailmanympärimatkaajalla tohtori Meyenillä on ollut nuoren kuninkaan Hauike-Aoulin kanssa. "Sanaa [interview - JP] käytetään tässä merkityksessä 'tapaaminen, keskustelu silmästä silmään' - mutta juttu täyttää myös meidän haastattelun määrittelylle asettamamme vaatimukset", toteaa Nilsson (1975, 30).

402 Mott 1962, 386; vrt. myös mts. 233.

403 Schwarzlose 1987, 129; ks. myös Nilsson 1975, 20–21.

404 Nilsson 1971, 713.

405 Mott 1962, 386.

406 Charnley 1960, 206–207.

407 Nilsson 1975, 11.

vaan oli hyvin muodollinen. Tätä muodollisuutta kuvaa Nilssonin teoksen otsikko: "Ära och lof vare interviewandet".⁴⁰⁸

Haastattelun kirjallisia edeltäjämuotoja voi hakea tosi kaukaa: sokratelaisesta dialogista, Platonilta, ja sittemmin esimerkiksi 1700-luvun valistuskirjailijoilta.⁴⁰⁹

Nykyhaastattelua voi luonnehtia piilodialogiksi. Eli kuten Hannu Taanila toteaa⁴¹⁰ – kuin radiotoimittajan näkökulmasta – henkilöhaastatteluista: niiden yksi yleinen piirre on, että "kysymykset on niistä editoitu pois. Teknisesti katsoen lopputulos on siis haastateltavan monologi." Taanila kritisoi tätä käytäntöä. Perinnäinen vastaus Taanilalle löytyy⁴¹¹ vaikkapa Olli Ohtomieheltä ja Arvo Aallakselta – ja jo 1950-luvun lopulta: "Jos olemme täysin rehellisiä, ei reportteri lukijoita kiinnosta – haastateltavan pitää olla etualalla. Tosin viime vuosina on osa toimittajista eksynyt varsin kauas kirjoittavasta journalismista ryhtyessään eräänlaisiksi kadunkulman miesten sankareiksi, kirjallisiksi surmanajajiksi. Samoin on penikkatautia tunkea vähintään nenänsä joka valokuvaan haastateltavan kanssa. Tällainen ärsyttää vähänkin kehittyneempää lukijaa: jos Mika Waltaria haastatellaan, ei heitä kiinnosta kovinkaan paljon kuka haastattelee – ellei tämä ole aivan Matti Kurjensaaren luokkaa."

Haastattelun olennainen ainesosa on suora esitys, *oratio recta*. Toimittajan velvollisuus on pyrkiä kirjoittamaan suorassa esityksessä haastateltavaan lausumat mahdollisimman sanatarkasti, *verbatim*. Tietenkin on otettava huomioon, että puhutun sanan purkamisessa kirjoitetuksi sanaksi⁴¹² on omat, ammattitaitoa vaativat karikkonsa.

Myös kirjallisuustieteilijä Varpio tähdentää⁴¹³ haastattelun tarkkuusvaatimuksia:⁴¹⁴ "Haastattelu muodostuu asiantuntijan tai julkisuuden henkilön tekstin kirjoitta-

408 Nilsson 1975, 38, 42, 68–71; Holmberg & Oscarsson & Rydén 1983, 96–97; Rydén 1981, 57–58.

409 Nilsson 1975, 7; Taanila 1981, 33; Cuddon 1979, 186; Riikonen 1990, 37. – Esimerkiksi ensyklopedisti Denis Diderot'n Rameaun veljenpoika on tyypillinen kirjanmuotoinen vuoropuhelu. Se on kirjoitettu ranskaksi 1760-luvun alussa, ja ilmestyi 1805 Goethen saksannoksena. Ensimmäinen suomennos tuli julki 1921. (Kare 1970, 7; Otavan kirjallisuustieto 1990, 171.) – Varpio (1981, 47) luettelee tunnetuiksi dialogin kirjoittajiksi Erasmus Rotterdamilaisen, Galileo Galilein, Bertolt Brechtin ja Suomesta filosofi Eino Kailan (Syvähenkinen elämä, 1943).

410 Taanila 1981, 30–32. – Taanilan perin radiojournalistinen lausuma on sinällään narratologisesti kiintoisa myös lehtijournalismin näkökulmasta: "Miksi me yleensä editoimme kaikessa haastattelumateriaalissa kysymykset pois tai enintään käytämme niitä vähäisiin retorisiin tarkoituksiin? Se on tietysti järjetöntä, sillä vastaus on olemassa vain vastauksena kysymykseen tai väitteeseen, joka on tosi tai epätosi. Samalla tavalla ihminen on olemassa vain suhteessa toisiin ihmisiin – jos maapallollamme olisi vain yksi ainoa ihminen, hän ei olisi ihminen. Mutta me muutamme haastattelun lausunnoksi ja tulos on journalistisesti valheellista ja tulokseltaan huonoa. Haastatteluhan on parhaimmillaan sitä, että kaksi konkreettista ihmistä keskustelee ja väittelee ihan niin kuin elävässä elämässä." – Taanilan yleistävä näkemys ei sopine oikein yhteen sanomalehtijournalismin yleisesti hyväksytyjen tavoitteiden kanssa, vaikka toki kysymys-vastaus-muotoisilla haastatteluilla on paikkansa sanomalehdissäkin.

411 Ohtomies & Aallas 1959, 38.

412 Ks. Taanila 1981, 39–40; vrt. myös Turunen 1975, 19–23.

413 Varpio 1981, 49. – Varpio niputtaa kiintoisalla tavalla yhteen vaikkapa vanhoja kirjallisia ja uudempia journalistisia "käyttökirjallisuuden" – kuten hän sanoo – lajeja. Esimerkiksi "tekstejä, joita hallitsee tiedottava funktio", ovat hänestä (mts. 45–63) tutkielma, traktaatti, luento, tietokirja, dialogi, katekismus, selostus, reportaasi, haastattelu ja elämäkerta. Siitä, onko haastattelu – varsinkaan henkilöhaastatteluksi käsitettynä – aivan kiistatta tässä joukossa kotonaan, voi toki olla toistakin mieltä.

414 Paitsi uskollisuutta haastateltavan lausumille voi toimittajalta odottaa myös kirjoitustyyliä, jossa lukija kaikin kohdin hahmottaa, mikä on haastateltavan sanomaa ja mikä ei. Hyvä esimerkki tästä problematiikasta on puolustusministeriön kansliapäällikön Aimo Pajusen 1980-alussa Me-lehdelle antama haastattelu. Siinä oli keskellä juttua pari kappaletta, joissa esitettiin norjalaisten ulkopoliittisista taidoista kriittisiä arvioita. Me-lehden

jan kysymyksiin antamista vastauksista, jotka pyritään *jäljentämään mahdollisimman uskollisesti*. Haastattelun informaatioarvo riippuu paljon haastattelijan tiedosta ja taidosta. Esimerkiksi poliitikolle haastattelu voi tarjota tervetulleen mahdollisuuden esittää mielipiteitä julkisesti, mutta ei virallisesti.” (Tähdennys: JP.)

Toisaalta suora esitys on nähtävä havainnollistamis- ja elävöittämiskeinona. ”Käytä alkuperäisiä repliikkejä, ts. ihmisten suoraa puhetta”, kuuluu Riitta Korhosen ja Kirsti Mäkisen kirjoittamisoppaan yksi havainnollistamisohje.⁴¹⁵ Lundberg puolestaan neuvoo⁴¹⁶ aikakauslehteen kirjoittavia: ”Sitaatit luovat juttuusi läsnäolon tuntua. Replikit helpottavat myös lukemista, kuljettavat tekstiäsi, ilmavoittavat tiivistä kertontaa ja tuovat juttuusi ihmisten ääniä.” Ohje sopii lausua myös sanomalehdentoimittajalle.

Aikakauslehti näyttää olleen haastattelugenren suhteen sanomalehdelle 1900-luvun alussa hyvä kirittäjä, ehkä esikuvakin. Aitojen henkilöhaastattelujen, ns. profiilien,⁴¹⁷ yksi pioneeri löytyy Suomessa aikakauslehtien puolelta: 1907 perustetusta Jokamiehen Viikkolehdestä, jonka ”henkilöhaastattelujen persoonallinen sävy oli jotakin ennen kokematon lehdistössämme”, Ari Uino luonnehtii.⁴¹⁸ Myös Kodin Kuvasto voisi olla kiintoisa jäljittämisen kohde tutkijalle, joka on kiinnostunut autonomian loppuajan aikakauslehdistöstä ja sen journalismista.⁴¹⁹ Uino toteaa sanomalehdistön kyllä ehättäneen haastattelujournalismissa ensimmäisenä asialle. Yleisen käsityksen mukaan haastattelujen pioneeri Suomessa oli Päivälehti 1890-luvulla.⁴²⁰

Haastattelu on erittäin kiinnostava tutkimuskohde, kun se on paitsi journalistinen genre myös journalistinen aineistonhankintamenetelmä.⁴²¹ Joskus näkee haastattelun tulleen rajatuksi viittaamaan vain jälkimmäiseen. Esimerkiksi Miettinen⁴²² ilmaisee eksplisiittisesti, ettei hänen oppikirjassaan pidetä haastattelua erillisenä juttutyypinä.

toimitus puolustautui julkisuudessa toteamalla, että mainittuja kohtia ei ollut pantu kenraali Pajusen suuhun. Tosiasiaksi kuitenkin jäänee, että suuri osa lukevaa yleisöä epäili haastateltavan olevan noiden Norja-kriittisten mielipiteiden takana. (Ks. Pajunen 1981; vrt. Miettinen 1984, 5.)

415 Korhonen & Mäkinen 1980, 63.

416 Lundberg 1992, 74.

417 Okkonen 1980, 151.

418 Uino 1991c, 39. – Haastattelujen julkaisemista Jokamiehen Viikkolehti perusteli (vrt. myös Tommila 1992, 138) ensimmäisessä vuosikerrassaan näin: ”Meillä on valtiollisissa, kirjallisissa, taiteellisissa ja liikepiireissä nimiä, joilla on kauas kantava kaiku. Ne ovat henkilöiden, joiden ulkopuolinen toiminta on hyvinkin tunnettu, mutta mitä tiedetään heistä itsestään, ihmisinä, arki-ihmisinä? Tältä puolelta heihin tutustuminen intervjuuina tai muiden tiedustelujen kautta ja sen kertominen lukijoillemme tulee olemaan meidän erityisen huomiomme esineenä.” (Tähdennys: JP.)

419 Kodin Kuvasto (1911–17) oli Uinon mukaan aikansa tärkein perhelehti. Se käytti runsaasti valokuvia. Esimerkiksi 8.7.1911 ilmestyneessä numerossaan lehti julkaisi Akseli Gallen-Kallelasta näyttävän haastattelun, jonka teksti ja valokuvat ovat Aarni Koudan. Otsikko on vielä kankea: ”Käynti Akseli Gallen-Kallelan luona”, mutta teksti on elävähköä (dialogista ei kylläkään ole vielä juuri häivytetty toimittajan kysymyksiä) ja viisi valokuvaa verraten ilmeikkäitä sekä painoasunkin puolesta laadukkaita.

420 Rytönen 1946, 132; vrt. Tanttu 1989, 8.

421 Tietylnaisena välimuotona noteerattakoon myös se, kun (Okkonen 1961, 188) ”hankimme valmiiseen uutisjuttuun taustaa selvittäväksi asiantuntijan haastattelun eli lausunnon” [tähdennys: JP]. Ja edelleen: toimittaja voi jututtaa henkilöä tieteenkin myös taustakeskustelumuodossa, jolloin tämä henkilö on ns. informantti (vrt. Hakulinen & Ojanen 1976, 77) – ei niinkään haastateltava. – Sähköisten viestimien tarpeisiin on laadittu ainakin yksi haastattelun opas (Saanko haastattelun 1994) – mutta haastattelua lehdentoimittajan työvälineenä ei ole käsitelty Suomessa sitäkään vähää: tietääkseni yhdenkään kokonaisen kirjan verran.

422 Miettinen 1984, 74–75.

Ratkaisua voi ihmetelläkin – erityisesti jos haastattelu käsitetään puhdaspiirteiseksi henkilöhaastatteluksi, profiiliksi.

Suomalainenkin journalismin tutkimus on lähestynyt haastattelua paljolti juuri aineistonhankintamenetelmänä. Mariam Ginman havaitsi suomen- ja riikinruotsalaisiin sanomalehdentoimituksiin kohdistamassaan empiirisessä tutkimuksessa, että toimittajien tärkeimpiä tiedonlähteitä ovat henkilölähteet. Tämä tarkoittanee käytännössä turvautumista tiedonhankinnassa haastatteluun; joko puhelimitse tehtyyn tai henkilökohtaiseen tapaamiseen perustuvaan. Henkilölähteet ja haastattelu hallitsevat Uolevi Kivirannan mukaan kiistatta suomalaisten journalismin oppikirjojen lähdekäsitystä. Saman on pannut merkille yhdysvaltalaisista oppikirjoista merkille Rentola. Hän tuntuu laittavan tapahtuneen kehityksen lehdistön yleisen kaupallistumisen tiliin; perustelematta tätä tarkemmin, kuten Kivirantakin on huomannut.⁴²³

Samaten on syytä pitää mielessä, että tekninen kehitys – ennen muuta puhelimen ja äänentaltioinnin tekniikoiden kehittyminen – on mitä ilmeisimmin suuresti vaikuttanut haastattelumenetelmän yleistymiseen.⁴²⁴ Kiviranta kuvaa⁴²⁵ henkilölähteisiin ja haastattelumenetelmään nojaavaa journalistista työtapaa: ”Toimittajalle tai toimitukselle tulee vihje jutusta, ja toimittaja kysyy kollegaltaan kuka tuosta aiheesta tietäisi. Sen jälkeen soitetaan kollegan nimeämälle asiantuntijalle ja tehdään tämän haastattelu aiheesta tai ’oma juttu’ aiheesta asiantuntijalta saatujen tietojen perusteella.” Eri yhteyksissä⁴²⁶ onkin esitetty kysymys, nojaako journalismi haastatteluun tiedonhankinnassa liikaakin. Hemánus ja Tervonen arvelevat⁴²⁷, että haastattelut tuskin menettävät journalistisena lähteenä koskaan merkitystään; niiden merkitys voi kylläkin heistä ”aaltoliikkeen omaisesti” vaihdella.

Mitä enemmän haastattelua käytetään aineistonhankintamenetelmänä, sitä yleisemmin esiintyy myös haastatteluainesta jutuissa, ja sitä yleisempiä lienevät myös haastattelujutut – lopputuloksena. Toisin sanoen haastattelu työmetodina on huomattavalla todennäköisyydellä myös haastattelujutun äiti. Onkin syytä aina muistaa, kuten Kiviranta tähdentää, lähteenvalinnan merkitystä koko journalistiselle työprosessille.⁴²⁸

Huomattakoon myös, että haastattelua käytetään aineistonhankintamenetelmänä useilla muillakin aloilla. Yhteiskunta- ja käyttäytymistieteiden maailmassa tai folkloristiikassa käytetään haastattelua empiiristen tutkimusten tiedonkeruussa.⁴²⁹ Haastatteluun ja haastattelutaitoihin nojaavat hoitotyön tekijät, markkinointitutkijat, muistitiedon kerääjät, perheneuvojat, psykoterapeutit, rekrytoijat, sosiaalityöntekijät ja monet muut. Ja onhan poliisikuulustelutkin tietynlainen haastattelutilanne.

Genrena voi haastattelua luonnehtia uutisen jälkeen ainakin 1900-luvun lopulta alkaen kaikkein vakiintuneimpiin, jopa normisidonnaisimpiin kuuluvaksi journalistiseksi genreksi. Tätä näkökohtaa havainnollistavat mm. haastattelun tarkistamisoikeut-

423 Ginman 1983, 130; Kiviranta 1985, 9, 42; Rentola 1983, 36–37.

424 Keränen 1984, 44–45; Kahma 1979, 60; Turpeinen 1978, 94–105; Ruuskanen 1978, 106–109.

425 Kiviranta 1988, 67.

426 Esim. Kiviranta 1988, 71–72; vrt. myös Okkonen 1980, 180.

427 Hemánus & Tervonen 1986, 165.

428 Kiviranta 1985, 47; Kiviranta 1988, 2. – Haastattelun (aineistonhankintamenetelmänä) ja haastattelun (journalistisena genrena) välillä vallitsee ehkä samankaltainen kohtalonyhteys kuin havainnoinnin ja reportaasin välillä.

429 Esim. Jyrinki 1977; Grönfors 1982; Hirsjärvi & Hurme 1982; Lotti 1994; Eskola & Suoranta 1998; Metsämuuronen 2002; Haastattelu 2005. – Lisättäköön, että on ilmestynyt vaikkapa teoksia, jossa annetaan neuvoja lapsia haastatteleville (Doverborg 1991; A Child interviewer’s guidebook 1999; Turtiainen 2001). Haastatteluoppaiden aiheskaala on laaja.

ta⁴³⁰ koskevat suositukset. Viitattakoon tässä vaikkapa Julkisen Sanan Neuvoston antamiin suosituksiin sekä alan itsesääntelynormistoon⁴³¹: Journalistin ohjeisiin.

Vielä tulee huomata, että haastattelujuttuja on pitkään jaettu alatyyppeihin. Esimerkiksi Okkonen esittää jo oppikirjansa ensimmäisessä laitoksessa samaiset kolme alatyyppeä, mitkä parikymmentä myöhemmin saman kirjan tuoreimmassakin painoksessa: asiahaastattelun, henkilöhaastattelun ja kiertoaastattelun.⁴³² Haastattelujutun tyypillisimpänä muotona moni voi kuitenkin nähdä nimenomaan henkilöhaastattelun. Tosin asia- ja henkilöhaastattelun välinen raja on viime kädessä veteen piirretty: voi olla asiahaastatteluja, joihin on siroteltu human interest -ainesta, ja voi olla henkilöhaastatteluja, joita hallitsee hyvinkin vahva substanssipainotus.

Reportaasijuttujen lailla haastattelujuttujakin on koottu kirjoiksi. Kirjamuotoisen haastattelujournalismin klassikoita on Stud Terkel⁴³³, ja Suomessakin on ilmestynyt joukko haastattelukirjoja.⁴³⁴ Tämäkin puhuu se puolesta, että haastattelu on voimissaan – ja että se on voimistunut yhä.

2.2.6 Pääkirjoitus

Pankaa oppilas tutkimaan jostain tekstistä, esimerkiksi päivän sanomalehden pääkirjoituksesta, yrittääkö sen kirjoittaja salata jotain; yrittääkö kirjoittaja peitellä tarkoitustaan; eikö hän uskalla sanoa mitä ajattelee; onko hän ajattelevinaan ajattelematta todella.

Ezra Pound: Lukemisen aakkoset (1967; alkuteos 1931)

Some newspapers, including, on occasion, one or two national dailies, still carry no editorial column. But, without a leader they seem insipid, lacking full flavour, like beef without mustard or an egg without salt.

George Murray: Writing the leader (1966)

Pääkirjoituksen esi-isänä voidaan pitää *poliittista esseetä*. Sellaisia julkaisi esimerkiksi englantilainen Pegasus 1600- ja 1700-luvun taitteessa. Pääkirjoituksella on varhaismuotoja paitsi Englannissa myös mm. Ranskassa ja Saksassa.⁴³⁵ Usein toki mainitaan The

430 Journalistin ohjeet 2005, 6; Vuortama 1978, 23–27; Vuortama 1981; Vuortama 1984, 85–92; Vuortama & Kerosuo 1994, 166–167. – Vuoden 2005 Journalistin ohjeiden kohta 17 kuuluu: ”Haastateltavan pyyntöön tarkastaa lausumansa ennen julkaisemista on yleensä syytä suostua, jos se toimitusteknisesti on mahdollista. Oikeus koskee vain haastateltavan omia lausumia, eikä sillä saa luovuttaa journalistista päätösvaltaa toimituksen ulkopuolelle.”

431 SSL:n hallitus hyväksyi ns. etikettisäännöt 1958. Ensimmäiset Lehtimiehen ohjeet saatiin 1968 eli samana vuonna, jona allekirjoitettiin sopimus JSN:sta. (Okkonen 1961, 298–301; Vuortama 1984a, 26, 44.)

432 Okkonen 1961, 189, 194; Okkonen 1984, 151; vrt. esim. Charnley 1960, 206.

433 Terkel 1983.

434 Suomalaisia haastattelukirjoja ovat esim. P. Peltola 1970, Mikkola 1972, I. Numminen 1979, J. Numminen 1981, U. Salo 1981, Larjanko & Rautio 1982, Oksanen 1990, P. Siltala 1993, Lapsiraportti 1994, Graae & Hietala 1996, Kangas 1996, Vuoria 2000, Lyytinen & Piha 2004, Kumpulainen 2007.

435 Smith 1979, 55; Gentner 1965.

Timesin aloittaneen 1815 pääkirjoittelun.⁴³⁶ Ja paljolti juuri pääkirjoitukset synnyttivät lehden maineen vaikutusvaltaisena, pelättyinäkin ”jyrähtelijänä”, Thundererina.⁴³⁷

Yhdysvalloissa on ensimmäiseksi pääkirjoituksia julkaisevaksi lehdeksi mainittu newyorkilainen American Minerva, joka perustettiin vuonna 1793. Vuodesta 1796 – siis selvästi ennen The Timesia – lehti julkaisi erillistä pääkirjoituspalstaa, jolla oli oma vinjettinsäkin: ”The Minerva”. Yhdysvaltain ns. pennilehdistön nousu, joka alkoi 1830-luvulla, nosti myös pääkirjoituksia. Erillistä pääkirjoitussivua ryhtyi ensimmäisenä julkaisemaan 1841 perustettu pennilehti New York Tribune.⁴³⁸

Pääkirjoitusten suurta aikaa olikin Yhdysvalloissa 1800-luku ja ehkä aivan 1900-luvun alku. On puhuttu jopa pääkirjoituksen ”kulta-ajasta”, jolle olivat ominaisia suuret päätoimittajapersoonat, *great editors*. Useat yksittäiset loistavina pidetyt pääkirjoitukset ovat jääneet yhdysvaltalaisen journalismin historiaan.⁴³⁹

Kukoistusta seurasi kuitenkin laskukausi. Jo Yhdysvaltain sisällissota (1861–1865) oli korostanut uutista ja uutistoimittajan työtä; olipa sotakirjeenvaihtajista tullut monien silmissä jopa sankareita. Yhä useammat lukijat alkoivat valita lehdensä uutisannin, eivät niinkään mielipiteiden, perusteella. Heti sisällissodan jälkeen alettiin puhua pääkirjoituksen arvostuksen laskusta. Pääkirjoitusten statusta söivät Yhdysvalloissa sitten jostain 1920-luvulta alkaen voimakkaammin uudet tulokkaat: kolumnit.⁴⁴⁰

Mutta toki pääkirjoitus, huolimatta mahdollisesta loistoaikansa taakse jäämisestä, on yhä olennainen osa länsimaista sanomalehtijournalismia. Pääkirjoitusten esiinvyöry on nähtävä osoituksena perustavanlaatuisen – ja koko läntiselle journalistiselle perinteelle niin merkittävän – ajattelutavan voitosta: haluttiin erottaa uutinen ja kommentti toisistaan. Uutisen ja kommentin erottelun esihistoria on pitkä. Jim Allee Hart on kiintoisalla tavalla osoittanut, että esimerkiksi keskiaikaisen Fuggerien kauppahuoneen uutiskirjeissä tai vaikkapa 1600-luvun englantilaisissa virallis-pamfleteissa on jo ollut oraalla uutisen ja kommentin erottaminen.⁴⁴¹

Aluksihan pääkirjoituksia kutsuttiin Suomessakin yleisesti johtaviksi kirjoituksiksi tai artikkeleiksi (vrt. saksan Leitungsartikel). Pääkirjoitus-instituution kehittyessä astuivat kuvaan erityiset *jälkiartikkelit*; lehdet eriyttivät arvokkaammaksi noteeratun ykkösartikkelin usein tyylillisestikin kepeämmistä kakkos-, kolmos- jne. artikkeleista.⁴⁴² On puhuttu⁴⁴³ *artikkeliosastosta* – jossa sitten julkaistaan pääkirjoituksia eli ykkösartikkeleita sekä jälkiartikkeleita.⁴⁴⁴

Suomessakin suurin osa pääkirjoituksia ilmestyy signeeraamattomina; vain suomenruotsalaiset lehdet – kuten riikinruotsalaisetkin – ovat ajoin pitäneet signeeraamiskäytäntöä parempana.⁴⁴⁵ Signeeraamattomankin pääkirjoituksen katsotaan länsimaisessa käytännössä edustavan paljolti *lehden kantaa*. ”Sanomalehdet ilmoittavat virallisen mielipiteensä pääkirjoituksissaan”, Vehmas toteaa.⁴⁴⁶ Tässä on ehkä pääkirjoituksen useimmin mainittu tyyppiominaisuus.

Pääkirjoituksista on käyty vuosikymmenten mittaan debattia aina silloin tällöin. Esimerkiksi Valentin alias Ensio Rislakki moittii⁴⁴⁷ jatkosodan aikoihin pääkirjoituksia

436 Esim. Murray 1966, 23.

437 The Encyclopedia 1992, 561–563; Torvinen 1982, 78–88.

438 Mott 1962, 153; Paneth 1983, 14, 137, 350.

439 Mavity 1930, 191–192; Paneth 1983, 139–141; vrt. myös Schaber & Fabian 1964.

440 Mott 1962, 384–385; MacDougall 1963, 133, 139; Paneth 1983, 138.

441 Hart 1970, 3–4, 7.

442 Vehmas 1970, 99.

443 Okkonen 1961, 199.

444 On puhuttu myös *väliartikkeleista*.

445 Nimellä vai ilman 1986.

446 Vehmas 1970, 99.

447 Valentin 1943.

tähän tapaan: ”Ne ovat aivan liian pitkiä, toiseksi ne ovat kirjoitustyyliiltään sellaisia, ettei niitä varmaankaan lue kuin 10 % lukijakunnasta, naiset eivät koskaan, ja kolmanneksi niille annettu paikka on antiikkinen. Miksi pitää pääkirjoituksen olla miltei joka lehdessä *ensimmäisen sivun reunassa* [tähdennys: JP]? Jos se sijoitettaisiin muualle ja la-dottaisiin hauskemmin ja otsikoitaisiin repäisevästi, saisi se paljon enemmän lukijoita. Ja se taas tietäisi lehden mielipiteen leviämistä.”

Valentinin kritiikistä siis ilmenee, että 1940-luvun sanomalehdissä ei vielä juuri ollut erillisiä pääkirjoituspalstoja tai -sivuja; pääkirjoitus oli sijoitettu etusivun reunaan. Päivälehdien käytäntö oli Rytkösen⁴⁴⁸ mukaan yleinen käytäntö: ”Päivälehtikään ei poikennut siltä suomalaisen journalistiikan omaksumalta suunnalta, että lehden sisällön *pääpaino* oli yksinomaan kunkin numeron tekstin alkuun sijoitettuna ”*johtavassa*” eli *pääkirjoituksessa*. – – Toisinaan tällaisia johtavia artikkeleita saattoi Päivälehdessäkin olla kaksi, jotka sijoitettiin peräkkäin tärkeysjärjestyksessä [tähdennykset Rytkösen].”

Neljännesvuosisata Valentinia myöhemmin pääkirjoituksia kriittisesti tarkastelleella Antti Pullisella ei enää ole valittamista pääkirjoitusten taittoon nähden.⁴⁴⁹ Mutta kirjoitustyylistä löytyy paljon toivomisen varaa: ”Valitettavan usein lehti ei ota kantaa, pääkirjoitus on toteamusten summa ja korkeintaan huokaus ’jotain olisi tehtävä’ muistuttaa, että lehti ei ole tyytyväinen nykyiseen olotilaan.” Samoin Hemánus tunnustaa pääkirjoituksia käsittelevän tutkimuksensa alkusanoissa työnsä taustaksi sen, että hän on ”toisinaan tuskastunut monien niiden vähäilmeisyyteen ja eksplisiittisten kannanottojen vähyyteen”.⁴⁵⁰ Tai opinnäytteessään J.-P. Lappalainen päätyi vuoden 1967 helsinkiläisten sanomalehtien pääkirjoituksia analysoidessaan siihen, että noin 20 prosenttia pääkirjoituksista on ”kantaaottamattomia, neutraaleja”.⁴⁵¹ Viime kädessä kyse lienee varsin yleismaailmallisesti kehitysilmiöstä. Esimerkiksi kolmen keskeisen yhdysvaltalaisen sanomalehden pääkirjoitustyyliä ajanjaksolta 1955–1985 vertaillaessa todettiin, että 1800-luvun tyyppillinen ”korkeasti persoonallinen, retoriikan-täyteinen pääkirjoitus” korvautui Yhdysvalloissa 1950-puolivälin maissa ”institutionalisemmalla pääkirjoituksella, jossa korostuivat informaatio ja tulkinnat”.⁴⁵² Lappalaisen mukaan ”voi yhtyä niihin, jotka vuosikymmeniä ovat arvostelleet pääkirjoitustemme yleiskuvan yksitotisuutta sekä sisällön että taiton suhteen”.

Toinen arvostelua ansaitseva piirre taas on Pullisesta pääkirjoitusten riittämätön ajankohtaisuus: ”Artikkelimies lähtee salkkuineen niin kuin virkamies ikään siinä klo 16–17 tyytyväisenä perunoilleen, seuraavan päivän artikkeli on latomossa ja perjantaina lisäksi pyhän tienoon artikkelit sihteerin laatikossa. – – Radio ja televisio pyrkivät mahdollisimman ja liiankin korostettuun ajankohtaisuuteen. Kun kansalainen sitten aamulla siirtyy sarjakuvien jälkeen pääkirjoitussivulle, siellä puhutaankin toissapäivän tapahtumista.” Pullinen kiinnittää huomiota siihenkin, että pääkirjoitukset ovat kuvattomia. Hän toteaa Hufvudstadsbladetin omaksuneen Ruotsista tavan kuvittaa pääkirjoituksia, ja kehottaa muitakin lehtiä tekemään niin.

Keskustelu pääkirjoituksista ja niiden muotokielestä on jatkunut – ulkomaisiakin vertailukohtia tai malleja esiin heittäen. Näin esimerkiksi Erkka Lehtola:⁴⁵³ ”Suomesta on matkustettava Tanskaan saakka ennen kuin toteutuu Eino Leinon sanomalehtimiesaikoinaan⁴⁵⁴ esittämä kysymys: miksi pääkirjoitusta ei sijoiteta lehden parhaalle

448 Rytkönen 1946, 107.

449 Pullinen 1968, 544.

450 Hemánus 1972.

451 Lappalainen 1970, 190.

452 Hynds 1990, 302.

453 Lehtola 1987, 199.

454 Tällä kohdin voi esittää vastakysymyksen: eivätkö Leinon aikaiset johtavat kirjoitukset olleet – etusivulta ainakin liikkeelle lähtevinä – tavallaan sijoitetut ”lehden parhaalle paikalle”?

paikalle? Information tekee niin: koko lehti alkaa etusivulle painetulla pääkirjoituksella, jossa persoonallisesti otetaan kantaa ajankohtaisiin asioihin.”

Viitaten Seija Tirkkonen-Conditin kielitieteelliseen tutkimukseen Erkki Teikari⁴⁵⁵ taas kiteyttää: ”Tekstityypiltään pääkirjoitukset ovat argumentoivia; jonkin mielipiteen puolesta, jonka lukijan toivotaan omaksuvan. Ne ovat monologeja, mutta myös dialogisia siinä mielessä, että ne ottavat kantaa siihen, mitä aiheesta on aiemmin sanottu tai kirjoitettu.”

Empiria-aineistonaan pääkaupungin ja kolmen muun suuren kaupungin keskeiset sanomalehdet Hemánus on typologisoinut pääkirjoituksia. Perusolottuvuuksinaan ”kantaa ottavuuden aste” ja ”vaihtoehtojen tarjoamisen aste” hän päätyi neljään pääkirjoitustyyppiin: (1) pohdiskelemaan, (2) erottelemaan, (3) taustaa valottamaan ja (4) linjaa viitoittamaan. Ensimmäisessä tyyppissä on kyse ”toisaalta toisaalta” -tyyppisestä pohdiskelusta, jossa ei haluta selvästi asettua minkään vaihtoehdon kannalle. Kakkostyyppissä pääkirjoittaja – yksinkertaistetusti – erottelee lukijalle valmiiksi suositeltavan vaihtoehdon. Kolmas tyyppi on, kuten nimitysikin vihjaa, Hemánuksen mukaan ”pääkirjoituksen muotoon puettu uutisen taustaselvitys”. Ja neljäs pääkirjoitustyyppi viitoittaa suoraan – vaihtoehtoista viis – ”lukijalle ainoan oikean linjan” kyseisessä asiassa.⁴⁵⁶

Tapani Huovila puolestaan on – empiria-aineistonaan puolentoista kymmenen paikallislehden pääkirjoitukset syksyltä 2000 – tehnyt hieman toisentyypisiä havaintoja. Itse hän tunnustautuu ”pohdiskelevan tyylin” kannattajaksi, todeten että modernin lukijan mielipiteisiin tuskin ”voidaan suoralla mielipiteellä kovin paljoa vaikuttaa”. Hänen aineistonsa pääkirjoitusten keskiarvopituus oli 1 565 merkkiä. Loppuarviossaan Huovila toteaa puolen tarkastelemistaan pääkirjoituksista ottaneen selkeästi kantaa, toisen puolen jäädessä ”tavoitteiltaan kovin yleisiksi”.⁴⁵⁷

Suomalaiset oppikirjat ovat käsitelleet pääkirjoitusta säästeliäästi. Liekö kirjoittajien ajatus kulkenut niin, että nuoren toimittajanplantun päätä ei vielä ole tarvis pääkirjoituksilla sekoittaa?

2.2.7 Pakina

On turhaa näprätä poliittista pakinaa, jos se ei kerran ole lahjana saatu taito, sanoo Vehkasalo ja jatkaa, ettei maassa tällä hetkellä ole yhtään hyvää poliittista pakinoitsijaa.

– Viimeinen oli luultavasti Kansan Uutisten Juorkunan Jussi eli toimittaja Kerttu Kauniskangas – .

Eteenpäin-lehden päätoimittaja Jukka Vehkasalo
Kirjatyön haastattelussa (1984)

Yhteiskunnassa valloilleen päässyt vapautuminen on lisäksi helpottanut urakointia. Presidentistä, kirkosta ja sotavoimista on voinut veistellä ilman alinomaista pelkoa toimitussihteerin soitosta, että ”kuule Jouni, ei me tällaista julkaista”.

Origo eläkkeellejäämishaastattelussaan Helsingin Sanomissa 15.8.2001

⁴⁵⁵ Teikari 1990, 58–59; Tirkkonen-Conditi 1988, 168–169.

⁴⁵⁶ Hemánus 1972, 18–27.

⁴⁵⁷ Huovila 2001a, 24, 33, 50.

Pakinan juuria ei ole helppo jäljittää. Egyptin pyramideihin asti tuskin kannattaa mennä, mutta toki yhteys vanhan jutunkertomisen perinteen ja pakinan – erityisesti ns. humoreskin – välillä⁴⁵⁸ kannattaa pitää mielessä. Joka tapauksessa pakina on journalististen genrejen vanhimmasta päästä.

Englantilaisten ns. moraalisten viikkolehden Tatlerin ja Spectatorin julkaisijat Joseph Addison (1672–1719) ja Richard Steele (1672–1729) katsotaan myös sanomalehtipakinan pioneereiksi. Nuo vaikutusvaltaiset lehdet koostuivat pienistä esseeluontoisista teksteistä, joilla oli kasvattavaa sisältöä. H. K. Riikosen mukaan Addisonin ja Steelen esseet viitoittivat tietä uusia kirjallisuuden lajeja kohti: ”Itse asiassa näissä esseissä on nykyaikaisen pakinan kantamuoto, ellei sitä halua hakea jo Horatiuksen satiireista ja epistoloista.” Addison ja Steele operoivat luomalla omat henkilögalleriansa. Esimerkiksi vuosina 1711–1712 ilmestyneen Spectatorin pakinoissa esiintyi Sir Roger de Coverly, englantilaisen gentleman-ihanteen henkilöitymä. Myös Anita Ericsson ja Kirsti Manninen tunnustavat Tatlerin ja Spectatorin antaneen mallia nykypakinalle.⁴⁵⁹

Ericsson hakee pakinan alkulähteitä myös Ranskasta ja jossain määrin Saksasta. Hän toteaa ranskalaisperäisen käsitteen *feuilleton* olevan tämän jäljittämisen kannalta mitä kiintoisoin. Vielä selkeämmin johdattaa ruotsalaisen sanomalehtipakinan jäljille kuitenkin termi *la chronique*. Viime vuosisadan ruotsalaispakinoitsijoiden suurena esikuvana voi pitää madame Delphine de Girardinia, joka kirjoitti vuosina 1836–1848 miehensä, Emile de Girardinin, kuuluisaan La Presseen viikkokronikkaa *Courrier de Paris*. Madame de Girardinin voikin arvioida vaikuttaneen suuresti ruotsalaisen sanomalehtipakinan syntyyn.⁴⁶⁰

Ruotsissa ensimmäiseksi pakinoitsijaksi on nostettu kirjailija Oscar Patric Sturzen-Becker, joka sai vaikutteita juuri Ranskasta. Toimittuaan 1830-luvulla *Aftonbladetin* kirjeenvaihtajana Pariisissa Sturzen-Becker ryhtyi, Ruotsiin jälleen asettauduttuaan, laatimaan ranskalaismallisia pakinoita. Nimimerkillä Orvar Odd hän kirjoitteli kevyitä juttuja tukholmalaisten arkielämästä sekä kommentteja päivänkohtaisiin kysymyksiin. Näillä *Aftonbladetin* avustuksillaan Sturzen-Becker teki välirikon 1840-luvun raskaaseen sanomalehtityyliin, tullen sen kevyemmän kirjoitustyylin uranuurtajaksi, joka hiljalleen tuli valtasi alaa Ruotsissa.⁴⁶¹

Entä pakinan lapsuus Suomessa?

Pakinan ensi edustajia on oltu havaitsevinaan jopa jo vuonna 1771 aloittaneesta *Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo* -lehdestä. Pehr Juslénin alkuperäiset ja käännetyt moraalikirjoitukset on Tommila katsonut koserian eli pakinan uranuurtajiksi. Taanila luonnehtii 1700-luvun loppua Suomessa kaikkiaan ”suuren didaktisen pakinan kauden” aluksi – missä ilmauksessa on liioitteluaakin, ajan lehdistö kun tunnetusti kärsi vain pari lehteä.⁴⁶²

Topeliuksen Leopoldin-kirjeet, joita ilmestyi Helsingfors *Tidningarissa* vuodesta 1842 suuri joukko, merkitsivät monien mukaan uutta journalistista aluevaltausta. August Schaumanin, *Hufvudstadsbladetin* perustajan, todistuksen mukaan juuri Topelius Leopoldin-kirjeissään ”loistavalla tavalla otti käyttöön n.k. kronikan meidän lehtimaa-ilmassamme”. Schauman panosti sitten itsekin *Hufvudstadsbladetin* päätoimittajana – paljolti pääkirjoitusten sijasta – vähän Leopoldin-kirjeiden tyyliin viikkokronikoihin. ”Mutta kun Topelius kääntyi sivistyneemmän ja litteräärimmän yleisön puoleen

458 Humoreskista: Taanila 1970, 267.

459 Riikonen 1990, 25, 61–65 (vrt. myös Smith 1979, 56); Schück 1961, 116–131 (vrt. Shepard 1973, 188); Ericsson 1974, 10–11; K. Manninen 1987, 13.

460 Ericsson 1974, 10–15; ks. myös Rydén 1974a, 121–123.

461 Poppius 1947, 139–141. – Poppius muuten piirtää yhtäläisyysmerkit nimitysten pakina (dagskäseriet) ja kronikka (dagskrönikan) välille.

462 Tommila 1988a, 52; Taanila 1970, 267.

olivat Schaumanin ilakoivassa ja tuttavallisessa sävyssä pitämät pakinat kohdennetut laveammalle yleisölle, ilman että hän hairahtui mauttomuuksiin”, Egidius Ginström kirjoittaa. Clas Zilliacus kutsuukin Topeliusta ”feuilletonismin suomalaiseksi isäksi”.⁴⁶³

Kaiketi esimerkiksi Aftonbladetin Sturzen-Beckerin kronikat olivat Topeliukselle tuttuja. Sturzen-Becker kirjoitti ensimmäisen Aftonbladetin viikkokronikkansa 1837; sitä pidetään ruotsalaisen modernin sanomalehtipakinan ensi edustajana. Topelius on siis periaatteessa ehtinyt seurata Orvar Oddia jo vuosikaudet, ennen kuin ryhtyi itse 1840-luvulla tuumasta toimeen. Hyvin mahdollisesti ranskalainen *chronique* tai *causerie* tuli Suomeen Tukholman tietä. Joka tapauksessa ruotsalainen journalismintutkimus pitää selvänä, että Sturzen-Beckerin oppi-isä ja mallinantaja oli ranskalainen teatterikriitikko ja journalisti Jules Janin, jonka Journal des débats -lehteen kirjoittamat kekseliäät ja sukkelat maanantaikronikat saivat seuraajia monissa maissa.⁴⁶⁴

Suomessa jo monien varhaisten lehdentoimittajien tai skribenttien – vaikkapa Anders Lizeliuksen, Reinhold von Beckerin, J. V. Snellmanin, Elias Lönnrotin, Pietari Hannikaisen tai Rietrikki Polénin – kirjoittamisotteessa on oltu havaitsevinaan⁴⁶⁵ pakinanomaisia sävyjä, esimerkiksi lukijan tuttavallisen lähestymisen muodossa. Suomettaren ”ensimmäiset pakinanluontoiset katsaukset” ilmestyivät Kaarlo Niemisen mukaan vuosikerrassa 1858. Lehden ”ensimmäiseksi vakinaiseksi pakinoitsijaksi” historioitsija nimeää August Ahlqvistin, joka vuosina 1859–1860 julkaisi nimimerkillä Antti Outonen ”Kirjoituksia Kilpiselle”.⁴⁶⁶ Sitten, vuonna 1874, Uusi Suometar ryhtyi julkaisemaan pakinasarjaa otsikolla Helsingin kirjeitä; tällöin syntyi samalla Suomen pitkä-ikäisin pakinoitsijanimimerkki Matti.⁴⁶⁷

Suomalaisen pakinan kehityshistoriassa näkyvät niin ulkomaiset virikkeet ja esikuvat kuin tietty kansallinen ilmaisuperinne.

Sitten ollaankin jo aivan nyky-pakinan äärellä. Mannisen mukaan perinteisen Kirjeitä⁴⁶⁸ lukijalle -tyyppisen sanomalehtipakinoinnin ”rinnalle syntyi vähitellen 1870-luvulta alkaen modernimpi, poleemisempi pakinatyyppi” (tähdennys: JP). Ja kun kielitaistelu ja poliittinen toiminta kiihtyi, sai pakinoitinkin yhä selvemmin poliittisia korostuksia.

Suomalaisen kirjallisuuden ”ensimmäinen lähes yksinomaan pakinaa käyttänyt kirjoittaja” oli⁴⁶⁹ A. B. Mäkelä (1863–1932) alias nimimerkki Kaapro Jääskeläinen, joka Yrjö Kivimies on kutsunut Mäkelää ”Suomen pakinoitsijain kantaisäksi”, Tauno Karilas ”suomalaisen sanomalehtipakinan uranuurtajaksi” ja Manninen ”ensimmäiseksi varsinaiseksi suomalaiseksi pakinakirjailijaksi”.⁴⁷⁰

⁴⁶³ Schauman 1922, lainaus C. Zilliacuksen (1985, 126) mukaan; Ginström 1964, 43; Zilliacus & Knif 1985, 127. – Ranskan kielen hieman monimerkityksinen journalismitermi *feuilleton* kääntyi ruotsin kielessä följetongiksi (Nordmark 2001, 81–82), mikä taas suomessa on merkinnyt lähinnä jatkokertomusta.

⁴⁶⁴ Nordmark 2001, 81–83. – Sturzen-Becker kirjoitti kronikoitaan Aftonbladetiin pariinkin eri otteeseen, ja lisäksi hänen foorumeitaan olivat norrtäljeläinen Tidning för Stockholms län sekä viikkolehti Bazaren, jossa hän 1840-luvun alussa edelleenkehitti pakinagenrea. Aftonbladetissa hänen aloittamaansa viikkokronikka-perinnettä jatkoi 1840-luvulla Karl af Kullberg.

⁴⁶⁵ Karilas 1959, 3–5.

⁴⁶⁶ K. Nieminen 1946, 226–227.

⁴⁶⁷ K. Manninen 1987, 14.

⁴⁶⁸ C. Zilliacuksen mukaan (ks. Zilliacus & Knif 1985, 175–176) sanomalehteä voi väittää kirjeen monistetuksi perilliseksi. – Kirjemuotoisen (esi)pakinan pitkistä juurista kielii Riikosen (1990, 40) maininta siitä, että esim. jo ensimmäisellä vuosisadalla j. Kr. vaikuttanut Seneca kirjoitti toistasataa suppeaa esseetä, jotka oli laadittu kirjeen muotoon ja osoitettu Lucilius-nimiselle henkilölle. Näitä onkin sittemmin kutsuttu Senecan ”moraalikirjeiksi”.

⁴⁶⁹ Taanila 1970, 269.

⁴⁷⁰ Kivimies 1959, 54; Karilas 1959, 7; K. Manninen 1987, 15.

“Uusi mielipidekirjoituksen laji, pakina, puhkesi täyteen kukkaan kuopiolaisissa puoluelehdissä. Ennen suurlakkoa pakinoita harrastettiin jossain määrin Uudessa Savossa. Lehden nimimerkki Kaapro Jääskeläinen suorastaan avasi tien sanomalehtipakinoille jutuillaan, jotka oli otsikoitu Katsauksia maailman menoon. – – Kevyellä, iskevällä tyylillä oli varsin soveliaista ja suosittua lyödä poliittisia vastustajia, mikä epäilemättä oli puoluelehtien tärkeimpiä tehtäviä.” Tämä Matti Kinnusen Kuopion 1800-luvun lopun lehtimaailmasta esittämä⁴⁷¹ kuvaus voitaisiin varmaan esittää monesta muustakin kaupungista.

On tietysti merkittävää, että – Mannisen⁴⁷² sanoin – “modernimman, poleemisemmän pakinatyyppin” kukoistuksen varhempi vaihe ja sanomalehdistömmen poliittisimmat vuosikymmenet osuvat kutakuinkin yksin. Poliittiset pakinoitsijat olivat äänenkannattaja-lehdille mitä tärkeimpiä. Tommilan mukaan maamme sanomalehdistö alkoi varsinaisesti puoluepolitisoitua 1860-luvulla, ja “selkeätä puoluepoliittisuuden kautta oli ajanjakso 1880-luvulta 1930-luvulle huipun sattuessa 1920-luvulle”.⁴⁷³

Leino-Kaukiainen tuo esiin kiintoisan lisänäkökohdan. Poliittinen pakina syntyi Suomen sanomalehdistössä aikana, jolloin asioiden suora käsittely oli sensuurin takia vaikeaa ja jolloin hänen tulkintansa mukaan “toimittajat joutuivat etsimään yhä uusia tyylikeinoja sanomansa julkaisemiseksi”. Näin ollen “parodioista ja pilkkakirjoituksista kehkeytyi olojen vapautuessa iskeväsanaoinen poliittinen pakina, joka jäi elämään vuosikymmeniksi eteenpäin”, Leino-Kaukiainen kirjoittaa.⁴⁷⁴

Kaikki sanomalehtipakinat eivät noina poliittisenkaan lehdistön vuosikymmeniä olleet suinkaan poliittisia tai taistelevia. Pakinaperinne on poikunut useita eri pakinatyypppejä. Taanilan mukaan *poliittisten pakinoiden* lisäksi voidaan erottaa *kulttuuri-pakinat* ja *humoreskit*. Varpio puolestaan tekee kolmijaon *poliittis-satiiriseen pakinaan*, *esseistiseen ajankohtaispakinaan* ja *humoristiseen pakinaan*.⁴⁷⁵

Taanilan pakinakartta tuo ehkä paremmin esiin sen, että pakinagenren sisällä kulkee itse asiassa merkittävä funktionaalinen rajalinja. Vehmaksen aineistojaottelun⁴⁷⁶ valossa esimerkiksi poliittiset pakinat ja osa muutakin pakina-antia kuulunee ohjiaan eli mielipideaineistoon; mutta humoreskit ja ehkä osa kulttuuripakinoitakin on sijoitettava viihdeaineistoon.

Olisikohan *valtuustopakina* Taanilan luokittelussa poliittisen pakinan alalaji, ja Varpion luokittelussa esseistisen ajankohtaispakinan alalaji? Ainakin vielä 1970-luvulla sanomalehdet lienevät julkaisseet yleisesti valtuustopakinoita.⁴⁷⁷

Pakinan tyyppiomaisuuksia ovat Matti Paavonsalon mukaan anonymiteetti ja nimimerkin käyttö.⁴⁷⁸ Nimimerkin takana oleva henkilö toki usein tulee tietoon – varsinkin pienessä paikallisyhteisössä, eikä moni peruspakinoitsija liene edes yrittänyt pitää nimimerkkiä salaisuutena. Toisaalta on sitten nimimerkkejä, joiden taa kätkeytyviä

⁴⁷¹ Kinnunen 1982, 346; vrt. myös Taanila 1970, 272.

⁴⁷² K. Manninen 1987, 14.

⁴⁷³ Tommila 1988b, 512.

⁴⁷⁴ Leino-Kaukiainen 1988, 593.

⁴⁷⁵ Taanila 1970; Varpio 1981, 52–53.

⁴⁷⁶ Vehmas 1970, 39–40.

⁴⁷⁷ Sirpa Sainion kirje 16.8.2004. – Valtuustopakinoita kirjoitettiin ainakin Vaasa-lehdessä ja Vasabladetissa vielä [19]60-luvulla perinteiseen tapaan”, Sainio kirjoittaa. Hän muistelee, että Vaasa-lehdessä valtuustopakinoista luovuttiin Jaakko Korjuksen päätoimittaja-aikana (1980–84). ”Luulisin, että näin kävi [noihin aikoihin] yleisemminkin, paitsi että Ilkan [Kari] Hokkanen on aivan viime vuosiin asti kirjoittanut pakinoita Seinäjoen valtuustosta”, lisää Sainio, jolla on takanaan pitkä ura mm. Vaasa-lehden / Pohjalaisen kunnallistoimittajana.

⁴⁷⁸ Paavonsalo 1969, 20–21; lainaus Rantosen (1987, 81) mukaan.

kirjoittajia on arvuuteltu hartaastikin.⁴⁷⁹ Pakinaan kuuluu elimellisesti myös jatkuvuus, kontinueetti. ”Yksi pakina ei tavallisesti vielä ole pakina”, toteaa Taanila.⁴⁸⁰ Samaten ns. mittaankirjoittaminenkin – ainakin tietyn kohtuullisen muuntelun rajoissa – on kuulunut epäilemättä pitkään tyypillisen pakinan ominaisuuksiin. Manninen taas on tähdentänyt⁴⁸¹ devianssin eli normipoikkeaman merkitystä pakinan määrittäjänä. Normipoikkeama – pyrkimys kaikkien yleisesti hyväksytyjen viestinnän, tyylin ja kielien normien ylittämiseen – on hänestä kaikkien pakinatyylien ja pakinoitsijaperspektiivien selkein yhteinen nimittäjä. Vai pitäisikö varmuuden vuoksi muotoilla: devianssi kuuluu eritoten erityisen taitavan pakinoitsijan hallitsemaan keinovalikoimaan? Moni ns. polpet-kirjuri, poliittisen pakinan rutiinityöläinen, tyytyi monesti vähempäänkin.

Devianssin – tai pakinairrottelun, voisi vapaasti kääntää – edustajana voi pitää esimerkiksi Vaasan Jaakoon alias J. O. Ikolan yhtä lyhimpiin kuuluvaa⁴⁸² suoritusta. Koko tupakkapulan päivinä julkaistu pakina kuului: ”Ottaako kuullu, mistä sais tupakkia?” Pekka Korhonen tähdentää⁴⁸³ pakina-muodon suoma liikkumatilaa: pakinat ovat ”normaalijournalismin epävirallinen tapa päästä käsiksi sellaisiin aiheisiin, joihin kanoonit [pitänee olla: kaanonit – JP] eivät suo mahdollisuutta.” Mitä pakinan sävyihin tulee, aika usein pakinalle epäilemättä ovat ominaisia⁴⁸⁴ ”suppeus, ironia, ajankohtaisuus ja poleemisuus”.

Suomalaisissa journalismin oppikirjoissa pakinaa näyttää käsitellyn vähän. Vaikka taannoisina vuosikymmeninä – ehkä nimenomaan 1900-luvun alkupuoliskolla – vähän jokaisella arvonsa tuntevalla toimittajalla oli oma pakinanimerkki. Nimimerkkien paljous ilmenee mm. vanhoista sanomalehtimiesmatrikkeleista.⁴⁸⁵ Siitä, että 1900-luvun alkupuolisko oli todella rikasta pakina-aikaa, kieli myös Tauno Karilaan toimittama Suuri pakinakirja (1950), jossa on näytteitä 64 pakinoitsijalta. Pakinoilla oli parhaimmillaan huomattava merkitys⁴⁸⁶ lehtien levikillekin; aikoina, jolloin ei ollut tietoa television viihdeohjelmista.

1900-luvun viime vuosikymmeninä pakina on ollut väistyvä juttutyyppi – minkä on todennut⁴⁸⁷ mm. Sakari Kiuru. Taanila kirjoittaa jo 1970-luvun alkaessa⁴⁸⁸, että ”sanomalehtipakina on jo pitkään näyttänyt ehtyvän”. Hän kytkee tuon tappion osaksi painetun sanan tappiota sähköisille viestimille. ”Missä ihmiset aiemmin lukivat Tiituksen tai Ollin pakinan, he nyt katsovat televisiota. Huvittamisen ja hauskuuttamisen yksinoikeus on siirtynyt kirjallisuudelta ns. show-teollisuudelle.”

479 Sanomalehdistömme arvuutelluimpia nimimerkkejä on ollut Keski-suomalaisen Kunto Kalpa. Kankaan (2007, 318–322) monografiasta viimein ilmenee, että kohuttua – Suomen ulkopoliittikkaakin usein kriittisesti kommentoinutta – palstaa piti 1985–93 UM:n virkamies Juhani Suomi. 1980-luvun loppuvuosien ulkoministeri Kalevi Sorsa sai salaisuuden tietoonsa, ja kuuluu (ks. Kohukolumnisti, 2007) siirtäneen Suomen vähemmän vastuullisiin tehtäviin ulkoasiainministeriössä. Suomen Kuvalehden 1987 Helsingin yliopistossa teettämässä tekstianalysissa pidettiin palstan todennäköisenä kirjoittajana aikanaan kylläkin Alpo Rusia.

480 Taanila 1970, 267.

481 K. Manninen 1987, 25; ks. myös Holopainen & Savela 1987, 7–16.

482 Laukkonen 1981, 83.

483 Korhonen 1982, 192; vrt. Vuortama 1984b. – Korhonen luonnehtii omaperäisesti: hänestä pakina on ”pakotie fiktion ja aktiivisen journalismin maailmaan”.

484 Taanila 1970, 269.

485 Esim. Suomen sanomalehdistön 1937; vrt. Piironen 1982, 467–481.

486 Pakinan suuresta merkityksestä levikille: ks. esim. Vaasan Jaakoon muistelusta (Vaasan Jaakkoo 1947, 225–226).

487 Kiuru 1990.

488 Taanila 1970, 298.

Kolumni lienee tavallaan ottanut pakinan paikan. Onkin kiintoisaa panna merkille, miten Taanila hahmottaa⁴⁸⁹ suomalaisen kolumnin lapsuusvuosina näiden kahden juttutyyppin suhteen tai genealogian. "Lähinnä teoreettinen on kysymys siitä, voidaan-ko suomalaisen sanomalehdistöön yleistymässä olevaa – kolumnia – pitää pakina-
na; funktionaalisesti on kysymys tyypillisesti pakinoinnista." Hän kutsuu kolumneja "didaktiseksi pakinakirjallisuudeksi" tai "kulttuuripoliittiseksi kommentoivaksi pakinaksi", jonka hän arvioi – siis 1970-luvun avautuessa – olevan "pakinakirjallisuutemme vaikutusvaltaisin ja edistyvvin muoto ainakin toistaiseksi".⁴⁹⁰

Painopisteen siirtymän pakinoista kolumnien suuntaan on pannut 1960- ja 1970-luvun taitteessa merkille myös Suomen Sosialidemokraatin Simppa alias Simo Juntunen. Hän toteaa⁴⁹¹, että "yhä yleisemmin aletaan politiikan tapahtumia käsitellä suuressa maailmassa vallalla olleissa ns. kolumneissa, lyhyehköissä – tai sitten erittäin laajoissa – poliittisissa kommenteissa, joita eri henkilöt kirjoittavat omilla porvarillisilla nimillään ja *hyvin mieluusti oman valokuvan kera*". (Tähdennys: JP.)

Heikki Brotherus, tunnettu suomalaiskolumnisti itsekin, alleviivailee⁴⁹² kolumnin totisempaa luonnetta: "Suomeen kolumni pesiytyi [19]60-luvulla, ehkä jäädäkseen. Mutta mikä sen tosiaankin erottaa pakinasta joka on *ikivanhaa kansallista perua*? Nöyrästi myönnän, etten tiennyt eroa, kun minua pyydettiin kirjoittamaan säännöllisiä kolumneja. En havainnut aluksi muuta eroa kuin että kolumni on totisempaa." (Tähdennys: JP.) Kolumnisti Rauno Velling on⁴⁹³ samoilla linjoilla: "Ja mikä sitten erottaa kolumnistin pakinoitsijasta? – Eiköhän sitä ole edellisen lajikannattajien lähes täydellinen tosikkomaisuus maailmaa parannettaessa. Vaan haitanneeko tuo ketään?"

Kun Taanila ymppäsi kolumnin osaksi suurta pakina-perhettä, lähti hän kirjallisuuden eikä niinkään journalismin näkökulmasta; eikä ehkä tullut kylliksi ottaneeksi huomioon kolumnin erittäin vahvaa amerikkalaista sukuperimää. Siitä enemmän seuraavassa alaluvun alaluvussa.

Kommentoitakoon vielä myös Brotherusta: pakinan tuskin mitenkään voi sanoa olevan "ikivanhaa kansallista perua". Tässä alaluvussa aiemmin esittämäni valossa väittäisin, että pakina pikemmin lienee 1800-luvulla rantautunut Suomeen paljolti tuontituotteena – joskin se sitten epäilemättä on saanut kirjoittajiensa käsissä jo verraten varhain suomalaiskansallisia erityispiirteitä. Tukea saan myös Yrjö Kivimieheltä, joka pitää "hyvin todennäköisenä", että 1900-luvun "ensi kymmenluvun pakinoitsijat ovat käyneet Skandinavian ja suurten sivistysmaiden huumorin korkeakoulu tutustussaan näiden vastaavaan kirjallisuuteen, lehdistön pakinaosastoon tai suorastaan pila-lehtiin". Kivimiehen mukaan "varmasti meikäläinen avarakatseinen ja kunniastaan kiinnipitävä pakinoitsija on ulottanut tutkimusretkensä [Ruotsia] etämmälle: Ranskaan, Saksaan, Itävaltaan, kukaties Englantiinkin".⁴⁹⁴

Niin vähän lienee Suomen, pienen ja syrjäisen maan, sanomalehtijournalismissa ylisummaan aidosti itse keksittyä ja kehitettyä.

489 Taanila 1970, 298.

490 Taanila, 1970, 269, 298. – Taanila rinnastelee: "Lehdistö, jonka tehtävänä oli ollut valistaa kansaa, sai nyt poliittisen ja agitatiivisen tehtävän. 1800-luvun loppupuolen pakinakirjallisuus onkin yllättävän lähellä 1960-luvun loppupuolella tapahtunutta poliittisten ja yhteiskunnallisten rintamien uudelleen hahmottumista, joka myös on luonut oman didaktisen pakinakirjallisuutensa: kolumnit."

491 Ks. Pohjanmaa 1970, 144. – Juntusen mainitsemat laajat kommentit eivät minun silmissäni kyllä ole kolumnin aitoja edustajia.

492 Brotherus 1981. – Brotherus kirjoitti jo 20-vuotiaana, vuodesta 1929, Ylioppilaslehteen kronikoita; ja piti lehdessä vuodesta 1931 nimimerkillä Laikkus pakinapalstaa otsikolla "Painomustetta ja punaviiniä" (K. Manninen 1987, 146–148).

493 Velling 1989.

494 Kivimies 1959, 9.

2.2.7.1 Kolumni

Pakinan pitää olla hauska, mutta kolumnisti saa sanoa tylsästi senkin, ettei ole mitään sanottavaa.

Puhuva pää. Helsingin Sanomat 24.2.1997

Jos pakina on eurooppalainen, niin kolumni on amerikkalainen. Juttutyypeistä kolumnissa toteutuu miltei pä täydellisimmin väittämä, että "mediat ovat amerikkalaisia".⁴⁹⁵

Kolumnista on kirjoitettu maamme oppikirjoissa ja vastaavissa vielä vähemmän kuin pääkirjoituksesta tai pakinasta, joten joudun seuraavassa nojaamaan kolumnia Suomen osalta tarkastellessani paljolti lehdissä kirjoitettuun. Tätä en kuitenkaan pidä – Turo Uskalin näkemykseen yhtyen – heikkoutena.⁴⁹⁶

Alkuaan – ennen vuotta 1920 – yhdysvaltalaisien kolumnien on todettu olleen ainakin puolihumoristisia. Ensimmäisten kolumnistien jutut olivat usein kirjallisia tai filosofisia. Kolumnin esimuodot ovat kuvauksista päätellen muistuttaneet pitkälle eurooppalaisen pakinaaperinteen tuotoksia. USA:n ensimmäiseksi merkittäväksi kolumnistiksi on joskus väitetty valtiomiestä ja fyysikkoa Benjamin Franklinia (1706–1790). Kolumnin pioneereihin on luettu myös chicagolaisessa sanomalehdessä 1880-luvulla palstaa "Sharps and Flats" pitänyt Eugene Field. Vakinaisen sijoituksen ja ulkoasun – kuten tunnusvinjetin⁴⁹⁷ – omaavat kolumnit vakiintuivat monissa USA:n lehdissä jo vuoteen 1890 mennessä.⁴⁹⁸

Kolumnin tyyppiominaisuuksiin voitaneen lukea myös omalla nimellä esiintyminen sekä usein kirjoittajan valokuvan tai miksei joskus piirroskuvankin käyttö. Näillä kohdin kolumni eroaa tyyppi-pakinasta.

Syndikointi – se, että tietyn kirjoittajan juttuja julkaistaan useissa lehdissä – kuului yhdysvaltalaisen kolumnijournalismin ominaispiirteisiin miltei ainakin jo 1880-luvulta.⁴⁹⁹ Suuret kolumnistinimet saavuttivat USA:ssa laajaa julkisuutta jopa rannikolta rannikolle sitä kautta, että ns. syndikaatit⁵⁰⁰ välittivät jutut suurelle joukolle syndikaattien omia asiakaslehtiä.

Kolumnit kokivat sittemmin 1920-luvulla muutoksia. Poliitikka työnty i aihepiiriinä esiin. Kolumnit eriytyivätkin: lehdissä alkoi esiintyä niin urheilu-, musiikki- kuin teatterikolumnisteja. Yksi saattoi erikoistua kirjoittamaan elämästä Washingtonin, toi-

⁴⁹⁵ Tunstall 1977; vrt. esim. Dovifat 1990 tai Mansfield 1946, 193–216.

⁴⁹⁶ Suomalaisiin Moskovan-kirjeenvaihtajiin kohdistuvaa tutkimustaan tehdessään Uskali (2003, 45) toteaa oppineensa "arvostamaan journalistisia juttuja, jotka yleensä historian-tutkimuksessa on jätetty mielestäni liian vähän huomiolle". Uskali on näkevinään tässä historian-tutkimuksen edustajien juttuihin kohdistamaa vähättelyä. Voin lisätä, että oman tutkimukseni kehikko samoin kuin empirialukujen taustointi olisi uskoakseni hatarampi, ellen olisi noteerannut vakavasti myös lehtijuttuja. En halua journalismin tutkijana lähtökohtaisesti aliarvioida journalismin. Olen esimerkiksi saanut todella arvokasta tietoa pääkirjoitusten kehityshistoriasta Suovan (1952b) ja Tommilan (1969) lehtijutuista – vain kaksi lukuisista mainitakseni.

⁴⁹⁷ Hinkle ja Henry (1952; vrt. J. Pietilä 1987a) ovat keränneet sivulleen joukon yhdysvaltalaisia kolumnivinjetitejä – suurin osa ilmeisesti toisen maailmansodan jälkeisiltä ajoilta. Esimerkkejä vinjeteistä: A Shot of Scotch; Around Town; Sights; Faces seen; Deck's Dialectics; Dirty Digs; Down by the Sycamore; It Seems to me; The Editor's Say-So; Simple Stuff; Talk of the Teche; Tumbleweeds.

⁴⁹⁸ Hinkle & Henry 1952, 4–9; Wolseley & Campbell 1959, 407. – Englanninkielinen nimitys kuului alkuaan: colyums (Hinkle & Henry 1952, 10).

⁴⁹⁹ Mott 1962, 689.

⁵⁰⁰ Suomalaisista maakuntalehdistä ainakin Savon Sanomilla on jo 1940-luvulla ollut sopimus AP:n ja UP:n kanssa (Vuorio 2007, 138). Olisiko tuota kautta välittynyt kuopiolaislehteen varhaisia amerikkalaiskolumnejakin?

nen Hollywoodin näkökulmasta.⁵⁰¹ Iltapäivälehdellä saattoi olla yhdessä numerossaan jopa kolmisenkymmentä eri kolumnia.⁵⁰² Noilta amerikkalaiskolumnin hurjan esiinvyöryn ajoilta ansaitsee ehkä erityisen huomion kaksi kolumnityyppiä: juorukolumni, jonka aihepiirinä olivat vaikkapa Broadwayn teatteripiirien yksityisasiat, ja poliittinen kommentaari.⁵⁰³ Uudemmassa yhdysvaltalaisessa käytännössä kolumni mielletään usein uutisia tulkitseväksi jutuksi. Mutta se voi olla myös feature story, ja sen aiheksaala valtava.⁵⁰⁴

Uudempien kolumnistien klassikko on Walter Lippmann (1889–1974). Hänen palstansa ”Today and Tomorrow” ilmestyi kahdesta neljään kertaan viikossa aluksi New York Herald-Tribunessa; sekä sitten Washington Postissa ja Newsweekissä aina vuoteen 1967. Kaikkiaan tuo kansallinen instituutio tuli julki parissasadassa sanomalehdessä. Lippmann tunnettiin erityisesti maailmanpolitiikan erittelijänä. Hänen kolumninsa eivät olleet aivan ensimmäisiä syndikoituja poliittisia kolumneja Yhdysvalloissa. Mutta⁵⁰⁵ ”Lippmannin ilmaisutapa oli sikäli uraa uurtava, että hän omistautui tykkäänään analysoinnille, tähdäten tapahtumien perimmäisen merkityksen esiin kaivamiseen ja selittämiseen”.

Raskaan sarjan veteraanikolumnisti oli myös James Reston (1909–1995), joka kirjoitti kolumneja kolmesti viikossa yli 30 vuoden ajan ja jonka arvioidaan olleen sukupolvensa ehkä vaikutusvaltaisin journalisti. Myös Helsingin Sanomat julkaisi hänen kolumnejaan – viimeisenkin, vuonna 1987 kirjoitetun.⁵⁰⁶ Kolumnistit ovat luoneet julkisen keskustelun esityslistaa. Jo 1950-luvun alun yhdysvaltalainen oppikirja⁵⁰⁷ antaa yksityiskohtaisia vihjeitä siitä, miten kirjoitetaan ”siteerattavia kolumneja”.

Skandinaavisessa perinteessä tunnetaan ns. kronikat.⁵⁰⁸ 1900-luvun viime vuosikymmeninä sanaa on ainakin Ruotsissa käytetty⁵⁰⁹ paljon kolumni-sanon synonyyminä. 1800-luvulla syntynyt kronikka-perinne on sekin ehkä yhtäältä nykykolumnin historiallisia ponnistus pohjia. Näin näyttäisi olevan ainakin skandinaavisessa journalistisessa perinteessä (johon en tässä lue Suomea).

Yhdysvaltalaisessa perinteessä kolumni nähdään usein pääkirjoituksen syrjäyttäjäksi.⁵¹⁰ Pääkirjoitus edusti yhden tulkinnan⁵¹¹ mukaan me-näkökulmaa; kolumnin pronomini sen sijaan on minä. Tuo minäkeskeisyys on Kiurun⁵¹² mukaan myös kolumnien rasite. ”Missä määrin kolumnien kirjoittajat puhuvat vain omiaan? Eivät ehdi sivuille vilkuilemaan, eivät vaikutteita toisiltaan ottamaan. Eivät puhu toisilleen eivät-

501 Hinkle & Henry 1952, 11. – Paavonsalo (1981, 106) toteaa, että ensimmäisen maailmansodan jälkeen USA:ssa kehittyi ”kolumnien washingtonilainen tyyppi, joka käsittelee nimenomaan poliittisia asioita”.

502 Ennätysten kirja (Guinness 1988, 151) väittää ”suosituimmaksi kolumnistiksi” Ann Landersin – jonka myös Paneth (1983, 86) on sisällyttänyt tunnetuimpien yhdysvaltalaisen nykykolumnistien luetteloonsa. Landers on pitänyt 31 vuoden ajan palstaa yli 1 200 sanomalehdessä, ja kerännyt arviolta 90 miljoonaa lukijaa. Hänen kirjoittamiensa kolumnijuttujen määrää ei kuitenkaan mainita.

503 Mott 1962, 689–694.

504 Wolseley & Campbell 1959, 506–507.

505 Blum 1984, 104, 172–174.

506 Reston 1987; Vehkasalo 1987; The New York Timesin 1995.

507 Hinkle & Henry 1952, 136–147.

508 Mainittakoon, että nimitystä kronikka on Suomessa 1990-luvun alussa käyttänyt ainakin Aamulehti. Lehden kronikat olivat ainakin johtavien toimittajien kirjoittamia kommentaareja, jotka oli taitettu pääkirjoitussivulle alakertamaisesti. – Ahmavaaran (1987) mukaan taas Neuvostoliiton lehdissä esiintyneet ns. kommentaattorit voitaneen katsoa kolumnistien sikäläisiksi vastineiksi.

509 Kindlundh & Oscarsson & Rydén 1973, 120–126.

510 Hinkle & Henry 1952, 7; MacDougall 1963, 139.

511 Rivers 1964, 249.

512 Kiuru 1991.

kä toisistaan. Ohi puhuvat”, hän kuvaa. Hän kaipaa suomalaisen pakinaerinteen dialogisuutta: ”Ennen poliittisen pakinoinnin parempina aikoina ns. polpetkirjurit⁵¹³ saattoivat keskustella toistensa kanssa viikkokaupalla.”

Suomessakin on tähdennetty kolumnin persoonallista luonnetta. Helsingin Sanomiin kolumnoinut Arjo Söderblom⁵¹⁴ toteaa: ”Kirjoittajalla on mielipidejuttua tehdessään vain kaksi vaihtoehtoa, on joko kirjoitettava täysin yleisesti tai sitten pantava oma persoona alttiiksi. Välimatka yleisestä yksityiseen, minä-tasolle, on usein huimavaan pitkä. – – Kolumnini voi olla vain *yhden ihmisen yksityinen mielipide*.” (Tähdennys: JP.) Vastaavasti Merja Hurri, mm. Suomen Sosialidemokraattiin kolumneja kirjoittanut, kommentoi niitä, jotka ovat ihmetelleet hänen rohkeuttaan ”sanoa niin suoraan” tai ”panna itseäni niin paljon kolumneihin”. Hurrin vastaus⁵¹⁵: ”En ole tullut kysyneeksi sanojilta, mikä sitten olisi sopiva persoonansa paljastamisen aste: 10, 20 vai 50 prosenttia? Ikään kuin oma itse olisi kirjoittajalle jokin lisämauste, jota pannaan teksteihin maun ja tarpeen mukaan. Mutta tosi kirjoittaja panee itsensä joka juttuunsa nahkoineen karvoineen.”

Suomalaisittain näyttäisi siltä, että kolumnin yliajamaksi on joutunut – ei pääkirjoitus, vaan pakina. Huomattakoon, että meillä Suomessa kolumni on kokonaan tv-ajan lapsi. Kolumnin äitimaassa Yhdysvalloissa kolumni näki päivänvalon vuosikymmeniä ennen television tuloa; televisiohan otettiin Yhdysvalloissakin varsinaisesti käyttöön 1940-luvun alussa.⁵¹⁶ Suomessa siis voinee ajatella kolumnijournalismin katalysaattoriksi näkyvien kasvojen tv-journalismia.

Kolumnistin näkyvän roolin on voinut periaatteessa saada niin lehtitalon oma toimittaja – usein toki se virkaiältään vanhempi – kuin ulkopuolinen. Näin hahmottaa asian⁵¹⁷ myös Velling, joka toteaa Ruotsissa, ainakin sanakirjamäärittelmän perusteella, kolumnisteilla kuitenkin tarkoitettavan nimenomaan toimituksen ulkopuolisia skribenttejä. Kolumnia yhdistää viimeaikaiseen pakinaan se, että palstalla on jatkuvuus sekä se, että jutut ovat määrämittäisiä. Usein vielä ilmestymispäiväkin on vakio. Esimerkiksi Jörn Donner ilmoittaa⁵¹⁸ Hufvudstadsbladetissa⁵¹⁹ 1980 aloittamansa kolumninpidon pelisäännöistä: ”Ilmestymispäivä ja kolumnin pituus sovittiin heti alussa. Minun oli määrä kirjoittaa 4700–5000 lyöntiä, minkä ohjeen olen yrittänyt muistaa – – . Minun oli määrä kirjoittaa joka viikko, ja niin olen poikkeuksetta tehnyt. – – Ulkomaanmatkan alla kirjoitin useita kolumneja varastoon.”

Vehmaksenkin⁵²⁰ mukaan kolumni ilmaantui suomalaisiin sanomalehtiin 1960-luvulla. Hän luettelee suomalaisiksi pioneeri-kolumnisteiksi Helsingin Sanomien Pentti Holapan⁵²¹, Kansan Uutisten Antti Eskolan, Savon Sanomien Jouko Tyyrin⁵²², Suomen

513 Ilmaisu polpet tulee Pentti Salmelinin ja Pekka Tarkan yhtäpitävän käsityksen mukaan sanoista poliittinen petiitti (Salmelinin haastattelu 11.12.2007; Tarkan kirje 7.12.2007).

514 Söderblom 1983.

515 Hurri 1984.

516 Bogart 1966, 101–106; Miettunen 1966, 30; Hemánus & Varis 1977, 91, 95; vrt. myös Stangerup 1974, 330–332.

517 Velling 1989.

518 Donner 1986, 5.

519 Sittenmin samoja kolumneja alettiin julkaista suomeksi käännettynä Aamulehdessä (vrt. Donner 1986).

520 Vehmas 1970, 38. – Aloittaessaan Aamulehden päätoimittajana vuonna 1970 Vehmas valitsi itse kannanottojuttujensa genreksi *pakinan*, eikä kolumnia. Hän tuli tunnetuksi alakertapakinoitsija Utrana (ks. Vehmas 1981). – Leikola (1992) on muistellut, että kolumnisanan olisi ottanut käyttöön Brotherus – itsekin varhainen kolumnisti – ”joskus 1960-luvulla vai olisiko ollut jo 1950-luvun puolella”.

521 Holapan tulo lehteen tapahtui HS:ssa eräänlaisena muutokautena, joka oli alkanut jo Eljas Erkon (1895–1965) viimeisinä vuosina. ”Uudenlaisia juttuja ennen kirjoittamattomista aiheista tehtiin. Ja sisään salakuljetettiin väkeä, jota ennen ei olisi edes takapihalla siedet-

Sosialidemokraatin Arvo Salon⁵²³ ja Uuden Suomen Sivullisen alias Lauri Ahon. Jälkimmäisen palstaa voi kuitenkin pitää epäaitona kolumnina, ellei peräti ei-kolumnina, siksi että kirjoittaja esiintyy pakinalle ominaiseen tapaan nimimerkin suojissa. Ehkä myös Holapan sivun laajuisia juttuja on vaikea lukea traditionaaliksi kolumniksi – vasta hänen myöhemmät, kahden palstan levyiset juttunsa on helpompi mieltää kolumnineina.⁵²⁴

Kolumnigenresta on ehkä kirjoittanut⁵²⁵ ensimmäisenä Suomessa Matti Kontio suurvaltain sanomalehdistöä esittelevässä teoksessaan (1956), joka täten on maan ihka ensimmäisiä journalismia käsitteleviä teoksia Routavaaran urauurtavan oppikirjan (1944) jälkeen. ”Amerikassa on tapana sanoa, ettei kenelläkään ole siellä niin suurta valtaa yleisön mielialoihin kuin kolumnisteilla – pappeja ja puoskareita kenties lukuun ottamatta. Nimitys ja koko ammattikunta syntyivät 1800-luvun lopulla, jolloin kolumnistiksi ristittiin henkilö, joka säännöllisesti avustaa lehteä tavallisesti määrättyyn paikkaan sijoitetuilla kirjoituksilla. Nämä ovat tavallisesti eräänlaisia kommentaareja, jotka saattavat kosketella mitä tahansa ajankohtaista kysymystä, taidetta, politiikkaa, uskontoa, perhe-elämää jne.”, Kontio kirjoittaa. Hän oli aikaansa edellä: suomalaisen kolumnoinnin aika ei ollut vielä koittanut.

1900-luvun lopulla tuskin enää oli suomalaista sanomalehteä, joka ei kolumneja julkaise. Kolumnit näyttävät yleistyneen samassa tahdissa kuin pakinat ovat harvinaistuneet.

-
- ty. Mm. Pentti Holappa, selvästi vasemmalle kallistunut kulttuuripersoonana, palkattiin avustajaksi.” (Anu Seppälä 1989, 80.) Holappa on syntymäpäivähaastatteluihinsa (Puolue ja kulttuuri 1987; Runous kestää 1987) väittänyt toimineensa vuodesta 1968 kymmenen vuotta maan ”ensimmäisenä poliittisena kolumnistina”. Kolumneja kertyi Holapalle yli 400. Vuosien mittaan kolumnisteja tuli lehteen lisää. Kolumnit sijoitettiin HS:ssa 1977 uudelle ns. mielipidesivulle. Vuosina 1980–81 kolumnikäytäntö levisi myös lehden muihin osastoihin. (Klemola 1981, 255–256.)
- 522 Tyyri (1929–2001) kirjoitti jo 1949–52 Ylioppilaslehden pakinanimerkillä Tiira – mutta oli ”jo Tiirana epäpakinoitsija” (K. Manninen 1987, 209–214). Sanomalehdistä Jouko Tyyrin kolumnoinnin foorumeina ovat olleet mm. Keski-suomalainen, Savon Sanomat, Maa-kansa ja Aamulehti (ks. Tyyri 2005). Keski-suomalaiseenkin Tyyri kirjoitteli Tiirana (Kangas 2007, 217–218).
- 523 Salo (s. 1932) aloitti Ylioppilaslehden pakinoitsijana nimimerkillä Tappuri 1957, eikä alku vaikuttanut loistavalle. Ensimmäiset pakinat olivat ”rakenteeltaan hyvin raskaita, perinpohjaisesti aiheitaan ruotivia katsauksia, joiden virkkeet olivat pitkiä ja monipolvisia”, K. Manninen (1987, 243–249) arvioi. Pian kuitenkin Tappuri-Salo tavoitti oman äänilajinsa, ”normipoikkeamia tuottavan sanamyllynä”. Ylioppilaslehden päätoimittajaksi noustuaan Salo jatkoi pakinatekniikan hiomista. Eino Leinon seura antoi kirjailijapalkintonsa 1964 Salolle tunnustuksena julkaisu-toiminnasta, juuri Ylioppilaslehden päätoimittajakaudesta 1959–61. Salo nosti lehden P. Tarkan (1968, 137) mukaan ”ennen- tai jälkeenkokenemattomaan loistoon kulttuuripoliittisena julkaisuna uudistaen samalla omista teksteistään *pääkirjoituksen ja lehtikolumnin lajeja*” (tähdennys: JP). Kolumneja ja vastaavia Salo on kirjoittanut niin toimittajana kuin avustajana ennen muuta Suomen Sosialidemokraattiin (Demariin).
- 524 Maan palstanpitäjien kuninkaisiin kuuluu Olavi Veistäjä (1908–88), joka nimimerkillä Parras kirjoitteli Aamulehdessä peräti vuodesta 1940 vuoteen 1987. Palsta sai jo 1940-luvun lopulla sille ominaista teatteripoliittisen polemiikin luonnetta. Esim. Ralf Långbacka toteaa Parras-Veistäjän vaikuttaneen teatteripoliittikkaan 30–40 vuotta. Lasse Pöysti tähdentää, että ”Aamulehdellä ja Parraksella oli suuri ja vahva voima”. ”Parrasvaloista”-palstan arvostelijoita oli Jouko Turka, joka kritikoï Parrasta politikoinnista ja tarkoitushakuisuudesta. (Lehtola & Seppälä 1989, 110–130, 163, 168, 178.) – Palstaa ei tee mieli kutsua sen paremmin pakinaksi kuin kolumniksi; kutsuisin sitä pikemmin (vain) polemiikiksi.
- 525 Kontio 1956, 75–77.

Kolumneilla ja kolumnijournalismilla on myös kriittikkonsa. Yhden näkemyksen mukaan⁵²⁶ sanomalehdelle kuuluu ennen muuta uutistenvälitys; persoonallisten mielipiteiden esittäminen istuu paremmin aikakauslehtiin ja sähköisiin viestimiin. Kolumnisteja on moitittu panettelijoiksi⁵²⁷. Poleemisessa tarkastelussaan⁵²⁸ saksalainen, terroristinakin tunnettu Ulrike Meinhof luonnehtii kolumnisteja ”tähdiksi”, joiden palstat ovat ”ylellisyyksesineitä”; tai ”kapteeneiksi pikku pesusoikoissaan”. Toki muutakin kritiikkiä on esitetty.⁵²⁹

Suomessa ovat vuosien mittaan päätyneet kolumnisteiksi myös lukuisat eturivin poliitikot. Unto Hämäläinen, kokenut politiikan toimittaja, hersyttelée⁵³⁰ ilmiöllä: ”Voi kuvitella, kuinka päätoimittaja Ari Valjakka asettuu [Paavo] Lipposen kolumniaamui-
na aamutelevision ääreen ja säätää vielä radionkin kovemmalle. Tuttu siteeraus ’Lipponen kirjoittaa Turun Sanomissa’ piristää kummasti.” Hämäläinen näkee ongelmallisena, että poliittikkokolumneja julkaiseva lehti ”voi tulla riippuvaiseksi näkyvästä kolumnististaan, jolloin lehden ’omaa’ miestä tai naista ryhdytään ymmärtämään liikaa pääkirjoituksissa ja muilla palstoilla”.

Kolumnien merkityksen puolesta taas puhuu sekin, että ne ovat osoittaneet elinkelpoisuuttaan myös kirjaksi koottuina.⁵³¹ Ja kai 2000-luvun blogit – joita voinee pitää tietynlaisina verkkokolumneina – todistavat kolumnistiikan vahvuudesta ja jatkuvuudesta nekin. Pienessä Suomessakin alkaa olla jo henkilöitä, jotka kokonaan tai ainakin pääosin elättänevät itsensä kolumnien kirjoittamisella.⁵³²

1900- ja 2000-luvun vaihteen näkökulmasta kolumni kuitenkin asettuu silmissäni pikemmin pakinan alatyypiksi tai lisäversoksi. Ainakin perusjuttutyypiksi edellä esiteltyjen tapaan se on vielä liian nuori ja hentoinen. Perusjuttutyypiksi empisin sitä kohottaa myöskään siksi, että se on – kuten tässä alaluvussa nähty – ainakin Suomessa ollut alusta eli 1960-luvulta asti vahvasti toimituksen ulkopuolisten kirjoittajien heiniä; siis tietynlaista professionaalien journalismin ulkokehää.

526 MacDougall 1963, 196.

527 Ks. Paneth 1983, 86. – Tähän Harold Ickesin kritiikkiin sisältyy kielileikki, joka ei käänny suomeksi. Ickes kutsuu kolumnisteja (columnist) nimityksellä columnist (= panettelija).

528 Meinhof 1980, 39, vrt. Hurri 1980 ja Kauranen 1996.

529 Olen itsekin taannoin (J. Pietilä 1987a, 4 ja 1987b) kysynyt, onko kolumnisteista kasvanut journalistinen ylähuone – jolla on paljon vaikutusvaltaa, mutta vain vähän vastuuta. Toisaalta olen (J. Pietilä 1989) ihmetellyt, miten lehdet ovat ryhtyneet nostamaan kolumnisteikseen – tai ainakin: palstanpitäjikseen – henkilöitä, jotka jo muutenkin, asemansa perusteella, esiintyvät näkemyksineen tämän tästä julkisuudessa.

530 Hämäläinen 2003.

531 Suomalaistenkin sanomalehtikolumnistien kolumneja on ilmestynyt kansien väliin koottuina. Mainittakoon esimerkkeinä kolumnikokoelmista Ilkka Taipalen (1980), Heikki Brotheruksen (1982), Martti Lindqvistin (1984), Jörn Donnerin (1985 ja 1986 – sama suomeksi), Aimo Kairamon (1997), Johan von Bonsdorffin (2000) ja Lauri Helven (Laten parhaat 2003). Näihin rinnastuu vaikkapa Anja Alanteen (1982) Moskovasta lähettämistä kirjeistä koostuva kokoelma.

532 Ks. J. Lehtola 2001, 160–161. – Professionaalien kolumnoinnin juurtuminen näkyy siinäkin, että 2000-luvun alun Suomessa Merete Mazzarellan romaanin yksi keskeinen henkilö on kolumnisti. Hän on ”niin [kolumnistin] rooliinsa sitoutunut, ettei edes omassa arjessaan uskalla irrottautua siitä”. (Kurkijärvi 2005.)

2.3 Jälkikirjoitus: muita juttutyyppejä ja nimikkeitä

Olen edellä tehnyt valintani sen suhteen, mitkä ovat suomalaisen sanomalehtijournalismin perusjuttutyypit yleisessä ja pitkässä katsannossa. Eniten aiheutti ongelmia kolumnin ja arvostelun arvioiminen ja sijoittaminen. *Kolumni* ei silmissäni tuntunut yksin jo nuoruutensa ansiosta vielä ansaitsevan sijaa perusjuttutyyppeiden joukossa, mutta päädyin sijoittamaan sen isovelvi pakinan myöhäiseksi alatyypiksi. *Arvostelu* taas on tosi vanha journalistinen genre – Suomessakin jo 1780-luvun alkuun juontuva⁵³³ – mutta se on kolumnin lailla viime kädessä professionaalien journalismin ulkokehää. Arvostelut kun ovat paljolti ulkopuolisten avustajien, taiteen- ja ilmaisunalojensa asiantuntijoiden, kirjoittamia; ja ovat liittyneet viime aikoihin asti lähinnä vain kulttuurijournalismiin.

Mutta onhan niitä juttutyyppejä nimityksiä muitakin. Seuraavassa tiiviisti joitain havaintoja.

Alakerta merkitsee nykykielenkäytössä eri asiaa kuin ennen. Alkuaan alakerta oli sisällöltään kaunokirjallinen. Suomenkin lehdistöön levisi ranskalaisessa lehdistössä esiintynyt käytäntö sijoittaa kirjallinen aines linjan alle; uutuuden otti ensin käyttöön 1845 Morgonbladet.⁵³⁴ Tämä on alakerta-termin ensimmäinen merkitys. Vuosikymmeniä myöhemmin lehdet ottivat tavaksi sijoittaa pääkirjoitussivujen pakinat – esimerkiksi ns. valtuustopakinat – horisontaalisesti sivun alalaitaan. Tai puhuttiin, pakinoitsijoihin viitaten, alakertureista. Tästä toisesta alakerta-käytännöstä on liu'uttu kolmanteen: viimeksi on sivun – tyypillisesti jälleen pääkirjoitussivun – alalaitaan taitettuja asiantuntijakirjoituksia tavattu monissa lehdissä kutsua alakerroiksi. Viimeksi mainitun kaltainen alakerta kääntyy kuitenkin *ylöksi*, jos juttu on taitettu sivun ylälaitaan. Ja tunnetaanpa eräissä lehdissä nimitys *neliö*. Funktionaalisesti nämä kuitenkin ovat enemmän tai vähemmän taustajuttuja.

Lähelle taustajuttua vievät myös sellaiset nimikkeet kuin *katsaus* tai *kommentti* – varsinkin 1900-luvun lopun yhä yleistyneessä nimelläkirjoittamisessa.⁵³⁵ Okkonenhan on pitänyt⁵³⁶ nimitystä kommentti suorastaan taustajuttu-nimityksen synonyymina.

Tapauksesta ylö vs neliö huomaamme, että myös sijoitus voi siittää juttutyyppejä nimityksen. Niin ikään *vinkki* – joka saatetaan tuntea eräissä lehdessä *älähdyksenä* – on samalla tavoin paikkasidonnainen juttutyyppejä: vain etu- tai premiääri- eli pääuutissivujen omaisuutta. Ehkä saman voi katsoa pätevän myös *yleisönosastokirjoitukseen*, joka on nykyään eritoten ehkä monissa keskisuurissa sanomalehdissä ollut 1970-luvun jälkipuoliskolta lähtien erityisten ns. mielipidesivujen aineistoa.

Aihespesifi erityisjuttutyyppejä on ainakin *hartauskirjoitus*.⁵³⁷

Tai on journalistisia genreja, joiden elämä on päättynyt. Tällaiseksi voi katsoa esimerkiksi *maaseutukirjeen*.⁵³⁸ Toisena historiaan jääneenä – ainakin lähes jääneenä –

533 Maan lehdistön ensimmäinen kirjallisuusarvostelu ilmestyi Åbo Tidningarissa moniosaisena 1782–84. Kysymyksessä oli Gabriel Tidgrenin yksityiskohtainen arviointi Olof von Dahlinin tunnetusta Ruotsin historiasta. Arvostelukokonaisuuden ensimmäinen osa julkaistiin 12.12.1782 ja viimeinen osa 7.10.1784. Silti kirjoitussarja lopahti ikään kuin kesken. (Zilliacus & Knif 1985, 92–94; Tommila 1988a, 60, 72.)

534 Tommila 1988c, 144–145.

535 Vähän varhemminhan – mitä jo käsittelinkin taustajuttua esittelevässä alaluvussa – tähdennettiin sitä, että taustajutussa esitetään vain tosiasiaväittämiä; ei arvostusväittämiä. Tai Yhdysvalloissa MacDougall nojautui päätoimittaja Lester Markelin käsitteisiin; ja Markelin mukaan tulkinnan ja mielipiteen välillä on ”suunnaton ero”. (Lahdenmäki 1976, 3, 6; MacDougall 1963, 186–187.)

536 Okkonen 1972, 109.

537 Hartauskirjoituksesta: Pohjanmäki 1970.

538 Maaseutukirjeestä: Pelttari 1970, Päällysaho 1988, Tommila 1979, Niinimäki 1998.

juttutyypinä mainittakoon *jatkokertomus*⁵³⁹, jota julkaistiin aluksi alakertana tai 1880-luvulta alkaen myös ns. nurkkana, joka oli kätevä leikata irti ja taltioida.⁵⁴⁰ Sanomalehtijournalismin ydinalueen ulkopuolelle sijoittuvat⁵⁴¹ ylipäänsä ns. fiktiiviset juttutyypit, joita ovat jatkokertomuksen lisäksi *sarjakuva, satu, kertomus, runo* ja *novelli*.

Laajoja juttukokonaisuuksia kutsutaan joskus *kokoomiksi*. Ja tavallista laajempi on yleensä myös *raportti*. Kuten edellä jo todettukin, *oikaisu* ja *vastine* ovat erikoistapauksia: nuo yhdenlaiset juttutyypit on määritelty peräti sananvapauslaissa.⁵⁴²

Puffia ei ole syytä pitää sanan varsinaisessa merkityksessä juttutyypinä. Kysymyksessä on eri kategoria: vaikka puffi – tai tekstimainonta – ruumiillistuu useimmiten uutisena, voi puffiaineistoa esiintyä muidenkin juttutyypien valeasussa.

Todettakoon lopuksi, että sanomalehdessä voi olla enemmän tai vähemmän myös sellaista aineistoa, jota on turha yrittääkään mahduttaa vakiintuneiden *journalististen* juttutyypinimikkeiden alle. Tätä aineistoa on esimerkiksi erilainen ns. palveluaineisto: päiväripalstat, sääkartat, veroilmoituksetäyttöohjeet yms. Paitsi että sanomalehden sisältö jakaantuu selkeästi journalistiseen aineistoon ja ilmoitukseen, luuraa siellä välissä myös tietty harmaa vyöhyke.

539 Jatkokertomuksesta: R. Saarinen 1958, Tommila 1989a, C. Zilliacus 1981; vrt. Juntunen 1982, 69; Gedin 1977, 20, 180–191.

540 Landgren 1984, 15.

541 Santonen & Mäkelä 1975, 31.

542 Niiranen & Sotamaa 2003, 49–73.

3 Yleistä lehdistöhistoriallista taustaa sekä tutkimuksen tavoitteet, aineisto ja menetelmät

3.1 Suurin linjoin: sanomalehden kehitys kustavilaiselta ajalta uuden milleniumin koittoon

Tarkastelen seuraavassa luvussa alkavassa empiriassani Suomen sanomalehdistöä ajanjaksolta 1771–2000. Suomi on muuttunut tuon liki neljännessä milleniumin mittaan tavattomasti.

Suomi on siirtynyt Ruotsin vallan ajasta Venäjän vallan aikaan, kokenut sitten itsenäistymisen ja lopulta, 2000-luvun kynnyksellä, Euroopan Unionin jäsenyyden. Suomi on saanut tuta ankaria sotia aluemenetyksineen sekä sisällissodan, Mäntsälän 1930-luvun alun tapahtumien kaltaisia levottomuuksia, nälänhätää ja joukkoepidemiaita. Suomi on saanut ja menettänyt oman rahan; tai se on saanut kansanedustuslaitoksen, toimivan uuden pääkirjakielen ja oman oikeuslaitoksen. Maatalousvaltiosta Suomi on kehittynyt teollisuusmaaksi, ja tästä edelleen paljolti jälkiteolliseksi palvelu- ja informaatio- ja ehkä viihdeyhteiskunnaksikin.

Sitten suomalaisen lehdistön päivänkoiton maan väkiluku on kasvanut 1770-luvun runsaasta puolesta miljoonasta⁵⁴³ 1900- ja 2000-luvun vaihteen noin 5 miljoonaan; siis pyöreästi kymmenkertaistunut. Rahvaasta ja hallintoalamaisista on kehkeytynyt omanarvontuntoisia kansalaisia, jotka ovat saaneet äänioikeuden.

Mutta niin on median, sanomalehdistön ja journalisminkin kehitys ollut maassamme nopeaa. Yhden lehden, Aurora-seuran pioneerijulkaisun, sijasta nyt ilmestyy tuhansia lehtiä. Ja media on moninainen, ja median kulutus jopa uskomatonta: herra tai rouva Keskiarvonen käytti vuonna 2000 eri viestimien seurantaan – keskittyneesti tai epäkeskittyneesti – vuorokaudessa 7–8 tuntia. Sanomalehteä luettiin päivässä noin 40 minuuttia.⁵⁴⁴

Sanomalehdistö on Suomessa säilyttänyt hyvin asemansa uusien medioiden keskellä. Vuonna 2000 vain kahdessa maassa, Norjassa ja Japanissa, tilattavien sanomalehtien levikki tuhatta asukasta kohti oli suurempi kuin Suomessa. Sanomalehtien määrä oli suurimmillaan 1990, jonka jälkeen lama ja lisääntynyt kilpailu pudotti tätä mää-

⁵⁴³ Mäntylä 2003b, 338.

⁵⁴⁴ Huovila 2001b, 41. – V. 2006 vastaava lukema oli jo 9–10 tuntia (Olkinuora 2006, 11).

rää.⁵⁴⁵ Kakkoslehdistö on ohentunut ohentumistaan, ja suurimman osan maakuntalehtiä voi luonnehtia olevan levikkialueellaan monopoliasemassa.

Joissain suomalaisissa sanomalehdistön varhaishistorian tarkasteluissa on joskus miltei unohtunut maa nimeltä Suomi: se, että meidän pienessä maankolkassamme lehdistö taivalsi ensi askeleitaan eri tavalla ja eri tahtia kuin jossain Keski-Euroopan taloudeltaan ja yhteiskunnalliselta kehitykseltään pidemmällä olleissa maissa.⁵⁴⁶ Esimerkiksi uutiskirjeiden ja -lehtisten⁵⁴⁷ esivaihetta ei meillä koettu, vaan sanomalehdistöä edeltäviä tiedonvälittäjiä on haettava Tommilan tavoin⁵⁴⁸ pikemmin vaikkapa arkki-veisuista, kirkonkuulutuksista ja kirjeenvaihdosta.

Enimmältään suomalaiset lehdistöhistorian tarkastelijat kuitenkin ovat pitäneet katseensa tiukasti oman maan lehdistön kehityksessä.

Esimerkiksi E. A. Berg kiteytti⁵⁴⁹ jo 1900-luvun puolivälissä sanomalehtitalouden kysymyksiä tarkastellessaan suomalaisen sanomalehdistön suuren kehityslinjan näin: ”Sanomalehtien synnyn ja kehityksen historia osoittaa meille, että sanomalehdet yleensä ovat saaneet alkunsa *kirjapainotoiminnan*⁵⁵⁰ sekä *kirjankustannustoiminnan sivutuotteina*, että ne myöhemmin ovat antautuneet *aatevirtausten ja puolueiden palvelukseen* sekä että ne vasta kehityksen myöhäisemmissä vaiheissa ovat muuttuneet pelkiksi *suurliikeyrityksiksi* eli industrialisoituneet.” (Tähdennykset: JP.) ”Vaatimattomia ansaintavoitteita voidaan Suomen lehdissä tavata vasta v. 1830 jälkeen”, Berg kirjoittaa.⁵⁵¹ Siis: jo Bergin käsitystä leimaa tietty kolmijako, joka on sittemmin tullut vastaan moniaalta: ensin on tietty lehdistön esi- tai eliittivaihe, sitten jyllää poliittinen lehdistö, ja vihdoin ottaa valtikan kaupallinen lehdistö.⁵⁵²

Tarkempiakin periodisaatioita on tehty. Ne auttavat myös tämän tutkimuksen kannalta jäsentämään, miten sanomalehdistömme on sitten tärkeän aloitusvuoden 1771 kehittynt.

Sosiaalishistoriallisesti tulkiten Tommila toteaa⁵⁵³, että ensin, 1800-luvun alkuun asti, elettiin (1) *yhden lehden* kautta. Sitten tulivat (2) ruotsinkieliselle sivistyneistölle ja porvaristolle suunnatut *säätyläislehdet*. Suomenkielisen sanomalehdistön nousu ”liittyi suomenkielisen maalaiskansan aktivoitumiseen ja suomenkielisen sivistyneistön syntymiseen”, minkä seurauksena alkoivat ilmestyä (3) *suomenkieliset valistuslehdet*. Sitten seurasivat, taustaryhmiinsä nojautuen, (4) *fennomaanilehdistö*, joka sittemmin jakautui vanhasuomalaisten ja nuorsuomalaisten lehtiin, sekä (5) *ruotsinkielinen liberaalilehdistö*, (6) [muut] *ruotsinkieliset lehdet*, (7) *työväenlehdet*, (8) *maalaisliiton lehdet* ja (9) *paikallislehdet*. (Tähdennykset: JP.)

545 Huovila 2001b, 26–29; vrt. myös Tommila 1988b, 491. – Tommilan taulukon valossa vähintään kolmesti viikossa ilmestyvien sanomalehtien määrän huippuvuosia aikavälillä 1810–1984 ovat olleet 1930 (102 lehteä) ja 1950 (102 lehteä). Huomattakoon, että paikallislehdistön suuren kasvun vuodet ajoittuvat vasta viime sotien jälkeiseen aikaan (Santonen 1985, 233–235) ja että paikallislehdistössäkin on paljon vähintään kolmesti ilmestyviä julkaisuja.

546 Esim. K. Pietilän (1980) väitöskirjatutkimus on tässä suhteessa ylen internationalistinen.

547 Näistä: esim. Hemánus & Varis 1977, 14–16.

548 Tommila 1988a, 28–34. – Vrt. Ruotsin osalta: Svensson 1988, 36–65.

549 Berg 1952a, 22.

550 Ruotsissa on varhaisesta sanomalehdistöstä käytetty kuvaavasti nimitystä ”faktorilehdistö” (Gustafsson & Rydén 2001, 16).

551 Berg 1952a, 101.

552 Esim. Hemánus & Varis 1977, 16–41.

553 Tommila 1982, 68–69.

Toisaalta Tommila⁵⁵⁴ luettelee sanomalehdistömme ”keskeisten kehityslinjojen” koostuvan seuraavista 11 tekijästä: (1) Sanomalehdistön differentioituminen omaksi julkaisumuodokseen. (2) Sanomalehdistön muuttuminen yleisen mielipiteen käsitteen mukana valtion johtoa häiritsevistä ilmiöstä neljänneksi valtiomahdiksi. (3) Sananvalvonnan muuttuminen virallisesta sensuurista sananvapaudeksi ja itsesensuuriksi. (4) Lehtien muuttuminen 1800-luvun jälkipuoliskolla puoluesidonnaisiksi ja tällaisen sidonnaisuuden höltyminen 1930-luvun alusta lähtien. (5) ”Sattumanvaraisen”, vanhoja uutisia ja ajanvietettä sisältävän tuotteen muuttuminen ohjelmalliseksi ja aktuaaliseksi tieto- ja uutisjulkaisuksi. (6) Omistusrakenteen muuttuminen yksityisomistuksellisuudesta yhteisomistukselliseksi. (7) Lehtien muuttuminen yksilökeskeisestä, yhden miehen toimittamasta julkaisusta kollektiiviseksi tuotteeksi. (8) Toimitustyön muuttuminen sivutoisesta harrastelusta päätoimiseksi ammattityöksi. (9) Käsityönä valmistetun lehden muuttuminen tietokoneistetuksi massatuotteeksi. (10) Lukijakunnan laajeneminen sivistyneistöstä koko kansan käsittäväksi. (11) Sanomalehtien differentioituminen alueellisesti valtakunnallisiin, maakunnallisiin ja paikallislehtiin sekä ns. ykkös- ja kakkoslehtiin.

Noihin 11 kohtaan mahtuu paljon. Tietenkin voisi herättää keskustelua siitä, mitkä ovat pääkehityslinjat ja mitkä pikemmin seuraamuksia edellisistä. Ja toki sitten Tommilan kirjoitusajankohdan on ehtinyt tapahtua uuttakin, ja täten esimerkiksi kohta 5 nostattaa kysymyksen, onko sanomalehdistön ohjelmallisuus – mikä Tommilan ilmaisu viitanee perimmältään Snellmaniin⁵⁵⁵ – taas viime vuosikymmeninä jo kääntynyt laskuunkin. Tai kohta 11 herättää kysymyksen: pitäisikö sen jatkoksi – 1900-luvun lopun tuoretta kehitystä kuvaamaan – nuotoilla jo yksi lisäkohta?

Tutkimukseni kannalta kiintoisimmat noista kohdista ovat milteipä 2 ja 3. Siis: Sanomalehdistö differentioitui omaksi julkaisumuodokseen ja sanomalehdistö muuttui yleisen mielipiteen käsitteen mukana valtion johtoa häiritsevistä ilmiöstä neljänneksi valtiomahdiksi. Edellinen voi mielestäni viitata paitsi sanoma- ja aikakauslehtien eroamiseen ajan myötä lehtityyppeinä⁵⁵⁶ toisistaan myös siihen, että lehti on kirjan periodis-aktuaalinen tytär. Sanomalehdistön kehkeytyminen ns. neljänneksi valtiomahdiksi on tietenkin merkittävä seikka. Mutta siihenkin kehityspiirteeseen nähden lienee aiheellista tehdä tarkennus: eri aikakausina erilaiset tekijät ovat estäneet lehdistön vapaan toiminnan: milloin keisarin virkakoneisto, milloin ns. kommunistilait, milloin sotasensuuri ja milloin ns. itsesensuuri.⁵⁵⁷

Keränen taas on erottanut⁵⁵⁸ maan sanomalehdistössä neljä kehitysjaksoa: (1) varhaiskehityksen kauden (1771–1863), (2) kielipoliittisen lehdistön kauden (1863–1905), (3) puoluepoliittisen lehdistön kauden (1905–1949) ja (4) kaupallisen lehdistön kauden (1949–).

Kielipoliittisen lehdistön kaudelle näyttää Keräsen silmissä antaneen ratkaisevan potkun vuoden 1863 kieliasetus, ja puoluepoliittisen lehdistön kaudelle vastaavasti suurlakko sekä sitä seurannut eduskuntauudistus ja yhteiskunnallisen elämän hetkelinen vapautuminen. Vuosi 1905 jälkimaininkeineen merkitsikin Keräsestä ”kaikkien

⁵⁵⁴ Tommila 1982, 78–79.

⁵⁵⁵ Snellman moitti lehtiä siitä, että niissä oli ”kaikenlaista uutiskamaa ja tilapäissisältöä, ne olivat toimitukseen tulleen aineiston kaatopaikkoja. Snellman ei toki kieltänyt uutisten eikä ajanvietteen merkitystä, mutta niiden kuten kaiken muunkin sisällön tuli olla ohjelmallisesti toimitettuja. Tässä Saima näytti esimerkkiä.” (Tommila 1988d, 135.)

⁵⁵⁶ Tommila (1982, 68–72) hahmottaa kolme erilaista mallia aikakauslehtien ja sanomalehtien yhteyksistä: aatekeskeisen, aihekeskeisen ja kirjoittajakeskeisen mallin.

⁵⁵⁷ Näihin tekijöihin tullaan vielä monesti tutkimukseni empiricaluvuissa.

⁵⁵⁸ Keränen 1984, 30–33. – Keränen nojaa yhtäältä Luostarisen (1982, 41–42) luomaan periodisaatioon.

aikojen voimakkainta käännettä Suomen lehdistön historiassa”. Ja vielä: kaupallisen lehdistön kausi lähti Keräsestä liikkeelle, kun Suomessa vihdoinkin 1949 päästiin eroon sanomalehtipaperin säännöstelystä. Kaikkiaan Keränen siis näyttää suorittaneen periodisointinsa ennen kaikkea sen mukaan, miten tietyt valtiovallan toimet ovat ohjastaneet lehdistön kehitystä tai suoneet tälle kehitykselle edellytyksiä.

Nelijakonsa jatkoksi Keränen vielä suorittaa yksityiskohtaisempaakin alaperiodisointia. Nostettakoon esiin, että hän esimerkiksi katsoo vuosiin 1844–1863 sisältyvän ennen muuta ”ohjelmallisen lehdistön synnyn” – millä hänen voi otaksua viittavan ainakin Saimaan, Suomettareen sekä ruotsinkielisiin liberaalilehtiin.⁵⁵⁹ ”Puolueuskollinen sanomalehdistö” rehotti maassamme Keräsen mukaan eritoten 1918–1932, ja ”kaupallistumisen varhaiskautta” elettiin 1932–1939. ”Vapaan kilpailun kausi” kesti hänestä paperisäännöstelyn purkautumisen vuodesta 1949 vuoteen 1971, jolloin valtiolta aloitti lehdistötukitoimet.

Salokangas on pohtinut paljonkin Suomen sanomalehdistön poliittisuuden kautta ja sen rajaamista. Hän kirjoittaa⁵⁶⁰, että ”puoluelehdistön merkitystä Suomessa koki kolme 1900-luvun ensipuoliskon poliittista murrosjaksoa: 1905–07, 1917–19, ja eräässä mielessä myös 1944–45”. Tärkein murros noista oli Salokankaan mukaan ensimmäinen. Autonomian ajan lopulla ”puoluepolitisoidun sanomalehdistön puoluekantasuus heijastui lähes koko lehdistön liki kaikessa kirjoittelussa”, hän täsmentää. Kaikkiaan puoluepoliittisen sanomalehdistön ”suuruuden aika” alkoi hänestä vuoden 1905 suurlakosta ja päättyi 1930-luvun alun pulakauteen (tähdennys: JP).

Tommila puolestaan summaa⁵⁶¹, että ”sanomalehdistö alkoi varsinaisesti puoluepolitisoitua 1860-luvulla” ja että ”selkeätä puoluepoliittisuuden kautta oli ajanjakso 1880-luvulta 1930-luvulle huipun sattuessa 1920-luvulle”.

Kirjapainoteknisesti sanomalehdistön historia voidaan Tommilan mukaan jakaa kolmeen periodiin. (1) ”Gutenbergiläisen prässitekniiikan kausi” ulottui Suomessa 1900-luvun alkuun, pienissä lehdissä kenties vuosikymmeniä tämän jälkeenkin; ja tuo kausi oli ”käsinladonnan ja lihasvoiman kautta”. (2) 1900-luvun kahteen ensimmäiseen vuosikymmeneen ajoittuu ”suuri murros”, johon kuuluvat rotaatiot, latomakoneet, sähköistys, paperin laadun kehitys ja autotypia, joka mahdollisti kuvalaattojen tekemisen suoraan valokuvista. (3) Toista murrosta – joskaan ”suhteellisesti ei niin suurta” kuin edellinen – merkitsi 1960-luvulta alkaen siirtymä offsetiin, valoladontaan ja tietokoneistettuun painotekniikkaan, johon liittyvät toimitusten näyttöpääteljärjestelmät.

Tommila kirjoitti tekstiään 1980-luvun jälkipuoliskolla, jolloin ei voinut vielä enustaa, että seuraavalla vuosikymmenellä olisi edessä sellaisia mullistuksia kuin ruudulla taitto eli siis taiton siirtyminen tyystin toimituksen haltuun tai mahdollisuus täysnelivärisen lehteen. Pekka Mervolan 1990-luvun puolivälissä ilmestyneeseen urauurtavaan tutkimukseen nämä kehitysilmiot on jo saatu mukaan.

Mervola⁵⁶² jakaa tutkimuksessaan suomalaisen sanomalehdistön ulkoasukehityksen ”neljään suureen aikakauteen”. (1) *Kirjatypografian aika* alkoi suomalaisen sanomalehdistön synnystä 1771 ja jatkui 1850-luvulle saakka; lehti oli kaikkiaan hyvin kirjanomainen. (2) 1850-luvulla lehdet alkoivat siirtyä ns. *korsetin aikaan* – juoksutaittoon ja palstarajojen hegemoniaan – mikä aika jatkui 1910-luvulle. (3) Sitten 1910- ja 1920-lukujen vaihteessa sanomalehdistö siirtyi 1950-luvun loppuun kestäneeseen *paraatisivujen aikaan*, mitä leimasi tietty taitollinen kaksinaisuus: näyttävä, jo monipalstaisia otsikoita käsittävä paraatisivu versus korsetin ajan sivuja muistuttavat sisäsivut. (4)

⁵⁵⁹ Näistä: ks. Tommila 1988d, 135–140, 162–169; Landgren 1988, 289–308.

⁵⁶⁰ Salokangas 1988, 408–409.

⁵⁶¹ Tommila 1988b, 512.

⁵⁶² Mervola 1995a, 93–94, 186–187, 270–271, 350–353.

1960-luvulla lehtien ulkoasu muuttui nopeasti. Lehdet eivät enää olleet paraatisivujen ajassa, mutta uusi aikakausikaan⁵⁶³ ei ollut vielä muotoutunut. 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa muutos tasaantui, ja lohkot nousivat lehtien ulkoasussa hallitsevaan asemaan 1970-luvun puoliväliin mennessä. Oli tultu⁵⁶⁴ *lohkojen aikaan*, mikä merkitsi kuvattun kahtiajakautuneisuuden päättymistä. Mervolan mukaan ja 1990-luvun puolivälin näkökulmasta lohkojen aika ”jatkuu edelleen sanomalehdistössä”. (Tähdennykset: JP.)

Mervolan tutkimuksen punaisia lankoja on hänen vahva näkemyksensä kirjan ja sanomalehden kohtalonyhteydestä lehtien alkutaipaleella. Lehdet olivat jonkin 1800-luvun puoliväliin ulkoasultaan hyvin kirjanomaisia. Yhdennäköisyys selittyy Mervolan mukaan sanomalehtien ja kirjojen ja läheisellä yhteydellä. ”Yhteys oli olemassa neljällä eri tasolla: omistuksessa, toimituksessa, painossa ja lukijoissa.” Vielä keskeisemmin Mervolan tutkimusta hallitsee ajatus sisällön määrän jatkuvasta kasvusta, mikä on hänestä aiheuttanut ulkoasukierteeksi kutsuttavan lainalaisuuden. Kun 1800-luvun viimeisiin vuosiin asti suomalainen lukija mielsi sanomalehden nelisivuiseksi julkaisuksi – tietyin poikkeuksin, kuten ns. B- ja C-numeroin – niin sittemmin juttujen runsaudesta ja julkaisun paksuudesta on tullut sanomalehden ominaispiirteitä.⁵⁶⁵

Journalistin työ professionalistui ja samalla differentioitui, minkä Keräsen tutkimus⁵⁶⁶ seikkaperäisesti osoittaa. Hemánuksen luonnostelun⁵⁶⁷ mukaan journalistin ammatin professionalistumiskehityksessä voi erottaa neljä vaihetta. Kiintoisa, mutta niin ikään luonnosmainen on Huovilan hahmotus⁵⁶⁸ siitä, millaista juttua on arvostettu 1950-luvulta alkaen.

563 Olisikin ehkä hyvä jatkotutkimuksen aihe, ansaitisiko tämä tietty välivaihe jopa oman nimikkeensä. Olisiko siirtymä paraatisivujen ajasta lohkotaiton aikaan ollut sitten hieman kiemuraisempi? – Huomattakoon, että Kahma (1979, 61–62) jo 1970-luvun lopun esityksessään viittaa siihen, että sanomalehtien taitto olisi viimeistään 1960-luvun alussa ollut siirtymässä ”horisontaalisen kautta lohkon alkeisiin”; ja että hän näkee 1960-luvun lopulta alkavassa ”journalismin modernisoitumisen kypsässä vaiheessa” taitossa jo ”voimakkaita lohkoja”.

564 Lohkotaittoon liittyy mielestäni rinnakkais- tai seurausilmiö, johon ei liene kiinnitetty riittävästi huomiota. Lohkotaiton omaksunta näyttää pyyhkäisseen rajunlaisesti syrjään ajatuksen otsikoinnin hierarkkisuuudesta: siitä, että otsikon palstanleveys ja typografia viestittää lukijalle – toki eräiden muiden tekijöiden, kuten jutun sijoituksen, sille annetun palstatilan jne. ohella – asian, ja etenkin uutisasian, merkityksestä. Esim. Okkonen (1961, 150) kirjoittaa ”taitollisesta levityksestä”, jos toimittaja ”levittää parhaan kaksipalstaisen neljälle palstalle”. Tällainen voi aiheuttaa omantunnonvaivoja. Mutta: ”taitollisista syistä” tapahtuvaa ns. levittämistä ”pidetään lehtimiespiireissä varauksin hyväksyttävänä”. – Liki vuosikymmen myöhemmin Vehmas (1970, 27) osoittaa olevansa saman koulukunnan miehiä kirjoittaessaan hirtehisesti ”otsikoinnin peukalosäänöstä”, jonka mukaan ”yhden ruumiin jutulle annetaan yksipalstainen, kahden uhrin jutulle kaksipalstainen ja 3–4 uhrin jutulle viisipalstainen otsikko – –”. – Lohkotaittoon on käsittäkseni liittynyt vahvasti visuaalisen kontrastisuuden tavoite (tästä: esim. Huovila & Pulkkinen & Taipale 1998, 45), ja sitä tavoiteltaessa ei ole paljonkaan muisteltu vanhoja oppeja otsikoinnin hierarkkisuuudesta (tästä: Pulkkinen 2008, 143–148).

565 Mervola 1995a, 353–364.

566 Keränen 1984.

567 Hemánus 1979, 57. – Kirjoittaja erottaa (1) journalismin varhaisvaiheen, jolloin journalismi oli epä- tai puoliammattimaista, (2) ideologis-poliittisesti korostuneen journalismin kauden, jolloin journalismi oli jo pääosin ammattimaista, (3) varhaisprofessionalistumisen kauden, jota sävytti toimittajien kutsumustietoisuus ja eräänlainen boheemisuus sekä (4) uudemman professionalistumisen kauden, jolloin SSL:kin jo oli luonteeltaan selvä ammattijärjestö.

568 Huovila 2005, 51–59. – 1950- ja 1960-luvulla kiinnostava juttu sisälsi ”onnettomuuksia ja Hymyn seksiä” sekä 1970- ja 1980-luvulla ”analyysseja ja paljastuksia”. 1990- ja 2000-luvulle taas on ollut Huovilasta ominaista, että ”juttu- ja uutiskilpailu kiristyy”.

Ilkka Kahmakaan tuskin on penkonut vanhoja vuosikertoja perin systemaattisesti. Intuitiivisesti hän kuitenkin lienee pystynyt vangitsemaan⁵⁶⁹ erinäisiä kiintoisia piirteitä sanomalehtijournalismin kehityksestä. Tässä Kahman viisi kehitysvaihetta: (1) Journalismin alkuvaihe, jossa tärkeää oli lehtitalojen kirjapainojen menestys. ”Jos lehti ei ollut ehtinyt mukaan graafisen alan kilpailuun 1800-luvun lopulla, se – ei päässyt mukaan uutiskilpailuun – ja joutui 1920-luvulla hankkimaan vanhan painon”, Kahma väittää. (2) Lehdistön kilpailu ja kaupallistumisen alku 1930-luvun puolivälistä alkaen. Kahman mukaan taloudellinen lama oli ratkaiseva tekijä pysäyttäessään ilmoitustulojen kasvun; vahvat vahvistuivat ja päinvastoin. (3) Lehdistön kaupallistumisen kypsä vaihe ja journalismin modernisoitumisen alku 1940-luvun lopussa ja 1950-luvun alussa. Lehdet kilpailevat nyt yhä enemmän kaksilla markkinoilla: lukija- ja ilmoitusmarkkinoilla. (4) Lehdistön modernisoituminen ja journalismin ratkaiseva muutos 1950-luvun lopussa ja 1960-luvun alussa. ”Tärkeintä on puhelimen kaukoautomaatio, uudet rotaatiot ja ilmoitusvolyyymien boomi”, Kahma kiteyttää. (5) Journalismin modernisoitumisen kypsä vaihe 1960-luvun lopulta alkaen. ”Joukkotiedotuksen ja viestinnän kenttä on muuttunut ratkaisevasti: uusi ja integroitunut viestintäteknologia on tullut mukaan kehitykseen”, Kahma kirjoittaa – mikä voi kuulostaa milteipä 2000-luvun alkuvuosina kirjoitetulle.

Termi kaupallistuminen – joka vilahtelee Kahmallakin – on journalismin tarkasteluissa yksi löyhimmin viljeltyjä. Kyseessä on vanhempi ilmiö kuin esimerkiksi 1900-luvun tarkastelijat ovat muistaneetkaan. Kaupallistumista voi nähdä tapahtuneen jo perin varhain. Ehkä aitoa kaupallistumista oli vaikkapa jo se, kun G. O. Wasenius pyrki jo 1829 perustetulla Helsingfors Tidningarillaan houkuttelemaan lukijoiksi ajanvietteestä kiinnostuneita lukijoita. Ja ehkä lehden kaupallistuminen vain jatkui jalostuneemmassa muodossa, kun nuoren journalistin Topeliuksen kirjoittajankyvvyt havaittiin ja hänen sallittiin 1840-luvun alkuvuosista lähtien ajan laatujournalismia viljelemällä edesauttaa tuon lehden levikin upeaa nousua? Entä Hufvudstadsbladet? Perustuihan lehti 1864 tapahtuneesta liikkeellelähdestään alkaen kaupalliseen laskelmointiin: sen seikan ymmärtämiseen, että nimenomaan uutinen on kauppatavara.⁵⁷⁰

Lehdistö on epäilemättä 1900-luvun lopulla kaupallistunut. Vielä 1980-luvun lopulla Tommila saattoi – summatessaan SSLH-projektia ainakin varsinaista sanomalehdistöä koskevalta osalta – todeta: ”Näihin astihan Suomen sanomalehdistöä ei ole voinut mitenkään kaupalliseksi kutsua. Snellmanilaisen aatteellisen ohjelmallisuuden perinne on leimannut lehdistöämme, myös sen sitoutumattomassa muodossa”, hän kirjoittaa.⁵⁷¹ 1900-luvun vaihtuessa 2000-luvuksi tilanne alkoi jo ehkä näyttää toiselta: ns. tabloidisoituminen alkoi jo iskeä ainakin tarkkanäköisten silmään. Sanomalehtienkin sisällössä alettiin nähdä yhä enemmän viihteellistymistä.

Jo ennen Suomen itsenäistymistä lehdistö oli Tommilan mukaan ”sosiaalisesti läpäissyt koko yhteiskunnan”: siitä oli tullut käytännössä joka kodin media.⁵⁷² Samoihin aikoihin alkoi sanomalehdistö saada kilpailijan elokuvasta ja radiosta sekä puoli vuosisataa myöhemmin televisiosta. 1950-luvulta alkaen lehtikuolema rupesi korjaamaan satoa ns. kakkoslehdistön piirissä. Lehden tilaamista, joka oli agraarissa ja harvaan asutussa maassa ollut perinnäisesti ainoa tapa saada⁵⁷³ sanomalehti, alettiin sitäkin yhä enemmän kyseenalaistaa; semminkin kun ilmaisjakelulehtien toinen aalto toi nimenomaan pääkaupunkiseudulla printt uutisia käsiin muutenkin. 1990-luvun alun

569 Kahma 1979, 59–62.

570 Hakuteos Aamulehti 1988, 127, 144.

571 Tommila 1988b, 518.

572 Tommila 1988b, 514.

573 Tommila 1988b, 516.

lama oli totuuden hetki myös ykköslehdille. Ja sanomalehtialalla alettiin vuosituhannen vaihtuessa myös pohtia yhä enemmän, mitä internet merkitsee perinnäiselle sanomalehdelle.

Niin ikään lukeminen muuttui ja kehittyi koko ajan. Jonkinasteiseen valikoivaan lukemiseen – siihen, että ”lehden lukemisesta siirryttiin lukemaan lehteä” – lienee⁵⁷⁴ siirrytty ”Helsingissä jo 1880-luvulla”. Vuosisata myöhemmin ns. lehtiudistuksissa alkoi kiireisen, silmäilevän lukijan tavoittaminen jo olla ykkösasioita.⁵⁷⁵

Yleismaailmalliseen tapaan suuret päivälehdet ovat⁵⁷⁶ Suomessakin ns. omnibuslehtiä: jokaiselle jotain tarjoavia. Mutta yhtä ilmiötä Suomen sanomalehdistössä ei ole oikeastaan tavattu: jakoa laatulehtiin (quality papers) ja populaarilehtiin (popular papers tai penny papers). Sama toki pätee useimpiin muihin pienempiin maihin.

3.2 Tutkimuksen tavoitteet, aineisto ja menetelmät

Alaluvussa 1.2 jo tulin yleisesti paaluttaneeksi, miten tämä tutkimus sijoittuu viestintän tutkimuksen ja mediatutkimuksen kenttään. Tutkimuskohteenani on journalismi ja siinä erityisesti ns. valtavirtajournalismi. Näkökulmani on niinsanotusti välinespesifi, mikä merkitsee, että tarkastelen nimenomaisesti sanomalehtijournalismia. Kyseessä on myös ns. lopputulosnäkökulma. Edelleen journalismin tutkimukseni on otteeltaan historioivaa. Niin historiaa kuin rakastankin, historianutkija en kuitenkaan ole. Olen journalismintutkija, jonka huomio ainakin tässä tutkimuksessa suuntautuu voittopuolisesti menneeseen aikaan.

Lisättäköön samalla edelliseen liittyen, että olen kokenut kohdentavani tutkimukseni pikemmin toisille journalisteille kuin ammattimaisille historianutkijoille. Tästä kohdennuksesta seuraa, että olen sisällyttänyt empirialukuihini vahvahkoakin taustointia helpottaakseni lukijani tehtävää. En halua edellyttää, että hyvänsä yleissivistyksen omaava lukija välttämättä muistaisi tai tietäisi, millainen oli esimerkiksi Kreikan 1800-luvun alun vapaustaistelun kulku tai Tampereen tuomiokirkon rakentamisen historia.

Kiinnitän huomion ennen muuta journalistiseen muotoon ja muotokieleen, ja sen sisällä vielä painokkaasti verbaaliin ilmaisuun.

Konkreetti avainkäsitteeni on juttutyyppi, journalistinen genre.

Tiivistäen tutkimukseni *tavoitteet* ovat seuraavat neljä:

- (1) Pyrin hahmottamaan perusjuttutyypit, mikä on jo edellä tapahtunutkin.
- (2) Pyrin jatkossa kuvaamaan seitsemän perusjuttutyypin keskeisen kehityksen.
- (3) Sitten pyrin tuon kuvauksen kautta hahmottamaan suomalaisen sanomalehtijournalismin verbaalin muotokielen keskeiset kehityslinjat sekä rakentamaan hahmotukseni pohjalta pitkän aikavälin (1771–2000) kehitystä kuvaavan periodisaation.
- (4) Lopuksi pohdin, mitkä eri tekijät sanomalehtijournalismin muotokielen kehitystä liikuttavat ja siihen vaikuttavat.

Sanalla sanoen, potentiaalinen aineistoni on valtava. Toki maamme lehdistökehitys käynnistyi vasta 1770-luvun alussa; tuki lehdistömmme oli alkuun miltei puoli vuosisataa käytännössä yhden hentoisen taimen varassa; ja tuki kymmenen lehden rajapaalu

⁵⁷⁴ Tommila 1988b, 514.

⁵⁷⁵ Kiireiselle lukijalle mieluista lehteä tavoitteli mm. Uusi Suomi 1980-luvun kohutulla lehtiudistuksellaan (siitä: Garam & Pohjalainen & Tikkanen 1992, 192–197; Mervola 1995a, 340–350).

⁵⁷⁶ Tommila 1988b, 520.

ylitettiin pysyvästi⁵⁷⁷ vasta 1850-luvun alkupuoliskolla. Tästä hitaasta alkukehityksestä huolimatta Keijo K. Kulha⁵⁷⁸ saattoi – SSLH-projektin valmista työtä arvioidessaan – perustellusti todeta: ”Maassa oli jo vuoteen 1971 mennessä ilmestynyt lähes kaksi miljoonaa lehdennumeroa, joten *lähdemateriaali on ehtymätön*” (tähdennys: JP).

Tehtävä voi näyttää yhdelle tutkijalle megalomaaniselle. En kuitenkaan halunnut luopua siitä ajatuksesta, että olisi kiinnostavaa pyrkiä hahmottamaan nimenomaan koko aikavälin (1771–2000) mittaan tapahtunut kehitys. Olin sitten oivaltavinani, että juuri juttutyyppejä-työkalun – jos minkä – avulla tuon kokonaiskehityksenkin hahmottaminen voi olla mahdollista. Kehittelin ratkaisuksi sen, että tarvon alusta loppuun seitsemän ”tutkimuspolkua”; yhden toisensa jälkeen, uutispolusta pakinapolkuun. Tutkimuspolkuni muodostaisivat samalla toivottavasti kelpo tähystysaukot, joiden ansiosta suunnaton aineistometsäni olisi hahmotettavissa. ”Nähdä metsä puilta”: sanonta sopii mainiosti tähänkin.

Tämän tutkimuksen alkusuoralla kiinnostukseni primaareina kohteina olivat itse juttutyypit: niiden muotoutuminen, kehitys, historia. Mitä pidemmälle suunnittelu- ja pohjustusvaihe edistyi, sitä enemmän aloin painottaa myös sitä, että juttutyypien muodostamat ”polut” suovat myös ehkä ainutlaatuisen mahdollisuuden nähdä, mitä itse sanomalehtijournalistisessa ilmaisussa on tapahtunut suomalaisittain pitkällä aikavälillä. Voikin sanoa, että tutkimustani hallitsee tietty dualismi: juttutyypit ovat tutkimuskohde sinänsä, mutta ne ovat myös väline tai työkalu hahmottaa jotain muuta, yleisempää.

Siitä, että yksi ja sama tutkija tulkitsee lehdistön kehitystä koko aikajanan pituudelta, voi olla etuakin. Ainakin itseäni on suurissa lehdistöhistoriaprojekteissa voinut joskus häiritä, että tutkijan siirtäessä viestikapulan jonain sovittuna ajankohtana toiselle myös tulkintaote ja näkökulma voivat vaihtua. Olen niin ikään nähnyt tärkeäksi, että lähden liikkeelle jo 1770-luvulta – silloin kun tarvetta on. Onneksi monet polkuni sentään ovat olennaisesti lyhyempiä kuin tuo liki 230 vuotta.

Aineistoni olen kerännyt suomalaisesta sanomalehdistöstä aikaväliltä 1771–2000. Toteamus vaatii kuitenkin täsmennyksiä. (1) Alkuunhan oli Suomen lehdistössä toki joskus vaikea erottaa sanoma- ja aikakauslehti toisistaan. (2) Ja mitä pidemmälle 1900-luvulla edetään, sitä enemmän aineistoani hallitsevat maakuntalehdet tai maakuntien ykköslehdet – näihin Helsingin Sanomatkin mukaan lukien. Eritoten pääkaupungin lehdistä aion ottaa esille kyllä erinäisiä muitakin. (3) Mutta vain poikkeustapauksissa tarkastelen erikoissanomalehtiä tai iltapäivälehtiä. Ja niin paljon kuin paikallislehdistöä arvostankin, tässä tutkimuksessa ei ole sen vuoro.

Vaikka siis teen aineiston suhteen erinäisiä rajauksia, merkitsee aineiston paljous yhä sitä, että empiriassa on astuttava useimmiten seitsemän peninkulman saappain: hypättävä genren X tarkastelussa tapauksesta A tapaukseen B ehkä useammankin vuosikymmenen matka. Esimerkiksi Mervolan mainitsema kalendaarinen tasaväliotanta sulkeutuu aineistoni luonteen vuoksi ilman muuta pois; puhumattakaan yhteiskuntatieteen klassisista otantamenetelmistä.⁵⁷⁹ Tasaväliotannat, määrävälipoiminat tai vastaavat – mitä nimityksiä käytetäänkin – olisivat tässä tapauksessa aivan liian mekanistisia ratkaisuja. Relevantteja juttukohteita olisi varmaan helpompi tunnistaa, jos tutkimuskohteenani olisi lehden ulkoasu. Etenkin näet jos vanhoista lehdistä puhutaan, on varmempaa tarttua tutkijanpihdeillä kiinni vaikkapa ensimmäiseen kolmipalaiseen sanomalehdennumeroon, ensimmäiseen piirroskuvaan, ensimmäiseen valoku-

⁵⁷⁷ Tommila 1988b, 491.

⁵⁷⁸ Kulha 1989b.

⁵⁷⁹ Näistä: ks. P. Manninen 1976, 104–112.

vaan tai ensimmäiseen sen-ja-sen formaatin omaavaan lehteen. Tekstistä, jutuista, puhuttaessa etsintä on vaikeampaa, häilyvämpääkin, väittäisin.

Kaiken takana luuraa toisaalta työekonomia sekä tutkimuksen sivumäärän pitäminen edes siedettävissä rajoissa: olen arvioinut, että tarkasteltavien – oikeastaan syvä- tai lähiluettavien – juttujen määrä ei voine ylittää suurestikaan sataa. Pitäydyn siis laadullisen tutkimuksen linjoilla; ja nojaan mahdollisimman pitkälle paitsi omaan edellä kartuttamaani esiyymmärrykseen ennen muuta muista lähteistä saatavilla olevaan esitietoon. Vaikka olen edellä SSLH-projektin orientaatiosta esittänytkin kriittisiä huomioita, joudun tunnustamaan, että tämä kansallinen suurprojekti on itsellenikin mitä keskeisimmässä asemassa, kun pyrin päättämään, mistä lehdistä ja miltä ajoilta kunkin empiriapolkuni esimerkkijuttuja kannattaisi metsästä. Toisaalta mainittakoon lukuisat lehtitalokohtaiset historiankirjoitukset, toimittajamuistelmat ja vastaavat, joita olen pyrkinyt haalimaan myös omaan kirjastooni, käden ulottuville. ”Sumeaa logiikkaa” tai ei, näen kuvaamani menetelmän ainoaksi mahdolliseksi ratkaisuksi.⁵⁸⁰

Ensimmäisyyksien löytäminen⁵⁸¹ on tämän tutkimuksen kannalta yksi osatavoite, mutta ei missään nimessä ainoa – saati itsetarkoitus. Viime kädessä pyrin hahmottamaan kokonaiskuvaavaa tietystä journalistisesta kehityksestä, ja siinä on tärkeää tähyillä toisaalta myös siihen, milloin jokin juttutyypin kehityksen kannalta merkittävä ilmiö on läpäissyt laajemminkin koko lehtikentän.

Työni on vahvasti empiirinen. Aivan liian paljon suomalaisenkin sanomalehti-journalismin kehitystä on tarkasteltu niin, että tutkija on sallinut itsensä lojua salonkinsa pehmeällä divaanilla. Liian paljon on luotettu siihen, että joku toinen tutkija on joskus aiemmin niin sanoakseni tuhrinut kätensä vanhojen vuosikertojen painomusteeseen. Itse haluan olla seuraavassa journalismintutkijana *legman*: jalkautan itseni nimenomaan vanhojen vuosikertojen äärelle. Käytännössä tämä merkitsee Kansalliskirjaston digitaalisen sanomalehtikirjaston annin hyödyntämistä, kun on kyse aivan 1890-luvun alussa tai sitä aiemmin ilmestyneestä lehdennumerosta; ja tätä tuorempien lehdennumeroiden tutkiskelusta ennen muuta mikrofilmeiltä.

Myös vannon mielelläni taustoinnin nimeen – paitsi laatujournalismissa myös tällaisessa journalismintutkimuksessa, jossa käsitellään eri aihepiirejä edustavia ja eri historiallisina kausina tuotettuja juttuja. Sen uhallakin, että taustointini lukuisine viitteineen voi joskus kiusata hyvän yleissivistyksen omaavaa lukijaa – historianantutkimuksen ammattilaisista puhumattakaan – olen nähnyt aiheelliseksi tunkeutua juttuja tarkastellessani pintaa syvemmälle. Ja yleensä sitä enemmän, mitä vanhemmista jutuista on kyse. Näin varmistan ymmärtäväni ehkä itsekin, mistä vaikkapa tietystä uutisjutun kuvaamassa uutistapahtumassa on ollut kyse. Käytän siis tarvittaessa runsaastikin ns. extra media dataa.

Merkittävistä yleisistä tapahtumista tai vastaavista kertovia juttuja sallin seuloutuvan mukaan runsaanlaisesti jo siksi, että juuri niistä on ristivalottavaa taustatietoa usein parhaiten saatavissa.

580 Testautin metodiani mm. Tampereella 2004 järjestettyjen Mediatutkimuspäivien työryhmässä, ja sain metodille myönteistä vastakaikua.

581 Vrt. Mervola 1995a, 21.

4 Uutinen: koekappaleesta sarjatuotantoon

4.1 Ihka ensimmäinen uutinen

Ruotsin lehdet palvelivat pitkään vähälukuisen suomenkielisen sivistyneistön tai eliitin tarpeita erityisesti Turussa, mutta myös ilmeisesti Pohjanmaalla. Sitten Turkuun 1770 perustettu Aurora-seura otti keskeiseksi tehtäväkseen lehden perustamisen suomalaisille ja Suomeen.⁵⁸²

Katsotaanpa jatkossa, mitä nykyjournalismin ituja – juttutyyppeissä – jo ensimmäisen sanomalehtemme ensi numeroista ehkä löytyy.

Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo oli valistusajan ja hyödyn ajan lapsi. Ohjelmanjulistuksen mukaan lehti haluttiin tehdä sekä huvittavaksi että hyödyttäväksi. Pääpaino on julistuksen mukaan erilaisessa valistavassa artikkeliaineistossa.⁵⁸³

”Lehti oli kirjallinen, akateeminen, historiallinen ja maantieteellinen ensimmäisen neljännesvuosisatansa ajan”, Tommila luonnehtii. Hänestä lehti täytyy nähdä osana Ruotsissa noihin aikoihin ilmennyttä maakunnallisten lehtien perustamisaaltoa. Ei olekaan ihme, että lehdelle on omistettu sivun verran myös 2000-luvun alussa ilmestyneessä Ruotsin lehdistön perusteellisessa historiankirjoituksessa.⁵⁸⁴

Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo -lehden taustavoima – Aurora-seuran miehet etunenässä Henrik Gabriel Porthan⁵⁸⁵ (1739–1804) – oli myös tehnyt selväksi, mitä lehdessä ei käsiteltäisi.⁵⁸⁶ Poliittinen mielipiteenmuodostus rajattiin pois. Ulkomaanuutiset ja valtiolliset tiedonannot jätettiin itseoikeutetusti Stockholms Post-

582 Tommila 1988a, 47–49; Steinby 1963, 5–6.

583 Steinby 1963, 6; Suova 1952a, 8–13.

584 Hakuteos Savonlinna 1988, 308; Oscarsson 2000, 178–179.

585 Porthan toimi Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo -lehdessä ja sen seuraajassa toimittajana 1771–1778 ja 1782–1785, avustajana 1789 sekä uudelleen toimittajana 1791–1796 (Tommila 1995, 121). Tommilan (1988a, 59) mukaan lehden toimittaminen oli ”sidoksissa Porthanin henkilöön”.

586 Steinby 1963, 6–7. – Lehden ohjelmanjulistuksessa mainitaan myös: ”Rajoitumme itse asiassa omaa maata käsitteleviin aiheisiin. Ärtäisät ja kiivaat taistelukirjoitukset, joista on enemmän harmia kuin hyötyä, eivät saa tilaa tässä sanomalehdessä. Olemme päättäneet kirjoittaa vapaasti, kuten onnellisen hallitustavan alaiset kansalaiset voivat: tunemme liiankin hyvin tämän kalliin oikeuden arvon, jotta haluaisimme luopua pienimmästäkään osasta sitä; mutta pidämme päämäärällemme arvottomana yksityistä kaunaa ja puoluevihaa ja kaikkea missä nämä ilmenevät.” – Suomennos on Steinbyn alun perin ruotsiksi kirjoittamasta teoksesta, ja ilmeisesti kirjan kääntäjän Jaakko Kaurinkosken kynästä.

Tidningarille, viralliselle lehdelle. ”Poliittiset ja valtiolliset uutiset” eivät kuuluisi lehden ohjelmaan, sanotaan ohjelmanjulistuksessa. Lehteä hallitsi paljolti anonyymisyys. Toimittajat olivat ”salaperäisen vaiteliaita lähimmässäkkin piirissä” siitä, kuka oli minikin tekstin tuottanut.⁵⁸⁷

Lehti halusi panostaa myös uutisvälitykseen. Se aikoi julkaista sanojensa mukaan myös ”kaupunginuutisia, varsinkin Turusta” sekä käsitellä ”saapuneita ja lähteviä laivoja, torihintoja, taksoja ym.”. Toki jo lehden nimi⁵⁸⁸ olisi ehkä velvoittanut suurempaan uutisellisuuteen, mutta pelkkä numeroiden kasaan saaminen näyttää olleen pienelle sivutoimiselle toimitukselle työtä ja tuskaa.

Eino Suovan väitöskirja vuodelta 1952 on edelleen kiintoisa portti Aurora-seuran lehteen. Tommilan⁵⁸⁹ mielestä Suova kyllä tulkitsee tutkimuskohdettaan ”aivan liikaa 1950-luvun journalismin valossa”. Ehkä niinkin, mutta joka tapauksessa Suovan suorittama peilaus on myös tutkimuksen ehdoton voima: Aurora-seuran lehden journalistinen luonne valottuu aivan toisin kuin vaikkapa eräissä aatehistoriallisissa tutkimuksissa. Suova arvioi lehden perustajien imeneen vaikutteita Ruotsin lehdistä, mutta tuskin juuri kauempaa. Kuitenkin Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo ”meni omille urilleen”, hän lisää. Lehden yksi ominaispiirre oli artikkeliaineiston suosiminen.⁵⁹⁰

Ylipäänsä uutisvälitystehtävä on ollut suuren maailman sanomalehtien kantava voima jo niiden lapsuudesta asti. Sensuurinkin takia painopiste oli usein turvallista pitää ulkomaan uutisissa. Itse asiassa jo varsinaisen sanomalehdistön edeltäjät – kuten yksityiskirjeistä eriytyneet uutiskirjeet – olivat syntyneet nimenomaan uutisten välittäjiksi tuotantoinstituutioiden tarpeisiin.⁵⁹¹ Uutistehtävää lähti Åbo Tidningarkin – jota lyhempää nimeä⁵⁹² tästedes suosin – toteuttamaan alusta lähtien.

Suova kiteyttää monografiansa loppulauseessa Åbo Tidningarin olleen ”eri alojen uutisia välittävänä julkaisuna – – jatkuvasti sanomalehti ja lisäksi uutislehti”. Kuitenkin uutispuoli toteutui lehdessä huonoimmin, koska ”usein ei huomattu uutista-
pahtumienkaan äärellä, mikä oli sanomalehdessä kerrottava uutinen” ja koska ”toimittajat eivät edes tunteneet intoa uutishankintaan”.⁵⁹³ Tältä osin lehti jätti selvimmin täyttämättä ennako-ohjelmansa lupaukset. Parhaiten lehti täytti uutisfunktionsa hiippakunta uutisten osalta. Lieventävänä asianhaarana voi kuitenkin pitää, että lehti ei ottanut kertaakaan uutisia muista lehdistä, halutessaan välttää ”lainatavaraa”. Ns. saksijournalismiin ei siis turvauduttu.⁵⁹⁴

587 Suova 1952a, 50.

588 Suova 1952a, 9–10. – Sana tidning merkitsi 1770-luvulla, ja vielä paljon myöhemminkin, uutista (mts. 47).

589 Tommila 1988d, 53. – Särämä (1992, 245) taas puolustaa vahvasti opettajansa Suovan valintoja: ”Väitöskirjassaan Suova irrottautui täysin harkitusti aiheensa kulttuurihistoriallisesta tarkastelusta. Hän tutki [Åbo] Tidningaria journalistisena ilmiönä, toisaalta sen sisältöä muovanneiden tekijöiden tuloksena ja ja toisaalta yhtenä lenkkinä lehdistön historiassa.”

590 Suova 1952a, 243.

591 Vehmas 1970, 70; Hemánus & Varis 1979, 14–15.

592 Aurora-seuran lehden nimi lyhentyi jokapäiväisessä käytössä jo 1770-luvulla ”Åbo Tidningariksi” (Tommila 1988a, 49).

593 Suova 1952a, 246. – T. K. Otava (1931, 45–46, 91, 119) päätyi kahta 1770-luvun suomalaislehteä – Åbo Tidningaria ja varsinaisesti tutkimaansa Suomenkielisiä Tieto-Sanomia – vertaillen siihen, että Tidningar ei juuri ollut uutislehti.

594 Suova 1952a, 61, 241, 244–245. – Tommilan mukaan maassamme 1800-luvulla yleistynyt saksijournalismi ”esiintyi pahimmillaan lainatun materiaalin, olivat nämä uutisia, artikkeleita tai ajanvietettä, suorana siirtämisenä toisesta julkaisusta toiseen”. Erityisesti J. V. Snellman soti tällaista mekaanista ja ajatuksetonta toimitustapaa vastaan. (Tommila 1988d, 207.)

Toki lehdessä ei ollut uutista vaikkapa kuningas Aadolf Fredrikin helmikuussa 1771 tapahtuneesta kuolemasta tai perintöprinssi Kustaan samana päivänä tapahtuneesta valtaistuimelle noususta. Mutta tämä kaikki on ymmärrettävää: lehti oli alun piitän rajannut tehtäväkenttensä ulkopuolelle ulkomaan uutiset sekä yleiset valtakunnalliset uutiset; niistä kertominen kuului Tukholmassa ilmestyville virallisille lehdille. Åbo Tidningar ei pyrkinyt kilpailemaan niiden kanssa, vaan täydentämään niitä.⁵⁹⁵

Åbo Tidningarissa 15.1.1771 julkaistu maamme lehdistön ihka ensimmäinen uutinen kertoo yhteenvedonomaisesti Turussa toimineen Kuninkaallisen hovioikeuden vuoden 1770 toiminnasta. Uutinen kyllä katkeaa tuolloin yleiseen tapaan kesken, jatkuen seuraavassa numerossa. Uutinen ei täytä missään tapauksessa 1900-luvun uutisjournalismin vaatimuksia, mihin Suova onkin kiinnittänyt huomiota.⁵⁹⁶ ”Lukijalle tämä uutisen puolikas ei tarjonnut oikeastaan mitään”, kuuluu hänen ankara arvionsa. Suovan mukaan uutinen olisi kaivannut sisäänsä enemmän erinäistä vertailevaa tietoa tai – kuten 1960-luvulla alettiin sanoa – taustointia.

Mutta siellä se on: selvä uutisen itu maan pioneerilehden ensimmäisessä numerossa. Uutisjournalismin ensi koekappale on sijoitettu lehden viidestä kirjoituksesta viimeiseksi, viimeiselle eli neljännelle sivulle. Uutisen yllä lukee ”Nyheter”. Kyseessä ei ole otsikko sanan nykymerkityksessä, vaan ns. seisova otsikko.⁵⁹⁷

Åbo Tidningarin ensi numerossa julkaistiin tämä alkupätkä:

Kongl. Hof-Rätten härstädes har i förledit år afgjort mål, som följer: Lagwadde sluteligen afgjorde 71. dito genom interlocutorie-dom 9. Supplications-mål sluteligen afgjorde 252. dito förwiste til närmare utredande 22. dito hemstälde til Kongl. Maj:t 3. Suppliquer med sluteligt utslag afhulpne 418. Interlocutorie resolverat på dito 391. Brottmål sluteligen afgjorde 323. dito blifwit beroende på Edgång 18. dito utstälde til närmare utredande 67, dito hemstälde til Kongl. Maj:t 23. Mera nästa gång.

Loppuosa uutista julkaistiin, taas Nyheter-otsikon alla, parin viikon päästä lehden toisessa numerossa (31.1.1771):

Wid de Brottmål som Kongl. Hof-Rätten härstädes i förledit år afgjort (se föregående Tidning), märkes at 12 personer bliwit med dödstraff belagde; nemligen 3 ifrån Åbo och Björneborgs Läns, 3 ifrån Österbottens, och 6 ifrån Nylands och Tawastehus Läns Höfdingedom; alle för mord eller dråp.

Jatkouutinen koskettelee siis kuolemantuomioita, joita on Suomessa 1770 näköjään langettu 12. Teksti etenee jotakuinkin johdonmukaisesti yleisestä erityiseen. Merkilepantavaa myös, että siteeratun jatkopätkän jälkeen on ladottu, toki omana kappaleenaan, mutta ilman mitään linjoja tahi tähtiä, uutisasiaa toisaalta: yliopistomaailmasta. Lehti luettelee, mitä väitöskirjoja (”Disputationer”) Turun Akatemiassa on julkaistu edellisellä syyslukukaudella. Sitten uutispalsta jatkuu kuolin- ja nimitysuutisilla. Lopuksi palataan – epäloogisesti, voi sanoa – hovioikeuden asioihin. Lukija saa tietää, että hovioikeuden talvi-istuntokausi alkaa 6. helmikuuta.

Mutta miksi ensimmäinen uutinen koski juuri hovioikeutta? Suovan⁵⁹⁸ mukaan tämä johtui varmaan siitä, että Aurora-seuran puheenjohtajana ja samalla toisena lehden keskeisistä toimittajista toimi hovioikeuden asessori Johan Lilius.⁵⁹⁹ Eli uutistieto

⁵⁹⁵ Suova 1952a, 61, 180, 184.

⁵⁹⁶ Suova 1952a, 49.

⁵⁹⁷ Mervolan (1995, 20) mukaan seisovat otsikot ovat ”osastojoan ja vinjettien esiate, mutta eivät varsinaisia juttujen otsikoita”. Esimerkiksi uutispalstoilla saattoi töröttää numerosa toiseen vaikkapa seisova otsikko ”Venäjältä”, ”Helsingistä” tai ”Ulkomaalta”.

⁵⁹⁸ Suova 1952a, 195–198.

⁵⁹⁹ Vrt. Raevuori 1956, 67–68.

tuli hovioikeuden sisältä. Kyseessä oli, Suovan sanoin, hovioikeuden ”työtilastoa edelliseltä vuodelta”. Uutisesta ilmenee, miten paljon hovioikeus esimerkiksi teki lopullisia päätöksiä ja miten paljon välipäätöksiä; miten paljon ratkaistiin anomusasioita; tai miten paljon tapauksia siirrettiin kuninkaan ratkaistaviksi. Kuolemantuomiot luettiin erikseen.

Vastaava hovioikeuden vuositilasto julkaistiin Åbo Tidningarissa vuoden 1772 alussa. Mutta sitten nuo tilastot loppuivat. Yksinkertaisin selitys tähän on Suovasta se, että Liliuksen harrastus uutistenhankintaan vain katosi. Mahdollisena Suova pitää myös, että toimitus tai seuran asettama ns. sensorineuvosto oli katsonut, ettei kyseisiä tilastoja kannata julkaista, kun niiden sisältö kiinnostaa vain harvoja. ”Yleisvaikutelmaksi jää, että sellaisen uutislähteen kuin hovioikeuden hyväksikäyttö oli hyvin satumanvaraista”, Suova kirjoittaa.

Maan ensimmäinen lehtiutinen on jotenkin oireellinen: aiheena on valtionhallinnon toiminta, ja uutinen perustuu viranomaisen tiedotuspanokseen. Kolmanneksi: uutinen on tilastoihin nojaava yhteenveto. Kaikkea tätä on lukija tottunut sittemminkin lehdestään ammentamaan. Julkisen vallan tekemiset – eivätkä vähiten oikeusuutiset – ovat tietenkin olleet keskeistä uutisisältöä lehdissä kaiken aikaa. Valtionhallintomme otti professionaalinen tiedotuksen ensi askeleita maailmansotien välisenä aikana.⁶⁰⁰ Tilastotoimen kehittyessä ovat tilastoihin perustuvat uutiset tulleet – runsaat parisataa vuotta myöhemmin – yhä olennaisemmaksi osaksi uutistarjontaa.⁶⁰¹

Kielellisesti ja rakenteellisesti uutinen on kaukana nykyuutisesta. Kyseessä on oikeastaan vain tilastolukujen kömpelönpuoleinen luettelma, luuta ilman lihaa. Mutta konkreetti uutissubstanssi tekstissä on läsnä. Uutinen on siis Åbo Tidningarissa idullaan alusta asti. Jatkossakin lehti julkaisi säännöllisesti uutisia. Ne eivät hallinneet sisältöä, mutta niitä oli. 1770-luvun loppua kohti tullessa uutisanti kyllä tuntuu vähenevän.⁶⁰²

4.2 Ensimmäinen onnettomuusutinen

Mielenkiintonsa on niin ikään Åbo Tidningarin – ja edelleen koko lehdistönkin – ensimmäisellä onnettomuusutisella. Tämä kertoi Suovan mukaan Uskelan pitäjässä syksyllä 1770 sattuneesta maanvieremästä. Tapauksen mainitsee myös Zacharias Topelius Maamme-kirjassaan. ”Eräänä aamuna v. 1770 paikallinen pappilan väki huomasi kummastuen ja kauhulla, että maahan, aivan lähelle rakennusta, oli syntynyt yöllä pitkä ja syvä halkeama; jos halkeama olisi ollut vain muutaman metrin pitempi, koko talo olisi vajonnut siihen”, Topelius kirjoittaa klassikkoteoksessaan.⁶⁰³

Salon tienoilla – Saloon Uskelakin liitettiin 1967 – ja eritoten Uskelanjoen ranta-illa maanvieremät ovat eri lähteiden mukaan olleet yleisiä; ehkä jopa yleisimpiä kuin muualla Varsinais-Suomessa, joka ylipäänsä on maanvieremistään tunnettua. Maakunnassa ovat asuttujen seutujen läpi virtaavien jokien jyrkät äyräät olleet kärkkäitä vierimään. Uskelan jokilaakson täyttää mahtava savipatja, jonka mittavuutta kuvaa, että taannoin kaivoa kaivettaessa törmättiin karkeampaan soraan vasta 24 metrin syvyydessä.⁶⁰⁴

⁶⁰⁰ J. Pietilä 1980, 100–101.

⁶⁰¹ Huovila 2001b, 83–87. – Palaan tilastopohjaiseen journalismiin luvussa 5.

⁶⁰² Suova 1952a, 51–147.

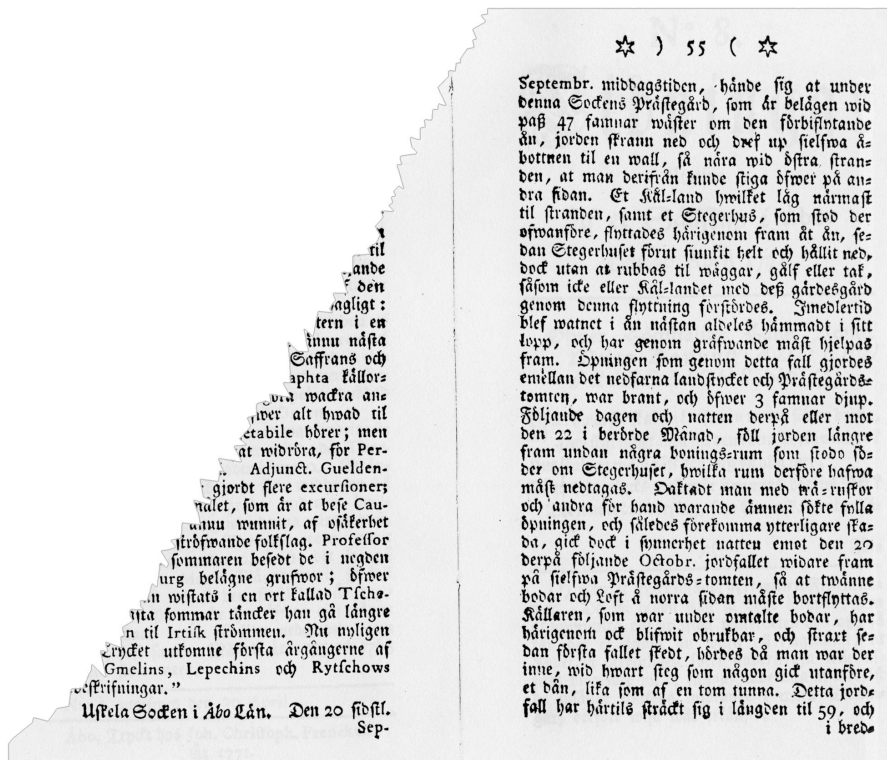
⁶⁰³ Topelius 1998, 62.

⁶⁰⁴ N. Kallio 1911, 203; Lehmussaari 1929, 142.

Ensimmäinen tunnettu suurempi maanvieremä Uskelassa tapahtui 20.9.1770 – niihin aikoihin, kun Aurora-seuran miehet kiivaasti suunnittelivat lehteään ja synnyttivät sen ns. näytearkkia. Tämä maanvieremä on sittemmin selostettu, vaikkakin ilmeisen pitkälle juuri Aurora-seuran lehden kertomaan nojaten, paitsi Maamme-kirjassa myös useissa muissa lähteissä, joten kyseisen uutistiedon paikkansapitävyyttä ei liene aihetta epäillä.⁶⁰⁵

Uskelan maanvieremää käsiteltiin Aurora-seuran lehdessä 15.4.1771. Numerossa on ylipäänsä uudenlaista tarjontaa edellisiin kuuteen numeroon verrattuna. Lukija saa nauttia muun muassa hovirunosta, jolle on antanut pontimen Aadolf Fredrikin kuolema ja Kustaa III:n valtaistuimelle nousu – eräänlaista laiminlyödyn uutisen paikkailua, voisi ehkä ajatella – sekä Pietarista saaduista tieteellisistä uutisista, jotka ovat peräisin A. J. Lexelliä. Pietarissa tuolloin toiminutta tähtitieteilijä Lexelliä, Aurora-seuran ns. poissa olevaa jäsentä, on pidetty lehdistömme ensimmäisenä ulkomaankirjeenvaihtajana.⁶⁰⁶

Juttu Uskelan runsas puoli vuotta aiemmin tapahtuneesta maanvieremästä on merkitty konsistorinnotaari H. Chyträuksen antamaksi. Uskelan pappilan eli maanvieremän tapahtumapaikan isäntä, kirkkoherra Gabriel Salinius, oli hänen isäpuolensa. Suovan mukaan voi arvella, että Chyträus on ollut tapahtumahetkellä ja -paikalla vieraisilla Turusta käsin äitinsä ja isäpuolensa luona. Toisaalta teksti voi Suovasta olla kirkkoherrankin kynästä, missä tapauksessa Chyträus on ollut vain sen toimitukseen viejä.⁶⁰⁷

605 Suova 1952a, 29. – Mainittuja lähteitä ovat ainakin Lehmuusaari 1929, N. Kallio 1911 sekä V. J. Kallio 1940.

606 Tommila 1988d, 199.

Uutisen alussa mainitaan paikka: ”Uskela Socken i Åbo Län”; otsikkoa siinä ei ole. Uutinen on nykyin sijoitettu lehden hännille. Kerronta lähtee liikkeelle kronologisesti:

Den 20 sidstl. Septembr. middagstiden, hände sig at under denna Sockens Prästegård, som är belägen vid pass 47 famnar väster om den förbiflytande ån, jorden skrann ned och dref up sielfva åbottnen till en vall, så nära vid östra stranden, at man derifrån kunde stiga öfver på andra sidan.

Kirjoittaja mainitsee tuossa maanvieremän tapahtuma-ajan ja -paikan. Paikka on lähellä pappilaa, joka oli rakennettu nykymitoin ilmaistuna lähemmäs 100 metrin päähän joesta. Vierivän maan liikekin kuvataan seuraamuksineen havainnollisesti: itäänpäin tapahtunut vyöry kasasi maan niin, että joen yli saattoi nyt kävellä.

Sitten kerrotaan pappilan kaalimaan siirtyneen vieremän mukana paikoiltaan, ja – mikä ehkä dramaattisinta – jonkinlainen karjakeittiörakennus (”stegerhus”) painui peräti maan sisään, kuitenkin hajoamatta. Seurauksena oli, että vedenkulun miltei esyttyny jokea oli raivattava. Toimet eivät auttaneet, vaan maanvieremä jatkui kahtena seuraavana päivänä, niin että alueelta oli peräti purettava muutamia asuinhuoneita tai -taloja (”några bonings-rum”). Ponnisteluista huolimatta maanvieremä eteni kuukauden päästä, 20. lokakuuta, pappilan varsinaiselle tontille, niin että sieltä oli siirrettävä muutamia rakennuksia. Kellariakaan ei voitu enää käyttää, sen alta tai aivan vierestä kun näyttää vierineen maata.

Historiallinen onnettomuus uutinen päättyy tiettyyn yhteenvetoon, ja lisätoeamukseen:

Detta jordfall har härtills sträckt sig i längden til 59, och i bredden til 47 famnar, hvarvid äfven är at märka, det flere sprickor och remnor i kors och tvär jämväl sedermera synts på den öfriga gårdsplanen, in vid den ännu kvarstående byggnaden.

Siis maanvieremä käsittää ”tähän mennessä” alueen, joka on kooltaan liki hehtaari. Ja ”sittemmin” – ehkä vasta keväällä 1771 – on jäljelle jääneen rakennuksen viereen ilmaantunut lisää raitoja ja halkeamia. Henkilövahinkoja ei maanvieremä näytä minkään lähteen perusteella aiheuttaneen.

Vaikka Åbo Tidningar periaatteessa ilmoittautui koko Suomen uutislehdeksi, maanvieremä-uutisen palstoille pääsyä edesauttoi epäilemättä maantieteellinen läheisyys ilmestymiskaupunkiin. Onnettomuus uutisia julkaistiin Aurora-seuran lehdessä sen ensimmäisenä ilmestymisjaksona, vuosina 1771-1778, Uskelan vieremä uutisen lisäksi vain neljä muuta: 1771 Liedossa irtipäässeestä tulipalosta⁶⁰⁷, Keuruulla 1774 rai-vonneesta pyörremyrskystä, Porissa 1776 koetusta ankarasta raesateesta sekä Pohjanmaalla 1777 yllättäneestä maanjäristyksestä. ”Se ei ole paljon kahdeksan vuoden uutis-sadoksi”, Suova toteaa. Lisäten, että noina vuosina kyllä Suomessa tapahtui paljon uutisnarvoista. Esimerkiksi Oulussa paloi 1773 kuutisenkymmentä rakennusta, ja Pungalaitumella tuhoutui salamaniskusta 1774 kirkko. Turussa raunioitui palossa 1775 viidesosa kaupungista, ja Pinjaisissa – joka liitettiin sittemmin Pohjaan – paloi 1775 kolmattakymmentä tehtaarakennusta. Tai Ruovedellä hukkui 1778 runsas puolentoista kymmentä ihmistä, kun salama iski kirkkoveeneeseen.

⁶⁰⁷ Suova 1952a, 63.

⁶⁰⁸ Suova 1952a, 185, 204, 215-216. – Mainittu Liedon uutinen on maamme ensimmäinen tulipalouutinen. Åbo Tidningar julkaisi sen vuoden 1772 kuudennessa numerossa. Palo oli syttynyt joulupyhinä – siis viikkoja ennen tuon numeron ilmestymistä – ja siinä menehtyi savuun yksi lapsi. Turussa sattuneista tulipaloista lehti uutisoi ensimmäisenä ilmestymiskautenaan 1771-78 vain kerran: 10.12.1772. (Mts. 85, 105.)

Myös on Suova pannut merkille, että Tidningarissa ei kirjoitettu Kustaa III:n Suomessa 1775 monille paikkakunnille suuntautuneesta vierailusta. Tai on kokonaisia aihepiirejä, joita lehti ei ensimmäisenä seitsenvuotiskautenaan käsitellyt lainkaan: laivaliikenne, Turun teollisuus, uusien liikeyritysten perustaminen tai liikeyritysten omistajainvaihdokset. ”Ja kuitenkin Turun teollisuuselämä oli näihin aikoihin vilkasta”, Suova lisää.⁶⁰⁹

Merkitystä oli varmaan myös sillä, että maanvieremä kohtasi pappilaa. Vähäväkisemmän perheen mökkipahaseen iskenyt vastaava onnettomuus tuskin olisi kiinnittänyt huomiota yhä lailla. Utiskriteerit lienevät olleet demokraattiset yhtä vähässä määrin kuin ne ovat ehkä olleet myöhemminkin.

Huomiota myös ansaitsee, että maanvieremä-uutinen oli prosessiuutinen: kirjoittaja seurasi tapahtumaa näemmä useamman kuukauden ajalta. Ja havaitaan, että kirjoittaja pysyy uutiskerronnan kaidalla polulla: ei sekoita tekstiinsä kannanottoja tai vaikkapa toisille savimailla asustaville suunnattuja varoituksensanoja, kuten on lehdis-sämme myöhemmin usein voinut tapahtua. Eli hän ei sorru – Suovaa lainatakseni – ”uutisen lopettavaan moraalilauseeseen”, joka oli ”1800-luvun loppuvuosikymmenien ja vielä 1900-luvun alkuaikojenkin vitsaus”.⁶¹⁰

Tunnetuista yhdestä koosta ja viidestä ämmästä jää tekstistä uupumaan ainakin ensin mainittu: henkilöt puuttuvat tyystin. Edes pappilaa isännöivän kirkonmiehen nimeä ei mainita. Myös miksi-kysymys eli vieremäonnettomuuden syiden valotus jää vähälle. Kaikkein merkillepantavinta tässä tapauksessa on ehkä uutisvälityksen nopeus – tai hitaus. Aurora-seuran miehille on ilmeisesti ollut täysin luonnollista, että tapahtumasta, jonka ajallinen painopiste näyttäisi sijoittuvan syys- ja lokakuulle, kerrotaan lukijoille vasta seuraavan vuoden huhtikuussa ilmestyvässä numerossa. Ja julkais-tiinhan lehteä tuolloin sentään kahdesti kuussa.

Viiveen tekee tietysti ymmärrettäväksi niin tuon ajan tiedonkulun kuin fyysisen liikenteen nopeus. Jopa Aadolf Fredrikin samoihin aikoihin, 12.2.1771, tapahtuneesta kuolemasta näyttäisi tieto kōrötelleen Turkuun vasta joskus maaliskuun alussa; Poh-janlahden jäätilanteen vuoksi ilmeisesti maanteitse kiertäen.⁶¹¹ Uutistieto kulki korkein-taan yhtä nopeasti kuin nopein hevonen tai, sulan veden aikaan, laiva.

Vielä 1850-luvun puolivälin jälkeen tilanne oli vähän sama, vaikka maantieverkko oli jonkin verran parantunut. Esimerkiksi Sanomia Turusta -lehti taritsi tammikuun 1859 puolivälissä lukijoilleen kirjeen, joka oli päivätty Maariassa, ihan naapurissa, jou-lukuun alussa.⁶¹²

Toisaalta myös jakelun laita oli niin ja näin – mikä tekijä sekin suhteellisesti ajatusta uutisen tuoreudesta. Jopa ilmestymispaikkakunnalla lehti oli yleensä haettava kirja-kaupasta. Esimerkiksi Lohjalla Helsingin tai Turun lehtiä saattoi saada 1800-luvun

⁶⁰⁹ Suova 1952a, 205, 215. – Suova siis tuntuu peräänkuuluttavan paljolti talousjournalismia. Huomattakoon, että tämä journalismin aihealue ei ollut erityisen kehittyynyttä vielä sinä-kään aikana – 1900-luvun puolivälissä – jolloin Suova väitöskirjansa laati. Vaikka pää-kaupungin lehdistö saikin ensimmäiset kauppa- eli taloustoimittajansa jo 1910-luvulla (Keränen 1984, 132), katsotaan vaateliamman talousjournalismin juurtuneen Suomen sanomalehdistöön vasta vuosikymmeniä myöhemmin. Talousjournalismin ”voimak-kaimmaksi kasvuajaksi” on todettu (Huovila 2003, 214) 1980-luku.

⁶¹⁰ Suova 1952a, 96. – Juhani Ahon lehtimiesmuistelmassahan (1911, 7) on noista moralisoi-vista lopputerveisistä mitä havainnollisin pikku kuvaus.

⁶¹¹ Suova 1952a, 61.

⁶¹² Tommila 1963, 76.

puolivälin tienoilla viikon vanhoina. Ja huomasi moni maaseututilaaja, että tilatun lehden numerot eivät tulleet perille käytännössä lainkaan.⁶¹³

Yhtä kaikki, nyt alkoi sanomalehtiutinen ensi kertaa kilpailla vanhempien informaatiokanavien, kuten yksityiskirjeen⁶¹⁴, kirkonkuulutusten⁶¹⁵ tai arkiveisujen⁶¹⁶ kanssa. Mutta jos tulokas, lehti, edusti viestintää eliitille, niin sitä edustivat paljolti nuo vanhemmatkin. Kirjeitä saattoi lukea oikeastaan vain sivistyneistö; ja sama päti pitkälle arkiveisuihinkin, joita kaupiteltiin vaikkapa markkinoilla. Eikä edes kirkonkuulutuksista ollut useimmiten iloa niille, jotka eivät ruotsia tainneet; näiden kuulutusten peruskieli kun oli ruotsi. Tommila kiteyttääkin, että ”pitkälle 1800-lukua kuultu [äidin-kielinen] sana oli kuitenkin tavallisen kansan piirissä liki ainoa tiedonsaantimuoto”.⁶¹⁷

Mutta, totuuden nimessä, ei Åbo Tidningarkaan tilannetta juuri muuttanut. Ei se ollut, tai voinut olla, mikään rahvaanlehti.

4.3 Amerikanoitisia, suomeksi

Aurora-seuran lehti ilmestyi maan ainoana 1770-luvun puoliväliin. Syyskuussa 1775 se sai rinnalleen kumppanin: tuolloin ilmestyi Mynämäestä käsin toimitetun Suomenkielisten Tieto-Sanomain näytenumero.

Kirkkoherra Anders Lizeliuksen (1708–1795) lehdestä on saattanut jäädä jälkipolville aika stereotyyppinen kuva. Ehkä 70 ikävuoden rajapyykkiä lähenevän kirkonmiehen journalistinen oto-askartelu oli helppo nähdä jopa hieman huvittavana tuuleen puskemisena. Jo professori Julius Krohn antoi 1800-luvun lopun postuumissa kirjallisuudenhistoriassaan aiheita tuolle stereotypialle. Vertaillen 1820-luvulla aloitettua Turun Wiikko-Sanomia ja Lizeliuksen lehteä, kahta ”alhaiselle kansalle aiotua” julkaisua, Krohn antoi edellistä kehuessaan epäsuorasti ymmärtää, mitä hän tästä toisesta ajatteli. Turkulaislehden julkaisija Reinhold von Becker ”oli ymmärtänyt, ett’ei talonpoikakaan ole luontokappale, jota käy paljaalla appeella tyydyttämisen”, Krohn heitti, *von oben*. Becker oli hänestä käsittänyt Lizeliukseen verrattuna journalistisen tehtävänsä ”paljoa korkeammalta, jalommalta kannalta”.⁶¹⁸

Torsten Steinby ehkä jatkaa hiukan samoilla linjoilla. Hänestä tuo ”vaatimaton” lehti oli ”erikoisuus, mutta oireena tärkeä”. Perin lyhyesti kuittaa Lizeliuksen lehden myös Tommila 1960-luvun työssään. Neljännesvuosisata myöhemmin hän tuntuu noteeraavan lehden jo eri valossa. Ehkä kiinnostavin on se Tommilan luonnehdinta, että Tieto-Sanomien ”oli ensimmäinen ulkomaanoitislehtemme, ja jos sanomalehden yhdeksi kriteeriksi asetetaan yleisten uutisten julkaiseminen, Lizeliuksen lehti oli itse asi-

⁶¹³ Tommila 1963, 134–142. – ”Tämäni vuotisista lehdistäni en ole vielä yhtään nähnyt ja vasta sain mäneeni vuotiset viimeiset lehdet kyllä pilattuna perille”, kuuluu muuan rautalampilainen henkilö muistelleen 1860.

⁶¹⁴ Yksityisen kirjeenvaihdon osuus uutisvälityksessä oli 1900-luvun alkuun saakka huomattava (Tommila 1980, 256; vrt. Suova 1952a, 205–206).

⁶¹⁵ Tommila (1988a, 29) kutsuu kirkonkuulutuksia ”ensimmäiseksi joukkotiedotusvälineeksi”. Niiden merkitys alkoi sanomalehtien levitessä yhä laajemmalle 1800-luvun lopulla vähetä. Mutta huomattakoon, että virallisesti maallisista aiheista esitettyjen kuulutusten lukeminen saarnastuolista käsin lopetettiin virallisesti niinkin myöhään kuin vuonna 1925.

⁶¹⁶ Vanhin säilynyt suomenkielinen arkiveisu on vuodelta 1636. Tuo hengellinen arkiveisu oli painettu Tukholmassa, sillä Suomeenhan perustettiin ensimmäinen kirjapaino vasta seuraavalla vuosikymmenellä. (Koskenniemi 1984, 45.)

⁶¹⁷ Tommila 1980, 255–256; Tommila 1988a, 28–34; Koskenniemi 1984, 51.

⁶¹⁸ Krohn 1897, 18.

assa ensimmäinen todellinen sanomalehtemme”. Lizeliuksen polunavaus saa tässä ansaitsemansa huomion.⁶¹⁹

Toki Tieto-Sanomien hyödyn aikakauden tyypillisenä lapsena painotti tavattomasti maanviljelijöille, keskeiselle yleisölleen, suunnattua opetus- tai valistusaineistoa. Kuten Lizeliuksen elämäntyötä perusteellisesti tutkinut lehtori T. K. Otava esittää, osansa sai lehdessä niin vuoroviljely – josta Lizelius täten mahdollisesti antoi maan ensimmäiset kirjalliset ohjeet – kuin karjan ruokinta; niin hirsirakentaminen kuin peruna, kilju tai tupakka.

Lizeliuksen lehti tarjosi myös yleisempää valistus- tai artikkeliaineistoa. Tieto-Sanomissa esitellään mm. Suomen historiaa, maailman maita tai köyhäinhoitomenetelmiä.⁶²⁰ Esitellessään eri maita on Lizelius aikansa tiedon varassa: ”Maanosista Australia tietenkään puuttuu, siellähän [James] Cook parhaillaan oli vasta tutkimusmatkalla (1768–79). Samoin ’Uusi Maailma’ oli vielä tuntematonta ’Pohjan puolella’, tämä n.s. luoteisväylä kun purjehdittiin vasta vuosisatamme alussa”, Otava kirjoittaa.

Otava tähdentää Tieto-Sanomien kohdeyleisöä: lehti oli ”rahvaalle” tai ”talonpoikaisväestölle” suunnattu. Rohkeneepa hän arvella Lizeliuksen lehden olleen – ei enempiä eikä vähempiä kuin – ”koko [maailman] sanomalehdistön historiassa ensimmäinen laatuaan”, sillä ”tällaista ’luokkalehteä’ ei siihen mennessä liene vielä ilmestynyt; mannermaan maataloudelliset aikakauslehdet oli näet tarkoitettu tilanomistajille, ei talonpojille”. Näkemys on mielenkiintoinen, samoin kuin se rinnastus, joka Otava tekee erityisesti maaseudulle levinneeseen erikoisaikakauslehteen. Tieto-Sanomia on joskus sanottu oman aikansa Pellervoksi, kirjoittaja mainitsee.⁶²¹

Monilahjainen Lizelius oli tunnustettu suomen kielen taitaja, mm. kahdenkin Raamatun suomennoslaitoksen tekijä. Tieto-Sanomien olikin hänelle yhtäältä vahvasti suomen kielen kehittämisen projekti. Lehti oli aloitellessaan luvannut ”siinä sivusa ahkerointa suomen kielen selkeydestä, sen omasta luonnollisesta puhen parresta” sekä välttää ”vuorottuja” sanoja – siis lainasanoja. Lizelius kehitti suomen kielen – ja samalla journalismin kielen – projektiaan noin 230 vuotta Mikael Agricolan Abc-kirjan ilmestymisen ja noin 130 vuotta ensimmäisen kokonaisen suomenkielisen Raamatun ilmestymisen jälkeen. Unhoon jäämisen kauden jälkeen hän ja hänen lehtensä ovat sittemmin tulleet noteeratuiksi.⁶²²

Kielimies Paavo Pulkkinen on arvioinut Lizeliuksen lehdenjulkaisun olleen aikanaan peräti ”rohkein yritys suomen kielen käyttöalan laajentamiseksi”. Lizelius uudisti suomea ja sen ortografiaa lehdessään rohkeasti – kun hän samoihin aikoihin suorittamassaan Raamatun kielenkorjaustyössä taas oli konservatiivinen. Lizeliuksen ja hänen lehtensä merkityksen tekee ymmärrettäväksi se, että tuohonastinen suomenkielinen kirjallisuus oli ollut vähäistä, ja tämäkin vähä oli koostunut lähinnä vain uskonnollisista teoksista. Aina noin vuoteen 1820 viljelty vanha kirjasuomi oli leimallisesti pipliakieltä. Lizelius joutui lehteä toimittaessaan turvautumaan kielellisestikin paljossa

⁶¹⁹ Steinby 1963, 8; Tommila 1963, 155–156; Tommila 1988c, 54–58.

⁶²⁰ Otava 1931, 47–90.

⁶²¹ Otava 1931, 120–124. – Otava viitanee Viljo Tarkiaisen (1922, 98) rinnastukseen. Maatalouden osuustoimintalehdeksi luonnehdittu Pellervo perustettiin 1899, ja se saavutti nopeasti suosiota maaseutuväestössä. Suomenkielisen painoksen suuruus oli oitis 1900 jo 27 000 ja ruotsinkielisen painoksen 3 000. (Leino-Kaukiainen 1992b, 129, 148.)

⁶²² Esim. Rapola on poiminut Tieto-Sanomien tekstiä Vanhan kirjasuomen lukemistoon (1975, 165–171). Saman lähteen (s. 194) mukaan Tieto-Sanomista otettiin näköispainos ensi kertaa 1959.

omaan apuun. Hänen mainitaankin luoneen kieleemme useita kymmeniä uudissanoja.⁶²³

”Valistumattomalle lukijakunnalle oli ajatukset ilmaista helposti tajuttavassa muodossa. Tämä ei käynyt aina päinsä kansankielen omilla sanavaroilla ja silloin oli sanaseppyyden tultava avuksi”, Otava kirjoittaa. Lisäten, että Lizelius esimerkiksi ryhtyi puhumaan kirjan ”pränttämisen” sijasta kirjan ”painamisesta”.⁶²⁴

Kouraantuntuvasti toimittajan ilmaisuvaikkeudet tulivat esiin vaikkapa silloin, kun hän pyrki välittämään tietoa uudesta kemiallisesta keksinnöstä. Lehti kirjoitti: ”Englantisa sanotan olevan toimellisesti kehitetty kuva, joka kirjoittaa kaikki, mitä sille sanotan, ja kuvaa myös ihmisten ja muitten muodon; joka osottaa ainoasti taitavan käsityön.”

Mistä mahtoi olla kyse?

”Arvoitus se oli toimittajalle itselleenkin ja sellaiseksi jäi”, Otava päätelee. Hän päätyy siihen, että uutinen viittaa valokuvauspaperin keksimiseen. ”Uutisen hämähäryydestä emme voi syyttää Tietosanomien toimittajaa, sillä tämän suuren keksinnön selittäminen kansanomaisesti oli sula mahdottomuus”, Otava jatkaa. Kirkkoherratoimittaja oli törmännyt visaiseen tieteen popularisoinnin ongelmaan, jonka ratkaisemiseen yhden miehen toimitukselta ei tuolloin mitenkään liennyt resursseja.⁶²⁵

Tuo keksintö-uutinen edustaakin Tieto-Sanomissa pikemmin kevyttä uutisointia tai tietynlaisia human interest -uutisia. Otavan mukaan Tieto-Sanomissa on ”varsinkin vuosikerran [1776] loppupuolella runsaanlaisesti kevyttä luettavaa, joka vastaisi nykyaikaisen lehden ajanvietelukumista ja ’kaikellaista’ ”. Lukijat saavat muun muassa tietää, että Turkin keisari on yhden ”Sultaninnan” synnytettyä tyttären pannut toimeen ”suuret ilahuttamiset Pää-Kaupunkisa”.

Uutisannin pääpaino on kuitenkin vakavammissa asioissa. Ulkomaan uutiset vievät selkeästi voiton kotimaan uutisista. Tosin kotimaan uutiset lisääntyvät, kun lähestytään lehden viimeiseksi jääneen ilmestymisvuoden 1776 loppua. Olisiko Lizelius saanut avustajaverkkonsa pelaamaan aiempaa paremmin?⁶²⁶

Jo näytenuumerossa on lopussa palsta ”Uusia Sanomita”. Eli kyseessä on seisova otsikko Aurora-seuran lehden malliin. Epäilemättä Lizelius, joka muutaman kerran avustikin Aurora-seuran lehteä,⁶²⁷ on omaksunut siitä vaikutteita, ehkä myös seisovat otsikot.

Uusia Sanomita -otsikon alta löytyy neljä uutista. Ensin kerrotaan Pohjois-Amerikan vapaustaisteluista, sitten espanjalaisten sotatoimista Marokossa ja Algeriasa, ja vielä – edellisiä olennaisesti lyhemmin – Turussa ja Tukholmassa raivonneista tulipaloista. Uutislähteinä olivat paljolti Tukholman lehdet. Syyskuussa 1775 ilmestyneessä näytenuumerossa saa lukija kuulla, että Turussa, Mynämäestä 35 kilometrin päässä, edellisvuoden elokuussa irti päässeessä tulipalossa tuhoutui kaikkiaan 147 taloa. Suova pani väitöskirjassaan merkille, että Åbo Tidningar ei tätä uutista lainkaan noteerannut.⁶²⁸

623 Pulkkinen 1972, 10; Pulkkinen 1989, 308; Leino-Kaukiainen 1989, 339; Ikola 1959, 39; Rapola 1960, 93. – Suomenkielisten ensipainosten määrä Agricolan 1543 painetusta aapiskirjasta Ruotsin vallan loppuun jäi 174 nimikkeeseen (Leino-Kaukiainen 1989, 339).

624 Otava 1931, 121. – Kuitenkaan ei pidä käsittää, että verbi painaa olisi Lizeliuksen luoma uudissana, sillä painaa-verbi esiintyy puheena olevassa merkityksessä jo Agricolalla 1544 (Rapola 1960, 55).

625 Otava 1931, 100–102.

626 Otava 1931, 123.

627 Tommila 1988a, 54.

628 Tommila 1988a, 57; Suova 1952a, 204. – Suovan tietojen mukaan tuhoutuneita taloja oli 153.

Kiintoisin Tieto-Sanomien näytenuumeron ("Syys-kuusa, Wuonna 1775") uutisista on Pohjois-Amerikan vapaussotaa koskeva; paljolti siksi, että lehti seuraa vapaussodan tapahtumia systemaattisesti koko vuoden 1776. Kokonaisuudessaan kuuluu tämä Tommilankin mukaan maamme ensimmäisenä ulkomaan uutisena pidettävä seuraavasti:

Englantin waltakunnalla on nyt sodan alku niitten neljännesä Mailman Osasa Amerikasa asuwaisten kansa, jotka Englantin hallituxen ala muinan tullet owat. Amerikkalaiset tah-towat, niinkuin owat Englantin alammaiset, nautita tawallisia wapauxiansa, joita he syyt-tawät hallituxen ruwennen wähentämään ja heiltä josakin mitasa kieltämähän. Ja että Amerikkalaiset owat asettanet itensä senkaltaisia Esiwaltansa Asetuxia vastaan; Niin tah-too Hallitus heitä, niinkuin uppiniskaisia, Sota wäellä hillitä.

Vapaustaistelu oli alkanut Pohjois-Amerikassa virallisesti 10.5.1775 Philadelphiaan ko-koontuneen kongressin päätöksellä. George Washington nimitettiin Amerikan joukko-jen ylipäälliköksi 23.6. Ja jo syyskuussa tiesi Suomen ensimmäinen suomenkielinen sa-nomalehti kertoa noista tapahtumista.⁶²⁹

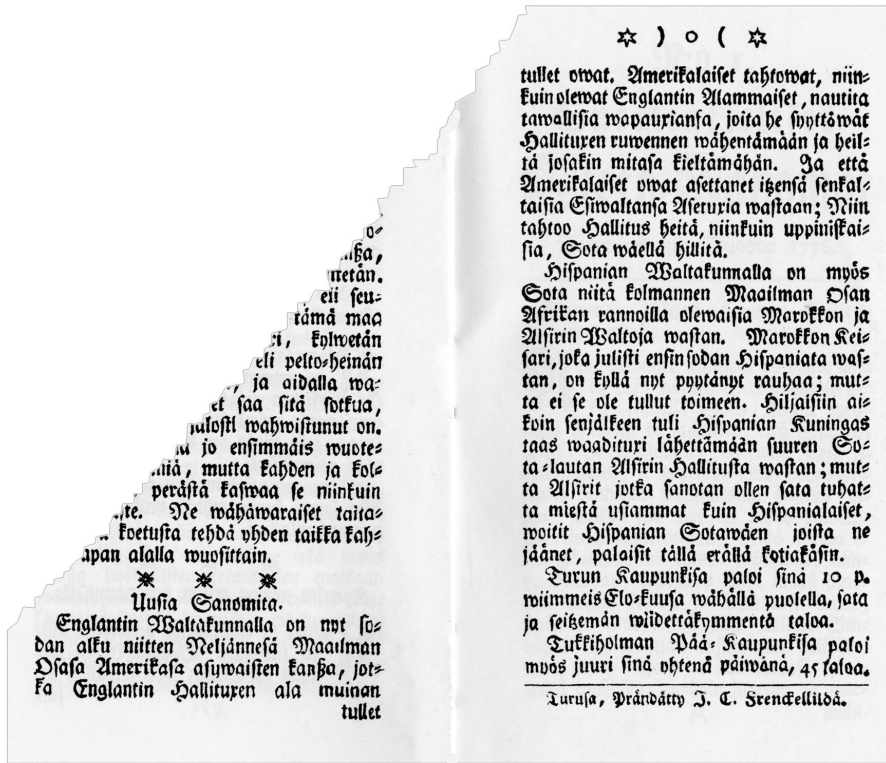
Ajan merkitys viestinnän ulottuvuutena oli tyystin toinen kuin sähköisen jouk-koviestinnän ja reaaliaikaisuuden maailmassa. Uutistieto Amerikasta tuli korkeintaan yhtä nopeasti kuin nopein laiva. Ja kun toimittaja Lizelius, kuten todettu, oletettavasti nappasi ulkomaan uutisensa Tukholman lehdistä, oli päälle vielä laskettava aika, min-kä tiedon kulku vei Tukholmasta lounaiseen Suomeen. Kaiken kukkuraksi Turussa painetun Tieto-Sanomainkin kulku tilaajalle oli sattumanvaraista, kun lehti lähetettiin - Aurora-seuran lehden lailla - maaseututilaajille Turussa kävijöiden mukana. "Tämä jakotapa ei liene ollut parhaimpia, sillä usein kai kaupunkimatkalta palaava saattoi unohtaa koko postinsa, jopa hukatakin sen", Otava kuvaa.⁶³⁰

Aurora-seuran lehti, kuten todettu, katsoi olevansa pakotettu pidättäytymään ulkomaan uutisten julkaisemisesta. Lizeliuksen lehden lähtökohdat olivat otollisemmat: ainoana suomenkielisenä lehtenä sille sallittiin oikeus ulkomaan uutisiin, kun sen luki-jakunnan ei oletettu osaavan lukea ruotsinkielisiä lehtiä.⁶³¹ Hallinnollinen päätäntä siis vaikutti vahvasti journalismin taustalla.

⁶²⁹ Miller 1969, 142–143. - Yhdysvaltain vapaussodan alkutapahtumaksi voidaan toki kirjata myös Lexingtonissa, Bostonin lähistöllä 19.4.1775 sattunut aseellinen yhteenotto, missä brittijoukot ottivat hengiltä kahdeksan "minuuttimiestä", amerikkalaista vastarintamies-tä.

⁶³⁰ Otava, 1931, 110; ks. myös Kunelius 1998, 43.

⁶³¹ Tommila 1988a, 57.

Tieto-Sanomien oli luvannut ohjelmassaan julkaista "totisia sanomia muitten ja omaan maan-paikkain -- nykyisistä tapauksista, menoista ja muutteista". Lupauksensa lehti täyttikin. Puolivirallisissa uutisissa oli keskeinen sija kirkkoa koskevilla aiheilla, kuten pappisvirkaan nimittämisillä. Tämä saattoi selittyä osin Lizeliuksen pappistautasta, mutta viime kädessä ehkä siitä, että ajan maalaisyhteisöissä papit elivät lähellä kansaa, ja kirkko oli lähellä kansan sydäntä. Mutta toki Tieto-Sanomien julkaisi, toisin kuin Aurora-seuran lehti, uutisen myös esimerkiksi Vaasan hovioikeuden ("Hoviräntin") Tukholmassa järjestetyistä vihkiäisistä.⁶³²

Tieto-Sanomien 25 ilmestyneen numeron ulkomaan uutisten selvä pääaihe oli juuri Amerikan vapaussota; sen vaiheista kerrottiin parissakymmenessä uutisessa. Lizeliuksella oli selvä näkemys tapahtumasarjan uutisarvosta. Joistain Amerikan uutisten sanakäänteistä voi panna merkkeille, että kirjoittajan myötätunto oli vapaustais-
telijoiden puolella.⁶³³

Lisäksi käsitellään Tieto-Sanomien ulkomaan uutisissa mm. Puolan 1773 tapahtuneen jaon jälkeisiä tapahtumia, Espanjan sotateoimia Marokossa ja Algeriassa, maanjäristyksiä, tulipaloja, kulkutautien leviämistä, Preussin oikeuslaitoksen uudistuksia tai Venäjällä toimeenpantua maakuntajakoa. Paavin terveydentilakin saa osansa. "Ruo-

⁶³² Otava 1931, 40, 91-92. - Sana sanoma tunnetaan kielessämme merkityksessä uutinen jo Agricolalla 1548. Sana uutinen nykymerkityksessä on putkahtanut esiin Sanan Saattaja Wiipurista -lehdessä 1835; sekä sana viesti, tulkinnasta riippuen, joko 1836 tai 1849. (Rappola 1960, 62, 73, 77.)

⁶³³ Castrén 1951a, 24.

mista jutellan, että Paavi on kivulloinen ja että hänen jalkansa ovat ajettumallansa”, lehti uutisoi.⁶³⁴

Kotimaanuutisia on vähemmän. Ensimmäinen varsinainen kotimaanuutinen julkaistiin vuoden 1776 kolmannessa numerossa. Siinä kerrottiin, että ”Savon” – siis Savon – pitäjä sai oman kirkkoherransa, ja jäi näin piispan välittömien virkavastuiden ulkopuolelle. Sen sijaan itse uskontoa ei kirkkoherra-toimittaja lehteen suoranaisesti tuonut; lehti oli siis selkeästi profaani. Muut maallisen elämänpiirin kotimaanuutiset kertoivat esimerkiksi salaman aiheuttamista tuhoista, kulkutaudeista, haaksirikosta, postin ryöstöstä tai kuusitoista lasta synnyttäneen talonemännän kuolemasta. Uutisten maantieteellinen pääpaino on ymmärrettävästi lounaisessa ja läntisessä Suomessa.

Uutiset ovat silmäänpistävän tiiviisti kirjoitetut. Lukijaa ei kiusata turhilla detailleilla. Mutta jo lehden koko pakotti tähän. Tieto-Sanomien oli, kuten Aurora-seuran aikalaislehtikin, ylen pieni. ”Koko vuosikerta mahtuu hyvin kannettavaksi povitaskussa kuin paksunlainen lompakko”, kuvailee Viljo Tarkiainen.⁶³⁵

4.4 Kreikka-uutisointi: sananvapauden rajojen testi

Vuosi 1820 oli merkkipaalu maan lehdistön historiassa: silloin alkoi Tommilan sanoin ”lehdistömme varsinainen muodostumiskausi”. Sitä ennen maan lehdistö oli oikeastaan vain yksi lehti. Åbo Tidningar ilmestyi katkeillen, ja vasta vuodesta 1791 yhtäjaksoisesti. Ulkomaanuutisiin lehti ei alkuaikoina puuttunut, ja kotimaanuutislehtikin siitä tuli vasta 1790-luvun lopulla.⁶³⁶

Åbo Tidning – kuten virallinen nimi kuului 1800–1809 – ei uutisoinut mitään edes helmikuussa 1808 syttyneestä Suomen sodasta, seuraavan kevään Porvoon valtiopäivistä eikä syyskuussa 1809 solmitusta Haminan rauhasta. ”Venäläisten joukkojen ylitettyä rajan ja edetessä nopeasti Turkuun Åbo Tidning kirjoitti St. Domingon kohtalosta, löytölastenkodista, Suomen kirjallisuudesta, julkaisi runoja ja tarinoita sekä tavnomaisia hallinnollisia tiedonantoja ja ilmoituksia. Toukokuun alussa kerrottiin Bataviasta ja kesä-heinäkuu julkaistiin Suomen Talousseuran kertomusta. Sodasta, venäläisten tulosta Turkuun, Viaporin piirityksestä – paitsi jälkikäteisiä kuolinilmoituksia – ynnä muusta lehdessä ei ollut sanaakaan”, Tommila kuvaa uutispimontoa.⁶³⁷

Koko 1810-luvun Åbo Tidningar toimi virallisena lehtenä; nimenäkin oli Åbo Allmänna Tidning. Lehti oli valtaapitävien ajatusten äänitorvi, ja vei Venäjän keisarin ylistelyn joskus henkilöpalvontaan asti. Kun Helsinkiin, uuteen keskukseen, perustettiin 1819 uusi virallinen lehti, Finlands Allmänna Tidning, jäi Åbo Allmänna Tidning turkulaisten äänenkannattajaksi, ottaen taas nimekseen Åbo Tidningar. Vuosina 1819–1827 Turku olikin, Tommilan sanoin, ”monikollisessa merkityksessä todellinen lehdistökaupunki”. Parhaimmillaan Turussa ilmestyi useita lehtiä: Åbo Tidningar sekä 1820 perustetut Turun Wiikko-Sanomien ja Åbo Morgonblad sekä 1824 perustettu Åbo Un-

⁶³⁴ Otava 1931, 93–105.

⁶³⁵ V. Tarkiainen 1922, 97. – Tieto-Sanomien oli ulkoasultaan samanlainen kuin Aurora-seuran lehti. Lehdet olivat ladotut fraktuuralla. Sivunumerot oli sijoitettu kummassakin lehdessä samalla tavoin sulkumerkkien ja tähtien väliin. Etusivulle, nimiön alle oli taitettu ensimmäisen, yksipalstaisen jutun otsikko; ja sitten varsinainen teksti alkoi anfangilla. Sisäsivujen jutut oli erotettu toisistaan kolmella tähdellä. Osa kummankin lehden jutuista oli otsikoimattomia. Tuo samankaltaisuus selittyy etenkin sillä, että lehtien paino lienee ollut koko ajan sama: turkulainen Frenckell. (Mervola 1995a, 42–43.)

⁶³⁶ Tommila 1981, 2–3; Tommila 1988c, 68–69.

⁶³⁷ Tommila 1988d, 80–87.

derrättelser, joka ilmestyy yhä 2000-luvun puolellakin, ollen selkeästi maan vanhin sanomalehti.

Näiden rinnalla ilmestyi Turussa vielä vuodesta 1819 kirjallisesti painottunut Mnemosyne, joten tarjontaa riitti. Valitettavasti vain Turun vuoden 1827 palo katkaisi lupaavan kehityksen. Katsotaanpa, miltä näyttää 1820-luvun – Matti Klingeä⁶³⁸ lainatakseni ”poliittisesti jännittävän vuosikymmenen” – uutisjournalismi.

Turun Wiikko-Sanomien on jäänyt lehdistöhistoriaan mm. Kreikan itsenäisyystaistelua koskevista uutisoinneistaan, jotka johtivat viranomaisten reagointiin. Julkaisulupaa senaatilta – isänmaallisen innostuksen ja romantiikan hengen läpitunkemana – anoessaan Reinhold von Becker (1788–1858) viittasi Lizeliuksen ja hänen lehtensä uraa uurtavaan yritykseen. Wiikko-Sanomien on piirtänyt lehdistöhistoriaamme pysyvän muistijäljen ns. murteiden taistelunkin alullepanijana. Kangasniemeläissyntyinen Becker piti kotipuolensa kieltä täyteläisempänä ja säännönmukaisempana kuin ”Ranta-Suomalaisten” kieltä, ja joutui tästä itämurteiden suosinnastaan vanhoillisimpien traditionalistien vihoihin.⁶³⁹

Lehti julkaisi ulkomaan uutisia toisesta numerosta alkaen. Mutta ”koska useimmat ovat pyytäneet että ulkomaan Sanomia pantasiin enemmän Wiikko-Sanomiiin, niin kerrotaan nyt tässä Pietaripurin Aviiseista seuraavat asiat”, kirjoitettiin lehdessä 17.2.1821. Siis lehti halusi vastata yhä paremmin lukijoiden ulkomaan uutisten nälkään, ja kertoi tekevänsä sen nojaten Pietarin lehtiin.⁶⁴⁰

Ehkä Kreikan vapaustaistelu 1820-luvulla merkitsi maailmalle vähän samaa kuin Espanjan sisällissota 1930-luvulla tai Vietnamin sota 1960-luvulla. Kuvaavaa, että Kreikan vapaussodan kaikuja voi selvästi nähdä jopa J. L. Runebergin vuonna 1841 julkaisussa Julkuvälän-runossa. Yhtäältä vapaustaistelussa saattoi nähdä kapinan ottomaanista imperiumia vastaan – ja samalla Wienin vuoden 1815 kongressin luoman monarkkisen järjestelmän keikuttelua. Toisaalta vapaustaistelun saattoi hahmottaa helleenisenä heräämisenäkin.⁶⁴¹

Kuuluttuaan 1400-luvun puolivälistä Turkin alaisuuteen ryhtyivät kreikkalaiset 1800-luvulla hautomaan yhä pontevammin itsenäistymistä. Talvella 1821 tapahtumat lähtivät vyörymään. Syttyi toistakymmentä vuotta kestänyt itsenäisyystaistelu, jossa kumpikin osapuoli syyllistyi suuriin julmuuksiin. Antiikin Kreikan kulttuuriperinnön inspiroimat länsimaalaiset, filhelleenit, antoivat kreikkalaisille tukea eri muodoissa. Näkyvyyttä Kreikan sotatapahtumat saivat maailmalla mm. brittilordi Byronin mukanaolon – ja maassa tapahtuneen kuoleman – kautta.⁶⁴²

⁶³⁸ Klinge 2004b, 121.

⁶³⁹ Nurmio 1934, 154–156; Pulkkinen 1972, 14–15. – Pulkkinen mukaan Turun Wiikko-Sanomien kielestä sukeutui Mnemosynen palstoilla laaja polemiikki, jossa kiivaimpana hyökkääjänä esiintyi Juvan kirkkoherra Matthias Gottlund, K. A. Gottlundin isä. Häntä ei narkästytännyt vain se, että Becker oli hylännyt d-kirjaimen vaan ylipäänsä kaikkinaisen poikkeaminen pipliasuomen perinteistä. Beckerin puoltajista tunnetuimpia olivat A. I. Arwidsson ja Samuel Roos. – Beckerin ja hänen lehtensä kulttuuritekona voi pitää sitä, että Turun Wiikko-Sanomien julkaisi liitteessä 1821 ensimmäisen suomenkielisen Euroopan kartan, jossa esiintyville valtioille ja muille kohteille apulaisprofessori Becker keksi ansiokkaasti suomenkielisiä nimityksiä. (Koistinen 1991.)

⁶⁴⁰ Ainakin Turun Wiikko-Sanomien 1.3.1823 ilmestyneessä numerossa, palstalla ”Ulkomaan Sanomia”, täsmennetään että kyseinen uutinen – pyyntialuksen Etelä-Amerikan vesillä upottaneesta hurjasta valasparvesta – on peräisin ”Pietaripurin Saksankielisistä Awiiiseista”. – Ja ainakin 22.9.1821 julkaisussa ulkomaan uutisessa – joka käsittelee Britannian kuningattaren hautajaisjärjestelyjä – mainitsee Wiikko-Sanomien lähteekseen ”Helsingin awiisit” – eli käytännössä Finlands Allmänna Tidningin.

⁶⁴¹ Castrén 1951b, 13; Klinge 2004b, 299.

⁶⁴² Boatswain & Nicolson 1997, 149–171.

Turkin rannikon tuntumassa sijaitsevan Khioksen saaren verilöyly oli sodan pöyristyttävimpiä. Satojen kreikkalaisten nationalistien saavuttua Samokselta maaliskuussa 1822 Khiokselle siellä alkoi verilöyly, joka johti tuhansien kreikkalaisten tappamiseen. Kreikkalaisten ruumiiden jäännöksiä kuljetettiin säkeissä Konstantinopoliin, ja leviteltiin siellä pitkin katuja. Khioksen verilöyly, jonka Eugène Delacroix on taltioinut ikimuistoisesti maalaukseensa, herätti maailman huomion.

Kreikan itsenäisyystaistelu noteerattiin Finlands Allmänna Tidningin ohella lehdistämme vahvimmin Turun Wiikko-Sanomissa. Lehti julkaisi vapaustaistelusta uutisia jo 2.6.1821, kun sotaa oli käyty joitain kuukausia. Seisovan otsikon ”Sanomia ulkomaalta” alla Kreikan tapahtumille omistetaan neljännellä eli viimeisellä sivulla puolen sivun ulkomaanaineistosta runsas kolmannes:

Turkin maalla Euroopassa on sota ilmi-tulessa Turkki-laisten ja Greekkalaisten välillä, aina Wenäjän rajalta Keski-meren saariin asti. Greekkalaisten ylin päämies on Fursti Ypsilanti⁶⁴³ nimeltä, jolta toinen käsi kuuluu ennen sodassa pois-ammutuksi, ja joka sanotaan olevan Somnenes nimisten vanhain Greekan keisarien sukua. Meidän armollisin Keisariimme, jonka sotapalveluksessa Fursti Ypsilanti ennen on ollut, sanotaan vaatineen häntä herkeämään pois sodasta.

Lyhyt uutinen ei tyyliltään eroa isommin vaikkapa niistä uutisista, joita Suomenkieliset Tieto-Sanomien välitti 1776 Amerikan vapaussodasta. Tämänkin uutisen lähteinä lienevät olleet etenkin Pietarin lehdet. Loppuvirkkeessä lehti yhtäältä varmistellee taustojaan: Venäjän keisarinakin näkemys tulee mainituksi.

Kolmisen viikkoa myöhemmin eli 23.6.1821 ilmestyneessä numerossa saa lukija tietää – ulkomaan uutisten palstalla, jolla on nyt mittaa yli sivun verran – yhdestä traagisesta sotaan liittyvästä tapahtumasta:

Alussa sotaa hirtettiin Greekkalaisten Patriarcha (eli ylimmäinen hengellinen päämies) ja monta muuta kristittyä ja pappia Konstantinopolissa, sillä het uskottiin salaa pitävän Fursti Ypsilantin ja hänen sotawäkensä puolta. Syy, jonka tähden Greekkalaiset ovat ruvenneet sotimaan Turkkilaisia wasten, ku[u]llu olewan se, että Turkkilaisen hallitus on ollut Greekkalaisten mielestä liian kowa. Ali⁶⁴⁴ niminen kapinan nostaja, josta ennen mainittiin näissä sanomissa, on myös ruwennut pitämään Greekkalaisten puolta, ja hänellä kuuluu olewan paljon kanoonia. Onnellinen on se kansa, joka pääsee näitä näkemästä; mutta ei se ketään pahenna eikä rasita että hän saapi kuulla niistä kerrottawan. – Rutto on nykyisin ilmestynyt Konstantinopolissa.

Konstantinopolin patriarkan – ottomaanien valtakunnan kristitystä väestöstä vastaan ylimmän viranomaisen – hirttosurma oli tapahtunut ensimmäisenä pääsiäispäivänä 1821. Hidastahan oli ajan tiedonkulku.

Siteeratussa myös oikeastaan taustoidaan: selitetään, miksi kreikkalaiset ovat lähteneet asein turkkilaisia esivaltaa vastaan. Ennen mainintaa Konstantinopolin ruttotaudista Wiikko-Sanomien sekoittaa uutiseen myös huokailevaa kommentointia. Siitäkin huokuu, että Becker julkaisee arkaa aihetta koskevia uutisia kieli keskellä suuta.

Toimittajan kreikkalaissympatiat paljastuvat ehkä kaikkein selvimmin Wiikko-Sanomista 22.9.1821. Lehti rinnastaa Kreikkaan taistelemaan lähteneet vapaaehtoiset peräti Ruotsin 30-vuotisessa sodassa kaatuneeseen kuninkaaseen:⁶⁴⁵

⁶⁴³ Fursti Ypsilanti: prinssi Dimitrios Ypsilantis, jonka katsotaan aloittaneen joukkoineen itsenäisyystaistelun 22.2.1821 tapahtuneella Prut-joen ylityksellä (Boatswain & Nicolson 1992, 155–156, 264).

⁶⁴⁴ Ali: Ali Janinalainen, joka sitten sai surmansa salamurhaajan uhrina Itch-Kalen saarella 5.2.1822. Alin pää kuljetettiin Konstantinopoliin asetettavaksi vadille näytteille – varoitukseksi muille. (Boatswain & Nicolson 1992, 157.)

⁶⁴⁵ Nurmio 1934, 189–190; vrt. Castrén 1951b, 5.

Sekä Frankriikistä että Saksanmaalta kuuluu lähteneen herroja sotimaan Greekkalaisten puolesta, ja niinkuin se suuri Kuningas Gustaf Adolphi, joka Lutheruksen oppilaisten puolesta hukkas henkensä Saksan maalla, on iäten kiitoksella muistettava, niin owat tosin myös ne, jotka kristin uskon puolesta owat lähteneet wasten Turkkilaisia sotimaan, kunnialla mainittawat.

Samassa numerossa - tietoista tai ei - Wiikko-Sanommat julkaisee Kreikkaa koskevaa aineistoa myös uutispalstojen ulkopuolella. Pääjuttu, jonka vielä luvataan jatkuvan ("Jatkanto toiste", lukee jutun lopussa) on otsikoitu: "Merkillisimmistä waltakunnista ja kansoista". Pitkähkö teksti esittelee historian merkittävimmät kansakunnat babylonialaisista persialaisiin tai "Israeliitoista" kreikkalaisiin eli "Greekkalaisiin" tai "Helleniläisiin". Tuossa lienee varhainen esimerkki taustoinnista.

Yrjö Nurmion mukaan Wiikko-Sanommat seurasi Kreikan sotatapahtumia koko vuoden 1822.

Otetaanpa sitten tarkasteluun Wiikko-Sanommat 6.4.1822; se kun valaisee hyvin ajan uutisjournalismia. Numeron kolmannen sivun puolivälistä, kotimaisten huuto-kauppautisten alta, löytyy seisova otsikko "Ulkomaan sanomia". Yksipalstainen laitelma katkeaa; ja sitten tullaan ulkomaan uutisiin. Nelisivuisen numeron loppuosan täyttävä ulkomaanosasto jakautuu ikään kuin neljään osaan. Kullakin osalla on otsikonsa; ne vain eivät ole sijoitetut myöhempään tapaan juttujen yläpuolelle, vaan kirjatyografiasta tuttuun tapaan harventaen ladottuina rivien alkuun. Nuo neljä otsikkoa ovat: "Donaun rannoilta", "Wenäjän etelä-päästä elikkä Mustan Meren pohjaisrannalta", "Greekan rannalta", "Saksan maalta".

Verbaaliselta muotoilultaanhan otsikot ovat, myöhempien aikojen haukku-manimitystä käyttäkseni, pikemmin päällekirjoituksia. Lähempi tarkastelu osoittaa, että otsikoilla ei ole kiistatonta katettakaan. Otsikon "Greekan rannalta" alla kyllä pyytään johdonmukaisesti Kreikan uutistapahtumisissa. Muun muassa ilmenee, että "Pohjois-Amerikan wapaat hallituskunnat, jotka ennen olivat Englantilaisten alustakuntaa, kirjoitetaan Säällynsä käräjissä päättäneen lähettää Greekkalaisille 5 sotailuaa ja ammuntsioonaa 40 tuhannelle miehellen". Mutta - yllätys: otsikon "Donaun rannoilta" alta löytyy vahvasti Kreikka-asiaa sieltäkin. Lehti kertoo Saksan keisarin ja Englannin kuninkaan "ahkeroiwan estää sotaa syttymästä Wenäjän ja Turkin waltakuntain välillä". Lopuksi tullaan yllättäen Kreikkaan:

Se wanha Ali niminen Passja, joka Greekkalaisten kanssa, soti Turkkia wasten, sanotaan nyt olewan Turkkilaisen wankina. (Suden on koira wanhanakin.)

Loppuun, sulkeisiin, tuikkaa toimittaja siis vielä oman kommenttinsa.

Ja edelleen, myös otsikon "Saksan maalta" pitäisi oikeastaan kuulua: "Greekan maalta": pitkähkö uutisjakso - runsas neljännessä riviä - on silkkää Kreikan ja Turkin välisen taistelun uutisointia. Alkuun kerrotaan, että Marokon keisari on kieltäytynyt avustamasta sotilaallisesti uskonveljiään turkkilaisia. Kreikkalaisia puolustamaan menneiden eurooppalaisten - esimerkiksi niiden 33 ranskalaisen, jotka painuivat Kreikkaan lokakuussa 1821 - mielestä Kreikan sodanjohdossa ja resursseissa on puutteita:

Heiltä owat, puolitoista kuukautta sitten, kirjat⁶⁴⁶ tulleet, joissa sanotaan näin: Me olemme nyt Greekan maalla ja löydämme että Greekkalaiseet owat jalosti walistuneita

⁶⁴⁶ Lehden viljelemissä yksittäisissä sanoissakin näkyy hyvin, että 1820-luvun suomi oli kaukana nykyisestä. Esim. sitaatin sisältämä sana kirja tarkoittaa kirjettä. Sana kirje omaksuttiin suomeen vasta 1844 (Rapola 1960, 41). - Beckerhan oli itsekin merkittävä kielien kehittäjä, jonka laaja Finsk Grammatik ilmestyi 1824. Esim. sanan *sanomalehti* toi Becker kieleemme ensi kerran 1820; ja samoin voi hänen keksimistään kymmenistä muo-

miehiä; waan heidän sota-komentonsa on paljoa kehnempi, kuin muiden Eurooppalaisien. Sillä että heillä on ollut hyvä onni, luulewat he yhtähyvin sotiwansa yhtä taitavasti kuin muut Euroopan kristityt. Greekan sotamiehellä on samat sota-aseet, kuin Turkkilaisilla; nimittäin pitkä kivääri, jolla hän ampuu polwiltansa ja usein maassa pitkänensä; siten juoksee hän likemmäksi wihollistansa, ampuu pistooleillansa ja viimein karkaa hän käsin kiinii wiholliseensa ja leikkaa pitkällä weitellä hänen kaulansa poikki. Bajonettia ei Greekkalainen tiedä arvossa pitää eikä ruukata; sillä hän ei ole nähnyt mitkä mainiot se tappelussa tekee.

Voi arvata, että jossain ulkomaisessa lehdessä on julkaistu ulkomaisten vapaaehtoisten silminnäköhavaintoja; tähän Wiikko-Sanomien viittaa sitaatin alussa. Nuo vapaaehtoisten näkemykset on sitten käännetty ja referoitu juttuun. Voi taaskin sanoa, että juttussa on selvästi taustoivaa ainesta. Ja taistelukuvaus on vauhdikkaimmillaan ylen naturalistista – mainintoinen kaulojen poikki leikkaamisista.

Khioksen keväinen verilöyly, itsenäisyystaistelun ehkä huomiota herättänein tapahtuma, uutisoitiin Wiikko-Sanomissa 22.6.1822. Kreikan ja Turkin voimainmittelö saa tuonkertaisesta ”Ulkomaan Sanomia” -osaston palstatilasta puolet. Katsotaanpa vielä tätä uutista, joka on luettavissa seuraavassa kokonaan paria loppuvirkettä lukuun ottamatta:

Greekkalaiset owat näinä aikoina melkein onnellisesti sotineet mantereella; paitti muuta owat he ottaneet Turkkilaisilta Korinthos nimisen kaupungin, jonka asukkaille (Korinttilaisille) Apostoli Pawali ennen kirjoitti kaksi Raamatusta luettawaa epistolaa. Mutta Chios nimisestä isosta ja rikkaasta meren saaresta käwi Greekkalaisille nykyisin aiwan onnettomasti. Ensin woittiwat he tämän saaren Turkkilaisilta pian kokonaan; mutta Turkkilaiset, joillen sama saari oli erinomaisen tarpeellinen, tuliwat kohta 30 tuhatta miestä suuren armeijan kanssa sitä takaisin ottamaan. Ne wähät sota-alukset, jotka Greekkalaisilla oli saaren rannalla, pakeniwat ilman tappelua: saaren asukkaat sotiwat miehuisesti; mutta heillä ei ollut tarpeeksi asti ehjiä kiväärejä, pian loppui myös ammunitsjoni, ja sitten maahan hakattiin saarten asukkaat armottomasti. Murhattujen paljus oli niin suuri, että Turkkilaisien täytyi hakea työwäkeä wetämään ruumiita mereen, ettei mätänewäin ruumisten hajusta pitänyt ruttoa heidän armeiaansa tuleman. Turkkilaisiltakin sanotaan kaatuneen 6000 Chion saarella.

Kelpo uutinen, senaikaiseksi uutiseksi. Ehkä lehti sentään olisi voinut selvittää Khiossaaren sijainnin, kun se ansiokkaasti esittää taustaa Korintistakin?

Kreikka-uutisointi jatkuu seuraavankin vuoden puolella. Wiikko-Sanomissa 18.1.1823 tarjotaan jo etusivulla, ”Porvoon hiippakunnan Sanomien” jälkeen ”Ulkomaan Sanomia”. ”Wiimeksi tulleista Ruotsin awiiseissa mainitaan suuresta wahingosta, jonka taas owat Greekkalaiset tehneet Turkkilaisille”, uutinen alkaa. Kreikkalaisten laivasto lähestyi ”Marraskuun 10:tenä päivänä kello 7 jälkeen puolipäivän Turkkilaisen Amiraalin eli Kapudan Passjan laiwaa”. Laiva sytytettiin tuleen, ruuti räjähti, ja ”yhtäkkiä koko laiwa Amiraalinensa, wäkinensä, meni tuhanneksi palaseksi”.

Uutinen on sisällöltään värikäs, mutta sävyiltään poliittisesti ilmeisen korrekti, voisi arvioida (ei erityisiä aplodeja kreikkalaisille, ei omaa kommentointia).

Ja sitten, kuin enteellisesti, Turun Wiikko-Sanomien viimeiseksi jäävä uutinen Kreikan itsenäisyystaistelusta on perin lyhyt, vaikkakin näyttävästi etusivun alkuun taitettu. Näin lehti 1.3.1823:

Greekkalaisten asiat owat entisillään. Se heitä vastaan kommentteeraawa Kenraali, Korsjid Passja, on Sultanan käskyn jälkeen mestattu. Toinen, Omer Zbrioni niminen Kenraali on saanut selkäänsä Greekkalaisilta, ja hänellä luullaan olewan sama loppu peljättävänä.

dosteista (mts. 96–97) poimia esimerkiksi sellaiset kuin hallinto, kaunokirjoitus, kertomus, kirjakieli, lainasana, luento, näytelmä, sivistys, vuosikerta. Samaten otettiin sana painos ensimmäisenä käyttöön juuri Turun Wiikko-Sanomissa – ja mahdollisesti asialla oli juuri Becker.

Uutisoitavaa Kreikan levottomuuksissa olisi vielä ollut vuosikausiksi, vuosikymmeniksi, mutta Turun Wiikko-Sanomien urakka oli ohi. Aleksanteri I oli kääntänyt kelkkansa suhteessa Kreikkaan, mikä tuli ilmi Veronassa loppuvuodesta 1822 pidetyssä kongressissa.⁶⁴⁷ Täten ”yleiset syyt” – lainatakseni Suomessa Urho Kekkosen valtakautena sittemmin käytettyä sanontaa – estivät tästedes Wiikko-Sanomien jatkamasta ulkomaan uutisointejaan.

Jo se, että lehti oli kesällä 1822 uutisoinut Ruotsin kuninkaan ”lahjoittaneen 3000 Riksiä apua Oulun palaneelle⁶⁴⁸ kaupungille”, oli saattanut ärsyttää keisaria lähipiireineen. Perimmäinen ärsytystekijä on kuitenkin ollut Kreikka-uutisointi. Wiikko-Sanomien oli huomattavan suurilevikkinen lehti⁶⁴⁹, joka mielipiteitä muokaten vaikutti osin siihenkin, että keräykset ja kolehdit kreikkalaisten hyväksi tuottivat Suomessa hyvin.

Reinhold von Becker oli yli-idealisti suhteessa ajan sananvapauteen. Hän viittasi lehdessään siihen, että ”Kuningas Gustavus 3:n aikaan” säädetyt ”perustusasetukset” olivat yhä voimassa; ja ”minun mielestäni on soveljas että Suomalaisten Awiisiin kirjoitetaan kaikista asioista, jotka koskevat yhteistä Suomen kansaa”.⁶⁵⁰ Keisari näki toisin. Pietarissa helmikuussa 1823 päivätyssä salaisessa kirjeessään valtiosihteeri R. H. Rehbinder ilmoitti kenraalikuvernööri Fabian Steinheilille, ettei Turun Wiikko-Sanomiin saisi vastedes ottaa mitään poliittisia uutisia.⁶⁵¹

Tuo ulkomaan uutisoinnin taru oli lopussa. Turun Wiikko-Sanomien tunnustuksen ansaitseva Kreikan-tapahtumien pitkäjänteinen seuranta – jota voi verrata Suomenkielisten Tieto-Sanomien pitkäjänteiseen Amerikan vapaussodan seurantaan 1770-luvulla – katkesi. Levikki alkoi liukua jatkuvasti alaspäin, mihin on yhtenä syynä voinut olla tuon värikkäitäkin sävyjä saaneen ulkomaanraportoinnin päättymisen. Finlands Allmänna Tidning sai yksinoikeuden julkaista ulkomaiden poliittisia uutisia, ja oli 1840-luvulla Suomen ainoa todellinen ulkomaan uutislehti.⁶⁵²

⁶⁴⁷ Nurmio 1934, 185–192; vrt. Apunen 1970, 48.

⁶⁴⁸ Turun Wiikko-Sanomien oli Oulun palon näyttävästi uutisoinutkin. Lehden 1.6.1822 ilmestyneessä numerossa julkaistu uutinen – otsikolla ”Tulipalosta Oulun Kaupungissa” – alkaa: ”Menneen wiikon tuorstai aamulla kello 3:men aikana herätettiin Oulun asukkaat yhtäkkiä Kirkonkelloilta. Walkia oli pääsnyt irti Painaja eli Wärfäri Paapen talossa pohjais-päässä Kaupunkia.” Neljännessädällä rivillä kerrotaan koskettavasti tapausten kulku ja vahingot – niin henkilöitä kuin taloja kohdanneet. Lopuksi vedotaan lukijoihin, että ”Turun tienoissa” asuvat hoitaisivat materiaalista apua Ouluun ”Akatemian Apotekkarin” välityksellä. – Uutinen siis kulki Oulusta Turkuun tuolloin nopeahkosti, ”menneen wiikon” tapahtumasta kun uutisessa puhuttiin.

⁶⁴⁹ Turun Wiikko-Sanomien sai ensimmäisenä ilmestymisvuonnaan (1820) Tommilan mukaan ”ajan oloihin nähden jättiläisjärjelmän levikin”: Turussa 275 ja postitse 1 625 tilaajaa. Vielä 1822 levikki oli 1 000 kappaleen tienoilla. (Tommila 1963, 156–157.)

⁶⁵⁰ Nurmio 1934, 185–186; Tommila 1988d, 89.

⁶⁵¹ Tarkkaan ottaen Wiikko-Sanomien ilmestymisen olisi Nurmion (1934, 193) tulkinnan mukaan voitu kieltää vähemmälläkin. ”Asianlaita oli näet niin, että tällä lehdellä ei ollutkaan oikeutta puheenaolevien uutisten julkaisemiseen. Lehden privilegikirjassa ei mainita mitään poliittisista uutisista”, Nurmio huomauttaa. Näin ollen olisi hänestä riittänyt, että kansliatoimituskunnan päällikkö C. J. Walleen vain olisi vaatinut ”lupakirjan määrysten ehdotonta noudattamista”.

⁶⁵² Tommila 1963, 156–157; Steinby 1963, 16; Tommila 1988d, 108. – Steinbyn mukaan Wiikko-Sanomilta evättiin oikeus julkaista ulkomaan uutisia myös lehden Espanjan sisällissotaa käsittelevien uutisten takia.

4.5 Tiedotus ja uutinen: yhtä ja samaa

Entä kotimaan asioiden seuranta?

1800-luvun ensi vuosikymmeninä orastava kotimaanuutisointi koostui pitkälle luettelonomaisista teksteistä, joissa kerrottiin virkakuntien henkilömuutoksista, akateemisen maailman tapahtumista tai viranomaisten toimista. Tyyli oli siis yhä samaa kuin maan ensimmäisen sanomalehden ensimmäisen numeron ensimmäisessä uutisessa hovioikeuden toiminnasta. Ajan uutisaines oli Tommilan mukaan ”vahvasti tiedotuksellista, tilastollista, luettelomaista”. Varsinaisia uutistapahtumia ”ei osattu vetää massasta esiin”.⁶⁵³

Esimerkistä käy Wiburgs Wochenblattin 1.1.1823 ilmestyneen ihka ensimmäisen numeron etusivu. Nelisivuinen paraatipaikka on omistettu Tampereen vapaakaupungiksi julistamiselle. Tämä julistaminen – tai itse asiassa jo Ruotsin kuninkaan taannoisen julistuksen vahvistaminen – kylläkin oli tapahtunut jo 1.8.1821 eli liki puolitoista vuotta aiemmin. Voi ajatella, että kauppakaupunki Viipurissa tuo uutinen on nähty yhä akuutiksi: siihen kätkeytyy senaikaisen viipurilaisen liike-elämän kannalta merkittävää yhteiskunnallista informaatiota.⁶⁵⁴

Julistuskirjan pitkäköstä alkuperäistekstistä Wiburgs Wochenblatt poimi etusivulle vain pikku johdannon. Vasemmalla palstalla tekstipätkä on ruotsiksi antiikkivai-sena, oikealla saksaksi fraktuuraisena. Tietynlaiseksi ingressiksi lehti nostaa ilmeisesti omaa tuotosta olevan lauseen.⁶⁵⁵

Hans Kejsler. Mj. Nådiga Kungörelse, angående en Fristads inrättning i Tammerfors etc.

Sitten seuraa itse uutinen – tai ikään kuin uutinen:

Wi Alexander de 1:ste, med Guds Nåde, Kejsare och Sjelfherrskare öfver hela Ryssland samt Storfursten till Finland, etc. etc. etc. Göre vetterligt: Att som, under VÅRE omsorger för Näringarnes Befordrande i Finland, hos OSS i Nådigtöfervägande kommit, huruledes Manufactures och Fabrikers uppkomst i Landet: vore att förvänta etc.

Pikku poikkiviivan alla lukee ”Befördrungen”. Tuohon aikaan, kuten Tommila⁶⁵⁶ toteaa, ”tiedotuksen ja uutisen eroa saattoi olla vaikea huomata” – tai yleisemminkin ”uutinen ja pikkujuttu muistuttivat toisiaan, asia-artikkelit ja ajanvietetarinat sekoittuivat eivätkä fakta ja fiktio aina selvästi eronneet toisistaan”. On myös hyvä ymmärtää ajan journalistinen työprosessi: lehden taitosta ja ulkoasusta vastasi kirjapaino. Tarkasteltavan julistustekstinkään tapauksessa ei voi havaita mitään journalistista työstämistä. Vasta ensimmäisen maailmansodan aikoihin toimitussihteerit näyttävät Suomessa otaneen itselleen mainittavampaa roolia sisällön jäsentelijöinä, juttujen keskinäisen merkityksen määrittäjinä ja ulkoasusta huolehtijoina.⁶⁵⁷

⁶⁵³ Tommila 1988d, 217.

⁶⁵⁴ Sisämaakaupunki Tampere on ollut viipurilaisillekin noihin aikoihin enemmän tai vähemmän tuntematon. Tarina Wilhelm von Nottbeckista kertoo, että tuo Finlaysonin tehtaiden patruunana sittemmin tunnetuksi tullut mies päätyi Viipurin tienoilta Kuopioon, kun hän oli Pietarista lähdettyään tähtäilyt kohti Tamperetta. (Helenius 2004, 47, 50.)

⁶⁵⁵ Ks. Rasila 1988, 621–623. – Siis Wiburgs Wochenblattin 1.1.1823 ilmestyneen ensimmäisen numeron etusivu on taitettu käytännössä kaksipalstaiseksi.

⁶⁵⁶ Tommila 1988d, 216.

⁶⁵⁷ Mervola 1995a, 226–237. – Otsikoiden leveneminen esimerkiksi juuri ensimmäisestä maailmansodasta uutisoitaessa kasvatti toimitussihteerin roolia ja siirsi vastuuta hänelle. Toimitussihteeri arvotti eri juttuja, punnitsi niiden painoarvoa suhteessa toisiinsa; kirjapainoväkeen kuuluvat eivät tuota enää voineet ottaa kontolleen. Tästä olikin enää vain

Merkittävää edelleen, että lähiympäristössä sattunutta ei 1800-luvun ensi vuosikymmenillä vielä oikein mielletty lehteen pantavan arvoiseksi. Hyvä esimerkki on Turussa 10.5.1830 tapahtunut tunnetun Richterin talon sortuminen Aurajokeen. Turun Wiikko-Sanomien kyllä tiesi mainita asiasta jo 15.5., mutta Åbo Underrättelser katsoi tarpeelliseksi kertoa siitä vasta, kun Stockholms Tidning oli 10.6. selostanut tapahtunutta.⁶⁵⁸

Jos Aurora-seuran lehti kertoi Uskelan maanvieremästä useiden kuukausien viiveellä, niin nyt toki saivat lukijat tietää Richterin talon tapauksesta jo muutaman päivän päästä tapahtuneesta. Tuolloin vielä yksipalstaisen Turun Wiikko-Sanomien 15.5.1830 pääjuttuna kylläkin on ”Kertomus Turun Säästöpankin hallituksesta vuonna 1829”; se jatkuu etusivulta hyvän matkaa kakkoselle. Sitten, pikku poikkiviivan jälkeen, seuraa T-anfangilla korostettuna sana ”Turusta”. Ensimmäinen uutispätkä käsittelee kuitenkin vapunajan säitä. Vasta toisessa kappaleessa tai jaksossa tullaan Richterin taloon:

Mennyt Maanantaina kello 10 aikana edellä puolip. oli täällä hirviä tapaus. Nyt on Maakunta koko talven wetänyt wakansiwiljaa Fabriköri Richterin muuriin (siihen kuin oli ensimmäinen sillalta sinne mennessä) kuin oli määrätty Magasiiniksi kruunun wiljalle. Sinne oli jo tuotu 17.104 tynnyriä wiljaa ja näkyi siellä hywin tallittawan. Mutta huone, joka epäilemättä oli hywin perustettu, oli kuitenkin *Aurajoen wanhuudesta wetelällä rannalla rakettu* eikä woinut tätä mainiota painoa kantaa. Mainitun päivän aamulla aikasemmin oli pari klasia rikkunut ja wähhittäin reikiä aukeunut muurista että selkiästi nähtiin mikä lopuksi piti tulla. Ja sanotulla hetkellä raukeis wihdoin suurella pauhinalla se komia muuri jossa *Keisarill. Senatikin oli istunut*. Se kallistui maan puolellen ja melkeen peräti maan alle niin erinomaisesti, että perustussawi juoksi lähes keskelle jokea pullwerkin alitte joka siellä seisoo. – Ei tämä onnettomuus tapahtunut yksinään waan se wei myötänsä wiellä yhden nuoren herran nimeltä *A. F. von Konow joka Fabriköri Richterin tykönä informatorin wirkaa* harjoitti. Onnettomuuden hetkenä juuri hän luki lasten kanssa, mutta ei ennättänyt niin pian pois että hän oli wirhenalainen ja käwi nojasaualla, waan *täytyi hengensä saaliiksi antaa*. – Siitä myöten on koettu wiljaa sieltä pois niin paljo kuin mahdollista on. [Tähdennykset: JP]

Uutisen kirjoittamisen tekniikassa ei näytä tapahtuneen mainittavampaa muutosta siten Åbo Tidningarin aloitusvuosikymmenen tai Lizeliuksen Suomenkielisten Tieto-Sanomien. Ehkä sentään taustointia on enemmän: lukija saa tietää muun muassa tarkalleen, miten paljon wiljaa makasiinissa onnettomuushetkellä oli, miten luhistuma alkuun ilmeni (lasien särkymisenä) tai miksi ”informator” eli kotiopettaja von Konow ei ehtinyt ajoissa turvaan (hänellä oli ruumiinvamma). Myös pantakoon merkille, että uutisessa luetellaan henkilöiden nimet – toisin kuin esimerkiksi Åbo Tidningarin uutisessa Uskelan vuoden 1770 maanvyörymästä.

Eniten jäänee lukijaa askarruttamaan, miten kävi talossa olleiden lasten; heidän, joiden seurassa tai joille von Konow onnettomuuden sattuessa luki. Pelastuivatko he?

Richterin talon tapaukseen tarttuminen osoitti toki Turun Wiikko-Sanomilta oikeaa uutisharkintaa. Talolla oli huomattavaa historiallista merkitystä: sen omistaja Christoffer Richter oli vuokrannut komeasta talostaan istuntosalin Suomen hallituskonseljille eli senaatille, joka kokoontui Turussa vuosina 1809–1819. Turun vuoden 1827 palossa Richterin talokin sitten tuhoutui. Oivaltaen, että kaupungissa tarvittiin viljavarastoja tuhoutuneiden tilalle tehtailija-liikemies Richter kunnostutti kivitalonsa enemmän tai vähemmän kokonaan viljamakasiiniksi, jonka kruunu sitten vuokrasi. Oi-

⁶⁵⁸ askel – muutama vuosi – ns. paraatisivujen aikaan. Ja paraatisivujen kokoamisesta tuli Mervolan mukaan (mts. 231) ”toimitussihteerin erityinen velvollisuus”. Tommila 1988d, 217–218.

reellisesti ns. Multavierun kaupunginosassa sijaitseva talo ei kuitenkaan kestänyt tuhansien viljatynnyrien sullomista sen suojiin, ja niin rakennus sortui jokeen.⁶⁵⁹

Myöhemmän historiankirjoituksen⁶⁶⁰ antama kuvaa vastaa Turun Wiikko-Sanomien tuoreeltaan julkaisemaa kuvausta.

Richterin talon tapaus on tyypillinen: sporadinen uutisseuranta tarttui yhteen asiaan, ja toisen se laiminlöi. Yleisemmin: Suomen sanomalehdistön ensi kertaa todella tarkkaan seuraama kotimainen tapahtuma oli keisari Aleksanteri I:n Suomessa 1819 tekemä kiertomatka.⁶⁶¹ Tuo ”eerikinretki”, kuten sitä myös vanhalta ruotsalaiselta pohjalta kutsuttiin – suuntautui Pohjois- ja Länsi-Suomeen.

Yksi uutisjournalismin kehityskäsi oli, kun Helsingfors Tidningar ryhtyi 1830-luvulla kehittämään kotimaan ja kotikaupungin uutisosastoa. Uutiset sijoitettiin etusivulle, ja ne saivat näin uutta merkitystä. Toisaalta lehti oli – ainakin ennen kuin Zacharias Topelius seuraavan vuosikymmenen alussa astui sen palvelukseen – juorulehden maineessa, se kun kertoili mielenkiintoisia asioita pääkaupunkilaisista. Lehdissämme alettiin ylipäänsä siirtyä tiedotuksista selostavaan, kertovaan, kommentoivaankin esitystapaan. Tähän vaikuttivat olennaisesti myös 1840-luvulla käyty keskustelu lehdistön tehtävistä sekä uudenlainen kiinnostuminen oman maan ja maailman tapahtumista. Kotimaan uutisissa aihepiireistä nousi 1800-luvun alkukymmeninä tärkeimmäksi kirkko ja papisto; jo siksi, että papisto oli tärkeä lukijaryhmä.⁶⁶²

Vaikka maan ainoita luvallisia ulkomaan uutislehtiä olivat viralliset lehdet, muissakin lehdissä saatettiin vaikkapa seisovien otsikoiden ”Strödda underrättelser” tai ”Sekasanomia” alle heittää hallitsijoita, valtiomiehiä, tieteen ja taiteen asioita, kirjallisuutta tai uusia keksintöjä koskevia tietoja; samoin ajanvietettä. ”Aktuaalisuus ei näyttänyt olevan tärkeätä”, Tommila arvioi. Ulkomaanasiat alkoivat 1830-luvun lopussa muuttua varsinaisiksi ulkomaan uutisiksi. Suunta jatkui seuraavalla kymmenluvulla, ja erityisen suurta murrosta merkitsi Euroopan ns. hullu vuosi 1848.⁶⁶³

Lehdistömme alkoi siis pikku hiljaa siirtyä niin koti- kuin ulkomaan uutisten suhteen kuulomien kertoilusta uutisten välittämiseen. Aktiivinen ote vielä kyllä pitkään puuttui. Ajan uutistoimittaja oli vielä kuin laiska mato-onkija, joka nosti kalan ylös, jos se oli koukkuun tarttuakseen; aktiivinen verkkojen virittelijä hän ei vielä ollut. Ilmankos Topeliuksen muistelmissaan⁶⁶⁴ hymähteli uutisjournalistien torakahtelulle: ”Kun esim. Turku paloi syyskuun 4 p:nä 1827, kertoivat maan sanomalehdet seuraavina päivinä Perun intiaaneista.” Ja olihan Turussa kysymys suurтуhosta, sekä henkilövahinkojen että aineellisten menetysten suhteen kansallisesta katastrofista.

1900-luvun puolella moista keskittymistä Perun intiaaneihin olisi voitu moitiskella afganistanismiksi.⁶⁶⁵

⁶⁵⁹ Kalpa 1977, 10–11.

⁶⁶⁰ Kalpa 1977, 10–11.

⁶⁶¹ Tommila 1988d, 218; Klinge 2004b, 122. – Matkaa koskevasta selostuksesta luvussa 6.

⁶⁶² Tommila 1988d, 218–219; Tommila 1963, 172. – Lisättäköön, että Helsingfors Tidningar alkoi ensimmäisenä lehtenä 1837 julkaista kuvia (Hakuteos Aamulehti 1988, 127).

⁶⁶³ Tommila 1988d, 219, 222, 224.

⁶⁶⁴ Topelius 1949, 66.

⁶⁶⁵ Paneth 1983, 6; Vehmas 1970, 22, Kuutti 1994, 9. – Panethin määrittely afganistanismista: ”Term referring to the method by which the press projects the reader’s attention to events abroad to avoid consideration of significant national, state and, sometimes, local issues.”

4.6 Tendenssiuutisia – ei uutisrikkamaa

Mikä on paperien tulva? Kuvitelkaa tapakangasta, ohutta, valkoista, useaan kertaan taitettua ja jaettua, jossa on hyvin tiheässä kirjoitusta joka puolella. Se on paperien tulva, tai niin kuin papalagit sitä kutsuvat, sanomalehti.

Kaikki papalagit tekevät tällä tavoin – he lukevat. He lukevat mitä Euroopan korkeimmat päälliköt ja puhujat ovat sanoneet *fonoissaan*. – – Jokaisen *aliin* vaatteet ja syömiset on kuvattu yksityiskohtaisesti, kerrottu hänen hevosensa nimi, jopa sekin onko hänellä elefanttitauti tai heikkoja tuumia. – – Kaikki tapahtumat ja ihmisten tekemiset sekä tekemättä jättämiset kerrotaan; heidän hyvät ja huonot aatteensa, samoin kuin heidän kanan- ja sianteurastuksensa tai kanootinrakennuksensa. Suuressa maailmassa ei ole eikä tapahdu sellaista, mistä tämä matto ei kertoisi tunnontarkasti Papalagit sanovat sitä ”kaikista asioista perillä olemiseksi”.

Papalagit. Samoalaispäällikkö Tuiavii valkoisen miehen maailmassa
(ensi painos suomeksi 1981)

Jos Helsingfors Tidningar oli jo 1830-luvulla – hitaasti taapertavassa suomalaislehdistössä – tietty uutisjournalismin kärkiairut, niin monenkertaisti Zacharias Topelius (1818–1898) toimittajaksi tultuaan lehden kiinnostavuutta.

G. O. Waseniuksen omistaman lehden tehtävänä oli ollut pitkälti referoida ulkomaisia lehtiä, mutta Klingen mukaan Topelius ”onnistui tekemään sen usein keveän koseeraavasti tai dramaattisesti”, ja niin levikki pian nousi. Erityisen suosituiksi tulivat Topeliuksen kirjoittamat Helsingin elämää kuvaavat ”kirjeet luutnantti Leopoldille Gruusiaan”.⁶⁶⁶ Ne olivat yhtäältä osa uutissisältöä, mutta esitystavan vuoksi niitä on luontevampi käsitellä tutkimuksessani vasta pakinaluvussa.

Yhden tärkeän herätyksen 1800-luvun suomalaisen journalismin uudistamiseen antoi J. V. Snellman (1806–1881) vuosina 1839–1841 kolmessa osassa julkaisemassaan *Spanska Fluganissa*, vaikka noiden snellmanilaisten journalismiajatusten käytännön kantajaksi astuikin ensi alkuun Fabian Collanin Helsingfors Morgonblad. Kunnes Snellman muutti Kuopioon ja alkoi 1844 julkaista rehtorintyönsä ohessa *Saimaa*. Topeliuksen ja Snellmanin journalismikäsitteet erosivat toisistaan. Snellman moitti 1830- ja 1840-luvun vaihteessa *Spanska Fluganissa* ja sitten Saimassa suomalaista sanomalehdistöä ohjelmattomaksi ja mitäänsanomattomaksi. Hänen ihanteenaan oli aktiivinen ja mielipiteellinen lehti, jolla tuli olla suomalaiskansallinen ohjelma. Helsingfors Tidningar oli Snellmanista liian kevyt ja säilyttävä.⁶⁶⁷

Kolmipalstaisena, antiikvaisena ja keskimääräistä suurempaa leipätekstiä käyttävänä *Saima* poikkesi ajan muista suomalaislehdistä ulkoasultaan. Ja jos kohta kaikki ajan lehdet olivat nykytermein pientoimitusten toimittamia, niin *Saima* oli ehkä taval-

⁶⁶⁶ Klinge 1998b, 22–23.

⁶⁶⁷ Tommila 1988d, 113, 140; Tommila 1998; ks. myös Tala 1990. – Tommila (1998) tiivistää Topeliuksen ja Snellmanin journalismi-näkemyksen eroja seuraavasti: ”Alkuvuosinaan Topelius joutui kiivaaseen kiistaan sanomalehtien tehtävästä J. V. Snellmanin kanssa, joka ajoi jyrkkää totaalista suomalaiskansallista ohjelmaa. – – Tästä aiheutui Topeliuksen kanssa kiivas polemiikki. Kumminkin olivat hegeliaaneja, Topelius vieläpä Snellmanin oppilas. Suomalais-kansallisen hengen tärkeydestä ei ollut erimielisyyksiä. Mutta Snellman ei voinut ymmärtää Topeliuksen ranskalaishenkistä ja yleisohakuista toimitustapaa, sillä hänen mielestään sanomalehden tuli koko sisällöltään olla aatteellinen julistaja. Topelius ei kuitenkaan antanut periksi, ja hänkin ryhtyi pisteliääksi: kun kirjoitat lehteä, älä koskaan tee vastapuolelle oikeutta vaan tee hänen aikeensa epäilyttäväksi. – Polemiikissa ei ollut voittajaa, vaikka kirjallisuudessa Topelius yleensä katsotaan hävinneeksi.”

listakin enemmän tekijänsä näköinen: 80 prosenttia jutuista oli Snellmanin käsialaa. Artikkeliluontoinen sisältö hallitsi lehteä, kattaen ehkä puolet sivupinta-alasta.⁶⁶⁸

”Saimassa ei ole mahdollista erottaa mielipideaineistoa omaksi kokonaisuudekseen, kun kaikki on tavalla tai toisella mielipiteellistä. Myös faktan ja fiktion Snellman saattoi tietoisesti sekoittaa keskenään”, Tommila kuvailee. Hän myös väittää Snellmanin tai Saiman käyttäneen hyväksi ”eri esitysmuotoja”. Snellman oli hyvin poleeminen – uskollisena niin lehtiohjelmalleen kuin särmikkäälle luonteenlaadulle. Snellman ujutti mielipiteensä mukaan myös uutisiin, silmäänpistävän voimakkaastikin.⁶⁶⁹

Uutiset ovat Seppo Venton mielestä jääneet, ”pohdiskelevan aineiston” rinnalla, liian vähälle huomiolle Saimaa tarkasteltaessa. ”Kun lehden uutiset ovat jääneet suoritetuissa tutkimuksissa artikkeliaineksen varjoon, onkin päässyt vallalle varsin yleinen käsitys, ettei Saimassa uutisia ollutkaan tai että niillä oli vain mitättömän vähäinen osa lehden sisällössä. Tälle käsitykselle on katsottu voitavan saada vahvistusta eräistä Snellmanin omista lausunnoistakin, joissa hän on tuomitsevaan sävyyn puhunut sanomalehtien tarjoamasta ’uutisrikkamasta’ ”, Vento toteaa. Kuitenkin uutisia oli Saimassa yleensä neljänneksen verran sivutilasta. Ne jakautuivat jokseenkin selväpiirteisesti viisiä: kotimaanuutisiin, virasto- ja henkilöuutisiin, Kuopion ja lähiseudun paikallisuutisiin, Pietarin uutisiin ja ulkomaanuutisiin. On otettava huomioon, että Saima oli todella valtakunnallinen lehti; sitä tilattiinkin enemmän Helsinkiin kuin Kuopioon.⁶⁷⁰

Korkeimmalle Snellman arvosti uutiset, jotka koskivat suomalaiskansallista sivistystä, suomen kieltä ja kirjallisuutta tai vastaavia. Tässäkin näkyy Snellmanin journalismiin usein yhdistetty ”ohjelmallisuus”. Talousuutisissa hän suosi mielellään niitä, jotka kertoivat maan aineellisesta edistymisestä, vaikkapa liikenneyhteyksien paraneemisesta. Mutta onnettomuus- ja rikosuutiset olivat lehdessä harvinaisia; vain Kuopion läänin osalta lehti saattoi niitä tarjoilla. Seurapiiri uutiset Snellman jätti mielellään vaikkapa Topeliukselle ja Helsingfors Tidningarille.⁶⁷¹

Kirjallisuudentutkimuksessa käytettyä termiä mukaellen voi kutsua Snellmanin uutisia paljolti tendenssiuutisiksi⁶⁷² – millä ei suinkaan kyseenalaisteta hänen toimittajanetiikkaansa.

Jos Suova arvioi varhaista Åbo Tidningaria, Tommilaa lainatakseni, ”1950-luvun journalismin valossa”, niin soveltaa Vento samaa Saimaan. Hän toteaa, että Saimassa uutisten esitystapa oli puutteellinen verrattuna ”kollegojen käyttämään, nykyaikaisesta uutisesityksestä puhumattakaan”. Ja, tarkemmin: ”Ei suinkaan noudatettu ’mitä, missä, milloin, miten, miksi’ -kaavaa uutisen kirjoittamisessa. Tärkeitä yksityiskohtia jätettiin usein mainitsematta, vaikka ne olivat olleet siinä lehdessä, josta uutinen oli lainattu. Yleisenä piirteenä on havaittavissa henkilönnimien julkaisemisen rajoittaminen sangen vähiin.”

Paitsi että Saimankin uutisten tuoreudessa oli toivomisen varaa, jäi lehden uutisvälitykseen suoranaisia aukkoja. Kotimaan uutispalvelun ”suurimmaksi laiminlyönniksi” Vento nimeää sen, että lehti ei kerro mitään Keuruulla 31.8.1845 tapahtuneesta kirkkoveneen kaatumisesta, jossa 30 ihmistä sai surmansa.⁶⁷³ Ainakin Topeliuksen Hel-

⁶⁶⁸ Tommila 1988d, 136; Mervola 1995a, 66.

⁶⁶⁹ Tommila 1988d, 137; Tala 1990, 60–62.

⁶⁷⁰ Vento 1954, 97–98; Tommila 1988d, 138.

⁶⁷¹ Vento 1954, 98–99; Tala 1990, 60–63.

⁶⁷² Tendenssikirjallisuudella (englanniksi tendential literature, saksaksi Tendenzliteratur) tarkoitetaan kirjallisuutta, joka ”pyrkii ohjaamaan lukijan mielipiteitä tiettyyn suuntaan ja siten vaikuttamaan oman aikansa yhteiskunnallisiin tai moraalisiin oloihin” (Mattila 1984, 74).

⁶⁷³ L. A. Sillanpää mainitsee paikallishistoriikissaan hukkuneiden määrän kylläkin neljä henkilöä pienemmäksi: ”Keuruun ja koko ympäristön suurin kirkkoveneonnettomuus

singfors Tidningar kertoi turmasta 10.9.1845. Vento pohdiskeleekin: ”Tapaus oli siksi järkyttävä, että sen on täytynyt olla yleisenä puheenaiheena Kuopiossakin. Jättikö Snellman uutisen periaatteesta julkaisematta, on mahdotonta sanoa.”

Vielä tuhoisampi onnettomuus sattui noina vuosina Sortavalassa. Pikkukaupungin luterilaisessa kirkossa pääsi tuli irti vuonna 1843, jolloin ns. karjalaisen rukoilevaisuuden perustaja Henrik Renqvist toimi paikkakunnalla kappalaisena. Joulujumalanpalveluksen aikana kynttilä lienee pudonnut ja sytyttänyt sitten palamaan muutakin puuainesta, jota kirkossa lienee tuolloin ollut runsaanlaisesti menossa olleiden korjaustöiden takia. Kirkkoväessä syntyi pakokauhu, seurauksena puolensadan ihmisen kuolema.⁶⁷⁴

Tapauksen uutisoivat ainakin⁶⁷⁵ Helsingfors Tidningar (3.1.1844), Borgå Tidning (3.1.1844), Helsingfors Morgonblad (4.1.1844), Saima (11.1.1844) sekä myös Snellmanin tuolloin toivittama Maamiehen Ystävä (13.1.1844). Tämä laajahko otos – ajan oloissa – antaa aiheen joihinkin vertailuihin.⁶⁷⁶ Millaista oli snellmaniaaninen uutisjournalismi, verrattuna muiden lehtien uutisjournalismiin?

Helsingfors Tidningarin (3.1.1844) etusivulle otsikotta sijoitettu uutinen alkaa:

= Sordawala har haft en bedröblig julmorgon. Tillförlitliga underrättelser från denna ort meddela derom följande. Julmorgonen under ottesången i Lutherska kyrkan och medan man afsjög högtidspsalmen, som föregår evangelium, intfäffade, att en flicka från ljusbågen i ett af fönstren wille nedtaga ett ljus, men derwid fälde det mellan wäggen och den ännu ofulländade inre brädfodringen. En qwinna tätt bakom hade derwid utropat: "Kyrkan brinner!" Fåfängt sökte man afböja följderna af dessa förskräckelsens ord, de spridde sig innan kort under ett duft sorl kring den tätt sammanpackade menigheten, hwilken, i anseende till kyrkans pågående reparation, icke satt ei banker, utan stod. Inom få ögonblick war förwirringen allmän, gudstjensten afbröts, fönsterna sönderslogos och en mängd hastade att rädda sig och de sina genom dem.

Ensi virkkeeseen on sijoitettu eräänlainen alkuhuokaus ("bedröblig julmorgon"). Sitten uutisenkirjoittaja vakuuttelee tietojen paikkansapitävyyttä ("tillförlitliga underrättelser från denna ort"). Kunnes päästään kronologisesti etenevään tapahtumainkuvaukseen. Kaikki on lähtenyt liikkeelle siitä, että muuan tyttö otti juhlavirttä laulettaessa käteensä kynttilän ja pudotti sen työn alla olleiden seinäarakenteiden sekaan. Tapauksen nähneen naisen huuto (harvennettuna ladottu: "Kyrkan brinner!") saa aikaan pakokauhun ja kaaoksen.

Uutinen jatkuu:

Men den största massan kastade sig emot södra kyrkodörren och derifrån ut i förstugan, hwilken med en afsats af ungef. 8 trappsteg ledde ner till den yttre dörren. I denna olyckliga afsats stupade genast en mängd af de främsta, andra framträngde och nedtrampades i sin tur af de efterföljande, hwilka åter funno utgången stängd af de nedtrampades

sattui 31.8.1845, jolloin Haikan yksitoistahankainen vene jumalanpalveluksesta palattaessa Kaukasen karin luona Keuruselällä navakassa luoteistuulessa kaatui. Venekunnan 37 ihmisestä pelastui ainoastaan 11, yhdeksän miestä ja kaksi naista, kun 26, näistä 14 naisia, vaipui aaltoihin. Viisi hukkuneista, mm. Kristiina-emäntä Fredrika-tyttäreineen, oli Kolhon perheestä. Tämän järkyttävän tapahtuman sanottiin pastori Niilo Durchmanin jo vuotta aikaisemmin eräässä saarnassaan ennustaneen." – Jälkeenpäin mm. nimismies ja kirkkoherra pyrkivät ehkäisemään tulevia onnettomuuksia kiinnittämällä huomiota veneiden rakenteisiin, veneissäolijoiden määrään sekä siihen, etteivät venekunnat tai ns. venelahkot kilpailisi kirkkomatkoilla keskenään. (Sillanpää 1969, 220–221.)

⁶⁷⁴ Tiainen 1970, 151–152.

⁶⁷⁵ Kuujo & Tiainen & Karttunen 1970, 446; Vento 1954, 99–100.

⁶⁷⁶ Huomatkaamme toki, että Saima – samoin kuin Maamiehen Ystäväkin, jota sitäkin Snellman alkuun toimitti – alkoi ilmestyä vasta vuoden 1844 alusta, ja täten näillä lehdillä on voinut olla jotain alkukankeutta.

kroppar. Så uppstod på detta olyckställe en förvirring och en jemmer, som ej låta sig beskrifwas, tills Kronolänsman Aurenus och Kapten Kyrenius med 20 soldater ankommo och menniskowänligt anstängde sig att rädda de olyckliga och göra utgången fri. De sednare fördes genast till lazarette under Prob. Läk. Maconis wård, och säger sig ett ögonwittne, der hafwa täknat femtiofyra döda, förutom dem, hwilka möjligen bortförts af anhöriga. – Prosten Fabritius och Adjunkten Höyrén använde wid tillfället allt för att hejda förvirringen och afböja dess följder. – Eld alarm gjordes i staden, men inställdes snart, emedan ingen fara war förhanden. Få timmar derefter försiggick högmässogudstjensten i behörig ordning och för ånyo uppfylld kyrka.

Kerronta on varsin tarkkaa; jopa rappusten tarkka luku ilmoitetaan. Samoin nimetään avainhenkilöt: lääninmies Aurenus ja kapteeni Kyrenius, jotka 20 sotilaan voimin pyrkivät saamaan kaaoksen kuriin, loukkaantuneita hoitava lääkäri Maconi sekä kirkkokansaa rauhoitelleet kirkonmiehet: rovasti Fabritius sekä apulaispappi Höyrén. Kuolonuhrien määräksi todetaan 54 – ja ehkä enemmänkin, sillä omaiset ovat voineet ottaa joitakuita menehtyneitä suoraan hoteisiinsa.

Helsingfors Tidningarin uutinen päättyy mainintaan, että jo joidenkin tuntien kuluttua onnettomuudesta väki kokoontui uudestaan samaiseen kirkkoon jumalanpalvelukseen.

Uutinen Sortavalan suuronnettomuudesta päättyi samana päivänä (3.1.1844) myös Borgå Tidningiin etusivulle. Ote on aika lailla erilainen:

– Tyvärr! nödgas vi från detta ämne öfvergå till en ryslig nyhet. Man erinrar sig tilldragelsen i Jockas kyrka, Juldagen för 12 år sedan, då människor omkommo under den vilervalla, som uppstod i följd af ett förhastadt rop om eldens löskomst – en olycka, som hade till följd att alla kyrkodörrar i Finland, som öppnades inåt, ändrades med gång utåt.

Uutisen alussa viitataan huudahduksen (”Tyvärr!”) kera saman lehden edelliseen tekstipätkään: debatoitiin lehdelle keskustelupuheenvuoron lähettäneen helsinkiläisen henkilön kanssa. Sitten hypätään ajassa 12 vuotta taaksepäin. Taustoiivassa tekstiosuudessa palautetaan lukijoiden mieliin Juvan kirkossa tuolloin taannoin tapahtunut vastaavanlainen onnettomuus, jonka seurauksena on kuulemma Suomen kirkonovet pantu avautumaan ulospäin.

Vasta tämän jälkeen päästään itse Sortavalan tapahtumiin:

Icke dess mindre har i *Sortavala* sisl. Juldag tilldragit följande: Ett ljus nedföll, midt under predikan, bland några spånor, som oförsigtigtvis på en aflägsen läktare qvarlågo efter en nyligen verkställd reparation. Det föranledde ett onödigt anskri af några, och en stor hop menniskor började störta ut från kyrkan. Förgäfves uppmanade predikanten folket till stillhet; mängden hade ej öron för hvad han sade eller ögon att se, det ingen fara var på färde. I förstugan stupade några, andra klängde öfver dem och stupade åter, – och följden var, att man efter slutad oreda fick bortbära ei mindre än *fyratiosex* lik, utom fyra personer, som kunde återfås. – Detta låter i sanning otroligt, men är dock beklagligtvis sannt. [Tähdennykset alkuperäiset]

Joidenkin detaljien osalta tapahtumainkuvaus poikkeaa Helsingfors Tidningarin uutisesta. Kynntilä onkin pudonnut Borgå Tidningin mukaan saarnan aikana – ja lastukasaan. Itse kaaostapahtumat kuvataan selvästi lyhyemmin. Esimerkiksi sotilaiden väliintulosta ei kerrota. Kuolonuhrien määräksi ilmoitetaan 46. Uutisen loppukin on maa-laileva: todeksi uutista vannotaan, vaikka sitä voisi vaikea olla uskoa.

Myös Helsingfors Morgonblad (4.1.1844) uutinen on Helsingfors Tidningarin versioon verrattuna lyhyt. Neljännelle eli viimeiselle sivulle otsikotta sijoitettu juttu alkaa viittauksella lähteeseen: tiedot on saatu Sortavalassa jouluna liikkuneilta matkustavaisilta:

Resande ifrån Sordavala berätta, att en ryslig olyckshändelse stört julglädjen derstädes. Under åttesången om Julmorgonen hördes bland den talrikt närvarande Lutherska församlingen ett blindt rop att elden vore lös i Kyrkan; i förfäran störtade folket ut, dels genom fönstren, dels och i synnerhet genom södra kyrkodörren, hvilken genom en trappa ledde ut i förstugan.

Yhtäpitävästi kahden muun lehden kanssa myös Helsingfors Morgonblad kirjoittaa naisesta, jonka huuto aikaansai koko kaaoksen. Ja sitten:

Här uppstog den gräsligaste trängsel och förvirring; den ena stupade öfver den andra ut för trappan, många blefvo ihjältrampade, ännu flere illa skadade. Tillkommen militär lyckades i förening med presterskapet att slutligen återställa ordningen; men omkring 60 personer hade emellertid tillsatt lifvet. De skadade erhöles skyndsamt vård på lazarettet. – Olycksropet tros hafva härrort af en qvinna som skrämdes af ett nedfallande ljus.

Varsin tiiviisti lehti kuvaa onnettomuustapahtumat unohtamatta mainita myös sotilaiden panosta sekä sitä, että loukkaantuneet vietiin sairaalaan. Kuolonuhreja oli Morgonbladnin mukaan noin 60.

Entä Saima? Sortavala-uutinen löytyy vasta⁶⁷⁷ 11.1.1844 ilmestyneen Saiman kolmannelta sivulta, Inrikes-osastosta. Osaston toinen teksti, Sortavala-uutinen, alkaa versaloiden:

SORDAVALA: Tidningarne från Helsingfors bekräfta de berättelser om olyckan i Sordavala, som i privat väg kommit oss tillhanda. Äfven uppgiften på de omkomnas antal, femtiofyra, är öfverensstämmande. – Hvad vi hafva att tillägga är blott, att dessa till större delen varit ålderstegne personer och barn, samt att ropen: "ställningarne ramla", blandat sig med: "kyrkan brinner", och ökat förskräckelsen. Kyrkan lärer nemligen i anseende till en pågående reparation varit uppfylld af timmermansställningar.

Saima viittaa siis aluksi lähteisiin. Perimmältään toimitus on saanut kuulla Sortavalan onnettomuudesta henkilölähteiden kautta ("i privat väg"). Mutta nämä tiedot saavat vahvistusta Helsingin lehtien kirjoittamasta. Saima väittää lehtien ilmoittaneen kuolonuhrien määrän yhtäpitävästi, mikä ei – kuten havaittiin – aivan ollut asianlaita.

Saima lisää etelärannikon lehtien tietoihin nähden detaljeja; kuten sen, että uhrien joukossa oli paljon vanhuksia ja lapsia. Mutta kevyenlaiseksi lehden uutisanti jää. "Saima kertoi näin hämärästi tapauksesta, joka seurauksiltaan oli ollut mitä järkyttävintä. Syynä tällaiseen menettelyyn lienee ollut ajatus, että – kuten uutistekstistäkin ilmenee – kuopiolaiset jo tunsivat onnettomuuden päävaiheet tiedon tapahtumasta kulkeuduttua kaikeksi jonkun matkustajan mukana kaupunkiin. Siitä huolimatta nykyäänkin lehti olisi julkaissut täydellisen selostuksen tapahtuneesta", kritikoii Seppo Vento, "1950-luvun journalismin valossa", toki.⁶⁷⁸ Ja kun Topeliuksen lehti mainitsi useita keskeisiä henkilötoimijoita nimeltä, oli Snellmanin julkaisu näistä hiljaa – ellei tietämättömän.

Toinen kuopiolaislehti, jonka toimittamiseen Snellman osallistui, oli suomenkielinen kansanlehti Maamiehen Ystävä, ennen muuta kirjapainonomistaja J. A. Karstenin luomus. Mutta koska Snellman toimitti lehden 14 ensimmäistä numeroa⁶⁷⁹ eli vastasi

⁶⁷⁷ Saiman ihka ensimmäinen numero ilmestyi jo 4.1.1844, eli lehti oli vasta käynnistymisvaiheessa.

⁶⁷⁸ Vento 1954, 99–100. – Ajan uutistyyliä kuvaa myös Saiman 11.1.1844 julkaistun Inrikes-osaston loppupätkä: "Från Åbo, Borgå och Vasa hafva vi alls inga nyheter och äro deröfver otröstliga." Hellyttävää rehellisyyttä, voisi jälkiarviona esittää.

⁶⁷⁹ Tommila 1988d, 156–157. – Tommila huomauttaa, että Maamiehen Ystävän lukeminen Snellmanin lehdeksi on "sitkeimpiä Snellman-myyttejä".

toimitustyöstä huhtikuulle asti, on kiinnostavaa katsoa, miten Maamiehen Ystävä hoiti Sortavalan katastrofiuutisoinnin.

Maamiehen Ystävä on sijoittanut uutisen 13.1.1844 takasivulle. Edellä on valistavaa tekstiä – jopa havainnollistavine pohjapiirroksineen – navetan rakentamisesta. Sortavalan onnettomuus uutinen asetettiin jatkoksi kuin olisi kysymys yhdestä ja samasta tekstistä. Edes linjoja tai vastaavia ei ole noiden kahden jutun erottamiseksi käytetty; vain onnettomuus uutisen alkusana ”Sortawalasta” on harvennettu.⁶⁸⁰

Maamiehen Ystävä on turvautunut, voi sanoa, maaseutukirjeeseen. Parin johdantolauseen jälkeen juttu jatkuu näemmä kirjetekstinä. Kirjeen kirjoittaja on voinut hyvin olla joku Snellmanin tai Karstenin tuttu Sortavalasta, siksi hyvin on lähde päässyt perille tietyistä detaljeista:

Sortawalasta kuulu hirmuisia sanomia. Sieltä kirjoitetaan: Joulua aamuna, ennen Isämeidän ja Evangeliumin lukemista, weisattavan wirren alku värssyä weisattaissa, putoisi kynttilä akkunalta höylälästuihin jotka olit seinän ja lautaläjän välillä. (Tätä kirkkoa ei ennätetty walmiiksi korjata kesän aikana, ja sentähden on lautoja ja lautaläjiä seinän wierissä penkein asemesta istuttawana). Kuin siis kynttilä putoisi höylälästuihin, ja siitä rupesi wähän sawu nousemaan ja kukaties tulikin näkyi, jota ei saatettu jalalla polkemalla sammuttaa, kuin oli ahdas sia seinän ja lautaläjän välillä, waan täytyi siihen hakea lunta ulkoa, josta nousi huuto: ”Kirkko on tulessa”, joka sitten saatti kansan senkaltaiseen wimmaan eli raiwossa kaikista owista ulos pakkautumaan. Ja kuin yhdestä porstuasta on jyrkät traput ulos, niin siihen kaatui sadottain ihmisiä jalkoin, joista sitten osittain särky-misen ja osittain eli enimmästi tukehtumisen kautta kuoli 53 henkeä, jotka kaikkityyni oli siinä määrässä riskit ja wahwat, niin ettei ollut warsin huonoja kuolleitten seassa muita, kuin 15 ja 45 vuoden välillä, ijän puolesta, ja ainoastaan harwoja sitä nuorempia eli wan-hempia, niin että kaikkein wahwimmasta ijästä olewat kaaduit. Ei yhtäkään ainoata kuol-leitten seassa ollut 11 vuotta nuorempata eikä 67 wanhempata.

Yllä koko kirje-uutinen. Huomiota kiinnittää, että alkupuolelle on lisätty sulkeisiin huomautus kirkon korjaustöiden viivästymisestä. Tässä yhteydessä kirjoittaja myös tietää mainita – päinvastoin kuin neljä muuta tuon Sortavala-uutisen kirjoittajaa – että kirkossa oli lautaläjiä, jotka ovat toimineet väliaikaisina istuimina. Hän myös osaa muista poiketen valottaa, että pudonneen kynttilän sammutukseen on käytetty ulkoa kannettua lunta. Hän on ollut näköjään muita paremmin informoitu kuolinsyistä – enimmältään ihmiset tukehtuivat – sekä ehkä ennen muuta onnettomuudessa menehtyneiden ikäjakaumista. Tämän version mukaan kuolleita on siis ollut 54.

Nykysilmin kielenkäytössä on kömpelyyttä. Viime kädessä on kuitenkin kyse koko kieli-instrumentin, ajan kirjasuomen, kankeudesta; mutta ehkä siitäkin, että kirjoittaja ei ole välttämättä kokenut kynämies. Maamiehen Ystävä oli vasta ryhtymässä kasvattamaan avustajaverkkoaan.⁶⁸¹

Sortavalan kirkkoturman uutisoinnin eroavuudet ovat jännittäviä. Kyseessä täytynee olla koko lailla ensimmäinen kerta, kun voi verrata ainakin viiden eri suomalaislehden onnettomuus uutisointia samasta asiasta. Kaikissa uutisoinneissa on hapuilua. Tietokanavat ovat satunnaisia, eikä ajatusta uutishankinnan systemaattisuudesta ole omaksuttu. Uutiset ovat pikemmin kuulumisista, ja uutisten kalastaja yhä pikemmin onneensa luottava onkija kuin professionaali verkkokalastaja. Uutisen tavaraluonteen hahmottaminen oli vielä kaukana edessä.⁶⁸²

680 Ajan tavasta erottaa – tai oikeastaan olla erottamatta – jutut: ks. Mervola 1995a, 50.

681 Ks. Tommila 1988d, 157–159.

682 Esimerkkinä tiedonkulun nopeudesta mainittakoon, että Saima julkaisi uutisen kuningas Kaarle XIV Juhanan Tukholmassa 8.3.1844 tapahtuneesta kuolemasta 21.3. sekä Maamiehen Ystävä 23.3.

Snellmanin ohjelmallisuutta alleviivailevaan journalisminäkemykseen ”uutisrihkama” istui huonosti. Vaikka Saima oli uutislehtikin, niin kunnon uutinen oli Snellmanille ehkä nimenomaan tendenssiuutinen. Toki voi jälkiviisaasti kysyä, eikö Sortavalan kirkon katastrofi olisi avannut mahdollisuuden – tendenssiä jopa alleviivaillen – myös turvallisuuskysymysten rakentavaan käsittelyyn. Toki Saima oli vasta aloittelemassa tietään, mutta olisihan sen toimittaja halutessaan voinut palata kirkkokatastrofi-temaan vaikkapa pitkin kevättä – mutta näin ei tiettävästi tapahtunut.

4.7 Suometar: maaseutukirjeiden pioneeri

Mutta sunnuntai- ja pyhäpäivinä hän joko tutkiskeli sanomalehteensä tai kirjoitteli itse kuulumisia ja yhteiskunnallisia asioita pitäjästä, lähetettäväksi samaan lehteen. Ja mieluusti otti toimitus aina vastaan hänen lähetyskappaleitansa, joiden sisältö oli ytimellistä vallan, esitystapa nasevaa ja selvää, useinpa nerokastakin.

Aleksis Kivi Eerosta teoksessaan Seitsemän veljestä (1870)

Helsinki sai ensimmäisen suomenkielisen sanomalehtensä vuonna 1847, selvästi myöhemmin kuin Turku, Oulu ja Viipuri; ja pari vuotta jäljessä Kuopiotakin. K. A. Gottlund perusti mainittuna vuonna Suomi-nimisen sanomalehden, joka jäi lyhytikäiseksi. Ennen muuta onkin mainittava samana vuonna aloittanut Suometar. Asialla olivat nuoret akateemiset miehet, joita Snellmanin isänmaallinen julistus sekä 1840-luvulla Euroopasta saapuneet vapausaatteet olivat innoittaneet. Suometar kohosi suomenkielisen lehdistömme johtavaksi edustajaksi, ja jatkoi viipurilaisen Kanawan työtä.⁶⁸³

Kielentutkija Martti Rapola⁶⁸⁴ tähdentää Suomettaren perustamisella olleen suomen kirjakielen kehitykselle täysmittaiseksi sivistyskieleksi ”arvaamattoman suuri merkitys”. ”Jo lehden ensimmäinen vuosikerta sisälsi niin paljon kirjasuomelle uutta ja ensiarvoista, että tämän alan tutkija joutuu alituisesti vetoamaan sen tarjoamiin aineksiin.”

Suometar on tärkeä tarkastelunkohde puhuttaessa myös uutisjournalismista. Määrätietoisemmin kuin useimmat aiemmat sanomalehdet omistautui Suometar uutisaineiston hankintaan ja muokkaamiseen. ”Uutisen voittokulku pääsi vauhtiin vauhtiin vasta vuosikymmenen loppupuolella Suomettaren aloitettua ilmestymisensä”, Snellmanin journalismin tarkastelija Vento muotoilee.⁶⁸⁵

On hyvä noteerata Suomettarella olleen, Uuden Suomen ja sen edeltäjien historian tutkijan Jyrki Vesikansan sanoin, ”toinen kohderyhmä ja liikeidea” kuin pari vuotta aiemmin perustetulla kuopiolaisella kansanlehdellä Maamiehen Ystävällä. Suometar pyrki lähestymään sivistyneistöä, ja suomalaistamaan sitä. Lehti harjoitti ”suomalais-

⁶⁸³ Steinby 1963, 15–16, 19, 23; Vesikansa 1997, 12, 16; Louhivuori 1940, 67–74; Tommila 1988d, 162.

⁶⁸⁴ Rapola 1947a, 4. – Toisessa yhteydessä Rapola (1960, 104–105) mainitsee Suomettaren – ja todennäköisimmin sen toimittajista Paavo Tikkasen (1823–1873) kieleemme tuomiksi uusiksi sanoiksi seuraavat: arvosana, juna, köyhälistö, lennätin, lähetti, ministeriö, porvaristo, salaojitus, sosialisti, sukukieli, sähkösanoma, tilaus, väittely, yhdyskunta. Jo noista voi päätellä, että suomen kieli oli Suomettaren varhaisina vuosina kehittymässä sanastoltaan hyvää vauhtia. Yhä useampi asia taipui ilmaistavaksi suomeksi ja sanomalehtiproosalla.

⁶⁸⁵ Steinby 1963, 23; Vento 1954, 97.

kansallista propagandaa”, kuten O. W. Louhivuori asian 1930-luvun muotitermillä ilmaisee. Lehti oli vahvasti fennomanian asialla.⁶⁸⁶

Suometar joutui kokemaan venäläisten viranomaisten sensuurin ehkä ehdottomammin kuin mikään muu lehtemme, tyystin lakkautettuja lukuun ottamatta. Keväällä 1850 astui voimaan tunnettu kieliasetus, jonka on luonnehdittu olleen kansainvälistikin tiukimpia sensuurisäännöksiä. Tuo asetushan kielsi julkaisemasta suomeksi muuta kuin uskonnollisia ja taloudellisia aiheita koskevaa tekstiä. Kieliasetus käytännössä poisti uutiset – ainakin uutiset sanan varsinaisessa mielessä – neljäksi vuodeksi suomenkielisistä lehdistä. Tilanteeseen perin kyllästynyt toimitus lopettikin Suomettaren julkaisemisen vajaan puoleksi vuodeksi.⁶⁸⁷

Alkuun Suomettaressa oli niukasti uutisia, lukuun ottamatta hiippakunta- yms. tiedotuksia.⁶⁸⁸ Ja saatettiinpa uutismetsästyksen epäonnistuminen joskus suoraan tunnustaakin – kuten 26.1.1847 ulkomaanosastossa: ”Ruotsista ei ole saatu uusia, sillä meri on hyyteessä ja estää Postin kulkua.” Mutta olihan Snellmankin nostanut vastaavalla tavalla lehdenpalstoilla kätensä huomattuaan että uutisrysyn kokeminen oli päätynyt vesiperään.

Jo 1840-luvun lopulla Suometar oli ryhtynyt hankkimaan kirjeenvaihtajia eri puolilta maata, ja tähän panostettiin yhä vahvemmin lehden jatkettua ilmestymistään vuoden 1851 alussa. Lehti alkoi julkaista runsaasti ns. maaseutukirjeitä, mikä on epäilemättä Suomettaren merkittävimpiä saavutuksia uutisjournalismin kehittämisessä, ja yleisemminkin. Tämä oli yhtäältä levikki- ja vaikuttamistyötä: tätä kautta lehti sai lonkeroitaan laajalle ja syvälle suomalaiseen yhteiskuntaan.

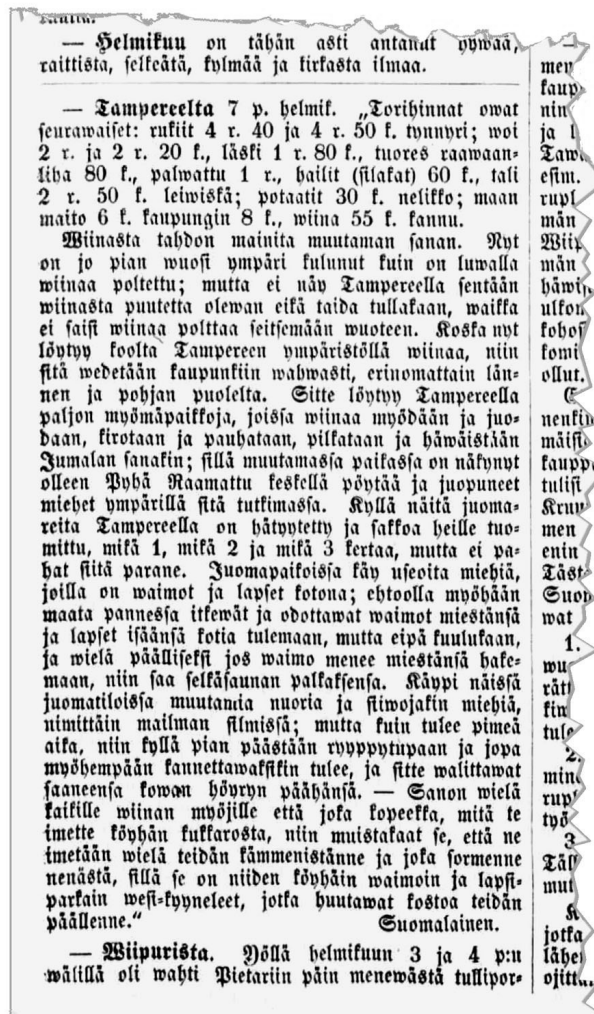
⁶⁸⁶ Vesikansa 1997, 23; Louhivuori 1940, 105.

⁶⁸⁷ Vesikansa 1997, 34 ja 36–37; Tommila 1988d, 104–105 ja 223. – Sensori kuuluu Agathon Meurmanin (1826–1909) 1800-luvun lopulla muistelemien mukaan halunneen rajata, kieliasetuksen tultua voimaan, uskonnollisenkin kirjoittelun vain Raamattuun, katekismukseen, virsikirjaan ja hyväksi tunnetuihin postilloihin. Tähän on tuskaantunut toimittaja Paavo Tikkanen kuulemma vastannut: ”Enhän minä voi näitä kirjoja uudestaan painattaa Suomettareen; maanviljelyä en tunne, täytynee siis lakkauttaa lehti.” Vaikka kyllä Suometar julkaisi (esim. 26.4.1850) etusivullaan pitkät pätkät tekstiä jopa suoraan Raamattusta. (Louhivuori 1940, 357–358; Vesikansa 1997, 34–36.) Tommila (1988d, 168) on tulkinnut Tikkasen halunneen näin protestoida.

⁶⁸⁸ Vesikansa 1997, 25.

Toisaalta maaseutukirjeisiin panostuksen on nähty olleen seurausta siitä, että ulkomaanuutisten julkaiseminen oli tyystin kiellettyä ja ”oman maankin päättäjiä toimista voitiin kertoa vain paljaat ratkaisut ja nekin vasta virallisen lehden jälkeen”. Siis: lehti ”keskittyi maakuntiin”, kuten Vesikansa ilmaisee, lisäten sillä saralla olleen suhteellisen vapaata operointimaastoa. Maaseutukirjeet olivat myös keino lisätä toimituksellisia resursseja aikana, jona toimitukset olivat miehitykseltään paljolti vain yksimiehisä. Avustajien määrä nousi kaikissa lehdissä; 1840-luku oli lehtikirjoittelun vilkastumisen aikaa.⁶⁸⁹ Olihan koko 1800-luku kirjoittamisen vuosisata.⁶⁹⁰

Kuutisen vuosikymmentä Suomettaren kiihkeimmän maaseutukirjevaiheen jälkeen kirjoittamassaan muistelmassa Viljo Hytönen toteaa Suomettaren päässeen pahamaineisen kieliasetuksen kumoamisen jälkeen uudelleen vauhtiin kahdesta syystä. Toinen oli Krimin sodan viritämä kiinnostus uutisiin, ja toinen – juuri maaseutukirjeet. Lehti rakensi kirjeenvaihtajaverkkoaan kehottaen kansanmiehiäkin lähettämään kertomuksia oman pitäjän asioista. Ja ”tuona talonpoikaisten kukoistusaikana” riittikin kansanmiehiä, jotka lähettivät ”kuulumisia omalta kulmakunnaltaan”. Ja ”heidän sepustuksensa saivat niin huomattavan sijan lehdessä, että alettiin Suometarta kutsua lehdeksi, jota koko Suomen kansa toimittaa”. Joskus kyllä heidän sepustuksensa olivat ”aiheeltaan vähäpätöisiä ja joutaviakin”, mutta niillä oli merkityksensä

689 Tommila 1988d, 197, 201; Hakuteos Savonlinna 1988, 69; Vesikansa 1997, 44. – Tommilan mukaan Suomettaren tapauksessa ”kansaa oli saatava mukaan toimittamaan lehteä, opeuttava kirjoittamaan ja havainnoimaan ympäristössään fennomanian tiellä olevat epäkohdat. Suomettaren näkökulmasta, vaikka asiaa ei missään selvästi ilmaistukaan, maaseutukirjeet palvelivat ensisijaisesti suomalaiskansallisia tavoitteita; vasta toissijaisesti ne olivat uutisia.” (Tähdennys: JP.)

690 Sihvonen 2004, 45.

”syvien rivien ajatusten, mielialojen ja tarpeitten ilmituojana”.⁶⁹¹ Maaseutukirjeenvaihtajaa voi pitää ehkä yhdysvaltalaisen stringerin⁶⁹² tiettyä suomalaisena vastineena.

Suomettaren, sen paremmin kuin muidenkaan lehtien, maaseutukirjeitä ei sovi-kaan pitää pelkästään uutiskirjeinä. Kaarlo Nieminen on toisen maailmansodan jälkeen valmistuneessa historiankirjoituksessaan todennut Suomettaren maaseutukirjeiden olleen ”pakinanmuotoisia esityksiä” ja niiden vastanneen ”nykyajan sanomalehtien yleisön osastoa”. Rakenteeltaan kirjeet olivat hänestä ”usein kaavamaisia, alkaen vuodenajasta ja ilmoista ja siirtyen sitten enemmän tai vähemmän tärkeihin paikkakunnan asioihin”. Yhtä kaikki, maaseutukirjeet voi nähdä yhtenä kehitysaskelena suomalaisen uutisjournalismin tiellä.⁶⁹³

Maaseutukirjeille olivat raivanneet tietä Turun lehtien 1810-luvulta asti suosimien kirjeenvaihtajien kirjoitukset, Helsingfors Tidningarin 1830-luvun alusta julkaisemat uutiskirjeet sekä Borgå Tidningin papistolta saamat kirjeet. Samaten Maamiehen Ystävässä oli joitain maaseudulta lähetettyjä kirjeitä, mutta maaseutukirjeenvaihdon uranuurtajaksi tuli kuitenkin Suometar.⁶⁹⁴

Jo Suomettaren ensi vuosikerrassa oli melkoisesti lähetettyjä kirjoituksia; runoja ja proosaa, jonka sepittäjinä oli mm. valistuneita kansanmiehiä. Aikaa myöten tuon aineiston hankinta vain systematisoitui. Maaseutukirjeiden kirjoittajille lähetettiin painettu kannustuskirje, ja mukana jopa valmiiksi postimerkitettyjä palautuskuoria. Uutishankinnan systemaattisuutta kuvaa myös, että Suomettarella oli ainakin Turun tuomiokapitulissa tiedonhankkija, jolle maksettiin palkkio. Enimmillään, vuonna 1855, Suometar julkaisi lähemmäs 400 maakuntakirjettä eli keskimäärin 5–6 yhdessä numerossa. Kirjoittajista 60 prosenttia oli tottuneiksi kynänkäyttäjiksi ehkä katsottavia, kuten pappeja tai koulumestareita, ja loppu valistuneita talonpoikia.⁶⁹⁵

Huomiota ansaitsee maaseutukirjeiden tapauksessa myös muoto: periaatteessa kirjeen muoto. Kirjeellä oli ollut sivistyneistön keskuudessa tärkeä sija paitsi henkilö-

⁶⁹¹ Hallikainen 1964, 76–77; Hytönen 1919, 168–170. – Talonpoikais- tai rahvaanrunouden kulta-aikaa oli Hallikaisen mukaan Suomessa 1800-luku, erityisesti sen alkupuoli. Ensimmäinen keräilijä, joka julkaisi rahvaanrunoilijoiden luomuksia oli K. A. Gottlund (1796–1875). Kuitenkin jo 1850-luku alkoi ehdyttää kansanrunoilijain suonta, kun kirjallisen ilmaisun painopiste vaihtui yhä enemmän runomuotoisesta kerronnasta suorasanaiseen. Talonpoikaisrunouden yhteys kalevalamittaiseen runouteenhan on ilmeinen. – Toteamus, että ”koko kansa on toimittanut Suometarta”, lienee alkuaan lehden toimittajan Paavo Tikkasen (ks. Tommila 1988d, 167).

⁶⁹² Stringer on Panethin (1983, 466; vrt. Kuutti 1994, 85) mukaan ”osa-aikainen kirjeenvaihtaja, mahdollisesti useammankin kuin yhden julkaisun”.

⁶⁹³ Tommila 1988d, 201; K. Nieminen 1946, 231.

⁶⁹⁴ Hakuteos Aamulehti 1988, 45; Tommila 1988d, 199–200. – Borgå Tidning (1838–1858) perustettiin palvelemaan Porvoon hiippakunnan tiedotustarpeita, ja sen keskeinen kohde-ryhmä olikin tuon hiippakunnan papisto.

⁶⁹⁵ Rapola 1947a, 3, Louhivuori 1949, 427–428; Vesikansa 1997, 21, 45. – Rapolan mukaan jo 26.1.1847 Suomettaressa julkaistiin ”eräältä talonpojalta näinä päiwinä saadusta kirjeestä” osa. Kirjoitus on otsikoitu: ”Sanoma-lehtien ja Kirjojen työläästä saamisesta Talonpojille”. Kuten tästä voi päätellä, kirjoittaja arvostelee postinkulun kehnoutta, toivoen samalla nimenomaan pappismiesten edesauttavan lehtien saattamisessa kansankin luettavaksi. – Esimerkiksi päätoimittaja Herman Kellgren lähetti Wolmar Schildtille Jyväskylään 1851 kirjeen, jossa hän pyysi tätä lehden kirjeenvaihtajaksi: ”Toivoen, ettet kiellä Suomettarelta tätä palvelusta, lähetän vähentääkseni postitusvaivojasi, muutamia postimerkillä varustettuja kirjekuoria.” Ja toimitus meni vieläkin pidemmälle: ihan systematisoi tuon kirjeenvaihtajien rekrytoinnin. Vuoden 1852 alussa painatettiin maaseutukirjeenvaihtajille postitettavaksi kirje: ”Korkeasti-kunnioitettava Maamies! Tämän kautta rohkenemme pyytää, että vuoden kuluessa hyväntahtoisesti lähettäisitte Suomettarelle kuulumisia seuduiltanne, jonka vuoksi tässä seuraa ... kirjeen päällystä, ja että kehoittaisitte kansaa ottamaan Suometarta. Kaikella kunnioittamisella Suomettaren Toimitus.”

kohtaisten kuulumisten vaihdannassa myös yleisemmän informaation välittämisessä. Kirjeenkirjoittamisen suurta kautta olivat Euroopassa 1700- ja 1800-luku. Olletikin tuo henkilökohtaisen korrespondenssin perinne toimi yhtenä lähtöalustana myös maaseutukirjeille. Onhan Clas Zilliacus todennut, että esimerkiksi Topeliuksen Helsingfors Tidningarissa vuodesta 1842 julkaisemat Leopoldin-kirjeet nojaavat niin ikään kirjeperinteeseen.⁶⁹⁶

Selvittämättä kuitenkin lienee, missä määrin suomalaisia maaseutukirjeitä voi pitää tšekäläisenä – ja nimenomaan Suomettaren liikkeelle polkaisemana – ilmiönä, ja missä määrin kyse on lehdistöä taannoin kansainvälisemminkin leimanneesta ilmiöstä.

Suometar alkoi päästä murheellisen kieliasetuksen luomasta aallonpohjasta – olen yhä enemmän uutislehti. ”Uutisosasto on v. 1852 entistä rikkaampi ja kaikesta näkee, että lehti nyt jo pääsee vähitellen siitä satunnaisuudesta, mikä tälle osastolle oli näihin saakka antanut sävyn. Uutiset valitaan huolella. Yhä enemmän muovataan myöskin maaseutukirjeenvaihtajien uutisia lehden yleiseen sisällykseen soveltuviksi, eikä niitä enää julkaista alkuperäisessä muodossaan, niinkuin yleensä aikaisemmin”, lehden historiankirjoittaja O. W. Louhivuori luonnehtii.⁶⁹⁷

Otetaanpa siis esimerkki mainitulta vuodelta 1852, jolloin Suometar ilmestyi viimeistä vuottaan kaksipalstaisena. Suomettaren 10.2.1852 julkaisema maaseutukirje ”Ruotiwaiwaisten ympäri kuljettamisesta ja kouluista Nurmijärvellä” on ehkä nähty lajissaan mallikelpoisena, se on kun taitettu etusivun pääjutuksi.

Kirjoittaja, joka kätkeytyy nimikirjainten H-m taa, lähtee liikkeelle kronologisesti, kuin perinteinen kirjeenkirjoittaja:

Tässä pitäjässä oli ensin semmoinen asetus Ruotiwaiwaisten kanssa, että huonot, köyhät ja wanhat ihmiset seurakunnassa määrättiin kirkonkokouksessa ruotiin, sen jälkeen kuin se tuli auki, ja kuka ensin parhaite tarwitsi huonoutensa ja köyhyytensä wuoksi päästä siihen.

Kirjoittaja siis kuvaa yleisesti, miten Nurmijärven kirkonkokous on alkuaan määrännyt, kuka ruotivaivainen – köyhäinapua nauttiva yhteisön elätettävä – päättyy mihinkin ruotiin. Järjestelmä kuitenkin aiheutti arvostelua, koska yksi ruoti tai ruotu koki usein saaneensa kontolleen raskaamman huolehtimistaakan kuin toinen. Mutta paikakunnallapa keksittiin mainittua epäkohtaa paikkaamaan uusi järjestelmä, tietynlainen ruotuvaivaisten rotaatio:

Kirkherra Bergh Jaakkimasta, silloin olewa täällä kappalaisena, löysi tähän pian awun. Hän teki uudet Ruotikirjat ja asetti ne talot aina yhteen ruoti-numeroon, jotka olivat li-kimpänä toinen toistansa, josta ei ennen niin tarkasti ollut wäliä pidetty, ja asetti niin että siihen taloon, joka oli lähimpänä toisen numeron ensimmäistä taloa, ruotiwaiwainen tuli toisen kerran vuoden lopulla, ja siitä sai sitten, ja saa aina joka uuswuosi muuttaa toiseen ruotiin.

Maaseutukirjeensä toisen jakson H-m omistaa, kuten jo siteeratusta otsikosta ilmenee, toiselle nurmijärveläiselle saavutukselle. Taas on asialla ollut sama⁶⁹⁸ ansiokas mies:

Mainittuani tätä wäsymätöntä ja wirassansa wiriää Kirkkoherraa Berghia, en taida puhumatta jättää hänen töitä ja suurempata hywää työtänsä, josta ei ainoasti tämä seurakunta, waan koko Suomen maa siunaa häntä: se on pitjä- ja sunnuntaikoulujen toimeen

⁶⁹⁶ Tommila 1988a, 34; Zilliacus 185, 175–180. – Leopoldin-kirjeet voi myös nähdä (Laurio 1968) uutiskirjeinä. Tässä tutkimuksessani hahmotan Leopoldin-kirjeet kuitenkin ennen muuta pakinankirjoittamisen merkittäväksi esimuodoksi.

⁶⁹⁷ Louhivuori 1940, 450.

⁶⁹⁸ Johan Fredrik Bergh (1795–1866) toimi Nurmijärvellä kappalaisena 1827–43 (Tommila 1958, 336).

saaminen. Tästä asiasta puhutaan kirjassa, "Lukemisia Suomen kansan Hyödyksi, Sawo-Karjalaisten Oppiwaisten toimittamia", 3 osa siwu 57, seuraawalla tawalla: "Saamme mainitaki Kirkkoherra Berghin olleen sen siunatun miehen, joka kotimaastamme ensinnä alkoi tämmöisiä kouluja kansan siwistykseksi perustaa" j.n.e. – – Me tahdomme, ei kerskaten itse meitämme, ilmoittaa, mitä hyödytystä nämä ylhäällä mainitun kiitettävän papin toimet owat matkaansaattaneet.

Kirjoittaja siis todistelee nurmijärveläisten edistyksellisyyttä myös koulutoimen saralla. Kirkkoherra Berghin ansiosta on paikkakunnalle saatu pitäjä- ja sunnuntaikouluja aivan kärkirintamassa. Varmemmaksi vakuudeksi nimimerkki siteeraa vielä 1847 eli puoli vuosikymmentä aiemmin ilmestynyttä teosta, jossa on maininta samaisesta nurmijärveläisten edistyksellisyydestä.

Ehkä nimimerkki H-m on saanut Suomettaren vuoden 1852 alussa postittaman yhteiskirjeen, ja ryhtynyt kirjallisiin töihin juuri sen antamasta sysäyksestä. Lehdestäkin on näemmä tuntunut aivan hyväksyttävälle, että noiden uutisentapaisten kärki laahaa hamalla edellisellä vuosikymmenellä. Kirjoittaja siteeraa vuosia sitten ilmestynyttä kirjaa, ja muistelee pappismiestä, joka on päättänyt viranhoidon Nurmijärvellä jo liki vuosikymmen sitten.

Toinen maaseutukirje-esimerkki. Miten on vaikkapa Tampereen kaupungin – jolla ei vielä 1850-luvulla ollut omaa lehteä – asioita käsitelty Suomettaressa maaseutukirjeiden huippuvuonna 1855?

Kaikkiaan viikkolehti Suomettaren vuoden 1855 numeroissa kerrottiin otsikolla "Kuulumisia kotimaalta" 30 kaupungin sekä peräti 149 maaseutupaikkakunnan asioita. Kuulumisia saatiin maan eri puolilta, Inaria myöten. Ilmestymiskaupunki Helsinki oli ymmärrettävästi esillä kaikissa 52 numerossa. Seuraavaksi eniten saivat huomiota osakseen Viipuri (esillä 27 numerossa) sekä Turku (23 numerossa). Teollisuuskaupunki Tampere on tässä listauksessa noin kymmenennellä sijaluvulla. Likimääräisen laskelman mukaan maaseutukirjeet ovat vieneet vuosikerran palstatilasta 1854 lähes kolmanneksen.⁶⁹⁹

Krimin sota kummittelee taustalla monessa maaseutukirjeessä. Se tuntui sisämaakaupungeissakin. Esimerkiksi Suomettaren 2.2.1855 julkaistussa maaseutukirjeessä kerrotaan tuon "nykyisen sodan" vuoksi pestattavan miehiä "sekä kruunulle että ruotusotawäkeen". Ja: "Innossansa tuntuwat Tampereenkin pojat olewan." Sota tuotti myös rakennustöitä: kaupunkiin valmistui "sotawarustushuone", kuten kerrotaan Suomettaren maaseutukirjeessä 22.11.1855.

Ylivoimaisesti pisin kyseisenä vuonna Tampereelta lähetetyistä maaseutukirjeistä on 6.7.1855 julkaistu. Ainoa aihe on suuriruhtinas Nikolai Nikolajevitsin 24.6. tapahtunut⁷⁰⁰ Tampereella pistäytyminen. "Ainoastansa kaksi tuntia wiiwähti armollinen wieras kaupungissamme", kirjoittaja kertoo. Mutta noista kahdesta tunnista on kaivettu irti ihailevan eläytyvää kuvausta: selostusta tuon ajan kansalaisjournalistin kynästä.

Tampere-maaseutukirjeiden johtavia aiheita vuonna 1855 olivat kouluasiat. Kirjoittajat paitsi raportoivat tällä saralla saavutetusta edistyksestä myös ottavat reippaasti kantaa. Jo siteerattu helmikuun alun (2.2.) maaseutukirje on tässä mielessä havainnollinen:

Helmikuun alussa tulee rouwaswäen koulu kaupungissamme awattawaksi, joka on ilahuttanut kaikkia siwistuksen ja walistuksen ystäviä. Mutta olis toinen koulu sangen tarpeellinen, nimittäin Köyhäin Suomalaisten Lasten Koulu; sillä senlaisten lasten opetus on täällä aiwan huonolla kannalla. Olen monen suomalaisen isän ja äidin kuullut mielipahalla sitä walittawan kun ei ole minkäänlaista opetuspaikkaa heidän lapsillansa. Sunnun-

⁶⁹⁹ Suometar 28.12.1855 (Sisällysluettelo); Nieminen 1946, 231–233.

⁷⁰⁰ Sinisalo 1947, 556.

taikoulu on kaupungissamme tosin, mutta eipä siellä tahdo nuoriso mihinkään warteen päästä, ja se on enenmuuten kästyöläisten oppipoikain ja kisällien opetuksesi toimitettu. Tämä koulu ei sowi alusta alkaen opetettawille eikä Suomalaisille. Muutamat wanhemmat owat panneet lapsensa erään herran Wähäin lasten kouluun, jossa opetetaan Ruotsia; mutta pitääkö meidän Ruotsalaisiksi muuttua? Ei suinkaan, paras on olla semmoisina kuin Jumala meidät on luonut!

Tämä kirjeenosa siis alkaa tiedolla, että Tampereella aloittelee ”rouwaswäen koulu”. Mutta sitten kirjeenkirjoittaja ryhtyy – yksikön ensimmäisessäkin persoonassa esiinty- en – mielipidekirjoittajaksi, joka argumentoi parhaansa mukaan, jotta kaupunkiin saataisiin myös ”Köyhäin Suomalaisen Lasten koulu”. Suomettaren maaseutukirjeenkirjoittajalle hyvin istuvaan tapaan on argumentaatio perin suomenmielistä.

Toisessa maaseutukirjeessä, 13.7.1855 ilmestyneessä, kirjoittaja on näköjään ollut läsnä kaupungin ala-alkeiskoulun ”vuosikuulustelemuksessa”. Hän kiittelee tekstis- sään tamperelaisten kouluilleen osoittamaa arvostusta – vihjaten, että Hämeenlinnassa asiat eivät ole yhtä hyvällä tolalla. Kiintoisa on virke, joka osoittaa kirjoittajan olleen liikkeellä myös havaintoja tehden:

Kohta koulukartanolle ja huoneisiin tullessa käwi myös wieraan mieli hyväksi tämän opetuslaitoksen suhteen, sillä poikasilla on täällä se kiiteettävä ja muillekin wertaisillensa hywin kyllä noudatukseksi sopiwa tapa, että vuosikuulustelemukseen koulukartanon lehtipuilla kaunistawat ja huoneet kaikenmoisilla kukkasilla somasti puettawat.

Maaseutukirjeissä liikutaan raittiudenkin asialla. 16.2.1855 julkaistu nimimerkki Suomalaisen kirje alkaa uutisenomaisesti: Tampereen tuolloisten torihintojen luettelulla. Sitten siirrytään, väliviivan jälkeen, toiseen aiheeseen. ”Wiinasta tahdon mainita muu- taman sanan”, alkaa tämä tekstiosio. Tämän jälkeen seuraa oikeastaan moraalisena, joka tuo aidossa paatoksellisuudessaan mieleen, mitä vaikkapa Minna Canth pari vuosikymmentä myöhemmin kirjoitti samaisesta yhteiskunnallisesta ongelmasta Keski-Suomeen⁷⁰¹ Jyväskylän perspektiivistä. Näin nimimerkki Suomalainen:

Sitte löytyy Tampereelta paljon myömäpaikkoja, joissa wiinaa myödään ja juodaan, kiro- taan ja pauhataan, pilkataan ja häwäistään Jumalan sanakin; sillä muutamassa paikassa on näkynyt olleen Pyhä Raamattu keskellä pöytää ja juopuneet miehet ympärillä sitä tut- kimassa. – – Sanon vielä kaikille wiinan myöjille että joka kopeekka, mitä te imette köy- hän kukkarosta, niin muistakaat se, että ne imetään vielä teidän kämmenestänne ja joka sormenne nenästä, sillä se on niiden köyhäin waimoin ja lapsiparkain weri-kyyneleet, jotka huutawat kosta teidän päällemme.

Siis: vapaa oli maaseutukirjeenkirjoittajan tyyli. Paitsi uutisia – tai kuulumisia – hän saattoi singota eteenpäin kipunoivia mielipiteitä, kunhan vältti eritoten keisarin ja hä- nen hallintonsa asettamat tabut. Eikä voi kuin arvailla, onko Suomettaren toimituksen editointikäsi tuostakin raittiuspuheesta jotain yli viivannut.

Tampereen ominaispiirre kaupunkina – se, että jo 1850-luvulla kaupungissa saat- toi erottaa suurindustrialismin piirteitä – näkyi maaseutukirjeissä korkeintaan välttä- västi.⁷⁰² Vuoden 1855 uutiskirjeistä parissa vilahtaa tehtaiden olemassaolo. Finlaysonin

⁷⁰¹ Ks. Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 27–29.

⁷⁰² Tampereen teollisuuden ihmeistä on raportoinut suomalaiselle lukevalle yleisölle ehkä aivan ensimmäisenä Sanan Saattaja Wiipurista. Sen 4.6.1836 ilmestyneessä numerossa kerrotaan: ”Ruotsalainen awiisi ilmoittaa, että Tamberin kaupungissa aiwotaan kehrtää paljo puumulia, ja Weden voimalla panna kolme sataa kangasta liikkeelle. Siihen sano- taan tarwittawan 500 – 600 hengeä työwäkeä.” Juuri noihin aikoihin oli Tammerkosken rannoille rakenteilla Finlaysonin puuvillatehtaan ns. kuusivooninkinen: maan tuohon ai- kaan ylivoimaisesti suurin teollisuusrakennus, joka oli yleisen ihmettelyn aihe. Samana

puuvillatehtaalle on tuotu ”pumpulia”, siis puuvillaa – siinä kaikki.⁷⁰³ Tehtaiden maailma pysyy maaseutukirjeiden kirjoittajalta suljettuna. Talousuutisten aika koittaa paljon myöhemmin. Sentään mainitaan 9.3.1855 ilmestyneessä numerossa, että Tampereelta on siirtynyt ”joukoin” työmiehiä Hämeenlinnaan; syytä kyllä valaisematta. Talousuutisia edustavat myös luettelmat tori- tai vastaavista muista hinnoista; vilkkaasta markkinakaupungistakin oli kyse.

Toki talousuutinen sanan varsinaisessa merkityksessä sisältyy 23.11.1855 julkaistuu maaseutukirjeeseen. Tampereelle on valmistunut uusi panimorakennus:

Tänne on laitettu suuri olutrakennus tiilistä, kahta wuoninkia korkia. Se seisoo Mustalahden rannalla, pitkällä niemellä.

Hieman myöhemmin kerrotaan taustoiden, että ”oluen tapaista juomaa on täällä ennenkin saatu ostaa ja sitä kutsuttu waarin kaljaksi ja muurin olueksi; edellinen on maksanut 8 ja jälkimäinen 6 kop. hop. kannu”.

Human interestiakaan ei maaseutukirjeistä puuttunut. Helmikuun alun kirjeessä mainitaan, että ”metsän kuuluisaa kuningasta, karhua, on myöskin näinä aikoina näytetty kaduillamme rahan edestä”. Tai: kun kolmea numeroa myöhemmin mainittiin Tampereen markkinoilla myydyn ”suurta suden nahkaakin” – ja ilmeisesti ylihintaan – niin jatkui kirjeteksti tarinalla siitä, miten kyseinen susi oli päätynytkään nyljettäväksi. Samaisessa 10.2.1855 julkaistussa Tampere-kirjeessä mainitaan myös, että kaupungissa elelee ”waimoihminen”, jolla on ikää yli 90 vuotta.

Mahdollisesti tällaiset human interest -palaset ovat osin tarttumaa arkkiveisuperinteestä. Oltuaan aluksi sanomaltaan etupäässä uskonnollisia arkkiveisut maallistuivat 1700-luvulta alkaen, ja sensaatioita sisältävät tapahtumat tulivat arkkiveisujen kautta tunnetuiksi vielä verraten myöhään 1800-luvulla. Arkkiveisut – ajan ”bulevardilehdet”, käyttääkseni Pertti Hallikaisen vertausta 1960-luvulta – napattiin markkinoilta kotiin viemiseksi siinä kuin rinkelit.⁷⁰⁴ Arkkiveisut olivat ehkä opettaneet kansaa odotamaan myös lehdiltä kevyttä aineistoa ja sensaatioita.

Suomettaren Tampere-aiheiset maaseutukirjeet kertoivat vuonna 1855 myös kaupungin väkiluvun kehityksestä, aina lehtolapsien syntymälukuja myöten, kaupungin terveystilanteesta tai siitä, miten Suometar on kaupungissa suosiossa – vaikka posti kantaakin lehden sinne miten sattuu.

Yhtä poikkeusta, mainittua keisarin vierailua selostavaa maaseutukirjettä, lukuun ottamatta puheena olevat maaseutukirjeet ovat moniaineksisia. Suomettarelle ominaiseen tapaan maaseutukirje alkaa viivalla ja lihavoidulla paikkakunnan nimellä. Eri osiot erotetaan toisistaan viivoin. Sen sijaan kappalejakoisiin turvaututaan säästeliäästi; ehkä siksikin, että sivuille saataisiin mahtumaan tekstiä mahdollisimman paljon.

On helppo uskoa Louhiwuoren⁷⁰⁵ mainintaa siitä, että 1850-luvun alun mittaan ”yhä enemmän muovataan myöskin lukuisia maaseutukirjeenvaihtajien uutisia lehden yleiseen sisällykseen soveltuviksi, eikä niitä enää julkaista alkuperäisessä muodossaan, niinkuin yleensä aikaisemmin”. Tietty tiivistämisen ja editoinnin jälki siis on selvästi nähtävissä. Samoin voi olettaa kirjoittajien keskuudessa tapahtuneen tiettyä malliop-

vuonna 1836 oli Tampereelle muuttanut Pietarista nuori Wilhelm von Nottbeck, josta siten tuli tehtaan dynaaminen patruuna. (J. Pietilä 2004; Sinisalo 1947, 114–118.)

⁷⁰³ Sana puuvilla kyllä oli omaksuttu suomen kieleen jo 1847 (Rapola 1960, 58).

⁷⁰⁴ Tommila 1988a, 28–29; Koskeniemi 1984, 45–50; Hallikainen 1964, 78. – Vaikka vanhin säilynyt suomalainen arkkiveisu on niinkin kaukaa kuin vuodelta 1636, arkkiveisujen kulta-aikaa olivat Suomessa oikeastaan vasta 1800-luvun viime vuosikymmenet (Koskeniemi 1984, 45, 58).

⁷⁰⁵ Louhivuori (1940, 457) myös toteaa, että vuodesta 1853 Suometarta ”voidaan pitää jo nykyaikaisenkin käsityksen mukaan varsinaisena sanomalehtenä”.

pimistä: he epäilemättä mallinsivat toisiaan. Tämä tuntuu esimerkiksi siinä, että maaseutukirjeiden aktualiteetti kehittyi: kirjeet liikkuvat aiempaa enemmän nykyajassa. Toki varsinkin pieniltä maaseutupaikkakunnilta saatujen kirjeiden uutisarvon kanssa on ymmärrettävästi usein niin ja näin.

Suometar vaikutti esimerkillään. Niin esimerkiksi Sanomia Turusta – Suomettaren kanssa kilpaileva lehti – alkoi julkaista maaseutukirjeitä kesästä 1856, vaikka päätoimittaja G. E. Eurén niitä ensin oli halveksunut. Krimin sodan jälkeen kirjeenvaihtoinnoston näet levisi muihinkin suomenkielisiin sanomalehtiin, ja 1860-luvulle tultaessa maaseutukirjeet olivat vakiintunut osa niiden sisältöä.⁷⁰⁶

Maaseutukirjeet kuuluivat suomenkielisen sanomalehdistön ”tärkeisiin sisältöryhmiin”, kuten Tommila ilmaisee, koko 1800-luvun jälkipuoliskon ja osin aina 1920-luvulle saakka. Suometar toimi tärkeänä polunavaajana. Lehden voi sanoa ilmeisesti ensi kertaa maassamme pyrkineen organisoimaan valtakunnallisen uutishankinnan ja -uutisverkoston – niin harva kuin tuo verkosto saattoi paikoin ollakin.

Suomettaren ensi ponnistukset epäilemättä auttoivat uutisjournalismin kehittymistä. Uutisten, tai ainakin kuulumisten, entistä vuolaampi valuminen lehdenpalstoille varmaankin myös opetti ajattelemaan, että pienessäkin maassa tapahtuu monenmoista, josta tavallisenkin kansalaisen on hyvä olla perillä. Kyseessä ei sittenkään ollut vain uutisrihkama, ajatteli Snellman mitä ajatteli.

4.8 Kuulumisista uutiseen: uutisesta välttämättömyyskاپine

Sanomalehdet ovat olevaisen ajan historia. Niistä löytyy kaikki armolliset ja vähempikin armolliset asiat ja tapaukset kirjoitettuna. Ne kuuaa ajan hyvät ja pahat puolet ympäri kaiken maanpiirin. Niissä kerrotaan kaikkein päiwäin rikokset ja onnettomuudet, kuolon sanomat, taudit, waarat, myrskyt, tulipalot, sodat, kapinat, willitykset, petokset ja wiekkaudet; mutta niissä kerrotaan myös ajan kauniit ja hyvät teokset, armeliasuudet, urhoollisuudet, syvät totuudet, kristillisyyden kaswaminen ja kukoistus, kaupan menestys, eli yleisesti sivistyksen juoksu ja edistys joka paikassa. Näin sanomalehdet ovat kunkin ajan tulkki ja niin kuin elämä on waihtelewainen, niin on niidenkin sisällys sekoitettu hywällä ja pahalla. Sen tietää jokainen siwistynyt ihminen ja koska hän ei tahdo elää pimeydessä, hankkii hän joka wuosi itsellensä sanomalehtiä.

Suomettaren päätoimittaja Fredrik Polén lehdessään
28.12.1855 otsikolla Suomettaren lukijoille

Tarkasteltaessa Suomettaren uutisjournalismia ei kuitenkaan tule pitäytyä vain maaseutukirjeissä. Jo Paavo Tikkasella (1823–1873) oli ollut haaveena tehdä Suomettaresta – ensimmäisinä, 1840-luvun lopulle ja 1850-luvun alkuun ajoittuvina toimittajavuosiin – uutislehti, mutta vasta Fredrik Polén⁷⁰⁷ tuon saattoi toteuttaa. ”Yhä enemmän lehti alkaa sisältää uutisaineistoa, ja yhä vähempään jättää se pitkät aatteelliset mieterkirjoitukset, jotka alussa olivat sen pääasiallisesti täyttäneet”, historiankirjoittaja Louhivuori toteaa. Suometar alkoi saada hänestä uutislehden leimaa näkyvästi vuosista

⁷⁰⁶ Tommila 1988d, 182, 200–201.

⁷⁰⁷ Alkuun, vuosina 1851–52, Suomettaren päätoimittajana toimi Herman Kellgren, mutta jo syksyllä 1851 toimituksen avainhahmoksi nousi Fredrik eli Rietrikki Polén (1823–84), joka toimi virallisestikin päätoimittajana 1853–55. Polén oli Vesikansan (1997, 42) mukaan ”synnynnäinen toimittaja, joka osasi kirjoittaa värikkäästi ja polemisoida pisteliäästi”.

1851–1852 alkaen. Muutoksen kruunasi se, että vuoden 1853 alusta Suometar karisutti itsestään ulkoisesti kirjamaisuuden: kasvatti formaattiaan, muuttui kolmipalstaiseksi ja yhä lehdenomaisemmaksi.⁷⁰⁸

Vuonna 1852 uutisosasto alkaa päästä aiemmasta satunnaisuudesta. Tuon vuoden uutisaiheita olivat Louhivuoren mukaan esimerkiksi Helsingin ja Turun välisen kolmannen viikkopostivuoron avaaminen, Helsingissä aloitettu lämpömittarien valmistus, herätysjohtaja Paavo Ruotsalaisen kuolema, Suomi-nimisen valaanpyyntialuksen matkan edistyminen aina Beringin salmeen asti tai Helsingin telakalta valmistuneen sota-alus Olafin vesillelasku. Ja jos Turun vuoden 1827 traaginen palo jäi lehdisämme huomaamatta, niistä ainakin Suometar kertoi Porissa ja Vaasassa vuonna 1852 raivonneista paloista – jotka olivat kansallisesti merkittäviä onnettomuuksia nekin.

Porin palo pääsi kaupungin historiankirjoituksen mukaan irti lauantaipäivällä 22.5.1852 kauppias C. F. Rosenlewin perillisten talosta. Sammutusponnisteluista huolimatta kaupunki oli yön tullessa tulimerenä, ja paloa jatkui 13 tuntia sunnuntain aamuneljään asti. Toistatuhatta taloa tuhoutui. Porin silloisista noin 6 300 asukkaasta kolme neljäsosaa jäi asunnottomaksi. Suoranaisia henkilöuhreja ei kylläkään ollut kuin yksi. Tiedon palosta kiirittyä lääninpääkaupunkiin Turkuun tiistaiamuksi lähti sieltä jo samana päivänä Storfursten-laiva ruoka- ja vaatelastissa Poriin.⁷⁰⁹

Porin tragedia saatiin tietää Helsingissä parissa päivässä, kuten Suomettaressa 1.6.1852 otsikolla ”Porin tulipalo” julkaistusta erillisuutisesta – numeron selkeästä pääuutisesta – ilmenee:

Suomen länsirannikoilta lensi pääkaupunkiimme menneenä Tiistaina aiwan surullinen sanoma. ”Porin kaupungin on tuli tasoittanut poroksi.” Tämä onnetoin tapaus on sitä kowempi ja tuntuwampi, kuin tämä palo on jo kuudes, joka on kohdannut tätä viimeisinä vuosikymmeninä wilkkaasti nousewaa ja yhä waurastuwaa kaupunkia. Suuruutensa ja wäkilukunsa suhteen oli se Suomen kaupungeista neljäs, ja kaupan, merikulun ja muun liikkeen puolesta ensimmäisiä. Rasittawia tulipaloja on se kärsinyt wuodesta 1603, jolloin 5. p. walkea teki sille paljo wahinkoa, samoin kuin 4 p. Toukok. 1640, 6 ja 28 p. Toukok. 1698, ja 12. p. Heinäk. 1801, jolloin koko kaupunki ja suurin osa sen asujamien irtoneisesta tawarasta meni tuhaksi, samalla tawalla kuin nyt 22 p. Toukok. 1852, jolloin ainoastansa noin kolmekymmentä köyhää hökkelä, jotka oliwat toisistansa eroitetut poaattimailla, oli säästyntynyt tulen hirmuisesta wallasta.

Tämä 19:nneen vuosisadan puolivälin uutisointi on jo fakta-anniltaan selvästi kehittyneempää kuin aiemmat käsitellyt. Suometar mainitsee päivien tarkkuudella Poria siten 1600-luvun alun kohdanneet viisi aiempaa tulipaloa; taustoiden senkin, että Pori on suomalaisista kaupungeista asukasluvultaan neljäs. Uutisenkirjoittaja yrittää tunteita kutkuttavalla kerronnalla vedota ihmisiin, jotta nämä hellittäisivät kukkaroidensa nyörejä kovia kokeneiden porilaisten hyväksi:

Kuka saattaa ilman surun tuntemusta ajatella tätä kauheata tulipaloa, kuka ilman sydämen liikutusta Porin asujamien nykyistä onnetointia ja surullista tilaa, ja kuka ei ympäri koko Suomen maasta tuntisi itsensä olewan welwoitetun antamaan ja lähettämään heille apua rahassa ja muussa tawarassa?

⁷⁰⁸ Louhivuori 1940, 426–428; Mervola 1995a, 95.

⁷⁰⁹ Saارين 1972, 112–116. – Porin ensimmäinen lehti, Björneborgs notis- och annonsblad, oli alkanut ilmestyä juuri 1852. Mutta se ehti ilmestyä vain kahtena numerona, ennen kuin suurpalo ”pani sen ilmestymiselle sulun” (Salmenperä 2003, 8). Porin lehdistöstä ei siis ollut oman kaupungin suurpalon uutisoijaksi, sillä seuraavat kaksi lehteä ryhtyivät ilmestymään vasta 1860. Björneborgs notis- och annonsblad on kylläkin sijoitettava – jos tarkkoja halutaan olla – Steinbyn (1963, 27) mukaan maan varhaisimpien ns. ilmoituslehtien kategoriaan.

Sitten tarkka faktojen vyörytys jatkuu – mikä on sitäkin kunnioitettavampaa, kun uutinen julkaistiin lehdessä vain runsaan viikon päästä tapahtuneesta:

Yli 6:den tuhannen ihmistä kaipaa asuinpaikkaa, waatteita ja muita elämälle tarpeellisia kappaleita, ja katselee wesissä silmin kauniin kaupunkinsa tyhjiä ja mustuneita tomtia, joita löytyi 419 ja joille oli w. 1845 rakettu 9 kiwi- ja 410 puukartanoa; w. 1851 oli se wakuutettu Suomen palowakuutusseurassa 289,349 rupl. 50 hop. kop. edestä, mutta sittemmin oli monta kartanoa walmistettu, jotka myöskin oliwat palo-wakuutetut. Turusta on Porin asujamille jo laitettu apua, ja menneenä Perjantaina laitettiin Helsingistä 1,500 hop. rupl., mutta wielä tulee lisää lähetettäväksi – – .

Jälleen on syytä panna merkille detaljien tarkkuus – kuuluu siitä pääansio viranomais-tiedottajille tai ei. Kaupungin asukasluku, tuhoutuneiden tonttien määrä, palovakuutussummat ja Helsingistä matkaan laitetut avustussummat täsmäävät varsin hyvin myöhemmän historiankirjoituksen vastaavien lukujen kanssa.⁷¹⁰

Tuon kolmannelle sivulle taitetun pääuutisen lisäksi lehti tarjoaa saman numeron neljännellä sivulla Porin paloon myös turkulaisen – siis läänin pääkaupungin – näkökulman. Asialla on varmaankin ollut turkulainen maaseutukirjeen kirjoittaja:

Turusta 26. p. Toukokuuta. – Eilisen edellinen päivä toi meille surullisen sanoman: "Porin kaupunki on palanut." Walkea oli wiime Lauwantaina 22 p. t. k. kello 3/4 3 päässyt irrallaan winnillä Kauppias Rosenlewin kartanossa – – .

Välillä kirjoittaja turvautuu kertomuksensa värittämiseksi jopa silminnäkijän kertomukseen, josta hän välittää palasen suorana esityksenä:

"Hirmuinen oli katsella sitä tuli-merta," sanoo eräs kertoilia, "elämän ja kuoleman sota oli tässä kaikille. Laumoittain waelsi kansaa waikeroiden ja itkien edes takaisin; woimat uupuiwat ja Porin kaupunki oli tuhkana."

Synnyttääkseen lukijoissa avustamisenhalua turkulaiskirjoittaja on vielä sijoittanut maaseutukirjeensä hänille aivan ilmeisesti kokonaan kirjeen, joka on juuri julkaistu ruotsiksi toisessa sanomalehdessä. Tässä aloitus:

Eilen jaetuista päiwälehdistä löytyi seuraawa kirjoitus, jonka tähän suomennamme:
"Kansakuntamme kunnioitettawat jäsenet!

Murheen sanansaattaja on ilmaantunut Auran rannoille. Yksi läänimme isoimista kaupungeista on muuttunut tuhaksi. Häwityksen liekki on etsinyt Porin kaupunkia. Sen asukkaiden kowa sattuma kohtasi meitä ei monta kymmentä vuotta sitten. Meidän onnettomuuttamme liewittiwät auttawaiset kanssaihmiset, tutut ja tuntemattomat, likeltä ja etäältä.

Weljet! Ystävät! Katshtakaat niitä kuluneita aikoja! Aika ja hetki on tullut palkita kiitollisuuden welkaa.

Kirjeen kirjoittaja on siis, kuten havaitaan, muistuttanut toisia turkulaisia siitä, että Turun kohdatessa traagisen palon vuonna 1827 ("kowa sattuma kohtasi meitä ei monta kymmentä vuotta sitten") saivat he tuta "auttawaisen kanssaihmissen" avun – mitä kiitollisuudenvelkaa tulisi nyt kuitata.

Vajaat kaksi ja puoli kuukautta Porin palon jälkeen kohtasi vastaavanlainen onnettomuus Vaasaa: silloinen varsinainen kaupunkialue eli ns. Vanha Vaasa paloi. Suometar oli nytkin asialla.

Myöhemmän historiankirjoituksen mukaan Vaasan palo pääsi irti tiistaiamuna 3.8.1852 noin kello 10 raatimies J. F. Aurénin talosta. Pitkään säilyneen käsityksen mu-

⁷¹⁰ Saarinen 1972, 115–116.

kaan palon olisivat aiheuttaneet piit huolimattomuudellaan, mutta myöhemmin on paljastunut, että syynä tulen irtipääsyy oli Aurénin vajassa piippua ajattelemmattomasti poltellut yöyriäinen talonpoika. Onnettomuus on paljossa kuin Porin palon toisinto. 3 200 asukkaan kaupungin pyöreästi neljästä sadasta rakennuksesta säilyi vain jokunen kymmenen. Kyse oli kansalliseksi onnettomuudeksi koetusta tapauksesta, joka sai nytkin toisten kaupunkien asukkaat oitis antamaan materiaalista apuaan.⁷¹¹

Vaasan palosta viikkosanomalehti Suometar kertoo 17.8.1852, siis parin viikon päästä. Viive on hieman pidempi kuin Porin tapauksessa, mikä selittyy yksinkertaisesti sillä, että Vaasasta Helsinkiin oli uutisen kuljettava pidempi matka. Tässä aloitus:

Waasan jäännöksiltä kirjoitetaan Helsingin Sanomiin lyhykäinen kertomus tämän kaupungin tulipalosta. Kirjoittaja sanoo 3:n p:n Elokuuta, joka oli yksi Tiistai, olleen lämpimän ja kirkkaan. Lieviä etelä-länsi, joka puolen päivän ajalla kävi täydeksi länneksi, oli tuullut, silloin kuin walkea, kello 10 aikana edellä puolen päivän, pääsi irti Raatimies Aurénin kaksinkertaisesta pytingistä Kauppamiehen kadulla -- .

Uutisen ensimmäiset kaksi sanaa ("Waasan jäännöksiltä") on irrotettu sivulla 3 hieman suuremmalla pistekoolla ladotuksi otsikoksi. Jutussa on kyse saksijournalismista: Helsingfors Tidningarista saadusta uutisesta. Lähde kuitenkin reilusti mainitaan.

Neljään eri kappaleeseen jaetun uutisen – päivän ykkösuutisen – keskivaiheilla selostetaan tuhoja jopa talo talolta; toki mainiten myös tuholta pelastuneita rakennuksia. Henkilövahingot kuitataan lyhyemmin:

Niin paljon kuin tähän asti tietään, hukkui kolme ihmistä; yksi wenäläinen, yksi työmies ja yksi waimo-ihminen. Sotamiehistä on monta kateessa.

Sitten seuraa, ja edelleen naapurilehden palstoilta napsittuna, tilannekuvausta, jossa voi havaita jopa reportterinotetta:

Waasa on autio. Niin tarkkaan on huoneet palaneet, ett'ei hirttä löydy jälellä. Wielä sawuaa tuli sammaleista ja muista jäännöksistä. Monta sataa korsteenin piippua seisoo paljasna, ikäskuin ristiit hautausmaalla. Jokainen, joka on woinut on ottanut pakonsa muualle; ainoastansa kymmenes osa kaupungin asujamista on jälellä. Jumala ja auttawaiset maanmiehet, auttakoon onnetointa Waasan kaupunkia! – Niin paljon Helsingin sanomista.

Päälle päätteeksi tullaan onnettomuuden seuraamuksiin ja jälkihoitoon – kappaleessa, joka perustuu mahdollisesti Suomettaren omaan tiedonsaantiin tai jopa -hankintaan:

Waasan kaupunki on yleisessä palo-wakuutus-seurassa palowakuutettu noin 180 tuhannen hopearuplan edestä. Asukkaita oli siinä likemmä 4 tuhatta. – Apukunta on jo saatu aikaan, joka aamusta iltaan vastaanottaa ja jakaa elatusneuvoja ja muita apuja, joita awullisuus lähempää ja kauwempaa lähettää onnettomille Waasan asujamille. Muualta on jo tullut niin paljo, että Kruunun waroja ei ole wielä tarwittu koskeakaan.

Tulipalo-teema hallitsee Suomettaren 17.8.1852 ilmestyneen numeron uutisiantia mitä vahvimmin. Osastossa Kotimaalta, joka seuraa heti Vaasan paloa käsittelevää pääuutista, keskitytään niin ikään pääosin Vaasan paloon. Erillisissä miinus uutisen tapaisissa kerrotaan, että "Hänen Majestettiin keisari" on lahjoittanut rahaa Vaasan "palowahingotetuille"; että kahden Helsingissä järjestetyn "soitelman" eli siis konsertin

⁷¹¹ Hoving 1956, 13–17. – Uuden vuosituuhannen puolella suoritetussa jälkitutkimuksessa palon syyksi todella vahvistui yöyriäismiehen varomaton tulenkäsittely. Palossa kuoli 6 ihmistä, ja sadat saivat palovammoja. Topelius kirjoitti palonsyyntä tutkinnasta Helsingfors Tidningariin. (Vaasan palon syy 2006.)

tulot menevät paljolti Vaasaan; ja että kaikissa Helsingin kirjakaupoissa on nimilistoja, joiden avulla kansalaiset voivat osallistua vaasalaisten tukemiseen.

Neljännelle sivulle siirryttäessä mainitaan – kuin ohimennen – että Helsingissä raivoava punatauti on menneessä heinäkuussa tappanut 83 ihmistä. Sitten, poikkiviivan jälkeen, palataan tulipalo-teemaan. Seuraa kommenttijuttu; joka on, voisi olettaa, teräväkynäisen Polénin kirjoittama. Ensinnäkin tehdään yhteenvetoa:

Tulen vahinkoja ei suinkaan ole miesmuistiin, ja tokkopa milloinkaan, ollut Suomenmaassa niin paljon ja niin suuria kuin tänä kesänä. Paitsi muita pienempiä tulipaloja yksityisillä kartanoilla maalla ja kaupungeissa, on vähän ajan sisään kaksi maamme kukoistavimmista kaupungeista mennyt tuhaksi: kulowalkea on polttanut ja kaatanut maita ja metsiä peninkulmittain länsi-Suomessa, olletikki Pohjanmaalla.

Tekstissä siis yhtäältä viitataan ("kaksi maamme kukoistavimmista kaupungeista") Vaasan⁷¹² ja Porin paloihin. Juttu keskittyy tämän jälkeen kuluihin; Suomen Julkisten Sanomien tietoihin nojaten lehti luettelee kuntia, joissa metsäpalo on päässyt irti.

Lopuksi siirrytään reippaaseen kannanottoon. Kirjoittaja ei sumeile esittää, mikä on merkittävin syy alati riehuviin tulipaloihin. Esittääpä hän sujuvasti etenevässä tekstissään lopulta jopa vetoamuksen paikallisille vallankäyttäjille:

Suomenmaassa pidetään tulta, etenkin talonpoikain seassa, niin huolimattomasti, että etä monasti luulisi enemmänkin menewän tulen hyväksi, kuin menee. Kalamiehet, paimenet ja muut metsässä käwijät tekewät tawallisesti tulen, heittäwät sen sammuttamatta, ja sillä lailla saa kulowalkea useimmiten alkunsa. Eiköhän pitäjät ja seurakunnat woisi jollaki neuwoin estää tämmöistä wallattomuutta ja järjettömyyttä?

Suometar käsittelee tulipalo-aihetta ajan mahdollisuudet huomioon ottaen monipuolisesti. Itse uutiseen saksittu lainaus Helsingfors Tidningarista ("Waasa on autio...") ansaitsee kuitenkin vielä huomiota. Kyse on nimittäin itsensä Topeliuksen silminnäkijähavainnoista.

Jo Helsingfors Tidningarin 11.8.1852 ilmestyneen numeron etusivulla mainitaan Vaasan palo kuin tiiviinä sähköuutisena:

– Wasa stad är härjad af brand. I fredags sent på aftonen anlände detta nya olycksbud med till Helsingfors. Elden utbröt d. 3 Aug. kl. 10 f. och inom få timmar war den blomfirande staden till största delen lago i aska. Wi äro i tillfälle att längre fram i bladet meddela direkta underrättelser om den förfärliga olyckan.

Huomio kiinnittyy lehden Suometarta nopeampaan uutisvälitykseen. Merkille on syytä panna myös sitaatin viimeinen lause: siinä luvataan tuonnempana "välittää suoria tietoja" tapahtuneesta "kauheasta onnettomuudesta". Uutisseurannassa alkaa olla merkkejä jatkuvuudesta. Uutinen päättyy vetoamuksiin: kansalaisten olisi syytä auttaa. Ja, aivan lopuksi: "Att hjelpa snart är att hjelpa dubbelt."

⁷¹² Vaasassa koetteli suurpalo lehdistön toimintaedellytyksiä, kuten Porissakin. Jo 1839 aloittanut Ilmarinen, sittemmin Wasa Tidning, pyrki kyllä pääsemään pari kuukautta Vaasan palon jälkeen uudestaan jaloilleen. 25.9.1852 ilmestyneen numeron etusivulta alkaa juttu, jossa mennään asiaan – tulipaloon – kuin itsestäänselvyyteen ikään. "Sju veckor äro förflutna sedan vår stad blef ödelagd och dess förr så tätt sammanträngda invånare till största delen nödgades söka sig herberge i kringliggande socknar och städer – och redan uppreser sig en ny provisionel stad på ruinerna af den gamla. Emedan planritningen till den nya ännu ej hunnit uppgöras, hafva nemligen de fleste af borgareståndet sett sig nödsakade, att uppföra i de afbrunnas ställes byggnader, som kunde lemna ett nödortigt tak öfver vintern. Sälunda hafva närmare 200 boningshus i hast uppstätt", alkaa juttu. Sitten käsitellään mm. sitä, olisiko kaupunki syytä uudelleenrakentaa entisille sijoilleen vai ei. – Ilmarisen ilmestymiseen tuli kuitenkin reilun vuoden pakkotauko, ja lopullisesti lehden elinkaari päättyi jo 1855. (Hakuteos Savonlinna 1988, 252.)

Sattui niin, että Helsingfors Tidningarin taitava toimittaja oli Vaasan palon aikoihin Uudessakaupungissa, josta hän riensi seuraamaan, mitä Vaasassa oli tapahtunut. Ja niin saatiin lukea Suomen oloissa ehkäpä uraa uurtavaksi katsottavaa silminnäkiäreportaasia.⁷¹³

Maakuntalehdet alkoivat vähitellen pohtia, miten organisoida tietojensaanti pääkaupungista yhä tehokkaammin. Varsinaisen kirjeenvaihtajan kirjeitä pääkaupungista julkaisi ensimmäisenä säännöllisesti ruotsinkielinen Wiborg 1850-luvun jälkipuoliskolla. Varsinaisen ulkomaankirjeenvaihdon uranuurtaja oli Åbo Underrättelser, joka 1857 avasi säännöllisen kirjeilyyhteyden Tukholmaan.⁷¹⁴

Uutisen arvo kasvoi. Sitä ei tulkittu snellmanilaisittain uutisrikkamaksi, vaan yhä enemmän perusanniksi, jonka tarjonnalla lehdet houkuttelivat ja saivat itselleen luki-joita. ”Morgonbladet on tänä vuonna muuttanut siinä suhteessa suunnitelmaansa, että sekin nyt panee painoa uutisille – joka näyttää olevan välttämättömyyskapine maamme kaikille sanomalehdille”, kirjoittaa lehden toimittajana työskennellyt Sven Gabriel Elmgren 1849.⁷¹⁵ Lausuma tulkinnee hyvin, mitä ajatuksia lehtimaailmassa liikkui. Jos kerran sangen kirjallisena lehtenä pidetyn Morgonbladetin liepeillä ajateltiin noin, kyse lienee todella ollut yleisestä trendistä.

Suomalaisten sanomalehtien ulkoasussa tapahtui 1800-luvun puolivälin tienoilla muutos: siirryttiin Mervolan mukaan kirjatyypografian tai ”sanomakirjan” ajasta korseitin aikaan. Takana oli se, että suomalaisten lehtien sisällön määrä oli kasvanut koko ajan; vuodesta 1771 vuoteen 1850 se oli kolminkertaistunut. Toisaalta painotekniikan muutos oli mahdollistanut isomman sivukoon ensimmäisissä lehdissämme 1840-luvun lopulta alkaen. Lehtien sisällön uutismaistumiselle alkoi nyt olla paremmat teknisetkin edellytykset.⁷¹⁶

Lehdistön historia alkoi olla yhä enemmän uutisjournalismin – ja vastaavasti ainakin suhteessa ehkä vähemmän aatteellisen, tieteellisen tai kulttuurisen ajatusten-vaihdon – historiaa. Ilmestymisensä varsinaisesti vuosina 1862 ja 1865 aloittaneet Helsingfors Dagblad ja Hufvudstadsbladet olivat uuden ajan airuita: paljolti jo moderneja uutissanomalehtiä. Molemmat lähtivät liikkeelle kuusipäiväisinä, ja Dagbladista tuli 1871 peräti Pohjolan ensimmäinen seitsenpäiväinen sanomalehti. Robert Lagerborgin (1835–1882; päätoimittajana 1865–1882) ansiosta lehdestä kehkeytyi mannermaiset mitat täyttävä sanomalehti, joka välitti uutiset nopeasti ja totuudenmukaisesti. Aikalaiset kiittelivät Dagbladia todeten, että mitä tänään on Dagbladissa, on huomenna Morgonbladissa. Muille lehdillemme se toimi esikuvana. Hufvudstadsbladet puolestaan oli lähtökohtaisesti kaupallinen hanke: lehteä toimitettiin riippumattomassa, joskin vapaamielisessä hengessä. Se suuntautui suurelle yleisölle, ja se panosti paikallisuutiin.⁷¹⁷

Paikallisuutisten funktiota voi katsoa täyttäneen myös Hufvudstadsbladetin kansanomaisten tori- ja satamakertomusten, joita toimitti pankkivirkailija Otto Höijer; ne auttoivat levittämään lehteä Uudenmaan maaseudulle. Tori- ja satamakertomukset olivat Egidius Ginströmin historiankirjoituksen mukaan ”opastavia katsauksia” siihen, mitä Helsingin torilla oli saatavana ja mihin hintaan. Väliin Höijer heittäi pikku kom-

⁷¹³ Hoving 1956, 15–16.

⁷¹⁴ Tommila 1988d, 199–200. – Tommilan mukaan Pietarissa työskennellyttä ja sieltä Aurora-seuran lehdelle kirjoitellutta matemaatikkoa A. J. Lexelliä voi kyllä pitää maan lehdistön kaikkein ensimmäisenä ulkomaankirjeenvaihtajana.

⁷¹⁵ Elmgren ilmaisi ajatuksensa Litteraturbladetissa. – Sitaatti Louhivuoren (1940, 339) mukaan.

⁷¹⁶ Mervola 1995a, 353–355.

⁷¹⁷ Landgren 1988, 297, 300–301, 389.

menttejaan. Katsaukset olivat Hufvudstadsbladetin yksi valttikortti suhteessa kilpaileviin lehtiin.⁷¹⁸

4.9 Uutisia nopeammin, uutisia kauempaa

Yhtä vähän käsiteltiin ulkomaisten politiikkaa. Siihen aikaan ei vielä ollut lennätintä, eikä edes rautatietä, ja posti, joka usein mahtui yhteen ainoaan matkalaukkuun, saapui Pietarista hevoskyydillä kahdesti viikossa tuoden ulkomaan uutisia. Saimme tietää, että Marokon sulttaani oli kuollut kolme kuukautta sitten tai että Guatemalassa oli viime vuonna yksi presidentti syössyt toisen vallasta tai että Kiinan keisari oli mennyt naimisiin, taikka jotain muuta yhtä kiinnostavaa, joka kuitenkin aina oli liian vanhaa herättääkseen uutuudellaan viehätystä.

August Ramsay: Muistoja lapsen ja harmaahapsen (1836–1864)

Kirjapainoteknisen kehityksen merkitys sanomalehtijournalismin kehityksessä on ollut valtava. Vaikkapa puolivuosisatainen kaari maan lehdistön ensimmäisestä pikapainosta (Suometar 1849) ensimmäiseen rotaatioon (Hufvudstadsbladet 1896) on kuvaava jänne: paljon mahtui noihin vuosikymmeniin. Se oli paljolti Suomessakin aikaa, josta ruotsalainen lehdistöhistoria toteaa: ”Åren då allting hände”.⁷¹⁹

Myös niin fyysisen liikenteen kuin tietoliikenteen edistysaskelilla ja innovaatioilla on ollut sanomalehtijournalismin kehitykselle perustavanlaatuinen merkitys, mikä on juttutyypeistä näkynyt varmaan selvemmin juuri uutisessa. Siis ensin lyhyt katsaus tuohon liikenteelliseen kehitykseen maassamme 1800-luvulla.

Fyysinen liikenteen kehitys nopeutti yhtä lailla uutistiedon kulkua toimituksiin kuin lehtien kulkeutumista lukijoille. Edelleen se tietysti helpotti toimittajien tai kirjeenvaihtajien matkustamista tapahtumapaikoille. 1850-luvun puolivälissä elettiin Suomessakin tietenkin vielä hevosliikenteen aikaa. Tuohon aikaan saattoi esimerkiksi Helsingistä ehtiä vuorokaudessa niin Turkuun, Tampereelle kuin Viipuriin. Jo kustavilaisena aikana oli rakennettu runsaasti maanteitä, ja niiden kuntoa ryhdytty kohottamaan. Kehitys jatkui, ja niinpä maantieverkon pituus kaksinkertaistui vuodesta 1807 vuoteen 1875. Auto kylläkin ilmaantui Suomen teille vasta 1800- ja 1900-luvun vaihteissa.⁷²⁰

Höyrylaivat tulivat maamme liikenteeseen 1830-luvulla, aluksi Saimaalla ja Suomenlahdella. Viimeistään 1870-luvun alkuun mennessä höyrylaivat olivat aloittaneet liikennöinnin myös sisä-Suomen isoilla vesistöalueilla. Postin kuljetus höyrylaivoilla alkoi jo 1800-luvun puoliväliin mennessä. Kiitos höyrylaivojen, keskieuropplaisten lehtiutisten ikä laski runsaasta kuukaudesta pariin viikkoon. Ja uutisten tulo oli säännöllistä – eikä tuulille altista, kuten purjelaivojen aikana.⁷²¹

Juna oli seuraava tekijä. Maan ensimmäinen rata Helsingistä Hämeenlinnaan avautui 1862, ja 1870 päästiin Helsingistä Pietariin asti. Pääkaupunkikeskinen rataverkko tihentyi, ja voi todeta 1900-luvun alussa ehdityn puolessa vuorokaudessa sinne, mihin puoli vuosisataa aiemmin oli tarvittu ehkä kaksinkertainen aika. Vuorokaudessa

⁷¹⁸ Ginström 1964, 40–41.

⁷¹⁹ Nordmark & Johannesson & Petersson 2001.

⁷²⁰ Tommila 1978, 15–16; Tommila 1980, 257; Viertola 1978, 10–11.

⁷²¹ Heervä 1978, 32–36; Tommila 1980, 257, 282.

päästiin Helsingistä Ouluun asti, mikä merkitsi tuntuva ajansäästöä verrattuna kestiekievarikyödin monipäiväiseen kulkemiseen. Samalla kiireestä tuli, kuten Tommila toteaa, ”osa jokapäiväistä elämää”. Postia alettiin junissa kuljettaa rautatieliikenteen alkuajoista lähtien, ja postinkulun nopeutumisella oli suuri vaikutus lehtien päättymiseen entistä tuoreempina tilaajien käsiin.⁷²² Todennäköisesti yhtä lailla merkittävää oli juna-postin nopeuden lisääntyminen, ainakin suurimpien kaupunkien välillä – ja myös uutisia hankittaessa.

Tietoliikenteen puolella merkittävintä oli lennättimen kehitys. Krimin sota oli keskeinen tekijä optisen lennätinlinjan rakentamiselle, ja se vaikutti myös sähköisen lennättimen syntyyn Suomessa. Sotilaalliset tekijät ne alkuun ratkaisivatkin lennätinlinjojen rakentamisessa. Lennätinliikennettä kontrolloitiin; aluksi vain venäjänkieliset sanomat olivat sallittuja. Lennätinliikenne nopeutti uutisten kulkua. Vaikka kustannukset olivat korkeat, hyödynsi lehdistö lennätintä. Uutiset pystyttiin välittämään yhä nopeammin: mielenkiinto lehtiä kohtaan lisääntyi, ja levikit kasvoivat. Vasta 1900-luvulle tultaessa puhelin alkoi syrjäyttää lennätintä.⁷²³

Puhelin taas otti ensi maassamme ensi askeleita Alexander Graham Bellin suuren keksinnön vanavedessä heti 1870-luvulla. Kaukojohdot Helsingistä esimerkiksi Tampereelle ja Turkuun saatiin 1890. Suhteellisesti puhelimen välimatkoja kutistava vaikutus ei ollutkaan alkuun yhtä huomattava kuin lennättimen. Kansainväliset puhelinyhteydet odottivat avautumistaan Suomen itsenäistymisen alkuun. Tärkeä vuosi puheliniikenteen kannalta oli 1882; silloin sai puhelinalaitoksen puoli tusinaa suurta suomalaista kaupunkia. Samaisena vuonna saivat lehdistämme puhelimen ainakin Helsingfors Dagblad, Hufvudstadsbladet, Sanomia Turusta, Uusi Suometar ja Åbo Underrättelser.⁷²⁴ Toinen asia sitten on, että puhelin ei alkuun voinut olla toimituksille kovinkaan suureksi hyödyksi – kun erinäisiltä toisilta osapuolilta tuo yhteys vielä laajalti puuttui.

Miten tuo kaikki tekninen kehitys vaikuttikaan sanomalehtiutiseen?

Krimin sota (1854–1856) tarjoaa aiheeseen hyvän tähytyspisteen. Noihin aikoihin asti tiedonkulku ulkomaan tapahtumista oli pitkälle matkustavaisten kertomusten, kirjeiden ja ulkomaisten lehtien varassa. Kuten todettu, nyt alkoi kuvaan astua uusi tekijä: lennätin. Vuonna 1854 rakennettiin optinen lennätinlinja Suomenlahden rannikkoa pitkin Pietarista Uuteenkaupunkiin, ja jo tätä linjaa lienee käytetty jossain määrin sotautusten välittämiseen muillekin kuin viranomaisille. Aivan toinen merkitys oli toisella samanaikaisella uutuudella: sähkölennättimellä, joka 1840- ja 1850-luvun vaihteen molemmin puolin valtasi Euroopan tiedonvälityksen. Jo 1856 uusi lennätinverkko ulottui Turkuun.⁷²⁵

⁷²² Tommila 1980, 18, 22, 30–31.

⁷²³ Kaskinen 1978, 76–86.

⁷²⁴ Turpeinen 1978, 94–97; Tommila 1980, 261; Hakuteos Aamulehti 1988; Hakuteos Koto-kulma 1988; Hakuteos Savonlinna. – Nya Pressen liittyi puhelimenkäyttäjien joukkoon 1883, Aamulehti 1887, Borgåbladet 1888, Päivälehti 1890 (heti liikkeelle lähdettyään), Vaasan Lehti ja Wasa Tidning 1892, Hämeen Sanomat 1893, Savo-Karjala 1894, Satakunta 1897, Kaiku 1901 ja Pohjolan Sanomat 1915. Huomattakoon, että läheskään kaikkien lehtien osalta tietoa puhelimenhankintavuodesta ei ole helposti saatavilla. Esimerkiksi Viipurikin kyllä oli niiden viiden kaupungin joukossa, jotka saivat puhelimen 1882, joten viipurilaistenkin lehtien voi olettaa olleen puhelimen käyttäjinä eturintamassa.

⁷²⁵ Turpeinen 2003, 118–122; Tommila 1980, 260. – Turpeisen mukaan mitä todennäköisimmin optisen lennättimen esitteli ensi kertaa julkisessa sanassamme August Ahlqvist. Tämä tapahtui hänen Suomettaressa 1.7.1853 ilmestyneessä etusivun jutussaan Sananlennättimet, johon liittyy piirroskuvakin. Jutussa kerrottiin, että telegrafi – jolle vasta haettiin sopivaa suomenkielistä ilmaisua – kuljettaa viestin Helsingistä Pietariin 2 1/2 tunnissa.

Marraskuussa 1855 vedettiin sähkölennätinyhteys Etelä-Venäjällä sijaitsevasta Nikolajevin kaupungista Simferopoliin Krimille, ja sieltä oli nyt suora lennätinyhteys Helsinkiin asti. Sotauutiset saatiin Suomeen yhä nopeammin. Pietarin ja Helsingin välinen sähkölennätinyhteys oli valmistunut kesäkuussa 1855.

Krimin sota muodosti Tommilan mukaan ”merkittävän taitekohdan uutisaineiksen merkityksen kasvussa”. Nimenomaan Suometar saavutti sotauutisten ansiosta ennennäkemättömän levikin. Lennätinyhteys teki Krimin sotaa koskevat uutiset ennenkokemattoman tuoreiksi: päivän, parin ikäisiksi. Sota sivusi oman maan rannikkoseutuja, ja maassa liikkui kaikenlaisia sotahuhuja. Paljolti juuri perättömien huhujen poistamiseksi Suometarelle oli annettu lupa julkaista sotauutisia, ja siinä myös onnistuttiin: lehden asialliset tiedot poistivat maasta levottomuutta.⁷²⁶ Krimin sota vauhditti yleisestikin reportteritoimintaa Euroopan sanomalehdistössä. Krimin sota oli ensimmäinen sota, jota Suomen lehdistö laajasti seurasi. Lehdistämme etenkin Helsingfors Tidningar alkoi käyttää sotakirjeenvaihtajia. Lehti julkaisi vihollisen toimista Pohjanmaalla runsaasti sekä erityisiä kuvauksia että kirjeitä, joita se myös tietoisesti hankki.⁷²⁷

Ehkä vielä konkreetimpi esimerkki lennätinyhteyden merkityksestä uutisten tuoreudelle löytyy 1850-luvun lopulta Italian vapautustaistelua koskevasta uutisoinnista. Italiassa oli 1859 alkamassa maan yhdistymiseen johtava tapahtumasarja. Sardinian kuningaskunta ja Napoleon III:n Ranska olivat liittoutuneet Itävaltaa vastaan, joka omisti tuohon aikaan pohjoisesta Italiasta Lombardian-Venetsian alueen. Huhtikuun lopulla Itävalta esitti Sardinialle ultimaatumin: sen oli lopettava sodan uhalla joukkonsa mobilisointi. Ultimaatumia torjuttiin, ja Itävalta julisti sodan 26.4.1859.⁷²⁸

Suomen eturivin lehdet seurasivat tapahtumia jo aivan toisella intensiteetillä kuin ne pystyivät informoimaan lukijoitaan vaikkapa Kreikan vapaustaistelusta; tuolloin taannoinhan uutiset olivat parin, kolmenkin kuukauden vanhoja. Yksi lehti kannattaa mainita ennen muita. Oulun Wiikko-Sanomia, maan ikäjärjestyksessä kolmas suomenkielinen sanomalehti, ymmärsi mitä suuria uutistenhankinnan mahdollisuuksia uudet keksinnöt avasivat. Lehti oli tavallisesti saanut ulkomaan uutisensa⁷²⁹ enimäkseen Helsingin lehdistä; saksijournalismin aikaahan elettiin. Myös ainakin ruotsalaisia lehtiä hyödynnettiin. Nimenomaan 1850-luvulla, sensuurin lievennyttyä, lehti suuntautui nopeasti uutislehdeksi.⁷³⁰

⁷²⁶ Tommila 1980, 282; Tommila 1963, 188–190.

⁷²⁷ Tommila 1963, 73, 175; Tommila 1988d, 199; Tommila 1988b, 505. – Lehdistöhistoriassa mainitaan yleisesti, että Krimin sodan seuranta oli suuri voitto The Timesille, joka oli lehtenä tuolloin kunniansa kukkuloilla. Ehkä ennen muuta lehden sotakirjeenvaihtajan W. H. Russellin 1854 lehdelleen lähettämät jutut – Letters from the Crimea – tulivat kuuluisiksi. Russell kirjoitti yhtäältä reportaaseja, jotka ovat jääneet autenttisen kuvauksensa ansiosta journalismin historiaan. Russell myös vaikutti: hänen kriittiset huomionsa brittien sodanjohdosta Krimillä johtivat uudelleenarviointeihin – jotka taas mitä ilmeisimmin säästivät suuresti brittisotilaiden verta. Russellin kuvaukset jopa ravistelivat maan hallitusta. (The Encyclopedia 1992, 501, 562; Newspaper History 1978, 23.)

⁷²⁸ Svanström 1984, 288–289.

⁷²⁹ Turun Wiikko-Sanomien lailla Oulun Wiikko-Sanomia kunnostautui jo 1820-luvulla Kreikan vapaustaistelua koskevien uutisten välittäjänä. Ja yhtä vähän onnistui, tai halusi, oululaislehti peittää sympatioitaan kreikkalaisia kohtaan. (Tommila 1984, 41.)

⁷³⁰ Tommila 1984, 7–11, 94; Hakuteos Kotokulma 1988, 188. – Kajaanin piirilääkäri ja kansanrunouden kerääjä Elias Lönnrot (1802–84) kuuluu Oulun alkuaikojen lehdistöhistorian merkittävimpiin vaikuttajiin. Hän avusti Oulun Wiikko-Sanomia 1830-luvun alkupuoliskolla niin omin runoin kuin runosuomennoksin; sekä työskenteli lehden toimittajana 1850-luvun alkupuoliskolla. – Lehden – joka ilmestyi kahdessa jaksossa (1829–41 ja 1852–79) – meriitteihin kuuluu myös, että se julkaisi maassamme ensi kertaa suomeksi niin Runebergin runoja kuin Tuhannen ja yhden yön satuja. (Tommila 1984, 42–43, 55.)

Oulun Wiikko-Sanomia kertoi vapunaaton numerossaan 30.4.1859, että Itävallan ja Sardinian välillä on syttynyt sota. Sotatoimet olivat alkaneet vain neljää päivää aiemmin. ”Kun Keski-Euroopan uutiset tähän aikaan olivat parisen viikkoa tapahtumista myöhässä – höyrylaiva oli niiden ikää puolittanut lehtemme ensimmäisen periodin jälkeen –, epäilivät muut lehdet, pääkaupungin Helsingfors Tidningar etunenässä, oululaisen aviisin puhuneen omiaan”, kirjoittaa Tommila oululaislehden historiankirjoituksessaan. Uutisen tuoreus selittyy sillä, että ruotsalaiset olivat vetäneet jo edellisvuonna lennätinjohdon Haaparantaan asti. Oululaislehden päätoimittajana kymmenen vuotta toiminut Johan Bäckvall organisoii uutisten kulun Haaparannasta Ouluun kahdesti viikossa.⁷³¹

Tuossa vapunaaton – joka on lauantai – 1859 numerossaan kirjoitti Oulun Wiikko-Sanomia Ulkomaalta-osastossaan:

Wiime lauwantai-postinkin ulkomaan sanomat toivat jo Englannista tiedon Itävallan julistaneen sodan Sardiniaa vastaan; mutta tätä sanomaa ei uskottu. Nyt on Ouluun tullut kaksikin kirjettä Haaparannan sähkölennätinkonttorista, että sama sanoma piti olla tosi. Kun nyt waltakuntain sanomat puhuvat yleensä keskustelemuskokouksesta, warustaa ja tuopi Itäwalta sotawäkeä ehtimiseen Italiaan. Muutaman wiikon sisällä piti hänellä jo olla 700 tuhatta miestä sotajalalla; niillä mieli hän kerrassaan rusementaa Sardinian sotajoukot. Mutta Franskan wäki, jota on sotawarustuksissa liki 600 tuhatta miestä on pian Sardinian apuna ja Italialaiset nousewat myös kapinaan. Jos nyt sota on syttynyt, niinkuin kuuluu, saadaan pian sanomia suurista tappeluista. – Turhaan taidaan siis enää rauhaa kokea saada pysywäksi ja kynä-taistelo ja kirjoitus-sota muuttuu pian, jos ei lienekki jo muuttunut ampuma- ja miekka-sodaksi.

Palsta vielä jatkuu toisellakin ulkomaan uutisella, jossa kerrotaan, miten ”Parisissa on istuttu kokousta Donau-ruhtinakuntain asioista”.

Uutisen alkuun sisältyvä viittaus lehden edelliseen numeroon sisältää kylläkin epätarkkuuden. Onko todella käsitettävä, että ”wiime lauwantaipostissa” – ja tuo lauantai oli 23. huhtikuuta – on voitu kertoa sodan syttymisestä, kun sen julistaminen tapahtui vasta 26. huhtikuuta? Vai onko Englannista tullut väärää tietoa? Pieni epävarmuus huokuukin lehden ilmaisusta: ”Jos nyt sota on syttynyt, niinkuin kuuluu”.

Kerronnallisesti teksti vielä kaukana 1900-luvun uutisista, filosofoivine loppukaneetteineen kaikkineen. Mutta tosiasiaksi jäänee, että oululaislehti saavutti tuossa uutisvoiton ainakin kaikista Helsingin lehdistä. Esimerkiksi Helsingfors Tidningar tietää 30.4.1859 ilmestyneessä numerossaan vasta Itävallan ultiatumista. Lehti kertoo saaneensa edellispäivän postissa – mahdollisesti Pietarista noudettuina – 25:nnele huhtikuuta päivättyjä sähköitä Wienistä, Berliinistä, Pariisista ja Lontoosta. Niiden mukaan

Preussen har energiskt protesterat mot Österrikets ultimatum, som aflemnades påsklördagen. Franska trupperna framryda mot gränsen.

Vasta seuraavassa, keskiviikon 4.5.1859 numerossaan Helsingfors Tidningar pystyy kertomaan lukijoilleen sodan syttymisestä:

Måndagens telegraf medför den wiktiga nyheten, att österrikarne från öster och fransmännen från wester inryckt i Piemont, hwarmed kriget i Italien de facto tagit sin början.

Suometar oli 1850-luvun lopulla tiettyssä heikkouden tilassa; sen levikkikin oli pudonnut huippuvuoden 1856 upeasta lukemasta kolmannekseen, ja lehteä oli toimitettava

⁷³¹ Tommila 1984, 94 ja 96. – Suomen lennätinlinja kyllä valmistui Tornioon asti heti 1860-luvun alussa (Kaskinen 1978, 77).

säästäväisesti.⁷³² Tämä on nähtävissä myös Italian tapahtumien uutisoinnissa: se on hieman epäkonkreettista. On kuin lehdellä ei olisi käytettävissään sellaisia moninaisia sähkösanoma-lähteitä kuin vaikkapa Helsingfors Tidningarilla. Niinpä keskellä 29.4.1859 julkaistun Ulkomailta-osion pääjuttua tapaa tällaisen epävarmuuden osoituksen:

Mutta kysymykselle: jos sota syttyy ei yksikään voi wastata, koska yhtenä päivänä on täysi toivo riita-asiain ystävällisestä ratkaisemisesta, waan toisena päivänä kaikki nähdään turhaksi.

Finlands Allmänna Tidning taas lähinnä lainailee ruotsinnettuina muun muassa Saksan, Itävallan, Ranskan ja Britannian lehtien jo päiväkaudet sitten uutisoimaa. Lehden 1850-luvulta alkaen havaittavissa oleva heikentyminen ulkomaan uutislehtenä siis näkyy tuossakin.⁷³³

Nuori suomalainen virallisjulkaisu, vuoden 1857 alusta ilmestynyt⁷³⁴ Suomen Julkisia Sanomia, näyttää 28.4.1859 ilmestyneessä numerossaan olleen Italian tapahtumista jyvällä. Lehti näet kertoo, että ”sota on puhkeemaisillaan Itävallan ja Sardinian ynnä tämän wallan auttajan, Franskanmaan, wälillä”. Mutta vielä 2.5. ilmestyneessä numerossaan ei lehti tiedä sodan syttymisestä. Ihmekös tämä, kun lähteet ovat Keski-Euroopan johtavista keskuksissa aikavälille 21.–23.4. päivättyjä sähkösanomia.

Mutta Viipurista näyttää Oulun Wiikko-Sanomia saaneen tasaväkisen vastuksen. Jo ulkoisesti noiden päivien Wiborg-lehti ansaitsee huomion: lehti on nelipalstainen ja teksti antiikvaa.

Lauantaina 30.4.1859 Wiborg aloittaa Utrikes-palstansa pikku johdannolla:

Den i förgår från S:t Petersbourg ankomna posten medför följande telegrammer, som dels bekräfta de i föregående nr meddelade, dels och visa krigsfaran ännu mera öfverhängande.

Lehti tarjoaa ajanjaksolta 23.–25.4.1859 neljä sähkösanomaa Lontoosta, kolme Pariisista; sekä Berliinistä ja Wienistä yhden kummastakin. Sähkösanoma-anti ei jää jälkeen saman päivän Helsingfors Tidningarin sähkösanoma-annista, mikä viittaa kohtuullisiin resursseihin.

Vapunaaton Wiborgin kiintoisin anti tulee kuitenkin jälkikirjoituksena. Leipätekstiä kookkaammin ja lihavoiduin alkukirjaimin lehti tarjoaa jälkikirjoituksen:

P.S. Sednaste telegrafdepescher i J. de S:t Pbg innehålla att österrikarne tisdagen den 26 april om aftonen gått öfver piemontesiska⁷³⁵ gränsen och att 20,000 man franska trupper landstigit i Genua, men att ingen blodig konflikt ännu egt rum.
(Journ. de S:t Pétersbourg.)

Tästä uutispalstan jälkikirjoituksesta voi päätellä, että Viipurin ruotsinkielinen ykköslehti on ollut Italian sotatapahtumista aivan yhtä informoitu kuin Oulun Wiikko-

⁷³² Tommila 1963, 188; Vesikansa 1997, 52.

⁷³³ Hakuteos Aamulehti 1988, 78. – V. 1820 aloittanut Finlands Allmänna Tidning alkoi menettää arvostustaan liberaalisen lehdistönäkemyksen vallatessa Suomessakin alaa. Vuodesta 1849 sitä toimitettiin kenraalikuvernöörin kansliasta käsin.

⁷³⁴ Hakuteos Savonlinna 1859, 44. – Suomen Julkisia Sanomia pyrki panostamaan ruotsinkielisen virallisjulkaisun lailla uutisiin. Kiitos tsaarinvallan erinäisten tukien ja subventioiden, lehti sai alkuun mukavan levikin – ja söi levikkiä mitä ilmeisimmin eritoten Suometarelta. 1850-luvun lopulla levikki kuitenkin sukelsi aloitusvuoden (1857) upeista lukemista. Lehden suomen kielenkin moitittiin olevan kehnoa.

⁷³⁵ Piemonte on maakunta Pohjois-Italiassa. Pääkaupunki on ollut Torino. Piemonte kuului vuodesta 1720 Sardiniaan, ja sitten vuodesta 1861 yhtyneeseen Italiaan.

Sanomiakin. Viipurilaislehden uutinen on lyhempi, mutta ehkä hieman konkreetimpi: siinä kyetään mainitsemaan Sardinian alueelle tunkeutuneiden ranskalaisotilaiden määrä, ja maihinnousukaupunkikin.

Eli voi todeta Italian vapaustaistelua koskevan uutiskilvan suomalaisia kultamitalisteja olevan oikeastaan kaksi: Oulun Wiikko-Sanomia ja Wiborg. Uutistieto Italian vapaussodasta levisi maassamme ennennäkemättömän nopeasti, niin että sodan sankarin Giuseppe Garibaldin nimi tunnettiin salokylä myöten. Tiesipä Ristiinan mies Herman Liikkanen näin jopa rekrytoitua vapaaehtoiseksi Garibaldin joukkoihin.⁷³⁶

Nopeaa oli Krimin sodan vuosikymmenellä kaikkiaan uutistoiminnan kehitys. Vuonna 1850 alkaneena kymmenvuotiskautena maamme lehdistön uutisvälitys teki aikamoisen kehitysharppauksen: hypättiin murheellisen kieliasetuksen aiheuttamasta aallonpohjasta olennaisesti nopeutuneen tiedonvälityksen aikaan. Kun Suometar oli vähän mielenosoituksellisesti täyttänyt etusivuaan raamatuntekstein, tuotiin nyt lukijoiden ulottuville muutaman päivän ikäisiä sähkösanomauutisia – kaukaakin.

4.10 Hyviä ja huonoja uutisia keisarista

Hallitsija oli 1800-luvun Euroopassa journalismille haasteellinen lähestyttävä melkein missä vain. Mutta tavallistakin tarkemmin oli uutisen kirjoittajan pidettävä kieli kesellä suuta Suomen kaltaisessa suuriruhtinaanmaassa.

Suomen kokemasta viidestä Venäjän keisarista keväällä 1855 valtaistuimelle noussut Aleksanteri II (1818–1881) oli varmaan pidetyin. Hänen suosionsa oli lähtenyt liikkeelle jo hänen keisariuttaan edeltäneiltä ajoilta: Helsingin yliopiston kanslerina 1840-luvun alussa hän jo oli voittanut ylioppilaiden suosion. Suomalaisten myönteisen suhtautumisen konkreetimpana jälki-ilmentymänä on yleensä pidetty sitä, että Aleksanteri II:n patsas seisoo yhä Helsingin Senaatintorilla.⁷³⁷ Tuo keisari vieraili Suomessa ensi kerran hallitsijana maaliskuussa 1856.⁷³⁸ Seuraavat Aleksanteri II:n viralliset Suomen-vierailut tapahtuivat vuonna 1863.

Ensimmäinen, heinäkuun 1863 lopulle ajoittunut vierailu alkoi Kauppatorin rannasta, jonne keisari saapui laivalla. Matka jatkui upouutta rautatietä Hämeenlinnaan. Parolassa keisari paitsi tarkasti sotaväkeä otti vastaan mm. senaattori Snellmanin. Tämä sai keisarin hyväksymään asetuksen, jossa suomi julistettiin ruotsin ”vertaiseksi kaikessa, joka välittömästi koskee varsinaista suomalaista väestöä”. Tuon kielijulistuksen tai -reskriptin toteutumisen tiellä oli vielä monta mutkaa; ja sisältyihän itse asetukseenkin jo kahden vuosikymmenen täytöntöönpano aika. Yhtä kaikki, Venäjän viiden eri keisarin Suomeen tekemistä kaikkiaan 34 virallisesta matkasta tätä kesän 1863 matkaa pidetään maamme kannalta yhtenä kauaskantoisimpana. Jo tuoreessa kommentis-

⁷³⁶ Tommila 1984, 94–96; Tommila 1988d, 232–233; Olkkonen 1997, 480.

⁷³⁷ Tuomi-Nikula & Tuomi-Nikula 2002, 35. – Seuraavassa pyritään käyttämään johdonmukaisesti ilmaisua Venäjän keisari – vaikka suomalaisittain myös ilmaisu tsaari olisi epäilemättä kelpoisa. Kuten Klinge (1993, 212–215) argumentoi, ilmaisu tsaari viittaa pikemmin itse Venäjän hallitsijuuteen. – Myös on Klinge (2001b, 462) tähdentänyt, että Aleksanteri II:n hallituskausi (1855–1881) erottuu Suomen historiassa omana kokonaisuutenaan.

⁷³⁸ Hevoskyydillä taitettu matka suuntautui ensin Viipurin ja Haminan kautta Helsinkiin, jossa keisaria oli kokoontunut Senaatintorille ihaillemaan jopa ehkä 10 000 henkeen nouseva väenjoukko. Matka jatkui Turkuun, sieltä Tampereelle ja Hämeenlinnaan, ja sitten taas Viipurin kautta takaisin Pietariin. Suomeen suuntautuneeseen ensi visiittiin kului vain toista viikkoa – tehokkaasti matkaa taitaneen keisarin jopa viettäessä öitään reki-kyydissä. (Turpeinen 2004, 18–25; Tuomi-Nikula & Tuomi-Nikula 2002, 36–37.) – Kuten todettu, Suometar julkaisi tästä keisarin vuoden 1856 Suomen-vierailusta mm. pitkän Tampereelta lähetetyn maaseutukirjeen.

saan Suometar katsoi, että hallitsijan allekirjoitus ”tulee lopettamaan Suomessa enemmän kuin 700-vuotisen kansallisen sorron”.⁷³⁹

Katsotaanpa, miten uutisoi keisarin vierailun hämeenlinnalaislehti *Hämäläinen*. Sen oli perustanut vuonna 1858 lehtori ja kielentutkija Gustaf Erik Eurén (1818–1872), joka oli jo saanut toimittajankokemusta *Sanomia Turusta* -lehdestä. Ns. vanhassa rehellisessä fennomaanihengessä toimitettu, maltillinen *Hämäläinen* keräsi pääosan luki-joistaan Hämeestä, ja siellä oli myös lehden uutishankinnan pääpaino.⁷⁴⁰

Pikku hiljaa juhannuksen 1863 jälkeen alkoi kerran viikossa ilmestyvään *Hämäläiseen* valua huhuja siitä, että keisari tulisi vierailulle Suomeen ja samalla myös Hämeenlinnaan. Esimerkiksi *Hämäläisen* 17.7.1863 ilmestyneen numeron etusivulla – osastossa Kotimaalta – on seuraava uutispätkä:

On muka, niinkuin jo ennen mainitsimme, warma että Keisari, rakastettu Isoruhtinamme tulee tänne. Aikakin on jo niin paljo tiedossa, että se hauska tapaus sattuu tämän kuun 24, 25 tahi 26 päiwään. Tietääksemme kaikki yksimielisesti halajawat ilomielin rientämään tähän kohtaukseen, ja meidän wähäinen kaupunki, waikka muutoin niin ylen hiljainen, tulee niinä päiwinä wilkkaammaksi kuin ehkä koskaan ennen. Kaupungin hallituksen puolesta tehdään mitä näin wähissä tiloissa woidaan, ettei kaupungin kaswot näkyisi peräti typerältä. Pääkaupungissa sanotaan suurenlaiset wastaan ottajaiset olewan hankkeissa.

Keisaria siis luonnehditaan ”rakastetuksi Isoruhtinaksi”, ja hänen vastaanottonsa ennakoidaan muodostuvan vilkkaaksi sosiaaliseksi tapahtumaksi. Seuraavassa, 24.7.1863 ilmestyneessä numerossa tiedetään jo enemmän:

Se tieto on wirallisesti tänne tullut että Majesteetti lähtee Pietarista tulewana maanantaina tämän kuun 27 päiwänä; lisäksi luullaan wielä tiedossa olewan että muita korkeita matkustajia tulee Keisarin seurassa, esim. perintöruhtinas ja ehkä wielä muitakin keisarillisesta huoneesta; että nämä korkiat matkustajat wiettäwät ainoasti pari tiimaa Helsingissä ja joutuwat tänne tiistai ehtoona noin kello 8 aikaan.

Kiitos lennättimen, tieto kulki noina aikoina jo nopeanlaisesti. Täten osattiin kertoa perjantaina ilmestyvässä lehdessä, että keisari saapuneen paikkakunnalle seuraavana tiistai-iltana.

Keisari tuli Helsinkiin seitsemisen tuntia myöhässä, pikkutunneilla keskiviikon 29.7.1863 puolella.⁷⁴¹ Ja mikä merkittävintä, mahdollisesti avoimimmin viiveen syyn uutisoi sisämaalehti *Hämäläinen* 31.7. ilmestyneessä numerossaan. Keisarivierailun Hämeenlinnan- ja Parolan-osuus on päättynyt, ja lehti omistaa melkein koko etusivunsa ja kakkosivunsa koetuille suurille hetkille. Näin uutinen alkaa:

Keisarin olo on meidän seudulle antanut näinä kahtena edellisenä päivänä suuremman liikkeen ja eläwäisyyden kuin ehkä koskaan ennen täällä on tawattu. Edeltä käsin saatujen tietojen nojassa oli odotus suuri jo ehtoolla entispäiwänä, menneenä tiistaina; ja kyllä se odotus olisi toteuntunutkin, jos ei sattumus olisi wiiwyttänyt korkiain matkustajain tuloa merellä. *Sattui nimittäin että Keisarin höyryjahti Standard sai wian koneessaan, jonka tähden seuran täytyi muuttaa toiseen laivaan nimeltä Olaf, joka on rakennettu Suomessa.* Niin teki sattuma että Suomen Isoruhtinas tuli Suomeen Suomessa raketun laivan awulla.⁷⁴² [Tähdennys: JP]

⁷³⁹ Turpeinen 2004, 30–34; Anttila 1936, 409; Tuomi-Nikula & Tuomi-Nikula 2002, 238. – Lisäksi Jorma ja Päivi Tuomi-Nikula mainitsevat, että Venäjän keisarit tekivät Suomeen yhteensä 47 lomamatkaa.

⁷⁴⁰ Hakuteos Aamulehti 1988, 167.

⁷⁴¹ Tuomi-Nikula & Tuomi-Nikula 2002, 39.

⁷⁴² Kuten edellä Suomettaren uutisjournalismin vaiheita käsiteltäessä mainittiin, Olaf oli laskettu vesille 1852.

Siis: ehkä vähän nolokin tapaus: keisarin ”höyryjahti” sai konevian, ja suomalaisaluksen täytyi tuoda arvovieras Helsingin Kauppatorin rantaan. Esimerkiksi Helsingin Uutiset⁷⁴³ tyytyy 30.7.1863 ilmestyneen numeronsa etusivulla paljon lakonisempaan uutisilmaisuun:

Sanoma oli tullut että keisarin piti tuleman klo 4 tai 5 aikana. Hän oli jo klo 3 aamulla lähtenyt Kronstadt'ista. Tunti kului tunnin perästä ja yhä wiipyi korkea vieras. Jo rupesi wäkijoukot wähän hajoamaan, kun wiimein klo 9 aikana tykkien pauhina ilmoitti että Suomen Suuriruhtinas oli tulossa. Hämärä oli jo lewittänyt warjonsa yli maita ja merta, mutta pian kuitenkin *hawaiittiin sawupatsas keisarillisesta höyrylaiwasta*. Pian nähtiin yksi laiwa, kohta toinen jopa kohta sen jälkeen kolmaskin. Purjewene lähetettiin keisarilliselle laiwalle, tuomaan Hänen Majesteettinsa maalle. [Tähdennys: JP]

Helsingin Uutisten mukaan siis ”hawaiittiin sawupatsas keisarillisesta höyrylaiwasta”. Onko tuossa viittaus konevikaan vai ei – vaikea päätellä. Joka tapauksessa lehti sentään rohkenee kertoa majesteetin olleen myöhässä. Hyvin samantyyppisesti uutisoi tapauksen (29.7.) myös Helsingfors Tidningar. Useat muut lehdet sen sijaan ovat tyytyneet vain mainitsemaan keisarin saapumisajan.

Epäilemättä odottavissa väkijoukoissa on saattanut liikkua keisarin viipymisestä hurjakin spekulatioita. Vuoden 1863 poliittista ilmastoja leimasi Puolan tammikuussa alkanut kapina. Ja Suomessa puolalaisia näytettiin keisarin näkökulmasta ymmärtävän liian hyvin. Aleksanteri II kuitenkin veti maton venäläisvastaisuuden alta ilmoittamalla kesäkuussa, että säädyt kutsuttaisiin alkusyksystä koolle. Nyt käsiteltävän kesävierailun tarkoituksena oli yhtäältä ottaa selvää suomalaisten mielialoista. Aivan täysin ei Aleksanteri II ehkä suomalaisiin näyttänyt luottavan, koska hän lähetti juuri ennen matkaansa Helsingin vesille kolme tykkivenettä.⁷⁴⁴

Keisari seitsemisen tuntia myöhässä – ja hänen oli vielä vaihdettava Helsingin vesillä alustakin. Ei ihme, jos moinen olisi herättänyt ainakin parhaiten informoiduissa henkilöissä ihmettelyä.

Rajansa oli toki myös Hämläisen uutisoinnilla. Lehden perjantaina 31.7.1863 ilmestyneessä numerossa selostetaan majesteetin saapuneen Hämeenlinnaan keskiviiikon vastaisena yönä tai oikeastaan vasta ”kello 1/2 3 aamulla”. Kronologiseen tapahtumien kirjaukseen sisältyy esimerkiksi – nimiä myöten – maininta siitä, miten Turku oli lähettänyt Hämeenlinnan vierailun vuoksi neljä ”edusmiestä”. Ja sitten: tärkeä asia eli senaattori Snellmanin keisarille esittämä pyyntö suomen kielen aseman edistämistä jää kuin rivien väliin:

Eilen aamulla kello 9-11 pidettiin manöweri toisen täällä majoilewan sotawäen kanssa Hämeenlinnan läntisillä seuduilla, jotka loppuivat Poltinaholla. Sittemmin lienee muutamia tärkeitä Suomenmaan asioita esitelty Keisarille. Päiwällistä otettua guwernörin wirkatalossa, lähti Majesteeti seuranensa kello 5 ipp. rautatiellä Helsinkiin.

Siis: ”lienee muutamia tärkeitä Suomenmaan asioita esitelty keisarille”. Tuon enempää Hämläinen ei näemmä rohjennut kirjoittaa. Jotain toimittaja Eurén kaiketi tiesi, koska vähän myöhemmin uutistekstissä mainitaan:

Ehkä saamme piankin ilmoittaa että tämä Keisarin olo Hämeenlinnassa on Suomellemme tuottanut tärkeitä ja iloisia hedelmiä.

⁷⁴³ Helsingin Uutiset jäi vuoden ikäiseksi lehtikomeetaksi; se ilmestyi käytännössä vain vuoden 1863. Lehti oli perustettu Yrjö Koskisen johtaman nuorfennomaanisen suunnan äänenkannattajaksi, ja se otti etäisyyttä Suomettareen. Nimestä huolimatta lehden tilaajista vain ehkä 1/5 oli pääkaupungista. (Hakuteos Aamulehti 1988, 134.)

⁷⁴⁴ Olkkonen 1997, 488; Tuomi-Nikula & Tuomi-Nikula 2002, 39; Turpeinen 2004, 30.

Seuraavassa, 7.8.1863 ilmestyneessä numerossaan Hämäläinen luo vierailuun kelpo jälkikatsauksen. Se alkaa maalailevasti:

Mitä elävämpi liike oli menneellä viikolla, korkiain matkustajain täällä käymisen ohessa, sitä tynemmin on sittemmin kaikki kuulunut. Tuoreet kukkakiehkurat owat lakastuneet ja satalukuiset liput wähitellen kadonneet. Entinen hiljaisuus on saanut wallan. Ainoasti ihmisten mielissä ja sydämissä kytee wielä rakkaat ja hupaiset muistot; paljo kestää pakinaa sekä siitä että tästä sattumasta Keisarillisten seurassa. Yksi tietää sen pienen, toinen sen tapauksen, mutta lieneekö kaikissa niissä tuhansissa puheissa perää, sitä on waikia sanoa. Mutta onhan niitä tosiakin wielä jälkiniitoksi muistettawia.

Ja sitten tulee konkreettinen uutispaukku, viittaus kielireskriptiin:

Ensimmäinen ja kaikista etewin on epäilemättä se, että Keisari täällä päätti ja antoi senatille käskyn niin walwoa asiat että *suomen kieli kahdenkymmenen vuoden kuluessa saadaan yleiseksi Wirkakieleksi Suomessa*. Semmoisen käskyn täytyy meikäläisille tulla Majesteetilta; ei oma rakkaus, taikka (ehkä oikeammin) oma häpy sitä woi eteenpäin sysätä. Tarwitaan nyhjäystä ylhäältä hartaimpiinkin kansallisiin rientoihin! [Tähdennys: JP]

Kirjoittaja siis jopa heittäytyy ottamaan railakkaasti kantaa siihen, miltä taholta sysäyksen pitää tulla, jotta asiat edistyisivät. Merkille voi myös panna, että keisarin ”käskyn” yhteydessä ei mainita senaattori Snellmanin nimeä. Keisarillisen matkaseurueen nimet Hämäläinen toki katsoi voivansa julkaista jo 31.7. ilmestyneessä numerossaan (”Keisarin korkiaan seuraan kuului tietääksemme: ...”). Mutta tälle antoi ilmeisesti hyvän kyynärnojan se, että *Finlands Allmänna Tidning* oli nimiluettelon jo 27.7. julkaisut.⁷⁴⁵

Toinenkin Aleksanteri II:n vuoteen 1863 – syyskuulle – ajoittuva matka on jäänyt pysyvästi Suomen historiaan. Nytkin laivalla Helsinkiin saapunut keisari sai kaupungin kaikki majoitustilat täyttymään eri puolilta maata saapuneista matkustavaisista; ja Helsingissä vallitsi ennennäkemätön pukuloisto. Mutta ennen muutahan keisari tuli ikimuistoisesti Helsinkiin avaamaan valtiopäivät⁷⁴⁶ ja pitämään, peräti ranskaksi, valtaistuinpuheen.

Journalismin kannalta merkittävää on, Tuomo Olkkonen toteaa, että valtiopäivistä ”muodostui lehdistön rinnalle näyttämö, jolta noustiin kansakunnan kaapin päälle”.⁷⁴⁷ Toisaalta vuoden 1863 valtiopäivistä lähti liikkeelle tietty uutisjournalismin uusi väylä: valtiopäivät alkoi saada lehdissä paljon tilaa ja kiinnostusta uutismateriaalina.⁷⁴⁸ Valtiopäivät ja lehdet ruokkivat toisiaan; politiikan ja median kiinteä kohtalonyhteys alkoi ottaa ensi askeleitaan Suomessakin.

⁷⁴⁵ *Finlands Allmänna Tidning* mainitsi 31.7.1863 pitkäkössä uutistekstissä myös Snellmanin nimen, kuten seuraavasta ilmenee: ”Onsdagsförmiddagen behagade hans Majestät emottaga uppvaktningar, hvarvid nådigt företräde förunnades åt h.h. biskopen i Borgå stift, [C. G.] Ottelin, samtliga guvernörerne i landet, h. ex. vicekansler, generallöjtnanten baron Munck, senatorerne [Sebastian] Gripenberg, K. Furuhjelm och [J. V.] Snellman samt närvarande chefer för embetsverk – – .” (Tähdennys: JP.) – Mainittu senaattori Johan Ulrik Sebastian Gripenberg (1795–1869) on sama mies, joka nuorena kapteenina (vrt. alaluokua 6.2.) teki parhaansa keisari Aleksanteri I:n vierailun onnistumisen eteen 1819 Kainuun vaativissa matkustusolosuhteissa (ks. Turpeinen 1994, 41).

⁷⁴⁶ Vuoden 1809 Porvoon ”valtiopäivät” olivat vielä olleet selvästi alueelliset maapäivät, siinä mielessä kuin maapäiviä oli Ruotsinkin valtakunnassa vielä 1500- ja 1600-luvulla pidetty. Mutta Helsinkiin 1863 kokoontuneet säädyt käsittivät kokoontumisensa jo itsekkin selvästi valtiopäiviksi, lakia säätäväksi parlamentiksi, vaikka noiden päivien rakenne olikin vielä vanhakantaisesti säädyrakenne. (Jussila 1987, 105.)

⁷⁴⁷ Turpeinen 2004, 36–39; Olkkonen 1997, 491.

⁷⁴⁸ Landgren 1988, 332.

Kustaa III:n Tukholman oopperanaamiaisissa 1792 tapahtuneesta ampumisesta olivat suomalaisetkin jo saattaneet lukea oman maan lehdestä. Åbo Tidningar oli ker-tonut tapauksesta puolitoista viikkoa tapahtuneen jälkeen, mainiten niin tapahtumien kellonajat kuin ampujan – kapteeni J. J. Anckarstömin – henkilöidenkin.⁷⁴⁹ Entä miten hoiti sanomalehdistömme seuraavan valtakunnanrajojen sisäpuolella tapahtuneen hal-litsijanmurhan: Aleksanteri II:een Pietarissa kohdistuneen pommiattentaatin?

Aleksanteri II tapasi tiensä pään 13.3.1881. Venäjällä oli esiintynyt jo pidempään vallankumouksellisia väkivaltaisuuksia, kun muun muassa talonpoikien vapauttami-nen ei ollut sujunut toivotusti. Aleksanteriin kohdistui useita murhayrityksiä, ja mai-nittuna päivänä yksi sellainen vei tekijöiden toivomaan lopputulokseen. Keisarin pa-laillessa vaunuissaan Pietarin rantakaduilla erään rykmentin tarkastuksesta räjähti en-simmäinen pommi. Keisarin astuessa ulos tiedustellakseen haavoittuneen kasakan ti-laa, räjähti toinen pommi, joka haavoitti kuolettavasti hallitsijaa itseään. Murhan taka-na oli järjestö Narondnaja volja (Kansan vapaus).⁷⁵⁰

Lennätinyhteyksien ansiosta tiedettiin Suomessa välittömästi, mitä Pietarissa oli tapahtunut. Esimerkiksi kenraalikuvernööri sai sähkösanoman miltei välittömästi ta-pahtuman jälkeen.⁷⁵¹ Katsotaanpa Aleksanteri II:n murhan ensi uutisointeja kahden johtavan – tuolloin jo kuusipäiväisen – helsinkiläislehden sivuilta: Uuden Suomettaren ja Hufvudstadsbladetin.

Vuonna 1869 aloittanut Uusi Suometar, Suomettaren perinnön jatkaja, piti keisa-rin murhan aikoihin hallussaan kiistatonta johtoasemaa suomenkielisten sanomalehti-en joukossa. Lehteä luotsasi päätoimittajana vuodesta 1870 peräti kolme ja puoli vuo-sikymmentä Viktor Löfgren eli Lounasmaa (1843–1909). Lehti oli muuttunut vuoden 1881 alussa 6-päiväiseksi ja aamuisin ilmestyväksi. Pyrkimyksestä panostaa uutisten tuoreuteen kieltii sekin, että lehti hankki puhelimen Suomessa ensimmäisten joukossa aivan 1880-luvun alussa.⁷⁵²

Uuden Suomettaren etusivu 14.3.1881 on ajan silmin katsottuna suorastaan sho-keeraava. Vasemmasta ylälaidasta lähtee kulkemaan selkeä pääuutinen, jossa on peräti kolmen palstan otsikko: ”H. M. Keisari kuollut”. Kyse on ainakin Uuden Suomettaren ensimmäisestä kolmpalstaisesta otsikosta.⁷⁵³ Ulkoasullisesti ingressinomaiseksi ladottu uutisosuus sisältää edellis- eli murhapäivän sähkösanoma-antia:

⁷⁴⁹ Mäntylä 1997, 332–333; Tommila 1988a, 62–64. – Murha tapahtui 16.3.1792 vähää ennen puoltayötä, ja kuningas menehtyi seuraavana päivänä. Vielä seuraavaan, 19.3. ilmesty-neeseen numeroonsa ei Åbo Tidningar uutista toki saanut. Mutta sitä seuraavan, 26.3. il-mestyneen numeron koko etusivu, ja vielä osa kakkossivuakin, täyttyy jo murhauutisella. Otsikontapainen kuuluu: ”Berättelse om det å Konungens Person, natten emellan den 16 och 17 Martii 1792 åsyftade mord; upläst uti Kongl. Regeringen den 18 derpå följande ef-termiddagen”.

⁷⁵⁰ Turpeinen 2004, 63–82; Olkkonen 1997, 492.

⁷⁵¹ Turpeinen 2004, 76–77. – Ero siihen, miten nopeasti Suomessa saatiin kuulla Nikolai I:n 1855 tapahtuneesta kuolemasta, on melkoinen. Suomeen saapui tieto jälkimmäisestä ku-riiripostissa vasta kaksi ja puoli vuorokautta kuolemantapauksen jälkeen, vaikka Eu-roopan keskuksissa asia tiedettiin – kiitos lennättimen – jo erinäisten tuntien päästä. (Nieminen 1946, 254.) Tai Kyläkirjaston Kuvalehti – merkittävä kuva-aikakauslehdistön tienraivaaja – sai vuoden 1881 keisarinmurhasta jutun vastan toukokuun numeroon; kei-sarin ja murhapaikan kuvia ei ollut helppo hetkessä saada. (Uino 1991c, 53, 55.)

⁷⁵² Steinby 1963, 50, 62; Nieminen 1946, 287; Vesikansa 1997, 94. – Huomattakoon, että edel-täjälehti Suometar oli jo 1864 yrittänyt uhkarohkeasti hyppyyä 2-päiväisestä lehdestä suo-raan 6-päiväiseksi – tässä onnistumatta (Vesikansa 1997, 64–66).

⁷⁵³ Ks. myös Landgren 1988, 391; Mervola 1995a, 162–163. – Vielä Uutta Suometartakin ko-meammin julkipani uutisen keisarinmurhasta ainakin Sanomia Turusta. – Mervolan mu-kaan ensimmäiset monipalstaiset otsikot painoi maailmalla yhdysvaltalainen Philadel-phia Inquirer vuonna 1862. Kuitenkin esimerkiksi Chicago Tribune vielä 1871 kertoi kau-

Pietarista saimme eilen illalla seuraavat sähkösanomat:

Tänään klo 2 iltapuolella heitettiin H. M. Keisarin waunujen alle, kun Hänen Majesteettiinsa palasi Mikaelin-manesista Talwilinnaan, kaksi pommia, jotka räjähtäessään pahasti haavoittivat Hänen Majesteettiinsa molempia sääriä. Saattowäestä kuoli yksi upseri ja kaksi kasakkaa; monta polisiimestä ja yksityisiä haavoittui.

"Hallituksen Sanansaattaja" ilmoittaa:

Tänään kello 1 3/4 j. pp., kun H. M. Keisari palasi Insinöri-manesista Katarinkanawan luona, heitettiin lähellä Konjushenaja-siltaa waunujen alle räjähdyspommeja, jotka haavoittivat Hänen Majestettiansa vaarallisesti murtamalla molemmat sääret polvien alapuolelta. Toinen kahdesta murhaajasta on saatu kiinni. H. Majestettinsa tila werenwuodon vuoksi toiwoton.

Haawoihinsa kuoli H. M. Keisari kello neljä 27 minutia.

"Hallituksen sanansaattajan" lisälehdessä sanotaan: Jumalan tahto on tapahtunut. Tänään kello kolme 35 minutia Kaikkiwaltias pois-kutsui Keisari Aleksander Nikolajewitsin. Muutamia minuteja ennen kuolemaansa sai Keisari pyhän ehtoollisen.

Lehti on perustanut uutisointinsa vahvasti Pietarista tullessiin sähkösanomiin – ja mistäpä se kireässä aikataulussa olisi isommin täydentävää tietoa voinut saadakaan. Sähkösanomaosuus sisältää vain tapahtumien ulkoisen kuvauksen. Esimerkiksi attentaatin syihin ja tekijöihin ei puututa.

Lihavalla ladottua seuraa – edelleen kolmen palstan levyisenä – laihalla ladottu osuus, jossa Uusi Suometar esittää arvioitaan. Esimerkiksi:

Aleksanteri II on ollut Suomen kansan hywäntekijä. Ei yksikään tämän maan hallitsijoista ole wielä niin sywälle piirtänyt nimeänsä meidän kansamme historiaan.

Pohjoismaisittain katsoen aikansa yhdeksi suurlehdiksi⁷⁵⁴ nousua tehnyt lehti todella panosti keisarinmurhan uutisointiin. Aamun varsinaista numeroa seurasi lähitunteina vielä kaksi lisälehteä; molemmissa tekstit vahvoissa surukehyksissä. Mitä television ylimääräiset uutislähetykset tätä nykyä, sitä nuo lisälehdet tai -arkit tuolloin taannoin?

Ensimmäinen lisälehti tarjoaa lyhyen – Pietariin kello 10:ksi päivätyn – ”sähkösanoman Uudelle Suomettarelle”. Siinä ”Hallituksen Sanansaattajan” on kerrottu julkaistun valtaistuimelle nousseen Aleksanteri III:n manifestin, jossa ilmoitetaan Aleksanteri II:n kuolemasta ja pojan itsensä nousemisesta isän jälkeen valtaistuimelle.

Toinen lisälehti – kokonaan suurehkolla lihavoidulla fraktuuralla ladottu – on kiintoisampi. Se perustuu Pietarissa klo 11.28 päivättyyn ”sähkösanomaan Uudelle Suomettarelle”. Aluksi sen mainitaan sisältävän ”tarkempia tietoja Keisarin-murhasta”. Uutiskerrontaa voi pitää merkillepantavan tarkkana. On kuin anglosaksisen journalismin myöhemmiltä vuosikymmeniltä tuttu ns. legman⁷⁵⁵ olisi soittanut havaintonsa puhelinkioskista kotitoimitukseen. Varsinainen teksti alkaa:

Keisari lähti, kun wahtiparaati, johonka menemästä, kuten kerrotaan, Häntä oli waroitettu, Mikaelin-palatsin aamiaiselle. Sieltä kello 3/4 2 kotia ajaessaan ja jouduttuansa lähelle Konjushenaja-siltaa palatsin puistoa myöten kulkewan rauta-aidan keskikohdalle, kuului kova räjähdys, Keisarin waunut hajosivat melkein kahteen osaan. Keisari nousi kohta waunuista ja lausui vastaan tulewalle upseerille: "Olen wahingoittumatta. Älä ole hädisäsi, mutta minun täytyy katsoa haawoitettuja."

pungissa riehuneesta tulipalosta 42-rivisellä yksipalstaisella otsikolla, joka oli puoli sivua korkea!

⁷⁵⁴ Vesikansa 1997, 90.

⁷⁵⁵ Legmanilla on yhdysvaltalaisessa uutisjournalismissa tarkoitettu reporteria, joka soittaa uutisjutun toimitukseen ns. rewritermanille. Legmanista ei välttämättä edes ollut kirjoittajaksi. (Paneth 1983, 257.)

Tarkkaan uutiskerrontaan siis kuuluu jo keisarin repliikki. Sitten tarjotaan lukijalle kronologisessa järjestyksessä traagisen tapahtuman huipentuma:

Laittaessaan apua pahasti haavoitetulle kasakalle, hawaitsi Hänen Majesteetinsa kansan ympäröimän pahantekijän, joka piti toisessa kädessään tikaria, toisessa rewolweria. Rikoksen-tekijä on vielä nuori mies, tummassa siwilipuwussa, kalpea kaswoiltaan, waalea tukka ja hiukan wiiksien alkua.

Hänen Majesteetinsa astui lewollisesti esiin, katseli pahantekijää ja käski wiemään hänet pois, lähtein itse kulkemaan jalkaisin kotia.

Kun. H. M. Keisari oli ottanut muutaman askeleen, astui äkkiä toinen nuori mies, pitäen jotakuta esinettä käsissään, jonka nosti korkealle ja paiskasi kaikin woimin Keisarin jalkojen eteen. Silloin tapahtui hirveä räjähdys, joka heitti kaikki lähellä seisowaiset maahan ja kaikista ympärillä olewaisista taloista akkunan-ruudut särkyiwät ja rakennukset tärisiwät.

Pommisavun hälvettyä nostettiin keisari ”pahasti haavoitettuna, pyörtyneenä” rekeen, millä kaupunginpäällikkö vei hänet syliinsä suljettuna” Talvipalatsiin. Seuraa kuvaus keisarin tilasta:

Haawat oliwat kauheat. Toinen jalka ylä reiteen saakka murskaksi muserrettuna, toinen sääriluu puoliwäliin; watsan-alus täydellisesti rikkirewittynä, kaswot raadeltuina.

Lääkärit selittiwät yksimielisesti että jalkain poikkisahaaminen on mahdotonta; Hänen Majesteetinsa tila toiwoton.

Uusi Suometar siis kuvaa keisarin haavoja paljon naturalistisemmin kuin mihin viime aikoina on totuttu. Jopa lääkärien arvio amputointimahdollisuuksista on saatu mukaan. Majesteetin intimiteettisuoja taisi pettää hänen äkillisen poismenonsa yhteydessä.

Sähkösanomautisen loppupuolella kuvataan, miten kansa sai palatsin puolitan-koon lasketusta lipusta vielä iltapäivällä tietää keisarin heittäneen henkensä ja miten palatsissa olleet joukot vielä aamulla kello 5 vannoivat uskollisuudenvalan Aleksanteri III:lle.

Haavoittuneita kerrotaan olleen 40–50, joukossa korkeita polisiupseereja. Jopa ”pahantekijän” nimeä ja henkilötaustaa on pyritty valottamaan. Uutistekstin loppukappaleessa mainitaan pommisavun esittäneen alkuun viranomaisille väärän nimen, mutta myöhemmin on saatu ilmi että hänen nimensä on Russakow ja että hän viime vuosina on ollut wapaana kuulijana Wuori-opistossa sekä on 20 1/2 vuotta wanha.

Selostus tapahtumain kulusta noudattelee sitä kuvausta, minkä jälkipolvet ovat voineet lukea vaikkapa Henry Troyat’n kirjoittamasta Aleksanteri II:n elämäkerrasta.⁷⁵⁶

Tuo sähkösanomautinen vastaa kuin moderni uutinen ikään miltei kaikkiin peruskysymyksiin. Lukija saa vastauksen kysymyksiin mitä, missä, milloin, kuka ja miten. Ehkä vain kysymys miksi jää vaille valotusta. Attentaatin syiden spekulointi ei varmaan kuulunut tällaisessa tapauksessa noihin aikoihin journalistin tehtäviin; journalisti kertoi, vasta kun viranomainen kertoi.

Uuden Suomettaren historiankirjoituksista sen paremmin kuin päätoimittaja Viktor Lounasmaan muistelmista ei näyttäisi löytyvän tietoa siitä, kenen kynästä 13.3.1881 ilmestyneen Uuden Suomettaren Pietarin-sähkösanomautiset ovat peräisin. Pietarin-kirjeenvaihtajia ei sen paremmin Uudella Suomettarella kuin muilla suomalaisilla lehdistä ollut. Myöskään kotimainen uutistoimisto ei ole ollut asialla, sillä ensimmäinen toimistomme, Suomen Sähkösanomatoimisto, aloitti toimintansa vasta 1887. Pietarissa

⁷⁵⁶ Troyat 1991, 216–220; vrt. Turpeinen 2004, 76–79. – Esimerkiksi heitettyjä pommeja on Troyat’nkin mukaan kaksi. Yhden päätekijän nimeksi Troyat tosin mainitsee Nikolai Rysakovin, mutta kysehän voi olla jopa vain erilaisista kirjoituskäytännöistä.

kuitenkin operoi uutisagentuureja, joilta suurimmat lehtemme suoraan ostivat sähkösanomia ennen kuin Sähkösanomatoimisto perustettiin.⁷⁵⁷

Arvoituksen ratkaisu löytyy esimerkiksi Suomalaisen Wirallisen Lehden⁷⁵⁸ etusivulta 15.3.1881. Sivun alkuun on ristien alle taitetulla yhden palstan otsikolla: ”Hänen Majesteettinsa Keisari, Suomen Suuriruhtinas on kuollut!” Sitten seuraa pateettisävyistä muistokirjoitustekstiä. Sen jälkeen, pikku poikkiviivan alla, kerrotaan, että ”seuraava wirallinen lennätinsanoma jaettiin eilen lehtemme tilaajille kaupungissa”. Ja edelleen, tuon tiiviin virallisen sanoman jälkeen seuraa pitkä lainaus S:t Petersb. Heraldista. Lainattu teksti on faktisesti sama⁷⁵⁹ kuin Uuden Suomettaren edellispäivän toisen lisälehdessä – eli Uuden Suomettaren lähde on täten paljastunut. Voinee sanoa, että kyse on kansainvälisestä uutiskaupasta; eli että uutinen on ollut kauppatavaraa jo tuolloin.

Mahdollisesti uutisen on välittänyt ja kääntänytkin juuri jokin pietarilainen uutisagentuuri. Tätä tukee sekin, että sama S:t Petersb. Heraldin uutinen löytyy Hufvudstadsbladetin 15.3.1881 ilmestyneen numeron etusivulta – sitä paitsi kaikkein pisimpänä versiona.⁷⁶⁰

Keisarinmurhan uutisoinnissa näkyy se valtava merkitys, mikä teknisellä kehityksellä – tässä tapauksessa lennätintekniikan kehityksellä – on uutisjournalismille ollut. Kun ulkomaiset uutistapahtumat olivat aiemmin tulleet lehtiemme tietoon vasta viikkojen kuluttua, ne olivat lennättimen ansiosta parhaimmillaan luettavissa jo seuraavana päivänä. Voidaan liioittelematta sanoa, että ”välitystekniikka on mahdollistanut koko uutisvälityksen sen nykyaikaisessa merkityksessä”.⁷⁶¹

Ja jymyutinen alkoi yhä enemmän erottua pikku-uutisesta. Toimitukset alkoivat ymmärtää, että uutisen merkitystä voitiin korostaa typografian ja taiton keinoin, vaikka tiukkaa ns. korsetin aikaa 1900-luvun puolelle asti elettiinkin.

Paradoksaalista kyllä, ulkomaan uutiset saattoivat olla kotimaan uutisia tuoreempia. Ellei suomalaisella pikkupaikkakunnalla ollut lennätintä, tieto kulki postitse. Tiedonkulun hitaudesta mainitaan esimerkkinä Heinäveden kirkon palo 1887. Kesti kuusi päivää ennen kuin uutinen palosta oli luettavissa kuusipäiväisestä Uudesta Suometta-

⁷⁵⁷ Kivikuru & Rantanen 1986, 110, Knif 1980, 73; Mårtensson 1962, 10; Rantanen 1987, 22; Kivikuru & Rantanen 1986, 109–111. – Knif kiinnittää huomiota tätä kirjeenvaihtajapuutosta selittäessään mm. Venäjän tiukkaan sensuuriin sekä siihen, ettei Pietarissa ollut vaikkapa Tukholman tapaan valtiopäiviä, joiden työskentelyä seurata. Pietarilaistenkin toimistojen ulkomaanaineisto tuli saksalaiselta Wolffin toimistolta, jonka valtapiiriin Pietari uutistoimistojen keskinäisessä jaossa kuului.

⁷⁵⁸ Suomalainen Wirallinen Lehti jatkoi 1860-luvun puolivälissä Suomen Julkisten Sanomien jalanjäljissä. Suomettarelle aikoinaan pahana kiusana toiminut lehti alkoi menettää 1880-luvulla levikkiään. Kun se vielä 1880 oli 1 500, oli se vuosikymmenen puolivälissä pudonnut roimasti: 500:aan. Vuosikymmenen lopussa lehti sitten lakkautettiin. Tavanomainen uutisaineisto oli kadonnut lehden palstoilta jo 1886. (Hakuteos Savonlinna 1988, 44; Pietiäinen 1989, 15.)

⁷⁵⁹ Uusi Suometar on näköjään joutunut hieman lyhentämään tekstiä saadakseen sen mahduttamaan yhdelle lisälehtiarkille. Suomalaisen Wirallisen Lehden vastaavasta uutisesta löydetään kaksi virkettä, jotka Uudesta Suomettaresta puuttuvat. Aleksanteri II:n haavojen kuvailua seuraa toteamus: ”Lennättimellä kutsuttiin heti Keisarillisen perheen jäsenet sinne ja H. K. K. Perintöruhtinas oli ensimmäinen, joka joutui korkean isänsä kuolinvuoteelle.” Melkein heti tuon perään lisää Wirallinen lehti: ”Salaman nopeudella lewisi sanoma tästä murhayrityksestä ympäri kaupungin ja talwipalatsin edustalle kokoontui yhä enemmän väkeä.” Tämäkin virke puuttuu Uudesta Suomettaresta.

⁷⁶⁰ Hufvudstadsbladetin etusivulle on 15.3.1881 sijoitettu keisarinmurhasta pitkä lainaus myös St. Petersburgin Zeitungista, Venäjän hallituksen saksankielisestä lehdestä (ks. Tommila 1963, 103). Lisäksi oli lehti – joka noina vuosina kilpaili lujasti Helsingfors Dagbladinkin kanssa – julkaissut edellispäivänä eli maanantaina 14.3. murhauutisesta lisälehdessä. Hufvudstadsbladet ei ilmestynyt tuolloin maanantaisin.

⁷⁶¹ Keränen 1984, 43 (vrt. Kaskinen 1978, 76–81); Kivikuru & Rantanen 1986, 108.

resta. Toisaalta: esimerkiksi Saksan keisarin Fredrik III:n 1888 tapahtunut kuolema tiedettiin joensuulaisessa Karjalattaressa, nykyisessä Karjalaisessa, jo muutaman tunnin kuluttua tapahtuneesta.⁷⁶²

Ulkomaanuutisoinnin kannalta sodat ovat merkinneet journalistista kehitystä. Näinhän on edellä havaittu tarkasteltaessa Pohjois-Amerikan, Kreikan ja Italian vapaustaistelujen uutisoiteja. Merkittävä oli lehdistöllemme myös Saksan-Ranskan sota (1870–1871). Kiinnostusta tätä sotaa kohtaan lisäsi se, että tapahtuma vetosi oraalla olleisiin puolueisiimme. Fennomaanit pitivät Saksan puolta, kun Saksan yhdistymisessä nähtiin kansallisaatteen ilmentymä; liberaalilehdistö taas asettui Ranskan puolelle. Myös Venäjän ja Turkin välinen sota kiinnosti julkista sanaa, semminkin kun myös suomalaisia osallistui noihin taisteluihin.⁷⁶³

Uutisjournalisminkin kehitystä vauhditti yleinen yhteiskunnallinen kehitys. Suomen suuriruhtinaskunta koki silminnähtävää modernisaatiota, kun 1860-luvun jälkipuoliskon nälkävuosista oli selvitty. ”Vallankumouksien aika oli vaihtunut rautateiden, kaupunkien, höyrysaahan, puutavaraviennin ja sanomalehtien kaupallis-liberaaliseksi aikakaudeksi”, Klinge tulkitsee.⁷⁶⁴

Unohtaa ei kuitenkaan sovi, että ns. saksijournalismi eli yhä vahvana. Tavallisin tapa hankkia niin kotimaan- kuin ulkomaanuutisia oli niiden saksiminen muista lehdistä. Saksituimpia olivat 1860- ja 1870-luvulla Helsingfors Dagblad ja Uusi Suometar. Toimitukset saksivat uutisia mieluiten omaa poliittista suuntaa vastaavista lehdistä.⁷⁶⁵ Saksiminen – johon rinnastuu tässä yhteydessä myös uutisagentuurien palveluiden hyödyntäminen – epäilemättä yhtenäisti uutiskäytäntöjä. Pienempi lehti mallinsi yleensä isompaa. Näin myös ulkomaisia vaikutteita ui Suomen lehdistöön.

4.11 Onnettomuusutinen silminnäkihavainnoin

Keisarinmurha tapahtui kaukana koti-Suomen toimituksista. Entä kun suuri uutistaapahtuma sijoittui muutaman kivenheiton päähän? Tästä tarjoaa esimerkin höyrylaivojen törmäys Helsingin rantavesillä kesällä 1892.

Höyrylaivaliikenne eli 1800-luvun lopulla vahvaa aikaa. Maamme lukuisat höyrylaivat tarjosivat mahdollisuuden rentoutua myös ns. tavallisille ihmisille. Höyrylaivayhtiöiden ilmoitukset olivat ajan lehdissä yleisiä. Esimerkiksi Helsingin lehdissä houkuteltiin ihmisiä elokuun alussa 1892 ilmoituksin lähtemään sunnuntaina 7.8. Porvooseen sikäläisen VPK:n 25-vuotisjuhliin.⁷⁶⁶ Aamulla Porvooseen, ja illalla rattoisasti samalla laivalla takaisin. Sadat lähtivätkin. Vapaapäivän Porvoossa vietettyään noin 75 ihmistä palaili höyrylaiva Ajaxilla Helsinkiin.

Ilo loppui Kruunuvuorenselällä, kun Porvooseen vielä iltamyöhään paluumatkaa tekevä Runeberg ajoi yllättäen Ajaxin kyljestä sisään, ja repi Ajaxin melkein kahtia. Ajax upposi, ja 37 ihmistä hukkui. Juhlariemu oli vaihtunut tragediaksi. Pelastustoimien sujuminen herätti sittemmin arvostelua. Runebergin kapteeni N. A. Nykopp tuomittiin puolen vuoden vankeuteen.

Miten laivaonnettomuuden uutisoi vasta runsaat kaksi ja puoli vuotta ilmestynyt Päivälehti, jonka levikki oli tuossa vaiheessa 3 500 ja joka oli vuoden 1891 alusta ilmes-

⁷⁶² Landgren 1988, 390; Keränen 1984, 43.

⁷⁶³ Landgren 1988, 393.

⁷⁶⁴ Klinge 1986, 137.

⁷⁶⁵ Landgren 1988, 389.– Saksijournalismin luvattuina aikoina tunnettiin jopa ”Herra Saksi” (Niiniluoto 1989, 105).

⁷⁶⁶ Niiniluoto 1989, 97–100.

tynyt aamuisin?⁷⁶⁷ Kuten Kari Koljonen ja Risto Kunelius ovat 2000-luvun puolella todenneet, suuronnettomuudet ovat "journalismille näytön paikka".⁷⁶⁸

Kyseinen onnettomuus tapahtui myöhään sunnuntai-iltana – tai oikeastaan maanantain puolella, klo 00.40. Maanantaina ei Päivälehti ilmestynyt, mutta tiistain 9.8.1892 numerossa se antoi tapahtumista sitäkin perusteellisemman selonteon. Tuo tiistainumero oli ot-sikoitu poikkeuksellisen suurin kirjaimin, mutta toki ajan tyyliin vain yksipalstaisesti: "Yhteentörmäys huvimat-kalla. Puolisataa ihmistä hukkunut." Uusi Suometar – tuolloin vielä maan selvästi suurilevikkisin suomenkielinen sanomalehti – oli julkaissut jo maanantaina uutisen takia lisäpainoksen.

Päivälehdhen sivulle 2 sijoitettu pää-uutinen alkaa:

Salaman nopeudella lewisi eilen aamulla kaupungissa tieto kamalasta onnettomuudesta, mikä edellisenä yönä oli tapahtunut Helsingin läheisyydessä ja missä useita kymmeniä ihmisiä oli menettänyt henkensä. Riennettiin eteläsatamaan saamaan lähempiä tietoja. Kaikkialla kaikui siellä huuto:

Runeberg on ajanut Ajaxin päälle, Ajax on uponnut.

Pelastuneita seisoo rannalla kertoen yön vaiheita. Ja niin selviävät vähitellen yksityiskohdat tuosta kamalasta tapahtumasta.

Siteerattu "huuto" on ladottu väliotsikonomaisesti: lihavoituna ja isommalla pistekoolla.

Jutussa lähdetään liikkeelle verkkaan, paljolti kronologisesti ja taustoiden. Selviää muun muassa, mitkä eri laivat pääkaupungista Porvooseen ovat juhlijoita tuoneet, millaisia laivat olivat tai kuka minkin niistä omisti.

Väliotsikon "Yhteentörmäys" jälkeen seuraa kerronnan tihentymä:

Matka kului tasaista menoaan. Oli jo päästy Kronbergin selälle, Koirasaaren (Hundholman) luo; kaupunki oli ihan lähellä 3–4 kilometrin päässä. Arla tuli edellä ja Ajax jäljessä. Wiimemainitussa huomataan Runebergin tulewan vastaan, paluumatkalla Porvooseen

⁷⁶⁷ Hakuteos Kotokulma 1988, 286; Rytkönen 1946, 51. – Päivälehti oli saanut oman painon vuoden 1892 alussa (Rytkönen 1946, 35–37).

⁷⁶⁸ Koljonen & Kunelius 2005, 34.

11 p:nä tätä kuita klo 1/2 10 i. p.
Huom! Maksutta. Edvin Forsbäck.

**Yhteen-
törmäys
huvimat-
kalla.**

Puolisataa ihmistä hukkunut.

Salaman nopeudella lewisi eilen aamulla kaupungissa tieto kamalasta onnettomuudesta, mikä edellisenä yönä oli tapahtunut Helsingin läheisyydessä ja missä useita kymmeniä ihmisiä oli menettänyt henkensä. Riennettiin eteläsatamaan saamaan lähempiä tietoja. Kaikkialla kaikui siellä huuto:

Runeberg on ajanut Ajaxin päälle, Ajax on uponnut.

Pelastuneita seisoo rannalla kertoen yön vaiheita. Ja niin selviävät vähitellen yksityiskohdat tuosta kamalasta tapahtumasta.

Huvimatka Porvooseen.

pelasti
neittä l
pua pu
taan r
wene
wpeere
wirfan
menisi
pelasti
Pelc
jota
hin pä
Wäl
fin"
jatama
onnetti
ei alk
taqifir
kun
pelaste
neberg
jottei
järjesti
wallise
leen il
Maz
joista
vuotia
h e l m
löydetti
Arlo
Seitä
paitje
mikaar
hintaan
nettien
perheiti

Pela
Grä
hasti
inan n
"Ol
lainaan
lakin p
tiin la
vuotfi
Samal
edesfär
resfäni
feulan
tofi. fe
nehuon
nut ku
mefi n

Helsingistä, jonne se oli ennättänyt wiedä matkustajansa. Aijotaan huutaa "hurraata" vastaan tulijalle, kuten huwimatalla ainakin. Hetkinen wielä ja Runeberg ajaa keskelle Ajaxin wasenta kylkeä, repien aluksen melkein pä kahtia. Kolme, neljä minuuttia sen jälkeen uppoaa Ajax.

Päivälehdhen toimitus on työskennellyt näköjään korkeapaineella koko maanantain voidakseen esittää tiistaina mahdollisimman havainnollisen kuvan tapahtuneesta. Esitys on pelkästään verbaalinen; edes piirretyn reportaasikuvan aika ei ole vielä koittanut. Eletään aikaa, jolloin maan johtavien lehtien pääasiallinen laajentumiskeino on viime kädessä arkkikoon, ja sitä myötä palstaluvun, paisuttaminen; yleisö sai käsiinsä sanan varsinaisessa mielessä "lakanalehtiä".⁷⁶⁹

Päivälehdhen kakkossivulta löytyvät seuraavat yhdeksän väliotsikkoo: "Yhteentörmäys", "Pelastustyö", "Pelastuneiden kertomuksia", "Onnettomuuspaikalla", "Ruumishuoneessa", "Laiwanjohtajain selitykset", "Tutkinto", "Yhtä ja toista", "Kadonneitten luettelo". Omaksi jutukseksi voimakkaana pääotsikoinen on erotettu "Yhteentörmäyspaikalla"; siinä on kyse "erään lähellä asuvan kertomuksesta".⁷⁷⁰ Jutussa "maisteriksi" puhuteltu henkilö - joka myös itse viittaa "kovaan medisiinari-luontoonsa" - tekee niin kanoottiin liikkuen kuin välillä maissakin pistäytyen havain-toja onnettomuuden jälkitunteina. Yksi Päivälehdhen varsin lukuisista avustajista - kenties.⁷⁷¹

Päivälehdhen sivukokonaisuus sisältää paitsi uutisjournalismia myös reportaasiotetta. Vahvimmillaan, ja naturalistisimmillaan, elää reportaasiote jaksossa "Ruumishuoneella". Reportteri pyrkii johdattamaan lukijansa kuin reaalielämässä ikään tapahtumapaikalle aloittamalla:

Kello on nyt 6 iltapäivällä. Wäkeä on yhä rannalla. Kulemme Katariinan katua. Wenäläiset kadunlaskijat [pitäneet olla: kadunlakaisijat] tekewät rauhallisesti työtään pitkin lyhkästä katua.

Päivälehdhen reportteri päästetään sisään poliisikamariin, jonne on järjestetty ruumishuone:

Kymmenen ruumista makaa lawitsoilla ja lattialla. Yhdeksän on jo wiety omaistensa toimesta pois. Kaikilla on lippu rinnalla, johon on merkitty kuka wainaja on. Kahdelta naiselta puuttuu lippu. Heitä ei ole wielä tunnettu. Toinen on 20 wuotias sievä tyttö, mustiin puettu, hansikkaat kädessä. Silmät owat auki ja kaswojen ilme mitä rauhallisin. Hän on vähimmän muuttunut kaikista. Nenäliina on otettu tuntomerkiksi esille. Siinä owat punaisella ommellut kirjaimet G. D.

Nimiäkään ei jätetä mainitsematta:

⁷⁶⁹ Mervola 1995a, 111-121; vrt. Rytönen 1946, 41 ja Vesikansa 1997, 115.

⁷⁷⁰ Tarkkaan ottaen Kruununvuorenselän laivaonnettomuuden käsittely jatkuu tiistain 9.8.1892 numerossa hieman wielä kolmannellakin sivulla. Otsikon "Hukkuneiden perheilä" alla Päivälehti ilmoittaa, että halukkaat owat käydä taloudellisesti avustamassa hukkuneiden perheitä lehden toimitiloissa. - Ja kuinka ollakaan, samaiseen wiikonloppuun mahtuu myös toinen höyrylaivaonnettomuus, josta siitäkin voi lukea sivulta 3. Vuorokautta aiemmin, sunnuntain 7.8. pikkutunneilla törmäsivät Saimaalla höyrylaivat Sampo ja Karjala. Henkilöuhreilta kylläkin wältyttiin. Juttu alkaa: "Sawonlinnasta kirjoittaa meille eräs satunnaisesti matkalla olewa kirjeenvaihtaja..."

⁷⁷¹ Päivälehdellä on kirjattu olleen 1890-1904 kotimaassa 191 avustajaa ja ulkomailla 123. Kotimainen kirjanvaihtajaverkko ulottui Utsjoelta Tammisaareen, Uudestakaupungista Ilomantsiin. Provinssi-Suomen kirjeenvaihtajien - jotka rinnastunevat vaikkapa jo varhaisen Suomettaren maaseutukirjeiden kirjoittajiin - todetaan kirjoitelleen "pelkästä hyvästä tahdosta ja siitä kunniaasta, että saivat nähdä kynänsä jälkiä sanomistossa". (Rytönen 1946, 127-128.)

Wahtipoliisimies osottaa muuatta naista. "Se on talonmies Weckströmin vaimo pasaasis-ta", sanoo hän. "Mies ja tytär wiettiin juuri täältä". Wähän ajan kuluttua saapuwat parit. Tullaan waimoa noutamaan miehensä ja lapsensa luo.

Iltaapäivälehtityyliä – ellei peräti tabloidisaatiota, saattaisi myöhemmän ajan lukija to-deta. Mitä nimienkäyttöön yleisemmin tulee, se ei kaikkiaan ole runsasta. Juttukoko-naisuudessa mainittuja silminnäkijähavaintojen esittäjiä tai muita toimijoita ovat esi-merkiksi "eräs nuorukainen, joka ontui pahasti onnettomuudessa saamansa wamman wuoksi", "wahtipoliisimies", "eräs – – pelastunut". Poikkeuksiakin on. Päivälehti mai-nitsee muun muassa, että Ajaxin kuusihenkisestä miehistöstä pelastuivat kaikki muut "paitsi 15 wuotias laiwapoika Bernhard Wilhelm Blomstedt, jonka ruumis eilen löydet-tiin".

Poliisitutkimuksen yhteydessä esille tulleet eli siis viranomaisten kirjaamat nimet nähdään mahdollisiksi mainita. Esimerkiksi:

Muurari J. W. Pohjalainen kuuli Ajaxin antawan merkin, ei tiennyt kenen syy yhteen-törmäykseen oli. Runeberg oli heti pysähtynyt, mutta wasta myöhään alkanut pelastus-työn.

Kielestä näkee, että lehti lienee lainaillut tekstiä suoraan viranomaisten papereista. Henkilönimien mainitsemiseen nähden lisättäköön, että juttukokonaisuuden yhtenä osana julkaistiin näemmä viranomaisilta saadut nimiluettelot: niin hukkuneiksi wahvis-tettujen kuin kadonneiksi julistettujen. Jos kohta viranomaiset olivat noihin aikoihin nihkeitä tihkuttamaan tietoja medialle, niin tässä tapauksessa viranomainen näyttää oivaltaneen, että media voi suuresti tukea viranomaisen pyrkimyksiä.⁷⁷² Eikä onnetto-muustapaukseen näyttänyt liittyvän mitään poliittisesti tai valtiollisesti ongelmallista.

Myös jakso "Onnettomuuspaikalla" sisältää perin eläytyvää reportaasinomaista kerrontaa. Lehti kertoo muun muassa, että Eteläsatamaan kertynyt utelias väkijoukko halusi nähdä, millaisia waurioita onkaan saanut törmäyksen toinen osapuoli Runeberg, joka on palannut harjoittamaan normaalia Porvoon ja Helsingin välistä reittiliikennet-tä.

Odoteltiin Runebergin tuloa. Jo saapuu "Borgå". Kyseltiin, tuleeko Runeberg? Tulee! Tuossa se onkin. Wäkijoukko tunkeutuu ympärille. Tahdotaan nähdä alus. Keulassa on ainoastaan wähäisiä naarmuja.

Mutta toimittajakin on kiinnostunut ennen muuta hukkuneiden etsinnöistä, jotka jat-kuvat Kruunuvuorenselällä täyttä päätä. Jutusta ilmenee, että noille vesille on saapu-nut yksityishenkilöiden veneitä seuraamaan naarauksia.

Yhtäkkiä alkawat weneet kokoontua yhteen paikkaan. Hiljakseen kohoaa wedestä ihmis-käsi. Warovasti tarttuu perämies waatteisiin. Ruumista soudetaan lähemmä. Tuohan on naiskäsi ja sormessa kimaltelee kaksi sormusta. Naimisissa siis! Hiljakseen soudetaan sil-lan ympäri ja sitten nostetaan ruumis odottawaan weneeseen, jonne sillalta siirretään kaksi ennen löydettyä ruumista. Kädet heillä kaikilla on koukussa rinnan edessä.

⁷⁷² Kuulutuksena julkaistiin samassa Päivälehdessä numerossa (9.8.1892) myös seuraava – lihavoituna ja perin näyttävällä pistekoolla ladottu: "Yleisölle tiedoksi ilmoitetaan, että höyryveneiden Runebergin ja Ajaxin yhteen-törmäyksen jälkeen hukkuneiden ruumiit, jotka jo on saatu löydetyiksi, ovat niiden tuntemista nähden nähtävinä I:ssä Poliisivahti-konttorissa. Niiden, joilta sukulaisia on kateessa, tulee ilmoittaa se sanotussa wahtikontto-rissa, jonka jälkeen heille sallitaan pääsy ruumishuoneeseen. Asiaankuulumattomille ei sallita sisäänpääsyä. Poliisikamari."

Päivälehdien *coverage* on aikamoinen: höyrylaivaturman seurannan voi arvioida olleen kertakaikkisen hyvää työtä. Voi myös päätellä, että näin seikkaperäinen, jopa naturalistinen kerronta ei kaikkia miellyttänyt.⁷⁷³

Ja jos Ida Ahlbergin Päivälehdessä vuonna 1897 julkaistun haastattelun katsotaan⁷⁷⁴ kuuluneen suomalaisen haastattelujournalismin ensimmäisiin ilmentymiin, niin noteerattakoon, että jo vuoden 1892 höyrylaivaonnettomuuden seurannassa on käytetty kosolti tätä journalistista työkalua:

Keulanpuolella oli parempi tilaisuus hypätä weteen. Kymmenkunta heistä hyppäsi peltikatolle ja sieltä Runebergiin. Eräsi näin pelastunut kertoi meille seuraavaa:

”Näin werhon syrjästä Runebergin lähestyvän ja yhtäkkiä kääntävän keulansa meitä kohden. Olin keulan puolessa, josta kiiruhdin katolle ja sieltä Runebergin kannalle [pitänee olla: kannelle]. Täällä wallitsi suuri hämminki. Kapteeni kulki woiwotellen komentosillalla. Tapasin erään laiwan miehistä ja rupesin hänen kanssaan laiwan weneitä irroitamaan. Saatuumme weneet wesille, astuin toiseen. Se wuoti kauheasti. Saimme kolme henkilöä weneesen, mutta silloin oli se jo wettä täynnä, eikä kannattanut useampia.”

Repliikinkäyttö voi toki herättää kysymyksen, onko reportteri merkinnyt kaiken sanatarkasti paperille. Yhtä kaikki, kyse on ilmaisullisesti aidontuntuisesta haastattelusta.

Vertailu Uuden Suomettaren vastaavaan onnettomuus uutisointiin kielii, että haastaja Päivälehdien toimitus pursui yrittämisenhalua, nuoruuden intoa – ja kirjallista lahjakkuuttakin. Uusi Suometar taas oli tuossa vaiheessa asemansa sanomalehtimarkkinoilla vakiinnuttanut kielialueensa ykköslehti, jonka toimitusta ehkä painoi tietty rutinoituminen, ja ehkä liiallinen varovaisuuskin. Päivälehdien eläytyvä historiantarkoittaja ja Alli Rytkönen⁷⁷⁵ ei liene väärässä luonnehtiessaan kilpailutilannetta näin: ”Kun Uusi Suometar vielä tällöin oli teknisesti ja aatteellisestikin kuivahko sisällöltään, niin vai-kutti Päivälehti innostavasti vaatimattomallakin pyrkimyksellään uusiasialliseen tuoreuteen ja sanomistolliseen itsenäisyyteen. Tässä piili myös eräs lehden sanomistollisen menestyksen perusedellytyksiä.”

Toki Uusi Suometarinkin panosti reippaasti onnettomuustapauksen uutisointiin, ja omisti sille Päivälehdien lailla runsaasti tilaa. Uusi Suometar yhtäältä kertoi yksityiskohtia, joita Päivälehti ei maininnut. Esimerkiksi lehti kuvasi (9.8.1892), miten ”eräs 11-wuotias tyttö” osoitti ”ihmeteltävää rohkeutta ja kylmäwerisyyttä ja sai siten pelastetuksi äitinsä hengen”. Tietääpä lehti mainita tytön postiljoni-isän nimenkin.

Mutta kaikkiaan on Uuden Suomettaren journalistinen seuranta Päivälehteen verrattuna jotenkin kalvakampaa. Päivälehdien kielikin on sujuvampaa – lyhyine reportterinlauseineen kaikkineen. Uudella Suomettarella (9.8.1892) on enemmän pidäk-

⁷⁷³ Päivälehteä arvosteltiin 1890-luvun kansalaiskeskustelussa jopa huonosta sanomalehtimiesmoraalista. Päivälehdien historiantarkoittaja Alli Rytkönen mainitsee yhtenä keskustelufoorumina toimineen Helsingin yliopiston lomakurssin osallistujille 1894 järjestetyn keskustelutilaisuuden aiheesta ”Sanomalehdistön suhde yleisöön”. Tilaisuudessa newyorkilaisen suomalaislehden edustaja kylläkin – vertaillessaan suomalaista ja amerikkalaista journalismia – totesi suomalaislehtien kiittaavan merkittävätkin tapahtumat perin lyhyesti, kuin pikku-uutisina ikään. Kyseessä oli mahdollisesti ensimmäinen varsinainen julkinen mediakriittinen keskustelutilaisuus koko Suomessa. Yhtä kaikki, Päivälehdessä pohdittiin, mikä on viisas linjaus: varovaisempi vai kohtuullisempi? Päivälehdien historiantarkoitus tulkitsee pohdintojen lopputuloksen hieman arvoituksellisesti: ”Näiden kahden äärimmäisyyden väliltä on sittemmin meillä löydetty keskitie, joka meikäläisen mentaliteetin mukaisesti on osoittautunut todella kultaiseksi. Päivälehti lienee aikoinaan yrittänyt poiketa silloiselta tieltä, mutta oli sen pakko kiltisti ottaa huomioon yleisön mielipide ja palata entisille, totutuille raiteille.” (Rytkönen 1946, 121–122; vrt. Niiniluoto 1989, 114–115. Tähdennys: JP.)

⁷⁷⁴ Rytkönen 1946, 132; vrt. Niiniluoto 1989, 110.

⁷⁷⁵ Rytkönen 1946, 118.

keitä, mikä ilmenee vaikkapa jaksosta, jossa toimittaja kuvaa käyntiään ruumishuoneena toimivassa poliisikamarissa:

Se näky, mikä siellä kohtasi, kun toistakymmentä ruumista lepäili pitkin penkkejä ja lattiaa, jäykistyneinä, turvoksissa, werisinä, oli sellainen, että sanomalehdenkin kertoja kernaammin pitää sen omana surkeana muistona, eikä katso tarwitsewansa sitä lukijoillensa kuvata. Hän tulisi ehkä sitä paitse sillä kuvauksellansa, jos hän tahtois olla tarkka, lounaankeeksi monenkin sywimpiä tunteita, tunteita sellaisia, jotka hillitsemättöminä puhkeawat ilmi, kun omainen löytää rakkaimpansa sellaisessa tilassa, kuin tässä kuolleiden synkässä majassa.

Pitänee myös ottaa huomioon, että Päivälehdhen alkuvuosina lehden menestys kotikaupungissa Helsingissä ei ollut erityisen hyvä⁷⁷⁶, ja täten panostus paikallisuutisointiin oli Päivälehdelle myös tärkeää panostusta levikinedistämisen hyväksi.

Mutta mitä ajatella Päivälehdhen vuoden 1892 onnettomuus uutisoinnista tämän journalismin alalajin pitkässä historiassa? Vertaillaan 1950-luvun, 1970-luvun ja 2000-luvun alun onnettomuus uutisointeja Kari Koljonen ja Risto Kunelius tähdentävät journalistisissa käytännöissä toisen maailmansodan jälkeisinä aikoina tapahtuneita muutoksia. Konginkankaan vuoden 2004 bussiturman käsittely saa tutkijat alleviivamaan uuden vuosituhannen alun erityisyyksiä. Uutisesta "tulee projekti"; kyse on "juttupaketien tuottamisesta", joka vaatii aiempaa suurempaa suunnitelmallisuutta. Ja vielä: "uutisoinnissa ei enää ole niinkään kysymys yksittäisistä jutuista vaan niiden luomasta kokonaisuudesta".⁷⁷⁷

Kun ajallista perspektiiviä venyttää 1800-luvun lopulle ja sen ajan Päivälehteen, voi asian nähdä toisinkin. Ehkä kyse on pikemmin vain aste-eroista? Päivälehdhen vuoden 1892 uutisointi oli jo kunniakas projekti, jonka tuloksena oli kelpo juttupaketti, jossa jo siinäkin viime kädessä oli kyse juttukokonaisuudesta.

Päivälehdhen kuuluisa joukko⁷⁷⁸ toimi varmaan vaistonvaraisesti. Tällä lahjakkaalla joukolla ei ole ehkä ollut tietoa siitä, että suuressa lännessä uutiskirjoittaminen alkoi noihin aikoihin jo saada ensimmäiset formulansa.⁷⁷⁹ Päivälehdhen kelpo uutisjournalistien ykköskentällinen koostui paljolti sanomalehtikirjailijoista. Mutta journalisteina he olivat self made maneja. Yhtä kaikki, uutisjournalismi otti nyt pitkiä askeleita.

Päivälehdhen kesän 1892 onnettomuus uutisointi ei täytä kaikin osin 1900- tai 2000-luvun professionaalisuuden kriteerejä. Tämä pätee niin kirjoitustapaan kuin siihen, mitä asioita nostettiin esille. Esimerkki: myöhempien aikojen journalistit olisivat epäilemättä ottaneet oitis tarkasteluun tietyt tekniset yksityiskohdat. Heitä olisi varmasti kiinnostanut vaikkapa se, olivatko Ajaxin rakenteet luvattoman heikkoja, kun

⁷⁷⁶ Niiniluoto 1989, 49. – Uuden Suomettaren levikki oli 1892 noin 6 600, siis lähemmäs kaksinkertainen Päivälehdhen levikkiin verrattuna. Vuoteen 1904 ilmestynyt Päivälehti ei koskaan saanutkaan kilpailijaansa levikissä kiinni; vasta seuraajalehti Helsingin Sanomat sittemmin onnistui tässä. (Hakuteos Kotokulma 1988, 286; Hakuteos Savonlinna 1988, 203.)

⁷⁷⁷ Koljonen & Kunelius 2005. – Tutkijoiden kohteena on kolme onnettomuutta: Kuurilan junaonnettomuus 1957, Lapuan patruunatehtaan räjähdys 1976 sekä Konginkankaan maantieturma 2004. Aineisto on koostunut iltapäivä- ja tiettyjen aikakauslehtien jutuista.

⁷⁷⁸ Päätoimittajana Päivälehdessä 1892 toimi Eero Erkko, toimitussihteerinä E. O. Sjöberg ja ns. aputoimittajina Juhani Aho, Santeri Ingman, Filip Warén, Erkki Reijonen ja Kasimir Leino (Rytkönen 1946, 89).

⁷⁷⁹ Vuoteen 1890 mennessä esim. ns. viiden M:n kärki alkoi olla Yhdysvalloissa oraalla (Mott 1962, 330, 496).

Runeberg saattoi näemmä tunkeutua syvälle sen kyljestä sisään – vaurioitumatta itse tuskin nimeksikään.⁷⁸⁰

4.12 Olympialaiset 1912: pikajemyutisia juoksuradalta, ja selostusta perässä

Eri aihepiirit ovat päätyneet uutistyössä seurannan kohteiksi eri aikaan. Esimerkiksi Suomenkielisten Tieto-Sanomien varhaisesta Amerikan vapaustaistelujen uutisoinnista havaittiin, että ulkomaiden asiat ovat kiinnostaneet suomalaisiakin lehtiä alusta alkaen; viranomaisten tielle heittämistä kapuloista huolimatta. Valtiollisia, yhteiskunnallisia tai poliittisia asioita seurattessaan toimittaja sai usein kirjoittaa kieli keskellä suuta; ja määrättyihin asioihin oli paras olla kerta kaikkiaan puuttumatta. Yllättävän pitkään säilyi uutisjournalismin kartalla valkeana läiskänä esimerkiksi yritystalous.⁷⁸¹

Toimitustyön ns. differentioitumiskehitys kuvaa yhtäältä, missä vaiheessa mitkin aihepiirit alettiin kokea tärkeinä. Eli: sitä, että jokin aihepiiri sai oman erikoistoimittajansa – aluksi yleensä luonnollisesti suurimmissa lehdissä – on pidettävä vahvana oireena siitä, että aihepiiri alettiin noteerata vakavasti.

Useimmissa lehdissä toimitustyön differentioituminen alkoi urheilutoimittajan vakanssin perustamisesta. Sanomalehdistön kaupallistuessa urheilu-uutiset huomattiin yhdeksi kilpailuvaltiksi. Useat lehdet siirtyivät sittemmin ilmestymään seitsemästi viikossa juuri siksi, että viikonlopun urheiluanti saatiin tuoreeltaan maanantain lehteen. Urheilu-uutisista oli Suomenkin lehdissä alettu kiinnostua 1880-luvulla. Hufvudstadsbladetiellä oli vuosikymmenen lopulla jo vakituinen urheiluavustaja, ja urheilu-erikoistoimittajan lehti sai vuonna 1902. Muutkin helsinkiläiset lehdet ottivat palvelukseensa 1800- ja 1900-luvun taitteessa vakinaisia urheiluavustajia, joista myöhemmin usein tuli varsinaisia urheilutoimittajia.⁷⁸²

Nykyolympialaisiin suomalaiset ovat osallistuneet Ateenan vuoden 1906 ns. välikisoista alkaen, mutta vasta Tukholman vuoden 1912 olympialaiset ovat jääneet suurin kirjaimin maamme urheiluhistoriaan. Tavallisesti ne muistetaan Hannes Kolehmainen kisoina. ”Hymyilevä Hannes” tai ”hymyilevä paimenpoika” juoksi kolme kultamitalia, yhden joukkuehopean ja kaksi maailmanennätystä. Hän tuli samalla ”juosseeksi Suomen maailmankartalle”. Tässä maan itsenäisyyden ensi vuosina lopullisesti kiteytyneessä näkemyksessä voi toki myös piillä liioittelua, kuten Ossi Viita epäilee. Yhtä kaikki, Kolehmaista voi hyvin pitää yhtenä Suomen keskeisistä urheilusankareista – ja järjestyksessä ehkä jopa ensimmäisenä suurena.⁷⁸³

Lisäviivahteen suomalaisten osallistuminen Tukholman kisoihin saa siitä, että osallistumisella tavoiteltiin maamme kansainvälisen tunnettuuden lisäämistä ja profiilin terävöittämistä. Viidan⁷⁸⁴ sanoin: ”Pyrkimyksenä oli näyttää muille nimenomaan suomalaisten eikä venäjän-suomalaisten voittavan.” Venäjän viranomaiset taas jarruttivat toimia, jotka tähtäsivät vahvan suomalaisjoukkueen lähettämiseen Tukholmaan. Suomen pulmallinen asema tuli näkyviin kansallisten tunnusten esiinpanossa. Avajaismarssissa Suomen 204-henkinen joukkue jättäytyi omine kilpineen selvästi jälkeen Venäjän joukkueesta. Suomalaisten saavuttaessa palkintosijan venäläiset olisivat ha-

⁷⁸⁰ Vertailukohtana tulee mieleen mm. Estonian vuoden 1996 uppoaminen. Tapauksen uutisoinnissa nousi Suomessa miltei pääosaan aluksen keulavisiiri (Raittila 1996, 189).

⁷⁸¹ Ks. esim. Huovila 2003, 115–121.

⁷⁸² Keränen 1984, erit. 127.

⁷⁸³ Wuolio 1982, 132; Viita 2003, 148–161; Virtapohja 1998, 34–37, 182–191.

⁷⁸⁴ Viita 2003, 115.

lunneet tätä juhlistettavan pelkällä Venäjän lipun nostamisella, mutta suomalaiset saivat neuvotelluksi oikeuden nostaa salkoon emämaan lipun alle myös vaaleansininen Finland-viiri.⁷⁸⁵

Tukholman olympialaisiin akkreditoitui etukäteen 10 suomalaista lehtimiestä, ja lopulta heitä kirjoitti kisoista 16. Noin puolet heistä tuli Helsingistä, ja loput seitsemästä eri maakuntakaupungista.⁷⁸⁶ Helsingin Sanomista paikalla oli kaksikko Kaarlo Soinio eli nimimerkki Keppari ja Lauri ”Tahko” Pihkala. Kuvaavaa ajalle, että edellinen osallistui kisoihin myös urheilujohtajan ja jälkimmäinen urheilijan ominaisuudessa.⁷⁸⁷ Seuraavassa otetaankin kohteeksi juuri Helsingin Sanomien vuoden 1912 olympialaisseuranta. Lehti oli Tukholman kisojen aikaan iskussa. Se oli saanut edellisen vuosikymmenen lopulla rotaation, joka kykeni painamaan 16-sivuisen lehden. Hufvudstadsbladet oli vielä levikiltään selvästi maan suurin lehti, mutta Helsingin Sanomien levikki oli jo nousemassa ohi Uuden Suomettaren, vanhan kiistakumppanin, levikin.

Helsingin Sanomissa kisauutiset koottiin näyttävän, 3-5-palstaisen ”Olympialaiset Kisat” -vinjetin⁷⁸⁸ alle. Nuo kaksi sanaa oli ladottu isolla pistekoolla. Itse olympiaosion juttujen otsikot olivat yhä – suuri suomalaisvoitto tai ei – yksipalstaisia. Vinjettiä koristi eri päivinä usein eri kuvio: milloin siinä näkyi kiekonheittäjä tai jalkapalloilija, milloin keihäänheittäjä laakeriseppeleineen. Sähkösanomat toivat tiedot jo seuraavan päivän lehteen, ja perusteellisempi selostus tuli lukijoille parin päivän vanhana. Valokuvat olivat vielä pääosin staattisia, ennakkoon valmistetuista kuvalaatoista näemmä työstettyjä. Kohteena olivat useimmiten yksittäiset urheilijasuuruudet, mutta joskus myös olympialaisten tapahtumapaikka, kuten Tukholman uimastadion. Dynaamisimmasta päästä kuvia olivat otokset Helsingin satamasta lähdössä olleesta olympialaivas- ta (HS 4.7.1912) tai kuningas Kustaa V:stä ojentamassa palkintoa maratonin voittajalle (HS 18.7.1912).⁷⁸⁹

Hannes Kolehmainen olympiaurakointi Tukholmassa 1912 käsitti kuusi eri kilpailua – joista kolme alkuerää ja kolme finaalia – vajaan puolentoista viikon aikana. Kolmantena kisapäivänä eli 8.7. hän voitti 10 000 metrin loppukilpailun. Helsingin Sanomat saattoi kertoa ilosanoman heti 9.7. Yksipalstainen otsikko kuului: ”Hannes Kolehmainen voittanut kultamitalin 10,000 m juoksussa maailmanennätysajalla”. Lyhyen uutisen kakkosotsikko lisä: ”Albin Stenroos kolmas”. Itse uutinen kuuluu:

Kirjeenvaihtajamme lähetti sähköiteitse tiedon, että Hannes Kolehmainen on eilisissä kilpailuissa voittanut 10,000 m. juoksun ajalla 31 min. 20,8 sek. Tulos on uusi maailmanennätys. Entinen oli Bouinilla 31 min. 21,2 sek. Toiseksi tuli intiaani Lewis Tewanima ajalla 32 min 6,6 sek. Kolmas oli Albin Stenroos ajalla 32 min. 21,8 sek. – Kolehmainen wäliaika 5,000 m:llä oli 15 min. 11 sek.

⁷⁸⁵ Nygrén 1977, 21–22; Viita 2003, 116–117. – Vastaavanlaisen kansallisen profiloitumisen oikeudesta kamppailivat Tukholman olympialaisten yhteydessä myös Böömi suhteessa Itävaltaan ja Islanti suhteessa Tanskaan (Viita 2003, 116).

⁷⁸⁶ Viita 2003, 163–164. – Ylipäänsä toimittajia oli Tukholman kisoja seuraamassa 428 kaikkiaan 21 maasta. Toki näistä oli 186 ruotsalaisia (mts. 153).

⁷⁸⁷ Päivälehti-museon näyttely Hopea ei ole häpeä (kesä 2005); Hakuteos Aamulehti 1988, 133, 147; Hakuteos Savonlinna 1988, 203. – Esimerkiksi Aamulehdellä ja turkulaisella Uudella Auralla – joka oli perustettu Aamulehden tavoin 1881, mutta joka joutui lopettamaan ilmestymisensä jo 1964 – oli yhteisenä kirjeenvaihtajana Tukholman kisoissa nimimerkki Siipi (Salo 2006).

⁷⁸⁸ Sama vinjettikäytäntö oli Tukholman olympiakisojen päivinä ainakin myös kuopiolaissessa Savo-lehdessä ja Turun Sanomissa (Kinnunen 1982, 339; Kalpa 1984, 115).

⁷⁸⁹ Päivälehti-museon näyttely Hopea ei ole häpeä (kesä 2005). – Sähkösanomat tyydyttivät ihmisten uutisnälkää silläkin tapaa, että niitä levitettiin tuoreeltaan yleisön kadulta käsin luettaviksi – ainakin jo Helsingin Sanomien tapauksessa – ns. ilmoituskaappiin.

Yleisö vihelsi raiwoissaan, kun Wenäjän lippu nostettiin tankoon. – Kolehmaista juhliittiin sanomattomasti.

Tatu keskeytti puolen matkaa juostuaan.

Uutisen yläpuolelle on taitettu yhden palstan pystykuva juoksuasuisesta, rennosti seisovasta Kolehmaisesta. Kuvateksti kertoo hänen olevan ”mies, joka toi ensimmäisen olympialaisen kultamitalin Suomeen”. Itse uutista voi pitää aikansa sähköuutisena. Kirjeenvaihtaja on kuin legman ikään antanut näemmä toimitukseen sähköitse perustiedot – ja toimituskin on jättänyt juttuun kynänjälkensä. Virkkeet ovat lyhykäisiä uutisvirkeitä. Kuitenkin uutisen rakenne on vielä toista kuin nykyuutisessa; esimerkiksi nykyuutistoimittaja ei sulloisi jutun alkuun edellä nähtyä määrää numeerisia ilmauksia.

”Kirje olympialaisista” -vakio-otsikon alla tarjotaan lukijalle 11.7.1912 eli kaksi päivää myöhemmin myös selostus Kolehmaisesta voitokkaasta peninkulmasta. Samassa numerossa saa lukija kuitenkin tietää myös Kolehmaisesta seuraavasta urotyöstä: 5 000 metrin juoksun ykkössijasta. Kysymyksessä oli hänen varmaan historiallisesti legendaarisin juoksunsa. Se oli erityisen jännittävä: Kolehmainen kävi huikean kaksintaistelun ranskalaisen Jean Bouinin kanssa, päästen tämän ohi vasta loppusuoralla. Juoksun nousemista legendaksi on edesauttanut siitä otettu valokuva. Kolehmainen ylittää kuvassa maaliviivan milteipä hymyilleen, käsivarret korkealla. Vieressä Bouin pikemmin irvistää – ja on rinnan mitan kalkkiviivan jo ylittänyttä Kolehmaista jäljessä. Kuvaa ei ole suotta väitetty ”urheiluhistoriamme kuuluisimmaksi”.⁷⁹⁰

Yhden palstan pääotsikko, jonka yläpuolella on arkistovalokuva juoksevasta Kolehmaisesta, kertoo: ”Hannes woittaa 5,000 m loistawalla maailmanennätysajalla”. Alaotsikko sisältää kaksi lausetta: ”Suosionosoitukset myrskyisät. Bouin metrin jäljessä”. Uutinen, jonka lehden mukaan ”kirjeenvaihtajamme sähköitti Tukholmasta, heinäk. 10 pnä”, kuuluu kokonaisuudessaan näin:

5,000 metrin juoksussa saapui Hannes Kolehmainen ensimmäisenä perille erinomaisella maailmanennätysajalla 14 min. 36,6 sek. Kuuluisa ranskalainen mestarijuoksija Jean Bouin oli metrin jälessä.

Stadion oli haleta suosionosoituksista.

Entinen maailmanennätys, joka oli lähes puoli minuuttia huonompi, kuin oli Hannesin aika, oli englantilaisella Robertson’illa, ja oli se 15 min. 01,2 sek.

Hannes on nyt loistawasti täyttänyt häneen kiinnitetyt toiveet.

Tämäkin uutinen on lyhyt, ja kerronnallisesti selkeämpi kuin tuo 10 000 metrin juoksusta kertova. Taustoivaa ainesta on mukana nytkin: lukija saa tietää, mikä on saman matkan aiempi maailmanennätys ja kenen nimissä se oli. Viimeisessä lauseessa uutistoimittaja vielä herkeää hieman kommentaattoriksikin.

Juoksun yksityiskohdat tarjoaa Helsingin Sanomat jo seuraavan päivän (12.7.1912) numerossaan. Palstalla ”Kirje olympialaisista” nimimerkki Keppari on todella ahkeroinut: hänen pitkä kirjeensä käsittelee niin yleisurheilun kenttä- kuin juoksulajeja sekä uintia, voimistelua ja painia. Väliotsikot viittaavat eri lajeihin.

Vaikka ainakin nykylukija olisi voinut odottaa, 5 000 metrin jännityspaukkua ei ole nostettu kirjeen alkuun, vaan tuo selostus löytyy kirjeen keskipaikkeilta. Pienen

⁷⁹⁰ Arvio valokuvan merkityksestä on Raevuoren (1998, 28). – Tuota kuulua kuvaa ei kuitenkaan julkaistu olympialaisten päivinä ainakaan Helsingin Sanomissa. Kyse lienee Tukholman olympialaisten virallisen valokuvaustoimiston (Olympiska spelens officiella fotografiska officin) otoksesta, joka on sittemmin päätynyt edelleen julkaistavaksi ties minne kaikkialle. (Merja Vilenin haastattelu 6.9.2005.)

poikkeuksen tähdennysten suhteen tekee, että ilmaisu ”loppukilpailu 5,000 m. matkalla” on ladottu tässä tekstijaksossa harventaen. Jutussa on niin uutista kuin selostusta.

Alku – heti väliotsikon ”5,000 m. juoksu” jälkeen – on tunnelmaa luova:

Keskiwiikkona klo 2 päivällä alkoi päivän jännittävin kilpailu, nimittäin loppukilpailu 5,000 m. matkalla. Kumpi voittaa? Hannesko wai ranskalainen Bouin, joka karsintakilpailussa oli saanut erinomaisen tuloksen? Yleisöä oli awara stadion aiwan täpötäynnä ja katselijat oliwat tällä kertaa jakaantuneet kahteen jyrkkään leiriin: kolehmaislaiset ja bouinlaiset. Ja on myönnettävä, että kumpaiseenkin leiriin kuuluwia oli aiwan yhtä paljon.

Juoksun vaiheita ei selosteta yksityiskohtaisesti. Todetaan vain, kuka oli se kolmas juoksija, joka pysyi edes jonkin matkaa Kolehmaisen ja Bouinin kyydissä; ja selostetaan sitten, miten Kolehmaisen ja Bouin vaihtelivat johtopaikalla. Suuri huomio ja tekstitila omistetaan loppuhuipepuolelle: miesten kaksintaistelulle juoksun loppuvaiheissa:

Kello soi – viimeinen kierros on jälellä. Yleisö seuraa yhtenä silmänä hurjia juoksijoita. Hannes yrittää päästä Bouinin ohitse, mutta turhaan. Yrittää uudestaan, mutta ranskalainen wastaa spurtilla. Koko viimeisen kierroksen on Bouin edellä, mutta viimeisellä siwulla pinnistää Hannes taas ranskalaisen edelle, eikä enää hellitä. Woi sitä jännitystä, mikä wallitsi stadionilla! Kilpailijat owat 10 m. maalista ja wielä ei tiedä, kuka woittaisi. Mutta Hannes pinnistää, pinnistää ja yhtä wain pinnistää – ja Bouin oli woitettu. Rinnan leweyden pääsee Hannes edelle ja tuottaa kolmannen olympialaisen kultamitalin Suomelle. Oli kuin olisi herännyt kauniista unesta, niin hypnotiseeraawasti waikutti tämä suuremmoinen woitto.

Sävy muistuttaa myöhempien aikojen radioselostuksia. Hyvin kirjoittaja Tukholman stadionin loppusuoran tapahtumat pystyykin välittämään. Myöhemmästä kirjallisuudesta kerrotaan, että stadionilla ovat ainakin suomalaiskatsojat huutaneet jopa järjestytyneenä kuorona, nousseet penkeille, heiluttaneet nenäliinoja ja viskoneet ohjelma-lehtisiä ilmaan.⁷⁹¹

Helsingin Sanomien selostustekstin loppujaksossa kerrotaan vielä kärkeen sijoituneiden miesten voittoajat. Mutta esimerkiksi lähdöstä, väliajoista ja mahdollisista keskeyttäneistä ei uutinen kerro mitään. Kepparin kirjeen loppuun sijoitetussa yhteenvedossa – ns. tähdenjälkeisessä – kirjoittaja vielä palaa 5 000 metrin juoksuun; nostaen juoksun näin ollen kyseisen keskiviikon olympiatapauksista ykköseksi. Lähinnä ”Hanneksen” urotekoihin viitaten Keppari kirjoittaa:

Kaikkialla onnitellaan meitä ja ihmetellään, että niin pieni maa tosiaankin woi kaswattaa niin suuria urheilijoita. Me suomalaiset olemme tietysti suoraan sanoen ylpeitä menestyksestämme ja eikö kannattaisi ollakin, sillä olemme nyt pistemäärässä Ranskan kanssa neljännellä sijalla kaikista maista ja kun ottaa huomioon wain stadionkilpailut⁷⁹², olemme toisella sijalla mahtawan Amerikan jälessä.

Kansakuntien välisiä pistesijoja ja mitalisijoituksia laskettiin siis jo tuolloin. Paitsi että Helsingin Sanomatkin julkaisee kisapäivinä tilastotietoja kansakuntien menestymisestä, palataan asiaan vielä niinkin myöhään kuin 23.7.1912. Lehti julkaisee suorastaan graafisen tilastoesityksen – joka saattaa olla graafisena tilastoesityksenä maamme sanomalehdistön ensimmäisiä – siitä, miten eri kansakunnat menestyivät suhteessa asukaslukuunsa. Erityisesti ”wapaurheilussa” eli yleisurheilussa on Suomen tilastopylväs ylivoimaisen pitkä.

⁷⁹¹ Viita 2003, 134.

⁷⁹² Ilmaisulla stadionkilpailut viitattaneen tässä paljolti yleisurheiluun – mutta myös eräisiin muihin lajeihin.

Yhteen asiaan ei Helsingin Sanomat Kolehmaisien suhteen näytä kiinnostavan huomiota: muurari-juoksija Kolehmaisien ristiriitaiseen asemaan työväenluokasta nousseena huippu-urheilijana. Esimerkiksi Työmies pyrki urheilujournalismin tutkijan Kalle Virtapohjan mukaan tekemään niinsanotusti propagandaa työläisurheilija Kolehmaisien voitoilla.⁷⁹³

Kaikkiaan Tukholman olympialaiset olivat journalismille jo laaja tapahtumasarja. Esimerkiksi Helsingin Sanomat spekuloi jo alkuvuodesta 1912 sillä, matkustavatko suomalaiset ja venäläiset Tukholmaan yhdessä vai erikseen. Helsingin Sanomat myös julkaisi hyvissä ajoin (16.6.1912) olympialaispaketin, jossa esiteltiin niin Kolehmainen kuin monia muitakin suomalaisia mitalitoivoja.⁷⁹⁴

Myös jatkuu Tukholman kisojen käsittely Helsingin Sanomissa erilaisina jälki-puenteina kisojen jo loputtua. Paitsi tilastoja julkaisee lehti mm. mielipidekirjoituksen (17.7.1912) maratonjuoksun terveydellisistä vaikutuksista, selostuksen (18.7.) kotiin palanneiden urheilijoiden kunniaksi järjestetystä iltatilaisuudesta, Kepparin jälkipakinan (18.7.), jossa mm. todetaan alistuneesti Suomen menettävän Kolehmaisien ammatti-juoksijaksi, tai referaatin (19.7.) siitä, mitä varjopuolia The Timesin kirjeenvaihtaja Tukholman kisoissa oli havainnut.

Tukholman olympialaisiin panostaminen lienee ollut omiaan kohottamaan Helsingin Sanomien asemaa. Lehti oli jo tukevasti matkalla Suomen suurilevikkisimmäksi sanomalehdeksi. Tekniikka mahdollisti vuoden 1912 olympiaseurannassa tiedonkulun taas himpun verran paremmin kuin vaikkapa vielä edellisellä vuosikymmenellä. Sähkeet kulkivat hyvin Tukholman ja Suomen välillä, vaikka Tukholman kisojen aikoihin lennätinliikenne Suomeen kiersikin vielä keskitetysti Pietarin kautta.⁷⁹⁵

Yksi Kepparin Tukholman-kirje (18.7.1912) valaisee, millaista urheilureportterin työ on ollut ja miten hän nimenomaan nuo jälkiselostuksensa on Helsinkiin toimittanut. Keppari valittaa, että häntä alkaa jo kyllästyttää ”istua köröttää stadionilla k:lo 9:stä a.p. ja sitte sydän kurkussa rientää laiwarantaan kirjettä wiemään”. Eli nuo jälkiselostukset on lähetetty Helsingin Sanomille laivapostina. Samaa kaksinaismetodia – uutiset ensin nopeasti sähkeinä, ja perässä laivapostissa laveampi selostus – käytti ainakin Turun Sanomat. Lehden pitkäaikaisen urheiluavustajan Johan ”Sifi” Strandbergin selostuksista oli ”lakonisuus kaukana”; ne olivat ”pätevän, oivaltavan ja mukanaelävän kirjoittajan kynän jälkeä”.⁷⁹⁶

Tukholman olympialaiset ja eritoten Kolehmaisien juoksut toivat urheilun Salokankaan mukaan ”hetkellisesti suomalaislehtien etusivuille, mutta vasta 1920-luvulla laajat urheiluosastot vakiintuivat”. 1920-luvun lopulla ja 1930-luvulla ei kilpailukykyiseksi mielivän lehden enää auttanut nyreksiä urheilua.⁷⁹⁷

Suomalaisten uutistoimistojen panos Tukholman olympialaisten uutisoinnissa ei liene ollut vallan suuri. Vuonna 1897 aloittaneen Suomalaisen Uutistoimiston mainitaan lähettäneen Tukholman kisoista lehdille aineistoa, mutta ainakin avajaisten suhteen S.U.T:n seurannassa oli aukkoja. Tiedetään myös, että olympiavuonna 1912 toimisto oli taloudellisissa vaikeuksissa.⁷⁹⁸

⁷⁹³ Virtapohja 1998, 183; vrt. Viita 2003, 138–142.

⁷⁹⁴ Virtapohja 1998, 184. – Kolehmaisesta Helsingin Sanomat kirjoittaa: ”1910 alkoi H. säännöllisesti harjoitella lyhempiä matkoja ja pidetään nykyään maailman parhaimpana 5,000–10,000 m. juoksijana. Ominaista on H:lle hänen erinomainen varmuutensa. Kuta tärkeämpi tilaisuus on, sitä enemmän kykenee hän itsestään irtisaamaan.”

⁷⁹⁵ Virtapohja 1998, 183; Kaskinen 1978, 83.

⁷⁹⁶ Kalpa 1984, 116. – Helsingin Sanomien tapaan Turun Sanomat pani Tukholman olympi-antiaan turkulaisen katukansan luettavaksi ”julkipanokaappiin”.

⁷⁹⁷ Salokangas 1987, 374, 377.

⁷⁹⁸ Rantanen 1987, 22–24; Kalpa 1984, 115–116.

Myös puhelin ja kaukopuhelut alkoivat näytellä Tukholman olympialaisten aikoihin huomattavaa roolia vaikkapa Kuopion tapauksessa. ”Rauha ja kiireettömyys alkoivat kaikota kuopiolaisten lehtien toimituksista viimeistään vuonna 1912, kun Kuopion ja Helsingin välille saatiin suora puhelinyhteys”, Matti Kinnunen kirjoittaa. Tuohon asti toimittajat olivat voineet vetäytyä viettämään vaikkapa klubi-iltaa työnnettyään uutislistan latomossa taittajan kouraan. ”Vain kiireellinen sähkösanoma saattoi sotkea työrytmin. Niitä tuli äärimmäisen harvoin, sillä sähkösanomat tulivat lehdille kalliiksi. Puhelin toi toimituksiin yötyön”, Kinnunen jatkaa.⁷⁹⁹

Kuten 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä, myös 1900-luvun puolella näyttää tietoliikenteen kehitys vievän uutisjournalismia pitkin askelin eteenpäin. Itse uutisen kirjoittaminen kylläkin on vielä hapuilevaa; ilmaisun kohtullinen tiiviys on jo tavoitettu, monta muuta laatuominaisuutta vielä ei.

4.13 Tosi talousuutinen: maan kaikkien aikojen kavallus

Puhelinta tarvittiin myös, kun Tampereella paljastui joulukuussa 1912 suurkavallus. Langat erityisesti Tampereen ja Helsingin välillä olivat epäilemättä kuumina, ja puhelimen voi arvioida helpottaneen myös journalistien tiedonsaantia.

Suomen Yhdyspankin Tampereen konttorin esimies Nils Idman oli hankkinut itselleen kavallusten, petosten ja muiden väärinkäytösten kautta noin 9 miljoonaa tuona-aikaista markkaa, mikä merkitsee 2000-luvun alun valuutassamme pyöreästi 30 miljoonaa euroa. ”Tämän suurkavalluksen johdosta joutui Tampereen koko liike-elämä kiehumatilaan ja sekaisin, sillä Idman oli erittäin aktiivisesti ja monitahoisesti mukana liike-elämän lankavyyhdyssä”, kirjoittaa paikallishistorioitsija Uno Sinisalo. Yhdyspankin historiankirjoituksessa puolestaan puhutaan ”raharuhtinas” Idmanin ”romahdusmaisesta kaatumisesta”, jonka vielä todetaan olleen mittasuhteiltaan ”valtava”.⁸⁰⁰

Talousjournalismista sanan nykymerkityksessä ei voinut tuolloin vielä puhua. Talouden erikoistoimittajat tulivat ensimmäisenä pääkaupungin lehtiin vasta 1910-luvulla. Idmanin tapauskin siis oli käytännössä yleistoimittajien riistaa. Suomen sanomalehdistössä elettiin yleistoimittajien aikaa 1870-luvulta aina 1920-luvulle asti.⁸⁰¹

Yhä vuosituhanenvaihteenkin näkemyksen mukaan Idmanin tapaus on Suomen kaikkien aikojen suurin talousrikos.⁸⁰² Siihen sisältyy suuri määrä dramatiikkaa, ja se olisi ollut herkkupala myöhemmälle sensaatio- tai iltapäivälehtijournalismille. Nils Idman oli Hatanpään kartanossa – Tampereella Kustaa III:nkin taannoin majoittaneessa merkkipaikassa – syntynyt hyväosainen nuorukainen, joka suoritti Helsingin yliopistossa 1880-luvun alussa kaksi akateemista loppututkintoa – toinen niistä oikeustieteellinen. Hän uurasti Suomen Yhdyspankin, maan suurimman pankin, Tampereen

⁷⁹⁹ Kinnunen 1982, 338–339: vrt. Turpeinen 1978, 96.

⁸⁰⁰ Sinisalo 1962, 305 (ks. myös Jutikkala 1979, 114–115); Pipping 1962, 136.

⁸⁰¹ Keränen 1984, 132, 134, 159; Mikkonen 1998, 283. – Yleistoimittajien aikaa edelsi Keräsen mukaan harrastelijatoimittajien kausi – mitä ilmaisua voi toki pitää hieman jälkiviisaanakin: ainakin eturivin lehdissämme journalistin työ oli jo kaukaa 1800-luvulta ollut vakavaa ammattityötä. – Talousjournalismin katsotaan Suomessa lyöneen yleisesti itsensä läpi 1900-luvun loppuvuosikymmeninä. Mutta vielä aivan 1900-luvun lopulla voitiin Mikkosen mukaan todeta, ettei Suomessa ollut vielä yhtään journalistia, joka hankkisi leipänsä pelkästään taloudellisista väärinkäytöksistä kirjoittamalla.

⁸⁰² Mikkonen 1998, 291. – Idmanin kavallusten kuvataan tuossa yhteydessä vastanneen kymmenettä osaa Suomen valtion silloisesta budjetista. – Ns. TJ Groupin juttukin – josta Helsingin käräjäoikeus antoi päätöksensä alkuvuodesta 2006 – jää rikoksen tuottamaa hyötyä ”puhtaasti rahassa mitaten” Teuvo Arolaisen (2006) mukaan suhteessa Idmanin tapauksesta jälkeen.

konttorissa aikaansaaden konttorin nopean kasvun, minkä merkinä nousi pankin uusi upea toimitalokin Kauppakadulle. Idman kuului lukuisien tamperelaisten teollisuusyritysten johtokuntiin, Klingendahlista Tampellaan. Hän rakensi Hatanpäälle Palatsiksi kutsutun ylellisen asuintalon, ja näkyi katukuvassa Tampereen ensimmäisiin kuuluvan auton omistajana. Hän oli aulis takaamaan, ja aulis tarvittaessa myös antamaan lainaa. Väliintuloillaan hänen mainitaan pelastaneen konkurssilta tai vastaavalta satakunta yritystä ja yksityistä. Hän hankki taidetta. Hän oli tamperelaisen liike-elämän ehdottomia napoja.⁸⁰³

Mutta – ja tämä on tietenkin olennainen osa draamaa – Idmanin ylellinen elämäntyyl ja realiteettien tajun puute oli syössyt hänet talousrikokseen jo 1900-luvun ensi vuosina. Sinisalon sanoin: ”Idman kietoutui omien liiketoimiensa ja harjoittamansa avunannon vuoksi vuosi vuodelta yhä laajempiin taloudellisiin asioihin ja sitoumuksiin.” Tietoisuus rikollisten menettelyjen ilmitulon mahdollisuudesta piti Idmania yhä suuremmissa jännityksessä. Ilmitulon vaarassa hän ei uskaltanut jättää pankkia edes pitääkseen kesälomaa.

Hyvän kertomuksen lailla Idmaninkin jännityskertomus vain tihentyi. Yhdyspankin pääkonttorissa häntä alettiin epäillä ensi kerran nähtävästi vuoden 1911 lopulla, kun muuan tamperelainen kävi Helsingin pääkonttorissa kertomassa, että Idmanin omat raha-asiat eivät ole kohdallaan. Vuotta myöhemmin, joulukuussa 1912, Yhdyspankki lähetti korkea-arvoisen edustajansa Tampereelle suorittamaan tarkastuksen. Idmanin manööverit joutuivat päivänvaloon, ja poliisi pidätti hänet – juuri kun hän on yrittänyt saada apteekista käyttöönsä voimakasta myrkkyä.

Tapauksen tultua Tampereella ilmi peruutettiin seuraavina päivinä ainakin teatterinäytöntö, konsertti ja ruotsalaisen klubin vuosijuhla. ”Idmanin pidätys aiheutti mäsennustilan kaupungissa”, Sinisalo kuvaa. Draama päättyi oikeusallissa: Idman sai pitkän kuritushuonetuomion. Jutun seurauksena Suomen Pankin Tampereen konttorin johtaja vapautettiin toimestaan, ja toisen tamperelaisen pankin konttorin johtaja päätti itse päivänsä. Yhdyspankin pääjohtaja erosi. Suuri joukko takauksiin hairahtuneita henkilöitä, mukaan lukien Nils Idmanin Fedi-veli, joutui vaikeuksiin.⁸⁰⁴

Miten vuoden 1912 sanomalehtijournalismi lähestyykään tätä kutkuttavaa uutisaihetta? Katson seurantaa ensisijaisesti Aamulehden, tuolloin jo selvästi Tampereen valtalehdeksi kohonneen⁸⁰⁵ median, palstoilta.

Otsikko on kaksipalstainen. Pääotsikko kertoo: ”Pankinjohtaja Nils Idman pidätetty”. Alaotsikko lisää: ”Suurenmoisia pankkikawalluksia kerrotaan tapahtuneen”. Aamulehden juttu 5.12.1912 alkaa dramaattisesti:

Eilen klo 12 päiwällä pidätti Tampereen poliisi pankinjohtaja Nils Idmanin Molinin apteekin edustalla hänen tullessaan autollaan asunnostaan Hatanpäältä Yhdyspankin tšekäläiseen konttoriin. Pidätys tapahtui Helsingissä olewan pankin pääkonttorin ilmoituksen perusteella.

Kappaletta ei ole typografisesti tähdennetty: ingressiksi merkitty. Kuitenkin siinä kirjoittaja menee verbaalisti suoraan asiaan, in medias res. Sensaatiojournalismin tunto-merkit jäävät täyttyväksi ainakin yhdessä suhteessa: lehti ei kerro, että Idman on ollut apteekissa tarkoituksenaan ostaa myrkkyä, jolla päättää itse päivänsä. Aamulehti omistaa aiheelle runsaasti palstatilaa heti tuossa pidätystä seuraavan päivän numerossaan.

803 Sinisalo 1962, 305–312; Pipping 1962, 136–152. – Eila Pennasen romaanissa Santalahden aika (1986) esiintyvän johtaja Dahlfeltin katsotaan viittaavan Nils Idmaniin (Saario 1996, 25–26).

804 Sinisalo 1962, 310.

805 Hakuteos Aamulehti 1988, 13.

Aloituskappaleen jälkeen kerrotaan paljastumisen vaiheet: miten pääkonttorista saapui muutamaa päivää aiemmin Tampereella "muuan pääkonttorin johtajista", ja sitten edellispäivänä (4.12.) "varsinaiset tarkastusmiehet". Kolmannessa kappaleessa esitetään taustaa itse päähenkilöstä. Idmanin sanotaan olleen Tampereella "liikemaailman päätekijä", joka on "nauttinut, viimeisimpää aikaa lukuunottamatta, rajatonta luottamusta ja kunnioitusta liikemaailman keskuudessa".

Utinen heijastelee ilmassa väreilevää epävarmuutta ja odotusta: "seuraukset saattavat olla warsin laajat ja kokonaan arvaamattomat Tampereen liike-elämälle". Aamulehti kertoo vielä, että "osoitteena mielten masennuksesta" Tampereen teatteri oli edellisiltana peruuttanut näytöksensä, ja että peruutetuiksi tulevat myös ilmestymispäivän (5.12.) konsertti ja Ruotsalaisen klubin seuraavan lauontain vuosijuhla.

Sitten nojataan S.U.T:n eli Suomalaisen Utistoimiston Helsingistä välittämään.⁸⁰⁶ "Yhdyspankin keskushallinnolta on S. U. T. saanut seuraavat tiedot", jakso alkaa. Utistoimisto osin toistaa sitä, minkä Aamulehden toimitus itsekin kertoo. Toisaalta Helsingin-uutisointia leimaa yleisluonteisuus. Esimerkiksi sekkiväärennösten vain todetaan "nousevan melkoihin summiin". Utistoimiston osuuden jälkeen Aamulehti täydentää Idmanin tapauksen seurantaansa oman toimituksen tuottamalla tekstillä; teksti jopa jatkuu aloitussivulta 3 sivulle 4.

Väliotsikon "Pankinjohtaja Idman tunnustanut syyllisyytensä" jälkeen - tuosta tunnustuksesta kerrottaessa - on lähteenä ilmeisesti ollut poliisi, tuon ajan Etsivä poliisi. Myös kertoo lehti Idmanin vedonneen siihen, että "useat pankit etupäässä Suomen pankki ja Pohjoismaiden Pankki oliivat vähentäneet hänen luottoaan siten pakoittaen hänen ottamaan epätoivoisen askeleen". Väliotsikon "Wäärennösten vaikutus" yksi keskeinen sanoma tulee Tampereen huomatuimpien teollisuuslaitosten johtomiehiltä", jotka ovat ilmoittaneet, etteivät heidän yrityksensä "joudu Idmanin kukistumisen takia kärsimään". Voi arvella, että toimitus on ottanut suoraankin yhteyttä näihin "johtomiehiin". Kelpo journalistiseen tapaan Aamulehti pyrkii täten selvittämään myös tapauksen seuraamuksia.

Väliotsikon "Wäärennykset tekewät 2 milj. markkaa" alla kerrotaan:

Henkilöt, jotka owat olleet tarkastamassa hra Idmanin johtaman pankin tilejä, sanowat että wäärennysten kokonaissumma nousee 2 miljoonaan markkaan mutta owat asiats kuitenkin toistaiseksi vielä niin sekaisin, että kulunee ainakin pari kuukautta, ennenkuin täysi selwyys määrästä woidaan antaa.

Voi siis todeta Aamulehden operoivan epävirallisilla arvioilla. Jälkeenpäin osoittautui, että mainittu 2 miljoonan markan summa merkitsi väärinkäytöksen todellisen suuruuden selvää aliarviointia. Pankin pääkonttorin tiedotuspolitiikasta kerrotaan, että pankki ei anna "julkisuuteen mitään likimääräisiääkään numerotietoja".

Juttu päättyy spekulatioon paljastusten vyöryn ratkaisevasta liikkeellelajittajasta:

Wäärennykset lienee saatu ilmi siitä, että huomattiin hra Idmanin wäärentäneen maisteri Anton Elfwingin nimen erääseen 15,000 mk. wekseliin.

Entä mitä ilmenee, kun otetaan rinnalle vertailukohdaksi Idmanin tapauksen samana päivänä (5.12.1912) Helsingin Sanomissa tapahtunut uutisointi?

Helsingin Sanomien uutiskokonaisuuden - joka on laaja sekin - kahden palstan pääotsikko kuuluu: "Suuria wekselinwäärennyksiä Tampereella". Alaotsikko kertoo: "Pankinjohtaja Nils Idman wangittu". Ja tässä aloituskappale:

⁸⁰⁶ Oman Helsingin-toimituksensa Aamulehti sai vasta vuonna 1957 (R. Seppälä 1981, 356).

Eilen aamupäivällä wangittiin Tampereella Yhdyspankin keskushallinnon pyynnöstä pankin sikäläisen haarakonttorin johtaja, pankinjohtaja Nils Idman syyllisenä suuriin wekselinwäärennyksiin.

Helsingin Sanomien aloitus on tiiviimpi. Siitä puuttuu joitain Aamulehden ymmärrettävästi tärkeiksi hahmottamia paikallisia detaljeja: tieto tarkasta pidätyspaikasta (Molin apteekin edusta) sekä Idmanin tulomatka (hän oli saapunut keskustaan autolaan Hatanpään-kodistaan). Myös pidätysajankohdan suhteen lehtien tiedot hieman eroavat (Aamulehden mukaan ”klo 12 päivällä”, Helsingin Sanomien mukaan ”aamupäivällä”). Yhteistä uutisaloituksissa on mm. se, että niissä tähdennetään pidätyksen tai vangitsemisen tapahtuneen Yhdyspankin pääkonttorin pyynnöstä. Ja: molemmat lehdet aloittavat uutisensa ajankohta-ilmaisulla ”eilen”.

Heti aloituskappaleen jälkeen Helsingin Sanomat tarjoaa lukijoilleen uutistoimitus S.U.T:n tekstin – saman, jonka Aamulehtikin julkaisee. Lisäksi Helsingin Sanomat näyttää käyttäneen omaa puhelinta ja Tampereen-kirjeenvaihtajaansa. Uutistekstin keskivaiheilla näet lukee: ”Tampereelta ilmoitetaan illalla”. Ja hieman myöhemmin mainitaan lehden ”kertojan” tiedustelleen väärinkäytösten vaikutuksia Tampereella.

Helsingin Sanomien uutinen ei jää tarkkuudessa jälkeen Aamulehden uutisesta. Voi ajatella, että lehti on kompensoinut Aamulehden kotikenttäedun paremmilla yhteyksillään Yhdyspankin helsinkiläiseen keskushallintoon. Molempien lehtien uutisointia yhdistää kuvattomuus. Nykylukijan silmin tuntuu oudolle, ettei jutuissa esiinny sen paremmin Idmanin kuin Yhdyspankin tamperelaisen pankkitalonkaan kuvia.⁸⁰⁷ Olihan Helsingin Sanomissa julkaistu ensimmäiset toimitukselliset valokuvat jo 1904, ja Aamulehdessäkin 1907.⁸⁰⁸

Modernimpaa on kummankin lehden uutisoinnissa seurannan jatkuvuus: Idmanin tapaus pysyttelee johtavana uutisaiheena useita päiviä. Kumpikin lehti käyttää tällöin seisovaa otsikkoa, jossa todetaan kavallustapaus kuin kaikkien tuntemana itsensäenselvyytenä. Esimerkiksi Aamulehti tarjoaa niin 6.12. kuin 7.12.1912 saman lähtöotsikon: ”Pankinjohtaja Nils Idmanin kawallukset”. 8.12. on pääotsikko hieman vaihtunut: ”Pankinjohtaja Nils Idmanin wäärinkäytökset”.

Aamulehden viimeksi mainitussa numerossa saa draama uutta väriä toisesta pääotsikosta: ”Pankinjohtaja Albert Snellman kateissa”. Juttu alkaa:

S.U.T. ilmoittaa meille seuraavaa:

Pohjoismaiden Osakepankin Tampereen haarakonttorin johtaja A. Snellman on toissa yöstä lähtien ollut kadoksissa. Hänet oli viimeksi nähty tšekäläisessä ruotsalaisessa klubissa toissa yönä kello puoli 2:n aikoihin. Kun ei häntä eilen aamulla kuulunut pankkiin, ryhdyttiin toimeenpanemaan kuulusteluja, jotka eiwät kuitenkaan johtaneet mihinkään tuloksiin, minkä wuoksi luullaan, että hän joko tehnyt itsemurhan tai poistunut paikkakunnalta.

Osakepankin johtokunnassa ollaan S.U.T:n mukaan – Snellmanin tuntien – sitä mieltä, että vaihtoehdoista on ”itsemurha otaksuttawampi”.⁸⁰⁹ Snellmanin viitataan olleen Idmanin kanssa ”liikeyhteydessä” ja ”menettäneen omaisuutensa”.

⁸⁰⁷ Sinisalo (1962, 305) toteaa puoli vuosisataa kavalluksen jälkeen, että Idmanista ”ei liene lainkaan esiintynyt valokuvaa julkisuudessa”. Omaan artikkeliinsa hän on Idman-valokuvan kyllä saanut; mainiten sen olevan Tampere-Seuran arkistosta.

⁸⁰⁸ Uimonen & Valkonen & Vuoristo 1989, 8–11; R. Seppälä 2004, 9.

⁸⁰⁹ Sittemminhän itsemurha on kuolinsyynä ollut suomalaisessa journalismissa ”pitkään ollut tabu” (Vuortama 1976, 92). Tosin tästä poikettiin esimerkiksi silloin, kun itsemurhan tekijä oli Nokian ykkösmies Kari Kairamo. Perusteena oli hänen merkittävä yhteiskunnallinen asemansa. Helsingin Sanomat mainitsi Kairamon todellisen kuolinsyyn

4.14 Uutta länsirintamalta – wirallisin tiedonannoin

Olen nyt ollut lehdessä; pari kertaa on [Eero] Erkko jo minua toruskellut, mutta en minä siitä mitään välitä, syy tai tyhmyys oli minussa, ja hän on ystävällinen mies, vaikka moitetapansa on töykeä.

Minun työtäni on siellä nyt entisestään vielä helpoitettukin: minulla on nyt 1 iltavuoro vain joka viikko, ja joka kolmas viikko 2.

Helsingin Sanomien ulkomaantoimittaja Joel Lehtonen
kirjeessään 4.9.1912 Sylvia Avellanille

Englantilaiset oivalsivat kauhupropagandan merkityksen heti sodan alussa, vaikka ranskalaiset sitä olivat ehtineet ensimmäisinä käyttää kertomalla saksalaisten julmuuksista ja raakuuksista näiden tunkeutuessa Belgiaan ja Pohjois-Ranskaan. Ja kun englantilaiset asiaan tarttuivat, eivät he säästäneet vaivaa eivätkä varoja. Niin he pääsivätkin kieltämättä pitemmälle, kuin mikään muu valtakunta koskaan tällä alalla on päässyt.

Jaakko Leppo: Propaganda. Ratkaiseva ase (1939)

Sodat ovat olleet omiaan viemään uutisjournalismia eteenpäin, jos kohta sotien päinvastainen vaikutus lienee vähintään yhtä suuri. Esimerkiksi Krimin sodan vuosina uutisvälitys otti Suomessakin merkittäviä askelia, kuten edellä todettu.

Maamme journalismin historiassa on myös tähdennetty esimerkiksi Venäjän–Japanin sodan (1904–1905) merkitystä. Venäjän ja Japanin välien kiristymistä seurattiin Suomenkin lehdissä vuoden 1903 lopulta lähtien. Maailmanpoliittisesti tärkeät uutiset tulivat sanomalehtiin jo 1800- ja 1900-luvun taitteessa sähköinä varsin nopeasti.⁸¹⁰ Venäjän–Japanin sota vaikutti myös ulkoasuun. Sota-aluekartat – eräänlainen uutisgraafikan esiaste – yleistyivät lehdissämme tuon sodan aikana. Piirroskuviakin alkoi valua lehtien palstoille. Mm. Hufvudstadsbladet julkaisi piirroskuvan Porth Arthurin linnoituksesta. Myös rikkoi tuo sota vakiintunutta taittokaavaa. Hufvudstadsbladet kertoi sotatapahtumista helmikuun 1904 alussa pääkirjoituksen paikalla, ja tästä lähin sotauutiset seurasivat lehdessä välittömästi pääkirjoitusta.⁸¹¹

Ensimmäisen maailmansodan vaikutus oli luonnollisesti vielä suurempi. Yleisen mielenkiinnon herättyä sotatapahtumiin alkoi lehdissä esiintyä tuoreempia, harvoin päivää vanhempia sotauutisia. Uutisten leviämisen nopeuttamiseksi julkaistiin erityisiä lisälehtiä tärkeiden uutisten saavuttua.⁸¹²

Uutinen alkoi, voisi sanoa, saada siipiä ja jopa tuotteistua.

Suomen sanomalehdistö sai pääosan ensimmäisen maailmansodan sotauutisista sähkösanomatoimistoilta. Tärkeimmät lähteet olivat Sanomalehtien Tietotoimisto

13.12.1988 ilmestyneen numeronsa pääuutissivunsa lähtöjutussa – huolellisen harkinnan jälkeen. (Mikkonen 1998, 352–359.)

810 Leino-Kaukiainen 1988, 602. – Esim. kotkalaisen Etelä-Suomen 13.2.1904 ilmestynyt numero enteili uutta aikaa. Venäjän–Japanin sota oli juuri syttynyt, ja sotatapahtumat ponnahtivat tavallisilta ulkomaansivuilta etusivulle. Piirroskuvat sotapäälliköistä ja kartta taistelualueelta korostivat asian tärkeyttä. Sota vei leijonanosan koko numeron sisällöstä (mts. 496–497).

811 Leino-Kaukiainen 1988, 584–585. – Myös Päivälehdessä ja Työmiehessä sotauutiset ohitettiin taittojärjestyksessä kotimaan tapahtumat. Uusi Suometar pysyi uskollisena aiemalle järjestykselle.

812 Nygård 1987, 139–140.

(S.T.T.) ja Suomalainen Utistoimisto (S.U.T.). Jälkimmäinen sai valtaosan uutisistaan Pietarin Tietotoimistolta (P.T.). Maailmansotaa koskevat uutiset tulivat siis pääosin Venäjän kautta, ja niitä voi Toivo Nygårdin mukaan pitää yksipuolisina. Toki myös lainailtiin toisia sanomalehtiä sekä hyödynnettiin ulkomailla asuvia omia kirjeenvaihtajia. Maailmansodan alussa pääkaupungin lehdet saivat noin puolet uutisistaan Pietarista, ja Pietari-peräisten uutisten osuus oli maakuntalehdissä vielä suurempi.⁸¹³

Sanomalehtien Tietotoimisto ja Suomalainen Utistoimisto yhtyivät jo keväällä 1915 Suomen Tietotoimistoksi (STT), jonka johtokunnan puheenjohtajaksi valittiin Eero Erkko.⁸¹⁴ Merkittävä virstanpylväs suomalaisen uutisjournalismin historiassa tämäkin.

Toisaalta näyttää, että maailmansota katkaisi toimituspuolella lupaavasti alkaneen teknisten innovaatioiden, kuten puhelimen, parlografin ja kirjoituskoneen, leviämisen.⁸¹⁵ Näillä on ollut merkitystä luonnollisesti nimenomaan kotimaanuutisten välittämisessä.

Ensimmäisen maailmansodan uutisointi liittyy erityisen kiintoisalla tavalla Helsingin Sanomiin. Vuonna 1915 Helsingin Sanomat näyttää rynnistäneen maan sanomalehtien levikkiyökköseksi⁸¹⁶, alettuaan juuri myös ilmestyä 7-päiväisenä. Nygårdin mukaan on ”vaikea sanoa, aiheuttivatko modernisoinnit ja sisällön paraneminen levikin kasvun vai olivatko uudistukset ja laadulliset parannukset mahdollisia vasta kun levikin nousun ja ilmoitustulojen avulla lehtiyhtiö sai katetta toiminnalleen”. Toisaalta on todettu, että 1909 päätoimittajana aloittaneen Eero Erkon (1860–1927) luottomiehen Rudolf Holstin (1881–1945) toimittama ulkomaanosasto oli tärkeä tekijä nostamaan levikkiä aikana, jona sotauutiset ja -kommentit olivat kysytyjä. Erkko panosti jo 1912, sodan Balkanilla syttyttyä, ulkomaisten sähkösanomien saantiin. Se, että Helsingin Sanomien levikki nousi vuoden 1916 noin 36 000 kappaleesta seuraavana vuonna jo liki 50 000 kappaleeseen, todistanee hyvin hoidetun sotauutisoinnin merkityksestä.⁸¹⁷

Sittemmin Suomen ulkoministerinä toiminut Holsti oli maan lehdistön ensimmäisiä ulkomaantoimittajia, vaikka Uuden Suomettaren katsotaan kiinnittäneen ensimmäisen ulkomaantoimittajan jo 1870, Ranskan-Saksan sodan aikoihin. Mutta: Holstia voinee pitää ensimmäisenä vakavaa kommentointityötä suorittaneena ulkomaantoimittajanamme. Britannian lehdistä – maassa Helsingin Sanomien kirjeenvaihtajana pari vuotta toimittuaan – vaikutteita imeneenä hän halusi uudistaa lehdensä ulkomaanosastoa. Jo aloittamisvuonnaan 1911 hän toi lehden ulkomaanosastoon katsaukset, eikä tyytynyt eräiden muiden Suomen ulkomaantoimittaja-pioneerien tavoin lähinnä vain kääntämään ja referoimaan. Hän myös halusi tarkistaa ulkomaantoimituksen – johon Holsti sittemmin sai apulaisekseen ystävänsä Joel Lehtosen – sekä eri ulkomaankaupungeissa toimivien kirjeenvaihtajien työnjakoa.⁸¹⁸

Holstin vetämä ulkomaanosasto ei toki unohtanut perusravintoa: uutisia. Erkko tähdensi uutisten tuoreutta, vaikka pienten epätarkkuuksien kustannuksellakin. Jour-

813 Nygård 1987, 139. – Nygårdin tekstissä kylläkin puhutaan ”Suomen Utistoimistosta”.

814 Rantanen 1987, 25; Zetterberg 2001, 438.

815 Nygård 1987, 149.

816 Hakuteos Aamulehti 1988, 133, 147.

817 Nygård 1987, 106; Pietiäinen 1986, 163; Zetterberg 2001, 437; Hakuteos Aamulehti 1988, 131–133. – Pietiäisen samoin kuin Zetterbergin mukaan Helsingin Sanomat osti yhdessä Göteborgs Handels- och Sjöfartstidningin kanssa oikeuden Manchester Guardianin (vuodesta 1959 The Guardian) sekä Daily Chroniclen (joka sulautui 1930 Daily Newsin kanssa) sotasähkeisiin.

818 Pietiäinen 1986, 158–166 (ks. myös J. Lehtonen 1969, 201–234); Keränen 1984, 134–138, 209. – Pietiäinen vertaa Holstia ulkomaankommentaattorina Dagens Tidningin Gustaf ”Guss” Mattssoniin, joka samoihin aikoihin Holstin kanssa kirjoitteli lehdessään nimi-merkillä Ung-Hans.

nalistintyönsä ohessa väitöskirjaansa valmistelevalle Holsti tuli Balkanin sodan aikoihin töihin tyypillisesti vasta klo 22 – poistuen sitten, korrehtuurit luettuaan, kirjapainoväen kanssa työpaikalta ehkä vasta jopa klo 4 aamulla. Holstin uutistutkan kentässä oli joskus toki ammottavia aukkoja: Titanicin haaksirikon uutissähkeet löytyivät käsittelemättöminä ulkomaantoimittajan pöydältä, eikä päätoimittaja Erkon palaute ollut tällöin myönteistä.

Yhdysvalloista maanpakolaisvuosinaan ilmeisen ratkaisevia vaikutteita imenyt Erkki ponnisteli ankarasti saadakseen lehteensä tuoretta uutismateriaalia maailmansodan tapahtumista siitä huolimatta, että sota rajoitti lehdistön toimintamahdollisuuksia. Helsingin Sanomat pyrki kiertämään määräystä siitä, että kaikkien ulkomailla tulevien sähkeiden piti kulkea Pietarin kautta: esimerkiksi göteborgilaisen Handelstidningenin palveluksessa työskennelleen Berliinin-kirjeenvaihtajan uutissähkeet kierrätettiin ovelasti Haaparannan ja Tornion kautta. Tosin tämäkin väylä sulkeutui, kun sotasensuuri astui voimaan täydellisenä.⁸¹⁹

Jo maailmansodan alussa sensuuri poisti lehdistä herkästi vaikkapa uutiset rautateiden suunnittelusta rakentamisesta tai ylipäänsä ympärysvaltojen – joihin Venäjäkin kuului – propagandaan sopeutumattomat uutiset ja lausunnot. Sota heijastui lehdenoimittamiseen myös esimerkiksi painovärien saannissa, mikä taas pani Helsingin Sanomatkin korvaamaan valokuvat paljolti piirroskuvilla.⁸²⁰

Ensimmäisen maailmansodan kuuluisimpia ja verisimpiä taisteluja olivat Sommejoen rantamalla pohjoisessa Ranskassa käydyt. Viikon tykistötulituksen jälkeen brittijoukot aloittivat ranskalaisine liittolaisineen Sommen offensiivin 1.7.1916 mm. räjäyttämällä saksalaisten asemien alla suuritehoisia miinoja. Aloituspäivänä britit menettivät noin 60 000 miestä, joista kolmanneksen kaatuneina. Tuo on laskettu suurimmaksi tappioksi, jonka Britannian armeija on koskaan kärsinyt yhdessä päivässä. Syyskuussa tehtiin taas sotahistoriaa: hyökkäävät rintamajoukot saivat avukseen brittiläisiä panssarivaunuja, jotka herättivät saksalaisissa kauhua, vaikka osoittautuivatkin epätoimintavarmoisiksi. Sommen operaatio kesti kuukausia, päättyen 18.11.1916. Uhrien kokonaisuudeksi kertyi miltei käsittämätön luku: 1,3 miljoonaa, joista saksalaisia kenties 600 000. Britit liittolaisineen pystyivät etenemään perin vaatimattomassa määrin, enimmillään kymmenisen kilometriä, mutta aikaansaivat silti saksalaisten vetäytymisen.⁸²¹

Heinäkuun alun suuri tapaus olivat Suomessa eduskuntavaalit. Helsingin Sanomissa 2.7.1916 yhden sisäsivun poikki, laidasta laitaan, on vedetty iso- ja lihvakirjaiminen otsikko: ”Huomenna vaalit jatkuvat kello 9:ltä aam. Jokaisen kansalaisen velvollisuus on ottaa osaa vaaliin. Vielä on aikaa.” Tähän otsikkoon verrattuna ensimmäistä maailmansotaa käsittelevien uutisten esillepano on vaatimatonta; Helsingin Sanomat elää vielä pitkälle yksipalstaisten otsikoiden aikaa. Toki sota-uutisten alussa on kolmen palstan kuvallinen vinjetti: ”Sota”. Sen alle on kunakin päivänä poimittu – keskitetysti latoen – kätevästi eräänlaiset otsikko-iskut, joita on muutamia. Myös muilla lehdillä oli vastaavia vinjettejä.⁸²²

Ensimmäinen maailmansota muutti suuresti suomalaisten sanomalehtien otsikointia ja muutakin ulkoasua. Miinukset tekivät tilaa yksipalstaisten otsikoille. Vinjetit, ”kuvalliset merkit”, syrjäyttivät ns. seisovia otsikoita. Otsikot levenivät; esimerkiksi

819 Nygård 1987, 116–117. – Yhdysvaltalaisia vaikutteita oli Helsingin Sanomiin tuonut jo vuosina 1906–1908 lehden päätoimittajana työskennellyt Severi Nuormaa.

820 Nygård 1987, 96, 106. – Helsingin Sanomat kiinnitti palvelukseensa erityisen sanomalehtipiirtäjän, taiteilija Rafael Rindellin.

821 Westwell 2004, 101–102, 110, 114–115; Torbacke 1986, 128–129.

822 Mervola 1995a, 173.

Uusi Suometar kertoi jo Sarajevon laukauksista 29.6.1914, laukauksia seuranneena päivänä, kolmen palstan levyisin otsikoin. Otsikkojen rivimäärät kasvoivat, niin että monirivisistä otsikkopattereista alkoi tulla sotauutisissa – mutta ei vielä niinkään muissa – arkirutiinia.⁸²³ Maailmansota löystytti selvästi taitossa ns. korsettia sekä lisäsi kuvitusta – kuten valokuvia sotaa käyvien maiden johtajista, karttoja tai armeijoita esitteleviä valokuvia. Kuvien samanaikainen lisääntyminen on pantu merkille myös muissa maissa. ”Syntyi sotabuumi. Lehdentekijät ymmärsivät sotauutisten suuren kysynnän lukijoiden keskuudessa. Tuoreet uutiset yritettiinkin latoi sivuille houkuttelevasti”, Mervola summaa. Ulkoasumuutokset heijastelevat hänen mukaansa toimittajien ajatustavassa tapahtuneita muutoksia. He omaksuivat ”amerikkalaisen uutisjournalismikäsitteen, johon kuuluivat uutisotsikot ja myös uutiskuvitus”.

Heinäkuun 1. päivän aamuna alkaneista Sommen suurtaisteluista Helsingin Sanomat tietää kertoa 3.7.1916 ilmestyneessä numerossaan. Ylin isku kuuluu: ”Ranskalais-englantilaiset joukot ovat ryhtyneet hyökkäämään: Sommen pohjoispuolella on käynnissä suuri taistelu”. 7-palstaisesta sivusta kuuden palstan verran on omistettu sotatapahtumille. Aineistot on jaettu maantieteellisesti. Sivua hallitsevatkin viisi yksipalstaista otsikkoa: ”Itäinen sotänäyttämö”, ”Läntinen sotänäyttämö”, ”Italian sota”, ”Balkan ja läheinen itä” sekä ”Sekalaisia”. Itäisen ja läntisen sotänäyttämön sekä Italian uutisten ilmoitetaan jo otsikossa olevan ”wirallisten” lähteiden toimittamia – ja ne ovat peräisin ympärysvaltojen keskeisistä kaupungeista.

Länsirintaman viralliset Somme-uutiset ovat Helsingin Sanomien 3.7. ilmestyneessä numerossa peräisin etupäässä Pariisista ja Lontoosta; kummastakin on lehdessä luettavissa sotauutisia pyöreästi 40 palstasentin verran. Kummankin pääkaupungin viralliset sotakuulumiset on taitettu ilmeisesti aikajärjestyksessä – eli ensin luikertelevat palsta palstalta heinäkuun 1. päivän ja sitten vasta heinäkuun 2. päivän sähkeet. Pariisi, Lontoo, Lontoo, Lontoo, Pariisi, Lontoo.⁸²⁴

Länsirintaman uutiset alkavat pitkällä Pariisista lähetetyllä sähkötekstillä:

Wirallinen iltatiedonanto ilmoittaa: Edellisinä päivinä toimitetun tykistövalmistelun ja tiedustelujen jälkeen tekivät ranskalaiset ja englantilaiset joukot hyökkäyksen Sommen pohjoispuolella noin 40 kilometrin laajuisella alueella. Hyökkäys jatkui koko aamun ja päivän sekä päättyi siten että liittoutuneet valtasivat saksalaisten etuasetat.

Helsingin Sanomat tulee näin epäilemättä välittäneeksi lukijoilleen silkköjä faktoja, joskin verraten yleisellä tasolla. Ilmaisu ”valtasivat saksalaisten etuasetat” on tietenkin monitulkintainen. Vähän myöhemmin sama Pariisin-sähke valottaa seuraavanlaisia yksityiskohtia ilmasodasta:

Heinäk. 1 päivän vastaisena yönä heitti 7 meikäläistä konetta jälleen 13 pommia Reslen asemalle ja 6 pommia siellä olemaan sotilasarakennukseen, jossa syttyi tulipalo. Tiedustelumatkalla hyökkäsi erään meikäläisen lentäjän kimppuun muuan fokker ja lentäjämme haavoittui ensimmäisessä yhteenotossa. Hänen onnistui kuitenkin pudottaa vihollinen, joka putosi Besengen metsään. Paluumatkalla kävi saman lentäjämme kimppuun jälleen eräs vihollisen kaksitaso, joka taasen haavoitti lentäjäämme, mutta joka kuitenkin onnistui torjumaan hyökkäyksen ja laskeutumaan meidän linjoillemme.

823 Mervola 1995a, 169–177. – Mitä vinjetteihiin tulee, Helsingin Sanomissa ne saivat vahvimmin jalansijaa; ne syrjäyttivät seisovat otsikot vuoteen 1930 mennessä jo kokonaan. Suurin osa lehtien vinjeteistä oli osastovinjettejä, jotka helpottivat lukijaa löytämään lehdestä haluamansa. (Mts.171 , 248.)

824 Lisukkeen näissä ”Läntisen sotänäyttämön” uutisissa muodostaa väliin taitettu pikku sähköpötkä, joka on peräisin Belgiasta.

Nyt tultiin yksityiskohtiin, jotka saattavat kuvata havainnollisesti joitain sivutapahtumia, mutta joilla itse suurtaistelun kannalta tuskin on ollut suurempaa merkitystä.

Entä Helsingin Sanomien (3.7.1916) sotauutisoinnin Lontoon-pää? Lontoossa 1. heinäkuuta päivätty sähkö alkaa:

Englannin armeijan Ranskassa olewa päämaja ilmoittaa: Yhdistyneet ranskalaiset ja englantilaiset joukot owat tehneet hyökkäyksen Sommen pohjoispuolella ja tunkeutuneet saksalaisten etumaisiin puolustuswarustuksiin 16 mailin laajuudelta. Rintamalla on käynnissä taukoamattomia taisteluita. Ranskalaisten aloittama hyökkäys välittömästi englantilaisista joukoista oikealle päin jatkuu tyydyttävästi.

Samainen päämaja kertoo 1. heinäkuuta klo 7.15 i.p. – siis alkuillasta – päivättyssä sähkössä muun muassa seuraavaa:

Taistelun jatkuva kulku osotti kasvawaa jännitystä pitkin koko päivää. Erittäin tulinen taistelu oli käynnissä Ancre-joen pohjoispuolella. Monissa kylissä otti vihollinen vastaan meidän hyökkäyksemme sitkeällä wastarinnalla, mutta meidän joukkomme uljuus johti siihen, että he wähitellen saivat warman jalansijan erinäisistä linnoitetuista kohdista.

Hyvin viitteellistä: uutinen puhuu ”kasvavasta jännityksestä”, ”erittäin tulisesta taistelusta” tai vihollisen ”sitkeästä wastarinnasta”. Ilmaisujen alle kuitenkin kätkeytyy, että kyseessä on ollut Britannian asevoimien kaikkien aikojen ehkä tappiollisin taistelupäivä – ainakin ihmisuhreissa mitaten. Edellä siteerattu virallinen ranskalais-sähkö vie vielä enemmän harhaan, keskittäessään huomiota mm. yhden ranskalaislentäjän tarinaan.

Entä Helsingin Sanomien uutisointi seuraavana päivänä, 4.7.1916? Sota-vinjetin alle sijoitetusta kolmesta iskusta alimmainen tiivistää: ”Läntisellä rintamalla jatkuwat ankarat taistelut Somme-joen tienoilla – ranskalaiset owat walloittaneet paikka paikoin saksalaisten asemia”. Sommen operaatiota koskevat viralliset tiedonannot owat itse uutispalstoilla peräisin pelkästään Pariisista. Kolmekin erilleen toisistaan sijoitettua tekstiä välittää ranskalaisten menestyksestä – englantilaisia rintamatovereita ei juuri mainita – ilmeisen siloitellun kuvan.

Yhdessä tekstijaksossa annetaan kokonaiskuvaa saksalaisten kokemista menetyksistä:

Rintamalla, jonka hyökkäys heinäk. 1 p:nä käsitti, otti taisteluun osaa enemmän kuin 39 saksalaista pataljoonaa. Wankien ilmoituksen mukaan on 31 näistä pataljoonista joutunut kokonaan epäjärjestykseen suuren miehukan takia. Useimmat wangit oliwat hywin nuoria miehiä. Heidän lausunnoistaan on ilmennyt, että ranskalainen tykistöwalmistelu oli erinomaisen tehokas, sillä se ei tuhonnut ainoastaan puolustuslaitteita, waan katkaisi myös kaiken yhteyden siwustain ja taaempaan sijaitsewain joukkojen wälillä, ehkäisten tarwikeaineiden tuonnin ja tehden komentamisen mahdottomaksi.

Myöhemmän tiedon valossa saksalaisten kokemukset owat voineet vastata hyvinkin tätä kuvausta – jos kerran saksalaiset menettivät Sommen taisteluissa muutamassa kuu-kaudessa 600 000 miestä. Mutta ranskalaisten omista menetyksistä ei juuri puhuta.

Roomasta lähetetyn pikku uutispätkän otsikko kertoo: ”Italian sanomalehdistö tervehtii englantilais-ranskalaisen hyökkäyksen alkua”. Itse uutinen kuuluu:

Italian sanomalehdistö tervehtii riemuisesti englantilais-ranskalaisen hyökkäyksen alkua, wakuuttaen, että wenäläisten, englantilaisten, ranskalaisten ja italialaisten hyökkääminen osottaa nelisopimuswaltain yleisen hyökkäyksen alkua Keski-Euroopan waltoja vastaan koko suunnattomalla rintamalla.

Ainakin heinäkuun alussa jää siis Helsingin Sanomien lukijalle pimentoon se, miten tuhoisa on jo Sommen taistelujen ensimmäinen päivä myös hyökkääjille ollut. Aiheelle jo otsikoissa osoitetusta huomiosta hän on toki voinut aavistella yhtä ja toista – mutta

vain aavistella. On työ sitten Holstin asiantuntevissa käsissä tai ei, kovin uskottavalle ei Helsingin Sanomien sotauutisointi ainakaan Sommen operaation alkupäivien seurannan valossa näytä.

Sommen taistelut asettuivat pitkäksi aikaa pysyväksi osaksi Helsingin Sanomien sotauutisointia. Ensi kerran pystyi lehti heittämään palstoilleen valokuvan⁸²⁵ Sommen taisteluista kylläkin vasta 16.7.1916. Kyseessä on kolmen palstan irtokuva tykistötaistelun tuhoamasta rakennuksesta. Mutta jo 9.7.1916 lehti julkaisee otsikolla ”Ranskalais-englantilainen hyökkäysrintama” nelipalstaisen kartan. Painotus on kyllä tuossa otsikossa, kuten Helsingin Sanomien muussakin uutistenvälityksessä, myöhemmän historiantulkinnan⁸²⁶ valossa väärä: Sommen hyökkäyksestä tuli pääasiassa brittien sota-toimi, jolla pyrittiin helpottamaan ranskalaisiin Verdunissa, toisessa legendaarisessa taistelupaikassa, kohdistuvaa painetta.

Jos Helsingin Sanomien sotauutisoinnissa on toivomisen varaa, on lisättävä, että sotavuodet ovat kaikissa sotaa käyvissä maissa kaikkina aikoina olleet lehdistölle toki ongelmallisia.⁸²⁷ Touko Perkon mukaan sanomalehdistöstä tuli Suomessa toisen maailmansodan aikana ”poliittisen ja sotilaallisen johdon väline”, ja se menetti ”muutenkin kiisteltä neljännen valtiomahdin rooliaan melkoisesti”. Erityinen vaihe oli esimerkiksi jatkosodan alku vuonna 1941; silloin sensuuri oli keskimääräistä tiukempaa. Tai: sanomalehdetkään eivät antaneet talvisodan yleisestä kulusta ”riittävän oikeaa kuvaa”, niin että raskaat rauhanehdot olivat suomalaisille yllättävä pettymys.⁸²⁸

Mitä Helsingin Sanomien ensimmäisen maailmansodan aikaiseen uutisointiin vielä tulee, osoittaa se toisaalta tiedonvälityksen nopean kehityksen. Toki jo Aleksanteri II:n murhasta oli 1880-luvun alussa saatu Suomeen tieto sähkösanomatietä tosi nopeasti, ja tämä näkyi lehtien uutis seurannassakin. Helsingin Sanomien sähköiset ensimmäisen maailmansodan vuosilta ovat kuitenkin toista. Vaikka sähköiset lehdelle maksoivatkin, niitä käytettiin reippaasti, sillä niiden nähtiin vaikuttavan myönteisesti levikin kehittymiseen. Sähköiden käyttö lisääntyi lehdistössämme ylipäänsä. Ja maan itenäistyttyä yhteydet sujuvoituivat, kun jo tammikuussa 1918 saatiin aikaan suora lennätinyhteys Helsingin ja Tukholman välille.⁸²⁹

4.15 Etusivun onnettomuus uutisia, valokuvien

Koetettiin lyödä asia esiin voimakkaasti, monipuolisesti
- täytyy tunnustaa että ”raflaavasti” ja sekoittaa siihen sopivasti sensaatioitakin.
Meillä Aamulehdessä muodostui pian ryhmä, joka oli tämän kehityksen kärjessä.

Siinä oli maisteri Oiva Talvitie, joka oli lehden toimitussihteeri,
toimittaja Roland af Hällström, josta sittemmin tuli tunnettu filmimies, ja minä.

- - Tekstiä ruvettiin uusimaan.

Pyrittiin pois kuoleentuneesta sanomalehtitekstistä vilkkaampaan ja
elävämpään sanontaan, mikä sitten

825 Nygårdin (1987, 124) mukaan lehdistössämme kuvituksen läpimurtoaikaa olivat nimenomaan vuodet 1911-12. Se oli seurausta yhtäältä teknisestä kehityksestä, mutta toisaalta kiristyvistä kilpailusta ja siitä tietoisuudesta, että kuvat elävöittävät lehden tekstiä. Ensimmäisen maailmansodan aikana uutiskuvat alkoivat tulla ainakin eräissä lehdissä yhä keskeisemmäksi elementiksi.

826 Torbacke 1986, 128. - Palaan Sommen taistelujen käsittelyyn Helsingin Sanomissa vielä taustajuttuja käsittelevässä luvussa.

827 Ks. esim. Luostarinen 1994, erit. 129-169.

828 Perko 1988, 128-129. - Sensuurin jatkui Suomessa vuoteen 1947.

829 Zetterberg, 437; Kaskinen 1978, 83-86.

joskus aiheutti loukkaantumisia yleisössä.

Jarno Pennanen lähinnä 1920-luvun jälkipuoliskolle
ajoittuvista toimittajankokemuksistaan Aamulehdessä

Autonomian aikana monessa suuremmassakaan lehdessä ei oikein tunnettu kiinnostusta monipuoliseen, aktiiviseen uutistenhankintaan. Myöskään puhelinta ei vielä käytetty täystehoisesti hyväksi. Asiamiehet ja kirjeenvaihtajat olivat pääkaupungin sanomalehtien ohella maakuntalehtien tärkeimpiä uutislähteitä. Hallintokoneiston tuottama materiaali, päätökset, ohjeet, kiellot, käskyt ja tuomiot, olivat keskeistä uutisaineistoa.⁸³⁰

Sitten alkoi tapahtua muutosta. Jostain 1920-luvulta alkaen kotimaanuutiset olivat Salokankaan mukaan joka lehden ”leipälaji”. Muun muassa valokuvaamisessa ja painotekniikassa tapahtunut kehitys mahdollisti näyttävien uutisetusivujen kehittämisen. Taitollisen korsetin ote eli palstalinjojen puristus alkoi hellittää lehdissämme ensi kertaa ensimmäisen maailmansodan aikoihin, antaen tilaa paraatisivujen ajalle, jota sitten jatkui jonnekin 1950-luvun ja 1960-luvun taitteeseen.⁸³¹

Esimerkiksi Hufvudstadsbladetille perustettiin vuonna 1926 uutisetusivu, joka oli arkisin kolmas ja sunnuntaisin viides sivu. Ajatus oli koota tälle ns. paraatisivulle päivän tärkeimmät uutiset ja kiinnittää erityistä huomiota niiden otsikointiin. Hufvudstadsbladetissa uutisten muotoiluun toi ruotsalaisia tuulia Nya Tidningenin – tuon 1922–1926 ilmestyneen pikku lehti-ilmion – Tukholman-kirjeenvaihtajana toiminut Fredrik Valros: pääsisällön tuli näkyä otsikosta ja typografisesti korostetusta ingressistä.⁸³²

Eljas Erkko (1895–1965) oli ammentanut Helsingin Sanomiin journalistisia malleja Eero-isänsä tavoin Yhdysvalloista. Vuonna 1927, jolloin Eljas Erkko aloitti päätoimittajana, maanantain etusivu muutettiin pelkästään uutissivuksi. Seuraavana vuonna poistettiin lehdestä pääuutisaukeaman seisova otsikko ”Tuoreimmat tiedot”. Myyviä uutisia alettiin korostaa entistä suuremmin otsikoin ja kuvin. Valokuvien laatukin parani koko ajan.⁸³³

Samoihin aikoihin kuin Helsingin Sanomat alkoi luopua pääuutisaukeaman seisovasta otsikosta, alkoi taiton symmetria jäädä vanhanaikaiseksi. Helsingin Sanomien ensimmäisellä uudennlaisella pääuutissivulla pääjutun otsikko levitettiin jopa kaikille seitsemälle palstalle. Samaan aikaan alkoivat ingressit eräissä muissakin lehdissä korvata monipolvisten otsikoiden tikapuita.

1920-luvulla lehtien ensimmäiset huolellisesti taitetut sivut olivat yleensä sunnuntainumeron viihdesivuja valokuvineen. Seuraavaksi alettiin taittaa juuri pääuutis-sivuja. Jo 1920-luvun alkuvuosina taitto alkoi tehdä uudella tavalla tuloa pääkaupungin suurten lehtien tiettyihin osiin. Tämä liittyi samalla kuvitusmahdollisuuksien lisääntymiseen. Esimerkiksi Helsingin Sanomat alkoi saada vuodesta 1920 palstoilleen uuden painokoneen ansiosta kelpoisia valokuvia. Vuonna 1922 lehti ”oli ratkaissut kuvien laatuongelman”, kuten Salokangas asian ilmaisee. Monet maakuntalehdet pinnistivät hyvin nekin. 1920-luvulla alkoi oma kuvalaattalaitos yleistyä. Kuvalaattalaitok-

830 Nygård 1987, 135.

831 Salokangas 1987, 363–380; Mervola 1995a, 186–271.

832 Mervola 1995a, 201–202. – Termi paradsidan oli Suomessa juuri mm. Hufvudstadsbladetin käyttämä.

833 Salokangas 1987, 363–380.

sensa sai esimerkiksi Turun Sanomat – kuvajournalismin merkittävä kehittäjä – 1923, Aamulehti 1927, Kaleva 1929 tai Vaasa 1930.⁸³⁴

Pääuutissivun otti ensimmäisenä suomenkielisenä lehtenä käyttöön Uusi Suomi 1919. Pääuutissivut yleistyivät 1920-luvulla myös maakuntalehdistössä. Vuosikymmen puoliväliin mennessä uutiset sivu oli Mervolan mukaan tullut ”suureen osaan lehdistä”. Huomattakoon kuitenkin, että pääuutissivuissa voi erottaa kaksi kehityslinjaa. Uuden Suomen mallin mukaiset pääuutissivut olivat etusivuja; Helsingin Sanomia ja Hufvudstadsbladetia mallintavat pääuutissivut taas sijaitsivat lehden sisällä. Edelliset olivat yleisempiä.⁸³⁵

Fraktuuran korvautuminen antiikvalla oli omiaan modernisoimaan sanomalehtien ilmettä. Helsingin Sanomat omaksui antiikvan lopullisesti vasta verraten myöhään eli vuonna 1925, kun vaikkapa Aamulehti oli ilmestynyt kokonaan antiikvaisena jo vuodesta 1913.⁸³⁶

Aamulehti sai ensimmäisen täyspäivätoimisen valokuvaajan 1927.⁸³⁷ Aamulehti oli kaikkiaan 1920-luvun lopulla valmis kohtaamaan vaativankin uutistapahtuman jo verraten modernein työkaluin ja ammattiottein. Höyrylaiva Kurun uppoaminen Näsijärvellä 7.9.1929 oli tässä suhteessa mitä vaativin uutisjournalistinen testi.

Kun Ajaxin uppoamisessa vuonna 1892 oli kyse kahden aluksen törmäämisestä, niin höyrylaiva Kurun onnettomuudessa oli osallisena vain Kuru itse. Kysymyksessä oli Suomen historian pahin sisävesionnettomuus; ja ylipäänsä yksi maan historian tuhoisimpia suuronnettomuuksia. Syysmyrskyinen Näsijärvi vaati kaikkiaan noin 140 ihmisen hengen. Kuru menetti peräti lähemmäs puolisataa asukastaan, Teisko ja Tampere kumpikin noin 30 asukastaan.⁸³⁸

Onnettomuus ajoittuu lauantai-iltapäivään, joka muistetaan poikkeuksellisen tuulisena. Muutamat pienemmät alukset eivät uskaltaneet lähteä Mustanlahden satamasta Näsijärvelle. Mutta Kuru uskalsi, matkustajinaan suuri joukko maalaisia, jotka olivat viettäneet lauantain asioillaan Tampereella ja jotka halusivat palata illaksi kotiin. Kilometrin päässä rannasta, Siilinkarin lähistöllä, kolme suurta aaltoa löi laivan yli ja painoi keulan veden alle. Kaikki tapahtui nopeasti; Kuru vajosi aaltoihin parissa minuutissa. Suuri joukko ihmisiä jäi vangiksi laivan uumeniin; suuri joukko myös yritti pelastautua aaltoihin jouduttuaan – vaikkapa roikkumalla kiinni laivasta pudonneissa irtoesineissä. Perässä ajanut Tarjanne pystyi pelastamaan muutamia. Tragediaa on selitetty kovalla, ehkä jopa 11 beaufortin myrskytuulella; ja toisaalta sillä, että Kurua oli edellisvuonna korotettu, minkä vuoksi painopiste oli noussut liian ylhäälle.⁸³⁹

”Rannalla seisijat olivat joutuneet miltei psykoosin valtaan”, Eino Jutikkala kirjoittaa Tampere-historiankirjoituksessaan. Toimittaja Orvo Kärkönen kertoo⁸⁴⁰ aikalaiskirjassaan: ”Tunnelma kaupungillakin oli ahdistava kuin painajaisuudessa. Sanomalehtien ensimmäisiä sähkösanomia myytiin kaduilla, missä ihmiset kulkivat suuren onnettomuuden vakava leima kasvoillaan – - .”

834 Keränen 1984, 215.

835 Mervola 1995a, 207. – Pääuutissivujen tulo suomalaisiin sanomalehtiin ajoittuu Mervolan mukaan vuosiin 1911–33.

836 Mervola 157–158.

837 R. Seppälä 2004, 6, 24.

838 Kurun onnettomuuden uhreista on ollut liikkeellä hieman erilaisia lukuja. Esimerkiksi Kärkösen (1929, 59–68) heti onnettomuuden jälkeen ilmestyneessä kirjassa mainitaan uhrien määräksi 133, Sinisalon (1947, 317) teoksessa 138 ja Jutikkalan (1979, 444) edellisiä selvästi tuoreemmassa tutkimuksessa 143.

839 Sinisalo 1947, 315–317; Jutikkala 1979, 441–444.

840 Jutikkala 1979, 444; Kärkönen 1929, 34.

Aamulehti oli jo 1920-luvulla Tampereen johtava lehti. Se oli muuttunut vuonna 1926 seitsemäpäiväiseksi; aluksi kyllä maanantain lehti ilmestyi vain nelisivuisena. 1920- ja 1930-luvun taitteeseen tultaessa Aamulehti oli kasvanut viikoittaisen palstatilan mukaan laskien maan viidenneksi suurimmaksi sanomalehdeksi; maakuntalehdistä vain viipurilainen Karjala oli suurempi. Toimittajia lehdellä oli noihin aikoihin kymmenkunta, ja osastojaon kehittäminen oli saatu hyvään alkuun. Kurun onnettomuuden uutisoinnissa lehdellä oli ehdoton etulyöntiasema, kun esimerkiksi Kansan Lehti ei tuolloin ilmestynyt lainkaan sunnuntaisin.⁸⁴¹

Ilman Kurun onnettomuutta Aamulehden sunnuntain 8.9.1929 etusivun pääuutinen olisi saattanut kosketella viikonvaihteen yleisurheilumaaottelua Suomi – Ruotsi, joka päättyi Helsingin Eläintarhan kentällä ensimmäisen päivän jälkeen Ruotsin kutkuttavan niukkaan johtoon.⁸⁴² Nyt etusivun täytti kuitenkin sataprosenttisesti Kurun tapaus. Etusivun yli vedetty streamer-otsikko toteaa: ”Maakuntaa kohdannut järkyttävä onnettomuus”. Otsikon alla on kookas vaakakuva, joka esittää, miltä Näsijärvi näytti onnettomuuden jälkeisenä syyskuuisena iltapäivänä, kun pelastustoimet olivat käynnistyneet. Alempana näytetään arkistokuva aalloilla kiitävästä Kuru-laivasta.

Aamulehden kuvauksen hoiti lehdessä valokuvaajantyöt vuonna 1928 aloittanut nuori Veikko Kanninen, yksi lehtikuvaajiemme pioneereja. Lehden toimittaja Jarno Pennanen – sittemmin kirjailijana, vasemmistolehtien toimittajana ja Moskovan-kirjeenvaihtajanakin tunnetuksi tullut hahmo – oli hälytellyt Kannisen kuvaustehtäviin kotoa. Kaksikko oli juossut Mustanlahden satamaan. Ainakin Kanninen pääsi pelastustöihin järvelle lähteneeseen hinaajaan, sonnustautui painavine kamerakalustoineen kaksiin pelastusliiveihin ja köytti itsensä mastoon. Vaikka aallot välillä kastelivat, Kanninen onnistui ottamaan liki kymmenen dramaattista kuvaa, jotka ovat epäilemättä merkittävä sivu suomalaisen uutisvalokuvauksen historiaa. Kameravarustuksessa toki mm. optiikka asetti vielä tuolloin rajoituksia.⁸⁴³

Ajalle ominaiseen tapaan Aamulehden (8.9.1929) pääotsikkoa seuraa – erilaisin fontein – kolme alemman tason otsikkoa. Ensimmäinen: ”Höyrylaiva Kuru uponnut Siilinkarin ulkopuolella mukanaan toista sataa matkustajaa”. Toinen: ”50 hukkuneen henkilöllisyys todettu”. Ja otsikoista kolmas eli alin: ”Höyrylaivat Tarjanne ja Näsijärvi sekä moottorivene Suunta pelastivat 23 matkustajaa”.

Etusivulle mahtuu verraten vähän tekstiä; ja siitä suunnilleen puolet on sijoitettu sivuotsikon ”Hukkuneita” alle. Pääjuttu alkaa:

Jo useampia päiviä vallinnut kova myrsky aiheutti eilen Näsijärvellä kammottavan onnettomuuden, jonka laajuutta ei vielä eilen illalla voitu tarkalleen määrätä, mutta joka lienee vaatinut toistasataa ihmisiä. Tampereelta klo 15.15 Kuruun lähtevä höyrylaiva ”Kuru” kaatui nimittäin kovassa tuulessa hiukan ennen Siilinkaria vieden mukaan suurimman osan matkustajistaan.

Uutinen on merkitty jatkuvaksi sivulle 6. Aamulehti näyttää eläneen mukana ajan sykkeessä, sillä Mervolan mukaan Uusi Suomikin – jatkosten edelläkävijä – omaksui ne

841 R. Seppälä 1981, 352; Salokangas 1987, 367; Arajärvi 1961, 135; Jutikkala 1979, 454.

842 Kurun tragedia sivuutti yleisurheilumaaottelun potentiaalisena ykkösuutisaiheena myös esimerkiksi Uudessa Suomessa. ”Murhenäytelmän jatkokehitystä seurattiin päivien ajan laveasti US:ssa”, Vesikansa (1997, 329) kirjoittaa.

843 R. Seppälä 2004, 48–47; ks. myös Uskali 2003, 129–130. – Kannisen Kurun tapauksesta otamat kuvat olivat ainutlaatuisia, ja ne menivätkin kaupaksi mm. helsinkiläisille lehdille. Julkaistiinpa niitä lehdissä ainakin Saksassa asti.

osaksi arkipäivää vasta juuri vuonna 1929.⁸⁴⁴ Sivun 6 jatkoksessä onnettomuuden käsittely jatkuu vielä koko sivun mitalta, kuten edelleen myös sivuilla 7 ja 8.

Sivua 6 hallitsevat, paitsi kolme lauantaipäivän uutiskuvaa, silminnäkijäkertomukset. Aamulehden toimittajat⁸⁴⁵ siis ovat olleet paikalla niin reporttereina kuin haastattelijoina.

Sekä rannalle kerääntyneen väkijoukon että koko väestön keskuudessa levisi heti murheellinen mieliala, jota saattoi verrata vain Imatran onnettomuuden⁸⁴⁶ aiheuttamaan suuruun. Mutta suru ulottui tällä kerralla vielä laajemmalle kun suuressa osassa maakuntaa murhe oli yhtä läheinen kuin kaupungissa. Tapahtuman johdosta nähtiin lippuja puolitangoissa ja kaikki hovit peruutettiin ei vain Tampereella vaan myös maakunnassa ja muuallakin maassa.

Aamulehti on onnistunut nappaamaan heti seuraavan päivän numeroonsa otteita Kurun kapteenin virallisessa poliisikuulustelussa sanomasta. Tästä jaksosta ilmenee muun muassa, miten paljon rehujauvoja – ”varmasti kiinnitettynä” – tai paloöljyä ja bensiniä Kuru on lastinaan kuljettanut.

Sivun 7 antia hallitsevat onnettomuudessa osallisina olleiden kertomukset. Yksi jakso, omine väliotsikoineen, on omistettu Kurun perämiehen haastattelulle. Toisessa jaksossa – väliotsikkona ”Onnettomuudesta pelastuneet kertovat” – annetaan sanansija joukolle onnekkaita mukanaolijoita. Sivulle on taitettu kaksi lauantaipäivän uutisvalokuvaa. Tekstistä ilmenee, miten Aamulehden edustajat ovat uutisreportterin työtään tehneet:

”Näsijärven” mukana pääsivät myöskin paikalle saapuneet lehtemme edustajat katsomaan onnettomuuspaikkaa sekä seuraamaan pelastustyötä. Pelastustöistä otetut kuvat on juuri ”Näsijärven” kannelta otettu: niistä ei kuitenkaan ilmene aallokon valtava voima.

”Pelastustöistä otetuilla kuvilla” viitataan muun muassa edellisellä eli sivulla 6 julkaisuun valokuvaan, joka näyttää otetun laivan komentosillalta, ylhäältä päin. Kuvateksti mainitsee Näsijärvi-hinaajan olevan ”pelastustöissä”.

Kuten jo Ajaxin vuoden 1892 onnettomuuden helsinkiläiset reportterit kiersivät havainnoimassa ja haastattelemassa ympäriinsä, ovat tamperelaisetkin toimittajat työskennelleet uutierasti, kuten ilmenee seuraavastakin:

Koko eilisillan riensivät laivalla olleiden kaupunkilaisten omaiset Hatanpään ja Yleiseen sairaalaan ottamaan selvää, ovatko heidän rakkaansa pelastuneet. Sairaalan eteisessä tapahtui järkyttäviä kohtauksia kun lapsiansa turhaan etsivät vanhemmat puhkesivat epätoivon ilmauksiin; tai kun omaiset löysivät toisensa.

Sairaaloissa olimme tilaisuudessa puhuttelemaan muutamia onnettomuudesta pelastuneita. Leskirouva Fanny Lindfors kertoi seisoneensa takakannella oikealla puolen. Hänen vieressään oli m.m. seisonut toimittaja Veikko Leuku.

844 Mervola 1995a, 197. – Uusi Suomi oli ottanut käyttöön jatkot eli etusivun juttujen loppuosan sijoittamisen sisäsivuille jo vuonna 1921. Mutta käytännön lopullinen juurtuminen siis otti vuosia.

845 Arvatenkin Pennasella on ollut keskeinen rooli Kurun onnettomuutta koskevassa uutistyössä, hän kun onnettomuuspaikalle yhdessä valokuvaaja Kannisen kanssa juoksikin (R. Seppälä 2004, 43). Nimijournalismin aikaa kun ei eletty, joten Pennasen panos jää vain arvattavaksi. Valitettavaa, ettei Pennanen myöskään mainitse suuren sisävesionnettomuuden seurannasta mitään muistelmissaan (Pennanen 1970a), joissa hän kyllä muutoin kertoilee paljonkin Aamulehdessä 1924 alkaneesta journalistinurastaan.

846 Tampereella oli syksyllä 1927 elokuvateatteri Imatran palossa menehtynyt 21 ihmistä (Sinisalo 1947, 314–315).

Sivun 8 keskeinen elementti puolestaan on muistokirjoitus – henkilökuvan kera ja näyttävästi taitettuna. Aamulehden toimitusta on koskettanut läheltä se, että Kurun uhrien joukossa on myös oma toimittaja, jo mainittu Leuku. Hänen kerrotaan työskennelleen kansalaissodan aikoihin oululaisen Kaiun toimitussihteerinä ja päätoimittajana; sekä viimeksi vuosikymmenen verran Aamulehden toimitussihteerinä ja artikkelitoimittajana. ”Ristin piirtäminen Veikko Leukun nimen yläpuolelle on toimitustovereille raskas tehtävä”, kerrotaan muistokirjoituksessa.

Sivulta 8 jatkuu – jatkoksen muodossa – juttukokonaisuus vielä pikku häntänä sivulle 13. Sieltä osuu vastaan paitsi taustointia siitä, millainen Kuru-laiva oli, myös voimakkaasti eläytyvä jakso ”Haaksirikkoutuneitten hätähuuto kuului kaupunkiin asti”:

Tehtailija Teuvo Vaissi, jonka moottoriveneellä oltiin pelastustyössä mukana, kertoi, että hän vähää ennen klo 1/2 4 lähti asunnostaan Läntisen Puistokadun varrelta mennäkseen Purjehdusseuran paviljongille katsomaan moottoriveneettään, ettei se ankaran myrskyn vallitessa koloontuisi. Tehtailija Vaissin ehdittyä Mustanlahdenkallion suihkukaivon luo kuului äkkiä Näsijärveltä päin valtava huuto, aivankuin suuren miesjoukon hurraamista.

Kertojamme sai heti aavistuksen, että Näsijärvellä tapahtuu jotakin kauheata, ja alkoi kiireimmiten juosta ylös Mustanlahdenkalliolle. Kallion laelle päästyään hän näki Siilinkarin lähellä laivan vasemmalla kyljellään ja vastakkaisella reunalla matkustajia mustanaan.

Vaissi lähtikin moottoriveneellään apuun – ollen epäilemättä yksi pelastustoimien sankareita.

Utinen täyttää päiväkaudet Aamulehden etusivut. Eri päivien pääotsikot kertovat, miten onnettomuuden jälkihoito edistyy:

26 nimettyä henkilöä kaivataan (9.9.1929)
Eilen tiedossa 143 uhria (10.9.1929)
’Kurun’ merikelpoisuus tutkittavaksi (11.9.1929)
Hylystä tuotu pinnalle 29 vainajaa (12.9.1929)
Eilen saatiin ylös 20 vainajaa (13.9.1929)
Hylky on nyt kokonaan tyhjennetty (14.9.1929)

Kun onnettomuudesta alkaa olla kulunut viikko, myös muut uutisaiheet alkavat jo valua etusivulle. Esimerkiksi lauantaina 14.9.1929 nousee Kansainliittoa koskeva ulkomaan uutinen ominaispainoltaan miltei Kurun tapausta koskevan pääuutisen veroiseksi.

Myös Kansan Lehden, Tampereen kakkoslehden, uutisointia hallitsee – lehden päästyä Kuru-uutisoinnin kimppuun päivän viiveellä maanantain 9.9.1929 numerossaan – suvereenisti tuo aihe. ”Luonnonvoimain aiheuttama murhenäytelmä Näsijärvellä”, kuuluu etusivun laidasta laitaan täyttävä pääotsikko. Sosiaalidemokraattisen lehden etusivun sävytyksiä on vaikea erottaa kokoomuslaisen Aamulehden sävytyksistä. Sisäsivuilta sentään pistää silmään muuan ero: kun Aamulehti omistaa hurjasti palstatilaa oman toimittajansa traagiselle poismenolle, nostaa Kansan Lehti melkein yhtä vahvasti muistokirjoituksessa esiin oman puolueen kansanedustajan Ida Vihurin, toisen Kurun onnettomuudessa hukkuneen julkisuuden henkilön.

No 208 **KANSAN LEHTI** 1928
 Hinta 1 mk. **SOSIALIDEMOKRAATTINEN PÄIVALEHTI** (31 vuorok.)
 Maanantaina syyskuun 9 p:nä **PLATOIMITTAA KÄND KILPI** Maanantaina syyskuun 9 p:nä
 (Tarkasta uutisointia 10-12. Pöy. 454)

Luonnonvoimain aiheuttama murhe- näytelmä Näsijärvellä.

**Matkustajahöyrylaiva „Kuru“ kaatuu myrskyn kynsissä,
painuen hetkessä pohjaan.**

Toistasataa henkeä kamppailemassa elämästä ja kuolemasta.

Vain 22 henkilöä pelastui; noin sata ihmistä uuvutti ankara aallokko.

Tänään puoleen päivään mennessä useita ruumiita ajautunut rantaan ja löydetty etsittäessä.

Isänsä antaman sallomur-
tajan lahana niin raitioita et-
telä moista liene ennen Tampere-
reellä nähty. Kuitenkin lähti
ennen „Kuru“ pieni „Välite-
vi“ alus vuorokauden ja se näyt-
ti selviytyä. Ennen on toi-
sella vaikeuksia. Ennen „Ki-
ru“ laivan piti lähteä „Tar-
janteen“ muista se ei päässyt.
Kukaan ajotua kuntoon. Neuvot-
teluun jatkettiin. Kukaan
kapteeni „Omni“ Saarinen sekä
laivan komendantti J. Pirkko-
der ja perämies Jussi Leppä-
nen olivat ennen lähtöä koki-
neet, irrotettiin lasi-
takia. Seisamassa oli kymmiä la-
voja useampiakin, m.m. höyry-
laivat „Terveväkeli“, „Hitti“ ja
„Teisko“ sekä hinaajat „Näsi“
ja „Näsijärvi“, mutta näistä ei
pitkään aikaa aiottukaan lii-
kuttamist apua lähtökäteen
vaikka „Tarjanteen“ useampaan
kertaan kutsui päällikön joo-
vaksi seisamassa. Viipotti saa-
tiin.
Hinnasta alus „Näsijärvi“,
jonka päälliköksi oli poissa ko-
pungasta lähtemään alus-
johdon

Kansan Lehdenkin uutiskäsittely Kurun tapauksessa on näyttävää. Propaganda oli alkanut 1920-luvulla jäädä lehdessä vähemmälle, ja uutisjournalismi nousta vahvemmin esiin. Lehdessä oli ainakin sen oman historiankirjoituksen mukaan ryhdytty kiinnittämään huomiota ulkoasu puoleen jo 1920-luvun alussa. Lehden sanotaan suorastaan "pesseen kasvonsa" vuonna 1928 tapahtuneen uuden rotaation hankinnan yhteydessä: fraktuura vaihtui antiikvaan - kylläkin reilusti toistakymmentä vuotta myöhemmin kuin Aamulehdessä - ja sivumääräkin lisääntyi.⁸⁴⁷

Kansan Lehdelläkin siis oli edellytyksiä kohdata haastava onnettomuus uutinen kohtuullisin resurssein, vaikka 6-päiväisen lehden kannalta onnettomuus osui epäkiitollisimmalle päivälle, lauantaille - sunnuntainumero kun se juuri puuttui. Toisaalta maanantain (9.9.1929) kuva-annista voi päätellä, että Kansan Lehtikin lienee saanut kuvaajan viikonvaihteessa liikkeelle - vaikkapa vain kuvaamaan Kurun nurin kellahtanutta pelastusvenettä ajautumassa "Särkän louhikkorantaan".

Kuru-uutisointia voi suhteuttaa yhtäältä vuoden 1892 Ajax-onnettomuuden uutisointiin; ja toisaalta vuoden 1994 suuren merionnettomuuden - Estonian Itämerellä tapahtuneen uppoamisen - käsittelyyn. Vaikka jälkimmäinen oli kansainvälisillä vesil-

⁸⁴⁷ Hakuteos Aamulehti 1988, 265; Wilén 1949, 61-62. - Wilén kehaiseekin, että uudistusten jälkeen Kansan Lehti "on ulkoasultaan pystynyt menestyksellisesti kilpailemaan teknillisessä suhteessa maamme parhaimpien lehtien kanssa". Lehden historiankirjoituksen mainitsema "uusi rotatiokone" on itse asiassa Aamulehden vanha. Aamulehti oli hankkinut kyseisen Plauen-rotatiion uutena Saksasta 1909 myyden sen Kansan Lehdelle 1928, kuten Aamulehden historiankirjoituksesta (Arajärvi 1961, 122-123) selviää - mutta Wilénin kirjasta ei. Plauen palveli Kansan Lehtä vuoteen 1962, jonka jälkeen se raksutteli vielä 1980-luvun alkuun joensuulaisen Pohjois-Karjalan lehtipainossa. Tuon Plauenin löytää nykyään, 2000-luvun alussa, Mediamuseo Rupriikista Tampereelta.

lä tapahtunut merionnettomuus ja sen kohteena verrattomasti s/s Kurua suurempi alus, voinee pari havaintoa sentään tehdä.

”Joukkoviestimien ansiosta suomalaiset tietävät nyt aikaisempaa enemmän keu-laportteista, autolauttojen rakenteesta, hypotermiasta ja psyyken toiminnasta”, summaa Pertti Raittila⁸⁴⁸ tapaus Estonian käsittelyä mediassa syksyllä 1994. ”Estonian rakenteen ja visiirin yksityiskohtia puitiin tiedotusvälineissä kuukausien ajan. Visiiriä ei tarkas-teltu esimerkkinä korkeaan teknologiaan perustuvan yhteiskuntamme haavoittuvuu-desta, ihmisten perimmäisestä avuttomuudesta luonnonvoimien edessä.”

Kurun tapauksessa syiden vatvonta ei ollut noin tekniikkapainotteista. Ihmisten, ja myös toimittajien, maailmankuva oli toisenlainen: laivan uppoaminen nähtiin ehkä helpommin vääjäämättömänä luonnonvoimien aikaansaamana katastrofina, joka oli tullakseen, kun tuli.

Kurun ja Estonian tapaukset erottaa toisistaan myös se, että vielä 1920-luvun lo-pulla sanomalehdistöllä oli maan mediakentässä milteipä hegemonia-asema. Yleisra-dio kylläkin oli aloittanut STT:n uutisten lukemisen jo toimintansa käynnistämivuon-na 1926; ja kaksi vuotta myöhemmin STT ja Yleisradio olivat tehneet sopimuksen kah-desta päivittäisestä radiouutislähetyksestä. Mahdollisesti Kurun onnettomuudestakin on siis jo kuultu moniaalla ensi kertaa radiosta.⁸⁴⁹

4.16 Poliittisia rikosuutisia Pohjanmaalta

Rikosasiat ovat kyllä ensiluokkaista uutisaineistoa, sellaista, jota luetaan mitä laajimmissa piireissä. Tämä on todettava suoraan, vaikka emme asettaisikaan niiden käsittelyä lehdissä näiden elinehdoksi siihen tapaan kuin erään tanskalaisen journalistin kertoma juttu kuvaavasti esittää. Hän mainitsee keskustelleensa kerran amerikkalaisen virkaveljensä kanssa, ja kysyneensä häneltä, uskoiko tämä, että taivaassa ilmestyy sanomalehtiä. ”Ei”, amerikkalainen vastasi, ”sillä siellähän ei tapahdu rikoksia.”

Akseli Routavaara: Minusta tulee toimittaja (1944)

”Näsijärven murhenäytelmä” oli lähtökohtaisesti epäpoliittinen uutisaihe. Samoina vuosina Suomessakin oli toisaalta tarjolla aiheita, jotka suorastaan pursusivat poliitti-suutta.

Lapuanliike oli ilmiö, joka ei juuri jättänyt kylmäksi. Pula-ajan ilmapiiriä hyö-dyntämään pyrkinet nuorkommunistit esiintyivät Etelä-Pohjanmaalla provokatiivi-sesti ja poliittiselle vastustajalle tärkeitä arvoja pilkaten. Kommunistisen nuorisoliiton marraskuun 1929 lopulla Lapualla järjestämä tilaisuus laukaisi moninaisen – 1930-luvun alkuvuosiin ulottuneen – tapahtumasarjan. ”Valkoista” Lapuaa tai Etelä-Pohjanmaata edustavat miehet keskeyttivät väkisin nuorkommunistien tilaisuuden, ja näiden yltä riisuttiin punapaitoja.⁸⁵⁰

Vaasalaisen Työn Äänen⁸⁵¹ kirjapainon maaliskuun 1930 lopulla tapahtunut moukarointi oli lapuanliikkeen ensimmäisiä aktiivisia väkivallantöitä, lähtölaukauksia

848 Raittila 1996, 189. – Yhdysvalloissa 2001 sattuneiden terrori-iskujen, ns. syyskuun 11:n päivän tapahtumien, mediakäsittelystä: ks. Mikko Lehtonen 2001.

849 Rantanen 1987, 32; Lyytinen 1996, 32–33. – Lahden suuraseman valmistuminen 1928 oli parantanut radio-ohjelmien kuuluvuutta suuresti eteläisessä Suomessa (Lyytinen 1996, 48).

850 Niinistö 2003, 16–18; Salokangas 2003b, 635.

851 Työn Ääni oli perustettu 1924, eikä se siis ollut ehtinyt ilmestyä kuin kuutisen vuotta. Kirjapainoyhtiön omistivat poliittiset ja ammatilliset työväenjärjestöt. Työn Ääni pyrki

kyydityksille ja muille. Heinäkuussa 1930 – muutama kuukausi Työn Äänen tapauksen jälkeen – Helsingissä järjestettiin talonpoikaismarssi, tietty huipentuma, joka keräsi eri puolilta maata 12 000 osallistujaa. Kyyditykset alkoivat lisääntyä samoihin aikoihin.⁸⁵²

Lapualaiset pahantekijät tunkeutuivat aamuyöstä 28.3.1930 sisään Työn Äänen kirjapainon pihanpuoleisesta ikkunasta käyttäen apunaan tervattua vaatetta. He tarvetsivat kangin ja kirvein enemmän tai vähemmän käyttökelvottomiksi kolme paino- ja kaksi latomakonetta. Tekijöiden taustavoimien arvioidaan tuskastuneen siihen, että kommunisminvastaisen lainsäädännön edistäminen takkuili eduskunnassa.⁸⁵³

Väkivallantekoa edeltävänä päivänä olivat Vaasassa tavanneet Artturi Leinonen (1888–1963) ja Vihtori Kosola: ystävykset ja vuoden 1918 sodan valkoiset aseveljet. Edellinen oli Ilkan – Maalaisliiton painoarvoltaan tärkeimmäksi noteeratun lehden – päätoimittaja ja suojeluskunta-aktivisti; jälkimmäinen eteläpohjanmaalainen maanviljelijä ja lapuanliikkeen ykköskellokas.⁸⁵⁴ Kosola tuli Leinosen luo Ilkan toimituksen, joka sijaitsi tuolloin vielä Vaasassa, udellen Leinoselta, tulisiko Työn Äänen hävitysmanööveri hänestä panna toimeen. Leinonen vastusti, ja sai Kosolalta lupauksen, että moiseen ei ryhdytä. Toisin kävi, Leinosen pettymykseksi. Juha Siltala mainitsee keskeiseksi yllyttäjäksi tapahtumaan paikallisen pankinjohtajan, joka oli päälle päätteeksi Lapuan entinen nimismies.

Kirjapainon moukaroinnin tuomitsivat niin Helsingin Sanomat, Suomenmaa kuin useat muut maalaisliittolaiset lehdet.⁸⁵⁵ Mutta miten kirjapainon moukarointia käsittelevät uutispalstoillaan vaasalaislehdet Ilka ja Vaasa eli nykyinen Pohjalainen? Lehdet olivat kovat kilpakumppanit, joskin esimerkiksi juuri 1930-luvun koittaessa kokoomuslainen Vaasa oli levikkiluvuissa selvästi niin ikään kuusipäiväistä maalaisliittolaista kilpailijaansa edellä. Kun Ilkan levikki jäi noin 10 000 kappaleeseen, ylti Vaasa reilusti 16 000 kappaleeseen.⁸⁵⁶

olemaan paitsi poliittinen lehti myös uutisvälittäjä; STT:n uutispalvelutkin lehti osti. Uutisten välitykselle talous kuitenkin asetti tiukat rajat. Työn Ääntä pitivät sen poliittiset vastustajat useita muita äärivasemmistolaisia lehtiä räikeämpänä. Kirjapainon hävityksen jälkeen lehti ilmestyi lyhyen aikaa Oulussa painettuna, kunnes lehden taipalen päätti lopullisesti kesällä 1930 koko kommunistilehdistöä kohdannut julkaisukierto. (Hakuteos Savonlinna 1988, 164–165; Salokangas 1987, 220, 222; Perälä 1998, 87.)

852 Niinistö 2003, 36–85; Salokangas 2003b, 635–638; ks. myös Leinonen 1960, 112–129. – Muutamia kyyditettyjä surmattiinkin. Huomiota herättäneimmät vuoden 1930 kyydityksistä olivat ehkä Väinö Hakkilan – eduskunnan varapuhemiehen ja Tampereen sosiaalidemokraattisen kunnallispuhemies – sekä presidenttipari Ståhlbergin. Varsinkin jälkimmäinen tapaus herätti ihmisissä pahaa verta. – Hakkilan kotiinpaluuta yöjunalla Etelä-Pohjanmaalta Tampereelle olivat todistamassa myös Aamulehden edustajat Tampereen rautatieasemalla kesäisenä varhaisena sunnuntaiamuna 1930. Lehden kuvaaja Martti Staf sai jopa ikuistetuksi Hakkilan väkijoukon keskeltä. (R. Seppälä 2004, 54.)

853 Lapuanliikkeen miehiä oli ärsyttänyt se, että eduskunta oli vasemmiston ja ruotsalaisten äänin jättänyt maaliskuussa 1930 hyväksymättä oikeiston toivoman painovapauslain muutoksen. Muutoksella olisi painovapauslain valvonta siirretty oikeusministeriöltä oikeuskanslerille; ja niin yksi mies olisi voinut nopeasti päättää painovapautta rikkovien kirjapainojen sulkemisesta määräajaksi. Kallion hallitus oli halunnut luoda säännösten, jonka avulla kommunistinen julkaisutoiminta voitaisiin nopeasti lakkauttaa. Mutta eduskunnan enemmistö oli katsonut, että laki olisi merkinnyt liian tuntuva kansalaisvapauksiin puuttumista. Tuo ei lapualaisille sopinut – ja niin viha purkautui Työn Äänen painoon. (Selén 1987, 189–191.)

854 Siltala 1985, 68; vrt. Perälä 1998, 86.

855 Perälä 1998, 87–88. – Työn Äänen tapaus oli tullut yhä tunnetummaksi koko maassakin. Kesään 1930 ajoittunut oikeudenkäynti oli osa suurta mediatapahtumaa. Esim. Suomen Kuvalehti lähetti oikeuspaikalle toimittajansa ja valokuvaajansa – näkemään, miten mm. Työn Äänen faktoria pahoinpideltiin itse oikeuspaikalla. (Selén 1987, 195.)

856 Hakuteos Kotokulma 1988, 232; Hakuteos Aamulehti 1988, 175.

”Vielä 1920-luvulla Suomen koko puoluekirjon lävisti sellainen lehdistöpoliittinen vakaumus, että puoluelehti oli sanomalehden luonnollinen laji”, Salokangas kiteyttää. Hän toteaa puoluepoliittisen sanomalehdistön suuruuden ajan alkaneen vuoden 1905 suurlakosta ja päättyneen 1930-luvun alun pulakauteen.⁸⁵⁷ Vaasan suomenkielisen sanomalehdistön lippulaivat Vaasa ja Ilkka olivat vielä Työn Äänen moukaroinnin päivinä parhaissa voimissaan olevia puoluelehtiä.

Ilkka Kahman luonnostelu⁸⁵⁸ ajan uutisjournalismista osuneen oikeaan: ”Uutiset olivat tapahtumaselosteita, kirjoittamisen muoto kronologinen. Toimittajien henkilökohtaiset kyvyt luovat journalismia.” Uutisvälitys vai poliittinen vaikuttaminen: näiden kahden navan välillä havaitsi yhä useampi lehti joutuvansa painimaan. Katsotaanpa, miten tämä näkyi vuoden 1930 Vaasassa, kun kirjapainon moukarointi päättyi haasteelliseksi uutisaiheeksi.

Ilkka – tuonaikaisen nimiötekstinsä mukaan ”Pohjalaisten äänenkannattaja” – on sijoittanut uutisen Työn Äänen kirjapainon tapauksesta etusivulleen 28.3.1930; pääuutinen on kylläkin eduskuntautinen. Ilkkahan ilmestyi tuohon aikaan iltapäivän puolella⁸⁵⁹, ja näin aamuyön uutinen saatiin vielä palstoille saman päivän numerossa.

Pääotsikko kuuluu: ”OUTO ILKITYÖ VAASASSA”. Toisesta otsikkoportaasta voi lukea: ”’Työn Äänen’ kirjapainossa rikottu koneet”. Ja tämän alta löytyy vielä kolmaskin otsikko: ”Vahingot satojatuhansia markkoja”. Uutisen kaksi ensimmäistä kappaletta kuuluvat näin:

Viime yönä olivat jotkut toistaiseksi tuntemattomat miehet murtautuneet tädäl. Työn Äänen Kirjapainoon, rikkoen latoma- ja painokoneet. Tapahtumasta olemme etsivältä poliisilta saaneet seuraavat tiedot:

Kun Työn Äänen talonmies tänä aamuna meni mainittuun kirjapainoon, huomasi hän, että yön aikana oli useita koneita rikottu. Tapahtumasta ilmoitettiin kohta poliisiviranomaisille, jotka ryhtyivät heti toimittamaan tutkimuksia. Tällöin todettiin, että painon molemmat latomakoneet sekä kolme latomakonetta, joista kaksi pahoin, oli rikottu käytökeltövotomiksi, kun sen sijaan pienemmät, n.s. tiigelikoneet, oli jätetty ehjiksi.

Siis: uutisen ensimmäisessä kappaleessa todetaan teon ajankohdaksi edellisyö sekä suorittajiksi ”tuntemattomat” miehet, ja sitten uutisessa mainitaan, mitkä koneet olivat tuhon kohtanneet. Toisessa kappaleessa ilmoitetaan teon ensi havaitsijaksi talonmies, jonka nimeä ei kyllä mainita. Passiivimuodossa lehti kertoo, että tapahtuneesta ”ilmoitettiin” poliisille.

Koko uutistekstissä (28.3.1930) ei ole, ehkä merkillepantavasti, kuin yksi henkilö-nimi: komisario Markus, jonka maaherra on valtuuttanut ”toimittamaan kaikessa sen laajuudessa tutkimuksia”. Esimerkiksi tuhon kohteeksi joutuneen kirjapainon edustajat eivät esiinny uutistekstissä tapahtumien kuvaajina. Asia voi selittyä ennen muuta sillä, että maalaisliittolainen Ilkka ei halunnut palstoilleen ääriivasemmistolaisina ehkä pidettyjen henkilöiden nimiä; eivätkä nämä olisi ehkä itsekään Ilkan palstoilla halunneet tulla mainituiksi.

Ilkka valottaa uutisessa kiintoisalla tavalla myös yön muita Vaasan-tapahtumia:

Myöhemmin poliisiviranomaisilta saamiemme tietojen mukaan on toimitetuissa tutkimuksissa käynyt ilmi, että samaan aikaan kuin murto oli suoritettu, oli tullista kaupungin ulkopuolelta kuulunut useita laukauksia. Tällöin olivat passipoliisit lähteneet velvollisuutensa mukaisesti ottamaan selvää näistä laukauksista, jona aikana sitten oli hyväti-

857 Salokangas 1987, 408–409.

858 Kahma 1979, 61.

859 Leinonen 1960, 271. – Ilkka muuttui aamulehdeksi vasta 1935. ”Siihen saakka olivat illat lehtityöstä vapaat. Oli aikaa seurusteluunkin”, päätoimittaja Leinonen on muistellut.

laisuus tehdä murto. Kaikesta päättäen oli ampumisen tarkoituksena kiinnittää poliisien huomio muualle.

Myöhemmässä historiankirjoituksessa esimerkiksi Siltala on vielä suuremmin todennut, mistä tuossa poliisien huomion muualle kiinnittämisessä oli kyse: passipoliiseille järjestettiin harhautuslaukauksilla alibit.⁸⁶⁰ Ilkan toimituksella on täytynyt olla hyvät uutiskanavat tai toimivat viranomaissuhteet, koskapa öisten tapahtumien salaisematkin taustat näyttävät olleen toimituksen tiedossa tuoreeltaan.

Ilkan uutiskerronta on paikoin hieman jäykkää. Esimerkiksi virkkeet ovat joskus huomattavan pitkiä. Erona nykytyyliin on myös ns. tähdenjälkeinen, jossa lehti ottaa oikeuden kommentoita; muutoinhan Ilkan uutinen pyrkii pysyttelemään uutiskerronan kaidalla tiellä.⁸⁶¹ Tähdenjälkeinen päättyy:

Tapaus on oloissamme outo, sillä tällaisia kuolleeseen omaisuuteen kohdistuvia ilkitekoja ei meillä ole ainakaan tällaisessa laajuudessa usein sattunut, ja tulevatkin tällaiset teot, tekipä niitä kuka tahansa, saamaan kaikkien vakavain ja lainkuuliaisten kansalaisten yksimielisen tuomion.

Kannanotossa on kuulevinaan päätoimittaja Leinosen äänen. Hän oli vakaumuksellinen kommunismin vastustaja, mutta myös laillisuusmies, jonka mielestä kommunismin vastaan piti taistella laillisin keinoin.⁸⁶²

Toki ns. tähdenjälkeisen käyttö merkitsee jo selvää etenemistä uutisen ja kommentin toisistaan erottamisen tiellä. Vielä 1960-luvun lopulla esimerkiksi Salmelinin oppikirjassa ilmaistaan hyväksyttäväksi ”uutiseen upotetun tulkinnan luonteinen” tähdenjälkeinen – mutta ei enää tähdenjälkeistä, joka lausuu ”moraalisen tuomionsa asiasta”.⁸⁶³ Erityisesti vasemmistolehdet olivat tunnettuja siitä, että niissä ei tätä uutisen ja kommentin eriyttämistä nähty aiheelliseksi vielä pitkiin aikoihin tehdä.⁸⁶⁴

Toista ääripäätä ehkä edusti Helsingin Sanomat, joka jo 1930-luvun alussa käytti suorastaan mainosvalttinaan sitä, että lehti erotti aiempaa tiukemmin uutisen ja kannanoton. Sivullaan lehti mainosti vuoden 1932 alussa olevansa ”tunnetusti ainoa lehti Suomessa, joka ei väritä uutisiansa”. Päätoimittaja Eljas Erkon pyrkimys kaupalliseen menestykseen edellytti juuri entistä tiukempaa erontekoa uutisen ja kannanoton välille. Kuvaan sopi myös, että tuo taustaltaan nuorsuomalais-edistyspuoluelainen lehti ryhtyi samoihin aikoihin uutisissaan kertomaan – kilpaillessaan yhtäältä Suomen Sosialidemokraatin kanssa – työväenliikkeen tilaisuuksista.⁸⁶⁵

Salokankaan mukaan ”Suomessa maailmansotien välillä alaa voittaneen lehdistökäsityksen mukaan kannanotot piti rajattaman uutisosaston ulkopuolelle”. Tämä on kieltämättä ollut tärkeä kehitysvaihe suomalaisen uutisjournalismin historiassa. Eri asia on, että toki syvemmissä tarkastelussa voidaan ulkonaisesti hyvinkin neutraalin

860 Siltala 1985, 68.

861 Seuraava päivänä, 29.3.1930, Ilkka julkaisi aiheesta pääkirjoituksen otsikolla ”Päät kylmiksi!”.

862 Mikkilä 1999, 53–55.

863 Salmelin 1967b, 86.

864 Työväenlehdistön alkuvaiheita koskevassa tutkimuksessaan Salmelin (1967a, 267) kuvaa, millaista oli uutisjournalismi työväenlehdistössä usein ollut: ”Valintaa ja käsittelyä leimasi selvä tarkoituksellisuus. Sellaiset uutiset, joilla voitiin viitata yhteiskunnan heikkouksiin, saivat lehdissä erityistä huomiota osakseen. Pyrkimys näkyä ennen kaikkea itsemurhista ja työtapaturmista kertovien uutisten runsautena. Niiden yhteydessä viitattiin kernaasti tapahtuman taustana esiintyneisiin epäkohtiin, joten uutiset saivat samalla yhteiskuntaan kohdistuvaa kärkeä.”

865 Salokangas 1987, 370–380.

uutiskerronnan seasta osoittaa tiedostettuja ja tiedostamattomia subjektiivisia painoituksia, kuten piilomerkityksiäkin.⁸⁶⁶

Takaisin Ilkkaan. Työn Äänen moukarointi koettiin merkittävänä uutisaiheena, joka epäilemättä puhutti paikkakunnalla. Täten ei ole ihme, että aihe näkyy lehdessä seuraavinakin päivinä. Ilkan tikapuuotsikot kuvannevat hyvin tapahtumien ja uutis-seurannan kehitystä:

TOISSAÖINEN ILKITYÖ TYÖN ÄÄNEN KIRJAPAINOSSA.

Viime yönä pidätettiin Lapualla Kullervo Leskinen -niminen nuorukainen, jonka puukontuppi löydettiin kirjapainosta.

Hän kuitenkin väittää olleensa Lapualla kyseellisenä yönä.

Tutkimuksia jatketaan. (29.3.1930)

TYÖN ÄÄNEN JUTUSSA ei ole tullut ilmi mitään erikoista uutta.

Kerrotaan, että Helsinkiin olisi matkustanut lähetystö tekemään valituksen maaherran toimintaa vastaan.

Leskinen päästetty vapaalle jalalle. (31.3.1930)⁸⁶⁷

Tapaus pulpahtaa uudelleen vahvemmin esiin kesäkuun 1930 alussa, kun moukarointia käsitellään oikeudessa. Esimerkiksi Ilkka julkaisee tapauksesta oikeudenkäyntipäivänä 4.6.1930 etusivun kolmipalstaisen uutisen seuraavanlaisine tikapuuotsikoineen:

Työn Äänen juttu oli tänään esillä Vaasan raastuvanoikeudessa.

Kaikki vastaajat olivat henkilökohtaisesti läsnä.

Maakunnasta saapunut Vaasaan parisataa autoa käsittävä joukko.

Ilkan uutisoinnille on ominaista valokuvattomuus. Elettiin vielä 1930-luvun alkua; valokuva ei ollut vielä asetunut vakituiseen varsinkaan pienempien maakuntalehtien palstoille. Tämä tapahtui vasta pikku hiljaa 1930-luvun mittaan.⁸⁶⁸

Lehdistä suurempi, Vaasa, tarjosi sekin varsinaiset uutisensa Työn Äänen painon moukaroinnista kuvattomina. Viikonvaihteen toisella puolen, tiistaina 1.4.1930, lehti julkaisi sisäsivuillaan viidelle palstalle taitetun tiiviin kuvasarjan otsikolla "KUVIA TYÖN ÄÄNEN KIRJAPAINOSTA HÄVITYKSEN JÄLKEEN". Yksi kuvista on muotoiltu pyöreäksi; kokonaisuudessa on näkevinään jälkiä aikakauslehtien taittotyylisiä. Kuvatekstistä ei ole; kuvien oletetaan puhuvan puolestaan.

Perjantain 28.3.1930 pääuutinen löytyy Vaasasta sivulta 3, joka on pääuutissivu – päinvastoin kuin Ilkassa, joka sijoittaa pääuutisensa etusivulle. Kolmipalstainen tikapuuotsikko koostuu kolmesta osasta. Ylinä todetaan: "Kommunistilehti 'Työn Äänen' kirjapaino tuhottu". Sitten: "Viime yönä kirjapainossa rikottu latoma- ja painokoneet sekä aikaansaatu muutakin hävitystä". Kolmas otsikko lisää: "Poliisi ryhtynyt tutkimaan asiaa, mutta hävityksen tekijöistä ei vielä ole mitään tietoa".⁸⁶⁹

Tikapuuotsikon rivit toimivat tässäkin tapauksena kuin nykyingressi ikään. Silti ei voi olla panematta merkille, miten verkkaisen kronologisesti itse uutinen alkaa:

866 1960-luvun lopulta alkaen ns. indoktrinaation tarkastelut rantautuivat Suomeenkin. Noita ajan tyypillisiä edustajia olivat esimerkiksi Hemánuksen kotimainen kirja (1973a) sekä Anderssonin ja Furbergin (1974) suomennettu teos. Hyvin ajanhenkinen oli teemaltaan myös Hemánuksen tutkimus uutisotsikoiden kantaaottavuudesta (Hemánus 1973b).

867 Kuusipäiväinen Ilkka ei ilmestynyt 30.3.1930.

868 Salokangas 1987, 365. – Ilkka sai oman kuvalaattalaitoksen kyllä jo vuoden 1930 aikana (Hakuteos Aamulehti 1988, 176).

869 Ajan henkeä kuvaa Vaasan samalle sivulle (28.3.1930) taitettu kuvasarja, johon liittyy otsikko: "Newyorkin poliisi kurittaa naiskommunisteja". Kuvatekstissä lisätään, että suurkaupungin poliisi "kävi tarmokkaasti kiinni vastaan rimpuileviin naiskiihottajiin joille tuli siten äkkilähtö".

Varhain tänä aamuna huomasi Oy Kirjapaino Ab:n, täkäläisen kommunistilehti Työn Äänen kirjapainon talonmies kirjapainon pihanpuoleisen ikkunan rikotuksi. Hän ilmoitti huomionsa samassa talossa asuvalle kirjapainonjohtaja Lindbergille, joka meni kirjapainoon tutkimaan lähemmin asiaa. Kirjapainossa huomattiin vallitsevan täydellinen hävitys, koneita oli rikottu ja kirjakkeita lattialla hajallaan.

Uutisen keskivaiheilla hävitystyön jäljet selostetaan tarkemmin kuin Ilkan saman päivän uutisessa. Esimerkiksi:

Lopuksi oli rikottu Augsburg-mallinen pikapainokone ja joitakin pienempiä koneita. Augsburg-koneesta oli lyöty fundamenttia, kehilöalustaa kannattavat kiskot poikki; ja suuresta Mile-koneesta luovutuslaite tuhouttu.

Ylipäänsä uutinen mainitsee tuhottujen koneiden merkit. Tarkkuutta on siinäkin, että lehti kertoo painon lattialta löydetyn "Työmies-savukkeitten pätkiä ja tulitikkuja, mutta ei muita jälkiä". Kelpo taustointina voi pitää sitä tietoa, että rikottu Mile-kone painoi 2 500 lehdennumeroa tunnissa tai sitä mainintaa, että painossa on painettu "kahta kommunistista sanomalehteä" - paitsi Työn Ääntä myös tamperelaista Työväen Lehteä. Henkilöistä mainitaan nimeltä vain kirjapainonjohtaja Lindberg. Ilkan uutisointia vertaillen panee merkille, että Vaasa ei hiiskahda mitään muualla kaupungissa kuuluisista laukauksista.

Seuraavan päivän (29.3.1930) uutisessaan Vaasa mainitsee - jopa väliotsikossaan - kaupungissa kuullun moukarointiyönä "salaperäisiä laukauksia". Ilkan tavoin ei lehti kuitenkaan tässäkin numerossaan tuo esiin mahdollisuutta, että laukaukset olisivat ammutut, jotta poliisit saisivat syyn olla olematta paikalla, kun Työn Äänen painoa tuhouttiin. Vaasan toimitus on soittanut jopa paikallisen jääkäripataljoonan esikuntaan, ja toteaa sieltä ilmoitetun, että "sotilaat olivat olleet harjoituksissa ja suorittaneet ammutta". On kuin toimitus olisi tyytynyt jatkokysymyksiä esittämättä militaarin auktoriteetin lausuntoon.

Toisaalta Vaasa tietää kertoa, että Vaasan lähistöllä on tapahtunut - väliotsikon mukaan - "hämäräperäinen puhelinjohtojen vikaannuttaminen", minkä seurauksena maaseudulta ei "sanottuna yönä klo 11 jälkeen voitu yhdistää mitään puheluja kaupungin keskukseseen". Vaasan uutishankinta tuntuu monipuoliselta, professionaaliltaikin. Mutta mikä on totuus? Lehti valottaa laajahkossa uutiskokonaisuudessaan jopa Helsingin tapahtumia: siellä ovat "kommunistit muodostaneet suojeluvartion sikäläisen kommunistilehden turvaksi".

Paikallisistakin tapahtumista kertoessaan Vaasa nojaa helsinkiläislähteisiin - ehkä objektiivisuusvaikutelmaa tavoitellakseen. Uutiskokonaisuuden alussa lehti lainaa pitkään Helsingin Sanomien saamia tietoja: pääkaupungin valtalehti on saanut maaherralta tiedon, että moukaroidusta kirjapainosta on löytynyt puukko, johon oli kaiverrettu omistajan nimi.

Eräin kohdin Vaasan uutiskerronta poikkeaa siitä toteavasta kerronnasta, johon myöhemmin aikoina on totuttu. Vaasa arvioi olevan "varsin omituinen seikka", että kirjapainotalossa asuneet henkilöt eivät kertomansa mukaan ole havainneet tuhotyötä. Uutinen mainitsee painotalon yläkerroksissa asuneen kolme työläisnaista, joista yksi tosin oli "klo puoli 4 aikaan kuullut uneensa jotain kolinaa, mutta toiset eivät mitään". Samaten naapuritalossa asuva henkilö oli kuullut "joitakin ajopelien ääniä". Lehti päättääkin tuon jakson:

Tämä asianlaita on varsin merkillinen, sillä kyllä kirjapainoa kohdanneesta hävityksestä olisi luullut äänien kuuluvan ainakin samaan taloon ja lähitaloihinkin.

Voi todeta, että uutisen ja kommentin erossa pitämistä ei näytä vielä täysin sisäistetyn.

Mitä lehtien toimintaedellytyksiin tulee, vuosi 1930 ansaitsee yleisemmänkin huomion. Tuona kuumana vuonna lapualaisten terrorin kohteeksi joutuivat paitsi ääri-vasemmistolaiset myös sosiaalidemokraattiset ja maalaisliittolaiset lehdet. Reijo Perälä on koonnut esimerkkejä lehtien kohtaamista uhkista ja uhkailuista. Lehtiä painostettiin joukkovoimalla: lehtitalojen ohi kulkevin marssikulkuein ja autoletkoin. Lehtitalot saivat vastaanottaa niin voimantuntoisia lähetystöjä kuin uhkauskirjeitä ja -sähkeitä. Ainakin yksi lehtitalo ympäröitiin piikkilangoin, toisen seinät töhrittiin. Jopa Artturi Leinosen – lähtökohdiltaan lapuanliikkeen oman miehen – päätoimittama Ilkka joutui palkkaamaan yövartijan. Tai Suomenmaan päätoimittajan Lassi Hiekkalan postiluuksusta pudotettiin kyynelkaasupommi, ja lehden johtokunnan puheenjohtaja Kyösti Kallio joutui puhelinterrorin kohteeksi.⁸⁷⁰

Selvää, että tällaisissa oloissa kärsi myös uutisjournalismi. Uhat panivat toimittajat visusti harkitsemaan, mitä kirjoittaa ja mitä ei; tai mitä painottaa ja kenet nimeltä mainita. Kun ennen oli sanktioitu vain perättömien tietojen levittäminen, niin nyt – lapualaiskaudella voimaan astuneen rikoslain muutoksen seurauksena – esivaltaa oli mahdollista halventaa myös tosiasioita kertoen.⁸⁷¹

Suomalaisen sananvapauden olemassaolo voidaan kyseenalaistaa paitsi lapuanliikkeen luvattuina aikoina oikeastaan jopa koko maailmansotien välisenä kautena. Poliittisten oikeudenkäyntien tutkijan Lars Björnen⁸⁷² sanoin: ”Kyseenalaista on, voidaan-ko katsoa, että Suomessa 1920- ja 1930-luvulla vallitsi sananvapaus muuten kuin siinä muodollisessa mielessä, ettei ennakkosensuuria ollut.”

4.17 Blitzkrieg ja salamauutisten vuolas virta

Mitä voi Persianlahden sodan kokemuksista oppia, hieman laajemmin, journalistisen työn itsenäisyyden ja vastastrategioiden kehittämisen kannalta?

Heikki Luostarinen: Mielen kersantit (1994)

Kun 1930-luvun alun lamasta oli selvitty, koko vuosikymmen oli Suomelle nousun aikaa. Kasvu oli nopeampaa kuin Euroopassa keskimäärin. Vuoden 1938 paikkeilla Suomen henkeä kohti laskettu kansantuote oli samalla tasolla kuin Ranskan ja Alan-komaiden. Teollisuuden merkitys työllistäjänä oli maailmansotien välillä kasvanut voimakkaasti. Myös kansalaissodan arvet olivat jo alkaneet umpeutua, mistä kieli vuoden 1937 punamultahallituskin: hallitusyhteistyö yli kansalaissodan rintamajon.⁸⁷³

Tätä taustaa vasten: 1930-luvulla myös sanomalehdistön oli monin osin helpompi toimia. Ilmoitusmarkkoja kertyi mukavasti, eikä vähiten ns. pikkuilmoituksista. Vaikkei maailmansotien välillä tapahtunut suuria painoteknisiä mullistuksia, kehitys kuitenkin eteni. Lehtitalot muun muassa uusivat aika ajoin rotaatioitaan, kyetäkseen painamaan yhä nopeammin yhä paksumpia lehtiä. Esimerkiksi Hufvudstadsbladet –

⁸⁷⁰ Perälä 1998, 308–310.

⁸⁷¹ Salokangas 1987, 348.

⁸⁷² Ks. Salokangas 1987, 349. – Lapualaiskaudella tiukennettiin eräitä painovapauslain pykälä sekä rikoslakiakin yhdeltä osin. Erillinen ns. kiihotuslaki oli suunnattu hillitsemään erityisesti äärioikeistoa. Kireimmillään oli lehdistökirjoittelun sanktiointi Salokankaan (mts. 348) mukaan 1934–36.

⁸⁷³ Salokangas 2003b, 670–675, 654–656.

maan ensimmäisen rotaation hankkinut lehti – uusi rotaationsa 1927; ja selviytyikin sil-
lä aina vuoteen 1965.⁸⁷⁴

Sanomalehdistö ei kylläkään ollut enää ainut uutistuutti. Radion merkitys oli kasvanut, siitä oli alkanut tulla joka kodin media. Radio toi merkittävistä kansallisista ja kansainvälisistäkin uutistapahtumista kansalaisille yhä useammin sen ensi tiedon. Yksi ikimuistoinen radiotapahtuma olivat Berliinin vuoden 1936 olympialaiset, joita pidetään suorine selostuksineen Suomenkin ensimmäisinä todellisina radio-olympialaisina.⁸⁷⁵

Sanomalehdet elivät 1930-luvulla ulkoasun suhteen jotenkin kaksinaista aikaa. Suurimmat lehdet pystyivät panostamaan paitsi paraatisivuihin myös huolellisesti suunniteltuihin viikonvaihdeseivuihin. Toisaalta rutiiniuutissivut elivät yhä vanhaa aikaa. 1930-luvulla edettiin ”puoluepolitiikasta kohti uutisjournalismia”, kuten Salokangas summaa. Myös kevyt aineisto valtasi alaa. Salokankaan sanoin: vuosikymmenen lopulla sanomalehti oli ”vakaviltakin osiltaan viihteellisempi kuin 1920-luvun alun lehti”.⁸⁷⁶ Yhtä kaikki, 1930-luvun loppu jätti yhä vähemmän sijaa viihteelle.

Elokuun 1939 lopulla allekirjoitettiin Molotov–Ribbentrop-sopimus, joka tuntui ulkopuolisista jopa uskomattomalta. Seurasi viikko hermosotaa, jonka aikana mm. Mussolinin Italia joutui ankarasti pohtimaan, mitä tehdä. Varhain 1.9.1939 Saksan joukot sitten ylittivät Puolan rajan; alkoi toinen maailmansota. Jälkimaailma tuntee tuon sodanaloituksen epätasaisena modernien panssarijoukkojen ja vanhanaikaisten ratsuväkiosastojen yhteenottona. Parissa viikossa Saksa valtasi koko läntisen Puolan. Suotta ei syntynyt käsite Blitzkrieg.⁸⁷⁷

Britannia ja Ranska olivat antaneet Puolalle keväällä 1939 turvallisuustakuut, ja olivatpa Britannia ja Puola vielä kaksi päivää Molotov–Ribbentrop-sopimuksen allekirjoittamisen jälkeen solmineet liittolaissopimuksen. Britannia ja Ranska olivat yliarvioineet Puolan sotilaallisen voiman. Puolan sotaväkeä oli jatkuvasti sodan alla sankarillistettu – niin yleisemmin Euroopassa kuin erikseen Suomessa.⁸⁷⁸

Katsotaanpa, miten Uusi Suomi, toiseksi suurin suomenkielinen sanomalehti, uutisoi salamasodan ensimmäisen päivän tapahtumia. Lehti julkaisi heti sodansyttymispäivänä 1.9.1939 ainakin neljä lisälehteä, jotka tuovat mieleen vaikkapa edeltäjälehdien Uuden Suomettaren vuoden 1881 keisarinmurhan päivinä julkaisemat lisälehdet.

Lauantain 2.9.1939 varsinaisen Uuden Suomen otsikkopatteri on neliportainen:

[I] SAKSAN JA PUOLAN SOTA.

[II] Saksalaiset joukot marssivat eilis aamuna rajojen yli.

[III] Ilmahyökkäyksiä Puolan sotilaallisiin keskuksiin.

[IV] PUOLA PYYTÄNYT LÄNSIVALTOJEN APUA.

Ylin otsikko – isoin kirjaimin ladottu ja sivun laidasta laitaa ulottuva – on siis toteava: syttynyt sota noteerataan kuin kaikkien jo tuntemana itsestäänselvyytenä. Onkin otettava huomioon – Uuden Suomen mainittujen, ainakin monet helsinkiläiset tavoittaneii-

874 Salokangas 1987, 387–388, 351–352. – Salokangas mainitsee Helsingin Sanomien ja Turun Sanomien – tai Eljas Erkon ja Arvo Ketosen – haistaneen erityisen hyvin, millainen suuri raha pikkuilmoituksissa liikkuu. Helsingin Sanomat loi maineensa ”Suomen suurimpana työväenlehtenä”, eivätkä pikkuilmoitukset olleet tässä pyrinnössä vähäinen ase. Lehden sisällön ja ulkoasun kehittämisen kulta-aikaa olivat vuodet 1927–35. Sitten veivät maailmantapahtumat ja uutisseuranta lehden mennessään, eikä lehti arvion mukaan muut-
tunutkaan merkittävästi ennen 1960-lukua. (Vuoristo 1989, 39.)

875 Lyytinen 1996, 103–105.

876 Mervola 1995a, 234–235; Salokangas 1987, 388, 408–411.

877 Magnusson & Rosenfeldt & Weibull 1986, 214–220.

878 Ihmiskunnan 1988, 972–973; Christensen 1984, 344; Pullat 1997, 91–92.

den lisälehtien ohella – se, että nyt elettiin jo aika vahvasti radion aikaa. Kun sodan aloitus osui syyskuun 1. päivän ensi tunteihin, on Uuden Suomen lukija ollut kyseistä numeroa lukiessaan ehkä jo vuorokauden informoitu siitä, että sota on alkanut.⁸⁷⁹

Koko etusivu on omistettu Saksan hyökkäykselle. Etusivua hallitsevat useammanlaiset tehokeinot: näyttävät otsikot, laatikoinnit, lihavoidun tekstin käyttö muualakin kuin ingresseissä, monipalstaiset lademat. Valokuvia on kaksi: toinen kuvaa marssivaa saksalaista jalkaväkeä, toinen puolalaisia tankkeja. Mikään ei viittaa siihen, että kysymyksessä olisivat edellispäivän taisteluista otetut kuvat.⁸⁸⁰

Sivun ylälaitaan on taitettu kaksikappaleinen ingressi:

Klo 3 eilisäamuna Hitler antoi Saksan sotavoimille päiväkäskyn sotatoimien aloittamisesta Puolaa vastaan. Saksalaiset joukot menivät aamulla kaikkien Saksan ja Puolan välisten rajojen ylitse ja Saksan ilmavoimat ovat pommittaneet useita sotilaallisia kohteita Puolassa.

Saksan valtiopäivät kokoontuivat eilen klo 10 kuulemaan Hitlerin selitystä, jossa hän ilmoitti päätöksestään ratkaista Danzigin sekä käytäväkysymykset ja ”Saksan taistelevan siihen saakka, kunnes Puolan hallitus on taipuvainen palauttamaan rauhalliset suhteet, tai siksi, kunnes toinen hallitus Puolassa on ottanut vallan käsiinsä ja on valmis siihen.”

Sotatapahtumia siis tarkastellaan aloituksessa perin saksalaisesta näkökulmasta, mikä sopii yhteen sen kanssa, että Suomessa nojattiin noihin aikoihin monin tavoin Saksaan päin. Uutistyyli on verraten ytimekästä. Toisaalta uutisen kirjoittaja tai toimitussihteeri on vielä pitkälle kronologisen rakenteen vanki: aivan ensi sanat tähdentävät hyökkäyksen kellonaikaa. Paljon tuoreempiakin näkökulmia olisi ingressin ensi sanoihin ollut jo tuossa vaiheessa poimittavissa. Tai: vanha sanomalehtikäytäntö ei ole vielä täysin sisäistänyt, mitä merkitsee radioajan koittaminen.

Toisen kappaleen sitaatinkäyttö selventää, millaisin ilmaisuin Hitlerin Saksa – tarkkaan ottaen – on Puolaa uhkaillut.

Ingressin molemmin puolin on kaksi kehystettyä erillisuutista. Toisessa kerrotaan Danzigin tulleen liitetyksi Saksaan, ja toisessa ilmoitetaan Italian pysyvän ainakin toistaiseksi puolueettomana. Kuvattua ingressiä seuraa, sen alapuolella, lihavoidulla ladottu oman kirjeenvaihtajan jatkopakso, joka on päivätty ensimmäiselle sotapäivälle Berliiniin ja jossa heti alkuun todetaan, että ”Saksan sotavoimien ylin johto on antanut seuraavan virallisen tiedotuksen”.

Etusivun toiseksi hallitsevin kokonaisuus on taitettu sivun alalaitaan. Ns. hatun⁸⁸¹ alta löytyy otsikko:

Länsivaltojen uhkavaatimus SAKSALLE:
sotatoimet heti lopetettava ja joukot poistettava Puolasta

879 Uuden Suomen radio-ohjelmatietojen (2.9.1939) mukaan arkisin saattoi radiosta kuulla kolmet uutiset sekä suomeksi että ruotsiksi. Suomenkieliset uutiset lähetettiin klo 12.25, 18.50 ja 21.45.

880 1930-luvun lopun kuvajournalismin kehitystietoa Suomessa valaisee Hindenburgin tapaus. Tuo saksalainen ilmalaivahan tuhoutui dramaattisesti ollessaan laskeutumassa 1937 Lakehurstissa Yhdysvalloissa. Paikalla oli kolmattakymmentä valokuvaajaa. He vangitsivat Hindenburgin tuhon ikimuistettavalla tavalla; aikaa oli, sillä katastrofi kesti lähes minuutin. Erityisesti suurella maailmalla oli jo tultu aitoon kuvajournalismin aikaan. ”Koskaan aiemmin ei onnettomuutta oltu selostettu niin kattavasti valokuvin. Kuvat suurennettiin usein puolen sivun kokoisiksi. – Tragediaa ei kerrottu sanoin vaan pääasiassa kuvin”, Vanhanen (1991, 105–110) luonnehtii. Hän toteaa Helsingin Sanomien joutuneen tyytymään tragediaa 8.5.1937 uutisoidessaan arkistokuvaan – joita kyllä oli saatua käyttöön useita. Vasta seuraavana päivänä Helsingin Sanomat julkaisi ”sähkökuvan” Lakehurstista: siinä maahan rojahtanut ilmalaiva palaa liekeissä.

881 Tästä termistä: Routavaara 1944, 182.

Lyhyen uutisen on lähettänyt näemmä lehden oma Lontoon-kirjeenvaihtaja:

Ulkoministeri lordi Halifax otti tänään klo 10.45 vastaan Puolan suurlähettilään, joka ilmoitti virallisesti saksalaisten hyökkäyksestä Puolaan. Suurlähettiläs selitti, että kysymys on sellaisesta hyökkäyksen muodosta, jota Englannin ja Puolan välisessä sopimuksessa edellytetään.

Samanaikaisen avunpyynnön Puola on esittänyt Pariisissa.

Englannin ala- ja ylähuone kokoontuivat tänään klo 18. Alahuoneessa pääministeri Chamberlain ilmoitti Englannin Berliinissä olevan suurlähettilään saaneen tehtäväkseen tiedoittaa Saksan hallitukselle, että Englanti täyttää liittovelvoituksensa Puolaa kohtaan, jollei sotatoimia Puolaa vastaan heti lopeteta ja joukkoja vedetä takaisin Puolan alueelta.

Uutinen jatkuu loogisesti: jatkoksi on taitettu Uuden Suomen oman Berliinin-kirjeenvaihtajan - hän on "N" - uutissähke.⁸⁸² Siinä kerrotaan, että Saksan ulkoministeri von Ribbentrop on vastaanottanut Berliinissä Englannin ja Saksan suurlähettiläiden "kannanilmaisun".

Uuden Suomen etusivullaan 2.9.1939 sotatapahtumista antamaa kuvaa täydentää vielä oman Varsovan-kirjeenvaihtajan - joka on "B" - välittämä perjantainen sähke. Otsikko kertoo: "Taisteluja kolmella rintamalla". Kiintoisin on tekstin loppukappale, jossa välitetään havaintoja siitä, miten yllättävä sodanalitus on koettu Puolan pääkaupungissa:

Varsovassa oli tänään iltapäivällä viidesti ilmahälytys saksalaisten pommikoneitten pääsemättä kuitenkaan pääkaupunkiin. Väestö on taisteluhaluista, mutta mieliala myös sangen jännittynyt. Julistettu poikkeustila antaa kaiken poliittisen ja hallinnollisen vallan armeijan käsiin. Hitlerin valtiopäiväpuhe otettiin Varsovassa vastaan rauhallisesti, ja Puolan iltapäivälehdistö korostaa erikoisesti sitä lausetta, että Saksa ei tässä asiassa pyydä vieraitten apua. Varsovassa luullaan nähtävän siinä todistus siitä, että Berliini ei myöskään voi odottaa vierasta apua, kun taas Varsova voinee olla varma liittolaisistaan. Marsalkka Rydz-Smigly selitti tänään armeijaan kohdistamassa kehoituksessa, että voitto kuuluu Puolalle ja sen liittolaisille.

Varsovan-sähke siis pyrkii parhaansa mukaan kuvaamaan, millaista sota on ollut hyökkäyksen kokeneen maan näkökulmasta. Erityistä autenttisuutta sähkeestä ei väliä, mutta tietty puolalainen lisänäkökulma kyllä. Sotatilanne on aina ollut koettelemus uutistenvälityksen vapaudelle, ja niin nytkin. Ainakaan ei Hitlerin Saksaan tai ehkei myöskään 1930-luvun Puolaankaan ole jälkisinä helppo yhdistää sananvapauden ihannetilaa. Tuskin on Uuden Suomen kirjeenvaihtajienkaan ollut mahdollista saada uutissähkeisiinsä tietoja, jotka kertovat omien joukkojen menetyksistä, operatiivisista epäonnistumisista tai vastaavista.

Uudella Suomella on varmaan ollut hyvä pyrkimys sodan alkutapahtumien monipuoliseen valaisemiseen. Jo pelkältä etusivulta avautuu monipuolinen näköala kolmeen suuntaan: Saksaan, Britanniaan - eli tätä kautta "länsivaltoihin" - sekä Puolaan. Pienen lisukkeen antaa vielä Italia. Suomi on tuossa vaiheessa vielä ulkona sotatapahtumista, ja epäilemättä Uuden Suomenkin on täten ollut vapaampi harjoittaa uutistointia.

⁸⁸² Nimikirjaimen N. takana täytyy olla Ada Norna: Uuden Suomen ensimmäinen vakituinen ulkomaankirjeenvaihtaja. Olettamusta tukee sekin, että sisäsivulta 11 löytyy kaksi Berliinistä lähetettyä uutista, joiden lopussa näkyy kirjoittajan koko nimi: Ada Norna. Avustajana aloittanut Norna kohosi vakinaiseksi kirjeenvaihtajaksi 1929, teki itsensä lehdeksi välttämättömäksi - ja olikin tätä Vesikansan (1997, 326-327; vrt. Perko 1988, 88) mukaan "Saksan häviöön 1944 saakka". - Myös Varsovan Uusi Suomi koki tärkeäksi kirjeenvaihtokaupungiksi, sieltä kun oli hyvä tarkkailla itänaapuria, Stalinin Neuvostoliittoa (mts. 324).

Uuden Suomen etusivu (2.9.1939) antaa toki jo tyydyttävän kuvan toisen maailmansodan ensi sotapäivän tapahtumista. Luodaanpa kuitenkin myös pari vilkaisua sisäsivuille. Etusivun alalaidassakin kun on vinkki: ”Lisäsähkeitä sotatapahtumista sisäsivuilla”.

Sota-aineiston, erityisesti sotauutisten, määrä on mitä suurin. Sivuja 10 ja 11 voi luonnehtia puhtaiksi sotauutissivuiksi; samaten sota osuu enemmän tai vähemmän hallitsevasti silmään myös peräti neljältä muulta sivulta. Sota-aiheelle on omistettu niin pääkirjoitus (”Sota”) kuin Ollin pakina (”Rajuilman noustessa”). Sota täyttää toimituksellisesta aineistosta reilusti puolet. Kohopainotekniikan ja metalliladelmien aikaa kun elettiin, voi ymmärtää aineiston joskus aika sekavan taiton. Utisia on näemmä paiskittu hektisesti sivuille sitä mukaa kun sähkeitä on saapunut; toimitussihteeri on tuikannut hiki otsalla käsikirjoitusten marginaaliin latomismerkintöjä. Seuranta voi kuitenkin luonnehtia verraten monipuoliseksi. Useiden Euroopan maiden reaktioiden lisäksi lukija pääsee perille vaikkapa Ruotsin puolustusvalmisteluista tai siitä, miten syttynyt sota on vaikuttanut Suomen lento- ja laivayhteyksiin.

Uusi Suomi panosti maailmansotien välillä ulkomaan uutisiin toden teolla. 1920-luvun vanhetessa nuorelle Suomen tasavallalle alkoi hahmottua oma ulkopoliittikka, ja Uusi Suomi näki, että tämä loi tärkeän lisäperusteen maailmanpolitiikan aktiiviselle seurannalle. Toki myös kilpailu Helsingin Sanomien – jo Erkkojen perhetaustan takia kansainvälisesti suuntautuneen lehden – kanssa usutti panostamaan ulkomaantapahtumien seurantaan.⁸⁸³

Jälleen kerran tietoliikenneyhteyksien parantuminen loi journalismin kehittämiseksi lisäedellytyksiä. Puhelinkaapeli Suomesta Ruotsiin otettiin käyttöön 1927, ja Saksaan 1929. Uusi Suomikin sai 1930-luvulla uuden ammattikunnan: puhelujen purkajat. Osa lehden ulkomaankirjeenvaihtajista ei edes osannut suomea, joten uutistekstejä myös jouduttiin kääntämään.

Ulkomaanaineistoa ryöppysi lehteen tosi moniaalta. Pohjana olivat Suomen Tietotoimiston palvelut, jotka pääkaupunkilaislehden oli tuohon aikaan selvästi maakuntalehtiä helpompi napata käyttöön. Omia kirjeenvaihtajia oli kolmattakymmentä; suurin osa Euroopassa, mutta eräitä myös Euroopan ulkopuolella. Uusi Suomi osti niin ikään uutistoimisto UPI:n⁸⁸⁴ palvelut. Päälle päätteeksi käytettiin ns. syndikaattien aineistoja, ja ulkomaan uutisia napattiin myös kaukaisia radioasemia kuuntelemalla. Uutinen alkoi olla yhä enemmän uutistavaraa.

Uuteen Suomeen tuli paljon enemmän ulkomaanaineistoa kuin lehti pystyi hyödyntämään. UPI:n palvelu kaiken päälle vain yhä vaikeutti tilannetta. ”Tärkeämpää kuin kilpailla tekstin tai palvelujen ja avustajien määrillä olisi ehkä ollut käsitellä aineistoa suomalaisen lukijan näkökulmasta, mutta tähän muutaman toimittajan voimat eivät useinkaan riittäneet”, Vesikansa analysoi Uuden Suomen ulkomaanseurannan ongelmakenttää 1930-luvulta.

Olletikin ulkomaisten uutistoimistojen, syndikaattien ja omien kirjeenvaihtajienkin vaikutus uutisjournalismiin on ollut huomattava. Paljolti näiden kautta uutisen kirjoittamisen professionalismi hiipi koko ajan myös syrjäiseen Suomeen. Ulkomaiset

⁸⁸³ Vesikansa 1997, 321–328.

⁸⁸⁴ UPI eli United Press International – jonka edeltäjä tunnettiin vuodesta 1907 vuoteen 1958 nimellä United Press – erottui perinteisesti kovasta amerikkalaisesta kilpakumppanistaan AP:stä eli Associated Pressistä ”ansaintayrityksenä”, kuten Okkonen ilmaisee. UPI välitti AP:tä painotetummin – uutisten ohella toki – human interest -juttuja ja vastaavia. UPI alkoi palvella eurooppalaisia media-asiakkaita vuonna 1921. Joskus 1970-luvun puolivälissä UPI:n aineistoa saivat Suomessa Helsingin Sanomat, Ilta-Sanomat, Aamulehti ja Turun Sanomat. (Paneth 1983, 495; Okkonen 1962, 74; Kontio 1956, 115–116; Minkkinen ym. 1975, 150–151.)

journalistiset vaikutteet lienevät usein siirtyneet Suomeenkin siirtäjien tätä tiedostamatta – niin kuin aina lehdistömme lapsuudesta lähtien lienee tapahtunut.

Uuden Suomen (2.9.1939) toisen maailmansodan alkamisesta kertovat uutistekstit eivät ole yhtä soljuvaa uutisproosaa kuin nykyiset uutistekstit. Niistä esimerkiksi näkyy, että uutisia aivan ilmeisesti on käännetty kiireessä, jolloin ilmaisuun on jäänyt tiettyä kömpelyyttä.

Myöhemmän tarkastelijan silmään pistää käsitellyssä Uuden Suomen numerossa (2.9.1939) kuvajournalismin vähäisehkö osuus. Paitsi että etusivulla operoidaan arkistokuvien, on kuva-anti yhtä vaatimatonta sisäsivuilla. Keskeinen kuvitus koostuu esimerkiksi sivulla 10 sotatoimia johtavien viiden korkean upseerin kasvokuvista sekä ”yleiskuvasta Gdynian ranta-alueesta”. Yhdeltä sotaa käsittelevältä pääsivulta voi löytää valokuvan, jossa näkyy kuvatekstin mukaan ”saksalaista jalkaväkeä hyökkäämässä”. Kahdella sivulla hallitsevat kuva-antia vaatimattomat, joskin havainnolliset piirroskartat. Myöhempien aikojen informaatiografiikka on noista esityksistä kaukana.

4.18 Uutisia sotasyllisyysoikeudenkäynnistä – eli kun korseletti kiristi

Koska herrat Ryti & Rangell tiettävästi eivät ole mitään poliittisia hölmöläisiä, jää jäljelle vain mahdollisuus, että he vastoin parempaa tietoaan johtivat Suomen kansaa harhaan ja rikokseen.

Päätoimittaja Raoul Palmgren
pääkirjoituksessaan Vapaassa Sanassa 22.6.1945

Kekkonen ja Leino kutsusta Savonenkovin luona Tornissa. Savonenkov oli hyvin jyrkkä ja sanoi, että Uudessa Suomessa, Ilkassa ym. lehdissä on ollut kirjoituksia, jotka on tähdättyjä Neuvostoliittoa, Yhdistyneitä Kansakuntia ja demokratiaa vastaan ja joissa on harjoitettu sotapropagandaa.

J. K. Paasikiven päiväkirjasta 7.2.1946

Kaikkiaan 1940-luku – sodan ja sodasta toipumisen vuosikymmen – merkitsi suomalaisen sanomalehtijournalismin kehitysvauhdin olennaista hiljentymistä. Sotavuosina puuttui aikaa sanomalehden journalistiselta kehittämiseltä, ja ammattitaitoakin katosi, kun moni toimittaja joutui asepalvelukseen. Sensuuri asetti rajansa. Aidon journalistisen aineiston korvasivat osin TK-miesten propagandistiset tuotokset tai kansanhuoltoaiheinen informaatio.⁸⁸⁵

1940-luvun leimaavimpia ilmiöitä sanomalehtimaailmassa oli paperinsäännöstely, joka alkoi vuonna 1942 ja päättyi vasta 1949. Oireellista, että Suomen sanomalehtipaperin tuotanto saavutti sotaa edeltäneen tason vasta 1953. Yksi jännittävä sivu Suomen lehdistöhistoriaa oli maan hallituksen puuttuminen lehtien otsikointiin. Hallitus

⁸⁸⁵ Perko 1988, 88–97. – Esimerkiksi talvisodan alun massiivisten Helsingin-pommitusten päivinä HS kertoi alkuun ”laveasti, mihin aikaan missäkin annettiin ilmahälytys, mihin putosi pommeja, mitä tuhoutui ja moniko sai surmansa tai loukkaantui”. Mutta sellaiselle tuli nopeasti loppu – ja tilalle astuivat viralliset tiedotteet. (Päivälehti – Helsingin Sanomat 1889–1989, 48.)

lähestyi Suomen Sanomalehdenkustantajain Liittoa pääministeri Antti Hackzellin arvovallalla. Pääministerin kirjeen mukaan ”kilpaileminen otsikoilla” oli tuhlausta; useimmissa tapauksissa kaksipalstainen otsikko oli hänestä riittävä.⁸⁸⁶ Otsikot alkoivatkin kutistua. Kohta olivat 1930-luvun moniportaiset otsikot ja ylipäänsä 1930-luvun visuaalisesti yhä vain voimakkaammat etusivut tiessään. Varsinkin 1940-luvun lopulla näyttäisi ahtaminen leimaavan etusivuja; näiden sivujen taiton voikin sanoa suuresti taantuneen. 1940-luvun lopulla omaksutun tasariviotsikoinnin voi Mervolan mukaan yhdistää paperipulaan: täyttämällä otsikkotilan mahdollisimman tarkkaan lehti saattoi viestittää, ettei se tuhlannut paperia.⁸⁸⁷

Antero Okkonen on muistellut 1940-luvulla alkaneen journalistisen uransa alkua. Hänestä 1930-luvun journalismi päättyi vasta ”1950-luvun vanhoihin vuosiin”. Toimittajat olivat boheemeja, ja uutishankinnassa oli huomattavaa sattumanvaraisuutta. Toki esimerkiksi kemiläisen sanomalehden toimituksella oli jo 1940-luvun lopussa käytössään päiväkirja, ja toki tuo toimitus käytti runsaasti aikaa ns. soittokierroksiin. Aiheideointikin oli jo aluillaan; ainakin aktiivisimmat toimittajat kehittivät omia ideoitaan.⁸⁸⁸ ”Olimme enemmän sellaisia yksinäisiä uutismetsästäjiä. Elimme esi-infoaakaa ja koimme junttimaisempia asioita uutisina”, vertailee sotienjälkeisiä toimittajia myöhempiin – yhteisten aiheiden perässä sopulimaisesti juokseviin – kollegoihin Pertti Pirhonen.⁸⁸⁹

Mutta journalistinen kirjoittaminen oli vielä kaikkea muuta kuin ammattimaista. ”Ei ne kaksisia olleet, tuon ajan jutut. Ei tietoaakaan sisällön temaattisuudesta, aineiden rajaamisesta, rakenteesta eli ylipääntään ammattitaitolisesta kentältä tullesiin ainekseen”, Okkonen näkee. Jutut olivat usein yhtä *name droppingia*, nimien pudottelua. Kriittinen etäisyys oli Okkosesta usein tipo tiessään: ”Isokenkäinen tunki asiat. Häntä kuunneltiin. Tästä johtuneen tuon ajan sanomalehtien aihepiirin kapeus. Oli loputon määrä tabuja, loputtomasti erityisiä suojeltavia etuja, loputtomasti vaikutusvaltaisia intressenttejä joka puolella. Viisas toimittaja kysyi ja varoi, oivalsi ja otti huomioon.”

Eturivin sanomalehdissämme voinee kyllä 1940-luvun lopussa myös nähdä journalismin modernisoitumisen alkua, kuten Kahma on väittänyt. Ulkomaiset uutistointit välittivät – ehkä – Suomeenkin ingressinkirjoituksen esimerkin, ja uutisen muotoilussa kronologia alkoi hiljalleen murtua.⁸⁹⁰

1940-luvun puoliväliä leimasi yhtäältä ilo sodan päättymisestä, mutta myös aito hämmennys siitä, mitä oli tuleva. Ja miten tuli sanomalehtien suunnistaa uudessa maastossa? Esimerkiksi Helsingin Sanomien toimittajien tuonaikaisia tunteja on kuvattu⁸⁹¹ näin: ”Pitkö nyt yrittää sanoa suoraan mitä ajateltiin, jottei Suomen kävisi huonosti, vai kävisikö Suomen huonosti, jos se sanottaisiin?”

Marraskuussa 1945 alkanut ja helmikuussa 1946 päättynyt sotasyllisyysoikeudenkäynti oli koetinkivi sekä oikeuslaitokselle että lehdistölle. Yrjö Soinin mukaan

886 Perko 1988, 53–63; Mervola 1995a, 256.

887 Vesikansa 1979; Mervola 1995a, 257–260. – Uuden Suomen etusivukirja (Etusivun uutiset 1938–1979), jonka alkusivuilla Vesikansankin saatesanat ovat julkaistut, tarjoaa kätevän kurkistusaukon nähdä, miten etusivun otsikointi esim. juuri 1940-luvulla kehittyi.

888 Okkonen 1979, 70–74. – Sanoma Oy:n toimittajakoulunkin rehtorina toiminut Okkonen (1923–2008) työskenteli mm. Pohjolan Sanomissa, Hämeen Sanomissa, Vaasa-lehdessä, Kokkola-lehdessä, Turun Sanomissa ja Helsingin Sanomissa. Hänen sanomalehtimiesuransa alkoi 1947. (Toimittajakoulun opetusneuvos 1993.)

889 Pirhonen 1994, 19.

890 Kahma 1979, 61.

891 Päivälehti – Helsingin Sanomat 1889–1989, 57.

Suomen kansa käyttäytyi tuossa ”historiamme järkyttävässä vaiheessa” kuin Pietari hiilivalkealla: ”Totisesti en tunne sitä miestä”.⁸⁹²

Eduskunta hyväksyi syyskuussa 1945 ”Lain sotaan syyllisten rankaisemisesta”. Kyseessä oli länsimaisen oikeuskäsityksen kanssa huonosti yhteensopiva taannehtiva laki, joka vielä perustui erikoistuomioistuimen käyttöön. Lakiin nojaten J. K. Paasikiven hallitus päätti marraskuun alkupäivinä, että syytteeseen valtakunnan ns. vahingoittamisesta on asetettava kahdeksan entistä huippuhahmoa: presidentti Risto Ryti, pääministeri J. W. Rangell, pääministeri Edwin Linkomies, ulkoasiainministeri Henrik Ramsay, valtiovarainministeri Väinö Tanner, opetusministeri Antti Kukkonen, valtiovarainministeri Tyko Reinikka ja Berliinin-suurlähettiläs T. M. Kivimäki. Maan hallituksen päällepäsmärinä oli Helsinkiin asetunut liittoutuneiden valvontakomissio, jonka muodostivat neuvostoliittolaiset sekä matalan profiilin omaksuneet britit.⁸⁹³

Sotasyyllisyysoikeudenkäyntiä oli kuitenkin hivutettu jo vuodesta 1944, sekä neuvostoliittolaisten että oman maan kommunistien voimin. Ensi askelia otettiin sanomalehden palstoilla: Vapaa Sana julkaisi ensimmäisessä, 7.11.1944 ilmestyneessä numerossaan nimimerkki Uteliaan eli Kaisu-Mirjami Rydbergin pakinan, jossa toistamiseen puhuttiin ”Oy Ryti-Tanner & Kumpp. Ab:stä”.⁸⁹⁴ Valvontakomission puheenjohtaja Andrei Zdanov koki ns. syyllisten tuomiolle saamisen henkilökohtaiseksi haasteeksi; eivätkä neuvostoliittolaiset unohtaneet asiaa Zdanovin poistuttua Suomesta uusiin tehtäviin. Paasikiven hallituksen sisäasiainministeri Yrjö Leino oli sotasyyllisyyssasiassa innokkaimpia. Kommunistit pyrkivät nostattamaan sotasyyllisyysskysymystä esiin joukkokokouksinkin. Uusia kierroksia hivutus sai, kun SKDL:n kansanedustajan Hertta Kuusisen ensimmäisenä allekirjoittama välikysymys heitti asian näkyvästi kansalliselle agendalle. Historiankirjoitus on nostanut Paasikiven hallituksen oikeusministerin Urho Kekkosen sotasyyllisyysoikeudenkäynnin merkittäväksi taustaan organisaattoriksi: Kekkonen näyttäisi paitsi viime kädessä muotoilleen lähinnä kommunistien nimiin menevän välikysymyksen myös kirjoittaneen vastauksen, jonka pääministeri Paasikivi välikysymykseen esitti.⁸⁹⁵

Sotasyyllisyysskysymyksen lehdistökäsittelyyn tuo mielenkiintoisen lisävivahteen se, että Helsingin Aleksanterinkadulla sijainneesta keskeneräisestä hotellista käsin ope-roi toimisto, jonka tehtävä oli hoitaa ns. sotaan syyllisten ja heitä puolustavien tiedotusta. Nykyaikaisen tiedotuksen aikahan alkoi olla käsillä. Lehdistöhistorian kannalta on lisäksiinnostuksensa sillä, että toimiston kantavat voimat olivat Yrjö Kilpeläinen (1907–1955) alias Suomen Sosialidemokraatin tuleva pakinoitsija Jahvetti sekä Yrjö Soini (1896–1975) alias Uuden Suomen taannoinen pakinoitsija Agapetus. Vaivojaan säästämättä kaksikko – apunaan joukko yötä päivää raatavia avustajia – ruokki ilmeisen kiitettävästi myös kansainvälistä lehdistöä. Äärivasemmisto, jota tuki tuolloin sen

892 Soini 1956, 9.

893 J. Tarkka 1977, erit. 56–95 ja 127–223; Soini 1956, erit. 5–9 ja 162–190; Magill 1981, 100–104, 130–140; ks. myös Jussila 1990, 47–81.

894 Simppa 1976, 136; Raoul Palmgren 1981, 13; Lehtinen & Rautkallio 2005, 54. – Vapaa Sana otti marraskuussa 1944 uuden lähdön viikkolehdenä. Kun lehti oli alkuun SKDL:n ainoa suomenkielinen äänenkannattaja, se sai kunnioitettavan levikin. Levikki kylläkin alkoi pudota, kun SKDL:n piirilehtien verkosto tihentyi. Sittemmin vuosikaudet 7-päiväisenä ilmestynyt Vapaa Sana ja Työkansan Sanomat yhdistettiin vuoden 1957 alusta Kansan Uutisiksi. (Hakuteos Savonlinna 1988, 235–236.)

895 Lehtinen & Rautkallio 2005, 53–112. – Toisaalla (esim. Pajujoja & Ervasti 1994, 51–53) sotasyyllisyysoikeudenkäynti on nähty hegemoniaotteluna oikeusjärjestelmää puolustavat juristit vs ankaraa painostusta harjoittava pääministeri Paasikivi.

käsiin päätynyt Valtion tiedotuskeskus, ei onnistunut pyrkimyksissään välittää Säätytalon oikeudenkäynnistä maailmalle kuvaa pikku-Nürnberginä.⁸⁹⁶

Tätä taustaa vasten: epäilemättä käytännössä koko kansakunta – spekuloituaan ja kuiskittuaankin, mitä oikeudenkäynnistä seuraa – odotti oikeudenkäyntiä kuin suurintakin urheilutapahtumaa. Se alkoi Helsingin Säätytalossa 15.11.1945. Oikeudenkäyntiä seurasi kiinnostuneena ulkomainenkin lehdistö, olihan Nürnbergin oikeudenkäyntikin juuri lähtemässä liikkeelle. Edellisessä kuussa oli Norjassa hirtetty yhteistoimintamies Vidkun Quisling.⁸⁹⁷

Suomen sanomalehdistölle Säätytalon oikeudenkäynti oli vaikea pala, vaikka lehdet olivat jo vuosia tottuneet elämään sensuurin kanssa. Esko Salmisen mukaan oikeudenkäynti ”yhdisti Suomen sanomalehdet yksimielisesti – ääriivasemmiston julkaisuja lukuun ottamatta – valtion sensuuritoimien vastaiseen rintamaan”. Toisaalta on Salmisen tavoin huomattava, että lehtemme tuskin edes tiesivät kaikista kulissien takaisista neuvotteluista, joihin osallistuivat esimerkiksi ministerit Paasikivi, Kekkonen ja Leino.

Suomen Sosialidemokraatille uutisseurantatehtävä oli varmaan erityisen tärkeä siksi, että yhtenä päämaalina oikeudenkäynnissä oli Väinö Tanner, SDP:n isähammo, joka oli päätynyt neuvostovaltion miltei patologisen vihan kohteeksi. Salminen tulkitsee, että ”Tannerin jouduttua sotasyllisten listalle ja lopulta vankilaan puolueen päääänenkannattajan oli pyrittävä kiilloittamaan SDP:n voimahahmon kilpeä kaikesta huolimatta”.⁸⁹⁸

Suomen Sosialidemokraatti oli noina aikoina jo epäilemättä tyytynyt pääkaupungin lehtimarkkinoilla kakkoslehden osaansa. 1940-luvun puolivälissä sen levikki oli vain 20 000, kun Helsingin Sanomat kirmasi kaukana edellä liki 150 000 kappaleen levikillään – ja kun Uusi Suomikin ylsi vielä 100 000 kappaleen levikkiin. Toki Sosialidemokraatin merkitystä lisäsi sen rooli yhden keskeisen puolueen päääänenkannattajana. Toisen maailmansodan jälkeen korostui jälleen lehden poliittinen rooli, kun sosiaalidemokraatit ja kommunistit ottivat toisistaan mittaa niin politiikan näkyvillä kansallisilla foorumeilla kuin työpaikoilla ympäri maata. Juuri vuonna 1945 lehden sisällä oli käyty ankara ottelu: kommunistien puolelle asettunut päätoimittaja Eino Kilpi erotettiin kiivaan riidan jälkeen, ja vt. päätoimittajaksi valittiin toimituksen sisäältä Atte Pohjanmaa.⁸⁹⁹

Paperipula tai ei, Sosialidemokraatti omisti Helsingin Säätytalon oikeusnäytelmälle runsaasti sivutilaa perjantain 16.11.1945 kymmensivuuisessa numerossaan etusivulta alkaen. Se, että A. I. Virtanen on saanut kemian nobelin, kuitataan etusivulla kolmen palstan kakkosuutisena.

896 Soini 1956, 174–175; Simppa 1976, 135–145; Lehtinen & Rautkallio 2005, 180. – Nykyaikaisen tiedotuksen tai lehdistöpalvelun varhaisesta kehityksestä: ks. J. Pietilä 1981, 33–50. Oireellisina voi pitää, että viestinnän ammattilaisten ensimmäinen järjestö, Tiedoitustmielhet ry, perustettiin 1947.

897 Salminen 1979, 118–134.

898 Salminen 1979, 47. – Ilmestymisensä 1944 aloittanut Vapaa Sana ei aina pystynyt peittämään miltei sadistissävyyistä iloaan siitä, että sotasyllisysoikeuteen joutuneet miehet – kuten Tanner eli ”Suomen Quisling” – joutuivat kärsimään. Erityisen tarkalla silmällä tuntuivat vangittujen oloja seuraavan mm. päätoimittaja Raoul Palmgren ja pakinoitsija Sasu Punanen eli Yrjö Räisänen – joka oli joutunut 1939 väistymään SSd:n pakinoitsijan paikalta. (Salminen 1979, 52, 121–124, 128; Pohjanmaa 1948, 146.)

899 Hakuteos Savonlinna 1988, 61–64, 207; Hakuteos Aamulehti 1988, 133; Salminen 1979, 44–45. – SSd oli pääkaupunkilehtien kilpailussa jopa tihentänyt 1928 ilmestymiskertansa seitsemään, mutta sekään ei auttanut. Vuonna 1972 lehden oli tunnustettava tosiasiat ja muututtava 5-päiväiseksi.

Maailmansotien välisenä aikana muotiin noussut tornimainen otsikointi hallitsee vielä pääuutista. Otsikoinnissa voi erottaa viisi eri kerrosta:

- [I] Oikeudenkäynti sotasyytettyjä vastaan alkoi eilen.
- [II] Syytekirjelmä liitteineen käytiin lävitse.
- [III] Joukko Tannerin puheiden referaatteja toistettiin jälleen.
- [IV] Mielenosoituksia, jotka poliisi hajoitti.
- [V] Oikeuden istunto jatkuu tänään klo 10.

Pääuutista hallitsee neljän palstan vaakakuva – takaa ilmeisesti parvekkeelta otettu. Kuvateksti kertoo: ”Sotasyällisysoikeus istuu. Etualalla syytetyt asianajajineen.”

Niin otsikkoja kuin vaikkapa tuota kuvatekstiä leimaa toteavuus, ehkä varovaisuuskin. Elettiin paitsi Valvontakomission myös vielä sensuurilaitoksen aikaa.

Kolmen palstan levyiseksi ladottu ingressi kertoo:

Eilen, sotasyällisysoikeudenkäynnin ensimmäisenä istuntopäivänä oli aamusta klo 9 lähtien suljettu pääsy Säätytalon liepeille ja syytettyjen oikeuspaikalle kuljettamista odottava yleisö, jota minuutti minuutilta kertyi yhä enemmän kokoontui uteliaisuuttaan tyydyttääkseen kaikille lähikaduille, ja täyttären mm. Suurtorin.

Ingressiä voi luonnehtia yleiseksi alkutunnelmien maalailuksi. Poljennoltaan hitaanlaisessa kerronnassa voi havaita pitäytymisen kronologiassa: ensin tapahtunut ensin.

Ingressin jälkeisissä kappaleissa – joista kaksi on ajanhenkisesti lihavoituja ja samalla sisäänvedettyjä – kyllä kuvataan havainnollisesti, millaisesta yleisöliikehdinnästä oli kyse. Kirjoittaja on näemmä ollut tapahtumapaikoilla havaintoja tehden. Lukija saa alkuun tietää, että Helsingin yliopiston ja Suurkirkon portaille kokoontunut yleisö – valtaosaltaan nuorta väkeä – on laulanut Jumala onpi linnamme, Maamme-laulun sekä Ateenalaisten laulun. Seuraavassa kappaleessa kuvataan poliisin toimia: paitsi että poliisi esti pääsyn Säätytalolle, se myös pyrki ratsuineen hajoittamaan yleisöjoukot. Sitten:

Muutama uhkarohkea nuori mies tunkeutui joukkojen läpi kiinni hevosen suitsiin ja veti sen portailta alas, mutta poliiseille saapui apuväkeä jatkuvasti, joten portaat pian olivat ratsujen hallussa. Sillä aikaa laulajat kuitenkin kokoontuivat toisaalle, ja pian kaikuvat pakkasilmassa jälleen virsi ja eläköön-huudot.

Jakso päättyy toteamukseen, että poliisin ja laulajien ”kilpajuoksua” jatkui noin kello 10:een, jolloin oikeudenkäynnin oli määrä alkaa. Tuolloin alkoi yleisö itsestään hajaantua. Tekstiä voisi luonnehtia uutisraportiksi⁹⁰⁰ tai – mitä sanaa joskus myös kuulee käytetyn – jopa uutisreportaasiksi.

Sosialidemokraatti on julkaissut ”kilpajuoksusta” myös valokuvan, jossa näkyy selvästi mm. koppelakkisia juoksevia poliisimiehiä. Kuvateksti: ”Poliisi hajoittaa yleisöä suurtorilla eilen sotasyällisysoikeudenkäynnin alettua”. Kolmen palstan kuva on taitettu ns. irtokuvana sivulle 6, joka on oikeastaan kevyen aineiston sivu. Onko ratkaisun takana etusivun ahtaus vai toimituksen varovaisuus, jää arvattavaksi.

Takaisin etusivulle. Yleisöreaktioita ja poliisin toimintaa kuvaavaa alkujaksoa seuraa kahden palstan otsikko: ”Oikeuden istunto alkaa”. Jälleen operoidaan kronologisesti. Kahden palstan ingressi kertoo:

Oikeuden istunto alkoi klo 10.05. Istuntosalin täyttivät tällöin oikeuden jäsenten lisäksi diplomaattikunnan, liittoutuneiden valvontakomission ja sanomalehdistön edustajat, joiden lisäksi paikalla olivat syytettyjen omaiset. Parvekkeella oli muutamia kymmeniä

900 Kuutti 1994, 97.

”onnellisia”, jotka olivat sattuneet saamaan kysytyn pääsylipun. Hallituksen jäsenille varatuilla penkeillä nähtiin ainoastaan ministeri Leino.

Ensimmäisessä leipätekstikappaleessa luetellaan – paljolti nimiltä mainiten – keitä diplomaattikunnan edustajia oli paikalla. Sitten:

Täsmälleen klo 10.05 sotasyllisyysoikeuden puheenjohtaja, presidentti Hjalmar Neovius suomeksi ja ruotsiksi kehoitti yleisöä välttämään kaikkea, mikä voi häiritä oikeudenkäyntiä ja kutsui syytetyt oikeuteen.

Kolme viimeistä sanaa on lihavoitu sekä ladottu hieman suuremmalla, joten ne muodostavat kuin väliotsikon.

Lehti luettelee sitten, sukunimet harventaen, istuntosaliin astuneet syytetyt ja heidän avustajansa. Juttu jatkuu sivulla 9, joka täyttyy valtaosaltaan oikeudenkäyntiaineistosta. Kysymyksessä on oikeastaan laaja oikeudenkäyntiselostus, jota leimaa pysyvätyytyminen mm. turvallisissa asiakirjalainauksissa. Heti alkuun lainataan esimerkiksi Tannerin avustajan Mikko Erichin – jo Mäntsälän kapinan ajoilta tunnetun miehen – oikeudelle jättämää kirjelmää, jossa otetaan kantaa mm. oikeuden kokoonpanoon. Voi uumoilla, että Kilpeläisen ja Soinin vetämän tiedotustoimiston palvelut ovat auttaneet lehteä saamaan kokoon tuon huomattavan aineistopaljouden.

Syytekirjelmän lukemisen todetaan alkaneen klo 10.10, ja kestäneen 50 minuuttia. Juttukokonaisuuden – jonka tekstimassaa pyrkivät piristämään ajan tyylin mukaan lihavoidut tekstipätkät sisäänvetoineen – hännillä selostetaan istunnon päätös. Syytettujen joukko, ”presidentti Ryti ensimmäisenä”, astelee alas Säätytalon portaita. Ja:

Alhaalla käytävässä nähtiin syytettujen rouvia sekä muita omaisia ja suuri joukko sanomalehtimiehiä.

Syytetyt astuivat sen jälkeen katettuun poliisiautoon, jossa heidät vietiin Katajanokan vankilaan.

Tämän päivän oikeuden istunto alkaa klo 10, jolloin luetaan kuulustelupöytäkirjat.

Suomen Sosialidemokraatti julkaisee samassa numerossaan 16.11.1945 pääkirjoitussivulle 4 taitetun syytekirjelmän, joka jatkuu sivulle 7 – täyttäen tämänkin käytännössä kokonaan. Neljän palstan otsikon alle on taitettu niin ikään neljän palstan levyinen yhteiskuva kahdeksasta syytetyistä.

Vielä yksi havainto etusivulta. Alalaitaan on taitettu Väinö Tannerin haastattelu-juttu (”Vankilan seinien sisällä”). Tanner on lehden mukaan tullut oikeudenistunnon jälkeen lehtiväen piirittämäksi, ja hänelle on esitetty kysymyksiä vankilaelämästä. Tanner kertoo ruuan olleen kohtuullista, leipää lukuun ottamatta. Eikä sekään, että sota-oikeudenkäynnin syytetyt on määrätty ruokailemaan kukin yksikseen, haittaa. Tupakkakin on riittänyt: ”Saamme polttaa niin paljon kuin haluamme ja minun on sanottava, ettei minulla koskaan ole ollut sellaista tupakkavarastoa kuin nyt, jolloin luke-mattomat ystäväni ovat lähettäneet minulle sikaareja”, Tanner kertoo sitaatissa.

Suomen Sosialidemokraatin huomattavaa panostusta sotasyllisyysoikeudenkäyntiin täydentää vielä 16.11.1945 pääkirjoitus (”Oikeudenkäynti on alkanut”) sekä Muste-Maalarin eli pääpakinoitsija Ano Airiston alakertapakina (”Mietteitä Säätytalossa”), joka löytyy sekäin pääkirjoitussivulta. Pääkirjoituksessa yhtäältä ihmetellään poliisin edellispäivänä osoittamia hermostuneita otteita. Muste-Maalari⁹⁰¹ puolestaan ky-

901 Atte Pohjanmaan (1948, 210–211) mukaan Muste-Maalari ”kirjoitti lyhyin täsmällisin lausein ja jyrkin selvin sanoin, jotka yhä vieläkin, kun vanhat vuosikerrat tulevat silmien eteen, ovat kuin kallioon hakattuja”. Muste-Maalari sai sittemmin 1947, kesken työpäivän, halvauskohtauksen, johon menehtyi. Tilalle Sosialidemokraatin pääpakinoitsijaksi

seenalaistaa rohkeasti, onko oikeuteen vedetty lainkaan oikeita miehiä, ”kun ns. sotilasjunta saa olla vapaana kaikesta vastuusta”.

Kaikkiaan Sosialidemokraatin oikeudenkäynti-raportointi kieli vahvasta panostuksesta. Siinä näkyy yhtäaikaan varovaisuutta ja rohkeutta. Elettiin aikaa, johon moni ns. suomettumisen tutkija sijoittaa tuon ilmiön alkujuuret. Timo Vihavaisesta suomettumisen historia voitaisiin aloittaa vaikkapa syyskuussa 1944 tapahtuneesta välirauhan solmimisesta. Salminen näkee itsesensuurin palautuvan suomalaisen valtiovallan jatkosodan aikana harjoittamaan sotasensuuriin, mikä mm. merkitsi, että Saksaa totalitaarisine yhteiskuntajärjestelmineen ei sopinut arvostella. Suomen rikoslakiin otettiin 1948 ns. uhkapykälä, jonka perusteella toimittajalle voitiin langettaa jopa kahden vuoden vankeusrangaistus ulkovaltoja – käytännössä Neuvostoliittoa – herjaavasta kirjoittelusta.⁹⁰²

Paasikivi seurasi, ensin pääministerinä ja sitten presidenttinä, sanomalehdistöä valppaan vahdin lailla. Hän kutsui koolle kaksi tilaisuutta selostaakseen näkemyksiään lehdistön asemasta ja velvollisuuksista. Näistä jälkimmäisen, helmikuussa 1946 järjestetyn, Paasikivi tahtoi koolle valvontakomission valitusten takia. Hän puhutteli joskus räjähtelevään sävyyn yksittäisten suomalaisten lehtien johtavia toimittajia.⁹⁰³ Sanomalehdistö oli melkoisessa koirakoulussa.

Tarkastelen vielä sotasyllisyysoikeudenkäynnin ensimmäisen päivän antia myös Uuden Suomen palstoilta.

Uusi Suomi kykeni vielä 1940-luvulla antamaan Helsingin Sanomille hyvän vastuksen; sen vahvuuksia olivat mm. kulttuuri- ja talousjutut. Lehden päätoimittajana työskenteli vuodesta 1940 Lauri Aho (1901–1985), Paasikiven luottomies. Kokoomuksen pää-äänenkannattaja pyrki olemaan sotienjälkeisessä tilanteessa varovainen. Itsesensuuria harjoitettiin tehokkaasti. Ulkopoliittisesti arkoja aiheita kierrettiin sortovuosina omaksuttuun tapaan: kun esimerkiksi sosialismia haluttiin arvostella, valittiin tarkastelumaaksi jokin muu maa kuin Neuvostoliitto. Iäkkään poliittisen pakinoitsijan Timon – eli tuossa vaiheessa J. W. Tuuran – pakinoita Aho pyrki valvomaan erityisen tarkasti.⁹⁰⁴

Sotasyllisyysoikeudenkäynti hallitsee Uuden Suomenkin etusivua 16.11.1945; Virtasen Nobel-palkinto jää uutisaiheena tässäkin tapauksessa kauas jälkeen. Pääotsikko on Uudessa Suomessakin vedetty poikki koko sivun, joskaan se ei ole yhtä moniportainen kuin Sosialidemokraatin vastaava:

- [I] Syytekijelmä ja rangaistusvaatimukset
- [II] esitettiin eilen sota-syllisyysoikeudessa.
- [III] Oikeudenkäynti jatkuu tänään klo 10.

902 astui – vakinaisuuteen vuoden 1948 alusta – sotasyllisyysoikeudenkäynnin tiedottaja Yrjö Kilpeläinen, Jahvetti (Simppa 1976, 165, 168). Vihavainen 1991, 31; Salminen 1996, 30–33; vrt. Rusi 1982, 298–312, 363–369. – Taannoinen rikoslain 14. luvun pykälän 4a mukaan syytteen nostajana tuli toimia presidentin. Pykälä herätti ulkomaisten lehtien arvostelua, ja poistui lainsäädännöstämme vasta 1995. Toisin kuin Salmisen kirjassa (mts. 33) väitetään, tuota lainkohtaa sovellettiin kerran jopa käytäntöön. Keskisuomalainen ja Karjalan Maa, kaksi maalaisliittolaista lehteä, julkaisivat 2.9.1948 uutisen Zdanovin kuolemasta – rohkeasti spekuloihin otsikoin. Presidentti Paasikivi päätti nostaa syytteet molempia lehtiä vastaan. Seurauksena olikin sakkorangaistuksia. Uutisen Suomeen välittänyt Maalaisliiton Sanomakeskuksen Tukholman-kirjeenvaihtaja sai potkut. (Kulha 2002, 19; Hämäläinen 2005; ks. myös Kangas 2007, 192–194.)

903 Perko 1988, 48–52.

904 Salminen 1979, 29–32.

Etusivun käsittely on uutispainotteisempaa kuin Sosialidemokraatilla. Kolmen palstan levyinen ingressi on ainakin periaatteessa uutisingressi:

Sotasyylisyysoikeus aloitti eilen klo 10 sotasyylisjutun käsittelyn. Oikeuskansleri Toivo Tarjanne esitti laajan syytekirjelmän, jossa hän vaati syytettyjen tuomitsemista rangaistukseen sotasyylisten rankaisemisesta annetun lain 1. §:ssä tarkoitettusta virka-aseman väärinkäytöstä valtakunnan vahingoksi huomioon ottaen, että asianhaarat ainakin syytettyjen Rytin, Rangellin, Linkomiehen, Ramsayn ja Tannerin osalta ovat raskauttavat.

Napakkuudesta ei ingressiä voi kehua. Päinvastoin siitä heijastuu suuri varovaisuus: kirjoittaja on näemmä turvallisuushakuisesti halunnut pitkäköissä alkupeleissä juridisissa ilmaisuissa. Seurauksena lopputulosta voi luonnehtia kapulakieliseksi ja hieman vaikeaselkoiseksi. Asioiden hyvästä arvottamisesta kielinee, että ingressinlaatija on erotellut ne viisi miestä, joihin oikeuden ankarin katse – kaikkiaan kahdeksasta – näyttäisi kohdistuvan.

Ingressin vieressä lienee sama kuva kuin Sosialidemokratinkin saman päivän etusivulla: takaa otettu yleiskuva istuntosalista. Oikeudenkäynnin kuvaukset on näemmä hoidettu keskitetysti. Toisessa, puolet pienemmässä etusivun kuvassa näkyy sotasyytettyjä poistumassa oikeussalista. Vain Tanner on poissa. Onko Uuden Suomen toimitus jättänyt hänet tarkoituksella pois – vai onko Tanner vain ollut kuvaushetkellä erossa muusta joukosta, haastattelevien toimittajien ympäröimänä?

Uuden Suomen 16.11.1945 sisäsivun 7 laidasta laitaa ulottuva pääotsikko kertoo: ”Oikeudenkäynti sotasyytettyjä vastaan”. Sosialidemokratian tapaan juttukokouksen alussa luetellaan nimiä: oikeuden jäsenten, läsnä olleiden diplomaattien, syytettyjen ja heidän avustajiensa. Sitten selostetaan, miten Erich yritti turhaan kyseenalaistaa oikeudenjäsenten Eino Pekkalan ja Hertta Kuusisen esteettömyyden. Sivua 7 hallitsee syytekirjelmän julkipano. Kiintoisin sivun teksteistä on oma juttu, jonka ns. hatun alle sijoitettu otsikko kuuluu: ”Välähdyksiä Säätötalosta”. Jutun alla lukee ajan yleiseen tapaan: ”Rep.”.

Jutussa on jopa kepeän reportaasin sävyjä. Juttu alkaa:

”Suomen Pankin edustalla korkealla jalustallaan kahdeksankymmentävuotiaan markaansa kevytmielisiä heilahduksia ihmetellen mietiskelevä J. V. Snellman sai eilisäänä klo 9 tienoissa nähdä oudon näyn. Hänen ympärilleen ja kirkon aitauksen suojaan kertyneet ihmismassat karautettiin hajalle ratsupoliiseihin. Hetkistä myöhemmin klo 9.20 hän näki, että Säätötalon juhlan julkisivun eteen pysähtyi poliisiauto, eräänlainen ”Musta-Maija” ja sieltä lähti astumaan poliisin tarkoin vartioimia Säätötalon portaita ylös joukko tunnettuja julkisuuden kansalaisia.

Juttua voisi kuvata uutisraportiksi. Uutisteksti on vuosikymmenten jälkeenkin tarkasteltuna mitä tiiviintä uutisproosaa. Teksti on jaettu kappaleisiin hallitusti, vaikka alkujakso on hieman pitkä. Monien yleishavaintojen ohella juttu sisältää merkittävä informaatiota myös ajan lehdistön toimintaedellytyksistä:

”En ole mikään ennustaja”, on Uusi Suomi merkinnyt suorana lainauksena Rytin oikeusavustajan Hjalmar Procopén lausuman, lehtimiesten häntä ”ahdistellessa”. Suorine lainauksineen kaikkineen juttua voi luonnehtia 2000-luvun alun näkökulmasta jopa yllättävän nykyaikaiseksi. Lehtimiehiä oli Uuden Suomen mukaan paikalla ”leegio”, ”aina Oulua myöten”. ”Ulkomaista Ruotsi oli vankimmin edustettuna, mutta Englanti, Venäjä ja Sveitsikin pitivät puolensa erikoiskirjeenvaihtajillaan.”

Sivun 8 elementtejä ovat paitsi syytekirjelmä – joka jatkuu sivulta 7 – myös uutisraportti oikeudenkäyntiä edeltäneestä aamuisesta mielenosoituksesta sekä Tukholmas- ja Moskovasta saadut uutiset. Tuo STT:n välittämä Tukholman-sähke kertoo ruotsa-

laislehtien reaktioista sekä Moskovan sähke – ”Uuden Suomen kirjeenvaihtajalta” – siitä, miten Moskovan radio on käsitellyt oikeudenkäyntiä.

Sivun 8 uutisraportti on otsikoitu kaksiportaisesti:

Ylioppilaita laulumielensoituksella, jonka poliisi kovakouraisesti hajoitti.
Ylioppilaskunnan johto tuomitsee välikohtauksen.

Uusi Suomi välittää konkreettisia detaljeja siitä, miten oikeudenkäyntiaamun mielenosoitustapahtumat Säätytalon lähistöllä etenivät. ”Ratsupoliisit karauttivat suoraan laulajain joukkoon käyttäen pamppuja”, kerrotaan alkulauseissa. Tekstin puolivälin jälkeen huomio kohdistuu siihen, miten ”ylioppilaskunnan johtohenkilöt olivat tehneet kaikkensa saadakseen mielenosoituksen estetyksi”. Uusi Suomi selittää pitkin, hieman kankeinkin sanakääntein, miten ylioppilasjohtajat ovat ponnistelleet joidenkin opiskelijoiden ”sangen valitettavan” esiintymisen hillitsemiseksi. Jutun loppuun on taitettu väliotsikolla ”Pääsylippujen jonotusta 8 tuntia” erotettu osuus. Päivittäin yleisölle jaettavien 75 pääsylipun saadakseen ensimmäiset jonottajat saapuivat poliisilaitoksen passi-toimiston rapuille jo puolenyön jälkeen.

Juttu päättyy:

Saadut pääsyliput ovat täysin henkilökohtaisia, niitä ei voi luovuttaa toiselle eikä käydä niillä muutakaan kauppaa. Yleisön valvonta oikeuspaikalla Säätytalossa on tarkkaa. Jos välillä pistäytyy ulkona, tehdään siitä merkintä pääsylippuun aikamäärineen, jotta viranomaiset voivat tarkkailla, keitä kulloinkin on läsnä oikeussalissa.

Sivua 9 hallitsevat syytekirjelmien liitteet. Lopuksi – väliotsikkoa ”Istunnon päättymisen” seuraavassa jaksossa – lehti siirtyy journalistisempaan tyyliin:

Valokuvien ottaminen istuntosalissa istunnon aikana oli kielletty, mutta valokuvaajat näppäilivät kuvia Säätytalon käytävillä aina tilaisuuden siihen ilmaantuessa. Kun istunnon päätyttyä syytettyjä lähdettiin poliisien saattamana kuljettamaan takaisin lääninvalvontakilaan, heidät filmattiin ja valokuvattiin voimakkaiden valonheittäjän valossa.

Kaikkiaan voi todeta, että Uusi Suomi antaa oikeudenkäynnin ensi päivän tapahtumista hyvin samansuuntaisen kuvan kuin Sosialidemokraatti. Minkä Uusi Suomi etusivun käsittelyn varovaisuudessa ehkä häviää, sen se sisäsivujen raportoinnin monipuolisuudessa ehkä voittaa. Voi uumoilla, että Uusi Suomi on kyennyt irrottamaan tapausten seurantaan hieman enemmän reportterivoimaa kuin Sosialidemokraatti.

Sotasyllisyysoikeudenkäynti oli vaikea uutisoitava – erityisesti keskeisille sanomalehdille, joiden edesottamuksia seurasi niin oman maan sensuuri kuin liittoutuneiden valvontakomissio, ”Torni”. Uusi Suomi ja Ilkka saivat moitteita sotasyllisyysoikeudenkäyntiä koskevasta kirjoittelustaan. Helsingin Sanomat protestoi julkisesti palstoillaan, kun Rytin joulukuussa 1945 oikeudessa pitämän puolustuspuheen julkaiseminen kiellettiin.⁹⁰⁵

⁹⁰⁵ Salminen 1979, 69–70, 126. – Helsingin Sanomat julkaisi 13.12.1945 näyttävästi ns. laatikossa otsikolla ”Pres. Rytin puheen julkaiseminen” tiedotuksen: ”Helsingin Sanomat, joka on pyrkinyt antamaan lukijoilleen mahdollisimman täydellisen ja puolueettoman kuvan sotasyllisyysoikeudenkäynnin kulusta on estetty syistä, jotka eivät ole lehdestä riippuvaisia, selostamasta pres. Rytin puolustuspuhetta.” – Kalevasta tiedetään, että Rytin ennalta ladottu puhe päättyi lehteen ja että tuo numero sitten jopa takavarikoitiin ministeri Leinon määräyksestä. Kaleva oli panostanut huomattavasti oikeudenkäynnin seurantaan lähettämällä Säätytalolle oman toimittajan. Vastaavalla tavalla takavarikoituja lehtiä olivat myös ainakin Etelä-Suomen Sanomat, Lahti ja Vapaus. (Suistola 1999, 223–225; Salminen 1979, 127.)

Jos sanomalehtien taiton suhteen korsetin aika oli jo selvästi takana, niin 1940-luvun lopulla elettiin sananvapauden suhteen ehkä peräti korsetin kautta.

4.19 Uutisia veljeskansan kohtaloista vahvoin värityksin

Rohkenen yhteisen hyvän nimessä vedota teihin, tehkää itse
sensuuri keskuudessanne kuten tekivät Englannin ja Yhdysvaltojen
journalistit sodan aikana.

Pääministeri Mauno Pekkala helsinkiläislehtien päätoimittajille 1946

Suomen sanomalehdistö alkoi 1950-luvulla jo hieman unohtaa edellisen vuosikymmenen ankeita aikoja sensuureineen ja paperinsäännöstelyineen. Helsingin olympiavuosi 1952 oli monen mielestä kehityksessä melkoinen vedenjakaja. Sekä tekstin että kuvan siirto nopeutui sanomalehdissämme olennaisesti juuri omien olympialaisten aikoihin ja ansiosta.⁹⁰⁶ Muun muassa siirryttiin automaattisten kaukokirjoittimien eli teleksien sekä telefoton käyttöön.⁹⁰⁷ 1950-luvulta alkaen sanomalehtien sivumäärät lähtivät melkoiseen nousuun. Myös ottivat suuret lehdet joukoin käyttöön kahdeksannen palstan 1950-luvun alussa. Mutta virkoaminen pätee vain menestyneisiin lehtiin. Mitalin toinen puoli ovat kakkoslehtien runsaahkot lehtikuolemat.⁹⁰⁸

Keijo K. Kulhan⁹⁰⁹ 1980-luvun alusta peräisin oleva yleisluonnehdinta 1950-luvun sanomalehdistä vastannee monien mielikuvaa. Yleisilme oli tuolloin sekava, ja: ”Nykyistä keskimäärin pitemmät jutut oli sijoitettu noin kymmenelle sivulle melko sattumanvaraisesti. Kokoavat elementit olivat taitossa harvinaisia ja osastojako vielä hyvin alkuasteella. Vaisua kokonaiskuvaa lisäsi kuvien vähäisyys ja niiden pieni koko. – – Alakerrat ja laajat jatkojutut kuuluivat niin ikään senaikaisen sanomalehden perusmateriaaliin.”

Kun sanomalehtien ulkomaankirjeenvaihtajat olivat ennen toista maailmansotaa ehkä keskittyneet enemmän asemamaidensa olojen ja politiikan taustojen selostamiseen, sotien jälkeen kirjeenvaihtajien työ muuttui uutispainotteisemmaksi kirjeenvaihtajien välittäessä lehdilleen tämän tästä tiiviitä uutispätkiä.⁹¹⁰ Useimmat lehdet toki joutuivat ottamaan useimmista maista vastaan sen, mitä uutistoimistot välittivät.

Unkarin syksyn 1956 kriisi koettiin Suomessa tavallista läheisemmäksi, kun kysymyksessä oli veljeskansa. Stalinismin alkaessa hiipua Josif Stalinin kuoltua seurasi ensin Itä-Berliinin kesäkuun 1953 kapina, joka jo antoi varoituksia tulevasta. Puolan

⁹⁰⁶ Salminen 1988, 250–254, 282; Kulha 1981, 40; Mervola 1995a, 262, 286. – Toimitustyö koki Salmisen arvion mukaan toisen maailmansodan jälkeen ”suoranaisen mullistuksen varsinkin teknisellä, mutta myös journalistisella tasolla”. Jälkimmäinen aspekti ansaitsisi ehkä lisätarkastelua, esimerkiksi sen valossa mitä Antero Okkonen on muistellut sotienjälkeisen journalismin tasosta.

⁹⁰⁷ Ruuskanen 1978, 109–114. – Ilmeisen yksittäiseksi saavutukseksi telefototekniikan tai vastaavan hyödyntämisessä jäi pitkäksi aikaa Helsingin Sanomien ilmalaiva Hindenburgin tuhosta 1937 välittämä ”sähkökuva”. Sitten ainakin 10.10.1948 sama lehti julkaisi Kuopista lähetetyn telefotokuvan – aiheena nuori Silvo Sokka ja hänen väitetyt raketतिकokeilunsa. (Uimonen & Valkonen & Vuoristo 1989, 20–23.)

⁹⁰⁸ Lehdistön talouskomitean 1967, 12–14. – Komitean mietinnössä luetellaan yli 30 Suomessa vuodesta 1946 kuollutta sanomalehteä.

⁹⁰⁹ Kulha 1981, 33.

⁹¹⁰ Keränen 1984, 138. – Keränen mukaan lehtien kirjeenvaihtajat alkoivat jäädä nopeudessa sähköisten viestimien jalkoihin 1960-luvun puolivälistä lähtien, kun radio ja televisio olivat tehostaneet ulkomaantoimintaansa.

työläisten kapina kukistettiin Poznanissa kesäkuussa 1956 Itä-Berliinin kapinan malliin, nopeasti ja verisesti.⁹¹¹

Kuin lumipalloefektinä puhkesi Unkarissa vallankumous 23.10.1956. Ihmissasat marssivat läpi Budapestin. Stalinin patsas kaadettiin kaupunginpuistossa. Radiotalo vallattiin. Seuraavina päivinä syttyi taisteluja niin Budapestissa kuin maakunnissa. Mukaan kuvaan tulivat neuvostopanssaritkin. Puhkesi yleislakko. Maan sisäinen valta- taistelu kiteytyi nimiin János Kádár ja Imre Nagy. Jälkimmäinen, pääministeri, lopetti lokakuun lopulla yksipuoluejärjestelmän ja muodosti hallituksen, joka rakentui vanhan ajan puolueiden varaan. 1.11. Nagy julisti, että Unkari halusi erota Varsovan liitosta: ehkä pahinta, mitä Moskova saattoi kuulla. Neuvostojoukot olivat siinä vaiheessa vetäytyneet takaisin, mutta ei kestänyt kauan, kun ne palasivat. 4.11. joukot tulittivat sääliittä vastarintakeskuksia, piirittivät maan keskeiset rakennukset ja ottivat tilanteen hallintaan. Vuoden lopulla, uuden yleislakon jälkeen, vallankumous oli kuivunut kokoon. Traagisena lopputuloksena syksyn 1956 tapahtumista todetaan 2 000 unkarilaisen kuolleen ja 200 000 unkarilaisen paenneen länteen.

Marraskuun 4. päivä on jäänyt historiaan Unkarin verisunnuntaina. Valitsin verisunnuntain tapahtumien uutisseurannan kohdelehdiksi Suomen Sosialidemokraatin ja Aamulehden. Edellisen uutisoinnista vastasi Pentti Salmelin⁹¹², jälkimmäisen uutisoinnista Allan Liuhala.⁹¹³

Sitten sotasyllisyysoikeudenkäynnin Suomen Sosialidemokraatin levikki oli kaksinkertaistunut, ja oli 1956 liki 43 000. Sosialidemokraattinen puolueriita oli alkamassa, mutta vielä se ei tuntunut puolueen päälehden levikissä.⁹¹⁴ Aamulehden levikki taas oli 1956 noin 83 000, siis liki kaksinkertainen. Lehti, joka on vielä tuon jälkeenkään pitkään leimallisesti kokoomuslainen, sai 1956 uuden rotaation ja seuraavana vuonna oman Helsingin-toimituksen.⁹¹⁵

Rauhattomuuksien toden teolla alkaessa saa Suomen Sosialidemokraatti aimo uutisannin Wienistä, josta ei Budapestiin ole kuin linnunteitse kuin parisataa kilometriä.⁹¹⁶ Sosialidemokraatin Wienin-kirjeenvaihtajana toimivan A. H. Brunthalerin, itävaltalaisen Arbeiter-Zeitungin toimittajan, juttu on sijoitettu 25.10.1956 etusivun pääju-

⁹¹¹ Grimnes 1986, 201–207; Halmesvirta & Nyyssönen 2006, 13, 41–114.

⁹¹² Pentti Salmelin (s. 1925) työskenteli toimittajana lappeenrantaalaisessa Kansan Työssä 1948–52, viimeksi toimitussihteerinä; sekä uutis- ja ulkomaantoimittajana Suomen Sosialidemokraatissa 1953–58. Salmelin eteni opintieläällä yhteiskuntatieteiden tohtoriksi 1967. Hän oli maan ensimmäisiä päätoimisia toimittajakouluttajia, työskennellen YKK:ssa ja Tampereen yliopistossa lehtorina sekä yliopettajana 1958–74. Vuodesta 1975 hän johti Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskusta. (Suomen Sosialidemokraattisen Sanomalehtimiesliiton jäsenet 1968, 105; Matrikkeli 1978, 140; Kuka kukin on 1990, 912.)

⁹¹³ Allan Liuhala ja Pentti Salmelin 1995.

⁹¹⁴ Hakuteos Savonlinna 1988, 62–64; Tiainen 1968, 66–113.

⁹¹⁵ Hakuteos Aamulehti 1988, 14, R. Seppälä 1981, 355; Arajärvi 1961, 136.

⁹¹⁶ Esim. US:n etusivulta 3.11.1956 voi havaita, että lehti on lähettänyt alueelle toimittajansa Keijo Kylävaaran – joka tuli sittemmin tunnetuksi HS:n päätoimittajana. Hänen raporttinsa on päivätty edellispäivänä ”Itävallan – Unkarin rajalla”. Lontoosta käsin on Unkarin-tapahtumista lehdelle taas kirjoittanut Tauno Kuosa. Uuden Suomen toimittajat muistelevat valokuvien olleen Unkarin-kriisin päivinä kiven alla, ja niin oli turvaututtava mm. arkistokuvaan neuvostopanssarista, jonka kannella istui kesähelteessä hikoilevia neuvostosotilaita. (Elämänmeno, 2000, 58). – Halmesvirran & Nyyssönen (2006, 161–166) mukaan suomalaisista lehtimiehistä painui paikalle myös Viikkosanomien Simopekka Nortamo – hänkin HS:n myöhempiä päätoimittajia. Sakari Selin, vuodesta 1954 Unkarin radion suomenkielisellä osastolla työskennellyt toimittaja, kirjoitti juttuja Työkansan Sanomiin ja Vapaaseen Sanaan. Suomalaislehdistä vain nuo kaksi ”puolustivat Neuvostoliiton politiikkaa” Unkarin suhteen, Halmesvirta & Nyyssönen (2006, 57) väittävät. Kattaa-kohan tämä väite myös kansandemokraattisen maakuntalehdistön?

tuksi. Lihavoitu ingressi on neljän palstan levyinen. Unkari hallitsee suvereenisti etusivua. Pääotsikko, streamer, kulkee ylinnä sivun laidasta laitaan: "KAPINA UNKARISSA, VENÄLÄISET KUKISTAJIEN APUNA". Uutisseuranta on monipuolista, ja jatkuu sisäsivuilla.

Kuvajournalismin tila on vielä epätydyttävä. Suomen Sosialidemokraatti kertoo kyllä 25.10.1956 yhdessä etusivun kaksipalstaisessa otsikossaan: "Stalinin patsasta kaadettiin vajerein ja hitsauslaittein. Mutta etusivun pääuutiskuvassa näyttäytyy tapahtumapaikka, Budapestin Stalinin aukio, mitä rauhallisimpana uljaasti vielä pystyssä seisovine Stalineineen. Sunnuntaina 28.10. Sosialidemokraatti julkaisee sivulla 10 näyttävän kuvasarjan otsikolla "Unkaria kuvina". Valokuvat ovat yleisnäkyviä - Unkarin kansallismuseosta Miscolcin kaupungin teknilliseen yliopistoon, iltavalaistusta parlamenttitalosta Tonavan siltoihin. Lisäksi sivulta löytyy piirroskartta Budapestin keskustasta.

Lokakuun lopulla näyttäisi tapahtuvan käänne. Suomen Sosialidemokraatin etusivun streamer lupaa 30.10.1956 jo parempaa: "Tilanne Unkarissa näyttää rauhoittuvan". Ja 31.10. vaihtuu jo pääuutinen. Nyt on streameriksi sijoitettu: "Englannin ja Ranskan uhkavaatimus Egyptille". Suezin kriisi, joka lähti liikkeelle Egyptin kesällä 1956 suorittamasta kanavan kansallistamisesta, sai Britannian ja Egyptin lähettämään paikalle joukkojaan. Päällä on siis kaksi suuren luokan kansainvälistä kriisiä, ja suomalaisellakin ulkomaantoimituksella, mistä valita. Noiden aikojen muut suuret uutiset, kuten presidentti Rytin kuolema, Dwight D. Eisenhowerin ja Adlai Stevensonin kamppailu USA:n presidenttiydestä tai Kilpisjärven matkailuhotellin palo, saavat antaa tilaa erityisesti Unkarin tapahtumille. Lokakuun vaihtuessa marraskuiksi alkaa Unkarissa taas tapahtua. "Unkari eronnut Varsovan liitosta", kertoo Sosialidemokraatin pahaenteinen streamer 2.11. Etusivun kakkosjutun päärivi kertoo puoluelehden kannalta iloisen uutisen: "Unkarissa taas sos. dem. puolue". Tätä alempana korostuu kirjeenvaihtaja Brunthalerin omakin rooli: "Anna Kethly saapui Wieniin kirjeenvaihtajamme autossa". Kethly on Unkarin sosiaalidemokraattien puheenjohtaja.

Suomen Sosialidemokraatti ilmestyy maanantaina 5.11.1956 vaatimattomasti 8-sivuisena. Edellispäivän eli ns. verisunnuntain tapahtumista kertova streamer kuuluu: "Neuvostojoukot murskasivat Unkarin vapauden". Ja sen alla, viidellä palstalla: "Nagy ja neuvottelijat vangittu, Kadar satulaan". Pääuutinen näyttäisi olevan yhdistelmä lehden "erikoiskirjeenvaihtajan" sekä uutistoimisto AFP:n annista. Pääkuva näyttää, miten neuvostojoukkoja paennut unkarilainen sotilas on luovuttamassa Itävallan puolella aseitaan rajavartijoille. Etusivun muista Unkari-uutisista yksi - näkyvästi kehystetty - on pääotsikoitu: "Neuvostoliitto esitti vetonsa turvallisuusneuvostossa". Toisessa kuvataan Unkarista Itävaltaan suuntautunutta pakolaisvirtaa ja kolmannessa Moskovan radion Unkarin-kysymyksestä tiedottamaa.

Omaleimaisin elementti on ehkä kolmen palstan uutinen: "Pohjolan sosialidemokratian edustajat koolla maailmanpolitiikan merkeissä". Sisäsivulle jatkuvassa lehden omassa uutisessa kuvataan, miten Työväenliikkeen Pohjoismainen Yhteistyökomitea on kokoontunut Lepolammilla Helsingin seudulla, ja kokouksessa on alustanut mm. Norjan sosiaalidemokraattisen puolueen puoluesihteerin Haakon Lie. Hänen sanomansa onkin sijoitettu käännettynä yliöksi numeron 5.11.1956 pääkirjoitussivulle; otsikkona "Puolan ja Unkarin tie". Sosialidemokraatin pääkirjoitus⁹¹⁷ julistaa otsikossaan: "Unkarin vapaustaistelun loppu".

⁹¹⁷ Salmelinin muisteleman mukaan lehden ykkösartikkelit kirjoitti noihin aikoihin joitain poikkeuksia lukuun ottamatta päätoimittaja Atte Pohjanmaa (Allan Liuhala ja Pentti Salmelin 1995).

Ajan lehdentekoa kuvaa, että kakkossivua hallitsevat hieman sokin sokin taitetut yksipalstaiset uutispätkät – niin Unkarin kuin Suezin kriisiä koskevat. Miltei yksinomaan uutistoimistomateriaalista koostuvan sivun keskeltä nousee esiin lehden omaksi tekstiksi merkitty uutinen ”Yleiskokous käsittelee”. Muuta tekstiä kookkaampana ladottu ja kokonaan lihavoitu uutinen kuuluu:

Keskivyöllä saapui tieto, että YK:n yleiskokous oli päättänyt ottaa Unkarin kysymyksen käsiteltäväkseen. 53 ääntä annettiin esityksen puolesta, 7 sitä vastaan ja 7 valtiota jätti ääntämättä.

Olisikohan Sosialidemokraatin ulkomaantoimittaja kuunnellut keskiyön hetkinä radiouutisia?

Toinen kakkossivun oma juttu käsittelee kotimaista radioliikennettä. Otsikolla ”Lyhytaalloilla häiriötä” Suomen Sosialidemokraatti kertoo kehystetyssä jutussa:

Ne radionkuuntelijat, joilla on tapana kuunnella ulkomailta lähetettyjä lyhytaalto-ohjelmia, ovat viime päivinä havainneet, että tavallista voimakkaammat häiriöt ovat häntäneet eräiden suurten asemien lähetyksiä. Kaikesta päätellen jo[h]tuvat häiriöt tavallista voimakkaampien häiriöasemien toiminnasta. Ne eivät ole vaikuttaneet Neuvostoliitosta muuante suunnattuihin lähetyksiin.

Uutinen on varovasti kirjoitettu. Useimmat lukijat lienevät pystyneet kuitenkin päättämään, millaisiin radiohäirinnän ilmiöihin tässä viitataan.

Vielä vilkaisu sivulle 5 (5.11.1956), josta sieltäkin löytyy Unkari-asiaa. Pääotsikko kertoo: ”Tuhansien pakolaisten tulva Itävaltaan”. Alempi rivi valottaa inhimillisiä kärsimyksiä: ”Lapsia ilman vanhempia, perheet hajalla”. Sosialidemokraatin oman kirjeenvaihtajan kolmelle palstalle taitettu ingressi kertoo:

(SS – A. H. Brunthaler) Yhden yön aikana on Unkarin tilanne täydellisesti muuttunut. Kun Unkari ja sen mukana koko läntinen maailma vielä lauaintaina luuli, että Unkari oli lopultakin saavuttanut vapautensa ja neuvostoliittolaiset joukot tulitaisiin poistamaan lähitulevaisuudessa, voitiin jo sunnuntaina katkerasti kokea, että Neuvostoliitto oli viime päivien aikana tehnyt myönnytyksiä vain sen vuoksi, että voisi koota voimansa ja sen jälkeen väkivallalla murskata Unkarin kansan sotilaallisella toimenpiteellä. Unkarissa on tapahtumassa raaka sotilaallinen hyökkäys.

Ingressi on jo ingressi, vaikka takana voi kuvitella merkkejä saksan kielen raskaanlaisesta virkerakenteesta. Uutisjournalismi on kehittynyt, mutta ei ehkä sittenkään erityisen huimin askelin. Sosialidemokraatin Unkarin-uutisoinnissa on yhä jotain samaa kuin Helsingin Sanomien sotauutisissa ensimmäisen maailmansodan aikoina tai Uuden Suomen vastaavissa aineistoissa 1930-luvun lopulla. Uutistavaraa on paljon, mutta se on pikemmin sivuille kiireessä viskeltä kuin pedanttisesti järjestettyä.

1960-luvun puolivälissä Suomen Sosialidemokraatti modernisoitui harppauksenomaisesti. ”Lehden ulkoasua kohennettiin ja etusivu sai uutta tyyliä, jossa yhdistettiin ruotsalaisia ja saksalaisia piirteitä”, kirjoittaa lehden päällikkötoimittajan tehtävissä pitkään työskennellyt Erkki Wiksten. Toimitussihteeri, entinen ulkomaantoimittaja U. G. Seppäläinen taas valottaa SDP:n pää-äänenkannattajan ulkomaanseuranta 1960- ja 1970-luvun taitteessa: ”Tietoliikenteen tehostumisen, maailman pienenemisen ja television merkityksen kasvun seurauksena on uutiskilpaan osallistuminen muuttanut etenkin mielipidelehdissä luonnettaan. Onnettomuuksia lukuun ottamatta ei enää juuri kannata julkaista kertauutisia, on vain keskityttävä pysyvää merkitystä omaavien, jatkuvien tapahtumien seuraamiseen.” SDP:n pää-äänenkannattajan ulkomaanseurannan linja näyttää siis 1960-luvun mittaan muuttuvan: enää ei lehti vaikuttaisi kamppailevan

isoisempiaan vastaan samoilla kentillä – vaan pyrkii erikoistumaan, teroittamaan omia aseitaan.⁹¹⁸

Takaisin Unkarin syksyn 1956 kriisiin. Miltä se näytti Aamulehden silmin?

Aamulehden Unkarin-seuranta muistuttaa pitkälle Suomen Sosialidemokraatin seuranta. Lehden 29.10.1956 ilmestyneessä numerossa on julkaistu Allan Liuhalan⁹¹⁹ nimimerkillä Liu kirjoittama kommentti ”Pustalla taistellaan”. Juttua kuvittaa lehden itsensä tuottama kartta: tietynlaista esi-informaatiografiikkaa.⁹²⁰ Tamperelaislehti havahtuu 3.11. uudestaan siihen, että Unkarin kriisi ei olekaan lieventymässä. Pääotsikko: ”Unkarin taivas taas pilveen”. Alaotsikko täsmentää, informatiivisesti: ”Neuvostopanssareita vyöryy maahan – toivo vaihtunut huoleksi Budapestissa”. Selväksi kakosuutiseksi jättää Aamulehti tuon päivän numerossaan Suezin kriisin.

Verisunnuntain uutisointi muistuttaa pitkälle Suomen Sosialidemokraatin saman päivän uutisointia. ”Vapauden liekki sammuu Unkarissa”, kuuluu Aamulehden streamer 5.11.1956. Sen alla, kakkosotsikkona: ”Neuvostojoukot murskaavat epätoivoisen vastarinnan”. Niin Aamulehden kuin Sosialidemokraatin otsikointia hallitsee kieli- ja mielikuva siitä, miten ”neuvostojoukot murskaavat” vastarinnan tai vapauden. Yhtäläisyys luonnollisesti voi selittyä vaikkapa yhteisen uutislähteen, AFP:n, alkuperäisestä otsikoinnista. Muitakin otsikkovaihtoehtoja on Aamulehden toimituksessa ilmeisesti mietitty.⁹²¹ Kaikesta näkee, että otsikoiden – nimenomaan pääotsikoiden – kerronnallinen voima on 1950-luvulla hyvin sisäistetty, vaikka 1940-luku suomalaisia otsikoitu kutistelikin.

Aamulehti käyttää 12-sivuisen numeronsa etusivun pääuutiskuvana samaa valokuvaa itävaltalaisille rajavartioloille antautuvista unkarilaisotilaista kuin Sosialidemokraatti – kylläkin pienempänä. Mutta oikeastaan pääkuvan roolin anastaa omaa tuotantoa oleva piirroskuva Budapestin keskustan avainkohteista. Sivun oikeaa yläaitaa hallitsee laatikoitu otsikko: ”Räjähdyistä odotetaan Itä-Saksassa”. Ja sen alla – selvästi pienemmällä: ”Myös puolalaiset kuohuksissaan”.

Sisäsivuilta voi Aamulehden lukija ammentaa paljon sellaista uutisointia, mitä Suomen Sosialidemokraatin lukija ei saanut. Käsittely on selvästi monipuolisempaa – vaikkei Aamulehdellä olekaan Wienistä käsin operoivaa erikoiskirjeenvaihtajaa. Esimerkiksi Aamulehden lukijat saavat tietää sivulta 9, että Länsi-Berliinin kaupunginhallitus on määrännyt tapahtumien johdosta toimeenpantavaksi suruliputuksen tai että Kööpenhaminassa poliisi on joutunut suojelemaan sikäläistä Neuvostoliiton-lähetystä.

Ulkomaansivulta 10 paistaa silmään Aamulehden vahva, empaattinen journalistinen panostus. Koko sivun yli on vedetty pääotsikko: ”KANSAKUNNAN KUOLINKAMPPAILU”. Sen alla, neljällä palstalla: ”Kaukokirjoittimen hätäsanomia Budapestista viimeiseen saakka”. Pääotsikon alta löytyy tuore – ainakin tuoreehko – uutiskuva, jonka kuvaotsikko kertoo: ”Tuhottuja neuvostopanssareita Budapestin kadulla”.

918 Wiksten 1977, 145; Pohjanmaa 1970, 168.

919 Allan Liuhala (s. 1925) aloitti varsinaisen lehtimiesuransa vakituisena 1950 AL:ssä – jossa työskenteli toimituspäälliköksi edeten vuoteen 1970; ja päätti uransa Hämeen Sanomien päätoimittajana (1971–1990). Hän on ollut alan monivaikuttaja – vaikuttaja niin toimittajakoulutuksen kuin journalistietiikan kehittämisessä. (Suomen kansallislageria 2005, 270; vrt. J. Pietilä 2008a.)

920 Liuhala on kertonut jälkepäin, neljän vuosikymmenen päästä kyseisen Unkari-kartan synnyttämisestä: ”Se tehtiin hiellä voimaperille. Mainospäällikkö Jukka Raunio tuli pyhänä töihin ja piirsi sen luonnokseni mukaan.” (Allan Liuhala ja Pentti Salmelin 1995.)

921 Liuhala on muistellut 1995, että ehdolla etusivun 6.11.1956 streameriksi olisi ehkä ollut myös: ”Jumala Unkaria varjeltiin” (Allan Liuhala ja Pentti Salmelin 1995).

Otsikointi ja väliotsikointi on tuolla Aamulehden 5.11.1956 ilmestyneen numeron sivulla 10 ylipäänsä voimakasta. Esimerkkejä:

”Kuolemme Unkarin ja Euroopan puolesta!
 ”Länsimaat, auttakaa meitä!”
 ”Apua, apua, SOS, SOS...”
 ”Pyydämme avuksemme laskuvarjojoukkoja”
 ”Me kuolemme kaikki” – kaukokirjoitin vaikenä

Viimeksi mainittu otsikko edeltää latautunutta uutisraporttia, joka alkaa:

Unkarilainen lehtimies, joka henkensä kaupalla pysytteli kaukokirjoittimensa ääressä kranaattien repimässä toimitustalossa, kysyi aina yhä uudelleen:

”Mitä tekee YK? Eikö maailma voi meitä auttaa?”

”Jumala tietää, että se saattaa olla jo liian myöhäistä. Kuulen miten panssarit ampuvat Tonavan yli. Poikasetkin taistelevat kuin haavoitetut villipedot barrikadeilla. Aseista ja ammuksista on huutava pula. He ovat aseettomia ja avuttomia uhreja.

Talossamme on 50 noin 15-vuotiasta poikaa ja muutama mies sekä 50 naista.

Tunnumme itsemme vahvoiksi, sillä meillä on sama päämäärä. Silloin ei merkitse mitään, että raaka voima nyt kukistaa Unkarin. Kun vapaustaistelumme on ohi, rakennamme maamme uudelleen, vapaaksi ja riippumattomaksi.”

Aamulehden uutisseurannassa näkyy kansainvälisten uutistoimistojen panos. Tehoa tuontyyppisessä sitaattitekniikassa ainakin on. Erityisesti kun sitaatti vedetään otsikoon asti. Enemmän dramatiikkaa: ns. kaupallisen joukkoviestinnän malli alkaa hiipiä Suomeenkin. Lainausmerkkien taitava käyttö on ammattitoimittajalle yksi ”strateginen rituaali”, kuten Gaye Tuchman on todennut.⁹²²

Aamulehti otti käyttöön telefonin juuri syksyllä 1956, voidakseen välittää tuoreita urheilukuvia pian Melbournen olympialaisista.⁹²³ Ehkä siis jo 5.11. ilmestyneen numeron ulkomaansivulla julkaistu tilannekuva Suezin kriisin päiviltä on aidosti ”AAMULEHTI TELEFOTO”, kuten kuvassa lukee. Toisaalta myös 6.11.1956 ilmestyneen Suomen Sosialidemokraatin Unkari-uutisoinnissa näkyy valokuvan yhteydessä ilmaisu ”SS-telefoto”.⁹²⁴

Tiedonhankinnan esteet ovat näytelleet journalismissa aina merkittävää roolia. ”Tekniset esteet koskevat ennen muuta kuvanvälitystä”, kirjoittaa Jorma Miettinen⁹²⁵

⁹²² Tuchman 1972, 660–678.

⁹²³ R. Seppälä 2004, 92–93. – Seppälä kertoo, että Helsingin olympiakisojen aikaan oli valokuvia ryhdytty noutamaan pääkaupungista henkilöautolla, ja yleensä hurjaa vauhtia ajaa. ”Kun kuvat saatiin illalla yhdeksältä kuvatoimiston tiskiltä Helsingissä, niin kaksi tuntia myöhemmin niistä jo tehtiin Aamulehdessä laattoja. Kuvien alakulmaan liimattiin leima: AAMULEHTI TELEFOTO.” Voi siis sanoa, että tällä leimalla ainakin hieman venytettiin totuutta.

⁹²⁴ Myös SSd:n 6.11.1956 etusivun kakkoskuvan alla lukee: ”SS-telefoto”. Kuvatekstin mukaan ”unkarilainen nainen, joka on päässyt palaamaan yli Itävallan rajan, itkee kotimaansa ankaraa kohtaloa”. Mitä tarkoittanee ”SS-telefoto”? Haastattelussa lehden tuon ajan ulkomaantoimittaja Pentti Salmelin (Salmelin 11.4.2007) kiisti, että lehdellä olisi ollut tuolloin telefotoa. Samaten historiateoksessa (Hakuteos Savonlinna 1988) todetaan Sosialidemokraatin saaneen telefonin vasta 1981. Eiköhän Sosialidemokratinkin tapauksessa ollut niin, että telefoto toimitettiin kyllä sähköisesti keskisestä Euroopasta Helsinkiin – mutta että loppumatkan, ehkäpä kuvatoimistosta Hakaniemeen, kuva olisi liikunut maakuljetuksena?

⁹²⁵ Miettinen 1984, 128–129. – Tiedonhankinnan esteet koskevat toki kuvan ohella myös sanaa. Tuoreemman – 2000-luvun – katsauksen näihin esteisiin tarjoaa Huovila (2004, 104–108). Hän nostaa oikeutetusti esiin mm. talousjournalismia koskevan dilemman, joka juontuu pörssisäädöksistä: ”Kun väline saa omien taitojensa avulla uutisen, eivät yritykset ja yhtiöt voi kertoa asioistaan, elleivät samalla pörssisäädösten mukaisesti kerro kai-

1980-luvun kirjassaan. Niinpä telefototekniikkakin oli Unkarin-kriisin aikoihin olemassa – mutta siitä ei välttämättä ollut hyötyä.

Unkari-uutiset vuodelta 1956 välittyivät suomalaisille vielä vahvasti sanomalehdistä. Vertailukohdaksi voi ottaa Tsekkoslovakian miehitystapahtumat loppukesältä 1968. Eritoten Yleisradion Prahankirjeenvaihtajasta Lieko Zachovalovasta tuli suomalaisille keskeinen Tsekkoslovakian uutisten lähde. Prahankirjeenvaihtajien aikoihin Yleisradiolla oli iltaisin useita uutislähetystyksiä televisionkin puolella. Unkarin kriisin 1956 aikoihin sähköisten viestimien rooli uutisvälittäjänä oli vähäisempi; Yle käynnisteli uutistoimintansa ja alkoi rakentaa kirjeenvaihtajaverkkoaan vasta 1960-luvun puolivälissä. Ja televisio aloitti koelähetystensä maassamme vasta 1957, päästen kunnan vauhtiin vasta 1960-luvulla.⁹²⁶

Unkarin-kriisin aikoihin Suomenkin sanomalehdistö saattoi hengittää selvästi vapaammin kuin valvontakomission vuosina; ns. destalinisointi tuntui. Mutta pian astuttiin taas kohti tiukempia aikoja. Urho Kekkosen keväällä 1958 tekemässä Neuvostoliiton-vierailussa on nähty käänteen oireita: neuvostojohto otti esille Suomen lehdistön kirjoittelun antaen ymmärtää sen vahingoittavan naapurisuhteita.⁹²⁷

4.20 Rikosskuoppi, human interestiakaan unohtamatta

1950-luku toi uutisjournalismiin muutoksia. Etenkään vuosikymmenen lopulla ei ainkaan eturivin lehdissä enää riittänyt ”sotia edeltänyt käytäntö: uutiset lehteen”, kuten Helsingin Sanomien historiikinkirjoittajat ovat luonnehtineet. Maan suurimmassakin sanomalehdessä ”vasta hyvin hitaasti 1950-luvun kuluessa toimitus tuli ajatelleeksi, etteivät kaikki lukijat opetelleet ulkoa lehden kaikkia numeroita”. Samoin aletaan oivaltaa, että ”voisi yrittää kertoa, mitä mikin asia merkitsee, tai että uutisen voisi pistää jutun alkuun kiireistä lukijaa varten”.⁹²⁸

”Vuosikymmenen lopulla lukija vihdoinkin sai tietää esimerkiksi kadonneiden etsimisestä kertovasta jutusta, missä ja milloin etsittävät kohteet olivat kadonneet. Tai jos uutinen kertoi, että jokin laiva oli saapunut telakalle korjattavaksi, jutussa osattiin kertoa, missä ja miten se oli vaurioitunut”, luonnehtii Helsingin Sanomien historiikki 1950-lopun kehitysaskelista. Samansuuntaista on maakuntalehtivuosiltaan muistellut Antero Okkonen:⁹²⁹

”Juttu koottiin yleensä tapahtumajärjestykseen, rakenne siis kronologia”, Okkonen kirjoittaa. Hän toteaa Hämeen Sanomien toimitussihteerinä 1950-luvun alussa pyrkiensä ”karsimaan kronologiaa järjestelmällisesti”. Ja joskus ehkä 1960-luvulle tultaessa alkoi jutunteon tekniikassa olla ”jo nähtävissä selvä kehitys”. Ja: ”Mielipide oli pudonnut kokonaan pois uutisjutusta – tarkoitan tavoitteellinen, selvästi ilmaistu mielipide. Samoin hyvin laajasti suomalainen sanomalehdistö jo alkoi luopua poliisiraportin kaavasta uutisrakenteena. Siirryttiin *yläpainoiseen juttuun* eli moni uskalsi jo aloittaa juttunsa sillä merkitsevällä tosiasialla, joka ensisijaisesti tahdottiin lukijalle välittää [tähdennys: JP].”

926 kille. Näin väline ei saa uutisvoittoa, vaan tieto jaetaan kaikille.” Pörssisäännökset pyrkivät siis pahoin tallomaan perinnäistä ns. ensiyön oikeutta (tästä: Kuutti 1994, 17).

Salokangas 1996, 119–120, 178–191. – Huomattakoon myös, että ulkopoliittinen itsensuuri ja poliittisin perustein valittujen hallintoneuvoston ja ohjelmaneuvoston niskaanhengittäminen vaikutti Yleisradion uutisjournalismiin. Unkarin vuoden 1956 kriisinkin käsittelyssä oli haisteltavissa ”poliittisen johdon opastuksen vaikutuksia” (mts. 52).

927 Vihavainen 1991, 49–51.

928 Vapaan maailman vartiossa 1989, 62, 67; vrt. Salminen 1988, 272.

929 Okkonen 1979, 75–76.

Suuri uutinen oli Salmisen mukaan 1950-luvulla ”tulipalo, raaka verityö, kuten Kyllikki Saaren tai Tulilahden murhat, ja junaonnettomuus”. Journalismin kuvaa halpitsi mainitunlaisia uutisaiheita ”metsästävä toimittaja, joka murtautui poliisiketjujen läpi katsomaan, mitä tapahtui, ajoi paloautojen mukana tai kirjoitti liikuttavia hautajaiskuvauksia”. 1960-luvulla ”tulipalojournalismi” sitten alkoi vähetä, ja tilalle nousi yhteiskunnallisesti painottuneempia – taustat huomioon ottavia – juttuja. 1960-luvun puoliväliä voi pitää tässä suhteessa sanomalehtijournalismin yhtenä murrosaikana. Toiset viestimet, aikakauslehdet sekä radio ja televisio, antoivat sanomalehtijournalis-
mille omia vaikutteitaan.⁹³⁰

Pitänee lisätä, että ”tulipalojournalismi” osattiin jo 1930-luvulla – vaikkei väliin jäävä sotavuosikymmen sensuureineen, paperipulineen ja poikkeusolosuhteineen tyy-
lilajille niin kasvualustaa suonutkaan. Otsikot olivat mitä oireellisin osa kehitystä. Kun 1920-luvulla kovemmankin rikostapauksen otsikko saattoi kuulua pidättyvästi ”Veritekoja” tai ”Onnettomuuksia”, niin 1930-luvun lehtiotsikot saattoivat ainakin helsinki-
läisittäin vilistä ”hirveitä onnettomuuksia”, ”kaameita veritöitä”, ”järkyttäviä perhe-
tragedioita”, ”valitettavia tapaturmia” ja ”raakoja tappoja”. Tattarinsuon tapaus 1930-
luvun alusta lienee tyypillinen aikansa lapsi. Helsingin Sanomat 19.9.1931 otsikoi sensaatiouutisensa ruumislöydöistä 6-portaisesti, ja moninaisin typografioin. Ei ollut tabloidisaatiokaan tuosta kaukana.⁹³¹

[I] KAMMOTTAVA LÖYTÖ MALMILLA.

[II] Tattarinsuon lähteessä.

[III] 9 ihmisjalkaa, 8 kättä, 2 peukaloa, pää ja joukko sormia.

[IV] Paikalta löydettiin viime vuonna naisen käsi.

[V] ”Ruumiinosat eivät missään tapauksessa ole anatomiselta laitokselta”, toteaa prof. Lassila.

[VI] Tapaus vielä hämärän peitossa.

Nimensuojaa ei ollut, ja niin Tattarinsuon tapauksen selvittelyn yhdessä vaiheessa tah-
rittiin julkisesti seurakuntien palveluksessa olleen ruumishuoneen vahtimestarin mai-
ne. Vahtimestarin tapaus ”jäi lehdistön historiaan eräänä malliesimerkkinä lehdistön
vastuusta”, arvioi Erkki Wiksten kirjoittaessaan Tattarinsuon tapauksesta Suomen So-
sialidemokraatin sisältä nähtynä. ”Sillä tavoin tuhoutui kunniallisen miehen elämä,
hänen perheensä joutui kärsimään niin, että voitiin puhua koko perheen tuhoamisesta
vääriin olettamuksiin perustuvalla kielteisellä julkisuudella”, Wiksten jatkaa.⁹³²

Lähes parikymmentä vuotta Tattarinsuon tapausta myöhempää ns. Tulilahden
tapausta taas saatettiin ainakin 1960-luvun näkökulmasta pitää suomalaisessa rikos-
journalismissa jopa käännekohtana. ”Tulilahden kaksoisverityö ja sitä seuranneet vai-
heet muistuttivat poliisiromaaniin juonta enemmän kuin useimmat todelliset rikokset”,
kirjoittaa Hemánus 1960-luvun alun suomalaista rikosjournalismia käsittelevässä tut-
kimuksessaan. Kaksi jyväskyläläisneitosta löydettiin surmattuina Heinäveden Tulilah-
den rannassa sijaitsevasta suohaudasta heinäkuussa 1959. Seurasi pidätyksiä ja va-
paaksi päästämisiä. Keskenään uutisvoitoilla kilpailevien lehtien ja toimittajien otteissa
alkoi näkyä sellaista skuupinmetsästyksen ärhäkkyyttä, joka jopa kiristi lehdistön ja

930 Salminen 1988, 250–251; vrt. Huovila 2004, 51–52; Tarvainen 1993.

931 Vuoristo 1989, 40, 43.

932 Wiksten 1977, 112–114. – Tattarinsuolla, sittemmin rakennetun Malmin lentokentän tie-
noilla, ei ollutkaan tapahtunut henkirikosta. Tutkimuksissa ilmeni sittemmin, että ”Noi-
ta-Kallion porukaksi kutsuttu hulluja salatieteitä kokeillut taikauskoisten joukkio” oli sil-
ponut Malmin hautausmaassa maanneiden ruumiita, sekä kuljetellut sitten yhtä ja toista
Tattarinsuon lähteeseen.

poliisin välisiä suhteita. Tapahtumasarja päättyi dramaattisesti siihen, että rikollisen taustan omannut mies tuli pidätetyksi ja päätyi oikeuteen – surmaten sitten itsensä vangittuna ollessaan.⁹³³

Paikallisten ja maakunnallisten uutisten määrä kasvoi sanomalehdissämme voimakkaasti 1950-luvulta lähtien.⁹³⁴ Toisaalta kylmän sodan realiteetit aiheuttivat sen, ettei ulkomaanuutisiakaan voinut unohtaa.

Mutta, kotimaassa pysyäkseen. Uutinen poliisimiehen 1960-luvun alussa pohjoisessa Suomessa suorittamasta vaimonsa murhasta sekä yrityksestä surmata jälkimmäisen asianajaja on esimerkki Salmisen mainitsemasta ”tulipalojournalismista”. Kyse on sen saman ajan rikosuutisesta, jota myös Hemánus tutkimuksessaan – enemmän toki etelä- ja välisuomalaisittain – lähestyi. Poliisiasiakirjan⁹³⁵ jäyhänasialliset liuskat kertovat tästä Haukiputaalle sijoittuvasta tapauksesta:

”Lauantaina lokakuun 7 päivänä 1961 kello 10.20 ilmoitti puhelimitse Haukiputaan käräjäpaikalta Kiimingin piirin apulaisnimismies Pentti Härkönen Oulun läänin rikospoliisikeskukseen komisario Jaakko Kaakiselle, että samana päivänä noin kello 10.05–10.10 oli Oulu Oy:n Pateniemen tehtaiden poliisina toimiva Jorma Paatero ampunut pistoolilla käräjäpaikan läheisyydessä olevassa autossaan rovaniemeläistä asianajajaa, varatuomari Kirsti Käkeä kohden laukauksia ja samassa autossa ollutta vaimoaan Aune Paateroa niin, että tämä ilmeisesti oli kuollut, minkä jälkeen Jorma Paatero oli ampunut luodin omaan rintaansa. Välittömästi tämän jälkeen oli molemmat Paaterot kuljetettu Oulun lääninsairaalaan, mutta Kirsti Käki, jossa ei ollut mitään vammaa, oli edelleen käräjäpaikalla.”

Edelleen:

”Kuulusteluissa on Jorma Paatero kertonut, että mainittuna lokakuun 7. päivänä noin kello 10.00 paikkeilla hän oli mennyt varatuomari Kirsti Käen ja vaimonsa Aunen kanssa neuvottelemaan heidän avioeroasiastaan käräjäpaikan lähellä maantiellä pysäköitynä olleeseen Paateron autoon. Kun neuvottelut eivät tuottaneet hänen tarkoittamaansa tulosta, oli Paatero ottanut taskustaan pistoolin, jolla ampunut Käkeä kohden ainakin kaksi laukausta. Välittömästi sen jälkeen hän oli ampunut auton perässä istunutta vaimoaan, osaamatta selittää mihin luodit sattuivat sekä sen jälkeen itsemurhatarkoituksessa ampunut luodin omaan rintaansa.”

”Tutkimuksien mukaan varatuomari Käkeä kohden ammuttu luoti oli sattunut hänen kädessään olevaan salkkuun, johon luoti oli pysähtynyt, kun sen sijaan toiset luodit eivät olleet häneen laisinkaan sattuneet.” Poliisiasiakirjassa mainitaan, että surmatyön tekijä kuoli sairaalassa 21.10.1961, siis kaksi viikkoa surmatyön jälkeen. Lääkärin ilmoituksen mukaan kuolinsyy oli veritulppa.

Katson tapausta ensisijaisesti Kalevasta, joka oli jäänyt Edistyspuolueen lopettaessa 1951 toimintansa puolueisiin sitoutumattomaksi lehdeksi. Lehti oli alkanut tavoitella koko Pohjois-Suomen äänenkannattajuutta, mitä edisti 1955 – ensimmäisenä lehtenä pohjoisessa Suomessa – tapahtunut seitsemänpäiväistyminen. Toimitus oli teknisesti hyvin varustettu: esimerkiksi teleksi ja telefoto olivat jo 1950-luvun hankintoja. Vuonna

⁹³³ Hemánus 1966, 31, 166–191, 258–263. – Hemánuksen tutkimuksen pohjalta voi päätellä, että toimittajien ja poliisien institutionalisoitunut yhteistyökin – lehdistö & poliisi -kerhoineen – juontuu Heinäveden tapauksen sähköisiin jälkikäiköihin.

⁹³⁴ Salminen 1988, 285–286.

⁹³⁵ Komisario Jaakko Kaakisen muistio (Rtk 63/61) Kiimingin piirin nimismiestä varten 31.10.1961. – Käytössäni ovat olleet myös Oulun keskusrikospoliisin arkistosta saadut tapauksen laajat kuulustelupöytäkirjat erinäisine oheisdokumentteineen.

1961 Kalevan levikki oli liki 40 000, ja lehden asema seudullaan jo verraten ylivoimainen – kun Kaikukin oli kokenut lehtikuoleman 1940-luvun lopulla.⁹³⁶

Mies ampui vaimonsa ja haavoitti itseään

Haukiputaalaisen avioerodraaman aluksi puolison oikeusavustajan surmaamisyritys

Avioerojuttunsa esilletuloa Haukiputaan kirkonkylällä eilen aamulla odotellut konstaapeli Jorma Paatero ampui kärjätalon edessä Haukiputaan Asemakylässä autoon vaimonsa Auneen, laukaisi kolme kertaa vaimonsa oikeusavustajaa, varatuomari Kirsti Käkeä kohti ja haavoitti itsensä vaikeasti laukaisemalla rintaansa. Rouva Paatero kuoli heti, mutta varatuom.

Prämiemessä tehdaspoliisina toimineen konstaapeli Paateron vaimonsa Auneen avioerojuttu oli tarkoitettu esille syyskuun eläisen istunnon seitsemänneenä eli viimeisenä juttuna. Yleisimmät aviopuolisot olivat olleet varhain aamulla perheen autolla Oulunsalon lentokentällä. Käytössä rouva Paateron rova-nimelläistä oikeusavustajaa, va-

ratuom. Kirsti Käkeä. He olivat käyneet oikeuspaikalle Haukiputaan Asemakylään. Jo matkalla ajaneet he olivat neuvottelemaan eroon liittävistä taloudellisista kysymyksistä. Klo 9.50 aikaan oli konstaapeli Paatero pyytänyt kärjäsälin eteisessä vaimoaan neuvottelemaan autoonsa, joka oli pysäköity kärjätalon eteen maantien laitaan. Varatuom.

Käki pelastui ensimmäisen häneen suunnatun luodin pysähtyessä asiakirjasalkkuun ja seuraavien kahden mennessä ohi hänen paatessaan autosta. Silminnäkijän, autoilija Aarne Vilpuksen huutojen ja laukausten hälyttämä Klimingin pilrin apulaisnimismies Pentti Härkönen ehti riistämään Paaterolta aseensa juuri kun hän oli laukaisut pistoolin rintaansa.

keskustelemaan. Rouva Paatero noudattiikin sitä heti ja meni autoon.

Muutamia minuutteja kuluttua kajahti autosta ensimmäinen laukaus. Sen konstaapeli Paatero suuntautui etupenkille vieressään istunutta varatuomari Käkeä kohti. Rouva Käkeä pölistukseksi osottautui häneen asiakirjasalkkusta, johon louppos. Hän syöksyi ulos autosta ja juoksi läheisen Maikosen talon pihaan suojaan. Paatero laukaisi hänen peräänsä vielä kaksi kertaa, mutta ei osunut. Sitten Paatero ampui takajenkille istunutta vaimoaan. Auneen sydän men kohdalle ja sitten itseään rintaansa.

Tässä vaiheessa ehti nimittäin kukaan inoista kärjätu-

Haukipudas sijaitsee Oulun kupeessa, joten ymmärrettävästi Kalevalla ei ollut siellä aluetoimitusta, niin huomattava kuin lehden aluetoimitusverkko jo olikin. Vähäiset eivät Kalevan toimitukselliset resurssit 1960-luvun alussa enää olleet: toimituksen henkilökunta oli neljännessadan pinnassa ja erikoistuminen oli alkanut – uutispäällikötkin jo kuuluivat kuvaan.⁹³⁷

Haukiputaan kärjätagedia vuodelta 1961 on kuin iltapäivälehtien⁹³⁸ ihanneaihe: avioparin kireä välienselvittely, ampujana poliisimies, tapahtumapaikkana kärjätalon tienoo.

Kaleva on tehnyt tapauksesta 8.10.1961 ilmestyneeseen sunnuntainumeroon selvän pääuutisen. Kahdeksanpaltaisen etusivun vasemmassa ylälaudassa on lihavoiduin groteskikirjaimin ladottu pääotsikko: "Mies ampui vaimonsa ja haavoitti itseään". Tämän alla vielä alaotsikko: "Haukiputaalaisen avioerodraaman aluksi puolison oikeusavustajan surmaamisyritys". Otsikkokokonaisuuden voi katsoa olevan sensaatioita vältteleväinen. Pistää silmään, että otsikossa puhutaan vain "miehestä" eikä esimerkiksi "poliisimiehestä".

Haukiputaan draaman päivinä olivat jo voimassa Suomen Sanomalehtimiesten Liiton aikaansaamat ns. etikettisäännöt: alan tietävästi ensimmäinen eettinen itsesään-

936 Hakuteos Aamulehti 1988, 247–250; Salminen 1988, 160–161.

937 Suistola 1999, 332–333, 539.

938 Kurkistus maan tuon ajan ainoaan iltapäivälehteen Ilta-Sanomien kärjälauantaita seuraavien ilmestymispäivien osalta – alkaen maanantaista 9.10.1961 – osoittaa, että lehti ei ole nähnyt aiheelliseksi tai mahdolliseksi noteerata Haukiputaan tapausta. Lienee pääteltävää, että Ilta-Sanomien keskittyi 1960-luvun alussa vielä vahvasti pääkaupunkiseutuun ja muuhun eteläiseen Suomeen.

telynormisto maassamme. Etikettisäännöt antavat – ”tulipalojournalismin” aikaahan eletään – huomattavassa määrin ohjeita juuri esimerkiksi rikosuutisoinnin varalle. Mutta vaikkapa nimisuojan suhteen etikettiohjeet tuntuvat jättävän Haukiputaan draaman kaltaisessa tapauksessa lehdelle vapaat kädet.⁹³⁹

Kalevan (8.10.1961) etusivun pääotsikon viereen on taitettu neljän palstan valokuva, missä näkyy poliisimiehen auto, jossa laukaukset ammuttiin, uteliasta yleisöä sekä – kuvatekstin mukaan – ”oikealla rouva Paateron oikeusavustaja, varatuom. Käki ja Oulun läänin lääninrikospoliisin komisario Jaakko Kaakinen keskustelemassa”. Jutun kainaloon on taitettu avioparin valokuvat. Kaksi puolentoista palstan kasvokuvaa on taitettu kuin yhteen, vaikka oitis näkee, että kyse on kahdesta eri kuvasta ja kuvalaatasta.

Jutussa nousevat päähenkilöt esiin keskeisellä tavalla. Ajalle ominaiseen pitkänlaiseen ingressiin – joka on ladottu lihavalla ja joka koostuu kahdesta puolitoistapalstaisesta tekstimöhkälestä – mahtuu viisi harvennettua henkilönimeä:

Avioerojuttunsa esilletuloa Haukiputaan syyskäräjillä eilen aamulla odotellut konstaapeli Jorma Paatero ampui käräjätalon edessä Haukiputaan Asemakylässä vaimonsa Aunen, laukaisi kolme kertaa vaimonsa oikeusavustajaa, varatuomari Kirsti Käkeä kohti ja haavoitti itseään vaikeasti laukaisemalla rintaansa. Rouva Paatero kuoli heti, mutta varatuom. Käki pelastui ensimmäisen häneen suunnatun luodin pysähtyessä asiakirjasalkkuun ja seuraavien kahden mennessä ohi hänen paetessaan autosta. Silminnäkijän, autoilija Arne Vilpuksen huutojen ja laukausten hälyttämänä Kiimingin piirin apulaisnimismies Pentti Härkönen ehti riistämään Paaterolta aseensa juuri kun hän oli laukaissut pistoolin rintaansa.

Ingressi on selkeä, mutta pitkähkö; se kävisi sähkeutisestakin. Siinä on paljon yksityiskohtia, jotka uutisjournalisti sittemmin olisi tipauttanut tekstistä pois, kerrottavaksi tuonnempina leipätekstikappaleissa.

Kaleva käsittelee tapausta perinpohjaisesti. Toimittaja, ja ehkä kuvaajakin, lienevät säännäneet oitis paikalle, kun tieto tapauksesta on kiirinyt toimitukseen, parinkymmenen kilometrin päähän Ouluun. Tekijöiden nimiä ei jutussa ajalle ominaiseen tapaan kerrota. Pieniä asiavirheitäkin jutusta – viranomaisdokumenttien perusteella – näyttäisi löytyvän. Aviopuolisot eivät olleet Rovaniemeltä lentäen saapunutta asianajajaa vastassa Oulunsalon kentällä, vaan Oulun keskuksen lentotoimistolla. Käräjäpaikalle ei menty kolmistaan yhdessä autossa, vaan aviomies ajoi sinne yksin omalla autolla, ja aviovaimo tuli asianajajan kanssa taksilla. Eikä ampujan pistooli ollut poliisin virkaase, vaan hänen omansa.

Etusivun tekstissä on lihavoitu välijakso, johon sisältyy draaman huipentuma. Kaleva kertoo kolmen päähenkilön poistuneen ennen istunnon alkamista vielä keskustelemaan poliisimieheen autoon. Ja sitten, lihavoituna:

Muutaman minuutin kuluttua kajahti autosta ensimmäinen laukaus. Sen konstaapeli Paatero suuntasi etupenkillä vieressään istunutta varatuomari Käkeä kohti. Rouva Käen pelastukseksi osoittautui hänen asiakirjasalkkunsaa, johon luoti upposi. Hän syöksyi ulos autosta ja läheisen Makkosen talon pihaan suojaan. Paatero laukaisi hänen peräänsä vielä kaksi kertaa, mutta ei osunut. Sitten Paatero ampui takapenkillä istunutta vaimoaan Aunea sydämen kohdalle ja sitten itseään rintaan.

⁹³⁹ Etikettiohjeet: ks. esim. Okkonen 1962, 298–301. – Ohjeet suosittavat esimerkiksi, että nimeä tulisi välttää rikosuutisessa käyttämästä paitsi alle 18-vuotiaasta myös ”henkilöstä, jonka suhteen – vaikka hän on epäilty, pidätetty, vangittu tai syytteessä – on epävarmuutta siitä, onko hän syyllinen vai syytön”. Kun useat henkilöt saattoivat jo tapahtumapaikalla yhtäpitävästi kertoa, kuka oli ampuja, Kalevan journalistista menettelyä tuskin voi kyseenalaistaa.

Uutisteksti jatkuu sivulle 7, jossa tulee vastaan vielä kaksi juttuun liittyvää kuvaa, yksipalstaisia kumpikin. Toinen on lähikuva silminnäkijästä, ammattiautoilijasta. Toinen on dramaattinen lähikuva poliisimiehen autosta, jossa ampuminen tapahtui. Kuvateksti kertoo: ”Yksi Paateron ampumista luodeista lensi läpi auton katon.” Auton korissa todella näkyvät luodin jäljet.

Sivulle 7 jatkuvassa tekstissä on paljon taustoiva luonne. Kaleva selvittää draaman keskipisteiden, avioparin, tarkat syntymäpaikat ja -ajat. Molempien työpaikatkin kerrotaan – sekä mainitaan kummankin lapsen nimet ja syntymävuodet. Mainittujen ns. etikettisääntöjen valossa ainakin lasten nimien mainitsemisen voinee kyseenalais-⁹⁴⁰taa.

Väliotsikon ”Kaksi silminnäkijää” alla kyseiset silminnäkijät, ammattiautoilija ja kauppareissulla ollut rouva, kertovat mitä olivat nähneet. Kiinnittää huomiota, että Kaleva käyttää tässä – kuten jutussa ylipäänsä – hyvin säästeliäästi suoraa esitystä. Sitä tapaa uutisjutussa vain osalainauksina. Tuchmanin strateginen rituaali ei ole vielä näemmä rantautunut kovinkaan vahvasti Ouluun asti. Jutun lopussa on jakso, jossa kerrotaan ”myöhään illalla” sairaalasta kuullut tiedot ampujan tilasta.

Vielä etusivulle. Pääjutun alapuolelle on taitettu kehystetty erillisjuttu otsikolla ”ONNELLINEN UNOHDUS”.

Juttu alkaa:

Varatuomari Kirsti Käen pelasti pelasti melko varmasta kuolemasta asiakirjasalkku, kuten jo on kerrottu. Tarkemmin sanottuna hänet pelasti salkussa ollut melko vahva Lakimiehen kalenteri, joka vei voiman luodilta. Tuom. Käki totesikin, ”ettei ollut vielä vuoronsa”. Hän sanoi, että lentomatkan takia hänellä oli tarkoitus jättää etupäässä muistiinpanoja sisältävä kalenteri miehelleen Rovaniemelle siltä varalta, että koneelle sattuu jotain. Kuitenkin ja onneksi kalenteri tietoisesti unohtui salkkuun.

Kaleva siis on oivaltanut tapaukseen liittyvien human interest -näkökohtien arvon. Lakimieskalenteri hengenpelastajana: mikä tapaus. Mutta erityisen henkilölistävää ei Kalevan asioiden käsittely vielä ole. Keskeiset nimet luetellaan kärjessä, vieläpä harvennettuina, ja draaman kahden päähenkilöiden kuvat ovat näkyvästi etusivulla. Kuitenkaan ei Kalevan voi myöhempien aikojen mittapuun mukaan sanoa isommin henkilölistäneen asiaa. Juttu on tässäkin mielessä vielä perinteistä ”tulipalojournalismia”.

Entä rovaniemeläinen näkökulma? Miten on tapausta käsitelty Lapin Kansa, jolle tapauksen voi myös ajatella olleen kiinnostava – onhan varatuomari Käki rovaniemeläinen.

Lapin Kansan käsittely on selvästi tiiviimpää kuin Kalevan. On otettava huomioon, että tapaus sattui verraten kaukana Rovaniemeltä. Ja päinvastoin kuin Kaleva, Lapin Kansa ei tavoitellut tuolloinkaan yleis-pohjoissuomalaisen sanomalehden roolia. Myös resurssiltaan Lapin Kansa – noin 17 000 kappaleen levikkeineen – jäi kauas Kalevasta jälkeen.⁹⁴¹

Mutta kolmipalstaiseksi otsikoitu juttu löytyy rovaniemeläislehdestäkin 8.10.1961, ja etusivulta. Pääotsikko kuuluu: ”Mies ampui vaimonsa ja yritti surmata tämän asianajajan”. Alla on human interest -pitoinen alaotsikko: ”Salkku pelasti rovaniemeläisen varatuomarin hengen”.

⁹⁴⁰ Kuten jo todettu, etikettisäännöt kehottivat välttämään ”rikosuutisissa käyttämästä nimeä alle 18-vuotiaasta” (ks. Okkonen 1962, 300).

⁹⁴¹ Hakuteos Kotokulma 1988, 71-72. – 1960-luvun alussa Lapin Kansa eli oudonlaista väli-vaihetta. Maalaisliiton puolue-elimet olivat evänneet lehdeltä oikeuden esiintyä puolueen äänenkannattajana, mikä varmaan nopeutti lehden kääntymistä sitoutumattomaksi. Maalaisliiton kemiläinen Pohjolan Sanomat ryhtyi kamppailemaan Lapin Kansan kanssa noina vuosina yhä voimakkaammin.

Lihavoitu ingressi on selvästi Kalevan ingressiä tiiviimpi:

Avioerojuttunsa käsittelyyn menossa ollut konstaapeli Jorma Paatero surmasi pistoolilla ampuen vaimonsa Aunen ja haavoitti itseään hengenvaarallisesti lauantaina aamupäivällä Haukiputaalla. Lisäksi hän yritti ampua myös vaimonsa asiamiehenä olleen rovaniemeläisen varatuomari Kirsti Käen siinä kuitenkin onnistumatta.

Itse Lapin Kansan uutinenkin on verraten tiivis. Silti siinä mainitaan yksi seikka, joka puuttuu Kalevan laveasta käsittelystä: rovaniemeläislehti tietää kertoa, että kolme henkilöä olivat juuri oikeudenistunnon alla vetäytyneet poliisimiehen autoon kosketteluun ”mm. perheen omaisuuden jakomenettelyä”. Tämä saattaa viitata siihen, että lehdellä on ollut keskeisenä lähteenä itse varatuomari Käki.

Päinvastoin kuin Kaleva, Lapin Kansa ei mainitse avioparin lasten nimiä – vain heidän syntymävuotensa. Paikallisessa mielessä ymmärrettävää taustointia on maininta, että Paatero ”on aikaisemmin ollut poliisina mm. Rovaniemellä”. Kalevan tavoin myös Lapin Kansa väittää, ilmeisen virheellisesti, että aviopari ja varatuomari Käki olisivat matkanneet käräjäpaikalle kolmistaan ja yhdellä autolla.

Kaikkiaan Lapin Kansan uutinen on sekin tiiviydessään varsin ammattitaitoisesti toteutettu.⁹⁴²

4.21 Vaaliuutisia vaalipropagandalla höystettynä

Uutisaineisto – – voidaan jakaa kahteen pääryhmään:

- 1) etukäteen tiedossa olevat
- ja 2) ennakolta arvaamattomat tapahtumat.

Akseli Routavaara: Minusta tulee toimittaja (1944)

Silloin elettiin aikoja, että osittain ei oltu näkevinämme tai jos nähtiin, ei suostuttu myöntämään saatikka kirjoittamaan, esimerkiksi Kekkonen ja Anita Hallaman hommia tai Ahti Karjalaisen juopottelua.

Aarno Laitinen (teoksessa Hämäläinen 2002)

1900-luku merkitsi uutisjournalismin jatkuvaa systematisoitumista, vaikka tosin esimerkiksi sotavuodet toivat mukaan taantumiakin. Ututistyöstä haluttiin luoda mahdollisimman pitkälle uutishankintaa. Utistoitimittajista tuli yhä enemmän ammattikalastajia.

Ns. soittokierroksista oli monessa lehdessä jo 1900-luvun alussa tullut toimitustyön olennainen osa. Tärkein kohde oli usein poliisi, mistä tuleekin nimitys poliisikierros. Routavaara tähdentää jo 1940-luvun oppikirjassaan toimituksen päiväkirjan pidon merkitystä sekä sitä, että toimituksella tulisi olla ulkopuolinen ”tiheäsilmainen tiedoittajaverkko”. Anglosaksisen esimerkin mukaiset uutiskokoukset otettiin suomalaisissa lehdissä käyttöön 1960-luvulla. Ne kehittivät myös kirjoitustekniikkaa ja saattoivat myös yhtäläistä uutiskriteereitä. Samalla niitä voi pitää ilmentymänä uutishankinnan

⁹⁴² Toinen esimerkki samalta vuodelta 1961 maakuntalehden rikosuutisesta: erityisesti etelä-karjalalaisia kohahdutti, kun arvostettu pankinjohtaja oli ampunut vaimonsa ja neljä tyttärtään. Etelä-Saimaan 16.3.1961 etusivun kolmipalstainen otsikko kertoo: ”Perheenisä ampui vaimonsa ja kolme alaikäistä tyttärtään”. Myös uhrien verraten suurikokoiset valokuvat ovat etusivulla. (E.-H. Anttila 2005, 203.)

systematisoimisesta. Kuvaan sopii hyvin, että myös töitä valvovat ja työtehtäviä jakavat uutispäälliköt tulivat lehtiimme toden teolla 1960-luvulla.⁹⁴³ Utistoitimittajan työstä oli tullut yhä enemmän joukkuepeliä.

Kaksi 1960-luvun vakavaa kansallista lento-onnettomuutta, tammikuun alkupäivinä 1961 tapahtunut Koivulahden ja marraskuussa 1963 tapahtunut Maarianhaminan, herättivät ainakin Aamulehden toimituksen trimmaamaan uutisorganisaatiotaan. Kummankin onnettomuustragedian jälkeen Aamulehden toimitus kokosi omasta toiminnastaan muistion, jonka tarkoitus oli kehittää valmiuksia vastaisten tapauksien varalle.⁹⁴⁴

Valtiolliset vaalit ovat kehkeytyneet yhä haasteellisimmiksi uutisoitaviksi. Eivätkä vähiten aikana, jona paitsi radio myös televisio pakottavat sanomalehdet yltämään – vanhan saksalaisen sanomalehtitieteen termiä viljelläkseni – aktualiteetin suhteen parhaimpaansa. Jotta kaikki menee nappiin, on toimituksen pelattava kuin hyvin rasvatun koneen.

Otan tarkasteltaviksi vuoden 1966 poliittisesti merkittävät eduskuntavaalit.

Television kasvavaa roolia noihin aikoihin kuvaa, että radion ohella myös TV1 tarjosi toisen vaalipäivän, maanantain 21.3.1966, iltana klo 21.30 alkanee ja vasta ehkä noin klo 03.30 päättyneet vaalivalvoiset, joissa esiintyivät asiantuntijoina professori, ja sittemmin Aamulehden päätoimittaja Pertti Pesonen (1930–2005) ja hallitusneuvos Kai Korte.

”Vaalipalvelussa käytetään Suomessa ensimmäistä kertaa laajassa mitassa tietokoneita, jotka koko yön ajan vertaavat saapuvia tietoja kaksien aikaisempien eduskuntavaalien tuloksiin”, kertoo Aamulehti radio- ja televisiosivujensa (21.3.1966) ennakk jutussa. Samojen päivien Kansan Lehden (17.3.1966) uutisesta (”Ensi kertaa Suomessa. Tietokone laskee vaalien tuloksen”) taas ilmenee, että Helsingissä IBM:n talossa sijaitsevasta laskentakeskuksesta on suora kaukokirjoitinyhteys Suomen Tietotoimistoon, missä tiedot vastaanotetaan reikärauhalle, joka taas syötetään STT:n kaukokirjoitinverkkoon. ”Sitä tietä koko maan lehdistö saa jatkuvasti tuoreita vaalitietoja”, kerrotaan Kansan Lehdessä.

Vuosi 1966 oli maassamme politiikan tapahtumien kannalta 1960-luvun jännittävimpiä. Yli muiden pitänee nostaa eduskuntavaalit, jotka pidettiin nyt keskikesän sijasta ensi kerran keväällä. Suomea oli hallinnut syksystä 1964 maalaisliittolaisen Johannes Virolaisen porvarillinen enemmistöhallitus. Vaalien alla tapahtui monenlaista, joka ennakoiki poliittisen kentän muutoksia. Maalaisliitto vaihtoi nimensä Keskustapuolueeksi. Puoluefuusion seurauksena syntyi Liberaalinen kansanpuolue. Aarne Saarinen syrjäytti SKP:n johdossa Aimo Aaltosen. Työväenliikkeen eheytyminen oli jo alkanut ottaa selviä askelia.

Uusi ja vanha kohtasivat vuoden 1966 aikoihin jännittävällä tavalla. Suomalaisenkin yhteiskunta koki rakennemuutoksia ja modernisoitui monin tavoin. Uudet nuorisoaatteet ja -tuulet saavuttivat nopeasti Suomenkin. Silloin voidaan katsoa alkanee myös opiskelijoiden radikalisoitumisen. 1960-luvun puoliväli oli yleisen käsityksen mukaan kaikkiaan ”murrosaikaa”.⁹⁴⁵ Vanha, Maalaisliiton johtama hallitusrintama pyrki pysyttelemään kiinni vallan kahvassa, ja vahvin oppositiovoima, sosiaalidemokraatit, taas pyrki valtaan ns. 8 kohdan ohjelman voimin.⁹⁴⁶

943 Nygård 1987, 99; Salokangas 1987, 356; Kuutti 1994, 71; Routavaara 1944, 76–79; Salminen 1988, 272; Keränen 1984, 125–125.

944 Allan Liuhalan arkisto; vrt. Viesti Kuninkaankadulta 2003, 61–69.

945 Vihavainen 2003, 856–859.

946 Kahdeksan kohdan ohjelmasta: ks. esim. Paasio 1980, 217. – SDP:n puheenjohtaja R. Paasio on jälkeinpäin katsonut, että SDP:ta oli pidetty pitkään hallitusneuvottelujen ulkopuolella vedoten puolueen ulkopoliittiseen sopimattomuuteen. Kevään 1966 eduskunta-

Katson 20.-21.3.1966 pidettyjen eduskuntavaalien uutisointia ennen muuta Aamulehden palstoilta. Lehden levikki lähestyi 1966 maagista 100 000 kappaleen rajaa. Lehti oli saanut sitten Unkarin kriisivuoden 1956 suurehkon joukon uusia aluetoimintuksia – jopa Poriin ja Lahteen – ja suoran kaukokirjoitinyhteyden UPI:n Helsingin-toimistoon; sekä solminut uutispalvelusopimuksen Dagens Nyheterin kanssa. Lehden elkeissä alkoi näkyä, ettei se halunnut olla maakunnallinen ykköslehti muiden joukossa, vaan se pyrki olemaan myös ns. valtakunnanosaletti.⁹⁴⁷

Aamulehti oli 1966 vielä miltei itsestäänselvästi Kokoomuksen äänenkannattaja – ja sen levikki sitä paitsi ylitti jo selvästi pää-äänenkannattajan Uuden Suomen levikin. Poliittinen side näkyy vuoden 1966 vaalijuttujen yhteydessä nimenomaan vaalien alla. Esimerkiksi lauantainumeron 19.3.1966 kevyen aineiston sivun yli on vedetty, kuin streamerina: ”VEITSENERÄVAALIT OVAT OVELLA”. Tuon on epäilemättä ajateltu vetoavan porvarillisesti ajatteleviin äänestäjiin. Pääkirjoitussivulla taas on nimetön, nelipalstainen juttu ”Jatkuva kehitys on turvattava”, jonka voi luonnehtia olevan hillittyä poliittista argumentaatiota; yhtenä punaisena lankana se, että SDP:n ehdokkaidenkin äänestäminen voi merkitä ”äärimmäisen vasemmiston mukaan tuloa hallitusvastuuseen”.

Myöhempien aikojen lukijaa – joka on nähnyt Aamulehden uudemmatkin kasvot – havahduttanevat kuitenkin eniten kehystetyt tietoisuudet, joita voisi oikeutetusti kutsua myös propaganda-, ellei indoktrinaatioiksi. Esimerkiksi sunnuntainumeron 20.3.1966 sisäisivulta vastaan tuleva kolmipalstainen otsikko lienee keskeyttänyt monen lukijan aamukahvin juonnin: ”Haluatko lapsesi pioneeritarhaan?” Teksti kuuluu kokonaisuudessaan:

Isät ja äidit! Haluatteko että lapsenne komennetaan jo 4–5-vuotiaina pioneeritarhoihin ja myöhemmin kommunistisiin kouluihin, joissa heidät kasvatetaan halveksimaan pikku-porvarillisia vanhempiaan?

Jos haluatte, silloin tietysti äänestätte Skdl:n ehdokkaita taikka heidän tukijoitaan – siis niitä ryhmiä, jotka eivät ole selvästi sanoutuneet irti yhteistyökaavailuista kommunistien kanssa.

Jos sen sijaan haluatte, että lapsistanne tulee vapaan maan vapaita kansalaisia, silloin valitsette ehdokkaan kansanvaltaisen valtiojärjestyksen kannalla olevasta vaaliliitosta.

Teksti on typografisesti ja taitollisesti mielletävä toimitukselliseksi aineistoksi, ei suinkaan vaali-ilmoitukseksi. Se on kiintoisa esimerkkipala lähimenneisyyden journalismin erilaisuudesta.

Aamulehden etusivua maanantainumerossa 21.3.1966 hallitsevat tietenkin juuri vaalit. Kahdeksan palstan streamer-otsikko kertoo: ”SUNNUNTAI ENTEILI SUURTA OSANOTTOA”. Alempi rivi onkin sitten jo ehkä piilopolitikointia: ”Turvallinen kehitys saatava varmistetuksi”. Juttuun liittyy kaksi valokuvaa ensimmäisen vaalipäivän äänestystilanteista. Kehystetyn kaksipalstaisen kakkosjutunkin otsikkoa voinee pitää poliittisesti tarkoitushakuisena: ”Vasemmiston alueilla oli vilkkainta eilen”. Kuin vinkkinä potentiaalisesti porvarillisia ehdokkaita äänestäville Aamulehti toteaa tekstissä, että ”esimerkiksi vasemmistovoittoisessa Nokian kauppalassa oli äänestysprosentti nyt peräti 60,3”.

vaalikamppailussa oli Paasion mukaan (mts. 221) ”kaikkein hurjimpia väitteitä” se, että SDP aikoi ”heti vaalien jälkeen luopua demokratiasta ja avata tietä kommunistien valanottoyrkimyksille”.

947 R. Seppälä 1981, 356–358; Hakuteos Aamulehti 1988, 14. – Lisättäköön, että 1960 Aamulehden rotaatio laajennettiin kykeneväiseksi painamaan 64-sivuinen lehti. – Löytyniemi (1993) katsoi 1990-luvun alkuvuosien suomalaisiksi valtakunnanosaletiksi Aamulehden, Savon Sanomat ja Kalevan – sekä lehden oman koon puolesta – myös Turun Sanomat (lehtitypologioista: ks. Alasilta 1980).

Saman maanantainumeron kolmossivulta iskee lukijaa silmälle nelipalstainen, mustiin ns. sururaameihin – yli puolen sentin levyisiin – taitettu vetoamus: ”Tosiasia, jota on yritetty kiistää, mutta joka ei muutu”. Heti alkuun Aamulehti nostaa kissan pöydälle: jutun alussa valitetaan, että ”Pohjois-Hämeen porvarilliset piirit” ovat joutuneet käsiteltäviin vaaleihin ”varsin hajanaisina”. Syyttävä sormi osoittaa liberaaleja, jotka ovat ”perustaneet oman vaaliliittonsa”. Juttu päättyy kehotukseen: ”Aikaisemmin vapaamielisiä ja kansanpuoluetta kannattaneiden yhtä hyvin kuin nykyisten liberaalien on ainakin tällä kertaa syytä keskittää äänensä Kansallisen Kokoomuksen ja riippumattoman keskustan vaaliliiton ehdokkaille.”

Mustaraamisen propagandaiskun lisäksi pari sivua jäljempää löytyy vielä toinen, työpografisesti kylläkin vähän hillitympi. Otsikkona on: ”Haluatko päästä eroon autostasi?” Itse tekstissä varoitetaan taas äänestämästä ”Skd:n ehdokkaita taikka heidän tukijoitaan”, sillä ”kommunistien tarjoaman vaihtoehdon mukaan autot kuuluvat vain joko yhteiskunnalle taikka puolueen johtajille ja tavalliset kansalaiset voivat saada niitä ainoastaan perin rajoitetusti”.

Lehden loppupäässä, sivulta 11 alkaen, tulee jo vastaan rauhallinen uutisote. Neljän palsta otsikko toteaa: ”51 440 TAMPERELAISTA ÄÄNESTI JO SUNNUNTAINA”. Sitten alaotsikkona: ”Ensimmäisen päivän prosentti 55,45”. Aamulehti luettelee totuttuun tapaan eri äänestysalueiden ja paikkakuntien äänestäjämääriä ja -prosentteja ensimmäiseltä päivältä; niin Tampereelta, muualta Pirkanmaalta kuin maakunnan ulkopuolelta.

Entä Aamulehti tiistaina 22.3.1966, kun alustavat vaalitulokset ovat selvillä? Mitä ehkä pitkälle aamuyöhön mustavalko-televisiotaan tuijottanut lukija on saanut silmiinsä? Vaalinaluspäivien taisteleva puoluelehti on nyt vaihtunut neutraaliksi uutislehdeksi. Etusivun streamer kiteyttää tärkeimpänä asiana: ”VASEMMISTOENEMMISTÖ EDUSKUNTAAN”. Sen alla on neljällä palstalla: ”Sosiaalidemokraatit suurimmaksi ryhmäksi”. Pääkuva näyttää, miten Tampereen Sampolassa kumotaan vaaliurnaa usean henkilön voimin klo 20.02, kaksi minuuttia äänestysajan umpeutumisen jälkeen.

Etusivu on omistettu suurimmalta osalta vaalituloksille. On sivulta toki löytynyt tilaa myös mm. avaruus uutiselle: sille, että Neuvostoliitto on lähettänyt avaruuteen uuden Kosmoksen siellä jo paraikaa kiertävän lisäksi. Etusivun alalaidassa on neljän palstan kuva eduskunnan istuntosalista korkealta lintuperspektiivistä – siis yläkerroksesta käsin – kuvattuna. ”Tässä se on – eduskunnan työkenttä”, kuvateksti alkaa. Otos on oletettavasti kuvatoimistolta.⁹⁴⁸

Vaaliuutisen laaja, neljälle palstalle taitettu ingressi – pikemmin johdanto kuin sähkökkä kärki – kuuluu Aamulehden ykköspainoksessa (22.3.1966) kokonaisuudessaan:

Maanantaina päättyneissä eduskuntavaaleissa ensimmäisen kerran käytetty tietokoneennuste sekä muutamista ensimmäisistä vaalipiireistä käytettävissä olleet lopulliset tulokset – oteäänäni lukuun ottamatta – viittaavat molemmat samaan suuntaan eli eduskunnan muuttumiseen vasemmistoenemmistöiseksi. Tietokone-ennusteen mukaan vasemmistopuolueet saivat 104 ja porvarilliset 96 paikkaa. Eduskunnan muuttuminen vasemmistoenemmistöiseksi perustui näiden tietojen mukaan pääasiassa sosiaalidemokraattien selvään vaalivoittoon. Heidän paikkamääränsä saattaakin nousta aina 55 saakka. Nämä tiedot, jotka vielä olivat varsin puutteellisia, viittaisivat myös siihen, että sosiaalidemokraattien osuus kaikista annetuista äänistä nousisi noin 27 prosenttiin eli suu-

⁹⁴⁸ Myös ainakin saman päivän (22.3.1966) Suomenmaan etusivulta löytyy lähes samanlainen kuva; on kuin sama kuvaaja olisi ottanut useita lähes toistensa laisia kuvaversioita. – Kuvatoimisto-olettamusta tukee myös se, että R. Seppälän (2004, 177) mukaan kaikki AL:n Helsingistä tulleet kuvat olivat vielä vuoden 1968 presidentin valitsijamiesvaalienkin päiviltä kuvatoimistojen tuotantoa.

rimpaan ääniosuuteen, mikä millään puolueella on sotien jälkeen edustajainvaaleissa ollut.

Uutisen alku voi vaikuttaa jo 1970-luvun lukijasta aika verkkaiselle. Lehti selittää ver-raten hidaspoljentoisesti ja yli 800 merkin laajuisesti, mikä on päätulos (ennusteen mu-kaan vasemmistoenemmistö 104-96) ja mikä on erikseen sosiaalidemokraattien saalis (kaiketi 55 paikkaa tai noin 27 prosenttia äänistä). Tulosta jopa vielä suhteutetaan ai-empiin sotienjälkeisiin vaalituloksiin.

Kirjoittaja tuntuu olleen selvästi tietoinen, että varsinkin kyseessä olevan ensim-mäisen painoksen lukija saattaa tietää – mikäli on jaksanut valvoa radion tai television äärellä – jo enemmän. Tähän viittaavat tietyt varovaiset tai epävarmat muotoilut (“Nämä tiedot, jotka vielä olivat varsin puutteellisia, viittaisivat myös...”).

Pääjutun leipätekstin ensi kappaleessa lähdetään liikkeelle luonnollisesti Pohjois-Hämeen vaalipiirin tuloksilla. ”Täällä kokoomus säilytti 3 paikkaansa”, lukee uutises-sa. Seuraavassa kappaleessa tiivistetään Hämeen eteläisen vaalipiirin, kolmannessa kappaleessa Keski-Suomen vaalipiirin ja neljännessä kappaleessa Turun pohjoisen vaa-lipiirin tulokset. Lehden uutiskriteerit vaikuttavat harkituilta: pääpaino on ilmestymis-kaupungissa ja kotimaakunnassa, mutta valtakunnanosal lehden roolia tavoitteleva lehti katsoo myös lähimaakuntiin.

Erillisjutussa, jonka kaksipalstainen otsikko kuuluu ”Pohjois-Hämeestä neljä uut-ta kansanedustajaa”, Aamulehti luettelee nimet asianmukaisesti harventaen; ja maini-ten, keitä vanhoja ja uusia kansanedustajia kotivaalipiiristä on valittu. Ns. hatun alta löytyy toinen kahden palstan kakkosjuttu: ”Tietokone-ennuste”. Kyse on alkuaan mahdollisesti Suomen Tietotoimiston tekstistä.⁹⁴⁹ Aamulehti kertoo ennusteen valmis-tuneen ”kello 22.30 tienoilla”.

Vaalituloksia löytyy vielä mm. aukeaman 6-7 täydeltä. Kunta kunnalta, äänes-tysalue äänestysalueelta – kauempaakin Pirkanmaan ulkopuolelta – luetellaan niin ää- nestysprosentit kuin puolueiden äänimäärät. Aukeamalle on myös sijoitettu nimi-merkki Juron alias Ilkka Juonalan kommenttijuttu ”TV:n vaalivalvoijaiset – nukkumat- tikilpailut”.⁹⁵⁰

Aamulehti julkaisi vaali-illan ja yön aikana useamman painoksen. Käsiini saa-massani myöhemmässä painoksessa etusivun pää- ja alaotsikko ovat yhä entiset. Mutta jo ingressi on pantu uusiksi. Ja nyt jo voi puhua aidommin ingressistä: teksti on olen-naisesti tiiviimpi. On kuin myöhäisen illan arvatenkin hektinen paine olisi tehnyt ing-ressinmuotoilulle hyvää:

Maanantaina päättyneet vaalit aiheuttivat ratkaisevan muutoksen eduskunnan kokoon-panossa, joka nyt saa toisen kerran itsenäisyytemme aikana vasemmistoenemmistön. Yöl-lä klo 1 kun äänistä oli laskettu yli 90 prosenttia voitiin vasemmistupuolueitten arvioida saavan 104 paikkaa kun taas porvarillisille ryhmille jäisi 96. Nykyisessä eduskunnassa ovat voimasuhteet päin vastoin 113 – 87.

Leipätekstin alkuosa on kirjoitettu ja ladottu uudestaan; jäljempänä on uskäytetty jo Aamulehden ensimmäisessä painoksessa esitettyä.

⁹⁴⁹ Kerronnaltaan vastaavanlainen – joskin näemmä editointivaiheessa päättäväisesti typis-tetty – juttu löytyy myös saman päivän (22.3.1966) Kansan Lehestä.

⁹⁵⁰ Juro toteaa Suomen Television pitkään valmisteleminen suurten vaalivalvoijaisten osoittau-tuneen ”H-hetkellä suureksi pettymykseksi niille kenties miljoonille katsojille, jotka oli-vat aktivoituneet vastaanottimiensa ääreen”. Juro valittaa, miten kauan ensi käden tietoj-en saaminen vei. Tai hän kritisoi, että lähetyksen alussa myös jouduttiin ”pelaamaan ai-kaa” lähettämällä ruutuun ”yhdentekeviä katuhaastatteluja”. On kuin vanha sanomaleh-timies ottelisi tuossa myös medianousukasta, televisiota, vastaan.

Toinen vaaleja koskeva kakkosjuttu on Aamulehden myöhemmässä painoksessa entisensä: ”Pohjois-Hämeestä neljä uutta kansanedustajaa”. Sen sijaan ensimmäisen painoksen kakkosjuttu ”Tietokone-ennuste” on saanut antaa tilaa uudelle kakkosjutulle ”EDUSKUNNAN UUSIA NIMIÄ”. Siinä luetellaan vaalipiireittäin uusia kansanedustajia.⁹⁵¹

Ääntenlaskenta otti aikansa. Vielä seuraavan päivän eli keskiviikon 23.3.1966 Aamulehden etusivun streamer kertoi: ”VOIMASUHTEET JOKO 105–95 TAI 104–96”. Sisäsivuilla julkaistaan kuva hauistaan voiton kunniaksi pullistelevasta SDP:n puolue-sihteeristä Kaarlo Pitsingistä. Sisäsivuille on saatu kuvakoonnos koko maan valituista kansanedustajista. Tämä kielii huolellisesta valmistautumisesta: kuvalaattojakin on haalittu jo etukäteen – tosin ehkä tarjottukin.⁹⁵²

Aamulehden vaaliuutisointi saa lisäperspektiiviä, kun luodaan vilkaisu myös Kansan Lehden, Tampereen kakkoslehden, vaaliuutisointiin.⁹⁵³ Lehti sinnitteli 1966 vielä seitsenpäiväisenä. Levikki oli runsaat 16 000, vain kuudennes Aamulehden levikistä. Lehti oli omaksunut journalistisia vaikutteita sosiaalidemokraattisilta lehdiltä Ruotsista. Jyväskyläläisen Työn Voiman lakattua ilmestymästä lehti oli ottanut huolehtiakseen myös keskisuomalaisesta lukijakunnasta. Laajentunut, mutta harvan levikkipeiton tarjonnut lukijakunta ei vetänyt riittävästi ilmoitustuloja, ja 1960-luvun lopulla lehti alkoikin olla taloudellisissa vaikeuksissa.⁹⁵⁴ ”SDP:n johtava maaseutulehti”, määritteli Kansan Lehti itsensä omilla palstoilla 17.3.1966 julkaistussa ilmoituksessa.

Lehden vuoden 1966 eduskuntavaalien seuranta jää kauaksi Aamulehden seurannasta; ykköslehti on ykköslehti. Kiinnittyneisyys omaan taustapuolueeseen näkyy Kansan Lehdessä vaalien alla milteipä lievempänä kuin Aamulehdessä. Tätä voi pitää yllättävänä, kun ajatellaan työväenlehdistön journalistista perinnettä ja sitä tosiasiaa, että kakkoslehden asemaan pudonneen lehden ei tarvinnut enää havitella universaalitai omnibus-lehden asemaa.

Kun Aamulehti julkaisee vaalinaluspäivinä toimituksellisen aineiston muotoon puettuja kehystettyjä varoituksia, tyytyy Kansan Lehti vähempään. Silmään pistää oikeastaan vain perjantainumeron 18.3.1966 etusivulla kahdella palstalla julkaistu ”VA-ROITUS”:

Kehoitamme kansalaisia varomaan sitä harhaanjohtavaa mainontaa, jota kommunistien kanssa liittoutunut Työväen ja pienviljelijäin sosialidemokraattinen liitto TPSL ja sen ehdokkaat kommunistien (kansandemokraattien) listoilla harjoittavat sosialidemokraattien ja puolueemme tunnusten merkeissä. Sosialidemokraattisen Puolueen ehdokkaat ovat puolueen nimellä ja tunnukseksi otsikoidussa vaaliliitossa.

951 AL on myös vaihtanut ensimmäisen painoksensa (22.3.1966) ykkösartikkelin ”de Gaulle operoi” – jossa käsitellään EEC:n maatalouspolitiikkaa ja sen rahoituskysymyksiä – myöhemmissä painoksissa neutraalisti otsikoituun ykkösartikkeliin ”Vaalien tulos”. Artikkelissa muun muassa todetaan viileästi – lehden taustapuolueen Kokoomuksen häviö oikeastaan tyystin sivuuttaen – että tulos ”nosti sosialidemokraatit suurin piirtein siihen asemaan, joka heillä sotien päätyttyä on ollut”.

952 Vertailun vuoksi: Uusi Suomi – joka keskittyi luonnollisesti paljolti Helsingin vaalituloksiin – julkaisi etusivullaan jo tiistaina 22.3.1966 Helsingistä valituksi tulleiden parinkymmenen kansanedustajan kasvokuvat.

953 Kolmas sanomalehti Tampereen lehtikartalla oli vuoden 1966 eduskuntavaalien aikoihin Hämeen Yhteistyö, joka oli aloittanut 1946 Hämeen – Satakunnan Yhteistyönä. Lehden asema ns. aseveliakselin – SDP:n ja Kokoomuksen – hallitsemassa Tampereen kaupungissa ei ollut helppo, mikä näkyi mm. vaikeutena saada kaupungin ilmoituksia. Sittenkin kommunistien puolueriita ravisteli lehteä rajusti, kun toimitus ja äärivasemmistolainen julkaisijajärjestö päätyivät eri linjoille. (Hakuteos Aamulehti 1988, 164.)

954 Hakuteos Aamulehti 1988, 264–266.

Typografisesti Kansan Lehden "Varoitus" on sekin kuin mitä tahansa toimituksellista aineistoa, vaikka käytännössä sama teksti löytyy ilmoituksena ainakin Helsingin Sanomien (20.3.1966) palstoilta.

Lehti tuo vaalinalustunnelmiin myös human interestia. Turkulaisten lähetystä on käynyt haastamassa tamperelaisia kisaan äänestysvilkkauudessa. Lehden etusivulla 18.3.1966 pistää silmään neljän palstan kuva, jossa turkulaisherrojen lähetystä kohtaa tamperelaisvaikuttajat. "Tarvitaanko Tampereella Turun tuomia yömyssyjä?" kysytään kuvatekstiotsikossa.

Toki Kansan Lehti täyttää puoluelehden tehtävänsä. Esimerkiksi lauantaina 19.3.1966 lehti julkaisee sarjassa "Esittelemme kansanedustajaehdokkaita" henkilöjutun sosiaalidemokraattisesta kirkkoherrasta Erkki Pennasesta. Sunnuntainumeron 20.3.1966 etusivulta löytyy neljälle palstalle taitettu kehottelu, pääotsikkona: "ALAS NUKKUVIEN PUOLUE!" Sen alla on kaksi muuta otsikkoa, joista toinen ei kaihda julistaa suoraan, miten pitää äänestää: "SDP PARAS vaihtoehto". Saman numeron pääkirjoitupalstalla niin ykkös- kuin kakkosartikkeli koskettelevat vaaleja.

Maanantaina 21.3.1966 Kansan Lehti otsikoi yli koko etusivun: "Ennätyksellinen ensimmäinen vaalipäivä". Pääkuva on Jyväskylältä, ja siinä ovat pääosassa vaalihuoneistossa kuvattu Jyväskylän kaupunginjohtaja rouvineen.⁹⁵⁵ Kolmelle palstalle taitettu ingressi on vain vähässä määrin paikallinen. Siinä jopa mainitaan, että "eräänlaisen Suomen ennätyksen lienee saavuttanut Kuusamon kunnan Kiitämän äänestysalue, jossa jo kaksi tuntia vaalien alkamisen jälkeen oli 91 prosenttia äänivaltaisista äänestänyt". Erillisjutuissa kylläkin käsitellään Keski-Suomen ja Pirkanmaan eri kuntien äänestysvilkkautta. Vain kuusisivuisessa maanantainnumerossa vaalijutut jatkuvat takasivulle.

Tiistain 22.3.1966 numero on kymmensivuinen. Vaaliasialle on omistettu koko etusivu ja lähes koko takasivu; ja esimerkiksi ykkösartikkeli kommentoi vaalitulosta. Etusivun pääotsikko julistaa lyhykäisesti: "VOITTO". Pienemmällä pistekoolla ladottu jatko kuuluu: "ÄÄNIVYÖRY TOI SDP:LLE 55 PAIKKAA". Ja: "EDUSKUNTAAN VASEMMISTOENEMMISTÖ". Toinen pääkuva esittää vaaliurnan tyhjentämistä; toinen näyttää, miten loistava kevät oli toisena äänestyspäivänä. Pääotsikkoa seuraa lihavoituna ja huomattavan suurella pistekoolla ladottu johdantojuttu, jossa riemuitaan oman puolueen ja laajemminkin vasemmiston voitosta. Teksti alkaa:

Osanotoltaan ennätysmäiset ja poliittisesti suurta kiinnostusta herättäneet eduskuntavaalit osoittivat koko maan mitassa sosialidemokraattisen Puolueen ehdotonta vaalivoittoa. Keskiyön tietojen mukaan vaalit merkitsevät koko vasemmiston esiinmarssia, sillä vaaliliitto TPSL:n kanssa on myös kommunisteille taannut sen, että heidän kannatuksensa ei ole ratkaisevasti numeroissa laskenut, joskin selvästi pysähtynyt v:n 1962 vaaleihin verrattuna.

Johdantojutun alla on tiivis yhteenveto koko maan vaalituloksesta, ja sivun alemman puolikkaan täyttävät lähinnä uutisoinnit Pohjois-Hämeen vaalipiirin tuloksista. Lehti kertoo, ketkä ovat Pohjois-Hämeen vaalipiiristä valitut kansanedustajat; neljä sosiaalidemokraattista edustajaa ovat saaneet oheen kasvokuvansa. Vielä löytyy etusivun alalaidasta SDP:n puheenjohtajan Rafael Paasion äänestäjille esittämä kiitos sekä "Koko maan tilanne klo 1.00". Viimeksi mainittu osoittaa, että Tampereen kakkoslehteä on pidetty niinsanotusti auki pikkutunneille asti.

Valokuva-anti on yllättävän vaisua. Kliseenomaisesti Kansan Lehtikin heittää pääkuvaksi urnan tyhjennystilanteessa laukaistun otoksen. Olisi voinut ajatella, että

⁹⁵⁵ Tiedossani ei ole, onko tuon päivän (22.3.1966) Kansan Lehti julkaissut eri painoksia.

sosiaalidemokraattien suurvoiton olisi annettu pursuta lukijoiden silmille vaikkapa vaalivalvojaisten riemua heijastelevasta tilannekuvasta.⁹⁵⁶

Takasivulla jatkuu tulosten esittely, maantieteellisesti aina Vaasan läänin ja Helsingin vaalipiiriä myöten. Silmään pistää myös tuohtumusta henkivä juttu: ”Kokoomuksen vaalirötös: ÄÄNESTÄJÄLTÄ RIISTETTIIN ÄÄNIOIKEUS OTETILAUKSEL-LA”. Jutun mukaan Tampereen kokoomuslaiset olivat väärentämällä erään henkilön nimen vaaliotevaltakirjaan riistäneet häneltä äänioikeuden. Tästä yksityiskohdasta samoin kuin kahden tamperelaislehden vuoden 1966 vaaliuutisoinnista ylisummaan voi nähdä, että poliittiset intohimot hallitsivat sanomalehdistön uutisointia 1960-luvulla aivan eri tavalla nykyään. Kansan Lehden, vasemmistolaisen kakkoslehden, poliittiset painotukset ovat ehkä odotetunlaisia. Aamulehden – 1966 jo ylivoimaiseen ykköslehden asemaan kohonneen lehden – kokoomusvärin todetunlainen ilmiselvä näkyminen voi sen sijaan yllättää 2000-luvun puolella enemmän.

Aamulehden politiikan uutisoinnista on esitetty löytyvän Kokoomuksen suosintaa toki vielä niinkin myöhään kuin vaalivuonna 1987. Sitten tapahtui muutos, joka selittynee paljolti sillä, että lehti katkaisi puoluesiteensä vuonna 1992. Aamulehti oli tutkijan mukaan vaalivuoden 1995 etusivujen politiikan uutisoinnissaan ”huomattavasti tasapuolisempi kuin viisi vuotta sitten ennen sitoutumattomuusratkaisua” – eli 1987.⁹⁵⁷

Jukka Holmbergin mukaan voi sanoa ylipäänsä, että suomalaisten valtalehtien politiikan uutiset ovat muuttuneet 1980-luvulta 2000-luvun alkuun tultaessa vähemmän kanta-aottaviksi. Silti sanomalehtien vanha aatteellinen tausta voi näkyä yhäkin tietyissä painotuseroissa, ja paitsi politiikan myös työmarkkinapolitiikan seurannassa.⁹⁵⁸

Politiikan toimittaminen oli alkanut huomattavammin eriytyä omaksi lajikseen Suomen lehdistössä 1960-luvulla; esimerkiksi 1967 perustettiin Poliittiset toimittajat ry. Aiemmat eduskuntatoimittajat tai jopa jo 1800-luvun loppupuolella toimineet valtiopäiväreferentit olivat Keräsen mukaan nykyajan politiikan toimittajien edeltäjiä.⁹⁵⁹ Sitä, että politiikan toimittaminen on eriytynyt ja professionaalistunut ehkä sittenkin verraten myöhään, voi jopa ihmetellä. Toisaalta voi kärjistäen sanoa, että poliittisen sanomalehdistön kukkeimpina aikoina – vielä toisen maailmansodan jälkeenkin – vähän kaikki olivat useimmissa lehdissä tarvittaessa politiikankin toimittajia.⁹⁶⁰

Politiikan toimittamisen vielä ahtaita puitteita 1960-luvun puolivälin jälkeen kuvaa esimerkiksi se, että kevään 1966 vaalien jälkeen pystyyn pannussa Paasion hallituksessa tuohduttiin perusteellisesti siitä, että Helsingin Sanomat julkisti syksyllä 1966 poikkeuksellisen tarkkoja tietoja vielä salaisesta hallituksen budjettiesityksestä. Hallitus määräsi jopa toimeenpantavaksi poliisikuulustelut, joihin kutsuttiin mm. viisi Hel-

956 Helsingin Sanomien pääkuva pääuutissivulla 22.3.1966 onkin SDP:n vaalivalvojisista. Kuvateksti alkaa: ”Sosialidemokraattien voitokkaita vaali-ilmeitä puoluetoimistossa keskiyöllä...” Toki nuo ilmeet kuvastavat pikemmin hiljaista iloa kuin avointa riemua, mitä valintaa ehkä voikin pitää odotettuna – sitoutumattoman lehden kuvajournalismista kun on kyse.

957 Löytömäki 1998, 220; Holmberg 2004, 224–226.

958 Holmberg 2004, 234–239. – Myös löytyy Holmbergin mukaan äskeisemmiltäkin ajoilta ikään kuin sortumisia ehkä vaivoinkin opetellun neutraalin uutisoinnin kaidalta polulta. Hän viittaa esimerkiksi siihen, että taustaltaan keskustalainen Keskisuomalainen ”piilotti” SDP:n eduskuntavaaleissa 1995 saavuttaman suuren vaalivoiton pääuutissivultaan.

959 Hämäläinen 2002, 19; Keränen 1984, 139.

960 Kuten Hämäläinen (2002, 14; vrt. Vehmas 1970, 99) on huomauttanut, lehdistön politisoitumisen yksi ilmentymä oli sekin, että eri suuntauksilla oli Helsingissä omat uutistoimistonsa: DLP, LSP, TST, UK...

singin Sanomien toimittajaa.⁹⁶¹ Poliitiikan toimittajat tekivät itsekin töitä tiedotusilma-
piirin ja tiedonsaannin parantamiseksi. Kiitos varmaan osin ammattikunnan oman
toimittajayhdistyksen ponnistelujen, valtioneuvosto sai 1968 ensimmäisen tiedotussih-
teerinä, ja eduskuntakin 1972.

Modernin imagonrakentamisen ja mediapelin luvatut ajat olivat tuolloin vielä
edessä.⁹⁶²

4.22 Toimittajat raunioilla: eivät kirjureita, eivät terapeutteja

Kuten jo Routavaara oppikirjassaan totesi, uutisaineisto voidaan jakaa kahtia: etukä-
teen tiedossa oleviin ja ennalta arvaamattomiin tapahtumiin.⁹⁶³ Vuoden 1966 näkökul-
masta katsottuna eduskuntavaalit – ensimmäisine tietokone-ennusteineen – edustivat
vahvasti edellisiä, ja onnettomuudet taas ovat melkein aina arvaamattomia.

Olen tarkastellut edellä onnettomuus uutisia useammassakin alaluvussa. Muistet-
takoon, että jo Åbo Tidningar julkaisi ensimmäisessä vuosikerrassaan 1771 onnetto-
muusuutisena pidettävän: kertomuksen maanvieremästä Salon seudulla. On kuitenkin
syytä ottaa tarkasteluun vielä yksi onnettomuusjournalismi-tapaus: Lapuan pat-
ruunatehtaan 40 uhria vaatinut räjähdys onnettomuus keväältä 1976. Lisätukea tapaus
Lapuan valinnalle edustamaan 1970-luvun onnettomuus uutisointia antaa se, että Kari
Koljonen ja Risto Kunelius ovat – kuten jo todettu – lähestyneet tapausta yhtenä kol-
mesta toisen maailmansodan jälkeisestä onnettomuus uutisoinnista.⁹⁶⁴

Koljosen ja Kuneliuksen tarkastelun valossa onnettomuus uutisointi on astunut
aika askelia tultaessa 1950-luvulta – vähän samoilta ajoilta kuin Unkarin kriisi – 1970-
luvulle; tai yhtä lailla siirryttäessä 1970-luvulta uuden vuosituhannen alkuun. Ainakin
suurissa lehdissä on koko ajan lisääntynyt pyrkimys juttupakettien tuottamiseen sekä
entistä järjestelmällisempään ja suunnitelmallisempaan toimintaan. Tähdentäisin kui-
tenkin itse voimakkaammin sitä, että 1950-luvun kohopainotekniikka metalliladelmi-
neen oli kerta kaikkiaan suuri tekninen este parhaimpienkin paketintuottamis-
pyrintöjen tiellä.⁹⁶⁵

961 Väisänen 1992, 7–8, 19–21. – Syksyn 1966 ns. budjettivuodosta käynnistettyjä kuulusteluja
sekä koko hallitustakin heilutellutta hermosotaa on kuvannut perusteellisesti omakohtai-
sista mukanaolijan näkökulmastaan Helsingin Sanomien politiikan osaston silloinen
esimies Karolus Kinnunen (2003, 133–174).

962 Uimonen (1992, 9) – sittemmin Kalevan päätoimittaja – katsoo, että ”Suomi kytkettiin po-
liittisen imagojulkisuuden läntiseen verkkoon”, kun Euroopan konservatiivipuolueiden
kansainvälinen järjestö EDU piti kesällä 1990 kokoustaan Helsingissä. Läsnaolollaan
Margaret Thatcher, Helmut Kohl ja muut tulivat ”kiillottamaan myös [Harri] Holkerin,
[Ilkka] Suomisen ja kokoomuksen imagoa tärkeiden eduskuntavaalien alla”. – Uimonen
puhuu kirjassaan ”julkisuuspelistä”. Nimityksen ”mediapeli” toi Juholinin ja Kuutin
(2003, 12–13) mukaan esiin Suomessa ensiksi kansanedustaja Paavo Väyrynen 1993. Kar-
siuduttuaan presidentinvaalien finaalista hän koki joutuneensa ”mediapelin” uhriksi.

963 Routavaara 1944, 77.

964 Koljonen & Kunelius 2005, 34–59. – Tutkijakaksikon kaksi muuta onnettomuus-casea
ovat Kuurilan junaonnettomuus vuodelta 1957 sekä Konginkankaan maantieonnetto-
muus vuodelta 2004. Näistä kolmesta Lapuan räjähdys onnettomuus vaati eniten ihmis-
uhreja. Koljosen ja Kuneliuksen tarkasteltaviksi valitsemat mediat ovat kylläkin iltapäivä-
ja populaariaikakauslehtiä.

965 Koljonen ja Kunelius kirjoittavat Kuurilan onnettomuuden käsittelystä: ”Saatu informaatio
tuupattiin lehteen pirstaleisesti ja järjestyksessä, jonka mieltä on 2000-luvulta katsoen
vaikaa hahmottaa” (tähdennys: JP). Olisin ymmärtäväisempi: tuo epäjärjestys selittyy hy-
vin, kun sijoittaa itsensä 1950-luvun lehtilatomoon kirjapainoväen ja heidän kanssaan
puurtavan toimitussihteerin joukkoon.

Yhtä kaikki, 1970-luvulla oltiin jo verraten edistyneitä. Lapuan onnettomuutta lähestyi tutkijakaksikon mukaan jo toimitus, joka ”kykeni nopeaan reagointiin ja hallitsi journalistisen työnjaon”. Ja: ”Vaikka Lapuan onnettomuus on ajallisesti lähempänä Kuurilaa kuin Konginkangasta, siitä rakennetussa julkisuudessa on enemmän piirteitä nykyajasta kuin [19]50-luvulta.”

Esimerkiksi Ilta-Sanomissa ei vuoden 1957 Kuurila-raportoinnissa esiintynyt vielä ajalle ominaiseen tapaan toimittajien nimiä. Jo vuoden 1976 Lapua-uutisoinnille olivat esimerkkilehdissä ominaisia työryhmä-luettelot, ja erinäisten pidempien yksittäisten juttujen alta löytyy toimittajien nimiä. Vasta sittemmin käytäntö on räjähtänyt: sivuja leimaavat bylinet ja kasvovinjetit.

Kuurilasta raportoivia toimittajia Koljonen ja Kunelius luonnehtivat ”kirjureiksi”, vuoden 2004 Konginkankaan tragediasta raportoivia toimittajia taas ”tarinan kertojiksi” tai ”terapeuttitoimittajiksi”. Kaikei Lapuan räjähdysten päivinä journalistit olivat jotain tältä väliltä. Ainakin he mielellään kytkivät suuronnettomuutta ns. yhteiskunnallisiin kehyksiin. Tai kun Kuurilan onnettomuuden raportoinnista puuttuivat omaisten haastattelut, niitä alkoi jo esiintyä Lapuan onnettomuutta käsiteltäessä. Kunnes Konginkankaan turmaa käsiteltäessä koplataan osaksi raportointia jo helsinkiläiset kadunmiehetkin lausuntoineen.

Vetäessään yhteen onnettomuusjournalismin kehitystä tutkijakaksikko yhtäältä kiittelee Kuurilasta Konginkankaalle johtanutta ketjua: ”Kyse on journalistisen ammattitaidon kehityksestä, ja tottakai monelta osin journalistisen ammattitaidon parantumisesta.” Toisaalta he omistavat paljon enemmän tilaa tuohon kehityskaareen sisältyville mahdollisesti kielteisille piirteille. Hekin viittaavat mielellään journalismin ns. tabloidisaatioon. He kysyvät, uhkaako uutisjournalismin suunnitelmallisuuden lisääntyminen johtaa siihen, että ”jotain aihetta lähdetään tyhjentämään liian kevyesti tai löyhän perustein”. Edelleen tutkijakaksikko nostaa esiin journalismin henkilöitymisen kysyen, ”missä määrin ns. tavallisten ihmisten kohtaloiden, tunteiden ja kärsimysten julkaisemisessa on kyse siitä, että viimeisetkin yksityisyyden nurkat on käännettävä nurin ja vedettävä julkisuuden raaka-aineeksi”.

Tutkijakaksikko on kiteyttänyt onnettomuusjournalismin puolivuosisataisen kehityksen 1950-luvulta 2000-luvun alkuun viiteen perusväitteeseen, jotka esitän tiivistäen:

1. Onnettomuus uutisoinnin määrä on moninkertaistunut.⁹⁶⁶
2. Journalismin kyky vuolla onnettomuuksista yhä enemmän yksityiskohtia, seurausja ja kytkentöjä on kasvanut.
3. Journalismi on voimakkaasti henkilöitynyt.
4. Teknis-rationaalisten selitysten ohi on noussut tarve työstää tunteita.
5. Toimittajat ovat tulleet tietoisiksi siitä, että heidän työtään arvostellaan.

Perinteiset sanomalehdet sitä paitsi näyttävät Suomessakin imeneen vaikutteet yhä enemmän iltapäivälehdistä. Voi ehkä puhua jonkinlaisesta lehdistömme sisäisestä edelleen-tabloidisaatiosta.

⁹⁶⁶ Olisi tietenkin kiintoisaa selvittää, onko onnettomuus uutisten lisääntymistä tapahtunut myös suhteellisesti. Enään ei voi ajatella, että Oulun seudulla tapahtuva dramaattinen ampumistapaus – viitataan käsitelyihin Haukiputaan vuoden 1961 tapahtumiin – jäisi enemmän tai vähemmän kokonaan pohjoissuomalaisen median asiaksi. Toisaalta nimenomaan aamupäivälehdissä lienevät uutiskriteerit tiukentuneetkin, niin ettei ns. peltikolaruutinen enää entiseen malliin ehkä läpäise uutiskynnystä.

Lapuan räjähdysonnettomuus täyttää kansallisen katastrofiuutisen tunnusmerkit. Mielenkiintoisinta lienee lähestyä sitä johtavan maakuntalehden, Vaasan, uutisoinnin kautta.

Vaasa-lehteen kohdistuvassa monografiassa⁹⁶⁷ näkyy, millaiset ovat toimituksessa olleet käskyvaltasuhteet, vaikuttamiskeinot ja työnjohtamisen menetelmät. Tutkija kiteyttää: " 'Itseohjautuva' on sana, jonka haastateltavien suusta kuulee usein, kun on puhe Vaasa-lehdestä ennen 1980-luvun alkua – ja ajoittain sen jälkeenkin." Konkreettisesti: 1970-luvun puolella ei toimitus vielä harjoittanut aamupalaverikäytäntöä, päätoimittaja Ilmari Laukkosen palaute oli herrasmiesmäisen lempeää ja määräysvalta työpografiasta jätettiin yhä yllättävän pitkälle latomolle.

Vaasa toimitettiin sen kokoon nähden varsin pienellä toimittajamäärällä. Toisaalta lehdellä oli 1970-luvun lopulla tiheä aluetoimitusten ja -toimittajien verkko. Lapua oli yksi neljästä paikkakunnasta, joilla lehdellä noihin aikoihin oli yhtä henkeä suurempi aluetoimitus. Toimitustyön eriytymisen näkökulmasta Vaasa oli etujoukossa kulkijoita. Esimerkiksi uutispäällikön vakanssi oli perustettu jo vuonna 1960; maakuntalehdistä vain Kaleva oli ehittänyt asiassa edelle. Ensimmäiset lehtikuvaajat oli palkattu 1950-luvulla, ja heitä oli Vaasan palveluksessa 1970-luvun lopulla jo neljä.

Vaasa-lehdestä puheen ollen ei voi sivuuttaa myöskään Ilkkaa. Lehtien välillä käytiin yksi maan 1900-luvun jälkipuoliskon legendaarisimpia lehtikilpailuja. Ilkka pääsi sittemmin eri syistä Pohjalaisen ohi, mutta 1976 olivat asetelmat vielä selvästi päinvastaiset: Pohjalaisen levikki oli noin 60 000 ja Ilkan vain 35 000.⁹⁶⁸

Lapualla, runsaan 80 kilometrin päässä Vaasasta, pääsi helvetti irti huhtikuisena tiistaiaamuna klo 7.42. Suomen rauhanajan tuhoisimmassa räjähdysonnettomuudessa menehtyi 40 ja loukkaantui vaikeasti 44 henkilöä. Lataamorakennus tuhoutui täysin. Ulkona liikkuneet ihmiset kaatuivat maahan vielä parinsadan metrin päässä räjähdyspaikasta, ja räjähdys kuultiin kymmenien kilometrien päässä. Pelastus- ja sammutustyöhön osallistui kolmattasataa miestä.⁹⁶⁹ Vaasan toimituksella oli koko työpäivä aikaa hoitaa tragediasta kattava uutispaketti seuraavan päivän lehteen.⁹⁷⁰ Aamuisesta tapahtuma-ajankohdasta seurasi tietenkin, että Vaasankin lukijat olivat kuulleet suuronnettomuudesta yllin kyllin jo tapahtumapäivänä radiosta ja televisiosta.

Vaasan 24-sivuisessa numerossa 14.4.1976 saa Lapuan patruunatehtaan räjähdysonnettomuus osakseen koko etusivun sekä kolme täyttä sisäsivua; ja hieman aineistoa tihkuu vielä neljännellekin sisäsivulle. Kaikkiaan on lehdessä aiheesta alun toistakymmentä valokuvaa.

⁹⁶⁷ Salokangas 2003a, 35–52. – Lehti ilmestyi 1902–1984 nimellä Vaasa, ja 1984 nimi vaihtui Pohjalaiseksi.

⁹⁶⁸ Yksi ratkaisevia seikkoja Vaasan ja Ilkan kamppailussa oli Seinäjoen seudun levikkiheruus. Salokankaan (2003, 74) mukaan Vaasa menetti Seinäjoen vaikutusalueella asemansa kaupungin ja alueen kasvun myötä. – Eteläisen Pohjanmaan tiukkaa lehtikilpailua voinee verrata Kymenlaaksossa Eteenpäin-lehden ja Etelä-Suomen väliseen kamppailuun tai pohjoisessa Suomessa Lapin Kansan ja Pohjolan Sanomien harjoittamaan väentöön, vähän samoihin aikoihin. Onko kyse ollut – eteläisellä Pohjanmaalla, Kymenlaaksossa tai pohjoisessa Suomessa – Furhoffin (1967, erit. 39–40) tunnetun levikkieriteorian mukaan jauhaneesta kilpailumyllystä: kas siinä kysymys.

⁹⁶⁹ Juurakko 2006, erit. 7, 32, 51.

⁹⁷⁰ Vaasa-lehdessä jo Lapuan räjähdysten aikoihin työskennellyt toimittaja Sirpa Sainio (haastattelu 18.1.2006) muistaa lehensä julkaiseen Lapuan räjähdysten päivänä 13.4.1976 myös tabloid-lisälehden, joka painettiin Seinäjoella. Lisälehti imi aika lailla aineistoa, ja niin oli toimitussihteerin päällehteä taittaessaan "pelattava kuvilla": suurennettava kuvakokoa. – Yhden Vaasasta Lapuan tapahtumapaikalle säännänneen toimittajan oma isä oli työssä Lapuan patruunatehtaalla; ja vasta päivän mittaan toimittaja sai tietää, ettei isä ollut menehtyneiden joukossa.

"RÄJÄHDYKSESTÄ SUURTUHO", kertoo etusivun streamer-otsikko. Sen yllä on kahdeksan palstan jättiyleiskuva onnettomuuspaikalta; raunioista nousee vielä savua. Pääjutun kolmpalstainen, kaksikappaleinen ja kymmenlauseinen ingressi on pikemmin uutisen johdanto-osa kuin napakka kärki. Otsikko kuuluu: "Patruunatehtaan räjähdys vaati 41 uhria". Sittemmin uhrien määräksi täsmentyi 40.

Teksti alkaa:

Yli neljäkymmentä patruunatehtaan lataamossa työskennellyttä henkilöä menehtyi maamme historian tuhoisimmassa räjähdysturmassa. Lapuan patruunatehtaan lataamorakennus tuhoutui rauniokasaksi tiistaina kello 7.45 sattuneessa räjähdyksessä. Lataamossa työskentelee noin 60 henkilöä, joten onnettomuudessa menehtyi suurin osa lataamon työntekijöistä. Keskusrikospoliisi ilmoitti illalla, että räjähdyksessä kuoli 41 ihmistä. Sitä ennen oli luvun pelätty nousevan suuremmaksikin. Seinäjoen keskussairaalaassa on hoidettava yhä kolmisenkymmentä loukkaantunutta.

Räjähdyksen tarkkaa alkusyytä ei tiedetä. Räjähdyspaikaksi on kuitenkin pystytty paikantamaan lataamohallin päässä oleva ruutiulakko. Siellä säilytettiin kerrallaan päivän aikana ladattava ruutimäärä 200 kiloa. Töiden ollessa aamulla vasta alussa ullakko oli lähes täynnä ruutia.

Räjähdyksen tarkkaa alkusyytä ei tiedetä. Räjähdyspaikaksi on kuitenkin pystytty paikantamaan lataamohallin päässä oleva ruutiulakko. Siellä säilytettiin kerrallaan päivän aikana ladattava ruutimäärä 200 kiloa. Töiden ollessa aamulla vasta alussa ullakko oli lähes täynnä ruutia.

Räjähdyksen tarkkaa alkusyytä ei tiedetä. Räjähdyspaikaksi on kuitenkin pystytty paikantamaan lataamohallin päässä oleva ruutiulakko. Siellä säilytettiin kerrallaan päivän aikana ladattava ruutimäärä 200 kiloa. Töiden ollessa aamulla vasta alussa ullakko oli lähes täynnä ruutia.

Räjähdyksen tarkkaa alkusyytä ei tiedetä. Räjähdyspaikaksi on kuitenkin pystytty paikantamaan lataamohallin päässä oleva ruutiulakko. Siellä säilytettiin kerrallaan päivän aikana ladattava ruutimäärä 200 kiloa. Töiden ollessa aamulla vasta alussa ullakko oli lähes täynnä ruutia.

Räjähdyksen tarkkaa alkusyytä ei tiedetä. Räjähdyspaikaksi on kuitenkin pystytty paikantamaan lataamohallin päässä oleva ruutiulakko. Siellä säilytettiin kerrallaan päivän aikana ladattava ruutimäärä 200 kiloa. Töiden ollessa aamulla vasta alussa ullakko oli lähes täynnä ruutia.

Räjähdyksen tarkkaa alkusyytä ei tiedetä. Räjähdyspaikaksi on kuitenkin pystytty paikantamaan lataamohallin päässä oleva ruutiulakko. Siellä säilytettiin kerrallaan päivän aikana ladattava ruutimäärä 200 kiloa. Töiden ollessa aamulla vasta alussa ullakko oli lähes täynnä ruutia.

Tiivis ingressi täsmentää hyvin ("maamme historian tuhoisimmassa räjähdysturmassa"). Etusivulle mahtuneessa lyhyehkössä pääuutistekstissä selvitetään jo räjähdysten syitä. Räjähdyspaikan muun muassa tiedetään olleen "lataamohallin päässä oleva ullakko", jossa oli töiden aamulla alkaessa lähes 200 kiloa ruutia. Räjähdystä verrataan ydintuhoon: "Kaikki lensi atomiräjähdyksestä muistuttavassa pilvessä ympäristöön."

Etusivun journalismi on henkilölistävää, mutta toki maltillisessa määrin. Kakoskuvassa seisoo järkyttynyt aviopari keskellä räjähdysten rikkomaa kotiaan, joka sijaitsee tehtaan asuntolassa Torstilassa, "ilmaan räjähtäneen lataamon välittömässä lä-

heisyydessä”. Ja edelleen etusivulta löytyy lakoninen luettelo heistä, joita ei enää ole. Otsikon ”Uhreista tunnistettiin eilen 29” alla luetellaan niiden 29 uhrin nimet ja syntymäajat, jotka oli onnettomuuspäivän iltana klo 21:een mennessä tunnistettu.

Sisäsivuilla voi havaita selkeän kerronnan logiikan. Noilta sivuilta näkyy myös, mikä merkitys on sillä, että Vaasa oli jo ennen 1970-luvun puoliväliä siirtynyt valoladontaan: suuretkin teksti- ja kuvamassat hallitaan. Vaasa-lehdessäkin oli siirrytty, Mervolaa lainatakseni, ”lohkojen aikaan”. Myös havaitsee, edelleen Mervolan sanoin, ”ulkoasun nousemisen journalismin osaksi”.⁹⁷¹

Sivun 8 streamer huutaa: ”LATAAMO MAAN TASALLE”. Sen alla kahden palstan otsikko kertoo: ”Ruuti oli lataamon katolla”.

Heti uutisen alkukappaleita hallitsevat auktoriteetit. On kuin Okkosen kuvaama vanha aika kuitenkin olisi vielä läsnä. Sisäsivun ykkösuutisen toinen kappale kuuluu:

Tiedotustilaisuudessa Lapualla puolustusministeri Ingvar S. Melin kertoi, että hän sai tiedon räjähdyksestä kello 9 puolustusministeriöstä. Ministeri kutsui heti paikalle puolustusministeriön virkamiehet ja pääesikunnan edustajat. Valtioneuvosto asetti kello 11.30 tutkijalautakunnan, joka saapui melkein täysilukuisena paikalle ja tiistaipäivänä ministeri Melinin seurassa armeijan DC 3:lla Kauhavan lentokentälle.

Kerronta on tarkkoine yksityiskohtineen ehkä hieman seremonialisempaa kuin mihin sittemmin on totuttu. Seuraavassa kappaleessa luetellaan vielä nimi nimeltä tutkijalautakuntaan valitut herrat.

Silminnäkijähavainnot tai vastaavat näyttelevät Vaasa-lehden (14.4.1976) käsitteilyssä verraten vähäistä osaa. Pikku jakso on sentään omistettu vimpeliläisen kirvesmiehen kertomalle: jopa hänen kotipaikkakunnallaan, 60 kilometrin päässä Lapuasta, räjähdysen ääni vielä kuultiin. Haastateltava olikin luullut, että ”Lappajärven jäätä on ruvettu ammuskelemaan”. Tai, toinen esimerkki: ”räjähtäneen osaston naapurissa työskennellyt” insinööri tilittää vahvasti kehystetyssä yhden palstan jutussa ”Lataamo hävisi” hämmentyneet vaikutelmansa. Repliikkivoittoisen ilmaisun seasta voi poimia esimerkiksi seuraavan:

- Ulos mennessä koko tilanteen karmeus tuli ilmi. Ilmassa oli vain savua ja pölyä. Oli aivan hiljaista. Lataamo oli hävinnyt.

Mutta: ei tietoaakaan siitä, että Vaasa-lehti olisi marssittanut kyseisen insinöörin onnettomuusnäyttämön etualalle poseeraamaan. Ylipäänsä lehden seuranta leimaa pidättyvyys. Surulla ei mässäillä. Toisin oli jo parikymmentä vuotta myöhemmin Suomesakin Estonia-katastrofin päivinä: toimittajat tunkeutuivat katastrofista pelastuneita haastatellakseen sisään sairaalaan takaovista tai palotikkaita pitkin, tekeytyivät uhrin omaisiksi tai jopa pelastetuiksi.⁹⁷² Toki Vaasa-lehdelle varmaan asetti terveitä pidäkkeitä myös maakuntalehden luonne ja rooli: toimittajat olivat niin lähellä tragedian tapahtumakenttää ja ihmisiä.

⁹⁷¹ Hakuteos Kotokulma 1988, 232; Mervola 1995a, 280–286. – Ensimmäiset lehdet – kuten Hyvinkään Sanomat, Karjalan Maa ja Koillis-Häme – siirtyivät Suomessa valoladontaan 1960-luvun lopulla (Löytyniemi 1988, 398). Mervola on pohtinut analyttisesti siirtymään liittyvää muna vai kana ensin -asetelmaa. Hän tähdentää, että lohkotaiton idut olivat Suomessa olemassa jo ennen valoladontaa (mts. 299). Itsellänikin on kokemuksia tuosta siirtymävaiheesta. Suomen Sosialidemokraatin kesätoimittajana 1970 pääsin valvomaan latomoon ns. metalliajan lehdentaittoa. Ja jo vuodesta 1973 sain sitten kosketusta kotkalaisessa kirjapainotalossa siihen, millaista on uusi valoladonnan aika. Tuntui kuin olisi siirtynyt totaalaisesti uuteen aikakauteen.

⁹⁷² Raittila 1996, 60.

Sivun 8 otsikot muutkin pääotsikot kertovat, mihin keskityttiin: ”Pelastustoimet alkuun heti”. Ja: ”Apua Lapuan uhreille”. Pääkuva on vähäeleisen dramaattinen: viiden palstan otoksessa näytetään paareja keskellä hävityksen kauhistusta kantavia miehiä. Kuvateksti mainitsee muun muassa: ”Uhreja kuljetettiin tasaisena virtana Lapuan sairaalaan”.

Vaasa-lehden 14.4.1976 seuraava onnettomuussivu, sivu 9, kelpaa sitten esimerkiksi siitä, miten 1970-luvun ”terapeuttitoimittajat” toimivat. Kuvitukseksi ei kaivettu Konginkankaan vuoden 2004 maantieturman malliin menehtyneen lapsen valokuvaa isän etualalla pitelemänä. Sen sijaan koko sivun yli otsikoidaan: ”SURULIPUTETTU LAPUA”. Taittajalle on ollut visuaalisen draaman rakentamisen tajua: kuva Lapuan tuomiokirkosta, edessä puolitangossa liehuva Suomen lippu, pelaa hyvin yhteen otsikon sanoman kanssa.

Vaasa-lehden yhdeksäs sivu on harkitusti terapiasivu, jos kohta jälleen ajalle ominainen. Terapiaa synnytetään ennen muuta auktoriteettien kautta. Sivun yläosaa hallitsee otsikko: ”PIISPA YRJÖ SARIOLA: Te ette ole yksin”. Yleisradio näyttää nopeasti organisoineen onnettomuuspäiväillan iltahartauden puhujaksi Lapuan piispan Sariolan, ja Vaasa lienee julkaissut tämän puheen sanasta sanaan. Hieman pienemmän ominaispainon saavat presidentti Urho Kekkosen, maaherra Martti Viitasen ja pääministeri Martti Miettusen surunvalittelut. Myös mainitaan erillisjutuissa, että eduskunta on hiljentynyt kunnioittamaan uhrien muistoa ja että niin Teknisten Liitto kuin Metallityöväen Liitto ovat reagoineet tapahtuneeseen.

Vasta sivun 9 alalaidassa annetaan sija ns. tavallisille ihmisille. ”LAPSIA ORVOIKSI. Tilapäiskoti Liuhtariin”. Ja: ”Aamukahvi jäi juomatta”. Aamukahvia juomassa ollut rouva esiintyy kuvassa, ja toisessa näkyy naarmuja kasvoihinsa saanut nuori mies. Kuvatekstittömät valokuvat viittaavat lehden ns. kiinnipanon hektisyyteen.⁹⁷³ Ja jos Vaasan 14.4.1976 Lapua-uutisoinnin kolmesta sisäsivusta kahta ensimmäistä voi luonnehtia uutissivuksi ja terapiasivuksi, niin kolmas – sivu 10 – on sitten jälkiseuramus- ja taustointisivu. Hallitseva otsikko kertoo: ”Toiminta jatkuu pääsiäisen jälkeen”. Oman mausteensa uutistekstille tuo, että kyse on armeijan hallinnoimasta teollisuuslaitoksesta:

Sotilaspiirin esikunta Vaasassa sai tiedon onnettomuudesta kello 8.50. Sotilaspiirin kautta siitä ilmoitettiin heti samoihin aikoihin työpaikalleen saapuneelle puolustusministeri Melinille.

Kauhavalla Ilmasotakoululla annettiin majuri Yrjö Seppälän mukaan hälytys kello 8.40. Koulusta koottiin 50 miehen hälytyskomennuskunta, ensiapuryhmä ja ajoneuvoja.

Vaasa-lehti seuraa Seinäjoen keskussairaalan toimintaa – Seinäjokihan sijaitsee selvästi lähempänä Lapuaa kuin Vaasa – sekä valottaa tapahtuman taustoja. Juttu ”Nostureita rakennuksilta heti paikalle” kertoo, miten raivaustöissä tarvittavia kaivinkoneita ja kuormaajia saatiin paikalle nopeasti. Taaksepäin katsovissa taustajutuissa – joiden voi arvella olevan STT:n tuotantoa – kerrotaan että ”pahin rauhanaikainen onnettomuus tällä vuosisadalla” oli höyrylaiva Kurun uppoaminen Tampereella 1929; ja että ”aiemmin eniten ihmishenkiä vaatinut räjähdysonnettomuus” sattui Raumalla 1947.

Lisättäköön, että Vaasa-lehden sivulla 11 vielä lähestytään lasten vanhempia otsikolla ”VAROKAA”: ”Lasten vanhemmat varoittakaa lapsianne ammuksista, joita rä-

⁹⁷³ Ns. taviksiin huomiota kiinnittävä journalismi on sittemmin alkanut myös saada monen mielestä triviaaleja muotoja. Tavikset tulivat uutisjournalismiin eräiden arvioiden mukaan 1980- ja 1990-luvun taitteessa laman seurauksena (ks. Heinänen 2005). Muitakin tulkintoja voisi varmaan esittää. Högmander (2005) puolestaan on tunnistanut viime aikojen lehtijutuista omaksi genrekseen peräti ”taviskainalon”.

jähdyksen voimasta on lentänyt kauas ympäristöön. Lapualta kerrottiin, että ammuksia löytyi jopa kolmen kilometrin päästä räjähdyspaikasta.”

Itseohjautuva toimituskulttuuriltaan tai ei, Vaasa-lehti vaikuttaa hoitaneen vuoden 1976 räjähdysturman uutisoinnin kattavasti. Mitä tekijöihin tulee, kaikki on anonyymia: vaasalaiseen päivälehtijournalismiin eivät kuulu vielä kukaan edes työryhmäluettelot, kasvovinjeteistä puhumattakaan. Onnettomuusjournalismikin oli kollektiivista anonyymia työtä.

4.23 Urheilua ja doping-urheilua

Olin 1984 kesätöissä Keski-Suomessa saarijärveläisessä paikallislehdessä. Televisiosta tutuksi tullut olympiaurheilija oli muutama päivä aiemmin jäänyt Los Angelesissa kiinni kiellettyjen aineiden käytöstä.

– – Saarijärven kunnanjohtaja, muutama virkamies ja paikallismedia lähtivät hakemaan kovia kokenutta urheilijaa kotiin. Suomen sen hetkinen ykkösjulkkis tuotiin autosaattueessa Saarijärvelle. Pidettiin puheita, syötiin pitopöydästä ja laastaroitiin vanhat haavat. – – Kestävyyssjuoksija Martti Vainio sai marTTYyrin, ellei jopa sankarin kohtelun, mikä nykyään tuntuu koomiselta. Mutta dopingkäryistä ei Orwellin vuonna 1984 ollut kokemusta. Ei ainakaan niiden julkisen surutyön tekemisestä.

Urheilutoimittaja Reima Rautiaisen muistelus (Partanen & Lamberg 2005)

”Usko urheilujournalismiin palautuu, kun toimittajat ryhtyvät toimittajiksi ja lakkaavat olemasta nauhureita.”

Päätoimittaja Jorma Pokkinen, Aamulehti 16.10.2005

Kuten edellä havaittiin, jo Tukholman olympialaisten 1912 päivinä maan lehdistö panosti vahvasti olympialaisten seurantaan. Kuitenkin urheilun ja erikseen olympialaisten seuranta koki 1900-luvun mittaan suuria muutoksia – eikä vain asialle omistetun palstatilan tai visuaalisuuden lisääntymisen muodossa.⁹⁷⁴

Vuosikymmenten saatossa olympialaisia koskevat jutut näyttävät tunkeutuneen yhä enemmän myös lehtien urheiluosastojen ulkopuolelle. 1900-luvun lähetessä loppuaan suuret suomalaisetkin sanomalehdet valuttivat olympia-asiaa myös ulkomaanosastoihin, radio- ja televisiosivuille, vaikkapa tiedettä popularisoiviin erikoisjuttuihin,

⁹⁷⁴ Saatoin havaita tämän omakohtaisestikin esityksessäni (J. Pietilä 1988), jonka kohteina oli taannoin Antwerpenin (1920), Melbournen (1956) ja Los Angelesin (1984) kisojen seuranta kahdessa suomalaisessa ja kahdessa englantilaisessa lehdessä. Suomalaislehdet olivat Helsingin Sanomat ja Vaasa; ja englantilaiset The Times ja Daily Mirror. – Kongressipaperini valossa olympialaisten voi arvella olleen suomalaisille sanomalehdille tärkeämpi asia kuin englantilaisille. Yksittäisiä lehtiä koskevasta havainnoistani jännittävin koski ehkä The Timesia: nimenomaan Los Angelesin kisojen (1984) seurannassaan tuo perinteikäs laatulehti ja Jyrähtelijä alkoi jo olla kaukana vanhojen aikojen pidättyvyydestään. Valokuviaikin käytettiin jo rohkeanlaisesti.

pääkirjoituksiin, kolumneihin – ja ties minne. Olympialaisista oli tullut julkisuudessa hyvin totaaliset olympialaiset.⁹⁷⁵

Otan nyt tarkasteltavakseni Los Angelesin jälkimmäiset, vuoden 1984 olympialaiset – edellisethän pidettiin kaupungissa 1932 – ja niistä vielä yhden tietyn tapahtuman: juoksija Martti Vainion doping-skandaalin. Siitä tuli, Perkon sanoin, ”kansallinen skandaali ja järkytys”, jota käsiteltiin joukkoviestimissä kolme kuukautta lähes päivittäin.⁹⁷⁶

Doping-ilmio oli 1984 suomalaisille ilmiönä paljon uudempi kuin 2000-luvun alun suomalaisille, jotka voivat kokea saaneensa kuulla siitä jo liikaakin. Kansainvälinen urheiluyhteisö itse asiassa pyrki jo 1920-luvun lopulla vaikuttamaan säännöksiin dopingin käyttöön. Nimekkäitä suomalaisurheilijoitakin oli viimeistään jo 1970-luvulla jäänyt kiinni kiellettyjen aineiden käytöstä. Suomalainen urheilulääkäri on arvellut, että Suomi sai 1976–1984 dopingin avulla ainakin 13 kesäolympialaisten mitalia.⁹⁷⁷ Yhtä ja toista tästä on täytyntä tietää urheilijoiden toimintaa läheltä seuranneiden urheilutoimittajienkin.

Los Angelesin olympialaiset 1984 saivat kovasti huomiota jo etukäteen. Neuvostoliitto ja useimmat muut sosialistiset maat boikotoivat kisoja. Talous rakennettiin liiketaloudellisten mekanismien varaan, mikä merkitsi monista olympialaisten arveluttavaa kaupallistamista. Yhdet olivat etukäteen huolissaan Los Angelesin liikenteen toimivuudesta, toiset ilman saasteista, kolmannet urheilijoiden turvallisuudesta.⁹⁷⁸

Valitsin sanomalehdistä tarkastelun kohteeksi Turun Sanomat; sehän katsotaan perinnäisesti urheiluun panostaneeksi lehdeksi. 1920-luvulta saakka lehti on ollut urheilulehden maineessa levikkialueensa ulkopuolellakin. Jo tuolla vuosikymmenellä lehden urheiluosasto kehittyi merkittävästi niin laadun kuin määrän suhteen. Amsterdamin vuoden 1928 olympialaisten uutisoinnin arvellaan nostaneen levikkiä vaikeasta työttömyysajasta huolimatta. 1950-luvulta alkaen urheiluosaston kehittämisen primus motor oli Arne ”Aki” Tammisto. Turun Sanomien historiankirjoittajan Harri Kalvan⁹⁷⁹ sanoin: ”Aki toi Turun Sanomien urheiluosastoon ennen kokematon räväkkyttä ja tuoreutta. Hän oli armoitettu ja sumeilematon kirjoittaja, taustanaan huippu-urheilijan vankka asiantuntemus. Hänen aikanaan urheilun palsta- ja sivumäärät kasvoivat, kirjoittelu monipuolistui, tausta- ja henkilöjuttujen sekä pakinoiden määrät lisääntyivät.”

Turun Sanomien levikki oli 1984 noin 131 000; lehti oli Aamulehden jälkeen suurin maakuntalehti. Turun Sanomat oli katkonut puoluesiteensä Suomen kansanpuolueeseen jo 1961, mutta lehdessä on voitu myöhemmin havaita merkkejä kokoomussympatioista.⁹⁸⁰

Jos Turun Sanomat panosti hurjasti jo Tukholman vuoden 1912 olympialaisiin, niin Los Angelesin vuoden 1984 kisojen raportointi on aivan eri kertaluokan asia. Lehti suorastaan vyöryttää kisoja palstoilleen. Kisojen aattopäivinä julkaistu tabloid Olym-

⁹⁷⁵ Palautan mieliin, mitä Koljonen ja Kunelius (2004) kirjoittivat onnettomuusjournalismin kehityskaaresta 1950-luvulta 2000-luvun alkuun: ”Journalismin kyky vuolla onnettomuuksista yhä enemmän yksityiskohtia, seurauksia ja kytkeä on kasvanut.” – Vaihtaisin tähän vain yhden sanan: ”olympialaisista” pro ”onnettomuuksista”.

⁹⁷⁶ Perko 2001, 29–30. – Leif Weckströmin Los Angelesissa pidetystä Suomen joukkueen tiedotustilaisuudesta ottama kuva on syöpyntä suomalaisten mieliin (ks. esim. Itkonen 1988, 69). Vuoden lehtikuvaksi valitussa otoksessa Vainio seisoo pöydän takana keskimäisenä alla päin; hänen molemmilla puolillaan istuu mieteliäitä urheilujohtajia.

⁹⁷⁷ Kaarninen 2003, 31–33; Perko 2001, 31.

⁹⁷⁸ Los Angeles 1984, 9–11; Talonen 1997, 136–140.

⁹⁷⁹ Kalpa 1984, 198–203, 352–356. – Turun Sanomien tempauksista muistetaan esimerkiksi Paavo Nurmen kustantaminen Pariisiin vuoden 1924 olympialaisiin. Lehti haastoi toisetkin yritykset maksamaan olympiaurheilijoiden matkakuluja. (Mts. 198–199.)

⁹⁸⁰ Hakuteos Savonlinna 1988, 142.

pia Extra⁹⁸¹ kertoo 28.7.1984 omalla artikkelisivullaan, että Turun Sanomat on lähettänyt olympialaisia seuraamaan kolme omaa toimittajaa ja että yhteistyösopimuksen myötä lukijat voivat ammentaa lehdestään myös mm. Kalevan, Vaasa-lehden ja ruotsalaisen Expressenin olympiaseuranta.

Turun Sanomat huomauttaa Olympia Extrassaan 28.7.1984: ”Olympialaisten jännittävimmät kilpailut käydään myöhäisinä aamuyön tunteina Suomen aikaa. Monellaakaan meistä ei ole mahdollisuutta istua television tai radion vieressä yö toisensa perään parin viikon ajan.” Ja: ”Aikaerosta johtuen päivälehdet eivät pysty kertomaan yön tuoreimpia uutisia ja tuloksia”, Turun Sanomat jatkaa. Lisäten sitten, että ongelmien voittamiseksi lehti on päättänyt julkaista kaksi viikkoa Olympia Extraa, jossa toki tarjotaan muutakin tuoretta uutisointia niin kotimaasta kuin ulkomailta. Lisä-tabloid pantaisiin myyntiin Turussa aamutunteina sekä 40 muulla levikkialueen paikkakunnalla myöhemmin aamupäivällä. ”Turussa näemme jälleen vuosikymmenien jälkeen lehti-pojat ja -tytöt kaduilla, toreilla, asemilla”, lehti kuvaa hankkeensa poikkeuksellisuutta.⁹⁸²

Samassa Olympia Extrassa Turun Sanomat ennustaa Los Angelesin kisojen olevan Suomen ”ensimmäiset videokisat”. ”Kymmenen tunnin aikaerosta johtuen suuri osa TV-lähetyksistä tulee aamuyöstä. Mikä onkaan mukavampaa kun ottaa ohjelmat nauhalle ja nauttia ne aamukahvin kera”, lehti maalaa.

Ennen kuin siirryn Martti Vainion doping-tapauksen uutisointiin, on syytä käydä tiiviisti läpi, millaista on Turun Sanomien olympiaseuranta Los Angelesissa siihen asti, kunnes doping-käry käy kisojen lopulla. Olympialaiset hallitsevat pääuutissivua, sivua 7, koko olympialaisten ajan. Turun Sanomien taitolle olivat tuohon aikaan ominaisia visuaaliset raskaahkot kehystykset. Olympialaisten ykköslähtöjuttu pääuutissivulla on tyypillisesti monen palstan levyinen ns. laatikkojuttu. Kun suomalaiset saivat Los Angelesista kaikkiaan 13 mitalia, riittää Turun Sanomilla kansallisia riemu-uutisia pääuutissivulleen. Vain poikkeuksellisesti jokin muu kuin olympia-aihe nousee olympialaisten aikana seitsemännen sivun ykkössijalle. Tällainen poikkeus on esimerkiksi 3.8.1984 julkaistu uutinen ranskalaisen matkustajakoneen kaappauksesta Teheraniin; olympiauutinen suomalaispainijan pronssimitalista saa tällöin tyytyä kakkosuutisen osaan.

Urheiluosastossa lehden takapäässä vietetään yhtä Los Angeles -juhlaa. Jykeviä otsikoita, suuria valokuvia, dramaattisia ingressejä. Tosin yleisilme on 2000-luvun lukijan silmin hieman monotoninen, kun miltei kaikki sivut ovat mustavalkoisia. Parhaimmillaan urheiluosasto tarjoaa olympia-antia päivittäin kymmenkunta sivua, mikä on paljon lehdestä, jonka maksimisivumäärä näyttäisi noina aikoina olleen 40. Olympialaisia seurataan monipuolisesti: antia riittää selostuksista keveisiin pikkupaloihin,

981 Vertaileva hajahavainto lehdistöhistoriasta: Savon Sanomat julkaisi ainakin Melbournen olympialaisten 1956 päivinä omaa iltapäivälehteä Olympiauutiset (Vuorio 2007, 140).

982 Olympia Extra -projektin vetänyt silloinen uutispäällikkö Heikki Tuomi-Nikula (kirje 29.12.2005) muistelee projektin olleen ”ihana, ensimmäinen ja ainutkertainen”. Edelleen: ”Projektin onnistui monella tavalla. Se vahvisti TS:n asemaa yliveritaisena urheilulehtenä, tiivistä urheilutoimituksen yhteishenkeä, oli moderni ja myös jälkepäin arvioiden hyvä lehti. Siinä oleva jengi, joka koostui TS:n urheilutoimituksesta täydennettynä lähetillä, teki lehden otona. Eli ensin TS, ja sitten päälle Olympia Extra. Kotiin mentiin aamulla viiden aikoihin ja jo 9–10:n aikaan oltiin takaisin töissä. Minulla oli makuupussi toimituksessa, ja vietin siellä monta yötä.” Taloudellisesti Olympia Extra lienee ollut Tuomi-Nikulan mukaan kustantajalle pettymys. Silti siihen ryhtymistä ei kaduttu. ”Saatiinhan paljon kokemusta värien käytöstä, tabloidista, irtonumerokaupasta, urheilun vetovoimasta.”

tuloksista ennakkouutisiin, Los Angelesin kaupunkikuvan esittelystä kolumneihin ja muihin mielipiteenilmaisuihin.⁹⁸³

Urheilujournalismin hurmoksellisuus kukkii esimerkiksi 4.8.1984 julkaistussa jutussa "KULTAVOLTTI". Turun Sanomien urheiluosaston avaussivu on omistettu näyttävästi Jouko Salomäen painikullalle. Suurin piirtein puolet sivusta vie yläosaan taitettu käytännössä 8-palstainen Salomäen kultavolttikuva. Ingressi on kehystetty. Teksti suorastaan huutaa, isoine pistekokoineen, typografisine tähdennyksineen – ns. pallukoineen – ja versalointineen:

LOS ANGELES (TS)

– Rullaa, rullaa, huusi Ruotsin painin päävalmentaja Leo Honkala suojatilleen Roger Tallrothille.

Huudot kaikuivat kuuroille korville – Tallroth puski Jouko Salomäkeä kuin raivo härkä. Turhaan.

Jouko Salomäen puolilinden ja vastustamaton vyörytys olivat tehneet tehtävänsä: JOUKO SALOMÄKI OTTI OLYMPIAKULTAA.

Kärjen kirjoittajaa ei voi muuta kuin kiittää tiiviistämisen kyvystä. Tässä verbaalisuorituksessa näkyvät yhtä hyvin uutisjournalismin yleinen kehitys – yhä tiiviimmin, yhä napakammin – kuin urheilujournalismin erityisyys. Varsinkin viimeinen lause, versalointineen, on jo sellaista ylimääräistä typografista hehkutusta, jota perusuutisjournalismi ei ole oikein kokenut omakseen.

Keskiviikkona 8.8.1984 Turun Sanomien pääuutissivu suorastaan piehtaroi onnessa. "SUOMELLE MITALISADE", julistaa pääotsikko. Lehti kertoo Suomen joukkueen edellispäivänä saamista viidestä mitalista ennen muuta valokuvin. Moukarinheiton kultamitalisti Juha Tiainen saa suurimman kuvan, kaksi hopeamitalistia – toinen heistä 10 000 metrin juoksija Vainio – keskikokoiset sekä kaksi pronssimitalistia muita hiukan pienemmät kuvat. Fotot näyttäsivät kaikki olevan tuoreita, mitalihumussa otettuja. Uutiskuvasta oli siis tullut yhä olennaisempi urheilu-uutisoinnin elementti.

Urheilusivuilla kerrotaan otsikon "COVAA EI VOITA KUKAAN" alla 10 000 metrin juoksusta paljolti jälkivalotuksen hengessä. Käytännössä urheiluintoisethan olivat jo ammentaneet itse uutistiedon eritoten televisiosta. Jutussa annetaan huomattavasti tilaa Vainion replikoinnille; tämä erittelee juoksun tapahtumia ja tunnustaa italialisjuoksija Alberto Covan paremmuuden.

Perjantain 11.8.1984 Turun Sanomat uutisoi Vainion menestyksen 5 000 metrin semifinaalissa: "Jalka ei vaivaa enää. Vainio valmis mitalijahtiin". Otsikon rakenne – esirivi plus pääotsikko – on ajalle tyypillinen. Vainio pääsi lehdessä esiin olympialaisten päivinä toki muutoinkin. Jo avajaispäivän 29.7. numerossa, jutussa "Magneetitkin mukana kullanhaussa: Martti valmis kaikkeen", kerrotaan Vainion muuttaneen Turun tienoilta Saarijärvelle, lomakylänsä liepeille. Samaan juttuun on yhdistetty spekulointia Vainion mahdollisuuksista menestyä Los Angelesissa.

Entä doping-teema? Turun Sanomat omistaa sille Los Angelesin kisojen aikana huomiota hyvin vähän, vaikka kisoissa tuli ilmi huomattava joukko doping-tapauksia. Lehti julkaisee aihepiiristä urheilusivuillaan muutaman yksittäisen uutisen. Näkyvin

⁹⁸³ Lehden omien toimittajien ohella kolumni- tai kommenttityyppisiä juttuja on kirjoittanut mm. juoksijasuuruus Pekka Vasala. Ajan suomalaislehdille ominaisesti Turun Sanomat julkaisee myös ns. neuvostokomentaattorin näkemyksiä. 2.8.1984 ilmestyneessä numerossa lehti antaa palstatilaa APN:n Helsingin toimiston varajohtajalle Konstantin Demidoville, joka kolumnoi otsikolla "Neuvostoliiton poissaolo". Kiintoisaa mielipideaineistoa edustavat myös vinjetin "Sivusta silmäiltyä" alla harva se päivä julkaistut henkilöhaastattelut. Niissä kertoilevat näkemyksiään meneillään olevista olympialaisista ja urheilusta ylipäänsä eri tyyppin vaikuttajapersoonat – Väinö Linnasta Kaari Utrioon, Kari Rydmanista Jaakko Valtaseen.

on 6.8.1984 ilmestyneen numeron viisipalstainen UPI-uutinen: "Dopingkärä painissa. JOHANSSON MENETTI HOPEANSA". Mutta ei puhuttakaan, että ruotsalaispainijan tapausta, tai dopingia ylipäänsä, olisi isommin käsitelty vaikkapa lehden lukuisissa kolumni- tai kommenttityyppisissä jutuissa.⁹⁸⁴ Ehkä Turun Sanomien olympiaseuranta on viattomuuden ajan urheilujournalismia: mitalihurmalla mässäilyä ja - epäonnistumisten kohdatessa - selitysten ja selittelyjenkin tarjontaa.

Kunnes maailma kääntyy jo viikonvaihteessa miltei ylösalaisin. Sen sijaan, että Turun Sanomatkin olisi voinut päättää olympiaseurantansa leppoisasti vain päättäjäisiin ja suomalaisurheilijoiden voitokkaaseen kotiinpaluuseen, leimaa kisojen päätöstä yli muiden yksi asia: oman urheilijasuuruuden doping-skandaali.

"Vainio kiinni anaboleista", kertoo Turun Sanomien maanantainumeron 13.8.1984 kehystetty pääotsikko pääuutissivulla. Vainio istuu tiedotustilaisuudessa mieteliäänä pöydän takana, vieressään olympiajoukkueen ylijohdaja Carl-Olof Homén. Viereen toki on taitettu iloisempaakin asiaa Suomen viime päivien menestyksestä: "Rauhala paini pronssia". Valokuvassa tyytyväisen oloinen painija työntää kaulassa riippuvaa mitaliaan kohti katsojaa.

Doping-kärystä kertovan pääjutun ingressi ei maalaile eikä selittele:

Maamme kestävyysjuoksun suuri yksinäinen Martti Vainio jäi kiinni dopingista Los Angelesin olympialaisissa. Viikon takaisen 10 000 metrin juoksun jälkeen otetusta näytteestä todettiin jälkiä kielletyistä anabolisista steroideista. Primobolan-nimisestä valmisteesta peräisin oleva aine ei kuulu niihin hormoneihin, joita keho tuottaa luonnollisella tavalla.

Ingressin viimeinen virke on taustoiva. Toisaalta se vahvistaa Vainion syyllisyyttä.

Koko pääuutissivun juttu on painettu lihavalla. Uutisen alkupuolella kerrotaan kronologisesti tapahtumien kulku: alkaen siitä, että suomalaiset - Vainio mukaan luki - olivat saaneet tietää perjantaina 10.8. aamupäivällä doping-kokeessa ilmenneen "jotain epäselvää". Lauantai-iltana kielsivät kisojen järjestäjät sitten Vainiota juoksemasta illan 5 000 metrin finaalissa.

Samana iltana - Suomen aikaa varhain sunnuntaiamuna 12.8. - Suomen joukkue järjesti tiedotustilaisuuden, joka on ikuistunut kansakunnan kollektiiviseen muistiin mm. Leif Weckströmin latautuneen valokuvan ansiosta. Turun Sanomien 13.8.1984 pääuutissivun lähtöjutussa Vainion kerrotaan olleen "silminnähten murtunut", Homénin mainitaan vaikuttaneen "järkyttyneeltä" sekä Kalevi Tuomisen, Suomen olympiakomitean valmennuspäällikön, olleen "harvinaisen vähäpuheinen".

Kaikkiaan Vainion doping-kärä vie Turun Sanomien maanantainumerosta 13.8.1984 nelisen sivua; jopa pääkirjoitus on omistettu doping-ongelmalle. Koko Los Angeles -aineisto ottaa 40-sivuisesta maanantainumerosta kolmanneksen, ja toimituksellisesta aineistosta selvästi yli puolet. Urheilu on enemmän kuin puoli maailmaa.

Turun Sanomien urheilusivujen doping-pääjutussa on dramatiikkaa. Mustalle pohjalle sijoitettu negatiiviotus maalaa: "MARTTI POISTUU NÄYTTÄMÖLTÄ..." Alla on kuva kameraan selin olevasta Vainiosta - todellakin kuin näyttämöltä pois as-televana. Oman urheilutoimittajan Risto Taimin Los Angelesista lähettämän jutun kehystetty ingressi on maalaileva sekin:

⁹⁸⁴ Turun Sanomissa 11.8.1984 julkaistaan kyllä urheilujuttu: "Huumetohtorilla mitalipotilaita". Tässä ilmeisesti Expressenin lehdelle edelleen välittämässä jutussa jatketaan ruotsalaispainija Thomas Johanssonin tapauksen käsittelyä. Pääosassa on yhdysvaltalainen lääkäri Robert B. Kerr, joka kehuskelee osaavansa hoitaa anabolisten steroidien annostelun niin, että urheilija ei jää doping-tarkastuksissa kiinni. Jutussa toki pilkistää myös kriittinen asenne: "Mutta kuinka voit moraalisesti kirjoittaa näiden doping-aineiden reseptejä", on Kerriltä kysytty.

”Martti Vainion doping-näytteestä 10000 metrin juoksun jälkeen on löytynyt anabolisia steroideja...

Tyrmistyttävä uutinen julkistettiin hiukan ennen 5000 metrin finaalin alkua. Tosin silloin vain maininnalla positiivisesta näytteestä.

Karu totuus kaikessa alastomuudessaan paljastettiin pian illan kilpailujen jälkeen. Pahamaineiset hormonit ovat kertaiskulla lopettamassa hienon juoksijan uran.”

Väkevät, urheilujournalismille ominaiset ilmaisut (”tyrmistyttävä uutinen” tai ”karu totuus kaikessa alastomuudessaan”) antavat ingressille leimansa. Itse juttu nojaa vahvasti haastatteluihin. Haastateltavia ovat Suomen olympiajoukkueen yllilääkäri Pekka Peltokallio, Martti Vainio ja Kalevi Tuominen. Toisilla urheilusuilla ovat äänessä Kansainvälisen olympiakomitean lääketieteellisen komission puheenjohtaja Kaarlo Hartiala, Vainion ravintovalmentaja Aarre Salo, Vainiota kymmenisen vuotta valmentanut Aulis Potinkara sekä saarijärveläisen Lomakouheron, Vainion yrityksen, hoitaja Antti Saari. Myöhemmän tiedon valossa kaikki näkemyksensä esittäneet eivät liene puhuneet totta.

Tapausta päivitellään lehden usean urheilutoimittajan kommentoissa. Taustointiakin on mukana: ennen muuta STT:n välittämässä jutussa ”Kilpailukiello ja mitalin menetys uhkaa Vainiota” käydään läpi aiempia doping-tapauksia.

Seuraavan päivän, tiistain 14.8.1984, Turun Sanomat vetää Vainion tapauksen vielä pääuutissivulleen. Olympialaisten päättäjäiset ilotulituksineen ovat saaneet jäädä kakkosjutuksi, kun pääosaan nousee Vainion kotiinpaluu. Pääotsikko toteaa: ”Masentunut Vainio kotiin”. Kuva näyttää, miten Vainio kävelee Helsinki–Vantaan lentokentällä alla päin matkatavaroitaan työntäen, poliisipartion saattamana. Sisäisivuilla lehti pyrkii selvittämään, lähinnä haastatteluin, mistä positiivinen doping-näyte on voinut johtua. Sanansa saa sanoa mm. suomalainen hormonitutkija. Turun Sanomienkin urheilutoimittajat havaitsivat olevansa oudossa roolissa: heistä, suomalaisurheilijoiden menestyksen myötäriemuksijoista, oli tullut doping-likapyykin pakkopesijöitä.

Lehdellä oli käytännössä koko sunnuntaipäivän verran aikaa käsitellä tapausta Vainio julkistettavaksi maanantainnumerossa 13.8.1984. Saavutus on ainakin määrällisesti kelpoisa: uutiskone ei yskinyt, vaan materiaalia suoltui. Urheilutoimittajien otetta ei kuitenkaan voi luonnehtia kovin kriittiseksi: eri henkilöt saavat puhua ja tilittää – urheilutoimittaja ei näemmä heittäydy hankalaksi esimerkiksi kriittisine vastakysymyksineen.⁹⁸⁵ Turun Sanomienkin doping-käsittelyssä on nähtävissä jälkiä urheilijoiden ja urheilutoimittajien usein mainitusta symbioosista.

Tähän symbioosiin palaa yhä uuden vuosituhanen alussa myös Perko käsitellessään myöhempiä doping-tapauksia. Viitaten Lahdessa talvella 2001 pidettyjen hiihdon MM-kisojen doping-skandaaliin Perko tähdentää, että ”journalistien pitäisi pyrkiä eroon siitä symbioosista, jossa he ovat tähän saakka osana huippu-urheilun kokonaisuutta ja huippu-urheilun asettamin pelisäännöin eläneet”. Perko peräänkuuluttaa ”tulevaa kriittistä urheilujournalismia”, joka ottaisi dopingin ohella tarkasteluun myös urheilun muut ”ongelmat ja rappioilmiöt”.⁹⁸⁶

⁹⁸⁵ Toimittajan potentiaalisista kysymystyypeistä haastattelutilanteissa: ks. esim. Miettinen 1984, 114; Huovila 2004, 83.

⁹⁸⁶ Perko 2001, 208–209. – Ymmärtäväisempää näkökulmaa urheilujournalismiin on edustanut mm. Seppo Pänkäläinen (1998). – Toki voi kysyä, eikö symbioosia journalistien ja heidän seurantakohteidensa välillä esiinny muutenkin. Talousjournalismi näyttäisi ottavan kuin annettuna, että pitää olla taloudellista kasvua. Tai kulttuurijournalismille tuntuksi olevan itsestäänselvää, että yhteiskunta on sitä parempi, mitä enemmän verovarjoja panostetaan kulttuuriin.

Urheilujournalismi lienee näkyvin ilmentymä nykyjournalismin sisäisestä eriytymisestä jopa eri alakulttuureihin. Pyrkimys nopeaan tiedonvälitykseen toki liittyy urheilu-uutisjournalismin elimellisesti muun uutisjournalismin yhteyteen.

4.24 Täyteläistä talousjournalismia – ja sitten?

Luin tuohon aikaan Helsingin Sanomien
pääkirjoitustoimittajana talousjuttuja
laajalla rintamalla. Joku ehkä epäili, mutta epäilijät olivat vähemmistönä,
eivätkä he kirjoittaneet räväkimpää juttuja.
Enin osa odotti pehmeää laskua
niin kuin valtiovarainministeri Erkki Liikanen.

Sanoma Oy:n taloustoimittajakoulutuksen johtaja
Kristiina Ritvos (Mikkonen 1998)

Lehteä tehdään nykyisin paljon kiireisemmin kuin
parikymmentä vuotta sitten.
Lehtijutut on ahdettu tiukkoihin muotteihin, mikä tekee niistä entistä
pinnallisempia. Takavuosina sanomalehdissä oli enemmän parempia,
nimenomaan perusteellisempia juttuja kuin tänään.

Aamulehden taloustoimittaja Eero Rautio 60-vuotishaastattelussaan (2005)

Suomalainen urheilujournalismi yllätettiin Los Angelesin doping-skandaalin päivinä kuin housut kintuissa. Ehkä valmistautumattomalta vaikutti ainakin jälkiviisauden näkökulmasta myös talousjournalismi, kun ns. kasinotalouden korttitalo alkoi Suomessa 1990-luvun koittaessa sortuilla.⁹⁸⁷

Suomea vuosina 1990–1993 hallinnut poikkeuksellisen syvä lamahan seurasi voimakasta nousukautta. Maan jälkikäteen nimenomaan finanssikriisiksi luonnehdittu lama oli ja ei ollut suomalaisittain verrattavissa kuusi vuosikymmentä aiempaan lamaan – siihen, jonka aikaisiin ilmiöihin on edellä sukeltauduttu tarkasteltaessa uutisointia vaasalaisen Työn Äänen kirjapainon moukaroinnista. ”Kaikissa läntisissä teollisuusmaissa koettiin taloudellinen taantuma 1990-luvun alussa, mutta kriisistä puhuminen tuntuu liioittelulta muiden kuin Suomen ja Ruotsin kohdalla”, taloustutkija Jaakko Kiander kiteyttää. Suomen talous ajautui hänestä tällöin historiansa pahimpaan rauhanaikaiseen kriisiin sitten 1860-luvun nälkävuosien. Ja, se on Kianderin mukaan ”pahin teollisuusmaissa koettu [taloudellinen] kriisi toisen maailmansodan jälkeen”.⁹⁸⁸

Suomalaiseen lamaan liittyvä ykkösuutinen on monen mielestä epäilemättä SKOPin, Säästöpankkien Keskus-Osake-Pankin, sortuminen Suomen Pankin syliin. Tapaukseen liittyy paljon dramatiikkaa ja henkilötragedioitakin. Haltuunotto tapahtui

⁹⁸⁷ Muistellessani omia 1980-luvun vuosiani Tampereen yliopiston lehtorina palautuu mieleeni oitis talousjournalismia esittelevä piirtoheitinkalvojeni kokoelma. Hymy suupielessä keräämäni kokoelmaa hallitsivat talouden jättiläiset: miehet, joka tekivät miljoonia, ja olivat siinä sivussa vielä useimmiten suuria persoonallisuuksia. Nämä henkilöjutut kyllä ilmensivät monesti – jo tuonaikaisen käsitykseni mukaan – varsin kriittiköntä suhdetta kuvattaviin. – Talousjournalismi tuli laman iskiessä yllätetyksi myös sähköisessä mediasa: esim. Yleisradion televisiokanavilla tuota kriisiä käsiteltiin säännöllisesti ”vasta kun se oli jo konkreettisesti suomalaista arkea” (Aslama ym. 2002, 14).

⁹⁸⁸ Kiander 2002, 47–48; Kiander 2001, 69.

syyskuun puolivälin tietämissä 1991, mutta on aiheellista kiinnittää huomiota myös siihen, miten SKOPia käsiteltiin julkisuudessa ennen 1990-luvun dramaattisia vaiheita. 1990-luvun puolivälissä esitetyn arvion mukaan suomalaiset veronmaksajat olivat sijoittaneet SKOPin ja säästöpankkien pelastamiseen 70,5 miljardia markkaa eli liki 12 miljardia euroa.⁹⁸⁹ Esimerkiksi Antti-Pekka Pietilä arvioi 1990-luvun lopulla – Taloussanomien päätoimittajana – että suomalaisen lähimenneisyyden merkittävin talousuutinen oli juuri Skopin kaatuminen. Se kun paljasti hänestä, ”millaisille pilvilinnoille suomalainen pankkijärjestelmä oli rakennettu”.⁹⁹⁰

Säästöpankkiryhmä oli hylännyt 1980-luvun puolimaissa varovaisen pankkipe-rinteensä ja omaksunut riskejä kaihtamattoman bisneskulttuurin. SKOP alkoi kilpailijoiden hämmästykseksi puhua itsestään investointipankkina. SKOP oli haaveillut omasta teollisuusryhmästä, joka vasta tekisi pankista liikepankin. Keväällä 1987 liikepankki SYP myi Tampella-osakkeensa SKOPille. Monialainen suurteollisuusyritys Tampella oli nyt SKOPin teollinen lippulaiva. SKOP harrasti sumeilemattomia nurkanvaltauksia, ja operoi rohkeasti aina Yhdysvaltoja myöten. Jo 1987 SKOP saatettiin todeta Suomen kannattavimmaksi liikepankiksi.⁹⁹¹

Sitten koitti vauhtisokeus. SKOPin tapausta tutkivan journalismin metodein lähestynyt Heikki Hiilamo on väittänyt, että ”yksikään suomalainen suuryhtiö ei ole koskaan investoinut niin paljon ja niin kehnoin välittömin tuloksin kuin Tampella vuonna 1989”. Pankin ykkösjohtaja Matti Ali-Melkkilä yritti taivutella johtokuntaa oivaltamaan, että pankki oli tuhon partaalla. Havaitessaan selvänäköisesti, mihin ollaan menossa, hän alkoi henkisesti sortua taakkansa alle ja päätti päivänsä joulukuussa 1989 – koettuaan ehkä Suomen Pankin pääjohtajan Rolf Kullbergin torut nöyryytyksenä. Keväällä 1990 SKOPin terävän pään oli pakko myöntää, että pankin voimat alkoivat ehtyä. Samoihin aikoihin oli samoihin päätelmiin johtamansa yrityksen suhteen tullut teollisen lippulaivan Tampellan pääjohtaja Pekka Salo.⁹⁹²

Lokakuussa 1990 SKOP joutui ilmoittamaan Suomen Pankin ja Pankkitarkastusviraston kanssa laaditusta tervehdyttämisohjelmasta. Lehdistö katsoi⁹⁹³ Kulhan mukaan ”SKOP:n suistuneen lähes kriisiin”. SKOPin ongelmista epäilemättä aavisteltiin yhtä ja toista jo 1990-luvun alussa ainakin taloustoimituksissa, vaikka Kulha toteaaakin, että ”SKOP-rintamalla oli tapahtunut enemmän kuin yleensä tiedettiin”. Eduskunnassa tammikuussa 1991 esitetty – SKOPiin selvästi viittaileva – välikysymys edesauttoi sekin SKOP-teeman pysymistä niin toimittajien kuin kansalaisten mielissä.⁹⁹⁴

Jälkeenpäin tiedetään, että Suomen Pankin oli alun perin tarkoitus ottaa SKOP hoiviinsa viikonloppuna 28.–29.9.1991. Mutta, kuten Hiilamo kirjoittaa, ”markkina-voimat valitsivat toisenlaisen aikataulun”: maassa oli päässyt irti huhu SKOPin optio-tappioista, ja se pani Suomen Pankin pääjohtajan toimimaan oitis. Yleisradion radiouutisten taloustoimittajan Ilpo Ropposen soitto kommentinpyytämisen tarkoituksessa Suomen Pankkiin saattoi olla se viimeinen pisara, joka laukaisi tapahtumaketjun. Tors-taina 19.9.1991 – puolitoista viikkoa aiottua aiemmin – Suomen Pankki teki pikapäätöksen SKOPin haltuunotosta.⁹⁹⁵

989 Hiilamo 1995, 6.

990 Ks. Mikkonen 1998, 309.

991 Kulha 2000, 89–91; Hiilamo 1995, 67–68, 36–143, 302–338.

992 Hiilamo 1995, 275–281, 344; Kulha 2000, 93–95.

993 Kulha 2000, 97. – Värikkäistäkään näkemyksistä ei ole SKOPin tapausta jälkipuitaessa ollut puutetta. Esimerkiksi Esko Seppänen (1993, 149–150) on kirjoittanut: ”Suomen Pankin johtajan Markku Puntilan mielestä SKOP oli gangsteripesä. Likaista työtä pesän puolesta teki muun muassa Juhani Riikonen, salkkuryssä.”

994 Hiilamo 359, 365; Kulha 2000, 97. – Vrt. Kantola 2002.

995 Hiilamo 1995, 371–373.

Kaupankäynti SKOPin ja Tampellan osakkeilla lopetettiin Helsingin pörssissä tuona torstaina klo 13.58, ja jo klo 14.00 ilmestyi Reutersin ruutuun tieto SKOPin haltuunotosta. Klo 14.10 asia kerrottiin Yleisradion ylimääräisessä lähetyksessä. Ja klo 15.30 alkoi Suomen Pankissa asiasta tiedotustilaisuus.⁹⁹⁶ Samaan aikaan SKOP ilmoitti, että pankin keskeiset johtajat Christopher Wegelius ja Juhani Riikonen pyytävät eroa.

Elettiin siis jo salamannopean uutisoinnin aikaa.

Miltä tapahtumainkulku näytti seuraavan päivän sanomalehdissä? Tarkastelen SKOPin tapausta ennen muuta Helsingin Sanomien sivuilta, ja vertailulehdeksi – talousaiheesta kun on kyse – näen kiintoisimmaksi valita Kauppalehden.⁹⁹⁷ Taloussanomakaan ei vielä ollut; sehän perustettiin vasta vuonna 1997.

Helsingin Sanomat oli syksyllä 1991 yhä selvemmin koko Suomenkin mitassa ykkössanomalehti; levikki oli reilut 480 000.⁹⁹⁸ Sivumäärä kasvoi nopeasti eritoten 1980-luvun lopulla, ja lehdessä päädyttiin uuteen neliniskaiseen rakenteeseen. Se lanseerattiin marraskuussa 1989 ilmestyneessä satavuotisnumerossa. Uudistuksen yhteydessä ulkoasua uusittiin muutoinkin, mm. tuomalla sivuille kahden palstan Lyhyesti-uutiset. Jo aiemmin, alkuvuodesta 1989, Helsingin Sanomat omaksui nimirivit eli bylinet. Ja vielä varhemmin, pikku hiljaa 1980-luvun mittaen, niin Helsingin Sanomiin kuin muihinkin lehtiin alkoivat palata jo 1920-luvulta tutut – Mervolan sanoin: ”moniriviset ja selittävät otsikot”.⁹⁹⁹

Totta onkin, että ”1970-luvun lopulla sanomalehtien otsikot olivat napakoita”. Tähän Mervolan toteamukseen on kuitenkin syytä lisätä, että jo 1960-luvun puolelta otsikoille olivat enenevästi ominaisia ns. esirivit. Uutisjournalismin oppikirjassaan Salmelin hahmotti esirivin suorittavan ”periaatteessa samaa tehtävää kuin alaotsikko”, mutta olevan ”monesti tätä nasevammin muotoiltavissa”.¹⁰⁰⁰

996 Suomen Pankin johtokunnan sihteerin Arno Lindgrenin (puhelinhaastattelu 2.1.2006) mukaan keskuspankin tiedotusta säätelivät SKOPin 1991 tapahtuneen haltuunoton yhteydessä silloinen laki yleisten asiakirjojen julkisuudesta, joka edelsi nykyistä ns. julkisuuslakia, sekä Arvopaperimarkkinalaki. Jälkimmäinen edellytti pankin tiedotukselta jo aktiivista avoimuutta. Sen sijaan Suomen Pankin toimintaa yleisesti määrittänyt laki vuodelta 1926 antoi vuoden 1991 tiedotusratkaisuissa pankin edustajien toimia harkintansa mukaan. – Lindgrenin mukaan Suomen Pankin tuli toki kyseisessä operaatiossa ottaa varteen myös erinäiset kansainväliset tiedotussäännökset.

997 Uusi Suomikin vielä tuossa vaiheessa ilmestyi, vedellen viimeisiään päivälehtenä. Sanomalehtenä se ilmestyi viimeisen kerran 1.10.1991. Tämä jälkeen Uusi Suomi vielä sinnitteli viikkolehdenä pari kuukautta; lehden vihon viimeinen numero ilmestyi 29.11.1991. Helsingin Sanomat uutisoi kovan kilpailijan poisnukkumisen 30.11.1991 talousosastossa kahden palstan Lyhyesti-tyyppisenä uutisena.

998 Uuden Suomen levikki oli 1990 – lehden viimeisenä kokonaisena ilmestymisvuonna – noin 18 prosenttia Helsingin Sanomien levikistä, mikä kuvanee lehtien voimasuhteita. – Helsingin Sanomien toimittaja Unto Hämäläinen (2001) on puuttunut pääkaupungin lehtikilpailun tilanteeseen lehden mediapalstalla ilmestyneessä kannanotossaan. ”Helsingissä ilmestyy edelleen huomattava määrä päivälehtiä, esimerkiksi Ilta-Sanomien, Iltalehti, Hufvudstadsbladet, Kauppalehti, Taloussanomien, Demari ja Kansan Uutiset.” Juttunsa lopussa Hämäläinen suuntaakin päätelmänsä niille, jotka haikailevat vanhan kilpailutilanteen perään: ”Uuden Suomen paikka Helsingin Sanomien kilpailijana on täytetty mooneen kertaan. Helsingin Sanomat saa pinkoa täysillä.”

999 Mervola 1995a, 317–320.

1000 Salmelin 1967b, 103–104. – Salmelin myös tuntui ajattelevan, että esirivi on monikäyttöisempi ja vivahteikkaampi työkalu kuin alaotsikko: se voi yhdistää ja kytkeä, tai samoin se voi ilmaista ”lehden omaksumaa neutraalia tai epäilevää asennetta julkaistavaan tekstiin”. Vehmas (1970, 51) kiittelee hänkin esiriviteknikan suomia mahdollisuuksia, mutta esittää samalla myös varoituksen sanan: ”esirivi on vaarallinen muoto, koska otsikko ei saisi muuttaa uutista mielipideartikkeliksi”. – Esirivien suosiosta tai muodikkuudesta joskus 1970-luvun alun tietämissä vakuuttavat myös Hemánuksen (1973b, 11–19) uutisotikointi-tarkasteluun lähinnä Helsingin sanomalehdistä poimimat esimerkit.

Uutistarkasteluni kannalta merkittävintä kuitenkin lienee, että otsikkojen alarivien 1980-luvulla pikku hiljaa yleistyessä lehdet ”luopuivat jutun alkukappaleiden eli ingressien ladottamisesta lihavamman kirjainlajilla”, kuten Mervola kirjoittaa. Paitsi että maan sanomalehdistö varmaan – tietoisesti tai tiedostamatta – mallinsi noin menettellessään edelläkävijälehtiä, kuten Helsingin Sanomia, se tuli täten asettaneeksi ulkoasuseikat yhä tärkeämmiksi. Lihavoidut ingressit, varsinkin suuremmissa määrin broadsheet-sivuilla esiintyessään, eivät enää olleet ehkä ilo taittajan silmälle, mikä seikka lienee piillyt paljolti uuden käytännön omaksunnan takana. En olekaan vakuutunut, lisääntyvätkö otsikkorivit vain siksi, että silmäilevän lukemisen todettiin yleistyneen.

Samalla pelkään, että ingressien typografisesta tähdentämisestä luopuminen merkitsi journalistien tietyn ingressitajun ohentumista. Allekirjoitan Lauri Kotilaisen journalistisen kirjoittamisen oppaassaan¹⁰⁰¹ ingressistä lausuman: ”Voi se olla tavallisella leipätekstilläkin kirjoitettu jutunkärki. Ulkoasusta sitä ei ingressiksi erota, vaan sisällöstä.”

Mutta nyt uutispolkumme viimeiseen esimerkki-tapaukseen: SKOP Suomen Pankin haltuun.

Vielä torstain 19.9.1991 Helsingin Sanomissa ei tapaus SKOP ole esillä; skuuppia ei valtalehtikään ole Suomen Pankin operaatiosta voinut saada. Pääuutissivun pääuutiseksi hahmotettava on otsikoitu: ”Yya-sopimusta ryhdytään uudistamaan. Väyrynen ja [Boris] Pankin keskustelevat sopimusneuvottelujen aloittamisesta”.

Perjantain 20.9.1991 Helsingin Sanomat on 56-sivuinen, ja se jakaantuu A-, B-, C- ja D-osaan, joista kukin on 14-sivuinen. Tuon numeron pääuutissivulla ajaa sitten tapaus SKOP kaiken muun ohi. ”Skop Suomen Pankin haltuun”, kertoo käytännössä yli sivun levitetty, lihava pääotsikko. Sitten seuraa kaksi samantasoista alaotsikkoa: ”Keskuspankki turvaa asiakkaiden rahat” sekä ”Skopin johto vaihdetaan ja riskiomistukset myydään”. Näiden alla lukee, vähän pienemmällä: ”Pääjohtaja Rolf Kullbergin mukaan Skopin tila vaaransi koko Suomen pankkijärjestelmän”. Jo tuosta havaitaan, että Helsingin Sanomat on palannut otsikoinnissaan jonnekin aikaan ennen 1940-luvun paperipulaa ja siitä seurannutta pakkoa typistellä otsikointia.

Ja vaikka Helsingin Sanomat jo näyttää ulkoasu-uudistuksensa myötä luopuneen ingressien lihavoinnista, niin merkittävä yksittäinen poikkeus vahvistaa sääntöä: supertaloussuutiseksi koettu tapaus SKOPin haltuunotosta on saanut aikaan kahden palstan lihavoidun ingressin:

Suomen Pankki ilmoitti torstaina ottavansa hallintaansa Säästöpankkien Keskus-Osake-Pankin Skopin. Keskuspankki vastaa Skopin kotimaisista ja ulkomaisista sitoumuksista sekä takaa pankin maksuvalmiuden. Käytännössä se tarkoittaa sitä, että Skopin ja säästöpankkien asiakkaiden rahat eivät ole vaarassa.

Ingressi on näemmä laadittu paljolti edellisen iltapäivän tiedotustilaisuuden varaan. Kyseessä on hieman juhlava johdanto (”ilmoitti torstaina ottavansa hallintaansa”) hieman jankkaavine ilmaisuineen (”käytännössä se tarkoittaa sitä, että...”).

Pääuutissivua hallitsevat myös kuvat – tai pikemmin tietty kuvasarja-ajattelu. Suurin kuva on edellispäivän tiedotustilaisuudesta: läpi oviaukon zoomattu otos kohdentuu Suomen Pankin pääjohtajaan ja hänen vierellään seisovaan pankin tiedotus-

¹⁰⁰¹ Kotilainen 2003, 86–87; vrt. Kotilainen 1989, 87–89. – Olen itsekin törmännyt journalismikouluttajana 1990-luvulla vetämissäni sadoissa lehtiklinikkatilaisuuksissa joskus tähän toimittajien ingressitajun vähenemiseen. Yllätin toimittajat usein – kuin tiedostamattaan – ajatteleman, että kun ingressejä ei enää typografisesti tähdennetä, niin ei niiden napakaksi hiominenkaan ole enää niin tähdellistä. Ilmiö vaatisi tietenkin mielellään kunnan tutkimuksen.

päällikköön. Kooltaan vähäisemmät otokset kuvaavat Helsingin Aleksilla sijaitsevaa Skopin sisääntulo-ovea ja – aivan ilmeisesti arkistokuvain – Christopher Wegeliusta ja Juhani Riikosta. Kuvakoonnos ilmentää ehkä samaa kuin pääuutissivun verraten lyhyt teksti: pyrkimystä kokonaisvaltaisuuteen ja tiettyyn varovaisuuteen. Tampella, Skopin kaiketi viime kädessä nurin vetänyt tekijä, on jätetty taka-alalle. Tampellasta mainitaan vain, että ”myös pankin enemmistöomistus monialayhtiössä Tampellassa siirtyy keskuspankille”.

Pääuutissivuja hallitsi tuohon aikaan ehkä ajatus: tiiviisti premille – ja sitten sisäisivuille, vain vähän toisin sanoin. Toimitussihteeri saattoi miettiä tältä osin joskus toimenkuvansa mielekkyyttä.

Jo pääuutissivun ns. lähtöjuttua leimaa taustointi:

Skop on ollut vuoden keskuspankin ja pankkitarkastusviraston tiukassa valvonnassa, mutta se ei ole kyennyt omin voimin ratkaisemaan ongelmiaan.

Koko talouden ykkössivu B 11 on omistettu tapaukselle Skop, ja itse asiassa tarkastelu vielä jatkuu sivulla B 12.

Sivun B 11 streamer toistaa pääuutissivun sanomaa: ”Suomen Pankki pelastaa Skopin”. Ingressi on tiivis – aito ingressi, vaikkei se olekaan typografisesti tähdennetty:

Suomen Pankki otti torstaina hallintaansa Säästöpankkien Keskus-Osake-Pankin Skopin. Keskuspankki aloitti Suomessa ennennäkemättömän pankin pelastusoperaation, koska se haluaa palauttaa luottamuksen Skopin toimintaan.

Bylinien aika ei ole vielä koittanut, mutta uutispääjutun alla on kirjoittajan, Teija Suti-sen, nimi. Ja pääuutisjuttu on mitä perusteellisin: se edustaa kehittyneitä taustoivaa uutisjournalismia. Uutisen voi havaita nojaavan paljolti Suomen Pankin edellisenä il-tapäivänä järjestämään tiedotustilaisuuteen. Pääkuvakin on sieltä. Ei ihme, että uutis-sessa saa keskeisen sanojan roolin juuri pääjohtaja Kullberg.

Viime tuntien uutiskerronnan lomaan on sujutettu taustointia. On kuin Okko-sen taustointiopit¹⁰⁰² olisivat läsnä. Esimerkki:

Kullbergin mukaan keskuspankki oli tiivisti seurannut pankin toimintaa ja esittänyt pan-kin johdolle uusia vaatimuksia, joita ei kuitenkaan ”valitettavasti ole kyetty noudatta-maan”.

Toimittaja siis palaa välillä uutisessaan ajassa taaksepäin. Mutta liikettä esiintyy myös toisin päin. Välillä uutisenkirjoittaja ennakoii, mitä seuraavaksi tuleman pitää:

Eduskunnan pankkivaltuusmiehet hyväksyvät Skopin haltuunoton lopullisesti tänään.

Kun Skop on puhdistettu suurimmista riskeistä, sille etsitään muu omistaja kuin Suomen Pankki.

Se, mitä tapahtunut merkitsee kansalaiselle, jää pääuutisen loppujaksossa kerrottavak-si. Väliotsikko ”Tallettajat kyselivät rahojensa perään” valaisee hyvin, mistä puhe. Voi toki kysyä, onko perusteltua jättää pankkikriisin kansalaistason seuraamukset näin vä-

¹⁰⁰² Okkosen journalismioppikirjan ensimmäisessä, 1962 ilmestyneessä laitoksessa taustoin-nista puhutaan (s. 184–185) vielä ”uutisen selvennyksenä” ja pikemmin ns. tähdenjälkei-sen merkityksessä. Toiseen, vuoden 1974 laitokseen (s. 225–227) on jo ilmaantunut uusi jakso ”Taustan tekniikka”, joka esittelee taustoinnin mahdolliset toteutustavat ikään kuin hierarkkisesti. – Taustoinnin merkitystä ylipäänsä vahvasti tähdentänyt Okkonen saattoi epäilemättä Sanoma Oy:n 1967 perustetun Toimittajakoulun pitkäaikaisena rehtorina vaikuttaa vahvasti siihenkin, että Helsingin Sanomien tulevat toimittajat omaksuvat taus-toinnin merkityksen.

hälle. Toisaalta: miksi kansalaisten huolta isommin paisutellakaan, kun "vain aniharva tallettaja nosti tilinsä tyhjäksi". Tuskin Helsingin Sanomien taloustoimitusta voi moitita siitä, että juttu - kansalaisjournalismin puolestapuhujan Heikki Heikkilän ehkä hieman konstikkain sanoin - "tuottaa sivustaseuraajan kulttuuria" tai asettaa kansalaisen "pysyvästi katsojan asemaan".¹⁰⁰³

Taloussivulleen B11 tuo Helsingin Sanomat 20.9.1991 myös muuta SKOP-tapaukseen liittyvää uutisiantia. Neljän palstan kakkosuutisjutussa "Pankkialaisuus hiljensi Tampellan" lehti on ilmeisesti puhelinhaastatteluin yrittänyt nyhtää irti Tampellan edustajista, mitä he arvioivat Suomen Pankin väliintulon merkitsevän Tampelalle. Toimitusjohtaja Summaa ei ole tavoitettu hänen ollessaan ulkomaanmatkalla, ja varatoimitusjohtaja Kai Miesmäki on vaitonainen, pankkialaisuuteen vedoten. Otsikon muotoiluissa voi ehkä tunnistaa toimittajan pettymyksen siihen, että uutislähde käpertyy kuoreensa.

Lyhyesti-palstalla - sillä, jonka toi Helsingin Sanomiin vuoden 1989 suuri uudistus - julkaistaan 20.9. kaksi juttua, joista toisessa pääsevät ääneen Suomen Pankin tekemän dramaattisen ratkaisun kommentoijina aluesäästöpankit; ja toisessa Suomen Pankkiyhdistyksen toimitusjohtaja Matti Sipilä ja KOP:n pääjohtaja Jaakko Lassila.

Kaksi kommenttijuttua lisää kokonaisuuden taustapainotteisuutta. Juha Jaakkolan tietoisesti - tämä oli ajan otsikkotypografian käytäntö - laihalla otsikoitu kommenttijuttu "Skop kaatui kohtuuttomiin riskeihin" kertaa Skopissa 1980-luvun puolivälin jälkeen tapahtunutta. "Skopin kohtalokkain virhe oli Tampella", Jaakkola kirjoittaa. Hänen kollegansa Jyrki Iivonen puolestaan tykittää Näkökulma-vinjetin alla otsikolla "Tampellasta päästävä eroon" vielä reippaammin. Erityisesti Tampellaan viitaten Iivonen lausuu: "Skop kaatui väärään strategiaan. Se laajensi toimintaansa teollisuuteen, jonka harjoittamista se ei osannut".

SKOPin tapaus on saanut hieman palstatilaa myös taloussivulta B12 (20.9.1991). Toimittaja Hannu Leinonen on välittänyt Lontoosta käsin suuren maailman pankkipiirien reaktioita. "Reuterin päätteelle ilmestynyt uutinen aiheutti eniten huolta japanilaisten pankkien ja vakuutuslaitosten konttoreissa", hän kirjoittaa. Onko Helsinki pankkimaailman Buenos Aires, tulee jutussa pohdituksi.

SKOPin kaatuminen Suomen Pankin käsiin näkyy Helsingin Sanomissa 20.9.1991 myös paikallisuutissivulla B1. Valppaasti on suuressa lehdessä myös paikallistoimitus heittäytynyt tarkastelemaan teemaa. "Työt jatkuvat Skopin rahoittamassa Itäkeskuksessa", pääotsikko kertoo. Aiheellisesti lehti on nostanut esiin, miten Helsingin Itäkeskuksen, SKOPin suurimman kiinteistösjoiituksen, rakentaminen voi PKS-Hakan vetämänä jatkaa.

Kaikkiaan Helsingin Sanomien taloussivujournalismi on vahvaa tai vankkaakin, vaikkei ehkä jälkimmäistä nyt aivan Heikki Heikkilän tarkoittamassa merkityksessä. "Täyteläinen" voisi laatusanana sittenkin kuvata tätä journalisminlaatua parhaiten.¹⁰⁰⁴

Jo Turun Sanomien urheilutoimituksen Los Angeles -seuranta vuodelta 1984 ehkä ennakoi tätä suomalaisen uutisjournalismin merkittävää vaihetta, jolle olivat omi-

¹⁰⁰³ Heikkilä 2001, 282-283. - Heikkilähän moitti "ohueksi" kutsumaansa journalismia juuri tavallisten kansalaisten asettamisesta tai jättämisestä väärään rooliin. Ns. kansalaisjournalismin uskova tutkija toteaa: "Jotta ohutta journalismia voitaisiin vankistaa, uutistyön käytäntöjen tulisi mielestäni rakentua nykyistä vahvemmalle luottamukselle kansalaisten kykyyn ja haluun osallistua yhteiskunnallisten asioiden käsittelyyn."

¹⁰⁰⁴ Toisenkin muistuma yliopistonlehtori vuosiltani 1980-luvulta: Keräsin esimerkkiaineistoa laajasti myös ajan kunnallisjournalismista. Esimerkiksi Tampereen kaupunginvaltuuston ns. budjettikokouksen anti käsiteltiin niiden aikojen Aamulehdissä mitä perusteellisimmin - usean sivun laajuisesti. Sittenmin on uutisjournalismin "täyteläisyys" tältäkin osin olennaisesti vähentynyt.

naisia pyrkimys pureutua syvemmälle ja avata uusia näkökulmia. Uutisjournalistit luottivat enemmän itseensä. Uutislähteiden armoilla oltiin yhä – Helsingin Sanomatkin joutui nojaamaan SKOP-draamassa paljolti Suomen Pankin tiedotustilaisuudessa esiintyneeseen pääjohtajaan – mutta ei samassa hengessä kuin vielä joskus 1950-luvulla.

SKOP-draaman seurannan tiivis vertailukin on vielä paikallaan. Mihin ylsi syyskuussa 1991 Kauppalehti, joka noina aikoina mainosti¹⁰⁰⁵ itseään ”Pohjoismaiden suurimmaksi talouselämän uutislehdeksi”?

Kauppalehti ei voinut omistaa SKOPin tapaukselle yhtä suurta palstatilaa kuin Helsingin Sanomat. Mutta aihe on Kauppalehdessä 20.9.1991 samalla tavalla hallitseva kuin saman päivän Helsingin Sanomissa. Edellispäivän numerossa ei vielä Kauppalehtikään tiennyt hiiskahtaa mitään tulevasta jymyutisesta.

Mutta lehtien tarkastelussa on havaittavissa myös näkökulmaero. Kun SKOPin tapaus näyttäytyy Helsingin Sanomille paljolti keskuspankin näkökulmasta, tarkastelee Kauppalehti aihetta yrityskeskeisemmin. Jo pääuutissivun jyrkä pääotsikko kielii paljon: ”Tampella kaatoi Skopin Suomen Pankin syliin”. Lihavoiden ladottu pääuutissivun johdantojuttu alkaa:

Skop ajautui Suomen Pankin syliin Tampellan vuoksi. Tampella on käytännöllisesti katsoen nurin, koska se ei enää kyennyt tekemään kahdeksan kuukauden tilinpäätöstä.

Ylipäänsä tuota johdantojuttua hallitsee yritys­näkökulma – näkökulma, joka on perinnäisestäkin hallinnut Kauppalehden journalismia.¹⁰⁰⁶ Pääuutissivun kakkosjutussa on saanut sanansijan SKOPin hallintoneuvoston puheenjohtaja, Tampereen Aluesäästöpankin toimitusjohtaja Paavo Prepula. Hänen tavanomaisen kasvokuvansa suurentaminen ja nostaminen sivun pääkuvaksi ei anna mairittelevaa todistusta Kauppalehden tuon ajan kuvajournalismista.

SKOP-teema jatkuu sivulla 4. Pääjuttu on Suomen Pankin edellispäivän tiedotustilaisuudesta. Kakkosjutuissa pääsevät ääneen kommentoijina Suomen Vientiluotto Oy:n toimitusjohtaja Antti Lehtinen sekä Pankkitarkastusviraston ylijohtaja Jorma Aranko. Sivun alalaidassa on taustoiva uutiskertaus: otsikon ”Tuskien taival” alla käydään läpi SKOPin tapahtumien kehitys syksystä 1990. Pörssisivullaan samainen Kauppalehden numero antaa vielä palstatilaa Lontoosta kirjoittavalle Päivi Yläselle, joka välittää tiedoksi kansainvälisten pankkianalytikkojen arvioita SKOPin tapauksesta. Pie­nem­mässä jutussa puolestaan kuullaan, miten Ruotsin säästöpankkien keskuspankin pääjohtaja arvelee Suomen veljespankin kokemusten heijastuvan omaan taloon.

Kauppalehden oman kommentoinnin vuoro tulee vasta maanantainnumerossa 23.9.1991; lehti julkaisee SKOPin tapauksesta pääkirjoituksen.

Havaitaan siis, että Helsingin Sanomien ja Kauppalehden lähestymistavoissa on niin yhtäläisyyksiä kuin eroja. Entä mitä Kauppalehtikään ei kerro? SKOPista eroamaan pakotettujen johtajien Wegeliuksen ja Riikosen roolit jäivät miltei maininnalle. Kauppalehtikin ilmoittaa heidän erostaan, mutta asiaa ei sen enempää käsitellä – eikä kumpikaan pankkimies myöskään esiinny kummassakaan lehdessä lausunnonantajaj-

¹⁰⁰⁵ Esimerkiksi Kauppalehden omilla sivuilla 20.9.1991 julkaistussa ilmoituksessa keuhataan – pohjoismaisessa vertailussa: ”Suurin mitattuna tiedon laadulla. Kauppalehdessä työskentelee yli 40 toimittajaa. Kaikki talouselämän erikoistuntijoita. Ylivoimainen mitattuna lukijoiden määrällä. Heitä on lähes 400.000. Asemaltaan vaikuttavia avainhenkilöitä. Siksi Kauppalehden määrässä on myös laatua.”

¹⁰⁰⁶ Huovila 2003, 213. – Jo 1898 aloittanut Kauppalehti on kokenut moninaisia vaiheita. Merkittävän linjauksen suoritti esimerkiksi 1977 päätoimittajana aloittanut Arto Tuominen, joka halusi, ettei lehti enää miellä itseään elinkeinoelämän äänenkannattajaksi, vaan pyrkii olemaan pikemmin ärhäkkä keskustelun herättäjä ja uutisten kaivaja (mts. 112–113). Vuonna 1991 lehden levikki oli noin 84 000.

na. Arvattavaksi jää, ovatko toimittajat yrittäneet näitä lausuntoja torstai-illan tunteina metsästä.

Sittenminhän SKOPin tapaus henkilöityi voimakkaasti Wegeliukseen. Voi epäilemättä puhua, Kulhan sanoin, ”eräiden lehtien pieteetin rajoille viedystä SKOP:n ja sen pääjohtajan ajohdista”.¹⁰⁰⁷ Ja lisättävä on, että Helsingin Sanomat kyllä jo lauantaina 21.9.1991 nostaa Wegeliuksen keskeiseen rooliin. Hänen näkemyksensä hallitsivat pääuutissivua. Otsikoinnissa eletään tiettyä ylimenokautta: Helsingin Sanomatkin viljelee sekä esirivejä että alaotsikoita. Pääuutissivun juttu alkaa esirivillä, sitten seuraa pääotsikko, ja kolmantena vielä selittävä alaotsikko:

Christopher Wegelius: ”Otimme liian suuria riskejä ja teimme arviointivirheitä”
Skopin pelastus maksaa aluksi kaksi miljardia
Suomen Pankin valtuutetut nuristen järjestelyn taakse

Lähtötekstin vieressä on Wegeliuksesta suurehko lähikuva: kotona Siuntiossa istuva mies katsoo mielteliäänä alaspäin. Taloussivua B8 hallitsee Pentti Laitisen Wegeliuksesta kirjoittama haastattelujuttu, jossa Wegelius tilittää monisanaisesti tapahtunutta. Juttuun liittyvässä kuvassa hän astelee vanhan hevosensa rinnalla, ja kuvatekstin ensimmäinen virke kiteyttää tilannetta: ”Hevonen on eläkkeellä ja isäntä on työtön.”

Sanomalehtiemme talousosastoissa siirtyi sisällön painopiste 1980-luvun lopulla selvästi rahajuttuihin.¹⁰⁰⁸ Eli käsitelty SKOP- uutisointi oli aikansa lapsi. Yleisesti nähdään, että 1980-luku oli maan talousjournalismille voimakasta kasvun aikaa tai että maan talousjournalismi vaativammassa merkityksessä vasta syntyikin tuolla vuosikymmenellä. Taloussivut olivat kylläkin ilmaantuneet suurimpiin sanomalehtiimme jo suurin piirtein kymmenvuotiskautena 1965–1975. Mutta historiankirjoitus suomalaisesta talousjournalismista tuo useilla suilla esiin, että talousjournalismi oli vielä ainakin 1960-luvulla ”lepsua” tai ”tylsää”.¹⁰⁰⁹

Voineekin sanoa, että suomalainen talousjournalismi, ja siinä mukana taloutta käsittelevä uutisjournalismi, aikuistui – ellei peräti emansipoitunut – juuri 1980-luvulla. Yrity maailma alkoi avata porttejaan toimittajille. Kauppalehti lienee ollut tässä kehityksessä merkittäviä ensi viulun soittajia. Lehden sanotaan jo 1970-luvun lopulla kiinnostuneen ihmisistä. Talousjournalismissa tuo ihmisistä kiinnostuminen on merkinnyt kahtakin asiaa: paitsi enemmän tai vähemmän kriittikkömiä juttuja herooisista bisneshahmoista myös bisneksen kriittisempää läpivalaisua – sen seikan tiedostamista, että talouselämän toimijat, vuorineuvoksia myöten, ovat vain lihaa ja verta. Toisin kuin aiemmin, 1900-luvun loppua lähestyttäessä kriittinen, jopa tutkiva lähestymistapa alettiin nähdä asiaankuuluvaksi myös talousjournalismissa.¹⁰¹⁰

Onkin ehkä yllättävää, että professionaalinen uutisseuranta juuri talouselämän alueella on ollut pitkään viimeisiä suomalaisen uutisjournalismikartan valkoisia läikkiä. Semminkin, kun viime aikoina on alettu jo puhua peräti journalismin sisällä tapahtuneesta ekonomisaatiosta: siitä että talouden toimijoiden merkitys on kasvanut poli-

¹⁰⁰⁷ Kulha 2000, 107. – Mm. Heikki Hiilamo (1995, 250–251, 361) on kiinnittänyt huomiota siihen, että SKOP, Wegelius ja Riikonen olivat herättäneet toimittajakunnassa antipatioita jo aiemmin.

¹⁰⁰⁸ Huovila 2003, 115.

¹⁰⁰⁹ Huovila 2003, 115, 177, 214; Mikkonen 1998, 55, 231. – Sitä mukaa kun talousjournalismi ärhäköityi, reagoi myös yrity maailma. Suomessakin omaksuttiin ajatus ns. julkisuuden hallinnasta. Ja täten saivat ilmaa siipiensä alle sellaiset teokset kuin Jaakko Lehtosen Julkisuuden riskit (2002).

¹⁰¹⁰ Aiemmilta vuosikymmeniltä mainitaan milteipä yksittäisenä urotekona se, kun Ilmari Turja Uudessa Kuvalehdessä rohkeni paljastaa, millaisia kelvottomia teurasjätteitä tunnettu margariinitehdas käytti raaka-aineenaan (Mikkonen 1998, 314).

tiikkaa koskevassa uutisoinnissa, siitä että talousuutisten tarjonta on lisääntynyt – samalla taloustoimittajien statustakin nostaen – tai siitä että talousjournalismille ominaiset ilmaisutavat, kuten tilastografiikan käyttö, ovat vuotaneet myös muualle journalismiin.¹⁰¹¹

Talousuutisjournalismin sisällä on jo viime vuosituhannen lopulta voitu hahmottaa, Tapani Huovilan¹⁰¹² sanoin, tämä dilemma: ”tilastotietoa vai syvällistä journalismia”? Eli miten pitkälle uutisjournalismi on uutisen metsästystä ja toisaalta uutisen kirjoittamista? Varmaan saman kysymyksen voi herättää vaikkapa urheilujournalismissa: mikä merkitys on silkoilla tuloksilla ja mikä sillä kokonaisuudella, jolle antaa merkittävän panoksensa myös journalistin luova kynä?

Muistettakoon, että Suomen ensimmäinen lehti uutinen, Åbo Tidningarin vuonna 1771 julkaisema, oli mitä riisutuin tilastouutinen – aiheena Turun hovioikeuden edellisvuoden toiminta.

Talousjournalismia koskevassa näkemystenvaihdossa on monen mieleen jäänyt Kauppalehden päätoimittajana runsaan vuosikymmenen toimineen Arto Tuomisen¹⁰¹³ provokoivakin lausahdus: ”Mulle riittää, kun tuotte joka aamu kolme sanaa, jotka pitävät paikkansa: Kesko osti Tukon. Päivälehdessä ykköstuote on uutinen. Kirjoittaminen on talousjournalismissa toissijainen asia.” Ehkä tuo väittäjä jo ennakoiki uutta aikaa. Täyteläisen uutisjournalismin ajasta siirryttiin 1990-luvulla johonkin uuteen.

Lähimenneisyyttä on vaikea hahmottaa. En täten jatkakaan uutispolun tarpomista enää SKOP-uutisesta edemmäs; onhan polulle sitä paitsi jo kertynyt mittaa 220 vuotta. Mutta valistunut – toivoakseni – arvailu sallittakoon.

1990-luvun alun lama pudotti suuresti lehtiön sivumääriä, ja pakotti osaltaan pohtimaan syntyjä syviä: täyteläisen uutisjournalismin mielekkyyttä oli syytä arvioida uudelleen. Keski-suomalaisen 1990-luvun puolivälissä suorittama huomattava lehti-uudistus kielinee paljosta. Jyväskyläläislehti päätti johdonmukaisesti tiivistää uutisilmaisua ja lisätä näin uutisjuttujen määrää.¹⁰¹⁴

4.25 Yhteenveto: näin kehittyi uutinen

Suomalainen uutisjournalismi käynnistyi samalla kuin maan lehdistökin. Aurora-seuran lehti oli jo 1771 orastava uutismedia: tilastouutinen hovioikeuden toiminnasta tai kertomus siitä, miten maanvyyrymä oli riepoteellut pappilaa Salon seudulla, ennakkoivat tulevaa kehitystä.

Suomessakin eräät tutkijat ovat tarkastelleet – ainakin brittikollegoilta vaikutteita imien – miten faktan ja fiktion raja on häilynyt vielä jokunen vuosisata sitten. 1500- tai 1600-luvun uutiset eivät ole nykymerkityksessä ”faktuaalisia”, vaan ”uutisina tarjotut kertomukset rikollisista, yliluonnollisista ilmiöistä, perheriidoista ja luonnonoikuista muistuttivat paljolti ajan fiktiivisten tarinoiden materiaalia”, Mikko Lehtonen kirjoittaa.¹⁰¹⁵

¹⁰¹¹ Heikkilä 2001, 39–40.

¹⁰¹² Huovila 2003, 204–205.

¹⁰¹³ Ks. Mikkonen 1998, 73.

¹⁰¹⁴ Mervola 1995a, 365; Mervola 1995b. – Huomioon kannattaa toki ottaa myös mitalin toinen puoli: Mervolan mukaan Keski-suomalainen myös lyhentämällä yksiä juttuja halusi raivata tilaa toisille, perusteellisemmille jutuille. Ulospäin näyttävien elementtien Keski-suomalaisen mainituissa lehti-uudistuksissa toki oli täysnelvärisyyden omaksuminen, Aamulehden vanavedessä.

¹⁰¹⁵ Mikko Lehtonen 1998, 42–43. – Sen sijaan arkiveisuissa voi, kuten Lehtonenkin toteaa, Suomessakin nähdä vielä 1800-luvulla faktan ja fiktion rajan olleen häilyvämpi. Lisättä-

Tätä taustaa vasten on syytä tähdentää, että suomalaisen sanomalehdistön uutiset tavoittelivat kyllä alun alkaen ”faktaalisuutta”.

Edellä on uutispolkua seurattu 220 vuoden ajan. Näkökulma on ollut tapahtumauutisten näkökulma; juuri niiden kehitys havainnollistaneekin parhaiten sitä hurjaa kehityskaarta, joka noihin 220 vuoteen mahtuu. Lähemmin tarkasteltujen kymmenien uutisjuttujen joukossa on uutisia monilta aloilta ja suunnilta. Mutta katvealueitakin toki on jäänyt, sillä joukossa ei ole esimerkiksi yhtään kulttuuri-, kunnallis- tai työmarkkinauutista. Kaikkien aihepiirien mukaan haaliminen ei ole suinkaan itsetarkoitus.

Uutinen oli alkuaan pikemmin kuuluminen. Jälkimmäinen sana ehkä sivumerkityksineen kuvastelee hyvin maan lehdistön ensi vuosikymmenten uutisannin satunnaisuutta ja tiedonkulun verkkautta. Reaaliaikaisuus oli tuolloin vielä kuin valovuosien päässä. Kuulumisten verbaaliin muotoiluunkaan ei kiinnitetty niin huomiota. Lehtien pieni formaatti ja ylipäänsä palstatilan vähäisyys kyllä pani tiivistämään ilmaisua sekä tekemään valintoja.

Viimeistään 1800-luvun puolivälin tienoilla alkoi tekniikan kehitys sanella voimakkaasti uutistoiminnan kehitystä. Fyysisen liikenteen puolelta noteerattakoon mm. maantieverkoston paraneminen, höyrylaivaliikenteen ja junaliikenteen alkaminen sekä lopulta myös auton tulo. Nämä edistysaskelet helpottivat niin tiedon ja ihmisten kulua kuin lehtien jakelua. Yhtä merkittävä, ellei merkittävämpikin, tekijä oli tietoliikenteen kehitys. Viitattakoon vain lennättimen ja puhelimen keskeiseen sijaan tiedonkulun nopeuttamisessa. Lehden teknisessä valmistamisessa puolestaan otettiin suuria harppauksia siinäkin: pikapainokoneista kaasumoottoreihin ja sähkövoimaan, latomakoneista rotaatioihin.¹⁰¹⁶

Uutistieto ei aikaa myöten saapunut enää madellen vaan se pikemmin liiti ja kiiti.

Kuulumisten kerronnan ajasta alettiin siirtyä esiprofessionaalien uutisen aikaan viimeistään Krimin sodan (1853–1856) aikoihin. Tuo sota työnsi uutisjournalismia eteenpäin Suomessakin. Teknisten innovaatioiden merkitys sitten pikemmin vain lisääntyi vuosikymmeneltä toiselle siirryttäessä. Toki ei voi vähätellä valtiollistenkaan tekijöiden merkitystä: 1850-luvun alussa voimaan saatetut painovapauden rajoitukset olisivat kyllä jatkuessaan olleet kehityksen pahimmainen riippakivi. Mutta jo 1850-luvun lopulla sai suomalainen lehdistö koemaistaa, mitä on päästä julkaisemaan lennättimen kaukaakin kantamia tuoreuutisia.

Uutinen oli kyllä vielä pitkään epäprofessionaali uutinen. Kuvaavaa, että maaseutukirjeet – joissa kirjoittajat sekoittivat uutistiedon puurot omien mielipiteiden veljeihin – olivat yleisiä varsinkin pienemmissä lehdissä vielä 1900-luvun alkupuolella; suuremmissa lehdissä maaseutukirjeet olivat alkaneet eriytyä yleisönosastokirjoitusten tapaisiksi jo 1870- ja 1880-luvulla.¹⁰¹⁷ Saksijournalismi, jota jo Snellman oli kritikoinut, vain jatkui vuosikymmenestä toiseen.¹⁰¹⁸ Eturivin lehdissämme kyllä 1800-luvun lopulla professionaalisuuskin alkoi työntää itseään esiin, kuten höyrylaivojen Ajaxin ja Ruinebergin törmäyksen uutisointia käsiteltäessä havaittiin. Ja 1800-luvun viimeisellä vuosikymmenellä aito otsikointikin alkoi yleistyä. Uutisen kirjoittamisen tapa ei toki vielä 1900-luvullekaan tultaessa eronnut suuresti aiempien vuosikymmenten kirjoitustavasta – suomen kieli kyllä oli koko ajan yhä kehittyneempää.¹⁰¹⁹ Saksijournalis-

köön, ettei Lehtonen tarkastele artikkelissaan juuri lainkaan varhaista suomalaista lehdistöä.

1016 Näihin samoihin teknisiin kehitystekijöihin on kiinnittänyt ruotsalaisen sanomalehdistön osalta huomiota mm. Johannesson (2001, 181–186).

1017 Nygård 1987, 132–135.

1018 Tommila 1988d, 207; Landgren 1988, 389–390; Leino-Kaukiainen 1988, 593.

1019 Landgren 1988, 392; Leino-Kaukiainen 1988, 599.

mi jatkui ainakin joissain pienemmissä alueellisissa lehdissä vielä toisen maailmansodan jälkeenkin.¹⁰²⁰

1800-luvun loppu ja 1900-luvun alku oli sanomalehtijournalismin kehityksen kannalta tärkeää aikaa. Mutta pääpaino oli tuolloin ehkä sittenkin enemmän muualla kuin uutisilmaisun ja -työn kehittämisessä – kun lehdistö muuntautui¹⁰²¹ yhä enemmän kansansivistäjästä ”poliittiseksi, mielipiteitä muokkaavaksi ja aatteellisesti sitoutuneeksi” ja kun vielä venäläisten sortotoimet, äänioikeuskysymys, suurlakon tematiikka ja muu vastaava täytti toimittajienkin ajatukset.

Vaikka rajanveto on hankalaa, rohkenen väittää, että ensimmäisen maailmansodan aattoajoissa voi nähdä tietyn rajapyykin. Ainakin Helsingin Sanomat alkoi panostaa uutishankintaan – ja ehkä eritoten ulkomaan uutisten hankintaan – oloissamme harvinaisen energisesti. Uutisia ryhdyttiin todella metsästäämään, ja nostamaan ne entistä tärkeämmäksi tekijäksi levikkikilpailussa.

Toki ensimmäinen maailmansota ja Suomen oma kansalaissota toimivat jarruttavinakin tekijöinä, mutta viimeistään 1920-luvulla uutisesta oli tullut bulkkitavaraa. Ilmaisun voi ottaa neutraalina, positiivisena tai negatiivisena. Positiivista puolta tähdennettäessä voi todeta, että 1930-luvulta alkaen ruvettiin uutisen ja mielipiteen erottamista pitämään kunniasa – mikä oli bulkkikauden ehkä merkittävin laadullinen saavutus. Ns. tähdenvälien lisääminen uutisen hänille oli tässä omaksunnassa ensi askeleita, mikä havaittiin tarkasteltaessa uutisointeja vaasalaispainon moukaroinnista vuodelta 1930.

Parlografit toivat uutistavaraa maakunnista keskustoituksiin. Teleksit lauloivat 1950-luvulla yhä useammassa toimituksessa. Tuotantoprosessi otti kuitenkin metalliladonnan kaudella aikaa. Laadun – kuten verbaalin ilmaisun selkeyden tai jutun rakenteen – suhteen ei auttanut nirsoilla. Uutisbulkki sivuille, ja lehti kiinni. Uutistojittajan ei ollut hyvä olla perfektionisti; suuripiirteinen boheemitoimittaja porskutteli noissa vesissä luontevammin.

Kuten todettu, 1940-luku merkitsi sensuureineen ja kaikkinaisine puutteineen kehitykselle aikamoista jarrua. Ehkä vasta Helsingin olympialaisten aikoihin ruvettiin taas toden teolla, ainakin laajemmalla rintamalla, kehittämään journalismia. Uutisenkirjoittamisessa ruvettiin pikku hiljaa omaksumaan se oikeaoppinen rakenne ingreseineen. Mutta tällöin oltiin lehdissämme jo keskimäärin pitkällä 1960-luvulla.

Sitten astuttiin uutistyön professionaalistumisen tiellä uuteen kauteen: taustoi- van ja täyteläisen journalismin vaiheeseen. Okkonen – jolla on ollut merkittävät näköalapaikat sanomalehtityöhön sotienjälkeisinä vuosikymmeninä – on kirjoittanut, että ”taustan mukaantulo uutisjuttuun on mielestäni merkittävimpiä suomalaisen uutistoiminnan kehitysaskeleita koko vuosisadalla” – siis 1900-luvulla.¹⁰²² Taustointi näkyi uutisjuttujen sisälläkin: toimittajat yrittivät ottaa huomioon, että lukijalle palautettaisiin mieleen vaikkapa tapahtumasarjan aiempia vaiheita tai että heille valaistaisiin jonkin oudon paikkakunnan sijainti tai uutisessa mainitun kemiallisen yhdisteen ominaisuuksia.

Taustoi- va journalismi alkoi olla yhä enemmän myös täyteläistä journalismia – määrällisestikin. Lehtien sivumäärät kasvoivat reippaasti aina 1990-luvun alkuun. Mutta täyteläisyys oli myös pyrkimystä laadulliseen perusteellisuuteen, kuten havaittiin vaikkapa Los Angelesin olympialaisia koskevan raportoinnin tai SKOPin sortumista koskevan talousuutisoinnin tarkastelussa. Toimitustyön differentioituminenkin täs-

¹⁰²⁰ Pirhonen 1994, 64–65. Pirhosen – joka mm. työskenteli 1950-luvun Uudessa Suomessa – lennokas saksijournalismi-muistelut koskee Raahen Seutua.

¹⁰²¹ Leino-Kaukiainen 1988, 432.

¹⁰²² Okkonen 1979, 75; ks. myös Salminen 1988, 250–251 ja Tarvainen 1993.

sä tietysti näkyi: etenkin suurimmissa lehdissä oli mahdollisuus heittää tuleen oman sarkansa tuntevia erikoistoimittajia. Ja selvää sekin, että ”lohkojen aika” uusine tekniikkoineen mahdollisti jäseneltyjen suurempien sivukokonaisuuksien synnyttämisen.¹⁰²³

Yhteiskunnallinen näkökulma oli jatkuvasti läsnä; mutta toisaalta henkilöuutiset tulivat suosituiksi, ja asioita pyrittiin lähestymään yksilön näkökulmasta. USA:n tutkivasta journalismista saadut virikkeet olivat omiaan innostamaan asioiden syvällisempään käsittelyyn. 1980-luvulla lisääntyivät Huovilan mukaan viestimissä – epäilemättä täten myös sanomalehdissä – avoimuus, monipuolisuus ja kevyt viihdekin.¹⁰²⁴

Taustoivan ja täyteläisen journalismin voi hahmottaa olleen yhtäältä vastaus television – erikseen vielä väritelevisioon – tuomalle kilpailulle. Lehtimaailmassa ajateltiin, että kun sähköiselle medialle ei voi pärjätä nopeudessa, se on pyrittävä voittamaan toisin keinoin: syvemmälle puretuen. Toisaalta täyteläistä sanomalehtijournalismia toteutettiin panostamalla yhä enemmän myös visuaalisuuteen.¹⁰²⁵ Laajempi herääminen tähän tapahtui 1980-luvun jälkipuoliskolla.¹⁰²⁶

Taustoivan ja täyteläisen journalismin vaiheen voi – ainakin 2000-luvun alun perspektiivistä – katsoa katkenneen verraten äkkinäisesti 1990-luvun alun laman jälkeen. Lama vähensi sanomalehtien tarjontaa, joka ylitti 1980-luvun määrän vasta 1990-luvun lopulla.¹⁰²⁷

Lehdet alkoivat nyt tiivistää uutisilmaisuaankin. Informaatio- tai uutisgrafiikan tulo Suomenkin lehtiin¹⁰²⁸ antoi yhtäältä mahdollisuuksia tähän ytimekkäämpään verbaaliin ilmaisuun. Muutoinkin visuaalisuutta tähdennettiin yhä vain enemmän: näytävät pääkuvat olivat kunniassaan, ja esimerkiksi kuvan ja otsikon yhteensopivuuteen panostettiin koko ajan. Kotilaisen 1990-luvun alussa julkaistu journalismiopas on suunnattu enimmänsä aikakauslehtiväelle, mutta sen ”kuvittamisen taitoa” käsittelevän jakson aloitus¹⁰²⁹ kuvastellee myös niitä ajatuksia ja arvoja, jotka alkoivat vyöryä 1990-luvun mittaan sanomalehdentoimituksiinkin: ”Kuva on lehdessä tehokkaampi kuin teksti. Kuva vaikuttaa ja vakuuttaa. – Kuvan teho on sen nopeudessa, kokonaisvaltaisuudessa. Kuva ylittää kielirajat ja lukutaidottomuuden. Kuva havainnollistaa. Kun haluat vaikuttaa lukijaan, panosta parempaan kuvitukseen. Ja muista, että tekstin ja kuvan on pelattava yhteen.”

Visuaalistuminen onkin saattanut pelastaa nimenomaan nuoria pysyttämään sanomalehden lukijoina. Mitalilla lienee myös kääntöpuolensa. Visuaalisuuden yhä

¹⁰²³ Mervola 1995a, 365, 273–351. – Toki 1990-luvun alkuun jatkuneessa sivumäärien kasvussa oli kyse ilmoitustilankin kasvusta.

¹⁰²⁴ Huovila 2004, 53–56.

¹⁰²⁵ Esimerkiksi Saurin (1989) ammattilehdessä julkaistu herätysshuuto – otsikolla ”Visuaalinen uusiutumisen on välttämättömyys” – kiinnitti huomiota televisioon kilpailutekijänä. Hän kirjoitti: ”Sähköisen viestinnän läpimurto tapahtui [19]80-luvulla. Tekniikan kehitys toi kaapeliverkot ja taivaskanavat. Yleisradiopoliitikka vapautui: saatiin MTV:n Kymmenen uutiset ja ajankohtaisohjelmat, paikallisradiot, Kolmoskanava.” – Vrt. Huovila 2004, 54.

¹⁰²⁶ Merkkejä heräämisestä tiedostamaan sanomalehden ulkoasusuunnittelun merkitys ovat esim. tietyt Sanomalehtien Liiton julkaisut – vaikkapa Henning & Ojala & Pellinen (1988) tai NATSin työryhmä (1989). – Toki vielä varhaisempaan ulkoasuheräämisen merkinä voi pitää, että Helsingin Sanomat sai ensimmäisenä sanomalehtenä erityisen ulkoasu-toimittajan, joka oli Carl Henning (Mervola 1995a, 295).

¹⁰²⁷ Huovila 2004, 56.

¹⁰²⁸ Mervola 1995b. – Mervolakin mainitsee ilmestymisensä 1982 aloittaneen USA Todayn tuon grafiikan globaalina päänavaajana. – Ks. myös Spissler 2001.

¹⁰²⁹ Kotilainen 1991, 65. – Tekstin ja kuvan yhdistämistä erikseen on tarkastellut 1990-luvun alkupuoliskolla mm. Kiimalainen (1994, 14–17).

suurempi tähdentäminen on mahdollisesti keikauttanut mittasuhteita nurin. Juuri – lehdestä riippuen – 1960- ja 1970-luvulla – oli opittu otsikoinnin ns. hierarkian merkitys: mitä leveämpi ja jyrkempi otsikko, sitä merkittävämpi asia. Sitten tästä alettiin tinkiä; ja visuaaliset aspektit, kuten kontrastisuus – leveä ja jyrkä otsikko vastaan kapea ja hento otsikko jne. – alkoivat saada yhä enemmän painoa.

2000-luvun puolella uutisen kirjoittamiseen on nähty astuneen – osa tabloidisaa-tiota kaiketi tämäkin – sen piirteen, että uutiselostus ”aloitetaan kuvaamalla yksityis-kohtia kokijan subjektiivisesta näkökulmasta”.¹⁰³⁰ Perinteinen uutisingressiivisyys – min-kä voi sanoa heijastelevan pyrkimystä objektiivisuuteen¹⁰³¹ – olisi siis ehkä saamassa haastajia. Omassa, vuosituhatvuotiseen ulottuvassa empiriassani tämä piirre ei vielä oikeastaan tullut vastaan.

Tiivistän suomalaisten sanomalehtien uutisjournalismin vaiheet hamalta 1770-luvulta vuosituhatvuotteen tienoille seuraavasti:

1. Kuulumisten kerronnan ja tiedoitus uutisten vaihe 1700-luvun lopulta Krimin sotaan
2. Uutinen puoliprofessionaalina välttämättömyyskapineena Krimin sodasta ensimmäisen maailmansodan alle
3. Neutraalistuva uutinen bulkkitavarana ensimmäisen maailmansodan aatto-vuosista 1960-luvulle
4. Täyteläisen, taustoivan uutisjournalismin vaihe 1960-luvulta 1990-luvun alkuun
5. Uudelleen tiivistämisen, entistä vahvemman visuaalistamisen ja muiden uudelleenarviointien vaihe 1990-luvun alusta eteenpäin

•

1900-luvun lopulle näyttäisi olevan ominaista sama kuin 1800-luvun viime vuosikymmenille: tekniikan kehitys tuntuisi vaikuttaneen uutisen kehitykseen enemmän kuin joskus tässä välillä. Ruotsalaista lehdistöhistoriaa uudelleen lainatakseni: ”ären då allting hände”. Onko nyt hiljan ollut kyseessä sama hurja meno kuin tiettyinä 1800-luvun vuosikymmeninä?

Uusien lehdentekoon vaikuttavien välineiden tai tekniikoiden luettelo on vaakuuttava. 1960-luvulta alkaen tulivat mm. offset, valoladonta, näyttöpäätteen kirjoittaminen, ruudullataitto. Internetistä tuli mitä keskeisin tiedonhankinnan lähde.¹⁰³² Painettu sanomalehti muuntautui myös verkkolehdeksi. Tuli monimediatoimittaminen.¹⁰³³

¹⁰³⁰ Sundström 2005, 28–29; vrt. Uskali 2007, 256–263. – Sundström kylläkin tässä tapauksessa käsittelee lähinnä ulkomaan uutisointia – jonka hän väittää muuttuneen kuluneen sadan vuoden aikana eniten. Totta onkin, että informaatiotulva on yhä vain paisunut ja uutisen kulkunopeus yhä vain lisääntynyt. Mutta entisellään on uutistenvälitys esim. siinä, että sanomalehtiemme ulkomaan uutisten enemmistö on yhä vain peräisin kansainvälisiltä uutistoimistoilta (vrt. Uskali 2007, 258); ja että perustarjontaa edustaa pikemmin parin, kolmen palstan rutiiniuutinen kuin superuutistapahtuman revittely sivu- ja päiväkaupalla.

¹⁰³¹ Tästä – yhdysvaltalaisittain: Schudson 2005, 19–35.

¹⁰³² Ginmanin väitöskirja (1983, 130) on omiaan antamaan perspektiiviä. Sen mukaan ”ATK-perustaisen tiedonetsinnän” merkitys niin Suomessa kuin Ruotsissa oli 1980-luvun alkuvuosina vielä likimain nolla. Internetin aikana tuo tuntuu miltei esihistorialle.

¹⁰³³ Uranuurtajia olivat ”web-sivujen” julkaisemisessa 1995 Huovilan (2003, 183) mukaan Turun Sanomat, Laukaa-Konnevesi ja Ilta-Sanomat.

Siinä, että Tyrvään Sanomat hankki ensimmäisenä suomalaislehtenä toimituksellisen tietokonejärjestelmän 1973¹⁰³⁴, voi nähdä yhden uuden ajan ensi airuen. Ja 2000-luvun alussa on ajan sanoja monimediatoimittaminen – nimenomaan suurista lehtitaloista tai mediakonserneista puheen ollen. Uutisen olomuodot ovat monet, kuten Huovilan tarkastelu osoittaa.¹⁰³⁵

Uutinen voi olla lyhyttäkin lyhyempi sähäys käsipuhelimen ruudulla. Arto Tuomisen jo lainattu skuuppilause ”Kesko osti Tukon” istuu myös käsipuhelimen ruutuun. Mutta perusteellisella, taustoidulla sanomalehtiutisella, joka edustaa kuin toista ääripäätä, on yhä paikkansa.

On selvää, että monimediaisuus ja monimediatoimittaminen jättävät jälkensä sanomalehtiutiseenkin. Mutta millaiset jäljet ja miten merkittävät, on liian varhaista julistaa. Toki sen rohkenee sanoa, että monimediaisuuden kautta uutisen tavaraluonne näyttäisi yhä vain lisääntyvän.

Tarkkavainuinen uutiskeskustelun seuraaja saattoi jo kenties aivan 1900-lopun Suomessakin havaita pyrkimystä tiettyyn uudenlaiseen tarinallisuuteen. Vai merkitsikö se pikemmin paluuta jonnekin 1800-luvulle? Kun perinnäisessä uutiskerronnassa ”tavoitellaan tiivistä muotoa, iskeviä yksityiskohtia ja rakennetta, jossa edetään tärkeimmistä asiasta kohti laajempia taustoja”, niin uudessa, Yhdysvalloista meillekin levinneessä ”uutistarinoiden perinteessä” lehtienkin ”kerronta perustuu tarinaan”.¹⁰³⁶ Viime vuosituhanenvaihteeseen ulottuvassa suomalaisten päivälehtien tarkastelussani en tällaisen trendin mainittavampaa esiinnoisua kyllä pystynyt vielä havaitsemaan. Onneksi?

1034 Löyttyniemi 1988, 398–400.

1035 Huovila 2004, 27; vrt. Huovila 2001, 16–19.

1036 A.-P. Pietilä 2007, 147. – Pietilä mainitsee, että Valitut Palat edustaa ”puhtaimmillaan amerikkalaisen tarinankerronnan perinnettä”.

5 Taustajuttu: uutisen jatke, uutisen lisä

5.1 Maan-piirin osia ja waltakuntia

Edellä uutisen kehitystä tarkasteltaessa saatettiin havaita, että jo suomalaisen journalismin lapsuusvuosina kirjoittajat ovat usein ymmärtäneet sujauttaa uutiseen taustoi-
vaa aineistoa. Lauseen sinne, toisen tänne.

Esimerkiksi uutisoidessaan kesäkuussa 1821 Konstantinopolin patriarkan Krei-
kan vapautustaistelun yhteydessä kokemasta hirttosurmasta Turun Wiikko-Sanomien
myös oikeastaan taustoi. Lehti selitti varsinaisen uutistekstin lomassa, miksi kreikka-
laiset ovat lähteneet aseisiin turkkilaista esivaltaa vastaan. Tai uutisoidessaan Pori-
lopukuvästä 1852 kohdanneesta tulipalosta Suometar mainitsi uutistekstin lomassa –
ajankohtineen – Porin viisi aiempaa tulipaloa; kertoen myös, että Pori on kaupungeis-
tamme asukasluvultaan neljänneksi suurin.

Entä erillisten taustajuttujen ilmaantuminen? Taustoivan journalismin aika koitti
varsinaisesti vasta 1960-luvulla. Mutta katsotaanpa kuitenkin, onko taustajutulla esi-
historiansa. Se, että toimittajat ovat ainakin jo varhain 1800-luvulla heittäneet taustoi-
vaa tekstiainesta uutiskerronnan sekaan, viittaa siihen, että taustoinnin tarve on vait-
tonvaraisesti ymmärretty.

1960-luvulta alkaen taustointia on tarkasteltu maassamme nimenomaan kiinteäs-
sä suhteessa uutiseen. Taustajuttukin on nähty oikeastaan uutisen seurausilmiönä. To-
ki taustalla – etenkin lehdistömme alkuvaiheissa – kummitellee myös se, että lehtiäm-
me on leimannut lehdistöhistoriammekin tavan takaa esiin nostama valistusfunktio.
Suomessa on taustoivalle otteelle saattanut olla olemassa keskimääräistä otollisempi
maaperä.

Jo Suomenkieliset Tieto-Sanomien, ensimmäinen uutislehtemme, halusi kohentaa
lukijoidensa tietotasoa esimerkiksi maantieteen alalta. Lehdessä julkaistiin ainoaksi
jääneenä ilmestymisvuonna 1776 parikymmenosainen juttusarja, jossa kuvataan ensin
planeettaamme yleisesti; ja jossa sitten edetään maanosiin, keskeisiin valtioihin ja lo-
pulta Suomeen sekä sen maakuntiin ja kaupunkeihin. Seisova otsikko vaihtelee hie-
man. Mutta esimerkiksi aivan alkuun, tammikuun 1776 numerossa, se kuuluu: ”Tie-
dustus Maan-piirin paikkakunnista”.¹⁰³⁷

Toimittaja Anders Lizelius perustelee juttusarjan ensimmäisen osan ensimmäi-
sessä kappaleessa juttusarjaa näin:

¹⁰³⁷ Otava 1931, 53–58.

Että näissä lehdeissä monesti tulee mainittawaksi yxi ja toinen Maakunta, Waltakunta ja paikkakunta yhdessä ja toisessa Maan-piirin osassa; niin näkyy se haluisille sula Suomalaisille otolliseksi ja hyödyttäväiseksi, tässä kirjoituksessa välittäin niistä tiedustella.

Siis Suomenkieliset Tieto-Sanomien haluaa valottaa lukijoilleen, mitä ovat ne eri maanosissa sijaitsevat maakunnat, maat ja paikkakunnatkin, joita lehdessä tullaan käsittelemään. Voi sanoa, että Lizelius osoittaa jo selvästi ymmärtäneensä taustoinnin idean ja merkityksen.

Esimerkiksi lehden kakkosnumerossa mainitaan "Manteren" jakautuvan neljään osaan, jotka ovat "Europa", "Asia", "Afrika" ja "Amerika". Kuten Lizelius-tutkija T. K. Otava on huomauttanut, James Cook oli vasta noihin aikoihin tutkimusmatkoillaan Australiassa, ja niin ei Lizeliuksellakaan vielä ollut tietoa koko manteren olemassaolosta.¹⁰³⁸ "Toimituksen käsikirjastossa" näyttäisi Otavan mukaan olleen maantiedettä käsittelevää kirjallisuutta, joten julkaistut tiedot lienevät peräisin pääosin noista teoksista.

Esiteltyään kakkosnumerossa maanosista Euroopan, Aasian ja Afrikan jättää Lizelius Amerikan käsiteltäväksi helmikuussa 1776 ilmestyneessä numerossa 3. Seisova otsikko kuuluu: "Jatko Maan-piirin paikkakuntain Tiedustuksesta (Kazo N:o 2.)" Kahdeksansivuisen ja virsikirjan kokoisen pikkulehden kolmannelle sivulle sijoitettu juttu kuuluu kokonaisuudessaan:

4. Osa Amerika, Lännen puolella Europata, on eri maa Wanhasta Mailmasta, ja kutsutan Uudexi Mailmaxi sentähden, että se hiljaisempiin aikoihin Europalaisilta löytyy. Se oli ennen kokonansa pakanain asunto; mutta nykyisiin aikoihin on sinne myös Christikuntaa istutettu.

Tämän Mailman Osan ympäri taitan muilla tahvoilla wettä myöden kulkea, paitsi Pohjan puolella, josa sen rannat vielä owat tuntemattomat. Amerikan tuttu maa luetaan olewan 300000 eli kolme sataa tuhatta nelikulmaista penikulmaa † lawia; ja yhdeltä ääreltä niin toiseen kohdan matkoin eli oletinsa 1102 eli tuhannen sata ja kaksi Ruotsin penikulmaa pitkä.

Risti toisen kappaleen loppupuolella on itse asiassa alaviitteen merkki. Viivan alta, sivun alalaidasta, löytyykin sitten sananselitys "nelikulmaiselle penikulmalle": se on "penikulmaa sekä pitkä että lewiä".

Vaikka Suomenkieliset Tieto-Sanomien julkaisikin vuonna 1776 taajaan uutisia Amerikan vapaustaisteluista, viimeksi lainatussa taustajuttupätkässä ei ole viittausta näihin ajankohtaisiin uutistapahtumiin. Jonkinlaisena taustajutun alkiona tekstiä voinee silti pitää. T. K. Otavakin näkee 1930-luvun alun perspektiivistä yhteyden noiden maantiedettä koskevien tekstipalojen ja lehden uutisannin välillä. "Muutenhan lukijoilla ei olisi ollut aavistustakaan, minkä maan tapahtumista uutiset kulloinkin kertoivat", hän tulkitsee Lizeliuksen motiiveja julkaista noita "Maan-piiriin" eri kolkkien esittelyjä.¹⁰³⁹

Eri sitten on, että Lizeliuksen lehti julkaisi runsaasti erilaista valistusaineistoa – esimerkiksi karjataloudesta, maanviljelyksestä, kotitaloudesta, rakentamisesta tai niin ihmisten kuin kotieläinten lääkitsemisestä. Routavaara puhui 1940-luvulla "opastavasta aineksesta", ja 1900-luvun lopulla omaksuttiin ammattikieleen nimike "palveluinformaatio" tai "palvelujournalismi".¹⁰⁴⁰ Mitä termiä käytetäänkin, Tieto-Sanomien vii-

¹⁰³⁸ Ilmeisesti aivan ensimmäisiä lehdissämme Australiaa esitteleviä juttuja ilmestyi – yksinkertaisesti otsikolla "Australia" – Suomettaressa 23.3.1855. Juttu jatkui seuraavassa numerossa.

¹⁰³⁹ Otava 1931, 56. – Otava huomauttaa, että Lizelius ehti vuosikerrassa 1776 käsitellä "ainoastaan neljä valtakuntaa". Mikäli lehden ilmestyminen olisi jatkunut pidempään, maaesittelyt olisivat varmaan jatkuneet nekin.

¹⁰⁴⁰ Routavaara 1944, 16; Heikkilä 2001, 42–45.

meksi kuvattu aineisto on syytä pitää erossa taustoitavasta aineistosta: kytkentä uutisiin on enemmän tai vähemmän olematon. Toki lisättäköön, että raja aidosti taustoitavan jutun ja yleisemmin opastavan jutun välillä voi olla veteen piirretty.¹⁰⁴¹

5.2 Walistunut Grekkalaisten kansa, ja eräitä muita

Taustointia näyttäisi kuin esi-ilmiönä journalismissamme esiintyneen ennen muuta silloin, kun yleisölle on valotettu, millaisia maita ja mantuja kaukaa kotikontujen ulkopuolelta löytyykään.

Kuten uutisluvussa jo todettiin, löytää myös Turun Wiikko-Sanomien 1820-luvun alun Kreikan vapaustaisteluja koskevien uutisointien sisältä ja liepeiltä taustoitaviakin elementtejä. Tässä yhteydessä on ehkä kiintoisin 22.9.1821 ilmestyneessä numerossa julkaistu juttu ”Merkillisimmistä waltakunnista ja kansoista”. Yksipalstaisen pikkulehden etusivulta tuo juttu, jota leimaavat pitkäkappaleiset tekstimassat, jatkuu; täyttäen kokonaan kaksi seuraavaa sivua, ja kolmanneksen vielä takasivustakin. Uutisille, jotka ovat lähinnä ulkomaan uutisia, jää vain kaksi kolmasosaa takasivusta.

”Waltakuntien ja kansojen” esittely alkaa (22.9.1821) ”Keskimeren” eli Välimeren piirin ja Lähi-idän historiallisesti merkittävien waltakuntien esittelyllä. Lehti aloittaa Babyloniasta, Assyriasta ja Egyptistä. Lehden toimittaja, kielimies Reinhold von Becker, käyttää jo monesti maiden nimistä muotoja, jotka eivät poikkea edes 2000-luvun sanamuodoista. Ehkä useammin maiden ja kansojen nimet ovat toki vielä arkaaisia. Muun muassa ”Kanaanealaisten (eli Phoinikilaisten) sukukunnasta” tullaan ”Israeliittoihin” – ja sitten jo kreikkalaisiin, missä piileekin tämän tarkastelun kannalta jännittävin seikka. Paraikaa vapaustaisteluun käyneille kreikkalaisille omistetaan koko jutun loppuosa, karkeasti puolet tekstistä. Osuus alkaa, ensimmäinen sana harvennetuna, näin:

Grekkalaisten eli Helleniläisten kansa oli vanhoina aikoina jakailtu moneen vähään hallituskuntaan: Ensin oliwat he raakoja, ja taitamattomia; mutta aikaseen wirkistyi walistus heidän tykönsä, niin että het muutamia satoja wuosia ennen Kristuksen syntymän oliwat walistuneemmat ja taitawimmat, kuin yksikään muu kansa maailmassa, ja sitä myöten kuin heillen lisäytyi walistusta, hyötyi ja kaunistui myös heidän kielensä, niin ettei sen wertoja wieläkään kuulla. Greekan kansassa löytyi taitawia miehiä joka laadusta.

Kaikkinaiset taidot sikisiwät ja kukoistiwat siellä ihanasti: useammat opit ja konstit, joista wähän taikka ei wähääkään ennen tettiin, owat Grekkalaisten oiwaltamat ja miettimät. Heistä lewisi paljon taitoa ja walistusta koko ihmiskuntaan, joka ilman Grekkalaisita ehkä wielä tänäkin päiwänä olisi paljoa taitamattomampi.

¹⁰⁴¹ Tulkinnan vaikeutta lisää, että maamme lehdistöhistoriassa puhutaan yleisesti ”artikkeleista” tai ”artikkeliaineistosta”. Ks. esim. Tommila 1970, 147–149.

Pian tämän historioivan liikkeellelähdön jälkeen tulee ensimmäinen viittaus meneillään olevaan sotaan:

Wielä nytkin ihmetellään vanhain Greekkalaisten tallella pysyneitä käsialoja ja kirjoja. Näin walistuneiksi eiwät Greekkalaiset olisi päässeet, jos olisivat olleet raskaan wallan alla, niinkuin nykyiset Greekkalaiset owat; sillä ei mikään estä niin paljon ihmisten walistusta, kuin vapauden puutos.

Turun Wiikko-Sanomain nyt käsiteltävällä taustoivalla jutulla on siis ilmiselvä yhteys ajan järkyttävien Kreikka- uutisten kanssa. Muutamaa virkettä myöhemmin lehti jo

Turun Wiikko = Sanomat.

N:o 38.

22:tend Päiw. Syyskuussa, W. 1821.

Huomenna, 14:tend Sunnunt. Yöy. Kolminais päivätek, saarnaa Turun Luomiosien Suom Seurakunnassa Rommin. Salowius Kemu, Saarnan, Korallis Friberg, Ehto-Saarnon, Spinnhuus'in Kirkossa Theol. Stud. Wöhen ja Rinnan Kirkossa Rinnan Saarnaaja Lundberg.

Merkkiäsiimmistä waltakunnista ja kansoista.

Sitä Babylonia, Assyria ja Egypti, siten Persia, vähäisen aikaa Macedonia ja wihnen Ruomin riikki olivat suurimmat ja wälkewimmät waltakunnat ennen Kristuksen syntyä, mainittiin jo N:o 36:ssa. Babylonian pädäkaupunki oli Babylon ja Assyrian pädäkaupunki Ninive: kumpaisekin pyhässä Raamatussa mainituit, ja ympäri 2000 vuotta ennen Kristuksen syntyä perustetut. Yhdä aikaseen ja ehkä vielä aikaseempaan oli Egyptiläisillä kuningasallinen hallitus. — Persian waltakunta, joka pani allensa Assyrian, Babylonian ja Egyptin maan, seisoi pari sataa vuotta, Macedonian waltakunta ainoassansa kuningas Alexanderin eläisä, jonka jälkeen Egypti sai omat kuningasansa. Egyptin maassa löytyy vielä sängen wanhoja muisto-merkkiä, joista näkyy, että siellä ja wanhimpina aikoina on asunut taitawa ja rikas kansa. — Näiden suurten waltakuntain tienoissa löytyi paljon pienempiä kansoja, jotka aikaa myöden tehtiin wälkewämpien werolaisiksi. Sellaisia vähempitä kansoja olivat esimerkiksi Kanaanealaisten sukukunta, Israelitit, jotka olivat heidän heimolaisiansa, Syyrialäiset, jotka olivat Israelittain naapurit, ja Greekkalaiset, joita myös Afalalaisiksi ja Helleeniläisiksi kutsuttiin. — Kaikki nämät kansat ja waltakunnat löytyiwät Keski-meren tienoissa, nimittäin Babylonia, Assyria, Syyria, Kanaanealais-ten ja Juudalaisten maa itä-puolella Keski-mertä Afasiassa, Egyptin

mainitsee, että "yhteen puuhun hirtätti Ali niminen passia Turkin maalla -- yli 300 lasta". Alihan on jo aikalainen: vapaustaistelun tunnettuja hahmoja, joka mainittiin edellä uutisluvussa.

Lopussa Wiikko-Sanomien ja toimittaja Becker eivät kätke vakan alle kreikkalais-sympatioitaan. Kuvattuaan kreikkalaisten turkkilaisten puolelta osakseen saaman sorron muotoja lehti solmii langat yhteen:

Kuin Turkin Esiwalta näin on pois-kieltänyt Greekkalaisilta ne oikeukset, joita alammaisten tulee saada Esi-miehiltänsä, ei ole ihmet jos hekin wiimen owat ruvenneet wieromaan Turkkilaisten hallitusta, ja suurten kuuluisten esiwanhempainsa esimerkkiä seuraten, ennen tahtoneet kuolla urhoollisten miesten kuoleman, kuin kauemmin elää häpiällisessä orjuuden tilassa.

Tekstin lopussa luvataan (”Jatkanto toiste”) numeron pääjutun seuraavissa numeroissa jatkuvan. Näin tapahtuukin, sillä vielä muutamassa syksymmällä ilmestyvässä numerossa seuraa jatkoa. Mutta sitten juttusarja hiipuu. Olisiko peräti niin, että Becker on rakentanut aineistonsa esillepanotavasta tietynlaisen savuverhon, jonka suojissa hän on katsonut rohkenevansa – keisarin virkamiesten asioihin puuttumisen uhallakin – ilmaista, mitä ajattelee kreikkalaisten uljaasta vapaustaistelusta? Yhtä kaikki, ”Merkkilisimmistä waltakunnista ja kansoista” on myös taustointia ja – tietynlainen taustajutun tai itse asiassa taustajuttu-sarjankin alkio.

Suomalaisessa lehdistöhistoriankirjoituksessa voi ylipäänsä havaita mainintoja siitä, että varhaiset esimerkit taustoinnin alkioista liittyivät juuri ulkomaanaiheiden käsitteeseen.

Esimerkiksi Tommila on nostanut esiin 1840-luvulla tapahtuneen kehityksen. Tuolla vuosikymmenellä – jolloin alettiin kiinnostua ulkomaan uutisista yhä enemmän – ilmaantuivat joihinkin lehtiimme yhteenvetokatsaukset. Näitä katsottiin tarvittavan, kun ”uutiset olivat lyhyitä eivätkä ihan tuoreitakaan” ja kun näin ”kokonaiskuva maailman tapahtumista saattoi jäädä hajanaiseksi”. Esimerkkinä Tommila mainitsee, että Topelius alkoi vuoden 1847 alusta julkaista Helsingfors Tidningarissa katsauksia edellisen vuoden ulkomaantapahtumiin.¹⁰⁴²

Samoin vaasalainen Ilmarinen kertoi esimerkiksi kevään 1849 taustajutuissaan Unkarin kansallisuusoloista, ranskalaisen yhteiskunnan keskeisistä rakenteista ja Saksan kysymyksestä. Asialla oli lehtori-toimittaja T. T. Renvall. 1840-luvun lopun lisäksi myös Krimin sota sekä Italian 1850-luvun lopun vapaussota kutsuivat lehdisämme esiin tuota taustoivaa otetta.¹⁰⁴³ Lars Landgren taas on pannut merkille, että lyhytikäiseksi jäänyt helsinkiläislehti Barometern julkaisi vuonna 1861 jokaisessa numerossaan Öfersigt-otsikon alla katsauksia – ja toki myös sisäpoliittisiin tapahtumiin.¹⁰⁴⁴

Näitä varhaisia taustoivan otteen ilmentymiä Suomen lehdistössä näyttää ainakin useimmiten yhdistäneen paitsi siis kytkös ulkomaanaiheisiin myös oppinut toimittaja ja hänen valistava lähestymistapansa.

¹⁰⁴² Tommila 1988d, 147.

¹⁰⁴³ Tommila 1988d, 155, 226. – Ilmarinen, joka ilmestyi myös nimellä Wasa Tidning, oli ajoin varsin dynaaminen lehti. Tämän puolesta puhuu sekin, että lehti hankki 1847 Suomen ensimmäisen pikapainokoneen.

¹⁰⁴⁴ Landgren 1988, 293. – Esimerkkinä Barometern katsausjuttujen aiheista Landgren mainitsee, että kerran (15.11.1861) käsiteltiin Unkarin asemaa Itävallan laajan monarkian sisällä. Barometernia Landgren luonnehtii ”rohkeaksi tulokkaaksi”. Lehden toimittajan, upseeritaustaisen Ernst Linderin, todetaan (G. Steinby 1981, 115) olleen kiinnostunut mm. kansantaloudellisista kysymyksistä.

5.3 Tekniikkaa ihmisen parhaaksi

”Hän salli ulkomaailman painaa vaihtelevat panoraamansa herkkään mieleen, joka oli melkein yhtä herkkä kuin se uusi keksintö, jonka aikaansaannoksia hän ensi kerran näki Augsburgissa. Tuo keksintö oli dagerrotypia, ensimmäinen käyttökelpoinen valokuvausmenetelmä. – – Hän oli kuullut keksinnöstä ja ollut jo kauan siitä kovin innostunut, mutta itse valokuvauskin himmeni kaikkein jännittävimmän uutuuuden – rautatien – rinnalla. Hän myönsi, että häneen oli tarttunut rautatiekuume.”

Signe Toksvig: Satukuningas H. C. Andersen (1955)

”Oulun rautatiesilta oli tietenkin tekniikan ihme. ”Satusetä” kuvailee sitä tähän tapaan. Silta oli majesteettillinen näky, sitä suuremmalla syyllä käsittämätön luomus, kun se näytti itse kannattavan sekä itsensä että sisälle ajetun pitkän junan. – – Topeliukselle tuli mieleen paroni Münchausen, joka nosti itsensä suosta tarttumalla omaan tukkaansa.”

Atte Kalajoki (1994): Topelius Oulun radan juhlissa 1886

1800-luku oli ihmisjoukkojen arkea muuttaneiden suurten keksintöjen aikaa.

Liikenneolojen suurta mullistusta on pidetty Yhdysvaltain sisällissodan ja ensimmäisen maailmansodan välisen mullistusten ajan dynaamisimpana piirteenä. Höyry muutti laivaliikenteen, ja höyry varsinaisesti avasi rautatieliikenteen. Tietoliikenne kutisti maailmaa. Suurindustrialismi aiheutti kumouksen tavarantuotannossa. Syntyivät suurkaupungit ihmeineen – teattereineen, puistokatuineen tai hätkähdyttävine, lopulta pilvenpiirtäjiksi kasvaneine rakennuksineen. Valokuva taltioi ennen näkemättömällä tavalla jopa kansanilmien kasvunpiirteet.¹⁰⁴⁵

Tekniikka paitsi tehosti suuresti tuotantoa myös helpotti yhä suurempien ihmisjoukkojen arkista elämää. Prosessi, jonka 1700-luvun hyödyn aikakausi oli pannut liikkeelle, realisoitui nyt niin öljylamppuina kuin vesijohtoina, niin ompelukoneina kuin polkupyörinä. Keksijät olivat suurmiehiä, ja luonnontieteiden sekä teknisten tieteiden saavutukset kunniaansa. Sähkö kruunasi jostain 1880-luvulta alkaen kaiken.¹⁰⁴⁶

Tekniikan erikoisaikakauslehdistön synty on oireellinen tapahtuma. Suomen ensimmäinen tekniikan erikoisaikakauslehdiksi katsottava julkaisu alkoi ilmestyä jo 1840-luvun puolivälissä.¹⁰⁴⁷ 1800-luvun sanomalehdistäkään ei ole vaikea löytää juttuja,

¹⁰⁴⁵ Bjöi & Lidin & Malmqvist 1986, 167–177, 206–212; Schivelbusch 1996, erit. 19–64 ja 148–166; Kaukiainen 1993, 214–218. – Mitä rakennuksiin tulee, Lontoon vuoden 1851 maailmannäyttelyssä esitelty Chrystal Palace näytti tietä maailman myöhemmille lasista ja raudasta koostetuille rakennuksille; tai Chicagon katsotaan avanneen 1880-luvulla pilvenpiirtäjien aikakauden. Suomalaisittain voi mainita vaikkapa Tampereelle 1830-luvulla nousseen Finlaysonin ns. kuusvooninkisen: kuusikerroksisen tehdasrakennuksen, joka kantavine valurautapylväineen oli aikansa nähtävyyksiä (Helenius 2004, 28–32; Ylikahri 2002, 228.)

¹⁰⁴⁶ Carlson 1993a, 185–188; Carlson 1993b, 173. – Oireellisesti sähkö hallitsi myös Pariisin maailmannäyttelyä 1900.

¹⁰⁴⁷ Michelsen 1991, 323–324; vrt. Leino-Kaukiainen 1992b, 147. – Kyseinen ensimmäinen tekniikan erikoisaikakauslehti oli Teknologen, joka sai kiitokset itseltään J. V. Snellmanilta. Uudempaa, 1880-luvun aaltoa edusti sitten Förhandlingar, jota alkoi 1880 julkaista samana vuonna perustettu Tekniska Föreningen i Finland.

joissa ajan tekniikan ihmeitä esitellään lukijalle.¹⁰⁴⁸ Jäljitettäessä taustajutun ja sen esimuotojen tietä halki vuosikymmenten kannattaneen pysähtyä hetkeksi myös näihin.

Suomen mahdollisesti ensimmäinen rautateitä käsittelevä juttu julkaistiin Helsingfors Tidningarissa jo 1846, kun Britanniaa lukuun ottamatta milteipä kaikissa muissa Euroopan maissa otettiin rautatien kehittämisessä vasta hapuilevia ensi askeleita.¹⁰⁴⁹ Lennätintä käsiteltiin ensimmäisiä kertoja Suomettaressa 1855. Esitystä täydensivät piirroskuvat, jotka jäävät historiaan lajissaan paitsi Suomettaren laajemminkin maan lehdistön ensimmäisiin kuuluvina. Tässä yhteydessä tuli jopa lanseeratuksi suomen sana lennätin.¹⁰⁵⁰

Katsottakoon kuitenkin tarkemmin Åbo Tidningissa 1885 julkaistua taustajuttua kirjoituskoneesta.

Nyt käsiteltävä Åbo Tidning – samanniminen lehtihän tunnetaan myös aivan 1800-luvun alusta – perustettiin 1882, kun Turun ruotsinkieliset olivat tyytymättömiä 1824 aloittaneen Åbo Underrättelserin, tätä nykyä maan vanhimman lehden, väritysmään kirjoitteluun.¹⁰⁵¹

Åbo Tidning esitteli yhtä ajan suurta keksintöä, kirjoituskonetta, miltei palvovasti. Kirjoituskoneen esimuotojen historiahan ulottuu aina 1600- tai 1700-luvun alun Britanniaan. Uusi reipas askel otettiin vuoden 1870 paikkeilla, kun Yhdysvalloissa C. L. Sholes kehitti ”kirjoituspianon”: prototyypin, joka myytiin Remingtonille. Vuonna 1874 tuo keksintö lanseerattiin ulos nimellä Remington Model 1. Kirjoituskone oli pian myös Suomen sanomalehdistön ulottuvilla, sillä Amerikan oloista kiinnostunut Keski-Suomen julkaisija, kauppias H. F. Helminen toi Yhdysvaltainmatkaltaan Jyväskylään kirjoituskoneen jo vuonna 1876.¹⁰⁵²

1048 Vrt. Sirkkunen 1998, 60, 65.

1049 Ensimmäisenä kaupallisesti kannattavana rautatieyhteytenä on pidetty Liverpoolin – Manchesterin rautatietä, joka avattiin 1830. Vuonna 1850 Britanniassa oli rautatieverkkoa vielä yhtä paljon kuin manner-Euroopassa yhteensä. Suomen ensimmäinen rautatielinja, Helsingin ja Hämeenlinnan välinen, avattiin liikenteelle 1862. Rautateistä tuli Euroopassa arkipäivää 1880-luvulla. (Ahonen 2002, 171; Kaukiainen 1993, 215–216; Bjøi & Lidin & Malmqvist 1986, 170–174.)

1050 Nieminen 1946, 253–254; Rapola 1960, 46.

1051 Hakuteos Savonlinna 1988, 305–306. – Koska Åbo Underrättelserin katsottiin jo 1890-luvun puolella lähestyneen Åbo Tidningin ruotsalaisuuslinjaa, alkoi lehtien yhdistämisen hieronta. 1907 Åbo Tidning yhdistettiin Åbo Underrättelseriin.

1052 Boken om uppfinningar 1985, 102; Harlio & Di Napoli & Santonen 2000, 23–27; Hakuteos Aamulehti 1988, 332.

Veii 1900-luvun alkuvuosiin, ennen kuin sujuvakäiset reportterit alkoivat luopua kynistään ja siirtää tuottamaan tekstiä kirjoituskoneilla¹⁰⁵³ – joista tuli vuosikymmeniksi niin olennainen osa toimitustyötä ja toimitusten miljöitä. Mutta pian oli kiirinyt remingtonien maine myös Suomeen, kuten Åbo Tidningin 28.4.1885 julkaisemasta jutusta "Skrifmaskiner" ilmenee. Juttu tuskin on lajissaan maamme ensimmäinen, mutta kiinnostava, yhtä kaikki.

Juttu on sijoitettu pääkirjoituksen paikalle, tuon ajan tyyppillisen nelisivuisen lehden ykkösvulle. Päiväys "Åbo den 28 april 1885" viestittää, että kyse on arvokkaasti ns. johtavaksi taitetusta jutusta. Olisi kuitenkin yksioikoista sanoa, että kyse oli varsinaisesti pääkirjoituksesta: ns. johtavan paikalle nostettiin tekstejä paljolti siksi, että ne vain koettiin – ehkä aineistopulankin vallitessa – tärkeiksi tai siksi, että kaikista todella tärkeistä asioista ei sopinut pääkirjoittaa.

Juttu lähtee liikkeelle heti leimallisesti taustoiden – mainitaan sekin, että kirjoituskoneiden kehittämisen eteen on tehty pitkään töitä:

Mångfaldiga försök ha gjorts för att framställa en fullt ändamålsenlig skrifmaskin. Det synes ha varit de företagsamma amerikanerna förbehållet att i detta liksom i så många andra fall hinna det mål, hvar till man på andra håll förgäfvades sträfvat. Visserligen ha äfven i Amerika många mer eller mindre misslyckade försök gjorts, men genom den Remingtonska skrifmaskinen "Typewriter" synes ändtligen målet vara hunnit.

1900-luvun jälkipuoliskon valoladontatekniikan näkökulmasta voi tuntua miltei messiaaniselta, että kirjoitetun tekstin jäljentämistä verrataan tuolloin jo omaksutun valokuvausmenetelmän suomiin mahdollisuuksiin – vaikka se aika olikin vielä kaukana edessä:

Dock – det kan ju hända, att mänskligheten är beskärpt att en dag se det lefvande ordet upptecknad genom ljudet själfvt, på samma sätt som ljuset vid fotografien ger oss bilder. Men den dagen torde låta vänta på sig ännu en rund tid. Derfor kan det ej skada att den Remingtonska skrifmaskinen blir känd och begagnad, ty den är verkligan sådan, att den förtjänar detta.

¹⁰⁵³ Keränen 1984, 57–58. – Kirjoituskoneet yleistivät Keräsen mukaan toimituksissa 1910-luvulla, ja 1920-luvun loppuun mennessä niitä oli lähes kaikissa toimituksissa. Usein konttorin puolelle ensimmäisenä hankittu kirjoituskone siirtyi käytettyinä toimitukselle. Käsin kirjoitetusta toimitustekstistä päästiin kuitenkin lopullisesti eroon vasta toisen maailmansodan jälkeen.

Seuraavaksi kuvataan kirjoituskoneen toimintaa; noin on kirjoituskoneen tyypillinen 1900-luvunkin käyttäjä remingtoninsa elkeet kokenut. Åbo Tidningin kirjoittaja¹⁰⁵⁴ I. E. W. vertaa kirjoituskoneen toimintoja pianon ja sen klaviatuurin eli näppäimistön toimintoihin. Hän kuvaa, miten kullakin kirjaimella on oma näppäimensä. Hän ylistää, miten kirjoituskoneen klaviatuuria näpyttämällä voi aikaansaada sekä pien- että suur-aakkosia. Näin toimii kaikkiaan kirjoituskone:

När endast fem rum återstå, ringer en liten klocka, för att påminna skrifvaren, att det är tid att tänka på stafvelsefördelningen, om sådan ifrågakommer. Såväl skrifradernas längd som radmellanrummen kunna noga bestämmas. När den nämnda rörliga delen hunnit venstra sidan af maskinen, föres den med handen tillbaka till den högra. Utom detta och anslaget på knapparne, hvilket naturligtvis måste ske för hand, är maskinen fullkomligt själfverkande.

Jutussa kehutaan kirjoituskoneen olevan vähäisten ulkoisten mittojensa puolesta helposti kuljetettava sekä myös huonekaluna soma.

Loppupuolella taustajuttua I. E. W. kuvailee, miten kirjoituskone on saapunut Suomeen ja hyödyttänyt¹⁰⁵⁵ suuresti jopa valtiopäivien toimintaa:

Till vårt land införskrefs – tror jag – den första skrifmaskinen af häradshövding Schröder i Wiborg. På förslag af herr löjtnant Fabritius, inköpte på hösten sistlidet år Stenografiska föreningen i Helsingfors åtta skrifmaskiner, för att användas vid utskrifningen af landtdagstenogrammen – och detta går nu som en dans. Tillika har föreningen kunnat åtaga sig att tillhandahålla hufvudstadens tidningar referat, ty på skrifmaskinen kunna, då tunt silkespapper användes, och godt kalkerpapper sättes mellan de särskilda bladen, ända till sex exemplar af en skrift på en gång skrivas.

Vielä 1900-luvun viime vuosikymmeninä tunnettiin tuo sama tekniikka: kalkeeripaperia väliin, ja konekirjoittajatar hoiti samoilla lyönneillä lukuisat kopiot. Juttu päättyy kappaleeseen, jota myöhempien aikojen journalististen normien kannalta voisi pitää silkkana tekstimainontana:

För deras räkning, som möjligen kunde känna sig frestade att skaffa sig den Remingtonska skrifmaskinen, vill jag tillägga, att de kunna hänvända sig till herr löjtnant A. Fabritius i Hel[s]ingfors.

Kaikkiaan juttu täyttäneen, on se sitten nostettu ns. johtavan paikalle tai ei, taustajutun tunnusmerkit.

Sanomalehden taustoiva funktio oli vahvasti läsnä jo 1800-luvulla. Tämä näyttäytyi jutuissa, jotka käsittelevät tekniikan innovaatioita. Luonnontieteen tutkimushavainnot – humanioran vastaavista puhumattakaan – eivät välttämättä istuneet silloin-

¹⁰⁵⁴ Ainakaan kirjoittaja ei ollut Åbo Tidningin päätoimittaja, sillä päätoimittaja oli tuohon aikaan, vuodesta 1885, Gustaf Alexander Cygnaeus. Hänen edeltäjänsäkään ei ollut kyseessä: tämä oli Ernst Rönnbäck. (Hakuteos Savonlinna 1988, 305.)

¹⁰⁵⁵ Voi tuntua uskomattomalle, miten Marshall McLuhan (1911–80) ylisti kirjoituskonetta vielä teoksessaan Ihmisen uudet ulottuvuudet (alkuteos 1964): ”Nykyaikaisessa taistelulaivassa tarvitaan tusinoittain kirjoituskoneita rutiinitehtäviin. Armeija tarvitsee enemmän kirjoituskoneita kuin keskiraskaita ja kevyitä tykkeitä, jopa rintamallakin, ja tämä osoittaa että kirjoituskoneessa yhdistyvät nykyään kynän ja miekan tehtävät.” – Yhtä lailla oli kirjoituskone verraton rauhan töissä: ”Runoilijat ja romaanikirjailijat luovat nykyään teoksensa kirjoituskoneen ääressä. Kirjoituskone yhdistää luomisen ja julkaisemisen ja saa aikaan kokonaan uuden suhtautumisen kirjoitettuun ja painettuun sanaan. Sen käyttö luomistyössä on muuttanut kielen ja kirjallisuuden muotoja tavoilla, jotka kuvastavat parhaiten Henry Jamesin myöhemmistä romaaneista.” James oli omaksunut koneella kirjoittamisen vakiintuneeksi työskentelytavaksi vuoteen 1907 mennessä. (McLuhan 1984, 289.)

kaan journalistiseen kutyymiin yhtä hyvin. Ne kun olivat usein vähemmän näyttäviä tai ainakin vähemmän dramaattisia.

Pariisiin vuoden 1900 maailmannäyttelyn aiheuttama innostus tekniikkaa kohtaan olisi varmasti erillistarkastelun aiheena mitä kiintoisin.¹⁰⁵⁶

5.4 Hultin ja Holsti: tulkitsevat ulkomaantoimittajat

”Melkoisen matkan yli puoliyön olin valmis työstäni lähtemään kotiin. Yötyö ei yleensä tuntunut minusta rasittavalta, mutta kotimatka öisiä katuja myöten oli sen sijaan usein hermostuttavan kiusallista hätyyttelevien yöjuoksijoiden takia.”
Tekla Hultin: *Me ja meidän ystävämme* (1929)

”Minun erikoisalallani alkoi loistokausi ensimmäisen maailmansodan lähestyessä 1914. Suurpoliittiset kysymykset astuivat silloin ennen muuta etualalle. Kun Tampereella ilmestyvistä lehdistä ei mukamas saatu riittävästi tietoja ja aineistoa, oli minun tilattava *’Helsingin Sanomat’* ja tohtori Holstin viisauksilla ratsastaen minusta kehkeytyi kerhossamme merkittävä henkilö. Miltei joka päivä saatoin kertoa jotakin uutta suurenmaailman tapauksista.”

Arvo Tuominen: *Sirpin ja vasaran tie. Muistelmia* (1956)

Tarjotessaan itseään tilattavaksi vuodeksi 1896 *Päivälehti* mainosti 28.12.1895 itseään ajan tavan mukaisesti omalla etusivullaan. ”Tapauksista ulkomailla annetaan seikkaperäisiä, nopeita tietoja”, kuului yksi argumentti.

Tuon seikkaperäisyyden voi katsoa viittaavan yhtäältä siihenkin, että lehteen oli kiinnitetty ulkomaantoimittaja: Tekla Hultin (1864–1943). Hän on jäänyt historiaan paitsi, Marja Niiniluodon sanoin, ”maan ensimmäisenä varsinaisena sanomalehtinai-sena” myös maan ensimmäisenä naispuolisena filosofian tohtorina. *Päivälehti* kiinnitti filosofian kandidaatti Hultinin toimittajakseen – ”ulkomaanosaston vakinaiseksi hoitajaksi”, kuten *Päivälehd*en historian kirjoittaja ilmaisee syyskuussa 1893.¹⁰⁵⁷

¹⁰⁵⁶ Sattumanvarainen poiminta ajan tekniikkaa taustoivista jutuista: Kaleva julkaisi 10.7.1900 jutun ”Kreivi Zeppelinin ilmalaiva”. ”Se on pisin ja suurin kaikista tähän saakka rakennetuista ilmalaivoista. Laiva, joka on hyvin pitkä veteinen rakenteeltaan, on 122 metriä pitkä, siis tavattoman paljon suurempi kaikkia edellisiä ilmalaivoja. Kun ilmalaiva on rakennettu useista toistensa kanssa yhdistetyistä aluksista, niin ei yhden vikaantumisen voi matkaa keskeyttää”, Kalevassa mainittiin. Kirjoittaja suhtautuu myös – myöhemmän tiedon valossa – silmään pistävän optimisesti ilmalaivan turvallisuuteen: ”Voimansynty-täjänä moottoireissa käytetään bentsiiniä, joka on ehdottomasti vaarattomassa säiliössä, ja jota räjähdysten estämiseksi sytytetään sähköllä.” Ilmalaivan teknisistä yksityiskohdista mainitaan mm. lentokorkeus: ilmalaiva pääsee aina ”1,100 metriä korkealle”. (Ks. Kaleva 1981, 21–22.)

¹⁰⁵⁷ Niiniluoto 1989, 139; Rytönen 1946, 88–89; Zetterberg 2001, 168. – Hultin seurasi Rytkösen mukaan – Santeri Ingmanin lailla – *Päivälehteä* ”sen kaikissa käännteissä kohtalokkai-siin lopullisen lakkautuksen [1904] päiviin asti vielä senkin jälkeen, kun hänet v. 1901 nimitettiin tilastollisen päätoimiston aktuaarin virkaan”. Hultin tekikin Suomen kulttuurihistorian (osa 5, 2004, 110; vrt. Leino-Kaukiainen 1996, 180) mukaan ”varsinaisen päivä-työnsä” Tilastollisessa päätoimistossa, oli yksi maanalaisen naiskagaalin perustajia sekä toimi myös kansanedustajana – viimeksi Kokoomuksen lipun alla. Suomen kulttuurihistoria kylläkin luonnehtii Hultinin lehtinaiisuraa *Päivälehd*essä ehkä vähän toisin paino-tuksin mainitessaan, että Hultin kirjoitti ”niin yhteiskunnallisista asioista kuin kulttuuris-takin”. Tästä muotoilusta puuttuu maininta Hultinin ulkomaantoimittajuudesta. Lisättä-köön, että kilpailijalehdessä Uudessa Suomettaressa työskenteli samoihin aikoihin – vuo-

”Osoittaen työssään harvinaista pätevyyttä ja uupumatonta aloitekykyä hän todella pystyi kohottamaan Päivälehden ulkomaanosaston silloista sanomistollista tasoa huomattavasti korkeampiin saavutuksiin. Hän ei tyytynyt vain kääntämään ulkomaanlehtien uutisia omaan lehteensä, ei liioin yksinomaan referoimaan niistä löytyviä ulkopoliittisesti mielenkiintoisia artikkeleita, vaan hän *laati itse monia pieniä tutkielmia* kulloinkin kiinnostavista poliittisista henkilöistä ja tapauksista”, Rytkönen ylistää Hultinia. ”Päivälehden miehisten toimitustoverien täytyikin myöntää”, Rytkönen jatkaa, että Hultin ”onnistui yli odotusten”. (Tähdennys: JP.)

Keränen on arvioinut, että Hultin ”ei tyytynyt pelkästään kääntämään uutisia ulkomaisista lehdistä tai vain referoimaan tapahtumia, vaan hän laati myös *kommentoivia kirjoituksia* henkilöistä ja uutistapahtumista, mikä oli tuolloin aivan uutta Suomen sanomalehdistössä”. Leino-Kaukiainen on todennut, että Hultinin toimittamassa Päivälehden ulkomaanosastossa ”alkoi 1890-luvun puolivälissä esiintyä *oireita ulkopoliittisesta kommentoinnista*, sillä toimittaja otti tavakseen *ryydittää katsauksiaan myös omilla ajatuksillaan*”.¹⁰⁵⁸

Hultin on muistellut tanskalaisen Politikenin olleen alussa Päivälehdelle tärkeä ulkomaanuutisten lähde; lehden ”suomisuosiollinen, radikaalinen suunta parhaiten vastasi Päivälehden ja meikäläisten ’nuorten’ mielipiteitä”, Hultin luonnehti.¹⁰⁵⁹ Puolilitaoin Päivälehden toimitukseen saapui vielä St. Petersburger Zeitung, josta Hultinin tehtävä oli poimia viime uutiset seuraavan päivän lehteen.¹⁰⁶⁰

Päivälehdessä 14.1.1894 ilmestyneessä jutussa ”Englannin asema Euroopassa” käsitellään juuri otsikon ilmaisemaa asiaa. Elettiin brittiläisen imperiumin ylväintä aikaa. Maan sotalaivasto, maailman suurin, toteutti pelotusstrategiaa pyrkien ylläpitämään ns. Pax Britannicaa. Jo kohta kuusi vuosikymmentä hallinnut kuningatar Viktoria oli valtansa huipulla. Siirtomaista ja jopa maailmanherruudesta käytiin kuitenkin ankaraa kamppailua, eikä Britanniakaan voinut olla varma asemansa kestävydestä.¹⁰⁶¹ Tässä taustaa myös Päivälehden jutulle, jonka täytyy olla Tekla Hultinin kynästä.

Kyseininen liki 6 000 merkin mittainen juttu on sijoitettu (14.1.1894) muun ulkomaan aineiston yhteyteen. Vieressä on palsta, jonka seisova otsikko kuuluu ”Ulko- maalta” sekä erityinen ulkomailta tulleiden sähkösanomien palsta. Edellinen koostuu viidestä – voisi sanoa – miinusuutisesta sekä jälkimmäinen Pietarista ”Päivälehdelle” lähetetystä, ennen muuta nimitysasiasia sisältävästä tekstistä.

Juttu ”Englannin asema Euroopassa” poikkeaa käsittelytavaltaan muusta ulkomaanaineistosta; siinä on selvä taustoinnin maku. Ensimmäinen kappale pohjustaa:

desta 1890 – useaan otteeseen korjauslukijana ja ulkomaanosaston aputoimittajana Hultinia kuusi vuotta nuorempi J. K. Paasikivi (Paasikiven päiväkirjat 1944–1956, II osa, 1986, 533).

¹⁰⁵⁸ Keränen 1984, 135; Leino-Kaukiainen 1988, 602. – Tähdennykset kyseisissä sitaateissa: JP.
¹⁰⁵⁹ Politiken oli perustettu 1884 ajamaan liberaalista ja reformipolitiikkaa ja sosiaalisia uudistuksia. Lehdestä tuli 1905 tuona vuonna perustetun Det radikale Venstren päääänenkannattaja. Politiken on kilpaillut vuosikymmenestä toiseen konservatiivisena vaihtajana tunnetun Berlingske Tidenden kanssa, ja kilpailee yhäkin, 2000-luvun puolella. (Torvinen 1982, 64, 66; vrt. Lund 1982, 78–83.) – Mainittakoon myös, että Erkon ja hänen ystäviensä ihanteena oli Päivälehteä 1880-luvun lopulla käynnistettäessä norjalainen Verdens Gang (Tanttu 1989, 6). Tuo vanha Verdens Gang – joka on eri asia kuin toisen maailmansodan jälkeen ilmestynyt samanniminen lehti – ilmestyi 1868–1923. Viikkolehdenä aloittanut Verdens Gang muuttui päivälehddeksi 1885. Se oli Päivälehden synnyn aikoihin vaikutusvaltainen ja suurilevikkoinen julkaisu, joka onnistui kiinnittämään avustajikseen Norjan intellektuaalien kärkekarttia. (Store norske 1989.)

¹⁰⁶⁰ St. Petersburger Zeitung oli Landgrenin (1988, 390) mukaan 1800-luvun lopulla Journal de Saint-Petersbourgin – tuon hallituksen lehden ranskankielisen painoksen (Tommila 1963, 103) – ohella Suomessa eniten saksittu venäläislehti.

¹⁰⁶¹ Bjøi, & Lidin & Malmqvist 1986, 18–22.

Englannissa on viime aikoina maan valtiollinen asema ja puolustusvoima joutunut ennistä enemmän yleisen keskustelun esineeksi. Yhtäältä on hawaittu, ettei puolustuslaitos ole laisinkaan tyydyttävä ja että Englanti muiden valtojen suhteen on vaarallise yksinäisessä asemassa. Sekä "Globessa" että "Fortnightly Reviewissä" on moniaissa huomattawissa kirjoituksissa osotettu tätä vaaraa. Joko täytyy Englannin paremmin warustautua uhkaawaa myrskyä vastaan taikka hakea kolminaisliitolta turvaa.

Englannin tai Britannian hakeutuminen "kolminaisliiton" jäseneksi onkin yksi taustajutun punaisia lankoja. Sittenkin kolmiliitoksi tai myös trippeliallianssiksi kutsuttu puolustusliitto perustui Saksan ja Itävallan 1879 solmimaan kaksiliittoon – Italian liittyessä siihen 1882 kolmantena lenkinä. Kolmiliitto hajosi ensimmäisen maailmansodan puhjettua.

Taustajuttu on otteeltaan vahvasti referoiva. Kuten siteeratusta johdantojaksosta näkyy, se perustuu kahden brittilehden, The Globen ja Fortnightly Reviewin, juttuihin.¹⁰⁶² Ensin Päivälehti esittelee, mitä Lanin-niminen "tunnettu nimimerkki" on kirjoittanut jälkimmäisessä lehdessä.¹⁰⁶³ Esimerkki referointityylistä:

Pahaksi onneksi ei kolminaisliitto kuitenkaan nyt enää ole asiain johdossa, walittaa kirjoittaja, se on menettänyt waltansa Wenäjälle ja Ranskalle. Se on se jo hajoamaisillaan. Surullisissa mietelmissään kirjoittaja tulee siihen päätökseen, että kolminaisliitto puolustessaan itseään on uhraawa Englannin edut. Ja miksikä ei? huudahtaa Lanin, kolminaisliitto ei näistä laisinkaan wälitä. Eikä sillä ole wähintäkään syytä olla meille kiitollinen.

Päivälehdien toimitus on näemmä pyrkinyt välittämään lukijalle myös nimimerkki Laninin kirjoituksen sävyjä. Jatkaessaan Laninin ajatusten esittelyä Päivälehti tulee myös astuneeksi epäilemättä aralle alueelle: Britannian ja Venäjän suhteisiin:

Ainoa mahdollisuus, arwelee Lanin, jolla Englanti woi päästä Wenäjän pelosta, on wähentää tämän waltakunnan aluetta, waan siihen Englanti wälttämättömästi tarwitsisi kolminaisliiton apua. Sopiwa liittoutumisen mahdollisuus meni w. 1854 hukkaan, nyt tarjoutuu jälleen ehkä viimeisen kerran samanlainen tilaisuus. Tähän päätökseen tultuansa rupeaa kirjoittaja tekemään selkoa niistä ehdoista, joita Englannin olisi täyttämisen päästäksensä kolminaisliittoon.

Venäjään wiittaava ilmaisu "wähentää tämän waltakunnan aluetta" kuulostaa eufemistiselle – ja se lienee Päivälehdien omaa muotoilua. Kaikkiaan taustajutussa pysytään referoinnin kaidalla polulla; lehden tai toimittajan omat näkemykset eivät todellakaan hallitse. Tämä on voinut olla työekonominen tai henkilökohtaisen tyylillisen varovaisuuden sanelema valinta. Taikka kyse on voinut olla yhtä lailla pyrkimyksestä wälttää vaikeudet sensuuriviranomaisten kanssa.

Saatuana referoiduksi, mitä Fortnightly Review on kirjoitellut, jatkaa Päivälehti The Globen – jota lehti luonnehtii "unionistiseksi" – näkemysten esittelyllä. Osuus alkaa:

¹⁰⁶² The Globe aloitti ilmestymisensä 1803, ja lehti tunnettiin pitkään Lontoon suurimpana iltapäivälehtenä. 1920-luvun alkuvuosina se sulautui viime kädessä Evening Standardiin. (The Encyclopedia 1992, 265.) – Fortnightly Review taas on 1865 perustettu aikakauslehti, joka on ollut luonteeltaan vahvasti kirjallinen. (Jan Ingerttilän – British Councilin edustajan – kirje 21.2.2006.)

¹⁰⁶³ E. B. Lanin oli salanimi, joka kuului E. J. Dillonille, The Daily Telegraphin Venäjän-kirjeenvaihtajalle. Dillon oli myös diplomaattinen vaikuttaja. Suomalaisittain kiinnostavana detaljina mainittakoon, että Laninin kirjoittama Suomi-aiheinen katsaus ilmestyi Fortnightly Reviewissa tammikuussa 1891. (Jan Ingerttilän kirje 21.2.2006.)

Unionistinen lehti "Globe" on taasen ottanut puheeksi Englannin aseman Ranskan suhteen. Tämänkin kirjoituksen tekijä tulee samaan päätökseen kuin edellinen kirjoittaja. Englannin on liittyminen kolminaisliittoon. Hänkin wastustaa sitä Englannissa yleistä käsitystä, että tulewa sota tulee käytäväksi ainoastaan Saksan ja Ranskan ja mahdollisesti myös kolminaisliiton kesken. Ranskalaiset, kirjoittaa "Globe", wihaawat saksalaisia sydämensä pohjasta, siksi että nämä owat walloittaneet heiltä kaksi maakuntaa.¹⁰⁶⁴ Mutta on olemassa wielä toinenkin waltio joka ei ole ryöstänyt Ranskalta ainoastaan kaksi maakuntaa, waan laajan ja mahtawan siirtomaa-alueen, ja joka wei Ranskasta woiiton samaan aikaan jolloin koko muu Eurooppa makasi sen jalkojen juuressa, waltio joka wielä tänäkin päivänä estää laajentamasta siirtomaitaan ja jota Ranska läpi wuosisatojen on woitetun koko intohimolla wihannut.

Päivälehti siis referoi The Globea samaan tyyliin kuin Fortnightly Reviewta. Voi panna merkille, että jutussa ei ole yhden yhtä lainausmerkkiä. Myöhemmän ajan tyyppilliseen referointityyliin ne olisivat kuuluneet.

Sitten The Globen kirjoittajan loppupäätelmä:

Englannilla on yhtä wähän toiwoa odottaa kolminaisliiton apua kuin Ranskan hyökätessä Englannin kimppuun kuin jos Ranska ja Wenäjä yht'aikaa ryntäisiwät sen päälle. Ei siis muuta neuwoa, päättää kirjoituksen tekijä, kuin liittyä kolminaisliittoon.

Kuin pisteeksi iin päälle on Päivälehdessä toimittaja wielä sijoittanut juttuun yhteenvetokappaleen, jossa voi erottaa toimittajan itsensäkin hennon äänen:

Senhän woi arwata. että nämät tällaiset puheet owat hunajaa ja mesileipää kolminaisliittolaisille, waikka nämä tekeytywät, niin kuin muka koko kysymys olisi heille yhdentekewä.

Tässä, sen paremmin kuin muissakaan vastaavissa taustajutuissa, ei ole toimittajan nimeä, ei edes nimikirjaimia.

Päivälehti ja Tekla Hultin toivat taustajutuillaan lihaa luun ympärille. Verrattuna aiempaan, lähinnä pelkistä uutispätkistä koostuvaan ulkomaan uutisointiin Päivälehdellä oli nyt tarjota lukijoilleen selvästi enemmän.

Esimerkiksi vuoden 1894 lopulla ja vuoden 1895 ensi viikkoina woi Päivälehden hawaita julkaisseen vastaavantyyppisiä ulkomaanasioita käsitteleviä taustajuttuja waikkapa Ranskaa järkyttäneestä Dreyfusin wakoilujutusta, Ranskan "kabinettipulasta", Kreikan "kabinetin vaihdoksesta" tai Norjan ministeripulasta. Keskeisiä lähteitä näyttävät olleen ulkomaiset lehdet, joita on täytynyt päätyä Päivälehden toimittajien luettaviksi koko joukko.¹⁰⁶⁵

Päivälehden ulkomaan taustajuttuja näyttää siis esimerkkitapausten walossa halitsewan referoiva ote. Päälähteenä owat selvästi ulkomaiset lehdet; joskus niitä mainitaan jutussa nimeltä enemmän, joskus vähemmän. Taustoiwaa ainesta, paljolti ulkomaanaineistoa, päätyi yhä enemmän myös Päivälehden alakertoihin. Esimerkiksi 13.12.1893 - Hultinin ensimmäisenä työsyksynä - Päivälehti julkaisee alakerran "Suurbritannian Waltiomiehiä", jossa esitellään wiisi brittipoliitikkoa. Kirjoittaja ei käy ilmi; otsikon jälkeen wain on sijoitettu sulkeisiin sana "Päiwälehdelle".

Alakertojen merkitys oli alkanut muuttua: ne olivat yhä useammin asiaalakertoja - tai myös pakina-alakerrat otettiin käyttöön. Alkuaanhan alakerta oli sisällöltään kaunokirjallinen. Suomenkin lehdistöön oli jo edellisellä wuosisadalla lewinnyt

¹⁰⁶⁴ Nuo kaksi saksalaisten valtaamaa maakuntaa näyttävät olevan Elsass (Alsace) ja Lothringen (Lorraine).

¹⁰⁶⁵ Landgrenin (1988, 390) mukaan suomalaiset lehdet saksivat 1800-luvun loppupuolella yli 20 eurooppalaista lehteä - keskieuropalaisista pohjoismaisiin ja venäläisiin.

ranskalaislehtien käytäntö sijoittaa kirjallinen aines horisontaalisti linjan alle; uutisuuden oli omaksunut ensimmäisenä 1845 Morgonbladet.¹⁰⁶⁶

Vuonna 1904 lakkautetun Päivälehdän tilalle astui kolme kuukautta myöhemmin Helsingin Sanomat. Ja Hultinia seurasi ulkomaantoimittajana – toki vasta seuraavalla vuosikymmenellä – toinen työn ohessa tohtoriksi ponnistellut henkilö: Rudolf Holsti (1881–1945). Tämä Eero Erkon luottomies aloitti Helsingin Sanomien ulkomaantoimittajana 1911.

Edellä uutisluvussa oli tarkastelussani Sommen heinäkuussa 1916 käynnistyneitä massiivisia taisteluja koskeva Helsingin Sanomien uutisointi. Entä lehden taustajutut samoilta ajoilta?

Suomalaislukijan mahdollisuuksia pysyä sotatapahtumien suhteen kärryillä helpottivat käytännössä Holstin kirjoittamat ”viikkokatsaukset”. Viikkokatsaus löytyy esimerkiksi 4.7.1916 sotauutissivulta. Kaksipalstainen otsikko kuuluu: ”Ranskalais-englantilainen hyökkäys”. Pitkä juttu vie jotakuinkin kolmanneksen broadsheet-sivun tekstialasta. Siinä on kolme väliotsikkoa: (1) ”Käännös yleisessä strategisessa asemassa”, ”Ranskalais-englantilainen hyökkäys” ja ”Taistelut italialaisella ja itävaltalaisella sotänäyttämöllä”. Ensimmäisen kappaleen alussa on sulkeissa sensuurin hyväksynnän merkiksi kirjaimet: ”S.H.”.

Juttu alkaa:

Olemme useissa edellisissä viikkokatsauksissa huomauttaneet yleisestä strategisesta asemasta pääsotänäyttämöillä, että se on ilmeisesti ollut tärkeällä murrosasteella.

Wenäläiset olivat tk. alussa siirtyneet Priwretin suoalueen ja Romanian rajan välisellä suurella rintaman osalla yleiselle hyökkäyskannalle, jota vastoin itävaltalaiset olivat hyökkäävänä puolena italialaisella rintamalla ja saksalaiset jatkoivat yhä tulisia hyökkäyksiään Verdunin ympäristössä sekä osaksi myös Ypernin alueella Belgiassa.

Tyylinäyte kertoo ulkomaantoimittaja Holstin analyttisestä otteesta ja kieltämättä myös hieman raskaspoljentoisesta tyylistä. Voi arvioida, että Hultinin referoiva ote on vaihtunut Holstin¹⁰⁶⁷ teksteissä hieman kommentoivampaan – vaikka sensuuri on epäilemättä nimenomaan ensimmäisen maailmansodan vuosina pannut kirjoittamaan varovasti.

Aloite maailmansodan taisteluissa on kirjoittajan mukaan ”siirtynyt Euroopan kaikilla pääsotänäyttämöillä liittoutuneiden puolelle” ja ”maailmansodan suuret vaiheet ovat siirtyneet asteelle, jolla ne eivät ole vielä kertaakaan tähän saakka olleet”. Myös valottaa viikkokatsauksen kirjoittaja ranskalais-englantilaisten joukkojen komentajan Joseph Joffren suunnitelmia: 1. heinäkuuta avattu uusi suurrintama paljasti, miksi Joffre ”ei ole lainkaan käyttänyt englantilaisia joukkoja asemansa parantamiseksi” – näitä tarvittiin uudella rintamaosuudella.¹⁰⁶⁸

¹⁰⁶⁶ Tommila 1988c, 144–145.

¹⁰⁶⁷ Holstin luonteenpiirteet saattavat valaista hänen rooliaan taustojana tai kommentaattorina. Ainakin Holstin kanssa tekemisissä olleen Brotheruksen (1973, 101–102) – sittemmin kolumnistinakin tunnetun – mukaan Holsti ”oli vilkas ja selitteli asioita lavealti”, tehden tämän kuitenkin ”etevästi ja mukaansatempaavasti”. Väinö Tannerin mielestä Holsti kylä esiintyi ulkomaan uutisten (suusanallisena) kertojana paisutellen. ”Taas hänellä oli paljastettavanaan suuri salaisuus”, kuvaa Brotherus Tannerin tuntemuksia Holstista.

¹⁰⁶⁸ Pietiäinen 1986, 197–207. – Holstin asennoituminen, joka lienee kummunnut anglofiilisyydestä, herätti närää mm. maan jääkäriiliikkeen suunnalla. Erkolta, K. J. Ståhlbergilta sekä ystäviltiltä ja – mikä tässä yhteydessä tärkeintä – lukijoilta Holsti sai myönteistä palautetta. Miehellä oli monta rautaa tullessa; osallistuihan hän kesän 1916 aikana ehdokkaana eduskuntavaaleihin – valituksi tullen.

Vuodenvaihde näyttää sysäyksen Holstin kirjoittamaan suoranaisia maksikatsauksia. Esimerkiksi Helsingin Sanomissa 6.1. ja 9.1.1916 on julkaistu kahdessa osassa laaja katsaus ”Maailmansodan päävaiheet w. 1915”. Katsaus on saanut noissa kahdessa numerossa tilaa yhteensä puolentoista sivun verran.¹⁰⁶⁹ Taustointi epäilemättä toi lehdenlukijalle lisäarvoa.

5.5 Aikaisempia haaksirikkoja

Ulkomaanuutisointi ja -tapahtumat tuntuvat olleen taustoivalle kirjoittamiselle hyvä kasvualusta. Ehkä ulkomaanuutisia käsitelleet toimittajat sitä paitsi pääsivät parhaiten näkemään, miten ulkomaisten lehdet – etenkin laatulehdet – taustoinnin hoitivat. Mutta kyllä taustajutut alkoivat tunkeutua pikku hiljaa myös kotimaan tapahtumien käsitelyyn.

Edellisessä luvussa uutisnäkökulmasta käsitelty Kurun uppoamistragedia syksyltä 1929 antaa aihetta lähestyä tapausta myös taustoinnin näkökulmasta. Aamulehtihän uutisoi tuon suurin piirtein 140 ihmishenkeä vaatineen sisävesihaverin heti onnettomuuslauantaita (7.9.1929) seuraavana pyhänä mm. koko etusivunsa mitalta. Tämä jättipanosotus tapaus Kuruun jatkui sitten päiväkausia. Mukana oli heti alkuun sen ajan kriteerein arvioituna harvinaisen puhuttelevia kuvia pelastus- ja naaraustoimista.

Tiistain 10.9.1929 Aamulehti julkaisi sisäsivuillaan jutun, jota epäilyksittä voi jo pitää modernina taustajuttuna. Otsikon ”Osanotonilmauksia” – jossa siteerataan esimerkiksi Norjan kuninkaan Haakon VII:n maamme presidentille lähettämä sähkösanoma – vieressä on yksipalstainen juttu ”Aikaisempia haaksirikkoja”. Pienemmällä pistekoolla ladottu alaotsikko lisää: ”Kuru-laivan onnettomuus suurin mitä on sattunut 55 vuoden aikana”. Huomattakoon, että tuolloin elettiin ulkoasullisesti ns. paraatisivujen aikaa, jolle oli Mervolan mukaan ominaista ”kahden kerroksen taitto”: vastakohtana etu- tai muiden pääuutissivujen näyttävälle taitolle sisäsivut olivat ”täyttämällä täytettyjä”, koostuen vielä tyypillisesti yksipalstaisista jutuista.¹⁰⁷⁰

Aamulehti oli edellisen päivän (9.9.1929) numerossaan julkaissut ensimmäisen version noista ”aikaisemmista haaksirikoista”. Mutta lehti oli saanut, ilmeisesti lukijoiden palautteen ansiosta, ”lisää näiden järkyttävien tragedioiden luetteloon”, ja päättänyt julkaista ”ne vielä kaikki lyhykäisyydessään”. Katson siis parhaaksi nostaa esille kyseisen taustajutun tarkistetun version, 10.9. julkaistun. Taustajutussa lehti luettelee kaikkiaan 12 aiempaa Suomen vesillä – merillä tai järvillä – tapahtunutta onnettomuutta. Varhaisin niistä on sattunut vuonna 1870¹⁰⁷¹ ja tuorein vuonna 1925; tuosta siis tulee mainittu ”55 vuotta”.

Taustajuttu luettelee eri vesionnettomuustapauksia, yhden kussakin tekstikappaleessa. Luetelma alkaa:

Vuonna 1870 paloi Pohjanlahdella hl. ”Österbotten”, jossa paljon ihmisiä hukkui.
Vuonna 1892, elokuun 8 p:nä upposi hl. ”Ajax” Helsingin lähellä, jolloin hukkui 38 henkilöä.

¹⁰⁶⁹ Sensuurikin näyttää valkoisista läikistä päätellen tuossa kaksiosaisessa tekstissä vierailleen. – Vuodenvaihteessa 1915–16 HS tarjoaa lukijoille muutakin vuoteen 1915 kohdistuvaa tausta-antia – esim. ”Taloudellisen vuosikatsauksen”.

¹⁰⁷⁰ Mervola 1995a, 234, 248.

¹⁰⁷¹ Se, ettei taustointi ulotu pidemmälle kuin vuoteen 1870, selittynee maan tilastoinnista.

Vuonna hukkui Tallinnan ja Helsingin välillä venäläinen tykkivene ”Rusalka”, vieden mukanaan 137 miestä syvyyksiin.

Vuonna 1913 upposi Vaasan saaristossa syysmyrskyssä hl. ”Vestkusten”, jolloin hukkui 13 ihmistä.

Sitten luetellaan samaan tapaan nuo muutkin onnettomuudet, joista yhdessä – vuonna 1919 Suomenlahdella tapahtuneessa laivaston kahden torpedoveneen törmäyksessä – säästyttiin ihmisuhreilta; veneet kyllä upposivat.

Jakso päättyy:

Kuten edellä olevasta luettelosta käy selville, ovat kaikki Suomen vesillä aikaisemmin sattuneet hukkumisonnettomuudet pientä verraten ”Kuru”-laivan onnettomuudessa hukkuneitten lukumäärään. Näin ollen on Tampereen äärellä sijaitsevasta Näsijärvestä tullut suurimman järkyttävän tragedian näyttämö, mitä on Suomen vesistöillä sattunut 55 vuoden aikana.

Loppukappaleen¹⁰⁷² sävyä voisi luonnehtia juhlalliseksi. Siinä yhtäältä suhteutetaan, mutta samalla toisaalta puetaan sanoiksi, miten järjestyttävästä onnettomuudesta on kyse.

1920-luvun lopulla oltiin vielä runsaan puolen vuosisadan päässä atk- tai it-perustaisen arkistoinnin suomista mahdollisuuksista saada juuri esimerkiksi onnettomuuksia koskevaa taustatietoa nopeasti käsille. Silti Aamulehden suoritus on kelpoisa. Lähtemättä yksityiskohtaisesti tarkastelemaan listan paikkansapitävyyttä tai valintojen relevanttiutta voi todeta pari asiaa.

Esimerkiksi Keuruun vuoden 1845 kirkkoveneturmasta Aamulehti ei näytä olevan tietoinen – sen turman, jonka uutisoinnin laiminlyönnistä Seppo Vento Snellmanin Saimaa moitiskeli. Österbottenin vuoden 1870 onnettomuuden uhrien määrää lehti ei näemmä tiedä. Ajaxin vuoden 1892 onnettomuuden mainitessaan Aamulehti taas on uhrien määrässä jotakuinkin oikeassa; toki asiallista olisi ollut mainita, että kyseessä oli törmäys ja sen toinen osapuoli Runeberg.

Entäpä jos katsotaan Aamulehden taustointisuoritusta vähän äskeisemmästä menneisyydestä? Koivulahdessa, Vaasan lähistöllä, tapahtui tammikuun 1961 alussa maamme siviili-ilmailun ensimmäinen suuronnettomuus, joka vaati neljännessadan ihmisen hengen. Aamutunteihin ajoittunut turma mahdollisti, että toimitus saatiin kirjaimellisesti jalkautetuksi penkomaan onnettomuutta ja kaikenlaista siihen liittyvää. Esimerkiksi toimittaja Matti Arjanne on muistellut¹⁰⁷³ saamaansa tehtävää:

”Tilaston laatiminen *kotimaista siviililentoliikennettä aikaisemmin kohdanneista onnettomuuksista*, jonka nyt sain tehtäväkseni, osoittautui jonkin verran hankalaksi. STT lähetti tosin päivän mittaan useampaankin otteeseen tietoja ennen sattuneista onnettomuuksista, mutta nämä tiedot olivat jälleen tälläkin kertaa erittäin epätäydellisiä, virheellisiä ja jopa suorastaan valheellisia (!).” [tähdennys: JP]

Saamansa tehtävän täyttämiseksi Arjanne painui Aamulehden toimituksesta tuota pikaan Tampereen senaikaiseen pääkirjastoon, muutamien satojen metrien päähän. Hän löysi sieltä iltapäivän kestäneen tiedonhaun tuloksena teoksen lentoyhtiö Aeron histo-

¹⁰⁷² Siteeratun loppukappaleen (Aamulehti 10.9.1929) perään on tarkkaan ottaen kyllä taitettu tähdenjälkeinen, jossa oikaistaan – joidenkuiden suureksi huojennukseksi – ettei neljä edellispäivän numerossa kadonneeksi lueteltua henkilöä olekaan ollut mukana Kuru-laivalla.

¹⁰⁷³ Koivulahden lento-onnettomuus journalistisena tapahtumana (1961; Allan Liuhalan arkisto). – Arjanteen taustointi näyttää tulleen julkaistuksi Aamulehdessä 4.1.1961 kahtena eri juttuna: ”Hävittäjät ampuivat – sukellusvene vei kuriiripostin pois” sekä ”Yli seitsemänsataa DC-3-konetta on yhä käytössä”.

riasta sekä erään lentoliikenteen yleistä kehitystä valaisevan kirjan. ”Tähän työhön kuului koko iltapäivä”, hän mainitsee kirjastotyöskentelystään.

Sitten muutaman kymmenen soittoa toimituksesta Helsinkiin tehtyään Arjanne rikastui myös DC 3 -koneiden syntyä, kehitysvaiheita, nykykäyttöä ja huoltoa koskevilla tiedoilla.

Varsin työlästä saattoi siis perustaustointi vielä 1960-alussakin olla.

5.6 Pääkirjoitussivu, lehden sydän - ja neliöitä

Moderninoloista taustointia harjoitti Helsingin Sanomatkin 20.5.1933, uutisoidessaan että presidentti on ”suonut” kenraali Carl Gustaf Mannerheimille ”sotamarsalkan nimen ja arvon”. Puolustusministeri on käynyt ilmoittamassa asiasta Mannerheimille tämän kotona. Seremoniallisen selostuksen kylkiäisenä lehti tarjoaa kelpo taustajutun otsikolla ”Aikaisempia suomalaisia sotamarsalkkoja”. Myöhemmiltä ajoilta ominaiseen tapaan taustajuttua ei toki vielä ole taitettu kainalojutun¹⁰⁷⁴ tapaan, vaan se on pikemmin kuin väliotsikolla pääjuttuun liitetty jatke.

Taustajuttu lähtee liikkeelle pikku perustelulla:

Kun itsenäinen Suomi nyt ensi kerran saa sotilaallisten arvonimensä huippuun sotamarsalkan tittelin huvittanee lukijoitamme saada muutamia tietoja marsalkka-nimityksen kehityksestä yleensä ja erikoisesti aikaisemmista suomalaista sotamarsalkoista.

Helsingin Sanomat omistaa sitten pitkän tekstijakson marsalkka-sanan etymologialle. Esimerkiksi:

Alkuaan marski ja marsalkka, joita nimityksiä käytettiin rinnakkain, olivat hovien ja muidenkin suurkartanoiden tallipalvelijoita. Esim. niinkin lähellä meitä kuin Virossa tämä nimitys tarkoitti saksalaisen ritarikunnan maatiloilla tallirenkkiä vielä keskiajan lopulla.

Seuraa vielä vilkaisu marsalkka-sanan omaksuntaan ja käyttöön niin Ranskassa, Saksassa kuin Pohjoismaissa. Sitten päästään Suomeen:

Ensimmäinen suomalainen sotamarsalkka kai on Eerik XIV:n sotapäällikkö Klaus Kristerrinpoika Horn, joka samalla myös oli valtakunnan ylimiraali. Seuraavistakin suomalaisista sotamarsalkoista useimmat olivat Horneja. Kustaa Aadolf nimitti näet tähän arvoon suomalaisista sotapäälliköistään Jesper Matinpoika Krusin, Eevert Hornin ja Kustaa Hornin, kaksi edellistä toimivat sotapäällikköinä Tanskan ja Venäjän sodissa.

Lehti viipyy sitten erikseen Horn-suvun useampien marsalkkojen parissa. Kunnes taustointi kiertyy takaisin nykyaikaan:

Kun itsenäinen Suomi nyt on saanut ensimmäisen sotamarsalkkansa, on sen kautta vapausotamme ansiokkaalle johtajalle annettu korkein muodollinen tunnustus, mitä arvonimien kautta voidaan antaa. Puolustusneuvoston puheenjohtajana sotamarsalkka Kustaa Mannerheim on koko sotalaitoksemme johdossa samalla tavoin kuin Kustaa Horn oli yli 300 vuotta sitten.¹⁰⁷⁵

¹⁰⁷⁴ Termistä kainalojuttu: Kuutti 1994, 43.

¹⁰⁷⁵ Tuota tekstiä seuraavassa ns. tähdenjälkeisessä Helsingin Sanomat (20.5.1933) vielä tarjoaa pienen uutisliisän: opetusministeriö on päättänyt tilata kuvanveistäjä Emil Wikströmiltä Mannerheimin pronssisen rintakuvan.

SOTAMARSALKKA MANNERHEIM seurueineen viime paraatissa — t.k. 16 p:nä — vastaanottaa joukot; eturintamassa armeijan liput ja joukko-osastojen komentajat.

Kenraali Mannerheim

nimitetty sotamarsalkaksi.

Tietoja aikaisemmista suomalaisista sotamarsalkoista.

Tasavallan presidentti on valtionen...
 Puolustusministeri Oksala kävi heti...
 Puolustusministeri Oksala piti lyhyen puheen...
 Myöhemmin kävi sotamarsalkka Mannerheim...
 Suomen Valkoinen Kaarti kunniallisesti onnittelemassa...
 Suomen Valkoisen Kaartin komentaja, eversti B. Nordenswan, kasetti upseeristo ja corpore, sekä komppania kaartiin.

tanee lukijoitamme saada muutamia tietoja marsalkka-nimityksen kehityksestä yleensä ja erikoisesti aikaisemmista suomalaisista sotamarsalkoista.

Marsalkka-sanan merkityksen ja samalla myös sen nimityksen viran kehittyminen on kuvaava näyte siitä, kuinka yhteiskunnallisessa kehityksessä ei aina pidä paikkaansa sananparsi vanhaista lellistä ja puoreista viinistä. Kehitys varhaisemman keskiajan marsalkasta nykyajan sotamarsalkkoon on näet ollut niin muuttava, että sarjan alku- ja loppupään muodolla ei ole yhteistä jouti mitään muuta kuin nimi.

Aikuaan marssi ja marsalkka, joita nimityksiä käytettiin rinnakkain, olivat hovien ja muidenkin suurkartanoiden tallipalvelijoita. Esim. niinkin lähellä, mitä kuin Virossa tämä nimitys tarkoitti saksalaisen ritarikunnan maallilla tallirenkkiä vielä keskiajan lopulla. Mutta kuninkaallisten hovien marsalkat tai marskit olivat länsieurooppalaisessa kulttuuripiirissä jo alkoje sitten nousseet aristokratian huipulle. Kun nimittäin keskiaikaisissa valtioissa hallitsijan valta alkoi laantua, täytyi samalla ryhtyä m...
 hän arvoon suomalaisia sotapäälliköistään Jesper Matinpoika Krusin, Evert Hornin ja Kustaa Hornin. kaksi edellistä toimivat sotapäällikköinä Tanskan ja Venäjän sodissa. Jesper Matinpoika oli lopultaikin enemmän hallinnollinen kuin sotilaallinen kyky. Evert Horn sitävastoin oli ihanteellinen soturityyppi, Länsi-Euroopassa siviilityksenä saanut, yksinkertaisia ja omapäisiä suomalaisia sotilaita yrittäjänsä ja ”yrittelijä” upseeri, joka kenties olisi voinut antaa pohjoismaisen sotataidon kehitykselle uuden suunnan. Jos häntä venäläinen kuula ei olisi kastaanut liian varhain, Kustaa Horn taas edustaa sitä suomalaista sotilastraditiotonia jonka jatkumisen vasta Suomen itenäistymisen on tehnyt mahdolliseksi. Saadessaan sotamarsalkan arvon hän näet oli jo jonkun aikaa Suomen sotaväen kenraali. Tällaista omaa ryhmittänsä sotavoimien...
 ten syöhempiä...
 tavat...
 je...

Tämäntyyppisten taustointien takana voi jo uumoilla olleen toimituksen käsikirjaston, ja siellä ensimmäisten joukossa epäilemättä tietosanakirjan. Jo Aurora-seuran lehden tekijöillä, oppineita miehiä kun olivat, on ehkä ollut käytössään jokin eurooppalainen ensyklopedia-klassikko. Suomen ensimmäinen tietosanakirja, kansallisen voimainpönistuksen tulos, ilmestyi 1906–1922.¹⁰⁷⁶

Jo maan ensimmäisessä journalismin oppikirjassa, Akseli Routavaaran 1940-luvun alkupuolella kirjoittamassa, saarnataan niin toimituksen kirjaston kuin arkiston merkityksestä – mikä tapahtuu otsikkoilmaisun ”Toimituksen henkinen arsenaali” alla. Olletikin Helsingin Sanomien kaltaisessa ykköslehdessä Routavaaran suosittamat käytännöt on omaksuttu jo selvästi ennen hänen oppiansa julkituloa.

”Yleensä sentään jo nykypäivinä on useimmalla lehdellä jonkinlainen arkisto, ja vaatimaton kirjasto lienee joka-ainoassa toimituksessa”, Routavaara kirjoittaa jatkosodan lopulla päivätyssä oppikirjassaan. Hän taistelee sitä luuloa vastaan, että sanomalehtimies ”voi aivoihinsa varastoida sellaista tietojen jättiläismäärää, että sieltä löytäisi esille pulpahtavaan kysymykseen oikean ja asiallisen vastauksen”. Routavaara suositt

¹⁰⁷⁶ Tietosanakirjojen yksi kantaisä, ranskalaisten ensyklopedistien 28-osainen jättiteos, laadittiin vuosina 1751–72. Encyclopedia Britannican ensimmäinen painos ilmestyi 1771. Ruotsin ensimmäinen vakavasti otettava tietosanakirja tuli julki 1876–99. Suomen ensyklopedia-historian kannalta on – varsinkin lehdistöhistorian näkökulmasta – kiintoisaa, että ensi yrityksen tietosanakirjan aikaansaamiseksi teki maassa 1880-luvulla Agathon Meurman, Uuden Suomettarenkin yhtenä kantavana voimana kunnostautunut monitoimimies. (Poijärvi 1958, 14–18, 29–78; Häkli 1981, 34–44, 54–73.)

taakin toimituksille omaa pikku kirjastoa, joka sisältäisi tietosanakirjoja, elämäkertateoksia, valtiokalenterin, asetuskokoelmia, karttoja, oikeakielisyyssoppaita, historiateoksia, raamatun – ja erinäistä muuta. Toimituksen arkistosta Routavaara taas soisi löytyvän oman lehden vanhat vuosikerrat – joiden leikkelyn hän lisää olevan ”ankaran rangaistuksen ansaitseva teko” – valokuvia tai kuvalaattoja sekä leikekokoelman. Jälkimmäiselle hän omistaa erityistä huomiota, mainiten mitä aihepiirejä tai asioita käsitteleviä juttuja on aiheellisinta leikata talteen. Routavaara siis pyrki kukistamaan sitä amatillista perinnettä, jonka Heikki Luostarinen on nimennyt¹⁰⁷⁷ ”boheemitoimittajuudeksi”.

Taustoiha journalistinen ote on mitä suurimmassa määrin yhteydessä lähteidenkäyttöön.

Helsingin Sanomat toteutti vuoden 1935 alussa – kuten 1900-luvun lopulla tuli tavaksi sanoa – lehtiudistuksen. Lehti mainosti tätä kursailemattomaan tyyliin omilla palstoillaan. Uudenvuodenpäivänä 1935 julkaistun ilmoituksen otsikko huusi isoin kirjaimin: ”100,000 kohti”. Levikki läheni lehden oman ilmoituksen mukaan jo 90 000 kappaletta, mutta muitakin lukuja on esitetty.¹⁰⁷⁸ Otsikon alla luki suhteellisen isoilla, lihavoiduilla kirjaimilla – vähän ingressinomaisesti: ”Tästä päivästä lähtien tapahtuu HELSINGIN SANOMAIN ulkoasussa muutoksia, jotka lienevät lukijoillemme mielenkiintoisia”.¹⁰⁷⁹ Sitten, ilmoitustekstin ensi tekstikappaleessa, konkretisoidaan: ”Päivän pääartikkeli siirretään keskelle lehteä, kuten kokeeksi tapahtui jo Helsingin Sanomien 45-vuotisnumerossa. Tällöin syntyy lehden keskelle aukea, josta muodostuu oikea lehden ’sydän’ tärkeimpine uutisineen ja artikkeleineen.”

Lehti viittaa ilmoituksessaan myös muihin uudistuksiin, esimerkiksi siihen, että jatkossa pyritään ”ilmoittajien kanssa tapahtuvan yhteistyön avulla siihen, että ilmoitukset sijoitettaisiin tekstisivuille alhaalta ylöspäin pitkin sivun reunoja, jotta ylhäällä olevat eristetyt ilmoitukset vähitellen häviäisivät”.¹⁰⁸⁰ Siis jo 1930-luvulla lehti tähtäili toimituksellisen aineiston ja ilmoitusten välillä tasapainoon, jonka saavutti useampikin suuri maakuntalehti ehkä vasta 1990-luvulla.

Eritellessään Helsingin Sanomien menestystekijöitä maailmansotien välisenä aikana Salokangas nostaa esiin mm. lehden johdon kokeman sukupolvenvaihdoksen, tuottoisan pikkuilmoitusten hankinnan sekä sen, että poliittisesti edistyspuoluelaiseksi mielletty Helsingin Sanomat oli työläisillekin ”mahdollinen” lehti tilattavaksi. Salokangas myös arvioi journalistisen ”laatuaseen” merkitystä, todeten että tällä aseella kilpaileminen oli ”Uudelle Suomelle vaikeaa ja Suomen Sosialidemokratille mahdo-

¹⁰⁷⁷ Luostarinen 1982.

¹⁰⁷⁸ Helsingin Sanomien omassa, vuoden 1934 viimeisenä päivänä julkaistussa ilmoituksessa levikiksi ilmoitetaan 88 822. Historiankirjoituksen mukaan lehden levikki olisi 1935 ollut kuitenkin vain 69 700 (Hakuteos Aamulehti 1988, 133). Nimeltä mainitsematta ilmoituksessa rinnastetaan omaan lehteen Uusi Suomi levikkeineen. Ilmoituksen tietämän mukaan kilpailijankin levikki olisi suurempi (57 533) kuin lehdistöhistoriassa (Hakuteos Savonlinna 1988, 207) vuodelle 1935 ilmoitettu (49 851). Lehdistöhistorian tietojen mukaan Helsingin Sanomien levikki olisi ylittänyt 100 000 kappaleen rajan 1930- ja 1940-luvun taitteessa. Vesikansan (1997, 456, 461) valossa näyttääkin siltä, että Helsingin Sanomien mainosmiehet ovat – tätä ilmoittamatta – viitanneet lehtien sunnuntailevikkeihin. Yhteiset levikintarkastussäännöt hyväksyivät Suomen Sanomalehdenkustantajain Liitto – nykyinen Sanomalehtien Liitto – ja Suomen Mainosyhdistys vasta 1937 (Salokangas 1987, 406).

¹⁰⁷⁹ Vrt. Mervola 1995a, 200, 246. – Pääkaupungin lehdistä sai Suomen Sosialidemokraatti pääkirjoitussivun jo 1939. Uusi Suomi tuli perässä 1956, ja Hufvudstadsbladet vasta 1964.

¹⁰⁸⁰ Kyseinen ilmoitusten taiton periaate viitannee ns. kaivo-periaatteeseen. – Ilmoitusten sijoitteluun, kuten ulkoasusuunnitteluun ylipäänsä, alettiin Suomen sanomalehdistössä kiinnittää laajemmalla rintamalla huomiota ehkä vasta 1980-luvulla. – Ks. esim. Henning & Ojala & Pellinen 1988, 5–8, 51–59.

tonta”. Laatuaseen käyttö näyttäytyi erinomaisen selvästi juuri vuoden 1935 lehtiudistuksessa, jota voi lehden historiassa olletikin verrata hyvin vuoden 1989 suureen lehtiudistukseen.¹⁰⁸¹

Kun esimerkiksi pääkirjoitus vielä vuoden 1934 lopulla risteili Helsingin Sanomien sisäsivulla – välillä katkeillen – epäselkeästi palstalta toiselle, niin uuden vuoden päivänä 1935 sai lukija eteensä uudenlaista, kurinalaista järjestystä. Toimitus oli sijoittanut pienenpienen ns. apinalaatikon – jonka olennaista sisältöä olivat puolentoistakymmentä suoraa puhelinnumeroa – vasempaan ylänurkkaan. Sen alta lähtee liikkeelle, yksipalstaisin otsikoin, pääkirjoitus, joka vielä jatkuu toisellekin palstalle. Sivun oikeasta laidasta samoin kuin alaosastakin löytyy artikkeli- tai mielipideaineistoa, esimerkiksi ”Presidentin tervehdys puolustusvoimille”: lyhyehkö sotilaskäskyn siteeraus.

Hallitsevin elementti uudistetulla pääkirjoitussivulla on ns. neliö, joka on taitettu 1.1.1935 nelipalstaisin otsikoin sivun keskelle ylälaitaan. Historiallisesti ensimmäisen neliön tai yliön otsikko kuuluu: ”THE TIMES 150-vuotias”. Siinä Yrjö Niiniluoto, oma Lontoon-kirjeenvaihtaja, kertoo brittiläisen juhliivan laatulehden vaiheista. Neliöartikkelin visuaalista näyttävyyttä korostaa neljän kuvan kuvasarja: The Timesin – silloisen Daily Universal Registerin – etusivu 150 vuoden takaa, lehden alkuvaiheiden merkki miesten John Walter vanhemman ja nuoremman kuvat sekä ”The Times nykyasuaan”.

Neliö mainitaan päätoimittaja Eljas Erkon luomukseksi.¹⁰⁸² Toki malli on tässäkin tapauksessa ilmeisesti löydetty ulkomaan lehdistöstä, jota kansainväliset suuntautuneet Erkot toimituksineen ovat aina seuranneet kiinteästi. Tässä tutkimuksessakin on jo monesti havaittu, miten suuri merkitys ulkomaisten esimerkkien mallintamisella on suomalaisen sanomalehdistön historiassa ollut.

1900-luvun lopun tyypillisestä vastaavasta pääkirjoitussivun artikkelista The Times -neliö poikkeaa ainakin siinä, että se on – tekstimassan paljoudesta huolimatta – väliotsikoton. Väliotsikkojen luvattu aika tuli meillä vasta myöhemmin. Tammikuussa 1935 Helsingin Sanomat tarjosi neliöartikkeleita vaihtelevista teemoista: suomalaisen kirjallisuuden nykytilasta (Lauri Viljanen) Italian väestöpoliittisiin huolenaiheisiin (nimimerkki Viator Rooman-kirjeessään) tai Saarín alueen kohtalosta (Eero Petäjänie-mi) kirjailijatar Sigrid Undsetin lapsuudenmuisteluksiin (Elleve Aar).

Tausta-artikkelin nostaminen ja vakioiminen pääkirjoitussivun neliöartikkeleiksi merkitsi tausta-artikkelin tiettyä tärkeää institutionalisoimista. Taustointi oli ottanut taas uuden kehitysaskelen.

5.7 Mitä sodasta seuraa?

Kuten edellä kerrottu, Uusi Suomi uutisoi Saksan syyskuun alussa 1939 Puolaan tapahtuneen hyökkäyksen laveasti ja verraten monilähteisestikin. Juttuja oli siroteltu eri sivuille – aineiston taitollisesta keskittämisestä ei puhuttakaan. Pitää taas ottaa huomioon ajan lehdenvalmistustekniikka.

Taustoinnin kannalta kiintoisin on Uuden Suomen 2.9.1939 sisäsivuilla julkaistu juttu ”LENTOYHTEYDET Pohjoismaista Keski-Eurooppaan katkenneet”. Jutun alaotsikko viittaa taustointiin: ”Matkustajalaivat saapuivat eilen Helsinkiin säännöllisesti, rahtilaivaliikenne hiljaisempaa”.

¹⁰⁸¹ Mervola 1995a, 317.

¹⁰⁸² Mervola 1995a, 246. – Mervola nojaa lähteenä Juha Nevalaiseen. – Erkon lehdenkehittäjän roolista Helsingin Sanomissa: ks. Brotherus 1973, erit. 74–97.

Lihavoitu ingressintapainen alkaa jälkikäteen tarkastellen huomattavan eufemistisesti, kun itse asiassa kyse on – jälkikäteen tarkastellen – toisen maailmansodan alkusoitosta:

Nykyinen yleispoliittinen tilanne on vaikuttanut haitallisesti maamme laivaliikenteeseen, joka viime vuorokausina on ollut hiljaisempaa kuin tavallisesti.

Tuossa lihavoidussa alkukappaleessa jatketaan edelleen ehkä hieman eufemistisella ilmaisulla "eilispäivän tapahtumat".

Kahden palstan leveydeltä otsikoitua juttua hallitsee visuaalisesti valokuva – zoomattu – edellisenä päivänä Saksasta saapuneen Ariadne-höyrylaivan kyljestä. Kuvatekstin mukaan siihen "oli maalattu Suomen lippu kansallisuuden merkiksi". Itse juttu tarkastelee, mitä seuraamuksia suursodan ilmeisestä puhkeamisesta on niin laiva- kuin lentoliikenteen kannalta. Juttua leimaa taustoinnin yksi klassinen kysymyksenasettelu: mitä tästä seuraa?

Yksi kolmesta väliotsikosta kertoo: "Danzigin lahti vaaranalainen". Aluksi kerrotaan "Saksan taholta" tiedotetun, että "Danzigin lahti voi joutua sotilaallisten operaatioiden alaiseksi".

Uusi Suomi taustoi varsin moderniin tapaan:

Edellä olevat tiedoitukset on merenkulkuhallituksen kautta tiedoitettu edelleen maamme laivanvarustajille. Samalla on kehoitettu laivanomistajia varustamaan aluksensa kansallisuusmerkein, maalaamaan maan lippu niiden kylkiin. Suomalaiset alukset ovat edelleen kulkeneet – määräyksiä seuraten – pitkin Suomen ja Ruotsin rannikkovesiä ja vältäneet avointa Itämerta.

Juttua tarkasteltaessa herää aidosti kysymys, missä kulkee uutisoinnin ja taustoinnin rajaviiva. Voi leikitellä ajatuksella, että itse uutinen kiteytyy kahteen sanaan: sota syttynyt. Ja: kaikki muu on alisteisesti taustoivaa suhteessa tuohon, uutisen pääsanomaan.

Jutun kolmas, viimeinen väliotsikko kuuluu: "Ilmaliikenne Saksan yläpuolella kielletty". Siinä varoitetaan hieman jäykin sanakääntein muun muassa, että Puolankin alueen yllä "saattavat neutraalit ilma-alukset joutua ammuttaviksi", elleivät tottele saksalaisten määräyksiä.

Kiintoisa 1930-luvun esimerkki taustoivan journalismin kehittyneisyydestä voidaan poimia myös Helsingin Sanomista marraskuulta 1939. Adolf Hitleriä kohtaan oli toimeenpantu salamurhayritys. Se tapahtui müncheniläisessä ravintolassa, jonne "Hitler tovereittensa kanssa kokoutui – – elähdyttääkseen vanhoja muistoja 16 vuoden takaa, jolloin he tekivät ensimmäisen yrityksen vallan kaappaamiseksi".

"Mikä Bürger-Keller on", kysytään Helsingin Sanomien oman kirjeenvaihtajan Berliiniin päivätyssä sisäsivujen taustajutun yksipalstaisessa pääotsikossa. Tuon ravintolan historiallinen tausta tulee hyvin valaistuksi.

Suomi joutui sotaan kolme kuukautta myöhemmin. Vielä Helsingin pommituksista lehdistö kertoi avoimesti – taustoidenkin. Sitten vedettiin eteen musta verho: itse tapahtumista, saati niiden taustoista, ei ollut lupa kertoa. Kuten uutisluvussa edellä kerrottiin, talvisodan alun massiivisten pommitusten päivinä Helsingin Sanomat kertoi alkuun laveasti pääkaupungin pommituksista ja niiden tuhoista. Pian sellaiselle tuli loppu – tilalle astuivat viralliset tiedotteet. Tämän jälkeen tuli vielä sodassa hävinneen osa; sensuurikin jatkui vuoteen 1947.

1940-luku pyrki hiljentämään Suomessa aitoa uutisjournalismia, eikä sallinut tilaa luonnollisesti myöskään taustoivalle otteelle. Yleisönkin odotettiin lukevan niinsanotusti rivien välistä.

5.8 Katsauksia ja tilastoja

Teutori purskahti nauramaan, samoin ystäväni ja konttorinainen,
ja minä sain tietää, että minun oli mentävä Nikolain
kirkon sakaristoon kirkkoherran kuulutuskirjasta
kopioimaan vuoden varrella syntyneet, kuolleet, vihityt ja poismuuttaneet.

Juhani Aho: Sanomalehtimiesajoiltani (1911)

Vuosi on rytmittänyt ihmiseloa ties kuinka kauan, ja vuoden vaihtuminen on ollut merkittävä ilmiö myös taustoitavan journalismin kannalta. Jo maan lehdistön ihka ensimmäinen uutinen – tuo yhteenvedo hovioikeuden toimintavuodesta – pohjasi vuodenkiertoon. Åbo Tidningarissahan kerrottiin 15.1.1771 yhteenvedonomaaisesti hovioikeuden edellisvuoden toiminnasta; kyse oli tavallaan ns. kalenterijutuiksi tai toistuvaisjournalismiksi sittemmin kutsutusta¹⁰⁸³ journalismin muodosta.

Jokainen taakse jäänyt vuosi, saati sitten vuosikymmen tai -sata, suo hyvän aiheen okkoslaisittain ilmaisten ns. mieleenpalautukselle – jos kohta toisaalta myös eteenpäin vilkuiluun. Erilaiset vuosikatsaukset ovat olleet pitkään sanomalehdistöme vakituista sisältöä. Esimerkiksi Topelius laati Helsingfors Tidningariin jo 1840-luvun lopulla laajoja maailmantapahtumia käsitteleviä vuosikatsauksia.¹⁰⁸⁴

Vuosikatsaukset voivat olla laadullisiakin. Mainittu Lauri Viljasen Helsingin Sanomien uudenvuodenpäivän 1935 neliöartikkeli suomalaisen kirjallisuuden nykytilasta ei ole toki lajissaan ainoa; kyse oli pikemmin pikku traditiosta.¹⁰⁸⁵

Mutta viime kädessä tilastotoimen kehittyminen se loi edellytykset moninaisempien – ja metodisessa mielessä enemmän määrällisten – katsausten¹⁰⁸⁶ tuottamiselle.

Suomalaisen tilastotoimen juuret löytyvät yhtäältä jo Ruotsin tunnetusti edistyskellisestä 1700-luvun väestökirjanpidosta, joka perustui kirkkoherrojen raportointiin. Väestötilastojen jälkeen tiedostettiin jo 1800-luvulla vaikkapa ulkomaankauppa- ja

¹⁰⁸³ Esim. Ranta 2007. – ”Tietyt aiheet liittyvät vuodenkiertoon ja juhlapyyhiin. Hiihtoloma, pääsisäinen, vappu, ylioppilaat, juhannus, kesäloma, koulujen alku – kaikki tuottavat takuuvarmasti sisältöä”, Aamulehden lukijatoimittaja Ranta kirjoittaa.

¹⁰⁸⁴ Hakuteos Aamulehti 1988, 128. – Unohtaa ei pidä myöskään usein alakerroiksi taitettuja viikkokatsauksia, joilla on oma pitkäkö historiansa. ”Pakinoille ominaista ajankohtaisten asioiden kevyttä, ironian ryydittämää kommentointia oli jo vuosikausia käytetty yleensä alakerroiksi taitetuissa viikkokatsauksissa”, kirjoittaa maan sanomalehdistöä vuosilta 1890–1905 tarkastellessaan Leino-Kaukiainen (1988, 591–592). Erillisen huomion ansaitsisi varmaan myös August Schaumanin 1858 perustama Papperslyktan, joka oli Tommilan (1988d, 190) mukaan ”rohkea journalistinen kokeilu”: ”Tavanomaisia osastoja lehdessä ei ollut, vaan koko sisältö oli muokattu katsauksiksi. Ulkonaisesti Papperslyktan oli tästä syystä aikakauslehtimäinen”, Tommila mainitsee. – Oma lukunsa ovat ns. valtiopäiväkatsaukset. Niitä kuitenkin näen aiheelliseksi tarkastella selostusta koskevassa luvussa tuonnempana.

¹⁰⁸⁵ Muistan itsekin nuoren kulttuuriavustajan innolla ottaneeksi kykyjäni koettelevaksi tehtäväksi laatia Suomen Sosialidemokraattiin 1970-luvun alussa katsaus tietyn päättyneen vuoden kotimaisesta kaunokirjallisuudesta. Ehkä tuo käytäntö alkoi jo tuolloin sanomalehdissämme hiipuilla.

¹⁰⁸⁶ Sanan katsaus toinen päämerkitys on Nykysuomen sanakirjan (osat I ja II, 1966, 250) mukaan ”(lyhyt) yleisesitys jstak”. – Sanakirja mainitsee esimerkkeinä ”tilastollisen katsauksen” ja ”historiallisen katsauksen”. Journalismin kannalta kiintoisia katsaus-loppuisia yhdyssanoja ovat kaikkikin sanakirjan luettelemat: ”eduskuntakatsaus”, ”elokuvakatsaus”, ”kirjallisuuskatsaus”, ”markkinakatsaus”, ”muotikatsaus” ja ”uutiskatsaus”. Viimeksi mainitun moni vähänkin vanhempi kansalainen voi yhdistää ennen tv-aikaa niin suosittuihin elokuvateatterien uutisfilmikoosteisiin. – Sanan katsaus, suulliseen tai kirjalliseen katsaukseen viittaavana, on todettu ilmaantuneen suomeen 1865 (Rapola 1960, 38).

maataloustilastojen merkitys. Tilastollisen toimiston, Tilastokeskuksen varhaisen edeltäjän, perustaminen 1865 oli merkittävä edistysaskel. Toimiston ansiosta Suomessakin alettiin vuodesta 1879 julkaista Tilastollista vuosikirjaa - epäilemättä journalistienkin tyydytykseksi. Tiedon merkitys yhteiskuntaolojen parantamisen perustana oli oivallettu Suomessakin jo 1700-luvulla, mutta oikeastaan vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla päästiin toden teolla siihen, että tietoa alettiin hyödyntää uudistuksia suunniteltaessa.¹⁰⁸⁷ Lehdetkin veivät tilastotoimen kehittämisen asiaa eteenpäin. Åbo Morgonblad arvosteli jo 1821 jutussaan väestötilastomme puutteita, ja samalla vuosikymmenellä Finlands Allmänna Tidning alkoi julkaista väestötilastollisia tietoja.¹⁰⁸⁸

Palaan vielä jo mainittuun Helsingin Sanomien lehti uudistuksen kannalta merkittävään uuteenvuoteen 1935. Siinäkin tilastoon nojaava taustointi on saanut omat riemuvoittonsa. Ensinnäkin 1.1.1935 ilmestyneen numeron sisäsivuilta löytyy neljän palstan pääotsikko "277,291 asukasta Helsingissä vuoden vaihteessa", ja sen alta täydentävä otsikointi "Väkilukumuutokset Helsingissä, eri kaupungeissa ja Uudenmaan seurakunnissa".

Alempi otsikko itse asiassa kertoo hyvin, mistä kolmesta ainesosasta katsausjuttu koostuu. Poiminta esimerkiksi Tampereen¹⁰⁸⁹ kaupungin vuoden 1934 väestökehityksestä paljastaa hyvin, millainen oli Helsingin Sanomien ilmaisutapa:

Tampereen tuomiokirkkoseurakunnan väkiluku lisäytyi kuluneen vuoden aikana 932 hengellä ollen vuoden päättyessä 55,546. Ruotsalaisen seurakunnan väkiluku lisäytyi 58 hengellä ollen vuoden päättyessä 1,054 henkeä. Siviilirekisterissä oli vuoden vaihteessa 2,476 henkeä. Kun näihin lukuihin lisätään eriuskolaisseurakuntien jäsenmäärä, yhteensä 450 henkeä, oli kaupungin koko väkiluku kirkonkirjojen mukaan vuoden vaihteessa 59,526 henkeä, ollen lisäys edelliseen vuoteen verrattuna 1,154 henkeä.

Helsingin Sanomat julkaisee tilastotiedon myös pääkaupungin tai Uudenmaan läänin muiden kuntien osalta juuri samaan tapaan: proosatekstinä, joka on täynnään numeroja. Väkilukutiedot käydään läpi kunta kunnalta, pääkaupungissa seurakunta seurakunnalta.

Sen sijaan talousosastosta, vinjetin "Taloudellinen elämä" alta, löytyy 1.1.1935 myös taulukko. Kyse on katsauksesta pörssivuoteen 1934 - otsikkona "Arvopaperipörssi. Vuosi 1934". Juttu alkaa lehden omalla analyysillä:

Kuluneen vuoden rauhallinen ja verrattain suotuisa taloudellinen kehitys on vastaavasti myös kuvastunut arvopaperipörssin suunnan vaihteluissa. Jos arvopaperien yleisen kurssitason liikkeitä voitaisiin pitää tarkkoina taloudellisen suunnan mittaajina - jota ne eivät kuitenkaan varsinkaan meillä ole - ja jos viime vuoden talouselämän nousua tahdottaisiin määritellä numeroilla, voitaisiin tämä nousu merkitä n. 15 prosentiksi.

¹⁰⁸⁷ Luther 1993, 72-73, 77, 139; Pitkänen 1988, 80; Liuskari & Peltonen & Putus-Hilasvuori 1994, 105-115.

¹⁰⁸⁸ Luther 1993, 50-51; Pitkänen 1988, 87. - Lutherin mukaan myös Saima julkaisi 1845 artikkelin Ruotsin tilastoista osoittaen Suomen jääneen tällä saralla paljon naapurimaasta jälkeeseen. Kirjoittaja, Snellman, toivoskelikin kansallisen tilastoviraston perustamista. Paavo Tikkanen, Suomettaren yksi perustajahahmo ja avainhenkilö, puolestaan valitti väitöskirjassaan 1859, ettei maastamme löydy virkakuntaa, jonka velvollisuutena olisi "kaikenlaisten semmoisten tietoin hankkiminen, kokoaminen, järjestäminen ja julistaminen, jotka maamme tilastoon kuuluvat".

¹⁰⁸⁹ Tamperelaiset luterilaisen kirkon suomenkieliset jäsenet kuuluivat 1934 kaikki vielä sikkäläiseen tuomiokirkkoseurakuntaan. Tuomiokirkkoseurakunta, joka lienee ollut ainakin joskus toisen maailmansodan jälkeen Pohjoismaiden suurin yksittäinen seurakunta, jaettiin vasta 1953 viisiä. (Rasila 1992, 519.) - Helsingin Sanomien (1.1.1935) väestökatsausjuttussa kiinnittää huomiota myös pieni puutos: Tampereen osalta ei mainita - kuten vaikkapa Helsingin ja Viipurin osalta tehdään - siviilirekisteriin kuuluneiden määrää. Heitäkin on täytynyt olla.

Sittemmin jutussa muun muassa luetellaan myös yrityskohtaisia arvonnousuja. Ja: jutun alle on taitettu 8-sarakkeinen taulukko otsikolla ”Tärkeimmät osakekurssit”.

Numeron 1.1.1935 pääuutissivulla, sivulla 9, puolestaan on julkaistu uutinen, joka kertoo merivartioston toiminnasta vuonna 1934. Voimakkaasti saksaille otsikkokokonaisuuden pääsanoma on: ”Vähemmän kuin koskaan takavarikoi merivartiolaitos spriiitä viime vuonna”. Tilastoanti tulee kakkosotsikossa: ”Takavarikoitu määrä, 71,273 litraa, kuudes osa vuoden 1933 määrästä”. Alin otsikko sisältää sekin tilastotietoa: ”Juopumuksista pidätettyjen lukumäärä vähentynyt huomattavasti Helsingissä”.

Jutun aloituskappaleesta ilmenee, millaiseen tiedonhankintaan takavarikointia koskeva tieto perustuu:

Toivottaessamme eilen illalla puhelimitse hyvää uutta vuotta merivartiolaitoksen päällikölle, komentaja Miettiselle, emme malttanut samalla olla tiedustelematta, minkälaiseksi spriiin salakuljetus muodostui viime vuonna edellisiin vuosiin verrattuna.

Heti tätä seuraavassa pitkässä sitaattikappaleessa komentaja sitten heittää tilastoluvut esiin.

Helsingin Sanomien 1.1.1935 ilmestyneen katsausantiin¹⁰⁹⁰ on tavallaan luettava myös urheiluosaston juttu ”Urheiluvuosi 1935 alkaa olympialaisvalmennuksen merkeissä”. Jutun viereen taitettu yksipalstainen laatikko selvittää jutun taustaa ja tarkoitusta:

Kun meillä Suomessa olympialaisiin valmistautuminen on aina ollut koko kansan asia, olemme hankkineet näin olympialaisten aattovuoden alkaessa tietoja siitä, miten liitot ja järjestöt niillä urheilun aloilla, joilla olympialaisosanottomme joukolla tulee kyseeseen, ovat valmistautumassa ”urheilun maailmansotaan”.

Kyseessä on tietynlainen ennakoiva yleiskatsaus: laji lajilta – väliotsikot vain erottavat tekstijaksot toisistaan – Helsingin Sanomat valottaa, miten urheiluväki on valmistautumassa ”urheilun maailmansotaan”: Garmisch-Partenkirchenin sekä Berliinin olympialaisiin 1936.

Sota-aika, ja itse asiassa jo sodan uhka, ulotti vaikutuksensa myös tilastotoimeen. Esimerkiksi eräiden alojen tilastojen julkaiseminen keskeytettiin oitis sodan syttyttyä. Toisia tilastoja sotavuosina kyllä julkaistiin, mutta maininnalla ”Vain virkakäyttöön” tai ”Luottamuksellinen”. Tilastotieto oli kuitenkin tullut sanomalehtiinkin jäädäkseen. Ja on huomattava, että Tilastollisen päätoimiston – joka muuttui Tilastokeskukseksi vuonna 1971 – ohella tilastoja tuottivat erilaiset viranomais- tai järjestötahot ja vastaavat.¹⁰⁹¹

Kun myös ajatus aktiivisesta ulkoisesta tiedotuksesta alkoi tulla viimeistään pian viime sotien jälkeen omaksutuksi, saivat lehdet tilastoantiakin yhä enemmän jopa pyytämättä. Ilman taulukointia, modernista informaatiografiikasta puhumattakaan, moimen aineisto oli toki usein puuduttavaa luettavaa.

Sotavuosilta kannattaa noteerata Valtion Tiedoituslaitoksen, VTL:n, panos. Paitsi että tuo organisaatio välitti historiaan jääneitä TK-miesten reportaasityyppisiä juttuja, näyttävät myös erinäiset taustajutut kuuluneet tarjontaan. Käytetty termi kylläkin on

¹⁰⁹⁰ Helsingin Sanomien urheiluosaston pilapiirtäjä Arvo Tigerstedt alias Tiikeri (ks. Vuoristo 1989, 36) toteutti omia ”vuosikatsauksiaan” pilapiirtäjän ottein. Ks. esim. Helsingin Sanomat 30.12.1942.

¹⁰⁹¹ Luther 1993, 83, 210, 218. – Lutherin mukaan esimerkiksi Metsänhoitohallitus julkaisi jo vuodesta 1865 vuosikertomuksia kruununmetsien hoidosta. ”Niihin sisältyi varsin yksityiskohtaisia numerotietoja töistä, hakatusta puutavarasta, tuloista ja menoista”, Luther mainitsee.

”tietoartikkeli”. Niitä välitettiin paljon – ja esimerkiksi Neuvostoliiton sotavarusteluja koskeva ”tietoartikkeli” osoittautui ihan hitiksi: sen julkaisi 71 lehteä.¹⁰⁹²

5.9 Uusi vuosikymmen, uusia kaupunkejakin

Kun 1950-luku vaihtui 1960-luvuksi, näki Helsingin Sanomat asiakseen panostaa oikein kunnolla.

Lehti kertoo pääuutissivullaan 30.12.1959 otsikolla ”AIKAMME HISTORIAA”, että se ”esittelee tänään kuva-aukeamalla toisaalla lehdessämme 1950-luvun tärkeimpiä tapahtumia sanoin ja kuvin vv. 1950–1959”. Ja: ”Huomenna julkaisemme vastaavan katsauksen vuoden 1959 tapahtumiin.” Niin saavat lukijat ammentaa kokosivujen ja lukuisten dramaattisten valokuvien voimalla 1950-luvun lähihistoriaa. Liikkeelle lähdetään (30.12.1959) Korean sodasta, joka syttyi ”juhannuspäivänä 1950, jolloin Pohjois-Korea hyökkäsi Etelä-Korean kimppuun”. Seuraavana päivänä julkaistaan paitsi mainittu vuoden 1959 tapahtumia esittelevä kuvakatsaus myös STT:n ja AFP:n välittämä luettelo – päivämäärineen – vuoden 1959 ulkomaantapahtumista.

Numerossa 2.1.1960 tarjotaan laaja väkilukukatsaus. Kaupunkien väkiluvut on lueteltu taulukossa, suurimmasta pienimpään. ”Vuoden vaihteen väkilukutilastoa”, kuuluu kolmen palstan pääotsikko. Sitten alaotsikko: ”Tilastollisen päätoimiston luvut eroavat seurakuntien antamista”. Helsingin Sanomat kiinnittää myös jutun johdanto-osassa huomiota tuohon eroavuuteen, joka näkyy esimerkiksi siinä, että Tilastollisen päätoimiston lukujen mukaan maan toiseksi suurin kaupunki on Tampere, mutta seurakuntien antamien lukujen perusteella Turku.

Lehti luettelee omassa erillisjutussaan maan kauppaloiden väkilukutiedot ja siten lääneittäin, Uudeltamaalta Lappiin, maalaiskuntien väkilukutiedot. Tyyli on lakoninen: perustiedot kunta kunnalta. Tähän tapaan:

Sotkamo: väkiluku 15.464, miehiä 7961, naisia 7603, syntyneitä 275, kuolleita 115, seurakuntaan muuttaneita 253, pois muuttaneita 482, vähennys 102.

Pienet yksipalstaiset taustajutut täydentävät tilastojen kertomaa. Esimerkiksi tilastoaineksen kyljessä on julkaistu pikkujuttu ”Miesvaltainen Kainuu”. Sen keskivaiheilla todetaan:

Vain kahdella paikkakunnalla nimittäin Kajaanin kaupungissa ja maakunnassa on naisia enemmän kuin miehiä. Neljässä Kainuun kunnassa on tapahtunut väkiluvun vähennystä, muualla lisäystä. Maakunnan suurin pitäjä Sotkamo on menettänyt väkiluvustaan 102 henkeä. Kaksi muuta suurta pitäjää, Kuhmo ja Suomussalmi ovat kumpikin saaneet kolmattasataa asukasta lisää.

Vuosikymmenen vaihdetta hallitsi kuitenkin ennen muuta kuuden uuden kaupungin synty. Helsingin Sanomien näkökulmasta niistä oli lähin Hyvinkää, kaukaisin Rovaniemi. Kysymyksessä oli noihin aikoihin harvinainen tapahtuma: sitten Lahden vuonna 1905 tapahtuneen kaupungiksi julistamisen ei Suomi ollut saanut uusia kaupunkeja.¹⁰⁹³

Helsingin Sanomien 2.1.1960 pääuutissivulla 5 aloitusjutun voimakkain elementti on kuvasarja. Lehti – joka lähetti ”historiallista hetkeä selostamaan” jokaiseen uuteen kaupunkiin toimittajan ja kuvaajan – julkaisee kuvan jokaisen uuden kaupungin kaupunginjohtajan puoliltaöin suorittamasta perustamiskirjan luennasta. ”Kuusi uutta

¹⁰⁹² Jutikkala 1997, 193.

¹⁰⁹³ Greis & Lodin 1961, 6–7.

kaupunkia aloitti toiveikkain mielin”, kuuluu pääotsikko. Sisäsivut 10 ja 11 ovat kaupungiksitulon riemulle omistettuja kuvasivuja: ilotulituskuvasta sairaalakuvaan, jossa Riihimäen ensimmäinen kaupunkilaiseksi syntynyt vauva poseeraa onnellisine vanhempineen.

Taustoinnista puheen ollen, kunkin uuden kauppalan kaupungiksitulo esitellään sisäsivuilla erillisjutuissa. Jutut ovat myöhempien aikojen lukijan silmään perin seremoniallisia selostuksia. Toimittajat kuvaavat juhlamenoja ja lainaavat pitkiä pätkiä paikallisten silmäätekevien puheista.

Hyvinkään kaupungin ominaispiirre tuodaan ilmi jo otsikossa: ”Hyvinkäästä tuli maan teollistunein kaupunki”. Valtuuston puheenjohtajan puheesta on poimittu lehteen mm. kohta:

Hyvinkää on nyt suhteellisesti maan teollistunein kaupunki ja kauppa. Teollisuudesta saa toimeentulonsa 68 % hyvinkäläisistä.

Tuo fakta myös siis on vedetty otsikkoon. Otsikointi osoittaa, että yhä suurempaan valtakunnallisuuteen kurotteluvassa lehtitalossa on ymmärretty asioita ja asioiden suhteita. Kaikkiaan taustointi on kuitenkin vielä aika ohutta, kehittymätöntäkin. Voisi kuvitella, että lehti olisi halunnut esitellä, jopa vertailla kaupungeiksi nousevaa kuutta kauppala, elinkeinorakenteista kulttuuritarjontoihin. Kun kyse on vain puolesta tusinasta kunnasta ja kun kaikkiin on jopa lähetetty oma toimittaja, olisi odottanut annin olevan järeämpää. Tietokoneaika ei ollut vielä koittanut – mutta toisaalta kelpo taustoinnista olisi selvinnyt ilman tietokonettakin.¹⁰⁹⁴

Taustoinnin sijasta lehti panosti ennen muuta valokuvaan. Ratkaisun voi ajatella heijastelevan hyvin aikaansa: elettiin vuosia, jolloin televisio olisi Suomessakin aloittanut ja jolloin kuvajournalismi aikakauslehdistön puolella eli ”kulta-aikaansa”.¹⁰⁹⁵

5.10 EEC-sopimus: mitä se on?

Taustatiedoille ei enää anneta samaa painotusta kuin ennen. Olemme jälleen matkalla suoriin uutisiin, siis taustatiedottamisesta siirrytään jälleen faktatiedottamiseen.

Vasabladetin päätoimittaja Birger Thölix Tampereella helmikuussa 1983

Syksyn 1973 kuumia keskustelunaiheita Suomessa oli EEC-sopimus. Suomen suhteiden järjestäminen EEC:hen oli tullut ajankohtaiseksi 1970-luvun alussa Britannian, Norjan ja Tanskan aloitettua omat liittymisneuvottelunsa.

Lähes kaikki poliittiset piirit kommunisteja lukuun ottamatta pitivät tärkeänä vapaakauppasopimuksen solmimista EEC:n kanssa. Vastustajia oli myös sosiaalidemokraattien vasemmalla laidalla. Neuvottelemassaan sopimuksessa Suomi varasi oi-

¹⁰⁹⁴ Kuvaavaa, että maamme vuoden 1960 väestönlaskennan yhteydessä Tilastollinen päätoimisto nojasi vielä ruotsalaisen sisarlaitoksensa tietokoneeseen (Luther 1993, 316). Mutta, kuten uutisluvusta edeltä muistetaan, jo esimerkiksi vuoden 1966 eduskuntavaalien ääntenlaskenta pystyttiin hoitamaan tietokoneella tehokkaasti Helsingistä käsin.

¹⁰⁹⁵ R. Malmberg 1991b, 153–155. – Suomalaisen kuvajournalismin airuena mainitaan yleisesti Viikkosanomat, jolle nimenomaan 1960-luvun alkuvuodet olivat menestyksen aikaa. Levikkihuippu, 186 000 kappaletta, saavutettiin 1962. Malmbergin mukaan Caj Bremerin tulo 1957 Viikkosanomien kuvaajaksi aloitti lehdessä kuvajournalismin varsinaisen kulkutakauden. – Olisi ihme, ellei Viikkosanomienkin panostuksella olisi ollut heijastusvaikutusta Helsingin Sanomiin.

keuden nopeaan irtaantumiseen, ja sanoutui irti muusta kuin taloudellisesta yhteistoiminnasta. EEC-kysymystä kuumensi yhtäältä kytkös Urho Kekkosen presidenttikauden jatkamiseen poikkeuslailla.¹⁰⁹⁶

Helsingin Sanomien pääuutissivun viisipalstainen pääotsikko esiriveineen kertoo 17.11.1973: "EEC-ratkaisu syntyi äänin 141-36. KOMMUNISTIT JÄIVÄT YKSIN VASTUSTAMAAN". Visuaalinen kokonaisuus on toimiva: otsikon kanssa pelaa hyvin yksiin niin ingressi, jossa mainitaan harventaen puoluetovereiltaan poikkeusluvan äänestyksessä saaneiden - Tellervo M. Koiviston ja Pirkko Työläjärven - nimet kuin valokuva, jossa Koivisto on kiihkeänoloisessa keskustelutilanteessa oikeusministeri Matti Louekosken kanssa.

Leipätekstin ensimmäinen kappale kiteyttää: "EEC-sopimus sai eduskunnan hyväksymisen äänin 141-36 Skdl:n ryhmän tappioksi. Poissa oli 15 edustajaa. Sopimukseen liittyvien lakien hyväksyntä sujui muuten samoin luvuin, mutta niistä äänestettäessä Koivisto painoi punaista yhdessä kommunistien kanssa ja lait hyväksyttiin äänin 141-37."

Sisäsivuilla kuusipalstainen uutisotsikko kertoo: "Eduskunta sinetöi EEC-sopimuksen. Uutta suojalakeja väläyteltiin". Moderni kuvajournalismi on jälleen läsnä. Kolmen palstan kuvassa SKDL:n eduskuntaryhmän puheenjohtaja Paavo Aitio ja ulkoasiainministeri Ahti Karjalainen ovat aidon poliittisen vastakkainasettelun hengessä tuijottamassa keskustelutilanteessa toisiaan - jopa sormet pöydänpintaan jäykistyneinä. Kuvatekstissä kerrotaan, että Aitio ja Karjalainen "eivät päässeet yhteisymmärrykseen siitä onko EEC-sopimus Suomen ja Neuvostoliiton välisen yya-sopimuksen vastainen vai ei".

Valokuvan alle on taitettu myöhempienkin aikojen tarkastelussa täysin moitteeton taustajuttu otsikolla "EEC-sopimus murtaa tulleja ja kauppaesteitä". Juttua ei ole vielä taitettu myöhemmiltä ajoilta tuttuun tapaan ns. kainalojutuksi.¹⁰⁹⁷ Yhtä kaikki, selvä kylkiäinen tuo juttu on. Aloitus:

Suomen ja Euroopan talousyhteisön (EEC) välinen vapaakauppasopimus käsittää yhteensä 35 artiklaa sekä lisäksi viisi laajaa pöytäkirjaa. Sopimus sisältää teollisuustullien poistamisen, kaupan vapauttamisen muista esteistä sekä vapaakaupasta mahdollisesti aiheutuvien vinosuuntausten ehkäisemisen.

Taustajuttua leimaa toimituksen hyvä itsetunto: sopimusta ei vain referoida, vaan sen merkitystä myös rohjetaan tulkita. Tähän tapaan:

Sopimuksesta neuvoteltaessa oli keskeisenä ongelmana ns. arkojen alojen suojaaminen. EEC:llä näitä aloja ovat etenkin paperiteollisuus ja vähäinen osa metalliteollisuutta. Suomen vienti pääseeikin paperin osalta tullittomaksi vasta kymmenen vuoden kuluttua eli vuoden 1984 alkuun mennessä.

On syytä huomata, että vuonna 1973 elettiin jo Suomessakin selvästi televisioaikaa.¹⁰⁹⁸ Välähdyksiä EEC-sopimuksen väännöstäkin oli kansa jo voinut seurata epäilemättä samana eduskunnan istuntopäivänä tv-ruudusta. Sanomalehdistö alkoi noina vuosina havaita yhä selkeämmin, että sen vahvuuksia on kyky valottaa taustoja ja syventää.

Oltiin astuttu, kuten edellä uutisluvussa todettiin, uuteen kauteen: taustoivan ja täyteläisen journalismin vaiheeseen. Tämä näkyi niin uutisten sisällä - niiden koostu-

¹⁰⁹⁶ Vihavainen 2003, 862, 865.

¹⁰⁹⁷ Kuutti 1994, 43.

¹⁰⁹⁸ Televisiolupia oli 1973 jo yli 1,2 miljoonaa - joista toki vielä jättienemmistö mustavalkolupia. Vertailun vuoksi: radiolupia oli samana vuonna yli 1,9 miljoonaa. (Ilmonen 1996, 191-192; vrt. Kulha 1981, 37-38.)

muksessa ja rakenteessa – kuin taustoinnissa tai erillisissä taustajutuissa. Okkonen – jolla on ollut merkittäviä näköalapaikkoja suomalaisen sanomalehtityöhön sotienjälkeisinä vuosikymmeninä – on kirjoittanut, että ”taustan mukaantulo uutisjuttuun on mielestäni merkitsevimpiä suomalaisen uutistoiminnan kehitysaskelaita koko vuosisadalla” (millä hän luonnollisesti viittaa 1900-lukuun).¹⁰⁹⁹

Toimittajat yrittivät ottaa parhaansa mukaan huomioon, että lukijalle palautettaisiin mieleen vaikkapa tapahtumasarjan aiempia vaiheita tai että heille valaistaisiin esimerkiksi jonkin oudon paikkakunnan sijainti tai uutisessa mainitun kemiallisen yhdisteen ominaisuuksia. Mutta yhtä lailla taustoiva journalismi ilmeni erillisinä kainalojuttuina tai vaikkapa pääkirjoitussivulle taitettuina asiantuntija-artikkeleina, joilla oli kytkentä päivän uutisaiheisiin.

Taustoiva journalismi alkoi olla yhä enemmän myös täyteläistä journalismia – niin ikään määrällisesti. Sanomalehtien sivumäärät kasvoivat aina 1990-luvun alkuun asti.¹¹⁰⁰ Mutta täyteläisyys oli myös pyrkimystä laadulliseen perusteellisuuteen, kuten nähtiin vaikkapa Los Angelesin olympialaisia (1984) koskevan raportoinnin tai SKOPin sortumista (1991) koskevan talousuutisoiminnan tarkasteluissa. Toimitustyön differentioituminenkin tietysti vaikutti: etenkin suurimmissa lehdissä oli mahdollisuus heittää tulleeseen oman sarkansa tuntevia erikoistoimittajia. Poliitiikan toimittajat kirjoittivat politiikan taustajuttuja tai taloustoimittajat talouden taustajuttuja. Selvää sekin, että – Mervolan sanoin – ”lohkojen aika” uusine tekniikkoineen mahdollisti jäseneltyjen suurempien sivukokonaisuuksien synnyttämisen.¹¹⁰¹

Huovila on todennut¹¹⁰² ”analyttisen ja kommentoivan esitystavan” alkaneen yleistyä 1970-luvulla.

5.11 Tuorein kehitys: graafaten ja googlaten

Kaiken tärkeän ja todellisemman maailman keskeltä silmiini osui uutinen, että Kotkan kaupungissa olisi kadonnut 450 tonnia monoklooribentseeniä. Televisiossakin siitä jutusta jotakin kerrottiin. Koska toimittajilla ja tiedottajilla ja informaatioikoilla oli muita kiireitä, eivätkä he siksi ehtineet selvittää minulle mitä tämä monoklooribentseeni ja sen katoaminen Kotkan kaupungissa tarkoittaa, ajattelin ottaa asiasta selvää aivan itse.

– – Paljonko on 450 tonnia, joka hävisi ihmisiltä Kotkan kaupungissa? Se on yhtä kuin 6428 kokonaista 70 kilon painoista ihmistä. Asia valkeni.

Kirjailija Keijo Siekkinen Kansan Uutisten Viikkolehdeissä 1987

Tutkimukseni painopiste on ehdottomasti sanomalehtijournalismin verbaalissa ilmaisussa. Silti ei voi taustajutun kehitystä jäljitettäessä tyystin sivuuttaa ilmiötä nimeltä in-

¹⁰⁹⁹ Okkonen 1979, 75; ks. myös Salminen 1988, 250–251 ja Tarvainen 1993.

¹¹⁰⁰ Esim. Helsingin Sanomien sivumäärä kasvoi vuodesta 1950 vuoteen 1980 liki kolminkertaiseksi: 5 650 sivusta 16 148 sivuun; tai Aamulehden vastaavana ajankohtana miltei nelinkertaiseksi: 2 950 sivusta 10 672 sivuun (Hakuteos Aamulehti 1988, 14, 133; vrt. Huovila 2004, 56.)

¹¹⁰¹ Mervola 1995a, 365, 273–351. – Toki 1990-luvun alkuun jatkuneessa sivumäärien kasvussa lienee kyse paljolti ilmoitustilankin kasvusta.

¹¹⁰² Huovila 2004, 53.

formaatiografiikka. Informaatiografiikasta – joka on arjessa lyhentynyt usein¹¹⁰³ ”info-grafiikaksi” – alettiin kiinnostua sanomalehdistössä 1960-luvulla, ja ehkä ennen muuta englantilaisissa lehdissä, kuten The Observerissa ja The Sunday Timesissa. Carl Henningin, sanomalehtien ulkoasusuunnittelun yhden suomalaisen uranuurtajan, mukaan ”vasta USA Todayn markkinoille tulo, tietokonepohjainen grafiikanteko sekä televisio- ja muun esitysgrafiikan lisääntyminen” herättivät sanomalehdetkin. USA Today aloitti 1982, ja panosti oitis informaatiografiikkaan ennennäkemättömästi. Esimerkiksi lehden sääkartat saivat rinnalleen hetkessä plagiaatteja ympäri maapalloa.¹¹⁰⁴

Informaatiografiikka tuskin olisi lyönyt itseään samalla tavoin läpi, elleivät värinkäyttömahdollisuudet sanomalehdissä olisi olennaisesti lisääntyneet tai ellei – kuten Mervola huomauttaa – painotekniikassa olisi siirrytty valmistamaan ns. graafeja suoraan paperikopioista, painolaattojen käyttämisen sijasta. Informaatiografiikan todellinen läpimurto¹¹⁰⁵ tapahtui Suomessa 1980-luvun jälkipuoliskolla.¹¹⁰⁶ Suomen Tietotoimiston roolin valtakunnallisena grafiikan edelleen toimittajana voi todeta olleen ainakin alkuun mitä vahvin.¹¹⁰⁷

Hanno Spissler on listannut informaatiografiikan käyttömahdollisuuksia: listalle mahtuvat niin äänestystulosten esittäminen kuin urheilusuoritusten liikeradat, niin luonnonkatastrofien tapahtumainkulku kuin automerkkien myyntiluvut, niin sääkartat kuin sydäninfarktin kulun esittäminen. Jo varhain puhuttiin esimerkiksi USA:ssa miten-grafiikasta, jossa – jos missä – näkyy informaatiografiikan voima. Niin valokuva kuin sana voivat olla aika epähavainnollisia työvälineitä kuvaamaan vaikkapa maanjäristyksen tai tulivuorenpurkauksen mekanismeja.¹¹⁰⁸

Toisin sanoen: taustoiva journalismi sai informaatiografiikasta uuden mahtavan työkalun – ja verbaali journalismi haastajan. Voi ajatella, että tuon uuden visuaalisen

1103 Alkuun, 1980-luvulla, esim. Henning puhui (Henning & Ojala & Pellinen 1988, 35) ”tieto-grafiikasta eli informatiivisesta grafiikasta”. Huovilan, Pulkkinen ja Taipalen (1998, 26–27) 1990-luvun lopun esityksessä taas mainitaan kattokäsittelenä pelkkä ”grafiikka”, jonka todetaan jakautuvan ”uutisgrafiikkaan”, ”symboligrafiikkaan” ja ”kuvitusgrafiikkaan”.

1104 Lampell 1989, 21–22; Smith & Hajash 1988, 715; Henning & Ojala & Pellinen 1988, 35. – Esim. Lampell mainitsee britti Harold Evansin tärkeän panoksen mm. oppikirjojen tekijänä.

1105 Bulls Pressin Ilkka Kalliomäki toteaa suomalaisten sanomalehtien heränneen tietotekniikan suomiin kehitysmahdollisuuksiin 1980- ja 1990-luvun vaihteessa. ”Suomessa uutis- ja infografiikan välityksen sanomalehtiin aloitti ensimmäisenä Bulls Press vuoden 1990 alussa. Bullsin tuottamasta grafiikasta osa oli itse tuotettua ja osa suomeksi editoitua ulkomaista päivittäistä uutisgrafiikkaa”, Kalliomäki lisää. Grafiikan käytön yleistyttyä myös Suomen Tietotoimisto laajensi grafiikantuotantoaan, ja uutisgrafiikan tuottaminen ja välittäminen onkin ”nykyään lähinnä uutistoimistojen tehtävä”, hän arvioi. (Kalliomäen kirje 3.5.2006.)

1106 Mervola 1995a, 311–314, 322–325. – Mervola mainitsee yhtenä informaatiografiikan nousun taustatekijänä myös Macintosh-tietokoneet, jotka olivat tuon grafiikan tekemisessä käteviä työkaluja (vrt. Smith & Hajash 1988, 715). – Mitä väriin tulee, Aamulehti julkaisi syksyllä 1994 Suomessa ensimmäisen täysnelivärinen numeron, ja perässä seurasi Keski-suomalainen (vrt. Kangas 2007, 336). Kummankin lehden yhtenä esikuvana Mervola toteaa olleen saksalaisen Die Wochen.

1107 STT:n grafiikkatoimituksen edustajan Matti Kiipulan mukaan STT:n grafiikkapalvelu aloitettiin 1980- ja 1990-luvun taitteessa kahden toimittajantöistä grafiikkaa tekemään siirtyneen journalistin voimin. Liikkeelle lähdettiin kokeiluluontoisesti ja pikku hiljaa siten, että aineistoa käytti aluksi puolenkymmentä pilottiasiakasta. Aloitus tapahtui Kiipulan mukaan hyvin samoihin aikoihin kuin Bulls Pressissäkin, jonka kanssa elettiin kilpailutilanteessa. 1990-luvun alkuvuosina STT:n grafiikkapalvelu vakiintui, ja asiakkaiden määrä nousi pariinkymmeneen. 1990-luvun laman aikoihin asiakasmäärä notkahti, mutta lähti nousuun vuosikymmenen lopulla. (Kiipulan kirje 8.5. ja 12.5.2006.)

1108 Spissler 2001, 18–21; Smith & Hajash 1988, 716.

menetelmän yleistyminen on vaikuttanut taustoivaan journalismiin yhtäältä ainakin niin, että taustajuttua kirjoittava toimittaja on voinut jättää joidenkin seikkojen käsitte- lyn vähemmälle tietäessään, että ne tulevat valotetuksi graafien voimalla. Onpa voinut käydä niinkin, että taustajutusta on luovuttu vallan, kun on arvioitu yhden graafin ker- tovan enemmän kuin tuhat sanaa. Informaatiografiikka ei kuitenkaan välttämättä ole vähentänyt verbaalisen taustoinnin merkitystä sen paremmin kuin määrääkään: se eh- kä on haastanut kirjoittavan toimittajan ja hänen taustointikykynsä, ynnä ehkä myös ylipäänsä lisännyt niin lukijoiden kuin toimittajien tietoisuutta hyvän taustoinnin mer- kityksestä.

Ehkä informaatiografiikka on myös uomannut perinnäisiä taustajuttuja enemmän kommenttijuttujen suuntaan; semminkin kun ns. nimijournalismi¹¹⁰⁹ on vallannut viime vuosikymmeninä sanomalehtijournalismissa vahvasti alaa. Informaatiografiikalla ja vielä tuoreemmalla taustointiin liittyvällä ilmiöllä, tiedon- haululla verkosta, on tietysti vahva yhteinen tekninen nimittäjä: tietokone.

Luopuessaan kirjoituskoneista ja ryhtyessään vuonna 1974 tuottamaan tekstiä näyttöpäätteillä Tyrvään Sanomien toimitus oli Euroopan kärkeä. Tuon uuden käytän- nön ottivat suuremmista sanomalehdistämme käyttöön pari vuotta Tyrvään Sanomia myöhemmin ainakin Etelä-Suomen Sanomat ja Vasabladet. Tietokoneen hyödyntämi- sessä seurasi sitten askel toisensa perään.¹¹¹⁰

Ginmanin vuodelta 1983 oleva tutkimus journalistien tiedonlähteistä antaa per- spektiiviä. Sen mukaan "ATK-perustaisen tiedonetsinnän" merkitys niin Suomessa kuin Ruotsissa oli 1980-luvun alkuvuosina vielä likimain nolla.¹¹¹¹ 1900-luvun lopulla tilanne oli jo aivan toinen. 2000-luvun puolella ollaan mahdollisesti yhä vain lähempä- nä vaaraa, että journalismista tulee liiaksi - Lars Furhoffin sanoin - "kirjoi- tuspöytäjournalismia".¹¹¹²

Viime aikoina taustointi mekaanisena mieleenpalautuksen muotona näyttää aset- tuneen sanomalehdissä kuin lohkotaiton itsestäänselväksi elementiksi. Taustointi on paljolti tekniikkaa ja taittoa: tietopankeista esiin vedetyt bitit asettuvat lohkoksi lohko- taitetulla sivulla. Ns. faktalaatikot ovat nyttemmin luonteva osa jopa ns. joukkoliiken- nelehtien ilmaisua. Taustajuttu on arkipäiväistynyt ja automatisoitunut. Yhä useammin kyse alkaa olla vain pelkästä faktojen luettelusta. Voi kysyä, ovatko nuo kainalojutut tai kylkiäiset paitsi olennainen osa lohkotaiton visualistiikkaa myös usein köyhän mie- hen informaatiografiikkaa: grafiikkaa ilman graafeja?

Katson taustajuttua - ja samalla informaatiografiikan hyödyntämistä sekä verkon käyttöä journalistisena tietolähteenä - vielä yhden esimerkkitapauksen valossa. Vuosi- tuhanten vaihde on harvinainen tapahtuma: maailman sanomalehdistö koki sen 2000- luvun koittaessa ensi kerran - jos nyt acta diurnat¹¹¹³ ja vastaavat unohdetaan. Miten esimerkiksi Keski-suomalainen - noina milleniumin aikoina dynaamiseksi sanomaleh- deksi mielletty¹¹¹⁴ - käsittelee vuoden 1999 vaihtumista vuodeksi 2000? Vuonna

1109 Nimijournalismista: ks. Huokuna 1986.

1110 Löyttyniemi 1988, 398-400.

1111 Ginman 1983, 130; vrt. Kiviranta 1988, 16 ja Miettinen 1984, 16. - Ks. myös Kiviranta 1985, 1988 ja 1989.

1112 Ks. J. Pietilä 1983.

1113 Rooman valtakunnassa julkaistuista acta diurnista, kiveen tai metalliin kaiverretuista tie- tynlaisista esisanomalehdistä: ks. T. Steinby 1956.

1114 Kertoessaan Keski-suomalaisen täyttävän 125 vuotta Helsingin Sanomat päättää signee- raamattoman alkuvuoden 1996 juttunsa: "Päätöimittajan tehtäviä on hoitanut vuodesta 1975 Erkki Laatikainen, jonka johdolla lehti on kasvanut ja monipuolistunut merkittäväk- si maakuntalehdeksi, jyvaskyläläisyyden ja keski-suomalaisuuden puolestapuhujaksi. Sen levikki kieppuu 80 000:n nurkilla." (Keski-suomalainen täyttää, 1996.)

Keski-Suomen asukasluku kasvoi

■ Jyväskylä, Jyväskylän maalaiskunta, Muurame ja Uurainen lisäsivät kunta-alaisten määrää 1999. Väki väheni 26:ssa kunnassa.

Satu Kakkori

Vaikka Keski-Suomen kokonaisasukasluku vuonna 1999 nousi 357 henkilöllä, kärsii maakunnan kolmestakymmenestä kunnasta 26 väen vähentymisestä.

Tilastokeskuksen arvio vuosituuhannenvaihteen asukasluvuksi Keski-Suomessa on 260 492. Voimakkaimmin maakunnassa asukasluku kohosi Jyväskylässä: 877 asukkaalla. Myös Jyväskylän maalaiskuntalaisia on milleniumina lähes neljäsataa enemmän kuin vuosi sitten.

Suhteessa eniten asukasluku tippui Kinnulassa, jonka reilun parintuhannen asukkaan määrästä väheni 2,8 prosenttia eli 62 ihmistä. Määrällisesti eniten väen määrä hupeni Jämsässä, Keuruulla, Joutsassa ja Laukaassa.

Koko Suomessa uuden vuosituhannen aloittaa Tilastokeskuksen mukaan 5 171 339 asukasta. Maan väkiluku on siis kasvanut vuoden aikana 11 693 henkilöllä. Suomen asukasluvun ennustetaan kasvavan aina vuoteen 2021 saakka, jolloin asukkaita olisi 5,3 miljoonaa.

Keskisuomalaisen levikkialueen kunnista maakunnan ulkopuolella jokaisen asukasluku väheni. Reilusti yli sadalla vähenivät Peksämäen, Virtojen ja Ähtärin asukasmäärät. Suhteessa

Arvioidut väkiluvut 31.12.1999

	Arvioitu väkiluku 31.12.1999	Muutos 1999
Hankasalmi	5 843	-36
Joutsa	4 337	-98
Jyväskylä	77 825	877
Jyväskylän mlk	31 823	398
Jämsä	12 840	-148
Jämsänkoski	7 753	-26
Kannonkoski	1 746	-37
Karstula	5 264	-38
Keuruu	11 987	-129
Kinnula	2 166	-62
Kivijärvi	1 636	-12
Konnevesi	3 252	-26
Korpilahti	5 099	-6
Kuhmoinen	3 020	-33
Kyyjärvi	1 836	-32
Laukaa	16 459	-85
Leivonmäki	1 239	-13
Luhanka	960	-3
Multia	2 160	-27
Muurame	7 917	73
Peljävesi	3 765	-25
Pihtipudas	5 313	-32
Pylkönmäki	1 166	-2
Saarijärvi	10 644	-10
Sumiainen	1 347	-12
Suolahti	5 761	-45
Toivakka	2 391	-36
Uurainen	3 134	45
Viitasaari	8 012	-38
Äänekoski	13 785	-25
Keski-Suomi	260 492	357

Lähde: Tilastokeskus

eniten asukasluku tippui Vesanolalla: kolme prosenttia ollen nyt 2864 henkeä.

Suhteellisesti tämän vuoden suurin asukasluvun kasvu koko maassa tapahtui varsinaissuomalaisessa Lemun kunnassa, jonka väkiluku kasvoi 3,4 prosenttia, joten lemulaisia on nyt 1394.

Internet on myös

tua,
Mitä

Keskivaikeus
Merita

Merita
set o
laajast
taan
ken
keisiin
osuus
maakun
tajien
tu jo
Merita
Haapa
sa
keenor
Häapa
osakke
maine
tojarjo

Nuorja

Veikko
kylän
bändis
60-luv
mäki
muun
Hit Ch
neess
Colour
Kun
mäki,
että m
manla
mentä

16. b.
Autos
Kan

1986 tuo maan vanhin¹¹¹⁵ elossa oleva suomenkielinen sanomalehti oli irrottanut muodolliset siteensä Keskustapuolueeseen, ilmoittaen kuitenkin olevansa yhä "keskustalainen sanomalehti".

Keskisuomalainen oli jo 1973 siirtynyt ensimmäisenä suurempaan lehtenä offset-painomenetelmään, mikä tarjosi uudenlaisen mahdollisuuden käyttää väriä. Offsetin tuottamien värikuvien laatu oli parempi kuin kohopainoai-kaan. 1990-luvulla lehti suoritti uuden harppauksen siirtyessään Aamulehden vanavedessä sanomalehdistämme toisena täyteen nelivärisyyteen. Lehdessä oli 1994 enemmän värikuvia kuin muissa tutkituissa sanomalehdissä.¹¹¹⁶ Laman kurimuksesta irti päästyään lehti oli ottanut 1990-luvulla päättäväisiä askelia: vuosituhannen lopulla alkoi päälehdennä rinnalla ilmestyä neljän Väli-Suomen sanomalehden Sunnuntaisuomalainen, ja nuo lehdet saivat vielä yhteisen Helsingin-toimituksenkin.¹¹¹⁷

Keskisuomalainen panosti kaikkein näyttävimmän milleniumiin vanhan vuosituhannen viimeisen

¹¹¹⁵ Kirjaimellisesti ottaen Keskisuomalainen-niminen lehti on ilmestynyt vuodesta 1918. Lehden voi kuitenkin tulkita tuosta lähtien ilmestyneen - Tommilan sanoin - "lähinnä Keski-Suomi-lehden perillisenä", ja näin voidaan lehden perustamisvuodeksi merkitä Keski-Suomen liikkeellelähtövuosi 1871. Lehti oli Edistyspuolueen äänenkannattaja 1920-32 sekä Maalaisliiton ja sittemmin Keskustapuolueen 1932-86. Jo maailmansotien välissä lehdellä oli taloudellista menestystä. Sodan jälkeen Keskisuomalaisen levikki nousi jatkuvasti, mikä merkitsi Jyväskylän muiden lehtien jäämistä ensin kakkoslehdiksi ja sitten niille lehtikuolemaa. 1970-luvulle tultaessa Keskisuomalaisella oli Jyväskylän markkinointialueella noin 80 prosentin peitto, ja se oli Keski-Suomen ainoa päivittäin ilmestyvä sanomalehti. (Hakuteos Aamulehti 1988, 323-326, 332-333.)

¹¹¹⁶ Mervola 1995a, 299, 323; Kangas 2007, 259.

¹¹¹⁷ Kangas 2007, 333-334, 374-376.

päivän numerossaan, siis 31.12.1999 ilmestyneessä. Kaksiniskaisen ja 48-sivuisen numeron käytännössä joka toista sivua hallitsee sivuvinjetti "Tuhannesta toiseen". Numerossa on kymmeniä milleniumiin liittyviä juttuja, joita milteipä kaikkia voinee kutsua taustajutuiksi. Tämä sylvesterinpäivän numero on yhtä taustoinnin riemujuhlaa, ellei ilotulitusta.

Pääuutissivulla 3 tulee vastaan suomalaisen journalismin uudenvuoden klassikko: väkilukutilasto. Jutussa "Keski-Suomen asukasluku kasvoi" kerrotaan maakunnan saaneen 1999 lisää runsaat 350 asukasta. Tilastokeskuksen lukuihin perustuvan jutun kyljessä on väripohjainen taulukko, joka esittää maakunnan kaikkien kuntien arvioidut väkiluvut vuosituhaten viimeisenä päivänä sekä vieressä viimeksi kuluneen vuoden aikana tapahtuneen kehityksen – plus- tai miinusmerkkisen. Esitystapa on perin toinen kuin esimerkiksi Helsingin Sanomilla 1950- ja 1960-luvun taitteessa.

Tiukasti millenium-aiheisten taustajuttujen hallitsevin näkökulma on taaksepäin katsova, historioiva. Aikajänne voi olla jopa koko kulunut vuosituhat. Jutussa "Vuosituhhat toi kymmeniä uusia eläinlajeja Keski-Suomeen" käydään läpi maakunnan faunan tuhatvuotessa todettujen uusia lajeja Keski-Suomesta kadonneiksi nisäkkäiksi – tosin kysymysmerkkien tai varausten kera – euroopanmajava, siperianmaaorava, soopeli, susi, tammihiri ja vesikko. Kauas taaksepäin katsotaan myös jutussa "Kun kirkko hoiti massamedian virkaa", jossa Touko Perko kiteyttää maan ensimmäisen joukkoviestimen olleen, ei 1700-luvun lopulla syntynyt sanomalehdistö, vaan "kirkko hengellisine ja maallisine viesteineen".

Keskisuomalaisen näyttävien millenium-taustajuttu on kahden broadsheet-sivun laajuinen "Kauppakadusta kehkeytyi Jyväskylän talouskeskus". Vasemmanpuoleista sivua hallitsee vahvasti visuaalisuus. Jyväskylän pääkadun on ikään kuin ilmavalokuvannut graafikko. Kuvakokonaisuuteen liittyvät lyhyet tekstinpätkät, joita voi luonnehtia pidennetyiksi kuvateksteiksi. Liikkeelle lähdetään siitä, että alkuaan Jyväskylänkin pääkatu on ollut oikeastaan maantie tai että kadun varrella sijaitsee kaupungin vanhin kivitalo, 1865 rakennettu. Oikeanpuoleinen sivu samasta Kauppakatu-teemasta taas nojaa tekstiin ja valokuvaan.

Historioivien millenium-taustajuttujen kirjo on moninainen. Teemat vaihtelevat auton historiaa keittiön kuivauskaapin historiaan, keksintöjen historiaa muodin historiaan. Keskisuomalainen on myös kattaen siihen, miten sen edeltäjälehdessä Keski-Suomessa käsiteltiin 1800-luvun vaihtumista 1900-luvuksi.

Myös tulevaisuuteen tähyilevä, futurologinen ote on Keskisuomalaisen millenium-numerossa 31.12.1999 läsnä. Tämä näkökulma hallitsee jo kakkososan aloitussivua, jonka ilmestymispäiväksi todetaan 16.8.2020. Tuolla premillä pääjuttujen otsikot kuuluvat: "Suomen eduskunta päätti kynelehtien" ja "Liikenneonnettomuus on täysi mysteeri". Edellisen aiheena on Suomen eduskunnan viimeinen täysistunto, päätösvallan siirtyessä maailman parlamentille ja maailman hallitukselle; jälkimmäisessä taas ihmetellään, miten on päässyt tapahtumaan "ensimmäinen liikenneonnettomuus Suur-Jyväskylässä seitsemään vuoteen". Perinteisempää lähestymistapaa tulevaisuuteen tähyilyssä edustavat vaikkapa STT:n välittämät jutut "Työ ei lopu 2000-luvullakaan" ja "Rock 2000-luvulla: Vanhat juomat uudessa leilissä".

Millenium-taustointi jatkuu hieman vielä Keskisuomalaisen sunnuntaina 2.1.2000 ilmestyneessä numerossakin. Lehti tai itse asiassa Väli-Suomen sanomalehtien yhteinen Sunnuntaisuomalainen on teettänyt Suomen Gallupilla haastattelututkimuksen, jonka kysymys kuuluu: "Ketkä ovat mielestänne kolme koko vuosisadan merkittäväntä urheilijaa Suomessa?"

"Nurmen voitot merkittävimpiä", kiteyttää otsikko. Ingressi täsmentää:

Suomalaisten mielestä Paavo Nurmi on viime vuosisadan merkittävin suomalaisurheilija. Formulakuljettaja Mika Häkkinen kiilaa juoksijoiden väliin Lasse Virénin edelle.

Leipätekstissä vielä kerrotaan mm. erinäisten ristiintaulukointien tuloksia; kuten se, että Nurmea arvostavat keskimääräisesti enemmän akateemisesti koulutetut ja paremmin ansaitsevat kaupunkilaiset. Taustointia täydentää pylväikkö, josta pistää ylinnä esiin Nurmen saama komea kannatus (64 prosenttia).

Vastaavalla tavalla on tutkimuksessa udeltu 1900-luvun kulttuuripersoonien arvostusta. "Sibelius vuosisadan kulttuuripersoona", otsikoi Keskisuomalainen urheilijoiden paremmuutta käsittelevän jutun alla. Esitystapa on sama kuin tuossa urheilijoita järjestykseen panevassa jutussakin, pylväineen kaikkineen.

Voi arvioida, että nimenomaan Keskisuomalaisen 31.12.1999 ilmestyneen numeron taustajuttujen tiedonhankinnassa internetillä on ollut suuri merkitys – vaikka journalistisen tiedonhankinnan jäljittämistä vaikeuttaakin se, että muita kuin henkilölähteitä harvoin merkitään sanomalehdissä näkyviin.

Keskisuomalaisen millenium-numero syntyi ideasta, että lehti ilmestyisi 1.1.2000, toisin kuin muut lehdet. Osa sisällöstä perustui ns. googlaamiseen. Keskisuomalainen oli uranuurtaja internetin kaikkinaisessa hyödyntämisessä.¹¹¹⁸

Ari Heinosen selvityksistä käy ilmi, että Suomen sanomalehdistö alkoi toden teolla kiinnostua – tai huolestua – internetin mukaantulosta pian 1990-luvun puolenvälin jälkeen. Karkeistaen voi sanoa, että sanomalehdistö alkoi tähyillä ennen muuta kahta asiaa: onko verkkolehti uhka vai mahdollisuus ja miten internetiä voi tai kannattaa hyödyntää tiedonhankinnassa.¹¹¹⁹

Vielä vuonna 1997 näyttäisi vain vähemmistö suomalaisista sanomalehdentoimittajista käyttäneen internetiä tiedonhankintaan. Internet-yhteyksiä ei tuolloin vielä kaikissa toimituksissa ollutkaan. Britanniassa samoihin aikoihin tehdyssä tutkimuksessa havaittiin, että toimittajien suhtautumisessa internetiin erottui puolisen tusinaa käyttäjäkategoriaa: nuorta sukupolvea edustavista "verkonpalvojista" mustasukkaisesti tiedonlähteitään varjeleviin "harmistuneisiin dinosauruksiin", jotka pitävät internetiä uhkana etuoikeudelleen päästä tiedonlähteille. Pisimpään internet on ollut toimittajien työvälinaena Yhdysvalloissa.¹¹²⁰

Tunnustuksen kaukonäköisyydestään ansainnee Tom Koch, joka pohti jo 1990-luvun alussa atk-perustaisen tiedonhankinnan merkitystä uutisjournalisille tavalla, joka on relevantti vielä uuden vuosituhannenkin puolella. Kochin mielestä jutut voidaan jakaa kolmentasoiisiin niiden sisältämän tiedon perusteella. (1) Triviaali juttu tai päivänperhojuttu vastaa lähinnä kysymyksiin *mitä, kuka, missä ja milloin*. Siinä vain tyydytään toistamaan asianosaisten lausumia. Eikä siinä kytketä yksittäisiä tiedonjyviä

1118 Risto Pynnösen kirjeet 16.5. ja 18.5.2006. – Suunniteltu ilmestymispäivä 1. tammikuuta vain oli vaihdettava 31:nneksi joulukuuta, kun painatustyön hinnoittelusta ei päästy talon sisällä yhteisymmärrykseen. Millenium-numeron monissa jutuissa tiedonhauulla verkosta oli jo huomattava merkitys, Pynnösen muistaa. Suurimmaksi osaksi numeron sisältö toki "perustui ideointiin, ei konehakuihin kaiken pohjaksi". Lehden osastoista kehitti ensimmäisenä ulkomaat sotiin ja kriiseihin liittyvän internet-tiedon hankinnan. Vastavasti urheiluosasto kehitti alusta alkaen tiedonhankintaa, jossa "ohitetaan tietotoimistot ja saadaan nopeasti, tarkasti ja yksityiskohtaisemmin tietoja suurista tapahtumista". Vuosituhannenvaihteessa Keskisuomalainen panosti voimakkaasti toimittajien tiedonhaku-koulutukseen, kun havaittiin että "nettiä ei osattu käyttää riittävästi". Lehti sai oman tietokonearkiston 1990-luvun alussa. "Nyt automaatio on niin pitkällä, että esimerkiksi vaalitulokset tulevat suoraan tietokantaamme, ja seuraamme samaan aikaan paria muutakin tietokantaa tiedon monipuolistamiseksi", Keskisuomalaista pitkään palvellut Pynnönen kuvaa 2000-luvun alun tilannetta.

1119 Heinonen 1997 ja 1999.

1120 Heinonen 1997, 40; Heinonen 1999, 11–13.

millään tapaa yhteyksiinsä. (2) Taustoitu juttu vastaa *mitä*-kysymykseen sanan *laajassa mielessä* sekä siihen, *miten* jokin tapahtuma tulisi ymmärtää. Yksittäinen tapahtuma – kuolemantapaus, tulipalo, muutokset potilaan tilassa, valtiiovallan antamat määräykset tai poliittiset sattumukset – asetetaan laajempaan yhteyteensä, jossa myös yksittäistapahtuman merkitystä pääsee arvioimaan. (3) Rakenteellisen tason jutussa yksittäistapahtumat kytketään yhteyksiinsä kaikkein vaateliaimmalla tasolla – niin, että selittävinä tekijöinä otetaan huomioon erinäiset poliittiset, taloudelliset ja kulttuuriset tekijät.¹¹²¹

Ei liene väärin sanoa, että Kochin kategoriassa (3) ollaan usein jo lähellä tutkivaa journalismia.¹¹²²

Koch pohtii kirjassaan, missä määrin sähköiset tietokannat voivat olla jatkossa avuksi pyrittäessä kohottamaan journalismia triviaalilta tasolta edemmäs tai ylemmäs. Kochin kysymyksenasettelut ovat jotenkin sukua 1960- ja 1970-luvun erinäisille suomalaisille taustointi-pohdinnoille.

Yhtäältä verkko voi tarjota journalistille oivat syventämisen mahdollisuudet – ajatellen vaikkapa juuri taustajuttuja ja laajemminkin taustoivaa journalismia. Toisaalta verkko voi myös houkuttaa trivian viljelyyn, eli tarjota vain ”iloa internetistä”.¹¹²³ Jo muuan Heinosen 1998 haastattelema sanomalehdentoimittaja oivalsi hyvin tämän ongelmallisen puolen todetessaan, että internet-perustaisissa jutuissa on usein ”niin paljon sitä tietoa kerätty sieltä [internetistä], että sitten varsinaiselle jutulle ei enää oo jäänyt tilaa ollenkaan, että se on vaan pätkiä, faktanpätkiä”.¹¹²⁴

5.12 Yhteenveto: näin kehittyi taustajuttu

Tämäkin mediatuote elää journalistisena olentona sen seikan varassa, että sanomalehti noudattaa hektisen on-line-tilan sijasta Homo sapiensin luonnollista rytmiä. – – Hitaus on sanomalehden tärkein kilpailutekijä sähköisten välineiden synnyttämässä mediakilpailutilanteessa.

Kirjailija Hannu Raittila Helsingin Sanomissa 2005

Koch tähdentää, että taustoitu juttu vastaa *mitä*-kysymykseen – sanan *laajassa mielessä* – sekä siihen, *miten* jokin tapahtuma tulisi ymmärtää. Vieläkin kiteytetymin taustoinnin voi tiivistää katekismuksen tunnettuun kysymykseen: *mitä se on?*

Taustajuttu ja taustointi ovat paitsi Suomessa ehkä yleisemminkin maailmalla journalismin suuria näkymättömiä, elleivät usein myös suuria unohdettuja. Taustajuttu ja taustointi on omaksuttu hiljaisesti ja itsestäänselvästi osaksi suomalaista sanomalehtijournalismia. Suurta numeroa siitä ei tehdä, minkä voi havaita alan oppikirjoistakin. Ja kuinkahan monta taustoivan journalismin kurssia lie Suomessa pidetty?

Tämä on paradoksaalista, kun ajattelee esimerkiksi Okkosen todenneen taustan mukaantulon uutisjuttuun olleen ”merkkitsevimpiä suomalaisen uutistoimituksen kehitysaskeleita” koko 1900-luvulla.¹¹²⁵ Journalismin historiankirjoituksen kummallisuuksia puolestaan on, että uutisesta kyllä on kirjoitettu miltei hyllykilometreittäin – mutta

1121 Koch 1991, 70–72.

1122 Tutkivasta journalismista eritoten suomalaisittain: Kuutti 1995.

1123 Vrt. J. Korhonen 2003.

1124 Heinonen 1999, 27. – Olen toisaalla (J. Pietilä 2005) luonnostellut, miten tilastojen käyttö on kehkeytynyt tietynlaiseksi tilastoviihteeksi – tyylisiin mikä on Suomen sairain kunta.

1125 Okkonen 1974, 224–225, 233; Okkonen 1979, 74–75.

paljonko taustoinnista: pikkuveljestä, joka on ehkä kasvamassa yhä isommaksi? Ja joka ilmentää printtisanomalehden kehitystä medianäkökulmasta: sitä, että nopea media onkin kehkeytymässä hitaaksi; ainakin suhteessa kilpailijoihin.

Taustajutun suomalaiset juuret ulottuvat käytännössä yhtä kauas kuin sen kantaisän, siis uutisen, juuret. Jo Lizelius ja Suomenkieliset Tieto-Sanomien tiedostivat, että ulkomaan uutiset tulevat ymmärretyiksi vasta, kun niitä koskevista ulkomaista jotain myös tiedetään.

Taustoivan journalismin kehitys merkitsee myös aktiivisen journalistisen otteen vankistumista. Journalisti ei taustoidessaan pelkästään nojaa informaation mekaanisena edelleensuuntaajana tietolähteisiinsä, vaan hän myös ymmärtää, että hyvä journalismi on asioiden ymmärrettäväksi tekemistä. Saksijournalismi oli ja on taustoivan journalismin vastakohta.

Taustoinnin tulo lehtiin oli pitkä ja hiipiväkin prosessi, jossa lienee epäviisasta pyrkiä juuri osoittamaan ehdottomia ensimmäisyyksiä. Taustoiva ote sai, uutisen laila, lisäpuhtia kaikkinaisesta yleisestä kehityksestä. Käytännössä kaikki ne kehitystekijät, jotka potkivat uutista eteenpäin, edesauttoivat myös taustoinnin ja taustajutun kehitystä. Pari aivan erityisesti taustoivaa journalismia siivittänyttä tekijää on kuitenkin aihetta mainita: yhtäältä tilastotoimen kehitys – joka näkyi varhain jo Ruotsin valtakunnan edistyskellissä väestönlaskennassa – sekä toisaalta herra nimeltä tietokone. Jälkimmäinen alkoi journalistisestakin näkökulmasta jo 1960-luvulta tukea toimittajien pyrkimystä päästä syvemmälle, kohti juuria. 1980-luvulta lähtien tietokone alkoi mullistaa taustoivaa journalismia tarjotessaan mahdollisuuksia informaatiografiikalle sekä ”atk-perustaiselle tiedonhauulle”. Triviaalisti googlaukseksikin sittemmin usein kutsulle.

Journalistisen tiedonhankinnan huima eteenpäinmeno on vaikuttanut taustajutun kehitykseen ehkä aivan yhtä paljon uutisenkin kehitykseen. Taustointiin panostamisessa kyse on yhtäältä vahvasti siitä, että sanomalehdistö on viime aikoina hakenut hektisesti selviytymiskeinoja kilpailussa nuorempaa kilpakumppania televisiota vastaan.

Kun hakukoneiden ansiosta mittaamaton tietovaranto on hiiren painalluksen päässä, ovat taustointi ja taustajutut asettuneet itsestään selväksi osaksi journalistista työtä. ”Faktalaatikot” tai vastaavat ovat toimittajan arkea, ilman että nuori nykytoimittaja tätä edes tulee ajatelleeksi. Pessimisti voisi todeta, että journalistinen googlaus uhkaa sukeutua vain saksijournalismin modernimmaksi olomuodoksi.

Periodisaation kannalta taustajutun tarina tuntuu luontevalta jakaa kolmiksi:

1. *Hiipivän taustoinnin vaihe 1700-luvun lopulta aina 1960-luvun lopulle*: taustointi etenee, mutta hiljaa ja epäohjelmallisesti.
2. *Tietoisien taustoinnin herätysliikkeen vaihe 1960-luvulta 1980-luvulle*: taustoinnin merkitys tiedostetaan, ja taustointi omaksutaan osaksi hyvän journalismin kaanonin.
3. *Taustoinnin nousu olennaiseksi osaksi ainakin laatusanomalehtien tarjontaa 1980-luvulta alkaen*: paljolti tietokoneen ansiosta päivittäinen, yhä visuaalisempikin taustointi mahdollistuu aivan eri tavalla kuin ennen.¹¹²⁶

¹¹²⁶ Myös A.-P. Pietilä (2007, 139) on noteerannut taustoinnin viimeaikaisen suuren merkityksen: ”Sitä mukaa kuin ’puhtaat uutiset’ ovat muuttuneet kaikkien välineiden yhteiseksi materiaaliksi, asioiden taustoittamisen ja raamittamisen merkitys on lisääntynyt.”

6 Selostus, sähköisten viestimien haastama

6.1 Porthan juhlaselostajana

Edellä, uutisluvussa, saatiin todeta, että maan uutisjournalismin alkujuuria on aihetta hakea Aurora-seuran lehden hamasta lapsuudesta. Suovan monografian valossa näyttää, että myös selostus tulee lehden palstoilta vastaan jo ainakin sen toisena ilmestymisvuonna 1772.¹¹²⁷

Kyse oli kuningas Kustaa III:n touko-kesäkuun 1772 taitteessa pidetystä kruunajuhlasta. Kruunajaisia juhlittiin hartaasti myös Suomessa, ja eritoten ajan ykköskaupungissamme Turussa. Kustaan isä, Aadolf Fredrik oli kuollut helmikuussa 1771. Vuoden alussa ilmestymisensä aloittanut *Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo* – tässäkin luvussa tästedes: *Åbo Tidningar* – pääsi täten ensimmäisenä suomalaisena lehtenä kertomaan valtaistuimella tapahtuneista henkilövaihdoksista. Lehdessä julkaistiin 30.3.1771 maaherra Christopher Rappen Turussa uudelle kuninkaalle uskollisuutta vannottaessa pitämä puhe. Kuten Suova on huomauttanut, merkittävä vallanvaihdosuutinen hautautuu maaherran julkaistun puhetekstin sekaan, eikä *Åbo Tidningar* tarjonnut lukijoilleen vallanvaihdoksesta erillisuutista lainkaan. Uutinen vanhan kuninkaan kuolemasta oli kulkenut Turkuun ongelmallisten keväisten jääolojen takia – Pohjanlahden ympäri – liki kolme viikkoa.¹¹²⁸

Vasta 25-vuotias Kustaa III oli isänsä kuollessa Ranskan-matkalla, miltä hän monien hämmästykseksi palasi vasta toukokuun 1771 lopussa. Kuningas Ludvig XV tuki Kustalle itselleenkin mieluista ajatusta kuninkaanvallan kasvattamisesta. Kannustipa Ranska alkuvuodesta 1772 Kustaata jopa vallankaappaukseen. Ruotsissa käytiin kovaa valtapeliä: vastakkain olivat hatut ja myssyt, aateli ja kolme aatelitonta säätyä.¹¹²⁹

Toivo Nygårdin mukaan valtiopäivä- ja kruunajaisseremoniat olivat 1700-luvulla erinomaisia keinoja opettaa kansalle, että ”hallitsija oli hyvä ja oikeudenmukainen”.

¹¹²⁷ Suova 1952a, 95–96.

¹¹²⁸ Suova 1952a, 60–61, 67; vrt. Nygård 2005, 89–90. – *Åbo Tidningarin* 15.4.1771 ilmestyneessä numerossa puolestaan julkaistiin kuninkaallisen vallanvaihdokseen liittyvä ns. hoviruno, jonka oli kirjoittanut ”runoilevan professori [Pehr Adrian] Gaddin runoileva rouva Brita Sidonia”. Edelleen Suova (mts. 67) panee merkille, että lehden 31.5.1771 ilmestyneessä numerossa julkaistiin ”erikoisuutena vanhalla runomitalla kirjoitettu sururuno” kuninkaan kuoleman johdosta. Kirjoittaja on Turun akatemian suomen kielen dosentti C. G. Weman. Kyseessä täytynee olla ihka ensimmäinen kerta, kun suomenkielinen teksti pääsee Suomessa lehden palstoille. ”Sula Suomi kyyneleissä, / Itku parusta pakahdu! / Koska kuoli Kuningasi”, sururuno alkaa.

¹¹²⁹ Mäntylä 2003a, 310–312.

) 182 (

Kämma gifwa, at den gemenskap och omgånge, som Swenska och Finnar ifrån äldre tider, och i synnerhet sedan Finland blef Sverige underlagdt, haft med hwarannan, gjort Kyrkedransken i Sverige bekant, och at Finnarne härmat de Swenska uti Hlbrygden.

Rikheten som denne Kyrkedranskens beredning i wissa stycken härfer med et annat våra gamla Finnar's hushålds grepp, hwilket äfwen ännu uti Sawolar och Carelen är öfrigt, gifwer mig anledning at nu tillika omvända desamma. På desse orter tages god strid hafra, som sedan den medelst twättning och stampande med trästöd i en uthållad trästube blifwit mycket wäl rengjord, och alt dammet bortwunnadt, först wäl kofas och sedan i ugnen hårdt torfas; derpå maslas den til mjöl, hwilket med watten, hålft warmt, til en deg upknodadt, genast ätes med smör, utan någon widare tilredning. Denne rått, Tallkuna kallad, hålles af Allmogen på sagde orter för en läcker föda, dermed de til Högtiderna fågna sit husfolk, och taga äfwen de förmyndare med sig på resor af det således tilredde mjölet, hwars kostsamhet endast består i beswäret wid hafrens tilredande, då ock något deraf i skrådor bortgår.

(Det öfriga nästa gång.)

* * *

Nyheter.

Abo. Den glädje som Deras Kongl. Majesteters höga Kärning öfwer hela Riket upväckt, har

) 183 (

har ock härstädes, så wäl wid Kongl. Academiens, som af Stadens Bergerfkap, blifwit ådaga lagd. Sedan derom af Academiens Rector Herr Prof. Hassel offentligt Programme blifwit utgifwit, tollades wår allmänna fågnad på Kongl. Academiens den 29 Maji, eller sielfwa Krönings-Dagen, för midd. af Herr Prof. Pehr A. Gadd på Swenska; efter middagen af Herr Candid. Johan Brunnerus, Åbo-bo, på Latin: Den 30 för middagen af Academiens Secreteraren Herr M. Matth. Calenius på Latin; efter middagen af Herr. Cand. Joh. Henr. Kellgren, Wåstgöthe, på Swensk; den 1 Junii för middagen af Cornetten wid Kongl. Lif- Dragone Regimentet Herr Johan Gustaf Gripenberg på Swenska; efter middagen af Herr Abrah. Nic. Clewberg på Latin. Til de Swenska Talens afbrände, woro Fruntimmren särskilt budne. Efter slutad Oration i Academiens, den första dagen, marcherade Stadens Cavallerie och Infanterie Corpser upp til Torget, och gåfwo salwor ur handgewären, som ifrån twänne på dnise sidor om Bron i ån upförde Pråmar, hwilka med flaggor woro pryddes, beswarades; efter middagen woro af Stadens Cavallerie-corpser, de förnämlige här i Staden warande Limbetsmän och Erater til en festin kallade, som warade mot nästa morgonen: skålarne druckos under styckeskott. Domkyrkan, Academiens Auditorier, Consistorii och Bibliotheks rummen, Rådhuset, och det wid Torget belägna hus hwarast Borgerskapet undfågnade sina gäster, woro om natten illuminerade; uti Academiens öfre Auditorium woro twänne til detta högstefterlångtade tillfället lämpelige tafflor uplyste; lifalades syn

Myös hän huomauttaa seremonioiden olleen tuolla vuosisadalla "osa paitsi hallitsemista ja vallankäyttöä myös mediaa". Kustaa III:lla oli kuvatun valtapelin takia ehkä tavallista suurempi syy panostaa omiin kruunajaisiin. "Vaikuttamisen mestariksi" luonnehdittu kuningas oli taitava vaikuttamaan myös seremonioiden avulla; ja kuvaan sopikin, että hän suunnitteli itse jopa kruunajaisensa pikku yksityiskohtia. Pääseremonia pidettiin Tukholmassa toukokuun 1772 lopulla, vuosi kuninkaan Ranskasta paluun jälkeen.¹¹³⁰

Tukholman nelipäiväiset seremoniat alkoivat juhlavasti Storkyrkanissa, ja päättyivät ilmaisen viinin voimin syntyneisiin tappeluihin. Kustaa III:n valtaan astumista juhlittiin, ja kunnioitettiin uskollisuudenvainoin, eri puolilla valtakuntaa. Turun monipäiväisissä, kruunauspäivänä 29.5.1772 alkaneissa juhlissa esitettiin puheita ruotsiksi, latinaksi ja vähän suomeksikin. Turku juhla-alaistiin, tykit ampuivat kunnialaukauksia, ja juhlittiinpa kuninkaan kruunausta ainakin kerran aamuun asti. Jopa opiskelijat vannoivat uskollisuutensa esivallalle. Samoihin aikoihin toistui sama useilla muilla

¹¹³⁰ Nygård 2005, 108 112–113; Mäntylä 2003a, 312; vrt. Tandefelt 2000, 65–66. – Kustaa III:n suurista koreografin kyvyistä voi arvioida säilyneen kelpo todiste Carl Gustaf Pilon maa-laaman mahtavan, joskin keskeneräiseksi jääneen taulun muodossa.

suomalaisilla paikkakunnilla. Esimerkiksi Kokkolassa esiintyi puhujana valtiopäivämies Anders Chydenius.¹¹³¹

Åbo Tidningarin 5.6.1772 julkaistun kruunajaisjuhlinnan selostuksen on Suovan mukaan ”varmaankin” kirjoittanut H. G. Porthan. Kirjallisuudentutkija Rafael Koskimiehen mukaan tämä ”tunsi syvään juurtunutta vastenmielisyyttä Kustaa III:n henkilöä ja yleensä koko kustavilaista elämäntyyliä kohtaan”. Luonteeltaan konservatiivinen Porthan ei toki kyseenalaistanut kuninkaanvaltaa tai hallitusmuotoa.¹¹³² Yhtä kaikki, Porthanin vastenmielisyyttä Kustaata kohtaan tuskin saattoi olla kovinkaan vahvaa vielä kuninkaan kruunajaisten aikoihin – olihan vuoden 1772 vallankumouskin vielä edessäpäin. Voi olettaa, ettei Porthanille tuottanut tuon vuoden alkukesästä mitään vaikeutta pitää kruunajaisten juhlintaa selostaessaan kynäänsä neutraalissa asennossa.

Teksti Kustaa III:n kruunajaisten etäjuhlinnasta Turussa alkaa Åbo Tidningarin 5.6.1772 ilmestyneen 8-sivuisen numeron sivun 6 alalaidasta, jatkuen seitsemännelle ja kahdeksannelle eli viimeiselle sivulle. Lähemmäs 2 800 merkin mittaisen jutun yllä on seisova otsikko ”Nyheter”.

Ensimmäisessä tekstikappaleessa kirjoittaja viittailee juhlallisesti majesteetin ”korkea-arvoisten kruunajaisten” aiheuttamaan iloon:

Åbo. Den glädje som Deras Kongl. Majestetets höga Kröning öfwer hela Riket upnått har och härstedes få mål wid Kongl. Academien, som af Stadens Borgerskap, blifwit ådaga lagd.

Sitten seuraa tarkkaa, mutta hieman yksitoikkoista luettelmaa juhlinnan kulusta. Akatemian rehtorin Henrik Hasselin¹¹³³ kerrotaan julkistaneen virallisen ohjelman. Seurasi lähinnä muiden oppineiden herrojen puheita, ruotsiksi esiintyneestä professori Pehr A. Gaddista latinaksi puhuneeseen Akatemian sihteeriin M. Matth. Caloniukseen.¹¹³⁴ Itsekin akatemiayhteisöön ja kaupungin silmäätekeviin kuuluneena toimittaja Porthan on varmaan halunnut olla tarkkana, jottei yhdenkään arvonsa tuntevan tuttavan nimi jää pois.

Sitten seuraa jo aidompaa selostustekstiä:

Efter slutad Oration i Academien, den första dagen, marcherade Stadens Cavallerie och Infanterie Corpfer upp til Torget, och gåfwo salwor ur handgewären, som ifrån twänne på ömse sidor om Bron i ån upförde Prämar, hwilka med flaggor woro pryddes, beswarades; efter middagen woro af Stadens Cavallerie-corps, de förnämste här i Staden warande ämbetsmän och Ståter til en festin kallade; som warade mot nästa morgonen: skålarne druckos under styckeskott. Domkyrkan, Academiens Auditorier, Consistorii och Biblioteksk rummen, Rådhuset, och det wid Torget belägna hus hwarest Borgerskapet undfågade sina gäster, woro natten illuminerade; uti Acedemiens öfre Auditorium woro twänne til detta högstefterlängtade tillfället lämpelige taflor upplyste; likaledes syntes wid

¹¹³¹ Nygård 2005, 119–126.

¹¹³² Koskimies 1963b, 535–536; Klinge 1989, 67. – Klingen tulkinnan mukaan Porthan asettui ”kuninkaaseen ja hovikulttuuriin nähden provinsiaalisen opposition kannalle”; opposition, joka ”kohdistui nimenomaan ”Kustaa III:n persoonaan ja tyyliin, ei hallitusmuotoon”.

¹¹³³ Hassel (1700–76) toimi pitkään Turun akatemiassa niin kaunopuheisuuden eli roomalaisen kirjallisuuden professorina kuin akatemian rehtorina. Hänen seuraajansa kaunopuheisuuden professorina, vuodesta 1777, oli juuri Porthan. (Heikel 1940, 811.)

¹¹³⁴ Pehr Adrian Gadd (1727–97) on jäänyt aikakirjoihin Turun akatemian ensimmäisenä kemian professorina sekä talousmiehenä, jota kiinnostivat maatalous, puutarhanviljely ja Suomen mineraalit. Gadd oli suosittu puhuja, aikanaan ehkä akatemian paras – joten ei ihme, että hän esiintyi myös Kustaan vieraillessa Turussa 1775. (Leikola 1995, 102, 105.) Matthias Calonius (1737–1817) taas oli Turun akatemian lainopin professori ja akatemian huomattavin lainoppinut. Hän toimi sittemmin Ruotsin korkeimman oikeuden jäsenenä, ja pääsi prokuraattorina merkittäviin aseisiin vielä Venäjän vallankin aikana. (K. Tarkkainen 1995, 116.)

Stadens Rådhus twänne, och wid det af Borgerskapet til sin högtidelighet nyttjade Grubbska huset, trenne uplyste taflor.

Åbo Tidningar siis kertoo juhlinnan näkyvimmistä muodoista. Ratsu- ja jalkaväkiosastot marssivat torille, ampuen kunnialaukauksia, joihin vielä vastattiin Aurajoessa keluvista, lipuin koristelluista proomuista. Sitten kaupungin vallasväki istui juhlissa aamuun asti, skoolaten tykinlaukauksien kumussa. Tuomiokirkko ja muut keskeiset rakennukset olivat juhla-vaistuja, vaikka valoisia Pohjolan kesäöitä elettiinkin. Yhteensä viisi valaistua taulua – joissa voi kuvitella esitetyn tekstein kunnioittavia tervehdyksiä Kustaa III:lle – hallitsi kahta arvorakennusta: raatihuonetta ja Grubbin taloa. Teksti perustuu näemmä silminnäkiähavaintoihin, ja siinä on kyse aivan aidosta, kronologisesti etenevästä selostuksesta.

Seuraavassa tekstinosassa luetellaan muun muassa, ketkä osakuntien edustajat puhuivat. Esimerkiksi: ”af Åbo nation Herr Joach. Joh. von Glan på Swensk wers; af Satacunda Nation Herr Cand. Johan Hellenius på Finska”. Siis edellinen herroista harjoitti peräti ruotsinkielistä runonlausuntaa, jälkimmäinen – satakuntalainen – taas piti parempana esiintyä suomeksi, ja ilmeisesti proosatyylilajissa. Tällaisen luettelmailmaisun valinta sopii hyvin Porthanin pirtaan. Koskimiehen mukaan yksivakainen Porthan kirjoitteli kyllä ahkerasti kirjeitä, mutta niin kansanrunouden tutkija kuin olikin, runosuonta hän ei omannut. Myös on pantu merkille Porthanin yksityiskirjeiden juoruillevaisuus.¹¹³⁵

Mutta, tarkasteltavan jutun lopussa tapaa uudestaan hieman aidompaa selostusantia:

Efter middagen woro Stäterne i Staden med deras Fruentimmer, af en del Studerande, budne til en bal i det nya Baerska huset, hwarest ungfågnaden och dansen warade in på morgonen. Den natten såg man, jämte illuminationen, huset prydt med en sinnrikt uplyst tafla, lämpadt til en så glad högtidelighet.

Siis: kaupungin säätyläiset rouvineen ynnä joukko opiskelijoita heittäytyi uudessa Baerin talossa tanssimaan ja pitämään hauskaa aamuun asti. Yön hetkinä nähtiin jopa ilitulitus.

Suova on juttuun hieman tyytymätön. ”Selostus oli yksityiskohtainen, mutta osittain kovin luettelomainen”, hän toteaa. Aukkojakin löytyy, toimittaja kun ei ”kertonut paraatin yhteydessä sellaisista asioista kuin säästä ja liikkeellä olleesta väkijoukosta, mihin seikkoihin myöhempien aikojen reportteri kiinnittäisi huomionsa”, kuuluu Suovan noin 180 vuotta selostuksen jälkeen kirjoittama kritiikki.

Åbo Tidningarin selostuksen vaatimattomuuden voi ymmärtää: ajan ykkösmedia oli toki saarnastuoli: tärkeä vallanvaihto-asia on varmaankin luettu hetimiten julki kirkossa. Ja puskaradiokin lie täyttännyt tehtävänsä, joten ymmärrettävästi Åbo Tidningar ei enää nähnyt asiaksi revitellä itsestäänselvyyttä tuon enempää.¹¹³⁶ Toki on hyvä

¹¹³⁵ Koskimies 1963b, 533; Knapas 2002, 288. – ”Tosin hän [Porthan] sorvaili runomittaistakin tekstiä, mutta nuo kokeilut ovat merkityksettömiä eivätkä ansaitse runouden nimitystä”, kirjallisuudentutkija Koskimies arvioi. Ja: ”Milloinkaan hän ei tuntenut taiteen tulen polttavan suonissaan”, eikä hän myöskään ”tullut tunnetuksi nokkelana eikä sukkelapuheisena”.

¹¹³⁶ Ensimmäisenä joukkoviestimenähän voi Suomessa tavallaan pitää kirkonkuulutuksia, joita määrättiin luettavaksi saarnan jälkeen vuodesta 1571. Kun kirkossa kävi kustavilaisenakin aikana käytännössä koko kansa, kuulutukset tavoittivat laajat ihmisjoukot. Noiden kuulutusten merkitys alkoi vähentyä oikeastaan vasta 1800-luvun lopulla, sanomalehdistön kasvaessa. Virallisesti maallisten kuulutusten lukeminen lopetettiin saarnastuolista vasta 1925. (Tommila 1988a, 29; vrt. Perko 1999.)

ottaa huomioon myös, että Porthanilla oli noihin aikoihin monta rautaa tulossa, eikä lehden toimittaminen voinut saada hänen ajastaan kuin pienehkön siivun.¹¹³⁷

Kielen puolesta on Åbo Tidningarin kruunajaisjuhlinnan selostus tietenkin kaukana nykyjournalismista. Voikin pohtia, ammensiko vahva latinisti¹¹³⁸ Porthan kirjoittajana tyyli-ihanteitaan jopa vanhan Rooman kirjallisuudesta asti. Ainakin hänen kirjoittamassaan ruotsissa voi olla näkevinään vaikutteita esimerkiksi latinan sanajärjestyksestä. Porthan ei varmaan katsonut itseään journalistiksi sanan nykymerkityksessä; hän on ehkä kokenut tuottavansa pikemmin kirjallisuutta, joskin pienimuotoista. Tai ehkä hän on kokenut, ahkerana kirjeenkirjoittajana, rustaavansa kuin avointa kirjettä.

Kaikkiaan kruunajaisten juhlinnan käsittelystä voi selvästi erottaa selostuksen idut. Toimittaja on ollut paikalla, ja hän esittää tapahtumasarjan – useamman juhlintapäivän – olennaiset piirteet uskollisesti tosiasioissa pitäytyen ja henkilökohtaiset tunteensa taka-alalle jättäen. Rakennekin on kronologinen. Suova näkee Porthanin Turunselostuksen vaikuttaneen siihen, että lehti sai kruunajaisjuhlien vastaavat selostukset myös Porvoosta, Helsingistä, Uudestakaupungista ja Pietarsaaresta.

Åbo Tidningar jatkoi pikku hiljaa selostraditiota. Suova kirjaa, että turkulais-lehdessä julkaistiin 15.6.1773 sen ensimmäinen hautajaisselostus. Vainaja oli Augustin Ehrensvärd, Suomenlinnan linnoitusten rakennuttaja, joka oli kuollut Mietoisissa loka-kuussa 1772, juuri kreiviksi ja sotamarsalkaksi ylennettynä. Hänen tomumajansa siirrettiin Mynämäen tilapäishaudasta ensin Turkuun, ja sitten laivalla Suomenlinnaan, josta hänen muistomerkkinsä löytyy yhä näkyvältä paikalta. Tomumajan siirtäminen tapahtui itsensä kuninkaan käskystä.¹¹³⁹

Ehrensvärd oli Aurora-seuran miesten arvostama. Ei ihme, että Aurora-seuran lehdenkin kyseisen numeron ilmestymisajankohtaa on tapahtuman vuoksi – päättelee Suova – myöhennetty viikolla. Selostus vei Åbo Tidningarin numerosta peräti viisi sivua. ”Selostuksen kirjoitti ilmeisesti Porthan, sillä vaikka hän tietenkin oli itse mukana akatemian virkakunnan ryhmässä, hänellä silti oli mahdollisuutta selostuksessa tehtyjen huomioiden tekoon”, Suova toteaa.¹¹⁴⁰

1137 Kruunajaisten juhlinnan aikoihin, loppukeväästä tai alkukesästä 1772, Porthan ponnisteli – parin viranhauissa kokemansa epäonnistumisen jälkeen – saadakseen Turun akatemian kirjastonhoitajan viran, mikä sitten toteutui heti marraskuussa. Porthan oli tullut nimityksi kaunopuheisuuden dosentiksi jo 1760-luvun alkupuoliskolla; hän toimi kirjaston amanuenssina, Pohjalaisen osakunnan kuraattorina ja 1770 perustetun Aurora-seuran sihteerinä. Hänen julkaisutoimintansa oli laajaa: teoreettisen filosofian kysymyksistä suomalaisen kansanrunouden tarkasteluun. Ennen kuin Porthan sai joulun alla 1777, 38-vuotiaana, kaunopuheisuuden professuurin, oli hänen toimeentulonsa Ivar A. Heikelin mukaan ”niukka ja epävarma”. (Heikel 1940, 233–249.)

1138 Jo Hassel, Porthanin oppi-isä ja edeltäjä kaunopuheisuuden prosessorina, pyrki klassisen latinan viljelyyn, mutta Porthan vei tämän vielä pidemmälle. Porthanin latinan on sanottu olleen poikkeuksellisen hyvää, selkeää ja luettavaa. (Tommila 1995, 121.)

1139 Elämäkerrassaan Nikula (1960, 496–507, 511) toteaa, että mikäli Ehrensvärd olisi kuollut Tukholmassa, hänet olisi merkkimiehenä haudattu ilman muuta Riddarholmskyrkaniin. Nyt kävi niin, että hänen arkkunsa kannettiin 1773 ensin puolentoistasadan sotilaan saatamana Mynämäen tilapäishaudasta muutaman kymmenen kilometrin päähän Turkuun. Aningaisten tullin seutuvilla kulkueeseen yhtyi Turun arvoväki: maaherrasta korkeisiin upseereihin, pormestarista yliopiston professoreihin. Tuolta usean sadan henkilön kulkueelta vei kaksi ja puoli tuntia edetä Turun linnan luo, mistä Ehrensvärdin arkku kuljettiin juhllallisesti vesiteitse pantavaksi hautaan Suomenlinnassa. Kustaa III:n uskollisena miehenä historiaan jäänyt Ehrensvärd sai Suomenlinnaan upean ”mausoleumin”, vaikka se saatiinkin loppuun asti viimeistellyksi vasta 1800-luvun alkuvuosina. Turussa Ehrensvärdille piti muistopuheen – journalistimme Porthan.

1140 Suova 1952a, 113. – Kirjoittaja toteaa (mts. 201) Ehrensvärdin hautajaisten selostuksessa pilkkahtelevan myös nekrologi-ainesta, jutussa kun ”muutamin mainesanoin arvioitiin hänen erikoiset ansionsa”. – Ehrensvärdin Mietoisissa 4.10.1772 tapahtuneesta kuolemas-

Suova vertaa Porthanin selostajantyyliä jälleen – oikein tai väärin – toisen maailmansodan jälkeisiin journalistisiin käytäntöihin. ”Selostus keskittyi kulkueeseen”, hän kirjoittaa. Lisäten, ettei sellaisesta keskeisestä asiasta kuin säästä puhuttu selostuksessa mitään, kuten ei myöskään ”paikkakuntalaisten suhtautumisesta” hautajaiskulkueeseen sen lähtiessä liikkeelle Mynämäestä. Puute oli Suovan mukaan sekin, ettei ”Via-porin hautajaisaktista puhuttu missään myöhemmässä numerossa”. Suova olisi voinut ehkä olla ymmärtäväisempi sitä kohtaan, että Porthan lienee ollut seremoniaalisissa tapahtumissa yksi keskeinen osallinen, eikä journalistinen työ tietenkään ollut yhdistettävissä rooliin ongelmatomasti.

Pari kuukautta myöhemmin, 31.8.1773, Åbo Tidningar uursi uraa julkaisemalla lehdistömmen ensi konserttiselostuksen, jonka kohteena oli – ei enempää eikä vähempää kuin – maan ensimmäinen julkinen konsertti. Genre-tietoinen Suova on pannut merkille, että kyseessä ei ollut ”mikään arvostelu, vaan tosiaankin pelkkä selostus, joka sekin jäi puutteelliseksi”. Jutusta kun ei ”edes selviä konsertin laatu”. Esiintyneestä orkesteristakaan ei mainita mitään. Sentään selviää konsertin järjestämisen tausta: koolle on hankkiuduttu musiikin ja Kustaa III:n vallankaappauksen 1-vuotispäivän merkeissä (”till at fira minnet af den lyckliga dagen, då vår Store och Älskade Konung, på et så ärefullt sätt räddade Fäderneslandet”). Ei ihme, että konserttia seurannut illanvietto saa jutussa suurin piirtein yhtä suuren huomion kuin itse konsertti.¹¹⁴¹

Åbo Tidningarin selostusperinne jatkuu vielä 1775 Kustaa III:n tehdessä vierailun Suomeen. Kuningas viipyi valtakuntansa itäosassa vajaan kuukauden. Ensin oleiltiin muutama päivä Turussa. Sitten seurasi satojen kilometrien kiertue, jonka aikana py-sähdyttiin pisimpään Helsingin seudulla ja joka ulottui idässä Venäjän rajan tuntumaan. Eniten ehkä kostuivat Kustaa III:n Suomen-vierailusta tamperelaiset: kuningas kuulemma ihastui ikihyvin Pyynikinharjulla pistäytyttyään Tampereeseen – ja pian vahvistui, että tuoreesta kauppalasta tulisi kaupunki, ja sitten jopa vapaakaupunki.¹¹⁴²

Vaikka kuninkaan matkaseurueen turhaa paisumista yritettiin toppuutella, lopputuloksena majesteettia eskortoi Nygårdin mukaan toistasataa henkilöä, valtakun-

sa oli uutinen jo Åbo Tidningarissa 8.10.1772, ja senkin oli todennäköisesti kirjoittanut Porthan (Nikula 1960, 500).

1141 Suova 1952a, 115–116. – Suova huomauttaa, että ainoa itse musiikkisuoritusta arvioiva ilmaisu on sana ”skickelig”, jolla viitataan solistin laulunääneen. – Suomen musiikkiarvostelun isänä pidetään säveltäjä ja kirjailija Axel Gabriel Ingeliusta (1822–68). Hän kirjoitti musiikkiarvosteluja vuodesta 1845 Åbo Tidningariin, Åbo Underrättelseriin, Helsingfors Tidningariin, Helsingfors Morgonbladiin, Borgå Tidningiin tai Litteraturblade-tiin (Seija Lappalaisen kirje 3.7.2006). Topelius on muistellut, miten Fredrik Paciuksen Helsingissä 1836 johtama konsertti synnytti jo pienen lehtien välisen arvosteluräihinän. Helsingfors Tidningar – lehti jonka palveluksessa Topelius sittemmin teki pitkän päivätyön – oli erehtynyt mainitsemaan, että konsertissa esitettiin fuugaa. Helsingfors Morgonblad oli ilkeilnyt toteamalla, että ei koko konsertissa esitetty fuugaa, minkä Pacius vielä lehdessä vahvisti. (Topelius 1949, 67.) Steinby toteaa kohteliaasti, että Topelius ”ei muista tätä kohtaa aivan oikein.” Sillä: ”Kiistely tapahtui keväällä 1838 (ei siis 1836), ja osat olivat itse asiassa päinvastaiset: Helsingfors Morgonblad arvioi fuugaa, ja Helsingfors Tidningar hyökkäsi tämän johdosta Helsingfors Morgonbladia vastaan.” (Steinby 1986, 168.)

1142 Nygård 2005, 179–193; Rasila 1988, 386–398; Sinisalo 1947, 58–62. – Käyskely Pyynikinharjulla voinee toki olla myös vanhojen aikojen kaupunkilegenda. Kustaa III:n matkaohjelmaa ei Tampereen osalta tarkasti tiedettäne, kun siitä ei mainittu tukholmalaislehdissäkään – kuten kuninkaan käynneistä Helsingissä, Porvoossa ja Loviisassa (Dahlbäck 2000, 77).

nanmarsalkasta palvelusväkeen; ja päälle tuli toistasataa henkivartiokaartilasta. Matkavaunuja oli nelisenkymmentä, ja hevosia – ratsut mukaan lukien – kolmattasataa.¹¹⁴³

Tällaisen seurueen liikkuminen on ollut mitä huomiotaherättävintä, ja oiva kohde myös ajan lehden selostajalle. Åbo Tidningar kuitenkin hoiti selostuksen huononlaisesti, vaikka alkuun lupailtiin lukijoille, että odotettavissa on perusteellinen vierailukuvaus. Lehdessä 15.7.1775 on julkaistu kyllä paitsi tuo lupaus myös kelpo pätkä selostusta vierailun alusta: Kustaa III:n vierailun Turussa vietetyistä ensi päivistä. Kuvauksensa saavat paitsi kuninkaan juhlallinen vastaanottaminen myös Aurora-seuran huoneiston juhla-asu ja kuninkaan ensi vierailuhetkien säätily.¹¹⁴⁴

Mutta selostus katkesikin. Kukaan lehden edustaja ei näemmä havainnoinut ka-peita, mutkaisia teitämme etenevää kuninkaallista seuruetta. Ei edes kuninkaan saapumista – akateemisten promootioiden juhlintoineen – Tukholmaan paluun edellä uudestaan Turkuun enää mainittu. Suova on ymmällään. Selostuksen lässähtämisen syy ovat hänen arvuittelujensa mukaan voineet olla ”Auroran piirissä ja lehden ympärillä” ilmenneet ristiriidat, joissa ”Porthan on ollut mukana”. Yhtä kaikki, kesä 1775 merkitsi Tidningarin toimitustyössä selvää laskukauden alkua, ja näin selostusperinnekin hiipuu.¹¹⁴⁵

Suomenkielisistä Tieto-Sanomista taas ei selostuksia löytyne senkään vertaa. Toki suurennuslasilla katsoen jossakin kotimaanuutisessa voi pilkkahtaa selostusotetta lauseen, parin verran. Mutta Lizeliuksen yhdenmiehentoimituksella ei ollut sitäkään vertaa resursseja vaikkapa turkulaisten tapahtumien seurantaan kuin Åbo Tidningarilla. Lehden vahvuuksia olivat pikemmin valistavan aineiston sekä ulkomaanuutisten tarjonta.¹¹⁴⁶

Jo ensimmäisen sanomalehtemme selostuksenkohteet ovat oireelliset: tyypillinen kohde on merkkitapahtuma merkki-ihmisineen. Ensi aallon journalisteilla tuskin edes tuli mieleen ajatus kirjoittaa selostus rahvaan juhlatapahtumista. Mutta onhan tieteen maailmassakin kansatieteellinen lähestymistapa nuori: vasta 1850-luvulla, jo pari vuosisataa toimittuaan, maan yliopistolaitos ryhtyi tarjoamaan kansatieteen luentoja.¹¹⁴⁷

¹¹⁴³ Toisten tietojen (Dahlbäck 2000, 74) mukaan Kuninkaan henkivartiokaartin runsaat 200 aliupseeria ja sotamiestä tulivat kyllä Suomeen, mutta ”eivät koskaan päässeet Turkuu pidemmäs”.

¹¹⁴⁴ Aurora-seuran lehti pohjusti 15.7.1775 vierailuselostusta viittaamalla siihen, että näin säilyy kuninkaan vierailusta tietoa tulevillekin polville (”...man för framtidens forswarar åminnelsen af omständigheterne wid et Konungsligt besök...”). Toimitushan ajatteli koko ajan, että lukijat säilyttäisivät kooltaan perin pienen lehden kaikkikin numerot (Suova 1952a, 181–182). Toisaalta lehden kuninkaanvierailua pohjustavassa tekstissä kiinnittää huomiota, että selostuksen julkaiseminen tapahtui prestiisi- tai imagosyistä: lehti uskoi maanmiesten arvostavan kuninkaanvierailun seurantaa, mikä lisäisi lehteen kohdistuvaa arvostusta (”...på wist sätt förödlä wärdet af desse Tidningar...”).

¹¹⁴⁵ Suova 1952a, 134–135. – Åbo Tidningar ilmestyi sittemmin katkonaisesti, ja nimeään muutellen. Julkaisu liikkui sanoma- ja aikakauslehtien välimaastossa ajan lehtien yleiseen tapaan. Suurimman osan 1790-lukua Åbo Tidningar oli luonteeltaan historiallinen aikakauskirja. Vasta 1790-luvun lopusta lähtien – F. M. Franzénin ollessa toimittaja – sen sanomalehtiluonne vahvistui. 1810-luvulla julkaisu toimi virallisenakin lehtenä. (Tommila 1988a, 62; Tommila 1988b, 487; Hakuteos Savonlinna 1988, 306–308.)

¹¹⁴⁶ Otava 1931.

¹¹⁴⁷ Helsingin yliopiston suomen kielen professoriksi 1851 nimitetty M. A. Castrén ryhtyi luennomaan myös suomalais-ugrialaisten kansojen kansatieteestä. Hän oli merkinnyt muistiin etnografista aineistoa 1840-luvulla matkoillaan Pohjois-Venäjälle ja Siperiaan matkoilla. Lönnrotin runonkeruumatkat alkoivat jo 1820-luvun lopulla. Kansanelämään kohdistuneen kiinnostuksen merkkipaaluja ovat myös pitäjänkertomukset, joita julkaisiin 1700-luvulta alkaen. Kertomuksessa Tyrvään pitäjämästä (1853) Warelius käytti ensi keran sanaa kansatiede. Kaiken varhaisen suomalaisen etnografisen harrastuksen suurim-

6.2 Keisarin eriksgata virallisessa lehdessä

Kiitos Sulle, Suuri Herra,
Kallis, kaunis Keisarimme!
Kiitos täällä käytyäsi:
Kiitos käytyäs katellen
Meidän pieniä pesiä,
Meidän, töitä tuumiamme.

Laulu Keisarin kulusta, Mnemosyne, 13.10.1819

Aleksanteri I teki Suomeen vierailut vuosina 1809 – jolloin ohjelmassa olivat Porvoon maapäivät – sekä 1812 ja 1819. Journalismintutkimuksen kannalta ehkä vasta viimeksi mainittu matka ansaitsee huomion. Esimerkiksi vuoden 1819 vierailu poiki uutiskirjeitä Suomen lehdistöön.¹¹⁴⁸

Ensin Arkangelin ja Aunuksen kuvernementeissa vierailtuaan Aleksanteri I saapui pienehköine seurueineen Suomen puolelle Salmin kohdilla 21. tai 22.8.1819. Hän teki runsaassa kolmessa viikossa osin ratsain, osin vaunuissa ajaen pitkän kiertomatkan. Sortavalassa ja sieltä käsin Valamossa pistäytyttyään hän jatkoi Kuopioon, ja sitten Kajaaniin, Ouluun ja Tornioon. Pohjanlahden perukoilta laskeuduttiin rannikkoa pitkin mm. Vaasan kautta Turkuun, mistä matka jatkui Hämeenlinnaan, Tampereelle, Turkuun ja Helsinkiin. Uudesta pääkaupungista keisari palasi rantatietä Porvoon ja Viipurin kautta Pietariin. Matkan tarkoitus oli epäilemättä pehmittää suomalaisia myönteisiksi uusille vallanpitäjille sekä myös katsastaa, millaiset ovat Suomen puolustusmahdollisuudet Ruotsin hyökkäyksen varalta. ”Hurmaaajatsaari” onnistui tekemään itseään Suomessa hyvin tykö.¹¹⁴⁹

Vierailun vaiheet on dokumentoinut kirjailija Emil Nervander, joka näki vaivaa ja tutustui reporterinotteella käytännössä kaikkiin paikkoihin, joissa Aleksanteri I Suomessa kävi, Valamosta Tornioon asti. ”Luotettavia muistotietoja” olikin vielä saatavissa hänen mukaansa 1900-luvun alussa ihmisistä irti.¹¹⁵⁰

Nervanderin katsannossa ”vasta keisarin Kuopioon [25.8.1819] tulosta alkaen rupesi sen ajan hidas lehdistö Suomessa – Åbo Allmänna Tidning – antamaan selontekoja Aleksanteri I:n matkasta”.¹¹⁵¹ 1900-luvun alun näkökulmasta moinen onkin voinut jo

pana innoittajana voi pitää Porthania. (Suuri Ensyklopedia 1978, 2685; Spectrum 1977, 126.)

1148 Nervander 1906, VII-IX; Tommila 1988d, 199.

1149 Nervander 1906, VII-IX, 148–154; Turpeinen 2004a, 114; Tuomi-Nikula & Tuomi-Nikula 2002, 19, 23–24. – Epäilemättä keisari oikeinekäsineen suoritti koko ajan Suomen vierailullaan myös mielialojen tarkkailua. Vallankumouksellinen mieliala näytti lähtevän nousuun nimenomaan Saksassa. Suomessakin oli havaittavissa jo vuosien 1817–19 paikkeilla ylioppilaiden huomattavaa aktiivisuutta. Tapahtumat etenivät nopeasti, ja jo 1821 koki Åbo Morgonblad lakkautuksen. Lehden toimittaja A. I. Arwidsson ei ollut enää 1820-luvun vanhetessa Aleksanteri I:n suosiossa niin kuin oli näemmä vielä elokuussa 1819, kun miehet tapasivat keisarin vierailun aikaan Iisalmen pappilassa. (Klinge 2004b, 122–123; Hakuteos Savonlinna 1988, 303; Nervander 1906, 174–179.)

1150 Nervander 1906, III. – Emil Nervander (1840–1914) oli kirjailija ja toimittaja, jonka tuotanto kielii monipuolisuudesta. Nervander tunnetaan monipuolisena kirjoittamisen ammattilaisena, niin kauno- kuin tietokirjailijana – sekä Aleksis Kiven ystävänä (tästä: Sihvo 2002, erit. 141, 320–326). Vuodet 1874–79 hän toimi juuri perustetun Åbo Postenin päätoimittajana. (Kansallinen elämäkerrasto 1932, 171–172; Hakuteos Savonlinna 1988, 304.)

1151 Nervander 1906, 156–157, 163–164. – Todettakoon, että fil. kand. Nervanderin esitystä leimaa terve lähdekritiikki hänen käsitellessään ihmisten muistikuvia – jotka ovat alkuaan edelliseltä tai jopa sitä edelliseltä sukupolvelta kuultua (ks. mts. 180–181).

tuntua hitaalle, oltiinhan meilläkin jo tuolloin totuttu jopa 7-päiväisiin sanomalehtiin, jotka vielä tarvittaessa julkaisivat lisälehtiä. Mutta, kuten Nervanderkin huomauttaa, maan lehdistö oli vuonna 1819 oikeastaan yhtä kuin yksi lehti.¹¹⁵²

Åbo Allmänna Tidning julkaisi syksyllä 1819 useita juttuja Aleksanteri I:n Suomen vierailusta; viimeinen ilmestyi marraskuun puolivälissä, kaksi kuukautta vierailun päättymisestä. Jutut ajoittuvat juuri niihin viikkoihin, jolloin lehti veteli viimeisiään virallisena lehtenä. Åbo Tidningarista 1810 Åbo Allmänna Tidningiksi muuttunut lehti sai antaa paikkansa marraskuun 1819 alusta ilmestymisensä uudessa pääkaupungissa Helsingissä aloittaneelle Finlands Allmänna Tidningille.¹¹⁵³

Åbo Allmänna Tidningin lukijat saattoivat päästä toden teolla tietoisiksi keisarin Suomen-vierailusta lehden julkaistua 11.9.1819 etusivulta alkaneen vierailu-uutisen otsikolla ”Åbo”.¹¹⁵⁴ Keisari alkoi tuolloin jo olla eriksgatansa loppupuolella; itäistä, pohjoista ja läntistä Suomea pitkälti matkustettuaan. Turkulaisten kannalta uutinen oli kuitenkin ajan oloissa tuore: keisari oli jättänyt Turun vasta pari päivää aiemmin.

Uutinen alkaa:

Sistl. Tisdag den 7 September hade Åbo stad den efterlängtade glädjen att se hans Maj:t Kejsaren, under Dess resa genom Sina Finska Provincer i hög Wälmåga hit anlända. Ankomsten skedde kl. 8. e. m., under de lifligaste hurrarop af en å stadens stora torg och de gator, der Hans Majestät, till Sitt utsedde Logis hos Hans Excellence Herr General-Gouverneuren Grefwe Steinheil framreste, talrikt församlad folkmängd af alla stånd och åldrar. Staden, Domkyrkan, Academien och det å Wårdberget nyss uppförde Astronomiska Obserwatorium woro härwid illuminerade.

Keisarin vierailusta saatiin lukea runsaasta puolesta tusinasta numerosta; eräissä numeroissa oli raportteja parinkin eri kaupungin kirjeenvaihtajalta. Ylivoimaisesti pisimpään kuvasi Åbo Allmänna Tidning keisarin Helsingissä pistäytymistä 16.10.1819 ilmestyneessä numerossaan. Keisari oli jättänyt uuden pääkaupungin – jolla oli Nervanderin sanoin¹¹⁵⁵ ”tähän aikaan uudestimuodostus- ja uudestirakennuskautensa” – tosin jo 13. syyskuuta, joten huippunopeaa ei tiedonvälitys ollut, kun vielä ottaa huomioon, että oli kyse sentään kolmasti viikossa ilmestyvästä lehdestä.

Seisovan otsikon ”Helsingfors” alla aloittaa Åbo Allmänna Tidning 16.10.1819:

Sju år hade redan framskridit, sedan Hans Majestät Kejsarens, vår Allernädigste Monarks, sednaste besök i Storfurstendomet Finland. Finska folkets afskedshelsing uttryckte sig då i hiertliga förböner för Hjelten, som den tygellösa herrskningslystnad twungit till strid för Religionens helgd och Europas frihet. Man såg likwäl denna hemska tids-

¹¹⁵² Vuoden 1819 alusta Turussa alkoi ilmestyä Mnemosyne, mutta julkaisu oli pikemmin kulttuuriaikakauskirja. 1820-luvun alussa Turkuun sitten syntyi muitakin lehtiä – kunnes Turun palo 1827 lopetti tämän lupaavan orastuksen. Viipurissa otti vuosikymmenen alkupuolella ensi askeleitaan vaatimaton saksankielinen lehdistö. (Tommila 1988a, 84–99.) – Mnemosyne julkaisi keisarin Suomen vierailusta ainakin yhden Vaasasta lähetetyn avustajakirjeen – 27.10.1819 ilmestyneessä numerossaan (Nervander 1906, 259).

¹¹⁵³ Nervander 1906, 213, 300; Pietiäinen 1989, 7. – Lehti kyllä ilmestyi kalenterivuoden 1819 loppuun nimellä Åbo Allmänna Tidning. Tammikuun 1820 alusta nimeksi tuli Åbo Tidningar. Nimiön fontti on sama kuin aiempi; nimen lyhetessä kirjainten väliä hieman kasvatettiin. Viimeksi mainitulla nimellä lehti taivalsi vuoteen 1860, jolloin sen oli annettava kilpailussa lopullisesti periksi Åbo Underrättelserille. (Hakuteos Savonlinna 1988, 306–309.)

¹¹⁵⁴ Tosin jo Åbo Allmänna Tidningin 24.8.1819 ilmestyneen numeron etusivun uutisessa mainitaan lyhyesti, että keisari on lähtenyt 4.8. Tsarskoje Selosta, tsaariperheiden kesänviettopaikasta, kohti Arkangelia.

¹¹⁵⁵ Nervander 1906, 292. – Päätöksen Helsingin rakentamisesta ja kohottamisesta Suomen suuriruhtinaskunnan pääkaupungiksi Aleksanteri I oli tehnyt jo 1812 (Klinge 2001a, 431–432).

punkt förswinna, och Finlands inbyggare af den hugneliga underrättelsen att i sitt sköte få innesluta sin Regent, i hwilken de wörda Fredens Furste och Folkets Fader.

Alun mahtipontista hehkutusta seuraa yksityiskohtainen kuvaus ”Rauhan Ruhtinaan” paripäiväisestä Helsingissä pistäytymisestä, tanssiaisineen kaikkineen. Juttu jatkuu, ajalle ominaiseen tapaan yksipalstaisena ladelman, etusivulta toiselle ja vielä kolmannellekin sivulle.

Niin Turun kuin Helsingin vierailupäivistä kertovien juttujen aloitukset ovat paljon puhuvia: asialla oli virallinen lehti, ja kohteena yksinvalti. Nervanderkin toteaa 1900-luvun alun näkökulmastaan, että keisarin vierailusta eri paikkakunnilta lähetetyt kirjeet ”ovat ylimalkaan kirjoitetut jotenkin virallisesti ylistelevään sävyyn”.¹¹⁵⁶ Keisarin matkan jännittävimmät sattumukset sijoittuvat kuitenkin nyky-Kainuuseen. Keisari halusi välttämättä pistäytyä myös Kajaanissa, vaikkei pieneen kaupunkiin johtanut tuolloin vielä lisälmen silloisesta pitäjistä edes maantietä.

Kajaanin-matkan käytännössä vastatakseen saanut kapteeni Sebastian Gripenberg kumppaneineen päätti – Gripenbergin omien muistelusten mukaan – että ”täytyisi raivatun tien puutteessa tehdä 5 ruotsin peninkulman pituinen järvimatka Oulujärven yli”.¹¹⁵⁷ Merikelpoisat veneet oli ensin kuljetettava ylityspaikalle Oulusta. Kun keisarille oli tarjottu aamiainen uudistalon ruokailutilaksi kalustetussa tallissa, lähdettiin aamulla järvimatkalle Oulujärven itäisille, noina päivinä myrskyisille laineille. Keisaria kuljettanut vene hörppäsi vettä, niin että kahden matruusin oli äyskäröitävä sitä jatkuvasti veneen pohjalta. Peräsimen puinen varsi vielä katkesi. Kapteeni oli kuitenkin varannut mukaan varavarren, ja niin vene säilytti ohjattavuutensa. Seurue pääsi koettelevan vesimatkan jälkeen Kajaaniin.¹¹⁵⁸

Keisarin voinee todeta olleen 28.8.1819 Oulujärven aalloilla todellisessa hengenvaarassa. Paluumatkalle Kajaanista keisari lähtikin maitse, myrsky kun ei Oulujärvellä ottanut tyntyäkseen. Maitse kulkeminen kuitenkin edellytti laskeutumista hevoskyydistä. Niin keisari kuin muu pieni seurue talsivat Kajaanista poistuttaessa ensi etapista pyöreästi kaksi kolmasosaa jalan, paikoin jopa soiden poikki. Hevosetkin vajoilivat välillä suohon. Ikimuiستoinen oli siis myös paluumatka Kajaanista etelään, tavoitteena Mainuan kylä.¹¹⁵⁹

Gripenberg oli mukana keisarin rinnalla Oulujärven myrskyissä. Niin tämän vesimatkan kuin Kajaanissa vietetyn parituntisen Gripenberg on ”kertonut ja kuvannut silminnäkijänä”, kuten Nervander toteaa. Toinen tehtävä esti hänet olemasta mukana jalan tehdyllä paluumatkalla. Mutta Nervanderin sanoin ”tästäkin osasta Kajaanimatkaa Gripenberg kuitenkin on kirjoittanut muistoon”; nojaten siihen, mitä kuuli tuolla erämaaosuudella mukana olleilta.¹¹⁶⁰ Åbo Allmänna Tidningissa syyskuun puolivälin 1819 jälkeen julkaistu selonteko keisarin Kajaanin-matkasta on päivätty Kaja-

1156 Nervander 1906, 213. – Siteeratussa jutunaloituksessa (Åbo Allmänna Tidning 16.10.1819) viitataan (”denna hemska tidspunkt”) tietenkin Eurooppaa 1800-luvun alussa hallintoihin sotaisiin tapahtumiin, Napoleonin Venäjän-retkineen kaikkineen. Aleksanteri I oli (Klinge 2001a, 428) ”Napoleonin tärkein vastapelaaja”, jonka suuria hetkiä oli marssi voittajana Pariisiin 1814 (mts. 434).

1157 Gripenberg-sitaatti Nervanderin (1906, 184) mukaan.

1158 Nervander 1906, 183–193; Turpeinen 2004a, 88–95.

1159 Nervander 1906, 199–201; Turpeinen 2004a, 95–97.

1160 Gripenbergin Kajaanin paluumatkasta jututtamat – ”henkilölähteet”, toteaisi myöhempien aikojen journalismin tutkija – olivat ainakin yleisesikunnan vänrikki Karl Mauritz Martinau, joka toimi tulkkina, keisarin kamaripalvelija F. Feodorov sekä kyseiset seudut tunteva opas, kajaanilaisporvari Erkki Määttä (Nervander 1906, 199–200; Turpeinen 2004a, 104).

niin elokuun viimeiselle¹¹⁶¹ päivälle. Kirjoituksesta näkyy Oiva Turpeisen mukaan, että kirjoittaja on ollut saattamassa keisaria, ja ”kaikki viittaa siihen, että lehtijuttu on juuri Gripenbergin käsialaa”. Gripenbergin ykkösrooli on ollut kaikkea muuta kuin journalistin, mutta silti hänellä on ollut, muun ohessa, mahdollisuus tehdä havaintoja tapahtumista ja ympäristöistä.¹¹⁶²

Liki 5 400 merkin mittainen juttu Åbo Allmänna Tidningin 18.9.1819 etusivulla alkaa:

Den 28:de dennes, omkring klockan 12, anlände vår Nådige Kejsare, Rysslands store Behrskare, hit till Staden. Han Maj:t hade redan tvenne dagar varit wäntad och efterlängtd af en talrik folkskara; men under redan uppehållen af okända orsaker hann han dock ej hit förr än förenämnde dag.

Aloitus iskee, kuin nykyaikainen ingressi ikään, tapahtumien keskiöön: hetkeen, jona keisari saapui vierailupäivän (28.8.1819) kohteeseen, Kajaaniin. Kirjoittaja viittaa siihen, että tuntemattomat syyt olivat viivyttäneet (”upphållen af okända orsaker”) keisaria hänen tulomatallaan. Ilmeinen kirjoittaja Gripenberg esiintyy tuolla kohdin varmaan tietämättömämpänä kuin on ollut. Sitten jutussa muistutetaan, että aiemmin tiedetään hallitsijan vierailleen Kajaanin suunnalla ainoastaan vuonna 1622: vierailija oli Kustaa II Adolf.

Tuon taustoinnin jälkeen kirjoittaja ryhtyy selostajaksi:

Kejsaren hade varit så fast i sitt beslut att besöka vår Stad, att han icke låtit en då redan warande stark Blåst, när han i Wuolijoki, inwid Uleå Träsk belägna By, steg i Slupen, ändra sitt beslut. Blåsten ökade sig sedan uppå Uleå Träsk till en storm, och flere wågor hade öfwersköljt, ej mindre Kejsaren, än de honom åtföljande Herrarne. Kejsaren hade dock derunder wisat ett lugn, som endast kunde åtfölja medwetandet af dess ädla afsikter med resan och öfwertygelsen om Försonens omwårdnad. Sjöresan, som war fem mil lång, war på tre och en half timma fullbordad.

Se, että Gripenberg on ollut mukana myrskyisellä matkalla, on arvattavissa tekstistä. Lukija saa tietää, että veneeseen on astuttu Vuolijoella. Kirjoittaja ei tuo suoraan esiin tilanteen vaarallisuutta, mutta ei salaakaan aaltojen voimaa (”flere wågor hade öfwersköljt, ej mindre Kejsaren, än de honom åtföljande Herrarne”). Selostuksessa kiitellään keisarin tyyneyttä vaaran hetkillä. Vesimatkan Kajaaniin kerrotaan kestäneen kolme ja puoli tuntia.

Kirjoittaja on seurannut keisarin parituntista Kajaanissa pistäytymistä mitä ilmeisimmin hyvin läheltä:

Sedan Hans Kejsarlige Majestät landstigit och nådigt beswarat de honom gifna underdåniga wördnadsbetygelser, tog Han först Ämmåfors och fall, jemte ruinerna af Kajana Slott i besigtning. Derpå hastade Hans Majestät till Stadens Kyrka och uppsände, under en djup och alla närwarande rörande andakt, stilla suckar till högden; hwarefter Han äfwen besökte Stadens Rådhus och sedan intog de åt honom i Staden utsedde rum.

Selostaja siis luettelee keisarin Kajaanissa katsastamat kohteet sekä kuvaa vielä kirkossa vietetyn hartaushetken tunnelmaa – keisarin huokauksineen (”uppsände, under en djup och alla närwarande rörande andakt, stilla suckar till högden”).

Kun myrsky Oulujärvellä yhä jatkui, tuli harkittavaksi paluumatka maitse:

¹¹⁶¹ Gripenberg kyllä on itse kertonut jääneensä, keisarin poistuttua, vielä Kajaaniin yhdeksi yöksi, ja lähteneensä kaupungista aamulla 29.8.1819 – veneellä, yhdyttäkseen taas keisarin seurueen, joka nyt tähtäili kohti Oulua. Åbo Allmänna Tidningin jutun päiväystä ei kuitenkaan tarvinne ottaa kirjaimellisesti.

¹¹⁶² Nervander 1906, 199; Turpeinen 2004a, 88.

Hans Majestät underrättades då, att ingen annan landwäg fanns dertill än en sju mils wäg genom ödemarker, bestående i obanade stigar öfwer steniga och hölstriga backar samt sankärr och moras; till en del de swåraste, som finnas i hela landet. Detta oakadt fattade Hans Majestät hastigt det beslut, att utan uppskof till fots wandra nämnde wäg; utan att låta förmå sig att dröja längre kwar och öfwer natten hwartill beredelser woro gjorde.

Maasto kuvataan hyvin vaikeakulkuseksi, kiitos kiviröykkiöisten mäkien ja suoalueiden ("en del de swåraste, som finnas i hela landet"). Silti päättäväinen keisari ei empiinyt lähteä matkaan. Jutussa toistellaan jälleen keisarin reippautta. Olipa hän, leikkiä laskien, jopa osallistunut pitkospuiden tai sillan tapaisen rakentamiseen puron yli ("under skämt äfwen Sjelf biträdt att lägga spångar öfwer en bäck").

Första dagen tillryggalade Kejsaren på det sättet två mil, och följande dag, efter tre á fyra timmars hwila i en Bondgård Lehtowaara By, fem mil, då Kejsaren sluteligen, om afton något sednare, hunnit till Säresmäki By i Paldamo Socken, samt sedan ännu den aftonen fortsatt sin resa, först en fjerdedels mil på en Bond-kärre, och sedan fem fjerdedels mil på en Kurir-kärre, till Nissilä Gästgifwaregård i Idensalmi Socken.

Välitappien jälkeen päästiin täten Nissilän kestiekievariin, keisarille jo tuttuun paikkaan.

Gripenberg oli siis mukana keisarin seurueessa vain hänen Kajaaninmatkaosuudellaan. Keisari ja Gripenberg tapasivat vielä illalla 29.8. Nissilän kestiekievarissa, jonne Gripenberg oli ehittänyt kolmisen tuntia aiemmin. Keisarin seurue jatkoi aamulla 30.8. – kaiketi nyt ilman Gripenbergiä – kohti Oulua. Täten voi otaksua, että Gripenberg on nimenomaan myöhään illalla jututtanut seuruetta Kajaaninpaluumatkan koettelemuksista, kirjoittanut sitten edellä käsitellyn selostuksen kiireisesti paperille; ja jättänyt jutun jonkun keisarin seurueen jäsenen kuljetettavaksi Turkuun, Åbo Allmänna Tidningille. Juttuhan tuli julki lehden 18.9. ilmestyneessä numerossa, ja keisarin seurue oli perillä Turussa jo illalla 7.9.¹¹⁶³

Kyseessä oli kelpo selostus, jota ei kuitenkaan ole aiheellista ihan reportaasiksi mainita.

6.3 Tähtiselostaja Topelius tanssiaisissa

Lehdistöllämme oli 1820- ja 1830-luvulla riittämiin vastatuulta ja vaikeuksia: ulkomaanuutisiin kohdistuvasta tiukasta sensuroinnista Turun paloon. Selostuspolkua kuljettaessa kannattaneekin nyt ottaa loikka suoraan 1840-luvulle.

Kuten uutisluvussa todettiin, Helsingfors Tidningar nousi jo 1830-luvulla suomalaisen uutisjournalismin kärkiairueksi, ja Topeliuksen tulo seuraavan vuosikymmenen alussa toimittajaksi lisäsi vielä suuresti lehden kiinnostavuutta. Topelius, jota on pidetty¹¹⁶⁴ Suomen ensimmäisenä ammattijournalistina, kykeni kuvaamaan sanoin niin tahtumia kuin tunnelmia paremmin kuin ehkä kukaan aikalaisensa Suomessa.

¹¹⁶³ Nervander 1906, 205–207; 270. – Åbo Allmänna Tidning julkaisi (18.9.1819) Kajaaninmatkaselostuksen jälkeen vielä pienen pätkään Aleksanteri I:n pistäytymisestä – Oulusta käsin elo- ja syyskuun vaihteessa – Torniossa. – Toki periaatteessa kirje olisi voinut kulkea Kainuusta Turkuun postinkin mukana. Suomen postilaitosta oli 1810-luvulla kehitetty. Aleksanteri I:n käskykirje vuodelta 1816 muodosti Suomen postilaitoksen toiminnan perustan aina 1880-luvulle. Ja esimerkiksi Kajaanissa oli jo 1810-luvulla postitoimipaikka. (Pietiäinen 1988, 228–246.)

¹¹⁶⁴ Esim. Vesikansa 1997, 23.

Topeliusta voi myös pitää maamme ensimmäisenä paikallisjournalistina. Hänen aloittellessaan journalistina harva maassamme tuli ajatelleeksi, että lehden kannattaa panostaa paikallisuutisiin. Topeliuksen seurannan ylivoimainen ykköskohde oli Helsinki, joka hänen vireinä lehtimiesvuosinaan teki nopeaa kasvua. Rolf Martinsen on todennut Topeliuksen olleen kahden vuosikymmenen ajan Helsingin ”lehtimaailman” kärkihahmo, jonka lehtimiestyö kylläkin ”on jäänyt hänen muun toimintansa varjoon”.¹¹⁶⁵

Helsingfors Tidningar oli 1840-luvun alussa hieman alamäessä, mutta 1842 toimittajana aloittanut Topelius sai kaksipäiväisen lehden levikin oitis nousemaan. Lehti kasvoi tuolla vuosikymmenellä Suomen suurimmaksi. Topelius suosi aktiivista journalistista otetta aineiston lainailun sijasta. Hänen journalistinen skaalansa oli laaja: kepeästä human interestista vakavaan yhteiskuntakritiikkiin.¹¹⁶⁶

Esimerkkini Topeliuksen selostustekstistä edustaa pikemmin tuota kepeää human interestia. Otan tarkasteltavaksi Helsingfors Tidningarin 11.3.1846 julkaiseman jutun ”Gardesbalen”. Juttu on sijoitettu kahdeksansivuisen, kaksipäiväisen lehden kaksoisivulle, josta se vie suurimman osan. Selostuksen kohteena on ajan mittakaavassa merkittävä seurapiiritapahtuma: Suomessa ennennäkemättömät kaartintanssiaiset, joihin oli lähtenyt peräti 650 kutsua. Paikkana oli Helsingin Pohjoisesplanadin varrella sijainnut, 1833 valmistunut Seurahuone.¹¹⁶⁷ Kaartissa oli kyse Venäjän-vallan alkuvuosiin juontuvasta joukko-osastosta, jota oli 1829 alettu nimittää Henkivartiöväen tai Henkikaartin Suomen tarkk’ampujapataljoonaksi – tai yleisesti Suomen Kaartiksi.¹¹⁶⁸

¹¹⁶⁵ Sydän on hyvä 2003, 3; Martinsen 2003, 8; vrt. Pesonen 1940. – Martinsen on itse pannut sanan lehtimaailma lainausmerkkeihin. – Paikallisjournalismista yleisesti: ks. Lähemmäs vielä, 1995.

¹¹⁶⁶ Kuten esim. Martinsenin poimimista Topeliuksen Helsinki-aiheisista jutuista (Sydän on hyvä 2003, 4) voi nähdä, Topelius kirjoitti Helsingfors Tidningariin mm. Helsingin korkean hintatason vähävaraisille aiheuttamista ongelmista tai köyhälistön surkeista asuinoloista. Nämä tarkastelut voisivat 2000-luvun alun näkökulmasta istua juttutyypimielissä vaikkapa sanomalehden alakerta-artikkeleiksi tai yliöiksi.

¹¹⁶⁷ Seurahuoneella oli toki järjestetty suuria tanssiaisia ennenkin – kuten Seurahuoneen avajaisien yhteydessä 1833 tai suomalaisen yliopistolaitoksen 200-vuotisuuden juhlistamisen merkeissä 1840 (Järvenpää 2006).

¹¹⁶⁸ Sydän on hyvä 2003, 178; Screen 2000, 13. – Suomalainen sotilaallinen toiminta eli Screenin mukaan vuodesta 1830 Krimin sotaan eli 1850-luvun puoliväliin ”jähhettyä vaihetta”; ja 1840-luvulla suomalainen sotilaallinen voima lepäsi oikeastaan Suomen Kaartin varassa. – Suomen Kaartin kasarmihan on sittemmin tullut tunnetuksi maan pääesikunnan rakennuksena.

Höfwaren.

(Efter lifland.)

Våren log så skön, och röfvarn
Trädde fram ur dunkel skog.
Se, då gick en himmelsk flicka
Der förbi, och sjöng och log.
Skogens djerfve furste talar:
"Fore blomstren i din korg
Äfven kunga smycken, röfvarn
Gjorde dock dig ingen sorg."
Länge följa röfvarns blickar
Sköna flickans läta gång,
Der till hemmets frid hon vandrar
Ofver ängens gröna spång,
Tills den älskade försvinner
Uti grön och lummig park. —
Långsamt fridlös furste vänder
Om till skogens ödemark.

E.

Gardeghälen.

I går den 10 Mars, H. K. H. Storfursten Alexander Alexandrowitsch' födelsedag, skedde på f. m. mönstring med Lifgardets Finska Skarpskytte-Bataljon, derwid Inspektören för Skarpskyttarne General-Major Ramsay lofordade truppens goda militäriska skick. General-Major Ramsay gaf f. d. en dejeuner för truppens officerare och manskapet underhållades i kafeneren. Sin öfvernamnande höga Chef till ära, hade Bataljonens officerscorps och civile tjenstemän i går afton inbjudit stadens militära och civila auktoriteter samt corps och äfvelige inwånare, mallas omtr. 650 personer, till en stor bal i societetshuset.

Arrangemangerna till denna fest woro i flera afseenden utmärkt väl lyckade. Stora uppsättningen war ornerad med orangeriwetter, granar och speglar. Salongen erbjöd en krigisk och lysande anblick. I fonden gemtemot ingången hade man anbragt ett af solblanka jernladdhängar sammanfatt frönt A på blå botten, omgifwet af andra laddhängar och bajonettspetsar i form af en sol samt beklagadt af blåa draperier, sammanbällna öfwerst af en gyllene fläkteröden och lägre ned medelti delsta af silfwer. På ömse sidor om detta namndesifre reste sig twenne pyramid af genär, tre längder i höjd och smalnande uppåt. Medansföre och under chifret sågos krigiska emblem, trummor, wapen, fanor och trumpeter. Motstående wäggen, den wid ingången, war prydd med Finlands wapen, lifaledes omgifwet af en sol. Rundtkring salongens wäggar woro fandelabrerne ornerade med bajonetter och öfwanom fönstergardinerna swajade örnar- och tagelbulvar. En förkattig baldaknad, draperad i blått och omgifwen af bajonettspetsar, inhägnade platsen för gardets hornmusik, som spelade mellan danserna, medan den egentliga dansmusikalen utfördes uppe i läktaren af Ganzauges kapell. Samtliga fönsternischer i salongen woro betäckta med orangeriwetter, hwilka sköna doft täflade med damernas parfym.

Societetshusets stora förmat war för tillfället icke mindre elegant dekoreradt. Här hade man, till wänster om ingången från salongen, längs hela rummet anbragt en tättbuffet, draperad med röd och hwit flaggduk, samt prydd med blommor och trymär. På refreshimenter kringbjödos, hwarföre denna buffet ständigt wafade anblicken af den lifligaste trafik. Motstående långsidan af rummet war prydd med statuer och högflammiga orangeriwetter, hwilka här bildade små lössalar, i hwilkas stugga promenerande softe

en tillfökt undan salongens värme. Äfwen inre förmaten war dekoreradt med friska wexter och midt i gröntan sågs H. M. Kejsarens byst.

Det war bländande wacker att se alla dessa i glansen af en rik edkläring skimrande wapen och emblem, den friska gröntan wid denna årstid, arrangemangernes lyx, den långa silen af wadtra rum samt den talrika och lysande samlingen af gäster och wårdar i stor toilett. Wälen war en af de mest animerade, hwar till det goda utrymmet bidrog i sin mån. Polonaisen kring den stora salongen utgjorde en ofenlig promenad och francaiser af 60 par dansades endast på långsidan med 30 par i raden. Utsofka lächerbeter serverades wid buffeten och under souperen. Före dansens början utbad sig Sverre Wentt att å Bataljonens wagnar få ferfla underdåniga skålar för D. D. W. M. Kejsaren och Kejsarinnan, D. D. K. K. H. H. Kejsarens och Kejsarinnans, Storfursten Michael samt den unge Storfursten Alexander Alexandrowitsch, i hwars utnämmande till Bataljonens Chef hwarje dess krigare med den lifligaste underfätliga tacksambet såg icke blott en för Bataljonen ärofull nåd, utan ock en uppmaning att städs med trohet och nit göra sig förtjent af detta höga wärdewis. Under fanfaren och ställande burraprop tömdes dessa skålar i ständande dampagne. Jewäl affjongs wid förnamnda skål folkfången och wid den stämmande, på melodin af "Men uppå tidens merka wägar" författade verser, hwilka lifwål utrymmet nekade att nu meddela.

Dansen förtförlänge med öfvermålad liflighet och balen flöts fl. ester 3 på morgonen. Den war i sitt slag den första i Helsingfors och kemmer samolikt att länge utgöra ett angenämt samtalsämne.

Samma quäl war Gifsta gardeskasfjernen illuminerad.

La Finlande par Leouzon Le Duc.

(Se N:o 19.)

Wakens sista afhandling börjar med en lifdrifva occupationen 1808, ganska utförlig i uttryck af diplomatiska detaljer och europeisk politik. Redan i den första afhandlingens slut på följande redogörelsen om Finlands politiska och borgerliga administration är — då författaren öfwerfart Prof. Reins statistik — och tillfredsställande. Dessamma gällande serna om kyrkan och dess administration gäs oplekad med Lutheranismen. I följande resonnementet ligger i öppen dag.

"Lutheranismen gör anspråk uppå att enda bok, har i Finland den behöfwa Lutheranismen måltiga natur bringa den blir om man aningen feia förk."

Selostus Helsingfors Tidningarissa 11.3.1846 alkaa:

I går den 10 Mars, H. K. H. Storfursten Alexander Alexandrowitsch' födelsedag, skedde på f. m. mönstring med Lifgardets Finska Skarpskytt-Pataljon, derwid Inspektören för Skarpskyttarne Genral-Major Ramsay lofordade truppens goda militäriska skick.

Aloituksesta siis ilmenee taustaa: juhlinta sijoittuu tulewan hallitsijan Aleksanteri III:n syntymäpäivään. Joukoille puhui aamupäivällä 10.3. kenraalimajuri Anders Ramsay, joka oli tuohon aikaan Venäjän kaikkien tarkk' ampujapataljoonien tarkastaja. Tanssiaiset olivat vuorossa tietenkin vasta illalla. "Salongen erbjöd en krigisk och lysande anblick", kuvaa lehti Seurahuoneen antamaa yleisvaikutelmaa.

Seurahuoneen sisätilat ja niiden koristelu saa sitten jutun keskikohdilla keskeisen sijaan: nuorehko toimittaja on haltioitunut näkemästään. Sisäänkäyntiä vastapäätä si-

jaitsevalle seinälle oli kiinnitetty vaikuttava kruunattu A-kirjain ("ett af solblanka jernladdstänger sammansatt krönt A på blå botten"), vieläpä kera erilaisen lisärekvisiitan. Kun selostajalla ei ole ollut apunaan piirtäjää, valokuvaajasta puhumattakaan, painotumisen paljolti ulkonaisten puitteiden kuvaamiseen voi ymmärtää. Toki sitten on vuorossa myös lyhyt viittaus tanssiaisten musiikkitarjontaan:

Rundtkring salongens wäggar woro kandelabrerne ornerade med bajonetter och ofwanom fönstergardinerna swajade örnar och tagelbuskar. En fyrkantig balustrad, drape-rad i blått och omgifwen af bajonettspetsar, inhägnade platsen för gardets hornmusik, som spelade mellan danserna, medan den egentliga dansmusiken utfördes uppe i läkta-ren af Ganzauges kapell. Samtliga fönsternicherna i salongen woro betäckta med orange-riwexter, hwilkas sköna doft täflade med damernas parfymmer.

Selostaja raportoi tarjoilun toimineen buffet-periaatteella – ja näyttävästi ("långs hela rummet anbragt en tältbuffet"). Sitten seuraa itse tanssiaisten kuvaus, joka sivuutetaan ehkä yllättävänkin nopeasti:

Balen war en af de mest animerade, hwartill det goda utrymmet bidrog i sin mån. Polonaisen kring den stora salongen utgjorde en anseelig promenad och francaiser af 60 par dansades endast på långsidan med 30 par i raden. Utsökta läckerheter serverades wid buffeten och under souperen.

Jutun loppupuolella kerrotaan, miten A. J. Wendt, Suomen tarkk'ampujapataljoonan komentaja, kohotutti maljat keskeisille keisariperheen jäsenille ja miten samalla laulettiin kansallislaulu – joka ei ollut vielä Maamme. Juttu päättyy tietynlaiseen yhteenve-toon ja loppumaalailuun:

Dansen fortfor länge med oförminskad liflighet och balen slöts kl. efter 3 på morgonen. Den war i sitt slag den första i Helsingfors och kommer sannolikt att länge utgöra ett an-genämt samtalsämne.

Samma quäll war Finska gardeskasernen illuminerad.

Kirjoittajalla lienee toki ollut aikataulupaineita saadakseen aamuyöstä päättyneen tilai-suuden selostuksen seuraavan päivän lehteen. Silti voi panna merkille, mistä Helsing-fors Tidningar ja sen huippuselostaja Topelius eivät kertoneet tai mikä jutussa jäi vä-hemmälle. Jutussa ei esimerkiksi juuri kuvata, miten nuo sadat ihmiset liikehtivät Seu-rahuoneen saleissa ja käytävillä tai mitkä olivat tunnelmat sisään tullessa tai tilaisuus-desta poistuttaessa; ei liioin sitä, keitä joukossa oli, miten osallistujat olivat pukeutu-neet jne. Mukanaolijoista mainitaan nimeltä vain kolme: Ramsay, Ganzauge ja Wendt. Myöskään mitään yksittäisiä sattumuksia illan ja yön tunneilta ei vedetä esiin.

On kuin juhla tilaisuus olisi hieman kangistanut Topeliuksen – monesti muul-loin herkullisilla detaljeilla leikitelleen kirjoittajan – kynää. Toki juttu "Gardesbalen" välittää kohtalaisen yleiskuvan tanssiaistilaisuudesta sekä täyttää epäilyksettä selos-tuksen tunnusmerkit.

6.4 Valtiopäiväselostukset: pikakirjoittajan kynänjälkeä – ja toimittajan eläviä havaintoja

Vuosi 1863 valtiopäivineen merkitsi kehitysruisketta myös Suomen orastavalle politiikan journalismille – valtiollisten asioiden käsittelylle sanomistossa, kuuluisi ehkä van-hempi ilmaisu. Kuten uutisluvussa todettiin, valtiopäivistä muodostui lehdistön rin-nalle uusi näyttämö, jolta noustiin kansakunnan kaapin päälle. Valtiopäivät alkoi saa-

da sanomalehdissä paljon tilaa ja kiinnostusta uutismateriaalina. Valtiopäivät ja lehdet ruokkivat toisiaan; politiikan ja median kohtalonyhteys alkoi rakentua Suomessakin.

Suomi oli saanut valtiopäivät koolle vuosien hivutuksen jälkeen. Suuriruhtinaan valtaa valtiopäivät eivät kaventaneet, sillä valtiopäivät oli kutsuttu koolle neuvottelemaan, tutkimaan ja myötävaikuttamaan, ei päättämään. Säädyt kokoontuivat alkuun viiden vuoden, sittemmin – Aleksanteri III:n 1880-luvun alussa alkaneella hallitsijakaudella – kolmen vuoden välein. Säädyt saivat myös esitysoikeuden, vaikka senaatti, Suomen asiain komitea ja kenraalikuvernööri antoivat aina valtiopäivien esityksestä lausuntonsa; jotka toivat valtiopäivien päätöksiin säännönmukaisesti muutoksia.¹¹⁶⁹ Yhtä kaikki, valtiopäivälaitos koului edustajia poliittisen argumentaation ja taktikoinnin taidossa. Kansan lukutaito kehittyi, lehtien levikki kasvoi. Näin kansallakin alkoi olla parempi käsitys valtiopäivillä käydyistä kiistoista.

Politiikan journalismin varhaiset edustajat kamppailivat alkeellisimmastakin liikkumatilasta ja sananvapaudesta. Suovan 1950-luvun alkupuoliskolle ajoittuvan tarkastelun mukaan ”sanomalehdistön on täytynyt sitkeästi ja ankarasti taistella itselleen oikeus kertoa edustajakamarin, valtiopäivien, parlamentin tapahtumista”. Britannia¹¹⁷⁰ oli maa, jossa ”varsinaisesti tämä taistelu käytiin”, ja tuon maan ”lehtien itsepintaista peräänantamattomuutta saataneen kiittää siitä, että valtiopäiväselostukset nyttemmin pidetään itsestään selvänä asiana”.¹¹⁷¹

Eri maissa kehitys eteni eri tavoin ja eriaikaisesti. Alkuun Britannian parlamentti suvaitsi istuntojen muistinvaraisen selostamisen, kunnes lehtimiehet saivat 1800-luvun puolella paikat parlamentin lehtereiltä. The Timesin 1820-luvulla aloittamalla parlamenttiselostuksilla oli journalistisen ilmaisutekniikan kannalta käänteentekevä merkitys. Selostukset kuitenkin pitenivät Suovan mukaan arveluttavasti, kun toimittajat ”alkoivat kilpailla parlamenttiselostusten perusteellisuudessa”. Ruotsissakin oltiin valtiopäivien selostamisen suhteen liikkeellä jo 1750-luvun puolivälissä, mutta suoritusta kalventaa, että mediana toimi virallisjulkaisu Riksdags-Tidningar.

Ruotsin jättämää perintöä ehkä on osin kuitenkin kiittäminen siitä, että vuoden 1863 ensimmäisten valtiopäivien selostamisesta ei Suovan mukaan ”tullut mitään pulmakysymystä”. Säätyjen istuntojen selostaminen lehdissä koettiin itsestäänselvänä. Toki sana selostaminen ansaitsisi lainausmerkit, sillä lehtien harvalukuiset toimittajat eivät kyennet mitenkään seuraamaan neljän eri säädyn – aateliston, papiston, porvariston ja talonpoikien – istuntoja Helsingin keskustassa. Istuntojen seurannan oli perustuttava jopa pääkaupungin lehdissä lähinnä ”toimituksen ulkopuolella oleviin henkilöihin, nykypäivien free lancea vastaaviin avustajiin, jotka hoitivat säätynsä kukin, valtiopäiväpikakirjoittajiin ym., jopa itse valtiopäivämiehiin”. Yhdeksi tällaiseksi freelance-selostajaksi Suova nimeää Juhani Ahon.

Pikakirjoittajat saatiin lopulta, 1870-luvun jälkipuoliskolla, palvelemaan jopa suomenkielistä talonpoikaissäätystä, ja niin lehdillä oli periaatteessa käytössään puheenvuorojen sanatarkat tekstit. Eri säätyjen pikakirjoituskanslistit luovuttivat lisäansioita hankkiakseen puhetekstejä lehdille. Käytännön havaittiin kuitenkin jo 1890-

¹¹⁶⁹ Olkkonen 2003, 477–484.

¹¹⁷⁰ Jännittävä esivaihe Britannian julkisen sanan kamppailussa oikeudesta selostaa parlamentin tapahtumia ovat kirjailija Samuel Johnsonin (1709–84) *The Gentleman’s Magazine* -nena 1738–1743 kirjoittamat parlamenttiselostukset. Kuviteltuun Lilliputiaan sijoittuvien senaatin istuntojen selostukset olivat peiteltyjä brittiparlamentin istuntojen selostuksia; henkilönimiäkin vain hienoisesti muunneltiin. Johnsonin kerrotaan hankkineen aineistonsa poliitikkojen puheiden selostuksiin alahuoneen vahtimestareilta, jotka korvausta vastaan kertoivat istunnoissa kuulemastaan Johnsonille. (Boswell 1970, 22; Suova 1953, 192–194; Smith 1978, 161.)

¹¹⁷¹ Ennakkosensuuri poistettiin Englannista jo 1694. Englanti oli esikuvamaa myös suomalaiselle sananvapauden esitaistelijalle Antti Chydeniukselle. (Kastari 1981, 24–34, 55.)

luvulla rakoilevan. Pian, vuonna 1906, tulikin jo yksikamarinen eduskunta – ja se helppotti myös journalistien työtä. ”Selostukset voi hoitaa yksi toimittaja, joka tietysti käyttää eduskunnan pikakirjoituskansliaa apunaan”, Suova tulkitsee.

Suomalaiset toimittajat eivät kuitenkaan liene 1800-luvulla omaksuneet pikakirjoitusta työmenetelmäkseen siinä mitassa kuin tapahtui ainakin Britanniassa. Jo tuon vuosisadan puolivälissä joukko brittitoimittajia taltioi paperille sanatarkasti paitsi poliittisia myös uskonnollisia tai tieteen tahi kasvatuksen maailmaan liittyviä julkisia puheita. Anthony Smithin mukaan muistilehtiötä käyttävään toimittajaan ”iskostui vähän samanlaista magiikkaa kuin television kuvausryhmään” myöhempinä aikoina. Smithin mukaan pikakirjoitus oli ensimmäinen pitkässä sarjassa niitä journalistisia tekniikoita, joiden ansiosta todellisuus pystytään kuvaamaan yhä paremmin sellaisena kuin se on.¹¹⁷²

Keräsen¹¹⁷³ mukaan ennen kaikkea pääkaupungin lehdillä oli ns. referenttejä. ”Heidän tehtävänä oli koota kaupungilta kokousuutisia, mikä tarkoitti lähinnä sitä, että kokousten pöytäkirjat julkaistiin lehdissä sellaisenaan ilman minkäänlaista muokkausta.” Valtiopäivien aikana referentit hankkivat haltuunsa pöytä- ja asiakirjajäljennökset, ja nekin julkaistiin sellaisenaan. Tämän johdosta lehdet täyttyivät Keräsen mukaan ”harmaista, kuolettavan pitkiä ja pikkutarkoista kirjoituksista, joissa asiat hukkuivat toistensa joukkoon”. Vasta 1800-luvun lopulla valtiopäivätapahtumien joukosta ryhdyttiin poimimaan tärkeimmiksi katsottuja uutisia, ja niin valtiopäiväreferentinkin työ alkoi vähitellen muistuttaa toimittamista sanan varsinaisessa merkityksessä. Mutta julkisen vallan asenne toimittajiin oli pitkään pikemmin torjuva kuin auttavainen¹¹⁷⁴.

Sanomalehdet julkaisivat valtiopäiviltä pitkiä, sanatarkkoja keskustelureferaatteja. Ne olivat Leino-Kaukiaisen mukaan usein ”tunnontarkkoja selontekoja tapahtumain kulusta”; selostukselle ominaiseen tapaan niissä ei ”pyrityt kuvaamaan tunnelmia tai toimittajan omia vaikutelmia”. Valtiopäiville annettiin runsaasti tilaa julkaisemalla säätöjen istunnoista palstakaupalla helposti käyttöön saatuja referaatteja. Sortovuosina jopa kiellettiin muokkaamasta valtiopäivien asiakirjoja lehti uutisiksi.¹¹⁷⁵ Varhaiset valtiopäiväselostukset olivat oikeastaan omanlaisensa saksijournalismin sukulaisilmiö.

Suomalainenkin toimittaja pääsi pikku hiljaa sisään valtiopäiväsaliin. Eturivin journalistit, kuten Juhani Aho, oivalsivat että valtiopäiväistunnot tarjosivat aidon lähestymiskohteen kuvia kumartelemattomalle journalistille. Ahon valtiopäiväreferentin

¹¹⁷² Smith 1978, 161–163. – Pikakirjoituksen keksijänä pidetään britti J. Willisiä, ja keksintövuoden sanotaan olleen 1602. Britannian journalismin historia taas nostaa esiin John Gurneyn, kellosepän, joka toimi Old Baileyn – Lontoon keskeisen kärjätalon – pikakirjoittajana. Hänen suuri kehitystyönsä ajoittuu 1700-luvun puoliväliin. Toisessa lähteessä Gurneyn (1705–70) etunimeksi mainitaan Thomas. (Boken on uppfinningar 1985, 101; Smith 1978, 162; The Encyclopedia 1992, 282.) Suomessa pikakirjoituksen käyttö yleistyi voimakkaasti 1800-luvun lopulla. Maamme ensimmäinen ruotsinkielinen pikakirjoitusalan erikoisaikakauslehti alkoi ilmestyä 1871, ja ensimmäinen suomenkielinen 1888. (Uino 1992, 77.)

¹¹⁷³ Keräsen 1984, 108; ks. myös mts. 139.

¹¹⁷⁴ Senaatin vuodelta 1915 olevat tiedotusohjeet kuvannevat ajan virkamiesten asenteita toimittajia kohtaan. Ohjeissa mm. rajoitettiin toimittajien aika viipyä paikan päällä todella minimiin. ”Uutistoimistojen edustajain ja sanomalehtien reportterien sallitaan käydä Keisarillisessa Suomen Senaatissa uutisia hankkimassa kerran viikossa kello 12 ja 2 välillä, päivänä, jonka Talousosaston Varapuheenjohtaja määrää”, virkavalta saneli. Rajoittavien ohjeiden laadinta näyttää kummunneen siitä, että virkamiehet kokivat senaatin tiloissa liikkuvat toimittajat virkamiesten keskusteluja salaa kuunteleviksi tai virkamiesten puhelimia surutta käyttäviksi häiriköiksi. (Ks. Westergård 1996, 80–81.)

¹¹⁷⁵ Leino-Kaukiainen 1988, 522–523, 598–599, 612. – Erillään valtiopäiväselostuksista lienee viisasta pitää ns. valtiopäiväkatsaukset (ks. esim. Leino-Kaukiainen 1988, 522), jotka lienee parasta kytkeä yhteen pikemmin taustajutun ja taustoivan journalismin kehityksen kanssa.

tai -kirjeenvaihtajan ura – ja samalla koko ”poliittinen sanomalehtiuransa” – alkoi talvella 1885 oululaisessa Kaiussa julkaistuilla selostuksilla. ”Hänen kirjoituksensa eivät ole kuivia selostuksia valtiopäiväin istunnoista, vaan pirteitä pakinoita”, Antti J. Aho kuvaa isänsä tyyliä.¹¹⁷⁶

Valtiopäiväreferentin oli istuttava pitkään kokouksissa, poikettava välillä ehkä hakemaan pikakirjoitettu puheteksti sivuhuoneesta – ja kirjoitettava sitten oma juttu; sekä varmaan myös hoidettava postitus maakuntalehteen. Ahon valtiopäiväjutut julkaistiin Kaiussa nimimerkki Jussin ”Helsingin kirjeitä” -palstalla; kirjeiden aiheita hän toki ammensi myös valtiopäivien ulkopuolelta.¹¹⁷⁷ Ilmestymisensä 1878 aloittanut Kaiuku oli 1880-luvulla niitä lehtiä, joissa nuorsuomalaisten ääni kuului kovimmin. Atte Kalajoen sanoin, se oli tuolloin ”jyrkimmän suomalaisuuden äänitorvi maassamme”; lehti, joka oli maan ruotsinkielisille lehdille kauhistus. Se ilmestyi kerran viikossa, ja levikki lähenteli 4 000 kappaletta.¹¹⁷⁸

Aho aloitti Kaiun valtiopäiväreferenttinä helmikuussa 1885. Jo 4.2.1885 Kirjeitä Helsingistä -otsikon alla julkaistu kuvaus¹¹⁷⁹ neljän säädyn järjestelmästä kieliä verbaalilisestä kyvystä – ja siitä, että luovana kirjoittajana Aho pyrki ulos selostuksen ahtaasta pilttuusta kohti reportaasinomaisempaa ilmaisua:

Neljää isoa uunia täällä lämmitetään ja joka uunilla on omat lämmittäjänsä, jotka tahtovat omia puitaan panna palamaan. Ja kukin väittää, että heidän puistaan paras lämmin vuotaa ja että heidän halkojensa avuilla paras leipä paistuu. Mitenkä variksi kukin uuninsa saanee, sen saattanee jo osapuulleen syrjästä katsojakin päättää. Aatelisherrojen kaakelisuuni taitaa pitää tasasen lämpimän, vaikka eihän sitä sitäkään niin varmaan tiedä, mutta että talonpoikien sisäänlämpiävä tulee aika lailla kuumenemaan, siitä ei liene epäilemistäkään.

Tuo oli siis aloitus. Pari kuukautta myöhemmin Kaiku julkaisi yhden Ahon merkittävimpiin kuuluvia valtiopäiväselostuksia – aiheena 11.4.1885 järjestetty ns. plenum plenorum.¹¹⁸⁰ Antti J. Ahon sanoin: ”Siinä annetaan värikäs laatumaalaus säätyjen yhteisestä kokouksesta, jossa edusmiehet saivat välittömästi esittää mielipiteitään äänioikeuskysymyksestä. Eniten huomiota herätti Lauri Kivekkään radikaali vaatimus, että ’yksi mies yhdellä äänellä äänestäköön’, joten siis kokonaan luovuttaisiin tähänastisesta äänimäärän sitomisesta äänioikeutettujen veroäyriihin.”

Vuoden 1885 valtiopäivät pidettiin vuosikymmenellä, jota väritti uusien aatteiden läpimurto. Raittiusasia, naisasia ja vähitellen työväenasiakin työntyivät meilläkin esiin. Samaten kirjallisen realismin liike – ajatus siitä, että maailmaa on kuvattava todellisuutta paljastaen ja kaunistelematta – vaikutti vahvasti taustalla. Suomen kehittyvä puoluelaitoskin oli 1880-luvun puolivälissä kiintoisassa vaiheessa. Suomenmielisen puolueen piirissä oli havaittavissa jyrkkää erimielisyyttä sen suhteen, miten radikaaleja

¹¹⁷⁶ Antti J. Aho 1951, 207. – Juhani Aholla oli valtiopäiväreferentti-aikoinaan takana vuoteen 1882 ajoittuva työskentely Uudessa Suomettaressa referenttinä, aputoimittajana (Antti J. Aho 1951, 145–154; Niemi 1985, 67). Näistä kokemuksista löytyy eloisia kuvauksia Ahon omista muisteluista (J. Aho 1911, 5–36).

¹¹⁷⁷ Antti J. Aho 1951, 206, 211; Kalajoki 1994, 114–115. – Valtiopäiväreferentin työtä leimasi vielä 1880-luvun puolivälissä sekin, että kolme aatelitonta säätyä kokoontui vaihtelevasti eri rakennuksissa Helsingin keskustassa. Säätytalo valmistui aatelittomien säätyjen pysyväksi yhteiseksi tyyssijaksi 1890 – edellisen kerran oli kokoonnuttu Ateneumissa. (U. Tuominen 1964, 53–54.)

¹¹⁷⁸ Hakuteos Aamulehti 1988, 231–234; Kalajoki 1994, 115–116. – 1890-luvulla Kaiku kääntyi vanhasuomalaisille linjoille.

¹¹⁷⁹ Sitaatti Kalajoen (1994, 115) mukaan.

¹¹⁸⁰ Latinan kielen fraasisanakirja antaa termille plenum plenorum merkitykset: ”täysistunton täysistunto; säätyjen yhteisistunto, kaikkien kamarien yhteinen täysistunto” (Kivimäki 1999, 422).

menettelytapoja tuli käyttää pyrittäessä edesauttamaan suomen kielen oikeuksia. Ruotsinmieliset olivat ryhmittäytymässä aiempaa tiiviimmäksi puolueuudostelmaksi.¹¹⁸¹ Ei ihme, että vuoden 1885 valtiopäiviä edeltänyt vaalikamppailu, joka käynnistyi alkukesästä 1884, oli tavallista vilkkaampi. Mm. liberaalien ja ruotsinkielisten välit viilenivät vaalitaiston tuoksinassa. Itse valtiopäivillä ilmenivät jo tulevat ilmiöt: venäläisen hallitsijanvallan pyrkimys kaventaa suomalaista autonomiaa sekä kielipoliittisten ristiriitojen jyrkkyminen.

Vuoden 1885 valtiopäivät avattiin 19. tammikuuta, ja niiden päättäjäiset pidettiin 23. toukokuuta.¹¹⁸² Ajan ilmiöitä heijastelee, että noilla valtiopäivillä istui erityinen rautatievaliokunta. Koko valtiopäivien huomattavin tapahtuma kuitenkin oli vuonna 1862 valmistuneen Ritarihuoneen suuressa salissa pidetty plenum plenorum: säätyjen 11.4.1885 alkanut yhteisistunto, joka 12 tuntia kestätyään päättyi sunnuntaiamuna klo 5.30. Yhteisistunnossa, jollaiseen turvaututtiin nyt vuoden 1869 valtiopäiväjärjestyksen puitteissa toista kertaa, toimi samaisen järjestyksen edellyttämänä puheenjohtajana maamarsalkka S. W. von Troil, aatelisäädyn puhemies. Istunnon aiheena oli hallituksen esitys porvarissäädyn edustusoikeuden määräytymisestä. ”Keskustelu oli erittäin vilkas ja mielipiteet kysymyksen ratkaisusta toisistaan jyrkästi poikkeavia”, valtiopäivälaitoksemme historiankirjoituksessa luonnehditaan.¹¹⁸³

Nimimerkin Jussi valtiopäiväselostus on sijoitettu Kaiussa 22.4.1885 alkamaan etusivulta. Otsikkona on yksinkertaisesti ”Kirje Helsingistä”. Tämän yllä on kuitenkin vielä isommin kirjaimin ladottuna ”Oulussa, 22. p. huhtikuuta”, joten äkkinäinen voisi luulla kysymyksessä olevan pääkirjoituksen. Sitten on vielä, leipätekstikoolla ladottuna ja sulkeissa, maininta: ”Plenum plenorum, niinkuin sen näki ja kuuli Kaiun kirjeen-waihtaja.” Perusteellinen selostus jatkuu vielä pitkään sivulla 2.

Aloituskappale:

Wiime lauwantai-iltana alkoi tuo kaikkien säätyjen yhteis-istunto, joka pappien pyynnöstä ja muiden säätyjen suostumuksella pantiin toimeen porvarissäädyn waali-asian ratkaisemista warten.

Tuon kiitettävän tiiviin kiteytyksen jälkeen Jussi oikeastaan taustoi muutamassa seuraavassa kappaleessa. Hän muun muassa selventää yhteisistunnon harvinaisuutta (”tilaisuus wihowiimeisimmän wiikingin sanoa äärimmäiselle fennomaanille, mitä hän asioista ajattelee”). Jussin mukaan vain kaksi valtiopäiväedustajaa – ”kamariherra Taube, kunnan mies, sekä Tampereen kaupungin nuori edustaja hra Kiwekäs” – asettuivat radikaalisti demokratiaperiaatteen (”yksi mies yhdellä äänellä äänestäköön”) taa.¹¹⁸⁴ Vilauttaapa Jussi sitäkin, että pääkaupungin lehtien journalistit olivat kollego-jaan tasa-arvoisempia (”ainoastaan muutamat pääkaupunkilehtien kirjeenvaihtajat pääsivät alas saliin”). Kelpo havainnoijan tapaan Jussi myös noteeraa naisten läsnäolon lehtereillä (”naisia, etupäässä kauniita, jotka kiikareineen alas katseliwat, söiwät namsia”).

Sitten istunto alkaa:

1181 U. Tuominen 1964, 18, 20–21.

1182 U. Tuominen 1964, 34, 44–45.

1183 U. Tuominen 1964, 42, 44–45.

1184 Salin valtaenemmistö kiisteli erilaisista sensus-vaihtoehdoista: millainen varallisuusasema soisi millaisenkin äänipotin. Aho on näemmä lisännyt sensus-asiaa käsittelevän virkkeen kyseisen selostuksen siihen versioon, joka julkaistiin neljännesvuosisata myöhemmin kirjassa (Aho 1911, 40); Kaiun alkuperäisjuttuun virke ei sisälly. – Lauri Kivekäs, sittemmin Ida Aalbergin aviomiehenäkin tunnettu henkilö, oli Kaiun tuonhetkisen päätoimittajan K. W. Kivekkään nuorempi veli. Aho oli noihin aikoihin jyrkintä suomalaisuutta edustaneiden veljesten aatetoveri. (Hakuteos Aamulehti 1988, 232; Kalajoki 1994, 114–116.)

Alhaalla salissa maamarsalkka parhaallaan julisti juhlan avatuksi. "Kookas mies, komea ääni, ritari pelwoton ja moittimaton!"

Ja sittenkuin esirippu on nostettu, sitten on näyttelijäin vuoro astua esiin. Waan niin tapahtuu tämä näytteleminen, että kukin oman mielensä mukaan näytelköön, omaa tekemäänsä osaa esittäköön ja omat sanottawansa sanokoon.

Jutussa pääjakso koostuu käydyn keskustelun referoinnista. Jussi luettelee kaikkiaan kymmenkunta puheenvuoron käyttäjää nimeltä – yhden puhetta lainailleen, toisen vain nimeltä mainiten. Esimerkiksi professori Jaakko Forsmanin hän toteaa puhuvan suomeksi. Ja sitten – seuraa näpätys niitä valtiopäiväedustajia kohtaan, jotka edellyttävät puheen tulevan ruotsinnetuksi: "Vaan puhe on ruotsiksi käännettävä, sillä meidän suomalaisessa eduskunnassa on miehiä, jotka eiwät maan kieltä tajua." Herra Ignatiuksen Jussi luonnehtii olevan "herra numeroherra": tämän puhujan voi siis otaksua hyödyntäneen argumentoinnissaan kehittymään lähteneen tilastotoimen antia. "Hwar f-n ifrån har han sina siffror", kertoo selostaja nuoren aatelismiehen mutisseen vierustoverilleen.¹¹⁸⁵

Ylivoimaisesti suurimman huomion saa Lauri Kivekkään puheenvuoro. Sille ja sen herättämille reaktioille omistetaan jutusta neljännes. Jussin selostuksessa kiinnittää huomiota mm. preesens-aikamuoto, joka tietenkin on omiaan tuomaan lukijan kuin mukaan itse tapahtuneeseen:

Ollaan waihteen wuoksi taas ylhäällä lehterillä. Parhaallaan puhuu hra Kiwekäs. Yleinen jännitys on sekä alhaalla salissa että täällä ylhäällä lehterillä. Puhujan ympärille kokoontuu musta, uhkaawa pilwi ja kiikareja wälkkää wastakkaisilta lehtereiltä alas häntä kohti. Kaiken uneliaisuuden, joka edellisten puheiden aikana on tahtonut laskeutua mieliin, on uteliaisuus puhaltanut näkymättömiin.

Epäilemättä Jussi eläytyy Kivekkään hengenheimolaisena hänen puheeseensa vielä keskimääräistä vahvemmin. Tekstistä löytyy sanasoinnutteluakin ("uneliaisuus" vs "uteliaisuus"). Seuraa jakso, josta Kaiun lukija kaukana Helsingistä on voinut saada hyvän kuvan yhteisistunnon yhdestä ilmeisestä kliimaksista. Jussi lainaa pätkän Kivekkään puhetta, kohdasta jossa puhuja viittaa – maata nimeltä mainitsematta – Ranskan vallankumouksen perinteisiin. Sitten reaktioista:

Wihellystä ja jalan polkemista aatelisten junkkerien penkeiltä! "Hywä"-huutoja aatelitomiin! Meidän siiwossa maassa ei kuitenkaan wiheltäminen ole epäparlamentaarista, waikka innostuminen sitä on.

Ironinen heitto viittaa siihen, että Jussi tulkitsee tiettyjen tahojen pitäneen oivana puhujana tunnetun Kivekkään¹¹⁸⁶ esitystä turhankin innostuneena. Jussin lauseiden sävyissä alkaa olla jo oraalla se latautunut poliittinen vastakkainasettelu, joka puhkesi puoluelehdistön palstoilla kukkaansa sittemmin 1900-luvun puolella. Selostusteksti

¹¹⁸⁵ Karl Emil Ferdinand Ignatius (1837–1909) todella oli numeroherra. Hänet oli valittu 1870 aloittaneen Tilastollisen toimiston ensimmäiseksi johtajaksi, jossa virassa hän antoi merkittävän panoksen Suomen tilastotoimen kehittämiseksi. Ignatius kunnostautui myös suomalaisuusmiehenä, porvarissäädyn valtiopäiväedustajana ja historianantutkijana. Hän oli perustamassa 1869 ilmestymisensä aloittanutta Uutta Suometarta. (Kansallinen elämäkerrasto, II osa, 1929, 539–541.)

¹¹⁸⁶ Lauri Kivekkään (1852–93) legendaarisin elämänvaihe oli 1880-luvun puolivälissä kuitenkin jo ehkä ohi. Suurinta kuuluisuutta hän saavutti intomielisenä ylioppilaspoliitikkona, mm. KPT-seuran yhtenä perustajana. Kivekkään katsotaan olleen Arvid Järnefeltin 1893 ilmestyneen Isänmaa-romaanin Antin – innostavan ja juhlitun ylioppilaspoliitikon – malli. Kivekkästä tuli nuoren Järnefeltin idoli, jota tämä jäljitteli aina pienimpiä eleitä myöten. (Kansallinen elämäkerrasto III, 1930, 169–171; Saario 1996, 16.)

etenee tarjoten välillä sitaatteja Kivekkään puheesta, välillä reaktioiden kuvausta – ja jälkimmäistäkin paljolti lainausin (”Hyss! Hyss!”).

Sitten Jussi merkitsee muistiin Kivekkään puheen lopputunnelmat, ja tarjoaa siirtymän istunnon kulussa eteenpäin:

Wilkaasti, melkein kiihkoisesti wilisee sali tuolla alhaalla. On kuin olis kiwen kalaparween heittänyt.

Minä aawistan mitä lauseita tuonne salin perältä bufettiin menewät wiikinkiherrat laskettelewat! Tuntuu aiwan kuin kuulisikin sieltä: ”skamlöst! oförsynt!” Mutta sitähan ei ole wiheltäminen eikä jalkain polkeminen.

Puhuiwat sitten taas Wredet, Palménit, Danielsonit ja muut.

Ainakin myöhempien aikojen genrekatsannossa Jussin voi todeta vähän väliä koettelevan selostuksen rajoja – jos noteerataan, mitä Yrjö Varpio on todennut tiukanlaisesti selostuksesta. Hän odottaa, että selostuksen laatijan ”on rajoitettava henkilökohtaisten tunteittensa, mielipiteittensä ja väitteittensä ilmaiseminen mahdollisimman vähiin”.¹¹⁸⁷

Tekstin loppujaksossa juttutyypin rajat paukkuvat vielä vahvemmin. Aamun koittaessa Jussi on nuukahtanut Ritarihuoneen etupenkkiin – ottaen nyt itsensä mukaan juttuun tavalla, joka kielii jo silkasta reportaasiotteesta:

Nuokahtelee siellä täällä jonkun ukkosen wäsynyt pää... yksitoikkoista puheen hyminää kuuluu... kukahan lie se, joka puhuu... kowin raukasee... ja sitten ei tämän kirjoittajaan enää muista mitään plenum plenorum’ista.

Aikain perästä tuntee hän että joku kylkeen koskettaa. Herää, hypähtää ja ympärillä on selwä päiwä...

”Di går yt alla som bäst”, ilmoittaa wahtimestarin näköinen mies.

”Jahah, jahah! – onko se loppunut?”

”Juu, se on jo loppu.”

Jussi kertoo vielä, miten hänkin kadulle päädyttyään näkee, että ”mustat parvet” kävelevät Aleksanterinkatua – kivenheiton päässä Ritarihuoneelta – kotiinsa. Ja:

Kotiinsa menee hän itsekin ja siihen loppuu hänen kertomus Suomen Waltiosäätyjen toisesta julkisesta istunnosta, joka pidettiin ritarihuoneen suuressa salissa lauwantaina huhnikuun 11 p:nä 1885 ja josta ei ollut mitään tulosta.¹¹⁸⁸

Mies ja ääni -periaatteen toteutumistahan saatiin Suomessa odottaa vielä parikymmentä vuotta.

Jussin tavassa selostaa voi tietysti nähdä mestarikirjailijan kirjallisen lahjakkuuden. Mahdollisesti Aho paljolti valitsi tyylilajinsa ihan itse – ja tuli luoneeksi mitä havainnollisimmin tuota plenum plenorum -istuntoa valaisevan selostuksen.

6.5 Raviselostus kommentein

Suomessa on järjestetty ravikilpailuja ainakin 1800-luvun alusta, vaikka ne olivatkin alussa enemmän kansanhuveja kuin kunnon kilpailuja. Kilpa-ajotoiminta lähti varsinaisesti liikkeelle Kuopiosta 1850-luvun alussa. Kallaveden jäällä järjestettyjä ajoja jo myös käsiteltiin lehdistössä – ainakin Maamiehen Ystävässä ja Suomettaressa. Aina 1800-luvun loppupuolelle juostiin etupäässä talvisin jääradoilla; hevoset oli valjastettu

¹¹⁸⁷ Varpio 1981, 48.

¹¹⁸⁸ Neljännesvuosisataa myöhemmin tuon virkkeen alku on stilisoitu (J. Aho 1911, 46) muotoon: ”Kotiini menen minäkin ja siihen loppuu tämä kertomus...”

reen eteen. Lumipyry, pakkanen, räntäsade tai sohjokeli olivat täten raveissa tuttuja vieraita. Ns. valtionajoja alettiin järjestää 1860-luvulla.¹¹⁸⁹

Vähitellen myös raviurheilun säännöt kehittyivät. Esimerkiksi 1870-luvun alussa viranomaiset määräisivät, että valtion kilpa-ajoon kelpasi vain 4–12-vuotias Suomessa syntynyt ori tai tamma. Piiskan käyttö kiellettiin. Rata oli virstan pituinen suora tai soikio, joka juostiin kolmasti. Matka oli täten noin 3,2 kilometriä. Hevoset juoksivat yksi tai kaksi kerrallaan kelloa vastaan. Keskeisenä ravikaupunkina voi vuodesta 1884 eteenpäin kymmenisen vuotta pitää Hämeenlinnaa, sillä siellä järjestettiin joka vuosi ns. suuri orikilpailu, maan kuninkuusravien alkumuoto. Tuo kymmenvuotiskausi oli suomalaisen raviurheilun ensimmäinen läpimurtoaika. Hevosten nopeus lisääntyi, ja uusia juoksijoita ilmestyi eri puolille maata. Hevosten kansansuosiota osoitti se, että niille annettiin lempinimiä – Viipurin Pamauksesta Millerin Pujoon.

Kuten uutisluvussa todettiin, urheilu-uutisista oli Suomenkin lehdissä alettu kiinnostua 1880-luvulla.¹¹⁹⁰ Sopii siis kuvaan, että myös raviurheilu on löytänyt 1800-luvun lopulla tiensä lehtiin.

Yksi ravikilpailu monien joukossa tuona raviurheilun ensimmäisenä läpimurtoaikana järjestettiin Kuopiossa, vahvassa hevosurheilukaupungissa, tiistaina 13. tammi-kuuta 1891. Otan juttu-esimerkin Sawo-lehdestä, joka vuonna 1891 ilmestyi kolmesti viikossa ja jonka levikki oli 3 300. Vuonna 1887 lehden toimittajiksi astuivat veljekset Juhani ja Pekka Brofeldt, ja heidän kaudellaan lehdestä tuli läänin ylivoimaisesti suosituin sanomalehti. Toinen kuopiolainen lehti, Tapio, yhdistettiin Sawoon vuonna 1888. Vuoden 1891 alussa Sawossa julkaistiin toimittaja A. B. Mäkelän – joka tunnettiin vielä paremmin pakinoitsija Kaapro Jääskeläisenä – kaksi kirjoitusta, joiden vuoksi viranomaiset lakkauttivat lehden. Se alkoi taas ilmestyä helmikuussa 1891 nimellä Uusi Sawo.¹¹⁹¹

Mainittujen ravien selostus ilmestyi Sawossa 15.1.1891, juuri Mäkelän kohtalokkaiksi osoittautuneiden juttujen aikoihin. Sawo otsikoi sisäsivulle taitetun juttunsa yksinkertaisesti: ”Kilpa-ajot”. Aloitus on taustoiva, pohdiskelevakin:

Wiime tiistaina oli nuo tawalliset wuotuiset kilpa-ajot, joissa kruunu palkitsee parhaat juoksijat. Osaa ottawista hewoisista ei tällä kertaa ollut puutetta enemmän kuin ennenkään. Juoksuun hywäksyttiin 43 hewoista ja paljon poisikin jätettiin, sillä ylipäänsä on täällä pidetty tarkkaa waaria siitä, ettei kunnottomia juoksijoita tarpeettomasti rasitettaisi kowalla kolmen wirstan pituisella juoksulla. Siihen ei kykenekään muut kuin woimakkaat ja hywin harjoitetut hewoiset, onpa se usein niillekin liika rasitus kowalla ilmalla, ja woipi siinä saada wahinkojakin, ellei hewoista hywästi ymmärretä hoitaa. Siksi ei ole tottumattoman hywä lähteä semmoiseen kyytiin, jota ei täydelleen käsitä.

Kyse on jopa vähän jaarittelevasta jutunaloituksesta – joka tuskin voi olla ainakaan Juhani Ahon taitavasta kynästä peräisin.

Seuraavassa kappaleessa todetaan käydyn keskustelua ajomatkan lyhentämisestä (”että lyhentää pitäisi kilpailuissa matkaa”). Ja sitten jo päästäänkin itse ravitapahtumien kuvaamiseen:

Hewoiset näissä tämän talwisissa kilpa-ajoissa oliwat ylipäänsä kunnollisia. Niitten joukossa oli monta erittäin hywästikin hoidettua ja kaswatettua juoksijaa. Mutta ajajoista ei

¹¹⁸⁹ Mahlamäki 2003, 11–15; Arppe 1968, 13–21. – Ensimmäinen ravirata avattiin Helsingin Oulunkylään 1884.

¹¹⁹⁰ Mitä hevosurheiluun muutoin tulee, maan ensimmäiset ratsastusseurat syntyivät 1880-luvulla. Maan ylipäänsä ensimmäinen urheiluseura lienee ollut Poriin 1856 perustettu purjehdusseura. (Wuolio 1982, 64–65.)

¹¹⁹¹ Hakuteos Kotokulma 1988, 359; Kinnunen 1982, 160–164. – Esimerkiksi 1901 Uuden Sawon levikki oli jo 7 500.

woi niin hyvää sanoa. He oliwat moni tottumattomia eiwätkä kylliksi tutustuneita ajettawaansa hewoiseen. Jotkut kiirehtiwät liiksi ja häiwyttiwät wilkkaita hepojaan, joilla muutenkin oli menon wauhtia, ja siten saiwat ajettawansa maltin loppumaan, se rupesi koettamaan yhä enemmän ja siinä kiireen touhussa unohti lait ja asetukset ja rikkoi pahasti, ja monikin niin paljon että sen takia hylättiin. Toiset ajajat wetiwät hewoisen päätä ylös, kiskoiwat niskat kekalleen, ja semmoisessa epäluonnollisessa asemassa ei hewoinenkaan kykene juoksemaan.

Sitten kirjoittaja tekee aitoon selostajatapaan havaintoja myös eri maakuntien edustajien käyttäytymisestä kilpailun tuoksinassa:

Etenkin pohjalaisilla näyttää olewan se heikkous eli maan tapa, että he eiwät malta istua reessään ihmisiksi, waan huutawat ja meluawat, – se muka lienee todellisen hewosmiehen ”tyyliä”. Waikka eipä siltä, ettei meidän sawolaisissakin ajajoissa olisi wikoja. Hewoisten kaswatus ja hoito waatiwat paljon tottumusta ja huolta, samoinkuin ajokin malttia ja taitoa.

Yleisestä yksityiseen, deduktiivisesti. Noin näyttää selostuskerronta Kuopion vuoden 1891 tammiraveista etenevän. Eli lopulta kerrotaan myös yksityiskohtia eri hevosten suorituksista:

Kilpailussa olleista parhaista hewosista mainittakoon Ylitalon pieni, alle 10 korttelin koruinen raudikko ori ”Polle”, joka sai ensimmäisen oripalkinnon. Se juoksi hywin tasaisesti ollenkaan rikkomatta. Kettusen ”Tyttö” on täällä ennestään tunnettu ja oli sen aika kaikkein lyhin. Muittarin ”Tuuri” on hywin hoidettu, kaunis ja woimakas ori, sen juoksukin oli sitä mukaa woimakasta, niin kuin Mörön pojan konsanaan. Tämä juoksi ensi aiwan samassa ajassa kuin Millerin Pujo, tuo wanha tunnettu sankari. Mutta kun sitte toisen kerran piti koettaa, ei sen juoksu onnistunut, kun oli ehtinyt mennä kaupunkiin ja siellä syödä aika joukon kauroja.

Kirjoittaja siis tekee havaintoja suorituksista hevonen hevoselta. Toki havainnot ovat varsin yleisluontoisia (”juoksi hywin tasaisesti ollenkaan rikkomatta” tai ”sen juoksukin oli sitä mukaa woimakasta, niin kuin Mörön pojan konsanaan”). Ja epäonnistumisen syytäkin valotetaan, aito urheiluselostuksen tapaan (”oli ehtinyt mennä kaupunkiin ja siellä syödä aika joukon kauroja”). Erityisen eläytyvää tai jännityksentäyteistä ei selostusteksti ole. Myös voi panna merkille, että juttuun ei sisälly mainintaakaan säätilasta, kelistä, radan kunnosta tai muusta vastaavasta. Myöskään ravien tarkkaa tapahtumapaikkaa ei nähdä tarpeelliseksi kertoa. Jäällä epäilemättä juostiin – Kallavedenkö, jää mainitsematta. Yleisön määräkin jää arvattavaksi.

Lukijalle on kyllä suureksi avuksi jutun viereen neljälle palstalle taitettu taulukko, joka on – kuten jutun loppupuolen maininnasta selviää – ladottu primaarisesti itse ravien aikana käytettäväksi. Taulukosta käyvät ilmi paitsi osallistuneiden useiden kymmenien hevosten nimet ja sekunnintarkat ajat myös omistajat paikkakuntineen, hevosten syntymäpaikat ja -ajat, niiden sukupuoli, karvan väri ja lautaskorkeus. Muis-tutus-sarakkeessa mainitaan vielä esimerkiksi kunkin hevosen rikkomukset.

Itse juttu jatkuu Sawossa 15.1.1891 vielä väliviivan alla, joka siis toimii kuin väliotsikkona. Tästä loppujaksosta käy ilmi, että toissapäiväiset talviravit saivat vielä edellispäivänä, siis tammikuun 14:ntenä, jatkoa.

”Amerikkalaiset” kilpa-ajot olivat eilen. Niissä saapi ajaa juoksua tai laukkaa, miten waan enemmän ehtii, ei kysytä niissä lakia ja asetuksia, waan saapi rikkoa ja warastaa mielin määrin. Kun toiset kilpa-ajot owat säännöllisen kauniin juoksun saawuttamista warten, niin näissä ”amerikkalaisissa” annetaan wapaudelle liian paljo waltaa ja rewitään se, mikä toisissa rakennetaan.

Kirjoittaja ei siis peittele, mitä hän ”amerikkalaisista” vapaan ajotavan kilpa-ajoista ajattelee. Hän ei tyydykään olemaan enää selostaja, vaan vaihtaa roolia: siirtyy jyrähteleväksi kommentoijaksi. Hän vierastaa lajia jopa niin, että ottaa oikeudekseen olla selostamatta kilpailuja lainkaan. Jutun lopetus:

Emme puolusta missään liiallista vapautta, vaan kaikella tulee olla rajansa. Siksi emme kerro sen enempää näistä lumiräntätuiskussa pidetyistä ”amerikkalaisista” ajoista, jotka mielestämme olisivat semmoisia poistettavat tai muutettavat edes vähän rajoitetuiksi.

Urheiluselostusten tai -journalismin varsinaisen läpimurron aika oli vielä edessä. Ensimmäisen urheilutoimittajanhan maan sanomalehdistö sai aivan 1900-luvun alussa. Mutta Sawon varhainen ravijuttu kielii jo siitä, että urheilu tuli olemaan – enemmän kuin moni muu – selostuksen vahvaa maastoa.

6.6 Laulujuhlaselostaja hieman haltioituakin

Kauhu täytti sydämemme kun me päivää ennen Sordavalan laulujuhille lähtöä luimme Nya Pressenistä: ”Sordavalassa on vain 1 300 asukasta, mutta Juhlaan saapuu 10 000 vierasta. Ihmiset nukkuvat lattioilla ja pöydillä ja jokainen, joka pääsee siskonpetiin, saa olla ylen tyytyväinen. Ruoastakin tulee olemaan pulaa, ja muutenkin siellä on sangen epämurkavaa.” Se, niin kuin koko lähtö tuntui kammottavalta, etenkin kun me viideltä herättyämme ja Wiborgiin hevosilla ajettuamme huomasimme junan jo olevan tupaten täynnä; istumaan me emme ainakaan pääsisi.

Mrs. Alec Tweedie: Matkalla Suomessa (alkuteos 1896)

”Varhaisimmat reportaasit koskivat yleensä joitakin kesäisiä tapahtumia, kuten suuria kokouksia, vuosijuhlia tai laulu- ja soittojuhlia”, Leino-Kaukiainen kirjoittaa. Tuo on hyvä luonnehdinta; semminkin, jos vielä vaihdetaan termi reportaasi termiin selostus. ”Tyyllisesti ne eivät olleet kunnianhimoisia, vaan tekijä tyytyi esittelemään tapahtumien kulun ja siteeraamaan runsaasti tilaisuudessa pidettyjä puheita”, kirjoittaja jatkaa – tullen vahvistaneeksi itsekin, että reportaasi-nimitys on noille kesätapahtuma-jutuille useimmiten liian vaateliias. Selostuksia erilaisista kesätapahtumista tarjosi myös Suomen Sähkösanomatoimisto asiakaslehdille suoraan tapahtumapaikoilta. Näitä tapahtumia olivat kirjoittajan mukaan esimerkiksi 1896 mm. raittiuskokous Porissa, työväenkokous Tampereella sekä kansakoulunopettajien yleinen kokous ja laulujuhlat Sortavalassa.¹¹⁹²

Otan tarkasteluun Sortavalan laulujuhlat 1896: yhden merkittävän lenkin kyseisessä suomalaisessa kulttuuriperinteessä.

Suomalaisten laulujuhlien esikuvana olivat Tartossa vuonna 1869 vietetyt ensimmäiset yleisvirolaiset laulujuhlat. Virolaisetkin toki olivat ammentaneet juhliensa kipinän keskisestä Euroopasta. Suomen ensimmäiset laulujuhlat saatiin pystyyn Kansanvalistusseuran järjestäminä Jyväskylään 1884. Suomen Ateenasta haviteltiinkin laulujuhlille pysyvää järjestämispaikkakuntaa, mutta pian rotaatioperiaate kuitenkin voitti. Niin koitti Sortavalallekin, seminaarikaupungille Jyväskylän tapaan, kunnia järjestää juhlia ennen vuosisadanvaihdetta. Juhlat kylläkin oli aiottu viettää Sortavalassa jo

¹¹⁹² Leino-Kaukiainen 1988, 607–608.

1893, mutta huonot ajat – suoranainen nälänhätä – ja Pietarissa riehunut koleraepidemia siirsivät tilaisuuden kolmella vuodella.¹¹⁹³

Sortavalan laulujuhille, jotka olivat Kansanvalistusseuran järjestämät yhdeksännet yleiset, ilmoitettiin 10 sekakuoroa, 6 naiskuoroa, 5 mieskuoroa ja 11 soittokuntaa – kaikkiaan lähes 1 000 laulajaa ja soittajaa. Sortavalan Vakkosalmelle nousi karjalaisin aihein koristettu laululava. Sen akustiikkaa ylistettiin. Matkustaminen Sortavalaan oli suuresti helpottunut pari vuotta aiemmin valmistuneen radan ansiosta. Musiikkikauptunkinakin Sortavala oli ehtinyt näyttää mainetta, kun mm. nuori Aino Ackté oli vierailut paikkakunnalla.

Laulujuhlat alkoivat torstaina 18.6.1896 virrellä Jumala omi linnamme, jonka kaupungin soittokunta kajautti kirkon tornista – kaiketi sen saman kirkon, jonka edellä käsiteltyä 1840-luvun tungostragediaa enää harva omakohtaisesti muisti.

Tarkastelen Sortavalan laulujuhlien selostusantia Wiipurin Sanomien palstoilta. Lehti oli perustettu 1884, kun kaupungin suomenmieliset olivat pitäneet vanhempaa Ilmarista kielipoliittisesti liian laimeana. Lehden todetaan olleen samoilla linjoilla puoli vuosikymmentä myöhemmin perustetun Päivälehdten kanssa. Vastaiskuna kaupungin vanhasuomalaiset perustivat vuonna 1893 Wiipurin, ja tuosta alkaen nuo kaupungin kaksi kuusipäiväistä sanomalehteä kävivät tiukkaa kilpaa. 1890-luvun puolivälissä Wiipurin Sanomien levikki oli 4 000 kappaleen luokkaa: hivenen kilpailijan levikkiä suurempi.¹¹⁹⁴

Sortavalan laulujuhlien avajaispäivänä torstaina 18.6.1896 Wiipurin Sanomat julkaisi kakkosivullaan Yrjö Weijolan runotervehdyksen ”Sortavalan laulujuhlien johdosta”. Runon alta löytyy seisova otsikko ”Sortavalan kokoukset”. Kirjoittaja lähestyy yleisen kansakoulukokouksen tapahtumia kuin keskustelupöytäkirjan pitäjä ikään. Puheenvuorot referoidaan kaiketi pitojärjestyksessä, epäsuoraan esitykseen nojaten. Vielä perjantainumerossa, 19.6.1896 ilmestyneessä, ei Karjalan keskustaupungin Wiipurin sanomalehti taida kertoa läänin kakkoskaupungin edellispäivänä alkaneista laulujuhlista, vaan palstoja hallitsee seisovan otsikon ”Sortavalan kokoukset” alla kansakoulukokouksen kulun tarkka referointi. Kaksi ensimmäistä kappaletta ovat kuvaavia:

Kokous aloitettiin virrellä 252, jonka jälkeen tarkastaja Rein piti rukouksen suomeksi ja johtaja Guudwall ruotsiksi.

Ensityöksi walittiin puheenjohtajan ehdotuksesta Cygnaeuksen muistopatsasrahaston tilien tarkastajat, joiksi tulivat lehtori Mäkinen, op. Kohonen ja tarkastaja Borenius.

Lauantainumerossa 20.6.1896 pääsee Wiipurin Sanomat jo kohtalaisesti laulujuhlienkin kimppuun. Selostusta hallitsee lehtori Suomalaisen Vakkosalmen puiston juhlakentällä pitämä tervehdyspuhe, joka näemmä julkaistaan keskellä tekstikokonaisuutta sellaiseenaan, ja yhtenä pötkönä. Mielenkiintoisempaa selostusaineistoa löytyykin vasta sunnuntainumerosta 21.6., jossa selostuksen kohteena on laulujuhlan toinen päivä perjantai. Selostus ylittää osin reportaasinomaiseksi, kuten jo aloituksesta voi päätellä:

Kelpaapa herätä tämmöisenä juhlapäivänä palotornista klo 7 aikaan tulwiin torwisointon säwelmiin. Ilma on mitä herttaisin, melkein liian kuumaa jo alusta alkaen. Sois taiwas sadetta hiukan edes pölyn painamiseksi, niin olisi kaikki hywin. Wäkijoukkoja on jo liikkeellä waalean kirjawissa juhlapuissaan. Siinä on poikaa pohjalaista, neitosta Hämeestä ja kansaa kaikilta Suomen kulmilta. Kaikki kokoontuwat kaupungintalon puistoon, josta juhlakulkueen on määrä lähteä juhlakentälle Wakkosalmen puistoon. Useampia eri soittokuntia on siellä jo terwehdysaweileitä kaiuttamassa. Lähtöä odottaessani

¹¹⁹³ Junkkari 1997, 84–85, 88; Pajamo 1985, 26–29. – Koko Karjalankin mittakaavassa suurimuotoisimmat laulujuhlat sai Sortavala järjestääkseen 1935, Kalevalan ilmestymisen 100-vuotisriemuvuotena. Mukana oli lähes 4 300 laulajaa ja soittajaa (Junkkari 1997, 97).

¹¹⁹⁴ Hakuteos Savonlinna 1988, 273–277.

silmäilen ympärilleni ja onpa katsomista. Kymölän pitkä silta on niin kauniissa punakeltaisessa ja siniwalkoisessa juhlapuwussa, ettei enää kauniimpaa toivoakaan woi.

Kirjoittaja tuo esiin jopa oman kertojaminänsä ("silmäilen ympärilleni"), vaikkei kirjoittajan nimeä jutun yhteydessä mainitakaan. Jutun keskivaiheilla hän koettelee selostus-genren rajoja - tapaillen yhä enemmän reportaasin tyyllilajia. Kuhavuorelle, näköalapaikalle, kiivettyään hän ihan haltioituu:

Joka askel tuo esiin uusia näköaloja, joka käänne luo silmäimme eteen uusia ihauuksia. Täälläpä wasta tunnen ettei ole suotta kuin sanotaan. "Suloisessa Suomessamme, oisko maata armaampaa, kuin on kaunis Karjalamme", ja nyt tällä kerralla sopii niin mainiosti tuo viimeinenkin säe - "laulun laaja kotimaa". Jopa saawumme huipulle. Mikä näköala! Tuossa on alapuolella Läppäjärwi ja sen takana kaupunki liputettuine taloineen. Tuossa kiertelee Helylänjoki pitkin wihreitä niittyjä. Toisella puolen wälkkywät Helylän ja Hymplölän järwien peilikirkkaat pinnat.

WIIPURIN SANOMAT. 1896. — № 165.

Vastuumies, Aleksanterinkatu N:o 8. Vastaanottoaika 8—10 a. p.
DR, toimittaa lakialoita Wiipurissa. Telefont N:o 571.

Patwaskan pakinoita.
 Sortawalan Sanla- ja Seittijönsä 20 p. k. l. 1896.
 postil Kirsi Jännes.

Manaus.

Edäkkälles en mäntytöböt
 Kai teppä taittufojot
 Eilämet wiloijen wailan,
 Suolet Semon lemmittämät!
 Wileas silmä, wileas silmä,
 Karjas karjanto katehen
 Puolettomme puolettuon
 Kai siä soittufojohin!
 Eilimätkä siirtytöböt
 Illoittakut kanoita,
 Soit' on puuilla puutaja,
 Hevon toulut tormanosja!
 Eiläpille entätoibot
 Raunioita Karjalasta
 Wäpölekkä rätkittäjät,
 Wäpölekkä wäpölekkä,
 Soittijien toituote,

Ze tuppelutajain,
 Puulfojuntarin puulart,
 Eiläyt raujojoittajijät!
 Wileä, taitat wileamset,
 Puolettomat ja heremattin,
 Eilämä karjan tulojilla,
 Eilämet raujojen tuloit!
 Eilä on juola, raujojen juola,
 Suola kuumä lemmittäläin:
 Eilä eilä wilejoijä
 Puolettomilla puolettuon,
 Eilä siä siätoimaja
 Wäpölekkä wäpölekkä,
 Eilä on raujojen tuloit!
 Eilä on raujojen tuloit!
 Eilä on raujojen tuloit!
 Eilä on raujojen tuloit!

Terwe!

Ei poutema Pohjalainen
 Ja luomaa wäitrea lapit,
 Ze kantoimet Karan juuri
 Ja kaiten Suomen muuri!

Ja terwees tebätin laulun,
 Ze lapit tainoijien:
 Eilä wäitrea puolettomajan
 Ja henit hetuuden!
 Suoittomme joutuot wäpölekkä
 Suoittomilla joutuot,
 Eilä laulun kaittäläin,
 Karjalanne kaittäläin!

Kaiselkaa!

Edäkkälles en mäntytöböt
 Kai teppä taittufojot
 Eilämet wiloijen wailan,
 Suolet Semon lemmittämät!
 Wileas silmä, wileas silmä,
 Karjas karjanto katehen
 Puolettomme puolettuon
 Kai siä soittufojohin!
 Eilimätkä siirtytöböt
 Illoittakut kanoita,
 Soit' on puuilla puutaja,
 Hevon toulut tormanosja!
 Eiläpille entätoibot
 Raunioita Karjalasta
 Wäpölekkä rätkittäjät,
 Wäpölekkä wäpölekkä,
 Soittijien toituote,

Tunnelmamaalaus jatkuu: seuraavaksi kirjoittaja havaitsee juuri valmistuneen radan, jota hän luonnehtii ylevästi ("Karjalan mahtawa waltasuoni, rautatie") - havaiten siellä paraikaa jopa kulkevan junan ("junakin niin reippaan ja rohkean näköisenä").

Sitten selostaja kuin zoomaa kameransa äkisti uudestaan varsinaisiin laulujuhla-tapahtumiin:

Mutta jopa näkyy liikettä kaupungin talon pihalta. Juhlakulkue järjestäytyy siellä. Jo saapuu tielle ja samoaa soiton kaikuessa kauniissa järjestyksessä lippuineen eteenpäin. Etumaisina tuosta kilometrin pituisesta ihmiswirrasta kulkee Ylioppilas laulukunta ja sen perästä kulkueen loistokohtana Viipurin Kansallisnaiskööri häikäisevän värikkäissä ja aistikkaissa kansallispuvuissaan. Toisia laulu- ja soittokuntia niiden perästä. Kunkin edellä kuletetaan erittäin siewää kultakieliskanteleen muotoista lippua, jossa on laulukunnan nimi. Joukkojen välillä pujahtelevat ohjaajat siniwalkoisine silkkiwöineen. Klo 1/2 9 saapuvat joukot paikalle ja asettuvat järjestykseen laululawan ja Kuhawuoren väliselle kentälle, johon on istuimia asetettu. Iso osa yleisöä hakee suojaa auringon säteiltä kentän kummassakin laidassa olewan metsän siimeksestä.

Lyhyin virkkein edeten kirjoittaja siis havainnollistaa näkemäänsä. Hän vangitsee tekstiinsä tarkantuntuisesti juhla-kulkueen ja sen etenemisen erinäisiä yksityiskohtia: kulkueen pituudesta lippujen muotoihin tai laulu- ja soittokuntien marssijärjestyksestä osallistujien pukeutumiseen. Hän havainnoi niin osallistujajoukon kuin yleisön liikkeitä aurinkoisena kesäamuna. Kerronta on tiukan kronologista. Ehkä moni lukija olisi odottanut kuulevansa sanasen myös kulkueessa soitetusta musiikista.

Seuraavaksi kirjoittaja kuvaa juhlan avaustapahtumia: sitä, miten ”seminaarin köörit” laulavat – sekä miltä avaus tuntuu ja ympäristö näyttää. Jälleen kirjoittaja poikkeaa selostuksen kaidalta tieltä, ja antaa oman haltioituneisuutensa tihkua tekstiinkin. ”Jopa tuntuu juhla juhla, nyt wasta ilo iloksi yltyy”, hän kirjoittaa.

Sitten seuraa tohtori Hällströmin, kaupunginvanhimman, tervetuliaispuhe, jossa käsitellään paljolti Karjalan kehitystä, vanhempaankin historiaan katsahtaen. Jutun sekaan ilmeisesti kokonaisuudessaan sujautettu puhe vie jutun saamasta palstatilasta karkeasti puolet. Puhetekstin jälkeen edetään kronologisessa järjestyksessä seuraavaan ohjelmanumeroon:

Tämän perästä alkoivat kilpailut. Kilpailijoita oli sekaköörejä 10, joista 2 kilpaili 1 luokassa ja 8 toisessa luokassa, naiskööriä 4, joista 1 kilpaili 1:ssä luokassa ja 3 2:ssa ja miesköörejä 3, joista kaikki oliwat ilmoittautuneet kilpailewansa 1:ssä sarjassa, waan joista 1 luopui kilpailusta. Kilpailewia torwisoihtokuntia oli 11, joista 8 1:ssä luokassa ja 3 toisessa. Kilpailijoista lauloi hywin usea huolellisesti ja kauniisti.

Luetelmateksti on kankeaa ja viimeistelemätöntä – mutta luonteeltaan selostukseen istuvaa, yhtä kaikki. Tätä yhteenvetoa seuraa vielä toinen luotelma, jossa selostaja kirjaa kaikki osallistuneet kuorot ja soittokunnat nimeltä; omana ryppäänään seka-, mies- ja naiskuorot sekä soittokunnat.

Samalta Wiipurin Sanomien sunnuntainumeron 21.6.1896 sisäsivulta, pari palstaa sivussa selostusjutusta, löytyy seisovan otsikon ”Sähkösanomia” alla Sortavalaan lauantaille 20.6.1896 päivätty uutinen ”Sortawalan laulujuhla”. Teksti alkaa kylläkin kaupungissa samoina päivinä pidetyn Kansanvalistusseuran kokouksen henkilövalintauutisella, josta siirrytään suoraan – ilman, että tekstissä on tällä kohdin kappalejakoakaan – luettelemaan laulujuhlien kärkisijoille yltäneet kuorot ja soittokunnat. Ratkaisu tuo mieleen uutisluvussa käsitellyn Tukholman vuoden 1912 olympialaisten seurannan: heti seuraavan päivän helsinkiläislehteen saatiin sähkösanomatietä tiivis raakautinen, sitä seuraavan päivän lehteen laivan kyyditsemänä jo laveampi selostus-versio. Vastaavasti Wiipurin Sanomat näyttää käyttäneen lennätintä viime hetken uutisien välittämiseen; vaikka Sortavalan ja Viipurin välillä jo olikin rautatieyhteys, ei tuo

runsaan puolentoistasadan kilometrin taipale sujunut vielä pikavauhtia – eikä junien liikennöintitiheyskään liene ollut kummoinen.¹¹⁹⁵

Wiipurin Sanomat vyöryttää sitten laulujuhlien selostusantia useissa seuraavissakin numeroissaan, unohtamatta selostaa pedanttisesti myöskään juhlilla ensi kertaa esiintyneiden¹¹⁹⁶ runonlaulajien, kanteleensoittajien ja itkuvirsien taitajien esityksiä.

Lukija otti epäilemättä kiitollisena vastaan selostustekstin vähän vanhempanakin, se kun auttoi häntä pääsemään mukaan laulujuhlien tapahtumiin ja tunnelmiin – ilman kuvitustakin – aivan eri tavalla kuin lakoninen uutinen. Sanomalehden selostusjutulla oli noihin aikoihin suuri tilauksensa.

6.7 Wihkimysjuhlallisuudesta, seremoniallisesti

Jotain tehdäkseni menin lähellä olevaan kirkkoon, jossa tiesin Hugo Simbergin työskentelevän. Tiesin myös, että hän oli ankarasti pitänyt naiset ulkopuolella kirkon oven. – – Vastaani tulvi valo. Parvekkeen reunaan koristavat nuoret apostolipojat orjantappurataakkoineen olivat kuin valokuoro tumman miehen ympärillä. Onko mitään muuta luterilaista kirkkoa olemassa, joka olisi saanut seiinensä sisälle niin mielikuvista ja aatteista rikkaan taideartereen – valon mystiikkaa?
Teatterinjohtaja Elli Tompurin muistelmista (1942)

Jokainoa saivat he harteilleen
elon seppelen ruusuin ja piikkeineen.
Ote reipas on yhdellä, askele tarmon.
avunpyyntöä ei, ei tarvista armon.
Taas toinen vaipuvi kuormastaan,
ei jaksa se, painavi puolehen maan.

Hilja Haahti: Elon seppelen kantajat.
Tampereen Johanneksenkirkon kuvia (1916)

Jostain 1800-luvun jälkipuoliskolta alkaen selostusten kohteiksi alkoivat nousta, hallitsijoiden rinnalle, omat suomalaiset suurmiehemme. Eläessään he olivat huipputapahtumien keskipisteessä ja saivat kohdata huomionsoituksia; kuoltuaan heitä odottivat sekä vaikuttavat hautajaiset että kenties vielä muistomerkin paljastaminenkin.¹¹⁹⁷

¹¹⁹⁵ Kuten tämän alaluvun alkuun sijoitetusta lainauksesta ilmenee, Sortavalan vuoden 1896 laulujuhlille tupsahtaneen brittimatkailija Mrs. Alec Tweedien mukaan junamatka Viipurista Sortavalaan otti 7 tuntia. – Vertailun vuoksi: Aamulehti julkaisi perjantainumerossaan 19.6.1896 seisovan otsikon ”Sähkösanomia” alla tiiviin sähköuutisen laulujuhlien ensi päivän, torstain, tapahtumista. Lyhyt teksti oli tässä: ”Laulujuhla aloitettiin torvisoitolla kirkontornista sekä kaupunginpuistosta. Terwehdyspuheen piti lehtori Suomalainen. Palkintotuomareina herrat Merikanto, Kajanus, Hagfors, Hj. Dahl, Kahra sekä neiti Ahnger, jotka walitsewat seitsemännen. Kansaa paljon. 6 nais, 5 mieskuoroo, 11 torvisoitokuntaa.” – Lauantainumerossaan 21.6. Aamulehti kykeni jo tarjoamaan selostusantia sisältävän ”Sortavalan kirjeen”, jonka aluksi kirjoittaja puolustelee tiedonvälityksen hitautta. ”Minä olen nyt täällä Karjalan kolkassa, johon Tampereelta matkustaen kestää 21 tuntia, luettuna siihen wälttämättömät wiivytykset muutamilla asemilla”, anonyymi kirjeenkirjoittaja toteaa.

¹¹⁹⁶ Pajamo 1985, 32; vrt. Tweedie 1995, 102–106.

¹¹⁹⁷ Suomen nousua sivistyskansojen joukkoon ilmensi vaikkapa se, että Porthan sai muistomerkkinsä Turkuun 1864, Franzén Ouluun 1881, Runeberg Helsinkiin 1885, Snellman

Myös merkkirakennusten vihkimistilaisuudet tai vastaavat haastoivat selostavat toimittajat teroittamaan kynänsä. Suomen autonomian ajan loppuvaiheen merkkita-
pahtumia oli Tampereen Johanneksen kirkon vuonna 1907 tapahtunut vihkiminen. Sit-
temmin, vuodesta 1923 Tampereen tuomiokirkkona¹¹⁹⁸ tunnettu rakennus miellettiin
kansalliseksi merkkirakennukseksi; ja siihen liittyi sisätilojen harvinaislaatuisten kuva-
taiteen vuoksi poikkeuksellisen vahvaa ajatustenvaihtoa – kiistojakin.

Turun ja Viipurin kokoluokkaan kasvanut teollisuuskaupunki Tampere ei enää
tullut toimeen kolmella keskusta-alueen kirkolla ja yhdellä rukoushuoneella. 1800-
luvun loppuvuosina käynnistettiin toimet uuden kirkon saamiseksi Tammerkosken
itäpuolelle. Vuonna 1900 julistettuun arkkitehtikilpailuun tuli neljännessä ehdotusta,
joista Lars Sonckin – Turun Mikaelinkirkon suunnitelleen nuorehkon kyvyn – ehdotus
voitti. Sonckin tilaratkaisussa korostui saarnastuolin ja sen sijainnin keskeinen merki-
tys. Kirkkoa on luonnehdittu tyyliltään hyvin kansallishenkiseksi tai -romanttiseksi; ja
jopa suomalaisen kansallisromanttisen tyylivaiheen huomattavimmaksi saavutukseksi.
Piirustuksissa esiintynyt jugend sai kirkossa lopulta hyvin kansallisen luonteen.¹¹⁹⁹

Kirkko edellytti huomattavaa panostusta. Tamperelaiset materiaalitoimittajat ja
rakentajat olivat ymmärrettävässä etulyöntiasemassa; esimerkiksi Tampella sai kunni-
an valmistaa 64-metrinen kirkontornin tueksi 11 tonnin rautatangon. Mutta myös mui-
den paikkakuntien, ja maidenkin, erityisosaamista hyödynnettiin. Seinäkivi tilattiin,
kuten aikanaan Kansallisteatteriinkin, Uudestakaupungista, ikkunakehykset Porvoos-
ta, sähköasennukset Helsingistä, lämmityslaitteet Saksan Hannoverista tai kellot Sak-
san Thüringenistä. Lähialueelta kuljetettujen, jopa 15-tonnisten pilarikivien pelättiin
romahduttavan Tammerkosken senaikaisen sillan. Uruista käytiin väittely: koti- vai
ulkomaiset? Lopulta päädyttiin Lahdessa valmistettuihin – jotka Oskar Merikanto sit-
temmin mainitsi paitsi Suomen siihen asti suurimmiksi myös parhaiksi meillä valmis-
tetuiksi.¹²⁰⁰

Kaikki tuo viritti yleisön kiinnostusta valmistuvassa olevaa kirkkoa kohtaan – ei-
kä vain Tampereella.¹²⁰¹ Eniten huomiota herättivät kuitenkin kirkon maalaukset.
Magnus Enckellille ja Hugo Simbergille, tekijämiehille, oli annettu vapaat kädet. Edel-
linen otti maalatakseen alttaritaulun, jälkimmäinen koristellakseen milteipä koko
muun kirkon. Molemmat kokivat työn suurena haasteena, ja pelasivat yhteen saadak-
seen aikaan harmonisen kokonaisuuden. Tätä helpotti se, että molemmat olivat noihin
aikoihin saman tyylikunnan, naturalismia paraikaa syrjäyttävän symbolismin, edusta-
jia.¹²⁰²

Keskeneräiseen kirkkoon ei päässyt juuri kukaan ulkopuolinen, siitä piti vartija
huolen. Jopa arkkipiispa käännyttiin ovelta, kunnes ilmeni kuka hän on. Kirkon eri-

Kuopioon 1886, Agricola Viipuriin 1908 tai Kivi Tampereelle 1928. (Lindgren 2003, 386–
391.)

1198 Tampereen hiippakunta muodostettiin 1923, jolloin suomenkielinen piispanistuin siirret-
tiin Porvoosta Tampereelle. Ensimmäiseksi tamperelaiseksi piispaksi tuli Jaakko Gum-
merus. (Hirvonen 1946, 49.)

1199 Hirvonen 1946, 5–6; P. Kivinen 1961, 42–48, 189, 206.

1200 Hirvonen 1961, 12–20.

1201 Esimerkiksi Päivälehdessä edustaja oli käynyt tutustumassa Johanneksen kirkon piirustuk-
siin Rakennusyhdistyksessä Helsingissä. ”Tampereen uudesta kirkosta lupaa tulla in-
tresanteimpia rakennustaiteellisia teoksia maassamme”, Päivälehdessä kirjoittaja ennako-
i piirustukset nähtyään. (Hirvonen 1946, 11.)

1202 Hirvonen 1946, 22, 32. – Huomattavan vapaat kädet toki sai myös Lars Sonck. Hän oli ai-
emmin pettynyt Turun Mikaelinkirkkoa suunnitellessaan siihen, ettei saanut vaikuttaa
kirkon ympäristön asemakaavaratkaisuihin. Tampereella hän sai näihin puumerkkinsä
jättää: luvan jopa kääntää katujen kulkusuuntia. (P. Kivinen 1961, 81–82.)

koisesta sisustuksesta toki huhuiliin. Tietoja oli vuotanut ainakin maalauksissa maljeleina toimineilta henkilöiltä. Ja toki maalauksista tihkui tietoja myös lehtiin.¹²⁰³

Toukokuussa 1907, neljä vuotta peruskiven laskennan jälkeen, oli vihkimisjuhlan aika. Tätä kuitenkin edelsi kirkonkokouksen valitseman tarkastuslautakunnan työ. Lautakunnan neljästä jaostosta kolme antoi kirkosta myönteistä palautetta. Mutta neljäs jaosto – se, jonka tehtävä oli tarkastaa maalaus- ja koristelutyö – herkesi kriittiseksi. Ylösnousemus-aiheisen alttaritaulun aihe todettiin erinomaiseksi, mutta sen toteutuksen sisältävän ”yksityiskohtia, joista voipi olla eri mieltä”. Tällä viitattaneen Enckellin alttaritaulun realistisen alastomiin ihmishahmoihin. Simbergin Haavoitettu enkeli ei sekään jaostoa miellyttänyt, koskapa ”näin juhlallisessa temppelessä on vain yksi enkeli, ja sekin haavoitettuna, vieläpä jäljennös aikaisemmasta maalauksesta”.¹²⁰⁴ Lehterin reunuksen Köynnöksenkantajat-fresko – jossa esiintyy tusina nuorta alastonta poikaa – ei myöskään jaoston mielestä ”ole kirkollista tai raamatullista”. Eniten kritiikkiä herätti kuitenkin Simbergin korkealle kirkon kattoon maalaama käärme, jonka jaosto totesi ”vastenmieliseksi”.¹²⁰⁵ Peitsentaitannassa kirkon maalaustaiteen puolesta ja sitä vastaan painoi suuresti taiteilija Akseli Gallénin ja professori J. J. Tikkasen lausunto. Kaksisikko ylisti kirkkoa ”suurtyöksi”; todeten, että sen veroisia ei liene Pohjoismaissa montta ja että Enckellin alttarimaalaus on Suomen suurenmoisoin ja että Simbergin katto-maalaukset muodostavat suorastaan ”värisinfonian”.¹²⁰⁶ Harva ajan rakennus ainakaan pääkaupungin ulkopuolella sai osakseen yhtä suurta huomiota kuin Tampereen Johanneksen kirkko. Kirkon vihkiäistapahtuma 19. toukokuuta 1907, ensimmäisenä hel-luntaipäivänä, oli täten mitä jännittävin – vaikka yleisö oli jo kahtena päivänä päässyt ennakkokatsastamaan kirkkoa.

Tampereen lehtikentässä oli eletty kiinnostavia vaiheita. Perustuslaillinen Tampereen Uutiset oli mennyt vuoden 1905 lopulla konkurssiin. Aamulehti oli palannut vuosina 1904–1905 vanhasuomalaiselle linjalle, ja niin perustuslailliset polkaisivat pysytyyn omansa: Tampereen Sanomat. Sosiaalidemokraattisen Kansan Lehden levikki lie-nee ollut noihin aikoihin jopa kaupungin lehtien suurin, ja Kansan Lehti havitteli jopa maan johtavan työväenlehden asemaa. Ilmestymistiheys, kolmasti viikossa, kuitenkin vähensi lehden painoarvoa. Aamulehti olikin Johanneksen kirkon vihkimisen aikoihin Tampereen lehtien ykkönen.¹²⁰⁷

Torstaina 16.5.1907 julkaisee Aamulehti vinjetin ”Kirjallisuutta ja Taidetta” alla jutun otsikolla ”Johanneksen kirkko Tampereella”. Pitkähkössä tekstissä esitellään uuden uutukainen kirkko yksityiskohta yksityiskohdalta. Kuvitusta ei ole tukemassa tekstin sanomaa – vaikka lehti olikin julkaissut edellisvuonna ensimmäiset toimitukselliset

¹²⁰³ Hirvonen 23, 43. – Jo Aamulehdessä 15.10.1905 käsitteli nimimerkki Jutustaja viikkokatsauksessaan maalausten kansalaisissa herättämiä reaktioita. Simbergin taiteen arvosta ei ollut epäilyksiä, mutta Jutustajan mukaan jopa taiteen tuntijoiden piirissä Simbergin kirkkomaalausten hengen arvioitiin olevan jossain määrin toinen kuin kirkkotaiteessa tulisi olla. (Mts. 29.)

¹²⁰⁴ Maininnalla ”aikaisempaan maalaukseen” viitataan Haavoitetun enkelin vanhempaan versioon, joka poikkeaa Tampereen tuomiokirkon versiosta lähinnä taustansa puolesta – ja joka löytyy Ateneumin kokoelmista.

¹²⁰⁵ Äänestyspäätöksellä Tampereen tuomiokirkon maalaustaide sai kuitenkin jäädä sellaiseen paikalleen. Erityisesti käärme-aiheen herättämää kestoärtymystä kuvaa, että Tampereen piispa E. G. Gulin vielä 1946 järjestetyssä piispantarkastuksessa ehdotti käärme-maalauksen poistamista. Piispan lausunto – jossa hän nojaa taidehistorioitsija Onni Okkoseen – julkaistiin Suomen Kuvalehdessä 24/1946.

¹²⁰⁶ Hirvonen 1946, 24–28.

¹²⁰⁷ Hakuteos Savonlinna 1988, 106–107, 109–11; Hakuteos Aamulehti 1988, 13–16, 264–267. – Mainittua Tampereen Sanomia (1905–1919) ei tule sekoittaa varhemmin (1866–1900) ilmestyneeseen samannimiseen lehteen; eikä myöskään 1920- ja 1930-luvulla ilmestyneisiin samannimisiin (ks. Hakuteos Savonlinna 1988, 104–106, 107–109).

piirroskuvansa sekä edelliskuussa, reilua kuukautta ennen Johanneksen kirkon vihkimistä, ensimmäiset valokuvansa.¹²⁰⁸ 17.5. ilmestyneessä Aamulehdessä on uutinen edellispäivänä suoritetusta virallisesta tarkastuksesta. Vihkiäispäivänä 19.5. Aamulehti julkaisee ”vihkimys-jumalanpalveluksessa” veisattavien virsien ja hymnien sanat, ennakkouutiset vihkiäispäivän tapahtumien aikatauluista sekä – sanasta sanaan – Gallénin ja Tikkasen lausunnon.

Johanneksen kirkon vihkiäisistä julkaisee kuusipäiväinen Aamulehti selostuksen vasta keskiviikkona 23.5.1907 lähiuutisten osastossa otsikolla ”Johanneksen kirkon vihkiäiset”. Viive voi selittyä sillä, että samaisessa viikonvaihteessa kuormittivat toimitusta myös maan ensimmäisen yksikamarisen eduskunnan ensi istunto (23.5.) ja sen juhlalliset avajaiset (25.5.).

Alkukappaleessa selostaja kuvaa yleisvaikutelmin, miltä uusi kirkko hänessä heluntaiaamun auringonvalossa näytti (”säteet tunkiwat kirkon wärillisten ikkunain läpi, luoden sen holweihin kauniin salaperäisen walon”). Näky herätti ”sanomattoman juhlallisen ja samalla lämpimän tunteen, todellisen hartauden, joka työnsi ja kewensi mielistä kaikki arkitouhut ja huolet”.

Toisessa kappaleessa tullaan itse vihkimisseremoniaan:

Kellon lyödessä kahdeksaa alkoivat kirkonkellot tornissa soida heleällä, miellyttävällä äänellä, paljon miellyttävämmällä, kuin ne, jotka tamperelaisia tähän saakka yksin oliwat Herraa palwelemaan kutsuneet. Pian alkoi hopeankirkaista uruista kuulua wienoa soittoa ja niiden yläpuolella olewaan suureen ikkunaan sowitetun heleän auringon kauniisti kimellellessä astui alttarille kolmetoista pappia Porvoon hiippakunnan piispa Herman Råbergh etunenässä.

Lueteltuaan muutkin kaksitoista pappia nimeltä ja kuvaten lyhyesti alttarin ulkonäköä (pinnat olivat ”koristetut kukilla ja kukkaköynnöksillä”) kirjoittaja jatkaa vihkimisseremonian sisällön ja ohjelman kuvauksella:

Wihkimisen toimitti piispa Råbergh, lausuen puheessaan ilonsa siitä, että tänä aikana, jolloin niin paljon uskottomuutta ja Jumalankieltämistä löytyy, Tampereen seurakunta on tahtonut pystyttää sellaisen ihanan Herran huoneen kuin wihittävä Johanneksen kirkko on. Piispa rukoili ylhäältä siunausta niille, jotka kirkkoon saapuwat palwelemaan Jumalaa, ja saapuwat sieltä armoa ja lohdutusta etsimään, wäsyneitä sielujansa elämän lähteellä wirwoittamaan.

Seurakunta ja pastori Hugo Nybergin tilaisuutta warten harjoittama sekakööri lauloiwat psalmeja. Juhlakantaatin oli säveltänyt urkuri Hj. Hackman Daw. 47 ps. sanoihin ”Kaikki kansa käsiänne paukuttakaa”.

Kun piispa Råbergh vielä oli lukenut kirkkolaista sen kohdan jossa kirkot julistetaan pyhiksi Herran huoneiksi, jota ei saa sopimattomiin tarkoituksiin käyttää ja kukin wihkimiseen osaaottanut pappi oli lukenut Raamatusta, loppui warsinainen wihkimys-juhlallisuus. Heti sen jälkeen pidettiin suomalainen puolipäiwäjumalanpalvelus, jossa rowasti Walli piti erittäin woimakkaan saarnan.

Selostaja kuvaa vielä puolipäiwäjumalanpalveluksen musiikkiantia. Toiseksi viimeisessä kappaleessa hän mainitsee kirkossa pidetyn puoliltapäivin ruotsinkielisen jumalanpalveluksen; ja iltapäivällä olleen ohjelmassa talouskoululla – kaupungin keskustan

¹²⁰⁸ R. Seppälä 2004, 9. – Aamulehden ensimmäinen toimituksellinen piirros 12.5.1906 ilmestyneessä numerossa kuvasi Snellmania tämän syntymän 100-vuotispäivän kunniaksi. Ensimmäiset toimitukselliset valokuvansa Aamulehti julkaisi 11.4.1907; kohteina oli kolme suomalaisen puolueen pohjoishämäläistä kansanedustajaehdokasta maan yksikamarisen eduskunnan ensimmäisissä vaaleissa. – Helsingin Sanomat oli julkaissut ensimmäiset valokuvansa jo 8.10.1904; niissä esiintyi vasta valittuja valtiopäivämiehiä. Turun Sanomat – 1910-luvulla vuosikaudet maan runsaimmin kuvitettu sanomalehti – tarjosi ensimmäiset valokuvansa 7.2.1905. Ne esittivät ulkoa ja sisältä juuri vihittyä Mikaelin kirkkoa, Sonckin luomusta. (Leino-Kaukiainen 1988, 586, 624; Kalpa 1984, 52; Degerman 1975, 2.)

toisella laidalla – nautitun päivällisen. Iltasaarnasta ja kirkon iltavalaistuksesta selostuksessa ei mainita mitään, vaikka ainakin Aamulehdessä vihkiäispäivänä julkaistujen ennakkotietojen mukaan niiden oli määrä olla ohjelmassa.

Kaikkiaan selostusta hallitsee tiivis pitäytyminen itse kirkonvihkimistapahtumissa. Porvoon piispan osuus korostuu jutussa, mutta sen voi arvioida hallinneen itse vihkimisseremoniaakin. Piispan puheen sisältöä välitetään lukijoille epäsuoran esityksen keinoin. Selostus on kunnioittava ja hillitty. Kirkon kuvaaminen jää vähälle, mutta sen ymmärtää, kun ottaa huomioon, että Aamulehti julkaisi (16.5.1907) erillisjutun tästä puolesta. Puutteenä kyllä voi pitää, ettei selostukseen sisälly tietoja juhlatilaisuuden kirkkoyleisön koostumuksesta, arvioidusta määrästä tai väkijoukon liikkeistä ehkä ennen muuta juhlapaikalle saavuttaessa.

Sittemminkin ovat sanomalehtemme täyttyneet lukemattomista seremonioiden selostamisista. Varhaiset journalistit etsivät silmäänpistävän voimakkaasti kuvattavakseen pikemmin korkeaa ja ylevää kuin arkista ja tavallista. Voi sanoa, että selostaja oli tyypillisesti sonnustautunut pyhäpukuun, ei arkivaatteisiin. Hän suhtautui kuvattaviin tapahtumiin yleensä kunnioittavasti – hartaankin kunnioittavasti.

6.8 Yleviä aiheita ja – kissanristiäisjournalismia

Meidän työläisten isänmaallisuus ja itsenäisyystahto saattaa useinkin esiintyä arkisemmassa asussa ja vähäpuheisempänä, mutta se on, vaiteliaisuudestaan huolimatta, järkkymätön kuin maamme harmaa graniittipohja.

Ammattiyhdistysjohtaja Emil Skog
itsenäisyyspäivän 1937 pääjuhlassa Helsingin Messuhallissa

Edellisen luvun selostusesimerkki osuu aikaan, jolloin maan sanomalehdistöä oli vielä pakotettu nojaamaan lähinnä pelkkään kirjoitettuun sanaan. Kuvallinen ilmaisu otti lehdissä vasta ensi askelia. Radiosta ei ollut vielä tietoakaan. Mutta kun radio 1920-luvulla tuli suomalaistenkin keskuuteen, sai lehtiselostus vakavan kilpailijan. 1930-luvun puoliväliä lähestyttäessä Yleisradio otti voimakkaita kehitysharppauksia, mitä ilmensivät mm. Lahden tehokkaan lähetyksensä sekä Helsingin Fabianinkadun radiotalon rakentaminen. Selostus- tai reportaasityyppisten ohjelmien määrä ja ohjelma-aika nousi samoihin aikoihin voimakkaasti. Jo 1920-luvun lopulla olivat urheilun ystävät saaneet kuulla suorana radioselostuksena esimerkiksi Suomi–Ruotsi-yleisurheilumaaottelun; ja uutta aluevaltausta merkitsi, että 1936 kansakunta saattoi jännittyä radioidensa ääreen Saksasta asti radioitavia suoria olympiaselostuksia kuulemaan.¹²⁰⁹

Onkin perusteltua ottaa tässä vaiheessa selostuspolkua taas hieman pidempi loikka ja katsoa, miltä näyttää selostus aikana, jolloin yleisö on jo päässyt suorien radioselostusten makuun. Selostusesimerkiksi otan itsenäisyyspäivän 1934 vieton, ja lähinnä pääkaupungin näkökulmasta.

Joulukuun kuudetta oli vietetty Suomen virallisena kansallispäivänä vuodesta 1919; toukokuun 16. päivä – kansalaissodan voitonparaatin päivä – sai väistyä heti al-

¹²⁰⁹ Lyytinen 1996, 85–90, 103, 122–125. – Huomattavia edistysaskelia olivat Yleisradion selostustoiminnan sarjoilla ääniautojen hankinnat. Ensimmäinen saatiin 1937 ja toinen 1938. Ääniautot auttoivat tuottamaan selostustyyppisiä ohjelmia ennen sotia esimerkiksi postilaitoksen 300-vuotisjuhlista, Helsingin lentokentän vihkiäisistä lentonäytöksineen, armeijan lippujuhlasta, Helsingin stadionin vihkimisestä tai Suomen Valkoisen Kaartin 20-vuotisjuhlapäivän tapahtumista.

kuun, kun oivallettiin, ettei tuo päivä pystyisi yhdistämään koko kansaa. Joulukuun kuudes valittiin kansallispäiväksi samalta pohjalta kuin Yhdysvalloissa heinäkuun neljäs: kyse oli eduskunnan vuonna 1917 suorittaman itsenäisyysjulistuksen hyväksynnän juhlapäivästä. Suomen itsenäisyyspäivän juhlintatavat juontuvat 1800-luvun keisarillisista juhlapäivistä. Noita jälkimmäisiä juhlittiin Helsingissäkin sotilasparaatein, vastaanotoin, päivällisin ja tanssiaisin. Kansa eri puolilla maata osallistui noihin keisarillisten henkilöiden nimi- ja syntymäpäivien, kruunajaispäivien tai valtaistuimelleastumispäivien juhlintaan käymällä kirkossa, polttamalla kynttilöitä ikkunalla tai seuraamalla ilotulituksia ja paraateja.¹²¹⁰

Kynttilöiden polttaminen kuten liputus vakiintuivat vähitellen myös itsenäisen tasavallan itsenäisyyspäivään. Jo 1919 määrättiin virastot, koulut ja tuomioistuimet pitämään joulukuun kuudentena vapaapäivää, ja 1929 itsenäisyyspäivästä tuli palkallinen vapaapäivä koko kansalle. Itsenäisyyden Liitto vastasi 1926–1932 Kansallisteatterissa pidettyjen pääjuhlien järjestelyistä, kunnes juhlan järjestelyjen päävastuu katsottiin varmemmaksi siirtää Valtioneuvostolle 1933. Juhla radioitiin ensi kerran jo 1927.

Äärioikeistolaisuus liimautui itsenäisyyspäivän viettoon 1920-luvun lopulla. Esimerkiksi Akateeminen Karjala-seura järjesti vuodesta ylioppilaiden soitukulkueita, jotka sitten säilyivät pysyvänä traditiona ennen sotia. Toisaalta oli vahvoja voimia, jotka halusivat edistää kansallista yhtenäisyyttä ja ajaa laillisten menettelytapojen asiaa.¹²¹¹ Näiden voimien voiton on pidettävä itsenäisyyspäivää 1937, jolloin yhtenä pääpuhujana Helsingin silloisessa Messuhallissa esiintyi mieleenjäädästi ammattiyhdistysmies, sosiaalidemokraatti Emil Skog.

Presidentinlinnan itsenäisyyspäivän vastaanotto, viime sotien jälkeen maan tärkeimmäksi seurapiiritapahtumaksi noussut juhla, alkoi tasavallan aamunkoitossa vaatimattomasti teekutsuina. Pian vastaanotto kuitenkin paisui, ja jo 1920-luvulla vieraita oli paikalla parituhatta. Suuri mediatapahtuma vastaanotosta tuli kuitenkin vasta myöhemmin. Naistenlehdet herkuttelivat juhlilla jo 1950-luvulla, ja 1960-luvulta alkaen kansakunta saattoi alkaa tyydyttää, kiitos television, sohviltaan käsin ”viihteellistä tirkistelynhalua” – kuten perinnekirja asian ilmaisee¹²¹² – arvioidessaan juhlavieraita ja heidän pukeutumistaan.

Katsotaanpa, miltä näytti itsenäisyyspäivän tapahtumien seuranta Helsingin Sanomissa joulukuussa 1934: aikana, jolloin maata hallitsi T. M. Kivimäen pitkäikäinen vähemmistöhallitus ja jolloin Helsingin Sanomat valmistautui suureen lehti-uudistukseensa – vielä viime viikkojaan vanhassa kuosissa ilmestyen.

Helsingin Sanomat esittää lauantainumerossaan 8.12.1934 pääuutissivulta alkan ja laajalti sivulla 12 jatkuvan koonnoksen, jossa päähuomio on Helsingin näkyvimmissä juhlatapahtumissa. Kolmipalstainen, keskitetty ja eri fontein ladottu otsikkorakennelma on yhdeksänrivinen, ja koostuu neljästä osasta:

- [I] Itsenäisyyspäivää vietettiin Helsingissä monenlaisin arvokkain juhlallisuuksin.
- [II] Suuri kansalaisjuhla Kansallisteatterissa, paraatit, juhlaumalanpalvelus, presidentin kutsut y.m.
- [III] Juhlapuheissa teroitettiin yksimielisyyden välttämättömyyttä isänmaan menestymiselle.
- [IV] Monin paikoin ulkomaillakin vietettiin itsenäisyyspäiväämme juhlatilaisuuksin.

¹²¹⁰ Halonen 2003, 189; Suuri perinnekirja 1999, 260–265; Salokangas 2003b, 597.

¹²¹¹ 1930-luvun alkupuoliskon poliittisista vastakkainasetteluista mm. ns. laillisuusrintaman ja ns. isänmaallisten kesken: esim. Salokangas 2003b, 642–645.

¹²¹² Suuri perinnekirja 1999, 260–265.

Itsenäisyyspäivän tapahtumien seuranta on pääuutissivun pääaihe, mitä korostaa myös jutun ylle taitettu nelipalstainen kuva, jossa kaikkein silmäätekevimmät – tasavallan presidentistä ministereihin ja diplomaattikunnan edustajiin – ovat asettuneet yläviistosta otettuun ryhmäkuvaan. Muita kuvia ei Helsingin Sanomat aiheesta tarjoakaan; selostava teksti on kaiken a ja o. Näin siitä huolimatta, että Helsingin Sanomat sai hallintaan valokuvien painatukseen liittyvät laatuongelmat jo 1920-luvun alussa ja ryhtyi sittemmin käyttämään valokuvia runsaanlaisesti.¹²¹³

Väliotsikot kertovat, mitä kaikkia juhlatapahtumia Helsingin Sanomat on 8.12.1934 ottanut selostaakseen:

Sotilasparaati
Suojeluskunta-paraati
Juhlajumalanpalvelus Suurkirkossa
Itsenäisyysjuhla Kansallisteatterissa
Kutsut tasavallan presidentin linnassa
Lippujuhla Tähtitorninmäellä
Muut itsenäisyysjuhlat
Itsenäisyyspäivän vietto Viipurissa

Nuo ”muut itsenäisyysjuhlat” ovat Akateemisen Karjala-Seuran juhla sekä Kalliolassa – helsinkiläisessä vapaaopistossa – järjestetty juhla. Viipurin ohella Helsingin Sanomat ei välitä tietoja muiden pääkaupungin ulkopuolisten suomalaispaikkakuntien juhlallisuuksista. Sen sijaan lehti tarjoaa melkoisen koonnoksen useissa vieraisissa valtioissa järjestetyistä joulukuun kuudennen juhlallisuuksista. Näköjään paljolti STT:hen tukeutuen lehti kertoo itsenäisyyspäivän vietosta Lontoossa, Washingtonissa, Kaunasissa, Tallinnassa, Riiassa, Budapestissa, Varsovassa ja Prahassa.

Lehti omistaa 8.12.1934 eniten palstatilaa Kansallisteatterin pääjuhlalle. Onkin aiheellista keskittyä selostustyylin tarkastelussa juuri siihen. Kronologista selostusta hallitsee juhlallinen seremoniallisuus alkusanoista lähtien:

Klo 13.30 alkoi Kansallisteatterissa valtioneuvoston järjestämä suuri itsenäisyysjuhla, jota kunnioitti läsnäolollaan tasavallan presidentti puolisoineen. Täyden katsomon joukossa nähtiin ent. presidentti Relander, hallitus ja eduskunta, diplomaattikunta sekä korkeimmat sotilas- ja siviiliviranomaiset ja eri kansalaispiirien edustajat, kaikki naisineen. Teatteri oli tilaisuutta varten valtakunnan lipuin, laakerein ja kukkasin, yksinkertaisen arvokkaasti koristettu. Tasavallan presidentin saapuessa juhlaan tervehti yleisö häntä seisomaan nouden orkesterin soittaessa ”Porilaisten marssin”.

Ohjelma alkoi Helsingin Kaupunginorkesterin prof. Heikki Klemetin johdolla esitännällä ”Finlandialla”, minkä jälkeen opetusministeri Mantere toivotti juhlayleisön tervehdulleeksi suomen-, ruotsin- ja ranskankielisin sanoin.

Sitten seuraa näköjään suoraa lainausta opetusministerin puheesta. Siinä kiinnitetään vahvasti huomiota itsenäisyyspäivän pääjuhlan järjestäjätahon vaihtamiseen (”valtioneuvosto vuosi takaperin päätti omassa nimessään järjestää tasavaltamme itsenäisyyspäivän yleisen kansalaisjuhlan”). Ja sitten:

Puhuttuaan senjälkeen ranskaksi ulkovaltain edustajille, ministeri lausui lopuksi: Kunnioitettavat kansalaiset! Vahvistakoon tämä juhla meissä kaikissa sitä käsitystä, että kaikkien sisäisten kiistakysymysten yläpuolella on kansan tulevaisuus ja puolueiden yläpuolella Suomen kansa.

Oopperalaulaja Oiva Soini lauloi sitten Kaupunginorkesterin säestyksellä ”Isänmaan kasvot”, Sibeliuksen ”Norden[in]” ja Klemetin ”Oi, kallis Suomenmaa”, minkä jälkeen

¹²¹³ Salokangas 1987, 363–365.

puhujalavalle astui valtioneuvos J. K. Paasikivi pitäen juhlapuheen, jossa hän lausui m.m. seuraavaa:

Valtioneuvos Paasikiven – joka toimi noihin aikoihin Kansallisen kokoomuksen puheenjohtajana – puhe hotkaisee Kansallisteatterin juhlan selostuksesta jättiosan. Puheessaan Paasikivi käsittelee mm. pienten kansojen asemaa sekä vetoaa kansallisen yhtenäisyyden puolesta kirjailija Johannes Linnankoskeen tukeutuen. Pitkän sitaattipätkän katkaisee vain pieni toimituksellinen välihuuto (”Tämän jälkeen puhuja lausui muutamia esittämiään ajatuksia ruotsiksi ja jatkoi sitten:”).

Puheosuuden päättyessä jatkuu selostus juhlan loppuohjelmanumeroiden rekisteröinnillä:

Kun Kaupunginorkesteri oli soittanut Sibeliuksen ”Festivon” sarjasta ”Historiallisia kuvia”, lausui näyttelijä Teuvo Puro Koskenniemen moniosaisen ja komean ”Isänmaan kasvot”. Suomen Laulun ja Kaupunginorkesterin suuri yhteisesitys prof. Klemetin johtamana – Madetojan ”Suomen maa”, Klemetin ”Termopylain laulu” ja Sibeliuksen ”Isänmaalle” – sekä kuoron orkesterin ja yleisön yhteisesti esittämä Maamme-laulu päättivät tämän arvokkaan kansalaisjuhlan.

Tasavallan presidentin saapuessa ja poistuessa Kansallisteatterista kadetit muodostivat kunniakujan.

Tasavallan presidentin illanvieton, jolla varsinkin iltapäivälehdet ovat 1900-luvun lopulta alkaen suorastaan mässäilleet, Helsingin Sanomat kuittaa 8.12.1934 reilulla kymmenellä leipätekstirivillä. Tässä kaikki:

Torstaina klo 21 illalla oli tasavallan presidentti oli kutsunut luokseen illanviettoon eduskunnan jäsenet puolisoineen, hallituksen jäsenet, entisten hallitusten päämiehet ja diplomaattikunnan. Tasavallan presidentti ja rouva Svinhufvud ottivat suuressa valtiosalissa vastaan vieraat. Illan kuluessa esitti oopperalaulaja Teddy Björkman kapellimestari Martti Similän myötäillessä muutamia lauluja. Illallisten jälkeen jatkui tanssia suuressa valtiosalissa yli puolen yön.

Summa summarum. Helsingin Sanomat tavoittelee itsenäisyyspäivän 1934 selostusannillaan pikemmin kattavaa informatiivisuutta kuin lennokasta reportaasinomaisuutta. Huomio on tiukasti virallisessa ohjelmassa, tilaisuuksien esiintyjissä ja muissa suurissa nimissä. Topelius taisi 1840-luvun tanssiaisselostuksessaan yltää suurempaan värikkyyteen.

Helsingin Sanomat ei ollut tuossa tyyli-lajissaan yksin. Koko maan sanomalehdistöä leimasi 1900-luvun varhaisilla vuosikymmenillä – ehkä jonnekin 1960-luvulle asti – rutiininomaisten selostusten paljous. Valtava on esimerkiksi niiden juttujen määrä, joita ovat siittäneet sanomalehtiimme erilaisten yhteisöjen rutiinikokoukset tai vuosijuhlat. Ehkä aivan erityisesti viikon alkupäivien numerot täyttyivät yritysten ja yrittäjäyhdistysten, seurakuntien, koulujen ja opistojen, urheilu- tai maamiesseurojen, kotiseutuyhdistysten, ammattiosastojen – ja ties minkä kaikkien – tasavuosisjuhlien huomautuksista. Se, minkä Salmelin on todennut¹²¹⁴ 1960-luvun journalismin oppikirjassaan kokousselostuksista ja ”Öllölän Ämmälän kirjeenvaihtajan” esitystavasta, voidaan laajentaa moneen muuhunkin. Hänestä toimittajan ei pitäisi kirjoittaa selostustaan kuin pöy-

¹²¹⁴ Salmelin 1967, 41–51. – Salmelin parodioi ”Öllölän Ämmälän kirjeenvaihtajan” esitystyyliä: ”Öllölän Ämmälän maamiesseuran Potunperän paikallisosaston vuosikokous pidettiin viime sunnuntaina 8.2. omalla talolla klo 12.00 alkaen. Kokouksen avauksen suoritti paikallisosaston puheenjohtaja, maanviljelijä Vihtori Vilmunen lausuen julki ilonsa siitä, että jäsenet olivat näin runsaslukuisesti saapuneet tähän osaston vuosipalaveriin. Tämän jälkeen valittiin kokouksen puheenjohtajaksi talollinen Heikki Helmunen.”

täkirjaa, ripotella tekstiä täyteen nimiä, viljellä kliseemäisyyksiä (kuten ”avauksen suoritti”), sujauttaa tekstiinsä tyhjänpäiväisyyksiä tai suosia hurrailevia loppulauseita.

Öllölän Ämmälän kirjeenvaihtajia näyttää olleen sanomalehdistö maan itsenäisyyden ensi vuosikymmeninä täynnä. Lehtien kasvanut sivumäärä – kun unohdetaan lähinnä 1940-luvun taantuma – mahdollisti asioiden laajemman seurannan. Lehdet näyttävät arvioineen, että pientenkin paikallistapahtumien pedanttinen noteeraaminen oli kelpo levikkityötä. Paikallisia napahenkilöitä kunnioittanut toimittaja¹²¹⁵ katsoi läpi sormien innokkaiden kokousselostaja-avustajien sisällöllisiä ja ilmaisullisia kömpelyyksiä. Selostus degeneroitui monesti pelkiksi tyhjiksi kuoriksi.

Suomen sanomalehdistössä rehotti, kuten Salminen on todennut, ”tulipalojournalismi”. Eli vielä 1950-luvulla sanomalehdistömmme suuria uutisia oli tulipalo, raaka verityö tai junaonnettomuus. Väitän, että Suomen sanomalehdistöä leimasi samoihin aikoihin yhtä lailla ”kissanristiäisjournalismi”. Nimenomaan paikallislehdissä ja -journalismissa tälle sanalle voidaan antaa myönteinen merkitys: nähdä myönteisenä se, että myös ns. pienten ihmisten tekemiset noteerataan.¹²¹⁶ Tässä tarkastelussa ilmaisu kissanristiäisjournalismi mielletäköön kuitenkin kritiikkiä sisältäväksi. Kun esimerkiksi suuri maakuntalehti hehkuttaa rutiinitilaisuudella ja siellä pidetyillä tyhjänpuoleisilla puheilla, ei naurettavan pompöösi vaikutelma ole kaukana. Selostus-genrelle kuvatonlainen tilaisuusselostusten rutinoituminen, jopa degeneroituminen, ei ollut hyväksi.

6.9 Missikisoista Kaliforniasta, via Lontoo

Harvinaisen edustava kokoelma pystynenäisiä, pitkänenäisiä, lyhyttenäisiä ja muuten nokkavia kaunottaria, vaaleita, tummia, punaisia ja haalistuneita kaunottaria, oli ensivaikutelmamme missikandidaateista.

Nimimerkki Tee Ilta-Sanomissa 5.12.1949

Vuonna 1952 kesäolympialaisiin valmistautuva Suomi sai kokea kolmisen viikkoa olympialaisten edellä eräänlaiset esikisat, kun Armi Kuusela valittiin Long Beachissa Kaliforniassa pidetyissä ensimmäisissä Miss Universum -kilpailuissa maailman kauneimmaksi naiseksi.

”Suomen ensimmäisenä kaunottarena” – mitä kauneuskilpailuissa valittuihin tulee – on pidetty Ester Toivosta, vuoden 1934 Miss Eurooppaa. Ennen muuta hän oli antanut nuorelle kansakunnalle esimakua siitä, mitä voitto kauneuskilpailuissa voi kansalliselle itsetunnolle merkitä. Suomalaiset käyttivät missikisamenetyksiään hyväksi argu-

¹²¹⁵ Palautettakoon mieliin, mitä Okkonen (1979, 73) on omakohtaisesti toimittajankokemuksiinsa nojaten muistellut 1950-luvun kritiikittömästä ilmapiiristä: ”Isokenkäinen tunki asiati. Häntä kuunneltiin. Tästä johtunee tuon ajan sanomalehtien aihepiiriin kapeus. Oli loputon määrä tabuja, loputtomasti erityisiä suojeltavia etuja, loputtomasti vaikutusvaltaisia intressenttejä joka puolella. Viisas toimittaja kysyi ja varoi, oivalsi ja otti huomioon.”

¹²¹⁶ Pitkän paikallislehtiuran tehnyt Muranen (1995, 106–107) kirjoittaa: ”Ilmeisesti kissanristiäiset on sana, jonka ovat aikanaan keksineet maakuntalehtien aluetoimittajat. Heitä kun on komennettu tekemään juttua tapahtumista, jotka eivät ole tuntuneet suuren lehden toimittajan arvolle sopivaksi. Termi on paikallislehden toimittajalle outo ja harvoin käytetty.” – Muranen toivoo jopa, että suomalaisetkin paikallislehdet vielä laventaisivat skaalaansa ja ryhtyisivät harrastamaan enemmän ”amerikkalaistyypistä perhetapahtumien seurantaan”.

mentoidessaan niitä vastaan, jotka huhusivat suomalaisten olevan epäjaloa rotua, ehkä peräti mongoleja.¹²¹⁷

Armi Kuuselan, Muhokselta Pohjois-Pohjanmaalta kotoisin olevan Porvoon naisopiston opiskelijan, tie todelliseksi kauneuskuningattareksi oli alkanut hänen tultuaan valituksi toukokuun 1952 jälkipuoliskolla Suomen Neidoksi. Saavutuksen jälkipaisteeseen kuului muun muassa Helsingissä Kalastajatorpalla järjestetty päiväjuhla, jossa tuore Suomen Neito pääsi ikimuistoiseen lehtikuvaan ihailijansa, nobelisti F. E. Sillanpään kanssa. Suomalainen kaunotar saateltiin sitten lentokentällä koneeseen. Lehtikuvaajien kamerat tallensivat kansalaisten mieliin, miten esimerkiksi Helsingin kaupunginjohtaja saatteli kaunottaren kohteliaasti lentokoneen ovelle.¹²¹⁸

Markku Koski ja Leo Lindsten ovat tuoneet esiin mahdollisuuden, että Yhdysvallat on pistänyt lusikkansa kansainvälisen politiikan soppaan jo Armi Kuusela Suomen Neidoksi valittaessa tai – pohjustettaessa. Läntinen suurvalta pyrki ulottamaan Neuvostoliiton kyljessä sijaitsevaan pikkuvaltioon otettaan pehmein kulttuurisin keinoin, kuten Asla-stipendein. Joten miksei myös kauneuskilpailujen välityksellä? Suomen Neito -kilpailujen järjestelyjen takana olikin kirjailijakaksikon mukaan ”outo kolmikko”: Sotainvalidien Veljesliitto, Seura-lehti ja lentoyhtiö Pan American Airways. Italialaiset puolestaan esittivät tuoreeltaan epäilyksen, että suomalaisen valinta Miss Universumiksi oli Helsingin olympialaisten pönkittämiseksi järjestetty mainostempu.¹²¹⁹

Kaksi viikkoa ennen lähtöään Kalifornian kauneuskilpailuihin Armi Kuusela oli saapunut Helsinkiin alkaen kiertää paitsi muotisuunnittelijoiden luona myös erinäisissä liikkeissä ja teollisuuslaitoksissa. Naisten muoti salaperäisine vaihteluineen alkoi olla puheenaihe jo Suomessakin. ”Moderni nainen oli tehty kankaista, hajuista ja maaleista”, Koski ja Lindsten kuvaavat. Armi Kuuselan matka suureen länteen alkoi hänen noustessaan 17.6.1952 Helsingin lentokentällä alkuun Tukholman-koneeseen. Tukholmasta matka jatkui parin välietapin jälkeen New Yorkiin, ja sieltä – useamman päivän julkisuusrallin jälkeen – edelleen kohti Kaliforniaa. Tuolla länsirannikolla ralli vain yltyi. Miss Universum -kilpailun osanottajia kuljetettiin niin Hollywoodin studioilla kuin kukkaskulkueessa pitkin Long Beachin väkeä mustanaan olevia katuja. Pieni kaupunki pyrki nyhtämään PR-hyödyn ensimmäisistä Miss Universum -kilpailuista.

Miss Universum -kilpailut jatkoivat aina 1800-luvun puoliväliin juontuvaa yhdysvaltalaista missikilpailuperinnettä.¹²²⁰ Miss Universum -kilpailut saivat järjestäytyneen muotonsa kuitenkin vasta toisen maailmansodan jälkeen, kun uimapukuvalmistaja Catalina Swimwear ryhtyi järjestämään kisoja yhdessä kalifornialaisen rantakaupungin Long Beachin kanssa. Hankkeeseen lähtivät mukaan myös Universal-studio naapurikaupungista Hollywoodista sekä lentoyhtiö Pan American Airways. Sanomatakin selvää, että Catalina Swimwear edellytti Miss Universum -kilpailuihin sisältyvän uimapukukierroksen, jota jotkin toiset tahot noihin aikoihin vierastivat.¹²²¹

1217 Koski & Lindsten 1982, 31; af Enehjelm 2004, 48–55, 66–67.

1218 Armin tarina 1962, 24–31; Koski & Lindsten 1982, 29–65.

1219 Koski & Lindsten 1982, 33–36; vrt. af Enehjelm 2003, 24–25, 46, 80–81 ja af Enehjelm 2004, 123.

1220 Suomen ensimmäiset koko kansalle suunnatut naisten julkiset kauneuskilpailut järjestettiin 1919. Asialla oli kirjankustantamo Kariston samana vuonna käynnistämä Maailma-lehti: maan aikakauslehdistön ensimmäinen menestyksellinen ns. makasiini. Lehti vetosi sisällissodan haavoista toipuvaan ja identiteettiään hakevaan kansakuntaan, ja levikki nousi oitis 50 000 kappaleeseen. – Maailma-lehden järjestämissä missikilpailuissa eivät kuitenkaan kaunottaret olleet koolla, vaan raati valitsi voittajat valokuvien perusteella. Maailma käytti jo vahvasti hyväkseen naiskauneuden vetovoimaa pyrkiessään tavoittelemaan suuria levikkilukuja. (Uino 1991a, 89–93; af Enehjelm 2004, 16–20.)

1221 af Enehjelm 2004, 9, 120–121; af Enehjelm 2003, 38–40.

N:o 172 - 1952

Maanantaina, kesäkuun 30, pnä

Uusi Suomi

PAIKOTTIMITTAIN LAURI AHO

SUOMEN NEITO MISS UNIVERSUMIKSI Egyptin pääm

Kultainen maapallo, filmisopimus, auto ja 2.500 dollarin rannkello palkintoina

— Uuden Suomen kysymyskysely — Long Beach, Kalifornia, 29. 6. — DM

Suomen neito Armi Helena Kuusela on valittu täällä 30 maan kaunottarien joukosta Maailman Kauneuskuningattareksi — Miss Universumiksi. Kymmenen tuomaria tarkkaili tyttöjä neljän tunnin ajan, ennen kuin he pääsivät yksimieliseen ratkaisuun. Kaunottarien oli aluksi kuljettava tuomarien ohi siunapuussa, sitten Haparvudissa ja kolmannen kerran omista kansallisuuseroistaan. Lopuksi jokaisen oli vielä pidettävä äidin kielellään lyhyt puhe tuomarikunnalle. Äänään kilpailun päätyttyä Miss Universum vaikutti hieman suppenneelta, mutta sitä kuulustelta häntä kymmeniä minuutteja. Tuosen paikkinen sai Miss Havaiji, Elsa Edsman, kolmannen Miss Kreikka, Daisy Mavraki, neljännen Miss Hongkong, Judy Dan ja viidennen Miss Saksa, Renate Hoy. Ruotsin neito Anne-Marie Forster oli niiden kymmenen joukossa, jotka pääsivät välieriin, mutta karsittiin sitten pois. Loppukilpailussa oli mukana ainostaan viisi kaunottaria.

Kun Armi Kuusela oli ottanut vastaan palkintonsa, kättään nostettiin, jotta kaikki esittäisivät sille sukkunsa. "Tämä on minun sukkanne ja ihmeellisen helmi. Minulla oli suuri kunnia olla tänä aina ja kukaan ei ollut ennen kauneiden tyttöjen kanssa. Kukaan on ollut erittäin hyvä olen."

Armi Kuusela palkittiin kahden lisäksi Universum-tittelin saajaksi vuoden pöytä. 3.900 dollariin lisäpalkinnon esittäminen auto Bonobon-Talossa ja 2.500 dollariin pöytä. Pöytäpöytä hän saa kaikki 100 dollariin kuitilla. Tämä pöytä on erittäin hyvä ja kaunis. Armi Kuusela kutsuttiin vieraaksi Miss Universumiksi. Hänen ohjelmansa sisältää kaksitoista ohjelmaa, jotka esitetään Suomessa. Hän on kotoisin Turusta ja on ollut Suomessa 1939-1940. Hän on ollut Suomessa 1939-1940. Hän on ollut Suomessa 1939-1940.

Armi Kuusela.

Neijän suuren konferenssin

Armi, jonka Koski ja Lindsten luonnehtivat olleen maassamme "Urho Kekkosen ohella ensimmäinen suuri sodanjälkeinen julkisuuden henkilö", oli tietenkin Miss Universum -kisan päivinä vasta julkisuustensä alussa.¹²²² Monella tuskin juolahti mieleen ajatus, että jokin kansainvälinen taho pyrki tekemään Armin myötävaikutuksella politiikkaa. Tyypillinen suomalainen radiokuuntelija saattoikin kokea - maassa, joka oli

Armi Kuusela valitussa jälkeen. Ensimmäisten joukossa on ehditty onnittelemaan miss Naaja Eva Raine.

"USKOMATONTA, MUTTA TOTTA" Maailman kauneimman säike Suomeen. Miss Universumilla saapui aivan sähköisessä, jonka sisältö oli seuraava: Long Beach, Kalifornia, sunnuntai. Olen onnellinen Miss Universum. Se on uskomaton, mutta totta. Oikaa hyvä ja ilmeikkaa asiasta heti kotiin. Maanantaina oikaa filmasu. Tervon, että kaikki suomalaiset ovat iloisia. Armi Kuusela

Pommisuoja joka taloon L-Saksassa. Sunnuntai täällä heilistapuhuttu. Oikaa on Suomessa ja L-Saksassa. L-Saksassa on Saksan rakennusministeri.

Syyttää wafd-puc

Egyptin pääministeri Hilaly parha erevi sunnuntai luokiteltavien tietojen mukaan. Vireällisesti ei alasta ole ilmoitettu vielä mitään, mutta Amerikan senaatin päätös ilmoittaa, että kuningas Faruk on hyväksynyt Hilaly pashan eräänmukore ja siinä näytetty pashan Husein Siry pashan hänen seuraajaksi. Husein wafdeen syyttäne se, että Hilaly pasha on syyllinen wafd-puolueen johtajia ja lausuntotilassa "vapaan senaatin työssä" kanssa. Heidän väitteiden pyrkivät syyttämään Hilaly pashaa, joka wafd-hallituksen muodot tammeksi. Tämä onkuvuista ystävien luonnosta senaatin. Hilaly pasha, joka on ollut Keski-tään puolesta on. Amerikan senaatin päätös ilmoittaa tämän tiedon johdosta, että US-osaaminen muuten saader syyttäjien liikkeän ja että senaatin päätös on syyllinen. Hilaly pasha, joka on ollut senaatin wafd-puolueen, on erotettiin viime vuonna, tuli ministeriksi maanantai 1. pöytä edelläkään Ali Mahruq, tuus Kaiton "muistan kansainvälinen ministerin johdosta. Husein Siry pasha, aikaisemmin kaksi kertaa ministeri. Hänen johtajana ja senaatin johtajana ja senaatin johtajana.

Kirjailija pi

passipetoks. Oikaa, 29. Turmista kas ja Raymonon päätetty p. Davien, josta maadoja syytettiin väkällä la. Kirjok, ma. Tansan ja te on an. teokseksi kantiin oli k. tuus ja jousa.

1222 Misseistä ei Armi Kuuselan esiinmarssin aikoihin Nina af Enhjelmin mukaan kirjoitettu aikakauslehdissä vielä kovinkaan paljoa; raportointi keskittyi paljolti sanomalehdistöön. Esimerkiksi Miss Suomen valinta oli 1950-luvulla useimmiten etusivun uutinen miltei kaikissa keskeisissä helsinkiläisissä sanomalehdissä - mutta ei maakuntalehdissä, kuten Aamulehdessä tai Turun Sanomissa. Sanomalehdetkin arvioivat varsin suorasukaisesti missiehdokkaiden ulkonaista olemusta, jostain miestenlehti Kallesta puhumattakaan. Joskus 1960-luvun puolivälin maissa mm. Helsingin Sanomat ja Uusi Suomi alkoivat vähentää missikisaraportointiaan. (af Enhjelm 2004, 84-88, 140-142.)

juuri pääsemässä eroon rasittavista sotakorvauksistaan – iloisena yllätyksenä Yleisradion maanantaina 30.6.1952 puoliltpäivin eetteriin välittämän uutisen: ”Suomalainen Armi Kuusela valittiin eilen illalla Miss Universumiksi Long Beachilla Kaliforniassa”. USA:n länsirannikolla elettiin noiden uutisten lähettämisen hetkillä vielä sunnuntai-iltapäivää.¹²²³

Pääkaupunkilehtien kilpailussa oli Helsingin Sanomat olympiavuonna 1952 yhä ylivoimaisempi. Sen levikki ylitti tuona vuonna 200 000 kappaleen rajan, mikä merkitsi yli kaksinkertaista levikkiä Uuteen Suomeen, vanhaan kilpakumppaniin, verrattuna. Uusi Suomi ei kuitenkaan ollut antamassa periksi. Tämä näkyi teknisessä varustelusakin: teleksin lehden toimitus sai 1950-luvun puolella vain joitain vuosia Helsingin Sanomien jälkeen, ja telefoton samana vuonna 1948 kuin Helsingin Sanomat.¹²²⁴

Uuden Suomen 30.6.1952 ilmestyneen maanantainumeron etusivua hallitsee vasemmasta yläkulmasta alkava, neljänneksen koko sivusta täyttävä Armi-pääjuttu. Viiden palstan pääotsikko kuuluu: ”SUOMEN NEITO MISS UNIVERSUMIKSI”. Alempi otsikko kertoo human interestin hengessä yksityiskohdista: ”Kultainen maapallo, filmisopimus, auto ja 2.500 dollarin rannekello palkintoina”. Otsikkokokonaisuuden alle sijoitettu byline-rivi ilmaisee jutun olevan peräisin ”Uuden Suomen kirjeenvaihtajalta”. Kahden palstan uutiskuva, jonka päälle on näyttävästi painettu ”US-TELEFOTO”, näyttää miten Miss Norja onnittelee halaten Suomen Armia. Hänestä otettu arkistokuva, hänen kehyksiin sijoitettu tervehdyssähkeensä suomalaisille sekä etusivulta alkava äidin haastattelujuttu täydentävät kokonaisuutta.¹²²⁵ Utinen siitä, että ns. neljä suurta – Yhdysvallat, Britannia, Ranska ja Neuvostoliitto – näyttäisivät olevan valmiit pitämään kesällä konferenssin Saksan yhdistämisestä, on toki saanut etusivulla typografisesti jyrkemmän otsikoinnin. Mutta samalla se on tullut pudotetuksi etusivun alaosaan, kuin Armi-uutista vähempiarvoisena.

Uuden Suomen kyseisen Armi-jutun voi ottaa uutisena – mutta voi sen ottaa selostuksenakin. Etäisyyden ja aikaeron takia radion oli noissa oloissa mahdoton kilpaila sanomalehden kanssa vähänkään tuoreemman tapahtumaselostuksen perille toimitamisessa.¹²²⁶ Niin Uusi Suomikin saattoi hemmotella lukijoitaan tuoreilla kauneuskilpailuselostuksilla. Jutun kolmelle palstalle lihavoituna taitettu ingressi – silmälle kaikkea muuta kuin luettava – kuuluu:

1223 Yleisradion välittämät uutislähetykset olivat noihin aikoihin – ja aina 1960-luvun puoliväliin asti – eetteriin luettuja STT:n uutislähettyksiä.

1224 Hakuteos Aamulehti 1988, 130–133; Hakuteos Savonlinna 1988, 204–207. – Telex, suomalaisittain teleksi, on yhdistelmä sanoista teleprinter (kaukokirjoitin) ja exchange (keskus). Suomen yleinen telexiverkko oli avattu 1945. Sen palvelujen ensimmäiset yksityistilaajat olivat uutistoimistot AP ja UP kesällä 1946. Mutta teleksi oli kehitetty Yhdysvalloissa jo ensimmäisen maailmansodan vuosina – ja STT otti teleksin käyttöönsä kotimaan toimistustensa välisessä tietoliikenteessä jo 1931. (Turpeinen 1996, 322, 324, 331–332.)

1225 Vastaavasti Helsingin Sanomat julkaisi 30.6.1952 etusivullaan presidentinrouva Alli Paasikiven pikku haastattelun, jossa tämä kertoo aplodeeranneensa Armin voitolle kyynel silmäkulmassa Kultarannan lounaspöydässä. Samassa numerossa lehti julkaisi peräti yhdeksän Armi-aiheista valokuvaa. Kaikkiaan Helsingin Sanomien panostus Armi-teemaan oli suurempi ja näyttävämpi kuin Uuden Suomen. Etusivun – se oli tuolloin lehdessä maanantaisin toimituksen käytössä – kuuden palstan otsikko julisti: ”SUOMALAISEN NAISKAUNEUDEN RIEMUVOITTO”. Selostuksessa, jonka lehdelle toimitti uutistoimisto UP, kerrottiin kauneuskilpailun kulusta yksityiskohtaisemmin kuin Uudessa Suomessa. Helsingin Sanomista ilmeni muun muassa, että ”4.500 ihmistä täytti ääriään myöten Long Beachin kaupungin talon juhlasalin”. (Vrt. af Enhjelm 2003, 71.)

1226 Yleisradio nojasi aina 1960-luvun puoliväliin uutistoiminnassaan STT:n sille tuottamiin uutislähettyksiin. Yleisradion ensimmäisen oman uutislähettyksen annin luki syyskuussa 1965 eetteriin sittemmin pitkään mm. Turun Sanomien päätoimittajana työskennellyt Ari Valjakka. (Salokangas 1996, 178–181.)

Suomen neito Armi Helena Kuusela on valittu täällä 30 maan kaunottarien joukosta Maailman Kauneuskuningattareksi – Miss Universumiksi. Kymmenen tuomaria tarkkaili tyttöjä neljän tunnin ajan, ennen kuin he pääsivät yksimielisyyteen ratkaisustaan. Kaunottarien oli ensi kuljettava tuomarien ohi uimapuvuissa, sitten iltapuvuissa ja kolmannen kerran omissa kansallispuvuissaan. Lopuksi jokaisen oli vielä pidettävä äidinkielellään lyhyt puhe tuomarikunnalle. Ankaran kilpailun päätyttyä Miss Universum vaikutti hie-man uupuneelta, mutta siitä huolimatta hän hymyili kaunista hymyään. Toisen palkinnon sai Miss Havaiji, Elsa Edsman, kolmannen Miss Kreikka, Daisy Mavraki, neljännen Miss Hongkong, Judy Dan ja viidennen Miss Saksa, Renate Hoy. Ruotsin neito Anne-Marie Tistler oli niiden kymmenen joukossa, jotka pääsivät välierään, mutta karsiintui sitten pois. Loppukilpailussa oli mukana ainoastaan viisi kaunotarta.

Karkeistaen voi sanoa, että ensimmäinen virke sisältää uutisen, muu on taustaa – tai selostusta. Uuden Suomen toimittaja on kirjannut kauneuskilpailun vaiheet alusta, tuomariston monituntisesta katselmuksesta, aina Armin voittajanhymyyn asti. Toki selostus on tiivistä. Itse kilpailun kulusta mainitaan vain, että kilpailijattaret astelivat kolmissa eri vaatekappaleissa ja että heidän oli myös pidettävä pikku puhe. Myöskään ei tuossa aloituksessa sen paremmin kuin tuonnempana koko jutussa mainita mitään kilpailuareenasta, yleisön määrästä tai vastaavista. Lehden voi kuitenkin todeta keskittyneen olennaiseen: turhat maininnat vaikkapa tapahtuman avauksesta on jätetty pois. Pieni epätarkkuus lienee maininta siitä, että puhe oli pidettävä äidinkielellä.

Toisessa kappaleessa kuvataan, miten Armi suhtautui voittoonsa:

Kun Armi Kuuselalle ojennettiin voittajan palkintona kultainen maapallo, hän lausui englanninkielellä mikrofoniiin: ”Tämä on elämäni onnellisin ja ihmeellisin hetki. Minulle oli suuri kunnia tulla tähän maahan ja kilpailla niin monien kauniiden tyttöjen kanssa. Minulla on ollut erittäin hyvä onni.”

Selostukseen siis on tuotu suoraa esitystä – mitä Salmelinkin mainituissa oppikirjassaan elävöittämiskeinona suosittaa.¹²²⁷

Kolmannessa kappaleessa ei niinkään selosteta, vaan taustoidaan: kerrotaan Armin missintittelillään voittamista palkinnoista ja vastaavista. Neljäs, viimeinen kappale sisältää jo sitten selostusaineista – toki taustoitavassa hengessä:

Illalla pidetyssä suurissa juhlatanssiaisissa Armi Kuusela kruunattiin virallisesti Miss Universumiksi. Hänen olkapäilleen laskettiin purppuranpunainen viitta ja hänen kiha-roilleen Venäjän keisarinnojen aikoinaan kantama kruunu, jossa oli koristeina 1.529 timanttia. Tämä kruunu oli valmistettu keisari Nikolai I:n tilauksesta v. 1844.

Koko selostus mahtuu etusivulle. Sivulla 4 käsiteltävässä numerossaan (30.6.1952) Uusi Suomi kertoo Armin perhetaustasta julkaisten myös Kuuselan perheestä kolmipalstaisen arkistokuvan; sekä informoi Armin voiton lähinnä Porvoossa – missin opiskelupaikkakunnalla – aiheuttamista reaktioista. Tuota human interest -painotteista kokonaisuutta täydentää vielä juttu jossa kerrotaan, millaisia tietoja, ristiriitaisiakin, on liikkeellä Armi Suomeen-paluusta.

Uuden Suomen historian tuntija Jyrki Vesikansa tietää etusivun selostusjutun kirjoittajan olleen Max Jakobson, lehden tuon ajan Lontoon-kirjeenvaihtaja. Uuden Suomen kirjeenvaihtaja työskenteli tuolloin Daily Mailin¹²²⁸ – ja sittemmin The Daily

¹²²⁷ Salmelin 1967b, 49–50. – Salmelin toteaa, että puhetta tai esitelmää referoitaessa referoivan kerronnan ”väliin voi elävyyden synnyttämiseksi hyvin heittää muutaman nasevan ja tarkan suoran sitaatin”.

¹²²⁸ Daily Mail on 1896 perustettu lontoolaislehti, joka koki menestystä alun alkaen. Buurisdan päivinä 1902 se kohosi 1 miljoonan levikillään peräti koko maailman suurilevikki-

Telegraphin - toimituksesta käsin. Lontoon-kirjeenvaihtaja nähtiin paitsi Uudessa Suomessa myös Helsingin Sanomissa yhden miehen uutistoimistoksi, jonka odotettiin kääntävän isäntälehden tekstejä mahdollisimman paljon. Jutut saneltiin kotitoimitukseen, jonka kanssa kirjeenvaihtajalla oli päivittäin kaksi määräajaksi tilattua käsivälitteistä puhelua. Puhelimen soidessa Lontoon-kirjeenvaihtajallakin oli siis oltava valmista tekstiä saneltavaksi. Uuden Suomen kotitoimituksessa oli 1930-luvulta alkaen ulkomaanjuttujen vastaanotto, joka otti tekstit levyille ja purki ne. Tekstit naputeltiin siis kolmasti: ulkomaankirjeenvaihtajan työhuoneessa, kotitoimituksen vastaanottopöytätaassa ja vielä latomossa.¹²²⁹

Armi-juttu on Vesikansan mukaan periaatteessa käännös Daily Mailista; mutta toki käännös, jota Jakobson on muokannut. Tekstin alkuversio on siis saapunut teleksitai puhelinteitse Kaliforniasta Lontooseen Daily Mailiin. Siellä se on edelleen muokattu juttuluonnokseksi, jonka perusteella Jakobson on kirjoittanut oman versionsa ja sanellut sen Helsinkiin.¹²³⁰ Tätä taustaa vasten on ymmärrettävää, että Armi-jutusta puuttuu omakohtaisen paikallaolon ja kokemisen maku. Mm. Salmelinin oppikirjassaan käyttämä¹²³¹ ilmaisu ”uutisseloste” kuvaa Armi-juttua hyvin.

Kaikkien aikojen suomalainen missikisa sijoittuu aikaan, jolloin Suomen tietoliikenneyhteydet olivat ottamassa suuren edistysaskelen. Selostus voitiin jo välittää suomalaiselle yleisölle periaatteessa tuoreena jopa maapallon toiselta puolelta; vaikkei Uudella Suomellakaan omaa kirjeenvaihtajaa paikan päällä Long Beachissa 1952 ollutkaan.

6.10 Tappavia jännityksen hetkiä - eli kun sanomalehtiselostus vielä oli voimissaan

Brusveen on edellä! Jokseenkin rinnakkain sittenkin! Vielä seitsemänkymmentä metriä! Ja molemmat tulevat varmasti samalla sekunnilla sisään! Hakulinen on metrin verran edellä! Neljäkymmentä metriä! Hakulinen voittaa! Suomi ottaa kullan!

Pekka Tiilikainen radioselostuksessaan talviolympialaisten 1960 viestinhiihdon loppuratkaisusta (Noponen 1987)

Vuoden 1960 talviolympialaiset pidettiin Squaw Valleyssä, Sierra Nevadan vuoriston pikkukylässä, jossa ennen olympialaisia ei ollut oikeastaan mitään. Yhdysvaltain liitto-

simmäksi sanomalehdeksi. Sen varhainen tunnus kuului: ”A Penny Newspaper for a Halfpenny”. 1971 Daily Mail sulautui yhteen Daily Sketchin kanssa, ja uusi Daily Mail vaihtoi formaattinsa broadsheetista tabloidiksi. 1987 Daily Mail sulautti itseensä kilpailijansa Daily Expressin. Oikeistolaisena tunnettu Daily Mail on 2000-luvun puolellakin Britannian sanomalehtimarkkinoiden ns. middle market -lohkon suurin lehti. (The Encyclopedia 1992, 184–185.) – Uuden Suomen Armi-jutun (30.6.1952) byline-riveiltä löytyy maininta ”Long Beach, Kalifornia, 29.6. – DM”. Kirjaimet DM tarkoittavat siis Daily Mailia.

1229 Vesikansan kirje 27.7.2006. – Vesikansa – itsekin Uuden Suomen Lontoon-kirjeenvaihtajana työskennellyt journalisti – lisää, että Helsingin Sanomat toimi pitkään vastaavalla tavalla yhteistyössä The Timesin kanssa.

1230 Myös mainitun kovan uutisannin ykkösjutun Berliinistä (”Neljän suuren konferenssi pidetään”, US 30.6.1952) täytynee olla Jakobsonin kynästä, vaikka se Berliiniin onkin päävätty. Kirjaimet DM (= Daily Mail) viittaavat Jakobsoniin.

1231 Salmelin 1967b, 49. – Esimerkiksi af Enehjelmin (2003, 63–68) Armi-kirjasta voi lukea, millaisia kiinnostavia yksityiskohtia Long Beachin vuoden 1952 Miss Universum -kisan hekisiin tunteihin sisältyi.

valtion ja Kalifornian osavaltion tuen turvin tuonne liki kahden kilometrin korkeuteen saatiin kuitenkin syntymään toimiva talviurheilukeskus. Elettiin kylmän sodan aikaa, ja yhdysvaltalainen kotiyleisö seurasi niskakarvat pystyssä Neuvostoliiton kohoamista mitalimaiden ykköseksi. Suurta lohtua toi kotiyleisölle toki USA:n joukkueen yllätysvoitto jääkiekkoturnauksessa.¹²³² Suomen, viidenneksi parhaan mitalimaan, kirkkaimmat mitalisaavutukset olivat kulta viestinhiihdossa sekä 50 kilometrillä. Jälkimmäisen sai Kalevi Hämäläinen.

Squaw Valleyn olympialaiset olivat ensimmäiset USA:ssa televisoidut. Historia toisti itseään: ensimmäiset USA:ssa järjestetyt talviolympialaiset – vuoden 1932 Lake Placidin kisat – olivat avanneet vastaavalla tavalla olympialaisten radioinnin historian USA:ssa. Suomi tuli hieman jäljessä. Rooman kesäolympiakisat 1960 olivat suomalaisille – joskin vielä vain perin pienelle vähemmistölle – ensimmäiset televisio-olympialaiset.¹²³³ Squaw Valleystä, maapallon toiselta puolelta, saatiin elävää kuvaa vain viiveellä, ja näin noiden olympialaisten voi arvioida olleen viimeiset, joissa suomalainen sanomalehdistö vielä dominoi. Aikaerokin suosi painettua sanaa, päinvastoin kuin saman vuoden Rooman kesäolympialaisissa tai vuoden 1956 talvikisoissa, jotka järjestettiin niin ikään Italiassa: Cortinassa. Squaw Valleystä kuultiin radiossa esimerkiksi viestinhiihdon päivänä 25.2.1960 saman päivän Uuden Suomen julkaisemien ohjelmatietojen mukaan kaksi lähetystä: toinen 10 minuutin mittainen ja toinen 35 minuutin. Iltalähetys oli kuitenkin ajoitettu niin, että radioselostajat Pekka Tiilikainen ja Paavo Noponen saattoivat tuon 35-minuuttisen aikana kuulla viestinhiihdon jännittävät loppuvaiheet. Suomen Televisio tarjosi samana päivänä kolme lähetystä – yhteiskestoltaan alle 1,5 tuntia.¹²³⁴

Radiolupia oli 1960 runsaat 1,2 miljoonaa ja televisiolupia vasta alle 100 000. Suomen Televisio lähetti tuona vuonna ohjelmaa vain noin 1 000 tunnin verran. Televisio tekikin maassa vasta tuloaan. On oireellista, että Squaw Valleyn olympialaisten aikoihin lehdissä tuli vastaan kosolti näyttäviä televisiovastaanottimien mainoksia. Suomen ja Yhdysvaltain välinen ensimmäinen suora televisiolähetys – kiitos tv-satelliitin – pystyttiin toteuttamaan vasta vuonna 1965.¹²³⁵

Selostus-genren kannalta Squaw Valleyn kisat ovat luonnollisesti kiintoisat: nyt oli sanomalehdellä vielä suuret mahdollisuudet tarjota puolimonopolistisesti tuoretta selostusaineistoa: välittää jopa ensi tunnelmakuvia.

Squaw Valleyn talviolympialaisten avajaiset pidettiin 18.2.1960, ja kisat kestivät puolitoista viikkoa. Tarkastelen näitäkin kisoja Uuden Suomen palstoilta. Lehden levikki oli samaa luokkaa kuin vuoden 1952 ikimuistoisten Miss Universum-kisojen aikoihin: alle 100 000 kappaleen; Helsingin Sanomien levikin noustua jo neljännesmiljoonaan.¹²³⁶ Yhtä kaikki, Uusi Suomi pyrki yhä palvelemaan lukijoitaan laatulehden tavoin.

Uudella Suomella oli Squaw Valleyssa ”olympiatoimitus”. Sulo Kolkka, Seppo Lahtinen ja Pentti Vuorio ruokkivat lukijoita ahkerasti; ja STT:n uutisanti vielä täydensi. Lehdellä oli myös erityinen puhelinpalvelu, johon soittamalla sai tuoreita tulostieto-

¹²³² Olympiakisat 100 vuotta, 113–115; Chamonix to Lillehammer 1994, 156–161.

¹²³³ Chamonix to Lillehammer 1994, 158.

¹²³⁴ Noponen 1987, 306–309. – US (26.2.1960) kylläkin kertoo, että suorassa radioselostuksessa oli katkoksia, jotka saivat sadankunnan kuuntelijan soittamaan radion ohjelmapäivystykseen.

¹²³⁵ Ilmonen 1996, 140, 187, 191–192.

¹²³⁶ Hakuteos Savonlinna 1988, 207; Hakuteos Aamulehti 1988, 133.

ja. Samoin Uusi Suomi pelasi yhteen omistamansa Kauppalehden kanssa, joka saattoi iltapäivälehtenä täydentää Uuden Suomen tarjontaa.¹²³⁷

Miesten 4 x 10 kilometrin viestinhiihto alkoi Squaw Valleyssa torstaina 25.2.1960 aamulla klo 8 paikallista aikaa eli klo 18 Suomen aikaa. Parhaiden joukkueiden ajat jäivät selvästi alle 2,5 tunnin. Uuden Suomen urheilutoimituksella oli täten mahdollisuus toimittaa viestinhiihdosta kelpo selostukset seuraavan aamun lehteen.

Uuden Suomen perjantaina 26.2.1960 pääotsikko etusivulla julistaa koko sivun yli: "Suomen viestijoukkue taisteli kultaa". Alla on pistekooltaan hieman pienempi, mutta edelleen kahdeksanpalstainen otsikko: "Hakulisen loistava loppuveto vei voittoon". Kahden palstan alaotsikko palauttaa mieleen vuoden 1936 talviolympialaisten vastaavan viestinhiihtokamppailun: "Garmischin viestinäytelmä toistui Squaw Valleyssa". Kuuden palstan "US-RADIOKUVA" todistaa, kuinka Hakulinen on päässyt loppukiritaistelussa Brusveenin edelle. Teksti on kahden palstan lihavoitua ladelman: intoutunut johdantojuttu, jonka voi arvella olevan kotitoimituksessa kirjoitettu. Etusivun alaosa komistavat vielä Suomen viestikvartetin kasvokuvat. Koko etusivu on omistettu vain tälle yhdelle asialle.¹²³⁸

Uuden Suomen 26.2.1960 urheiluosastossa viestinhiihto saa palstatilaa yli puoleltoista sivun verran. "OLYMPIAHIIHTOHISTORIAN TÄHÄN ASTI SUURIN TEKOKO:", kertoo tietynlaiseksi esiriviksi tai -otsikoksi mielletävä muotoilu. Jykevää kahdeksan palstan pääotsikko jatkaa: "Hakuliselle kultaa jo kolmansissa kisoissa". Alta löytyy vielä kuuden palstan otsikko: "Kulta-Veikko kuroi umpeen Norjan etumatkan – Alatalon, Mäntyrannan ja Huhtalan hyvä alkutyö". Sivua leimaa myös kolmen päällekkäin taitetun kolmipalstaisen vaakakuvan sarja: tilannekuvia viestin vaiheista ennen ratkaisevaa ankkuriosuutta. Samalla sivulla 18 tarjotaan erillisjutuissa myös tuloksia – paitsi viestinhiihdon myös 5 000 metrin luistelun – sekä presidentti Urho Kekkosen onnittelusähke, uutinen Yleisradion edellisillä lähetykseen liittyneistä teknisistä ongelmista sekä STT:n välittämä tunnelmapala Hakulisen reaktioista voiton jälkeen: "Sankari antoi kaikkensa. Taistelija itki väsymyksestä".

Sivulta 19 löytyy runsaan puolen sivun verran viestinhiihto-tapauksen taustointia.¹²³⁹ Mutta mennäänpä pääjuttuun: pitkäkhöön ja perusteelliseen selostukseen ("Ha-

¹²³⁷ Esim. US:sta 20.2.1960 löytyy kehystetty tiedotus "US:n olympiapalvelu 12 450". Teksti: "Soittamalla numeroon 12 450 Uuden Suomen lukijat saavat tuoreimmat tiedot päivän kilpailuista. Jokaisena kisapäivänä alkaa palvelu klo 7, ja vielä myöhään illalla lisätään lukijoiden kuultaviksi kaikkein viimeisimmät uutiset. Lehtemme muut numerot eivät vastaa kisa-aikana tulostiedusteluihin." – US oli hankkinut Kauppalehden omistukseensa 1958, ja Kauppalehti ilmestyi vuoteen 1968 iltapäivälehtenä. Aina 1970-luvulle asti lehti julkaisi huomattavasti myös muita kuin talousuutisia. US:n 15.2.1960 julkaistussa ilmoituksessa maanitellaan yleisöä Kauppalehden tilaajiksi olympiauutispalveluun vetoamalla. Tarjonnasta kerrotaan: "Kuvat, selostukset ja täydelliset tuloluettelot illan ja yön kilpailuista (kilpailut ovat klo 18–2 Suomen aikaa) ehtivät jo seuraavan päivän Kauppalehteen. Squaw Valleysta lähettävät kirjeenvaihtajat tiedot kaukokirjoitinyhteyden välityksellä tuoreina ja yksityiskohtaisina." Lehden kerrotaan tulevan jaetuksi tilaajille Suur-Helsingin alueella, muutamien poikkeuksin. Ensimmäisille lehtimyyjille Kauppalehden kerrotaan (US 22.2.1960) tulevan Helsingissä klo 12.

¹²³⁸ Nimimerkki Pesan olympiapaikkakunnalta lähettämän kommenttijatun (US 26.2.1960) alku kuvaa, mikä merkitys viestikullalla nähtiin olevan: "Liekö koskaan suomalainen urheiluyleisö elänyt yli kahden tunnin ajan niin sietämättömässä jännityksessä kuin tänään McKinney Creekissä. Viestistä oli tiedetty odottaa kovaa ja tasaväkistä, mutta että siitä muodostui näin dramaattinen, sitä ei olisi kukaan uskonut."

¹²³⁹ Jutussa "Olympiahistorian suurin hiihtosankari" suhteutetaan Hakulisen saavutusta – kultamitali kolmissa olympialaisissa – muiden urheilijoiden, kuten Paavo Nurmen, vastaaviin saavutuksiin. Ns. hatun alle sijoitetun otsikon "HE SEN TEKIVÄT" alla esitellään neljä suomalaista hiihtäjäsankaria. Jutussa "Voittajien suusta" kukin noista neljästä kiiteyttää hiihto-osuutensa mieleenjäneimmät seikat; esimerkiksi Hakulinen tähdentää ta-

kuliselle kultaa jo kolmansissa kisoissa”). Etusivun johdantojutussa alkanut hehkuttelu jatkuu uudessa tiivistelmässä, jota sitäkään ei voi kutsua ingressiksi, vaikka lihavoitu ladelma on kyseessä. Lukijalle tarjotaan eräänlainen uusi hehkutteleva tiivistys tai johdanto – kylläkin informatiivisempänä ja kilpailutapahtumia laajemmasta näkökulmasta esittelevänä kuin etusivulla. Sitten alkaa itse selostusteksti, jonka katkaisevat väliot-sikot sekä – ajalle ominaiseen tapaan¹²⁴⁰ – välillä lihavoituina ja sisäänvedettyinä ladotut jaksot.

Liikkeelle lähdetään säätilan kuvauksella (”lämpömittari näytti neljää pakkasasetta”). Sitten päästään itse hiihtoon:

Lähtölaukaus pamahti, ja raivoisa taistelu yhteisladulla mahdollisimman edullisen paikan valtaamiseksi alkoi. Suuntana oli metsänreuna, jota kohti jokainen sujutteli sen kuin ikinä pääsi. Huono-onnisiin oli japanilainen, joka pudotti sauvansa ja joutui heti kärkeen jäämään jälkeen.

Maastohiihdon luonteeseen kuului tuohon aikaan, että selostajatkään eivät olleet koko aikaa tilanteen tasalla. Uuden Suomenkin olympiatoimituksen tietoon tihkui ensin, että Suomen Toimi Alatalo johtaa ensimmäisellä osuudella. Sitten, ensimmäisen vaihdon lähestyessä, valkenee yllättäen uusi tilanne:

Aika kuluu, ja vaihtopaikalla alkaa kaikki olla valmista. Tuijotellaan metsän reunaan, ollaan hiljaisia, odotellaan vain. Jo näkyy mies. Mutta se ei ole Alatalo, vaan ruotsalainen O[h]lsson on siis rynninyt lopussa ja tehnyt eroa sen verran, että sen huomaa selvästi. Kohta tupsahtaa esiin Savitaipaleen poikakin, mutta häntä hätistelee pienen matkan päässä Grönningen.

Jakso on ladottu lihavoituna ja sisäänvedettynä; kyse on siis ajan hengessä toimituksen mielestä tietyistä tihentymästä. Selostusta hallitsee toimittajan pyrkimys luoda tekstiä, jota ahmiessa lukija voisi saavuttaa miltei reaaliaikaisen kokemuksen tunteen. On kuin Uuden Suomen toimittaja olisi kokenut kilpailevansa radioselostuksen ja -selostajien – kuten Tiilikaisen ja Noposen – kanssa. Elettiinhan radioselostuksen kulta-aikaa.¹²⁴¹

Neuvostoliiton ennalta vahvana pidetyn joukkueen ensimmäinen osuus saa Uuden Suomen selostajan kirjoittamaan jopa huutomerkkien kera:

Entä Anatoli Sheljuhin? Niin, hän on kerta kaikkiaan poissa tolaltaan ja on joutunut antamaan periksi vielä enemmän kuin alkumatalla. Niinpä Neuvostoliitto on vaihdossa vasta kahdeksantena, ja se on sensaatio mitä suurinta luokkaa. Ajatella, että jopa USA on edellä venäläisiä! Jopa nyt jotakin!

Selostaja toteaa tämän jälkeen seurannan vaikeuden (”viestinviejät olivat siis jälleen metsän kätköissä, ja kisapaikalla vaivuttiin odottelun valtaan”). Sitten toisen osuuden taittajat – joukossa nuori Eero Mäntyranta, seuraavien vuosien mestari – tulevat selos-

voittaneensa Brusveenia ”aina nousuissa”. Pikku jutussa ”Viljejä ilonpurkauksia” kerrotaan, miten hiihtokullan jälkeen paikalla oli ”hyppiviä ja tanssivia suomalaisia”. Ja haastattelujutuissa kuullaan niin Brusveenia kuin Hakulisen Raili-vaimoa.

1240 Ajalle ominainen on myös Uuden Suomen (26.2.1960) otsikointi, niin etusivulla kuin urheilusivuilla. Tasarivisyys hallitsee; alempi otsikkorivi voi olla pienempää pistekokoa – pääasia, että rivit ovat täydet ja yhtämittaiset. Tyylin omaksui US monien muiden suomalaislehtien lailla 1940-luvun lopulla. Vuonna 1964 lehti luopui tasarivisyydestä, ja ryhtyi vasentamaan otsikot. (Mervola 1995a, 258, 275.)

1241 Radioselostuksen kulta-ajaksi Suomessa on todettu ajanjakso 1945–65. Toisen maailmansodan päätyttyä ”ohjelma-aiheitten kenttä avautui tekijöille haastavana. Vastanottajien tiedonjano ja halu kuunnella oli polttava. Perillemenon ongelmia ei tarvinnut mieltää vielä moniin vuosiin. Tässä innostavassa tilanteessa oli runsaasti tilaa myös selostusohjelman muodossa tapahtuvalle tiedottamiselle.” (Salomaa 1989, 285.)

tajan näköpiiriin. Suoraa lähetystä selostavan radiotoimittajan lailla hän maalailee preesens-aikamuodossa:

Odottavan aika on jälleen pitkä, mutta kun aika täytyy, saadaan nähdä suoran päässä kaksi hiihtäjää rinnakkain. Toisen tuntee heti Mäntyrannaksi, ja kukas muu on toinen kuin Brenden. Pojat ovat siis koko loppumatkan taivaltaneet yhdessä eikä eroa näytä syntyvän peltosuorallakaan. Samaa tahtia metri metriltä eikä tuumaakaan eroa puolin tai toisin synny. Näin tullaan vaihtoon, ja Väinö Huhtala sekä Einar Östby saavat passituksen matkalle täsmälleen samanaikaisesti.

Kolmannelle osuudelle lähdettäessä selostaja toteaa ”taistelun kullasta jäävän Suomen ja Norjan ratkaistavaksi”. Väliotsikon ”Kuumat paikat” jälkeen selostus jatkuu, jos mahdollista, vieläkin radionomaisemmin:

No niin, kolmannet miehet ovat lenkillä, ja kun onnistuttu päivän sukkeluuksilla siirtämään ajatukset hetkeksi pois latutaistelusta, rävyttää kovaääninen viestejä 25 kmn kohdalta. Östby 1.27,59, Huhtala 1.28,00. Jopas ovat väliä tiukalla. Norjan ja Suomen ero edelleen käytännössä plus miinus nolla. Karvat alkavat nousta vastustamattomasti pystyyn, ja pitkin selkärankaa valuu jotakin lämmintä ja kosteaa. Nyt alkaa, pojat, olla kuumat paikat! Kuka tarjoaa savukkeen, nyt on kärytettävä, muuten ei tule mitään.

Olkaa hiljaa, miten on hiihtänyt Kusnjetsov. Niin, Neuvostoliitto on yhä kolmantena. Mutta eroa on yhä lähes kaksi minuuttia. Ei toistaiseksi hätää idän puolelta.

Äänessä on pikemmin kuin suoran lähetyksen radioselostaja: hän kertoo jopa omista tuntemuksistaan (esimerkiksi: ”pitkin selkärankaa valuu jotakin lämmintä ja kosteaa”). Toimittaja heittää itsensä peliin. Viimeisen hiihto-osuuden kohdalla selostaja ryhtyy suorastaan draaman luojaiksi. Hän pitkittää kerrontaansa; osoitellen, miltä se kaikki oikeasti tuntui:

Nyt kokoonnutaan yhdessä maalipaikan luo. Missä on norjalaisia tai suomalaisia, ei ole epäilystä, mistä puhutaan. Puhutaan hermojen äärimmäinen kiristyneisyys joka eleestä ja ilmeestä, puhumattakaan jäsenien tärinästä selvästi kuvastuen siitä ja vain siitä, että kestääkö Brusveenin etumatka vai jaksako Suomen suuri hiihtokuningas yltää tekoon, josta hiihdon historiaan jää elämään kaunis luku.

Jälkimmäisessä pitkässä virkkeessä ovat jo vähän pasmatkin seonneet – kenties toimittajan, kenties latojan. Sitten kirjoittaja venyttää ja vanuttaa kerrontaansa – mainiten jopa, että kuuluttaja kertoo Brusveenin ja Hakulisen välisen tilanteen ”mekaanisesti ja pahemmin asiaa kohtaan kiinnostusta tuntematta”. Ja jännityksen hetkien maalailu jatkuu:

Odotuksen minuutit ja sekunnit eivät ole jännittäviä, eivät edes kiduttavia, ne ovat tappavia. Tuntuu väijäämättömältä totuudelta, että odotusta ei voi kestää. Joku ranskalainen naurahtaa hilpeästi meidän touhuillemme. Mutta me emme halua ymmärtää häntä. Hän on tämän hetken aivoillamme ajateltuna ilkiö korkeinta luokkaa. Mitä nauramista siinä on, että maailma on repeämäsillään.

Toimittaja toteaa viestinhiihdon viime vaiheista kantautuneen suomalaisittain rohkaisevia uutisia. Ja:

Mutta sitten koittaa se hetki, jolloin he tulevat näkyviin. He ovat miltei rinnakkain, mutta Veikko on pari suksen mittaa ehkä edellä. Matkaa maaliin 200 metriä. Brusveen iskee takaviistossa Veikosta sauvaa hankkeen raivoisasti, mutta Veikon lentävä suksi pysyy edellä. Norjalainen tuo viimeisetkin voimansa unssit areenalle, hän haluaa käyttää kaiken, mitä käytettävissä on, kunnes 50 metriä maalista hänen on antauduttava.

Selostuksen kaksi viimeistä kappaletta ovat tuon jälkeen yhtä jälkihehketusta ("me suomalaiset tunnemme olevamme suuria ja maailman mahtajia").

Suurin osa Uuden Suomen lukijoista oli varmaan kuunnellut edellisiltana, mitä hurmioitunut radioselostaja Tiilikainen kertoi viestin viime vaiheista. Mutta vasta aamukahvipöydässä lukijat toden teolla pääsivät perille viestinhiihdon eri vaiheista. Sanomalehti ja sanomalehtiselostus olivat vahvoilla. Pitkin 1960-lukua sanomalehtiselostus alkoi saada vahvan kilpailijan erityisesti televisiosta. 1960-luvulla televisiolupien määrä Suomessa kymmenkertaistui, ja oli 1969 jo toista miljoonaa; television lähetystuntien määrä vastaavasti kolminkertaistui. Vastaavasti myös ääniradion ohjelmatarjontaa lisääntyi ja kehittyi.¹²⁴²

Mutta – miten Uuden Suomen autenttisentuntuinen viestiselostus onkaan syntynyt? Toimittaja Pentti Vuorio, lehden olympiatoimituksen kantava voima talvelta 1960, ei tunnusta tekstiä kirjoittamukseen, ja sulkee pois mahdollisuuden että myöskään Kolkka tai Lahtinen olisi sen isä. Vuorio arvioikin, että juttu on kirjoitettu Uuden Suomen päätoimituksessa radiosta kuullun selostuksen pohjalta.¹²⁴³ Pientä feikkiä ehkä siis – mutta miten journalismikään voisi olla siitä vapaa.¹²⁴⁴

Sanomalehtiselostus on elossa yhä 1900- ja 2000-luvun vaihteessakin. Se on kyllä muuttunut ja muuntunut. Suurista tapahtumista, joissa sähköisten välineiden toimittajat ovat paikalla, sanomalehtiselostuksen laatija kirjoittaa kilpailevien välineiden mukanaolon noteeraten. Sanomalehdentoimittaja pyrkii välttämään, että esimerkiksi urheiluselostus vain kertoisi hieman toisin sanoin sen, minkä yleisö on nähnyt omin silmin edellispäivänä kuvaruudusta. Samaten yksikin hyvä valokuva voi säästää paljon selostuksen laatijan kirjoittamisen vaivaa.

Reportaasi – jota tarkastellaan seuraavassa luvussa – on tehnyt monen mielestä viime aikoina kaivattua paluutaan sanomalehtiin. Selostus, reportaasin pikkuveli, elää itsestään ääntä pitämättä isoisempansa rinnalla. Selostusta tarvitaan, mutta mikään kuningaslaji sen tuottaminen ei ole. Selostus on, se ei huuda.

6.11 Yhteenveto: näin kehittyi selostus

"Tulkaa, kellä on vain halu astua myös tähän kilpaan!"
 Virkki ja aaluva nous Telamonin, valtava Aias,
 nous älykeinojen keksijä myös, monineuvo Odysseus.
 Kons' oli sankarit vyöttäyneet, kävi kumpikin piiriin,
 ryhtyen voimakkain käsivarsin toiseen toinen
 kuin katonkannakkeet talon korkean, veistäjän kuulun
 taiten liittämät kestävähän väkivuulien voimaa.
 Ruskuivat selät siinä, kun väntelivät kädet vankat
 ankarin tempoiluin, hiki maahan virtana vierä.

¹²⁴² Ilmonen 1996, 185–187, 191–192.

¹²⁴³ Vuorion haastattelut 31.8. ja 12.9.2006. – "Aika paljon tapahtui sellaista siihen aikaan", totea Vuorio radioselostuksen pohjalta kirjoitetuista sanomalehtiselostuksista. Samoihin aikoihin US:ssa urheilu- ym. toimittajana työskennellyt Matti Pirhonen puolestaan ei usko, että Squaw Valleyyn viestiselostus olisi "napattu" Yleisradion lähetyksestä (Pirhosen haastattelu 19.9.2006).

¹²⁴⁴ Feikkiä ovat osanneet harjoittaa radiojournalistitkin. Ounasvaaran vuoden 1937 kisojen 50 kilometrin hiihdon aikataulua aiennettiin parilla tunnilla, ja Martti Jukola menetti mahdollisuuden suoraan lähetykseen. "Kun lähetyssaikaa ei voitu muuttaa ja koska äänituskalustoa ei ollut käytössä, Jukola päätti lavastaa hiihdon uudelleen. Pikkupojat huusivat taustalla ja Jukola selosti käsikirjoituksen mukaan", kuvataan tapausta Jukola-elämäkerrassa. (Arponen & Hannus & Kanerva 2000, 21.)

Juomuja, kuhmuja ottelijain nous selkähän, kylkiin,
kuumoittain punatummina; vaan yhä kumpikin koitti
toistaan kammertaa sekä voittaa kattilan kauniin.

Homeros: Ilias (23. laulu)

Selostuksella on ollut miltei ikeikainen sosiaalinen tilaus. Narratiivisesti selostus on ikivanha ilmiö. Ihmisillä on ollut aina tarve tietää tämä: miten se kaikki tapahtui? Näkemys siitä, että Homeroksen Iliassa kuvattu Aiaksen ja Odysseuksen erään sotasan-karin hautajaisissa käymä painiottelu olisi maailman ensimmäinen urheiluselostus, voi olla ainakin ajatusleikkinä lähellä totuutta.¹²⁴⁵

Sopii siis kuvaan, että selostus ilmaantui Suomenkin lehdistöön jo sen lapsuudessa, Aurora-seuran lehden aloitellessa. Selostus on vastannut kuudesta klassisesta journalismin kysymyksestä ennen muuta miten-kysymykseen.

Selostuspolkua kulkevan on joskus hieman vaikea hahmottaa genererajaa. Joskus selostuksenkirjoittaja intoutuu tai haltioituu niin, että paikoin teksti on jo pikemmin reportaasia. Toisaalta selostus- ja uutisaines menevät joskus yhdessä ja samassa jutussa limittäin, niin että saattaisi olla paikallaan puhua jopa uutisselostuksesta.

Selostuspolulla tarpominen on selkeyttänyt näkemystäni yhdestä selostuksen ominaispiirteestä: näyttäisi, että tyyppillisen selostuksen tyyppillinen kohde on selkeärajainen tapahtuma; niin ajan kuin paikankin suhteen rajattu. Reportaasin tekijä voi ajatella menevänsä tekemään reportaasin vaikkapa niinkin väljästä aiheesta kuin kevään tulo; hän samoaa luonnossa, havainnoi – ja antaa ehkä silkan intuition johdattaa kulkuaan. Selostuksen tekijän on oltava kurinalaisempi: kevään tulon sijasta hänelle sopii seurannankohteeksi pikemmin yksi tietty kevätjuhla, vaikkapa suomalaisen koulun kevätjuhla suvivirsineen.

Kuninkaan kruunajaisten juhlinta, tanssiaisat, ravit, valtiopäivien istunto, kirkon käyttöön vihkiminen – kaikki nuo ovat tyyppillisiä selostusjutun kohteita. Kaikista noista aiheista toki voi ajatella kirjoitettavan myös reportaasin. Viime kädessä hahmotus- ja kirjoitusote määrää, kummasta juttutyypistä on kyse. Samalla selostuksen ja reportaa-sin suhdetta voi yrittää havainnollistaa rinnastuksella pikkuveljeen ja isoonveljeen. Tai: jos reportaasi on romaani, niin selostus on novelli. Tahi jos reportaasi on sinfonia, selostus olkoon sinfonietta. Voi myös sanoa, että kun selostus hakee aineksensa ulkoisesta maailmasta, kumpuaa reportaasi paljolti myös kirjoittajan sisältä.

Journalistisesti vaatimattomimmillaan selostus on historian saatossa voinut olla tietynlaista mekaanista pöytäkirjaamista. Tämän voi todeta esimerkiksi monista 1800-luvun lopun valtiopäiväselostuksista. Tai 1900-luvulla selostus on voinut esiintyä rutinoituneena, väsähtäneenäkin kissanristiäisjournalismina.

Selostus on juttutyyppi, jonka kehityksessä sähköisten viestimien tuoma kilpailu näkyy mitä selvemmin. Jo 1920-luvulla radio alkoi antaa merkkejä mahdollisuuksistaan välittää tuoreita, reaaliaikaisia äänikuvia erinäisistä tapahtumista; ja 1930-luvun aikana radio löi tässä suhteessa itsensä lopullisesti läpi. 1950-luvun lopulla, ja viime kädessä 1960-luvulla, oli sitten television vuoro antaa näyttönsä. Sanomalehtiselostajan osa ei ollut aina kadehdittava, kun sähköiset viestimet koko ajan kehittyvine tekniikkoineen jyräsivät. Sanomalehtiselostus on kuitenkin elänyt, ja elää; jos kohta sen kaaren voi ar-

¹²⁴⁵ Ks. Hanste ym. 2003, 172–173. – Jo paljon ennen olympialaisia ylhäisten henkilöiden hautajaisissa järjestettiin usein sotaisia kilpailuja, joissa mitattiin voimaa, nopeutta ja kestävyttä.

vioida olleen viime vuosikymmeninä laskeva. Esimerkiksi urheiluselostus on edelleen sanomalehtien vakioantia.¹²⁴⁶

Suomalaisen sanomalehtiselostuksen yhtenä kehittäjänsä voi pitää Topeliusta, jonka kaartintanssiaisia käsittelevä selostusjuttu on vain yksi hänen monista selostuksistaan. Topelius sisällytti selostusainesta usein myös tunnettuihin Leopoldin-kirjeisiin¹²⁴⁷ – joita tarkastelen tuonnempana pakinaluvussa.

Sanomalehtiselostuksen kulta-aika ajoittuu 1840-luvulta jonnekin 1920-luvulle – radioselostuksen tuloon. 1900-luvun alussa otettiin käyttöön merkittäviä moderneja journalistisia työkaluja, kuten aito otsikointi. Selostuksen edustama deskriptiivinen ilmaisutapakin näyttäisi työntäytyneen esiin laajemmalla rintamalla juuri noina aikoina. Mekaanisen toisista lehdistä saksimisen ja mekaanisen referoinnin tilalle alkoi astua uudenlainen toimituksellinen käytäntö – mihin istui selostuskin.¹²⁴⁸

Ennen ensimmäistä maailmansotaa selostus sai lisätyökalukseen periaatteessa myös kuvituksen. Kuvitusta käytettiin tietenkin valikoidusti. Esimerkkini itsenäisyyspäivän 1934 juhlallisuuksista kielii, että merkkitilaisuuden merkkiselostus oli ainakin parhaimmillaan myös kuvitettu.

Jaan suomalaisen sanomalehtiselostuksen kehitysvaiheet seuraavasti:

1. *Sanomalehtiselostus oraalla lehdistömme ensi vuosikymmeninä*: selostuksen kohteena ovat, kuten journalismin huomion kohteina ylipäänsä, hallitsijat tai muutama mahtavat tekemisineen.
2. *Sanomalehtiselostus yksinvaltiaana 1840-luvulta 1920-luvulle*: kilpailevia viestimiä ei vielä oikeastaan ole, ja sanomalehtiselostajakin on jo siirtynyt peräpenkiltä lähemmäs eturivejä.
3. *Sanomalehtiselostus kilpailevien viestimien paineessa 1920-luvulta alkaen*: ensin 1920-luvun lopulta lähtien radio ja 1950-luvun lopulta lähtien televisio ryhtyivät kampeamaan sanomalehtiselostusta sen johtavalta paikalta – ja sanomalehtiselostuksen oli muuntauduttava, tyydyttävä vähäisempään rooliinkin.

¹²⁴⁶ Urheiluselostuksen voi katsoa eriytyneen radiossa selostusohjelman alalajiksi oikeastaan jo 1930-luvulla (Salomaa 1989, 274). En ole vakuuttunut, kannattaako sanomalehtiselostuksesta puhuttaessa erottaa urheiluselostusta yhtä lailla omaksi alalajikseen.

¹²⁴⁷ Ks. Topelius 2003.

¹²⁴⁸ Keränen 1984, 19, 99, 108.

7 Reportaasi: litterääri ja – lopulta kuvallistunut

7.1 ”Tukholmalainen” Suomen-matkalla

Juokse, porosein,
poikki vuoret, maat!
Seistä, syödä saat
Majall' impyein.
Siellä verraton
Jäkäl'-aarre on.

F. M. Franzén: Lappalaispojan laulu (alk. 1802)

Minulla oli samana vuonna [1794] onni saada seurata Porthania hänen matkallaan halki Suomen. Ennestään tunsin Pohjanlahden seutuja; nyt sain tutustua sisämaan, Saimaan ja Päijänteen kauniisiin järvimaisemiin.

Minun ei tarvitse mainitakaan, että Porthanin seura oli omiansa tekemään matkani sekä hyödylliseksi että nautintorikkaaksi.

F. M. Franzén elämäkerrallisissa muistinpanoissaan (Hällström 1905)

Kuten todettu, maan ensi lehtiselostus tulee vastaan Åbo Tidningarista jo ainakin sen toisena ilmestymisvuonna 1772. Kysehän oli Porthanin selostuksesta Kustaa III:n kruunausjuhlinnoista Turussa. Reportaasiksi sitä ei oikein voi sanoa.

Reportaasin aika näyttäisi koittaneen Suomen lehdistössä heti 1800-luvun avaututtua. Maan ensimmäiseksi reportteriksi – ainakin esireportteriksi – nimettäköön Frans Mikael Franzén, joka toimitti Åbo Tidning(ar)ia kahteen otteeseen 1700- ja 1800-vaihteen molemmin puolin liki puolitoista vuosikymmentä.¹²⁴⁹ Kesällä 1794 Franzén teki Porthanin, opettajansa ja vuokra-isäntänsä, kanssa Lappiin ulottuneen liki kolmikuukautisen matkan. Vaikutelmiaan Franzén kuvasi vasta 1800–1801 Åbo Tidningissa julkaistussa, peräti 18-osaisessa juttusarjassa ”Resebeskrifning öfwer

¹²⁴⁹ Frans Mikael (Michael) Franzén (1772–1847) syntyi Oulussa. Hän valmistui Turun akatemiasta maisteriksi 17-vuotiaana. Opiskeltuaan välillä Upsalassakin Franzén väitteli Turussa 1791 tohtoriksi aiheenaan ihmisen puheen historia. Hänet kiinnitettiin 1795 akatemian kirjastonhoitajaksi; sitten hän eteni kirjallisuushistorian sekä myöhemmin historian ja moraalin professoriksi. Samalla hän aloitti uransa esiromantiikkaa ilmentävänä runoilijana. Kun ei saavuttanut uuden hallitsijan Aleksanteri I:n suosiota, hän muutti 1811 Ruotsiin, luoden siellä menestyksekkään pappisuran ja toimien myös Ruotsin akatemian sihteerinä. (Klinge 2004a, 68–72.)

julkaistussa, peräti 18-osaisessa juttusarjassa ”Resebeskrifning öfwer Finland af en Stockholmsbo”.¹²⁵⁰ Tätä voinee pitää maan ensimmäisenä lehtireportaa-sina - vuosikymmeniä ennen reportaasin varsinaista aikaa.

Tarkasteltaessa nyt Åbo Tidningaria ei kyseessä enää ole Aurora-seuran lehti, vaan kirjapainonomistaja J. C. Frenckellin kustanne. Franzénin toimittajakaudella¹²⁵¹ (1794–95 ja 1797–1809) lehti muuttui Tommilan mukaan ”toisaalta enemmän uutis-, ajanviete- ja ilmoituslehdeksi, toisaalta enemmän kirjalliseksi”.¹²⁵² Franzén teki 1790-luvun puolivälin jälkeen Keski-Eurooppaan ja Englantiin suuntautuneen matkan.¹²⁵³ Siltä palattuaan hän otti lehden ohjat uudestaan käsiin kääntäen – omaksumiensa ulkomaanvaikutteiden pohjalta – lehteä enemmän uutis- ja yleislehden suuntaan. Porthan, Franzénin oppi-isä, avusti 1800-luvun alkuvuosiin. Franzén sai aputoimittajia, mutta silti hänen kynänjälkensä näkyy lehdessä koko hänen yli Suomen sodan jatkuneella toimittajakaudellaan. Franzén julkaisi vähän väliä lehdessä omia runojaankin.

Vuoden 1794 Suomen-matkan vaikutelmat ovat kypsyneet nuoren lahjakkaan miehen mielessä, ja matkamuiistiinpanot ovat odottaneet jalostetuksi tuloaan. Franzén eli noina vuosina eri tavoin toimeliasta elämää, joten ei ihme, että matkakuvaus päättyi Åbo Tidningissa julki vasta vuosien päästä. Toisaalta tämä heijastelee tuolloista aikakäsitystä: kiirettä ei ollut.¹²⁵⁴ Toki julkaisuviive on voinut Franzénia jäytääkin, olihan hänellä ollut huipputilaisuus saada matkustaa yhdessä itsensä Porthanin kanssa: kartuttaa tosi Suomen-tuntijan vierellä istuen maansa tuntemusta. Se että Tornio, Länsipohja ja varsinainen Lappi päättyi 1700-luvun lopulla ulkomaisten matkajien trendikohteeksi, on saattanut antaa Franzénillekin lopullisen sysäyksen tarttua kirjoitustyöhön.¹²⁵⁵

”He lähtivät Turusta Hämeenkyrön, Vaasan ja muitten Pohjanmaan kaupunkien kautta Ouluun ja Tornioon, ja paluumatkalla Kajaanin, Kuopion, Rautalammen ja Viitasaaren kautta Turkuun takaisin”, kiteyttää Ester Hällström Porthanin ja Franzénin matkareitin.¹²⁵⁶

Matkakuvaus alkaa Åbo Tidningissa 13.1.1800, yksipalstaisen numeron kakkosivulta pääotsikolla ”Resebeskrifning öfwer Finland af en Stockholmsbo”; jatkuen kolmannelle sivulle. Kyseessä on 18-osainen juttusarja, jonka osat erillisotsikoineen ovat seuraavat:

Anledningen til Resan. (13.1.1800)
Utskedet. Språkkunskap. Geografiskt insigt. Utresan. (18.1.1800)

1250 Tiitta 1995, 167–168.

1251 Hakuteos Savonlinna 1988, 306.

1252 Tommila 1988a, 62–67.

1253 Kalajoki on koontanut Franzénin ulkomaanmatkan matkakirjeitä (Kalajoki 1990). – Ks. myös Franzén 1977.

1254 Klinge 2004a, 68–72. – Vastaavasti Franzénin 1795–96 tekemän Euroopan-matkan – kohteina Tanska, Saksa, Alankomaat, Belgia, Ranska ja Englanti – kuvaukset ilmestyivät Åbo Tidningarissa vasta 1801 ja uutena sarjana 1809; siis kahdeksan vuoden tauon jälkeen. Kaikkiaan ei Franzén ”ehtinyt kuvauksissaan Tanskaa pidemmälle”. (Kalajoki 1990, 3, 36.)

1255 Italialainen Giuseppe Acerbi ja britti Edward D. Clarke tekivät molemmat 1799 Lapin-matkan – miltei toisiinsa törmäten. Eritoten nämä kaksi matkaa ehkä antoivat Franzénille sysäyksen kaivaa esiin vanhat muistiinpanot ja hoitaa loppuun rästityö. Clarke jopa tapasi ainakin Porthanin Turussa talvella 1800, palaillessaan Lapin-matkaltaan. Herrat keskustelivat latinaksi. (Lundholm 1993, 355–358; Ojala 200, 9–13; Porthan 1898, 243; Varpio 1997, 46.) – Varpion (1997, 46) mukaan Clarken Suomen-matkan 600-sivuinen – kirjankansissa ilmestynyt – kuvaus on aikansa ”laajin ja merkittävin Suomen kuvaus”.

1256 Hällström 1905, 57; vrt. Spjut 1925, 46; Klinge 2004a, 69.

Sjöresan. Sommarnatten. Ankomsten til Torneå (25.1.1800)
 Pöbelcritik. Förmiddagssupar. En Nordisk måltid. Hästkött. Höbergning i en stad. (8.2.1800)
 Torneå stads rådhusgator och läge. Landskyrkan. Prestegården. (22.3.1800)
 Oekonomisk förtjänst. Carl den XI i Torneå. (19.4.1800)
 Carl XI. Naturkännedom. Maupertuis's Christina. Midnattsolen. Niemi och Tengliö. (25.4.1800)¹²⁵⁷
 Norra gränsen af Finland. Besynnerligheter i Finska Språket. (28.6.1800)¹²⁵⁸
 Nationella lynnen. Pörten. (19.7.1800)¹²⁵⁹
 Kemi Socken. (6.9.1800)
 Kättersk byggnad. Kyrkoherden i Utsjoki. Utsigt af Lappland. (18.10.1800)
 Prästarättigheter i Lappmarken. Wäg til lyckan. (25.10.1800)
 Kemi träsk. Skeppsfart i forssar. (21.3.1801)
 [Otsikotta] (24.3.1801)
 [Otsikotta] (1.7.1801)
 Färjor. Ijå socken. Pisin Pohjan perä. (12.8.1801)
 Nyby glasbruk. Hofrådet Nylander. (24.10.1801)
 [Otsikotta] (18.11.1801)

Kirjallisuudesta ei tunnu löytyvän paljontaan taustavalaistusta Franzénin 18-osaiselle juttusarjalle. Huomionarvoista on, että sarja jäi torsioksi: kertojaminä, tuo ”tukholmalainen”, lopettaa kerrontansa tutustuttamalla lukijan perinpohjaisesti Tornion, Kemin ja Oulun seutuihin ja päästyään paluumatkalla Ouluun, Franzénin lapsuudenkaupunkiin.

Franzénin tuntija Atte Kalajoki on esittänyt tulkintansa katto-otsikossa esiintyvistä Stockholmsbo-sanasta. Tukholmassa runoilija oli toki jo vierailut, mutta kaupungin asujaimistoon hän liittyi vasta 1824. Kyse on, Kalajoki toteaa, siitä että reportteri on ”naamioitu tukholmalaiseksi”. Siinä saattaa näkyä toiveajattelua, Kalajoki vihjaa. Toisaalta Upsalassakin opiskelleena Franzénin oli helppo kuvitella itsensä tukholmalais herraksi, joka astuu pääkaupungissa laivaan, ja hurauttaa myötäisessä pitkin Pohjanlahtea Tornioon.

Naamiointi tulee näkyviin heti juttusarjan ensi osassa, jota voisi kirjallisuustieteellisin termein luonnehtia kehyskertomukseksi.¹²⁶⁰ Åbo Tidningissa 13.1.1800 julkaistu juttusarjan aloitus on kuin juuri kehyskertomuksesta:

Efter allt, hwad jag i Stockholm sett och hört angående Finland, war min förestättning om detta land sammansatt af de stridigaste begrepp. I min barndom darrade jag wid blotta ljudet af Finne och Finland: jag höll dessa ord för liktydiga med trollkarl och blåkulla. Ännu i uplystare år, låg et dystert mörker öfwer den drömbild, jag skapat mig om denna Swerges oborstade Syster. Jag tänkte mig hela landet blott som en wild skog, bebodt af idel björnar och wargar: och jag gick aldrig förbi en Buntmakarebod, utan at med rysning komma ihog Finland.

Huomattakoon, että Franzén kutsuu Suomea jo kymmenisen vuotta ennen maan autonomian alkua maaksi (”detta land”) tai vertailee sitä Ruotsiin (”Swerges oborstade Syster”). Hän tulee välittäneeksi suomalaisille lehdenlukijoille ensi kertoja ulkomaa-

¹²⁵⁷ Julkaistu uudelleen Helsingfors Dagbladissa 4.3.1873 (otsikko: ”Från förgångna tider”).

¹²⁵⁸ Julkaistu uudelleen Helsingfors Dagbladissa 3.3.1873.

¹²⁵⁹ Julkaistu uudelleen Helsingfors Dagbladissa 5.3.1873.

¹²⁶⁰ Kehyskertomus on kirjallisuudentutkimuksen sanaston mukaan ”lähinnä novellin, joskus myös romaanin, rakenne-elementteihin kuuluva, enemmän tai vähemmän varsinaisesta ydinkertomuksesta tai kertomussikermästä eroava mutta usein siihen myös sidoksissa oleva taustakertomus tai -alue, josta tai jota vasten ydinkertomus tai kertomussikermä nousee esiin”. Maailmankirjallisuudesta kehyskertomuksia löytyy – vanhalta ajalta – esimerkiksi Boccaccion Decameronesta ja Chaucerin Canterburyn tarinoista tai – myöhemmiltä vuosisadoilta – Goetheltä, Kelleriltä ja Stevensonilta. Kehyskertomus ei ole täysin väistynyt uudemmastakaan kertomataiteesta. (Mattila 1984, 39; Cuddon 1979, 279.)

laisten Suomi-kuvaa. Hänellähän oli takana – perspektiiviä antamassa – runsaan vuoden Euroopan-matka, ajan nuoren miehen *grand tour*.

Tukholmalainen kertojaminä pohdiskelee seuraavissa kappaleissa, miten hän on Suomeen ja suomalaisiin tullut törmänneeksi. Hän luettelee, mitä tuotteita Suomesta viedään Ruotsiin (”den Finska wildmarken sänder til Stockholm”), muistelee heistä syntyneitä vaikutelmiaan – niin kielteisiä (”lika råa i sina seder”) kuin myönteisiä (”det gafs snillen äfwen i Finland”). Tekstissä muistellaan myös Venäjää vastaan käytyjä sotia, viitataan kirjoittajan juuri tekemään ulkomaanmatkaan (”återkommen ifrån en tour ikring Europa”) ja tullaan loppulauseissa siihen, miksi ”tukholmalainen” halusi matkustaa Suomeen:

Såsom Finland, jag wet icke hwarför, i min inbildning hade en mera fremmande upsyn, tyckte jag, at en Finsk resa skulle tjena til en öfvergång ifrån den utländska til den inländska touren. Jag styrktes så mycket mer i min föresats, som jag förnam at den nyligen blifwit et barokt mod för rika och förnäma Utlänningar, i synnerhet för Engelmän, hwilkas *whims* man känner af gammalt, at bese Norden, och der sjelfwa Lappland och Finland.

Forts. e. a. g.

Kirjoittaja siis perustelee matkaa Suomeen sillä, että se muodostaisi hyvän siirtymän ulkomaanmatkalta toisaalle (”en öfvergång ifrån den utländska til den inländska touren”). Tosiasiansahan Franzén teki matkansa päinvastaisessa järjestyksessä: ensin Suomen-matkan. Kirjoittaja myöntää saaneensa vahvistusta matka-aikeilleen siitä, että varsinkin oikeistaan tunnettujen englantilaisten¹²⁶¹ keskuudessa (”i synnerhet för Engelmän, hwilkas *whims* man känner af gammalt”) Pohjolaan – jopa Lappiin ja Suomeen – suuntautuvista matkoista oli tullut omituinen muoti (”et barokt mod”).

Vielä seuraavassakin numerossa, 18.1.1800 ilmestyneessä, viipyillään matkalle lähdön tunnelmissa (”Til Finland öfwer hafwet”, huudahtavat naistuttavat kuultuaan kertojaminän matkasuunnitelmasta). Kolmannen osan lopulla, 25.1.1800 ilmestyneessä numerossa, ollaan jo perillä Torniossa, joka mainitaan Lapin pääkaupungiksi. Laiva Tukholmasta Tornioon oli tehnyt matkaa joutuisasti (”Inom 90 timmar rördes wi mer än 150 Tyska mil, efter våra sjömäns räkning”). Jo tämän osan lopulla kirjoittaja vertailee omia matkakokemuksiaan Pierre-Louis Moreau de Maupertuis’n¹²⁶² 1736 tekemän tieteellisen matkan kokemuksiin.

Tornio lähiympäristöineen anastaa Franzénin reportaasisarjassa päähuomion. Nii fiktiivinen kehys kuin juttusarjalla ”tukholmalaisineen” onkin, Tornionkin kuvaus näyttäisi olevan todenmukaista. Esimerkiksi 22.3.1800 ilmestyneessä viidennessä osassa kuvataan kaupungin merkkirakennuksia, kuten raatihuonetta ja kirkkirkkoa, tai kaupungin yleistä ilmettä kolmine katuineen. Kuningas Kaarle XI:n 1694 kaupunkiin tekemää vierailua käsitellään kahdessakin eri osassa, 19.4.1800 ja 25.4.1800 ilmestyneessä. Kaikesta päätellen tuo käynti – jonka huipentumana Kaarle kiipesi seurueineen kirkontorniin havainnoimaan keskiyön aurinkoa – on istunut torniolaisten kollektiivisessä muistissa lujasti tasan sata vuotta myöhemmin, Franzénin ja Porthanin vierailuajankohtana.

¹²⁶¹ Ulkomaanmatkailun on täytynyt olla 19. vuosisadan alkaessa englantilaistenkin keskuudessa paljolti vielä rikkaiden huvia. Englantilaistenkin massaturismi oli vasta alkamassa: se syntyi Reinin-matkailusta vuoden 1800 paikkeilla. (Varpio 1997, 25.)

¹²⁶² Ranskalaismatemaatikko Maupertuis (1698–1759) suoritti retkikuntineen 1736–1737 Tornion ja Pellon suunnalla mittauksia, joiden tehtävä oli selvittää astemittauksen avulla maapallon muotoa. Kysymys oli merenkululle olennaisen tärkeä. (Korteniemi 2004, 115–123.) Kyseessä oli matemaatikko Pekosen (2008) mukaan ”kauaskantoisin tieteellinen tutkimustulos, joka milloinkaan on Suomessa saavutettu”.

Åbo Tidningin kuvaukset näyttävät pitävän yhtä sen kanssa, mitä on sittemmin kirjattu Tornionlaakson historiankirjoituksiin:¹²⁶³ Ylipäänsä kirjallisuudessa on katsottu, että juttusarjassa on ilman muuta kyse Porthanin ja Franzénin runsas puoli vuosikymmentä aiemmin tekemän matkan raportoinnista. Rafael Koskimies kylläkin muotoilee 1960-luvun kirjallisuudenhistoriallisessa tarkastelussaan varovasti: hän arvioi kirjoitussarjassa olevan ”aineisia vuodelta 1794”.¹²⁶⁴

Kertojaminä kuvaa myös sosiaalisia kontaktejaan, mutta koko ajan minämuodossa – viittaamatta siihen, että rinnalla lieenee koko ajan ollut myös Porthan. Sosiaaliset kontaktit koostuvat yhteydenpidosta yhteiskunnallisesti merkittäviin henkilöihin, kuten pappeihin, pormestariin tai rehtoriin. Kertojaminä tekee kelpo reportterin tapaan havaintoja ympäristöstään – rukiin viljelystä kaupunkialueella kesäyön valoisuuteen. Kerronnassa esiintyy seudun tuttuja paikannimiä, kuten ”Niemis berg” tai ”Tengliö”, joka on Tornionjoen suurin sivujoki.¹²⁶⁵

Mutta tekstissä tapaa myös kepeyttä, juoruiluakin. Tällaisesta käy esimerkiksi seitsemännessä, 25.4.1800 ilmestyneessä osassa julkaistu Maupertuis-muistelma:

I anledning af Maupertuis och hans sällskap, berättades mig många små anekdoter om dessa muntra Fransoser, hwilkas wistelse i orten gjort en epok i dess mannaminne. Wid deras äfwentyr med stadens fruntimmer hade Abboten Outhier behöft all sin Presterliga Alfvarsamhet, för att hindra en uppenbar scandal. Maupertuis i synnerhet som då ännu war ung och yster, hade roat sig med en flicka, som hetat Christina: och til hwilken han författat en sång på Fransyska; hwaraf beklagligtwis ingen afskrift stannat i orten.

Maupertuis’lla näyttää siis olleen torniolaisten jälkimuistoissakin vahva naistenmiehen maine. Matemaatikko oli ihastunut Christina-nimiseen tyttöön, huvitellut tämän kanssa – ja kirjoittanut tälle ranskaksi jopa laulun. Apotti Outhierilla, joka toimi¹²⁶⁶ retkikunnan sielunpaimenena ja päiväkirjankirjoittajana, oli täysi työ estää skandaalin syntyminen.

Reporttaasisarjan joitain toisia osia leimaa puolestaan vahva asiapitoisuus, miltei tieteellisyys.

Ajettuaan – 28.6.1800 ilmestyneen Åbo Tidningin mukaan – Tornionista 1 1/4 peninkulmaa länteen, kertojaminä kirjoittaa tullessaan Nikkalan kestikievaritalolle, joka näytti merkitsevän kielirajaa (”och redan derigenom röjer sig wara gränsen emellan bägge språken”). Lähistöltä löytyi muistomerkki – yhäkin¹²⁶⁷ Haaparannan alueella paikallaan seisova:

En pyramid af grön marmor wid en bro fäste min upmärksamhet. Jag lät min wagn stanna wid den: och steg ner för at läsa des inskrifter, af hwilka den på den westra sidan war Swensk, och den på den östra Finsk. Den Swenska lydde så:

Uti. Konung. Gustaf. III. andra. Regeringsår. 1772. då. grundlagarne. förbättrades. byggde. Torneå. socknar. bron. och. reste. minneswården.

Den Finska skref jag af, bokstaf efter bokstaf: Kuningan. Gustaf. III:nen Toisena Halituxen. Waan. Peristuslakein. Parandamisesta. Ensimmäisenä. Wuonna. 1772. Rakensit. Tornion. Kansat. Sillan. Ja. Asetit. Muistopatzan.

Franzén menettelee muistiinpanoja tehdessään siis kuin myöhempien aikojen reportteri konsanaan. Tuon 28.6.1800 julkaistun jutun loppuosa on jo pikemmin kielitieteellinen alkeisesitys. Kirjoittaja lähtee liikkeelle muistomerkin suomalaisista sanoista, esi-

¹²⁶³ Mäntylä 1971, 157–172, 194–197, 434–446; Mäntylä 1993, 196.

¹²⁶⁴ Kansallinen elämäkerrasto II, 1929, 139; Tiitta 1995, 167–168; Koskimies 1963a, 551.

¹²⁶⁵ Lundholm 1993, 359.

¹²⁶⁶ Tobé 1993, 265.

¹²⁶⁷ Juha Tainion kirje 12.10.2007.

tellen niiden merkityksiä; ja laventaa esityksensä pitkässä alaviitteessä mm. suomen sijamuotojen esittelyyn.

Seuraavassa, 19.7.1800 ilmestyneessä osassa kertojaminä ihmettelee Norlannissa puhuttavaa ruotsia, verraten murretta ääntämykseltään tanskaan. Sitten hän esittelee tietojaan siitä, mistä norlantilaiset ovat tulleet ("hela Norrland fåt sina invånare ifrån den westra sidan af Fjällen"), ja mistä taas suomalaiset ovat peräisin ("Finnarne deremot äro komne utan all twifwel ifrån Ryssland").

Kemikin saa, Åbo Tidningissa 6.9.1800, oman tarkan kuvauksensa, joka alkaa toteamuksella paikkakunnan sijainnista ("den närmaste socken til Torneå åt Finska sidan är Kemi"). Sitten tarkastellaan niin kemiläisten luonnetta – heidät todetaan oveliksi – kuin kaupankäyntiä, unohtamatta viittausta pirkkalaisaikaankaan.

Reportaasisarjan 18.10.1800 julkaistu osa on kiintoisimpia kerrontansa elävyyden ansiosta. Kemin kirkon kuvaus on elävää, vaikka käynnistä vuosia onkin. Jo reportaasisarjan edellisessä osassa kirjoittaja oli viitannut myönteisessä sävyssä kirkon arkitekhtuuriin. Nyt hän pääsi kellonsoittajan myötävaikutuksella kirkkoon sisäänkin:

Då jag, efter en botanisk och topographisk kringvandring med Herr Prosten, återwände åt prestgården: mötte oss Klockaren med kyrknycklarne i handen och bød oss at stiga inn i kyrkan. Säsom nybyggd fann jag henne fri ifrån de tunga och ofta orimliga prydnader, som i de flesta kyrkor icke endast sära smaken, utan ock[så] förwilla.

Franzénia siis miellyttää se, ettei kirkkoa ole ylikoristeltu. Myöskään ei kirkossa ole tavanomaisia kuvia helvetistä, kiirastulesta tai paholaisesta, mikä irrottaa kirjoittajasta hauskan kommentin ("så har kätteriet tagit öfwerhande").

Kirkossa kellonsoittaja kiinnittää huomiota ilmeisen kohuttuun seikkaan: siihen, ettei kirkkorakennus ole kristillisen perinteen mukaan itä-länsi-suuntainen. Kelpo reportterin tavoin kirjoittaja maalailee elävästi, millaisin ilmein kellonsoittaja tuon ker-
too:

Et ännu owanligare drag af det nymodiga fritänkeriet anmärktes för mig af Klockaren sjelf, med en min af en gosse, som ännu litet spökrädd sjelf, pekar för sin kamrat på en stubbe i mörkret. och säger: du lär hålla det der för en spöke, det är bara en stubbe. "Ser min herre, sade Klockaren, huru vår kyrka står? wi har norr där". Jag blef nu warse, at kyrkan stod icke i öster och wäster, säsom orthodoxien hittils fordrat, utan i norr och söder. Den läftsinnige Byggmästaren hade nämligen haft mindre afseende på en helig fördom, än på naturen af platsen: och hellre wågat ställa altaret i wäster (det står i et hörn), och wända kyrkan afwig. [Tähdennykset: JP]

Tekstissä on viittauksia ajan aatevirtauksiin ("det nymodiga fritänkeriet"). Sitä, että "kevytmielinen rakennusmestari" on kirkon rakennussuunnasta päättäessään pannut enemmän painoa rakennuspaikalle kuin vanhalle perinteelle ("en helig fördom"), ei Franzén – myöhempi kirkonmies, jopa piispa – näytä pitävän pahana.

Kuvauksen kohteena lienee silloiseen Kemin pitäjään 1799 valmistunut ns. Rijfin kirkko. Se ei siis ollut valmis Franzénin paikkakunnalla käydessä, mutta ilmeisesti 1800 reportaasitekstiä viimeistellessään Franzén on jo tiennyt kirkon valmistuneen. Fiktiosta ei tässäkään näyttäisi siis olevan kyse.¹²⁶⁸ Rentoa kirjoitusotetta kuvastaa otsikkokin: "Kättersk byggnad", millä viitattaneen niin kirkon hillittyyn koristeluun kuin rakennussuuntaan.

¹²⁶⁸ Cajanus 1954, 66–69; Yrjö Haapasen haastattelu 6.7.2007. – Rijfin kirkko päätyi pian huonoon kuntoon, ja niin Aleksanteri I kirkon rappiotilan vuoden 1819 Suomen-matkalla itse nähtyään määräsi sen tilalle rakennettavaksi uuden.

Åbo Tidning.

N:o 45.

Lördagen, den 18 October 1800.

Resebeskrifning öfwer Finland.

(Se N:o 39.)

Kätterst byggnad. Kyrkoherden i Utsjoki. Utsgt af Lappland.

Då jag, efter en botanisk och topographisk fringvandring med Herr Prosten, åter wände åt prestgården: mötte oss Klofaren med kyrknycklarne i handen, och båd oss at stiga inn i kyrkan. Såsom nybyggd fann jag henne fri ifrån de tunga och ofta orimliga prydnader, som i de flista kyrkor icke endast sära smaken, utan och förwilla begreppet och förhårda känslan. Åtminstone såg jag hwarken helvetet eller skårelden förestälda, icke en gång en liten djfwul. Så har kätteriet tagit öfwerhanden. Et ännu owanligare drag af det nymodiga frändkeriet ommärktes för mig af Klofaren self, med en min af en gese, som ännu litet spötrådd self, pekar för sin kamrat på en stubbe i mörket, och säger: du lär hålla det der för et spöte, det är bara en stubbe. "Ser min Herre, sade Klofaren, huru vår kyrka står? wi ha norr der". Jag blef nu först warse, at kyrkan stod icke i öster och wäster, såsom ortodoxien hittills fordrat, utan i norr och söder. Den lättfönnige Byggnästaren hade nämligen haft mindre affeende på en helig fördom, än på naturen af platsen: och hellre wägar ställa ataret i wäster (det står i et hörn), än wända kyrkan afwig.

Wid återkomsten hade jag den owäntade hedern, at bli presenterad för *Swearikes Öfwerste Prest*. Så kallade sig (Årkebiskopen i all ära!) Kyrkoherden i Utsjoki: hwars kyrka wiserligen är den öfwersta bland Swenska kyrkor, såsom *nordligast belegen* på sjelwa fjällen. Hans församling, ehuru bestående af bara Lappar, hör likwäl på wist sätt til Finland. Både lyder hon under *Åbo Stift*, och hennes medlemmar tala och läsa alla Finska: äfwen gudstjensten sker på detta språk. Jag blef således icke litet förwånad at finna, det min Finska resa, som jag så wist trodde wara begynd ifrån Finlands yttersta ände, bort börjas ännu 90 mil nordligare. Emellertid war jag glad, at af en man ifrån orten, åtminstone, höra et och annat, som jag icke hade haft mod at self fara och bese.

Jag spurde honom, af hwilken anledning han företagit en så lång resa ifrån sin kyrka. "Jag reser så alla somrar, swarade han mig, för at helpa på mina wänner och

Sitten seuraan toinen kiintoisa henkilötapaaminen, jolle on omistettu Åbo Tidningin 18.10.1800 julkaiseman jutun koko jälkiosa:

Wid återkomsten hade jag den owäntade hedern, at bli presenterad för *Swearikes Öfwerste Prest*. Så kallade sig (Årkebiskopen i all ära!) Kyrkoherden i Utsjoki: hwars kyrka wiserligen är den öfwersta bland Swenska kyrkor, såsom *nordligast belegen* på sjelwa fjällen. Hans församling, ehuru bestående af bara Lappar, hör likwäl på wist sätt til Finland. Både lyder hon under *Åbo Stift*, och hennes medlemmar tala och läsa alla Finska: äfwen gudstänsten sker på detta språk. Jag blef således icke litet förwånad at finna, det min Finska resa, som jag så wist trodde wara begynd ifrån Finlands yttersta ände, bort börjas ännu 90 mil nordligare. Emellertid war jag glad, at af en man ifrån orten, åtminstone höra et och annat, som jag icke hade haft med at sjelf fara och bese. [Tähdennykset: JP]

Kirjoittaja siis onnittelee itseään mahdollisuudesta saada tavata ”Ruotsinmaan ylin pappi”: pohjoisimman eli Utsjoen seurakunnan kirkkoherra¹²⁶⁹. Seurakunta sijaitsee Kemin seudulta vielä lähemmäs 1 000 kilometrin¹²⁷⁰ päässä; koostuu lappalaisista, mutta kuuluu Turun hiippakuntaan. Kertojaminä saa vastauksen kysymykseensä, mikä tuo Utsjoen papin Kemin seudulle:

”Jag reser så *alla somrar*, swarade han mig, för at *helsa på mina wänner och släktingar*. Då foglarne komma til Lappland, far jag derifrån”. – En lång lustresa Ni måste dock finna denna angenäm och beqwäm? – ”Beqwäm nog för en Lapp, som finner det nöjsamt at låta wagga sig i snön *et eller et halft tjog dagsresor*,¹²⁷¹ och hwila sin natt ikring en eldbrasa på en drifwa, än under bar himmel, än i et rökfult tält, och i alla fall ganska angenäm för en ogift ensling och landsflykting! Björnen, som står opp ifrån sit ide, kan icke wara [wara] gladare än jag, at lemna min öken, sedan äfwen Lappar och renar, det ända sällskap jag äger om wintern, öfwer gifwit mig. Hela *min församling, hela den bebodda bygden*, förswinner nämligen ifrån mig wid första blicken af wären: icke en gång husen bli qwar, utom kyrkan och prestgården: hastigare förwandlingar ser ni knapt på Operan i Stockholm”. [Tähdennykset: JP]

Utsjoki on ollut 1700- ja 1800-luvun taitteessa eksoottista periferiaa, ja se näkyy myös papin kertomuksesta, jonka Franzén näyttää kuunnelleen tarkkaan. Pappi siis matkaa kerran vuodessa Pohjanlahden pohjukan seutuville tervehtimään sukulaisiaan ja ystäviään, sillä hänellä ei ole virassaan hoidettavaa seurakuntalaisten kadottua poroineen kesäksi tuntureille. Pappi kuvaa reippain sanakääntein viikkoja kestävä matkan vaivoja: keinuvaa matkantekoa läpi lumen, kinoksessa nuotion äärellä yöpymistä tai savun täyttämässä teltassa sinnittelyä.

Kerrontaa sävyttää vuoropuhelu. Franzén heittää esiin myös omia kysymyksiään. On siis kyse tietynlaisesta varhaisesta haastattelujournalismin esipilkahtuksesta. Saman pitkän kappaleen loppuosan replikoinnista täsmentyy syy siihen, miksi Utsjoen pappi jää kesäksi ilman seurakuntalaisia:

Hwad är orsaken til denna flykt? ”*Hungren*. Herdar om wintren: måste mine fattige Lappar bli fiskare om sommaren. Såsom måsar, hwimla de ikring aflägsna insjöar, medan deras hjordar njuta sin sommarfrihet, utan at likwäl låta förstöra sig af wildrenarna til upror och *jacobinism*”. Jakobinism! Nämnas det ordet också i Lappland ren? ”Längesen: jag får *awiser från Norge*, åtminstone en gång om året. Dessutom reser jag dit i det ärende, ibland andra, at läsa nyheterna för dagen, för året skulle jag säga. [Tähdennykset: JP]

Lappalaiset siis painuvat tuntureihin välttääkseen kalastuksen avulla nälkiintymästä. Jo edellä siteeratussa tekstissä oli sivistynyt viittaus Tukholman oopperaan, ja nyt pannaan vielä paremmaksi: porojen käyttäytymistä tunturissa kuvataan 1700-luvun lopulla poliittisesti niin ajankohtaisella jakobinismi-sanalla. Myös paljastuu, että Utsjoen pappi saa maailmanmenon tasalla pysyäkseen sanomalehtiä vähintään kerran vuodes-

¹²⁶⁹ Kirkon ja saamelaisten kohtaamisesta väitellyt historiantutkija Ritva Kylli (vrt. Kylli 2005) katsoo, että Åbo Tidningin jutussa kuvatun Utsjoen papin on täytynyt olla Samuel Castrén, joka hoiti Utsjoen kirkkoherran virkaa vuodesta 1794 vuoteen 1797, jolloin hän kuoli seurauksena ilmeisesti jutussakin kuvatuista ankeista asumisolosuhteista. Castrénin, poikamiehen, tiedetään tehneen keväisin noita pitkiä matkojaan ja yöpyneen tällöin ehkä pitkiäkin aikoja Mathias-veljensä, Kemin lääninrovastin, luona. (Kyllin haastattelu 1.12.2007 sekä hänen kirjeensä 2.12.2007.) Castrén tiedetään Franzénin ystäväksi (Tiitinen 1971, 88). Mutta: jutun ilmestyessä Castrén siis on jo kuollut.

¹²⁷⁰ Tätä nykyä Kemin ja Utsjoen välimatkaksi maanteitse ilmoitetaan 570 km.

¹²⁷¹ Pitäisiköhän tässä lukea: ”Et eller et och et halft tjog dagsresor”? Nuo tiut muuntaen tul-taisiin ilmaisuun ”pari kolmekymmentä päivämatakaa”, mitä ilmaisua kriittinen kääntäjä Joel Lehtonen (ks. Franzén 1931, 292) on käyttänyt. Puolessa tiuta eli kymmenessä päivässä luminietoksissa Utsjoelta Kemin seudulle – tuntuu ajan oloissa uskomattomalle.

sa Norjan puolelta. Kyse on kirjallisesti kutkuttavasta – muidenkin kuin Franzénin hyödyntämästä – asetelmasta: sivistynyt sielu villissä erämaassa.

Tuon 18.10.1800 julkaistun jutun loppuosa on itse asiassa yhä enemmän henkilökuvausta, jota hallitsee suora esitys. Utsjoen erakkopappi kertoo vuolaanlaisesti suhteestaan Lappiin sekä haaveistaan – myös elämänkumppanin löytämisen suhteen. Lapin-ystävä Franzén lienee kuunnellut haltioituneena keskustelukumppaninsa Lapinrakkauden tunnustusta:

Jag wille wara målare, för at kunna wisa mina sydligare landsmän dessa ewiga snöberg, dessa månadslånga dagar, dessa enkla men stora syner af fjäll, himmel och dal, af natt och dag, winter och sommar, i stort, om jag så skall säga, omwäxlande med hwarannan. Jag wille wara poet, för at besjunga *et aldeles nytt Arkadian*: der man i stället för myrtenlunde och blomsterfält skulle finna isklippor och snödrifwor, för herdinnor lekande med lam, lappflickor åkande med renar, för herdar med flöjter, lappgubbar med trolltrummor, och så widare. [Tähdennys: JP]

Utsjoen pappi haluaisi siis olla niin maalari kuin runoilija, joka loihtisi Lapista sanoiltaan ”uuden Arkadian”, jossa myrtillehtojen ja kukkaisniittyjen tilalla olisivat jäätiköt ja luminietokset. Mies haaveilee monenlaisesta itsensä toteuttamisesta: Lapin kasvien ja eläinten inventoimisesta tähtien tähyilyyn. Hän mainitsee Carl von Linnén nimen, ja ilmaisee haluavansa Utsjoelle jättiteleskoopin. Myös hän haluaisi olla filosofi, joka tutkii mm. perimmäisiä ihmisonneen liittyviä kysymyksiä (”den stora Rousseauska frågan: om man är lyckligare som Samojed och Lapp, än Fransos och Engelsman”). Vaimonkin poikamies näköjään Utsjoelle haluaisi; sellainen kun hänen pappisedeltäjälleenkin oli. Toistaiseksi naisen paikalle houkutteleva kyllä arveluttaa, kun vesikin jäätyy talvella kotitalossa, joka ei pidä lämpöä sisällään (”så illa upsatt, at det håller ingen värma”).

Matkan on ollut määrä jatkua Kemin seudulta kaiketi suoraan etelään. Mutta Kemijärven, Taivalkosken ja Pudasjärven houkutus oli liian suuri: kertomuksesta (ÅT 21.3.1801 ja 24.3.1801) päätellen Franzén piipahti noilla seuduilla. Hän kehuu Kemijärveä (”både naturliga skönhet och ymnighet af fiske och wildbråd”). Kertomuksesta välittyy aitoja yksityiskohtia; kuten se, että Taivalkoskella vene piti nostaa maitse kannaksen yli. Kelpo osallistuva reportteri on myös laskenut koskea, mitä kokemusta hän vertaa Skyllaan ja Kharybdikseen, mutta toisaalta myös Englannin kanavien tyyneyteen – olihan hän niihin varmaankin tutustunut jo vuosien 1795–1796 matkallaan.

Kirjoittaja havaitsee Oulua kohti matkatessaan, että joenylityksiä riittää (”emellan Torneå och Uleåborg, på 15 mils wäg, äro icke mindre än sju färjor”). Tähän Åbo Tidningissa 12.8.1801 julkaistuun osaan sisältyy muitakin maantieteellisiä opetuksia:

På flere ställen wid landsvägen såg jag hafwet öppet: i synnerhet anmärkte jag det wid et ställe kalladt Herukka hieta, der skjutsbonden wisse oss *pisin pohjan perä*: hwilket min tolk, en Finsk dräng, som jag skaffat mig i Kemi, öfwersatte: nordens längsta bakdel. Meningen skulle wara; *Bottniska wikens yttersta ände*. Denne hade jag först trott wara wid Torneå. Sedan förnam jag, at den war wid Hwitån. Nu fann jag den här. [Tähdennykset: JP]

Franzénille siis valaistaan, mikä on Pohjanlahden perimmäinen sopukka.

Utsjoen papin lisäksi kirjoittaja piirtää juttusarjassaan toisenkin henkilökuvan. Kohdehenkilö on kauppias Johan Nylander Matsson Oulusta, ja kyseessä on juttusarjan 17:s osa (ÅT 24.10.1801). Kohdehenkilö on kunnostautunut niin Iin Olhavan kylässä sijaitsevan lasiruuvin vetäjänä kuin laivanrakentajana. Häntä viehättää ajatus, että hänen ruukkinsa valmistama lasi on päätynyt koristamaan ehkä Ruotsin kuninkaan ikkunoita, lasia kun on viety Tukholmaan. Tapaamishetkellä vanha hovineuvos ilmoittaa elelevänsä vaimonsa kanssa torpassa köyhänä. Hän valittaa tilaansa (”jag, allt detta oaktadt, ruinerad man”). Sopii pohtia, olisiko Franzén tässäkin tapauksessa jo 1794

miehen tavatessaan kirjoittanut kelpo reportterin tavoin muistiin hänen ajatuksiaan. Ainakin Porthan on ilmeisesti kannustanut lempioppilastaan tekemään koko ajan muistiinpanoja.¹²⁷²

Loppukappaleessa kirjoittaja vielä yhteenvedonmaisesti kiittelee originellin miehen merkittävyyttä:

Jag fick sedermera weta: at denne tänkande man ej mindre i mechaniska byggnader, och andra företag, utmärkt sig genom en egen speculation, än han i hela sit uppförande är känd för en besynnerlig originalitet. Et eget lynne, som Engelsmannen kallar humour och Tysken Laune, lärde jag hos honom alt mer och mer känna; ty wi följdes åt ända til Haukipudas, och jag fann honom intet ögonblick tom på ideer, den han framförde i mångfaldiga wändningar och uttryck.

Viimeisessä jaksossa tullaan Ouluun. Iin kunnassa on ohitettu Haukipudas ja Kello; jälkimmäisen kohdilla kirjoittaja kuvaa maiseman olleen mitä kaunein. Oulua lähestyttyäessä hän mainitsee mm. Toppilan salmen, maaherran talon, linnan rauniot, laivaveistämön, satama-aittoja.

Juttusarjan 18.11.1801 julkaistun viimeisen osan viimeinen kappale kuuluu:

Här, tänkte jag, här skal jag träffa den äldsta borgerliga enfalden i seder. Men knapt hade jag trädtt närmare inn i staden, förän jag såg icke blott en rad af höga och wackra trädhus, utom också, dels i fönstren dels på gatan, en mängd unga damer, klädda efter aldranyaste modet i Stockholm: ibland hwilka woro äfwen den köpmannes döttrar, som gjort mig följe, och nu, i der han tog afsked, på et ganska höfligt sätt bad mig wara wälkommen i sit hus. [Tähdennys: JP]

Kertojaminä on näin päässyt Ouluun – tai Franzén kotikaupunkiinsa. Kauppias siis jopa kutsuu vieraan kotiinsa. Tähän koko 18-osainen reportaasisarja päättyy. Emme saa tietää, mitä Franzénin ja kauppiasantytärten välillä tapahtui. Voi pohtia, miksi Franzén pani loppupisteen juuri tähän. Ehtyivätkö monitoimimiehen voimat vain yksinkertaisesti kesken? Vai tuntuiko hänestä, ettei hänellä ollut enää merkittävää kerrottavaa – ”tukholmalaisen” kokemuksiksi soviteltuina – paluumatkalta? Vai oliko Franzénista vain luontevaa päättää tarina omaan kotikaupunkiin – ehkä merkintä ”fortsätter e. a. g.” (siis: jatkuu toisella kertaa) olikin vain kirjaltajan väärinkäsitystä?

Franzénin 18-osainen juttusarja, jonka pituudeksi voi karkeasti arvioida 100 000 merkkiä, antaa kuitenkin jo tällaisenaan paljon. Nuorella runoilijalla – Tukholmassa jo 1794 palkitulla – on ollut paras mahdollinen Suomi-opas.¹²⁷³ Maanteitä hiljalleen koro-

¹²⁷² Tiitta (2004) luonnehtii Porthanin työtappaa: ”Porthan ei toiminut vain kirjallisten tietojen varassa, sillä hän katsoi, että oppineen ihmisen velvollisuus on matkustella paljon, *tehdä havaintoja ja kirjata muistiin kaikki asiat, jotka tuntuivat tietämisen arvoisilta*” [tähdennys: JP]. Tässä suhteessa hän oli siis samalla kannalla kuin 1900-luvun alun suuri Aasian-tutkija J. G. Granö, jonka mukaan ”viisas ei ole se, joka on matkustanut paljon, vaan se, joka on havainnut paljon”. – Esim. Elias Lönnrotista tiedetään, että hän kehitteli oman pikakirjoitusmenetelmän pystyäkseen kirjoittamaan keruumatkoillaan runonlaulajan säkeet nopeasti ylös. Usein toistuvat sanat hän merkitsi pelkin alkukirjaimin; ja vokaalit i, ä ja ö hän jätti ylämerkeittä. Menetelmää hän käytti 1830-luvun alusta vuoteen 1844, mutta luopui siitä, kun kirjanpainajien oli vaikea saada kirjoituksesta selvää. (Majamaa 1991, 26.)

¹²⁷³ Monialainen Porthan kunnostautui niin historioitsijana, kansanrunouden tutkijana, vertailevan suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen edelläkävijänä kuin maantieteilijänä. Viitasaarelta kotoisin ollut Porthan tunsi hyvin Suomea. Hän oli nuorena tutustunut Keski-Pohjanmaahan, pohjoiseen Keski-Suomeen sekä ylioppilaana Turkuun ympäristöineen. Hän kävi jouluisin kotikonnuillaan Viitasaarella niin kauan kuin isä eli, vieraili veljensä luona Porvoossa sekä kartutti runon- ja kielenkeräysmatkoillaan tietämystään Suomen muistakin osista. Hän pyrki korjaamaan ajan ruotsalaisen maantieteen Suomikuvaa. Porthanilla pyöri epäilemättä Franzénin kanssa nelipyöräisillä rattailta matkattaessa mielessä Suomea käsittelevä teksti, joka sisällytettiin ruotsalaisen Erik Tuneldin 1795

teltäessä on monioppinut Porthan epäilemättä kiinnittänyt Franzénin huomiota asioihin, joita toinen ei olisi välttämättä itse havainnut tai tiedostanut. Toisaalta Franzénin rikas runoilijan mielikuvitus ja hänen emotionaalinen kiintymyksensä luontoon – johon Topeliuskin on kiinnittänyt huomiota¹²⁷⁴ – olivat nekin epäilemättä reporterille hyvä varustus.

Vuosien viiveellä kirjoitettu kun oli, Franzénin juttusarja ei suinkaan huou havainnoinnin tuoreutta. Yhtä kaikki, se oli komeasti reportaasi ennen reportaasin aikaa. Tekstissä on niin luonnon kuin kulttuuri- ja kaupunkimaiseman aitoa havainnointia. Siinä seurataan ihmisten tekemisiä, ja piirretään jopa henkilökuvia. Onpa kirjoittaja ajoin itsekin – esimerkiksi koskea laskettaessa – tekstissä mukana osallistuvana havainnoijana. Minämuotoinen kerronta on omiaan tukemaan tekstin reportaasinomaisuutta. Hieman voi harmitella, että itse matkustamista – hevoskyydillä köröttämistä – lukuisine majoittumisineen kuvataan niin olemattoman vähän.

Franzénin matkakertomus on itse asiassa oiva todistus siitä, miten vahvasti sanomalehti oli maassamme kehityksensä alussa sanomakirja – eikä vain ulkoisesti, vaan myös sisällöllisesti.

Rästityön tuottamissa paineissa Franzén on jonain päivänä päättänyt: nyt alkakoon kuvaussarja vihdoinkin juosta. Kun kyse on maan ensimmäisestä lehdestä, yleisökään ei liene osannut vaatia säännöllistä julkaisuaikataulua. Myöskään toimittaja Franzénilla ei voinut olla suuremmin neuvoja. Näyttääkin, ettei hänellä ole juttusarjaa julkaisemaan ryhtyessään ollut selvää kokonaissuunnitelmaa siitä, miten juttusarjaa lehdessä pyörittää: miten jaksottaa, miten tekstiä annostella, milloin lopettaa. Hän näyttäisi heittäytyneen intuition vietäväksi.

Franzénin juttusarjaa voi tarkastella osana noihin aikoihin voimistuvaa matkakirjallisuuden ekspansiota. Eurooppalaisittainkin matkakirjallisuus oli vasta varhaisella kehitysasteella, mutta toki Franzénin kaltainen maailmaa haistellut älykkö oli kehityksen suhteen eturintamassa. Franzénin juttusarja tulee ymmärrettävämmäksi Yrjö Varpion¹²⁷⁵ toteamuksesta, että ”yksi 1800-luvun matkakirjallisuuden häilyvistä rajoista kulkee tieteellisen matkakuvauksen ja epätieteellisen, matkailijakeskeisen matkakuvauksen välillä.” Juuri tällä rajapinnallahan Franzén liikkui: hän oli yhtäältä subjektiivinen ympäristöstään imevä runoilija, toisaalta – paljolti ehkä matkakumppani Porthanin ansiosta – objektiiviseen faktojen omaksuntaan pyrkivä havainnoija.

Franzéninkin juttusarjasta huokuu, miten romantiikan ajattelu oli muuttanut 1800-luvun matkan kokemista. Varpion sanoin, ”matka ei enää ollut niinkään toimintaa perille pääsemiseksi, vaan itse matkallaolo sai itseisarvoa”. 1700-luvun lopussa matkustaminen oli lisääntynyt teknisten ja taloudellisten edellytysten parantuessa, ja matkakirjallisuudenkin tehtävät muuttuivat: sitä ”ei enää ymmärretty pelkästään tiedon välittäjäksi, vaan esteettiset kriteerit nousivat kautta linjan enemmän esiin”. Tapahtui matkakirjallisuuden ”poetisoituminen”. Matkakirjallisuudella oli tärkeä asema suomalaisten lukemistona jo 1700-luvulla kuten muuallakin Euroopassa. Myös Suomessa oli jo alettu julkaista 1780-luvulla ensimmäisiä käännettyjä matkakirjoja. Franzénkin siis saattoi kohdistaa sanomansa yleisölle, jonka jo voi olettaa ymmärtäneen matkakirjallisuus-genrea.¹²⁷⁶

ilmestyneeseen maantieteen kirjaan. Tarkiaisen mukaan tuossa 311-sivuisessa Suomenosuudessa maamme ”metsien ja soiden paljous sekä varsinkin sen tavaton järvirikkaus tuli nyt ensi kerran asiallisesti todetuksi”. (V. Tarkiaisen 1948, 52–55, 79.)

1274 Topelius 1932, 666–676. – ”Harvat runoilijat ovat kotimaansa luonnosta saaneet syvempiä vaikutteita kuin ruotsalainen [Erik Gustaf] Geijer ja suomalainen Franzén”, Topelius kirjoittaa.

1275 Varpio 1997, 13.

1276 Varpio 1997, 26, 35, 38.

Ilmestymisensä 1832 aloittanut Helsingfors Morgonblad teki matkakirjeistä sitten ”suositun reportaasimuodon”, kuten Tommila ilmaisee. Elias Lönnrot kertoi lehdessä kesinä 1833–1835 runonkeruumatkoistaan.¹²⁷⁷ Lehden ensimmäinen toimittaja J. L. Runeberg sai myös usean Lauantaiseuran – lehden taustaryhmän – jäsenen kirjoittamaan lehteen ulkomailta. J. J. Nervander kertoi kokemisiaan Pariisista (1833), J. J. Nordström Tallinnasta (1834), C. W. Ahrenberg Roomasta (1835) ja N. A. Gylden Kööpenhaminasta (1835).¹²⁷⁸ Saimassakin julkaistiin matkakirjeitä.¹²⁷⁹ Viipurilaisessa Kanawassa ilmestyi 1845–1847 kotimaanmatkojen kuvauksia, joista lehden toimittaja Pietari Hannikainen itse näyttää kirjoittaneen – otsikolla ”Matkustuksia Suomessa” – kenties laajimman. Myös julkaisi Kanawa Wolmar Schildt-Kilpisen, D. E. D. Europaeuksen ja Lönnrotin matkakuvauksia.¹²⁸⁰ Tai Suomettaressa pantiin lehden aloitusvuonna 1847 julki jatkokertomuksena Riekko Polénin eloisa kuvaus ”Pari kuukautta matkalla Sawossa ja Karjalassa”.¹²⁸¹

Myös Topelius julkaisi Helsingfors Tidningarissa 1840- ja 1850-luvulla runsaasti ulkomaanmatkoilta kirjoittamia matkakirjeitä. Kirjemuoto hallitsi niitä, Leopoldin-kirjeiden tapaan. Otsikon ”Swenska wyer 1843” alla kirjoitetut oli omistettu fiktiiviselle Mademoiselle Marielle sekä otsikon ”Söder om Östersjön” alla kirjoitetut fiktiiviselle Bettylle. Jälkimmäisen otsikon alla julkaistiin Topeliuksen matkakirjeitä helsinkiläisessä Morgonbladetissa vielä 1876. Topeliuksen Euroopan-matkojen merkittävin kokemus on kirjallisuudentutkija Maija Lehtosen mielestä suurkaupungin – suurkaupunkeja olivat Topeliukselle ennen muuta Pariisi, Lontoo ja Hampuri – kohtaaminen.¹²⁸²

Lehtonen on pannut merkille Topeliuksen matkakirjeissä ja kuvauksissa kosolti sellaista, minkä on aina ajateltu olevan ominaista myös reportaasille. Topelius oli vaikkapa suurkaupungissa liikkueensa hyvä, aito havainnoija. Lehtosen sanoin: ”Topelius oppii pian sukeltamaan joukon sekaan ja tarkkailemaan ympäristöään; hän ei tyydy tavanomaisiin turistikohteisiin. Hän katselee meluisia kansanjuhlia pariisilaisessa puistossa ja juttelee työläisten kanssa. Hän nauttii nähdessään eksoottisia kasvoja Lontoon¹²⁸³ kaduilla ja uskaltautuu yölliselle kävelyretkelle, jolla tapaa katupoikia, varkaita

1277 Lönnrotin runonkeruumatkat ovat ehkä innostaneet toisiakin sivistyneistön jäseniä tutustumaan kotimaahan. Lönnrot kylläkin oli matkassa nimenomaan runojen kerääjänä; hän ei ollut kiinnostunut esimerkiksi runonlaulajien elämästä; harvoin hän edes merkitsi laulajien nimiä muistikirjaan (Honko 1980, 50–51.)

1278 Tommila 1988d, 117; Hakuteos Aamulehti 1988, 123–125; Maija Lehtonen 2002, 73. – ”Swenska wyer 1843” -jutut ilmestyivät Helsingfors Tidningarissa kesällä 1843 tehdyn matkan jälkeen, vielä samana vuonna. ”Söder om Östersjön” -jutut taas julkaistiin samassa lehdessä kolmessa erässä: syys-lokakuussa 1856, tammi-kesäkuussa 1857 sekä syys-joulukuussa 1857.

1279 Esim. Saimassa 11.7.1844 julkaistiin ”Bref från en resa”. Kirje alkaa subjektiivisella yhteenvedolla matkustamiskokemuksista Suomessa – kestikievareineen kaikkineen: ”Min väg förde mig fyra tiotal mil tvärs öfver landet. Jag såg något af dess både poëtiska och prosaistiska natur, och ja bekänner, att jag förr hade nog af den förra än af den sednare. Att resa är en herrlig sak. Men att resa med håll- gästgifvare och reservskjuts, det är dock knappt att resa.” – Snellmanin Saksan-matkastahan oli 1842 julkaistu kokonainen kirja (Varpio 1997, 48–50). ”Snellman ei turvaua aikakauden suosimaan päiväkirja- tai matkakirjemuotoon ja välttää ylimalkaan oman kertojajenkilönsä nostamista etualalle. Näennäisen objektiivisesti hän tarjoaa havaintoja yhteiskunnasta, maantieteestä, historiasta ja saksalaisesta kansallisuunteesta”, Varpio luonnehtii.

1280 Kohtamäki 1959, 62–65.

1281 Rapola 1947, V. – Juttusarja alkaa 18.5.1847 ja päättyy 21.9.1847. Viimeisen osan alta löytyy kirjoittajan nimi muodossa ”Riekko P-n”.

1282 Varpio 1997, 50; M. Lehtonen 2002, 71–94.

1283 Topeliuksen Lontoon-matkan kuvaukset julkaistiin otsikolla ”London-bref 1862” matkustusvuonna Helsingfors Tidningarissa (Varpio 1997, 50).

ja prostituoituja. Hän kuuntelee kansan puheita Pariisissa, kun keisariperhe ajaa ohi juhlakulkueessa, ja hän seuraa pientä mellakan alkua, joka saa hänet käsittämään, miten hauraalla pohjalla Napoleon III:n valta-asema on.” Tai, rautatiematkaa kuvatessaan (Helsingfors Tidningar 8.10.1856) Topelius ”antaa myös eloisan kuvauksen siitä, millaisia näkö-, kuulo- ja tuntoaistimuksia matkustaja kokee tunnelin läpi kuljettaessa”.

Lehtonen on kiinnittänyt huomiota siihen, että Topelius käyttää kuvauksissaan eloisaa kuvakieltä: ”kotoisia ja arkisia, usein humoristisia kielikuvia” ja että selostavan tai kuvailevan esityksen keskeyttää toisinaan dialogi tai lyhyt kohta. ”Topelius juttelee toisten matkustajien kanssa junassa, ja erään juutalaisen kanssa hän käy pitkään ja vakavan keskustelun pariisilaisessa ravintolassa. Hotellihuoneessaan Pariisissa hän kuuntelee kahden työläisen keskustelua pihalla, ja Lontoon kaduilla hän huvittuneena tarkkailee ruotsalaisen turistin yrityksiä päästä eroon palveluksistaan tyrkyttävistä katu-
tupojista”, Lehtonen kuvaa Topeliuksen otetta.

Topelius oli jopa tehnyt itselleen selväksi, millaista tulee kertojan läsnäolon reportaasityyppisessä kerronnassa olla. Gonzoilua tai minäilyä – käyttäkseni 2000-luvun alussa kuultuja ilmaisuja – hän vierasti. Topelius ei aseta itseään kuvaustensa keskukseen; ”Söder om Östersjön” -juttusarjan yhdessä kirjeessä fiktiivinen kirjeenkirjoittaja Gabriel vakuuttaakin, ettei hän aio rasittaa lukijaa puhumalla itsestään – eräiden romantikkojen, kuten H. C. Andersenin tai Victor Hugon tavoin. Topelius siis omaksui linjan, jonka voi sanoa kehkeytyneen sittemmin maamme sanomalehti-journalismissa valtalinjaksi. Vaikka nimi- ja suoranainen minä-journalismi alkoikin 1900-luvun jälkipuoliskolla työntyä esiin, tietyt rajat sentään ovat säilyneet.

Topelius kirjoitti useilla vuosikymmenillä kuvauksia, joita ilman suomalaisen sanomalehti-journalismin reportaasipolku olisi alkupäästään olennaisesti ohuempi. Kaikki kunnia Franzénille – mutta vasta Topelius ansaitsee toden teolla arvonimen suomalaisen reportaasikerronnan isä.

Huomattakoon, että Topelius alkoi näyttää terävää reportterinkynänsä aikana, jolloin suomalainen kaunokirjallisuus vasta alkoi pilkottaa. ”Romaanikirjallisuus pääsi meillä muotiin 1840-luvulla huokeahintaisten sarjajulkaisujen muodossa ja vaikutti kirjallisen aistin kehitykseen, kiteyttävät Viljo Tarkiainen ja Eino Kauppinen.¹²⁸⁴

Snellmanin 1846 kirjoittaman arvion mukaan matkakertomukset kyllä olivat olleet sivistyneistössä suosituimpi lukukohde silloin, kun ”Etelämeren saaret vielä tarjosivat uusien löytöjen jälkisatoa ja kun eurooppalaisen kaupan ja kulttuurin myötä myös tutkimus tunkeutui jo aiemmin tunnettuihin maanosiin”. Saiman-vuosinaan Snellmanista tuntui, että matkakertomukset olivat menettäneet paikkaansa romaaneille, jotka ”joskus onnistuvatkin havainnollistamaan kaukaisten maiden luontoa ja niiden asukkaiden tapoja paremmin kuin maltillinen asiateksti”. Sillä ”kukapa ei tuntisi esim. Skotlannin ylämaita ja Pohjois-Amerikan erämaita Walter Scottiin ja James Fenimore Cooperin romaaneista”.¹²⁸⁵

Mutta vaikka romaani haastoi matkakertomusta, jatkui jälkimmäisenkin taival vahvana, kuten Varpion historiallisesta tarkastelusta ilmenee.¹²⁸⁶

¹²⁸⁴ Tarkiainen & Kauppinen 1962, 139.

¹²⁸⁵ Snellmanin kootut 9, 2002, 320–321. – Kyseessä on suomennos Snellmanin alkuaan Saiman liitteessä 24.10.1846 julkaistusta kirjoituksesta. Pitää ”Etelämeren saarista” puheen ollen muistaa, että James Cook niinsanotusti löysi Australian, kokonaiseen maanosan, sen verran myöhään, että maamme ensimmäiset sanomalehdet 1770-luvulla eivät tulleet tätä edes tietämään.

¹²⁸⁶ Varpio 1997.

7.2 Varhainen teollisuusraportti – ja Runebergillako osuutta asiaan?

Komea kuusikerroksinen rakennus oli nyt valmiina,
työn temppele, suurenmoinen
osoitus nuoren teollisuutemme kehitysvuorosta; ja vielä tänäkin päivänä
kohoavat kunniakkaasti sen korkeat valkoiset muurit keskellä
tehdasryhmää, jossa sitä nyt vuorostaan sanotaan ”vanhaksi tehtaaksi”.

Gustaf V. Lindfors: Finlaysonin tehtaat Tampereella I.
1820–1907 (1938)

Porthan ja Franzén siis noteerasivat matkustamisen merkityksen korkealle, ja matkailivat huomattavassa määrin itsekin. J. L. Runebergista sen sijaan on sanottu, että häntä ”ei voida lukea maailmaa nähneisiin runoilijoihin”.¹²⁸⁷ Hän matkusti lähinnä vain kotimaassa, eikä sielläkään erityisen laajasti.

Borgå Tidningin edustaja vaikuttaa käyneen katsastamassa Tampereen teollisia ihmeitä 1830-luvun lopulla, vaiheessa jolloin maan suurin tehdasrakennus oli seissyt puolivälillä vuotta Tammerkosken rannassa kansan ihmeteltävänä. Kyse oli Finlaysonin puuvillatehtaan ns. kuusivoninkisesta. Kyseessä lienee ollut maamme ensimmäinen teollisuusraportti.¹²⁸⁸

Borgå Tidningin edustaja siis oivalsi syksyllä 1837 toimintansa aloittaneen uuden tehdasrakennuksen merkityksen. Finlayson – jonka perustaja skotti James Finlayson oli jo poistunut Tampereelta viettämään eläkepäiviä vanhaan kotimaahansa – koki 1836–1844 voimakkaan kehitysvaiheen ulkomaisten liikemiesten johdolla, nousten sitten Pohjoismaiden suurimmaksi teollisuusyritykseksi. Kuten Viljo Rasila toteaa, Finlaysonin kuusivoninkisessa ”Suomi oli saanut ensimmäisen todellisen tehtaan, joka oli muuta kuin aikaisemmat ruukit ja manufaktuurit”. Vaaleaksi rapattu rakennus hallitsi Tammerkosken rannassa maisemaa ulottuen jopa korkeammalle kuin Keskustorilla yhä seisova Vanhan kirkon torni.¹²⁸⁹

Kuusivoninkisen suunnittelussa käytettiin hyväksi Finlaysonin palvelukseen siirtyneen englantilaisen johtajan Belgiasta saamia kokemuksia. Tehtaan tärkeimmän osan, käyttövoiman tuottaneen vesipyörän, valoi Fiskars. Lämpimiltään yli 8-metrinen pyörä oli Euroopan suurimpia. Rakennuksen erikoisuuksiin kuului väliseinätönä: välikattoja kannattivat kymmenet valurautapylväät. Rakennukseen konstruointiin jopa sammutusjärjestelmä – tietynlainen Sprinkler-menetelmän edeltäjä.

Borgå Tidning julkaisi Finlaysonin kuusivoninkisesta jutun otsikolla ”Några ord om den nya Fabriksanläggningen i Tammerfors” 20.2.1839, jolloin kuusivoninkinen oli ollut siis käytössä liki puolivälillä vuotta. Otsikon yllä lukee sulkeissa ”Insändt”.

Juttu vie noin puolet Borgå Tidningin nelisivuisesta, kaksipalstaisesta ja antiikvalla ladotusta numerosta; ja alkaa etusivulta. Liikkeelle lähdetään taustoinnilla. Kirjoittaja palauttaa lukijoiden mieleen, että Tampere saa kiittää kaupungiksi tulostaan

¹²⁸⁷ Viljanen 1948, 298–299.

¹²⁸⁸ Ekholm (1988, 27) väittää, että ”ensimmäiset teollisuusraportit” julkaistiin Denis Diderot’n heti 1750-luvun puolivälän jälkeen ilmestyneessä legendaarisessa tietosanakirjassa.

¹²⁸⁹ Lindfors 1938, 144–164; Rasila 1988, 580–591; P. Haapala 1986, 22–37. – Uutispätkän kuusivoninkisesta julkaisi Suomessa ainakin Sanan Saattaja Wiipurista 4.6.1836: ”Ruotsalainen awiisi ilmoittaa, että Tamberin [!] kaupungissa aiwotaan kehrätä paljo puumulia, ja weden voimalla panna kolme sataa kangasta liikkeelle. Siihen sanotaan tarwittawan 500–600 hengeä työwäkeä.”

Kustaan III:n taannoista vierailua sekä teollisuudestaan Aleksanteri I:n vierailua. Sitten todetaan, miten James Finlayson saatiin houkutelluksi Pietarista Tampereelle ja miten hän puuvillatuotannon alulle pantuaan luovutti ohjat toisille miehille. Kirjoittajakin hahmottaa, että nyt – 1830-luvun lopulla – on kyse milteipä uudesta yrityksestä (”det nya bolaget”).

Taustoivan johdannon jälkeen alkaa tekstiosuus, joka vilisee paikoin teknisiä yksityiskohtia ja joka todistaneekin ilman muuta Borgå Tidningin edustajan – kuka hän sitten onkin – päässeensä omin reportterinsilmin katsomaan kuusivooninkista. Tullaan tähän ihmeelliseen rakennukseen:

Det låg i bolagets plan att ej blott fullkomna det af Finlayson anlagda spinneriet, utan att äfven dermed förena ett väfveri af bomullstyger. Till detta ändamål uppfördes ett fem våningars stenhus af 137 1/2 fots längd. *Salarne, som till antalet äro fem*, och af hvilka hvarje upptager nästan en hel våning, hålla 54 fot i bredd. Taket i hvar och en af dem uppbäres af *tvenne rader tackjern-pelare*. Dessa äro passade på hvarandra, och utgöra i hvarje sal ett antal af 18 stycken, således i hela huset 90. Byggnaden har *endast en eldstad*. Den är inmurad i grundvalen, hvarifrån värmen sedan på vanligt sätt medelst rör i murarne ledes upp i hvarje våning. [Tähdennykset: JP]

Nykymitoissa tuo reilusti 41 metrin mittainen rakennus tulee siis kuvatuksi näin alkuun yleisesti: reportteri saattaa tiedoksi rakennuksen yleisiä mittoja sekä kuvaa sen rakennetta valurautapylväineen ja lämmitysjärjestelmineen.

Sitten edetään tehtaan voimansiirtojärjestelmän kuvaukseen: vesipyörä, jonka teho vastaa 50 hevosen yhteistä voimaa (”vattenhjulet har 50 hästars kraft”) ja kaikki siihen liittyvä on tehnyt kirjoittajaan vaikutuksen. Vesi johdetaan Tammerkoskesta erillistä kanavaa – ns. Teiskon ruuhena tunnettua¹²⁹⁰ – pitkin tehtaan koneistoihin:

Denna kanal och denna vattenledning äro mest utmärkta den nya anläggningen har att uppvisa, ty i hela Europa finnes icke ett exempel på något dylikt. Då *vattenledningen* löper under jorden och lägre än ytan utaf sjön, så måste, på det att fallhöjden skall erhållas, vattnet uti *cisternen* framför vattenhjulet åter höja sig till sjöns yta och sedan långsamt störta sig ner på *vattenhjulet*. En stark konstruktion måste alltså erfordras, för att emotstå en sådan ofantlig tryckning. Vattenledningen stödes derföre af *tjocka plankor*, i hvilka starka bjelkar medelst *flere tusende skrufovar* äro fastade, samt hvilat på en grund af *sprängd sten*.

Utur denna cistern skall, medelst en *tryckpump*, som af vattenhjulet sättes i rörelse, en under taket i öfverste våningen befintlig *reservoir* fyllas med en vattenmassa af 670 kubfot. Ur denna reservoir kan sedermera *vid förefallande eldsvåda* vattnet medelst rör och ventiler hastigt utbreda sig i alla rum. [Tähdennykset: JP]

Teksti siis jatkuu tekniikan ihmeiden verraten yksityiskohtaisella kuvauksella. Kirjoittaja jopa väittää, ettei koko Euroopasta löydy vastaavanlaista voimansiirtojärjestelmää, kanavineen ja jättikokoisine vesipyörineen. Historiankirjoittaja Lindfors kyllä huomauttaa, ”etteivät kaikki tähän artikkeleihin sisältyvät yksityistiedot ole aivan täsmälliset”.¹²⁹¹

Jutun loppupuolella paitsi liikutaan tehdasrakennuksen eri kerroksissa myös valotetaan erinäisiä taustoja. Kirjoittaja mainitsee konesuunnittelussa otetun mallia Liègen tehtaiden konesuunnittelusta (”efter de modeller som blifvit förskrivna ifrån Cockerillska fabriken i Lüttich”).¹²⁹² Raakapuu villan mainitaan tulevan Amerikasta asti

¹²⁹⁰ Rasila 1988, 584.

¹²⁹¹ Lindfors 1938, 161. – Alkukieleltään ruotsalaisen teoksen käännös suomeksi on Mika Waltarin.

¹²⁹² Lüttich: Belgian Valloniassa sijaitsevan Liègen kaupungin saksankielinen nimi. – John Cockerill (1790–1840) oli englantilainen teollisuudenharjoittaja, joka siirtyi 1807 Belgiaan, jossa hänestä tuli yksi uudenaikaisen rauta- ja koneteollisuuden perustajia. Hänen elä-

(”här ser man den råa bomullen, sådan den kommer ifrån Amerika”). Vaikka suurtuotanto on vasta aluillaan, tehtaassa mainitaan olevan töissä jo 150 henkeä (”sysselsättas dock redan vid inrättningen 150 personer”), mutta näköpiirissä voi olla jopa 600 työntekijän joukko (”kunna omkring 600 personer här finna sin utkomst”). Ja – mikä mielenkiintoisinta, työntekijäkaarti on perin nuorta:

Då nu största af dessa utgöres af barn, så lemna en sådan fabrik näring och sysselsättning åt just den delen af de fattige, som eljest skulle tillbringa sin tid i sysslolöshet och uppväxa i laster. Detta tidiga vänjande vid arbete har derjemte det fördelaktigaste inflytande på hela deras lefnad.

Reportteri siis on valjastanut kynänsä puolustamaan varauksitta lapsityövoiman käyttöä. Monet ajattelivat toisin. Etenkin Britanniaista kantautui jo varhain 1800-luvulla lapsityötä arvostelevia puheenvuoroja Suomeen asti; ja löytyyhän tätä kritiikkiä vaikkapa Karl Marxin Pääoma-teoksesta.¹²⁹³ Tampereella tätä lasten tehtaaseen lähettämistä, jota jo James Finlayson oli alkanut harjoittaa 1820-luvulla, ei juuri paheksuttu. Paheksuntaa herätti tamperelaisissa pikemmin se, että ulkopuoliset pyrkivät asiassa mestaroimaan tuntematta tilannetta.¹²⁹⁴

Kirjoittaja päättää reportaasijuttunsa edeten vahvasti yksityisestä yleiseen: esittää tarkkoihin lukuihin pohjaten, miten niin raakapuuvillan tuonti kuin puuvillatuotteiden valmistus on huikeasti kohonnut 1800-luvun alkupuolella. Eikä vain suurteollisuuden äitimaassa Britanniassa (”måste en hvar inse, som varseblifvit de jättesteg, hvarmed Englands industri och välstånd under de sist tillflutna 50 åren framgått just genom dylika bomullsfabriker”) vaan myös Ranskassa, Yhdysvaltain osavaltioista Louisianassa, Carolinassa ja Georgiassa sekä vielä Egyptissäkin.

Borgå Tidning julkaisi Finlaysonista ja Tampereen seudun teollisuudesta 29.12.1841 vielä – voisi sanoa – seurantajutun. Tuonkin takasivulle ilman otsikkoa taiteutun pikkujutun alussa lukee sulkeissa ”Insändt”. Kirjoittaja viittaa lehden aiempaan, edellä käsiteltyyn juttuun; todeten, että hän on saanut Tampereelle suuntautuneella pikavierailulla haltuunsa lisätietoja (”små ytterligare underrättelser derom, ehuru inhemtade under ett flyktigt besök”). Koneistus on edennyt: kun 20.2.1839 ilmestyneessä jutussa mainittiin vasta vain harvojen kutomakoneiden olevan käytössä (”ännu ganska få maschiner uti det nya huset äro gång”), niin tässä lähemmäs kolme vuotta myöhemmin julkaistussa seurantajutussa todetaan käytössä jo olevan 70 konetta (”väfstolar äro för närvarande omkring 70”).

Seurantajutun kymmenellä viime rivillä kirjoittaja välittää tiedoksi muitakin Tampereen seudun teollisuus uutisia:

Nära Bomullsfabriken står det ännu icke färdiga Maschin-pappersbruket, ett stort vackert stenhus. Då dessa anstalter sannolikt komma att producera mer än i Finland af sådane fabrikater behöfdes, återstår blott att hoppas, det omkring dem måtte bilda sig fabriker af

mäntarinansa vertautuu James Finlaysonin elämäntarina: molempien brittiläisten teollisuusmiesten tietotaidolla oli kysyntää toisissa Euroopan maissa. Finlaysonin teknilliseksi johtajaksi 1836 astunut John Barker (1791–1854) puolestaan oli aiemmin työskennellyt Cockerillin tehtailla. (Pieni tietosanakirja I, 1958, 662; Lindfors 1938, 146–150, 155–156.)

1293 Ks. Wheen 2007, 72.

1294 Haapala 1986, 49–60. – Koko Haapalan tutkimuksen nimi – ”Tehtaan valossa” – sisältää vahvan viestin, ja lienee tulkittavissa tietynlaiseksi antiteesiksi Toivo Pekkasen romaanitakin tunnetulle ”Tehtaan varjossa” -otsikkoteesille. Loppupäätelmissään (mts. 342) Haapala kirjoittaa: ”Tehdas ei ollut tamperelaisen työläiselämän synkkä varjo. Tehdas toi paitsi sähkövalon – ensimmäisenä Euroopassa Finlaysonin tehtaaseen vuonna 1882 – myös näkymät entistä valoisammasta tulevaisuudesta.” – Haapala hieman liioittelee: Finlaysonin sähkövalo oli ensimmäinen Pohjoismaissa, mutta ei sentään koko Euroopassa.

andra slag, hvartill elfven lemnar stort tillfälle. För närvarande finnas i närheten af Tammerfors, utom dessa, blott ett genom vatten drifvet garfveri och en såg.

Viittaus konetta käyttävään paperitehtaaseen koskee Frenckellin paperitehdasta, joka sijaitti Tammerkosken länsirannalla Finlaysonin alapuolella ja jonka perinteet juontuvat paljon Finlaysonia pidemmälle: tuo "Tampereen ensimmäinen tehdas" oli aloittanut jo 1783. Tehdas eli 1830- ja 1840-luvun taitteessa suurta muutosvaihetta: vanhat rakennukset saivat väistyä, ja tilalle kohosi kolmikerroksinen tiilirakennus, joka sai ensimmäisen – maan paperintuotannon mullistavan – paperikoneen 1842. Tieto Frenckellin paperitehtaan teknisistä innovaatioista ei ole syystä tai toisesta päätyntä tähän seurantajuttuun.¹²⁹⁵ Myös viittaukset Tampereen ympäristössä sijaitsevaan vesivoimaa hyödyntävään nahkimoon ja sahaan jäävät huitaisuuina enemmän tai vähemmän ilmaan.

Siitä Borgå Tidningin seurantajutussa ei mainita sanallakaan, että Finlaysonin ns. vanhalla tehtaalla, kuusivooninkisen kyljessä, oli riehunut helmikuussa 1841 tulipalo, joka Lindforsin sanoin "tuhosi tuhaksi koko vanhan tehtaan" ja oli vähällä asettaa vaakalaudalle koko yhtiön tulevaisuuden. Ehkä lehden edustaja ei saanut tapauksesta, tai ainakaan sen vakavuudesta, tietääkään.¹²⁹⁶

Ottaen huomioon Runebergin merkityksen¹²⁹⁷ 1830-luvun suomalaisessa journalismissa olisi kiintoisaa tietää, mikä rooli kansallisorinoilija-journalistilla on maan ehkä ensimmäisen teollisuusreportaasin synnyttämisessä ollut. Vaikkei kirjoittajan selville saaminen olekaan tutkimustavoitteideni kannalta ensisijaista, se voisi edelleen-avata käsiteltyjä Borgå Tidningin teollisuusjuttuja.

Borgå Tidningin 29.12.1841 julkaistun seurantajutun kirjoittaja mainitsee jutussa tehtaalla olleen vieraskirjankin ("i ett album anteckna de besökande sina namn"). Vieraskirja ei näytä kuitenkaan olevan¹²⁹⁸ enää valitettavasti tallessa, joten ainakaan sitä kautta ei voi selvittää, kuka Borgå Tidningin edustaja kävi mahdollisesti loppuvuonna 1838 tai vuoden 1839 alkuvuikkoina paikan päällä.

Niin Finlaysonin historian kirjoittaja Gustav V. Lindfors kuin Tampereen historian kirjoittajat Väinö Voionmaa ja Viljo Rasila näyttävät pohtineen, onko kirjoittaja juuri Runeberg.¹²⁹⁹ Tämä sopisi hyvin yhteen sen kanssa, että Tommila toteaa Borgå Tidningin¹³⁰⁰ tulleen 1838 perustetuksi paitsi tyydyttämään Porvoon hiippakunnan tiedotustarpeita myös "Porvooseen muuttaneen J. L. Runebergin ilmaisutarpeisiin".¹³⁰¹ Hän

1295 Sinisalo 1947, 105–110.

1296 Lindfors 1938, 179–182.

1297 Runebergin merkittäviä Vanhan puutarhurin kirjeitä käsitellen jäljempänä pakinaluvussa.

1298 Ainakaan Elinkeinoelämän keskusarkistosta Mikkelistä tuota vieraskirjaa ei löytynyt (Sirpa Nupposen kirje 1.11.2007).

1299 Lindfors 1938, 158; Voionmaa 1929, 174; Rasila 1988, 585. – Kaikki he kolme kuitenkin tekivät Runebergista lehden tuonhetkisen toimittajan, mitä hän ei ollut. Runebergin elämän, jopa sen yksityiskohtien, tuntija Strömborg (1896, 186, 295) mainitsee runoilijan etenkin kesällä 1838 joitain viikkoja sijaistaneen päätoimittajaa Johan E. Öhmania, mutta ei enää vuodesta 1839 eteenpäin osallistuneen toimitustyöhön.

1300 Borgå Tidningia luettiin Tampereella; esimerkiksi 1842 lehteä tilattiin kaupunkiin 9 kappaletta (Hakuteos Aamulehti 1988, 46).

1301 Hakuteos Aamulehti 1988, 45–46. – Runeberg oli Borgå Tidningin "alkupaniijoita ja avustajia" (Steinby 1963, 16), mutta ei toimittaja. Runebergin aseman väärinkäsittäminen lieenee johtanut myös Haapalaa (1986, 51) hieman harhaan. Haapala väittää, että nyt tarkasteltu Borgå Tidningin (20.2.1839) juttu "ei ollut Runebergin itsensä kirjoittama" – sillä perusteella, että jutun alussa esiintyy sana "insändt". On kuitenkin luonnollista, että Runebergin – lehden *avustajan* – juttu olisi tällä sanalla varustettu. Runeberghan työskenteli noihin aikoihin Porvoon kymnaasin lehtorina, ja Borgå Tidningin toimittaja 1838–45 oli

ylipäänsä avusti lehteä vuoteen 1848.¹³⁰² Runeberg oli tuottanut reportaasinomaista lehtitekstiä aiemminkin: hän oli jo Helsingfors Morgonbladın toimittaja-aikoinaan uurtanut uraa – Saarijärvellä käytyään – maalaispaikkakunnan olojen kuvaajana.¹³⁰³ Päälle päätteeksi Runebergilla ja hänen Fredrika-vaimollaan oli kytkentöjä Tampereelle: kauppias ja kauppaneuvos Gustaf Lundahl (1783–1846) vaimoineen ja tyttäreineen olivat Runebergien perheystäviä, joiden vieraanvaraisuutta Runebergien tiedetään Tampereella 1830-luvulla nauttineen.¹³⁰⁴

Ehkä teollisuusreportteri ei lopulta ollut Runeberg. Ainakaan J. E. Strömborgin kirjausten mukaan runoilija ei näyttäisi liikkuneen Tampereella sen paremmin 1838 kuin 1839.¹³⁰⁵ Runebergeille syntyi sittemmin kuvanveistäjänä tunnettu poika Walter 29. joulukuuta 1838, joten tuskin kumpikaan puolisoista hinkusi vaivalloista hevosmatkaa tekemään pitkiin aikoihin vuodenvaihteen molemmin puolin. Toiseksi Runebergin tiedetään vierastaneen tekniikkaan liittyviä aiheita.¹³⁰⁶ Olisiko kirjoittaja siis ollut päätoimittaja Johan E. Öhman? Runeberg on saattanut Tampereen-suhteillaan kyläkin tasoittaa reportterin tietä päästä tutustumaan Finlaysonin tehtaisiin. Tai – on vielä yksi mahdollinen kirjoittajan nimi: Augusta Lundahl. Kauppias Lundahlin valovoimainen tytär, Fredrika Runebergin koulutoveri ja ystävä sekä Lauantaiseuran miehetkin lahjakkuudestaan vakuuttanut¹³⁰⁷ nuori runoilijatar, ”Hebe”. Augustan kauppiasissä oli oman etunsa unohtaen ponnistellut luodakseen teollisuudelle mahdollisuuksia kukoistaa Tammerkosken rantamilla, joten Finlaysonin kuusivooninkisen nousemisen on täytynyt tuntua hienolle asialle koko Lundahlien perhekunnassa. Suomen ensimmäisen teollisuusreportaasin kirjoittajan nimi ei ole tämän tutkimuksen tavoitteiden kannalta ykkösasia – mutta ei aivan mitätönkään. Ja jos jotakuta vaikuttava olisi, veikkaisin Augusta Lundahlia.¹³⁰⁸

Tampereen varhainen suurteollisuus olisi voinut vetää enemmänkin huomiota kuin se veti. Topeliuskin poikkesi nuorena miehenä Finlaysonin tehtailla 1840¹³⁰⁹, mutta visiitti ei liene jättänyt jälkiä hänen journalistiseen tuotantoonsa, eihän Topelius vie-

(Hakuteos Aamulehti 1988, 45) kymnaasiapulainen Johan E. Öhman, siis Runebergin työtoveri.

1302 Majamaa & Paulaharju 2004, 12.

1303 Runebergin kuvaileva juttu ”Några ord om nejderna, folklynnnet och lefnassättet i Saarijärvi Socken” ilmestyi Helsingfors Morgonbladissa 16.7.1832. Viljanen (1949, 268–270) luonnehtii sitä ”suurpiirteiseksi kirjoitukseksi”.

1304 Levas 1945, 132–137; Havu 1945, 85–88; Viljanen 1949, 368, 448; Sinisalo 1946, 95–97.

1305 Strömborg 1896, 186–324. – Tommila (1988d, 116) toteaa, ettei Runeberg ”ollut luonteeltaan journalisti”.

1306 Pia Forssellin haastattelu 1.11.2007. – Forssell lisää kirjeessään (1.11.2007): ”I samma nummer som artikeln om Finlaysons spinnerier (BT 20/2 1839) ingår några ’Reflexioner’, som bevisligen är av Runeberg (manuskripten finns bevarade). De är varken signerade eller markerade som insända, i motsats till artikeln. Det tycker jag kan ses som ett indicium på att artikeln inte är skriven Runeberg.”

1307 Havu 1945, 85–88.

1308 Jaakkola 1929, 154–172. – Kauppias Lundahl tunnettiin Tampereella mm. kaupunginvanhimpana ja miehenä, joka isännöi kotonaan Aleksanteri I:tä tämän Suomen-vierailulla 1819. Lundahlin katsotaan tonttistoillaan mahdollistaneen senkin, että Finlayson sai Tampereelta edullista tonttimaata tehtaalleen. Lundahl oli siis Tampereen teollistamisen tietynlainen kummisetä. – Kauppiiaan tytär Augusta Charlottan (1811–92) kynän tuotteita oli julkaistu jo mm. Helsingfors Morgonbladissa – ja hän oli vuoteen 1844 vielä sopivasti poikamiestyttökin: vapaa kirjoittelemaan vaikkapa teollisuusreportaaseja. Päälle päätteeksi hänen nimimerkkinsä A-a löytyy myös Borgå Tidningistä.

1309 Nyberg 1950, 132. – Sen sijaan Topeliuksen aikaansaamasta teoksesta Finland framställt i teckningar (1845–52) Finlaysonin kuusivooninkinen on syöpyntä ainakin suomalaisen lukeneiston tajuntaan (ks. Maisemia Suomesta, 1995, 72–73).

lä tuolloin journalisti ollutkaan. Maan lehdistö oli yhä heiveröinen. Ja toisaalta: oli – kuten on toki yhä – tehtaanjohdon hyväntahtoisuuden varassa, pääseekö toimittaja tustumaan teollisuuslaitokseen. Ilman tätä hyväntahtoisuutta ei 1800-luvun toimittaja juuri lähtenyt operoimaan: tietoa vaikkapa vaihtoehtoisista lähteistä metsästämään. Siitä, että lehdistö kokisi itsensä neljänneksi valtiomahdiksi, alettiin saada ensi merkkejä vasta oikeastaan Helsingfors Dagbladın perustamisen (1861) myötä.¹³¹⁰

Esimerkiksi uljaita purjelaivoja rannoillamme seilasi jo lehdistömme alkuaikoina. Mutta tuskin kenenkään toimittajan päähän juolahti lähteä tekemään reportaasityyppistä juttua purjelaivoista ja matkan taittamisesta niillä. 1830-luvulla tuli höyrytunnetusti maassamme ensimmäisiin laivoihin. Mutta lieköhän noistakaan tekniikan ihmeistä juuri pikku uutisenpätkiä enempää lehtiin¹³¹¹ kirjoiteltu?

7.3 Kunnioittava kuvaus Suomen ehkä tärkeimmästä päivästä

Voinemme sanoa, että Cygnaeus tavallaan väärinkäytti ylioppilaita, mutta tuskin suuremmissa määrin. Ylioppilaat eivät liene olleet, ainakaan vielä silloin, vallankumouksen kannalla.

Matti Klinge: *Idylli ja uhka* (1998)

Maan sanomalehdistön ”ensimmäinen todella huomattava kotimainen tapahtuma, jota tarkkaan seurattiin” oli Aleksanteri I:n kiertomatka Suomessa 1819; se, jota jo edellisessä luvussa käsiteltiin.¹³¹² Luokittelin tuon Åbo Allmänna Tidningin vierailusta 1819 julkaiseman juttusarjan selostukseksi, vaikka löytyyhän siitä reportaasinkin piirteitä.

Vastaavasti Helsingfors Tidningarin 1848 tunnetuista Kumtähden kentän kevätjuhlista julkaisemassa jutussa on yhtäältä selostusta ja toisaalta reportaasia. Päädyin tässä tapauksessa rajaa vetäessäni kuitenkin päinvastaiseen ratkaisuun kuin Aleksanteri I:n kiertomatka kertovan juttusarjan tapauksessa. Topeliuksen kirjoittama juttu ylittää mielestäni selvästi reportaasiriman: vaikka kohteena on ajan ja paikan suhteen selkeästi rajautuva tapahtuma, tekee jutusta reportaasin se, että Topelius ei vain tyydy pelkästään selostamaan, vaan näyttää lukijalleen, mistä tapahtumisissa on kyse.¹³¹³

”Toukokuun 13. päivää 1848 voidaan pitää Suomen kansallisen historian tärkeimpänä päivänä” tai peräti ”Suomen syntymäpäivänä”, Klinge arvioi.¹³¹⁴ Jo itse tapahtuma-ajankohtana nähtiin, että päivä tapahtumineen on merkittävä. Kuitenkin jälkitulkinnat ovat saaneet päivän näyttämään paljolti toiselta se varmaan näytti monienkin Kumtähden kevätjuhlan osallistujien silmin. Helsinkiläiset ylioppilaat olivat järjestäneet kevätjuhlia jo 1831, 1833 ja 1834. Vuoden 1848 kevätjuhlille loi erityisen luonteensa yleinen poliittinen tilanne: Euroopan hulluna vuonna oli maanosassa poliittisesti levotonta vähän kaikkialla. Helmikuussa 1848 oli Pariisissa todella tapahtunut: kuningas Ludvig Philip sai mennä, maa julistautui tasavallaksi. Kumousliik ehdintään sisältyi nyt paitsi liberalistisia vapausvaateita ensi kertaa myös sosialistisia tunnuksia.

¹³¹⁰ Landgren 1995.

¹³¹¹ Mitä kirjankansiin pakattuihin höyrylaivakuvauksiin tulee, esimerkiksi ruotsalaissyntyinen Hermann Kauffmann (1840–1908) on kuvannut perusteellisesti (Kauffmann 1998, erit. 20–195), millaisia ensi askeleita otettiin 1850-luvulta alkaen Tampereen järvien höyrylaivaliikenteessä.

¹³¹² Tommila 1988d, 218.

¹³¹³ Lundberg 1992, 149.

¹³¹⁴ Klinge 1998b, 144, 147.

Kuohunta oli levinnyt ennen Kumtähden juhlaa Kööpenhaminaan, Tukholmaan ja Upsalaan asti. Myös Suomessa pelättiin, että ylioppilaat käyttäisivät nyt kevätjuhlaa poliittisen demonstrointiin. Venäläisten pelkoja 1848 kuvaa, että Suomen ja Ruotsin välisen rajan valvontaa tiukennettiin, suomalaisille annettiin matkustuskieltoja, sensuuria tiukennettiin, sanomalehtien tuontia rajoitettiin tai ulkomailta tuotavaa kirjallisuutta seulottiin tarkasti. Silti tieto Pariisiin helmikuisista tapahtumista saavutti Suomenkin jo maaliskuussa.¹³¹⁵

Jälkipolvi muistaa Kumtähden kevätjuhlan siitä, että siellä esitettiin ensi kertaa Runebergin Maamme¹³¹⁶, jonka ”maisemaidyllin nostattamat patriottiset tunteet olivat kaukana Euroopan ylioppilaiden barrikadeillaan esittämistä tunnuksista”, kuten Sep-po Zetterberg ja Panu Pulma asian ilmaisevat. Tärkeää on tietysti myös se, että juhlassa liehui Suomen lippu – ei kylläkään vielä sinivalkoristinen – ensi kertaa kansallisena tunnuksena.

Venäjä, jota oli pidetty Euroopan valtiojärjestelmän silloisena takaajana, ei olisi suvainnut mitään mielenilmauksia hallitsijanvaltaa kohtaan; uhkana oli, että ylioppilaslevottomuudet saattaisivat johtaa jopa yliopiston sulkemiseen Suomessa. Paine koontua oli kuitenkin ylioppilaiden piirissä kova. Dosentti, pohjalaisen osakunnan kuraattori Fredrik Cygnaeus – juhlien keskeinen organisaattori – näyttää toteuttaneen taitavan junailun, jonka lopputulokseen lienevät olleen tyytyväisiä niin osaaottaneet ylioppilaat kuin keisari valtakoneistoinen. Klingen mukaan tuo demonstraatio ”ei ollut spontaani”, vaan se on – hänen hieman konstikkaan muotoilunsa sanoin – nähtävä Cygnaeuksen ”ohjaamana poliittisena toimenpiteenä”, jonka tarkoituksena oli ”koota ylioppilaiden piiriin ulkomailta leviämässä ollut toiminnallisuuden tarve ja potentiaalisesti vallankumouksellinen mieliala mielenilmaukseksi, jonka tuli yhtäältä tyydyttää mielenilmauksen ja manifestoimisen tarve ja toisaalta ilmaista mielenilmauksen substanssin kautta Suomen lojaalisuus Keisarille”. On ilmeistä, että Cygnaeus antoi venäläisille vallanhaltijoille takeet juhlan rauhallisesta sujumisesta. Tätä edesauttoi, että yliopiston sijaiskansleri luovutti juhlaväen käyttöön kaksikin soittokuntaa ja että juhlaväen käytettäväksi hankittiin ilmeisen loputtomasti alkoholia. *Stimmungin* syntyy ”alkoholilla oli tärkeä osuus”, Klinge muotoilee. Itse tapahtumassa ei hänen mukaansa ollut mitään mahdollisuutta spontaaniin laulamiseen, eli ”ajankohdan poliittiseen luonteeseen kuuluneet marseljeesit ja muut vaaralliset laulut” oli taitavasti eliminoitu. Juhlista lähtikin tuoreeltaan Pietariin yksityiskohtainen raportti, mistä huokui tyytyväisyys järjestyksen säilymiseen.

Juhlinnan ulkoinen kehys oli tämä: noin 300 varsinaista osanottajaa ja noin 200 kutsuttua siirtyivät jalan ja hevoskyydillä Helsingin keskustasta Kumtähden kentälle, nykyiseen Kumpulan kaupunginosaan. Kutsutut koostuivat yhteiskunnan kermasta: joukossa olivat kenraalikuvernöörin sijainen, senaattorit, upseeristoa ja virkamiehistöä, säätyläisnaisia, yliopiston sijaiskansleri, rehtori ja professorit. Kumtähden kentällä – jota nyt komistaa muistopatsas – juhlittiin huutaen hurraata niin keisarille kuin isänmaalle, siis Suomelle; ja sitten palattiin enemmän tai vähemmän hoiperrellen takaisin kaupunkiin.

Topelius vangitsi Helsingfors Tidningarin toimittajana nuo tapahtumat lehdesään 17.5.1848 julkaistuun juttuun ”Studenternes Majfest”. Juttu alkaa kaksipalstaisen lehden kakkossivulta ja jatkuu sivun 3 puoliväliin; mittaa on reilut 9 200 merkkiä.

¹³¹⁵ Topelius 1932, 97; Zetterberg & Pulma 2003, 397–400, 455–456; Klinge & Kolbe 1991, 45–48; Martinsen 2003, 112.

¹³¹⁶ Runeberg oli kyllä kirjoittanut Maamme-laulun sanat viimeistään keväällä 1846; saaden innoituksensa unkarilaisen Mihály Wörösmartyn runosta, joka julkaistiin Helsingfors Morgonbladissa 14.4.1845 (Viljanen 1948, 226).

Kahdessa ensi kappaleessa oikeastaan taustoidaan; lähdetään liikkeelle yleisestä. Topelius toteaa ylioppilaiden juhlaperinteen aidosti pohjoismaalaiseksi ("såwidt wi känne, rent nordisk"). Hän täsmentää, että noita juhlia on vietetty Kööpenhaminassa, Lundissa, Upsalassa ja Turussa. Helsingissä juhlia on reportterin tietämän mukaan järjestetty aiemmin 1832, 1833, 1834 ja 1836 – mutta sitten perinne tietyistä syistä ("omständigheter, hwilka det ej tillhör oss att nämna") katkesi.

Sitten tullaan vuoteen 1848: yliopiston rehtori ja varakansleri – itse kenraalikuvernööri – olivat antaneet luvan juhlien järjestämiseen. Myötäinen oli juhlille myös "toinen auktoriteetti", luonto:

En annan auktoritet, hwars bifall ej heller fick saknas, såwida ej festen skulle blifwa en parodi på sig sjelf, war naturen. Äfwen den wisade ungdomen utmärkt wälwilja. Liksom wille den wisa sin makt ändock på lek, tillär den sig ett skrämskott. Länge redan hade man haft solsken och mild luft, då plötsligen, dagen före festen, storm, regn och kyla infunno sig. Allmän war bestörtningen; mången spådde snö. Men se! den utsatta dagen kom, himlen war åter klar, luften mild, hela naturen log emot de unga och fortfor så dygnet om, hwarrefter det följande dagen åter begynte regna. Knappt någonsin minnes man werkligheten ha varit så långt hunnen denna tid. Naturen hade, mot sin wana, tagit ett språng och, af wänskap för studenterne, skyndat en månad före sin tid. [Tähdennykset: JP]

Topeliuksen luistava, miksei loistavakin, kuvaus etenee kohti kaikkein konkreeteinta. Reportaasista ilmenee, että kulkue lähti ikimuistoisena lauantaiana floranpäivänä liikkeelle kello 15 yliopiston päärakennukselta.

Alltså lördagen den 13 Maj, sjelwa Floras dag, kl. 3 eft. midd. tågade studenterne mangrannt ut ifrån universitetstrappan. Lyror syntes på hwarje mössa; snart äfwen cigarrer i hwarje mun. Sångarne gingo i spetsen; man gick efter den goda takten af "Sitter i högen". Wid långa bron wäntade gardets musikkorps, hwilken genast, i förening med kören, uppsämde Runebergs herrliga "Wårt land", hwartill Hr Pacius satt en ny och hänförande wacker musik. Derefter tågade skaran gladeligen ut under hornmusik och åtföljd af en tallös människoskara af alla folkklasser, hwilken betäckte hela den långa sträckan af Unionsgatan från universitet till bron. En stor mängd droschkor och andra åkdon följde tåget; på många af dem sutto frosspatienter, hwilka, ehuru bleka och krassiga, ej kunnat förmå sig att försumma festen. [Tähdennykset: JP]

Kuvaus vangitsee tärkeitä yksityiskohtia. Ylioppilaat tupruttelivat juhlan kunniaksi siikaareja. Jo menomatkalla kuultiin Paciuksen Runebergin Maamme-runoon säveltämät soinnut. Myös ilmenee, että koko Unioninkatu Yliopistolta Pitkällesillalle oli väkijoukon ("människoskara af alla folkklasser") kansoittama.

Topelius on tilanteessa mukana, ja asetelma tuo tältä osin mieleen Porthanin edellä käsittelemäni selostuksen Ehrenswardin hautajaiskulkueesta vuodelta 1773. Seuraavassakin kappaleessa Topelius on reportterina – havainnoitsijana ja havaintojen verbaalina vangitsijana – parhaimmillaan. Reportaasiin taltioituu jännittäviä yksityiskohtiakin:

Efter en wandring af nära 4 wirst anlände man till kampanjeplatsen, en under Gumtäkts egendom lydande äng, hwilken ägaren, Stats-Rådet von Bonsdorff, med den mest förekommande wälwilja gratis upplätit för tillfället. Stället war i alla afseenden lyckligt waldt. Skyddat för winden genom en kulle, bewuxen med redan halflöfwad skog, erbjöd det mot öster en förtsusande utsigt öfwer Brändö wiken med dess holmar och sund. Tretton rymliga tält woro uppslagna dels nere på ängen, dels uppe på kullen i skogsbrynet, och ungefär i midten stod en lada, på hwilken man placerat den mycken munterhet wäckande inskriften Mon Repos. Närmare ingången swajade på en blomsterkransad stång en hwit sidenfana, prunkade med Storförstendömet Finlands wapen, omgifwet af en lagerkrans. En mängd bord med wårwaror af alla slag i sirliga ankaren samt bår och der placerade soffor och bänkar erbjödo öfwerallt förfriskning och hwila samt till en början mjöd, som dracks

ut ur twenne kolossala horn. *Gardesmusiken* stod wid fanan, sjöequipagets¹³¹⁷ deremot nedanför kullen, och båda spelade wäxelwis. [Tähdennykset: JP]

Tapahtumapaikka on siis valtioneuvos J. G. von Bonsdorffin käyttöön luovuttama niity vajaan neljän virstan eli noin neljän kilometrin päässä yliopistosta. Topelius kuvaa onnistuneesti valitun ("lyckligt waldt") juhla-alueen näkymiä. Puut ovat jo saaneet hyvässä kasvuvauhdissa olevan lehdistön, ja kummulta avautuu Brändö Wikenille – nyt kai puhuttaisiin Vanhankaupunginselästä – ihastuttava näköala. Juhlakentälle on pystytetty 13 telttaa, joiden keskellä seisoo lato hauskoine kyltteineen ("Mon Repos" eli Leponi). Koristellussa lipputangossa liehuu silloinen Suomen lippu. Paikalla on paitsi pöytiä ja niillä virvokkeita myös sohvia ja penkkejä väsyneiden istua. Tunnelman kruunaavat kaksi soittokuntaa, jotka esiintyvät vuorotellen. Topeliuksen kuvausta voi kiitellä havainnollisuudesta.

Paikalla kerrotaan olleen yli 500 henkilöä; yhteiskunnan silmäätekeviä myöten. Iloiten panee reportteri merkille myös, että kaupungin naisväkikin ("stadens resp. damer") alkuun vähän emmittyyään rohkeni heittäytyä mukaan juhlintaan.

Topeliuksen havainnot vuoden 1848 juhlijoiden pidättyvyydestä liikuntahuvien suhteen ovat kiintoisia nekin:

Nu spridde man sig öfwer fältet under *sång, musik och lekar*. De som warit med om fordna majkalas kunde dock lätteligen märka att *tolf år* förflutit sedan det nästföregående. Man återfann ej alldeles den fordna rörligheten; *lekarna wille ej rätt ta fart, fällträ't förfelade bol-len, simning och stöfwelquadriller* kommo ej i fråga. Detta allt kom sig af owana; man fruktade mähända att öfwerskrida det skickligas gräns, och det för studentens öron *magiska ordet majkalas* war ett begrepp, som behöfde tid för att åter reda sig till full klarhet. Sannolikt kommer det nästa gång att gå bättre med de ridderliga öfningarna. [Tähdennykset: JP]

Osallistujat siis toki lauloivat ja leikkivät. Mutta ei puhettakaan, että he olisivat heittäytyneet palloleikkeihin, uimasille tai saapaskatrilliin – niin kuin kevätjuhilla joskus ennen. Myöhemmin kevätjuhlista kirjoittaessaan Topelius on vielä selkeämmin sanonut julki, miten ylioppilaiden liikunnanhalu oli puolessatoista vuodessa näemmä olennaisesti vähentynyt. Tarkasteltavassa reportaasissa hän selvästi ilmaisee toivensa siitä, että liikunnallinen puoli korostuisi jatkossa kevätjuhilla enemmän ("bättre med de ridderliga öfningarna").

Reportaasin loppupuolta hallitsevat kohotetut maljat sekä Cygnaeuksen juhlapuhe. Topelius luettelee peräti numeroiden, mitkä kahdeksan maljaa teltojen läheisyydessä kohotettiin. Ensimmäisenä oli vuorossa malja keisarille ("för H. M. Kejsaren, föreslogs i underdånighet af Theol. Kandidaten Elmgrén"), ja kahdeksantena malja Suomelle ("för Finland; föreslogs af Mag. Docens Cygnaeus").

Cygnaeuksen kiiteltyä puhetta ("båda – genom det skönaste framställningssätt och den mest lefwande inspiration") selostaessaan Topelius herkeää ylättylyiseksi – unohtamatta hieman pokata valtaa pitävälle:

När Hr C. lifligt målade den kärlek, hwarmed uniwersitetet och studenterne omfattas af sin högborne Cancellor, – en kärlek, som äfwen wid H. K. Höghets besök i *Helsingfors* 1842 på ett så huldrikt sätt uttalade sig och som funnit ett så varmt genswar i den studerande ungdomens bröst; då klappade hwarje hjerta af stolthet att se upplysningens intressen att af så höga och ädla händer wårdas. Och när Hr C. med *lågande wältalighet prisade lyckan att wara född i ett land så skönt som Finland* – och derwid pekade han på *aftonskimret i wickarna och månen som höjde sig i wårnatten öfwer grantopparna* – och talade om alla Finlands

¹³¹⁷ Sjöequipaget: Martinsenin mukaan (Sydän on hyvä 2003, 181) suomalainen laivasto-osasto, jota varten C. L. Engel oli suunnitellut Katajanokalla sijaitsevan Merikasarmin – joka on nykyisin Ulkoasiainministeriön käytössä.

minnen och Finlands hopp, med maning att för detta land lefwa och dö, – då tårades många öga och de swällande känslorna sökte sig luft i outsläckeliga jubelrop, som icke sällan afbröto talet. Till sist blottades alla hufwuden för *Finlands namn*, musik och sång uppsämde *Wårt land*, som begärdes om och åter om; entusiasmen war obeskriflig”. [Tähdennykset: JP]

Kuten Klinge ilmaisee, Topelius hahmotti nyt kevätjuhlan tunnelmat ”suureksi apoteoosiksi Cygnaeuksen hengessä”. Juhlan maineen loi nyt tarkasteltavalla – Suomen tuon hetken tärkeimmässä sanomalehdessä julkaistulla – reportaasillaan juuri Topelius.¹³¹⁸ Viimeksi tarkasteltu miltei hurmoksellinen jakso on tässä maineen synnyn prosessissa epäilemättä avainasemassa. Topeliuksen raportin mukaan Cygnaeus taitavana puhujana jopa kytki sanansa itse tilanteeseen: siihen, että vietettiin iltaa ilta-auringon säteiden kajastuessa merenlahteen ja kuun näyttäytyessä kuusenlatvojen yllä (”derwid pekade han på aftonskimret i wikarna och månen som höjde sig i wårnatten öfwer grantopparna”). Monen kuulijan silmä kostui. Myöhempien vuosikymmenten reportteri olisi epäilemättä sirotellut tekstiinsä Cygnaeuksen puhetta suorana esityksenä edes muutamien helmien verran; Topelius tyytyy epäsuoraan referointiin ja puheen vaikutusten kuvailuun. Lopuksi mainitaan, että Maamme-laulua soitettiin yleisön pyynnöstä yhä uudestaan. Toisaalta voi kyse olla myös harkitusta junailusta: Klingen mukaanhan ”kevätjuhlan johto – Cygnaeus ja Pacius – huolehti siitä, ettei ylioppilaille jätetty mitään tilaisuutta spontaaniin laulamiseen” [tähdennys Klingen]. Näin Maamme-laulu, Klingen mukaan ”sisällöllisesti selvästi vallankumouksen vastainen”, iskostui monenmonen osallistujan muistiin.¹³¹⁹

Topelius vielä kuvaa, miten ylioppilaat nostivat varakanslerin harteilleen ja miten von Bonsdorff lupasi julkisesti lahjoittaa niityn ikuisesti kevätjuhlien käyttöön (”donera denna äng till ett ewärdeligt majfält för den studerande ungdomen”). Sitten on kaupunkiin paluun vuoro:

Närmare midnatt aftågade största delen af de dittills qwarblefne under wexlande musik af båda korpserne till staden. Att denna återfärd i nattens månsken erbjöd *sina komiska partier*, är lätt begripligt, och hela majfesten, som, med allt sitt jubel, dock aflopp med en ordning, en måtta, som af alla erkändes, qwarlemnade hos alla ett angenämt och lifwande minne.

Mätte den hädanefter återkomma hwarje år! [Tähdennykset: JP]

Virallinen juhlinta siis kesti lähemmäs puoltayötä, ja paikalla loppuun asti pysytelleet saivat paluumatkallakin viihdykkeekseen kuulla muskanttien soitantaa. Topelius viittaa ohimennen siihen, että ryypääminen oli saattanut monen palaaajan hoipertelemaan (”återfärd i nattens månsken erbjöd sina komiska partier”). Tuon naturalistisempia piirtoja hän ei kynälleen salli.

Kirjeessään vaimolleen Topelius kyllä valaisi seikkoja, joita ei reportaasista löydy. Paitsi että Topelius vaikenä reportaasissaan ylipäänsä runsaasta alkoholinkäytöstä vaikenä hän kutkuttavista yksityiskohdistakin. Nuoria lyseolaisiakin näet oli joukossa ”pahoin juotettuina”, ”irtainta väkeä” tunkeutui juominkeihin niin ikään, ja aamupuolella pani ”Vanhankaupungin roskaväki” paikalla toimeen oikein ryöstöretken.¹³²⁰ Sensationalistin vikaa Topeliuksessa siis ei ollut.

Topelius kaunisteli, voi sanoa. Hän oli itsekin jo pikkukaupungin silmäätekeviä, ja mm. juhlien toisen organisaattorin Paciuksen yhteistyökumppani. Hän halusi kuvata Kumtähden kevätjuhlan 1848 tapahtumat parhain päin. Paljastusreportaasien aika oli

1318 Klinge 1998b, 156; Klinge & Kolbe 1991, 46.

1319 Klinge 1998b, 152–153.

1320 Ks. Klinge 1998, 161–162.

vasta edessä. Mutta taitava kuvaaja Topelius oli. Tämähän näkyi hänen matkakertomuksistaankin, kuten edellä havaittiin.

Kevätjuhlan patrioottista vaikutusta Topelius pyrki¹³²¹ vielä vahvistamaan julkaisemalla Helsingfors Tidningarin seuraavassa, 20.5.1848 ilmestyneessä numerossa kuuluisan runonsa ”Finlands Namn”, joka tähtäsi kevätjuhlan jälkimaineen hohtontamiseen. Voi pohtia sitäkin, missä määrin itse ”Studenternes Majfest” -reportaasi oli tarkoitettu aikansa lukevalle yleisölle, missä määrin jälkipolville.

Sen sijaan yhteiskunnallisten epäkohtien julkituominen reportaasikerronnan keinoin ei vielä istunut ajan journalismiin. Topeliuksella kyllä oli herkkä sosiaalinen omatunto; hän kirjoitti esimerkiksi Helsingfors Tidningariin 1858 ja 1859 Helsingin köyhien surkeista oloista.¹³²² Mutta nuo jutut olivat pikemmin – nykytermein – asia-alakertoja tai taustajuttuja. Topelius vyöryttää niissä lukijalle myös joukon numeroita, kuten esimerkkejä korkeista vuokrista. Välillä hän äityy tekstissään (24.3.1858) jopa puhuttelemaan ongelman keskeisiä aiheuttajia, ahneita talonomistajia (”förstår I, högtärade, wälaktade och konsternade herrar gårdsägare”). Topelius osoittautuu ns. työväenkysymyksen varhaiseksi tiedostajaksi osoittaessaan selkeästi, ketkä ne asumiskurjuudesta ennen muuta kärsivät:

Det finns under allt detta en samhällsklass, som packades ihop allt trångre och trångre, som boskap i eländiga spiltor och källarwåningar, nemligen *arbetsklassen*. [Tähdennys: JP]

Juttuparin – jälkimmäinen osa ilmestyi 27.3.1858 – otsikkona on ”Bygga eller preja?” Helsingfors Tidningar saa pitkähköön vastauskirjoituksenkin, ja Topelius vastaa vielä siihenkin (7.4.1858) otsikolla ”Öppet bref”. Kunnes hän äityy vuotta myöhemmin, keväällä 1859, kirjoittamaan samasta teemasta kaksiosaisen jutun ”Hur de fattiga bo i Helsingfors”. Nyt hän tulee jo lähelle reportaasiotetta esitellessään lyhyesti peräti 16 esimerkkiä onnettomista asumisoloista. Tässä yksi tapaus (Helsingfors Tidningar 30.3.1859; juttuparin jälkimmäinen osa):

5) I en fiskares gård wid stranden af Rödbergen, i ett litet uselt och stinkande rum, der det snögar in och whars winkande golf har breda öppna mellanrum, bor en fattig gumma med felaktig hand och en fyraårig gosse. Gumman har 75 kopek i månaden af fattigwården, men betalar för denna eländiga håla 1 rubel i månaden.

Ei liene myöskään väärin sanoa, että noissa Topeliuksen yhteiskunnallisia epäkohtia käsittelevissä jutuissa on jo hiukan oraalla tutkivaakin journalismia.

Muistettakoon myös Topeliuksen mainitut silminnäkijähavainnot Vaasan vuoden 1852 palosta: Helsingfors Tidningarin taitavan toimittajan ollessa palon aikoihin Uudessakaupungissa hän riensi sieltä seuraamaan, mitä Vaasassa oli tapahtunut. Niin saatiin lukea Suomen oloissa ehkä uraa uurtavaa silminnäkijäkuvausta tulipalosta.

¹³²¹ Sydän on hyvä 2003, 181–182.

¹³²² Lisättäköön, että Pietari Hannikainen oli harrastanut vähän samaa aihepiiriä jo 1845–47 ilmestyneessä Kanawa-lehdessään: hän ”käsittelee lehdessään Viipurin läänin talonpoikien huonoa asemaa” (Tommila 1988d, 98). Kanawahan tuli oikeastaan aiheuttaneeksi myös Saiman lakkauttamisen, kun kuopiolaislehti meni ja lainasi Kanawan radikaalia juttua otsikoiden sen: ”Uusi köyhälistötehdas”. (Kohtamäki 1959, 196–203; Hakuteos Aamulehti 1988, 251.)

7.4 Viapori 1855: ”tuli iski, sawu tuprusi, jylinä kuului”

Kuta lähemmäksi Helsinkiä tulin, sitä lukuisammin
oli vastaantulijoita, sitä
selvemmin kuului tykkien ääni,
sitä jännittyneemmäksi muuttui mieliala.
Heikinlaaksossa kerrottiin, että läheiseltä kalliolta
voitiin nähdä koko linnoituksen
palavan yhtenä tulimerenä, pommien räjähtelyt ja
paloraketin pitkät tuliviirut.

August Schauman: Kuudelta vuosikymmeneltä (alk. 1892)

Sodasta käy paljon juorupuheita kansan seassa,
waan sanomalehtien lukemisen kautta selviintyvät ne toki.
Sanomalehdet owatkin nyt kansalle hywässä maussa; peninkuormain päästäkin tul-
laan niistä tietoja saamaan. Tämän aikaisen heränneekin
owat nyt heittäneet epäuskonsa sanomalehtiä kohtaan
ja lukewat niitä mieluisesti.

Suometar 30.6.1854; Saarijärvellä 11.6.1854 päivätyistä maaseutukirjeistä

Suomen sodan alkuvaiheista maan lehdistö – joka oli yhtä kuin Franzénin toimittama Åbo Tidning – vaikeni. Tommila kirjoittaa, että lehti ”ilmestyi koko kevään 1808 ikään kuin mitään poikkeuksellista maassa ei olisi tapahtunut”. Heinäkuussa 1808 lehti sitten heräsi – kertoen sotatapahtumista venäläisen ylipäällikön käskystä ja venäläisestä näkökulmasta.¹³²³

Krimin sodan yksi merkkitapausta, ahvenanmaalaisen Bomarsundin linnoituksen loppukesästä 1854 tapahtunut antautuminen, tuli sekin laajempaan tietoisuuteen vasta useamman viikon viiveellä, kun Finlands Allmänna Tidning julkaisi tapahtumasta 5.9. uutisen.¹³²⁴ Tapahtumien kulku kyllä tarjosi sotareporttereille tosi haastavan kohteen. Suomi päätyikin ensi kertaa maailman lehdistön huomion kohteeksi juuri Krimin sodan päivinä.¹³²⁵ Bomarsundin – Venäjän valtakunnan läntisimmän lukon – tapaukseen liittyi aivan erityistä kiinnostusta.¹³²⁶ Suomalaiset reportterit olivat kuitenkin poissa. Tiedot esimerkiksi Suomettaren lukijoille tulivat muuta kautta: virallisesta lehdestä – jonne oli poimittu tekstiä linnoituksen komendantin raportista – sekä Russkij Invalidista ja The Timesista.¹³²⁷ Lisäksi Suometar kertoo suomalaisten ja venäläisten sotavankien oloista näköjään sotavankien kirjeisiin pohjaten.¹³²⁸

¹³²³ Tommila 1988d, 79–81.

¹³²⁴ Turpeinen 2003b, 80–85; Schulman 1905, 141; M. Hirn 2004, 86.

¹³²⁵ Perko 1988, 145.

¹³²⁶ Ks. M. Hirn 2004, 58–100.

¹³²⁷ Suometar 30.6.1854 (”Ahvenanmaalta sotasanomiam”), Suometar 25.8.1854 (”Sotasanomiam Ahvenanmaalta”), Suometar 8.9.1854 (”Sotasanomiam Ahvenanmaalta”), 6.10.1854 (”Ahvenanmaan linnan häwitys”). – Keisari oli sallinut – Suomettaren kustantajan Paavo Tikkasen anomuksesta – sota-uutisten julkaisemisen suomenkielisissä lehdissä, ja surullisenkuuluksia kieliasetus kumoutui tosiasiallisesti syksyllä 1854 (Tommila 1988d, 175–176).

¹³²⁸ Suometar 22.12.1854 (”Ahwenanmaan sotawangit”). – Vesikansa (1997, 48) kirjoittaa, että Suomettaressa myös Riekko Polén ”kuvasi värikkäästi” Bomarsundin linnoituksen kukistumista.

Talvi jäätyneine merineen toi Krimin sodan pohjoiselle lohkolle tauon. Kun sota-tapahtumat seuraavana vuonna jatkuivat, oli suomalaisittain keskiössä Suomenlinna eli Viapori. Brittiläis-ranskalainen laivasto ilmaantui Itämerelle jälleen kesällä 1855. Sotatoimet huipentuivat Viaporin 9.–11. elokuuta tapahtuneeseen pommitukseen, joka kesti yhtäjaksoisesti 45 tuntia. Tykkien aiheuttama kumu väitetään kuullun Keski-Suomessa ja Pohjois-Savossa asti. Erityyppisiä laivoja oli vihollisella pyöreästi 80, ja ne asettuivat Helsingin lähivesille muutamien kilometrien päähän Viaporista. Osassa purjelaivoista oli jo höyrykone, ja tykkiveneet osoittautuivat tosi tehokkaiksi. Viaporian puolustavat tykit kantoivat vain noin kilometrin päähän.¹³²⁹

Pommituksen aikana Viaporiin ammuttiin yhteensä parikymmentätuhatta ammusta. Saarilla raivosi tulipaloja, ja aineelliset tuhot olivat suuret. Viaporin varuskunnan tappiot olivat 55 kaatunutta ja 204 haavoittunutta.¹³³⁰ Viaporian ei kuitenkaan pyritty valtaamaan; eihän liittoutuneilla edes ollut maihinnousujoukkoja. ”Härnäilyn”, kuten Oiva Turpeinen ilmaisee, tarkoituksena näyttää olleen yhtäältä Venäjän sotavoimien sitominen; varsinainen voimainmittelön kohdehan Krimin sodassa oli Sevastopolin linnoitus.

Helsinkiiläiset kokoontuivat Kaivopuiston kallioille seuraamaan Viaporin pommitusta kuin ilotulitusta. Tapahtumia seurasi telttakatoksestaan myös uusi kenraalikuvernööri F. W. R. von Berg. Kun pelko maihinnoususta levisi, lähti kaupunkilaisia evakkoon maaseudulle arvo-omaisuutta mukanaan. Suomen Pankin kulta kuljetettiin sisämaahan. Itse Helsinki ei kärsinyt pommituksesta. Ainoa siviiliuhri oli 11-vuotias tyttö.

Viaporin 9.–11.8. tapahtuneen pommituksen Suometar käsitteli tuoreeltaan heti seuraavassa, 17.8. ilmestyneessä numerossaan Riekko Polénin¹³³¹ kynällä ja otsikolla ”Weapori ja vihollinen laivasto”. Kaarlo Niemisen 1940-luvulla tulkitseman mukaan on kyse ”sen ajan sanomalehtireportaasista, jossa puhtaasti asialliseen tapahtumien kertomiseen liittyy kaunokirjalliseen tyyliin kuuluvaa runollisuuden tavoittelua, moralisoivaa paatosta sekä tähän aikaan aina esiin pyrkivää opettavaa ainesta”.¹³³²

Juttu on etusivun vinkin mukaan toinen tuon numeron ”pääkirjoituksista”; ykkösjuuttu on melkein koko etusivun täyttävä ”Maanviljelys Suomessa”. Sotareportaasi alkaa kolmipalstaisen lehden etusivun oikeasta alanurkasta, täyttää koko kakkossivun ja päättyy kolmannen sivun puoliväliin jälkeen. Niemisen sanoin, ”kuvaus alkaa juhllisella johdannolla, joka heti aluksi viittaa tapauksen tavattomuuteen”:

Mistä löytyy niin kewytmielistä ja typeräpäistä ihmistä, joka torkkuwalla tylyydellä eli naurusuulla olisi woinut katsoa tahi kuulla menneen wiikon hirwittäwäisen suuria ja jaloja tapauksia ympärillensä, aiwan lähellä nuorta, kaunista, kallista ja rakastettua pääkaupunkiamme? Ei niin huonoa ja kelwointia ihmistä löydy mistään Suomenmaasta, Suomen kansan joukosta; tämän kansan, joka on oppinut alamaisella mielellä kärsimään wiattomia sodan kowuuksia ennenkin ja toiwowalla sydämellä luomaan silmänsä pimeätä ja salattua tulewaisuutta kohden, sen alla wakaisesti luottaen siihen että totuus maan pe-

1329 Schulman 1905, 204–220; Turpeinen 2003b, 140–151; M. Hirn 2004, 125–138.

1330 Zetterberg & Pulma 2003, 402.

1331 Riekko eli Rietrikki eli Fredrik Polén (1823–84), papin poika Pieksämäeltä, oli Vesikansan (1997, 42) mukaan ”synnynnäinen toimittaja, joka osasi kirjoittaa värikkäästi ja polemisoida piikikkäästi”. Polén oli Suomettaren toimituksen avainhahmo vuodesta 1851; ja toimi lehden päätoimittajana 1853–55. Vaikka Suometar alkoi pian kukoistaa, Polén ei voinut keskittyä toimitustyöhön, vaan työskenteli myös lääninhallituksen kielenkääntäjänä. ”Ilmeisesti vain Topelius pystyi elättämään itsensä [noihin aikoihin] pelkällä toimittajan työllä”, Vesikansa kirjoittaa. 1858 Polén julkaisi ensimmäisen suomenkielisen väitöskirjan.

1332 K. Nieminen 1946. 248–253.

rii ja että Jumalalla on onnen ohjat, waan ei ihmisten eikä kansain ripeydestä eikä woimasta.
[Tähdennys, harvennuksena, alkuperäinen]

Sitten seuraa, taas Niemisen mukaan, ”pitkähkö katsaus sodan edellisiin vaiheisiin, mikäli Suomesta oli kysymys”. Suometar kertoo mm. Krimin sodan vuoden 1854 tapahtumista, Bomarsundinkin kohtalot mainiten. Kerronta on paikoin verkkaista jutte-
lua:

Talwi ajoi Englannin ja Ranskan woimallisen sotalaiwaston wesiltämme pois ja lewitti maillemme ja järwillemme walkoisen lumiwaippansa, ikäskuin sillä puhdistaan sen wen, joka rantojamme oli suwen aikana pilannut. Suomen kansa istui pärewalkean ja kynttilän tulen edessä askaroiden rauhallisia töitäsä huoneissansa ja sillä wälillä tarkkuudella kuulustaen sanomia Krimistä, niinkuin tänäkin päiwänä tekee.

Jutun vahvasti taustoiva alkupuolisko myös valottaa opettavaisesti, mistä maantieteellinen kokonaisuus nimeltä Susisaaristo¹³³³ koostuu:

Weapori ei seiso yhdellä saarella, niinkuin moni ehkä luulee; se on rakettu 7 eri saarelle, joita kutsutaan yhteisellä nimellä ruotsiksi Wargskär, joka on suomeksi Susisaaristo. Näiden saarten ja linnoitusten eri nimet owat seuraawat:

Suomettaren jutussa esitellään siis Viaporin koostuvan seitsemästä eri saaresta. Yksi näistä on Kustaanmiekka:

3. Gustafs-Swärd (Kustawuksen Miekka). Tämä mainion wahwa linnoitus on rakettu saarelle eteläpuolella Susisaarta ja seisoo ulompänä kaikista merelle päin. Kapea salmi, ainoa tie laiwain kululle, eroittaa sen Skanslannista itäpuolella, jolle nyt myös on rakettu suuri ja luja patteri eli tykkiwarustus Kustawuksen Miekan kanssa puolustamaan mainitun salmen suuta. Skanslannia kutsuttiin ennen Båholmiksi (Johtosaareksi). Salmi on hywin sywä ja sen kautta tullaan Helsingin satamaan; muualta ei pääse. Kustawuksen Miekkaa sanotaan ja kiitetään erinomaisen taidollisesti ja wahwasti raketuksi linnoitukseksi. Siitä menee Susisaareen silta matalan salmen yli, jossa ei ole paljon wettä. Kustawuksen Miekan saarelta löytyy suuri summatoimain kaiwo, josta piisaa yhtäaikaa hywää wettä 10 tuhannen miehen suuruiselle sotajoukolle juomaksi ja keittotarpeisiin.

Vasta kolmannella sivulla, loppupuolella tekstiä, päästään tapahtumien kuvaamiseen, varsinaiseen reportaasitekstiin. Voi arvuutella, miksi toimittaja Polén on päätenyt tällaiseen ratkaisuun. Onko kyse ajalle yleisestikin ominaisesta kerrontatavasta: mennään verkkaisesti, jännitystä rakentaen, itse asiaan? Vai onko Polén vain pyrkinyt vahvassa taustoinnissaan perinpohjaisuuteen? Vai olisiko hän sensuuriviranomaisten pelossa halunnut ikään kuin haudata itse sotatapahtumat juttunsa loppupäähän – lehden sisäisivuille? Yhtä kaikki, juttu muuttuu sivulla 3 pitkän johdannon ja taustoinnin jälkeen kuin yhdestä iskusta konkreettiseksi, autenttiseksi reportaasitekstiksi:

Menkäämme nyt katsomaan lähes kaksiuorokautta kestäwää ampumista, jota Weapori sai kestää ensimmäisen kerran eläessäsä meren puolelta. Tämän kuun 6 ja 7 päiwänä keräytyi Englannin ja Ranskan Itämereen tullut sotalaiwasto, *noin 70 seilin wäkewänä*, Weaporin ja Helsingin wesille, Pihlajasaaren ja Johtosaaren wälille. Suurimmat laiwat seisattuiwat Pihlajasaaren luokse ja pienemmät, pompi- ja tykkialukset, asettuiwat nähtävästi tappe-
lujärjestykseen, wierekkäin Weaporin etelälänteispuolelle. [Tähdennykset: JP]

¹³³³ Turpeinen (2003b, 140) on pannut merkille, että Viaporin saarten suomenkieliset nimet eivät vakiintuneet vielä 1800-luvulla, vaan ”lehtiutisissa esiintyy jokseenkin useita käännöksiä ja väännöksiä”.

On kuin toimittaja Polén tarttui lukijaa kädestä (”menkäämme nyt katsomaan”) ja ta-
luttaisi hänet seuraamaan mielet mykistävää näkymää: kymmenien alusten muodos-
tamaa uhkaavaa sotalaivastoa (”noin 70 seilin wäkewänä”) Helsingin lähivesillä.

Ampuminen kuului Santahaminasta, Weaporista, Harakan ja Ulrikkaporin varustuksista, Drumsöstä¹³³⁴, kahdesta Weaporin salmien suussa seisowista Wenäjän sotalaivoista ja äkeimmästi vihollisesta laiwastosta, josta pompi- ja tykki-alukset oliwat wetäyneet noin 2 eli 3 nykyisen wirstan päähän, lähelle Weaporin linnoituksia ja toimittiwat häwitystyö-
tänsä tältä matkalta; suuremmat laiwat seisoiwat rauhallisina paikoillansa koko ampumi-
sen ajan. – Päiwän hetket kuluiwat nopeasti, *tuli iski, sawu tuprusi, jylinä kuului, ilmassa suhisi ja wonkui, wuoret ja kartanot kaikuwat, lasit tärisiwät*, puodit kaupungissa oliwat kiin-
ni, kauppa seisahtui, kaduilla wallitsi kuoleman hiljaisuus ja pääkaupunkimme oli kuin
matkasen noussut ylöspäin. *Wuorilla seisoi äänetöin, sakea ihmisparwi, nuoria ja wanho-
ja, waimoja ja miehiä, neitosia ja poikia, kaikki katsoen siwulta sodan tulisia ja werisiä
kaswoja; sywä wakaisuus ja ajattelowaisuus oli walloittanut kaikki ja muutamain silmistä
kului kyynel, mutta pelonalaiselta ei näyttänyt kukaan.* [Tähdennykset: JP]

”Wuorella” Polén viittaa tietenkin eteläisen Helsingin korkeahkoihin kallioihin, joilta
siviilit seurasivat – kuten useista kuvataideteoksistakin¹³³⁵ muistetaan – sodan makaa-
beria estetiikkaa.

Polén ei tyydy selostajan rooliin, vaan kuvailee tekstissään jopa ammusten kul-
kua ilmojen halki sekä pohdiskelee, miten asesuunnittelijat ovat kyenneet ballistisiin
ihmesuorituksiin:

Mutta sitä tiheämmin lennätti vihollinen tulirakettia, jotka ikäskuin punaiset käärmeet
kohosiwat yön pimeyden merestä ja meniwät kaarenmuotoista, tulista tietänsä suhisten
Weaporista kohti. Nyt woitiin myös nähdä, miten tulipommit, *ikäskuin pienoiset, kirkkaat
tähdet*, joka laukaisemisen perästä raiwasiwat itsellensä nopean, *wonkuwan, luokinmuotoi-
sen kulun* miltei waan *pilwien kautta korkealla ilmassa ja putosiwat kowalla paukkeella tarkoitet-
tuun kohtaansa*. Ihmetyksellä katsoi jokainen tätä kaunista ehkä hirwittäwää näköä; *ajatel-
len miten ihmisen woima ja nero on kuitenkin suuri saamaan raskaita, monenleiwiskän painawai-
sia kappaleita kulkemaan monen wirstan matkan päähän ja osoittamaan niille tarkan tien läpi
ilman.* [Tähdennykset: JP]

Siirtyessään jutussaan toisen päivän tapahtumiin Polén laventaa näkökulmaa: esittää
havaintoja ihmisten liikkeistä muuallakin kaupungissa:

Toisena ampumisen päivänä oli wuorilla katsowaa kansaa wähemmin, mutta *uteliasta
wäkeä oli Helsingin likiseuduilta, 6:n, 7:n ja 8:sankin peninkulman päästä*, tullut sotaa katso-
maan. Pääkaupungissa alkoi liike ja wilkkaus suurentua, huoneissa, pihoilla, kaduilla, sa-
tamassa ja waltateillä tulliporteista maalle päin. Huomattiin jo torstaina jälkeen puolen
päiwän että pääkaupunkillemme woisi waara tapahtua, josta syystä ken waan saattoi ja
tahtoi olla warullinen, pani tawaroitansa tallelle, kartanoin alle kiwilaipiokellarien sisään;
ken wei niitä korjuusen Kaisaniemen ja Yliopiston puutarhoihin; ken saarille pohjoissa-
tamassa; ken maalle likimäisiin kyliin ja kartanoihin. Kruunun ja sotawäen tawaroita ku-
letettiin ja wiettiin myöskin talteen; *yhteistä muuton puuhua kesti koko perjantai, lauwantai,
sunnuntai ja maanantai*, jotka moni perhekunta wietti majoissa paljaan taiwaan alla; mutta
moni pääkaupunkilainen löytyi myös, joka ei liikuttanut omaisuuttansa mihinkään ko-
distansa. [Tähdennykset: JP]

Siiis: Helsingissä on ollut melkoista hyöriinä, kun sinne on valunut uteliaita sotatapah-
tumien katsojia eri puolilta ainakin eteläistä Suomea ja kun niin yksityishenkilöt kuin

1334 Drumsö = Lauttasaari.

1335 Viaporin pommitus iskostui monen mieleen taiteilija F. O. Liewendahlin pitkästä pano-
raamasta; kivi- ja piirroksista, joka levisi marraskuusta 1855 alkaen painettuna kuvana. Ken-
raalikuvernööri von Berg määräsi taiteilijan lisäämään piirroksen vihollislaivoja. (Tur-
peinen 2003b, 150; M. Hirn 2004, 126–128.)

virastot ovat kuljettaneet tavaroita turvaan. Teksti antaa havainnollisen kokonaiskuvan sotapäivien helsinkiläisestä elämänmenosta, vaikkei yksittäisiä henkilöitä vedetäkään esiin.

Loppujakso on tietynlainen huipennus. Siinä Polén – jonka nimikirjaimet löytyvät jutun lopusta – saattaa lukijan huojennukseksi kertoa, että vihollinen on poistunut (”maanantaina nosti vihollinen laiwasto ankkurin, matkusti kaikki tiehensä, ja rauhan kyyhkyinen tuli takaisin majoihimme, Jumala tiesi, kuinka kauwaksi ajaksi”). Viaporikin on koetusta hävityksestä huolimatta kuitenkin yhä enimmältään pystyssä (”Ehrenswardin wahwat, harmaakiwiset muurit ja wallit seisowat wielä tykkinensä rikkomattomina sekä yhtä uhkaawina kuin ennenkin”).

Pölenin jutussa on aitoa, paikallaolosta ja havainnoinnista kumpuavaa reportaasiotetta. Parhaimmillaan teksti on värikästä, ja eroaa tässä suhteessa edukseen ajankohdan tavanomaisesta, varovaisenkuivasta lehtiproosasta. Suomettaren levikki nousi kohisten; vuonna 1856 päästiin Vesikansan sanoin ”hurjaan lukuun 4 600 kappaletta; jopa Uusi Suometar ylitti tämän tason kestävästi vasta 1880-luvun lopulla”. Suometar oli noussut maan selvästi suurimmaksi lehdeksi.¹³³⁶ Sotauutisilla oli noina vuosina suuri merkitys lehtien suosion nostajina. Voikin arvioida, että juuri Polénin Viaporireportaasin kaltainen tarjonta herätti yleisössä mitä myönteisintä vastakaikua.

Ajan suomen kieli asetti kehittymättömyydessään tietenkin journalistille rajoitteita. Suomettaren syntyajan, 1840-luvun lopun, suomen kielen puutoksia tarkastellessaan Kaisa Häkkinen kiinnittää huomiota mm. sanaston kehittymättömyyteen, yhdys sanojen kirjoitustavan ja loppuaspiraation vakiintumattomuuteen sekä itä- ja länsimurteiden yhä jatkuneeseen keskinäiseen vääntöön.¹³³⁷ Kielen kehittymättömyyttä kuvannee myös, että Martti Rapolan kaltainen kieliasiantuntija on pystynyt päättämään Suomettaren ensimmäisestä vuosikerrasta tiettyjen persoonakohtaisten ortografisten valintojen ja mieltymyksen pohjalta, kuka keskeinen kirjoittaja on kulloinkin asialla.¹³³⁸ Arvatenkin suomen kieli oli likimain yhtä kehittymätön vielä 1850-luvun puolivälissäkin.

7.5 Aho telefonilaitoksessa ja Aho orjamarkkinoilla: siirtymä realismiin

Juuri nyt tulleen sähkösanoman mukaan on ”Murtaja” odotettavissa Helsinkiin huomen aamulla klo 8–9 välillä. Ole siis hyvä – jos suinkin sopii – nouse aamulla 8 aikaan, sonnusta itses ja riennä ensin Observatoorion mäelle. Tähystele sieltä kohti meren selkää, kunnes näet savua syytävän otuksen tulevan – – . Astut sitten alukselle, tarkastelet sitä joka puolelta, teet muistiinpanoja, kyselet etz. niin selviksi kaikki seikat, että toimistoon heti tultuasi voit antaa hauskan ja opettavaisen kertomuksen – – .

Päätoimittaja Eero Erkon kirjeitse nuorelle Santeri Ingmanille antamia kirjoitusohjeita keväältä 1890 (Zetterberg 2001)

¹³³⁶ Vesikansa 1997, 49.

¹³³⁷ Häkkinen 2003, 31–40.

¹³³⁸ Rapola 1947b, erit. 9–10.

Reportaasi oli kehittynyt hyvälle oraalille jo 1800-luvun puolivälissä, vaikkei sanaa vielä käytettykään. Seuraavia kiintoisia kehityshypähdyksiä lähden hakemaan 1880-luvulta, jolloin realismi teki tuloaan meillekin. Kuten edeltä muistetaan, mm. Peter Harms Larsen on todennut sanomalehtireportaasin muodon ja ilmaisun juontavan juurensa 1800-luvun realistiseen kirjallisuuteen. Tähän voi lisätä, että noita juuria löytyy muualtakin – ja aiempaakin.

Tekniset keksinnöt olivat näkyvästi läsnä 1800-luvun viime vuosikymmeninä niin ihmisten mielissä kuin lehtien¹³³⁹ palstoilla. Ei ihme, että Uuden Suomettaren referentti eli aputoimittaja Juhani Aho tuli kirjoittaneeksi yhden ensimmäisistä muistettavista jutuistaan ajan kohutusta keksinnöstä: puhelimesta. Hän kuvaa Uudessa Suomettaressa kesäkuun puolivälissä 1882 julkaistussa jutussaan, miten Helsinkiin on avattu uusi puhelinlaitos. Antti J. Aho mainitsee isästään kirjoittamassaan elämäkerrassa, että kyseessä oli ”tiettävästi ensimmäinen yksityiskohtainen suomenkielinen selostus puhelinkoneesta”.¹³⁴⁰ Näin tuskin on asian laita. Puhelimesta lienee julkaistu ensimmäiset jutut suomalaisessa lehdissä – ensin Suomalaisessa Wirallisessa Lehdessä ja Uudessa Suomettaressa – jo marraskuussa 1876 eli samana vuonna, jona Alexander Graham Bell oli tehnyt urauurtaneen koesoittonsa ja jona laite jo oli palkittu Philadelphian maailmannäyttelyssä. Ja: puhelinaiheisia juttuja esiintyi tuosta eteenkin päin runsaanlaisesti niin Helsingin kuin maakuntien lehdissä.¹³⁴¹

Vuonna 1877 puhelinta kokeiltiin useiden Euroopan maiden joukossa myös Suomessa, Helsingissä. Pitkin syksyä 1877 maan sanomalehdissä esitettiin tietoja paitsi puhelimen teknisestä puolesta myös sen käyttöönotosta Euroopassa. Ilmaantuipa julkisuuteen myös *telefonin* ensimmäinen käännösyrittäjä: *pitkäkorva*.¹³⁴² Morgonbladetin¹³⁴³ toimittaja ehti laatia joulun alla 1877 ensimmäisistä puhelinkokeiluista pikku jutun lehteen 19.12.1877. Näkyy, että toimittaja on käynyt paikalla, tehtailija Johan Nissisen kiinteistössä Helsingin keskustassa:

– Den första telefonen, som kommit till praktisk användning i vårt land, är troligen den, som blifvit anbragt och sedan någon tid användes mellan metallfabrikanten hr Nissinens kontors- och försäljningslokaler i gården n:o 28 vid Annegatan härstedes.

Jutun kolme ensimmäistä sanaa ovat lihavoidut. Sittemmin pikku tekstipätkässä menään teknisiin yksityiskohtiin huomattavan pitkälle:

¹³³⁹ Vrt. Sirkkunen 1998, 60, 65.

¹³⁴⁰ A. Aho 1951, 153–54.

¹³⁴¹ Moisala & Rahko & Turpeinen 1977, 34–36. – ”Kummallista on asian tuntemattomasta kuinka sähkölennättimellä silmänräpäyksessä saatetaan sana yhdestä maailman äärestä toiseen, mutta yhä kummempaa keksitään tällä alalla. Nykyään on Englannissa eräs tiedemies nimeltä William Thomson julkaissut tieteellisiä hawainnoitaan matkoilta Yhdysvalloissa Amerikassa”, kuuluu Suomalaisen Wirallisen Lehden jutunaloitus kakkosivulla 11.11.1876. Thomson esiintyi Yhdysvalloissa innovoidun puhelimen innokkaana puolestapuhujana Britanniassa. Ruotsissa Thomsonin lausuntoihin kiinnitti huomiota Dagens Nyheter jo syyskuun lopulla 1876, ja ”on aiheellista olettaa” Moisanan ym. tavoin, että tiedot puhelimen keksimisestä levisivät Suomeen juuri Ruotsista. – Uusi Suometar julkaisi perässä virallisen lehden puhelinuutisen 13.11.1876.

¹³⁴² Suomalainen Wirallinen Lehti (4.9.1877) ehdotteli, että telefonia voisi kutsua pitkäkorvaksi, ”koska teleskopia on kutsuttu pitkäsilmäksi” (vrt. Moisala & Rahko & Turpeinen 1977, 36–37). – Lehdistön valpasta puhelinliikenteen kehityksen seuranta osoittaa esimerkiksi, että Helsingfors Dagblad – Pohjoismaiden ensimmäinen 7-päiväinen – julkaisi 23.7.1880 ja 23.8.1880 uutisia siitä, miten Australiassa on pystytty käymään puhelinkeskustelu peräti 330 kilometrin päähän (Moisala & Rahko & Turpeinen 1977, 47).

¹³⁴³ Morgonbladetin perustivat yrjökoskislaiset ns. nuorfennomaanit ruotsinkieliseksi äänenkannattajakseen. Lehti ilmestyi 1872–84 kuudesti viikossa, arkiamuisin – tästä nimi. (Hakuteos Kotokulma 1988, 146–148.)

Man förestälde sig en ihålig träcylinder af vidpass 3 tums genomskärning och en höjd af 1 1/2 tum, till hvilken en annan dylik cylinder af omkring 1 1/2 tums genomskärning och omkr. 7-8 tums höjd är fogad, och man har de yttre konturerna af telefonen.

Teknisesti puhelin siis tuli omaksutuksi Suomessa nopeasti. Keksintö levisi edelleen, mitä kuvaa, että vaikkapa Porissa ja Kokkolassa saatiin jo 1878 aikaan puhelinyhteys kaupungista ulkosatamaan. Sitten kehitys hieman hidastui, sillä puhelinliikenteen todellinen läpilyönti edellytti ”ideaa puhelinkeskuksesta johtoverkkoineen”. Sitten 1882 päästiin – jälleen ulkomaisten esikuvien pohjalta – perustamaan puhelinkeskuksia. Suomessa toteutusta hidasti byrokratia lupienanomisineen. Turussa ja Tampereella ehätettiin puhelinlaitoksen perustamisessa Helsinkiä edelle. Helsingissäkin mutkat sitten suoristuivat, ja suuriruhtinaskunnan pääkaupungin puhelinkeskus päätettiin sijoittaa uuteen Kiseleffin taloon nykyisen hotelli Marskin tontille Mannerheimintien ja Lönnrotinkadun kulmaan. Laitos avattiin virallisesti 6.6.1882, jolloin käytössä oli 56 puhelinnumeroa. Helsingin kaupunkikuvaa alkoivat hallita – ehkä rumentaa – puhelinjohtot kerrostalojen katoille rakennettuine telineineen. Puhelimesta tuli näkyvä ilmiö myös sille suurelle enemmistölle, joka ei palvelun kalleuden takia voinut ajatella puhelimien suomista itselleen.¹³⁴⁴

Uudesta asiasta ei siis ollut kyse, kun Uusi Suometar päätti lähettää referenttinsä Ahon kesäkuussa 1882 tekemään juttua uudesta telefoni-ihmeestä. Vaikka Aho on lehdimiesmuistelmissaan¹³⁴⁵ kuvannut ilmeikkäästi joitain varhaisimpien journalistivuosiensa kokemuksia, jää tuo juttukeikka, jonka tuotoksena oli ”Telefonilaitos Helsingissä” (Uusi Suometar 13.2.1882), valitettavasti vaille reportterin omaa jälkivalaistusta.

Arvatenkin referentti on joutunut selviytymään oman ymmärryksensä varassa, ilman esimiesten suurempaa ohjausta. Parikymppinen toimittajanalku on päätenyt havainnoimaan Kiseleffin talon ihmeitä. Hän lähtee liikkeelle näköhavainnolla, jonka on noina viikkoina voinut jakaa moni helsinkiläinen:

Joka näihin aikoihin on Helsingin katuja kävellessään sattunut kulkemaan hiukan pystyssä päin, on varmaankin tuolla täällä huoneiden katoilla huomannut omituisia *hernehaasia*in tapaisia laitoksia, joiden tarkoitusta äkinäisen ei ole yht’äkkiä ollut niinkään helppo arwata. Muutamat owat tosin arwelleet, että nuo oudot laitokset ehkä owat sitä warten sinne pannut, että kaupungin hallitusmiehet niillä kesän kuluessa soisiwat kuiwata esplanadeissa mahdollisesti kaswawia herneitä. [Tähdennys: JP]

Aho siis vertaa puhelinmiesten katoille rakentamia telineitä hernehaasioihin. Hän myös panee leikiksi todetessaan, että jotkut ovat arvelleet ”kaupungin hallitusmiesten” kuivailevan telineillä ”esplanadeissa mahdollisesti kaswawia herneitä”. Seuraavassa kappaleessa marssitetaan tekstiin ilmeisesti kuviteltu henkilö (”jos kysyt selwitystä asiaan joltain maitomuijalta, jolla muuten siwuelinkeinona on uutisten kulettajan toimi”), joka sitten valittaa, miten puhelin vie pohjaa maitomuijan ja hänen kaltaistensa (”uutisten jo wanhastaan oikeutetut sanansaattajat”) sivutoimelta, juorujen kertomiselta.

Kirjallisuusmies Eino S. Revon 1950-luvulla tulkitseman mukaan juttu lähtee liikkeelle ”leppeästi jaaritellen”; niin että myöhemmän ajan lukijaa hymyilyttäneen jutun ”kotoinen, kuinka sanoisi, aikaileva tyyli”.¹³⁴⁶ Pitää kuitenkin lisätä, että tuo tyyli

¹³⁴⁴ Moisala & Rahko & Turpeinen 1977, 41-63; Turpeinen 1996, 87-89; Immonen 2002, 13-26, 31-35.

¹³⁴⁵ J. Aho 1911, erit. 5-36.

¹³⁴⁶ Repo 1956, 8. – Repo liioittelee todetessaan samassa yhteydessä, että ”muutamassa vuodessa” oli puhelin ”aiheuttava perusteellisen muutoksen sanomalehtien toimitustavassa ja koko journalistiikassa niin meillä kuin muuallakin”. Pikemmin pitänee todeta Land-

oli ajalle ominainen – ja Ahon lehtiteksti epäilemättä aikansa mittareilla verevää ja vetävää.

Uuden Suomettaren juttua myös perustellaan – ajalle ominaista sekini:

Koska tämä telefonilaitos *arvattavasti huuvittanee* niitäkin, jotka eivät itse ole tilaisuudessa sitä käyttämään tai näkemään, luulemme me tekevämme monelle mieliksi, jos sen järjestämisestä ja käyttämisestä täällä annamme joitakuuta tietoja. Itse telefonin puhumatorwen sisällisestä rakennuksesta *emme tässä mainitse mitään*, kun luulemme, että useampi aikaansa seuraava on ottanut sitä kuwaawista piirustuksista ja selityksistä tiedon; me waan kerromme, kuinka tuo *keksintö täällä käytännöllisesti on pantu toimeen*.

[Tähdennykset: JP]

Kirjoittaja siis myös erikseen huomauttaa, että teknisistä yksityiskohdista ("puhumatorwen sisällisestä rakennuksesta") hän ei kerro, kun arvelee yleisön lukeneen niistä toisaalta.

Sitten päästään varsinaiseen reportaasikerrontaan: kirjoittaja ikään kuin vie lukijankin sisälle Kiseleffin taloon kertoen, millaisia laitteita ja varusteita "keski-asemalta" eli keskuksesta löytyy:

Mutta oikein käsittääksemme, kuinka kaikki tämä tapahtuu, *on meidän käyminen itse paikalla laitoksia tarkastelemassa*. Ollaan esim. *keski-asemalla*. Se on hra Kiseleffin uuden komean rakennuksen wiidennessä kerrassa, siis aiwan katon rajassa. Kun astumme sinne sisään, huomaamme huoneessa muutamia pulpettien tapaisia pöytiä, joiden ääressä seisoo wahtia pitäwä nainen (täällä samoin kuin ulkomaillakin näytään tähän tarpeesen mieluummin naisia käytettävän). Nämät pulpetit eli pöydät muistuttawat siinä kohden *pianinoja*, että niiden toisessa päässä on poikkilautaa, jonka taite katosta huoneeseen tulewat langat kulkewat itse pöydän alle. Paitse sitä, että tähän poikkilautaan on kiinnitetty samallinen *puhumakone* kuin itsekullakin laitoksen jäsenellä on kotonaan, löytyy siinä alempana pöydän tasalla *läpäsimiä*, joissa näkyy kunkin jäsenen taikka, oikeimmin sanoen, kunkin siwuaseaman numero. [Tähdennykset: JP]

Kirjoittaja alleviivaa omaa paikalla käyntiään ("on meidän käyminen itse paikalla laitoksia tarkastelemassa"), ja mainitsee "keski-aseman" – sijaitsevan Kiseleffin talon ylimmässä kerroksessa. Tekstistä nähdään muutamin paikoin, ettei puhelinalan tekninen sanasto ole vielä ehtinyt vakiintua. Raportointi on asiallista, ja ehkä siitä myös kuultaa nuoren toimittajan vaikeus päästä sisään outoon uutisuusaiheeseen.

Jutussa kuvataan edelleen, miten puhelinliikenne käytännössä sujuu:

Kun nyt, niinkuin äsken mainitsimme, *joku haluaa päästä puhelemaan jonkun toisen kanssa*, wääntää hän omassa puhumakoneessaan olewaa weiwiä, jolloin samassa koneessa olewa sähköpatteri panee kellon soimaan ja samassa tipahuttaa pääasemalla olewan läpäsimen paikoiltaan. Heti kellon äänen kuultuaan rientää *wahtia pitäwä nainen* pöytänsä ääreen, näkee pudonneen läpäsimen numeroosta, kuka on soittanut, ja yhdistää omaan koneensa kulkewan langan soittaneen lankaan. Tämä yhdistäminen tapahtuu siten, että hän pistää metalli-pihdin toisen ja hänen omaa lankaansa yhdistävän poikkilangan risteykseen. Sen tehtyään panee hän puhumakoneesta löytyvän puhumatorwen korwaansa ja ääntää saman koneen sisässä olewaan ääni-reikään: "halloh", joka suomeksi merkitsee "hoi, hoi", taikka "kuullaan". Nyt tietää se, joka on soittanut että pääasemalla ollaan walmiina odottamaan hänen käskyjään, ja sanoo sitten sen jäsenen numeron, jota haluaa puhutella. [Tähdennykset: JP]

grenin (1988, 389) tavoin, että puhelin oli Suomessa alkuaikoina uutisvälityksessä "vielä toisarvoinen väline". "Puhelimen säännöllinen käyttö uutisvälityksessä – koko maata ajatellen – siirtyi ensimmäisen maailmansodan jälkeiseen aikaan", kirjoittaa Nygård (1987, 15).

Referentti siis kuvaa paitsi puhelun ottajan ja vastaanottajan myös keskusneitien – joita tosin kutsutaan vain ”wahtia pitäväiksi naisiksi” – roolia uudessa ja jännittävässä tekniikan maailmassa. Myös opettaa kirjoittaja lukijoille uuden sanan: ”halloh”.

Sitten siirrytään pikemmin fiktion puolelle. Kirjoittaja osoittaa esimerkin avulla, millaista puhelinkeskustelu voi olla:

Osoittakoon esim. seuraava keskustelu, miltä tällainen puheleminen yleensä kuuluu. Ollaan olewinamme vaikka Uuden Suomettaren toimituspaikasta. On parhaallaan joku tulipalo, josta täytyy hankkia tieto huomiseen lehteen. Nyt ei tarvitse, kuten ennen, lähettää referenttejä juoksemaan ja kyselemään polisikammareista ynnä muualta, mitä wahinkoja ja waaroja on tapahtunut, ei, astuu waan kynnyksen yli toiseen huoneeseen ja soittaa sekä panee äänitorwen korwaansa.

”Halloh! – olkaa hyvä ja yhdistäkää meidät palotorniin – jahah – hyvä! – Nyt saa odottaa hetken aikaa, kunnes yhdistäminen pääasemalla on tehty ja panna sill’ aikaa vaikka tupakan. – Nyt soi taas kello merkiksi, että yhdistäminen on tapahtunut.

”Halloh! – Hra palowartija, onko teillä aikaa puhua muutamia sanoja. U. S:n kanssa?” – Äänettömyyttä, jolloin palotornista wastataan.

”Saanko sitten luwan kysyä, missä tulipalo on syttynyt?” [Tähdennys: JP]

Uuden Suomettaren kirjoittaja ottaa siis kuvitteellisen esimerkin omasta journalismin maailmastaan, ja vieläpä niin, että ”hra palowartijalle” soittaa tulipalouutisia saadaksen juuri oman lehden edustaja. Siinä, että jutussa sekoitetaan joukkoon tällaista fiktiota, ei ole suuresti ihmettelemistä: onhan se 1800-luvun journalismissa esiintyvä tapa, ja tunteehan nuori Aho tulevana kirjailijana varmaan henkilökohtaisestikin vetoa tällaiseen ilmaisuun.

Päätöskappaleessa Aho vetää lankoja yhteen (”tällainen ja tähän tapaan järjestetty ja käytettävä on nyt tuo uuden aikainen uutisten lewittäjälaitos, tuo kaikkein juorumuijain ankara kilpailija”), mainitsee puhelinalaitoksen asessorin D. J. Wadénin nimeltä sekä povaa, että syksy on laitoksen kehitykselle suotuisaa aikaa (”kaupungin maalta tulleilla asukkailla on paljo puhuttawaa ja monia uutisia hankittawana”).

Nuoren journalistin Ahon havainnointiin perustuvaa tyyliä on kiitellyt mm. kirjallisuudentutkija Juhani Niemi. Yhdeksi yksittäiseksi huippusaavutukseksi hän nostaa Ahon oululaisessa Kaiku-lehdessä 20.5.1885 ilmestyneen jutun Runebergin patsaan paljastamisesta Helsingissä. Aho ”ei välitä lainkaan juhlapuheiden selostamisesta, mutta sen sijaan taitavin sanakääntein elävöittää itse tapahtuman, patsaan herättämän uteliaan massaliikehdinnän”, Niemi toteaa.¹³⁴⁷

Mutta vasta kuopiolaisen Sawon päätoimittajaksi ryhtyminen loppuvuodesta 1886 kuorii Ahosta näkyville uuden kirjoittajan – realistisen kirjoittajan. Hänen teoksiin Rautatie (1884) ja Papin tytär (1885) pidetään Minna Canthin eräiden teosten ohella realismin merkittävimpiä suomalaisina varhaisteoksina; ja hänen katsotaan sisäistäneen realistisen kirjailijakoulun ohjelman viimeistään juuri vuonna 1884. Lyhyeksi jäänyt realismin kausihan on Suomessa erityisesti 1880-luvun – aatteiden vuosikymmenen – ilmiö. Realismi edellytti, että kirjailija tarttui ajan epäkohtiin, joita riitti. Kaupunkien liepeille syntyneet hökkelikylät lisäsivät sosiaalista epäviihtyvyyttä ja aiheuttivat juoppoutta. Huonot asunto-olot, pitkät työpäivät ja ravinnon puute vaaransivat terveyden. Maaseudun olot kärjistyivät: osa tilallisia vaurastui entisestään, mutta köyhimpien – erityisesti tilattomien – määrä lisääntyi sekin. Realismin ajajat odottivat Päivi Lappalaisen mukaan, että kirjailijan on kuvattava todellisuutta ”mahdollisimman to-

¹³⁴⁷ Niemi 1985, 68–69. – Antti J. Aho (1951, 213–214) kuvaa Juhani-isänsä työskentelyä Runebergin patsaanpaljastuksen yhteydessä Helsingin Esplanadilla: ”Aho ei malttanut puheita tarkemmin kuunnella. Hän kulutti aikaansa, kuten monet muutkin, seuraamalla mitä juhlapaikalla tunnin aikana tapahtui. Kiikarin omistajana hänelle riitti huvitusta yllin kyllin. Rästäille ja kattojen harjoille kavunneita ihmisiä oli hauska katsella.”

tuudenmukaisesti, ilman että hänen omat subjektiiviset näkemyksensä vääristäisivät syntyvää kuvaa”. Realistisen kirjailijan tuli, sanoo Lappalainen, olla ulkopuolinen tarkkailija. Realismin äärimuotoa on joskus kutsuttu indignaatiorealismiksi: kirjailijat tunsivat aitoa indignaatiota eli närkästystä sekä sosiaalieettisesti painottunutta myötätuntoa huonompiosaisten kohtelua kohtaan.¹³⁴⁸

Ahon Sawossa 30.12.1886 julkaistua juttua ”Orjamarkkinat” voi pitää maan sanomalehtijournalismissa yhtenä sosiaalireportaasin¹³⁴⁹ ensimmäisenä kukintona. Kun Topelius Helsingfors Tidningarissa lähestyi yhteiskunnallisia epäkohtia pikemmin artikkelimiehenä, oli nyt realisti-journalisti Aholla aivan uudenlaisia työkaluja kuvata pöyristyttävää todellisuutta. Hän meni itse paikan päälle, kun heikkoja ihmisiä kaupiteltiin kuin tavaraa ikään.

Sawo oli Aholle oiva foorumi päästää itsessään irti sosiaalireportteri. Hän oli sopinut Pekka-veljineen vuoden 1886 lopulla julkaisijan, kirjanpainaja Gustaf Bergrothin, kanssa että lehteä toimitetaan ”nuorsuomalaiseen henkeen”. Sawon linjaksi tuli Matti Kinnusen mukaan sosiaalisesti sävyttynyt kieliohjelma.¹³⁵⁰

Aho aloittaa ”Orjamarkkinat”-juttunsa Sawossa 30.12.1886 toteavasti: ”kunnallishuoneella” – kaiketi ilman muuta Kuopion – on järjestetty 2000-luvun hyvinvointivaltion kansalaisten näkökulmasta erikoinen tilaisuus:

Niitä on täällä taas pidetty eilen ja toissapäivänä, pidetty kunnallishuoneella aamusta aina iltaan saakka. Kunnan yhteisiä waiwaisia ja köyhiä on julkisella huutokaupalla tarjottu wähimmän waatiwalle hoidettawaksi ja elätettäväksi.

Siis kaupanteon esineinä ovat olleet ”waiwaiset ja köyhät” ihmiset. Hieman verkkainen on aloitus, jos ottaa huomioon, että Aho kirjailijana jo vuosi, pari aiemmin aloitti romaaninsa Papin tytär mitä sähkökimmin.¹³⁵¹ Johdattelukappaleissaan kirjoittaja tunnustaa pyrkivänsä jutullaan vaikuttamaan (”olkoon siis alla olewa kuwaus oloista ja waikuttakoon se olojen parantamiseen sen minkä woi”). Hän ei piilota itseään, vaan esiintyy jutussa itsekin minä-kertojana:

Tämän kirjoittaja lähti tiistaina puolen päivän aikaan huutokauppapaikkaan, nähdäkseen miltä siellä näytti. Lähetessään kunnallishuonetta, tulla reuhkasi häntä vastaan muuan hullu nainen repaleissa waatteissa. Hänen edellään kulki talonpoika, joka ikään oli joutunut mielipuolen isännäksi.

”Woitin isännän kaupassa!” hihkasi hullu ohimennessään.

”Lienet woittanut tahi tapannut, astuhan perässä!” wirkkoi siihen isäntä.

¹³⁴⁸ Lappalainen 1999, 8–15.

¹³⁴⁹ Käsitteestä sosiaalireportaasi: Hultén 1995, 7–24. – Samaan teokseen tekijä on koonnut kokoelman vuosina 1923–93 ruotsalaisissa sanoma- ja aikakauslehdissä ilmestyneitä sosiaalireportaaseja, analysoiden niitä. Ainakin tältä pohjalta voi päätellä, että sosiaalireportaasi-perinne on Ruotsissa Suomea vankempi. – Blomqvistin (2005, 18) mukaan New York Tribune alkoi jo 1877 julkaista Jacob A. Riisin ”kuvaamia kriminaali- ja sosiaalireportaaseja”. Totta: Tanskasta siirtolaisena muuttanut Riis aloitti tuon penny paperin poliisitoimittajana juuri 1877, ja tuli näkemään suurkaupungin kaikkinaisen kurjuuden. Hän julkaisi aihepiiristä kirjojakini, ja oli lopulta presidentti Theodore Rooseveltinkin kunnioittama vaikuttaja. Enemmän kuin Riisin valokuvat painottuu Panethin (1983, 429) esittelyssä kyllä hänen kynänsä jälki.

¹³⁵⁰ Kinnunen 1982, 163. – Ahon toimittaja-ajasta Sawossa: ks. Kaste 1936.

¹³⁵¹ Papin tytär (1885) alkaa: ”Elli oli hänen nimensä.” – Kirjallisuudentutkija Valkaman (1983, 202) mukaan ”kysymyksessä oli ensimmäinen äärimmäisten impressionististen vaatimusten mukainen romaaninavaus kirjallisuudessamme”. Kirjailija Aho jo siis lähti sähköttäen liikkeelle, kun journalisti Aho ei vielä erityisempään ingressinomaisuuteen osannut tähtäillä. Toki on huomattava, että kirjallisuudentutkija voi usein nähdä tekstin syvemältä kuin journalismintutkija. Se, mikä on journalismintutkijalle vain tekstin tekstistä tiivistä tai sähkökyyttä, voi valottua kirjallisuudentutkijalle toisin.

Ja kiireessä kulussa poistuiwat he, kadulla seisowain nauraa hohottaessa.
 "Mikä melu täällä on?" *kysyin minä* suotta muutamalta mieheltä, astuessani kunnalishuoneen etehiseen.
 "Orjamarkkinat täällä on", sain wastaukseksi. [Tähdennys: JP]

Toimittaja selostaa yksittäistapauksen, ja pystyy tätä kautta valottamaan tilaisuuden luonnetta: tuomaan lukijan kuin itsekin paikalle. Sitten Sawo-lehden edustaja astuu sisään tilaan, jota hän kutsuu lainausmerkeissä "kirkoksi". Ja mitä siellä olikaan vastassa?

Hetikohta ensi silmäyksellä erotin kaupittawat muista. Sokeita, silmäpuolia, wanhuksia ja keskenkaswuisia lapsia seisoj ja istuskeli siellä täällä muiden lomassa. Kaikkien heidän oli pitänyt saapuville tulla, näytteeksi siitä, millaisia oliwat ja mitenkä paljon heistä kannattaisi maksaa. Muuan wanha waimo ei jaksanut pystyssäkään pysyä, waan oli hän heittäynyt pitkäkseen penkille. Osa ei näyttänyt mistään wälittävän, tylsinä ja alakuloina tuijottiwat he waan eteensä. Toiset taas seurasiwat kiihoittunein kaswoin, posket kalpeina ja silmät palawina, toimituksen menoa.

Tämä tapahtui aiwan samalla tawalla kuin muunkin tawaran huutokaupassa. Teki waikutuksen sellaisen kuin olisi ihmiskunta tehnyt suuren konkurssin, jonka perässä myytiin kaikki joutawa irtaimisto.

Seuraa pitkä jakso, joka on silkkaa replikointia:

Lautakunnan esimies seisoo ylinnä huoneessa pöytänsä takana ja hänen wieressään istuu kaksi kirjuria. Heleällä äänellä mainitsee hän muutaman onnettoman nimen.

"Paljonko waaditaan?"

"Sata markkaa!"

"Helppoittakaa, helppoittakaa! Ei kannata niin paljon maksaa!"

"Yhdeksänkymmentä wiisi!"

"Yhdeksänkymmentä wiisi ensimmäinen . . . toinen . . . yhdeksänkymmentä wiisi . . ."

"Markka pois!"

"Yhdeksänkymmentä neljä .. "

Tämä poiminta kattaa vain murto-osan koko yhtenäisestä replikointiosuudesta, joka taas kattaa 40–50 prosenttia koko vajaan 7 400 merkin mittaisesta jutusta. On kyse itse asiassa mahtavasta replikointikeskittymästä. Tyyliratkaisu tulee ymmärrettäväksi siitä käsin, mitä Leevi Valkama¹³⁵² toteaa dialogista realististen kirjailijoiden suosimana esitysmuotona. Tuo esitysmuoto osoittaa realistien tarvetta "objektivoivaan havainnollisuuteen". Se, mitä Valkama sanoo dialogista kaukokirjallisuudessa, pätee pitkälle myös journalisti Ahoon ja hänen "Orjamarkkinat"-juttuunsa: "Se palveli arki-illuusion luomista, siis jokapäiväisten tilanteiden hahmottamista jokapäiväisin keinoin. Se dramatisoi luontevalla tavalla. Sen avulla voitiin välittää myös asiaa ja pohdiskella ilman tietoisien tyylittelyn ilmettä."

Realismin ajan kiinteä yhteys, ehkä aikamoinen ykseyskin, kirjallisuuden ja sanomalehtijournalismin välillä on ilmeinen. Turhaa ei ole tästäkään näkökulmasta puhe *sanomakirjallisuudesta*.

Seuraa loppukohtaus, jossa toimittaja Aho taitavan elokuvaajan tavoin leikkaa kerronnan poikki draamallisen kerronnan kannalta oikeassa paikassa:

Hän pakkautui owen suuta kohti ja minä käytin tilaisuutta päästäkseni ulos yhdessä awauksessa. Takimaisessa penkissä istui wanha, puolisokea eukko ja kaksi lasta, tyttö ja poika. Mies talutti eukon etehiseen ja siitä ulos kadulle. Täällä asetettiin hänet, kun ei woinut jaloillaan pysyä, pieneen kelkkaan, jota mies ryhtyi wetää junnistamaan.

Kansa, joka seisoskeli sekä ulkona että sisässä, katseli tuota lähtöä.

"Paljoko noista elätistäsi rikastuit?" huusi muuan miehen jälkeen.

1352 Valkama 1983, 203.

”Wähän toista sataa sain”.

”Silläköhän se aikoo ne ruuassa ja waatteessa pitää?”

Minulla ei ole kokemusta siitä, riittääkö todellakin tuo summa. Mutta minä epäilen sen kanssa, joka warmaankin omasta kokemuksestaan tuon epäilyksen lausui.

Loppukohtauksessa on kyse episodista, jonka lukija voi suorastaan nähdä: ”puolisokea eukko” kuljetetaan paikalta kelkassa, ja hänen kaksi lastaan seuraavat ilmeisesti vieressä. Aho välittää reportaasiinsa myös kadunvarsikatselijoiden sosiaalista närkästystä (”paljoko noista elätistäsi rikastuit?”). Samalla hän antaa jutussa puheoikeuden myös itselleen: reportteri kommentoi, mahtaako kelkkaa vetävän miehen kaupungille maksama summa riittää naisen – ja kaiketi myös hänen lastensa – elättämiseen.

Reportaasin loppuhenkilöissä reportterin läsnäolo tekstissä yhä vain vahvistuu:

Kun olin nähnyt ja kuullut kylläkseni, lähdin kävelemään pois päin. Kunnallishuoneen seinävierusta kulkiessani tunki vielä kadullekin awatusta ikkunasta sanat:

”Markka pois!” – ”Markka pois!”

Kiiruhdin kotiini tätä werekseltään paperille panemaan. Ja uskallan minä sanoa, ett’ei kuwaukseni ole liioiteltu eikä wäärä. Enkä ole taipuainen myöskään peruuttamaan päällekirjoitusta, joka sanoo tällaista ihmisten kauppaamista ”orjamarkkinoiksi”.

Aho ei peittele moraalista närkästystään. Hän jopa vakuuttelee, ettei otsikkoilmaisua ”Orjamarkkinat” ole tarpeen vetää takaisin. Reportaasin sijaa ajan kehikossa kuvaa, että Agathon Meurman, suomalaisen puolueen vaikutusvaltainen valtiopäivämies, kyseenalaisti ankarasti realistisen hahmottamistavan. Se lienee näyttäytynyt hänelle miltei ajan sosiaalipornona. Meurmanissa suorastaan ruumiillistui realismiin varauksellisesti suhtautunut rintama.¹³⁵³ Ja jos hän ja hänen leirinsä ei ymmärtänyt realistista kirjallisuutta – jonka näkyvimmit soihdut olivat aluksi Aho ja Canth – niin miten he olisivat ymmärtäneet myöskään modernia reportaasia, realistisen kirjallisuuden sisarta?

Nuorelle Aholle realismi ja realistinen hahmottamistapa sen sijaan nousi milteipä päähän. Leeni Tiirakari nostaa Ahon Kaiussa 1885 julkaistun kirjoituksen ”Realistisesta kirjallisuudesta sananen” suorastaan manifestin asemaan. Voineekin sanoa, että juuri tuossa 1880-luvun puolivälin maissa tapahtuu Juhani Ahossa metamorfoosi, jota ilmentävät havainnollisesti myös hänen tässä luvussa tarkastellut kaksi reportaasiaan. Helsingin telefonilaitoksella piipahtaa viaton nuori referentti, Kuopion orjamarkkinoita taas seuraa realismin silmälasien läpi isminsä sisäistänyt ”ohjelmallinen” reportteri. Ahon journalistinurassa on nähtävissä jännittävä saumakohta: siirtymä realistiseen reportaasiin. Hän oli – eikä ainutta kertaa – journalismimme kärkiairut.

Niemen¹³⁵⁴ mukaan ”monet Ahon juttutyypit 1880-luvun sanomalehtien palstoilla liikkuvat jossakin reportaasin ja fiktion välimailla”. Ja hän itse luonnehtii noiden aikojen reportaasityötään ”kuvaannolliseksi kirjoitustavaksi”. Ei tämän ”Orjamarkkinat”-reportaasinkaan replikointi liene välttämättä muistilehtiöön taltioitua ja sieltä juttuun kirjain kirjaimelta siirrettyä.

Niin kirjallinen realismi kuin naturalismi olivat romantiikan perillisiä. ”Realistisen tai naturalistisen romaanikirjailijan tutkimusmatka Lontoon tai Pariisin slummeihin oli verrattavissa romantikkojen kaukomatkoihin”, Olli Mäkinen kirjoittaa. Hän operoi myös käsitteellä pauperismi, joka tarkoittaa köyhyydessä elämistä.¹³⁵⁵ ”Orjamarkkinat”-juttuakaan ei ole väärin kutsua pauperismin kuvaukseksi.

¹³⁵³ Tiirakari 1999, 16–22.

¹³⁵⁴ Niemi 1985, 68–71. – Sanan juttutyypin sijaan olisi ehkä parempi kirjoittaa yksinkertaisesti: juttu.

¹³⁵⁵ O. Mäkinen 2006, 95–105. – Latinan sana pauper tarkoittaa köyhää. 2000-luvun alun tärkeäksi köyhyyss kuvaukseksi Mäkinen nostaa yhdysvaltalaisen Barbara Ehrenreichin do-

Kun aiemmin lehdille riittivät paljolti rutiiniselostukset esimerkiksi erinäisistä kesätapahtumista, niin Leino-Kaukiaisen mukaan¹³⁵⁶ ”pääkaupungin lehdissä ja etenkin Päivälehdessä alkoi 1890-luvulla esiintyä pyrkimyksiä ryydittää tapahtumakuva-uksia *toimittajien omakohtaisilla havainnoilla ja kokemuksilla*” [tähdennys: JP]. Voi siis sanoa, että kunnan reportaasi alkoi tunkeutua yhä laajemmalti esiin. Omakohtaisilla havainnoilla ja kokemuksilla ryyditettynä kuvattiin esimerkiksi Suomen ensimmäisen jäänmurtajan tuloa Helsinkiin¹³⁵⁷ (Päivälehti 2.4.1890), ajelua sähköistetyssä raitiovau- nussa¹³⁵⁸ (Päivälehti 5.9.1900) tai matkaa uudella Tornion radalla (Päivälehti 18.10.1903). Noissa Päivälehdien jutuissa oli usein kepeitä huomautuksia ja huvittavia piirteitä, ja ne jutut oli varustettu nimimerkein. Reportaaseja laativat Päivälehteen pa- kinoitsijatkin, kuten Jussi alias Juhani Aho ja Santeri tai Tuomas alias Santeri Ingman (myöh. Ivalo). Reportaasikuvausta kehitti myös Eino Leino kirjoittamalla Helsingin Sanomiin mm. laajan ja voimakkaasti eläytyneen kuvauksen suurlakkoviikon tapah- tumista marraskuussa 1905 (HS 7.11.1905). Tämä juttu edustaa Leino-Kaukiaisen mu- kaan ”vakavampaa reportaasityyliä”, ja se julkaistiin lehdessä ”arvostetummalla pai- kalla kuin kevyemmät kuvaukset”.

Tai: Päivälehdessä 28.8.1898 julkaistu reportaasityyppinen juttu ”Muistiinpanoja suurilta manövereiltä Pietarin ympäristöllä v. 1898” oli taitettu alakerraksi.¹³⁵⁹ Tällai- nen kuului ajan tyyliin. Tekstillä, joka oli perimmältään reportaasia, saattoi olla paki- nan tai alakerran kasvot, ilmiasu.

Alli Rytkönen¹³⁶⁰ luettelee lisää reportaasin – Päivälehdien yhden ”uudenaikaisen journalistisen työmuodon” – aiheita: ”Valtiopäivien aikoihin käytiin joukolla kurkiste- lemassa säätyjen katsojaparvilta saliin – . . . Toisinaan pistäydettiin jossakin helsinkiläi- sessä iltamassa, varietéessa, konsertissa; toisinaan kiivettiin Tähtitorninmäelle teke- mään havaintoja kaupungin kasvojen muuttumisesta. Milloin oli tulossa syksyiset ka- lamarkkinat, milloin herätti reportterin huomiota ’297 numeron’ äänekäs esittely Ken- nel-klubin koiranäyttelyssä.”

Kaikki kunnia Päivälehdelle, mutta on liioiteltua väittää¹³⁶¹ kategorisesti, että Päivälehti ”julkaisi kevyitä haastatteluja, reportaaseja ja pakinoita ensimmäisenä Suo- messa”.

7.6 Sunnuntaireportaasi Kupittaalta – valokuvien

Kirjallis-taiteellinen realismi loi siis reportaasille vahvaa kasvualustaa. Realismin heh- keimmän kukinnon aika oli kuitenkin lyhyt. Sanomalehtiproosa imi toki kaiken aikaa vaikutteita kaunokirjallisuudesta. Näyttäisi kuitenkin, että reportaasikerronta suoritti irtioton suhteessa kirjallisuuteen: kun kuva tuli mukaan, alkoi sanomalehtijournalis-

kumentaarteoksen Nälkäpalkalla (2001, suom. 2003). Kirjoittaja kertoo teoksessa yrityk- sistään selviytyä minimipalkalla Yhdysvalloissa.

1356 Leino-Kaukiainen 1988, 607–608, 626.

1357 Jutun kirjoittaja oli Santeri Ingman eli Ivalo (Zetterberg 2001, 167–168). – Vastaavasti Uusi Suometar julkaisi jutun samaisen jäänmurtajan saapumisesta Helsinkiin 3.4.1890 (Leino-Kaukiainen 1988, 626).

1358 Timoteuksen juttua on analysoinut perusteellisesti Sirkkunen (1988). – Vrt. Rytkönen 1946, 135.

1359 Leino-Kaukiainen 1988, 626.

1360 Rytkönen 1946, 132, 134–135.

1361 Sirkkunen 1998, 55.

min uusi aikakausi.¹³⁶² Kun sanomalehtien painotekniikka alkoi mahdollistaa kohtuullisen kehittyneiden valokuvien käytön, tätä mahdollisuutta myös alettiin hyödyntää.

Turun sanomalehdet olivat lehdistöhistoriamme mukaan valokuvan käytössä polunraivaajia. Ja uusien kuvitusmahdollisuuksien myötä myös reportaasi sai uusia siipiä. Jo 1910-luvun puolivälissä Turun Sanomista tapaa moderninoloista kuvajournalismia. Lehti oli Suomen runsaimmin kuvitettu sanomalehti vuodesta 1911 ensimmäisen maailmansodan loppuun.¹³⁶³ Voi arvioida, että aikakauslehdet antoivat sanomalehdille kehityssyysäyksiä, haastoivatkin – vaikka toisaalta eri lehtityypit myös tunnustivat keskinäisen reviiirijaon.¹³⁶⁴

Turun Sanomat alkoi julkaista Sunnuntailiitettä¹³⁶⁵ 5.9.1915. Jo tuon ensi lanseerauksen etusivulla on havaittavissa pienoista reportaasinomaisuutta. Jutussa ”Työ unohdettujen lasten hyväksi. Seurakunnallinen kesäkoti ja lastensiirtola ’Untola’ Litoisissa” nojaa tekstissään paljolti haastatteluun, mutta tarjoaa myös kolmen valokuvan – joista kaksi jopa kallistettuja – muodostaman kuvasarjan.

Turun Sanomien nelisivuisessa Sunnuntailiitteessä 12.9.1915 tullaan jo aidompaan reportaasi-ilmaisuun. Nimimerkki Panun¹³⁶⁶ reportaasi ”Kupittaa puiston waki-naisten kesäasukkaiden luona” on varustettu neljällä puistonäkymä-valokuvalla, jotka on jälleen taitettu kuvasarjaksi – taas pienoisin kuvakallistuksin. Kirjoittajalla ei ole ajan tavan mukaisesti kiirettä mennä suoraan asiaan. Hän kummeksuu pitkäkössä ensi kappaleessa sitä, ettei Turussa ”kukaan ole pannut alulle oikeata kunnon eläintarhaa”.

Sitten tullaan jutussa itse asiaan eli Kupittalle, ”Turun puistoista laajimpaan ja vanhimpaan”, kuten Eino Jutikkala ilmaisee. Kupittaa oli kehittymässä kaupunkilaisten kannalta lupaavalla tavalla: Turun kaupungin saatua taimistoa varten maa-alueita toisaalta voitiin Kupittaalta vapauttaa maata yleisön käyttöön. Tehtiin istutustöitä, ja jo vuoden 1903 suunnitelmassa muistettiin lasten leikkimistarpeita. 1910 panttiin kuntoon tenniskenttä sekä rakennettiin uima-altaat. Myös Kupittalla jatkettiin aiempia terveys-

¹³⁶² Toki myös realismia seurannut kirjallinen impressionismi oli tietyllä tapaa maalauksellista. Tämä näky Ahonkin tuotannossa: realismin lipunkantajasta impressionismin kannattajaksi heittäytynyt Aho sisällytti uudempiin romaaneihinsa ”maalailevaa maisemakuvausta”. Impressionimin ansiosta ylipäänsä ”näkemisen, näkyvyyden, katseen ja kuvan merkitys kasvoi” entisestään. (Lappalainen 1999, 12.) Tuo pohjavire on voinut vaikuttaa sanomalehtijournalismiinkin.

¹³⁶³ Degerman 1975, 2. – Turun Sanomien kuvajournalismista kertoo sekin, että lehti jopa julkaisi kirjasen ensimmäisen maailmansodan aikaisista kuvistaan. Lehden omilla palstoilla (TS 21.7.1915) julkaistussa ilmoituksessa kerrotaan kirjasen olevan 16-sivuinen ja ”suurta kokoa”.

¹³⁶⁴ Uino 1991c, 57. – Suomen ensimmäisinä uutisvalokuvina on pidetty Suomen Kuvalehden Aleksanteri II:n patsaan Helsingissä tapahtuneesta paljastamisesta 1894 julkaisemia kuvia. Helsingin Sanomien ensimmäinen uutisvalokuva oli 20.1.1907 julkaistu epäselkeä foto Helsingin moottoritehtaalla raivonneesta tulipalosta. Ero aikakauslehden hyväksi oli jo tuolloin selvä: esimerkiksi Veckans Krönika julkaisi jo syyskesällä 1904 Helsingin yönäkymistä aivan toisentasoisia valokuvia. (Uimonen & Valkonen & Vuoristo 1989, 10–11; Uino 1991c, 56; Blomqvist 2005, 20.)

¹³⁶⁵ Kalpa 1984, 111. – HS alkoi julkaista kaksisivuista sunnuntaiosastoa 23.1.1923 ja Viikkoliitettä 4.12.1927. US:n sunnuntailiite on vuodelta 1926 sekä AL:n vuodelta 1929. (Uimonen & Valkonen & Vuoristo 1989, 16–19; Salokangas 1987, 384–386; vrt. Vesikansa 1997, 434–437). – Salokangas kuvaa HS:n ja US:n viikko- tai sunnuntailiitteitä: ”Niiden [molempien] tyypillisintä sisältöä olivat eksoottiset matkailu- ja ulkomaanjutut, joita varsinkin Helsingin Sanomilla saattoi olla useita samassa liitteessä. Lisäksi valotettiin poliittisten tapahtumien taustoja, julkaistiin muistelmapaloja, novelleja, pakinoita (Tiitus!), kotimaanreportaaseja, historiaa, naisten ja lasten aineita.”

¹³⁶⁶ Nimimerkkiä Panu ei löydy Harri Kalvan TS-historiateoksen (1984, 528–539) kaikkien aikojen toimittajaluettelosta. Olisikohan Panu ollut valokuvausta harrastava avustaja?

lähdeperinteitä. Päälle päätteeksi avattiin alueelle – Jutikkalan sanoin – ”Hipposyhdistykselle kilpa-ajoradaksi luovutettu osa Kupittaaan kenttää”. Sitten – nyt Panun sanoin:

Kupittaaalla on eläimiä wain sen werran, että töin ja tuskin makuun pääsee ja alkaa toivoa näkewänsä enemmän. Mutta selwää on, että saa olla kiitollinen tästäkin wähästä, sillä eiwätpä ne kaupungin puistojen menoarviot salli suuria eläintarhoja. *Kupittaaan waki-*

TURUN SANOMAT
N:o 3218 B **Sunnuntailite**

Kupittaaan puiston wakinaisten k

Olkapaan on tunna ettei tässä Turussa, lahjoitusten tunnetuksi tekemästä kaupungista, luteon ole panna alulle olkapaan eläintarhaa. Sellainen on tällä kallis asia, ja myyntyäköön, mutta waimattomointi wottajin alusja tyypä. Mitä eläinhuoleksimiset nyt eläintarhoista jononwattin, mutta joka tapauksessa ne omat puustoja nähtäwänsä. Sellainen eläintarha, jossa edes kotimaiset eläimemme olkpaat josturtaan werran runsaasti edustettuina, olisi kieltämättä sellä humittoma etä opetama. Ja wieraisten maiden eläimiä woinne köyde toistatella wieraista maista kottomokkain, wauas ei tarmittetaas matustaa, emmentain niitä jaa nähdäksen alko lokuemat.

Kupittaaalla on eläimiä wain sen werran, että töin ja tuskin makuun pääsee ja alkaa toivoa näkewänsä enemmän. Mutta selwää on, että saa olla kiitollinen tästäkin wähästä, sillä eiwätpä ne kaupungin puistojen menoarviot salli suuria eläintarhoja. Kupittaaan wakinaisina kottajulaino on nyt jokuinen kymmentunto wessilintuja, kaniineja, jotka owat saaneet erään saaren haltuunsa, ja "Pekka".

Kaikkien muidenkin kottajulkaisten lailla nämäkin kohta muuttawat pois – hekin kaupunkiin, jossa puustojemme jo istutuksiemme nopealiikkeinen ylikaitsija ottaa heidät talwesi warsin läheisesti katsantonsa alle. Kun niitä käytiin Turun Sanomain puolesta katso-massa jo ottomassa muutamia walokuwia niiden asuinpaikoista, niin näytti muuttohermostus jo alkawan olla niillä wessijä.

Kouffenet situolimat hartaa tarhtaan hohiwata hoobee. Luo niiden situomien mieleen lystillike wästä: se ka laike n

naisina kesäasukkaina on nyt jokunen kymmenkunta wesilintua, kaniineja, jotka owat saaneet erään saaren haltuunsa, ja "Pekka". [Tähdennys: JP]

Kirjoittaja siis täsmentää, millaisesta eläinkannasta Kupittaaalla on kyse. Ja toteaa syksyn merkkien olevan jo ilmassa:

Kaikkien muidenkin kesäasukkaiden lailla nämäkin kohta muuttawat pois – nekin kaupunkiin, jossa puustojemme ja istutuksiemme nopealiikkeinen ylikaitsija ottaa heidät talwesi warsin läheisesti katsantonsa alle. *Kun niitä käytiin Turun Sanomain puolesta katso-massa ja ottomassa muutamia walokuwia niiden asuinpaikoista, niin näytti muuttohermostus jo alkawan olla niillä wessijä.* [Tähdennys: JP]

Reportteri näkee asiakseen mainita, että Kupittaaan eläinkuntaa käytiin ”Turun Sanomien puolesta” paitsi katsomassa myös peräti valokuvaamassa. Nimimerkki Panu hyppää sitten matkamuistoihinsa: ”lystilliseen näkyyn”, jonka aiheutti toissa keväänä ”suuri, pulska joutsen-ukko” Malmössä järjestetyn balttilaisen näyttelyn yhteydessä.

Pienen Malmön-muisteluksen jälkeen reportteri palaa Kupittaaan syyspäivään – ja Pekaksi ristittyyn kurkeen:

”Pekka” ei näyttänyt olewan vielä muuttopuuhissa waan tapansa mukaan kerjasi soke-riä. Ja hermostui kun ei saanut. Kun menette sitä katsomaan niin ottakaa muutama soke-ripala taskuun ja antakaa ”Pekan” tanssia. Kurjen saa helposti tanssimaan. Ei tarwitse muuta kuin tehdä vähän tanssiliikkeitä sen edessä, vaikka wain heilutella tahdissa käsi-ään, niin alkaa se sipsutella ja hypähdellä ja heitellä nokallaan maasta kuiwia lehtiä kuin mikä tanssijatar ikään ruusuja. *Yhdessä ylläolewista kuwista pitäisi ”Pekan” näkyä.* [Tähdennys: JP]

Panun kuvaus ei lukeudu reportaasitekstien huippukastiin. Lukijalle kyllä välittyy tekstistä selvä kuva sokerin voimalla tanssivasta kurjesta.

Lintujen ohella reportteri havainnoi – ja kuvasi – myös Kupittaaalle marssinutta lastentarhalaisten joukkoa. Havainnointi on ulkokohtaista; on kuin valokuvaaminen olisi vienyt Panulta päähuomion. Havainnot korvaa paljolti pohdiskelu eläinten katsastelun myönteisestä vaikutuksesta lapsiin:

Otimme walokuwiin mukaan joukon nuorinta Turkua, joka myöskin oli tullut sanomaan syksyisiä jäähyväisiä Kupittaa[n] kesäasukkaille ihanan ”intiaanikesäpäivän” houkuttelemana. Se oli eräs lastentarhaluokka. Eiköhän wain olekkin niin, että tällaisia eläinkoelmia wiisaat wanhemmat woiwat käyttää herättääkseen lapsissaan lempeitä tunteita eläimiä kohtaan. Kun saa niitä ruokkia ja tulee sopiwalla tawalla helläwaroen opastetuksi ajattelemaan sääliwästi ja ystävällisesti näistä ja eläimistä yleensä, niin luulisipa sellais-ten ihmisten lisääntywän, jotka eiwät halua tehdä pahaa linnuille sittenkään, kun saawat pyssyn käteensä. [Tähdennys: JP]

Lopussa kirjoittaja katsoo vielä asiakseen esittää toiveitaan Kupittaaan alueen kehittämistä (“kun wain saataisiin paikan historiallinenkin merkitys¹³⁶⁷ juhlistetuksi, rakennukset kauniimmiksi ja ympäristö kaikkiin suuntiin miellyttäväksi”).

Turun Sanomat on juuri käynnistänyt Sunnuntailiitteen, jollaiseen käsitellyn lainen kevyt reportaasi istui hyvin. Lehti elää kaikin tavoin hektistä kehitysvaihetta, ja kilpailu Uuden Auran kanssa on kiihkeää. Vastavetona kilpailijan keväällä 1915 tapahtuneelle seitsenpäiväistymiselle myös Turun Sanomat, tuohon asti 6-päiväinen, astuu saman vuoden joulukuussa joka päivä ilmestyvien joukkoon. Vielä 1915 Uusi Aura on levikissä hieman edellä, mutta maan itsenäisyyden aamunkoitossa Turun Sanomat painuu ohi. Tätä on selitetty ennen muuta sillä, että Turun Sanomat valitsi hallitusmuotokamppailussa suosituimman kannan: tasavaltalaisuuden. Oma roolinsa lienee toki ollut myös journalistisilla ponnisteluilla, kuten panostuksella kuviin ja kuvareportaaseihin – vaikka toisaalta myös Uuden Auran kiitellään eläneen K. N. Rantakarin päätoimittaja-aikana (1911–1916) journalistisen suuruuden aikaansa.¹³⁶⁸

Vuonna 1917 toimitusjohtajana aloittanut Arvo Ketonen ei kuitenkaan suhtautunut alkuun innokkaasti Turun Sanomien kuvituksen kehittämiseen, kunnes hänen mielensä muuttui. Ketonen alkoi Harri Kalvan mukaan ”aivan erityisellä innolla” huolehtia kuvareportaasista. Hän oli ”itse mukana niin autonohjaajana kuin koko touhun oh-

¹³⁶⁷ Kupittaaan historiallisella merkityksellä Panu viitanee ennen muuta siihen jo vanhan tietosanakirjan mainitsemaan seikkaan, että ikaikaisen kertomuksen mukaan juuri Kupittaaalla piispa Henrik kastoi suomalaisia ja että lähdeä pidettiin pyhänä (Tietosanakirja 1913, 87).

¹³⁶⁸ Hakuteos Savonlinna 1988, 141–143, 189–191; Kalpa 1984, 111–112; Vahtera 2004, 52–53.

jaajana, kun tehtiin reportaashimatkoja kaupungin teollisuuslaitoksiin ja maaseudulle”, on muistellut lehden toimituksessa 1911 aloittanut Weikko Puro – sittemmin päätoimittajakin (1947–1959).¹³⁶⁹

Vaikka Turun lehdet olivat 1910-luvulla maan lehtien innokkaimpia valokuvan suosijoita, esimerkiksi Helsingin Sanomien todetaan julkaisseen ensimmäisen kuvareportaasinsa senkin jo 28.5.1911. Juttu on näyttävä kolmeneljäsosasisivun uutisreportaasi Helsingin keskustan rakennustyömaalla tapahtuneesta onnettomuudesta. Kolmen palstan pääotsikko kertoo: ”Kamala tapaturma uutisrakennuksella”. Kakkosrivillä lisätään: ”3 työmiestä kuollut ja yksi haavoittunut”. Juttu on varustettu neljällä valokuvalla – jotka eivät nykysilmin katsottuna kunnioita kuolonuhreja – sekä kolmella piirroksella. Toista piirroksista perustellaan sillä, että ”työmies Laakkosen pää musertui niin, ettei valokuvaa hänestä voitu ottaa”. Kolmas uhri kuvattiin siis piirtäjän kynällä.¹³⁷⁰

Aamulehti puolestaan aloitti, levikkimarkkinointia tukeakseen, marraskuussa 1910 ”laajan reportaasisarjan alueen pitäjistä”, kuten Raimo Seppälä ilmaisee. Tuon vuosia jatkuneen sarjan myötä sekä kuvien määrä että koko kasvoivat; Lempäälän pitäjäjutussa 1912 julkaistiin peräti yli sivun levitetty valokuva, yhtä levein otsikoin.¹³⁷¹

Uutis- ja reportaasivalokuva siis alkoi suurlakon jälkeen hiipiä pikku hiljaa sanomalehtiinkin.¹³⁷² Ensimmäinen maailmansota houkutti sekin – kuten uutisluvusta muistetaan – havainnollistamaan sotatapahtumia kuvin, pääasiassa ehkä irtokuvin.

Kunnes seuraavalla vuosikymmenellä lehtikuvaamisen tekniset edellytykset kohentuivat selvästi. ”1920-luvun puolivälissä pienkameroiden astuessa markkinoille mahdollisuudet uudistaa valokuvien sisältörikkautta kasvoivat huomattavasti. Uudet herkemmat filmit, valovoimaisemmat objektiivit ja ennen kaikkea elokuvafilmiä käyttävä Leica, jolla pystyi kuvaamaan 36 kuvaa tiheässä tahdissa, avasivat mullistavia mahdollisuuksia”, Jorma Blomqvist kirjoittaa.¹³⁷³ Peilikamera ja vaihto-objektiivit tulivat käyttöön 1920- ja luvun taitteessa, ja pian perässä myös salamalamput. Ensimmäiset kinofilmikamerat saatiin Suomeen 1930-luvun lopulla.¹³⁷⁴

Kaikki tuo tekninen kehitys pönkitti myös reportaasia.

7.7 Kadotuksen kansaa varatyömaalla

Vuoden 1922 apurahan sai johtokunnan ulkopuolinen, Helsingin Sanomien Oiva R. Kyrö. Hän vietti kolme viikkoa maailmanpolitiikan polttopisteessä Berliinissä – . Berliinissä majaili suuri joukko eksoottisia ulkomaisia kirjeenvaihtajia aina Japania myöten. Kyrö liittyi joukon jatkoksi. ” – oli erinomainen tilaisuus tutustua suuren maailman reportageen.”

Isto Mikkonen: Poliittisesta vallasta sanan valtaan.
Nuorsuomalainen Sanomalehtimiesyhdistys 100 vuotta (2006)

¹³⁶⁹ Kalpa 1984, 193, 534.

¹³⁷⁰ Uimonen & Valkonen & Vuoristo 1989, 13.

¹³⁷¹ R. Seppälä 2004, 9. – T. Runebergin (1984) mukaan myös US ja Hbl ehtivät 1911–12 mukaan ”nykyaikaista lehtikuvausta lähentelevään” kuvankäyttöön.

¹³⁷² Sanomalehtiä kannusti epäilemättä aikakauslehtien mallin ohella kuvajournalismin kehittämiseen myös se, että maassa toimi joukko tunnustettuja kulttuurihenkilöitä, jotka vuosisadanvaihteen molemmin puolin kunnostautuivat valokuvaajina: Akseli Gallen-Kallela, Sakari Pälsi, I. K. Inha, Samuli Paulaharju, Signe Brander... (Blomqvist 2005, 24, 43–44.)

¹³⁷³ Blomqvist 2005, 39; Runeberg 1984.

¹³⁷⁴ Leino-Kaukiainen 1992a, 201.

Kevyt ja raskas, iloinen ja synkkä elivät ensimmäisen maailmansodan jälkeen lehdistössämme rinta rinnan. Salokankaan¹³⁷⁵ tapaan voi todeta 1920-luvulla – iloiseksi väitetyllä vuosikymmenellä – sanomalehteen ilmaantuneen kepeyttä. Suuriin maakuntalehtiin alkoi vuosikymmenen alkupuoliskolla tulla viikonlopun viihdeosastoja, ja vuosikymmenen lopulla sellainen kuului Salokankaan mukaan ”jokaisen itseään kunnioittavan maakuntalehden ohjelmistoon”. Varsinaisten viihdeosastojen ja -liitteiden tuleminen oli 1920-luvun ilmiö, jonka taustalla oli yleisön tarpeiden ohella teknisten mahdollisuuksien ja taloudellisten edellytysten parantuminen.¹³⁷⁶

Toimittajat työntyivät pikku hiljaa egoina esiin – 1930-luvun reportterit kirjoittivat jo sentään nimimerkin alla. Pekka Vuoriston mukaan ”toimittajalla kuin toimittajalla oli reportaaseja varten nimimerkki, parhailla kaksikin”; ainakin Helsingin Sanomissa erilaisia nimimerkkejä oli ”vilisemällä”.¹³⁷⁷

Esimerkiksi lappeenrantalainen Etelä-Saimaa sai reportaasinaiheen siitä, että Itä-Suomen Sanomalehtimiesyhdistyksen kesäkokouksen 1923 osanottajat vierailivat Lappeenrannassa, jonne oli noussut hiljan Valtion Rikkihappotehdas, sekä Imatralla. ”Se oli ensimmäinen kerta lehden historiassa, kun toimittajat työntyivät ulos toimitushuoneesta kuvaillakseen sitten lehdessä näkemäänsä ja kokemaansa: Kaukaan voimalaitoksen valtavaa vesipumppua ja 150-portaista tornia, kahvia konttorihuoneessa tarjoileita Lotta-rouvia tai Lappeenrannan ainaista pika-ajurien puutetta – sekä haaveilua ja salaperäisesti hymyillen kirjoitettuja postikortteja Imatran tyrskyjen äärellä”, kirjoittaa Eija-Hilkka Anttila lehden historiaa. Toimittajien retkeilyyn käytettiin sivun verran eli neljännes lehdestä.. Esimerkiksi päätoimittaja (1923–1927) F. W. Ilmoni – Anttilan mukaan ”erinomaisen hyvä kirjoittaja, jolla oli horjumaton tyylitaju” – heittäytyi kuvatesaan toimittajaseuruun paluumatkaa laivalla Imatralla ”peräti runolliseksi”.¹³⁷⁸

1920-luvun vaihtuessa 1930-luvuksi aiheet kenties vain paranivat. ”Jutunaiheista ei noina vuosina ollut puutetta. Kieltolaki huipentui kohti loppuaan, oli Tattarin suon juttu, Minna Craucherin murha, Mäntsälän kapina, muilutukset ja kaikenlaista muuta. Monet senaikaiset tapahtumat olivat luonteeltaan historiallisia tai muuten niin erikoisia, että jäivät vuosikausiksi ihmisten mieliin”, Suomen Sosialidemokraattia pitkään palvellut Erkki Wiksten kirjoittaa.¹³⁷⁹

Jutunaiheiden parantuessa – mahdollisesti, sitovastihan tuota on vaikea todistaa – paranivat myös sanomalehdistön työkalut. Reportaasin kohdalla on mainittava ehkä eritoten valokuvauksen ja kuvan teknisen käsittelyn kehitys.

1375 Salokangas 1987, 384. – Salokangas kirjoittaa: ” ’Esisnellmanilaisella’ ajalla Suomenkin sanomalehdistössä oli viljalti viihdeellisiä elementtejä. Mm. Topeliuksen journalismi oli olennaisesti toisenlaista kuin suomalaisen lehdistön valtalinjaksi sittemmin muodostunut vakava opettavaisuus. 1920-luvulla sanomalehti alkoi uudelleen kevetä.” – Mutta tapahtuiko 1920-luvulla mitään erityistä *uudelleen* kevenemistä ja oliko ”esisnellmanilaisella ajalla” lehdissämme ”viljalti viihdeellisiä elementtejä”? Eiköhän hentoinen lehdistömme ollut joskus 1830-luvulla ja 1840-luvun alussa eli Snellmanin lehdistöteesien naulaamisen ja Saiman ilmestymisen edelläkin hyvinkin leimallisesti vakavaa ja vakavaimista?

1376 K. Eskolan mukaan 1920-lukua pidetään myös viihdekirjallisuuden läpimurron vuosikymmenenä (ks. Leino-Kaukiainen 1992a, 226).

1377 Vuoristo 1989, 39.

1378 Anttila 2005, 122–123, 236. – Etelä-Saimaa oli 1923 vielä edistyspuoluelainen sanomalehti. Se ilmestyi kolmesti viikossa, ja levikki oli 3 000 kappaleen hujakoilla. (Hakuteos Aamulehti 1988, 65–67.)

1379 Wiksten 1977, 108.

Helsingin Sanomien Armas Kauhanen alias Kuha saavutti etenkin 1932 päättyneen kieltolain aikana mainetta pirttureportterina.¹³⁸⁰ Vuoden 1932 Mäntsälän kapinaa seurasi Helsingin Sanomien toimittajat ja valokuvaajat paikan päältä jo aattopäivinä. Lehti julkaisi esimerkiksi 28.2.1932 jutun, joka oli Salokankaan sanoin ”tunnelmaa tiheä kuvaus matkasta Mäntsälään, aavisteluista, tunnelmista Ohkolan työväentalolla ja itse puhetilaisuuden tapahtumista talon sisältä nähtynä”. Kuvituskin oli ”dramaattinen luodinreikineen”. Lehti lähetti paikalle jopa lentokoneesta käsin operoivan valokuvaajan. Tai, todellisen reportterin kultahetken koki myös se Helsingin Sanomien edustaja, joka 1932 pääsi alkumatkaksi mukaan, kun Wäinö Bremer lensi Helsingistä Kapkaupunkiin.¹³⁸¹

Reporttaasit olivat usein vauhdikkaita. Niille oli sanomalehdissä tilaa, kun ilta-päivälehdistön aika oli käytännössä vielä kaukana edessäpäin ja kun suorapuheisilla populaariaikakauslehdilläkään ei ollut sitä vahvaa roolia, mikä niillä oli sotien jälkeen.

Toisaalta radion suorien selostusten ja reportaasien kulta-aika ei ollut aivan vielä koittanut. Kuten edellä todettiin, Yleisradio tarjosi jo 1920-luvun lopulla selostuksia esimerkiksi Suomi–Ruotsi-yleisurheilumaaotteluista. Mutta vasta ehkä 1936 Saksassa järjestettyjen talvi- ja etenkin kesäolympialaisten selostukset jäivät kansakunnan kes-tomuistiin. 1930-luvun alkupuoliskolla sanomalehtireportaasi eli vahvoja vuosiaan: kiitos paljolti valokuvauksessa ja kuvan teknisessä käsittelyssä tapahtuneiden edistysas-kelten, reportaasit saattoivat ainakin suuremmissa lehdissä jo olla verraten ilmaisu-voimaisia – verbalisesti ja visuaalisesti.

Vakavasta reportaasista ja eritoten sosiaalireportaasista tarjoaa esimerkin Suomen Sosialidemokraatti 3.2.1933. Etusivun otsikkopatteri on vakuuttava: näkyy, että on siirrytty päällekirjoitusten ajasta otsikoinnin aikaan. Viisiportaisesti otsikoiden SDP:n päälehti ilmaisee etusivullaan – jonka vakiotarjontaan kuuluu noihin aikoihin myös oi-keasta alanurkasta alkava Sasu Punasen alias Yrjö Räisäsen pakina – tarinan ytimen (rivitys tässäkin alkuperäinen):

- [I] Mitä tapahtuu varatyömailla?
- [II] Onko ihmisiä pakkotyössä Suomen pää-kaupungin äärellä?
- [|II] Myös suutarit, räätälit ja liikeapulaiset rai-vaavat metsää pakkasen ja lumen keskellä vetisessä suossa rämpien.
- [IV] TYÖMAALLA EI OLE JUOMAVETTÄ EIKÄ ENSIAPUA. JUOMANA ON KÄYTETTÄVÄ EPÄILYTTÄVÄÄ SUO-VETTÄ, JA LOUKKAUTUNEITA ON MIESTEN KANNET-TAVA SELÄSSÄÄN VIISIKIN KILOMETRIÄ!
- [V] Mitä edustajamme näki ja kuuli Espoon tietyömailla.

Taustalla ovat ajan vakavat taloudelliset realiteetit. Suomen vaikeimmat pulavuodet olivat 1930 ja 1931, ja suhdannekäänteeseen parempaan tapahtui syksyllä 1932. Mutta useimpien työläisryhmien reaaliensiot saavuttivat lamaa edeltäneen tason vasta 1936, mihin vaikutti voimakkaasti työttömyyden jatkuminen pahana aina talveen 1934.¹³⁸²

Sosiaalireportaasi siis on kirjoitettu aikana, jolloin työväestö elää yhä hädän kes-kellä. Jutun teksti nytkähtelee liikkeelle teemaan johdatellen:

¹³⁸⁰ Brotherus 1973, 87. – Helsingin Sanomien ohella Kauhanen kirjoitteli myöhemmin myös Sosialidemokraattiin (Wiksten 1977, 112; ks. myös Suomen sanomalehdistön 1937, 58).

¹³⁸¹ Salokangas 1987, 379, 385–386; Vuoristo 1989, 37. – Mäntsälän kapinan päivinä teki Eljas Erkko pikapäätöksen Ilta-Sanomien, ”Helsingin Sanomien iltapäiväpainoksen” perustamisesta. ”TILANNE KÄRJISTYY”, kertoo Ilta-Sanomien yli etusivun vedetty pääotsikko 29.2.1932. (Kilpi 2007, 9–27.)

¹³⁸² Salokangas 2003b, 671; Suomen työväenliikkeen 1976, 191–192.

Aivan hiljattain totesimme, että työttömyys Helsingissä on huipussaan, melkein 12,000 rekisteröityä työtöntä. Mistä heille kaikille työtä ja leipää? Kului muutamia päiviä. Tuli tieto, että H:gin - Turun uuden maantien rakennustyöt aloitettaisiin - - .

Pitkähkössä johdanto-osassa kerrotaan, että työnvälitys ei ollutkaan reilua ("heille ei maksettukaan tuntipalkkaa, kuten oli luvattu. Työ oli urakkatyötä. Ratkaisu oli yksinkertainen: työläisiä oli vedetty pahasti nenästä").

Reportteri - jota "kannusti totuuden selville saaminen" - lähtee matkaan havainnoivana kertojana:

Oli odotettava hetki Rautatientorilla linja-autoa. Laturilla oli pari kolme työmiehen näköistä nuorta miestä, yhdellä kulunut nahkalaukku. Nuorimmalla oli päällään risainen sade-takki. Nuo ovat varmaan Espoon tietyömaalle menijöitä, ajatteli reportteri ja astui vauunuun. Hetken kuluttua lähti vaunu melkein täynnä yleisöä. Espoon kirkon paikkeilla, eräässä tiehaarassa pysäytettiin vaunu ja mekin poistuimme niiden työmiesten mukana. Viisi miestä, joista kolme nuorehkoa ja pari keski-ikäistä miestä, lähti astumaan maantietä eteenpäin. [Tähdennykset: JP]

Keskustelunpöytä tuo ilmi, mitä kautta miehistä vanhin on varatyömaalle päätenyt:

"Myllystäkö ne sinut lähettivät? kysäisee joku väliin. "Niin", jatkaa vanhin harvukseen, "sieltähän ne lähettivät". Reportteri miettii hetken, mikä se "mylly" on, mutta hoksaa lopulta sen tarkoittavan kaupungin työnvälitystoimistoa.

Kirjoittaja nojaa ilmaisukeinona siis dialogiin - ja paitsi tässä niin joissain muissakin suhteissa kerronta tuo mieleen käsitellyn Juhani Ahon "Orjamarkkinat"-reportaasin:

["]Tämä on pakkotyötä", jatkaa puhuja, painostaen erikoisesti tätä kohtaa, "jollat lähde, niin soppa- ja myllynkortit pois. Milläs sitten elät? Yritettävä sitä on jotakin, ja tässä sitä nyt ollaan. Olihan hyvä, että edes kunnalta housut ja saappaat sekä muutaman kymppin ruoka- ja matkarahaa, päästäkseen valtion töihin." [Tähdennys alkuperäinen]

Kuten Aho liki puoli vuosisataa aiemmin julkaistussa reportaasissaan, tämäkin reportteri pohtii bussissa istuessaan syntyjä sosiaalisia syviä ("maksetaanko perillä minkäänlaista palkkaa"). Sitten siirrytään havainnointiin. Reportteri ei ehdi vielä kääntyä tieltä parakille, kun hän saa lisää ajattelemisen aihetta.

Paikall[a] seisoo auto, jonka kyljessä on sanat: Tie- ja vesirakennushallitus. Muutaman kymmenen metrin päässä kävelee autoa kohden pari miestä, joista toisella on selässään mies, jota tuodaan autoon. Reportteri pysähtyy auton kohdalle ja katsoo lähemmin. Kannettavalla, kovin nuorella miehellä, on toinen jalka veressä. Jotakin tukkoa siihen on kääritty, mutta verinen jälki on sittenkin jäänyt tielle. Mies hymyilee vain autoon asetettaessa, vaikka tuskat ilmeisesti ovat suuret. [Tähdennys: JP]

Jakson väliotsikko kertoo: "Kirves jalkaterään". Muut väliotsikot ovat samantyyllisiä - ja itse asiassa paitsi hyvin jutun sisältöä ja etenemistä kuvaavia myös jo moderneja: "Työmaa, jolta puuttuu ensiapu ja juomavesi", "Päivän ansio alla 20 markkaa!", "Ruokaa on jonotettava työpäivän päätyttyä", "Kaikkialla on jonotettava" [lainausmerkit alkuperäiset] sekä "Kadotuksen kansa, jonka yhteiskunta on hylännyt".

Reportteri kuulee, että "edellisenä päivänä oli myös sattunut tapaturma", kun "jonkun laturin käsien ulottuvilla oli panos räjähtänyt". Toimittaja jatkaa rämpimistä talvisessa metsässä; havaiten verisiä jälkiä, jotka ovat peräisin siitä, kun kirvestapaturman uhria oli kuljetettu ihmisten ilmoille. Toimittaja paitsi havainnoi myös jututtaa vastaan osuvia työläisiä:

Matkan varrella työskenneltiin, huomattava joukko ojankaivuutyössä. Mitä te saatte palkkaa, kysyy reportteri pysähtyen. "Ei tiedetä", vastataan, "ei meille kerrota. Tilissä vasta torstaina näkee. Mutta sataan markkaan on aikomus päästä", sanoo mies purskahaen nauruun. Reportteri ymmärtää vastauksen leikiksi ja jatkaa kävelyä. Vähän väliä vi-lahtelee tuttujakin kasvoja joukossa, urheilevia työläisnuorukaisia. Pari kilometriä vielä, ja perillä ollaan. Kärkipää raivaa metsää, kaataen puita ja tonkien kannot irti maasta.

Reportteri kuulee, että janoonsa työmiehet joutuvat juomaan suovettä; lisäksi ihmettelevänsä, "eikö valtion työmaalla tunneta lakia, joka määrää, että siellä on oltava puhdasta juomavettä saatavana". Hän kuulostelee, millaisia ovat palkat. Ilmenee, että palkat paitsi ovat pienet ("eräs mies oli viikkoansioon saanut 46 markkaa. Ruoka- ja asuntomenoihin olisi mennyt 47, joten marka puuttui") myös epämääräisesti määräytyvät.

Sitten työpäivä alkaa olla päässään: Kello onkin jo lähes puoli viisi, jolloin miehet alkavat palata parakille. Kertyy pitkä jono linjoitettua tietä palatessa. Paluumatkalla saa reportteri vielä tietää, että joku miehistä oli edellisenä päivänä pudonnut suonsilmään eikä pari miestä tahtonut millään saada ylös. Miehen oli kiiruusti mentävä parakille lämmittelemään ja vaihtamaan alusvaatteita. alushousuja kuulema ei ollut toisia ja muutenkin piti seuraava päivä olla "rokulissa". Palkatta tietenkin.

Työmiesten olojen surkeus jatkuu työpäivän jälkeenkin. Ruoka on kallista – ja sitä täten joutuu ostamaan velaksi, ja vieläpä pitkään jonottamaan.

" – – Velat otetaan palkasta. Joka ilta täällä on jonoja", kerrotaan *allekirjoittaneelle*, "useimmiten vielä klo 20. Ei meistä välitetä, miten ja milloin me saamme syödäksemme. Hinnat ovat kaupunkilaismaiset, mutta ruoka huonoa. Aamuisittain saa eräänlaista keittoa, jota antajan taholta nimitetään kaurapuuroksi, markalla." [Tähdennys: JP]

Päälle päätteeksi autokuljetukset Helsinkiin ovat näemmä huonosti organisoidut: autoja ei ole tarpeeksi, ja jälleen on jonotettava ("miksi ei saada useampia autoja liikekannalle, jotta työläisten ei tarvitsisi tuntikausia jonotella").

Reporttaasi päättyy paatokselliseen loppujaksoon, jossa kirjoittaja kietoo langanpäitä yhteen:

On jo iltamyöhäinen.

Reportteri istuu asunnossaan, kuivatellen suossa kastuneita kenkiään ja sukiaan, ja miettii.

Miten tulevat ne toimeen, jotka ovat lähteneet työmaalta pois, eivät työhaluttomina, kuten *porvarilehdet suvaitsisivat sanoa*, vaan kurjien olojen takia? He ovat menettäneet "myllyn" kortin ja myös sen, joka oikeuttaa ilmaisen ruoan jakeluun. Kaikki eivät jaksakaan työskennellä, oltuaan huonolla ruoalla. [Tähdennykset: JP]

Reportteri vihjaakin lopuksi, että moisissa oloissa elävällä on liian suuri houkutus heittäytyä yhteiskunnallisesti kaltevalle pinnalle:

Onko heidän välttämättä lähdeittävä kerjuulle tai ehkä heikompiuontoisten pahimmassa tapauksessa rikosten tielle? Kenkään ei tähän kehoita, vielä vähemmän me, mutta me vain kysymme. En usko, että kaikki, jotka nytkin ovat pois tulleet, olisivat työnhaluttomia, Millä he elävät? Ovatko he *kadotuksen kansaa, jonka yhteiskunta on tyyten hylännyt?* [Tähdennys: JP]

Reportteri päättyy lopulta käyttämään kollektiivista me-muotoa. "Me vain kysymme": tuossa kysynee viime kädessä ei vain sukiaan kuivatteleva reportteri vaan hänen nimissään Suomen Sosialidemokraatti, pääoppositiopiouluen pää-äänenkannattaja.

”Kadotuksen kansaa”: närkästyneen reportterin ilmaisu tuo mieleen indignaatio-realismiin.¹³⁸³

Espoolainen tietömaa – kolmisen vuosikymmentä ennen ns. Jorvin moottoritien rakentamista – on kaikkinaisen kauheuden tyyssija: ei mitään myönteistä havaittavissa. On kuin dickensläinen Lontoon slummien kurjuuden kuvaus 1800-luvun jälkipuoliskolta olisi laskeutunut suomalaiseen työväenlehden toimitukseen. On mahdotonta punnita – eikä se ole tämän tutkimuksen kohdekaan – missä määrin kuvaus niinsanotusti vastaa todellisuutta. Seppo Halminen, Sosialidemokraatin 1930-luvun alkupuoliskon journalismin jälkitarkastelija, mainitsee¹³⁸⁴ jutussa olleen kyse Helsingin ja Turun välisen maantien rakentamisesta. Halmisenkaan tiedossa ei näytä olleen reportaasin kirjoittajan nimi. Hänen mukaansa tarkasteltu juttu herätti huomiota, ja kyseinen maantienrakennus ”jatkui säällisemmissä oloissa”.

Reportaasissa kiinnittää huomiota, että siinä ei esiinny yksikään henkilö nimeltä. Replikit ovat nimettömien työmiesten lausumia, eikä työnjohtoa ole vedetty tai saatu mukaan kommentoimaan useita vakavia syytöksiä. Sopii pohtia, missä määrin kyse on työväenlehdistön ilmaisutavan erityispiirteistä. Ja huomioon kannattaa toki ottaa – eritoten kun SDP:n pää-äänenkannattaja on kyseessä – että nyt käsiteltävän työmaareportaasin päivistä on vielä neljä vuotta siihen, kun SDP:sta tulee hallituspuolue.¹³⁸⁵ Sosialidemokraattikin saattoi iskeä lujaa, kun ei omia ollut hallitusvastuussa.

Valokuvia ei pitkässä jutussa ole lainkaan. Tämä voi selittyä osin sillä, että lehden edustajat olisivat voineet kokea ”varatyömaalla” työskentelevien kuvaamisen heittä kohtaan epähienoksi. Yhtä lailla voi olla kyse myös Sosialidemokraatin palstatilan vähyydestä ja toimituksen budjetin tiukkuudesta; kuvalaattojen teettäminenkin maksoi. Tai olisiko ollut niin, ettei reporteri voinut ottaa käyttöönsä kokonaisen päivän ajaksi kameraa lehden arvatenkin vähälukuisesta kamerakalustosta?

Lehden levikki oli juuri noihin aikoihin kääntynyt laskuun – Helsingin Sanomat kun paitsi oli journalistisena tuotteena houkuttelevampi myös haali työväelle tarpeelliset pikkuilmoitukset.¹³⁸⁶ Ja levikin laskiessa yhdeksi pelastautumiskeinoksi ilmeisesti nähtiin näemmä myös räväkkä sosiaalireportaasi, josta ei sensationalismiakaan puuttunut. Vaikka epäilemättä tämäntyyppisiä sosiaalireportaaseja¹³⁸⁷ löytää sanomalehdistä jo ennen 1930-lukuakin. Sosialidemokraatinkin mainitaan julkaisseen jo 1920-luvun puolivälissä työpaikkajutun Helsingin Nikolainkadun – nykyisen Snellmaninkadun – postin surkeista työoloista (pääotsikolla ”Kurjissa oloissa työskentelewä ammattikunta”).¹³⁸⁸ Toisaalta 1930-luvun alku oli Sosialidemokraatissa sosiaalireportaasin ehkä vilkkainta aikaa. Edellä käsitellyn tietömaa-reportaasin ohella kuvaavana esimerkkinä voi mainita Sosialidemokraatissa 20.2.1933 julkaistun reportaasin ”PÄÄKAUPUN-

1383 Ilmaisu ”Kadotuksen kansa” oli syöpynyt varmaan Sosialidemokraatin monien lukijoiden mieleen Jack Londonin tuolla nimellä suomennetusta, yhteiskuntakirittisestä romaanista. Alkuteos ilmestyi 1903 ja suomennos 1922. (O. Mäkinen 2006, 100; Otavan 1990, 452.)

1384 Halminen 1995, 48–50.

1385 Salokangas 2003b, 654–656.

1386 Hakuteos Savonlinna 1988, 62. – Vuoden 1933 aikoihin HS:n levikki oli jo miltei nelinkertainen Sosialidemokraatin levikkiin verrattuna. SDP:n päälehden huikeita levikkilukemia 1910- ja 1920-luvun taitteesta pitää tarkastella poikkeusajan poikkeusnäkökulmasta. (Hakuteos Savonlinna 1988, 64; Hakuteos Aamulehti 1988, 133.)

1387 Toisaalta sosiaalireportaasin perinne on jatkunut 1930-luvulta eteenkinpäin. Esim. SSd julkaisi 5.10.1984 Kari Kivelän reportaasin ”Hyvää yötä! Kohteliaisuus on karnea”. Havainnoinnin kohteena ovat pohjoisessa Helsingissä ns. Enbomin metsässä sinnittelevät asunnottomat. ”Jalat amputoituna syksyisenä metsässä”, täydentää lisäotsikko.

1388 Wiksten 1977, 81. – Epäilemättä ainakin työväenlehtien perinteiseen tarjontaan ovat tällaiset epäkohtajutut kuuluneet jo 1900-luvun aivan alussa, elleivät jo 1890-luvullakin.

GISSA KYMMENIÄ SALAKAPAKOITA”. Alaotsikko täsmentää: ”Pirtu virtaa yhä Sörnäisissä, Vallilassa, Hermannissa, Kalliossa ja Eirassa”. Neljäs otsikkotasoa kertoo, että aidosta reportaasihavainnoinnista on kyse: ”Lehtemme edustaja ’vierailulla’ maanalaisissa pirttuloissa”. Sosialidemokraatti ei siis jättänyt pirttoreportaaseja Helsingin Sanomien ja Kuhan yksinoikeudeksi.

Maakuntalehden 1930-luvun reportaasista voi ottaa esimerkiksi Savo-lehden jutun, joka liittyy presidentti P. E. Svinhufvudin Kuopion-vierailuun. Kun presidenttiparia kierrätettiin elokuun 1934 jälkipuoliskolla Väinölänniemellä ja kun heille tarjottiin maittava ateria, reporterit sai Sakari Virkkusen mukaan ”luvan nousta asemalla seisovaan presidentin erikoisvaunuun”. Toimittaja sai tutustua vaunuun veturin vetäessä sitä ratapihalle pestäväksi. Tilanteen ollessa tämä jäi juttu paljolti vaunun ja sen interiöörin havainnoinniksi. ”Mutta mennäänpäs järjestyksessä ja tarkastellaan ovi ovelta käytävän sivustalla olevat huoneet”, reporterit kirjoittaa. Vaununpalvelijan seurassa hän pääseekin sitten näkemään – hieman kainostellen – jopa presidentin puolison ”kokoilla naisellisen budoarin”.¹³⁸⁹

Mitä valokuvankäyttöön tulee, Tutta Runebergin yleiskuvaus¹³⁹⁰ sopinee hyvin luonnehtimaan maailmansotien välistä tilannetta: ”Valtaosa lehtikuvista oli kokous- ja kättelykuvia, kuvia juhlista, urheilukilpailuista tai hautajaisista.”

7.8 Reportaaseja käskystä

Kariluoto käveli heidän luokseen. Hän oli ottanut lakin päästään ja antoi tuulen liehuttaa tukkaansa. – Tietämättään hän tunsi itsensä vaaleatukkaiseksi länsimaiseksi valloittajaritariksi, joka nyt täältä vuorelta katselee valloittamaansa kaupunkia. Hän ei huomannut, että oli ottanut kasvoilleenkin ”teräkseenvaletun” ilmeen. Hänen elämänsä eräs suurimpia täyttymyksiä oli tapahtunut. Suomalaisen jalkiväkikomppanian päällikkönä hän katseli, miten siniristiliput kohosivat Petroskoin korkeimpien rakennusten salkoihin.

Väinö Linna: Tuntematon sotilas (1954)

Reportaasikerronnan ja -formaatin iskostumisesta 1900-luvun puoliväliä lähestyttäessä olennaiseksi osaksi maan sanomalehtijournalismia kielii myös, että reportaasi kelpasi myös sodan ajan virallisen tiedotuksen – sotapropagandan – tarkoituksiin. Sanomalehtien kokonaislevikki oli 1930-luvun lopulla kohonnut jo noin miljoonaan kappaleeseen¹³⁹¹, ja autenttisenmakuiset reportaasit sotatantereilta saattoivat täten välittää milteipä koko kansakunnalle mielikuvia siitä, mitä ”siellä jossakin” tapahtui.

Asialla olivat ennen muuta ns. TK-miehet. Vielä talvisodassa sai lehdistö rintamareportaaseja sattumanvaraisesti. Päämajan propagandaosasto välitti valistushenkilösten, sotilaspappien tai yksittäisten sotilaiden kuvauksia edelleen. Myös rintamalla palvelleet lehtimiehet lähettivät kuvauksia suoraan omille lehdilleen. Joka tapauksessa talvisodan aikaiset rintamareportaasit ja vastaavat jäivät vähälukuisiksi. Jatkosodan al-

¹³⁸⁹ Virkkunen 1994, 163–165. – Kokoomuslainen Savo oli noihin aikoihin 6-päiväinen, ja sen levikki oli 7 000 kappaleen hujakoilla. Lehti myötäili vuoteen 1936 asti IKL:ää. (Hakuteos Kotokulma 1988, 360.)

¹³⁹⁰ T. Runeberg 1984. – Vaikka alkoihan niitä jo olla huippukuvaajiaakin. Yhdeksi sellaiseksi Runeberg mainitsee Paavo Poutiaisen, joka oli ”ensimmäinen lehtikuvaaja, joka osoitti kiinnostustaan myös sosiaalireportaasin suuntaan”. Poutiainen kuvasi ainakin Helsingin Sanomiin, Hufvudstadsbladetiin, Nya Presseniin ja Uuteen Suomeen.

¹³⁹¹ Salokangas 1987, 406.

kuaikoina ”lehdistölle saatettiin parissa kolmessa päivässä jakaa enemmän rintamakuva-
vauksia kuin talvisodan aikana yhteensä”, Perko kirjoittaa. Hän arvioi, että noihin suu-
riin eroihin on voinut vaikuttaa se, ettei ”tehokas ja keskitetty sisäinen tiedotustoimin-
ta talvisodan aikaisen kuuluisan yksimielisyyden päivinä ollut välttämätöntäkään”.¹³⁹²

Jatkosodan alkaessa kesällä 1941 niin siviili- kuin sotilashallinnon tiedotus oli or-
ganisoitu olennaisesti tehokkaammaksi. Maan johto tiesi, ettei uudessa sodassa enää
syntyisi sellaista yksimielisyyttä kuin talvisodassa. Tiedotuskomppaniat TK-miehineen
olivat valmiit toimintaan, yhtenä – mutta vain yhtenä – tehtävänään rintamarepor-
taasien tuottaminen.¹³⁹³

Viipurin elokuun lopussa tapahtunut valtaaminen ei ollut TK-reportterille läh-
tökohdiltaan ongelma. Kyse oli takaisinvaltaamisesta, jonka käytännössä koko kansa-
kunta koki oikeudenmukaisena. ”Viipuri on jälleen meidän”, riemuitsee esimerkiksi
Uuden Suomen 31.8.1941 yli koko etusivun levitetty pääotsikko. Alla on myös yli koko
etusivun revitetty jättikuva Viipurista.

TK-reportterit olivat liikkeellä mieslukuisasti: Viipurin käsiinsaamisen hetkiä
tuskin halusi hukata kukaan, joka paikalle pääsi. Ja TK-jututhan olivat haluttuja: jo
toimittajapula takasi Perkon mukaan, että ”lehdet olivat pakosta varsin alltiita otta-
maan palstoilleen VTL:stä ja päämajasta saamaansa valmista ja – propagandistista –
aineistoa”.¹³⁹⁴

Toisen suuren karjalaiskaupungin, Petroskoin, pari kuukautta myöhemmin ta-
pahtunut valtaus, olikin jo propagandasuorituksena haastavampi. Uutta sotaa vastus-
tavia oli paitsi kommunisteissa myös sosiaalidemokraattisessa työväestössä ja Pohjan-
maan ruotsalaisväestössä. Olipa Suomen Sosialidemokraattikin vastustanut viimeiseen
asti sotaanlähtöä. Ylipäällikkö C. G. Mannerheimin heinäkuussa antaman miekantu-
pipäiväkäskyn – jossa viitataan pateettisessa sävyssä Vian ja Aunuksen valtaamiseen
– otti osa kansaa mielialaraporttien mukaan vastaan varauksellisesti.¹³⁹⁵

Eino Jutikkala, Valtion Tiedotuslaitoksen sotienaikainen tuotantotoimiston pääl-
likkö, on todennut, että ”VTL:n kotimaanpropagandan alati toistuva johtoaihe oli Itä-
Karjalan kysymys”. Alkuun Itä-Karjalaa koskenut propaganda sisälsi runsaasti kansal-
lisromanttisia ja nationalistisia aineksia, ja tempautuipa osa rintamareporttereista
suursuomi-innostukseenkin. Sitten nähtiin tarkoituksenmukaisemmaksi painottaa
tekstit nimenomaan puolustuksellisiin näkökohtiin: ”lyhyt raja – pitkä rauha”, kuului
yksi muotoilu. Näin propagandalle oli helpompi saada myös työväestön ja muiden ns.
Suur-Suomea vieroksuvien hyväksyntä.¹³⁹⁶

TK-reportterien työn voi kuitenkin ymmärtää vasta, kun ottaa huomioon että sitä
ohjailtiin pienemmissäkin yksityiskohdissa. Ohjeissa kannustettiin reporttereita teke-
mään havaintoja siitä, että neuvostojoukot todella olivat valmistelleet uutta hyökkäystä
Suomeen. Jutuissa ei saanut tuoda itse sotatoimista juuri enempää tietoja kuin oli jo
Päämajan tiedotuksissa kerrottu. Vallattujen paikkakuntien nimien mainitsemisessa oli
oltava varovainen. Suomen joukkojen lukumääräisestä ylivoimasta jatkosodan alku-
vaiheissa ei saanut kertoa – ajateltiin, että näin saavutukset tuntuisivat ehkä vieläkin
sankarillisemmille. Miestappiosta oli kerrottava valikoidusti, kriitikoiden mielestä sa-
lailtenkin. Vihollista sai ja piti painaa alas, mutta sen suoranaisten raakuuksien kuva-

¹³⁹² Perko 1974, 15–16; vrt. Jutikkala 1997, 15.

¹³⁹³ Perko 1974, 16. – Pääesikunnan 6.6.1941 antamalla käskyllä perustettiin 9 propaganda-
komppaniaa. Kun propaganda-sanalla ennen niin positiivinen kaiku oli kääntynyt kieltei-
seksi, muutettiin tuo Saksasta lainattu nimitys oitis muotoon ”tiedotuskomppania”. (Mts
24.)

¹³⁹⁴ Perko 1988, 67.

¹³⁹⁵ Perko 1974, 85–86; Lehtinen 2006, 90–92; ks. myös Jutikkala 1997, 84–85.

¹³⁹⁶ Jutikkala 1997, 82–89; Perko 1974, 111–121.

uksia ei saanut esittää. Toisaalta omien joukkojen sotilaskunnan ja taistelutahdon tähdentäminen oli itsestäänselvää.¹³⁹⁷

Operatiivisessa mielessä yksityiskohtaisten tietojen sisällyttäminen juttuihin oli kiellettyä. Jos sellaisia pääsi lipsahtamaan mukaan, sensuurin tiukka seula yleensä karsi ne, ellei hyllyttänyt koko juttua. Juttuja myös jalostettiin: keskimäärin pari vuorokautta kestävässä prosessissa niihin saatettiin tehdä korjauksia huomattavastikin. ”Hyökkäysvaiheen tekstit pursusivat suomalaisen sotilaan sankaruutta. Periaatteessa valehtelu oli kiellettyä, mutta pieni liioittelu tyylikeinona sallittiin, Ryssiä ja iivanoita vilisi kaikkialla, luodit napsahtelivat puihin, mutta joukon rohkeimmat seisoivat vaikka kranaattisateessa ja upseerit johtivat edestä. Kukaan ei vielä tuohon aikaan purnannut. Kuva, joka esitti parroittunutta rintamajermua, juuttui sensuuriin”, Lasse Lehtinen kuvaa TK-reportterien silottelevaa otetta.¹³⁹⁸

Ponnin Petroskoin¹³⁹⁹ miehittämiselle on kummunnut kaukaa. ”Prosessi oli pitkä ja eräiltä osin sen alku on nähtävissä jo Ruotsin suurvaltakauden laajentumispyrkimyksissä. Jo tällöin hahmoteltiin rajaa Syvärin, Äänisjärven ja Vienanmeren linjalle”, Jukka Kulomaa kirjoittaa. Hän myös viittaa siihen, että 1918 alkaneiden heimosotaretkien aikana Aunuksen valtausyritys oli kulminoitunut vain kymmenen kilometrin päähän Petroskoista ja että Akateeminen Karjala-Seura piti vahvasti esillä Suur-Suomi-aatetta. Keväällä 1941 kiinnostus Aunuksen Karjalaa kohtaan alkoi herätä uudelleen myös Suomen poliittisissa ja sotilaallisissa piireissä.¹⁴⁰⁰

Syyskuun alussa 1941 oltiin jatkosodan hyökkäysvaiheessa jo niin pitkällä, että suomalaiset saavuttivat Äänisjärvestä Laatokkaan virtaavan Syvärin ja katkaisivat Muurmannin rautatien. Syyskuun puolivälissä käynnistyi Petroskoin valtaaminen. Sotatoimien kohteeksi Petroskoi toki oli joutunut jo heinäkuussa suomalaisten pommikoneiden hyökättyä sinne. Syyskuun lopun ratkaisuvaiheessa vetäytyvät neuvostojoukot harjoittivat poltetun maan taktiikkaa. Välttääkseen joutumasta saarroksiin puolustajat luopuivat asemistaan 1:seen lokakuuta mennessä, kun vetäytymistie oli vielä avoin.¹⁴⁰¹

Petroskoin varsinaisella kaupunkialueella suomalaisjoukot eivät enää kohdanneet laajempaa vastarintaa. Harhailevat vihollisotilaat vangittiin, ja tavatut harvat siviilit poimi sotapoliisi. Tulipaloja pyrittiin rajoittamaan, mitä työtä jatkui 3:nteen lokakuuta. Järjestyksen ylläpito ei ollut helppoa, kun – Kulomaan sanoin – ”utelaisuus muodostui kuitenkin ylivoimaiseksi ja pari päivää valtauksen jälkeen alueelle alkoi virrata omin päin evakuoitiretkelle lähteneitä sotilaita”. Yksiköitä määrättiinkin jää-

1397 Perko 1974, 87–103.

1398 Lehtinen 2006, 132–136.

1399 Kaupunkioikeudet 1777 saaneessa Petroskoissa oli 1940 noin 75 000 asukasta (Kulomaa 1989, 22), eli se oli samaa kokoluokkaa Viipurin kanssa. Heti kaupungin tultua 1.10.1941 vallatuksi suomalaiset muuttivat nimen Äänislinnaksi. Petroskoista oli tullut 1802 Aunuksen kuvernementin pääkaupunki. Ensimmäisen maailmansodan aikoihin valmistunut Pietarin – Muurmannin rata, joka kulki Petroskoin kautta, oli kaupungin kehitykselle olennainen tekijä. Vanha Onegan metallitehdas oli suurin yritys. Kaupungille antoivat 1940-luvun alussa leimansa myös nelitiedekuntainen yliopisto, Leninin muistomerkki, useat marxilais-leniniläiseen mytologiaan kuuluvien johtajien mukaan nimetyt kadut, amerikansuomalaiset emigrantit sekä kansankomissaarien neuvoston syrjäytetyn suomalaisjohtajan Edvard Gyllingin jälkimaine. (Niitemaa & Kallioniemi 1991, 52; Kulomaa 1989, 19–27.)

1400 Kulomaa 1989, 28–29.

1401 Kulomaa 1989, 30–39; Niitemaa & Kallioniemi 1991, 50–52. – Petroskoin valtauksen merkityksestä kertoo sekin, että vain päivä valtauksen jälkeen armeijakunnan komentaja toi Ruotsin perintöprinssin Gustaf Adolfin – myöhemmän kuninkaan – tutustumaan ”itä-Karjalan pääkaupunkiin” (Niitemaa & Kallioniemi 1991, 58).

mään yöpymään kaupungin ulkopuolelle, suomalaisotilaiden hyvä vainu kun johdatti heidät oitis Petroskoin alkoholivarastoille.

Itsenäisen Suomen sotahistoriassa niin harvinainen kaupunginvaltaus oli harvinaista herkkua myös TK-reporttereille, joiden kirjoituskoneet näyttävät noina päivinä suorastaan joukkolaulaneen.

Uuden Suomen 2.10.1941 etusivu on omistettu kokonaan Petroskoin iloutisille. ”Petroskoi vallattiin eilen”, kertoo yli koko etusivun levitetty pääotsikko. Sen alla on viiden palstan yleiskuva valloitetusta kaupungista. Uutisointi nojaa ”Päämajan tilannetiedoitukseen” edelliseltä päivältä; tiedotuksen kylkeen on taitettu karttapiirros Petroskoin seudusta. Kunniasijan etusivulla on saanut myös ylipäällikkö Mannerheimin päiväkäsky, jossa hän kiittää joukkoja. Ja, alimmaiseksi on taitettu TK-kirjeenvaihtaja Arvo Laron – pitäisi kai olla: Arvo Laron¹⁴⁰² – reportaasi ”Suomalaiset säästivät, bolševikit hävittivät. Kiertokäynnillä Aunuksen pääkaupungissa”. Valokuva kylläkin on tykinkuljetuksesta – ilmeisesti edellispäivinä – Petroskoin ulkopuolella. Laron ingressi iskee ajankohtaisimpaan:

Petroskoi-Äänislinna on pitkien ja kovien taistelujen jälkeen joutunut suomalaisten käsiin. Kaupunkia kohdannut hävitys on melkoinen. Tykistömmme on säästänyt sitä mahdollisimman paljon, mutta sen sijaan on vihollinen suorittanut siellä sekä evakuointi- että hävitystöitä. Kaupungin huomattavimmista kivitaloista on *puolet tavalla tai toisella joutunut häviöityksen kohteeksi*. Koneita ja varastoja on myös paljon tuhottu. Lähipäivien mielenkiintoisimpia tehtäviä tuleekin olemaan sen toteaminen. [Tähdennys: JP]

Ingressi siis sysää otsikon tavoin kaupungin kokemat tuhot vihollisen kontolle. Vähän edempänä tekstissä reporterit tuo myös itsensä minä-kertojana juttuun:

Lokakuun ensimmäisen päivän aurinko paistaa harvinaisen lämpimästi pilvettömältä taivaalta *lähestyessäni luoteesta* Äänislinnaa, johon joukkomme juuri ovat tunkeutuneet. Muutaman kilometrin päässä kaupungista *näen* jo kaupungin suunnalta nousevan sankkaa savua, joka kasautuu synkäksi pilveksi koilliselle taivaalle. Naftasäiliö palaa, vihollinen on sen kaupungista lähtiessään sytyttänyt. Äkkiä pienikasvuinen koivumetsä häivää tien varrelta. Näen Suojärvelle johtavan radan kiskottoman radan penkereen. Sitten *ajamme* rautatieylikäytävälle, ylitämme Muurmannin radan, *olemme* Äänislinnan esikaupungissa. [Tähdennykset: JP]

Reportaasi on huomattavan tuore, edelliseltä päivältä. Laro kuvaa aitoon reportaasitapaan näkemäänsä – esimerkiksi dieselöljysäiliön palon synnyttämää savupilveä – paljastamatta kuitenkaan mitään operatiivisesti arkaa. Monikon ensimmäisen persoonan verbimuodoista ilmenee, että liikkeellä autolla on seurue, ehkä TK-kollegoista koostuva. Ajankohtaisuus korostuu entisestään, kun lukija pääsee Laron myötävaikutuksella imemään sivulle 10 taitetussa jatkoksessa edellispäivän näkymiä peräti Petroskoin keskustasta:

Ajamme sisälle kaupunkiin. Keltaiseksi maalattuja punakattoisia kivitaloja: vihreitä ja vaaleanruskeita, nupukiveyksellä päällystettyjä katuja lehmuskujineen ja laudoista rakennettuine jalkakäytävineen, kuvapatsaita neuvostotähtineen, partureita, valokuvaamoita, kahviloita, elokuvateattereita, toreja – sellainen on ensimmäinen pikavaikutelma Äänislinnasta. Uutta ja vanhaa rinnakkain, rumaa ja kaunista, järjestystä ja vaurautta epäjärjestyksen ja kurjuuden rinnalla. Kaikesta huolimatta kaupunki on miellyttävä yllätys. [Tähdennys: JP]

¹⁴⁰² Arvo Laro oli ennen Aamulehteä työskennellyt ainakin Lahden Suunnassa ja Vaasalehdessä. – Aamulehti näki vaivaa saadakseen TK-rintamakirjeenvaihtajien joukkoon useitakin toimittajiaan. Laron lisäksi muita aamulehtiläisiä TK-kirjeenvaihtajia olivat Orvo Kärkönen, Eero Soini ja Jukka Tyrkkö. (Suomen Sanomalehdistön 1937, 85; Perko 1974, 39–40.)

Tekstistä kuultaa tietty tasapainoilu: kirjoittaja ei malta olla nostamatta esiin kaupungin huonompiakaan puolia, mutta ei myöskään voine mennä tässä liian pitkälle. Lukijahan voisi ryhtyä ihmettelemään: miksi me tuon rähjälän sitten kallein ihmishuhrein valtasimme? Jaksoa voi ylisummaan pitää ammattitaitoisesti kirjoitettuna: siinä on sopivasti havainnollisuutta lisääviä yksityiskohtia. Jutun loppupuolella kuva vielä täsmentyy:

Karl Marxin katua, entisen bolshevistisen Petroskoin liikenneväylää, ajamme kaakkoon Vapauden torille, jolla komeilee [Sergei] Kirovin patsas. Etelään avautuu tällä lehmusten reunustamalta asfalttipäällysteiseltä kadulta suurenmoinen näköala. Siellä näkyvät puolettain räjäytetyt Onegan metallitehtaat, joissa on työskennellyt yli kahdeksantuhatta työlläistä valmistaa koneita ja sähkötarvikkeita. Siellä ovat myös suuret ammusvarastot.

Myös Uuden Suomen samaisen, 2.10.1941 ilmestyneen numeron kahdeksas sivu koostuu Petroskoi-jutuista. "Suurhyökkäys Petroskoita vastaan", kuuluu viiden palstan pääotsikko. Alaotsikko täsmentää (lainausmerkit alkuperäiset): "Koko maapallo tuntuu tärisyvän valtavan tykistökeskityksen voimasta". Sivun yläosaa hallitsevat viisi valokuvaa: Petroskoin rakennuksia ja katunäkymiä. Pääjuttu – byline-rivillä mainitaan: "Uudelle Suomelle TK-kirjeenvaihtaja Klaus Vartiovaara" – kylläkin laahaa hieman jäljessä.¹⁴⁰³ Jutussa ollaan, kuten voi jo seuraavasta ingressistä päätellä, vasta Petroskoin porteilla:

Ylpeinä kuulumme voitonsanommat Syväriältä. Meidän vuoromme ei ollut vielä silloin, mutta jokainen meistä vaistosi jo aikoja sitten, että hetkemme on lähellä. Tiesimme, mihin kaikki jo käydyt taistelut tähtäsivät, tiesimme, minne marssitiemme ja tiettömät korpitai-paleet ovat johtamassa. Nyt on Itä-Karjalan sotaretken valtavin vaihe alkamassa. Sen tunnemme jokainen, upseeri ja rivimies. Uusi, musertava isku on jälleen kohtaava vuosisataisen vainolaisemme. *Aunuksen vapaustaistelun viimeiset, uljaat rivit piirtyvät Suur-Suomen historiaan.* Äänisjärvi odottaa suomalaisia sotureita rantamilleen. Itä-Karjalan pääkaupungin, Petroskoin kohtalonhetki on koittanut. [Tähdennys: JP]

Sävy on juuri se, johon Lehtinen viittasi: "hyökkäysvaiheen tekstit pursusivat suomalaisen sotilaan sankaruutta". Vartiovaaran jutun ingressissä jopa esiintyy viittaus Aunuksen vuoden 1919 sotaretkeen¹⁴⁰⁴, ja siinä mainitaan "Suur-Suomi".

Teksti on jatkossakin pateettista. Siinä esimerkiksi vilahtaa omista sotilaista puhuttaessa ilmaisu "tuoret, voimaa ja rautaista tahtoa uhkuvat joukot". Harvoin juttussa mainittuihin paikannimiin kuuluvat Suojujoki, joka "virtaa itään ohjaten kulkuamme", sekä eteläpuolella "leveä, mutta syysateiden ja hyökkäysvaunujen runtelema Prääsä-Petroskoin valtamaantie". Selkeää kuvaa taistelujen kuvasta ei lukija voi saada, mutta eihän se ole TK-reportaasissa tarkoituksaan. "Tien suunnassa hyökkäävä eversti S:n rykmentti" näyttää saaneen vihollisen motitetuksi:

Motti syntyy aivan kuin itsestään, sillä ryssä niinkuin tunnettua kaivaa asemansa kaikkiin suuntiin. Vihollinen puolustautuu sitkeästi ja ankara tulitaistelu jatkuu pitkin päivää. Motti kypsyy hiljalleen, niinkuin lukemattomat aikaisemmatkin, mutta päähyökkäys jatkuu.

Muiden joukkojen osalle on tullut tietön metsätaival, mutta tie puhkeaa pioneerien ja työkomppanioiden avulla jylhään, pilviä hipovaan aarniometsään, joten taistelukuormas-

¹⁴⁰³ Klaus Vartiovaara oli yksi US:n neljästä TK-reportterista (Perko 1974, 449). Hän siis kirjoitti käsiteltävässä tapauksessa omalle lehdelleen.

¹⁴⁰⁴ Aunuksen sotaretkellä noin tuhannen suomalaisen vapaaehtoisen joukko tunkeutui huh-tikuussa 1919 – Neuvosto-Venäjän tiukennettua Aunuksessa otettaan – alueelle Suomen hallituksen suostumuksella. Muutaman viikon kuluessa oli joukkojen kuitenkin pakko vetäytyä. (Salokangas 2003b, 627.)

tot pystyvät seuraamaan jalkaväkeä. Mutta ryssä lienee arvannut, mistä on kysymys, sillä toisen hyökkäyspäivänä olemme laajasti varustetun mäkimaaston edessä, jota nimitämme "sianseläksi", ja yht'äkkiä rikkovat erämaan rauhan kirpeät konekiväärisarjat ja keveiden kranaatinheitinten vihainen louskutus.

Maahan kaivautunut ryssä on kuitenkin sisukas kuin synti ja nyt on lopultakin tykistön vuoro puhua. Useat patteristot avaavat yllättävän tulen ja koko maapallo tuntuu tärisevän valtaisan keskityksen voimasta. [Tähdennys: JP]

Taistelun kulkua kuvataan niin, että operatiiviset salaisuudet eivät paljastu. Vihollisellekin annetaan tunnustusta ("maahan kaivautunut ryssä on kuitenkin sisukas kuin synti"). Sitaatin lopussa kiinnittää huomiota viittaus oman armeijan tykistöön. Perko on todennut, että kun Suomen armeija lähti jatkosotaan selvästi talvisotaa paremmin varustautuneena, niin tämä näkyi myös TK-miesten kirjoittelussa: "Nimenomaan Suomen tykistö, joka talvisodassa oli esiintynyt pikemminkin kuriositeettina kuin vakavasti otettavana tulivoimana, sai nyt sotakirjeenvaihtajien huomion ja kiitoksen."¹⁴⁰⁵

Huomiota ja kiitosta jakaa TK-kirjeenvaihtaja Vartiovaarakin Uuden Suomen juttussaan (2.10.1941) vielä toisenkin kerran:

TK-mies, joka illan hämärtyessä seisoo mahtavan harjannejonon korkeimmalla laella, kokee erään tämän *hyökkäysvaiheen mahtavimmista elämyksistä*. Koko läntinen taivas leimuaa tulimerenä tykistömme ryhtyessä muokkaamaan parin kolmensadan metrin päässä alkavaa "everstinmottia". Ei olisi nyt mukava kyyhöttää noilla hirsillä katetuissa maakuopissa. [Tähdennykset: JP]

"Vahingonilo on ilmeinen, potut maksettiin pottuina", kuvaa Perko TK-kirjeenvaihtajien suhtautumista siihen, että vahvistunut suomalaistykiistö kykeni nyt hätistelemään vihollista niin kuin vihollistykiistö oli hätistelnyt suomalaisia talvisodassa. TK-reportteri tuo itsensä esiin yksikön kolmannessa persoonassa. Vähän myöhemmin hän jo sukeutuu kertojainäköksi ("seisoessani nyt valtamaantien varrella kolonnien, tykkiin, hyökkäysvaunujen ja autorivistöjen vyöryssä katkeamattomana virtana ohitseni").

Aidointa journalismia eivät TK-reportaasit näytä todellakaan olleen. Kriittisesti voi puhua jopa journalismin degeneraatiosta. Asialla kyllä oli joukko maan kärkejournalisteja, mutta heidän työskentelyään sanelivat tiukat ehdot – ja se näkyy.

Lokakuussa 1941 lähetettiin lehdille yli 50 TK-juttua, joiden voi otsikon perusteella arvioida käsitelleen Petroskoi-Äänislinna-teemaa, ja paria lukuun ottamatta ne kaikki julkaistiin, eräät useissa kymmenissä lehdissä". Jos siis suomalaisten myöhempi kuva Petroskoin valloituksesta on iskostunut mieliin paljolti Väinö Linnan ja Edvin Laineen kuvausten perusteella, niin imivät aikalais-suomalaiset epäilemättä vaikutelmaansa TK-reportaaseista. Kulomaa nostaa esiin rintamakirjeenvaihtaja Tapio Hiisivaaran reportaasi, joka julkaistiin 3.10.1941 useissa lehdissä, mm. Uudessa Suomessa, Helsingin Sanomissa ja Suomen Sosialidemokratissa.¹⁴⁰⁶

Katse vielä kokoomuslaiseen Karjalaiseen, joka 1940-luvun alussa ilmestyi kolmesti viikossa ja jonka levikki oli kipuamassa yli 15 000:n rajan.¹⁴⁰⁷ Sivumäärältään selvästi Uutta Suomea pienempi – ja tästäkin johtuen myös tiiviimmin taitettu – joensuulaislehti toki levitti Petroskoin-valtauksen otsikoinnissaan etusivun levyiseksi streameriksi: "Joukkomme tunkeutuivat eilen klo 4.30 Petroskoin kaupunkiin". Pääuutinen on,

¹⁴⁰⁵ Perko 1974, 94.

¹⁴⁰⁶ Kulomaa 1989, 39–40. – Mainittu Tapio Hiisivaaran – joka tuli SSd:sta (Perko 1974, 44) – laajalti 3.10.1941 julkaistu reportaasi kuvaa Petroskoita varsin sumeilemattomasti: "Katuvierellä on meikäläisen kioskin kokoinen, luhistumispiستettä lähentelevä rytiskä, joka toisinaan on leipämyymälä, joskus kalamyymälä jne. Kioskimyymälän etuseinällä on lasiluukku, josta tavarat – mikäli niitä on ollut – on annettu ostajalle. Siinä on Petroskoin myymäläkulttuuri."

¹⁴⁰⁷ Hakuteos Aamulehti 1988, 289.

kuten Uudella Suomella, Pääesikunnan kirjoittama. Tilannetiedotus on ladottu kursivoituna ja lihavoituna neljän palstan levyiseksi – eikä sen luettavuus täten ole paras mahdollinen.

Etusivulle on taitettu myös Mannerheimin päiväkäsky, referaatti sosiaalidemokraattisen ministerin K. A. Fagerholmin Vaasassa pitämästä puheesta – jossa hän arvostelee Britannian veljespuolueen poliittisia ”häränpyllyjä” – sekä joukko toisen maailmansodan kulusta kertovia uutisia. Etusivulta alkaa myös juttu ”50 venäläisen upseerin pakomatka päättyi kuolemaan. Politrakit ja rykmentin komentaja ampuivat itsensä”; juttu, joka näyttää olevan kooste eri TK-kirjeenvaihtajien otsikossa mainitusta tapahtumasarjasta välittämistä havainnoista. Karjalaisen näkökulmasta kenties kiintoisin on taustajuttu ”Petroskoi, Äänisen kaupunki. Vanhan karjalaisen kaupan ja sivistyksen keskus on jälleen suomalaista maata”. Nimikirjaimin ”V. P.” allekirjoitetusta taustajutusta kuultaa, että joensuulaislehti kokee Äänisen kaupunkiin tiettyä heimoyhteyttä, mutta että kaupungin nykytila ei miellytä (”Petroskoi on kaupunkirähjä ja sillä on venäläisen maalaiskylän leima”).

Reportaasiote näkyy Karjalaisessa 2.10.1941 etenkin jutussa ”Kuinka suomalaiset etenivät Syvärieltä Äänijärven rantaa. *Eloisa TK-kuvaus* [tähdennys: JP] tästä sotaretkestä, joka kuuluu historiamme maineikkaampiin”. Sivulle 7 taitettu kaksipalstainen juttu mainitaan vain STT:n välittämäksi – kirjoittajaa ei nimetä.

Viiveellä julkaisee Karjalainenkin tämän TK-reportaasin: vasta nyt, kun suomalaisjoukot asettautuvat hallitsemaan Petroskoita, saa Karjalaisen lukija tietää, millaisia olivat Aunuksen pääkaupungin haltuunottoa edeltävät päivät. Kolmipäiväiseltä sanomalehdeltä tämän viiveen toki ymmärtää.

Vorobjevassa, missä tie seuraa autiolla tasangolla jokea, joutuivat kolonnat vihollisen hävittäjien ahdistamiksi. Tilanne oli toisinaan kuin talvisodan pahimpina päivinä, sillä omat lentokentät olivat kaukana.

Mutta marssi jatkui. Petroskoissa tultiin jo levottomiksi. Seitsemännen ryssäläisarmeijan komentaja, kenraaliluutnantti Gorolenko antoi miehille löydetyn käskyn mukaan suurehkolla joukko-osastolle määräyksen marssia vihollista vastaan ”tehtävänään lyödä ja tuhota havaittu vihollinen” sekä vaati ”rangaistusretkikunnan” johtajalta ”päättäväistä ja erinomaista toimintaa”.

Tämä STT:n välittämä reportaasi on konkreetimpi kuin edellä käsitelty Klaus Vartiovaaran kirjoittama – ja samalla sävyiltään vähemmän hehkuttava.

Verraten konkreettista tilannekuvausta sisältyy jutun loppupuolellekin:

Kärjessä oleva komppania suojautui ja vastasi tuleen. Panssarivaunut ajoivat edellisiin asemiin ja alkoivat vastata tuleen. Vasemmalta lähti toinen komppania kiertämään ylivoimaista vihollista. Ennenkuin tämä tiesi muuta kuin, että vastassa oli vihollisia, niin se oli saarroksissa. Saarrettu vihollinen taisteli urhoollisesti viimeiseen saakka. Vastassa oli asevelvollisia, hyvin koulutettua väkeä. Jokainen vihollinen oli tuhottava yksitellen. Taistelu Petäjälästä riehui monta tuntia ennenkuin ylivoimainen vihollinen oli tuhottu. Sen rippeet, jotka olivat jääneet motin ulkopuolelle, pelastautuivat ulkopuolelle. Sillä välin oli jääkärien komentaja eversti [Ruben] Lagus yli-inhimillisillä ponnistuksilla saanut huollon järjestykseen.

Tässäkin annetaan viholliselle tunnustusta (”taisteli urhoollisesti viimeiseen saakka”). Eversti Lagukselle suorastaan suitsutetaan kiitosta (”yli-inhimillisillä ponnistuksilla”).

Tuo Karjalaisen 2.10.1941 julkaisema juttu on valokuvista. Numeron ainoa Petroskoi-kuva löytyy etusivulta: otos, ilmeisesti arkistokuva, Työn palatsista. Ylipäänsä sanomalehtien TK-reportaasien kuvitus oli nykymittarein puutteellista. Jatkosodan ajan tekniikalla ei ollut mahdollista siirtää kuvia telefotoina niin kuin tapahtui jo laajal-

ti kymmenisin vuotta myöhemmin, Helsingin olympialaisten päivinä.¹⁴⁰⁸ Täten rintamareportaasien kuvat olivat usein reportaasitekstejä hieman vanhempia, ja usein perin staattisia.

Jatkosodan muuttuessa asemasodaksi muuttuivat myös TK-reportterien työn painotukset. Päämajan tiedotusosasto ohjeisti rintamajournalisteja taas kerran, ja niin suosivat he kuvauksia korsunrakennuksesta, puhdetöistä, rintaman urheilukilpailuista, opiskelusta rintamaoloissa, viihdytysilloista, lottakanttiineista, kenttäsaaralaloista ja etulinjan jokapäiväisistä tunnelmista. Mutta – uskottavuuden tähden – tiedotusosasto kehotti kirjoittamaan myös rintamaelämän vaikeuksista, kuten sääskistä, kosteudesta, vaarallisista kenttävarustelutöistä, etuvartiotaisteluista sekä korpielämän yksitoikkoisuudesta. Tämä tuli kuitenkin tehdä positiivisessa hengessä. Edelleen kiellettiin lähettämästä juttuja tai kuvia, joista kävivät ilmi rintamamiesten huolimaton pukeutuminen, esimiesten kunnioituksen puute, sopimaton kielenkäyttö sekä alaisten ja esimiesten veljeily. Jopa yksittäisiä sanoja, kuten epäsituaaliseen käyttäytymiseen yllyttävä ”jermu, julistettiin pannaan. ”Ryssä”-sanojakin ryhtyi päämajan sensuuri karsimaan teksteistä. Tämä liittyi siihen, että sodankäyntionnen kääntyessä haluttiin olla turhaan ärsyttämättä tulevia mahdollisia voittajia. Niinpä Päämajan tiedotusosasto kehotti lokakuussa 1943 antamallaan käskyllä ”vihollisvastaisessa propagandassa välttämään kaikkea vihollisen asiatonta halventamista”.¹⁴⁰⁹

TK-reportterin oli siis tarvittaessa otettava 90 asteen, ellei jopa 180 asteen, käännöksiä tilanteiden muuttuessa ja käskyjen käydessä. Jatkosodan viime kuukaudet olivat taas oma vaiheensa. Kun asemasotavaiheessa TK-miehissä esiintyi motivaatio-ongelmiakin – luonteista aiheista tuntui olevan puutetta – niin nyt aiheita olisi ollut. Mutta TK-toiminta takelteli varsinkin Neuvostoliiton kesäkuun 1944 suurhyökkäystä heti seuranneina viikkoina: reporttereita ja kulkuneuvoja oli liian vähän, kirjoittajilta pallo hieman hukassa – sekä tekstien karsinta ja valvonta ankaraa. ”TK-miesten on pyrittävä miehekkäästi tiivistettyyn ja sotilaallisesti ytimekkääseen kielelliseen ja tyyllillisen ilmaisuun”, käskytti Päämajan tiedotusosasto heinäkuussa 1944.¹⁴¹⁰

Sodan logiikan valossa käskytetyt reportaasit voi ymmärtää, mutta puhtaan journalistisesti arvioiden ne tuskin ovat maan lehdistöhistorian laadukkaimpia suorituksia. Se, että sanomalehtireportaasissa nähtiin suuria mahdollisuuksia myös sota-propagandan teossa, kieli luonnollisesti reportaasiin kätkeytyvästä suuresta ilmaisuvoimasta.

7.9 Delegaatio Neuvostoliitossa, ja yksi reitiltä poikkeaja

Allan Liuhala muistelee ensimmäisiä päiviään kesätoimittajana Aamulehdessä vuonna 1947.

- Veistäjä oli toimitussihteerinä. Sain poliisikierrokselta raiskausutisen Kirjoitin sen hillittyyn tapaan, isottelematta, ja vein liuskan Veistäjälle. – – ”Eihän tätä näin voi kirjoittaa. Tämä on sentään huomattava raiskaus!” Sen jälkeen hän neuvoi, kuinka uutiseen saadaan tunnelmaa. Tekstissä ollut sana ”mies” vaihtui ”raakimukseksi” ja samaan tapaan ehostettiin tekstiä muutenkin.

Raimo Seppälä & Erkkä Lehtola: Taitaa olla piru (1989)

¹⁴⁰⁸ Esim. HS sai niin teleksin kuin telefoton 1940-luvun lopulla (Hakuteos Aamulehti 1988, 133).

¹⁴⁰⁹ Perko 1974, 135–143; Lehtinen 2006, 144, 258.

¹⁴¹⁰ Perko 1974, 149–164.

Raamattu kertoo, miten ihmiset kerran uhmatukseen Jumalaa päättivät rakentaa taivaaseen ulottuvan tornin. – – Tämä kertomus tuli mieleeni tarkkaillessani Neuvosto-Venäjän viranomaisten puuhia. Hekin tahtovat rakentaa jotakin suurta, ihmeellistä, ennenkuulumatonta. He tahtovat näyttää voimansa ja valtansa koko ihmiskunnalle, kaikille niille, jotka epäilevät heidän järjestelmänsä mahdollisuutta, ja samalla myöskin sille Jumalalle, jonka temppelit he maahan hajoittavat – – .

O. J. Brummer, Karjalan päätoimittaja, lehtimiesvaltuuskunnan jäsenenä Neuvostoliitosta saamistaan kokemuksista (1934)

Aamulehdessä 1940 toimittajana aloittanut Olavi Veistäjä¹⁴¹¹, Karjalan poika, pääsi jatkosodan alkuvaiheissa Karjalaan reportaasimatkalta useita kertoja. Sallasta 1941 kirjoittamassaan reportaasissa hän kuvaa niin maisemaa, vihollisilta vallattujen asuintalojen törkyisyyttä kuin sotatoimia. Tai syyskuun 1941 alussa Veistäjä pääsi seuraamaan monikymmenpäisen lehtimiesryhmän mukana suomalaisjoukkojen menestyksellistä tuhoamisoperaatiota Viipurin eteläpuolelle.¹⁴¹² Samalla matkalla pysähdyttiin tunti Viipurissa, jossa Veistäjä asui – vaikkakin myös Helsingin opiskeluvuodet osuvat tähän haarukkaan – vuodesta 1912 vuoteen 1934. Tunnin pysähdyksen aikana hän ehti myös nähdä sodassa tuhoutuneen kotikerrostalonsa. Sitten Veistäjä kävi kaukana Karjalassa huhtikuussa 1942, nyt iloisemmissa merkeissä. Aamulehden kirjeenvaihtaja ”O. V-hl” kuvailee siirtolaisten paluuta kotikonnuille; Karjala heräilee elämään. Veistäjä kävi tuolloin taas myös Viipurissa ja samoin Käkisalmissa, joka oli rauniokasana.¹⁴¹³

Ensimmäisen sodanjälkeisen Viipurin-matkansa Veistäjä teki vasta syksyllä 1954. J. Stalinin edellisvuonna kuoltua seurasi Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa liennyttyskausi, ja suurvallan valppaus Suomen ja maamme julkaisutoiminnan suhteen väheni.¹⁴¹⁴ Neuvostoliitto oli ollut 1920-, 1930- ja 1940-luvulla sulkeutunut totalitaarinen järjestelmä, josta oli saatavissa niukalti tietoa. Vuosi 1957 toi pikku päänavauksia: silloin alkoivat työskennellä maassa ensimmäiset suomalaiset kirjeenvaihtajat, ja silloin maassa myös vieraili suomalainen päätoimittajavaltuuskunta.¹⁴¹⁵

Mutta – Neuvostoliittoon matkusti ensimmäinen sotienjälkeinen suomalainen lehtimiesvaltuuskunta, 16 journalistia, jo 1954. Delegaatiossa oli toimittajia eri puolilta maata eri puolueiden lehdistä; johtajana toimi Savon Sanomien päätoimittaja Eero Lappalainen. Kukaan osallistujista ei tiettävästi ollut käynyt Neuvostoliitossa sodan jälkeen. Veistäjän vanhassa koti- ja koulukaupungissa Viipurissa pysähdyttiin pariiksi tunniksi. Näin hän saattoi uudemman kerran käydä tarkastelemassa vanhaa kotiker-

¹⁴¹¹ Veistäjä (vuoteen 1947 Vesterdahl; 1908–88) antautui jo opiskeluaikanaan lehtiuralle, toimien karjalaisten lehtien kesätoimittajana ja Helsingin-kirjeenvaihtajana. Käkisalmen Sanomien varsinaiseksi toimittajaksi hän tuli 1935, ja samasta vuodesta hän työskenteli lehden päätoimittajana vuoteen 1940. Aamulehden toimittajaksi Veistäjä siirtyi 1940; toimi lehdessä useissa tehtävissä, ja jäi eläkkeelle kulttuuritoimituksen esimiehen tehtävistä 1976, professorinkin arvonimen saatuaan. Hän kirjoitti lehteen teatteripalsta nimimerkillä Parras – ja oli itsekin niin teatteri- kuin elokuvamies. (Suomen Sanomalehdistön 1937, 186; Hakuteos Kotokulma 1988, 49–50; Seppälä & Lehtola 1989, erit. 11.)

¹⁴¹² Aamulehti julkaisee 5.9.1941 etusivullaan kuvauksen noista Sommeen-Parlammin maaston taisteluista yli koko sivun vedetyin otsikoin: ”Sotamme suurin tuhoamistaistelu” (Seppälä & Lehtola 1989, 56).

¹⁴¹³ Seppälä & Lehtola 1989, 55–58.

¹⁴¹⁴ Küng 1976, 219.

¹⁴¹⁵ Uskali 2003, 110, 116–117, 120–135. – Uskalin tutkimukseen (mts. 72–76) sisältyy tiivis, mutta informatiivinen kuvaus Neuvostoliiton sensuurijärjestelmästä ja journalismista.

Matkavaikutelmia Neuvostoliitosta

Syystunnelmia Viipurista

Aamu ja ilta rajakaupungissa

Kun Viipurin linnan tornin tuttu hahmo äkkiä ilmestyi näkyviin Hiekan puuryhmien ja talojen takaa junan hitaasti vyöryessä Linnansalmen rautatiesillalle ja kuvastui suusaamun kelmäessä valossa harmaana ja jyrkeänä sädepilvien peittämää lokakuun taivasta vasten, sykki entisen viipurilaisen sydän tavallista nopeammin: oihhan kulunut kymmenkunta vuotta siitä, kun Viipuri viimeksi piirtyi silmien eteen. Vapisuttava ajatus täytti mielen: millainen on ent. kotikaupunki nyt, onko enää mitään jäljellä vanhasta Viipurista? Seuraavat pari tuntia, minkä ajan juna seisoj asemalla, antaisivat vastauksen näihin kysymyksiin — ja antoivatkin tavalla, joka ei jättänyt epäilyksen sijaa. Saadut käsitykset tosin perustuvat miltei yksinomaan näköhavaintoihin, mutta luulenpa, että vaistosin yhtä paljon kuin näin, ja luulen myös, etten paljon erehtynyt. Ajatus täytti mielen: millainen on ent. kotikaupunki nyt, onko

Ensimmäiset vaikutelmat
Seuraava välähdyksenomainen toteamus junan akkunasta oli, että linnan tornin lipputangon huipussa loisti suuri punainen tähti uusien valanpääjien tunnuskuvana. Sitä en nähnyt linnan silhuettien viereen jostakin vanhan kaupungin puolelta huikkeen korkeasta nostokurkista, joka näytti seisovan yhden ainoan kensapalkin varassa ja ulottuvan miltei Pyhän Olavin tornin tasalle. Se ei voinut olla muu kuin merkki

tajusimme, ettei Neuvostoliitossa ole sopivaa viikutella tuntemattomille ihmisille, ei edes lapsille — ja painui sisään jostakin ovesta. Hiljainen odotus jatkui.
Se loppui kuitenkin aikanaan, vaunan ovet avautuivat ja seisomme laiturilla. Aseman edustalla kuului raitiovaunu-jyrisevän, sen kello kilahdi. Suuri odotushuone oli tyhjä, sen parkeetilattia välikkyi hohtavan kirrikaana, lykevät sohvat ja tuolit oli peitetty kangassuojuksella ja seinällä riippui valtavan kokoinen öljyvärinmalauk. Josta hyväntahtoisen näköinen Malenkov katsoi suoraan matkailijaa — en-

rostaloaankin: Päivölän taloa, joka oli rakennettu entisen mallin mukaan uudelleen, vanhat kiviset ulkoseinät hyödyntäen.¹⁴¹⁶

Veistäjän Aamulehdessä 24.10.1954 ilmestynyt reportaasi on otsikoitu nelipalteisesti: ”Matkavaikutelmia Neuvostoliitosta [esirivi]. Syystunnelmia Viipurista. Aamu ja ilta rajakaupungissa”. Juttu on sijoitettu koko sivun yläosan täyttävän liivimainoksen alle, ja varustettu kolmella Viipurin autiutta ja harmautta ilmentävällä valokuvalla, jotka on ilmeisesti ottanut reporterit itse.

Junan pysähtyessä Viipuriin pariksi tunniksi Veistäjä kiteyttää ingressissä herkätkä alkuvaikutelmansa:

Vapisuttava ajatus täytti mielen: millainen on ent. kotikaupunki nyt, onko enää mitään jäljellä vanhasta Viipurista? Seuraavat pari tuntia, minkä ajan juna seisoj asemalla, antaisivat vastauksen näihin kysymyksiin — ja antoivatkin tavalla, joka ei jättänyt epäilyksen sijaa. Saadut käsitykset tosin perustuvat miltei yksinomaan näköhavaintoihin, mutta luulenpa, että vaistosin yhtä paljon kuin näin, ja luulen, etten paljon erehtynyt. [Tähdennykset: JP]

Yksin jo lyhyt seisahtumisaika Viipurissa rajoittaa reporterin työtä. Hän nojautuu vahvasti havainnointimetodiin: silmät valppaana ja haukankatse silmissä ympäri kaupunkia. Etuna on, että Veistäjä tuntee vanhana viipurilaisena nuo koluamansa korttelit. Jutun yhdeksän väliotsikkoa antavat sisällöstä hyvän yleiskuvan:

Ensimmäiset vaikutelmat
Räntäsateessa Karjalankatu

¹⁴¹⁶ Ulkoasiainministeriön arkisto; S. Kivinen 1954; Seppälä & Lehtola 1997, 20–21.

Torkkelinkadun kulmassa
 Välikohtaus Kauppatorilla
 Torkkeli Knuutinpoika ja Pietari Suuri
 Linnankatua urheilukentälle
 Iltahämärässä kaupungissa
 Rajakaupunki
 Halki syksyisen Kannaksen

Junan ajaessa Viipuriin piirtyvät toimittajan verkkokalvolle ensi vaikutelmina ”suuri punainen tähti” linnantornin lipputangon huipussa sekä vanhan kaupungin puolella ”huikean korkea nostokurki”.

- - Viipuria siis kunnostettiin ja uudistettiin! Näitä erikoisrakenteisia nostokurkia näin myöhemmin lähes kolmen viikon aikana Neuvostoliiton eri puolilla lukemattomia. Ne kasvoivatkin sen mahtavan rakennustoiminnan, joka on käynnissä Neuvostoliitossa, hallitsevaksi symboliksi.

Huudahdus (”Viipuria siis kunnostettiin ja uudistettiin!”) kuvastaa, miten huonosti 1950-luvun alun Suomessa saatiin tietoa Neuvostoliitosta. Veistäjä tunnettiin journalistina, joka sotien jälkeenkin tarvittaessa sanoi neuvostoliittolaisista kriittisen sanan – sekä Aamulehti lehtenä, joka ei suinkaan kuulunut etummaisiiin ns. rähmälläänolijoihin.¹⁴¹⁷ Onkin huomionarvoista, että Veistäjä antaa Neuvostoliitolle tunnustusta mm. maan jälleenrakennusponnisteluista. Vierailijan kohteliaisuuttakin?

Sitten tullaan Viipurin asemalle, joka ei tietysti sodan pommitusten jäljiltä ole enää se vanha tuttu¹⁴¹⁸:

Juna pysähtyi aution asemalaiturin ääreen Ympäriellä oli aivan hiljaista, ei ainoatakaan ihmistä missään. Muutama ent. aseman rakennelman osa erottui sateen vihman läpi, vie-reiset raiteet olivat tyhjä, Vihdoin ilmestyi pieni tyttö asemasillalle maitokannu kädessä, ei vastannut vaunussa olijain vilkutuksiin – vasta myöhemmin tajusimme, ettei Neuvostoliitossa ole sopivaa vilkutella tuntemattomille ihmisille, ei edes lapsille – ja painui sisään jostakin ovesta. Hiljainen odotus jatkui.

Veistäjä ei ole pahanilkinen; hän vain kuvaa, miltä Neuvosto-Viipuri kaupungin asemalle tultua näytti. Kuva lienee paljolti sama, jonka sai kaupungista sittemmin moni nailonsukkia kadulla kaupitteleva suomalainen perusturisti.

On vaikea kuvitella, että reportteri olisi ollut liikkeellä useinkaan niin vahvoin tuntosarvin kuin Veistäjä Viipurissa 1954. Voinee sanoa, että hän aistii kaiken – tässä ei tarvita kameraa:

¹⁴¹⁷ Tampereen Teatterissa kiellettiin toukokuussa 1946 Arijoutsin eli Heikki Marttilan ilotellun Syntymämerkki esitykset. Kesken esityksen oli teatterinjohtaja Glory Leppänen astunut näyttämölle ja ilmoittanut, että näytäntö keskeytetään. Niin oli Sisäasiainministeriö määrännyt, kun Syntymämerkin katsottiin vaarantavan Suomen idänsuhteita. Nimi-merkki Parras, Veistäjä, latasi tästä oitis jutun, jossa todettiin suoraan, että ”diktatuuri-maille on aina ollut tunnusmerkillistä huumorintajun puute”. (Seppälä & Lehtola 1989, 61–62; ks. myös Salminen 1979, 41.) Toisaalta Aamulehdestä muistetaan, että se vastusti ainakin Väinö Peltosen päätoimittajakaudella (1965–70) Pohjolan ydinaseetonta vyöhykettä, jota Neuvostoliitto oli propagoinut 1950-luvulta; että presidentti Urho Kekkonen lähetti päätoimittaja (1970–79) Raino Vehmakselle vihaisen myllykirjeen lehden ulkopolitiittisesta suunnasta; tai että lehden yleisönosastokirjoittelusta oli tullut laajalti eräänlainen neuvostovastaisuuden kansallinen symboli (Salminen 1996, 79–80; Vihavainen 1991, 103–104).

¹⁴¹⁸ R. Anttila 1994, 28–29. – Neuvostojoukot olivat räjäyttäneet 1913 valmistuneen Viipurin aseman perääntyessään kaupungista kesällä 1941.

Seuraava tapahtui suuressa asemahallissa. Uusklassillisten pylväiden rivit runsaine koristeluineen reunustavat kolmelta sivulta hallia, joka on kaksikerroksinen, valkoinen ja ilmava, ja leveät kiviportaat johtavat alas. Salin täytti radiosta kuuluva musiikki, joka rämisi pylväiden sokkeloissa. Kaupungin puoleista ylätasannetta hallitsee suurikokoinen kipsivalos, joka esittää Leniniä ja Staliniä vauhdikkaissa asennoissa olevien vallankumouksen taistelijain keskellä lippuineen, pistimineen, konekivääreineen ja käsikranaatteineen. Ihmisiä matkatavaroineen istuskeli ja parveili tasanteella ja alakerroksessa, parin virvokekioskin luona oli tungosta.

Veistäjällä itsellään näyttää olleen kamera mukana, mutta – kuvareportaasin aika sanomalehdessä ei ollut vielä koittanut, eikä Neuvostoliitossa noin vain menty ja räpsitty. Siteeratustakin näkyy, että reporterit pyrkii välittämään verbaalisesti yksityiskohdinkin valottavia havaintoja (”hallia, joka on kaksikerroksinen, valkoinen ja ilmava, ja leveät kiviportaat johtavat alas”).

Jutussa luetellaan joukko yhä pystyssä seisovia vanhoja viipurilaistaloja (esim. ”Linnamon liiketalon luuranko”, ”Belvederen ja Karjalan talot”, ”Suomen Pankki ja Pohjoismaiden Yhdyspankki”, ”Hackmanin jyrävä graniittitalo”, ”Lallukan ja hotelli Suomen talot”). Osin Veistäjä näkee tuttua, osin hän ihmettelee kotikaupungin muutumista. Teksti on täynnään konkreettista kuvausta – kuten:

Sotilaskuorma-auto pärskyttää ympärilleen lokaa mahtavin kaarin pakottaen meidät kii-reesti etsimään suojaa puiston nurmikolta.

Sitten Veistäjä havainnoi kaupungin ihmisiä (”huivipäisiä naisia ja toppatakkisia miehiä, kaikki miltei poikkeuksetta keski-ikäisiä sivuuttanutta väkeä”). Tuon jälkeen tullaan Kauppatorin yllättävään välikohtaukseen – hallin edustalla, josta ovat pystyssä pelkät ulkoseinät:

Sen kohdalla sattuu välikohtaus: pari suomalaista lehtimiestä ottaa valokuvan vanhasta miehestä; tämä nostaa aika äläkän, huuto käsiään ja pauhaa venäjäksi. Paikalle rientää pari sotilasta ja ympäröi toimittajat jotka eivät ymmärrä mitään heidän puheestaan. Sotilaat viittovat paikalle ohikulkevan upseerin. Hän esiintyy tahdikkaasti ja kohteliaasti, käskee rähisijät tiehensä, ja lehtimiehet jatkavat matkaansa.

Reporterit kiertää kiihkeästi Viipurin kortteleita, havaiten muun muassa Tuomiokirkon puuttuvan kaupunkikuvasta. ”Siitä ei näy jälkeäkään, kaikki on raivattu viimeistä kiveä myöten ja paikalla on suurikokoinen Stalinin patsas”, hän kirjoittaa. Hän panee myös merkille, että joitain sodassa tuhoa kohdanneita rakennuksia on kunnostettu. Niiden joukossa on

-- Totin- ja Maununkadun kulmassa sijaitseva Päivölän talo, josta talvisodan jälkeen oli pystyssä vain ulkoseinät. Outo tunne valtaa mielen, kun suuntaan katseeni niihin akkunoihin, jotka olivat 25 vuoden ajan kuuluneet kotiini... ja olen jälleen yhtä merkillistä elämystä rikkaampi.

Reporterit kertoo sitten, miten joukko – delegaatiota ei sen paremmin mainita – pääsee käymään aina Kaukasiassa ja Mustallamerellä asti ja miten sitten paluumatkalla tarjoutuu uusi mahdollisuus nähdä Viipuria. Nyt Veistäjä kävelee ”toisella suunnalla, etupäässä Pantsarlahden puolella ja Patterinmäen juurella”. Siinä suunnassa taloja on kunnostettu, mutta ”surumielistä yleisvaikutelmaa toinenkaan käynti ei pystynyt kohtamaan”.

Reportaasi päättyy Karjalan kannaksesta junan ikkunasta tehtyihin havaintoihin. Kannas vaikuttaa enimmältään ”autiolta ja asumattomalta”, toteaa panoroiva¹⁴¹⁹ havainnoija Veistäjä.

Kaikkiaan Veistäjän reportaasi on rehellinen kuvaus siitä, millaisena toimittaja näkee vanhan kotikaupunkinsa vuosikymmen sodan päättymisen jälkeen. Juttu on silkkaa ympäristön havainnointia; ihmiset jäävät pikemmin taka-alalle; poikkeuksina oikeastaan vain ulkomaalaisia välttelevä pieni tyttö sekä Kauppatorin välikohtaukseen osallistuvat henkilöt. Pitää kuitenkin muistaa – mihin Veistäjä itsekin viittasi – että neuvostovaltiossa ei niin vain otettu kontaktia kadunmieheen tai -naiseen.

Vuonna 1948 oli sitä paitsi Suomessa astunut voimaan rikoslain ns. uhkapykälä, joka piti lehdet – minkä enemmän, minkä vähemmän – varpaillaan.¹⁴²⁰ Itsensuurin mekanismitkin olivat toki moninaiset.

Olisikin kiintoisaa joskus toiste vertailla, miten suomalaisdelegaation eri jäsenten matkahavaintojen pohjalta kirjoittamat jutut eroavat toisistaan. Riittääköön tässä yksi pieni vertailu. Vapaan Sanan vt. päätoimittaja Sulo Kivinen¹⁴²¹ kuvasi lehdessään 24.10.1954 – ”läpileikkauksen luontoisessa artikkelissa” – piipahtamista menomatalla Viipurissa näin:

Oli jo aamupäivä, kun saavuimme Viipuriin. Kahden tunnin pysähdys ja omin nokkinemme tutustumiskäynti kaupungille. Viipuri on *rauniokaupunki*, 15 000 nousevine asukkaineen. Eheäksi jääneissä taloissa asutaan ja tehdään työtä. Raitiovaunut ovat kullussa ja koska oli lauantaiaamupäivä oli *kaupanteko liikkeissä ja kauppahallissa vilkasta*. Joka tapauksessa kaupunki suomalaisesta näkökulmasta vaikuttaa melko lohduttomalta niin kuin koko Kannaskin – – . [Tähdennykset: JP]

Kivisen havainnot ovat ylimalkaisia; hän lienee tyytynyt jaloittelemaan toimittajajoukossa, kun Veistäjä paineli intensiivisesti omia teitään. Kivinenkin näkee Viipurin tilassa lohduttomuutta. Mutta siinä, missä Veistäjä aistii – kuten hän kuvatekstissään kertoo – esimerkiksi ”Kauppatorin autiutta klo 10.30 aikaan aamupäivällä”, siinä Kivinen väittää kaupanteon Viipurissa olevan vilkasta. Uskon enemmän Veistäjään.

Veistäjä näyttää olleen liikkeellä usein muulloinkin reportterin ottein. Jo 1930 hän Karjala-lehden nuorena Helsingin-kirjeenvaihtajana raportoi lehdelleen talonpoikaismarssista. Tai Aamulehteen hän kirjoitti 1950 – Seppälän ja Lehtolan sanoin – ”eläytyvää ja draamallista” tekstiä tihkuvan reportaasin torpedovene S2:n 1920-luvulla tapahtuneesta tuhosta. Aamulehden sunnuntaiilitteeseen hän laati valokuvaajan kanssa reportaaseja siitä, miten teatteria tehdään; ne olivat kurkistuksia esiripun taa.¹⁴²²

1419 Junamatkan historiaa tarkastellut Schivelbusch (1996, 162) luonnehtii panoroivaa havainnointia: ”Tavaratalossa kehittyi havainnointi, jota olemme kutsuneet panoroivaksi. Rautatiematkustamisessa sille oli tyypillistä, että nopeus hävitti etualan ja irrotti henkilön häntä välittömästi ympäröivästä tilasta. Tällä tavalla nähtyä maisemaa ei enää koettu [John] Ruskinin tapaan intensiivisesti, aistimalla sen aura, vaan nopeasti ja impressionistisesti: panoroivasti.”

1420 Salminen 1996, 33; vrt. Kangas 2007, 192–195.

1421 Vapaa Sana oli SKDL:n loppuvuodesta 1944 aloittanut päälehti, jonka varsinainen päätoimittaja oli 1953–56 Jarno Pennanen. Hän jäi viimeiseksi päätoimittajaksi, sillä lehti yhdistyi Työkansan Sanomiin vuoden 1957 alussa. (Hakuteos Savonlinna 1988, 235–236.) Myöhemmin, 1973–75, Kivinen toimi Sosialistisen Työväenpuolueen lyhytaikaisen äänenkannattajan Päivän Uutisten päätoimittajana (Hakuteos Kotokulma 1988, 290–291).

1422 Seppälä & Lehtola 1989, 23, 66.

7.10 Kun juttu, kuva ja taitto alkoivat löytää toisensa

Kaksi vuotta suomalaisen toimittajadelegaation Neuvostoliiton-matkan jälkeen journalistille avautui todellinen superreportaasi-haaste: Porkkalan vuokra-alueen palauttaminen alkuvuodesta 1956. Ei eletty vielä television aikaa. Lehtireportterit ja -valokuvaajat olivat keskeisessä asemassa välitettäessä yleisölle kuvaa siitä, miten Porkkalan isännänvaihto tapahtui ja - miltä Porkkalassa edellisten isäntien jäljiltä näytti.

Hyppään kuitenkin 1960-luvulle; vuosikymmenelle, jolloin nimenomaan aika-kauslehtien kuvajournalismi eli yhtä suuruuden kautta. Jo 1950-luvulla Viikkosanomien toimittajat ja kuvaajat olivat alkaneet Raili Malmbergin mukaan ”liikkua avarassa maailmassa tavalla, joka sekä laatunsa että laajuutensa puolesta oli suomalaisessa aikakauslehdistössä aivan uutta”.¹⁴²³ Suomessa yksi kuvajournalismin kulta-aika osui 1950-luvun lopulle ja 1960-luvulle, jolloin paitsi Viikkosanomissa¹⁴²⁴ myös ainakin Avussa ja Suomen Kuvalehdessä julkaistiin kuvareportaaseja suuren maailman malliin. Aikakauslehtien kuvajournalismin tuhoski koituivat Suomessa television lisäksi yhä kaupallisemmat, julkkiksiin ja skandaaleihin keskittyvät viihteelliset aikakauslehdet.¹⁴²⁵

Kuvajournalismin kärki siirtyi sanomalehtiin ja niiden virkistyviin sunnuntai-osastoihin, väittävät Anu Uimonen, Markku Valkonen ja Pekka Vuoristo. Seppo Saves on heidän linjoillaan; täsmentäen vielä, että ansio kuuluu Simopekka Nortamon johdolla kehitetylle Helsingin Sanomien sunnuntainumerolle. Se oli ”vienyt sen kuvajournalismin vetäjän rooliin, joka aiemmin kuului muutamille aikakauslehdille”. Saveksen mukaan ”muut päivälehdet seurasivat esimerkkiä – mikä paremmin, mikä huonommin”.¹⁴²⁶

Saveksen hieman pääkaupunkikeskeinen lausunto ei tehne oikeutta ainakaan muutamalle eturivin maakuntalehdelle. Esimerkiksi Savon Sanomista on ns. SSLH-projektin julkaisussa todettu, että ”reportaasi sanan vaativammassa merkityksessä koitui lehden sivuille 1950-luvun lopulla ja 1960-luvun alussa”, kun ”kuva, teksti ja taitto löysivät siellä silloin toisensa”. Osuutensa asiaan näyttää olleen ulkomaisten vaihtokatteiden imemisellä.¹⁴²⁷ Tai kun Helsingin Sanomat varhemmin 1960-luvulla lepäsi journalistisen kehitystyön suhteen hieman laakereillaan¹⁴²⁸, elettiin Aamulehdessä

¹⁴²³ R. Malmberg 1991, 153. – Sotien jälkeen myös Ensio Rislakki kirjoitti Seuraan matkastaan Etelä-Amerikkaan ja Ilmari Turja kävi reportterina Pohjois-Amerikassa. Tai Turjan Uusi Kuvalehti ja Seura kiistelivät oikeuksista Miss Universumiksi 1952 valitun Armi Kuuselan maailmanympärimatkan seurantaan; Seura voitti. (Leino-Kaukiainen 1992a, 264.) Tosi kalliiksi mainitun reportaasimatkan tekivät Avun Heikki Brotherus, Seppo Saves ja – sosiologi-asiantuntijana – Erik Allardt Uuteen Guineaan 1962. (Rautonen 1983a, 82–87.)

¹⁴²⁴ Viikkosanomista pro gradunsa laatinut Nousiainen (1998, 119) kirjoittaa: ”Mielestäni on perustelua väittää, että *perinteisellä reportaasilla* ei ole koskaan missään suomalaisessa lehdessä ollut yhtä kiistatonta asemaa kuin viisi-kuusikymmenluvun vaihteen Viikkosanomissa.” (Tähdennys: JP.)

¹⁴²⁵ Uimonen & Valkonen & Vuoristo 1989, 24.

¹⁴²⁶ Saves 1986, 20.

¹⁴²⁷ Ikäheimonen 1984, 34. – ”Tunnustan myös suoraan, että olen ollut Savon Sanomissa koikeilemassa sellaisenaan joitakin Dagens Nyheterin välkkyjä kuvitus- ja taittoratkaisuja”, Ikäheimonen kirjoittaa.

¹⁴²⁸ Esim. Anu Seppälä (1989, 74) luonnehtii 1960-luvun Helsingin Sanomia: ”Toimittaminen oli suuripiirteistä. Lehti oli kuin Molokin kita: se nieli kaiken tarjotun: marttakerhojen puuhut, pesäpallistien vuosikokoukset. Ilmiselvät uutiset koottiin pääuutissivulle. Pääkirjoitukset, joita yhä kiidätettiin Eljas Erkon tarkastettavaksi, tulivat takaisin vanhan miehen raapustuksin varustettuina.”

vahvaa aikaa: varsinkin nuoremmat toimittajat pursusivat kunnianhimoisia ideoita. Lehden sunnuntailiite oli, kuten Raimo Seppälä ilmaisee, "taiton ja kuvankäytön koekuureena", jonka kehittämiseen mm. Erkka Lehtola heittäytyi 1961. Sunnuntailiitteessä julkaistiin esimerkiksi jo juhannuksena 1961 väriefoto Tampereen tuomiokirkosta: "ensimmäinen Suomessa kohopainorotaatiolla tyydyttävästi toteutettu nelivärikuva", kuten lehti itse kehaisee.¹⁴²⁹ Mutta myös päälehden ulkoasuun panostettiin ajan mittakaavassa tosi paljon. "Asiallinen ja iskevä ulkoasu on Aamulehden tavoite. Uutisten ja kuvien pitää olla oikeassa suhteessa, sisältö helposti tajuttavissa ja kukin aihepiiri vaivatta löydettävissä. Esteettiset ja visuaaliset näkökohdat on muistettava, on tehtävä lehteä, joka iskee silmää muttei iske silmään", kiteytti tavoitteet toimituspäällikkö Allan Liuhala painokoneen 1967 tapahtuneen laajennuksen aikoihin. Hän myös huomautti, että "jutun jatkuminen etusivulta jonkin sisälle lehteen on Aamulehdessä vähäisempää kuin monessa muussa lehdessä" ja että "jotakin on tapahtumassa myös Aamulehden kuville" – ne kun olivat mm. suurentumassa ja muuttumassa "puhuvammiksi".¹⁴³⁰

Helsingin Sanomille kuuluu toki huomattava ansio sanomalehtireportaasin kehityksestä 1960-luvun lopulla. Erilliset sunnuntaisivut perustettiin lehteen uudelleen 1967. Niillä voitiin julkaista laajempia kuvallisia reportaaseja kuin arkilehdessä. Myös taittoon alettiin kiinnittää yhä enemmän huomiota.¹⁴³¹

Mutta kun käy läpi maan suurimman sanomalehden sunnuntaisivuja vuoden 1967 alusta eteenpäin, voi kokea myös hienoisen pettymyksen. Kehitys ei ole kiivasta revoluutiota, vaan pikemmin sitkeää evoluutiota. Miltei huomiotaherättävimmät ovat Pentti Holapan sunnuntaiset, käytännössä koko sivun laajuiset mielipidekoosteet, joita voisi kutsua sanomalehtiesseiksi tai maksikolumneiksi. Samoin kiinnostavat huomiota tytopografisesta hillityn tyylikkää kulttuurisivut tai runsaahkot, näyttävät muutijutut kuvineen. Sunnuntaisivujenkin ilmettä haittaavat vielä usein ilmoitukset.

Mieliä järisyttäneistä Prahan vuoden 1968 tapahtumista olisi odottanut vahvempaakin reportaasijälkeä – olihan Simopekka Nortamo ollut itsekin journalistina seuraamassa¹⁴³² jo 12 vuotta aiemmin vastaavanlaista tapahtumainvyöryä Budapestissa. Mutta seuranta on hallitsevasti kansainvälisten uutistoimistojen aineiston varassa. Lehti on kyllä on lähettänyt paikalle oman miehensä Matti Kontion; "Helsingin Sanomain lähettämältä toimittajalta", kertoo byline-rivi. Kuitenkaan näitä juttuja ei vielä ole näytäväksi reportaaseiksi niisanotusti petattu: ne ovat yksi osa uutissivun maisemaa.¹⁴³³ Sakari Määttäsen USA:n presidentinvaaleista samaan aikaan kirjoittamat havainnot on jo pantu esille erottuvammin.¹⁴³⁴ Tai muutamaa kuukautta myöhemmin Veikko Pajunen vieraili Libyassa välittäen maasta ajankohtaisia vaikutelmia. Byline taas: "Helsingin Sanomien lähettämältä toimittajalta".¹⁴³⁵

1429 R. Seppälä 2004, 101, 109.

1430 Liuhala-sitaatit R. Seppälän (2004, 110) mukaan.

1431 Uimonen & Valkonen & Vuoristo 1989, 25.

1432 Anu Seppälä 1989, 90.

1433 Esimerkki: Matti Kontion juttu " 'Musta lista' syntyy. Moskovan neuvottelujen tulokset hahmottuvat" (HS 31.8.1968) on taitettu lauantainumeron ulkomaansivuille nelipalstaisena muun Praha-aineiston joukkoon.

1434 Esimerkki: Sakari Määttäsen juttukokonaisuus sunnuntaisivulla (HS 4.8.1968): "USA:ssa tehdään presidenttiehdokas. Republikaanien puoluekokous käynnistyy Floridan aurinkokaupungissa".

1435 "Libyan hallitsijoita ovat kuningas, koraani ja öljy" (HS 5.1.1969). – Ingressi kiteyttää: "Öljyaarteillaan äkkiä rikastunut Libya on omituinen kappale kuumaa Saharaa: Maassa vallitsee taloudellinen demokratia, ankara poliittinen diktatuuri, tapojen äärimmäinen vanhoillisuus ja ja kuninkaan fanaattinen uskonnollisuus."

Samoihin aikoihin Helsingin Sanomien sivuilla voitti reportaasiote muutenkin alaa. Mirja Karjalainen otti kohteekseen Tuusniemen kirkonkylän bensiiniaseman baarin, ja lopputulosta voisi kutsua vaikkapa arjen reportaasiksi.¹⁴³⁶ Seppo Heikinheimo kävi Darmstadtin kuulussa musiikkikaupungissa hieman Frankfurtista etelään, ja välitti kelpo reportterin otteella vaikutelmiaan.¹⁴³⁷ Erityishuomion ansaitsee Henrik Tikkanen kesällä 1968 julkaistu reportaasisarja ”Retkiä saaristossa”, jonka monilahjakas Tikkanen itse kuvitti piirroksillaan. Myös kotimaan autoliikenne veti huomiota, kun autoilusta oli tullut koko kansan asia. Se, että Uudessakaupungissa oli alettu valmistaa henkilöautoja, herätti maan suurimmassa sanomalehdessäkin suurta kiinnostusta. Kyse oli kuitenkin paljon tyypillisestä autouutuuden esittelystä.¹⁴³⁸

Reportaasiote tuli aidosti esiin, kun Helsingin Sanomat testasi, miten paljon raskas kaasujalka lyhentää ajoaikaa Helsingistä Ouluun ja takaisin. Sunnuntaina 11.8.1968 julkaistu juttu ”KAAHAAMINEN EI KANNATA” on saanut tilaa kokonaisen sivun – ja on tässä suhteessa lajissaan Helsingin Sanomien niiden aikojen ensimmäisiä. Sivulla on kolme kuvaa. Pääkuvassa näkyy toinen testiautoista, Citroën DS 21 Pallas, sivulta kuvattuna. Toinen foto on tilannekuva Keimolan moottoristadionilta: Liikkuvan poliisin edustaja tarkistaa, näyttävätkö testiautojen nopeusmittarit oikein. Alimmassa kuvassa autot – toinen on Ford Taunus 17 M – nähdään riti rinnan edestä kuvattuina. Kuljettajat, Helsingin Sanomien toimittajat Tuija Hulkko ja Jukka Miettinen, kurkistavat sivuikkunoista.¹⁴³⁹ Taulukko erisuuruisten nopeudenlisäysten vaikutuksesta ajoaikaan täydentää kokonaisuutta.

Miettisen signeeraama pääjuttu ”Nopean ajon aikavoitto on usein hämmästyttävän pieni” virittelee monipuolisesti teemaan. Jutussa kerrotaan aluksi mm. ulkomaisien lehtien ajoaika-kokeiluista. Sitten esitellään Liikennevakuutusyhdistyksen edustajan saamia tuloksia nopeuden vaikutuksesta jarrutusmatkoihin. Loppujaksossa pääsee ääneen rengasvalmistaja Nokia Oy:n edustaja, joka todistelee haastattelulausunnossaan, miten vahvasti nopeuden vähentäminen vähentää myös renkaiden renkaiden kulumista.

Vakuuttelevan tekstinsä loppujaksossa Miettinen paljastaa avoimesti jutun tavoitteen:

Tarkoituksena on ollut lievä aivopesu, jonka seurauksena matkanopeudet vähentyisivät hieman. Jo 15 kilometrin pudotus matkanopeudesta tekisi maantiemme huomattavasti turvallisemmiksi jokaiselle niillä liikkuville – ilman että ajaja tulisi paljoakaan myöhemmin perille.

Tuolloin elettiin maantieliikenteen viljejä vuosia. Autojen määrä kohosi nopeasti, kun 1962 oli luovuttu autojen tuontisäännöstelystä. Teitä päällystettiin, ja päällystetyt tiet

¹⁴³⁶ ”Kirkonkylän bensiiniasema: Paikkakunnan näyteikkuna ja nuorison maleksimispaikka” (HS 10.12.1967). – Leikekokoelmaani on tarttunut esimerkkeinä tällaisista arjen reportaaseista myös vaikkapa Anu Seppälän ”Kansannäyttämö nimeltä linjurasema” (HS, su 1.2.1987) tai Anu Nousiaisen ”Juna hiljaista väkeä kuljettaa. Töihin Helsinkiin saapuu joka arkiaamu tuhansia uusmaalaisia” (HS, su 24.12.1989).

¹⁴³⁷ ”Musiikin avantgarden muistot keloutuneessa Darmstadtissa” (HS 1.9.1968).

¹⁴³⁸ ”Tällainen on suomalainen henkilöauto. Suomessa valmistettava Saab 99 Helsingin Sanomain kokeiltavana” (HS 25.8.1968). Toimittaja: Jukka Miettinen.

¹⁴³⁹ FK Tuija Verkkola o.s. Hulkko (s. 1941) aloitti journalistinuransa STT:n vt. kulttuuritoimittajana 1964. Helsingin Sanomien sunnuntaitoimituksessa hän työskenteli 1967–73 ja 1976–80. Hänen uraansa on mahtunut työskentelyä mm. naistenlehdissä sekä Helsingin Sanomien Washingtonin-kirjeenvaihtajuus. (Verkkolan kirje 24.10.2007.) – Jukka Miettinen (s. 1943) työskenteli Ilta-Sanomien toimittajana 1964–67 sekä Helsingin Sanomien sunnuntaitoimituksen toimittajana 1967–72. Sittemmin hän on mm. toiminut Tuulilasina ja Avun päätoimittajana. (Miettisen kirje 23.10.2007.)

houkuttivat suurempiin nopeuksiin. Liikenne oli vaarallista: tuhannen liikenteessä vuodessa kuolleen ihmisen raja ylitettiin 1965. Kattonopeuskokeiluja toteutettiin, mutta pysyvään nopeusrajoitusjärjestelmään päästiin vasta 1978. Presidentti Urho Kekkonen oli uudenvuodenpuheessaan 1973 vedonnut voimakkaasti nopeusrajoitusten puolesta.¹⁴⁴⁰ Helsingin Sanomien tässä käsiteltävän jutun ilmestymisen aikoihin asetti Kululaitosten ja yleisten töiden ministeriö toimikunnan selvittämään koko maan kattavien tilapäisten nopeusrajoitusten vaikutuksia liikenneonnettomuuksiin. Toimikunta teki 1968–1969 tutkimuksenkin. Nopeusrajoitus-teema oli siis mitä ajankohtaisin.

Edellä esitelty Helsingin Sanomien pääjuttu ei ole reportaasityyppinen. Selvänä reportaasina voi pitää saman sivun (HS 11.8.1968, s. 12) nelipalstaista kakkosjuttua. Esirivi pohjustaa: ”HS kokeili ajamalla Helsingistä Ouluun”. Pääotsikko summaa: ”Nopeuden lisäys 110 --> 150 km/t hyödytti vain 43 minuuttia”. Tämä juttukokonaisuuden signeeraamaton osio sisältää toimittajien Hulkko ja Miettinen, Fordin ja Citroënin kuljettajan, havainnot. Testiajon suorittamisen aikaan maassa ei ollut voimassa yleistä nopeusrajoitusta.¹⁴⁴¹ Tiet eivät olleet hääppöisiä. Esimerkiksi nelostie Jyväskylän ja Oulun välillä oli vielä osin sorapäällysteinen. Moottoritieosuudet olivat vähäiset: niitä oli lähinnä suurimpien kaupunkien kohdilla. Pisin yhtenäinen osuus matkalla oli 12 kilometrin pätkä Kuljusta Tampereelle; toimittajakaksikon reitti kulki menen tullen Tampereen kautta.¹⁴⁴²

Hulkko ja Miettinen harjoittivat osallistuvaa havainnointia. Menomatka alkoi lauantaiaamuna kello 7.50 Helsingin Sanomien toimituksen edestä – siis keskustasta, Ludviginkadulta. Projekti oli yhdessä suunniteltu:

Nopeamman auton matkanopeudeksi sovittiin 140–150 km/t. Citroen DS 21 Pallas selvisi mainiosti vielä 180 km:n vauhdissa. Auton voimavarat, ajo-ominaisuudet ja jarrut eivät esittäneet vastalauseita em. nopeuksissa. Toimittaja Hulkon ajovälineenä oli Ford Taunus 17 M, jolla ajettiin matkanopeutta 100–110 km/t.

Edelleen reportaasityön menetelmäkuvausta:

Matkan aikana molemmat kuljettajat noudattivat liikennesääntöjä ja nopeusrajoituksia. Vauhti pyrittiin pitämään tasaisena, mutta mutkissa se tietenkin hiljeni. Vastaavasti ohitusten aikana nopeus saattoi paikoitellen kasvaa yli sovitun rajan, mutta nämä olivat vain väliaikaisia tekijöitä, jotka kuuluvat normaaliin liikenteeseen.

Väliotsikon ”Vaaratilanteita” jälkeen seuraa kaikkein konkreetteinta ajomatkan kuvausta:

Yleisimmät nopeudet Suomen valtateillä ovat 90–110 km/t. Vastaantulijoiden ja ohitettavien oli siis vaikea uskoa Citroenin vauhtia niin suureksi kuin se todella oli.

Tehostettujen levyjarrujen täyttä hidastuvuutta jouduttiin onneksi vain kerran käyttämään hyväksi. *Osasyynä täpärään tilanteeseen oli tietenkin kova vauhti*, mutta pääsyyllinen oli loivassa ja kapeassa kaarteessa vastaan tullut *maitorattaita työntävä vanha mies*. Hän oli täysin tietämätön takana tulevista autoista ja käytti kaistansa leveyttä huoletta hyväkseen.

Häntä ohittamaan lähtenyt autoilija arveli Citroenin olevan vielä turvallisen kaukana. Hänen esimerkkiänsä seurasi myös takana ajanut. Samalla hetkellä kun molemmat ilman suuntamerkkiä olivat yllättäen siirtyneet vasemmalle kaistalle, *Citroen oli jo liian lähellä*.

Raskas jarrutus vähensi vauhtia silmänräpäyksessä, mutta siitä huolimatta *kaarre oli hetken ajan täynnä vanhaaisäntää, maitorattaita ja autoja*. Tänäkin päivänä ensimmäisenä

1440 Masonen 1995, 225–228, 233, 237–239.

1441 Matti Järvisen kirje 19.10.2007.

1442 Nenonen 1995, 177–179.

ohittamaan lähtenyt autoilija taatusti ihmettelee, mistä tilanne aiheutui. [Tähdennykset: JP]

Epäilemättä aidosti liikenneturvallisuuden asialla ollut Citroën-reportteri siis näyttää itsekin vaarantaneen liikenneturvallisuutta. Kuvaus maitorattaita päätiellä työntävästä vanhasta miehestä sekä eri autoilijoiden liikennekäyttäytymisestä on eloisa. Kiinnittää kuitenkin huomiota, ettei tässä – kuten jutussa usein muutoinkaan – mainita, millä seudulla tai paikkakunnalla tapaus sattui.

Paluumatkalla, kesäsunnuntain paluuliikenteessä, meno on vähintään yhtä hurjaa:

Muistiinpanovälineet eivät olisi riittäneet laskemaan autoja, joiden ohitse Citroen ajoi. Pienenä pistokokeena laskettiin ohitusten lukumäärä Hämeenlinnan moottoritien päättymisestä Helsingin rajalle Kaivokselaan.

Taakse jäi tällä välillä 161 autoa. Sunnuntai-illan paluuruuhkassa tämä merkitsi sitä, että 85 kilometrin matkalla oli ajettava pitkälti toistakymmentä kilometriä vasemmalla kaistalla. [Tähdennys: JP]

Konkreetti on myös väliotsikon ”Sakkorysä” jälkeinen kuvaus ylinopeudella ajon seuraamuksista:

Liikkuva poliisi tarkisti Citroenin nopeuden kahdesti: ensiksi pyynnöstä Keimolassa ja sitten pyytämättä paluumatkalla Jämsässä. Juuri ennen 70 km/t-rajoituksen loppumista alkoi pitkä suora, jota pitkin lähestyi melkoinen autojono. Edellä ajavat liikkuvat noin 65 km:n vauhdilla, joten ohitus hetkeä ennen nopeusrajoituksen päättymistä tuntui erittäin sovelialle.

Taitavasti piiloutuneet kellomiehet nappasivat Citroenin nopeudeksi 81 km/t ja lähettivät tiedon radiopuhelimellansa muutaman sadan metrin päässä odottavalle partiolle, joka erittäin ystävällisen, miellyttävän ja asiallisen vuoropuhelun jälkeen ojensi pika-voittonsa.

Toimittajaa kyllä ”harmitti se, että Jämsän ’nopeudentarkistuspiste’ oli selvääkin selvempi sakkorysä”.

Reportaasi sisältää lähinnä vain isomman auton, Citroënin, ratin takaa nähtyä, mitä voinee pitää puutteena. Lopussa epätasapainoa pyritään korjaamaan kertomalla, että lujaa huristeli myös toimittaja Hulkko Fordilla: ”110 km:n tuntinopeutta ajaneen auton ohitti vain kaksi autoa matkalla Helsingistä Ouluun”.

Reportaasin ingressiin on koottu testiajon opetus:

Matkanopeuskokeilun tulos puhukoon puolestaan: noin 150 kilometrin nopeudella ajanut toimittaja ajoi Helsingistä Ouluun vain 43 minuuttia aikaisemmin kuin 110 kilometrin vauhdilla ajellut. Nopeaan ajoon sisältyi kymmeniä rajuja kiihdytyksiä, tiukkoja jarrutuksia ja herpaantumaton valppautta. ”Hitaammin” ajanut taittoi taivalta leppoisasti ja tasaisesti ilman turhia riskejä. Tasaisen jouduttava ajo ei kuluttanut hermoja, vaan maisemien ihailuunkin jäi aikaa.

Kaikkiaan kyseessä on asiareportaasi, jonka ensisijainen tarkoitus ei ole tunnelmamaailu. Kuitenkin lukija voisi odottaa vähän enemmänkin vauhdikkaasta ajosta johtuvien tilanteiden kuvausta. Visuaalinen reportaasi on tuossa vaiheessa vasta kehitystiensä alkupäässä – verrattuna 1900-luvun loppuun. Myöhemmin olisi jutun ainesosat ehkä käännetty toisin päin: eläytyvä reportaasi olisi nostettu taiton keinoin pääjutuksi – ja taustoiva faktajuttu haastatteluineen olisi saanut päätyä kakkosjutun rooliin.

Liki neljä vuosikymmentä jutun ilmestymisen jälkeen Miettinen muistelee idean kahden auton ajonopeuskokeilusta tulleen HS:n sunnuntaitoimitukselle kait siellä tiiviisti seurattua The Sunday Timesista ja sen magazine-osasta. ”Idea Sunday Timesin

jutun sovittamisesta Suomen oloihin oli muistaakseni Simopekka Nortamon.¹⁴⁴³ Hän oli poikkeuksellisen lahjakas journalisti, kokenut toimituksen johtaja ja harvinaisen visionäärinen lehdentekijä. Hänen merkityksensä sunnuntaitoimitukselle ja myöhemmin koko lehdelle oli monessa suhteessa korvaamaton; hän oli innostava, vaativa, opettava ja rohkaiseva esimies, joka sai alaisistaan irti monesti enemmän kuin mihin nämä olisivat uskoneet pystyvänsä. Oli kunnia tulla valituksi sunnuntaitoimitukseen, oli etuoi- keus työskennellä siellä”, Miettinen kertoo.¹⁴⁴⁴

Tuija Verkkola – aiempi Hulkko – näkee, että Helsingin Sanomien ”sunnuntai- toimituksen perustaminen sinänsä oli alku uudenaikaisen reportaasin tulolle päiväleh- dessä. Toimitus oli pieni, tarkoin valittu ja innostunut.” Sunnuntaisivujen merkitys myös Helsingin Sanomien levikkikehitykselle oli hänen arvionsa mukaan suuri. Miet- tisen tavoin Verkkola kiittelee Nortamo: tämä oli ”erinomainen esimerkki ja koulutta- ja, joka kulki liikanimellä ’jumala’. Ärsyttävästi lähes täydellinen!”

Hulkko ja Miettinen istuivat kumpikin Oulun-matkallaan autossaan yksin. Kuvat otti valokuvaaja Pentti Koskinen Keimolassa. ”Sen tarkempaa suunnitelmaa¹⁴⁴⁵ ei var- maankaan ollut kuin ajaa Helsingistä Ouluun ja tsekata aikaero perillä.”

”Paluumatkan ajoin samoin kaasua pohjassa eli parhaimmillaan 190 km/h ja las- kin ohittamieni autojen määrää. Lopputulos oli muistaakseni, että olin ajanut yli puolet matkasta vastaantulevien ajokaistaa. Jossakin Kempeleen tienoilla olin päästä henges- täni, kun sivutieltä tullut traktorikuski ei millään voinut tajuta päätietä ajavan auton nopeudeksi 190 km/h, vaan kuvitteli sen tavanomaiseksi noin 100 km/h:n vauhdiksi”, Miettinen tunnustaa. Tämän vaaratilanteen kuvaus ei tullut mukaan reportaasitekstiin niin kuin toisen vaaratilanteen – sen, jossa mukana oli maitorattaita työntävä vanha mies.

”Jutusta puhuttiin sen ilmestyttyä paljon. Muistan aika paljon erilaisia siteerauk- sia ja mainintoja tv- ja radio-ohjelmissa.¹⁴⁴⁶ Lopputulos eli häviävän pieni aikaero noin 650 km:n matkalla varmaankin puolusti katonopeuden järkevyyttä ja saattoi jopa edis- tää sen tuloa Suomeen. Itse en pitänyt katonopeudesta, vaan kannatin vapaata nope- utta maanteillä – ja ajoinkin yleensä niin kovaa kuin kulloinenkin liikenne salli. Muis- tan kuitenkin olleeni Ouluun tultuani sekä fyysisesti että henkisesti varsin tiukoilla ja miettineeni, että katonopeudessa saattaisi sittenkin olla järkeä”, Miettinen pohtii liki neljä vuosikymmentä myöhemmin.

Kaikkiaan sanomalehtireportaasi eli 1960-luvulta alkaen yhtä voimakasta kehi- tysvaihettaan. Mervolaa lainatakseni tämä liittyy siihen, että ”1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla ulkoasusta tulee tärkeä osa sanomalehden tekemistä ja journalismia”.¹⁴⁴⁷ Mutta myös televisio teki tuolloin vahvaa nousua, ja yleisen käsityksen mukaan sen välineominaisuudet olivat omiaan lannistamaan sanomalehtireportaasin tekijöitä. Liikkuva kuva tuntui monesta sanomalehtireportaasin tekijästä ylivoimaiselle kilpaili-

¹⁴⁴³ Verkkola taas taas muistaa, että idea juttuun olisi tullut päätoimittaja Heikki Tikkaselta, joka oli ”nähty vastaavan aiheen ruotsalaislehdessä” (Verkkolan kirje 24.10.2007).

¹⁴⁴⁴ Miettisen kirje 23.10.2007. – ”Kirjoitin autoihin ja liikenteeseen liittyviä juttuja jo edelli- sessä työtehtävissäni Ilta-Sanomissa ja jatkoin niitä HS:n sunnuntaitoimituksessa; taus- tana oli varmaankin ralli- ja autourheiluharrastukseni, joka päättyi vasta 80-luvun alus- sa”, Miettinen kirjoittaa.

¹⁴⁴⁵ Verkkola muistaa, että juttua suunniteltiin nelihenkisessä ryhmässä ja että tärkeimpiä pohdinnan kohteita olivat matkan pituus ja kohde (Verkkolan kirje 24.10.2007).

¹⁴⁴⁶ Verkkolan muistikuva on sama: palautetta tuli ”paljon verrattuna normaalimäärään sii- hen aikaan” (Verkkolan kirje 24.10.2007).

¹⁴⁴⁷ Mervola 1995a, 296–297. – Mervolan mainitsema Tiihosen Tampereella 1964 valmistunut pro gradu ”Miellyttävyyssvalinnat tahtotyyleissä” on oireellinen. Työssä lienee ensi kertaa pohdittu suomalaisittain syvemältä, mikä ulkoasutekijöiden merkitys sanomalehtijour- nalismissa on.

jalle. Ja televisio vielä täysvärillistyi selvästi sanomalehteä nopeammin. Ensimmäiset sanomalehdethän – Aamulehti ja Keskisuomalainen – siirtyivät täysnelivärisyyteen 1994; vaiheessa, jossa mustavalkoisen television merkitys oli enää marginaalinen.¹⁴⁴⁸

Eikä pidä unohtaa, että sanomalehtireportaasinkin yleiset viritykset ovat olleet monet. Niin pitkälle ei sentään menty kuin Matti Jämsä legendaarisissa Avun reportaaseissaan¹⁴⁴⁹, mutta kevyt reportaasi tunnettiin toki sanomalehdissäkin. Ja jostain 1980-luvulta asti nuoremmat journalistit imivät vaikutteita mm. gonzo-journalismista.

7.11 Harmaa Puola, mustavalkoiset kuvat

Kaikki eivät kuitenkaan antaneet televisiolle periksi.

Erkka Lehtola¹⁴⁵⁰, Aamulehden pitkäaikainen toimittaja, muistetaan Puolan asioiden harrastajana. Hän on kirjoittanut ensimmäisestä, 1965 rahtilaivalla Suomesta Puolaan tapahtuneesta matkastaan – kun oli saavuttu Raumalta Gdanskiin: ”Ensimmäiset näkömäni Puolaan ovat ankeammat ja harmaammat kuin olen odottanut. Tunnan Puolan vain elokuvien, kirjojen, julisteiden ja jazzin välityksellä.”¹⁴⁵¹ Sittenkin Lehtolalle kertyi matkoja paljonkin. Usein näiltä matkoilta kirjoitettuja juttuja leimaa kulttuurinen näkökulma, mikä tietysti kulttuuritoimittajalle sopii.¹⁴⁵²

Kirjoittaessaan vuoden 1984 Puolan-matkaltaan kolmiosaisen juttusarjan ”Puolassa tuulee” Lehtola omistaa kaksi ensi osaa paljolti kohdemaan kulttuurille. Ensimmäinen osa (AL 21.9.1984) on otsikoitu ”Nyt on kaikki paremmin..” (lainausmerkit alkuperäiset), ja toinen osa (AL 22.9.1984) ”Miksi hymyssä on ironiaa?” Edellisessä kuvataan mm. kansallisten elokuvajuhlien avajaisia, joihin osallistuu mahtipontisesti ”kulttuurin varaministeri ja Puolan korkein elokuvaviranomainen” nimeltä Jerzy Bajdor. Juttusarjan kakkososassa taas ruoditaan noissa Gdanskissa pidetyissä elokuvajuhlissa nähtyjä filmejä, joista yksi on ”nuoren Juliusz Machulskin näyttävästi tekemä Seksmissä”, jossa ”kaksi tavallista nuorta sovinitisikaa joutuu yhteisöön jonka jäsenet ovat pelkkiä naisia”.

Juttusarjan kolmas osa on yleisempää yhteiskunnallista havainnointia. Taustaksi on syytä ottaa huomioon, että 1980-luvun alun vuodet olivat Puolassa – jossa toki on vuosisatojen mittaan totuttu monenlaisen – jännityksentäyteiset. Gdanskista eli Danzigista, kaupungista josta Lehtola reportaasisarjansa kirjoittaa, lähti liikkeelle mullistava lakkoliikehdintä. Lehtolan käsiteltävää reportaasia oli edeltänyt puolen vuosikymmenen tiivis draama. Puolalaissyntyinen paavi Johannes Paavali II vieraili merkittäviä jälkiä jättäen Puolassa niin 1979 kuin 1983. Syntyi ammattiliitto Solidaarisuus, jossa oli ykskaks 10 miljoonaa jäsentä. Mellakoitiin. Puolan asioihin yrittivät vaikuttaa niin

¹⁴⁴⁸ Mustavalkolupia oli 1994 Yleisradiolla enää runsaat 57 000, noin 3 prosenttia värilupien määrästä. Yleisradio aloitti värikoelähetykset vuoden 1969 alussa, ja värilupien määrä ylitti mustavalkolupien määrän jo 1980. Tv-utiset muuttuivat värillisiksi 1977. (Salokangas 1996, 212; Ilmonen 1996, 126, 192.)

¹⁴⁴⁹ Jämsän tempuista ja vedoista edellä alaluvussa 2.2.4.

¹⁴⁵⁰ Lehtola (1937–95) työskenteli miltei koko uransa AL:ssä: aloitti siellä kulttuuritoimittajana 1961 edeten kulttuuritoimituksen esimieheksi ja lehden toimituspäälliköksi. Hän oli monipuolinen kulttuuriosallistuja, ehkä ennen muuta elokuvamies. Kirjoja hän tuotti koko joukon; mm. useita journalismia kriittisesti käsitteleviä. Lehtola sai Suomen Kuvalehden journalistipalkinnon 1985. (Kuka kukin on 1990, 548–549.)

¹⁴⁵¹ E. Lehtola 1985, 19–24.

¹⁴⁵² Mittavana 1980-luvun sanomalehtireportaasina ansaitsee myös tulla mainituksi vaikkapa Simopekka Nortamon 8-osainen juttusarja ”Helsingin Sanomat Afrikassa”. Juttusarja juoksi lehden sunnuntainumeroissa loppuvuoden 1985 ja päättyi tammikuun 1986 Kuu-kausiliitteessä.

Leonid Brezhnev – nimeensä yhdistettyine oppeineen – kuin Ronald Reagan talouspakkotteineen. Joulun alla 1981 Puola julistettiin sotatilaan, ja vuotta myöhemmin Solidaarisuus lakkautettiin.¹⁴⁵³ Työläisten pappina tunnetuksi tullut varsovalainen Jerzy Popieluszko siepattiin ja murhattiin 19. lokakuuta 1984. Erkki Lehtolan tuonkertainen Puolan-vierailu osui murhaa edeltäviin viikkoihin.

Aamulehden juttusarjan kolmas osa, sunnuntainumeron 23.9.1984 kokonaan täyttävä, on otsikoitu: ”Voita kirkon takaovella”. Jutusta¹⁴⁵⁴ piirtyy tavallaan jännittävä jatkumo Veistäjän Viipuri-reportaasiin vuodelta 1954.

Jutun alku tiivistää:

Puolassa on vallalla sekatalous. Käytännössä se merkitsee, että talouselämässä kaikki on sekaisin.

”Neuvostoliitto pitää meitä järjestyksessä lähettämällä tänne joukkojaan. Meidän paras ja tehokkain vastaiskumme olisi lähettää sinne kaksi puolalaista taloustieteilijää.”

12 — KULTTUURI

AAMULEHTI

Puolassa tuulee III Voita kirkon takaovella

Gdansk, syyssäksillä

Puolassa on vallalla sekatalous. Käytännössä se merkitsee, että talouselämässä kaikki on sekaisin.

”Neuvostoliitto pitää meitä järjestyksessä lähettämällä tänne joukkojaan. Meidän paras ja tehokkain vastaiskumme olisi lähettää sinne kaksi puolalaista taloustieteilijää.

Tänne ei silti ole aivan toivoton, esimerkiksi teollisuustuotanto on lähentynyt hitaaseen kasvuun. Lähtöpaite on tosin niin alhainen, että kestää vielä pitkään ennen kuin kasvuun tulee todellista vaihtia. Sitä ennen saattavat monet kristit vielä yllätyttää Puolan.

”Kriisejäkö? Meidän olemme kautta historiamme olleet erilaisia kriiseissä. Ne kuuluvat jokapäiväiseen elämäämme. Ennen oasa elää ilman kriisiä.”

Einarvokasintöitä ei ole purettu. Yksityisasiutuja saa 8–10 litraa bensiniä kuukaudessa. Villatönnölä ja sokeri hedelmät myydään kauppahallien edustalla enemmän kuin 1980-luvun alussa. Solidarisuuden huippuvuosi.

”Silloin kaikki halusivat puhua, väitellä, uunetmodia. Nyt se on paljon väkimmästä, meillä jää aikaa hoitaa kasvimaistamme.”

Länsivaluutan puole on huutava. Presidentti Reaganin talouspakotteet johtivat mm. valuuttamarkkinoiden lamautumiseen. Niiden valkoina on myös monipuolista. Viljan ja tupakan lisäksi voi ostaa jääkaappin, stereon tai japanilaisen kamerin.

”Mitäkö me saamme länsivaluuttas? Sukulaissamme lännestä, leveys. Monilla on läheskään sukulaista kaikissa kovien valuutan matassa. Se on niin yksinkertainen.”

Teollisuudessa tuotteen laatu heikkenee, konekanta vanhenee, huononee ja kyy ajan mittaan jona käyttökehnotomaksi. Uusiomilla aalloilla on nykykäsityksen teknologiaan valtava matka.

”Älkäähän nyt, ei meillä laatu kaikkialla laske. Esimerkiksi miljöön ja melakkapollisiin vastustaa paraneen koko ajan.”

lalaista kuvataidetta, useissa teoksissa on Solidarisuuden näköisiä tunnuksia tai sen sisäisiä henkeä. Muita kookkaampi on 15-osainen ölyväreiden sarja. Se kuvaa Kristuksen matkaa Golgatalle ja on nimeltään Ristin tie. Teosarjan viidennessä kuvassa Jeesuksen raskasta ristiä keventää munkkisaappainen, tummankönnen, viiksekäs mies. Aivan oikein, hän on Lech Wałęsa.

”Juuri tässä kirkossa Andrzej Wajda puhuu ensi sunnuntai.”

Sunnuntaiamuna on Gdanskin telokoiden edustalla viikasta. Vuoden 1970 mellakoissa kaatuneiden muistoksi pystytetty, uutiskuvista tullu kolmimääräinen monumentti seisoo erillisellä paikallaan. Ihmisiä parvelee monumentin ympärillä. He tuovat kukkia, kynttilöitä ja punavalkoisia nauhoja.

Hiljattain leväsi huhu, että monumentti kaadettaisiin tai että siitä otettaisiin pois Solidarisuuden tunnuksat. Mutta eivät ne kai uskalia tehdä sitä.

Kukkien ja kynttilöiden määrä lisääntyy koko ajan. Ihmiset kiertävät, tutkivat medalien upotettua Czesław Miłoszin runoa sekä telakan aitausta kiertäviä punavalkoisia nauhoja, joiden teksti kertoo, että Solidarisuus syntyi täällä paikalla lähes päivälleen reilä vuotta sitten.

”Kyllä me tiedämme, että kaikissa monumentilla kävijöillä tarkkailaan, mutta mitä me siitä välitämme.”

Jotakin Gdanskin ulkopuolella on monumentille tullut ryhmä, joka asettaa kukkassaan ja kynttilänsä ovatoista. Sen jälkeen he ryhtyvät monumentin eteen ja alkavat valokuvata toisiaan.

”Siitä paitsi jokaisista oikeasta puolalaista kodden tarvittaisiin vähintään kaksi polttoa. Toinen vaihtaa häntä päivällä ja toinen taas yöllä. Jälkimmäinen seistävä olisi tosin mahdoton, sillä kenenkään uunin ei voi vartioida.”

Telakan pääportin edessä on kolme Ladaa. Kahdeksan miestä on voimakkaat valonheittimet. Kussakin autossa istuu pari miestä, he polttavat tupakkaa.

”Ei Solidarisuus ole hävinnyt. Se on yhä olemassa, vaikka ulkoiset tunnuksat puuttuisivatkin. Ollis mahdotonta, että 11 miljoona Solidarisuuden kannattajaa hahmittaisi savuna ilmaan. Se tempu ei onnistuisi viinamallikaan.”

Monumentille suhahtaa sinivalkoinen auto, jonka katolle lukee Miłczy. Se kiertää aukion, mielillä katselevat välinpitämättömästi monumentilla parveleivia ihmisiä. Sitten auto kääntyy muiden aukiolle paikotettujen Ladojen seuraksi.

● Jokaiselle riittää reilu voipaketti...

¹⁴⁵³ Johnsson & Lautela 2004, 121–133. – ”Gdanskian lakko [1980] oli eräänlainen virstanpylväs suomalaisten tiedotusvälineiden ulkomaanraportoinnissa. Se lisäsi kiinnostusta itäisen Keski-Euroopan sosialistisiin maihin ja purki pidäkkeitä niiden tapahtumien seurannasaa”, kirjassa (s. 147) todetaan.

¹⁴⁵⁴ Juttu on julkaistu pääosin sellaisenaan Lehtolan kirjassa (1985, 216–224) otsikolla ”Maima taistelun jälkeen”. – Kirjan tekstissä valotetaan myös juttumatkan taustaa: ”Syyskesällä lähden Helsingin Eteläsatamasta Puolaan, laivamatka kestää kaksi yötä. Samalla laivalla matkustaa suomalainen urheilujoukkue, ryhmä ralliautoilijoita, jotka ovat kilpailumatkalle Tatrille. Ensimmäisenä iltana pojat ryyppäivät itsensä sananmukaisesti pöydän alle.”

Tilanne ei silti ole aivan toivoton, esimerkiksi teollisuustuotanto on lähtenyt hitaaseen kasvuun. Lähtöpiste on tosin niin alhaalla, että kestää vielä pitkään ennen kuin kasvuun tulee todellista vauhtia. Sitä ennen saattavat monet kriisit vielä yllättää Puolan.

”Kriisejäkö? Mehän olemme kautta historian olleet erilaisissa kriiseissä. Ne kuuluvat jokapäiväiseen elämäämme. Emme osaa elää ilman kriisejä.”

Alkukappale ei jätä mitään arvailujen varaan: reportteri Lehtola ei ole matkassa ylis-
tämässä sosialistisen talousjärjestelmän tai kommunistisen maailmanjärjestelmän pa-
remmuutta. Toisaalta reportaasin kerronta poikkeaa ajan yleisesti omaksutusta ker-
ronnasta: jo edellä siteeratussa alkujaksossa on kaksi repliikkikappaletta, joissa puhuu
anonyymi henkilö. Häntä ei edes esitellä kautta rantain, tyyliin ”kadunmies kertoo”.
Reportteri on luultavasti saanut lausunnon vasta luvattuaan, ettei sanojan henkilöys
voi jutusta mitenkään paljastua. Tai hän on perin tuttu – tai sitten toimittajan hieman
fiktioima. Lehtolan kerronnallinen ratkaisu tuo mieleen Ahon klassisen ”Orjamarkki-
nat” vuodelta 1886.

Jutussa ei ole väliotsikoita; se on anfangein jaettu neljään osaan. Kuvat – neljä ol-
letikin Lehtolan itse ottamaa valokuvaa sekä piirroskuva, jossa esitetään George Or-
wellia eli Puolassa ns. Orwellin vuonna kiellettyä teemaa – täyttävät sivusta kolme nel-
jännestä. Eletään jo aidosti kuvareportaasin aikaa, vaikkei vielä edes Aamulehdessä
juuri värifotojen.

Toista anfangia seuraavassa jaksossa Lehtola alkaa seurata kelpo havainnoijana
korkean hotellirakennuksensa ikkunasta vihreätä pakettiautoa:

Gdanskin keskustassa sijaitsevaa Pyhän Birgitan kirkkoa kiertää ökläkänvihreä neuvosto-
liittolaisvalmisteinen pakettiauto. Se on ajanut reittiään jo monta päivää. Auton liikkeitä
on ollut hyvä seurata hotelli Hewelliuksen 16. kerroksen ikkunasta. Kirkko on vain pari
sadan metrin päässä hotellista. Se on juuri se kirkko, jossa Lech Walesa pitää tapanaan
käydä.

”Tämän on nyt Puolan kuumin paikka...”

Kirkkoon astuttaessa heti oikealla on lasilla päällystetty kaappi. Siinä on runsaasti
valokuvia. Ne esittävät Lech Walesaa, paavi Johannes Paavalia sekä Nobel-kirjailija Czes-
law Miloszia. Lisäksi on kuvia Gdanskin telakoilta, Solidarisuuden synnystä.

”Tästä kirkosta voi lähteä liikkeelle aivan mitä tahansa...”

Pyhän Birgitan kirkko, Lech Walesan kotikirkko, ympäristöineen nousee siis reportaas-
issa keskeiseen osaan. Anonyymit repliikit voi kuvitella Lehtolan haastatteleminen
henkilöiden – ehkä jonkunlaisten syvienkurkkujen – lausumiksi. Sitten kerrotaan, mi-
ten kirkko ”on täynnä Solidarisuuden punavalkoisia viirejä, kynttilöitä sekä kymme-
nien, satojen eri ammattiyhdistysten kiellettyjä Solidarnosc-tunnuksia”.

Kolmannessa jaksossa tavataan reportteri toisaalla Gdanskissa:

Sunnuntaiaamuna on Gdanskin telakoiden edustalla vilkasta. Vuoden 1970 mellakoi-
sa¹⁴⁵⁵ kaatuneiden muistoksi pystytetty, uutiskuvista tuttu kolmihaarainen monumentti
seisoo entisellä paikallaan. Ihmisiä parveilee monumentin ympärillä. He tuovat kukkia,
kynttilöitä ja punavalkoisia nauhoja.

”Hiljattain levisi huhu, että monumentti kaadettaisiin tai että siitä otettaisiin pois So-
lidaarisuuden tunnuksat. Mutta eivät ne kai uskalla tehdä sitä...”

Kukkien ja kynttilöiden määrä lisääntyy koko ajan. Ihmiset kiertelevät, tutkivat me-
talliin upotettu[a] Czeslaw Miloszin¹⁴⁵⁶ runoa ja sekä telakan aitausta kiertäviä punaval-

1455 Puolan hallitus ilmoitti joulukuussa 1970 hinnankorotuksista, mikä herätti mielenosoit-
uksia ja mellakoita, joihin jo osallistui Lech Walesakin. Ainakin Gdanskissa ja Gdyniassa
poliisi avasi tulen, ja Itämeren rannikon levottomuudet vaativat virallisten tietojen mu-
kaan kaikkiaan 44 kuolonuhria. Gomulkan oli luovutettava valta Gierekille. (Johnsson &
Lautela 2004, 116–117.)

1456 Czeslaw Milosz (s. 1911) on runoilija, esseisti ja kääntäjä, yksi Puolan tunnetuimpia
kirjailijoita. Hän sai Nobelin kirjallisuuspalkinnon 1980; asui miltei koko 1950-luvun
Pariisissa ja siirtyi sitten 1960 Yhdysvaltoihin Berkeleyyn yliopiston professoriksi. (Otavan

koisia nauhoja, joiden teksti kertoo, että Solidarnosc syntyi tällä paikalla lähes täsmälleen neljä vuotta sitten.

Solidaarisuus-monumentti on osa Lehtolan Puola-reportaasin kuvasarjaa. Valokuvaan on vangittu valokuvaus: ryhmä ihmisiä on asettunut poseeraamaan monumentin eteen, ja heistä kuvan näppäävä mies näkyy Aamulehden sivulla selin etualalla. Kyse on historiallisesta paikasta: juuri näillä kohdin kirjoitti Walesa kumppaneineen itse asiassa maailmanhistoriaa.¹⁴⁵⁷

Reportaasi koostuu oikeastaan irrallisista väläyksistä. Elokuvamies Lehtolan ote on juuri sellainen, jonka Anu Nousiainen toteaa¹⁴⁵⁸ 1900-luvun lopun reportaasille ominaiseksi: "Elokuvan ja varsinkin videokuvaamisen *leikkauksiin* [tähdennys: JP] perustuva kerronta on muuttanut reportaasikirjoittamista. Viikkosanomien reportaasit 25 vuotta sitten etenivät kronologisesti ja verkkaan, uuvuttavan hitaasti ja seikkaperäisesti. Nyt kirjoitetaan lyhyitä kohtauksia kuin elokuvassa, ja leikkaukset paikasta toiseen ovat nopeita. Tekstikin kulkee kuin kantaisi kameraa."

Neljännessä väläyksessä – neljännen anfangin jälkeisessä – ollaan sunnuntain mentyä jo arjessa. Lehtola on painunut seuraamaan katolista messua:

Pyhän Birgitan kirkossa on arkiaamun messu. Kirkko on täynnä väkeä, useilla eväspaketit tai -laukut mukanaan. He ovat menossa työhön. Papin puhe kuuluu hyvin. Hän toistaa usein sanaa Polonia.

"Hän puhuu asiaa, joka on meille tärkeää. Meidän kirkollamme ei syytä korulauseisiin. Asiat kerrotaan niin kuin ne ovat."

Messu päättyy uskontunnustukseen. Sen kumu kuuluu ulos saakka.

"Tapakristittyjä meillä on hyvin vähän. Kirkko on luonnollinen osa jokapäiväistä elämäämme."

Nuoret mustakaapuiset munkit sulkevat kirkon pääoven. Kaikkien on poistuttava messun päätyttyä ulos pienestä takaovesta.

Puolalaisisännät näemmä selvittävät suomalaisreportterille, millainen sija kirkolla on 1980-luvunkin puolalaisten sydämessä. Monien osallistujien eväspaketit tai -laukut sekä uskontunnustus päätösliturgiana mainitaan, mutta tämän edemmäs messun tai sen tunnelman yksityiskohtiin ei mennä. On kuin jakso olisi vain valmistelua seuraavaan – yllätykseen:

Silmäläsipäinen munkki nostaa suuren, kilon suuruisia voipaketteja sisältävän laatikon kirkon vieressä sijaitsevalle penkille. Siinä on entuudestaan jo useita samanlaisia laatikoita. Takaovi avataan, ja jokainen saa ulos tullessaan yhden voipaketin.

"Rouva hyvä, älkää kaivako rahaa kukkarostanne. Tämä ei maksa mitään."

Kymmenen minuutin kuluttua ovat voilaatikot tyhjentyneet. Kirkon ympäristö on aivan tyhjä. Vain jokunen vanhempi nainen on jäänyt vaihtamaan kuulumisiaan.

"Suljimme messun aikana kirkon etuoven sen vuoksi, ettei kukaan pääsisi sitä kautta kiertämään uudelleen tänne ovelle, missä jaoimme voini."

Työpäivä alkaa. Parin sadan metrin päässä sijaitseva suuri valuuttamyymälä avaa oviaan. Sen ulostuloaukkoon ajaa auto, jonka kyljessä lukee suurin kirjaimin *Dubonnet*.

"On niin monta eri Puolaa, että edes me puolalaiset itse emme tiedä, kuinka monta Puolaa on olemassa." [Tähdennys alkuperäinen]

ja siirtyi sitten 1960 Yhdysvaltoihin Berkeleyyn yliopiston professoriksi. (Otavan 1990, 497.)

1457 Myöhemmin kirjaan (Lehtola 1985, 220) uudelleen editoidussa tekstiversiossaan reportteri täsmentää: "Tällä paikalla Solidarnosc syntyy melkein päivälleen neljä vuotta sitten. Aidan takana, lähellä portinvartijan koppia on toimistorakennus, jossa elokuussa 1980 al-lekirjoitetaan 21 kohtaa sisältävä Gdanskin sopimus. Tällä aukiolla työläisten kädet kannattelevat Lech Walesaa kun tämä tulee voittajana telakalle."

1458 Nousiainen 1998, 125.

Nyt selittyy jutun otsikkokin, ”Voita kirkon takaovella”. Sehän on älykkään kaksimerkityksinen. Pääkuva on otettu juuri, kun kirkkoväki poistuu takaovesta napaten käteen voipaketin. Lukijan arvattavaksi jää, miten pitkälle elintarvikejaossa on kyse pyyteetömmästä hyväntekeväisyydestä; ja missä määrin yhdestä keinosta valtakamppailussa, jossa Puolan kirkko asettui selvästi Solidaarisuuden rinnalle. Mutta ehkä tähän ei olisi ollut vastausta paikallisillakaan.

Lehtolan toimittajantyötä läheltä nähnyt Raimo Seppälä luonnehtii, että Lehtola ”seurasi valppaasti Solidaarisuus-liikkeen syntyä ja kasvua, ja hänellä oli niissä piireissä luottomiehiä, joiden kanssa hän pääsi tutustumaan maanalaiseen puolalaisuuteen silloin, kun toisinajattelijoiden piti vielä piilotella”. Lehtola ”ei puhunut puolaa paljon mutta solkkasi sen verran, että tuli jotenkin toimeen”. Hän ei ilmeisesti ”esiintynyt Puolassa eikä muuallakaan itä-Euroopassa yleensä journalistina, koska lehtimiehiin suhtauduttiin siellä varoen”, vaikka ”kai hänet silti tunnettiin, ja varjot liikkuvat hänen kintereillään”.¹⁴⁵⁹

Lehtola on itse kuvannut¹⁴⁶⁰ toimittajan työolosuhteita 1980-luvun alkupuoliskon Puolassa: ”Journalistit tekevät työtään poikkeuksellisissa olosuhteissa. – – Täältä saa jokainen hankkia omat yhteyshenkilönsä, tietolähteensä ja tulkkinsa. Täällä ei kukaan kulje rinnassa lappu, jossa on oma nimi, lehden nimi ja kongressin tunnus. Täällä ei jaeta puheita monisteina, täällä eivät tiedotuspäälliköt ja -sihteerit pidä hovia journalisteille. Yhteydet Gdanskista Varsovaan ovat huonot. Puhelimet ovat tukossa, telex-linjat katkeavat, ja toimittajat ajavat takseilla tai vuokraamillaan autoilla soittamaan Varsovasta Suomeen.”

7.12 Musta Afrikka, nelivärit

Alkaako käydä ilmi, että on olemassa toisia kasvoja,
toisia silmiä, toisia tapoja nähdä?

Göran Palm: En yritä tehdä oikeutta (1969)

Visuaalisuus alkoi jostain 1960-luvulta – kuten edellä todettu – saada sanomalehdissä yhä kasvavaa painoarvoa. Kuitenkin vielä 1988 ilmestyneessä Sanomalehtien Liiton ulkoasuoppaassa¹⁴⁶¹ saattoi Pertti Pesonen, Aamulehden päätoimittaja ja liiton toimitusjaoston puheenjohtaja, todeta: ”Vaikuttaa ulkoasun aliarvostukselta, että sanomalehden taitosta vastaavat pääasiassa kirjoittavat toimittajat.” Toisaalta ponnisteltiin kuvituksen kehittämiseksi. Valokuvan ja valokuvaajien arvostuksen nostattamisessa saattoi nähdä joskus jopa emansipatorisia¹⁴⁶² piirteitä. Sanomalehtien Liiton julkaisu Kuvan journalismi vuodelta 1994 on ajalle tyypillinen: jo hyvin moninäkökulmainen

¹⁴⁵⁹ R. Seppälän kirje 14.10.2007. – Seppälä Lehtolasta: ”Käsittääkseni kaikki hänen ystävänsä niissä maissa olivat niitä toisinajattelijoita ja teatteri- ja elokuvaihmisiiä, jotka 1990-luvulla nousivat nopeasti asemiin. Yksi oli Vaclav Havel, jonka Erkka tunsu maanalaisilta ajoilta hyvin. Erkka oli kontaktihakuinen kaveri, joka painui tulta päin arastelematta. Hän oli suunnattoman nopea kirjoittaja ja todellinen sanan taitaja. Kone paukkui kuin konekivääri ja valmista tuli.”

¹⁴⁶⁰ Lehtola 1985, 128–129.

¹⁴⁶¹ Henning & Ojala & Pellinen 1988.

¹⁴⁶² Esim. Aamulehdessä valokuvaajat alkoivat päästä ulkomaanmatkoille 1960-luvulla. Ja – vuosikausien väännön seurauksena – 1990 kaikki lehden valokuvat määrättiin signeerattaviksi. Käytäntö alkoi yleistyä maan muissakin sanomalehdissä. (R. Seppälä 2004, 150.)

katsaus kuvajournalismin ammatillisiin kysymyksiin. Jo 1980-luvulla alkoi Suomenkin sanomalehtiin astua uutisgrafiikka: ”uusi kerrontatapa”, Mervolan sanoin.¹⁴⁶³

Toisaalta kehittyi tekniikka, niin valokuvauksessa kuin painatuksessa. Aamulehdessä, maan ensimmäisessä täysnelivärisessä sanomalehdessä, jo syksyn 1994 Estonia-merionnettomuus esitettiin hallitsevasti nelivärikuvoin. Ero 1980-lukuun näkyy myös reportaasirintamalla. Kun Erkki Lehtolan edellä käsitellyn Puola-reportaasisarjan kuvat olivat vielä mustavalkoisia ja lehden sivuille pikemmin pudotettuja kuin harkitusti sommiteltuja, niin 1990-luvulla ollaan pidemmällä. Otan reportaasipolkuni lopuksi tarkasteltavaksi toimittaja Matti Kuuselan ja valokuvaaja Raine Lehtorannan kuvareportaasisarjan Etiopian-matkalta 1997.¹⁴⁶⁴

Ehkä paras tapa päästä sisälle Kuuselan ja Lehtorannan yhteisesti toteuttamaan reportaasisarjaan on pujottautua teemaan Kuuselan eräänlaisen prologin – hänen Aamulehden sunnuntaisivulle 12.10.1997 kirjoittamansa kolumnin ”Tuliko minusta parempi ihminen?” – kautta:

Ennakkoon kuvittelin, että käynti Etiopiassa muuttaisi minut kokonaan.

Näin minulle oli vakuuteltu. Että palaisin Suomeen aivan toisena ihmisenä. Afrikassa käyneet ystäväni olivat kertoneet auliisti omista hyvistä, syvistä kokemuksistaan.

Siis siitä, kuinka kaiken köyhyyden ja kurjuuden näkeminen oli jättänyt sieluun lähtemättömät jäljet. Siitä, miten elämän arvot olivat muuttuneet matkan jälkeen pysyvästi.

Ja siitä, miten Suomessa osasi arvostaa aivan uudella tavalla runsasta ruokapöytää, puhdasta vettä, toimivaa vessaa, K-kaupan lihatiskiä.

Niinpä odotin toiveikkaasti, että kaksi viikkoa maailman köyhimmässä maassa pelastaisi minutkin. Että ymmärtäisin lopulta jotakin elämästä. Että minusta tulisi parempi ihminen. Tai edes ihminen.

Reportteri Kuusela kertoo subjektiivisuutta kaihtamatta, miten hän istuu matkan jälkeen ”kapakan nurkkapöydässä Tampereella” ja pohtii taakse jäänyttä Etiopianmatkaansa. Matka on tehnyt vaikutuksen:

En ole koskaan ollut niin kaukana Jumalasta kuin nyt. Sen verran Etiopia siis minulle opetti: ei ole olemassa mitään Jumalaa. Ei voi olla. Ei ainakaan oikeamielistä ja armollista Jumalaa.

Minä en halua olla missään tekemisissä sen Jumalan kanssa, joka on kääntänyt selkänsä Addis Abeban katulapsille.

Toimittaja jopa päätyy Dostojevskiin, todeten hänen olevan ”edelleen kaikkein tärkein kirjailija”. Jälkikommentointi tapahtuu ”kapakan nurkkapöydässä, yksin, lyijykynällä, maksamattoman Visa-laskun viattomalle kääntöpuolelle”.

Tämä on siis jälkisoittoa. Itse reportaasisarja on kolmiosainen, ja varsinkin sen alkusoitto mahtava. Aamulehden 21.9.1997 ilmestyneestä 48-sivuisesta sunnuntainumerosta kymmenesosa on omistettu Etiopia-reportaasille. Etusivun vinkki-pääotsikko

¹⁴⁶³ Mervola 1995a, 311.

¹⁴⁶⁴ Kuusela (s. 1956) aloitti, ensin opettajan uralle tähdättyään, urheilutoimittajana Hämeen Sanomissa 1977. Pian hän päätyi urheilutoimittajaksi Aamulehteen, ja on jatkanut lehdesä pitkään. ”Kuusela on harvinainen tämän ajan toimittaja, sillä hänellä on missio, tehtävä. Hän reissaa mielellään maailman kriisipesäkkeissä, tapaa niissä tavallisia ihmisiä ja kertoo heidän elämästään”, Kuusela luonnehditaan hänen 50-vuotishaastattelussaan. Kuusela on saanut useita palkintoja. (Helen 2006.) – Raine Lehtoranta (s. 1960) aloitti Aamulehdessä lehtikuvaajana 1982 valmistuttuaan edellisenä vuonna valokuvaajaksi Lahden silloisesta taideteollisesta oppilaitoksesta, ja on hänkin ollut sittemmin Aamulehdelle uskollinen (Lehtorannan kirje 22.10.2007). – Kuuselan ja Lehtorannan reportaasisarja ”Bakusta Pekingiin” – jossa ollaan C. G. Mannerheimin jäljillä Aasiassa – ilmestyi 2006 Aamulehden tabloid-erikoispainoksena. Lehtorannan ajatuksia kuvareportaasin toteuttamisesta: ks. Vanhanen 2004, 28–32.

kertoo: ”Matkalla kohti uutta elämää”. Alaotsikko kiteyttää näkökulman: ”Tesfamariam Kiflu löysi yhdeksän vuoden eron jälkeen siskonsa ja veljensä sekä uuden, elämänhaluisen Etiopian”. Reportaasissa siis operoidaan niinsanotusti ihmisen kautta.

Vinkkiteksti viittaa sivuille 15 ja 19–21. Panostus näkyy myös kuvien käytössä: kaikkiaan omistaa Aamulehti Etiopia-reportaasille viidellä eri sivulla parikymmentä kuvaa, kaikki nelivärisiä.¹⁴⁶⁵ On saavuttu mitä konkreettisimmin kuvareportaasin – ja värikuvareportaasin – aikaan.

Etusivun vinkkien jälkeen seuraa uusi näkyvä pohjustus: sunnuntainiskan avaussivu 15 uudelleenvirittelee teemaan. Avaussivun otsikko kertoo: ”KÖYHÄ, KAUNIS JA YLPEÄ ETIOPIA”. Kaunis funkkistyyppinen kirjainmuoto tukee tässäkin sanomaa. Ingressi tai intro tunkeutuu Etiopian tilanteeseen:

Etiopia, maailman köyhin maa, kamppailee niin kuivuuden kuin aids-orpojen kanssa. Mutta Etiopia on myös maailman vanhin maa: täynnä sivistystä ja ihmisen historiaa.

Sivuilla 19–21 avataan koko etiopialainen draama – johon toki avautuu sitten myös suomalaisia kytköksiä. Jutun otsikko: ”Yhdeksän vuoden ikävä”. Otsikkoa seuraava teksti – jota yksi kutsuisi alaotsikoksi, toinen ingressiksi – kiteyttää:

Etiopiasta Suomeen kesällä 1988 tullut Tesfamariam Kiflu lähti liki kymmenen vuoden eron jälkeen takaisin kotiin etsimään orpoja sisaruksiaan – ja ehkä myös itseään.

Ei epäilystäkään, etteikö eletäisi¹⁴⁶⁶ Gert Z. Nordströmin sanoin aikaa jolloin tehdään dramaturgiaa koko sanomalehdensivulla tai jolloin sanomalehdensivu sellaisenaan on ilmaisua, kieltä. Sitten Aamulehden jutussa päästään leipätekstiin:

Tesfamariam Kiflu, 23, ei tietenkään ole noudattanut hyviä neuvoja: hän tulee rastaletit tuulessa liehuen sovittuun tapaamiseen Helsingin rautatieasemalle.

Kaikki Afrikkaa vähänkin tuntevat ystävät ja sukulaiset ovat olleet yhtä mieltä - leikkaa hyvä ihminen hiukseksi lyhyeksi ennen matkaa. Eihän kenelläkään Etiopiassa ole tuollaista tukkaa!

Tesfamariam on kuitenkin päättänyt palata sellaisena kuin hän tätä nykyä on, siis sellaisena, millaiseksi yhdeksän Suomen vuotta ovat hänet muuttaneet.

Yksi asia on toki ennallaan; Tesfamariam on myöhässä, tällä kertaa tosin vain tunnin. Onneksi koneen lähtöön on vielä reilusti aikaa.

Kuuselan kerronta on perusteellista, maalailevaakin. Aikana, jolloin journalismissa oli alettu vannoa yhä suuremman tiiviyyden ja tiukan mittaankirjoittamisen nimeen, teksti tuntuu erilaiselle, ylellisellekin. Tekstissä palataan siihenkin, miksi nyt 23-vuotias Tesfamariam Kiflu tuli 1988 Suomeen. Hänen vanhempansa olivat kuolleet kolarissa, ja pojan suomalaiset kummit – ”Rauno ja Kaija” – olivat kustantaneet hänet Suomeen, kun korvasairaus uhkasi viedä häneltä kuulon.

Sivun 19 reportaasiteksti huipentuu kuvaukseen siitä, kun ”Tesfa” tapaa Etiopiassa sisaruksensa, joista on ollut niin kauan erossa. Toimittaja rakentaa juttuunsa jännitystä:

Ei ihme, että Tesfamariam on hiljainen poika, kun kone auringon laskeutua Asmaran ylle.

Jossain tuolla alhaalla, Tigren maakunnassa, oli joskus Tesfamariamien koti. Nyt siellä asuu sisaruksista vain yksi, Tsegernet.

Hän jäi sinne isoäidin luo, kun muut lapset lennätettiin orpokotiin Debre Zeitiin.

Tsegernetiä Tesfa ei ole nähnyt sen jälkeen, siis 14 vuoteen.

¹⁴⁶⁵ Lehtorannan kirje 22.10.2007.

¹⁴⁶⁶ Nordström 1996, 23–38. – Kirjoittajan alkuperäisilmaisu ruotsiksi: ”Tidningssidans dramaturgi eller tidningssidans som språk”.

Mahtaako nähdä nytkään? Tuskin Tsegernet edes tietää, että Tesfamariam on tulossa maahan? Entä nuorin sisko Hosaina, joka on yhä orpokodissa? Entä vuotta nuorempi veli, herkkäsieluinen Zelalem? Mitä hänestä on tullut?

Jo lentokentällä ”Tesfa” tapaa sisaruksistaan kolme. Vähän myöhemmin kuvataan, millainen oli ”Tesfan” ja hänen Hosaina-sisarensa jälleennäkeminen Debre Zeitin kaupungissa, jonne suomalainen journalistikaksikko on majoitettu:

Tätä näkyä *emme unohda* koskaan.

Ei myöskään Suomesta Etiopiaan parikymmentä vuotta sitten tuotu Power Fordson Major -traktori, joka ei tiedä, mihin säröiset etulyhtynsä panisi.

Paljon se on maata ja maailmaa nähnyt, mutta ei mitään tällaista.

Yhtä hämillään on Debre Zeitin tyttöjen orpokodin pihassa seisova ikivanha etiopialainen akaasia. Se katselee ujusti oksiansa lomasta samaa näytelmää kuin traktori ja me.

Suurin piirtein traktorin ja akaasian puolivälissä kaksi nuorta ihmistä itkee sylikkäin, mustat letit toisiinsa kietoutuen.

He ovat sisko ja veli, Tesfamariam ja Hosaina. He näkevät toisensa nyt ensimmäisen kerran yhdeksään vuoteen.

Katselemme kohtaamista sivusta sen verran kuin kykenemme. Kohta pitää kuitenkin mennä piiloon traktorin taakse ja *pyyhkäistä poskea*.

Näin sadekaudella voi kosteus näköjään tiivistyä oudosti jopa Etiopiassa. [Tähdennykset: JP]

Reportaasissa rohkenee kirjoittaja tuoda myös itsensä ja valokuvaavan kollegansa esiin. Me-muoto ei ole tekstissä harvinainen. Ja sekin kirjoitetaan ulos, että sisarusten tapaamiskohtaus sai kyynelät tarkkaileviin suomalaissilmiin. Toki pääroolissa ovat sisarukset, joiden kohtaamisnäyttämökin traktoreineen ja akaasioineen tulee taitavasti kuvatuksi.

Havainnollisesti on kuvattu myös orpokodin poikien Suomeen kohdistama uteliaisuus:

On aika tavata vanhat ystävät orpokodista.

Hekin ovat odottaneet, monet yhdeksän vuotta. Myös Tesfamariamien jälkeen tulleet ovat oppineet tuntemaan hänet; Tesfamariamia on muistettu jokaisessa yhteisessä iltaruokouksessa.

Yhteys syntyykin heti. Pojat kokoontuvat ilta toisensa jälkeen Tesfamariamien ympärille, haluavat tietää kaiken, myös Suomesta.

Kuten:

- Onko totta, että autolla voi ajaa jäällä? Miten ikinä se voi olla mahdollista?
- Onko Suomessa prostituutiota?
- Onko Suomessa katulapsia?
- Ovatko eukonkannon MM-kisat todella urheilua?
- Miksi Suomi hävisi Norjalle 0-4 jalkapalloilun MM-karsinnassa?

Ja Tesfa vastaa:

- Kyllä, Suomessa on prostituutiota. Ja katulapsia.
- Miten se on mahdollista? Riitelevätkö pojat Suomessakin vanhempiensa kanssa?
- Kyllä, tytötkin, allistyyttää Tesfamariam uteliaat.

Loppujaksossa ”Tesfan” vanha huonetoveri Tesfai Demsi arvioi, millainen miehestä on maailmalla tullut (”monet ulkomaille menneet ja täällä sitten käyneet ovat tulleet leuhkoiksi, länsimaisiksi, mutta ei Tesfamariam”).

Aamulehden 21.9.1997 aukeamalta 20–21 löytyy sitten toinen juttuosio ”Elää ja kuolla Etiopiassa”. Näkökulma on nyt toinen. Alaotsikko tai ingressi – miten vain – käy hyvästä tuoteselostuksesta: ”Johdatus maailman köyhimpään maahan eli kuinka katsoa silmiin sokeaa katulasta, kirota ahnasta kerjäläistä, käydä oluella Hotelli Hiltonissa ja tuntea itsensä koko ajan kelpo ihmiseksi ja kunnon kristityksi”. Reportterikaksikko leväyttää lukijan eteen aloitustilanteensa:

Ensimmäinen aamu Afrikassa on vaikea. Olemme pehmentäneet saapumista parilla lasilla lentokoneesta ostettua giniä ja kun heräämme, aurinko on jo korkealla.

Kaikki muutkin ovat olleet ylhäällä jo pitkään. Etiopiassa päivä alkaa aamulla puoli neljältä; ortodoksit aloittavat tuolloin aamukutsunsa, jotka vaijantavat koko yön läheisillä vuorilla ulvoneet hyeenat.

Kukat yhtyvät kuoroon tuota pikaa. Ja kohta nukkuvat vain Debre Zeitin ainoat valkoiset miehet, *minä ja Raine*.

Näin se on: yli 100 000 asukkaan Debre Zeitissa asuu vakituisesti vain kaksi eurooppalaista. Ja he ovat naisia: Anu Heikkilä ja Briitta Pietikäinen työskentelevät Finnish Missionin palveluksessa Betlehem Orphanagessa eli poikien orpokodissa.

Sen vierashuoneesta *olemme saaneet majapaikan*. [Tähdennykset: JP]

Jälleen: tekstissä ei pelätä tuoda esiin reportaasin tekijöitä. Lukijan onkin varmasti helpompi eläytyä tätä kautta tilanteeseen. Massaturismin aikakaudella moni on käynyt Afrikassa, mutta harva nähnyt Etiopian kaltaista rutiköyhää maata ja sen arkea. Jaksossa mainitaan myös kahden suomalaisen lähetystyöntekijän nimet: Anu Heikkilä ja Briitta Pietikäinen.

Kerronta on hidasta. Reportteri ei säntää suoraan tapahtumien keskelle, vaan kuvaa viipyilevästi kaksikon ensimmäistä aamuheräämistä Etiopian auringon alla:

Raotamme varovasti verhoja.

Ja katso:

Afrikan todellisuus istuu suoraan ikkunamme alla.

Briitta ja Anu varoittivat meitä tästä; tiistaina orpokodilla on köyhien perheiden avustuspäivä.

Siitä huolimatta näky on hätkähdyttävä, kuin suoraan televisiosta. Kymmeniä naisia, laihat lapset selässään, karpäsiä suupielissä ja silmäkulmissa, istuu ruohikolla odottamassa avustusklinikan avautumista.

Kaikki hakevat epätoivoisesti varjoisaa paikkaa. Aurinko paahtaa jo armottomasti, vaikka turistioppaan mukaan Etiopiassa on sadekausi ja sää syyskuussa "eurooppalaisen miellyttävää".

Lamaannumme. Entä jo tekisimme erilaisen reportaasin? Istuisimme kaksi viikkoa sisällä, Raine ottaisi vaivihkaa kuvia ikkunasta niin, että vähän verhoa näkyisi joka kuvassa. Ja minä kirjoittaisin unista, joita Afrikassa näen.

Nauramme hysteerisesti.

Onkohan tämä se kulttuurishokki? [Tähdennykset: JP]

Verbaali kuvaus on itse asiassa hyvin visuaalinen, kuin elokuvakamera olisi muutama hetken liikkunut ja zoomaillut orpokodin pihamaalla. Kaksikko painuu sitten ulos: "Tuoksuu hyvältä: eukalyptuspuut, kaste, savu ja kymmenet kukat saavat aikaan kevyen, makean hajun."

Seuraavassa jaksossa suomalainen naiskaksikko kertoo repliikeissä haastavasta avustustyöstään, kun ympärillä on mm. aidsiin kuolleiden vanhempien orpoja lapsia. Sitten vedetään reportterintyön rajoja:

Pihaan tulee noin 14-vuotias poika äitiään kantaen. Tämä on niin laiha ja heikossa kunnossa, että Briitan diagnoosi on varma.

- Aids. Ehkä myös tuberkuloosi. Ei elä enää kauan.

Nuori poika ja kuoleva äiti. Näky on niin liikuttava, että katson Raineen kysyvästi: Etkö tosiaan aio ottaa kuvaa?

Raine katsoo takaisin yhtä kysyvästi: Et kai kuvittele, että lisään pojan hätää ja naisen tuskaa häärimällä kameran kanssa ympärillä kuvia napsien?

Tämä ei jää ainoaksi keskustelukumme siitä, mistä Etiopiassa voi ottaa kuvia. Ja mistä taas pitää ottaa, jotta lukijat saisivat maasta mahdollisimman oikean kuvan.

Oikean kuvan?

Siinä meille onkin miettimistä, Oikeassa Kuvassa Afrikasta.

Seuraavaksi reportteri-duo painuu bussilla – takapenkillä kuuden muun ihmisen joukkoon sulloutuneena – pääkaupunkiin Addis Abebaan; vajaan 70 kilometrin matka vie reilut puolitoista tuntia. Kuusela toteaa yrittävänsä ”valmistautua Addis Abeban kohtaamiseen – tilastojen mukaan siellä on sata tuhatta katulasta”. Bussin ikkunasta hän näkee iloisina jalkapalloa pelailevia poikia. Sitten näkyy vankila:

Olympiavoittaja Mamo Wolde on siellä; hän oli upseeri väärän aikaan eli Haile Mariam Mengistun Neuvostoliiton tukeman diktatuurin kaudella 1974–1991.

Toinen tuttu huippujuoksija Mirus Yifter taas loikkasi elokuussa Kanadaan. Tässä kuussa jo kaksi Etiopian hallituksen jäsentä on loikannut USA:han.

Jotain on siis sittenkin pahasti pielessä tämän päivä Etiopiassa? Siitä huolimatta, että virallisesti maassa vallitsee demokratia ja monipuoluejärjestelmä.

Arvet ovat syvät.

– Tuon vuoren alla sijaitsi vanhan hallituksen armeijan ammusvarasto. Se paloi ja räjähteli yhteen menoon kolme vuorokautta, kun diktatuuri kaatui, kertoo oppaanamme oleva Tesfamariam.

Tämä tapahtui vuonna 1991. Siitä lähtien Etiopiassa on vallinnut jonkinlainen rauha, sirpaleina ollutta maata on yritetty rakentaa yhdessä kuntoon.

Siis hieman väliin politiikkaa ja yhteiskuntaoppia: muutamain piirroin palautetaan lukijalle mieleen Etiopian äskeisyyden tapahtumia. Lisättäköön, että sitten italialaisjoukkojen 1930-luvulla – jolloin maa vielä tunnettiin nimellä Abessinia – suorittaman valtauksen ei moni länsimaalainen muista Etiopiaa vasta kuin 1960-luvun alusta. Tällöin Abebe Bikilan katsotaan aloittaneen mustien kestävyysjuoksijoiden vyöryn urheilun maailmankartalle; Bikila voitti maratonin olympialaisissa kahdesti. Kuuselan reportaasitekstin taustaksi voi myös heittää sen lisäyksen, että Eritrea oli liitetty Etiopiaan 1952, kunnes Eritrea kansanäänestyksen jälkeen 1993 itsenäistyi – ja Etiopiasta tuli sisämaavaltio. 1994 pidettiin Etiopiassa ensimmäiset vapaat valtakunnalliset vaalit – mutta suuret ongelmat eivät olleet niidenkään myötä ohi.¹⁴⁶⁷

Takaisin reportaasiin. Draama tihtyy: reportterikaksikon on katsottava Addis Abeban todellisuutta silmästä silmään. Väliotsikko kuuluu: ”Huumorikaan ei auta”.

Tulemme Addis Abebaan ja jäämme pois stadionin kohdalla. Yritämme kurkkia, näkyykö missään Haile Gebraselassien valkoisia hampaita.

Huumorikaan ei auta. Kerjäläisten määrä on täydellinen shokki. Kerjäläisiä ilman jalkoja, kerjäläisiä ilman silmiä, kerjäläisiä ilman käsiä, kerjäläisiä, joiden kädet ovat suuremmat kuin heidän päänsä, kerjäläisiä pienten lasten kanssa, kerjäläisiä nukkumassa, kerjäläisiä kuolemassa.

Kävelemme pääkaupungin katuja nopeasti, pysähtymättä, ympärille katsomatta, mielessä hokien, että tämä on vain osatotuus. Eikä edes niin paha miltä näyttää.

Paikallinen keskiluokka, jota toki on, suhtautuu kerjäläisiin ihmeen kärsivällisesti ja lempeästi. Lähes jokainen antaa lantin anovalle.

Ehkä se johtuu heidän ortodoksisuudestaan? Tai omatunnosta?

Debre Zeitiin ja orpokotiin kaksikko palaa ”illan hämyssä”. Kuusela kertoo tiiviisti, millaista keskustelua kollega käy puhelimesta 5-vuotiaan poikansa kanssa Suomeen. Loppupuolella Kuusela viivähtelee vielä seuraavan, sateisen aamun keskusteluissa orpokodin poikien kanssa. Huumoriakin on mukana.

Laaja aineisto sisältää myös pienempiä osasia, kuten Etiopia-faktalaatikon karttoineen, tietoisikun maan ortodokseista ja kaksi pikkujuttua – oikeastaan henkilökuvia. Kerrotaan mm. henkilöstä nimeltä Jessi Nekas, joka oli ”35-vuotias, kun Haile Selassie kuoli” ja joka myy elannokseen ”omatekoista olutta Debre Zeitin keskustaan johtavan tien varrella talossa numero 294”.

¹⁴⁶⁷ WSOY Iso Tietosanakirja 1995, 334.

Juttukokonaisuuden valokuvien määrä on kunnioitettava: parikymmentä, kun mukaan lasketaan etusivun vinkkijutun kuvat. Ehkä katseet vangitsevin on foto ”Tesfan” ja pikkusisko Hosainan tapaamishalailusta. Kaikkiaan aukeamalla 20–21 on kymmenisen kuvaa: surkeista asunto-oloista, miesompeijasta, hevostakseista, jalkapallon peluusta, lapsista...

Viikkoa myöhemmin (28.9.1997) jatkuu Etiopia-reportaasi Aamulehdessä, joskin vähemmin tilapanostuksin. Pääjutun otsikko: ”Wotera Ressa, Unohdettu Paikka”. Suomalaiskaksikko saapuu Awasaan, Sidamon pääkaupunkiin. Sieltä löytyy jälleen suomalainen – tarkemmin nokialainen – sairaanhoitaja nimeltä Terhikki, suomalaisten rakentamalta klinikalta. ”Kirkko, koulu ja viisi viinakauppaa”, kiteyttää Terhikki paikan. Aamulehden ydinlevikkialueelta kotoisin olevien suomalaisten nivominen reportaasiin on omiaan lähentämään lukijaa tekstiin.

Kuusela onnistuu välittämään havainnollisesti sen tuntemuksen, mikä länsimaa-laisella voi olla keskellä kulttuurin kaikkinaista outoutta. Woterassa, jossa puhutaan muille etiopialaisillekin avautumatonta sidamin kieltä, kaksikko joutuu hämilleen:

Etsiskelemme epämääräisesti paikallista pubia. Emme kuitenkaan rohkene kysyä keneltäkään; siellä täällä seisoskelevat miesryhmät tuijottavat meitä häpeämättömästi.

Ja naureskellen!

Mitä huvittavaa meissä muka on? Paitsi puuttuva väri? Vaatteet? Velto ryhti? Vaiko kädet? Emme tiedä, missä niitä pitäisimme.

Selän takana? Taskuissa? Rinnalla?

Sidamo-miehillä ei tätä ongelmaa ole. Kaikilla on kädessä keihäs.

Se on julma ase: liki neljä metriä pitkä, terä ainakin 40-senttinen. Ja tappavan terävä.

Kävelemme noloina takaisin klinikan portin suojaan, käsiä vaivautuneina eestaas heiluttaen.

Haluamme keihäät, olemmehan miehiä.

Tilanne on kaukana afrikkalaisesta eläinsafarista, jollaisella länsimainen turisti voi tuntea itsensä valkoiseksi herraksi.

Aamulehden kolmiosainen Etiopia-reportaasien sarja päättyy torstainumeroon 2.10.1997. ”Tie, totuus ja Etiopia”, kuuluu jutun otsikko. Kyse on mainitun nokialaisen sairaanhoitajan haastattelusta, jossa haasteltava avautuu toimittajalle kaikkinaisista Etiopiassa kokemistaan henkisistä ongelmista – joiden keskellä vain oli yritettävä tehdä työtä.

Kuusela muistelee vuosikymmen reportaasisarjan ilmestymisen jälkeen: ”Etiopian juttusarja on ensimmäinen kehitysmaasta tekemäni reportaasi, ja jollain tavalla se ’vei neitsyyteni’ eli pystyin siinä purkamaan ennakkoluuloni, pelkoni ja stereotypiani. Siinä mielessä sillä on erityinen sija, oikeastaan peilaan sitä vasten muita reportaaseja. Etiopian jutut ovat myös minun ja Rainen ensimmäinen yhteinen iso reportaasi. Sen aikana hahmottui tapamme työskennellä yhdessä, eli keskustellen ja tätä dialogia myös lehteen vieden.”

Aamulehden toimituksen johdon muistelee Kuusela suhtautuneen reportaasi-ideaan heti myönteisesti. ”Juuri silloin alettiin panostaa kuvareportaaseihin”, Kuusela toteaa, ja mainitsee tuon panostuksen keskeisenä veturina olleen Matti Apusen, josta sittemmin tuli Aamulehden vastaava päätoimittaja.

”Lisäksi vaikutti se, että Tesfa puhui yhä amharan¹⁴⁶⁸ kieltä – ainutlaatuinen tilaisuus saada tulkki. Ja tietysti tämä inhimillinen ja läheinen ’orpo palaa sisarustensa luotteen’ kiinnosti. Tunsin Tesfan, hän asui Nurmijärvellä vaimoni vanhempien luona – Tesfa on kummilapsemme eli maksoimme hänelle jo pienestä pitäen Etiopiaan kuu-kausimaksua. Tesfa osallistui jonkin verran jutun suunnitteluun. Lensimme Etiopiaan

¹⁴⁶⁸ Amhara: Etiopian virallinen kieli (WSOY Iso Tietosanakirja 1995, 334).

yhdessä Tesfan kanssa, se oli oleellinen osa jutun kaarta eli 'kotiinpaluuta' ", Kuusela kertoo. Lisäten, että Aamulehti kustansi Tesfamariam Kiflun lennot.

Kuusela muistaa, että juttusarja "herätti valtavasti huomiota", niin että parisataa henkilöä ilmoittautui kaukokummeiksikin. "Varmaan Etiopian jutut vaikuttivat osaltaan siihen, että Aamulehdessä alettiin uudelleen uskoa 'perusreppareihin' ja rohkaista ihmisiä lähtemään matkaan."

Valokuvaaja Lehtoranta taas kuvailee omaa työtään ja yhteistyösuhdettaan¹⁴⁶⁹ kirjoittavaan toimittajaan Etiopian-matkalla näin: "Halusin kuvata uutta ja outoa kulttuuria etsimällä lukijoille asioita jotka meitä kaikkia yhdistää, ei mikä on erilaisuutta. Sain toki Matilta kuvausvinkkejä, mutta toteutin omaa näkemystäni ja halusin kunnioittaa esim. aidsiin kuolevaa äitiä kieltäytymällä ottamasta hänestä kuvia, vaikka Matti olisikin halunnut. Myöhemmin Mattikin ymmärsi että kuvaamisen täytyy lähteä aina ihmisen kunnioittamisesta." Kaikki otetut kuvat julkaistiin Lehtorannan mukaan Aamulehdessä värillisinä, "eikä kuvia sensuroitu, koska halusin näyttää iloisen elämältä maistuvan maanosan enkä länsimaista käsitystä kärsivästä Afrikasta". Lehtoranta sanoo kuvanneensa vain "sitä jolle löydän merkityksen". Siitä, että kuvia täten kertyy määrällisesti niin vähän, Kuusela onkin "aina huolestunut".¹⁴⁷⁰

Vaativiltakin juttukeikoilta tutuksi tulleen Kuuselan työtapaa reporterina Lehtoranta kuvaa: "Matti luottaa vaistoonsa. Jutteleme aina kaikesta kokemastamme, ja usein Matti lainaa ajatuksiani jutuissaan. Hän tekee vähän muistiinpanoja. Emme Mattin kanssa suunnittele etukäteen kovinkaan paljoa, vaan lyömme lukkoon vain pääpiirteet."

"Idea Etiopian jutusta lähti Matista", Lehtoranta muistelee. Hän toteaa, että kaksikko sai jutun orpokodin suomalaisilta työntekijöiltä tulkkaus- ja muutakin apua. "Etiopian keikka oli meidän kahden, ja kun onnistuimme siinä ja lukijoilta tuli paljon palautetta, alettiin Aamulehdessä ymmärtää hyvän tarinan sisällään pitävän kuvajournalismin arvo", Lehtoranta arvioi.

Moderni kuvareportaasi on sanan ja kuvan reportaasi myös siinä mielessä, että sen toteuttaa ainakin paremmin resursoiduissa lehdissä työpari: toimittaja ja kuvaaja. Toki tämä parina työskentely pätee myös vaikkapa haastattelujuttuihin.

Yhden käsityksen mukaan sanomalehtireportaasi ja sen tekijät antoivat Suomesa jostain 1970-luvulta alkaen periksi. Alettiin huokailla, minne on kadonnut vanha vahva sanomalehtireportaasi. Ilmiö lienee ollut kansainvälinen.¹⁴⁷¹ Toisaalta esimerkiksi Anu Nousiainen 1990-luvun jälkipuoliskolla kirjoittama artikkeli reportaasin renessanssista on oireellinen. Hän argumentoi aiheesta itse reportaasijuttuja vahvasti toteutaneena toimittajana. Puolisen vuotta ennen Kuuselan ja Lehtorannan Etiopia-reportaasia ilmestyi Helsingin Sanomien Kuukausiliitteessä reportaasi, jonka Nousiainen teki yhdessä valokuvaaja Johanna Aallon kanssa. Reportaasi kertoo "Vietnamista Tampereelle päätyneen venepakolaisen Le Van Nepin ensimmäisestä vierailusta kotikylään Etelä-Vietnamiin sen jälkeen, kun hän lähti sieltä yhdeksän vuotta aiemmin".¹⁴⁷²

"Keräsin yksityiskohtia: minkä merkinen televisio, mitä tupakkaa, minkä nimiä katuja. Yksityiskohtissa on arvaamatonta voimaa. Miten paljon Nepistä kertookaan

¹⁴⁶⁹ Valokuvaajan käytännönläheisiä näkemyksiä teemasta kuvaajan ja toimittajan yhteistyöstä. ks. Saves (1986, 121-124).

¹⁴⁷⁰ Lehtorannan kirje 22.10.2007.

¹⁴⁷¹ "Reportteri, joka jo kauan sitten on julistettu kuolleeksi painetussa sanassa - mies joka hankkii uutisia elävästä elämästä - on taas palautettava arvoon ja kunniaan", todettiin 1980-luvun puoliväliä lähestyttäessä Saksan liittotasavallan lehdenkustantajain vuosikokouksessa. Pitää julkaista "elämänläheisiä reportaaseja", kuului tavoite. (Saksalainen lehtiväki 1984.)

¹⁴⁷² Nousiainen 1998, 120.

se pieni tieto, että hän otti mukaan Vietnamiin korvalappustereot ja Kikan kasetin!” kuvaa Nousiainen työmenetelmäänsä.¹⁴⁷³

Nousiainen peräänkuuluttaa reportaasin renessanssia. Ja sanoo itse uskovansa-kin – tuolloin 1990-luvun loppuvuosina – siihen: ”Paikalla olo ei ole menettänyt viehätystään. Jos minun pitää muistella mieleenpainuvimpia lehtijuttuja viime vuosilta, useimmat niistä ovat olleet reportaaseja, elämyksiä: Palestiinasta, Bosniasta, suomalaisesta työttömyydestä.”

Reportaasin renessanssista voitiin haaveilla ennen muuta paremmin resursoituissa lehdissä. 1990-luvulla olisi reportaasille ollut tilaus muuallakin kuin vain Helsingin Sanomien ja Aamulehden kaltaisissa lehdissä, mutta – lama oli pakottanut useimmat lehdet tiukkuuden aikaan. Oli säästettävä sivutilaa, toimittajien työaikaa, ehkä jopa filmiä. Jos vaikkapa paikallinen sosiaalinen epäkohta saatiin tyydyttävästi valaistuksi kaupungin sosiaaliviranomaisen puolen tunnin haastattelulla, miksi lähettää toimittaja tunti- tai jopa päiväkausiksi jonnekin paikan päälle? Vaikka 1990-luvun viime vuosina – laman jälkimainingeissa – olisi ollut suuri tilaus sosiaalireportaasinkin renessanssille, tämä tuskin laajemmin toteutui.¹⁴⁷⁴ Reportaasi on ollut koko sanomalehdistömme huomioon ottaen pikemmin juhla-aterioita kuin arkimuonaa. Mutta jo se, että reportaasia yhtäällä vahvasti viljeltiin ja edelleenkehitettiin 1990-luvun lähestyessä loppuaan, kertoo reportaasi-genren elinvoimasta.

Uuden vuosituhatosen puolella kuvareportaasi näyttäytyy jo suorastaan kuvan reportaasina. Teoksessaan Hannu Vanhanen kirjoittajakumppaneineen tarkastelee aihepiiriä niin fotosentrisesti, että vanhakantainen kirjoittava journalisti voi jo kokea itsensä toisen viulun soittajaksi. Tämä vanhakantainen voi jopa hämmentyneenä kysellä, jääkö kirjoittavalle toimittajalle kuvareportaasin toteutuksessa enää vain pikku aputehtävä valokuville visuaalista kontrastia suovien tekstipalkkien synnyttäjänä ja kuvatekstittäjänä.

”Sanomalehden viikonvaihdenumerot ja liitteet muistuttavat ilmaisultaan aikakauslehtiä. Visuaalisesti vaikuttava kuvareportaasi pysäyttää sivuja pintapuolisesti silmäilevän, kiireisen lukijan”, Vanhanen kirjoittaa. Samalla hän toteaa, että kuvareportaasi on ”sanoma- ja aikakauslehtien arvostetuin juttutyyppejä”. Mitä tilankäyttöön varsinkin suurimmissa lehdissämme tulee, kuvareportaasi lieneekin tätä nykyä ehdottomasti näyttävien juttutyyppejä; edellä käsitellystä Etiopia-reportaasistakin se paistoi. Oliko kuitenkin viisaampi välttää juttutyyppeiden ehdottomien arvostusjärjestysten laatimisia? Toiselle arvostetuin juttutyyppejä kun voi olla skruppiutinen, kolmannelle pääkirjoitus tai neljännelle tutkivan journalismin tuotos.¹⁴⁷⁵

7.13 Yhteenveto: näin kehittyi reportaasi

Olen teosta kirjoittaessani koettanut välttää ”lähteiden” käyttöä. Olen kertonut vain siitä, mitä itse olen nähnyt, kuullut ja kokenut. – – Tekemäni johtopäätökset ja avaamani perspektiivit – monesti varsinkin rohkeat ja aina hyvin subjektiiviset – perustuvat näin ollen omiin elämyksiini.

Olavi Paavolainen: Kolmannen valtakunnan vieraana (alkuteos 1936)

¹⁴⁷³ Nousiainen 1998, 123–124.

¹⁴⁷⁴ Kiersin koko 1990-luvun viestintäkouluttajana sanoma- ja paikallislehdissä ympäri maata; ja perustan olettamukseni reportaasin verraten vaatimattomasta roolista paljolti tähän kouluttajantyöhöni, joka edellytti aina kulloisenkin kohdelehden numeroiden tarkkaa läpikäymistä.

¹⁴⁷⁵ Vanhanen 2004, erit. 6–10. – Seppo Saveksen persoonallisia heittoja kuvareportaasista: ks. Saves 1986, 92.

Vaikka ihminen usein korostaa, että hän on nähnyt jotain omin silmin, on välittömän havainnon osuus sittenkin tavattoman pieni kaikessa, mitä hän tietää ja ajattelee. Suurin osa on eri lähteistä omaksuttua muiden näkemää ja keksimää, taikka tästä aineksesta ja omista havainnoista ajattelun avulla kehiteltyä.

Antti Eskola: Uhka, toivo ja vastarinta (1984)

Reportaasi kertoo juttutyypinä sanomalehtijournalismin kehityksestä tavallista enemmän. Franzénin matkasta Kuuselan ja Lehtorannan matkaan on parisataa vuotta, ja siihen mahtuu reportaasipolulla paljon.

Jo Franzénin Åbo Tidningissa 1800–1801 julkaistu matkakuvausten sarja oli ko-measti reportaasitekstiä ennen reportaasin aikaa. Tekstissä on niin luonnon kuin kulttuuri- ja kaupunkimaiseman aitoa havainnointia. Siinä seurataan ihmisten tekemisiä, ja piirretään jopa henkilökuvia. Onpa kirjoittaja ajoin itsekin tekstissä mukana osallistuvana havainnoijana. Minämuotoinen kerronta on omiaan tukemaan tekstin reportaasinomaisuutta.

Reportaasi on kiintoisaa journalismin ja kirjallisuuden rajapintaa: kyseessä on pohjimmaltaan hyvin litterääri journalistinen genre. Mitä vaikkapa Franzén, Runeberg ja vielä nuori Topeliuskin kokivat tuottavansa, kun he kirjoittivat – 2000-luvun alun näkökulmasta – aitoja esi- tai varhaisreportaaseja? Kirjoittivatko he nimenomaisesti juttuja vai kokivatko he luovansa kirjallisuutta? Koko käsite kaunokirjallisuuskin oli vasta hahmottumassa. ”Kaunokirjallisuuden ja eriytyminen omaksi kategoriakseen liittyy tieteiden ja taiteiden erottamiseen toisistaan ja erityisen taidejärjestelmän ja esteettisen alueen syntymiseen”, Marja Lehtinen kirjoittaa.¹⁴⁷⁶

Ja jos taiteellista ja tieteellistä ilmaisua oli vaikea erottaa toisistaan, niin miten olikaan kirjan ja lehden tahi kirjallisuuden ja journalismin toisistaan erottamisen laita? Toisaalta jo 1837 Mehiläinen-aikakauslehti julkaisi¹⁴⁷⁷ yleisesityksen maan tuohon mennessä ilmestyneistä ”Suomenkielisistä sanomalehistä”, mikä taas viittaisi siihen, että lehti erotettiin jo painettuna esineenä selvästi kirjasta.

Reportaasin kehitys näyttäisi olevan periodisoitavissa neljään vaiheeseen:

1. *Reportaasin esivaihe 1700-luvun ja 1800-luvun taitteesta 1880-luvulle.* Kuvaukset matkoilta, kuvaukset merkkitapahtumista, kuvaukset tekniikan ihmeistä – ja vastaavista: tässä reportaasipolun ensimmäinen vuosisata ainakin suomalaisittain. Ihmisellä on ollut ikiaikainen tarve ja taipumus kuvaukseen, deskriptioon. Kaikkein varhaisimman reportaasipolun voi hahmottaa oikeastaan matkakirjallisuuden kehityksen rinnakkaisilmioiksi – ellei peräti osaksi matkakirjallisuuden kehitystä. Franzénia voi pitää reportaasipolun löytäjänä, ja Topeliusta suomalaisen reportaasikerronnan isänä.
2. *Varsinaisen reportaasin varhaisvaihe 1880-luvulta 1920-luvulle.* Tuo varsinainen reportaasi on meilläkin kirjallisen realismin tytär. Reportaasipolulta on nyt syytä

¹⁴⁷⁶ M. Lehtinen 1999, 196–197. – Lehtinen huomauttaa, että käsite ”skönlitteratur” otettiin Ruotsissa käyttöön vasta 1850-luvulla. Sitä ennen oli käytössä termi ”vitterhet”, jonka pää- ja sivumerkitykset olivat monet.

¹⁴⁷⁷ Tiilonen 1837. – On arvuuteltu, olisiko tämän ilmeisen salanimen takana W. S. Schildt alias Wolmari Kilpinen vaiko C. A. Gottlund. (Kuukka & Majamaa & Vepsä 2002, 317–318.)

nostaa esiin Franzénin ja Topeliuksen ohella kolmaskin nimi: Aho. Hän puolestaan on realistisen – tai realismillisen – reportaasin ensi airut. Ahon vanavedessä pelkästään sanan voimin operoiva reportaasi pääsi 1800-luvun ja 1900-luvun taitteessa ehkä ennen muuta Päivälehdessä jo kelpo vauhtiin.

3. *Kuvallisen ja visuaalisemman reportaasin vaihe 1920-luvulta 1960-luvulle.* Kuten Turun Sanomista ensimmäisen maailmansodan alkua ajoilta poimittu juttu-case osoitti, poikkeusesimerkkejä voi löytää jo 1910-luvulta. Kuitenkin vasta 1920-luvulla – rauhan ja itsenäisyyden oloissa sekä kuvaus- ja painotekniikan kehityttyä – saattoi sanomalehdistö laajemmin yltää samaan mihin aikakauslehdistössä jo oli ylletty: kelpo valokuvien varustettuihin reportaaseihin. Leventyneiden otsikoiden ja mahtavien otsikkopatterien vyöry visuaalisti sekkin reportaasia.

4. *Reportaasi sanan, kuvan ja taiton muodostamana ilmaisukokonaisuutena 1960-luvulta alkaen.* Aikakauslehtimaailmassa jo varhemmin omaksutut käytännöt tulivat omaksutuiksi sanomalehdistössä 1960-luvulta alkaen: panostuksesta kuvitukseen, kuvien ja otsikoiden yhteispeliin ja taiton harmoniaan tuli osa reportaasi-ilmaisua, samalla kun reportaasin verbaali ilmaisu osin ikään kuin elokuvallistui. 1990-luvulla vyörynyt neliväri oli vielä piste iin päällä, vaikkei se ehkä merkinnytkään enää uutta laadullista muutosta.

•••

Reportaasi on kulkenut kelpo taipalen. Ilman Franzénin onnellista yksittäissuoritusta suomalaisen reportaasigenren kiistaton historia olisi ehkä aloitettava vuosikymmeniä myöhempää. Yhtä kaikki, reportaasi on oiva kurkistusaukko koko suomalaisen sanomalehtijournalismin kehitykseen. Ikävä kyllä 1900-luvun lopun viime vuosikymmeninä on sanomalehtireportaasin tielle ilmaantunut myös vasteita ja esteitä – juuri kun uutta tahtoa reportaasin kehittämiseen alkoi ilmetä. Miten kilpailla vaikkapa television ylitsevuotavaisen luontodokumenttituotannon kanssa? Tai miten vakuuttaa lehtitalon sisällä päättäjät siitä, että kaikkein kustannustehokkaimmin aikaansaatu juttu ei ole välttämättä se viisain valinta?

Reportaasissa näkyy kuitenkin selvästi se, miten parissasadassa vuodessa syntyi journalistinen kokonaisilmaisu. Kun Franzén matkaili Lapissa, oli ilmaisuvälineenä tyydyttävä pelkään kynään; palstojakin oli Åbo Tidningissa vasta yksi. Vuoden 1997 kahdeksanpaltaisessa ja täysnelivärisessä Aamulehdessä pellit ovat toisella tapaa auki: tarkasteltu Etiopia-reportaasi on selvääkin selvemmin kuvareportaasi.

Reportaasi vie helposti journalistisen ilmaisun perimmäisten kysymysten äärelle. Reportaasi on litteräärein juttutyyppi: juuri reportaasissa journalismi ja kaunokirjallisuus sivuavat nimenomaan 1800-luvulla toisiaan. On vahinko, että sekä kirjallisuuden että journalismin tutkijat ovat liikkuneet niin tiukasti omilla reviiireillään, ettei tätä yhteenkuuluvuutta – joka on ajoin ollut miltei symbioottista – ole riittävästi havaittu. Huono näkemiskyky on ollut molemminpuolista.

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 111

Jyrki Pietilä

KIRJOITUS, JUTTU, TEKSTIELEMENTTI

Suomalainen sanomalehtijournalismi
juttutyyppeiden kehityksen valossa
printtimedian vuosina 1771-2000

OSA 2

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2008

Editors

Raimo Salokangas

Department of Communication, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo, Marja-Leena Tynkkynen

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Jyväskylä Studies in Humanities

Editorial Board

Editor in Chief Heikki Hanka, Department of Art and Culture Studies, University of Jyväskylä

Petri Karonen, Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä

Matti Rahkonen, Department of Languages, University of Jyväskylä

Petri Toiviainen, Department of Music, University of Jyväskylä

Minna-Riitta Luukka, Centre for Applied Language Studies, University of Jyväskylä

Raimo Salokangas, Department of Communication, University of Jyväskylä

Kansi:

Pehr Juslénin koseria Tidningar Utgifte af et Sällskap i Åbo -lehdessä 31.7.1771;

Juhani Ahon kirjoittama haastattelujuttu Päivälehdessä 12.7.1892;

Keskisuomalaisen 31.12.1999 pääuutissivua taustointeinen

ISBN 978-951-39-3401-9

ISSN 1459-4323

Copyright © 2008, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2008

8 Haastattelu: säästöliekki, joka sitten leimahti

8.1 Sokratelaista dialogia Snellmanin kynästä

Jo on tänne joutununna,
Wiikko-kirja kiirehtynnä,
Kulkulehti Kuopiosta,
Kun on tullut kutsutuksi,
Mainituksi Maamiehen
Ystäväksi ylewäksi.

D. Karjalinin runosta Maamiehen Ystäwälle (23.3.1844)

Kirjallisuuden ja journalismin, kirjojen ja lehtien välinen vuorovaikutussuhde näkyy selvänä pitkin 1800-lukua. Olivathan sitä paitsi monet toimittajat kirjailijoita, tai päinvastoin.

Myös dialogi-muotoinen teksti, jossa voi nähdä iduillaan olevan haastatteluju-tun, on tuon vuorovaikutuksen hedelmiä. ”Kysymys-vastaus -mallia noudatti tuttu katekismus ja se levisi lehdistön ohella suomenkieliseen tietokirjallisuuteen – – 1840-luvulta lähtien. Maamiehen Ystävä oli tässä uranuurtaja”, Tommila kirjoittaa. ”Maamiehen Ystävää toimitettiin kansanomaisin kääntein ja yksi oleellinen esitysmuoto oli jo Snellmanin luoma keskustelu: valistunut talonpoika tai muu henkilö antoi neuvoja opinhaluisille”, Tommila täsmentää.¹⁴⁷⁸

Kysymys-vastaus-malli tunnetaan perinteisesti erotemaattisena opetusmenetelmänä. Erotematiikka on ollut vanhastaan läsnä katekismuksissa. Käsite avautuu pa-

¹⁴⁷⁸ Tommila 1988d, 159. – Maamiehen Ystävässä 1850-luvun alussa esiintyneitä Saarelan veljeksiä tekisi Tommilasta ”mieli pitää” Seitsemän Veljksen esikuvina. Tommila (mts. 255) lisää: ”Keskustelut olivat lehden alussa Maamiehen Ystävän ja Matin välisiä, sitten nimet vaihtelevat jutteluissa, milloin Juhana ja Niilo, milloin Heikki ja Pekka. Korpelan kylän Saarelan veljekset olivat Juhani, Eero ja Pietari. Heidän naima-asioistaan MY 4.9.–25.9.1852 ja maanjakoasioistaan MY 16.10.1852. Kirjoittaja oli pastori Bäckwall, joka toi samana vuonna neuvovaksi henkilöksi Toimelan isännän. Toimelan talon vaiheet esiintyivät sitten Oulun Wiikko-Sanomissa.” – Toisaalta näytetään tietävän, että itse Shakespeare, jota Kivi oli lukenut ruotsiksi, oli ohjannut häntä ”draamallisen toiminnan, luonteenkuvauksen ja *dialoginkäytön* salaisuuksiin” (Tarkiainen & Kauppinen 1962, 183–184; tähdennys: JP).

remmin, jos ottaa huomioon sen vastakohtaan akroamaattisen: akroamaattisessa opetuksessa oppilas on vain kuulijana – hän ei aseta kysymyksiä.¹⁴⁷⁹

Maamiehen Ystävä ja Saima olivat vuoden 1844 alussa ensi kertaa ilmestyessään Kuopion ensimmäiset lehdet. Peräti kahden lehden yhtäaikainen perustaminen pikkukaupunkiin herätti monissa ihmetystä.¹⁴⁸⁰ Lehdet toki olivat keskenään erilaiset: Saima ruotsinkielinen sivistyneistöä lähestyvä julkaisu, ja tuo toinen suomenkielinen rahvaanlehti.

Erityisen mielenkiintoista on katsoa Maamiehen Ystävän kolmen ensimmäisen ilmestymiskuukauden dialogi-juttuihin, sillä viikkolehden 14 ensimmäistä numeroa toimitti Snellman.¹⁴⁸¹ Snellman ryhtyi lehden toimittajaksi ilmeisesti lisäansioden vuoksi, mutta kieltämättä myös lehden tavoite – toimiminen yleisvaltakunnallisena kansaa valistavana lehtenä, erityisenä intressinään maanviljelystaitojen edistäminen – sopi Snellmanille. Lehti oli Ritva Ahvenaisen mukaan ”ainakin osittain kuin oppikirja”. Oulun ja Viipurin suomenkielisten lehtien lopetettua maassa ei ollut ilmestynyt pariin vuoteen lainkaan suomenkielistä lehteä, joten Maamiehen Ystävä sai hyvän vastaanoton, ja jo liikkeellelätövuonna levikki kutkutteli 1 000 kappaleen rajaa. Ensimmäisenä suomalaisena lehtenä Maamiehen Ystävä käytti toistuvasti kuvia, toisesta ilmestymisvuodestaan 1845 alkaen.¹⁴⁸²

Dialogimuotoinen opetusjuttu sopi hyvin rahvaanlehden pirtaan. Käytäntö jatkui Maamiehen Ystävässä vielä 1850-luvullakin, mutta sen pani alulle kyllä Snellman. Hänen toimittamistaan Maamiehen Ystävän numeroista seitsemässä – siis puolessa – tuo muoto esiintyy.

Ensi kerran Maamiehen Ystävä tarjoilee dialogimuotoa jo ensimmäisessä, 5.1.1844 ilmestyneessä numerossaan: etusivulta alkavassa jutussa ”Mitä Maamiehen Ystävällä on sanomista”. ”M. Y.”, joissa initiaaleissa tietenkin personoituu koko lehden toimitus, ”tulee kontti selässä pirtin owesta sisään”. Keskustelukumppani talonpoika – sittemmin vain ”T.” – ”istuu pöyän takana reuhka päässä, kärsä suussa”. On talvi, sillä tullessaan M. Y. ”lyöpi kintailla lumen saappaistaan”. Ja talonpoika ”korvantakustaan sa kynsitlee”. Käytännössä koko juttu muodostuu pitkäköstä dialogista, jossa M. Y. testailee, mitä talonpoika asioista tietää ja millainen hänen tiedonjansansa on. M. Y. pe-

1479 Erotemaattisen opetusmenetelmän juuret katekismusperinteessä ajoittuvat 1500-luvun lopulle. Taustalla ovat Lutherin Vähään katekismukseen (1529) sisältyvät Mitä se on? -kysymykset. Suomalaisen katekismusperinteen pohjan muodostavat etenkin Juhana Gezelius vanhemman Yxi lasten Paras Tavara vuodelta 1666 ja Olaus Svebiliuksen 1689 ruotsiksi ilmestynyt selityskatekismus (suom. 1745). Näistä teoksista on otettu kymmeniä painoksia, ja ne ovat opettaneet Suomen kansaa lukemaan. Molemmat katekismukset noudattavat erotemaattista menetelmää. (Matti Poutiaisen kirje 5.9.2006; ks. myös Tietosanakirja 1910, 795 ja Tietosanakirja 1909, 188.) – Erotematiikka juontuu kreikan kysymystä tarkoittavasta sanasta erotema.

1480 Rein 1981, 335. – Kuopiolaiset ihmettelivät Reinin mukaan, mitä kahdella lehdellä olisi ”kerrottavaa paikkakunnalta, missä harvoin sattui merkillisempiä tapauksia kuin reki-retki tai illalliset tai että koululaiset ja oppipojat joskus hämärissä mittelivät voimiaan kaupungin kaduilla”.

1481 Rein (1981, 340) tähdentää vanhassa Snellman-elämäkerrassaan kohdehenkilönsä yritystä toimittaa Maamiehen Ystävä kansantajuisesti. Sisällön painopisteet Rein kiteyttää: ”Neljässätoista ensimmäisessä numerossa, jotka Snellman itse toimitti, on esityksiä Suomen historiasta ja kirjallisuudesta, tähtitieteen ja laskuopin ensimmäisiä alkeita, varoitetaan käräjöimästä, kehoitetaan hankkimaan urkuja kirkkoihin, on tietoja vieraiden maiden historiasta, mutta etenkin useita maanviljelystä koskevia kirjoituksia.”

1482 Ahvenainen 1981, 26–34; Tommila 1988d, 156–160, 212; Tommila 1963, 237–245; Mervola 1995a, 70. – Ahvenaisen mukaan Snellman luopui runsaan kolmen kuukauden jälkeen Maamiehen Ystävän toimittamisesta yhtäältä työtaakkansa, toisaalta palkkiosta syntyneen erimielisyyden takia.

rustelee tiedon merkitystä esimerkein siitä, miten tietäväinen talonpoika voi menestyä maanviljelijänä. ”Mutta on sitä semmosta oppiakin, jota ei ole Raamatussa kirjoitettu”, M. Y. toteaa, profaanin asiatiedon merkitykseen viitaten.

M. Y. ei käy keskustelua keskustelun itsensä vuoksi, vaan kyseessä on myyntipuhe: Maamiehen Ystävän markkinointia tai levikinedistämistä. M. Y. lupaa ”selittää” talonpojalle monenlaista, ”jos vain sen hopiaruplan kukkarooni pistät”. Kun talonpoika epäilee, että tuo hopearuplan suuruinen tilausmaksu on korkea, vasta-argumentoi M. Y. – tai lehti:

M. Y. Sillä saat wiisikymmentä ja kaksi tämmöstä prantättyä paperia kuin tämäkin on. – Tämä sitten ei maksa kahta kopeikkaa hopiasa. Tästä on vielä kolmenkin talon wäelle wiikossa lukea. Jos sinä siis piät paperin omanas, ja ne toiset kaksi isännät, jotka hänen lainaksi saawat, eiwät maksa enemmän koko vuosikerrasta¹⁴⁸³ kuin kaksikymmentä wiisi kopeikkaa, niin koko läjä wiisautta tulee sinulle maksamaan puoli ruplaa hopiassa, ja tämä paperi ej sitten maksa puoltakaan kopeikkaa, ej puoltakaan ryyppyä wiina. Kyllä sen makson ansaittee tämäkin, mitä minä jo olen jutellut.

Maamiehen Ystävä siis vertailee maanläheisesti, mitä maksaa lehden tilaaminen ja ”ryyppy wiina”. Vastausrepliiikissä talonpoika jo antaa myyntiargumenteille periksi, semminkin kun naapureiden kesken jaettu tilausmaksu tuntuu yhä kohtuullisemmalle:

T. Et sinä huono ole kaluasi kiittämään. Mutta ej se kalukaan aiwan huono ole. Kyllä minä saankin toisen talon Anttia ja Wäänäsen kummankin neljännen osan ruplasta maksamaan, että he myös saawat tätä lukea. Eipä siitten puoli rupla niin iso hinta ole, ettei tuolla jaksasi, eikä sillä hinnalla ole niin julmasti wiisautta pyytääkään. Niin olkoon! Anna tänne mitä kontissas on.

Voi todeta Matti Kinnusen tavoin, että Maamiehen Ystävän toimituskunnassa ”lukijoihin suhtauduttiin kuin lapsiin, jotka tarvitsevat opastusta ja ohjausta kädestä pitäen”.¹⁴⁸⁴ Lehden muissa alkuvuoden 1844 dialogijutuissa käsitellään lapsenkasvatusta, laskentoa ja havujen käyttöä karjan ravintona. Laskentoa käsittelevät jutut, joita on kolme, antanevat kuitenkin parhaan kuvan siitä, miten Maamiehen Ystävä ja Snellman käyttivät dialogimuotoa.

Maamiehen Ystävässä 27.1.1844 julkaistaan kolmiosaisen juttusarjan ensimmäinen osa: ”Osaattakko pojat lukuja laskea”. Tuon ikään kuin otsikoksi ladotun kysymyksen jälkeen seuraa dialogi:

Matti (wastaten): enpä minä sitä juttua ollenkaan ymmärrä.

Maamiehen Ystävä: Sen kyllä uskon. – Onpa se hywä, jos kirjaa ees osaisit lukea. Käwipä tässä markkinan aikoina Kirjaprantissä kaksi kahenkymmenen wuoen wanhaa tolwanata Kuopion pitäjästä, joka eiwät taitaneet Maamiehen Ystävän ensimmäisestä numerosta lukea ne kaksi sanaa: ”Jesus tänne”!

Matti: Taitaa niitä senkaltaisiakin löytyä. Mutta on äitiwainajani minua opettanut selwästi lukemaan, waan numeroita se ei osannut ittekkään laskea yhteen.

M. Y.: Ei tuo kumma ole. Eipähän sitä muutkaan talonpoikaselle opettane. Mutta minäpä nyt koitan sen sinulle opottaa. Tunnethan sinä toki kaikki numerot erittäin:

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. ja 0?

Matti: Tunnen minä: yksi, kaksi, kolme, neljä, viisi, kuusi, seitsemän, kaheksan, yhdeksän. Mutta mitä tuo ymmyrkäinen 0 tahtoo sanoa, sitä en oikeen ymmärrä.

M. Y. Se kututaan Nolla, ja se merkittee, että ei olekkaan yhtään lukua sillä paikalla johonka se pannaan.

¹⁴⁸³ Sanaa vuosikerta käytti ensimmäisen kerran – sanan sanomalehti lailla – Reinhold von Becker jo 1820 (Rapola 1960, 62, 78). Sanan vuosikerta ruotsinkielinen Snellman siis oli jo omaksunut, mutta sanaa sanomalehti ilmeisestikään ei. Hänelle sanomalehti oli näemmä ”prantätty paperi”.

¹⁴⁸⁴ Kinnunen 1982, 36.

Kuopiolaiskoulun rehtori Snellman on itse opettajana painiskellut samoihin aikoihin noiden samaisten matematiikan didaktiikan kysymysten¹⁴⁸⁵ parissa: miten saada lapset oppimaan lukujen muodostusta? Dialogi on täten aidontuntuista. Matti toki on arva-tenkin fiktiivinen henkilö. Myös voi olettaa repliikkien olevan seipitettyjä. Yhtä kaikki, jonkinlaisina haastattelujutun ja siihen kuuluvan replikoinnin esimuotoina näitä snellmaniaanisia dialogeja voi pitää.

Saiman 25.1.1844 ilmestyneestä numerosta taas ilmenee, että Snellman käytti dialogia myös kevyemmässä, jopa viihteellisessä tarkoituksessa. Jutussa ”LIFVETS BE-KYMMER” keskustelelee kaksi herraa, A ja B. He lähtevät liikkeelle toteamalla elämän ikäväksi – ja:

A. Det är också hin, hvad det här lifvet är tråkigt!

B. Ja det är förgjort! Jag har ofta undrat, hvarföre Adam egentligen började på med den dumheten, sen Paradisets glädje tog slut.

A. Ännu underligare är det, att någon följde hans exempel. Han visste ju icke, huru det går till i verlden, förrän han gjorde försöket. – Men nu hafva vi ju bekymren för ögonen allt ifrån den tid, då vi byta bort kolten mot en manligare persedel.

B. Ja det går en rysning öfver mig, när jag tänker på den Streling och på 5:te propositionen i Eukleide's första bok.

A. Och nu, nu skall embetet skötas och hustrun – ja hon skall klädas med räfskinskappa och nya negligeer, och barnen fordra gröt, och hästen hafra, och hela staden skall bjudas, och visiter skola göras; och på kaffe- och socker-requisitioner och på påskpengar och bränvinsafgifter är det ingen ända. – Missionssällskaper och spögubbar, kabinettsbibliotheker och stryksstickor, Vallmans blanksmörja och tidningar – allt skall vara och allt skall betalas – och pengarne dertill lånas eller förtjenas. – Och för allt sådant skall en fattig syndare traska ikring här i lifvet sina goda 50 a 60 år – då man äntligen blir pensionsmässig och förlorar sportlarne och får lefva på indragningsstat. – – Detta är lifvet!

B. Ja att giftas det är ändå den största dumheten.

A. Hvad vill man göra? Hela verlden är ju gift.

Ihmisen – oikeastaan miehen – elämä on siis ollut keskustelijoista koko ajan hakoteillä sitten paratiisista lähdön. Dialogissa on oppineisuutta osoittava viittaus kahteen ajattelijaan.¹⁴⁸⁶ Sitten valitetaan hauska arkielämän paineita: vaimon on saatava uusia vaattekappaleita (”hon skall klädas med räfskinskappa och nya negligeer”), lasten on saatava puuroa ja hevosen kaurvoja. Myös sosiaaliset paineet tuntuvat (”hela staden skall bjudas, och visiter skola göras”), ja raha ei tahdo riittää – eikä eläkkeellä ollessa sitäkään vertaa. Päälle päätteeksi tulee vielä naimisiinmenon tyhmyys.

Herrojen hauska jeremiadi jatkuu vielä avioliiton riesojen tarkastelulla. Jutusta heijastuneen kohta nelikymppisen Snellmanin oma elämäntilanne: hän on ehtinyt jo kokea pikkukaupunki Kuopion sosiaalisia paineita, ja avioituminenkin siinsi hänellä vihdoin edessä.¹⁴⁸⁷ Vakavana asiakirjoittajana profiloituneen Snellmanin teksti on nyt irrottelevaa, pakinanomaista.

Se, että juuri Snellman osoittautuu dialogimuodon ensi viljelijäksi maassamme, selittyy epäilemättä hänen lukeneisuudellaan. Dialogimuoto kun juontuu valistuksen aikaan ja viime kädessä antiikkiin. Esimerkiksi Suomettaren alkutaipalella dialogimuoto vilahtaa, mutta ei näytä enemmälti vakiintuvan, vaikka Antero Warelius – yksi

1485 Savolainen 2006, 343.

1486 Johan Streling (1693–1773) oli ruotsalainen pappi, pedagogi ja latinisti (Snellmanin kootut 6, Helsinki 2002, 461).

1487 Rein 1981, 326, 330–331, 335–336.

Suomettaren perustajaisä – kirjallisessa tuotannossaan jo noihin aikoihin dialogia suosikin.¹⁴⁸⁸

Olisikohan dialogisen esityksen historiallisesti seuraava muoto sanomalehdissä ns. vastauspalsta? Esimerkiksi Helsingin Sanomista sellainen löytyy ainakin jo vuodelta 1906. Vakio-otsikon ”Kysymyksiä ja vastauksia” alla kysyjät piiloutuvat nimimerkkien taa, ja asiantuntijat vastaavat nimikirjaimin. Esimerkiksi Helsingin Sanomien 8.11.1906 ”Kysymyksiä ja vastauksia” -palstalla nimimerkki ”Useat kysyjät y.m.” uteli, miten Suomen suuriruhtinaskunnassa säädetään iltamien järjestämisestä. Tai ”Kysyjä” halusi tietää, ”onko oluttehtaalla oikeus tuoda kaupungista olutta ja myydä sitä maalla omassa tehtaassaan, kun omat tuotteensa ovat loppuneet”. Kumpikin nimimerkki saa palstalla vastauksen heti perään.

8.2 Interveivarit irti Kanttilassa

Sana interview tai vastaava tuli, kuten edellä todettu, Ruotsissa käyttöön noin 1880, ja sen ensimmäisiin käyttäjiin kuului August Strindberg. Meillä intervju-verbä viljeli ainakin viipurilaislehti *Östra Finland*¹⁴⁸⁹ jo 21.4.1883. Etusivulle taitetun jutun ”Damer och tidningsreferenter” kirjoittajaksi on merkitty byline-rivillä ”kapten Gulliver”, mikä viitanee kirjailija Jonathan Swiftin tuotantoon.

Kyseessä on ilotteleva pakina, jossa liikutaan niin seurapiiridaamien kanssa luis-tinradalla kuin lehdenoimituksen maailmoissa. Lehden nimi on Sanningen. Heti ensimmäisessä kappaleessa luonnehditaan referentin eli aputoimittajan työtä:

Tidningen Sanningen har en referent, d. v. s. en elegant herre som springer omkring och *interjuar* ministrar, författare och aktriser samt damer ur högre societeten, i basarerna, fruntimmersföreningarna o. s. v. [Tähdennys: JP]

Verbi intervju ei esiinny jutussa kuin tuon yhden kerran – mutta esiintymä on mielenkiintoinen, yhtä kaikki: mahdollisesti sana tavataan nyt suomalaisessa lehdessä ensi kerran. Huomionarvoista on myös, keitä ovat kapteeni Gulliverin mielestä ne henkilöt, joiden perässä referentti haastattelijana juoksentelee: ministereiden, kirjailijoiden, näyttelijättärien sekä seurapiiridaamien.¹⁴⁹⁰ Haastattelu näyttääkin Suomessa aluksi mielle-

1488 Suomettaren ensimmäisessä numerossa 12.1.1847 julkaistiin juttu otsikolla ”Satu” – ja juttu sai sitten jatkoa seuraavissa numeroissa. Jutussa, jota Vesikansa (1997, 20) luonnehtii Suomettaren ”ensimmäiseksi suureksi ohjelmakirjoitukseksi”, pilkahtaa dialogiakin: ”Minä” eli kirjoittaja August Ahlqvist ja ”Hän” replikoivat tovin. – Antero Wareliuksen (1821–1904) Enon Opetuksia luonnon asioissa – jonka ensimmäinen painos ilmestyi 1845, on pidettävä dialogimuotoisen didaktisen ilmaisun tyypillisenä ilmentymänä. Eno ja Jusuhan tuossa aikanaan suositussa kirjassa dialogia käyvät. Sopii myös kuvaan, että Pietari Hannikaisen, kirjailijan ja lehtimiehen, Silmänkääntäjät – ensimmäinen suomen kielellä julkisesti esitetty näytelmä – sai ensi-iltansa 1846. (Louhivuori 1940, 44, 72–73; Otavan 1990, 271.)

1489 *Östra Finland* perustettiin 1875 Viipuriin, kun kaupungissa oltiin tyytymättömiä kymmenisen vuotta vanhemman Wiborgs Tidningin svekomaaniseen linjaan. Liberaali *Östra Finland* ilmestyi vuodesta 1883 kuudesti viikossa, ja levikki oli noihin aikoihin tuhatkunta kappaletta. 1899 lehti jäi historiaan kenraalikuvernööri N. I. Bobrikovin ensimmäiseksi lakkauttamana lehtenä. (Hakuteos Savonlinna 1988, 329–331; Landgren 1988, 305–306, 404.)

1490 Kuka voisi olla *Östra Finlandin* jutun kirjoittaja? Topeliusta ainakin pyydettiin 1880-luvulla lehden avustajaksi (Landgren 1988, 306). Mutta Martinsen (haastattelu 9.9.2006) – Topeliuksen journalistisen tuotannon harrastaja – sulkee kyseisen jutun luettuaan pois mahdollisuuden, että kirjoittaja olisi tuolloin jo 65-vuotias Topelius. Entä jos kirjoittaja tulikin Ruotsista? Landgrenilla (1988, 397) on kiintoisa maininta ruotsalaisesta nimi-

tyn suuremman maailman ilmiöksi. Siellähän olivat myös mielenkiintoiset suuruudet – ajan julkikkiset – joille pikkumaan omat suuret nimet eivät vetäneet vertoja. Myöskään ei voi esimerkiksi Östra Finlandin vuoden 1883 tapauksessa välttyä ajatukselta, että haastattelua on pidetty hieman kevyenä ilmaisutapana.

Jakoihan haastattelu mielipiteitä myös ulkomailla. Haastattelun intoutunut ruotsalainen kannattaja kutsui sitä 1890-luvun alussa ”höyryn ja sähkön aikakauden lapsiksi”, jonka avulla päästään suoraan niiden luo, jotka todella tietävät: poliitikkojen, keksijöiden tai runoilijoiden. Vastustajat taas tuumasivat, että varsinkin Pariisin lehdistö on joutunut suoranaisten haastattelu-manian valtaan. Muun maailman lehdistö tuli, yhtä kaikki, Yhdysvaltain ja Britannian lehtien perässä, jotka olivat omaksuneet haastattelun ensimmäisinä. Ensimmäiset ruotsalaiset lehtihaastattelut näyttävät olleen Sundsvallin kaupungin vuoden 1879 lakkotapahtumista tehdyt. 1880-luvulla haastattelut alkoivat sitten Ruotsissa yleistyä.¹⁴⁹¹

Suomalaisissa sanomalehdissä haastatteluja ei julkaistu Landgrenin arvion mukaan ainakaan vielä 1870-luvun loppuun mennessä.¹⁴⁹² Ja on epävarmaa, julkaistiinko niitä vielä 1880-luvullakaan. Ajatellaanpa vaikkapa joitain suomalaisia suurmiehiä. Runeberg kuoli 1877, Snellman 1881 ja Topelius 1898. Kuolinvuosista seuraa, että kaksi ensin mainittua eivät liene mitenkään voineet ehtiä suomalaisten haastattelujuuttujen kohdehenkilöiksi.¹⁴⁹³ Topelius jo olisi voinut hyvin haastateltavaksi päätyäkin, mutta näin ei tietävästi Suomessa käynyt. Sen sijaan löysin Topeliuksesta yhden, Stockholms Dagbladissa julkaistun haastattelun, jonka ruotsinsuomalainen lehti julkaisi 1896 uudelleen – harjoittaen siis ns. saksijournalismia.¹⁴⁹⁴ Johdantokappale kuuluu:

Under ofvanstående rubrik [= Hos Topelius] läses i St. Dbl.¹⁴⁹⁵ följande ”intervju” hos skalden Topelius under hans senaste vistelse i Stockholm:

merkki Sigurdista alias K. J. A. Hedenstiernasta, jonka ”kevyempää ja hauskeempaa pakinointia” edustavat kirjoitelmat kiertelevät Suomen lehdissä 1880- ja 1890-luvulla.” Ruotsalainen lehdistöhistoria mainitsee Alfred Hedenstiernan (1852–1906) olleen vastaakohtien mies: rakastettu, mutta myös vihattu kaunistelemattomien mielipiteidensä vuoksi. Hänen päätoimittamansa, Växjöissä ilmestynyt Smålands-Posten (per. 1866) noteerattiin kaikkialla Ruotsissa, ja Hedenstierna oli maan luetuimpia kirjoittajia. Hänen konservatiivisen kynänsä on luonnehdittu olleen teroitettu sosialismia ja kulttuuriradikalismia vastaan. (Johannesson 2001, 166; Petersson 2001, 263–264; Svenskt biografiskt lexicon 1971, 437–440.)

¹⁴⁹¹ Petersson 2001, 239–242.

¹⁴⁹² Lars-Folke Landgren (kirje 5.9.2006) vastasi tiedusteluuni: ”Olen luultavasti läpikäynyt kaikki Suomen sanomalehtien kaikki numerot 1860- ja 1870-lukujen osalta, mutta suoranaisiin haastatteluihin en muista törmänneeni. Kyllä ne tulivat meidän sanomalehtiimme myöhemmin.”

¹⁴⁹³ 1800-luvun sanomalehtiin tutkimustyössään perehtynyt Snellman-tuntija Raimo Savolainen pitää käytännössä poissuljettuna sitä, että 75-vuotiaana kuollut Snellman olisi päätenyt lehtimiesten haastattelemaksi. Sitä paitsi, hän lisää, Snellman olisi ollut tosi vaikea haastateltava: hän olisi saattanut esittää koulumestariomaisia vastakysymyksiä. (Savolaisen haastattelu 9.11.2006.)

¹⁴⁹⁴ Brages pressarkivin leikkeessä on vain julkaisuvuosi (1896), ei tarkempaa päivämäärää eikä Topelius-haastattelun edelleen julkaisseen lehden nimeä.

¹⁴⁹⁵ V. 1824 perustettu Stockholms Dagblad profiloitui aluksi ilmoituslehtenä, mutta kehittyi 1870-luvulla myös merkittäväksi poliittiseksi äänenkannattajaksi – yhdeksi Ruotsin keskeiseksi lehdeksi. 1931 Stockholms Dagblad sulautettiin Stockholms-Tidningeniin. (Johannesson 2001, 128,134; Holmberg & Oscarsson & Rydén 1983, 141.) – Stockholms Dagbladın haastattelujuuttun ensimmäinen kappale kuului: ”Det är en morgonfrisk herre, statsrådet Zachris Topelius, oaktadt han i insundande januari månad kan räkna sina 79 år. Redan vid 9 tiden i måndags morse tog han emot mig och höll då på att röka sin ’papyros’.” Topelius täytti 79 vuotta 14.1.1897, joten ilmaisusta (”i insundande januari”) päätellen Stockholms Dagblad on julkaissut jutun joulukuussa 1896.

Miten suomalainen sanomalehdistö seurasi esimerkiksi Topeliuksen 70-vuotispäivän juhlintaa: suuren kansallisen merkkipäivän, jota vietettiin 14.1.1888? Esimerkiksi seitsenpäiväinen Hufvudstadsbladet julkaisi syntymäpäivänä päivänsankarista kunnioittavan pääkirjoituksen, yksinkertaisesti otsikolla "Zacharias Topelius". Ja 15.1.1888 lehti omisti edellispäivänä jo aamusta aloitetuille juhlallisuuksille puolikkaan sivua, karkeasti neljänneksen numeron toimituksellisesta palstatilasta. Lehti jopa lainasi pitkästi runoa tai runon, jonka helsinkiläisen naisoppilaitoksen oppilaat olivat lukeneet juhlakalulle. Kilpaileva seitsenpäiväinen Nya Pressen tarkasteli kansallisen merkkipäivän tapahtumia vielä perusteellisemmin. Ilmaisutekniikka oli ehkä kehittyneempää; väliotsikotkin hallitsivat laajaa juttukokonaisuutta. Nya Pressenkin selosti, mitä eri lähetystöjä kävi Topeliusta onnittelemassa. Laajasti, ehkäpä kokonaan, julkaistiin myös valtiopäivämies Leo Mechelinin Topeliuksen kunniaksi pitämä puhe sekä jälkimmäisen oma puhe. Väliotsikon "De inhemska telegrammen" alle oli ladottu – suomeksi tai ruotsiksi, riippuen lähettäjän käyttämästä kielestä – eri puolilta maata sadelleita onnittelesähkeitä.

Mutta ei tietoaakaan Topeliuksen haastattelusta kummassakaan sanomalehdessä. Täytyneekin tulla 1890-luvulle, ennen kuin tapaa suomalaisen haastattelugenren avauksen. Tähän asti maan vanhimpana lehtihaastatteluna pidetty¹⁴⁹⁶ Päivälehdhen Aino Ackté -haastattelu vuodelta 1897 ei kuitenkaan ole se kaikkein vanhin. Toimittajan hyvä journalistinen vainu lienee johdattanut kaksikin toimittajaa jo puoli vuosikymmentä aiemmin Minna Canthin jäljille. Kuopiossa – Snellmanin merkitsemässä pikkukaupungissa – asui monitoiminainen Canth.

Canthin luo saapui keskikesällä 1892 merkittäviä kulttuurivieraita, joista yksi oli Juhani Aho puolisoineen. Canthia 17 vuotta nuorempi Aho oli hänen ystävänsä, vaikka esiintyi ystävyysuhteessa ajoin säröjäkin. Elli Canthille, tyttärelleen, osoittamassaan kirjeessä kirjailijatar kertoo: "Jussi Aho (Brofelt) kirjoitti interwiuvin Päivälehteen Tawaststjernasta ja minusta ja laskee leikkiä siitä, että olemme vaihdoksissa, T. kun kirjoittaa Suom. teatteriin, minä taas – ruotsalaiseen, kenties, koska sillä kielellä kirjoitan."¹⁴⁹⁷ Haastattelun lähtöasetelma on näissä lauseissa tiivistetty hyvin. Ja Ahohan oli Päivälehdhen keskeisiä voimia lehden perustamisesta alkaen.¹⁴⁹⁸

Canth oli 1892 jo tunnustettu, mutta myös kiistelty näytelmäkirjailija, jonka ensimmäisen näytelmän ensi-illasta oli kulunut vuosikymmen. Canth herätti peräänantamattomuudessaan ihailua: hän paitsi työskenteli kirjailijana myös piti Kuopiossa kauppaa ja kirjallista salonkiakin, jolla oli valtakunnallista merkitystä. Eturivin naisasianainen Canth nähtiin myös sankarillisena yksinhuoltajana, joka oli joutunut lehtori-miehensä kuoltua jo 35-vuotiaasta huolehtimaan monilapsisesta perheestään. Paitsi että Aho sai Canthilta erilaisia vaikutteita hän toimi myös antavana osapuolena. Aholla oli osuutensa siihen, että Canth tuli tutustuneeksi realistiseen kirjallisuuteen ja muut-

¹⁴⁹⁶ Rytkönen 1946, 132; Leino-Kaukiainen 1988, 607.

¹⁴⁹⁷ Minna Canthin kirjeet 1973, 559–560, 761. – Canth kirjoittaa tuossa 9.7.1892 päivätyssä kirjeessään Keski-Euroopassa opiskelleelle Elli-tyttärelleen: "Ei miesmuistiin eikä naismuistiin ole ollut näin kolkkoa ja sateista kesää. Vahinko, sillä meillä voisi olla niin hauska nyt Tawaststjernojen, rouva [Elin] Bergrothin – ja näinä päivinä Ahojen ja Eero Järnefeltin kanssa. Ne nimittäin ovat parastaikaa täällä ja aikoisivat huomenna lähteä jalkamatkalle Venäjän Karjalaan. Rouva Aho [Venny Soldan-Brofelt] on mukana."

¹⁴⁹⁸ Rytkönen 1946, 233–268, 425–431; Antti J. Aho 1951, 145–154; Niemi 1985, 67. – "Hetä Pariisista [1890] palattuaan Juhani Aho anasti itseoikeutetusti Päivälehdhen lähimmässä toimittaja- ja ystäväpiirissä keskushenkilön paikan", Rytkönen (mts. 236) kirjoittaa.

taneeksi kirjoittamistapaansa. Aho myös puolusti nuorsuomalaisessa lehdistössä Cant-hia vanhojen fennojen hyök-käyksiä vastaan.¹⁴⁹⁹

Kun Aho siis kolean keskikesän 1892 päivinä aset-tui haastattelemaan Canthia, kyse oli toisensa hyvin tunte-vasta subjektista ja objektista. Se, että Aho valitsi ja hallitsi haastattelumuodon, selittynee mahdollisesti siitä, että hän oli pari vuotta aiemmin viettänyt kuukausia Pariisissa päästen täten tutustumaan sikäläisen "haastattelu-manian" tuotok-siin.

Päivälehdessä 12.7.1892 julkaistun haastattelujutun pääotsikko - tietenkin yksipalstainen - kuuluu: "Vaihduksissa".¹⁵⁰⁰ Alla, byline-riveillä, lukee leipätekstikoolla suluissa: "Kirje Kuopiosta". Aktiivista journalistista otetta huokuva kakkosotsikko lisää: "Kirjoittaako rouwa Canth ruotsin kielellä?" Suomen sanomalehdistön uskoakseni ensimmäinen haastattelujuttu alkaa seuraavalla johdantokappaleella:

Vaihduksissa.
(Kirje Kuopiosta.)

Kirjoittaako rouwa Canth ruotsin kielellä?

Äskettäin oli Uudessa Savossa pieni kirjallinen uutinen, jossa kerrottiin, että rouwa Canth kirjoittaa näytelmää ruotsin kielellä. En ole nähnyt tätä uutista muihin lehtiin otettuna ja luulen, että se on tapahtunut siksi, että sitä on pidetty sellaisena siivekkäänä, joita tuon tuostakin lentelee sanomalehti-paperin walkoista pintaa pitkin. Sellaisena sitä minäkin pidin. Oleskellessani "Päivälehdessä" lentävänä kirjeenvaihtajana täällä Kuopiossa päätin kuitenkin käydä tiedustelemassa uutisen todenperäisyyttä rouwa Canthilta itseltään.

Rouwa Canth asuu täällä kesän ajan talvessa. Smellmanin puistossa. Kulkemassa nauttii vanhan tuomiokirkon kirkon on hänellä talonja ja kahvi-kauppapuotianja. Mapuolella porttia on hänen hyvin varustettu lant-kauppansa, läpulella toinen kauppa ja ajuinhuoneet. Hyrteä rappuja nous-taan isolle vierasmalle, siinä on pöytä ja leinutuoli, jossa kirjailijatar launilla säällä istuu ja tuumii tuumittavansa. Sun-taietti ovat ovat auki, mehen ympärilleni katselemaan talonkoti. Siellä ei näy ketään. Se on tapallisten kotoinen vaatimattomasti sisustettu sali, jonka yhdellä seinällä riippuu niitä seppeleitä ja nauhoja, joita hän näyttämöllä on laanut vastaanottaa ihailijavalta hie-riksi. Mitä käännellessäni tulee rou-wa Canth itse siinä.

Ystävämme käyn hetimitä kiinni ohaan. Sallitaa minun lyhyä sanon

"Mintä hieton puoleen ajotte ru-ten kääntä. Mintä tarkoitan: mihin teatteriin?"

"Ruotsalaiseen."

Syntyi hetken äänestämys. Mintä katselemin häntä epäilevästi hymyillen,

"Että te sittenkin reette pitää? Te ette kirjoita ruotsin kielellä?"

"No hymänen aika!" nauroi puhu-telstavani. Te nähtyitte toivoovan, että en kirjoittaisi ruotsiksi. Mitä miksi en sitä tekisi? Niinkuin jo sanoin, ei ite tieltä tee esteitä. Ja sitten sopii se ite aineeseen minä minä tuvaan uude-ja näytelmästäni meidän ruotsia puhu-waa herrasväitämme. Ja jos ette usko, niin katsoa!"

Ja hän haki kirjoitusöyhytään kä-ntäjäkappaleja, jota oli kuin olisin — ruotsin kielinen.

"Waan oletatte ajatelleet seurausta?"

Hyvin.

"Mintä wähet wälitän siitä, j-ä ihmiset sanovat. Mintä olen ka-paa ja tenestään riippumaton. Te-tytät tullaan nyt huutamaan että olen puolueen pettänyt, että olen liitosia wi-kinien kansja y. m. l. Mutta kyllä tän-ä maailmaan mahtuu! Ja syh liit-ä, miksi kirjoitan ruotsiksi, on vielä se että kun fennomania on aina käyrit, ujutusvoilitappaleena, agitatiooni-ke-nona kaiffia niitä vastaan, jotta ei-wät jowi kuin waleitet sen-tannen alle minä tahdon näyttää, etten siitä wä-häätään wälitä. Ja minä toivon; et-tä sillä aieella nyt tullaan istemään niin silmittömästi, että se aje lopulli-jeesti on kärkenä kaittaijewa."

"Om" . . . se oli ainoa, mitä woi-t sanoa. Sillä minä näin, että rouwa Canth oli niin warma päätöksessään ettei hän olisi siitä luopunut, waik-olisin häntä siihen tehoittanut. Sii-tin häntä niistä hywäntahtoisista tie-donannoista, joita olin häneltä saanut hetim hymäksini ja käskin.

Äskettäin oli Uudessa Savossa¹⁵⁰¹ pieni kirjallinen uutinen, jossa kerrottiin, että rouwa Canth kirjoittaa näytelmää ruotsin kielellä. En ole nähnyt tätä uutista muihin lehtiin otet-tuna ja luulen, että se on tapahtunut siksi, että sitä on pidetty sellaisena siivekkäänä, joita tuon tuostakin lentelee sanomalehti-paperin walkoista pintaa pitkin. Sellaisena sitä mi-näkin pidin. Oleskellessani "Päivälehdessä" lentävänä kirjeenvaihtajana täällä Kuopiossa päätin kuitenkin käydä tiedustelemassa uutisen todenperäisyyttä rouwa Canthilta itseltään. [Tähdennys: JP]

Ajan Ruotsissakin vallinneeseen tyliin Aho perustelee aluksi, miksi haastattelu teh-dään; tullen samalla tuoneeksi itsensä verraten näkyvästi juttuun. Aho lienee saanut

¹⁴⁹⁹ R. Nieminen 1990, erit. 77–155; Tiirakari 1999, 17–18; Sallamaa 1999, 86–87; Hakuteos Ko-tokulma 1988, 359–361.

¹⁵⁰⁰ Rytkösen (1946, 427–428) laatimasta Päivälehdessä Aho-juttujen luettelusta "Vaihduksis-sa"-juttu puuttuu. Olisiko Rytkönen jättänyt jutun mainitsemassa siksi, että se oli signee-raamatton - vai olisiko kyseessä huolimattomuusvirhe?

¹⁵⁰¹ Savo-lehti - jossa Ahokin oli työskennellyt 1880-luvun lopulla - oli lakkautettu 1891 sen-suurin iskettyä sen kimppuun. Tilalle perustettiin ensi Savotar ja sitten perään Uusi Savo. Uudessa Savossa toimi 1892 vastaavana toimittajana A. B. Mäkelä - pakinoitsija Kaap-ro Jääskeläisenä tunnettu - sekä toimittajana Pekka Brofelt, Juhani Ahon veli. Levikki lähen-teli tuona vuonna 3 500 kappaleen rajaa. (Hakuteos Kotokulma 1988, 359–361.)

Päivälehteen melkoisen skruppilotun: ajan kiihkeän kielitaistelun oloissa tunnetun kirjailijan kielen vaihto ei ollut pikkujuttu.

Toisessa kappaleessa Aho kuvaa realisminsa omaksuneen kirjailijan varmoin vedoin Canthin asuin- ja kauppatalon sijaintia ("Snellmanin puiston kulmassa nurkakain wanhan tuomiokirkon kanssa") ja ennen muuta interiööriä ("kun kaikki owet owat auki, menen ympärilleni katsellen salonkiin").

Ahon käännessä seinälle kiinnitettyjä seppeleitä ja nauhoja, joita näytelmäkirjailija on saanut ihailijoiltaan, astuu Canth sisään. Ja:

Istuttuamme käyn hetikohta kiinni asiaan. "Sallikaa minun kysyä, sanon minä, eikä wälinne sanomalehti "Uusi Sawon" kanssa ole jotenkuten kireä?"

"Kuinka niin?" kysyy hän kummastellen.

"Minä waan ajattelen siksi kuin se on laskenut ilmoille tuon uutisen siitä, että muka kirjoittaisitte ruotsin kielellä."

"Mukako? kyllä se on aiwan totta."

"Ettäkö siis todellakin olisitte muuttaneet kielenne?"

"Toistaiseksi olen. Miksi se sitten teitä niin kummastuttaa?"

Minä en osannut tehdä selkoa tunteistani, mutta pyysin kuitenkin saada tietää, mitkä syyt tähän mielestäni vähän odottamattomaan muutokseen owat vaikuttaneet.

"Minä kirjoitan niin siksi, että *se huvittaa minua*. Minä olen saanut kaswatukseni ruotsin kielellä ja minä tahdon nyt koettaa, enkö woisi sillä kirjoittaakin." [Tähdennys: JP]

Keskustelu on mitä sisäpiirisintä: haastattelussa on vastakkain kaksi toisensa hyvin tuntevaa ihmistä. Pikku kaupungin lehteäkään ei toimittaja Ahon ehkä olisi tarvinnut lukea, hän kun kuuli asiat todennäköisesti nopeammin sitä toimittavalta veljeltään. Ehkä hän oli veljeltään myös kuullut jotain parihenkisen toimituksen ja kirjailijattaren välien senhetkisestä tilasta. Haastatteluteksti on kahden tasa-arvoisen osapuolen dialogia. Se, että Tampereella lapsuudessaan ruotsinkielistä koulua käynyt kirjailijatar¹⁵⁰² ("minä olen saanut kaswatukseni ruotsin kielellä") kykeni kirjoittamaan ruotsiksi, tuskin on ollut toimittajalle yllätys.

"Ettekö suwaitseisi kertoa minulle sen sisältöä?" toimittaja sitten kysyy muodollisen kohteliaasti ystävältään, valmisteilla olevan Sylvi-näytelmään viitaten. Seuraa epäsuoraa esitystä, referointia:

Kirjailija kertoi minulle hywäntahtoisesti uuden draamansa sisällön. En tahdo siitä kuitenkaan nyt tehdä sen tarkempaa selkoa kuin että se käsittelee awiollisia suhteita ja päättyy sillä, että nuori rouwa - myrkyttää miehensä. Aine on jännittävä ja kaikesta päättäen tulee käsittelykin wastaamaan sisältöä.

Canth toistaa sitten repliikissään kielenvaihtonsa motiiviksi sen, että häntä "huvittaa kirjoittaa ruotsiksi". Aho ei tyydy tähän, vaan arvelee, että takana on "muitakin syitä". Pianhan yhä useampi tiesi, että yhtäältä Suomalaisen teatterin ja Kaarlo ja Emilie Bergbomin sekä toisaalta Canthin - pitkäaikaisten liittolaisten - suhteissa oli kitkaa.¹⁵⁰³

Tuntui siltä kuin eiwät hänen tunteensa suomalaista teatteria¹⁵⁰⁴ kohtaan olisi olleet oikein suosioliset ja ku[i]n häneenkin olisi epämiellyttävästi vaikuttanut se kohtelu, joka siellä oli tullut m. m. hra v. Numersia kohtaan. Omasta puolestaankin näkyy rouwa

1502 Nummela 2004, 20.

1503 R. Nieminen 1990, 238-249; Nevala 1989, 241-242.

1504 Suomalainen Teatteri juonsi alkunsa sisarusten Kaarlo ja Emilie Bergbomin jo 1860-luvun lopulla järjestämistä seuranäytännöistä. Varsinaisesti aloitti Suomalainen teatteri toimintansa 1872, tehden runsaasti maakuntakiertueita. 1902 teatteri muuttui Kansallisteatteriksi, saaden samalla uuden talon Helsingin Rautatientorin laitaan. Kaarlo Bergbom johti teatteria vuoteen 1905. (Tiirakari 1999, 25-27.)

Canthilla ole-wan yhtä ja toista tätä kotimaista taidelaitostamme vastaan. Rouwa Canth wiittasi m. m. siihen kohtaloon, joka oli tullut hänen näytelmänsä "Kowan onnen lapsia" osaksi, joka ensimmäisen näytäntöillan jälkeen katosi näyttämöltä ilman mitään selityksiä syistä. Se oli sitä kummallisempaa kuin teatteri oli sitemmin näytellyt aiwan yhtä karkeakuorisia näytelmiä, esim. Therese Raquinin.

"Mutta ehkä oli teatterin pakko waltiollisista syistä pyyhkiä pois teidän radikaalinen kappaleenne ohjelmastaan?" huomautin minä.

"Miksi sama kappale katsottiin woitawan esittää Uudenmaan pataljoonan julkisissa seuranäytelmissä, joista sanomalehdissäkin puhuttiin?"

Sitähän en minä [harvennettuna] tiennyt.

"Ja sitäpäitse", sanoi rouwa Canth, vähän kiiwastuen, "on minua loukannut se tapa, millä minua owat kohdelleet muutamain teatterin kanssa hywin likeisten sanomalehtien arwostelijat. Minä en enää woi kauwemmin kärsiä sitä enkä tahdo tulla millään tawalla heidän kanssaan tekemisiin. Yksinomaan sille teatterille, jonka nähty täytywän ottaa huomioon U. S:n-laisen lehden surullisesti tunnettuja arwostelijoita, joista m. m. eräs on julistanut sopimattomasti "Papin perheen" esittämisen kansan näytäntönä - ja teatteri näkyy tätä tietoa totelleen - ei minun tee mieli kirjoittaa. En minäkään ikääni kaikkea jaksa olla heidän hammasteltawanaan. Haluttaa minunkin kääntyä yleisön puoleen, joka on osoittanut minua paremmin ymmärtäwänsä ja osoittanut woiwansa kirjailijaa hellemin ja hienommin kohdella."

"Minkä yleisön puoleen aijotte sitten kääntyä. Minä tarkoitan: mihin teatteriin?"

"Ruotsalaiseen."¹⁵⁰⁵

Syntyi hetken äänettämyys. minä katselin häntä epäilewästi hymyillen.

"Ehkä te sittenkin teette pilaa? Te ette kirjoita ruotsin kielellä?"

"No hywänen aika!" nauroi puhuteltawani. Te näkyisitte toiwowan, että en kirjoitaisi ruotsiksi. Mutta miksi en sitä tekisi? Niinkuin jo sanoin, ei itse kieli tee esteitä. Ja sitten sopii se itse aineeseenikin, sillä minä kuwaan uudessa näytelmässäni meidän ruotsia puhuwaa herrassäätymme. Ja jos ette usko, niin katsokaa!"

Ja hän haki kirjoituspyydältään käsikirjoituksensa, joka oli kuin olikin - ruotsinkielinen.

Seuraa haastateltavan pitkä repliikki, jossa Canth vielä perustelee kirjoittamistaan ruotsin kielellä ("kun fennomaniia on aina käytetty usutuswälikappaleena, agitatsiooni-keinona"). Canthin haastattelun lopetuskappaleessa toimittaja ottaa vielä pallon itselleen:

"Hm" ... se oli ainoa, mitä woin sanoa. Sillä minä näin, että rouwa Canth oli niin warma päätöksestään, ettei hän olisi siitä luopunut, waikka olisin häntä siihen kehoittanutkin... Kiitin häntä niistä hywäntahtoisista tiedonannoista, joita oli häneltä saanut, heitin hywästäni ja läksin.

Suomen ilmeisesti ensimmäinen lehtihaastattelu päättyy siihen, että haastattelijaauteur vetää esiripun kiinni - kiitellen ja todeten hyvästelleensä ja lähteneensä. Jutussa on pyritty pitämään tiettyä etäisyyttä haastateltavaan. Tuossa viimeisessä kappaleessa naamiot hieman raottuvat ("waikka olisin häntä siihen kehoittanutkin"). Sata vuotta myöhemmin joku olisi voinut tokaista Ahon olleen Canthin "luottotoimittaja".

Entistä mielenkiintoisemmaksi Kanttilan haastattelutapauksen heinäkuulta 1892 tekee se, että jo tähän kahden henkilön journalismin merkeissä tapahtuneeseen yhteisöitantaan liittyy kiista siitä, kuka oikein sanoi mitä. Elli-tyttärelleen lähettämässään kirjeessä Canth toteaa Ahon suorittamasta haastattelusta: "Pani hän siihen omiaankin aika lailla, pisti varsinkin minun suuhuni omia moitteitaan Suom. teatterista. Ne käskin hänen pyyhkimään pois, mutta saa nähdä maltaako."¹⁵⁰⁶ Oli alkanut jatkuva kiista

¹⁵⁰⁵ Svenska teatern, joka on toiminut nykyisessä talossaan Helsingin Esplanadin länsipäässä vuodesta 1866, oli Suomalaisen teatterin pahin kilpailija (R. Nieminen 1990, 247-248).

¹⁵⁰⁶ Minna Canthin kirjeet 1973, 560, 747. - Voi päätellä, niin kuin Helle Kannilan toimittaman Canth-kirjeiden kokoelman viitteessä mainitaan, että Canth on nähnyt Ahon kirjoittaman haastattelujutun käsikirjoituksena.

haastattelun tarkastamisen periaatteista, joita vasta vuosikymmeniä myöhemmin ryhdyttiin täsmentämään.

Uraauurtava haastattelujuttu jatkuu tähden – jota voi myöhemmän ajan katsannossa pitää kuin väliotsikkona – jälkeen toisella tekstiosuudella. Siitä saa myös koko jutun otsikko ”Vaihduksissa” selityksensä. Uusi aloitus valaisee asetelman:

Läksin hra Tawaststjernan luo saamaan häneltä lähempiä tietoja siitä, kirjoittaako hra Tawaststjerna suomenkielellä?

Oli näet samassa ”Uuden Sawon” uutisessa, jossa kerrottiin rouwa Canthista, myöskin mainittu, että hra K. A. Tawaststjerna walmistaa näytelmää suomalaista teatteria warten. Ajattelin että kenties hän wuorostaan kirjoittaa suomenkielellä ja menin häneltä sitä kysymään.

Sama tuttu aloittamiskaava siis jälleen: toimittaja perustelee haastattelun sekä kertoo kahden osapuolen tavanneen. Yhteen osuinen on ollut samalla pikku paikkakunnalla (”hra Tawaststjerna asuu tätä nykyä täällä Kuopiossa nuoren rouwansa kanssa”) varmaan helppoa. Haastateltava on palannut vesiltä (”oli juuri tullut pitkältä purjehdusmatkalta lialmesta”). Teksti ei ole yhtä sujuvaa eikä dialogista kuin Canthin haastatteluluosuuudessa. Osansa voi olla silläkin, että toimittaja näkee aiheelliseksi taustoida: esitellä Tawaststjernan kirjailijakuvaa, se kun ehkei ole ollut kaikille Päivälehden lukijoille tuttu. Aho itse kyllä Tawaststjernankin tunsii: he olivat kirjallisuuden saralla jopa yhteistyökumppaneita.¹⁵⁰⁷

Suora esitystä on Tawaststjernan haastatteluosuuudessa oikeastaan vain tämä pitkäkö repliikkikappale:

”Minä kirjoittaisin suomenkielellä, jos osaisin, sanoi hän. Sillä kansan elämää kuwatessani ajattelen minä suomenkielellä. Siitä onkin seurauksena, että kielessäni on paljon suomalaisia käännteitä ja että taitawan suomentajan on helppo saada esille ajatukseni aiwan yhtä hywin kuin ne itse olen kirjoittanut. Onneksi on tätä nykyä helppo saada hywiä kääntäjiä, waan jos en saisi niitä, koetteleisin pakoittaa harjoittaa itseäni kirjoittamaan suomeksi.”

Sitten kääntää toimittaja tekstinsä epäsuoraksi esityksesi, ja kertoo tässä tekstiosuudessa Tawaststjernan viimeaikaisista tuntemuksista ruotsalaista teatteria kohtaan (”ettei hän luota tämän teatterin taitoon eikä tahtoon esittää kotimaisia kappaleita, warsinkaan kansan kappaleita”). Loppupuolella juttua Aho heittäytyy pikemmin teatterikriitikoksi selostaessaan, miten Tawaststjernan uusi näytelmä rakentuu Tawaststjernan romaanin Kowina aikoina varaan.

Lopussa, jälleen tähdillä erotettuna, on Ahon loppupäätelmä:

Näin owat siis yhden suomenkielisen ja yhden ruotsinkielisen kirjailijan osat tätä nykyä waihduksissa ja hauskaa tulemaan nähdä, millä lailla he näitä uusia osiaan tulewat hoitamaan.

¹⁵⁰⁷ Karl August Tavaststjerna (1860–98) oli suurin piirtein Ahon ikäinen; monen mielestä suomenruotsalaisen kirjallisuuden ensimmäinen moderni persoona. Häntä on pidetty maan ensimmäisenä puhtaasti suomenruotsalaisena kirjailijana, vaikka onhan häntä toki suomennettu. Parhaiten lyyrikkona ja prosaistina tunnettu kirjailija oli debytoinut 1883 runokokoelmalla *För morgonbris*. Romaani *Hårda tider* (1891), joka mainitaan Ahon haastattelujutussa, synnytti aikanaan miltei kirjasodan, siinä kun asetettiin vastakkain köyhien ja rikkaiden kohtalo 1860-luvun nälkävuosina. 1890-luvun jälkipuoliskolla, viimeisinä elinvuosinaan, Tavaststjerna työskenteli toimittajana *Hangö-lehdessä* ja *Björneborgs Tidningissä*. – Aho käänsi Tavaststjernan *Hårda tider* -teoksen suomeksi, mikä kuvaa heidän läheistä yhteistyösuhdettaan. Herroja yhdisti myös Pariisi: Tavaststjerna oli opiskellut siellä arkkitehtuuria. (Otavan 1990, 773; Tiirakari 1999, 28; Koli 1999, 75; R. Nieminen 1990, 240–241.)

Sylvi oli syksyn 1892 kansallisia puheenaiheita – ja täytyy vielä muistaa, että teatterin merkitys lienee ollut tuolloin selvästi suurempi kuin vaikkapa sata vuotta myöhemmin.¹⁵⁰⁸ Canthin Sylvi-näytelmän 23.1.1893 tapahtunut ensi-ilta Svenska teaternissa oli kiinnostava tapaus. Niinpä ei ihme, että Kuopion Kanttilaan saapui runsaat puoli vuotta Ahoa myöhemmin haastattelutarkoituksessa myös Nya Pressenin edustaja.¹⁵⁰⁹

Nya Pressen oli alkanut ilmestyä varsinaisesti vuoden 1883 alussa, heti seitsemänpäiväisenä. Lehden synty oli johdonmukaista seurausta ruotsalaisuusliikkeen yhtenäistymispyrkimyksistä. Nya Pressen, ”tidning för politik, handel och industri”, perustettiin ruotsalaisen puolueen äänenkannattajaksi. Ohjelma oli selkeän svekomaaninen, mutta kulttuuri- ja uskontokysymyksissä lehti oli vapaamielinen. Lehti leimautui selvästi perustuslailliseksi, ja joutui näin sensuuriviranomaisten silmätikuksi. Lehtimarkkinoilla Nya Pressen pian sivuutti taantuvan liberaalilehden Helsingfors Dagbladin – joka sammuikin pois 1889. Hufvudstadsbladetille Nya Pressen ei levikkikilpailussa kuitenkaan pärjännyt.¹⁵¹⁰

Nya Pressenin talven 1893 vakioantia ovat alakerrat. Ne voivat olla vaikkapa henkilökuvia tai ulkomaisten rakennusten.¹⁵¹¹ Alakertana julkaisee Nya Pressen 26.2.1893 myös Canth-haastattelunsa ”Ett besök hos fru Minna Canth”. Vähän kuin byline-rivillä lukee suluissa leipätekstikoolla ladottuna: ”För Nya Pr. af A. F.” Havaitaan, että otsikointi on perinteisempää ja varovampaa kuin Ahon.

Juttu alkaa siitä, kun lehden edustaja ilmeisesti on saapunut junalla Kuopion asemalle – vaikkei hän paikkaa täsmennäkään:

Hvar bor fru Minna Canth? frågade jag af en åkare på min bästa finska. Mannen stirrade på mig häpen. ”En tie” kom det slutligen betänksamt: i det samma närmade en polis sig oss och då han hört vår fråga såg han en smula medlidsamt på åkaren och pekade på en butik uppåt torget till. – Jaså altså helt nära, och åkaren nickade också nu helt belätet, men med en min, som om han tänkt, att om vi genast frågat efter butiken, så hade han nog kunnat giva besked. I butiken fingo vi emellertid höra att fru Canth just gått för att bese ett proflager. [Tähdennykset: JP]

Issikan kuljettaja siis näyttää puhuneen saapujalle savoa (”en tie”). Ensimmäistä kappaletta hallitsee hämmennys: on tultu vieraalle paikkakunnalle, ja Kanttilan löytyminen on pikku jännitysmomentti. Matkassa ei näytä olleen (”vi”) Nya Pressenin yksittäinen edustaja, vaan vähintään kaksi henkilöä – toinen tai toiset kaiketi vain matkaseurana. Vai tarkoittaneeko ”vi” tässä kollektiivisesti Nya Pressenia? Kyseessä lienee ollut yllätysvierailu, josta ei ollut sovittu tarkkaan etukäteen, koskapa haastattelun kohde on käymässä näytevarastolla. Vai olisiko kirjailijatar vain ollut hajamielinen tai olisiko puolin ja toisin sekoitettu tapaamisajankohta?

Nya Pressenin edustaja on näköjään yöpynyt paikkakunnalla – ja lopulta seuraavana päivänä onnistunut yhdyttämään kirjailijattaren:

1508 Teatteria pidettiin 1800-luvun Euroopassa jopa lehdistöä ja romaania tärkeämpänä joukkoviestimenä, toteaa Leeni Tiirakari (1999, 25).

1509 Nya Pressen oli julkaissut Sylvi-näytelmästä arvostelun heti ensi-iltaa seuraavan päivän numerossaan (24.1.1893). Sen kirjoittajaksi on merkitty ”Arv. af S.”

1510 Hakuteos Kotokulma 1988, 167–171. – 1882 perustettu ”ensimmäinen” Nya Pressen lakautettiin pysyvästi 1900. Lehti on jäänyt Suomen lehdistöhistoriaan mm. siitä, että sen sivukoko oli – ennen rotaation vapauttavaa saapumista – 1900 maamme kaikkien aikojen suurin (Mervola 1995a, 118).

1511 Esim. 12.2.1893 Nya Pressen julkaisee – osana henkilökuva-sarjaa ”Politiska silhuetter från England” – jutun ”Markisen af Salisbury”; tai 25.1.1893 kuvauksen ”Londons Hydepark”.

Detta afskydde dock ingalunda vår ifver att söka upp "Sylvis" författarinna synnerligast som vi hört att hon med förekommande vänlighet välkomnade främlingar i sitt hem. Följande dag styrde vi altså åter våra steg mot fru Canths gård och denna gång hade vi tur att finna henne hemma.

Sylvi-näytelmä siis jo tunnetaan: sen näytäntökaari Svenska teaternissa on haastatteluhetkellä itse asiassa jo ohi. Aho oli saattanut viitata Sylviin – vielä ehkä nimeämättömään näytelmään – edelliskesän haastattelussaan vain tulevana kiintoisana tapauksena. Talvella 1893 kaikki on jo julkista ja koettua. Maria-Liisa Nevala on kuvannut Sylvin nimihenkilön joutuneen sen realiteetin eteen, että "seksuaalisuus on häntä vahvempi voima" ja että koko näytelmässä on "muistumia ajan kuuluisimmasta näytelmästä, Ibsenin Nukkekodista". Miestään paljon nuorempi nukkevaimo Sylvi rakastuu toiseen mieheen, ja kun seuraa avioliitonsisäinen välienselvittely, Sylvi myrkyttää miehensä. Näytelmä perustui tuoreeseen suomalaisen tositapaukseen, josta oli käyty näytelmän kirjoitusvuonna 1892 oikeudenkäyntikin.¹⁵¹² Nya Pressenin edustaja on siis helmikuussa 1893 paljon tietäväisempi Sylvi-näytelmän suhteen kuin Aho edelliskesänä oli.

Nya Pressenin edustaja astuu sisään kohdaten silkkaa ystävällisyyttä ("hon öppnade själf dörren för oss och tog emot oss på det vänligaste"). Tuon jälkeen kuvataan, taas ajanhenkisesti, Kanttilan interiööriä sisään astuvan toimittajan silmin. Sitten käsitellään Sylvin herättämiä reaktioita, mihin on kuulunut kirjailijattarelle lähetetty törkyposti ("hade det haglat anonyma bref, hvaribland några så råa att hon knapt trott det man i ett land, som kallar sig kristet, kunnat skrifva så oförsynt").

Sitten annetaan puheenvuoro parin repliikin verran kirjailijattarelle, eli seuraa suoraa esitystä:

- Jag har annars alltid haft den oturen att med mina arbeten stöta någon – förut var det de konservativa som anföllo mig och nu -. Ja egentligen är det blott själfva författandet hon hade nöje af, menade hon.

- Jag har fått min uppfostran på svenska språket, och är det väl då att undra på om ungdomsminnena någon gång få makt med en. Vi lefva ju dessutom i ett tvåspråkigt land och då man som jag är realistisk författare har man lust att teckna förhållandena omkring sig sådana de äro, och så är det ju slutligen tid att språkstriden toge ett slut.

I denna punkt tyckas åtminstone Finlands författare vara ense. [Tähdennys: JP]

Haastattelijä siis heittää repliikkien jälkeen varovaisen hyväksyvän kommenttinsa, jossa ilmaistaan kirjailijoiden kannatus kielitaistelun lopettamiselle. Seuraa jakso, jossa haastattelun dialogisuus on suurimmillaan. Kirjailijatar ei kiellä, etteikö todellinen tapaus, ns. Sainion murha, olisi kummitellut Sylvi-näytelmän taustalla. Tästä päästään kysymykseen, onko paikkakunnan pienuus ja virikkeettömyys voinut vaikuttaa naisen ajattelemattomaan menettelyyn:

- Om man lefvat i större förhållanden hade kanske ens utveckling blifvit en helt annan – rikare.

- Lifvet i Kuopio erbjöd väl föga omväxling, framkastade jag.

Snarare kunde det då kallas dödande enformigt, inga impulser och så hände just ingenting och af literärt intresse fans det föga.

- I så fall fans det ju alltid ett botemedel att resa.

Fru Canth skakade på hufvudet.

- Jag är i främsta rummet familjeförsörjare, menade hon. Och det får jag aldrig glömma, det andra är bisak.

Detta lät så enkelt och innebar ändå så oändligt mycket.

Jag såg med en ofrivillig blick af beundran på vår värdinna. Att den höga klara pannan och de djupa ögonen med den forskande blicken ej tillhörde en vanlig kvinna, det

¹⁵¹² Nevala 1989, 242–243.

såg man genast, och härtill sällade sig ett anspråkslöst väsen och ett leende fullt af hjärtegodhet.

Haastattelijä ja haastateltava siis käyvät keskustelua elämänarvoista ja valinnoista. Edellinen väittää vastaan ("fans det ju alltid ett botemedel att resa"), mutta jälkimmäinen vakuuttaa keskustelukumppaninsa alleviivatessaan vastuutaan perheestä.

Loppupuolella juttua katsotaan taaksepäin Canthin kirjailijanuran vaiheisiin – kuten siihen, että ensimmäinen näytelmä Murtovarkaus oli tullut ensi-iltaan 1882 – sekä puhutaan kirjallisuudesta ja ajan aatehistoriallisista ilmiöistä. Epäsuorassa kerronnassa mainitaan Canthin suosikkikirjailijat ("Zola, Tolstoi och Dostojeffsky, dessa tre moderna pessimister voro fru Canths favoritförfattare"). Ja sitten tullaan ilmiöihin, jotka Canthia ajassa koskettavat ("teosofi och hypnotismens roll inom psykologin").

Juttu loppuu kappaleeseen, jossa haastateltava hyvästellään, ja lähdetään itse kotimatalle:

Timmen för afresan från Kuopio närmade sig nu och vi sågo oss nödsakade att bryta upp. Med saknad och många tacksägelse till vår älskvärda värdinna för att hon låtit oss "intervjua" sig, som det heter på journalistspråket, lämnade vi detta hem, som så tydligt talade om huru mångsidig och betydelsefull en kvinnas lifsgärning kan vara. [Tähdennys: JP]

Sana intervjuja on kirjoitettu lainausmerkkeihin – lisäyksellä, että noin journalistit tapaavat ammattikielessä ilmaista. Ilmaisutapa on johtunut epäilemättä siitä, että koko haastattelu-muoto oli Suomessa tuolloin vielä ihka uutta, pikemmin suureen maailmaan kuuluvaa.¹⁵¹³

Entä jutun tekijä? Haastattelijan nimikirjaimet¹⁵¹⁴ A. F. viittaavat vahvasti siihen, että asialla oli Annie Furuhjelm, Canthin aatetoveri naisasiassa. Furuhjelm (1859–1937), Alaskassa Venäjää palvelleeseen amiraalin tytär, tavoitteli 1890-luvun alun tienoilla journalistin uraa; jouduttuaan ensin toteamaan, että kaunokirjailijaksi hänestä ei ehkä ole. Nya Pressenin päätoimittaja Axel Lille veti Furuhjelmin lehden avustajaksi, ensimmäisenä työkomennuksena Kööpenhaminassa järjestetty naiskonferenssi. 1890-luvun alkupuoliskolla Furuhjelm selosti Nya Pressenille Englannin valtiollisia tapahtumia.¹⁵¹⁵ Canthinkin hän tunsu, koskapa nämä kaksi naista osallistuivat Nutidin, Suomen en-

¹⁵¹³ Rytkösen (1946, 132–134) luettelemien Päivälehdien varhaisten haastattelujen lisäksi mainittakoon, että Brages Pressarkivista löytyvät mm. seuraavat ruotsinkielisessä lehdistössä julkaistut varhaiset haastattelujutut: "Albert Edelfelts illustrationer till Fänrik Ståhls Sägner" (Nya Pressen, april 1898), "Hos Robert Kajanus" (Hufvudstadsbladet, september 1902), "Fru Aino Achté-Renvall på hemresa. En intervju" (Hufvudstadsbladet 23.6.1903), "Hos Aino Ackté efter hennes Amerikabesök" (Hufvudstadsbladet 17.3.1905) sekä "Hos Aino Ackté" (Hufvudstadsbladet 15.12.1905).

¹⁵¹⁴ Suomenruotsalaisessa journalistien henkilömatrikelissa (G. Steinby 1981, 62) kyllä mainitaan Furuhjelmin käyttäneen nimimerkkiä "S. F." – mutta tässä saattaa olla painovirhe.

¹⁵¹⁵ G. Steinby 1981, 62; Furuhjelm 1935, erit. 90–104, 120–131. – Furuhjelmin ystäväpiiriin kuului (mts. 106–120) myös Tavaststjerna, mikä seikka sekin lienee tuonut Furuhjelmia lähemmäs Canthia.

simmäisiin kuuluvan naistenlehden, toimittamiseen yhdessä.¹⁵¹⁶ Helsingistä käsin oli Kuopioon päässyt junalla jo syksystä 1889.¹⁵¹⁷

8.3 “Etteköhän tahtoisii olla ystävällinen ja kertoa”

Liiallinen vaatimattomuus ei ole hyve, ja elämän päämäärä on asetettava huipuille. Vaikka siivet helteessä kärventyisivät ja pää lyötäisiin riipuksiin, on se aina, otollisen hetken taas tultua, kohotettava ja katse tähdättävä taivasiin. Taiteestani etsin ihannetta ja kirkkautta, jota luulen joskus saavuttaneenikin.

Suomessa sain jo ensi hetkestä myötätuntoa suurin annoksin, oppilaana Pariisin valtionkonservatoriossa kohosin asteittain ja saavutin Pariisin Suuressa oopperassa ensimmäisen sijan. En sano tätä kehuakseni, vaan siksi, että näin tapahtui.

Aino Ackté: Taiteeni taipaleelta (1935)

Mahdollisesti käsitellyt kaksi Canth-haastattelua jäivät joksikin aikaa maan ainokaisiksi lehtihaastatteluiksi. Mutta ainakin Päivälehteen haastattelu ilmaantui uudestaan 1890-luvun jälkipuoliskolla.¹⁵¹⁸ Tällöin olivat haastattelijoiden erityisessä suosiossa mm. suomalaiset laulajattaret, kuten Aino Ackté, Maikki Järnefelt tai Alma Fohströmvon Rode. Tyypillinen haastatteluhetki ajoittui siihen, kun kuuluisuus palasi menestykselliseltä opinto- tai vierailumatkalta ulkomaille. Haastateltava saattoi noihin aikoihin olla myös Suomessa vieraileva ulkomainen kuuluisuus tai kotimainen suuria toiveita herättävä debytantti. Haastattelut ”toivat eräänlaista romantiikan tuntua kulissiin takaisilla, vaikkakin viattomilla paljastuksillaan ja erosivat hauskasti muotonsakin puolesta yleisestä uutis- ja artikkeliasusta”, Rytkönen kuvaa.¹⁵¹⁹

Päivälehteen uusi jännittävä haastattelunkohde oli syyskuussa 1897 Aino Ackté: menestyvä laulajatar, joka valloitti Pariisin oopperayleisön parikymppisenä sekä loi perustan Kansallisoopperalle ja Savonlinnan oopperajuhlille. Ensikonserttinsa muusikkoperheen sopraanotytär piti Helsingissä 16-vuotiaana, ja jo kaksi vuotta myöhemmin hänet hyväksyttiin ensimmäisenä paristasadasta hakijasta Pariisin konservatorion

¹⁵¹⁶ R. Malmberg 1991a, 193–194; Henrika Zilliacus-Tikkasen kirjeet 9.11. ja 5.12.2006. – Annie Furuahjelmän muistelmissa ei Canthin luona pistäytyminen kyllä näy. Tämän voi ottaa luonnollisena. 1930-luvulla muistelmiaan kirjoittaessaan Furuahjelm – jonka elämän täytti hänen viime vuosikymmeninään paljolti kansainvälinen naisliike – ei ymmärrettävästi enää ehkä muistanut neljän vuosikymmenen takaista pistäytymistään pikkukaupungin Kanttilassa. Semminkin, kun Canth oli kuollut jo 1800-luvun lopulla.

¹⁵¹⁷ Pitkä ja nykyihmisen silmin hankala tuo junamatka Helsingistä Kuopioon kyllä oli. Rautatiemuseon tutkijoiden mukaan matkaan lähdettiin illalla klo 20, junaan vaihdettiin keskellä yötä Kouvolassa, ja perillä Kuopiossa oltiin seuraavana päivänä klo 14.25. (Kirje Matti Bergströmiltä 20.11. ja 21.11.2006.) – Annie Furuahjelm oli käynyt Kuopiossa aiemminkin – ainakin kesällä 1887, jolloin hän oli ystävättärineen turistina liikkeellä laajemminkin itäisessä Suomessa. Furuahjelm vietti englantilaisen ystävättärensä kanssa talvella 1893 kolme viikkoa Kajaanissa. Kanttilassa on voitu siis käydä Kajaanistakin käsin. (Furuahjelm 1935, 184, 188.)

¹⁵¹⁸ Suomen kielen sana haastatella on vanha: se esiintyy jo ainakin Kantelettaressa – eikä kovinkaan paljoa nykyisestä ammatillis-journalistisesta merkityksestään poikkeavasti. Kantelettaressa esiintyy haastatella-verbi puhuttamisen tai jututtamisen merkityksessä ainakin tässä: ”aloin neittä haastatella / haastatella, maanitella”. (Nykysuomen sanakirja, osat I ja II, 1966, 316.)

¹⁵¹⁹ Rytkönen 1946, 132; Niiniluoto 1989, 110; Zetterberg 2001, 170.

laululuokalle. Se, että Ackté aloitti parikymmenvuotisen kansainvälisen laulajanuransa noin nuorena, ei toki ollut ainutlaatuisia: 1800-luvulla monet laulajattaret aloittivat varhain, kun yleisö ihaili – Hannu-Ilari Lampilan sanoin – ”tyttömäistä, neitseellistä viattomuutta”. Acktéta on luonnehdittu suuren maailman diivaksi, joka ei aina mah- tunut Suomen oloihin.¹⁵²⁰

Otan tarkasteluun Päivälehdessä 7.9.1897 julkaiseman haastattelun ”Käynti Aino Acktén luona”. Aihetta Rytkönen luonnehtii Päivälehdessä ”ensimmäiseksi varsinaiseksi haastattelun aiheeksi” – jättäen kyllä täten laskuista ainakin Ahon yhdistetyn Canth ja Tawaststjerna -haastattelun. Ackté oli päättänyt kolmivuotiset opintonsa Pariisissa ja pistäytynyt hetkeksi kotimaassa, aloittaakseen kohta varsinaiset laulajantyöt Pariisissa.¹⁵²¹ Haastattelun ajankohta on kaikkiaan mitä kiintoisin, Ackté kun vielä oli keväällä 1897 päättänyt konservatorio-opintonsa Pariisissa oopperakilpailun voitolla. Ennen Suomeen paluuta hän oli allekirjoittanut, ensimmäisenä suomalaisena, sopimuksen Pariisiin Suuren oopperan kanssa. Lokakuussa häntä odotti tehtävä Faust-oopperassa. Kesän 1897 hän oli viettänyt Suomessa, kuten kaksi aiempaakin pariisilaisen opiskelijaneidon loma-aikaansa. Hän vietti kesää, johon myös kuului kihlattu Heikki Renvall: nuorsuomalainen vaikuttaja, jonka myötävaikutuksella myös reitit Päivälehteen olivat ilmeisen avoimet. Sittemminhän Renvall tuli tunnetuksi mm. Helsingin Sanomien päätoimittajana (1905–1906).¹⁵²²

Päivälehdessä 7.9.1897 julkaistu juttu alkaa aktiiviseen päätoimittajaan Eero Erkoon viittaavin selityksin:

Tässä eräänä päivänä nykäsi Päivälehdessä päätoimittaja kylkeeni ja sanoi mielellään lähettävänsä minut Päivälehdessä puolesta ja nimessä erälle arwokkaalle ”wisitille”. – No mihinkä sitten?” kysäsin minä. – Neiti Achtén luo!” oli vastaus.

Tilapäisnimimerkki Kaukomieli ei piilotele itseään kertoessaan sitten verkkaisesti myös omasta roolistaan ja haastattelusuorituksestaan:

Nyt olen tuon mieluisan welwollisuuteni täyttänyt. Tulen suoraa päätä neiti Achtén luota. Kuinka ystävällinen ja herttainen hän oli, ja iloinen kuin päivänpaiste! Soitettuani kelloa riensi hän kuin wieno, lämmin tuulahdus wastaani ja kutsui minut terwetulleeksi. Kerron, mille asialle olen tullut. Hän, ystävällisin hymy huulillaan, kiittää kunniaista.

¹⁵²⁰ Lampila 1996, 236–239; Kansallinen elämäkerrasto 1927, 18–20. – Pariisissa oleskellessaan Aino Achté vaihtoi sukunimensään h-kirjaimen k-kirjaimeksi, kun nimi kuulosti lausuttuna liiaksi sanalle achetée, ostettu (Pakkanen 1988, 106; Lampila 1996, 236).

¹⁵²¹ Päivälehti haastatteli Acktéta ainakin kaksi muuta kertaa. Tilapäisnimimerkki ”Maunon” 20.8.1898 julkaistun haastattelun Rytkönen kohottaa ”Kaukomielen” toteuttaman haastattelun yläpuolelle, se kun on ”paljon rohkeampi ja notkeampi”. ”Mauno” saa kiitosta: ”Houkuttelevin värein hän ’intervjuunsa’ alussa selostaa Päivälehdessä lukijoille laulajattaren viehättävän keväistä ilmestystä ruusunvärisessä, liehuvassa pariisilaispuvussaan ja hehkeässä hatussaan.” Rytkönen myös toteaa Acktén kiitolliseksi haastateltavaksi, hän kun ”eloisesti ja havainnollisesti” kertoi kokemuksistaan. Kolmas Päivälehdessä Ackté-haastattelu, 10.6.1904 julkaistu, ei sekään kohoa Rytkösestä ”Maunon” aikaansaannoksen rinnalle. Tuo tilapäisnimimerkki ”Visiteurin” laulajattaren Pariisin-asunnossa suorittama haastattelu ei poikinnut Rytkösen silmissä parasta mahdollista lehtijuttua; se kun ”reklamaamisessa asiallisuudessa” vaikuttaa, ”mielenkiintoisista asi tiedoistaan” huolimatta, kylmältä. (Rytkönen 1946, 132–133.)

¹⁵²² Ackté ja Renvall olivat tutustuneet 1893; ja he menivät naimisiin 1901 (Pakkanen 1988, 79; Tuulio 1977, 131–132). – Heikki Renvall (1872–1955), lakitieteen tohtori, toimi sortovuosi- na ns. kagaalin jäsenenä sekä loppuvuodesta 1917 nimitetyn P. E. Svinhufvudin senaatin jäsenenä; senaatin tärkein tehtävähän oli Suomen itsenäisyyden toteuttaminen. Uransa loppupuolella Renvall työskenteli pitkään vakuutusyhtiön johdossa. Acktén kanssa solmittu avioliitto purkautui Venäjän-vallan lopulla. (Kansallinen elämäkerrasto IV, 1932, 484–485; Salokangas 2003b, 597.)

Katsoin welvollisuudekseni sekä omasta että kansalaisteni puolesta onnitella häntä sen erinomaisen menestyksen johdosta, joka häntä on opintoaikanaan seurannut ja josta koko Suomen kansa on sydämessään iloinnut ja kiitin: "Tunnette kai, neiti Achté, itsenne hywin onnelliseksi nyt?"

Tämän jälkeen seuraa dialogia, jota käyvät haastateltava ja haastattelija tasa-arvoisesti:

"Olen kyllä onnellinen", wastasi hän, "onhan hauskaa, kun on niin suuri ja raskas työ ohitse. Waikka nythän se wasta oikea työ alkaakin" - - -

"Ja samalla suuri tulevaisuus", ennätin wäliin.

"Niin jos onni on hywä", sanoi hän haaweilewasti.

"Tehän olette koko ajan olleet onnen lapsi, onnen ympäröimä, eiköhän se pidä lapsestaan watedeskin huolta" - -

Haastattelija moittii välissä itseään väärin asetetuista kysymyksistä: "Miksikä meninkään koskettelemaan asioita, joiden ratkaisu on epäwarma, koska ne eiwät ole ihmisten itsensä ratkaistawia." Kunnes seuraa jopa nöyrän kunnioittava kysymys:

"Etteköhän tahtoisi olla ystävällinen ja kertoa parilla sanalla opintoajastanne Pariisissa, esim. siitä, kuin ensin tulitte konserwatoorioon oppilaaksi?"

Vastaavalla tavalla puhuteltiin haastateltavia myös esimerkiksi alkuaikojen ruotsalaisissa haastatteluissa.¹⁵²³

Neiti Ackté saa Kaukomieltä pitkän puheenvuoron: seuraa lähemmäs 1 400 merkin mittainen jättirepliikki, jossa haastateltava kertoo - ei tuoreimmista kokemuksestaan, vaan siis kolmen vuoden takaisesta Pariisiin saapumisestaan ja siellä kokemistaan alkuvaikeuksista. Olisiko Kaukomieli arvioinut Acktén viime vaiheiden tulleen jo riittävästi lehdissä käsitellyiksi? "Menimme sitten äidin wanhan opettajan, prof. Masset'n luo ja hän kehoitti meitä kääntymään konserwatoorian opettajan, hra Duvernoyn puoleen, joka nyt on ollutkin minun laulun opettajani", laulajatar lausahaa.

Seuraa dialogijakso:

"Kyllä kai Teillä on ollut paljon kadehtijoita muissa oppilaissa, kun Teille on kaikki luonnistanut niin hywin?"

"Onhan niitä aina. Ilkeydessään koettawat pistellä, mutta ei se mitään tee, pitää waan osata antaa takasin", naurahteli hän.

"Osaatteko tekin antaa takasin?" kysäsin oudostellen.

"Ooh, minä en ole ollenkaan niin hywä, kuin Te luulette", wastasi hän, heittäen weittikkamaisen silmäyksen minuun.

"En minä nyt oikein usko Teitä", sanoin minä, "mutta olkoon se asia sinään. En tahtoisi kauan waiwata Teitä, Teillä kun arwattawasti on paljon hommaa näin matkan edellä".

Rivien välistä kuultaa kuin haastateltava ja haastattelija - Ahon ja Canthin tapaan - tuntisivat toisensa. Tämä näkyy ehkä siinäkin, että haastateltava poistuu seuraavaksi toiseen huoneeseen näyttääkseen haastateltavalle "suomalaisiin malleihin kudottuja owi- ja ikkunawerhoja sekä pöytäliinoja", jotka hän aikoo viedä Pariisin-kotiinsa. Haastattelija kehuu noiden tekstiilien olevan "erinomaisen kauniita". Loppuosassa haastattelua luodaankin katse, taas dialogin muodossa, ajassa eteenpäin: Acktén edessä olevaan Pariisiin-paluuseen ja hänen ilmeisen loistavaan tulevaisuuteensa:

"Milloin Teidän pitää olla Pariisissa?"

"15 p. tätä kuuta. Lähdetään 10:s päiwä".

"Ja milloin esiinnytte ensi kerran Pariisin suuressa oopperassa?"

"Noin 10:nen päiwän paikoilla lokakuuta".

¹⁵²³ Nilsson 1975, 60-97.

”Onko Teille jo määrätty muita rooleja, kuin Margareetha, jolla debytteeraatte?”
 ”On: ainakin ”Romeo ja Julia” ja ”Thais”.

Acktén tarkka esiintymispäivä Pariisiin Suuressa oopperassa oli 8.10.1897. Hän esitti siellä Margaretan osan Charles Gounod’n oopperassa Faust, joka pohjaa Goethen näytelmään. Ackté sai Pariisin debyyttiroolistaan myönteiset arvostelut.¹⁵²⁴

Loppujaksossa Kaukomieli vielä toivoo, ettei suuri laulajatar unohtaisi käydä Suomessakaan. Ja vielä:

”Ja onnea, hywin paljon onnea matkallenne!”
 ”Kiitos, kiitos!”
 Ja naurusuin, iloisin katsein saattoi hän minua owelle.
 Onnen lapsi, herttainen lapsi! ajattelin astuessani portaita alas. Ja sydämmen pohjasta lähti tämä toiwomus:
 Eläköön laulajattaremme Aino Achté!

Kaukomieli – jonka nimimerkki on ladottu jutun loppuun – eläytyy kuin myöhempien aikojen urheiluselostaja. Haastattelujutun sävy on ylen empaattinen, ja lopussa tuo piirre korostuu erityisesti. Paitsi että Ackté oli ajan suuria suomalaisnimiä, hän ehkä oli Heikki Renvallin rakastettuna myös likipitäen Päivälehdessä sisäpiiriä.¹⁵²⁵

Kaukomieli oli tilapäisnimimerkki. Rytkösen mukaan Päivälehdessä varhaiset haastattelujuttujen tekijät kätkeytyivät tällaisten uusien nimimerkkien suojiin ”tehos- taakseen haastattelun sensaatio-momenttia”.¹⁵²⁶

Kuka on Kaukomieli?

Hän lienee ollut uskollinen päivälehtiläinen Santeri Ivalo (1866–1937), joka tuns- i Acktén hyvin. Päivälehdessä toimittaja Ingman – kuten hänen nimensä tarkkaan ottaen vielä kuului – oli ollut keväällä 1896 ystävänsä Heikki Renvallin mukana tapaamassa Acktétä Pariisissa, viettäen siellä samalla rakastavaisten kanssa 30-vuotispäiviään. Ennen muuta Ivaloa ehkä tarvittiin paikalla esiliinana, sillä esimerkiksi Acktén laulunopettaja ei katsonut hyvällä suojattinsa seurustelua toisen sukupuolen kanssa. Tätä taustaa vasten selittyy myös Kaukomielen haastattelusta paistava tuttavallisuus, tietävyys ja empaattisuus.¹⁵²⁷

Päivälehdellä oli puolentoista ilmestymisvuosikymmenensä aikana suuri merki- tys journalististen uutuuksien – kuten reportaasin ja haastattelun – kehittäjänä.¹⁵²⁸ Toi-

1524 Pakkanen 1988, 322–325. – Faust oli ehtinyt saada esi-iltansa Suomessakin jo 1876. Parii- sin Suuressa oopperassa sitä näyteltiin tuhannes kerta jo 1894, Acktén Pariisiin saapumi- sen vuonna. – Romeon ja Julian Juliana Ackté esiintyi Pariisissa ensi kerran 1898 sekä Thais-oopperan nimiroolissa 1910 (mts. 326, 343).

1525 Myös Acktén ja Ahon – nuorsuomalaisaustaisen kirjailijan – välillä vallitsi keskinäinen kunnioitus. Ackté käänsi Ahon lastuja ranskaksi. (Pakkanen 1988, 135; Tuulio 1977, 135.)

1526 Rytkönen 1946, 132. – ”Kaukomielen” ohella näitä haastattelujuttujen tilapäisnimimerk- kejä olivat Päivälehdessä ainakin ”Tahvo Partio”, ”Mauno”, ”Hoppulainen” ja ”Arjo”.

1527 Esim. Hirvosen (2000, 302–303) perusteellinen teos ei tunne Ivalon tilapäisnimimerkkiä Kaukomieli. – Paitsi Ivalon läheinen henkilökytkentä Acktéhoon puhuu hänen teksti- isyytensä puolesta myös hänen laaja ilmaisupertuaarinsa, moniaalle suuntautunut älyl- lisen uteliaisuutensa sekä halunsa löytää uusia ilmaisumuotoja. Hän oli niin historian- tutkija kuin kansallisesti uraa uurtava historiallisten romaanien kirjoittaja; tai lehtimiehe- nä niin reportteri, pakinoitsija (tästä enemmän jäljempänä pakinaluvussa) kuin pääkir- joittaja. Rytkönen ylistää Ivaloa ”sanomalehtikuninkaaksi”. Kuningas oli uskollinen päi- välehtiläinen: hän tuli Päivälehteen toimittajaksi 1890, ja työskenteli Helsingin Sanomissa kuolemaansa, vuoteen 1937, asti. Ivalo on jäänyt kirjallisuudenhistoriaan jopa Helsingin slangin ensi viljelijänä: hänen 1890 ilmestyneessä Hellaassa-novellissaan ylioppilas Lassi replikoi aidolla slangilla. (Rytkönen 1946, 271–291; Aleksis Kivestä Saima Harmajaan 1943, 150–157; Paunonen 1989, 585.)

1528 Esim. Hakuteos Kotokulma 1988, 285.

mituksessa ja sen liepeillä majaili kirjallinen lahjakkuuskeskittymä, joka niin jaksoi kuin uskalsi. Päivälehtiläisissä oli useita kirjailijoita, joten ei ihme, vaikka Päivälehdessä journalismi olisi saanut vaikutteita kaunokirjallisuudesta. Rafael Koskimiehen mukaan realistisen näytelmän puhekieli ”mahdollisimman tarkkaan koettaa jäljitellä arkikieltä, keskustelukieltä”. Kirjallisuustieteilijän mukaan pisimmälle menevät naturalistiset näytelmäkirjailijat ”suorastaan merkitsivät muistiin kuulemiaan keskusteluja ja siirsivät ne sitten sellaisinaan teoksiinsa”.¹⁵²⁹ Samoin kuin reportaasin takana on nähty kirjallisen realismin vaikutusta, voi myös journalistisen haastattelugenren arvioida ammentaneen vaikutteita realistisen draamakirjallisuuden tavasta käyttää arkipuhetta ilmaisullisena voimavarana.¹⁵³⁰

Aikakauslehtijournalismi antoi 1900-luvun alussa maan sanomalehtien interveivareille kieriä. Ari Uino vetää¹⁵³¹ erikseen esiin 1907 perustetun Jokamiehen Viikkolehden, jonka henkilöhaastattelujen persoonallinen sävy oli hänen mukaansa ”jotakin ennen kokematon lehdistössämme”. Haastattelujaan, ”intervjuitaan”, lehti perusteli: ”Meillä on valtiollisissa kirjallisissa, taiteellisissa ja liikemiespiireissä nimiä, joilla on kauas kantava kaiku. Ne ovat henkilöiden, joiden ulkopuolinen toiminta on hyvinkin tunnettu, mutta mitä tiedetään heistä itsestään, ihmisinä, arki-ihmisinä? Tältä puolelta heihin tutustuminen intervjuujen tai muiden tiedustelujen kautta ja sen kertominen lukijoillemme tulee olemaan meidän erityisen huomiomme esineenä.”

8.4 ”Senaattori E. N. Setälää haastattelemassa”

Vuoden 1918 sisällissodan katsotaan varsinaisesti alkaneen Helsingistä 26. tammikuuta.¹⁵³² Sota merkitsi lehtien vaihtamista puolin ja toisin. Helsingissä porvarilliset sanomalehdet lakkasivat ilmestymästä heti 27. tammikuuta. Uusi Suometarkin päätyi uudestaan lehtimarkkinoille vasta 13. huhtikuuta, jolloin ilmestyi kaksisivuisena sen ”ensimmäinen vapausnumero”.¹⁵³³

Talven ja kevään 1918 tapahtumien keskellä ei Uuden Suomettaren vannoutunut lukija voinut ilman lehteään tietää tapahtumien yksityiskohdista. Esimerkiksi Helsingissä ilmestyi punaisten valtaa pitäessä virallisesti vain työväenlehtiä. Porvarillisesti ajattelevatkin lukivat niitä, vaikkei esimerkiksi Työmiehenkään¹⁵³⁴ uutisointiin ollut oikein luottamista. Toisaalta pääkaupungissa ilmestyi maanalainen moniste, jonka taka-

1529 Esimerkkeinä ääriaturalistisista muistiinmerkitsijöistä Koskimies (1962, 265) mainitsee saksalaiset näytelmäkirjailijat Arno Holzin (1863–1929) ja Johannes Schlafin (1862–1941). Holzin kirjoitustavasta Koskimies käyttää jopa ilmaisua ”valokuvaustekniikka” (Koskimies 1965, 194–195).

1530 Koskimies 1962, 265–266, Koskimies 1965, 305–307. – Koskimiehestä ”eurooppalaisen realismin draamatyyli” esiintyy täydellisimpänä Henrik Ibsenillä, jonka realistinen dialogi on todella ilmeikstä ja vaikuttavaa. Ibsen Nukkelehteen (1879) oli vahva vaikuttaja myös Suomessa.

1531 Uino 1991c, 39.

1532 Salokangas 2003b, 603–611.

1533 Vesikansa 1997, 234–236; Salokangas 2003b, 611.

1534 Työmies ei kertonut esim. punaisen Tampereen kukistumisesta. – Työmies oli noin 80 000 kappaleen levikillään 1918 maan suurin sanomalehti. Saksalaisten valloitettua huhtikuussa Helsingin lehti lakkautettiin. Ilmari Rantamala eli Maiju Lassila kirjoitti lehteen viimeiset alakertapakinansa – ja sitten oli lehden tie loppu. Jo samana vuonna Työmiehen sijaan astui Suomen Sosialidemokraatti. (Vesikansa 1997, 234; Wiksten 1977, 44–56; Haku-teos Savonlinna 1988, 61–64, 156–158.)

na olivat paljolti Uuden Päivän¹⁵³⁵ kärkihahmot. Puhelin- ja lennätinyhteydet toimivat osittain; ja tietoja vaihdettiin luonnollisesti myös suusta korvaan.

Kun Uuden Suomettaren ilmestyminen saksalaisten haltuun ottamassa Helsingissä oli taas mahdollista, hallitsee palstoja sisällissota luonnollisesti noina viikkoina mitä vahvimmin – vaikka toki lehti seurasi kiinteästi yhä käynnissä olevia ensimmäisen maailmansodan loppuvaiheitakin seisovan otsikon ”Sota” alla. Lehden pastoilta tapaa yhtä hyvin pitkiä toimituksellisia luetteloja ”Suomen vapaussodassa kaatuneista” kuin vaikuttavankokoisia joukko-kuolinilmoituksia. Samalla on käynnistynyt omanlaisensa tutkiva journalismi. Otsikot ”Punaisten hävitysraivo Lounais-Suomessa” (Uusi Suometar 30.4.), ”Punaiset harjoittaneet kammottavaa ihmisteurastusta Kyminlaaksossa” (11.5.) tai ”Urheilun alalta. Murhattuja ja kaatuneita urheilijoita” (2.6.) kertovat, mistä jutuissa on kyse. Alakerraksi taitetussa moniosaisessa juttusarjassa ”Punaisten Tampereen pääesikunnasta”, jonka ensimmäinen osa ilmestyy Uudessa Suomettaressa 3.5.1918, kerrotaan Aamulehden jo aiemmin julkaiseman pohjalta, miten sota johdettiin punaisten pääesikunnasta Tampereelta.¹⁵³⁶ Merkkihenkilöiden nekrologit pistävät joskus silmään; esimerkiksi 19.5. sisäsivua hallitsee harvinainen kahden paltan valokuva sankarivainaja Toivo Kuulasta, säveltäjästä joka kuoli Viipurissa saamiinsa vammoihin. Valtiomuotokeskustelu tulee vastaan näkyvästi lehden palstoilla harva se päivä.

Uuden Suomettaren historiankirjoittaja Vesikansa¹⁵³⁷ ei kaunistele tämänkään lehden vuoden 1918 journalismin objektiivisuutta: ”Sensurointi ja hämääminen kuuluivat sotaan eikä vuoden 1918 kumpikaan osapuoli tarvinnut tähän edes isoja tiedotusorganisaatioita; umpipoliittisten lehtien toimitukset tiedostivat muutenkin, kenen puolella olivat.” Uuden Suomettaren lukijoidenkin tietoaukkojen on täytynyt olla melkoiset. Mitä alkuvuoden 1918 traagisina viikkoina lopulta oli tapahtunut? Oli siis tilausta silminnäkijä- ja eritoten mukanaolija-kokemuksille. Haastattelumuoto tuli apuun.

Vesikansa toteaa eversti Aarne Sihvon Uudessa Suomettaressa toukokuussa 1918 julkaistun haastattelun olevan tässä lehdessä ”yksi ensimmäisiä nykyaikaisia haastatteleja”. Haastattelugenre näyttäisi siis rantautuneen Uuteen Suomettareen ehkä jopa parikymmentä vuotta myöhemmin kuin Päivälehteen. Tässäkin tulee vastaan se ilmeinen vaikutus, mikä Päivälehden litteräärillä lahjakkuuspotentialilla on ollut. Jo Uuden Suomen ensimmäinen päätoimittaja Ernst Nevanlinna tunnusti itsenäisen Suomen aamunkoiton aikoihin, että ”kirjailijamaailma suuremmalta osaltaan on tuntenut enemmän vetovoimaa nuorsuomalaiselle kuin ’vanhain’ suomenmielisten taholle, niinkuin muuten sieluntuntija hyvin ymmärtää”. Tai Viljo Hytönen toteaa Uuden Suomettaren ”henkisen leiman” olleen syynä siihen ”omituisen ilmiön, etteivät sen ympärillä oi-

¹⁵³⁵ Lyhytikäiseksi jäänyt Uusi Päivä on iskostunut maan lehdistöhistoriaan ”itsenäisyyslehtenä”, joka vaati – toisin kuin varovaisemmat Uusi Suometar tai porvarilliset puoluejohtajat – avoimesti Suomen itsenäisyyttä. Uusi Päivä esiintyi kiivaasti Suomen monarkian puolesta. Lehden takana oli yhtä lailla vanha- kuin nuorsuomalaisia. Se sulautui 1918 perustettuun Uuteen Suomeen. (Hakuteos Savonlinna 1988, 198–199; Hakuteos Savonlinna 1988, 202–203.)

¹⁵³⁶ Juttusarjan ”Punaisten Tampereen pääesikunnasta” ensi osan alaotsikko kuuluu: ”Mielenkiintoisia paljastuksia”. Heti alkuun kerrotaan veljeslehteen nojaten: ”Aamulehdellä on tilaisuus julkaista kokonainen sarja kaapattuja puhelinkeskusteluja, joita sisällissodan aikana on vaihdettu Tampereella olleen punaisen pääesikunnan sekä eri puolilla, maakunnassa olleiden paikallisesikuntainpäälliköiden ja muiden johtohenkilöiden välillä.” Johdannossa Uusi Suomi kertoo, ”kuinka suuri mädännäisyys ja räikeä raakuus” on vallinnut jopa punaisten ylimmässä johdossa.

¹⁵³⁷ Vesikansa 1997, 234.

kein ottaneet viihtyäkseen kirjalliset ja taiteelliset piirit, joille se oli liiaksi harmajan arkipäiväinen”.¹⁵³⁸

Ajan haastattelujen otsikkokaavana näyttäisi olleen ”NN:ää haastattelemassa”, mikä kuvaa otsikointikäytäntöä ylipäänsäkin: sitä, että otsikko on vielä paljolti päällekirjoitus. Vastaava käytäntö näyttäisi olleen vallalla lehdissä yleisemminkin.¹⁵³⁹

Ennen Sihvon haastattelua Uuden Suomettaren pastoilta voi loppukeväältä 1918 havaita joukon muitakin haastatteluja. Kohteina ovat mm. senaattori E. N. Setälä, upseeri Aarne Somersalo, ns. Vaasan hallituksen jäsen A. Frey tai senaattori August Hjelt. Ja mikä kiintoisinta, haastattelua käytetään jo vähemmänkin tunnettujen henkilöiden kokemusten tai silminnäkijähavaintojen välittämiseen.

Emil Nestor Setälä oli sisällissodan aikoihin miehiä kansakunnan kaapin päällä. Jo teini-ikäisenä kieliopin laatinut lahjakkuus oli Helsingin yliopiston suomen kielen ja kirjallisuuden professori, ja samalla myös poliitikko – alkuaan nuorsuomalainen, sittemmin kokoomuslainen. Hän oli sekä Tokoin senaatin että sen seuraajan Svinhufvudin senaatin jäsen. Jälkimmäisen jäsenenä hän jäi historiaan ennen muuta Suomen 6.12.1917 hyväksytyt itsenäisyysjulistuksen kirjoittajana. Sisällissodan sytyttyä Setälä ymmärsi olevansa punaisten hallitsemassa eteläisessä Suomessa henkipatto, paeten monien muiden porvarillisten vaikuttajien tavoin maan alle. Aluksi Setälä oleskeli enimmäkseen maaseutuasunnossaan Askolassa, mutta katsoi sitten parhaaksi lähteä liikkeelle. Ensin hän matkasi kohti Porvoon saaristoa. Sitten hän vaihtoi suuntaa ja vietti erinäisiä viikkoja kolmessa eri kartanossa: Haikon, Kullon ja Dregsbyn – väärällä nimelläkin esiintyen. Porvoon vapauduttua saksalaisten ja valkoisten suomalaisten sota-toimien seurauksena punaisten vallasta Setälä katsoi voivansa lopettaa piiloutumisensa.¹⁵⁴⁰

Toimittaja A. O.:n Setälä-haastattelu Uudessa Suomettaressa 18.–23.4.1918 alkaa kaksipalstaisella ingressintapaisella, jollaisen on lukija voinut menneinä vuosikymmeninä havaita kirjojen sisällysluetteloissa. Sanomalehden ja kirjan kohtalonyhteys siis pilkkahtaa tässäkin yksityiskohdassa. Heti alkuun on ladattu vähän kuin väliotsikkopateri:

Matka maaseudulle 27.1. – Porvooseen, Pellinkiin ja takaisin. – A:n, B:n ja C:n kartanoissa. – ”Vallankumouksen” viime hetket Porvoossa. – Saksalaisten tulo, Porvoon suojeluntalalaisten kotiinpaluu. – Matka Porvoosta Helsinkiin ja sen vaikutelmat.

Toimittaja A. O. on alkuaan haastattelujutussa kainostelematon osallinen:

Avattuani eilen 1/2 8 aikaan toimituksen oven käännnyttiin minut heti takaisin lyhyellä määräyksellä:

– Senaattori Setälä on kaupungissa. Istuu paraikaa juhlakonsertissa yliopistolla. Saatava kiinni ja haastateltava.

¹⁵³⁸ Vesikansa 1997, 238; Nevanlinna 1919, 3; Hytönen 1919, 202.

¹⁵³⁹ Esim. Helsingin Sanomista 12.6.1920 löytyy kahden palstan pääotsikko ”Siirtolaisia haastattelemassa”. Kyse on amerikansuomalaisista koostuvan Louhi-soittokunnan johtokäytännön haastattelusta soittokunnan käydessä Suomessa ja esiintyessä mm. Kansallisteatterissa. – Vielä niinkin myöhään kuin 20.11.1956 julkaisee Helsingin Sanomat urheilija-haastattelun otsikolla ”Tapasin kaikkien aikojen urheilijan Jesse Owensin”. Toimittaja Aaro Laine oli päässyt tapaamaan – ollessaan näemmä matkalla Melbournen olympiakisoi-joja seuraamaan – Hawaijilla Owensin, Berliinin olympialaisten 1936 yleisurheilusankarin. Laine tuo innoittuneesti kirjoitetussa tekstissäänkin persoonansa vahvasti mukaan.

¹⁵⁴⁰ Salokangas 2003b, 598–599; Vares & Häkkinen 2001, 49–51, 326–331, 335–340; Peltola 1998, 82–86.

Haastattelun lähtökohdat siis tehdään jo tietäväiksi: päätoimittaja Artturi H. Virkkunen on esittänyt jutun tekijälle toimeksiantona, että toimittajan pitää laatia haastattelu. Toimittaja on tekstissä etenkin sen alkupuolella läsnä mitä vahvimmin. Tästä kertoo seuraavakin jakso, jonka aluksi toimittaja kertoo tavanneensa konsertista palaavia sotilaita. Ja sitten, havaitaan muun muassa, että haastatteleva toimittaja tekee muistiinpanoja:

Tapasin senaattorin ensi yrityksellä – miksei punakaarti pyytänyt minua vakoojakseen? Mies, jonka olinpaikka oli ollut kysymysmerkinä kaksi ja puoli kuukautta, seisoi yliopi[s]ton opettajien huoneen ovella hymyillen eräälle *toiselle haastattelijalleen, jolla ilokseni ei ollut kynää eikä paperia kädessä.*

– Hetkinen haastattelua varten, hra senaattori?

– Hyvin kernaasti, vaikka nyt jälleen alkaakin entinen kiire. Kävellään ja haastatellaan kadulla.

Saapuessamme senaattori Louhivuoren asuntoon oli täällä senaattoria väijymässä arvoisa virkatoverini H. S:sta. Saimme kuulla paljon ihmeellisiä asioita, joista *annettiin lupa kirjoittaa seuraavaa.* [Tähdennykset: JP]

Toimittaja A. O. siis ymmärtää hyvin tilanteen uutisarvon: hän on saanut kiinni maan alla piileskelleen merkkimiehen. Haastattelu alkaa Helsingin kaduilla käveltäessä, mikä sopii tehokkaasta monitoimimiehestä Setälästä syntyneeseen kuvaan. Kerronnassa vilahtaa myös pari journalistikollegaa uutiskilpailun ilmentyminä. Toisesta mainitessaan A. O. tulee myös maininneeksi yhtä ja toista siitä, että haastattelutekstin sanatarkkuuteen on jo alettu kiinnittää huomiota eli että professionaalisuus on edennyt (*”haastattelijalleen, jolla ilokseni ei ollut kynää eikä paperia kädessä”*). Huomiota kiinnittää niin ikään toimittajan avoin tunnustus siitä, että kaikkea puhuttua ei voitu panna lehteen (*”annettiin lupa kirjoittaa seuraavaa”*).

Haastatteluteksti jatkuu – kun päästään asiaan eli Setälän maanallaolon jännittäviin vaiheisiin – niin, että nimenomaan haastateltava on äänessä. Toimittaja sijoittaa kappaleen alkuun repliikkiviivan ja päästää sitten haastateltavan puhumaan usean keskipitkän kappaleen verran, ilman että jokaisen uuden repliikkikappaleen edessä on viivaa. Setälä kutsuu Haikon, Kullon ja Dregsbyn kartanoita kirjaimilla A, B ja C, mikä on tuossa vaiheessa – sisällissodan vielä jatkuessa – ymmärrettävää.

Vain yhden kerran haastattelija ponnahtaa esiin. Setälä kertoo kuin piiloviestinä punaisille vastustajille, että hän saattoi kartanossa B *”lueskella täysin turvallisena ranskalaisia romaaneja, joita oli kirjastossa runsas kokoelma”*, ja samoin tarjoutui *”hyvä tilaisuus suulliseenkin ranskankielen harjoitukseen pitkästä aikaa”*. Sitten haastattelukerronnassa seuraa pilkahdus kahden yhdenvertaisen keskusteluosapuolen dialogista:

– Oliko senaattorilla tilaisuutta täällä elää myös professorina? rohkeni allekirjoittanut kysyä.

– Kyllä tein vähän tieteellistäkin työtä; jatkoin kieliopillisia tutkimuksia ja kävin läpi Lönnrotin sanakirjaa¹⁵⁴¹, jossa on paljon hauskoja asioita, kuten jälleen totesin.

Loppuosassa haastattelujuttua A. O. luovuttaa puheen yhä enemmän haastateltavan käsiin. *”Mutta palatkaamme jälleen B:n kartanoon”*, hän jatkaa kuultuaan Setälän tieteellisistä harrastuksista maan alla. Vähän jutun puolivälin jälkeen toimittaja jättää sanaan Setälälle, joka kuvailee pitkään ja jännitystä ylläpitäen vaiheitaan siirryttäessä

¹⁵⁴¹ Kiireinen Setälä unelmoi tekevänsä laajan Lönnrot-tutkimuksen, jonka pariin monen muunkin tukijan ajatukset paloivat. Yleisesti kuitenkin tiedettiin, että Setälä oli niinsanotusti varannut aiheen itselleen. Unelmaksi Lönnrot-tutkimus Setälällä kuitenkin jäi. (Peltola 1998, 81.)

kohti Helsinkiä. Porvoon seudulla Setälän ”luokse saapui saksalainen kapteeni N. N. ilmoittaen saaneensa käskyn saattaa minut Helsinkiin”. Ja Helsinkiin mentiin, tosin senaattorin arvolle sopimattomasti kolmannen luokan vaunussa, kun ”punaiset olivat vieneet parhaat vaunut ja veturit mennessään”.

Loppukappaleessa Setälä kuin lähettäisi edelleen terveisiä punaisille todetessaan, että maanallaolo-aikana oli ”tuota lomaakin kuin koululaisella”, mikä ”teki terveydelle hyvää”. Setälän julkinen ja yksityinen elämä pysyvät erillään. Haastattelussa ei käsitellä sitä Setälän kannalta ilmeisen kipeää seikkaa, että hän joutui jättämään vaimonsa – nuorehkon tanskattaren, jonka kanssa reilusti viisikymppinen senaattori oli hiljan päätenyt toiseen avioliittoonsa – sekä yhteisen vauvan kohtalon huomaa paetessaan punaisia.¹⁵⁴²

Haastattelugenren nuoruudesta havainnollistavat muutamien muidenkin kevään 1918 haastattelujuttujen aloitukset tai pohjustukset.

Juttu ”Suomen armeijan taistelut. Kapteeni Somersalo kertoo” (Uusi Suometar 24.4.1918) alkaa:

Eilen klo 11 ap. saapui Helsinkiin valkoisen armeijan pohjoiselta rintamalta kapteeni E. Somersalo, joka vallankumouksen alusta alkaen on tarmokkaasti ottanut osaa sotatoimiin etenkin itäisellä rintamalla, perustaen ja harjoittaen suojeluskuntia sekä innostaen ja johtaen miehiä niitten taistelussa punaisten sortovaltaa vastaan.

Melkein heti tänne saavuttuaan otti kapteeni Somersalo, vaivalloisen matkan rasituksista huolimatta, lehtemme edustajan erittäin ystävällisesti vastaan ja antoi hänelle hyvätah- toisesti, soturille ominaisella koruttomuudella, seuraavia mieltäkiinnittäviä tietoja seikkailurikkaan matkansa vaiheista Mikkelistä Helsinkiin sekä vapautustaistelun järjestämisestä ja kulusta etenkin itäisellä rintamalla.

Toimittajan K. K. jutun ”Vaasan hallituksen jäsentä haastattelemassa” (U. Star 1.5.1918) kohteena taas on senaattori Aleksander Frey. Juttu alkaa tässäkin selonteolla Freyn saapumisesta edellisiltana junalla Vaasasta Helsingin asemalle – jossa häntä oli vastassa mm. toisia hallituksen jäseniä ja josta Frey ajoi läheisineen kotiinsa. Sitten:

Myöhäisestä hetkestä ja matkan rasituksista huolimatta antoi valkoisesta Suomesta Helsinkiin saapunut hallituksen jäsen meille seuraavia tietoja matkastaan, sen tarkoituksesta sekä osittain myöskin oloista Pohjois-Suomessa.

Kolmas esimerkki. Haastattelujutussa ”Saksalaisten parissa sotaretkellä. Senaattori Aug. Hjeltiä haastattelemassa” (U. Star 3.5.1918) on saatu jututettavaksi Helsingin diakonissalaitosta piilopaikkanaan käyttänyt Hjelt, joka oli noihin aikoihin myös Helsingin yliopiston kansleri. Jutussa lähdetään liikkeelle haastatteluasetelman kuvauksella:

Pari päivää sitten oli haastattelijallamme tilaisuus tavata senaattori August Hjelt diakonissalaitoksessa, missä hän on viime maaliskuun alusta asunut. Senaattori Hjelt kertoi aluksi kokemuksistaan hirmuvallan ajoilta. Myöskin hra H:iä olivat punaiset ahkerasti ajaneet takaa, käyden etsimässä häntä sekä sukulaisten luota että kaupungissa olevasta asunnostaan.

Hjeltin haastelu on noista kolmesta ehkä vähiten haastattelunomaisiin: siinä toimittaja (O-n) vain on ikään luovuttanut kertojanroolin haastateltavalle, eikä käytä niiden Uuden Suomettaren muiden kirjoittajien lailla edes repliikkiviivoja. Toimittaja tuntuu olleen vain mekaaninen kirjuri. Herääkin kysymys, missä määrin on kyse on aidosta

¹⁵⁴² Vares & Häkkinen 2001, 337. – Human interest -piirteitäkään ei vaimon ja lasten jäämisestä talvella 1918 Askolan maaseutusuntoon todella puuttunut. Setälä oli antanut vaimolleen ohjeeksi, että tämä vetäisi salkoon Tanskan lipun, punakaartien johto kun oli kieltänyt häiritsemästä ulkomaalaisia.

haastattelusta. Vaikuttaa kuin senaattori, kemian professori Hjelt olisi ojentanut lehden edustajalle valmiin tekstirungon, jota tämä vain on sitten hieman – persoonamuotoja ja vastaavia muutellen – käsitellyt tai manipuloinut, pyrkien siihen että teksti edes vähän näyttäisi aidolle haastattelulle.¹⁵⁴³

Yhtä kaikki, jokaisen kolmen haastattelun pohjustusta leimaa toimittajan kunnioitus haastateltavaa kohtaan. Näkyvintä se on Somersalo-haastattelussa (”otti kapteeni Somersalo, vaivalloisen matkan rasituksista huolimatta, lehtemme edustajan erittäin ystävällisesti vastaan ja antoi hänelle hyväntahtoisesti, soturille ominaisella koruttomuudella, seuraavia mieltäkiinnittäviä tietoja”).¹⁵⁴⁴

Sihvon jo mainittu haastattelu on eläytyvin. Otsikko kyllä on se tavallinen: ”Eversti Aarne Sihvoa haastattelemassa” (U. Star 16.5.1918). Kohdehenkilö oli edellisiltana saapunut Karjalasta, johtamaltaan rintamalta, junalla Helsinkiin.¹⁵⁴⁵ Hänet noteerattiin Uuden Suomettaren pastoilla keväällä 1918 vahvemmin kuin itse valkoinen kenraali C. G. E. Mannerheim.¹⁵⁴⁶ Haastattelujuttua komistaa kahden palstan valokuva, ja otsikon alle on taitettu – keskitetyksi sekkin – lihavoitu ingressintapainen. Itse juttu alkaa:

Aikoen tavata kaupunkiin saapunutta Karjalan kansan sankaria, eversti Aarne Sihvoa suuntasin eilen kulkuni Hietalahden satamaan, missä eversti Sihvon ja hänen esikuntansa juna oli saanut paikkansa. Eversti itse asuu toisen luokan vaunussa, jossa myöskin on osa hänen kansliaansa.

Nimimerkillä E.A.-V. esiintyvä kirjoittaja on Vesikansan arvion mukaan mahdollisesti lehden naispuolinen avustaja. Voi yhtyä Vesikansan luonnehdintaan siitä, että juttu on hurmioitunut. Päästyään ystävänsä kanssa everstin vaunuosastoon kirjoittaja pani oitis merkille kiväärin, ”josta huomasi, ettei sitä oltu koristuksena käytetty”.

Jutusta ”Hirnutapauksia Riihimäen valloituspäivinä. Punaisten pyövelien kynsistä pelastuneet kertovat” (U. Star 25.4.1918) kuuluttaa läpi, että lehti haluaa paljastaa ja vaikuttaa. Journalistiseen ”haastatteleminen” käsitteeseen ehkä liittyi ajan yleisön silmissä autenttisuuden ja uskottavuuden vaikutelma; ainakin oma lukijakunta uskoi oman lehensä haastatteluihin. Tätä taustaa vasten lienee ymmärrettävä tämäkin jutunaloitus:

¹⁵⁴³ Monet Hjelt-haastattelun sanamuodot ovat ehkä aitoja, vaikei niitä ole sitaatteihin sijoitettukaan. Kun punaiset nimetään ”punaryssiksi”, kyse lienee perimmältään Hjeltin tavasta nimetä vihollinen. Saksan-ystävä Hjeltin – jonka Svinhufvudin senaatti oli oitis uskonutkin lähettilääkseen Saksaan – suusta singottuna kuulostaa aidolle niin ikään esimerkiksi ilmaisu ”maailman mahtavimman kansan poikien kera”. Tämä viittaa siihen, että Hjelt oli havainnoinut Tuusulan taistelua, missä sisällissodan saksalaisjoukot olivat tehneet häneen ”unhoittumattoman vaikutuksen”.

¹⁵⁴⁴ Toistamiseenkin julkaisi Uusi Suometar pian (2.6.1918) haastattelujutun samasta sankarista – otsikolla ”Luutnantti Aarne Somersaloa haastattelemassa”.

¹⁵⁴⁵ Sihvon toiminnasta sisällissodassa eritoten Karjalan armeijakunnan päällikkönä: Saarikoski 1997, 60–80. – Suomen Kuvalehti julkaisi Sihvosta esikuntapäälliköineen valokuvan toukokuussa 1918 (mts. 64). Ja, mikä tässä yhteydessä vielä kiinnostavampaa, Sihvon joukkojen oma äänenkannattaja Karjalan Armeijan Tiedonannot julkaisi Sihvosta 1.5.1918 haastattelun (mts. 70–71). – Mainitusta valkoisten lehdestä: ks. Hakuteos Aamulehti 1988, 291–292.

¹⁵⁴⁶ Vesikansa 1997, 237–238. – Edellispäivänä, 15.5.1918, Uusi Suometar julkaisee jutun otsikolla ”Eversti Aarne Sihvon tulo Helsinkiin”. Kyseessä on selostus, jossa kuvataan, millainen oli ”Karjalan armeijan kuulun ylipäällikön” Sihvon saapuminen ja vastaanotto Helsingin asemalla. Jutussa korostuu mm. Helsingin yliopiston Viipurilaisen osakunnan ja sen edustajien rooli; sekä se, että everstin mukana on matkannut junassa myös hänen morsiamensa, jonka arkkitehti-isä ”joutui, kuten tunnettua, Wiipurissa punaisten hirmuvallan uhriksi”.

Eilen aamulla oli eräällä toimittajistamme tilaisuus pikimältään haastatella kahta maanviljelijää, joista toinen on Kylmäkoskelta, toinen Vihdistä ja jotka molemmat olivat itse kohdastaan kokeneet kaikki ne kauhut, joiden uhreiksi punaisten petojen väkikapolla joukkoonsa raastamat rauhalliset kansalaiset Riihimäen taistelupäivinä joutuivat.

Jo erilainen haastattelujuttu on Uuden Suomettaressa 9.6.1918 julkaistu "Amerikasta juuri saapunutta haastattelemassa". Tekijä on L. M. V.: Leonard Maurits Viherjuuri, mies moneksi.¹⁵⁴⁷ Jutussa on oman maan sisällissota vain taustalla: nyt on näkökulma kansainvälisempi. Nytkin haastattelun taustat tehdään heti tiettäväksi:

Sattumalta saatuani tietää, että eräs henkilö, jonka olin tullut tuntemaan Venäjän vallankumouksen tapahtumain yhteydessä, oli juuri saapunut Helsinkiin suoraan Amerikasta, käväisin häntä haastattelemassa hotellissaan eilen.

Tuon tarkemmin ei haasteltavaa identifioida: ei kerrota hänen tarkempaa kotipaikkaansa, ei ammattiaan; eikä sitä, onko kyseessä USA:n kansalainen - ja kenties vielä vaikkapa suomalaistaustainen. Tietämättä jää lukijalta myös, mitä tekemistä hänellä on ollut "Venäjän vallankumouksen tapahtumain" kanssa. Ajan olot huomioon ottaen voi toki arvailla, että haastateltava on asettanut haastattelun antamisen ehdoksi juuri sen, että hänen henkilöytensä salataan.

Suomalaislukijoiden huomio suuntautui noina aikoina epäilemättä eniten oman maan kiihkeisiin tapahtumiin. Nyt heille väitetään tuulahduksia siitä, miten vielä meilläkin oleva suursota heijastuu ihmisten elämään ja mitä kuuluu sodassa Yhdysvalloille, joka oli edellisvuonna liittynyt sotaan ympärysvaltojen puolelle. "Henkilöni", kuten toimittaja kutsuu haastateltavaansa, on muiden joutunut tavoin joutunut norjalaislaivalla Atlantia ylittäessään kohtaamaan mitä tarkimmat matkatavaroihin kohdistetut rajoitukset sekä - perusteellisen tullitarkastuksen:

Mm. oli haastateltavani kaikki 16 taskua tutkittu ja ihastuneena löysikin tullimies aiheen lisäpalkkion saantiin, löytäessään hänelle kiireessä uloimpaan päällystakin taskuun jääneen - teatterilipun!

- Mitä oli laivalla paitsi muutamia matkustajia?
- Maanviljelyskaluja, jotka tuotiin ensin Bergeniin ja sieltä viedään edelleen Englantiin. Amerikkaan menevät laivat yleensä tyhjinä.

Tekstin sekaan mahtuu siis pikku dialogikin: haastattelija kysyy, haastateltava vastaa. Nämä kohdat ovat jutussa kuitenkin harvassa, kuten ylipäänsä selvästi merkityt repliikit. Voi sanoa, että ylivoimaisesti suurimmassa osassa tätäkin juttua toimittaja vain ykskaks luovuttaa kertojanäänän haastateltavalle; olettaen näköjään, että lukija oivaltaa äänessä olevan haastateltavan.

Kappale saattaa alkaa repliikkimerkinnällä, mutta tekstin sitten edetessä on vaikea päätellä, missä määrin on kyse haastateltavan näkemyksistä, ja missä määrin toimittajan tulkinnasta tai taustoinnista:

- Muuten on koko nykyisen maailman bolshevismiin pääpesä Amerikassa, jatkoi kertojani. Lähemmin sanoen New Yorkin East Cheap kaupunginosassa. Tämä juutalaiskortteli "Halpa Itä" on maailmanrauhan kannalta asetettava Sveitsin rinnalle, onkin muuan sala-

¹⁵⁴⁷ Suomen sanomalehdistön matrikkeli 1937, 187-188; Vesikansa 1997, 158. - L. M. Viherjuuri (1885-1957) oli opiskellut niin teologiaa kuin oikeustieteitä, matkailut laajalti ja toiminut monissa luottamustehtävissä. Nuorena journalistina Viherjuuri pyrki lisäämään Uuden Suomettaren kuvankäyttöä, mikä koettiin miltei pyhänloukkauksena. 1918 hän siirtyi Uuden Suomettaren toimitussihteerin tehtävistä vetämään päätoimittajana Suomen Kuvalehteä.

liittojen vihollinen sanonut. Sieltä on lähtöisin Trotski¹⁵⁴⁸ – sinne saapui myös Santeri Nuorteva.¹⁵⁴⁹ Se on bolshevikkien pääkortteeri, jolla on nyt suuri sananvalta maailman valtamarkeinoilla.

Missä määrin johtolauseen (”jatko kertojani”) jälkeinen osuus on nähtävä haastattelijan ja missä määrin haastateltavan näkemyksiksi, jää siis epäselväksi.

Niin etevä journalisti kuin L. M. W. olikin, hänkin toteutti viime kädessä aikansa yleisiä journalistisia käytäntöjä. Hänen haastattelujuttunsa on nykysilmin vielä otteeltaan hapuileva – vaikka sisältönsä puolesta paikoin jännittäväkin.

Kaikkiaan haastattelujen ilmaantuminen Uuteen Suomettaren keväällä 1918 – lehden viimeiseksi jääneenä ilmestymisvuonna, ennen Uuden Suomen muotoutumista – voidaan tulkita merkiksi siitä, että haastattelujutut alkavat vähitellen juurtua maan sanomalehdistöön laajemminkin.

8.5 Ritola, Ikola ja haastatteluhetki yöjunassa

Toukokuus pirettihin sitten viimeene kentraaliharjootus eli nii sanotut ”karsintakilpaalut” Helsingis muka erustajaan valittemista varten Pariisin olympialaasihi – vaikka n’oli valittu ja määrätty jo aikoja sitte! Kattokaas s’oon sillä lailla, jotta se kuuluu taktiikkahan: joka maa koittaa narrata ja puljuttaa kukin laillansa toistansa nualla karsintakilpaalulla.

Vaasan Jaakkoo: Jaakkoo lähti Pariisihi (1925)

Nykyisenlainen kilpaurheilu alkoi nostaa itseään liian myöhään, jotta urheilijat olisivat yltäneet ainakaan Suomessa ihka ensimmäisiin haastattelujuttuihin. Ehkä vasta Hannes Kolehmainen nousi Tukholman olympialaisten 1912 päivinä ensimmäisenä urheilijana toden teolla kansakunnan kaapin päälle – mutta suomalainen sanomalehtijournalismi ei ollut vielä valmis lähettämään haastattelijoina hänen kimppuunsa. Taiteilijat ja taiteilijattaret ehättivät kohteina edelle. Ehkä myöskään suuren maailman journalismi ei antanut sysäyksiä lähestyä urheilijoita haastateltavina: huomio lienee ollut alkuun itse kilpailutapahtumien selostamisessa. Urheilijan persoona tuli vahvemmin kuvaan mukaan ehkä vähän myöhemmin.

Yksi esimerkki: Savottaren, lyhytikäiseksi jääneen kuopiolaisen vanhasuomalaisen lehden¹⁵⁵⁰, 12.9.1912 julkaisemasta urheilujutusta ”Maailmankuulut juoksijamme

¹⁵⁴⁸ Lev Trotski (1879–1940), trotskismien isä, oli tullut karkotetuksi Ranskasta ensimmäisen maailmansodan aikoihin hänen harjoitettuaan sodanvastaista propagandaa sekä ajettuaan Euroopan yhtymistä. Karkotuksen jälkeen maailmankansalainen Trotski asui Yhdysvalloissa, mistä Leninin vanha yhteistyökumppani lähti helmikuun 1917 vallankumouksen jälkeen Venäjälle, liittyäkseen jälleen Leniniin. (Uusi Tietosanakirja, 21. osa, 1965, 401–401.)

¹⁵⁴⁹ Santeri Nuorteva (1881–1929) oli alkuaan mm. nuorsuomalaista Forssan Sanomia toimitannut kielimies ja poliittinen osallistuja, joka suurlakon aikoihin julkisosialistiksi kääntytään muutti lehdenkin ”Yhdenvertaisuudeksi”. Nuorteva päätyi lopulta 1909 tamperealaisen Kansan Lehden päätoimittajaksi, missä ominaisuudessa hän hankki itselleen useampia ns. majesteettirikossyytteitä. Välttyäkseen pahemmalta mies lähti vapaaehtoisesti Yhdysvaltoihin. Siellä hän työskenteli toimittajana työväenmielisten lehtien palveluksessa. Sisällissodan aikana 1918 hän oli Kullervo Mannerin hallituksen edustaja Yhdysvalloissa. Sitten tuli karkotus – ja värikkään viimeisen vuosikymmenensä Nuorteva vietti Neuvostoliitossa. (Kansallinen elämäkerrasto, IV osa, 1932, 234–235; Hakuteos Aamulehti 1988, 90–91.)

äitineen”. Juttu on perusteltu, olivathan Hannes Kolehmainen ja hänen juoksijaveljensä tuolloin kuopiolaisten sankareita.¹⁵⁵¹ Savotar on taittanut juoksijaveljesten Tatun, Hanneksen ja Williamin sekä heidän Sofia-äitinsä valokuvat kuvasarjaksi Tukholman menestyksekkään olympiakesän 1912 jälkimainingeissa. Pojat seisoo pönöttävät kukin omassa kuvassaan palkintopöytien vierellä, ja keskelle on taitettu äidin rintakuva. Juttua voi luonnehtia henkilöesittelyksi tai -kuvaukseksi. Ensin esitellään esikuvalliseksi äidiksi kuvattu Sofia Kolehmainen (”terve ja reipas on hän edelleenkin”), ja sitten pojat ikäjärjestyksessä. Mutta ei tietoaakaan haastatteluaineuksesta koko jutussa.¹⁵⁵² Haastattelun luvattu aika ei vielä ollut sanomalehdistössämme koittanut.

Lappeenrantalaisen Etelä-Saimaan ensimmäinen haastattelu julkaistiin 1920, kohteena keihäänheittäjä Jonni Myyrä. Sitten meni neljä vuotta, ennen kuin Etelä-Saimaa julkaisi lehden historiankirjoituksen¹⁵⁵³ mukaan seuraavan haastattelun. Kohteena oli kaupungissa tuolloin tovin asustellut ja kirjoitustöitä tehnyt Ilmari Kianto. Kirjailijan 50-vuotispäivän merkeissä 1924 tapahtuneeseen haastatteluun kirjailija reagoi kuin uututeen ikään: ”Hm! Vai haastattelu. Se tulee aivan odottamatta, eipä minua ole koskaan ennen haastateltukaan.”

1900-luvun alun suomalaista yleisurheilua ja sen sankareita tutkinut Ossi Viita on nostanut esiin pitkänmatkanjuoksija Ville Ritolan Vaasa-lehdessä 1924 julkaistun haastattelun. Viita toteaa sen olleen ”ajan urheilujournalismille harvinainen – laaja henkilöhaastattelu”. Pariisin kesän 1924 olympialaiset olivat lähestymässä, joten Helsingissä järjestettiin toukokuun jälkipuoliskolla ”olympialaisedustajien valitsemiskilpailut”, joita Vaasa lähetti seuraamaan – kuten byline-rivillä lukee – ”oman kertojan”. Hänen täytyy olla itse J. O. Ikola, urheilun ystävänä tunnettu journalisti, joka oli aloittanut vakinaisena Vaasan palveluksessa heti vuoden 1918 sisällissodan päätyttyä, toimien niin uutisosaston toimittajana kuin pakinoitsijana. Lehden päätoimittajana hän aloitti elokuussa 1924, heti Pariisin olympialaisten jälkeen. Kokoomuslainen Vaasa oli 1920-luvulla kuusipäiväinen, ja tuon maakunnan suurimman lehden levikki lähenteli olympiavuonna 12 000 kappaleen rajaa.¹⁵⁵⁴

Kohde, Ville Ritola, oli saatu alkuvuodesta 1924 kovan väännön jälkeen Suomeen, Tampereelle. Yhdysvaltalaisetkin olisivat halunneet mielellään olympiajoukku-

1550 Savotar oli ilmestymisensä varsinaisesti 1907 aloittanut kolmipäiväinen kuopiolaislehti, jonka kauppaneuvos Herman Saastamoinen perusti. Lehti ajoi innokkaasti snellmanilaisista kansansivistys- ja kansallisuusohjelmaa. 1917 Savotar oli selkeästi itsenäisyysmiesten äänenkannattaja, joten ei ihme, että lehden nimeksi seuraavana vuonna tulikin Savon Jääkäri. Lopulta toinen saman aatesuunnan lehti, Savo, veti Kuopiossa pidemmän korren, ja Savotar – Savon Jääkäri lopetettiin 1921. (Hakuteos Savonlinna 1988, 18–19.)

1551 Nummela 1989, 480.

1552 Myös Viidan (2003, 107) Kolehmais-elämäkerrassa mainitaan, miten erikoisen näyn lehtimies kohtasi vieraillessaan Hanneksen kotona Helsingin Runeberginkadulla. Huoneessa oli ”neljä nuorta miestä, jotka aataminpuvussa voimistelivat ja hieroivat toisiaan”. Kyseessä olivat veljekset Hannes ja Viljam, ruotsalainen ammattijuoksija Gösta Ljungström sekä Hanneksen hieroja ja huonekumppani Yrjö Koivistoinen. Hannes oli jo hankkinut menestystä mm. Britanniassa, ja Viljam kunnostautunut ammattilaisjuoksijana Yhdysvalloissa. – Viita arvelee kyseisen, nimimerkki Joukon helsinkiläisessä lehdessä ilmestyneen jutun tehdyn heinä- tai elokuussa 1911. Jutussa ei Viidan mukaan ”esitetä kysymyksiä ja vastata niihin, mutta aika harvinainen pätkä suomalaista urheilujournalismia se silti on”. (Viidan kirje 18.8.2006.)

1553 E.-H. Anttila 2005, 107, 124–125. – Kianto (1874–1970) oli hankin lehtimies-kirjailijoita: työskennellyt mm. Kajaanin Lehden vt. päätoimittajana 1904–1906 (Otavan 1990, 383).

1554 Viita 1997, 154; Laukkonen 1993, 66–67; Suomen sanomalehdistön 1937, 43; Hakuteos Kotokulma 1988, 229–233. – Jaakkoo kirjoitti Pariisin vuoden 1924 olympialaisista, joissa hän oli paikalla, peräti pakinanomaisen kirjan (Vaasan Jaakkoo 1925). – Ikolasta enemmän pakinoitsija Vaasan Jaakkoon tuonnempana pakinaluvussa.

eeseensa arvostetun suomalaisen ”siirtolaisurheilijan”, joka oli siirtynyt Yhdysvaltoihin onneaan etsimään 17-vuotiaana, ensimmäisen maailmansodan edellä. Mutta kiitos Tampereen Pyrinnön puheenjohtajan ponnistelujen, Ritola saatiin Suomeen ja Suomea edustamaan: Yrjö Salminen, nahkatehtaan omistaja, otti Ritolan tehtaan palkkalistoille, vaikka hän tosiasiaa käytti työaikaa mielin määrin harjoitteluun.¹⁵⁵⁵

Suomalaiset odottivat paljon Pariisin olympialaisten kestävyysjuoksuilta, kun muistissa olivat mm. Hannes Kolehmainen urotyöt Tukholman olympialaisissa 1912 sekä Paavo Nurmen kohoaminen Antwerpenin vuoden 1920 kisoissa ”Lentäväksi suomalaiseksi”. Kutkutusta lisäsi kysymys kahden suurjuoksijan, Nurmen ja ”Amerikan Ritolan”, keskinäisestä paremmuudesta. Kahden tasavahvan atleetin ensimmäistä keskinäistä kohtaamista Suomen radoilla odotettiin Viidan mukaan jännittyneinä ”kuin kuuta nousevaa”. Helsingin Eläintarhan kentällä toukokuuisessa viikonvaihteessa 1924 pidetyt olympiakarsinnat tarjosivat lupaavan mahdollisuuden nähdä giganttien taisto. Kymmentuhatpäisen yleisön pettymykseksi Nurmi lopulta valitsi, polvensa loukkaantumiseen viitaten, lyhemmät matkat. ”Kaikki kynnelle kykenevät maakuntalehdetkin lähettivät paikalle kirjeenvaihtajansa. Esimerkiksi Vaasa-lehdessä pyrittiin lähelle reaaliaikaa tulosten tiedottamisessa. Ne luvattiin esittää yleisölle oman kirjeenvaihtajan välityksellä heti samana iltana lehden sähkösanomakaapissa”, Viita kuvaa lehdistön kiinnostusta Eläintarhan karsintoihin.¹⁵⁵⁶

Huolimatta Nurmen kiriavun puuttumisesta Ritola juoksi loistavan 10 000 metriä – kurakelillä kaatosateessa. Nurmen katsellessa juoksua kentän laidalta Ritola paransi kilpapakunpaninsa kolmen vuoden takaista maailmanennätystä viidellä sekunnilla. Edellispäivänä Ritola jo oli voittanut 5 000 metriä. ”Maan lehdetkin olivat polvillaan Ritolan edessä”, Viita kuvaa. Esimerkiksi Helsingin Sanomat käytti seuraavia superlatiiveja: ”Hämmästyttävä urheilusaavutus oli Ville Ritolan eilispäivän komea 10 000 metrin maailmanennätys. Epäilemättä komein, mitä milloinkaan on saavutettu suomalaisilla juoksuradoilla.” Vaasa ei jäänyt pekkaa pahemmaksi. Maanantainumeroa 26.5.1924 Eläintarhan kisat aivan dominoivat. Miltei yksi sivu on ajan ohuesta lehdenlöpyskästä omistettu kisoille. Lajikohtaiset selostukset ovat tuloksineen perusteelliset.¹⁵⁵⁷ Oottako kuullu -pakinapalstalla Ikola käsittelee karsintakilpailuja pakinoitsijanimimerkillään (Vaasan) Jaakkoo. Ja sitten tulee Ritolan haastattelu.¹⁵⁵⁸

1555 Viita 1997, 126–144; Hannus 1999, 149. – Amerikansuomalaisetkin tekivät suomalaisurheilijoille palveluksen mahdollistaessaan rahankeräyksen heidän osallistumiseensa Pariisin olympialaisiin.

1556 Viita 1997, 145–150.

1557 Karsintakilpailujen tulokset on taitettu pedanttisesti laji lajilta seisovan otsikon ”Urheilu” alle. Seuraava otsikkotaso valottaa: ”Olympialaisedustajien valintakilpailut Helsingissä”. Ja – varsinainen substanssi tulee vasta kolmannen tason otsikossa, pienimmällä piste-koolla: ”Loistavia tuloksia: Ville Ritola lyö maailmanennätyksen 10,000 m. matkalla. – Muutkin valiomiehemme jo lupaavassa kunnossa.” Lajikohtaisiin tarkasteluihin kuuluu sekä 5–6 parhaan urheilijan tuloslista että selostustekstejä. Pisin selostusteksteistä on 10 kilometrin juoksusta. Loppuriveillä mainitaan Ritolan aika, ja sen jälkeen tulevat harvennettuina sanat ”uusi maailmanennätys”. Sitten kerrotaan, miten ”ensimmäisten joukossa riensi voittajaa onnittelemaan Paavo Nurmi, ja sitten valokuvattiin molemmat mestarijuoksijat” (vrt. Viita 1997, 153).

1558 Viita 1997, 150–157. – Pakinaa hallitsee tema, joka ilmenee jo tämän alaluvun otsikonjälkeisestä sitaattipalasta: se, miten maat yrittävät hämätä toisiaan esim. salaamalla olympiaedustajien todellisen huippukunnon. Mikäli Vaasan Jaakoon pakinaan on uskomien, Suomen päävalmentaja suorastaan komenteli Ritolaa hiljentämään vauhtia. Ritola oli kuitenkin kuuro.” – Pirätä, pirätä Ville, kuuleksä, pirätä helkutis, muuton menöö maailmanennätys lävelle”, kirjoittaa Jaakkoo päävalmentajan huutaneen – ja juosseen Ritolan perässä ”tukka suorana”. (Vrt. Viita 1997, 155–157.)

Vaikka Ritola asui Tampereella, eteläpohjanmaalaiset mielsivät Peräseinäjoelta kotoisin olevan ”Suden” omaksi pojaksi. Vahva, jopa tunnepitoinen kiinnittyminen maakuntaan on ollut eteläpohjanmaalaisen maakuntalehdistön perinnäisiä piirteitä.¹⁵⁵⁹ Ei siis ihme, että J. O. Ikola on halunnut liimautua Eläintarhan kentällä koettujen hurmoksellisten hetkien jälkeen Ritolan kanssa samoille vaununpenkeille – ja haastatella sankaria sunnuntai-iltana Helsingistä alkaneella junamatkalla. Aikataulun mukaan matka pääkaupungista alkoi klo 20.50. Tampereelle, Ritolan pääteasemalle, saavuttiin vasta yöllä klo 1:n jälkeen, joten kelpo juttutuokio lienee herroilla ollut takana Ritolan poistuessa junasta.¹⁵⁶⁰

Vaasan 26.5.1924 julkaiseman haastattelujutun yhden palstan otsikko kuuluu: ”Ritola tapaamassa”. Alle on taitettu Ritolan syvätytty yhden palstan valokuva – ja siten seuraa johdantokappale:

Suomen juoksijain kunniakkain kolmilehtiäpila on nyt täyteen warteensa kaswanut: Hannes Kolehmainen – Paavo Nurmi – Wille Ritola! Siinä kelpo kolmikko, joka maailmassa hakee wertaistaan. Wille Ritolan eilinen peninkulman ennätys on ainutlaatuinen ja suorastaan ihmeellinen kuralätäkössä saawutetuksi.

Kirjoittaja toteaa, että Suomi ”voi täydellisesti uskoa 5,000 metriä ja 10,000 metriä Pariisissa Willen haltuun”, ja siirtyy seuraavassa kappaleessa pohjustamaan konkreettisesti haastatteluaan:

Pohjanmaan yöjunasta tapasimme Ritolan sekä Helsingin kilpailuissa kunnostautuneen Sameli Talan. Pyysimme haastattelua, mikä auliisti myönnettiinkin.

Sameli Tala on Jalasjärveltä, Peräseinäjoen naapurista, kotoisin oleva urheilija, joka niin ikään oli osallistunut Helsingin karsintakilpailuihin; samoihin keskipitkän matkan juoksuihin kuin Paavo Nurmi. Ikolan haastattelu etenee kahden tasa-arvoisen keskusteluosapuolen, toimittajan ja urheilijan, vuoropuheluna. Kuten ensimmäisestä kysymyksestä ilmenee, haastattelijä – tai lehti – on jutussa kollektiivinen me:

– Kauanko olette jo urheilleet, kysyimme Ritolalta, joka olemukseltaan on itse vaatimattomuuden perikuva.

– Wiisi vuotta. Olin 23-vuotias, kun ensi kerran otin osaa kilpailuun. Ammatiltani olen kirjemies ja useita vuosia olen työskennellyt Amerikassa pääasiallisesti New Yorkin lähetyksillä. Ensimmäisen sykäyksen urheiluinnolleni antoi werrattoman vaatimattoman tapaus, joka sattui wiisi vuotta sitten. Ollessani telakkatöissä New Yorkin satamassa asuimme erään merenlahden tasaisella mantereella. Asuntomme oli etäällä rannasta ja niin tapasimme pistää juoksuksi kotimatalla. Jonkun kerran satuin woittamaan toverini, joka oli kilpailuissa aikaisemmin palkittu. Minussa heräsi utelias mielihalu yrittää juoksua. Philadelphiaan muutettuani juoksin säännöllisesti työmaalta kotiin ja viimein ilmoittauduin kilpailuihin. Onnistuin hyvin, sillä tuhatpäisestä joukosta selvisin 42:na. Siinä oli alku ja loppu on tullut itsestään.

– Oletteko Amerikassa ollessanne päässeet nykyhetken weroiseen kuntoon?

¹⁵⁵⁹ Vrt. J. Hujanen 2000, 89–90. – Perinne jatkuu. Hujasen mukaan Ilkan toimittajia on vielä 1900-luvun lopulla poikkeuksellisen selvästi evästetty vaikkapa viljelemään sitä oikeaa maakunta-nimitystä, joka on tässä tapauksessa Etelä-Pohjanmaa. Useimmissa muissa maakuntalehdissä päätoimittajat ”uskovat lehden linjan leijuvan kirkkaana toimituksessa muutenkin”.

¹⁵⁶⁰ Seinäjoelle kyseinen, yövaunujakin vetänyt juna saapui aamulla. Vuorossa oli junanvaihto, ja kaikei toimittaja Ikolakin on muiden mukana junaa vaihtanut, saapuen Vaasaan aikataulun mukaan klo 10.10 (Matti Bergströmin kirje 18.9.2006). – Vaasa ilmestyi vielä tuolloin iltapäivisin; aamulehti siitä tuli kilpailija Ilkan tavoin vasta 1935 (Könni 1953, 95). Voi siis kuvitella, miten Ikola on tehokkaana toimittajana Vaasassa junasta astuttuaan ja lehtitaloon, lähikortteihin, ehätettyään heittänyt viimeiset tekstinsä – ehkäpä yösydännä makuuvaunussa synnytytyt – latojan prosessoitaviksi.

- En milloinkaan! Olosuhteet ja harjoitusmahdollisuudet ovat olleet epäsuotuisamat. Nykyään olen elämäni parhaassa kunnossa.
- Entä eilinen ennätys? Oliko tarkoitus yrittää sitä todenteolla?
- Eipä suinkaan! Siihen ei mikään houkutellut. Mutta satuin olemaan menopäällä ja annoin huristaa. Väliaikoja en saanut. Wasta viimeisellä kierroksella kuulin ennätyksenlyöntititoiveista ja silloin lisäsin vauhtia, koskapa voimia oli riittämiin asti.
- Miten olette aikoneet järjestää elämäne Pariisin kisojen jälkeen. Jättekö edelleenkin Suomeen?
- Se on vielä epävarmaa. Mahdollisesti jään tänne vuodeksi, ehkä pidemmäksi aikaa, mutta nykyisellään se on täysin tulevaisuuden asia.

Ritolan pitkässä ensi repliikissä valotetaan paljon sellaista henkilöhistoriaan kuuluvaa, jonka nykytoimittaja sijoittaisi repliikin ulkopuolelle, osaksi omaa kerrontaansa. Neljän kysymyksen ja niihin annettujen neljän vastauksen jälkeen on kuin väljuonnon paikka:

Kääntyi sitten puhe pitkien matkojen ennätyksiin, joista Ritola piti tunninjuoksuennätystä vaikeimpana lyödä. Ja lopuksi puhuttiin Widestä, Ritolan pahimmasta vastustajasta 5 km., ellei Nurmi ota osaa.

Mainittu Edwin Wide on ruotsalainen huippujuoksija, suomalaisten paha uhka. Hie-man myöhemmin haastattelussa mainitaan - Talan suulla - myös yhdysvaltalainen kilpakumppani:

- Neljällä kilometrillä pumppeat sinä Wiiren tyhjäksi ja viidennen juokset miten tahdot! lasketteli Tala, joka viikon päästä lähtee Lahden leirille.
- Liian aikaista puhua. Omakohtainen käsitykseni on, että wain raskaan ruumiillisen työn tekijä kestää ylipitkiä matkoja. Wide ja Joie Ray¹⁵⁶¹ eiwät ole sellaisia ja siksi luulen 5 km:n olewan heille liian raskaan.
- Onko matkanne Pariisissa jo tarkasti määrätty?
- On. Juoksen 5 ja 10 km. Sen lisäksi joukkuejuokset ellei tunnu edelliset liian raskailta.
- Tähän lopetimme. Löimme kättä maakuntamme rehdille pojalle ja saimme auliin lupauksen Vaasaan tulosta syksymmällä, jolloin Vasama järjestää kilpailut.
- Ritola jäi Tampereelle, josta hän viikon kuluttua matkustaa Lahteen.

Jehu.

Johtolauseita jutussa ei isommalti esiinny. Kirjoittaja - Ikola, joka siis käyttää nimi-merkkiä Jehu - on päätellyt lukijan pystyvän hahmottamaan, kumpi osapuoli on kulloinkin äänessä. Haastattelujuttu on kaikkiaan tiivis: lyhyehköön tekstiin mahtuu asiaa niin Ritolan samanpäiväisestä juoksusta, hänen urheilijanuransa alkuvaiheista kuin hänen nykysuunnitelmistaan.

Viita on kiinnittänyt huomiota siihen, että haastattelujutun ”kommenteissa ei valitettavasti tule esiin Villen kymmenestä Amerikan vuodesta huolimatta edelleen hyvin säilynyttä Pohjanmaan murretta, sillä vastaukset käännettiin kirjakielelle”.¹⁵⁶² Totta, että jotain yksittäistä sanaa (tällainen on ainakin Talan lausuma genetiivi ”Wiiren” pro ”Widen”) lukuun ottamatta dialogi on ylen kirjakielistä. Ehkä tarkka haastattelijankorva olisi pystynyt noukkimaan Ritolan kielestä myös hivenen ns. fingelskaa, reilut kymmenen vuotta Amerikoissa asuneesta nuoresta miehestä kun oli kyse. Haastattelujutun kielen kontrasti suhteessa samalle sivulle taitetun Oottako kuullu -pakinan murteelliseen kieleen on selvä. Mutta lisättäköön, että tuskin moni muukaan toimittaja vie-

¹⁵⁶¹ Joie ”Chesty” Ray oli Ritolan ja Nurmen yhdysvaltalaisia kilpakumppaneita: ”pieni kerskaileva taksikuski”, ilmaistaan Antero Raevuoren (1997, 201) Nurmi-elämäkerrassa.

¹⁵⁶² Viita 1997, 154.

lä noihin aikoihin maustoi tekstiään mainittavammin persoonallisella replikoinnilla. Haastattelugenren lapsuudessa ei vielä tavoiteltu puheeseen autenttisuutta.

Oireellista, että aluksi esimerkiksi Vaasan Jaakoon murrepakinoihin suhtauduttiin vieroksuen. ”Kansa puhui murretta, mutta piti moukkamaisena, että sitä esiintyi painetussa sanassa. Raamatun, Katekismuksen ja Postillan peruna painettua sanaa pidettiin ikään kuin pyhänä, ei sitä saanut rahvaanomaisuuksilla pilata”, kirjoittaa Ilmari Laukkonen, itsekin sittemmin Vaasan päätoimittajana pitkään toiminut lehtimies. Laukkosesta ”murteen kansanperinteellistä arvoa ja sen rikasta kuvakieltä” ei joskus maan itsenäisyyden alkuaikoina vielä oikein oivallettu. Kansallisen herätyksenkin ”piti tapahtua sivistyneesti kirjakielellä”. Radioilmaisussakin – joka noihin aikoihin otti ensi askeliaan – kuului ihanteena pikemmin neutraali yleiskielisyys. Tohtori Martti Jukolan kaunis radiopuhe vastasi kansan kielenkäytön ihannetta.¹⁵⁶³

Olletikin moitteetonta kirjakielisyyttä arvostava ilmapiiri ei ollut haastatteluilmaisun kehittymiselle suotuisin mahdollinen. Ihmisen ääni, vox humana, ei päässyt repliikeissä esiin, kun toimittaja oli pakotettu viljelemään pingotettua kirjakieltä – oli äänessä sitten kansanmies tai professori.¹⁵⁶⁴

8.6 ”Selosti tätä merkittävää tapausta suunnilleen seuraavasti”

Elokuva saapui nopeasti Suomeenkin. Lumière-veljesten maailman kantaesitys Pariisissa pidettiin vuoden 1895 viime päivinä, ja helsinkiläiset saivat nauttia Cinetographe Lumière -elokuvakiertueen annista jo juhannuksen 1896 aikoihin. Vuonna 1901 maamme ”vanhin elävien kuvien teatteriliike” Pohjola ulotti esityskiertueensa Ouluun. Ensimmäinen suomalainen näytelmäelokuva esitettiin 1907.¹⁵⁶⁵

Jo Cinetographe Lumière -elokuvakiertueen saapuminen Suomeen 1896 oli aikoinaan tapaus lehdistössä. Esimerkiksi Uusi Suometar julkaisi esityspäivänä aiheesta ennakkojutun. Suuren maailman elokuvaväki taisi jo ns. julkisuudenhallinnan: Helsingissäkin oli lehdistö kutsuttu ennakkonäytökseen, josta sitten toimittajat kirjoittivat hurmioituneitakin juttuja, tekstimainonnan rajoja pohtimatta.¹⁵⁶⁶

Mykän elokuvan aikaa kesti niin Suomessakin reilut kolme vuosikymmentä. Äänielokuvan läpimurto tapahtui 1929, ja silloin saapuivat ensimmäiset äänellä varuste-

¹⁵⁶³ Laukkonen 1993, 56–57. – Jukolan aikakirjoihin jääneissä radioselostuksissa – jotka ajoittuvat erityisesti 1930-luvulle – viljelty kielen käytön malli voi olla oireellinen. Esimerkiksi professori Paavo Seppänen on muistellut Jukolan radioitujen urheiluselostusten olleen artikuloimiltaan tyylipuhtaita. Kirjailija Veijo Meri on luonnehtinut – kriittisemmin – että Jukola antoi suomalaiselle urheilukielelle ”korkeakirjallisen runollisen sävyn, mikä sitä kovasti rasittaa”. Yleisradion selostajakursseilla Jukola itse tähdensi hyvän maun merkitystä julkisessa sanankäytössä. (Arponen & Hannus & Kanerva 2000, 40–42.)

¹⁵⁶⁴ Vrt. Lundberg 1992, 80–81.

¹⁵⁶⁵ Uusitalo 1965, 9–11.

¹⁵⁶⁶ Uudessa Suomettaressa 28.6.1896 julkaistu ennakkojuttu kertoo heti taustan. Seisovan otikon ”Pikku uutisia” alle taitettu puolentoistakymmenen sentin [!] mittainen miinusuu-tinen alkaa: ”Cinetographe Lumièren näyttäjä oli kutsunut sanomalehtimiehiä eilen illalla Seurahuoneen saliin katselemaan tätä ihmeellistä konetta.” Tekstissä selostetaan sitten pitkään juonenkulkua: elävien kuvien ihmettä. Lopuksi tokaistaan suorasukaisesti: ”Ilmoituksen mukaan näytetään konetta vain tänään ja maanantaina. Jokaisen pitää siis ajoissa hommaantua näkemään huwittawaa katsomista.” Jopa noin 5:nteen heinäkuuta elokuvakiertue Helsingissä viipyi – ennakoitua selvästi pidempään. Arvattavaksi jää, mikä osuus menestykseen oli helsinkiläislehtien ennakkojutuilla ja mikä maksullisilla ilmoituksilla. Tai: miten tiukka yhteenkytkentä on ollut sillä, että lehti ehkä lupasi julkaista näytöksestä ennakkojutun sekä sillä, että lehti sai ilmoituksen tai luvan lähettää edustajansa ennenkokemattomaan tekniikan riemujuhlaan?

tut ulkomaiset elokuvat Suomeenkin. Äänielokuvan kauden Suomessa katsotaan varsinaisesti alkaneeksi syyskuussa 1929, jolloin helsinkiläisessä Capitolissa oli amerikkalaisen Sonny Boy -musiikkielokuvan ensi-ilta. Uusi keksintö oli meilläkin tapaus. Ennen vuoden 1929 loppua kokeiltiin äänilevylaitteita ainakin puolessa tusinassa muussa suomalaisessa kaupungissa. Sonny Boy -elokuvaa esitettiin Capitolissa 25 päivää, ja siten filmistä pääsivät nauttimaan maakuntakaupungit. Elokuvan – jonka nimi kuului suomeksi Laulava narri – nimimelodia syöpyi ihmisten mieliin, ja sen säkeistä tehtiin jopa väännöksiä.¹⁵⁶⁷

Pari kuukautta Helsingin ensiesityksen jälkeen Sonny Boy oli ehtinyt Ouluun. Elokuvien päivänpolttavuutta lisäsi se, että paraikaa kiisteltiin eduskunnassa elokuvien leimaverosta. ”Elokuvanäytösten leimaveroa tullaan lisäämään”, kertoo Kaleva 24.11.1929 etusivullaan. Pääjutun otsikko samaisella sivulla toteaa: ”Mihin suuntaan maassamme nykyään vallitseva pulakausi tulee kehittymään?” Ensimmäisessä kappalessa pohjustetaan:

Jatkamme seuraavassa taloudellista pulakautta maassamme käsittelevää haastattelusarjaa. Toimitusjoht. V. A. Lavonius vastasi haastattelijamme kysymyksiin seuraavasti:¹⁵⁶⁸

Seuraa kolme lihavoituina, sisäänvedettyinä ja harvennettuina esitettyä väliotsikonta-paista, joiden kunkin jälkeen haastateltava Lavonius esiintyy asiantuntijana – oletikin Helsingistä käsin kirjallisesti vastaten. Kyse on ankarasti ottaen pikemmin haastattelun irvikuvasta kuin haastattelusta. Haastateltavan valintaa kyllä voi pitää harkittuna: Lavonius oli paitsi tunnustettu talousmies myös Edistyspuolueen miehiä. Kalevahan oli tuolloin edistyspuoluelainen lehti, joka ei vielä hamunnut levikki- ja vaikutusalueeseen koko pohjoista Suomea. Nimiö vuodelta 1924 kertoo: ”Kansan kaikuja Oulusta ja Oulun läänistä”. Levikki lähenteli tuolloin 10 000 kappaleen rajaa.¹⁵⁶⁹

Kahdeksansivuisen sunnuntaisen Kalevan 24.11.1924 viidennellä sivulla kiinnittää huomiota kahden palstan valokuvien varustettu juttu. Saksattu pää- ja alaotsikkokokonaisuus kuuluu (rivijaot alkuperäiset):

[I] Ensimmäisen äänielokuvan¹⁵⁷⁰ esitys Oulussa aloitetaan huomenna.

[II] ”Sonny boy” Kino-teatterin valkosella kankaalla.

¹⁵⁶⁷ Uusitalo 1965, 97; Keskinen 2002, 54–56. – Tampereella Sonny Boyta päästiin katsomaan vuoden 1929 loppupäivinä. Englanninkielisen replikoinnin seuraamiseksi sai elokuvateatteri Petitin kassalta markalla 24-sivuisen ohjelmavihon, johon oli suomeksi ja ruotsiksi käännetty vuorosanat. Sonny Boyn suosiota kuvaa, että se palasi Tampereella Maximin ohjelmistoon joulukuussa 1930.

¹⁵⁶⁸ V. 1929 alkanut pulakausi tai lama koetteli Pohjois-Suomeakin, muttei yhtä ankarasti kuin muuta Suomea – vaikka näkyvä Nivalan konikapina 1932 Oulun vaikutuspiirissä tapahtui. (Suistola 1999, 143.) – Lavonius oli haastattelun ilmestyessä 55-vuotias ”henkivakuutusmies ja yhteiskuntapoliitikko”, kuten Kansallinen elämäkerrasto (III osa, 1930, 388–390) häntä Väinö Tannerin kynällä luonnehtii. Lavonius oli noihin aikoihin vakuutusyhtiö Suomen toimitusjohtaja, mutta hänellä oli muitakin meriittejä, niin yritysjohtajana, osuustoimintamiehenä kuin kansantalouden asiantuntijana. Tanner, sosiaalidemokraatti, suitsuttaa Lavoniuksen pääansioiksi sen, että maassa toimeenpantiin 1925 rahareformi kultakantaan palaamisineen.

¹⁵⁶⁹ Hakuteos Aamulehti 1988, 246–250; Suistola 1999, 109–112, 141–142, 158–159. – Nykyinen Lapin lääni kuului tuolloin vielä Oulun lääniin; siitä tuo pohjoisosa erotettiin vasta 1938.

¹⁵⁷⁰ Sana ”elokuvat” oli alkanut astua ilmaisun ”elävät kuvat” sijaan juuri noihin aikoihin, noin vuodesta 1927. Tämä tapahtui Artturi Kanniston ehdotuksesta. (Uusitalo 1965, 22.)

Otsikon alle on taitettu kaksipalstainen valokuva, joka esittää laulukohtausta Sonny Boysta. Haastattelujutun ensimmäinen kappale pohjustaa:

Kinossa alkaa huomenna. Ensimmäinen äänielokuva Oulussa. Käännyimme sen johdosta Kinon omistajan, insin. B. E. Bützowin puoleen, joka selosti tätä merkittävää tapausta suunnilleen seuraavasti:

Haastateltava siis "selostaa suunnilleen". Se, että haastateltavaa lainataan sanatarkasti, verbatim, ei siis näytä olleen ajan journalismissa välttämätöntä.

Taustaksi. Oulussakin oli jo useita elokuvateattereita, joista Kino - nimeltään myös Tivoli - ja Germania olivat pitkäikäisimmät. Ajan merkittävimpiä elokuvamiehiä Oulussa oli Kinon omistaja Birger Bützow.¹⁵⁷¹

Koko jutun alkupuoli koostuu Bützowin suunnilleen näin -hengessä palstoille pannusta replikoinnista. Loppujakso, jota edeltää väliotsikko "Omin korvin kuulemasa", on toimittajan arviointia (esimerkiksi: "varsinkin neekerin laulaessa oli todellisuustuntu sängen erehdyttävä") ja taustointia ("Oulu voinee olla ylpeäkin siitä, että se, lukuunottamatta Helsinkiä, on kolmantena maamme kaupungeista uskaltanut uuden keksinnön kokeiluun").

Alkuosuuden ensi kappale kuuluu:

- Kun viime keväänä alkoi ulkomailta kuulua huhuja äänielokuvan voittokulusta, tuntui meistä suomalaisista, ettei tämä uusi keksintö aivan pian tänne ehtine. Mutta eipä aikaa-kaan, kun jo ensimmäinen äänielokuva valloitti Helsingin ja sitä seurasi ennen pitkää toisia. Tämä menestys osoittaa, että äänielokuva on juuri sitä, mitä nykypäivän yleisö kaipaa.

Toisessa kappaleessa Bützow kertoo, miten päätös äänielokuvan näyttämisen mahdollistavien laitteiden hankinnasta "tulikin tehtyä äkkiä, Helsingin matkan seurauksena, jolloin omakohtaisesti saattoi todeta äänielokuvan hyvät ja huonot puolet". Ouluun hankittiin samanlaiset laitteet jotka oli juuri saanut Helsingissä "loistoasuinen Gloria-teatteri".

Kolmannen kappaleen loppupuolella saadaan lukea, miten laitteiden monteeraus on aikaavieppä:

[-]Täällä Oulussa sai etelästä tullut ammattimies työskennellä apulaisineen kolmatta viikkoa, ennenkuin hän viimein saattoi tulla ilmoittamaan: "Ääni on nyt niin hyvä, ettei se voi enää paremmaksi muuttua." Asetteltua haittasi se, että konehuone oli täynnä entisiä johtoja, joiden takia oli vaikea välttää induktiota ja että Oulun tasavirran häiriöitä oli koetettava poistaa erikoisilla suodatinlaitteilla.

Kaksi loppukappaletta maistuvat myöhempien aikojen lukijan silmässä varsin teksti-mainonta-pitoisilta¹⁵⁷²:

- Täten on siis päästy siihen, että ensimmäinen äänielokuva alkaa Oulussa jo huomenna. Silloin saa tšekäläinen yleisö tutustua vielä itse "Sonny Boyhin" - äänielokuvaan, jonka menestyksen kaiku ulkomailta ja pääkaupungista on tännekin kulkeutunut. Kaikki tämä on vaatinut suuria kustannuksia ja huomioon on myös otettava, että äänielokuva on kolme neljä kertaa mykkiä elokuvia kalliimpia. Pääsylipun hintoja on sen vuoksi jonkun

¹⁵⁷¹ Eero Ylitalon kirje 26.9.2006. - Oulun osoitekalenterin (1928-29) mukaan Oulussa toimi tuolloin neljä elokuvateatteria (otsikon "Elokuvien näyttämöjä" alla): Germania, Ivalo, Kino ja Urania. Bützow omisti myös Uranian.

¹⁵⁷² Lisättäköön, että saman päivän (24.11.1924) Kalevassa on myös "Sonny Boyn" ilmoitus, kahdella palstalla ja paksuissa kehyksissä. "KINO alkaa äänielokuvien esittämisen Pohjolaassa", kuuluu ilmoituksen ensi lause. Parin muun elokuvateatterin ilmoitukset mykkäfilmeistä Kinon ilmoituksen vieressä ovat yksipalstaisia.

verran koroitettava milloin äänielokuvaa esitetään, ja jolle sitten yleisö siihen suostu, niin saadaan olla ilman. Hintojen korotus on kuitenkin koetettu tehdä mahdollisimman varovaisesti ja tarkkaan laskien. Lipun hinnat tulevat nyt olemaan 15, 12 ja 10 mk.

– Tarkoitus on, että välissä edelleen esitetään mykkiäkin elokuvia, noudattaen samaa valinnan tarkkuutta kuin Kinon periaatteisiin aina on kuulunut. Mykkiä kuvia esittäessä ovat hinnat luonnollisesti samat kuin ennen. Joitakin suurkuvia onkin jo tiedossa, kuten ”Asfalttikukka”, ”Kasakat” ja ”Kunniasanalla” sekä muuan Majakka- ja Perävaunu-filmi, joista yleisö tuntuu yhä pitävän. Sitävastoin seuraavista äänielokuvista ei ole vielä varmaa tietoja, mutta yleisö luottaa siihen, että kaikki huomatuimmat puhe-elokuvat tulevat Kinoon.

Ymmärtää hyvin, että tekstimainonta-ongelma oli noihin aikoihin näkyvästi esillä sanomalehdenkustantajien piirissä. Teema hallitsee esimerkiksi Suomen Lehdistön – Sanomalehdenkustantajain Liiton eli myöhemmän Sanomalehtien Liiton lehden – ensi vuosikertaa 1930.¹⁵⁷³

Koko Bützowin haastattelu koostuu viidestä pitkäköstä kappaleesta, ja kunkin alussa on repliikkiviiva.¹⁵⁷⁴ Johtolauseita ei esiinny; ei myöskään epäsuoraa esitystä.

Kyseessä ei ole journalistinen huippusaavutus; esimerkiksi J. O. Ikolan Ritola-haastattelu on journalistisessa toteutuksessa toista maata. Kalevan haastattelu sopii kuitenkin esimerkiksi haastattelun iskostumisen ketjusta sanomalehtijournalismissamme. Kalevankin haastattelun tapauksessa tavoiteltiin luettavaksi aitoa ihmisen ääntä, vaikka toteutus ei liene ollut aidoin mahdollinen. Kuten selostukseen, myös haastatteluun, on sisällytetty tietty puijaamisen mahdollisuus: lopputulos voi näyttää haastattelulta, mutta on falskinlaista sisältä. Jo käsitellyssä Kalevan vuoden 1929 toteutuksessa ovat läsnä lehtihaastattelun ikuiset kysymykset. Vastaako toteutus sitä, mitä haastatteltava on todella sanonut? Ja onko haastattelukeskustelua aidossa mielessä edes käyty?

8.7 ”Kävi edustajamme presidentti Svinhufvudin luona”

Kärkipoliitikot, eritoten presidentit, näyttävät lähimenneisyydessämme halunneen säädellä julkisuuttaan tarkoin; päättää itse, milloin ja missä yhteydessä julkisuuteen astuvat. Ajatus presidentin haastattelemisesta putkahti maan itsenäisyyden ensi vuosikymmeninä toimittajakunnalle tuskin mieleen. Presidentit ja maan muut napamiehet olivat nuorena tasavallassa toimittajien valtaenemmistölle suuria saavuttamattomia.¹⁵⁷⁵

¹⁵⁷³ J. Pietilä 1990a. – Aiheetta ei Suomen Lehdistö kiinnittänyt tekstimainonnan rehotukseen huomiota. Esim. Kalevan 24.11.1924 viitossivulla, alaluvussa käsiteltävän Bützow-haastattelujutun kyljessä, on parikin räikeänä pidettävää miinusuutis-tapausta. Esim. Kaleva antaa estoita palstatilaa Pauligin kahvipaahdimon juhlasekoitukselle. Miinusuutisessa kehutaan tuotteen makua, tehtaan neljännesvuosisataista kokemusta ja annetaan lopuksi suora marssikäsky: ”Kehoitamme perheenemäntiä tutustumaan tähän uuteen sekoitukseen, jonka maistiai[s]ssa on todettu tyydyttävän suuria vaatimuksia.” – Tekstimainonta-esimerkki 1930-luvun alun Keski-suomalaisesta: ks. Kangas 2007, 131.

¹⁵⁷⁴ Monet ovat olleet sitä mieltä, että viiva ja lainausmerkit lainauksen merkkeinä viestittävät hieman eri asiaa. Esim. Santonen ja Mäkelä (1975, 66) neuvovat lehtiavustajaa: ”Laita lainausmerkkeihin vain todella aito ja alkuperäinen haastateltavan lausuma. Lainausta ei käsitetä aivan sanatarkaksi, jos merkitset sen alkuun ranskalaisen viivan.” Voi kysyä, moniko lukija pysyy tässä kärryillä.

¹⁵⁷⁵ Vesikansa (kirje 26.8.2006) toteaa: ”Harvinaisia etenkin presidenttien haastattelut toki olivat Kekkoeseen asti. Olisiko Mannerheim antanut ainakaan 1940-luvulla yhtään aitoa haastattelua ainakaan suomalaiselle medialle? Paasikivikin antoi presidenttinä lähes kaikki aidot haastattelunsa ulkomaisille vieraille.” Vesikansan mukaan Kekkonenkaan ei ”monia haastatteluja suonut, pressikonferensseihin osallistumisesta puhumatta”. Uuden

Presidentit ovat pitäneet puheita, joita lehdet painoivat sanatarkasti, kieli keskelä suuta. Puheita on levitetty tietenkin myös kirjamuodossa; esimerkiksi maan ensimmäisen presidentin K. J. Ståhlbergin puhekokoelma ilmestyi jo 1925. Sitten tulivat radiopuheet. Legendaarisimpiin kuulunevat Pehr Evind Svinhufvudin Mäntsälän kapinan rauhoittamiseksi maaliskuussa 1932 pitämä puhe sekä puhe, jonka Kyösti Kallio piti maaliskuussa 1940 talvisodan raskaiden rauhannehtojen tultua julki. Jo Svinhufvudin vuoden 1934 ensimmäisenä päivänä ”sovinnollisuuden viikon” avajaisiksi pitämän puheen katsotaan vastaavan presidenttien myöhempiä julkisia uudenvuodenpuheita. Sotamarsalkka C. G. E. Mannerheim – jonka voinee rinnastaa presidentteihin – yhdistyy monen mielissä ”päiväkäskeyihin”. Myös hän julkisti ainakin ”tervehdyksiä”, ”kiitoksia” ja ”vetoamuksia”.¹⁵⁷⁶

Itsenäisen Suomen valtiomiehistä kohtasi Svinhufvud ensimmäisenä ulkomaisen julkisen sanan huomion. Oli tiedossa, että Suomessa käytiin paraikaa sisällissotaa. Svinhufvudin päästyä poistumaan punaisten haltuun ottamasta Helsingistä maaliskuussa 1918 Berliiniin asti hän sai tuta melkoisen mediahuomion. Svinhufvud oli alkuun haluton asettumaan suuren maailman lehdistön haastateltavaksi, ja yritti sysätä tehtävää paikalla olleelle senaattori Jalmar Castrénille. Edvard Hjelt, Suomen diplomaattinen edustaja Berliinissä, kuitenkin katsoi, että Svinhufvudin itsensä oli annettava haastattelu, ainakin jollekin suuremmalle lehdelle; jyrkkää kieltoa kun pidettäisiin epäkohteliaisuutena. ”Ja kyllähän asia niin oli: tottakai Suomen laillisen hallituksen päämiehellä, joka oli päässyt murtautumaan punaisesta Helsingistä ja vielä niin draamaattisella tavalla, pitäisi olla jotakin kertomista. Jos nykyaikana tapahtuisi vastaavaa, niin pidettäisiin oikein lehdistökonferenssi”, kirjoittaa Einar W. Juva 1961 ilmestyneessä Svinhufvud-elämäkerrassa.¹⁵⁷⁷

Juvan mukaan Svinhufvud kertoi ulkomaisille toimittajille alkuvuonna 1918 kokemistaan seikkailukkaista vaiheista. Kuvauksia ”toistettiin monissa lehdissä sekä Saksassa että muualla, varsinkin Ruotsissa”, ja samalla mm. Vossische Zeitung¹⁵⁷⁸ piirsi ”myös monia lähikuvia Svinhufvudista itsestään”. Tässä siis viitataan henkilöhaastatteluihin tai -kuviin. Svinhufvudia vaadittiin ”lausumaan jotakin myös monista päivän kysymyksistä Suomen kannalta”. Haastattelulausunnoista seurasi ”väärinkäsityksiä ja ikävää kirjoittelua Ruotsin lehdissä”, Svinhufvud kun ei ollut mikään diplomaatti ja haastatteluissa kun käsiteltiin mm. Suomen ja Ruotsin kesken tuolloin herkkää Ahvenanmaan-kysymystä.¹⁵⁷⁹ Juva tulkitsee Svinhufvudin ja ulkomaisten lehtimiesten koh-

Suomen Kekkosesta Kultarannassa elokuussa 1974 saama haastattelu – jossa Vesikansa oli mukana – oli ”yksi harvoista ja likipitään viimeinen. Vasta Koiviston aikana kuviot muuttuivat.” Tällä Vesikansa viitanee ennen muuta sanomalehtien saamiin haastatteluihin.

1576 Virkkunen 1994, 8, 65–66; Salokangas 2003b, 640; Itsenäisen Suomen kunniakirja 1941, 25–76, 185–188; Ukko-Pekka puhuu 1986, 118.

1577 Juva 1961, 155–159.

1578 Vossische Zeitung oli 1721–1934 ilmestynyt arvostettu saksalainen sanomalehti, jota on verrattu jopa The Timesiin. Lehti sai 1751 nimensä kirjakauppias Christian Friedrich Vossista, joka otti lehden omistukseensa. Lempinimellä ”Tante Voss” tunnettu lehti joutui 1930-luvulla pian natsien valtajyrän alle, tullen lopetetuksi. Lehteä on verrattu Saksan sisällä poliittiselta merkitykseltään Berliner Tageblattiin ja Frankfurter Zeitungiin. (Noelle-Neumann & Schulz & Wilke 1989, 297, 301, 304.)

1579 Ruotsiin lehdille jouduttiin jopa lähettämään – Suomen sanomalehtitoimiston myötävai-kutuksella – oikaisu, jonka kohteena oli Svinhufvudin Ahvenanmaasta muka antama lausunto. ”Aftonbladetin korrespondentti [kaiketi Berliiniin – JP] oli pannut yhteen Voss. Zeitungin kaksi eri kirjoitusta”, elämäkerrankirjoittaja Juva (1961,159) tulkitsee. – Suomen ulkoasiainhallinnossa kiinnitettiin alun alkaen huomiota tiedotukseen, sillä ulkoasiaintoimituskuntaan perustettiin heti sen toiminnan alkaessa kesällä 1918 sanomalehti-toimisto. Toimiston ainoa todella toimiva puoli oli alkuun kylläkin vain lehdistöarkisto

taamisia: ”Sanomalehtihaastattelut ovat aina vaarallisia, varsinkin arkaluontoisista asioista. Helposti sattuu väärinkäsityksiä – ja haastattelijat saattavat myös tavoitella sen-

The image shows a newspaper clipping from 'KARJALA' dated 'Lauantaina 20'. The main headline is 'Venäjänsaaren retki' (The Expedition to Venäjänsaari). Below it, a sub-headline reads 'Uskomattoman rohkea teko ottaen huomioon sen valmistelutyöt' (An amazingly brave deed, considering the preparation work). A large portrait of a man, likely a military leader, is featured in the center. To the right, there is a section titled 'KÄMÄRÄN TAIST' (The Battle of Kämärä) and 'MERKITYS SUUREM KUIN SILLOIN TODE' (Significance greater than at the time). The text discusses the military's actions and the role of the Sk-joukkojen (Sk-division) in the war.

saatiota tai tarkoituksellisesti värittää lausuntoja.”

Ykköspoliitikot antautuivat jo Svinhufvudista tai Ståhlbergista asti myös valokuvattaviksi. Mutta kuvaajatkin ovat olleet syvästi tietoisia siitä, että rajat oli vedettävä. Presidentit ovat näyttäneet kansakunnalle sanomalehtien palstoilta paljolti ylvään seremoniaalisina figuureina: vastaanottamassa paraateja, kätelemässä valtiovieraita, ottamassa vastaan lähetystöjä. Toki mukaan on mahtunut virallisenolaisia perhekuvia ja ehkä nimenomaan Kekkonen kausilta alkaen myös säänneltyä irrottelua: ikinuori presidentti kiipeämässä valtiovierailulla palmuun tai narraamassa Lapissa lohia.

Presidentit ovat myös saattaneet kirjoittaa itse – tai ainakin esiintyä kynämiehinä haamukirjoittajien avittamina. Kekkonen on presidenteistä tässä suhteessa muita edellä; hänhän vaikutti Suomen Kuvalehden Liimataisenakin. Lukuisat ovat myös Kekkonen vaikkapa lehtien juhlanumeroihin myöntämät tervehdyssanat. Kirjalliset ansionsa on presidenteistä myös Ståhlbergilla – ainakin jos otetaan lukuun hänen presidenttiyttä edeltävä uransa. Varteen on otettava tietysti myös taustalla tapahtunut mediavaikuttaminen; esimerkiksi itsenäisyyden alkuaikojen Helsingin Sanomia on kuvattu ”Ståhlbergin äänitorveksi”.¹⁵⁸⁰

P. E. Svinhufvud on antanut jokusia ”haastattelulausuntoja”, kuten niitä on taannoin nimetty. Häneltä on aikakirjoihin taltioitunut mm. ”haastattelulausunto itsenäisyyspäivänä 1937” sekä ”haastattelulausunto sanomalehti Karjalalle Venäjänsaaren retken 20-vuotispäivänä” vuodelta 1938.¹⁵⁸¹

(Nevakivi 1988, 34–41). Juva viitanneekin – maaliskuusta 1918 kun on ajankohtana kyse – sanomalehtitoimiston toiminnan joihinkin esivaiheisiin.

1580 Rantonen 1987; Virkkunen 1994, 13. – Helsingin Sanomat julkaisi Ståhlbergin kaksiosaisen artikkelin ”Tulevaisuuden lähtökohtia” 16.4. ja 18.4.1918; saksalaisten joukkojen jo otettua Helsingin haltuunsa – mutta sisällissodan yhä toisaalla jatkuessa. Ståhlbergin artikkelissa kiinnitti huomiota etenkin kirjoittajan vahva asettuminen tasavaltaisen valtiomuodon kannalle. Virkkusen mukaan teksti on ”kaukonäköisintä ja terävintä mitä kukaan Suomen *tuleva* presidentti on kirjoittanut” (tähdennys alkuperäinen); vain Kekkonen pakinoitsija Pekka Peitsenä voi vetää tälle vertoja. Blomstedtin (1969, 352) mielestä kyseinen teksti on ”kukaties merkittävin ja vaikutukseltaan kauaskantoisin Ståhlbergin sadoista sanomalehtiesiintymisistä”.

1581 Itsenäisen Suomen kunniakirja 1941, 108–112.

Viipurilainen Karjala oli toista maailmansotaa lähestyttäessä suurin maakuntalehti ja valtakunnallisestikin merkittävä poliittinen kannanottaja; levikki vuonna 1938 oli 37 000. Tuon 1903 aloittaneen lehden taustavoimat olivat alkuaan perustuslaillisia, nuorsuomalaisia. Venäjän vallan lopulla Karjala oli selkeä vastarintalehti ja joutui viranomaisten hampaisiin. Itsenäisen Suomen puolueuudostusvaiheessa Karjala liputti Kokoomukselle.¹⁵⁸² Ei ihme, että selkeästi oikeistotaustainen Svinhufvud on antanut haastattelun vaikutusvoimaiselle hengenheimolaiselleen Karjala-lehdelle – semminkin kun oma presidenttiura oli takanapäin, ja puhumisen vapaus epäilemättä jälleen suurempi. Svinhufvudhan joutui luovuttamaan keväällä 1937 presidenttiyden yhden kuusivuotiskauden jälkeen Kyösti Kalliolle.

Karjala julkaisi 22.1.1938 sisällissota-muisteluksia parin aukeaman verran. Noina päivinä juhlittiin kaupungissa ns. Venäjänsaaren-retken 20-vuotismuistoa. Viipurissa-han valkoiset ja punaiset ottivat yhteen jo ennen kuin sisällissodan katsotaan varsinaisesti tammikuun 1918 loppupäivinä alkaneen. Sadat valkoiset olivat vetäytyneet Viipurin lähistöllä sijaitsevaan Venäjänsaareen, ja sieltä käsin ne hyökkäsivät punaisten asejunien kimppuun Kämärän asemalla Kannaksella. Junat saapuivat Pietarista, ja ne pääsivät lopulta, myöhässä, aselasteineen Viipuriin.¹⁵⁸³

Svinhufvud-haastattelu on taitettu ensimmäisen muistelussivun keskelle kunnioittavasti – viesti siitä, että kyseessä on pääjuttu. Ladelma on pistekooltaan leipätekstiä suurempaa ja leveydeltään puolitoistapalstaista. Otsikon alle sijoitettu Svinhufvud-valokuva on kehystetty, ja sen ympärillä on kunnioittavasti tyhjää tilaa. Otsikko on kolmiportainen:

[I] Venäjänsaaren retki

[II] Uskomattoman rohkea teko ottaen huomioon sen valmistelutyöt

[III] Karjalan nousu lisäsi valkoisen väestön luottamusta kaikkialla omiin voimiinsa

Ajan tavan mukaan ensin seuraa perusteluosa – eli haastattelu pohjustetaan:

Karjalan talonpoikien marssi Viipuriin oli maakuntamme väestön spontaaninen vastalause punaisten ja venäläisten häikäilemättömälle terrorille. Retkikunta ei ehtinyt pyytää mitään valtuuksia maan hallitukselta, vaan niistä ryhdyttiin keskustelemaan vasta sitten, kun miehet jo olivat Viipurissa. Saadaksemme kuulla, miten silloinen hallituksemme arvosteli tilannetta tiedon saavuttua karjalaisten oma-aloitteisesta noususta, kävi edustajamme, presidentti Svinhufvudin luona Kotkaniemessä.

Svinhufvud oli johtanut ns. itsenäisyssenaatin työskentelyä marraskuun lopulta 1917. Senaatti antoi eduskunnalle esityksen Suomen julistamisesta riippumattomaksi tasavallaksi. Jännityksen yhä vain kiristyessä vuoden 1918 ensi viikkoina valkoisten ja punaisten välillä Svinhufvud pyrki johtamaan senaattia piilopaikoistaan Helsingistä. Maaliskuussa 1918 Svinhufvud onnistui pakenemaan punaisten hallussa olleesta Helsingistä Saksan ja Ruotsin kautta Vaasaan, jossa hän yhdytti kuun lopulla muut senaattorit, ja ryhtyi taas johtamaan puhetta.¹⁵⁸⁴ Svinhufvud on nähnyt sisällissodan toisista näkökulmista kuin hänen viipurilaiset aateveljensä.

Viipurilaiset valkoiset ns. venäjänsaarelaiset olivat joutuneet toimimaan tammikuussa 1918 omin päin, ja ottamaan siis sisällissodassa oma-aloitteisen varaslähdön. Karjala-lehden haastattelun pohjustuksesta kuultaakin läpi, että ns. venäjänsaarelaiset

¹⁵⁸² Hakuteos Aamulehti 1988, 285–287. – Toisen maailmansodan jälkeen lehti on ilmestynyt Helsingistä, Lahdesta ja viimeksi pitkään Lappeenrannasta käsin. Viikkolehdeksi muutautunut Karjala on pyrkinyt olemaan mm. luovutetun Karjalan asukkaiden yhdysside.

¹⁵⁸³ Suomen itsenäistymisen kronikka 1992, 84, 86.

¹⁵⁸⁴ Juva 1961, 104–167.

haluavat saada valtiomies Svinhufvudilta jälkilegitimaation kahdenkymmenen vuoden takaisille toimilleen.

Lehti kertoo "Kotkaniemestä" kuin itsestäänselvyytenä. Karjala-lehden lukijoiden enemmistö lienee tiennyt, että kyse on ex-presidentin Luumäellä - Lappeenrannan ja Kouvolan välimaastossa - sijaitsevasta tunnetusta maaseutuasunnosta, jossa hän jatkosodan lopulla myös päätti maallisen vaelluksensa. "Edustajamme" on kaiketi ollut Karjalan päätoimittaja Onni Brummer; onhan ns. nokkimisjärjestykseen journalismin maailmassa kuulunut se, että arvohaastateltavan kohtaa tyypillisesti lehden toimituksen hierarkkinen ykkönen:¹⁵⁸⁵

Ystävällisesti ja vieraanvaraisesti lehtimies vastaanotettiin. Leppoisasti naurahdellen Ukko Pekka koetti kyllä torjua haastattelijan käsitykset haastattelun arvosta sanoen kertoneensa monelle kyselijälle jo niin paljon, ettei mitään uutta enää lähde. Mutta sopiihan vanhoista muistoista kyllä puhella ja niin vähitellen keskustelu juontui niihin uomiin, jotka johtivat vuoden 1918 tammikuun loppupäiviin.

Haastattelussa Svinhufvud myönsi, että hänen itsenäisyssenaattinsa on ollut perin puutteellisesti informoitu alkuvuoden 1918 tapahtumainvyörystä. Kerronnallisesti juttu koostuu käytännössä neljästä kysymyksestä ja neljästä vastauksesta. Kysymykset ovat napakoita ja vastaukset pitkäköjä. Karjalan "edustaja" lienee epäilemättä käynyt Luumäen Kotkaniemessä, mutta tekstistä tuo ei näy. On kuin haastattelija olisi lähettänyt kirjeitse kysymyksensä, ja korkea haastateltava niihin paluupostissa vastannut. Varsinkin kun ottaa huomioon Karjalan ilmeisen sympatian haastateltavaa kohtaan, ei pidä sulkea pois sitäkään, että lehden toimittaja on toiminut haastattelutilanteessa likipitään kirjuriina: esittänyt kysymykset, laatinut vastausten luonnokset, lähettänyt ne edelleen Svinhufvudin tarkastettaviksi ja lopulta pannut ne lehteen hänen "haastattelulausuntoinaan".

Toimittajan kysymyksistä kolme on pantu lainausmerkeissä esiin:

"Miten karjalaisten talonpoikien marssi vaikutti tilanteeseen?"

"Hätyyttivätkö punaiset tai venäläiset senaattia Viipurin tapahtumien johdosta?"

"Mikä yleisvaikutelma jäi senaatille Venäjänsaaren retkestä?"

Lopussa operaatioon osallistuneet saavat ex-presidentiltä synninpäästön:

Yhdyn täysin sotamarsalkka Mannerheimin mielipiteeseen, että Venäjänsaaren retki oli uskomattoman rohkea teko, kun ottaa huomioon, miten vähillä valmisteluilla se aikaan saatiin.

Haastattelu jäi sitten elämään "haastattelulausunnon" nimellä kirjankansissa; toki hieman stilisoituna.¹⁵⁸⁶

¹⁵⁸⁵ Onni Brummer (1878-1944) toimi Karjalan päätoimittajana 1920-1944. Hän oli laatinut 1908 väitöskirjansa suomalaisista loitsujen manauspaikoista; sekä kirjoittanut ensimmäisen maailmansodan edellä, yhdessä Viljo Tarkiaisen kanssa, tutkimuksen vanhemmasta suomalaisesta kirjallisuudesta ynnä tuon sodan aikoihin tutkimuksen V. Kilpisen - merkittävän 1800-luvun journalistinkin - toiminnasta Jyväskylässä. Brummerin poliittisesta aktiivisuudesta ovat osoituksena hänen jäsenyytensä Viipurin kaupunginhallituksessa 1930-luvun alussa ja se, että hän oli 1930-luvulla kahdesti presidentin valitsijamies. Brummer kokosi Italiaan, Saksaan ja Neuvostoliittoon tekemiensä matkojen vaikutelmista kirjankin: Sanomalehtimiehenä diktatuurimaissa (1934). (Suomen sanomalehdistön matrikkeli 1937, 13-14; Kuka kukin oli 1961, 62-63 ; Brummer 1934, 5.)

¹⁵⁸⁶ Päällimmäinen vaikutelma: Karjalan toimittajan haastattelukysymykset on kirjassa kuin sujutettu sisään Svinhufvudin "haastattelulausuntoon"; ja haastattelukokonaisuuteen on tehty pikku stilisoiteja. Pari merkittävämpääkin eroa - poistoa - on havaittavissa. Svinhufvud tunnusti alkuperäisessä Karjalan haastattelussa alkuvuoden 1918 kiireisiin -

Svinhufvudin haastattelun ohella Karjala-lehden sisällissodan 20-vuotismuistelusten sivuille mahtuu paljon muutakin haastatteluantia. Lehti on haastatellut mm. kenraalimajuri Woldemar Hägglundia, eversti Urho Sihvosta, kenraaliluutnantti Aarne Sihvoa sekä majuri Kalle Mataa. Haastattelujen pohjustukset – eri toimittajien suorittamina – lienevät kaikkein kiintoisimmat, joten kiinnitettäköön huomio juuri niihin, yhtäläisyyksineen ja eroineen.

Hägglundin haastattelu käynnistyy näin:

Eräs Venäjänsaaren retkikunnan keskeisimmistä henkilöistä, Viipurin suojeluskunnan silloinen päällikkö, nykyinen II divisioonan komentaja, kenraalimajuri Wold. Hägglund *osoittautui vaikeaksi haastateltavaksi*. Hän väitti nimittäin, että *hänenä on tullut "ammattihaastateltava"*, mutta kaikesta päätäten Venäjänsaaren retki on edelleenkin hänen sydäntään lähellä, sillä *lopulta hän suostui kuin suostuikin kertomaan*. Pyysimme häntä ensin selostamaan hiukan retken syntä ja alkuvaiheita. [Tähdennykset: JP]

Sihvosen haastattelu taas sähköttää liikkeelle modernisti sitaattialoituksella, jossa tuodaan esiin ns. venäjänsaarelaiten halu alun alkaen pitää kunnialla merkkitapahtuman muistoja ("toimikunta, jonka tehtävänä on ollut retkeläisten yhteisten juhlien ja tilaisuuksien järjestäminen"). Toisessa tekstikappaleessa pohjustetaan tuo sitaattialoitus. Kerrontatekniikassa voi olla kuulevinaan kaikuja 1930-luvun radiohaastattelun loistoajoista – Martti Jukolasta kollegoineen:

Karjalan talonpoikien marssi Viipuriin oli maakuntamme väestön spontaanin vastalause punaisten ja venäläisten häikäilemättömälle terrorille. Retkikunta ei ehtinyt pyytää mitään valtuuksia maan hallitukselta, vaan niistä ryhdyttiin keskustelemaan vasta sitten, kuin miehet olivat jo Viipurissa. Saadaksemme kuulla, miten silloinen hallituksemme arvosteli tilannetta tiedon saavuttua karjalaisten oma-alotteisesta noususta, kävi edustajamme presidentti Svinhufvudin luona Kotkaniemessä. Ystävällisesti ja vieraanvaraisesti lehtimies vastaanotettiin. Leppoisasti naurahdellen Ukko Pekka koetti kyllä torjua haastattelijan kysytykset haastattelun arvosta sanoen kertoneensa monelle kyselijälle jo niin paljon, ettei mitään uutta enää lähde. Mutta sopihan vanhoista muistoista kyllä puhella ja niin vähitellen keskustelu juontui niihin uomiin, jotka johtivat vuoden 1918 tammikuun loppu-päiviin.

»Hallituksen asema ei ollut mikään helppo, kun tuhannet huolet oli yhtäaikaan kannettavana. Tammikuun alkupäivistä lähtien olivat niin punaiset kuin venäläiset yhtämittaa uhkailleet kaikenlaista, mutta kun uhkaukset jäivät päivä päivältä toteutumatta, ei senaatti niihin suurempaa huomiota kiinnittänyt. Ei saatu selvää kuvaa siitä, tokko punaiset lainkaan uskaltavat alkaa hulinoimista. Hermostuttavampaa miltei oli lukemattomien meikäläisten juokset senaatissa. Ihmiset kävivät siellä valittamassa ja moittimassa senaattia, joka on kyllä julistanut maan itsenäiseksi, mutta ei kykene aikaansaamaan järjestystä. Nämä valittajat eivät luonnollisesti ottaneet huomioon sitä, että senaatilta puuttui järjestyksen ylläpitoon tarvittavat joukot.»

»Miten karjalaisten talonpoikien marssi vaikutti tilanteeseen?»

»Ei se sitä ainakaan aluksi parantanut. Jonas Castrén soitti ahkerasti Viipurista ja painosti meitä nopeasti julistamaan maan suojeluskunnat laillisen hallituksen sotajoukoiksi. Muuten venäläiset kohtelisivat karjalaisia sisseinä, jotka käyvät laitonta sotaa. Mutta samanaikaisesti Mannerheim Pohjanmaalta kielsi ankarasti alkamasta selviä vihollisuuksia, koska hän ei ollut vielä valmis. Tässä sekavassa tilanteessa oli senaatin tavattoman vaikea tehdä rat-

kaisevia päätöksiä jo senkin takia, että oli mahdoton saada rauhassa pohdittavia asioita. Vähän väliä oli jonkun senaattorin hoidettava asioita puhelimitse ympäri maan tai lähdeittä neuvotteluihin muualle. Tästä syystä ei minullekaan ole jäänyt tarkkaa muistikuvaa siitä, miten Viipuriin marssineiden karjalaisten asiat senaatissa selviteltiin.»

»Hätyyttivätkö punaiset tai venäläiset senaattia Viipurin tapahtumien johdosta?»

»Senaattia uhkailtiin tietysti entistä räikeämmin. Me koetimme selittää venäläisille, että kansa oli maaseudulla väsynyt venäläisten vallattomuuksiin ja ryhtynyt itse järjestystä palauttamaan. Jos matruusit ja sotilaat luovuttavat hyvällä aseensa, ei heille mitään pahaa tapahdu. Myöhemmin saimme kyllä kuulla, että Pohjanmaalla oli yksinäisiä venäläissotilaita hävinnyt aseriusuun tojen yhteydessä. Heidän selitettiin pudonneen heikkoihin jähin. Karjalaisten talonpoikien marssi Viipuriin ja siirtyminen edelleen Venäjänsaaren tapahtui nopeammin, kuin me Helsingissä kykenimme seuraamaan. Senaattori Louhivuori sai lähteä heti sinne neuvottelemaan tilanteesta, sillä tajusimme, että ennen kaikkea oli voitettava aikaa. Joka tapauksessa Venäjänsaaren retki varmensi vakaumustamme siitä, että yhteenottoa ei enää voitu välttää.»

»Mikä yleisvaikutelma jäi senaatille Venäjänsaaren retkestä?»

»Emme voineet enää lykätä ratkaisun tekoa tuonemmaksi, vaan julistimme suojeluskunnat hallituksen sotajoukoiksi. Ellen väärin muista lähetettiin tästä venäjänsaarelaisille tieto puhelimitse, sillä kirjeenvaihtoon ei ollut aikaa. Mutta ennen kaikkea Karjalan nousu lisäsi valkoisen väestön luottamusta omiin voimiinsa ja se merkitsi tavattoman paljon silloisissa sekavissa oloissa. Vaikkakin Venäjänsaaren retki tuli täydellisenä yllätyksenä ja pakotti kiirehtimään kaikkia toimenpiteitä, näyttää se nyt jäljestäpäin arvosteluna oikealla hetkellä hämmentäneen punaisten ja venäläisten suunnitelmia ja siten pelastaneen valkoisille eräitä kalliita hetkiä. Yhdyn täysin sotamarsalkka Mannerheimin mielipiteeseen, että Venäjänsaaren retki oli uskottoman rohkea teko, kun ottaa huomioon, miten vähillä valmisteluilla se aikaan saatiin.»

ellei kaaokseenkin – vedoten, ettei hänelle "jäänyt tarkkaa muistikuvaa siitä, miten Viipuriin karjalaisten asiat senaatissa selviteltiin". Toteamus on jätetty virallisesta uudelleenjulkaisusta (Itsenäisen Suomen kunniakirja 1941, 109) pois. Tai, kun Svinhufvud päättää haastattelun tähdentämällä Venäjänsaaren retken olleen "uskottoman rohkea teko", puuttuvat uudelleenjulkaisusta tuon virkkeen alkusanat "Yhdyn täysin sotamarsalkka Mannerheimin mielipiteeseen, että [...]".

Kertojamme oli Venäjänsaaren retkikunnan komitean puheenjohtaja, Viipurin sk.-piirin päällikkö, eversti Urho Sihvonen, jolta olimme venäjänsaarelaisten 20-vuotisjuhlan johdosta *pyytäneet tietoja* retkeläisten juhlasta sekä muutamia muistelmia itse retkeltä. [Tähdennys: JP]

Sihvon – Uuden Suomettaren jo keväällä 1918 vahvasti noteeraaman haastateltavan – jutun aloituksessa korostuu haastattelutilanteeseen liittyvä kiire:

Eilen illalla saapui pikajunalla kaupunkiimme kenraaliluutnantti Aarne Sihvo ollakseen läsnä samana iltana karjalaisten jääkärivärvääjien juhlatilaisuudessa ja osallistuakseen myös tänään alkaviin Venäjänsaarenretken 20-vuotisjuhlalaisuuksiin. *Edustajamme tavoitti hänet kaikessa kiireessä* haluten lähinnä tiedustaa vapaussodan Karjalan rintaman päälliköltä tämän omakohtaista mielipidettä Venäjänsaaren retken merkityksestä. [Tähdennys: JP]

Madan haastattelu erottuu Karjalan 22.1.1938 muistelussivuilta otsikkonsa raflaavuudessa; otsikoinnissa on läsnä Suomessakin jo oivallettu sensaationkäryjen merkitys ("200 DYNAMIITTIKILOLLA OLISI KYLLÄKIN VOITU / Pietisen tehdas räjäyttää ilmaan, mutta lähitaloja tuli surku / Kökimme Nikoskelaisen kera hovioikeuden pihan likakaivossa kaulaa myöten eivätkä venäläiset meitä huomanneet"). Toisessa kappaleessa haastattelua taas pohjustetaan:

"Karjalan" edustaja sai kauan hakea, ennen kuin tapasi jääkärimajuri Madan. Hän asuu nykyisin Savonlinnassa, Pääskylahdessa, eikä vanhana sotakarhuna juuri mielellään antaudu haastateltavaksi. *Edustajamme johdatti siitä syystä aluksi tarinan* Simon kahakkaan (Kalle Mata oli sielläkin) ja siitä se juttu sitten siirtyi myöskin Pietisten tehtaassa tehtaassa elettyihin hetkiin... [Tähdennys: JP]

Kaikkiaan haastattelu näyttäytyy yhä Karjalan tammikuun 1938 numeroiden valossa vähän kuin Tapauksena: se ei ole journalistista arkikäytäntöä, vaan pikemmin jotain erityistä, jonka oikeutus pitää perustella. Se, että arvohenkilö on haastatteluun myöntynyt, on lehdelle saavutus. Yksi toimittaja kuin haastaa arvohenkilön ("Hägglund osoittautui vaikeaksi haastateltavaksi"); toinen taas pikemmin nöyrästi "pyytää" haastateltavaa kertomaan. Madan haastattelussa näyttää toimittaja paljastavan haastattelu-psykologisia salaisuuksia: raottavan verhoa sen yltä, miten suuruus lopulta avautui ("edustajamme johdatti – – aluksi tarinan Simon kahakkaan").

Toisaalta haastattelun tekoon oli toimittajia jo Suomessakin alettu kouluttaa. Esimerkiksi syksyllä 1930 pidetyillä SSL:n neljänsillä sanomalehtimieskursseilla luennoi liiton puheenjohtaja Yrjö Soini käsitellen niin haastattelun historiaa kuin haastattelujutun tekoa. Samana vuonna mainitaan myös Yhteiskunnallisen Korkeakoulun sanomalehtitekniikan opetukseen kuuluneen käytännön harjoituksia "haastattelemisessa".¹⁵⁸⁷

8.8 Mediatapahtuma Fredrikinkadulla

Niissä tilanteissa taas, joissa haastattelijat menee henkilökohtaisesti haastateltavansa luo, valtaa *kollektiivisuus* yhä enemmän alaa. Lehdistökonferenssi ja tiedotustilaisuus ovat päivän iskusanoja. Niissä haastattelijakuntana on usein hyvinkin suuri lehtimiesryhmä,

¹⁵⁸⁷ Suomen Lehdistö 9 ja 10/1930. – Yrjö Soini (1896–1975) alias Agapetus oli YKK:nkin sanomalehtitutkinnon kantavia voimia. Salmelin (1985, 8) luonnehtii Soinia, joka opetti YKK:ssa 1920-luvun lopulta jatkosodan loppupuolelle, "alan ensimmäiseksi todelliseksi ammattiopettajaksi", joka teki opettajana "mittavan urakan".

jossa suomalaisittain
jokainen luottaa toiseensa: naapuri kysynee toki niin paljon ja mukavasti,
ettei minun tarvitse itseäni asian valmistelulla vaivata.

Pentti Salmelin: Uutinen ja lehtimies (1967)

Frans Emil Sillanpään kirjallisuuden Nobel-palkinto on 1900-luvun suomalaisten kulttuuriuutisten ykkösiä. Tuonkaltaisia suuria kansallisia hetkiä ehkä elettiin seuraavan kerran vasta kesällä 1952, kun Armi Kuusela osoittautui maailman kauneimmaksi ja kun Helsinki järjesti sodan vuoksi peruuntuneet olympiakisat. Sillanpään Nobel-palkinnon saanti kylläkin on jäänyt monien suomalaisten jälkimuistiin ruotsalaisten talvisodan syyttymisen aikoihin suomalaisille heittämänä sympatianosoituksena. Muistaa kuitenkin pitää, että Sillanpää oli ollut Nobelin-saajien ehdokaslistalla jo pitkin 1930-lukua: ”vakioehdokas”, kuten Sillanpäättä tutkinut Panu Rajala ilmaisee. Sillanpään kirjailijanura oli alkanut ensimmäisen maailmansodan vuosina, ja hänen tunnus-tetuimmat teoksensa Hurskaasta kurjuudesta Siljaan olivat jo kehkeytyneet käänös-menestyksiksi.¹⁵⁸⁸

Marraskuun 10. päivän tienoilla 1939 elettiin uutistihentymän aikaa, eikä vähiten suomalaisittain. Adolf Hitler oli menettää henkensä pommiattentaatissa Münchenissä, ja Hollannissa pelättiin Saksan hyökkäystä. J. K. Paasikivi ja Väinö Tanner kävivät Moskovassa neuvotteluja isänmaan kohtalosta, ja tulipa samalla kuluneeksi 200 vuotta Porthanin, maan ensimmäisen suurmiehen, syntymästä.

Noissa tunnelmissa sai taas kerran unettomia öitä palkintouutisen odotuksessa viettänyt suomalaiskirjailija kaupunkikotiinsa Helsingin Fredrikinkadulle 10.11.1939 il-takuuden maissa sähkeen Tukholmasta. Ruotsin Akademia oli myöntänyt Sillanpäälle kirjallisuuden Nobel-palkinnon, ja kysyi, ottaako kirjailija sen vastaan. Sillanpää vastasi oitis sähkösanomapojan tuomaan ilonviestiin, pojan odottaessa. Viestintuojan kanssa samalla portinavaamalla pääsi tuoreen nobelistin kotiin pujahtamaan Dagens Nyheterin kirjeenvaihtaja Barbro Alving alias Bang, joka taisi saada uutisvoiton: hän pääsi todistamaan Sillanpään riemun ensi hetkiä. Sillanpää tuhersi hermostuneena sähkösanomakirjekuoren avaamisessa, ryysti olutta ja antoi ensi kommenttinsa.

Sitten alkoi sisään valua muitakin toimittajia, ja kohta saapui myös kustantajan, Otavan, nuori edustaja Heikki Reenpää. Pian oli Sillanpään kodissa käynnissä aika mediatapahtuma.¹⁵⁸⁹ ”Haastatteluista ei tullut mitään. Sillanpää ponkasi aina välillä puhelimeen. Hän tilasi kaukopuhelun lapsilleen Hämeenkyröön”, Rajala kuvaa tilan-
netta. Haastatteluja – tai ainakin haastattelupitoisia juttuja – tilanteesta kuitenkin syn-
tyi. Esimerkiksi Aamulehden, Sillanpään koulukaupungin ja hänen kotikuntansa Hä-
meenkyrön ykkössanomalehden, edustaja ei kyllä ollut paikalla. Aamulehti toki notee-
rasi Nobel-uutisen etusivun streamer-otsikolla, mutta perusti uutisvoittoisen tekstinsä
ennen muuta Suomen Tietotoimiston Tukholman-raportoinnin varaan; mm. Uuden
Suomenkin toki tehdessä samoin.

Helsingin Sanomat ja Uusi Suomi, vanhat kiistakumppanit, olivat todistamassa Etu-Töölön medianäytelmää. Vaikka Helsingin Sanomat oli jo selvästi niskan päällä, Uudella Suomella oli vahvuutensa, eikä vähiten kulttuurijournalismissa. Lehden kirjal-lisuusseurannan vahvoja nimiä olivat V. A. Koskenniemi ja Rafael Koskimies. Jälkimäinen toimi vuosina 1922–1934 jopa lehden kulttuuritoimittajana, yhtenä Suomen en-simmäisistä. Päivälehtiläiseen journalistiseen perinteeseen oli kuulunut kirjailija-

¹⁵⁸⁸ Rajala 1993, 143–149, 190–197.

¹⁵⁸⁹ Salmelin (1967b, 66) kirjoitti 1960-luvun oppikirjassaan ”kollektiivihaastattelujen” tai ”tukkuhaastattelujen” lisääntymisestä.

toimittajien vahva mukanaolo lehdenteossa, mutta tämä ei silti johdattanut Päivälehdien seuraajalehteä esimerkiksi osastoimaan kulttuuriasioita pahinta kilpailijaansa aiemmin. Kehitystä paljolti 1960-luvun näkökulmasta tarkastellut Pekka Tarkka (s. 1934), Helsingin Sanomien pitkän päivätyön tehnyt kulttuuritoimittaja, tunnustaa Uuden Suomen olleen kulttuuriosastojen kilpailussa suhteessa Helsingin Sanomiin vielä 1960-luvun alussa ylivoimainen.¹⁵⁹⁰ Viime kädessä toki Etu-Töölön loppusyksyn 1939 medianäytelmässä mitattiin paljon muutakin kuin kulttuurijournalistista osaamista – kyse oli tietenkin yhtä paljon tai enemmänkin lehden uutiskoneiston toimivuudesta.¹⁵⁹¹

Helsingin Sanomien ja Uuden Suomen journalistiset ratkaisut ovat samantyyppiset. Aamulehden tavoin omistavat Helsinginkin kaksi johtavaa suomenkielistä sanomalehteä etusivun otsikkotilaa suurelle uutiselle täysleveän streamer-otsikon verran. Uusi Suomi voittaa kuvajournalismissa: pääkuvaksi on saatu itse mediapaisteessa valokuvattu nobelisti, joka kuvatekstin mukaan juuri ”ilmoittaa lapsilleen Hämeenkyrön saamansa Nobel-palkinnon”.

Uuden Suomen 11.11.1939 kaksipalstainen ja typografisesti moninainen – piste-kooltaan rivi riviltä pienentyvä – otsikko kertoo:

”Hiltu ja Ragnar ”
ON PARHAIN TEOKSENI.
Sillanpäällä tekeillä herraskartano-
romaani.

Juttu alkaa sitaatilla, sitten seuraa selitysosa:

– Kiitos, kiitos. Nyt meitä ikuisia Nobel-palkinnon ehdokkaita on enää jäljellä vain Paul Valery.

Näillä sanoilla vastaa Nobel-palkinnon saaja, Helsingin yliopiston kunniatohtori, kirjailija Frans Emil Sillanpää soittaessamme hänelle miltei sillä hetkellä, jolla lähetti on kiittänyt Ruotsin akatemian sähkösanoman erääseen Etu-Töölön taloon, missä kirjailija nyt asuu yksin lähetettyään lapsilaumansa kotiseudulle Hämeenkyröön yhtä, armeijan rullissa olevaa lukuunottamatta.

Siis: perin modernissa sitaattialoituksessa kirjailijaa ensin lyhyesti kiitellään, ja sen jälkeen Uusi Suomi kollektiivisessa me-muodossa (”soittaessamme hänelle”) ilmaisee lukijoilleen valppautensa: ensin soitto, sitten pikakyytiä matkalle.

Kuvattuun nobelistin kodissa vallitsevaa vilskettä (”sanomalehtimiehet, joita ei ole ainoastaan kotimaasta vaan nykyoloista johtuen myös kaikista Skandinavian maisista”) lehti havainnoi kodissa tapahtuvaa – välittäen lukijoille myös sanoja, joita vaihdetaan, kun yksinhuoltaja-kirjailija soittaa lapsilleen Hämeenkyrön-kotiin.

Sitten seuraa haastattelujakso tyyliin näin-hän-suunnilleen-puhui:

Ja jos koettaisimme koota yhteen kaikki ne hajanaiset kysymykset ja vastaukset, joita tunnin aikana vaihdetaan sohvanurkassa istuvan kirjailijan ja pöydän ympärille ryhmityneiden lehtimiesten välillä, muodostuu siitä suunnilleen seuraavanlaatuinen haastattelu:

– Mikä teos on mielestänne parhain?

– ”Hiltu ja Ragnar”. ”Nuorena nukkunut” on sen sijaan ollut yleisökirja. Ja sitten pidän eräästä novelleistani. Mutta nuo kaksi ihmislasta Hiltu ja Ragnar ovat minulle erityisen rakkaat.

– Nythän on parhaillaan jokin teos valmisteilla.

¹⁵⁹⁰ Keränen 1984, 131, 209–210; Wilén 1949, 60–61. – Keränen mukaan Suomen ensimmäisen kulttuuritoimittajan vakanssin olisi saanut tamperelainen Kansan Lehti 1920, ja Wilénin Kansan Lehti -monografian mukaan tämä toimittaja oli Sylvi-Kyllikki Kilpi. Wilén, jonka Keränen mainitsee lähteekseen, kuitenkin kirjoittaa Kilven vain ”hoitaneen” kulttuuriasioita. Erikoistoimittajuuksien ensimmäisyydetkin ovat usein monitulkintaisia.

¹⁵⁹¹ Hurri 1993, 59–63; P. Tarkka 1994, 24–30.

- "Ihmiselon ihanuus ja kurjuus". Siitä on paljon valmiina, mutta siitä tulee suuri teos, n. 500-sivuinen. Sen olen sijoittanut maalaiskartanoon. Ja voin teille kertoa, että päähenkilön tukka muistuttaa Erik Lindormin rakkia.¹⁵⁹² [Tähdennys : JP]

Vaikka haastattelun aitoudesta siis tingitään, on haastattelun autenttisuuden illuusio tärkeä. Tässä pyrkimyksessä tuoda lukija kuin mukaan itse tilanteeseen voi aistia jotain ajan suorista radioselostuksista lainattua: on kuin painettu sana - joka viimeistään olympiavuonna 1936 oli Suomessakin joutunut kohtaamaan radioselostamisen suuren voiman - pyrki pörjäämään autenttisuudessa radiolle ja radioilmaisulle.¹⁵⁹³

Uuden Suomen 11.11.1939 ilmestyneen numeron sisäsivuilla on vielä muutakin edellispäivän Nobel-palkinnon saantiin liittyvää haastatteluantia. Otsikolla "SUURI TUNNUSTUS koko Suomen kirjallisuudelle" Uusi Suomi kertoo pyytäneensä edellisiltana "lausuntoa asiasta" viideltä kirjallisuusmieheltä: professoreilta Gunnar Castrén, V. A. Koskenniemi, Rafael Koskimies ja V. Tarkiainen sekä emeritusprofessori Yrjö Hirniltä. Kysymys on aivan ilmeisesti puhelimitse suoritetusta korkean tason kierto-haastattelusta. Kaikki vastaavat lyhyehkösti - lyhimmin Koskenniemi Turusta:

- Kaunis ja velvoittava tunnustus Suomen koko kirjallisuudelle.

Helsingin Sanomien Sillanpää-haastattelu on kilpailijalehden vastaavaa human interest-pitoisempi. Ja kuin osoituksena siitä, että journalisti mallintaa kolleegaansa ja kilpailevat mediat toisiaan, Helsingin Sanomat¹⁵⁹⁴ otsikoi 11.11.1939 Sillanpään Etu-Töölön kodissa käynnin Uuden Suomen tapaan kahdella palstalla pääuutisen katveessa, ja jutu jopa jatkuu sisäsivulle niin kuin naapurilehdessä:

Sillanpään kodissa
15 minuuttia Nobel-uutisen
saapumisen jälkeen
KIRJAILIJAN SEURAAVA TEOS:
"Ihmiselon ihanuus ja kurjuus"

Otsikkotypografia on tässäkin tapauksessa kikkailevaa - taiteellistakin, voisi sanoa. Toimitussihteerit näemmä kokivat otsikoinnin luovuuden toteuttamisen koekentäksi. Typografinen taiteellisuus jatkuu jopa Helsingin Sanomien ingressissä. Ruotsin akatemian sähke on ladottu versaalein, vieläpä sisennettynä ja hieman tavallista suuremmin rivinvälein, aivan jutun alkuun. Vastaavalla typografisella asulla tarjotaan lukijalle Sillanpään vastaussähke ingressiä seuraavassa kappaleessa.

Jutun jatkuessa sisäsivulle voi havaita, että Helsingin Sanomien ote toisaalta poikkeaa Uuden Suomen otteesta:

Mutta tänä hetkenä on Nobel-palkinnon saaja kuitenkin pitkästä aikaa iloinen. Hän pais-taa kuin aurinko, sutkauttelee pikkujuttuja sinne tänne, kutsuu sitten luokseen yksityis-sihteerinsä, neiti Anna von Herzenin, istuttaa hänet viereensä sohvaan ja kysyy, miltä hänestä nyt sitten tuntuu.

¹⁵⁹² Pienoisromaani Hiltu ja Ragnar ilmestyi 1924 ja "Siljana" tunnettu romaani Nuorena nukkunut 1931. Ihmiselon ihanuus ja kurjuus ilmestyi lopulta vasta 1945, ja siinä on jo nähty väsähtäneisyyden merkkejä. (Otavan 1990, 707-708). - Erik Lindorm (1889-1941) oli ruotsalainen runoilija, joka oli jo varhemmin 1930-luvulla suorastaan elämäinynt Sillanpään nobelin puolesta (Rajala 1993, 166-167).

¹⁵⁹³ 1930-luvun radioselostuksen ominaispiirteistä: ks. esim. Arponen & Hannus & Kanerva 2000, erit. 38-47.

¹⁵⁹⁴ Helsingin Sanomien kokonaissuorituksen arvoa lisää Lauri Viljasen pääkirjoitus sivulle heti 11.11.1939 taitettu yliö "F. E. SILLANPÄÄ. Nobelin kirjallisuuspalkinnon saaja". Jo-ko Viljanen on kirjoittanut yliön rapsakasti edellisenä iltana tai sitten hänellä tai lehdellä on ollut hallussaan enemmän tai vähemmän valmis (pohja)teksti.

– Hauskalta, kovin hauskalta tuntuu, vastaa kirjailija Sillanpään nuori yksityissihteerri, ja läsnäolevat saavat samantien kuulla päivän toisen uutisen: kirjailija *Sillanpää ja neiti von Herzen menevät naimisiin!* Maistraatin seinässä kuuluu jo olevan heidän kuulutuksensa, joten asia on sitä myöten selvä. [Tähdennys: JP]

Tuo ”päivän toinen uutinen”, josta iltapäivälehdet jokunen vuosikymmentä myöhemmin olisivat pullistelleet päiväkausia lööpein, hautautuu nyt sisäsvulle leipätekstin sekaan.

Jatkotekstissä suurena uutispäivänä 11.11.1939 Helsingin Sanomat kuvaa illan vilkasta menoa Etu-Töölössä (”seuraa tietysti asiaan kuuluvia onnittelua, sitten soi puhelin, ja kirjailija Sillanpää kiirehtii ilmoittamaan lapsilleen”). Tuon ”puhelinkeskustelun päätyttyä pitäisi varsinaisen haastattelun alkaa, mutta siitä ei tahdo tulla nytkään mitään”. Valokuvaajien ”lamput leiskuvat”, ja sitten saapuu Otavan Reenpää. ”Jotakin ehtii hän [Sillanpää] sentään siinä välissä meillekin kertoa” – kuten sen että Hiltu ja Ragnar on hänen omasta mielestään hänen paras teoksensa. Tuon lausunnon poimi siis Uusi Suomi peräti juttunsa otsikkoon, Helsingin Sanomat ei.

Loppujakso on aidontuntuista dialogia, missä voi kuvitella Helsingin Sanomien toimittajan Riitan¹⁵⁹⁵ – tämä nimi tulee vastaan jutun alla – ja tuoreen nobelistin katsooneen toisiaan silmästä silmään. Lopuksi tähyillään tulevaan tuotantoon:

– Oikeastaan se on valmis, vaikkei olekaan vielä ehtinyt julkisuuteen. Romaanin nimeksi tulee ”Ihmiselon ihanaisuus ja kurjuus”. Se liikkuu herraskartanon ilmapiirissä.

– Minkälaisia kohtaloitako se käsittelee? – Tjaah, mitäs minä nyt sanoisin. Teoksen päähenkilöllä on Erik Lindormin frisyryri – – –

Kirjailija Sillanpää vilkuttaa silmäänsä ilkamoiden. On mahdotonta saada häntä tällä hetkellä puhumaan vakavasti. Hän haluaa olla ennen kaikkea iloinen ja huoleton. Ja nyt pitää hänen kiirehtiä prof. Renqvistin luokse. – Toisen kerran, toisen kerran enemmän. Hyvästi ja kiitos ystävällisestä käynnistä!

Riitta.

Helsingin Sanomien jutussa tulevat näkyviin mitä parhaiten ne vaikeudet, joita toimittajilla on aikaansaada kunnan haastattelua kaiken hälinän ja vilinän keskellä. Toimittajat ovat ehkä haaveilleet paikalle rientäessään perusteellisistakin haastatteluista, mutta toisin kävi. Oli siepattava kuultu repliikki sieltä, toinen täältä; ja täydennettävä juttukokonaisuutta reportaasinomaisin havainnoin.

Mutta replikointi, tuoreen nobelistin Sillanpään aito puhe, on ilman muuta kahden käsitellyn haastattelujutun suola.

8.9 Haastattelun loistoajat jo takanapäin?

Jatkosodan vuosina kirjoittamassaan oppikirjassa Akseli Routavaara kyseenalaistaa haastattelujuttujen tulevaisuuden. Hän toteaa¹⁵⁹⁶ haastattelun olevan uutisen rinnalla ”toinen nykyaikojen journalistinen tuote, joka yhtäläisesti ilmentää ja tyydyttää sanomalehden aktualiteetin vaatimusta”. Uutisesta haastattelun kuitenkin erottaa se, että haastattelun edellytyksenä ei ole välttämättä ”tapahtuminen” (lainausmerkit Routavaaran), vaan haastattelu ”lienee alunperin ollut yksinomaaisesti tunnettujen kansalaisten ajatusten ja mielipiteiden sekä heidän edustamiensa kansalaispiirien mielialojen julkisuus-

¹⁵⁹⁵ Päivälehdien arkiston tutkijan mukaan nimimerkki Riitta on toimittaja Sirkka-Liisa Virtamo (Kyösti Lamminpään kirje 30.1.2008).

¹⁵⁹⁶ Routavaara 1944, 69.

teen saattamista, mutta ajanmittaan siihen on liittynyt aineksia, jotka ovat osittain samoja kuin varsinaisen uutisen rakennustarpeet". (Tähdennykset: JP.)

Routavaara hahmottaa mielestäni haastattelun kehityksen suuret linjat aivan oikein. Ja – hänellä on selvä käsitys hyvästä haastattelusta: "Kunnollisen haastattelun täytyy sisältää jotakin lukijan kannalta arvokasta tietoa. Älykästä lukijaa ei tyydytä maininta siitä, että kuuluisuus oli syömässä, kun haastattelijä saapui. Häntä kiinnostaa se, mitä kuuluisuus ajattelee." Missähän määrin Routavaaran kirjaama mielikuva haastattelujuttujen haastattelijä-keskeisyydestä on peräisin nimenomaan ajan suomalaisesta journalismista?

Kirjoittaja väittää, että haastattelun loistoajat olisivat jo jääneet vuosikymmenien taakse jopa haastattelun synnyinmaassa Yhdysvalloissa. Ja: "Myös meillä, jossa journalistisen kehityksen käyrä on melkoisesti myöhästyneenä noudatellut ulkomaisia esikuvia, on väkevin innostus – ajoittain olisi voinut puhua jopa vimmasta – haastatteluihin aivan ilmeisesti talttunut. Tähän on ehkä syynsä juuri siinä, että haastattelu muodostui suuressa maailmassa runsaampien *väärinkäytösten alueeksi* kuin mikään muu sanomalehtikirjoittelun ala, samoin kuin se, että haastattelu on uutisen verrattuna eräänlaista *sanomalehtipöydän herkkuruokaa*" (tähdennykset: JP). Karkeimpia esimerkkejä noista väärinkäytöksistä ovat "haastattelu", joihin henkilö "ei ole koskaan suostunut tai joita ei ole häneltä edes pyydetty".¹⁵⁹⁷ Routavaaran oppikirjan marginaaliotsikko kiteyttääkin: "Haastattelun loistoajat takanapäin."

Routavaaran arvio ei osunut oikeaan. Toisen maailmansodan jälkeen haastattelut ovat yhä vain yleistyneet, ja niistä on muodostunut elimellinen osa päivittäistä journalistista antia.

Itse asiassa jo 1920-luvulle juontanevat kevyiden sanomalehtihaastattelujen juuret jopa Suomessa. Turun ollessa vielä toisen maailmansodan jälkeen Suomen tärkein portti länteen syntyivät turkulaisessa sanomalehdistössä ilmeisesti muualla maassa paljolti tuntemattomat ns. satamahaastattelut. "1950-luvulle saakka turkulaislehtien satamatoimittajat ja pääkaupungin lehtien Turun kirjeenvaihtajat olivat joka aamu vuorolaivaa vastassa, valmiina pikaisiin – olosuhteiden pakosta – salamahaastatteluihin, mikäli matkustajien joukosta löytyi mielenkiintoisia tulijoita", Kalpa kuvaa. Mainiten, että turkulaiset satamahaastattelut aloitti Åbo Underrättelser ja sen toimittaja Axel E. Danielsson jo 1920-luvulla. Turun Sanomienkin ensimmäinen varsinainen satamatoimittaja alkoi vaania saapuvia laivoja samalla vuosikymmenellä. Alkuun satamahaastattelut olivat miestoimittajien työtä, mutta sitten tuo tehtäväkenttä naisistui – puhuttiinkin "laivatytöistä". Turun laivarannassa tehtiin Kalvan mukaan "vuosikymmenien mittaan leegio haastatteluja, kohteina tiedemiehiä ja taiteilijoita, elokuvätähtiä ja urheilijoita, poliitikkoja ja talousmiehiä". Joukkoon mahtui "matkustajia Jean Sibeliukselta Ruben Oskar Auervaaraan"; ja yhtä lailla niin kaiken kertovia kuin harvasanaisia. Jälkimmäisiin kuului Mannerheim, joka suostui haastatteluun tiettävästi vain kerran. Palatessaan huhtikuussa 1928 suurriistanpyynnistä Intiasta hän poikkiesi tavoistaan antaen lyhyen haastattelun, joka julkaistiin Turun Sanomien etusivulla arkistokuvan ke-
ra.¹⁵⁹⁸

¹⁵⁹⁷ Sopii pohtia, mikä merkitys esim. juuri haastattelun tapauksessa on ollut sillä, että Suomi imi toiseen maailmansotaan asti moninaisia kulttuurisia vaikutteita paljolti Saksan suunnalta. Haastattelu kun taas on (vrt. Routavaara 1944, 69) Yhdysvalloissa syntynyt journalismin muoto.

¹⁵⁹⁸ Kalpa 1984, 295–297. – Yksi "Turun satamahaastatteluporukkaan" kuuluneita naistoimittajia oli Taimi Torvinen, myöhempi tohtori ja Helsingin yliopiston lehtori. Ranskaakin taitaneena hän sai Turusta Helsingin Sanomiin haastatteluja tiettävästi vaikkapa tenori Benjamino Gigliltä, kirjailija André Maulraux'ltä ja tutkija Alexander Flemingiltä. (Alkio 1990, 21.)

Niinä aikoina, jolloin Routavaara kirjoitti lainattuja ajatuksiaan haastattelusta, julkaisi Helsingin Sanomat juttusarjaa ”Viikon kuva”. Vinjetin suunnittelija on tavoitellut selvästi tiettyä visuaalista moderniutta. Kysymys on selvästi human interestistä, mihin viittaa jo noiden juttujen sijoittaminen ns. kevyille sivuille usein Arijoutsin alias Heikki Marttilan pakinoiden kylkeen. Huomiota myös kiinnittää, että noiden juttujen allekirjoituksista tapaa tyypillisesti naistoimittajan etunimellä. 1900-luvun ensi vuosikymmenten vallitseva käsityshän – jota tohtoritoimittaja Tekla Hultinin ja eräiden hänen naisseuraajiensa suoritukset poikkeuksina vahvistivat – oli, että naisille sopivat lähinnä vain tietyntyypiset journalistiset tehtävät.¹⁵⁹⁹

Talvella 1943 elettiin aikaa, jolloin valtiovalta vahti lehdistön paperinkulutusta. Kansanhuoltoministeriö oli antanut loppuvuodesta 1942 lehdille tiukat paperinkäyttökiintiöt, ja aivan erityisen syynin alla oli Helsingin Sanomat. Vaikka Eljas Erkon johtama lehtitalo vastaan panikin, lienee talven 1943 journalistisissa ratkaisuisissa nähtävissä jälkiä viranomaisten toivomuksista: niin otsikot kuin kuvat ovat kooltaan ylen kohtuullisia. Vihollisen pommit osuivat Ludviginkadun lehtitaloonkin pahaa jälkeä aikaansaaden. Mutta levikkikehityksen suhteen sota-aika oli Helsingin Sanomille suotuisaa aikaa; ilmoituspalstoille siunaantui niin pikku- kuin kuolinilmoituksia.¹⁶⁰⁰

Helsingin Sanomien voi nähdä laajentaneen haastateltaviensa ja samalla haastattelujuttujensa kirjoa. Tuo tapahtui jo ehkä joskus maailmansotien välillä – esimerkiksi Turun satamahaastattelujen muodossa – mutta viimeistään 1940-luvun alun aikoihin. Missä määrin kyse oli levikinedistämisestä, osallistumisesta kansallisiin mielialanhoidon talkoisiin tai yksinkertaisesti ulkomailta mallinnetuista journalistisista käytännöistä – kas siinä kysymys.¹⁶⁰¹

Helsingin Sanomissa 14.2.1943 ”Viikon kuvan” kohdehenkilö on soteleski Kaisa Uuramo. Toimittaja Riitan, joka muistetaan edeltä vuoden 1939 Sillanpää-jutun tekijänä, jutun otsikko kuuluu: ” – Kahdessa päivässä pantiin kaikki kuntoon”. Kooltaan hento otsikko osoittautuu kuitenkin osaksi ensimmäistä leipätekstivirkettä. Helsingin Sanomatkin näyttäisi antaneen periksi hallituksen käskylle välttää isoja otsikoita.

Mukaan lukien otsikkorivit eli jutun ensimmäiset viisi sanaa, aloituskappale kuuluu:

– Kahdessa päivässä pantiin kaikki kuntoon, lapset lähetettiin sisarieni luo, heidän vaatteensa kunnostettiin ja sitten oli vielä omakohtaisesti varustauduttava Helsingissä oloon. Valmiiksi tultiin ajoissa, nyt olen ollut täällä jo kaksi viikkoa ja ilokseni olen todennut , että tämä ala kiinnostaa minua suuresti ja tunnen viihtyväni työni parissa.

Toimittaja Riitta tuo seuraavassa kappaleessa esiin haastatteluasetelman – minämuodossa, perinteisen kollektiivisen me-muodon sijasta:

Istun ja juttelen Ammattienedistämislaitoksen suuren aulaikkunan ääressä nuoren sotelesken, rouva Kaisa Uuramon kanssa. Hän on yksi niistä 18 soteleskestä, jotka Aseveljien Liiton järjestämällä kurssella parhaillaan valmistautuvat konepiirtäjiksi. Kurssi on ensimmäinen laatuaan, joka järjestetään naisille, eikä ala ole niinkään helppo. Se vaatii hyvää käsialaa, tarkkaa silmää ja kättä, suurta huolellisuutta ja monia muita hyveitä... Mutta se tarjoaa myös mahdollisuuden kohtalaiseen ansioon...

¹⁵⁹⁹ Routavaara 1944, 228–230.

¹⁶⁰⁰ Mervola 1995a, 254–255; Kun ikkunat 1989, 46–57; Hakuteos Aamulehti 1988, 133.

¹⁶⁰¹ Haastattelu oli nimikkeenä tuttu 1940-luvun alussa näköjään myös sanomalehdille keskitetysti juttuaineistoa tuottaneelle Valtion tiedoituslaitokselle. Esim. 1941 VTL:n tuotanto-toimisto lähetti lehdille kaikkiaan 1 239 ”kirjoitusta”, ja niistä oli ”uutisia, lyhyitä haastatteluja [tähdennys: JP], pikkupaloja ym. sekalaista” 190. VTL:n edellytettiin hankkivan ”lukuksia viranomaisten tai huoltojärjestöjen toimihenkilöiden haastatteluja”. (Jutikkala 1997, 105; vrt. mts. 180, 261, 278.)

Seuraa kappaleita, joissa vuoroon on äänessä haastateltava, vuoroon toimittaja. Toimitajan äänellä kerrotaan henkilötaustaa ("Rouva Uuramon mies toimi kansakoulunopettajana Raumalla. Talvisodasta hän selviytyi naarmutta, mutta tässä sodassa hän kaatui jo kesällä hyökkäysvaiheen aikana").

Aina ei voi heti päätellä, mistä alkaa repliikkikappale ja mistä toimittajan kerronta; repliikkimerkinnot näyttävät usein jääneen väliin, minkä voi arvailla juontuvan soita-ajan oloistakin: paitsi toimitustyön myös ladonnan hätäisyydestä ja korjausluennan puutteista. Myöhempien aikojen luettavuusoppeja vastaan soti myös, että koko leipäteksti on ladottu kurssiivilla.¹⁶⁰²

Seuraava kappale on kuitenkin selvää haastateltavan tekstiä:

Aikaisemmin minulla ei ole ollut ammattia kodin ulkopuolella. Olen kasvanut maalla ja menin naimisiin jo 18-vuotiaana, minkä jälkeen kodin ja lastenhoito on ollut minun tehtävänä. Sitten näin sanomalehdestä ilmoituksen näistä kursseista, ja päätin hakea. En tosin tiennyt alasta juuri mitään, mutta se kiinnosti minua kuitenkin enemmän kuin muut tarjolla olleet mahdollisuudet. Raumallahan on sitäpaitsi paljon tehtaita, joten tunsin, että voisin valmistuttuani yrittää johonkin niistä, sillä olen ihastunut Raumaan. Kaksi päivää ennen kurssin alkua tuli tieto, että minut oli hyväksytty, ja sitten ei muuta kuin mars matkaan.

Seuraa kaksi kappaletta, joissa asioita selvitetään joko epäsuoran esityksen ("Rouva Uuramo toteaa iloisena, että...") tai toimittajan tyystin nimiinsä ottaneen tekstin kautta. Haastateltava kiittelee Aseveljien liiton tukea, ja sitten selvitetään kurssin yksityiskohtia, sen kestosta opetusmenetelmiin. Luontevasti Riitta jättää tuontyyppisten taustafaktojen kerronnan repliikkien ulkopuolelle. Kunnes on luontevan loppurepliikin paikka. Rouva Uuramo tiivistää vielä vaikutelmiaan:

- Kotityön jälkeen on tämä puuha virkistävää vaihtelua ja minusta tuntuu, että rupean oikein pitämään siitä. Lapsia on täällä tietysti välillä ikävä, mutta onhan meillä sentään puhelin pikkuseurustelumahdollisuuksia varten. Marja-Liisa soitti juuri tänä aamuna. Kysyi kuinka äiti voi, jutteli kotikuulumisia ja sanoi lopuksi "Hei sitten, äiti!"

Riitta.

Helsingin Sanomien jatkosodan aikaisen juttusarjan "Viikon kuva" luonnetta havainnollistaa lehdessä 5.12.1943 julkaistu joulupukin haastattelujuttu. Haastattelumuoto näyttää jo porautuneen suomalaiseseen sanomalehtijournalismiin. Enää eivät kohteina ole vain suuret hahmot, vaan myös ns. tavikset - kuten on myöhemmin tavattu sanoa. Ja haastattelu voi myös olla kevyt, human interest -pitoinen.

Se, että toimittaja harjoittaa joulupukin kanssa kevyttä dialogia, kertoo paljon haastattelumuodon etenemisestä. Paikoin toimittaja Marianna¹⁶⁰³ ja haastateltu joulupukki käyvät dialogia. Pukki viittaa liikkeiden joulunalushyörinään, heittäen sitten retorisesti: "eikö totta". Ja sitten dialogia:

- Totta on. Ostajia ja katselijoita on kuin parhaina joulukuun päivinä, jolloin oli vara valita. Mutta mitä he kaikki ostavat, kun näyttää siltä, ettei ole mitään?

- Niinhän me olemme jo kauan sanoneet, mutta kyllä saa sentään yhtä ja toista. Nyt jos milloin on kuitenkin oltava järkevä. Siksi suosittelisinkin pitkän kokemukseni perusteella, että kerrankin hylättäisiin tyhjänpäiväinen tuhlaus ja ja ostettaisiin viisaasti.

- Minkälaisia lahjoja on sitten annettava?

¹⁶⁰² Kotka 1995, 56.

¹⁶⁰³ Päivälehdessä arkiston tutkijan mukaan nimimerkki Marianna on toimittaja Anna-Liisa Tujunen (Kyösti Lamminpään kirje 30.1.2008).

- Pääasia on se, että jouluna muistamme rakkaita omaisiamme ja ystäviämme eikä suinkaan se, että ostamme heille suuria ja prameita lahjoja. Ostakaamme jotakin vaikka pientäkin, mutta hyödyllistä. Jollakin persoonallisella, itse tehdyllä lahjalla on oma erikoinen arvonsa. - - -

Herää kysymys, milloin ns. tavis on päätenyt sanomalehdissä haastateltavaksi. Voisi olettaa, että työväenlehdissä tämä olisi tapahtunut ensimmäisenä. Toisaalta tähän ei välttämättä mikään todistusaineisto viittaa. On kuin työmies ja -nainen olisivat lehtien palstoilla antaneet edustajiensa puhua pitkään puolestaan. Olisiko sittenkin niin, että lattiatason duunari olisi kokenut kuin itsestäänselvyytenä, että häntä edustavat julkisuudessaakin järjestöpäätöksin valitut spokesmanit: puheenjohtajat ja luottamusmiehet?

Ilmeisesti tavallinen kansa päätyi laajemmin sanomalehtiemme haastattelemaksi kiertoaastatteluisia. Jo Okkosen 1960-luvun alun oppikirja mainitsee kiertoaastattelun, todeten että aihe voi olla vaikkapa "suuri muutos yhteisön elämässä" tai "yhteiskunnassa havaittu epäkohta". Edellisestä Okkonen ottaa esimerkiksi kauppalan tulon kaupungiksi; jälkimmäisiä eli noita epäkohtia voivat olla "puistojen tarve, verojen korkeus, yhteisten varojen tuhlaus, koulutilojen tarve, epäterve liiketoiminta". Tuon kaltaisista aiheista sopi vastailemaan Pihtiputaan mummokin - vaikka sotienjälkeinen sanomalehdistö tapasikin helposti pokkailla niitä, joilla oli valta.¹⁶⁰⁴

Yhtä hyppäystä tavallisen ihmisen vakiintumisessa sanomalehtien haastattelujuttujen kohteeksi ovat epäilemättä merkinneet syntymäpäivähaastattelut. Uuden Suomen osalta Vesikansa¹⁶⁰⁵ muistaa, että lehden oli tultava perässä, kun Helsingin Sanomat oli aloittanut tasavuosikymmen-syntymäpäiviään viettävien haastattelut - mikä lienee tapahtunut osana Eljas Erkon kuoleman eli 1960-luvun puolivälin jälkeen tapahtuneita uudistuksia.¹⁶⁰⁶

Valtakunnallisuutta tavoittelevissa lehdissä syntymäpäivähaastattelujen kohteiksi päätyivät vääjäämättä lähinnä julkisesti tunnetut tai korkeassa asemassa olevat henkilöt. Jo maakunnallisten lehtien syntymäpäivähaastatteluihin löysivät helpommin tiensä myös tavis-haastateltavat, alue- ja paikallislehdistä puhumattakaan.

Uusi askel otettiin 1900-luvun lopulla, kun viestimiin ilmaantuivat ikään kuin uuden aallon tavisjutut. Tavallinen virtanen sai jossain vaiheessa 1900-luvun loppua

¹⁶⁰⁴ Okkonen 1961, 194; Okkonen 1979, 73. - Oireellista ehkä sekin, että käsite Pihtiputaan mummo on 1960-luvun alusta. Allan Liuhala tuli sen spontaanisti noihin aikoihin lanseeranneeksi aloitettuaan oto-työnsä Tampereelle siirtyneen Yhteiskunnallisen Korkeakoulun toimittajakoulutuksen harjoitusmestarina. (Liuhala 1985, 105-109; Liuhalan haastattelu 4.10.2006; J. Pietilä 2008a, 133-134.)

¹⁶⁰⁵ Jyrki Vesikansa (s. 1941) työskenteli vuodesta 1964 pitkään - elinkeinoelämän tiedotustehtävissä välillä piipahtaen - Uudessa Suomessa. Hän oli toimittajana, Bonnin-kirjeenvaihtajana, taloustoimituksen päällikkönä, toimituspäällikkönä ja lopuksi (1983-91) päätoimittajana. Vuodesta 1992 hän on jatkanut toimittajana Aamulehti-yhtymän/ Alma Median palveluksessa, medioinaan Iltalehti ja Kauppalehti Optio. Hän on toiminut Suomalaisen Sanomalehtimiesliiton puheenjohtajana, kirjoittanut Uuden Suomen historiaa (ks. Vesikansa 1997) sekä lukuisia muita teoksia. (Kuka kukin on, 2004, 1123.)

¹⁶⁰⁶ Vesikansan kirje 2.12.2006. - Hän muistelee: "US:ssa kävin läpi Liikesivistysrahaston syntymäpäiväluettelon ja merkitsin siihen haastateltavat. Synttärihaastattelut koettiin melko suureksi työtaakaksi etenkin Kaivokselaan [1980-luvun alussa] siirryttyä, jolloin ne jouduttiin usein toteuttamaan puhelimitse. Oli vaikea saada tekstiin jotakin persoonallista ao. päivänankarista." Syntymäpäivähaastattelut sitoivatkin Vesikansan mukaan suurelta osin yhden varttuneen toimittajan. Ne toisaalta myös karkottivat lehdistä aiemmat minielämäkerta-tyyppiset syntymäpäiväjutut; mistä tuli aikaa myöten ongelma. "Arkistossa kun ei enää ollut henkilötietoja ihmisistä, jotka eivät esiinny Kuka kukin on ym. -matrikkeissa tai yhtenä julkisuudessa. Nykyään tietoja voi löytää tosin verkosta. Kehityksellä on usein kaksi puolta."

puheoikeuden televisio-uutisissakin. Televisiosta käytäntö ehkä heijastui sanomalehtiin. Myös sanomalehdissä on 1900-luvun lopulta alkaen saatettu puhua "tavis-kainaloista".¹⁶⁰⁷

8.10 Kiitos haastattelutunnista, tasavallan presidentti

Kerran Helsinkiin oli saapunut joukko ulkomaalaisia lehtinaisia suomalaisten ammattiveriensa vieraiksi tutustumaan sodanjälkeiseen jälleenrakennustyöhömmö. -- Englantilainen naistoimittaja esiteltiin presidentti Paasikivelle ja englannitar näytti epäröivän, sopsisiko hänen käyttä äidinkieltään puhutellessaan iäkästä valtionpäämiestä. Mutta ennen kuin hän ehti vielä sanoa sanaakaan, Paasikivi virkkoi hänelle leikillisesti englanniksi: "Hyvä neiti, minä olen lukenut Times'ia jo ennen kuin te olitte syntyneitä".

Ida Pekari teoksessa J. K. Paasikivi (1970)

Poliitikot ovat ajoin kokeneet haastattelumuodon palvelevan hyvin tavoitteitaan. Mieli-
piteiden esittäminen voi olla turvallisempaa haastattelussa kuin vaikkapa omissa ni-
missä laaditussa yliössä tai mielipidekirjoituksessa. Haastattelun voi ehkä pitkälle kaa-
taa lehden vastuulle; ainakin näyttää herkästi ulkopuolisista, että lehti se on ollut aloit-
teellinen, ei poliitikko.

Hyvä esimerkki poliitikon junailemasta "haastattelusta" lienee Urho Kekkosen Maakansaan - Maalaisliiton helsinkiläislehteen, joka vaihtoi 1965 nimensä Suomen-
maaksi - marraskuussa 1953 aikaansaama teksti. Kekkosen neljäs hallitus oli kaatunut
vastoin hänen tahtoaan, ja Kekkonen oli ehkä katkera. Haastattelun on tulkittu olleen
yritys heittää ulkopoliittikan kapula Sakari Tuomiojan seuraaja-hallituksen rattaisiin.
Tuomas Lohen mukaan tuo Maakansassa 18.11.1953 ilmestynyt haastattelu "oli Keko-
sen itsensä käsialaa. Se oli suunniteltu huolellisesti, mistä kertovat UKK-arkistosta löy-
tyneet luonnokset haastattelutekstistä. Jokainen esille nostettu asia oli tarkkaan harkit-
tu."¹⁶⁰⁸

Maakansan 18.11.1953 etusivun näyttävän kolmitasoisen otsikkorakennelman
alimmassa osiossa todetaan: "Eronneen hallituksen pääministeri käynyt hyvin merkittäviä
neuvotteluja". Sitten seuraa kolmipalstainen, lihavalla ladottu johdanto:

Poliittisissa piireissä ja jopa "tavallistenkin" kansalaisten keskuudessa on viime päivinä
liikkunut tietoja, että ennen Kekkosen neljännen hallituksen kaatumista olisi sen päämi-
nisterillä, tri Urho Kekkosella ollut joitakin merkittäviä neuvotteluja idänkauppaamme
koskevista kysymyksistä tšekäläisten neuvostoedustajien kanssa. Kun nämä tiedot ovat
päivä päivältä voimistuneet, kääntyi Maakansa tri Kekkosen puoleen tiedustellen, onko ja
missä määrin niissä perää. Tohtori Kekkonen myönsi meille, että eräitä neuvotteluja on to-
della suoritettu, vaikkakin ne jäivät hallituksen kaaduttua kesken. Hän suostui meille ker-
tomaan asiain kulun yksityiskohtaisestikin: [Tähdennykset: JP]

Johdannossa halutaan siis antaa kuva, että kyse olisi pikemmin Maakansan pyytämäs-
tä, jopa anelemasta, haastattelusta kuin Kekkosen omasta junailusta. Itse teksti, joka sit-

¹⁶⁰⁷ Högmänder 2005; Antti Seppälä 2003; Heinänen 2005.

¹⁶⁰⁸ Hakuteos Savonlinna 1988, 51-54; Nissilä 1978, 267; Lohi 2003, 241; Lehtinen 2002, 236. -
Maakansa / Suomenmaa oli alkanut ilmestyä säännöllisesti vuoden 1909 alussa Viipuris-
sa, mutta joutui sitten sodan melskeissä jättämään kaupungin lopullisesti 1944; päättyen
lyhyen Lahden-kauden jälkeen Helsinkiin jo 1945.

ten seuraa, ei tätä vaikutelmaa kyllä tue. Kyse on pikemmin 1930-lukulaisittain ”haastattelulauseunnosta” tai lainausmerkeissä ”haastattelusta”. Kekkonen esiintyy toki tekstissä yksikön ensimmäisessä persoonassa. Mutta kyse on hänen pitkästä, etusivulta kakkosrivulle jatkuvasta monologistaan, johon nähden Maakansan toimituksen ainoa journalistinen panos näyttäisi olleen tekstin huippukohtien ns. sisäänvedoin tapahtunut lihavointi. Tämä epä- tai kvasihaastattelu selittyy toki tuon ajan poliittisen sanomalehdistön toimintalogiikasta käsin.¹⁶⁰⁹

Ehkä tuollaisia haastatteluja voisi kutsua – 1950-luvulla keksittyä, juuri Kekkoeseen viittaavaa nimitystä pyjamantaskupuhe soveltaen – pyjamantaskuhaastatteluiksi.¹⁶¹⁰

Aitojen presidentinhaastattelujen kategoriaan voi nostaa ainakin jo J. K. Paasikivestä 1955 Hufvudstadsbladetissa julkaistun. Toki Paasikivi oli päätenyt suomalaisten sanomalehtimiesten haastattelemaksi ainakin jo 1918, toimittuaan juuri Pohjoismaissa itsenäisen Suomen edustajana. Ruotsista Tornion kautta Helsinkiin junalla vuoden 1918 alkupäivinä palattuaan Paasikiveä oli asemalla vastassa Helsingin Sanomien valpas toimittaja. Issikkaa odotellessaan senaattori Paasikivi suostui antamaan lyhyen haastattelun, jossa hän muun muassa tähdensi Ruotsin kuninkaan juuri itsenäistynyttä Suomea kohtaan osoittamaa lämmintä ystävällisyyttä sekä kertoi Ruotsin ja Suomen rajalla kokemastaan passiretelöstä.¹⁶¹¹

Mutta toimittaja Benedict Zilliacuksen¹⁶¹² haastattelijuttu presidentti Paasikivestä Hufvudstadsbladetissa 14.11.1955 lienee maan lehdistön aivan ensimmäinen kunnan presidenttihaastattelu.¹⁶¹³ Paasikivi mainitsee päiväkirjassaan¹⁶¹⁴ 1.11.1955 lakonisesti:

¹⁶⁰⁹ Pisimmälle viety kvasihaastattelu Kekkonen poliittisella uralla lienee ollut Lakimieslehdessä 1970 julkaistu presidentin 70-vuotis-”haastattelu”. Sitä synnytettiin puolen tusinan miehen voimalla kesällä 1970: yksi kollektiivi esitti kysymykset, toinen kollektiivi vastasi Kekkonen puolesta, ja viime kädessä nämä kollektiivit vielä pelasivat yhteen. Kekkonen antoi tekstille hyväksyntänsä. Lisättäköön, ettei aikakauskirjanomainen Lakimies-lehti yrittänytäkään tekstiä mitenkään aidoksi haastatteluksi lavastaa. (Jyräki 1990, 258–268; Emeritus Erikssonin 2007.)

¹⁶¹⁰ Pyjamantaskupuheeksi on kutsuttu Maakansassa 23.1.1952 ikään kuin pääministeri Kekkonen puheena julkaistua tekstiä, jota on luonnehdittu merkittäväksi ulkopoliittiseksi linjaukseksi. Kekkonen nosti puheessaan – johon presidentti Paasikivi oli ennalta tutustunut, mutta hallituskumppani SDP kai ei – YYA-sopimuksen rinnalle pohjoismaisen suuntauksen, ainakin kakkoselementiksi. ”Pyjamantaskupuheen” nimen kannanotto sai, kun Kekkonen oli alkuvuodesta 1952 joutunut sairauslomalle; tyytyen toimittamaan puhetekstin ydinkohdat Maakansan julkaistaviksi. (J. Tarkka 1988, 110–111.)

¹⁶¹¹ Polvinen 1989, 335–336. – Tuo Helsingin Sanomien haastattelu 6.1.1918 päättyy ajan journalismin ominaiseen tyyliin. Paasikiven odottama issikka saapui, ja: ”Kertojamme kiitti siitä auliudesta, jolla senaattori, matkasta väsyneenä, tuiskussa ja tuulessa antautui haastateltavaksi”. 16-sivuisen lehden sivun yläosaa hallitsee kolmipalstainen pääotsikko: ”Wenäjän hallituswalta tunnustanut Suomen tasawallan itsenäisyyden”. Vähän kuin kainalojuttuna löytyy sitten alempaa Paasikiven haastattelu.

¹⁶¹² Benedict Zilliacus (s. 1921) aloitti Hufvudstadsbladetissa toimittajana 1948, ja teki lehdesä miltei kaikkia muita toimittajan töitä paitsi taloustoimittajan. Moni muistaa parhaiten hänen runomuotoiset pikku pakinansa. Zilliacus kirjoitti nimimerkeillä Bez, Jan ja B-Z. 70-vuotishaastattelussaan hän muisteli uransa ”erikoisimmaksi henkilöhaastatteluksi” eläköityneestä Puolustusvoimien komentajasta Kalle Heiskasesta tekemäänsä. Zilliacus oli lukenut tekstin Heiskaselle puhelimesta, ja tämä oli vastannut sotilaallisesti: ”Asia-puoleen minulla ei ole korjaamista. Henkilökuvauksen korjaamiseen minulla ei ole valtuuksia.” (G. Steinby 1981, 229; Heikinheimo 1991.)

¹⁶¹³ Paasikiven linja I, 1956, 183–188; J. K. Paasikiven päiväkirjat 1944–1956, II osa, 518. – Päiväkirjassa lukee päivän 2.12.1955 kohdalla: ”Red. Starchenberg (Expressen) luonani. Ei intervjuuta. Pyysi valokuvaani. Lupasin.”

DSBLADET 1955
20 mk
HELSINGFORS
MÄNDAG 14 NOVEMBER

**1955 blir bästa minnet
n gärning i landets tjänst”**

**Memoarskrivning
väntar Paasikivi**

Memoarskrivning står främst på programmet för president Paasikivi när hans mandat utgår. Av det oändligt rika materialet han har ett sovra hoppas han mäta med tiden till och med det första världskriget och Dorpatförhandlingarna, av vilka han bevarar många intressanta minnen.

Så presidentens *otium cum dignitate* kommer att präglas mera av världighet än av vila. Foga vilsom och mycket värdig har också den sista etappen av hans statsmannabana trettio år. Resultatet i Moskva i september ger honom utan tvivel ett gott samvete och en väcker sorti.

Om det stundande presidentvalet blir tvistigt så var valet av det väsentligaste momentet under Moskva-förhandlingarna månad desto lättare. Det diktades av lucksam tillgivethet och beundran. Men också det valet medför åtaganden: "Vad det Paasikivi blev en dryg arbetslösa tillgång och försvudet de- bladet en alltså och grunda in- terju rikare.

Tillfreds med sin arbetadag

Under den timmen hann president Paasikivi berätta mycket om minnen och lusten från sin statsmannabana, och om planer för det privatmannas utbud han nu ser fram emot. Och under den berättelsen gav han ett mycket klart inslag av en man med obruten kraft och ledarskap och av en soldat som J. K. Paasikivi har fått göra sina främsta insatser för landet under våra ång kritiska stunder och man tror honom gärna när han säger att det inte har varit något nöje. Men man kan också gissa att det har gott och ger tillfredsställelse. Nu, vid utgången av sitt mandat, är han nöjd. Nöjd över sin arbetadag, nöjd över att den är över, nöjd med den tiden vid diplomatiska konferenserna väntar honom hemma i hans egen trivsamma privatbostad, och månadens nöje över ett aktuariat.

— Se sid. 5 spalt 4

ber blev — efter enhälligt juryval — J. K. PAASI- are syntes överens om att Moskva-förhandlingarnas namnet, och presidenten gick välvilligt med på att enligt tack-samhet och uppskattning. Landsfäderna are medgett en intervju, varför september månads ä sent som i november.

Presidentens namn vann Edvin Artur Johanson, och får sina 2.000 mk med posten.

t i Argentina
— *Ultimatum avgä*
— *bschefen är*

Presidenten om

Moskva 1955:
Ångnämaste minnet från min statsmannabana. Ryss- nas inställning mot läden vän- lig och snäll.

Dorpat 1920:
Freden får trånade. Vi ber- de ha nått oss med Håkan Sa- vant—ti, Johanson. Men vi var berusade . . .

Porkalabygden:
Inga personliga referenser av byggen, annan än länder i bli genom den härliga skå- gårdslärdens.

Språkfrågan:
Tyskpräkligheten viktig bl. a. för kontakten med Norden. Men kontakten i svenska önska- vord på finska håll.

Nordiska rådet:
Hopps så det i övrigt mångåriga samarbetet kan ut- sträckas också till det ekon- omiska planet.

Framtidsplaner:
Memoarskrivning i den egen- Tidskrifternas. Hopps så alla med läden anda L. o. m. 1914 —15 och Dorpat.

Återval:
Alltfor hypotetisk fråga!

Okänt odjur

”Redakt. Ziliacus, haastatte- lu Hufvudstads-bladetiin.” Noinhin aikoihin Hufvud- stadsbladet oli selvästi yksi ruotsinkielisen Suomen insti- tuutioita, joka käytännössä pysytteli lähellä ruotsalaista kansanpuoluetta, liberaaliut- taan alleviivailen. Lehden päätoimittajaksi 1974 astu- neen Jan-Magnus Janssonin mainitaan ohjelmajulistuk- sessa tähdentäneen Huf- vudstadsbladetin roolia leh- tenä, josta skandinaavit seu- raavat Suomen asioita, mutta tätä tavoitetta voi lehden otaksua toteuttaneen aiem- minkin. Omistajan, vakava- raisen Konstsamfundetin, taustatuki auttoi Hufvuds- tadsbladetiä pitämään jour- nalistisen tasonsa korkeana, vaikka levikki 1940-luvun puolivälin huippulukemista seuraavalle vuosikymmenel- le tullessa putosikin. Leviki- ki oli 1955 jossain 65 000 ja 70 000 kappaleen välimaastos- sa.¹⁶¹⁵

Suomessa elettiin 1950- luvun puolivälissä poliitti- sesti aiempaa helpompia ai- koja. Stalinin kuoltua Neu- vostoliiton politiikassa ta- pahtui muutoksia: maan ul- kopoliitiikka aktivoitui, ja

hyökkäykset esimerkiksi Suomen sosiaalidemokraatteja kohtaan lakkasivat. Presidentti Paasikivi sai loppukesästä 1955 kutsun saapua Moskovaan, ja syyskuun puolivälissä vierailu - mukana myös pääministeri Kekkonen - toteutui. Moskovassa allekirjoitettiin sopimus YYA-sopimuksen jatkamisesta sekä Porkkalan vuokra-alueen palauttamisesta seuraavana keväänä Suomelle. Paasikivi tunnusti radiossa, että kerrankin hän palasi tyytyväisenä Moskovon-matkaltaan. Neuvostoliitto myös lakkasi noihin aikoihin vastustamasta Suomen liittymistä Pohjoismaiden neuvostoon, ja lokakuun lopulla edus- kunta liittymisen yksimielisesti hyväksyikin. Edessä - joulukuussa 1955 - jopa siinsi Suomen liittymisen YK:n jäseneksi.¹⁶¹⁶

¹⁶¹⁴ Dagens Nyheter oli saanut Paasikiveltä haastattelun jo kesällä 1955. Iltapäivälehti Ex- presseniltä Paasikivi sen sijaan näyttäisi haastattelun joulukuun alussa 1955 evänneen. (Paasikiven linja I, 1956, 183–188; J. K. Paasikiven päiväkirjat 1944–1956, II osa, 1986, 516.

¹⁶¹⁵ Hakuteos Aamulehti 1988, 143–147.

¹⁶¹⁶ Haataja 2003, 823–825.

Vaikka sodassa menetetyt Karjalan palautus näytti valuvan mahdollisuuksien ulkopuolelle, presidentti Paasikivellä oli syksyllä 1955 – aikoihin, jolloin hän täytti 85 vuotta ja toimi presidenttinä viime kuukausiaan – aihetta tyytyväisyyteen. Täten Hufvudstadsbladetkin lienee esittänyt haastattelupyyntönsä otolliseen aikaan. Lehden maanantainnumeroissa pyöri noihin aikoihin sarja ”Månadens namn”.¹⁶¹⁷ Etusivulle 24.11. taitetun Paasikivi-foton kuvatekstistä ilmenee, että lukijat ovat voineet vaikuttaa valintaan:

Ett mycket stort antal läsare syntes överens om att Moskva-förhandlingarnas månad helt dominerades av det namnet [J. K. Paasikivi], och presidenten gick välvilligt med på att mottaga detta bevis på medborgerlig tacksamhet och uppskattning. Landsfaderns upp-tagna arbetsdag har *inte tidigare medgett en intervju*, varför september månads namn denna gång presenteras så sent som i november. [Tähdennys: JP]

Lehden toimitus siis selittää presidentin kiireillä sitä, miksi ”syyskuun henkilö” pääseekin ääneen vasta marraskuussa. Lukijaraadin valintaan (”juryval”) osallistuneista yksi palkittiinkin, ja tämä parantolassa asuva mies sai 2 000 markan palkinnon, mikä vastasi 100 irtonumeron hintaa.¹⁶¹⁸

Päivän pääuutisotsikko kertoo Argentiinan vallanvaihdoksesta kuuden palstan lihavin uutiskirjaimin: ”Lonardis epok slut i Argentina”. Etusivulta alkava Paasikivi-haastattelu on saanut viisipalstaisen ja tyografisesti hentoisemman otsikon: ”Moskva 1955 blir bästa minnet av min gärning i landets tjänst”. Mutta paikka on parempi: haastattelujuttu on taitettu sivun oikeaan ylälaitaan; ja siihen liittyy vielä moderni yhden palstan sitaattilaatikko, johon on poimittu lyhyitä herkkupaloja Paasikiven kiintoisimmista haastattelulausunnoista. Otsikko kuuluu: ”Presidenten om”, ja sitten seuraa seitsemän väliotsikkoa, ja kunkin jäljessä pikku sitaatintapaiset. Esimerkiksi ensimmäinen otsikko kuuluu ”Moskva 1955” ja toinen ”Dorpat¹⁶¹⁹ 1920”.

Etusivun haastattelujakso alkaa alaotsikolla (”Memoarskrivning väntar Paasikivi”) sekä pitkäköllä yhteenveto-ingressillä ja hiukan hehkutustakin sisältävällä johdattelulla. Kuten alaotsikosta voi arvata, ingressiäkin hallitsevat presidentin tulevat muistelmat. Toisessa kappaleessa päätellään: ”Så presidentens otium cum di[n]gnitate¹⁶²⁰ kommer att präglas mera av värdighet än av vila.”

Sitten lehti aloittaa suitsutuksen, esittäen kiitoksen iäkkäälle presidentille siitä, että tämä on uhrannut haastattelulle peräti reilun tunnin:

Om det stundande presidentvalet blir kvistigt så var valet av det väsentligaste namnet under Moskva-förhandlingarnas månad desto lättare. Det dikterades av tacksam tillgivenhet och beundran. Men också det valet medför åtaganden: president Paasikivi blev en dryg arbetstimme fatigare, och Hufvudstadsbladet en sällsynt och givande intervju rikare.

¹⁶¹⁷ Haastattelusarja ”Månadens namn” syntyi Hufvudstadsbladetiin toimituspäällikön K. G. Lindmanin aloitteesta (Benedict Zilliacuksen kirje 10.10.2006).

¹⁶¹⁸ Itse asiassa Porkkalan palautus uutisoitiin näkyvästi jo syyskuun 1955 puolivälin maissa, kun Paasikiven johtama valtuuskunta oli vierailulla Moskovassa. Esimerkiksi Uuden Suomen 18.9.1955 ilmestyneen numeron etusivun reipas streamer-otsikko julistaa: ”Porkkala takaisin Suomelle”. Juttukokonaisuus – joka täyttää sataprosenttisesti koko etusivun ja koostuu puolesta tusinasta osajutusta – alkaa lehden toimittajan Salama Hirvosen Moskovaan edellispäivälle päivätyllä tekstillä. Suurin osa suomalaisia epäilemättä alkoi pitää Porkkalan takaisin saamista selvänä jo syyskuussa.

¹⁶¹⁹ Dorpat = Tartto.

¹⁶²⁰ Alkuperäisessä lehtitekstissä harvennettuna ladottu latinankielinen ilmaisu tarkoittaa kirjaimellisesti ”joutilaisuus kunnian kera”; ja vapaasti kääntäen ”ansaitut eläkepäivät” (Kivimäki 1999, 394).

Taustaksi: Porkkalan vuokra-alueella väestö oli perinteisesti äidinkieleltään ruotsinvoittoista – vaikka paluumuuton yhteydessä ja sen jälkeen alueelle siirtyi suurin joukoin äidinkieleltään suomenkielisiä.¹⁶²¹ Tämä kielifakta on epäilemättä vaikuttanut taustalla Hufvudstadsbladetin ja sen toimittajan valinnoissa ja painotuksissa. Itse haastattelukeskusteluun päästään jutussa vasta sen jatkuessa sisäsivulle – kun pohjustavaa tekstiä on takana jo pyöreästi viidennes kaikesta. Väliotsikon ”Moskva ansträngande men angenämt” jälkeen seuraa vielä yksi toimittajan pohjustus, ja seuraavassa kappaleessa, repliikkiviivan jälkeen, pääsee vihdoinkin ääneen presidentti:

Paasikivi är denna höst ett aktuellt namn på många sätt: Moskva-förhandlare, 85 år denna månad, och ofta nämnd som lösningen på den stora frågan i februari. Men naturligtvis är det hans färd i österled som väger tyngst i detta sammanhang.

– Ja, det var en angenäm upplevelse, väl den angenämaste under min verksamhet i landets tjänst. Ryssarnas inställning var genomgående vänlig, och även saklig. Mitt program med avseende på förhållandet mellan Finland och Ryssland har alltid och i synnerhet efter kriget varit ”fredlig koexistens” – för att använda ett modernt uttryck – och Moskva-resan gick helt i detta programs tecken.

Jälkimmäinen kappale on ladottu lihavoituna, millä on haluttu tähdentää kappaleessa ilmaistujen asioiden suurta merkitystä.

Sitten toimittaja luovuttaa kertojanäänänen tykkänään Paasikivelle. Tuhansien merkkien mittaisessa moniteemaisessa haastattelussa Paasikivi kertoo näkemyksistään minä-muodossa ilman, että repliikkiviivaan turvaudutaan seuraavan kerran ennen jutun ihka viimeistä kappaletta. Kahdeksan väliotsikot valaisevat, mitä teemoja haastattelussa käsitellään:

Tillfreds med sin arbetsdag
Moskva ansträngande men angenämt
Det gick för bra i Dorpat
Tavastländsk bondesläkt
Nordisk samverkan
Svensk språkkunskap viktig
Memoarerna
Sortin lika viktig som entrén

Haastattelu etenee tosiasiallisesti monologina. Vain jaksojen alkuun, tai väliotsikoiden jälkeen, toimittaja on tuikannut omia retorisia kysymyksiään. Esimerkki: väliotsikon ”Nordisk samverkan” jälkeen teksti kuuluu:

Betydelsen av vår anslutning till Nordiska rådet? Det bör vara känt att jag alltid varit en ivrig avhängare av nordiskt samarbete. Och samarbete pågår på de flesta områden. Det militära får vi naturligtvis lämna därhän, men det som kan erbjuda svårigheter är det ekonomiska.

Presidentti puhuu ennen muuta yleisistä poliittisista asioista, niin Suomen suhteista Neuvostoliittoon kuin Pohjoismaihin. Väliin mahtuu myös henkilökohtaisempia äänensävyjä. Ilmaistuaan vähän konstikkaasti, ettei ole käynyt Porkkalassa (”Personliga upplevelser på området kan jag inte redovisa för”) presidentti mainitsee hämäläisistä sukujuuristaan. Hän jopa kertoo saaneensa äskettäin sukuselvityksen, joka toistaa niiden juurien ulottuvan ajassa todella kauas (”gick ända till Gustav Vasas jordböcker av

¹⁶²¹ Porkkalan maa-alueen koko oli noin 380 neliökilometriä. Alueeseen kuului osia Kirkkonummen, Inkoon ja Siuntion kunnista sekä lähes koko Degerbyn kunta. Esimerkiksi Kirkkonummella, noista kunnista väkiluvultaan suurimmassa, oli 1930 väestöstä ruotsinkielisiä peräti 90 prosenttia, mutta 1960 enää pyöreästi 55 prosenttia. (Iso Tietosanakirja, osa 6, 891; Otavan iso tietosanakirja, osa 4, 1059.)

år 1540”). Tai tähdenneTTYään ruotsin kielen taidon merkitystä suomalaisille Paasikivi toteaa oppineensa itse ruotsin omin päin (”har lärt mig svenska i dagliga livet”).

Haastattelujutun loppujaksossa, viimeisen väliotsikon jälkeen, Benedict Zilliacus ottaa uudestaan kerronnan ohjat käsiinsä. Paasikivi toteaa ensin:

Så det är inte med någon saknad jag lämnar min nuvarande ställning, var och en är väl ändå litet egoist. Och jag kan dessutom göra det med ganska gott samvete nu, tycker jag. Se, jag är intresserad av teater, och där har jag lärt mig att sortin är lika viktig som entrén, myser presidenten.

Sitten seuraa toimittajan vahva vastaveto. Hän ryhtyy suorastaan tunnelmamaalariksi:

Vi begrunder ett ögonblick tanken. Onekligen en vacker sorti, med Porkala-fanfaren ännu ljudande över scenen.

Soljuset från Södra hamnen flödar in genom arbetsrummets höga fönster, följar kring en skulptural gestalt och ett skulpturalt anlete med tunga men levande drag. Den kraftiga högerhanden håller om stolkarmen som kring en roderstång. Det har varit en trygg hand att ta i när det blåst hårt i Finland. Det känns litet otryggt att släppa den handen om fyra månader.

Här faller det sig naturligt att framställa frågan om hur president Paasikivi ställer sig till ett eventuellt återval.

– Det hän är en för hypotetisk fråga, för att jag skulle vilja kommentera den, blir svaret.

Bez.

Loppujakson tunnelmamaalausta täydentää vielä kahden palstan valokuva, jossa sivusta kuvattu Paasikivi katsoo ulos (”blickar genom de höga slottsönstren ut över södra hamnen”, kerrotaan kuvatekstissä). Toimittaja kutoo taitavasti haastattelujutun säikeet yhteen: valtiomies on lopettelemasta menestyksellistä uraansa. Kahdessa viimeisessä kappaleessa, jotka ovat lihavoidut, käydään kuitenkin vielä poliittisesti mitä kiintoisin dialogi: jospa iäkäs presidentti sittenkin asettuisi¹⁶²² keväällä 1956 vielä ehdolle?

Miksi presidenttihaastattelu juuri Hufvudstadsbladetissa? Hyvän journalistisen lähtökohdan tarjosi tietenkin se, että lehdessä pyöri noihin aikoihin tuo haastattelutarja ”Månadens namn”. Ajankohta lienee haastattelulle ollut otollinen: Paasikivi oli varmaan noihin aikoihin saavutuksiinsa tyytyväinen. Helsingin Sanomien ja Paasikiven suhteita taas on luonnehdittu kaikkea muuta kuin lämpimiksi: Paasikiven ja Eljas Erkon välit olivat ajoin jopa vihamieliset.¹⁶²³ Uuden Suomen päätoimittajaan Lauri Ahoon Paasikiven välit kyllä olivat läheiset, mutta räjähdyksiäkin sattui.¹⁶²⁴ Lyhyesti: Huf-

¹⁶²² Lopulta Paasikivi tuli kevään jännittävässä presidentinvaalissa 1956 vedetyksi mukaan mustana hevosenä. Hän jäi kuitenkin äänimäärässä selvästi jälkeen Kekkosesta ja tälle tiukan vastuksen antaneesta K. A. Fagerholmista. (Haataja 2003, 831; J. K. Paasikiven päiväkirjat 1944–1956, II osa, 528.)

¹⁶²³ Brotherus 1973, 131, 142, 164–165. – Anekdoottina Paasikiven ja Erkon välien huonoudesta Brotherus mainitsee, että Helsingin Sanomat julkaisi Paasikivestä syksyllä 1940 hänen täyttäessään 70 vuotta vain yhden palstan kuvan ja muutaman sentin tekstiä tavallisten syntymäpäivämainintojen joukossa.

¹⁶²⁴ Lohi 2003, 476–477. – Esim. 18.12.1955 presidentti Paasikivi on liittännyt päiväkirjaansa Uuden Suomen päätoimittajalle Lauri Aholle osoittamansa moittivan kirjeen, aiheena saman päivän Uudessa Suomessa presidentistä julkaistu kuva. ”Tällaista solvausta en pitkän elämäni varrella ole kohdannut. Olet tosiaan onnistunut hankkimaan toimitukseesi ala-arvoista, sivistymätöntä ja raakaa väkeä, sekä poliittisesti typerää”, lukee Paasikiven kirjeessä. Aho oli pyytänyt kuvaa anteeksi; kertoen, että kuvan oli ottanut eläkeläis-toimittaja ”ulkomaalaisesta lehdestä eikä ollut ollenkaan ajatellut minun [= Paasikiven] asemaani vaaliin”. (J. K. Paasikiven päiväkirjat 1944–1956, II osa, 519.)

vudstadsbladet sattui olemaan oikealla hetkellä aktiivinen, ja keräsi potin. Lehden päätoimittajalla Egidius Ginströmillä ei ollut mitään erityissuhdetta presidentti Paasikiveen.¹⁶²⁵

Paasikivi kirjoittaa päiväkirjassaan 11.11.1955, siis puolitoista viikkoa haastattelutapaamisen jälkeen: "Hufvudstadsbladetin toimittaja Zilliacus jälleen luonani haastattelun johdosta. Olin käynyt läpi hänen käsikirjoituksensa ja korjannut sen." Merkinnästä voi helposti syntyä liian tiukka tulkinta. Ainakin toimittaja itse muistaa puoli vuosisataa myöhemmin, ettei presidentti mitenkään edellyttänyt korjauksia, vaan ainoastaan "saneli joitain ehdotuksia sanomansa hienosäätelyksi, hienotunteisella tavalla". Myöskään ei toimittaja muista, että presidentin kanslia olisi pyytännyt saada nähdä haastattelukysymykset etukäteen.¹⁶²⁶

"Kyllä se normaali haastattelu oli, melko pitkine vastauksineen. En koskaan käyttänyt pikakirjoitusta tai sanelukojetta, kirjoitin vain harvoja merkintöjä, jotta haastateltava pysyisi rentona", Zilliacus kuvaa työmenetelmäänsä. Puoli vuosisataa myöhemmin tapausta pohtiessaan Zilliacus ei ota kantaa siihen, onko Paasikivi halunnut Hufvudstadsbladet-haastattelunsa avulla viestittää jotain nimenomaan Skandinavian suuntaan.¹⁶²⁷

Haastattelun tietyn normaaliuden puolesta puhuu sekin, että alun perin puolituntiseksi sovittu keskusteluhetki venyi puolitoistatuntiseksi. "Vanha herra oli ollut loistavalla puhetuulella, ja häkellyttävän suorapuheinen", Zilliacus toteaa 1987 ensin ruotsiksi ilmestyneissä muistelmissaan. Normaalialta journalismia sekin, että Zilliacus kertoo jättäneensä "lehdestä pois monia asioita". Näiden joukossa oli kysymys, pitäisikö Suomen kouluissa lukea enemmän venäjää. "Paasikivi nosti kätensä suuren nenänsä vaiheille tyypilliseen tapaan: "Ei, hän mylvi, ei: pienen kansan ei tule puhua suuren naapurinsa kieltä! Assimilaation vaara, assimilaation vaara!"¹⁶²⁸

Zilliacus on muistellut jättäneensä jotain haastattelusta pois ajatellen juuri 1950-luvun puolivälin oloja.

Vaikka esimerkiksi Zilliacuksen tekemä juttu osoittaa, että aito haastattelujournalismi koko ajan kehittyi, niin otettiin myös taka-askelia, jopa vuosikymmeniä myöhemmin. Yksi esimerkiksi tästä on Kansan Uutisten 10.2.1989 julkaisema Romanian presidentin Nicolae Ceausescun haastattelu.¹⁶²⁹ Kokosivun jutun otsikon esirivi alleviivaa saatua erikoisoikeutta: "Romanian presidentti Nicolae Ceausescu KU:lle". Päätösikko käy kiinni teemaan, jonka Kansan Uutiset on kokenut ennalta tärkeäksi – Romanian unkarilaisvähemmistöön kohdistuneeseen sortoon: "Emme voi pitää kyliä takapajuisuuden tilassa" (lainausmerkit alkuperäistekstissä). Jutun tekijä, päätoimittaja Yrjö Rautio tunnusti itse kolumnissaan Kansan Uutisissa 11.2.1989 reilusti, että Romanian viranomaiset olivat itse asiassa sanelleet koko jutun lopullisen asun:

"Ehdot olivat selvät alusta lähtien. Kysymykset piti tehdä kirjallisina etukäteen. Haastattelijan piti olla nimenomaan tämänkin jutun kirjoittaja [= Rautio]. Kysymykset ja vastaukset piti julkaista sellaisenaan. Jutun yhteyteen tai koko siihen lehteen, jossa

¹⁶²⁵ Benedict Zilliacuksen kirje 10.10.2006. – Zilliacus kirjoittaa olevansa "melko varma siitä, ettei Ginströmillä ollut mitään luottamussuhdetta JKP:hen".

¹⁶²⁶ Zilliacuksen kirje 10.10.2006.

¹⁶²⁷ Zilliacuksen kirje 10.10.2006.

¹⁶²⁸ B. Zilliacus 1991, 252.

¹⁶²⁹ Nicolae Ceausescu hallitsi kommunistista Romaniaa tosiasiallisesti 1965–89. Ceausescun perheen ympärille rakennettiin Euroopassa harvinainen henkilökultti. Diktaattorin lempinimiä oli mm. "Karpaattien nero" ja "Ajatusten Tonava". Nicolae ja Elena Ceausescu saatiin kiinni joulun 1989 alla, ja heidät tuomittiin televisiodussa pika-oikeudenkäynnissä kuolemaan. (Mitä Missä Milloin, 1990, 36–37.)

haastattelu ilmestyisi, ei saisi tulla mitään Romaniaa koskevaa kommenttia. Juttu julkaistaisiin samanaikaisesti romanialaisissa lehdissä.”

Rautio kertoo, että haastattelun pitkässä valmisteluprosessissa Romanian Helsingin suurlähetystö ”teki omia ehdotuksiaan kysymyksiksi” sekä vaikutti siihen, että lehden omat kysymykset tulivat ”kohteliaammiksi”. ”Lopulliset kysymykset eivät enää juuri alkuperäisiä muistuttaneet”, Rautio tunnustaa kolumnissaan; lisäksi, että ”hionta” jatkui vielä Bukarestissa hänen sinne matkustettuaan. Tällöin myös otettiin Ceausescusta ja Rautiosta kuvia, joista kaksi julkaistiin haastattelun yhteydessä.¹⁶³⁰

”Lopputuloksena oli presidentin juhlapuhe. Teksti olisi pitänyt tarjota mielipidekirjoituksena, ei haastatteluna”, kirjoittaa Jyrki Vesikansa jutun – jota hän kutsuu lainausmerkeissä ”haastatteluksi” – synnyttämässä jälkikommentoinnissa Uudessa Suomessa. Lavastuksen makua kun vielä lisäsi, että Rautio oli kuvauttanut itsensä juttuun Ceausescun kanssa. Verrattuna Ceausescuun Suomen presidentit Kekkonen ja Koivisto ovat Vesikansasta olleet mukiinmeneviä haastateltavia: he eivät sentään muuttaneet kysymyksiä tai kieltäneet lisäkysymysten esittämistä.¹⁶³¹

Uuden Suomen kommentaattori laajentaa tarkastelunsa tästä laajemminkin haastattelujuttujen aitouden problematiikkaan. Haastattelujuttu on koettu Vesikansan mukaan ”propagandistisesti tehokkaampana” kuin tavanomainen, suora mielipidejuttu; toimittajan mukanaolo jutussa kun saa lopputuloksen näyttämään objektiivisemmalta. Tästä ajattelustahan Kekkonen ns. pyjamantaskupuheen esillepano Suomenmaassa 1952 on hyvä esimerkki, ja ehkä samaa ajattelua näkyi myös Kalevasta edellä vuodelta 1929 poimimani elokuva-aiheisen jutun tapauksessa. Mainituista syistä, Vesikansa päättelee, ”haastattelua on käytetty väärin kai niin kauan kuin juttutyyppejä on tunnettu”. Aina 1970-luvun lopulle Vesikansa muistaa haastateltavien tai heidän PR-toimistojensa lähestyneen toimituksia ”haastatteluin”, joissa oli valmiit kysymykset ja valmiit vastaukset.

Lainausmerkkien käytönhän on Tuchmankin lukenut yhdeksi ns. strategisista rituaaleista. Niiden viljely antaa toimittajalle muun muassa mahdollisuuden käyttää muita henkilöitä tuomaan julki, mitä toimittaja itse asioista ajattelee.¹⁶³²

8.11 Kiertohaastattelu: levikkihaastattelu, mutta muutakin

Jo Okkosen 1960-luvun alun oppikirja¹⁶³³ tuntee kiertoaastattelut. Vaikea sanoa varmasti, mihin Suomen sanomalehteen ja milloin ne ensimmäisenä ehättivät. Ainakin 1950-luvun puolivälissä niitä jo lehdistämme tapaa.

Kiertohaastattelujen tietynlaisena esimuotona voi pitää ns. kiertokyselyjä. Niihin näyttäisivät henkilöt vastanneen lähinnä kirjallisesti. Otettakoon esimerkki¹⁶³⁴ Hufvudstadsbladetista 13.2.1924. Otsikkorakennelma on kolmiportainen:

¹⁶³⁰ Olisi kiintoisa erillistutkimuksen aihe tarkastella, missä määrin kansandemokraattinen lehdistö ylipäänsä tinki suomalaisittain oikeiksi nähdystä haastattelujournalismin periaatteista haastatellessaan tai ”haastattellessaan” reaalisosialismin maiden valtionpäämiehiä ja puoluejohtajia.

¹⁶³¹ Vesikansa 1989.

¹⁶³² Tuchman 1972, 668–669; vrt. Hiidenmaa 1999.

¹⁶³³ Okkonen 1961, 194.

¹⁶³⁴ Tammerfors Aftonblad – nelipäiväinen pikkulehti, jonka levikki oli joitain satoja – pani Rasilan mukaan jo syksyllä 1905 toimeen ”laajan kyselyn tamperelaisten tehtailijoiden keskuudessa” siitä, tulisiko pyrkiä vaikuttamaan siihen että Tampereen teollisuuden keisarilta saamia tullivapauksia jatkettaisiin. Kukaan kyselyyn vastanneista ei kannattanut

- [I] Svenskhetsproblemet och de taktiska ritklinjerna skärskådas.
 [II] Nödvändigheten att undvika en
 tillskärpning av nationalitetskonflikten understrykes.
 [III] En rundfråga av Hufvudstadsbladet.

Hufvudstadsbladetin kiertokyselyyn vastaa kolme henkilöä: vuorineuvos Rudolf Elving, lääkintöneuvos Artur Tollet, sekä professori J. J. Sederholm. Virikkeen jutulle on antanut vaikutusvaltaisen Amos Andersonin (1878–1961) Turussa pitämä puhe. Tuossa vaiheessa, 45-vuotiaana, kirjapaino- ja lehtialalla jo monia kannuksia ansainnut monitoimimies lähti pyrkimään toiselle kaudelleen kansanedustajaksi. Hän oli itse asiassa voittanut lehdensisäisen valtataistelun Arthur Frenckelliä (1861–1933) vastaan, joka oli Andersonin Turun-puheen aikoihin päätoimittaja enää muodollisesti. Hufvudstadsbladet oli jo tosiasiallisesti Andersonin komennossa, vaikka lehden suoranaiseksi yksinvaltiaaksi hänen voi katsoa tulleen vasta 1928, jolloin hän osti Frenckellin osakekannan. Liikemies ja kulttuurihenkilö Anderson, RKP:n kemiöläissyntyinen ehdokas Turun eteläisestä vaalipiiristä, aloitti vaalikampanjansa usein mainitulla Turun-puheellaan ”ruotsalaisen kansanosan asemasta Suomesta”. Tuossa 26.1.1924 pitämässään puheessa hän käänsi selkää suomenruotsalaiselle radikalismille ja vaati, että RKP harjoittaa sovinnollista yhteistyötä suomenkielisten oikeistopiirien kanssa. Muutoin olisi hänestä pelättävissä, että suomenruotsalaisuus kutistuu jonkinlaiseksi Yellowstone-kansallispuiston kaltaiseksi reservaatiksi. Retorisesti vahvaksi luonnehdittu puhe, jonka kirjoittamiseen oli osallistunut taustavoimia, sai osakseen RKP:n eduskuntaryhmässä viiltävää arvostelua, mutta Anderson pääsi huhtikuun alussa pidetyissä ennen-aikaisissa vaaleissa eduskuntaan, ja äänivyöryllä.¹⁶³⁵

Hufvudstadsbladetin 13.2.1924 julkaisemassa kiertokyselyssä haastateltavien Elving, Tollet ja Sederholm yhden palstan kasvokuvat on sijoitettu heti otsikkorakennelman alle. Taitto on hieman kehittämätöntä. Elvingin kuvan alle lehti on sijoittanut toimituksellisen johdantonsa, jonka liki pariltakymmeneltä riviltä ilmenevät kiertokyselyn lähtökohdat, mutta jota äkkisilmäyksellä voisi luulla myös Elvingin vastaukseksi:

Det är ingen hemlighet för Hufvudstadsbladets läsare att olika uppfattningar för nuvarande på svenskt håll framtråda beträffande arbetet för tryggandet av den svenska folkstammens ställning i Finland och de handlingslinjer, som vid detta arbete böra följas. För att giva den svenska allmänheten tillfälle att få del av de opinioner, som i saken hysas av svensksinnade inom olika kretsar, har Hufvudstadsbladet vänt sig ett antal personer med anhållan att de ville framlägga sin åsikt uti detta aktuella och för svenskheten betydelsefulla spörsmål. Vi offentliggöra här nedan några uttalanden, som i frågan tillsätts oss.

Johdanto on siis kohtelias, ja kieli pikemmin koukeroista ja kohteliasta kuin journalistisen napakkaa. Paitsi että kyse on varmaan ollut lehden ja ajankin yleisestä tyylistä, täytyy myös koko ajan muistaa kysymyksen – ”svenskhetsproblemet och de taktiska ritklinjerna”, kuten pääotsikossa ilmaistaan – arkaluonteisuus. Kysymyksenasettelun ta-

tullivapauksien jatkamista, ne kun aiheuttivat närääkin muun maan teollisuuden piirissä. (Rasila 1984, 18; Hakuteos Savonlinna 1988, 100–102.)
 1635 Steinby 1982, 10, 13–22, 100–102, 215–228; Landgren 2003, 294. – Lisämausteensa Andersonin valtaannousulle Hufvudstadsbladetiissa antaa, että Anderson valitsi 1922 tittelikseen – riikinruotsalaisittain – ”ansvarig utgivare”, vaikkei Suomen vuoden 1919 painovapauslaki tällaista nimikettä tuntenutkaan (Steinby 1982, 10, 100). – Andersonin Turunpuhe sai kiitosta Helsingin Sanomien pääkirjoittajalta (Kulha 1989, 222).

kana siis on Turun-puheineen itse Anderson, Hufvudstadsbladetin¹⁶³⁶ kiistaton ykkösmies.

Elvingin vastausteksti on taitettu tuon johdannon alle, toki tähdellä siitä erottaen. Elvingin ja Tolletin tekstit lähtevät liikkeelle ilman otsikointia, silkkana leipätekstinä.

Sederholmin vastaustekstin yllä on otsikontapainen, lihavalla – mutta ei paljoa leipätekstikokoa suuremmalla – ladottu kysymys: ”Huru kan den svenska stammen i Finland bäst göra sig gällande?” Muotoilu on ehkä Hufvudstadsbladetin toimituksen, ehkä Sederholmin, ehkä molempien. Sederholmin vastaustekstissä esiintyy myös joku-
nen väliotsikko, toisin kuin kahden muun herran teksteissä.

Elvingin ja Tolletin vastauksissa on päiväys (esimerkiksi Tolletilla ”Helsingfors, den 4. febr. 1924”). Tämä, mutta toki ennen muuta itse vastaustekstien kirjallinen sävy, todistaa sen puolesta että kyseiset kolme herraa ovat esittäneet vastauksensa kirjoittamalla. Heidän vastauksensa ovat erimittaisia – ollaan vielä kaukana 1900-luvun lopulla yleistyneistä ns. mittaankirjoittamisen vaateista – ja luikertelevat sivulla miten luikertelevat.¹⁶³⁷ Olennaista on tässä yhteydessä kuitenkin havaita, että kyseessä ei ole kierto-
haastattelu – jossa kirjoitustyön hoitaa toimittaja – vaan kiertokysely, minkä kirjallisista muotoilusta vastaavat henkilöt, joiden puoleen on käännytty.¹⁶³⁸

Moinen kiertokysely-käytäntö on olletikin tuon ajan Suomessa seulonut vastaajiksi etenkin hyvin koulutettuja ja korkeassa yhteiskunnallisessa asemassa olevia kansalaisia: heitä, joilla on katsottu olevan hallussaan kyky ilmaista itseään kirjallisesti. Tätä vahvistaa vielä Hufvudstadsbladetin kiertokyselynsä 20.2.1924, seuraavana keski-
viikkona, julkaisema jatko-osa (sen alempi otsikko kuuluu: ”Ytterligare uttalanden med anledning av Hufvudstadsbladets rundfråga”). Vastaajina ovat vapaaherra Axel Palmgren ja maisteri B. Appelberg.

Hufvudstadsbladetin kiertokysely-käytäntö näyttää jatkuvan kymmenen vuotta myöhemminkin. Lehden 5.12.1934 ilmestyneessä 70-vuotisnumerossa on haastateltu lähemmäs pariakymmentä kunnostautunutta kansalaista – miehiä kaikki, nytkin. Otsikko kuuluu: ”Vilket önskemål av allmänt intresse har Ni på hjärtat?” Kysymyksen kohteeksi päätyneiden henkilögalleria vaihtelee piispa Max von Bonsdorffista professori Kyösti Haatajaan, ulkoasiainministeri Antti Hackzellista professori Yrjö Hirniin; joukossa on toki myös näemmä maakuntien ruotsinkielisiä kunnallispoliitikkoja. Jut-
tukokonaisuus hallitsee peräti kolmea eri sivua. Esitystapa on nyt kehittyneempi kuin käsitellyssä kymmenen vuoden takaisessa kiertokyselyssä. Kutakin vastaustekstiä edeltää kursivoitu johdanto (esimerkiksi: ”Biskopen i det svenska stiftet, Max von Bonsdorff, har svarat på följande sätt”), ja sen yllä vielä väliotsikkokin (esimerkiksi von Bonsdorffin tapauksessa: ”Brist på diakonissor i de svenska församlingarna”).

¹⁶³⁶ Vuodesta 1928 Anderson toimi myös lehden päätoimittajana. – Vielä 1924 Hufvudstadsbladeten oli 40 000 kappaleen levikkeineen ehkä Helsingin Sanomia niukasti edellä. Mutta 1920-luvun jälkipuoliskolla Helsingin Sanomat alkoi mennä levikkikehityksessä menojaan, ja Uusi Suomikin otti Hufvudstadsbladeten kiinni. (Hakuteos Aamulehti 1988, 133, 143–147; Hakuteos Savonlinna 1988, 207; Steinby 1982, 38.)

¹⁶³⁷ Hufvudstadsbladeten 13.2.1924 tapaa myös jutun: ”Det nya Kinas representant i Finland Intervjuas” (pääotsikko). Kiinan Suomeen nimitetty ”chargé d’affaires” eli asiantuntija Wang Lei Ghi on tullut Suomeen jättääkseen valtuuskirjansa. Tässä yhteydessä: ”har monsieur Wang Lei Ghi vid en intervju för detta blad uttala sig sympatiskt om vårt land samt givit följande meddelanden om förhållandena i Kina, kommersiella synpunkter m.m”. Itse haastattelu sisältää referoivaa tekstiä. Ehkä varovaisuussyistäkin – kyseessä hän on vieraan vallan edustaja – Hufvudstadsbladeten on tyystin karttanut lainauksia, osalainauksia myöten. Paikoin ei tekstistä aina selviä, mikä siinä on kiinalaisdiplomaatin näkemystä, mikä lehden.

¹⁶³⁸ Vastaavalla tavallahan on perinnäisesti mm. yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessakin erotettu käsitteet haastattelu ja kysely (esim. Jyrinki 1977).

Kehittyneempää esitystapaa edustaa myös peräti nelipalstaiseksi levitetty liha-voitu – ja kehystetty – ingressi:

I anslutning till Hufvudstadsbladets 70-årsjubileum och i avsikt att i så vidsträckt mån som möjligt få det som i dag passerar revy i vårt samhälle belyst har redaktionen vänt sig till ett antal *prominenta medborgare* i en enkel enkät med frågan "Vilket önskemål av allmänna intresse har Ni i detta nu på hjärtat?" De olika svaren publiceras här nedan. [Tähdennys: JP]

Ingressistä ilmenee ainakin kaksi kiertokyselyn toteutusta kuvaavaa olennaista seikkaa: yhtäältä se, että tavoitteena on tarjota lukijoille mahdollisimman laaja-alainen katsoaus yhteiskunnan kysymyksiin ("i så vidsträckt mån som möjligt få det som i dag passerar revy i vårt samhälle belyst") sekä toisaalta se, että näkemysten takana ovat ns. silmäätekevät ("ett antal *prominenta medborgare*"). Joka härjillä ajaa, se härjistä puhuu. Niinpä tuonhetkinen ulkoministeri Hackzell kehottaa (väliotsikolla "Tidningspressen och relationerna till grannfolken") julkista sanaa olemaan vaarantamatta suhteita naapurimaihin.

Kirjallista kiertokyselyä muistaa Vesikansa harrastetun ennen toista maailmansotaa myös Uudessa Suomessa, samoin kuin ensimmäisessä Iltalehdessä, joka ilmestyi 1919–1930.¹⁶³⁹ Nuo kiertokyselyt jatkuivat tavallaan Uuden Suomen loppuvuosiin asti. Yhtenä muotona olivat Vesikansan mukaan vaalien edellä laaditut ruudukot, joissa esimerkiksi puoluesihteerit vastasivat tiettyihin avainkysymyksiin määrämittäisesti. Vastaavia ruudukoita tehtiin myös talouspolitiikan eri etutahoille tarjoamista vaihtoehtoja. "Kirjallinen kysely tarjosi väärentämättömiä vastauksia, ja ehkä se oli pienelle toimitukselle kevyt toteuttaa, vaikka oli siinäkin oma vaivansa. Vaalikoneet ovat tehneet vaaliruudukot vanhanaikaisiksi", Vesikansa pohtii.¹⁶⁴⁰

Yksi lisäesimerkki. Aamulehden 3.12.1951 julkaistusta 70-vuotisnumerosta – tuon 16-sivuisen maanantainumeron sisältä – löytyy käytännössä kaksisivuinen kiertokysely- tai kiertohaastattelu-kokonaisuus. Pääotsikko kuuluu: "Minkä verran luen lehtiä ja mitä niistä saan?" Alaotsikko selvittää haastattelun kunnianhimoiset puitteet: "16 tunnettua kansalaista syventyy 'tilittäytymään' ja arvioi henkilökohtaisen suhtautumisensa sanomalehdistöön". Joukossa on hyvinkin vaikutusvaltaisia kansalaisia, eduskunnan puhemiehestä K. A. Fagerholmista kirjailija Mika Waltariin, piispa E. G. Gulinista toimitusjohtaja Väinö Tanneriin. Typografisesti hieman sekatyylinen otsikointi on kielellisesti napakkaa; toimitus ei juuri sorru staattisiin päällekirjoituksiin. Esimerkiksi Fagerholmin haastattelusuuden erillisotsikko on informatiivinen ja lukemaanakin houkutteleva: "Ainakin 26 lehteä on päivaurakkana eduskunnan puhemiehellä".

Kiertokysely vai kiertohaastattelu? Aamulehden 15 miehen ja 1 naisen vastauksista voi arvailla, että lehti on käyttänyt sekatekniikkaa. Joissain tapauksissa vastaukset ovat juhlevaa korukieltä, mikä viittaa itse tai apulaisten kanssa suoritettuun

¹⁶³⁹ Iltalehti oli ns. ensimmäisessä tasavallassa lyhytikäiseksi jääneen – ja kiivaana monarkian kannattajana tunnetun – Uuden Päivän seuraaja. Vuoden 1919 alusta muutaman kuu-kauden Uuden Suomen Iltalehtenä esiintynyt julkaisu muuttui syksyllä 1919 pelkäksi Iltalehdeksi. Julkaisu oli itsenäinen, vaikka sillä oli toimituksellista yhteistyötä US:n kanssa. Tappiollinen Iltalehti annettiin 1930 pääkaupungin lapualaispiirien käsiin, ja siitä tuli Ajan Sana. Valtioneuvosto kielsi 1932 tuon käytännössä jo suoritustilassa olleen lapualaislehden ilmestymisen; ja tilalle tuli vuoteen 1944 ilmestynyt Ajan Suunta. (Hakuteos Aamulehti 1988, 22–24, 182–183; Hakuteos Savonlinna 1988, 198–199.) Uudesta Päivästä liikkeelle lähtenyt lehtipolku on siis mitä kiintoisoin.

¹⁶⁴⁰ Vesikansan kirje 2.12.2006. – Jostain Iltalehden kirjallisesta kiertokyselystä Vesikansan mieleen on jäänyt mm. Jean Sibeliuksen kannanotto Helsinkiin rakennettavan musiikkitalon puolesta.

kirjallisen tekstin hiontaan. Toisissa tapauksissa vastausvirkkeet taas ovat lyhyitä, ja tuovat mieleen pikemmin puhutun kielen; ja viittaavat puolestaan ehkä puhelinhaastatteluihinkin.

Kiertokyselyä voinee hyvin pitää kiertoaastattelun edeltäjänä, vaikkei kierto-kyselykään välttämättä tyystin ole journalismista kadonnut; semminkään, jos halutaan mieltää sähköpostitse annetut haastattelulausunnot pikemmin kysely- kuin haastatte-luvastauksiksi.

Kiertoaastattelua voi myös luonnehtia kiertokyselyyn karvalakkiversioksi. Näyt-täisi nimittäin siltä, että kiertoaastattelu toi joskus toisen maailmansodan jälkeen voimallisesti haasteltavien piiriin myös kadunmiehen. Haastattelu demokratoitui, ja myös ns. tavallinen ihminen pääsi lehden palstoilla paremmin ääneen.¹⁶⁴¹

Vesikansan mukaan ”suullisesti tehtyjen puhelinhaastattelujen sarjat” tulivat Uu-teen Suomeenkin viimeistään 1950-luvulla. Hän lisää tämän muodon vaatineen haasta-teltavien sopeutumista siihen, että toimittaja poimi lehden mielestään keskeisimmät asiat; sen sijaan että haastateltavat olisivat kiertokyselyille ominaisesti kirjoittaneet vuorosanansa itse.¹⁶⁴²

Trendi – siirtyminen kiertokyselyistä kiertoaastatteluihin – näkyy vaikkapa tur-kulaisen Uuden Auran¹⁶⁴³ 75-vuotisnumerossa 4.12.1955. Siinä on osana juhla-aineistoa julkaistu juttu ”Nuoren lukijakunnan ajatuksia Uudesta Aurasta”. Otsikko on ajalle ominaiseen tyyliin tasarivinen; viis siitä, että toisen rivin pistekoko on selvästi pieni-pi. Kaksikappaleinen johdanto pohjustaa laveasanaisesti kiertoaastattelua (”varsinkin maaseudulla iltapuhteet ovat kuitenkin siksi pitkiä, että päivän lehti tulee luetuksi melkoisen tarkasti”). Johdannon lopulla todetaan, että ”seuraavassa eräästä maakunnan nuorisin edustajat ovat lausuneet mielipiteensä lehtemme täyttäessä 75 vuotta”.

Uuden Auran 4.12.1955 kiertoaastattelun kohdehenkilöitä on viisi. Heidät esi-tellään kunkin haastattelujakson väliotsikon jälkeisessä johdantokappaleessa. Nuo nuoret henkilöt ovat ”Kosken T. I. Sorvaston Ali-Urmaan farmaseuttitytär Paula Ur-mas”, ”Laitilan yhteiskoulun 18-vuotias ylioppilaskokelas Kari Korpela”, ”osuuskas-savirkailija Sirkka-Liisa Salonen Forssasta”, ”osuuskassavirkailija Keijo Setälä Loimaal-ta” sekä ”Salon Yhteislyseon VI luokan oppilas Sinikka Mykkänen”. Neljästä viimeksi mainitusta on taitettu tekstiin vajaan puolen palstan levyiset kasvokuvat; jostain syystä farmaseutti Urmaan kuva puuttuu. Neljän ensiksi mainitun kuulemiset vaikuttavat ai-doilta pikku haastatteluilta – jotka jo tuossa vaiheessa, 1950-luvun puolivälissä – ovat voineet perustua puhelinkeskusteluunkin. Viidennen, lukiolainen Sinikka Mykkäsen, teksti on näemmä itsensä kirjoitettu tervehdys (joka alkaakin: ”Uusi Aura Ystäväni!

1641 Tietenkään ei ole syytä unohtaa ns. tavallisen ihmisen äänenpääsystä puhuttaessa mielipidesivujen juttuja, joita aiemmin kutsuttiin nimenomaan yleisönosastokirjoituksiksi. Esim. AL:een on tulkittu perustetun erityinen yleisönosasto 1900 (R. Seppälä 1981, 349). Oma huomattava askelensa oli sitten se, että HS loi 1977 erityisen mielipidesivun, jonne lukijoiden kirjeetkin kompaktisti koottiin. (Välkevirta 1984a.)

1642 Vesikansan kirje 2.12.2006.

1643 Uusi Aura alkoi ilmestyä varsinaisesti vuoden 1881 alusta. Lehti perustettiin, kun monet olivat kokeneet Turussa jo pidempään ilmestyneen suomenkielisen lehden Sanomia Tu-rusta kielipoliittisesti liian väröttömäksi. Uuden Auran suuruuden ajaksi on katsottu K. N. Rantakarin päätoimittajakausi 1911–16, jolloin lehti vielä pärjäsi nuoremmalle haasta-jalleen Turun Sanomille (joka alkoi ilmestyä 1905). Kaikkien aikojen levikkihuippunsaakin, 22 200 kappaletta, Uusi Aura saavutti jo 1916. Turun Sanomat oli kilpailussa kuitenkin voimakkaampi; 1920-luvun lopulla Uuden Auran levikki oli enää vajaan kolmannes kil-pailijan levikistä. Lehti kuitenkin panosti vielä viime sotien jälkeenkin ennen muuta sisäl-tönsä määrään, kunnes 1950-luvun puolivälistä alkaen levikki alkoi vuosi vuodelta pudota. Uuden Auran tie päättyi 1964. (Hakuteos Savonlinna 1988, 189–191.)

Tunnen itseni imarrelluksi, kun saan lausua pari ajatusta Sinun tutuiksi käyneillä leh-dilläsi”).

Esitysteknisesti kiintoisin on Sirkka-Liisa Salosen osuus. Väliotsikon ”Kolman-nen polven Uuden Auran lukija” jälkeen seuraa lihavoitu alkujakso:

Osuuskassavirkailija Sirkka-Liisa Salonen Forssasta ”on lukenut Utta Auraa niin kauan kuin on lukea osannut”. ”Koko muistikauteni olen pitänyt Utta Auraa kaikkein mielen-kiintoisimpana sanomalehtenä. Muistan kuinka pikkutyttönä luin, – oikeastaan tavalin, ”Pikku Anni”-sarjaa. Myöhemmin kiinnosti erikoisesti ”Nuorten nurkka”.

Korvaan voi paperinmakuisena särähtää ainakin sana ”muistikauteni”. Myös väli-merkkien käyttö on hieman huolimaton. Seuraavassa kappaleessa käsitellään Utta Auraa sitten lukijan silmin vähän osa osalta:

Ajan mukana kiinnostukseni kohteet ovat muuttuneet lehdessä toisaalle. Nykyisin kiin-nostaa minua eniten lehden takasivu. Luen myös ”Paul Temple”-sarjaa. Paikallaan ovat myös elokuva-arvostelut. Sunnuntai-numeron sisäsivuilta etsin mielenkiintoisia matka-kuvauksia ja juttuja taidetapahtumista. Vioista taikka puutteista en osaa sanoa mitään. Olen tottunut tapaamaan Uuden Auran kasvot sellaisina kuin ne ovat.

Puheen aitouden vaikutelma ei ole paras mahdollinen. Kappaletta ei ole, käytetystä minä-muodosta huolimatta, myöskään pantu lainausmerkkeihin. Seuraava kappale sen sijaan on – ja onpa se jopa lihavoitu, tekstin merkitystä näin tähdentäen:

”Kaiken lopuks’ mä tykkään kauhiast Uurest Aurast, se kun tua terveissi Turust ja Turun puolest.”

Huomiota kiinnittää, että repliikissä on päästetty lounaismurteet valloilleen. Osuus-kassavirkailijattaren haastattelutekstin viimeisessä kappaleessa puolestaan ottaa kerto-janäänänen itselleen kirjoittaja. Seuraa epäsuoraa esitystä, ja taustointiakin:

Neiti Salonen onkin jo kolmannessa polvessa ”uusauralainen”, joten ei ole ihme, että hän on tottunut näkemään Uuden Auran kasvot sellaisina kuin ne ovat. Hänen maskulainen isoisänsä luki ”Auraa” silloin kun se alkoi ilmestyä, sitten sitä luki hänen isänsä ja nykyi-sin sitä lukee koko forssalaistunut perhe, jonka esikoisen lausumat sanat edellä luimme.

Voi olettaa, että Uusi Aura on omaksunut kiertohaastattelun sanomalehtiemme kärki-päässä. Lehden päätoimittajana oli toiminut vuodet 1952–1954 Akseli Routavaara: maan ensimmäisen journalismin oppikirjan kirjoittaja ja myös toimittajakursseja vetä-nyt pioneerihahmo.¹⁶⁴⁴ Varmasti Uuden Auran vuoden 1955 journalismissa näkyy yhä hänenkin kehittämistyönsä jälkiä, vaikka toki on syytä muistaa, että ainakin joskus jat-kosodan loppuaikoina Routavaara näytti epäilevän¹⁶⁴⁵ koko haastattelujournalismin tu-

¹⁶⁴⁴ Routavaara (1901–54) aloitti uransa ylioppilaaksi valmistuttuaan oululaisen Kaiun uutis-osastossa 1919, ja työskenteli sitten vuosikymmenen useiden oululaisten ja kemiläisten lehtien toimittajana ja toimitussihteerinä. 1920-luvun lopulla hän siirtyi Jyväskylään; ensin Keski-suomalaiseen, jota hän palveli niin toimitussihteerinä kuin toimittajana, ja sitten – sotavuosiksi – Sisä-Suomen päätoimittajaksi. Jyväskylän-vuosinaan Routavaara myös opetti oppilaitoksissa pikakirjoitusta sekä toimi apulaisena Jyväskylän tieteellisen kirjaston sanomalehtiosastolla. Vuonna 1935 häneltä ilmestyi bibliografinen esitys Suomen sanomalehdistö 1771–1932 sekä vuonna 1944 teos Minusta tulee toimittaja: maan ensimmäinen journalismin oppikirja. Routavaara myös toimi johtajana Ylioppilaslehden 1947–48 järjestämällä reportterikurssilla. Työskenneltyään 1940-luvun lopulla ja 1950-luvun alussa Kokoomuksen sanomalehtisihteerinä ja US:n pääkirjoitustoimittajana Routavaara päätyi 1952 Uuden Auran päätoimittajaksi; äkkikuolema 1954 tuli sitten väliin. (Suomen Sanomalehdistön 1937, 145; Vesikansa 2006; Klinge & Harmo 1983, 280–281.)

¹⁶⁴⁵ Routavaara 1944, 70.

levaisuutta. Mutta ei ole varmaan väärin nähdä tuossa nuorison kuulemisessa myöskään okkoslaisittain sanottuna¹⁶⁴⁶ ”levikkihaastattelun” makua. On kuin lehti olisi halunnut viestittää eri puolilla lounaista Suomea asuville nuorille henkilöille: tässä lehti teillekin.

Sittemmin kiertohaastattelut lisääntyivät, ja täyttivät maan. Niissä udeltiin kansalaisten mielipiteitä yhtä hyvin kaavaillusta kuntaliitoksesta kuin suhtautumisesta saateeseen kesään, yhtä hyvin joululahjavalinnoista kuin siitä, joko asianomainen on päättänyt ketä äänestää tulevissa vaaleissa.

Kiertohaastattelut kärsivät monen silmissä inflaation, ja moni muukin kuin Okkonen leimasi ne ainakin osin ”levikkihaastatteluiksi”, joiden tekemisestä oli kunnianhimo kaukana. Olisi mielenkiintoista selvittää, missä määrin 1982 perustettu USA Today, etenkin ulkoasun kehittämisen globaali virikkeidenkylväjä, vaikutti Suomessakin kiertohaastattelujen tiettyyn uuteen tulemiseen 1900-luvun lopulla. USA Todayhan suosi alun alkaen mielellään journalistisia lähestymistapoja, joita lehti itse perusteli niiden helpolla ja nopealla omaksuttavuudella.¹⁶⁴⁷ Kiertohaastattelussakin nähtiin ilmeisesti Suomessakin nyt uusia mahdollisuuksia, ja siihen suhtauduttiin taas kunnianhimoisemmin. Ehkä myös sähköpostin mukaan astuminen 1990-luvulla alkoi tuoda kiertohaastattelujen toteutukseen uutta joustavuutta.

8.12 Haastattelu, jo hieman säänneltykin genre

Käsitelty J. O. Ikolan Ritolasta Vaasaan tekemä haastattelu edusti epäilemättä suomalaisen haastattelujournalismin kärkeä 1920-luvulla. Oman aikansa edustava sanomalehtihaastattelu on Aamulehdessä 45 vuotta myöhemmin vastaan tuleva näyttävä Ritola-kokonaisuus. Lehdessä 10.4.1969 takasivulla julkaistun juttukokonaisuuden kurssi-voito esirivi pohjustaa: ”Kipakka kirvesmies Ville Ritola puhuu asiat halki”. Kuuden palstan pääotsikko kysyy: ”Miksi Nurmen oppeja ei kuulla?”

Suurimman osan sivua täyttävä Allan Liuhalan, Aamulehden toimituspäällikön, tekemä haastattelu koostuu kolmesta osasta. Pääjutun lisäksi alalaidassa on kainalojuutuksi taitettu erillishaastattelu nelipalstaisine otsikoineen: ”Suomalainen, pidä rehtiys arvossa”. Pääjutun kylkeen on taitettu yksipalstainen, kevyisiin kehyksiin sijoitettu otsikoimaton teksti, jonka keskeinen sisältö koostuu Ritolan ”Suomen urheilevalle nuorisolle” antamasta kymmenestä ohjeesta. Pääjuttua leimaa kuusi puolentoista palstan levyistä, lihavoituina ladottua sitaattia – pääosin Martti Jukolan toteamuksia – jotka pohjustavat jäljempää haastattelutekstijaksoja. Suomen oloissa ilmeisen avantgardistista typografiaa tuolloin?

Kolmipalstainen pääkuva on napattu Ville ja Liisa Ritolasta, tuoreesta avioparista, joka istuu kotona New Yorkissa pöydän äärellä, taustalla seinälle ripustetut olympiadiplomit. Pääkuvan yllä on Ritolasta kolme edestäpäin otettua kasvokuvaa, joiden kuvatestit ovat nekin kuin haastattelun täydentäjiä. Kuvateksteissä Ritola lähettää terveisiä tietyille suomalaisille, toteaa australialaisen Ron Clarken olevan paras nykyjuoksija tai ilmaisee pohtineensa Arizonaan muuttoa.

¹⁶⁴⁶ Okkonen 1961, 254.

¹⁶⁴⁷ Hyvän koonnoksen USA Todayn puolesta ja sitä vastaan esitetyistä argumenteista löytää esimerkiksi Gladneyn (1993, 17–36) artikkelista. Tässäkin empiirisiin tutkimustuloksiin perustuvassa esityksessä lähdetään liikkeelle USA Todayn suuresta vaikutuksesta: ”Since its launch in 1982, USA Today has been a model for change in news form and content in many American newspapers”, Gladney pohjustaa. Mutta lisättäköön, että eihän USA Todaysta ole kuhistu ainoastaan USA:n lehtimaailmassa. (Vrt. J. Pietilä 1990b.)

Aamulehden 10.4.1969 Ritola-juttu alkaa ajanhenkisesti ns. monikärki-ingressillä, joka koostuu viidestä kysymyslauseesta:

Vieläkö Salmisen nahkatehdas on toiminnassa Tampereella?
 Onko harava vieläkään niin tiuha että löydetäisiin urheilijalahjakkuudet Suomen saloilta?
 Suositaanko Suomessa vain suurseurojen miehiä?
 Miksi ei Nurmi puhu tai miksi ei hänen oppejaan kuulla?
 Mimmoisessa tilanteessa se kotomaa nykyisin oikein on?

Sitten ensimmäinen leipätekstikappale:

Kirvesmies Ville Ritola panee Aamulehden toimittajan kovaan tenttiin kodissaan 93. Itäisellä kadulla Manhattanilla New Yorkissa. Puhutaan Suomesta, Saimaan kanavasta, vektoreista, maailmantilanteesta, Yhdysvaltain roolista, Vietnamista, Johnsonista ja Nixonista, New York Timesista, jota talon isäntä lukee joka päivä kotimaan lehtien lisäksi.

Toimittaja siis vilauttaa haastattelukeskustelun asialistaa; kaikkiin vilautetuista aiheista ei kylläkään sittemmin enää tarkemmin palata. Edelleen Ritola ilmaisee käsityksiään mm. toimittajista:

– On niitä suomalaisia lehtimiehiä tännekin pyrkinyt. Vaan mitä minä heistä. Ovat tärkeitä ja kirjoittavat ties mitä kirjoittavat. Joku teki kerran minusta työnjohtajan, taisi olla painettuna oikein johonkin viralliseen kunniakirjaan tai sellaiseen. Kirvesmies minä olen, karpentteeri. Tohistaan vaan kaikenlaista... (Samaa puhuu niin Ritola kuin Nurmikin: lehtimiehet ovat niitä saippuvaahdon keittäjiä!)
 – Rahaako Suomesta? Peräti eläkettä? Eihän toki, heh, heh. Kohtuullisen matkakorvauksen sain aikoinani, en muuta. Amerikansuomalaiset kyllä keräsivät monin verroin enemmän olympiarahastoon. Olin itsekin mukana puuhassa, myös silloin kun Suomelle kerättiin apua talvisodan aikana.

Seuraa ensimmäinen mainituista lihavoiduista sitaateista:

Kuin torpedo syöksyi Amerikasta esiin Ville Ritola Nurmen jaloksi kilpaveikoksi kahdesa olympiajuhlassa. (Martti Jukola: "Huippu-urheilun historia").¹⁶⁴⁸

Juoksutermein: kerronnassa siirtyy kapula nyt haastateltava Ritolalle. Hän kommentoi repliikissä Jukolan torpedo-vertausta, ja alkaa muistella elämänsä, lapsuudesta lähtien:

– Tiedä nyt tuosta torpedosta... Meitä oli Peräseinäjoen Ritolassa 15 lasta. Minä olin kymmenes. Kurki, Kärki ja Koukkari olivat siellä ensimmäiset talot, ja Ritola tuli niiden jälkeen. Kanniskelin lankkuja sahalla. Se oli nuorelle pojalle aika raskasta ja huonosti palkattuakin.

Tämä ensi repliikkikappale on pitkä, lähemmäs 40 leipätekstirivin mittainen. Ritola kertoo monen muun sukulaisensa lailla siirtyneensä kotimaan niukoista oloista suureen länteen:

Valloissa oli kyllä töitä telakoilla ja rakennuksilla. Piti alvaria työskennellä vedessäkin, kaulaa myöten. Noilta ajoilta tietysti reumatismin riesakin on peräisin. Joskus myös viina vähän villitsi, on minussakin vikaa ollut, mitäpä sitä salailemaan. Tappelinkin. Oli pakko. Nyrkein puolustauduin.

Virkkeet ovat napakoita, ja sinne tänne on siroteltu puheenomaisuutta ("Valloissa" tai "alvaria"). Repliikin lopulla päästään Ritolan juoksu-uran alkuun, haastateltavan

¹⁶⁴⁸ Jukolan teoksen Huippu-urheilun historia ensimmäinen painos ilmestyi 1935, toinen painos 1948 ja kolmas 1956 (ks. Jukola 1956, 1–2).

myöntäessä esikiviakin olleen (”taisi se Hannes Kolehmainen aika tavalla innoittaa”). Jakson päätteeksi toimittaja Liuhala ottaa kapulan itselleen – siirrytään toimittajan taustoiivaan kerrontaan:

Aikakirjat kertovat, että ensimmäiseen kilpailuunsa Ritola osallistui v. 1919 ja siitä se ura urkeni. Kolme vuotta myöhemmin hän tuli Bostonin maratonilla toiseksi, voitti nipun lyhyempiä matkoja, nujersi v. 1923 kaikki jenkit niin sisä- kuin ulkoradoilla.

Tässäkin kohden voi havaita Liuhalan urheilutoimittaja-taustan: urheilu on hänelle tuttu ja häntä itseäänkin kiinnostava alue. Ja, seuraavassakin lihavoidussa välitekstissä nojataan Jukolaan:

Laiha ja jänteikäs kirvesmies hommattiin olympiatalveksi 1924 kävelemään Suomen routaisille teille, oman heimon poika, oman olkileipänsä syönyt Peräseinäjoen takapitäjässä. (Martti Jukola: ”Huippu-urheilun historia”).

Sitten vastaa Ritola:

– Niinhän sitä tultiin. Jenkit tosin panivat lujasti hanttiin. Lupailivatkin kaikenlaista. Tietysti olisi taloudellisesti ollut edullisempaa edustaa Amerikkaa, mutta minähän olin Suomen kansalainen ja suomalainen. Kotimaatahan minä ajattelin. Siellä Tampereella ja Pyynikillä harjoittelin ja Pyrintöön kuuluin. Salmisen veljekset, Niilo ja ennen kaikkea Yrjö huolehtivat minusta kuin pojastaan. Sen kyllä muistan aina. Routaisilla ja lumisilla teillä käveltiin ja ihan hullumaisesti. Englantilainen valmennussysteemi edellytti sitä. Vain vähän juostiin. Se oli todella iso virhe.

Ritola siis muistelee vaiheita, joita on käsitelty J. O. Ikolan haastattelujutun tarkastelussa edellä: amerikansuomalaisten hänelle vuoden 1924 olympialaisiin pääsemiseksi antamaa tukea tai tamperelaisen teollisuus- ja urheilumiehen Salmisen tukipanosta. Haastattelujakson lopulla käsitellään vielä kuuman keskieurooppalaisen kesäsään vaikutuksia pohjoismaalaiseen juoksijaan:

Pariisin kisojen murtomaajuoksussa aurinko poltti kuin pätsi, paahde oli 35–40 astetta. Kukapa mokomaan olisi valmentautunut, vaan pitäisi sellaiseenkin... (Tässä legendaarisessa juoksussa Ritola toi hopeaa, Nurmi kultaa.)

Pääjutun puolenvälin jälkeen tullaan hieman arkaan aiheeseen. Halmeen kirjasta poimittu lihavoitu sitaatti kertoo:

Kun suomalaisten suurjuoksijain kesken lopulta saatiin aikaan sopimus, että Nurmi jää katselijaksi kymppillä... (Yrjö Halme olympiakisoista 1924.)¹⁶⁴⁹

Tätä seuraava jakso ei alakaan Ritolan repliikillä, vaan toimittajan kerronnalla:

Ritola hymähtää. Tästä asiasta hän on kuullut vasta aikoja myöhemmin. Lupauksista ja sopimuksista hän ei tiedä mitään, Väinö Sipilä tosin oli jotain sen suuntaista maininnut (’se Sipilä sitten oli hauska veikko, terveisiä kovasti sille Pälkäneen orhille’), mutta Ritolan kanssa ei urheilujohto asiasta keskustellut, puhumattakaan sopimuksista.

Vielä neljäkymmentäviisi vuotta myöhemmin Ville Ritolan piippu savuaa tavallista tiukemmin noita aikoja ja nimenomaan tuota tapahtumaa muisteltaessa. Sitten hän lataa harvakseltaan:

– Minä olen aina antanut kättä – voitin tai hävisin. Pariisissa –24 olisin antanut myös hyvän kilpailun. Juoksin aina niin paljon kuin pääsin. (Ritola voitti ylivoimaisesti ja juoksi taas maailmanennätyksen: aikakirjat kertovat yksiselitteisesti, että mies ei ollut juoksun jälkeen millänsäkään, vaikka joutui taas taistamaan taipaleen rankkasateessa).

¹⁶⁴⁹ Kansalliskirjaston tietojen mukaan Yrjö Halme kirjoitti Pariisin olympialaisista 1924 Otavan kustantamana ilmestyneitä erillisiä kirjasia tai vihkosia.

Haastattelun loppujaksossa tullaan jutun pääotsikkoon vedettyyn asiaan: Ritolan taannoisen kilpakumppanin Paavo Nurmen oppeihin:

Ville on suuresti huolissaan Suomen juoksun nykytilasta.¹⁶⁵⁰ Ihmettelee, miksi Paavo Nurmi, jolla olisi paljon sanottavaa, ei puhu.

- Vai onko niin, että Nurmen oppeja ei kuulla eikä kuunnella? Kyllä kai keskitystä tarvitaan kilpaurheilussa, mutta ei se saa tapahtua pelkästään suurseuroja suosimalla. Tarkoitan että terveet maalaisnuorukaiset on löydettävä, sellaiset jotka kykenevät juoksemaan joutuun. Ja heistä on myös pidettävä huolta!

Kuten Salmelin pari vuotta aiemmin ilmestyneessä uutistytön oppikirjassaan neuvoo, haastattelulle "antaa eloa monien toimittajien suosima tapa, että referoiva kerronta saa vuorotella suorien sitaattien kanssa". Näin tekee Liuhala Ritola-haastattelussaan.¹⁶⁵¹

Erilliseksi kinalojutuksi taitetussa tekstissä ("Suomalainen, pidä rehtiys kunniasa") lähdetään liikkeelle Ritolan varhaisella henkilöhistorialla: mm. sillä, miten hänkin oli vähällä päätyä ensimmäisen maailmansodan jälkeisinä levottomina aikoina Neuvostoliittoon ("Ritola, kirvesmiestä, kosittiin lähtemään takaisin Eurooppaan, ei Suomeen, vaan Neuvosto-Venäjälle"). Vähän edempänä tuolloin jo 73-vuotias Ritola valittaa terveydentilaansa ("reumatismia, suonikohjuja, leikkauksia silmissäkin"). Tätä kommentoi seuraavassa kappaleessa jutun kirjoittanut toimittaja:

Mutta Ville Ritola on kaikkea muuta kuin rappeutunut. Kovat kärsimykset eivät miestä ole lannistaneet. Olemus on kuin entisaikoina: jäntevä, määrätietoinen. Jotkut ovat sanooneet Villellä katkeraksi. Minä sanoisin häntä kipakaksi. Sitä paitsi katkera ei viljele huumoria. Villeltä taas huumori suoltuu vapaasti, ei vähiten silloin kun hän puhuu itsestään.

Toimittaja ei tuo itseään esiin suinkaan ykköshenkilönä, mutta ei hän toki itseään kätkekään ("minä sanoisin häntä kipakaksi"). Lopuksi toimittaja panee esiin oman haastattelukysymyksen: "Villen elämän suurin arvo?" Juttu päättyy Ritolan vastakseen, että arvo numero yksi on "rehellisyys".

Toimittaja ottaa viimeisen sanan. Lihavoituna, puolitoistapalstaisena ladottu yhteenvedo kuuluu:

Mies meren takainen, Peräseinäjoen susi, Nurmen varjo, siirtoveljien korvaamaton olympiapanos, viiden kultamitalin mies, aikakautensa suuri idoli on puhunut.

ALLAN LIUHALA¹⁶⁵²

Voi havaita, että toimittaja erottaa oman kerrontansa selkeästi, lähinnä sulkumerkkejä tai kappalejakoja työkaluna käyttäen, haastateltavan kerronnasta. Liuhala oli laatinut

¹⁶⁵⁰ Esim. Mexicossa 1968 pidetyissä kesäolympialaisissa yksikään suomalainen juoksija ei ylittänyt edes pistesijoille. (Mitä Missä Milloin 1970, 1969, 341-344.) 1970-luvun alussa alkoi sitten suomalaisen juoksu-urheilun nousukausi.

¹⁶⁵¹ Salmelin 1967b, 63. - Salmelin ja Liuhala harjoittivat 1960-luvulla pitkään Tampereella yhteistyötä toimittajakoulutuksen merkeissä (Liuhala 1985, 105-109), joten ei ihme, että heidän journalistinäkemyksensä ovat pitkälle yhteneväiset. Salmelin jopa tunnustaa kirjansa esipuheessa (mts. 8) Liuhalan vaikuttaneen suuresti hänen näkemyksiinsä.

¹⁶⁵² Liuhala on tehnyt Ritolasta toisenkin haastattelun. Se julkaistiin Hämeen Sanomissa, Liuhalan tuolloin päätoimittamassa lehdessä, kesäkuussa 1980. 84-vuotias Ritola oli käymässä Suomessa, olipa hänet valittu SM-maastojuoksujen suojelijaksikin. Ritola pohtii jutussa, miten Lasse Viren menestyy Moskovan saman kesän olympiakisoissa sekä muistelee urheilu-uransa vaiheita. Liuhala on kertonut, että haastatteluntekoa haittaisi jo Ritolan korkea ikä: toimittaja joutui ikään kuin ilmaisemaan asioita tekstissä haastateltavan puolesta. Onkin havaittavissa, että jutussa on repliikkien osuus vähäisempi kuin Aamulehden Ritola-jutussa 1969. (Liuhalan haastattelu 18.10.2006.)

vuotta, paria aiemmin yhdessä lainopin kandidaatti Lars Bruunin kanssa ensimmäiset Lehtimiehen ohjeet; ja kirjoittanut vielä niiden pohjalta tietyn kansanpainoksen: Toimittajan huoneentaulun.¹⁶⁵³ Huoneentaulun kolmas pykälä toteaa: ”Erota oma mielipiteesi tapahtumien kerronnasta.” Tämän pykälän hengessä hän näyttää kirjoittaneen Ritola-jutunkin.

Muistellessaan vuoden 1969 Ritola-haastattelua seuraavan vuosituhatosen alkuvuosina Liuhala kertoo toivoneensa haastattelun toteutuvan jo hänen edellisellä, 1960-luvun puolivälin Yhdysvaltain-matkallaan.

Toimittajia miltei pakoillut Ritola antautui lopulta New Yorkissa 1969 Liuhalan haastateltavaksi – kun tämä vetosi, että hänelle Ritola oli idoli jo koulupoikana. Liuhala käytti haastattelussa nauhuria. Itse haastattelutilanteessa hän ei kirjaimellisesti lukenut haastateltavalle pätkiä siteeraamistaan urheilukirjoista, hän kun miltei osasi nuo kirjat ulkoa. Suomeen palattuana Liuhala saattoi toimituspäällikön asemassa täysin vaikuttaa siihen, miten juttu Aamulehteen taitetaan.¹⁶⁵⁴

Liuhalan pikku klassikkoa, Toimittajan huoneentaulua, ovat seuranneet useat eettiset ohjeet. Haastattelun asema näyttää näiden ohjeiden kehityksenkin valossa kehkeytyneen yhä vain tärkeämmäksi kysymykseksi, koskapa eettisissä ohjeissa käsitellään haastatteluun liittyvää problematiikkaa yhä enemmän. Tämä toki liittyy siihen, että 1968 perustettu Julkisen Sanan Neuvosto ryhtyi aktiivisesti ja tapausittain tulkitsemaan ns. hyvää lehtimiestapaa. Ensin nousi haastattelusta puheen ollen esiin kysymys siitä, että toimittajan on tehtävä selkeästi tiettäväksi haastatteluaikeensa – ja sitten mukaan tuli vahvasti haastattelutekstin tarkistamiseen liittyvä problematiikka.¹⁶⁵⁵

Julkisen Sanan Neuvosto oli mm. 1973 pohtinut opetusministeri Ulf Sundqvistin eräässä aikakauslehdessä julkaistua haastattelua. Tällöin neuvosto päätyi linjaamaan perustavasti myös haastattelun tarkistamiskäytäntöä: asiaa, josta on syntynyt erimielisyyttä sen sadat kerrat. JSN:n tulkinnan mukaan haastateltavan tarkistamisoikeus koskee toisaalta asiatietojen korjauksia, toisaalta sanoman selventämiseksi tehtäviä korjauksia.¹⁶⁵⁶

¹⁶⁵³ Ks. esim. Vuortama 1976, 28. – Viime vuosikymmenien mieleenjääneimpiä haastattelujuttuun liittyviä kiistoja lienee Aimo Pajusen tapaus: kenraaliluutnantin haastattelu, joka julkaistiin Me-lehdessä 3/1981. Pajusen Norjaa ja norjalaisia koskevat reippaat kannanotot herättivät aikamoisen keskustelumyrskyn. Tämä tutkimuksen kannalta kiinnostavin detalji on kenties tuon haastattelun merkitsemistekniikka. Ainakin yhdessä parin kappaaleen mittaisessa jaksossa jää tulkinnanvaraiseksi, onko kyse toimittajan vai Pajusen mielipiteestä. ”Aftenpostenin Helsingin kirjeenvaihtaja pisti – totta kai! – Kari Varvikon omat mietteet Norjan taitamattomuudesta ulkopoliittisessa pelissä ja turhasta avoimuudesta ja reiluudesta, eli lauseet, joiden edessä ei ollut sitaattivivooa, kansliapäällikön lausunnoiksi”, kirjoittaa Pajus-tapausta tarkastellut Juha Numminen kirjassaan. (Numminen 1981, 13–26; tähdennys: JP.)

¹⁶⁵⁴ Liuhalan haastattelu 18.10.2006. – Ritola-jutun valokuvista Liuhala toteaa itse ottamikseen pääkuvan, jossa esiintyy tuore aviopari Ritola, sekä Ritolan kolmesta kasvokuvasta keskimmäisen.

¹⁶⁵⁵ Ensimmäiset toimittajien eettiset ohjeet olivat Suomessa ns. etikettisäännöt, jotka oli laadittu Sanomalehtimies-lehden sanoin ”[Suomen Sanomalehtimies]liiton hallituksen toimeksiannosta”. Liiton hallitus oli vahvistanut ne jo 1957, mutta jakoon vihkonen meni vasta vuoden 1958 puolella. Edelleen Sanomalehtimiehen sanoin ”nämä säännöt sittemmin havaittiin liian kapeiksi”, ja niin syntyivät SSL:n liittohallinnon keväällä 1968 hyväksymät ensimmäiset ”Lehtimiehen ohjeet”. Niiden tietynlainen oheistuotos oli Liuhalan yksin kirjoittama ”Lehtimiehen huoneentaulu”, joka on sittemmin tullut toimittajille tutuksi niin toimitusten ilmoitustauluilta kuin erinäisten kirjojen sivuilta. (Etikettisäännöt 1958, 1–2; Lehtimiehen ohjeet 1968, 21–24; Liuhalan haastattelu 18.10.2006.)

¹⁶⁵⁶ Vuortama 1976, 44–47. – Lisättäköön, että Salmelin (1967b, 67) tuntuu hyväksyvän haastattelun tarkistamisen vain ”hyvin tärkeissä haastatteluissa, joiden lausuntojen perusteel-

8.13 Henkilöhaastatteluja ja henkilökuvia

Sekä päivä- että aikakauslehtien haastattelut ovat kielellisesti kiinnostavia ja usein jopa kirjallisesti tehokkaita, mitä ei useinkaan voinut sanoa entisaikojen sinänsä kelvollisesta reporterin työstä.

Benedict Zilliacus: Vuoren varjo (alkuteos 1987)

Haastattelun pelisäännöistä on syytä aina silloin tällöin keskustella, mutta ei niitä kahlehtia. Kaikkiin peleihin kuuluu oma pintajännityksensä, niin myös siihen, miten koukerot muistilehtiöstä muotoutuvat kaiken kansan nähtävälle.

Heikki S. von Hertzen: Haastattelu vai haistattelu, Uusi Suomi 7.3.1986

Julkisen Sanan Neuvosto antoi 1981 haastatteluun liittyvistä kysymyksistä erillislauseuman. Todennäköisesti pontimena ei ollut niinkään sanomalehtijournalismi, mutta sanomalehtijournalistejakin tuo lausuma ammattieettisesti velvoitti. JSN mainitsi seuranneensa vilkastunutta keskustelua haastatteluun liittyvistä kysymyksistä ja todenneensa, että erityisesti haastattelun tarkistamisessa esiintyy ongelmia. Niinpä JSN pyrki perusteellisesti paaluttamaan nuo tarkistamisen periaatteet. Yhtäältä haastateltavan ja toimittajan välinen luottamuksellinen suhde on tärkeä; toisaalta ”ei kuitenkaan saa luovuttaa journalistista päätösvaltaa toimituksen ulkopuolelle”.¹⁶⁵⁷

JSN:n yksi keskeinen kivijalka – ehkä ristiriitaisiakin elementtejä sisältävä – oli tämä: ”Haastattelun luovuttaminen tarkistettavaksi on toimituksen harkinnassa. Tarkistamispyyntöön on syytä suostua aina kun se asiatietojen varmistamiseksi on perusteltua. Jos tarkistamismenettely aiheuttaisi kohtuutonta haittaa uutisvälitykselle, pyyntöön ei tarvitse suostua.”

Arkisemmin voi nähdä haastattelun myös tarkistamisen suhteen kaupankäyntitilanteena. Haastateltava voi jopa asettaa haastattelun antamisen ehdoksi sen, että saa tarkistaa tekstin ennen sen julkaisemista. Toimittaja taas voi viestittää, että tarkistamismenettelyissään hankalaksi koetun henkilön haastateltavaksi päätyminen voi ainakin jatkossa vaikeutua.

JSN:n haastattelu-lauseuma ei pystynyt tekemään tarkistamiskäytäntökään yksiselitteisen helpoksi. Tästä kielii esimerkiksi seuraavana vuonna alan järjestölehdessä käyty keskustelu. Siinä Ralf Friberg päätteli toimittajankokemuksiinsa nojaten, että ”turhasta tarkistamisesta olisi pikimmiten päästävä”. Hänelle vastannut Jouni Luotonen ilmoitti olevansa eri mieltä: journalismi oli muuttunut kovemmaksi, ja niin ”rähjä” on parempi kohdata käsikirjoitusvaiheessa kuin jutun jo ilmestyttyä. Luotonen lisäsi, että ”toimittajan tulee tarkistusvaiheessakin pitää jutustaan kiinni”.¹⁶⁵⁸

la tehdään johtopäätöksiä esimerkiksi maan poliittisesta suuntauksesta tai taloudellisista ongelmista”.

¹⁶⁵⁷ Vuortama 1984a, 85. – JSN:n toiminnassa keskeisesti mukana ollut oik. kand. Timo Vuortama (1986) on todennut, että JSN päätyi laatimaan erillisen kannanoton tarkistamisperiaatteista, kun haastattelun etukäteistarkistamiseen liittyviä kiistoja alkoi olla perin paljon. – Keskustelu tarkistamisen periaatteista on jatkunut ja jatkuu koko ajan. Esim. Journalisti-lehti omisti 2003 teemalle numerossan yhden aukeaman (Toisille se sopii, 2003; ”Ei tämä nyt”, 2003).

¹⁶⁵⁸ Friberg 1982; Luotonen 1982. – Noihin aikoihin lehdistöneuvoksena Suomen Tukholmansuurlähetystössä työskennellyt Friberg käväisi puolentoista kuukauden verran kesätöimittäjänä Kauppalehdessä. Tuolloin hän tuli haastatelleeksi kaikkia Sorsan kolmannen hallituksen 17 ministeriä. ”Kotitekoisen tilastonsa” perusteella Friberg mm. kertoi, että

Yhtä kaikki, JSN:n lausuma vuodelta 1981 kielii epäsuorasti, että haastattelusta oli tullut yhä keskeisempi osa journalismia. Tai, talousjournalismin kehitystä tutkinutta Antti Mikkosta lainatakseni: ”Henkilöjournalismi tunkeutui 1970-luvulla väkevästi kaikkiin lehtiin.” Jopa talousjournalismi – tuo verraten uusi tulokas – tarvitsi piiriinsä henkilöjournalismin osaajia.¹⁶⁵⁹

Mauno Saaren mukaan ”nykymuotoisen human interest -journalismin isä Suomessa” on ollut Juha Numminen.¹⁶⁶⁰ Mikkosen sanoin: Numminen oli ”henkilöjournalismin kiistaton varhaimestari”. Muutkin kollegat ovat kehuneet hänen kirjoittajankyyjään. Suomen Kuvalehdessä 1970-luvun puolivälissä työskennellessään Numminen oli omaksunut tavan tehdä usean sivun henkilöjuttuja, joiden olennainen elementti olivat ammattikuvaajan ottamat näyttävät valokuvat. Tultuaan 1976 Uuden Suomen kolmanneksi päätoimittajaksi hän jatkoi samaa tyyliä. Mikkonen tulkitsee työtapaa: ”Henkilöjuttujaan Juha Numminen pohjusti poikkeuksellisen laajalla taustatyöllä. Hän jututti haastateltavan lähipiiriä ja adoptoi näiden kertomukset valmiissa jutussa omiksi mielipiteikseen. Varsinainen haastattelu kesti kahdesta tunnista neljään tuntiin. Näistä aineksista syntyi nummismaisen elävä lehtijuttu, joka sisälsi runsaasti henkilön persoonallisuuden ja tapahtumien kuvailua.”¹⁶⁶¹

Nummisen viehtymys haastattelujuttujen tekoon alkoi, kun hän oivalsi jo nuorena lehtimiehenä saavansa ihmiset avautumaan. Ahkeran juttujen suoltamisen keskellä hänessä heräsi tarve kirjoittaa eri tavalla. Numminen kuvaa itsekin haastattelutekniikkansa ytimeksi sen, että hän tekee yleensä suuren taustatyön: jututtamalla joukkoa haastateltavan tuntevia henkilöitä hän saa juttuunsa ristivalotusta – ja pääsee näin itsekin yleistöimittajana sisälle vaikeaan tematiikkaan.¹⁶⁶²

valtaosa mainituista ministereistä, 10 henkilöä, toivoi ”jälkikäteiskontrollia” eli haastattelun tarkistamismahdollisuutta.

1659 Mikkonen 1998, 260. – Toki jo 1950-luvun huippujournalisti Benedict Zilliacus on pohtinut sanomalehtihaastattelun psykologiaa: ”Minun yksinkertainen keinoni on ollut ensiksi loihdella koko haastattelutilanne pois ja yrittää saada tilanne tuntumaan tavalliselta vapautuneelta keskustelulta. Nauhuria en ole koskaan halunnut käyttää – siitä seuraa vain turhaa työtä, kun toimitukseen palattuun joutuu purkamaan nauhan – mutta muistiinpanovälineet ovat tarpeen ainakin yhteyksissä, joissa haastateltavan sanontoja toistetaan sellaisenaan tai esitetään numerotietoja. Niissä tilanteissa olen mahdollisimman pitkään pitänyt lehtiötä taskussa. Ahnaasti odottava kynä saa helposti pidättyvän haastateltavan täysin kipsiin.” (B. Zilliacus 1991, 79–80.)

1660 Juha Numminen (s. 1938) aloitti toimittajanuransa kesätoimittajana Keskipohjanmaassa 1957 ja on sittemmin tehnyt sanomalehtityötä Suomen Sosialidemokratissa, Iltasanomissa, Helsingin Sanomissa, Uudessa Suomessa ja Iltalehdessä. Uuden Suomen päätoimittajantehtävissä hän toimi 1976–81. Lisäksi Numminen on työskennellyt useissa aikakauslehdissä sekä kirjoittanut kirjoja. Useat näistä ovat luokiteltavissa ”haastattelukirjoiksi”. (J. Numminen 1998, 7–13.)

1661 Mikkonen 1998, 260–263. – Hilikka Olkinuora on karrikoinut Nummisen luoneen 1970-luvulla juttusapluunan, johon kuului ”yksi faktalaatikko” ja ”yksi itkulaatikko”.

1662 Nummisen haastattelu 15.10.2006.

on lähes valmis Espoon Keilaniemessä.

Hän saapuu kuin graffitinharmaa pilvi teräskuorasta. Vierästäni.

UUSI SUOMI Lauanlahti, 4. pöytäryöstö 1976

Voimakas, arvoituksellinen johtaja sinivalkoisessa palatsissaan

Vuorineuvos UOLEVI RAADE

Teksti: Juhani Numminen Kuvat: Kalle Kultala

Hän ei voi tukeutua ulkoisesti muuhun kuin pöydälle asettamiinsa silmälasihin, joihin hän tarttuu ja joita hän siirtelee vähän väliä. Samalla hänen peukalonsa kiertävät pientä rataa.

Hän on edellisen, lähes viisi vuotta sitten tekemäni haastattelun jälkeen aika tavalla vanhentunut. Hänestä henkilö nyt jopa jonkinlainen lievä alistuneisuus, hänen taiteluvireensä on hieman laantunut.

Tästä huolimatta Uolevi Raade vaikuttaa tavallisten mittapuiden mukaan energiseltä ja hyvin hoidulta.

Uolevi Raaden mielialat näkyvät helposti hänen kasvotiltaan, vaikka niitä aluksi erehtyy pitämäänkin ilmeettöminä.

Hän nauraa muutaman kerran käkättävää, itseironista nauruaan, joka häpky aina yhtä nopeasti kuin aikaakin.

Muutaman kerran nousevat synkät pilvet noiden kiinteiden, hallitsevien, intensiivisten kasvojen ylle, jolloin koko huoneen ilmapiri vaihtuu tuskalliseksi.

Saan Uolevi Raadesta — pätsi voimakkaan — myös todella herkän, aran ja ujon miehen vaikutelman.

Hän on niin tunneperäinen ihminen, ettei häneen pysty ottamaan viltteitä asennetta.

Sitten Uolevi Raade kävelee pää hieman painuksissa, mustilla, pölyttömällä kengillään halki betonilla katetun käytävän, jonka vasemmalla puolella on Neste Oy:n uuden pääkonttorin pääovi ja joka leviää oikealle laajana, pilareiden jakamana pysäköintitilana.

Suoraan edessä veloo meri — Espoon Keilalahti — joka tänään on tummanharmaa.

Talo on rakennettu osittain meren päälle.

Ensimmäiseksi sanokseen Uolevi Raade mutisee minulle tuossa tuulisessa käytävässä jotakin sellaista, ettei hän ollut valmistautunut elämään tämän talon mukana.

— Uskoti, ettei tämä kuuluisi enää minun aikaani. . . .

— Saan tämän miehen, jonka merkittävin ominaisuus on käskijän taito, ratkaisevin ase vallan tahto, tyyppillisin piirre salaperäisyys ja pelottavin puoli arvaimattomuus, haluaa olla vaatimaton, syrjään vetäytyvä luonne, demokraattinen, itselleen naurava, jopa hieman kujeellinen.

Hän korostaa avoimuutta, enää hetkeäkään epäille, etteikö hän uskoisi myös sitä olevansa.

Tässä talossa hän kuitenkin vetää tämänpäiväistä rooliaan kulliseissa, jotka ovat mahdollisimman paljastavat.

Voimakas ja herkkä

Hissi vie meidät parissa sekunnissa viidennen kerrokseen. Siellä on ainoa paikka, jossa haastattelu on tällä hetkellä mahdollinen.

Esimerkiksi toimitusjohtajan työhuone, joka sijaitsee 15. kerroksessa, on vielä kalustamatta ja sen lattiaan asennetaan perlektiä.

Kumarteleva alalisten parvi, joka hokee herra-vuorineuvos — herra-vuorineuvos, johdattaa

— Saan tämän miehen, jonka merkittävin ominaisuus on käskijän taito, ratkaisevin ase vallan tahto, tyyppillisin piirre salaperäisyys ja pelottavin puoli arvaimattomuus, haluaa olla vaatimaton, syrjään vetäytyvä luonne, demokraattinen, itselleen naurava, jopa hieman kujeellinen.

Hän korostaa avoimuutta, enää hetkeäkään epäille, etteikö hän uskoisi myös sitä olevansa.

Tässä talossa hän kuitenkin vetää tämänpäiväistä rooliaan kulliseissa, jotka ovat mahdollisimman paljastavat.

Numminen toteaa pyrkivänsä kirjoittamaan repliikitkin pitkälle kirjakielellä, ja pukevana vain tietyt erityiset sanonnat puhekielisiksi. Tämä vastannee hyvin yleistä sanomalehtijournalismin käytäntöä. Edelleen Numminen luonnehtii tekevänsä haastattelutyössään "usein ihmisistä fiksumpia kuin he ovat".¹⁶⁶³ Tätä pyrkimystä moni uutistoimittaja vierastanee.¹⁶⁶⁴

¹⁶⁶³ Esim. haastateltavan käyttämän ilmaisun "kaamean hauska" Numminen sanoo kääntävänsä mielellään vaikkapa muotoon "erittäin hauska". Hän tavoittelee juttuun intiimiä makua ja puherytmiä. (Nummisen haastattelu 15.10.2006.)

¹⁶⁶⁴ Esim. Aamulehden 2000-luvun alussa kirjatuiissa periaatteissa todetaan haastattelun osalta (ks. Ranta 2008): "Suorien sitaattien on oltava mahdollisimman täsmällisiä, kuitenkin niin että kohtuullinen kielellinen editointi on mahdollista." Tultuaan nimitetyksi JSN:n

Haastatteluja ja haastattelutilanteita on moneksi. Lienee itsestäänselvää, että pääministerin tärkeää ulkopoliittista lausuntoa edelleen välittävä journalisti ei voi toimia kuvatulla tavalla: ikään kuin sovitella sanoja sanojan suuhun. Myöskään ei ajatus muistiinpanoja tekemättömästä haastattelijasta – jollaista Numminen on kertonut¹⁶⁶⁵ arvostavansa – istu läheskään kaikkiin tilanteisiin.

Tekstinsä Numminen sanoo tarkistuttavansa haastateltavalla mielellään aina. Nauhurin käytön haastattelutyössä hän omaksui 1970-luvun lopulla. Niinpä Uudessa Suomessa alkusyksystä 1976 julkaistu kaksiosainen Raade-juttu perustuu vielä kynällä tehtyihin muistiinpanoihin. Raade-jutun teon Numminen muistaa ottaneen koville, sillä Raade oli kokoneellekin toimittajalle vaativa henkilö. Juttu lähti liikkeelle siitä, että Nummiselle oli vinkattu Nesteen suunnalta Uuden Suomen voivan ensimmäisenä lehdenä esitellä ”Raaden hampaan”: Suomen suurimman yrityksen Espooseen valmistamassa olevan pääkonttorin. Numminen oli haastatellut urallaan Raadea pari kertaa aiemmin.

Numminen tuli Uuteen Suomeen lehden kannalta ”tapahtumarikkaaksi” luonnehdittuna vuonna 1976. Kun Helsingin Sanomien levikki oli jo lähestymässä 350 000 kappaleen rajaa, räpiköi Uusi Suomi 65 000 kappaleen tietämissä. Lehdelle luotiin Jaakko Lassilan, johtokunnan uuden puheenjohtajan, johdolla pelastusohjelma. Ensi toimia oli luopuminen Kokoomuksen äänenkannattajuudesta ja pyrkimys muuttua myyväksi – yhä toki porvarilliseksi – lehtituotteeksi. Pitkäaikainen päätoimittaja Pentti Poukka sai lähteä.¹⁶⁶⁶

Neste ja sen ykkösmies eivät olleet mikä tahansa jutunkohde. Tästä on osoitukseksi Pertti Klemolan 1972 ilmestynyt kirjakin, josta ilmenee, että Raade – jolla oli ”kovin ottein hankittu kokemus” – nostettiin 1955 Nesteen toimitusjohtajaksi. Neste oli perustettu 1948, mutta Raade pani yhtiön kehittämiseen uutta vauhtia. Jo 1957 valmistui Naantalin jalostamo, joka tuotti ensi vuosinaan yli miljoona tonnia vuodessa. Klemola kuvaa Raaden kovana neuvottelijana, tahdonvoimaisena johtajana ja uutterana työmyyränä, jolla sitä paitsi oli taustatukenaan presidentti Kekkonen. Kirjoittaja näkee Raaden keskittäneen valtaa itselleen yhä vain enemmän. Jopa iskelmänikkarit kyselivät rallatuksissaan, onko Neste maassa renki vai isäntä.¹⁶⁶⁷

Uuden Suomen lauantainumeron 4.9.1976 etusivulla alalaidan vinkkilaatikon otsikko toteaa kunnioittavasti: ”Vuorineuvos Uolevi Raade ja Neste Oy”. Vieressä on Kalle Kultalan 64-vuotiaasta vuorineuvoksesta ottama kuva. Vinkkilaatikon teksti toteaa, että ”UUSI SUOMI julkaisee tänään ensimmäisen osan kaksiosaisesta artikkelista Uolevi Raadesta ja hänen [!] suuryrityksestään”.

Sisäsivun jutussa – jota visuaalisesti hallitsee ”Raaden hampaasta” alaviistoon otettu pääkuva – otsikko esiriveineen on jälleen lähinnä toteava: ”Voimakas, arvoituksellinen johtaja sinivalkoisessa palatsissaan / Vuorineuvos UOLEVI RAADE”. Toimittaja Numminen ja kuvaaja Kultalan nimet ovat esillä byline-riveillä.

puheenjohtajaksi tammikuussa 2008 Pekka Hyvärinen halusi nostaa (ks. Kirjoja ja nettiä, 2008) mediakriittisenä huomiona esiin sen, ”ettei jakseta tai ehditä olla riittävän tarkkoja, vaan esimerkiksi sitaatit menevät joskus enintään sinne päin. Totuudellisuus kärsii.”

1665 ”Sensaatioreportteri ilman elämäkokemusta”. Sanomalehtimies 7/1982. – Juha Numminen kertoo – ollessaan itse haastateltavana: ”Annan arvoa sellaisten toimittajien muistille, jotka eivät tee muistiinpanoja... Hellevi Jussila haastatteli mua, eikä kirjoittanut mitään muistiin, mutta juttu oli kuin mankalta purettu...”

1666 Hakuteos Savonlinna 1988, 204–207; Garam & Pohjalainen & Tikkanen 1992, 27–42.

1667 Klemola 1972, 27–31, 155–156. – Tiivis kronologia Nesteen historiasta 1948–79, ja vähän esivaiheistakin: ks. Kuisma 1997, 547–555.

Toimittaja on mahdollisesti asettautunut tarkoituksellisesti etuajassa seuraamaan Raaden saapumista paikalle, havaintoja tehden ("metallinvärinen BMW puikkelehtii rakennustelineiden välissä kiemurtelevaa, suurien koneiden vaurioittamaa tietä").

Toimittaja imee tilanteesta kaiken – päästyään vuorineuvoksen kanssa näkemään Nesteen pääkonttorin melkein-valmiina. Miehet ovat nousseet hissillä korkean rakennuksen huipulle. On miltei kuin toimittaja olisi nähnyt ensimmäiseen maailmansotaan johtaneet Sarajevon laukaukset, niin innostunut hän on:

Talo on rakennettu osittain meren päälle.

Ensimmäisiksi sanoikseen Uolevi Raade mutisee minulle tuossa tuulisessa käytävässä jotakin sellaista, ettei hän ollut valmistautunut elämään tämän talon mukana.

- Uskoin, ettei tämä kuuluisi enää minuun aikaani.

Keskustelun avaus on kuvaava koko yli kaksi tuntia kestäväälle haastattelulle.

Vieressäni kulkee Uolevi Raade nöyränä.

Uolevi Raade vanhana.

Uolevi Raade, joka antaa ymmärtää, ettei häntä enää muisteta 1980-luvulla.

Asetelma on häkellyttävä.

Raade on ehdottomasti pääosassa, mutta ei toimittaja kätke omaakaan persoonaansa. Kaksi miestä tapaa toisensa haastateltavan näemmä vielä keskeneräisessä työhuoneessa:

Uolevi Raade istahtaa kirjoituspöytää vastapäätä sijoitettuun tuoliin, johon muutaman viikon kuluttua tulevat konttoristit kertomaan murheitaan ja tarpeitaan.

Istun kirjoituspöydän taakse ja tunnen lehtiöineni olevani kuin väärään taloon väärään aikaan usutettu poliisikonstaapeli.

Uolevi Raade katsoo valokuvaajaa ja riisuu silmälasinsa.

Hän ei pidä kuvista, joissa hänellä ovat nuo mustasankaiset silmälasit päässä.

Sitten hän sanoo hieman hämillään, että häntä saa kuvata vain vasemman posken puolelta, koska hän on sieltä "hieman enemmän ihmisen näköinen".

Minulla on paperilla yli 60 kysymystä: tunnepitoisia ja asiapitoisia kysymyssarjoja vuorotellen.

29. kysymyksen kohdalla Uolevi Raade alkaa tulla hieman malttamattomaksi ja kysyy: - Eikö tämä minun pieni sieluni ole jo pian luotsattu?

Toimittaja asettuu sitten havainnoijan rooliin tavalla, johon suomalaisessa sanomalehtijournalismissa ei ollut aiemmin paljonkaan totuttu. Hän on kaikkea muuta kuin mekaaninen nauhuri, hän myös havainnoi ja tekee havaitsemastaan päätelmiä:

Uolevi Raade puhuu haastattelussa tapansa mukaan hiljaisella äänellä. Hänen huulensa tuskin liikkuvat.

Läheskään kaikki hänen lauseensa eivät ole täydellisiä. Hänen ajatuksensa tuntuvat poukkoilevan.

- Vastaisin epäsuorasti, hän toistaa usean kysymyksen kohdalla.

Numminen ottaa Raadesta mittaa kuin itsetuntoinen J. O. Ikola Ritolasta käsitellyssä vuoden 1924 haastattelussa. Uuden Suomen toimittaja ei totea nöyrästi, että Neste, Suomen suurin yritys, ja Raade ovat suostuneet myöntämään haastattelun. Hän katsoo Raadea samalta katsekorkeudelta. Numminen on auteur, joka ei piilota itseään. Hän tietää olevansa liikkeellä suurin saappain: hän on maineikas, ja hänellä on vierellään tunnustettu valokuvaaja, jonka kamera tuo tilanteeseen lisää voimaa. Toimittaja väläyttää henkilökohtaista tapaamishistoriaansakin:

Hän on edellisen, lähes viisi vuotta sitten tekemäni haastattelun jälkeen aika tavalla vanhentunut. Hänestä henkii nyt jopa jonkinlainen lievä alistuneisuus, hänen taisteluvireensä on hieman laantunut.

Tästä huolimatta Uolevi Raade vaikuttaa tavallisten mittapuiden mukaan energiseltä ja hyvin hoidetulta.

Uolevi Raaden mielialat näkyvät helposti hänen kasvoiltaan, vaikka niitä aluksi erehtyy pitämään ilmeettöminä.

Juttusarjan jälkimmäisen, seuraavana päivänä ilmestyvän osan luvataan – kylkiäislaatikossa – sisältävän Raaden ”laajan haastattelun, jossa erittäin harvoin haastateltavaksi antautunut vuorineuvos vastaa Juha Nummisen esittämään kysymyssarjaan”.

Tuo juttuparin jälkiosa on taitettu vielä mahtavammin: Raade ja Neste saavat Uuden Suomen sunnuntainumerosta 5.9.1976 aukeaman. Etusivun vinkkilaatikkoa hallitsee yhtiön pääkonttori. Sunnuntaisivuilla lehti otsikoi laidasta laitaan: ”Vuorineuvos Uolevi Raade: ON LIIAN VÄHÄN IHMISIÄ JOILLA ON HALU OTTAA VASTUU”. Juttua sävyttää typografisesti myös vahva ingressi, suuri Raade-kuva ja puoli tusinaa valmistuvasta rakennuksesta otettua valokuvaa sekä toimittajan omat typografisesti esiin vedetyt avainkysymykset.

Leipätekstissä toimittajan kysymykset on ladottu lihavoituina. Niitä seuraavat haastateltavan vastaukset, joille toki on annettu selvästi enemmän tilaa. Esimerkki:

Pidättekö itseänne taistelijana?

– Tarvitsen vastustajia menestyäkseni, muuten löpsähdän, laiskistun. Pidän siis vastustajia ehdottoman tarpeellisina. Tämä ei kuitenkaan ole ehkä hauskin tapa elää... Tämä siis vilpittömänä kiitoksena vastustajilleni.

Oletteko aina voittanut taistelunne?

– En ole.

Suurin häviönne?

– Suurin häviöni on ollut menetetty aika. Sitä ei voi korjata milloinkaan.

Suurin voittonne?

– Onko sellaista? Tällaisella alalla, jossa jokainen teko tuo uutta vastuuta?

Kiintoisampi itse asiassa on haastattelujournalismin kehityksen kannalta Nummisen Raade-juttuparin edellinen osa, tuo 4.9.1976 julkaistu. Siinä näkyy, että suomalainen sanomalehtijournalismi alkaa suosia jo 1970-luvulla henkilöhaastattelujen rinnalla henkilökuvia. Noiden kahden eroa Panu Rätyn kuva näin: ”Haastattelussa välitetään tietoa, siinä ihminen riittää aiheeksi. Henkilökuvan kirjoittaja tavoittelee laajaa kokonaiskuvausta ihmisestä ja voimista ihmisen ympärillä, hän haluaa vaikuttaa lukijoihinsa. Henkilökuvaa ei ole tietoa välittävää, vaan tietoa muokkaavaa kirjoittamista, jossa etsitään uudella tavalla ilmaistuja tosiasioita ja tuoreita tulkintoja.” Rätyn toteaa, että hänen journalistiseen työhönsä on vaikuttanut vahvasti USA:ssa 1960-luvulla syntynyt, pääasiassa aikakauslehdissä harjoitettu ns. uusi journalismi.¹⁶⁶⁸

Henkilökuvatyypillisessä lähestymisessä toimittaja tulee myös herkemmin arvotaneeksi, suuremmin tai epäsuoremmin, kohdettaan. Täten henkilökuva-tyyppinen juttu voi saada kohteen protestoiinaan lopputulosta voimakkaastikin. Ilmiöstä käynee esimerkkinä toimittaja Eeva Särkän Aamulehden 22.2.1986 eduskunnan puhemiehen puolisoista Marja-Liisa Pystyestä kirjoittama juttu ”Marja-Liisa aikoo kirjailijaksi”. Haastateltava reagoi juttuun syyttämällä toimittajaa julkisesti vääristelystä ja suoranaisestä valehtelusta. Aamulehden toimitus sai lukijoilta monenlaista palautetta. Vastineessaan lehdelle haastateltava totesi, ettei tunnista jutusta itseään. Maarit Tastulan ja Seija Ridellin mielestä tuo kysymys & vastaus -tekniikalla laadittu haastattelu muistuttaa ”pikemmin naistenlehden kuin sanomalehden haastattelua”. Vuortama puolestaan

¹⁶⁶⁸ Rätyn 1998, erit. 137–138, 150. – Lisättäköön, että Okkonen (1961, 192) käytti jo 1960-luvun alun teoksessaan henkilöhaastattelun synonyymina termiä profiili. – Uudesta journalismista: ks. esim. Dennis 1982, Juusola 1989, Klit 1983, Mills 1974, Webb 1977 ja Wolfe 1973. – Lasse Lehtinen (2001) on koonnut pari tusinaa HS:ssä ilmestynyttä henkilökuva-juttuaan kirjaksikin.

arvioi, että Marja-Liisa Pystysen tapauksessa kiista ”näyttää koskevan sitä, oliko tarkistamisesta sovittu vai ei”.¹⁶⁶⁹

Suomessakin sanomalehtimaailma ja aikakauslehtimaailma elivät jo 1970-luvulla kiinteässä vuorovaikutuksessa. Tämä näkyy Juha Nummisen journalistisessa urassa, mutta myös yleisemmin. Sanomissa Aatos Erkkö liikkui Viikkosanomien ja Helsingin Sanomien välillä, ja niin teki myös Simopekka Nortamo.¹⁶⁷⁰ Toimittajat olivat alkaneet liikkua toisessa määrin kuin aiemmin. Vaikutteet siirtyivät yli mediarajojen yhä vikeämpään, vaikka pitääkin lisätä, että maan ensimmäinen näkyvä moniamediaottelija löytynee jo maailmansotien välisestä Suomesta: Martti Jukola.¹⁶⁷¹ Mutta jo sanomalehdistönkin sisällä liikkuvuus alkoi olla toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä ihan toista, kun puoluepoliittinen pakkopaita alkoi hellittää.¹⁶⁷² Vaikutteet alkoivat kaikkiaan siirtyä toisessa määrin, mikä näkyy selvästi haastattelugenrenkin kehityksessä.

Myös ulkomaiset vaikutteet ovat taas – kuten yleensäkin suomalaisessa journalismissa – näytelleet huomattavaa rooliaan. Italialainen lehtinainen Oriana Fallaci nähdään nykyään kriittisten henkilöhaastattelujen yhtenä alkuunpanijana. Helsingin Sanomat julkaisi jo 1976 käännöksenä Rolling Stone -lehdessä¹⁶⁷³ alkuaan julkaistun Fallaci-henkilökuvan. Jutun johdannossa tähdennetään, miten Fallacin haastatteluilla on ollut huomattavia poliittisia seuraamuksia, hänen haastateltuaan vaikkapa Jasser Arafatia, Golda Meiriä, Zulfikar Ali Bhuttoa tai Henry Kissingeriä.

”Ajattelen, että minä ja haastateltavani olemme molemmat kaksikasvoisia. Mutta Heider Camava[n] ja Alexandros Panagoulisin kohdalla... en ehkä halunnut etsiä heistä samaa. Minä olen tuomari, juuri minä päätän. Jos minä olen taiteilija ja te malli, onko minulla vai eikö oikeus maalata teidät siten kuin haluan? Sehän on minun tulkintani teistä.”

Kielikuva taiteilijasta ja mallista kertoo paljon. La Fallaci, kuten italialaistoimittajaa on kutsuttu, pikemmin piirsi henkilökuvia kuin haastatteli. Suomalaisnäkemysten mukaan Fallacilla (1929 – 2006) oli ”ovelan älykäs haastattelutyylä”, mihin kuului tahallinen hyökkävyys.¹⁶⁷⁴ Esimerkiksi Helsingin Sanomat julkaisi hänen henkilöjuttuunsa 1980-luvun alkuvuosiin asti – yhteen aikaan tunnuksen ”Fallacin piinapenkki” alla. Näitä haastatteluja hallitsi kysymys & vastaus -muoto.

Palataanpa vielä ajassa roimasti taaksepäin.

¹⁶⁶⁹ Tastula & Ridell 1986; Vuortama 1986. – Ulkonaisesti Eeva Särkän juttu voi vaikuttaa – nojatessaan vahvasti replikointiin – pikemmin henkilöhaastattelulta kuin henkilökuvalta. Sisällön ja lähestymistavan suhteen jutussa voi nähdä myös paljon henkilökuvaomaisuutta.

¹⁶⁷⁰ Anu Seppälä 1989, 72, 90.

¹⁶⁷¹ Jukolan nimi on piirtynyt historiaan ennen muuta hänen legendaaristen radiourheiluselostustensa kautta. Mutta toimittajanuransa Jukola aloitti sanomalehdessä, Uudessa Aurassa. Suomen Urheilulehden toimitussihteerinä ja sittemmin päätoimittajana hän tuli kehittäneeksi myös maan aikakauslehtijournalismia. Ja radioselostajana hänestä tuli kansallinen legenda. (Arponen & Hannus & Kanerva 2000; Suomen Sanomalehdistön 1937, 49.) Voi väittää, että Jukola oli maan ensimmäinen merkittävä monimediatoimittaja.

¹⁶⁷² Karisto 2005, 137.

¹⁶⁷³ Rolling Stone on yhdysvaltalainen musiikkiin ja populaarikulttuuriin keskittynyt aikakauslehti, joka perustettiin San Franciscossa 1967, mutta jota 1980-luvulta alkaen on toimitettu New Yorkista. Alkuaan lehteä pidettiin lähes underground-julkaisuna. 1970-luvun alussa lehteen kirjoitti ”gonzo-journalismiaan” Hunter S. Thompson (1937–2005). Rocklehti Rolling Stone yllätti monet Thompsonin Yhdysvaltain presidentinvaaleista 1972 suorittamalla raportoinnilla, jonka on sanottu ehkä jopa mullistaneen yhdysvaltalaisista poliittista journalismia. Thompsonin taannoinen gonzo-tuotanto ilmestyi lehdessä tosi laajalti. (Juusola 1988, 84; E. Saarinen 1982 V-IX; Sirén 2005.)

¹⁶⁷⁴ H. Kinnunen 2006.

Henkilökuvien esihistoria ulottuu oikeastaan Åbo Tidningarin, Aurora-seuran lehden, alkuvuosiin asti. Lehti julkaisi syksyllä 1772 kuolleesta sotamarsalkka Augustin Ehrensvärdistä kuolinuutisen, jossa ”muutamain mainesanoiin arvioitiin hänen erikoiset ansionsa” ja jota täten voi Suovan mielestä pitää nekrologina.¹⁶⁷⁵

Henkilöistä päätyivät lehdissämme ensimmäisinä esiteltäviksi hallitsijat ja muut suurmiehet. Oman kansan piiristä nousseita suurmiehiä oli varhain 1800-luvulla vielä ani harvassa, joten eipä heitä liiennyt lehtien henkilökuviinkaan. Porthan, ”Suomen ensimmäinen suurmies”,¹⁶⁷⁶ tuli jo kuolemansa 50-vuotisuuden merkeissä näkyvästi huomatuksi esimerkiksi Suomettaressa 15.4.1854. Lehti julkaisi tällöin lisälehdessään Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuosikertomuksen. Vuosikertomuksesta täyttää yli puolet – runsaat kaksi Suomettaren sivullista – seuran esimiehen, asessori Frans Johan Rabben Porthanin elämäntyötä käsittelevä puhe. Funktionaalisesti kyse on henkilökuvaista – voi tulkita. Vuonna 1864 paljastettiin Turussa Porthanin patsas. Tämän kunniaksi julkaisi esimerkiksi Päivätär-lehti¹⁶⁷⁷ 17.9.1864 miltei koko etusivun täyttävän Porthan-henkilökuvan, otsikkona yksinkertaisesti ”Henrik Gabriel Porthan”. Jutun alkukappale kertoo lähtökohdat:

Jo on viikko kulunut Porthan'in kuvapatsaan juhlallisesta paljastuspäivästä, ja useimmat sanomalehdet ovat tämän johdosta sisältäneet tietoja siitä miehestä, jonka muistoksi ja kunniaksi mainittu kuwapatsas on pystytetty. Meikin puolestamme tahdomme tässä antaa lyhykäisiä tietoja Porthan'in elämäkerrasta ja hänen töistään.

Seurattaessa henkilöjournalismin kehityksen esihistoriaa ei voi sivuuttaa myöskään Zacharias Topeliusta. Hän se vasta toi ihmiset – nimineen – maassamme toden teolla lehtien palstoille. Kiintoisin osa Topeliuksen journalismia ovat tässä katsannossa hänen Helsingfors Tidningariin vuodesta 1842 kirjoittamansa Leopoldin-kirjeet. Noissa fiktiiviseen kehukseen asetetuissa faktajutuissa – joista enemmän tuonnempänä pakinaluvussa – suorastaan vilahtelee henkilöitä, teatteriväestä virkamiehiin, sotilaista rouviin. Jo noiden kirjeiden satoja henkilönimiä käsittelevä, 2000-luvun alussa koottu henkilörekisteri¹⁶⁷⁸ kielii laajuudellaan siitä, että journalisti Topeliukselle olivat tärkeitä eivät ainoastaan asiat vaan myös ihmiset.

Paitsi Porthanin myös muiden suurmiesten vuosijuhlat tai syntymäpäivät koettiin lehdissä velvoittaviksi. Niinpä esimerkiksi Snellmanin 70- ja 75-vuotis-juhlallisuuudet 1876 ja 1881 panivat toimittajat kirjoittamaan toinen toistaan kunnioittavampia sanoja kansakunnan kaapin päälle jo nostetusta juhlakalusta. Toimittajat asettautuivat ainakin 1881 tuntikausiksi Snellmanin osoittamiin tiloihin avaamaan hänen saamaansa runsasta onnittelupostia – ja siirtämään noita tekstejä sitten lehtiensä palstoille muidenkin luettavaksi. Instituutioksi nousi myös Vilhelmin-päivä (6.4.), jolloin ylioppilaat kävivät esittämässä tervehdyksensä nimipäiväsankarille. Pikakirjoittajat tekivät työtään, ja niin Snellmanin vastauspuheetkin olivat lukevan yleisön käsillä ehkä jo seu-

¹⁶⁷⁵ Suova 1952, 201. – Jo lehden ohjelmassa ennaltaluvataan (mts. 9), että lukijoille tarjotaan ”lyhyitä elämäkuvauksia merkittävistä (märkelige) ja kuuluisista maanmiehistä ja maan virkamiehistä, sekä vanhemmilta että uudemmilta ajoilta”. Näihin tavallaan rinnastuvat nekrologit, joita luvataan julkaista niitäkin – ”maan huomattavimpien asukkaiden” ja virkamiesten osalta.

¹⁶⁷⁶ Klinge 1989, 104.

¹⁶⁷⁷ Päivätären, alaotsikoltaan ”Viikko-sanomia Helsingistä”, perusti vuoden 1863 valtiopäivien edellä kartanonomistaja, valtiopäivä- ja lehtimies Ernst Linder. Lehti merkitsi ensi yritystä perustaa suomenkielinen liberaalinen äänenkannattaja. Lehden ohjelma oli Helsingfors Dagbladin ohjelman kaltainen. Valtakunnallisuutta tavoitellut Päivätär yhdistyi Suomettareen vuoden 1866 alussa – mikä ei enää riittänyt pelastamaan Suometartakaan. (Hakuteos Kotokulma 1988, 291–292; Hakuteos Savonlinna 1988, 69.)

¹⁶⁷⁸ Ks. Topelius 2003, 321–328.

raavan päivän lehdissä. Pikakirjoitus oli saanut Suomessa kehityssysäyksen, kun valtiopäivät oli 1860-luvun alussa päätetty kutsua koolle ja kun tähän liittyen oli päätetty panostaa valtiopäiväpuheiden tarkkaan muistiinmerkitsemiseen.¹⁶⁷⁹

Vastaavalla tavalla panostettiin lehdistössä Topeliuksen 70-vuotisjuhlien seurantaan 1888. Esimerkiksi Nya Pressen julkaisee 15.1.1888 laajassa aineistossaan mm. senaattori Leo Mechelinin pitämän puheen, ja perään Topeliuksen vastauspuheen, seikkaperäisiä luetteluita onnitteludelegaatioiden käynneistä tai onnittelusähkeiden tekstejä (otsikolla "De inhemska telegrammen till Topelius-festen").

Edellä, taustajuttua käsittelevässä luvussa, mainittiin Tekla Hultinin "laatineen itse monia pieniä tutkielmia kulloinkin kiinnostavista poliittisista henkilöistä" jo 1890-luvun alun Päivälehteen. Paitsi että kyse oli taustoinnista, voi Hultinin sanoa toisaalta kirjoittaneen henkilökuvajuttuja.¹⁶⁸⁰

Henkilökuvajuttujen juurien voi kaikkiaan arvioida piilevän lehdistössämme syvemmällä kuin henkilöhaastattelujuttujen.

8.14 Presidentti Koivisto ja hänen sopulinsa

Presidentti mainitsee myös: "Tästä lähtien pidän huolta siitä, että kukaan ei selitä minun ajatuskulkujani." Kiinnostaa se, miten tämä aiotaan käytännössä toteuttaa. Esim. Chilessä ja Turkissa on onnistuttu varsin hyvin ns. häkkimenetelmää käyttäen.

Origo: Tulipa sanottua, Helsingin Sanomat 4.1.1984

Palatsivirkailija kuulutti jokaisen vieraan nimeltä.
Kun Madame "Sumaa" ilmoitettiin, oli käveltävä yksin melko suuren huoneen poikki. Muistan aina, miten presidentti Koivisto katseli pää vähän kallellaan. Jotenkin tuli mieleeni Koiviston ajattelevan: "Sieltä se flikka tulee".

Pirkko-Liisa Summa: Reportterina presidenttien matkassa (2004)

Takaisin 20. vuosisadan jälkipuoliskolle.

J. K. Paasikivi oli maan viimeinen lehdistö- ja radioajan presidentti. Hänen seuraajansa Urho Kekkosen toimintaympäristöön kuului miltei alun alkaen myös televisio – ensin mustavalkoinen, sitten värillinen. Esimerkiksi Kekkosen televisioituihin uudenvuoden puheisiin päästiin jo 1.1.1958.¹⁶⁸¹ Mitä pidemmälle Kekkosen presidentinvalta juurtui – lopulta jopa poikkeuslain turvin – sitä vahvempi suojamuuri tuntui hänen ympärilleen rakentuvan. Varsinkin lehti, joka kyseenalaisti maan ulkopoliittiset linjaukset suhteessa Neuvostoliittoon, sai helposti kuulla harjoittavansa "neulanpistopolitiikkaa".

¹⁶⁷⁹ Savolainen 2006, 896–897, 901; Kallioniemi 1946, 7–8, 254. – Toimiin pikakirjoitustaidon lanseeraamiseksi Suomeen ryhdyttiin Kallioniemen mukaan 1861; senaatti lähetti kolmihenkisen joukon Leipzigiin pikakirjoitusoppeja ammentamaan. Valtiopäivien palveluksessa olevat pikakirjoittajat palvelivat myös toimittajia. Vuoden 1885 valtiopäivillä saatiin käyttöön kirjoituskone, ja se mahdollisti puolenkin tusinan kappaleen yhtäaikaisen tuottamisen lehdistön käyttöön vaikkapa jostain puheesta.

¹⁶⁸⁰ Rytönen 1946, 89.

¹⁶⁸¹ Salokangas 1996, 322.

Presidenttien henkilöhistoriaa aina K. J. Ståhlbergistä alkaen tutkinut Sakari Virkkunen antoi Mauno Koiviston presidenttiuran alkuvaiheissa ymmärtää, että ”nykyisin” – mikä viitanee niin Kekkonen aikaan kuin Koiviston presidenttiyden alkuun – presidentin julkinen arvosteleminen ei ole helppo juttu. ”Nykyisin sanotaan että istuvaa presidenttiä ei tulisi julkisesti arvostella, koska hän on valtion symboli. Tätä mieltä on mm. professori Antero Jyränki”, Virkkunen kirjoitti. Päinvastoin maan itsenäisyyden alkuvuosikymmeninä Virkkusen mukaan ”presidentin arvosteleminen oli usein suoranainen kansanhuvi”. Tyypillisimmin noin oli L. K. Relanderin presidenttikautena (1925–1931).¹⁶⁸²

Ajatus siitä, että istuvaa presidenttiä ei saa arvostella, vakiintui Virkkusesta ”Urho Kekkonen vallankeskittymisen myötä”. Muitakin historiallisia arvioita voitaneen esittää. Yhtä kaikki, poliittiset toimittajat valittivat vaikeutta päästä Kekkonen kanssa luontevaan vuorovaikutukseen. Tätä taustaa vasten toimittajat odottivatkin, että seuraaja Mauno Koiviston 1982 alkanut kausi toisi myönteisiä muutoksia presidentin mediasuhteisiin; muistettiinhan Koivisto Suomen Pankin pääjohtaja-ajoilta leppoisanakin hahmona. Mutta presidenttinä Koivisto oli eri mies. Esimerkiksi vuoden 1983 lopulla hän ilmaisi tyytymättömyytensä julkiseen sanaan, joka ei seurannut ulkopolitiikkaa hänen toivomallaan tavalla. Koivisto jopa lähetti STT:n kautta päätoimittajille osoitetun ”paimenkirjeen”, joka sitten vastoin presidentin toivetta vuoti julki. Presidentti asetui televisiouutisten haastateltavaksi, ja korkean tason mediakeskustelun kierrokset vain lisääntyivät.¹⁶⁸³

”Vauhtiin päästyään”, Keijo K. Kulha kirjoittaa, ”Koivisto ei enää pysytellyt takakentällä vaan hyökkäsi kärkkäästi muun muassa Åbo Underrättelserin haastattelussa alkuvuodesta 1984”. Kyse on ns. sopulihaastattelusta, joka herätti valtaisan keskustelun. ”Epäilen, että yksikään Suomessa ilmestynvä sanomalehti olisi jättänyt puuttumatta tähän haastatteluun. Yhtä lailla epäilen, että ylivoimaisesti suurin osa keskusteluun osallistuneista ei ollut haastatteluani lukenut. STT teki haastattelustani lyhennetyt suomennokset, josta ilmeisesti kaikki pehmennykseni olivat poissa”, Koivisto kirjoittaa vuosikymmen myöhemmin ilmestyneissä muistelmissaan. Se, että Koivisto antoi Åbo Underrättelserille haastattelun lehden 160-vuotisnumeroon, tuntuu luontevalle. Onhan Koivisto kotoisin Turusta, ja olihan hänellä ollut eläviä yhteyksiä ruotsinkieliseenkin Turkuun.¹⁶⁸⁴

Åbo Underrättelser on Suomen ylivoimaisesti pisimpään ilmestynyt sanomalehti, jonka ilmestymisen vain Turun vuoden 1827 palo toviksi katkaisi. Vuonna 1824 – A. I. Arwidssonin juuri poistuttua Ruotsiin – aloittaneen Åbo Underrättelserin vaiheisiin sisältyy monenlaista. Alun perin oikeastaan Mnemosynen jatkeeksi perustettu lehti imi Lars Arnellin päätoimittajakaudella 1830-luvulla vaikutteita ranskalaisesta lehdistöstä, suuntautui orastavan puolueuudostuksen aikoihin liberaalisti, alkoi jo 1877 ilmestyä maan toisena lehtenä seitsemästi viikossa, ja yhdistyi 1907 kilpailijaansa Åbo Tidningiin. Maailemansotien välinen pula tuotti vaikeuksia, ja haastetta toi myös helsinkiläi-

¹⁶⁸² Virkkunen 1984, 20–21.

¹⁶⁸³ Virkkunen 1984, 20, Kulha 2002, 100–102 Koivisto 1994, 113–121. – Toimittajanäkökulmasta presidentti Koiviston tapaa ilmaista ajatuksiaan – ”fundeerausta” – on pidetty yleisesti vaikeaselkoisena (esim. B. Zilliacus 1991, 193–194) tai hänen ”ongelmasuhteensa lehdistöön” on sanottu olevan vanhaa perua (Pennanen 1984). Koiviston persoonan ilmeisiin ymmärtäjiin kuuluva Jaakko Itoniemi (1999, 109) on puolestaan tähdentänyt, että Koiviston loukkaantumisreaktiot presidenttinä selittyisivät pikemmin siitä, että presidentti-instituutiota on loukattu.

¹⁶⁸⁴ Koivisto 1994, 124. – Koivisto harjoitti aikanaan opintoja paitsi Turun yliopistossa myös Åbo akademissa. Handelshögskolan vid Åbo Akademi oli myöntänyt Koivistolle 1978 kauppatieteiden kunniatohtorin arvon.

sen Hufvudstadsbladetin ns. maaseutupainos. Toisen maailmansodan jälkeen lehti joutui mm. ruotsinkielisen väestön vähenemisen takia luopumaan tavoitteestaan olla täyden palvelun sanomalehti; painopiste siirtyi yhä vahvemmin paikallisiin ja alueellisiin aiheisiin. 1960-luvun lopulla lehti vähensi viikoittaiset ilmestymiskertansa viiteen, ja muuttui tabloidiksi. Levikkihuippunsa maan nykylehdistön nestor saavutti 1980-luvulla, jolloin levikki käväisi 8 000 kappaleen tuntumassa.¹⁶⁸⁵

Perinteikkään lehden päätoimittajan Helsingissä presidentinlinnassa suorittama haastattelu painottui mediakysymyksiin ehkä vahvemmin kuin haastattelijä oli itse etukäteen suunnitellutkaan. Näin voi päätellä presidentti Koiviston muistelemasta¹⁶⁸⁶: ”Päätoimittaja Bo Stenström¹⁶⁸⁷ tuli tekemään haastattelua ja kyseli ensin muistojani Turun ajoiltani ja muistojani opiskelustani Turun ruotsinkielisessä yliopistossa Åbo akademissa. Sanoin, että nämä asiat tuskin yleisöä laajemmin kiinnostavat, mutta mitä jos keskusteltaisiin tiedotusvälineistä ja niiden tavasta välittää tietoa. Näin myös tehtiin.”

Åbo Underrättelserillä oli alkuun vaikeuksia saada tuo lehden 160-vuotis-haastattelu. Presidentin kanslian päällikkö Juhani Perttunen soitti loppuvuodesta 1983 lehdelle, ettei presidentillä valitettavasti ole aikaa haastattelua varten. Toimitussihteeri Torbjörn Kevin tuli maininneeksi vastoinkäymisestä vielä samana päivänä Turun apulaiskaupunginjohtajalle Pentti Lahdelle kaupunginvaltuuston kokouksen yhteydessä – alleviivaten, että kyseessä on maan vanhin lehti. Lahti oli tuolta istumalta luvannut – Koiviston jo hänen taannoisilta Turun-vuosiltaan tuntevana – että haastattelu järjestyy. Kevinin tietämän mukaan Lahti oli ottanut yhteyttä rouva Tellervo Koivistoon. Pian Perttunen soittikin uudestaan, tuoden nyt lehdelle hyvän uutisen. Haastattelijä, päätoimittaja Bo Stenström, olisi Kevininkin mukaan halunnut keskittyä paljolti Koiviston vanhoihin Turun-muistoihin, mutta Koivisto itse halusi haastatteluun mukaan jotain ajankohtaisempaa. Niin päädyttiin puhumaan mm. toimittajista sopuleina. Kevin pitää ilmeisenä, että haastattelukysymyksiä ei edellytetty lähetettäväksi presidentille etukäteen. Sen sijaan tarkastusvaiheessa oli Helsingistä Turkuun palautettuihin konekirjoitusarkkeihin ”vedetty henkselit tiettyjen kohtien päälle”. Kevin muistelee Stenströmin ottaneen kaikki korjauspyynnöt huomioon.¹⁶⁸⁸

Åbo Underrättelser pohjusti juhlanumerossaan 3.1.1984 haastattelua – Koiviston presidenttinä ruotsinkieliselle suomalaislehdelle kaiketi nyt ensi kertaa antamaa – etusivun vinkkilaatikossa otsikolla: ”Presidenten om pressen”. Yllä on valokuva presidentistä, jolle on näköjään hoidettu kuvaustilanteessa käteen Åbo Underrättelserin numero. Vinkkilaatikon ensimmäinen kappale nostaa haastattelun keskeistä sanomaa esiin näin:

(ÅU) - Får man kritisera tidningspressen - när man får kritisera presidenten? undrade Mauno Koivisto lite retoriskt och lite sarkastiskt, när han tog emot jämnt 100 år äldre ÅU för en jubileumsintervju. Den första i finlandssvensk press.

¹⁶⁸⁵ Hakuteos Savonlinna 1988, 309–313; Tommila 1988a, 93–94.

¹⁶⁸⁶ Koivisto 1994, 122.

¹⁶⁸⁷ Bo Stenström (1945–1995) tuli, työskenneltyään ensin lyhyen aikaa opetuslalla, Åbo Underrättelserin palvelukseen vuonna 1972. Työskenneltyään toimittajana ja toimitussihteerinä – ja kirjoitettuaan jo ensi työvuosikymmenellään pakinoitakin – Stenström valittiin päätoimittajaksi 1978. Hän sai 1984 valtion tiedonjulkistamis-palkinnon. Hufvudstadsbladetin palvelukseen Stenström siirtyi 1987, ja lehden vastaavaksi päätoimittajaksi hänet valittiin 1992. (G. Steinby 1981, 189; Lämlar 1998, kansilehti; Kuka kukin on, 1994, 928–929.)

¹⁶⁸⁸ Kevinin haastattelu 26.10.2006.

Vinkkilaatikossa viitataan paitsi haastatteluannin kovaan viestintäpoliittiseen ytimeen myös siihen human interestiin, jota haastattelu sisältää ("skrattade gott åt sitt missöde i Iniö i somras där han stukade ena handen vid en fisketur"). Erillisen juhlaliitteenkin etusivua hallitsee Koivisto.

Leijonanosan etusivusta vie Koiviston toinen lehdenluku-kuva, jonka alla on otsikko: "Är pressen helig"? Itse haastattelu on sijoitettu tabloid-lehdessä ensimmäiselle aukeamalle, jonka se vie laidasta laitaan. Kokonaisuus, johon sisältyvät näemmä haastattelutilanteessa otetut puolilähikuvat, koostuu pääjutusta ("Är pressen heligare än presidenten?") ja laatikkoon taitetusta human interest -sävyisestä kakkosjutusta ("Parlamentarism av Lindmanskt märke").

Pääjutun monikärki-ingressiin on nostettu lihavoiden presidentin kolme keskeistä kysymystä:

- Får man kritisera tidningspressen, när man får kritisera presidenten?
- Får man kritisera åklagarna - och domstolsväsendet, när man får kritisera presidenten?
- Är de mera heliga?

Stenström pohjustaa sitten haastattelua parin pitkäkhön kappaleen verran huomioiltaan presidentin tyylistä ("det var en sarkastisk Mauno Koivisto") ja hänen olemuksestaan ("en lite trött Mauno Koivisto med ett Frankrike-besök, en 60-årsdag och ett uppmärksammat självständighetsfirande bakom sig"). Koivistohan oli tehnyt marraskuussa valtiovierailun Ranskaan, viettänyt kuun 25. päivänä 60-vuotisjuhliiaan sekä isännöinyt presidentinlinnassa perinteiset itsenäisyyspäiväjuhlat. Haastattelija myös ilmaisee - haastatteluajankohdan ("en råkall morgon på torsdagen efter självständighetsdagen") mainitessaan - olleensa hyvissä ajoin liikkeellä. Edellyttihän niin haastattelun tarkistamisprosessi kuin epäilemättä myös Åbo Underrättelserin erillisen kunnianhimoisen juhlaliitteen valmistusprosessi riittävän väljää aikataulua.

Seuraavassa kappaleessa vielä luetellaan, mitkä eri väittelyaiheet ovat velloneet presidentin ympärillä ("debatten om åklagarna, ubåtarna, Grenada, Afganistan, [Jaakko] Kalelas föredrag, brevet till chefredaktörerna") väsyttäneen häntä.¹⁶⁸⁹ Sitten siirrytään varsinaiseen haastattelukeskusteluun, joka alkaa (seuraavan lainauksen ensimmäinen kappale on lihavoitu) Koiviston huokauksella median arvaamattomuudesta:

- Det är intressant, sade presidenten, att se vilka frågor som blir stora frågor. Jag kunnat konstatera att jag inte har någon som helst möjlighet att på förhand veta vad som blir en stor fråga i tidningspressen.

Som exempel nämnde han sitt tal i Toulouse under sitt statsbesök i Frankrike där han inför en fransk publik gav en exposé över Finlands historia.

Det väckte en del debatt att presidenten inte uttryckligen nämnde Lenins insats. Den nämnde han dock senare i ett svarstal på sin födelsedag.

- En redaktör från Tiedonantaja¹⁶⁹⁰ var med under hela resan; en redaktör som började intressera sig för en detalj som inte fanns med i talet, säger Mauno Koivisto, - och

¹⁶⁸⁹ Koiviston ns. sopulihaastattelua edeltäneinä kuukausina kokemista haasteista: ks. Suomi 2005, 428-443 (Ruotsin vesillä karille ajaneesta neuvostoliittolaisesta sukellusveneestä), 455-462 (Grenadan ja Afganistanin kriiseistä sekä niiden Suomelle YK:ssa aiheuttamista vaikeista äänestyspäätöksistä), 546-549 (presidentin ulkopoliittisen neuvonantajan Kalelan maanpuolustuskurssilla pitämästä esitelmästä), 493-496 (Koiviston syyttäjälaitosta kohtaan 60-vuotisvastaanotollaan esittämistä kriittisistä huomioista) sekä 550-553 (Koiviston päätoimittajille lähettämästä kirjeestä).

¹⁶⁹⁰ Tiedonantaja aloitti ilmestymisensä 1968 SKP:n noihin aikoihin tapahtuneen puolueriidan seurannaisena. SKP:n jakaannuttua lopullisesti kahtia Tiedonantaja jäi ns. taistolaisen eli vähemmistöläisten äänitorveksi. Levikki oli presidentti Koiviston sopulihaastattelun aikoihin ehkä noin 20 000, ja lehti ilmestyi neljästi viikossa. (Hakuteos Savonlinna 1988, 121-122.) - Pitkin syksy 1983 Tiedonantaja oli kirjoittanut tarpeesta valmistautua

det fanns andra redaktörer som började springa efter honom... och det blev nu sedan huvudrubriken!

Presidentti Koivisto tuli siis Tiedonantajan, ns. taistolaisten pää-äänenkannattajan ja sen toimittajan – joka oli Jaakko Laakso¹⁶⁹¹ – mielestä kunnioittaneeksi liian vähän sitä, että juuri perustetun neuvostovaltion ykkösmies V. I. Lenin oli suuresti myötävaikuttanut Suomen itsenäistymiseen. Neuvostoliittolainen historiantulkintahan lähti koko ajan siitä, että kyseessä oli Neuvostoliiton jalo suosionosoitus pienelle naapurille. Suomalainen historiankirjoitus on jostain 1990-luvulta asti julkituonut reippaasti, että vaikkakin Neuvosto-Venäjä kansakuntien kärjessä tunnusti Suomen itsenäisyyden, teki se tämän enemmän tai vähemmän ketunhätä kainalossa.¹⁶⁹² Kun Koivisto marraskuisella Ranskan-vierailullaan piti kunnia-tohtoriuden saamisen merkeissä kiitospuheen – jonka kirjoittajaksi väitettiin professori Matti Klingeä – jätti hän Suomen itsenäistymistapahtumaa sivutessaan mainitsematta Leninin osuuden; itsenäistyminen selitettiin Venäjän ja Saksan samanaikaisella heikkoudella.¹⁶⁹³

Koivisto pääsee Åbo Underrättelserin (3.1.1984) haastattelussa argumentoimaan, miksi hän ei maininnut Toulousen-puheessaan Leniniä: asetelma, joka 2000-luvulta katsoen voi tuntua käsittämättömälle. Elettiin kuitenkin 1980-luvun alkupuoliskoa – joten ei ihme, vaikka Åbo Underrättelserkin soi haastattelussa asialle suuren huomion (lihavoiden seuraavan lainauksen ensimmäisen kappaleen):

Presidenten säger att han inte kunde ana att något som inte fanns med kunde väcka en sådan uppståndelse, in synnerhet som det gällde ett tal som ompände århundra[n]den inför en publik som inte kunde förutsättas känna till vår historia.

I ett av sina svarstal vid födelsedagsmottagningen berörde han samma fråga – nu med Lenin med:

– Men nu har jag inte sett ett ord [alkuperäistähdennys, lihavoituna] om den! säger presidenten. Och tidningar var närvarande.

”YYA-sopimuksen mukaisesti keskustelemaan Neuvostoliiton kanssa” siitä, miten euro-ohjusten muodostama uhka voitaisiin torjua (Suomi 2005, 519).

1691 Jaakko Laakso (s. 1948) työskenteli Tiedonantajan eduskuntatoimittajana 1976–91. Hän oli opiskellut mm. 1970-luvun lopulla yhteiskuntatieteellisessä instituutissa Moskovassa, sekä ehättänyt päästä sisään politiikkaan mm. Vantaan kaupunginvaltuuston ja SKDL:n liittohallituksen jäsenenä jo 1970-luvun alkupuoliskolla. Kansanedustajaksi hän tuli ensi kerran 1991. (Kuka kukin on 1994, 456.)

1692 Suomen Pietariin matkustanut kolmihenkinen valtuuskunta sai vuoden 1917 viime hetkillä mm. Leninin allekirjoittaman kansankomissaarien neuvoston kirjelmän, jossa esitettiin keskuskomitealle Suomen itsenäisyyden tunnustamista. Vuoden 1918 alkupäivinä tuo komitea hyväksyi päätöksen, vaikka epäilijöitäkin venäläisvaikuttajissa oli. ”Se oli Neuvosto-Venäjän uudenvuoden lahja Suomen kansalle. Lahja oli mittaamattoman arvokas niin Suomen kuin Venäjänkin kansojen näkökulmasta”, hehkuttaa uudenvuoden yön päätöstä neuvostohistorioitsija V. V. Pohlekin (1969, 211). Esim. Salokangas (2003, 598–599) nostaa esiin asian toisen puolen: bolševikit halusivat edistää vallankumouksen puhkeamista aina, kun siihen oli mahdollisuus – ja Suomen tapauksessa vallankumousta näytti edistävän parhaiten juuri itsenäisyyden tunnustaminen.

1693 Suomi 2005, 454–455. – Toimittaja Jaakko Lensu edusti Koiviston Ranskan-matkalla Suomen Sosialidemokraattia. Hän muistaa, että matkalla mukana ollut kollega Laakso Tiedonantajasta oli mielipidejohtaja eräiden suomalaistoimittajien silmissä. He kuuntelivat korva tarkkana, kun Laakso käytäväkeskusteluissa esitti, että Koiviston olisi pitänyt Suomen historiaa käsitellessään mainita Leninin panos maamme itsenäistymisen hyväksi. ”Minua se huvitti”, Lensu muistelee asetelmaa. Mutta – vakuuttavasti esiintyvää Laaksoa pidettiin Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden ”guruna”, Lensu luonnehtii. (Lensun haastattelu 2.12.2006.)

Det verkar vara så, menar presidenten, – att om någon journalist tar upp en fråga så följer de andra efter. Det finns uppenbarligen opinionsledare och *de andra är som en lämmelsflock*.¹⁶⁹⁴

Han förmodar att man litar på att dessa opinionsledare är klokare än en själv.¹⁶⁹⁵

– Det är väl så, säger han, att tidningsmän såsom andra människor ofta bara följer med strömmen – om någon skapar en nyhet så vågar man inte gå mot strömmen.¹⁶⁹⁶
[Tähdennys: JP]

Haastattelukeskustelu tapahtui ruotsiksi. Haastattelutilanteessa ruotsin hyvin hallitseva Koivisto ei pystynyt muistamaan, mitä sana sopuli on ruotsiksi – eikä sitä tiennyt umpiruotsinkielisestä seudulta kotoisin ollut päätoimittaja Stenströmkään. Hän vain kirjoitti muistilehtiönsä sanan ”sopuli”, ja tuli vasta toimituksen sanakirjaa Turussa tutkiskeltuaan tietämään, että kyseessä on ”lämmel”.¹⁶⁹⁷

Koivisto jatkaa jutussa mediakriittisiä pohdiskelujaan. Seuraavassa jaksossa hänen näkemyksensä välittyvät pääasiassa repliikeissä, joiden väliin toimittaja on sirotellut hieman myös epäsuoraa esitystä:

– Ofta är det så att det är rubriken som är missvisande. Är det för att den sätts av en annan person än den som gör nyhetstexten?

– Det är klart att kvällstidningarna försöker sälja med rubriker, men de gäller också andra tidningar.

Presidenten skulle vilja att pressen i stället hakade på uppslag som han lämnar öppna.

– Endera förslipar man ett uttalande eller så lämnar man vissa uppslagsändor, vissa uttryck som man tror att någon skulle kunna haka på och vidareutveckla, men man kan inte veta på förhand vad som kommer att intressera någon.

Esitystapa on kaikkiaan juohea: suora ja epäsuora esitys vaihtelevat kuin Salmelinin 1960-luvun opeissa konsanaan. Pääjutun loppupuoliskossa edetään ajankohtaisesta kysymyksestä toiseen: Koiviston syyttäjälaitosta koskevista lausunnoista hänen neuvonantajansa – vuoden 1984 alusta jo kanslian päällikön – Jaakko Kalelan lausuntoihin, Grenada-keskustelusta suurvaltapolitiikkaan.

Suuren huomion sai myös presidentin pääjutun loppujaksossa esittämä toteamus:

En visdom han har dragit av sina första presidentår:

– MAN SKALL ALDRIG FÖRKLARA [versalointi alkuperäinen]. Om man kan undvika det, och det ska man göra till det yttersta!

¹⁶⁹⁴ Helsingin Sanomien Luonnossa-palstalla 4.1.1984 julkaistussa (tausta)jutussaan Tapio Lindholm näyttää kylläkin eläintieteen näkökulmasta kyseenalaistavan Koiviston koko sopuli-vertauksen. Niin kuin hänen mukaansa sopuleilla ei ole väitettyä itsemurhaviettä, eivät ”sopulit myöskään vaella laumana, jolla olisi johtaja”. (Lindholm 1984.)

¹⁶⁹⁵ Koiviston ajattelussa voi nähdä vaikutteita kaksivaiheisen viestinnän mallista (Wijo 1981, 59) tai ns. kaksivaiheisen joukkoviestinnän vaikutusteoriasta (ks. Kuutti & Puro 1998, 59). Sen peruspilarit ovat empiiristen tutkimusten toisen maailmansodan jälkeen esiin nostamat ns. mielipidejohtajat tai vaikuttajayksilöt, jotka välittävät joukkoviestinnän tarjonnasta nappaamia sanomia edelleen muille henkilöille. Teorian jo ainakin 1950-luvulle juontuvia merkittäviä esittelyjä on Katzin (1966, 346–365) artikkeli. Katz käyttää ilmaisua ”The Two-Step Flow of Communication”.

¹⁶⁹⁶ Koivisto tekee sen, mitä on väitetty tapahtuvan mediassakin yhä enemmän: hän henkilölistää. Hän ei viittaa siihen, että lehtien yhdenmukaisten menettelyjen takana olisi niinkään kova uutis- ja levikkikilpailu, jonka on todettu (esim. Jyrkiäinen 1994, 412–413) yhdenmukaistavan mediaa. – Ehkä Koivistolla oli marraskuun 1983 Ranskan-vierailultakin mielellään vahvoja muistikuvia toimittajien ”sopulimaisesta” käyttäytymisestä eri tilanteissa.

¹⁶⁹⁷ Koivisto 1994, 124; Lämlar 1998, kansilehti.

Just före vårt besök hade norska Dagbladets chefred Jahn-Otto Johansen¹⁶⁹⁸ (känd för en färsk bok om finländsk politik – Det muliges konst) intervjuats i Ilta-Sanomat och sagt en del om presidentens sätt att uttrycka sig och om ubåtarna som presidenten inte uppskattade.

– Han har visat ett mycket stort intresse för vårt land. Men han är i varje fall utomstämmande. Inte kan han blanda sig i vår inhemska diskussion som han gör.

Presidentti Koiviston koettiin tuossa lausunnossa kammitsoivan länsimaista sananvapautta. Heräsi kysymys, eikö presidentin sanomisia saisi kommentoida. Hän itse vielä tehostaa lausuntoaan tekstiosuudessa, joka on lihavoitu (”härefter ser jag att till att INGEN förklarar mina tankegångar – inte ens jag själv”). Haastattelu – ja ehkä juuri tuo tietty kommentointikielto – aiheutti suuren jälkikeskustelun. Koivisto sai vastaansa toimittajien yhtenäisen rintaman; Helsingin Sanomista Poliittisten toimittajien yhdistykseen, Kansainvälisen lehdistöinstituutin IPIn Suomen ryhmästä New York Timesiin.¹⁶⁹⁹

Pääjuttu kevenee lopussa. Tullaan Koiviston varhaiseen aikuisuuteen: ajan lehdistöön, johon kuului Turussakin moniarvoisesti vielä seitsemän sanomalehteä. Sitten Koivisto selaa modernia Åbo Underrättelseriä – pannen iloiten merkille, että lehdestä löytyy hänen mieliurheilulajiaan lentopalloa käsitteleviä juttuja:

– Jag sade en gång till Jan-Magnus Jansson att Hbl är en bra tidning, men att det finns ett fel också i en – ni publicerar inte volleybollsnyheter! Och han blev överraskad, skrattar Koivisto förstjust, att jag inte hade större anmärkningar.

Haastattelun lopussa päädytään vahvasti suomenruotsalaiseen tematiikkaan, kuten tuolloin ajankohtaiseen television ns. rannikkokanavaan.

Kainalojuttua (”Parlamentarism som Lindmanskt märke”) hallitsee Koiviston opiskeluaika Turussa. Koivisto kertoo olleensa Åbo akademin opiskelija, joka kylläkin opiskeli samaan aikaan myös Turun yliopistossa. Hänelle erityisen merkittävä opettaja oli professori Sven Lindman, jolta Koivisto omaksui valtio-opillisia oppeja. Ingressi lähteekin liikkeelle Lindmanilla:

– Sven Lindmans specialämne var parlamentariskt styre, och jag tycker att jag har påverkat ganska mycket av de lärare som han stod för, säger Mauno Koivisto, vars varumärke som president har varit en återgång från mera presidentstyre till mera parlamentarism.

Sitten Koivisto, joka toteaa olleensa 1918 perustetun Åbo akademin opiskelija numero 2 932, muistelee opiskeluaan akademissa:

– Jag skrev visst in mig samtidigt i Turun yliopisto och Åbo akademi, men det var bättre med lärarna vid ÅA på den tiden.

Haastattelu jatkuu human interest -henkisesti. Loppuosassa päädytään jopa hauskaan muistelukseen siitä, miten äidinkieleltään ruotsalainen Rolf Kullberg, Koiviston miltei-seuraaja Suomen Pankin pääjohtajana, neuvoskeli äidinkieleltään suomalaista Koivistoa sen suhteen, miten ilmaista asioita suomeksi. Koiviston reaktio tähän:

– Jag sade, att hör du, om du skulle överlåta åt mig att bestämma hur man säger saker och ting på finska, men han insisterade!

¹⁶⁹⁸ Dagbladet, 1869 perustettu liberaali iltapäivälehti, oli 1980-luvun alkuvuosina levikiltään Norjan kolmanneksi suurin sanomalehti, Aftenpostenin ja Verdens Gangin jälkeen. Lehti muuttui tabloid-kokoiseksi 1983. (Torvinen 1982, 107–108.)

¹⁶⁹⁹ Suomi 2005, 560–563.

Kun toiset lehdet edelleen käsittelivät haastattelun antia, nousi sopuli-teema yli muiden. Stenströmkin harmitteli runsas kuukausi haastattelun jälkeen, että Koivisto oli saanut haastattelun takia osakseen kohtuuttoman kovaa arvostelua, ja tullut yksioikoisesti tulkituksi.¹⁷⁰⁰ Oman lisämausteensa toi jälkikeskustelulle toimittaja Laakson persoonana: julkisuudessa pohdittiin näkyvästikin sitä, oliko Koivisto viitannut juuri Laaksoon puhuessaan sopulilauman mielipidejohtajasta.¹⁷⁰¹

Presidentin lehdistösuhteiden ongelmat näyttäytyivät esimerkiksi vielä vuonna 1988 Ylioppilaslehden palstoilla. Koivisto – samalla kertaa istuva presidentti ja talven 1988 presidentinvaalien ehdokas – antoi lehdelle haastattelun. Kysymykset oli toimitettu haastateltavalle kolme viikkoa etukäteen. Haastattelutilanteessa oli läsnä kolme Ylioppilaslehden toimittajaa, kukin omine nauhureineen.¹⁷⁰² Valmistunut juttuteksti toimitettiin tarkastettavaksi. Ylioppilaslehden mukaan presidentin ”erikoisavustaja Martti Manninen ilmoitti, että juttumme on muutettava lähes kokonaisuudessaan ja palautti jutun uudelleen kirjoitettuna”.

Ylioppilaslehti julkaisikin haastattelun kahtena versiona: ns. virallisena – niin että tekstissä oli alla Mannisen nimi – ja seuraavassa numerossa omana versionaan. Jälkimmäiseen liittyi pohdiskeleva erillisjuttu, jossa otsikolla ”Kirjaamista vai kirjoittamista” kysyttiin, ”onko Suomen tärkeimpään julkiseen virkaan hakevalla henkilöllä oikeus sensuroida julkiset lausuntonsa”. Samassa jutussa haastateltu Helsingin Sanomien ”poliittisen osaston esinainen” Anneli Sundberg ilmoitti, edustamaansa lehteen viitaten, että ”Suomen suurinkin joutuu lähettämään kysymykset [presidentille] etukäteen, mutta presidentti on vastannut niihin samoin kuin jatkokysymyksiin kiltisti. Tarkistuksessa muutoksia on tullut vain vähän.” Ylioppilaslehti vihjaa asiaan osuutensa olevan sillä, että Sundberg kuuluu presidentin saunailtojen vakiovieraisiin.

Keskustelu Koiviston Ylioppilaslehti-haastattelusta ryöpsähti alkuvuodesta 1988 myös muualle. Uuden Suomen Jalmari Torikka kirjoitti kommenttijutussaan: ”Useimmilla lehdillä on tiedossa, eräillä jopa kokemusten kautta, että Koivisto on joitain ’haastattelujaan’ kirjoittanut itse etukäteen valmiiksi. Siitä huolimatta juttu on julkaistu kuin haastattelu.” Torikka puolusti haastateltavan oikeutta tehdä tekstiin muutoksia – jos siitä on sovittu. Lisäten, että on ”kokonaan toinen asia kirjoituttaa koko haastattelu uusiksi”. Uuden Suomen kommentaattorin mielestä ”perimmältään on kysymys sanomalehtien uskottavuudesta. Lukijoille ei voida tarjota lehden *journalistisena juttuna vallanpitäjien lehtijutun muotoon saatettuja tiedotteita*” [tähdennys: JP]. Torikka siis vastusti päättäväisesti pyjamantaskuhaastatteluja.

Askelta leppoisampien mediasuhteiden suuntaan sen sijaan merkitsi, että Aamulehden toimittaja saattoi haastatella presidentti Martti Ahtisaarta alkuvuodesta 1996 sähköpostitse. Toimittaja Riitta Järventie pyysi presidenttiä kommentoimaan tuoreita työttömyyslukuja; ja koska tavanomaisen henkilöhaastattelun saaminen kestää yleensä kuukausia, päätettiin yrittää nopeampaa väylää. Meilivastaukset tulivat parissa päivässä, ja Aamulehti pani esiin vastausten ohella myös toimittajan esittämät kysymyk-

¹⁷⁰⁰ ÅU:n päätoimittaja 1984; vrt. Koivisto 1994, 125–126.

¹⁷⁰¹ Esim. Ilta-Sanomat nosti Laakson persoonan esiin jo 3.1.1984 otsikolla ”Jaakko ’sopulijohdaja’ Laakso: Koivisto yliarvioi minut”. – Muistelmissaan Koivisto (1994, 124) on todennut nimenneensä juuri Laakson ”toimittajien kellokkaaksi”.

¹⁷⁰² Presidentti Koivisto piti usein itsekkin tapana nauhoittaa tai nauhoituttaa haastattelukeskusteluja (Suomi 2006, 192–193, 201). Kansliapäällikkö Kalela sai näistä avustusaskareistaan jopa ”lattiamanun” lempinimen. Moinen käytäntö kuvanee presidentin mediasuh-teissa vällinneeitä.

set. Tapaus koettiin likimain ainutlaatuisena, sillä Järventietä kävivät haastattelemassa jopa saksalaiset radiotoimittajat. Ilmeisen ainutlaatuiseksi tapaus myös jäi.¹⁷⁰³

8.15 ”En kommentoi mitenkään”

Journalistinen revolveri on aikanaan ollut käyttökelpoinen väline. – –
Toisaalta median voima panee tänään ajattelemaan. Pitääkö
ylivoimatilanteessakin ampuu kaikkea mikä liikkuu? Mielestäni ei pidä.

Ulkoasiainneuvos Ralf Friberg Helsingin Sanomissa 29.1.1994

Minulla on kokemusta television vaalitenttien valmistelusta. Niiden taustalla
on toimittajatiimi, joka yrittää keksiä ilkeyksiä, paljastuksia ja saattaa
haastateltavan naurunalaiseksi. Olen itsekkin studioon mennessäni
kuullut toimittajien huutavan perääni: ”Pane se kuseen!”

Toimittaja Aarno Laitinen Iltalehdessä 14.1.2006

Suomalainen lehtiä lukeva yleisö sai tottua jyrkkäsanaisiin poliittisiin väittelyihin jo 1800-luvun lopulla – aikana, jona toisaalta ensimmäiset leppeät haastattelut alkoivat päätyä lehtiimme. Matkaa oli kuitenkin vielä vuosikymmeniä siihen, että poliitikko löytäisi itsensä toimittajan toimeenpanemasta tiukasta haastattelutentistä. Radio kyllä välitti ääntä, ja haastatteluääntäkin, mutta radiosta ei ehkä vielä Suomessa ollut mediaksi, joka raivaisi voimallisesti tietä poliitikkojen ja muiden valtaapitävien ns. revolverihaastatteluille.

Tähän tarvittiin televisio. Esimerkiksi Reino Paasilinnan vakuutusaiheinen ko-huohjelma vuodelta 1966 sekä Peukaloruuvit ja ns. informatiivisen viihteen merkki-ohjelma Jatkoaika 1960-luvun lopulta pohjustivat maaperää sille, että toimittaja saattoi kohdata poliitikon milteipä samalta katsekorkeudelta. 1970-luvun alun Kansalaisen tietolaarit toivat mukaan uuden elementin: tv-toimittajien ammatillisesti tukemat kansalaiset, jotka panivat haastattelukysymyksineen herroja tiukalle. Myös vaalitentit ja vastaavat tiukkenivat koko ajan. Yhtenä käännekohtana on pidetty vuoden 1987 eduskuntavaaleja, joiden edellä kuvaruututentaattorit Leif Salmén ja Pekka Oksala olivat joskus varastaa ennennäkemättömällä tiukkuudellaan koko shown. Sama tiukka tyyli tuli 1994 ensi kertaa presidentinvaali-kamppailuun, suora kansanvaali kun oli muuttanut koko vaaliasetelman.¹⁷⁰⁴

Television ohjelmakulttuurissa tapahtunut muutos varmaan rohkaisi myös leh-dentoimittajia, vaikka sanomalehden välineominaisuudet eivät suokaan revolverihaas-tattelun tyyppiselle toteutukselle yhtä suotuisaa ponnistusalustaa.

Esimerkki 1980-luvun alkupuoliskon Kansan Uutisista.¹⁷⁰⁵ Lehti julkaisi 30.1.1982 kujeilevan vinjetin ”Markan puhelu” alla presidentin kanslian päällikön Juhani Perttu-

¹⁷⁰³ Järventien haastattelu 27.12.2006. – Presidentti Ahtisaaren tavassa hoitaa mediasuhteita näkyy epäilemättä se, että hän oli Suomen ensimmäinen suoralla kansanvaalilla valittu presidentti. Vaikkapa hänen taajaan toistuneet ns. maakuntamatkansa (näistä: ks. Terve, Mara! 1999) merkitsivät yhdenlaista lisäulottuvuutta presidentin julkisissa esiintymisissä.

¹⁷⁰⁴ Melamies 2006; Friberg 1994; Salokangas 1996, 127, 216, 294–296, 416–417; Salminen 2006, 85–90, 121–130.

¹⁷⁰⁵ Kansan Uutiset, Vapaan Sanan ja Työkansan Sanomien yhdistymisen hedelmänä 1956 syntynyt helsinkiläislehti, ei ollut enää 1960-luvun lopun puoluehajaannuksen jälkeen kaikkien kommunistien ja kansandemokraattien pää-äänenkannattaja. Alkuvuodesta

sen haastattelun otsikolla ”En halua olla hankala, mutta...” [lainausmerkit alkupe-
räisotsikossa]. A-A. [Arja-Anneli] Tuomisen laatima haastattelu pyrkii olemaan vähän
kuin Perttusen kanssa käydyin puhelinkeskustelun näköiskuva.

Kanslian päällikkönä vuodesta 1977 toiminutta Perttusta on haastateltu näemmä
pari päivää uuden presidentin virkaan astumisen jälkeen. Tammikuun 1982 vaalit oli
pidetty, kun presidentti Kekkonen oli joutunut edellisenä syksynä eroamaan ennenai-
kaisesti terveydellisistä syistä; ja vaaleissa valittiin nyt ensi kertaa presidentti sosiaali-
demokraattien riveistä: Mauno Koivisto. Tuohon asti hän oli pääministerinä johtanut
1979 nimitettyä ns. kansanrintamahallitusta, jonka olivat muodostaneet SDP, keskus-
tapuolue, RKP ja SKDL – Kansan Uutisten taustavoima.¹⁷⁰⁶

Perttunen tunnettiin keskustapuoluelaisena, ja SKDL:läisen Kansan Uutisten hä-
nelle esittämiä haastattelukysymyksiä voikin pitää poliittisesti pikkupirullisina. Kyse
on ilmeisesti nauhurille taltioidusta¹⁷⁰⁷ haastateltavan ja haastattelijan välisestä keskus-
telusta, jossa haastattelijan kysymykset on aina lihavoitu. Kokonaisuuteen kuuluu
Perttusen yhden palstan kasvokuva kuvateksteineen. Tässä 30.1.1982 julkaistun haas-
tattelun ensimmäinen puolikas:

- Presidentin kanslia, kansliapäällikkö Juhani Perttunen puhelimessa.
 - Herra kansliapäällikkö, edustatte keskustapuoluetta, sen ns. K-linjaa, voitteko toi-
mia¹⁷⁰⁸ täysipainoisesti sosialidemokraattisen presidentin alaisena, vai oletteko sala-
koivistolainen kuten kepulaiset nyt kuulemma pelkäävät?
 - Minä en välittäisi kommentoida tätä asiaa. Olisi paljon parempi etten puhu ollen-
kaan tästä. Asiaankuulumaton puheenaihe kaikin tavoin.
 - Onko teiltä samaa asiaa kysytty pa[l]jonkin?
 - Kyllä on, enkä kenellekään ole katsonut tarpeelliseksi vastata. Tämä ei tarkoita sitä,
että suhtautuisin kielteisesti lehdistöön, mutta kysymys ei ole asiallinen.
 - Mitä presidentin kansliapäällikön tehtäviin kuuluu?
 - Kanslian hallinnollinen johto. Kansliapäällikkö mm. esittelee presidentille tulevat
pyynnöt, esimerkiksi haastattelupyynnöt ja sen sellaiset.¹⁷⁰⁹ Tiettyjen asioiden valvonta
kuuluu kansliapäällikölle, ja hän suorittaa erityistehtäviä, jotka presidentti hänelle antaa.
 - Eipä ollut kovin selventävä selitys. Kansliapäällikkö ei siis ole mitenkään presi-
dentin poliittinen sihteeri?

1982 lehti ilmestyi vielä 7-päiväisenä ja broadsheet-koossa. Levikki oli 50 000 kappaleen
hujakoilla. Vielä syksyllä 1982 lehti muuttui tabloidiksi, alkaen samalla julkaista sunnun-
tainnumeronaan Viikkolehteä. Seuraavana vuonna Kansan Uutisten oli annettava periksi
taloudellisille realiteeteille ja muututtava 6-päiväiseksi. (Hakuteos Aamulehti 1988, 274-
276.)

- 1706 Mitä Missä Milloin, 1979, 135; Mitä Missä Milloin, 1982, 45; Wiberg 2006, 24-25. – Samalta
neljän puolueen pohjalta jatkoi myös Sorsan helmikuussa 1982 nimitetty hallitus.
- 1707 Haastattelussa käytettiin ”ehdottomasti” nauhuria, A-A. Tuomisen muistaa. ”Yritin olla
mahdollisimman skarppi”, hän toteaa – ja myöntää olleensa ehkä vähän ilkeäkin. KU:n
toimituksessa oli ”varmasti yhdessä mietitty, että soitetaan Perttuselle”. (Tuomisen haas-
tattelu 5.2.2008.)
- 1708 Tosiasiassa Perttunen jatkoi presidentti Koiviston kanslian päällikkönä haastatteluajan-
kohdasta eteenpäin vielä pari vuotta, vaikka Koiviston odotettiin siirtävän hänet presi-
dentiksi tultuaan syrjään. Olihan Perttunen yleisen käsityksen mukaan ollut yksi Koivis-
toa pudottamaan pyrkiviä avainhenkilöitä. Todellista valtaa ei Perttusella kanslian pääl-
likönä Koiviston valtaantulon jälkeen enää ollut. Asetelma olikin kiusallinen. Vuoden
1984 alussa Perttusen sijaan vihdoon astui presidentin siihenastinen ulkopoliittinen eri-
tyisavustaja ja lähin mies Jaakko Kalela; Perttunen siirtyi sisäasiainministeriön kanslia-
päälliköksi. (Suomi 2005, 602.)
- 1709 Kuten tässä luvussa aiemmin – presidentti Koiviston ns. sopulihaastattelua käsiteltäessä
– mainittiin, kääntyi Åbo Underrättelserkin haastattelupyynnön merkeissä loppuvuodes-
ta 1983 juuri Perttusen puoleen. Ensin tuli kanslian päälliköltä kielteinen vastaus. Kun
lehti sitten oli niisanotusti keittiön kautta itse vaikuttanut haastattelun saantiin, soitti
kanslian päällikkö takaisin todeten haastattelun sittenkin mahtuvan presidentin ohjel-
maan.

Näissä merkeissä tämä kysymys & vastaus -kaavalla toteutettu haastattelu eteneekin loppuun asti. Toimittaja Tuominen muun muassa heittää Perttuselle, että ”juorukirja Tamminiemen pesänjakajat luonnehtii teitä¹⁷¹⁰ linnan hämähäkiksi” – jota luonnehdintaa Perttunen hämmästelee. Lopuksi toimittaja kiittää Perttusta ”tästä epälausunnosta”. Toimittaja ei kuvia kumartele.

Vielä jännittävämpi revolverihaastattelutapaus on Suomen Keskustan puheenjohtajan Paavo Värysen Uudelle Suomelle 31.8.1989 antama haastattelu. Tai pitäisikö sanoa: Uuden Suomen Väryseltä ottama haastattelu?

Eurokokoinen¹⁷¹¹ Uusi Suomi – jolla on tuossa vaiheessa menossa kolmanneksi viimeiseksi jäävä ilmestymisvuotensa – on panostanut mahtavasti juttuun, jonka aihe on peräisin juuri ilmestymässä olleesta Ahti Karjalaisen muistelmateoksesta Presidentin ministeri. Teoksen oli kuitenkin varsinaisesti kirjoittanut tohtori Jukka Tarkka.¹⁷¹² Pientä kotimaisesta junaturmasta kertovaa vinkki-laatikkoa lukuun ottamatta koko etusivu on omistettu Karjalais-muistelmille. ”Menikö Värysen liian pitkälle?” huutaa tuon torstainumeron streamer-tyyppinen pääotsikko. Pääotsikon ylle sijoitettu esirivimuodostelma täsmentää, mistä kyse: ”Ulkoministeri keskusteli 18.9.1981 neuvostodiplomaatin kanssa idänkaupan järjestelyistä Ahti Karjalaisen presidenttikampanjan tukemiseksi”. Lihavoitu vinkkiteksti kertoo, että Värynen – Koiviston toisen hallituksen ulkoasiainministeri ja Suomen Keskustan puheenjohtaja – ”ajoi Ahti Karjalaisista presidentiksi syksyllä 1981 mm. pohtimalla ministerineuvos Viktor Vladimirovin kanssa idänkaupan hoitamista kampanjaa tukevalla tavalla”. Tämä ilmenee noista Karjalaisen ilmestymässä olevista muistelmista; kuten sekin, että ”Keskustapuolue kaavaili myös porvarien kampanjaryhmää, joka olisi pitänyt yhteyttä Vladimiroviin”. Vinkkitekstissä mainitaan asiantuntijoiden pohtineen, ”menikö silloinen ulkoministeri Värysen liian pitkälle keskustelemaan Suomen sisäisistä asioista vieraan maan diplomaatin kanssa”. ”Värynen itse on hermostunut”, lehti luonnehtii, julkaisten vinkkitekstin vieressä jätetikokoisen puolilähikuvan Värysestä.

Jutussa on kyse siis kahdeksan vuoden takaisista tapahtumista. Presidentti Kekkonen, jonka fyysisen kunnon heikkenemisen lähipiiri oli jo jonkin aikaa saattanut havaita, jäi sairauslomalle 10.9.1981, jolta hän ei enää palannut virkaa hoitamaan, vaan al-lekirjoitti lokakuun lopulla kirjeen, joka merkitsi eronpyyntöä. Puoluekentässä alkoi

1710 Lauantaiseura 1982, 44–48. – Tamminiemen pesänjakajat -kirjan ensi painos ilmestyi lokakuussa 1981. Muutamassa kuukaudessa kirjaa oli myyty 100 000 kappaletta. Tekijät – paljon nähneet HS:n politiikan toimittajat – olivat kirjaa vuoden 1981 alussa suunnittelemaan ryhtyessään tähänneet vielä luonnollisesti siihen, että kirja ilmestyy normaalissa järjestyksessä eli 1984 pidettäviin presidentinvaaleihin tähdäten (Laitinen 1982). Se, että melko tavanomaisena politiikan taustainformaationa pidettävää aineistoa päädyttiin julkaisemaan kirjan muodossa, kertoo yhtä ja toista 1980-luvun ilmapiiristä ja sananvapauden rajoista.

1711 US oli siirtynyt eurokokoon vuoden 1980 radikaalin lehti uudistuksen yhteydessä. Mervola kuvaa uuden lehden yleistä ilmettä: ”Otsikot olivat bulevardilehtimäisen suuria ja jutut lyhyitä. US:n vanhasta konservatiivisesta leimasta ei enää ollut jälkeäkään.” Uudistettu, eurokokoinen lehti oli 6-palstainen. (Mervola 1995a, 343–348; vrt. Kuutti 1994, 18.) US:n levikki oli sen viimeisinä elinvuosina 90 000 tai hieman yli. Lehden kaikkien aikojen parhaaksi levikkilukemaksi jäi lähemmäs 105 000 vuodelta 1948. (Garam & Pohjalainen & Tikkanen 1992, 130–131; Hakuteos Savonlinna 1988, 207.)

1712 Karjalainen & Tarkka 1989. – Takakansiteksti mainostaa: ”Kirja keskittyy kahteen tähän asti vain pinnallisesti tunnettuun draamaan: suomettamiseksi moitittuun ulkopoliittikaan sekä Urho Kekkosen ja Ahti Karjalaisen välisiin suhteisiin. Tämä uskomattoman jännittävä poliittinen tositarina perustuu valtiotieteen tohtori Ahti Karjalaisen päiväkirjaan ja muihin henkilökohtaisiin muistiinpanoihin. Kukaan ei ole aikaisemmin tiennyt näistä dokumenteista mitään. Ne ovat lähihistoriamme suurin sensaatio sitten Paasikiven päiväkirjan.”

kuumeinen meno, sillä ehdokaslistojen tammikuun 1982 presidentinvaaleihin tuli olla valmiina jo marraskuun lopulla. Esimerkiksi Keskustassa käytiin jännittävä sisäinen vääntö, joka päättyi ylimääräisessä puoluekokouksessa Johannes Virolaisen voittoon ja Karjalaisen tappioon. Toki monet presidenttipelin keskeiset pelaajat olivat liikkeellä jo paljon aiemminkin. Neuvostoliitto ja sen Helsingin-suurlähetystö sekaantuivat Suomen presidentinvaaleihin mitä vahvimmin, ajan tavan mukaan. Syksy 1981 oli Suomessa valtataistelun syksy.¹⁷¹³

Vinkkiteksti viittaa Uuden Suomen 31.8.1989 sisäsivuille 12–13, joilla Väyrysen tapausta luodataan armottomasti. Pääjutun pääotsikko iskee ytimeen: ”Väyrynen juoni Karjalaisen tueksi idänkaupan järjestelyjä”. Väyrysen Karjalaiselle kirjoittamasta kirjeestä oli ilmennyt, Uuden Suomen ingressin sanoin, Väyrysen ehdottaneen Vladimiroville, että ”1982 neuvostokaupan tavaranvaihtopöytäkirjassa syntyvät ventiongelmat voisivat olla sopiva kohde nostaa Karjalaisen asemia”. Jutun alkukappaleista ilmenee myös, että ”tänään”, siis 31.8.1989, ilmestyvässä Suomen Kuvalehdessä julkaistaan ote kirjasta Presidentin ministeri.

Pääjutun alle taitetussa pienemmässä jutussa mm. Ilkka Suominen ja Esa Timonen, ajan näkyvät poliitikot, kommentoivat muistelmassa esitettyä väitettä useiden puolueiden yhteisestä ”työryhmästä”, jonka oli määrä nostaa Karjalainen presidentiksi. Viereisellä sivulla oikeusoppineet pohtivat, näemmä pääasiallisesti nimettöminä esiintyen, täyttääkö Väyrysen yhteydenpito Vladimiroviin maanpetoksen tunnusmerkit ja löytääkö Väyrynen vielä itsensä valtakunnanoikeudesta. ”Oikeusoppineet suhtautuvat asiaan vakavasti”, kuuluu tuon erillisjutun pääotsikko.

Sokerina pohjalla Uudessa Suomessa 31.8.1989 on sivun 13 suurimmalta osalta täyttävä Väyrysen-haastattelu. Laidasta laitaa kulkeva pääotsikko kuuluu: ”Väyrysen kirjettä on siteerattu ’tarkoituksenmukaisella tavalla’ ”. Esirivi täydentää (lainausmerkit myös alkuperäisotsikossa): ”En kommentoi yleisen edun vuoksi”. Kuvituksena on Väyrysestä kolmen palstan kasvokuva: mies huolestunein ilmein. Kahden kappaleen lihavoitu ingressi kertoo revolverihaastattelun taustan:

Keskustan puheenjohtaja, entinen ulkoministeri Paavo Väyrynen huolestui silminnähden lukiessaan kopiota tohtori Ahti Karjalaisen ”Presidentin ministeri” -kirjan viimeisestä luvusta, joka on otsikoitu ”Finaaliksi”.¹⁷¹⁴

Väyrysen otsa rypistyi ja kulmakarvat kohoilivat, mutta luettuaan hän tyytyi kysymään, mitä hänen pitäisi sanoa.

Toimittaja Margit Hara oli ojentanut Väyrykselle vedoksen muistelmien viimeisestä luvusta, istuutunut hänen kanssaan ja antanut hänelle hetken aikaa lukea tuo teksti. Samalla Hara on tehnyt, kuten siteeratusta näkyy, havaintoja tekstiä lukevan Väyrysen ilmeistä.

Jutun alkujakso koostuu liki paristakymmenestä yleensä lyhyestä kysymyksestä, jotka ovat lihavoidut, ja niihin annetuista lyhyistä vastauksista. Väyrynen pikemmin on kommentoimatta kuin kommentoi. Leipäteksti on suoraa jatkoa ingressin jälkimmäiselle kappaleelle:

US: Eikö teillä ole ilman kysymystä mitään kommentoitavaa?

¹⁷¹³ Suomi 2005, 19–35; Vladimirov 1993, 368–381. – Muistelmissaan ministerineuvos ja KGP-upseeri Vladimirov (mts. 371) tunnustaa: ”Kontaktini [Suomen Keskustan] K-linjan kannattajiin olivat syksyllä 1981 epäilemättä muita intensiivisemmät. Tapasin monia heitä sekä kahden kesken että pienissä seurueissa. – . Joissakin tapauksissa näihin tilaisuuksiin osallistui myös Keskustapuolueen puheenjohtaja Paavo Väyrynen.” Vladimirov jopa tunnustaa (mts. 372), että ”K-linjan kannattajien seurassa tunsin olevani henkilökohtaisten ystäväni piirissä, jossa kaikki luottivat toisiinsa täydellisesti”.

¹⁷¹⁴ Karjalainen & Tarkka 1989, 230–246.

- Paavo Väyrynen: – Ei. Enkä halua kommentoida.
 Oletteko kirjoittanut Karjalaiselle kirjassa mainitun kirjeen?
 – En kommentoi mitenkään.
 Oikeusoppineiden mielestä tämä asia kuulunee ministerivastuulain alaisuuteen ja sen alaiset asiat käsitellään valtakunnanoikeudessa?
 – En kommentoi mitenkään.
 Olitteko mukana työryhmässä, johon kirjassa¹⁷¹⁵ viitataan?
 – En kommentoi mitenkään.
 Miksi ette kommentoi mitenkään?
 – En kommentoi mitenkään.
 Onko teidän henkilökohtainen etunne vaarassa?
 – Sanotaanko niin, että on yleisen edun mukaista, että en kommentoi mitenkään.
 Miten määrittelette tässä tapauksessa yleisen edun?
 – En määrittele sitä sen tarkemmin.
 Mitä luulette presidentin linnassa ajateltavan, kun tämä tulee julki?
 – En tiedä.
 Ollaanko presidentin linnassa tietoisia näistä tapahtumista tässä muodossa kuin ne nyt tulevat esiin?
 – En tiedä.
 Silloisena ulkoministerinä teidän luulisi tietävän?
 – En tiedä. En kommentoi, kun en tiedä.
 Aamulla, kun tätä asiaa sivuttiin (ennen kuin Väyrynen oli nähnyt otteen Karjalaisen tekstistä) sanoitte, että Koiviston hallitus ajautui toimintakyvyttömyyteen sisäisten ristiriitojen takia. Kirjan tekstin valossa vastauksenne on puolittomuus. Kyseessä olivat keskustapuolueen masinoimat ristiriidat.
 – Ei masinoimat, vaan meillä oli tiukka kantamme tiettyihin asioihin. Sosiaalidemokraateilla oli toinen kanta, syntyi vaikeita ristiriitoja ja hallitus menetti toimintakykynsä.

Vasta tässä vaiheessa, kun kysymys & vastaus -mittelöstä on takana jo reilusti puolet, syntyy jutussa aitoa dialogia: haastateltava ensi kertaa toden teolla kommentoi. Jatko on taas enemmän haastateltavan harjoittamaa väistelyä:

- Mitä luulette, että tapahtuu, kun nämä asiat tulevat yleiseen keskusteluun?
 – En tiedä.
 Mitä pelkätte?
 – (Tauko.) Sovitaanko, että en kommentoi?
 Jatkossa teitä yritetään saada kommentoimaan?
 – En kommentoi.
 Miten kauan aiotte olla kommentoimatta?
 – (Tauko.) En aio kommentoida mitenkään.
 Intän, että olisi teidän etunne mukaista kommentoida?
 – Voi olla, mutta ei yleisen edun.
 Minkälaiseen valoon teidän nyt saatetaan?
 – En minä kommentoi. (Naurahti.)
 Tämän mukaan te olette näytelmän konna? Oletteko konna?
 – En. Minä en nyt kommentoi, pane se kone (magnetofoni) pois.

Kissa ja hiiri -leikki siis jatkui. Toimittaja kuvaa sulkeisiin sijoittamallaan maininnoilla Väyrysen pitkää harkinta-aikaa tai naurahtelua. Lopusta myös ilmenee, että toimittaja on käyttänyt nauhuria.

Taustaksi on syytä muistaa, että elokuun 1989 lopussa elettiin, mitä Neuvostoliittoon tulee, vielä vanhan asetelman aikaa: kommunistit olivat vallassa, Mihail Gorbatšov presidenttinä sekä Neuvostoliiton ja Suomen välinen YYA-sopimus yhä voimas-

¹⁷¹⁵ Karjalais-elämäkerrassa mainitaan, että jo Kekkonen syksyn 1981 sairausloman aikana suunniteltiin laajapohjaista yhteistyötä mm. Karjalaisen saamiseksi presidentiksi. Puuhamiehet ”kaavailivat työryhmää, jossa olisivat mukana kokoomuksen puheenjohtaja Ilkka Suominen, kommunistien puheenjohtaja Aarne Saarinen sekä maaherra Esa Timonen”. Edelleen ”kaavailuihin kuului myös yhteydenpito ministerineuvos Vladimiroviin”. (Karjalainen & Tarkka 1989, 239.)

sa. Vasta vuosi 1990 toi suuret muutokset, Berliinin muurin kaatumisineen. Väyrysenkin välttelevän vastaustyylin, ja vetoamisen ”yleiseen etuun”, voinee yhtäältä ymmärtää tästä näkökulmasta.

Haastattelujuttuun sisältyy sitten ikään kuin toinen näytös. Edellä käsitellyn kysymys & vastaus -osuuden jälkeen on liitetty ensinnäkin väliotsikolla ”Lainauksesta puuttuu kolme sanaa” oma pitkäkö kokonaisuutensa, jossa puolustus eli Väyrynen saa vahvan puheenvuoron. Osuus alkaa:

Keskustelun jälkeen Paavo Väyrynen kuitenkin halusi palata asiaan.

Hänen yleiskommenttinsa pysyi edelleen samana: ”En kommentoi, koska ei ole yleisen edun vuoksi syytä kommentoida”.

Tällä Väyrynen viittasi siihen, että asiayhteydessä mainitaan vieraan vallan edustaja. Väyrynen oli kuitenkin kaivanut esiin kirjeensä Karjalaiselle.

Ja mitä ilmenikään?

Ilmeni muun muassa, että yhden kirjassa siteeratun virkkeen lopusta puuttui kolme sanaa, jotka alkuperäiskirjeessä Väyrysen väittämän mukaan ovat. Kirjettään Väyrynen ei Uuden Suomen mukaan kuitenkaan ”halunnut antaa julkisuuteen vedoten siihen, että jo nyt on loukattu kirjesalaisuutta”.

Haastattelujutun viimeinen jakso, jolla on väliotsikko ”Yritimme toimia hänen parhaakseen” (lainausmerkit myös alkuperäisessä) palataan vielä taaksepäin katsoen, taustoidenkin, kevään 1983 tapahtumiin: jopa omat puoluetoverit olivat olleet työntämässä Karjalaista syrjään Suomen Pankin pääjohtajan paikalta. Siitä, onko muistelmateos ”kosto menneistä, Väyrynen on yhtä vaitelias ja kehottaa tekemään omat johtopäätökset”.

Varsinaista revolverihaastattelua seuraavaa pitkäkö loppujakso on varmaan yhtäältä nähtävä Uuden Suomen pyrkimyksenä antaa hyvän lehtimiestävän mukaisesti sanansija myös Väyrykselle. Ehdottomasti kiintoisin osa kokonaisuutta on kuitenkin tuo lähemmäs parinkymmenen kysymyksen ja vastauksen – tai vastaamattomuuden – muodostama kokonaisuus.¹⁷¹⁶ Mitä esimerkiksi Salmén ja Oksala edellä televisiossa, sitä sanomalehdistö nyt perässä.

Toimittaja Margit Hara haastattelu on jäänyt elävästi mieleen.¹⁷¹⁷ Hara oli ensin ollut haastattelemassa aamupäivällä 30.8.1989 Väyrystä Helsingin keskustassa. Vasta palattuaan Vantaan Kaivokselassa sijainneeseen Uuden Suomen toimitukseen hän kuuli päivän kohuaiheesta: siitä, että Karjalaisen ja Tarkan teos tuo julki kiusallisia seikkoja Väyrysen toiminnasta syksyllä 1981. Hara sai toimituksessa luettavakseen tekstiä muistelmista, ja soitti oitis Väyrykselle; pyytäen tältä puhelimesta jatkohaastattelua. Väyrynen oli kehottanut Haraa tulemaan uudestaan luokseen, sillä hän halusi lukea tekstioiteen itse – eikä tyytynyt kuulemaan siitä puhelimesta. Hara noudatti Väyrysen pyyntöä, ja uudelleentapaamisen pohjalta syntyi sitten kyseinen kiintoisa revolverihaastattelu.

¹⁷¹⁶ Kansan Uutisetkin näkyy kokeneen US:n Väyryks-haastattelun kiintoisaksi, koska lehti lainasi siitä 2.9.1989 ilmestyneeseen numeroonsa otteen. Väyrysen valokuvan kuvateksti toteaa: ”Väyrynen ei tiedä eikä kommentoi.” – Tuossa vaiheessa Kansan Uutisten taustavoimat olivat oppositiossa; maata oli hallinnut kevästä 1987 Harri Holkerin sinipuna-hallitus.

¹⁷¹⁷ Hara muistaa saaneensa US:n toimituksessa Väyryks-haastattelustaan myönteistä palautetta niin esimieheltään Olli Ainolalta kuin kollegoilta. – Hara (s. 1949) oli työskennellyt 1975–1983 Suomenmaan toimittajana, ja niin monet keskustapuoluelaiset saattoivat pitää häntä, tuttua henkilöä, vielä hänen US:een 1983 siirryttyäänkin vähän kuin ”omana”. US:ssa Hara työskenteli Väyryks-haastattelun aikoihin politiikan toimittajana. Ennen lehden lopettamista hän ehti toimia siellä vielä pääkirjoitustoimittajana. (Haran haastattelu 3.12.2006.)

Haastattelutilanteessa Hara vältti kovistelua; pikemmin hän pyrki esittämään kysymyksensä Väyrykselle pehmeästi. "Sukupuolesta oli hyötyä", hän muistelee keskustelutilannetta, jonka mittaan hänelle valkeni, että esille tulleiden tosiasioiden edessä Väyrynen on pulassa. Jossain vaiheessa lukemistilannetta Väyrynen vaikutti nostavan lukemansa paperit kasvoilleen kuin peittääkseen hämmentyneisyytensä. "Hän yritti katsoa vetoavasti minuun", muistelee Hara Väyrysen käyttäytymistä haastattelukeskustelun aikana.

Television revolverihaastattelujen antaman mallin lisäksi on syytä mainita sanomalehdistöstä erikseen ainakin Helsingin Sanomien Taloustiistai-sivuilla säännöllisesti 1980-luvun alkuvuosista pyörineet "Tyhmät kysymykset". Niiden voi olettaa toimineen monille muille sanomalehdille ja toimittajille kysymys & vastaus -muotoisen tiukan haastatteluformulan mallina. "Tyhmien kysymysten" tietty tavaramerkki oli Johanna Korhosen ja Teija Sutisen mukaan¹⁷¹⁸ haastattelun loppuun livautettu "tyhmä" henkilökohtainen kysymys. Esimerkiksi ompelukoneyritys Singerin johtajalta kysyttiin: "Ompeletteko itse?"

8.16 Yhteenveto: näin kehittyi haastattelu

Ei lehtiä, radiota, televisiota ilman haastatteluja.
Haastattelijan – toimittajan – ja haastateltavan – asiantuntijan, poliitikon,
kadunmiehen – välinen vuorovaikutuspeli määrää suuren osan
siitä, mitä sitten kutsutaan journalismiksi.

Kolumnisti Heikki Peltonen Suomen Sosialidemokraatissa 26.1.1988

Professori Matti Klinge on tiukkana heti puhelimesta:
kukas sieltä oikein on tulossa haastattelemaan?
"Mikä teidän toimenkuvanne, asemanne ja
kokemuksenne siellä toimituksessa on?"
suorasanainen Klinge tiedustelee ilman kummempia alkukohteliaisuuksia.

Toimittaja Esa Liljan kirjoittamasta Klingen
70-vuotishaastattelusta, Helsingin Sanomat 31.8.2006

Haastattelu on juttutyypinä silmään pistävän monimuotoinen, joten ei ihme, että tästä luvustakin – haastattelupolustani – kehkeytyi lopulta kaikkea muuta kuin mutkaton.

Haastattelun versot voi ainakin suomalaisittain nähdä kahtaalla. Yhtäältä lehdet olivat osoittaneet esimerkiksi suurhenkilöitä esittelevien juttujensa muodossa pitkään kiinnostustaan henkilöihin. Toisaalta jo Snellmanilla hallussa ollut dialogi-tekniikka kielii, että työkalu haastattelusanoman ilmaisemiseksi on ollut käden ulottuvilla jo ennen 19. vuosisadan puoliväliä – vaikei tätä työkalua pakista vielä pitkään otettukaan.

Haastattelujournalismi orasti tietyn ajan kaunokirjallisuuden lähituntumassa. Tommilan huomio siitä, että Aleksis Kivi olisi imenyt veljestensä verevään replikointiin vaikutteita nuoren lehdistömme dialogimuotoisista esityksistä, on mitä kiintoisin.

¹⁷¹⁸ Korhonen & Sutinen 1996, 10–13. – Taloustiistai omine sivuvinjetiteineen lähti Helsingin Sanomissa liikkeelle 1972 – yhtenä ilmeisenä esikuvana Dagens Nyheterissä jo ilmestyneet talouden erikoissivut. Taloustiistain tekijät halusivat vähentää talouden mystiikkaa, mihin pyrittiin yhtäältä jopa liioitellun yksinkertaisella kielellä.

Vastaavasti on yhtä ilmeistä, että myös journalismi imi vaikutteita esimerkiksi realistisen draamakirjallisuuden tavasta käyttäen arkipuhetta ilmaisullisena voimavarana. Haastattelugenren lapsuus – ja sitä ennen jo oikeastaan sen sikiövaihe – viittaavat nekin siihen, että kaunokirjallisuus ja journalismi ovat olleet kiinteässä vuorovaikutussuhteessa toisiinsa. Semminkin, kun niin moni 1800-luvun ja vielä 1900-luvun alunkin journalisti oli kirjailija. Sanomalehdessä oli sanomakirjaa muunkin kuin ulkoasun puolesta.

Yhtä lailla kuin kirjallisuuden realismi omaksuttiin viime kädessä ulkoa, yhtä lailla antoi suuressa maailmassa 1800-luvun lopulla vallinnut haastattelumania potkua myös suomalaisen haastattelujournalismin varsinaiselle käyntiinlähdölle. Suurmiehemme Runeberg, Snellman ja Topelius eivät vielä näemmä päätyneet kotimaisen lehdistön ”interveivausten” kohteiksi, mutta Minna Canth ja Aino Acktépa jo kyllä.

Kiteyttään voi todeta, että haastattelu oli pitkään oraalla, ja se odotutti ja odotutti läpimurtoa.¹⁷¹⁹ Mutta kun aika oli kypsä, läpimurtoa ei pidätellyt mikään. Suomikin sai haastattelumaniansa, mutta vuosikymmeniä myöhemmin kuin ns. suuri maailma. Haastattelun tuli paloi vuosikymmenet säästöliekillä – kunnes se sitten leimahti.

Suomalaisen haastattelujournalismin kehityksessä voi erottaa neljä vaihetta, jotka ovat kaikkea muuta kuin selvärajaisia. Haastattelun varsinaiset alkulyönnit voi ehkä määritellä vuoden tarkkuudella, mitään muuta sitten juuri ei.

1. *Haastattelujournalismin esivaihe 1770-luvulta 1890-luvun alkuun.* Sanomalehdistömme haastattelujournalismille uraa aukoneita esi-ilmiöitä voi hahmottaa kaksi: yhtäältä suurmiesten henkilökuvaukset, joiden ensi pilkahduksia voi havaita jo Aurora-seuran lehdestä, sekä toisaalta dialogimuodon, jonka lanseerasi lehdistömme 1840-luvulla ensimmäisenä kaikeksi Snellman.

2. *Varsinaisten haastattelujuttujen alkuvaihe 1890-luvun alusta 1930-luvulle.* Ensimmäinen suomalainen lehtihaastattelu on mitä ilmeisimmin Juhani Ahon Päivälehteen kesällä 1892 Minna Canthista ja K. A. Tavaststjernasta kirjoittama. Useimmat lehdet näyttävät päässeen kyytiin kuitenkin vasta maan itsenäistyttyä. Haastattelujournalismia leimasi alkuun jäykkyys, mikä näkyi haastateltavan ylenpalttisena kumarteluna ja haastattelijan itsensä turhanaikaisena mukanaolona jopa replikoinnissa.

3. *Haastattelun hiljalleen tapahtuvan juurtumisen vaihe 1930-luvulta 1960-luvulle.* Vaikka Akseli Routavaara oli vielä jatkosodan vuosina epäileväinen haastattelun tulevaisuuden suhteen, juna kirskahteli liikkeelle. Haastattelulausunnot kehkeytyivät aidoiksi – tai ainakin aidommiksi – haastatteluiksi. Haastattelutilanne opittiin näkemään mahdollisuutena välittää autenttista puhetta, ja tunnelmiakin. Kiertokyselyt muuttuvat kiertohaastatteluiksi, ja pikku hiljaa – maan päästessä sodan kurimuksista jaloilleen – alkavat myös ns. tavalliset ihmiset kelvata haastateltaviksi.

4. *Haastattelun professionaalistumisen ja monimuotoistumisen vaihe 1960-luvulta alkaen.* Asiahaastattelu ja henkilöhaastattelu alkavat erottua toisistaan, ja jälkimmäi-

¹⁷¹⁹ Haastattelun kehittymisen viivettä 1800-luvun ja 1900-luvun alun osalta ei tule kuitenkaan lähteä selittämään Leino-Kaukiaisien mukaan sensuuriin viitaten: ”Mitä sensuurin vaikutukseen tulee, mitään nimenomaista kieltoa julkaista haastatteluja ei annettu eikä niiden teksteihin tiittävästi puututtu. Lehdissä kuitenkin sensuurin vaikutus näkyi kautta linjan siten, että arkoja Venäjän- ym. päivänpoliittisia aiheita alettiin vältellä ja kirjoitettiin kylä ajankohtaisista, esim. kunnallispoliittisista tai sosiaalipoliittisista aiheista. Miksi siis ei olisi haastateltu joitakin asiantuntijoita, jos haastattelu olisi kuulunut ajan journalistiseen käytäntöön? Henkilöhaastattelu oli kuitenkin meikäläisessä lehdistössä niin uusi tyyli, että sitä varmaan kokeiltiin ensin vähän viihteellisempänä, ihmisiin, joita henkilöjulkisuus kiinnosti.” (Leino-Kaukiaisien kirje 12.9.2006; tähdennys JP.)

nen saa vielä henkilökuvasta merkittävän lisäversion. Televisiojournalismin vaikutus näkyy siinä, että revolverihaastattelut löytävät tiensä myös sanomalehtiin. Haastattelujournalismin merkityksen kasvusta kertoo, että tätä journalismin lajia nähdään aiheelliseksi ryhtyä sääntelemään niin journalistien ammatillisissa ohjeissa kuin Julkisen Sanan Neuvoston päätöksin.

• • •

Selitettyä haastattelujournalismin hidasta etenemistä sen ensi vuosikymmeninä ei tule unohtaa tekniikan kehityksen – tai kehittymättömyyden – merkitystä. Puhelin kehkeytyi varsin merkittäväksi välineeksi maakunnallisessakin tiedonhankinnassa sentään jo 1920-luvulla. Mutta haastateltaviapa ei puhelimella niin vain tavoitettukaan, sillä vielä 1930-luvun lopulla puhelin oli Suomenmaassa pikemmin ylellisyys- tai statusväline. Vasta 1950-luvulla puhelimien määrä lähti meillä nopeaan nousuun. Ja toimituksen autokalustokin lähti yleistymään vasta joskus 1950-luvulla.¹⁷²⁰ Myös valokuvien käytön rajoitteet sekä painatustekniikan heikkoudet – tai jopa 1940-luvun suoranainen paperipula – olivat omiaan jarruttamaan varsinkin näyttävien henkilöhaastattelujen esiinmarssia.

Oikeastaan vasta 1960-luvulla alkoi sanomalehdistössä olla riittävästi erinäisiä teknisiä edellytyksiä haastattelujournalismin kehitykselle ja kasvulle – liikenneyhteyksistä kuvitusmahdollisuuksiin, tietoliikenteestä painojälkeen. Sitten haastattelu kyllä alkoikin saada tuulta purjeisiinsa, ellei peräti ilmaa siipiensä alle. Esimerkiksi Mariam Ginmanin tutkimustulokset henkilölähteiden selkeästä ykköstilasta 1980-luvun alun sanomalehdentoimittajan työssä kielivät, että haastattelusta oli tullut tiedonhankintamenetelmänä toimitusten jokapäiväistä leipää.¹⁷²¹ Ja missä haastattelu oli tiedonhankinnan työkalu, siellä se tuli samalla helposti myös suosituksi juttutyypiksi. Nämä haastattelun kaksi puolta ovat vähän kuin siamilaiset kaksoset. Yhdysvalloista – jos mistä – tunnetaan sama ilmiö, haastattelun keskeinen rooli journalistisessa työssä viimeistään 1900-luvun viime vuosikymmeniltä alkaen.¹⁷²²

Esimerkiksi siinä, että kiertokyselyt alkoivat kääntyä kiertohaastatteluiksi, voi nähdä paljon oirearvoa. Toimittaja tarttui yhä useammin puhelimenluuriin kirjepaperin sijasta. Maan sanomalehtien haastattelujournalismissa näkyy myös toisten viestimien vaikutus. Ensin tarjosi mallia ja virikkeitä aikakauslehdistö, sitten radio, viimeksi televisio.

Haastatteluun liittyy toimittajan lisäksi toinen henkilö, ja epäilemättä tiukemmin kuin mihinkään muuhun tässä tutkimuksessa tarkasteltavana olevaan juttutyypiin. Tämä seikka tuo haastatteluun tietysti oman latauksensa.

Haastattelujournalismissa piilee myös aina ns. feikin mahdollisuus. ”Selostaa suunnilleen seuraavasti”: kuvasi oululaislehti haastattelua 1920-luvun lopulla. Kekkonen pyjamantaskupuhe oli kvasihaastatteluksi puettu poliittinen puhe. Tai Koiviston

¹⁷²⁰ Tommila 1988b, 506–507; Turpeinen 1978, 104; Keränen 1984, 42, 44–45.

¹⁷²¹ Ginman 1983, 130. – Ns. soittokierroksista oli monessa lehdessä jo 1900-luvun alussa tullut toimitustyön oleellinen osa (Nygård 1987, 99). Okkonen (1961, 249) kuitenkin pani jo 1960-luvun alussa merkille, että ”ennen niin tärkeä soittokierros on toimituksen osalta supistunut sangen vähiin”, kun ”tiheä kirjeenvaihtajaverkosto ja paikallistoimittajat” ovat ottaneet tuota soittelutyötä harteilleen.

¹⁷²² Esim. Schudson (1995, 72) kuvaa yhdysvaltalaisen toimittajan luottamuksen haastattelu- menetelmään olevan häkellyttävän suurta [overwhelming]: esimerkiksi 1980-luvulla tehdyn tutkimuksen mukaan Washingtonin toimittajista rakentaa jutuistaan 3/4 käyttämättä lainkaan dokumenttilähteitä.

avustaja pyrki vielä 1980-luvun lopulla kirjoittamaan – aikakauslehdistön puolella tosin – presidentin haastattelun uudelleen.

Voikin ennustaa, että parhaimmatkaan journalistiset ammattiohjeet eivät välttämättä tule jatkossakaan kitkemään kiistoja, joita liittyy siihen, miten haastateltavan sanomaa lehteen välitetään – tai miten haastateltavan persoonaa jutussa kuvataan.

Käsite *information society* tuli tutuksi Suomessakin jo 1970-luvulla. Mutta – kuvaisiko nykyisiä länsimaisia mediakeskeisiä yhteiskuntia sittenkin paremmin sana *interview society*, haastatteluyhteiskunta? Haastattelusta kun on 1900-luvulla tullut ”hallitseva puheen ja tekstin tuottamisen muoto joukkoviestimissä”, kiteyttävät tutkijat Mats Ekström, Åsa Kroon ja Mats Nylund.¹⁷²³

¹⁷²³ Ekström & Kroon & Nylund 2006, 9.

9 Pääkirjoitus: omalla äänellä ja ajoin vähän toistenkin

9.1 Kun lehti alkoi saada lehtenä äänen

Wiborg-lehden tietyn marraskuussa 1855 julkaistun jutun on Päiviö Tommila nimen-
nyt Suomen ensimmäiseksi pääkirjoitukseksi.¹⁷²⁴ Lehdistöhistoriasta löytää kyllä mai-
nintoja pääkirjoituksen esimuodoistakin. Tommilakin on toisessa esityksessään toden-
nut, että Nils Henrik Pinellon 1837 alkaneen päätoimittajakauden uudistuksia olivat
Åbo Tidningarissa ”pääkirjoituksen tapaiset osat”.¹⁷²⁵

Vesikansa hieman argumentoi¹⁷²⁶ Tommilan tulkintaa vastaan: Wiborg-lehden
Suomen ensimmäiseksi julistettu pääkirjoitus ei välttämättä ole se ihka ensimmäinen.
Esimerkiksi jo Suomettaren 29.6.1850 etusivullaan julkaisema ”Suomettaren kunnioi-
tettawille Lukioille” on juttuna sangen pääkirjoituksenomainen. Jutussa, jonka kirjoit-
taja on Suomettaren alkuvaiheiden professionaalisiin journalisti Paavo Tikkanen (1823–
1873), lehti kääntyy lukijoidensa puoleen tehden tietäväksi, miten mahdottomaksi
toimittaminen on käynyt maaliskuun 1850 surullisenkuuluisan kieliasetuksen puris-
tuksessa. Kirjoittaja lähtee liikkeelle lehden runsaat kolme vuotta sitten tapahtuneesta
aloituksesta, käy läpi lehden vaiheita – ja yhä lisääntyneitä vaikeuksia. Sitten puolivä-
lin jälkeen tullaan konkreetteimpaan:

Tänä vuonna on meidän täytynyt ilman ilmoitusta ja wasten lupaustamme täyttää leh-
temme kirjoituksilla, jotka aineensa sekä luontonsa wuoksi owat olleet kokonaan wieraita
Suomettaren tarkoitukseen. Me emme woi syyttää ketään, me waan sanomme, että niin
on täytynyt olla.

Meidän tuntomme ei enää anna pitkittää tätä tilaa ja se pakoittaa meitä taukoamaan
keskellä vuotta. Jo kaukaa ennen olisimme tämän tehneet, waan meitä on pidättänyt
waikeus palauttaa ottajillemme takasi welwolliset osansa maksetuista rahoistansa.

Pääkirjoitus – ”läksiäiskirjoitus”, kuten Vesikansa sitä kutsuu – siis puhuttelee lukija-
kuntaa suoraan ja voimallisesti. Pääkirjoituksen tunnusmerkit täyttää Vesikansasta
myös vaikkapa Suomettaren 24.3.1854 julkaisema ”Mitä nykyinen aika tuopi?” Siinä
Balkanin herruudesta pikku hiljaa alkanut sodinta, joka sitten tunnettiin Krimin sota-

1724 Tommila 1969.

1725 Tommila 1988d, 123.

1726 Vesikansa 1997, 20–21, 36–37, 46–48.

na¹⁷²⁷ ja Suomessa myös Oolannin sotana, oli tullut dramaattisesti Suomettaren lukijoidenkin tietoon 10.3. lehden uutisoidessa laajalti ”sotasanomia”. Mainitussa pääkirjoituksen tapaisessaan (24.3.) Suometar asettui Snellmanin ja Topeliuksen tapaan reaalipoliittisen lojalismin kannalle: tukemaan Venäjän keisarin sotaponnisteluja. Vaikka olisihan keisaria vastaan asettuminen toki ollut käytännössä mahdotontakin. Tikkasen päätoimittama Suometar pyrki rohkaisemaan sotatapahtumista järkyttyneitä ihmisiä:

Epäwakaisella mielellä, ja sanokaamme se totisesti, peljästyneellä sydämellä owat Suomenmaan asujamet wiimeksi kuluneella ajalla katsataneet tulewaisia päiwiä kohden. Ei kuitenkaan niin, ikäskuin tämä epäwakaisuus, tämä peljästyys olisi jostakusta moitteenalaisesta horjahtawaisuudesta ei huonoudesta siinnyt ja syntynyt. Ei suinkaan! Suomen kansa on kärsinyt ennenkin ja se ei ole milloinkaan wapissut silloin kuin waarat owat olleet käsissä, waan urhoollisuudella niitä aina wastustanut ja kantanut.

Entä mitä pitäisi ajatella vaikkapa Helsingfors Tidningarin 4.1.1845 julkaisemasta Topeliuksen kirjoituksesta ”Till Finlands Mödrar”? Tässä lehden kakkosivulta alkavassa ja seuraavalle sivulle jatkuvassa jutussa kehotellaan Suomen äitejä istuttamaan lapsiinsa isänmaanrakkautta. E. Nervanderin runsaat puoli vuosisataa myöhemmin esittämän tulkinnan mukaan Topeliuksen kehotushuudot ovat ”lämpimiä, mutta hiukan häilyviä”. Puolivälissä tekstiä – jonka Nervander vaikuttaa tulkitsevan ilman muuta Topeliuksen, ei niinkään hänen lehtensä ääneksi – vertaillaan muiden kansakuntien tunteuksia omaa isänmaata kohtaan. Vertailu on suomalaisille epämairitteleva:

Den fattigaste Swensk är stolt öfwer sitt folk, Irländaren i trasor berömmar sig af sin börd; men de yppersta bland Finlands ungdom blygas wid sitt fädernesland.

Jutun toiseksi viimeisessä kappaleessa tullaan konkreetteihin kasvatuseuvoihin:

Fosterlandskärleken läres aldrig som en utanlera; en lera glömmes kanske andra dagen, medan en enkel wisa, en wacker saga stadnar outplånligt quar i barnets minne. Låten edra barn från späda åldern lära finska språket. Wänjen dem tidigt wid aktning och kärlek för sitt folk och sitt land.

Sopii pohtia, onko tuossa tekstissä äänessä ennen muuta Topelius – henkilö ja sittemmin suurmies – vai instituutio Helsingfors Tidningar. Vaa’an voi perustellusti kallistaa myös instituution kannalle. Ei liene väärin ajatella, että lehti on tuossakin tapauksessa kollektiivinen me.¹⁷²⁸ Suomalaisissa tarkasteluissa instituutio-näkökulma vain on painunut taka-alalle, kun historiankirjoituksen valtavirta on suurmiestä jopa palvoessaan oikeastaan samastanut vaikkapa tiettyjen vuosien Helsingfors Tidningarin ehkä liikaa-kin Topeliukseen. Vallitseva tulkintaperinne toisin sanoen on ehkä estänyt mieltämästä monta juttua lehdistömme ensi vuosikymmeniltä lehden ääneksi silloinkin kun tähän olisi täydet perusteet.

¹⁷²⁷ Yleistä taustaa – kertaukseksi. Britannia ja Ranskan pelkäsivät Venäjän pyrkivän laajentumaan Turkin kustannuksella, ja niin brittiläis-ranskalaiset joukot nousivat 1853 maihin Krimin niemimaalla. Suomeakin alkoivat sotatapahtumat liipata läheltä, kun vihollisen laivasto alkoi keväällä 1854 tunkeutua rannikoillemme. Taistelut alkoivat vesillämme varsinaisesti 19.–20. toukokuuta 1854 brittien yritettyä maihinnousua Tammisaaren lähistöllä. Suomalaisten laivojen takavarikoinnit ja miehistöjen vangitsemiset olivat jo kuitenkin antaneet esimakua siitä, mitä tuleman piti. (Schulman 1905, 45–53; Turpeinen 2003, 54–67; Zetterberg & Pulma 2003, 400–403.)

¹⁷²⁸ C. Zilliacuksen mukaan Kustaa IV Adolf – joka aloitti Ruotsin kuninkaana 1792 – antoi lehdenkustantajille määräyksen, ettei lehdistä pitänyt viljellä majesteettiin viittaavaa ”vi”-pronomina, vaan kirjoittaa sen sijaan ”man”. 1800-luvun Suomessa Zilliacus arvelee toimittajien – yhden miehen toimituksissaan – suhtautuneen monikon 1. persoonan viljeilyn itseironisestikin. (Zilliacus & Knif 1985, 258.)

Entäpä Suomettaren ensimmäisen vuosikerran tunnettu ”Satu”, joka alkaa lehden ensimmäisen, 12.1.1847 ilmestyneen numeron kolmossivulta ja jatkuu vielä viidesä muussa numerossa? Kyseessä on August Ahlqvistin (1826–1889), lehden yhden alkuunpanijan, kirjoittama allegoria, jota on myöhemmin kutsuttu myös ”ohjelmakirjoitukseksi”. ”Suomen sukua kohdannut hajaannus ja sorto sekä sen sammumaton vapaudenkaipuu olivat siinä saaneet romanttisen, jos kohta ajan haalistaman ilmaisun”, Martti Rapola kiteytti sata vuotta myöhemmin. Jutussa puetaan itse asiassa radikaali poliittinen ydinsanoma allegorisen ilmaisun sisälle: menettely, joka oli usein käytössä vielä 1900-luvun alussakin, venäläisen sensuurikoneiston paineissa.¹⁷²⁹ Tuollainen ilmaisu oli luontevaa vuosikymmeninä, jolloin maan sanomalehdistö eli kaunokirjallisen aineiston käytön suhteen muutoinkin ”loistoaikaansa”, kuten O. W. Louhivuori ilmaisee. ”Sadussa” esiintyvän ankaran emännän on tulkittu olevan Ruotsi, ilkeän naisen taas Venäjä. Ja – Suomettaren kadonneen ystävännimen kirjaimista muodostuu sana Vapaus. Sinivalkoiset väritkin jatkokertomuksen viimeisessä, 23.2.1847 julkaistussa viimeisessä jaksossa vilahtavat.¹⁷³⁰

Istuin oli tyhjä, waan siihen sanottiin kohta istujia tulewan, ja rahwaan niitä odottawan. Sen juurella istui neljä walkiaweristä, taiwaankaunista impeä, kaksi kummallakin puolen. He oliwat lumiwalkioissa waatteissa, kalleilla sinisillä wöillä wyötetyt.

Kiintoisa ajatuskoe: entäpä jos Suomettaren ”Sadussakin” olisi aimo annos pääkirjoitusta, ainakin esi-pääkirjoitusta? Numerosta toiseen jatkuva pääkirjoitus ei ollut harvinaisen ilmiö vanhaan aikaan ainakaan saksalaisessa sanomalehdistössä.¹⁷³¹ Ja Suomettaren äänikin sitä paitsi oli jo enemmän kuin yhden miehen ääni; toimittajia oli useita.

Vai olisikohan pääkirjoituksen, kuten usean muunkin juttutyypin, juurien jäljittämisessä syytä mennä jopa Aurora-seuran lehteen asti? Ainakin Suova näkee Åbo Tidningarin 29.5.1772 julkaiseman pitäjänmakasiineja käsittelevän kirjoituksen olleen ”johtavan artikkelin” – kuten pääkirjoituksia jopa vielä 1970-luvulla kutsuttiin¹⁷³² – kaltaisen. Juttu oli Suovasta ”johtava artikkeli nykyaikaisessakin mielessä” eli 1950-luvun alun näkökulmasta. Jutussa näet ”pitäjänmakasiinien kehitystä ja silloista tilaa koskevien tietojen jälkeä korostettiin niiden suurta merkitystä paikkakunnalle katovuoden sattuessa, kiitettiin lukkari [Johan] Ilmoniuksen tapaisia uurastajia ja kehoitettiin korkeaa esivaltaa palkitsemaan hänet jollakin armonosoituksella”. Tuollainen ”painetussa sanassa annettu kiitos oli siihen aikaan jo ainutlaatuista”, Suova lisää.¹⁷³³

Pääkirjoituksen varhaisia juuria haettaessa kannattanee vielä ottaa huomioon myös sanomalehtien vuosikymmeniä harrastamat ohjelmat tai ohjelmakirjoitukset. Sellaisen julkaisi jo Auroran-seuran lehti¹⁷³⁴ ennen liikkeelle lähtöään, ja ylipäänsä nuo tekstit olivat Mervolan mukaan yleisiä jonnekin 1930-luvulle. ”Ohjelma oli väljä lupaus siitä, minkä asioiden puolesta lehti työskentelee ja mitä lukija tulee saamaan tilauksensa vastineeksi. Ohjelma julkaistiin tilausilmoituksen yhteydessä”, kirjoittaa päätoimit-

1729 Kuuluisimpia tapauksia allegorisen ilmaisun käytöstä venäläissensuurin puristuksessa on nuoren Eino Leinon Päivälehdessä helmikuun manifestin tunnelmissa 18.2.1899 julkaistu runo ”Helsinki sumussa”. (Rytönen 1946, 298–299; Niiniluoto 1989, 78–80.)

1730 Rapola 1947a, VI; Louhivuori 1940, 117–125; Vesikansa 1997, 20, 26–27.

1731 Tommila 1969.

1732 Ks. esim. Hemánus 1972, 14.

1733 Suova 1952a, 93–94. – Johan Ilmoniuksen ”johtava artikkeli” jatkui vielä Åbo Tidningarin seuraavassa, 4.6.1772 ilmestyneessä numerossa. – Ilmoniuksen tarkastelun kohteina olivat Suur-Lohjan alueella sijaitsevat pitäjänmakasiinit. Noiden makasiinien rakentaminen perustui kuninkaan 1750 antamaan kirjeeseen, jolla makasiineja velvoitettiin perustamaan.

1734 Suova 1952a, 7–20.

taja Mervola Karjalaisen pääkirjoituspalstalla 2.1.2002. Lehti uudelleenkäynnisti tällöin perinteen, jonka edeltäjälehti Karjalatar oli aloittanut jo tiensä alussa 1874. Karjalainen on kutsunut näitä tekstejä, joita vuosittain päivitetään, lukijalupauksiksi.¹⁷³⁵

Ohjelmakirjoituksissa¹⁷³⁶ lehti esiintyy selvästi instituutiona. Tässä mielessä niillä on yhteistä pääkirjoitusten kanssa. Ehkä ohjelmakirjoituksilla on pääkirjoituksiin vähän samanlainen löyhä sukulaisuussuhde kuin edellä totesin olevan vanhalla 1800-luvun puolivälin ”snellmaniaanisella” dialogilla ja varsinaisilla haastattelujutuilla?

9.2 ”Du vår gamla goda stad Wiborg”

Sillä on enemmän muistoja kuin millään Suomen kaupungilla, ehkä Turkuu lukuun ottamatta; mutta millekään kaupungille ei tulevaisuus hymyile toiveikkaampana kuin Viipurille. Saimaan kanava päättyy kohtaan, jossa silta koskettaa kaupunkia. Vuodesta 1854 alkaen kaiken Savon ja Karjalan viennin on määrä tulla tänne ja siten aloittaa uusi vaihe onnellisen kaupungin historiassa. Z. Topelius: Vanha kaunis Suomi (alkuteos 1845)

Tommilakin näyttää pitävän käsitteitä pääkirjoitus ja johtava kirjoitus vielä 1960-luvun lopun tarkastelussaan synonyymeina. Voi kyllä väittää, että käytännön lehtityössä jälkimmäinen käsite oli jäänyt jo tuossa vaiheessa pikemmin historiaan. Esimerkiksi Okkonen käytti jo 1960-luvun alussa pelkästään käsitettä pääkirjoitus.¹⁷³⁷ Voi arvella tuon käsitteen vallan alaa yhä lisääntyvästi 1940-luvulta alkaen. Osuutta pääkirjoitus-termin omaksunnan viiveeseen on voinut olla sillä, että saksalaisen kulttuurin – johon on tietenkin kuulunut myös termi Leitartikel – vahva vaikutus tuntui maassamme vielä toisen maailmansodan jälkeen.

Viipurin historiaa tutkinut Sven Hirn toteaa vuonna 1960, että ensimmäisenä otti maassamme pääkirjoituksen (”en dagartikel – dvs. ledare”) käyttöön ruotsinkielinen Wiborg-lehti marraskuussa 1855. Tuollainen ei ollut Hirnin mukaan Suomenkaan oloissa mitään aivan uutta. Mutta: noiden Wiborg-lehden ”päivänartikkelien” ainutlaatuisuus piili niiden sijoituspaikassa – ne taitettiin huomiota herättävästi uutisten ja virallisten kuulutusten edelle – sekä siinä, että niitä alettiin julkaista käytännössä joka numerossa. Onkin oireellista, että Topelius nosti jo aikalaisena Wiborg-lehden suori- tuksen kiitellen esiin Helsingfors Tidningarissa tammikuussa 1856 julkaistussa lehdis- tökatsauksessaan. ”Suurten ulkomaisten päivälehtien lailla aloittaa lehti joka nume- ronsa yleisillä pohdiskelevilla päivänartikkeleilla [artiklar för dagen]”, Topelius oli

¹⁷³⁵ Mervolan kirje 16.1.2007; Karjalaisella on tahtoa 2002; vrt. Lehto 2006, 195, 303–304. – Ohjelmiin tai lukijalupauksiin liittyvät mielenkiintoisella tavalla myös suomalaisten sanomalehtien ns. linjapaperit; jota termiä alettiin yleisesti käyttää (Lehto 2006, 195–196) 1970-luvun puolivälissä. Onko linjapapereilla ollut vaikutusta erikseen pääkirjoituksiin, ei ole tässä mahdollista tarkastella.

¹⁷³⁶ Havaintoja 1800- ja 1900-luvun taitteen molemmin puolin perustettujen sanomalehtien ohjelmista: ks. Leino-Kaukiainen 1988, esim. 475, 480, 481, 537.

¹⁷³⁷ Tommila 1969; Okkonen 1961, esim. 199–202. Routavaarakin näyttää jo 1940-luvun oppi- kirjassaan suosineen käsitettä pääkirjoitus, vaikka hän yhden kerran käyttääkin ilmaisua ”pääkirjoitus eli johtava artikkeli” (Routavaara 1944, 15–16, 142). Myös Kontio (1956, esim. 40, 56) tuntuu jo 1950-luvun puolivälin teoksessaan kallistuneen pääkirjoitus- käsitteen kannalle.

W I B O R G.

NG FÖR LITTERATUR, HANDEL OCH EKONOMI.

Adress: Kontor 2 r. nr. 1 a 50 kap. i Fin- arvodet.	Kommissionärer 1 Fredrikshamn Hr Bok- handl. J. Hensdener .. Kexholm Rector Scholze Hr C. J. Moberg .. Sordavala Hr Bokhand- laren Falck .. Willmansstrand Hr Apo- thek B. Lilius .. St Michell Hr Ordning- sman Lilius.	TISDAGEN DEN 20 NOVEMBER.	Annonser a 2 kop. per pettersden emottagas i Alfthanska bokhandeln till kl. 12 middagen och torsdagen. Annonser i landsorten expedieras af herrar kom- missionärer, enligt hos dem tillgänglig tarif.	Utdelnings-ställen: Inom Fästningen: Alfthanska Bokhandeln. I St. Peter-burgska försädra: Hr. svartsare Schieldt. I Wiborgska försädrade: Herr Skullbacka.

1855.

Den 20:de november.

ligt den
 var, ut-
 nmmande
 dsakli-
 re med
 u egna
 allmänt
 s varit
 är har
 många
 mäste
 idning,
 för all-
 adresse.
 hä-vi
 så för
 d valet
 is tän-
 ärt fo-
 dermed
 tidain-
 äfven
 it för-
 ella in-
 derföre
 ug uti
 att gö-
 n möj-
 emot
 m för
 va från
 yen att
 tidigt,
 annat
 ll red.
 anests-
 st.

Främtden slår mäktiga slag på ditt: vall-
 omgjordade hjerta, du vår gamla, goda stad
 Wiborg; skola de slagen väcka till lif och
 sjelfmedvetande hvarje slumrande nerv i ditt
 väsende, eller skola dina rika krafter kvar-
 lliga i dyaba, dina skatter ej tråla i dagens
 ljus och göra sig gällande på lifvets marknad?
 Hvad är då ditt väsende, Wiborg?
 Verksamhet! — Verksamhet är din lö-
 sen nu, och skall förblifva det baner, under
 hvars skydd du strafvar fram i ledet af täl-
 lande syskon.

Redan öppnar Saima kanal snart sina
 vido portar för ett nytt inströmande lif;
 midte det blifva den äkta finsk-hens ele-
 ment, som på dess vatten fram bäres till dig,
 för att forma ditt innersta väsende till na-
 tionellt. De kolar, som klyfva Saimas väg,
 skola snart nedstiga till dig, att äfven pröfva
 sin konst på hafvets salta bölja; och de skug-
 giga urskogarne i Savolaks sända genom dig
 sina skatter ut i den vida, rika verden. Detta
 skall icke ske utan att i dina söners händer
 qvarlema en vacker vinst. Det är långsät
 linien af Saima kanal dina blickar skola se
 in i en framtid af glänsande guld och om-
 fatlande verksamhet. Så mycket har ditt
 land gjort för dig, hvad har då du gjort för
 ditt land, att just du skulle blifva den första
 till hvilkens förtjänande mittioner nedgrädes
 mellan Lauritsala och Lavola slussar? Du
 har hittills gjort föga mot hvad man gjort
 för dig, men frågan är just den, och det är
 en samvete- och framtidsfråga: skall du, och
 på hvad sätt skall du fylla den plats, som
 blifvit dig anvisad i det finska folkets kultur-
 historie? — — —

icke endast detta, nationen har rätt att hop-
 pas af Wiborg Rikt i materiell afseende,
 med en sågande bildning, sådan en till-
 gande beövring med utlandet och utvecklin-
 gen af dess ekonomiska resurser skall med-
 forä, står Wiborg, såsom Finlands yttersta
 grännsstad, i ledet af de krafter, som ej
 blott skola motarbeta ett allför starkt frem-
 maude inflytande på vårt folk, utan har
 det äfven en plats bland främmande för
 vår nations anliga utveckling. Wiborg
 bör framfar allt blifva en fast stad, för
 att rätt kunna uppfylla sin bestämme-
 lse och gå en glänsande framtid till mötes. Det
 bör blifva en hert, der alla nationella före-
 tag omhuldas med värma och intresse, der
 alltid rika hjälpkällor stå öppna för alla fo-
 sterländska stråfranlen. Detta är Wiborgs
 kallelse i vår kulturhistorie. — — —

Nåväl vår gamla stad — huru skall du
 uppfylla betydelsen af ditt kall i en fram-
 tid? Skola smäktiga krämare begrava din
 stolthet, din ära, förmågan som du eger att
 väsendligen medverka till ett nationellt väl-
 stånd, skola de begrava detta allt i de un-
 danlasta gommorne af sina kassakistor, eller
 skall du sträffa att blifva en klar, tindrande
 stjärna på det finska folkets framtidshimmel;
 på det vårt lands historie engång skall kunna
 nämna ditt namn bland länkarne af de band,
 som förena detsamma med den ofriska bil-
 lade världen. Skall du gifva ditt föregång
 nationalitetens pregel och inom dina salar,
 kontor och bodar uppställa fosterl- rät, dess
 välfärd, västland, bildning och språk såsom
 din högsta princip?
 Hvem af dina söner ville en dag ännu
 dröja i äsynen af ditt gamla slott — om du
 fekt skulle svika det hopp, fosterlandet byg-

LÄNSTATARNA: Guvernören öfver Uleå-
 borgs län har, till den, genom kronolänsm. J.
 H. Polciaander beviljad afsked, lediga krono-
 länsmansstjän i Uleå socken utnämnd och för-
 ordnat landskontoristen A. Theslöf, äfven-
 som konstituerat extralandskontoristen H. G.
 Nordberg till kontorist vid länestyrelsen.
 Samma dag är kronolänsmannen J. J. Pe-
 rander entligt från länsmanssystemen i
 Pyhäjoki sockens öfra distrikt samt krono-
 länsmännene: E. Gröndahl, från Ijo sock-
 ens södra distrikt transporterad till nämnde
 distrikt af Pyhäjoki socken och G. Nord-
 berg från Utsjoki till Ijo distrikt.

EKKLESIASTIK O. SKOLSTATEN: Borgå
 stift. Ledig anslagen: den 24 okt., andra
 kapellansstjörsten i St. Michel, med 150
 dagars ansökningstid från den 28 septem-
 ber. Prestal: Vid kapellansvalet den 21
 oktober i Thusby församling tillföllo flesta
 rösterne eller 1 1/2 mantal kapellans-adj-
 unkten i Jakimavaara M. Putkonen, hvar-
 jante kapellans-substituten i Koski O. M.
 Cantell, erhöill 13 och ett bråk mantals kal-
 lelröster. — Abo stift. Förestagane: till
 kapellansstjörsten i Tufala: 1:o kapellanen
 i Karjala G. E. Springert, 2:o pastors adjunk-
 ten i Komo J. E. Gotleben och 3:o pa-
 stors adjunkten i Bjerno J. A. Colerus, samt
 4:o kapellansstjörsten i Pusula: 1:o sockne-
 adjunkten i Wichis G. Dahlberg, 2:o pre-
 dikanten och pedagogen vid Tykö bruk H. A.
 Appelberg och 3:o kapellans-substituten i Suo-
 musjärvi G. Normén. Förestagade: språk-
 läraren H. A. Gracé af tillsvare hand-
 boken Hensdener tillmännen i Franka — — —

pannt merkille. Näiden artikkelien kieli on hänestä kiihkotonta ja miehekästä, ja niistä heijastuu aito isänmaanrakkaus – eikä ahdas nurkkakuntaisuus.¹⁷³⁸

Hirnin tavoin myös Tommila pitää – 1960-luvun lopulla julkaistussa artikkelis-
 saan – Wiborg-lehdessä 20.11.1855 julkaistua pääkirjoitusta ”ensimmäisenä modernissa
 mielessä pääkirjoituksena”. Hänestä pääkirjoitus-instituution liikkeelle laittaminen is-
 tui hyvin Wiborgille. Lehti edusti ”leimallista liberalismia, sillä oli paljon sanottava-
 naan ja tähän soveltui kantaa ottavien pääkirjoitusten omaksuminen varsin hyvin”.
 Päälle päätteeksi lehden perustajat toimittajat Johannes Alfthan (1830-1893) ja hänen
 kumppaninsa Carl Qvist (1827-1897) olivat aikansa nuoria vihaisia miehiä ja uusim-
 man aatesuunnan, liberalismin, lipunkannattajia. Kaksikko oli omaksunut Helsingin
 yliopiston viipurilaisessa osakunnassa 1840-luvun jälkipuoliskolla eurooppalaisen libe-
 ralismin pohjalta yhteiskuntakriittisiä näkemyksiä, uskonnollisen vapaamielisyyden
 sekä tarpeen julistaa uudistusnäkemyksiä. Molemmat miehet katsoivat holhouksen
 turmiolliseksi niin taloudellisessa, yhteiskunnallisessa kuin henkisessä elämässä. Vuod-
 den 1855, ensimmäisen ilmestymisvuotensa, kuluessa Alfthan vei läpi täyden taloudel-

1738 S. Hirn 1960, 175-177.

lisen liberalismien ohjelman vapaakaupan vaatimuksista yleisiin pääomaa ja työtä koskeviin kysymyksiin.¹⁷³⁹

Wiborg, jonka esikuvana on pidetty Saimaakin, oli Suomen ensimmäinen liberaali sanomalehti. Nimiössä luki ”Tidning för litteratur, handel och ekonomi”. Lehdellä oli ilmestymiskaupungissa edellisvuonna perustettu kilpailija Wiborgs Tidning, mutta se oli kunnianhimottomasti toimitettu. Kun Wiborg panosti aktiiviseen uutistenhankintaan, riitti tälle toiselle lähinnä saksijournalismi. Sitä paitsi Wiborg halusi olla valtakunnallisesti leviävä ja noteerattava lehti. Tommila katsoo Wiborgin kuuluvan ”lehdistöhistoriamme uria aukoneisiin lehtiin.” Lehdellä oli hänestä suuri merkitys autoritaarisen julkisuuskäsityksen murentamisessa ja lehdistökeskustelun herättäjänä. Toimittajista varsinkin 1856 aloittanut Qvist oli kiihkeä sensuurin vastustaja. Wiborgin edistysellisyys näkyi myös ulkoasussa: selkeässä jäsentelyssä, useiden osastojen merkitsemisessä sekä siinä, että lehti siirtyi vuoden 1856 alussa maan ensimmäisenä lehtenä nelipalstaisuuteen. Ei ihme, että Topeliuskin ylisti nuorta, dynaamisinta vaihettaan elänytä Wiborg-lehteä epiteetillä ”primus inter pares”.¹⁷⁴⁰

Wiborg-lehden historiallisen pääkirjoituksen aikoihin, marraskuussa 1855, Krimin sota oli jo ohi. Venäjää oli hallinnut keväästä 1855 Aleksanteri II, ja Suomen suuriruhtinaskunta oli hänen aloitellessaan valtakauttaan – tapahtuneiden syvälekkäyvien muutosten seurauksena – toisenlainen kuin autonomian ajan alussa 1809.¹⁷⁴¹ Viipurin kaupungin näkökulmasta hallitsevin tapahtuma oli ilman muuta Saimaan kanavan pian tapahtuva valmistuminen. Kanava ja sittemmin 1870 valmistunut ratayhteys Riihimäeltä Viipurin kautta Pietariin vaikuttivat paljolti siihen, että Viipurista tuli Suomen tärkein kauppakaupunki useiksi vuosikymmeniksi. Talouskasvun lupaavat näkymät väreilivät ilmassa epäilemättä jo 1855: vaikka kanava vihittiin virallisesti käyttöön vasta Aleksanteri II:n kruunajaispäivänä 7.9.1856, oli nimenomaan kanavan suualueilla harjoitettu rajoitettua laivaliikennettä jo vuodesta 1853. Kanavan rakentaminen oli vuosikymmenen kestänyt suururakka, johon osallistui tuhansia miehiä. Saimaan ja Suomenlahden yhdistävällä liki 60 kilometrin vesiväylällä nähtiin olevan suuri merkitys koko itäiselle Suomelle – eikä vähiten juuri Viipurille.¹⁷⁴²

Suomen ensimmäiseksi pääkirjoitukseksi todetusta jutusta näkyy, että sen todennäköinen laatija Johannes Alftan oli mies, jolla jo oli takanaan kaksi runokokoelmaa. Juttu, jonka ainoa otsikko on päiväys ”Den 20:de november”, alkaa lennokkaasti:

Framtidens slår mäktiga slag på ditt vallomgjordade hjerta, du vår gamla goda stad Wiborg: skola de slagen väcka till lif och själfmedvetande hvarje slumrande nerv i ditt väsende, eller skola dina rika krafter qvarligga i dvala, dina skatter ej träda i dagens ljus och göra sig gällande på lifvets marknad?

Hvad är då ditt väsende, Wiborg?

Verksamhet! – Verksamhet är din lösen nu, och skall förblifva det banér, under hvars skydd du sträfvar fram i ledet af täflande syskon.

Viipurilaissyntyinen Alftan puhuttelee kotikaupunkiaan sinä-muodossa (”du vår gamla goda stad Wiborg”). Perin ylättyylisessä¹⁷⁴³ tekstissä seuraa sitten retorinen ky-

1739 Tommila 1969; Hakuteos Savonlinna 1988, 259–261; Landgren 1995, 27–29.

1740 Tommila 1988d, 183–187; Steinby 1963, 25–26; Railo 2006, 12.

1741 Zetterberg & Pulma 2003, 401–403.

1742 Paaskoski 2002, 64–73, 85–88; Sandelin 1993, 107–108; Riimala 1991, 59–64; Ruuth & Hali-la ym. 1981, 367–371.

1743 Alftanin Molnbilder-runokokoelmaan (1853) sisältyy Viipuri-aiheista runoutta, jossa lähestytään ja puhutellaan kotikaupunkia samaan tapaan kuin käsiteltävässä pääkirjoituksessa (esim. ”Försvunnen är din glans, o Wiborg”) (S. Hirn 1960, 160–16).

symys Viipurin olemuksesta. Kysymykseen annetaan saman tien suora vastauskin ("verksamhet").

Jos on Topeliuksen kirjoituksista nähty heijastuvan hänen kiintymyksensä Helsinkiä kohtaan, sama pätee Alfhaniin ja Viipuriin. Mutta aivan erityisen sijan saa pääkirjoituksessa valmistumassa oleva Saimaan kanava:

Redan öppnar Saima kanal snart sina vida portar för ett nytt inströmmande lifsmåtte det blifva den äkta finskhetens element, som på dess vatten frambäres till dig, för att forma ditt innersta väsende till nationelt. De kölar, som klyfva Saimas våg, skola snart nedstiga till dig, och äfven pröfva sin konst på hafvets salta bölja; och de skuggiga urskogarne i Savolaks sända genom sina skatter ut i den vida, rika verlden. Detta skall icke ske utan att dina söners händer qvarlemna en vacker vinst.

Tekstissä esiintyy paitsi monelle vaikeaselkoisia abstrakteja ilmaisuja ("att forma ditt innersta väsende till nationelt") ja runollisuutta ("de kölar, som klyfva Saimas våg") myös tietoisuutta kanavan taloudellisesta merkityksestä Viipurille ("utan att dina söners händer qvarlemna en vacker vinst").

Wiborg-lehti pyrki olemaan valtakunnallinen lehti, joten ei ihme, että pääkirjoittaja katsoo asioita myös valtakunnallisesta näkökulmasta:

Det är långsät linien af Saima kanal dina blickar skola se in i en framtid af glänsande guld och omfattande verksamhet. Så mycket har ditt land gjort för dig, hvad har då du gjort för ditt land, att just du skulle blifva den perla, till hvilkens förhöjande millioner nedgrafdes mellan Lauritsala och Lavola slussar? Du har hittills gjort föga mot vad man gjort för dig, men frågan är just den, och det är en samvets- och framtidsfråga: skall du, och på hvad sätt skall du fylla den plats, som blifvit dig anvist i det finska folkets kulturhistorie?
- - -

Pääkirjoittaja puhuttelee kotikaupunkiaan suorastaan velvoittavasti ("så mycket har ditt land gjort för dig, hvad har då du gjort för ditt land"). Sitten tullaan kauppaan, Viipurin avainelinkeinoon:

Lösen för Wiborgs forntid och nutid är handel; handel skall äfven blifva namnet för dess framtida verksamhet. Men det är skillnad mellan handel och krämeri, - det är skillnad på en för den nationella utvecklingen betydelserik handel och på en sådan, som blott afser ögonblickets personliga vinst. Den sanna spekulationen är det som finner den rätta vägen, som på granitgrunden af folkets välförstånd bygger det personliga förkofrandet, som häri ser ditt eget stöd, sin bästa borgen. Det är lätt att här af sluta hvilken bestämmelse Wiborg och dess handel har för vårt land. Ej fikandet efter lumpen rikedom, det är, sådan som utan all betydelse för nationen hopas på enskilda händer, ej detta bör vara den uppgift, Wiborg uppställer för sig.

Tuo historiallinen 20.11.1855 ilmestynyt pääkirjoitus sisältää aitoa rajanvetoa oikean kaupan ja kaupustelun sekä pitkäjänteisen toiminnan ja lyhyen tähtäimen voitontavoittelun välillä. Kirjoittaja ei tunne myötätuntoa niitä bisnesmiehiä kohtaan, jotka vain hamuavat rahaa pikavoiton saanti silmissään ("ej fikandet efter lumpen rikedom").

Pääkirjoittaja hahmottaa selvästi Saimaan kanavan merkityksen: se tekee Viipurista selvästi koko itäisen Suomen napapaikan:

Rikt i materielt afseende, med en stigande bildning, sådan en tilltagande beröring med utlandet och utvecklingen af dess ekonomiska resurser skall medföra, står Wiborg, såsom landets yttersta gränsstad, i ledet af de krafter, som ej blott skola motarbete ett alltför starkt *fremmande* inflytande på vårt folk, utan har det äfven en plats bland förkämparne för vår nations andliga utveckling. Wiborg bör framför allt blifva en *finsk* stad, för att rätt kunna uppfylla sin bestämmelse och gå en glänsande framtid till mötes. [Tähdennykset alkuperäiset.]

Jutussa voi nähdä rohkeanlaisen viittauksen siihen, ettei Suomea tulisi päästää liikanaisesti venäläistymään ("skola motarbete ett alltför starkt *fremmande* inflytande på vårt folk"), sillä monia vaiheita kokeneesta Viipurista pitäisi tulla ennen muuta suomalainen ("bör framför allt blifva en *finsk* stad"). Tällainen ilmaisu kielinee siitä, että viidessä vuodessa oli loikattu sananvapaudessa tuntuva loikka eteenpäin vuoden 1850 kieliasetuksen aikaansaamasta aallonpohjasta.¹⁷⁴⁴

Alfthanin noin 5 500 merkin mittainen pääkirjoitus saa loppukappaleissa yhä runollisempia sävyjä – samalla kun argumentaatioissa voi havaita paikallaan polkemista:

Nåväl vår gamla stad – huru skall du uppfylla betydelsen af ditt kall i en framtid? Skola småaktiga krämare begrafva din stolthet, din ära, förmågan som du eger att väsendtligen medverka till ett nationelt välstånd, skola de begrafva detta allt i de undanlåsta gömmorna af sina kassakistor, eller skall du sträfva att blifva en klar, tindrande stjerna på det finska folkets framtidshimmel: på det vårt lands historie engång skall kunna nämna ditt namn bland länkarne af de band, som förena detsamma med den öfriga bildade verlden.

Kyseeissä on runoilijasielun kynä, kuten erinäisistä ilmaisuista (esimerkiksi "tindrande stjerna på det finska folkets framtidshimmel") voi päätellä.

Pääkirjoituksen viimeisissä lauseissa vedotaan jopa Viipurin linnan velvoittavaan perintöön. Voisiko Viipuri pelkurimaisesti pettää isänmaan luottamuksen ("fegt skulle svika det hopp, fosterlandet bygger på dig"). Sitten seuraa huipennus:

O, nej! Du skall lösa din uppgift och till efterverldens och fosterlandets tillfredsställelse, bättnad och gagn, besvara denna till dig ställda samvets- och framtidsfråga.

Suomen lehdistön ensimmäiseksi nostettu pääkirjoitus päättyy kuin pasuunoiden soittoon. On kuin artikkelimies Alfthan olisi itsekkin haltioitunut sanoistaan, eikä löytänyt välttämättä heti loppupisteen paikkaa.

Wiborg ilmestyi alkuvuotensa kahdesti viikossa, ja sen levikki ponkasi heti toisena ilmestymisvuonna 1856 lähemmäs kunnioitettavaa 1 500 kappaleen rajaa. Tuona vuonna lehti julkaisi pääkirjoituksen miltei joka numerossa.¹⁷⁴⁵ Asialla oli myös lehden palvelukseen Alfthanin rinnalle heittäytynyt filosofian tohtori Qvist, Hegelin oikeusfilosofiasta väitellyt kollega. Huhtikuussa 1856 ilmaantuivat lehteen hänen kirjaimella "Q" signeeratut artikkelinsa – joten pitkälle juontuu signeerattujen pääkirjoitusten historia.

Pääkirjoitukset kuitenkin harvenivat Wiborgissa keväällä 1857 ja muuttuivat lehdistökatsauksiksi, mutta syksyllä 1857 ne taas palasivat.¹⁷⁴⁶ Pääkirjoitus juurtui viipurilaislehteen vahvemmin kuin epäilijät ajattelivat. Kiinnostavassa lehtien välisessä debaatissa esitettiin epäily, ettei pienessä Suomessa riitä "päivänartikkeleihin" kommentoitavaa siinä kuin suurella maailmalla. Åbo Tidningar taas pilkkasi journalismi-

¹⁷⁴⁴ Viipurissakin oli ehditty edellisellä vuosikymmenellä kohdata sensuurin paineet. Pietari Hannikaisen toimittamana kaupungissa 1845–47 ilmestynyt Kanawa – Tommilan sanoin "suomenkielisen kantaaottavan ja yhteiskuntakriittisen journalismin uranuurtaja" – pantiin niin ahtaalle, että lehden vetäjät päättivät itse lopettaa sen julkaisemisen. Viranomaisen huomion oli kiinnittänyt Saiman kohtaloksi osoittautunut, juuri Kanawasta lainattu juttu, jolle Saima antoi vielä lennokkaan otsikon "Uusi köyhälistötehdas". (Kohtamäki 1959, 196–203; Hakuteos Aamulehti 1988, 250–251.)

¹⁷⁴⁵ Samalla – vuoden 1856 alusta – Wiborg myös siis muuttui 4-palstaiseksi. Tarkkoja ollaksemme, jo tuo historiallinen 20.11.1855 ilmestynyt numero oli 4-palstainen. Loppuvuodeksi lehti näyttäisi palanneen kolmipalstaisuuteen, ja pääkirjoituksitta. On siis kuin tuo 20.11.1855 ilmestynyt numero olisi ollut jonkinlainen tulevaa pohjustava koekappale.

¹⁷⁴⁶ Alfthan myi yrityksensä vuoden 1859 lopussa, ja samalla myös Qvist jätti toimitustyön. Wiborg eli vielä pari vuotta, mutta muuttui tavanomaiseksi ja keskinkertaiseksi provinsilehdeksi. (Hakuteos Savonlinna 1988, 260; Railo 2006, 12.)

kritiikissään Wiborg-lehden pääkirjoituksia tyhjiä toiveiden tai kehotusten esittämisestä sekä koreiden ja pitkien sanojen viljelemisestä (sellaisten kuin ”förädling, sjelfwerksamhet, intelligens, framåtskridande”). Journalismikritiikkiä, jota on kuultu seuraavillakin vuosisadoilla. Ihmettelivätpä turkulaislehden toimittajakollegat sitäkin, että Wiborg julkaisi – alkuun – pääkirjoituksensa ilman otsikkoa, vain päiväyksen alla.¹⁷⁴⁷

Ainoa, mitä Hirnin perusteellisesta artikkelista jää kaipaamaan, on arvio siitä, mistä Wiborg-lehti sai sysäyksen säännöllisen pääkirjoitus-käytännön aloittamiseen. Käydystä pääkirjoitus-aiheisesta kädenväänöstä voi kuitenkin epäsuorasti päätellä, että Suomessa oli yleisesti seurattu, miten ulkomailla pääkirjoituksia jo julkaistiin. Siis: taas kerran maamme journalismin historiassa lie käynyt niin, että vaikutte on tullut ulkomailla.

Helsingfors Dagblad, 1862 aloittanut Wiborgin hengenheimolainen, oli Lars Landgrenin mukaan ”pääkirjoituskäytännön varsinainen vakiinnuttaja Suomessa”. Kyseessä oli merkittävä, joskin verraten lyhytikäiseksi jäänyt lehti. Helsingfors Dagblad alkoi ensimmäisenä lehtenä Pohjoismaissa 1871 ilmestyä seitsemästi viikossa, ja se oli myös vuodesta 1874 maan levikkiykkönen. ”Avoimesti poliittisen luonteensa vuoksi Helsingfors Dagblad merkitsi käännekohtaa Suomen lehdistön historiassa”, Landgren kirjoittaa.¹⁷⁴⁸

Liberaaliselle liikkeelle kutsumanimen ”dagbladilaisuus” antanut lehti julkaisi esimerkiksi 10.8.1863, kuten Osmo Jussila¹⁷⁴⁹ luonnehtii, ”kuuluisan kirjoituksen” Suomen kansainvälisestä asemasta. Tämäkin havainto kuvaa lehden pääkirjoitusten merkitystä.

Mitä 1864 perustettuun Hufvudstadsbladetiin – lopulta Helsingfors Dagbladina vahvemaksi veljeksi osoittautuneeseen – tulee, se julkaisi aluksi pääkirjoituksia, kunnes 1869 niistä luovuttiin. Takaisin ne palasivat, tosin ainakin alkuun satunnaisina, seuraavan vuosikymmenen jälkipuoliskolla.¹⁷⁵⁰

9.3 ”Jywäskylästä”: kommentteja keisarillisen kirjeen pohjalta

Tulen sitte sanomalehdistön toiseen päätehtävään: aatteiden palvelemiseen.

Se tapahtuu tietysti etupäässä ”johtavissa artikkeleissa”. Helppo on ymmärtää, että tämä on tärkein sanomalehdistön kaikista tehtävistä ja että sen vaikutus on hyvin laaja. Voi varmuudella väittää, että moni yritys, joka tarkoittaa kansalaisten ja yhteiskunnan parasta, ja joka nyt on saatu aikaan, olisi ollut miltei aivan

¹⁷⁴⁷ S. Hirn 1960, 177–178, 183–184. – Åbo Tidningarissa julkaistiin 3.3.1857 myös lähetetty kirjoitus ”Konsten att skrifwa dagsartiklar”. Siinä hymähdeltiin Wiborgin pääkirjoituksille ja niiden aggressiiviselle sävyille.

¹⁷⁴⁸ Hakuteos Aamulehti 1988, 121–123; Landgren 1988, 294–300, 383, 411–412. – Landgren erittelee: ”1860-luvulla Helsingfors Dagbladissa oli pääkirjoitus useammin kuin joka toisessa numerossa keskimäärin, tosin 1864 niitä oli enemmän kuin julkaistuja numeroita, sillä samassa numerossa saatettiin käsitellä *kahtha eri aihetta* [tähdennys: JP] ja toisistaan erotetut pääkirjoitukset on laskettu kahdeksi. 1870-luvulla pääkirjoituksia ilmestyi harvemmin kuin joka toisessa numerossa. Toisaalta Landgren (1988, 383) toteaa pääkirjoituksen saaneen ”pysyvän jalansijan – – alusta asti” Uudessa Suomettaressa, joka lähti liikkeelle 1869. Lienee siis lopulta hieman tulkinnanvaraista, mikä sanomalehti oli ”pääkirjoituskäytännön varsinainen vakiinnuttaja Suomessa”.

¹⁷⁴⁹ Jussila 1987, 105, 124; vrt. Landgren 1995, 170.

¹⁷⁵⁰ Landgren 1988, 300–301. – Pitää ottaa huomioon, että Hufvudstadsbladet lähti liikkeellekin kaupallisena hankkeena. Helsingfors Dagblad sen sijaan perusti olemassaolonsa alun alkaen poliittisen sitoutumisen varaan, joten ei ihme, että se on tähdentänyt pääkirjoituksia.

mahdoton ilman sanomalehdistön apua. Ajatelkaammepa vaan, että on kysymys jostakin uudesta hankkeesta lähimmäistemme, esim. kovaonnisten, raajarikkoisten, sokeitten, köyhien hyväksi jne.

Valfrid Vasenius: Sanomalehdistön suhde yleisöön (Valvoja 1894)

Pääkirjoitusgenren ja -instituution kehitys kielii, miten kiinteästi sanomalehti on kytköksissä yhteiskunnalliseen kehitykseen. Vasta kun yhteiskunnan rattaat alkoivat pyöriä riittävästi, oli myös jatkuvaa kommentoivaa. Niin fyysisen liikenteen kuin tietoliikenteen kehitys nopeuttaa tiedon ja näkemysten välittymistä, yhteiskunnallista keskustelua, ja näin myös pääkirjoittajat saavat uutta työstettävää. Itsestäänselvää myös, että kantaa ottava lehdistö mahdollistuu vain yhteiskunnassa, jossa sananvapauden nyörit ovat riittävän löyhät. Kun surullisenkuuluisasta vuoden 1850 sananvapausasetuksesta oli päästy eroon, saattoivat myös suomalaiset sanomalehdet ottaa kantaa.

”Pääkirjoituksia ajatellen toimittajille kuitenkin koitti pian helpompi aika. Valtiopäivätoiminta alkoi 1860-luvulla uudelleen tuoden mukanaan vilkkaan yhteiskunnallis-taloudellisen uudistuskauden”, Tommila kirjoittaa.¹⁷⁵¹ Hän toteaa lehdistön yleisten kommentointiedellytysten nopeasti parantuneen: ”Kielikysymys kärjistyi samaan aikaan ja puolueiden muotoutuminen alkoi. Jos aiheista oli vielä 1850-luvun loppuvuosina ollut pulaa, niitä näytti nyt olevan liian kanssa. Kantaa ei ollut kovin vaikea ottaa, etenkin jos lehdellä oli selkeä kielipoliittinen näkemys.”

Helsingfors Dagbladın vanavedessä ryhtyi Suometar julkaisemaan kiistatta pääkirjoituksiksi luonnehdittavia juttuja säännöllisemmin 1863. Åbo Underrättelser omaksui sekin pääkirjoitukset ensimmäisten joukossa. Vuosina 1855–1870 ilmestyneistä sanomalehdistämme vajaan kaksikymmentä – puolet joukosta – omaksui ainakin joksikin aikaa pääkirjoitukset. ”Käytäntö oli lähinnä pääkaupunkilaisten ja toistaiseksi eri puolue ryhmien pää-äänenkannattajien suosima”, Tommila tulkitsee. ”Puolue-elämän kehittyessä tuli myös entistä tärkeämmäksi ottaa kantaa ja esittää vasta-kantaa”, hän kirjoittaa.¹⁷⁵²

Keski-Suomen ensimmäiset lehdet syntyivät jo 1860-luvulla, mutta vasta 1871 perustettu Keski-Suomi, Keski-suomalaisen edeltäjä, otti käyttöön pääkirjoituksiksi katsottavat jutut. Pääkirjoituksiksi luokiteltavia juttuja Keski-Suomessa oli ilmestymisen ensi vuosikymmenenä joka kolmannessa numerossa, 1880-luvulla hiukan enemmän ja 1890-luvulla jo yli puolessa numeroista. Vasta kun nuorsuomalainen Keski-Suomi ja sen vanhasuomalaistaustainen kilpakumppani Suomalainen¹⁷⁵³ olivat 1918 yhtyneet Keski-suomalaiseksi, alkoi pääkirjoituksia esiintyä joka numerossa. Mutta takaskeleitakin näyttäisi otetun: Anttoni Takalan päätoimittajakaudella 1932–1947 ei lehdessä ollut pääkirjoitusta suinkaan joka päivä.¹⁷⁵⁴

Pääkirjoitusinstituution vakiintuminen otti siis Keski-Suomessa puoli vuosikymmeniä, ja samantyyppinen lie kehitys ollut valtakunnallisestikin. Pääkirjoitus kehittyi pikku hiljaa.

Keski-Suomi, jonka perusti yhteiskunnallisesti aktiivi kauppias H. F. Helminen, jatkoi W. S. Schildtin Kansan Lehden toimintaa. Enimmät toimittajavoimat saatiin kaupungin monilukuisasta opettajakunnasta, vaikka Helminen itsekin osallistui ajoittain toimitustyöhön. Helmisen Keski-Suomi oli voimakas suomalaiskansallinen lehti, joka etenkin 1880-luvun alkuvuosina ajoi jyrkkää kielipoliittikkaa, mihin velvoitti jo Jy-

¹⁷⁵¹ Tommila 1969.

¹⁷⁵² Tommila 1969.

¹⁷⁵³ Hakuteos Savonlinna 1988, 40–42; L. Kangas 2007, 90–94.

¹⁷⁵⁴ L. Kankaan kirje 3.5.2007.

väskylän asema suomenkielisen koulutuksen vankkana keskuksena. Myös ulkopoliittisissa näkemyksissä Keski-Suomi oli fennomaanien linjalla olleen mm. Ranskan ja Saksan sodan aikana ranskalaisvastainen. Alkuvuosina lehdessä esiintyi kasvatustopillista leimaa ja valistushenkisyyttä.¹⁷⁵⁵

Keski-Suomi julkaisi pääkirjoituksia alun alkaen. Vuoden 1871 pääkirjoitusten aiheet vaihtelevat oman maan kirkkokansan kirkossakäynnistä Saksan ja Ranskan välisen sodan raakuuksiin, koulukysymyksistä lennätinlinjojen vetämiseen¹⁷⁵⁶ kohti Jyväskylää. Kun merkittävä henkilö, kuten dosentti Oskar Blomstedt, kuoli, nosti lehti hänen muistokirjoituksensa pääkirjoituspalstalle. Vaatimaton kolmipalstainen lehti sijoitti pääkirjoituksen alkuun etusivulle seisovan otsikon ”Jyväskylästä” kera; joskus tätä täydensi erillinen otsikko – tai oikeammin päällekirjoitus.

Keski-Suomi rohkeni kommentoida 28.1.1871 ilmestyneessä neljännessä numeroissaan Aleksanteri II:n kenraalikuvernööri N. V. Adlerbergille lähettämää kirjettä. Kirjeessä keisari käski ”ryhtymään tarpeellisiin toimiin”, jotta kartoitettaisiin, olisiko Suomeen aiheellista perustaa asevelvollisuusarmeija. Pontimen kirjeelle oli aivan ilmeisesti antanut alkuvuodesta 1871 päättyneen Saksan–Ranskan sota, jonka voiton avaimia oli Preussin asevelvollisuusjärjestelmä.¹⁷⁵⁷

Keski-Suomi aloittaa pääkirjoituksensa johdannolla: ”Hänen Majesteetinsa Keisari on Suomenmaan kenraalikuvernöörille lähettänyt seuraavan kirjeen”. Sitten siteeraan lihavoituna kirjeen teksti tai ainakin osa siitä; mainiten jopa, oli sen oli ”nimellänissä wahvistanut: Ministeri-Waltiosihteri, Kreiwi Armfelt”. Sitten päästään kommentointiin, tekstin ollessa nyt taas laihaa:

Tämä yllä olewa H. Majesteetinsa armollinen kirje mahtanee monelle kansalaisellemme tuntua kauhistuttawalta, hirweältä, warsinkin talonpoikaiselle säädylle, joka on jo niin wieraantunut kaikenlaisesta sotamiehen welvollisuuksesta, että se katsoo sotilaan tilaa hywin ala-arwoiseksi, ikäänkuin jonkinlaiseksi rangaistukseksi. Se ei ole wielä tähän asti tietänyt minkäänlaisesta wälttämättömyydestä puristaa suomalaista ruumistansa ahtaaseen rekryyti takkiin.

Pääkirjoittaja siis lähtee liikkeelle pohtimalla, millaisia reaktioita asevelvollisuus-hanke mahtaa varsinkin talonpoikaisväestössä herättää; sen jälkeen kun maassa oli jo ehditty tottua siihen, että ”sotamiesten ottaminen on tapahtunut pestäämisen kautta”. Pääkirjoituksessa kyllä myönnetään, ettei ”ole miehelle warsin hupaista lähteä armeijaan ja jättää waimonsa, lapsensa, kotonsa ja toimensa oman onnensa nojaan”.

Pääkirjoittaja ottaa seuraavassa kappaleessa tarkasteltavakseen argumentit, jotka puhuvat asevelvollisuuden puolesta. Eli, yhtäältä ja toisaalta: varsin tyyppillinen argumentaatioasetelma myöhemmissäkin pääkirjoituksissa:

Mutta toiselta kannalta katsoen, on asewelvollisuuden asettaminen Suomen kansalaistenkin hartioille warsin tarpeellinen ja ajanmukainen. Joka asiassa pitää seurattaman aikaansa. Koko maailma on ottanut esimerkkiä Preussista, jonka sotajoukkona on kaikki waltakuntansa miehet, niin rikas kuin köyhäkin, niin aateli kuin talonpoikakin. Nykyisessä kamppailussa Ranskaa vastaan on Preussi suuresti osoittanut woimaansa juuri niin hywästi järjestetyn sotajoukkonsa kautta. Maailma elää nykyään rauhattomuudessa ja kaikki waltiot warustawat sotawarustuksiansa ja lisääwät sotajoukkojansa, niin täytyyhän

¹⁷⁵⁵ Hakuteos Aamulehti 1988, 332–333, Tommila 1970, 130. – 1880-luvun jälkipuoliskolla lehden uudet toimittajaluodat Juhani Aho, Pekka Brofeldt ja Eero Erko kävivät päättävaisesti yhteiskunnallisten epäkohtien kimppuun. Keski-Suomi oli ennen Päivälehdessä perustamista nuorsuomalaisten päälehti. – Kuten L. Kangas (2007, 19) toteaa, Keski-Suomi sai sitten vuosikymmenessä kymmenkunta samanhenkistä seuraajalehteä eri puolille Suomea.

¹⁷⁵⁶ Tästä: ks. L. Kangas 2007, 20.

¹⁷⁵⁷ Olkkonen 2003, 492–493.

men asioita. Toisaalta turvallisuus- tai puolustuspolitiikka ei näyttäisi todellakaan olleen teemana niitä kalutuimpia; selvä ykkönen oli 1870-luvulla Keski-Suomen pääkirjoituksissa kansanopetus ja -valistus. Aivan alkuun oli pääkirjoitusinto suuri, mutta sitten se näyttää laantuneen.¹⁷⁵⁸ Joskus näyttää pääkirjoituksen paikalle heitetyn lähetettyjäkin kirjoituksia.

Aiheeltaan paikallisissa pääkirjoituksissa – vaikkei niitä valtaisasti ollutkaan – suosittu osallistuva ote kielii, että lehti eli kiinteässä yhteydessä ympäröivän yhteisön kanssa, ja halusi vaikuttaa. Tästä kielii vaikkapa 14.1.1871 julkaistu pääkirjoitus, jolla on – ”Jyväskylästä”-sanana alle vähän pienemmällä painettu – erillisotsikko ”Toiweita sähkö-lennättimen johdattamisesta kaupunkiimme”. Tampere oli saanut lennätinasemansa¹⁷⁵⁹ 1865, ja nyt toivottiin Keski-Suomen mukaan linjaa jatkettavan sieltä, tai sitten Hämeenlinnasta, Jyväskylään. Pääkirjoittaja perustelee laajalti lennätintä eli ”nopeampaa sanansaattajaa kuin on posti”. Ja sitten loppupontena hieman asianajournalismiakin¹⁷⁶⁰:

Kaikkiin näihin katsoen iloitsimme jo edeltäpäin tänne johdetusta sähkölennättimestä, pitäen asian pian olewan toteutettu. Piakkoon on asiaa *walmistelewa kokous* pidettävä. *Tahtoisimme tulewan keskiwiikon siksi esitellä.* [Tähdennykset: JP]

Pääkirjoitukset vakiintuivat Keski-Suomi-lehdessä 1890-luvulla. Historiansa ehkä huomiota herättäneimmät kannanotot lehti julkaisi 1889 osana Jyväskylän ns. uskonso-
taa. Taustalla oli 1880-luvun jälkipuoliskon vuosiin ajoittuva kiista eriuskolalaislaista. Kun laki lopulta 1889 tuli voimaan, se muun muassa kielsi siviiliavioliiton. Keski-Suomi ja sen radikaali toimittaja Eero Erko¹⁷⁶¹ puolsivat kansalaisten oikeutta olla kuulumatta mihinkään kirkkokuntaan ja olla vailla uskontoa. Tommilan mukaan Keski-Suomen toimituksen kirkkoa arvosteleva kanta jyrkentyi vuoden 1888 mittaan, ja lehti tunnustautui ”julkisesti kirkkoa kritikoivaksi”. Jyväskylän uskonsodan katsotaan alkaneen Keski-Suomen 9-osaisesta artikkelisarjasta ”Ihmiskunnan lapsuuden ajoilta”, joka julkaistiin vuoden 1889 alussa. Kun Keski-Suomi kirjoitti tieteen ja kehitysopin nimeen vanhojen, niin Suomalainen, vasta perustettu toinen jyväskyläläislehti, puolusti isiltä perittyä uskoa.¹⁷⁶²

Kiista laajeni jo pienoiseksi kansalliseksi debatinaiheeksi, kun etenkin Keski-Suomen liittolaislehti Savo Kuopiosta asettui jyväskyläläissisarta puolustamaan – ja kun epäsuorasti lehdistö muuallakin maassa syytyi käsittelemään kehitysopillisia kysymyksiä. Pääkirjoituspalstat olivat siis jo debattisuhteessa keskenään.

¹⁷⁵⁸ Tommila 1970, 130–133. – Sensuurinkin varjo lepäsi kaiken yllä. Esim. Keski-Suomen 18.2.1871 etusivun oikeassa ylälaudassa on jälkiä sensuuriviranomaisen suorittamasta poistosta – ja toimituksen nenäkäs kommentti: ”Paino-ylihallituksen asia-mies meidän kaupungissa on ruwennut ilkiäksi. Mikä ukon päähän lienee pistänyt?”

¹⁷⁵⁹ Kaskinen 1978, 78; Sinisalo 1947, 557. – Kuten L. Kangas (2007, 20) huomauttaa, oli Keski-Suomella lennätin-asiassa ehkä omakin lehmä ojassa: ”Lennätin paransi oleellisesti lehden kehittämistä uutisvälineenä.”

¹⁷⁶⁰ Termistä: Kuutti 1994, 11.

¹⁷⁶¹ Eero Erkon (1860–1927) lehtimiesura alkoi (Zetterberg 2001, 77–79) sattumalta. 1886 tämä ”täysin sivuraiteella oleva, opinnoissaan epäonnistunut ja Kallaveden kaupunkiin lääninhallituksen ylimääräiseksi toimistosihteeriksi hautautunut nuorukainen” päätyi Keski-Suomen toimittajaksi, kun Erkon Ruuto-veli oli vastannut kielteisesti Juhani Ahon pyyntöön astua hänen seuraajakseen. Jyväskylästä hän Erko siirtyi 1889 Helsinkiin perustamaan Päivälehteä. Sen päätoimittajana hän toimi vuoteen 1903, jolloin kenraalikuvernööri Bobrikov karkotti hänet. Erko toimi sitten lehtimiehenä Yhdysvalloissa ja liikemiehenä kotimaassa. 1908 hänestä tuli HS:n päätoimittaja, ja hän johti lehteä kuolemaansa asti. (Tommila 1973, 65; Kansakunta totuttelee 1989, 30.)

¹⁷⁶² Tommila 1973, 67–74; Zetterberg 2001, 111–113; Hakuteos Aamulehti 1988, 332.

Keski-Suomen artikkelisarja ansaitsee tulla mainituksi kantaa ottavan suomalaisen sanomalehtijournalismin yhtenä kiinnostavana esimerkkinä. Merkittävänä moniosaisena pääkirjoituksena on Seppo Zetterbergin mukaan pidettävä myös tammikuussa 1888 julkaistuja kannanottoja, joissa Keski-Suomi Erkon kynällä ajaa erään talollisen asiaa. Tämä oli menettänyt perintötilansa kruunulle virheellisiksi osoittautuneiden maakirjamerkintöjen takia. Tapaus lienee hyvä varhainen esimerkki lehdistön suorasta vaikuttamisesta: siitä, että lehdistö laajemminkin alkoi kavuta kohti neljännen valtiomahdin asemaa. Itse kenraalikuvernööri F. L. Heidenkin kiinnitti tapaukseen ilmeisesti juuri Keski-Suomen kirjoittelun ansiosta huomiota, ja talollinen sai lopulta oikeutta.¹⁷⁶³

Keski-Suomesta oli tullut 1886 radikaalia kielipolitiikkaa ja uusia yhteiskunnallisia aatteita ajavan nuorsuomalaisen ryhmän ensimmäinen varsinainen äänenkannattaja. Lehden veivät näille linjoille Erkon edeltäjät: veljekset Pekka ja Juhani Brofeldt. Ensimmäinen lehteä sytytti kielikysymys, sitten nousivat kiinnostuksen kohteiksi naiskysymys, raittiusasia ja mainittu uskontopoliittinen kiista.¹⁷⁶⁴ Uusien aatteiden 1880-luku tarjosi kiitollisen ponnistusohjan pääkirjoittajillekin.¹⁷⁶⁵

Esimerkiksi 1882 ilmestymisensä aloittanut Aamulehti¹⁷⁶⁶ otti pääkirjoituksissaan voimakkaasti kantaa paikallisiin koulukysymyksiin. Maan suurimpien kaupunkien joukkoon jo kasvaneelta Tampereelta puuttui vielä 1880-luvun alussa yliopistoon valmistava koulu, kun kouluylihallituksen johtajakin oli katsonut, ettei suomenkielinen rahvas tarvinnut korkeampaa sivistystä. Kaupungissa toki toimi suomenkielinen reaalikoulu. Mutta sitä ei suuremmin arvostettu, kun siellä ei opetettu latinaa; kieltä, joka tuolloin antoi pohjan vaikkapa lääketieteen, lakitieteen tai teologian yliopistopinnoille.¹⁷⁶⁷

Aamulehti, jonka päätoimittajan lehden historiankirjoitus toteaa olleen ”klassillisen sivistyksen vannoutunut ihailija”, yritti puhua pääkirjoituksissaan klassillisen lyseon puolesta; omaksuen samalla määrätietoisesti taisteluasenteen reaalilyseota vastaan, jonka kaupunki sitten sai 1884. Yhdessä vaiheessa koulukiista – johon sekoittui kielipolitiikkaakin – johti hankkeeseen saada Tampereelle pystyyn yksityislyseo. Aamulehti oli koko ajan hengessä mukana. Lopulta yksityislyseolle senaatin lupa saatiin, ja voi arvella, että tässäkin tapauksessa lehdistön kirjoittelulla oli vaikutusta.

Aamulehden alkuvuosien pääkirjoituskäytäntöön ei vielä kuulunut otsikointi. Pääkirjoituksen tunnusmerkki oli päiväys. Esimerkiksi yksi mainittuun koulukiistaan kantaa ottava pääkirjoitus vuodelta 1883 alkaa: ”Tampereella Marrask. 7 p.”.

9.4 Pääkirjoitus, joka pani kirjoittajansa koville

Niinä keväisinä viikkoina [1899] Kurikka oli Suomen tunnetuin henkilö.
Kaikkein syrjäisimmissäkin kolkissa hänen nimensä
tiedettiin ja maineensa tunnettiin.

¹⁷⁶³ Zetterberg 2001, 114.

¹⁷⁶⁴ Tommila 1973, 75–76.

¹⁷⁶⁵ Ks. esim. Arajärvi 1956, 249–251.

¹⁷⁶⁶ Aamulehti perustettiin kilpailijaksi konservatiiviselle ja kieliasiaa varovaiselle Tampereen Sanomille. Lehti oli kieli- ja koulutuskysymyksissä radikaali. Tampereen ja koko maakunnankin päälehden aseman AL saavutti jo 1880-luvulla – mihin vaikutti suuresti lehden hyvä uutisvälitys. 2-päiväisenä aloittanut lehti muuttui 6-päiväiseksi 1890, jolloin levikki lähenteli 5 000 kappaletta. (Hakuteos Aamulehti 1988, 13–16; R. Seppälä 1981, 347.)

¹⁷⁶⁷ Rasila 1984, 634–642; Arajärvi 1956, 106–109.

Kurikan maine kantautui ulkomaille asti. Häntä tapaamassa käyneet ulkomaalaiset lehtimiehet ihmettelivät: ”kuinka etelämaalaista musikanntia muistuttavasta miehestä on voinut tulla sävyisien suomalaisten työmiesten johtaja”.

Kalevi Kalemaa: Matti Kurikka. *Legenda jo eläessään* (1978)

Kyetessään notkeasti käsittelemään ivan keveätä säilää,
tuottaisivat he puolueelle ja
myöskin sen yksityisille jäsenille satakin kertaa suurempaa hyötyä, kuin
tuottavat kyhällissään kokoon pääkirjoituksia,
joita vain verrattain harvat lukevat, ja
nekin enimmäkseen ylen hikisen
velvollisuudentunnon pakottamina, ja joita niiden
tekijät eivät itsekään aina aivan perusteellisesti ymmärrä.

Yrjö Mäkelin: Vakavaa puhetta ivakirjoituksista ja niiden merkityksestä.
Punainen viesti (1913)

Jo Snellman ja Topelius iskivät keskenään sanan säilää. Tuo debatti kuitenkin miellettiin – oikein tai väärin – ehkä enemmän miesten kuin heidän lehtiensä väliseksi. Keski-Suomen uskonsodasta syntynyt väittely on välittynyt jälkimaailmalle jo enemmän lehden välisenä; ehkäpä paljolti siksi, että vastakkain eivät olleet – ainakaan Suomalaisen puolelta – Snellmanin ja Topeliuksen kaltaiset kansalliset suurmiehet.

Puoluemuodostuksen myötä pääkirjoituksesta alkoi tulla yhä sitoutuneemmaksi kehkeytyvän lehdistön olennaisena ainesosana jonkinlainen instituutio: kuului asiaan julkaista pääkirjoitus ainakin useimmissa numeroissa. Pysyvän jalansijan sai pääkirjoitus heti alkuun Uudessa Suomettaressa, joka lähti liikkeelle 1869 – ja tuon pääkaupunkilaislehden kautta käytäntö levisi myös suomenkieliseen maakuntalehdistöön. Toisaalta ainakin ruotsinkieliset ns. kansanlehdet milteipä karttoivat pääkirjoituksia: vielä 1900-luvun puolellakaan niissä ei säännöllisesti julkaistu pääkirjoituksia, vaan uutisosasto saattoi alkaa suoraan etusivulta.¹⁷⁶⁸

Suomen puoluelaitos sai uusia kierroksia, kun työväenliike irtaantui wrightiläisistä alkujuuristaan. Jo näinä ns. työväenkysymyksen laajemman tiedostamisen aikoina 1880-luvulla oli ilmestynyt varsinaisten työväenlehtien edeltäjiä; esimerkiksi ns. nurkkalehtiä varsinaisten sanomalehtien irtileikattavina kylkiäisinä Helsingissä ja Tampereella, mutta vasta Työmies-lehden synty 1894 merkitsi sanan varsinaisessa mielessä työväenlehdistön alkua.¹⁷⁶⁹

Esimerkiksi sellainen työväestön aseman puolestapuhuja kuin Eero Erkko, Päivälehdin päätoimittaja, oli erillisen työväenlehden perustamista vastaan. Työväenliikkeen sisällä vastustajia löytyi nimenomaan porvarillisista työväenjohtajista, ja Työmies päätyikin oikeastaan perustamisestaan lähtien Helsingin työväenyhdistyksen radikaalin opposition haltuun. Oppositio katsoi, että työväen itsensä on johdettava työväenliikettä. ”Työmiehen viikkolehtikaudella 1895–1898 nousivat suomalaisessa työväenliikkeessä uudet voimat, jotka sitten Turussa heinäkuussa 1899 työväenpuoluetta perustet-

¹⁷⁶⁸ Landgren 1988, 383; Leino-Kaukiainen 1988, 521.

¹⁷⁶⁹ Salmelin 1967a, 80–113; Hakuteos Savonlinna 156–158.

taessa ottivat sen virallisestikin johtoonsa”, työväenlehdistön alkuvaiheita perusteellisesti tutkinut Salmelin kirjoittaa.¹⁷⁷⁰

Helsingin osuus levikistä – joka nousi vuosituhanten vaihteessa yli 4 000 kappaaleen – oli ylivoimainen. Mutta lauantain, vieläpä lauantai-iltapäivän, valitseminen ilmestymisajankohdaksi merkitsi, etteivät kauempana asuneet tilaajat saaneet sitä pyhälukemisekseen helsinkiläisten tavoin. Tilaajakunta koostui ennen kaikkea pääkaupungin järjestöaktiiveista.

Työmies toi uutta ärhäkkyyttä eritoten pääkaupunkilehtien keskinäiseen keskusteluun. Lehdellä oli Salmelinin mukaan alun alkaen ”pienuudestaan huolimatta merkitystä nimenomaan pääkaupunkilaisena keskustelijana”. Työmiehen myötä ”helsinkiläinen lehtikuva sai sen poliittisen nelijakoisuuden, joka seuraavan vuosikymmenen aikana ilmeni toisissakin lehtikeskuksissa”. Esimerkein Salmelin on osoittanut, että helsinkiläislehtien suhtautumisessa Työmieheen oli ”havaittavissa yleislinjana kolmiporrastus, jossa ruotsinkieliset lehdet asettuvat vastustajien ääriilaitaan, Päivälehti lähimmäksi Työmiestä ja Uusi Suometar eräänlaiseen täsmällisesti määrittelemättömään väliasemaan”. Jo viikon verran Työmiehen ensi ilmestymisestä Uusi Suometar heitti ensi varoituksensa uudelle työväenlehdelle. Päivälehti pitkään puolusti Työmiestä, mutta sitten sekin siirtyi Työmiehen vastustajien leiriin, ja niin Salmelinin mukaan jo vuoden 1898 lopulla ”työväenliikkeen uusi suuntaus ja sitä edustava Työmies olivat saaneet vastaansa lehdistön koko rintaman leveydeltä”.¹⁷⁷¹

Lehtien kipakka vastakkainasettelu epäilemättä kehitti pääkirjoitusgenreakin. Pääkirjoitus oli työväenlehdistössä tärkeä osa alun alkaen, vaikka sama pätee myös vaikkapa Uuteen Suomettaren. Salmelin käyttää ilmaisua ”artikkelien aktiivisuuspyrkimys”; jatkaen, että pääkirjoituksen, ”johtavan”, paikkaa ei työväenlehdistössä hevin annettu kokous- tai juhlaselostukselle, matkakirjeelle tai kirjaesittelylle, niin kuin jossain toisaalla 1800- ja 1900-luvun taitteen tienoon sanomalehdistössä. ”Mikäli aihe katsottiin pääkirjoituksen arvoiseksi, se liikkui yleensä työväenkysymyksen piirissä”, Salmelin mainitsee. Hän tähdentää, että pääkirjoituksissa työväenlehtien oli mahdollista ”selvimmin ja monipuolisimmin toteuttaa lehden tehtävää agitaattorina ja mielipiteiden foorumina”.¹⁷⁷²

Numerosta toiseen jatkuvia katsaustyyppisiä pääkirjoituksia eivät varhaiset työväenlehdet juuri harrastaneet, mutta kylläkin useita peräkkäisiä tai alakkaisia artikkeleita, joita Salmelinin sanoin 1960-luvulta voidaan nimittää väli- ja jälkiartikkeleiksi tai kirjeiksi toimittajalle. Työväenlehtien artikkeleissa esiintyi yleensä signeeraus, minkä on sanottu tähdentäneen pyrkimystä lukijain lehteen.¹⁷⁷³

Päätoimittajaksi oli valittu A. B. Karvonen¹⁷⁷⁴, ja hänen johdollaan lehti julkisti 2.3.1895 pääkirjoituksen, joka on yhdistelmä perinteistä lehden ohjelmanjulistusta ja

¹⁷⁷⁰ Työmiehen perustamisen aikoihin näki päivänvalon myös maan ensimmäinen ammattiliitto: Suomen Kirjaltajaliitto 1894 – 2000-luvun alussa nimeltään Viestintäalan ammattiliitto (Valkonen 1989, 7).

¹⁷⁷¹ Salmelin 1967a, 113–118. – ”Lehtikuvan nelijakoisuudella” Salmelin epäilemättä viittaa vanhasuomalaisiin, nuorsuomalaisiin ja ruotsinkielisiin lehtiin sekä tuoreimpaan tulokkaaseen: työväenlehdistöön. Työmies oli joitain vuosia maan työväenlehdistön ainokainen, kunnes Turku sai ensimmäisen varsinaisen työväenlehtensä, Länsi-Suomen Työmiehen, tammikuussa 1899 ja Tampere ensimmäisensä, Kansan Lehden, helmikuussa 1899. (Leino-Kaukiainen 1988, 539–540.)

¹⁷⁷² Salmelin 1967a, 264–266; Rommi 1957, 19–20.

¹⁷⁷³ Salmelin 1967a, 266. – Olletikin Salmelin tarkoittaa tässä ”signeerauksella” myös alkukirjainten käyttöä.

¹⁷⁷⁴ A. H. Karvonen (1865–1937) houkuteltiin Työmiehen ensimmäiseksi päätoimittajaksi. Hän kuului Nuorsuomalaisen puolueen vasemmistoon ja toimi wrightiläisessä työväen-

pääkirjoitusta. Tätä Työmiehen ensimmäistä julkisuuteen saatettua numeroa painettiin 15 000 kappaletta, ja jaettiin ilmaiseksi työväenyhdistyksille, maan tehtaisiin sekä Päivälehdessä ja Uuden Suomettaren painoksien mukana.¹⁷⁷⁵

Työmies-lehden 2.3.1895 pääkirjoituksen – päiväämättömän – otsikko viestittää lehden uskoa omaan merkitykseensä: ”Matkalle lähtiessä”. Aloituskappale paljastaa yhtä ja toista niistä jännitteistäkin, joita lehden taustajoukoissa sen perustamiseen nähdessä esiintyi:

Kauan on työväen piireissä täällä Helsingissä ja monissa muissakin paikoin maamme toivottu, että saataisiin aikaan maamme työväestölle oma sanomalehti, joka esitteleisi työväestön mielipiteitä ja toivomuksia, käsitteleisi työväestön oloja koskevia kysymyksiä sekä yleensä walvoisi työväen etuja, tarjoten samalla muutakin siivistävää lukemista. Muutamalta taholta on tosin muistutettu, että meillä muu sanomalehdistö ja yleisö ovat suosiollisia työväen pyrintöille, joten oman sanomalehden aikaansaaminen ei olisi wälttämättömän tarpeellinen. On kyllä myönnettävä, että työväestön pyrintöjä kohtaan ylimalkaan on oltu suosiollisia ja toiwottawaa on, että tuo suosiollisuus yhä kestäisi ja kaswaisi. Mutta pelkkä suosiollisuus ei riitä.

Työmies ei siis Karvosen kynällä¹⁷⁷⁶ isommin moiti toisia lehtiä (”on kyllä myönnettävä, että työväestön pyrintöjä kohtaan ylimalkaan on oltu suosiollisia”). Perään tulee kyllä myös mediakritiikkiä: ”Sanomalehemme eiwät ole ottaneet perinpohjin tutkiakseen ja esittääkseen työväestömme olosuhteita.”

Vähän myöhemmin esitetään omalle lehdelle lisäperusteluja. Lehti ei ole itsetar koitus, vaan työkalu, jonka avulla voi kohentaa työväen asemaa:

Selwän selwää on, ettei maamme työväestön tila paljon parane, waan päinwastoin epäkohdat kehittywät, ellei työväestön oloja koskewaa kysymystä perinpohjaisemmin selwitellä ja suoranaisiin parannuksiin ryhdytä. Sen on tullut työwäestö huomaamaan, kun se, ponnistellessaan päästäksensä päiwän päähän tuntien hartioillaan puutteiden ja muiten räsitusien raskaan taakan, on saanut turhaan odottaa tilansa parantumista. Ei siis ole ihme, että työwäestö on toiwonut oman äänenkannattajan aikaansaamista, jotta siinä saisi seikkaperäisemmin käsitellä työwäen oloja koskewia kysymyksiä ja että siinä työwäen oma ääni tulisi kuuluwille. [Tähdennys, harvennuksena, alkuperäinen]

Teksti on emotionaalisesti latautunutta, mutta tuskin tuonkaajan ajan tyylikriteerein punnittuna erityisen juoksevaa. Ainakin noiden aikojen Päivälehdessä kirjoittajalahjakkuuksien keskittymä – Ahosta Ivaloon – hakkasi Työmiehen pääkirjoittajan tekstintekotaidossa mennessä.

Sitten Työmies tulee ohjelmansa. Sen tiivistäessään lehti paljastaa sen olennaisimman:

liikkeessä. Opettaja Karvosella oli Työmiehen päätoimittajaksi tullessaan takana avustajakokemusta Päivälehdestä. Hän vastasi Työmiehen tekstintuotannosta paljolti yksin – kolmesta muusta toimituskunnan jäsenestä vain tohtori ja lehtori N. R. af Ursin kirjoitteli mainittavammin. Karvosen työskarkaa olivat eritoten novelli- ja uutisosastot sekä polemiikit. Hänen nimimerkkinsä Työmiehessä oli Lassi. Karvonen joutui heti alkuun – lehden radikaalisuuden takia – hakaukseen työnantajansa, Helsingin kansakoululaitoksen, kanssa; ja katsoi parhaaksi jättää lehti. Karvonen irtaantui koko työväenliikkeestä sen organisoiduttua 1800-luvun lopussa itsenäiseksi puolueeksi. (Salmelin 1967a, 104, 109; Rantala 1995, 119–120; Kalemaa 1978, 93–96; Hakuteos Savonlinna 1988, 40, 149.)

¹⁷⁷⁵ Työmiehen ensimmäinen numero kylläkin ilmestyi jo 14.2.1895 – ja löytyy myös digitaalisesta sanomalehtikirjastosta. Kyseessä kuitenkin on silkka arkistokappale: tuota näyte-numeroa ei jaettu kenellekään, vaan siinä esitetyt lehden suuntaviivat oli tarkoitettu vain julkaisuviranomaisten tietoon. (Salmelin 1967a, 86.)

¹⁷⁷⁶ Ainakin Rantala (1995, 119) näyttää pitävän itsestään selvänä, että Työmiehen 2.3.1895 ilmestyneen pääkirjoituksen takana on päätoimittaja Karvonen.

Mikä on sitte Työmiehen ohjelma? Se on lyhyesti sanoen seuraava: *Työmies koettaa kaikin voimin työskennellä maamme työväestön tilan parantamiseksi.* [Tähdennys, harvennuksena, alkuperäinen]

Pääkirjoitus on sekoitus työväenasian tähdellisyyden ja lehden olemassaolon perusteluja. Tullessaan yhteiskunta-analyysiin on pääkirjoitus myös kapulakielisimmillään:

Kilpailu teollisuuden ja kaupan alalla ja pääomanomistajain itsekäs omanwoitonpyyntö näyttää ulkomailla johtaneen siihen, että työväestön asema on käynyt epäwarmaksi, usein paikoin niille aiwan sietämättömäksi. Teollisuuslaitosten isännät owat näet teollisuustuotteitten hintojen alentuessa jopa muunkin liikettä kohtaa wahingon sattuessa koettaneet säilyttää tulonsa wähenemästä siten, että owat wähentäneet työwäestön palkkoja. Siitä on ollut seurauksena, kun työwäestön elintarpeet eiwät ole samassa suhteessa helpottuneet, että työwäestö on paikoin joutunut kurjuuteen. Työwäestön on ollut pakko nousta taisteluun isäntiään vastaan asemansa turwaamiseksi ja usein on sen täytynt panna toimeen turmiota tuottawia työlakkoja.

Pääkirjoitus, yli 8 000 merkin mittainen, kiinnittää monin tavoin huomiota työväen epävarmaan asemaan. Esimerkiksi eläkevuosina voi ainoa ratkaisu on vaivaistalo. "Ei ole paljon muuta wielä tehty, kun neuwottu säästäwäisyyteen. Niin hywä ja warteenotettava neuwo kuin se onkin, ei se suuria parannuksia seurattunakaan tuota, sillä mistä se säästää, jolla ei ole säästettävää", lehti heittää.

Pääkirjoitus lupaa vielä, että "Työmies koettaa työwäestön keskuudessa herättää henkisiä harrastuksia ja selwittää, mikä merkitys raittiusaatteella on - työwäen tilan parantumisessa". Loppujaksossa lehti antaa informaatiota tulevasta journalistisesta luonteestaan ja sisältönsä painopisteistä. Viimeisessä virkkeessä esitetään vetoamus: Työmies "pyytää saada päästä jokaisen työmiehen kotiin".

A. H. Karvosen jälkeen Työmiehen päätoimittajaksi tuli vuoden 1897 alussa selvästi radikaalimpi mies: Matti Kurikka.¹⁷⁷⁷ Koko työväenliikkeen oli radikaalistumassa. Pää-äänenkannattaja sitä paitsi teki vuoden 1899 alussa rohkean hypyn kaksipäiväisestä kuusipäiväiseksi. Kurikan kaudella lehden on luonnehdittu kehittyneen "todelliseksi työväen herättäjäksi". Salmelinin mukaan Kurikka toi lehteen "väkevemmän tyylin, kärkevän polemiikin, innostuksen, joka ei aina huolella valinnut aikaansa ja paikkaansa".¹⁷⁷⁸

Työmies julkaisi 3.3.1899 pääkirjoituksen "Haaksirikkoon jouduttua". Se voi olla "suomalaisen lehdistön historian yksi kohutuimmista ja keskustelluimmista lehtikirjoituksista", kuten Kurikasta elämäkerran kirjoittanut Kalevi Kalemaa ilmaisee.¹⁷⁷⁹ Pääkirjoitus liittyy Nikolai II:n antamaan helmikuun manifestiin ja sitä vastustaneeseen nimienkeruukampanjaan. Kurikka paljasti pääkirjoituksessaan adressihankkeen, joka haluttiin pitää pimennossa ennen muuta kenraalikuvernööri N. I. Bobrikovilta. Antoipa hän työläisille selkeän ohjeenkin: nimeä ei tule adressiin riipustaa. Moinen koettiin toisissa poliittisissa leireissä maton jalkojen alta vetämisenä ja epäisänmaallisena tekona.

¹⁷⁷⁷ Matti Kurikka (1863–1915), Inkerinmaalla syntynyt tulisielu, oli kokeillut siipiään Viipurin Sanomien päätoimittajana ja toisena julkaisijana - taloudellisesti kyllä onnettomasti. Hän oli nuorena myös harrastellut näytelmien kirjoittamista. Tietävästi juuri Kurikka puhui Suomessa 1897 ensi kerran sosialismista. Marxin opit eivät kuitenkaan olleet hänen oppejaan; Kurikan aate oli sekoitus teosofiaa, utopismia ja tolstoilaisuutta. Monien silmissä hän oli haihattelija. N. R. af Ursin erosi Työmiehen toimituskunnasta protestina Kurikan valinnalle päätoimittajaksi. Journalistisena kirjoittajana Kurikkaa on luonnehdittu lennokkaaksi ja innostavaksi. (Rantala 1995, 120–121; Kalemaa 1978, 57–62, 65–85, 92–100.)

¹⁷⁷⁸ Rantala 1995, 120; Salmelin 1963a.

¹⁷⁷⁹ Kalemaa 1978, 116.

Tuon pääkirjoituksen kirjoittaminen on Salmelinin mukaan ”verrattavissa tulitikon heittämiseen ruutitynnryiin”.¹⁷⁸⁰

Kyse oli Tommilan mukaan ”molemmipuoleisesta kostosta”. Kurikalle kostettiin hänen edellisten kuukausien jyrkät kirjoituksensa ja vaalilakon ajamisensa sitä kautta, ettei häntä – työväenliikkeen yhtä napamiestä – kutsuttu mukaan adressihankkeen valmisteluihin monien muiden toimittajien tavoin. Kurikka sitten puolestaan kosti kuuluisaksi nousseella pääkirjoituksellaan.¹⁷⁸¹

Pääkirjoituksen ensi virkkeet pohjustavat asetelman – Kurikan näkökulmasta – tiiviinlaisesti:

Wiime torstai-iltana oliwat muutamat herrasmiehet kutsuneet Työväenyhdistyksen talolle joitakuita johtawia miehiä työväen piiristä ja antaneet heille toimeksi lewittää sel-laista tietoa, että kansalaiset tulewana sunnuntaina pysyisiwät kotosalla niin paljon kuin mahdollista. Silloin, näet, tullaan ottamaan heiltä *allekirjoituksia johonkin nykyistä waltiollista kysymysträmme koskewa-an anomukseen*. Tuo kokous pidettiin tietysti salassa itse työväen sanomalehtimiehiltäkin. Mutta ajottua anomusta ei sittenkään kuulu luetun, ei edes pontta, eikä siis mitään arwosteluakaan asian johdosta suwattu. Herrat oliwat waan saapuneet ilmoittamaan asiasta ja pyytämään tietoa lewitettäväksi.

Kuinka on meidän tämä asia ymmärrettävä? [Tähdennys: JP]

Pääkirjoittaja – lopussa merkintä ”M. K-a” – laskettelee tekstiä, jossa ei luokkavastakohtaisuuksia lakaista pöydän alle. Kurikan päätoimittamaan Työmieheen pätee jo Leino-Kaukiaisen¹⁷⁸² yleishuomio työväenlehdistön pääkirjoituksista. Niissä ”suosittiin usein yhteiskunnan negatiivisia puolia korostavaa aineistoa ja aggressiivista esitystapaa. Työväenlehtien toimittajat pyrkivät puhumaan yksinkertaista kieltä, jota lehtien lukijoiden myös uskottiin ymmärtävän.” Työmies-sitaatissa voi panna myös merkille viitteellisen ilmaisun (esimerkiksi: ”allekirjoituksia johonkin nykyistä waltiollista kysymysträmme koskewa-an anomukseen”). Yhtäältä tuo varmaan oli omiaan kyseenalaistamaan adressin merkitystä. Toisaalta Kurikan lainen tuliselukin osasi varmaan varoaliian suorita viittauksia vaikkapa keisariin ja hänen hallintokoneistoonsa. Olivathan työväenlehdet keskimääräistä vahvemmin sensuurin silmätikkuna.¹⁷⁸³

Sitten Kurikka viittaa käytyyn kiivaaseen väittelyyn puolueiden ja niiden lehtien välillä:

Wiime syksystä asti on järjestynyt työväestö kaikilla mahdollisilla keinoilla koettanut saada maamme wallassa-olijoita ymmärtämään, että koko waltiollinen itsenäisytemme woi milloin hywänsä ruweta horjumaan, jollei wallassa-olewa vähemmistö asetu kansan sywien riwien kanssa sopusoin[soin]tuisaan wuorowaikutukseen, johon sillä on oiwallinen tilaisuus kutsumalla itsetietoisuuteen heränneen työväen edustajat yhteisen neuwospöydän ääreen. Mutta sieltä selitettiin waan itsekylläisesti, että he tämmöisenäänkin owat kylliksi lähelle sywiä riwejä, sillä edustawathan säädyt lain mukaan koko Suomen kanssa.

¹⁷⁸⁰ Salmelin 1963a.

¹⁷⁸¹ Tommila 1999, 160–171.

¹⁷⁸² Leino-Kaukiainen 1988, 590.

¹⁷⁸³ Salmelin 1967a, 243–255, Leino-Kaukiainen 1984, 179–192. – Yksi kiintoisa veto oli Työmiehen A. B. Mäkelän päätoimittajakaudella 22.3.1900 julkaistu pääkirjoitus ”Nyt kapula suussa”, jossa julkaistiin otteita ”eräästä laajalle levinneestä kirjasta”, nimittäin Raamatusta. Edellispäivän Työmiehestä oli painoylihallitus poistanut osia, ja tuossa seuraavan päivän pääkirjoituksessaan Mäkelä antoi takaisin (Salmelin 1967a, 251–254). Temppu tuo mieleen Suomettaren vedot surullisenkuuluisan kieliasetuksen ajoilta, vuodelta 1850 (Vesikansa 1997, 35–36).

Kirjoittaja ei välttele sanavalinnoissaan vastakkainasetteluja (esimerkiksi ”maamme wallassa-olijoita”). Vähän myöhemmin hän puhuu suoraan ”yläluokasta”, ja argumentoi rakennus-vertauskuvan kautta:

Nyt alkaa yläluokka wasta käsittää, missä on kansamme olemuksen ydin, mutta liian myöhään. Se mikä asiain ratkaisua edellä olisi tehnyt waltawan vaikutuksen, on sen jälestä pelkkää tuuleen hosumista. Jos halutaan pönkittää wanhaa lahonnutta rakennusta, niin on pönkät pystytettävä *ennen kuin se on rauennut kokoon*. Jälestäpäin ei pönkillä ole mitään wirkaa; silloin on ajateltawa ihan uutta rakennusta. [Tähdennys, harvennuksena, alkuperäinen]

Sitten kirjoittaja saa yhä lisää kierroksia, ja voi hyvin uskoa, että kirjoittaja ilmensi itseään hyvin myös puhujana, agitaattorina:

Mutta tälläkin puuhalla olisi woinut olla hywä puolensa, jos nyt entisyyden raunioilla kansan eri kerrokset olisi woineet lyödä weljeskättä, jos rahawalta, wirkawalta, pappiswalta tunnustaisiwat turwattomuutensa ilman työwäen pohjakerrosta. Mutta onko yläluokka nytäkään wiisastunut? Ei! Se ei wieläkään etsi itsenäisiä, waltiolliseen sananwaltaan kypsyeitä työmiehiä, waan ainoastaan nimiä, tukuttain nimiä; joita se sitten woisi käyttää tarkoituksiinsa.

Ilmaisu on paikoin osoittelevaa (”rahawalta, wirkawalta, pappiswalta”). Lainatussa tulee vastaan myös uusi viittaus nimienkeruuseen. Keruu aloitettiin Helsingissä 5.3.1899, kaksi päivää Kurikan pääkirjoituksen ilmestymisen jälkeen.

Suurimman tuohumuksen lienee saanut aikaan pääkirjoituksen loppujakso, jossa neuvotaan suoraan, miten työläisten tulisi nimienkeruuseen suhtautua:

Mutta jokainen walistunut työmies pysyköön wisusti erossa niistä salaperäisistä papeista, joihin heidän nimiään tullaan ensi sunnuntaina onkimaan.

Jos Suomen työwäestö tahtoo saada koko kansamme yhtymään suoraan ja tinkimättömään lausuntoon sen johdosta, mitä on tapahtunut, niin antakoon se haaksirikkoon ajautuneille wallassa-olijoille kernaasti tilaisuuden siihen yhtymään. Mutta se pitää tapahtua joka tapauksessa työwäestön omasta alotteesta ja puhtaitten kansanwaltaisten periaatteiden pohjalla.

Silloin on sillä ihan toinen merkitys kuin tällä salakähmäisellä hankkeella, joka ei uskalla tulla edes neljän seinän sijalta [pitänee olla: sisältä] päiwän waloon.

Muu lehdistö pidättyi alkuun kommentoimasta tätä vähän alle 5 000 merkin mittaista pääkirjoitusta, jottei olisi tullut entistäkin todennäköisemmin paljastaneeksi koko nimienkeruuhanketta. Mutta sitten kun ns. suuri lähetystö oli puolivälissä maaliskuuta lähtenyt Pietariin luovuttaakseen puoli miljoonaa nimeä sisältävän adressin Nikolai II:lle – joka ei kylläkään ottanut koko lähetystä vastaan – alkoivat avautua pääkirjoittajien ja muidenkin kielenkannat. Kurikka sai maistaa sellaisen ryöpyä kielteistä julkisuutta, jota ehkä kukaan toinen suomalainen ei ollut omassa maassaan saanut osakseen. Jopa Kurikan fyysinen turvallisuus oli Helsingissä uhattuna: teatterissa häneen käytiin kiinni, kadulla häntä motattiin nyrkillä silmään sai syljettiin. Kurikan oli luovuttava ulkoisista tunnusmerkeistään, parrasta ja aaltoilevasta tukasta, jottei häntä olisi tunnettu.¹⁷⁸⁴

Työmies-lehdeltä katkaistiin sähkön jakelu ja paperin myynti. Toimitus yritettiin saada hädetyksi Pohjois-Esplanadin tiloista. Mutta Kurikka-vainot kääntyivät lopulta lehdelle myös onneksi: maaliskuussa 1899 lehti sai 1 200 uutta tilaajaa, ja levikki alkoi lähennellä Päivälehdessä levikkiä. Päätoimittaja Kurikka sai tuta työväestöltä ja muilta tukijoilta myös voimakkaita suosionsoituksia, niin että toimitus oli hukkua

¹⁷⁸⁴ Tommila 1999, 179–216, 295; Kalemaa 1978, 113–126; Rantala 1995, 120; Salmelin 1967a, 141–142.

kukkamereen. Työmiehen johtokunnan luottamus Kurikalta kuitenkin puuttui; hän sai ”Haaksirikkoon jouduttua” -pääkirjoituksesta varoituksenkin. Kiistoihin väsyneenä Kurikka myöhemmin keväällä 1899 luovutti päätoimittajuuden toimitussihteerin A. B. Mäkelälle. Työväenlehdissä ja sen taustayhteisöissä jouduttiin punnitsemaan, mikä painoarvo annetaan toisaalta, Salmelinin sanoin, ”yksilölliselle ajatusten ilmaisemisen vapaudelle” sekä toisaalta ”yhtenäiselle, puolueen pyrkimyksiä myötäilevälle toimintalinjalle” tai ”yhdensuuntaistamis-pyrkimykselle”. Edellinen periaate oli voimassa työväenpuolueen Viipurissa 1901 pidettyyn puoluekokoukseen, jossa ensi kerran puoluepäätöksin vahvistettiin puoluejohdon mahdollisuus lehtien aatteelliseen ohjaukseen. Ns. puoluesuuntalehdistön piirteet saivat työväenlehdissäkin väistyä, ja näistä lehdistä alkoi kehittyä puhdasverisiä puoluelehtiä. ”Autonomian pari viimeistä vuosikymmentä muuttivat Suomen sanomalehdistön puoluesuuntaisesta puolueisiin kiinteämmin yhteydessä olevaksi puoluelehdistöksi”, Salokangas kirjoittaa, viitaten eduskuntaudistukseen suureen vaikutukseen.¹⁷⁸⁵

Pääkirjoituksenkin status muuttui työväenlehdissä näiden lehtien aseman muuttuessa. Siinä pohdinnassa, signeeratako pääkirjoitus – edes nimikirjaimin – vai ei, näkyi yhtäältä mikä rooli pääkirjoitukselle haluttiin antaa. Salmelinin mukaan aluksi työväenlehdissä pitkälle suosittiin signeerauskäytäntöä, mikä ei hänen mukaansa ollut vieras muissakaan lehdissä. Sittenkin, jo Valppaan 1901 alkaneen päätoimittajakauden alussa, signeeraamattomat pääkirjoitukset alkoivat yleistyä.¹⁷⁸⁶ Pääkirjoitus siis alkoi nyt olla yhä enemmän lehden kollektiivinen ääni.

Ja pääkirjoitus alkoi olla voimissaan.¹⁷⁸⁷

9.5 Finnkungen, suomalainen *great editor*

Kirjailija Johannes Linnankoskea hänen kotikaupunkinsa ruotsinkieliset säätyläiset nimittivät suomalaiskuninkaaksi, ”finnkungen”. Nimitys oli ironinen, koska 25-vuotiaalta sanomalehdentoimittajalta puuttui syntyperä, varallisuus ja hiottu käytös – kaikki tärkein mitä ’kuninkaallisuudelta’ perinnäisesti edellytettiin.

Nimitys osui naulan kantaan, koska Linnankoski kynä ja vastaperustettu sanomalehti ainoina aseinaan organisoivat koko maakunnan henkisen nousun: huolimatta ruotsinkielisen rahaylimystön kiivaasta vastarinnasta nuori lehtimies loi uusia

¹⁷⁸⁵ Kalemaa 1978, 122–127; Rantala 1995, 120–121; Salmelin 1967a, 213–220, 223; Salokangas 1987, 169. – ”Poliittisuus oli 1920- ja 1930-luvun sanomalehdistön päällimmäinen ominaisuus”, Salokangas (1987, 170) luonnehtii. Toisaalla Tommila (1988b, 499) tekee – 1980-luvun jälkipuoliskon näkökulmasta – kiintoisan rinnastuksen: ”Tavallaan on palattu puoluesuuntalehtien kauteen takaisin. Alueen valtalehti ei voi olla tiukasti sidonnainen.”

¹⁷⁸⁶ Salmelin 1967a, 215–219. – Valppaan päätoimittaja-aikana Työmieheissä saattoi joskus Salmelinin mukaan käydä niinkin, että toimitus lisäsi nimimerkkikirjoittajan kirjoituksen jälkeen oman kollektiivisen peräkaneettinsa.

¹⁷⁸⁷ Tommilan (1999, 121–123) mukaan suurta adressia voi ”tietyissä mielessä kutsua Helsingin sanomalehtien yhteisprojektiksi”. Idea Ateneumissa järjestettyihin neuvottelukokouksiin lähti Nya Pressenin toimituksesta. Mukaan vastatoimia ideoimaan vedettiin heti Päivälehdien Eero Erkko ja Santeri Ingman (Ivalo). Aftonpostenin päätoimittaja Ernst Gråsten osallistui kokouksiin, joskaan ei keskeisesti. Hän kyllä on saattanut olla koko adressi-idean isä. Ne pääkaupungin lehdet, joiden edustajat puuttuivat adressin valmisteluista, olivat Hufvudstadsbladet, johon Tommilan mukaan ”ruotsinmielisillä on muutenkin hyvät yhteydet”, sekä Työmies, jonka ”poisjättämisestä muodostuikin suuri riesa”. Suomettarelaiset itse epätoivivat aluksi koko adressihanketta, mutta lähtivät sitten mukaan. Esim. ehdotus, että Suomen kunnat valitsisivat ehdokkaansa Pietariin matkaavaan lähetystöön, on Uudelta Suomettarelta.

järjestöjä, uusia kouluja, uusia taloudellisia yrityksiä. Hän oli Uudenmaan köyhien, sorrettujen suomalaisten kruunaamaton kuningas; hänen artikkelinsa sekä ihastuttivat että vihastuttivat; ketään ne eivät jättäneet välinpitämättömiksi.

Matti Kuusi: Roolit ja särmät (1986)

Kuten edeltä muistetaan, pääkirjoitusten suurta aikaa oli Yhdysvalloissa 1800-luku ja ehkä vielä aivan 1900-luvun alkukin. On puhuttu jopa pääkirjoituksen "kulta-ajasta", jolle olivat ominaisia suuret päätoimittajapersoonat. Useat yksittäiset loistavina pidetyt pääkirjoitukset ovat jääneet amerikkalaisen journalismin historiaan.¹⁷⁸⁸

Kaikki tuo tuntuisi kuvaavan ainakin jossain määrin myös suomalaisen sanomalehdistön pääkirjoitusgenren kehitystä, vaikka meillä pääkirjoitusten kulta-aikaan ehkä tultiinkin vasta aivan 1800-luvun lopulla. Myös meillä oli suuria päätoimittajapersoonia ja yksittäisiä historiaan jääneitä pääkirjoituksia, kuten edellisessä alaluvussa käsitelty Matti Kurikan juttu. Uuteen Suomettareen jätti valtavasti jälkiä mm. Agathon Meurman. Hänen lasketaan kirjoittaneen lehteen yli 900 pääkirjoitusta, ja hän olikin lehden tärkein poliittinen linjanvetäjä.¹⁷⁸⁹ Ainakin vielä 1870- ja 1880-luvulla oli voinut sattua, että pääkirjoituksen paikalle lykättiin Uudessa Suomettaressakin maaseutukirje tai kirjallisuusarvostelu tai että pitkien valtiopäiväselostusten täyttäessä palstat jäi pääkirjoitus vallan pois.¹⁷⁹⁰

Päivälehdelle pääkirjoitus merkitsi Rytkösen mukaan "tärkeintä yhteiskunnallista asetta". "Ilman siinä lausuttua arvostelua, opastusta tai paljastusta se ei olisi täyttänyt tehtäväänsä maailmankatsomuksellisenä uudistajana eikä liioin yhteiskunnallisena omantunnon äänenä", hän jatkaa. Erityisesti hän tähdentää lehden ensimmäisen päätoimittajan Eero Erkon artikkelimiehen ominaisuuksia, joskin tunnustusta saa myös vuodesta 1890 ns. toisena toimittajana työskennellyt Santeri Ingman. Innoittunut Rytkönen kertoo Erkon "synnynnäisenä kynänkäyttäjänä" pystyneen pukemaan kriittisetkin huomionsa "siksi pyöristettyyn muotoon, että ne harvoin loukkasivat ketään". Mutta silloin harvoin, kun Erkko "riisti yltään sovinnollisuuden kaavun", oli hänen tekstissään "kärkevyyttä ja iskuvalmiutta". Varovasti Rytkönen myöntää pääkirjoittaja Erkon joskus olleen monisanainen, niin että ilmaisutavasta tuli venytettyä. Mutta tuokin oli seurausta ajan vaateista: hän joutui ns. johtavissaan olemaan "vakava ja hyötisä" (lainausmerkit Rytkösen).¹⁷⁹¹

Kommentoinnin valppaudesta kielii yhtenä esimerkkinä vaikkapa se, että Päivälehti julkaisi edellä uutisluvussa käsitellystä kesän 1892 höyrylaivaturmasta - Ajaxin ja Runebergin välisestä - viivytyksettä pääkirjoituksen ("Yhteentörmäyksen johdos- ta").¹⁷⁹² Ja kuin pisteenä iin päällä: Päivälehti julkaisi välittömästi Bobrikovin murhan

¹⁷⁸⁸ Paneth 1983, 137-141; Mavity 1930, 191-192; vrt. myös Schaber & Fabian 1964.

¹⁷⁸⁹ Vesikansa 1997, 99. - Meurman tuli vakinaiseksi artikkelinkirjoittajaksi 1889. Hän profiloitui mm. realismin ja sen edustajien - kuten Minna Canthin ja Juhani Ahon - arvostelijana. Sen sijaan päätoimittajana tosi pitkään (1871-1906) toiminut Viktor Löfgren (Lounasmaa) kirjoitteli pääkirjoituksia suhteellisen vähän (Nieminen 1946, 294, 506).

¹⁷⁹⁰ Nieminen 1946, 583, 608, 627-628.

¹⁷⁹¹ Rytkönen 1946, 107-111.

¹⁷⁹² Päivälehti 11.8.1892. - Päivälehdessä 6.2.1895 julkaistu pääkirjoitus "Talwiliike" on päättynyt Paavo Pulkkinen (1972, 168-169) luupin alle. Äänne- ja oikeinkirjoitusopillisesti juttu on "sangen lähellä [1970-luvun alun] nykykieltä". Kokonaisvaikutelma on kuitenkin vanhastava, mikä Pulkkisesta liittyy siihen, että "esitys on pitkin matkaa kovin seikkape- räistä ja monisanaista".

(16.6.1904) jälkeen vertauskuvallisen pääkirjoituksen ”Juhannuksena”, joka riitti syyksi vaientaa lehti lopullisesti. Päivälehdien seuraajan, Helsingin Sanomien, alkutaipaleella 1906–1908 päätoimittajana työskennellyt Severi Nuormaa ”tunnettiin maltillisista ja tyyliiltään erinomaisista pääkirjoituksista”.¹⁷⁹³

Jo esimerkiksi 1870-luvun Jyväskylässä oli havaittavissa, että saman paikkakunnan lehdet innostivat toisiaan keskinäiseen debattiin. 1800-luvun lopun Helsingissä tämä näkyi jo miltei debattipasuunain soitantana. Puolisen tusinaa merkittävintä sanomalehteä antoivat sanan yhdestä, kaksi parhaasta.¹⁷⁹⁴

Luon tässä alaluvussa kuitenkin katseeni Porvooseen, jossa kirjankustantaja Werner Söderström oli primusmotorina käynnistänyt suomenkielisen sanomalehden. Ohjelmassaan tuo 1895 varsinaisen ilmestymisensä aloittanut Uusimaa tähdensi vahvasti suomenmielisyyttä, ja tuli täten haastaneeksi huomiota herättävän voimakkaasti alueen perinnäisen ruotsinkielisen valtakulttuurin. Kiitos ehkä juuri Wihtori Peltosen¹⁷⁹⁵ tavattoman energisyyden ja merkittävien journalistinkykyjen, lehti sai miltei lentävän lähdön – jos kohta se kaiketi myös osui oikeaan aikaan täyttämään oikeaa markkina-aukkoa. Jo ensimmäisenä varsinaisena ilmestymisvuotena levikki kipusi reippaasti yli 2 000 kappaleen, ja Peltosen erottua ja heittäytyttyä kirjailija Johannes Linnankoskeksi, Uusimaa alkoi jo olla maan suurimpia sanomalehtiä. Kaksipäiväisenä aloittanut Uusimaa ryhtyi 1899 kolmipäiväiseksi.¹⁷⁹⁶

Jo ensimmäisillä numeroillaan nostatti Porvoon, perinnäisesti ruotsinkieliseen kaupungin, uusi suomenkielinen sanomalehti, tunteita: kielitaistelun maininkeja. Kaupunkiseudun suomenkielinen väestö koki tulleen todella kaltoin kohdelluksi, vaikka vuoden 1863 kieliasetuksen olisikin tullut nostaa suomen kieli jo aikaa sitten tasavertaiseksi.

¹⁷⁹³ Nygård 1987, 117.

¹⁷⁹⁴ Vuoden 1905 suurlakon jälkeinen valtiollinen murros avasi myös pilalehdistön ilmaisunvapauden patoja. Alkoi poliittisen pilalehdistön kukoistuksen kausi, mitä jatkui noin vuoteen 1930. (Uino 1991b, 315–344.) Pilalehdistön terävät iskut ovat arvatenkin lisänneet kierroksia myös pääkirjoittajien debattiin.

¹⁷⁹⁵ Wihtori Peltosen (1869–1913) luonnehditaan kirjallisuushistoriassa olleen ”kansallisen uusromantiikan keskeisiä edustajia ja näkyviä suomalaisuusaatteen ajajia, Suomalaisuuden Liiton perustaja ja organisaattori, voimakas innostaja siinä kampanjassa, jonka tuloksena n. 100 000 ihmistä suomalaisti sukunimensä 1906”. Peltonen opiskeli seminaarissa Jyväskylässä, ja hankki ensi kosketuksen lehtikirjoitteluun Uuden Suomettaren avustajana. Peltonen myös kirjoitti Uusimaahan ”Porvoon pakinoita” Sepeteuksena. Puoli vuosikymmentä Uusimaata päätoimitettuaan hän heittäytyi äkisti kirjailijaksi. Ystävillekin yllätyksenä kirjailijanimen Johannes Linnankoski alta kuoriutui Peltonen. Elämäkerran laatija Aarne Anttila tulkitsee Peltosen lähtöä Uusimaasta: ”Verrattomasti suurin osa Uusimaan lukijoita ja varsinkin Vihtori Peltosen läheisimmät työtoverit kallistuivat vanha-suomalaisuuteen. Hänen olisi ollut vaikea toimia entisiä ystäviään vastaan, ja hän ei halunnut tinkiä omasta vakaumuksestaan.” Yleisimmin Peltosen ammatinvaihdosta on toki selitetty kirjailijankutsumuksella. (Otavan 1990, 447; Anttila 1921, erit. 228–232, 236–237, 248–249.)

¹⁷⁹⁶ Enävaara 1969, 8–9, 43–46, 59. – Enävaaran mukaan ”jo viiden ilmestymisvuoden kuluttua Uusimaa oli levikiltään neljäs lehti koko Suomessa. Edellä olivat vain Sanomia Turusta, Uusi Aura ja Uusi Suometar.” – Tiedot eivät ole kaikin osin oikeita. Uusimaa oli 19. ja 20. vuosisadan taitteessa maan sanomalehdistä levikiltään ehkä noin kahdeksas. Edellä olivat suuruusjärjestyksessä ainakin Hufvudstadsbladet (levikki 1900 peräti 17 500), Uusi Suometar, Nya Pressen, Uusi Aura, Aamulehti ja Viipurin Sanomat. Ja mitä Päivälehteen tulee, sillä näyttää olleen 1900, Eero Erkon erottamisen vuotena, vain tilapäinen levikinotkahdus; jo 1901 levikki oli 7 000. Toisaalta Sanomia Turusta -lehden levikki tulee liioitelluksi; se oli lehden loppuvaiheessa – kyseisessä vuosisadanvaiheessa – vain reilut kolmattatuhatta. (Hakuteos Aamulehti 1988, 14, 147; Hakuteos Kotokulma 1988, 169, 286, 348; Hakuteos Savonlinna 1988, 191, 198, 203, 277.)

Wihtori Peltonen oli paikallinen supervaikuttaja: valtaa pitäneet ruotsinkieliset kutsuivat häntä ironisesti ”finnkungeniksi”, mutta eivät voineet sivuuttaa hänen suurta vaikutusvaltaansa tai vähätellä hänen aikaansaavuuttaan. ”Yhden miehen muodostamasta voimakeskuksesta käsin tapahtuu koko suomalaisuuden rintaman vyörytys, olipa kyseessä pankin, kauppaliikkeen, maanviljelysseuran, koulun, tai jonkin puhtaasti aatteellisella perustalla toimivan seuran perustaminen”, elämäkerrankirjoittaja Leevi Mäittälä kiteyttää.¹⁷⁹⁷ Olisi sinänsä kiintoisaa tutkia, missä määrin Peltosen kynästä lähteneet Uusimaan kuuluisat pääkirjoitukset ovat vaikuttaneet. Ainakin Peltosen alias Linnankoskeen liittyy vahva jälkimaine maamme kielitaistelun yhtenä avainhenkilönä. Hänethän tiedetään jopa Suomalaisuuden liiton perustamisen aloitteentekijäksi.

Wihtori Peltonen oli yksi aikansa suuri päätoimittaja, *great editor* – ja suuri pääkirjoittaja. Hän ei ollut letkeä sutkauttelija, kuten aikalaisensa A. B. Mäkelä: pääkirjoitus-instituutio soi hänelle mahdollisuuden toteuttaa sitä julistuksellisuutta, joka sopi juuri hänelle. Peltosen päätoimittaman Uusimaan vahvuudeksi on todettu juuri pääkirjoitukset. Pääkirjoituksia saattoi Peltosen Uusimaan yhdessä numerossa olla joskus jopa kolme. Kun ne tavallisesti olivat melko pitkiä, ”pääkirjoitusvaltaisuus näkyi jo lehden ulkoasusta silmään pistävänä”, Mäittälä toteaa. Peltonen kirjoitti lomalle tai matkalle lähtiessään pääkirjoituksia jopa varastoon. Nuo rohkeat artikkelit herättivät myös painoasiamiehen huomiota, ja tulivat usein hänen käsittelynsä kohteiksi. Onpa Peltosen uutisen kirjoittamisen otekin saanut kehuja.¹⁷⁹⁸

Peltosen pääkirjoitusten otsikot jo hänen päätoimittajakautensa alkuvuikoilta tammikuulta 1895 antavat osviittaa Uusimaan aatteellisesta suuntautumisesta: ”Valtiolliset tapahtumat w. 1894”, ”Mihin suuntaan kuljemme?”, ”Kunnallinen elämä”, ”Kansakoulu ja sen hedelmät”, ”Suomen kansa on hiihtäjäkansa!” (kakkospääkirjoitus), ”Parannuksia maaseudun terveysopillisissa olosuhteissa” tai ”Oikeuskäsitteet wäärällä tolalla”.¹⁷⁹⁹ Voi sanoa, että lehden intressissä ja huolenaiheena oli yhteiskunnan kehittäminen mitä moninlaisimmilla elämänalueilla. Puoli vuosikymmentä kestäneen päätoimittajauransa mittaan Peltonen kirjoitti ainakin 500 pääkirjoitusta.¹⁸⁰⁰

¹⁷⁹⁷ Mäittälä 1979, 70. – Elämäkerrankirjoittaja mainitsee (mts. 50) Peltosen katsoneen ”omas- ta puolestaan olevansa valmis ryhtymään toimittajaksi” ensin ”osallistuttuaan elokuussa erälle kurssille”. Kyse ei voi olla mistään muusta kuin Helsingin yliopistossa kesällä 1894 järjestetystä ”lomakurssista” (ks. Vasenius 1894). – Ei liene siis väärin sanoa Peltosen olleen kaiken muun ohella maan aivan ensimmäisiä journalistikoulutusta saaneita toimittajia. Valfrid Vaseniuksen (1848–1928) – Topeliuksesta elämäkerran kirjoittaneen kirjallisuushistorioitsijan ja Valvojan pitkäaikaisen päätoimittajan – lomakurssilla pitämän esitelmän tärkeitä aiheita olivat mm. lehden vaikutustehtävä, referoinnin tarkkuus ja sekä ”henkilöitten ja tekojen arvosteleminen”. Vasenius tähdensi esitelmässään ”aatteiden palvelemista” sanomalehden yhtenä päätehtävänä. Tämä tapahtuu etupäässä johtavissa artikkeleissa, Vasenius opasti. Täten on helppo ajatella, että Vasenius tuli toimineeksi pääkirjoittaja-Peltosen innoittajana.

¹⁷⁹⁸ Mäittälä, 1979, 52–67, Enävaara 1969, 17, 40, 46. – Ainakin Hemánus (1956) kirjoittaa opiskeluaikaisessa tutkielmassaan Peltosesta: ”Tietävästi hän ilman esikuvia kehitti oman uutisten muotoilun tekniikan: ei aloittanut uutista jaarittelevalla johdannolla, vaan lyhyellä alkukappaleella, joka sisälsi uutisen pääasiat.” – Sitaatti Enävaaran (1969, 45) mukaan. Ks. myös Leino-Kaukiainen 1988, 492–493.

¹⁷⁹⁹ Mainitut pääkirjoitukset on julkaistu Uusimaassa 8.1.1895, 11.1.1895, 15.1.1895, 18.1.1895, 22.1.1895 (edellisen jatko-osa), 25.1.1895, 29.1.1895 ja 29.1.1895.

¹⁸⁰⁰ A. Anttila 1921, 187. – Anttila luettelee, esittelee ja analysoi (mts. 186–225) pedanttisesti, aihepiiri aihepiiriltä, Peltosen pääkirjoitustuotantoa. Anttilasta ”suomalaisuus on hänen johtava aatteensa, hänen ceterum censeonsa, johon hän palaa, mistä muuten puhutaan” (mts. 188). Peltosen argumentaatiotavassa kirjallisuudentutkija kiittelee mm. sitä, että Peltonen osoittaa joskus ”tarkoin numeroin” (mts. 189) vaikkapa sen, miten rannikkoseutujen suomenkielisen väestön ”sivistysoloissa” on korjaamisen varaa. – Mitä 1880-luvun fennomaanilehtien mielialheisiin *1880-luvulla* tulee, kielikysymys on ollut tärkein

Jo Uusimaan ensimmäiset numerot nostattivat Porvoossa kielitaistelun mainin-
keja. 1.2.1895 Uusimaa lähti – ainakin suomenkielisten tulkinnan mukaan – puolustau-
tumaan pääkirjoituksessaan ”Ruotsalaistemme weljenrakkaus ja suwaitsewaisuus”.
Tekstissä on tulta ja tappuraa lähemmäs 9 000 merkin verran: pääkirjoitus alkaa kak-
kossivun vasemmasta ylälaidasta – ilman päiväysmerkintöjä – ja täyttää viisipalstaises-
ta sivusta puolet. Yhden yksittäisen pääkirjoituksen merkitystä ei tule yliarvioida. Kui-
tenkin voi otaksua, että jo yksi räväkkä artikkeli on voinut aikaansaada pienessä, moi-
seen tottumattomassa kaupungissa hienoista kuplintaa.

Matti Kuusen ihailema sanan mies Peltonen tekee juuri niin kuin Kuusi *ei* suosit-
taisi¹⁸⁰¹ tehtäväksi: ”Suomen kansaan on vuosikymmenien mittaan iskostettu usko, että
kirjoitukseen kuuluu alkulause eli johdanto eli huokaus työtä aljettaessa”. Ei muka pi-
dä aloittaa siitä, mistä asia alkaa, vaan pari kilometriä kauempaa.” Näin Peltonen Uu-
simaassa 1.2.1895:

Weljenrakkaus ja suwaitsewaisuus owat kauniita, jaloja käsitteitä ja tekewät hyvän wai-
kutuksen lausuttuna wilpittömällä mielellä ja wakaalla aikomuksella omaltakin kohdalta
niiden vaatimuksia noudattaa. Mutta jos ne lausutaan ainoastaan silmänlumeeksi, was-
takkaisten aikeitten peitteeksi, silloin owat ne kaikkea merkitystä wailta, silloin owat ne
wain ulkokohtaisia silmänkääntäjän temppeuja, jotka osoittawat lausujansa tekopyhää
halpamielisyyttä.

Pääkirjoittaja aloittaa hyvinkin ”pari kilometriä kauempaa”. Eikä vielä seuraavassa-
kaan kappaleessa päästä oikein asiaan. Kyseessä on arka aihe: nyt lyödään maan lehti-
en pääkirjoituspalstoilla kielipoliittista hansikasta ensi kertoja toden teolla kehään.
Seuraavaa kappaletta hallitsee taitavan kielenkäyttäjän ironia:

Wanhastaan tunnettu asia on että meidän ruotsalaisemme owat meitä suomalaisia koh-
taan äärettömän weljenrakkaita. He suowat meille kaikkea hyvää, rakastawat meidän
kansaamme ja kieltämme sekä toiwowat että me weljinä yhdessä työskentelisimme ja an-
taisimme arwoa ja tunnustusta toistemme pyrinnoille. He huomauttawat meitä, että jos-
kin wälillämme on ennen ollut riitaisuuksia, niin nyt on riitojen aika ohitse ja malttawai-
suuden ja suwaitsewaisuuden aika tullut. He muistuttawat meitä yhteisestä isänmaasta,
neuwoen totuudenrakkauteen ja oikeudentuntoon. Tämä kaikki on niin kaunista ja miel-
tä liikuttawaa että tekeepä melkein mieli kyyneleihin heltyä.

Kirjoittaja nakkelee pikkupirullisia terveisiä koko ajan rivien välistä (”meidän ruotsa-
laisemme owat meitä suomalaisia kohtaan äärettömän weljenrakkaita”). Teksti ei ole
erityisen tiivistä, mutta tiivistäähän ei tuolloin aivan ensimmäisten ominaisuuksien
joukossa tekstiltä odotettukaan.¹⁸⁰²

Pääkirjoittaja mainitsee jatkossa, millaisia syytöksiä suomenkielinen väestönosa
on ruotsinkielisiltä saanut (”olemme parhaajia, hurjia suomikiihkoisia yllyttäjiä, epäluu-
lojen wireilläpitäjiä, waltaan pääsystä sissijoukkoa, joka tahtoo polkea perustuslailli-
suuden jalkainsa alle, olemme kansallisuuden kaapuun pukeutuneita wirkawallan
edustajia, suwaitsemattomia, ahdasmielisiä”), ja sitten tullaan konkreettiseen debatti-
tapaukseen. Viikkoa aiemmin Borgå Nya Tidning¹⁸⁰³ oli ottanut kommentoidakseen

aihepiiri yhdeksästä tarkastellusta sanomalehdestä vain Keski-Suomelle (Landgren 1988,
386).

1801 Kuusi 1980, 46.

1802 Tekstistä voisi todeta saman, mikä on todettu E. N. Setälän – ajan asiaproosan eturivin
taitajan – analysoidusta virkaanastujaisesityelmästä 1900-luvun lopun lukijan silmin: teks-
tin ”vanhahtava ilme perustuu ennen muuta virkerakenteeseen, joka on paikoin *verkkai-*
sen polveilevaa” (Pulkinen 1989, 321; tähdennys: JP.)

1803 Borgå Nya Tidning alkoi ilmestyä varsinaisesti vuoden 1893 alussa. Se syntyi kilpailijaksi
perinteikkäälle Borgåbladetille, jota ei pidetty paikallisissa asioissa riittävän valppaana.

Uusimaassa julkaistua maaseutukirjettä. Siinä oli näemmä moitiskeltu, miten ruotsinkieliset suhtautuvat ylenkatseisesti suomenkielisten pyrintöihin. Tuon väitteen Borgå Nya Tidning oli todennut aiheettomaksi. Ja – sitten on Uusimaan pääkirjoittajan vuoro:

Lehden ei olisi kuitenkaan tarwinnut mennä ojan takaa wettä hakemaan. Muutamia wiikkoja takaperin, ”Uudenmaan” näytenumeron ilmestyttyä, lausui lehti (puhuttuansa ensin että Porwoon ruotsalaisissa on nähty oireita hajaantumiseen). ”Erikoinen on syytä mitä pikemmin hillit häjaantumista kahteen puolueeseen, koska paikkakunnalle on il-mautunut suomikiihkoinen lehti, seikka, joka selwästi todistaa että suomikiihkoinen *lohikäärmeenhammas-kylwö* [Meidän harwentama] on täällä ikiwanhassa ruotsalaisessa siwis-tysseudussakin hedelmiä kantamaisillaan. Ja samasta asiasta lausui Borgå Bladet:¹⁸⁰⁴ ”Me toiwomme kuitenkin, jotta nämä oireet lähimmässä tulewaisuudessa katoawat antaak-sensa tilaa *yhteiselle wastustustyölle* muuatta toista, ulkoista ja paljon arweluttawampaa *waaraa* vastaan [Harwennukset meidän]. Uuden suomalaisen sanomalehden ”Uuden-maan” ilmestymisestä ensi vuoden alusta meillä nimittäin *odotettawissa suomikiihkoisen puolueen syntyminen* [Harwennus B. Bladetin]. Mitään syytä vielä kuitenkin ole *julistaa taistelua* [Harwennukset meidän] tätä puoluetta vastaan ennenkuin se on alkanut waiku-tuksensa, mutta syytä on olla waruillaan. Ja tämä waruillaan olo pitää olla walpasta, sillä on kyllä syytä.

Sitten tullaan konkretiaan. Pääkirjoittaja nojaa esimerkkeihin ja lukuihin, mikä tuo tie-tenkin argumentaatioon vakuuttavuutta:

Kun me uskallamme waatia että meidän ruotsinwoittoisissa kunnissa asuwain suoma-laistenkin lapset saisiwat koulusiwistystä, niin me kylwämme lohikäärmeenhampaita ja harjoitamme hurjaa suomikiihkoista yllytystä. Kun me rohkenemme waatia suomalaista kansakoulua esim. semmoiseen pitäjään kuin *Helsinginpitäjä*, jossa on 2,000 suomalaista, tai *Espoo*, jossa on 1,500 suomalaista, niin me sekaannumme asioihin, jotka eiwät kuulu meille vähääkään ja sorrarame ruotsalaisia. Mutta kun he itse huomaawat jossakin umpisuoma-laisessa kunnassa esim. 130 ruotsalaista ja *11 kouluiässä olevaa lasta, niinkuin Porneesis-sa*¹⁸⁰⁵, eikä näillä 11:llä ole omaa kansakoulua, niin näkewät he siinä taasen kauheaa sor-toa. [Tähdennykset: JP]

Ironiaa aina väliin heitelleen (”warsinkin täällä Uudellamaalla owat ruotsalaiset kowin ahdistetussa tilassa”) pääkirjoittaja kiinnittää huomiota ruotsinkielisten ylioppilaiden aktiivisuuteen (”heidän ylioppilasnuorisensa kokoontuu neuwottelemaan mitä suomalaisuuden wastustamiseksi olisi tehtävä”). Sitten seuraa konkreetteja esimerkkejä siitä, millaisia muotoja kielitaistelu on alkanut saada:

Mitä säälimättömämmin hyökkääwät he [ruotsinkieliset] papistonkin kimppuun, syyttä-en ettei tämä anna ruotsalaisille omalla kielellään tarpeellista sielunhoitoa, waan supista-en ruotsalaisten jumalanpalwelusten lukua *pakottaa heitä käymään suomalaisissa jumalan-palweluksissa* ja siten suomalaistumaan. He itse kyllä tietäwät että tämä on alusta loppuun walhetta ja että ruotsalaisten sielunhoidosta pidetään kyllä tarkkaa huolta. Mutta he wain wuosi wuodelta jatkawat walheellisia syytöksiänsä.

Kielikysymyksessä lehti oli alkuun maltillinen. Se tähdensi paikallisuuttaan ja kansan-omaisuuttaan haluten ajaa eritoten kansansivistyksen asiaa. Perimmältään lehden linja oli hyvin samankaltainen kuin Borgåbladetin. Borgå Nya Tidning olikin jo jäämässä vanhemman lehtiveljensä kanssa levikissä tappiolle, kun kenraalikuvernööri Bobrikov ratkaisi tilanteen lakkauttamalla tuon perustuslailliselle linjalle asettuneen lehden 1901. (Hakuteos Aamulehti 1988, 44.)

1804 Jos paljolti hiippakunnan papistolle suunnattu Borgå Tidning (1838–58) unohdetaan, Borgåbladet oli pitkään Porvoon ainoa lehti. Sen olivat perustaneet 1860 paikallisen lyseon opettajat, ja esimerkiksi 1870- ja 1880-luvulla lehteä toimitettiin ”svekomaanisessa hengessä”. Levikki oli kilpailijan, Borgå Nya Tidningin, 1893 aloittaessa vielä alle 1 000 kappaletta, mutta näillä luvuilla tultiin toimeen, kun lehti oli ”kaupungin johtavien kauppapiirin äänitorvi”. (Hakuteos Aamulehti 1988, 41–43, 45–46.)

1805 Pornaisten kunnasta on taannoin käytetty myös nimitystä Porneesi.

Ja mitä on oikeastaan puhe suomalaisten melkeinpä rohkeimpain toiveitten kunniaan ja waltaan pääsemisestä, josta ruotsalaisten nykyään kuulee niin usein puhuvan. Sitäkö todistaa se että vielä tuontuostakin *supisuomalaisiin kuntiin lähetetään ruotsalaisia asiapapereita*, että suurin osa ylempiä wirastojamme käyttää meille outoa kieltä ja että maassamme ylläpidetään joko osaksi tai tykkänään waltion waroilla ruotsinkielisiä oppilaitoksia seuduissa, joissa niiden olemassa ololla ei ole pienintäkään oikeellisuutta. [Tähdennykset: JP]

Pääkirjoituksen päätteeksi Peltonen solmii nyörit yhteen. Tiukassa sävyssä (”puhe ruotsalaistemme kanssa on hyödytöntä suun pieksemistä”) hän toteaa sopuun pääsyn ruotsinkielisten kanssa olevan vaikeaa, ehkä toivotontakin. Loppukappale:

Mutta emmekö woisi kuitenkin tehdä heille pientä pyyntöä? Emmekö woisi pyytää että olisimat puheissaan suoria ja johdonmukaisia, että he *heittäisiwät kaikki turhanaikaiset lawerruksensa weljenrakkaudesta ja suwaitsewaisuudesta*, sillä ne eiwät sowi ensinkään yhteen niiden sissi- ja lohikäärmeenhammaskylwäjä-nimitysten kanssa, joilla he meitä kunnioittawat. Emmekö woisi toiwoa että he heittäisiwät pois nuo malttawaisuuteen ja toisten pyrintöjen arwonantoon ja tunnustamiseen kehoitukset niiden taisteluhuutojen rinnalla, joita he tawan takaa wirittäwät? Woisimmehan heitä silloin pitää ainakin johdonmukaisina ja suorina. [Tähdennys: JP]

Uusimaa ja päätoimittaja Peltonen eivät olleet ensi kertaa asialla: kielikysymys nostatti tunteita useiden vuosikymmenten ajan, aina 1800-luvun jälkipuoliskolta 1930-luvulle, ja sen jälkeenkin. Mutta vähiten mielenkiintoinen ei liene ollut tilanne juuri Porvoossa, jossa Peltonen nostatti lehtineen ja pääkirjoituksineen yllättävän voimallisesti esiin kysymyksen suomenkielisten oikeuksista. 1860 perustettu Borgåbladet sai 1893 rinnalleen kilpailijan, Borgå Nya Tidiningin, mutta lehdet eivät ryhtyneet ankaraan keskinäiseen kädenvääntöön, vaan viettivät, Leino-Kaukiaisen sanoin, ”vuosikymmenen lopun rauhanomaista rinnakkaiselo”. Vasta Uusimaan kentälle astuminen toi Porvooseen uutta vipinä; ja etenkin Borgå Nya Tidning terävöittikin ruotsinkielisyyttään. Ärhäkimmät äänenpainot luettiin toki 1882 perustetun helsinkiläisen Nya Pressenin palstoilta.¹⁸⁰⁶

Taustaksi on hyvä muistaa, että 1890-luku oli suomalaisen kulttuurin suuri esiinmarssin vuosikymmen¹⁸⁰⁷, joten ei ihme, jos Uusimaankin päätoimittaja olisi saanut pontta tästä yleisestä ilmapiiristä. Suomenkieliset loivat suomenmielisiä organisaatioita toisensa perään. Ruotsalaiskansallinen herätys sai tuon etumatkan kiinni – vastaavanlaisia sosiaalisia organisaatioita synnyttämällä – vasta 1890-luvulla. Valta oli maassa kyllä sikäli vielä vahvasti ruotsinkielisten käsissä, että säätyvaltiopäivät olivat vielä heidän vahva linnakkeensa – joka murtui vasta 1907, kun alkoi yksikamarisen eduskunnan aika. Ja ruotsin taito oli pitkälle 1900-luvulle edellytys sosiaaliseen nousuun.¹⁸⁰⁸

Valtiopäivätoiminnassa kielitaistelu oli saanut kärjekkäimmät muotonsa jo 1880-luvulla¹⁸⁰⁹, mutta kuten Porvoon tapaus osoittaa, lehdistö kävi samaiselle asialle moniaalla vasta myöhemmin. Lehdistödebatti edellytti syntyäkseen moniäänistä lehdistöä. Tarkastellun pääkirjoitusesimerkin valossa on helppo uskoa Mäittälän toteamukseen, että Uusimaan 1800-luvun lopun pääkirjoitukset ”olivat lennokkuudestaan huolimatta – osaksi myös siitä johtuen – aina esimerkillisen selkeitä, tosioloisista lähtökohdista ra-

¹⁸⁰⁶ Seppänen & Tandefelt 1993, 134; Olkkonen 2003, 520; Leino-Kaukiainen 1988, 503–505, 525–526, Koli 1999, 74–75. – Suomenkielisten sanomalehtien määrä ylitti ruotsinkielisen sanomalehtien määrän jo 1878. Ja jo 1890 maan sanomalehdistä noin 2/3 oli suomenkielisiä. Mitä levikkeihin tulee, esimerkiksi 1900 suomenkielisten lehtien osuus kokonaislevikistä oli jo noin 3/4. (Steinby 1963, 65; Leino-Kaukiainen 1988, 443, 453.)

¹⁸⁰⁷ Seppänen & Tandefelt 1993, 133.

¹⁸⁰⁸ Leino-Kaukiainen 1988, 499; Seppänen & Tandefelt 1993, 135–136.

¹⁸⁰⁹ Olkkonen 2003, 520.

kentuvia ja niihin vankasti pitäytyviä”. Tai että pääkirjoittaja Peltonen ”ei tehnyt koskaan aloitteita tai ehdotuksia ilman järkeenkäyviä perusteluja”.¹⁸¹⁰

Uusimaa-lehden kuulun ensimmäisen päätoimittajan vaihdettua uraa journalistista kirjailijaksi¹⁸¹¹ lehti koki ajan vaihtelevissa oloissa monenmoista. Päätoimittajatkin vaihtuivat harva se vuosi. Ja 1904 lehti kääntyi vanhasuomalaiseksi.

Alkuvuonna 1906 – aikoihin, jolloin levikki oli laskusuunnassa – lehteä päätoimitti Esa Takala. Uusimaan lukijat saattoivat yhä kokea, että lehden suomalaiskansallinen linja piti. Snellmanin syntymän 100-vuotispäivä oli koko Suomessa paitsi merkki myös demonstraatiopäivä. Vapaa kirjailija Johannes Linnankoski oli heittänyt Valvoja-aikakauslehden 25-vuotisnumerossa joulukuussa 1905 ilmoille idean sukunimien suomalaistamisesta. Hanke lähti alkuvuodesta 1906 vyörymään lumipallon tavoin: keväällä asetettiin erityinen Nimien suomalaistuttamiskomitea, ja tuo työ huipentui Snellmanin suurena juhlistamispäivänä virallisessa lehdessä julkaistuun puolen sadan sivun jätti-ilmoitukseen, jossa julkaistiin liki 25 000 nimensä suomalaistaneen nimet. Oli siis vähintään asiaan kuuluvaa, että myös Uusimaa-lehti oli hankkeessa mukana. Jo huhtikuussa kehotteli Uusimaakin palstoillaan kansalaisia: ”Nimet suomalaisiksi!”. Toukuussa julkaistiin lehden palstoilla, kunnittain, nimensä suomalaistaneiden listaa.

Näissä taistelutunnelmissa julkaisi Uusimaa linnankoskilaisessa hengessä 9.5.1906 pääkirjoituksen ”Wiikinkien huolia”. Jo ensimmäiset kaksi kappaletta tuossa runsaan 4 000 merkin mittaisessa tekstissä kielivät, että kirjoittajalle lienee ollut adrenaliinia veressä:

Snellman-juhla on owella. Koko Suomen suomalainen aines walmistautuu wiettämään sen miehen muistoa, joka on tehnyt unohtumattoman työn *sorrettujen* hyväksi. Ehkäpä osa ruotsinkielisestäkin ryhmästä tajuaa Snellmanin kansallisen merkityksen – ja yhtyy kunnioittamaan *oikeuden* esitaistelijaa.

Löytyy niitäkin, jotka koko sapekkaan sisunsa wuodattawat meihin suomalaisiin. Borgå bladet täällä on tässä suhteessa tehnyt ansiokasta työtä. Se on koettanut iwata, pistää ja purra. Warsinkin nimien muutto on sen saattanut sappitaudille. [Tähdennykset: JP]

Pääkirjoituksessa ei vältellä myöskään henkilökohtaisuuksia:

Ei siinä kyllin. *Porwoon esipappi* G. von Hertzen on katsonut arwolleen sopiwaksi ruweta sensoriksi ja waatia selwitystä ohjelmasta, ennenkuin antaa luwan juhlan pitoon pappilaan kuuluwalla Linnanmäellä. Paimen tahtoo walwoa lampaittensa rawintoa.

Mutta huippuunsa kohooa häwyttömyys siinä keskustelussa, joka suoritettiin wiime waltuuston kokouksessa, jossa toisessa paikassa lehteä on selonteko. Siellä *ruotsikko maisterinahjus* ja *wiikinkiläinen sielunpaimen* syillä jos jonkinlaisilla koettawat estää warojen myöntämistä juhlaa warten; työnnetään solwauksia koko suomalaista kansan ainesta vastaan, olkoot he sitten suomettarilaisia tai perustuslaillisia solwataan tåkäläistä suomalaistaseuraa.

Niin tehdään sillä jalolla ja ritarillisella syyllä, että he ymmärtäwät Snellmanin merkityksen Suomen kansalle. [Tähdennykset: JP]

Pääkirjoittaja jatkaa kysellen, ”onko kummempaa kuultu kuin, että wiikinki huolehtii siitä, että suomalaisen sankarin 100-vuotisjuhlaa wietetään kyllin arwokkaasti”? Kirjoittaja miltei hurmaantuu tämän teeman kuljetuksesta päätyen sitten kehotuksiin ja kysymyksiin:

¹⁸¹⁰ Mäittälä 1979, 54.

¹⁸¹¹ Toki vielä kirjailijavuosinaanakin Johannes Linnankoski kunnostautui lehtiskribenttinä. Suurlakkovuonna 1906 hän palasi poliittiselle taistelukentälle. Kuusen (1986, 210) mukaan ”hänen lentolehtisensä ja artikkelinsa herättivät epätavallisen laajaa huomiota; kuvaavaa on, että vuonna 1906 hänen kehotuksestaan 100 000 suomalaista yhdellä kertaa muutti vierasperäisen sukunimensä suomalaiseksi”.

Wastakaa kansan syvät riwit, jotka olette tunteneet sortoa. Me woimme ja wietämme Snellmanin muistoa kyllin arwokkaasti, silloin kun toteutamme hänen aatteitaan, kun me teemme *oikeutta*, Mutta nuo huutajat! Koska syöjä on tunnustanut *sorrettunsa* ymmärtävän asemaansa? [Tähdennykset: JP]

Pistävät heitot paikallisiin vastustajiin ("Ruotsista importeerattu oluenkeitäjä" tai "Porwoon wiikingit, kehnoin aines") jatkuvat. Kunnes päästään loppuhuipennukseen:

Mutta me emme siitä lannistu. Se meitä kiihottaa entistä enemmän työhön kansallisuutemme hyväksi.

Me emme myöskään ole waltuuston rahojen waiwaisia. Päin wastoin olemme kiitolisia siitä, että ne muutamat herrat owat näyttäneet, minkä hengen lapsia he owat, jotta tiedämme, keiden kanssa olemme tekemisissä. Iloitkaamme siitäkin, että suomalainen siwistys ei ole koskaan kantanut niin kehnoja hedelmiä, kuin waltuustossa esiintynyt muutamien ruotsalainen. Sentähden ei meidän ehkä sowi heiltä niin paljon waatiakaan.

Summa kuitenkin on, että huolimatta *pappien, maisterien ja poroporwarien* yhteisistä ponnistuksista Porwoon suomalainen aines juhlii kuin juhliikin Suomen suurta poikaa. [Tähdennys: JP]

Teksti on sumeilematonta: sana sanotaan niin kuin se on. Toki nyt jo vanhasuomalaiseksi julistautuneelta lehdeltä joku ehkä odottaisi hillitympää tyyliä. Toisaalta alituiset päätoimittajanvaihdokset osoittanevat, että Uusimaalla ei sitten Peltosen ollut peräsimessään vankkaa päätoimittajaa. Toimitussihteeri Kullervo Manner¹⁸¹² – sittemmin 1918 maan "diktaattoriksikin nimetty – näyttäisi saaneen lehdessä, kuten koko Porvoon kaupungissa, melkoista vaikutusvaltaa. Otaksunkin hänet tuon 9.5.1906 julkaistun signeeraamattoman pääkirjoituksen "Wiikinkien huolia" laatijaksi. "Tyypillistä lehden vapaamieliselle linjalle oli, että Kullervo Manner sai sen palveluksessa ollessaan esittää julkisesti yhä radikaalivastaisia mielipiteitään ja osoittaa myötätuntoansa työväenliikkeelle", kirjoittaa Mannerin henkilöhistoriaa tutkiskellut Olavi Aaltonen. Mannerilla on ollut meneillään ehkä kiihkein Sturm und Drang -kautensa. Hän esiintyi Porvoossa pääpuhujana niin vappuna 1906 kuin kolmisen viikkoa myöhemmin pidetyssä mielenosoituskokouksessa. "Puheet sisälsivät intomiellisen nuorukaisen syytöksiä sortopolitiikkaa ja porvareita vastaan, jotka leimattiin Suomi-syöjiksi", Porvoon paikallishistorian tuntija Lauri Heiman kirjoittaa.¹⁸¹³

1812 Kullervo Manner (1880-1936), Kokemäellä syntynyt papin poika, on jäänyt ennen muuta Suomen poliittiseen historiaan. Hän kohosi 1917 eduskunnan puhemieheksi. Kansanvaltuuskunnan pääministeri hän oli sisällissodan syttymispäivistä alkaen, ja peräti huhtikuulta alkaen joitain viikkoja punaisen Suomen "diktaattori". Sisällissodan jälkeen hän pakeni itänaapuriiin, ja toimi siellä SKP:n puheenjohtajana vuoteen 1935, jolloin päätyi vangituksi Stalinin puhdistuksissa ja menehtyi keskitysleirillä todennäköisesti 1936. – Ylioppilaaksi päästyään Manner siirtyi 1900-luvun alussa – Peltosen jo jätettyä lehden – Uusimaan toimittajaksi; tai ainakin kesätoimittajaksi ja avustajaksi. 1904 hänen tittelikseen mainitaan apulaistoimittaja, ja vuoden 1905 alusta hän työskenteli toimitussihteerinä, aina elokuussa 1906 tapahtuneeseen erottamiseensa asti. Ilmeisesti rakastettunsa Olga Arjanteen vaikutuksesta Mannerkin, aiempi nuorsuomalainen, liittyi Porvoon Työväenyhdistykseen, saaden siellä ensimmäisen luottamustehtävänsä elokuussa 1905. Syksyn 1905 suurlakko merkitsi Olavi Aaltosen mukaan "ratkaisevaa mullistusta" Mannerin elämässä: "luonnostaan jyrkkä luonne sai sen aikana vaikutteita, jotka myöhemmin tulivat leimaa-antaviksi. Manner alkoi uskoa joukkoliikkeiden pakkovoimaan." (Aaltonen 1967, 411-415; Heiman 1982, 114-118.)

1813 Aaltonen 1967, 412, 414; Heiman 1982, 118. – Aaltonen, työväenliikkeen historian kirjoittaja, arvioi Uusimaan 1900-luvun alussa "aikansa radikaaleimmaksi porvarilliseksi lehdeksi. Hänen mukaansa Hannu Soikkanenkin on pannut merkille Mannerin yksittäisistä radikaaleista kirjoituksista ainakin Uusimaassa 27.12.1905 julkaistun "Enemmän myötätuntoisuutta työväenliikkeessä". Aaltosen mukaan Manner tuli nähneeksi Porvoossa, saha-teollisuuspaikkakunnalla, työläisten heikon aseman.

Käsitellyn pääkirjoituksen lukuisat viittaukset pappeihin ja kirkkoon istunevat nekin Mannerin persoonaan: papin poikahan siinä jonkinlaista isäkapinaa lienee käynyt. Myös viittaukset ”sorrettuihin” puhuvat sen puolesta, että työväenliikkeen riveihin jo astunut Manner on ollut asialla. Yhtä kaikki, vanhasuomalaisen lehden johtokunnalla tuli mitta täyteen, ja johtokunta erotti Mannerin elokuussa 1906.¹⁸¹⁴

Pääkirjoitus eli vahvaa aikaa. Uusimaalla oli ainutlaatuinen kunnia saada pääkirjoittajikseen 1800- ja 1900-luvun taitteen molemmin puolin niin kuningas kuin diktaattori.

9.6 Viipyilevää monisanaisuutta vakavien kysymysten äärellä

Jos Wiborg-lehden uraa uurtavien pääkirjoitusten aikoihin 1850-luvulla vielä huokailtiin pienessä maassa pääkirjoitusaiheiden puutetta, oltiin jo vajaat puoli vuosisataa myöhemmin perin toisessa tilanteessa: aiheista alkoi olla pikemmin runsaudenpulaa. Kaikesta ei toki ollut sensuurin puristuksessa hyvä kirjoittaa.

Yksi esimerkki aihepiirien laajentumisesta: Kaleva tarjoaa lukijoilleen 7.10.1899, aloitusvuotenaan, pääkirjoituksen ”Pääkaupunki ja ‘maaseutu’”. Jutun alkupuolella myönnetään, että maan pääkaupunkiin on keskittynyt paljon sellaista, mitä ei muualta maasta, ”maaseudulta”, löydy (”henkiset voimat rikkaammat, taidot täydellisemmät, kuin mitä maaseudulle niitä on riittänyt”). Suurella kaupungilla sitä paitsi on ”iso sulatuskyky”. Mutta Kalevan¹⁸¹⁵ pääkirjoittajalla – joka lie ilman muuta ollut tuon nuorsuomalaisen oululaislehden perustaja ja ensimmäinen päätoimittaja Juho Raappana – ei ole kehityksestä pelkästään hyvää sanottavaa:

Helsingissä on myös luonnollisesti kaikki keskuswirastot, siellä kotimainen hallituksemme. Hallituksen ja waikuttawimpien wirastojen hellin huolenpito keskittyy etelä-Suomeen, pääkaupungin ylettywille. Se osa maatamme on yhtenäen saanut *suuria etuja toisten paikkakuntien kustannuksella*. Mainittakoon waan waltion suuret awustukset höyry-laiwayhtiöille, etelä-Suomen palvelukseksi, lukuisat rautatiet, rinnakkaisradat, maanviljelys- ja puutarhakoulut, ammattikoulut, isot teollisuus- ja rakennuslainat y. m. Luullaan että kun sydän on rikas ja wirkeä, on koko ruumiskin sitä. [Tähdennys: JP]

Mitpä muuta tuo on Kalevalta ja sen pääkirjoittajalta kuin railakasta aluepoliittista kannan ottamista?¹⁸¹⁶

Siirryn kuitenkin ajassa eteenpäin, vuoteen 1917. Tuon tapahtumista rikkaan vuoden kehityksen avainkäänteitä Suomessa oli keskikesällä tapahtunut ns. valtalain säätäminen. Sen myötä Suomen eduskunta julistautui korkeimman vallan haltijaksi sisäpoliittisissa kysymyksissä. Aleksandr Kerenskin väliaikainen hallitus kuitenkin hajotti Suomen eduskunnan. Lokakuun alun vaaleissa uusi eduskunta sai, päinvastoin kuin edeltäjänsä, porvarienemmistön. Marraskuun lopulla muodostettiin P. E. Svinhufvudin ns. itsenäisyysenaatti, joka lähti voimalla ajamaan maan itsenäistymistä. Tuo senaatti eli hallitus halusi saattaa eduskunnan – jossa oli suuria mielipide-eroja niin itsenäistymisen menettelytavoista kuin soveliaasta ajankohdasta – tosiasioiden

¹⁸¹⁴ Heiman 1982, 118–119. – Porvoon Työväenyhdistys ja erinäiset ammattiosastot asettuivat tukemaan Mannerin jäämistä paikkakunnalle, ja niin syntyi uusi, verraten lyhytikäiseksi jäänyt työväenlehti: Työläinen. Pari vuotta sen päätoimittajana työskennellyään Manner siirtyi Helsinkiin, osallistuen siellä mm. Työmiehen toimittamiseen. (Hakuteos Savonlinna 1988, 154–155; Aaltonen 1967, 418.)

¹⁸¹⁵ Hakuteos Aamulehti 1988, 246–250.

¹⁸¹⁶ Kalevan 7.10.1899 julkaistu pääkirjoitus löytyy myös teoksesta Kaleva 1899–1979 (1981, 17–18).

eteen jättämällä 4.12. itsenäisyysjulistuksen ilmoituksena. Kahta päivää myöhemmin julistus äänestyspäätöksellä hyväksyttiin.¹⁸¹⁷

Hallitus halusi antaa itsenäisyysjulistuksen tai -toteamuksen vähin äänin: välteltiin paljastamasta, että itsenäistymisen toteutukseen nähden oli mielipide-eroja, vaikka toki itse itsenäistymispyrkimyksestä yhteisymmärrys vallitsikin. Täten on ymmärrettävää, että sanomalehdetkään eivät tehneet asiasta suurta numeroa. Esimerkiksi niin Uudessa Suomettaressa kuin sen perinteikkäässä sisäsuomalaisessa sisarlehdessä Hämeen Sanomissa tapaus kuitattiin lähinnä vain sisäsiivuilla kaksipalstaisen otsikon alla sanasta sanaan julkaistulla julistuksella. Molemmissa lehdissä uutisointi rajoittui lähinnä vain itse julistuksen sanatarkkaan kopiointiin, kahden palstan otsikoin toki. Kolmipäiväinen Hämeen Sanomat suoritti uutisoinnin päivää myöhemmin (6.12.1917) kuin tuplasti tiheämmin ilmestynyt Uusi Suometar.

Entä kommentointi? Elettiin jännittäviä aikoja. Venäjällä oli koettu marraskuussa 1900-luvun yksi megatapahtuma: ns. suuri vallankumous. Suomessakin toteutettiin marraskuussa yleislakko, ja puoluekentän kummallakin puolella varustauduttiin: synnyteltiin niin suojeluskuntia kuin punakaarteja. Saattoi toivoa parasta, mutta pelätä pahinta. Hämeen Sanomat, jota päätoimitti noihin aikoihin Arne Kauhtio¹⁸¹⁸, näki ilman muuta aiheelliseksi kommentoida Suomen itsenäistymistä. Mutta ei tuo toteavalla otsikolla ”Suomen itsenäisyys” 8.12.1917 julkaistu pääkirjoitus¹⁸¹⁹ mitään riemuntunteita heijastele. Pääkirjoitus – kait Kauhtion laatima – alkaa sitaatilla:

”Suomen kansa on ottanut kohtalonsa omiin käsiinsä, ja nykyiset olot sekä oikeuttavat että welwoittavat sen siihen. Suomen kansa tuntee syvästi, ettei se voi täyttää kansallista ja yleisinhimillistä tehtäväänsä muuten kuin täysin wapaana. Wuosisatainen wapauden kaipuimme on nyt toteutettava; Suomen kansan on astuttawa muiden maailman kansojen rinnalle itsenäisenä kansakuntana”.

Hämeen Sanomat siteeraa tuossa oman leirin miestä: itsenäisyysseenaatin puheenjohtajan Svinhufvudin (”näin kuuluiwat senaatin puheenjohtajan miehekkäät sanat”) eduskunnassa 4.12. lausumaa.

Seuraa pateettisia sanoja, joiden merkityksen vasta jälkipolvi voi ehkä oikeammin tulkita:

Ne kahleet, jotka näihin asti owat maattamme kahlinneet, owat murskatut, eikä mikään näytä enään estävän Suomen kansaa tästä lähtien itse ryhtymästä hoitamaan omia asioi-

¹⁸¹⁷ Nygård & Kallio 2003, 577, 579; Salokangas 2003b, 597–599.

¹⁸¹⁸ Hämeen Sanomien päätoimittajana oli toiminut 1914–17 kirjailijankin tunnettu Jalmari Sauli, jonka Leo Hallan - lehden päätoimittajia sittemmin hänkin - historiankirjoituksen mukaan on sanottu kirjoittaneen Hämeen Sanomien ”runollisimmat ja lennokkaimmat pääkirjoitukset”. Hänen lopetettuaan lehden palveluksessa 6. lokakuuta 1917 tilalle astui päätoimittajaksi Arne Kauhtio, jonka Halla luonnehtii olleen ”helposti syttyvä, syvästi isänmaallismielinen mies”, joka sittemmin ajautui IKL:n riveihin. Hän omisti koko työuransa Hämeen Sanomille. (Halla 1978, 134–135; J. Niemi 2003, 100–102, 106.)

¹⁸¹⁹ Epäilemättä suuri joukko lehtiämme noteerasi pääkirjoituksissaan itsenäistymisen. Esim. Aamulehti julkaisi 7.12.1917 pääkirjoituksen otsikolla ”Itsenäisyytemme”. ”Suurena merkkipäivänä tulee Suomen kansan historiassa aina säilymään joulukuun 4:s päivä”, toteaa Aamulehti - viitaten päivään, jona senaatti jätti itsenäisyysjulistuksen ilmoituksena. Itsenäisyysjulistuksen aikoihin vei koko maankin lehdistössä osan huomiosta Turun miilislakko siihen liittyvine ryöstelyineen. Ryöstelyt ärsyttivät eritoten maalaisliittolaista lehdistöä. Sittemmin kyllä itsenäisyyden julistaminen ja maan ulkopuolelta saatu tunnustaminen herätti lehdistössään innostusta, ja ehkä viivytti sisällissodan puhkeamista. ”Tällöin sekä porvarillisissa lehdissä että työväenlehdissä oli aineistoa, jossa keskinäinen jännitys näytti jäävän syrjään”, Hannu Soikkanen kirjoittaa. (Soikkanen 1967, 329–330, 375–378.)

taan. Yhä voimakkaammaksi onkin senwuoksi viime aikoina Suomen kansan keskuudessa käynyt pyrkimys waltiolliiseen riippumattomuuteen ja nykyään saattaa sanoa, että sen pyrkimyksen takana on koko Suomen kansan yksimielisenä, horjumattomana.

Ulkonaiset olosuhteet tekivät Suomen kansalle mahdolliseksi ottaa ratkaisewa askel. Onhan pienten kansain itsemääräämisoikeus tullut nykyisen maailmansodan aikana ainakin ulkonaisesti kaikkialla tunnustetuksi. Myöskään ei *Wenäjä itse wuosisataisesta sorrosta wapautuneena* saata asettua wastustamaan Suomen riippumattomuutta, jonka oikeuksen se jo monet kerrat on tunnustanut. Mitään wakawampaa estettä ei Suomen itseinäisyydellä näytä siis tällä kertaa olewan woitettawana. [Tähdennykset: JP]

Rivien välistä paistaa kiintoisia seikkoja. Hämeen Sanomien pääkirjoittaja tulee tunnustaneeksi, että pienen Suomen itsenäistyminen on ehkä ennen muuta sattuman satoa. Jopa myönnetään V. I. Leninin johtamien bolshevikkien vapauttaneen Wenäjä "wuosisataisesta sorrosta".

Mutta pääkirjoittaja myös näkee uhkat, jotka jo sitten alkuvuodesta 1918 realisoituivat:

Mikään ei kansa ei saata säilyttää itsenäisyyttään, jos siltä puuttuu siihen tarwittawat sisäiset edellytykset, lannistumaton kansallinen woima ja wapauden rakkaus, jolle mitkään uhraukset eiwät ole liian suuret. Onko Suomen kansalla nämä ominaisuudet, sen on lähin tulewaisuus osottawa. Nykyinen tilanne ei tässä suhteessa saata erityistä luottamusta herättää, onhan kansamme tällä hetkellä hajanaisempi, eripuraisempi kuin koskaan. Kansamme tulewaisuuden nimessä täytyy kuitenkin waatia, että yhteisen suuren asian tieltä hetken eripuraisuudet wäistywät ja että yksilö- ja luokkapyyteet unhoittaen kansamme on ponnistawa kaikkensa suuren päämäärän saawuttamiseksi ja saawutetun wapauden säilyttämiseksi.

Wastuun ja welwollisuuden tunto, toistensa ymmärtämys ja keskinäinen awuliaisuus saakoot siis enemmän kuin tähän asti sijaa jokaisen Suomen kansalaisen sydämessä. Wain sisällisesti eheinä me saatamme olla ulkonaisestikin woimakkaita ja wain siten me saatamme turwata maamme wapauden ja itsenäisyyden.

Harvoin päättyy pääkirjoittaja pohtimaan näin suuria kansallisia kohtalonkysymyksiä. Pääkirjoituksen retoriikka vetoaa kansalliseen yhtenäisyyteen, mutta - kuten seuraavan talven ja kevään traagisista tapahtumista tiedetään - turhaan.

Hämeen Sanomat, 1870-luvulla kielitaistelun merkeissä Hämeenlinnan perustettu fennomaanilehti, näyttää olleen kaiken aikaa 1900-luvun alussa perustettua kilpailijaansa Hämettä - joka ilmestyi myös Hämetär-nimisenä - vahvempi. Vuodesta 1906 lehteä hallitsivat omistajina kantahämäläiset suomalaisen puolueen aktiivit. Lehden taustan voi todeta aidosti heijastuvan pääkirjoituksesta.

Analysoidessaan suomen kielen käytön kannalta seuraavana vuonna - syksyllä 1918 - julkaistua Keskisuomalaisen¹⁸²⁰ pääkirjoitusta "Wankien wapautuessa" Paavo Pulkkinen tekee havaintoja, jotka pätevät käsiteltyyn Hämeen Sanomienkin pääkirjoitukseen tai ajan pääkirjoituksiin epäilemättä yleisemminkin. Kielimies Pulkkinen kiinnittää huomiota siihen, että ilmaisun enimmäkseen vanhahtavuudet ovat ortografisia. Sen sijaan sanastoltaan ja lauserakenteeltaan ei Keskisuomalaisen pääkirjoitus hänestä - 1980-luvun lopun näkökulmasta - "ole kovin vanhentunutta, joskin muutamat virkkeet ovat arveluttavasti venyneet". "Tyylin jonkinvertainen vanhahtavuus aiheutuu ennen muuta viipyilevästä monisanaisuudesta," Pulkkinen analysoi. Lisäten, että pää-

1820 Keskisuomalainen oli tuossa vaiheessa ilmestynyt vajaan vuoden. Lehtihän oli syntynyt, kun keskisuomalaisten kansanpuoluelaisen mielessä oli syntynyt ajatus vanhasuomalaisen Suomalaisen ja nuorsuomalaisen Keski-Suomen yhdistämisestä. Uuden yhtiön johto koostui puoleksi vanha- ja puoleksi nuorsuomalaisista, ja se tunnustautui kansanpuoluelaiseksi. (Hakuteos Aamulehti 1988, 323-326; vrt. Kangas 2007, 90-94, 105-111, 138-147.)

kirjoitukset olivat vielä noiden aikojen jälkeenkin yleisesti paljon laveampia ja monipolvisempia kuin nykyään.¹⁸²¹

9.7 Mäntsälän tapahtumat jakoivat mielipiteitä

Pääkirjoitus on ollut arvokas instituutio, eikä tällaisena kiitollisin tanner luoville muutokokeiluille. Itseään kunnioittavalle sanomalehdelle pääkirjoitus on ollut käytännössä truismi, vaikka aina ei tekstiä tiukoin sisällöllisin kriteerein olisi voinut aidoksi pääkirjoitukseksi kutsuakaan.

Tärkeinä päivinä, kohtalonhetkinä, pääkirjoittaja epäilemättä pani parastaan: koki pitävänsä kuin puhetta omalle yleisölleen. Jännittävimpiä kansallisia kohtalonhetkiä on sitten vuoden 1918 epäilemättä eletty 1932, jolloin puhkesi Mäntsälän kapina. Jo mm. vaasalaisen vasemmistolaislehden kirjapainon särkeminen – jota käsiteltiin edellä – merkitsi poikkeamista demokratian kaidalta polulta. Mäntsälän kapinana tunnettu oikeistoradikaalien offensiivi – sosiaalidemokraatteja vastaan suunnattu kovaotteinen mielenosoitus – oli puolitoista vuosikymmentä aiemmin sisällissodan kokeneelle kansakunnalle pelottava kokemus. Vaikka kapinassa olikin, Salokankaan sanoin, kyseessä ”heikentyneen ja viinanhuuruisen lapuanliikkeen sekavasti kehittynyt yritys saada suojeluskunnat nousemaan hallitusta vastaan”.¹⁸²²

Lehdistöhistoriankin kannalta Mäntsälän kapina on jäänyt historiaan, koska silloin Eljas Erkkö polkaisi liikkeelle Ilta-Sanomien, tosin aluksi satunnaisesti ilmestyvänsä Helsingin Sanomien iltapäivälehden. Huomionarvoista sekin, että Helsingin Sanomien, päälehden, pääkirjoitus on 29.2.1932 sijoitettu poikkeuksellisesti kaksipalstaisena lehden etusivun vasempaan ylänurkkaan. Otsikkokin on ehkä poikkeuksellisen vahva: ”Kansa hereille!”¹⁸²³

Kelpo pääkirjoitussoturien velvollisuus näyttää olleen kommentoida voimannäytöstä. Otan esimerkiksi Satakunnan Kansan ja Etelä-Saimaan, kokoomuslaisen ja maalaisliittolaisen lehden. Kummankin ilmestymiskaupungit, Pori ja Lappeenranta, sijaitsivat toki ajan liikenneoloissa jonkin verran etäällä itse Mäntsälästä. Mutta kiitos niin fyysisen liikenteen kuin tietoliikenteen kehityksen, Suomen kansa eli tapahtumien hermolla. Presidentti Svinhufvudin pitämällä tunnetulla radiopuheella oli jo koko lailla kuuntelijoita, ja sana kiiri heiltä vielä eteenpäin. Mutta huomattakoon, että puhe pidettiin vasta 2. maaliskuuta, kapinatapahtumien oltua käynnissä jo joitain päiviä.

Ensin katse Poriin ja Satakunnan Kansaan. Kilpailijansa – ennen muuta Raumalle perustetun, mutta Kokemäelle siirtyneen Lallin sekä porilaisen Uuden Ajan – kukistaneen ykköslehden levikki oli 1930-luvun pulavuosinakin yhä yli 10 000 kappaletta, ja

¹⁸²¹ Pulkkinen 1989, 322–323. – Keski-suomalaisen vuoden 1918 pääkirjoituksen ortografisista eli oikeinkirjoituksen vanhahtavuuksista Pulkkinen mainitsee erikseen eräiden fraasien yhteen kirjoittamisen (esim. ”ennenkaikkea”), välimerkkien käytön hienoisesta hallitsemattomuudesta (korjauslukijoiakin voi toki aina potentiaalisina syypäinä moitiskella), 2. genetiivin runsaan viljelyn (esim. ”työpaikkain”) tai yksittäiset, käytöstä sittemmin jääneet sanamuodot (esim. ”paljo”).

¹⁸²² Salokangas 2003b, 640.

¹⁸²³ Kilpi 2007, 9–30; Kulha 1989a, 173, 175. – Ilta-Sanomien ilmestyi tuohon hätään, Mäntsälän kapinan antamasta sysäyksestä, vain viikon verran Helsingin Sanomien ns. lisälehtenä. Jo Ilta-Sanomien ensimmäisessä numerossa on kriittinen pääkirjoitus otsikolla ”Kaksi päivää – ei mitään päätöksiä”. – Huomion ansaitsee uutisjournalismin kannalta myös, että Mäntsälän kapinan antamia aineksia hyödynsi mm. Uusi Suomi luomalla tapahtumista näyttäviä, vahvasti otsikoituja etusivuja dynaamisine valokuvineen (Vesikansa 1997, 375–379.)

lehti ilmestyi kuudesti viikossa.¹⁸²⁴ Satakunnan Kansan kakkosivulle 1.3.1932 taitettu pääkirjoitus ”Rauha on nopeasti palautettava” ilmaisee jo otsikossa, mistä kyse. Etusivua hallitsee täydellinen omistautuminen noiden päivien uutispäätahtumalle – yli etusivun johtavine streamer-otsikointineen (”Aseellinen välikohtaus yli maan”). Toki itse pääkirjoituksessa lähdetään liikkeelle verkkaan. Ensimmäinen kappale kiteyttää:

Sisäinen tilanne maassa on odottamatta kärjistynyt. Tuskin koskaan vapaussodan päätymisen jälkeen on tilanne ollut niin vaikea, jännittynyt ja vaarallinen kuin tätä kirjoitettaessa.

Seuraa pitkään sellaista tapahtumaketjun kuvausta, mitä ei juuri myöhempien vuosikymmenten pääkirjoituksista enää tapaa. Pääkirjoittaja kertoo tuossa tiistaina ilmestyneessä artikkelissaan, miten tapahtumat olivat lähteneet edellisenä lauantai-iltana liikkeelle, kun oli ”Ohkolan työväentalolle Mäntsälään järjestetty tilaisuus, jossa tohtori Mikko W. Erichin piti puhua”. Myöhempien aikojen pääkirjoituksessa olisi pidetty kuin itsestään selvyytenä, että lukija on kahlannut läpi lehden uutispalstat, joilla tapahtumat on perusteellisesti käsitelty; ja vain korkeintaan viitattu ”toisaalla lehdessämme” kerrottuun.

Satakunnan Kansan 1.3.1932 julkaistussa pääkirjoituksessa päättyy, huomionarvoista sinänsä, ankarimman kritiikin kohteeksi Uudenmaan läänin maaherra Bruno Jalander, joka lehden mukaan toisti RKP:läisen sisäministerin Ernst von Bornin¹⁸²⁵ aieman ”virheen vielä suurempana ja seurauksiltaan kohtalokkaampana”. Jalanderin käsystä tapahtunut ”poliisikomennuskunnan lähettäminen Mäntsälään suojelemaan sosialistipuhujaa merkitsi jokseenkin samaa kuin tulitikon heittäminen ruutitynnyrille”.

Toiseksi viimeisessä kappaleessa Satakunnan Kansan pääkirjoitus kääntyy kuin omien puoleen – eikä varmaan syyttä, sillä Mäntsälään olisi varmaan syyhynnyt suurempienkin miesjoukkojen askel.¹⁸²⁶

Jokaisen on omalta kohdaltaan paras noudattaa suojeluskuntien päällikön kehoitusta, jonka mukaan kaikkien on pysyttävä rauhallisina aloillaan. Tämä kehoitus pitää paikkansa kaikkiin kansalaisiin nähden.

Pääkirjoituksen viimeinen kappale onkin ratkaisevin:

Syntynyt tilanne on selvitettävä ja jännitys saatava laukeamaan. Rauha on palautettava maahan, ja Mäntsälään ja muuante kerääntyneet kansanliikkeen kannattajat on toimitettava rauhassa koteihinsa. Sekä hallituksen että Lapuan liikkeen johdon, joka kuuleman mukaan on asettunut Mäntsälän miesten vaatimuksia kannattamaan, on pyrittävä selvittämään selkkaus mahdollisimman pian. Sen jatkuminen ja tilanteen mahdollinen huo-

¹⁸²⁴ Hakuteos Kotokulma 1988, 349–351. – 1920-luvun nimiössä lukee: ”Kuudesti viikossa ilmestytävä aamulehti”. Vuonna 1932 – jolloin päätoimittaja oli yhä Antero Lamminen – on siirretty astetta ehkä vetoavampaan ilmaisuun: ”Satakunnan väestön äänenkannattaja”.

¹⁸²⁵ Ernst von Born jäi monille mieleen aitona pohjoismaisena demokraattina hänen määrätessään sisäasiainministerinä syyskuussa 1930, että Lapuan työväentalo oli – tuossa työväentalojen yleisessä kiinninulaamisen vaiheessa – pidettävä avoimena. Lapuan työväentalon ovet ja ikkunat naulattiin kuitenkin väkivoimin kiinni. (Niinistö 2003, 108.)

¹⁸²⁶ Heikki Ylikankaan 2005 Seinäjoen kaupunginteatterissa esitetty näytelmä pohdiskelee juuri tätä: mitäpä jos uhon vallassa ollut suuri joukko Pohjanmaan miehiä olisi vielä lähtenyt muun joukon jatkoksi Mäntsälään? Ylikankaan mukaan Artturi Leinosen arvovalalla tämä lähtö estettiin Seinäjoella suojeluskuntapiirin esikunnassa käydyssä tahtojen taistossa. Lehdistöhistorian kannalta asiassa on merkittävää se, että – vaikka Leinonen esiintyiikin kädenväännössä itse asiassa suojeluskunnan rivijäsenenä – hänen vaikutusvaltansa kumpusi enemmän tai vähemmän Ilkan – ajan kaiketi vaikutusvaltaisimman maalaisliittolaislehden – päätoimittajuudesta. (Esim. J. Pietilä 2005a.)

nontuminen vahingoittavat pahasti koko maata ja kansaa. Tämä ei kuitenkaan saata olla kenenkään tarkoitus.

Pääkirjoittajat ovat varsinkin myöhempinä aikoina – kun 1900-luvun alun kiihkon kaudet ovat jääneet taakse – osanneet sanansovittelun taidon (”Mäntsälään ja muuanne kerääntyneet kansanliikkeen kannattajat on toimitettava rauhassa koteihinsa”). Porilaisen kokoomuslehden oli epäilemättä turvallisempi ärhennellä toista puoluetta edustavalle sisäministerille ja toisen läänin maaherralle kuin omalle lukijakunnalle, jossa epäilemättä mäntsälämielisiäkin oli joukossa.

Toinen katsahdus Mäntsälän jännittäviin päiviin. Edistyspuoluelainen Etelä-Saimaa ilmestyi noina päivinä kolmesti viikossa, ja levikki oli jossain 4 000 kappaleen hujakoilla. F. W. Ilmonin päätoimittaman lehden – joka oli yhä 1930-luvun alussa useimmin nelisivuinen – pääkirjoituksen normaali paikka oli etusivu. Lehti oli 1930-luvun alun tilausilmoituksessaan tähdentänyt, että ylinnä lehden ohjelmassa on kansanvallan ja parlamentaarisen valtioelämän lujittaminen.¹⁸²⁷

Tiistain 1.3.1932 Etelä-Saimaa otsikoi pääkirjoituksensa lakonisesti, mutta voimakkaasti: ”Kapina”. Heti ensimmäisessä virkkeessä puhutaan suoraan lapuanliikkeen harjoittamasta ”kiihotustyöstä”. Lapuanliike mainitaan nimeltä – kun edellä tarkastelussa Satakunnan Kansan samanpäiväisessä pääkirjoituksessa puhuttiin vain yleisemmin, ja ehkä kunnioittavammanakin, ”kansanliikkeestä”.

Pitkänlaisin kappalein etenevässä tekstissään Etelä-Saimaa ei emmi ilmaista mielipidettään, osoitellakin:

Kosola on viimeksi toissapäivänä lausunut peittelemättä julkisuuteen, että tarkoitus on *lyödä tähänastinen valtio- ja oikeusjärjestys alas* ja pystyttää kokonaan toinen eli oikeistolainen suunta, toisinsanoen *diktatuuri*. Aseellisten joukkojen esiintyminen ei tässä suhteessa jätä enää tilaa minkäänlaisille epäilyksille. Nyt siis tiedetään hyvinkin selvästi, mistä on kysymys. [Tähdennykset: JP]

Lappeenrantalaislehti tähdentää, että Mäntsälän tapahtumissa kyseessä on ”pohjaltaan koko itsenäisen valtiomme pystyssä pysyminen tai sortuminen seikkailijain käsissä”. Lehti kiittelee omaa maankolkkaansa, Itä-Suomea: lain ja oikeusjärjestyksen puolella yleensäkin seisten se on ”tälläkin hetkellä pitänyt kurssin selkeänä”. Kun Satakunnan Kansan pääkirjoittaja ilmeisen selvästi halusi kohdentaa tilannetta rauhoittavia sanoja oman maakuntansa kansalaisille, katsoo Etelä-Saimaa tapahtumaa ehkä yleisvaltakunnallisemmin. Suoria sanoja (”vehkeilijöitä” tai ”rikolliset”) kaihtamatta lehti tulee loppupäätelmä-kappaleeseen:

Aseellista nousua laillista esivaltaa vastaan on aina pidettävä mitä raskaimpana rikoksena. Tällä kertaa on erikoisesti otettava huomioon, että ase on nostettu sitä valtaa vastaan, joka perustuu kansaan itseensä ja jota käyttämässä ovat kapinallistenkin kannalta isänmaalliset ainekset. Hallitusvallan ylin johto on niissä käsissä, joihin oikeisto itse on sen nimenomaan vaatinut. Hallitusvastuussa ovat isänmaalliset puolueyhymät, muodostaen porvarillisen kokoomushallituksen. Nämä tosiasiat muodostavat sellaisinaan taustan, jota vastaan *valapattoisuus ja kapinoiminen näyttää sitäkin raskaammalta rikokselta*. Senvuoksi ei rehellisellä Suomen kansalaisella voi eikä saakaan olla mitään osaa kapinoitsijain hankkeisiin ja *kapinoitsijain rikos* maata ja kansaa kohtaan kantaa jo itsessään mitä raskaimman tuomion. [Tähdennykset: JP]

¹⁸²⁷ Hakuteos Aamulehti 1988, 65–67; Salokangas 1987, 263; E.-H. Anttila 2005, 135–144. – Etelä-Saimaa siirtyi 1940 kaupassa maalaisliittolaisille, jotka tarvitsivat uutta lehteä viipurilaisen Maakansan jäätyä talvisodan jälkeen uuden rajan taakse. 1939 oli lehden ilmestymistiheys nostettu neljään kertaan viikossa, ja vuodesta 1950 – jolloin levikki oli noussut jo reiluun 15 000 kappaleeseen – ilmestymiskertoja oli kuusi.

Pääkirjoitus on instituutio, ja pääkirjoituksen kirjoittaja muistaa edustavansa sitä. Esimerkiksi Etelä-Saimaa jatkaa Mäntsälän tilanteen seuraamista paitsi uutisosastoissa myös pääkirjoituspalstalla.¹⁸²⁸ Monet yksittäiset pääkirjoitukset ovat jääneet historiaan, ja ne muistetaan.¹⁸²⁹

Pienemmissä lehdissä ja pienemmällä paikkakunnilla napanuora puoluelehdessä paikalliseen puolueorganisaatioon lienee rakentunut puoluepoliittisen lehdistön luvattuina vuosina kuin itsestäänselvästi. Pää-äänenkannattajien tai sellaiseksi miellettyjen tapauksessa oltiin tietysti erityisen tarkkoja peräänkatsomaan, millaisia kantoja pääkirjoituspalstat heijastelevat. Perinnäisesti lienee ajateltu, että puolueorganisaation suoraan omistamat vasemmistolehdet ovat taustajoukkojensa suoraan ohjastamia. Kuvaessaan nuorsuomalaisen sanomalehdistön poliittista valvontamekanismia Kulha nostaa esiin käsitteen asessorit: ”Detaljiksysteemissä vaikutus kulki ns. asessorien kautta, jotka vaikuttivat sekä puolueessa että lehden toimituksessa.” Asessori-nimityksen rinnalla puhuttiin synonyymisesti toimituksen ”neuvottelevista jäsenistä”. Asessorit valvoivat ehkä erityisesti, että ulkopuolisten asiantuntijoiden lehdelle kirjoittamat artikkelit pitivät yhtä lehden linjan kanssa. Käsite asessori tunnettiin myös ainakin Uudessa Suomessa.¹⁸³⁰

1900-luvun lehdistöhistoriasta ei ole vaikea löytää sisäisiä linjaerimielisyyksiä. On taisteltu lehtien omistajavallasta, on erotettu päätoimittajia. Ns. lehden linjan noudattaminen ei ollut aina leikin asia. Lehden linja ei muodostu tietenkään pelkkien pääkirjoitusten pohjalta – mutta kyllä pääkirjoitukset lienevät olleet usein avainasemassa, kun päätoimittajan päätä on vaadittu vadiille.

Pääkirjoituksilla oli huomattava merkityksensä myös sotavuosien Suomessa. Viranomaiset pyrkivät kaitsemaan päätoimittajia ja pääkirjoittajia oikeille linjoille. Pääkirjoitusten merkitystä vielä lisäsi Yleisradion sanomalehtikatsaus, joka perustettiin talvisodan aikana alleviivaamaan kansan yhtenäistä vastarintaa.¹⁸³¹ Kuten Kustaa Vilkuna, yksi keskeinen sodanaikainen sananvalvoja, on luonnehtinut, sanomalehdistöstä tuli selvästi väline valtiojohdon politiikan toteuttamiseksi. Kriisivuosina yleisön kiinnostus lehtiä kohtaan vain nousi. Ja sellaista sanomalehteä, joka ei olisi 1940-luvulla joutunut ristiriitaan sensuurin tai valtiovallan muun ohjailun kanssa, ei ole Perkon

1828 Etelä-Saimaan 3.3.1932 ilmestyneen pääkirjoituksen otsikko kuuluu ”Kapinan selvittely”, 5.3. ilmestyneen ”Tilanteen kehitys” tai 8.3. ilmestyneen ”Kapinan päätyttyä”. – Lehden historian kirjoittaja E.-H. Anttila (2005, 141) toteaa, että ajan tekniikka ei mahdollistanut enää 3.3.1932 ilmestyneen numeron pääkirjoituksen totaalista uusiksi panoa sen jälkeen, kun presidentti Svinhufvudin kapinaa hillitsevä puhe oli radioitu edellisiltana. Etelä-Saimaa vain sijoitti jo kirjoitetun pääkirjoitustekstin hännäksi lisäyksen: ”Kun yllä oleva oli jo ladottu, saapui virallinen tieto siitä, että tasavallan presidentti itse on henkilökohtaisesti ottanut sotaväen ja suojeluskuntain ylipäällikkönä huolehtiakseen järjestyksen palauttamisesta maahan – – .”

1829 Esim. kenraalikuvernööri N. Bobrikovin murhan Helsingissä 16.6.1904 tapahduttua suomettarelaiten johtajat kokoontuivat linjaamaan, miten Eugen Schaumanin radikaaliin tekoon tuli suhtautua. Keskustelun pohjalta puolueen nouseva kyky J. K. Paasikivi kirjoitti Uuteen Suomettareen napakan pääkirjoituksen otsikolla ”Rikos”. Päätoimittaja Viktor Löfgren pani pääkirjoitustekstin tarkastuksen jälkeen lehteen. Pääkirjoituksessa Schaumanin teko tuomittiin ”inhottavana ja törkeänä”. (Vesikansa 1997, 125.)

1830 Kulha 1989a, 19, 22, 24, 62. – Asessori-sanan alkuperä on latinan avustajaa tarkoittavassa sanassa. Sivistyssanakirjan mukaan sana tarkoittaa ”lainoppinutta virkamiestä” ja mm. kirkollisessa elämässä tuomiokapitulien jäsentä. (Uusi sivistyssanakirja 1988, 60.) – Asessorien asettaminen liittyi Vesikansan mukaan Uuden Suomen ja sen edeltäjän historiassa ”yleensä kriiseihin joko puolueessa tai sen ja lehden suhteissa”. 1930-luvulla perustettua toimitusneuvostoa eli toimitusvaliokuntaa voi hänestä pitää asessorien seuraajana. (Vesikansan kirje 30.4.2007.)

1831 Salokangas 1996, 46; vrt. Jutikkala 1997, 37.

mielestä helppo osoittaa. Suomalaisessa ”demokratuurissa”, kuten L. A. Puntila on ilmaissut, päämajan sensuuritoimisto antoi huhtikuussa 1940 kuuluisaksi tulleen yleiskieltonsa, jolla estettiin hallituksen ja viranomaisten toiminnan kaikkalainen arvostelu. Erillisohjeet elivät sotatilanteen mukana. Esimerkiksi talvisodan rauhanteon jälkeen kiellettiin lehtiä käyttämästä Neuvostoliitosta vihamielistä kieltä.¹⁸³²

Epäilemättä monia sotapropagandisteja olisi viehättänyt ajatus koko maan lehdistön ”orkestroinnista” – Mussoliniin liitettyä sanontaa käyttäkseni. Pääkirjoitusten keskuskeittiötyyppinen jakelu olisi oikonut monet mutkat. Tuolla tiellä ei kuitenkaan näemmä katsottu olevan viisasta edetä viestintäpsykologisista syistä kovin pitkälle: pääkirjoitukset olisivat menettäneet tehoaan, mikäli olisi yleisesti tiedetty niiden olevan peräisin yhdeltä ja samalta viralliselta taholta. Ainakin pääkaupungin lehtiin ja jossain määrin johtaviin maakuntalehtiinkin pyrittiin mieluummin vaikuttamaan esimerkiksi sitä kautta, että päätoimittajia kutsuttiin ns. informaatiotilaisuuksiin. Toki sensuurin vallitessa pääkirjoittajat ovat yleensä myös tekstiensä kelpo itesesensoreita.¹⁸³³

Tarkastellessaan eräiden keskeisten lehtiemme pääkirjoittelua sotavuosina päätyi Erkki Teikari toteamaan ”hyvin todennäköiseksi” sen, että julkaisujen valvonnalla oli osuutensa lehtikirjoittelun neutraloitumiseen ja samalla yhdenmukaistumiseen. Lehdet omaksuivat pääkirjoituksissaan ”varsin varovaisen, tapahtumista vain kertomaan tyytyvän kirjoitustavan”. Arvostelua esitettiin paljolti rivien välissä.¹⁸³⁴ Voi pohtia, ovatko sotavuodet jättäneet pysyvemmänkin jäljen maan lehtien pääkirjoitteluun.

”Lehtiä ei tietenkään painostettu, vielä vähemmän vaadittu julkaisemaan lähetettyä ’aineistoa’. Ne saivat itse ratkaista, vastaako artikkeli tai pakina niiden kantaa tai kiinnostiko jokin ajankohtaista aihetta käsittelevä tietokirjoitus lukijakuntaa”, vakuuttaa Eino Jutikkala, jota on luonnehdittu ”sodanaikaisen tiedotus- ja propagandatoiminnan näkijäksi ja tekijäksi”. Hänen mukaansa lehtien ja VTL:n välillä oli ”jonkinlainen gentlemannisopimus” siitä, että lehdet eivät saisi ilmaista kirjoituksen alkuperää. Sopimusta ei Jutikkalan tietämän mukaan rikottu kuin pari kertaa ”toiminnan loppuaikana”, siis jatkosodan loppuaikoihin. Asialla oli ”pari siihen asti oppositiossa ollutta ruotsinkielistä lehteä”, jotka vihdoin suostuivat julkaisemaan VTL:n artikkeleita lisäten kuitenkin alle sanat: ”Statens informationsverk”.¹⁸³⁵

Lehdille suunnattua yhteistä pääkirjoitustarjontaaakin siis oli. Ehkäpä ennen muuta pienemmille – etenkin sota-aikana vähäresurssisille – lehdille tällainen tarjonta oli varmaan tervetullutta. Lehdistöstä vain saatettiin joskus esittää toivomuksia, ettei samaa aineistoa saisi lähettää kullakin paikkakunnalla kuin yhdelle lehdelle. Jutikkala arvelee VTL-alkuperän paljastuneen lähinnä vain sellaiselle lukijalle, joka seurasi maan lehdistöä laajemmalti. VTL:n toiminnan ”ihanteena” hän mainitsee olleen – ilmeisesti juuri pääkirjoituspalstoille sijoitettavaan aineistoon viitaten – että ”jokaisen puolueen tuli saada lehdilleen omat artikkelinsa”.¹⁸³⁶

Esimerkiksi jatkosodan alkamisvuonna 1941 VTL levitti lehdille lähemmäs 200 pääkirjoitusta, joista runsas kymmenesosa oli muiden kuin VTL:n toimiston oman väen kirjoittamia. Parhaimmillaan pääkirjoitus levisi pariinkymmeneen lehteen, ja kukin puoluelehtiryhmä sai omansa – puhuttiinkin ”puoluejakelusta”. VTL:n tuotanto-

1832 Perko 1988, 13–24; Teikari 1973, 107–108.

1833 Jutikkala 1997, 40, 84–86.

1834 Teikari 1973, 115–117.

1835 Jutikkala 1997, 43. – Akateemikkonakin tunnettu Jutikkala toimi sotavuosina Valtion Tiedotuslaitoksen (VTL) tuotantotoimiston päällikkönä. – Jutikkala-luonnehdinta on Jyrki Räikän (1997).

1836 Jutikkala 1997, 42–43, 78.

toimistossa täytyi Jutikkalan mukaan ”jokaisen oppia kirjoittamaan”, ja artikkelimiehenä on esiintynyt nimekkäitä kirjailijoitakin, Elmer Diktoniuksesta Mika Waltariin.¹⁸³⁷

Sotavuosien VTL-artikkelit ehkä ovat osaltaan legitimoineet käsitystä, ettei pääkirjoituspalstalla julkaistavan tarvitse olla omassa toimituksessa tuotettua. Täten VTL-artikkelit myös ehkä ovat luoneet hyvää pohjaa STT:n rinnalla toimineiden pienempien toimistojen kiertoartikkeleille: luonnollistaneet ajatusta siitä, että lehden ääni voi olla myös hieman lainattu ääni. Hemánuksen mukaan ”puoluepohjainen artikkelien välitys” on tunnetuin muoto sitä institutionaalista vaikutusta, joka puolueilla on tietyn sanomalehdistönsosan pääkirjoituksiin. 1970-luvun alun Suomessa tällaista välitystä harjoittivat paitsi muutamat puolueisiin läheisesti kiinnittyvät tietotoimistot myös ”väljemmin puoluepohjainen” Lehdistön Sanomapalvelu sekä Kokoomuksen puoluetoimisto.¹⁸³⁸

Esimerkiksi Keskisuomalainen näyttää käyttäneen 1960-luvun puoliväliin asti runsaasti Maalaisliiton Sanomakeskuksen välittämiä pääkirjoituksia. Lasse Kangas arvioi, että näiden osuus oli lähes puolet. Ns. kiertoartikkelit vakiintuivat sanomalehtiin ehkä ennen muuta eri poliittisia lehtiryhmiä palvelevien tietotoimistojen välityksellä. Esimerkiksi oululaista maalaisliittolaislehteä tuskin haittasi, vaikka lappeenrantalainen sisarlehti julkaisi saman Sanomakeskuksen välittämään artikkelin. Vastaavasti tamperelainen ja turkulainen sosiaalidemokraattinen lehti saattoivat tyytyä kaiketi ongelmita samaisiin Työväen Sanomalehtien Tietotoimiston välittämiin artikkeleihin.¹⁸³⁹

Sensuuri päättyi maassamme, kahdeksan vuotta jatkuttuaan, vasta syksyllä 1947. Kun sensuuri ja sananvalvonta sotavuosina työskenteli tietyksi viime kädessä maan sotamenestyksen eteen, nousi loppuvuodesta 1944 alkaen hallitsevaksi pyrkimys olla loukkaamatta Neuvostoliittoa. Hallitus aloitti Esko Salmisen mukaan 1945 lehdistön määrätietoisen ohjauksen uuden ulkopoliittisen linjan varjelemiseksi. Presidentti J. K. Paasikivi, pääministeri Mauno Pekkala ja sensuuripäällikkö Matti Valtasaari pitivät päätoimittajille oppitunteja puhelujen puhuttelujen tai informaatiotilaisuuksien muodossa.¹⁸⁴⁰ Valvontakomission uhka leijui kaiken yllä.

Pääkirjoitusten osalta tuo ohjaus johti Salmisen mukaan siihen, että koko Neuvostoliitto-aihetta välteltiin. Ja jos aiheesta joskus pääkirjoitettiin, käytettiin neuvostomaasta tekstissä kiertoilmauksia, kuten ”vieras valta”, ”eräs määrätty valtio”, ”voittaja” tai ”tietty taho”. Vähitellen itsekontrolli muuttui ”automaattiseksi mekanismiksi pääkirjoituksissa”, Salminen toteaa. Vaikenemispaineita purettiin sitten osaksi sisäpoliittista väittelyä kärjistämällä.¹⁸⁴¹

¹⁸³⁷ Jutikkala 1997, 104–106. – VTL:n tuotantotoimiston kokonaisluvuissa pääkirjoitusten osuus oli 1941 noin 16 prosenttia, ja se nousi 1942 noin 21 prosenttiin. Välitettyjen pääkirjoitusten kokonaisuusmääräkin kohosi kolmannelle sadalle. Kiintoisa yksityiskohta: Jatkosodan edistyessä sosiaalidemokraattisille lehdille kelpasivat VTL:n poliittiset artikkelit yhä vähenevässä määrin. Jos näille lehdille ”lähetettiin puoluejakelulla pääkirjoitus, se saattoi jäädä kokonaan vaille julkaisijaa”. (Mts. 180, 196.)

¹⁸³⁸ Hemánus 1972, 11–12. – Kirjoittaja lisää, että Kokoomuksen artikkelipalvelun jakelulistalla on myös sitoutumaton Hämeen Sanomat.

¹⁸³⁹ Kankaan kirje 3.5.2007; Kulhan haastattelu 13.4.2007; Kiurun haastattelu 12.7.2007. – Niin Kulha (joka toimi Keskisuomalaisen artikkelitoimittajana 1968–72) kuin Kiuru (joka toimi mm. TST:n kesätoimittajana 1940- ja 1950-luvun taitteessa), muistelevat edustamiensa lehtiryhmien osalta, että ”oman” tietotoimiston artikkeli sijoitettiin yleensä kakkosartikkelin paikalle – sellaisenaan tai muokattuna. – Mainittuaan ensin STT:n lisää Vehmas (1970, 99): ”Kotimaan uutisia välittäviä toimistoja on lisäksi 7–10 lehden puoluepohjaisilla ryhmittymillä. (UK = Uutiskeskus, LSP = Lehdistön Sanomapalvelu, TST = Työväen Sanomalehtien Tietotoimisto ja DLP = Demokraattinen Lehtipalvelu.” Toimistojen nimet ovat muuttuilla. Esimerkiksi UK on aiempi Maalaisliiton Sanomakeskus.

¹⁸⁴⁰ Salminen 1979, 196.

¹⁸⁴¹ Salminen 1979, 195–200.

Sensuurin 1947 päätyttyä seurasi moniaalla itsesensuuri – joskus, ns. suojasään vuosina, toki hieman hellittämisenkin merkkejä osoittaen. Salmisen mukaan suomalainen lehdistö joutui 1970-luvulla Neuvostoliiton kommunistisen puolueen ja sen kansainvälisen osaston tehotarkkailuun, jota täydensi maan Helsingin-suurlähetystön hyvin resursoitu lehdistönseuranta.¹⁸⁴² Pääkirjoittajillakin riitti haastetta kaidalla tiellä pysyttäytymisessä. Ehkä tällainen on jättänyt jälkiä pääkirjoittamiseen ylipäänsä.

9.8 Kolmen nuolen johtava

Tanner: Miten [Unto] Varjonen menestyy Sosialidemokraatin toimituksessa?
(Varjonen oli Suomen Sosialidemokraatin vt. päätoimittaja.)
Minä: Varjonen on erinomainen päätoimittaja. Nyt on toimitukseen saatu erinomainen järjestys, jota [Eino] Kilven loppuaikoina ei ollut.
Tanner: Sosialidemokraatin poliittinen suunta on nyt oikea. Huolehtikaa myös siitä, että oikea suunta edelleen säilyy lehdessä.

Sotasyällisysoikeudenkäynnissä tuomitun
Vaino Tannerin ja SDP:n puheenjohtajan
Emil Skogin keskustelusta 26.6.1947 vankilassa Skogin (1971) mukaan

Pääkirjoitus pyrki vakiintumaan, jos kohta tässä kehityksessä voi nähdä myös aaltoliikettä, ja taka-askeliakin. Vuonna 1925 ryhtyi jopa paikallislehtien nestor, 1894 perustettu Tyrvään Sanomat julkaisemaan säännöllisesti pääkirjoituksia.¹⁸⁴³ Aiheet epäilemättä moninaistuivat 1920-luvulla, kun maa oli itsenäistynyt ja synnytti niin uutta valtiollista rakennettaan kuin kehittyi myös kansalaisyhteiskuntana. Journalismin muutokielen – tämän tutkimuksen primaarisen näkökulman – puolesta pääkirjoitus ei kohdannut erityisen dramaattisia muutoksia. Käytetty kieli toki kaiken aikaa sujuvoitui, ja Wiborg-lehden klassinen vuoden 1855 ensi pääkirjoitus alkoi runollisessa julistuksellisuudessaan edustaa jo pikemmin esihistoriaa.

Toki pääkirjoituksen paikalle saatettiin vielä pitkään 1900-luvulla heittää niin-sanotusti sitä sun tätä. Jopa Uuden Suomettaren ja seuraaja Uuden Suomen osalta saattoi vielä pitkään todeta – Vesikansan sanoin – että ”pääkirjoitusten olemus olikin vielä ylipäänsä hieman sekava”. Pääkirjoituksina saatettiin julkaista jopa moniosaisia asiantuntija-artikkeleita. Samaa todistaa maakuntalehti Kainuun Sanomien vastaavista ajoista päätoimittaja Otso Kukkonen: ns. johtavan kirjoituksen laatuvaatimukset olivat ”sangen väljät”. Kainuun Sanomissa ei toki hänen mukaansa sijoitettu kirja-arvosteluja pääkirjoituksen paikalle, kuten muutamissa vuosisadan alkupuoliskon lehdissä. Mutta eduskunnassa tai juhlassa pidetty puhe, senaatin julkilausuma tai lehden taustapuolueen eduskuntaryhmän tiedote ”saattoi olla johtavana”.¹⁸⁴⁴

Taitollisena poikkeamana pääsäännöstä voi pitää Turun Sanomia, joka Suovan mukaan 1920-luvulta lähtien ”varsinaisen johtavan kirjoituksen lisäksi julkaisee etusivun taitekulmaan sijoitetun nk. etusivun johtavan”. Käytäntö on hänen mukaansa omaksuttu Manchester Guardianista. Tuo ns. älähdys poistui lehdestä vasta 1959. Ja vasta 1963 astuivat pääkirjoitukset myös urheiluantia tähdentäneen turkulaislehden

¹⁸⁴² Salminen 1996, 84–87. – Ulkoasiainministeriö välitti neuvostoliittolaisten valituksia, enemmässä tai vähemmässä määrin, eteenpäin päätoimittajille.

¹⁸⁴³ Santonen 1968, 151. – Toki 1950-luvulla Tyrvään Sanomat antoi periksi, ja säännöllisistä pääkirjoituksista tuolloin luovuttiin.

¹⁸⁴⁴ Vesikansa 1997, 234; J. Vesikansan kirje 26.8.2006; Kukkonen 1968, 82.

maanantainumeroihin, jolloin lehti myös sai erillisen artikkelisivun. Tai, pieni lisä Turun Sanomien pääkirjoituksen muutokieltä koskeviin havaintoihin: vuoden 1957 alussa lisättiin pääkirjoituspalstalle päiväys tyyliin: ”T.S. 4.4.-57”.¹⁸⁴⁵

Mutta – kuten tässä luvussa on aiemmin todettu – pääkirjoituksia saattoi ainakin Uusimaan yhdessä numerossa olla 1800-luvun loppuvuosina joskus jopa kolme. Myös varhaiset työväenlehdet harrastivat useita peräkkäisiä tai alakkaisia artikkeleita, joita mm. Salmelinin sanoin 1960-luvulta voidaan nimittää väli- ja jälkiartikkeleiksi. Ehkä Suova julistaakin hieman kevyin perustein Turun Sanomat ehdottomaksi kakkosartikkelikäytännön avaajaksi.¹⁸⁴⁶

Myöhemmin samantyyppinen ”etusivun taittokulmaan” sijoitetun kakkospääkirjoituksen tai jälkiartikkelin omaksui sittemmin Satakunnan Kansa.¹⁸⁴⁷

Helsingin Sanomat oli luonut, kuten edellä jo todettakin, vuoden 1935 lehtiuidistuksen yhteydessä erityisen pääkirjoitussivun, ”lehden sydämen”. Tuolla sivulla, joka nyt oli vakiintuneesti vasemmanpuoleinen osa pääkirjoitussivun ja premiäärisivun muodostamaa aukeamakokonaisuutta, pääkirjoituskin tuli pakotetuksi tiukahkoon mittaankirjoittamisen kuriin. Taittoratkaisu oli epäilemättä omiaan tähdentämään pääkirjoituksen merkitystä, vaikka epäilemättä ns. neliöartikkeli koko sivun hallitsevin elementti olikin.

Esimerkiksi Suomen Sosialidemokraattiin pääkirjoitussivu tuli 1939, Keski-suomalaiseen 1951, Uuteen Suomeen 1956 ja Hufvudstadsbladetiin 1964.¹⁸⁴⁸ Sanomalehtien suurkuluttajille selvästi hahmottuva pääkirjoitussivu selvine johtavineen oli etenkin poliittisen lehdistön kukkeimpina vuosikymmeninä kätevä ratkaisu: niin puoluetoimistovirkailija kuin kansanedustaja saattoi selata lehdet nopeasti läpi ja monitoroida, miten jokin asia eri puolilla maata erivärisissä lehdissä nähtiin. Pääkirjoitukset nautti-

¹⁸⁴⁵ Suova 1952b; Vahtera 2004, 184, 188, 210. – Manchester Guardian muutti nimensä 1959 The Guardianiksi, ja lontoolaistui kaksi vuotta myöhemmin. (The Encyclopedia 1992, 280–281.) Suova (1895–1960) on elänyt Turun Sanomien pitkäaikaisena toimittajana (ks. Kalpa 1984, 129; vrt. J. Pietilä 2008b) läpi nuo 1920-luvun vaiheet talon sisällä, joten hänen tietoaan etusivun johtavan kulkeutumisesta Manchesterista Turkuun ei pitäne epäillä. Suova toteaa, että ”monta johtavaa kirjoitusta samassa lehdessä onkin tyypillinen englantilainen piirre”. – Päätoimittaja Raimo Vahtera vahvistaa, että etusivun pääkirjoitukset tulivat Turun Sanomiin ”samana vuonna kuin Toivola aloitti [päätoimittajana] eli 1925”. Urho Toivola oli ulkoasiainministeriön palveluksessa ennen lehteen tuloaan. Kielitaitoisena hän seurasi valppaasti ulkomaisia lehtiä. (Vahteran kirje 19.5.2007.)

¹⁸⁴⁶ Suova 1952b. – ”Suomen sanomalehdet ovat jatkuvasti yleensä yhden johtavan kannalla. Kaksi johtavaa samassa numerossa on satunnaista. Vain kaksi lehteä on poikkeuksena säännöstä”, Suova kirjoittaa – viitaten Turun Sanomiin ja Suomen Sosialidemokraattiin.

¹⁸⁴⁷ Satakunnan Kansan etusivun kakkosartikkeleita on toimitus itse kutsunut ”Tänään-lätkäksi”. Lätkän historia ulottuu päätoimittaja Tapio Vallinin mukaan Kalevi Pulkkinen päätoimittaja-aikaan (1961–81); ainakin 1970-luvun alkuun, ellei jo 1960-luvulle. ”Se on tavallaan pikkupääkirjoitus. Tai voidaan myös ajatella sen olevan avaus lehden mielipiteelliseen aineistoon, siis varsin vallankumouksellinen aikana, jolloin yleisönosastoa eikä toimittajan kommentteja yms. mielipiteellistä aineistoa juuri lehdessä ollut. Tänään-lätkän ideana on olla naseva, ajankohtainen, oivaltava, kyseenalaistava, hauska ja keskustelua herättävä kommentti ajankohtaiseen asiaan”, Vallin kuvaa. Aikanaan obsläslukijatutkimuksessa lätkän lukuarvon havaittiin olevan Vallinin mukaan ”hyvin korkea, muistaakseni 60–70 prosenttia”. Lukijat ”luonnehtivat sitä iskuksi, sivallukseksi, nyrkiksi ja tietysti lätkäksi tai silmäksi sijaintinsa ja visuaalisuutensa vuoksi”. (Vallinin kirje 15.5.2007; ks. myös Teikari 1990, 59.)

¹⁸⁴⁸ Mervola 1995a, 200, 246; vrt. Vuoristo 1989, 39. – Pitänee mainita, että ”pääkirjoitussivun tuleminen” ei välttämättä poissulkenut pitkiin aikoihin sitä, että sivulle saatiin illan hetkinä latomossa – varsinkin hädän tai laiskuuden hetkinä – heittää taittopaloiksi pikku uutisiakin, ja jopa lehdistötiedotteina tarittuja kvasi-uutisia.

vat toki arvostusta, missä on epäilemättä ollut tiettyä instituutiolisääkin.¹⁸⁴⁹ Sivistyneen ihmisen kuului, ja ehkä kuuluu yhä, lukea niitä.

Päätoimittaja oli pitkään pääkirjoitusten itsestäänselvä ykköskirjoittaja. 1800-luvun loppuvuosien Uusimaassa Wihtori Peltonen olisi voinut halutessaan delegoida pääkirjoitusten laadinnan loma-aikoinaan lähimmälle alaiselleen, mutta hän ei halunnut luopua olemasta Uusimaan ainut virallinen ääni. Jo maailmansotien välillä Helsingin Sanomat alkoi elää toista todellisuutta. Ainakin lehdessä noihin aikoihin työskennelleen Heikki Brotheruksen mukaan Eljas Erkkö ”ei kirjoittanut kovin usein” pääkirjoituksia. Lehdessä, jonka levikki lähestyi kovaa kyytiä 100 000 kappaleen rajaa, oli varaa delegoida ja suosia, Keräsen sanoin, ”toimituksen differentioitumiskehitystä”.¹⁸⁵⁰ Toisaalta myös Keskisuomalaisessa oli jo päätoimittaja (1932–1947) Anttoni Takalalla varaa pidättäytyä pääkirjoitusten laadinnasta.¹⁸⁵¹

Suovan 1950-luvun esityksen mukaan siis ”toinen poikkeus” yhden päivittäisen pääkirjoituksen säännöstä oli Turun Sanomien ohella Suomen Sosialidemokraatti. Lehdessä julkaistiin – toki pääkirjoitussivulla ja varsinaisen pääkirjoituksen alla – ns. kolmen nuolen johtavia. Suova luonnehtii tuon kakkosartikkelin olleen ”kevyemmin kirjoitettu, usein hyökkäävämpi kuin ensimmäinen johtava”. Erkki Wiksten luonnehtii noita juttuja ”lyhyiksi ja iskeviksi”, lisäten että niiden tunnuksena ollut kolminuolimerkki oli itse asiassa SDP:n silloinen merkki. Kolmen nuolen johtavat kirjoitukset Wiksten ja Marja Rantala katsovat lehden päätoimittajana 1947–1948 toimineen Unto Varjosen¹⁸⁵² aikaansaannoksiksi. Ajankohta sekä Varjosen nimi pakottavat pohtimaan, mitä yhteyksiä kolmen nuolen artikkeleilla on ollut ajan kuumaan poliittiseen tilanteeseen.¹⁸⁵³

1849 Maan presidentit ja pääministerit lienevät menettäneet aamiaisrauhansa ennen muuta pääkaupungin lehtien pääkirjoituksista. Mutta toki ainakin myös merkittävimpien maakuntalehtien pääkirjoitukset on noteerattu. – Esim. Turun Sanomien päätoimittajaksi 1925 astuneen Urho Toivolan pääkirjoitukset saattoivat hänet napit vastakkain johtavien poliitikkojen, kuten aateveli L. K. Relanderin, kanssa. Päätoimittajalle antoi epäilemättä itsetuottamusta se, että hän oli toiminut mm. Suomen edustajana Kansainliitossa Genevessä. ”Toivola ei missään vaiheessa ollut tyytyväinen Relanderin toimintaan. Tyytymättömyys näkyi 1930-luvun alussa ja Toivola antoi sen näkyä lehden palstoilla”, muotoilee historiantkirjoituksessaan Raimo Vahtera, lehden myöhempi päätoimittaja itsekin. (Vahtera 2004, 98).

1850 1900-luvun alussa päätoimittajat olivat usein myös aktiivisia poliitikkoja, ja tällöin toimittussuhteet kakkosmiehinä vetivät arkista toimitustyötä. Sitten tulivat myös toimituspäälliköt ja myös ns. toiset toimittajat: artikkeli- eli pääkirjoitustoimittajien edeltäjät. Kahden päätoimittajan järjestelmä oli käytössä HS:ssa tietynlaisena varhaisena kuriositeettina jo 1927–31. (Brotherus 1973, 88; Keränen 1984, 112–116.)

1851 Kangas 2007, 145.

1852 Unto Varjonen (1916–54) valmistui Helsingin yliopistosta filosofian kandidaatiksi 1938, ehtien jo opiskeluaikana harjoitella kotikaupunkinsa kokoomuslaisessa Uudessa Aurassa. Ns. Yrjö Ruudun piiristä vaikutteita saanut opiskelija päätyi sosiaalidemokraatiksi ja sai valmistuttuaan työpaikan 1939 Työväen Sanomalehtien Tietotoimistosta, vaikka siirtyi vielä samana vuonna Työn Voiman toimitussihteeriksi Jyväskylään. Hän kunnostautui jatkosodassa TK-tehtävissä. Hänestä tuli 1944 Tannerin tuella SDP:n puoluesihteeriksi ja ns. asevelisocialistina – Rantalan sanoin – ”nopeasti SDP:n sodanjälkeisen politiikan keskeisin hahmottelija ja poliittisen taistelutyön johtaja”. Kärsimätön ja nopeatemppoinen kun oli, Varjonen päätyi jo 1946 VR:n tehtäviin. Kunnnes 1947 hänet poimittiin SDP:n päääänenkannattajan päätoimittajaksi – ensin virkaatekevänä – ja samalla päästiin eroon Eino Kilvestä, vasemmistolaisempaan leiriin vetoa tunteneesta miehestä. Tanner, sotasyylisyysoikeudenkäynnissä tuomittu valtiomies, tuki vankilasta käsin Varjosen päätoimittajuutta. Ja oli pettynyt, kun Varjonen jo 1948 jätti päätoimittajuuden – kyllästyttyään kait sanomalehden päätoimittamisen repivyyteen. (Rantala 1995, 127–129; Lehtinen 2002, 79–80, 120–122; Wiksten 1977, 134–136; Bergholm 1990, 93–103.)

1853 Wiksten 1977, 134–135; Rantala 1995, 127–128.

Lasse Lehtisen luonnehdinnan mukaan alle 30-vuotiaalla puoluesihteerillä Varjosella oli 1944–1946 ”aikaa ja tarmoa pitää langat käsissään SDP:ssa ja sammuttaa eri puolilla puoluetta kytevät kommunismin tulipalot”. Vuosikymmenellä elettiin usein käytetyn ilmaisun mukaan vaaran vuosia. Maassa oli liittoutuneiden, käytännössä neuvostoliittolaisten, valvontakomissio. Neuvostojoukot isännöivät Porkkalan aluetta. Oman maan kommunistit vaativat joukkotoiminnalla puhdistuksia virkakoneistoon. Sosiaalidemokraatit ja kommunistit kamppailivat luottamusmiehapaikoista ja ylipäänsä työpaikkojen herruudesta. Keväällä 1947 SDP käynnisti kommunistien ja Mauno Pekalan hallituksen vastaisen kampanjan kuuluisalla tunnuksella ”Jo riittää”.¹⁸⁵⁴

Päätoimittaja Eino Kilvestä, joka oli jo 1944 liittynyt sosiaalidemokraattisen opposition jäseneksi, päästiin käytännössä eroon 1945 hänen tultuaan ministeriksi, mutta lopullisesti vasta talvella 1947, SDP:n puoluetoimikunnan päätöksellä. ”Jo riittää” -kampanjan kuumina aikoina kaivattiin Varjosen kaltaista päätoimittajaa. Hänestä sanottiin löytyvän suuri määrä itsetietoisuutta, röyhkeyttäkin. Suomen Sosialidemokraatin ”kolmen nuolen johtavatkin” on hyvä ymmärtää ajan yleispoliittista taustaa vasten. Ne eivät olleet arkirutiineihinsa kyllästyneen toimitussihteerin ulkoasukikkailua, vaan ase kamppailussa Suomen koko poliittisesta suunnasta. Mutta mistä malli tai vaikutte? On syytä veikata, että se napattiin Ruotsin silloin meitä selvästi kehittyneemmästä sanomalehdistöstä. Syytetyhdas voi olla Arvo ”Poika” Tuominen (1894–1981). Oleilihan hän Tukholmassa – selän Neuvostoliitolle ja kommunismille käännettyään – runsaat puolitoista vuosikymmentä, aina vuoteen 1956. Hänen mainitaan olleen taustaideoija ”Jo riittää” -kampanjassa, ja toisaalta Varjosen todetaan ottaneen imarreltuna vastaan tältä legendaariselta loikkarilta – Otto Ville Kuusisen entiseltä lähipiiriläiseltä – poliittista evästystä. ”Kolmen nuolen johtavatkin”, tai ainakin idea kipakoista kakkosartikkeleista, lienee omaksuttu Ruotsin lehdistä, joita Tuominen TST:n Tukholman-kirjeenvaihtajana epäilemättä kiinteästi seurasi.¹⁸⁵⁵

Suomen Sosialidemokraatin ”kolmen nuolen johtavia” ei tuki julkaistu joka päivä; nimenomaan kesäisin julkaisutiheys oli vähäisempi. Näiden kakkos- tai jälkiartikkelien ”kepeämpään tyyliin viittaa jo sekin”, että juttu on ”ladottu petiitillä kaksin välikkein, mikä ladontatapa takavuosina kuului varsinaisesti vain pakinoille”, havainnoi Suova tarkasti.¹⁸⁵⁶

”Kolmen nuolen johtavat” säilyivät aina Atte Pohjanmaan¹⁸⁵⁷ pitkälle, helmikuussa 1952 alkaneelle päätoimittajakaudelle asti. Otankin esimerkkinä Sosialidemokraatin ”kolmen nuolen johtavasta” keskiviikolta 11.6.1952. Maa, jota hallitsi Urho Kekkosen neljästä hallituksesta kolmas eli pitkäikäisin, valmistautui ottamaan vastaan ensimmäisiä olympialaisvieraita sekä toimittamaan kohta myös viimeisiä sotakorvauseriä Neuvostoliittoon. Puolustusvoimat oli pitänyt lippujuhlapäivänään kesäkuun alussa ensimmäisen sotienjälkeisen paraatin Helsingissä. Talvikauden puheenaiheita kotimaassa oli ollut niin Kekkosen ulkopolitiikkaa syleillyt pyjamantaskupuhe kuin

¹⁸⁵⁴ Haataja 2003, 744–788.

¹⁸⁵⁵ Rantala 126–128; Lehtinen 2002, 119, 122; Kuka kukin on 1974, 992. – Tuomisesta sekä hänen suhteestaan Varjoseen: ks. myös Rajala & Rautkallio 1994, 259–273. – Leskinenkin oli kiitellyt Tuomista (mts. 272) tämän ”Jo riittää” -kampanjalle antamasta ”voimakkaasta sivustatuesta” – mitä kaikkea se sitten pitikin sisällään.

¹⁸⁵⁶ Suova 1952b.

¹⁸⁵⁷ Atte Pohjanmaa (1903–76) aloitti SSd:ssa uutistoimittajana 1924, ja säilyi pienin poikkeuksin lehdelle uskollisena – organisaatiotikkaita kiiveten – eläkkeelle jäämiseensä asti. Vt. päätoimittajana Pohjanmaa toimi kolmeen otteeseen, ja tuli 1952 valituksi päätoimittajaksi. Sota-aikana hän toimi TK-kirjeenvaihtajana. Hän tähdensi päätoimittajana kommentoivan aineiston merkitystä. Hänen nimimerkkinsä olivat Pilatus ja Ami. (Suomen Sosialidemokraattisen 1968, 102; Rantala 1995, 129–130.)

nyökytyksiä. ”Kolmen tähden johtavan”, joka seuraa ykkösartikkelia, otsikko on sekin yksipalstainen, mutta toki hieman pienemmällä ladottu: ”Kom-johdon dialektiikka”. Jo sävyssä on kipakkuutta: sana ”kom-puolue” kuuluu kilpailevasta puolueesta käytettyyn vähättelysanastoon.¹⁸⁶¹ Sävy hallitsee koko artikkelia, jonka mitta on lähemmäs 2 500 merkkiä.

Pääkirjoitus ei viittaa aluksi mihinkään yksittäiseen tapaukseen tai kilpailevan poliittisen lehden juttuun. Kirjoittaja käy ääriivasemmistolaisten poliittisten vastustajien yleisten ns. teorioiden kimppuun. Jo otsikossa tartutaan dialektiikkaan: kommunistien pyhään lehmään, joka on kulkeutunut marxismiin ja marxismi-leninismiin tieteenkin Friedrich Hegeliltä.¹⁸⁶²

Kom-johtajain leirialueella pitäisi olla ainakin yksi *plutoona opinkäyneitä dialektikkoja*. Heidät on koulutettu tarkastelemaan tilanteita reaalipoliittisesti. Kaikenlainen haihattelu selitetään julistetuksi pannaan. Asioita tarkastellaan tiukoin kulmakarvoihin ja selkänöjiksi hyväksytään vain jämerät tosiasiat. Ja jotta mikään sauma ei ratkeaisi tässä kuulumattoman kylmästi organisoidussa asioidenjuoksutuksessa, on sekä teorian ympyröihin että käytännön toteutukseen vielä lisätty *käytännön demokratia eli puolueen ylimmän johdon diktatuuri*. Sen alaisuuteen saavat luvan alistua eivät vain *esikartanoiden epäroivät kandidaatit*, vaan myös *pyhään yhteyteen päässeet everstin arvoiset puolueviskaalit*. [Tähdennykset: JP]

Älykäs kirjoittaja, joka näyttää marxismin ja marxismi-leninisminkin tuntijalle, viskelee ironiaansa mm. kommunistien ns. proletariaatin diktatuurin suuntaan (*”käytännön demokratia eli puolueen ylimmän johdon diktatuuri”*). Artikkelimies viittaa sumeilematta kommunistisen vallankäytön ominaispiirteisiin, kuten ns. nomenklaturan suosintaan: seikkoihin, jotka kaikkiaan ehkä tulivat laajemman suomalaisen yleisön tietoon vasta 1950-luvulla Arvo Tuomisen kirjoista.

Ivailu jatkuu. Poliittisen vaikutusvallan vaaka on näyttänyt sosiaalidemokraateille 1950-luvun alussa positiivisia lukemia – ja näin kirjoittajalla on itseluottamusta harjoittaa pikku härnäilyä:

Omituinen tosiseikka *kom-johtajaimme* politiikan taidossa on kuitenkin se, että he ovat kehittäneet milteipä *esteettisiä tunteita herättäväksi kaunotaiteeksi* kyvyn ja valmiuden johtaa asiat siihen, että niin he itse kuin *raavas kom-rahvaskin* askel askeleelta menettävät yhteytensä muuhun kansaan ja muuhun työväestöön ja joutuvat siten sanomaan hyvästit sekä soluttautumistoiveille että asioihin vaikuttamismahdollisuuksilleen. [Tähdennykset: JP]

Jo otsikossa käytetyn kutsumasanan eri versiot (*”kom-johtajaimme”* tai *”raavas kom-rahvaskin”*) antavat tietysti tekstille oman sävynsä. Pitkän, mutta koossa pysyvän virkkeen lopussa on selkeä viittaus siihen, että kommunistien pyrkimykset eivät ole olleet kaikin osin menestykselliset. Näitä epäonnistumisia pääkirjoittaja täsmentää seuraavassa kappaleessa mainitessaan SAK:laisen ammattiyhdistysliikkeen tuoreista taapahtumista: *”kom-johdon saneluvallan alaisena olleet ammattiliitot ovat joutuneet jättämään SAK:n, ts. ne on tuomittu eristyneisyyteen”*.¹⁸⁶³

¹⁸⁶¹ Yrjö Kilpeläinen – joka pakinoitsija Jahvettina kirjoittaa myös nyt käsitellyn Sosialidemokraatin numerossa 11.6.1952 (otsikolla ”Ahkeruus ilonne”) – kutsui kommunisteja lähi-liittolaisineen ainakin nimityksillä ”komukat”, ”kommuunit”, ”härkäkommunistit”, ”skoleffit”, ”äsdeekollit” tai ”vihaiset veljet” (Simppa 1976, 168–169).

¹⁸⁶² Von Wright 1968, 11–13.

¹⁸⁶³ Eristyneisyyteen joutuneilla ammattiliitoilla viitattaneen kolmeen pienliittoon, jotka joutuivat 1950-luvun alussa SAK:n ulkopuolelle. SAK:ssa käytiin sosiaalidemokraattien ja kommunistien kesken hurja vääntö myös siitä, jatkaako SAK:n Maailman ammattiyhdistysten liiton eli MAL:n – läntisin silmin neuvostoleirin ns. peitejärjestön – jäsenenä. Ei jatkanut. Pohjanoteeraus sosiaalidemokraattien ja kommunistien ay-suhteissa koettiin SAK:n kesän 1951 edustajakokouksessa. (Bergholm 2005, 325–329.)

Loppupäätelmissä rohjetaan jopa hymähdellä ”Lenin-malliselle lippalakille”, mitä Sosialidemokraattikaan ei joskus 1970-luvulla – miltei koko Suomihan juhli 1970 Leninin syntymän satavuotismuistoakin – enää tuskin olisi tohtinut tehdä:

Tämänkaltainen jatkuva hännänkasvu riistäisi epäilemättä arvovallan miltä tahansa muulta johtajakaartilta, mutta *kom-johdon ruoska viuhuu* siksi häikäilemättä ja siksi laskelmallisesti laumansa yllä, että minkäänlainen asiointilan muutokseen johtava kritiikki ei ole mahdollinen. Johdon politiikan laatu voi olla vain maasta taivaisiin kehuttavaa ja johtajat vain armoitettuja kansansa johdattajia.

Mutta mitä kom-johdon politiikkaan tulee, niin kyllä se pikemminkin osoittaa, ettei dialektiikkaa opita vain *painamalla Lenin-mallinen lippalakki päähän korvien varaan* ja jäämälä odottamaan mitä tämä offensiivi aikaansaa asianomaisilla tajunnan kentillä. Jotain merkillistä muutakin näytään siihen tarvittavan. [Tähdennykset: JP]

Vaikuttamisen psykologian tai propagandatekniikan kannalta kirjoittaja tietenkin iskee juuri oikeaan paikkaan: vastustajan johdon ja sen joukkojen väliin.

Loppupäätelmien retoriikan railakkuus tuo mieleen vajaan puoli vuosisataa varhemman lehdistökirjoittelun. Tommilan mukaan vuoden 1907 eduskuntavaalit, puolueiden toiminnan aktivoituminen ja nousevan työväenliikkeen vastakohtaisuus vanhojen puolueiden kanssa nostattivat toimituksissa intohimoja. Ja: ”Lehtikirjoittelu oli jyrkkää ja vastustajia jopa henkilökohtaisesti loukkaavaa.” Tommilasta sanomalehtiemme kirjoittelu ”ei koskaan aikaisemmin eikä myöskään myöhemmin ole ollut niin riehakasta kuin uuden sananvapauden ensimmäisinä vuosina”.

Mutta Sosialidemokraatin ”kolmen nuolen johtavassa” voi sentään olla kuuleviina kaikuja suurlakkovuoden ja ensimmäisen punaisen viivan piirtämisen ajoilta. Henkilökohtaiset loukkaukset toki puuttuvat.

Anonyymin kakkosartikkelin kirjoittajan persoona ei tämän tutkimuksen kannalta ole suinkaan olennaisinta. Nimispekuloinnissa on kuitenkin viehätyksensä. Siksi en malta olla arvelematta, että Unto Varjonen olisi edelleen SDP:n uskollisena soturina voinut olla vielä 1950-luvun puolellakin nuolikirjoitusten laatijoita – ja tässä käsitellynkin kirjoittaja.¹⁸⁶⁴

Nuoliartikkelit ovat jännittävä sivu maan politiikan journalismin – tässä tapauksessa poliittisenkin journalismin – historiaa.

9.9 Terävä pääkirjoittaja aavistelee haamukirjoittajaa

Vaikutuksen oli tehnyt etenkin Dagens Nyheter, jonka artikkelitoimituksessa oli ollut kolme kotimaan, kaksi ulkomaan ja kaksi talousalan leader writeria.

Artikkeleita kirjoitti aika ajoin myös lehden päätoimittaja H. Tingsten.

Helsingin Sanomien toimittajan Esko Saarisen

¹⁸⁶⁴ Varjonen oli juuri jäänyt syrjään SDP:n puoluetoimikunnasta, ja siirtyi 1952 johtajaksi Suomen Pankkiin (Rantala 1995, 128). Se, että hän 1950-luvun alussa alkoi vetäytyä syrjään politiikasta, voisi tietenkin puhua sitä vastaan, että hän olisi käsitellyn nuolenpääartikkelin kirjoittaja. Pentti Salmelin (s. 1925), joka toimi sotien jälkeen sosiaalidemokraattisten lehtien toimittajana, sekä Sakari Kiuru (s. 1926), joka mm. työskenteli Työväen Sanomalehtien Tietotoimistossa, pitivät täysin mahdollisena että Varjonen olisi voinut kirjoittaa 11.6.1952 julkaistun nuolenpääartikkelin. Myöskään he eivät ehdottaneet ketään todennäköisempää kirjoittajanimeä tilalle. R. H. Oittisen kumpikin sulki pois, vaikka tämä oli noihin aikoihin SDP:n johtavin ideologi. Nuolenpääartikkelien usein aggressiivisenkin sävy ei sopinut Oittisen persoonaan. (Salmelinin haastattelu 11.4.2007; Kiurun haastattelu 12.4.2007; myös Toivo Kivisen haastattelu 13.4.2007.)

Ruotsin-havaintoja vuodelta 1958
(Isto Mikkonen: Poliittisesta vallasta sanan valtaan, 2006)

Jälkiperspektiivistä Eriksson luonnehtii haastattelun olleen aikansa
"vasemmistodemarinäkemys". Asetelma hymyilyttää:
"Vasemmistodemarijengi tulee ja sanoo, mitä presidentin pitää sanoa."

Emeritusprofessori Lars D. Eriksson Lakimies-lehden
syksyn 1970 Kekkös-aiheisesta jutusta (Lakimiesuutiset 2007)

Turun Sanomien ja Suomen Sosialidemokraatin lisäksi jälkiartikkeleita alkoi ilmaantua muihinkin lehtiin. Silloin tällöin julkaistuina niitä esiintyi Helsingin Sanomissakin jo itsenäisyytemme koiton aikoihin. Uudessa Suomessa lienee edetty suurin piirtein samaa vauhtia. Kahdella keskeisellä pääkaupunkilaislehdellä lienee ollut käytettävissään laajin ulkopuolisten asiantuntija-kirjoittajien piiri, mikä tietenkin toi pääkirjoitusten tuotantoon merkittävää lisävoimaa.¹⁸⁶⁵

Esimerkiksi Keskisuomalainen otti jälkiartikkelit käyttöön vähitellen 1950-luvun lopulla ja 1960-luvun alussa, minkä jälkeen ne ovat olleet sääntö. Kymmenen vuotta aiemmin, Martti Juuselan astuessa päätoimittajaksi, oli astuttu edellinen suuri askel: pääkirjoitus - vähintään yksi - alkoi esiintyä joka numerossa.¹⁸⁶⁶

Mutta menen seuraavaksi Aamulehteen, joka nousi kaiken aikaa yhä selvemmin Tampereen ja Pirkanmaan ykköslehdiksi. Pahin kilpailija Kansan Lehti oli joutunut 1960-luvun lopulla pudottamaan ilmestymiskertansa seitsemästä kuuteen, ja sen levikki oli enää noin kuudennes Aamulehden levikistä, joka nousi 1970-luvun alussa jo noin 110 000 kappaleeseen. Pääkirjoitusgenren kannaltakin 1970-luvun alun Aamulehti on kiinnostava tapaus. Päätoimittajaksi oli 1970 noussut Raino Vehmas, joka oli usein vastakkaisista mieltä niin ajan johtavan hallitusvoiman, sosiaalidemokraattien, kuin nuorisoradikalismien edustajien kanssa.¹⁸⁶⁷ Aamulehdellä ja sen päätoimittajalla oli tarvetta sanoa.

Yksi vuoden 1970 suomalaisia uutistapauksia oli presidentti Kekkonen 70-vuotispäivä 3. syyskuuta. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen aikakauskirja Lakimies¹⁸⁶⁸ julkaisi merkkipäivän kunniaksi ns. haastattelun. Kekkoselle esitettiin kirjallisesti puoli

¹⁸⁶⁵ Lamminpään kirje 4.5.2007; Uuden Suomen arkisto. - Lamminpää, Päivälehdien arkiston tutkija, toteaa - suurin piirtein maailmansotien väliseen aikaan erityisesti viitaten - että HS:n johdon "laajat yhteiskuntasuhteet saivat aikaan sen, että asiantuntevista [pää]kirjoittajista ei ollut pulaa". - Yksittäisenä esimerkkinä mainittakoon, että hallitusmuotokeskustelua itsenäistymisen jälkeen käytäessä tiedetään HS:n anonyymien pääkirjoituksen laatijan olleen kerran K. J. Ståhlberg. (Kulha 1989a, 82.)

¹⁸⁶⁶ Lasse Kankaan kirje 3.5.2007.

¹⁸⁶⁷ Raino Vehmas (1929-79) toimi Turun Sanomien uutis- ja ulkomaantoimittajana 1950-61 harjoittaen samalla yliopisto-opintoja. Hän väitteli 1961 Suomen romaniväestöön liittyvistä kysymyksistä, ja tuli valituksi 1962 Tampereen yliopiston - silloin vielä Yhteiskunnallisen Korkeakoulun - lehdistö- ja tiedotusopin vt. professoriksi 1962; ja sitten viran vakinaiseksi haltijaksi 1964. Vehmas tuotti 1960-luvulla myös omaan oppialaansa liittyviä julkaisuja. AL:n päätoimittajaksi hänet kutsuttiin 1970, hänen tuskaannuttuaan Tampereen yliopiston "luentosalien nopeasti ahdistavaksi muuttuneeseen ilmapiiriin", kuten Esko Salminen ilmaisee. Paitsi paljon pääkirjoituksia Vehmas kirjoitti nimimerkillä Utra AL:een yli 600 pakinaa - "ennen kaikkea isänmaan ystävänä ja viestintäpoliitikkona", kuten hänen päätoimittaja-seuraajansa Pertti Pesonen luonnehtii. (Kuka kukin on 1974, 1054; Kulha 2002, 79; Salminen 2004, 86; Pesonen 1981, 7-8.)

¹⁸⁶⁸ Kansanvallasta ja sen toteutumisesta lainkäytössä, 1970.

tusinaa kysymystä, joihin hän vastasi kirjallisesti, ja perusteellisesti: juttu vie parikymmentä sivua.

Presidentin kanslian päällikkönä noihin aikoihin työskennellyt Antero Jyränki on muistellut, miten Lakimies-lehden tekstiä synnytettiin miehissä perusteellisesti loppukevään ja kesän 1970 mittaan. Kekkonen oli suositellut vastauksia muotoilevan taustatyöryhmän jäseniksi Tampereella juuri väitellyttä sosiologia Raimo Blomia, jättäen muutoin ryhmän kokoamisen Jyrängin harkintaan. Tämä kutsui työryhmään Blomin lisäksi oikeustieteilijät Lars D. Erikssonin, Antti Kivivuoren ja Olavi Heinosen. Lakimies-lehden haastattelukysymysten laatijoita olivat lehden ilmoituksen mukaan Aulis Aarnio, Matti Savolainen ja Ilmari Ojanen – ja Jyrängin työryhmän jäseniä siis viisi. Viime kädessä oli kyse kahdeksan miehen piiristä, joka pelasi enemmän tai vähemmän yhteen. Kaikki kahdeksan olivat Erikssonin jälkiarvion mukaan läheisiä keskenään.¹⁸⁶⁹

Syyskuun 1970 alussa työ oli valmis: ns. haastattelu, jossa Urho Kekkonen harjoitti Jukka Kekkonen sanoin ”väkevän oikeuspoliittista” kritiikkiä. ”Perusongelma hänen mielestään oli siinä, että maan lakimieskunta oli asenteiltaan yksiviivaisen konservatiivista ja hälyttävästi kansasta vieraantunutta”, J. Kekkonen tulkitsee.¹⁸⁷⁰

”Haastattelun laatimistapa huomioon ottaen ei ole ihme, että presidentti Kekkonen vastaukset sopivat haastattelijoiden esittämiin teeseihin kuin hansikas käteen”, tulkitaan Suomen Lakimiesliiton historiankirjoituksessa. Liitossa tai lakimieskunnassa Kekkos-teksti synnytti voimakkaan reaktion, koska historiankirjoituksen mukaan tekstissä ”pantiin lakimieskuntaa ojennukseen, jonoon, pinoon ja herran järjestykseen”, ja arvostelua tuli ”oikein isän kädestä”. Kekkonen lähetti liiton puheenjohtajalle Sakari Sohlbergille ns. myllykirjeenkin, kun puheenjohtaja oli lehdistötiedotteessaan maltillisesti puolustanut lakimieskuntaa. Ja kun Sohlberg vielä rohkeni vastata myllykirjeeseen, seurauksena oli Kekkonen raivostuminen. Lakimieskunnassa kuohui. Lakimiesliitto sai puolustaa jäseniään pitkin syksyä.¹⁸⁷¹

Tämä tausta on syytä ottaa huomioon, kun tarkastellaan Aamulehden 4.9.1970 julkaisemaa pääkirjoitusta ”Presidentti vastaan oikeuslaitos”. Lukuisat lehdet ottivat toki tapaukseen pääkirjoituspalstoillaan kantaa, mutta yli muiden näyttää Kekkos-elämäkerran kirjoittaja Juhani Suomi nostavan suorasukaisuudessaan juuri Aamulehden tekstin.¹⁸⁷² On syytä täsmentää kyseen olevan ykkösartikkelista, sillä esimerkiksi tuon päivän Aamulehdessä artikkeleita on kolme.¹⁸⁷³ Kun pääkirjoituspalsta soljuu vertikaalisesti kahdella palstalla – koko ajan yhden palstan levyisenä ladelmanä – ylhäältä alas, niin jatkuu kolmosartikkelin häntä kolmannelle ja neljännelle palstalle kymmenkunnan rivin mittaisena polvekkeena. Mittaankirjoittaminen siis on jo pyrkimys, mutta ei vielä ehdoton päämäärä.¹⁸⁷⁴

¹⁸⁶⁹ Pajuoja & Ervasti 1994, 142–156, Jyränki 1990, 262–267; Emeritus Erikssonin, 2007.

¹⁸⁷⁰ J. Kekkonen 1998, 113.

¹⁸⁷¹ Pajuoja & Ervasti 1994, 142–156. – Kekkonen Lakimies-lehden antaman ns. haastattelun julkaisi AL pääosin jo itse syntymäpäivänä eli 3.9. Julkistaminen tapahtui näyttävästi, valokuvien kera.

¹⁸⁷² Suomi 1996, 284. – ”Presidentti on muuttunut ajatus- ja arvomaailmaltaan kommunistiseksi, antoi AL:n pääkirjoitus ymmärtää ja tulkitsee näin sen, minkä moni vastaaninttjä oli piilottanut riviensä väleihin”, Suomi kirjoittaa.

¹⁸⁷³ AL:n 4.9.1970 kakkosartikkeli ”Laulun lahjat” käsittelee SAK:n johdon neuvonpitoa ”talus- ja tulopoliittisen kokonaisratkaisun” – lyhennekielillä sittemmin ”tupon” – aikaansaamiseksi. Kolmosartikkelissa ”Synkkä Lähi-itä” puolestaan arvioidaan, millaiset ovat rauhannäkymät, kun jo kuukauden verran on kulunut alueella riehuneen sodan päättymisestä.

¹⁸⁷⁴ Käytännössä koko AL:n 4.9.1970 takasivu on omistettu – positiivisessa hengessä – presidentti Kekkonen 70-vuotisvastaanotolle. Kokonaisuutta hallitsevat kättelymenoista otetut monet valokuvat. Suurella pistekoolla ladottu otsikon esirivi kuvailee: ”Viisi tuntia kätte-

Jos jo Suomen Sosiaalidemokraatin sodanjälkeistä kolmen nuolen artikkeleista oli poissa kaikinainen koukeroinen ylätyyli, niin nyt Aamulehdessä on pääkirjoitusproosakin 1970 lyhytvirkkeistä lehtiproosaa. Ensimmäinen kappale tykittää perusasetelman - lähtien siitä, että kukin lukija on voinut saman päivän numeron uutissivuilla silmäillä itse juhinnan:

Tasavallan presidentin 70-vuotispäivänä julkaistiin lehdes-
sämmme presidentin alunperin Lakimies-lehdelle myöntämä haastattelu, joka sisältää poikkeuksellisen voimakkaan oikeuslaitokseen ja maamme lakimieskuntaan kohdistuvan arvostelun. Samalle ajatuspohjalle rakentuvia hyökkäyksiä ovat aikaisemmin esittäneet lähinnä vasemmistoradikaalit.

Seuraava kappale on oikeastaan yhteiskuntatieteellistä metodi-argumentaatiota:

Haastattelussa viitataan tamperelaisen tutkijan tri Raimo Blomin viime keväänä julkaistuu väitöskirjaan, jonka aiheena on luottamus oikeuslaitokseen. Mutta mihin unohtu[] haastattelussa se tutkimuksessa ilmi käyvä seikka, että vastustajat [pitäneen olla: vastaajat] pitivät tuomioistuinaikoina paremmin onnistuneena kuin esim. kansaneläkelaitoksen, kirkon, kunnallisten sosiaaliviranomaisten tai jopa eduskunnan toimintaa?

Pienet kirjoitusvirheet tai onnahtelut ("paremmin onnistuneena" pro "onnistuneempana") viittaavat siihen, että kirjoitusprosessi on ollut hektinen ja kirjoittajalla ehkäpä

lyä, lahjoja, puheita, shampanjaa". Typografisesti hillitty pääotsikko mainitsee: "Uusi arvonimikin tuli: Lapin päänoita".

Tampere 4. 9. 1970

PRESIDENTTI VASTAAN OIKEUSLAITOS

Tasavallan presidentin 70-vuotispäivänä julkaistiin lehdes-
sämmme presidentin alunperin Lakimies-lehdelle myöntämä haastattelu, joka sisältää poikkeuksellisen voimakkaan oikeuslaitokseen ja maamme lakimieskuntaan kohdistuvan arvostelun. Samalle ajatuspohjalle rakentuvia hyökkäyksiä ovat aikaisemmin esittäneet lähinnä vasemmistoradikaalit.

Haastattelussa viitataan tamperelaisen tutkijan tri Raimo Blomin viime keväänä julkaistuu väitöskirjaan, jonka aiheena on luottamus oikeuslaitokseen. Mutta mihin unohtu haastattelussa se tutkimuksesta ilmi käyvä seikka, että vastustajat pitivät tuomioistuinaikoina paremmin onnistuneena kuin esim. kansaneläkelaitoksen, kirkon, kunnallisten sosiaaliviranomaisten tai jopa eduskunnan toimintaa?

Kun maan poliittinen johto moittii oikeuslaitosta, se samalla moittii itseään. Kuinka monella sotien jälkeisellä hallituksella tai oikeusministerillä on ollut jokin ohjelma oikeuslaitoksen tai vanhentuneen siviili-, rikos- ja prosessilainsäädännön kehittämiseksi? Miksi esim. lakimieskunnan tahtoita jatkuvasti esitetyt vaatimukset lainvalmistelutyön tehostamisesta ovat kulkuneet kuorille korville? Kansalaiset eivät voi erottaa toisistaan vanhentuneen lainsäädännön ja tuomarin osuutta tehtyihin päätöksiin: tuomarikunta saa kantaa moraalisen vastuun tehtyistä päätöksistä. Ja kuitenkin tuomarien päätökset nojautuvat juuri poliittisen vallan, eduskunnan säätämiin lakeihin.

Jokaiselle tutkijalle on selvää, että asennetutkimus voi kartoittaa vain ihmisten asenteita, ei sen sijaan sitä, miten asiat todellisuudessa ovat. Käynnissä oleva oikeuslaitostutkimus on vasta nyt siinä vaiheessa, jossa pyritään eläkkeeläisjärjestelmän pohjalta selvittämään, mikä tuomioistuinten toiminta rikosasioissa todella puolueetonta vaikeo ei. Tämän vaiheen tutkimustuloksia ei vielä ole käytettävissä.

Suomalaisessa yhteiskunnassa viime aikoina kehitelty kovakouraisien muutosten strategia aikaa nyt hahmottua. Ensinnäkin luodaan jonkin läskeän alan, kuten oikeuslaitoksen kehittäminen miltei järjestelmällisesti. Verovaraille tuki aina löytyy muutakin käyttöä. Kun on päästy miltei kurjattumispisteeseen saakka, on tullut aika peittää jäljet. Tässä vaiheessa poliittinen johto, radikaalien piirien säestämänä katsoo aiheelliseksi hyökätä puutteellisissa oloissa työskentelevän, aikeellisin työvälinein varustetun, mutta silti parastaan yrittävän ammattikunnan kimppuun. Näin meillä luodaan edellytyksiä uudistuksille ja tässä tapauksessa nimenomaan oikeuslaitoksen poliittisomismelle. Samaa menetelmää on kokeiltu jo yliopistotaltelussa.

Haastattelussa esitetty ajatus määrällisistä tuomarinviroista ja tuomareiden poliittisesta vastuusta on selvästi ristiriidassa hallitusmuodon omaksuman vallan periaatteen ja tuomareiden riippumattomuuden periaatteen kanssa. Ilman riippumattomia tuomareita ei voida ylläpitää kansalaisvapauksia; ilman kansalaisvapauksia ei voida ylläpitää kansanvaltaa; enintään voidaan toteuttaa ns. kansandemokratiaa.

Olemme tähän saakka olleet siinä käsityksessä, ettei presidentti purematta niele haamukirjoittajan tekstiä. Jos käsityksemme edelleen pitää paikkansa, on presidentin ajatus- ja arvomaailmassa tapahtunut suuri muutos hänen 60-vuotispäivästään, jolloin hän sanoi Neuvostoliiton silloiselle pääministerille N. S. Hrushtševille, että "vaikka koko Eurooppa nuuttuisi kommunistiseksi Suomi jää perinteellisen pohjoismaisen kansanvallan pohjalle. Jos Suomen kansan enemmistö näin tahtoo, niin kuin uskon". Tänäkin päivänä me uskomme Suomen kansan enemmistön noin tahtovan korkealtakin tippuvista voikkie-hunnan pisaroista huolimatta.

Ka

T ägg ja talous korosi mykäs keskuun j vaiku ja se vain i tä on suure sissak Tästä vä alusta

T alo tukesi voida tarka kököl 1. Y eli va sesti jo: kit män osoitt ta jo llaistu Tar tästä kiksi kansa ekono sen as misen Mittaa rippu "sioitt myksi luitaar 2. T sen vä taami nösmä jonkin tietty sen jä osa t tiettyl taute dessä man tuotta jälkee selvitt säykse nöserä ta ja mistä Näis tuotta noksis johtuv kiyks vuude on sli tiedon sen lis

myös adrenaliinia veressä. Pääkirjoittaja asettuu jopa empaattisen voimakkaasti lakimiesten puolelle. Hän kysyy, ”miksi esim. lakimieskunnan taholta jatkuvasti esitetyt vaatimukset lainvalmistelutyön tehostamisesta ovat kaikuneet kuuroille korville”.

Kirjoittaja sitten palaa myös Blomin tutkimustyön metodiikkaan toteamalla ”jokaiselle tutkijalle” olevan selvää, että ”asennetutkimus voi kartoittaa vain ihmisten asenteita, ei sen sijaan sitä, miten asiat todellisuudessa ovat”. Tämän pohjalta uskaltaa veikata, että kirjoittajan täytyy olla juuri yliopistomaailmasta – ja yhteiskuntatieteiden maailmasta – käytännön lehtityöhön siirtynyt päätoimittaja Vehmas.¹⁸⁷⁵

Pääkirjoittaja valittaa, miten ”poliittinen johto, radikaalien piirien säestämänä katsoo aiheelliseksi hyökätä puutteellisissa oloissa työskentelevän, alkeellisin työvälinein varustetun, mutta silti parastaan yrittävän ammattikunnan kimppuun”. Samantyyppistä on ”kokeiltu jo yliopistomaailmassa”, kirjoittaja tietää.

Ajan pääkirjoituksille – mukaan lukien jälkiartikkelit – oli Aamulehdessä ominaista lihavoitu loppukiteytys, summa summarum. Niin tässäkin tapauksessa:

Olemme tähän saakka olleet siinä käsityksessä, ettei presidentti purematta niele *haamukirjoittajan* tekstiä. Jos käsityksemme edelleen pitää paikkansa, on presidentin ajatus- ja arvomaailmassa tapahtunut suuri muutos hänen 60-vuotispäivästään, jolloin hän sanoi Neuvostoliiton silloiselle pääministerille N. S. Hrushtsheville, että ”vaikka koko Eurooppa muuttuisi kommunistiseksi Suomi jää perinteellisen pohjoismaisen kansanvallan pohjalle, jos Suomen kansan enemmistö näin tahtoo, niin kuin uskon”. Tänäkin päivänä me uskomme Suomen kansan enemmistön noin tahtovan *korkealtakin tippuvista loiskiehunnan pisaroista huolimatta*. [Tähdennykset: JP]

Argumentaatioltaan pääkirjoitus merkitsee täystyrmäystä Kekkonen Lakimies-lehdessä esittämille näkökohdille: tekstissä ei oikeastaan tulla pienessäkään määrässä Kekosta vastaan. Kun ottaa huomioon tämän sekä tekstiin sisältyvät pirullisuudet (esimerkiksi suorasukaisen viittauksen haamukirjoittajien käyttämiseen tai ilmauksen ”korkealtakin tippuvista loiskiehunnan pisaroista”), ei ole ihmetteleminen, vaikka Vehmas päätyi muutaman päivän päästä ns. myllykirjeen saajaksi. Kekkonen kiinnitti Salmisen¹⁸⁷⁶ mukaan oitis päätoimittaja Vehmakselle heittämissään myllykirjeessä huomiota lehden ulkopoliittiseen suuntaan – väittäen sen olleen ”kaivamassa pohjaa maan kansainväliseltä asemalta ja menestykseltä”. Mielipahan purkauksensa ja vastaiskujensa ohella presidentti myös esitti toiveen: ”Pyydän että lopetatte lehtenne lähettämisen minulle.”

Stimulus, response? Jo se, että Kekkonen Vehmakselle lähettämä kirje on päivätty 7.9.1970, osoittanee kalikan osuneen. Aamulehden kyseinen pääkirjoitus ei jättänyt lukijaansa kylmäksi. Mutta paitsi kylmiä reaktioita lienevät Aamulehti ja Vehmas saaneet moisesta rohkeasta mielipiteenilmauksesta runsaasti myös myönteistä palautetta. Ainakin lakimiehiä pääkirjoitus lienee miellyttänyt: heitähän varauksetta puolustettiin.

Toki syksyn 1970 suuri oikeuspoliittinen keskustelu ei ollut ainoa, jonka Kekkonen onnistui räväkkyydellään aikaansaamaan. Esimerkiksi jo hänen vuoden 1952 py-

1875 AL:ä vuodesta 1957 palvellut Eero Syvänen kiistää, että olisi itse ollut kyseisen pääkirjoituksen kirjoittaja – vaikka lehden keskeisenä poliittisena linjanvetäjänä vakituiseen artikkelityötä tekikin. Hänestä kaikki merkit viittaavat siihen, että kirjoittaja oli juuri Vehmas, joka oli kirjoittajana ”nopea, kun oli vedossa”. (Syväsen haastattelu 12. ja 29.5.2007.) Syvänen (s. 1923) tuli valituksi AL:n toiseksi päätoimittajaksi 1980 Pertti Pesosen tullessa silloin taloon vastaavaksi päätoimittajaksi (Hakuteos Aamulehti 1988, 13).

1876 Salminen 1996,79–80. – Tekstistä ei käy suoraan ilmi, viittaako Kekkonen kyseisessä myllykirjeessään Lakimies-lehden ”haastatteluun”. Salmisen kirjan painopistehän on toisaalta: alaotsikon mukaan tarkastelun kohteena on ”Neuvostoliitto/Venäjä Suomen lehdistöissä 1968–1991”. Kirjasta ilmenee, että Kekkonen ja AL:n linjat menivät ristiin jo esimerkiksi Väinö Peltosen, Vehmaksen päätoimittaja-edeltäjän, kaudella ainakin siinä, ettei AL tukenut ajatusta Pohjolan ydinaseettomasta vyöhykkeestä.

jamantaskupuheensa innoitti pääkirjoittajakin.¹⁸⁷⁷ Pääkirjoittajien keskinäisen dialogin kannalta sotienjälkeisten vuosikymmenten lehtikuolemat eivät tienneet hyvää: yhä useammasta kaupungista alkoi puuttua rakas vihollinen, jonka kanssa argumentoida.

9.10 Pääkirjoitus – lopulta ammattitoimittajien heiniä

Helsingin Sanomissa oli Rudolf Holstin mukaan¹⁸⁷⁸ jo Eero Erkon 1909 alkaneen päätoimittajauran alkuaikoina päädytty siihen, että ”suuressa sanomalehdessä ei päätoimittajan tule enää olla kirjoittavana kätenä, vaan aivoina, jotka lakkaamatta kuuntelevat ja näkevät, tekevät havaintoja hetken ilmiöistä, tapahtumista, vaatimuksista ja antavat niiden mukaan käskyjä, mitä lehteen pitää milloinkin tulla.” Erkko oli kirjoittanut elämässään paljon – jo Keski-Suomen toimittajana 1880-luvun lopulla. Mutta nyt hän näki parhaaksi delegoida artikkelitöitä oikeillekäsilleen, vaikka hänen päätoimittajaedeltäjänsä Severi Nuormaa vielä tuli tunnetuksi¹⁸⁷⁹ ”tyyliltään erinomaisista pääkirjoituksista.” Erkolla alkoi olla liian monta rautaa tulella, eikä vähiten yhtenä keskeisenä nuorsuomalaisena puoluepoliitikkona.

”Varsinkin 1900-luvun alkupuolella, jolloin sanomalehdet olivat tiukasti sidoksissa puoluepolitiikkaan, päätoimittajat olivat usein erittäin aktiivisia poliitikkoja”, Keränen kuvaa päätoimittajien taannoista roolia. Töitä oli delegoitava ja vastuuta siirrettävä. Tähän prosessiin kuuluivat merkittävänä osana ns. artikkelitoimittajat, jotka laativat pääkirjoituksia ja huolehtivat yleensä mielipideaineistosta. Heidän rinnallaan esiintyi myös ns. toisia toimittajia, jotka olivat myös päätoimittajan sijaisia. Titteli kyllä vaihtui usein 1980-luvulla toisen päätoimittajan titteliksi.¹⁸⁸⁰

Esimerkiksi Uudessa Suomessa näkyy selvästi, miten pääkirjoituksen kirjoittaminen alkoi eriytyä ja professionalistua. Vilkaistu lehden pääkirjoittajajoukkoon kielii, että käytettävissä on toisen maailmansodan jälkeen ollut joukko eturivin älymystökirjoittajia: V. J. Sukselaisesta Edwin Linkomieheen, Rafael Koskimiehestä Eino S. Repoon. Suuri joukko pääkirjoituksia on heidänlaistensa kynästä. Joskus harvoin voi pääkirjoituksen tekijänä vilahtaa myös eturyhmä, kuten (16.8.1950) Rahalaitosten neuvottelukunta. Toisaalta esimerkiksi Akseli Routavaaran¹⁸⁸¹ mukaantulo lehden pääkirjoitusten laatijoiden joukkoon tammikuussa 1945 merkitsi, että päätoimittaja Lauri Aho sai itselleen yhä tärkeämmäksi osoittautuvan oikeankäden. Erityisen vahva Routavaaran panos oli 1947–1952, jotka vuodet hän työskenteli Uuden Suomen artikkelitoimittajana. Esimerkiksi vuoden 1948 pääkirjoituksista Routavaara kirjoitti enemmän kuin

¹⁸⁷⁷ Lohi 2003, 200–210.

¹⁸⁷⁸ Ks. Kulha 1989a, 19–20.

¹⁸⁷⁹ Nygård 1987, 117.

¹⁸⁸⁰ Keränen 1984, 114–115. – Keränen detaljihavainnot pääkirjoitusjournalismin differentioitumisen osalta jäävät valitettavasti ohuemmiksi kuin hänen uraa uurtavat tutkimushavaintonsa monin muin kohdin.

¹⁸⁸¹ Routavaaran (1901–54) lehtimiesura alkoi alleparikymppisenä Kaiku-lehdessä kotikaupungissa Oulussa, ja jatkui Kemissä, Torniossa ja Jyväskylässä. Viimeksi mainitussa hän vaihtoi sotavuosina lehteä: maalaisliittolaiseksi 1930-luvun alussa muuttuneesta Keski-suomalaisesta kokoomuslaiseseen Sisä-Suomeen – päätoimittajaksi. Sisä-Suomessa Routavaara liukui epäpoliittisesta ammattijournalistista poliittiseksi linjanvetäjäksi. 1944 – samana vuonna, jolloin ilmestyi hänen journalismioppikirjansa (Routavaara 1944) – hän muutti Helsinkiin ja siirtyi Kokoomuksen lehdistösihteeriksi. Vuosina 1947–52 Routavaara työskenteli US:n artikkelitoimittajana, ja 1952–54, varhaisen kuolemaansa asti, turkulaisen Uuden Auran päätoimittajana. Hänen tärkeitä harrastuksenkohteitaan oli pikakirjoitus. (Vesikansa 2006; Kuka kukin oli 1961.)

päätoimittaja Aho.¹⁸⁸² Toki lehdistöhistoriasta voi löytää mainintoja siitä, että pienem-
mätkin lehdet ovat käyttäneet toimituksen ulkopuolisia pääkirjoittajia.¹⁸⁸³

Kirjatessaan 1985 Uuden Suomen pääkirjoituskäytäntöjä Jyrki Haikonen toteaa muistiossa, että "aivan viime vuosina ulkopuolisia pääkirjoitusten kirjoittajia on ollut vain muutama", kun "on ollut tarkoituksenmukaista kirjoittaa pääkirjoitukset toimituksessa".¹⁸⁸⁴ Sana "tarkoituksenmukaisinta" voi herättää kysymyksiä. Kuitenkin lie-
nee kysymys paljolti tästä: jos halutaan, että pääkirjoitukset iskevät päivän uutistapah-
tumiin, säilyttävät aktualiteettinsa, on kai viisainta pitää kirjoittaminen oman toimi-
tuksen käsissä.

Esimerkiksi Turun Sanomissa ulkopuoliset kirjoittajat hävisivät pääkirjoituspals-
talta Tyko Tarposen päätoimittaja-aikana (1959–1972), ja sittemmin artikkelit olivat
Kalvan mukaan päätoimittajan tai muun toimituksen. Turun kaltaisessa yliopisto- ja
hallintokaupungissa lienee ollut potentiaalista ulkopuolista pääkirjoittajakapasiteettia
melko lailla. Aamulehdessä, perinteisen teollisuuskaupungin lehdessä, ei päätoimittaja
Raimo Seppälän mukaan käytetty ulkopuolisia pääkirjoittajia 1980-luvun alusta lähti-
en, "eikä kovin paljon sitä ennenkään". Myöskään esimerkiksi Etelä-Suomen Sanomis-
sa ei ainakaan enää 1980-luvun puolivälissä nojattu ulkopuolisiin pääkirjoittajiin.¹⁸⁸⁵

Ulkopuolisten laatimat pääkirjoitukset olivat tuoneet ainakin Uudelle Suomelle
arvovaltaa, arvioi Vesikansa, lehden pitkäaikainen pääkirjoittaja itsekin. "Voitiin ar-
vailla, mitä niiden rivien väleihin kätkeytyi", hän luonnehtii. Lisäten, että pääkirjoituk-
siin liittynyt vaikutusvalta vaihtoi sitten foorumia: televisioruudussa annetut lausun-
not ikään kuin ottivat vaikuttajina pääkirjoitusten paikan.¹⁸⁸⁶ Pääkirjoitus yhtäältä pro-
fessionaalistui, toisaalta arkipäiväistyi. Edellinen oli seuraamusta siitä, että pääkirjoitus
oli yhä useammin oman toimituksen kirjoittama.

Uuden Suomen 31.12.1979 katsaustyyppinen pääkirjoitus "Uuteen vuoteen" on
lyhyehkö. Sen alla on jälkiartikkeli, joka kylläkin on typografisesti – otsikon pistekokoa
myöten – ykkösartikkelin kaltainen.

Siirtymä vuosikymmenestä toiseen näyttäytyy Uudessa Suomessa vuoden 1979
viimeisenä päivänä sangen epädramaattisessa valossa, mikä toki voi heijastella pitkälle

1882 Uuden Suomen arkisto. – Arkistosta löytyviin pääkirjoituslistoihin on pääkirjoittajien
nimet merkitty periaatteessa vuoden 1944 alusta elokuulle 1981. Mutta puutosjaksojakin
on, eritoten 1960- ja 1970-luvulla. – Routavaara kirjoitti esimerkkivuonna 1948 US:een yli
100 pääkirjoitusta, ja päätoimittaja Aho vajaan 80.

1883 Vaikkapa Kainuun Sanomista mainitaan, että maisteri Aarno Pesonen käytti usein pää-
kirjoituspals-
ttaa (Kukkonen 1968, 82). – Kuriositeettina lisättäköön, että päätoimittaja Ai-
mo Kairamo on muistellut luovuttaneensa 1976 SSd:n pääkirjoituspals-
ttaa Tampereen yli-
opiston tiedotusopin professorin Kaarle Nordenstrengin käyttöön. Tämä oli tarjoutunut
kirjoittamaan pääkirjoituksen ns. uuteen kansainväliseen tiedotusjärjestykseen liittyvistä
kysymyksistä. Kairamo suostui, ja sai tekstin – joka oli hänestä "sisällöllisesti hirveä, ja
pitkä kuin rautatie". Miehet kävivät väännon tekstin käsittelemisestä. SDP:n pää-
äänenkannattajassa 10.8.1976 julkaistu lopputulos ei täysin tyydyttänyt Kairamo-
toimittajaa, jolle painovapauslaki soi ehdottoman päätävävällän. Kun pian ilmeni, että
Nordenstreng on ehdolla kommunistivetoisen toimittajajärjestön IOJ:n puheenjohtajaksi,
Kairamo oivalsi, että häntä lienee käytetty hyväksi. (Haataja & Pietilä & Pietiläinen 1996,
272–275.)

1884 Haikosen muistion ("Pääkirjoitusluettelot", 14.1.1985) valossa tiettyjä viimeisiä mohi-
kaaneja Uuden Suomen *ulkopuolisina* pääkirjoituksen kirjoittajina 1980-luvun alkupuolis-
kolla olivat Heikki Pitkänen, Antero Penttilä ja Vesa Vainio. Lehden *omia* pääkirjoituksen
kirjoittajia on joskus 1980-luvun alkupuolisella ollut ehkä toistakymmentä. Ahkerin kir-
joittaja on ollut kaiketi Haikonen itse. Päätoimittajana 1964–76 toimineen Pentti Poukan
toteaa Haikonen olleen "erittäin ahkera pääkirjoitusten tekijä". (Uuden Suomen arkisto.)

1885 Kalpa 1984, 450, R. Seppälän kirje 9.3.2007; Nimellä vai ilman 1986.

1886 Vesikansan kirje 26.5.2007.

ajan koko kansallista ilmapiiriäkin. Kansakunta oli päässyt irti 1970-luvun jälkipuolisko-ajan leimanneesta lamasta, ja yleiset näkymät olivat verraten valoisat.¹⁸⁸⁷ Ilmassa leijuu – ns. Korpilammen kokouksen jälkivuosi kun eletään – konsensushakuisuutta. Presidentti Kekkonenkaan ei enää jaksa puuttua asioiden kulkuun parhaiden vuosiansa malliin.

Uuden Suomen ykkösartikkeli lähtee liikkeelle Suomen yleistilanteen arvioinnilla:

Vuosikymmen päättyy Suomen osalta verrattain myönteisissä merkeissä. Kaikki taloudellisen kehityksen kuvaajat osoittavat kasvulukuja, olipa sitten kysymys tuotannosta tai kansalaisten ostokyvystä.

Vuosikymmenen lopun tilannetta tarkastellaan ennen muuta talouden näkökulmasta, punnuksina makrotaloudelliset indikaattorit. Tämä leimaa koko pääkirjoitusta. Kirjoittaja lähestyy työttömyysongelmaa – jonka voittamiseksi Kekkonen oli muutama vuosi aiemmin runnonut kokoon ns. hätätilahallituksen¹⁸⁸⁸ – varovaisen optimistisesti (”myös työttömyys on alenemassa, vaikka onkin yhä liian korkealla tasolla”). Suomen todetaan tuolla hetkellä kuuluvan ”yhä taloudellisen kasvun kärkijoukkoon”. Nojaten valtiovarainministeri Ahti Pekkanen lausuntoon pääkirjoittaja varoittelee, että taloudellisen kasvun tielle voi ilmaantua ”kansainvälisiä epävarmuuden aiheuttajia”.

Seuraavaksi pääkirjoittaja siirtyy tarkastelemaan työmarkkinapolitiikkaa: todeten hillityn tyytyväisenä, että keskeisten osapuolten linjaukset ovat lähellä toisiaan (”STK:n näkemys ei paljon poikkea SAK:n näkemyksestä”). Ykkösartikkelissa ei osoiteta kummallekaan työmarkkinaosapuolelle sen suurempia sympatioita; STK:n näkökannat saavat kyllä hieman enemmän tilaa. Pääkirjoituksen sävy sopii epäilemättä hyvin yksiin sen kanssa, että Uusi Suomi oli osana 1970-luvun puolivälin pelastusohjelmaa luopunut olemasta Kokoomuksen pää-äänenkannattaja.¹⁸⁸⁹

Ykkösartikkelista on turha hakea poliittisia intohimoja tai julistuksellisuutta. Tyyli on toteavaa. Lehtien ns. linjapapereita tutkinut Keijo Lehto päättelee – tutkimusaineistonsa pohjalta – sanomalehtien ja niiden journalismin arkipäiväistyneen 1970-luvulle tultaessa.¹⁸⁹⁰ Samaa voi sanoa lehtien pääkirjoitustenkin tarkastelun pohjalta: arkipäiväistytty on. Uuden Suomen 1970-luvun viimeisen numeron ykkösartikkelissa ei myöskään arvostella, saati lyödä, mitään yksittäistä tahoja. Lopetuskin on hillityn toteava:

Vuosikymmenen vaihe kannustaa sovinnollisiin lausuntoihin ja ongelmana onkin niiden muuttaminen käytännön politiikaksi. Tulopolitiikassa avainasemassa on mm. verotus, niin yksityisellä sektorilla kuin yritystenkin osalta. *Ennakkoluulottomuutta pitäisi löytyä kaikilta tahoilta, mutta aloitteenteko on ensisijassa valtiovallan käsissä.* [Tähdennys: JP]

Ykkösartikkelin kirjoittaja on Jyrki Vesikansa¹⁸⁹¹, Uuden Suomen palvelukseen jo 1960-luvulla astunut journalisti, joka kylläkin työskenteli tarkasteltua ykkösartikkelia kirjoit-

1887 Vihavainen 2003, 879.

1888 Vihavainen 2003, 883.

1889 Hakuteos Savonlinna 1988, 205.

1890 Lehto 2006, 418.

1891 Jyrki Vesikansa (s. 1941) astui US:n palvelukseen toimittajaksi 1964, ja ehti työskennellä lehdessä sittemmin Bonnin-kirjeenvaihtajana, taloustoimituksen päällikkönä, toimituspäällikkönä ja (1983–91) yhtenä päätoimittajista. Hän on lähestynyt US:aa myös lehdistöhistorioitsijana ja toiminut Suomalaisen Sanomalehtimiesliiton puheenjohtajana. US:n la-
kattua ilmestymästä Vesikansa on työskennellyt Iltalehden artikkelitoimittajana. Hän on kirjoittanut joukon kirjoja sekä työskennellyt useita vuosia tiedotustehtävissä Keskus-

taessaan tiedotustehtävissä KOP:ssa, mutta lukeutui, yhtä kaikki, yhä Uuden Suomen ”omiin”. Vesikansa tähdentää pääkirjoitusten jatkuvasti tiivistyneen: ”selostava osa on karsiutunut ja teesit jääneet jäljelle”. Hän arvioi tuon kehityksen olleen Uudessa Suomessa 1970-luvun lopulla jo hyvässä vauhdissa. Pääkirjoituksiin ei kylläkään liene kohdistunut suurta uudistuspainetta.¹⁸⁹² Lehti ilmestyi 1970- ja 1980-luvun taitteessa viimeisiä kuukausiaan broadsheet-koossa; ns. suuren lehtiudistuksen myötä oli syyskuussa 1980 edessä siirtyminen eurokokoon.¹⁸⁹³

Lähemmäs kolme vuosikymmentä myöhemmin Vesikansa toteaa pääkirjoituksen sovinnaiseksi. ”Merkkipäiväkirjoituksista tulee helposti fraseologiaa, niin tästäkin. Paras pääkirjoitus syntyy yleensä uutistilanteessa ja kohtuullisessa paineessa. Se voi olla hiomaton, mutta on osa todellista julkista mielipidettä. Joka päivä ei vain tällaista tilannetta ja mahdollisuutta ole”, Vesikansa kuvaa.¹⁸⁹⁴

Alle taitetun jälkiartikkelin, otsikolla ”Huomattava saavutus”, on kirjoittanut Jyrki Haikonen¹⁸⁹⁵, Uuden Suomen kolmas päätoimittaja. Tässäkin artikkelissa pääkirjoituksen ponnin on vuoden ja vuosikymmenen vaihtumisessa. Pääkirjoittajat ovat näemmä löytäneet sujuvan työnjaon: kun ykkösartikkelissa tarkasteltiin tilannetta nimienomaan makrotalouden näkökulmasta, kakkosartikkelissa luodaan katse toisaalle: kotimaan yleispolitiikkaan, jos kohta ulkomaillekin välillä vilkaisten.

Tuo Uuden Suomen 31.12.1979 jälkiartikkeli virittää heti ensimmäisellä lauseellaan lukijan kiinnostusta. Kaikkiaan ensimmäinen kappale on eräänlainen tiivis pohjustus:

Poliittisesti vuosikymmen päättyy murrosvaiheen tunnelmissa. Toisaalta voidaan sanoa, että suomalainen yhteiskunta on päättyvän kymmenvuotiskauden aikana hyvin kestänyt monet ravistelut ja siten osoittautunut sisäisesti lujemmaksi kuin ehkä oletettiin. Nurkan takana on kuitenkin odottamassa suuri joukko eräänlaisia kasaantuvia toisen asteen ongelmia. [Tähdennys: JP]

Seuraava kappale on retoriikkansa puolesta kiinnostava: siinä esitetään viidessä peräkkäisessä kysymysvirkkeessä koonnos mainituista ”kasaantuvista toisen asteen ongelmista”. Vähiten herättelevä ei ole kysymyksistä viimeinen: ”Miten ratkeaa vuosikymmenen tärkein vaali, vuoden 1984 presidentinvaali?” Kirjoittaja on muiden lailla vielä tuolloin varmaan uskossa, että presidentti Kekkonen ilman muuta jatkaa 1978 alkaneen kuusivuotisen kautensa loppuun.¹⁸⁹⁶

Pääkirjoittaja Haikonen toteaa sitten Suomen ongelmien olevan ”kansainvälisestä taustaa vasten arvioituna” kaikkiaan ”kovin pieniä”. Tosin ”vaikeasti ratkaiseva työtömyys” häntä askarruttaa.

Jälkiartikkeli päättyy selkeään näkemykseen:

kauppakamarissa ja KOP:ssa. (Kuka kukin on 1990, 1145–1146; Suomenmielinen, kansanvaltainen 2005, 155; Vesikansa 1997, 7–8.)

1892 Vesikansan kirje 2.5.2007.

1893 Hakuteos Savonlinna 1988, 206.

1894 Vesikansan kirje 26.7.2007.

1895 Jyrki Haikonen (s. 1935) työskenteli US:ssa 1959–85. Hän aloitti kotimaan ja kunnallisosaston toimittajana, siirtyen sitten taloustoimittajan ja politiikan toimittajan tehtäviin. Artikkelitoimittaja hänestä tuli 1967, kunnes hän seuraavan vuosikymmenen alussa siirtyi talousosaston päälliköksi ja sitten varapäätoimittajaksi. Yhtenä päätoimittajista hän työskenteli 1976–85, kunnes siirtyi jälkimmäisenä vuonna johtajaksi Evaan. Hän on ollut mm. IPln, Kansainvälisen lehdistöinstituutin, Suomen ryhmän hallituksen jäsen. (Kuka kukin on 1990, 172.)

1896 Esim. Vihavainen 2003, 883–884.

Päätyvä 70-lukua on ehditty parjata paljon, mutta siinäkään ei pidä mennä liioitteluun. Suomi on moniin muihin maihin verrattuna selvinnyt sittenkin helpolla. Olemme vihdoin päässeet vaiheeseen, jossa yli madaltuneiden poliittisten raja-aitojen voidaan käydä asiallista keskustelua yhteiskunnan kehittämisen suunnasta. Se on saavutus, josta kannattaa ylpeillä. [Tähdennys: JP]

Taakse jäänyt vuosikymmen sisälsi epäilemättä vastakkainasetteluja – niin taistolaisen opiskelijaliikkeen synnyttämiä kuin kovien työtaistelujen muodossa esiintyneitä. Voi siis ymmärtää Uuden Suomen pääkirjoittajan aplodeerauksen viime vuosien konsensus-henkiselle kehitykselle. Jälkiartikkeli ”Huomattava saavutus” on selkeä kiteytys, journalistinen pienenisese.

Sitoutumaton Uusi Suomi oli toinen lehti kuin puoluelehti Uusi Suomi – parhaimmillaan asessorien kiinteästi vahtima. Suurena pohjavirtana erityisesti toisen maailmansodan jälkeen edennyt puoluekytköksistä irrottautuminen vaikutti epäilemättä suuresti myös pääkirjoituksiin. Keijo Lehto toteaa, että Keski-suomalaisen julistauduttua 1986 ”keskustalaiseksi sanomalehdeksi” alkoi kehitys, jonka seurauksena kaikki suomalaiset sanomalehdet olivat 2000-luvun alussa virallisesti puolueisiin sitoutumattomia. Toki voi lisätä, että tuossa puolentoista vuosikymmenen kehitysrysäyksessä oli kysymys eräänlaisesta viime vaiheesta, joka siunasi aiemminkin jo pikku hiljaa hiipineen kehityksen.¹⁸⁹⁷

Sitoutumattomaksi muuttuneiden sanomalehtien kentässä pääkirjoituskin ponnisti nyt eri lähtökohdista kuin puoluelehdistön – tai sitä ennen puoluesuuntalehdistön – vuosikymmeninä. Yhtä kaikki, pääkirjoituksesta ei monikaan varsinainen sanomalehti ole luopunut. Vuosituhannen ollessa vaihtumassa toiseksi näinä poikkeuksina mainittiin vain Itä-Savo ja Länsi-Savo.¹⁸⁹⁸

9.11 Nimellä: pääkirjoittamisen sivupolku

Nimetön pääkirjoitus toimii kuin kielellinen tasasuuntain ja tukahduttaa persoonallisen. En kyennyt kantamaan sellaista univormua. Kirjoitin pääasiassa koko nimelläni.

Olof Lagercrantz: Vuosi kuusikymmentäluvulla (1994)

Pääkirjoitus ilman nimeä: tässä Suomen sanomalehdistön valtalinja – ennen ja nyt. Toki tämä lienee koko maailmankin sanomalehdistön valtalinja. Valintaa on voitu puolustella useilla hyvillä argumenteilla – alkaen tietenkin siitä, että anonyymi pääkirjoitus viestittää kyseessä olevan lehden kollektiivinen linja. Toisaalta, kuten edeltä olemme havainneet, pääkirjoituksen anonyymius mahdollistaa myös monenlaisten, jopa

¹⁸⁹⁷ Lehto 2006, 307–308; 406. – Kuten Lehdon omastakin taulukoinnista pitkälle ilmenee, Hbl ei ole koskaan ollut varsinaisesti puoluelehti – niin RKP-henkisenä kuin sitä monet ovatkin voineet pitää. Samoin voi nostaa esiin mm. Kouvolan Sanomat ja Salon Seudun Sanomat koko ajan sitoutumattomina ilmestyneinä lehtinä. HS:n sitoutumattomuus juontuu maailmansotien välisiin vuosiin, vaikka tarkasta sitoutumattomaksi ryhtymisen vuosiluvusta voi vallita tulkintaerojakin. Lisäksi Lehdonkin taulukko osoittaa jo vuosilta 1938–67 kahdeksan suurempaa sanomalehteä, jotka ovat katkoneet ainakin muodolliset puoluesiteensä.

¹⁸⁹⁸ Punnittua puhetta 1999. – Olen aikauslehtiartikkelissani (J. Pietilä 1997a), ehkä hieman provokatiivisestikin, kyseenalaistanut pääkirjoituksen merkityksen. Palautetta en saanut. – Pääkirjoitus-tarkastelussaan Teikari (1990, 61) on todennut, että ”[1980-luvun] lehtiuidustusten esikuva USA Today pitäytyy pääkirjoituksessaan melko perinteiseen perusmalliin”.

perimmältään epäjournalististen tekstien puennan pääkirjoituksen (vale)asuun: valtiolisen sotapropagandaelimen teksteistä ulkopuolisten kaupallisten intressitahojen tiedotteisiin. Pääkirjoitusten muotoilujen ylimpinä määrääjinä ovat voineet toimia päätoimittajan sijasta niin asessorit kuin sensorit. Monetkohan kerrat lie mukavuudenhaluinen päätoimittaja tai aliresursoitu toimitus ottanut kiitollisena vastaan vaikkapa elinkeinoelämän edunvalvontaorganisaation artikkelitarjouksen tai yleishyödyllisen järjestön teemaviikkoon liittyvän tiedotetekstin?

Tähän pääkirjoitusinstituution vähemmän loistavaan puoleen on tutkimuskirjallisuudessa kyllä viitattu. Hemánus on 1970-luvun alun tarkastelussaan jakanut pääkirjoitukset niiden syntytaustan perusteella kolmii: (1) toimituksen laatimiin, (2) sen puoleen edustajien laatimiin, jonka äänenkannattaja tai jota lähellä lehti on sekä (3) ulkopuolisten asiantuntijoiden tai etupiirien edustajien laatimiin.¹⁸⁹⁹ Vaikkei pääkirjoitusten synnyttäminen ulkopuolisten voimin automaattisesti merkinnekään tuollaisen pääkirjoituksen huonommuutta omatuottoiseen verrattuna, piirre voi toki kieliä pääkirjoituksen tietystä puolijournalistisesta luonteesta.

Rohkeneekin sanoa, etteivät lehdet ole vuosikymmenten saatossa aina voineet ylpeillä pääkirjoitustensa laadulla: argumentaation analyttisyydellä, kannanottojen iskevyydellä ja pelottomuudella tai reagoinnin nopeudella. Onkin ollut monesti kiitollisempi tarjota pääkirjoitukset lukijoille anonyymeina, vaikka nimijournalismi¹⁹⁰⁰ alkoi toisen maailmansodan jälkeisinä aikoina ylisummaan tunkeutua lehdistössämme esiin.

On ollut poikkeuksiakin. Esimerkiksi edellä käsitelty sitoutumattomuuden vuosiens Uusi Suomi otti käyttöön – varsinaisten pääkirjoitusten rinnalla – kahden pikkuartikkelin eli ns. pätkän järjestelmän. Siihen kuului, että kirjoittajat panivat esiin nimikirjaimensa. Haikosen mukaan kyseessä lieene ollut oikeastaan ensimmäinen kerta, kun Uuden Suomen ”artikkeliosastossa kirjoituksia nimikoidaan”.¹⁹⁰¹

Suomen Lehdistö, Sanomalehtien Liiton julkaisu, haastatteli vuoden 1986 numeroonsa neljää päätoimittajaa.¹⁹⁰² Aamulehden Eero Syvänen tyrmäsi nimelliset pääkirjoitukset sillä, että kun pääkirjoituksia saattaa lehdessä olla jopa viisi ja ne ääritapauksessa yhden kirjoittajan kynästä, niin tulnaisiin viiden saman nimen heittämiseen pääkirjoitussivulle – mikä olisi liikaa. Uuden Suomen Vesikansa löysi niin ikään useita argumentteja, jotka puhuvat nimellä kirjoittamista vastaan, mutta uskoi että Keski-Euroopassa niin yleinen pääkirjoituksen signeeraus yleistyy Suomessakin. Etelä-Suomen Sanomien Kauko Mäenpää kertoi edustamansa lehden käyttävän signeerausta kolmannessa pääkirjoituksessa; ensimmäinen ja toinen julkaistaan signeeraamattomina. Hufvudstadsbladetin Jan-Magnus Jansson sitten oli haastatelluista päätoimittajista se, joka liputti voimakkaasti signeerattujen pääkirjoitusten puolesta. Janssonin mainitaan ylipäänsä panostaneen suuresti Hufvudstadsbladetin pääkirjoitussivuun.¹⁹⁰³

”Jokainen luultavasti kirjoittaa paremmin kun tietää, että nimi on esillä. Nimetömyyden takana saatetaan kirjoittaa vähemmän vastuullisesti ja vähemmän tarkasti”, päätoimittaja Jansson totesi mainitussa Suomen Lehdistön haastattelussa. Hänestä nimellä kirjoittamista tukee sekin, että jopa uutispalstoilla alkaa nimetön kirjoittaminen olla yhä harvinaisempaa. Jansson totesi myös, että useimmissa Ruotsin lehdissä pääkir-

1899 Hemánus 1972, 11–13. – Hemánus puolestaan viittaa osin Lappalaisen (1970) pari vuotta aiemmin valmistuneeseen opinnäytetyöhön.

1900 Ks. Huokuna 1986.

1901 Jyrki Haikosen muistio ”pääkirjoitusluettelot” 14.1.1985: Uuden Suomen arkisto. – Poikkeuksena Haikonen nostaa esiin esim. kirkollisten juhlapyhien numerot: niissä on varsinkin ulkopuolisen pääkirjoituksen kirjoittajan nimi voitu panna näkyviin jo varhempinakin aikoina.

1902 Nimellä vai ilman 1986.

1903 Bergman 2004, 133.

joitukset on signeerattu ja että signeeraaminen on käytäntö myös suomenruotsalaisissa lehdissä. Hufvudstadsbladetiin signeeratut pääkirjoitukset tulivat Janssonin vuonna 1974 alkaneen päätoimittajuuden myötä. Vasabladet lienee ollut niiden pioneeri aloittaessaan käytännön 1969.¹⁹⁰⁴

Vuonna 1984, jolloin Jansson¹⁹⁰⁵ tuli työskennelleeksi Hufvudstadsbladetiin vastaavana päätoimittajana kymmenen vuotta, oli lehden levikki 64 000 kappaletta: aivan eri luokkaa kuin kielialueen tietynlaisen kakkoslehden Vasabladetin, mutta selvästi alhaisempi kuin Uuden Suomen.¹⁹⁰⁶ Tuo vuosi alkoi lehdistön kannalta räväkästi: presidentti Mauno Koiviston sopulihaastattelu ilmestyi, kuten edeltä on voitu lukea, Åbo Underrättelserissä 3.1.1984, ja herätti oitis kuuman keskustelun. Jansson heittäytyi keskusteluun mukaan. Hänen Hufvudstadsbladetissa 4.1.1984 ilmestyneen pääkirjoituksensa otsikko kuuluu: "Förtroendekris som bör stävjas". Kyse on signeeratusta kakkosartikkelista. Tarkkaan ottaen kirjoittajan nimi kyllä ilmaistaan ns. nimiruudussa, joka on taitettu ykkös- ja kakkosartikkelin väliin.

Nimiruudun teksti esittelee ensin yhdellä virkkeellä Per-Erik Lönnforsin, apulaispäätoimittajan, ykkösartikkelin "Nådaår för Unesco". Sitten samassa ruudussa esitellään Janssonin teksti:

Om han för några år sedan hade påstått att det 1984 kommer att råda en förtroendekris mellan Koivisto som president och tidningspressen, hade det ansetts som ett utslag av bisarrt skämtlynne, skriver Jan-Magnus Jansson i en kommentar till ÅU-intervjun med presidenten. På sikt rekommenderar ledaren tätare och mindre formella kontakter mellan de två parterna.

Kyse siis on kuin ingressinomaisesta tuote-esittelystä, joka kiteyttää kakkosartikkelin olennaisen sisällön.

Pääkirjoituksessa päädytään heti alkuun ihmettelemään Koiviston vastakainasettelusta lehdistön kanssa. Ajassa taakse katsoen Jansson muistuttaa, miten Koivisto oli viestimien suosikki toimiessaan aiemmin Suomen Pankin pääjohtajana ja pääministerinä ("den gynnsamma, ofta översvallande behandling i media av Koivisto som bankchef och statsminister") ja miten tuo edesauttoi hänen suurta voittoaankin vuoden 1982 presidentinvaaleissa. Seuraavassa kappaleessa todetaan Åbo Underrättelserin haastattelun saaneen oitis journalistit reagoimaan ("satte journalistkårens blod i svallning").

Sitten Koiviston tuore reaktio kytketään hieman laajempiin yhteyksiin – muistutamalla Koiviston presidenttikauden eräistä muista vastaavista reaktioista:

Det som emellertid ger anledning att ta sig en allvarlig funderare på ämnet är att ÅU-intervjun bara är ett led i en *fortgående irritation från presidentens sida mot pressen*, som ger

¹⁹⁰⁴ Hemánus 1972, 9; Hemánus 1975, 139–140. – Vuonna 1970 näytti vasta yksi suomenruotsalaisten lehtien vastaava päätoimittaja suhtautuvan pääkirjoitusten signeeraamiseen varauksettoman myönteisesti. Hän olikin käytännön juuri aloittaneen Vasabladetin päätoimittajana vuodesta 1964 toiminut Birger Thölix. Hänen perustelunsa muistutti Jan-Magnus Janssonin edellä esiteltyä perustelua. – Thölixin (s. 1931) lasketaan kolmenakymmenenä päätoimittajavuotenaan tulleen kirjoittaneeksi karkeasti 4 500 pääkirjoitusta (Klinkmann 1993, 152).

¹⁹⁰⁵ Jan-Magnus Jansson (1922–2003) työskenteli Helsingin yliopiston valtio-opin professorina 1954–74. Kauppa- ja teollisuusministerinä hän toimi 1973–74. RKP:n puheenjohtaja hän oli 1966–73, sekä Paasikivi-seuran puheenjohtaja 1964–66 ja 1975–85. Hän toimi Nya Argus -kulttuurilehden päätoimittajana 1959–66 sekä kirjoitti lukuisia teoksia, runokoelmista valtio-opin oppikirjoihin. Hänen kokemustautensa oli siis vahva hänen siirtyessään 1974 – vähän yli 50-vuotiaana – monien yllätykseksi Hbl:n päätoimittajaksi. Tehävästä hän jäi eläkkeelle 1987. (Kuka kukin on 1990, 322.)

¹⁹⁰⁶ Hakuteos Aamulehti 1988, 147; Hakuteos Savonlinna 1988, 207, 246.

ett intryck av att Koivisto nu har etablerat sig som den *översta tuktomästare gentemot fjärde statsmakten*. Liknande inslag fanns bl. a. i det s. k. spågummetalet, i brevet till chefredaktörerna och i Koivistos uttalande på sin födelsedag om pressens sätt att behandla aktuella rättegångar. [Tähdennykset: JP]

Pääkirjoituksessa pystytään – vaikka nopeasta päivänkohtaisesta kommentoinnista onkin kyse – sijoittamaan Koiviston haastattelu laajempaan yhteyteensä: Koiviston väitetään ryhtyneen ”neljännen valtiomahdin ylimmäksi kurittajaksi”. Pääkirjoituksen kieli on vivahteikasta, joskin paikoin pitkävirkkeistä ja lukijalta keskittymistä vaativaa. Koiviston sopulivertaus saa pääkirjoittajan asettautumaan puolustuskannelle:

Orsaken kunde lämnas därhän, om inte uttryckssättet så tydligt skulle underblåsa gamla fördomar om ”murlarna” och deras kunskaps- och ansvarsnivå. I verkligheten är journalister *utpräglade individualister som är svåra att styra* och lyckligast när de kommer över sådant nyhetsstoff som ingen annan har spårat upp. [Tähdennykset: JP]

Jansson puhuu toimittajista monien päätoimittajavuosien jälkeenkin pikemmin kuin ulkopuolinen valtio-opin professori. Hän toteaa journalistien olevan sopulien sijasta pikemmin leimallisia, vaikeasti johdettavia individualisteja, joiden toimintaa leimaa pyrkimys uutisvoittoihin, skuppeihin. Mutta, huomionarvoisinta on Koivisto-haastattelussa Janssonista kuitenkin presidentin esittämä kielto tulkita hänen sanomisiaan. Se saattaisi, tähdentää professoripäätoimittaja, johtaa virkamiesten kannalta vaikeisiin tilanteisiin (”t. ex. UM- och kanslitjänstemän inte längre kommer att tillåtas leverera några förklarande kommentarer till presidentens yttranden”).

Koiviston puheen ulkopoliittista sisältöä kommentoidessaan pääkirjoittaja viittaa myös oman lehden edellispäivän pääkirjoituspalstalle (”eftersom *vi* i händelsevis i gårdagens ledare uttalade oss om samma ämne – eller åtminstone om en delaspekt av det”; tähdennys: JP). Sitten seuraa johtopäätösten aika. Janssonilla – joka siis kirjoittaa me-muodossa – on presidentille valtio-oppineen selkeä neuvo:

– i dagens samhälle kan inte statchefen – när han är utövare av verklig politisk makt – och tidningspressen vara utan relationer. Pressen måste räkna med Koivistos känslighet som ett faktum och Koivisto måste räkna med pressens redigeringsmetoder. På längre sikt rekommenderar *vi* inte glesare och mer formella, utan tvärtom tätare och mindre formella kontakter mellan president och press. [Tähdennys: JP]

Kirjoittajan suhde pääkirjoituksen kohdehenkilöön, istuvaan presidenttiin, on jännittävä. Jansson oli yksi Koiviston vastaehdokas vuoden 1982 presidentinvaaleissa, ja pantiin merkille, ettei presidentti kelpuuttanut¹⁹⁰⁷ häntä vaalien jälkeen muodostetun hallituksen ulkoministeriksi. Mutta jos Janssonilla olisikin ollut jotain hampaankolossa presidenttiä vastaan, hyvin hän on sen pääkirjoitusta kirjoittaessaan peittänyt.

Tuossa Hufvudstadsbladetin 4.1.1984 pitkäkössä – lähes 3 700 merkin mittaisessa – kakkosartikkelissa on esseenomaisuutta. Janssonin pääkirjoitusteksti on kuin muistutus siitä, että pääkirjoituksen esi-isänä voidaan pitää poliittisia esseitä, jollaisia julkaisi esimerkiksi englantilainen Pegasus-lehti 1600- ja 1700-luvun taitteessa.¹⁹⁰⁸ Seiko Eskola arvioi vuonna 1987 Janssonin ”pääkirjoitusten mestariksi”, ilmaisten pitävänä Janssonin ”artikkelimuotoisia pääkirjoituksia” suuremmissa arvossa kuin ”lyhyitä kommentteja”, jollaisiksi Eskola näki pääkirjoitusten olevan kehittymässä. Janssonin pääkirjoituksissa yhdistyvät valtio-opin professorin teoreettinen oppineisuus ja

¹⁹⁰⁷ Hämäläinen 1989.

¹⁹⁰⁸ Smith 1979, 55. – Kulha (2002, 103) käyttää Janssonin ilmaisusta luonnehdintaa ”esseistinen pääkirjoitustyyli”. – Janssonin pääkirjoituksia on myös koottu kirjoiksi: ruotsiksi vuosilta 1974–81 teokseen *Ledare* (1981) sekä suomeksi vuosilta 1975–81 teokseen *Samas veneessä* (1981).

puoluejohtajan ja ministerin kokemus harkituksi, elegantilla tyyllillä esitetyksi analyysiksi, Eskola kiitteli.¹⁹⁰⁹ Mistään ylipitkästä jaarituksesta ei Janssonin pääkirjoituksissa toki ollut kyse: edellä käsitelty Uusimaa-lehden vuoden 1895 pääkirjoitus oli lähemmäs kaksi ja puoli kertaa pidempi kuin Janssonin 4.1.1984 julkaistu.¹⁹¹⁰

Pääkirjoitusten tai pääkirjoituspalstojen kehitys on ehkä 2000-luvun loppua lähestyttäessä niveltynyt yhä enemmän lehtien ulkoasu-uudistuksiin. Kun Helsingin Sanomat loi erityisen pääkirjoitussivun 1935, kesti sen perusmalli lehdessä vuosikymmeniä.¹⁹¹¹ Sitten lehtien muutoksen sykli ollut toinen. Pääkirjoitussivuilla on artikkelien vertikaali sijoitus voinut vaihtua äkisti horisontaaliseksi, tai päinvastoin. Muutamissa lehdissä pääkirjoituspalstalla on esiintynyt ingressintapainen, johon tiivistetään kannanotto. Myös kuvituksessa ovat ratkaisut voineet vaihdella – mutta, yhtä kaikki, kuvitus pääkirjoituspalstoillakaan ei ole enää mikään ihme. Pääkirjoitusten kuvituksen aloitti Erkki Teikarin mukaan maassamme Hufvudstadsbladet 1960-luvun lopulla; tuoden mallin Ruotsista.¹⁹¹²

Pääkirjoitusinstituution arkipäiväistymisestä kielinee, että artikkelipalstoille ovat astuneet – moniaalla muuallakin kuin Uudessa Suomessa – erilaiset ”pätäkät”. Esimerkiksi Aamulehti alkoi Teikarin mukaan ”Raino Vehmaksen aikaan [1970–79] julkaista hyvin lyhyitä, kevyeen tyyliin laadittuja jälkiartikkeleja”. Tai Vaasa-lehden vuoden 1982 pääkirjoitussivun remontissa otettiin käyttöön vahvasti kehystetyt, ykköspääkirjoitusten kainaloon taitetut kakkosartikkelit, joiden ainoana otsikointina esiintyi numerosta toiseen ”j. k.” – millä epäilemättä viitattiin sanaan jälkikirjoitus.¹⁹¹³ Samantyyppisiä ratkaisuja löytäisi epäilemättä suuresta määrästä noiden vuosien suomalaislehtiä. Osuutensa lienee tuontyyppisiin ratkaisuihin ollut keskustelulla, jonka synnytti Jorma Miettisen aivan 1980-luvun alussa ilmestynyt tutkimus sanomalehtien lukemisesta. Tutkimuksen laaja, maakuntien ykköslehtien maailmasta kerätty empiirinen aineisto osoitti tai vahvisti oikeaksi monen päätoimittajan epäilyksen pääkirjoitusten vaatimattomista lukuarvoista.¹⁹¹⁴ Alettiin ideoida erinäisiä ”pätkiä” ja muita vastaavia ratkaisuja, joilla tehdä pääkirjoitukset houkuttavammiksi.¹⁹¹⁵

1909 Eskolan arvio Janssonista: ks. Kulha 2002, 104.

1910 Hemánus on vertaillut Hbl:n ja HS:n 1970-luvun alun pääkirjoituksia toisiinsa. Hän päätyy arvelemaan, ettei Hbl enää ole – toisin kuin 1960-luvun alussa – välttämättä liberaalimpi kuin HS. (Hemánus 1971, 139–147.)

1911 HS loi sitten 1977 erityisen mielipidesivun (Välkevirta 1984). Ratkaisu lienee herättänyt paljon samansuuntaista liikehdintää pienemmissä lehdissä. Esimerkiksi Vaasa-lehdessä järjestettiin 1982 pääkirjoitussivua ja kolmossivua – uutissivua – uudelleen, ulkoasuakin kohentaen (Salokangas 2003a, 106–107). – Yleisöltä tulevia kirjoituksia oli vaasalaislehdessä näemmä sen verran vähemmän, että oli mahdollista sijoittaa pääkirjoitukset ja yleisönosastokirjoitukset samalle sivulle – rakentaa eräänlainen lehdensisäinen agora, tori.

1912 Teikari 1990, 57.

1913 Teikari 1990, 57; Salokangas 2003a, 106–108.

1914 Mieltinen 1980, 272. – Mieltinen kiteytti päätelmänään, että maakuntien ykköslehtien pääkirjoituksia lukee – kuten noiden lehtien pakinoitakin – keskimäärin ”noin joka kymmenes” lukija.

1915 Poliitikko ja ministeri Emil Skog väittää 1970-luvulla ilmestyneissä muistelmissaan, että ”nykyisin kaikissa päivälehdissä käytetty lyhyt pääkirjoitustyyli otettiin ensimmäiseksi käyttöön Päivän Sanomissa” [tähdennys: JP]. Tuo sosiaalidemokraattien puoluehajaannuksen seuraamustuote aloitti 1958 ja lopetti ilmestymisensä 1972. (Skog 1974, 57; Haku-teos Kotokulma 1988, 286–287.)

9.12 Yhteenveto: näin kehittyi pääkirjoitus

- Suomessa kirjoitetaan niin sanottuja informatiivisia pääkirjoituksia, samat asiat voisi lukea uutissivuilta, Teikari sanoo. Syyksi Teikari epäilee suomalaiskansallista varovaista mentaliteettia.

Satakunnan Kansan päätoimittaja Erkki Teikari
Suomen Lehdistön (3/1999) haastattelussa

Pääkirjoituksia ei kai ole vuosiin lukenut tosissaan kuin Niilo Ihamäki.

Erkka Lehtola Sanomalehtimieheissä 1/1985

Pääkirjoituspolulla liikkuminen on osoittanut, että polku on aiempien kulkijoiden suhteen vähäliikenteinen. Tämä pätee ainakin journalistiikkaan ja lehdistöhistorian tutkimukseen. Pääkirjoitusta ovat lähestyneet tämän tästä kylläkin politologit, halutessaan kätevästi peilata, mitä puolueissa on ajateltu nimenomaan silloin, kun lehdet heijastelivat selkeämmin taustajoukkojensa mielipiteitä. Tai pääkirjoituksen ovat usein ottaneet luupin alle myös kielitieteilijät, halutessaan kätevästi hahmottaa kielen kehitystä yhden selkeän journalistisen genren puitteissa.

Pääkirjoituksen kehityksessä voi nähdä selkeän pääjuonteen, jota voisi kuvata sanoilla: kun lehti alkoi saada lehtenä äänen. Yksilöllinen kääntyi kollektiivisemmaksi sitäkin tietä, että lehti samastui 1800-luvun vanhetessa yhä vain vähemmän yhteen toimittajaan. Jo esimerkiksi varhaisissa Suomettarissa voi havaita aidosti pääkirjoituksenomaisia juttuja. Jos kuitenkin tähdenetään kontinuiteettia – sitä, että pääkirjoitus juurtui lehden palstoilla pysyväisluonteiseksi instituutioksi – on parasta pysyttäytyä Hirnin ja Tommilan jalanjäljillä ja katsoa Wiborg-lehden avanneen pääkirjoittelukäytännön 1855. Runollisesti ja paikallisesti kehitys alkoi; proosallisemmin ja valtakunnallisemmin – jopa globaalimmin – se on jatkunut.

Pääkirjoituksen juurtuminen tai aikuistuminen on kuitenkin ollut ainakin Suomessa vitkallinen prosessi. Pääkirjoitus tuntuu olleen riippuvainen yleisen yhteiskunnallisen kehityksen asettamista ehdoista ehkä keskimääräistä enemmän. Pääkirjoitusgenren ja -instituution kehitys kielii, miten kiintoisalla tavalla sanomalehti on kytköksissä yhteiskuntaan ja sen yleiseen kehitykseen. Vasta kun yhteiskunnan rattaat alkoivat pyöriä riittävän vilkkaasti, oli myös kommentoivaa. Niin fyysisen liikenteen kuin tietoliikenteen kehitys nopeutti tiedon ja näkemysten välittymistä, yhteiskunnallista keskustelua – ja näin myös pääkirjoittajat saivat koko ajan uutta pureskeltavaa. Itsesäänselvää myös on, että kantaa ottava lehdistö mahdollistuu vain yhteiskunnassa, jossa sananvapauden nyörit ovat riittävän löyhät. Kun surullisenkuuluisasta vuoden 1850 sananvapausasetuksesta oli päästy eroon, saattoivat myös Suomen sanomalehdet ottaa kantaa. Valtiopäivätoiminnan alkaminen 1860-luvulla toi mukanaan vilkkaan yhteiskunnallis-taloudellisen uudistuskauden – pääkirjoitettavaa alkoi jo olla. Esimerkiksi Keski-Suomessa käytiin merkittävää pääkirjoittelua jo 1870-luvulla – ennen kuin Eero Erkko oli asettautunut Jyväskylään.

Pääkirjoitus koki suuria hetkiä 1800- ja 1900-luvun taitteen molemmin puolin, ainakin jos pidetään mittarina sitä, millaisia vaikutuksia ja reaktioita onnistuivat synnyttämään vaikkapa Uusimaan ja Työmiehen pääkirjoitukset. Mieleen tulee rinnastus Yhdysvaltain ”suurten päätoimittajien” aikakauteen – vaikka yhteiskunnalliset olot olivatkin autonomisessa pienessä Suomessa ja ajan USA:ssa perin erilaiset.

Pääkirjoitus lienee kutsunut kirjoittajissaan, ns. johtavan laatijoissa, esiin ylätuottavuutta enemmän kuin muut juttutyypit. Kun on kyse kansallisista kohtalonhetkistä, kuten vuoden 1917 itsenäistymisestä tai vuoden 1932 Mäntsälän kapinasta, pääkirjoittaja on ollut valppaimmillaan. Kuitenkin pääkirjoituksen juurtuminen vei perin kauan. Vielä 20. vuosisadan puolimaissa suuristakin maakuntalehdistä saattoi pääkirjoitus ajoihin puuttua. Tai ”johtavan” paikalle saatettiin heittää vähän sitä ja tätä. Pääkirjoituksen kehitys on ollut polveilevaa, ja tuohon kehitykseen on mahtunut monissa lehdissä taka-askeleitakin.

Pääkirjoitus on ollut usein vain puolinaista journalismia, ellei puolijournalismia. Sen lopullisen sisällön ovat sanelleet paitsi keisarin sensorit myös itsenäisessä Suomessa puoluekoneistoa edustaneet asessorit. Kunnes koitti sota-aika, ja huomattavasta osasta artikkelituotantoa vastasi valtiovallan propagandakoneisto. Tuolla sananvalvonnalla ja siihen liittyneellä sanantuotannolla lienee ollut osuutta pääkirjoitusilmaisun neutraloitumiseen ja yhdenmukaistumiseen. Kunnes vielä koitti ns. suomettumisen ja kylmän sodan aikakausi – joka sekään ei ollut paras mahdollinen ponnistusalue parhaalle pääkirjoitusjournalismille. Kaiken lisäksi puoluepohjaiset tietotoimistot suolsivat ahkerasti artikkeliaineistoa omille asiakaslehdilleen.

Pääkirjoitus oli pitkään lehden hieman lainattu ääni. Pääkirjoitus on myös ollut pitkään sanomalehtijournalismin vähiten läpinäkyviä elementtejä. Varsinkin huomattavimmat lehtemme saivat nauttia pitkään merkittävien taustavoimiensa kontribuutioista, joiden kirjoittajanimistä vaiettiin. Pääkirjoittajan persoona on jäänyt lukijan tietopiiriin ulkopuolelle – vaikkapa siihen viitaten, että pääkirjoitukset ovat ryhmätyötä tai että saman päivän useampia pääkirjoituksia on nolo signeerata yhden kirjoittajan nimiin.

Pääkirjoitus on ollut tärkeä instituutio. Mutta kuinka monta yksittäistä pääkirjoitusta on lukevalla yleisöllä jäänyt mieleen? Jos halutaan nähdä pääkirjoituksen aikuistumisen kriteerinä pääkirjoituksen kirjoittamisen päättyminen toimituksen omiin käsiin, on pääkirjoitus aikuistunut laajemmalti aikaisintaan 1970-luvulla.

Pääkirjoitus on ollut journalistisena genrena perin konservatiivinen. Toki pääkirjoituksen kielenkäyttö ja tyyli on pikku hiljaa muuttunut. Wiborg-lehden runollisesta julistuksellisuudesta päädyttiin lujasti iskevään poliittiseen retoriikkaan, sieltä kiemuraiseen argumenttien pyörittelyyn – ja edelleen arkipäiväistyneeseen artikkeliprofessionalismiin, josta spontaanit intohimot voivat olla kaukana. Jaana Hujasen tutkimuksesta ilmenee, miten maakuntalehtien missioksi on kehkeytnyt – vaihtelevassa määrin ja vaihtelevissa sävyissä tosin – oman maakunnan asian edistäminen. Ja tästä on ymmärrettävästi seurannut, että maakuntalehdissä esiintyy ”vähän paikallisia tai maakunnallisia pääkirjoituksia muun muassa siksi, että imagosyistä ei ehkä haluta ’mennä mukaan’ esimerkiksi levikkialueen kuntien sisäisiin tai välisiin erimielisyyksiin”.¹⁹¹⁶ Tietty varovaisuus on siis pääkirjoituspalstalla nyky-maakuntalehdelle hyve.

Pääkirjoitus koki ensimmäisen merkittävän taitollisen uudelleenkohtelunsa ehkä Helsingin Sanomissa 1935. Sitten 1970-luvun pääkirjoitus on ollut olennainen osa lehtien ns. ulkoasu-uudistuksia. Pääkirjoituksen uudistuminen ei tällöin ole ollut niinkään pääkirjoituksen uudistumista sisällöllisesti tai verbaalisesti.

Lehdet löyhensivät koko ajan puoluesiteitään, mutta 1970-luvulta lähtien – tietynä reaktiona journalistijärjestöjen toimitusdemokratiavaateille – työntyivät esiin sanomalehtien ns. linjapaperit, jotka olivat jännittävimmillään yhdistelmä ”vallitsevan yhteiskuntajärjestelmän” ja senaikaisen ulkopoliittisen linjan puolustamista. Työehto-

¹⁹¹⁶ Hujanen 2000, 98.

sopimukseen välttämättömyytenä kirjatut linjapaperit koskivatkin tietysti läheltä juuri pääkirjoittajia.¹⁹¹⁷

Vaikka signeerauskäytäntö on lähes yhtä vanha kuin pääkirjoitus sinänsä – nimikirjaimin signeerattuja pääkirjoituksiahan julkaisi Wiborg jo ensimmäisenä kokonaisuena ilmestymisvuonnaan 1856 – nuo signeeratut artikkelit ovat jääneet maamme lehdistössä vain sivupoluksi.

Esimerkiksi haastattelugenrenkin juurtuminen vei pitkään. Mutta sitten kun haastattelu sai siivet alleen, se lähti jopa hurjaan lentoon. Pääkirjoituksen kehityksessä ei voi erottaa samanlaista kaarta. Ehkä seuraavat kehityksen päälinjat toki piirtyvät esiin.

1. *Pääkirjoitus hakee itseään: 1850-luvulta 1890-luvulle.* Kun Wiborg-lehti oli omaksumat ensimmäisenä vakituisen pääkirjoittelun 1855, sai lehti pian seuraajia. Esimerkiksi seuraavalla vuosikymmenellä syntyneet merkkilehdet Helsingfors Dagblad ja Uusi Suometar omaksuivat pääkirjoituskäytännön. Tai Jyväskylässä heilui pääkirjoittajien aktiivinen sanan säilä jo 1870-luvun alussa. Valtiopäivätoiminta toi pääkirjoitettavaa, eikä unohtaa pidä myöskään 1880-luvun, ”aatteiden vuosikymmenen”, antamia sysäyksiä.

2. *Pääkirjoitus elää dynaamista aikuisuuttaan: 1890-luvulta 1930-luvulle.* On oireellista, että niin Uusimaan kuin Työmiehen eräät kaikkein aikojen huomiota herättäneimmät pääkirjoitukset löytyvät 1800- ja 1900-luvun taitteen molemmin puolin. Ensimmäisiä eduskuntavaaleja kohti kulkeva kansakunta tarvitsi äänitorvia ja kovaa tykittäviä pääkirjoittajia, jotka eivät empineet räväkkääkään kielenkäyttöä. 1910-luku toi esteensä, mutta itsenäistyneessä tasavallassa riitti taas sanomisen haasteita: valtiomuotokamppailusta suhtautumiseen ääriliikkeisiin.

3. *Pääkirjoitus tasaantuu ja hakee uusia muotoja: 1930-luvulta 1970-luvulle.* Helsingin Sanomien vuoden 1935 pääkirjoitussivun uudistuksen voi nähdä – vaikkei ilmiötä tulekaan suurennella – yhtenä lähtölaukauksena uudelle kehitysvaiheelle. Pääkirjoitus alkoi vetää kehittäjikkseen yhä enemmän myös toimitusteknokraatteja. Pääkirjoituspalstalle alkaa toisen maailmansodan jälkeen juurtua yhä useampiin lehtiin myös jälkiartikkeli – vaikka jo esimerkiksi Helsingfors Dagbladin mainitaan julkaisseen ainakin silloin tällöin useamman kuin yhden päivittäisen pääkirjoituksen. Pääkirjoituspalstalle löysivät sitten tiensä myös erilaiset pikku pätkät tai älähdykset – usein huumoriakin sisältävinä heittoina. Toisaalta jostain 1930-luvulta saakka on nähtävissä myös pääkirjoitusten tiheä ammentaminen toimituksen ulkopuolelta: asiantuntijakirjoittajilta, ”omilta” tietotoimistoilta, sotapropagandaa tuottavilta viranomaisiltakin.

4. *Pääkirjoitusjournalismi professionalistuu ja päättyy ammattitoimittajien käsiin: 1970-luvulta alkaen.* Ulkopuoliset asiantuntijakirjoittajat olivat monille lehdille vuosikymmenet merkittävä lisävoimavara, mutta päivänkohtaisen uutisaineiston pikaista kommentointia heidänlasisiltaan kynäkäyttäjiltä ei juuri voinut odottaa. Olikin luonteva askel, että pääkirjoittaminen alkoi siirtyä viimeistään joskus 1970-luvulla yhä enemmän toimitusten omiin käsiin. Lehdistön sitoutumattomuuskehityksen myötä pääkirjoittamisessa myös vähenivät poliittiset intohimot. Ja pääkirjoittaminen pysyi – merkittävimpänä poikkeuksena ruotsinkieliset sanomalehtemme – tiukasti anonyyminä. Pääkirjoituspalstat kääntyivät vertikaalisista horisontaalisiksi tai päinvastoin. Huomio- ja lukuarvon lisäämiseksi pääkirjoituksia myös kuvitettiin. Syntyivät erityiset mielipidesivut, joilla pienemmissä

¹⁹¹⁷ Lehto 2006, 190–194, 263–277, 296–298.

maakuntalehdissäkin saattavat elää yhteiseloä pää- ja yleisönosastokirjoitukset.¹⁹¹⁸

•••

Pääkirjoitus on ollut sitkeä instituutio. Se on haluttu säilyttää. Yhä vain enemmän nimijournalismin kääntyneen sanomalehtijournalismin sisällä pääkirjoitus on ollut sitkeä vastarannan kiiski: kollektiivinen me kaikuu artikkelipalstoilta yhä vain.

Kyse lienee perimmältään siitä, että instituution identiteettiä kaipaava, ehkä edellyttääkin, tuota kollektiivista ääntä. Miksi näin on, sen selvittelyn paikka ei ole tässä.

1918 Lisättäköön, että maailman pääkirjoitusjournalismin yhdessä päänavaajalehdessä The Timesissa on ollut perinteenä pääkirjoitusten ja lukijakirjeiden sijoittaminen samalle sivulle. – Lehden pääkirjoitusjournalismin kunnianhimoisuutta kuvaa, että pääkirjoittaja on saattanut yhä kivuta kirjoituspäätteensä ääreen vielä yöllä pikkutunteina, jotta lukija saisi tuoreet kommentit päivän uutisista. (The Times 1999.)

10 Pakina haki pitkään muotojaan

Vaan kåseria-stiilistä ne miehet eivät jaksa ylöspäin
päästä, ei vaikka itkisivät.

Minna Canth Sawo-lehden journalismista kirjeessään
Keski-Suomen päätoimittajalle Eero Erkolle 5.5.1888

Mikä on pakina, koseria? Jos leipä on arvon mitta, niin
pakina on esimerkiksi suvaitsevaisuuden ja
sydämellisyyden mitta. Tai julkeuden mitta. Tai jotain muuta,
mitä tahansa. Tärkeintä on vain, ettei pakina ole syvä, vaan hyvä.
Onnellisinta pakinassa olisi luullakseni kultaisen keskitien hävyttömyys.

Oiva Paloheimo: Lipin pakinoita (1950)

10.1 Aivan alkulähteillä: Opettavaisesti, Minun Herrani

Myös pakinan suomalaisia alkujuuria kannattaa etsiä vanhimman lehtemme, Aurora-seuran pioneerijulkaisun, palstoilta. Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo julkaisi jo ensimmäisessä vuosikerrassaan kevyenlaista kirjemuotoista tekstiä, jota voisimme Suovan tulkinnan pohjalta pitää suomalaisen pakinankirjoittamisen lähtöruutuna.¹⁹¹⁹

Suova yhdistää Åbo Tidningarin ensimmäisessä vuosikerrassa 31.7.1771 julkaistun ”koserian”, kuten hän ilmaisee, siihen ns. moraalisten viikkolehtien edustamaan englantilaiseen kirjoittamisperinteeseen, jota on edellä käsitelty. Tuo juttu on sijoitettu, kuten Suovakin noteeraa, peräti numeron ensimmäiseksi – eli se alkaa heti nimiön alapuolelta – ja se oli ”kirjoitettu Englannista saadun esikuvan mukaan kirjeen muotoon”. Ehkä arvostusta henkivällä taittoratkaisulla on tekemistä sen kanssa, että kirjoittaja on Pehr Juslén (Jusleen): Ruotsin valtionarkiston reistraattori eli kirjaaja, yksi Aurora-seuran kolmesta perustajajäsenestä, vieläpä Porthanin serkku. Juslén toi lehteen journalistisia vaikutteita Tukholmasta, jossa hän oli osallistunut lehdenoimittamistyöhön.¹⁹²⁰

¹⁹¹⁹ Suova 1952a, 70–71.

¹⁹²⁰ Suova 1952a, 21–24.

”Hän oli ollut kiinteänä ja ahkerana avustajana v:n 1768 heinäkuusta v:n 1769 loppuun ilmestyneessä 'Postenissa'; saattoipa häntä melkein pitää sen¹⁹²¹ aputoimittajana. Joka tapauksessa hän oli ainakin ajoittain lehden julkaisijan ja toimittajan, varapankinviskaali Anders Berchin lähin mies lehtiyrityksessä. Hänen journalistista harrastustaan näihin aikoihin osoittaa sekin, että hän seuraavana vuonna kuului lyhytikäisen tukholmalaisen aikakauslehden Åskådarenin kirjoittajiin”, Suova kirjoittaa. Lisäten, et-
tä mainittu Posten-lehti kuului ”nk. moraalisten viikkolehtien ryhmään”.

Ilmeinen Tukholman kautta Turkuun kulkeutunut 1710-luvun brittilehtien - Tatterin ja Spectatorin - vaikutte näkyy jo tuossa Åbo Tidningarin 31.7.1771 jutussa, joka alkaa otsikonomaisesti omalle aloitusrivilleen ladotuilla sanoilla ”Min Herre”. Itse teksti lähtee liikkeelle aidon kirjeen tavoin:

Det är berömligt at Ni wakar öfwer Eder Sons uppfostran, och att Ni håller honom i tid til nyttiga öfningar. Det grundeliga har utan twifwel företrädet för det granna, och en yngling, som känner grunderna til vetenskaperna, blir helt säkert nyttigare medborgare än den, som blott känner grunderne til Dans och bugning.

Kuviteltu vastaanottaja siis saa imarrellusti kuulla, että hän pitää hyvää huolta poikansa kasvatuksesta: huolehtien, että tämä tulee vihkiytyneeksi myös ”tieteiden perusteisiin” eikä vain kepeyteen: ”tanssiin ja pokkaamiseen”.

Seuraavassa kappaleessa on kuitenkin vuorossa antiteesi. Kirjeenkirjoittaja varoittaa, että pelkkä oppineisuuskaan ei riitä:

Men M. H. med alt det loford Edert grundeligare upfostringsätt förtjänar, torde Ni dock tillåta mig at ogilla det förakt Ni hyser för det man i allmänna werlden kallar belefwenhet och Fransoserne Savoir vivre; lika som hössade seder och stadighet samt lärdom aldeles icke kunde trifwas tilsamman. Eder Son blir efter Ert upforstringsätt utan twifwel lärd; han vet mera än tjugu hans jämn-årige: men förlåt mig om jag tillika säger, at han sina kunskaper oakadt dock blir mindre gagnelig än Ni förmodar.

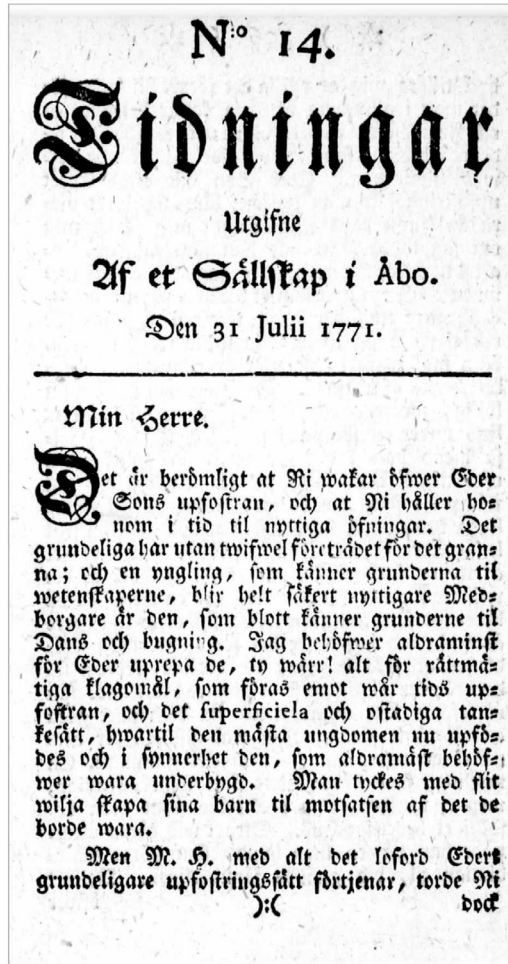
Tekstin kytkös myöhempien aikojen pakinaan tulee selvästi ilmi tiiviissä, toiminnan-
täyteisessä jaksossa, jossa kuvataan tynnyrissä kasvaneen nuoremiehen kohtaloa. Havaitaan, että Juslénin teksti ei ole pelkkää kuivaa esseistiikkaa. Kirjeenkirjoittaja kertoo antavansa esimerkin, joka ei ole kovinkaan vanha (”Jag skal gifwa Eder herpå et exempel, som ej är mycket gammalt”):

En yngling, som kände blott sina Schol-Studier, men ej werlden, kom i Stockholm at göra besök i et hederligt hus. Straxt wid dören trampade han på en liten hund, som hörde Wärdinnan til, och gnällde jämmerligen. Bestört öfwer sitt fel och at se Frun misslynt steg han hastigt på sida, men blef ej warse et litet barn, som han stötte omkull och som feck et håll i hufwudet. Den strömmande bloden och barnets skrik satte alla menniskor i rörelse; han skulle då buga sig ödmjukast och göra sin ursäkt; men et Caffé-bord stod just bakom honom och hans wärja sopade derifrån allt porcellainet ned på golfwet. I ångesten sprang han, at wara ur wägen, till et fenster, som war öpet: En Papegoje-bur stod olyckligt wis där och emot den stötte han med sin armbåge, så at bur och fågel föllo i gatan. Nu trodde han sig ej längre böra dröja qwar, utan hastade sig det snaraste han kunde ut; men i dören mötte han Jungfrun, som kom in med Caffé-kannen och det med den häftighet at hon föll baklänges, brände up Ansigtet af det heta Caffét och det som wärsst war af altsammans, at hon stackars liten genom skrämnel feck et svårt missfall.

Kuin mykkäelokuvan kohtaus: ketjureaktio toisensa perään. Nuoriherra kömpelys astuu koiran päälle, tönii sitten pikkulasta, aiheuttaa anteeksi pyydellensä uuden onnettomuuden astioiden rikkomisen muodossa. Sitten onnistuu nuori kömpelys saatta-

¹⁹²¹ Ruotsalainen lehdistöhistoria (Oscarsson 2000, 180) esittelee Postenin ”esseeaikakauslehtenä, jolla oli aivan oma profiili”. Lehti asettui poliittisesti hattujen taa.

maan papukaijan häkkeineen kadulle, ja lopuksi polttamaan vielä tarjoilevan kotiapulaisen kasvot kuumalla kahvilla. Loppuseuraamus: jälkimmäinen koki peräti kes-

kenmenon.

Jutussa seuraa, kuin moraliteetissa ikään, loppujakso, jossa esitetään tietty kasvatuksellinen johtopäätös:

Man kan säga at denna kädja af olyckor härrörde blott af owana at wara i sällskap. Om denna yngling fått lära litet mera belefwenhet, hade han wisseligen ej blifwit så blottställd för åtlöje, och ändå kunnat wara lika lärd.

Kaiken opin päätös on, että kirjaviisauden ("bokwett") ohella nuori mies tarvitsee myös elämänviisautta ("lefnadswett"). Kyse oli epäilemättä didaktisesta¹⁹²² pakinasta tai ainakin sen esimuodosta. Suova taas on todennut Juslénin vuoden 1771 pakinoiden

¹⁹²² Taanila 1970, 267.

olleen kirjoitetut ”tyypilliseen Spectator-sävyyn, vieläpä Spectatorin viljelemään kirjetyyliin”.¹⁹²³

Allekirjoitusta ei Juslénin tästä kirjekoseriasta, kuten muistakaan, tapaa. Åbo Tidningarin juttujen anonyymiys on johdonmukaista. Mutta onhan myös toisesta aikalaislehdessä, Suomenkielisistä Tieto-Sanomista, pantu merkille, että kustantajan tai toimittajan nimeä ei ”missään ollut näkyvissä”.¹⁹²⁴

Juslénin ensimmäinen koseria saa Åbo Tidningarissa jatkoa parin kuukauden päästä. Lehdessä 16.9.1771 julkaistu kirje, joka alkaa sivulta 2 ja on liki viiden pikku sivun mittainen, onkin osoitettu naiselle. ”Min Fru”, se alkaa.

Tuonkertaisen kirjekoserian punaisen langan voi Suovan¹⁹²⁵ mukaan kiteyttää näin: kirjoittaja ”osoitti nokkelasti, vaikka hieman monisanaisesti, että viaton korttipeli oli siedettävämpää ja suositeltavampaa kuin se joutavanpäiväinen jaarittelu, jota vieraskäynnillä harrastettiin”. Koseriankirjoittaja suoritti uuden aluevaltauksen ja tunkeutui nyt seuraelämään.

Valaiseva yksityiskohta on syyskuiseen kirjekoseriaan liittyvä alaviite:

Under den begwäma formen af Bref, hoppas wi at wåre Läsare icke ogera se et och annat kortt stycke uti Moraliska, Satyriska och flere dylika ämnen i wåre blad infördt. Hwarmed wi fördenskull på N:o 14 sid. 105. gjort början.

Alaviitteessä siis todetaan kirjemuodon olevan ”mukava”. Ja kirjeissä, joista ensimmäisen todetaan tulleen julkaistuksi saman vuoden numerossa 14, ilmoitetaan käsiteltävän ”moraalisia, satiirisia ja muita useita senkaltaisia” aiheita. Jonkinlainen vakiopalsta tai ainakin kirjeiden jatkumo näyttää lehdentekijöillä täten olleen kiikarissa. Suova näkee¹⁹²⁶ tuossa alaviitteessä ”jotakin anteeksipyytelevää, puolustautuvaa”: ”Voisiko se johtua siitä, että Porthan arveli tällaisten kirjoitusten olevan lehtensä lukijoille outoja, jopa kirjeen muodonkin kannalta – että joku lukija kuvittelisi kirjeen todella kirjoitetun jollekulle henkilölle – tai että hän epäili aihetta hieman tulenaraksi Turun seurapiirien kannalta?”

Seuraava Juslénin kirjekoseria julkaistaan lehdessä 15.10.1771. Ensimmäisen koserian tavoin juttu on taitettu alkavaksi ensimmäiseltä sivulta, heti nimiön alta, ja siinä on taas puhuttelu: ”Min Herre”. Koseria päättyy ranskaksi, antiikvatyyppisin kirjaimin, julkaistuun runonpätkään. Suovan¹⁹²⁷ mukaan ”tällä kerralla koseristi esiintyi ammatinvalinnanohjaajana”. Hän kuvailee virkamiehen ja upseerin urien eri puolia, päätyen suosittamaan elämänuraa valitseville maanviljelijän kelpo ammattia.

Juslénin koserioiden jatkuvuus on niin ja näin. Seuraavan kerran hän näyttäisi päätyneen teksteineen Åbo Tidningarin palstoille vasta vuoden 1772 lopulla. Koko lehden sisältö oli käynyt hieman yksitoikkoiseksi, minkä lehden henkinen isä, piispa K. F. Mennanderkin oli kirjeessään pannut merkille. Ehkä Porthan itsekin taisi tämän kehityksen tiedostaa, sillä hän huomautti Juslénille, että lehti odottaa jälleen hänen pannotaan. Juslén kirjoittikin Ruotsin pääkaupungista käsin lehdelle Tukholman teatteri-kirjeen, joka oli kahdessakin mielessä noteerattava: se oli lehden ainoa Tukholman kirje ja lehden ensimmäisen ilmestymisjakson (1771–1778) ainoa teatteria käsittelevä juttu.

¹⁹²³ Suova 1952, 231. – Suovan mukaan ”konservatiivinen Porthan kernaammin luki ja käytti esikuvinaan, myös lähteinään ranskalaisia aikakauslehtiä”, mikä vei Åbo Tidningarin sisältöä ajan muita ruotsalaisia lehtiä kaunokirjalliseen suuntaan.

¹⁹²⁴ Silander 1926.

¹⁹²⁵ Suova 1952a, 72.

¹⁹²⁶ Suova 1952a, 72–73.

¹⁹²⁷ Suova 1952a, 74–75.

”Jusleenin kirje oli tyypillistä koseristin käsialaa, vaikka se kohdittain oli selvästi johdettavaa artikkeliakin”, Suova luonnehtii.¹⁹²⁸

Suova¹⁹²⁹ mainitsee yhden Juslénin koserian tulleen vielä julkaistuksi Åbo Tidningarissa 1775, ja tekee sitten yhteenvetoa Juslénin pioneerinaskelista koserian poluilta. Suovasta ”näiden sanomalehdistömme ensimmäisten pakinoiden ei tarvitse hävetä olemassaoloaan”. ”Sen jälkeen on kyllä kirjoitettu parempiakin pakinoita, mutta paljon enemmän huonompia. Mitään taideteoksia ja kirjallisia luomuksia ne eivät olleet, mutta siihen sanomalehtien koseriointi ei yleensä pyrikään.” Lehden kannalta oli ”valitettavaa, että Jusleen ei Turun aikanaan ollut sen ahkerampi pakinoitsija, sillä pakinanikkarin taito ja sujuva kielenkäyttö hänellä olivat”.

Myös Rafael Koskimies¹⁹³⁰ kehuu Juslénin koserioita ”notkeiksi”; antaen ymmärtää, ettei asiallinen ja vakavamielinen Porthan yltänyt samaan mihin serkkunsa yritellessään ”harjoitella pakinan tapaisten, pakottomaan kirjeenmuotoon¹⁹³¹ sepitettyjen juttelmien kirjoittelua”. Toki serkusten koseriointikyvyyn oli asettanut tähän samaan järjestykseen aikanaan jo Arvid Hultin¹⁹³², jonka mielestä Aurora-seuran nimihenkilöksi piirtynyt Porthan vain teki lehdessä ”jotain kömpelöitä yrityksiä moraaliseksi koserioiksi, ilman että kuitenkaan ylsi vetämään lukijoita puoleensa niin kuin Jusleen kevyine ja miellyttävine tyyleineen”.

Suova lisää, että Åbo Tidningar julkaisi myös käännettyjä koserioita, jotka ”välittivät ulkomailta ajan henkeä ja vallitsevia makusuuntia”. Jotkin koseriat olivat selvästi naislukijoille suunnattuja. Suovan tarkastelu kuitenkin päättyy vuoteen 1778. Joten on lisättävä, Hultiniin¹⁹³³ tukeutuen, että Åbo Tidningarissa vielä lehden toisellakin, 1782 alkaneella ilmestymisjaksolla oli luettavissa joitain käännettyjä kirjekoserioita, joiden mitä ilmeisin aikaansaaja on Juslén. Hän vain kääntyi ”yhä vanhojen lähteidensä, Spectatorin ja Tatlerin puoleen, tulkaten niistä lehdelleen pieniä leikkisiä ja hauskoja paloja”. Tämä siis toisaalta lienee merkinnyt, että journalistinen kehittämissviive Britannian ja Ruotsin – tai ainakin tšekäläisen itä-Ruotsin – välillä ehkä yhä vain kasvoi. Ainakaan Suomen Turusta ei tuolloin näyttäisi olleen journalismin kehityshautomoksi.

Näillä Åbo Tidningarissa 1770- ja 1780-luvulla julkaistuilla tietynlaisilla koserioilla oli journalismin kehityksen kannalta kuitenkin suurempi merkitys kuin Suovakaan – journalistisen näkökulman perin juurin sisäistänyt tutkija – ehkä havaitsi. Hultin lienee oikeilla jäljillä tulkittessaan, että nuo Juslénin aikaansaannokset – hänen kääntämänsä, itse väentämänsä tai jotain siltä väliltä – merkitsivät milteiä vastapoolia lehden kaikkien muuhun sisältöön nähden: ”Kun lehti oli sisällöltään ylipäänsä etupäässä oppinutta ja tieteellistä, kävivät Jusleenin artikkelit helpommin sulavasta ravinnosta, ja lehden puhtaasti journalistisena panostuksena tuli niistä yleisön piirissä luettuja ja pidettyjä, ja ne lisäsivät varmasti oppineisuutta edustaneen lehden suosiota.” Hultin kutsuikin tuota sisällönosaa Åbo Tidningarissa kunnioittavasti nimikkeellä ”Jusleenska genren”.

Hultin¹⁹³⁴ tähdentää, että Juslénin koseriointia leimasi kirjemuoto. Ja tämä taas oli tuontitavaraa. Åbo Tidningar omaksui sen Postenista (1768–1769), mikä lehti oli omaksunut sen puolestaan Then Swänska Arguksesta (1732–1734)¹⁹³⁵; ja tämä puolestaan mitä ilmeisimmin Britannian moraalisisista viikkolehdistä. Hultin toteaa, että ”kenties

1928 Suova 1952a, 100–02.

1929 Suova 1952a, 231–232.

1930 Koskimies 1963b, 546.

1931 Kuvaan sopii, ”yksivakaisesta vanhapoikaprofessorista” Porthanista puheen ollen, hyvin se, että hän oli (Koskimies 1963b, 533) ahkera kirjeiden kirjoittaja.

1932 A. Hultin 1920, 15.

1933 A. Hultin 1920, 12–13.

1934 Hultin 1920, 7.

1935 Näistä kahdesta ruotsalaislehdestä: Tommila 1988a, 43–44.

luonteenomaisinta Postenille oli, että sen sisältö oli enimmäkseen laadittu kirjeen muotoon ja ilmenetty henkilöin, joiden tekaistu nimi jo antaa jonkin vihjauksen käsiteltävästä aiheesta”.

Toki koko Ruotsi oli¹⁹³⁶ ”lehdenteossa periferiaa 1700-luvun lopulla”. Jos esimerkiksi Posten-lehti näki vielä 1760-luvun lopulla esikuvikseen 1710-luvulla ilmestyneet brittilehdet, niin mitä muutakaan voi todeta? Ja kun meillä Suomessa – itä-Ruotsissa – ammennettiin vuorostaan Tukholmasta, niin me lienemme olleet lehdenteossa periferian periferiaa.

10.2 Raivokas poleemikko Arwidsson ja sananvapauden rajat

Kirsti Manninen¹⁹³⁷ on nähnyt pakinatyylin olleen sanankäytön valtavirta jo lehdistömme hapuilevassa lapsuudessa. ”Suomalaisen lehdistön varhaisvaiheessa pakinatyyli oli *hallitseva journalistinen äänilaji*. Esimerkiksi Anders Lizeliuksen Suomenkieliset Tietosanomat (1775–1776) oli *kauttaaltaan* kirjoitettu leikillisen asialliseen pakinatyyliin, jossa abstrakteja asioita pyrittiin havainnollistamaan ja keventämään konkreettisilla esimerkeillä ja sananvalinnoilla.” (Tähdennykset: JP.)

Toiset tarkastelijat eivät ole nähneet Lizeliuksen pioneerilehden kirjoittelua samassa valossa. Helppotajuisuutta ja kansanomaisuutta Mynämäen kirkkoherra epäilemättä teksteihinsä tavoitteli. Ja lehdessä tapaa siellä täällä orastavaa pakinatyyllisyyttä. Mutta mennään pitkälle, jos väitetään Tieto-Sanomien olleen ”kauttaaltaan” kirjoitettu jonkinlaiseen pakinatyyliin. Ehkä tuon ajan hapuileva suomen kieli saa ilmaisun näyttämään jotenkin pakinanomaiselle?

Mannisen ajatuksenkulku varhaisaikojen lehtiskribentin suhteesta yleisönsä ansaitsee sekin huomion. Mannisen mukaan pakinatyyli on syntynyt ”juuri tästä tilanteesta: korkeastioppineella kirjoittajalla on ollut tarve lähestyä suurta lukijakuntaa, jonka mielenkiinnon ja myötämielisyyden virittäminen on hänelle taloudellisesti ja poliittisesti tärkeää”. Olettamuksessa voi olla perää, kun tarkastellaan jotain 1800-luvun jälkipuoliskoa. Ihan alkuun esimerkiksi Juslén kyllä tuli pakinoineeksi varsin oppineelle yleisölle – Aurora-seuran lehti kun oli hänellä foorumina.

Manninen ottaa esimerkiksi Snellmanin Maamiehen Ystävään 1844 kirjoittaman:

Englannin drottningilla on omiin tarpeisiinsa vuodessa paljon enemmän rahaa kuin koko Suomenmaassa kruunulle maksetaan... Ei taida siis löytyä toista naitavaa semmoista, kuin oli tämä neito aikoinaan. Mutta eipä keksineet Kuopionkaan pitäjän pohatat mennä Englantiin kosimaan. Ja ei he vastakaan tule tietämään, missä löytyy rikkaita tyttäriä, koska ei koko Kuopion pitäjäsä usiampi kuin kaksi miestä ole ostanut tätä ”Maamiehen Ystävää”. Isot viisaat nämä Kuopion pitäjän miehet ovatkin, ettei heille enään ole tarve oppia mitään.

Manninen tuntuu tästä yhdestä tekstinäytteestä tekevän turhan pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Toki Snellman tuossa – maanitellessaan lehdelleen lisää tilaajia – yritti olla kansanomaisella tavalla kepeä.¹⁹³⁸ Ja saahan tekstissä nähdä pakinatyylin oraita. Mutta

¹⁹³⁶ Mervola 1995a, 38.

¹⁹³⁷ Manninen 1988, 70–71.

¹⁹³⁸ Snellman kylläkin saatteli Maamiehen Ystävää (1844–55) vain alkuun. Kukkonen (1964, 277–278), Kainuun Sanomien pitkäaikainen päätoimittaja, on kiteyttänyt Snellmanin roolin lehden alkuunpanijana näin: ”Puutteellisen suomen kielen taidon vuoksi toimitustyö kävi raskaaksi, ehkäpä lehden aihepiiriinkin kyllästyi. Neljätoista numeroa Snellman kuitenkin toimitti itse; hän on kertonut kirjoittaneensa lähes kokonaan kerran viikossa ilmestyneen lehden sisällön.” Kukkosesta ”kieli oli elävää ja esitystapa havainnollista” – mutta ei hänkään siinä Mannisen tapaan suoranaista pakinatyyllisyyttä näe.

ettäkö tämä tekstinäyte tai Lizeliuksen lehti¹⁹³⁹ kielisivät ”pakinatyylin” olleen lehdistömme varhaisvaiheessa ”hallitseva journalistinen äänilaji”?

Pakinaote pilkahtelee, voi kyllä sanoa. Esimerkiksi Tauno Karilas¹⁹⁴⁰ toteaa, että Turun Wiikko-Sanomissa 1821 julkaistu ”hauska tarinamus” nimeltä ”Satu walistuksen wihamiehistä” lähentelee tyyllisesti ”virkeätä sanomalehtipakinaa”. Virallisen lehden vaiheet koettuaan ja palattuaan jälleen nimenomaan turkulaisten lehdeksi myös Åbo Tidningar otti uudelleen merkittäviä askeleita pakinatyyppisen kirjoittelun saralla. Lehden toimittajaksi 1836 nimitetty N. H. Pinello alkoi julkaista kotimaanosastossa pakinatyyppisiä juttuja. Ne epäilemättä monipuolistivat sisältöä, kun lehdet alkoivat ensi kertaa Suomessa käydä jonkinlaista levikkikilpailua.¹⁹⁴¹

Toki ainakin tämän pakinapolun alkuvaiheissa kannattaa noteerata paitsi kirjoitustyylin orastava koseriallisuus myös tekstin selkeä mielipiteellisyys, tekijän eli auteurin äänen kuuluminen ja – Venäjän keisarin käskyläisten tiukan silmälläpidon alla kun elettiin – myös kirjoittajan rohkeus sanoa.

Tässä mielessä huomion ansaitsee¹⁹⁴² ilman muuta Adolf Iwar Arwidsson (1791–1858), jota voi luonnehtia raivoisaksi poleemikoksi; ja sananvapauden ritariksikin. Hän on ns. Turun romantiikan keskeisiä nimiä, 1815 perustetun Aura-seuran puuhamiehiä. Seuran muodostivat pääasiallisesti nuoret vihaiset miehet, jotka olivat kunniastaan arkoja ja itsevarmoja; Arwidssoniakin pidettiin toveripiirissä ärsyttävän määrällävänä ja samoin itserakkaana.¹⁹⁴³

Palatessaan Ruotsista 1818 Turkuun Arwidssonilla oli pää täynnä suunnitelmia Suomen kirjallisuuden kohentamiseksi. Hän ryhtyikin 1819 ilmestymisensä aloittaneen Mnemosynen avustajaksi. Lehteä on kyllä pidettävä pikemmin kirjallisuuslehtenä, ja siinä oli¹⁹⁴⁴ ohjelmallisesti paljon samaa kuin varhaisessa Aurora-seuran lehdessä. Viime kädessä ”aikalaiset eivät kuitenkaan aina tehneet eroa lehtityyppien välillä”, Tommila toteaa – ja käsittelee itsekkin Mnemosyneä SSLH-projektin sanomalehtihistoriallisessa artikkelissaan.

Arwidsson kuitenkin harmistui Mnemosynen varovaiseen linjaan, ja perusti oman lehensä, Åbo Morgonbladin, joka alkoi ilmestyä 1821. Tässä julkaisussa, joka oli Tommilan luonnehdinnan mukaan ”enemmän mielipiteellinen aikakauslehti kuin uutistyyppinen sanomalehti”, Arwidsson muun muassa julkaisi 16.6.1821 jutun ”Tryckfrihet och Offentlighet”, jota luonnehditaan lehden tärkeimpiin kuuluvaksi.¹⁹⁴⁵ Olisikohan tämä juttu kutakuinkin ensimmäinen merkittävä Suomen lehdistössä ilmestynyt yhteiskunnallinen kannanotto?

Viranomaiset lakkauttivat Åbo Morgonbladin – samanaikaisten Saksan ylioppilaslevottomuuksien pelossa – sen ilmestyttyä vasta puolisen vuotta. Arwidsson palasi Mnemosynen avustajaksi. Avustussuhteesta ei tullut pitkä. Mies tuli erotetuksi yliopistostakin – minkä syyksi ainakin kirjallisuudentutkija Eino Krohn on nähnyt nimen-

1939 Karilas (1959, 3–4), jolle Manninen ilmeisesti on tulkinnoistaan velkaa, tekeekin päätelmiä rauhallisemmin. Hänestä esimerkiksi Lizeliuksen lehdestä löytää kyllä ”tuttavallista jutustelua lukijan kanssa”.

1940 Karilas 1959, 4.

1941 Tommila 1988d, 123–124.

1942 Sen sijaan ei tulle nostaa tällä pakinapolulla esiin Åbo Allmänna Tidningin päätoimittajan Daniel Myrénin tuossa tuolloin virallisessa lehdessä julkaisemaa peräti 9-osaista artikkelia, vaikka sitä onkin pidetty lehdistömme ”ensimmäisenä valtiollisena artikkelina”. Myrénin artikkeli oli Tommilasta ”ylen alamainen esitystavaltaan”. (Tommila 1988d, 83.)

1943 Krohn 1964, 16–22.

1944 Tommila 1988d, 86.

1945 Tommila 1988d, 91–93.

omaan hänen Mnemosynessä helmikuussa 1822 ilmestyneen kirjoituksensa ”Betraktelser”.¹⁹⁴⁶

Pitkä juttu vie – tuolloin avantgardistisesti jo kaksipalstaisen¹⁹⁴⁷ – Mnemosynen helmikuun 1822 numerosta etusivulta alkaen kymmenisen sivua. Jutussa Arwidsson lyhykäisästi sanottuna kehittää ajatusta itsenäisestä Suomesta. Tekstin puolivälissä tämä sanotaan selvästi ääneen:

En hvar har sig bekant, att Finland under denna tidspunkt utgör ett land, som skall administrera och styra sig sjelft.

Arveluttavin kohta jutussa oli tietävästi upseereihin kohdistunut parin virkkeen pikku heitto:

Vid dessa betraktelser, borde vi fästa någon uppmärksamhet äfven vid ämnena för landets krigsbefäl; men deras antal är så ringa, i jemförelse med de öfriga embetsmänna Corpserna, och en stor del af dem ingå snart inom den egentliga Ryska arméen, så att de på vårt fosterlands utveckling hafva föga inflytande. De äro, ock öfverhufvud, sig lika i alla länder och lätt tecknade. *Pli, snörd rock, sällskapsbildning och rikt förråd af svordomar – och målningen är färdig.* [Tähdennys: JP]

Arwidsson siis toteaa upseerien olevan kaikissa maissa samanlaisia: heillä on hyvä ryhti, nyöritetty nuttu, seuraelämän silausta ja runsas varasto kirouksia. ”Ei olisi luultu pienen satiirisen letkauksen voivan aiheuttaa näin jyrkkiä rankaisutoimenpiteitä. Vaara, jota uumoiltiin, piili siinä isänmaallisessa ja kansallisessa mielenlaadussa, jonka pohjalta Arwidssonin valtiollinen kritiikki oli syntynyt ja hänen herätyshuutonsa káikunut”, Krohn¹⁹⁴⁸ toteaa. Tämän tutkimuksen kannalta tuo letkaus pitää noteerata pienoisena pakinatyylin pilkahduksena – ja kenties Ruotsinmaalta omaksuttuna vaikutteena. Lisättäköön, että rohkea mielenlaatu on toki ollut myöhemminkin pakinoitsijalle hyvä varustus.

Arwidsson moitiskelee heti upseeri-jakson perään turkulaisia ylioppilaitakin vakavan isänmaallisen harrastuksen puutteesta (”alla arbete blott på sina blifvande prof, på sin egen snara utkomst och sin lekamliga förkofran”). Villitsijältäkin tuo upseerien pilkkaaja siis varmaan viranomaisten silmissä koko ajan näytti. Ei ihme, että Arwidsoniin oli pian muutettava lopullisesti Ruotsiin. Jo Åbo Morgonbladın usein sivujen mittaiset jutut olivat saaneet senaatin kansliatoimituskunnan päällikön C. J. Walleenin niskan punoittamaan.¹⁹⁴⁹

Henrik Knif on perustellusti huomauttanut, että Arwidsson esitti jo pari vuosikymmentä Snellmania aikaisemmin vaatimuksiaan kansalaisten osallistumisesta yhteiskuntaelämäään. ”Arwidsson meni pikemmin Snellmania pidemmälle”, Knif väittää. Myöntäen, että Arwidssonin taipumus ”sanailotulitukseen” on kyllä synnyttänyt oraakkelimaista kielenkäyttöä ja että Arwidssonilla on ollut joskus vaikea pitää argumentoidessaan langat hallussaan.¹⁹⁵⁰

Vaati paljon olla Suomessa noina aikoina vähänkään rohkea mielipidekirjoittaja. Mutta olihan myös ajan Turun Wiikko-Sanomien – kuten edellä uutisluvussa todettu – saanut tuta, että yhtä lailla ahtaat olivat tuolloin uutisenkin kirjoittamisen rajat.

¹⁹⁴⁶ Tommila 1988d, 94; Hakuteos Savonlinna 1988, 303; Krohn 1964, 29–30.

¹⁹⁴⁷ Tähän asti 2-palstaisuuteen on katsottu (esim. Mervola 1995a, 43–44) siirrytyn maassamme vasta 1829, jolloin asialla olivat Helsingfors Tidningar ja Finlands Allmänna Tidning.

¹⁹⁴⁸ Krohn 1964, 30.

¹⁹⁴⁹ L. Castrén 1951, 358–363.

¹⁹⁵⁰ Ks. Zilliacus & Knif 1985, 32–33. – Eihän Runebergkään voinut oikein sietää Arwidssonin runoutta – jota leimasi hänestä ”nuoruuden huurre” (Krohn 1964, 39–40).

10.3 Vanhan puutarhurin kirjeitä – Runebergin kynästä

J. L. Runebergia (1804–1877) harvoin mielletään journalistiksi. Ja sitäkin hän oli: alkuun Helsingfors Morgonbladin uutterra toimittaja. Kirjallisuudentutkija Lauri Viljanenkin¹⁹⁵¹ on pannut merkille Runebergin merkittävän journalistisen panoksen: ”Saattaa hyvällä syyllä ihmetellä sitä, ettei Runebergille journalistina ole omistettu yhtään erillistä tutkielmaa. Niin lyhytaikaiseksi kuin hänen toimintansa siinä suhteessa jäikin, hän epäilemättä Helsingfors Morgonbladin toimittajana suoritti isänmaallisessa ja kulttuuri-mielessä merkitsevämpää kuin esimerkiksi opettajana, joka puoli runoilijan elämässä on kuitenkin antanut aihetta yllättävään moneen muisteluun ja kirjoitukseen.”

Runeberg vaikutti puoli vuosikymmentä Helsingfors Morgonbladin, Lauantai-seuraan nojautuneen julkaisun, toimittajana, vaikka vuosien edetessä myös hänen Fredrika-vaimonsa – Suomen ensimmäiseksi naistoimittajaksi mainostetun – panos alkoi käydä toimitustyössä yhä merkittävämmäksi. Runebergin ja hänen toimittamansa lehden voi rinnastaa Viljasesta – pikemmin kuin Arwidssoniin ja Åbo Morgonbladiin – Porthaniin ja Åbo Tidningariin, sillä ”Runebergin eksyklopedinen toimitustapa liittyy todellakin niin läheisesti Porthanin ja hänen aikalaistensa perinteeseen”. Noina ”pelon vuosikymmeninä” Suomessa oli tyydyttävä, päinvastoin kuin Ruotsissa¹⁹⁵², ”yleiseen sivistyslukemistoon, joka noudatti 1700-luvun englantilaisia ja saksalaisia esikuvia”.

Runebergin yksittäisistä journalistisista aikaansaannoksista on syytä nostaa esiin kirjesarja ”Den gamle trädgårdmästarens bref” (Vanhan puutarhurin kirjeitä), joka on todettu osaksi ”yhtä lehdistöhistoriamme tunnetuinta polemiikkia”.¹⁹⁵³ Puutarhurin kirjeisiin viitaten Viljanen¹⁹⁵⁴ toteaa, että kun Runeberg ”kauneimmalla proosallaan tulkitsti uskonnollista katsomustaan, oli hänen lähtökohtansa silloin aktiivisen poleeminkin ja foorumina Helsingfors Morgonblad, jolle hän juuri Vanhan puutarhurin kirjeillä jätti hyvästit”.

Näissä kirjeissä on yhtäältä kyse kirjekoserian muotoperinteen jatkumisesta. Runeberg kirjoitti vuoden 1837 lopulla lehteen kirjemuotoisen jutun, jonka ensimmäinen ja toinen kirje julkaistiin perä perää 22.12. ilmestyneessä numerossa; sekä kolmas kirje 29.12. ilmestyneessä. Ilmeisen sysäyksen Runeberg oli saanut jo opiskelua ajoilta hyvin tuntemansa Lars Stenbäckin – papin ja runoilijan – vuoden takaisesta kontribuutiosta Helsingfors Morgonbladille: kirjeestä, jossa oli otsikontapaisena kursivoitu alkuteksti ”Bref till en vän”, ja sitten suluissa maininta ”Insändt”. Kirjeessä leimataan ylipäänsä runous ja muu kaunokirjallisuus kristityn kannalta haitalliseksi turhuudeksi, joskin¹⁹⁵⁵ ”kärki suuntautuu lopussa ns. mukavia uskonnollisia romaaneja vastaan”. Toimittaja Runeberg pani jutun lehteen syksyllä 1836, lisäten kyllä loppuun pesäeroa tekevän alaviitteen: Runeberg ”ingalunda vill förfäkta Ins:s åsigter, har man dock icke trott sig kunna neka hans uppsats ett rum i Tidningen”. Kirjemuoto ei siis alkuaan ollut Runebergin valinta, vaan pietistisen¹⁹⁵⁶ suuntauksen keulamiehiin kuuluvan Stenbäckin.¹⁹⁵⁷

¹⁹⁵¹ Viljanen 1944, 266–267.

¹⁹⁵² Ruotsissahan nimenomaan Aftonbladet tunnettiin jo 1830-luvulla rohkeana nykyjournalismin edeltäjänä (Viljanen 1944, 267). Suomalaisen kirjallisuudentutkijan käsitys saa kosoitua tukea ruotsalaiselta lehdistöntutkimukselta (esim. Holmberg & Oscarsson & Rydén 1983, 58–64; Nordmark 2001, 18–31). C. Zilliacus (1985, 170) kutsuu ajan Aftonbladetia jopa ”rabulistiäänenkannattajaksi yli muiden”.

¹⁹⁵³ Tommila 1988d, 117; vrt. Strömborg 1896, 174–184.

¹⁹⁵⁴ Viljanen 1944, 267.

¹⁹⁵⁵ Runojen selitykset 1989, 243.

¹⁹⁵⁶ Pietismi tuli Suomeen Saksasta. Pietismin syntyvuodeksi katsotaan 1675, jolloin Frankfurtin am Mainin kirkkoherra Filip Jakob Spener julkaisi kirjoitelman Hurskaita toiveita. Pietismi sai Suomessakin ns. yltiöpietismin piirteitä, joita eräät turkulaiset opiskelijat olivat kantaneet jo 1680-luvulla. Pietismi kukki sittemmin Helsinginkin yliopiston piirissä.

Ehkä Runebergin mielessä alkoi jo Stenbäckin syksyn 1836 kirjeen julkaisemisen yhteydessä muhia idea vastata Stenbäckille – ja niin ikään kirjemuodossa. Toimeen hän ryhtyi kuitenkin siis vasta joskus vuoden päästä, kun koko perhe oli jo muuttanut Porvooseen.¹⁹⁵⁸

Loppuvuoden 1837 Vanhan puutarhurin kirjeet herättivät Stenbäckin sitten vastaamaan, mikä tapahtui kaksiosaisesti Morgonbladin 18.1. ja 22.1.1838 ilmestyneissä numeroissa otsikolla ”Svar till den gamle Trädgårdsmästaren”. Runeberg vastasi vielä pitkällä tekstillä, jonka ensimmäinen osa julkaistiin Morgonbladissa 22.3. ja toinen osa 26.3.1838. Kaikkiaan tuo seitsemässä eri Morgonbladin numerossa – jos otetaan huomioon Stenbäckin vuoden 1836 kirje – käyty henkientaisto vei lehdessä tilaa reilut parikymmentä sivua. Se on paljon kaksi kertaa viikossa ilmestyneessä julkaisussa, joka oli periaatteessa nelisivuinen. Keskityn toki seuraavassa varsinaisiin Vanhan puutarhurin kirjeisiin, niihin kolmeen.

Herrojen debatti herätti suurta huomiota ajan suomalaisen sivistyneistön keskuudessa. Eikä se painunut unholaan – ainakaan sataan vuoteen. K. S. Laurila¹⁹⁵⁹ kirjoitti toisen maailmansodan aattovuosina: ”Tämän kiistan erikoinen merkitseväisyys¹⁹⁶⁰ ilmenee mm. siinä, että kun useimmat muut Suomessa viime sadan vuoden kuluessa käydyt kiistat ovat enemmän tai vähemmän täydellisesti unohtuneet – on tämä kiista jättänyt sivistyshistoriaamme hyvinkin syvät jäljet, ja muisto siitä on säilynyt sangen elävänä halki kokonaisen vuosisadan.”

Kirkkohistorian mukaan¹⁹⁶¹ Runeberg esitti noissa kirjeissä ”pietismistä eroavan valoisan kantansa kristityn suhteesta maailmaan”. Kun Suomessa ei voinut arvostella viranomaisia, oli pietismi, tavallaan ensimmäinen kansanliike, turvallisempi keskusteluaihe. Helsingkiläisten ylioppilaiden piirissä oli herännyt toimintaan aktiivinen pietistipiiri, mihin ilmiöön Runeberg sitten journalistina – ja itsekkin kristittynä – reagoi. Muun muassa riikinruotsalaisen runouden kimppuun uskaltautuneena debatöörinä¹⁹⁶² Runeberg ei arkaillut myöskään ilmaista kantaansa tietyistä herännäisyysilmiöistä.

Runebergin debatoinnin tuloksena oli Viljasesta ”henkinen rajankäynti, eräs merkittävimpiä, mistä kulttuurihistoriamme tietää kertoa”. Hänestä kirjeiden ”hauraaksi johtoajatukseksi tuli pietistien oletettu karsaus Luojan kaunista maailmaa kohtaan”. Miksikään ahtaasti uskonnolliseksi sisäpiirikeskusteluksi ei Puutarhurin kirjeitä kuitenkaan pidä leimata. Runeberg ei esimerkiksi, päinvastoin kuin keskustelukumppaninsa, vedonnut lainkaan Raamattuun.¹⁹⁶³

Fiktiivinen kirjoittaja, vanha puutarhuri, lähettää kirjeitään etäiselle ystävälle, joka on viettänyt taannoin aikaa hänen luonaan. Puutarhuri kirjoittaa ”vanhanaikaisen

Opiskelevilla pietisteillä oli herännäispiiri, johon päätyi mukaan ”lahjakas runoilija Lauri Stenbäck [1811–70], joka nuoruuden ehdottomuudella katkaisi kaunokirjallisen uransa voidakseen irtautua itsetehostuksesta ja kunniantavoittelusta”. (A.-M. Raittila 1970, 57, 61, 70, 108; vrt. K. S. Laurila 1937, 21.)

1957 C. Zilliacus 1985, 170–171. – Voinee lisätä, että Stenbäckin kirjemuoto kyllä oli enemmän asiaprosoistinen, ja Runebergin enemmän kirjallis-fiktiivinen.

1958 Runebergit muuttivat Porvooseen 17.5.1837 (Majamaa & Paulaharju 2004, 11).

1959 K. S. Laurila 1937, 5.

1960 Runebergin lehdessään esiin nostaman tematiikan – maallinen vs. hengellinen – merkitystä kuvastaa sekin, että Juhani Aho palasi siihen vielä 1890-luvun kertomuksessaan ”Saako pappi pelata korttia?” Ahon alkuaan Päivälehdessä 1892 julkaistu kertomus on tavallaan jatkoa Helsingfors Morgonbladissa 1832 käydyille polemiikille; mikä polemiikki taas jatkuu Vanhan puutarhurin kirjeissä. (Väinölä 1987, 11.) Toki väittelyä akselilla valtiokirkollisuus vs. pietismi esiintyi tuossa välillä esimerkiksi Suomettaressakin (Vesikansa 1997, 34).

1961 Salomies & Tammisto 1965, 231.

1962 Tommila 1988d, 116.

1963 Viljanen 1948, 32, 39.

sirostelevasti elämästään puiden ja kukkien parissa”. Hän on elänyt parikymmentä vuotta eristäytyneenä poppelikäytäviensä ja kirsikkasaariensa keskellä. ”Ensimmäisessä kirjeessä suoritettua valmistelua on syystä ihailtu”, Viljanen luonnehtii.¹⁹⁶⁴

Medan min gamle tjenare vattnat blomsterparterren och kammar masken af frukträden, begagnar jag den vackra aftonstunden, för att efter min Herres önskan och min årliga vana skrifva några rader med helsningar från oss och trädgården.

Näin alkaa kirje; yllä on ilmeisen kuvitteellinen päiväys: ”D. 20 Juni -36”. Eli kirjeen on merkitty tulleen kirjoitetuksi puolisoista vuotta ennen sen Morgonbladin palstoilla tapahtunutta julkaisemista.¹⁹⁶⁵ Kirjoittaja, puutarhuri, viittaa kahteen muuhunkin henkilöön: 16-vuotiaaseen tyttäreeensä Rosaan ja ehkä heti puhuttelussa mainittuun ”vanhaan palvelijaansa” Andersiin. Puhuteltu vastaanottaja on ajan yleisen tavan mukaan ”minun Herrani”. Tarhuri – leskimies ja yksinhuoltaja – kuvailee kirjeessään lavein vedoin puutarhansa kauneutta ja tuntemuksia, joita tuo ihmisen jalostama luonnonkauneus hänessä herättää. Hän viittaa siihen, että kirjeen vastaanottajakin on taannoin oleskellut tuossa järvenrantaidyllissä, rakentaen sinne jopa lehtimajan. Mutta kaikki ei ole vain idylliä. Joskus ovat madot tehneet puutarhassa pahaa jälkeä, ”turmellen vehreyden ja loiston”. Tai kerran on salama iskenyt pahaenteisesti Rosan nimikkojalavaan katkaisten sen.

Kirjeen lähetessä loppua seuraa yllättävä sävynmuutos. Tarhuri tunnustaa ensin häiriytyneensä läheisen valtatie aiheuttamasta pölystä ja ihmishälinästä. Mutta vielä suurempi riesa ovat tietyt naapurit:

Jag vore frestad att tro, att samma mask, som de sednare åren skonat frukträden, nu flyttat sig öfver på menniskorna. Min Herre, han lever en sekt af gudaktiga, tysta, hemska varelseser, som räkna det för sin seger, att förkasta jordlifvets fröjder, och som betalat hvad de anse för sin högre skatt med kindernas daggfärg och ögats eld. Hvilket ombyte att från mina friska, glada blommor se ut på dem!

Suora puhetta. Tarhurin naapurissa asuu luotaantyöntävä jumalisten laho (”en sekt af gudaktiga, tysta, hemska varelseser, som räkna det för sin seger, att förkasta jordlifvets fröjder”). Valistunut lukija tiesi, että pietisteihin tuossa osoiteltiin. Kuten K. S. Laurila¹⁹⁶⁶ toteaa, tuossa kirjeenkohdassa ”näytetään pietistejä – vain aivan hetkellisessä pikakuvassa”. Sitten kirje jatkuu vähemmän poleemisissa merkeissä. Loppujakson pääsisältönä on Rosa-tytär, joka on isän ikäväksi sukulaisissa joitain viikkoja valmistautuessaan menemään ehtooliselle ensi kertaa.

Toisessa kirjeessä, joka on päivätty fiktiivisesti ”D. 16 Aug. -36”, menee kirjoittaa heti asiaan, in medias res:

Jag har sett dem, sett dem med ängslan, kanske med en dyster aning. Jag har sett dem, dessa mörka skepnader med färglös hy och halfsläckta ögon. O, min Herre, tysta åskmoln hafva länge vandrat förbi randen af min fristad; nu har en åskstråle brutit fram ur dem, och min lefnads bästa lycka är träffad och bruten.

Tarhuri maalaa voimakkain värein (”dessa mörka skepnader med färglös hy och halfsläckta ögon”). Paljon ei puutu, että hän saa lahkolaiset näyttämään raukoilta spitaalisilta.

¹⁹⁶⁴ Viljanen 1948, 33.

¹⁹⁶⁵ Toisaalta: Runeberg lienee vastaanottanut Helsingfors Morgonbladin toimittajana Stenbäckin kirjeen aika lailla noihin aikoihin.

¹⁹⁶⁶ K. S. Laurila 1937, 58.

Sitten ilmenee, että Rosakin on saanut kotoa poissa ollessaan uskонтartunnan, joka ei isää miellyttä. Isä, oletteko koskaan ajatellut Jumalaa, tytär kysyy, ja saa isän suuttumaan. Tarhuri tuntee miltei menettäneensä tyttärensä; niin syvä juopa on heidän välilleen kasvanut. Mutta mikä pahinta, Rosa on menettänyt halunsa elää maanpäällistä elämää:

Rosa vissnar. Mer och mer klar blir mig nu den lära, hvars gift hon insupit, denna varma hjertans mördande förvillelse, att försmå saktmodets frid och att förbanna sig sjelfva, för att icke kunna klappa i svaghet mer.

Tarhuri-isä kytkee Rosa-tyttärensä tapauksen laajempaan yhteyteen. Onko minun tyttäreni hurahtanut tai onko hän uskonnon uhri, voisimme ajatella isän nykykielellä kysyvän. Toisen puutarhurinkirjeensä hännänhuipuksi Runeberg sinkoaa heiton kaiketi juuri Stenbäckille:

Jag slutar nu. Hvad skall jag hoppas för mitt barn? Har ni ett råd att ge, så dröj ej.

Kolmas puutarhurinkirje on päivätty: "D. 20 Juni - 37". On hypätty kesästä toiseen. Kirje koostuu pääosin puutarhurin päiväkirjamerkinnöistä: "muistiinpanojeni katkelmista", mitä kerronnallista ratkaisua voi pitää luovana; ehkä journalistisenakin, se kun kielii tiivistämisen taidosta.

Tarhurin päiväkirjamerkinnät vuoden 1837 alkupuoliskolta kertovat Rosa-tyttären mielentilan negatiivisesta kehityksestä, ja isän omista tuntemuksista. Tytär - "Rosa, eksynyt lapseni" - laihtuu ja riutuu. Vapulle 1837 päivätty merkintä alkaa näin:

Hon vill hän, hon vill skiljas. Hvad säger hon? Hvert skall hon fly? Under jorden, bortom skyn, öfver verldars verldar, hvad skall hon finna annat, än hvad hon förskjutit här: en skapelse och en Gud? Ägde jag konstens gåfva, skulle jag sitta vid en sjukbädd och måla för den döende ljufva minnen.

Tarhuri-Runeberg kuvaa taitavasti isäntuskan: hän haluaisi jopa - jos osaisi - maalata kuolevalle suloisia muistoja.

Kolmas ja viimeinen puutarhurinkirje päättyy pitkään jälkikirjoitukseen ("P. S."), joka alkaa:

Tillståndet här ser ni af medföljande annonce, den jag ber er hafva godheten låta införa i någon tidning.

Hon hvilar nu på andra sidan sjön. Den klara fjärden, som varit min fågnad, är nu en svart dyster graf, öfver hvilken mitt öga sällan vågar sända en blick.

Jälleen isäntuskaa - ja loppupiste: tytär on kuollut, ja tarhuri pyytää kirjeen vastaanottajaa saattamaan oheistetun kuolinilmoituksen "johonkin lehteen". Synkkä verbaalinen maalaus kertoo ihanan lähijärvenkin nyt näyttäytyvän isälle hautana ("en svart dyster graf"). Murheenmurtama isä valittaa vanhenevansa, mutta toivovansa itselleen ottotyttärtä, joka olisi hänelle oman menetetyn tytön korvike. Ja päiväkirjansa hän toivoo saavansa kirjeen vastaanottajalta takaisin.

Vaikuttavaa tunteisiin iskevää argumentointia, voisi sanoa. 1830-luvun journalistin Runebergin esitystapa on hyvin kirjallinen: kirjemuodossa hän etäännyttäen havainnollistaa, mitä ääripietistisen uskonyhteisön ympyröissä voi tapahtua. Huomattakoon myös, että Runeberg kääri yhteiskunnallisen sanomansa fiktiiviseen pakkaukseen.

Satakunta vuotta tarhurin kirjeiden julkaisuajankohdan jälkeen Laurila¹⁹⁶⁷ pohtii, miksi Runeberg on valinnut juuri tuon kirjemuodon ja marssittanut kirjoittajaksi tarhuri-minän. Sen sijaan, että olisi laatinut ”tavallisen kiistakirjoituksen, missä pietismin yksipuolisuus ja turmiollisuus olisi osoitettu” asia-argumentein, ”sepitti Runeberg kertomuksen, missä pietismin turmiollisuus kuvataan havainnollisesti”. Laurila arvelee Runebergin otaksuneen, että ”tunteisiin vetoava runollinen kuvaus” vaikuttaa lukijaan kaikkien parhaiten. Ja kiinnostavaa sekin, että Laurila väittää Runebergin tahtoneen ”kaikella muotoa saada lukijan uskomaan, että tämä puutarhuri on todellinen henkilö, ja että hän, eikä Runeberg, on kirjoittanut kirjeet”.

Kolme tarhurinkirjettä siis julkaistiin puolisen vuotta sen jälkeen, kun Runeberg oli jo siirtynyt koulunlehtoriksi Porvooseen ja jättänyt puoli vuosikymmentä kestäneen toimittajantyönsä Helsingfors Morgonbladissa. Silti suuri osa lukijoista ehkä on arvanut tyylistä, kuka tekstin takana on.

Tarhurin kirjeiden edustaman aidon – vaikkakaan ei helposti avautuvan – poleemisuuden rinnalla Per Juslénin Aurora-seuran lehdessä 1770-luvulla julkaisemat kirjeet olivat kepeätä koseriaa. Tarhuri-Runebergin teksti kumpuaa syvemmältä, sydämestä.¹⁹⁶⁸ Ja tietenkin tarhurin kirjeistä näin ollen puuttuukin yksi aidon pakinan ominaisuus: huumori tai leikillisuus. Kuitenkaan tarhurin kirjeitä ei oikein voi sivuuttaa selvitettyä, mitä pakina oli Suomessa ennen pakinaa. Tarhurin kirjeissä poleeminen *auteur* tulee – vaikkakin muodollisesti nimettömänä – esiin tavalla, jota ei ole juuri aiemmin voitu havaita suomalaisessa lehdistössä. Merkittäväksi Runebergin poleemisen esiintymisen tekee myös kirjemuoto.

C. Zilliacus¹⁹⁶⁹ on kiinnittänyt huomiota journalistisen kirjemuodon historiaan ja tuon kirjemuodon tosi vanhoihin juuriin. Tullaan jopa siihen, että sanomalehti on monin tavoin kirjeen perillinen; ja että kirjemuoto kummittelee vahvasti taustalla sanomalehden koko historiassa. Se, että kenties kaikkien aikojen kuuluisin sanomalehti The Times yhä vain pitää arvossa lukijainkirjeitä – Letters to the Editor – kytkeytyy Zilliacuksen katsannossa juuri tuohon vanhaan kirje-taustaan. Tai: historian yksi kaikkein kuuluisin ns. avoin kirje, kirjailija Emile Zolan L’Aurore-lehdessä julkaistu ”J’accuse” (1898), on osa kirjemuodon journalistista historiaa sekin. Eikä unohtaa sovi myöskään kirjeromaanin kukoistusta, joka ainakin 2000-luvun summittaisella jälkikatseella mitattuna osuu suurin piirtein samoihin aikoihin kuin kirjemuotoisen lehtikoserian kukoistuksen huippu.¹⁹⁷⁰

10.4 Topelius: faktaa fiktiivisessä kehyksessä

Runebergin jälkeen on pakinapolkua vaellettaessa otettava esiin toinen kirjailijasuu-ruus: Topelius, joka jo oli tähän vanhempaan kirjailijaveljeensä verrattuna eri sukupolven miehiä. Topeliushan ei enää Runebergin tavoin ehtinyt opiskella 1827 palaneessa Turussa.

1967 K. S. Laurila 1937, 53–54.

1968 Runebergin Fredrika-vaimo on Viljasen (1948, 38) mukaan ”väittänyt – ja väite on yleisesti hyväksytty – että Runebergillä ei ollut mitään henkilökohtaista katkeruutta pietistejä kohtaan”, joihin lukeutui Runebergin oma sisar, kirkkoherran puoliso.

1969 C. Zilliacus 1985, 176–180, vrt. myös K. Manninen 1988, 71.

1970 Kirjeromaanien kuuluisimpiin luetaan esim. Samuel Richardsonin Pamela (1741–42) ja Clarissa (1747–48), Jean-Jacques Rousseau’n Julie, ou la Nouvelle Héloïse (1761) ja Pierre Choderlos de Laclos’n Vaarallisia suhteita (Les Liaisons dangereuses, 1782) (Otavan 1990, 390).

August Schaumanin, Hufvudstadsbladetin perustajan, alkuaan 1890-luvulla ilmestyneiden muistelmien¹⁹⁷¹ mukaan 24-vuotiaan Topeliuksen tulo Helsingfors Tidningarin vastaavaksi toimittajaksi 1841 koettiin lupauksia herättävänä: ”Huomattiin kohta, että uusi päivä oli koittanut sille lehdelle. Niin kevyt, joustava, sointuva kynä, niin miellyttävä, hupainen, sukkela tapa kuvata yhtä hyvin pientä kuin suurta, niin erikoinen runoilijankyky, joka ilmeni kanervankukissa¹⁹⁷², vertauskuvissa, arvoituksissa ja pikku kertomuksissa, joita hän heti alusta pitäen sirotteli palstoilleen, niin puhdas, lämmin ja isänmaallinen tuulahdus, joka tuntui niin yhdessä kuin toisessakin – kaikki se oli jotakin enemmän kuin pelkästään lupaavaa.” Schaumanin mukaan Topelius kohotti lehensä suosioon nimenomaan ”säännöllisillä kuukausikirjeillään ’luutnantti Leopoldille Gruusiaan’, joissa kaupungin ja maan uutisia käsiteltiin hauska muodossa” sekä sillä, että hän toi ”sanomalehtimaailmaamme ns. katsauksen”¹⁹⁷³.

Lehden piti vetää lukijoita, ja menestymisen mallia haettiin paljolti ajan ranskalaisesta¹⁹⁷⁴ journalismista, mikä tarkoitti, että sivuilla piti olla¹⁹⁷⁵ ”helpostisulavaa hengenravintoa”. Seurapiirikuulumisten ahkeralla julkaisemisella aiemmin hankitusta juorulehden maineesta pyrittiin pääsemään irti.¹⁹⁷⁶ Lehti ei siis saisi olla¹⁹⁷⁷ – käyttäkseni yhdysvaltalaisen Robert E. Parkin ilmaisua – vain pelkkää ”organisoitua juoruilua”. Toimittaja Topelius lisäsi Helsinkiä koskevan uutisoinnin osuutta. Helsingfors Tidningaria voidaankin pitää varsinaisen paikallislehdistön edeltäjänä.¹⁹⁷⁸ Lehdestä myös näkyi, että Topelius halusi suunnata sitä paljolti naislukijoille; Helsingfors Tidningar pyrki olemaan sekä uutis- että perhelehti.¹⁹⁷⁹

On sanottu, että Helsingfors Tidningar oli ”oikeastaan ensimmäinen journalistinen lehti maassa”. Tuhannen tilaajan haamuraja ylitettiin 1848.¹⁹⁸⁰

Journalistisen muotokielen kannalta ehkä kiintoisinta Helsingfors Tidningarissa on se, että Topelius toi Suomeen ”ajankohtaispakinan täydentämään varsinaista uutisosastoa”, eli hän omaksui tuon kirjemuodon, joka oli 1700-luvun lopulla kehittynyt niin suosituksi alkuun etenkin englantilaisessa lehdistössä. Topeliukselle tärkeintä lehdessä oli diskussio, keskustelu; se ajoi merkityksessä ohi relaation, millä Topelius viitensi uutisiin ja ilmoituksiin.¹⁹⁸¹

Topelius aloitti tammikuussa 1842 Henrik-serkun kirjeillä eli sarjalla ”Contur-Teckningar” (Ääriiviivapiirroksia). Lukijoille kerrottiin, että kirjeet oli toimitukselle lähettänyt nuorukainen nimeltä Henrik. Hänen lisäksi kirjeissä esiintyvät nuorukaisen sisarukset Emma, Tilda ja Marie. Kerran nuo neljä sisarusta – joilla väitetään olleen vastineensa todellisessa elämässä – muun muassa keskustelivat Runebergin Jouluilta-

1971 Schauman 1967a, 192.

1972 Topeliukselta ilmestyi (Klinge 1998b, 25) vuosina 1845, 1850 ja 1854 runokokoelma Ljungblommor I–III (Kanervankukkia).

1973 Ruotsiksi Schaumanilla alkuaan: krönika. Tämä tietysti voitaisiin kääntää myös sanalla kronikka.

1974 Noteerattakoon, miten voimakkaasti ranskalainen kulttuuri oli omaksuttu jo 1700-luvun Ruotsissakin. Ranskalaisuuden ihailu näkyi kiinnostuksena maan valistusfilosofeihin, kieleen, tapakulttuuriin, taiteeseen, arkkitehtuuriin, tyyliin jne. (Mäntylä 1997, 288). Epäilemättä tästä ihailusta välittyi kosolti historiatietoiselle Topeliuksellekin. Ja imettiin hän myös Venäjällä ja tsaarin hovissa vaikutteita Ranskasta.

1975 Tommila 1988d, 146, 142; vrt. mts. 131.

1976 Tala 1990, 47–48.

1977 Park 1981, 24.

1978 Esim. C. Zilliacus 1985, 127. – Maan ensimmäisenä varsinaisena paikallislehtenä on totuttu pitämään 1894 aloittanutta Tyrvään Sanomia (Hakuteos Savonlinna 1988, 149).

1979 Tala 1990, 59.

1980 Tommila 1963, 174.

1981 Tommila 1988d, 142, 146.

runosta. Mutta, huomattakoon, ”Contur-Teckningar”-jutuissa kyse oli kaunokirjallises-
ta aineksesta.¹⁹⁸²

Sitten Topelius käänsi kirje-idean toisinpäin: kirjeiden nimihenkilö, mainittu luutnantti Leopold, olikin nyt niiden vastaanottaja. Hän astui Helsingfors Tidningarin palstoilla näyttämölle syksyllä 1842. Vastaanottaja oli kuviteltu henkilö, mutta sikäli mielekäs ja otollinen, että Gruusiassa käytiin noihin aikoihin sota, johon osallistui tsaarin joukoissa suomalaisiakin upseereita. Kaikkiaan näitä kirjeitä¹⁹⁸³ julkaistiin vuoden 1849 loppuun mennessä 63.¹⁹⁸⁴ ”Topelius antoi Leopoldin vuosien mittaan osallistua moniin voitokkaisiin taisteluihin, muuttaa taistelupaikkaa moneen kertaan, menettää toisen käsivartensa ja lopulta yliluutnantiksi¹⁹⁸⁵ kohonneena palata kotimaahan”, Hely Laurio kuvaa. Kirjepalstalla oli siis¹⁹⁸⁶ ”fiktiiviset kehykset”, eli Topelius asetteli puutarhuri Runebergin tavoin yhteiskunnallista ainesta fiktion kääreeseen.

Leopoldin-kirjeitä julkaistiin kerran kuukaudessa, ja ne käsittelevät lähinnä Helsingin tapahtumia. Vuoden 1843 alussa oli seisovana otsikkona¹⁹⁸⁷ vielä ”Correspondance från Helsingfors”, mutta sitten – aina vuosikymmenen lopulle – lyhemmin: ”Från Helsingfors”. Kirjeet säilyivät tyylillisesti ja muotonsa puolesta lähes samanlaisina koko ajan. Tarjonnan monipuolisuutta kuvaa, että kerran, keväällä 1845, niissä julkaistiin jopa arpillipila – arvatenkin Suomen ensimmäinen.¹⁹⁸⁸

Kirjeet saattoivat viedä kaksipalstaisen ja yleensä nelisivuisen Helsingfors Tidningarin painopinta-alasta jopa yli puolet, joten ne olivat verraten pitkiä. Kulttuurilla oli kirjeissä suuri osuutensa. Syyksi tälle voi arvella paitsi Topeliuksen omia lukkarinrakkauksia myös sitä, että kulttuuriaiheet olivat turvallisia: niiden suhteen ei sensuuria tarvinnut pelätä suinkaan enimminkin.¹⁹⁸⁹ Sensuuriin viitaten on Topelius¹⁹⁹⁰ itsekin muistellut 1800-luvun lopulla aiempien vuosikymmenten toimittajantyötä näin: ”Sitä ahkerammin antauduttiin harrastamaan luvallisia asioita, kuten kirjallisuutta, taidetta, touloutta.”

Kaikki Leopoldin-kirjeet olivat moniaiheisia. Yksi yleinen kaava oli se, että usein säästä edettiin yliopistoon, yliopistosta teatteriin ja teatterista musiikkiin.¹⁹⁹¹

Helsingin yliopiston opettajakunnan vaihdoksista, kuolemantapauksista ja vapaista viroista sekä niiden täyttäjistä tai vastaavasta Topelius – yliopiston tuleva professori ja rehtori – kertoi 20:ssä eri Leopoldin-kirjeessä. Suosikkiaihe oli myös Nikolainkirkon, siis nykyisen Suurkirkon pitkään ottaneen valmistumisen seuranta; sitä mahtui kaikkiaan 15 kirjeeseen. Topeliuksessa oli paikallisjournalistia. Niinpä kirjeiden päähenkilönä voidaankin viime kädessä pitää, väittää C. Zilliacus, Helsinkiä.¹⁹⁹²

Leopoldin-kirjeitä on luonnehdittu, kuten tässä alaluvussa todettu, katsauksiksi tai kronikoiksi.¹⁹⁹³ Tommila on kutsunut niitä yhtäältä uraauurtaviksi ”paikkakuntakronikoiksi” – jotka loivat perustan kaikille myöhemmille vastaavanlaisille esityksille – sekä toisaalta ”ajankohtaispakinoiksi”.¹⁹⁹⁴ Laurio taas on lähestynyt Leopoldin-kirjeitä

1982 Tala 1990, 52; C. Zilliacus 1985, 130.

1983 Laurio 1968, 6–7; Tala 1990, 50–51. – Kirjeiden määräksi mainitaan usein myös 100 (esim. Pesonen 1940, 10). Tähän lukuun sisältyvät kuitenkin myös ”neiti Leopoldinelle” osoitetut kirjeet, määrältään 37, jotka seurasivat vuodesta 1850 varsinaisia Leopoldin-kirjeitä.

1984 Laurio 1968, 6–7; Tala 1990, 50–51.

1985 Leopold toki oli ainakin jossain vaiheessa myös kapteeni (ks. esim. C. Zilliacus 1985, 133).

1986 C. Zilliacus 1985, 131.

1987 Termistä seisova otsikko: Mervola 1995a, 20.

1988 Laurio 1968, 7.

1989 Laurio 1968, 28, 30.

1990 Topelius 1949, 67.

1991 Laurio 1968, 8.

1992 C. Zilliacus 1985, 133.

1993 Schauman 1967, 192.

1994 Tommila 1979, 3; Tommila 1988d, 146.

nimenomaan uutiskirjeinä. ”Leopoldin kirjeet olivat uutiskirjeitä”, hän toteaa tutkielmansa loppulauseissa.¹⁹⁹⁵ Nimityksen uutiskirje käyttö tässä yhteydessä voi kuitenkin olla harhaanjohtavaa. Uutiskirjehän on tarkoittanut Keski-Euroopassa oikeastaan sanomalehden edeltäjää: alkuun käsin kirjoitettua, sitten painettua pikku julkaisua. Painetut uutiskirjeet alettiin varustaa jopa nimin, ja niin oltiinkin jo sanomalehden ajan kynnyksellä. Eri kielissä uutiskirjeet tunnetaan eri nimin.¹⁹⁹⁶ Leopoldin-kirjeet epäilemättä olivat kirjeenomaisia, ja ne sisälsivät uutisasiaa. Uutiskirjeiksi niitä älköön selvyden vuoksi kuitenkaan nimitettävä. Myös yleinen kirjoitusote puoltaa mieluummin kronikka-nimitystä.

Leopoldin-kirjeissään Topelius turvautui minä-muotoon. Hän oli tehnyt tämän itse asiassa ensi kerran jo Helsingfors Tidningarin vuoden 1842 kolmannessa numerossa. Zilliacuksen¹⁹⁹⁷ mukaan Topelius rikkoi ”minättömän tekstin periaatteen, jota tuo ajan lehdistö lukkarinrakkaudella vaali”, samalla kun tuo lehdistö turvautui mielellään ”toimitukselliseen me-muotoon, passiivirakenteisiin tai muihin kuulutusruotsille ominaisiin muotoihin”.

Minä-muoto tulee vastaan esimerkiksi Helsingfors Tidningarin 1.3.1843 ilmestyneessä numerossa julkaistussa Leopoldin-kirjeessä, ja jo heti ensimmäisessä virkkeessä:

En månad har förflutit, sedan jag sist tog friheten meddela en flyktig revue af Helsingfors, och werldens anletsdrag hafwa ej märkbart förändrats sedan dess.

Mutta aivan aluksi lukijaa vastaan tulee seisova otsikko: ”Correspondance från Helsingfors”. Seisovan otsikon alla on kirjeen päiväys (28.2.1843); ja sitten lukee, aitoon kirjetyyliin, puhutteluna: ”Min herre!” Tästä puhutteluilmauksesta vielä johdetaan sivun alalaitaan taitettu alaviite: ”Till Lieutnant Leopold i Grusien”. Eli: tietyt vakiopals-tan ulkoiset elementit ovat olemassa.

Juttu alkaa toisen – kaksipalstaisen – sivun alalaidasta. Tuohon alalaitaan mahtuu vain kaksi varsinaista tekstiriviä, eli taitto on hyvin kirjamainen. Juttu jatkuu sitten kolmannelle sivulle, täyttäen sen lähes kokonaan. Loppuun, poikkilinjan alle, mahtuu parin sentin korkuinen pätkä Pietarin vaihtokursseista.

Tämäkin kirje on moniaineksinen. Alkupuolella tarinoidaan, nytkin, Helsingin säästä. Kirjoittaja valittaa, että pitkälinnen tyven on tehnyt ilman tukahduttavaksi, mutta myös kiittää Jumalaa pohjolan raikkaista talvista, jotka pitävät mielen iloisena. Tyyneistä ilmanalasta rakentuu aasinsilta maailman yleiseen tilaan: ”Ja wi lefwe i stiltiens tid...”

Jonkinlaisella kaskullakin lukijaa hauskuutetaan:

Jag känner en gammal politikus, en stor beundrare af Espartero¹⁹⁹⁸; härom dagen war soppan widbränd och den gamle brummade på sin unga äkta hälft; ”tror du att jag är något Barcelona?” sade hon, i det hon stängde gubben i garderoben och förklarade honom i belägringsstillstånd. Sådana äro krigen i våra dagar.

¹⁹⁹⁵ Laurio 1968, 30.

¹⁹⁹⁶ Uutiskirjeestä puhuvat yllä mainitussa merkityksessä vaikkapa Vehmas (1970, 69–70) ja Hemánus & Varis (1979, 14–15). Torvinen (1982, 18–20) taas puhuu vastaavasti uutislehtisistä. K. Pietilän esityksestä (1980, 176) ilmenee, että uutiskirjeen – nimenomaan yhden arkin painetun uutiskirjeen – nimityksenä on ollut Saksassa Neue Zeitung, Italiassa Relatione, Ranskassa Discours tai Britanniassa Newses.

¹⁹⁹⁷ C. Zilliacus 1985, 130.

¹⁹⁹⁸ Herttua Baldomero Espartero (1792–1879): espanjalainen sotilas ja poliitikko, joka teki taistelutoimillaan 1830-luvulla lopun sisällissodasta ja joka oli Espanjan todellinen hallitsija kuningatar Isabella II:n alaikäisyyden aikana vuosina 1841–43; juuri niihin aikoihin, kun kyseinen Leopoldin-kirje kirjoitettiin.

Kirjeenkirjoittaja tulee käsitelleeksi suuren määrän Helsingin elämän ajankohtaisia teemoja: tautitilannetta, järjestettyjä tanssiaisia, konsertteja ja teatterinäytäntöjä, laskiaisenviettoa, sanomalehtien välistä polemiikkia ja pääkaupungin merkittävimpiä rakennustöitä. Hän siirtyy juoheasti teemasta toiseen, jos kohta aasinsiltojakin rakentaen.

Huvittelu ja kulttuuritapahtumat, nuo turvalliset aiheet, saavat jutussa varsin keskeisen sijan:

De privatanöjenas, balernas, societetspektaklernas lista är lång och lysande denna tid; desto kortare är förredningen på de publika. Se här, huru wi roat oss. Musiken har ej warit wanlottad; wi ha under Februari njutit af Herr Pacii andra soirée¹⁹⁹⁹ samt af *Bröderna Wilschau*²⁰⁰⁰ twenne concerter. [Tähdennys: JP]

Kirjoittaja siis puhuttelee ("Se här") pitkin matkaa luutnantti Leopoldia. Sitten kirje saa miltei taidearvostelumaisia sävyjä (seassa myös pieniä piikkejä toisten lehtien suuntaan):

Twenne barn utan rykte, lofordade af några obscura tidningar, hwad skulle ni wäntat af dem? De uppträdde här inför en fåtalig publik... samma öde hade *Signora Fink-Lohr på sin första concert*.²⁰⁰¹ Men denna publik förstod att bedömma dem; den erkände med nöje den förwänande färdigheten och behaget af deras spel. Dessa ynglingar hafwa gått långt för sina år; att säga mer, wore kanske att säga för mycket. Framtiden skall utwisa, om de fortfara att fullända sig, eller om de, likt mången brådmogen planta, iförtid uttömma sina krafter och stada *wid en wacker mekanisk, men ändå blott mekanisk färdighet* – om de med ett ord, hinna från talenten till konsten. [Tähdennykset: JP]

Topelius jatkaa sitten Helsingin teatterielämästä, kehuja ja kiitosta vuodattaen:

Wår magnifika theater har bjudit oss mycket, den har bjudit oss *fru Millberg och tjugu Taglioner*.²⁰⁰² Gör efter det, Min Herre, hwad Fru Mbg gjort! Tag tjugu små flickor från gatan eller från jordwåningarna, dressera dem sex veckor, kläd upp dem i sherting och sidenskor, sminka de rödbrusiga kinderna ännu rödbrusigare, ställ upp dem i attityder efter alla konstens regler i Helsingfors theaterhus, inbjud sedan allmänheten i Finlands noblaste stad, inberga tre fulla hus med ordentliga slagregn af applauder...och ni skall, liksom Fru Mbg, hafwa gjort ett barmhertighetswerk (...) [Tähdennys: JP]

Topelius selvästi innostuu, ja teksti laukkaa. Viittauksissa tanssityttöjen punaisiin poskiin tai heidän silkkikenkiinsä voi nähdä Topeliuksen kyvyn lähestyä myös naislukijoita; tai peräti kyvyn pyrkiä heitä tietoisesti miellyttämään.

Tuon Leopoldin-kirjeen loppupuolella mainitaan muun muassa äskeiset, laskiaissunnuntaina pidetyt naamiaisets, joihin osallistui peräti 700 henkeä. Kirjeenkirjoittaja kertoo esimerkkejä osallistujien puvuista: yksi on esiintynyt englantilaisena keikarina, toinen johanniittaritarina, kolmas kaupustelijana jne. Topelius viittaa siihen, että maan

1999 Ranskaksi iltamat, illanistujaiset tai kutsut. – Kyse oli Knifin (ks. Topelius 2003, 36) mukaan Fredrik Paciuksen (1809–91), saksalaissyntyinen säveltäjän ja kapellimestarin, Helsingin Seurahuoneella järjestämistä tilauskonserteista. Paciuksen tunnetaan "Suomen musiikin isänä" ja Maamme-laulun säveltäjänä. Laurion (1968, 26) mukaan Topelius mainitsee Paciuksen Leopoldin-kirjeissään kaikkiaan 18 kertaa. Miehet tunsivat toisensa hyvin, olivathan he tehneet yhteistyötä mm. Kaarle-kuninkaan metsästyksen, Suomen ensimmäisen oopperan, luomiseksi (Klinge 1998b, 226–247). Pieni oli Suomi.

2000 Wilschaun lahjakkaat soittajaveljekset, 15- ja 12-vuotiaat, esiintyivät Helsingissä matkallaan Pietariin (ks. Topelius 2003, 36).

2001 Anna Fink-Lohr oli italialainen mainetta niittänyt oopperalaulajatar (ks. Topelius 2003, 28).

2002 Elisabeth Millberg oli Tukholmasta Helsinkiin muuttanut modisti ja tanssinopettaja. Ilmaisui "tjugu Taglioner" viittaa hänen tanssityttöihinsä, jotka olivat saaneet lempinimen Maria Taglionista, ajan eurooppalaisten tanssinäyttämöiden valovoimaisesta tähdestä. (Ks. Topelius 2003, 33, 36.)

lehtien välillä on jälleen esiintynyt kinastelua, ja tulee sitten meneillään oleviin tärkeimpiin rakennustöihin. Niitä ovat Keisarillisen Senaatin arkiston – nykyisen Kansallisarkiston edeltäjän – silloinen rakennus, Kaartin kasarmin lisärakennus, keisarinlinnan sisustustyöt sekä Nikolainkirkon rakentaminen.

Loppukappaleen aluksi kirjeenkirjoittaja mainitsee, että kyseisenä päivänä on laskiainen. Sää on tuiskuinen, ja niinpä luistinratojen pikku donquijotet (”skrinbanornas små Don Quijoter”) ovat turhaan kantaneet jäähdytysvettä. Loppulauseessa Topelius vielä lähestyy romanttisen kaukokaipuun hengessä luutnantti Leopoldia:

När ni i dag, Min Herre; sittande i er kibitka, halkar ned utför de snötäckta branterna av Kaukasus och ur dalarna uppstiger till er de blommande orangernas doft,... erinna er mitt under flykten er tjänare, som genom sin ruta ser isarna glänsa öfwer Finska Wikens böljor!

Don Quijoten ynnä Esparteron ja Paciuksen lisäksi Leopoldin-kirjeestä löytää viittauksen myös Napoleoniin, Caesariin, Viktoriaan – josta oli tullut Ison-Britannian ja Irlannin kuningatar vuonna 1837 – ja saksalaiseen säveltäjään ja kapellimestariin Joseph Lubitskyyn²⁰⁰³. Jo nuori Topelius oli epäilemättä lukenut mies. Hänen Leopoldin-kirjeissään voikin nähdä paljon myöhempien ns. kulttuuripakinoiden edeltäjän. Ylipäänsä Topelius, maan ensimmäisenä ammattijournalistina pidettävä²⁰⁰⁴, oli ”monien genrejen mies”, kuten C. Zilliacus luonnehtii.²⁰⁰⁵

Leopoldin-kirjeiden on arveltu²⁰⁰⁶ toimineen esikuvana mm. Snellmanille tämän ryhtyessä julkaisemaan Saima-lehdessään Kuopion elämänmenoa kuvaavia kirjoituksia. Snellmanin merkittävin panos pakinamuotoisen ilmaisun kehitysketjussa löytyy kuitenkin hieman toisaalta.

10.5 Snellman näpäytteli, kovaakin

J. V. Snellman näyttää²⁰⁰⁷ halunneen luoda Saimasta mallilehden, josta toisten piti ottaa oppia. Se, että Snellman halusi siirtyä Helsingistä nimenomaan Kuopioon, selittyy Raimo Savolaisen mukaan²⁰⁰⁸ hyvillä toimintaedellytyksillä: Kuopiossa oli ajan ainoa sisämaakirjapaino sekä sen omistajalla J. A. Karstenilla tarve saada painatustöitä. Ja – Snellmanilla itselläänhän oli palava halu toimittaa lehteä ja vaikuttaa. Esko Salmisen²⁰⁰⁹ sanoin Snellmania on pidetty ”nykyaikaisen kriittisen journalismin perustajana ja sivistävän lehtimiestyön oppimestarina”. Toki on hyvä silti pitää mielessä, mitä Knif on todennut A. I. Arwidssonin vielä varhemmasta pioneeriudesta kriittisen journalismin sa-roilla.

2003 Ks. Topelius 2003, 36.

2004 Tommila 1998, 160–165. – ”Topelius oli aikakauden harvoja päätoimisia lehtimiehiä, itse asiassa Suomen ensimmäinen todellinen ammattitoimittaja”, Tommila kirjoittaa.

2005 C. Zilliacus 2003, 12.

2006 Tommila 1988d, 137.

2007 Kinnunen 1981, 93.

2008 Savolainen 2006, 348–351. – Saima on ollut yksille sanomalehti, toisille aikakauslehti, ja mahtuupa se Tuusvuoren (2007, 38 ja seur.) kulttuurilehtien maailmaa laajasti syleilevässä historiankirjoituksessa sujuvasti kulttuurilehtienkin leiriin.

2009 Salminen 1998, 267.

Snellmanin poleemisuus näkyi esimerkiksi jutuissa, joilla oli seisova otsikko²⁰¹⁰ Knäpp (Näpäys) tai monikollisesti Knäppar. Niitä ilmestyi viikkosanomalehti Saimassa tammikuulta 1844 huhtikuulle 1844 kaikkiaan seitsemän; eli ei aivan kaikissa numeroissa. Voi sanoa, että ne käsittelevät pienempiä aiheita. Tommila on luonnehtinut Snellmanin Näpäyksiä ”pakinanomaisiksi polemiikeiksi”. Huomattakoon toki, että Näpäyksistä on puhuttu jo Helsingfors Morgonbladin ja Helsingfors Tidningarin välisen polemiikkiottelun yhteydessä.²⁰¹¹

Näpäykset ovat tyypillistä lehtien – joita ilmestyi Saiman aloittaessa maassa seitsemän – välistä polemiikkia. Milteipä nämä kaikki muut olivat Snellmanista tyhjänpäiväisiä uutis- ja ilmoituslehtiä, joilla ei ollut vakavaa ideologiaa eikä näin ollen vakavaa merkitystä. On kuitenkin syytä huomata, että Snellman jatkaa polemiikkiaan, vaikka seisova otsikko Knäpp(ar) jääkin pois käytöstä.²⁰¹²

Snellmanin polemikointi oli tavallista intensiivisempää, joten se ansaitsee erityis huomion. Seisovan otsikon käyttö viittaa siihen, että Snellman aivan ilmeisesti on halunnut institutionalisoida poleemisen kirjoittelun tai lehdistöväittelyn lehtensä palstoilla. August Schaumanin, Hufvudstadsbladetin perustajanakin tunnetun, aikalaismuistelmien²⁰¹³ mukaan ”pieni kinaileva sanomalehtiväittely” tai kyseinen ”lehdistöurheilu” oli alkanut Helsingfors Morgonbladin ja Helsingfors Tidningarin välisenä muutamaa vuotta ennen Saiman perustamista.

Mutta Snellman vain lisäsi kierroksia. ”Hän härnäsi ja kiusasi niin kauan, että sai edes jotakin keskustelua tai kinastelua aikaan”, Tala kuvaa.²⁰¹⁴ Maan lehtien tuonaikainen lukeva yleisö, joka koostui tyypillisesti ruotsinkielisestä sivistyneistöstä, koki Snellmanin mainitunlaisen lehdistöurheilun Schaumanin mukaan²⁰¹⁵ jopa rauhaa häiritsevänä: ”Oltiin aluksi silmät suurina ja korvat hörössä kummastuksesta melkein samoin kuin hevoset seuduilla, missä höyryveturi ensi kertaa syöksyy eteenpäin.”

Snellman siis ei täten pyrkinyt suinkaan vaikenemaan kuoliaaksi kilpailijoitaan, mistä on puolitoista vuosisataa myöhemmin joskus syytetty suuria sanomalehtiä niiden pidättyessä kommentoimasta esimerkiksi pienempirahkeisten lehtien pääkirjoituksia. Toisaalta voi arvioida, että Snellmanin lehtitulokas sai runsaasti huomiota tai ns. ilmaista mainosta noustessaan tämän tästä esiin toisten lehtien palstoilla. Näin Kuopiossa ilmestyvä lehti tuli tunnetuksi mm. pääkaupungissa, mikä näkyi levikissään: noin 700 kappaleen levikistä meni satakunta Helsinkiin.²⁰¹⁶

Voi ajatella, että rohkeudestaan huolimatta Snellman ymmärsi, että sensuurin kahlitsemassa lehtimaailmassa oli sittenkin turvallisinta antaa oman adrenaliinin pärskyä mieluummin kilpailevia lehtiä kuin viranomaistahoja kohtaan. Erityisesti voi nostaa esiin Saiman ja Helsingfors Tidningarin välisen hengenmittelön. Ja jo siksi, että jos Saima henkilöityi Snellmaniin, niin Helsingfors Tidningar oli vastaavasti pari vuosikymmentä, vuodesta 1841 alkaen, Topeliuksen lehti.²⁰¹⁷ Helsingfors Tidningar sai tuta Snellmanin iskuja muita kovakouraisemmin, koska se oli maan eniten luettu lehti. Snellmania on luonnehdittu tässä mittelössä Goljatiksi, joka hyökkäsi, ja Topeliusta

2010 Mervolan (1995a, 20) mukaan seisovat otsikot ovat ”osastojaon ja vinjettien esiaste, mutta eivät varsinaisia juttujen otsikoita”. Esimerkiksi uutispalstoilla saattoi seistä törröttää numerosta toiseen vaikkapa seisova otsikko ”Venäjältä”, ”Helsingistä” tai ”Ulkomaalta”.

2011 Savolainen 2002, 15; Savolainen 2006, 366; Tommila 1988d, 137–139.

2012 Tala 1990, 18, 74; Savolainen 2002, 13–14.

2013 Schauman 1967, 121.

2014 Tala 1990, 80.

2015 Schauman 1967a, 223.

2016 Tommila 1963, 239.

2017 Toki Tala (1990, 103) lienee oikeassa arvioidessaan, ettei Topeliuksen – nuoren miehen – vapaus lehtensä toimittamisessa ollut yhtä suuri kuin Snellmanin; Helsingfors Tidningarin linjan määräsi viime kädessä omistaja, kirjanpainaja Gustav Otto Wasenius.

vastaavasti Davidiin. Ja mitä journalistiseen mentaliteettiin tulee, Snellman oli Talan sanoin²⁰¹⁸ ”kiivas, aktiivinen, terävä ja Topeliukseen verrattuna tosikko”; kun taas Topeliusta voi luonnehtia ”maltilliseksi, huumorintajuiseksi, sujuvasanaiseksi ja Snellmaniin verrattuna nynnyksi”.

Topelius ja Helsingfors Tidningar saivat tuta Snellmanin ja Saiman teräviä piikkejä jo Saiman ensi ilmestymisviikkoina. Topelius oli mennyt ja varoitellut Snellmanin toista toimittakseen ottaamaansa lehteä, suomenkielistä Maamiehen Ystävää – joka aloitti Saiman lailla ilmestymisensä vuoden 1844 alkupäivinä – jo etukäteen siitä, että lehtitulokkaan rationalistiset kirjoitukset loukkaisivat ”Suomen kansan syvää uskonnollista perusväriä”.²⁰¹⁹ Snellman vastasi Topeliukselle Saimassa 29.1.1844 huomauttaen, että Helsingfors Tidningar oli väittänyt uskontoa tarvitsevan lähinnä ”yhteiskunnan alempien ja köyhempien kerrosten”.

Seisovan otsikon Knäpp(ar) alla Topelius ja Helsingfors Tidningar saivat maistaa Snellmanin ja Saiman sanan ruoskaa ensi kerran lehden 15.2.1844 ilmestyneessä numerossa. Snellman palasi tässä polemiikissaan vielä Topeliuksen kanssa käynnistyneeseen uskontokeskusteluun. Snellmanin ja Topeliuksen lehtipolemiikki jatkui kaikkiaan useita vuosia, milloin mistäkin aiheesta. Nuo kiistat huipentuivat keväällä 1845 julkaistuihin runomuotoisiin kirjoituksiin. ”Runoissa tuli ilmi miesten sovittamaton ristiriita suhtautumisessa suomalaisuuteen, kielikysymykseen, politiikkaan ja toisiinsa lehtimiehinä”, Tala kiteyttää.²⁰²⁰

Topelius kuuluu ottaneen iskut joskus raskaasti.²⁰²¹ Alkuaan 1885 ilmestyneissä muisteluissaan²⁰²² hän kyllä jättää, kuvatessaan taannoisten vuosikymmenten lehdistöämme, mainitsematta Snellmanin ja itsensä väliset taistot. Mutta rivien välistä voi lukea yhtä ja toista: ”Toisinaan voitiin polemiikkia pikku asioista jatkaa kuukausi- ja vuosikaupalla happamen vihaisesti ja henkilökohtaisesti hyökäten, mikä kaikkina aikoina on ollut Suomen lehdistön rumana tapana, olipa kysymys pienistä tai suurista asioista.”

Saimassa 29.2.1844 ilmestyneessä Knäpp-kirjoituksessa on Helsingfors Tidningar sitten ainoana iskujen kohteena, ja useammastakin syystä. Kyseinen Knäpp on taitettu tyypilliseen tapaan takasivulle. Keskeisiä teemoja jutussa ovat Helsingfors Tidningarin²⁰²³ linja, senaikaisten suomalaisten sanomalehtien taso, Saiman kannattavuus sekä Snellmanin oma kokemattomuus journalistina. Jutussa on useita viittauksia niin Snellmanin omiin teksteihin kuin Helsingfors Tidningariin. Snellman tekee mitä hän lupasi jo ensimmäisen numeron ohjelmanjulistuksessa: ”lainaa muista lehdistä niin paljon mahdollista”.²⁰²⁴ Aloituskappaleessa siteerataan kilpailijaa:

Helsingfors Tidningar hafva verkligen varit qvicka, och detta ursäktar mycket, äfven det att intet förljudes on de ”Finska syftena”, hvilket sednare i all händelse var att förmoda. Lämpligt torde således vara, att H.T. låta dessa ord utgå ur sin Prenumerations Anmälan.

Sitaatteihin merkityt sanat viittaavat Helsingfors Tidningarin julkaistuun kirjoitukseen sekä samaisen lehden tilausilmoitukseen. Kolmannessa kappaleessa Saima ja Snellman

2018 Tala 1990, 76, 110.

2019 Tala 1990, 77.

2020 Tala 1990, 94–95.

2021 Tommila 1988d, 142.

2022 Topelius 1949, 68.

2023 Ainakin vielä 11.7.1846 ilmestyneessä Saimassa Snellman antaa Topeliuksen kirjepalstalle pikku potkun. Snellman kommentoi jutunpätkässään sijaiskirjoittajan Leopoldin-kirjettä, päättäen pikku kommenttinsa toteamalla kirjeen olevan tyhjä ja köykäinen, kuten aina.

2024 ”Om tidningar i allmänhet och Saima i synnerhet”. Saima 4.1.1844.

puolestaan viittaavat oman lehden ensi numerossa julkaistun ohjelmanjulistuksen²⁰²⁵ sanontaan ilman että tätäkään lähdeä mainitaan. Kyse on siis tietystä intertekstuaalisuudesta. Valveutuneelta lukijalta edellytettiin paljon, ehkä liiankin paljon. Pysyäkseen Snellmanin kärryillä hänen oli mieluiten muistettava se, mitä tämä oli kirjoittanut pari kuukautta aiemmin; tai sitten kaivettava ehkä tuo vanha numero esiin. Mutta oikeastaan lukijan oli hyvä lukea myös kilpailevia lehtiä, kuten tässä tapauksessa Helsingfors Tidningaria.

Otettakoon toki huomioon, että vielä Saimaankin pätee varmaan pitkälle se, mitä Suova²⁰²⁶ on todennut Aurora-seuran lehdestä: niin lukijat kuin toimitus ”käsitteli lehden vuosikertoja yhtenä kokonaisuutena, kirjana”. Elettiin ”sanomakirjallisuuden” aikaa; 1800-luvun puoliväliin asti sanomalehdistöä jopa kutsuttiin yleisesti sanomakirjallisuudeksi. Lukija luki tyypillisesti lehdenlisunsa alusta loppuun.²⁰²⁷

Snellman oli Topeliusta toistakymmentä vuotta vanhempi, mutta journalistina Saimaa aloitellessaan tuskin juuri kokeneempi. Snellman pyrkiikin Saimassa 29.2.1844 – näpäyksensä lopetuksessa – kääntämään journalistisen kokemattomuutensa voitoksi:

Ännu vill Saima gärna medgifva H. T. att hennes Redaktion är oefaren, nyborjare, o.s.v. med ett ord ”ett barn” till förstånd, omdöme, planer och lynne. Men hon hoppas också, att den aldrig blir *gubbe* nog att låta det dåliga gälla för dugligt, endast för att få sin egen skralhet betäckt. Och till hela sällskapet af Kolleger säger hon lika öppet att, antingen hennes redaktion räknas till de ”yngre litteratörerna” (till ”barnen”) eller till ”de utmärktare”, så anser hon, Saima, detta tal för en löjlighet. Hon säger detta för att spara samma värda Kolleger alla personaligheter. [Tähdennys alkuperäinen]

Snellman on Knäpp-jutuissaan poleeminen. Jos pidetään Kirsti Mannisen tavoin pakinan modernisuuden tunnusmerkkinä juuri poleemisuutta, niin Snellman on puutarhuri Runebergin tavoin tietty pakinan esi-modernisti. Varpion suorittaman pakinan kolmijaon²⁰²⁸ valossa voisi Snellmania pitää poliittis-satiirisen pakinan edeltäjänä. Tämä sopii yhteen sen kanssa, että Saimaa on luonnehdittu Suomen ensimmäiseksi poliittiseksi lehdeksi.²⁰²⁹

Pantakoon myös merkille, että kirjoittajan ääni tai persoona erottuu tekstistä selkeästi. Vaikka jutun alla ei olekaan nimeä, lienee tyypillinen lukija ilman muuta yhdistänyt tekstin Snellmaniin; hänhän oli Saima, ja Saima oli hän.²⁰³⁰ Snellman on epäilemättä lehdistöme ensimmäisiä voimakkaita *auteureja*, käyttääksemme 1900-luvun jälkipuoliskolla nimenomaan elokuvan maailmassa suosittua termiä.²⁰³¹

Voi tietysti pohtia, miksi Snellman luopui seisovasta otsikosta Knäpp(ar) – vaikkakaan ei näiden juttujen ilmentämästä poleemisuudesta. Ehkä hän koki tuon seisovan otsikon vain turhaksi ja hieman tilaakin vieväksi. Juttujahan erotettiin 1800-luvun alkupuoliskolla maamme lehdissä hyvin yleisesti vain lyhyellä vaakalinjalla toisistaan.²⁰³² Ehkä seisovasta otsikosta luopuminen kielii myös siitä, että Snellman ei vielä sittenkään tiedostanut pakinan erityisyyttä. Eihän Saimassa vielä ollut mahdollista erottaa mielipideaineistoa omaksi kokonaisuudekseen, kun ”kaikki oli tavalla tai toi-

2025 ”Om tidningar i allmänhet och Saima i synnerhet”. Saima 4.1.1844.

2026 Suova 1952a, 180–182)

2027 Mervola 1995a, 48–49, 104.

2028 Varpio 1981, 52–53.

2029 Manninen 1987, 14; Varpio 1981, 52–53; Savolainen 2002, 12.

2030 Snellman esitti Saiman palstoilla (5.4.1845) näkemyksensä ”anonyymisti kirjoittamisesta”. Sellaista ei pitänyt hänestä suosia esimerkiksi kirjallisuuskritiikissä, ja vielä vähemmän ”vallitsevien yhteiskunnallisten olojen kritiikissä”.

2031 Tekijyyden käsite alkoi muotoutua nykyisen kaltaiseksi 1800-luvulla Euroopassa (Niemi-
nen & Pantti 2004, 101).

2032 Mervola 1995a, 48–49.

sella mielipiteellistä” – ja kun jopa fakta ja fiktio tulivat joskus sekoitetuksi.²⁰³³ Snellmanin ylin journalistinen esikuvamaa sitä paitsi oli varmaan²⁰³⁴ Saksa, ja Saksan lehdistöähän ei ole useinkaan yhdistetty kepeään poleemisuuteen.

Snellmanin Näpäykset ovat Tommilan sanoin ”pakinanomaisia polemiikkeja”, mutta eivät vielä pakinoita. Toisaalta ei liene väärin nähdä Näpäyksissä myöskään pääkirjoitusten ituja. Ehkä Näpäykset tuovat ainakin etäisesti mieleen 1900-luvun jälkipuoliskolla yleistyneet lyhyenlänät pisteliäät jälkiartikkelit, joissa usein varsinkin eri puolueväriä tunnustaneet lehdet saattoivat nakella toisilleen terveisiä, ilkeyksiäkin.

10.6 Tuiretuinen, suomalainen suometarlainen

J. V. Snellmanin ura Saiman toimittajana päättyi lehden 1846 tapahtuneeseen lakkauttamiseen. Topelius taas jatkoi toimittajantyötään Helsingfors Tidningarissa vuoteen 1860; ja hänen kirjepalstansakin oli luettavissa lehdestä vuoteen 1853.²⁰³⁵ Eli pakinaan sittemmin liitetyn kontinuiteetin vaateen valossa Topelius kyllä lienee aukonut Suomessa aivan uusia uria. Hän loi Leopoldin-kirjeistään sanan varsinaisessa merkityksessä pakinabrändin – 2000-luvun alun muotitermiä käyttäkseni.

Tiedetään myös 1854 perustetun ja lyhytikäiseksi jääneen Wiborgs Tidningin kiinnittäneen – kovassa lehtikilvassa Wiborg-lehteä vastaan – palvelukseensa pakinoitsijan ”Hr Sqllr”.²⁰³⁶ Myös Suometar pääsi mukaan pakina-apajille, kirjemuotoisin pakinoitiin, 1850-luvun mittaan.

Mutta mitä vuonna 1847 aloittaneessa Suomettaressa ensi alkuun?

Suomettaren ensi vuosikerrasta voidaan poimia lehden toimittajapioneereihin kuuluvan, mutta sittemmin papiksi päätyneen Antero Wareliuksen (1821–1904) mielipiteenilmaisu ”Hyvä on tulla’ omillansa aikaan” (lainausmerkit alkuperäisotsikosta), joka julkaistiin lehdessä 14.12.1847, siis ensimmäisen vuosikerran loppuilla. Teksti lähtee liikkeelle etusivulta, kattaa kaksi seuraavaa sivua eli keskiaukeaman, ja jatkuu vielä himpun verran nelisivuisen, kaksipalstaisen julkaisun takasivullekin.

Kuten Pulkkinen²⁰³⁷ on tulkinnut, Wareliuksen ”leikkisä kirjoitelma kielii humoristin ja kaunokirjailijan lahjoista”. Kirjoittaja kritisoi jutussaan kaikkinaista maassa esiintyvää vierasmaalaisuuden ihailua. Osa jutun pikku hauskuutta on pykäläjäsennyksen käyttö: kukin yksittäisilmiö saa oman pykälänsä – joita kertyykin 11.

Juttu lähtee liikkeelle ”entisen kerjäläisäjän toteamuksella”, jonka sisältö muodostaa samalla siteeratun otsikon. Seuraavassa kappaleessa ilmaistaan jutun ydinsanoma: ”taidettaisiin kukaties, jos tahdottaisiin, Suomessa tulla toimeen paljoa vähemmällä wieraalla tawaralla, kuin mitä nyt nautitaan”.

Ensimmäisessä pykälässä saavat kyytiä ne, joiden mielestä ulkomaiset terveyslähteet ajavat kotimaisten edelle:

²⁰³³ Tommila 1988d, 137.

²⁰³⁴ Tala 1990, 105.

²⁰³⁵ Vuosina 1850–53 kirjeet kylläkin osoitettiin, kuten mainittu, ylikuutnantti Leopoldin serkulle Leopoldinelle, nuorelle suomalaisnaiselle, jonka kuviteltiin asuvan Sitkassa Alaskassa (Zilliacus & Knif 1985, 125). – Topeliusta itse asiassa vanha journalistinen suola näytti janottavan hänen elämänsä loppuun. Hänen tuskin jätettyään Helsingfors Tidningarin hän jo kirjoitteli sinne juttuja otsikon tai vinjetin ”Veckan” alla; niiden on arvioitu muistuttaneen hänen Leopoldin-kirjeitään. Myös 1800-luvun lopulla hän tuotti eri lehtiin pakinoita tunnuksin ”Aftonglans”, ”Misceller”, ”Revy” ja ”Konversation”. (Nyberg 1950, 433, 728.)

²⁰³⁶ S. Hirn 1960, 171; Hakuteos Savonlinna 1988, 265.

²⁰³⁷ P. Pulkkinen 1972, 118–119.

Melkein joka toisessa pitäjässä kuuluu terweyden lähteitä löytywän, ja arwellen on monta vielä tietämättömänäkin. Näistä ei ole' Paranto-tohtorit tulleet suurin puhumaan, sillä he owat waan matkustelleet pitkin Saksan, Ranskan ja Italian maita, katsellen mitä niissä on, eikä muutkaan, joilla waraa on ollut lähteä' Karlspaattiin ja Ispaaahan terweyttänsä holhoomaan, tai' ostaa' Seltsi- ja Marien-paatti-wesiä. Ne waan maalla asuwasta herraswäjästä, jotka eiwät ole' malttaneet uljaampia wesiä hankkia', mutta sentään katsoneet siwistyksen waatiwan pahain puhtein wiruttamista pois ruumiista, owat, moni lystin wuoksi, käyneet oman pitäjän Happo-lähteellä. – Kukas Howin emäntä-rouwa kehtaisi wieraillensa Ranskan kielen jutella', olleensa Naantalissa wettä juomassa, tai' kuka Vara-Hera-syörinki tuowansa Saustilasta Happo-wettä!

Lääkärit – Wareliuksen kielellä "Paranto-tohtorit" – tai hieno, ranskaa haastava herrasväki saavat siis ironisia pistoja. Pykälän (§ 1) lopussa kirjoittaja kyllä noteeraa myönteistäkin tapahtuneen: "menneenä suwenakin oli Turun Wesi-parantalossa hywin paljo wäkeä terweyttänsä wahwistamassa, waikka on samankaltainen parannus-paikka Ruotsalaisessa Söderkööpingissä".

Kieli on tietenkin vanhahtavaa, ja sinä kiinnittää huomiota muun muassa ulkomaisten paikannimien reipas suomalaistaminen.²⁰³⁸ Koseriointi tuon ajan työnkaluin – kehitymättömällä suomen kielellä – ei ollut aivan helppoa.

Wareliuksen jutun loppuhauskuus on sen viimeisessä eli 11:nnessä pykälässä. Kirjoittaja tunnustaa, että häneltä ovat jo eväät loppuneet: hän on jo puhunut kaikki puheensa, "eikä ole' mitään tähän pykälään pantawaa". Mutta – ja nyt seuraa pieni mediakriittinen isku – jos lukijat "wähänkin owat Sanomalehtiä lukeneet, niin totta owat ennenkin hawainneet monta kappaletta joiden sisällys on sama kuin tän pykälän, nimittäin 0." Sitä mitä Snellman pari vuotta aiemmin Saimassa, sitä samaa Warelius nyt Suomettaressa.

Kaikkiaan Wareliuksen tekstissä pilkottaa pakinankirjoittajan otetta. Mutta hän ei, syystä tai toisesta, tavoitellut sanomisensa institutionaalistamista vakiopalstaksi Helsingfors Tidningarin samanaikaisten Leopoldin-kirjeiden tapaan. Wareliuksen pykälä-leikittely jäi kaiketi yksittäistapaukseksi. Koserioinnin kirjebuumiin Suometar pääsi ensi kerran oikeastaan vuonna 1858, kun lehti julkaisi nimimerkin Jukka "Kirjeitä Antti-sedälle". Näitä "pakinanluonteisia katsauksia" ilmestyi kaksi. Toisessa käsiteltiin Helsingin yliopiston toimintaa ja ylioppilastalo-hanketta; toisessa Helsingin huvituk-
sia.²⁰³⁹

Suomettaren ensimmäiseksi vakinaiseksi pakinoitsijaksi nimeää Kaarlo Nieminen August Ahlqvistin (1826–1889), joka esiintyi lehdessä Antti Outonen -nimisenä kirjoittajana 1859–1860; lähetellen "Kirjeitä Kilpiselle". Noihin aikoihin Suomettaren vaki-
tuisena toimittajana työskennellyt Ahlqvist aloitti puhuttelulla: "Sinä, joka istut siellä Pääjanteen päässä maan sydämessä (ei sentähden sydänmaalla), ja niin muodoin olet vähän syrjässä siltä tieltä, jota suuret asiat Suomessa kulkevat..." Pakinoitsija siis suun-
taa kirjeensä Jyväskylään.²⁰⁴⁰

Outosen kirjeet olivat "ehkä liiankin pirteitä: hän esitti mielipiteensä kovin jyrkästi ja herätti pahaa verta arvostelunsa kohteiksi joutuneissa", Nieminen luonnehtii.

²⁰³⁸ Kylpylä-paikannimistä "Karlspaatti" on Karlsbad, "Ispaa" Spa ja "Marien-paatti" Marienbad. Sana happo on juuri omaksuttu suomen kieleen. "Puhti" taas tarkoittaa höyryä tai löyhkää. Ja ilmaisussa "Wesi-parantalo" voi kyse olla myös painovirheestä; tarkoitettu asu onkin ehkä "paranto-talo". Ortografiassa eli oikeinkirjoituksessa herättää suomen kielen asiantuntijan mukaan "eniten huomiota, että loppukahdennus on jokseenkin säännöllisesti osoitettu erityismerkillä", joka on tässä tapauksessa heittomerkki. (P. Pulkkinen 1972, 119–120.)

²⁰³⁹ K. Nieminen 1946, 226.

²⁰⁴⁰ K. Nieminen 1946, 226–229. – Tarkkaan ottaen aivan ensimmäisen pakinan kirjoittajaksi on merkitty Antti *Outo*.

Havaintoesimerkkinä Outosen kirjoitustavan ”yksipuolisesta jyrkkyydestä” on vuoden 1860 kuudennessa numerossa julkaistu kirje, jossa arvostelunkohteena on Helsingin yliopiston 200-vuotinen toiminta. Verrattuna tieteen ylimmällä portaalla istuviin – sel-laisiin kuin Newton, Linné, Berzelius tai Humboldt – Helsingin yliopiston edustajat ovat kirjoittajasta, samaisen yliopiston myöhemmästä suomen kielen ja kirjallisuuden professorista, olleet vain ”tieteen orja”. Porthan sentään saa hieman armoa Outosen ankarassa tarkastelussa.

Pakinoitsija Outonen myös synnytti ”kieliriidan”, kuten E. A. Saarimaa ilmaisee. Niin Kilpiselle osoittamissaan kirjeissä kuin nimimerkin Antti Barbarus alla Ahlqvist ”hätyytteli milloin minkin lehden tai kirjoittajan kielivirheitä”. Ahlqvistin besserwissermäisen kielikritiikin kohteiksi päätyivät ainakin historiantutkija Yrjö Koskinen, Hämmäläisen toimittaja ja suomen kieliopin laatija G. E. Eurén sekä aikakauslehti Mehiläinen. Ahlqvist sai kokea napakoita vastaiskuja – ja tuli näin synnyttäneeksi kelpo julkisen sanasodan. Sanomia Turusta -lehtikin siihen osallistui.²⁰⁴¹

Outosen kirjeet herättivät ankaria vastaväitteitä. Kymmenes kirje olikin palstan viimeinen. ”Nähtävästi Ahlqvist nyt oli saanut kyllikseen – tai sitten Suomettaren muu toimitus”, Nieminen kirjoittaa.

Merkittävämpinä voineekin pitää Paavo Tikkasen (1823–1873) nimimerkillä Tiitus Tuiretuinen kirjoittamia pakinantyyppisiä juttuja. Hän oli osoittanut Topeliuksen Leopoldin-kirjeiden hengessä juttunsa kuvittelulle henkilölle, mikä epäilemättä sopii paremmin pakinantyyppisen jutun pirtaan; Outos-Ahlqvistin kirjejutut sen sijaan oli osoitettu todelliselle henkilölle, Wolmar Schildtille²⁰⁴² alias kirjailija Volmari Kilpiselle, joka myös toimi Suomettaren avustajana.²⁰⁴³ Tuiretuinen esittäytyi palstallaan senaatin ylimääräiseksi kamarikirjoittajaksi, ja hänen kirjeittensä vastaanottaja Jukka Lintunen taas oli sydänmaan pappi Pohjanmaalta.

Nieminen on arvioinut Tuiretuis-Tikkasen pystyneen Outos-Ahlqvistia monipuolisemmin koskettelemaan ”paitsi suomalaisuusasiaa ja suomen kielen kehitystä myös taloudellisia olojamme, kuten metsä- ja sahaoloja, kalavesien suojelua, maamme rahaoloja, erityisen usein postinkuljetuksessa vallitsevia epäkohtia j.n.e.”. Kuitenkin totea Nieminen, että Tuiretuis-kirjeiden heikkoutena oli usein ”liiallinen pituus, kuivuus ja pitkävetisyys sekä liian monisanainen ja monipolvinen lauserakenne”. Mutta tämän oli kirjeidenkirjoittaja itsekkin tiedostanut. Julkisessa keskustelussa hän on toisinaan merkillepantavan periksiantavainen.²⁰⁴⁴

Suomettaressa 24.5.1861 julkaistu Tiitus Tuiretuisen kirje, järjestysluvultaan 14:s, paitsi sisältää kiintoisia oikeuspoliittisia kannanottoja myös valottaa Tuiretuis-Tikkasen omia skribentintuntoja. Kirje on taitettu näkyvästi etusivulle, ensimmäiseksi

²⁰⁴¹ Saarimaa 1925, 134–141. – Ahlqvistin tähtäimessä oli tämän tästä mm. sana ”viidentoista-vuotias”, jonka pitäisi hänestä kuulua: ”viisitoista vuotias”.

²⁰⁴² Wolmar Schildt (1810–93) toimi mm. Jyväskylän piirilääkäriinä. Puuhakas mies omisti tavattomasti harrastusta suomalaisuuden ja suomen kielen hyväksi; ihaillen R. von Beckeriä. Kielitieteellistä oppipohjaa Schildtillä ei ollut, vaan hän toimi – joskus hyvin harrastelijamaisesti – vaiston varassa. Schildtillä oli tärkeä rooli suomen uudissanujen luomisessa. Vaikka Lönnrot on varmaan kaikkiaan luonut uudissanoja kieleemme eniten, päihittänee Schildt hänetkin – E. N. Setälän sanoin – ”kieleemme aivan yleisimpään ja välttämättömimpään sanastoon” liittyvien uudissanujen innovaattorina. Vaikkapa sellaiset sanat kuin henkilö, kirjailija, kirje, myymälä, sairaala, taide, tiede, yksityinen, yleinen tai yleisö ovat Schildtin luomia. Schildt myös voi kirjata tililleen kaiketi ensimmäisen Suomen sanomalehdistöstä kirjoitetun yleisesityksen; joka ilmestyi Mehiläisessä 1837. (P. Pulkkinen 1972, 32–35; Pulkkinen 1989, 312; Vesikansa 1997, 21.)

²⁰⁴³ Vesikansa 1997, 21.

²⁰⁴⁴ K. Nieminen 1946, 230–231.

jutuksi; ja se vie melkein koko kolmipalstaisen etusivun. Seisova otsikko ”Kirjeitä Jukka Lintuselle. XIV” aloittaa tekstin. Sitten tulee puhuttelu: ”Oma rakas Weljeni!”

Kirjeen alkujaksossa johdatellaan lukijaa aiheeseen, lainsäädännön vanhentuneisuuteen. Voimme sanoa, että kirjoittaja etenee deduktiivisesti, yleisestä yksityiseen. Hän valittaa, että suomalaiset lakimiehet eivät seuraa – johtopäätöksiä tehden – kyllin tarkasti ulkomaiden lainsäädännön kehitystä:

Suomen lakimiehissä ei kuitenkaan ole näkynyt mitään erinomaisempaa kilvoitusta tässä kohdassa, tuomiten siitä että he owat hywin wähä kokeneet walaista kansalaisiansa parannusten tarpeista ja muodosta. Ja kuitenkin olisi tämä hywin tarpeellista, koska esimerkiksi monet laissa määrätty rikoksen rangaistukset, jotka 100 eli 50 vuotta sitte saattoivat olla aikomukseensa tepsiwä ja hywiä, nyt jo taikka paaduttawat eiwätkä paranna rikoksen tekijätä tahi owat jo muuten sopimattomia paikallansa.

Siis: jopa vuosisadan ikäiset lait eivät valitettavasti enää välttämättä aja tehtäväänsä. Seuraavassa kappaleessa Tuiretuinen konkretisoi:

Erittäinkin on sotilas-lakikirjamme sopimattomuus jo kauwan ollut näkywissä, waikka siitäkään ei ole pidetty tahi ei saatu pitää julkista puhetta. Nykyinen sotilas-lakimme on jo yli 63 vuotta wanha ja siinä olewat rangaistusten määräykset sotamiesten rikoksista jo sopimattomat meidän aikoina.

Jälleen ulkomaiden esimerkkeihin nojaten Tuiretuinen todistelee, että ”sotamieskään ei ole muuta kuin ihminen”, joten häntä on rangaistaessakin myös ”semmoisena kohdeltawa”. Kirjoittaja ottaa jopa ajankohtaisen esimerkin: sotamies Rosenqwistin tapaus: tämä kuoli ”kapula suussa yleisölle hirmuksi”. Tapaus kylläkin onneksi sai aikaan sen, että sittemmin saatiin toimeksi ”uuden sotilas-lakikirjan ehdotus”.

Myös paheksuu Tuiretuinen palkollisten oikeudellista asemaa. Hänellä on esimerkkinä ”se murha, jonka porvari Tötterman Helsingistä tuli tekemään rangaistessaan piikaansa”. Hänestä vuodelta 1805 olevaa ”palkollis-sääntöä” olisikin aika uudistaa, sillä se on ”jo ylen wanha” ja ”jättää palkolliset isäntäinsä mieliwaltaiseen kohteluun yhtäläisesti kuin sota-artikkelit jättiwät sotamiehet upseeriensa mieliwaltaan”.

Kaikkiaan Tuiretuinen viestittää, että lakien ja oikeuskäytännön tulisi seurata aikaansa. Tyyli ja argumentaatiotapa kylläkin tuo myöhempien aikojen näkökulmasta mieleen ehkä pikemmin pääkirjoituksen kuin pakinan.

Sitten tullaan Lintus-kirjeen toiseen osioon; ja ehkä jopa hieman töksähtävästi, kun välissä ei ole edes tähtiä tai muita typografisia katkon merkkejä. Tikkas-Tuiretuinen purkaa Lintuselle sydäntään siitä, mitä on joutua skribenttinä julkisen kriitiikin kohteeksi:

Nyt itse näet, mihin pulaan olen joutunut siitä että noudatin pyyntöäsi ruweta julkisesti kirjoittelemaan Sinulle. Minä itse paraite tunsin huonon kuntoni, tietämättömyyteni ja taitamattomuuteni, minä myös tiesin, mimmoiseksi loukkauskiveksi minä olin joka haaralle tulewa että näin tulen awonaisesti ilmoittamaan sisimmät ajatukseni kaikista asioista ja tapauksista – . Sentähden minä pyynnöllesi tein niin kauwan wastarintaa ennenkuin tähän julkiseen kirjeenvaihtoon rupesin. En kuitenkaan nyt enää sitä kadu, waikka nyt näen pettyneeni siinä luulossani, joka minun kuitenkin enimmäin sai taipumaan pyyntöösi, että muka jok’ainoa Suomalainen olisi minulle yhtä likeinen weli kuin Sinä ja että minä Sinulle kirjoittaessani woisin ajatella julistawani ajatukseni kaikille Suomalaisille, pelkäämättä että minua wäärin ymmärrettäisiin ja minua liiaksi tuomittaisiin wioistani.

Tuiretuinen kertoo Tapion, kuopiolaislehden, syyttäneen Lintus-kirjeitä ”pitkäpiimäiseksi”. Ehkä jopa yllättävän kiltisti Tuiretuinen myöntääkin itseltään ”todella puuttuwanki huwituksen lahjaa ja taitoa”. Lisäten vielä, ettei hänellä ”ole edes tuota itseluotamusta omaan huwittawaisuuteen”. Pisimpään Tuiretuinen kuitenkin purkaa sydäntään siitä, että Oulun Wiikko-Sanomia ”minun sanojani menewät wääntämään ja pa-

newat suuhuni syytöksiä, joita en ole tehnyt”. Ehkä ei olekaan väärin sanoa, että Tuiretuinen kuvaa tätä debattia – omia aiempia kirjoittamisiaan ja oululaislehden ”O. W. S:a” argumentteja – todellakin hieman pitkäpiimäisesti.

Pitkähkön kirjeensä kirjoittaja päättää sanoihin ”weljesi Tiitus Tuiretuinen”.

Skribentin tuntoja kuvaava loppujakso on sävyiltään hyvin henkilökohtainen: siinä kuuluu kirjoittajan ääni. Tältä osin sävy tuokin epäilemättä mieleen pakinan.

Ehkä kaikkein kovimpaan hengenmittelöön Tuiretuis-Tikkanen kuitenkin päätyi, kun joutui Yrjö Koskisen kanssa Suomettaren palstoilla väittelyyn valtiopäivistä loppuvuodesta 1861. Seuraamuksena oli, että Koskinen poistui Rietrikki Polénin Mehiläisen avustajaksi; ja moiset paineet lienevät olleet omiaan haavoittamaan Tikkasta.²⁰⁴⁵ Hän ei näytä olleen paksunahkainen aatteensoturi useiden 1900-luvun poliittisten pakinoitsijoiden tapaan.

Suomettaren lopetettua ilmestymisensä 1866 oli pääkaupunki muutaman vuoden vailla suomenkielistä sanomalehteä, kunnes 1869 Uusi Suometar astui sen jäljille, yrjökoskislaisen ”jungfennomanian” hengessä. Uudessa Suometassa ilmestyi alusta alkaen pakinantyyppisiä juttuja anonyymeinä tai nimimerkillä Helsingin-Heikki (Yrjö Koskinen) tai Puustakatsojan kirje neiti Suomettarelle. Välillä nimimerkkinä oli muun muassa Suomelander, kunnes 1876 ilmestyi ensimmäinen Matin juttu kirjoittajanaan Agathon Meurman.²⁰⁴⁶

Säännöllisesti Matin juttuja ilmestyi vuodesta 1878, ja 1890-luvulla ne vakiintuivat Uuden Suomettaren sunnuntainumeron alakerroiksi. Useimmat Matit olivat 1890-luvulle asti päätoimittaja (1867–1870) Antti Almberg-Jalavan kynästä; miehen, joka Vesikansan sanoin ”intoutui vyöryttämään tunnekuohuja niin lehdessä kuin lukuisilla muilla areenoilla”. Noissa jutuissa käsiteltiin samoja aatteellisia teemoja kuin pääkirjoituksissa, mutta Vesikansan arvion mukaan ”astetta kepeämmin”. Niitä luettiin, ja ne vaikuttivat; olihan Uusi Suometar esimerkiksi 1880-luvulla maan suurilevikkisin suomenkielinen sanomalehti. Matti-perinne jatkui Uuden Suomettaren viimeiseen, vuonna 1918 ilmestyneeseen numeroon asti – ja hieman uusissa muodoissa vielä sen jälkeenkin, lehden jo ilmestyessä Uutena Suomena.²⁰⁴⁷ Matteina esiintyivät myös Akseli Lilius-Listo ja Alpo Noponen.²⁰⁴⁸ Kollektiivinimimerkki Matti kirjoitteli Uudessa Suomessa itse asiassa aina pitkälle 1900-luvulle asti – ja Matti lieneekin maan lehdistön pitkäikäisin nimimerkki. 1920-luvulla päivittäin Matti-piirros oli ”Uuden Suomen keskeinen osa”, Vesikansa toteaa.²⁰⁴⁹

Alkuun Matti oli kirjetyylin miehiä hänkin. Mutta myöhemmät Matit vaihtoivat otetta: perinnäinen kirjeformaatti sai jäädä, ja näin Mattikin astui yhden askelen pakinan muotokielen kehityksessä.

Matti lienee antanut virikkeen myös Päivälehden kollegalleen Tuomakselle²⁰⁵⁰, joka Alli Rytkösen mukaan ”vastasi” lehdessään naapurijulkaisun Mattia; ja joka lähet-

²⁰⁴⁵ Vesikansa 1997, 58; Nieminen 1946, 116–123. – Tikkasen mainitaan (Vesikansa 1997, 21) tulleen 1870 parantumattomasti mielisairaaksi ja kuolleen kolme vuotta myöhemmin.

²⁰⁴⁶ Vesikansa 1997, 96. – Nimimerkin Matti on päätoimittaja Lounasmaa (1910, 253) kertonut olevan juuri Agathon Meurmanin keksimä, ja Meurman Matin ensimmäisen, 26.1.1878 julkaistun pakinan oli kirjoittanutkin. – Vuoteen 1892 mennessä Matin pakinoita oli lehdessä julkaistu 500, mitä merkkipaalia toimittajat juhlistivatkin (Vesikansa 1997, 105).

²⁰⁴⁷ Vesikansa 1997, 82, 96.

²⁰⁴⁸ Landgren 1988, 592.

²⁰⁴⁹ Vesikansa 1997, 320.

²⁰⁵⁰ Nimimerkillä Tuomas kirjoitteli viikkokronikoita Rytkösen (1946, 236, 284) mukaan ennen muuta Santeri Ivalo, mutta jossain määrin myös Juhani Aho. Toiset lähteet (E. Salomaa 1967, 213) sekä Rantala (1995, 121) mainitsevat Tuomaksen A. B. Mäkelän ”toiseksi pakinoitsijanimerkiksi”; toinen on Kaapro Jääskeläinen – josta lisää jäljempänä. Olisiko Tuomaana siis esiintynyt Mäkeläkin?

ti tämän esimerkistä kirjeensä Helsingistä Päivälehdessä sunnuntainnumeroihin. Näiden kahden viikkokronikoitsijan välillä vallitsikin ”ainainen kilpailu ja sanasota”, ja ”välillä kaikista mitättömistäkin asioista”. Silloisessa lehdistössä viikkokronikka voitiin nähdä jopa välttämättömäksi.²⁰⁵¹

10.7 Kirjeitä, kronikoita ja kepeää opettavaisuutta

Kaikkiaan kirjemuotoinen ilmaisu hallitsi pakinatyyppistä kirjoittelua useamman vuosikymmenen. Topeliuksen Leopoldin-kirjeetkin toimivat mallina monelle. Samaisessa lehdessä, Helsingfors Tidningarissa, ne saivat jatkoa C. W. Törnegrenin kirjoittamista Peräseinäjoen kirjeistä, joissa pääkaupunkiin kylpylähoitoon määrätty tilanomistaja tiilittää näkemyksiään Helsingin elämästä. Esimerkiksi Papperslyktanissa, joka ilmestyi Helsingissä 1859–1861, esiintyi kirjeenkirjoittajana päätoimittaja August Schauman tai 1864 aloittaneessa vaasalaisessa Österbottenissa päätoimittaja Anders Svedberg; tai Suomettaressa, kuten todettu, Tiitus Tuiretuinen. Mutta, Landgrenin sanoin, ”tällaisista kirjeen muotoon laadituista arkisista, lukijalle läheisistä pakinoista puuttui kuitenkin se huvittamaan pyrkivä sävy, mikä yhdistetään pakinaan”.²⁰⁵²

Hufvudstadsbladetissäkin, vuonna 1864 aloittaneessa lehdessään, Schauman²⁰⁵³ jatkoi linjaa, jonka hän oli aloittanut Papperslyktanissa. Lehden historiankirjoituksen²⁰⁵⁴ mukaan Schaumanin kirjoittelu oli kronikkamuotoista; ja hänen viikkokronikoitaan voikin luonnehtia ”lehdeksi lehdessä”.

Kuin Topelius Leopoldin-kirjeissään saattoi Schaumanin lähteä liikkeelle paikakunnan, Helsingin, säästä. Otan esimerkin numerosta 21.8.1865, johon edellispäivälle päivätty, anonymi seisovasti otsikoitu Helsingfors-kronika on taitettu alakerraksi, under strecket; alkaen sivulta 2 ja jatkuen vielä palstan verran neljännelle eli viimeiselle sivulle.

Väderleken är i allmänhet vacker, men blir dock alltmera höstlik. Från sina landställen och från resor i eget eller fremmande land inkommer redan den ena efter den andra och gör sig färdig att med uppfriskande krafter återtaga sitt mer eller mindre tränga arbete. De inkommande kunna även få njuta, om de så behaga, av nästan allt vad Helsingfors haft att bjuda på under sommaren. De kunna sitta i esplanaderna, de kunna taga sig ett havsbad, ehuru vattnet redan är något kyligt, de kunde spisa vid hr Kleinehs söndagstable d’hote, höra musik alla ons- och lördagar, se fyrverkeri varje måndag, dansa varje torsdag och beundra hr Beronis balleter, hokuspokus och spökerier alla övriga dagar i veckan (...)

Siis leppoisaa, miltei topealiaanista tunnelmamaalausta siitä, millaiselta Helsingissä tuntuu, kun kesä on vaihtumassa syksyksi. Kirjeen edistyessä lukija saa kuulla myös Helsingin rakennustöistä; kuten siitä, että uusi ravintola on nousemassa Esplanadille.

²⁰⁵¹ Rytkönen, 1946, 135, 284–286.

²⁰⁵² Manninen 1988, 72; Landgren 1988, 396.

²⁰⁵³ August Schauman (1826–96) toimi (G. Steinby 1981, 171) Wiborg-lehden Helsingin-kirjeenvaihtajana 1855–56, Morgonbladetin päätoimittajana 1853–55, perustamansa Papperslyktanin päätoimittajana 1859–60 sekä Helsingfors Tidningarin päätoimittajana, Topeliuksen jälkeen, 1861–63. Hänellä oli siis monipuolinen kokemustausta hänen perustessaan 1864 Hufvudstadsbladetin, jonka päätoimittajana (ja: ”allt i allo”) hän toimi vuoteen 1885, jolloin myi lehden A. R. Frenckellille. Schaumanilla riitti energiaa myös paitsi muistelmilleen Porthanin kirjoituskokoelman synnyttämiselle tai Helsingin kaupunginvaltuuston jäsenyydelle.

²⁰⁵⁴ Ginström 1964, 45–47.

Aho viittaa lehtimiesmuistelmissaan²⁰⁵⁵ siihen, että joskus 1880-luvulla – Uuden Suomettaren ja muidenkin lehtien ollessa viritykseltään perusvakavia – ”viivan alusten jälkiruoka” usein puuttui. ”Jos silloin tällöin saatiin joku ’kaikenlainen’, ei enempää pyydetty.” Voinee myös sanoa, että alakertapakinoissa toimittaja tuli ensi kertaa velvoitetuksi ns. mittaankirjoittamiseen. Pääkirjoituksissakin lienee erilaisia ohjepituuksia harrastettu, mutta liekö vasta edellä todettu Helsingin Sanomien vuoden 1935 ulkoasu-uudistus tuonut pääkirjoittajalle milteipä veloitteen pysyvä tietyssä merkkimäärässä – joka kyllä silloin ehkä konekirjoitusriveinä määriteltiin?

Noihin aikoihin löytyi maan lehdistöstä myös ”opettavassa ja kansaa sivistävässä hengessä” tapahtuvaa pakinanomaista kirjoittelua; tietynlaista didaktista pakinointia²⁰⁵⁶ siis. Esimerkkinä tällaisesta voidaan mainita jyväskyläläisen Keski-Suomen – Keski-suomalaisen 1871 aloittaneen edeltäjälehden – nimimerkki Jussi Kanervainen, nimimerkki jonka takana piili oikeusneuvosmies J. Kr. Svanljung,²⁰⁵⁷ Hänen 1878–1881 kerran tai kahdesti kuussa ilmestyneitä kirjoituksiaan julkaistiin seisovan otsikon ”Ilta-pakinat” alla. Niissä pohdittiin konkreettisesti arkipäivän ongelmia: nuori isäntä Matti kyseli, ja lautamies vastaili. Pakinoiden on katsottu sopineen hyvin yksin lehden kansansivistyspyrkimysten kanssa. Jussi Kanervaisen jutuissa käsiteltiin muun muassa maatilalan ostamista ja myymistä ja maanomistusoloja tai esiteltiin lukijoille uusia lakeja ja asetuksia.²⁰⁵⁸ ”Pakinat olivat muodoltaan pieniä näytelmätekstejä”, Kangas luonnehtii. Niissä olivat päärooleissa Ilpojärven nuori isäntä Matti ja hänelle asiantuntevasti vastaileva lautamies. Siis: Maamiehen Ystävän dialoginen esitystapa osuu vastaan hieman myöhemmiltä ajoilta myös Keski-Suomesta.

Mutta pilkahtelihan jonkinlainen pakinoivan otteen siemen ehkä jo Antero Wareliuksen 1845 julkaisemassa pikku dialogiteoksessa Enon opetuksia luonnon asioissa. Seuraavalla vuosikymmenellä idea lainattiin – mihin edellä on jo viitattukin – ainakin Oulun Wiikko-Sanomien -lehteen, jossa jakelivat opetuksiaan fiktiiviset hahmot Antti Hyvärinen ja Toimelan Elias.²⁰⁵⁹

Makuasia, pitääkö noita valistusjuttuja pakinan ituina vai ei. Yhtä kaikki, keveämpää ja hauskeempaa pakinointia edusti nimimerkki Sigurd eli ruotsalainen K. J. A. Hedenstierna, jonka kirjoitelmia kierteli Suomen lehdissä 1880- ja 1890-luvulla.²⁰⁶⁰

10.8 Ystävät Jussi ja Minna: pakinoitsija ja ei-pakinoitsija

Juhani Aho piti Uutta Suometarta, ”vanhojen” helsinkiläistä päälehteä, kuivana. ”Harva se maaseutulehti, joka ei nyt näyttäisi vilkkaammin ja keveämmin toimitetulta kuin pääkaupungin sen aikuinen suurin suomalainen sanomalehti”, Aho muistelee alkuaan Päivälehdessä 1893 ilmestyneessä tekstissään. Etusivukin oli Uudessa Suomettaressa ”kuin kirkon pääty, josta sisään astuessaan teki melkein mieli hattunsa päästä reväistä”.²⁰⁶¹

²⁰⁵⁵ J. Aho 1911, 25.

²⁰⁵⁶ Vrt. Taanila 1970, 267.

²⁰⁵⁷ Ks. myös Kangas 2007, 33. – Kangas luonnehtii Svanljungia ”Minna Canthin jälkeen Keski-Suomen merkittävimäksi avustajaksi”.

²⁰⁵⁸ Landgren 1988, 396–397.

²⁰⁵⁹ Tommila 1984, 101; Vesikansa 1997, 15.

²⁰⁶⁰ Jos tarkkoja ollaan, niin maan lukuisissa lehdissä on pieniä pakinanomaisia heittoja epäilemättä sisältynyt myös palstoille, joiden seisovana otsikkona on esiintynyt ”Kaikellaista” tms.

²⁰⁶¹ J. Aho 1911, 21, 23; A. Aho 1951, 150.

Aho ”aloitti pakinoitinsa” Mannisen mukaan jo Uuden Suomettaren aikana. Ilmaisuu vaatisi kuitenkin täsmennystä. Kyse oli ehkä pikemmin siitä, että Aho kylvi raikasta pakinanomaista ilmaisua juttuihinsa, mikä varmasti erottui kuivakkaan Uuden Suomettaren palstoilta. Juhani Niemen sanoin nuori toimittaja Aho ”sai uutiset elämään”.²⁰⁶²

Niemen mukaan voi vähän liioitellen sanoa, että Aholla oli 1880-luvulla käytösään koko sen aikainen suomalainen²⁰⁶³ lehdistö, hän kun liikkui sulavasti lehdestä toiseen. Vuoden 1885 alusta Aho kirjoitteli oululaiseen Kaikuun ”Helsingin kirjeitä”, joista etenkin ensimmäisissä oli etualalla kieliäisiä ja naiskysymys.²⁰⁶⁴ Siis kirjemuoto tässäkin – hänelläkin.²⁰⁶⁵ Vuonna 1886 Aho pestautui Keski-Suomeen, ja 1887 Sawoon. Toisaalta hän yhdessä lehdessä toimittajana työskennellessään saattoi avustaa toista.

Aho aloitti Sawon päätoimittajana joulukuun alussa 1886, kääntäen lehden veljiin radikaalille, nuorsuomalaiselle uudistuslinjalle. Lehti kohensi niin sisältöään, esitystapojaan kuin ilmetään.²⁰⁶⁶ Ensi töikseen päätoimittaja Jussi näyttää toki kirjoittaneen kiltin alakerran otsikolla ”Syksy”. Tuo 2.12.1886 julkaistu juttu alkaa:

On ollut ikävä, pahasiivoinen ja surullinen syksy. Ei näyttänyt olewan talven tulosta puhettakaan. Välistä se kyllä oli lähestywinään, vähän wilahdukselta näyttihen, mutta sitten kohta taas katosi teille tietämättömille.

Samoissa merkeissä – synkän syyssään ja hitaan talventulon tarkasteluna – pakina jatkuu. Sävy on melankolinen samaan tapaan kuin vaikkapa Ahon monissa lastuissa. Uusi päätoimittaja haluaa ehkä tällaisen turvallisen *small talkin* muodossa tehdä itseään tykö lukijoilleen:

Pilwet roikkelehtiwat melkein puiden tasalla ja sawu piipuista painui alas, että melkein maata wiisti, Eikä Puijoakaan näkynyt kuin puolet. Näytti siltä kuin tuo komea, köyryselkäinen kukkula olisi paneutunut pitkälleen pitkin maan pintaa ylhäältä päin tulan painon pakoituksesta. Harmaata, ahdasta, painawaa ja märkää!

Snellmanin patsaankin – tuon Johannes Takasen luoman, juuri 1886 pystytetyn rintakuvan²⁰⁶⁷ – ”paljaita kasvoja pitkin walui ikuinen kosteus”. Sitten pakinan loppupuolella Jussi – se on allekirjoituksena – toteaa välillä kyllä luntakin tulleen, niin että ”kengän korko nyt todellakin kalahti katuun ja ajurien rattaat pitiwät hilpeätä helinätä”. Mutta ilo oli ennenaikainen, kun lumi sulii pois. Ja pakina päättyy pienoiseen mielennostatukseen, jossa pilkottaa hieman huumoriakin:

Mutta luuletteko te, että siitä todellakin tuli talvi? Minä woin teille ilmoittaa, että siitä taas alkoi satamaan ja pahemmin kuin milloinkaan ennen. Wai talwi! Ei, hywät ystävät, tyytykää waan siihen, että yhä kestää se ikävä, pitkäweteinen ja pahasiivoinen syksy.

²⁰⁶² Manninen 1988, 72–73; Niemi 1985, 67.

²⁰⁶³ Olisi varmaan oikeampaa lausua: ”maan suomenkielinen” [lehdistö]. Olihan maan suuri-levikkisin lehtikin vielä 1900-luvun alkuun ruotsinkielinen Hufvudstadsbladet.

²⁰⁶⁴ A. Aho 1951, 206–207; Niemi 1985, 67.

²⁰⁶⁵ Kirjemuotoinen pakinointi voi hyvin esim. Turun Sanomissa vielä 1940-luvulla. Kirjailija Kersti Bergroth kirjoitti lehteen ”Kirjeitä Laurille”. Niitä kertyi vuodesta 1940 vuoteen 1945 kolmattasataa. Kohdehenkilö Lauria lukijat kovasti arvuuttelivat. Kirjeet, joissa oli intiimi, lämmin sävy, saattoivat käsitellä kevään 1941 maaottelumarssia Ruotsia vastaan, Viipurin takaisinvaltausta tai vaikkapa vanhan keittokirjan herättämiä ajatuksia. (Kalpa 1984, 324–325.) – Vastaavasti Kalevassa Ilmari Kiannon kuuluisin kolumnipalsta ”Avoin kirje” sijoittui vasta toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan. Noita kirjeitään Kianto Suis-tolan mukaan ”kirjoitteli säännöllisen epäsäännöllisesti” marraskuulle 1965 saakka. (Suis-tola 1999, 183, 335–336.)

²⁰⁶⁶ Hakuteos Kotokulma 1988, 359.

²⁰⁶⁷ Pieni Tietosanakirja II, 1958, 1126.

Sitten seuraa pitkätkö tauko. Sawo-lehden toimittaminen kahteen pekkaan oman Pekka-veljen kanssa on vaativa työ. Näin Jussilta ei näytä liikenevän aikaa omalle vakinaiselle palstanpidolle, kun aikaa veivät myös kaunokirjallisetkin työt. Pitkän tauon jälkeen sitten, keväällä 1887, rävähti.

Tapahtumat lähtivät liikkeelle ruotsalaisen kirjailijan Gustaf af Geijerstamin Helsingissä pitämästä esitelmäsarjasta. Esitelmistä pari oli omistettu naisasialle – sellaisena kuin se näyttäytyy ruotsalaisen kirjallisuuden näkökulmasta. Geijerstaminkin vierailu sen herättämine debatteineen, intohimoineen on nähtävä osana ajan ”suurta pohjoismaista siveellisyysotaa”, kuten sitä on kutsuttu.²⁰⁶⁸

Paitsi että luentosarja noteerattiin pääkaupungin lehdissä ja esimerkiksi Keski-Suomi-lehdessä²⁰⁶⁹, se huomattiin myös Sawossa. Lehden Helsingin-kirjeenvaihtaja kirjoittaa luennoista lehteen kaksi referoivaa – lievästi kommentoivaakin – juttua, jotka julkaistaan maaliskuussa 1887. Sitten lähtee asialle Juhani Aho. Alakertapakinassaan ”Hyvää päivää – kirvesvarsii” (Sawo 17.3.1887) hän lähtee elämänsä ehkä ensimmäiseen suureen julkiseen debattiin – tietäen tai tietämättään.

Elämäkerturit näkevät tuon alakerran, kuinka ollakaan, eri tavoin. Arvostelun kohteeksi joutuvan Minna Canthin elämäkerran kirjoittajan Greta von Frenckell-Thesleffin mukaan Aho alakerrassaan ”sangen nenäkkäästi tekee pilkkaa Geijerstamin vastustajista, mm. Minna Canthista”. Ahon elämäkerran kirjoittaja, poika Antti J. Aho näkee asian vallan toisin: Jussin ”ruoska heiluu lähinnä ’protestanttien’ kimpussa, ivaten sitä ’koomillista’ ja ’epäloogillista’ tapaa, jolla nämä siveellisyuden esitaistelijat koettavat miehiä mustata ja naisten puhtautta puolustaa”.²⁰⁷⁰ Jussia on huvittanut eräiden ihmisten ääretön ”taipumus vastalauseisiin”:

Ihmiset näyttävät ikäänkuin pelkäävän, että heistä voidaan luulla mitä pahaa tahansa, jos he eivät pane vastalauseita kaikkeen, mitä eivät hyväksy.

Aho puuttuu asiaan vielä toisessakin alakerrassaan (Sawo 31.3.1887), jota Antti J. Aho luonnehtii ”julkiseksi sisunpurkaukseksi” ja von Frenckell-Thesleff ”epäritarilliseksi kostoksi”.²⁰⁷¹ Otsikolla ”Juorun jumalatar” Jussi päästelee täyslaidallisen kohti Canthia. Aluksi Jussi kertoilee, miten otsikkohenkilö pysyttelee talvisin ”enimmäkseen kotona”, kunnes sitten kevään tullen hän ”virkistyy, vilkastuu, silmät suurenee, hän käy levottomaksi, oikasee itsensä, koukistaikse, hijoo kynsiään ja kaikki himot, jotka kylmän ja kirkkaan aikana ovat olleet peitossa, ne kohottavat päätä piiloistaan”. Sitten, alakerran keskivaiheilla, mennään suorasukaisesti asiaan – tai henkilöön:

Hän on vanhanpuoleinen nainen. Wino hän on ja kiero ruumiiltaan. Hartiat ovat vähän kumarat ja kun hän kävelee, niin kulkee toinen olkapää hiukan edellä. Silmissä palaa pitkin matkaa ilkeä loimo, suun ympäritys on koston himosta väännyksissä ja laihat huulet tiukasti toisiinsa puristettuina. Katsokaa, tuolla hän menee. Astuu pitkiä askeleita, lika lotisee ympärillä wällä maata pitkin ja muuttuvat wähitellen kadun karvaisiksi. Wälistä hän reuhkasee keskikatua, toisen wuoron poikkeaa seinämälle. Mutta sitä hän ei tee siinä mielessä kuin muut: wälttääkseen lätäköitä. Ei, niitä hän juuri hakee, etsii käsiinsä ja astuu tahallaan pahimpiin paikkoihin. Hän etsii ”stemminkiä”, imee itseensä ympäristön vaikutusta, uipi innolla elementissään.

²⁰⁶⁸ Von Frenckell-Thesleff 1994, 188, 191–193. – Näytelmiensä tai muun kirjallisen tuotantonsa kautta ”siveellisyysodan” osanottajiksi voi lukea mm. koko joukon ajan pohjoismaista kirjallisuuskärkeä: Björnsterne Björnsonin, Georg Brandesin, Henrik Ibsenin, Alexander Kiellandin tai August Strindbergin (von Frenckell-Thesleff 1994, 191–193).

²⁰⁶⁹ Tommila 1973, 69.

²⁰⁷⁰ Von Frenckell-Thesleff 1994, 197; A. Aho 1951, 281.

²⁰⁷¹ Aho 1951, 287; von Frenckell-Thesleff 1994, 197.

Kirjoittaja käyttää sumeilematta hyväkseen henkilötuntemusta, joka hänelle on kertynyt, kun Canth oli hänen ystävänsä, suosijansakin. Toki lisättäköön, että teksti etenee aivan anonyymisti; nimeä ei mainita. Paskillin, häväistyskirjoituksen, sävyt eivät kuitenkaan ole kaukana:

Hän paisuu, puhkuu, ei punnitse sanojaan eikä laitele lauseitaan. Hän parjaa, panettelee, huutaa, huitoo käsillään ja kun ei enää jaksa, hyökkää ulos kadulle uusia vaikutuksia saamaan ja uutta yllykettä etsimään.

Jussi vielä syventää henkilökuvaustaan raamatullisella vertauksella Potifariin ja hänen vääriä syytöksiä esittäneeseen vaimoonsa.

Vaikka kevään 1888 Geijerstam-jupakkaa on käsitelty mm. niin Ahon kuin Canthin elämäkerroissa, jälkimaailma tuskin koskaan saa tarkkaan tietää, mistä kaikista juoruista, panetteluista ja tunnemyrkyistä oli kyse. Ja jos otti itseensä Canth, niin oli suivaantunut sydänjuuriaan myöten näköjään myös Aho.²⁰⁷² Tämän tutkimuksen kannalta kyse on kiintoisasta pakinamuotoisen kirjoittelun ilmiöstä. Jussin kulttuurihistoriallisestikin merkittävät alakerrat ovat yksi noteerattava askel tällä pakinapolulla.

Polemiikki vain oli sikäli epäsymmetristä, että Canth ei tullut minkään lehden palstoilla julkisesti esiin, vastannut julkisesti – kuten teki puoli vuosisataa aiemmin esimerkiksi Lars Stenbäck suhteessa Runebergiin. Canth vain tyytyy osoittamaan Aholle pari sapekasta yksityiskirjettä, julistaen ystävyysuhteen olevan ohi. Kenties toki pari Sawon palstoilla näkemyksensä esittänyttä rouvaa – jotka vastasivat lehdessä Aholle maaliskuussa saaden tältä sitten peräkaneetin – on tulkittava kirjailijattaren äänitorviksi.

Jussi ottaa itselleen viimeisen sanan Sawossa 28.4.1887 julkaistulla pakinallaan ”Kieroja kohtia naisasiassa”. Kaikkiaan voinee sanoa, että Ahon ote tuo tässä mieleen 1900-luvun poliittiset pakinoitsijat; hänen räiskyttelynsä on kaukana leppoosasta humoreskista. Sitten, toimiessaan 1890–1895 Päivälehdessä toimittajana ja edelleen lehden lopettamiseen asti sen avustajana, Aho profiloitui ns. lastujen kirjoittajana. ”Päivälehti pani hänet tavallaan viljelemään hänelle niin keskeiseksi muodostuvaa taiteellista muotoa”, Rytkönen kirjoittaa. Esimerkiksi Ahon ensimmäisen lastukokoelman 27 ”novellista” on Rytkösen mukaan ”kokonaista 22 nähnyt päivänvalon Päivälehdessä”. Kaikkiaan osa Ahon lastuista – joiden tyyliä vaikutteita Aho oli imenyt Ranskanmatkaltaan – täyttää epäilemättä journalistisen pakinan tuntomerkit, mutta suurin osa varmaan ei. Skaala on Rytkösenkin esittelyn valossa laaja: Suomen autonomiseen asemaan liittyvistä kannanotoista luonnonidyllien maalailuun, virkamiesten kritikoinnista joulu- tai juhannustunnelmien kuvailemiseen. Yhtä kaikki, Aho sai lastuineen jäljittelijöitä niin Päivälehdessä palstoilla kuin muualla. Toisaalta voinee sanoa, että esimerkiksi nimimerkin Tuomas alla Päivälehteen kirjoittaessaan Aho oli lähempänä ajan pakinagenren valtavirtaa.²⁰⁷³

Entä Minna Canth (1844–1897) ja pakinatyyppinen ilmaisu?

Canth ei voinut olla törmäämättä ympärillään orastavaan koseriointiin. Jo hänen Kanttilassaan vaikutteita imeneet Aho ja nimimerkki Kaapro Jääskeläinen – josta enemmän seuraavassa alaluvussa – olivat ajan merkittäviä pakinoitsijahahmoja.

²⁰⁷² Edellä haastatteluluvussa käsitelty Ahon uraa uurtava Canth-haastattelu (1892) osoittaa, että kaksikon välit enemmän tai vähemmän normaalistuivat varsin pian.

²⁰⁷³ Rytkönen 1946, 235–246; Tarkkiainen & Kauppinen 1962, 235–241. – Tarkkiaisen ja Kauppinen mukaan lastut – jotka ilmestyivät 1891–1921 kaikkiaan kahdeksana kirjana – sisältävät ”kertomuksia, muistelmia, matka-, maisema- ja eläinkuvauksia, mietelmiä, allegorioja ja tunnelmapalasia”. – Voi sanoa, että jossain tuon laajan lastutuotannon sisällä kulkee kaunokirjallisuuden ja journalismin rajakin.

Canthin lehtorimiehen Ferdinandin ryhdyttyä 1874 toimittamaan Keski-Suomea tuli myös kolmikymppinen Minna-rouva vedetyksi lehdenoimittamiseen. Canthin journalistinen työ tuli olemaan hänelle kirjailijakoulu.²⁰⁷⁴ Minna-rouva auttoi miestään lehdenoimittajaksi: paitsi saksin tavan mukaan uutisia muista lehdistä kirjoitti myös itse – Tommilan sanoin – ”sekä kaupungin oloja kuvaavia pakinoita että eräitä periaatteellisia artikkeleita”. Canthin keskeisin kohde oli päivänpolttava viinakysymys, ja hän olikin raittiuden ajajana niin aktiivinen, että Tommilan mukaan ”Keski-Suomea voi etenkin vuonna 1875 pitää miltei raittiuslehtenä”.

Kirjoittajalleen tyypillinen on Keski-Suomessa 13.3.1875 julkaistu juttu ”Maamme suurin vihollinen”. Sen allekirjoittajaksi on merkitty Wilja; Minna Canth siis mielsi itsensä palstanpitäjäksi. ”Yhtykäämme kaikki liittoon wiinaa vastaan, sillä tämä juuri on kauhea vihollisemme”, päättyy ensimmäinen kappale.

Wilja toteaa sitten Keski-Suomen markkinoiden olevan ”tunnetut yli maan” Ja:

Pelwolla odottawat Jywäskylän kaupunkilaiset joka kerran näitä markkinoita, joita pidedään wiidet vuoteensa ja joissa markkinawäen irstas ja siiwoton elämä täydelleen osoittaa, mitä tuo suuri vihollisemme, wiina, matkaansaa. Aamulla kun rahwas ensin keräännytty, on elämä tyydyttävästi siivoa kaikin puolin, mutta walitettawasti tätä ai kauan kestä. Kuta enemmän päiwä kuluu, kuta enemmän miehet ja (oi häpeä suuri!) useat waimotkin wiinaa nauttiwat, sitä huonommaksi käy elämä.

Sävy on vakava, oikeastaan tosikkomainenkin; monelle myöhemmälle lukijalle se voi tuoda mieleen moraliteetit Turmiolan Tommista. Konkreetisti Wilja vielä esittää, että ”kunnioitettawat wiinan kauppiaat kaupungissamme jalomielisesti myöntysisiwät juhlan kunniaksi wielä kolmantena pääsiäispäiwänä pitämään wiinapuodit suljettuina”.

Canth liikkui kuitenkin viinan haitoista saarnatessaan uskaliaalla alueella, sillä lehden kustantaja H. F. Helminen oli itse – viinatehtailija. Ja, Tommila kirjoittaa: ”Liian jyrkäksi käynyt Minna Canthin kirjoittelu alkoi vihastuttaa häntä, ja niinpä toimittajamme seuraavan vuoden alussa huomasi taas istuvansa ompelukoneen ääressä.” Kirjailijatar oli törmännyt mitä konkreettisimmin vastakkainasetteluun raha ja sana.²⁰⁷⁵

Mutta hän löysi vuodesta 1878 alkaen uuden foorumin Jywäskylään perustetusta Päijänne-lehdestä. Jos Keski-Suomi edisti kauppiaiden etuja, niin Päijänne ajoi käsityöläisten ja ehkä myös seminaarinlehtoreiden asiaa. Nimimerkillä Teppo kirjoitti Canth lehteen ”katsauksia ja pakinoita”, toteaa Tommila. Teppo esimerkiksi kirjoitti uusista keksinnöistä: ”telephonista”, ”grammophonista” ja ”nestemäisestä ilmasta”. Mutta Canth turvautui sanomalehdenkin palstoilla myös kaunokirjallisiin ilmaisuvaramoihin: esimerkiksi Päijänteessä keuhkolla 1878 julkaistussa novellissaan aloitteleva kirjailija kuvaa ihanteellisesti, miten kaverin juopottelu markkinamatkalla saa toisen kääntymään raittiiksi.²⁰⁷⁶

Jokin jarru kuitenkin esti Canthia ottamasta myöhemminkään²⁰⁷⁷ mainittavampia askeleita pakinatyyppisen ilmaisun tiellä. Tämän alaluvun alkuun nostettu sitaatti – poiminta Canthin kirjeestä 1888 Eero Erkolle – voi olla oireellinen. Vaikka on toki huomattava, että Canthin happamuutta ”kåseria-stiiliä” kohtaan on voinut vielä lisätä se, mitä hän oli saanut maistaa Juhani Ahon koseristinkynästä 1887. Huomionarvoista

²⁰⁷⁴ Tommila 1970, 161–164; Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 26–27.

²⁰⁷⁵ ”Raha ja sana”: vastakkainasettelu on jäänyt maan lehdistöhistoriaan yhtäältä Ilmari Turjan Kansallisteatterissa 1949 kantaesityksensä saaneesta näytelmästä, jolla taas on pohja Turjan omakohtaisissa toimittajankokemuksissa (Ruokanen 2001, 376).

²⁰⁷⁶ Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 27, 30; Tommila 1970, 220.

²⁰⁷⁷ Canth perusti 1880-luvun lopulla aikakauskirjan Vapaita aatteita, jonka toimittajaksi hän kiinnitti A. B. Mäkelän. Mutta Mäkelä eli Kaapro Jääskeläinen ei toimittajantöihin kullempa ilmaantunutkaan (von Frenckell-Thesleff 1994, 230–232).

sekin, ettei Manninenkaan mainitse pakinatarkastellussaan Canthia, vaikka tarkaste- luun sisältyy erillinen naispakinoitsijoille omistettu jakso.

”Käseria-stiili” ei oikein istunut Minna Canthin mentaliteettiin. Onhan häntä kirjallisuudenhistorioissakin pidetty ennen muuta perin vakavana yhteiskunnallisena aate- ja tendenssikirjailijana.²⁰⁷⁸ Ja valitsihan hänkin tekstinjulkaisufoorumikseen ennen muuta kirjan.

10.9 Kaapro Jääskeläinen, laaja-asteikkoinen tarkka-ampuja

Pakinatyyppisen kirjoittelun seuraavaa suurta askelta seurattaessa on syytä pysytellä ainakin alkuun Snellmanin ja Ahon jäljillä Kuopiossa.

Nuorsuomalainen lehdistö oli saanut 1880-luvun puolivälissä vauhdikkaan startin Suomalaisen puolueen jakaannuttua vanhoihin ja nuoriin sekä maailmankatsomuksellisten seikkojen noustessa yhä tärkeämmiksi suhteessa kielikysymykseen. Ensimmäisinä joutuivat nuorsuomalaisten käsiin oululainen Kaiku, jyvaskyläläinen Keski-Suomi, kuopiolainen Savo sekä Tampereen Sanomat.²⁰⁷⁹ Uusi aate, nuoret miehet. Voinee sanoa, että nuorsuomalaisuus tarjosi journalismin muotokielen kehittelylle dynaamisemman kasvualustan kuin arvokonservatismia heijasteleva ”vanha” suomalaisuus.

Luetelluista neljästä nuorsuomalaisten haltuun ottamista lehdistä on pakinagenren kannalta kiintoisin Sawo. Kuten todettu, vuonna 1887 lehden toimittajiksi astui Brofeldtin veljespari, ja tuolla kaudella lehdestä tuli läänin ylivoimaisesti suosituin sanomalehti. Veljekset käänsivät lehden kuivakkaasta kansanvalistajasta juoheasti kirjoitettuja juttuja tarjoavaksi sanomalehdeksi. Sensuurin iskujen jälkeen lehti vaihtoi 1890-luvun alussa nimeään, ja tuli sitten tunnetuksi nimellä Uusi Savo.²⁰⁸⁰

Kirjekronikoinnin rinnalle syntyi lehdistön orastavasti politisoituessa ”iskevämpi ja monikäyttöisempi pakinatyyli, jolle oli tunnusomaista sekä tyyllinen että temaattinen liikkuvuus ja joka selvästi ammensi aineksia useammasta kaukokirjallisesta traditiosta”, Manninen kirjoittaa.²⁰⁸¹ Tämän uuden pakinan edelläkävijöihin ja virikkeenantajiin kuuluivat todennäköisesti pilalehdet, joiden kukoistuskausi alkoi 1870-luvulla; ja jotka imivät kokeilevasti ulkomaisista esikuvista.²⁰⁸²

Oltiin astumassa pakinaan sellaisena kuin pakina on Suomessakin vallitsevasti tunnettu koko 1900-luvun. Nykypakinan keskeinen suomalainen äitikaupunki on Kuopio, ja nykypakinan juuret toisaalta paljolti nuorsuomalaisuudessa. Kaksi pioneerinimeäkin Manninen mainitsee: paitsi Ahon myös A. B. Mäkelän. Kun Ahoa veti yhä enemmän kirjailijanura, niin suomalaisen pakinan uranuurtajan paikan otti tämä hänen nuorsuomalainen aate- ja työtoverinsa.²⁰⁸³

²⁰⁷⁸ Tarkiainen & Kauppinen 1962, 228–229.

²⁰⁷⁹ Landgren 1988, 334–335.

²⁰⁸⁰ Hakuteos Kotokulma 1988, 359.

²⁰⁸¹ Manninen 1988, 72–73.

²⁰⁸² Suomen ensimmäinen säännöllinen pilalehti, Kurre, julkaisi ensi numeronsa loppuvuodesta 1870 (Uino 1991, 298). – Suomen ensimmäisenä sarjakuvana voidaan pitää (Tommila 1988d, 213) *Sanomia Turusta* -lehdessä 7.4.1857 julkaistua Herra Koipeliinin linnustus- ta. Kovin kaukana ei ole toisaalta myöskään ajatus, että tuossa on kyse tietynlaisesta kuvitetusta humoreski-pakinasta; niin vahva on tekstin osuus.

²⁰⁸³ Kustavissa syntynyt A. B. eli Aukusti Mäkelä (1863–1932) muutti Helsingin yliopistossa tovin humanistisia aineita opiskeltuaan rahapulan vuoksi opettajaksi Kuopioon. Siellä hän päätyi paitsi Minna Canthin piiriin myös toimittamaan Sawoa. Lehden päätoimittaja hän oli 1891–92. Kuopiossa myös alkoi varsinaisesti Mäkelän ura pakinoitsija Kaapro Jääskeläisenä. Viipurin Sanomien toimitussihteeriksi hän siirtyi 1893. Lehden konkurssin

Kuopiossa 1880-luvun lopulla opettajana työskennellessään Mäkelä oli tutustunut Minna Canthin piiriin ja kiinnostunut sosialistisesta aatemaailmasta sekä tolstoilaisuudesta. Kuopiossa Mäkelä sai vaikutteita paitsi Canthilta myös Brofeldtin veljeksiltä, Kauppi-Heikiltä sekä Järnefeltien sisarusarjalta ja heidän äidiltään Elisabetilta.²⁰⁸⁴ Mäkelällä oli siis ympärillään aikamoinen poleemisen yhteiskunnallisen kirjoittelun virikekeskittyä.

Sawossa ja Uudessa Savossa toimittajana 1890-luvun alussa työskennellessään Mäkelä herätti huomiota omaperäisyydellään: hänen vakio-otsikon ”Katsaus maailman menoon” alla kirjoittamansa jutut olivat Kinnusen²⁰⁸⁵ mukaan ”purevasti ja kirpeästi” kirjoitettuja ajankohtaiskommentteja. ”Mäkelän kirjoituksista erottuu pakinan taitajan Kaapro Jääskeläisen henki ja ote”, Kinnunen luonnehtii.²⁰⁸⁶

Esimerkiksi ”Katsaus maailman menoon” Sawossa 6.12.1890 koostuu neljästä osiosta. Tuon seisovan otsikon alla lukee: ”Sisältö: Pelastusarmeija ja poliisitoimi. – Keuhkotaudin basillit. – Hra Ordinin huonot aidat ja niiden vaikutus Suomen uudemman historiaan. – Kirjoitusnäytteitä.” Ehkä kiintoisin on osio, joka käsittelee keisarillista hovimestaria K. Ordinia. Hän nousi kuumaksi puheenaiheeksi vuonna 1889 julkaistulla lähes tuhatsivuisella teoksellaan Suomen valloitus, joka särki harhakuvia Suomen asemasta Venäjän keisarikunnan järjestelmässä.²⁰⁸⁷ Kaapro nostaa siviilirohkeasti esiin venäläisvaikuttajan edesottamukset Suomen maaseudulla:

Hra Ordinilla on maatila Suomessa, Uudellakirkolla Wiipurin läänissä, ja sen mailla on hän yhtä vähän pitänyt lukua aidoista kuin historiallisissa tutkimuksissaankin. Kun kyläkunnan elukat sentähden ovat jokseenkin vapaasti päässeet hänen alueelleen, on hra Ordin joutunut rettelöihin Uudenkirkon talonpoikain kanssa. Hän on näet ottanut elukat kiinni ja vaatinut niiden omistajilta wahingon palkkiota. Mutta kun on käräjissä näytetty toteen, että hovimestarin huonot aidat ovat olleet ainoana syyinä koko juttuun, on hän saanut pitää wahingon hyvänään ja lisäksi vielä maksaa korwauksia aiheuttomasta takawarikon teosta.

Pakinoitsija antaa selvästi ymmärtää, että Ordinin Suomi-vastaisuuden takana ovat hänen itse kokemansa oikeusistuimen näpättykset:

Joka kerta kun hän aukasee kukkaronsa, muistuvat mieleen nuo Uudellakirkolla tuomitut wahingon korwaukset, ja joka aamu kun hän kuulee lehmäinsä kaipaawan rouwa Ordinia, kiroo hän Suomen lakia. Jos tuon olisi arwannut, olisivat Uudenkirkon kunta-laiset helposti woineet pelastaa meidän waltiolaitoksemme, tukkimalla hra Ordinin aitoihin ilmestyneet reijät. – Parille miehelle se olisi ollut ehkä wiikon työ. Ja monta kyyneltä olisi jäänyt wierähtämättä Suomi-äidin poskelle, monta kiellettyä kirjoitusta tekemättä ja monta painoestettä tulematta.

jälkeen hän toimitti Itä-Suomen Sanomia, osallistui päivälehtiläisen pilalehden Velikullan toimitustyöhön – ja työskenteli taas opettajanakin. Työmiehen toimitussihteeriksi hänet nimitettiin 1899, ja samana vuonna päätoimittajaksikin. Päätoimittajuus kesti vain vuoden 1900 – ja Mäkelän loppuelämäää hallitsi Kanadassa sijaitseva suomalaisten ihanneyhteisö Malkosaari. Malkosaarella hän kuolikin. Mäkelän lehtimiesuraa leimaa siis siirtymä nuorsuomaisten riveistä nuoren työväenliikkeen riveihin. (Rantala 1995, 121–122; Haku-teos Kotokulma 1988, 359.)

2084 E. Salomaa 1967, 214.

2085 Kinnunen 1982, 191.

2086 Nimimerkki Kaapro Jääskeläinen oli Mäkelällä ollut käytössä jo opiskeluaikana hänen avustaessaan eräitä pilalehtiä (E. Salomaa 1967, 212).

2087 Nygård & Kallio 1997, 545.

Lauantaina 6 p:nä Joulukuuta. SAVO.

Katsaus maailman menoon.

Ei jätty: Keskustasarmeeja ja poliisivoimat — Keskustasarmeen sotilaat. — Hra Drubin huonot aivot ja niiden vaikutus Suomen uudempaan historiaan. — Kirjallisuusnäkökulma.

En usein moittitu ihmisiä kersapöyhäntämyydestä toivitaan nostetaan, ja jätin moitteiden onkin paljo fyysä. En näet olemaisa femmoilla meinoista fyysneistä, jolla eivät juuri ollaankaan valittu läpimäistenä koulutusta. Kutsuvat maailman läpi omaa taitajista tietään kuin ruutalehturi, lausumaan ja neudottamatta tiepuolesta sijain ruutuina.

Mutta kaitina ainoana on ollut myös toinen lajija ihmisiä, jolla lauhuttamassa määrätissä ottamat oiaa kansajavetijensä vienoitoin. Näille jällempää naisoivista, jolla tässä kutsuessa kenne suurimmat onfio, on meillä jefä kettimäinen että „kaltien kofein“ hallitus pitämässä huolta alamaisten oikeuksista toimentuloista ja siivestyksestä, katto ja poliisilaitos valvomassa heidän uskomellista ja siivellistä elämänsä, kunnallisyhtiöstä paljastamassa iufakultafin nällä aloilla ilmestyviä epifeotia j. n. e.

Kuitteinaan ei huonepito fyrtäjien ihmisten onneesta ngyhään ole aivan niin mielisen kuin se oli paavin waldan loisto-afoina. Siisloin oli, niin kuin waltitettuwaasti wicelän on, juuri joutlo ihmisiä, jolla eivät itse puolestaan olleet milläänläään fieluina autuudesta. Uloafafimatspa wicelä kaitessa heijaiudessa ojtella josta laista ojaasta toifin kuin mitä paavi ja hänen pappifinla opettimät. Semmoifet ihmisenafut luonnollifet wacfiwafot huovaa laobotusta kofiti. Mutta kaitelfi onnefi oli ihmisykafuafus fiinä afiana niin fuuri, että enimmät efyneet faatiin palautetuilfi maarialifetia tietään, jos ei eläwina, niin fuolleina. Oli näet muutamia niin pafofisti paatuneita, ettei niiden fielt woinut tulla autuafif, ennen kuin fyntinen ruumis polkettiin pois ympäriltä.

Uudempiina afoina ei läpimäisten rafafus ole ollut niin wälymätön, niin fieltittämätön. En jätetty paatumufeenfina ne, joista ei ole nähty faatawan autuafista wälymämällä wainoalla. Tätä ei fuwefaan woiatane fotonaan tufca ihmisykafuuden fyrtä, että myrtä

nottafon mitä tapanfa fidun wifollifen fäijyypöstä, famolundesta ja nälymätimpyydestä, le täpityy kaitelfa tapouffifia myrtä, että fanen wacralifia ovat ruumiin wifollifetfin. Ja nälymätimmiä myös, wifpaalle fiimälle. Yhessä kaitelfa fanen alufotofa kaitte laufidämää toista tufatta eri lafia. Kun fan tietää, on jofetfin turfa fuutafpöyfifään enää wainoata wanhoo pirtua lähtemään lämpimästä tofiatnan ja menemään wifamietteme fiifään. Eillä onhan wifamietifilämme jofa formen pafafja ciitämää määrää kofileja, hofterioita ja mitrokoja. Eimätkä nuo nimet waimafafisti laufuttuina ole faotetamofiti huonomi-afimää kuin nefään, jolla ofiantunijut paljuttelwaf fidun wifollifista. Sen tähden olifi minuata ngyfifin wafatuneein afafuafan mufoiata pnyfifellä fiwilemifefafin waan tunnetujen fuuruuffin piiriifä ja wanhain laufeparfin fiijaan fäpfiää efim. tämmöifä: „9,000 (lue: yhfetfän tufatta) mitrokoia fun puofalon fyntees!“

Nyt on profefori Robert Koch Wefinifä kiffinyt aineen, jolla erätää kufilia woihaan pitää furifia. Kolme wifää wuotta on hän kuluttanut elämifää kofijihin kofefihin, ennen kuin on pafefijt niin pitkälle, että en wofaltanut ryhtyä ihmifä auttamaan. Mutfi parantaa hän joutun laista fywänwä tapofieta ihetantia ja kufyfotantia. Juottaa waan näiden tautien kufififella femmoifata „koffeioista tawaraa“, etteiwät ne enää pafje toipumaan juonifinfa fcurauffista. Näin on hän kehnyt erinomaifin palweluffin fiile ofalle ihmififuntaa, jolla ei ole „tuota talonpoifafista terweyttä“, efim. Uudenlaufeyyn feminaarilafifille, joista tähän faafä 13.5 % on kuollut kufyfotautiin, jefä wifelle muille fuurille ja tawollifetfi myös ruuollifille hengelle, jolle on onnettu liian wifhä maan femua afumofifi. Niin mielclään kuin tämmöifet hengef littelemifin kufafififia ilmoifoa, tafotofimme me kufififinfa fentään etiää niitä fiimästä pois maan päältä.

Eufin meillä on kofifimittamat ne fiidafun nottefententofifin

että huonemstaria huonot aivot ovat olleet aivanoma fyynnä tofo juttun, on hän aamut pitää wafingon fywänään ja kiffif wicelä mufaa formouffia afpetteomafata tufawarifon trefoa.

Mutta ei fiinä kaitfi. Suomen lafia fotefafaffen on hra Drubin wacraofaanan laufemut elafotitan maapurien maiffe. Ne on otettu tufawarifoon, ja fun wacpafureilla on ollut aivot kumofia, on hra Drubin wacraofittu pallififemään wafingon, ennen kuin on faanut pois neijafafin omaifufentia. — Efo fi ole ilmifistä wafifypitä, ettei kofifitilinen huonemstari laa tefhä Uudenlaufon talonpojille mitä taftoo? „Tefidän laufine ja tefidän ofitteme.“

Sen jälleen ei hra Drubin ole antanut Suomelle pän lepaaf eifä pämään raufaa. Jofa kerta fun hän aufefte fuffarofia, muifumät wicelän nuo Uudenlaufifolla wainut wafingon formouffet, ja jofa aamu fun hän tuule kofimään tafpaaman rouwa Drubin, fiwio hän Suomen lafia. Jos tuon olifi arwannut, olijwaf Uudenlaufon kufantafifet hofefsti woinet pelafata meidän wafiolafotefimme, tuffimalla hra Drubin afioihin ilmefyneet wifit. Siinä olifi ollut paljoa wälymämän wainoaa kuin nyt profefori Danielfonilla jefä Wenäjän wapaamifififellä ja Suomen tofo femonefepifioifillä tufkifoa hra Drubin fuuta Barille wifefelle fi olifi ollut eifä wifitfy. Ja monta fyntelää olifi jäänyt wafifimättä Suomi-afiin pofefifefifetfä fiwifotusta tefemättä pafinoefitettä tufemättä.

fariifien tiede-afafemä pafiffa hra Drubin olifi wälyneet toifin pafifaffifin, jofa olifi wifefelle fi olifi ollut eifä wifitfy.

En mäslaa prof. Danielfonin fiimifä laufen: „Efi, ennen Tefä fyntynyt, myös Tefidän jätelteme jefä.“

En fanoiffi mitään, jos tuo totuus laufettofiin fäpfiolafaa myrtien hra Drubinille. Mutta ofatellesfani, että prof. Danielfonin täpity, famperelafisten fuofioffa pnyfifteen, näyrafiti niellä nuo fanat ja wicelä kiffää niistä, rufoien fydammei pofjofata, ettei mimmä toftaan ennen fuolemani kunniofittetififi fäpfiotnomifia.

Kaapro Jääskeläinen.

Sähkösanomia „Sawolle“

(Suomen Sähkösanoma Toimittaja)

Seififit, Joulun ajat

Wontofista: Jot miehet eilen pitämät fiifimät malif wälfien kofifiden libe-

Kaapro Jääskeläisen pakinoititaidon saavuttamasta suosiosta kielii sekini, että Iloisia juttuja 1, hänen ensimmäinen kirjamuotoinen kirjoituskokoelmansa, ilmestyi jo 1888.²⁰⁸⁸

Taanilan²⁰⁸⁹ mukaan Kaapron pakinoinnissa on merkittävää sekini, että hän käyttää useiden pakinoissaan fiktiivistä hahmoa Esa Huttusta esimerkkinä tavallisesta ihmisestä. Aivan niin kuin Tiitus alias Ilmari Kivinen käytti myöhemmin hra Kenosta tai Olli alias Väinö Nuorteva Kalle Niemeläistä tai Erkki-Mikael alias Erkki-Mikael Salmi Isaskar Kettusta; tai aivan niin kuin jo Spectatorin pakinoissa 1700-luvun alussa esiintyi Sir Roger de Coverly, englantilaisen gentleman-ihanteen henkilöitymä.²⁰⁹⁰ Tietynlainen avaus tämän ilmaisukeinon suuntaan olivat meillä ehkä jo Topeliuksen Leopoldin-kirjeet, vaikka niiden nimihahmo toki olikin vain kirjeiden kuviteltu vastaanottaja.

²⁰⁸⁸ Sawo-lehden 1.12.1888 ilmestyneen numeron etusivulla komeilee S. Kastegrénin kirjakaupan ilmoitus, jonka mukaan Kaapro Jääskeläisen Iloisia juttuja 1 tulee kaupassa myyntiin samaisena päivänä.

²⁰⁸⁹ Taanila 1970, 272.

²⁰⁹⁰ Schück 1961, 121–131.

Kaapro esittelee²⁰⁹¹ pakinassaan ”Rahat tai henki” Esa Huttusta näin:

Ystävälläni Esa Huttuselle on monesta asiasta toisenlainen käsitys kuin minulla, ja sen tähden me usein joudumme keskusteluihin, jotka joskus muodostuvat laajaperäisiksi väittelyyksikin. – Jos me menisimme mieskohtaisuuksiin, niinkuin useasti näemme tapahtuvan, voisi ystävyyskämme piankin kylmetä ja me saattaisimme käydä käsikähmään, josta taas olisi seurauksena, että minä ennen pitkää tulisin kykenemättömäksi jatkamaan keskustelua. Esa on näet hirmuisen vahva mies.

Toinen pakina, Esa Huttusen ”talvisesonki”, alkaa²⁰⁹² :

Moni on minulta kysellyt, mikä mies on oikeastaan Esa Huttunen, josta niin usein olen puhunut ja kirjoittanut.

Pitäisihän teidän hänet tuntea. Onhan hän kansallisen suomalaisen puolueen pylväitä kaupungissamme, nousevan suomalaisen porvaristomme kukkasiasia ”sekä aineellisessa että henkisessä suhteessa”. Henkisten kykyjensä puolesta hän jo synnynnältään kuuluisi kukkasiin missä yhteiskunnassa tahansa.

Jääskeläinen mainitsee²⁰⁹³ Esan päässeen varoihin ”naimisen kautta”. Vaimo on Esaa ”enemmän kuin kolmekymmentä vuotta vanhempi”. Edellisestä liitosta on vaimolla kahdeksan poikaa ja neljä täysikasvuista tytärtä. Entä ystävän elintavat? Kaapro²⁰⁹⁴ on luonut Esasta – joka on kuulemma täyttämässä 58 vuotta – pakinassaan ”Avioliitto ja ijän pituus” aikamoisen boheemin:

Hän on ollut ankara ryyppymies pitkin ikäänsä, kova tupakanpolttaja, vieläpä purija; hänen siveellinen kantansa on aina ollut jotenkin arveluttava; hän ei käytä terveysuolaa, ei ”ainoata luotettavaa känsävoidetta Odobrin”, ei Voltaristiä luuvalonsa lievennykseksi, eikä mitään muuta ihmiskunnan onneksi ja vanhentamiseksi keksittyä keinoa. Mutta epäsiiveellinen elämä ei ole häneen jättänyt muita jälkiä kuin siirtänyt hiusrajaa jonkun matkan niskemmäksi. Juoppous ei muuta kuin nostattanut kainon punastuksen hänen nenälleen, tupakanpoltto tuottanut kestävämmän värin hänen hampailleen.

Tähän tapaan Kaapro luo Esan henkilöhahmoa. Kaapro Jääskeläisen elämänarvot viittaavat selvästi boheemiin taiteilija-toimittajaan.²⁰⁹⁵ Voi myös sanoa, että Jääskeläinen-Mäkelä tietää mistä kirjoittaa, olihan alkoholi hänelle itselleenkin rakas piriste; jopa niin pitkälle, että miehen muun muassa arvioidaan joutuneen sittemmin eroamaan toimittajan paikalta alkoholinkäytön herättämän paheksunnan seurauksena. Nuor-suomalaisista kuopiolaisista²⁰⁹⁶ lehtimiespiireistä Mäkelä päätyi lopulta Helsinkiin, muuntui monen aikalaisensa tavoin poliittisesti ja oli jo 1890-luvun puolivälissä perustamassa Helsingissä Työmiestä. Oli syntyvä uusi Kaapro: työväen ja työväenliikkeen Kaapro.²⁰⁹⁷

Kurikan jätettyä Työmiehen päätoimittajuuden Helmikuun manifestiin kietoutuvan railakkaan tapahtumasarjan – jota käsiteltiin edellä – seurauksena, tilalle valittiin päätoimittajaksi juuri Mäkelä. Kurikan erohetkellä, kesällä 1899, Mäkelä oli ehtinyt

2091 Ks. Jääskeläinen 1908a, 98.

2092 Ks. Jääskeläinen 1908a, 106.

2093 Ks. Jääskeläinen 1908a, 106–107.

2094 Ks. Jääskeläinen 1908b, 42.

2095 Vrt. Luostarinen 1982, 42–49.

2096 Kinnunen (1982, 202) tähdentää Ahon ja A. B. Mäkelän merkitystä kuopiolaiselle journalismille: ”Savon omalaisuus oli Kuopion lehdistössä ainutkertainen ilmiö autonomian ajalla. Juhani Ahon ja A. B. Mäkelän lähdettyä Kuopiosta väljemmille vesille myös Savon seuraajan Uuden Savon ilme alkoi taas kovasti muistuttaa muiden lehtien näköä, josta puuttui persoonallinen kosketus ja asioiden käsittelytapa.”

2097 E. Salomaa 1967, 228; vrt. Zetterberg 2001, 180; Kinnunen 1982, 160–161, 188–189.

työskennellä Työmieheessä jo toimitussihteerinä joitain kuukausia, ja avustaa lehteä sen perustamisvuodesta 1895 alkaen.²⁰⁹⁸ Mäkelän päätoimittajakausi oli paitsi työväenpuolueen myös Työmiehen, pää-äänenkannattajan, sosialistisen linjan lujittumisen aikaa. Kautskylaisella sosialismilla oli vahva vaikutus lehden ideologiaan ja toimitustapaan, sillä toimituksessa tutkittiin ahkerasti saksalaislehtiä Vorwärts ja Die Neue Zeit.²⁰⁹⁹ Päätoimittajuus jäi Mäkelän toimittajauran näkyvimmäksi jaksoksi. Työmies oli vuosisadan vaihtuessa seurattu ja kohuttukin lehti. Vuonna 1899 otettiin vielä rohkea askel: lehti muuttui kertahyppäyksellä viikkolehdestä kuusipäiväiseksi, ollen tuon jälkeen ainoa Helsingissä maanantaisin ilmestyvä suomenkielinen lehti.

Jo Työmiehen lyhyen päätoimittajuusaikansa (1899–1900) alkumetreillä Mäkelä haastoi lehden vastustajat – joita oli ehtinyt kertyä – taisteluun. Hän luetteli vastustajien erehdyksistä kahdeksantoista pykälää, ja huudahti: ”Antaa nyt sataa! Nyt on minun vuoroni kastua!” Mäkelä arvioitiin ”sen ajan porvaristolle pahemmaksi purtavaksi kuin edeltäjänsä”. Vastustajana hän oli ”vaarallinen ja säälimätön”.²¹⁰⁰

”Häntä voi verrata tarkka-ampujaan, joka ei ammu yhtään kuulaa ohi”, on Sulo Vuolijoki kuvannut. Työväenlehdistöä perusteellisesti tutkinut Salmelin luonnehtii Mäkelää peräti ”Suomen työväenlehdistön kaikkien aikojen terävimmäksi kynämieheksi”. Tai Mäkelästä henkilökuvan piirtänyt Erkki Salomaa nostaa hänkin Mäkelän moninaisesta elämäntyöstä omaan sarjaansa hänen pakinoitinsa: Mäkelän ”suuri anti Suomen työväen liikkeelle oli hänen toimintansa pakinoitsijana Työmieheessä vuosisadan vaihteessa”.²¹⁰¹

Ei ihme, että Mäkelä ja Työmies joutuivat vaikeuksiin sensuurin kanssa. Välillä tipahti lehdelle jopa kuukauden ilmestymiskielto, kun Mäkelä arvosteli leipurimestareita näiden Venäjältä tuomista lakonmurtajista tai rikkureista. Toki on otettava huomioon, että työväenlehdistö oli heti 1890-luvun puolivälistä asti erikoissensuurin alainen – ja ajoin jopa tiukennetun erikoissensuurin.²¹⁰² Salmelinin mukaan Mäkelän suhtautumisessa sensuuriin ”näky avoimen uhmaileva sävy”. Niinpä ”erikoislaatuinen mielenosoitus” oli Työmiehen 22.3.1900 pelkästään raamatunlauseista koottu pääkirjoitus ”Nyt kapula suussa”.²¹⁰³

Kouluesimerkki Mäkelän räväkkydestä on Työmiehen ensimmäisessä vuosikerassa 13.4.1895 ilmestynyt alakertapakina ”Työväen sivistyskantaa kohotettava”. Kaapro Jääskeläisen palstalta oli luettavissa tekstiä, jollaiseen ei suomalaisissa sanomalehdissä ollut juuri totuttu:

Mitä aihetta on työmiehellä nousta kolisemaan jo kello 5–6 aikaan aamusella, vaikka hän hyvin tietää että herrat yläkerrassa vastikään ovat lopettaneet kortinlyöntinsä ja nyt juuri – hermostuneita kun ovat – turhaan koettavat saada unen päästä kiinni? Eikö työmiehen kalloon mahdu, että sivistynyt ihminen ei saa juoda aamukahviaan ennen kello 10?

Kaapro ei säästele sanojaan maalatessaan herrojen ja työläisten välistä luokkaeroa. Suomalainen työväenliike, Työmiehen taustavoima, kulki vielä maltillisuudessaan kaukana jäljessä; ja Kaapron ilmaisutapa oli toisaalta kaukana ns. wrightiläisen työväenliikkeen johtajien edustamasta kulttuurista.

Mutta pakinoitsijan kynän vauhti sen kuin paranee:

²⁰⁹⁸ Rantala 1995, 121–122; Pohjanmaa 1948, 40; E. Salomaa 1967, 219.

²⁰⁹⁹ Rantala 1995, 122; Leino-Kaukiainen 1988, 541.

²¹⁰⁰ Pohjanmaa 1948, 37, 40.

²¹⁰¹ Vuolijoki 1905, 27; Salmelin 1965; E. Salomaa 1967, kuvasivu sivun 192 jälkeen.

²¹⁰² Rantala 1995, 122; Leino-Kaukiainen 1988, 541; Salmelin 1965, 13–14.

²¹⁰³ Salmelin 1967a, 253. – Mäkelän manööverissä voi nähdä kaikuja siitä, miten Suomettaren toimitus tuskastuneena vuoden 1850 kieliasetukseen julkaisi lehden palstoilla suorita lainauksia Raamatusta (ks. Vesikansa 1997, 35–36).

Tulla sitte syömään aamiaistaan semmosella ajalla kuin sivistyneen ihmisen on oltava si-keimmässä unessa! Ja minkälainen aamiainen! Kahden pennin silli suolavedessä ja pala kuivaa leipää... Tapojen turmelusta työväessä todistaa sekin, että työmiehet tulevat "syömään" päivällistä kello 12-1 päivällä, jolloin sivistynyt ihminen vetää vasta alushou-suja jalkaansa. Ja päivälliseksi on Työmiehellä yli jo mainitun aamiaisen kuorimatonta potaattia (3 p. edestä) ja 1/2 kannua piimää (6 p. edestä), yhteensä aamiainen (2 p. siihen luettuna) 11 penniä. Sivistyneen ihmisen täytyy nauttia 3 markan päivällinen + 2 ryypp-yä (50 p.) + 1/2 portteria (75 p.) + kahvikuppi ja 1/8 likööriä (4 mk) - tämäkin alimpain hintain mukaan laskettu - yhteensä 8 mk 25 p. Tässä kohden on siis työmiehen sivistys-kanta kohotettava tasan 75-kertaiseksi.

Kaapro konkretisoi herrojen ja työläisten elintasokuilua näppärin laskelmin. Hän kyllä kirjoittaa aivan anonyymisti; tekstistä on tuskin kukaan voinut tunnistaa ketään todel-lista henkilöä. Silti pakina herätti melkoisen reaktion. Vuolijoen aikalaistodistuksen mukaan "Nya Pressenin herroille tuo kirjoitus oli kauhistus". Pakinan julkaisuajankoh-tana Työmiehen päätoimittajana työskennelleen A. H. Karvosen mukaan yhtä järkyt-tyneitä oltiin tästä Kaapron "leikillisestä jutelmasta" myös Aftonpostenissa²¹⁰⁴ ja Huf-vudstadsbladetissa; Työmies kun täten "syöttää ymmärtämättömille, arvostelukyvyyt-tömille työmiehille raainta sosialismia". Mutta mikä merkittävä, pakina "Työväen sivistyskanta kohotettava" toi Työmiehelle keisarin viranomaisten vakavan sormen-heristykseen: painolain mukaisen varoituksen.²¹⁰⁵

Salomaan mukaan tuo pakina "jäi aikakirjoihin suorastaan klassillisena tyyli-näytteenä ei vain A. B. Mäkelän pakinataituruudesta, vaan alkuvuosien työväenlehdis-tön sanankäytöstä yleensä".²¹⁰⁶ Taanilan mukaan²¹⁰⁷ hän olikin maassamme "ensim-mäinen lähes²¹⁰⁸ yksinomaan pakinaa käyttänyt kirjoittaja". Matti Suurpää on jaka-nut²¹⁰⁹ Kaapron pakinat - joita on julkaistu myös kirjoissa tai kirjoina²¹¹⁰ - kolmeen ryhmään. Yhden muodostavat kevyet humoreskit, jutelmat, kuvaukset ja kertomukset - vaikkapa siitä, mitä Savon ukko näki ja koki ensi kertaa Helsingissä käydessään. Toi-seksi Jääskeläisen pakinoissa erottuvat ilomieliset parodiat, leikkittelyt kielen mahdolli-suuksilla, piruilu ihmisten turhamaisuudella, tosikkomaisuudella ja typeryydellä. Näissä ilmenee Uuden Suomen Ollia ennakoiva kielellinen kekseliäisyys. Ja kolman-neksi: osan Kaapro Jääskeläisen pakinatuotantoa muodostavat - Eino Leinoa ennakoiden - ankarat, taistelunhaluiset, iskevät satiirit, joissa hän ottaa kantaa ja parantaa maailmaa.

Työmieheissä Kaapro Jääskeläisen pakinointia leimasivat nuo iskevät maailman-parannussatiirit. Millainen media, sellainen pakina. Kaapron verbaalista ilotulittelua Työmieheissä leimaa jonkinlainen emansipatorinen riemu: on likimain uniikkia, että tällaista päästään ajan Suomessa lehtien palstoilla sanomaan. Mutta A. B. Mäkelän pa-kinoitsijanprofiili on paljon laveampi tai moninaisempi kuin pelkästään hänen Työ-mieheen kirjoittamansa perusteella voisi päätellä. Ja Mäkelää on ollut vaikea sijoittaa,

²¹⁰⁴ Aftonposten oli 1890-luvulla Helsingissä ilmestynyt sanomalehti, joka koki lyhyenä ole-massaoloaikanaan useita linjan ja nimen muutoksia. Bobrikov lopetti lehden 1900. (Haku-teos Aamulehti 1988, 18-19.)

²¹⁰⁵ Vuolijoki 1905, 15; Karvonen 1905, 55; Salmelin 1967a, 244.

²¹⁰⁶ E. Salomaa 1967, 219.

²¹⁰⁷ Taanila 1970, 269.

²¹⁰⁸ Taanila tulee liioitelleeksi. Tulee näet muistaa Mäkelän panos mm. Työmiehen pääkirjoit-tajana. Tai kyllähän hän ajan pientoimituksissa työskennellessään oli yleistoimittaja siinä kuin moni muukin. Häneltä esimerkiksi sujui mainiosti Työmiehelle lähetettyjen tekstien tai sepustusten editointi - ja tarpeen tulleen oikeastaan uudelleen kirjoittaminenkin (E. Salomaa 1967, 222-223).

²¹⁰⁹ Ks. Taanila 1970.

²¹¹⁰ Lukevan yleisön kädessä kuluivat mm. pakina- tai juttukokoelmat Iloisia juttuja I-IV ja sen jatko Totta toinen puoli (E. Salomaa 1967, 234).

lokeroidakin. Yksille hän on ollut savolainen irvileuka; toisille wrightiläisyydestä irtiottoa suorittavan työväenliikkeen arkkityyppi. Ja hän oli molempia, ja paljon muuta.

Mäkelän merkityksen pakinoitsijana voi Taanilan mukaan – liioittelua tai ei – nähdä siinä, että hän ”loi ja kehitti koko sen tematiikan ja ne kirjalliset rakenteet, joiden varassa pakinamme sitten on muotoutunut”. Samoin voi Mäkelää Taanilan tavoin väittää pakinoitsijaksi, joka hallitsi muita laajemman asteikon.²¹¹¹ Karilas – ensimmäisiä kokonaisesityksiä suomalaisesta pakinasta kirjoittanut monitietäjä – tunnustaa Kaapron olleen maan ”sanomalehtipakinan uranuurtaja”. Ja sitten: ”Tämän arvonimen hän ansaitseekin; varsinaiseen pakinataiteeseen ei hän kuitenkaan aikaansaannoksillaan päässyt”.²¹¹²

Jälkiviisauden turvin voisi lisätä: Karilaan arvioissa tuskin otetaan riittävästi lukuun, että Kaapro kehitti pakinan täysikasvuiseksi jo 1880-luvulla – kun esimerkiksi toinen mestari Eino Leino oli vielä pikkupoika. Kysyä myös voisi, mitä Karilas tarkoittaa ”pakinataiteella”.

10.10 Heloittavia kukkasia, sanomistollisia juttuhetkiä

”Entä mihin asemaan oli Päivälehdessä ennättänyt kohota journalistiikan heloittavin kukkanen, pakina?” kysyy Päivälehdessä historiankirjoittaja Rytkönen, retorisesti.²¹¹³

Vastaus: ”Alusta alkaen se suorastaan kukoisti lehden palstoilla. Kuuluivathan lehden toimitukseen omalaatuisesta huumoristaan tunnetut Juhani Aho, Santeri Ivalo ja myöhemmin Eino Leino. Näiden suurtekijöiden jälkiä seuraa milloin paremmalla, milloin huonommalla menestyksellä kokonainen parvi Päivälehdessä pakinoitsijoita, sellaisia kuin Kari, Jehu, Niks, Aira, Oksa, Sampsa, Tela, Jukola, Sakari, Ari Pitkänen, Jofta ym.”

”Tuotteliain ja samalla monipuolisin” noista monista nimimerkeistä oli Rytkösen mielestä Kari, joka laati lehteen 1901–1904 kolmisenkymmentä juttua. Hän aloitti ”verrattain hempeillä luonnon ja vuodenaikojen inspiroimilla palasilla” – aiheena vaikkapa kevät ja satamat – mutta sitten ”hänen kynänsä rohkaistuu tarttumaan mitä erilaisimpiin aiheisiin, ja tyylikin löytää tällaisille sanomistollisille juttuhetkille sujuvasti luistavan lyhyen ja samalla havainnollisen ilmaisutapansa”.

Mutta Päivälehdessä ”sanomistolliset juttuhetket” – sikäli kuin niillä erityisesti pakinatyyppiseen kirjoitteluun viitataan – alkavat heti lehden ensimmäisestä, 16.11.1889 julkaistusta näytenumerosta. Numerossa, joka ylipäänsä oli ehkä jonkinasteinen floppi, nousee esiin Jussin eli Juhani Ahon Ensimmäinen Pariisin-kirje, joka aloitti pitkän suositun sarjan. ”Kirjeitä Pariisista Päivälehdelle”, lukee ylimpänä seisovassa otsikossa. Mutta sitten kirjeen järjestysluvun jälkeen löytyykin jo erityinen otsikko: ”Monsieur Henri ja hänen sanomalehtensä”. Kirjeessä havainnoidaan tätä Henriä – jonka arvelaan olevan ”afäärimies tai joku sentapainen” – ja hänen aamiaistuntiaan. Tähän kuuluu paitsi ruokailu myös boulevardin kulmassa sijaitsevasta ”sanomalehti-myymästä” ostetun lehden lukaisu.²¹¹⁴

Kyse on Ahon kirjeistä, jotka hän on kirjoittanut Pariisiin 1889–1890 suuntautuneelta ulkomaanmatkaltaan; ja tarkoittanut julkaistavaksi erinäisissä muissakin sanomalehdissä. ”Hän on jo kotoa lähtiessään sopinut Aino Järnefeltin kanssa kirjeitten jäl-

²¹¹¹ Taanila 1970, 272. – Pakinoitsija A. B. Mäkelä on Taanilalle (1970) yhtä kuin Kaapro Jääskeläinen. Esimerkiksi Mäkelän mahdollista pakinoivaa kirjoittelua Päivälehdessä Tuomak-sena Taanila ei mainitse.

²¹¹² Karilas 1959, 6–7.

²¹¹³ Rytkönen 1946, 135–136.

²¹¹⁴ Zetterberg 2001, 135–136; Niiniluoto 1989, 17.

jentämisestä. Aho lähettää alkuperäiset kirjeet Helsinkiin Ainolle, joka ne heti kirjoittaa puhtaaksi ja postittaa kopiot Kuopioon Pekalle, Jyväskylään Erkolle, Ouluun Kivekkäälle ja Turkuun Hornborgille asianomaisissa lehdissä²¹¹⁵ painettavaksi. Aimon monistus- ja postitustoimistolla on runsaasti työtä, sillä kirjeitä tulee varsinkin alkuajoina tiheään. Kirjeet ovat Erkon todistuksen mukaan yleisön makuun”, kirjoittaa Antti J. Aho elämäkerrassaan.²¹¹⁶

Lehden tilausilmoituksessa käytettiin valttikortteina paitsi Ahon tulevia Pariisin-kirjeitä myös Henrik Erkon tulevia kirjeitä Brysselistä ja Kasimir Leinon tulevia kirjeitä Berliinistä.²¹¹⁷ Kirjemuoto oli siis Päivälehdengin varhaisessa lapsuudessa voimissaan.

Mutta jo vuoden 1890 ensi kuukausina pakina ottaa Päivälehdessä uuden kehityskielen. Kiintoisimpia yksittäisiä pakinatutoksia on useammassakin katsannossa 24.5. julkaistu ”Tulevaisuuden sanomalehti”. Pakina on alakerta, jolla on yksi selkeä aiheensa, jopa juonensa. Teksti on kepeää, aitoa koseriaa. Siinä on pientä historian lehtien havinaa: ilmeisesti pakinassa käsitellään maassamme ihka ensimmäisen kerran kysymystä siitä, miten sanomalehti pärjää median kilpailijoidensa kanssa. Kilpailija on tässä nimenomaisessa pakinassa – fonografi²¹¹⁸, itsensä Thomas Alva Edisonin keksintö.

Tai itse asiassa pakinoitsija kertoo ensi kappaleessa, että italialainen Gianni Bellini on keksinyt Edisonin fonografin kehittyneemmän version. Uuden laitteen äänentoisto on niin laadukasta, että se on ”antanut aihetta uuteen tuumaan: ’sähkö-sanomalehteen’”. Sitten: pakinan minän ovikello soi, aamukahvittelun aikaan. Soittaja oli Kilpinen²¹¹⁹, ystävä joka katosi muutama vuosi sitten ”huviretkelle Pohjoisnavalle Nansenin keksimää reittiä myöten”. Ja, yllätys: ystävä onkin siis löytänyt tiensä takaisin ihmisten ilmoille. ”Lue Päivälehteä silleen kun pukeudun”, kehottaa pakinoitsija Kilpistä. Mutta eihän Kilpinen löydäkään lehteä. Häntä, Pohjoisnavalla retkeilyttä miesparkaa, on autettava.

”Tuoss’ on”, neuvoo pakinoitsija Kilpistä ja ”osoittaen pientä seinään kiinnitettyä laatikkoa”. Ja kun toinen on pudottaa silmänsä, toinen jatkaa neuvoja:

”Mitä kummaa siinä. Muistathan kun me nuorina tulimme Helsinkiin ja ihmettelimme, kun wääntämällä saatiin seinästä wettä ja lamppuihin kaasua. Ja elimmehän silloinkin kun ensi sähkölamput tulivat ja telefontit ja muut luonnolliset asiat”.

Kilpinen katseli minua suu selällään.

²¹¹⁵ Kirjeitä siis julkaistavakseen Päivälehdengin ohella myös kuopiolainen Sawo, jyväskyläläinen Keski-Suomi sekä oululainen Kaiku. Mutta mihin mahtaa viitata A. Ahon toteamus Turusta ja Hornborgista? Lehdistöhistoria tuntee A. J. Hornborgin, joka toimi (Hakuteos Savonlinna 1988, 306) Åbo Tidningarin päätoimittajana 1848–52. Mutta mikä olisi voinut turkulaislehti, joka olisi Ahon kirjeitä julkaissut? Nuorsuomalaiset eivät onnistuneet saamaan Turun lehtimaailmassa jalansijaa pitkäaikaisista ponnisteluistaan huolimatta; Turun Sanomatkin perustettiin vasta 1905 (Leino-Kaukiainen 1988, 468–469, 480). Myös Nuutti Vuoritsalona tunnettu N. F. Hornberg sulkeutuu pois: hän oli syntynyt vasta 1878 (Suuri pakinakirja 1950, 920).

²¹¹⁶ A. Aho 1951, 336.

²¹¹⁷ Zetterberg 2001, 134.

²¹¹⁸ Edisonin 1877 keksimä äänentoistolaitte nimeltä fonografi tuotiin Suomeen esiteltäväksi 1879. Fonografia käsiteltiin Helsingfors Dagbladissa 11.2.1879 ja Uudessa Suomettaressa 12.2.1879 ja sitten – myös maakuntiin suuntautuneen esittelykierroksen seurauksena – joissain maakuntalehdissä. Kuitenkin vasta Suomessa 1890 esitelty edistyneempi fonografi-malli oli markkinakelpoinen. Ja tämä uusi malli näyttäisi herättäneen Päivälehdengin pakinoitsijankin huomion. Tapahtuikin jonkinasteinen fonografin läpimurto. (S. Hirn 1981, 400–409.)

²¹¹⁹ Mahdollisesti nimessä on heitto vanhan Suomettaren suuntaan: Antti Outosen tuossa lehdessä kolmisenkymmentä vuotta aiemmin kirjoittamiin Kilpis-kirjeisiin, joita on käsitelty edellä.

”Näetkös” jatkoisin esitelmääni, tässä on fonograafi otettu käytäntöön!” Tuoss’ on taulu wiisarineen ja merkkieneen ja tuossa nappi, johon painetaan. Jos tahdot tietää, mitä lehti sisältää, asetat wiisarin ”Sisällys” sanan kohdalle ja painat nappia, saat silloin lyhyen asiallisen luettelon. Jos tahdot johtawan kirjoituksen, siirrä J:kirjaimelle, wiiwan alustan pane W. A:lle j.n.e. Tajuatko? Mutta hoida nyt itseäsi, jotta saan waatteet päälleni”.

Apparaatti, jota Kilpinen ihmettelee yhä enemmän, toimii kuulemma näin:

” – Jos olisit yöllä tässä kuulemassa, kuulisit hiljaista nakutusta tuosta laatikosta. Silloin lausuu päätoimittaja siihen ”johtavansa”, reporterit kertovat viime tietonsa, taidearwostelijat lausuvat arwostelunsa illan taidenautinnoista, antaen fonograafinsa awulla paraan paikan taiteilijain esityksistä. Wiimeiset sähkösanomat tulewat, sähköwirrat tekewät työtään ja aamulla ei tilaajan tarwitse odottaa lehtipojan tuloa, ei waiwata silmiään sanomalehtipräänttiä lukemalla, ei odottaa wuoroansa, milloin lehden saa käsiinsä, hän painaa waan nappiin, istuu mukawaan tuoliin ja antaa lehden puhua puolestansa.

Seuraa jakso, jossa pakinankirjoittajan repliikin käytön taidot pääsevät oikeuksiinsa. Tässä dialogia:

”Siis on paperilehtien aika ohitse! Ainoastaan ylimääräisiä lehtiä..?”

”Ei niitäkään enään jaeta. Jos mitään uutta tapahtuu päiwän kuluessa, ilmoittaa toimitus sen heti lukijoilleen”.

”Mutta latojat, korrehtuurin lukijat ja muut, mitä ne nyt tekewät?”

”Latoja on nyt reporterina, joka fonograafinensa on kaikkialla saapuwilla, ja korrehtuurinlukijoista on tullut taiteellisesti oppineita lausujia, jotka lausuwat nowelleja ja runoja fonograafeihin”.

”Siinä on kuvaus wastaisuuden lehdestä”, summaa pakinoitsija loppulauseissaan. Pakinateksti muodostaa eloisan ja tiiviin kokonaisuuden. Otsikon alla lukee sulkeissa ”Mukaelma”. Arvattavaksi jää, mistä tai millaista alkuperäistekstiä pakinoitsija on mukailut.²¹²⁰

Lopussa ei ole ole nimimerkkiä tai vastaavaa, joten herää kysymys: kuka on moisen älykkään futurologisen leikittelyn takana? Päivälehden neljä perustajaisää olivat päätoimittajaksi valittu Eero Erkko, Arvid Järnefelt, Juhani Aho sekä toimitussihteeriksi tullut E. O. Sjöberg. Helmikuussa lehteen rekrytoitiin ns. toiseksi toimittajaksi Santeri Ingman eli Ivalo; ja maaliskuun alusta aputoimittajaksi – toimimaan ns. referenttinä ja ulkomaanosaston hoitajana – Filip Warén. Teatteri- ja kirjallisuuskriitikoksi kiinnitettiin – mutta vasta kesällä 1890 – Kasimir Leino.²¹²¹ Tuosta piiristä pakinan ”Tulewaisuuden sanomalehti” kirjoittajaa tullee etsiä.

Erkko ja Sjöberg olivat pikemmin organisoijia ja toimitustyön pyörittäjiä. Järnefelt ei oikeustieteen opintojensa ohessa ehtinyt juuri käytännössä osallistua Päivälehden toimitustyöhön. Aho oli kyseisen pakinan ilmestyessä paluumatkalla Pariisista; eikä hänen Päivälehdessä julkaistujen juttujensa luetelmaankaan sisälly kyseistä pakinaa. Warén taas mitä ilmeisimmin pysyi aputoimittajan reviiirillään, ja ehkä K. Leinokin omallaan. Jäljelle siis jää oikeastaan vain – Ivalo.²¹²²

Ivalo (1866–1937) on jäänyt suomalaisten mieliin historiallisten romaanien kirjoittajana. Kuvaavaa, että hänen hautapatsaansa paljastuksessakin pari vuotta ennen toisen maailmansodan päättymistä Eljas Erkko halusi vahvasti muistuttaa Ivalon lehtimiestyöstä – 47 palvelusvuodesta Päivälehdessä ja Helsingin Sanomissa.²¹²³

2120 Jo Aurora-seuran lehdessä esiintyi käännöksiä, jotka olivat itse asiassa mukaelmia. Tuon ajan käsitysten mukaan kääntäjä rinnastettiin paljolti tekijään. (Tommila 1988a, 50.)

2121 Niiniluoto 1989, 9; Rytönen 1946, 425–431; Zetterberg 2001, 167–168.

2122 Reijonen 1929, 112; Niiniluoto 1989, 9–30; A. Aho 1951, 352; Rytönen 1946, 320–323, 425–426.

2123 Santeri Ivalon hautapatsaan paljastus, 1943; Niiniluoto 1989, 26.

Itse asiassa Ivalo on suomalaisen pakinankirjoittamisen jättiläisiä. Rytkösen laskelemien mukaan hän kirjoitti kolmella eri nimimerkillä²¹²⁴ – Tuomas, Santeri ja Tiera – Päivälehteen reilusti 800 juttua. Aho sekä Kasimir ja Eino Leino ovat olleet hekin ahkeria ”kaunokirjallisen panoksen” tuottajia, mutta jäävät aivan eri sataluville. Rytkönen korottaakin Päivälehteen Ivalon peräti ”sanomalehtikuninkaaksi” sekä Eero Erkon rinnalla ”Päivälehteen ja nuorsuomalaisuuden johtavimmaksi nimeksi ja taistelukykyisimmäksi voimaksi”. Kiireessäkin tämä filosofian kandidaatti, ja sittemmin (1892) tohtori, kykeni luomaan ”pieniä kertomuksia ja tunnelmapaloja”, jotka ”tunnelman aitoudessa ja väkevyydessä voittavat monen ammattikirjailijan ajalla ja huolella valamat pienoisnovellit”. ”Tämän mahdollistaa ensisijaisesti sanomalehtimies ja kirjailija Santeri Ingmanin arvokkain ja etualaisin ominaisuus, harvinaisen selväpiirteinen ja *tarkka havainnollisuus*. Nostaessaan katseensa sanomalehtileikkeistään, arkistojen asiakirjoista tai käsikirjoitusliuskoistaan, hän *näkee ympärillään* paljon sellaista, mikä herättää hänen mielenkiintoaan”, Rytkönen perustelee (tähdennykset: JP).²¹²⁵

Jo työsovimuksessa Ivalo sitoutui kirjoittamaan viikoittain ”kolme kaunokirjallista viivanalustaa”, siis alakertaa. Toisaalta huomattakoon, että Ivalo toimi yhtä lailla lukuisten pääkirjoitustenkin kirjoittajana. Eivätkä eräät muutkaan juttutyypit olleet hänelle vieraita. Ivalo oli journalistinen monitoimimies.²¹²⁶

Helsingin kirjeitä kirjoittavana Tuomaana Ivalo mitteli poliittisesti Uuden Suomettaren Matin kanssa. Hän kirjoitteli Tuomaana, Marja Niiniluodon sanoin, ”yhteiskunnallisia ja poliittisia kivijalkoja”. Tierana ja Santerina hän tarjosi, edelleen Niiniluodon tiivistystä lainatakseni, ”rakastettavia, lystillisiä päivänpakinoita”. Tieran pakinat pistivät silmään Päivälehdessä typografisesti: fraktuuran keskellä ne erottuivat ”petit antiqvalla” ladottuina – mistä ehkä sitten tuleekin nimitys ”sentimentaalinen peitiitti”.²¹²⁷

”Päivälehteen nimellisissä tuotteissa Santeri Ivalo ei ollut ainoastaan sukkelopäinen ja laajatiетoinen päiväkronikoitsija ja pakinoitsija, hän oli samalla kertaa myös päiväfilosofi, joka arvioi tapahtumat oman vapaamielisen maailman-katsomuksensa mukaisesti ja asetti ne syy-yhteyteensä”, Rytkönen kiittelee.²¹²⁸

Pakinoitsija Ivalon asteikko saattaa hyvinkin kilpailla laaja-alaisuudessaan pakinoitsija A. B. Mäkelän asteikon kanssa. Ja – tullakseni nyt uudestaan edellä käsiteltyyn pakinaan – uskallankin kirjata alakerran ”Tulevaisuuden sanomalehti” Ivalon kynän tuotteeksi. Edisonin fonografia koskevaan pakinaan kun löytyy pieni viitta myös Rytkösen historiankirjoituksen Ivaloa koskevilta sivuilta. Ivalon tiedetään olleen fonografista hyvin kiinnostunut; Tuomas oli fonografia Päivälehdessä jo 14.4.1890 käsitellytkin. Lisävahvistusta Ivalon pakina-isyydelle voi hakea siitäkin, että Ivalo, Sodankylän eli siis pohjoisen poika, sai sittemmin 1896 julki nimimerkillä Kainulainen teoksen naparetkeilijä Fridtjof Nansenista.²¹²⁹ Naparetki-teema kiehtoi häntä.

2124 Taanila (1970, 272) kylläkin väittää Ivalon kirjoittaneen Päivälehteen poliittisia pakinoita nimimerkillä Tolari. – Toisaalta Tuomaksena on Päivälehdessä kirjoittanut jossain määrin myös Aho (Rytkönen 1946, 284). Ja E. Salomaan (1967, 213) mukaan Tuomaana olisi esiintynyt myös A. B. Mäkelä, joka tietenkin tunnetaan ennen muuta Kaapro Jääskeläisenä. Tämäkin on mahdollista; olihan Eero Erkolla ja Mäkelällä yhteistyötä, mm. siinä muodossa, että Mäkelä työskenteli 1890-luvulla Velikullan, päivälehtelaisten pilajulkaisun, toimittajana (Zetterberg 2001, 180).

2125 Rytkönen 1946, 275, 289, 423.

2126 Rytkönen 1946, 272–273.

2127 Rytkönen 1946, 284–286; Niiniluoto 1989, 27.

2128 Rytkönen 1946, 291.

2129 Rytkönen 1946, 287; Niiniluoto 1989, 63; Aleksis Kivestä 1954, 248; S. Hirn 1981, 406.

10.11 Leinon kolme pakinaminää ja ystävä Guss

Nimekkäiden kirjailija-pakinoitsijoiden sarjaan kuuluu Topeliuksen tai Ahon lailla myös Eino Leino (1878–1926). Hän aloitti, isovelji Kasimir Leinon mukaan vetämänä, *Päivälehdessä* 1899. Ennen pakinoitua nuori lahjakkuus oli ehtinyt tehdä avaukset kolmella muulla kirjallisella saralla: runoilijana, suomentajana ja lehtiarvostelijana. Hän oli useiden runokokoelmien luoja ja ”vakiintunut julkisuuden mies”, ja hänen painoarvoaan oli nostanut helmikuun manifestin tunnelmissa kirjoitettu runo Helsinki sumussa.²¹³⁰

Leino aloitti pakinoinnin *Päivälehdessä* nimimerkillä Mikko Vilkastus tammi-kuussa 1900. Nuori pakinoitsija, joka oli lainannut nimimerkinsä Kiven Nummissuutareista, oli yhtäältä pehmo: Rytkösen sanoin ”anteeksiantavaisen ja lempeän maailmankatsomuksen tulkki, joka käytti aina pehmeitä vilttisaappaita, jotta ei vahingossa tallaisi kenenkään liikavarpaita”. Vilkastus ei puuttunut varsinaiseen päivänpolitiikkaan, vaan pysytteli Leino-tutkija Aarre Peltosen mukaan ”naljailevan tai vakavahkon kulttuuripolitiikan aloilla”. Nuori pakinoitsija pyrki – tulkitsee tutkija – olemaan varovainen, Bobrikovin sortokausi kun oli pahimmillaan ja *Päivälehdessä*kin olemassaolokin monesti vaakalaudalla.²¹³¹

Osaava pakinoitsija saattoi yltää aikansa lavatähdeksi. Yrjö Larmola on luonnehtinut nuoren pakinagenren sijaa julkisuudessa – aikana, jolloin sanomalehtien vaikutus yleiseen mielipiteeseen oli tuntuva: ”Nopealiikkeinen ja epäsovinnainen pakinoitsija erottui tekstiympäristöstään.” Tuo tekstiympäristö kun muutoin koostui paljolti tilaisuusselostuksista puhereferaatteineen, esitelmäteksteistä, käännettyistä ulkomaanuutisista, kotimaan pikku-uutisista sekä viihteellis-kaunokirjallisesta aineistosta.²¹³²

”Naapurin sanaan tartuttiinkin paljon herkemmin kuin nykyisessä lehtikäytännössä; pakinoitsijat olivat toisilleen vakituksina aiheen antajina, pakinoitiin oli suurelta osalta keskustelua”, Larmola kuvaa. Toisaalta pakinalla ei välttämättä vielä ollut – tuona ”korsetin aikana” – useinkaan vielä omaa selkeää palstaansa. Yhdet Leinonkin pakinat olivat jo selkeästi ”viivan alla”, toiset taas eivät.²¹³³

Jo Mikko Vilkastuksessa nostaa päätään poliittinen pakinoitsija. Vilkastushan pakinoi lehtimaailmassa, jonka poliittiset painotukset olivat paljolti helmikuun manifestin ansiosta voimistumassa. Vilkastuksen poliittinen pakinasuoni alkoi sykkiä ennen muuta silloin, kun hän pääsi ns. vanhojen kimppuun. ”Kaiken vanhoillisuuden vanhoutuneena vastustajana hänen ivansa kärki suuntautui pakostakin lähimpään kilpailijaan ja poliittiseen taistelutoveriin, Uuden Suomettaren Mattiin ja tämän kannattajiin vanhoillisten leirissä”, Rytkönen toteaa.²¹³⁴

Merkittävimäksi aloittelevan Vilkastuksen sarkasmeista nostaa L. Onerva – Leinoa mitä lähimpää katsellut henkilö – ”Tuhmuuden ylistyksen”, joka julkaistiin *Päivälehdessä* 27.2.1900. Pakina on saanut jopa ”ensimmäisen suomenkielisen parodian” kunnianimen. Yhtä kaikki, pakina nostatti Vilkastus-Leinon mainetta uutena pakinoitsijakynä. ”Tuhmuuden ylistys sisältää ohjelmanluontoisesti melkein kaiken sen vihattavan, jota vastaan Leino pakinoitsijana halusi taistella: ’myöntyväiset’ oman

2130 Y. Larmola 1990, 17, 48, 53–54; vrt. Leino-Kaukiainen 1988, 591.

2131 Rytkönen 1946, 312; Peltonen 1960, 14.

2132 Y. Larmola 1990, 65.

2133 Y. Larmola 1990, 64; Mervola 1995a, erit. 147–152.

2134 Y. Larmola 1990, 48; Rytkönen 1946, 313.

edun tavoittelijat sorretussa maassa, nukkuvien puolueen, pallakpait, henkisesti kuolleet virkamieskokelaat, virkavallan edessä nöyristelijät ja kiipijät”, Peltonen listaa.²¹³⁵

Sana tuhmuushan – itämurteille ominainen muoto²¹³⁶ – tulee ymmärtää nykykielme tyhmyydeksi. Vilkastus virittelee pakinansa alkujaksossa parodisesti ylätyylin kerrontaa, ja toteaa muun muassa:

En soita minä soitintani lemmelle enkä viinille, en isänmaalle enkä taivaalliselle isälle, vaan sinulle viritän minä vaskeni kielet, sinä suuri, suloinen, tuhatpäinen tuhmuus, joka asut milloin kuninkaan aivoissa, milloin kerjurin sauvan päässä. Mitä olisi maailma ilman sinua?

Pakinan puolivälissä voi, kuten Onerva²¹³⁷ huomauttaa, tunnistaa ”eräänlaisen ivamukailun vuorisäärän tyylistä”. Tässä tuon pakinan selvä kliimaksi:

Ylistetyt olkoot vanhat, jotka ikä on tuhmiksi tehnyt. Sillä heidän on taivaan valtakunta.
 Ylistetyt olkoot syvät rivit. Sillä ne nukkuvat.
 Ylistetyt olkoot papit. Sillä he saavat palkkansa.
 Ylistetyt olkoot nuoret, jotka eivät omia polkuja kulje. Sillä he saavat maan peria.
 Ylistetty olkoon se tuhmuus, joka vallan rappuja ravaa. Sillä se ravitaan.
 Ylistetyt olkoot ylioppilaat. Sillä he lukevat läksynsä.
 Ylistetyt olkoot meidän oppikoulumme. Sillä ne valmistavat virkamiehiä.
 Ylistetyt olkoot ne, jotka tuhmuutta ja pimeyttä kansaan kylvävät. Sillä heidät pitää ”Suomettaren Mateiksi” kutsuttaman.
 Ylistetty olkoon ”järjestynyt työväki”.²¹³⁸ Sillä se tuhmuus on suurin kaikista.
 Ylistetyt olkoot kaikki ne, joilla on korvat kuulla ja eivät kuule, silmät nähdä, ja eivät näe mitä tulossa on. Sillä heidän kauttansa tämä kansa lähestyy perikatoaan.

Vuosi 1901 on Vilkastukselle vaitiolon vuosi. Seuraavana vuonna herättää hän huomiota muun muassa pitkäköllä pakinallaan ”Professorin ruokalepo” (Päivälehti 7.3.1902). Se on taitettu – päinvastoin kuin uutissivulla yksipalstaisena luikerteleva ”Tuhmuuden ylistys” – kolmossivulle kokoleveäksi, siis 8-palstaiseksi, alakerraksi. Pakinan alkukappale johdattelee lukijan helposti sisään kertomukseen:

Professori oli päivätyönsä päättänyt. Hän oli pitänyt klo 10 a. p. luentonsa, s. o. lukenut erään kapittelin siitä samasta sinikantisesta vihosta, josta hän oli jo kymmeniä vuosia lukenut, tehnyt luennon jälkeen pienen kävelymatkan ympäri k[K]aivopuiston sekä kirjoittanut pari sivua sitä pitempää elämäkerrallis-esteettistä teostaan, jonka hän aikoi ensi jouluksi julkaista Otavan kustannuksella. Nyt hän oli syönyt vankan päivällisen, polttanut sen päälle hyvän sikaarin ja selaili sohvaltaan mukavasti loikoen ”Valvojan” viimeistä numeroa, johon hän oli kirjoittanut tutkielman ”Tutkintojen tarpeellisuudesta nuorille kirjailijoille”. Professorimme oli, kuten näkyy, esteetikko.

Moni lukija oivalsi viittauksesta Valvoja-aikakauslehteen²¹³⁹ – todelliseen, ei fiktiiviseen – sen, että Vilkastus kirjoittaa professori Eliel Aspelin-Haapkylästä. Leppoisan alku-

2135 Onerva 1979, 187–188; Peltonen 1960, 15, 17.

2136 Ikola 1959, 41.

2137 Onerva 1979, 188.

2138 Saattaessaan tämän pakinan julki uudestaan kokoelmassaan Päiväperhoja (1903) on Leino – tai joku muu – poistanut tuon työväen järjestäytymiseen viittaavan lauseen, ja kirjoittanut tilalle: ”Ylistetty olkoon ’Pellervon laulu’ ” (Onerva 1979, 188). Tekstinmuutos lienee merkittävä. – Vrt. Peltosen tekstivertailuja: Leino 1960a, 327.

2139 Kulttuuripoliittinen lehti Valvoja perustettiin loppuvuodesta 1880. Alkuun lehti oli vanhasuomalaisen käsissä, kunnes 1897 päätoimittajaksi valittiin nuorsuomalainen E. N. Setälä. Toki – Uinon sanoin – ”ainoana merkittävänä suomenkielisenä kulttuurilehtenä” Valvoja ”yritytti tasapainoilla eri suuntausten välillä”. Vanhasuomalainen ryhmä perusti Valvojalta kilpailijaksi 1906 Ajan. Nämä lehdet fuusioitiin vuoden 1922 lopulla Valvoja-Ajaksi. (Uino 1991d, 406–411, 420, 439.)

virtuiliun jälkeen professori saa maistaa potut pottuina. Aspelin-Haapkylä oli polemisoitunut kahdessakin Valvojan numerossa nuorinta suomalaista kirjailijapolvea mm. yliopistolukujen laiminlyömisestä, liikatuotannosta, kaveripiiriä suosivista arvosteluista tai huonosta maailmankirjallisuuden tuntemuksesta. Päämaaliksi voitiin tunnistaa ylioppilas Leino, joka nyt sitten antoi vastavuoroisesti Aspelin-Haapkylälle kynästään.

"Luonnollisesti ei Leinon lailla herkästi reagoiva luonne ja purevan sukkelasanainen kynäniekka voi olla vastaamatta tällaiseen taisteluhaasteeseen. Varmaankin mahtoi hänen sormissaan suloisesti syhyä päästä taitamaan peistä rikkiviisaan ja pedanttisen 'sedän' kanssa. Vastauksena tuleekin häikäisevä virtuoosin näyte ja hupaisin hulluttelu, mitä Leino koskaan on kirjoittanut", L. Onerva väittää. Peltonen on katsonut, että tuossa Vilkastuksen pakinassa "nuori pilkkakirves saattoi naurunalaiseksi vanhan kelpo esteetikon". Tai Timo Tiusanen on kiitellyt "Professorin ruokalevon" olevan "hilpeä näyte runoilija-humoristin fantasian lennosta ja vapaasta Lebermann-asenteesta".²¹⁴⁰ Jatkoksi voi kysyä: liekö aiemmin Suomessa professoria persoonallisuuksineen julkisessa sanassa näin vapaasti käsiteltykään?

Vauhdikkaasti kirjoitetussa pakinassa unta näkevän professorin luona lappaa maailmankirjallisuuden suuruuksia, Leinon lailla loppututkinnottomia, saamassa professorilta opintokirjamerkintöjä. Ovi käy, kun pitempään keskustellut Homeros vaihtuu Aiskhyloksen, Vergilius Cervantesiin tai Kivi Villioniin. Lopulta professori herää unestaan.

Onerva huomauttaa, ettei Aspelin-Haapkylä ollut ainoa professori, joka sai Vilkastuksen "nousemaan takakäpäpäilleen, nenäkkäästi arhentelemään". Vilkastuksen kynän pistoja saavat tuta vaikkapa uusisuomettarelaiset ja heidän vihjaileva ilmaisutapansa ("Eräällä taholla"; Päivälehti 30.1.1902), kankean ja yksitotisen korkeakirkollisuuden edustajat ("Usko, toivo, rakkaus"; Päivälehti 16.2.1900) tai sosialistien kärjistetty agitaatio ("Suomalainen marseljeesi"; Päivälehti 18.2.1900).

Rytkönen siis kuvasi Vilkastuksen käyttäneen pehmeitä vilttisaappaita. Liekö aina ihan noinkaan? Kyllä Vilkastukselta särmeä löytyi. Vaikkei Vilkastus - tai Leino pakinoitsijana ylipäänsä - Kaapro Jääskeläistä uhmakaassa pelottomuudessa päihittäneekään. Vilkastuksessa on myös tiettyä kaksikasvoisuutta. Yrjö Larmola²¹⁴¹ on kiinnittänyt huomiota siihen, että Vilkas-

2140 Onerva 1979, 191-192; Peltonen 1960, 15-16; Suomalaista huumoria 1978, 31.

2141 Y. Larmola 1990, 66-67.

tuksen rooli muuttui. Juuri pakinassa ”Professorin ruokalepo” esiin marssii aiemman sivistyneen ja urbaanin Mikon sijaan maalais-Mikko: ”puku harmaasta kotikutoisesta, mutta kaulus ja kaulaliina viimeisen muodin mukaan”. Samalla pakinan sfääriin astuu, keskustelukumppanina, Leino omana itsenään. Vilkastus kritisoi Leinoa, ja nämä kaksi väittelevät keskenään. Ehkä tuossa on yhtäältä ollut – kuten Larmola pohtii – tarkoitus eksyttää Mikon henkilöllisyyden arvailijat.

Viranomaisten lopetettua Päivälehdessä ”ikuisiksi ajoiksi” seurasi muutaman kuukauden välipää, ja Suomeen ilmestyi syksyllä 1904 uusi päivälehti: Helsingin Sanomat. Päivälehdessä Vilkastuskin vaihtuu Helsingin Sanomien Teemuksi. Tämä esiintyy Helsingin Sanomissa käytännössä kahdessa jaksossa: 1905–1908 sekä 1911–1914.²¹⁴²

Teemu tarttui heti tammikuussa 1905 aloittaessaan polttavaan aiheeseen: muodostuneiden puolueyhmittymien identiteettiänsä. Lehtikirjoittelu oli vapautunut Bobrikovin kuoltua, ja täten perustuslailliset ja suomettarelaiset voivat purkaa jyrkentyneitä vastakkainasettelujaan lehtien palstoilla yhä railakkaammin. Mutta selkeät rajat ovat yhä – ainakin Teemun pakinoinnin alkuaikoina – olemassa: varsinaisiin ns. valtiollisiin aiheisiin ei pakinoitsija voi tarttua. Valtiopäiväkeskusteluihin sopii kyllä kajota, mutta yleisvaltakunnallisiin kysymyksiin, kuten eduskuntauudistukseen ja asevelvollisuusasiaan, voi vain viitata. Mielenosoituksia ei suoranaisesti saa selostaa. Tai suurpoliittisia tapahtumia käsitellään vain virallisia kanavia pitkin tulleissa, sellaisenaan käännytyissä ulkomaan uutisissa, ja neutraaliin sävyyn laadituissa katsauksissa. ”Siten esimerkiksi Teemulta menevät aiheina ohitse tammikuun [1905] huomattavista tapahtumista Putilovin tehtaan lakko Moskovassa, Port Arthurin kukistuminen ja Moskovan²¹⁴³ verisunnuntai”, Larmola kuvaa.²¹⁴⁴

”Kun lehtipolemiikin perinne on vähäinen, kiistely on suorasukaista ja armotonta ja saa puolin ja toisin häikäilemättömän henkilökohtaisia sävyjä. Myös Teemun pakinointi, joka alusta jokseenkin loppuun saakka kuvastaa *hellittämätöntä vihanpitoa nimitettyjä vanhasuomalaisia johtajia kohtaan*, on nähtävä tätä taustaa vasten”, Larmola toteaa (tähdennys: JP).²¹⁴⁵ Leino oli suomettarelaisille Onervan mukaan²¹⁴⁶ ”kerta kaikkiaan persona non grata, jonka kimppuun on käyty ja käydään jatkuvasti moninaisin keinoin”. ”Leino on suuri voima, johon ei voi olla suhtautumatta joko myönteisesti tai kielteisesti. Vastapuolueelle on mitä turmiollisinta, että hän on juuri toisella puolella. Ja hän on esim. Teemuna ja muutenkin pahasti haavoittanut sitä siroilla miekkailijan tempuillaan ja usein myös poikamaisella ylimielisyydellään, älyllisin leksottelevin ylioittein.”

Poliittinen puoli pakinoitsija Leinoa näkyy ennen muuta Teemun teksteissä. Onervan mukaan Teemu eroaa Vilkastuksesta ”lastutyylisestä loitontuneen, kiinteämmän, keskitetympään, usein pienoisdraamoiksi supistetun, iskevän tyyliin ja ennen kaikkea kokonaan *valtiollisuonteisen värityksensä* kautta” (tähdennys: JP). Teemu on palava isänmaanystävä ja vakaumuksellinen perustuslaillinen, joka käyttää sanasodassa – Onervan sanoin – ”kaikkia mahdollisia hioutuneen pakinoitsijan ja näppärän älyniekan temppuja: kaskuja, vuoropuheluita, huvittavia sanaleikkejä, satiirisia ilvehtimisiä ja paradokseja, kekseliäitä lause- ja ajatuskäänteitä, pistävää ironiaa, hävytöntä hyväntahtoisuutta, kollektiivista ja yksilöllistä sinkoamistaktiikkaa, mutta aina suoraan

²¹⁴² Peltonen 1960, 5. – HS:n *vakinaisen* toimittajan työstä Leino erosi 21.12.1911, todeten kirjeessä: ”Olen tänä päivänä eronnut Helsingin Sanomien toimituksesta. Se atmosfääri oli jo todellakin käynyt minulle sietämättömäksi. Koetan tulla toimeen muilla ansioilla.” Tosin varsinaisina toimittajavuosinaanakin Leino työskenteli mustekynineen harvoin toimituksessa; ei hänellä ollut siellä työhuonettaakaan. (Rahikainen 1949, 52–53, 72–73.)

²¹⁴³ Tällä tarkoitettaneen *Pietarin* verisunnuntaita.

²¹⁴⁴ Larmola, 1990, 100.

²¹⁴⁵ Y. Larmola 1990, 99.

²¹⁴⁶ Onerva 1979, 262, 264.

aina edestäpäin, aina rehellisesti, olematta koskaan sala-ampuja”. Teemu on poleemikkona paljon edellä kiistakumppaneitaan, Larmola toteaa.²¹⁴⁷

Teemun ominaisluonne, samoin kuin Vilkastuksen kuoriutuminen Teemuksi, sopii hyvin yhteen maan lehdistössä 1900-luvun alussa tapahtuneiden muutosten kanssa. Lehdistöllemme oli jo 1800-luvun lopulta alkaen ollut ominaista voimakas aatteellinen sitoutuminen. Lehdistö oli kehittymässä puoluesuuntaisesta lehdistöstä puoluelehdistöksi.²¹⁴⁸ Teemu istui hyvin tuohon ympäristöön. Ja kun maan hallitus sitä paitsi oli Teemun aloitellessa suomettarelainen, oli Helsingin Sanomilla ”suositun kansantribuunin oppositiorooli”. Loppuvuodesta 1905 nimitettiin Leo Mechelinin perustuslaillinen senaatti, ja näin myös Teemun rooli pakinoitsijana muuttui. Teemu harven-
taa pakinoitivauhtiaan, ja siirtyy paljolti viikkokronikointiin.²¹⁴⁹

”Uusi rooli ei istu. Perustuslaillisten päivänpolitiikassa on entistä enemmän sel-
laista, joka on vaiti sivuutettava”, Larmola kuvaa²¹⁵⁰ Teemun hankaloitunutta tilannetta. Hän ei aina kokenutkaan nuorsuomalaisen puolueen linjauksia omikseen.

Kiivas taisteluvuosi 1905 herätti Teemun työstämään toistasataa pakinaa. Kevään pakinat luovat Larmolan mukaan kuvaa Teemusta ”hyökkäävänä propagandistina”. Myös on Teemua luonnehdittu offensiivisen pakinan huipentumaksi.²¹⁵¹ Pakinoitsijakollega Tiitus²¹⁵² alias Ilmari Kivinen – Teemu-Leinon seuraaja – on arvioinut: ”Teemun pakinat olivat lajissaan pirteintä ja parasta mitä suomenkielellä on julkaistu.”

Joskus Teemu on kepeä ilakoija, joka hyödyntää ammattitaitoisesti replikoinnin mahdollisuudet. Pieni näyte pakinasta ”Nykyaikaisessa wirastossa” Helsingin Sanomista 8.3.1905 osoittaa tämän. Pakina on taitettu, kuten monet muutkin teemut, lehden sisäsivuille seisovan otsikon ”Pikku uutisia” alle; siinä se luikertelee palstalta toiselle.²¹⁵³ Yksi tähdenväleistä tässä:

Alamainen: Pyytäisin hiukan palkankorotusta.

Päällikkö: Hm. Asiata voi ajatella. – (Muistaa äkkiä jotakin.) Odottakaas! Te ette terwehtinyt minua eilen k:lo 3 i. p. Mikonkadulla?

Alamainen: Anteeksi, minä en ollut eilen ollenkaan Mikonkadulla k:lo 3 i. p.

Päällikkö: Ei tee mitään. Luuletteko, että tässä tulee kysymykseen mikään alibi?

Alamainen: ???

Päällikkö: Saatte mennä. Minä en kärsi wehkeilijöitä.

Muutama päivä edellisen humoreskityyppisen irrottelen jälkeen Teemu näyttää taas erilaiset pakinoitsijankasvot. Kahdessa osassa ilmestyneessä jutussa ”Uusi silmäkään-
täjä” (HS 12. ja 14.3.1905) Teemu esiintyy aidosti perustuslaillisena poliittisena pa-

2147 Onerva 1979, 197; Y. Larmola 1990, 100; vrt. Paasilinna 1984.

2148 Leino-Kaukiainen 1988, 614; Salokangas 1987, 169.

2149 Y. Larmola 1990, 100, 162–164, 167.

2150 Larmola 1990, 164.

2151 Leino-Kaukiainen 1988, 592; Onerva 1979, 198; Y. Larmola 1990, 105; Taanila 1970, 295. – Leino-Kaukiaisen mukaan tuo vuoden 1905 tuotomäärä on 111 pakinaa, Onervan mukaan 105. – Lisäksi Leino nappaa pakinoitsijanurallaan joskus aina *tilapäisnimimerkin* – kirjoittaen hyvin teemumaisesti esim. nimimerkillä Lucifer mm. prokuraattori Eliel Soisalon-Soinisen murhasta (Y. Larmola 1990, 102–103, 112–113).

2152 Tiitus 1958, 180). – Leinoa viisi vuotta nuorempi Kivinen aloitti toimittajana Helsingin Sanomissa 1914. – Tiituksen Teemun pakinoista esittämä arvio on (ks. Peltonen 1960, 5) alkuaan vuodelta 1932.

2153 Teksti on otsikkoa myöten fraktuuraa, kun se kahdessa edellä käsitellyssä Leino-esimerkkipakinassa (Päivälehti 1900, 1902) oli antiikvaa. – Suurin linjoin voi todeta, että Päivälehti ladottiin heinäkuun 1898 alusta aktiivaisena, ensimmäisenä suurena suomenkielisenä sanomalehtenä. Seuraaja HS joutui kuitenkin palaamaan fraktuuraan talvella 1904, mitä se käytti aina vuoteen 1925. (Mervola 1995, 154–155, 242.)

kinoitsijana. Hänen päämaaleinaan ovat vanhasuomalaisten mielipidejohtaja Agathon Meurman²¹⁵⁴ ja, taas, Uusi Suometar.

Alkukappaleessa Teemu selvittää ”silmänkääntämisen”: se on temppu, jolla ”ihmiset vasten tahtoaankin hypnotiseerataan näkemään jossakin asiassa sellaista, mitä siinä ei ole”. Sitten Teemu tulee – nimeltä mainiten – Meurmaniin, silmänkääntäjistä hänen mielestään suurimpiin:

Hän tuntee kylänmiehensä prikusta prikkuun ja tietää, mitä minkin heistä voi saada uskomaan. Tässä suhteessa on hän verrattava vanhaan merimieheen, joka kertoo merentakaisista ihmeistä. Hän voi saada kuulijansa wakuutetuksi siitä, että Punainen meri on punainen wäriiltään, mutta ei, että pasaadituulet puhaltawat kauwan yhdeltä kantilta.

Paljastuu, miksi Teemun hampaisiin päätyi juuri Meurman, Larmolan sanoin ”aina kiitollisia maaleja tarjoava” mies. Meurman oli kirjoittanut Vartijaan²¹⁵⁵ artikkelin, jonka näkemyksiä Teemu ryhtyy käsittelemään kovin käsin. Meurman oli rinnastanut artikkelissaan 1903 kuolleen Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen – suomalaisen puolueen varsinaisen perustajan – sekä helmikuun alkupäivinä 1905 murhatun vanhasuomalaisen prokuraattorin Eliel Soisalon-Soinisen kristinuskon marttyyreihin, viime kädessä Kristukseen. Soisalon-Soinista Meurman on kutsunut toistuvasti ”maan korkeimmaksi lainvalvojaksi”. Tällainen on Teemulle liikaa.²¹⁵⁶

Vuolaasti ja oppineestikin argumentoiden Teemu laulaa Meurmania²¹⁵⁷ suohon. Mutta: ote ei ole ensimmäisessä osassa (HS 12.3.1905) niinkään liukkaan pakinanikkarin, vaan pikemmin kiistakirjoittajan:

Näin saatuansa sanankuulijainsa silmät näkemään maailmanhistorian menossa ainoastaan ”waltiollisten murhien” seurauksia, kääntää hän ne kerrassaan nurin. Suomessa on tapahtunut ”waltiollinen murha”. Weri on wirrannut, ”maa tahrattu”, kuten se *korkeamassa wastalausestyylissä kuuluu*. Suomen kansalla on siis historian todistuksen mukaan edessään Judan, Rooman ja Ranskan kansan kowa kohtalo. [Tähdennys: JP]

Pakinan kaksi päivää myöhemmin (HS 14.3.1905) julkaistussa jälkimmäisessä osassa ote kevenee. Jo tekstin annostelu on toinen: juttu koostuu useista lyhyehköistä tähdenväleistä. Mutta yhä pysytään teemassa: silmänkääntämisessä. Teemu ei siedä, että Meurman kirjoittaa murhatun prokuraattorin olleen ”maamme suurimpia poikia”.

²¹⁵⁴ Meurman (1826–1909), ”Kangasalan karhu”, eli elämänsä ehtoota päätyessään nuoren Leinon hampaisiin. Hän oli toiminut mm. pitkään Suomalaisen puolueen edustajana ja johtajana talonpoikaissäädystä, kirjoittanut maan ensimmäisen tietosanakirjan sekä päätoimittanut 1886–88 Finlandia. 1889 hänet nimitettiin Uuden Suomettaren vakinaiseksi artikkeliaivustajaksi, minkä jälkeen, Vesikansan sanoin, ”talonpoikaissäädyn kruunaamaton kuningas oli US:n tärkein poliittinen linjanvetäjä”. (Pieni Tietosanakirja III, 1959, 338; Vesikansa 1997, 99.)

²¹⁵⁵ Vartija on 1888 perustettu, yhä ilmestyvä kristillinen aikakauslehti (Hannula & Kettula & Vaijärvi 1981, 147). Esimerkiksi 1899 painos oli vain 800 kappaletta, mutta Pekka Raittilan (1991, 51) mukaan lehden ”merkitys valppaana keskustelijana oli paljon suurempi kuin painoksesta – – voisi päätellä”.

²¹⁵⁶ Y. Larmola 1990, 41.

²¹⁵⁷ Teemu ei jätä vanhoja vastustajiaan rauhaan. Kun suomettarelaisia lähellä olevan aikakauslehden Ajan lupaillaan panevan painoa ulkomaisten henkisten virtausten seurannalle, saa Teemu taas aiheen naljailla Meurmanille. Teemu palauttaa mieleen Meurmanin – ja Venäjän kansallismielisten – toistaman fraasin länsimaiden mädännäisyydestä (ks. Y. Larmola 1990, 117). Hän sivaltaa pakinassaan (”Tähtäpäitä”; HS 3.11.1906): ”Huvittaisi tietää, mitä A. M. asiasta [eurooppalaisen henkisen elämän seuraamisesta] arvelee? Kuinka olikaan sen ns. länsimaisen mädätyksen laita?” – Toisaalta kirjoittaessaan Meurmanista kirjailijakuvissaan Leino (1983) on tätä kohtaan korrekki. Pakinoitsija Teemun ja esseisti Leinon roolit pysyvät erossa.

Pakinan lopussa kyytiä saa Uusi Suometarkin:

Uusi silmäkääntäjä ei käännykään enää walistuneen ja arwostelukykyisen yleisön puoleen, se etsii lahkolaisensa aiwan toisista kansankerroksista.

Mitä systeemiä se on?

Se on sitä niin kutsuttua U.S:n systeemiä.

Pakinassa "Olojen mukaan" (HS 9.3.1907) Teemu operoi dialogin keinoin. Itse asiassa kysymys on pakinakokonaisuudesta nimeltä "Aakkosia"; "Olojen mukaan" on yksi sen neljästä osiosta. Ote on minimalistinen: pienin verbaalisin vedoin hahmottuu kuva suomettarelaisista opportunismista:

C: Oletko suomenmielinen?

D: Olojen mukaan.

C: Oletko kansanwaltainen?

D: Olojen mukaan.

C. Kunnioitatko lakia ja asetuksia?

D: Olojen mukaan.

C. Harrastatko wähawäkisten tilan parantamista?

D: Olojen mukaan.

C: Kumarratko wenäläiselle wirkawallalle?

D: Olojen mukaan.

C: Seuraatko waltiollisessa toiminnassasi ihmiskunnan suuria ihanteita, kuten esim. totuutta ja oikeutta?

D: Olojen mukaan.

C: Puhuisitko suomea senaatissa, jos joku uusi Bobrikoff ilmestyisi sen pöydän päähän?

D: Olojen mukaan.

C: Siis olet sinä suomettarelainen?

D. Olen sitä täydestä sydämeistäni.

Lennekas on myös pakina "Virkahakemus" (HS 31.8.1905), jonka Teemu on kirjoittanut mininäytelmän muotoon. "3-näytöksinen tragedia, johon liittyy iloinen loppuilvely", lukee otsikon alla. Devianssia, ja pakinan rajojen kokeilua.

Oman pikku alalajinsa Teemun pakinoita muodostavat ne, joilla on seisova otsikko "Tähkähäpäitä". Ensi kerran tämä pakinatyyppi esiintyy Helsingin Sanomissa 13.4.1905; aiheena ovat erinäiset koulutoimeen liittyvät ajankohtaiskysymykset. Tähkähäpäille, joita Teemu kirjoittaa puolisen tusinaa, on ominaista moniaineksisuus: ne koostuvat useista erilaisista tähdenväleistä.²¹⁵⁸

"Elonkorjuu on käynyt, waltaisat wiikatemiehet kulkeneet; sanomalehdille jää enää tehtäväksi ainoastaan tähkähäpäiden poimiminen", Teemu kirjoittaa tähkähäpäidensä (13.4.1905) alkujaksossa – viitaten mm. koulutoimen alalla todetuista epäkohdista käytäisiin säätykeskusteluihin.

Joskus voivat Teemun pakinat olla pikku sähäyksiä, jotka tuovat etäisesti mieleen Snellmanin Näpäkset. Esimerkiksi pakinasta "Miesten malli" (HS 16.8.1905) selviää Teemu puolellasadalla sanalla. Viime kädessä ajan pakinoitsija ei ollut palstansa viljelijänä välttämättä 100-prosenttinen pakinoitsija. Vaikkapa Teemun juttu "Nuorsuomalaisten kokouksesta" (HS 19.11.1905) on pikemmin selostus.

Teemu vaikeni kolmisen vuotta, mitä on selitetty hänen elämänsä kriiseillään.²¹⁵⁹ Hän ilmaantui Helsingin Sanomiin taas 1911, ja pysytteli sen palstoilla ensimmäisen maailmansodan aikoihin asti. Teemu on nähty²¹⁶⁰ Mikko Vilkastuksen varttuneempana veljenä, jonka pakinoissa pikkuveljen lupaavat versot vasta yltävät täyteen kukoistuk-

²¹⁵⁸ Y. Larmola 1990, 116.

²¹⁵⁹ Peltonen 1960, 20–21.

²¹⁶⁰ Rytönen 1946, 317.

seen. Toisaalta: ehkä Vilkastuksessa oli myös sellaista raikkautta, jota ei aina tapaa Teemusta. Jos pakinan muotokielen taitamista ns. absoluuttisen pakinan näkökulmasta painotetaan, ei Vilkastus ollut Teemulle vähäinen pikkuveli.

Vuosina 1916 Leino ilmaantui julkisuuteen kolmannella varsinaisella nimimerkillään: Sepeteuksena, kanttorina; mikä nimimerkki sekin on Kiveltä. Sepeteuksen kirjoittelu on pitkälle vanhan pakinoitsijan jäähdyttelyä. Vaikka se tapahtuikin aikakauslehdessä Sunnuntai²¹⁶¹, se ansaitsee huomion tässäkin, jotta Leinon pakinoitsijankaaren loppupääkin hahmottuisi. Sepeteus on eri maata kuin Mikko Vilkastus tai Teemu. ”Ruoskivan satiirin tilalle on tullut kultainen, muhoileva huumori, nuoren voiman tilalle jonkin verran resignoitunutkin elämänkokemus”, Peltonen vertailee. Sepeteus ei ole päiväkohtaispakinoitsija; hänellä²¹⁶² ”mielenkiinto päivänpolitiikkaan oli sammunut”.

Pakinoitsijanuransa illassa – viimeksi kaiketi 15.4.1921 – päästää Leino vielä Teemunkin pilkahtamaan Helsingin Sanomien palstoille.²¹⁶³

Journalististen esikuvien omaksunnan ja virikkeiden kulun näkökulmasta on kiintoisaa, että Leino on mitä ilmeisimmin saanut vaikutteita saksalaiselta Heinrich Heinelta. Onerva tulkitsee Leinon omaksuneen Mikko Vilkastuksena vaikutteita paitsi Aholta myös juuri Heineltä – joka ei ollut ainoastaan yleiseurooppalaisen menestysrunoteoksen *Laulujen kirjan* tekijä vaan myös varteenotettava journalistinen skribentti. Onervan mukaan Leinolla on ”varmasti ollut tämän rakastamansa saksalaisen lyyriikon kirpeän iskevän ja ilkamoivan satiirisen proosatyylin sisältö ja muoto verissään ja sormissaan aloittaessaan politiikkaa ja kulttuuria koskevia pakinoita”. Pertti Lassila vahvistaa: hänestä Leino oli Krimin sodan aikoihin kuolleen Heinen hengenheimolainen ja ihailija. Suomalainenkin kirjallisuudentutkimus on noteerannut Heinen merkityksen journalististen virikkeiden antajana. Koskimiehen mukaan Heinen ”puolijournalistinen, puolirunollinen tyyli” loi ”perinteitä ja malleja eurooppalaiselle sanomalehtikoserialelle”.²¹⁶⁴

On ehkä hieman liioittelevaista luonnehtia²¹⁶⁵ Leinoa ”suomenkielisen sanomalehdistön ensimmäiseksi suureksi pakinoitsijaksi”. Suuri hän oli, muttei ensimmäinen suuri. Onerva on valmis nostamaan Leinon rinnalle pakinoitsijoina vain Gustaf Mattssonin, joka aloitti *Nya Pressenin* pakinoitsijana 1800-luvun loppuvuosina, sekä A. B. Mäkelän alias Kaapro Jääskeläisen, ”sosialistisen utopistin”.²¹⁶⁶

²¹⁶¹ Sunnuntai oli Leinon päätoimittama aikakauslehti (1916–18), jota Peltonen on luonnehtinut ”kirjallis-teosofiseksi”. Puoluepoliittisesti sitoutuneesta journalismista nyt eroa tekevä Leino halusi pitää lehdessä katon korkealla, mitä erilaisiin mielipiteisiin tulee. (Leino-Kaukiainen 1991, 426–427; Peltonen 1960b, 21.)

²¹⁶² Taanila 1970, 274.

²¹⁶³ Otsikkona tuolla pakinalla on ”Lapin musti”. Aiempi poliittinen taistelija Teemu on nyt kaikkea muuta kuin entisensä. – Ikimuistoinen profeetallisuudessaan on myös Teemun 27.1.1918 – sisällissodan varsinaisena alkamispäivänä – Sunnuntaissa julkaistu ”Kansalaislissota”. Pakina alkaa oireellisesti: ”Me emme ole enää vain sen kynnyksellä. Me olemme jo keskellä sitä. Viipurissa tapellaan, Kouvolassa tapellaan. Vähän kussakin maanpaikassa paukahtelevat kiväärit ja revolverit.” – Sitaatti Peltosen (1960b, 269–270) mukaan.

²¹⁶⁴ Onerva 1979, 196; Lassila 2002, 32; Koskimies 1965, 155–156. – Koskimiehen mukaan Heine toimi noiden vaikutteiden antajana etenkin hänen asetuttuaan 1831 saksalaislehtien kirjeenvaihtajaksi Ranskaan. – ”Heinen journalistiikka oli erittäin nautittavaa nokkeluudessaan, vaikka hänen tietonsa eivät olleet kovin perusteellisia”, Roos (1950, 363; vrt. Eloni 1997, Schulz 1997) luonnehtii.

²¹⁶⁵ Aleksis Kivestä 1954, 329.

²¹⁶⁶ Onerva 1979, 187, 200. – Mattsson ei kylläkään aloittanut *Ung-Hansina*, kuten Onerva kirjoittaa.

Leinon voi myös sanoa raivanneen tietä joskus 1960-luvulla varsinaisesti alkaneelle nimijournalismille. Hän kirjoitti käytännössä aina sanomalehtiin joko nimimerkkiensä – joiden kantaja yleisesti tiedettiin – takaa tai Eino Leinona.²¹⁶⁷

Entä mainittu Gustaf "Guss" Mattsson (1873–1914)?

Hänelläkin riittää ylistäjiä. Onervan ohella näitä on Leino. Guss-pakinoitsijaystävän kuoltua ensimmäisen maailmansodan ensimmäisenä syksynä 1914 hän kirjoittaa tälle Helsingin Sanomissa (27.11.1914) kauniit muistosanat.²¹⁶⁸ "Kaikki kynät Suomessa tekevät kunniaa. Meni mestari pois meidän keskuudestamme", Leino kirjoitti, omalla nimellään.

"Tämän sukkelasanaisten, tietävän ja lievässä kyynisyydessään alati rakastettavan uranuurtajan mainetta levittivät monet ihastuneet aikalaiset", luonnehtii Mattssonia Tiusanen. Kauko Kare on kehunut tämän tietämystä "syväksi ja monihaaraiseksi" ja hänen tuotteliaisuuttaan "mielikuvitukselliseksi"; molemmissa suhteissa hän päihittää Kareen mielestä jopa pakinoitsijaystävänsä Leinon. Mattsson oli²¹⁶⁹ "kosöorien kruunaamattomaksi kuninkaaksi" luonnehdittu, ja nimenomaan nimimerkillä Ung-Hans kirjoittaessaan "monasti sähkövän henkevä kosmopoliitti". Jopa vasemman laidan intellektuelli, Vapaan Sanan päätoimittaja Raoul Palmgren kehotti pakinassaan "Guss Mattssonin molekyyli sirkus" työväenlehtien pakinoitsijoita tutustumaan pakinavirtuosisiin Mattssonin teksteihin sekä ottamaan oppia hänen mehukkaasta kielenkäytöstään.²¹⁷⁰ Tiusanen on arvellut Mattssonin olevan "kielirajan suomalaisellakin puolella parhaiten tunnettu suomenruotsalainen humoristi".²¹⁷¹

Mattsson oli pakinoitsijana Leinon aikalainen; hän aloitti hivenen aiemmin, mutta päätti – keuhkotuberkuloosiin kuoltuaan vähän yli 40-vuotiaana – vastaavasti selvästi aiemmin. Hän toimi ensin vuodesta 1897 avustajana Nya Pressenissä kirjoittaen nimimerkillä Omega, ja vuosina 1898–99 hän julkaisi Kruxina lehden Helsingin kirjeitä. Vasta Helsingfors-Postenin palstoilla alkoivat tunnetut Ung-Hansin²¹⁷² pakinat. Mattsson oli kahden uran mies: tohtoriksi väitellyt kemisti ja lehtimies. Kemistintausta näkyy usein hauskaasti hänen pakinoissaan. Viimeiset elinvuotensa Mattsson omisti pakinoinnille ja ylipäänsä journalismille.²¹⁷³

Taanila on railakkaasti maalannut Mattssonin olevan pakinoitsijana sukua Topeliukselle: "Pakinoissa on herrasväen punssin tuoksua. Topeliuksen Kaisaniemi vain on vaihtunut Mattssonilla Kappeliksi." Poliittiset kysymykset eivät Mattssonia juuri kiinnostaneet. Hänen pakinoitaan leimaa kotimaisen konkreettisen aineiston vähyys; vain harvoin hän viehättyy kirjoittamaan oman maan ajankohtaisista asioista. Vaikka hänen pakinoissaan on kärkeviä viittauksia vaikkapa Wilhelm II:n Saksaan, suomettarelaisuuteen tai kirkkoon, hän ei lähtenyt mukaan poliittiseen polemiikkiin. Amos Ander-

²¹⁶⁷ Rahikainen 1949, 73.

²¹⁶⁸ Sitaatti Leinon (1960b, 183) mukaan.

²¹⁶⁹ Leino-Kaukiainen 1988, 592–593.

²¹⁷⁰ Palmgrenin pakina ilmestyi Vapaassa Sanassa 3.9.1950. Sille myös ärhädeltiin. Oululaisen Kansan Tahdon Juuson mielestä Mattsson oli liian älykäs ja koukeroinen työväenlehtien kielenkäytön esikuvaksi. Työkansan Sanomien Liukas Luikku alias Armas Äikiä – Palmgrenin arkkivihollinen sittemmin – taas ivaili sekä Mattssonin että Palmgrenin yliälykyydellä. (Kalemaa 1984, 211.)

²¹⁷¹ Suomalaista huumoria 1978, 21.

²¹⁷² Monet olivat kaikkiaan Mattssonin pakinoinnissaan yli puolentoista vuosikymmenen mittaan käyttämät nimimerkit. Paitsi Omegana, Kruxina ja Ung-Hansina hän kirjoitti ruotsinkielisissä sanoma- ja aikakauslehdissä ainakin nimimerkeillä Kugg, Zig-Zag, Simplicissimus, Spefågel, Omega ja Panoptes. (G. Steinby 1981, 130.)

²¹⁷³ Leino-Kaukiainen 1988, 592–593; Warburton 1984, 179–182; Kare 1967, 10–12.

son, oma työnantaja, luonnehtii Mattssonin olleen ”liian suuri sielu, liian suuri humanisti voitavaksi sijoittaa mihinkään puolue-ideologiseen karsinaan”.²¹⁷⁴

Tietyn epäpoliittisuutensa takia Mattsson ehkä sijoittuu tarkasteluni kannalta hieman syrjään tuonaikaisen – entisestään yhä vain politisoituvan – pakinan pääpolulta. Kuitenkin Mattsson ansaitsee tulla noteeratuksi pakinan muotokielen merkittävänä kehittäjänä.

Ung-Hansin ehkä mieleenjäävin tavaramerkki olivat pakinat, jotka alkoivat sanoilla ”I dag”; sanat oli nostettu ainoaksi otsikoksi. Jo Dagens Tidningin näytenuumerossa 7.12.1911 julkaistu pakina lähtee liikkeelle tähän tapaan:

I dag är det första gången då jag träder upp på den plats man anvisat mig i den nya tidningen. För livstid inspärrad i denna slutspalt å bladets framsida har jag nyss öppnat mina förseglade order.

Noissa ”sinetöidyissä ohjeissa” H. H. eli suomalaisittain Kunnoitettu Herra sitten käsittelee hauskaasti pakinoitsijan velvollisuutta tuottaa päivästä toiseen lukemaan houkuttavaa tekstiä: ”I blyg återglans af stora mönster i Matin och andra tidningar skall H. H. varje dag hafva något att anföra, det må låta festligt eller trist, lärdt eller gement.” Pakinan lopussa kerrotaan, että aloittavasta Dagens Tidningistä on tarkoitus tehdä ”ett världsblad af andra ordningen”, toisen luokan maailmanlehti – johon luokkaan Dagens Tidning kuului yksinään. Ensimmäisen luokan lehdeksi pakinoitsija tunnustaa vain The Timesin ja Hufvudstadsbladetin; kaikki muut maailman lehdet ovat kolmatta luokkaa.

Kunnianhimoinen yritys Amos Andersonin iltapäivälehti Dagens Tidning olikin. Siitä luotiin todella uudenaikainen sanomalehti. Mattsson toimituksineen teki suunnitelmallista työtä lehden ja ulkoasun uudistamiseksi. Dagens Tidningissä aineiston järjestely otsikointia myöten poikkesi kaavasta, johon Suomessa oli totuttu. Pakina oli taitettu etusivulle. Voimavaroiltaan vähäisehkö lehti ei kuitenkaan pystynyt uutisaineiston laajuudessa ja tuoreudessa kilpailemaan asemansa vakiinnuttaneiden lehtien kanssa, ja se yhdistettiin 1914 Nya Pressenin kanssa iltapäivälehdiksi nimeltä Dagens Press. Niin päättyi myös Mattssonin journalistinen ura, jolle hän oli aikanaan astunut paljolti lisäansioden hankinnan vuoksi ja harrastusmielessäkin.²¹⁷⁵

I dag -pakinoiden aiheet vaihtelivat suuresti, mikä kieli siitä, että Mattsson seurasi kiinteästi maailmanmenoa. Saksassa syntyneen Mattssonin on täytynyt lukea valppaasti myös ulkomaisia lehtiä. Yhdellä kertaa oli hänellä aiheena Venezuelan presidentti Cipriano Castro ja tämän ahneus; toisella kertaa helsinkiläislehdessä julkaistu kuopiolaisliikemiehen seuranhaku-ilmoitus; kolmannella kertaa se, että tiedemiehet ovat havainneet käärmeiden kuuntelevan kielillään.

”I dag -koserioille antoi erikoisen viehätöksen – niiden loistokkaan muodon ja laajan, aurinkoisen huumorin lisäksi se, että lukija koko ajan tuntee kirjoittajan olevan kaiken yläpuolella: puolueitten, kieliryhmäin, ammattikuntain ja muiden yhteisöjen”, Karilas kiteyttää.²¹⁷⁶

²¹⁷⁴ Taanila 1970, 275, 278–279; Anderson 1954, 63. – Toisaalta pakinoitsijan pidättäytyminen kiihkeistä päivänpoliittisista kannanotoista lienee sopinut hyvin myös Andersonin pirtaan. Andersonin liikesuhteetkin näyttävät sanalleen, ettei radikaalia kirjoittelua esim. venäläisiä kohtaan ollut syytä harjoittaa. Tai: tiedetään Andersonin pyyhkineen Dagens Tidningistä vallan pois erään poliittisen katsauksen, jonka Mattsson oli kirjoittanut. (Nygård 1987, 92.)

²¹⁷⁵ Nygård 1987, 91, 119; Hakuteos Aamulehti 1988, 48–49; Anderson 1954, 17.

²¹⁷⁶ Karilas 1959, 8.

10.12 Pakinan kulta-aika, yhtenä esimerkkinä Olli

Leinon ensimmäisenä varsinaisena manttelinperijänä Helsingin Sanomissa voi pitää jo mainittua Tiitusta alias Ilmari Kivistä (1883–1940). Hänen keskeinen pakinahenkilönsä on hra Kenonen, helsinkiläisporvari, jolle yhtenäen sattuu kommelluksia. ”Kenosella on puhelin, palvelijatar, asunnossaan Fredrikinkadulla sali ja salissa piano, wieniläistuolit, leposohva. Hän pitää sikareista, hänellä on ’kunnioitusta herättävä ruumiillinen olemus’, pääläelta harvennut tukka, tuuheat riippuviikset, ulkonevat silmät”, kuvaa Juha Tanttu. Kenonen on ”ensimmäisen maailmansodan esiinnostamia keinottelijahahmoja, vitaalinen sokeri-, voi- ja halkokauppias, tuiskea kotityranni ja peräti vauhdikas nousukas”, maalaa Tiusanen. Taanila taas näkee omien silmälasiansa läpi hänet tyyliiltään ”meluisana ja möykkävänä” – yhdistäen hänet 1960-luvun tv-koomikkoon Spede Pasaseen.²¹⁷⁷

Pakina edellyttää kontinuiteettia ollakseen pakina. Ja juuri hra Kenosen – tai jo Kaapron Esa Huttusen – kaltaisilla vakiohenkilöilläkin tätä kontinuiteettia saattoi oivasti lisätä. Uuden Suomen Johanneksena pakinoi K. N. Rantakari on kiteyttänyt²¹⁷⁸ päivänpoliittisen pakinoitsijan päivittäisen esiintymistarpeen näin: ”Lukija rakastaa – – persoonaa eikä sanoja, hyviäkään. Hän tottuu pakinoitsijaan, niinkuin seuraelämässä totutaan tuttuun.”

Ainakin Helsingin Sanomilla ja Uudella Suomella oli pakinan kukoistuskaudella kaksikin pakinoitsijaa: poliittinen ja kevyt. Ehkä muistettavin tällainen aisapari olivat 1930-luvulla Helsingin Sanomissa Eero alias Lassi Hiekkala²¹⁷⁹ (1888–1951) ja mainittu Tiitus. Samalla vuosikymmenellä avasi lehdessä, Pekka Vuoriston sanoin, ”kevyehkön, toisinaan vähän kulturellin, naisellisen pakinapalstan” Serp alias Seere Salminen. Naisia ei ylipäänsä eturivin pakinoitsijoissamme tulekaan vastaan kovin suurta joukkoa.²¹⁸⁰ Uudessa Suomessa poliittisesta kommentoinnista vastasi samoihin aikoihin mainittu Johannes, ja kevyen pakinan sarkaa kynsi taas Olli alias Väinö Nuorteva. Ruotsinkielisen pääkaupunkilehdistön luettuja ja siteerattuja kommentaattoreita olivat mm. Lucas alias Max Hanemann, A-son med ögat alias Fredrik Valros sekä 1920-luvulla niin pääkaupungissa kuin maakunnissa pakinoi Läktar-Jakob alias J. J. Huldén.²¹⁸¹

Sanomalehtipakinaa on Salokankaankin mukaan²¹⁸² ”karkeasti ottaen kahdenlaista: poliittista tai viihteellistä”. Pakina eteni, ja voi journalistisena genrena hyvin. Maan itsenäisyyden ajan ensi vuosikymmenet olivat sanomalehtipakinan nousukautta. Karilas kuvaa²¹⁸³ kehitystä: ”Lehdet alkoivat kiinnittää yhä enemmän pakinoitsijoita palvelukseensa. Ja seuraavan 30-vuotiskauden aikana niiden palstoille ilmestyneiden nimimerkkien lukumäärä on laskettavissa sadoissa ja heidän kirjoittamiensa pakinain lukumäärä²¹⁸⁴ kymmenissä tuhansissa. Jokainen eteenpäinpyrkivä lehtimiehenalku on

²¹⁷⁷ Tanttu 1989, 27; Suomalaista huumoria 1978, 65; Taanila 1970, 288.

²¹⁷⁸ Rantakari-sitaatti Vesikansan (1997, 368) mukaan.

²¹⁷⁹ Hiekkalalla oli maininnanarvoinen tausta: ennen 1932 tapahtunutta HS:iin tuloaan hän oli toiminut pitkään maalaisliittolaisessa lehdistössä, mm. Suomenmaan päätoimittajana (1930–32) sekä 1920-luvun puolivälissä myös Maalaisliiton puoluesihteerinä (Suomen Sanomalehdistön 1937, 36). Hiekkala oli joutunut lähtemään Suomenmaasta lapualaisvas-taisuutensa takia (Salokangas 1987, 255).

²¹⁸⁰ Naispakinoitsijoista enemmän: Manninen 1988, 77–78.

²¹⁸¹ Vuoristo 1989, 39; Salokangas 1987, 382–384.

²¹⁸² Salokangas 1987, 382–383.

²¹⁸³ Karilas 1959, 14–15.

²¹⁸⁴ Salokankaan (1987, 383) kirjoittaman valossa Karilaan arvio voi olla varovainen, sillä pelkäästään muutaman jyvaskyläläisen, kuopiolaisen ja oululaisen lehden pakinoiden yhteen

pitänyt kunnia-asianaan esiintyä pakinoitsijana – arvovaltaisista poliitikoista²¹⁸⁵ puhumattakaan.”

Läktar-Jakobista, isästään J. J. Huldénista, elämäkerran kirjoittanut Anders Huldén ajoittaa hänkin pakinan kukoistuksen Suomen itsenäisyyden alkuun. 1920-luvulla, poliittisten pakinoitsijoiden ”kultaisena aikana”, nuo pakinoitsijat ”kuvasivat unestaan heräilevän yhteiskunnan tapahtumia ja ihmisiä sellaisella henkilökohtaisella iskuvoimalla ja aidolla suoruudella, jota lehdistössämme tätä nykyä tuskin havaitsee”.²¹⁸⁶

Vuodenvaihteen tilausilmoituksissa muistettiin poikkeuksetta kehua yleisön suosion saavuttaneen pakinoinnin jatkuvan, ja maineikkaiden tähtipakinoitsijoiden arvo oli hyvin tiedossa. Sopi hyvin kuvaan, että esimerkiksi Suomen Sosialidemokraatin Sasu Punanen alias Yrjö Räisänen nautti toimituksen korkeinta palkkaa, ainakin päätoimittajan jälkeen; ja väittämän mukaan parempaa palkkaa kuin sen ajan ministeri.²¹⁸⁷

Suuremmissa lehdissä pakina myös ajan mittaan hajaantui eri sivuille tai osastoihin. Oli esimerkiksi valtuusto-, kulttuuri- ja urheilupakinoita²¹⁸⁸.

1900-luvun alkupuoliskolla sanomalehdistö rupesi leviämään miltei kotiin kuin kotiin. Puoluelaitos alkoi saada nykyisenlaisen hahmonsä. Sanomalehdistö oli leimallisesti puoluelehdistöä. Kaikkein puoluesidonnaisinta kautta maan lehdet elivät 1920-luvulla; poliittinen lehdistöjärjestelmä saavutti Suomessa huippunsa tuon vuosikymmenen alkupuoliskolla. Helsingin Sanomatkin voidaan vielä koko 1930-luvun ajan lukea Edistyspuolueen äänenkannattajiin.²¹⁸⁹

Ei ihme, että poliittinen sanomalehdistö siitti myös poliittisen pakinan. Voisi myös sanoa toisinpäin: epäpoliittisen humoreskin piti ainakin olla laadukas saadaksesen elintilaa puhtaasti poliittisessa lehdessä.

Sanomalehtipakinalla oli verraton temmellyskenttä, kun muista viestimistä ei ollut vielä sanomalehtien ja niiden kevyemmän aineiston kilpailijoiksi. Yleisradio aloitti 1926, mutta sen ohjelmatoiminta oli linjattu välittämään ennen muuta ongelmatonta musiikkia ja neutraaliksi nähtyä asiaa, kuten kansanvalistusta arvokkaasti tarjoilevia esitelmää. Yhtiöjärjestyksen mukaan Yleisradiossa välitettävän ajanvietteen tuli olla ”jalostavaa ja viatonta”. Johtokunnan 1926 ilmaiseman kannan mukaan radioaalloille ei saanut kulkeutua minkäänlaisia ”kaksimielisii tai muuten sopimattomia kuplettilauluja”. Pakinoiksi kutsututkin olivat tyypillisesti vain keveämpiä puheenvuoroja esimerkiksi oikeakielisyydestä. Näistä premisseistä ponnistavasta Yleisradion ohjelmistosta ei ollut kilpailijaksi letkeille lehtipakinoille.²¹⁹⁰

Pakinaan rinnastuva ja usein siihen liittyvä viihdyttävä vaikuttaja oli poliittinen pilapiirros.²¹⁹¹ Mutta se tuskin oli pakinan kilpailija, vaan se pikemmin kielii ajan trendistä sekin: sanomalehteä pyrittiin keventämään. Pilapiirros tietenkin täytynee osin nähdä erityisistä pilalehdistä noukittuna lainatavarana. Pilalehtien taival oli pidempi ja

laskettu määrä yltää puoleensataan tuhanteen. Toki Karilas on esittänyt lukunsa 1950-luvun lopulla.

2185 Tuossa voi nähdä viittauksen vaikkapa Urho Kekkoseen, joka tunnetusti pakinoi pitkään nimenomaan Suomen Kuvalehdessä. Kekkosen pakinoinnista enemmän: ks. Rantonen 1987.

2186 Huldén 1982, 15.

2187 Salokangas 1987, 383–384; Wiksten 1977, 132.

2188 Esim. SSd:iin sotien jälkeen urheilutoimittajaksi kiinnitetty Lauri Nurmi urheilupakinoi nimimerkillä Koukku. ”Sillä nimimerkillään hän iski leukaperiin varsinkin vastustajia, joita urheiluelämässä oli muuallakin kuin neljän köyden keskellä. Koukku oli TUL:n liittotoimikunnassa ja siellä niitä koukkuja sai jaella, kun taisteltiin kommunisteja vastaan”, kirjoittaa Wiksten (1977, 141).

2189 Tommila 1989b; Salokangas 2003a, 10; Salokangas 1987, 267.

2190 Lyytinen 1996, 52, 31–32, vrt. Vesikansa 1997, 344.

2191 Salokangas 1987, 383.

näyttävämpi kuin 2000-luvun alussa – televisioviihteen keskellä – aina huomataan. Ensimmäiset pilalehtemehän alkoivat ilmestyä jo aivan 1870-luvun puolivälissä; ne kukoistivat erityisesti 1910- ja 1920-luvulla; sekä elivät jotenkuten vielä 1960-luvulla. Sanomalehtipakina ja pilalehdet elivät monet vuosikymmenet vahvaa elämää rinta rinnan. Ei ihme, että monet sanomalehtipakinoitsijat esiintyivät näkyvästi myös pilalehtien palstoilla.²¹⁹²

Suomen itsenäisyyden ajan merkittävien sanomalehtipakinoitsijoiden luettelo on pitkä. Kaapron autonomian aikana avaamalla tiellä riitti jopa tungosta.

Uudessa Suomessa jatkoi ikijaksaja Matti. 1920-luku oli tällekin lehdelle pakinan kulta-aikaa, sillä esimerkiksi vuosikymmenen puolivälissä lehdessä ”koserioi enemmän tai (yleensä) vähemmän nokkelasti” – Vesikansan sanoin – puoli tusinaa nimi-merkkiä. Kirjallisia saavutuksia Johanneksen lukuisat pakinat eivät Vesikansan mukaan jälkikäteen katsottuina ole, ja vaikkapa Suomen Sosialidemokraatin Sasu Punanen alias Yrjö Räisänen oli Vesikansasta kirjoittajana ”paljon vetävämpi”. 1920-luvun pakinoitsijoista nousi Uudessa Suomessa vain Olli alias Väinö Nuorteva²¹⁹³ (1889–1967) kantavaksi nimeksi.²¹⁹⁴

Huolimatta aistittavasta pikku antipatiastaan huolimatta jopa Taanila myöntää Ollin suuret avut. Taanila vetää esiin Ollin ”eturientolan kielen”, josta hän taritsee²¹⁹⁵ – aivan oikein – ”verbaaliakrobatiaa” edustavaksi esimerkiksi seuraavan: ”Mutta jospa siis koetan luulla päinvastoin kuin luulen ja sitten avaan oven siten kuin luulen luulevani olevan päinvastaisen luulon luuloni luulosta? Mutta mikä luulo on oikea luulo? Luulo luulosta vaiko luuloko, että luulo luulosta on harhaluulo ja oikea luulo luulosta on luulon luulon vastaluulon luuloteltu luulo? Luulenpa, että luultavasti poistun, luulon salaisuudet ensin selvittääkseni.”

Tuossa kirjoittaa itsetietoinen auteur. Luottamuksesta omiin kirjoittajankykyihin kielii sekin, että Ollin pakinoiden yksi nimihenkilö, Manasse Olotilanne – tunnetuimpia heti Mustapartaisen miehen jälkeen – kirjoittaa aforismeja, jotka ovat itse asiassa aforismin parodioita. Tai, edelleen, parhaita esimerkkejä Ollin verbaalista lahjakkuudesta on hänen taitonsa luoda henkilö- ja paikannimiä. ”Ilokiito, Säckiliesi, Kierotuokio, Tasalievä, Kimpimatara, Taskupyy”, Taanila luettelee. Karilas²¹⁹⁶ taas on bongannut seuraavat: Lahnanraita, Momander, Vaitometso, Kaukomieli Ii, Kissamurto, Vinkuluopio.

Ollin nimillä leikittely ilmenee vaikkapa hänen Uudessa Suomessa 10.4.1934 julkaistussa pakinassaan ”Paikallislähetys”. Jutussa herjataan lempeästi paikallisradiolä-

²¹⁹² Uino 1991b, 252–253, 298–300, 345–349.

²¹⁹³ Nuortevan journalistinura lähti liikkeelle vitkaan. Hän valmistui maisteriksi 1914, mutta pyrki turhaan sanomalehteen harjoittelijaksi – päätyen sitten työskentelemään perin seikalaisissa tehtävissä, kuten ylioppilasjohtajana ja vakuutusyhtiön konttoristina. Vasta 1917 tärppäsi: Nuorteva pääsi radikaalin Uuden Päivän toimittajaksi ja pakinoitsijaksi. Sieltä hän siirtyi Iltalehteen, ja Iltalehdestä US:een 1922. Alkoi pitkä, vuoteen 1964 jatkunut pakinoitsijan ura. (Suomen sanomalehdistön 1937, 114; Aleksis Kivistä 1954, 754–757; Otavan 1990, 551.)

²¹⁹⁴ Vesikansa 1997, 337, 368. – Karilas (1959, 10) myötäilee Yrjö Kivimiehen väitettä, että Olli – kuten Tiituskin – olisi tietyllä tavalla pakinoitsija Nuutti Vuoritsalon alias N. F. Hornborgin (1878–1913) henkinen perillinen. Mm. pilalehti Tuulispäähän kirjoittanut Vuoritsalo on saattanut – pohdiskellee Karilas – tuoda saksan ja ranskan kielten taitoisena kieltenopettajana Suomeen ulkomaisia pakinavaikutteita. Nuo vaikutteet olisivatkin oma lukunsa. Yhtenä esimerkkinä mainittakoon, että Valentin alias Ensio Rislakki kiittelee esikuvakseen kanadalaista parodioiden kirjoittajaa, kansantaloustieteen professoria Stephen Leacockia (Valentin 1947, 240–246).

²¹⁹⁵ Taanila 1970, 283. – Olli-sitaatti Taanilan mukaan. Julkaisupäivämäärä on tuntematon.

²¹⁹⁶ Karilas 1959, 14.

hetyksiä ja niiden erinäisiä kömmähdyksiä. ”Himppulan radioaseman” vetäjinä esiintyvät ”hra Vimpio” ja ”hra Plumperi”. Olli virittää lukijan odotukset ensin korkealle:

Tämänpäiväisen ohjelman esiintyjinä olivat Rooman kuninkaallisen oopperan taiteilijat ja kuoro, Chicagon filharmoninen sinfoniaorkesteri, kuuluisa tenorilaulaja Caruso, Jussilan veljesten hanurisoolokvartetti, Sveitsin alppijääkäriyrykmentin torvisoittokunta ja Pariisin musiikkiakatemian jouhistudion kvintetti (Gramofonilevyjen välityksellä).

Ja miten kävikään? Seuraavassa kappaleessa seuraa antiteesi, ja Ollin nimi-ilottelu pääsee taas irti:

Tai oikeastaan olisi pitänyt olla. Sillä Rooman kuninkaallisen oopperan taitelijain ja kuoron asemesta radiossa kuultiinkin kuoroa, jossa esiintyivät Ketokukkulan emäntä, Pihtakukulan Miina, ulosottomies Pihtileivo, Strömströmin rouva ja koko joukko muita paikkakuntalaisia ynnä ulkoseurakuntalaisiakin.

Sitten ilmaantuu ongelmia:

Radioaseman koneiston toiminta oli näet jotenkuten sotkeutunut sillä tavalla, että tarkoitettua ohjelmaa ei kuulunut ollenkaan, mutta sen sijaan kuuluivat ylen selvästi kaikki ne keskustelut, mitä Himppulan puhelinverkossa paraikaa käytiin.

Vimpio ja Plumperi joutuivat ”puolen tuntia ponnisteltuaan” antamaan periksi: he ”katkaisivat koko lähetyksen”. Seurauksena on, että kuuntelijat kertyvät vihaisina radioaseman edustalle, tunkeutuvatpa jopa sisään aseman tiloihin, niin että Vimpio ja Plumperi koettavat paeta. Erityispiirre Ollin pakinoille tämänkin: niissä tapaa usein tiettyä pienoisenäytelmän muotoa, mitä on selitetty Väinö Nuortevan nuoruusvuosien näyttelmäharrastuksella. Mutta Olli ei ole perusluonteeltaan yhteiskunnallinen pakinoitsija; hän vain havaitsee epäkohdat, ja tekee ne naurettaviksi.²¹⁹⁷

Ollin arvioidaan²¹⁹⁸ kirjoittaneen Uuteen Suomeen 42 vuoden mittaan yhteensä noin 10 000 pakinaa. Ollin pakinoita kuvitettiin, kuten kuvitettiin toki myös esimerkiksi Helsingin Sanomien Eeron.²¹⁹⁹ Vakiintuneen paikan Uuden Suomen kakkosivun alanurkassa Ollin pakinat saivat 1930-luvulla.²²⁰⁰

Entä työväenlehdistö – joka avasi lopullisen läpimurron foorumin pakinan suomalaiselle kantaisälle Kaapro Jääskeläiselle?

Suomen Sosialidemokraatissa, pää-äänenkannattajassa, nimekäs ja näkyvä poliittinen pakinoitsija seurasi toista. Enimmän osan 1920- ja 1930-lukua pakinoi Sasu Punanen alias Yrjö Räisänen vaihtui Turussa Sosialistissa²²⁰¹ aloittaneeseen Muste-Maalariin alias Ano Airistoon; Muste-Maalari Jahvettiin alias Yrjö Kilpeläiseen; Jahvetti Simppaan alias Simo Juntuseen.²²⁰² Vuoteen 1974, erottamiseensa, asti jatkaneen Sim-

²¹⁹⁷ Aleksis Kivistä 1954, 754–756; Pyökkänen 1968, 43–45.

²¹⁹⁸ Otavan 1990, 551.

²¹⁹⁹ Salokangas 1987, 254–255.

²²⁰⁰ Vesikansa 1997, 316.

²²⁰¹ Turkulainen, jo mainittu perinteikäs työväenlehti Länsi-Suomen Työmies (lehden historiasta: Salokangas 1988), on kokenut – ennen verraten äskettäin tapahtunutta SDP:n pää-äänenkannattajaan sulautumistaan – useita nimenmuutoksia. Vuodesta 1906 vuoteen 1951 lehti ilmestyi nimellä Sosialisti; ollen tosin kansalaisodan jälkimainingeissa tovin Demokraatti. Turun Päivälehtenä tämä merkittävä työväenlehti, jota Rafael Paasiokin pitkään päätoimitti, opittiin sitten vuodesta 1951 tuntemaan. (Hakuteos Savonlinna 1988, 137–140.)

²²⁰² Talvisodan syyntymisen alla lehdestä erotetun Sasun seuraajana toimi vähän aikaa Jarno Pennanen, nimimerkillä Tiima. Vähän aikaa vastaavasti Jahvetin seuraajana esiintyi Nikodemus alias Akseli Valta. Hän antoi pian tilaa porilaisesta Uudesta Ajasta tulleen Simpalle, sillä työmarkkinatoimittajan ja pakinoitsijan töiden yhdistäminen kävi raskaak-

Simpan rinnalle astui 1970 Arvo Salo – jota kylläkin moni jo kutsuisi kolumnistiksi. Jotkin työnsä ääreen kuolleen Muste-Maalarin pakinat saivat toisen maailmansodan jälkeen huomautuksia valvontakomissiolta. Pakina oli sanomalehdessä todella huomattu sisältöelementti.²²⁰³ Se, että Sosialidemokraatti sijoitti 1923 Sasu Punasen pakinat moniksi vuosiksi etusivun oikeaan alanurkkaan, osoittaa, miten merkittäviä poliittiset pakinat poliittiselle lehdelle olivat.²²⁰⁴

Suomen Sosialidemokraatin toisen maailmansodan jälkeisten vuosikymmenten poliittinen pakinoitsija Simppa²²⁰⁵ on kuvannut²²⁰⁶ edeltäjänsä Jahvetin – joka pakinoi Sosialidemokraatissa 1947–1955²²⁰⁷ – mentaliteettia ja menetelmiä. Vastustajien nimittely näyttää olleen käytetty ase: ”Ja rakkaalla lapsella on monta nimeä. Jahvetin sanakirjassa kommunistit olivat komukoita, kommuuneja, härkäkommunisteja, skodeleffejä, äsdeekolleja, vihaisia veljiä jne. Hertta Kuusista saattoi Jahvetti nimittää mehiläisyhdyskunnan kuningattareksi. Ja fasisti oli tietysti savolaisittain ehvaskisti. Mutta eivätpä porvaritkaan saaneet Jahvetilta rauhaa, eivät edes keskellä kulkevat. Muuan ’pitkätukainen valtiomies’ on tuon tuostakin Jahvetin hampaissa.”

Työväenlehdistön kärkipakinoitsijoita ovat olleet eri vuosikymmeninä myös esimerkiksi Pohjolan Työssä ja Turun Päivälehdessä pakinoinut Ake alias Aarne Keskitalo, Päivän Uutisten Eskonen alias Sulo Kivinen, Vapaan Sanan Hapan alias Raoul Palmgren, Kansan Uutisten Juorkunan Jussi alias Kerttu Kauniskangas tai oululaisen Kansan Tahdon Riitahuhdan Esa alias Yrjö Mäkelin.²²⁰⁸

Työväenlehdistössä pakinointi oli voittopuolisesti poliittista, ”raskasta”; ja erityisesti tämä pätee toisen maailmansodan jälkeiseen SKDL:n ja SKP:n lehdistöön. Työväenlehtien vakava tehtävänasettelu ei oikein tuntunut suosivan kevyttä koseriaa. Mutta ainakin sosiaalidemokraattien pää-äänenkannattajassa sijansa oli myös hauskuutuksella. Siitä vastasivat muun muassa Hermannin Kämpälämäki alias Vihtori Huhta, karjalaisen lupsakkaasti kirjoitellut Tahvo Änäsikäinen alias Jussi Lonkainen ja Pilatus alias päätoimittaja Atte Pohjanmaa. Kämpälämäki-pakinoiden tavaramerkiksi tuli vakiootsikko ”Eipä silti”.

Vanhan perinteen mukaan nimimerkillä tehty juttu saattoi nostaa toimittajan lähelle kaunokirjailijan arvoa. Vuoden 1937 lehtimiesmatrikkeli osoittaakin, että nimimerkit kuuluivat kunnon toimituksen varustukseen siinä kuin remington tai parlo. Nimimerkki oli kuin toimittajan toinen nimi. Jos esimerkiksi Eino Leino oli aikanaan keisarin hallitessa, piilottaunut harkitenkin jonkin tilapäisnimimerkin taa, niin itenäisessä Suomessa²²⁰⁹ aniharva pakinoitsija on käyttänyt nimimerkkiä tuossa tarkoituksessa.

si. – Myös Raoul Palmgren oli 1950-luvulla, Vapaasta Sanasta erotetuksi tultuaan, ehdolla SSd:n pakinoitsijaksi; asiasta neuvoteltiin, mutta hanke raukesi. Yllättävää ehkä: tässä tapauksessa SDP:n pää-äänenkannattajan poliittiselta pakinoitsijalta ei olisi edes edellytetty puolueen jäsenyyttä. Ja Savon Sanomissa jo nimeä saanut Simo Puupponen oli peräti kiinnitettykin SSd:n pakinoitsijaksi – mutta hänen tulonsa tyssäsi pääkaupungin asuntopulaan. (Salokangas 1987, 240; Wiksten 1977, 151; Kalemaa 1984, 234–235; Salminen 1988, 238.)

2203 Wiksten 1977, 147–151.

2204 Pohjanmaa 1948, 142.

2205 Juntunen (s. 1920) työskenteli SSd:ssa 1950-luvun lopulta aina 1974 tapahtuneeseen erottamiseensa (ks. Salminen 1988, 227, 229) asti.

2206 Simppa 1976, 168–169.

2207 Simppa 1976, 10–11.

2208 Arpa on 1979, 3; Salokangas 1988, 90; Taanila 1970, 272; Salkola 1967, 19–20.

2209 Vuoristo 1989, 39; Suomen sanomalehdistön 1937.

10.13 Vaasan Jaakkoo ja hasukampraatti Esa

Täysi lehtimiehyys edellytti usein esimerkiksi maakuntalehtien päätoimittajilta näyttöjä myös pakinan kirjoittamisessa. Ellei pakinasuonta luontaisesti ollut, sellainen piti yrittää kehittää. ”Maakuntalehdissä poliittinen pakinointi kuului usein päätoimittajan velvollisuuksiin”, kirjoittaa Salokangas.²²¹⁰

Erinomaisesti päätoimittajan pakinoitivelvollisuus – ja varmaan myös pakinoinnin etuoikeus ja ilo – tulee näkyviin Etelä-Pohjanmaalla. Suomalaista sanomalehtipakinaa tarkasteltaessa ei voi helposti ohittaa Jaakko Oskari Ikolaa (1887–1951) eli Vaasan Jaakkoota. Ikolasta tuli Vaasan, nykyisen Pohjalaisen, päätoimittaja 1924. Mutta pakinoitinsa hän aloitti jo 1919, melko pian lehden ns. aputoimittajaksi astumisensa jälkeen. Lehden oman historiankirjoituksen mukaan Ikola saavutti kirjoittamillaan murrepakinoilla ”suorastaan ainoalaatuisten kuuluisuuden ja suosion, jonka merkitystä itse lehdellekään ei ole vähäksi arvioitava”.²²¹¹

Vaasan Jaakkoo aloitti heti tunnetuilla ”Oottako kuullu” -pakinoillaan. Noista vakituisista otsikkosanoista muodostui Jaakoon kevyiden pakinoiden tavaramerkki. Pakinoitsija on kertonut napanneensa ilmaisun ”akkaan hokemasta”. Tuohon ilmaisuun sisältyy tietenkin, kuten Jaakoon päätoimittaja-seuraaja Ilmari Laukkonen kirjoittamassaan elämäkerrassa toteaa, ”voimakas lukijain uteliaisuutta herättävä viritys”.²²¹²

Pari esimerkkiä. Ensimmäisen ”Oottaako kuullu” -pakinansa aiheen Jaakkoo sai Vaasaan tulleen englantilaisen laivan kapteenista, jonka kerrottiin juosseen alusvaatteillaan puolipukeisen naisen kanssa poliisiaseman ohi, kolmannen miehen juostessa täysissä pukeissa perässä. Uraa uurtava pakina julkaistiin Vaasa-lehdessä 27.6.1919. Julkaisuympäristö on vaatimaton: kaksisivuinen – siis yhden painoarkin – broadsheet-lehdenlisä. Jaakoon pakinan kanssa samalla sivulla on ennen muuta uutisia. Typografia on sekalaista: sokin sokin antiikvaa ja fraktuuraa. Jaakoon pakinan yllä on vinjetti ”Päivän pakinoita”, joka vinjetti²²¹³ tuntuu Jaakoon pakinoiden yhteydessä sitten kaatoavan. Seuraa varsinainen otsikko: ”Oottako kuullu”.

Jaakoon ensimmäinen – yksipalstainen, kakkossivun vasempaan ylälaitaan taitettu – pakina alkoi:

”Oottako kuullu” mikä kamala ja salaperäinen tapaus sattui Vaasassa tiistaina klo 11 ja 20 minuuttia keskipäivällä justihin poliisikamarin portin kohdalla?

Pakinassa kukoistaa pienimuotoinen tilannekomiikka, mm. housunsa Vaasassa menettäneen englantilaisen laivankapteenin muodossa. Näkyy, että Jaakoolla on alusta alkaen tuntosarvet ilmassa – joko omat tai vinkinantajien.

Jaakkoo numero kaksi ilmestyy heti seuraavana päivänä, 28.6.1919. Aloitus:

”Oottako kuullu” kun Laihian yhdestä kylästä on löydetty mörköö talon kellarista?

Otetaanpa vielä pari kutkuttavaa esimerkkiä²²¹⁴ Jaakoon aloituksista:

[I] Oottako kuullu, jotta mikhän kumma siin’ onkin, kun häjyt akat saavat aina niin erinomaasen hyvät miehet ittellensä?

[II] Oottako kuullu, jotta mull’ on pikku neituttavuus, jok’ on sitte tarkasti hoidettava?

²²¹⁰ Salokangas 1987, 383.

²²¹¹ Könni 1953, 78.

²²¹² Laukkonen 1993, 56.

²²¹³ Sittemmin Jaakoon pakinoiden vinjetit komistuiivat: niihin tuli mukaan Jaakoon piirroshahmo. – Ks. Laukkonen 1993, sivun 64 jälkeiset valokuvasivut.

²²¹⁴ Ks. Vaasan-Jaakkoo 1948, 87, 92, 119.

[III] Oottako kuullu jotta tärpättilyly on sitte poikaa yskähän?

Pakina²²¹⁵ "Miäs jäätyny kivehen kiinni" alkaa:

Oottako kuullu jotta Ylistaros on yks miäs jäätynyt kivehen kiinni?

Kyseessä on hauska kirjotettu murrejuttu hauska sattumuksesta: siitä, kun muuan kuulemma laiska työmies jäi voimalaitostyömaalla istumaan tuntikausiksi kivelle, ja jäätty siihen housuistaan kiinni. Juttu huipentuu irrotusyritysten kuvaukseen:

Yks haki sitte lean, toinen poran, ja niillä ne yrittivät sitä kangertaa ja paukuttaa irti, muttei se kauan kärsiny sitäkää.

Vasta kun itte insinööri tuli paikalle, nii se tiäsi konstin. Käski hakia tyäkopista selaaen uurenaikaasen juattolampun, joka puhaltaa sisältänsä pitkän sinisen tulenkiälän n'otta sihajaa.

Sillä sitte ruvettihin sulattamhan miähen housuja ympärinsä n'otta käry nousi.

Kyllähän se pakkas siinä vähä krääkyhän ja voivoottelemhan jotta:

- Polttaa - ja - - kirvelöö!

Pakina on harmitonta humoreskitekstiä. Edes siinä, että pilkan kohteena on työmies ja hänen laiskuutensa, ei tarvinne nähdä oikeistolaisen pakinoitsijan poliittisia salaviestejä.

Vielä yksi näyte. Pakina²²¹⁶ "Kans muilutus" lähtee liikkeelle näin:

- Oottako kuullu siitä viimeesestä "muilutuksesta"? Jotta Mikko Erichä on kans kyyritetty?

Kuten jo tästä ensi kappaleesta voi havaita, murrepakinoitsija Jaakkoo on nyt myös poliittinen pakinoitsija. Jaakkoo käsittelee yhtä 1930-luvun ajankohtaista poliittista ilmiötä, Lapuan liikkeen miesten kommunistisiin ja sitten myös sosiaalidemokraattisiin poliittikkoihin kohdistamia kyydityksiä eli muilutuksia - joiden tihentymä ajoittui kesäkuun lopulle 1930.²²¹⁷ Jaakkoo, kokoomuksen monivuotinen kansanedustaja, on hyvin informoitu mies, mikä näkyy tässäkin pakinassa.

Pakinatekstin alkujohdannon jälkeen Jaakkoo kertoo, että sisäministeri Erkki Kuokkanen²²¹⁸ on herättänyt hänet perjantaiamuna soitollaan. Sanoma on: sosiaalidemokraattinen kansanedustaja Mikko Erich²²¹⁹ on ryöstetty.

- Mikko Vilkastus on viime yönä karonnu akkoonensa niinkuin Toolpäri...²²²⁰

- Älä ny helkutus...

"Kuakka" kerto sitte, jotta koko Helsinki on ylösalaasin. Presidentti soitti ja pääministeri soitti hänelle, jotta Mikko Vilkastus on karonnu ku tina porohon viime yönä. Poliit-

2215 Ks. Vaasan-Jaakkoo 1952, 12-15.

2216 Ks. Vaasan-Jaakkoo 1952, 346-348.

2217 Salokangas 1997, 644.

2218 Mikkeliäinen Kuokkanen (kok) toimi sisäasiainministerinä Svinhufvudin toisessa hallituksessa 4.7.1930 -21.3.1931. - Kyseisen pakinan on siis täytynyt ilmestyä Vaasa-lehdessä vuoden 1930 jälkipuoliskolla tai vuoden 1931 alkukuukausina.

2219 Erich nousi ehkä vahvimmin julkisuuteen ns. Mäntsälän kapinan päivinä, kun hän esiintyi pääpuhujana Ohkolan työväentalolla 27.2.1932 tilaisuudessa, jonka aseistautuneet suojeluskuntalaiset keskeyttivät ja joka sitten johti Mäntsälän kapinatapahtumiin. Oikeistoletheet käänisivät asian niin päin, että syypää tapahtumiin oli filosofian tohtori Erich provokatiivisine puheineen. Erich vietiin paikalta pois poliisiautossa. (Perälä 1998, 266-268.) Sitten Erich nousi julkisuuteen toimimalla Väinö Tannerin avustajana sotasyylisyysoikeudenkäynnissä (Hyvämäki 1955, 92).

2220 K. J. Ståhlberg kyyditettiin 14.10.1930 (Salokangas 2003b, 638), joten Jaakkoon pakina ei ole voinut ilmestyä 1930 ennen tuon vuoden lokakuun puoliväliä.

sit on hälyytetty, Sosiaalidemokraatista soitethan langat punaasena: jotta: mihkä toimenpiteihin on hallitus ryhtynyt "lapualaasia" vastahan, Mikko on viety autokyyttihin...

Asuun samas hotellis ja juaksin sisäministerin huoneeseen.

Kuokkanen istuu yönutussansa unenpöpperös sängyn lairalla, puhelintorvi kouras ja huuti poliisilaitokselle, jotta:

- Onko siälä nähty sosialistierustaja Mikko Eerikkiä, s'oon karonnu eukkoonensa?

Sitten Jaakkoo kertoo, miten sisäministeri jatkaa soittelujaan; ja valittelee välillä tätä vieressä seuraavalle Jaakoolle sisäministerin työn kovuutta. Ja:

Vasta tuas klo 11 aikahan helppas.

Sisäministeri oli saanu selville, jotta Mikko Eerikki oli löyretty Hotelli Helsingistä, johna s'oli nukkua pusketanu muijinensa kaikkes rauhas. Ja tullu vasta aamulla kotiansa.

Kuulusteluissa oli ilmennyt, että Erich on viettänyt iltaa "Ryämän" - kansanedustajatoveri Mauri Ryömän - luona perin pitkään, kadottanut avaimensa - ja hoitanut itsensä kodin sijasta hotelliin. Jaakkoo pääsee siis potkaisemaan makeasti Erichiä, kokoomuksesta sosiaalidemokraatteihin siirtynyttä käännyännäistä; sekä "Siltasaaren" eli työväenliikkeen edustajia, jotka ovat tulleet suotta hälyttäneeksi poliisivoimat. Aihe oli ajan poliittiselle pakinoitsijalle makupala.

Olihan J. O. Ikola itsekin poliittinen aktivisti: hän oli perustamassa suojeluskuntia, toimi sitten suojeluskunnan päällikkönä, osallistui kansalaissotaan, värväsi miehiä sekä varoja Viron ja Karjalan sotiin, oli mukana nostattamassa Lapuan liikettä ja järjestämässä vuoden 1930 talonpoikaismarssia. "Jaakoon elämänkaaren kirjossa heijastuivat monet elämänalat: opettajan, kielenkääntäjän, sanomalehtimiehen, poliitikon ja yhteiskunnallisen luottamusmiehen sekä kirjailijan", Laukkonen kiteyttää.²²²¹

Poliitikon ja journalistin roolit sekoittuivat Ikolan tai Jaakoon tapauksessa keskimääräistä enemmän. Hänen poliitikonurastaan oli pakinoinnille epäilemättä suurta hyötyä, mikä näkyy edellä käsitellystä Erich-aiheisesta pakinastakin. Mutta, voi tietenkin kysyä, mistä kaikesta julki kertomisen arvoisesta Jaakkoo joutui vaikenemaan poliittisten kytkentöjensä takia? Näihin ongelmiin viittaa²²²² epäsuorasti myös elämäkerturi Laukkonen solmiessaan yhteen Ikolan elämänlankoja: "Noissa olosuhteissa tunnettuja sanomalehtimiehiä koko maassa valittiin eduskuntaan nykyistä enemmän. Näin he myös joutuivat mukaan poliittiseen peliin, joka pakostakin heijastui heidän journalistiseen toimintaansa. Monille poliitikoille on sanomalehti ollut suorastaan heidän politiikkansa välikappale."

Jaakoolla, kuten monella muullakin ajan sanomalehtipakinoitsijalla, oli sekä kevyen että poliittisen pakinoitsijan kasvot. Nämä roolit menivät sekaisin. Kuitenkin hänellä oli pyrkimys kirjoittaa vinjetin "Oottako kuullu?" alla ennen muuta kevyemmin; sekä vinjettien "Jaakkoo seliittää" sekä "Jaakoon kirjeitä eduskunnasta" alla asiapitoisemmin. Pääkirjoitusten kirjoittaminen ei ollut hänelle niinkään mieleen, sillä hän arvioi pakinatyyppisen sanoman menevän paremmin kansaankin. Jaakkoo selittää -pakinat vastasivat otteeltaan pitkälle myöhempien aikojen kolumneja.²²²³

Yhteiskunnallisista kysymyksistä Jaakoon erityisen kiinnostuksen kohteena olivat kommunismin vastustaminen, suomen kielen oikeudet, kieltolaki (jota hän vastusti), kansaneläkejärjestelmä (jota hän paljolti vastusti niin ikään) sekä Vaasasta lähtevän ns. poikkiradan rakentaminen.²²²⁴

Oottako kuullu -pakinat ovat oikeastaan murrepakinoita. Jaakoon onkin iskosnutun vahvasti murrepakinoitsijan leima. Jos Hj. Nortamo (1860-1931) oli ehkä murre-

²²²¹ Aleksis Kivistä 1954, 744; Laukkonen 1993, 279-280.

²²²² Laukkonen 1993, 280.

²²²³ Laukkonen 1993, 57, 72.

²²²⁴ Laukkonen 1993, 74; vrt. Salokangas 1987, 255.

pakinan kantaisä, niin Jaakkoo lienee hyviä kakkosia. Taanila onkin nimennyt, näihin kahteen tekijämieheen viitaten, suomalaisen murrepakinan kaupungeiksi Rauman ja Vaasan. Joukkoon voisi lisätä, pelkästään Aapeliin – josta seuraavassa alaluvussa – viitaten Kuopion.²²²⁵

Näin syntyi pakinoitsijan itsensä mukaan Vaasa-lehden ympyröissä Jaakkoo: ”Menetimme valtalehden aseman maakunnassamme. Asemaa takaisin vallataksemme päätin panna melun käyntiin: ruveta kirjoittamaan kotoisella murteella roimia ja hasuja juttuja joka päivä samalla huudolla: Oottako kuullu? ja aiheiksi valita eri pitäjissä sattuneita kommelluksia sekä leikata niin liki henkilöitä, että paikkakunnalla tunnettaisiin, mutta ei pystyttäisi painokanteita nostamaan. Ihmiset olivat hölmistyneitä tuosta avosuisesta, kummasta uudesta ’kriivarista’, joka tiesi koko maakunnan salaiset, ’kamalat’ asiat. Lehteä luettiin, sitä haettiin naapuriinkin, tykättiin hyvää ja pahaa, niinkuin oli tarkoituskin ollut.” Jaakkoo sai runsaasti lukijain juttuideoita sisältäviä kirjeitä – kuten mainitaan vaikkapa Tiituksestakin.²²²⁶

J. O. Ikola lienee imenyt pakinoihinsa vaikutteita harvinaisemmasta ilmansuunnasta: idästä. Venäjän kielen taitoisena – yliopistossa tätä kieltä opiskelleenakin – hän pystyi Venäjällä kesiä viettäessään tutustumaan ”loistavaan venäläiseen pakinakulttuuriin”, kuten hänen pikku elämäkertatekstissään ilmaistaan.²²²⁷

Jo Snellmanissa ja Topeliuksessa oli taisteluparia, kuten sitten vielä paljon enemmän Teemussa ja Matissa. Tuossa hengessä jatkui Vaasan ja Ilkankin välinen henkien – pohjimmaltaan kai levikkien – taisto vuosikymmeniä. Vaasan Jaakoon yhteydessä onkin mainittava myös Ilkan päätoimittajana 1929–1958 toimineen Artturi Leinosen nimi. Leinonen, joka tuli tunnetuksi niin ikään historiallisten romaanien kirjoittajana, pakinoi Ilkassa nimimerkillä Karhuvainion Esa; ollen Jaakoolle kova vastustaja, sparrari ja ”hasukampraatti”.²²²⁸

Jaakoon ja Karhuvainion Esan sanansäilät heiluivat toisiaan vasten 1950-luvun alkuun eli edellisen eläköitymiseen asti.²²²⁹ Vastakkainasettelu täytyy nähdä viime kädessä heidän edustamiensa lehtien kovasta kilpailusta käsin. Sanottiinhan, että Etelä-Pohjanmaalla on varsinaisesti vain kaksi puoluetta: Vaasan puolue ja Ilkan puolue.²²³⁰ Kamppailu jatkui pitkään, ja ainakin 1970-luvulla nimenomaan Ilkka jakeli tilausten kylkiäisinä jopa kahvi- ja ruokakalustoja. Lehtien levikkitaisto sai uuden käänteen, ja nyt Ilkan eduksi, lehden vaihdettua 1962 ilmestymispaikkakunnan Vaasasta Seinäjoeksi.²²³¹

Jaakkoo-Ikola kuvaakin 4.12.1931 julkaistussa pakinassaan pakinoitsijoiden taistoa näin:

Kun Vaasa sanoo, jotta eipäs, niin Ilkka sanoo sosialistien kans, jotta joopas. Ja kun Ilkka sanoo jotta joopas, niin Vaasa sanoo eipäs. Ja joka asias ku nakutettu.

²²²⁵ Taanila 1970, 288, vrt. Salokangas 1987, 384. – Tämän tutkimuksen kannalta Nortamo jää kuitenkin hieman sivupolulle, sillä hänen ansiokkaiden murrepakinoidensa miltei yksinomainen julkaisufoorumi on ollut kirja. Nortamo-Seuran edustajan mukaan Nortamo ei kirjoittanut murrepakinoita sanomalehteen, vaan ”pääasiassa suoraan jaarituskirjoihin”. Mitä Nortamon journalistiseen toimintaan muutoin tulee, hän toimi 1890-luvun alkupuoliskolla Åbo Underrättelserin Rauman-kirjeenvaihtajana. (J. Salon kirje 27.5.2007.)

²²²⁶ Aleksis Kivestä 1954, 640.

²²²⁷ Aleksis Kivestä 1954, 746.

²²²⁸ Laukkonen 1993, kuvasivut sivun 64 jälkeen.

²²²⁹ Laukkosen haastattelu 13.12.2004; Ilmari Laukkosen arkisto. – Päätoimittaja Laukkonen on kirjoittanut tiiviitä referaatteja Jaakoon keskeisten pakinoiden ydinsisällöistä ajanjaksolta 1920–47. – Haastattelussaan (13.12.2004) hän tähdensi Ikolan ja Leinosen olleen ”hyviä kavereita, istuivat klubillakin”.

²²³⁰ Laukkonen 1993, 74.

²²³¹ Salokangas 2003a, 14; Salminen 1988, 200–202.

Kerran, 28.9.1932, Jaakkoo vertaa Esa-Leinosen kanssa käymäänsä poliittista ottelua suomettarelaiten ja perustuslaillisten väliseen taisteluun.²²³² Tai Vaasan pakinassa 29.9.1933 hän heittää naapurilehdelle ja -pakinoitsijalle: "Mutta tämä Vaasan lehti ei oookkaa mikää umpisokia politiikkalehti." Vaasassa 11.12.1937 Jaakkoo toistaa, ettei lehti ole "mikään sokia puoluehaku".

Myös Karhuvainion Esa alias Artturi Leinonen²²³³ oli kova suustaan – siis kynsänsä. Hänen myöhempi päätoimittaja-seuraajansa Kari Hokkanen on luonnehtinut hänen olleen omimmillaan juuri pakinoitsijana; lisäksi että Esa oli "tietoinen vastaus kilpailijan Vaasan Jaakoolle".²²³⁴ Esakaan ei peitelty olevansa paitsi kansanmies myös isokenkäisten kaveri. Esimerkiksi Ilkassa 25.11.1950 julkaistussa alakerraksi taitetussa pakinassaan hän kertoo tehneensä 80-vuotisonittelukäynnin presidentti J. K. Paasikiven luo ja vaihtaneensa hyvinkin suorasukaisesti ajatuksia vanhan valtiomiehen – itseään liki parikymmentä vuotta iäkkäämmän – kanssa. Pakina on taitettu alakerraksi, ja sitä komistaa vinjetti, jossa mies – kaiketi Esa itse – polttee piippua. Otsikko: "Karhuvainion Esa [= vinjettiteksti] haastatteli maan isää". Pari päivää ennen presidentin merkkipäivää ilmestynyttä haastattelua pohjustetaan heti alkuun näin:

Mä kuulin, että tämän Suomi-nimisen valtakunnan päämies, tasavallan presidentti, eli niinkun tällä oikialla kielellä sanotahan prisitöntti, täyttää ensi maanantaina 80 vuotta.

Ajattelin, että kun kansalaisella on niinkin hyvä toimipaikka, ja on ennättänyt tuolaasehen korkiaan ikähän, niin täytyyhän toki saada haastattelu, ja täytyy onnitellakin.

Saadun haastattelun valtaosa on tasa-arvoista vuoropuhelua presidentin ja Esan välillä. Esimerkiksi:

- Mitäs herra presidentti tykkää tuosta Kekkosesta?
 - Mikäs Kekkoset on vikana, kova poika se on puuhaamahan. Onhan sillä ne omat konstinsa, eikä kaikki niistä tykkää, mutta siitä se on hyvä ministeriksi, ettei se ota noukahansa, vaikka sitä haukkuukin. Ja aivoja sillä on, vaikka karvoja ei oookkaan pääs senkään vertaa kuin mulla.
 - Oliko presidentin mielestä sosialistihallitus²²³⁵ paree kuin tämä nykyinen?
 - Mitäs sinä sekaannut valtakunnan perheasioihin, tavallinen lautamies - - - ?
 - Ei ollenkaan tavallinen, minä oon herastuomari.
 - No vaikka niinkin, kysele säädyllyisiä asioota, jos kerran välttämättä pitää kysellä.
 - Pitää, aivan välttämättä. Kuinkas on, vieläkö presidentti tykkää sikariista?

²²³² Laukkosen muistiinpanoista (Ilmari Laukkosen arkisto) ei selviä, onko kyseessä päiväkirjamerkintä tai vastaava vaiko pakinateksti.

²²³³ Opettajataustainen Leinonen (1888–1963), nuorisoseura- ja kulttuurimies, tuli valituksi Ilkan päätoimittajaksi Santeri Alkion jälkeen 1929, ja jatkoi tehtävässä vuoteen 1958. Hän vastusti lehden Seinäjoelle muuttoa, jota oli alettu pohtia jo hänen päätoimittajakautensa loppuvuosina. Leinonen oli pääkirjoitusten ja pakinoiden kirjoittajana tuottelias. Hän tuotti tekstiä "hämmästyttävällä nopeudella hämmästyttävän paljon", kuvaa Leinostutkija Timo Mikkilä. Hän kirjoitti Ilkkaan paitsi Karhuvainion Esan myös Jusun ja alkuaikoina niin ikään Eerikin ja Unilukkarin nimimerkillä. Leinonen tunnettiin myös historiallisten romaanien tuotteliana kirjoittajana sekä poliitikkona: kansanedustajana ja Maa-laisliiton puoluehallituksen jäsenenä. (Mikkilä 1979, 43, 52–53; Hakuteos Aamulehti 1988, 174.)

²²³⁴ Hokkanen 2006, 99.

²²³⁵ Sosialistihallituksella Esa viittaa edelliseen, K. A. Fagerholmiin hallitukseen (1948–50). Pakinan julkaisuhetkellä maassa istuu Kekkoset ykköshallitus (1950–51). – Kun Esan pakinoita on koottu kansiin (Karhuvainion Esa 1963, 153–155), on esimerkiksi ilmaisu "sosialistihallitus" vaihtunut ilmaisuun "edellinen hallitus". Myös on tekstiin tehty lisäyksiä, ehkä vain siksi että 1960-luvun lukija pysyisi paremmin kärryillä. Tällaiseen jälkistilointiin voi suhtautua myös kriittisesti.

– Ha, ha, ha, sama vanha junkkari! Näit tietysti tuon mun loorani, jonka sain lahjaksi joltakin eteläisten maiden diplomaatilta. Tuos on, paa palamahan! Et oo varmasti ennen saanu näin hyviä sikaria?

– Sain minä kerran Roosevelt-vainaalta toistakymmentä vuotta sitten sellaisia pitkiä havannoota. Ja Moskovas Litwinovilta melkeen samanlaasia, kun oltihin vahvistamas sitä kymmenen vuoden hyökkäämättömyyssopimusta – – – .

Tuossa on hämäläissyntyinen Paasikivikin pantu haastamaan Ilkan oman maakunnan murretta.

Jaakkoo-Ikolaa seurasi Vaasassa päätoimittajana (1951–1980) Ilmari Laukkonen, joka pakinoi lehdessä nimimerkillä Helapää – vielä eläkkeelläkin. Herrasmiesmäiseksi kulttuuripersoonaksi luonnehditusta Laukkosesta ei ollut pakinoitsijana vastaajaksi ainakaan nimimerkillä Aaretti Ilkassa vuodesta 1958 tykittäneelle päätoimittaja Veikko Pirilälle. Mutta pakinoitava vain Laukkosenkin oli, ja usein ylen päivänpoliittisesti, vaikka tällainen ei ehkä aina hänen taipumuksiinsa istunutkaan. Laukkonen onkin luonnehtinut Pirilää ”taistelukukoksi”. Toisaalta Pirilä on muistellut, että hän ja kollega Laukkonen kohtelivat pakinoitsijoina toisiaan silkkihansikkain verrattuna Jaakoon ja Esan taannoiseen sanailuun.²²³⁶

Pakinan vahvaa asemaa Vaasa-lehdessä, ja maakuntalehdistössä ilmeisesti yleisemminkin, kuvaa Laukkosen pitkäkö luetelma lähinnä hänen oman päätoimittaja-aikansa (1951–1980) nimimerkkirunsaudesta Vaasa-lehdessä. Lehden oma toimittaja kätkeytyi ainakin nimimerkkien Ville, Karvakorva, Rantakeksi, Maan-Jussi, Puupännä, Reima, Marjaana ja Ruoti taakse. Aluetoimittajat ja kirjeenvaihtajat selostivat ja kommentoivat alueensa tapahtumia vinjetin ”Maakunnan peili” alla. Lehdellä oli ulkopuolisia murrepakinoitsijoita, kuten nimimerkillä Männistön muori kirjoittanut kirjailija Venny Kontturi; tai kulttuuripakinoitsijoita, kuten Kirjamies ja Helmenpyytjä. Lisäksi urheiluosastolla oli omat nimimerkkinsä, ja lehdessä esiintyi myös tilaispäspakinoitsijoita. Jopa kansanedustajat kirjoittivat alkuun eduskuntakuulumisia ikään kuin pakinaformaatisia – ainakin sellaisin nimimerkein kuin Pater ja Rexi.²²³⁷

Suosittu pakinoitsija saattoi olla maakuntalehden levikille ja menestykselle mitä tärkein tekijä – eikä vain eteläisellä Pohjanmaalla ja pohjoisessa Savossa, vaan yleisemminkin. Esimerkiksi Jyväskylän lehtikilpailun ratkaisevia tekijöitä olivat ainakin yhden tulkinnan mukaan Puuman alias Lassi Utsjoen (ent. Schlüter) pakinat. Paljolti niiden niiden avulla on Keski-suomalaisen väitetty pystyneen venyttämään levikki-kaulaa kilpailijoihin nähden²²³⁸.

”Hän kiersi ahkerasti maakuntaa ensin polkupyörällä, sitten isolla Buickillaan, eikä hän lähtenyt kiertämään pitäjää, vaan meni johonkin taloon ja kyseli, kukas tietää siitä ja siitä, ja sanoi, että no niin, hakekaas se tänne”, kuvaa Pentti Kiipula Puuman työtapaa. ”Pakinoissaan hän aina mainitsi, miten hyvässä maalissa ja kaunis talo oli, ja miten hienoja lehmiä laitumella näki. Ja nimiä oli aina kymmenittäin, kaikki harvennettuina, kun hän lähetti terveisiä kaikille, kissoja ja koiria unohtamatta.” Kiipulan mielestä tuo oli journalistisesti katsoen ”arveluttava tapa tehdä levikkiä”, mutta ”niin sitä vain tehtiin siihen aikaan”.

Kehitys johti Laukkosen mukaan myös Vaasa-lehdessä 1970-luvun lopulla siihen, että ”nimimerkkien sijasta pakinoitiin ja kirjoitettiin kolumneja yhä enemmän omalla nimellä”. Voi lisätä, että monissa lehdissä tätä kehitystä oli havaittavissa jo 1960-luvulla. Toisaalta vielä 1970-luvulla Aamulehden päätoimittajan tehtävät vastaan ottanut lehdistö- ja tiedotusopin professori Raino Vehmas näki luontevaksi luoda itselleen pakinapersoonallisuuden. Aamulehden Utrana – yhtenä lehden pakinoitsijana ajan

²²³⁶ Salokangas 2003a, 26–29; Laukkonen 1981, 245; Pirilä 1982, 148.

²²³⁷ Laukkonen 1981, 252.

²²³⁸ Kiipula 1996; Salminen 1988, 262; ks. myös Kangas 2007, 130–131, 147.

vielä useista – Vehmas polemisoï lehdessään aina vuoteen 1979, varhaiseen kuolemaansa, asti. Utran pakinoita kertyi yli 600.²²³⁹

Joidenkuiden pakinan iskurityöläisten mainitaan yltäneen uransa mittaan tuhansiinkin pakinoihin. Ennätysten kirjaamiseen en ryhdy – mutta Kyösti Sorjosen Joelina niin Keski-suomalaiseen kuin muihin jvaskyläläisiin lehtiin kirjoittamien pakinoiden määrä, yli 10 000, tuntuu huikealle.²²⁴⁰ Keski-suomalaisen päätoimittajan M. E. Juuselan todetaan kirjoittaneen Emmanuelina 1947–1973 noin 5 500 pakinaa; Serpin alias Seere Salmisen Helsingin Sanomiin 1935–1964 viitisentuhatta ”serpentiiniä”; Kalevan pitkäaikaisen toimittajan Martti Putaalan 1918 alkaneen uransa mittaan runsaana parinkymmenenä vuotena nimimerkeillä Pudas, Marttiinus ja Eskon puumerkki pyöreästi 4 000 pakinaa; sekä Savon toisena toimittajana ja sittemmin päätoimittajana työskennelleen Jalmari Lampelan Ierikkana 1927–1942 runsaat 3 500 pakinaa.²²⁴¹

10.14 Aapeli, Kuopion poliittinenkin iän

Jos yhden pakinoitsijan kautta yrittäisi hahmottaa välittömästi sotien jälkeisen pakinan kehityskaarta, paras tarkastelunkohde voisi olla Aapeli alias Simo Puupponen (1915–1967). Hypättäessä Tampereelta Kuopioon, kovasta Utrasta pehmeänkovaan Aapeliin, hypätään paitsi ajassa taaksepäin myös asiapitoisesta argumentaatiopakinaasta humorisempaan verbalistiikkaan. Suomalaisen sanomalehtipakinan kehityskaaria seurattaessa nousee väijäämättä esiin taas Kuopio, Snellmanin ja Kaapro Jääskeläisen pakinakaupunki.

Puupponen aloitti lehtimiesuransa sitoutumattomassa Pohjois-Savossa 1936. Jo tässä lehdessä hän pakinoi nimimerkillä Syyrakki. Pakinointi kiinnitti huomiota Savon Sanomissa, ja Puupposelle tarjottiin toimittajanpaikkaa syksyllä 1941 tässä maalaisliittolaisessa lehdessä. Puupponen otti kutsun vastaan, ja Savon Sanomien palstoille astui Aapeli.²²⁴²

Aapelin pakinat tulivat pian niin suosituiksi, että hänet pyrittiin pian sotien jälkeen rauhoittamaan muulta toimitustyöltä kokonaan Aapeliksi. Aapelista tehtiin lukijoille henkilökohtaisesti tuttu; hän muun muassa kiersi syksyisin asiamieskokouksissa vetonaulana. Aapeli pakinoi Savon Sanomissa vakituksena toimittajana vuoteen 1952, mutta jatkoi pakinoimista Aapelina Helsingistä käsin 1960-luvun alkuun asti.²²⁴³

Taanila on luonnehtinut Aapelin olleen humoreskipakinan ”taidokkain ja avarin edustaja”, joka kirjoitti Tiituksen tavoin hauskuuttavasti lähinnä kaupunkilaisille. ”Sen sijaan on miltei unohdettu hänen roolinsa poliittisena pakinoitsijana”, Kaija Piironen huomauttaa. Parhaimmillaan, vuosina 1945–1946, liki neljännes hänen pakinoistaan oli poliittisesti kantaa ottavia. Toki Piironen lisää, että Aapeli ei kirjoittanut puoluepoliittikkona, vaan perusvireeltään liberaalina individualistina ja humoristina. Omien sanojensa mukaan hän katseli politiikkaa piimätuopin pohjan läpi. Näiden poliittissävyyisten pakinoiden kärki kohdistui useimmiten SKDL:ään. Aapelin pakinoissa heijastuivat sotien jälkeiset epäluulot uutta sisä- ja ulkopolitiikkaa kohtaan. Aapeli puki sanoiksi sen, mitä monet ajattelivat.²²⁴⁴

²²³⁹ Laukkonen 1981, 252; Pesonen 1981, 7.

²²⁴⁰ Sanomalehtimies Kyösti Sorjosen 1995. – Sorjosen pakinoita: ks. Joel Suomen Ateenasta 1991.

²²⁴¹ Keränen 1984, 146; Salminen 1988, 262; Serpentiinejä 1985.

²²⁴² K. Piironen 1982, 187.

²²⁴³ K. Piironen 1982, 372.

²²⁴⁴ Taanila 1970, 288–289; K. Piironen 1982, 373.

Aapelin irvailun kohteita toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa olivat mm. ”Rva Pääjohtaja” eli Yleisradion keulakuva Hella Wuolijoki, kansanedustaja ”Hertta Otontytär Kuusinen”. Mutta Aapeli rajasi tekstinsä koskemaan ns. kotikommunisteja ja heidän ajamaansa ”totellista temokratiaa”, jotta välttyisivät syytökset ulkopoliittisten ikkunoiden rikkomisesta.²²⁴⁵

Aapelin läpimurtopakinana pidetty ”He istuvat siis” ilmestyi Savon Sanomissa 8.11.1945. Otsikon yllä komeilee vinjetti²²⁴⁶, jossa lukee kalligrafisesti kirjoitettuna, kaksoispisteen kera, Aapeli; vieressä komeilee piirroskuva piippua polttelevasta miehestä. Tässä loppusointuisen runon asuun kirjoitettu pakina kokonaisuudessaan:

He istuvat siis,
Ryti, Reinikka, Rangell,
turvassa tyrmän,
mi on teljetty kangell’.
Nyt on jyrinä käynnissä
oikeuden ukkosen,
kun rautoihin pistivät
myös Antti Kukkoson.
Ja kukkumaan kuulu
ei onnen käkeä:
nehän putkassa pitävät
its’ Kivimäkeä.
On kylmänä latinan
myös kotilies,
sai hilut näät kinttuihin
Edw. Linkomies.
Hälle seurana istuu
Carl Henrik Ramsay
ja Tanneri tunnusta
muuta tehneensä ei
kuin parhaansa, mutta
sekö puolustus muka,
kun ei kysytä: mitä?
vaan kysytään: kuka?
He istuvat siis
nämä Väiskit ja Jukat
ja vankilan portilla
vapauden kukat
ne kukkivat sen minkä
ehtii ja jaksaa.
Huviveroa Eurooppa
ylimääräistä maksaa. –
Hei, pojat te siellä
telkien takana!
Täällä irrallaan kulkee
viel’ toinenkin pakana.
Mutt’ huoletti nukkukaa
vankilan lullaan!
Pian mekin kai täältä
perässä tullaan.

Runoudentutkija tuskin antaisi tästä soinnuttelusta kovinkaan hyvää arvosanaa. Mutta – pakinoitsijallahan on aina vapautensa. Kuten havaitaan, Aapeli ottaa rohkeasti kantaa sotasyllisyysoikeudenkäyntiin. Valvontakomission puheenjohtaja A. A. Zdanov oli lähtenyt jo helmikuussa 1945 nostattamaan voimakkaasti esiin kysymystä siitä, ket-

²²⁴⁵ Huuskonen 1986. – Runomuotoisessaan pakinassaan ”Ajan aalloilta” (SS 20.6.1948) Aapeli viljelee myös ilmaisua ”-mokratia”.

²²⁴⁶ Ks. Vuorio 2007, 132.

kä ovat sotasyyllisiä. Heinäkuussa eduskunnassa esitetyn välikysymyksen ensimmäinen allekirjoittaja Hertta Kuusinen nimesi pääsotasyyllisiksi entisen presidentin Risto Rytin, entisen ministerin Väinö Tannerin, entiset pääministerit J. W. Rangellin ja Edwin Linkomiehen sekä entisen Berliinin-lähettilään T. M. Kivimäen. Erityisen tutkijakunnan työn tuloksena näiden nimien rinnalle nostettiin vielä entiset ministerit Henrik Ramsay, Antti Kukkonen ja Tyko Reinikka. Syytettyjen penkille joutui siis kahdeksan miestä. Oikeudenkäynti alkoi Helsingin Säätytalossa 15.11.1945. Tuomiot annettiin 21.2.1946.²²⁴⁷

Kansa seurasi oikeudenkäyntiä henkeä pidätellen. Aapelin pakina julkaistiin viikko ennen oikeudenkäyntiä; siinä vaiheessa, kun syytetyt olivat vangittuina istuntoa odottamassa. Kaikki kahdeksan syytettyä tulevat pakinassa nimeltä mainituiksi. Pakinan väitetään herättäneen ”tavattomasti huomiota jopa ulkomaita myöten”.²²⁴⁸

Pakina osoittaa vastaansanomattomasti, että Aapeliin ei pidä lyödä pelkkien humoreskien kirjoittajan leimaa. Runopakina on äänessä peloton poliittinen kannanottaja. Loppusoinnuissa voi nähdä pinnistämisen makua, keinotekoisuuttakin; ja kuitenkin runopakina toimii – kuten tarkoitettu on – päivänlyriikkana.

Kirjoittaessaan sotien jälkeen ruokaherkkuihin totuttelevalla yleisölle otsikolla ”Syökää silliä” Aapeli ujuttaa humoreskityyppisen pakinatekstin sekaan myös poliittista maustetta. Nimenomaan jakso, joka seuraa tuossa 1940-luvun loppuvuosien²²⁴⁹ pakinassa väliotsikkoa ”Silli tsekkoslovakialaiseen tapaan”, edustaa tätä: ”Ensiksi silliltä pannaan pää poikki. Tämän jälkeen se on valmis mihin tahansa. Niinpä vedetäänkin sitten sisukset ulos ja pannaan tilalle jotakin muuta vallitsevan makusuunnan mukaisesti. Härskit sillit heitetään yli laidan. Ei pidä unohtaa poistaa silliltä selkärankaa. Kun silli on tällä tavalla tehty pehmeäksi, se kelpaa sopivasti ryyditettynä syötäväksi eli kulkemaan niin sanottua Tsekkoslovakian tietä, mistä ruokalaji on saanut kaunis-kaikuksen nimensä.”

Poliittisesti kuuma alkuvuosi 1948 tarjosi Aapelillekin kosolti kirjoitettavaa. Kommunistit olivat helmikuussa ottaneet Tsekkoslovakiassa vallan, ja meilläkin alettiin väitellä ”Tsekkoslovakian tiestä”. Huhtikuun lopulla eduskunta hyväksyi, miltei yksimielisesti, Suomen ja Neuvostoliiton välisen YYA-sopimuksen. Samoina viikkoina liikkui maassa sitkeitä huhuja kommunistien vallankaappauksesta. Presidentti Paasikivi erotti toukokuussa emigrantteja Neuvostoliittoon luovuttaneen sisäministeri Yrjö Leinon. Ja kaiken taustalla olivat heinäkuun alun eduskuntavaalit – joissa sitten kommunistit kärsivätkin tappion.²²⁵⁰

Alkuvuoden 1948 poliittiset teemat näkyvät alinomaan myös Aapelin Savon Sanomiin kirjoittamissa pakinoissa. Vielä 1930-luvulla miltei symbioottisessa suhteessa Maalaisliiton puoluepiiriin kanssa elänyt lehti oli jo heti sotien jälkeen journalistisesti suhteellisen itsenäinen. Ja ”1940-luvulla Savon Sanomat kasvoi hyvin nopeasti täyteen maakunnalliseen mittaan omistuksellisesti, toiminnallisesti ja levikillisesti”, Kaija Vuorio kirjoittaa. Kuusipäiväiseksi 1941 muuttunut lehti koki heti sotien jälkeen voi-

²²⁴⁷ Haataja 1997, 771–775.

²²⁴⁸ Piironen 1982, 372.

²²⁴⁹ Pakinakokoelman (Aapelin ilot 1972, 34–35) mukaan pakina olisi vuodelta 1947. Voisiko olla noin? Sanapari ”Tsekkoslovakian tie” on näet H. Larmolan (1994, 212) mukaan peräisin vasta seuraavalta vuodelta: Vapaasta Sanasta, joka kommentoi innostuneesti Tsekkoslovakiassa 25.2.1948 tapahtunutta kommunistien vallankaappausta. Toki sanonnan nosti kansan huulille toden teolla kommunistijohtaja Hertta Kuusisen Helsingin Messuhallissa 25.3.1948 pitämä puhe (Haataja 2003, 781). – Aapeli-sitaatti teoksen Aapelin ilot (1972, 34–35) mukaan.

²²⁵⁰ Haataja 2003, 778–788.

makasta levikinnousua. Levikki alkoi läheta 50 000 kappaleen rajaa, ja kokoomuslainen kilpailija Savo alkoi jäädä lehtikilpailussa selvästi häviölle.²²⁵¹

Konkreetteina esimerkkeinä Aapelin alkuvuoden 1948 politiikkaa käsittelevistä pakinoista mainittakoon ”Masaryk” (SS 13.3.1948; aiheena Tšekkoslovakian ulkoministerin Jan Masarykin outo kuolema ikkunasta putoamisen seurauksena), ”Nykysuomalainen murhenäytelmä” (SS 16.3.1948; aiheena oman maan Valpon toiminta yllättävine kadulta pidätyksineen), ”Nimen kaiku” (SS 30.4.1948; aiheena Hertta Kuusinen, jonka sukunimi oli ulkomailla äännetty yhdellä u-kirjaimella), ”Vappu ja Jarnon laastari” (SS 1.5.1948; aiheena vasemmistolainen vappupuhuja Jarno Pennanen, jonka oikeistolaisella menneisyydellä herkutellaan), ”Kekkonen” (SS 9.5.1948; aiheena tarina Kekkosesta, joka oli suivaantunut makuuvaunussa tupakoineeseen kanssamatkustajaan), ”Hymni kalakukolle” (SS 25.5.1948; aiheena kalakukko, josta väännetään irti poliittista iloa) tai ”Eräs oppipoika” (SS 9.6.1948; aiheena sota-aikana Neuvostoliiton radiopropagandistina toiminut Armas Äikiä). Myös Aapelin runomuotoa hyödyntävä poliittinen pakinointi jatkuu. Esimerkiksi (”Kevätsointuja”; SS 21.5.1948) hän istuttaa Larin-Kyöstin runoon Yrjö Leinon; tai (”Ajan aalloilla”; SS 20.6.1948) hän rallattelee ajan ilmiöillä ja nimillä, selvänä tavoitteenaan herätellä ihmisiä äänestämään eduskuntavaaleissa oikein.

Otettakoon koepala Aapelin mainitusta pakinasta ”Nykysuomalainen murhenäytelmä” (SS 16.3.1948). Aloitus:

Kadunkulmassa seisoi suuri, lihava, punakka mies. Hän katseli ohikulkijoita. Yht’äkkiä hänen eteensä pysähtyi pieni, laiha, kalpea mies.

- Päivää, sanoi pieni, laiha kalpea.

Suuri, punakka mies ei vastannut. Hänen ammatissaan oli oltava varovainen ja pidettävä aina kaikki aistit valppaina.

- Tiedättekö, mistä saisi silliä? pieni mies kysyi.

Kuten jo havaitaan, tämä pakina perustuu paljolti tiiviiseen vuorosaniin. Pieni mies jatkoi kadulla utelujaan, suuren punakan miehen seurattessa häntä, muassa valokuvauskone ja muistilehtiä. Pieni mies tiedustelee sillin saatavuutta ”rouvalta” ja ”vaka-varaiselta torihampuusilta”. Sitten pieni pidätettiin, ja ”viettiin valtiollisen poliisin suojiin”, missä hän yllätykseksensä tapaa rouvan ja hampuusin – niin ikään pidätetyt. Heitä syytetään kuulumisesta ”Tuoreen Sillin salaliittoon”. Ja:

²²⁵¹ Hakuteos Savonlinna 1988, 9–12; Vuorio 2007, 104, 108, 122. – Savon Sanomat halusi kehittyä kaikin tavoin. Jo 1945 lehti solmi sopimukset uutistoimistojen AP ja UP kanssa – paljolti tosin siksi, ettei Savo näitä palveluja saisi. 1950 lehti sai maan ensimmäisten lehtien joukossa teleksin. Pian perään otti lehti käyttöön telefonton ensimmäisenä maakuntalehtenä. Teleksin ansiosta SS pystyi kertomaan 6.3.1953 etusivullaan Stalinin kuolemasta, josta oli lehdelle tullut tieto klo 3.15. Tosin – uutista kun tiedettiin odottaa – etusivu kuolinuutisineen oli ladottu valmiiksi jo edellispäivänä. Samaan uutisointinopeuteen ylti Vuorion mukaan maassa vain HS. – SS seitsemänpäivästä 1950, ja Savo perässä 1951. Savo-lehti säilytti Pohjois-Savon mielenkiintoisessa lehtikilvassa asemansa itse Kuopiossa ver-raten pitkään, mutta 1972 oli lehden annettava lopullisesti periksi; se sulautui SS:iin. (Vuorio 2007, 108, 138–140, 144–146, 183–187.)

- Haa, yritätte vielä kieltää! Ja kuitenkin näin teidän ihan selvästi vilkuttavan silmäänne, kun kysyitte Tuoretta Silliä!

- Niin, minä en ole saanut sitten vuoden 1938 mitään silmää vilkuttamatta.

- Vaiti! sanoi iso, punakka mies ja sulki pienen miehen, rouvan ja torihampuusin putkaan. Siellä he saivat olla 3 vuotta 6 kuukautta 13 päivää.

Seuraa vielä loppukäänne: kun pieni mies pääsee kolmen ja puolen vuoden putkassaolon jälkeen kotiin, siellä odottaa vaimo ja - uusi mies. Loppukappale maalaa tiiviisti, miten sitten kävikään:

Pieni, laiha, kalpea mies meni ja osti yhden suolasillin. Hän tukehdutti itsensä sen selkäruotoon.

Aapeli saa mahtumaan pieneen palstatilaan²²⁵² hämmästyttävän todistusvoimaisen pakinan niistä peloista, joita Suomessa noiden vuosien valtiollista poliisia kohtaan tunnettiin.

Jouko Tyyri on vertaillut Aapelia Olliin. "Hän on herkempi, aistillisempi ja 'keskuslyyrillisempi' kuin Olli. Arkiset, yksityisemmät kiusat ovat hänen alaansa, ei poliittinen satiiri, joka viehättää Ollia yli kaiken muun." Aapelin huumori on "kaikkein älykkäintä savolaista leikkiä", ja kieli "tottelee häntä taipuisammin kuin ketään nykyistä prosaistiamme".²²⁵³

Yksi Aapelin huomatuimpiin kuuluva pakina otti kantaa Olavi Paavolaiseen. Aapeli löi itsensä yhä vahvemmin läpi tuolla Paavolais-parodialla, joka kosketteli kirjailijan tuoretta teosta Synkkä yksinpuhelu (1946). Teoksestahan syntyi kirjasota. Aapelin parodioivaa pakinaa lainasi P. Tarkan²²⁵⁴ mukaan "porvarillinen lehdistö kaikkialla maassa". Parodia sinänsä on, Tarkka arvioi, Aapelin tuotannossa melko harvinainen - mutta "oikeastaan ei ole ihme, että särmikäs ja kriittinen Paavolainen herätti senkaltaisen reaktion". Aapeli käytti tässäkin pakinassa Tarkan mukaan äänitorvenaan Hermannin Hulukkosta, mäkitypa-

SAVON SANOMAT

Aapeli

Nykysuomalainen murhenäytelmä.

Kadunkulmassa seisoi suuri, lihava, punakka mies. Hän katseli ohikulkijoita. Yhtäkkiä hänen eteensä pysähtyi pieni, laiha, kalpea mies.

- Päivää! sanoi pieni, laiha kalpea. Suuri, punakka mies ei vastannut. Hänen ammatissaan oli oltava varovalnen ja pidettävä aina kaikki aistit vaip-paina.

- Tiedätkö, mistä saisit silliä? pieni mies kysyi.

Lihava mies ei vastannut vielääkään, sillä keskustelu näytti saavan epäilyttävän luonteen.

- Nimitään tuoretta silliä, jatkoi pieni mies.

Iso mies siristi silmiään ja pudisti päätään.

Pieni mies huokaisi, kohautti rintoja olkapäitään ja jatkoi matkaansa.

- Haa! sanoi silloin suuri, punakka mies, veti taskustaan muistikirjan kynnän, valokuvauskoneen, kynnelkaasupistoolin ja käsiraudat m/48. sen jälkeen hän lähti seuraamaan pientä miestä.

- Tiedätkö, mistä saisit tuoretta silliä? kysyi pieni mies seuraavalla vastaantulijalta, joka oli joku rouva.

- Kunpa tietäisinkin! huokaisi rouva ja meni menojaan.

Suuri, punakka mies kirjoitti kaiken muistikirjaansa ja valokuvastauksen.

- Mistähän saisit silliä? kysyi pieni mies joku muuta olon puu-

²²⁵² Pakinansa "Nimen kaiku" (SS 30.4.1948) alussa Aapeli viittaakin paperipulaan: "Tällaisessa laihassa lehdessä ei meikäläisellekään mielellään myönnetä enemmän tilaa kuin mikä menee pieneen, mielevään myhähdykseen." - Sanomalehtipaperin saantiahjan säännösteltiin Suomessa 1942-49 (Perko 1988, 53-63) eli vielä käsiteltyjen Aapelin pakinoiden aikoihin. Voi pohtia, millainen mahdollinen vaikutus tekstin tiivistämisen pakolla oli vaikkapa juuri Aapelin pakinoihin.

²²⁵³ Tyyri 1959, 103, 106. - Nuori Tyyri tuossa saattaa liioitellakin; hänellä on (P. Tarkka 2005, 20-21) menossa elämänvaihe, joka pitää sisällään adaptoitumisen helsinkiläisestä kulttuuriskribentistä innokkaaksi kuopiolaiseksi, maalaisliittolaiseksi kannanottajaksi.

²²⁵⁴ P. Tarkka 1968, 117.

laista, joka osaa sopeutumisen taidon ja omaa savolaista juonikkuutta. Hulukkosen ta-
voin Aapeli oli enimmäkseen passiivinen syrjästäkatsoja, joka katveestaan, riippuma-
tosta tai keinutuolista, ammuskeli vaarattomia nuolia kiireen ja tärkeilyn vaivaamien
nykyihmisten – varsinkin poliitikkojen – tavoitteita vastaan.

Aapelin pakinoitsijanura kesti 1960-luvun lopulle – juuri samoihin vuosiin, jol-
loin kolumni alkaa kipuamisensa²²⁵⁵ pakina-isoveljen rinnalle, ja sitten ohikin. Kun
Simpan ura päättyi Suomen Sosialidemokratissa päätoimittaja – sittemmin kolumnisti
– Aimo Kairamon antamiin potkuihin, ei hän enää saanutkaan suoranaista seuraajaa.
Simppana jatkoi nyt Kairamo, kolumnisti.

Lehtikuolemat ohensivat toisen maailmansodan jälkeen lehdistöämme, ja yhä
useammalla paikkakunnalla pakinoitsijalta alkoi puuttua naapurilehden kollega: vi-
rikkeenantaja, ärsyttävä, sparrari. 1960-luvulla ihmiset alkoivat imeä hauskuutusta yhä
vahvemmin televisiosta. Ja kun sanomalehdistön poliittinen tehtävänasettelu alkoi
väistyä taka-alalle, alkoi myös poliittisen pakinan merkitys vähetä. Yhtäältä tämä oli
menetys. Toisaalta poliittiselle pakinalle oli Aarre Huuskosen mukaan usein valitetta-
vasti ”tunnusomaista vieraan puolueen, sitä edustavan kilpailevan lehden ja tämän po-
liittisen pakinoitsijan suoranuottinen haukuskelu, vailla sen kummempia tyyllillisiä tai
muuta kirjallisia tavoitteita”.²²⁵⁶ Tällaista poliittisen pakinan tarjontaa jäi harva kaipa-
maan.

Useissa lehdissämme näkyvä pakinoitsijapolvi ehti vaihtua toiseen. Savon Sano-
missa Aapelin jälkeen pakinaperinnettä jatkoi ehkä ennen muuta Jooseppi alias Jouni
Hirvaskero.²²⁵⁷ Helsingin Sanomissa Tiitus seurasi Teemua, ja toisen maailmansodan
jälkeen remmiin ovat astuneet lehdessä esimerkiksi Arijoutsu alias Heikki Marttila ja
Origo alias Jouni Lompolo. Yksi 1900-luvun ja 2000-luvun taitteen nimekkäimpiä pa-
kinoitsijoita – sanan perinteisessä merkityksessä – löytyy iltapäivälehdistön puolelta:
Bisquit alias Seppo Ahti. Hän on taitava, kuten hänen ihailijansa²²⁵⁸ todistavat. Mutta –
pidemmässä katsannossa: onko hänkään sittenkään tuonut pakinaan enää laadullisesti
uutta? Onko hän perimmältään oman aikansa fiksun keskiluokan Olli?

Aamulehden Matti Pitko, toinen 1900-luvun ja 2000-luvun taitteen nimekäs, on
pitänyt lehdessä erilaisia palstoja, ja liikkunut jännittävällä tavalla pakinan ja kolumnin
välimaastossa. Uudistajaksikin häntä voi sanoa. Yksi hänen omin lajinsa ovat lyhyet,
fragmentaariset heitot, joita on koottu kirjaksikin.²²⁵⁹ Ne jatkavat tavallaan Teemu-
Leinon Tähtäpäiden linjalla. Ja ehkei poliitikko-pakinoitsijakaan ole kuollut ihmislaji.
Näin ainakin voi uumoilla Timo Roosista, joka on jaksanut pitkään hauskuuttaa (Uu-
tispäivä) Demarin lukijoita jutuillaan, jotka ovat ulkonaisesti kolumninomaisia, mutta
jotka verbaalilta ilmaisultaan tuovat mieleen vanhan ajan pakinat.

Lisättäköön vielä, että päätoimittaja pakinoitsijana näyttää käyneen harvinaiseksi
ilmiöksi. Pakina on siirtynyt 1900-luvun viime vuosikymmenillä muiden toimittajien –
enemmän tai vähemmän pakinan ammattilaisten – käsiin. Sekin on yksi sivu toimitus-
työn differentiaatiota. Läpihauska päätoimittajapalsturi Vaasan Jaakoon malliin herät-
täisi vuosituhannenvaihteessa milteipä kummastusta. Eri asia on, että nykypäätoimit-
tajan toki sopii – ja on toivottavaakin, jottei vaikuttaisi tosikolle – *kolumneissaan* soveli-
aasti letkautella.

²²⁵⁵ Ks. esim. Taanila 1970, 298.

²²⁵⁶ Huuskonen 1986.

²²⁵⁷ K. Piironen 1982, 373.

²²⁵⁸ Ks. Bisquit-karaoke 2004.

²²⁵⁹ Pitko 2001. – Alkusanoissa Pitko (mts. 5) luonnehtii itseään ”ammattimaiseksi provokaat-
toriksi”.

10.15 Jälkikirjoitus: kolumni, tuorehko sivupolku

Kulttuurin viisikymmentäluku vapautti runon, mutta ei muita ihmiselle tärkeitä alueita. Se uskoi erottavansa taiteen epätaitteesta. Se halusi raivata elokuvalle paikan taiteiden joukossa. Mutta se ei nähnyt sitä paikoitustarvetta, joka esimerkiksi asumisella, liikkumisella, sotimisella, metsänhoidolla ja sukupuoliyhdyksillä on kulttuurin alueella.

Arvo Salo & Bo Ahlfors: 60-luku (1970)

Kolumni, made in USA, näyttäytyy alkumetreillään perin yhdysvaltalaisena myös Suomessa. Kolumni taisi hiipiä suomalaiseen lehdistöön ensi kertaa amerikkalaisissa vaatteissa. Helsingin Sanomien 13.5.1956 julkaisema kolumnistisuuruus Walter Lippmannin juttu ”Miksi Moskova haluaa rauhaa keski-idässä?” lienee se ihka ensimmäinen²²⁶⁰ aito kolumni päivälehdissämme.²²⁶¹ Lippmann esiintyy Helsingin Sanomissa jo vuoden 1956 kolumneissa vajaan puolen palstan levyisin kasvokuvin, ja palsta on näyttäisi olevan määrämittainen: kahden palstan soiro. Vinjettiä ei ole, mutta ulkoasua hallitsee vakioitettu typografia: Walter Lippmannin nimi on ladottu kursivoituna otsikon esiriviksi, ja koko otsikon yllä on ns. hattu. Niin ulkoasun, määrämittain kuin palstan kontinuiteetin suhteen kyse on jo aidosta kolumnista. Puuttuu vain se, että kirjoittaja olisi suomalainen.²²⁶²

Tuo suomalaisuus-ehto täytty Jörn Donnerin Ylioppilaslehteen maaliskuusta 1961 kirjoittamissa jutuissa, jotka mainitaan lehden historiankirjoituksessakin.²²⁶³ Ne on tulkittavissa aivan ensimmäisiin kuuluviksi suomalaisskribentin kirjoittamiksi kolumneiksi. Palstan ulkoinen olemus näyttää vakioidulle. Esirivillä seisoo ”Jörn Donner”, sitten on näemmä vain yhdestä iskevistä sanasta koostuva otsikko; kaksipalstainen kokonaisuus on kehyksissä, ja sitä hallitsee Donnerin vajaan palstan levyinen kasvokuva. Ulkoasuratkaisu on kuin Helsingin Sanomien 1956 julkaisemista Lippmann-kolumneista.

-
- 2260 Kyösti Lamminpään, Päivälehdien arkiston tutkijan, kirje 6.2.2008. – Copyrightin mainitaan kuuluvan paitsi HS:lle myös New York Herald Tribunelle.
- 2261 Tuota kolumnia lienevät pohjustaneet sisälle suomalaiseen käytäntöön myös Lippmannin ja hänen ohellaan USA:n apulaisulkoministerin Sumner Wellesin jutut, joita Helsingin Sanomat alkoi julkaista – Saksan suurlähettilään valituksista huolimatta – jo jatkosodan aikana (Salminen 1979, 42; Perko 1988, 86; Vuoristo 1989, 55). Ensimmäinen kansainvälistä tilannetta syleilevä Lippmann-teksti julkaistiin HS:ssa 7.11.1943 (Lamminpään kirje 30.1.2008), mutta kolumnina sitä ei voi pitää. Myös ainakin Uusi Suomi julkaisi sotien jälkeen Lippmannia. Lehdessä 2.8.1946 julkaistun asiantuntija-artikkelin otsikon alla lukee: ”Uudelle Suomelle Walter Lippmann”. Lopussa mainitaan copyrightin kuuluvan paitsi US:lle myös France-Soirille.
- 2262 Myöskään Ilta-Sanomissa tuskin lienee otettu askelia kolumnismin saralla ennen 1960-luvun jälkipuoliskoa. Vaikkei lehden historiankirjoitus (Kilpi 2007) tätä puolta erityisemmin valotakaan, on tiedossa (K. Lamminpään kirje 29.2.2008), että ”Olavi Aarrejärven tultua Lontoosta HS:n kirjeenvaihtajan toimesta IS:n vastaavaksi päätoimittajaksi 1966 kolumnit alkoivat vakiintua”, ”mihin saattoi vaikuttaa ulkomailta saatu oppi”. Tuon ajan IS-kolumnisteina Lamminpää mainitsee lehden toimittajista Martti Ahvenaisen, Isto Räsänen ja Esko Salmisen sekä ulkopuolisista lakimies Antti Seppälän.
- 2263 Klinge & Harmo 1983, 306. – Teoksen mukaan ”lehden kolumnistiksi maaliskuussa 1961 tullut Jörn Donner ehti irvistelevässä pakinassaan asettua selkeästi kannattamaan kaiken maailman festivaaleja, myös amerikkalaisia”.

Kuusikymmentäluvun alun vahvassa sukupolvien vastakkainasettelussa²²⁶⁴ Donner²²⁶⁵ edusti ”nuoria”, ja päätyi sukupolvensa yhtenä kärkiairuena valitsemaan kolumnin. Pakina edusti uusille kyvyille Suomessa vanhaa ja pysähtynyttä, kolumni uutta.²²⁶⁶ Nuoren polven sanomalehtikirjoittajista ehkä eritoten Jouko Tyyri (1929–2001) joutui tuntemaan nahoissaan, että halusi uudistaa poleemista sanomalehtikirjoittelua: useiden johtavien maalaisliittolaisten lehtimiesten silmissä hän oli väärillä linjoilla paitsi poliittisesti myös kirjoitustyyhinsä suhteen. Pekka Tarkan sanoin²²⁶⁷: ”Tyyrin uutta kolumnia luova kirjoitustapa näytti raivostuttavan vanhan polven ’alakertureita’ eli ’polpetkirjureita’.” Nuorenpuoleinen helsinkiläisälykkö Tyyri heittäytyi 1950- ja 1960-luvun taitteessa avustamaan mm. Savon Sanomia.²²⁶⁸ Voi kuvitella, että 1960-luvun alun nuoret kolumnistit näyttivät eritoten vanhempien pakinoitsijoiden silmissä nuorilta diivoilta – vähän ennen suomalaista todellista televisioaikaa todellisine kansallisine kuvaruutu-figuureineen.

Toisaalta kolumnillakin on epäilemättä myös suomalaisemmat esimuotonsa tai esi-isänsä. Suomessakin on ollut persoonallisia lehtikirjoittajia, joiden tuotteet ovat olleet varsin kolumninomaisia ennen kuin juuri kukaan oli kuullut mainittavan koko kolumni-sanaa. Otettakoon esimerkeiksi Raoul Palmgrenin nimenomaan Vapaan Sanan päätoimittajana sotien jälkeen lehteensä kirjoittamat poleemiset jutut²²⁶⁹ tai Mauri Sirnön Hämeen Yhteistyössä vakituisesti 1963 vinjetin ”Kulttuuririntama” alla aloittama tähdenväli-kirjoittelu.²²⁷⁰ Suomalaisen nimijournalismin juuria kannattaakin etsiskellä yhtäältä kulttuurijournalismin suunnalta.

Kakkosluvusta muistettaneen, miten Raino Vehmas nosti suomalaisiksi pioneeri-kolumnisteiksi Helsingin Sanomien Pentti Holapan, Kansan Uutisten Antti Eskolan, Savon Sanomien Jouko Tyyrin, Suomen Sosialidemokraatin Arvo Salon ja Uuden Suomen Sivullisen alias Lauri Ahon. Lisättäköön, että myös Pertti Hemánus kiinnitettiin Keski-suomalaisen kolumnistiksi vuosikausiksi 1965²²⁷¹; hänen palstansa oli jo aito kolumni, ”Näkökohta”-vinjetiteinen. Sittemmin Keski-suomalaisen tietynlaiseksi tava-

2264 Nuorten 60-lukulaisten ajattelusta ja toiminnasta: esim. Salo & Ahlfors 1970; Tarvainen 1993.

2265 Donner itse arvioi, että nuo olivat hänen ensimmäisiä kolumnejaan ja että koko kolumni-sanaa ei tuolloin vielä kukaan Suomessa käyttänyt. Hän toteaa viettäneensä noihin aikoihin paljon aikaa Ruotsissa, mutta ei pysty näkemään, olisiko omaksunut kolumni-formaatille vaikutteita juuri Ruotsista. Myöskään hän ei muista, miten idea Ylioppilaslehden kolumneista syntyi: kumpusiko idea hänestä itsestään, tuon ajan päätoimittajasta Arvo Salosta vai molempien yhteisestä ideoinnista. ”Me oltiin hyviä ystäviä”, Donner kuvaa suhdettaan Saloon. (Donnerin haastattelu 5.12.2007.)

2266 P. Tarkan haastattelu 3.12.2007. – 1960-luvun sukupolvikonfliktista ja sen ilmentymistä pääkaupungin sanomalehtien (kulttuuri)journalismissa: ks. Hurri 1993, erit. 81–166.

2267 P. Tarkka 2005, 27–28.

2268 P. Tarkka 2005, 20, 27–28. – Tyyri heitti kerran takaisin Aaretille alias Ilkan päätoimittajalle (1958–80) Veikko Pirilälle: ”Epäsopuni Aaretin kanssa lähtee jo puhuttelusta, äänensävyistä, sidesanojen käytöstä, kaikista pienistä eleistä. Kompastun hänen sivulauseisiinsa. Mielestäni hän ei osaa kieltään, vaikka pyrkii edustamaan suomalaista mieltä.”

2269 P. Tarkan haastattelu 3.12.2007; ks. Palmgren 1981. – Perko (1988, 120) luonnehtii Palmgrenia (1912–95): ”Lehtimiehenä Palmgren oli tavattoman aktiivinen ja monipuolinen. Päätoimittajakautenaan [1945–52] hän kirjoitti Vapaaseen Sanaan noin 2 600 erilaista kirjoitusta: pääkirjoituksia, pakinoita, artikkeleita. Aiheet liikkuivat työväenliikkeen, kulttuurin, ulkopolitiikan ja päivänpolitiikan saralla. Hän käytti nimimerkkejä Historicus, Luuta, Hapan, Spectator, Muistiinpalauttaja, Kulttuuriradikaali, Lautamies, Isänmaanystävä ja Kolokol.”

2270 Mauri Sirnön haastattelu 13.1.1993.

2271 Kangas 2007, 234–235. – Samoihin aikoihin Hemánus kolumnoi myös Suomenmaahan, palstatunnuksenaan ”Sananvaihtoa”.

rameriksi ovat muodostuneet kuusikymmentäluvun lopun HS-Holapan mieleen tuovat jättikolumnit – ja ehkä ennen muuta päätoimittaja Erkki Laatikaisen kirjoittamat.

Katse kannattanee kääntää vielä Jouko Tyyriin. Hän alkoi pitää Savon Sanomissa jo 1950-luvun lopulla palstaa nimeltä ”Kuulumisia”. Jutut olivat taitetut ”Taide-elämä”-sivulle, kulttuuriosaston alkioon. Typografia haki vähän itseään, vaihdellen. Yhteistä jutuille näyttää olleen kuitenkin kaksipalstaisuus – ladelman kuitenkin ollessa yksipalstaista – sekä seisova otsikko ”Kuulumisia”, joka ei saanut täydentäjäkseen erillisotsikkoa. Tyyri kirjoittaa nimellä; nimi on kyllä sijoitettu vaihtelevasti, useimmiten ehkä jutun alle, mutta joskus myös seisovan otsikon yläpuolelle, esiriviksi. Tyyri kirjoittaa luontevasti Tyyrinä; yksikön ensimmäistä persoonaa viljellen, joskaan ei sitä mitenkään narsistisesti korostaen.

Tyyrin Savon Sanomissa 5.1.1959 julkaistua ”Kuulumisia”-juttua ei ole perustetonta ounastella Suomen jopa mahdollisesti ensimmäiseksi sanomalehtikolumniksi. Kaija Vuorion mukaan ”Tyyrin tulo Savon Sanomiin liittyi myös Aapelin pakinoiden loppumiseen. Tarvittiin uusi journalistinen vetonaula”.²²⁷² Vanha ja uusi aika kohtaatkin 1950-luvun kuopiolaislehdessä jännittävällä tavalla: modernin kolumnisti-Tyyrin kanssa edustavat lehdessä samaan aikaan vanhaa pakinaformaattia sellaiset traditionalistit kuin ”Iisakki”, vuoteen 1960 päätoimittajana toiminut ikämies Eero Lappalainen, tai ”Helsingin horisontista” kirjoitteleva toinen ikämies: Tompan Tuomo alias Urho Kittilä. Tyyrin kolumnistina aloittamisen kuvaan sopii hyvin myös mainitun ensimmäisen jutun moderni aihe: radion ohjelmapolitiikka aikana, jona mediatulokas televisio tekee tuloaan Suomeen.

Kuitenkin vasta Savon Sanomien ”Kohtaamisia”-palsta oli Vuorion mukaan²²⁷³ ”sitä sanomalehtikirjallisuutta, joka loi Tyyrin maineen”. Tarkka toteaa tuolla palstalla julkaistujen juttujen kuuluvan ”suomalaisen sanomalehdistön historiaan”.²²⁷⁴ Ja ”Kohtaamisia”-juttuihin astuu uusia elementtejä: kirjoittajan kasvokuva. Se on puolipalstainen, ja upotettu kahden palstan levyiseen ladelmahan. Kuten aiemmalla ”Kuulumisia”-palstalla, ei ”Kohtaamisia”-palstallakaan näytä viljeltävän erillisotsikoita; seisovan otsikon katsotaan riittäneen. Visuaalista kasvojenkohotusta on sekin, että juttu näyttää tulleen sijoitetuksi kahden palstan ns. laatikkoon. Moderni kolumninomaisuus näkyy sisällöllisesti ensimmäisessä, 21.2.1962 julkaistussa ”Kohtaamisia”-jutussa jo siinä, että Tyyri kirjoittaa itse asiassa omasta kirjoittamisestaan. Hän palaa ”Kuulumisia”-juttuihinsa, selvittäen kirjoittaneensa niitä Leppävirralta, jonka kirkonkylässä koki itsensä sivulliseksi. Jutun loppupuolella kirjoittaja selvittelee, miksi ja mitä reittiä hän päätyi seisovaan otsikkoon ”Kohtaamisia”.

Toki Tyyristä lisättäköön, että hän oli estoton nimellään kirjoittaja jo 1950-luvun alussa. Ainakin Ilta-Sanomissa hän myös sai jutuilleen jo tuolloin ulkoasullisesti kirjoittajanlaatuaan vastaavan petauksen.²²⁷⁵

Suomalaisen sanomalehdistön nimijournalismin tie on pitkä tie – ja sen täytty-myksen yhtenä ilmentymänä voi pitää juuri 1960-luvulla tapahtunutta kolumnin läpimurtoa. Vaikka kirja ja lehti olivatkin pitkälle 1800-luvulle miltei sisarukset, oli yksi selkeä ero tässä: kirjassa tekijän nimi pranttettiin jo kanteen, lehdessä taas oletettiin, että ”kaikki” tietävät, kuka on lehden – usein yhden miehen lehden – useimpien tekstien

²²⁷² Vuorio 2007, 169–170.

²²⁷³ Vuorio 2007, 170–171.

²²⁷⁴ P. Tarkka 2005, 28.

²²⁷⁵ Yksi Tyyrin Ilta-Sanomiin kirjoittamista ensi kulttuurijutuista julkaistiin 15.12.1950 otsikolla ”Joulun elämänviisautta”. Kirjoittaja, parikymmenvuotias kulttuuriradikaali, sai samanvertaisen petauksen kuin samoilla palstoilla Lauri Viljanen, Tyyriä kolme vuosikymmentä vanhempi professori. Otsikon esirivillä lukee kursivoituna ja alleviivattuna Tyyrin nimi, sitten tulee itse otsikko. Tuota voi pitää jo varsin kolumninomaisena petauksena. Ja – kirjoittelulla oli myös kontinueettinsa.

takana. Esimerkiksi 1820-luvun alun Åbo Morgonbladin rohkea kannanottaja tiedettiin Arwidssoniksi, Helsingfors Morgonbladin 1830-luvun henkevä Vanhan puutarhurin kirjeiden muotoilija Runebergiksi tai 1840-luvun Saiman itsetietoinen näpäyttelijä Snellmaniksi.

Oman minän peliin panemisen rohkeus lisääntyi, ja tällä tiellä ansaitsee tulla mainituksi varhaisena pioneerina Topelius: Leopoldin-kirjeissään hän tuli tuoneeksi minä-muotoisen kirjoittelun suomalaiseen lehdistöön.²²⁷⁶ Tai oli 1900-luvun alussa yleisesti tiedetty valtakunnansalaisuus, että Päivälehdessä nimimerkin Mikko Vilkastus tai sittemmin seuraajalehti Helsingin Sanomien nimimerkin Teemu takaa löytyi Leino. Saattoipa hän kirjoittaa omallakin nimellään. Leino oli kaikkea muuta kuin anonyymi vaatimattomuus. Hän ei pitänyt nimimerkkiään – joka oli jo miltei kuin nimi – vakan alla.

Vuosikymmeniä suomalaista sanomalehtijournalismin valtavirtaa kuitenkin hallitsi pikkuhäveliäs nimimerkkien taa vetäytyminen. Estottomat kolumnistit – jotka saivat toki merkittäviä virikkeitä medianajan takaa 1950-luvun lopun tulokkaasta televisiossa – taisivat sitten lopulta taittaa tuon tapakulttuurin.

Mikä erottaa kolumnin muista näissä empirialuvuissa käsitellyistä? Jo se, että kolumnigenre on alun perin nojannut voimakkaasti toimituksen ulkopuoliseen kirjoittajavoimaan. Riittäköötkin tämän alaluvun luonnosmaiset vedot. En avaa enää varsinaista erillistä kolumniempiriaa.

10.16 Yhteenveto: näin kehittyi pakina

Okkonen²²⁷⁷ on purkanut, pienin historiallisin epätarkkuuksin, harmiaan siitä, että suomalaisen journalismin historiankuvaa hallitsevat professionaalisten journalistien sijasta liikaa suuret nimet: ”Meille kerrotaan journalistijuttuja alalla pistäytyneistä aatteenmiehistä tai journalistisia harharetkiä tehneistä kirjailijoista muka ammattiselvityksinä. Kuinka Topelius ennen professorikauttaan tai sitä ja sitä kirjoittaessaan ohimennen istuskeli Morgonbladetin²²⁷⁸ päätoimittajan tuolilla. Tai kuinka Snellman hioi kynsiään Saimaan kupeeseen. Tai Leino väläytteli suuria kykyjään jopa lehtipakinoitsijana. Tai Aho osallistui päivän keskusteluihin sanomalehteen kirjoittelun.”

Sähkökiintoisassa kommentissaan Okkonen itse asiassa tulee valottaneeksi kossoli kirjallisuuden ja journalismin tai kirjailijoiden ja journalistien suhteesta. Tämä liittyy myös pakinaan. Okkosenkin hieman vajavaisesta historianharrastuksesta kielivä purkaus valottaa sitä, että nimenomaan pakinan ja pakinatyyppisen kirjoittamisen saralla kaunokirjallisuuden ja journalismin oli vaivatonta yhtyä. Sanomakirjallisuuden aikaahan koko 1800-luku elettiin, esimerkiksi virallisen tilastonpidon²²⁷⁹ mukaan.

Samalla Okkosen purkaus vetää esiin pakinan yhden tyyppiominaisuuden: pakina on yksilölaji sanomalehtijournalismin kollektiivisella kentällä. Individualistinen pakina erottuu muista kuudesta perusjuttutyypistä – vaikka kyllä auteur esimerkiksi reportaasissa voi ajoin nousta vahvastikin esiin.

Toisaalta Karilaan²²⁸⁰ puhe ”pakinataiteesta” kielii, että hän on ymmärtänyt pakinan luonteen toisin kuin lehdistöntutkimuksessa tapahtuu. ”Pakinataide” kalskahtaa 1950-luvun korkeakulttuuriselta nimikkeeltä, joka ei ehkä tee oikeutta alku-pakinalle:

²²⁷⁶ C. Zilliacus 1985, 130.

²²⁷⁷ Okkonen 1970, 11.

²²⁷⁸ Pitäisi tietenkin olla: Helsingfors Tidningarin.

²²⁷⁹ Lukkarin kirje 6.2.2003.

²²⁸⁰ Karilas 1959, 7.

jutulle, joka on tyypillisimmin tuotettu päivänkohtaisen journalistisen työskentelyn puristuksessa, usein osana kiihkeää päivänpoliittista debattia. Karilaan arvostuksesta²²⁸¹ voi aistia, että vuosikymmenten saatossa pakina alkoi siirtyä yhä enemmän myös aikakauslehtiin ja kirjankansien väliin, jolloin esimerkiksi kulttuuripakinoitsijalla saattoi periaatteessa olla päiviä, jopa viikkoja timanttinsa hiontaan. Eniten pakinan alku- luonnetta on voinut sekoittaa monien silmissä juuri pakinan päätyminen – nurkkaromaanien, reportaasihelmien ja nyttemmin kolumnien – lailla kansien väliin. Vielä 1960-luvun puolivälissä joulun kirjaruuhkaan saattoi maassamme ilmestyä toistakymmentä kotimaista pakinakokoelmaa.²²⁸² Tällaiset lahjakirjat eivät välttämättä anna pakinasta edustavaa kuvaa: niistä on ehkä karsittu ensiksi särmiikkäintä päivänpoliittista debattia. Osaksi siksi, että pakinan on ajateltu olevan kirjankansissa – yhteyksistään irrotettuna – altteinta vanhentumiselle; osaksi siksi, että särmiikkään pakinan on ajateltu ärsyttävän pakinoitsijan kanssa eri mieltä olevia lukijoita. Harmiton humoreski lienee ajanut kirjoissa usein särmiikkään poliittisen sanottavan edelle.

Journalismintutkijaa voi häiritä myös se, että niin pakinakokoelmat kuin kirjallisuustieteelliset pakinan tarkastelut usein vaikenevat jopa siitä, missä lehdessä ja lehdennumerossa pakinoitsija X tai Y on kulloinkin pakinoinut. Käytäntö paitsi vaikeuttaa journalismintutkijan pääsyä alkuperäisjuttujen äärelle ei myöskään tee oikeutta itse sanomalehtipakinalle.²²⁸³

Yhtä vähän kuin pakinan tarkastelijaa palvelee termi ”pakinataide”, yhtä vähän kostutaan Taanilan erottelusta ”defensiivinen” vs ”offensiivinen” pakina. Tuntuu kuin näiden attribuuttien tilalle voisi piirtää dikotomian ”edistyksellinen” vs ”taantumuksellinen” – ja tällöin jo ollaankin lähellä puoluepoliittisia arvostuskysymyksiä. Kovin kestäväälle ei tunnu myöskään Mannisen²²⁸⁴ erottelu naispakinoitsijat vs miespakinoitsijat.

Tämän tutkimuksen tarkoituksia perinnäinen, yksinkertainen jaottelu poliittinen vs kevyt pakina palvelee hyvin; kun vielä muistetaan, että noiden kahden välinen raja on häilyvä. Tässähän tarkastellaan nimenomaan sanomalehtipakinaa, jota voi pitää kaikenkin nykypakinan kantaäitinä. Ja tässähän hahmotetaan pakina nimenomaan osaksi journalismia.

Kuvaan myös sopii, että pakina on tekijänsä näköinen: pakinassa näkyy ja tuntuu auteur – ja aikaa myöten yhä selvemmin. Sitä parempi pakina, mitä persoonallisempi, ajatellaan. Massasta profiloituvilla pakinoitsijoilla on omia erottautumiskonstejaan – Kaapro Jääskeläisen Esa Huttus -hahmosta Vaasan Jaakoon alkuihikkaisuun, Teemu-Leinon pistävästä ironiasta Ollin nimi-iloitteluihin. Pakinoitsijassa on toimittajana ollut paljon taiteilijatoimittajaa – Heikki Luostarisen jaotteluluonnostelua jos käytetään.

Kolumni sitten on oma ilmiönsä: pakinan tuoreehko sivupolku. Kolumni ei vielä ansaitse omaa messuaan – mutta se ansaitsee huomion. Yksi sanomalehtijournalismin merkittävä trendi, nimijournalismin eteneminen, näkyy kolumnissa, jos missä.

2281 Sanoisin, että Karilas tarkastelee pakinaa omien silmälasiansa läpi, aivan kuten Taanilakin.

2282 K. Manninen 1988, 81. – Pakinan korkeasta statuksesta käy esimerkkinä myös se, että Kansallisteatterin näyttelijätär Mimmi Lähteenoja esitti lausujana vuosikaudet Vaasan Jaakoon murrepakinoita (Vaasan-Jaakoon 1952, 5). – Toisaalta pakinoiden lukeminen kuului pakinan kukoistuskaudella myös Yleisradion ohjelmistoon. Yleisradiossa luettiin 1920- ja 1930-luvun taitteen molemmin puolin parhaina vuosina jopa lähemmäs 150 pakinaa. (Paasilinna & Huovinen 1970, 92.)

2283 Kiitoksen ansaitsee esim. Aarre Peltonen, joka kootessaan Leinon pakinat pariinkin kirjaan (Leino 1960a; Leino 1960b) on pedanttisesti maininnut, missä lehdessä ja numerossa tekstit on julkaistu, ja millä nimimerkillä.

2284 K. Manninen 1988, 77.

Seurasin pitkään, toistasataa vuotta, pikemmin pakinan esimuotojen kuin varsinaisen pakinan historiaa. Tälle on perustelunsa: tuo esipolku on pitkä. Suomalaisenkin sanomalehtipakinan alkujuuret juontuvat kirjemuotoon, jonka lehdistöhistoria katsoo tulleen kehitellyksi ehkä ennen muuta lontoolaislehdissä Tatlerissa ja Spectatorissa – joista tuo ilmaisutapa sitten levisi Ruotsiin ja Tukholmaan, ja sieltä lahden yli Turkuunkin.

Tarkastelun pohjalta voi pakinan ja sen esimuotojen kehityksen Suomessa periodisoida seuraavasti:

1. *Kirje- ja kronikkamuotoisen koserioinnin kausi: 1770-luvulta 1880-luvulle.*
2. *Modernin sanomalehtipakinan muotoutumisen kausi: 1880-luvulta 1900-luvun alkuun.*
3. *Kypсэн, paljolti poliittisen sanomalehtipakinan kukoistuskausi: 1900-luvun alusta 1960-luvulle.*
4. *Pakinan hiipumisen ja kolumniksi muuntautumisen kausi: 1960-luvulta alkaen.*

11 Lopputulokset ja johtopäätökset

11.1 Polunkulkijan jälkikatsahdus vaellettuun

Katse taaksepäin.

Takana on seitsemän genrepolkua: hieman erimittaisia, mutta ei yhtään kovin lyhyttä. Seitsemän perusjuttutyypin suomalaisten kehityskaarien hahmottaminen vaati 98 alalukua.

Tulin ottaneeksi empiriassani luupin alle kaikkiaan 52 lehteä – kun lehdet suori-
ne edeltäjiineen tai suorine seuraajineen on luettu yhdeksi. Vuosikertojen yhteismää-
räksi tuli 199.

Tarkastelemieni juttujen määrää en lähde laskemaan, koska kaikissa alaluvuissa tulin tehneeksi kosolti myös näillä sivuilla näkymätöntä lukutyötä. Olen toisin sanoen joutunut etsiskelemään kutakin kehitysvaihetta kullakin genropolulla kuvaavia juttuja joskus raskaanlaisestikin työtä tehden. Turhakin vaiva toki on ollut useimmiten välilliseksi hyödyksi, sillä mikrofilmien vinguttaminen tai vuosikertojen selaaminen lienee useimmiten journalismintutkijalle vain hyväksi. Arvioin lukeneeni tai ainakin lukaiseeni tuon etsiskelyprosessin mittaan satoja ja taas satoja juttuja.

Uutisempirialuvussani 4 päädyin jo miltei heti alkuun ottamaan julkiseenkin tarkasteluun monissa alaluvuissa useamman kuin yhden jutun. Määrätty vertailu nimenomaan uutisjuttujen suhteen kun tuntui usein olevan paikallaan. Siis tyyliin: miten saman kaupungin kaksi eri sanomalehteä ovat samaa uutistapahtumaa lähestyneet? Uutisalaluku kasvoi tätäkin kautta muita selvästi mittavammaksi. Paitsi että se sisältää suurimman määrän alalukuja, siihen myös mahtuu eniten lehtiä ja vuosikertoja.

Entä mukaan seuloutuneet lehdet?

Suunnitelmieni mukaan painotin lehtiä, joita voisi ainakin 1900-luvun jälkipuoliskon näkökulmasta kutsua maakunnallisiksi valtalehdiksi. Ja, lisättäköön, että silmissäni myös Helsingin viime vuosikymmenten aamupäivälehdet ovat ennen muuta Uudenmaan maakuntalehtiä. Useihin valituiksi tulleisiin lehtiin nähden voisi toki esittää myös varauksia. Miksi mukana on virallisia lehtiä, vieläpä kahdella eri kielellä julkaisuja? Tai miksi Mnemosyenen, Helsingfors Morgonbladin tai Borgå Tidningin kaltaisia julkaisuja, joiden sanomalehtiluonne on ylen hentoinen? Vastaan oitis: valinnan varaa ei genrepolkuja 1800-luvulla tarvottaessa lehtien suhteen aina juuri ollut. Puhumatta-
kaan lehdistöhistoriamme aivan ensi vuosikymmenistä, jolloin koko tuo lehdistö oli pitkään yhtä kuin yksi julkaisu.

Erikoissanomalehteen, Kauppalehteen, turvauduin kerran, kun halusin saada sen aamupäivälehden vertailukohdaksi monipolvisen talousuutisoinnin tarkastelussa. Il-

tapäivälehteä, Ilta-Sanomia, taas olen käyttänyt sitäkin vertailujen tekoon tai vastaavaan.

Lopulta kävi niin, että kolme lehteä – Helsingin Sanomat edeltäjineen (35 vuosikertaa), Uusi Suomi edeltäjineen (24 vuosikertaa) sekä Aamulehti (19 vuosikertaa) – painottui aineistossa selvästi yli muiden. Näiden kolmen lehden vuosikertojen osuus kaikista tarkastelluista vuosikerroista on liki 40 prosenttia. Tälle painotukselle on perustelunsa. Valtakunnan kiistattomaksi ykköslehdiksi kasvaneen Helsingin Sanomien ja sen vireän edeltäjän Päivälehdien rooli on maan sanomalehtijournalismissa ohittamaton tosiasia. Vaikea on sivuuttaa myöskään sitä, että Uuden Suomen ja sen kahden edeltäjän tarkastelu avaa merkittävän perspektiivin lähemmäs puoleentoista vuosisataan suomalaista sanomalehtijournalismia. Aamulehti taas on varsinkin 1900-luvun viime vuosikymmeninä nähdäkseni ottanut haltuunsa maakunnallisten ykköslehtien paalupaikan Uudenmaan ulkopuolella.

Mukaan valitsemisiani lehdissä on myös kaksi, Helsingfors Tidningar ja Hufvudstadsbladet, jotka ovat mukana 9 vuosikerran voimin. Niin ikään kaksi lehteä – Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo kaksine seuraajalehtineen sekä Suomen Sosialidemokraatti edeltäjineen – on tullut tarkastelluksi 7 vuosikerran valossa.

Toisaalta aineistossani on mukana 34 eri lehteä, jotka ovat edustettuna vain yhden tai kahden vuosikerran voimin. Jos siis aineistoni on yhtäältä keskittynyt, niin voi sen toisaalta todeta olevan myös hajaantunut. Uskon näiden kahden aineistoani leimaavan ominaisuuden tasapainottavan toisiaan. Suuria lehtiä tarkastelemalla on usein voinut nähdä, missä liikkuu maan sanomalehtijournalismin kärki; ja pienempiäkin mukaan vetämällä lienee pystynyt hahmottamaan, milloin tietyt tärkeät kehitysilmiot ovat tulleet myös laajemmin omaksutuiksi. Lisättäköön, että innovaatiot ovat voineet tuki usein lähteä liikkeelle pienistä tai provinsiaalisina pidetyistä julkaisuista.

Olen tietoinen siitä, että läheskään kaikkia tarkastelun ansaitsevia lehtiä en ole saanut tutkimukseeni mukaan. 1800-luvun osalta olisin esimerkiksi suonut, että mukaan olisi seuloutunut vaikkapa Helsingfors Dagblad ja Kanawa. Tai 1900-luvun osalta voisi harmitella vaikkapa Etelä-Suomen Sanomien ja Vasabladetin poisjääntiä – vain kaksi lehteä mainitakseni. Ankaraa kiintiöintiä olen kuitenkin pyrkinyt välttämään. Se, että tutkija kantaisi tällaisessa muotokielen tarkastelussa alinomaan huolta vaikkapa eri maakuntia tai kieliryhmiä edustavien sanomalehtien mukanaolosta aineistossa ”oikeassa” suhteessa, veisi herkästi katseen epäolennaisuuksiin.

Oma tarkasteluotteeni lienee ainakin suomalaisessa journalismintutkimuksessa harvinainen. Täten jouduin tekemään paljon oman harkintani varassa. Esimerkiksi alkuperäisjutuista poimimieni sitaattien sopivaa määrää ja pituutta pohdin tämän tästä. Toivottavasti olen pystynyt tavoittamaan kultaisen keskittien: toivottavasti olen yhtäältä pystynyt sitaateillani tarjoamaan lukijalle mahdollisuuden päästä omin silmin riittävässä määrin imemään teksteistä omia vaikutelmia ilman että – toisaalta – olen väsyttänyt lukijaa liian pitkillä lainauksilla.

Kun kyseessä on muotokielitutkimus, olen nähnyt asiakseni pyrkiä pitäytymään mahdollisimman uskollisesti alkuperäisteksteissä. Niinpä en ole esimerkiksi lähtenyt vääntämään vanhaan kieleen kuuluvia w-kirjaimia nykykielisemmiksi v-kirjaimiksi. Vanhojen juttujen alkuperäisiä kappalejakoja ja vastaavia olen myös kunnioittanut. Joskus vanha ladontajälki on voinut olla miltei ylivoimaista luettavaksi. Painoprosessissa irtoilleet kirjakkeet tai kehno painopaperi ovat voineet tehdä varsinkin joidenkin yksittäisten kirjainmuotojen erottamisen miltei mahdottomaksi; eikä mikrofilmilukulaitteiden optiikka yhdistyneenä niiden usein epätydyttävään printtijälkeen ole tehnyt erottamistehtävää helpommaksi. Toivon, että suurennuslasin käyttö on kuitenkin johdattanut minut oikeille jäljille.

Olisin suonut pystyvänä ehkä parikin sataa kirjansivua tiiviimpään lopputuotokseen. Toisaalta en katsonut voivani luopua yhdestäkään perusjuttutyypiksi hahmottamastani; enkä sen paremmin tapahtumia ja lehtikentän ilmiöitä koskevasta taustoinnista kuin riittävästä määrästä sitaattiaineistoa. Ja näin kertyi tekstille pakosta mittaa. Olen toki pyrkinyt helpottamaan lukijaa esimerkiksi kunkin empirialuvun loppuun kirjoittamillani juttutyypikohtaisilla yhteenvedoilla sekä henkilö- ja lehtirekisterillä. Toivottavasti myös joukosta esimerkkijuttuja mukaan saamani kuvat havainnollistavat esitystä.

Lehdistömatka vuodesta 1771 vuoteen 2000 tuntui taipalelle lähtiessäni ehkä jopa huimaavan pitkälle, ja maasto vaeltajansa helposti eksyttävälle aarniometsälle. Työtä tehdessäni näköala kuitenkin muuttui: 1700-luvun viime vuosikymmenten lehti ja viime vuosituhannenvaihteen lehti alkoivat silmissäni lähetä toisiaan. 2000-luvusta en tiedä – kun sanomalehti-käsitteeseen on jo alettu lukea kuuluvaksi jopa verkko- ja mobiiliversiot.

Entä vielä luvussa 2 suorittamani juttutyypijaottelun toimivuus empirian testissä? Voin tiivistää kokemukseni empirialuvuistani 4–10 neljään näkökohtaan:

1. Jakoni seitsemään perusjuttutyypiin osoittautui toimivaksi. Millään kohdin ei syntynyt tarvetta pinnistellä rajaviivojen venyttämiseksi.

2. Ensi esiintymien tai ensimmäisyyksien havaitseminen oli yksien juttutyypien tapauksessa helpompaa kuin toisien. Esimerkiksi ensimmäinen varsinainen pääkirjoitus (1855) ja ensimmäinen varsinainen haastattelu (1892) tuntuivat loppujen lopuksi selviltä tapauksilta.

3. Eri asia on, että useimpien juttutyypien kehityskaareen näyttäisi kuuluvan tietty esivaihe – joskus tosi pitkäkin.

4. Rajanveto voi juttutyypien ja ehkä varsinkin niiden esimuotojen tarkastelussa vaatia joskus, kuten arvata sopii, pohdiskeluakin. Eniten päävaivaa minulle aiheutti – varsinkin tarkastelupolkujeni alkupäässä – selostuksen ja reportaasin erottaminen. Mutta ei puhuttakaan, ettenkö lopulta näkisi näitäkin kahta selvästi erillisinä journalistisina genreina.

11.2 Yhteenveto: näin kehittyivät perusjuttutyypit, näin sanomalehtijournalismi

”Ruotsista ei ole’ saatu uusia, sillä meri on hyyteessä ja estää Postin kulkua.”

Suometar 26.1.1847 seisovan otsikon Ulkomailta alla

”Toimittaja on informaatioajan iskurityöläinen, stahanovilainen, joka kivihiilikärryjen sijaan työntää päivässä paikasta toiseen satoja tonneja pölisevää informaatiota – . Mitäpä siis jos siirryttäisi hitaaseen mediaan? Helsingistä lähtisi keskiviikkoisin STT:n kuorma-auto, joka kuljettaisi uutiset maakuntiin. Matkallaan se keräilisi alueiden uutisia ja toisi ne seuraavana maanantaina takaisin Helsinkiin. Lehti painettaisiin, kun tähdellistä sanottavaa olisi tarpeeksi ja jaettaisiin opetettujen muuttolintujen avulla.”

Heikki Luostarinen: Toimittajan pää. Journalisti 9/2004

Teen seuraavassa yhteenvetona empirialuvuista 4–10. Nostan esiin omia keskeisiä havaintojani, ja luon sanomalehtijournalismia ajanjaksona 1771–2000 kuvaavan periodisaation.

Annan erityisen painoarvon uutiselle, sillä sen uutinen perusjuttutyypin perusjuttutyypinä – koko sanomalehti-instituution olennaisena kannattelijana – ansaitsee.

11.2.1 Kuulumisten, tiedotusuutisten ja kirjallisen journalismin aika: vuodesta 1770-luvun alusta 1850-luvun puoliväliin

Journalistista perusjuttutyypeistä vaikuttavat suomalaisittain vanhimmille uutinen, pakina sekä selostus. Eino Suova on mielestäni aivan oikein perustein nostanut edelliset kaksi esiin jo Aurora-seuran lehden ensimmäisestä vuosikerrasta 1771; ja selostuksenkin heti toisesta vuosikerrasta. Eikä ole mahdotonta ajatella, että pääkirjoitusta – ”johtavaa artikkelia”, kirjoittaa Suova – pilkottaisi jo eräissä lehden kahden ensimmäisen vuosikerran jutuissa niin ikään.²²⁸⁵ Nämä havainnot kielivät siitä, että lehdistömme koki alun alkaen tehtäväkseen ainakin informoida ja tarjota viihdettä.

Mono-lehdistömme yksittäisistä jutuista ansaitsee erillismaininnan Åbo Tidningissa 1800–1801 julkaistu F. M. Franzénin peräti 18-osainen matkakertomus, jossa voi todeta jo reportaasiotteen kukkivan voimakkaana. Koko ote – reaalimatkakertomuksen kietominen hieman fiktiiviseen asuun ”tukholmalaisineen” – kielii siitä, että fakta ja fiktio eivät erottuneet Franzéninkaan päässä myöhempien aikojen tapaan.

Debatinkin aika koitti viimeistään jo 1820-luvulla, multi-lehdistön turkulaisten ensi versojen puhjettua. Jo vuosikymmenen alussa käytiin Mnemosynessä suomen kielien oikeinkirjoituksesta keskustelu, jota voi pitää lehdistömme ensimmäisenä todellisena kulttuuridebattina.²²⁸⁶ Sitten 1830-luvun jälkipuoliskolla lisääntyivät keskustelun kierrokset, kun Runeberg tarttui Helsingfors Morgonbladissa sanan säilymään ja debatoi Vanhan puutarhurin kirjeillään pietististä arvomaailmaa vastaan. Samalla voi todeta, että nuo kirjeet merkitsivät pakinanomaisen ilmaisun – ehkä nimenomaan kulttuurikoseriaan viittaavan – eteenpäinmenoa.

Maamme 1840-luvun lehdistöhistoriasta muistaa moni Snellmanin ja Saiman. Niin tunnustuksen ansaitseva kuin oli Snellmanin rooli sananvapauden esitaistelijana ja lehdistökeskustelun kävijänä, jäivät hänen omat journalistiset ansionsa ainakin tämän tutkimuksen valossa vähäisemmiksi kuin voisi Saima-lehden maineesta päätellä. Kun käytännön journalismin aikaansaannoksista puhutaan, 1840-luvulta ansaitseekin huomion ennen muuta Helsingfors Tidningar ja Topelius. Hän kehitti Leopoldin-kirjeillään mm. kirjekoseriaa; löysi²²⁸⁷ samalla noissa kirjeissään kaupunki-uutiset tai loi itse asiassa paikallisjournalismin; osasi havainnollisesti selostaa; ylti ulkomaanmatkojen kuvauksissaan jo 1840-luvulta alkaen silmäänpistäväen elävään reportaasi-ilmaisuun; ja raivasi maailmantapahtumia käsittelevillä vuosikatsauksillaan lehdistösämme tilaa myös taustoinnille.

Topelius oli kuin viimeinen suuri vihanta sillä suomalaisen journalismin ensimmäisellä kehityskaudella, jonka katson päättyväksi 1850-luvun puolivälissä, Krimin sodan aikoihin. Topelius ja Helsingfors Tidningar olivat kuin silta vanhasta uuteen.

”Tiedotuksen ja uutisen eroa saattoi olla vaikea huomata, uutinen ja pikkujuttu muistuttivat toisiaan, asia-artikkelit ja ajanvietetarinat sekoittuivat eivätkä fakta ja fiktio aina selvästi eronneet toisistaan. Lisäksi aikalaiset eivät nähneet sellaisia eroja eri sisältö-

²²⁸⁵ Suova 1952a, 49, 62–63, 94–95.

²²⁸⁶ Tommila 1988a, 86.

²²⁸⁷ Hakuteos Aamulehti 1988, 127.

ryhmien välillä kuin myöhemmän ajan tutkijat uskovat havaitsevansa. Sanomalehdet luettiin kokonaan ja niiden sisältö hahmottui lukijalle yhtenäisempänä kuin millaisena 1980-luvun lukija katselee aamulehteään”, luonnehtii Päiviö Tommila lehdistöämme sen alkuaikoina (tähdennys: JP).²²⁸⁸

Ja, edelleen Tommilaa: ”Yleinen suunta oli siirtyminen kirjallis-ajanvietteisestä ja aikakauskirjamaisesta julkaisusta kohti aktuaalimpaa uutislehteä. Tämä näkyi ensin nimenomaan ruotsinkielisessä lehdistössä sekalaisen sisällön vähenemisenä 1830-luvulta lähtien ja uutisten määrän kasvuna seuraavalla kymmenluvulla. Suomenkielisten lehtien kohdalla vuoden 1850 kieliasetus hidastutti tätä kehitystä, ja muutenkin artikkeliaines oli niissä vahvemmin esillä.” (Tähdennykset: JP.) Tähänkin Tommilan hahmotukseen voi yhtyä.

Suomalaisen sanomalehtijournalismin varhaiskehityksen tarkastelussa nousee esiin melko silmäänpistävästi uutisen vähäinen rooli. Uutiset olivat pitkään sattumia sopassa. Tällainen sattuma-uutinen oli Aurora-seuran lehden ensi vuosikerrassa 1771 Uskelan maanvieremästä julkaistu uutinen; ja sellaisia olivat uutiset pitkään. Taustalla oli hitaasti kehittyneen yhteiskunnan – jossa suurimmat kaupungitkin olivat vielä pikemmin kuin pikku kylätaajamia – yleinen tapahtumattomuus. Tähän piirteeseen on Clas Zilliacus kiinnittänyt huomiota viittaamalla siihen, miten vanhoina aikoina ihmisten elämää hallitsivat tietyt sykliset tapahtumat jäiden lähdöstä viljan tuleentumiseen.²²⁸⁹ Tällaisessa maailmassa aikakäsitysikin oli omanlaisensa, eikä uutiselle sen myöhemmin tunnetussa merkityksessä ollut sen paremmin tilausta kuin tilaa. Snellmankin taisi ilmentää puheissaan ”uutisrikkamasta” yhtäältä sitä takapajuisuutta, jonka vallassa koko Suomen lehdistö vielä 1800-puolivälissäkin eli. Eikä Snellmankaan liene ymmärtänyt – lehtien ohjelmallisuuden merkitystä alleviivaillessaan – uutisen tulevaa merkitystä.

Kehittyneemmissä sanomalehtimaissa uutinen oli arvossaan jo viimeistään 1700-luvulla; mikä pätee paitsi tiettyihin johtaviin keskisen Euroopan maihin ja myös Yhdysvaltoihin. Mutta suomalaisen lehdistöhistorian alkulehdillä tulee vastaan toisenlainen alkulehdistö: paljolti kirjasta siinnyt. Aurora-seuran lehti mielletään suomalaisessa lehdistöhistoriassa oikeastaan yhdeksi oksaksi kustavilaisen Ruotsin provinssilehdistön puussa. Tämä viittaa siihen, että emä-Ruotsinkin lehdistö oli kustavilaisella ajalla vielä paljolti sanomakirjallisuutta, jossa uutinen ei ollut kovinkaan merkittävä kannatteleva tekijä.

Uutisen kehittymätöntä roolia vielä 1800-luvun puoliväliinkin Suomessa kuvaavat maaseutukirjeet, joista tuli eritoten Suomettaren tavaramerkki. Amatöörikirjeenvaihtajat eri puolilta lähettelivät omia sepustuksiaan. Yksissä saattoi erottaa selvää uutisasiaakin, mutta paljolti nuo kynäntuotteet olivat kuulumisten kerrontaa, ja koko kirjeenvaihtajuus-instituutio oli ehkä enemmän suomalaisuuden organisointia kuin uutisvälitystä.²²⁹⁰

Vielä pitää uutisen kehityksestä huomata – edellä Tommilaltakin siteerattuun viitaten – että uutinen oli alkuun paitsi kuuluminen myös tiedotusuutinen. Esimerkistä käy Wiburgs Wochenblattin vuoden 1823 tiedotusuutinen Tampereen puolitoista vuotta aiemmin tapahtuneesta vapaakaupungiksi julistamisesta. Uutisaines oli Tommilan

²²⁸⁸ Tommila 1988d, 216.

²²⁸⁹ C. Zilliacus & Knif 1985, 227.

²²⁹⁰ Tuskin on liian kaukaa haettua verrata Suomettaren maaseutukirjeiden perimmäisiä tarkoituksia ainakin etäisesti V. I. Leninin tunnettuun ajatukseen siitä, että sanomalehden yksi keskeinen tehtävä on toimia ”kollektiivisena organisaattorina” (Siebert & Peterson & Schramm 1974, 116).

mukaan ”vahvasti tiedotuksellista, tilastollista, luettelomaista”. Varsinaisia uutistapah-
tunmia ”ei osattu vetää massasta esiin”.²²⁹¹

Suomalainen sanomalehti oli hyvin kirjanomainen, jo ulkoisesti. Vielä 1800-
luvun puolivälissä vallinnut kirjan ja sanomalehden yhdennäköisyys selittyy Pekka
Mervolan mukaan näiden kahden läheisellä yhteydellä. Yhteys ”oli olemassa neljällä
eri tasolla: omistuksessa, toimituksessa, painossa ja lukijoissa”.

Sanomalehden ja kirjan läheisen yhteyden tarkempi selvittäminen olisi kiintoisa
ja tärkeä jatkotutkimuksen aihe. Tässä yhteydessä on olennaista huomata, että ei aino-
astaan lehti ollut kirjanomainen, vaan myös kirja oli lehdenomainen. Kirja esimerkiksi
lehtimäistyi, kun kuvaan astuivat lehtinä tai lehtisinä julkaistut – kotiin postitettavat –
romaanisarjat. Samaa ilmiötä, kirjallisen astumista lehteen, edustivat jatkokertomuksi-
na julkaistut romaanit.²²⁹² Pohdittaessa sanomalehden ja kirjan suhdetta ei kirjaa tule
kuitenkaan nähdä minään absoluuttisena tai pelkkänä sanana: typografia on aina ollut
olennainen osa kirjamediaakin, ja äärimmillään visuaalisten ominaisuuksien merkitys
on näyttäytynyt esimerkiksi ns. kuvioladelmassa tai kuvarunoissa.²²⁹³

Myös täytyy ottaa huomioon, että vielä ainakin Porthanin aikoihin oli vallalla la-
vea kirjallisuuskäsitys, jossa kotipaikkaoikeus oli niin runoudella, kaunopuheisuudella
kuin uskonnollisilla, filosofisilla ja historiallisilla kirjoitelmissa.²²⁹⁴ Romaanikin on eten-
kin syrjäisessä Suomessa myöhäinen tulokas. Kaunokirjallisuutta ei ollut suomeksi
juuri saatavilla ennen 1840-lukua.²²⁹⁵ Kirjallisuudenkin sisällä tapahtui eriytymistä, dif-
ferentiaatiota, mitä yleensä pidettäneen kulttuurisen kehityksen – tai ainakin eteen-
päinmenon – merkinä.²²⁹⁶

Sanomalehti ei olisi voinut kehittyä, ellei koko lukemisen kulttuurissa olisi tapah-
tunut mullistus: siirtymä toisto- eli intensiivisestä lukemisesta ekstensiiviseen lukemi-
seen. Tyypillisiin ekstensiivisen lukemisen kohteisiin kuuluivat juuri sanomalehdet.
Kun lukeminen oli ollut säätyläistenkin piirissä rituaalinomaista, niin uuden lukemis-
kulttuurin vallitessa lukemiseen kiinnittyi uusia tavoitteita; nautinto, viihde, yksilöllä-
nen tiedonhankinta.²²⁹⁷

Suomalaisen sanomalehdistön varhaiskehityksen taustalla on luurannut kulttuu-
risia ilmiöitä, joita esimerkiksi SSLH-projekti ei liene riittävästi noteerannut. Journal-
ismimme historiaa sen alkuvuosikymmeniltä olisi jatkossa aihetta kirjoittaa nähdessä
vielä painokkaammin kirjan ja lehden vahva kohtalonyhteys.

Jo oman tutkimusaineistoni pohjalta rohkenen väittää, että sanomalehtiemme
journalismi oli paljolti kirjallista journalismia. Ajateltakoon vaikkapa Runebergia hän-
nen kirjoittaessaan 1830-luvun jälkipuoliskolla Vanhan puutarhurin kirjeet. Kokiko

2291 Tommila 1988d, 217.

2292 I. Mäkinen 1999, 175–177. – Suomessakin, Viipurissa, julkaistiin vuoden 1846 ajan aika-
kauslehteä nimeltä Romanen, Weckoskrift för den sköna litteraturen.

2293 Esim. ns. kuvarunoissa on Väinö Kirstinän (1967, 49–60) mukaan oivallettu, miten tekstin
ulkoasulla voidaan viestiä, lisätä runon sanomaan toinen ulottuvuus. Kuvarunojen pe-
rinne on pitkä; Kirstinäkin viittaa mm. antiikin Simmias Rhodoslaiseen, joka kirjoitti sii-
pien, kirveen ja munan muotoisia runoja. Barokin aikana kuvarunot tunkeutuivat voi-
makkaasti esiin. Ja 1900-luvulta niiden merkittävänä harjoittajana voidaan mainita sur-
realisti Guillaume Apollinaire. Tai Suomessakin esim. P. Mustapää on kirjoittanut kuva-
runoja: vaikkapa paidan muotoisen (”Köyhä veli”) tai puun muotoisen (”Puupiirros –
Lepo matkalla Egyptiin”).

2294 Burman 1999, 152.

2295 I. Mäkinen 1999, 169.

2296 Esim. tieteen, moraalin ja taiteen alueet erkaantuivat toisistaan vasta 1700-luvulla, kehit-
tyen sen jälkeen oman autonomisen logiikkansa mukaan. (K. Eskola 1991, 145.)

2297 I. Mäkinen 1999, 163–165. – Ainakin Saksassa puhuttiin – kun lukemisesta oli tullut ihmi-
sille pakonomainen tarve – ”lukuraivosta” tai ”lukuvimmasta”.

hän tuottavansa kaunokirjallisuutta, kirjoittavansa lehtijuttua vai – kuin noiden kahden kompromissina – olevansa sanomakirjallisuuden²²⁹⁸ asialla? Ei hän ainakaan täysjournalistiksi itseään mieltänyt.

11.2.2 Puoliprofessionaalisten uutisten, vuolaiden selostusten ja kantaa ottavan journalismin esiinmarssin aika: 1850-luvun puolivälistä 1890-luvun puoliväliin

Alussa oli sana, lehdessäkin, kuten jo lehdistömmen ensimmäisen journalistisen kehityskauden tarkastelusta havaittiin. Sama trendi jatkui 1800-luvun puolivälin tienoilta eteenkinpäin. Ja olihan 1800-luku kansainvälisestäkin ”kirjoittamisen vuosisata”.²²⁹⁹ Piirroskuvituksen ensi ilmentymät eivät sanan hegemoniaa vuosikymmeniin maamme sanomalehdissä hetkautaneet.²³⁰⁰ Jo lehtien vähäinen palstatila pakotti siihen, että kuvitus saattoi olla koko 1800-luvun sanomalehdissä korkeintaan juhlaherkkua, ei arkiruokaa. Ja valokuvathan ilmaantuivat suomalaisiin sanomalehtiin vasta 1900-luvun alussa.²³⁰¹

Kuin uuden journalistisen kehityskauden – Krimin sodan aikoihin alkaneen – alkufanfaariksi Wiborg käynnisti 1855 säännöllisen pääkirjoittelun, mikä sitten tulikin lehdistömmen käytännössä jäädäkseen, vaikka taas kerran lehdistönkin historiassa nähtiin, että uusi ilmiö herättää vastustusta, ivailuakin.²³⁰² Pääkirjoituksen esiinmarssi sopii hyvin yhteen sen kanssa, että lehdistö alkoi Suomessakin mieltää itseensä neljänneksi valtiomahdiksi. Ja huomattakoon, että meillä – kuten ehkä toki monissa muissakin maissa – lehdistö oli valtiopäiviä tai ylipäänsä politiikan foorumeita vanhempi väylä nousta kansakunnan kaapin päälle, vaikuttaa yhteiskunnassa.

Pääkirjoitus lähti Krimin sodan päivinä nousevalle kehitysuralle, jonka ensi huipeutuksia löytyy viimeistään 1890-luvulta. Esimerkiksi Uusimaan pääkirjoitukset vuodesta 1895 alkaen ovat havainnollisia esimerkkejä siitä, kun pääkirjoitus sai siivet: ohjasi kansanjoukkoja ja vaikutti. Toisaalta Työmiehen ilmaantuminen samana vuonna pääkaupungin lehdistöperheeseen merkitsi, että helsinkiläinen lehdistö sai sen poliittisen neljakoisuuden, joka seuraavan vuosikymmenen aikana ilmentyi toisiinkin lehtikeskuksiin. Ja neljän erivärisen lehden rinnakkainelo oli epäilemättä omiaan terävöittämään pääkirjoittelua.

Mutta uutinen se kaiketi taas lienee painanut kehityksessä eniten. Krimin sota muodosti Tommilan mukaan ”merkittävän taitekohdan uutisaineuksen merkityksen kasvussa”. Nimenomaan Suometar saavutti sotauutisten ansiosta ennennäkemättömän levikin. Krimin sota oli ensimmäinen sota, jota Suomen lehdistö laajasti seurasi. Lehdistämme etenkin Helsingfors Tidningar alkoi käyttää sotakirjeenvaihtajia. Lehti julkaisi vihollisen toimista Pohjanmaalla runsaasti sekä erityisiä kuvauksia että kirjeitä,

²²⁹⁸ Ainakin Suomen tilastollisessa vuosikirjassa 1894 esiintyy taulu ”Sanomakirjallisuus 1.7.1893” (Marketta Lukkarin kirje 6.2.2003).

²²⁹⁹ Sihvonen 2004, 45.

²³⁰⁰ Helsingfors Tidningar julkaisi ensimmäisen toimituksellisen piirroskuvan novellin kuvituksena 1837. Maamiehen Ystävä alkoi käyttää toistuvasti kuvia 1845. Sanomia Turusta julkaisi Sevastopolin kartan Krimin sodan päivinä 1855 sekä ensimmäisen sarjakuvan – Herra Koipeliinin linnustuksen – 1857. (Tommila 1988d, 121, 182; Hakuteos Kotokulma 1988, 127; Mervola 1995a, 75.) Tähän tapaan kuvitus nytkähteli liikkeelle. Mutta vielä 1900-luvun alkuvuosinakin lehtikuvitus oli ”pääasiassa karttoja ja hallitsijoiden rintakuvia” (Mervola 1995a, 166). Vasta sitten alkoi valokuva pikku hiljaa vallata alaa sanomalehdissä.

²³⁰¹ Esim. Uimonen & Valkonen & Vuoristo 1989, 8–13.

²³⁰² S. Hirn 1959; Tommila 1988d, 228.

joita se myös tietoisesti hankki.²³⁰³ Krimin sodan jälkeen kirjeenvaihtoinnostus levisi laajalti suomenkielisiin sanomalehtiin, ja 1860-luvulle tultaessa maaseutukirjeet olivat vakiintunut osa niiden sisältöä.²³⁰⁴

Verbaalin muotokielen näkökulmasta uutinen oli koko 1800-luvun vielä verraten kehittämätön; olenkin puhunut siitä edellä ”puoliprofessionaalina välttämättömyyskapineena” Krimin sodasta aina ensimmäisen maailmansodan alle.²³⁰⁵

1800-luvun ja etenkin sen jälkipuoliskon moninaisesti kehittynyt tekniikka – junnista lennätimeen, sähkövalosta puhelimeen – oli ajan sanomalehdistölle merkittävää kahdestakin syystä. Yhtäältä kehittynyt liikenne ja tietoliikenne loi edellytyksiä todelliselle uutisjournalismille, mikä näkyi vaikkapa siinä nopeudessa, jolla uutiset vuoden 1881 keisarinmurhasta kulkivat Pietarista Suomeen. Toisaalta tekniikka oli kiitollinen jutunaihe taustoilvalle journalismille.

Valtiopäivätoiminnan vuonna tapahtunut 1863 käynnistyminen näkyi sittemmin lehdissämme ehkä ennen muuta runsaan selostusaineiston muodossa. Selostukset olivat vaatimattomimmillaan epäjournalistista bulkkitekstiä; parhaimmillaan, kuten Juhani Ahon käsitellyn ”Plenum plenorum” -jutun (1885) tapauksessa, arvostuksen ansaitsevaa journalismia.

Yksittäisistä journalisteista puheen ollen, Aho olikin 1880- ja 1890-luvun suomalaisella journalismin kentällä todellinen tienraivaaja, aivan 1840- ja 1850-luvun Topeliuksen veroinen. Ahoa voi pitää niin modernin, realismin maaperästä ponnistavan, reportaasin kuin haastattelun suomalaisena isänä.

1880-luvulla journalistinen orkesteri sai merkittävän lisä-äänen myös pakinasta: tämän genren kehityksessä tultiin nyt kirjekoseriasta pakinaan jo sellaisena kuin pakina opittiin 1900-luvulla ymmärtämään. Varsinaisesti Savo-lehdessä aloittanut nimi-merkki Kaapro Jääskeläinen, A. B. Mäkelä, ansaitsee tulla nimetyksi suomalaisen sanomalehtipakinan isäksi.

1890-luvun alkupuoliskon Päivälehti taas ansaitsee tulla mainituksi foorumiksi, jolla tietty ajan journalistinen lahjakkuuskeskittymä vei journalismia vauhdilla eteenpäin, ulkomaisia vaikutteita imien. Yhteenvetona voi todeta, että 1890-luvun puoliväliin mennessä suomalaisella sanomalehtijournalismilla oli jo käytössään monipuolinen ilmaisupaletti – mitä verbaaliin ilmaisuun tulee. Eturivin journalistien työkalupakeista löytyivät ainakin periaatteessa jo kaikki seitsemän perusjuttutyyppeä: uutinen, taustajuttu, selostus, reportaasi, haastattelu, pääkirjoitus, pakina. Ja ne löytyivät noista työkalupakeista jo verraten nykymuotoisina.

Toisella kehityskaudellaan, tällä Krimin sodasta 1890-luvun puoliväliin kestäneellä, sanomalehti alkoi ottaa selvästi etäisyyttä sanomakirjan aikaan – ja paitsi ulkoasullisesti myös verbaalin ilmaisun suhteen. Pääkirjoituksen ilmaantuminen lehdistöömme oli merkkitapaus sikäläkin, että nyt syntyi oikeastaan ensi kertaa journalistinen genre, joka kiinnittyi vain ja ainoastaan sanomalehteen. Myös muiden juttutyyppeiden kehityksessä näkyy, että journalistinen kirjoittaminen on alkanut pikku hiljaa saada omaa leimaansa, omaa ääntään, omaa tyyliään.

²³⁰³ Tommila 1963, 73, 175; Tommila 1988d, 199; Tommila 1988b, 505.

²³⁰⁴ Tommila 1988d, 182, 200–201.

²³⁰⁵ Haapasalon (1954; vrt. Suomalainen 1979) työ tarjoaa kiintoisan läpileikkauksen Helsingfors Dagbladın uutisiin ja niiden tuoreuteen vuonna 1876, jolloin lehti eli suuruudenaikaansa (Hakuteos Aamulehti 1988, 121). Haapasalon (mts. 83) mukaan journalistinen työ otettiin lehdessä jo tuolloin ”todellisena työnä, mukavuuden harrastuksen ja sivutyön leimaa siinä ei esiintynyt”. Niinpä esimerkiksi ”paikallisuutisissa lehti oli erittäin valpas. Järjestelmällisesti lehti pyrki julkaisemaan paikallisuutiset seuraavana päivänä, mikäli vain sai ne tietoonsa.”

Pääkirjoitus ja pakina toivat kantaa ottavan journalismin lukijoiden päivittäiseksi anniksi. Yhteiskunnan toimintojen kehittyessä oli aitoa pääkirjoitettavaa jo alkanut olla. Valtiopäivät oli vireyttänyt politiikan maailmaa. Elinkeinot moninaistuivat, ja Suomeenkin syntyi oma suurteollisuus. Ja viimeistään 1880-luku, "aatteiden vuosikymmen", toi kannanottajille märehdittävää myös erinäisiltä kulttuurin saroilta. Vuosidadan lopulla tästä kannanottokakusta ahmaisivat itselleen kelpo viipaleen myös pakinoitsijat, joiden joskus jo sumeilematonkin ääni alkoi saada omia sävyjään pääkirjoittajien sävyjen rinnalla.

"Ären då allting hände", osoittelee ruotsalainen journalismihistoria²³⁰⁶ periodia 1830–1897. Sama toteamus pätee Suomeenkin, kun vain myöhennetään periodin alkupistettä. Ilmaisuu kuvaa hyvin myös suomalaisen sanomalehdistön kehitystä: Krimin sodan päivistä 1890-luvun puoliväliin tapahtui paljon kehitystä niin lehdistössä itsessään kuin sen liepeillä – rautatieliikenteestä puhelinliikenteeseen.

11.2.3 Journalistisen ilmaisun monimuotoistumisen aika: 1890-luvun puolivälistä talvisotaan

Jos hakee kehityksen kannalta tärkeitä yksittäisiä vuosilukuja, niin 1896 on tällainen. Tuona vuonnahan Hufvudstadsbladet sai maan ensimmäisenä lehtenä rotaation, ja rotaatioiden aika²³⁰⁷ tuli – salliessaan lehtien sivumäärien kasvattamisen – olemaan merkittävä vapauttava voima. Rotaatio toimi kuin sulkuporttien avaajana.

Vielä kahden höyrylaivan Helsingin edustalla tapahtunutta törmäystä (1892) uutisoidessaan Päivälehti oli pakotettu turvautumaan vain sanaan. Kun Aamulehti uutisoi (1929) Näsijärvellä tapahtuneen pahimman sisävesionnettomuutemme, lehti saattoi nojata vahvasti myös valokuvien todistusvoimaan. Valokuva astui sanomalehtiimme 1900-luvun ensi kymmenellä, otti pikku hiljaa paikkaansa mm. sunnuntaisivuilla – ja tuli vahvemmin omaksutuksi 1920-luvulla, tosin ei niinkään vielä pienemmissä lehdistä. Kuvajournalismi koki merkittäviä kehitysaskelaita. Valokuva hiipi pikku hiljaa tekstin apupojaksi pääkirjoituksia ja pakinoita lukuun ottamatta. Turun lehtien mainintaan olleen kehityksen huomattavia eteenpäin työntäjiä.

Jostain 1920-luvulta alkaen kotimaan uutiset olivat Raimo Salokankaan mukaan joka lehden "leipälaji". Muun muassa valokuvaamisessa ja painotekniikassa tapahtunut kehitys mahdollisti näyttävien uutiset sivujen kehittämisen. Taitollisen "korsetin" ote eli palstalinjojen puristus alkoi hellittää lehdistämme ensi kertaa ensimmäisen maailmansodan aikoihin, antaen tilaa paraatisivujen ajalle, jota jatkuikin jonnekin 1950-luvun ja 1960-luvun taitteeseen.²³⁰⁸

Sanomalehdistö kohtasi mediakilpailua aikakauslehdistön taholta jo 1800- ja 1900-luvun vaiheesta alkaen. Kiitos painoteknisten tekijöiden, aikakauslehdet saattoivat tarjota aivan toisentasoisia valokuvia kuin sanomalehdet; ja esimerkiksi näyttävimmät haastattelujutut vaikuttivat alkuun löytyvän keskeisistä aikakauslehdistä. 1920-luvulla tuli sitten radio. Radiossa etenkin suorat selostukset – aina Suomi–Ruotsi-maaotteluselostuksia myöten – saivat sanomalehdentoimittajat tuntemaan epäilemättä jonkinlaista heikomuutta uuden median vahvuuksien edessä. Toisaalta oli myöntäminen, että radio oli uutistenvälityksessä nopeudessaan periaatteessa selvä ykkönen; tuki sillä rajoituksella, minkä toi uutislähetysten harvalukuisuus vielä 1930-luvullakin.

Reportaasikin löi itseään toiseen maailmansotaan mennessä läpi. Reportaasi – jolle ei ammattikielessäkään tosin vielä 1930-luvun alussa oikein edes löytynyt suomen-

²³⁰⁶ Den svenska pressens historia 2001a.

²³⁰⁷ Ensimmäiset rotaatiot Suomessa: ks. Landgren 1992, 27.

²³⁰⁸ Salokangas 1987, 363–380; Mervola 1995a, 186–271.

kielistä muotoa²³⁰⁹ – ilmeni niin kepeinä kuin vakavahenkisempinä toteutuksina. Edellisistä käy reportaasipolulta esimerkkinä Turun Sanomien Kupittaalta julkaisema luontoreportaasi (1915), jälkimmäisistä Suomen Sosialidemokraatin reportaasi varatyömaasta (1933): juttu, joka edustaa aidosti ns. sosiaalireportaasia. Reportaasin sisäistäminen ja reportaasigenren merkitys näkyi sitten sotavuosina myös siinä, miten TK-reportterit valjastivat tämän juttutyyppin ilmaisukeinot palvelemaan sotapropagandaa: luomaan autenttisuuden illuusiota kuvattaessa omien joukkojen taistelumenestyksiä.

Haastattelu eli vielä kankeina haastattelulausuntoina ja kirjallisina kiertokyselyinä, mutta se eli, ja sentään pikku hiljaa kehittyikin. Voi pohtia, olisiko radio jotenkin lamauttanut lehtihaastattelijoita ja harannut haastattelun sanomalehdistöön juurtumista vastaan. Olihan haastattelu sentään ilmaantunut sanomalehdistöömme komeasti jo 1890-luvun alussa.

Pakina eli vahvaa aikaansa, mikä näkyi siinä, että varsinkin suurimmissa lehdissä pakinointi alkoi jo eriytyäkin: olivat poliittiset pakinoitsijat ja olivat ns. kevyet. Ylipäänsä nimimerkkien käytön luvattuina vuosikymmeninä moni toimittaja yritteli pakinointia, vaikkei sitä oikeaa pakinasuonta aina löytynytäkään. Eino Leino parine nimimerkkeineen, Tiitus, Gustaf ”Guss” Mattsson, Vaasan Jaakkoo, Olli, Sasu Punanen – keitä kaikkia heitä olikaan. He olivat yksi sanomalehtijournalismimme kolmannen kehityskauden suola. Radion viihdeohjelmatkin kun olivat vielä vähissä. Poliittiset pilalehdet toki tarjosivat sanomalehtien rinnalla jopa rienaavaakin viihdettä.

Pakinaa, eritoten poliittista pakinaa, voi pitää milteipä poliittisen lehdistön kypsyyden kauden nimikkogenrena.

Katsoo sanomalehtijournalismia oikeastaan mistä tahansa suunnasta, tapahtuu 1800-luvun lopulta talvisotaan tasaista edistymistä, mutta ei ehkä niinkään suuria innovaatioita. Vaikka tsaarinvallan puristus tuntui ja 1910-luvun poikkeusolot leimasivat ennen muuta uutisvälitystä, niin on nähtävissä tasaista eteenpäinmenoa: lehti sai kunnon ykkössivun, otsikot ja sitten vieläpä otsikkopatterit; lehteen tuli valokuvia, ja lehteä alettiin yhä enemmän – nykymerkityksessä – taittaa. Kaikkiaan 1930-luvun sanomalehti erosi olennaisesti 1890-luvun sanomalehdestä: elettiin eri maailmoissa. 1930-luvun sanomalehti on nimenomaan etu- tai premiäarisivun osalta jo vahvasti journalistinen; pesäero kirjan aikaan on selvä.

1930-luvun sanomalehti oli jo aikamoinen tavaratalo. Oli ja tuli uutisia, uutistointien ja kirjeenvaihtajien kuljettamina nopeasti ulkomailtakin. Heräiltiin jo hieman taustoimaankin. Selostettiin, mutta hallittiin yleisemmin jo myös reportaasin taito. Pääkirjoitus oli kehkeytynyt lehdistön yleiseksi omaisuudeksi, ja 1930-luvulla alkoi pääkirjoitus institutionalisoitua eturivin lehdissä visuaalisestikin. Pakina kehittyi vaikkapa Uuden Suomen Ollin kirjoittelussa jo huippuunsa.

Esimerkiksi Helsingin Sanomissa sisällön ja ulkoasun kehittämisen kulta-aikaa olivat vuodet 1927–1935.²³¹⁰ Kelpo kehittämisen meininkiä löytyy noilta ajoilta monista muistakin lehdistä, vaikka 1930-luvun lama toki koetteli ankarasti monia voimavaroiltaan Helsingin Sanomia heppoisempia.

Mutta vielä toista maailmansotaa lähestyttäessäkin sanomalehti oli kuin hieman hätäisesti kokoonpantu kokonaisuus. Uutiskilpailussa painotettiin nopeutta; ja nopeuden sekä toisaalta huolitellun taiton yhteensovittaminen ei ollut ajan tarjoamissa puitteissa helppoa. Bulkkiuutisia lapiointiin lehteen sen kuin ehdittiin. Määrä sai usein korvata laadun, ja tämä näkyi myös uutisten verbaalissa muotoilussa. Jopa ingressien ajasta oli suomalaisen sanomalehdistön valtaosa vielä kaukana.

²³⁰⁹ Esim. Suomen Lehdistössä 2/1931 (s. 15) esiintyy muoto ”reportage”.

²³¹⁰ Vuoristo 1989, 39. – Sitten veivät maailmantapahtumat ja uutis seuranta lehden mennessään, eikä HS Vuoriston mukaan muuttunutkaan merkittävästi ennen 1960-lukua.

11.2.4 Bulkkitekstin aika: talvisodasta 1960-luvun puoliväliin

Sitten tuli sota. Toisen maailmansodan alkutapahtumia Keski-Euroopasta syyskuulta 1939 ja jopa vielä talvisodan ensi pommituksia marraskuun lopulta vielä saatettiin uutisoida lähes normaalisti, mutta sitten tuli eteen vahva väliverho vuosikausiksi. Sensuuri jatkui vuoteen 1947, ja paperisäännöstely ynnä kaikkalainen materiaalipula sävytti sanomalehdistön toimintaa 1950-luvulle asti. Toimittajia kutsuttiin sotavuosina suurin joukoin asepalvelukseen, ja toimitustyö oli vähemmän osaavien käsissä.

Helsingin olympialaiset merkitsivät virkistävää piikkiä; tietoliikenneyhteydetkin tuolloin kohentuivat.²³¹¹ Ja Stalinin kuoleman jälkeisinä suojasään vuosina toimittajien liikkumatila hieman väljentyi. Mutta kaikkiaan elettiin – sitten kun sensuuri oli lopetettu – itsesensuurin vuosia. Teknisesti lehtitalot yrittivät selvitä monesti vanhoihin eväin, kuten jopa vielä ennen sotia hankituin rotaatioin.

Suomen sanomalehdistössä elettiinkin talvisodan syttymisestä aina 1960-luvulle tietynlaisia stagnaation aikaa. Paperisäännöstelystä seurasi palstatilan vähäisyys, mikä taas näkyi lehdissä aineiston ahtamisena ja taiton taantumisena. Toimittajat olivat Antero Okkosen omakohtaisten muistikuvien mukaan boheemeja, ja uutishankinnassa oli huomattavaa sattumanvaraisuutta. Hänestä 1930-luvun journalismi päättyi vasta ”1950-luvun vanhoihin vuosiin”.²³¹² Vanha saksijournalismikin teki paluutaan ainakin pienempiin lehtiin.

Suuri uutinen oli Esko Salmisen mukaan 1950-luvulla ”tulipalo, raaka verityö, kuten Kyllikki Saaren tai Tulilahden murhat, ja junaonnettomuus”. Journalismin kuvaa hallitsi mainitunlaisia uutisaiheita ”metsästävä toimittaja, joka murtautui poliisiketjujen läpi katsomaan, mitä tapahtui, ajoi paloautojen mukana tai kirjoitti liikkuttavia hautajaiskuvauksia”. 1960-luvulla ”tulipaljournalismi” sitten alkoi vähetä, ja tilalle nousi yhteiskunnallisesti painottuneempia – taustat huomioon ottavia – juttuja.²³¹³ Yhtä lailla Suomen sanomalehdistöä leimasi kyllä samoihin aikoihin – voisi sanoa – ”kissanristiäisjournalismi”. Suuretkin maakuntalehdet täyttivät palstojaan rutiinitilaisuuksista, kuten yhteisöjen tasavuosisjuhlista, laadituilla uutisilla ja selostuksilla. Juhlapuheita painettiin pitkinä pätkinä jopa sellaisenaan. Ns. kalenterijournalismi kukoisti.

Sotien jälkeen lehtien kehittämistyössä saatettiin kiinnittää huomiota vaikkapa kielenhuoltoon.²³¹⁴ Kuitenkin toimittajat olivat lähinnä itseoppineita ja vanhempien kollegojen työssä koulitsemia. Yhteiskunnallinen Korkeakoulu toki teki pienissä puitteissaan parastaan, ja esimerkiksi Ylioppilaslehti järjesti²³¹⁵ 1940-luvun lopulla useampikuukautisen reportterikurssin. Kuitenkin oikeastaan vasta YKK:n 1960 tapahtunut Tampereelle muutto käynnisti toimittajakoulutuksen, joka kehitti journalistisia valmiuksia sanan konkreettissa mielessä. Akseli Routavaaran 1944 ilmestynyt journalismiopas sai uuden polven haastajan, kun 1961 ilmestyi Antero Okkosen teos.

²³¹¹ Salminen 1988, 250.

²³¹² Okkonen 1979, 70–74.

²³¹³ Salminen 1988, 250–251.

²³¹⁴ Esim. Sanomalehtimies-lehti (2–3/1945) julkaisi pääkirjoituksen ”Oikeakielisuus ja lehdistö”, jossa Eino Parikka toteaa: ”Virheettömän ja kulttuuritasoisen äidinkielemme viljely on – maamme lehdistössä niin heikolla pohjalla, että tarvitaan todellista sataprosenttista syvämuokkausta sen kohentamiseksi.” Kielitoimisto – aluksi SKS:n kielitoimistona – oli juuri aloittanut toimintansa. Sanomalehtimies oli julkaissut edellisessä numerossaan (1/1945) tuon toimiston kielenhuoltoartikkelin, jossa todetaan ajankohtaisimmaksi oikeinkirjoituskysymykseksi vierasperäisten sanojen kirjoittamisen. Parikkakin huokailee kielitoimiston edustajien perässä, ettei edes Euroopan pääkaupunkien nimiä – Berliiniä ja Kööpenhaminaa myöten – kirjoiteta lehdissä yhtenäisesti.

²³¹⁵ Klinge & Harmo 1983, 280–281.

Niin edellä tarkasteltu Unkarin syksyn 1956 tapahtumien uutisointi kuin uutisointi Oulun lähistöllä 1961 tapahtuneesta ampumadraamasta kertovat ajan mahdollisuuksien rajallisuudesta. 1930-luvun malliin 1960-luvun alussakin tekstiä kyllä riitti määrällisesti, mutta uutisaineisto oli sittenkin laadullisesti paljolti bulkkitavaraa. Toki tietoliikenneyhteydet kehittyivät – ja tarjosivathan niin sotavuosikymmen kuin sitä seurannut kylmän sodan aika alati suuria uutisotsikoita, ja haasteita uutistoimittajalle.

Jos kohta neljännen kehityskauden yleiskuva suomalaisesta sanomalehtijournalismista on hieman ankea tai harmaa, niin tapahtuihan taustalla toki koko ajan myös edistymistä.

Esimerkiksi haastattelu kehittyi, vaikka Routavaara jatkosodan lopulla kirjoittamassaan oppikirjassa tämän juttutyypin mahdollisuuksia epäilikin. Jo puoli vuosisataa lupaavasti oraalla ollut journalistinen genre sai ehkä uutta vauhtia paljolti sen ansiosta, että 1940-luvulla päätyivät myös ns. tavikset kansallisen mielialanhoidonkin merkeissä haastateltaviksi ja että mutkattomasti ihmisiä lähestyneet naistoimittajat pystyivät lauantamaan haastateltavien piiriä. Tämä näkyi, kuten edeltä empiricaluvuista muistetaan, ainakin Helsingin Sanomissa. Uuden Auran esimerkkini (1955) puolestaan osoittaa, että haastattelut olivat osin myös levikinedistämistyötä: eri paikkakunnilta haalitut haastateltavat epäilemättä tekivät lehteä näillä paikkakunnilla tykö, kun lehti kampaili tilaajista. Hufvudstadsbladetin samalta vuodelta (1955) peräisin oleva valtiomieshaastattelu, presidentti Paasikiven, on sekin selvä yksittäinen merkkipaalu sanomalehtijournalismimme historiassa: nyt kesyyntyi presidenttikin – onnellisten tähtien eli Porkkalan luovutuksen alla – aidosti haastateltavaksi. Tämä haastattelu on aivan toista maata maata kuin Karjala-lehden P. E. Svinhufvudilta pari vuosikymmentä aiemmin saama ”haastattelulausunto”.

Kaikkiaan elettiin, kuten olen edellä muotoillut, haastattelussa ”hiljalleen tapahtuvan juurtumisen vaihetta”.

Reportaasikin eli ja kehittyi pikku hiljaa, kuten Aamulehdessä (1954) julkaistu juttu neuvosto-Viipurissa käyskelystä kertoo. Selostus oli arkipäivää, vaikka selostus ei suuria journalistisia kannuksia kerännytkään – ajanjaksona, jona televisiokin jo alkoi tehdä tuloaan. Vaikkapa Armi Kuuselan voitto kansainvälisessä missikilpailussa (1952) oli toki yhä lehdillekin suuri selostusjutun aihe, vaikka senkin selostuksen toteutukseen ehkä vähän feikkiä mahtuikin.

Kantaa ottava journalismi eli vahvana; toki otettakoon huomioon, että sota-aika ja sitä seurannut valvontakomission aika asetti rajoituksensa. Pääkirjoitus ja pakina ammensivat yhteiskunnallisten ristiriitojen – joiden huipentumia oli vuoden 1956 yleislakko – ajasta elinvoimaa.

Kun 1800-luvun puolivälissä ja vielä pitkään sen jälkeenkin oli ongelmana, mistä löytää pääkirjoitettavaa, niin nyt totisesti tätä ongelmaa ei ollut. 1940-luvun täysglobalisaatio maailmansodan muodossa haastoi Suomenkin mukaan, ja oma kansallinen yhteiskuntasfääri suorastaan pursusi aiheita. Tässä katsannossa oli johdonmukaista, että pääkirjoitus – sanomalehden kollektiivinen ääni – voi hyvin. Suomen Sosialidemokratian kolmen tähden johtavat ovat yksi esimerkki pääkirjoituksen kehitystyöstä sotien jälkeisinä vuosina. Erityisen pääkirjoitussivun sai esimerkiksi Uusi Suomi 1956 ja Hufvudstadsbladet 1964; Helsingin Sanomat ja Sosialidemokraatti olivat saaneet omansa jo ennen sotia.

Myös pakina – nimenomaan poliittinen pakina – kuului menestyjiin. Kuten Savon Sanomien Aapelin pakinoista näkyi, pakina eli vahvaa aikaansa. Noihin aikoihin pakinoitsijat, etenkin ns. polpetkirjurit, näyttävät vielä eläneen debattisuhteessa toisiinsa. Pakina eli tietynlaista kukoistuskauttaan 1960-luvulle asti, jolloin kolumni alkoi astua sen rinnalle.

Neljännän kehityskauden loppupuolella näkyy taas mediakilpailunkin uusi vaihe. Jo 1950-luvulla heitti aikakauslehdistö sanomalehdistöllemme uusia kehityshaasteita. Jos yksi lehti pitää mainita, todettakoon Viikkosanomien ilmeisen merkittävä virikevaikutus myös sanomalehdille. Tuo 1950-luvulla ja 1960-luvun alussa kukoistanut uutiskuvalehti näytti sanomalehdillekin mallia reportaaseillaan, kuvajournalismillaan, kansainvälisyydellään.²³¹⁶ Myös televisio rynni voimakkaasti: tv-lupien määrä oli 1960-luvun puolivälissä jo yli 700 000, ja ohjelmaa lähetettiin vuorokaudessa keskimäärin lähemmäs kahdeksan tuntia.²³¹⁷ Television tulo muutti mediakenttää, kuten kansalaisten ajankäyttöäkin. Sanomalehdistökin joutui tarkastelemaan uudessa valossa omaa rooliaan sekä omia vahvuuksiaan ja heikkouksiaan. Yleisen käsityksen mukaan esimerkiksi lehtireportaasi - Viikkosanomillekin niin tärkeä - kärsi television tulosta ja kilpailusta.

Uutistoiminta alkoi olla yhä enemmän suunniteltua. Oireellista lienee, että Aamulehdessä toimeenpantiin tuoreeltaan 1960-luvun alkuvuosien kahden suuren kansallisen lento-onnettomuuden jälkeen toimituksensisäinen raportointioperaatio, jotta mahdolliset tulevat vastaavanlaiset suuruuettiset hoidettaisiin yhä vain paremmin.

Etenkin suurempien lehtien toimituksiin alkoi 1950-luvulla ja 1960-luvun alkupuolella ilmaantua erikoistoimittajia ja syntyä osastoitumista. Sisällössä kehitys näkyi mm. kulttuuriosastojen synnyssä - Uuden Suomen ehkä ollessa tiennäyttäjää - sekä panostuksessa urheiluantiin.²³¹⁸ Toiset lehdet menestyivät, toisten osana taas oli lehti-kuolema, joka niittikin 1950-luvulta alkaen pahaa satoa.²³¹⁹

11.2.5 Kypсэн jutun ja täyteläisen journalismin aika: 1960-luvun puolivälistä 1990-luvun alun lamaan

1960-luvun puoliväliä voi pitää Salmisen lailla²³²⁰ sanomalehtijournalismin yhtenä murrosaikana. Kuitenkaan ei leikkautuminen yhdestä kaudesta toiseen ole tietenkään tälläkään kohden jyrkkä. Kuten mainittu, esimerkiksi Aamulehdessä ponnisteltiin jo kohden uutta hyvinkin 1960-luvun alussa: uutiskoneistoa trimmattiin systemaattisesti, ja boheemitoimittajuuden aika tuntui olevan kaukana takana. Lehden Sunnuntailiite oli, kuten Raimo Seppälä ilmaisee, "taiton ja kuvankäytön kokeiluareena", jonka kehittämiseen mm. Erkkä Lehtola heittäytyi 1961. Sunnuntailiitteessä julkaistiin esimerkiksi jo juhannuksena 1961 värifoto Tampereen tuomiokirkosta: "ensimmäinen Suomessa kohopainorotaatiolla tyydyttävästi toteutettu nelivärikuva", kuten lehti itse kehaisee.²³²¹ Mutta myös päälehden ulkoasuun panostettiin ajan mittakaavassa tosi paljon. "Asiallinen ja iskevä ulkoasu on Aamulehden tavoite. Utisten ja kuvien pitää olla oikeassa suhteessa, sisältö helposti tajuttavissa ja kukin aihepiiri vaivatta löydettävissä. Esteettiset ja visuaaliset näkökohdat on muistettava, on tehtävä lehteä, joka "iskee silmää muttei iske silmään", kiteytti tavoitteet Aamulehden toimituspäällikkö Allan Liuhala painokoneen 1967 tapahtuneen laajennuksen aikoihin.²³²²

Esimerkiksi juuri Aamulehti saattoi siirtyä viidenteen kehityskauteen - "kypсэн jutun ja täyteläisen journalismin aikaan" - hienoisen varaslähdön kera. Tämän lehden - samoin kuin kilpailevan Kansan Lehden - uutisointi vuoden 1966 eduskuntavaaleista

2316 R. Malmberg 1991b, 152-155.

2317 Ilmonen 1996, 187, 192.

2318 Salminen 1988, 250-265.

2319 Löyttyniemi 1988, 325-329.

2320 Salminen 1988, 251.

2321 R. Seppälä 2004, 101, 109.

2322 R. Seppälä 2004, 110.

kieliin siitä, että uusi aika oli tulossa kaikin tavoin. Valtakunnallinen vaalitulospalvelu nojasi nyt ensi kertaa tietokoneeseen, ja paljolti tästä seuraten sanomalehdet saavat nyt huomata pudonneensa vaalitulosten uutisoijina aiempaa vaatimattomampaan rooliin. Yövirkku kansalainen nappasi käytännössä lopulliset tulokset jo pikkutunneilla television vaalitudion lähetyksistä.

Uuden ajan merkkejä alkoi Helsingin Sanomissakin näkyä 1960-luvun puolivälin jälkeen, Aatos Erkon otettua isänsä kuoltua johdon käsiinsä.

Mediakilpailussa ajan sanomalehdet hakivat valttikortteja uutisoinnin perusteellisuudesta ja monipuolisuudesta sekä taustoinnista. Okkonen – jolla on ollut merkittäviä näköalapaikkoja suomalaiseen sanomalehtityöhön sotienjälkeisinä vuosikymmeninä – on kirjoittanut, että ”taustan mukaantulo uutisjuttuun on mielestäni merkitsevimpiä suomalaisen uutistoiminnan kehitysaskelaita koko vuosisadalla”, siis 1900-luvulla.²³²³ Suunniteltu, ohjelmallinen taustointi on kuitenkin oikeastaan vasta 1960-luvun jälkipuoliskon tulokkaita. Ja taustointia voitiin tarjota, kuten Okkonen itse opetti, niin uutisensisäisenä annostuksena kuin erillisinä taustajuttuina.

Liuhala jopa kysyi²³²⁴ puheenvuorossaan, että ”emme suinkaan vain ole joutuneet antiuutisten ryteikköön pyrkiessämme täyttämään jo kohta fraasinomaiseksi käynnystä vaadetta ’uutisten syventämisestä’ ja yrittäessämme epätoivoiseksi muistaa että sanomalehden pitäisi visioiden aikakautena vastata kysymykseen ’miksi’ ”. Samalla hän viittasi vaaraan, että feature jyrää uutisen ja että paperinmakuiset antiuutiset²³²⁵ päihittävät vanhat kunnan tapahtumauutiset. Liuhala peräänkuulutti kurinpalautusta, joka pysyttäisi uutisen valtaistuimellaan, ja päätti puheenvuoronsa alleviivaten uutisuskoa, uutisvainua ja uutistajua.

Liuhalakaan ei väittänyt, etteikö uutisen kirjoittamisen ammattitaito tuolloin 1980-luvun avautuessa jo ollut melko kunnioitettava. Uutisen kolmiorakenne ja kärjen rakentaminen kuten myös elementtikirjoittaminen taidettiin – ja näille taidoille oli vielä suurta tarvettakin, ruudullataiton aika nopeine tekstin editoimisen mahdollisuuksiineen kun oli vasta edessä. Uutisotsikointi ja uutisen kaikkalainen petaus kumpusi hierarkian periaatteesta: siitä, että toimittajat pyrkivät ilmentämään typografisilla ja taitolisilla ratkaisuillaan uutisaiheiden todellista merkitystä. Sisältö oli herra.

Vaikka esimerkiksi Vaasa-lehden uutistyö olikin ennen 1980-lukua vielä varsin itseohjautuvaa, toimitus suoriutui kunnialla Lapuan räjähdysnettomuudesta (1976). Toimittajat olivat vielä tällöin professionaaleja uutistoimittajia, eivät terapeuttitoimittajia myöhempään – eritoten kaupallisimmasta journalismista tuttuun – tapaan. Suuretkin uutisaiheet pystyttiin hoitamaan, kuten osoittaa Helsingin Sanomien uutistyö (1991) maamme lamaan liittyvästä ykkösuutisesta, SKOPin sortumisesta Suomen Pankin syliin. Uutisjournalismin haasteet näyttävät olleen suuremmat kuin vaikkapa vielä 1970-luvulla. Maailma ja yhteiskunta monimutkaistuivat, ja asiat olivat ehkä yhä vaikeammin pakattavissa perustapahtumauutisen formaattiin.

Uutinen voi 1900-luvun jälkipuoliskolla kaikkiaan hyvin. Television tuoma kilpailu oli siltikin ehkä ennen muuta hyvää kiriapua, joka pani sanomalehtijournalistit tavoittelemaan sopivaa tasapainoa tapahtumauutisoinnin ja taustoivan uutisoinnin välille.

Jos hakee uutisen ohella muita menestyjiä journalististen genrejen joukosta viidenneltä kehityskaudelta, näitä olivat taustajuttu ja haastattelu.

²³²³ Okkonen 1979, 75; ks. myös Salminen 1988, 250–251 ja Tarvainen 1993.

²³²⁴ Liuhala 1981.

²³²⁵ Parikymmentä vuotta myöhemmin Kunelius (2003, 70) kiinnitti huomiota vähän samantyyppiseen vaaraan. 1900-luvun loppupuolen journalismiin viitaten hän kirjoitti: ”Uutisjournalismi onkin nojannut voimakkaasti *sympioosiin valtion ja valtiokoneiston kanssa*, josta journalismi toisaalla oli julistautunut riippumattomaksi.” (Tähdennys: JP.)

Tarkasteltu 1970-luvun esimerkki – Helsingin Sanomien EEC-sopimuksen luonnetta valaiseva taustajuttu (1973) – kielii, että okkoslaiset taustointiopit oli omaksuttu jo 1970-luvun alussa hyvin ainakin kärkilehdissä.

Haastattelu juurtui suomalaiseen journalismiin 1890-luvulta alkaen hitaasti, mutta kun se alkoi juurtua, sitä ei pidätellyt mikään. Kuvaan sopii, että myös journalismin henkilöityminen eteni kaiken aikaa kuin juna. Yhtäältä olivat jo 1950-luvulla voittaneet alaa ns. tavisten haastattelut – levikkityönkin merkeissä. Toisaalta oli tuolla vuosikymmenellä sitten jopa jo presidentti saatu suomalaisen median aidosti haastattele-maksi.

Uuden Suomen mahtavasti petattu Uolevi Raade -haastattelu (1976) kielii haastattelijournalismin tavattoman nopeasta edistymisestä sekä myös siitä, että vaikutteita imettiin yli välinerajojen – tässä tapauksessa aikakauslehtijournalismista sanomalehtijournalismiin. Haastattelu oli aidosti niin tiedonhankintamenetelmä kuin lopputuotos. Haastattelu juurtui 1960- ja 1970-luvulla myös esimerkiksi syntymäpäiväjuttujen olen-naiseksi elementiksi.

Selostus oli jo rutiinia. Erinäiset tapahtumat nähtiin aiempaa vähemmän sere-moniallisten silmälasien läpi; ja nyt jo televisiokin vei pohjaa sanomalehtiselostajan suorituksilta – ainakin bravuurisuorituksilta. Reportaasikin oli vähän kuin antanut pe-riksi televisiolle ja sen välineominaisuuksille. Pakina taas joutui antamaan periksi pik-kuveljelleen kolumnille, kun nimijournalismikin voitti koko ajan alaa.

Mutta – ehkä yllätyskin: pääkirjoitus voi verraten hyvin. Ulkopuoliset asiantunti-jakirjoittajat olivat useille lehdille pääkirjoituspalstoilla vuosikymmenet merkittävä li-sävoimavara, mutta päivänkohtaisen uutisaineiston pikaista kommentointia heidänlai-siltaan kynänkäyttäjiltä ei useinkaan voinut odottaa. Olikin luonteva askel, että pääkir-joittaminen alkoi siirtyä viimeistään joskus 1970-luvulla yhä enemmän toimitusten omiin käsiin.

Lehdistön sitoutumattomuuskehityksen myötä pääkirjoittamisessa myös väheni-vät poliittiset intohimot. Pääkirjoittaminen pysyi – merkittävimpana poikkeuksena ruotsinkieliset sanomalehtemme – tiukasti anonyyminä. Vasabladet käynnisti (1969) signeerattujen pääkirjoitusten käytännön, mikä sitten jatkui Hufvudstadsbladetissa 1980-luvulla. Pääkirjoituspalstat kääntyivät vertikaalisista horisontaalisiksi tai päinvas-toin. Huomio- ja lukuarvon lisäämiseksi pääkirjoituksia myös kuvitettiin.

Pääkirjoitus on ollut yllättävän merkittävä identiteetti-tekijä sanomalehdistölle senkin jälkeen, kun lehdet ovat höllentäneet siteitään poliittisiin taustavoimiinsa. Vaikkeivät yksittäiset pääkirjoitukset vaikuttaneet sillä tavoin kuin Uusimaan ja Työ-miehen pääkirjoitukset näiden lehtien alkusuoralla 1800- ja 1900-luvun taitteessa, hen-gitti pääkirjoitus-instituutio kokonaisuutena ottaen 1900-luvun lopulla yhä vahvasti.

Esimerkiksi Helsingin Sanomien sivumäärän kehitystä kuvaava käyrä nousee nousemistaan jyrkästi ainakin vuodesta 1950 – mikä vuosi oli ensimmäinen ilman sa-nomalehtipaperin säännöstelyä Suomessa – ja lähtee sitten vain hetkeksi putoamaan laman purtua 1990-luvun alussa.²³²⁶ Samansuuntaisia määrällisen menestyksen käyriä voivat osoittaa samalta ajalta ainakin kaikki maakunnissaan menestyneet ykkösleh-det. Ilmoitusmäärien kasvut epäilemättä hotkaisivat kokonaiskasvusta suuren osan, mutta silti palstatilan kasvu loi hyvät edellytykset täyteläiselle journalismille: tukevasti taustoidulle uutisjournalismille, laajoille feature-jutuille ja sunnuntaisivuille, monien mielestä jopa paisutetuille urheiluosastoille, ja lukijoidenkin näkemyksiä kunnioittavil-le kokonaisille mielipidesivuille.

Aamulehdenkin sivumäärä kasvoi 1970-luvulla nopeasti, ja tämä tiesi painamis-ajan pitenemistä. Niinpä Aamulehti alkoi 1978 ilmestyä ensimmäisenä lehtenä kahteen

²³²⁶ Mervola 1995a, 318.

osaan jaettuna.²³²⁷ Kyse oli myös jo selvästi ns. lehti uudistuksesta, vaikkei sanaa nykymerkityksessä tunnettukaan.²³²⁸ Kaksi vuotta myöhemmin oli vuorossa Uuden Suomen kohuttu ns. vuosisadan lehti uudistus: eurokoko, osin neliväripainatus kiiltävälle paperille sekä Iltalehden elvyttäminen alkuun Uuden Suomen kolmantena painoksena.

Mutta ulkoasun suhteen ajan päänavaajalehtenä voi pitää Suomen Sosialidemokraattia, joka siirtyi vuoden 1964 etusivu-uudistuksellaan moderniin lohkotaiton aikaan.²³²⁹ Seuraavana vuonna 1965 siirtyi neljä lehteä offset-painatukseen: ensin Valkeakosken Sanomat ja sitten perässä Loviisan Sanomat, Pieksämäen Lehti ja Hyvinkään Sanomat.²³³⁰ Mutta offset ei ollut ainoa: maamme graafisessa teollisuudessa alkoi, Lars Landgrenin sanoin, kaikkiaan ”tekniikan vallankumous”.²³³¹

”Kuusikymmenluvun alussa alkanut kirjapainotekniikan uudistuminen yltyi seitsenkymmen- ja kahdeksankymmenluvulla todelliseksi tekniikan vallankumoukseksi. Graafinen tekniikka uudistui täysin, ja erityisen mullistavasti muuttui ladonta. Valoladonta korvasi metalliladonnan – . . . Samoihin aikoihin teki läpimurtonsa elektroniikkaan ja tietokonetekniikkaan perustuva ladonnan ja painamisen ohjaus”, Landgren kirjoittaa. Hänkin viittaa television ja erikseen väritelevisiön tuomaan haasteeseen: ”Väripainatuksen merkitys kasvoi tässä kilpailutilanteessa, ja siksi myös lehtien kuva-aineistolle asetetut vaatimukset kiristyivät.”

Offset-menetelmällä saatiin aikaan parempilaatuisia värikuvia. Vaikea kuvitella myöskään, että informaatiografiikan esiinmarssi – mikä tapahtui 1980-luvun jälkipuoliskolla – olisi ollut mahdollinen vanhan painotekniikan oloissa.

”Sisältö monipuolistuu ja palstojen ilme selkeytyy”: näihin sanoihin kiteytti²³³² Keijo K. Kulha sanomalehtien kehityksen aivan 1980-luvun alussa suorittamassa tarkastelussa. Esimerkiksi osastojako, vinjettien käytön monipuolistuminen, juttujen lyhentäminen, jatkosten vähentyminen ja kuvien suurentuminen olivat hänestä keskeinen osa 1960- ja 1970-luvun kehitystä. Kulhan mukaan ”aiemmin moniriviset ja eriasetuiset otsikot korvattiin lihavammilla ja tasasuhteisemmilla kirjasinlajeilla”. Mervola taas on luonnehtinut 1970-luvun otsikoita ”napakoiksi” – lisäksi, että 1980-luvulla palasivat moniriviset ja selittävät otsikot. Jälkimmäisellä vuosikymmenellä kehitys ”alkoi vaan taas kulkea kohti monirivisyyttä”. Samalla luovuttiin ingressien ladottamisesta lihavammalla kirjainlajilla. Otsikkokäytännön muutoksen takana Mervola uumoili piilevän lukijatutkimusten tuoman tiedon siitä, että monet ihmiset lukivat vain otsikkoja ja kuvatekstejä.²³³³

2327 Mervola 1995a, 315–316.

2328 Aamulehdessä 1978 taloustoimituksen päällikkönä työskennellyt Raimo Seppälä muistelee: ”1978 Aamulehdessä käynnistyi uusi Koebau-rotatio, painotekniikan huippu-uutuus, offsetrotatio. Sillä lehden jakaminen kahteen lohkokoon oli muistaakseni luonnollinen ratkaisu, saatiin sekä rutkasti sivuja että neliväriä. Eiköpähän se ollut niin, että kumpaankin lohkokoon saatiin neliväriä – eli kaksilohkoiseen lehteen yhteensä 8 nelivärisivua. Se oli sensaatiomainen uudistus sinänsä. Koko lehden rakenne uudistettiin, ulkoasu niin ikään otsikkokirjasimia ja vinjettejä myöten. Lohkotaitto oli otettu käyttöön muutamia vuosia aiemmin.” (Seppälän kirje 26.3.2008.)

2329 H. Pulkkinen 2008, 119.

2330 Löyttyniemi 1988, 402.

2331 Landgren 1992, 336–337. – Jännittävä havaita, että Landgren on päätenyt sijoittamaan (mts. 10–11) graafisen tekniikan ”tekniikan vallankumouksen” Suomessa vuosiin 1965–91: käytännössä samalle aikavälille, johon sijoittuu mielestäni sanomalehtilehtijournalismin viides kehitysjakso.

2332 Kulha 1981, 30–33.

2333 Mervola 1995a, 318–320. – Kiintoisa erillistarkastelun kohde voisi olla se, katosiko toimitajilta ingressitietoisuutta sen myötä, kun luovuttiin ingressien typografisesta tähdentä-

”Moderni sanomalehden muoto, johon kuuluu journalististen painotusten mukainen aineiston hierarkkinen esitystapa ja lohkotaitto, on ollut perusmuodoltaan valmis jo 1980-luvulta asti”, summaa²³³⁴ puolestaan Hannu Pulkkinen.

Kaikesta ulkoasussa tapahtuneesta kehityksestä huolimatta viidennen kehitysjakson sanomalehdelle oli kuitenkin ominaista tekstin, kirjoitetun sanan, herruus. Ulkoasu on jutuille vielä selvästi alisteinen. Hyvin, hyvin kiteyttäen tätä 1960-luvun puolivälissä alkanutta ja 1990-luvun alun lamaan päättynyttä viidettä kehitysjaksoa voisi luonnehtia kahdellakin sanalla: jutun aika.

11.2.6 Jutun, kuvan ja taiton kohtaamisen aika: 1990-luvun alun lamasta 2000-luvulle

Empiirinen aineistoni 1990-luvulta jää pienenalaiseksi muun muassa siksi, että useita juttupolkuja tuntui tarpeettomalle tarpoa 20. vuosisadan lopulle asti. Silti näen ehdottomasti tarpeelliseksi tarkastella myös vanhan vuosituhannen viimeisen vuosisadan viimeistä kymmenvuotiskautta; muutoin jäisi sanomalehtijournalismin kehityskaareen piirtämättä merkittävä loppuviiva. Samalla tässä kuudetta kehitysjaksoa koskevassa yhteenvedossani vilkuilen toisella silmällä sanomalehtijournalismin kehityshistorian vanhempiinkin kerroksiin.

1990-luvun lama taisi olla Suomen sanomalehdistölle yksi pysähdyttävimpiä kriisikohtia. Voisiko sitä verrata vaikkapa jopa vuoden 1850 murheelliseen kieliasetukseen, Bobrikovin kenraalikuvernööriajan tiukkoihin sensuuritoimiin 1800- ja 1900-luvun taitteessa, lehtien ilmestymisen pitkäksi aikaa pysäyttäneeseen kansallissotaan tai talvisodan syttymiseen? Kaikkea 1990-luvunkaan kehitystä sanomalehtijournalismissa ei toki pidä lukea laman aiheuttamaksi. Mutta paitsi kehityksen suoranainen liikkuttelija lama oli myös katalysaattori, joka pani lisää vauhtia erinäisiin rattaisiin. Esimerkiksi mahdollisuus siirtää taitto kokonaan toimituksen haltuun tuli monille talousvaikeuksissa pyristeleville pienemmille sanomalehdille kreivin aikaan.

Päätän tarkasteluni vuoteen 2000; tuoreimmaksi empiriani osaksi jää Keski-suomalaisen taustointiaineisto uuden vuosituhannen ensimmäisestä numerosta. Kun käytetään kriteerinä seitsemän perusjuttutyypin omaksutuksi tuleamista, voi sanoa, että takana on – 2000-luvun alkaessa – satakunta vuotta kypsää suomalaista sanomalehtijournalismia. Jo 1800-luvun lopulla rikastui suomalainen sanomalehtijournalismi pakkina, reportaasilla ja haastattelulla – ja näin oli koossa, kuten edellä todettu, tietty keskeinen ilmaisupaletti tai työkalupakki. Kulunut sata lisävuotta ei tähän valikoimaan tuonut olennaisia laadullisia muutoksia: 1800-luku, ”kirjoittamisen vuosisata”, kehitti nykyaikaisen sanomalehtijournalismin verbaalin muotokielen jo orastavaan aikuisuuteen.

Sen sijaan juttutyyppeiden välillä voi nähdä erilaista ja erivauhtista kehitystä. Voi erottaa menestyjiä ja niitä toisia.

Uutinen on ollut kestomenestyjä, vaikka jo 1920-luvulla se tapasi mediakilpailussa nopeampansa: radiouutisen. Uutinen on muuntautunut, ja uutiseen on sittemmin kytkeytynyt yhä voimakkaammin miltei siamilaisena kaksosena taustajuttu ja yleisimminkin taustointi. Keski-suomalaisen laaja vuosituhannen vaihteessa (1999–2000) julkaistu lukupaketti on havainnollinen esimerkki siitä, miten vahvaksi elementiksi taustointi on sanomalehdissä kehittynyt. Taustajuttu, tuo hiljainen olento, on hiipinyt sanomalehtijournalismissa yhä keskeisemmälle sijalle – ilman että se olisi pitänyt itses-

misestä. Itse olin tällaista kehitystä 1990-luvun mittaan havaitsevinani, kun liikuin kouluttajana sanomalehtikentässä.

2334 H. Pulkkinen 2008, 50.

tään numeroa. Sanomalehti on tehnyt välttämättömyydestä hyveen: kun se havaitsi 1900-luvun loppua lähestyttäessä jäävänsä nopeuskilpailussa yhä enemmän jälkeen, pyrki se kääntämään tilannetta voitokseen kehittämällä taustointia, lisäämällä syvyyttä. Kunnan taustointi vain ei ole vähäresurssisemmissä lehdissä ykskaks toteutettu – jos taustoinnilla edellytetään muutakin kuin googlaamiseksi sittemmin ristittyä, usein aika mekaanista tiedonhakutempua.

Uutisen ja taustajutun ohella se suuri menestyjä on ollut haastattelu. Haastattelu eli ja oli pitkään oraalla, vaikka Euroopankin keskuksissa koettiin 1800-luvun lopulla jo suoranainen haastattelu-mania. Mitä monipuolisin journalisti Juhani Aho – joka voi olla lopulta journalistina yhtä merkittävä kuin kirjailijana – kirjoitti maan ensimmäisen haastattelujutun 1890-luvun alussa. Vielä 1940-luvulla maan ensimmäinen journalistin oppikirja ilmaisi epäilyksensä haastattelujutun menestymisen suhteen. Kunnes 1990-luvulla voisi nimetä tämän genren jo miltei Kuningas Haastatteluksi.

Haastattelu on monimuotoistunut, ja se on lainannut tarvittaessa ehkä yhä enemmän myös televisiojournalismista, kuten vaikkapa tarkasteltu Uuden Suomen Paavo Väyrys -haastattelu (1989) osoitti.

Selostus on ollut sanomalehtijournalismissa putoaja. Selostaja uursi uraa seurattessaan Aleksanteri I:n mukana tämän riskaabelilla Suomen-matkalla (1819), ja selostaja oli vielä merkkihenkilö urheiluselostuksissa esimerkiksi Uuden Suomen ja Squaw Valleyn tapauksessa (1960). Mutta sittemmin sanomalehtiselostus on pudonnut – tai ainakin se on tullut näkymättömämmäksi. Selostus on, se ei huuda. Putoaminen on kohdannut myös reportaasia, josta ei sanomalehden menestymiskertomukseen niin suuren osan esittäjää kehkeytynytkään kuin olisi voinut odottaa. Moderni reportaasi, kirjallisen realismin jälkeläinen, otti lupaavia askeleita muun muassa sen jälkeen kun valokuva astui sanomalehteen. Reportaasi sai jopa tietynlaista kansallista statusta sen myötä kun TK-reportterit valjastivat reportaasimuodon autenttisuuden takaajaksi. Reportaasi on sitten – hävittyään televisioreportaasille tai -dokumentille – ottanut 1900-luvun lopulla upeita uusaskelia. Mutta harva lehti Aamulehden (1997) lailla lienee voinut lähettää kirjoittavan ja kuvaavan reportterikaksikon Etiopiaan asti; kunnan reportaasi vaatii usein kunnan resurssit, kuten aikaa, rahaa ja osaavaa työvoimaa.

Pääkirjoitus elää ja voi hyvin, vaikka suomalaisittainkin sen juuret ovat jo verratien syvällä: 1850-luvun puolivälin Wiborg-lehdessä, suomenruotsalaisen liberaalilehdistön kantaisässä. On kuin koko sanomalehdistön kollektiivinen media-identiteetti olisi paljolti pääkirjoituksesta kiinni.

Pakina taas tuntuu olevan viime aikojen selviä häviäjiä. ”Mihin pakina katosi?” kysyi²³³⁵ Sakari Kiuru Demarissa 1990 julkaistussa kolumnissaan. Kuitenkin esimerkiksi Origo alias Jouni Lompolo, yksi 1900-luvun viimeisten vuosikymmenten näkyvimpiä pakinoitsijoita, jatkoi Helsingin Sanomissa vielä 2000-luvulle siirryttäessä. Huomatavan laajalti pakinoitsijat ovat kuitenkin antaneet sanomalehdistössämme tilaa kolumnisteille, mikä on nähtävä myös nimijournalismin yhdeksi osavoitoksi.

Journalistinen kirjoittaminen on kuudennella kehitysjaksolla epäilemättä ammatitaitoistunut, mikä näkyy ehkä ennen muuta sanonnan tiivistymisenä, mutta myös lukuisin muin tavoin kirjoittavien journalistien professionaalina kehityksenä. Mittaankirjoittaminen, tuo lohkotaiton sisar, on yleistynyt ja yleistyy. Kaikki eivät ilmiöstä ole pitäneet, mutta melkein jokaisen journalistin on ollut mittaankirjoittamisen imperatiivia tarvittaessa noudattaminen.

1990-luvun sanomalehtisanaston kiintoisiin tulokkaisiin kuuluu myös ilmaisu lehti uudistus, joka on käytännössä miltei kääntynyt synonyymiksi ilmaisulle ulkoasuuudistus. Hannu Pulkkinen tutkimuksen yhteenvedon mukaan on ainakin Raahen Seu-

²³³⁵ Kiuru 1990. – Origo vastasi Kiurulle hauskesti (HS 7.11.1990).

tu toteuttanut ulkoasu-uudistuksen jo 1984 sekä Helsingin Sanomat ja Kymen Sanomat 1989.²³³⁶ Jo 1900-luvun lopulla suomalaisissakin sanomalehtitaloissa alkoi käyskellä vieraina ulkomaisia suunnitteluguruja – ensi kertaa ehkä. Lehdet saattoivat omilla palstoillaan esitellä ylpeinä näitä kalliita ulkomaanvieraitaan nimin ja kuvin. Pitää kuitenkin lisätä, että Uusi Suomi ei lehtikuoleman kokeneena ole mukana Pulkkinen listauksessa, vaikka lehden vuoden 1980 uudistus puhutti maassamme laajalti; ja että Aamulehdenkin vuoden 1978 operaatio täyttäisi ilmeisesti hyvinkin lehti- tai ulkoasu-uudistuksen kriteerit.²³³⁷

Det ytre – kuten Snellman kutsui²³³⁸ lehden ulkoasua, aikaansa edellä ollen, jo 1839 – on tullut yhä tärkeämmäksi. Pulkkinenkin tiivistelmä suomalaisten sanomalehtien ulkoasu-uudistusten vaikutuksesta – tosin jo 2000-luvun puolelta – tuo esiin muun muassa sen, että usein jutut lyhentyivät ja että usein juttujen määrä lisääntyi. Nämä kaksi piirrettä voi toki nähdä paljolti mitalin kahtena eri puolena. Näiden lähi-ilmio on myös juttujen pilkkominen tai, erään Pulkkinen haastatteleman journalistin sanoin, ”palasteleminen”. Eli: aineistoa jaetaan ”päätekstiin, kinaloon, laatikkoon, faktaboksiin jne.”, kuten tuo haastateltava ilmaisee. Kirjoitustapaan liittyvät muutokset eivät ole Pulkkinen haastatteluaineiston valossa mitenkään erityisen syvälle pureutuvia. Yhtenä keskeisenä ”kirjoitustapaan liittyvänä muutoksena” summataan: ”Kielen parantaminen: Tavoitteena selkeys ja irrottautuminen virkamieskielestä”. Mutta mitä uutta tuossa? Eikö jo pakinoitsija Olli maailmansotien välisenä aikana vähän väliä irvailut virkamiesten kapulakielen kustannuksella – ja kapulakieli-ilmio ole ollut laaja kansallinen keskustelunaihe²³³⁹ viimeistään 1970-luvulta?

”Useissa vastauksissa todettiin”, mainitsee Pulkkinen, että ”keskustelu kirjoittamisen kehittämisestä, uutisten rakenteesta jne. on jatkuvaa eikä mitenkään liity ulkoasun uudistuksiin”. Optimisti uskokoon, että tämä keskustelu on myös juuriin menevää ja syvälle iskevää. Aamulehden osalta Pulkkinen kyllä kirjaa vähän toisaalla, että-lehdessä ”päätoimittajaksi tulleen Matti Apusen johdolla toteutettiin perusteellinen, myös sisältöön ja kirjoittamistapaan [tähdennys: JP] liittynyt uudistus samana vuonna” [2000].

Summa summarum, ”det ytre” on lehti-uudistuksissa etusijalla. Ja silloinkin kun kohteena on ”det inre”, näyttää kaikki tapahtuvan paljolti ulkoasun ehdoin. Olisiko niin, että sanomalehti on jo 1900-luvun lopussa ainakin tällä erää tullut tietyn kehitystiensä päähän: olisiko verbaali muotokieli kehittynyt sellaiselle asteelle, ettei kovin radikaaleja siirtoja voi kerta kaikkiaan toistaiseksi tapahtua?

Ei epäilystäkään, etteikö sanomalehdissä olisi 1990-luvulla eletty²³⁴⁰ Gert Z. Nordströmin sanoin aikaa, jolloin tehdään dramaturgiaa koko sanomalehdensivulla tai jolloin sanomalehdensivu sellaisenaan on ilmaisua, kieltä. Tämä on nähtävä kehityksenä, jonka ovat mahdollistanut myös kaikkinaisen tekninen eteenpäinmeno. Mutta jos sanomalehti viestii ensisijaisesti sivuillaan – tai tabloidien tapauksessa ehkä jopa aukeamillaan – niin eikö jo ole siirrytty sanomalehden lukemisen ajasta sanomalehden silmäilyn aikaan?

²³³⁶ H. Pulkkinen 2008, 54–55.

²³³⁷ Kauemmaksikin voitaisiin mennä. Mervolan (1995a, 185) mukaan Hufvudstadsbladet toteutti jo 1885 – parikymmentä vuotta ilmestyttyään – Suomen ensimmäisen suunnitelmallisen lehti-uudistuksen.

²³³⁸ Mervola 1995a, 66. – Snellmanin näkemys tuli julki hänen julkaisemassaan aikakauskirjassa *Spanska Flugan* 1839.

²³³⁹ Ks. esim. Rontu (1974).

²³⁴⁰ Nordström 1996, 23–38. – Kirjoittajan alkuperäisilmaisu ruotsiksi: ”Tidningssidans dramaturgi eller tidningssidans som språk”.

Kaikkiaan voisi rakentaa jatkumon, joka kuvaa sanomalehden kokonaisuutta ja sen eri osia. Näin: kirjain > sana > virke > kappale > juttu > sivu > aukeama > lehti > vuosikerta. Siis: kirjaimesta lehteen ja vuosikertaan.

Sanomalehti on etäännytynyt kirjasta. Sanomalehden voi hahmottaa vuosikymmenten saatossa itsenäistyneen sekä kehittyneen yhä vahvemmin oman välinelogiikkansa pohjalta. Sanomalehden ja kirjan yhteistä alkuhistoriaa on 2000-luvun alussa vaikea edes hahmottaa, ellei joku siitä muistuta.

Sanomalehti ja kirja olivat ainakin Suomessa alkuun vähän kuin sisaruksia. Sittemmin sanomalehti on etäännytynyt kirjasta. Sanomalehden voi hahmottaa vuosikymmenten saatossa itsenäistyneen sekä kehittyneen yhä vahvemmin oman välinelogiikkansa pohjalta. Sanomalehden ja kirjan yhteistä alkuhistoriaa on 2000-luvun alussa vaikea edes hahmottaa, ellei joku siitä muistuta. Mutta olisikohan printtisanomalehden ja verkkosanomalehden sisaruus 2000-luvun alkaessa verrattavissa tavallaan kirjan ja sanomalehden sisaruuteen 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa?

Sanomalehtijournalismin itsenäistyminen ja eriytyminen on varmaan ollut suurimmalta osaltaan edistystä. Silti voi kysyä, kannattaisiko joskus pohtia, mitä kirja – joka on vuosisatojen mittaan kehittynyt sekin – voisi sanomalehdelle ehkä taas opettaa.

Sanomalehtijournalismin on myös ominaista, että se pikemmin kehittyy kuin on tietoisesti kehittämisobjekti. Lehdistöhistoriastamme löytyy ymmärtääkseni perin harvoja sanomalehtiä, joita voi pitää tietyn lehtikonseptin systemaattisen toteuttamisen tuloksina. Ehkä Saimassa oli tätä piirrettä, vaikka lehden lyhytikäiseksi jääminen tekeekin mahdottomaksi päätellä, oliko Snellman sittenkin ennen muuta vain journalismin lennokas teorianherra. Vuosikymmen nuoremman Wiborgin voi mahdollisesti nähdä poliittisen lehdistön ja lehdistön valtiomahtiuden ensi vihantana, jonka työn pohjalle Helsingfors Dagbladinkin oli hyvä rakentaa. Hufvudstadsbladetin taas voi kohottaa koturneille maan selvästi ensimmäisenä kaupallisen sanomalehtikonseptin edustajana. Vain tulisiko tämä kunnia-arvo antaa jo Helsingfors Tidningarille, ja jopa Topeliuksen toimittajaksi astumista edeltävältä ajalta?

Ajatuskokeita voisi tehdä myös 1900-luvulta, ja nekin osoittaisivat, että vaativa käsite lehtikonsepti istuu huonosti ainakin pienen maan sanomalehdistöön. Sanomalehtemme ovat kehittyneet kollektiivisesti: lehdet ovat mallintaneet ja matkineet toisiansa. Gaye Tuchmaniin usein liitetty käsite journalistinen kulttuuri on hyvä ymmärtämisen apuväline: niin kuin nuori journalisti imee itseensä ammatillista osaamista vanhempien kollegojensa tekemisiä seuraamalla, niin myös lehdet imevät kaikessa hiljaisuudessa toisiltaan. Irtiotot ja toisintekeminen ovat ani harvinaisia. Lehdet ovat konservatiivisia, koska lukijoidenkin uskotaan olevan.

Ja vielä: sanomalehti on myös tavattoman kansainvälinen ilmiö. Jo Aurora-seuran lehti omaksui vaikutteita Ruotsin toisista maakuntalehdistä, ja välillisesti jopa 1700-luvun alun tunnetuista brittilehdistä. Kansainvälistyvässä maailmassa ulkomaisien vaikutteiden imentä lienee yhä vain kiihtymässä. Ulko- ja kotimaisia vaikutteita ei enää edes eroteta entisellä lailla toisistaan.

Sanomalehtijournalismi on kollektiivisen, konservatiivisen ja kansainvälisen taidetta. Jälkimmäiseen aspektiin tartun vielä erikseen seuraavassa alaluvussa.

Summa summarum:

Alussa oli kirjoitus: se on tekstiä, joka vain on ilmestyäkseen lehdeksi kutsuttavassa painotuotteessa. Sitten tuli juttu – spesifisti journalistis-ammatillinen kirjoitus eri tyyppineen, genreineen. Kunnes jo 1900-luvun lopulla alkoi näkyä, että sanomalehti hahmottuu hieman toisin. Kun juttu, kuva ja taitto kohtaavat yhä likeisemmin, hahmottuu myös juttu yhä enemmän tekstielementtinä. Tässä on karkeistaen sanomalehtijournalismin kehityksen yksi pitkä linja: kirjoituksesta professionaaliin juttuun, jutusta

tekstielementtiin. Samallahan sanomakirjasta on kuoriutunut ensin sanomalehti, ja kenties sitten sanomalehdestäkin paljolti sanomakuvalehti.

1900-luvun lopulla vahvistunut kehitys voi synnyttää myös kriittisiä ajatuksia. Kun juttu aletaan nähdä – ulkoasukeskeisesti – paljolti taitollisena elementtinä, voi se merkitä kirjoitetun sanan arvonalennusta. Aikamme toimitussihteeri tai taittava toimittaja saattaa nähdä taittotyötä tehdessään ruudullaan ennen muuta vain merkkejä, kun hänen kollegansa vielä joskus parikymmentä vuotta aiemmin näki toimittajien teksti-
tuotoksissa enemmänkin merkityksiä – sisältöjä.

11.3 Mistä kehitys kumpuaa, mistä vaikutteet tulevat?

Työnantajan lisätuen ja ja ruotsalaisten hyväntahtoisuuden turvin Kivijärven kuitenkin onnistui järjestää itselleen melkein kuukauden mittainen harjoittelujakso Dagens Nyheterin toimituksessa. ”Perehdyttyäni talon työtapoihin ja eri osastojen toimintaan sain myös aivan omintakeisesti ja aktiivisesti ottaa osaa toimitustyöhön. Niinpä annettiin minun kirjoittaa sekä artikkeleita että uutisia, joiden muotoa sitten minun läsnäollessani valettiin lehden käyttämien kaavojen mukaisiksi. Uutis- ja sähkösanomatoimistojen materiaalin seulomisessa olin myös osallisena, niin ikään rubrisoimisessa, johon tässä lehdessä kiinnitetään aivan erikoista huomiota. Etupäässä olivat kuitenkin toimitussihteerin tehtävät huomioni esineenä – .”

Helsingin Sanomien Erkki Kivijärven raportointia
1918 Tukholmaan suuntautuneelta harjoittelujaksolta (Mikkonen 2006)

Maamme sanomalehtijournalismin historia on täynnään ulkomailta omaksuttuja vaikutteita. Plagiointi – karkeammin ilmaistuna matkinta – on ollut Suomenkin sanomalehdistön johtavia työmenetelmiä. Luotakoon vielä pikku katsaus lehtiemme ulkomailta imemiin journalistisiin vaikutteisiin.

Vaikutteiden yleinen omaksunta näkyy jo lehtiemme nestorissa, Aurora-seuran julkaisussa. Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo on, kuten Tommila tähdentää, nähtävä osana Ruotsissa noihin aikoihin ilmennyt maakunnallisten lehtien vilkasta perustamisaaltoa. Porthan ja kumppanit ovat epäilemättä vilkuilleet Turusta länteen polkaistessaan liikkeelle suomalaisen lehdistön. Parhaitenhan Suomessa ylipäänsä tunnettiin Venäjän vallan vuosinakin ehkä juuri ruotsalaista lehdistöä; maan keskeistä uutis- ja tiedonantolehteä Post- och Inrikes Tidningaria tilattiin maahamme edelleen paljon.²³⁴¹ Suova arvioi – kuten edeltä muistetaan – Aurora-seuran lehden perustajien imeneen vaikutteita Ruotsin lehdistä, mutta tuskin juuri kauempaa. Toisaalta Suova itsekin on²³⁴² kyllä katsonut Pehr Jusleenin Aurora-seuran lehdessä sen ensimmäisenä ilmestymisvuonna 1771 julkaistujen pakinoiden olleen kirjoitetut ”Englannista saadun esikuvan mukaan kirjeen muotoon”. Englannista, 1700-luvun johtavasta lehdistömaasta, turkulainen tienraivaajalehtemme sai vaikutteita ns. moraalisisista viikkolehdistä, kuten Tatlerista ja Spectatorista²³⁴³ – ja, huomattaamme, monien vuosikymmenten viipeellä. Åbo Tidningarin verraten pitkäaikainen toimittaja Franzén taas teki 1790-luvulla ajan oloissa ja etenkin suomalaisittain tosi pitkän ja perusteellisen matkan kes-

²³⁴¹ Tommila 1988d, 132.

²³⁴² Suova 1952a, 70–72.

²³⁴³ Tommila 1988a, 42.

kiseen Eurooppaan, aina Lontooseen ja Oxfordiin asti.²³⁴⁴ Olisi siis ihme, ellei häneen olisi matkalta tarttunut myös journalistisia vaikutteita. Oireellista vaikutteiden omaksumman näkökulmasta sekin, että Borgå Tidning esitteli jo 1838 laajahkosti englantilaisen sanomalehdistön toimintaa.²³⁴⁵ Wiborgin toimittaja C. I. Qvist kävi 1850-luvulla hakemassa oppia Englannista – ehkä kylläkin enemmän sikäläistä vapaata lehdistöjärjestelmää kuin journalistisia käytäntöjä koskevaa oppia.²³⁴⁶

Pitkäaikaiset kulttuuriyhteydet Saksaan näkyivät siinä, että suomenkielinen lehdistö suosi jopa pitkälle 1900-luvulle asti toimituksellisessa tekstissä fraktuuraa: Raamatusta, katekismuksesta ja virsikirjasta niin tuttua ja turvallista. Ruotsinkielisten lehtiemme kiinteämmät yhteydet Ruotsiin ja edelleen Ranskaan ja Englantiin ilmenivät puolestaan siinä, että antiikvaa alkoivat maassamme ensiksi käyttää ruotsinkieliset lehdet – ihka ensimmäisenä Mnemosyne 1819, ja sitten perässä mm. Åbo Morgonblad, Helsingfors Morgonblad, virallinen lehti ja Saima.²³⁴⁷

Ruotsin lehdistön suuri mallinantajan rooli näkyy esimerkiksi A. I. Arwidssonin rohkeanpoleemisen journalismin pilkahteluissa ja sittemmin maamme ruotsinkielisen liberaalilehdistön taustalla. Landgren mainitsee²³⁴⁸ liberaalilehtiemme vahvoina mallinantajina ruotsalaiset Aftonbladetin ja Nya Dagligt Allehandan. Kun liberalismi kuitenkin viime kädessä oli laaja kansainvälinen aatesuuntaus, on tietysti mahdollista, että liberaalilehtiemme – kuten Wiborgin ja Suomen johtavaksi sanomalehdeksi 1870-luvulla nousseen Helsingfors Dagbladin – ituja löytää jopa englantilaisesta Daily Newsista ja saksalaisesta Kölnische Zeitungista asti.

Helsingfors Morgonbladin toimittajien oli vielä autonomian ajan alun ”pelon vuosikymmeninä” Suomessa tyydyttävä – päinvastoin kuin oli asianlaita ajan Ruotsissa²³⁴⁹ – ”yleiseen sivistyslukemistoon, joka noudatti 1700-luvun englantilaisia ja saksalaisia esikuvia”. Siis: tässäkin näkyvät ulkomaiset vaikutteet, jos kohta melkoisella viipeellä.

Hamburger Correspondent, Euroopan ehkä huomattavin uutislehti 1700-luvulla, oli 1800-luvun alkukymmeninä Suomenkin lehdistön keskeisiä uutislähteitä. Sopii ounnastella, että tällainen tiheään käytetty uutislähde olisi jättänyt jälkiä myös journalistisiin käytäntöihin. Saksalaiset vaikutteet lienevät kuin itsestäänselvästi kulkeutuneet kahteen Viipurissa 1821–1832 ilmestyneeseen²³⁵⁰ saksankieliseen lehteen, vaikka tämä oletamus vaatisi sekin yksityiskohtaisempaa tutkiskelua. Snellman puolestaan ihaili liberalismiin kotimaan Englannin lehdistöä, mutta enemmän hän lienee inenyt Saiman toimittamisessa vaikutteita hyvin tuntemistaan ruotsalaisista ja saksalaisista lehdistä.

2344 Ks. Franzén 1977.

2345 Tommila 1988d, 131–132. – BT 10.11.1838 (”Om Tidningsväsendet i England”).

2346 Tommila 1988d, 186.

2347 Mervola 1995, 56; Tommila 1988d, 212. – Saksalaisesta kulttuurista yleisesti vaikutteidenantajana: ks. esim. Hiedanniemi 1980, 23–28; Jalonen 1985. – Jalonen päätyi tutkimuksessaan (mts. 243–249) väittämään, että Suomen suuntautuneisuus maamme itsenäisyyden aikana kulttuurisesti Saksaan on näköharhaa, ja että ainakin vuodesta 1923 pitäisi puhua pikemmin ”brittiläis-yhdysvaltalaisesta suuntauksesta”.

2348 Landgren 1988, 292–296; Landgren 1995, 26.

2349 Ruotsissahan nimenomaan Aftonbladet tunnettiin jo 1830-luvulla rohkeana nykyjournalismin edeltäjänä (Viljanen 1944, 267). Suomalaisen kirjallisuudentutkijan käsitys saa kosoitua tukea ruotsalaiselta lehdistöntutkimukselta (esim. Holmberg & Oscarsson & Rydén 1983, 58–64; Nordmark 2001, 18–31). C. Ziliacus (1985, 170) kutsuu tuon ajan Aftonbladetia jopa ”rabulistiäänenkannattajaksi yli muiden”.

2350 Tommila 1988d, 97–99. – Tommilakin (1988b, 517) arvioi, että ”kun näitä [ulkomaisia] lehtiä käytettiin lähteinä, niihin jouduttiin varsin hyvin myös perehtymään”.

Tommila osune²³⁵¹ naulan kantaan muotoillessaan, että Snellman toimitti Saimaa ”nuorhegeliaanien artikkelipainotteiseen ja aatteellis-tavoitteelliseen henkeen”.

L. Onerva puolestaan tulkitsee Leinon omaksuneen Mikko Vilkastuksena vaikutteita paitsi vanhemmalta suomalaiselta kirjailijaveljeltään Juhani Aholta myös Heinrich Heineltä, joka oli paitsi runoilija myös varteenotettava journalistinen skribentti. Onervan mukaan Leinolla on ”varmasti ollut tämän rakastamansa saksalaisen lyyriikon kirpeän iskevän ja ilkamoivan satiirisen proosatyylin sisältö ja muoto verissään ja sormissaan aloittaessaan politiikkaa ja kulttuuria koskevia pakinoita”. Onervan näkemys Leinon Heine-vaikutteista saa tukea useilta tutkijoilta.

Myös Ranska kehkeytyi tärkeäksi mallinantajamaaksi lehdistöllemme.

Kun Turussa käytiin sanomalehtien välillä vuodesta 1837 lähtien ensimmäisen kerran lehdistömme historiassa todellista kilpailua, etsi niin Åbo Tidningar kuin Åbo Underrättelser mallia ranskalaisista lehdistä. Esimerkiksi jälkimmäinen seurasi vakiutiseen vuodesta 1830 pariisilaista muotia. 1840-luvulla Ranskasta saatiin virikkeet alakertoihin, ja sitten Topeliuksen kirjoittamiin muodinmukaisiin jatkokertomuksiin.²³⁵²

Ainakin sanomalehdistömme satakuntana ensi vuotena journalistiset vaikutteet näyttää omaksutun ennen muuta neljästä maasta: Ruotsista, Britanniaasta, Ranskasta ja Saksasta. Ruotsikin alkoi yhä enemmän olla välittäjämää: se siirsi, ehkä hieman omiaankin joukkoon pannen, meille kaikkein keskeisimpien sanomalehtimaiden kehittämää. ”Innovaatioita on – saatu Pohjoismaista ja tällöin lähinnä Ruotsista, mutta niitä on kulkeutunut *kauempaakin Euroopasta* joko suoraan tai Skandinavian kautta”, Tommila kirjoittaa (tähdennys: JP). Huomattakoon, että Euroopassa ilmestyi 1820-luvun – sen vuosikymmenen, jonka alussa Suomessa voitiin ensi kertaa käyttää termiä lehdistö – lopulla jo noin 2 100 sanomalehteä.²³⁵³

Pitää kuitenkin lisätä, että jo 1800-luvun viime vuosikymmeniltä voi Suomenkin eturivin sanomalehtien palstoilta erottaa yhdysvaltalaisesta sanomalehdistöstä saatuja vaikutteita. Nuo vaikutteet vain lienevät useimmiten tulleet meille läntisen Euroopan keskeisten sanomalehtimaiden välittämänä, niin ettei niitä ole helppo oitis tunnistaa perimmältään yhdysvaltalaisiksi. Lisäksi todettakoon, edelleen Tommilaan²³⁵⁴ nojaten, että ”huomionarvoista on, ettei Venäjän lehdistö autonomian aikana juurikaan tarjonnut malleja; jo kielimuuri oli korkea”.

1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella vaikutteiden omaksunta kiihtyi. Ja miksei olisi kiihtynyt? Niin fyysisen liikenteen kuin tietoliikenteen yhteydet paranivat, eikä pidempikään ulkomaanmatka ollut enää sellainen erikoisuus kuin Franzénin 1790-luvun grand tourin aikoihin. Sporadisesti voi edellisistä luvuista poimia vaikkapa seuraavanlaisia havaintoja.

Norjalainen Verdens Gang oli 1890 aloittaneelle Päivälehdelle tärkeä vaikutteidenantaja, esikuvakin. Se, että päivälehtiläinen Juhani Aho valitsi ja hallitsi jo 1890-luvun alussa haastattelumuodon, selittyy sillä, että hän oli äskettäin viettänyt kuuksia Pariisissa päästen täten tutustumaan sikäläisen ”haastattelu-manian” tuotoksiin. Sitten Eero Erkko tutustutti itseään maanpakolaisvuosinaan yhdysvaltalaiseen

²³⁵¹ Tommila 1988b, 517.

²³⁵² Tommila 1988d, 124, 131–132. – Alakerroista: ks. myös Juntunen 1982, 57–58.

²³⁵³ Tommila 1988d, 130.

²³⁵⁴ Tommila 1988b, 517. – Ainoita historiankirjoista havaitsemiani väittämiä venäläisen lehdistön suorasta vaikutuksesta Suomeen on J. O. Ikolan tapaus. Ikola eli Vaasan Jaakkoo lienee saanut pakinoihinsa vaikutteita juuri idästä. Venäjän kielen taitoisena – yliopistos-kieltä opiskelleenakin – hän pystyi Venäjällä kesiä viettäessään tutustumaan ”loista-vaan venäläiseen pakinakulttuuriin”, kuten hänen pikku elämäkertatekstissään ilmaistaan (Aleksis Kivestä 1954, 746).

journalismiin. Tai hänen lehteen ulkomaantoimittajaksi 1911 kiinnittämänsä Rudolf Holsti omaksui lehteen sitä, mitä oli juuri Lontoossa oppinut brittilehtien tavasta toimittaa ulkomaanosastoja. Helsingin Sanomat osti yhdessä Göteborgs Handels- och Sjöfartstidningin kanssa oikeuden Manchester Guardianin sekä Daily Chroniclen ensimmäisen maailmansodan aikaisiin sotasähkeisiin. Ja yleisesti tunnettuahan on, että myöhempien Erkköjen, Eljaksen ja Aatoksen, valtakaudella Helsingin Sanomat on imenyt imemistään vaikutteita anglosaksisesta lehdistöstä. Esimerkiksi Walter Lippmannin maailmankuuluja kolumneja alettiin julkaista lehdessä 1956, ja Lippmannin kirjoittajanura lehden palstoilla oli alkanut jo jatkosodan vuosina.

Toinen merkittävä nuorsuomalaistaustainen lehti, Turun Sanomat, lienee suodattanut ulkomaisia vaikutteita eritoten kansainvälisesti orientoituneen Urho Toivolan päätoimittajakaudella (1925–1937). Yksi esimerkki: lehden etusivun alanurkkien pääkirjoituskäytäntö on lehdessä itsekin työskennelleen Suovan mukaan²³⁵⁵ omaksuttu Manchester Guardianista 1920-luvulla.

Nya Tidningen, jännittävä maanantaiaamuisin 1920-luvulla Helsingissä ilmestynyt lehtikomeetta, toi symmetrisen taiton meille ”ilmeisestikin Amerikasta Ruotsin kautta”, kuten Tommila kirjoittaa; ja tuo taittotyyli levisi nopeasti suomalaisenkin sanomalehdistöön. Toisaalta Nya Tidningeniin lienee imetty vaikutteita myös Keski-Euroopasta, sillä lehden toimitussihteeri Axel Grönvik oli opiskellut Wienissä lehden perustamisvuonna 1922.²³⁵⁶ Anglosaksisista vaikutteista puheen ollen ei tule myöskään unohtaa, että kokonainen sanomalehdistön alalaji, paikallislehdistö, lienee lanseerautunut Suomeen opintomatkan tuloksena: vammalalainen opettaja Oskar Vettenranta matkaili USA:ssa, innostui siellä näkemistään paikallisista uutislehdistä, ja niin näki päivänvalon 1894 paikallislehdistömme esikoinen Tyrvään Sanomat.²³⁵⁷

Lehdistö alkoi eriseuraistua puoluesuuntalehdistön aikoihin 1800-luvun jälkipuoliskolla, mikä kehitys tietenkin kiihtyi, kun tultiin varsinaisen puoluelehdistön aikaan. Täten vaikutteitakin ammennettiin tiettyinä vuosikymmeninä ehkä ennen muuta ulkomaisten sisarlehtien piiristä. Tämä pätee keskimääräistä enemmän työväenlehtiin. Kuten edeltä on voitu lukea, A. B. Mäkelän päätoimittajakausi Työmieheessä oli tuon pää-äänenkannattajan sosialistisen linjan lujittumisen aikaa. Kautskylaisella sosialismilla oli vahva vaikutus lehden ideologiaan ja ehkä välillisesti toimitustapaankin, sillä toimituksessa tutkittiin ahkerasti saksalaislehtiä Vorwärts ja Die Neue Zeit.

Amos Andersoniin ja Guss Mattsoniin assosioituva, ensimmäisen maailmansodan alla Helsingissä ilmestynyt Dagens Tidning ammensi esikuvansa Berliinistä, sikäläiseltä lehtikuninkaalta August Scherliltä. Kannustava saksalaisoppi kuului, että van-

²³⁵⁵ Suova 1952b.

²³⁵⁶ Tommila 1988b, 517; Mervola 1995, 232, 237–238. – Maanantaisin vuodesta 1922 nelisen vuotta ilmestyneen Nya Tidningenin toimituksella oli kunnianhimoisia journalistisia tavoitteita; uutisten tuoreuteen ja esitystapaan sekä urheiluun ja kuvitukseen kiinnitettiin runsasta huomiota. Etusivun taitto oli usein symmetrinen. ”Tällainen taittotyyli tuli olemaan varsin tunnusomainen 1920-luvun suomalaiselle sanomalehdistölle”, Salokangas kirjoittaa. Lehden avustajakuntaan liittyi mm. pakinoitsija Läktar-Jakob, lehtori J. J. Huldén (hänestä: A. Huldén 1982). (Salokangas 1987, 316–317, 365–366; Hakuteos Kotokulma 1988, 174.) – Liekö suomenkielinen termi taitto ollut vielä tuolloin edes käytössä? Ainakin vielä Kansalaiskorkeakoulun aloitellessa toimintaansa 1920-luvun jälkipuoliskolla esiintyi sanomalehtiopin opintosisällöissä termi ”kirjapainollinen asettelu” (Salmelin 1985, 10).

²³⁵⁷ Leino-Kaukiainen 1988, 533; Aalto 1985, 28–29. – Kaksoisilmionä Tyrvään Sanomien synnyn kanssa voi pitää maan ensimmäisen kaupunki- tai ilmaisjakelulehden Tamperelaisen syntyä. Nuorehko levoton lehtimies Urpo Lahtinen opintoretkeili 1950-luvun puolivälin jälkeen Hollannissa, ja lanseerasi sieltä kyseisen lehtityypin idean; De Echo -niminen julkaisu esikuvanaan. (Kalemaa 2006, 42–43.)

hemman ja vakiintuneemman lehden voi kukistaa, jos tietää keinot. Tuo oppi Saksasta ammennettiin vuosikymmeniä ennen Lars Furhoffin ainakin pohjoismaisittain maineikkaan levikkikierrateorian julkistamista. Kustantaja Anderson salli viimeisiä elinvuosiaan elävän päätoimittajan Mattssonin ilmeiseksi iloksi sisällyttää lehden menestyskeinojen valikoimaan myös korkeatasoinen journalismi.²³⁵⁸ Samoihin aikoihin – noin vuosina 1911–1912, kun sanomalehtikuvitus löi itseään maassamme läpi – tulkitaan tähän kuvituksen läpilyöntiin saadun esimerkkejä Tanskan sanomalehdistä.²³⁵⁹

Maamme itsenäistyttyä tilanne muuttui ulkomaisten vaikutteidenkin omaksunnan suhteen. ”On aivan ilmeistä, että tietotoimistot, uutissähkeet ja radio *vähensivät ulkomaisen sanomalehdistön tuntemusta*. Ainakin ne tekivät tämän lehdistön vähemmän tärkeäksi lähdeaineiksenä – . Niihin tutustumiseksi oli *lähdeittävä tarkoituksella ulkomaille*. Vaikka kulttuuripiirit julistivatkin 1920-luvulla ikkunoiden avaamista Eurooppaan, tämä ja seuraava kymmenluku olivat toisaalta lehdistössäkkin voimakkaasti *kansallisuuteen kääntyynyttä aikaa*. Uutta ja voimakasta kansainvälistymisen kautta on ollut toisen maailmansodan jälkeinen aika”, Tommila kirjoittaa (tähdennykset: JP).²³⁶⁰

Mutta vaikka ulkomaisia lehtiä maailmansotien välisenä aikana olisikin selailtu ja silmäilty suomalaistoimituksissa aiempaa vähemmän ja vaikka maamme elikin henkisesti ”kansallisuuteen kääntyynyttä aikaa”, niin toiselta puolen monet tekijät edesauttoivat ulkomaisten vaikutteiden aiempaa ilmeisesti vahvempaa välittymistä. Matkailumahdollisuudet ulkomaille paranivat, ja liikenneyhteydet kehittyivät. Toimittajkin pääsivät jopa erityisille opintomatkoihin helpommin kuin ennen. Syntyneiden alan järjestöjen – kuten vuonna 1916 perustetun Suomen Sanomalehdenkustantajain Liiton ja 1921 perustetun Suomen Sanomalehtimiesten Liiton²³⁶¹ – voi niidenkin otaksua lisäneen kansainvälistä kollegiaalista vaihtoa; järjestöjen lehtienkään vaikutusta unohtamatta.

Aikakirjoista löytyy merkintöjä siitä, että suomalaiset toimittajat ovat opiskelleet saksalaisissa yliopistoissa ainakin jo 1920-luvun alussa. Ensio Rislakki alias Valentin, uransa useiden eri kaupunkien sanomalehdissä aloittanut journalisti, opiskeli Leipzigin yliopiston yhteydessä toimivassa Institut für Zeitungskundessa 1920–1921. Tai pitkään Aamulehteä eri tehtävissä palvellut Urho Savisaari seurasi käytännön journalismin luentoja vastaavasti Berliinin yliopiston Institut für Zeitungskundessa kevätlukukauden 1923.²³⁶²

Toimittajien kurssitus niin kotimaassa kuin ulkomailla lisääntyi²³⁶³, ja toimittajakoulutus otti ensi askeleensa 1925 aloittaneessa Kansalaiskorkeakoulussa, joskin aluksi tosi vaatimattomasti.²³⁶⁴ Merkittävä askel kansainvälistymisessä olivat epäilemättä

2358 Landgren 2003, 294; Hakuteos Aamulehti 1988, 48.

2359 Degerman 1975, 33.

2360 Tommila 1988b, 517.

2361 Salokangas 1987, 362.

2362 Suomen sanomalehdistön 1937, 143, 152; Tommila 1992, 263. – Leipzigin instituutti oli perustettu 1916, ja Wiio (1992, 55–60) katsookin sen olevan maailman ensimmäinen toimittajakoulu, mikä ei kuitenkaan välttämättä ole koko totuus. Ranskan ensimmäisen toimittajakoulun, L’Ecole Supérieure de Journalismen, on todettu tulleen perustetuksi jo 1899 (Gaunt 1988, 584). Yhdysvalloissa taas esimerkiksi Columbia University School of Journalism käynnistyi jo 1912 (Schwarzlose 1987, 175; Paneth 1983, 519).

2363 Esimerkiksi Suomen Lehdistön ensimmäisen vuosikerran numerossa 6/1930 kirjoitetaan SSL:n viikon mittaisista (neljänsiksi mainituista) kursseista, Kööpenhaminan pohjoismaisista kursseista (joille osallistui 8 suomalaisjournalistia) sekä Itämeren maitten Latviassa pidetystä sanomalehtimieskonferenssista.

2364 Salmelin 1985, 5–6. – Yhteiskunnallisen Korkeakoulun sanomalehtiopin tutkimuksessa luettiin 1930 ”muutamia” seuraavien ulkomaisten oppikirjankirjoittajien teoksista: Otto Sylvan, Ole Cavling, Otto Groth, Emil Dovifat, Gerhard Menz, Ludvig Salomon, Emil Löbl,

myös päätoimiset kirjeenvaihtajat, joita ainakin Helsingin Sanomilla ja Uudella Suomessa oli jo 1920-luvulta lähtien.²³⁶⁵ Lisättäköön vielä, että suurimmat lehdet pystyivät avaamaan keskeisiin journalismin ulkomaisiin generoijiin jopa suoria yhteyksiä: esimerkiksi Helsingin Sanomat oli 1930-luvulla ostanut oikeuksia The Timesin, UPI:n sekä AP:n tarjontaan.²³⁶⁶

1940-luku oli lehdistössä selviytymiskamppailun vuosikymmen; sota ei ainakaan suomalaiselle sanomalehdistölle ollut mikään keksintöjen äiti. Sotavuosikymmenen pitkä varjo tuntui Suomessa vielä 1950-luvullakin: tulipalojournalismin, kissanristiäisjournalismin ja hätäisesti täyteen ahdettujen sivujen vuosikymmenellä. Oli useimmissa lehdissä suuri tapaus, jos toimittaja pääsi juttumatkalle ulkomaille lentokoneella.²³⁶⁷

Toki vaikutteitakin suodatettiin. Helsingin olympialaiset 1952 olivat epäilemättä kansainvälinen piristysruiske myös maamme sanomalehdille. Varakkaat lehdet saattoivat lähettää journalistiaan yhä enemmän myös ulkomaanreportaaseja tekemään. Mm. sosiaalidemokraattinen lehdistö tähyili Ruotsiin, jonka lehdistö oli saanut 1940-luvullakin kehittyä paljon otollisemmissa oloissa. Yksi esimerkki vaikutteiden imenstä: Suomen Sosialidemokraatin ns. kolmen tähden johtavat lienevät päätyneet lehden pääkirjoitussivulle Arvo Tuomisen mukana Tukholmasta. Vuonna 1964 toteutussa ulkoasu-uudistuksessa – jonka myötä, Mervolan sanoin, ”aikaisempi sirkusmainen taitotapa oli vaihtunut tyylipuhtaaksi lohkotaitoksi” – Sosialidemokraatti ammensi vaikutteita paitsi ruotsalaisista myös saksalaisista, ranskalaisista, itävaltalaisista ja hollantilaisista lehdistä.²³⁶⁸ Ruotsalaisvaikutteita toi Tuominen myös tamperelaiseen Kansan Lehteen, jonka päätoimittajana hän työskenteli 1956–1961.²³⁶⁹

Hyvin kauaskantoinen oli STT:n ruotsalaisen TT:n kanssa 1920-luvulla solmima sopimus. Syntynyt TT-erityissuhde merkitsi paitsi yhteyttä ruotsalaiseen kulttuuriin ja sitä kautta pohjoismaalaisuuteen myös suomalaisen uutisvälityksen ikkunaa maailmaan. TT-linkin kautta tulivat meille sekä brittiläisen Reuterin että ranskalaisen Havasin – sittemmin AFP:n – uutiset; TT siis valitsi ne STT:lle. Suurta luottamusta ruotsalaiseen uutisvälitykseen osoittanut järjestely oli voimassa neljä vuosikymmentä.

Toimittajat pääsivät 1950-luvulla matkailemaan entistä enemmän, muiden kansalaisten tavoin. Esimerkiksi Savon Sanomien toimittajat Aapelia alias Simo Puupposta myöten tekivät mielellään kesäisiä reportaasimatkoja sodasta toipuilevaan Eurooppaan.²³⁷⁰ Olletikin noilta matkoilta omaksuttiin myös journalistisia vaikutteita.

Esimerkiksi UPI:n asiakkuus välitti epäilemättä yhdysvaltalaisen journalismin vaikutteita suoraan useisiin tuon suuruustoimiston asiakaslehtiin eri puolilla Suomea.²³⁷¹ Otettakoon vielä kaksi esimerkkiä itäisen Suomen maakuntalehdistä. Tarkastellessaan Kainuun Sanomien kehitystä maan itsenäisyyden aamunkoitosta 1960-luvun lopulle päättyy lehden päätoimittaja (1955–1989) Otso Kukkonen väittämään²³⁷², että

Ernst Posse, Karl Jaeger, Shuman, Quiett & Casey, Dix Harwood, Hyde, Robert W. Neal, Campbell & Thomas, G. B. Dibblee ja Eric W. Allen. (Suomen Lehdistö 9/1930). – YKK:n opiskelija on siis voinut ammentaa kirjoista niin skandinaavisia, saksalaisia kuin anglosaksisia vaikutteita.

2365 Uskali 2003, 21–22; Uskali 2007, 67–68.

2366 Uskali 2007, 76.

2367 Esimerkiksi Aamulehden Olavi Veistäjälle oli suuri tapaus, kun hän pääsi 1950 mukaan 48-paikkaiseen ”liikennejättiläiseen”, joka toi Polyteknikkojen kuoron Tukholmasta Poriin (Lehtola & Seppälä 1989, 63).

2368 Mervola 1995a, 333–334.

2369 Hakuteos Aamulehti 1988, 265.

2370 Vuorio 2007, 142.

2371 Rantanen 1987, 85; Uskali 2007, 76.

2372 Kukkonen 1968, 79–80.

hänen lehtensä on ”muuttunut myös ulkonaisesti kohti suomalaista lehtityyliä, joka on kotoisin Amerikasta ja tullut meille Ruotsin kautta”. Tuon journalistisen tyylin tunnusmerkkejä Kukkonen toteaa – ehkä vähän laveallakin pensselillä maalaten – olevan ”monelle palstalle laajenevat otsakkeet, tekstin tähdentäminen lihavalla kirjaintyyppillä sekä yhä voimakkaammaksi kehittyvä värin käyttö linjoissa ja lihavissa otsikkokirjaimissa”. Vastaavasti Savon Sanomien edustaja Mauno Ikäheimonen tunnustaa²³⁷³ ”suoraan, että olen ollut Savon Sanomissa kokeilemassa sellaisinaan joitakin Dagens Nyheterin välkkyjä kuvitus- ja taittoratkaisuja”.

Helsingin Sanomissa ei ole peitelty, kuten edeltä ilmeni, sitä että Dagens Nyheterin talouden erikoissivut olivat mallina lehden 1972 käynnistämille Taloustiistaisivuille. Tiedetään myös, että suomalaislehti nojasi Dagens Nyheteriin vuoden 1989 huomattavassa ulkoasu-uudistuksessaan.²³⁷⁴ Uusi Suomi omaksui talousjournalismissa Der Spiegelistä – Bonnin-kirjeenvaihtaja Jyrki Vesikansan tuomana – 1970-luvulla idean suhdannepoliittisista keskusteluista.²³⁷⁵ Tai: saksalaisen viikkolehden Die Wochen mainitaan olleen mallina niin Aamulehden kuin Keski-suomalaisen vuonna 1994 toteutetuissa ulkoasu-uudistuksissa, jotka merkitsivät täysnelivärisen sanomalehden realisoitumista ensi kertaa Suomessa.²³⁷⁶

Uusi journalismi, tutkiva journalismi²³⁷⁷, gonzo-journalismi ja kansalaisjournalismi ovat journalismin ismejä, joita pidetään alkuperältään yhdysvaltalaisina. Edelleen, USA Todayn ja erikseen lehden informaatiografiikan vaikutus 1980-luvulla on ollut maailman mitassakin ehkä megailmiö. Löytyyköhän koko maailmankaan sanomalehtijournalismin historiasta – 1800-luvun The Timesia ehkä lukuun ottamatta²³⁷⁸ – yksittäistä lehteä, jonka pioneerintyö olisi yhtä laajasti ja nopeasti tullut omaksutuksi ympäri maailmaa? Tuo 1982 aloittanut, heti valtakunnallisuuteen pyrkinyt julkaisu oli ”1980-luvun kulttilehti sanomalehden ulkoasun suunnittelijoille”, kuten vuosikymmenen lopulla ilmestynyt suomalainen ulkoasuopas luonnehtii²³⁷⁹. Toisaalta USA Today ikään kuin pohjusti aikaa, jona kansainväliset ulkoasusuunnittelijat ovat liikkuneet ympäri maailmaa ja käyneet toteuttamassa näyttäviä ns. lehti uudistuksia.

Pieni katsaukseni hajapointointoineen osoittanee, että suomalainen sanomalehti on lähemmäs neljännestuhatuotisen olemassaolonsa ajan nojannut journalistisen kehittämistyönsä ulkomaisiin vaikutteisiin. Vaikutteiden yhä vanhempaa kiertoliikettä on ollut omiaan lisäämään journalistikunnan sisäisen liikkuvuuden lisääntyminen. Ammattikunnassa on aina toki ollut liikkuvaisia – A. B. Mäkelästä Antero Okkoseen – jotka ovat hankkineet kokemuksia monista erilaisista lehdistä eri puolilta maata. Mutta sanomalehdistön ollessa poliittisimmillaan liikkuvuutta oli kaikkiaan vähemmän: eivät toimittajat niin vain hyppineet yhden puolueen lehdistä toisen puolueen lehtiin. Sanomalehtien poliittisen luonteen vähentyessä ja sitoutumattomuuden yleistyessä näyttäisi, kuten Eero Karisto arvioi²³⁸⁰, tulleen selvästi yleisemmäksi siirtyillä vapaammin lehdistä toisiin. Samaten tietysti uusien viestimien tulo mediakartalle mahdollisti kokemuksen hankinnan yhä useammalta taholta. Martti Jukola oli jo 1920-luvulla kolmen median mies: sanomalehdistön, aikakauslehdistön, radion. 1950-luvun lopulta alkaen

2373 Ikäheimonen 1984, 34.

2374 H. Pulkkinen 2008, 143.

2375 Uskali 2005, 33.

2376 Mervola 1995a, 323–325.

2377 Tutkivan journalismin teki tunnetuksi käsitteeksi Suomessakin viimeistään USA:n 1970-luvun alkuvuosien Watergate-juttu (Tommila 1988b, 517).

2378 Ks. esim. Uskali 2007, 148–149.

2379 Henning & Ojala & Pellinen 1988, 8.

2380 Karisto 2005, 137.

on toimittajan ollut mahdollista hankkia kokemuksia neljänneltäkin suunnalta, televisiosta. Oireellista myös, että suomalaisen toimittajakoulutukseen ilmaantui 1970-luvulla ylivälineellisyden käsite. Ja nyt viimeksi, vuosituhanten vaihteessa, monime-diatoimittaminen on yhä vain entisestään lisännyt toimittajien mahdollisuuksia hahmottaa useiden viestimien ominaisuuksia ja ominaispiirteitä.

Tarkasteltakoon vielä, miten pitkälle ulkomaanlainaa ovat ne seitsemän, joita olen kutsunut perusjuttutyypeiksi – siis uutinen, taustajuttu, selostus, reportaasi, haastattelu, pääkirjoitus ja pakina?

Käsittäakseni jo kakkosluvussa, tavoitellessani perusjuttutyypin suhteen tiettyä esiyttä, kävi selväksi, miten kansainvälistä tuotantoa kaikki nuo seitsemän perimmältään ovat.

Uutinen on kuin ikivanhaa kauppatavaraa, joka sitten jalostui aikansa suurissa eurooppalaisissa ympyröissä: uuden ajan alun uutiskirjeissä, ja joka päättyi lopulta myös sanomalehteen, Suomessakin. Sitten uutinen radikaalilla tavalla professionaalistui, ja jälleen oli suomalainen sanomalehti valmis omaksumaan uutta, joskin pitkähköllä viiveellä. Joidenkin vuosikymmenien viive – etenkin suhteessa nykyjournalismin äitimaahan USA:han – oli kysymyksessä myös, kun taustajuttu tausta-ajatuksineen tuli meillä omaksutuksi.

Selostus ja reportaasi, nuo sukulaiset, ovat yhtä vähässä määrin suomalaista tekoa. Niiden kummankin alkuperä on, uskaltaisi olettaa, aika eurooppalainen. Sen sijaan haastattelu jo onkin pikemmin made in USA.

Entä keskeiset mielipidejutut? Pääkirjoituksen voinee katsoa syntyneen ensimmäisenä Britanniassa, pian ikään kuin uudelleen USA:ssa – eli monikertaisestakin tuontitavarasta on tässä tapauksessa kyse. Pakina ja sen kolumni-pikkusisar ovat nekin muualla luotuja. Heikki Brotheruksen edellä siteerattu arvelemus siitä, että pakina olisi ”ikivanhaa kansallista perua”, ei saa tukea tosiasioista. Pakinoitsijoiden arkkiagraarisille kalskahtavat nimimerkit, sellaiset kuin Karhuvainion Esa tai Kessu-Pekka, lienevät johtaneet Brotherusta harhaan. Topeliuskaan ei kirjemuotoista koserointiaan keksinyt suinkaan itse, vaan se näyttää päätyneen hänen ideoita tehokkaasti edelleen työstävään päähänsä Ranskasta, ja kaiketi Ruotsin kautta.²³⁸¹ Ja, kuten tässä alaluvussa jo mainittu, Leino oli pakinoitsijana velkaa itseään kahdeksan vuosikymmentä vanhemmalle Heinelle.

Kolumni, pakinan pikkusisar, taas on jo aidosti amerikkalainen. Herääkin kysymys, miten pitkälle sanomalehtijournalismin juttutyypit – ja miksei sanomalehtijournalismin muotokieli ylipäänsä – periytyy Euroopasta, missä määrin USA:sta. Tutkimukseni aineisto ei pätevöitä tämän seikan tarkempaan arviointiin. Rohkenen kyllä olettaa, että suomalaisen lehdistöhistorian kirjoitus, SSLH-projekti etunenässä, on ylipainottanut suomalaisen sanomalehtijournalismin eurooppalaisia ja aliarvioinut vastaavasti sen yhdysvaltalaisia juuria. Tai, hieman toisin ilmaisten: lehdistöhistoriamme ei ole aina hahmottanut, että niin moni perieurooppalaiselle näyttävä ilmiö onkin jo – viimeistään 1800-luvun puolivälin tienoilta – yhdysvaltalainen.²³⁸² The media are American, näinhän Jeremy Tunstall viestittää.²³⁸³

²³⁸¹ C. Zilliacus (2003, 11) näkee lehtien kirjemuotoisen pakinoinnin tai vastaavan juurien olevan selvästi yksityiskirjeissä.

²³⁸² Vaikka Suomi olikin amerikkalaisen kulttuurin suhteen vielä 1800-luvulla takamaata ja vaikka USA:sta tiedettiin vähän, ulotti tuo kulttuuri vaikutustaan meillekin. Niin mormonikirkko, raittiusliike kuin naisasialiike ovat esimerkkejä USA:ssa jo 1800-luvun ensi vuosikymmeninä syntyneistä kulttuurisista ilmiöistä. Myös maan kirjallisuus alkoi tukeutua suomalaiseenkin tietoisuuteen; Harriet Beecher Stowen Setä Tuomon tupa ilmestyi suomeksi jo 1856. Toisaalta USA alkoi tulla tunnetuksi teknisestä etevyydestään. Jo 1819 amerikkalainen höyryalus ylitti Atlantin. USA:ssa valmistetut maatalouskoneet otet-

Mikä voisi suomalaisessa sanomalehtijournalismissa olla supisuomalaista? Mitään tällaista – ainakaan merkittävää – ilmiötä en pysty aineistoni valossa näkemään. Epäilemättä suomalaista sanomalehtijournalismista saattaisi tarkassa tutkiskelussa paljastua joukko suomalaisia ominaispiirteitä. En ole kokenut tätä näkökulmaa kuitenkaan erityisen merkittäväksi; päinvastoin tuntuisi kiinnostavammalle katsastella, miten paljon lieneekään kansainvälisessä sanomalehtijournalismissa kaikille tai ainakin useimmille maille yhteisiä piirteitä.

Toki voi kysyä, nojautuuko vaikkapa valtionkirkkomme uskontoineen, musiikki, maalaustaide, arkkitehtuuri, ruokakulttuuri tai urheilu yhtään vähemmän kansainväliseen vaikutteiden vaihtoon. Onko edes kanteleensoitto, sauna tai pesäpallo niin supisuomalaista kuin yleisesti uskotaan?

Sanomalehtijournalismi on kehkeytnyt yhä individualistisemmaksi: taannoinen suuri kollektiivinen me on nyt pikemmin yhdistelmä sooloartistien – nimijournalistien edustajien – ääniä. Samaten sanomalehden sisällöissä ja journalistisissa lähestymistavoissakin voi helposti olla erottavinaan kosolti suomalaiskansallisia piirteitä. Sanomalehtijournalismi on, kuten edellä todettu, kollektiivisen ja kansainvälisen taidetta; kera konservatiivisuuden perusvirityksen. Sanomalehdistö on orkesteri tai pallopelijoukkue.

Vielä 1830- ja 1840-luvulla – kun maassa ei ilmestynyt kymmentäkään lehteä – saattoi Snellman uskoa olevansa se tahtipuikon heiluttaja, joka milteipä määrää koko sanomalehdistömme tuolloisen kehityssuunnan. Ja Snellmankin näyttää yliarvioineen mahdollisuutensa: tuskin voi sanoa hänen journalismikonseptinsa voittaneen. Mitä lähemmäs 1900- ja 2000-luvun taitetta sanomalehtijournalismissakin tullaan, sitä vähemmässä määrin voi pienessäkään maassa ajatella, että kehitysilmiot kumpuaisivat jostain yhden henkilön ideatehtaasta. Vaikuttajajäykkyysilöitä tuoreemmassakin sanomalehtijournalismissamme voi osoittaa; suuret suunnannäyttäjäyksilöt ovat jo vähemmässä. Niin kollektiivisen taidetta journalismin taide on ollut.

tiin avosylin vastaan muuallakin. Rautatieliikenteensä kehityksessä USA kulki heti Britannian perässä. Tai Lontoon maailmannäyttelyssä 1851 amerikkalainen tekniikka ylipäänsä hämmästytti tasollaan. Ensimmäisen maailmansodan aikoihin USA oli jo noussut maailman johtavaksi teollisuusmaaksi ja talousmahdiksi. (Virtanen & Heikkonen 1985, 62–71, 99; Schivelbusch 1996, 87–97.)
2383 Tunstall 1977.

SUMMARY

This dissertation is an historical study in journalism. It describes and analyses the development of print journalism in Finland in the light of journalistic genres over a long time span (1771–2000).

The empirical material comprises altogether 52 different newspapers, three of which receive particular emphasis. These are the organs of the capital Helsinki – *Helsingin Sanomat* together with its predecessors (35 annual volumes) and *Uusi Suomi* with its predecessors (24 volumes) – and the Tampere newspaper *Aamulehti* (19 volumes). The volumes of these three papers constitute almost 40 percent of the total of 199 volumes studied.

A division into seven basic genres (news, background article, report, reportage, interview, editorial and column) has proved to be a viable one. The first appearance of some genres can be located exactly. For example, the first actual editorial in Finland was published in *Wiborg* in 1855, and the first real interview in *Päivälehti* (a forerunner of *Helsingin Sanomat*) in 1892. In other cases, however, it is not possible to give such exact datings.

The development of these genres, in some cases over a couple of centuries as some of them, at least in an embryonic form, can be considered to have come into being along with the infancy of journalism in Finland in the 1770s. The last of the basic genres to have taken root here is the feature, which did not finally appear until the turn of the 1960s and 1970s.

On the basis of an empirical analysis it appears possible to divide the development of Finnish print journalism from 1771 to 2000 into six periods:

1. the age of hearsay news, announcements and literary journalism: from the beginning of the 1770s to the mid-1850s;
2. the age of semi-professional news, extensive reports and the appearance of advocacy journalism: from the mid-1850s to the mid-1890s;
3. the age of diversifying journalistic expression: from the mid-1890s to the Finnish Winter War (1939);
4. the age of bulk text: from the Winter War to the mid-1960s;
5. the age of the mature story and full-bodied journalism: from the mid-1960s to the depression of the early 1990s;
6. the age when Story, Picture and Layout Met: from the depression of the early 1990s to the 21st century.

Summa summarum. In the beginning was the *written item*, an existing text which could be published in a printed product called a newspaper. Then came the *story*, a specifically professional journalistic written product with its various types or genres. So it continued until the late twentieth century, when the newspaper began to assume a slightly different form. When article, picture and layout meet each other in ever closer union, the article increasingly stands out as a *text element*. Here we have the long-term development of print journalism: from the written text to the professional article, from the article to the text element. At the same time, the news-book developed into the newspaper, and perhaps the latter has become what is to a great extent a news pictorial.

The development that strengthened in the late twentieth century can also provoke some critical considerations. When the article begins to be regarded on the basis of its superficial appearance mainly as a layout element, it can lead to a depreciation in the value of the written word.

Newspapers have developed in a *collective* manner: they have modelled and copied each other. Innovations and unconventional departures are extremely rare. Papers are *conservative* because they regard their readers as conservative. Furthermore, the newspaper is an extremely *international* phenomenon. Even the first newspaper in *Finland Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo* absorbed influences from other provincial newspapers in the realm of Sweden (to which Finland then belonged) in the early eighteenth century and indirectly even from well-known British papers. And in a globalising world, the absorption of foreign influences is probably accelerating.

Print journalism is thus the art of the collective, the conservative and the international. It is also characterised by the fact that, rather than being the object of conscious development work, it evolves spontaneously. There are very few newspapers in the history of Finnish print journalism that can be considered products of the systematic realisation of a specific concept of what a paper should be like.

Over the course of time, journalism also appears to have been influenced by many different factors: for example, the general development of society, the increased speed of travel and data communications, the competitive challenge of rival newspapers and other media, the rapid advances in newspaper production technology and the increased professionalism of journalists. The impact of these factors has varied according to the time and the genre concerned.

The significance of foreign influences on Finnish print journalism seems to have been much greater than might be deduced from previous research. From the time when the first newspaper was published here, this small and largely peripheral country has drawn inspiration from the models of pioneering countries in journalism like Britain, France, Germany, and since the end of the 19th century to an ever-increasing extent the USA.

Lähteet

I. Alkuperäislähteinä käytetyt sanomalehdet²³⁸⁴ (vuosikerrat)

Aamulehti 1883, 1890, 1896, 1907, 1912, 1917, 1929, 1939, 1951, 1954, 1956, 1961, 1966, 1969, 1970, 1975, 1984, 1986, 1996, 1997
Borgå Tidning 1839, 1841, 1844
Dagens Tidning 1911
Etelä-Saimaa 1932
Helsingfors Morgonblad 1832, 1836, 1837, 1838, 1844
Helsingfors Tidningar 1842, 1843, 1844, 1845, 1846, 1848, 1858, 1859, 1863
Helsingin Sanomat 1905, 1906, 1907, 1911, 1912, 1914, 1916, 1918, 1920, 1931, 1933, 1934, 1935, 1939, 1942, 1943, 1952, 1956, 1959, 1960, 1968, 1973, 1976, 1978, 1987, 1989, 1991
Helsingin Uutiset 1863
Hufvudstadsbladet 1881, 1888, 1902, 1903, 1905, 1924, 1934, 1955, 1984
Hämeen Sanomat 1917
Hämäläinen 1863
Ilkka 1930, 1950
Ilta-Sanomat 1950, 1951, 1961, 1984
Kaiku 1885
Kaleva 1899, 1900, 1929, 1961
Kansan Lehti (Tampere) 1929, 1966
Kansan Uutiset 1982, 1989
Karjala 1938
Karjalainen 1941
Kauppalehti 1991
Keskisuomalainen 1999, 2000
Keski-Suomi 1871, 1875
Lapin Kansa 1961
Maakansa 1953
Maamiehen Ystävä 1844

²³⁸⁴ Vanhojen lehtien nimet olen kirjoittanut tähän periaatteessa Kansalliskirjaston historiallisen sanomalehtikirjaston luetteloinnin mukaisesti. Ellei lehteä tuosta luetteloinnista löydy, olen nojannut SSLH-projektin hakuteosten (Hakuteos Aamulehti 1988, Hakuteos Kotokulma 1988, Hakuteos Savonlinna 1988) nimikäytäntöihin.

Mnemosyne 1819, 1820, 1821, 1822
 Morgonbladet 1877
 Nya Pressen 1888, 1893, 1898
 Oulun Wiikko-Sanomia 1859
 Päivälehti 1889, 1892, 1893, 1894, 1895, 1897, 1900, 1902
 Päivätär 1864
 Saima 1844
 Satakunnan Kansa 1932
 Savo 1886, 1891
 Savotar 1912
 Savon Sanomat 1945, 1948, 1959, 1961, 1962
 Suomalainen Wirallinen Lehti 1876, 1877, 1881
 Suomen Julkisia Sanomia 1859
 Suomen Sosialidemokraatti 1933, 1945, 1952, 1956, 1973
 Suomenkieliset Tieto-Sanomat 1775, 1776
 Suomenmaa 1966
 Suometar 1847, 1850, 1852, 1854, 1855, 1859
 Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo 1771, 1772, 1773, 1775
 Tiedonantaja 1983
 Turun Sanomat 1915, 1984
 Turun Wiikko-Sanomat 1821, 1822, 1823, 1830
 Työmies 1895, 1899
 Uusi Aura 1955
 Uusi Suometar 1876, 1882, 1892, 1896, 1917, 1918
 Uusi Suomi 1934, 1939, 1941, 1945, 1946, 1952, 1955, 1956, 1960, 1976, 1979, 1989
 Uusimaa 1895, 1906
 Vaasa 1919, 1924, 1930, 1931, 1976
 Vapaa Sana 1954
 Wiborg 1855, 1859
 Wiburgs Wochenblatt 1823
 Wiipurin Sanomat 1896
 Åbo Allmänna Tidning 1819
 Åbo Tidning 1800, 1801
 Åbo Tidning (per. 1882) 1885
 Åbo Underrättelser 1984
 Östra Finland 1883

II. Alkuperäislähteinä tai vastaavasti käytetyt aikakauslehdet (vuosikerrat)

Kodin Kuvasto 1911
 Me 1981
 Sanomalehtimies 1945
 Suomen Lehistö 1930, 1931
 Suomen Urheilulehti 1922, 1932
 Ylioppilaslehti 1961, 1988

III. Alkuperäislähteinä tai vastaavasti käytetyt muut teokset ja lehtijutut

Aapelin valitut ilot. Porvoo 1972

Ackté, Aino: Taiteeni taipaleelta. Helsinki 1935

Alanne, Anja: Kirjeitä Moskovasta. Helsinki 1982

Arpa on heitetty. Aarne Keskitalon pakinoita 1971–77. Turku 1979

Bonsdorff, Johan von: Uutistulvassa vastavirtaan. Keuruu 2000

Brotherus, Heikki: Muistathan, Barbara... Kolumneja kymmeneltä vuodelta. Hämeenlinna 1982

Brummer, O. J.: Sanomalehtimiehenä diktatuurimaissa. Helsinki 1934

Defoe, Daniel: Ruttovuosi. Keuruu 1997

Dolci, Danielo: Röster från Palermo. Stockholm 1959

Donner, Jörn: Hemåt i höstregn. Offentlig dagbok 1980–1985. Borgå 1985

Donner, Jörn: Kotiin syysateessa. Julkinen päiväkirja 1980–1985. Keuruu 1986

Ehrenreich, Barbara: Nälkäpalkalla. Juva 2003

Eronen, Simo: Toimituksen arkielämästä. Teoksessa Vasama. Nuorsuomalaisten sanomalehtimiesten juhlaulkaisu 1910. Viipuri 1910

Eskola, Antti: Uhka, toivo ja vastarinta. Hämeenlinna 1984

Franzén, Frans Mikael: Erään tukholmalaisen matkakuvaus Suomesta. Suom. Joel Lehtonen. Teoksessa Suomen kansalliskirjallisuus VI. Suomennoksia kansanrunoudesta sekä eri kirjailijain tuotteista 1600-luvulta noin vuoteen 1809. Helsinki 1931

Franzén, Frans Mikael: Lappalaispojan laulu. Teoksessa Suomen kansalliskirjallisuus VI. Suomennoksia kansanrunoudesta sekä eri kirjailijain tuotteista 1600-luvulta noin vuoteen 1809. Helsinki 1931

García Márquez, Gabriel: Uutinen ihmisryöstöstä. Juva 1997

Graae, Kristiina & Hietala, Marjatta: Suullista historiaa. Veteraanikansanedustajat haastateltavina. Helsinki 1996

Haahti, Hilja: Kunnia Herran. 3. painos. Vaasa 1982

Homeros: Ilias. Suom. Otto Manninen. 6. painos. Juva 1997

- Jansson, Jan-Magnus: Ledare. Ett urval ledande artiklar i Hufvudstadsbladet 1974-81. Esbo 1981 [= 1981a]
- Jansson, Jan-Magnus: Samassa veneessä. Hämeenlinna 1981 [= 1981b]
- Joel Suomen Ateenasta. Kyösti Sorjosen pakinoita 1945-1990. Toim. Louna Lahti. Jyväskylä 1991
- Jukola, Martti: Huippu-urheilun historia. Kolmas, täydennetty painos. Toim. Harri Eljanko. Porvoo 1956
- Jämsä, Matti: Matti Jämsän tempaukset. Jyväskylä 1960
- Järnefelt, Arvid: Isänmaa. 9. painos. Porvoo 1965
- Jääskeläinen, Kaapro: Iloisia juttuja III. Toinen, lisätty painos. Helsinki 1908 [= 1908a]
- Jääskeläinen, Kaapro: Iloisia juttuja IV. Toinen, lisätty painos. Helsinki 1908 [= 1908b]
- Kairamo, Aimo: Sivuhuomautuksia. S. I. 1997
- Kangas, Lasse: Vaikuttajana Suomessa. Jyväskylä 1996
- Kansanvallasta ja sen toteutumisesta lainkäytössä. 70-vuotiaan Urho Kaleva Kekkonen ajatuksia ajankohtaisista kysymyksistä. Lakimies 1970 (s. I-XXI)
- Karhuvainion Esa [= Artturi Leinonen]: Kropsua ja klimppisoppaa. Pakinoita. Porvoo 1963
- Kauffmann, Hermann: Mieluisia muistoja Keski-Hämeestä. Tampere 1998
- Kivi, Aleksis: Seitsemän veljestä. 3. painos. Helsinki 1953
- Kivimies, Yrjö: Neljäkymmentäneljä pakinaa. Helsinki 1959
- Klassischer Journalismus. Die Meisterwerke der Zeitung. Gesammelt und herausgegeben von Egon Erwin Kisch. 1. Auflage. Pössneck 1982
- Kumpulainen, Armas: Sodan kasvot. Veteraanit kertovat. Jyväskylä 2007
- Lapsiraportti. Toim. Klaus Lindgren. Helsinki 1994
- Larjanko, Leena & Rautio, Ilse: Ruusuraportti. Suomalaisen naisen eroottiset fantasiat. Juva 1982
- Laten parhaita. Lehdistöneuvos Lauri Helven kolumneja Kauppalehdessä 1989-2003. Helsinki 2003
- Lauantaiseura: Tamminiemen pesänjakajat. Kekkonen lähtee - kuka tulee? 6. painos. Tampere 1982

- Lehtinen, Lasse: Luonnekuvia. Juva 2001
- Lehtola, Erkka: Revitty lippu. Muistiinpanoja Puolasta ja puolalaisuudesta. Juva 1985
- Lehtonen, Joel: Putkinotkon herra. Kirjeitä 1907–1930. Toim. Pekka Tarkka. 2. painos. Helsinki 1969
- Leino, Eino: Pakinat I. Toim. Aarre M. Peltonen. Keuruu 1960 [= 1960a]
- Leino, Eino: Pakinat II. Toim. Aarre M. Peltonen. Keuruu 1960 [= 1960b]
- Leino, Eino: Päiväperhoja. Pieniä tarinoita. Helsinki 1903
- Leino, Eino: Suomalaisia kirjailijoita. Pikakuvia. 2. painos. Helsinki 1983
- Lindholm, Tapio: Sopulilaumalla ei ole johtajaa. Helsingin Sanomat 4.1.1984
- Linna, Väinö: Tuntematon sotilas. 11. painos. Porvoo 1955
- Lyytinen, Jaakko & Piha, Kirsi: Yritä edes. 32 syytä ryhtyä yrittäjäksi. Jyväskylä 2004
- Mikkola, Marja-Leena: Raskas puuvilla. Raportti puuvillatehtaan naistyöntekijöistä. 3. painos. Helsinki 1972
- Myrdal, Jan: Raportti kiinalaisesta kylästä. Helsinki 1971
- Numminen, Inkeri: Eläkeläisenä Suomessa. Jyväskylä 1979
- Numminen, Juha: Julkisuuden kipeys. Kirja siitä, millaista on olla kuuluisa Suomessa. 2. painos. Juva 1981
- Oksanen, Hannu: Steissi. Raportti nuorista Helsingin asemalla. Helsinki 1990
- Origo [= Jouni Lompolo]: Minne kukat kadonneet? Helsingin Sanomat 7.11.1990
- Orwell, George: Tie Wiganin aallonmurtajalle. Juva 1986
- Paavolainen, Olavi: Kolmannen valtakunnan vieraana. 6. painos. Jyväskylä 1975
- Palm, Göran: En yritä tehdä oikeutta. 3. painos. Helsinki 1969
- Palm, Göran: Tehtaassa. Helsinki [1974]
- Palmgren, Raoul: Tekstejä Vapaan Sanan vuosikymmeneltä. Hämeenlinna 1981
- Paloheimo, Oiva: Lipin pakinoita. Porvoo 1950
- Papalagit. Samoalaispäällikkö Tuiavii valkoisen miehen maailmassa. 3. painos. Keuruu 1982

- Partanen, Mikko & Lamberg, Kalle: MM-kisaextra. Urheilutoimittajien sattumukset. 5. painos. Keuruu 2005
- Pekari, Ida: Oikolukija ja laulaja tekee opintomatkan Venäjälle. Teoksessa J. K. Paasikivi. Toim. Matti Mannerkorpi. Hämeenlinna 1970
- Peltola, Pekka: Tavallisia ihmisiä. Raportti suomalaisesta kirkonkylästä. Helsinki 1970
- Pennanen, Eila: Santalahden aika. Juva 1986
- Pitko, Matti: Rusinat pullasta. Pitkon parhaat palat Ahosta Öhmaniin. Jyväskylä 2001
- Pokkinen, Jorma: Arajärvi tulee ja pelastaa. Aamulehti 16.10.2005
- Puhuva pää. Helsingin Sanomat 24.2.1997
- Pound, Ezra: Lukemisen aakkoset. Keuruu 1967
- Salo, Arvo & Ahlfors, Bo: 60-luku. Silmäilyä, sormeilua. Helsinki 1970
- Salo, Urho: Urheilija Suomessa. Helsinki 1981
- Santeri [Ivalo]: Hellaassa. Novelli. Helsinki 1890
- Serpentiinejä. Helsingin Sanomat 13.8.1985 (Helsingin Sanomat 50 vuotta sitten)
- Siltala, Pirkko: Haen sanojani kaukaa. Naiskirjailijan luovuus. Helsinki 1993
- Sinkko, Erkki: Sihtauksia. Särmikkäät pörssikolumnit vuosilta 1985–1998 jälkiviisaudella maustettuna. Helsinki 1998
- Skog, Emil: Sosialisti ja patriootti muistelee. Porvoo 1971
- Suomalaista huumoria. Juhani Ahosta Bisquitiin. Toimittanut Timo Tiusanen. 2. uusittu painos. Helsinki 1978
- Söderblom, Arjo: Näkemiin. Helsingin Sanomat 26.3.1983
- Taipale, Ilkka: Elämä, kuolema ja politiikka. Pakinoita. Helsinki 1980
- Terkel, Studs: Amerikkalaisia unelmia. Juva 1983
- The Mammoth Book of Journalism. Ed. Jon E. Lewis. London 2003
- Tio reportage som förändrade världen. Från Strindberg till Hemingway. Red. Otto von Friesen & Christer Hellmark & Jan Stolpe. Stockholm 1985
- Tompuri, Elli: Minun tieni... 2. painos. Porvoo 1942
- Topelius, Zacharias: Kevätjuhlat. Teoksessa Helsinki Sakari Topeliuksen kuvaamana. Helsingin historyyhdistyksen vuosikirja III. Helsinki 1940

Topelius Z[acharias]: Kootut teokset XII. Porvoo 1932

Topelius, Zacharias: Leopoldinerbrev. Correnpondence från Helsingfors. Utgivna av Clas Zilliacus. I nystavning av Erik Andersson. Med kommentarer av Henrik Knif. Ekenäs 2003

Topelius, Zacharias: Muistiinpanoja vanhasta Helsingistä. Teoksessa Z. Topeliuksen kootut teokset XII. 3. painos. Porvoo 1949

Tyyri, Jouko: Kohtaamisia. Toim. Pekka Tarkka. Juva 2005

Vaasan Jaakkoo: Jaakko lähti Pariisihi... Kuvaus Pariisin olympialaiskisoista v. 1924. Jyväskylä 1925

Vaasan-Jaakkoo: Valiojutut II. Eteläpohjalaisia murrepakinoita. 2. painos. Porvoo 1952

Vaasan-Jaakkoo: Valiojutut III. Eteläpohjalaisia murrepakinoita. Porvoo 1948

Vaasan-Jaakkoon valiojutut. 2. painos, Porvoo 1952

Wallraff, Günther: Pohjalla. Rauma 1986

Wallraff, Günther: Reportaaseja julkisivun takaa. Helsinki 1973

Warelius, Antero: Kertomus Tyrvään pitäjältä 1853. Helsinki 1854

Vehkasalo, Jukka: Hatunnosto rapakon taakse. Eteenpäin 10.8.1987

Vehmas, Raino: Jos kypsästi ajattelemme. Utran pakinoita 1970–1979. Tampere 1981

Vuoria, Pekka: Mitä lääkäriille kuuluu. Oulu 2000

IV. Kirjallisuus

A Child interviewer's guidebook. Thousand Oaks 1999

Aalto, Eeva-Liisa: Paikallislehdistön alkutaival. Teoksessa Paikallislehdistön historia. Suomen lehdistön historia 4. Kuopio 1985

Aaltonen, Olavi: Kullervo Akilles Manner. Teoksessa Tiennäyttäjät 2. Suomen työväenliikkeen merkkimiehiä Ursinista Tanneriin. Toim. Hannu Soikkanen. Rauma 1967

Abrahams, Roger D.: Genre Theory and Folkloristics. Teoksessa Folk Narrative Research. Some Papers Presented at the VI Congress of the International Society for Folk Narrative Research. Studia Fennica 20. Pieksämäki 1976

- Agee, Warren K. & Ault, Philip H. & Emery, Edwin: Introduction to Mass Communications. Seventh edition. New York 1982
- Ahmavaara, Yrjö: Informaatio. Tutkimus tiedotuksen logiikasta. Toinen, täydennetty painos. Tapiola 1970
- Ahmavaara, Yrjö: Yhteiskuntakybernetiikka. Tapiola 1976
- Aho, Antti J.: Juhani Aho. Elämä ja teokset. Edellinen osa. Porvoo 1951
- Aho, Juhani: Sanomalehtimiesajoiltani. Helsinki 1911
- Ahonen, Kalevi: Ylivertaisesta mallimaasta tasaveroiseksi kilpailijaksi. Britannian ja Euroopan mantereen teollistuminen 1750–1913. Teoksessa Britannia. Saarivaltakunnan Eurooppa-suhteiden historia. Toim. Pasi Ihanainen. Jyväskylä 2002
- Ahvenainen, Ritva: J. V. Snellman Maamiehen Ystävän toimittajana. Teoksessa J. V. Snellman ja sanomalehdistö. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja, 19. Helsinki 1981
- Alanen, Aulis J.: Santeri Alkio. Porvoo 1976
- Alasilta, Anja: Mikä on maakuntalehti? Käsiteanalyysiin perustuva tutkimus Suomen sanomalehdistön alueellisista kategorioista. Tiedotusopin sivulaudaturtyö. Helsingin yliopisto 1980
- Aleksis Kivistä Martti Merenmaahan. Suomalaisten kirjailijain elämäkertoja. Porvoo 1954
- Aleksis Kivistä Saima Harmajaan. Suomalaisten kirjailijain elämäkertoja. Porvoo 1943
- Alexander, Christopher & Ishikawa, Sara & Silverstein, Murray: A Pattern Language. Towns, Buildings, Construction. Third printing. New York 1979
- Alivuotila, Leila: Omia aiheita ja pakkopullaa. Ideointi Aamulehden kotimaan toimituksessa. Tiedotusopin pro gradu. Tampereen yliopisto 2002
- Alkio, Tuulikki: "Oikeat" toimittajat. Teoksessa Tasavaltaa vahtimassa. Helsingin Sanomalehtimiesyhdistys - Helsingfors Journalistförening 1920–1990. Toim. Ilkka Malmberg. Helsinki 1990
- Allen, Robert & Frost, John: Daily Mirror. Cambridge 1981
- Altheide, David L.: The News Scene. Ph. D. dissertation. Department of Sociology. University of California, San Diego 1974
- Altheide, David L. & Snow, Robert P.: Media Logic. Second printing. Beverly Hills 1979
- Altheide, David L. & Snow, Robert P.: Media Worlds in the Postjournalism Era. New York 1991

Altman, Rick: Elokuva ja genre. Keuruu 2002

Andersson, Jan & Furberg, Mats: Kieli ja vaikuttaminen. Argumentoinnin semantiikka. Keuruu 1974

Anttila, Aarne: Elias Lönnrot. Elämä ja toiminta. 2. painos. SKS:n toimituksia, 417. Mikkeli 1985

Anttila, Aarne: Kansallinen herääminen ja kielitaistelu. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria IV. Jyväskylä 1936

Anttila, Aarne: Vihtori Peltonen – Johannes Linnankoski. Elämä ja toiminta v:een 1900. Porvoo 1921

Anttila, Eija-Hilkka: Syvät rivit. Etelä-Saimaan vaiheet 120 vuoden ajalta. S. I. 2005

Anttila, Risto: Viipuri. Vanha suomalainen kaupunki. Helsinki 1994

Apo, Satu: Kansansadun struktuurien tutkimus. Teoksessa Strukturalismia, semiotiikkaa, poetiikkaa. Toim. Satu Apo & al. Tapiola 1974

Apo, Satu: Kertomusten sisällön analyysi. Teoksessa Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Toim. Klaus Mäkelä. Helsinki 1990

Apunen, Osmo: Hallituksen sanansaattaja Virallinen lehti – Officiella tidningen 1819–1969. Helsinki 1970

Arajärvi, Kirsti: Aamulehti 1881–1914. Tampere 1956

Arajärvi, Kirsti: Aamulehti 1914–1961. Tampere 1961

Arhela, Raimo: Television ensimmäinen vuosikymmen 1955–65. Teoksessa Radioamatööreistä tajuntateollisuuteen. Toim. Pirkko Tulppo. Porvoo 1976

Aristoteles: Runousoppi. Suom. Pentti Saarikoski. II delfiinipainos. Keuruu 1982

Armin tarina. Muhokselta maailmanmaineeseen. Porvoo 1962

Arponen, Antti O. & Hannus, Matti & Kanerva, Juha: Martti Jukola, Suomen urheilun suuri tulkki. Juva 2000

Arppe, Pentti: Suomen raviurheilu. Teoksessa Suomen hevosurheilu. Toim. Simo Ris-tonmaa. Jyväskylä 1968

Aslama, Minna & Kivikuru, Ullamaija: Lamajulkisuuden raamit. Suomalainen media-maisema 1990-luvulla. Teoksessa Laman julkisivut. Media, kansa ja eliitit 1990-luvun talouskriisissä. Tampere 2002

Aslama, Minna & Kantola, Anu & Kivikuru, Ullamaija & Parikka, Tuija & Salovaara-Moring, Inka & Valtonen, Sanna: Suomen 1990-luvun talouskriisi: demokratian ja julki-

- sen keskustelun koetinkivi. Teoksessa Laman julkisivut. Media, kansa ja eliitit 1990-luvun talouskriisissä. Tampere 2002
- Asmussen, Kaj & Meilby, Mogens: Før deadline. Dagblads-journalistikkens grundtrin. 2. oplag. Århus 1980
- Ault, Philip H. & Emery, Edwin: Reporting the News. New York 1959
- Bagnall, Nicholas: Newspaper Language. Oxford 1993
- Bakke, Audun: Analytisk journalistikk. Oslo 1977 (julk. Institutt for journalistikk)
- Beaver, Frank E.: Dictionary of Film Terms. New York 1983
- Bech-Karlsen, Jo: Avisreportasjen. 2. opplag. Oslo 1986
- Bech-Karlsen, Jo: Feature-reportasjen. Med en samling av ti norske feature-reportasjer. Kristiansand 1988
- Beglow, Spartak I.: Millionäre machen Meinung von Millionen. Berlin (DDR) 1971
- Ben-Amos, Dan: Perinnelajikäsitteet. Teoksessa Kertomusperinne. Kirjoituksia proosa-perinteen lajeista ja tutkimuksesta. Toim. Irma-Riitta Järvinen & Seppo Knuuttila. Pieksämäki 1982
- Berelson, Bernard: What "Missing the Newspaper" Means. Teoksessa Communications Research 1948-1949. Eds Paul F. Lazarsfeld & Frank N. Stanton. New York 1949
- Berg, E. A.: Sanomalehden tuotannontekijäin riippuvaisuussuhteista. Pori 1952 [= 1952a]
- Berg, E. A.: Uutistoimistojen synty ja kehitys. Helsinki 1952 [= 1952b]
- Bergholm, Tapio: Unto Varjosen nousu SDP:n johtoon. Teoksessa Jännittävä työväenhistoria. Hannu Soikkasen 60-vuotisjuhlakirja 4.8.1990. Helsinki 1990
- Bergholm, Tapio: Sopimussyhteiskunnan synty I. Työehtosopimusten läpimurrosta yleislakkoon. SAK 1944-1956. Keuruu 2005
- Bergman, Bengt: Ordet står ännu kvar. En bok om Jan-Magnus Jansson. Pieksämäki 2004
- Bjøi, Erling & Lidin, Olof G. & Malmqvist, Göran: Otavan suuri maailmanhistoria, 15. Imperialismin aika. Keuruu 1986
- Björck, Staffan: Romanens formvärld. Studier i prosaberättarens teknik. Femte upplagan. Stockholm 1963
- Blomqvist, Jorma: Kuvaus, kehitys ja hämmästys. Lehtikuva historian peilinä. Keuruu 2005

Blomstedt, Yrjö: K. J. Ståhlberg. Valtiomieselämäkerta. Keuruu 1969

Blåfield, Antti: Koivisto ja kynä. Teoksessa Kyllä se siitä! Mauno Koiviston ensimmäiset kahdeksan vuosikymmentä. Hämeenlinna 2003

Blum, D. Steven: Walter Lippmann. Cosmopolitanism in the Century of Total War. Itaca 1984

Blyskal, Jeff and Marie: How the Public Relations Industry Writes the News. New York 1985

Boatswain, Timothy & Nicolson, Colin: Matkaopas historiaan: Kreikka. Unkari 1992

Boken om uppfinningar. (Franska originalets titel: Le Livre Mondial des Inventions.) Borås 1985

Borden, Sandra L.: Empathic Listening: The Interviewer's Betrayal. Journal of Mass Media Ethics, Vol. 8, No 4, 1993

Boswell, James: Tohtori Johnsonin elämä. Helsinki 1970

Brax, Klaus: Imitaatiosta kommunikaatioon – laji kirjallisuudentutkimuksessa. Teoksessa Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä. Toim. Outi Alanko & Tiina Käkelä-Puumala. 2. painos. Pieksämäki 2003

Bredsdorff, Elias: Hans Christian Andersen. A story of his life and work 1805–75. London 1975

Brotherus, Heikki: Eljas Erkko. Legenda jo eläessään. Porvoo 1973

Bruun, Lars: Tiedonvälittäjän laintieto. Porvoo 1970

Bruun, Mikko & Koskimies, Ilkka & Tervonen, Ilkka: Uutisoppikirja. Helsinki 1986

Bruun, Mikko & Koskimies, Ilkka & Tervonen, Ilkka: Uutisoppikirja. 2. painos. Helsinki 1989

Bruun, Patrick: Redaktioner och pressanalys. Teoksessa Presshistoriska och andra studier tillägnade Torsten Steinby på 75-årsdagen den 25 augusti 1983. Hangö 1983

Burke, Kenneth: The Philosophy of Literary Form. Studies in Symbolic Action. Third, revised edition. Berkeley, California 1973

Burman, Carina: Henrik Gabriel Porthan. Teoksessa Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin. Suomen kirjallisuushistoria 1. Toim. Yrjö Varpio & Liisi Huhtala. Vammala 1999

Böckmann, Paul: Formensprache. Studien zur Literarästhetik und Dichtungsinterpretation. Leck, Schleswig 1966

Cajanus, K. I.: Piirteitä Kemin maaseurakunnan kirkkojen historiasta. Tornio [1954]

- Campbell, Laurence R. & Wolseley, Roland E.: How to Report and Write the News. Englewood Cliffs, N. J. 1961
- Carey, James: Viestintä kulttuurisesta näkökulmasta. Tiedotustutkimus 2/1994
- Cappon, Rene J.: The Associated Press Guide to News Writing. Second edition. New York 1991
- Carlson, C. E.: Suomalainen tarttuu tekniikkaan. Teoksessa Suomalaisten tarina, 1. Heräämisen aika. Jyväskylä 1993 [= 1993a]
- Carlson, C. E.: Suuret keksinnöt kypsyvät. Teoksessa Suomalaisten tarina, 2. Etsijän aika. Jyväskylä 1993 [= 1993b]
- Castrén, Gunnar: Frans Michael Franzén i Finland. Helsingfors 1902
- Castrén, Liisa: Adolf Iwar Arwidsson isänmaallisena herättäjänä. Historiallisia tutkimuksia, XXXV. Forssa 1951 [= 1951a]
- Castrén, Liisa: Suomalaisten kirjoittelua Kreikan vapaussodasta. Historiallinen Aikakauskirja 1951 (s. 1–13) [= 1951b]
- Chalmers, David Mark: The Muckrake Years. New York 1974
- Chamonix to Lillehammer. The Glory of the Olympic Winter Games. An Official Publication of the U. S. Olympic Committee. Salt Lake City 1994
- Charnley, Mitchell V.: Reporting. New York 1960
- Christensen, Chr. A. R.: Maailmansodat. Kansojen historia, osa 21. Juva 1984
- Crump, Spencer: Fundamentals of Journalism. New York 1974
- Cuddon, J. A.: A Dictionary of Literary Terms. Revised edition. Aylesbury, Bucks 1979
- Dahlbäck, Elisabet: Kustaa III:n eerikinretki Suomeen ja käynti Helsingissä. Teoksessa Kuningas matkustaa. Näyttely Sederholmin talossa 12.6.–31.12.2000. Lieto 2000
- Degerman, Seppo: Turun ja Porin sanomalehtien sekä Helsingin Sanomien kuvitus vuoteen 1915 asti. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja, n:o 1. Turku 1975
- Den svenska pressens historia I. I begynnelsen (tiden före 1830). Stockholm 2000
- Den svenska pressens historia II. Åren då allting hände (1830–1897). Stockholm 2001 [= 2001a]
- Den svenska pressens historia III. Det moderna Sveriges spegel (1897–1945). Stockholm 2001 [= 2001b]

Den svenska pressens historia IV. Bland andra massmedier (efter 1945). Stockholm 2002

Dennis, Everette E.: The New Journalism: A Retrospective View. Media Information Australia, No 25, 1982

Der Journalistische Schaffensprozess. Ein allgemeines Modell. Leipzig 1970

Dewey, John: The Public and its Problems. New York 1927

Dijk, Teun A. van: News Schemata. Teoksessa Studying Writing: Linguistic Approaches. Written Communication Annual. An International Survey of Research and Theory. Vol. 1. Eds Charles R. Cooper & Sidney Greenbaum. Beverly Hills 1986

Doverborg, Elisabet: Att förstå barns tankar. Metodik för barnintervjuer. Solna 1991

Dovifat, Emil: Der amerikanische Journalismus. Berlin 1990

Dovifat, Emil: Publizistik als Wissenschaft. Publizistik 1/1956

Dovifat, Emil: Wege und Ziele der zeitungswissenschaftlichen Arbeit. Berlin 1929

Dovifat, Emil: Zeitungslehre I. Theoretische Grundlagen. Berlin 1937

Driberg, Tom: My Kind of Column. Teoksessa Fleet Street. The inside story of journalism. London 1966

Dubrow, Heather: Genre. Bristol 1982

Eerikäinen, Liisa: Augustin Ehrensvärd (1710–1772). Teoksessa Kansallisgalleria. Suuret suomalaiset. Sääty-yhteiskunnan Suomi (1150–1850). Porvoo 1995

Ehnröth, Jari: Sanan vallassa vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914. Suomen Historiallinen Seura, historiallisia tutkimuksia 167. Jyväskylä 1992

Ekecrantz, Jan: Makten och informationen. Lund 1975

Ekholm, Kai: Paavo Rintala, dokumentaristi. Miten kirjailija käyttää lähteitä. Orivesi 1988

Eklund, Nils: Ett reportage och dess bakgrund. Teoksessa Pressen i samhället. Red. Erik Pakarinen. Borgå 1970

Ekman-Salokangas, Ulla: Sanomalehdistön palstatilan kasvu. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja, n:o 9. Helsinki 1977

Ekström, Mats: Interviewing, Quoting and the Development of Modern News Journalism. A Study of the Swedish Press 1915–1995. Teoksessa News from the Interview Society. Eds Mats Ekström & Åsa Kroon & Mats Nylund. Kungälv 2006

- Eloni, Yehuda: Heinrich Heine as a Journalist. Quesher, November 1997 (julk. Tel Aviv University Institute for Research of the Jewish Press)
- Elveson, Gunnar: Reportaget som genre. Utgiven av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala. Uppsala 1979
- Elämäni vuodet. Ajankuvia vuosilta 1917–1937. Porvoo 1987
- Elämänmenoa Usarissa. Porvoo 2000 (julk. Uuden Suomen toimitusseura)
- af Enehjelm, Nina: Armi Kuusela. Myytti, julkkis ja supertähti. Jyväskylä 2003
- af Enehjelm, Nina: Missit. Suomalaisen missi-instituution historiaa vuoteen 1969. Helsinki 2004
- Enkvist, Nils Erik: Tyylintutkimuksen käsitteistä ja menetelmistä. Teoksessa Kirjallisuudentutkimuksen menetelmiä. Toim. Maria-Liisa Nevala. 2. painos. Juva 1989
- Enävaara, Reijo: Sanomalehti Uusimaa 1894–1969. Porvoo 1969
- Ericsson, Anita: Det svenska tidningskåseriet 1850–1900. Teoksessa Press och litteratur 2. Åtta presshistoriska studier. Litteraturvetenskapliga Institutionen Lund, 1974
- Eronen, Risto: Journalismin lingvistiset strategiat yhteiskunnallistajina. Metodikokeilua ja -kritiikkiä, Helsingin Sanomien eduskuntavaaliuutisten 1987 tarkastelua. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja A, 74/1991
- Eskola, Antti: Sosiologian tutkimusmenetelmät II. Toisen painoksen 2. muuttamaton lisäpainos. Porvoo 1975
- Eskola, Jari & Suoranta: Juha: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä 1998
- Eskola, Katarina: Kirjallisuus ja audiovisuaalinen kulttuuri kommunikaationa. Suomalaiset lukevat, katsovat ja kertovat. Teoksessa Nykyajan sadut. Joukkoviestinnän kertomukset ja vastaanotto. Toim. Juha Kytömäki. Jyväskylä 1991
- Etusivun uutiset 1938–1979. Helsinki 1979 (julk. Uusi Suomi)
- Evans, Harold: News Headlines. London 1974
- Folkloristiikan oppisanasto. Toim. Anne Gustafsson. Folkloristiikan toimitteita 2. Turun yliopisto 1984
- Fonsmark, Henning: Sanomalehti pitää tehdä lukijalle. Tanskan sanomalehdentoimistusten johtamisaapisen toinen luku. Teoksessa Joukkoviestintä Pohjoismaissa 1986. Tutkimusta ja keskustelua tiedotusvälineistä. Toim. Raimo Salokangas. Rauma 1986
- Fowler, Alastair: Kinds of Literature. An Introduction to the Theory of Genres and Modes. Bristol 1985

- Franzén, Frans Michael: Resedagbok 1795–1796. I urval och med inledning av Anders Hernmarck. Borås 1977
- von Frenckell-Thesleff, Greta: Minna Canth. 2. painos. Keuruu 1994
- Fuller, Jack: News Values. Ideas for an Information Age. Chicago 1996
- Furberg, Mats: Saying and Meaning. A Main Theme in J. L. Austin's Philosophy. Oxford 1971
- Furhoff, Lars: Dagsaktuellt och tidsaktuellt eller möjligheterna att förändra nyhetsvärderingen. Statsvetenskaplig tidskrift 2/1972
- Furhoff, Lars: Den svenska storstadspressen – i ett tidningstypologiskt perspektiv. Pressens årbog 1982. Odense 1982
- Furhoff, Lars: Hyvä journalistiikka – ja pari sanaa todellisuudesta. Teoksessa Joukkoviestintä Pohjoismaissa 1986. Tutkimusta ja keskustelua tiedotusvälineistä. Toim. Raimo Salokangas. Rauma 1986 [= 1986a]
- Furhoff, Lars: Journalistiska former – ett första inventeringsförsök. Journalisthögskolan i Stockholm, skriftserie, 5/85. September 1985
- Furhoff, Lars: Muoto ja sisältö journalistiikassa. Teoksessa Joukkoviestintä Pohjoismaissa 1986. Tutkimusta ja keskustelua tiedotusvälineistä. Toim. Raimo Salokangas. Rauma 1986 [= 1986b]
- Furhoff, Lars: Upplagespiralen. Scandinavian University Books. Ekonomisk-historiska studier 3. Jönköping 1967
- Furuhjelm, Annie: Den stigande oron. Helsingfors 1935
- Garam, Johanna & Pohjalainen, Ahti & Tikkanen, Unto: Tapaus Uusi Suomi. Raportti lehti-instituution tuhosta. Keuruu 1992
- Gardberg, C. R.: Studier i Helsingfors Morgonblad 1832–1988. Laudaturarbete. Åbo Akademi [1925]
- Gaunt, Philip: The Training of Journalists in France, Britain and the U.S. Journalism Quarterly, Fall 1988
- Gedin, Per I.: Kirja muuttuvassa yhteiskunnassa. Kirjamarkkinoiden historiasta ja tulevaisuudesta. Helsinki 1977
- Gentner, Carin: Zur Geschichte des Leitartikels. Teoksessa Publizistik im Dialog. Assen 1965
- Ginman, Mariam: En modell för journalisternas informationsanskaffning. Relationen mellan informationsflöde och -substans inom olika informationsprocesser i samhället. Acta Universitatis Tamperensis, ser. A, vol. 154. Tampere 1983

- Ginström, Egidius: Hufvudstadsbladet under 50 år 1864–1914. Helsingfors 1964
- Gladney, George Albert: USA Today, Its Imitators, and Its Critics: Do Newsroom Staffs Face an Ethical Dilemma? *Journal of Mass Media Ethics*, Vol. 8, No 1, 1993
- Greis, Pirkko & Lodin, Nils: Vuoden uutistapahtumat kuvina 1960. Tampere 1961
- Grimnes, Ole Kristian: Jakautunut maailma. Otavan suuri maailmanhistoria. Keuruu 1986
- Gripsrud, Jostein: Genrer, læsere og kvalitet. Om tekst- og smagshierarkier. *MedieKultur* 14, december 1990
- Groth, Otto: Die unerkannte Kulturmacht. Grundlegung der Zeitungswissenschaft (Periodik). 1. Das Wesen des Werkes. Berlin 1960
- Groth, Otto: Die unerkannte Kulturmacht. Grundlegung der Zeitungswissenschaft (Periodik). 2. Das Sein des Werkes. Berlin 1961
- Groth, Otto: Die unerkannte Kulturmacht. Grundlegung der Zeitungswissenschaft (Periodik). 7. Das Wirken des Werkes/3. Das Werk im Ganzen der Kulturgesellschaft. Berlin 1972
- Grunwald, Ebbe: Hyvä juttu. Ajatuksia journalistisesta kerrontatekniikasta. Teoksessa *Joukkoviestintä Pohjoismaissa 1986*. Tutkimusta ja keskustelua tiedotusvälineistä. Toim. Raimo Salokangas. Rauma 1986
- Grönfors, Martti: Kvalitatiiviset kenttätömenetelmät. Juva 1982
- Grönstrand, Heidi: Suometar ja unelma suomenkielisestä romaanista. Teoksessa *Suomettaren helmoista*. Tutkielmia 1800-luvun suomen kielestä. Toim. Tommi Kurki & Päivi Laine & Arja Lampinen. Turku 2003
- Guinness. Suuri ennätyskirja 89. Suomenkielinen laitos. Porvoo 1989
- Gustafsson, Karl Erik & Rydén, Per: Inledning. Teoksessa *Den svenska pressens historia II. Åren då allting hände (1830–1897)*. Västervik 2001
- Haapala, Liisa: Kuria ja kurittomuutta: hieman lajeista ja kaanonista. Teoksessa *Fiktioita! Levottomat kirjat ja kirjaston arki*. Toim. Kaisa Hypén. Vaajakoski 2006
- Haapala, Pertti: Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920, *Suomen Historiallinen Seura, Historiallisia tutkimuksia*, 133. Vammala 1986
- Haapasalo, Raili: Uutisten tuoreus Helsingfors Dagbladissa vuonna 1876. Pro gradu. Yhteiskunnallinen Korkeakoulu 1954
- Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Toim. Johanna Ruusuvoori & Liisa Tiittula. Jyväskylä 2005

- Haataja, Lauri: Jälleenrakentava Suomi. Teoksessa Suomen historian pikku jättiläinen. 7. painos. Porvoo 1997
- Haataja, Lauri: Jälleenrakentava Suomi. Teoksessa Suomen historian pikkujättiläinen. Porvoo 2003
- Haataja, Lauri & Pietilä, Jyrki & Pietiläinen, Tuomo: Demokraattinen journalisti. Suuri suomalainen sillanrakennus maailman mahtavimmassa toimittajajärjestössä. Juva 1996
- Hadenius, Stig: Medelsvenssons tidning. Teoksessa Aftonbladet – en svensk historia. Kristianstad 1980
- Hakulinen, Auli: Kielenkäytön lajit. Teoksessa Kielestä kiinni. Toim. Seija Aalto & al. Jyväskylä 1989
- Hakulinen, Auli & Ojanen, Jussi: Kielitieteen ja fonetiikan termistöä. Forssa 1976
- Hakulinen, Lauri: Suomen sanaston käännöslainoja. Helsinki 1969
- Hakuteos Aamulehti – Kotka Nyheter. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985. Suomen lehdistön historia 5. Toim. Ulla Ekman-Salokangas & Eeva-Liisa Aalto & Raimo Salokangas. Jyväskylä 1988 [= 1988a]
- Hakuteos Kotokulma – Savon Lehti. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985. Suomen lehdistön historia 6. Toim. Ulla Ekman-Salokangas & Eeva-Liisa Aalto & Raimo Salokangas. Jyväskylä 1988 [= 1988b]
- Hakuteos Savonlinna – Övermarks Tidning. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985. Suomen lehdistön historia 7. Toim. Ulla Ekman-Salokangas & Eeva-Liisa Aalto & Raimo Salokangas. Jyväskylä 1988 [= 1988c]
- Halla, Leo: Hämeen Sanomat 1879–1978. Hämeenlinna 1978
- Haller, Michael: Die Reportage. Ein Handbuch für Journalisten. Trento 1987
- Hallikainen, Pertti: Rahvaanrunoilijat. Teoksessa Suomen kirjallisuus III. Turun romantikoista Aleksis Kiveen. Keuruu 1964
- Halmesvirta, Anssi & Nyyssönen, Heino: Unkarin kansannousu 1956. Juva 2006
- Halminen, Seppo: Leipää ja työtä vailla (1931–1935). Teoksessa Matkan jatkuessa. Työmies – Suomen Sosialidemokraatti – Demarin satavuotistaival. Toim. Jukka Halonen. Hyrylä 1995
- Halonen, Jukka: Ennen tulimyrskyä. Teoksessa Matkan jatkuessa. Työmies – Suomen Sosialidemokraatti – Demarin satavuotistaival. Toim. Jukka Halonen. Hyrylä 1995
- Halonen, Tero: Nikolain päivästä itsenäisyyspäivään. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma. Toim. Anja Kervanto & Laura Kolbe. Keuruu 2003

- Hannula, Risto & Kettula, Kari J. & Vaijärvi, Kari: Kulttuuri- ja mielipidelehdet. Tampere 1981
- Hannus, Matti: Kultaiset kentät. Suomen yleisurheilun vuosisata. Juva 1999
- Hansén, Stig & Thor, Clas: Att resa och skriva. Värnamo 1992
- Hansén, Stig & Thor, Clas: Att skriva reportage. Första upplagan, andra tryckningen. Södertälje 1990
- Hansén, Stig & Thor, Clas: Intervjua. En grundbok för media. Stockholm 1997
- Hanste, Tuulikki & Hellström, Martti & Jutila, Ullamaija & Plathan, Tuula & Probst, Ilpo & Rokka, Pekka: Aikamatkan opas maailman historiaan. 1.-4. painos. Porvoo 2003
- Hardt, Hanno: Social Theories of the Press. Early German & American Perspectives. Beverly Hills 1979
- Harlio, Raimo & Di Napoli, Gennaro & Santonen, Pirjo: Kiehtovat Wanhat kirjoituskooneet. Kokkola 2000
- Hart, Jim Allee: Views on the News. The Developing Editorial Syndrome 1500-1800. Carbondale and Edwardsville 1970
- Hartley, John: Understanding News. Bungay, Suffolk 1982
- Havu, Ilmari: Lauantaiseura ja sen miehet. Helsinki 1945
- Hederyd, Olof: Haparanda efter 1809. Tornedalens historia III. Malung 1992
- Hedquist, Rolf: Emotivt språk. En studie i dagstidningars ledare. Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in Humanities, 25. Örnköldsvik 1978
- Heervä, Ismo: Hörylaivaliikenteen merkitys postin kuljettajana. Teoksessa Tietoliikenne Suomessa 1860-1939. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja, n:o 10. Helsinki 1978
- Heikel, Ivar A.: Helsingin yliopisto 1640-1940. Helsinki 1940
- Heikkilä, Heikki: Ohut ja vankka journalismi. Kansalaisuus suomalaisen uutisjournalismin käytännössä 1990-luvulla. Tampere 2001
- Heikkinen, Sirpa: Suomalainen pakina. Käsitteen tarkastelua ja suomenkielisten toimittaja-kirjailijoiden pakinat 1888-1968. Pro gradu. Tampereen yliopiston taideaineiden laitos 1983
- Heiman, Lauri: Elämänmenoa Porvoossa. Porvoo 1982
- Heinonen, Ari: Joukkotiedotuksesta moniviestintään. Teoksessa Media muuttuu. Toim. Aimo Ruusunen. Helsinki 2000

- Heinonen, Ari: Sanomalehdistö ja internet – toiveita huolia, epätietoisuutta. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, C 21/1997. Tampere 1997
- Heinonen, Ari: "Se kuuluu niinku osata". Internet sanomalehtitoimittajan työssä. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, C 28/1999
- Helenius, Kyllikki: Wilhelm von Nottbeck ja Finlayson. Tampere 2004
- Hellner, W. F.: Kronikkerne. Teoksessa Kritik af avisen. København 1961
- Hemánus, Pertti: Eino Suova ja hänen aikansa. Teoksessa 60 vuotta toimittajakoulutusta. Toim. Kaarle Nordenstreng. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja C, 7/1985
- Hemánus, Pertti: Eino Suova ja Zeitungswissenschaft. Tiedotustutkimus 2/1988
- Hemánus, Pertti: Hbl och HS. Teoksessa Hufvudstadsbladet. Partilös partitidning. Redaktion: Kettil Bruun & Ove Knekt & Kristina Rotkirch. Helsingfors 1971
- Hemánus, Pertti: Helsingin sanomalehtien rikosaineisto. Tutkimus rikosaineiston funktionaalisesti merkitsevistä piirteistä ja niihin vaikuttavista tekijöistä. Acta Universitatis Tamperensis, ser. A, vol. 6. Keuruu 1966
- Hemánus, Pertti: Joukkotiedotus piilovaikuttajana. Keuruu 1973 [= 1973a]
- Hemánus, Pertti: Journalismi, journalistiikka ja historia. Teoksessa Suomalainen. Päiviö Tommila 60 vuotta. Keuruu 1991
- Hemánus, Pertti: Journalismista ja sen kehityspiirteistä. Teoksessa Toimitustyön historiaa Suomessa. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja, n:o 13. Helsinki 1979
- Hemánus, Pertti: Journalistiikan perusteet. Johdatusta tiedotusoppiin 2. Helsinki 1990
- Hemánus, Pertti: Journalistinen vapaus. Jyväskylä 1983 [= 1983a]
- Hemánus, Pertti: Kantaa ottavista uutisotsikoista sanomalehdessä. Tampereen yliopiston tiedotustutkimuksen laitoksen monistesarja, 15/1973 [= 1973b]
- Hemánus, Pertti: Lehtijutun opissa. Reportaasin tekijä tekstinsä subjektina. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja A, 79/1992
- Hemánus, Pertti: Propaganda sanomalehdissä. Keuruu 1975
- Hemánus, Pertti: Reporadiosta kohti hallituksen radiota 1965–76. Teoksessa Radioamatööreistä tajuntateollisuuteen. Toim. Pirkko Tulppo. Porvoo 1976
- Hemánus, Pertti: Sanomalehden pääkirjoituksen päämääristä ja keinoista. Tampereen yliopiston tiedotustutkimuksen laitoksen monistesarja, 10/1972. Tampere 1972

- Hemánus, Pertti: Viestinnän ja joukkotiedotuksen perusteet. Johdatusta tiedotusoppiin 1. Helsinki 1989
- Hemánus, Pertti & Pietilä, Kauko: Seitsemän erää journalismista. Jyväskylä 1982
- Hemánus, Pertti & Tervonen, Ilkka: Objekttiivinen joukkotiedotus. Keuruu 1980
- Hemánus, Pertti & Tervonen, Ilkka: Totuuksista utopioihin. Journalismin, muun todellisuuden ja yleisön suhteista. Keuruu 1986 [= 1986a]
- Hemánus, Pertti & Varis, Tapio: Joukkotiedotus eilen ja tänään. 2. painos. Vaasa 1979
- Henning, Carl & Ojala, Esko & Pellinen, Jukka: Sanomalehden ulkoasuopas. Forssa 1988
- Herkman, Juha: Kaupallisen television ja iltapäivälehtien avoliitto. Median markkinointuminen ja televisioituminen. Tampere 2005
- Hernadi, Paul: Beyond Genre. New Directions in Literary Classification. Ithaca 1972
- Hiilamo, Heikki: SKOP. Lyhyt historia. Juva 1995
- Hiilamo, Heikki & Kuutti, Heikki: Kymmenen erää tutkivasta journalismista. Jyväskylä 1997
- Himanen, Hannu: Oppituolin historiasta. Teoksessa 60 vuotta toimittajakoulutusta. Toim. Kaarle Nordenstreng. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja C, 7/1985
- Hinkle, Olin & Henry, John: How to Write Columns. Iowa 1952
- Hirn, Marta: Oolannin sota 1854–1855. 2. painos. Helsinki 2004
- Hirn, Sven: Alfthan, Johannes (1830–1893), toimittaja, kirjailija. Teoksessa Suomen kansallisbiografia 1. Hämeenlinna 2003
- Hirn, Sven: Johannes Alfthan, författare och publicist. Teoksessa Historiska och litteraturhistoriska studier, 35. Skrifter utgifna av Svenska Litteratursällskapet i Finland, 375. Helsingfors 1960
- Hirn, Sven: Puhekone – fonografi – gramofoni valtaa Suomen. Teoksessa Suomalaisten äänilevyjen luettelo 1920–1945. Suomen äänitearkiston julkaisu n:o 19. Helsinki 1981
- Hirsch, E. D.: Validity in Interpretation. London 1967
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena: Teemahaastattelu. II, korjattu painos. Helsinki 1982
- Hirvonen, Maija: Salanimet ja nimimerkit. Jyväskylä 2000
- Hirvonen, Yrjö: Tampereen tuomiokirkko. Tampere 1946

Hokkanen, Kari: Ilkan vuosisata. Keuruu 2006

Holmberg, Claes-Göran & Oscarsson, Ingemar & Rydén, Per: En svensk presshistoria. Stockholm 1983

Holmberg, Jukka: Etusivun politiikkaa. Yhteiskunnallisten toimijoiden representointi sanomalehtiutisissa 1987–2003. Jyväskylä Studies in Humanities, 30. Jyväskylä 2004

Holvas, Hannu: Asia- ja human interest -otsikot lukijan juttuvalintoihin vaikuttavina tekijöinä. Lehdistö- ja tiedotusopin pro gradu. Tampereen yliopisto 1969

Honka-Hallila, Helena: Työväen ja pienviljelijäin äänenkannattajasta sosialidemokraattiseksi ykköslehdeksi. Turku 1995

Honko, Lauri: Genreanalys i folkloristik och komparativ religionsforskning. Småskrifter från Etnologiska sällskapet i Lund. Lund 1975

Honko, Lauri: Kansallisten juurien löytäminen. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria II. Porvoo 1980

Honko, Lauri: Memorates and the Study of Folk-Beliefs. Journal of the Folklore Institute I: 1-2, 1964

Hormia, Osmo: Suomalaisen proosan dialogista. Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja, 25. Juhlakirja Väinö Kaukosen täyttäessä 60 vuotta 18.III 1971. Toim. Pentti Hallikainen. Helsinki 1971

Hoving, Victor: Vaasa 1852–1952. Vaasan aikakirjoista ja vaasalaisten vaiheista sadan vuoden ajalta. Helsinki 1956

Hughes, Helen MacGill: News and the Human Interest Story. Reprinting, New York 1968

Huhtala, Liisi: Kuria ja kurittomuutta: hieman lajeista ja kaanonista. Teoksessa Fiktiota! Levottomat kirjat ja kirjaston arki. Toim. Kaisa Hypén. Vaajakoski 2006

Huhtala, Liisi: Suomen poika pellollansa. Arkkiveisujen maaseutuinen maailmannäkemyks 1870–1900. Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 1980. Pieksämäki 1980

Huhtiniemi, Juha: Otto Groth – kadonneen tutkimuskohteen metsästäjä. Otto Grothin ajattelusta Die unerkante Kulturmacht -teoksessa. Tiedotusopin pro gradu. Tampereen yliopisto 1986

Hujanen, Erkki: Lukijakunnan rajamailla. Sanomalehden muuttuvat merkitykset arjessa. Jyväskylä Studies in Humanities, 68. Jyväskylä 2007

Hujanen, Jaana: Journalismin maakunnallisuus. Alueellisuuden rakentuminen teksteissä ja tekijöiden puheessa. Jyväskylä Studies in Communication, 11. Jyväskylä 2000

Huldén, Anders: Läktar-Jakobs buller artiklar. En krönika on 1920-talet. Lovisa 1982

Hultén, Britt: Undersöka, berätta, förändra! Teoksessa Hultén, Britt: Förändra verkligheten! Det sociala reportaget från Zola till Zaremba. [Finland] 1995

Hultén, Lars J.: Reportaget som kom av sig. En analys av reportaget som textform utifrån produktionsperspektivet och sändarrollen med betoning på reporterns personliga tonfall. En undersökning av reportaget i några landsortstidningar 1960–1985. Stockholms Universitet, Institutionen för Journalistik, Medier och Kommunikation, skriftserie, 1/90. Norrtälje 1990

Hultin, Arvid: Pehr Juslen. En vitter prosaist från Porthanska tiden. Finsk Tidskrift 1920 (senare halfåret)

Hultin, Tekla: Me ja meidän ystävämme. Teoksessa Päivälehdén muisto 1889–1929. Helsinki 1929

Huokuna, Tiina: Tuntemattomasta toimittajasta julkisuuden henkilöksi. Nimijournalismin kehittyminen Suomessa. Toimittajatutkimnon tutkielma. Tampereen yliopisto 1986

Huovila, Tapani: Pääkirjoitus kohdistaa kiista-asiaan. Jyväskylä 2001 [= 2001a]

Huovila, Tapani: Tiedolla korkoa. Suomalaista talousjournalismia 1900-luvulla. Helsinki 2003

Huovila, Tapani: Toimittaja – tiedon etsijä ja vaikuttaja. S. I. 2005

Huovila, Tapani: Toimittaja – vastuussa oleellisesta muutoksessa. Jyväskylän yliopiston Viestintätieteiden laitoksen julkaisuja, 16. Neljäs, uudistettu painos. Jyväskylä 2001 [= 2001b]

Huovila, Tapani: Uutinen eri välineissä. GSM-sähkeestä taustajuttuun. Vantaa 2001 [= 2001c]

Huovila, Tapani & Pulkkinen, Hannu & Taipale, Matti: Sanomalehden ulkoasuopas. Forssa 1998

Hurri, Merja: Kulttuuriosasto. Symboliset taistelut, sukupolvikonflikti ja sananvapaus viiden pääkaupunkilehden kulttuuritoimituksissa 1945–80. Acta Universitatis Tamperensis, ser A, vol 389. Tampere 1993

Huumo, Katja & Laitinen, Lea & Paloposki, Outi: Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla

Huuskonen, Aarre: Savolaisen sanapajan vaiheilta. Jyväskylä 1990

Hvitfelt, Håkan: Om den journalistiska formens betydelse. Teoksessa Forskning om journalistik. Red. Ulla Carlsson. En antologi från Nordicom-Sverige. Kungälv 1988

Hvitfelt, Håkan: På första sidan. En studie i nyhetsvärdering. Psykologiskt försvar, nr 131. Stockholm 1985

Hynds, Ernest C.: Changes in Editorials: A Study of Three Newspapers, 1955–1985. *Journalism Quarterly*, Vol. 67, No 2 (Summer 1990)

Hytönen, Viljo: Uusi Suometar. Teoksessa Uuden Suomettaren muistojulkaisu. Uuden Suomettaren puolivuosisataisen ilmestymisen muistoksi julkaistu. Helsinki 1919 [= 1919a]

Hytönen, Viljo: "Vanha" Suometar. Teoksessa Uuden Suomettaren muistojulkaisu. Uuden Suomettaren puolivuosisataisen ilmestymisen muistoksi julkaistu. Helsinki 1919 [= 1919b]

Hyvämäki, Lauri: August Schauman ja hänen muistelmansa. Teoksessa Schauman, August: Kuudelta vuosikymmeneltä. Muistoja elämän varrelta. 1. osa. Porvoo 1967

Hyvämäki, Lauri: Vaaran vuodet 1944–48. 2. painos. Helsinki 1955

Häkkinen, Kaisa: Suomettaren pojat. Teoksessa Suomettaren helmoista. Tutkielmia 1800-luvun suomen kielestä. Toim. Tommi Kurki, Päivi Laine & Arja Lampinen. Turku 2003

Häkli, Esko: Tiedon taka. Ensyklopediaista ennen ja nyt. Keuruu 1981

Hällström, Ester: Frans Michael Franzén. Helsinki 1905

Hämäläinen, Unto: Onko tämä skuuppi? Poliitiikan toimittajan työtä 1950-luvulta nykypäivään. Uusikaupunki 2002

Högmander, Jutta: Valokeilassa oman elämänsä asiantuntijat. Taviskainalo uutisjournalismin lajityyppinä. Tiedotusopin pro gradu. Tampereen yliopisto 2005

Høst, Sigurd: Sanomalehdet television aikakaudella. Teoksessa Joukkoviestintä Pohjoismaissa 1986. Tutkimusta ja keskustelua tiedotusvälineistä. Toim. Raimo Salokangas. Rauma 1986

Høyer, Svennik: The Idea of the Book. Introduction. Teoksessa Diffusion of the News Paradigm 1850–2000. Eds Svennik Høyer & Horst Pöttker. Kungälv, Sweden 2005

Ihmiskunnan kronikka 1938–1987. Gummeruksen suuri maailmanhistoria. Turnhout 1988

Iisa, Katariina & Piehl, Aino & Kankaanpää, Salli: Tekstintekijän käsikirja. 3. painos. Jyväskylä 1999

Iiskola, Terttu: Reportaasi – kiinnostava kertomus. Teoksessa Paikallislehden tekemisestä. Toim. Orvo Mäkelä. Kangasala 1971

Iiskola, Terttu: Unohdettu ja väärinymmärretty journalismi. Teoksessa Lähemmäs vielä. Paikallisjournalismin täyspakkaus. Toim. Seppo Kangaspunta. Loimaa 1995

Ikola, Osmo: Suomen kirjakieli. Teoksessa Oma maa. VI osa. Porvoo 1959

- Ikäheimonen, Mauno: Kun kuva tuli maaseutulehden sivuille. Teoksessa Kuva ja ulkoasu. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja, n:o 23. Helsinki 1984
- Ikävalko, Elisa: Käytännön tiedottaminen. Yhteisöviestinnän käsikirja. Jyväskylä 1995
- Ilmonen, Kari: Tekniikka, kaiken perusta. Yleisradion historia 1926–1949. 3. osa. S. 1. 1996
- Iloniemi, Jaakko: Vallan käytävillä. Juva 1999
- Immonen, Kari: Sillat sielujen ja ihmismietteen. Suomalaisen puhelimen kulttuurihistoriaa keskusneideistä tekstiviesteihin. Helsinki 2002
- Impivaara, Heikki: "Turun Wiikko-Sanomain" aiheuttama kiista suomen oikeinkirjoituksesta ja A. I. Arwidssonin osallisuus siihen. Virittäjä 1914 (s. 5–48)
- International Encyclopedia of Communications. Volume 2. New York 1989
- Iso Tietosanakirja. Osa 6. Helsinki 1934
- Itkonen, Hannu: Vilppi. Teoksessa Välähdyksiä Suomen urheilusta. Jyväskylä 1998
- Itkonen, Terho: Kieliopas. 2. painos. Vaasa 1982
- Itsenäisen Suomen kunniakirja. Valtionpäämiestemme ikimuistettavia ajatuksia. Mannerheim, Svinhufvud, Ståhlberg, Relander, Kallio. Toim. A. Kokko. Helsinki 1941
- Ivalo, Santeri: Eräs työpaikka. Nuori Suomi. XXIV joulualbumi. Helsinki 1914
- Jaakkola, K.: Gustaf Lundahl. Teoksessa Tampere. Tutkimuksia ja kuvauksia. Tampereen Historiallisen Seuran julkaisuja, 1. Tampere 1929
- J. K. Paasikiven päiväkirjat 1944–1956. I osa. Toim. Yrjö Blomstedt & Matti Klinge. 2. painos. Juva 1985
- J. K. Paasikiven päiväkirjat 1944–1956. II osa. Toim. Yrjö Blomstedt & Matti Klinge. 2. painos. Juva 1986
- Jalonen, Olli: Kansa kulttuurien virroissa. Tuontikulttuurin suuntia ja sisältöjä Suomessa itsenäisyyden aikana. Keuruu 1985
- Janatuinen, Juhon: Lennätinlaitteiden historiaa posti- ja telelaitoksessa. Teoksessa Pöytäkirjat puhelin- ja lennätinlaitteiden historiaa. Helsinki 1987
- Jensen, Johan Fjord: Litteraturforskning från Aristoteles till den nya kritiken. Stockholm 1968
- Jensen, Klaus Bruhn: Making Sense of the News. Towards a Theory and an Empirical Model of Reception for the Study of Mass Communication. Viborg 1986

- Joensuu, Väinö: Venäjän sanomalehdistön synnystä. Yhteiskunta 1951. Yhteiskunnallisen Korkeakoulun vuosikirja III. Helsinki 1952
- Johannesson, Eric: Med det nya på väg (1858–1880). Teoksessa Den svenska pressens historia II. Åren då allting hände (1830–1897). Västervik 2001
- Johnsson, Peter & Lautela, Yrjö: Puola. Vanhaa ja uutta Eurooppaa. Hki 2004
- Jokinen, Kimmo: Arvostelijat. Suomalaiset kriitikot ja heidän työnsä. Jyväskylän yliopisto, Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja, n:o 12. Jyväskylä 1988
- Jones, Michael Wynn: A Newspaper History of the World. Newton Abbot 1974
- Journalistin ohjeet [2005] & Julkisen sanan neuvosto. S. I. & s. a.
- Juha Numminen. Kirjallinen toiminta 1956–1998. Toim. Outi Kecskeméti. Porvoo 1998
- Juholin, Elisa & Kuutti, Heikki: Mediapeli. Hämeenlinna 2003
- Junkkari, Olli: Laulun laaja kotimaa. Kuoro- ja musiikkitoimintaa luovutetussa Karjalassa. Helsinki 1997
- Juntunen, Leena: Suomen lehdistön kirjallisuusaineiston kehitys vuosina 1800–1980. Teoksessa Kirjallisuuskritiikki Suomessa. II. Kirjallisuuskritiikin väyliä ja rakenteita. Toim. Yrjö Varpio. Tampere 1982
- Jussila, Osmo: Maakunnasta valtioksi. Suomen valtion synty. Juva 1987
- Jussila, Osmo: Suomen tie 1944–1948. Miksi siitä ei tullut kansandemokratiaa. Juva 1990
- Jussila, Risto: Puolivirallisia uutisia. Suomen Tietotoimisto ja valtiovalta 1917–1960. Keuruu 2007
- Jutikkala, Eino: Asemakaava ja asunnot. Teoksessa Turun kaupungin historia 1856–1917. II nide. Turku 1967
- Jutikkala, Eino: Tampereen historia III. Vuodesta 1905 vuoteen 1945. Tampere 1979
- Jutikkala, Eino: Valtion Tiedotuslaitoksen salainen kronikka. Juva 1997
- Juurakko, Arto: Patruunatehtaan räjähdys. Historiaa ja muistikuvia. Helsinki 2006
- Juusola, Markku: Osallistuva journalismi. 1960-luvun alakulttuurit ja uusi journalismi Yhdysvalloissa. Pro gradu. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja A, 62/1988
- Juusola, Markku: The New Journalism: Tunteen ja toiminnan journalismia. Tiedotustutkimus 1/1989
- Juva, Einar W.: P. E. Svinhufvud. II osa. 1917–1944. Porvoo 1961

- Jyrinki, Erkki: Kysely ja haastattelu tutkimuksessa. 3. painos. Vaasa 1977
- Jyrkiäinen, Jyrki: Sanomalehdistön keskittyminen. Joukkoviestinnän ja erityisesti sanomalehdistön keskittymisilmiö, sen kulku ja seuraukset jälkiteollisissa yhteiskunnissa 1980-luvun lopulla. Acta Universitatis Tamperensis, ser A vol 409. Tampere 1994
- Jyränki, Antero: Kolme vuotta linnassa. Juva 1990
- Jäntti, Yrjö: Kirjapainotaidon historia. Porvoo 1940
- Kaarninen, Pekka: Murheilua. Suomen sinivalkoiset kyöneleet. Juva 2003
- Kaarninen Mervi & Kaarninen, Pekka: Lehdistön historia historiaa vai tiedotusoppia? Viiteanalyysi lehdistön historiaa käsittelevistä tiedotusopin ja historian opinnäytetutkielmista. Kirjastotieteen ja informatiikan laudaturtyö. Tampereen yliopisto 1988
- Kahma, Ilkka: Itsenäisyyden ajan journalismin kehityslinjoja. Teoksessa Toimitustyön historiaa Suomessa. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja, n:o 13. Helsinki 1979
- Kahma, Ilkka: Sanomalehdistön tuotantotekniikan vaikutukset toimittajan ammattiin ja lehtiorganisaatioon. Teoksessa Lehdistön tuotantotalous. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen opetusmoniste 29/1978
- Kairamo, Aimo: "Matkalla lähtiessä" (1895). Teoksessa Matkan jatkuessa. Työmies – Suomen Sosialidemokraatti – Demarin satavuotistaival. Toim. Jukka Halonen. Hyrylä 1995
- Kalajoki, Atte: Franzénin matkassa kotona ja maailmalla. Oulainen 1990
- Kalajoki, Atte: Pohjatuulta. Jyväskylä 1994
- Kalemaa, Kalevi: Eetu Salin. Legenda jo eläessään. Porvoo 1975
- Kalemaa, Kalevi: Hymyn maa. Kertomus Urpo Lahtisesta ja Lehtimiehistä. Porvoo 2006
- Kalemaa, Kalevi: Matti Kurikka. Legenda jo eläessään. Porvoo 1978
- Kalemaa, Kalevi: Raoul Palmgren, suomalainen toisinajattelija. Helsinki 1984
- Kaleva 1899–1979. 80 vuotta sanomalehteä ja maailmanmenoa. Toim. Teuvo Mällinen. Oulu 1981
- Kallio, Niilo: Maanvieremien historiaa Salon seudulla. Teoksessa Kotiseutu. II vuosikerta 1911. Helsinki 1911
- Kallio, V. J.: Salon historia. Salo 1940
- Kallioniemi, Kaarlo: Pikakirjoitus ja säätyvaltiopäivät. Helsinki 1946

Kalpa, Harri: Muuttuva kaupunki. Turku eilen ja tänään I. Turku 1977

Kalpa, Harri: Sanansaattajana Auran rannoilla. Turun Sanomat 1905–1985. Reportaasi sanomalehdestä ja sen tekijöistä. Turku 1984

Kangas, Lasse: Painetun sanan elämää. Keski-Suomi ja Keskisuomalainen 1871–2007. Jyväskylä 2007

Kangaspunta, Seppo: Postikonttorijournalisti ei soita kahdesti, hän vain referoi. Teoksessa Lähemmäs vielä. Paikallisjournalismin täyspakkaus. Toim. Seppo Kangaspunta. Loimaa 1995

Kansallinen elämäkerrasto. I osa. Porvoo 1927

Kansallinen elämäkerrasto. II osa. Porvoo 1929

Kansallinen elämäkerrasto. III osa. Porvoo 1930

Kansallinen elämäkerrasto. IV osa. Porvoo 1932

Kansallinen elämäkerrasto. V osa. Porvoo 1934

Kantola, Anu: Se keskustelu jäi käymättä. Poliittinen eliitti ja talouskriisin julkisuus. Teoksessa Laman julkisivut. Media, kansa ja eliitit 1990-luvun talouskriisissä. Tampere 2002

Kare, Kauko: Diderot ja Rameau. Teoksessa Denis Diderot: Rameaun veljenpoika. 2. painos. Hämeenlinna 1970

Kare, Kauko: Guss Mattssonista puheen ollen. Teoksessa Gustaf Mattsson: Hyvä herrasväki. Toinen sarja valittuja pakinoita. Hämeenlinna 1967

Kare, Kauko: Yrjö Kivimies. Teoksessa Aleksis Kivestä Martti Merenmaahan. Suomalaisen kirjailijain elämäkertoja. Porvoo 1954

Karilas, Tauno: Pakinaa pakinasta. Teoksessa Suuri pakinakirja. Toim. Tauno Karilas. 3. painos. Porvoo 1959

Karisto, Eero: Aatetta ja apurahoja. Suomalaisen Sanomalehtimiesliiton historia. Teoksessa Suomenmielinen, kansanvaltainen. Suomalaisen Sanomalehtimiesliiton satavuotisjulkaisu. Jyväskylä 2005

Karjalainen, Ahti & Tarkka, Jukka: Presidentin ministeri. Ahti Karjalaisen ura Urho Kekkosen Suomessa. 2. painos. Keuruu 1989

Karkama, Pertti. Järkevä rakkaus. J. V. Snellman kertojana. SKS:n toimituksia, 132. Porvoo 1985

Karonen, Pasi: Pysyvän ja muuttuvan suhde digitaalisen tekniikan yhteiskunnassa. Teoksessa Uusi media ja arkielämä. Kirjoituksia uuden ajan kulttuurista. Toim. Petri Saa-

- rikoski & Jaakko Suominen & Hannu Nieminen. Turun yliopisto, taiteiden tutkimuksen laitos, viestintä, sarja A, 41. Saarijärvi 1999
- Karttunen, U.: Sortavalan kaupungin historia. Sortavala 1932
- Karvonen, A. H.: Piirteitä Työmiehen alkuvuosilta. Teoksessa Työmies 10:n vuotta 1895–1905. Helsinki 1905
- Kaskinen, Tapani: Lennätin ja radio. Teoksessa Tietoliikenne Suomessa 1860–1939. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja, n:o 10. Helsinki 1978
- Kastari, Pirkko-Liisa: Antti Chydenius ja painovapauden aate. Sivulaudatututkielma. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja B, 5/1981
- Kaste, Anni: Siihen aikaan kun Aho "Savoa" toimitti. Nuori Suomi XLVI. Kirjallistaitteellinen joulualbumi, 1936
- Katainen, Sirpa: Kirjailijat lehtimiehinä. Suomalaisten kirjailijoiden lehtimiestoimintaa sekä ammattirakenne v. 1771–1960. Tampereen yliopisto, lehdistö- ja tiedotusopin sivulaudatututkielma 1973
- Katajamäki, Heli: Taloussanomalehtien pääkirjoitusten viestinnän tarkoitukset. Tulkin-toja kolmen kokeneen toimittajan haastatteluista. Teoksessa Kieli ja asiantuntijuus. Toim. Merja Koskela & Nina Pilke. AFinLAN vuosikirja 2003/n:o 61. Jyväskylä 2003
- Katz, Elihu: The Two-Step Flow of Communication. Teoksessa Mass Communications. Selected and edited by Wilbur Schramm. Second edition. Urbana 1960
- Kaukiainen, Yrjö: Höyry yhdistää Suomen. Teoksessa Suomalaisten tarina, 1. Heräämisen aika. Jyväskylä 1993
- Kaukonen, Marjatta: Saksalainen sanomalehtitiede. Saksalaisen joukkotiedotustutkimuksen kehityksestä ja kehityksen liikevoimista kahden maailmansodan välisenä aikana. Tiedotusopin pro gradu. Tampereen yliopisto 1976
- Kauppinen, Anneli & Laurinen, Leena: Tekstejä teksteistä. Muisti- ja tekstilingvistiikan sovelluksia asiatekstien referoinnin problematiikkaan. Vaasa 1984
- Kauppinen, Anneli & Laurinen, Leena: Tekstioppi. Johdatus ajattelun ja kielen yhteistyöhön. Vaasa 1988
- Kauppinen, Eino: Taisteleva sanomalehti. Morgonbladetin (1872–1884) syntyminen ja asema lehdistössämme. Helsinki 1955
- Kayser, Jacques: One Week's News. Comparative study of 17 major dailies for a seven-day period. Paris 1953
- Kekkonen, Jukka: Suomen oikeuskulttuurin suuri linja 1898–1998. Teoksessa Suomen oikeuskulttuurin suuri linja. Suomalainen Lakimiesyhdistys 100 vuotta. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, C-sarja, N:o 32. Helsinki 1998

Kent, Ruth Kimball: *The Language of Journalism. A Glossary of Print-communications Terms.* Evanston, Illinois 1970

Keravuori, Kyllikki: *Aine on eri tekstilajeja.* Teoksessa *Ylioppilasaineita* 1983. Juva 1983

Keränen, Esko: *Muuttuva työnkuva. Toimitustyön differentioitumiskehitys Suomen sanomalehdistössä.* Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja, n:o 24. Vih-ti 1984

Keskinen, Pentti: *Tamperelainen nonstoppi.* Tampere-seuran 98. julkaisu. Tampere 2002

Kettula, Kari J.: *Western elokuvan lajina.* Teoksessa *Aika on aikaa. Tutkielmia poplo-resta.* Toim. Seppo Knuuttila. 2. painos. Helsinki 1975

Kettunen, Keijo: *Narratologia - kerronnan tutkimusta.* Teoksessa *Lukemisen luokka-kuva.* Äidinkielen opettajien liiton vuosikirja XXXV. Toim. Tuula Korolainen & Hilja Mörsäri. Porvoo 1988

Kiander, Jaakko: *Laman opetukset. Suomen 1990-luvun kriisin syyt ja seuraukset.* VATT-julkaisuja, 27:5. Saarijärvi 2001

Kiander, Jaakko: *1930-luvun pulakausi ja 1990-luvun talouskriisi. Talouspolitiikan ja taloudellisen ajattelun vertailua.* Teoksessa *Lamakirja. Näkökulmia 1990-luvun talous-kriisiin ja sen historiallisiin konteksteihin.* Toim. Helena Blomberg & Matti Hannikainen & Pauli Kettunen. Turku 2002

Kiimalainen, Kimmo: *Tekstin ja kuvan yhdistäminen, ennakointia vai jälkihoitoa.* Teoksessa *Kuvan journalismi.* Toim. Hannu Vanhanen. Forssa 1994

Killenberg, G. Michael: *What is a Quote? Practical, Rhetorical, and Ethical Concerns for Journalists.* *Journal of Mass Media Ethics*, Vol. 8, No 1, 1993

Killinen, Kullervo: *Tasavallan kulissimiehenä.* Rauma 1974

Killinen, Kust.: *Muutamia piirteitä Juhani Ahosta sanomalehtimiehenä.* Valvoja 1911

Kilpi, Timo: *Uutisia, historiaa ja puheenaiheita.* Porvoo 2007

Kilpi, Tuomas: *Blogit ja bloggaaminen.* Jyväskylä 2006

Kindlundh, Sten & Oscarsson, Ingemar & Rydén, Per: *Journalistikens former. En klippbok om dagspress och populärpress.* Lund 1973

Kinnunen, Karolus: *Vallan hyvä huono julkisuus. Tutkimusraportti eduskunnasta ja hallituksesta sekä valtiomiesten haastatteluja.* Vantaa 2003

Kinnunen, Matti: *J. V. Snellmanin sanomalehtiuran alku ja Saima.* Teoksessa *J. V. Snellman ja sanomalehdistö. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja*, 19. Helsinki 1981

Kinnunen, Matti: Sanan valtaa Kallaveden kaupungissa. I. Kuopion sanomalehdistön historia 1844–1917. Kuopio 1982

Kirstinä, Väinö: Näkyvien runojen koulukunta, konkretismi. Teoksessa Tekijät, tulkit, kokijat. Esseitä ja tutkimuksia taiteen tekemisestä, välittymisestä ja vastaanottamisesta. Toim. Irmeli Niemi. Helsinki 1967

Kivikuru, Ullamaija: Angloamerikkalaisuus ja Suomen tiedonvälitys. Riippuvuuden muotojen ja sisällön tarkastelua. Yleisradion suunnittelu- ja tutkimusosasto, sarja B, 1/1986. Helsinki 1986

Kivikuru, Ullamaija: Vieraita lehtiä. Aikakauslehti ajan ja paikan risteyksessä. Helsinki 1996

Kivikuru, Ullamaija & Rantanen, Terhi: Suomalainen uutisvälitys. Teoksessa Suomen viestintäjärjestelmä. Toim. Kaarle Nordenstreng & Osmo A. Wiio. Tampere 1986

Kiviranta, Uolevi: Journalistinen lähde. Keskeisistä journalismin suomenkielisistä oppikirjoista hahmottuva lähdekäsitys. Toimittajatutkinnon tutkielma. Tampereen yliopiston yhteiskunnallinen opetusjaosto 1985

Kiviranta, Uolevi: Journalistinen lähdejärjestelmä. Peruserottelua, -määrittelyä ja arviointia. Tiedotusopin pro gradu. Tampereen yliopisto 1988

Kiviranta, Uolevi: Journalistit lähteitä ammentamassa. Tiedotustutkimus 1/1989

Kivimäki, Arto: Summa summarum. Latinankielisiä termejä. 3. painos. Hämeenlinna 1999

Kivinen, Paula: Tampereen tuomiokirkko. Porvoo 1961

Kivinen, Seppo: Humen giljotiinista. Teoksessa Estetiikan kenttä. Toim. Markku Envall & Aarne Kinnunen & Yrjö Sepänmaa. Porvoo 1972

Klemola, Pertti: Helsingin Sanomat – sananvapauden monopoli. Keuruu 1981

Klemola, Pertti: Neste – renki vai isäntä? Keuruu 1972

Klit, Jesper: Journalistik og fiktion. En bog om fænomenet New Journalism. Holstebro 1983

Klinge, Matti: Aleksanteri I (1777–1825). Venäjän keisari, Suomen suuriruhtinas. Teoksessa Kuninkaallisia. keisarillisia, tasavaltalaisia. Suomen valtionpäämiehet ja heidän puolisonsa. Kokoelma Kansallisbiografian artikkeleita. Vammala 2001 [= 2001a]

Klinge, Matti: Aleksanteri II (1818–1881). Venäjän keisari, Suomen suuriruhtinas. Teoksessa Kuninkaallisia. keisarillisia, tasavaltalaisia. Suomen valtionpäämiehet ja heidän puolisonsa. Kokoelma Kansallisbiografian artikkeleita. Vammala 2001 [= 2001b]

Klinge, Matti: Euroopan kumousvuosi ja suomalaisuuden synty. Teoksessa *Soi sana kultainen. Maamme-laulun viisitoista vuosikymmentä*. Toim. Laura Kolbe & Risto Valjus & Johan Wrede. Helsinki 1998 [= 1998a]

Klinge, Matti: Euroopassa, Pietarissa. Keuruu 1993

Klinge, Matti: Franzén, Frans Michael (1772–1847), kirjailija, Härnösandin piispa, historian ja moraalin professori. Teoksessa *Suomen kansallisbiografia 3*. Hämeenlinna 2004 [= 2004a]

Klinge, Matti: Idylli ja uhka. Topeliuksen aatteita ja politiikkaa. Porvoo 1998 [= 1998b]

Klinge, Matti: Kulttuurin maantiede. Teoksessa *Suomen kulttuurihistoria, 2. Tunne ja tieto*. Keuruu 2002

Klinge, Matti: Poliittinen Runeberg. Juva 2004 [= 2004b]

Klinge, Matti: Senaatintorin sanoma. Tutkielmia suuriruhtinaskunnan ajalta. Keuruu 1986

Klinge, Matti & Harmo, Maunu: Ylioppilaslehti. Jyväskylä 1983

Klinge, Matti & Kolbe, Laura: Suomen ylioppilas. Keuruu 1991

Klinkmann, Sven-Erik: Thölix. Tidningsman. Helsingfors 1993

Klippi, Yrjö: Ulkoasu on journalismia. Teoksessa *Suomenmielinen, kansanvaltainen. Suomalaisen Sanomalehtimiesliiton satavuotisjulkaisu*. Jyväskylä 2005

Knapas, Rainer: Henrik Gabriel Porthan. Teoksessa *Suomen kulttuurihistoria, 2. Tunne ja tieto*. Keuruu 2002

Knif, Henrik: Spectator-genren på främmande botten. Historiska och Litteraturhistoriska Studier, 62. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, nr 540. Helsingfors 1987

Knif, Henrik: Utrikeskorrespondens efter liberalismens genombrott i Finland. En studie av utrikeskorrespondensen i Helsingfors Dagblad, Åbo Underrättelser och Wasa-bladet åren 1864, 1870 och 1876. Historiska institutionen vid Åbo Akademi, pressstudier 1. Åbo 1980

Koch, Tom: Journalism in the 21st Century. Online Information, Electronic Databases and the News. Twickenham 1991

Koch, Tom: The News as Myth. Fact and Context in Journalism. Westport 1990

Kohtamäki, Ilmari: Ankara puutarhuri. August Ahlqvist suomen kielen ja kirjallisuuden arvostelijana. SKS:n toimituksia, 248. Vammala 1956

Kohtamäki, Ilmari: Pietari Hannikaisen ”Kanava”. Uudenaikaisen lehdistömme la-dunavaaja. SKS:n toimituksia, 260. Turku 1959

- Koivisto, Mauno: Kaksi kautta. Muistikuvia ja merkintöjä 1982-1994. 2. painos. Juva 1994
- Koivusalo, Esko: Mihin suuntaan lehdet vievät suomen kieltä? Teoksessa Lehdistö ja kirjallisuus. Toim. Pauli Kurkirinne. Snellman-instituutin B-sarja, n:o 15. Kuopio 1989
- Kokoelmien vastaanotto kotimaassa ja Ruotsissa. Teoksessa Johan Ludvig Runeberg: Runoja II-III. Suom. Tarmo Manelius. DDR 1989
- Koli, Mari: Suomenruotsalaisuuden synty. Teoksessa Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta kapinaan. SKS:n toimituksia, 724:2. Vammala 1999
- Koljonen, Kari & Kunelius, Risto: On vain yhteinen suru. Onnettomuusjournalismin muutossuuntia Kuurilasta Konginkankaalle 1957-2004. Journalismikritiikin vuosikirja 2005 (Tiedotustutkimus 1/2005). Vammala 2005
- Kontio, Matti: Neljäs valtiomahti. Suurvaltain sanomalehdistön nousu poliittiseksi valtakijäksi. Porvoo 1956
- Korhonen, Johanna: Iloa internetistä. Jyväskylä 2003
- Korhonen, Johanna & Sutinen, Teija: Pieni Suomi ja suuri vaativa maailma. Taloustieteiden tai Suomen talouden kansainvälistymisen kuvaajana. Toimittajatutkimuksen tutkielma. Tampereen yliopisto 1996
- Korhonen, Pekka: Journalistinen kulttuuri teoreettisena käsitteenä ja reaalisenä ilmiönä. Aineksia suomalaisen sanomalehtijournalismin tavoittelemalla journalismimallin luomiseksi. Tiedotusopin lisensiaattityö. Tampereen yliopisto 1982
- Korhonen, Riitta & Mäkinen, Kirsti: Kirjoittajan opas. Porvoo 1980
- Korpinen, Pertti & Penttinen, Kirsti: Radion ohjelmatyön perusteita. Koulutustoiminnan julkaisusarja, 2. Helsinki 1977 (julk.Yleisradio)
- Korteniemi, Tuomo: Astemittaus oli 1700-luvulla vuosisadan uutinen Pohjolasta. Teoksessa Väylän varrelta. Lisälehtiä Tornionlaakson historiaan. Toim. Paavo Peura. Jyväskylä 2004
- Kosir, Manca: Towards a theory of the journalistic text form. Media, Culture & Society, volume 10, number 3, July 1988
- Koskela, Merja: Suora esitys ja sen kehystäminen tiedejournalismissa ja poliittisessa journalismissa. Teoksessa Kieli ja asiantuntijuus. Toim. Merja Koskela & Nina Pilke. AFinLAN vuosikirja 2003/n:o 61. Jyväskylä 2003
- Koskenniemi, Aila: Arkkiveisut nykyaikaisten journalismin muotojen edeltäjänä. Tiedotusopin pro gradu. Tampereen yliopisto 1984
- Koski, Markku: Köyhän miehen Derrida. Teoksessa Bisquit-karaoke. Toim. Hannu Harju. Jyväskylä 2004

Koski, Markku & Lindsten, Leo: Armin vuodet. Jyväskylä 1982

Koskimies, Rafael: Elävä kansalliskirjallisuus I. Suomalaisen hengen vaiheita 1860–1940. Helsinki 1944

Koskimies, Rafael: Frans Mikael Franzén. Teoksessa Suomen kirjallisuus II. Ruotsin ajan kirjallisuus. Keuruu 1963 [= 1963a]

Koskimies, Rafael: Henrik Gabriel Porthan. Teoksessa Suomen kirjallisuus II. Ruotsin ajan kirjallisuus. Keuruu 1963 [= 1963b]

Koskimies, Rafael: Kymmenen tutkielmaa Juhani Ahosta. Forssa 1975

Koskimies, Rafael: Maailman kirjallisuus IV. Realismi symbolismi, uusin aika. Helsinki 1965

Koskimies, Rafael: Yleinen runousoppi. 3. painos. Helsinki 1962

Kotilainen, Lauri: Hyvä lehtijuttu. Kirjoittajan opas. Juva ja Porvoo 1989

Kotilainen, Lauri: Lehdentekijän käsikirja. Forssa 1991

Kotilainen, Lauri: Parempi lehtijuttu. Jyväskylä 2003

Kotka, Kari: Nuotin vierestä visuaaliseen taittoon. Eli mitä onkaan elävä, uomaansa etsivä taiton taito. Teoksessa Lähemmäs vielä. Paikallisjournalismin täyspakkaus. Toim. Seppo Kangaspunta. Loimaa 1995

Krohn, Eino: Turun romantiikka. Teoksessa Suomen kirjallisuus III. Turun romantikoista Aleksis Kiveen. Keuruu 1964

Krohn, Julius: Suomalaisen kirjallisuuden vaiheet. Helsinki 1897

Kuisma, Markku: Kylmä sota, kuuma öljy. Neste, Suomi ja kaksi Eurooppaa. Porvoo 1997

Kuka kukin oli. Henkilötietoja 1900-luvulla kuolleista julkisuuden suomalaisista. Keuruu 1961

Kuka kukin on. Henkilötietoja nykypolven suomalaisista 1994. Keuruu 1994

Kuka kukin on. Henkilötietoja nykypolven suomalaisista 1990. Keuruu 1990

Kuka kukin on. Henkilötietoja nykypolven suomalaisista 2005. Keuruu 2004

Kukkonen, Otso: Kainuun Sanomat 1918–1968. Kajaani 1968

Kukkonen, Otso: J. V. Snellman. Teoksessa Suomen kirjallisuus III. Turun romantikoista Aleksis Kiveen. Keuruu 1964

- Kulha, Keijo K.: Elämää apinalaatikossa. Päätoimittajan näkökulma julkisuuteen. Helsinki 2002
- Kulha, Keijo K.: Kuilun partaalla. Suomalainen pankkikriisi 1991–1995. Keuruu 2000
- Kulha, Keijo K.: Sanasotaa ja sovittelua. Helsingin Sanomain poliittinen linja itsenäistymisestä talvisotaan. Päivälehti / Helsingin Sanomat, toimituksia, IV. Vantaa 1989 [= 1989a]
- Kulha, Keijo K.: Sisältö monipuolistuu ja palstojen ilme selkeytyy. Teoksessa Sanomalehdistö Suomessa. Toim. Esko Salminen. Espoo 1981
- Kullberg, Rolf: Ja niin päättyi kulutusjuhla. Juva 1996
- Kulomaa, Jukka: Äänislinna. Petroskoin suomalaismiehityksen vuodet 1941–1944. Suomen Historiallinen Seura, Historiallisia tutkimuksia 146. Jyväskylä 1989
- Kunelius, Risto: Journalismi nelijalkaisena otuksena. Tutkimuksen näkökulmia, ongelmia ja haasteita. Tiedotustutkimus 3/2000
- Kunelius, Risto: The News, Textually Speaking. Writings on News Journalism and Journalism Research. Acta Universitatis Tamperensis, ser. A, vol. 520. Tampere 1996
- Kunelius, Risto: Uskottavaksi tehty teksti. Uutinen historiassa ja yhteiskunnassa. Tiedotusopin lisensiaatintutkimus. Tampereen yliopisto 1992
- Kunelius, Risto: Uskottavuuden ongelma. Kova uutinen, genre ja kansalainen. Tiedotustutkimus 2/1993
- Kunelius, Risto: Uutinen, ympäristö ja arkijärki. Erään genren historiaa. Tiedotustutkimus 4/1994
- Kunelius, Risto: Viestinnän vallassa. Johdatusta joukkoviestinnän kysymyksiin. 5. uudistettu painos. Porvoo 2003
- Kuparinen, Unto: Huumorin sukupolvi 1900-luvun kirjallisuudessa. Huumori suomalaisessa kirjallisuudessa II. Porvoo 1954
- Kuujo, Erkki & Tiainen, Jorma & Karttunen, Eeva: Sortavalan kaupungin historia. Jyväskylä 1970
- Kuukka, Väinö & Majamaa, Raija & Vepsä, Hannu: Elias Lönnrot. Taitaja, tarkkailija, tiedemies. SKS:n toimituksia, 837. Hämeenlinna 2002
- Kuusi, Matti: Folklore – poplore. Teoksessa Aika on aikaa. Tutkielmia poploresta. Toim. Seppo Knuuttila. II painos. Helsinki 1975
- Kuusi, Matti: Miten opin kirjoittamaan paremmin. 14. uudistettu painos. Helsinki 1980
- Kuusi, Matti: Roolit ja särmät. Dokumentteja seitsemältä vuosikymmeneltä. Keuruu 1986

Kuutti, Heikki: Journalistiikan sanasto. Jyväskylä 1994

Kuutti, Heikki: Tutkiva journalismi. Journalistinen suuntaus ja suomalaisen journalismin tutkivuus. Jyväskylä Studies in Communication, 3. Saarijärvi 1995

Kuutti, Heikki: "Tässä tarvitaan tutkiva journalismia." Suomalaisen journalismin tutkivuus amerikkalaisen investigative reporting -perinteen valossa. Journalistiikan lisen-siaatintyö. Jyväskylän yliopisto 1993

Kuutti, Heikki & Puro, Jukka-Pekka: Mediasanasto. Jyväskylä 1998

Kuva ja ulkoasu. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja, n:o 23. Hel-sinki 1984

Kuvan journalismi. Toim. Hannu Vanhanen. Forssa 1994

Kyllä se siitä! Mauno Koiviston ensimmäiset kahdeksan vuosikymmentä. Hämeenlin-na 2003

Küng, Andres: Mitä Suomessa tapahtuu. Jyväskylä 1976

Kürnberger, Ferdinand: Sprache und Zeitungen. Teoksessa Klassischer Journalismus. Die Meisterwerke der Zeitung. Gesammelt und herausgegeben von Egon Erwin Kisch. 1. Auflage. Pössneck 1982

Kylli, Ritva: Kirkon ja saamelaisten kohtaaminen Utsjoella ja Inarissa 1742–1886. Stu-dia Historica Septentrionalia 47. Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys. Rovaniemi 2005

Kytöhonka, Arto: Tekstinkäsittelijän tietokirja. Kirjoittajan atk-opas. Katalina 1989

Kähkönen, Tapio: Mainonnan historia Suomessa. Markkinointi-instituutin julkaisu n:o 80. Helsinki 1980

Kämäräinen, Anni & Koski, Nicklas: Verkkoportaasin synty. Journalistinen pro gra-du. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos 1999

Kärkönen, Orvo: Näsijärven murhenäytelmä 7. IX. 1929. Pori 1929

Könni, Kosti E.: Vaasa 1903–1953. Piirteitä viisikymmenvuotistaipaleelta. Vaasa 1953

Laavola, Heikki: Kun Suomen työväki heräsi. Vaistonvaraisesta ristiriidasta socialisti-seen Forssan ohjelmaan 1903. Helsinki 1974

Lagercrantz, Olof: Lukemisen ja kirjoittamisen taidosta. Juva 1986

Lagercrantz, Olof: Vuosi kuusikymmenluvulla. Juva 1994

Lahdenmäki, Pia: Uutisten taustaselvitykset. Tiedotusopin pro gradu. Tampereen yli-opisto 1976

- Laine, Kimmo: Onko suomalaisia elokuvagenrejä olemassa? Teoksessa Populaarin lomo - mediat ja arki. Toim. Anu Koivunen & Susanna Paasonen & Mari Pajala. Turun yliopiston taiteiden tutkimuksen laitos, mediatutkimus, sarja A, 46. Turku 2000
- Laitinen, Aarno: Näin syntyi Tamminiemen Pesänjakajat. Teoksessa Lauantaiseura: Tamminiemen pesänjakajat. Kekkonen lähtee - kuka tulee? 6. painos. Tampere 1982
- Lampell, Thomas: Ei mitään uutta... Teoksessa Uutisgrafiikka. Rauma 1989
- Lampila, Hannu-Ilari: Loistava laulajatar Aino Ackté (1876-1944). Teoksessa Kansallisgalleria. Suuret suomalaiset. Demokratisoituva Suomi (1850-1920). Porvoo 1996
- Landgren, Lars: Anderson, Amos (1878-1961), kustantaja, kansanedustaja, lahjoittaja, vuorineuvos. Teoksessa Suomen kansallisbiografia 1. Hämeenlinna 2003
- Landgren, Lars[-Folke]: För frihet och framåtskridande. Helsingfors Dagblads etableringskede 1861-1864. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, Nr 591. Helsingfors 1995
- Landgren, Lars: Kieli ja aate - politisoituva sanomalehdistö 1860-1889. Teoksessa Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905. Suomen lehdistön historia 1. Kuopio 1988
- Landgren, Lars: Kirjapainotaito itsenäisessä Suomessa. Helsinki 1992
- Landgren, Lars: Taiton ja ulkoasun kehitys 1860-1917. Teoksessa Kuva ja ulkoasu. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja, n:o 23. Helsinki 1984
- Lappalainen, Jukka-Pekka: Pääkirjoitus. Helsingin Sanomien, Uuden Suomen, Suomen Sosialidemokraatin ja Kansan Uutisten pääkirjoitusten mielenkiinnon kohteet, säilyttävä ja muuttava asennoituminen ja kirjoittajakunta v. 1967. Lehdistö- ja tiedotusopin pro gradu. Tampereen yliopisto 1970
- Lappalainen, Päivi: Epäkohdat esiin! Realistit maailmaa parantamassa. Teoksessa Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta kapinaan. SKS:n toimituksia, 724:2. Vammala 1999
- Larmola, Heikki: Miksi Tšekkoslovakian tie ei ollut Suomen tie. Tšekkoslovakia ja Suomi Neuvostoliiton sodanjälkeisessä valtapiirissä. Historiallinen Aikakauskirja 3/1994
- Larmola, Yrjö: Poliittinen Eino Leino. Poliittinen Eino Leino. Nuorsuomalaisuus ja poliittinen pettymys Eino Leinon tuotannossa 1904-1908. Keuruu 1990
- Larsen, Peter Harms: Faktion - som udtryksmiddel. Viborg 1990
- Larsson, Sören: Att skriva i tidning. Om grunderna för reporterens arbete. Stockholm 1985
- Lassila, Pertti: Keisarin kankurit ja muita kirjoituksia kirjoista ja kirjailijoista. Helsinki 2002

Laukkonen, Ilmari: Vaasa aikansa kuvastimena II. 1939–1978. Vaasa 1981

Laukkonen, Ilmari: Vaasan Jaakkoo, tosi pohjalainen. Päätoimittaja, fil. maisteri J. O. Ikolan elämänvaiheet hänen päiväkirjojensa ja pakinoittensa valossa. Vaasa [1993]

Laurila, Jaakko: Hajanaisia muistelmia kolmenkymmenen vuoden takaa. Teoksessa Päivälehdän muisto 1889–1929. Helsinki 1929

Laurila, K. S.: Erään ikuisen taistelun muudan vaihe. Runebergin ja Stenbäckin välinen kiista aatehistoriallisessa valaistuksessa. Helsinki 1937

Laurio, Hely: Leopoldinkirjeet uutiskirjeinä. Tutkielma sanomalehtitutkintoa varten Tampereen Yliopistossa 1968

Lehdistön matrikkeli 1954. Helsinki 1954

Lehdistön talouskomitean mietintö. Komiteanmietintö 1967: A 7. Helsinki 1967

Lehmusjoki, Pihla: Suomen liikennehistorian mustat perjantait. Suuronnettomuuksien uutisointi suomalaisissa sanomalehdissä 1950-luvulta 2000-luvulle. Journalistiikan pro gradu. Jyväskylän yliopisto 2005

Lehmussaari, Ainikki: Uskelan maanvieremät. Teoksessa Varsinais-Suomen maakuntakirja 3. Turku 1929

Lehtinen, Lasse: Aatosta jaloa ja alhaista mieltä. SDP:n ja Urho Kekkosen suhteet 1944–1981. 3. painos. Juva 2002

Lehtinen, Lasse: Sodankäyntiä sanoin ja kuvin. Suomalainen sotapropaganda 1939–44. Porvoo 2006

Lehtinen, Lasse & Rautkallio, Hannu: Kansakunnan sijaiskärsijät. Sotasyyllisyys uudelleen arvioituna. Juva 2005

Lehtinen, Marja: Kirjallisuuden käsite ja kirjallisuusinstituution eriytyminen. Teoksessa Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin. Suomen kirjallisuushistoria 1. Toim. Yrjö Varpio ja Liisi Huhtala. Vammala 1999

Lehtipuro, Outi: Genre folkloristiikassa. Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 35. Pieksämäki 1983

Lehto, Keijo: Aatteista arkeen. Suomalaisten seitsenpäiväisten sanomalehtien linjapereiden synty ja muutos 1971–2005. Jyväskylä Studies in Humanities, 48. Jyväskylä 2006

Lehtola, Erkka: Juttutyypit. Teoksessa Kulttuuritoimittaja. Oulu 1972

Lehtola, Erkka: Kovaa pumpulia. Journalistin muistikirjasta. Juva 1983

Lehtola, Erkka: Pisaratartunta. Juva 1987

- Lehtola, Erkka: Päätoimittaja – paistinkääntäjä. Teoksessa *Sivuaäniä. Viestinnästä ja sen välineistä*. Keuruu 1967
- Lehtola, Jyrki: *Teokset I*. Juva 2001
- Lehtonen, Jaakko: *Julkisuuden riskit*. Helsinki 2002
- Lehtonen, Maija: *Aaveita ja enkeleitä, lapsia ja sankareita. Näkökulmia Topeliukseen*. Saarijärvi 2002
- Lehtonen, Mikko: *Faktan ja fiktion historia*. Teoksessa *Viestinnän jäljillä. Näkökulmia uuden ajan ilmiöön*. Toim. Ullamaija Kivikuru ja Risto Kunelius. Juva 1998
- Lehtonen, Maija: *Genre kirjallisuustieteen käsitteenä*. Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 35. Pieksämäki 1983
- Lehtonen, Mikko: *Syyskuun yhdennentoista merkitys*. Jyväskylä 2001
- Leikola, Anto: *Kirjoista ja viisaudesta*. Juva 1988
- Leikola, Anto: *Pehr Adrian Gadd (1727–1797)*. Teoksessa *Kansallisgalleria. Suuret suomalaiset. Sääty-yhteiskunnan Suomi (1150–1850)*. Porvoo 1995
- Leino-Kaukiainen, Pirkko: *Aikakauslehdistön itsenäistymisvuodet 1918–1955*. Teoksessa *Aikakauslehdistön historia. Aikakauslehdistön kehityslinjat. Suomen lehdistön historia 10*. Jyväskylä 1992 [= 1992a]
- Leino-Kaukiainen, Pirkko: *Kasvava sanomalehdistö sensuurin kahleissa 1890–1905*. Teoksessa *Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905. Suomen lehdistön historia 1*. Kuopio 1988
- Leino-Kaukiainen, Pirkko: *Monipuolistuva aikakauslehdistö 1880–1917*. Teoksessa *Aikakauslehdistön historia. Aikakauslehdistön kehityslinjat. Suomen lehdistön historia 10*. Jyväskylä 1992 [= 1992b]
- Leino-Kaukiainen, Pirkko: *Oppinut naisasianainen ja poliitikko Tekla Hultin (1864–1943)*. Teoksessa *Kansallisgalleria. Suuret suomalaiset. Demokratisoituva Suomi (1850–1920)*. Porvoo 1996
- Leino-Kaukiainen, Pirkko: *Perinteiden vaalijat vastaan arvojen särkijät – kulttuuripoliittiset keskustelulehdet Finsk Tidskriftin perustamisesta 1950-luvulle*. Teoksessa *Aikakauslehdistön historia. Yleisaikakauslehdet. Suomen lehdistön historia 8*. Jyväskylä 1991
- Leino-Kaukiainen, Pirkko: *Sensuuri ja sanomalehdistö Suomessa vuosina 1891–1905*. *Historiallisia tutkimuksia*, 126. Jyväskylä 1984
- Leino-Kaukiainen, Pirkko: *Suomen kielen käytön yleistymisen historia*. Teoksessa *Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia*. Jyväskylä 1989

- Leinonen, Artturi: Vuosikymmenten valinkauhassa. Muistelmia III. 2. painos. Porvoo 1960
- Leppo, Jaakko: Propaganda. Ratkaiseva ase. Helsinki 1939
- Lewis, John: Typography. Design and practice. New York 1978
- Liljestrand, Birger & Arwidson, Mats: Skrivstrategi. Göteborg 1979
- Lindfors, Gustav V.: Finlaysonin tehtaas Tampereella I. 1820–1907. Helsinki 1938
- Lindgren, Liisa: Muistomerkkien Suomi. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma. Toim. Anja Kervanto Nevanlinna & Laura Kolbe. Keuruu 2003
- Lindqvist, Martti: Elämän sylissä. Jyväskylä 1984
- Lippmann, Walter: Stereotypiat ja uutinen. Tiedotustutkimus 4/1984
- Lippmann, Walter: The Nature of News. Teoksessa Mass Media and Communication. Ed. Charles S. Steinberg. New York 1966
- Liuhala, Allan: Harjoitusmestarina 1960-luvulla. Teoksessa 60 vuotta toimittajakoulutusta. Toim. Kaarle Nordenstreng. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisu, sarja C, 7/1985
- Liukkonen, Ilmari: Vaasan Jaakkoo. Tosi pohjalainen. Päätoimittaja, fil. maisteri J. O. Ikolan elämänavaiheet hänen päiväkirjojensa ja pakinoittensa valossa. Vaasa (s.a.)
- Liuskari, Markku & Peltonen, Matti & Putus-Hilasvuori, Titta: Ihmisten historiaa tilastoina. Porvoo 1994
- Lohi, Tuomas: "Totu sitä sallimahan, mik' ei parkuen parane". Suomen johtavan sanomalehdistön suhtautuminen Urho Kekkoseen 1944–1956. Oulun yliopiston historian laitos, 2003.
- Los Angeles 1984. Olympiakirja. S.I. 1984
- Lotti, Leila: Markkinointitutkimuksen käsikirja. Porvoo 1994
- Louhivuori, O. W.: Suometar. 1. Perustaminen ja ensimmäinen vaiheet 1847–1852. Helsinki 1940
- Lounasmaa, V.: Elämäni taipaleelta. Muistelmia. Porvoo 1910
- Lukács, Georg: Balzac ja ranskalainen realismi. Jyväskylä 1978
- Lukemisia Suomen kansan Hyödyksi. Sawo-Karjalaisten Oppiwaisten toimittamia. Osa 3. Helsinki 1847
- Lund, Erik: Erikois-, puolue- ja populaarilehdistö. Teoksessa Lehdistö Pohjoismaissa. Toim. Einar Østgaard. Juva 1982

- Lundberg, Tom: Tuhannen taalan juttu. Näin sen kirjoitat. Jyväskylä 1992
- Lundholm, Kjell: Matkailijoita Tornionlaaksossa. Teoksessa Tornionlaakson historia II. 1600-luvulta vuoteen 1809. Jyväskylä 1993
- Luostarinen, Heikki: Mielen kersantit. Julkisuuden hallinta ja journalistiset vastastrategiat sotilaallisissa konflikteissa. Juva 1994
- Luostarinen, Heikki: Moneksi muuttuva journalismi. Teoksessa Median varjossa. Toim. Touko Perko & Raimo Salokangas & Heikki Luostarinen. Mediainstituutti, Jyväskylän yliopisto. Saarijärvi 2002
- Luostarinen, Heikki: Taiteilija – taistelija – seikkailija. Myytti suomalaisesta sanomalehden toimittajasta. Tiedotusopin pro gradu. Tampereen yliopisto 1982
- Luostarinen, Heikki & Väliverronen, Esa: Tekstinsyöjät. Yhteiskuntatieteellisen kirjallisuuden lukutaidosta. Jyväskylä 1991
- Luther, Georg: Suomen tilastotoimen historia vuoteen 1970. Helsinki 1993
- Lyytikäinen, Pirjo: Kirjallisuus tienhaarassa – suomalaisuus ja nykyajan haasteet. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma. Toim. Anja Kervanto & Laura Kolbe. Keuruu 2003
- Lyytikäinen, Pirjo: Lajit kirjallisuudessa. Teoksessa Lajit yli rajojen. Suomalaisen kirjallisuuden lajeja. Toim. Pirjo Lyytikäinen & Jyrki Nummi & Päivi Koivisto. Jyväskylä 2005
- Lyytinen, Eino: Perustamisesta talvisotaan. Teoksessa Yleisradion historia (1926–1949). 1. osa. S. I. 1996
- Lämlar. En bok utgiven av Åbo Underrättelser, baserad på 175 års erfarenhet. Red. Svenolof Karlsson. Åbo 1998
- Löbl, Emil: Kultur und Presse. Leipzig 1903
- Lönnfors, Per-Erik: Mannerheimintie 18. Tragikoominen farssi seitsemänatoista kuvaelmana. Hämeenlinna 1986
- Löyttyniemi, Veikko: Sanomalehdistö 1940-luvulta 1980-luvulle. Teoksessa Sanomalehdistö Suomessa. Toim. Esko Salminen. Espoo 1981
- Löyttyniemi, Veikko: Sanomalehdistön rakenne ja talous 1940-luvulta 1980-luvulle. Teoksessa Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle. Suomen lehdistön historia 3. Jyväskylä 1988
- Löytömäki, Jukka: Vedetäänkö kotiinpäin? Sanomalehden taustan näkyminen poliittisissa uutisissa. Teoksessa Kymmenen kysymystä journalismista. Toim. Touko Perko & Raimo Salokangas. Jyväskylä 1998

- MacDougall, Curtis D.: Interpretative Reporting. Fourth edition, second printing. New York 1964
- MacDougall, Curtis D.: Newsroom Problems and Policies. Second, revised and enlarged edition. New York 1963
- Magill, J. H.: Tasavalta tulikokeessa. Muistelmia Suomesta kuuman ja kylmän sodan vuosilta. 2. painos. Mikkeli 1981
- Magnusson, Thomas & Rosenfeldt, Niels Erik & Weibull, Jörgen: Toinen maailmansota. Otavan suuri maailmanhistoria, 17. Keuruu 1986
- Mahlamäki, Matti: Pellolta paanalle ja pussihousumiehistä patiinipoikiin. Hevostaloudesta talouden hevoseen. Hevosen ja pelaamisen tarina Hippos-Suomessa. Tampere 2003
- Maisemia Suomesta. Z. Topeliuksen ja hänen taiteilija-aikalaistensa kuvateoksen uudelleen toimittaneet Matti Klinge ja Aimo Reitala. 2. painos. Keuruu 1995
- Majamaa, Raija: Elias Lönnrot. Monitietäjä. SKS:n toimituksia, 548. Hämeenlinna 1991
- Majamaa, Raija & Paulaharju, Marjut: J. L. Runeberg. Suomen runoilija. SKS:n toimituksia, 969. Hämeenlinna 2004
- Malmberg, Raili: Naisten ja kotien lehdet aikansa kuvastimina. Teoksessa Aikakauslehdistön historia. Yleisaikakauslehdet. Suomen lehdistön historia 8. Jyväskylä 1991 [= 1991a]
- Malmberg, Raili: Yleislehtien kuohuvat vuodet 1934–1980. Teoksessa Aikakauslehdistön historia. Yleisaikakauslehdet. Suomen lehdistön historia 8. Jyväskylä 1991 [= 1991b]
- Malmberg, Tarmo: Viestintä ja kulttuuri. Tekstejä viestinnän teorian ja tutkimuksen kulttuuriteoreettisista perusteista (1978–81). Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja C, 2/1981
- Manninen, Kirsti: Kirjoittajan opas. Keuruu 1987 [= 1987b]
- Manninen, Kirsti: Ollista Bisquitiin. Ylioppilaslehden pakinat 1913–1968. Keuruu 1987 [= 1987a]
- Manninen, Kirsti: Pakina ja kapina. Teoksessa Kirjan rantaviiva. Toim. Jussi Nuorteva. Helsinki 1988
- Manninen, Pentti: Tilastotiedettä yhteiskuntatieteilijöille. III korjattu painos. Hämeenlinna 1976.
- Mansfield, F. J.: Sub-Editing. A Book mainly for Young Journalists. Fourth edition. Bath 1946
- Martin, Marcel: Elokuvan kieli. Helsinki 1971

- Martinsen, Rolf: Toimittaja Z. Topelius ja hänen aikansa. Teoksessa Sydän on hyvä. Zachris Topeliuksen kirjoituksia Helsingistä. Toimitus, käännökset ja kommentaarit Rolf Martinsen. Espoo 2003
- Masonen, Jaakko: Liikenneturvallisuus ja ympäristö. Teoksessa Pikeä, hikeä, autoja. Tiet, liikenne ja yhteiskunta 1945–2005. Toim. Jaakko Masonen & Mauno Hänninen. Helsinki 1995
- Masterman, Len: Medioita oppimassa. Mediakasvatuksen perusteet. Helsinki 1989
- Matrikkeli SSSL:n jäsenistä. Toim. Toivo Kaiponen. Teoksessa Sanan vapaus. Suomen Sosialidemokraattinen Sanomalehtimiesliitto ry:n 70-vuotisjuhlaulkaisu. Tampere 1978
- Matson, Alex: Romaanitaide. 2. painos. Helsinki 1960
- Mattila, Pekka: Kirjallisuudentutkimuksen avainsanoja. Mänttä 1984
- Mavity, Nancy Barr: The Modern Newspaper. New York 1930
- McQuail, Denis: Analysis of Newspaper Content. Royal Commission on the Press. Research Series 4. London 1977
- McQuail, Denis: Mass Communication Theory. An Introduction. Second edition. Bristol 1987
- McLuhan, Marshall: Ihmisen uudet ulottuvuudet. 3. painos. Juva 1984
- Mencher, Melvin: News Reporting and Writing. Fourth edition. Dubuque, Iowa 1987
- Meri, Veijo: Sanojen synty. Etymologinen sanakirja. Jyväskylä 1982
- Merrill, John C. & Odell, S. Jack: Philosophy and Journalism. New York 1983.
- Mervola, Pekka: Kirja, kirjavampi, sanomalehti. Ulkoasukierre ja suomalaisten sanomalehtien ulkoasu 1771–1994. Bibliotheca historica 1. Jyväskylä Studies in Communication 1. Vammala 1995 [= 1995a]
- Mervola, Pekka: Kirja, kirjavampi, sanomalehti. Helsinkiläisten ja jyväskyläläisten sanomalehtien ulkoasukaudet ja ulkoasukausien muutossyyt 1840-luvulta 1980-luvulle. Journalistiikan lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto 1993
- Mervola, Pekka: Suomalaiset ovat sanomalehtien lukijakansaa. Teoksessa Kymmenen kysymystä journalismista. Toim. Touko Perko & Raimo Salokangas. Jyväskylä 1998
- Metsämuuronen, Jari: Laadullisen tutkimuksen perusteet. Toinen, tarkistettu painos. Helsinki 2002
- Meurman, Agathon: Muistelmia. Helsinki 1909
- Michelsen, Karl-Erik: Teollisuuden ja tekniikan aikakauslehdet. Teoksessa Aikakauslehdistön historia. Erikoisaikakauslehdet. Suomen lehdistön historia 9. Kuopio 1991

Miesmaa, J. V.: Vuosien varrelta. Muistelmia ja tutkielmia. Porvoo 1916

Miettinen, Jorma: Aineiston tarjonnan vaikutuksista lehtitiedon tuotantoprosessissa. Tiedotusprosessin erittelyä tiedon tuotannon näkökulmasta. Tiedotusopin lisensiaattitutkielma. Tampereen yliopisto 1977

Miettinen, Jorma: Journalismin tutkimus Suomessa. Sanomalehtijournalismin tutkimuksen, sen tuloksien ja oppikirjojen esittelyä sekä arvioita tutkimuksen näköaloista. Karjaa 1978

Miettinen, Jorma: Sanomalehtien lukeminen. Maakuntien ykköslehtien lukijoiden kiinnostus sekä väline- ja sisältökäyttö. Turku 1980

Miettinen, Jorma: Toimitustyö. Journalistiksi suuntautuvan oppikirja. Hämeenlinna 1984

Miettinen, Jorma & Kalliomäki, Ilkka & Suominen, Elina: Journalistinen työprosessi. Helsinki 1976

Miettinen, Jorma & Kalliomäki, Ilkka & Suominen, Elina: Journalistinen työprosessi. 2. tarkistettu painos. Pori 1978

Mikkilä, Timo: Artturi Leinonen, päätoimittaja ja pakinoitsija. Teoksessa Toimitustyön historiaa Suomessa. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja, n:o 13. Helsinki 1979

Mikkilä, Timo: Artturi Leinonen taisteli oikeistoradikalismia vastaan. Teoksessa Tasavallan paimenkoirat. Keskustan Lehtimiehet 80 vuotta. Jyväskylä 1999

Mikkonen, Antti: Rahavallan rakkikoirat. Tositarinoita talousjournalismista. Porvoo 1998

Mikkonen, Isto: Poliittisesta vallasta sanan valtaan. Nuorsuomalainen Sanomalehtimiesyhdistys 100 vuotta. Jyväskylä 2006

Miller, William: Yhdysvaltain historia. Porvoo 1969

Mills, Nicolaus: The New Journalism. A Historical Anthology. New York 1974

Minna Canthin kirjeet. Toim. Helle Kannila. SKS:n toimituksia, 313. Vammala 1973

Mitä Missä Milloin 1953. Kansalaisen vuosikirja. Keuruu 1952

Mitä Missä Milloin 1970. Kansalaisen vuosikirja. Keuruu 1969

Mitä Missä Milloin 1980. Kansalaisen vuosikirja. Keuruu 1979

Mitä Missä Milloin 1983. Kansalaisen vuosikirja. Keuruu 1982

Mitä Missä Milloin 1991. Kansalaisen vuosikirja. Keuruu 1990

- Moisala, U. E. & Rahko, Kauko & Turpeinen, Oiva: Puhelin ja puhelinlaitokset Suomessa 1877–1977. Toim. Eino Jutikkala. Turku 1977
- Mott, Frank Luther: American Journalism. A History: 1690–1960. Third edition. New York 1962
- Mott, Frank Luther: The News in America. Third printing. Cambridge, Massachusetts 1952
- Mott, Frank Luther: Trends in Newspaper Content. Teoksessa Mass Communications. Toim. Wilbur Schramm. Second edition, third printing. Urbana 1966
- Muranen, Lauri: Ai että kissanristiäisjournalismia? Teoksessa Lähemmäs vielä. Paikallisjournalismin täyspakkaus. Toim. Seppo Kangaspunta. Loimaa 1995
- Murray, George: Writing the leader. Teoksessa Fleet Street. The inside story of journalism. London 1966
- Mårtenson, Gunnar: Oy Suomen Tietotoimisto – Finska Notisbyrån Ab 1887–1962. Helsinki 1962
- Mäittälä, Leevi: Elämän tulipunakukka. Vihtori Peltonen – Johannes Linnankoski. Porvoo 1979
- Mäkelin, Yrjö: Vakavaa puhetta ivakirjoituksista ja niiden merkityksestä. Punainen viesti. Sos.-dem. kevätjulkaisu VII, 1913
- Mäkelä, Anneli: Huoneentaulun nainen. Teoksessa "Sain roolin johon en mahdu". Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja. Toim. Maria-Liisa Nevala. Keuruu 1989
- Mäkelä, Orvo: Paikallislehden uutinen. Teoksessa Paikallislehden tekemisestä. Toim. Orvo Mäkelä. Kangasala 1971
- Mäkinen, Ilkka: Lukemisen vallankumous. Teoksessa Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin. Suomen kirjallisuushistoria 1. Toim. Yrjö Varpio ja Liisi Huhtala. Vammala 1999
- Mäkinen, Kirsti: Muuttuuko lehtikieli, muuttaako lehtikieli? Teoksessa Yhteiskunta muuttuu – kieli muuttuu. Nykysuomen Seuran 10-vuotisjuhlakirja. Toim. Valma Yli-Vakkuri & Maija Länsimäki & Aarre Nyman. Juva 1992
- Mäkinen, Kirsti & Uusi-Hallila, Tuula: Minna Canth. Taiteilija ja taistelija. Porvoo 2003
- Mäkinen, Marco: Ei-fiktiivinen romaani. Helsingin yliopiston yleisen kirjallisuustieteen, teatteritieteen ja estetiikan laitoksen monistesarja, n:o 19. Helsinki 1990
- Mäkinen, Olli: Pauperismi: kuvauksia köyhyydestä. Teoksessa Fiktiota! Levottomat kirjat ja kirjaston arki. Toim. Kaisa Hypén. Vaajakoski 2006

- Mäntylä, Ilkka: Kustavilainen aika. Teoksessa Suomen historian pikkujättiläinen. Porvoo 2003 [= 2003b]
- Mäntylä, Ilkka: Tornio – kaupunki. Teoksessa Tornionlaakson historia II. 1600-luvulta vuoteen 1809. Jyväskylä 1993
- Mäntylä, Ilkka: Tornion kaupungin historia. 1. osa, 1621–1809. Tampere 1971
- Mäntylä, Ilkka: Vapauden aika. Teoksessa Suomen historian pikku jättiläinen. 7. painos. Porvoo 1997
- Mäntylä, Ilkka: Vapauden aika. Teoksessa Suomen historian pikkujättiläinen. Porvoo 2003 [= 2003a]
- Mäntynen, Anne: Miten kielestä kerrotaan. Kielijuttujen retoriikkaa. Helsinki 2003
- Mörä, Tuomo: Demokratian juurihoitoa: James Carey ja journalismi. Teoksessa Mediatutkimuksen vaeltava teoria. Toim. Tuomo Mörä & Inka Salovaara-Moring & Sanna Valtonen. Tampere 2004
- Möttölä, Kari: Tieto maailmasta. Teoksessa Toimittajan yö. Helsinki 1970
- Nafziger, Ralph O.: Introduction. Teoksessa An Introduction to Journalism Research. Edited by Ralph O. Nafziger & Marcus M. Wilkerson. Baton Rouge 1949
- NATS:n työryhmä: Uutisgrafiikka. Rauma 1989
- Neal, Robert Wilson: News and Newswriting. Springfield, Massachusetts 1925
- Nenonen, Marko: Tienrakennuksen ja työllisyyspolitiikan yhteiselo päättyy. Teoksessa Pikeä, hikeä, autoja. Tiet, liikenne ja yhteiskunta 1945–2005. Toim. Jaakko Masonen & Mauno Hänninen. Helsinki 1995
- Nerman, Bengt: Massmedieretorik. Stockholm 1973
- Nervander, E.: Keisari Aleksanteri I:sen matkat Suomessa vanhempien ja uudempien lähteiden sekä muistotietojen mukaan. Helsinki 1906
- Nervander, E.: Z. Topelius. Teoksessa Oma maa. Tietokirja Suomen kodeille. Porvoo 1907
- Nevakivi, Jukka: Ulkoasiainhallinnon historia 1918–1956. Helsinki 1988
- Nevala, Maria-Liisa: Julkinen kirjailijanrooli – Minna Canth. Teoksessa ”Sain roolin johon en mahdu”. Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja. Toim. Maria-Liisa Nevala. Keuruu 1989
- [Nevanlinna 1919 = E. N-a] Uusi Suometar 1969–1918. Teoksessa Uuden Suomettaren muistojulkaisu. Uuden Suomettaren puolivuosisataisen ilmestymisen muistoksi julkaistu. Helsinki 1919

Newspaper History from the seventeenth century to the present day. Edited by George Boyce, James Curran and Pauline Wingate. London 1978

Niemi, Juhani: Juhani Aho. SKS:n toimituksia, 414. Pieksämäki 1985

Niemi, Juhani: Kirjallisen instituution luominen ja vakiinnuttaminen. Teoksessa Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin. Suomen kirjallisuushistoria 1. Toim. Yrjö Varpio & Liisi Huhtala. Vammala 1999

Niemi, Juhani: "Pilvenpiirtäjässä, maan kamaralla". Hämeen Sanomien vaiheita 125 vuotta. Hämeenlinna 2003

Niemi, Tapio: Hj. Nortamo. Jaaritustensa vanki. Vammala 2003

Nieminen, Hannu: Kansa seisoi loitompana. Kansallisen julkisuuden rakentuminen Suomessa 1809–1917. S. I. 2006

Nieminen, Hannu & Pantti, Mervi: Media markkinoilla. Johdatus joukkoviestintään ja sen tutkimukseen. Hämeenlinna 2004

Nieminen, Kaarlo: Juhani Ahon sanataide. Tyylitutkimus. Porvoo 1934

Nieminen, Kaarlo: Uusi Suomi ja sen edeltäjät 1847–1946. II. Suometar 1853–1866. Uusi Suometar 1869–1889. Helsinki 1946

Nieminen, Reetta: Minna Canth. Kirjailija ja kauppias. Keuruu 1990

Niiniluoto, Marja: Tapahtui Päivälehdessä. Ihmisiä, vuosia, elämää. Hämeenlinna 1989

Niinimäki, Pirjo-Liisa: Arkkiveisut lehdistön edeltäjinä Suomessa 1600- ja 1700-luvuilla. Tiedotustutkimus 3/1998

Niinistö, Jussi: Lapuan Liike. Kuvahistoria kansannoususta 1929–1932. Jyväskylä 2003

Niiranen, Valtteri & Sotamaa, Petteri: Sananvapauslain käsikirja. Porvoo 2003

Niitemaa, Vilho & Kallioniemi, Timo: Taistelu Petroskoista. Teoksessa Jatkosodan historia 3. Hyökkäys jatkuu Itä-Karjalaan. Sotatieteen laitoksen julkaisuja, XXV:3. Porvoo 1991

Nikula, Oscar: Augustin Ehrensverd. Åbo 1960

Nikula, Oscar: Turun kaupungin historia 1721–1809. I nide. Turku 1970

Nilsson, Nils Gunnar: The Origin of the Interview. Journalism Quarterly, Winter 1971

Nilsson, Nils Gunnar: "Ära och lof vare intervjuvärdet". Studier i tidningsintervjuens historia. Lund 1975

- Nissilä, Viljo: Lehdistö. Teoksessa Viipurin kaupungin historia. V osa. Vuodet 1917–1944. Lappeenranta 1978
- Noelle-Neumann, Elizabeth & Schulz, Winfried & Wilke, Jürgen: Publizistik, Massenkommunikation. Das Fischer Lexikon. Leck 1989
- Noponen, Paavo: Pekka Tiilikainen, radioselostaja. Sinivalkoisen äänen legenda 1945–1976. Jyväskylä 1987
- Nordenstreng, Kaarle: Tiedotusoppi. Johdatus yhteiskunnallisten viestintäprosessien tutkimukseen. Keuruu 1975
- Nordenstreng, Kaarle: Tiedotusvälineet. Teoksessa Suomi vuonna 2000. Toim. Kalevi Haikara. Helsinki 1970
- Nordmark, Dag: Liberalernas segertåg (1830–1858). Teoksessa Den svenska pressens historia II. Åren då allting hände (1830–1897). Västervik 2001
- Nordmark, Dag & Johannesson, Eric & Petersson, Birgit: Den svenska pressens historia II. Åren då allting hände (1830–1897). Västervik 2001
- Nordström, Gert Z.: Tidningssidans dramaturgi. Nordicom-Information Nr. 1/1996
- Nousiainen, Anu: Reportaasin renessanssi. Teoksessa Journalismia! Journalismia? Toim. Anu Kantola & Tuomo Mörä. Juva 1998
- Nukari, Matti & Ruohomaa, Erja: Ohjelmien summasta lähetysvirtaan. Radion ohjelmakäsitteistön uusiutuminen. Yleisradion tutkimus- ja kehitysosasto, tutkimusraportti 8/1992
- Nummela, Ilkka: Kuopion historia. Osa III. Jyväskylä 1989
- Nummela, Ilkka: Toiselta kantilta. Minna Canth liikenaisena. SKS:n toimituksia, 975. Tampere 2004
- Numminen, Juha: Tarina A-lehtitalosta. Keuruu 2003
- Nurmio, Yrjö: Suomen sensuuriolot Venäjän vallan alkuaikoina vv. 1809–1829. Porvoo 1934
- Nyberg, Paul: Z. Topelius. Elämäkerrallinen kuvaus. Edellinen osa. Porvoo 1950
- Nycop, Carl-Adam: Morgondagens tidning. Avplock ur Månadens Memoranda till Expressens redaktion 1944–1959. Stockholm 1959
- Nycop, Carl-Adam: Typografiska uttrycksformer på marsch. Teoksessa Mot 70-talet. Pressproblem idag och imorgon. Red. Ivar Hallvig. Stockholm 1968
- Nygrén, Helge: Poliittikaa Olympian ympyröissä. Helsinki 1977

- Nygård, Toivo: Kustaa III. Vallanomaava mutta alamaisilleen armollinen kuningas. Vammala 2005
- Nygård, Toivo: Poliittisten vastakohtaisuuksien jyrkentyminen sanomalehdistössä. Teoksessa Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan. Suomen lehdistön historia 2. Kuopio 1987
- Nygård, Toivo & Kallio, Veikko: Rajamaa. Teoksessa Suomen historian pikku jättiläinen. 7. painos. Porvoo 1997
- Nygård, Toivo & Salokangas, Raimo: Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan. Suomen lehdistön historia 2. Kuopio 1987
- Nykysuomen sanakirja. Lyhentämätön kansanpainos. Osat I ja II. Porvoo 1966
- Nykysuomen sanakirja. Lyhentämätön kansanpainos. Osat III ja IV. Porvoo 1966
- Nylund, Mats: Journalism's Vitality. On the Narrative Functions of Quotes. Teoksessa News from the Interview Society. Eds Mats Ekström & Åsa Kroon & Mats Nylund. Kungälv 2006
- Nyyssönen, Heimo & Halmesvirta, Anssi: Unkarin kansannousu 1956. Juva 2006
- Närhi, Ari: Rockfestivaali uutisena. Ruisrock Helsingin Sanomissa 1970–1989. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja A, 72/1989
- Ohtomies, Olli & Aallas, Arvo: Reportaasi... ja sen tekeminen. Teoksessa Aiotko kirjoittaa? Toim. Arvo Aallas. Hämeenlinna 1959
- Ojala, Jari & Uskali, Turo: Mediakentän muutos pitkällä aikavälillä: uutiskirjeistä internetiin. Teoksessa Mediajättien aika. Uusia heikkoja signaaleja. Toim. Jari Ojala & Turo Uskali. Jyväskylä 2005
- Ojala, Jorma: Edward Daniel Clarke ja hänen Lapinmatkansa. Teoksessa Edward Daniel Clarke: Matka Lapin perukoille. Pieksämäki 1997
- Ojutkangas, Krista: Suomenkielinen lehti sivistyneistölle. Teoksessa Suomettaren helmoista. Tutkielmia 1800-luvun suomen kielestä. Toim. Tommi Kurki, Päivi Laine & Arja Lampinen. Turku 2003
- Okkonen, Antero: Kommentti. Teoksessa Kulttuuriavustaja. Oulu 1972 (julk. Suomen Kulttuurirahasto)
- Okkonen, Antero: Toimittajan työ. Johdatusta sanomalehtimiehen ammattiin. S. I. [1961]
- Okkonen, Antero: Toimittajan työ I. Hämeenlinna 1974
- Okkonen, Antero: Toimittajan työ I. Toinen, uudistettu painos. Hämeenlinna 1980

- Okkonen, Antero: Uutistoimitustyö 1900-luvulla. Teoksessa Toimitustyön historiaa Suomessa. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja, n:o 13. Helsinki 1979
- Olkinuora, Hannu: Minne menet media. Helsinki 2006 (julk. Elinkeinoelämän Valtuuskunta)
- Olkkonen, Tuomo: Modernisoituva suuriruhtinaskunta. Teoksessa Suomen historian pikku jättiläinen. 7. painos. Porvoo 1997
- Olympiakisat 100 vuotta. Jyväskylä 1996
- Onerva, L.: Eino Leino. Runoilija ja ihminen. 2. painos. Keuruu 1979
- Oscarsson, Ingemar: "En afdelning för sig med strängt afmätta gränslinier". Om feuilletonen ("följetongen") i några europeiska länders dagspress, främst under 1800-talet. Teoksessa Press och litteratur 2. Åtta presshistoriska studier. Litteraturvetenskapliga Institutionen Lund. Lund 1974
- Oscarsson, Ingemar: "Fortsättning följer". Följetong och fortsättningsroman i dagspressen till ca 1850. Lund 1980
- Oscarsson, Ingemar: Med tryckfrihet som tidig tradition (1732-1809). Teoksessa Den svenska pressens historia I. I begynnelsen (tiden före 1830). Västervik 2000
- Otava, T. K.: Antti Lizelius ja hänen "Suomenkieliset Tietosanomansa". Teoksessa Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista. V jakso, II osa. Tampere 1931
- Otavan iso tietosanakirja. Osa 4. Keuruu 1962
- Otavan kirjallisuustieto. Toim. Risto Rantala ja Kaarina Turtia. Keuruu 1990
- Paasikiven linja. Osa I. Juho Kusti Paasikiven puheita vuosilta 1944-1956. Porvoo 1956
- Paasilinna, Reino & Tuovinen, Pertti: Näkeekö silmä, kuuleeko korva. Pamfletti. Hämeenlinna 1970
- Paasio, Rafael: Kun aika on kypsä. Toim. Heikki Kymäläinen. Helsinki 1980
- Paaskoski, Jyrki: Viipuriin ja maailmalle. Saimaan kanavan historia. Keuruu 2002
- Paavonsalo, Matti: Poliittinen pakina Suomen puoluelehdistössä. Lisensiaattityö. Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin laitos 1969
- Pajamo, Reijo: Sortavala. Laatokan laulava kaupunki. Joensuu 1985
- Pajuoja, Jussi & Ervasti, Kaijus: Suomen Lakimiesliiton historia. Jyväskylä 1994
- Pakkanen, Outi: Aino Ackté. Pariisin primadonna. Porvoo 1988

- Palmén, E. G.: Sanomalehdistö ja sen kehitys. Teoksessa *Oma maa*. I nidos. Porvoo 1907
- Palmer, Jerry: Genrer og medier – et kort overblik. *MedieKultur* 14, december 1990
- Palmgren, Raoul: Joukkosydän. Vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus I. Porvoo 1966
- Palmgren, Raoul: Täällä toimitus. Lehdistö ja lehtimiehet kaunokirjallisen kuvauksen kohteena. SKS:n toimituksia, 607. Jyväskylä 1994
- Paneth, Donald: *The Encyclopedia of American Journalism*. New York 1983
- Park, Robert E.: Sanomalehden luonnonhistoria. *Tiedotustutkimus* 2/1981
- Paunonen, Heikki: Från Sörkka till kulturspråk. Iakttagelser om Helsingforsslangen som språklig och sociokulturell företeelse. *Historisk Tidskrift för Finland*, 4/1989
- Paunonen, Heikki: Kotikielen Seura 1876–1976. *Virittäjä* 3–4/1976
- Peltola, Saara: E. N. Setälä, kansallinen vaikuttaja. *Pienoiselämäkerta*. Porvoo 1998
- Peltonen, Aarre M.: Eino Leinon pakinat. Esittely. Teoksessa *Eino Leino: Pakinat I*. Toim. Aarre M. Peltonen. Keuruu 1960
- Pelttari, Aili: Päivälehdien ja Uuden Suomettaren maaseutukirjeet vuosina 1890–95. *Laudatututkielma*. Tampereen yliopiston Suomen historian laitos 1970
- Pennanen, Eila: Proosan lajeja ja keinoja. Teoksessa *Lukutikki kirjallisuuden lukijalle*. Toim. Mirjam Polkunen & Pekka Suhonen & Auli Viikari. Espoo 1978
- Pennanen, Jarno: Tervetultua tervemenoa. *Jarnon saaga I*. Porvoo 1970 [= 1970a]
- Pennanen, Jarno: Tervetultua tervemenoa. *Jarnon saaga II*. 2. painos. Porvoo 1970 [= 1970b]
- Perko, Touko: Konnia ja sankareita 2. Myrskyvaroituksesta sinivalkeeseen lankeemukseen. Jyväskylä 2001
- Perko, Touko: Sanomalehdistö sodan ja säännöstelyn puristuksessa. Teoksessa *Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle*. Suomen lehdistön historia 3. Jyväskylä 1988
- Perko, Touko: TK-miehet jatkosodassa. Päämajan kotirintaman propaganda 1941–1944. Keuruu 1974
- Perälä, Reijo: Lapuan liike ja sanan mahti. *Studia historica septentrionalia*, 33. Jyväskylä 1998
- Pesonen, Leo A.: Sakari Topelius Helsingin kuvaajana. Teoksessa *Helsinki Sakari Topeliuksen kuvaamana*. Helsingin historyyhdistyksen vuosikirja III. Helsinki 1940

Pesonen, Pertti: Esipuhe. Teoksessa Henning, Carl & Ojala, Esko & Pellinen, Jukka: Sanomalehden ulkoasuopas. Forssa 1988

Pesonen, Pertti: Lukijalle. Teoksessa Raino Vehmas: Jos kypsästi ajattelemme. Utran pakinoita 1970–1979. Tampere 1981

Peters, Alfred: Sanomalehtitieteen metodista ja esineestä. Tiedotustutkimus 2/1985

Petersson, Birgit: Tidningar som industri och parti (1880–1897). Teoksessa Den svenska pressens historia II. Åren då allting hände (1830–1897). Västervik 2001

Pieni Tietosanakirja I. Uudistettu laitos. Helsinki 1958

Pieni Tietosanakirja II. Uudistettu laitos. Helsinki 1958

Pieni Tietosanakirja III. Uudistettu laitos. Helsinki 1959

Pietilä, A.-P.: Uutisista viihdettä, viihteestä uutisia. Median muodonmuutos. Jyväskylä 2007

Pietilä, Jyrki: Allan Liuhala – lehtimies. Helsinki 2008

Pietilä, Jyrki: Jokainen ihminen on hyvän jutun arvoinen. Millaista on hyvä paikallisjournalismi? Teoksessa Lähemmäs vielä. Paikallisjournalismin täyspakkaus. Toim. Seppo Kangaspunta. Loimaa 1995

Pietilä, Jyrki: Mutkan kautta suoraan. Suomalaisen talouselämän suhdetoiminnan ja sen esimuotojen historiaa. Lyhennelmä lisensiaattitutkimuksesta. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja B, 6/1981

Pietilä, Jyrki: Suomalaisen suhdetoiminnan kehitys. Historialliseen tarkasteluun pohjaava hahmotelma. Tiedotusopin lisensiaattitutkielma. Tampereen yliopisto 1980

Pietilä, Jyrki: Tiedotustutkimus ja toimittajakoulutus (ystävän inspiroimia ajatuksia ja omia). Tiedotustutkimus 3/1990

Pietilä, Kauko: Formation of the Newspaper: a Theory. Acta Universitatis Tamperensis, ser. A, vol. 119. Tampere 1980 [= 1980a]

Pietilä, Kauko: Informaatioiden tavarataloissa. Tiedotustutkimus 4/1981

Pietilä, Kauko: Suoraviivaisemman tekstiteorian puolesta. Tiedotustutkimus 2/1986

Pietilä, Kauko: Uuden journalismin tutkimus- ja kehittämisprojektistä. Tiedotustutkimus 3/1980 [= 1980b]

Pietilä, Veikko: Ikkunako maailmaan? Uutisgenre ja uutisen todellisuusvaikutelma. Tiedotustutkimus 2/1993

- Pietilä, Veikko: Joukkoviestintätutkimuksen valtateillä. Tutkimusalan kehitystä jäljittämässä. Tampere 1997
- Pietilä, Veikko: Narratologia ja uutisjournalismi: eräitä metodologisia huomioita. Tiedotustutkimus 4/1988
- Pietilä, Veikko: Oh, dear: uutisetko kertomuksia? Tiedotustutkimus 3/1990
- Pietilä, Veikko: Tiede ja journalistinen käytäntö. Tiedotustutkimus 2/1980
- Pietilä, Veikko: Yhteiskuntatieteen tieteenfilosofisia lähtökohtia. Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, sarja C, 26/1979
- Pietääinen, Jukka-Pekka: Kansakunnan peili. Virallinen Lehti Officiella Tidningen 1819–1989. Helsinki 1989
- Pietääinen, Jukka-Pekka: Rudolf Holsti. Lehtimies, tiedemies, poliitikko 1881–1919. Espoo 1986
- Pietääinen, Jukka-Pekka: Suomen postin historia 1. Helsinki 1988
- Piironen, Kaija: Sanan valtaa Kallaveden kaupungissa II. Kuopion sanomalehdistön historia 1918 – 1979. Kuopio 1982
- Pipping, Hugo E.: Sata vuotta pankkitoimintaa. Helsinki 1962
- Pirhonen, Pertti: Lehtineekerinä sodanjälkeisessä Suomessa. Hämeenlinna 1994
- Pirilä, Veikko: Sainpahan sanottua. Pohjanmaata ja politiikkaa. Juva 1982
- Pirttilä, Ilkka & Raiski, Seppo: Johdatusta yhteiskuntatieteiden metodologiaan. Metodi ja teoria tutkimuksessa. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia, 25/1977
- Pitkänen, Kari: Väestöntutkimus ja yhteiskunta. Suomalaisen väestöntutkimuksen historia 1700-luvulta noin vuoteen 1950. Suomen Väestötieteen Yhdistyksen julkaisuja, 11. Helsinki 1988
- Poecke, Luc Van: Uutisen tekemisen myytit ja riitit: kovat versus pehmeät uutiset. Tosiasioiden pyhydestä ja kommenttien vapaudesta. Tiedotustutkimus 1/1989
- Pohjanmaa, Atte: Miltä se näytti vasemmalta katsoen. Helsinki 1970
- Pohjanmaa, Atte: Sanan säilä taistelun tiellä. Puolen vuosisadan (1895–1945) taival Työmiehen – Suomen Sosialidemokraatin palstoilta nähtynä. Helsinki 1948
- Pohlebkin, V. V.: Suomi vihollisena ja ystävänä 1714–1967. 3. painos. Porvoo 1969
- Pojjärvi, L. Arvi P.: Suomalaisen tietosanakirjan vaiheita. Keuruu 1958
- Polvinen, Tuomo: J. K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö I. 1870–1918. Juva 1989

- Poppius, Set: Journalisten. En orientering i modern dagsjournalistik. Stockholm 1947
- Poppius, Set & Jansson, Sven: Journalistik. Orientering i tidningsarbete. Halmstad 1959
- [Porthan] Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida. Utgifna af Ernst Lagus. Skrifter utgifna af Svenska literatursällskapet i Finland. XXXVIII. Helsingfors 1898
- Prakke, Henk: Kommunikation der Gesellschaft. Münster 1969
- Price, Warren C: The Literature of Journalism. An annotated bibliography. Minneapolis 1959
- Prokop, Dieter: Which Approach to Analyse Media Products? Teoksessa Mass Communications and Culture. Eds Gunnar Andrén & Hans Strand. Centre for Mass Communication Research, University of Stockholm. Angered 1981
- Pulkkinen, Hannu: Uutisten arkkitehtuuri. Sanomalehden ulkoasun rakenteiden järjestys ja jousto. Jyväskylä Studies in Humanities, 88. Jyväskylä 2008
- Pulkkinen, Paavo: Nykysuomen kehitys. Katsaus 1800- ja 1900-luvun kirjakieleen sekä tekstinäytteitä. SKS, Tietolipas 72. Jyväskylä 1972
- Pulkkinen, Paavo: Suomen kielestä täysipainoinen sivistyskieli. Teoksessa Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia. Jyväskylä 1989
- Pylkkänen, Risto: Ollin ja Sasu Punasen yhteiskuntaa käsittelevät sanomalehtipakinat 1.1.-30.6.1937. Lehdistö- ja tiedotusopin laudaturtyö. Tampereen yliopisto 1968
- Päivälehti - Helsingin Sanomat. S. I. 2003 (julk. Helsingin Sanomat)
- Pänkäläinen, Seppo: Urheilujournalismiko kritiikitöntä? Teoksessa Kymmenen kysymystä journalismista. Toim. Touko Perko & Raimo Salokangas. Jyväskylä 1998
- Pänkäläinen, Seppo: Urheilujournalismin synty ja kehitys suomalaisessa päivälehdissä ennen vuotta 1945. Kuningas jalkapallon julkisuustarina. Tiedotusopin lisensiaattityö. Tampereen yliopisto 1991
- Päällysaho, Tuula: Oulun Wiikko-Sanomien maaseutukirjeet 1852-1859. Suomen historian pro gradu. Tampereen yliopisto 1988
- Pöttker, Horst: The News Pyramid and its Origin from the American Journalism in the 19th Century. A Professional Approach and an Empirical Inquiry. Teoksessa Diffusion of the News Paradigm 1850-2000. Eds Svennik Høyer & Horst Pöttker. Kungälv, Sweden 2005
- Raevuori, Antero: Hannes Kolehmainen. Teoksessa Välähdyksiä Suomen urheilusta. Jyväskylä 1998
- Raevuori, Antero: Paavo Nurmi. Juoksijain kuningas. 2. painos. S. I. 1997

- Raevuori, Yrjö: Tampereen Radio. Kymmenvuotisivaiheet. Tampere 1933
- Rahikainen, Ea: Eino Leino sanomalehtimiehenä. Tutkielma Yhteiskunnallisen Korkeakoulun sanomalehtitutkintoa varten 1949
- Railo, J. E.: Qvist, Carl Immanuel (1827-1897), toimittaja, lääkäri. Teoksessa Suomen kansallisbiografia 8. Hämeenlinna 2006
- Raitio, Jussi: Työväen sanomalehdet ja sanomalehtimiehet. Suomen Sosialidemokraattinen Sanomalehtimiesliitto 1907-1947. Lahti 1947
- Raittila, Anna-Maija: Suomen kirkkohistoria. 6.-7. painos. Helsinki 1970
- Raittila, Pekka: Uskonnollisen lehdistön valtakausi. Teoksessa Aikakauslehdistön historia. Erikoisaikakauslehdet. Suomen lehdistön historia 9. Kuopio 1991
- Raittila, Pertti: Uutinen Estonia. Kriisiviestintä ja journalismin etiikka koetuksella. Vammala 1996
- Rajala, Panu: Korkea päivä ja ehtoo. F. E. Sillanpää vuosina 1931-1964. SKS:n toimituksia, 595. Jyväskylä 1993
- Ramsay, August: Muistoja lapsen ja harmaahapsen. I: 1836-1864. Juva 1987
- Ramsay, August: Muistoja lapsen ja harmaahapsen. II osa. Porvoo 1908
- Ranki, Kristina: Var Topelius frankofil? Teoksessa Topelius elää - Topelius lever. Toim. Satu Apo & Märtha Norrback. Jyväskylä 2005
- Rantakari, K. N.: Sanomalehdistö. Teoksessa Valtiotieteiden käsikirja. III osa. Helsinki 1923
- Rantala, Marja: Satavuotiaan päätoimittajat. Teoksessa Matkan jatkuessa. Työmies - Suomen Sosialidemokraatti - Demarin satavuotistaival. Toim. Jukka Halonen. Hyrylä 1995
- Rantanen, Terhi: Sanomalehtiopista tiedotusoppiin. Tiedotustutkimus 1/1996
- Rantanen, Terhi: "STT:n uutisia" sadan vuoden varrelta. Espoo 1987
- Rantonen, Ritva-Liisa: Poliittinen pakinointi Urho Kekkosen vaikutuskanavana ja varaventiilinä. Presidentti Kekkosen nimimerkkikirjoittelu Liimataisena 1966-1975. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja A, 61/1987
- Raoul Palmgren Vapaan Sanan vuosikymmenellä. Teoksessa Palmgren, Raoul: Tekstejä Vapaan Sanan vuosikymmeneltä. Hämeenlinna 1981
- Rapola, Martti: [Lizelius-esipuhe]. Teoksessa Suomenkieliset Tieto-Sanommat 1775-1776 [näköispainos]. Turku 1959

- Rapola, Martti: Kirjasuomen kehitys yhtenäiseksi sivistyskieleksi. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria IV. Jyväskylä 1936
- Rapola, Martti: Sanojemme ensiesiintymiä Agricolasta Yrjö Koskiseen. Valikoima. SKS, Tietolipas 22. Helsinki 1960
- Rapola, Martti: Suometar vuonna 1847. Teoksessa Suometar vuonna 1847. Jäljennöspainos. Porvoo 1947 [=1947a]
- Rapola, Martti: Suomettaren perustajien kirjoitukset lehden ensimmäisessä vuosikerrossa. Suomi-kirjan eripainoksia, 19. Helsinki 1947 [= 1947b]
- Rapola, Martti: Vanha kirjasuomi. Tietolipas 1. 3. painos. Tampere 1969
- Rapola, Martti: Vanhan kirjasuomen lukemisto. 3. painos. SKS:n toimituksia, 262. Tampere 1975
- Rasila, Viljo: Markkinapaikasta tehdaskaupungiksi. Teoksessa Pentti Alhonen & Unto Salo & Seppo Suvanto & Viljo Rasila: Tampereen historia I. Vaiheet ennen 1840-lukua. Tampere 1988
- Rasila, Viljo: Tampereen historia II. 1840-luvulta vuoteen 1905. Tampere 1984
- Rasila, Viljo: Tampereen historia IV. Vuodesta 1944 vuoteen 1990. Tampere 1992
- Rauhaton Romania lehdenlukijan silmin. Sanomalehtikirjoitusten analyysia tekstintutkimuksen keinoin. Toim. Erja Saarinen. Forssa 1991
- Rautonen, Markku: Apu 1933–83. Sanan voimalla. S. I. 1983 [= 1983a]
- Reijonen, Erkki: Muisteloita Päivälehden ensi vuosikymmeneltä. Teoksessa Päivälehden muisto 1889–1929. Helsinki 1929
- Rein, Th.: Juhana Vilhelm Snellman. I osa. 4. painos. Keuruu 1981
- Renkonen, V. O.: Kulttuurin avainsanoja. Miten ne syntyvät ja kehittyvät. Helsinki 1954
- Rentola, Ilkka: Normaalijournalismin säännöt. Yhdysvaltalaisen journalismin oppikirjallisuuden esittämän ideaalityypin tarkastelua. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja A, 47/1983
- Repo, Eino S.: Helsingin puhelinlaitos 1882–1957. Helsinki 1956
- Repo, Eino & Ilmonen, Kari & Stormbom, N.-B. & Tamminen, Mauno & Zilliacus, Ville: Yleisradion suunta. Yleisradiotoiminnan tehtävät ja tavoitteet. Helsinki 1967
- Reunanen, Esa: Journalismin genret kontekstien konteksteina. Saussurelaisbahtinilainen näkökulma tekstien tuottamiseen ja tulkintaan. Tiedotustutkimus 2/1993

- Reunanen, Esa: Merkitysympäristö ja uutisgenren säännöt. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja A, 76/1991
- Ridell, Seija: Ei yksin teksteistä. Geneerinen näkökulma journalismin tutkimiseen. Tiedotustutkimus 2/1993
- Ridell, Seija: Kaikki tiet vievät genreen. Tutkimusretkiä tiedotusopin ja kirjallisuustieteen välimaastossa. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja A, 82/1994
- Ridell, Seija: Miten uutinen 'puhuttelee'? Uutisen ja yleisön suhteen tarkastelua diskursiiviselta kannalta. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja A, 63/1990
- Riikonen, H. K.: Mikä on essee? Helsinki 1990
- Riimala, Erkki: Höyryä Helsingin vesillä. Pääkaupungin paikallisliikenteen höyryveineitä ja saaristoreittien matkustajahöyrylaivoja. Helsinki 1987
- Riimala, Erkki: Meren, kanavan ja laivojen Viipuri. Helsinki 1991
- Rikama, Juha: Kirjallisuustieto. Porvoo 1980
- Rinne, Reino & Tiilikainen, Pekka: Suomen urheilun tähtihetkiä. Hämeenlinna 1969
- Rivers, William L.: The Mass Media, Reporting, Writing, Editing. New York 1964
- Rojola, Lea & Laitinen, Lea: Keskusteluja performatiivisuudesta. Teoksessa Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta. Toim. Lea Laitinen & Lea Rojola. Vammala 1998
- Rommi, Pirkko: Suomalaisen puolueen suuret valtiomiehet ja Uusi Suometar ensimmäisellä sortokaudella. Teoksessa 110 vuotta Uuden Suomen ja sen edeltäjien työtä. Helsinki 1957
- Roos, Vappu: Dantesta Dickensiin. Maailmankirjallisuuden suurimpien mestarien elämäkertoja. Porvoo 1950
- Roshco, Bernard: Newsmaking. Chicago 1975
- Routavaara, Akseli: Minusta tulee toimittaja. Alkeistietoa sanomalehtialalta. Jyväskylä [1944]
- Runojen selitykset. Teoksessa Johan Ludvig Runeberg: Runoja II-III. DDR 1989
- Ruohomäki, Katariina: Uutiskirjoittamisen asiantuntijuus. Teoksessa Kieli ja asiantuntijuus. Toim. Merja Koskela & Nina Pilke. AFinLAN vuosikirja 2003/n:o 61. Jyväskylä 2003
- Ruokanen, Tapani: Turja, kriivari. Reportaasi 1900-luvun Suomesta. 2. painos. Keuruu 2001

Rusi, Alpo: Lehdistönsensuuri jatkosodassa. Sanan valvonta sodankäynnin välineenä 1941–1944. Suomen Historiallinen Seura, Historiallisia tutkimuksia, 118. Kokemäki 1982

Ruuskanen, Pentti: Parlografista telexiin. Teoksessa Tietoliikenne Suomessa 1860–1939. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja, n:o 10. Helsinki 1978

Ruuth, J. W & Halila, Aimo ym.: Viipurin kaupungin historia. IV: 2 osa. Vuodet 1840–1900. Lappeenranta 1981

Rydén, Per: Avdelningen för pressforskning vid Litteraturvetenskapliga institutionen, Lunds universitet. Julkaisussa Masskommunikationsforskning i Sverige 1985. Ett temanummer från Nordicom-Sverige. Nordicom-Nytt/Sverige nr. 1–2/1985 [= 1985a]

Rydén, Per: En kritikers väg. Studier i Oscar Levertins litteraturkritik 1883–1896. Lund 1974 [= 1974a]

Rydén, Per: En kritikers värderingar. Studier i Oscar Levertins litteraturkritik 1897–1906. Lund 1977

Rydén, Per: Handledningarnas historia. Redaktionskatekeserna berättar om yrkets regler och ställning. Teoksessa Forskning om journalistik. En antologi från Nordicom-Sverige. Red. Ulla Carlsson. Kungälv 1988

Rydén, Per: "Oscar Levertin, krönikör". En kort episod i en kortlivad tidning. Teoksessa Press och litteratur 2. Åtta presshistoriska studier. Lund 1974 [= 1974b] (julk. Litteraturvetenskapliga institutionen Lund)

Rydén, Per: The Study of Mass Media Content over Time in Newspapers. Teoksessa Mass Communications and Culture. Eds Gunnar Andrén & Hans Strand. Centre for Mass Communication Research, University of Stockholm. Angered 1981 [= 1981a]

Rydén, Per: Vår dagliga läsning. Några sidor till belysning av den svenska dagpressens genrer och historia. Malmö 1981

Rytkönen, Alli: Poliittinen Päivälehti. Päivälehdien historia III. Helsinki 1949

Rytkönen, Alli: Päivälehdien ulkonaiset puitteet ja kirjalliset profiilit. Päivälehdien historia II. Helsinki 1946

Rytkönen, Alli: 1880-luvun "nuoret" ja Päivälehdien perustaminen. Päivälehdien historia I. Helsinki 1940

Räty, Panu: Henkilokuva ajan kuvana. Teoksessa Journalismia! Journalismia? Toim. Anu Kantola & Tuomo Mörä. Juva 1998

Saanko haastattelun. Toim. Tuula Rajamäki. Helsinki 1994 (julk. Radio- ja televisioinstituutti)

- Saarenheimo, Mikko: 1880-luvun suomalainen realismi. Kirjallinen tutkimus. Porvoo 1924
- Saari, Maija-Liisa: "Uuden Suomen" kulttuurialakerrat. Teoksessa Yhteiskunta 1951. Yhteiskunnallisen Korkeakoulun vuosikirja III. Helsinki 1952
- Saarikoski, Vesa: Keskustajääkäri Aarne Sihvo. Näkökulma aseellisen voiman ja yhteiskunnan vuorovaikutukseen itsenäistymisen murroksesta paasikiviläiseen toiseen tasavaltaan. Bibliotheca historica, 25. Helsinki 1997
- Saariluoma, Liisa: Modernin minän synty 1700-luvun romaanissa. Valistuksesta Wilhelm Meisteriin. Vaasa 1999
- Saarimaa, E. A.: Kielen ja tyylin alalta. Kirjoitelmia. Porvoo 1925
- Saarinen, Esa: Gonzo! Waroom! Teoksessa Hunter S. Thompson: Suuri hainmetsästy. Outoja tarinoita oudolta ajalta. Pirkkala 1982
- Saarinen, Juhani: Porin historia III. 1809–1939. Kokemäki 1972
- Saarinen, Reia: Jatkoromaanit ja -novellit 1860-luvun lehdistössä. Sanomalehtitutkimuksen tutkielma. Yhteiskunnallinen Korkeakoulu 1958
- Saario, Tapio: Kuka kukin oikeasti on. Hakemisto fiktiivisten henkilöiden esikuvista kotimaisessa kaunokirjallisuudessa. Saarijärvi 1996
- Salkonen, Marja-Leena: Julistaja ja poliitikko. Yrjö Mäkelinin elämä ja toiminta. Helsinki 1967
- Sallamaa, Kari: Kirjalliset ryhmät. Teoksessa Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta kapinaan. SKS:n toimituksia, 724:2. Vammala 1999
- Sallinen-Kuparinen, Aino: Viestintätutkimuksessa kuvastuu elämän kirjo. Teoksessa Tiede muutosten maailmassa. Toim. Touko Perko. Jyväskylä 1990
- Salmelin, Pentti: Järjestölehdessä puoluelehdistöön. Suomen työväenlehdistön synty ja asema työväenliikkeen tiedotus kentässä ennen vuoden 1901 puoluekokousta. Vammala 1967 [= 1967a]
- Salmelin, Pentti: Sanomalehtitutkinnosta toimittajatutkintoon. Teoksessa 60 vuotta toimittajakoulutusta. Toim. Kaarle Nordenstreng. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja C, 7/1985
- Salmelin, Pentti: Suomen työväenlehdistön alkuvaiheet. Aika ennen vuoden 1901 puoluekokousta. Lehdistöopillinen tutkimus yhteiskuntatieteiden lisensiaatin tutkintoa varten. Yhteiskunnallinen Korkeakoulu 1964
- Salmelin, Pentti: Uutinen ja lehtimies eli uutistyön ongelmia. Helsinki 1967 [= 1967b]
- Salmenperä, Eino: Sata vuotta satakuntalaista sanomalehteä. Teoksessa Satakunnan Kansa ja sen edeltäjät. Pori 2003

- Salmi, Hannu: "Atoompommilla kuuhun!". Tekniikan mentaalihistoriaa. Helsinki 1996
- Salminen, Esko: Aselevosta kaappaushankkeeseen. Sensuuri ja itsesensuuri Suomen lehdistössä 1944–1948. Keuruu 1979
- Salminen, Esko: Kynän mestareita. Sanomalehtijournalismi 1700-luvulta 2000-luvulle. Suomen Lehdistön eripainos [1995]
- Salminen, Esko: Mediavallan aika. Poliitiikka tiedotusvälineissä Mauno Koivistosta Tarja Haloseen. Helsinki 2006
- Salminen, Esko: Oivaltava toimittaja. Toimitustyön uudet mallit ja vaatimukset. Keuruu 1998
- Salminen, Esko: Sitoutumattomuuden ja laajenevan informaation aika 1950–1980. Teoksessa Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle. Suomen lehdistön historia 3. Jyväskylä 1988
- Salminen, Esko: Vaikeneva valtiomahti? Neuvostoliitto/Venäjä Suomen lehdistössä 1968–1991. Helsinki 1996
- Salminen, Esko: Viestinnällä vallankumoukseen. "Demokraattisen toimittajakoulutuksen" aika 1960-luvulta 1980-luvulle. Helsinki 2004
- Salo, Arvo: Kirjavat päivät. Vaellus eilisessä. Hämeenlinna 1986
- Salokangas, Raimo: Aikansa oloinen. Yleisradion historia (1949–1996). 2. osa. S. I. 1996
- Salokangas, Raimo: "Ankarat käskyt kohtalon". Vaasa Oy, Vaasa-lehti ja Pohjalainen kohtaavat lehtimarkkinoiden muutoksen. Vaasa 2003 [= 2003 a]
- Salokangas, Raimo: Epätyypillistä liiketoimintaa? Raha, aate ja palvelutehtävä sanomalehdistön historiassa. Teoksessa Kymmenen kysymystä journalismista. Toim. Touko Perko & Raimo Salokangas. Jyväskylä 1998
- Salokangas, Raimo: Historiallisesta tiedotustutkimuksesta. Tiedotustutkimus 1/1984
- Salokangas, Raimo: Itsenäinen tasavalta. Teoksessa Suomen historian pikku jättiläinen. 7. painos. Porvoo 1997
- Salokangas, Raimo: Itsenäinen tasavalta. Teoksessa Suomen historian pikku jättiläinen. 7. painos. Porvoo 2003 [= 2003b]
- Salokangas, Raimo: Joukkotiedotus. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria III. Itsenäisyyden aika. Porvoo 1982 [= 1982a]
- Salokangas, Raimo: Julistajasta keskustelijaksi. Turun Päivälehti ja sen edeltäjät 1898–1988. Turku 1988

- Salokangas, Raimo: Puolueen aset. Maalaisliiton sanomalehdistön synty ja sen asema puolueessa ja sanomalehtimarkkinoilla 1906–1916. Suomen historiallisen seuran historiallisia tutkimuksia, n:o 116. Vammala 1982 [= 1982b]
- Salokangas, Raimo: Puoluepolitiikka ja uutisjournalismi muuttuvilla lehtimarkkinoilla. Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan. Suomen lehdistön historia 2. Kuopio 1987
- Salomaa, Erkki: A. B. Mäkelä. Teoksessa Tiennäyttäjät 1. Toim. Hannu Soikkanen. Rauma 1967
- Salomaa, Pertti: Dokumentaarinen radioilmaisu. Yleisradion suunnittelu- ja tutkimusosasto, sarja B, 1/1989. Helsinki 1989
- Salomies, Ilmari & Tammisto, Ilmari: Kirkkohistorian oppikirja. 12. painos. Jyväskylä 1965
- Salonen, Erkki & Mäkeläinen, Osmo: Sanoma- ja aikakauslehdistö. Teoksessa Suomen kirjallisuus VII. Kirjallisuuden kenttä. Keuruu 1968
- Sandelin, Carl Fredrik: Ulkomaankauppaa ja teollisuutta 1800-luvulla. Teoksessa Ikuinen Viipuri. Ajankuvia seitsemältä vuosikymmeneltä. Kaukomieli XV. Keuruu 1993
- Sanomalehdistöhistoriallinen bibliografia. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja, 11. Helsinki 1978
- Sanomalehdistön kaksi vuosisataa kuvina. Toim. Raimo Salokangas. Lappeenranta [1976]
- Santonen, Pirjo: Juttutyyppejä. Teoksessa Santonen, Pirjo & Oksanen, Anja & Tanttu, Markku: Järjestölehden tekemisestä. Karkkila 1972
- Santonen, Pirjo: Kasvun vuosikymmenet. Teoksessa Paikallislehdistön historia. Suomen lehdistön historia 4. Kuopio 1985
- Santonen, Pirjo: Paikallislehden sisältö. 75-vuotias Tyrvään Sanomat ympäristönsä kuvastimena. S. I. 1968
- Saraneva, Usko: "Kun radio tuli meille". Yleisradion kuuntelijakunnan muodostuminen Suomessa vuosina 1920–1960. Helsinki 1982 (julk. Yleisradio)
- Saukkonen, Pauli: Mistä tyyli syntyy? Juva 1984
- Saves, Seppo: Kuvajournalismi sellaisena kuin olen sen kokenut. Espoo 1986
- Savolainen, Raimo: J. V. Snellman – suomalaiset herättävä sanomalehtimies Kuopiosta. Teoksessa J. V. Snellman. Kootut teokset 6. Tammikuu 1844 – heinäkuu 1844. Helsinki 2002
- Savolainen, Raimo: Sivistyksen voimalla. J. V. Snellmanin elämä. Helsinki 2006

- Savolainen, Raimo: Suosikkisenaattorit. Venäjän keisarin suosio suomalaisten senaatto-reiden menestyksen perustana 1809–1892. Helsinki 1994
- Schaber, Will & Fabian, Walter: Leitartikel bewegen die Welt. Stuttgart 1964
- Schauman, August: Från sex årtionden i Finland I. Helsingfors 1922
- Schauman, August: Kuudelta vuosikymmeneltä. Muistoja elämän varrelta. I osa. Por-
voo 1967 [= 1967a]
- Schauman, August: Kuudelta vuosikymmeneltä. Muistoja elämän varrelta. II osa. Por-
voo 1967 [= 1967b]
- Schivelbusch, Wolfgang: Junamatkan historia. Jyväskylä 1996
- Schmidt, Siegfried J.: Texttheorie. München 1973
- Schudson, Michael: Discovering the News. A Social History of American Newspapers.
New York 1978
- Schudson, Michael: The Emergence of the Objectivity Norm in American Journalism.
Teoksessa Diffusion of the News Paradigm 1850–2000. Eds Svennik Høyer & Horst
Pöttker. Kungälv, Sweden 2005
- Schudson, Michael: The Power of News. Cambridge, Massachusetts 1995
- Schulman, Hugo: Tapahtumat Suomessa Krimin sodan aikana vv. 1854–1855. Helsinki
1905
- Schulz, Jürgen Michael: Heine – The Link Between Literature and Journalism. Quesher,
November 1997 (julk. Tel Aviv University Institute for Research of the Jewish Press)
- Schück, Henrik: Yleinen kirjallisuuden historia 6. Valistuksen aika I. Porvoo 1961
- Schwarzlose, Richard A.: Newspapers. A Reference Guide. Westport, Connecticut 1987
- Screen, J. E. O.: Suomalaiset tarkk'ampujat. Suomen "vanha sotaväki" 1881–1901. Soti-
laserinteen seura ry:n julkaisusarja, no 4. Vantaa 2000
- Segers, Rien T.: Kirja ja lukija. Johdatusta kirjallisuudentutkimuksen uuteen suuntauk-
seen. Juva 1985
- Selén, Kari: Tasavalta hakee suuntaa, Teoksessa Suomen historia. Osa 7. Espoo 1987
- Seppi, Sakari: Uutisen muoto, lukijatyytit ja uutisen arvostaminen. Lehdistö- ja tiedo-
tusopin pro gradu. Tampereen yliopisto 1967
- Seppälä, Antti: Todellisuutta kuvaamassa – todellisuutta tuottamassa. Työ ja koti tele-
vision ja vähän radionkin uutisissa. Jyväskylä Studies in Humanities, 2. Jyväskylä 2003

- Seppälä, Arto: Mitä Waltari vastasi. Kirjoituksia kirjoista, kirjailijoista, kirjallisuudesta ja kirjoittamisesta. Juva 1989
- Seppälä, Raimo: Sata vuotta Suomen puolesta. Aamulehden linjanvetoa vuosina 1881–1981. Tampere 1981
- Seppälä, Raimo: Vuosisata sormenpäässä. 1900-luku Aamulehden kuvaajien tallentamana. Mediamuseo Rupriikin julkaisuja 1. Saarijärvi 2004
- Seppänen, Esko: Pankkikirja. Forssa 1993
- Setälä, E. N.: Katsaus suomenkielisen aikakauskirjallisuuden vaiheisiin. Valvoja, juhla-julkaisu 1880–1905. Helsinki 1905
- Shaw, David: Press Watch. A Provocative Look at How Newspapers Report the News. New York 1984
- Shepard, Leslie: The History of Street Literature. Guildford 1973
- Siebert, Fred S. & Peterson, Theodore & Schramm, Wilbur: Four Theories of the Press. Ninth printing of the paperbound edition. Urbana 1974
- Sihvo, Hannes: Elävä Kivi. Aleksis Kivi aikanaan. Jyväskylä 2002
- Sihvonen, Jukka: Mediatajun paluu. Juva 2004
- Sillanpää, L. A.: Vanhan-Ruoveden historia. II:2. Keuruu, Multia, Mänttä, Pihlajavesi ja Ähtäri isostavihasta 1980-luvulle. Vammala 1969
- Siltala, Juha: Lapuan liike ja kyyditykset 1930. Keuruu 1930
- Siltari, Aimo: Kolme pakinamestaria, Kaapro Jääskeläinen, Aapeli ja Jahvetti. Teoksessa Suloinen Savonmaa. Voephan se olla näenniin. Toim. Ritva Koivukoski. Juva 1998
- Silvennoinen, Martti: Punainen valo palaa. Vaasa 1977
- Simppa [= Simo Juntunen]: Jahvetti. Legenda jo eläessään. Porvoo 1976
- Sinisalo, Uuno: Tampereen kirja. Kuvaus Tampereen vaiheista ja nykyisestä kaupungista. Tampere-seuran julkaisuja, 8. Tampere 1947
- Sirkkunen, Esa: Sähköraitiotievaunussa. Matkoja tekstistä kontekstiin (ja takaisin). Tiedotustutkimus 3/1998
- Skog, Emil: Veljet vastakkain. Porvoo 1974
- Smistrup, Gert: Avisreportagen – set fra de norske fjelde. Teoksessa DJH 84. Århus 1984 (julk. Danmarks journalisthøjskole)

Smistrup, Gert: Reportaasi pintajournalismin aikakaudella. Teoksessa Salokangas, Raimo (toim.): Joukkoviestintä Pohjoismaissa 1986. Tutkimusta ja keskustelua tiedotusvälineistä. Rauma 1986

Smith, Anthony: The long road to objectivity and back again: the kinds of truth we get in journalism. Teoksessa *Newspaper History from the seventeenth century to the present day*. Ed. by George Boyce, James Curran and Pauline Wingate. London 1978

Smith, Anthony: *The Newspaper. An International History*. Norwich 1979

Smith, Edward J. & Hajash, Donna J.: International Graphics in 30 Daily Newspapers. *Journalism Quarterly*, Fall 1988

[= Snellmanin kootut 6] J. V. Snellman: Kootut teokset 6. Helsinki 2002

[= Snellmanin kootut 9] J. V. Snellman: Kootut teokset 9. Helsinki 2002

Soikkanen, Hannu: Kansalaissota dokumentteina. Valkoista ja punaista sanankäyttöä v. 1917–1918. Mielipiteiden muovautuminen kohti kansalaissotaa. Helsinki 1967

Soikkanen, Hannu: Kohti kansan valtaa 3. 1944–1952. Eno 1991

Soini, Yrjö: Kuin Pietari hiilivalkealla. Sotasyllisyyssasian vaiheet 1944–1949. Helsinki 1956

Solomon, Stanley J.: *Beyond Formula. American Film Genres*. New York 1976

Spectrum tietokeskus. 5. osa. Porvoo 1977

Spissler, Hanno: Infografiikka julkaisijan työvälineenä. Jyväskylä 2001

Spjut, Einar: Frans Michael Franzén. Uppsala 1925

Stangerup, Hakon: Avisens historie i de Lande, der skabte den: England, Frankrig, Tyskland og USA. Bind 3. Fra Tyverne til TV-Alderen. København 1974

Steinbock, Dan: Mediaspesifi televisiotutkimus, televisio-ohjelma tekstinä ja ohjelma-kielten historiallisia muodonmuutoksia. Teoriaa ja käytäntöä I–III. Television ohjelma-kieli tekstinä. Teoreettinen tutkimus (I). Yleisradion suunnittelu- ja tutkimusosasto, sarja B, 1a/1985 [= 1985a]

Steinbock, Dan: Taideteos ja taidekasvatus. Niskasen, Mollbergin, Salaman ja Turkan töitä yhteiskunnallisesta ja strukturalistisesta näkökulmasta. Jyväskylä 1985 [= 1985b]

Steinbock, Dan: Tiedotustutkimus ja pragmaattinen käänös. Teoksessa *Viestinnän valtateillä*. Juhlakirja professori Osmo A. Wiion 60-vuotispäivänä. Helsinki 1988

Steinby, Gunnel: Journalister och publicister i svensk press i Finland under tvåhundra år. En matrikel. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, nr 45. Pressstudier 2. Åbo 1981

- Steinby, Torsten: Amos Anderson. Press och kultur. Helsingfors 1982
- Steinby, Torsten: Romersk publicistik. Skriftlig nyhetstjänst och opinion under Ciceros tid. Helsingfors 1956
- Steinby, Torsten: Selityksiä ja huomautuksia. Teoksessa Topelius, Z.: Muistiinpanoja vanhasta Helsingistä. Jyväskylä 1986
- Steinby, Torsten: Suomen sanomalehdistö. Historiallinen katsaus. Porvoo 1963
- Stenros, Helmer & Aura, Seppo: Arkkitehtuurin muoto ja sisältö. Johdatus arkkitehtuurin muoto-opin ja ihmistiedon yleisteoriaan. Hanko 1984
- Stephens, Mitchell: A History of News. From the Drum to the Satellite. New York 1989
- Stevens, John D.: Sensationalism and the New York Press. New York 1991
- Stone, Gerald: Examining Newspapers. What Research Reveals About America's Newspapers. Newbury Park 1987
- [Store norske.] Aschehoug og Gyldendahls Store Norske leksikon. Ts-Å. 2. utgave. Oslo 1989
- Strentz, Herbert: News reporters and news sources. Accomplices in shaping and misshaping the news. Second edition. Ames, Iowa 1990
- Strömborg, J. E.: Biografiska anteckningar om Johan Ludvig Runeberg. Runebergs lif och verksamhet i Borgå. Förra delen. Helsingfors 1896
- Strömquist, Siv: Styckevis och helt. Om styckeindelningens roll i skrivprocessen och bruket av nytt stycke i svenska elevuppsatser. Kristianstad 1987
- Suhola, Aino & Turunen, Seppo & Varis, Markku: Journalistisen kirjoittamisen perusteet. Jyväskylä 2005
- Suistola, Jouni: Kaleva. Sata vuotta kansan kaikuja. Oulu 1999
- Summa, Pirkko-Liisa: Reportterina presidenttien matkassa. Porvoo 2004
- Sundström, Merja: Eniten on muuttunut ulkomaan uutisointi. Teoksessa Suomenmielinen, kansanvaltainen. Suomalaisen Sanomalehtimiesliiton satavuotisjulkaisu. Jyväskylä 2005
- Suomalainen, Marja-Liisa: Sanomalehtien uutiskanavista 1860- ja 1870-luvulla. Teoksessa Lehdistöhistoriallisia tutkimuksia I. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja, n:o 12. Helsinki 1979
- Suomela, Leo: Jutut ja juttujen juuret. Kvantitatiivista analyysia parinsadan vuoden ajalta lehdistömme kielenkäytöstä (1776-1976). Teoksessa Lehdistöhistoriallisia tutkimuksia 2. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja, 16. Helsinki 1980

Suomen itsenäistymisen kronikka. Päätoimittajat Jorma Keränen ja Jorma O. Tiainen. Jyväskylä 1992

Suomen kansallisgalleria. Osa 6. Hämeenlinna 2006

Suomen kielen perussanakirja. I osa. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja, 55. Nidottu laitos vuosina 1990–1994 julkaistusta Suomen kielen perussanakirjasta. Helsinki 2001

Suomen kielen perussanakirja. III osa. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja, 55. Nidottu laitos vuosina 1990–1994 julkaistusta Suomen kielen perussanakirjasta. Helsinki 2001

Suomen kirjailijat. Toim. Maija Hirvonen. SKS:n toimituksia, 570. Tampere 1993

Suomen kirjallisuuden antologia V. Kohti kahta kulttuuria. Helsinki 1969

Suomen kulttuurihistoria. Osa 5. Viisisataa pienoiselämäkertaa. Hakemisto. Keuruu 2004

Suomen sanomalehdistön matrikkeli. Matrikel över Finlands tidningspress. Julkaissut Suomen Sanomalehtimiesten Liitto. Helsinki 1937

Suomen Sosialidemokraattisen Sanomalehtimiesliiton jäsenet 1968. Teoksessa sosialidemokraattisen lehdistön taipaleelta. Suomen Sosialidemokraattisen Sanomalehtimiesliiton ja T-lehdistön juhlaulkaisu. Koonnut Erkki Wiksten. Helsinki 1968

Suomen työväenliikkeen historia. Joensuu 1976

Suomenmielinen, kansanvaltainen. Suomalaisen Sanomalehtimiesliiton satavuotisjulkaisu. Jyväskylä 2005

Suomi, Juhani: Pysähtyneisyyden vuodet. Mauno Koiviston aika 1981–1984. Keuruu 2005

Suomi, Juhani: Taistelu puolueettomuudesta. Urho Kekkonen 1968–1972. Keuruu 1996

Suomi, Juhani: Vuoroin vieraisa. Suomen tasavallan presidentit matkalla ja isäntinä ennen toista maailmansotaa. SKS:n toimituksia, 874. Hämeenlinna 2002

Suomi, Vilho: Kirjallinen kulttuuri. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria I. 2. painos. Porvoo 1983

Suomi, Vilho: Sanomakirjallisuudesta arkiveisuihin. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria I. Ruotsinvallan aika. Porvoo 1979

Suominen, Elina: Kansalaisten tiedontarve. Tiedontarvetutkimuksen lähtökohdat, teoreettinen viitekehys, otos, haastattelumenetelmä, vastaajajoukon kuvaus ja tiivistelmä toimittajien Tiedontarveseminaarista. Oy Yleisradio Ab, PTS-elin, sarja B, 3/1973

- Suominen, Tapani & Kemppainen, Pentti: Unton tarina. Unto Miettisen vuosikymmenet. Juva 1980
- Suova, Eino: Aurora-seuran sanomalehti 1771–78. Sanomalehtiopillinen tutkimus. Turku 1952 [= 1952a]
- Suova, Eino: Oikaisut sanomalehdissä. Teoksessa Yhteiskunta. Yhteiskunnallisen Korkeakoulun vuosikirja I. Helsinki 1949
- Suova, Eino: Sanomalehtitiede valinkauhassa. Helsinki 1956
- Suova, Eino: Suomen sanomalehtimiesten yhteistoiminnan alkuvaiheet. Yhteiskunnallisen Korkeakoulun julkaisuja, 8. Helsinki 1957
- Suova, Eino: Valtiopäiväselostusten historiaa. Teoksessa Yhteiskunta 1952–53. Yhteiskunnallisen Korkeakoulun vuosikirja IV. Helsinki 1953
- Sutton, Albert A.: Design and Makeup of the Newspaper. Fourth printing. New York 1955
- Sutton, Albert A.: Education for Journalism in the United States from its Beginning to 1940. Menasha, Wisconsin 1945
- Suuri Ensyklopedia. Osa 4. Keuruu 1978
- Suuri pakinakirja. Toim. Tauno Karilas. Porvoo 1950
- Suuri perinnekirja. Suomalaista juhlaperinnettä ennen ja nyt. Toim. Satu Aalto. Hämeenlinna 1999
- Svanström, Ragnar: Kansallisuusliikkeet. Teoksessa Kansojen historia. Osa 19. Kolmas, uudistettu laitos. Porvoo 1984
- Svensen, Åsfrid: Tekstens mønstre. Innføring i litterær analyse. 2. opplag. Oslo 1986
- Svenskt biografiskt lexikon. Under redaktion av Erik Grill. Band 18. Stockholm 1971
- Svensson, Jan: Kommunikationshistoria. Om kommunikationsmiljön i Sverige under fem sekler. Lund 1988
- Sydän on hyvä. Zachris Topeliuksen kirjoituksia Helsingistä. Toimitus, käännökset ja kommentaarit Rolf Martinsen. Espoo 2003
- Sylwan, Otto: Pressens utveckling under det nittonde århundradet. Stockholm 1924
- Symon, J. D.: The Press and Its Story. London 1914
- Särmä, Pentti: Suovan myötä sanomalehtitiedosta sanomalehtitieteeseen. Teoksessa Tiedotusopin peruskurssin lukemisto. Toim. Kaarle Nordenstreng. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja D, 44/1992

- Taanila, Hannu: Ajatuksia henkilöhaastattelun tekemisestä. Teoksessa Hunnikansan aapinen. Oulu 1981 (julk. sanomalehti Kaleva)
- Taanila, Hannu: Pakina. Teoksessa Suomen kirjallisuus VIII. Kirjallisuuden lajeja. Toim. Pekka Tarkka. Keuruu 1970
- Takkala, Marketta: Ruotsinkielisten sanomalehtien uutiskanavista 1840- ja 1850-luvulla. Teoksessa Lehdistöhistoriallisia tutkimuksia I. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja, n:o 12. Helsinki 1979.
- Tala, Eeva: Kirjallista vai poliittista julkisuutta. J. V. Snellmanin ja Z. Topeliuksen journalismi Suomessa 1840-luvulla. Kulttuurihistorian pro gradu. Turun yliopisto 1990
- Talonen, Jyrki: Poisjääntejä ja boikotteja olympialiikkeessä 1896–1984. Teoksessa Urheilu ja historia. Kansakunnan identiteetiksi, yhteiskunnan vaikuttajaksi, joukkojen harastukseksi. Toim. Vesa Vares. Turun Historiallinen Arkisto, 51. Turku 1997
- Tandefelt, Henrika: Hyvä kuningas ja hänen kansansa 1700-luvun Ruotsin valtakunnassa. Teoksessa Kuningas matkustaa. Näyttely Sederholmin talossa 12.6.–31.12.2000. Lieto 2000
- Tandefelt, Henrika: Kustaa III – kuningas ja alamaiset 1700-luvun lopun Suomessa. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria, 2. Tunne ja tieto. Keuruu 2002
- Tanttu, Juha: Mitä toimittaja tekee? Teoksessa Kirjoittajan työt. Toim. Väinö Kirstinä. Hämeenlinna 1968
- Tarkiainen, Kari: Matthias Calonius (1737–1817). Teoksessa Kansallisgalleria. Suuret suomalaiset. Sääty-yhteiskunnan Suomi (1150–1850). Porvoo 1995
- Tarkiainen, V[iljo]: Henrik Gabriel Porthan. Helsinki 1948
- Tarkiainen, Viljo: Piirteitä suomalaisesta kirjallisuudesta. Porvoo 1922
- Tarkiainen, Viljo & Kauppinen, Eino: Suomalaisen kirjallisuuden historia. 3. painos. Helsinki 1962
- Tarkka, Jukka: 13. artikla. Suomen sotasyllisyyskysymys ja liittoutuneiden sotarikospolitiikka vuosina 1944–1946. Porvoo 1977
- Tarkka, Jukka: Paasikiven aika. Teoksessa Suomen historia, osa 8. Espoo 1988
- Tarkka, Pekka: Esipuhe. Teoksessa Tyyri, Jouko: Kohtaamisia. Toim. Pekka Tarkka. Juva 2005
- Tarkka, Pekka: Lause lauseesta. Arvosteluja ja kirjoituksia 1984–1994. Keuruu 1994
- Tarkka, Pekka: Suomalaisia nykykirjailijoita. Toinen, täydennetty painos. Helsinki 1968
- Tarvainen, Veikko: 60-luvun kapina. Helsinki 1993

Teerijoki, Ilkka: Postivaunun matkassa. Rautatiepostikuljetuksen historia Suomessa 1862–1995. Jyväskylä 1999

Teikari, Erkki: Muutokset Vehmaksen kaudella. Teoksessa 60 vuotta toimittajakoulutusta. Toim. Kaarle Nordenstreng. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja C, 7/1985

Teikari, Erkki: Puolueiden päälehtien ulkopoliittinen suunta vuosina 1933–1944. Tampere 1973

Teikari, Erkki: Sanomalehdistön tehtävät. Teoksessa Sanomalehdistö Suomessa. Toim. Esko Salminen. Espoo 1981

Teikari, Erkki: Suomalainen sanomalehti varovainen kannanottaja. Tiedotustutkimus 3/1990

Terve, Mara! Presidentti Ahtisaaren maakuntamatkat. Toim. Raimo Seppälä. Jyväskylä 1999

Tervonen, Ilkka: Objektivisuus ja informatiivisuus. Journalismin tiedollisten ominaisuuksien tarkastelua kahden käsitteen kannalta. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja A, 55/1986

The Encyclopedia of the British Press 1422–1992. Edited by Dennis Griffiths. Basingstoke 1992

Thompson, Hunter S.: Suuri hainmetsästys. Outoja tarinoita oudolta ajalta. Pirkkala 1982

Thorsen, Svend: Den danske dagspresse I. Avisernes udvikling indtil 1940, de førende mænd. København 1947

Thorsen, Svend: Den danske dagspresse II. Udenrigs-journalistikken, avisernes retstilling og økonomi m.v., dagspressens tilstand op imod 1950. København 1951

Thurén, Torsten: Fakta ja fiktio reportaasissa. Tiedotustutkimus 2/1986

Tiainen, Jorma: Hitaan kehityksen kausi 1812 – n. 1880. Teoksessa Kuujo, Erkki & Tiainen, Jorma & Karttunen, Eeva: Sortavalan kaupungin historia. Jyväskylä 1970

Tiedotustutkimuksen asiasanasto. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen julkaisuja, sarja E, 17/1990

[Tietosanakirja 1909] Tietosanakirja. I osa. Helsinki 1909

[Tietosanakirja 1910] Tietosanakirja. II osa. Helsinki 1910

[Tietosanakirja 1913] Tietosanakirja. V osa. Helsinki 1913

- Tiihonen, Pertti: Miellyttävyyssvalinnat taitotyyleissä. Tutkimus sanomalehden etusivujen rakenteiden vaikutuksista lukijoihin. Lehdistö- ja tiedotusopin pro gradu. Yhteiskunnallinen Korkeakoulu 1964
- Tiihonen, Pertti: Uusi uutinen. Teoksessa Sivuääniä. Viestinnästä ja sen välineistä. Keuruu 1967
- Tiirakari Leeni: Miten Minna Canthia luettiin? Teoksessa Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta kapinaan. SKS:n toimituksia, 724:2. Vammala 1999
- Tiitinen, Ilpo: Juokse porosein. Teoksessa Kalevalaseuran vuosikirja 51, 1971. Vaasa 1971
- Tiitta, Allan: Rakastettu runoilija Frans Mikael Franzén (1772–1847). Teoksessa Kansallisgalleria. Suuret suomalaiset. Sääty-yhteiskunnan Suomi (1150–1850). Porvoo 1995
- Tiitus [= Ilmari Kivinen]: Ennen 30-vuotisjuhlaa. Teoksessa Eino Leino aikalaistensa silmin. Lähikuvia, muistelmia, haastatteluja. Koonnut Aarre M. Peltonen. Keuruu 1958
- Tirkkonen-Condit, Sonja: Editorials as argumentative dialogues; explicit vs. implicit expression of disagreement in Finnish, English and American newspaper editorials. Erikoiskielet ja käännösteoria. VAKKI-seminaari VIII. Vaasan korkeakoulu 1988
- Tobé, Erik: Ranskalaisesta astemittauksesta ja Andwers Hellantista. Teoksessa Tornionlaakson historia II. 1600-luvulta vuoteen 1809. Jyväskylä 1993
- Todorov, Tzvetan: Genres in Discourse. New York 1990
- Toimitusteknillisiä viitteitä Suomen Sosialidemokraatin toimittajille. Helsinki 1961
- Toksvig, Signe: Satukuningas H. C. Andersen. Porvoo 1955
- Tommila, Päiviö: Henrik Gabriel Porthan (1739–1804). Teoksessa Kansallisgalleria. Suuret suomalaiset. Sääty-yhteiskunnan Suomi (1150–1850). Porvoo 1995
- Tommila, Päiviö: Keski-Suomen lehdistö. Osa 1. 1864–1885. Jyväskylä 1970
- Tommila, Päiviö: Keski-Suomen lehdistö. Osa 2. 1886–1917. Jyväskylä 1973
- Tommila, Päiviö: Maaseutukirjeitä tutkimaan. Teoksessa Toimitustyön historiaa Suomessa. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja, n:o 13. Helsinki 1979
- Tommila, Päiviö: Nurmijärven pitäjän historia. I osa. Asutus ja väestö. Vammala 1958
- Tommila, Päiviö: "Nykyajan mahtavimpia miehiä". Zachris Topelius lehtimiehenä. Genos 4/1998
- Tommila, Päiviö: Oulun Wiikko-Sanomia 1829–1879. Oulun lehdistön alkutaival. Oulu 1984 [= 1984a]

- Tommila, Päiviö: Rautatieverkko ja rautatieliikenne. Teoksessa Tietoliikenne Suomessa 1860–1939. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja, n:o 10. Helsinki 1978
- Tommila, Päiviö: Sanomalehti ja kirjallisuus ennen vuotta 1917. Teoksessa Lehdistö ja kirjallisuus. Toim. Pauli Kurkirinne. Snellman-instituutin B-sarja, n:o 15. Kuopio 1989 [= 1989a]
- Tommila, Päiviö: Suomen lehdistö Saiman syntyaikana. Teoksessa J. V. Snellman ja sanomalehdistö. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja, 19. Helsinki 1981
- Tommila, Päiviö: Suomen lehdistön levikki ennen vuotta 1860. Porvoo 1963
- Tommila, Päiviö: Suomen sanomalehdistön alkuvaiheet. Teoksessa Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905. Suomen lehdistön historia 1. Kuopio 1988 [= 1988a]
- Tommila, Päiviö: Suomen sanomalehdistön kehityslinjat. Teoksessa Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle. Suomen lehdistön historia 3. Kuopio 1988 [= 1988b]
- Tommila, Päiviö: Suomen varhaisimmat aikakauslehdet. Teoksessa Aikakauslehdistön historia. Aikakauslehdistön kehityslinjat. Suomen lehdistön historia 10. Jyväskylä 1992
- Tommila, Päiviö: Suuri adressi. Juva 1999
- Tommila, Päiviö: Taustasidonnaisuus ja maailmankuva. Lehdistöhistorian tutkimusongelmia. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja, n:o 20. Helsinki 1982
- Tommila, Päiviö: Tiedon leviäminen. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria II. Autonomian aika. Porvoo 1980
- Tommila, Päiviö: Tutkimussuunnitelma ja sen toteuttaminen. Teoksessa Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905. Suomen lehdistön historia 1. Kuopio 1988 [= 1988c]
- Tommila, Päiviö: Yhdestä lehdestä sanomalehdistöksi 1809–1859. Teoksessa Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905. Suomen lehdistön historia 1. Kuopio 1988 [= 1988d]
- Topelius, Zacharias: Elämäkerrallisia muistiinpanoja. Julkaissut Paul Nyberg. Näköispainos vuonna ilmestyneestä ensipainoksesta. Keuruu 1998
- Topelius, Zacharias: Maamme kirja. Kansanpainos Paavo Cajanderin suomennoksen pohjalla 1981 ilmestyneestä loistopainoksesta. 3. painos. Juva 1998
- Topelius Z[acharias]: Vanha kaunis Suomi. 6. painos. Hämeenlinna 1987
- Torbacke, Jarl: Ensimmäinen maailmansota. Otavan suuri maailmanhistoria, 16. Keuruu 1986
- Torvinen, Taimi: HSY – HJF 60. Herraskaisklubista ammattiyhdistystoimintaan. Helsinki 1980

- Torvinen, Taimi: Ulkomaisen sanomalehdistön historia. Espoo 1982
- Troyat, Henri: Aleksanteri II. Vapauttajatsaari. Juva 1991
- Tuchman, Gaye: Making News. A Study in the Construction of Reality. New York 1978
- Tuchman, Gaye: Objectivity as a Strategic Ritual. An Examination of Newsmen's Notions of Objectivity. American Journal of Sociology. Vol. 77, Number 4. January 1972.
- Tudor, Andrew: Kriittinen metodi: tekijä (auteur) ja lajityyppi (genre). Teoksessa Elokuvan lukukirja. Toim. Jaakko Aarniala. Mänttä 1981
- Tulppo, Pirkko: Alkuvaiheet vuoteen 1926. Teoksessa Radioamatööreistä tajuntateollisuuteen. Toim. Pirkko Tulppo. Porvoo 1976 [= 1976a]
- Tulppo, Pirkko: Yleisradiotoiminnan vakiintuminen 1926–39. Teoksessa Radioamatööreistä tajuntateollisuuteen. Toim. Pirkko Tulppo. Porvoo 1976 [= 1976b]
- Tunstall, Jeremy: The media are American. Fourth printing. New York 1977
- Tuominen, Arvo: Sirpin ja vasaran tie. Muistelmia. 5. painos. Helsinki 1956
- Tuominen, Uuno: Säätyedustuslaitos 1880-luvun alusta vuoteen 1906. Suomen kansanedustuslaitoksen historia. III osa. Helsinki 1964
- Tuomi-Nikula, Jorma & Päivi: Keisarit kesälomalla Suomessa. Jyväskylä 2002
- Turpeinen, Oiva: Höyryllä Hämeeseen. Rautatie Helsingistä Hämeenlinnaan. Korotan 2003 [= 2003a]
- Turpeinen, Oiva: Keisarin maa. Aleksanteri I:n ja Nikolai I:n kansakuntavierailut. Hämeenlinna 2004 [= 2004a]
- Turpeinen, Oiva: Oolannin sota. Itämainen sota Suomessa. Korotan 2003 [= 2003b]
- Turpeinen, Oiva: Puhelimen yleistyminen Suomessa (1877–1939). Teoksessa Tietoliikenne Suomessa 1860–1939. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja, n:o 10. Helsinki 1978
- Turpeinen, Oiva: Vapauttajasta sortajaksi. Aleksanteri II:n, Aleksanteri III:n ja Nikolai II:n aika. Hämeenlinna 2004 [= 2004b]
- Turpeinen, Oiva: Yhdistämme. 200 vuotta historiaa – haasteena tulevaisuus. Lennätinlaitoksesta Telecom Finland Oy:ksi. Osa 1. Helsinki 1996
- Turtiainen, Pirjo: Miten kuulla lasta? Esimerkkinä päiväkotilasten ja koululaisten haastattelut. Helsinki 2001 (Julk. Helsingin kaupungin tietokeskus)
- Turunen, Aimo: Sanomisen taito. 2. painos. Porvoo 1975

- Tuulio, Tyyni: Aino Ackté 23.4.1876 – 8.8.1944. Teoksessa *Suomalaisia vaikuttajaisia*. Porvoo 1977
- Tuusvuori, Jarkko S.: *Kulttuurilehti 1771–2007*. SKS:n toimituksia, 1131. Jyväskylä 2007
- TV Genres. A Handbook and Reference Guide. Edited by Brian G. Rose. Westport, Connecticut 1985
- Tweedie, Alec Mrs.: *Matkalla Suomessa 1896*. 2. painos. Keuruu 1995
- Uimonen, Anu & Valkonen, Markku & Vuoristo, Pekka: *Sata vuotta uutiskuvaa*. Helsingin Sanomat, Lehtikuva Oy 5.5. – 11.6.1989. Vantaa 1989
- Uimonen, Risto: *Julkisuuspelejä. Imagonrakennus politiikassa*. Juva 1992
- Uino, Ari: *Aikakauslehdistön vakiintumisen kausi 1830–1880*. Teoksessa *Aikakauslehdistön historia*. Aikakauslehdistön kehityslinjat. Suomen lehdistön historia 10. Jyväskylä 1992
- Uino, Ari: *Autonomian ajan kuvalehdistö*. Teoksessa *Aikakauslehdistön historia*. Yleisaikakauslehdet. Suomen lehdistön historia 8. Jyväskylä 1991 [= 1991c]
- Uino, Ari: *Kansallisen sivistyksen tienraivaajat*. Teoksessa *Aikakauslehdistön historia*. Yleisaikakauslehdet. Suomen lehdistön historia 8. Jyväskylä 1991 [= 1991d]
- Uino, Ari: *Kuvalehtien kehitys yleisaikakauslehdiksi 1918–1934*. Teoksessa *Aikakauslehdistön historia*. Yleisaikakauslehdet. Suomen lehdistön historia 8. Jyväskylä 1991 [= 1991a]
- Uino, Ari: *Pilalehtien monenkirjava sukupuu*. Teoksessa *Aikakauslehdistön historia*. Yleisaikakauslehdet. Suomen lehdistön historia 8. Jyväskylä 1991 [= 1991b]
- Ukko-Pekka puhuu. P. E. Svinhufvudin puheita, kirjeitä ja muistelmia. Keuruu 1986
- Uskali, Turo: *Talousjournalismin historia, rajat ja tulevaisuus*. Teoksessa *Mediajättien aika*. Uusia heikkoja signaaleja. Toim. Jari Ojala & Turo Uskali. Jyväskylä 2005
- Uskali, Turo: *Ulkomaanuutisten uusi maailma*. Tampere 2007
- Uskali, Turo: *”Älä kirjoita itseäsi ulos”*. Suomalaisen Moskovan-kirjeenvaihtajuuden alkutaival 1957–1975. Jyväskylä Studies in Humanities 6. Jyväskylä 2003
- Uuno Kailaasta Aila Meriluotoon. Suomalaisten kirjailijain elämäkertoja. Toim. Toivo Pekkanen & Reino Rauanheimo. Porvoo 1947
- Uusi sivistyssanakirja. 4. painos. Keuruu 1988
- Uusi tietosanakirja. 21. osa. Helsinki 1965
- Uusitalo, Kari: *Suomalaisen elokuvan vuosikymmenet*. Johdatus kotimaisen elokuvan ja elokuva-alan historiaan 1896–1963. Helsinki 1965

- Vaage, Odd F.: Kritikk av journalistikk. Kritiske oppfatninger av norsk dagspresse-journalistikk i avisinnlegg, i klager til Pressens faglige utvalg og blant avisenes inter-
vjuobjekter.
Hovedrapport. Norsk Journalisthøgskole, Oslo 1985
- Vaasan Jaakkoo [= J. O. Ikola]: Eteläpohjalaista nektaria. Teoksessa Meistä tuli kirjaili-
joita. 44 kirjailijaa kertoo kirjallisista ensiaskeleistaan. Jyväskylä 1947
- Wahlberg, Ferdinand: Samhällsuppfustran. Skådespel i fyra akter. Helsingfors 1882
- Wahrig, Gerhard: Deutsches Wörterbuch. Berlin 1977
- Vahtera, Raimo: Matkan määränä kansan menestys. Turku 2004
- Waldrop, A. Gayle: Editor and Editorial Writer. Revised edition. New York 1955
- Wale, Thorbjørn: Innføring i journalistikk. Oslo 1978
- Valentin [= Ensio Rislakki]: Ensimmäinen suomalainen moderni parodia. Teoksessa
Meistä tuli kirjailijoita. 44 kirjailijaa kertoo kirjallisista ensiaskeleistaan. Jyväskylä 1947
- Valkama, Leevi: Kaunokirjallisuus. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria II. Porvoo 1980
- Valkama, Leevi: Proosan taide. Viisi tutkielmaa. Juva 1983
- Valkonen, Marjaana: Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK r.y. 1907-87. Hel-
sinki 1989
- Waltari, Mika: Aiotko kirjailijaksi? Tuttavallista keskustelua kaikesta siitä, mitä nuoren
kirjailijan tulee tietää. Porvoo 1935
- Vanhanen, Hannu: Kuoleman kuvat. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos, sarja A,
73/1991. Tampere 1991
- Vanhanen, Hannu: 10 + 1 puheenvuoroa kuvareportaasista. Porvoo 2004
- Warburton, Thomas: Åttio år finlandssvensk litteratur. Jakobstad 1984
- Ward, Hiley H.: Reporting in Depth. Mountain View, California 1991
- Vares, Vesa & Häkkinen, Kaisa: Sanan valta. E. N. Setälän poliittinen, yhteiskunnalli-
nen ja tieteellinen toiminta. Juva 2001
- Varpio, Yrjö: Käyttökirjallisuus. Kaunokirjallisuuden rajankäyntiä ja rajatapausten es-
tetiikkaa. Tampereen yliopiston kotimaisen kirjallisuuden monistesarja, n:o 21. Tampe-
re 1981
- Varpio, Yrjö: Matkalla moderniin Suomeen. 1800-luvun suomalainen matkakirjalli-
suus. SKS:n toimituksia, 681. Tampere 1997

- Varpio, Yrjö: Reseptiotutkimus ja muita artikkeleita. Tampereen yliopiston kotimaisen kirjallisuuden monistesarja, n:o 22. Tampere 1982
- Warren, Carl: Modern News Reporting. Third edition. New York 1959
- Vasenius, Valfrid: Zacharias Topelius ihmisenä ja runoilijana. III osa. Helsinki 1919
- Watson, James & Hill, Anne: A Dictionary of Communication and Media Studies. Bungalow, Suffolk 1984
- Webb, Joseph M.: The Student Journalist and Writing the New Journalism. New York 1977
- Weber, Max: Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik. Tübingen 1924
- Weber, Max: Kohden sanomalehdistön sosiologiaa. Saksan sosiologisessa yhdistyksessä pidetty puhe. Tiedotustutkimus 2/1985
- Weckström, Kim: Journalistiska former. Pressens årbog 1983: 2. Odense 1984
- Vehmas, Raino: Lehdistööppi. Porvoo 1970
- Wellek, René & Warren, Austin: Kirjallisuus ja sen teoria. Helsinki 1969
- Vento, Seppo: "Saiman" uutiset ja Snellman niiden toimittajana. Teoksessa Yhteiskunta 1953–54. Yhteiskunnallisen Korkeakoulun vuosikirja V. Forssa 1954
- Vesikansa, Jyrki: Etusivu – paraatisivu. Teoksessa Etusivun uutiset 1938–1979. Helsinki 1979 (julk. Uusi Suomi)
- Vesikansa, Jyrki: Routavaara, Akseli (1901–1954), päätoimittaja, tietokirjailija. Teoksessa Suomen kansallisbiografia 8. Hämeenlinna 2006
- Vesikansa, Jyrki: Sinivalkoiseen Suomeen. Uuden Suomen ja sen edeltäjien historia I. 1847–1939. Keuruu 1997
- Wessman, Lili: Reportteri tyyliniekkana. Amerikkalaisen New Journalismin kriittinen tarkastelu. Tiedotusopin pro gradu. Tampereen yliopisto 1993
- Westergård, Tom: Vanhat ja uudet ilmoitustaulut. Teoksessa Julkisesti palveluksessanne. Paikallisviestinnän tienviittoa. Toim. Marjatta Pöllänen. Jyväskylä 1996
- Westley, Bruce: News Editing. Cambridge, Massachusetts 1953
- Westwell, Ian: Ensimmäinen maailmansota. Tärkeimmät sotatapahtumat päivä päivältä. Thaimaa 2004
- Wheen, Francis: Marxin Pääoma. Jyväskylä 2007
- Whitaker, Brian: News Limited. Why you can't read all about it. Minority Press Group / Comedia Series No. 5. Nottingham 1981

Wiberg, Matti: *Politiikka Suomessa*. S. I. 2006

Viertola, Juhani: *Maantieverkon kehitys ja autoliikenteen alkuvaiheet*. Teoksessa *Tietoliikenne Suomessa 1860–1939. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisu*, n:o 10. Helsinki 1978

Viesti *Kuninkaankadulta*. Aamulehden seniorit muistelevat. Tampere 2003

Viestintäpoliittisen komitean I osamietintö. Komiteanmietintö 1973: 91 I. Helsinki 1973

Vihavainen, Timo: *Hyvinvointi-Suomi*. Teoksessa *Suomen historian pikkujättiläinen*. Porvoo 2003

Vihavainen, Timo: *Kansakunta rähmällään. Suomettumisen lyhyt historia*. Keuruu 1991

Wiio, Osmo A.: *Viestinnän opas*. 3. painos. Espoo 1981

Wiio, Osmo A.: *Viestinnän tutkimussuuntia*. Helsinki 1992

Viita, Ossi: *Hymyilevä Hannes*. Työläisurheilija Hannes Kolehmainen sankaruus porvarillisessa Suomessa. Keuruu 2003

Viita, Ossi: *Suden hetkiä*. Amerikansuomalainen olympiavoittaja Ville Ritola. Siirtolaisinstituutin Pohjanmaan aluekeskuksen julkaisu n:o 1. Vammala 1997

Wiksten, Erkki: *Sirkuskatu 3*. Helsinki 1977

Wilén, Yrjö: *Kansan Lehti 1899–1949*. Tampere 1949

Wilenius, Reijo: *Kolme näkijää ja tekijää*. Lönnrot, Runeberg, Snellman ja Suomen suunta. Jyväskylä 1986

Viljanen, Lauri: *Runeberg ja hänen runoutensa 1804–1837*. Porvoo 1944

Viljanen, Lauri: *Runeberg ja hänen runoutensa 1837–1877*. Porvoo 1948

Williams, Raymond: *Marxismi, kulttuuri ja kirjallisuus*. Jyväskylä 1988

Williamson, Daniel R.: *Feature Writing for Newspapers*. New York 1975

Wilson, John: *Understanding Journalism. A guide to issues*. St Ives 1996

Winding, Kjeld: *Lederne*. Teoksessa *Kritik af avisen*. Berlingske Presse-Bibliotek, bind 19. København 1961

Viranko, Allan: *Suomen sanomalehdistö vakaannuttaa asemaansa 1916–1966*. Vaasa 1966

- Wiren, Karl-Hugo: Från skilda håll. Aftonbladets textsanskaffning 1886–1887. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm studies in history, 25. Avesta 1979
- Wiren, Karl-Hugo: Nyhetsanskaffning på 1880-talet. En studie i Gustaf Retzius' Aftonblad. Pressens årbog 1978. Odense 1978
- Virkkunen, Sakari: Miten maa makaa. Keuruu 1984
- Virkkunen, Sakari: Suomen presidentit. Osa I. Ståhlberg, Relander, Svinhufvud. Keuruu 1994
- Virtanen, Keijo & Heikkonen, Esko: Amerikkalaisen kulttuurin leviäminen Suomeen. Tutkimusraportti Suomen Akatemian tukemasta projektista. Turun yliopiston historian laitos, julkaisuja, 15, 1985
- Virtapohja, Kalle: Sankareiden salaisuudet. Journalistinen draama suomalaista urheilusankaria synnyttämässä. Saarijärvi 1998F
- Wiskari, Werner: Pahan ilman lintu. Juva 1987
- Wittgenstein, Ludwig: Filosofisia tutkimuksia. Juva 1981
- Vladimirov, Viktor: Näin se oli... Muistelmia ja havaintoja kulissientakaisesta diplomaattitoiminnasta Suomessa 1954–94. Keuruu 1993
- Voionmaa, Väinö: Tampereen kaupungin historia. II osa. Tampereen historia Venäjän vallan ensipuoliskon aikana. II, tarkastettu ja lisätty painos. Tampere 1929
- Volder, U. von: Soziologie der Zeitung. Stuttgart 1959
- Wolfe, Tom: The New Journalism. With an Anthology edited by Tom Wolfe and E. W. Johnson. New York 1973
- Wolseley, Roland E. & Campbell, Laurence R.: Exploring Journalism. With Emphasis on its Social and Professional Aspects. Third printing. Englewood Cliffs, N. J. 1959
- Wright, Georg Henrik von: Logiikka, filosofia ja kieli. Ajattelijoita ja ajatussuuntia nykyajan filosofiassa. Toinen, uusittu painos. Helsinki 1968
- WSOY Iso Tietosanakirja. Osa 2. Porvoo 1995
- Vuolijoki, Sulo (= - Il-): Kymmenen vuoden kokemuksia. Teoksessa Työmies 10:n vuotta 1895–1905. Helsinki 1905
- Wuolio, Eija-Leena: Suomen liikuntahistoria. Helsinki 1982
- Vuoriniemi, Jorma: Ollin kieli nykysuomen kuvastimena. Semanttis-interpretatiivi tutkimus. SKS:n toimituksia, 312. Vammala 1973
- Vuorio, Kaija: Savossa Savon Sanomat. Sanomalehti Savon Sanomat 100 vuotta 1907–2007. Jyväskylä 2007

- Vuorio, Yrjö: Suomen sensuuriolot Venäjän vallan alkuaikoina vv. 1809–1829. Porvoo 1934
- Vuortama, Timo: Hyvä lehtimiestapa. Karkkila 1976
- Vuortama, Timo: Hyvä lehtimiestapa. Rauma 1984 [=1984a]
- Vuortama, Timo: Hyvä lehtimiestapa II. Hämeenlinna 1978
- Vuortama, Timo & Kerosuo, Lauri: Viestinnän lait ja säännöt. Hämeenlinna 1994
- Väinölä, Tauno: Juhani Ahon Heränneitä. Teoksessa Aho, Juhani: Heränneitä. Pieksämäki 1987
- Väisänen, Pekka: Vallan varjossa. Poliittisten toimittajien historiaa 1960-luvulta 1990-luvulle. Turku 1992
- Välkevirta, Leila: Tiedotustoiminta toimittajan näkökulmasta. Teoksessa Tiedottaja, tiedotus, toimittaja. Toim. Jyrki Pietilä. Hämeenlinna 1984 [= 1984b]
- Välkevirta, Leila & Ojala, Esko: Tiedotusalan järjestöt Suomessa. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen opetusmoniste, 33/1979
- Väyrynen, Taru: Pentti Holappa. Vuodet 1961–1980. Puolesta ihmisoikeuksien. Helsinki 2002
- Wörterbuch der sozialistischen Journalistik. Karl-Marx-Universität Leipzig, Sektion Journalistik, 1973
- Yleisradion ohjelmatoiminnan säännöstö. Helsinki 1972
- Ylikahri, Ville: Patruunoiden valtakunnat. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria, 2. Tunne ja tieto. Keuruu 2002
- Ylikangas, Heikki: Väkivallasta sanan valtaan. Suomalaista menneisyyttä keskiajalta nykypäiviin. Juva 1999
- Zetterberg, Seppo: Eero Erkko. Keuruu 2001
- Zetterberg, Seppo & Pulma, Panu: Autonominen suuriruhtinaskunta. Teoksessa Suomen historian pikkujättiläinen. Porvoo 2003
- Zilliacus, Benedict: Vuoren varjo. 2. painos. Hämeenlinna 1991
- Zilliacus, Clas: Bladet och dess bläddrare. En umgängeshistorisk skiss. Teoksessa Presshistoriska och andra studier tillägnade Torsten Steinby på 75-årsdagen den 25 augusti 1983. Hangö 1983
- Zilliacus, Clas: Helsingfors Tidningar och Leopoldinerbrev. Teoksessa Topelius, Zachris: Leopoldinerbrev. Correspondance från Helsingfors. Ekenäs 2003

Zilliacus, Clas: Tidningshuvud och tidningshjärta. Två presshistoriska försök. Historiska institutionen vid Åbo akademi, pressstudier 3. Åbo 1981

Zilliacus, Clas: Till Löjtnant Leopold i Grusien. Tidningen som öppet brev. Teoksessa Zilliacus, Clas & Knif, Henrik: Opinionens tryck. En studie över pressens bildningskede i Finland. Helsingfors 1985

Zilliacus, Clas & Knif, Henrik: Opinionens tryck. En studie över pressens bildningskede i Finland. Helsingfors 1985

Zilliacus, Ville: Kaikkien aikojen Helsinki. Espoo 1998

Zilliacus-Tikkanen, Henrika: När könet började skriva. Kvinnor i finländsk press 1771–1900. Vammala 2005 (julk. Finska Vetenskaps-Societeten)

Öijer, Björn: Så snickrar du en tidningsartikel. Borås 1981

V. Lehtijutut

Ahmavaara Yrjö: Neuvostolehdistön etsikkoaika. Aamulehti 6.6.1987

Allan Liuhala ja Pentti Salmelin muistelevat: Verisunnuntai jäi lehtimiesten mieleen. Suomen Lehdistö 1/1995 (Toimittaja: Jyrki Pietilä)

Arolainen, Teuvo: Suuren talousrikoksen jäljillä. Helsingin Sanomat 27.1.2006

Blumenauer, Hartmut: Das Interview. Neue Deutsche Presse 6/1982

Brotherus, Heikki: Persoonallista. Helsingin Sanomat 10.9.1981

”Ei tämä nyt ihan kokonaan uusiksi mennyt, mutta...” Ihan kaikkeen ei tarvitse suostua. Journalisti 21.3.2003 (Lauri Kerosuon haastattelu)

Emeritus Erikssonin sisäpiirinäkemys Kekkosen kuulusta haastattelusta: ”Vasemmistodemarijengi sanoo, mitä presidentin pitää sanoa”. Lakimiesuutiset 1/2007 (Toimittaja: Jyrki Pietilä)

Etikettisäännöt Suomen sanomalehtimiehille. Sanomalehtimies – Journalisten 1/1958

Friberg, Ralf: Revolverihaastattelulla on rajoituksensa. Helsingin Sanomat 29.1.1994

Friberg, Ralf: Tarkistaminen ei palvele sananvapautta. Sanomalehtimies 19/1982 (Pidempi versio: Uusi Suomi 26.9.1982)

Heikinheimo, Seppo: Sopuleista kasvanut susilauma. Helsingin Sanomat 11.1.1991 (Benedict Zilliacuksen 70-vuotishaastattelu)

Heinemann, Kurt: Sanomalehtitypografia ja parhaan etusivun arvostelutoiminta. Suomen Lehdistö 5–6/1966

- Heinonen, Tarja: Miten puhetta kirjoitetaan? Helsingin Sanomat 5.8.1997
- Heinänen, Liisa: Tavis tuo uutisen lähelle lukijaa. Aamulehti 7.12.2005
- Helen, Olli: Reissumies parantaa maailmaa kirjoittamalla. Aamulehti 12.6.2006
- Hemánus, Pertti: On monta tapaa ottaa kantaa. Paikallislehdistö 1/1983 [= 1983b]
- Henning, Carl: Kirja, kirjavampi, sanomalehti. Suomen Lehdistö 4/1992 (arvostelu)
- Henning, Carl: Sanomalehti etsii muotoaan. Kirjapainotaito-Graafikko 1/1990
- Henttunen, Satu: Keksitettyjä ja toisia ihmisiä. Savon Sanomat 8.10.1980
- von Hertzen, Heikki S.: Haastattelu vai haistattelu. Uusi Suomi 7.3.1986
- Hiidenmaa, Pirjo: Kliseiden riemuvoitto. Socius 1/1999
- Hirn, Sven: Konsten att skriva dagartiklar. Hufvudstadsbladet 5.5.1959
- Hoffmann, Arnold: Practical Significance of the Theory of Genres. The Democratic Journalist 2/1984
- Hurri, Merja: Baader-Meinhofin linjalla. Suomen Sosialidemokraatti 24.12.1980
- Hurri, Merja: Elämä yhden kortin varassa. Suomen Sosialidemokraatti 6.11.1984
- Huuskonen, Aarre: Aapeli saa patsaansa, mutta - anteeksi, kuka oli Aapeli? Savon Sanomat 23.3.1986
- Hämäläinen, Unto: Historiallinen oikaisu. Helsingin Sanomat 5.11.2005
- Hämäläinen, Unto: Kummisetä Janssonin loistavan uran vaiheita. Helsingin Sanomat 17.7.1989
- Hämäläinen, Unto: Poliitikko palstanpitäjänä. Helsingin Sanomat 21.12.2003
- Hämäläinen, Unto: Uuden Suomen paikka täytetty - moneen kertaan. Helsingin Sanomat 20.5.2001
- Järvenpää, Eeva: Seurahuoneella juhlat kestivät aamuun asti. Helsingin Sanomat 1.4.2006
- Kansakunta totuttelee tasavallan arkeen. Helsingin Sanomat, kuukausiliite 10B/1989
- Kantola, Anu & Saarikoski, Saska & Tunkkari, Heikki: Kirjaamista vai kirjoittamista. Ylioppilaslehti 2/1988
- Karjalainen palautti sivuilleen vanhan perinteen, lukijalupauksen. Lehti lupaa lukijoilleen eväitä menestykseen. Suomen Lehdistö 5/2002

- Karjalaisella on tahtoa ja moniarvoisuutta. Karjalainen 2.1.2002
- Kauranen, Anja: Kolumneilla on kohtalonsa. Suomen Kuvalehti 13/1996
- Keskisuomalainen täyttää 125 vuotta. Helsingin Sanomat 6.1.1996
- Kettunen, Keijo: Kehto ja kirjapaino. Parnasso 8/1986
- Kiipula, Pentti: Puuman pakinat levikkiaseena. Julkaisussa Journalistinen työ ja sen tekijät. Suomen Journalistiliiton 75-vuotisjulkaisu [1996]
- Kinnunen, Helena: Lehtinainen, jonka haastattelusta ei kieltäydytty. Helsingin Sanomat 17.9.2006 (Oriana Fallacin nekrologi)
- Kirjoja ja nettiä vaikea valvoa. Aamulehti/Asiat 27.1.2008
- Kiuru, Sakari: Kirjoitellaan toistemme ohi. Demari 2.4.1991
- Kiuru, Sakari: Mihin pakina katosi? Demari 30.10.1990
- Kiuru, Sakari: Toisaalta, toisaalta. Demari 15.12.1992
- Kivinen, Sulo: Kaksi viikkoa Neuvostoliitossa. Vapaa Sana 24.10.1954
- Kohukolumnisti olikin Juhani Suomi. Kunto Kalvan henkilöllisyys paljastui pääministeri Kalevi Sorsalle. Helsingin Sanomat 1.12.2007 (Toimittaja: Unto Hämäläinen)
- Koistinen, Pertti: Eurooppa suomeksi 1821. Helsingin Sanomat 9.6.1991
- Kulha, Keijo K.: Sanomalehden pitkä palsta. Suomen lehdistön historiaa tehtiin yli kymmenen vuotta. Se on noin kahden miljoonan ilmestyneen numeron tarina. Helsingin Sanomat 26.2.1989 [= 1989b]
- Kun ikkunat teipattiin umpeen. Helsingin Sanomat, kuukausiliite 10B/1989
- Kun jättiläinen astui syrjään. Turun Sanomat 10.9.2006
- Kurkijärvi, Riitta: Ihmiset sätkivät marraskuun pimeydessä. Aamulehti 3.1.2005
- Laitinen, Aarno: "Pane se kuseen!" Iltalehti 14.1.2006
- Lehtimiehen ohjeet. Sanomalehtimies 4/1968
- Lehtola, Erkki: Isompia pöytiä vain pienempiä lehtiä? Sanomalehtimies 1/1985
- Leikola, Anto: Kolumnien kirjoittamisen luonteesta. Yliopisto 21/1992
- Levas, Naemi: Tampereen seudun Runebergin-muistoja. II. Runeberg tamperelaisten ystäviensä parissa. Tammerkoski 4/1945

Liuhala, Allan: Onko uutisvainumme turtunut, uutistajumme ruostunut? Suomen Lehdistö 1/1981

Lounela, Pekka: Pintaa syvemmälle. Teoksessa Radiodokumentti. Teema-Linkki [Yleisradion henkilökunnan tiedotuslehti] syyskuu 1981

Luostarinen, Heikki: Toimittajan pää. Journalisti 9/2004

Luotonen, Jouni: Tarkistamisen vaikeudesta. Sanomalehtimies 20/1982

Löyttyniemi, Veikko: Sanomalehtien luokitteita on monenlaisia. Suomen Lehdistö 7-8/1993

Mannerla, Einari: Sota ja sanomalehdet. Myöhästymisuhka huolestuttaa varsinkin pääkaupungin lehdistöä eniten. Päivälehdet työskentelevät korkeapaineen alaisina. Uusi Suomi 12.9.1941

Manninen, Juha: Juokse porosein ja Ranskan vallankumous. Runoilija Frans Mikael Franzénin eurooppalainen odysseia. Helsingin Sanomat 9.1.1988

Meinhof, Ulrike: Kolumnismi. Ydin 12/1980

Melamies, Elina: Vakuutusvanhan vanha painajainen. Aamulehti 27.8.2006

Mervola, Pekka: Sanomalehtien ulkoasussa jälleen uusiutumisen aika. Aamulehti ja Keskisuomalainen toivat lisää värejä sivuille. Suomen Lehdistö 3/1995 [= 1995b]

Muotokuva. Juha Numminen ja hyvin toimeentulevat ihmiset. Ydin 6/1977

Määttänen, Markus: Paiserutosta huumejunkaaseen. Daniel Defoen Ruttovuosi ja Gabriel García Márquezin Uutinen ihmisryöstöstä todistavat, että totuus paranee tehostamalla, ainakin reportaasikirjallisuudessa. Aamulehti 31.8.1997

Nimellä vai ilman. Pääkirjoituksissa vaalitaan perinteitä. Suomen Lehdistö 3/1986

Nordenstreng, Kaarle: Toimittajan muuttuva ammattikuva. Kanava 7/1973

Nousiainen, Anu: Parasta amerikkalaista. Helsingin Sanomat 24.12.2005

Oittinen, Riitta: Vähäosaisten parissa. Sosialistinen Poliitikka 3/1986

Okkonen, Antero: Missä he ovat, millaisia ovat - jos heitä on? Sanomalehtimies 6/1970

Paasilinna, Erno: Jos Leino eläisi. Helsingin Sanomat 11.3.1984

Paavonsalo, Matti: Kolumnien ryntäys. Kanava 2/1981

Pajunen selvittää Norja-lausuntojaan. Helsingin Sanomat 20.2.1981

Palmén, E. G.: Kirje Helsingistä. Valvoja 1886 (s. 98-103)

- Parikka, Eino: Oikeakielisyys ja lehdistö. Sanomalehtimies 2-3/1945
- Pekonen, Osmo: Juokse porosein! Helsingin Sanomat 8.1.2008
- Peltonen, Heikki: Mietettä ja mieliajoa. Suomen Sosialidemokraatti 26.1.1988
- Pennanen, Erkki: Koiviston ongelmasuhde lehdistöön vanhaa perua. Helsingin Sanomat 4.1.1984
- Perko, Touko: Kun kirkko hoiti massamedian virkaa. Keski-suomalainen 31.12.1999
- Pietilä, Jyrki: Lehdenkustantajain taisteluhuuto: Tekstireklaami on torjuttava! Kirjatyö 16/1990 [= 1990a]
- Pohjoismaiden ensimmäinen sanomalehtiprofessori Suomen Turusta. Eino Suovan ura alkoi Turun Sanomista. Turun Sanomat 20.7.2008
- Pietilä, Jyrki: Pääkirjoitus, kenen ääni? Kanava 7/1997 [= 1997a]
- Pietilä, Jyrki: Riittävätkö vanhat linjaukset matkaeväiksi? Tekstimainonnan löytäminen ei ole ihan helppo tehtävä. Journalisti 12/1997 [= 1997b]
- Pietilä, Jyrki: Svenskit, journalismi ja aatekoo. Sanomalehtimies 17/1983
- Pietilä, Jyrki: Tamberin kaupungissa aiwotaan kehrätä paljo puumullia. Vasta 1830-luvun voimakas suurteollistuminen nosti Tampereen valtakunnan julkisuuteen. Aamulehti 3.10.2004
- Pietilä, Jyrki: Tilastot voivat kääntyä tilastoviihteeksi. Kuntalehti 14/2005
- Pietilä, Jyrki: USA Todayn julistus: Sanomalehti ei ole seniili. Enso 2/1990 [= 1990b]
- Pullinen, Antti: Pääkirjoitukset sanomalehdissä. Suomalainen Suomi 9/1968
- Punnittua puhetta vai hampaatonta jaarittelua? Pääkirjoituksen monet kasvot. Suomen Lehdistö 3/1999
- Puolue ja kulttuuri kaipaa keskustelua. Suomen Sosialidemokraatti 11.8.1987 (Pentti Holapan 60-vuotishaastattelu)
- Päivälehti - Helsingin Sanomat 1889-1989. Helsingin Sanomat, Kuukausiliite 10B/1989
- Raevuori, Yrjö: Lakimiehiä Suomen ensimmäisen sanomalehden perustajina ja avustajina. Defensor Legis 1-2/1956
- Raittila, Hannu: Hitaat syövät nopeat. Helsingin Sanomat 14.12.2005
- Ranta, Juha: Kalenteritarinoita. Aamulehti 23.12.2007
- Ranta, Juha: Mitä tuli sanottua? Aamulehti 3.2.2008

Rantanen, Kalevi: H. C. Andersen ihaili tekniikkaa ja tiedettä. Aamulehti 3.4.2005

Rautonen, Markku: Yksi on nimi ylitse muiden: Matti Jämsä, sankarireportteri. Apu 9/1983 [= 1983b]

Reportaasikilpailussa mukana 31 sanomalehteä: Reportaasin määrittely hankalaa. Suomen Lehdistö 5/1995

Reston, James: Veteraanikolumnistin jäähyväiskirjoitus. Helsingin Sanomat 4.8.1987

Runeberg, Tutta: Se oli kylmää työtä - mitään ei saanut ilmaiseksi. Sanomalehtimies 8/1984

Runous kestää. Aamulehti 10.8.1987 (Pentti Holapan 60-vuotishaastattelu)

Räikkä, Jyrki: Vanha akateemikko julkaisee sodanaikaisen historiikkinsa. Propagandistien itsetutkiskelua. Helsingin Sanomat 27.12.1997

Saksalainen lehtiväki etsii elämän makua. Suomen Lehdistö 2/1984

Salmelin, Pentti: Kaapro Jääskeläinen ja herra painoasiamies. Sosialistinen Aikakauslehti 4/1965

Salmelin, Pentti: Matti Kurikka ja "Haaksirikko". I. Suomen Sosialidemokraatti 16.5.1963 [= 1963a]

Salmelin, Pentti: Matti Kurikka ja "Haaksirikko". II. Suomen Sosialidemokraatti 17.5.1963 [= 1963b]

Sanomalehtimies Kyösti Sorjonen. Helsingin Sanomat 13.12.1995 (nekrologi)

Santeri Ivalon hautapatsaan paljastus. Helsingin Sanomat 28.5.1943

Sauri, Eero: Visuaalinen uusiutuminen on välttämättömyys. Kirjapainotaito-Graafikko 8/1989

Schlevoigt, Jochen: Pictorial journalistic genres. The Democratic Journalist 1/1978

Schulze, Rolf: Reportage heute. Theorie und Praxis. Beilage der Zeitschrift Neue Deutsche Presse. 3/1980

"Sensaatioreportteri ilman elämäkokemusta". Sanomalehtimies 7/1982

Seppälä, Anu: Ludviginkatu nykyaikaa tavoittamassa. Päivälehti - Helsingin Sanomat 1889 - 1989. Helsingin Sanomien kuukausiliite 10B/1989

Siekinen, Keijo: Uutinen on mutta mitä se tarkoittaa? Kansan Uutisten Viikkolehti 31.1.1987

Sihvonen, Jukka: Johdatus elokuvatutkimuksen genre-teoriaan. Synteesi 1-2/1985

- Siivonen, Timo: Oma toimitus tuottaa puolet lehden tekstiaineistosta. 43 lehden toimintustilasto. Suomen Lehdistö 10/1986
- Silander, Alpo: Antti Lizelius ja Suomenkieliset Tieto-Sanommat. Valvoja 1918 (s. 371-382)
- Silander, Alpo: Suomenkielisen sanomalehdistön esikoinen, Suomalaiset Tieto-Sanommat. Eräitä piirtoja Antti Lizeliuksen lehden vaiheisiin. Uusi Suomi 15.1.1926
- Siltari, Aimo: Kaapro Jääskeläisestä Aapeliin. Pakinoitsija-kirjailijat - Meidän Heramme muurahaisia. Sanomalehtimies 25/1989
- Sinisalo, Uuno: Suomen rikoshistorian suurin kavallus. Nils Idmanin jutusta 50 vuotta. Tammerkoski 10/1962
- Sinisalo, Uuno: Vanhan Tampereen merkkimies. 100 vuotta Gustaf Lundahlin kuolemasta. Tammerkoski 4/1946
- Sirén, Vesa: Kirjailija Hunter S. Thompson. Gonzojournalismin ainoa edustaja. Helsingin Sanomat 22.2.2005
- Snellman, Saska: Salanimen suojasta. Helsingin Sanomat 31.12.2000
- Storkan, Karel: The Interview in Current Publicism. The Democratic Journalist 1983
- Suhonen, Pekka: Lajien kuolema. Parnasso 6/1967
- Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kielitoimisto: Ajankohtaisin oikeakielisyyskysymyksemme. Sanomalehtimies 1/1945
- Suova, Eino (= -o S-): "Följetongi". Palanen sanomalehtien kulttuuriosastojen historiaa. Sanomalehtimies 2-3/1945
- Suova, Eino: Johtava kirjoitus. Suomen Sosialidemokraatti 25.7.1952 [= 1952b]
- Tantt, Juha: Uutta aikaa ajamaan. Päivälehti - Helsingin Sanomat 1889-1989. Helsingin Sanomien kuukausiliite 10B/1989
- Tastula, Maarit & Ridell, Seija: Marja-Liisan menetetty maine? Sanomalehtimies 7/1986
- Teikari, Erkki: Edellyttääkö reportaasi mukanaoloa laisinkaan? Suomen Lehdistö 3/1993 (arvostelu)
- The New York Timesin kolumnisti. Idealisminsa säilyttänyt journalisti. Helsingin Sanomat 8.12.1995 (James Restonin nekrologi)
- The Times. The Timesilla ei ole totuuden monopolia, mutta sillä on vankka usko pääkirjoituksiin. Suomen Lehdistö 8-9/1999 (johtavan pääkirjoitustoimittajan Rosemary Righterin haastattelu; toimittaja Jyrki Pietilä)

Tiilonen, R. [= W. S. Schildt]: Lyhyt kertomus Suomenkielisistä sanomalehistä. Mehiläinen, elokuu 1837

Toisille se sopii mainiosti, joitakin jopa häiritsee. Journalisti 21.3.2003

Toimittajakoulun opetusneuvos ei siedä uutislässytystä. Helsingin Sanomat 8.8.1993 (Antero Okkosen 70-vuotisjuttu)

Tommila, Päiviö: "Jo perinnäisiltä asenteiltaan edistyslehti ei voinut hyväksyä totalitaarisia järjestelmiä". Helsingin Sanomien maailmankuva itsenäisyyden ensi vuosikymmenillä. Helsingin Sanomat 31.10.1989 [= 1989b]

Tommila, Päiviö: Pääkirjoitusten tulo Suomen sanomalehdistöön. Keskisuomalainen 24.8.1969

Torikka, Jalmari: Nuoret opettavat. Uusi Suomi 15.1.1988

Tyyri, Jouko: Aapelin rooli ja maailma. Parnasso 3/1959

Vaasan palon syy selvisi 154 vuoden jälkeen. Helsingin Sanomat 21.10.2006

Vahtera, Raimo: Kateederilta silmien tasalle. Turun Sanomat 30.7.2006

Valentin [= Ensio Rislakki]: Lehdistä ja lehtien tekemisestä. Suomen Kuvalehti 38/1943

Vapaan maailman vartiossa 1989. Helsingin Sanomat, kuukausiliite 10B/1989

Varis, Markku: Keskustelua paperilla? Turun Sanomat 25.7.2004

Vasenius, Valfrid: Sanomalehdistön suhde yleisöön. Valvoja 1894 (s. 359–378)

Velling, Rauno: Tuuleen puhumisesta. Aamulehti 26.6.1989

Vesikansa, Jyrki: Haastattelut ja "haastattelu". Uusi Suomi 14.2.1989

Vesikansa, Jyrki: "Omat ajatukset haastateltavan suuhun". Uusi Suomi 15.9.1987

Vuoristo, Pekka: Päin suuria ja vaikeita aikoja. Päivälehti - Helsingin Sanomat 1889–1989. Helsingin Sanomien kuukausiliite 10B/1989

Vuorovaikutusta ei verkkoyhteys korvaa. Sähköpostihaastattelu tarjoaa nopeaa tietoa. Suomen Lehdistö 3/1998

Vuortama, Timo: Kiistoja syntynyt ennenkin. Sanomalehtimies 7/1986

Vuortama, Timo: Mitä tarkistamisoikeus on. Sanomalehtimies 3/1981

Vuortama, Timo: Pakinoitsijan vapaus. Sanomalehtimies 2/1984 [= 1984b]

Välkevirta, Leila: Mieli- ja kirjallisuuskirjoitukset sopeuttavaa purkautumista? Suomen Lehdistö 5-6/1984 [= 1984a]

ÅU:n päätoimittaja Stenström: Koiviston puheita on tulkittu liian yksioikoisesti. Ilta-lehti 10.2.1984

VI. Painamattomat

Grunwald, Ebbe: Produktionsorienteret tekstanalyse (POT). Et eksempel på forholdet mellem teori og praksis i journalistuddannelsen. Paper presenterat för V Nordiska Konferencen för Massekommunikationsforskning, Reykjavik 1981 (stencil)

Holopainen, Heini & Savela, Juha: Harri Hinkalon nimipäiväpakinoiden tarkastelua. Erityisesti yleisön suhtautuminen pakinoihin. Tiedotusopin proseminarityö. Tampereen yliopisto 7.12.1987

Kalina, Vladimír: The Sketch as the Most Typical Journalistic Genre of National Identity. Paper prepared for the XVI IAMCR Conference, Barcelona, July 24-28, 1988

Koivulahden lento-onnettomuus journalistisena tapahtumana [Aamulehden sisäinen muistio 1961]. – Allan Liuhalan arkisto

Nortamo, Simopekka: Muuttuuko uutinen? Puheenvuoro Journalismin päivillä Lappeenrannassa 14.8.1989

Pietilä, Jyrki: Three Olympic Games in Two English and Two Finnish Newspapers. Paper (revised version) and visual presentation prepared for the XVI IAMCR Conference, Barcelona, July 24-28, 1988

Pietilä, Jyrki: Today's newspaper columns: to whom and why? Paper prepared for the seminar Research in Journalism, Dubrovnik 1987 [= 1987a]

Rontu, Helge: Ymmärrettävää virastokieltä. Oikeusministeriön lainsäädäntöosaston tiedote, n:o 37, 12.2.1974

Rydén, Per: När världen är som svartast. Paper presenterat för VII. Nordiske Konference for Massekommunikationsforskning, Fuglsø august 1985 (stencil) [= 1985b]

Santonen, Pirjo & Mäkelä, Hannu: Lehtiavustajan kurssi. Helsinki 1975 (julk. Kansanvalistusseuran kirjeopisto)

Thölix, Birger: Journalismin tavoitteista. Luento Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen 21.-25.2.1983 pidetyllä kurssilla

Tiitta, Allan: H. G. Porthan Suomen maantieteen tuntemuksen edistäjänä. Esitelmä Porthan-Seuran kokouksessa 18.11.2004

Weckström, Kim: Journalistic Presence in the Field and in the Text. Some Reflections. Paper presented at the seminar Research in Journalism, Dubrovnik 29th April – 4th May 1985 (stencil)

VII. Arkistot ja näyttelyt

Allan Liuhalan arkisto; Hämeenlinna

Brages Pressarkiv, ml. Maria Grotenfelts samling 1860–1910, Helsinki:

- Lehtileikekansiot

Elinkeinoelämän keskusarkisto, Mikkeli

Hopea ei ole häpeä. Päivälehdien museon näyttely, Helsinki 21.1.–31.8.2005

Ilmari Laukkosen arkisto, Vaasa

Jyrki Pietilän arkisto, Tampere

Mediamuseo Rupriikin pysyväisnäyttely, Tampere

Oulun keskusrikospoliisin arkisto, Oulu:

- Haukiputaan poliisipiirin rikosilmoitus 606/1961 sekä komisario Jaakko Kaakisen muistio 31.10.1961 (rtk 63/61)

Uuden Suomen arkisto, Kansallisarkisto:

- Kansio 140

Ulkoasiainministeriön arkisto:

- UM:n sanomalehtiasiantomiston taltioimia kirjeitä, lehtileikkeitä ja radiokatsauksia vuodelta 1954

Yrjö Mäkelin -näyttely, Työväen Keskusmuseo, Tampere 28.5.–16.10.2005

VIII. Kirjeenvaihto²³⁸⁵ (vastaanotetut kirjeet tai sähköpostiviestit)

Andersson, Håkan 14.9.2006

Anttonen, Pekka 15.2.2007

Bergström, Matti 18.9.2006, 20.11.2006 ja 21.11.2006

Brummer, Wilhelm 21.9.2006

Forsblom-Nyberg, Ylva 5.6.2006

Forssell, Pia 1.11.2007

Haataja, Lauri 28.8.2006

Haikonen, Jyrki 5.12.2006 ja 8.12.2006

Hanste, Tuulikki 8.8.2006

Heino, Sami 27.11.2006 ja 8.10.2007

Herranen Leila 21.11.2006

²³⁸⁵ Lisäksi olen käännyttyäni Helsingin kaupunginkirjaston iGS-toimituksen puoleen saanut sieltä sähköpostitse 2004–07 yhteensä 16 arvokasta sähköpostivastausta.

Herranen, Merja 8.2.2008
Holmberg, Jukka 29.1.2008
Ingerttilä, Jan 21.2.2006
Jokinen, Jouko 30.3.2008
Järvinen, Matti 19.10.2007
Kalliomäki, Ilkka 3.5.2006
Kangas, Lasse 3.5.2007
Kiipula, Matti 8.5.2006 ja 12.5.2006
Kilpi, Timo 12.5.2006
Kuusela, Matti 24.10.2007
Kylli, Ritva 2.12.2007
Lamminpää Kyösti 4.5.2007, 30.1.2008, 6.2.2008, 29.2.2008 ja 26.3.2008
Landgren, Lars 5.9.2006 ja 6.9.2006
Lehtonen, Riitta 21.11.2006
Lehtoranta, Raine 22.10.2007
Leino-Kaukiainen, Pirkko 24.11.2004 ja 12.9.2006
Lintunen, Eva 28.11.2006
Lukkari, Marketta 6.2.2003
Länsimäki, Maija & Räikkälä, Anneli 15.1.1993
Manunen, Pirkko 14.5.2008
Mervola, Pekka 16.1.2007
Miettinen, Jukka 23.10.2007
Mikkilä, Timo 18.3. ja 20.3.2005
Niemimaa, Pentti 13.2.2008
Nordberg, Henri 8.6.2007
Nupponen, Sirpa 1.11.2007
Poutiainen, Matti 5.9.2006
Pynnönen, Risto 16.5.2006 ja 18.5.2006
Rantalainen, Olavi 29.11.2007
Sainio, Sirpa 16.8.2004, 19.1.2006 ja 26.9.2006
Salo, Jarmo 27.5.2007
Seppälä, Raimo 13.1.2006, 9.3.2007, 14.10.2007 ja 19.4.2008
Seppänen, Arto 1.12.2007
Sillanpää, Tapani 1.6.2005
Tainio, Juha 12.10.2007
Tarkka, Pekka 7.12.2007
Teikari, Erkki 13.6.2007
Tuomi-Nikula, Heikki 29.12.2005
Vahtera, Raimo 19.5.2007
Vallin, Tapio 15.5.2007
Verkkola (o.s. Hulkko), Tuija 24.10.2007
Vesikansa, Jyrki 27.7.2006, 23.8.2006, 26.8.2006, 2.12.2006, 30.4.2007, 26.5.2007, 27.5.2007
ja 29.12.2007
Wiik, Jan-Erik 25.3.2008
Viita, Ossi 18.8.2006 ja 25.9.2006
Vilen, Merja 6.9.2005
Vuortama, Timo 4.12.2006
Ylitalo, Eero 26.9.2006
Zilliacus, Benedict 10.10.2006
Zilliacus-Tikkanen, Henrika 4.2.2004, 4.10.2006, 9.11.2006 ja 5.12.2006

IX. Haastattelut ja tiedonannot

Blinnikka, Aulis, puhelimitse 9.5.2007
 Donner, Jörn, puhelimitse 5.12.2007
 Forssell, Pia, puhelimitse 1.11.2007
 Haapala, Yrjö, puhelimitse 6.7.2007
 Halminen, Seppo, puhelimitse 5.10.2006
 Hara, Margit, puhelimitse 3.12.2006
 Hirvonen, Salama, Helsinki 7.3.1994
 Holmberg, Jukka, puhelimitse 4.12.2007
 Järventie, Riitta, puhelimitse 27.12.2006
 Keränen, Esko, Lahti 26.2.1993
 Kevin, Thorbjörn, puhelimitse 26.10.2006
 Kiiski, Liisa, puhelimitse 28.1.2008
 Kiuru, Sakari, puhelimitse 19.1.1994, 10.4.2007 ja 12.4.2007
 Kivinen, Toivo, puhelimitse 13.4.2007
 Korjus, Jaakko, Hämeenlinna 2.11.1993
 Kulha, Keijo K., Vantaa 13.4.2007
 Kylli, Ritva, puhelimitse 1.12.2007
 Laatikainen, Erkki, Jyväskylä 23.6.1993
 Lahtinen, Pekka, puhelimitse 28.3.2008
 Laukkonen, Ilmari, puhelimitse 13.12.2004
 Lehtola, Erkki, Tampere 28.12.1993
 Lensu, Jaakko, puhelimitse 2.12.2006
 Lindgren, Arno, puhelimitse 2.1.2006
 Liuhala, Allan, Hämeenlinna 2.11.1993, 4.10.2006 ja 18.10.2006
 Lönnfors, Per-Erik, Helsinki 23.8.1993
 Löyttyniemi, Veikko, Helsinki 8.2.1994
 Martinsen, Rolf, puhelimitse 9.9.2006
 Melart, Juhani, puhelimitse 16.9.2006
 Myöhänen, Reijo, Kuopio 3.10.1993
 Nortamo, Simopekka, Tampere 7.5.1993
 Numminen, Juha, puhelimitse 15.10.2006
 Okkonen, Antero, Helsinki 29.4.1993
 Paunonen, Heikki, puhelimitse 25.9.2006
 Pirhonen, Matti, puhelimitse 19.9.2006
 Ruonaniemi, Paavo, Helsinki 23.8.1993
 Sainio, Sirpa, puhelimitse 18.1.2006
 Salmelin, Pentti, Tampere 18.8.1993 sekä puhelimitse 11.4.2007 ja 11.12.2007
 Savolainen, Raimo, puhelimitse 9.11.2006
 Seppälä, Raimo, Tampere 21.6.1993 ja 14.10.2007
 Sirnö, Mauri, puhelimitse 13.1.1993
 Sivunen, Pia, puhelimitse 20.12.2007
 Summa, Pirkko-Liisa, puhelimitse 19.11.2006
 Syvänen, Eero, Tampere 27.5.1994 ja 12.4.2007 sekä puhelimitse 29.4.2007
 Tarkka, Pekka, puhelimitse 3.12.2007
 Teikari, Erkki, Pori 4.2.1993
 Tuominen, Arja-Anneli, puhelimitse 5.2.2008
 Vuorio, Pentti, puhelimitse 31.8.2006 ja 12.9.2006
 Zilliacus-Tikkanen, Henrika, puhelimitse 1.10.2006

LEHTIHAKEMISTO (ML UUTISTOIMISTOT)

Aamulehti (ml sunnuntailiite) 83-85, 140, 159, 164-166, 172, 174-178, 180, 189, 200, 203-204, 211-219, 225-226, 231, 236, 238, 260-261, 266, 273, 275, 307-311, 317, 365, 381-388, 393-405, 407, 427, 448, 455, 466-467, 469-473, 476, 479, 489, 513, 522, 530, 550, 554, 557, 624, 638, 645, 648-649, 651-652, 654-655, 661-663

Aftenposten 473, 488, 599

Aftonbladet 47, 77-78, 442, 570, 658

Aftonposten 520

Agence France Presse (AFP) 49, 201, 203, 269, 662

Aika 605

Ajan Sana 466

Ajan Suunta 466

American Minerva 74

APN 228

Apu 63, 387, 389, 393

Arbeiter-Zeitung 200

Associated Press (AP) 47, 49, 52, 82, 189, 318, 628, 662

L'Aurore 574

Barometern 249

Bazaren 78

Berliner Tageblatt 442

Berlingske Tidende 255

Björneborgs notis- och annonsblad 134

Björneborgs Tidning 418

Borgå Nya Tidning 524-526

Borgå Tidning 45, 121-122, 128, 285, 341-345, 525, 637, 658

Borgåbladet 140, 525-527

Bulls Press 273

Chicago Tribune 148

Dagbladet 488

Dagens Nyheter 30, 47, 213, 357, 387, 448, 458, 496, 657, 663

Dagens Press 613

Dagens Tidning 168, 613, 660

Daily Chronicle 660

Daily Express 320

Daily Mail 19, 319-320

Daily Mirror 225

Daily News 168, 658

Daily Sketch 320

Daily Telegraph 256, 319-320

Daily Universal Register 264

Demari 233, 550, 630, 654

Demokraatti 617

Demokraattinen Lehtipalvelu (DLP) 218, 537

- Echo, De 660
Eteenpäin 76, 221
Etelä-Saimaa 211, 369, 434, 532-535
Etelä-Suomen Sanomat 198, 274, 550, 554, 638
Etelä-Suomi 167, 221
Evening Standard 256
Expressen 227, 229, 457-458
- Finland 609
Finlands Allmänna Tidning 110, 112, 143, 147, 267, 288, 352, 569
Forssan Sanomat 433
Fortnightly Review 256-257
France-Soir 631
Frankfurter Zeitung 442
Förhandlingar 250
- Gentleman's Magazine 295
Globe 256-257
Guardian, The 168, 539
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 168, 660
- Hamburger Correspondent 658
Handelstidningen 169
Hangö 418
Havas 49, 662
Helsingfors Dagblad 44-45, 48, 138, 140, 150, 152, 330, 346, 357, 481, 508-509, 560, 601, 638, 644, 656, 658
Helsingfors Morgonblad 121-123, 138, 285, 339, 345, 347, 570-574, 580, 634, 640, 658
Helsingfors-Posten 612
Helsingfors Tidningar 44, 65, 77, 94, 118-122, 128-129, 136-138, 141-143, 146, 249, 251, 266, 285, 291-294, 339-340, 346-351, 361, 481, 501, 503, 569, 575-584, 588, 638, 640, 643, 656
Helsingin Sanomat (ml Kuukausiliite) 18, 42, 49, 65, 69, 76, 82-84, 96, 157, 159-162, 165-174, 368, 180, 182, 184, 186-187, 189-191, 193, 198-200, 202, 205-207, 218-219, 225, 231, 233-238, 241, 254, 258-259, 261-272, 274, 278, 310, 312-314, 317-318, 320-321, 364-365, 370, 373-374, 379, 381, 387-393, 404-405, 412, 423, 425, 428, 443, 448-455, 457, 461, 464-465, 467, 475, 477, 480, 482, 487, 489-490, 496, 512, 522, 532, 539-540, 544-545, 549, 553, 557, 559-560, 589, 602, 607-612, 614, 617, 625, 630-634, 638, 646, 648, 650-651, 654-655, 657, 660, 662-663
Helsingin Uutiset 146
Hufvudstadsbladet 44-45, 64, 75, 77, 84, 94, 138-140, 148, 150, 158-159, 167, 173, 185, 233, 263, 368, 374, 414, 419, 421, 457-466, 484, 488, 508, 520, 522, 539, 553-557, 575, 580, 588, 590, 599, 613, 638, 645, 648, 651, 655
Hyvinkään Sanomat 223, 652
Häme 531
Hämeen Sanomat 51, 140, 191, 203, 205, 398, 472, 530-531, 537
Hämeen - Satakunnan Yhteistyö 216
Hämeen Yhteistyö 216, 632
Hämetär 531
Hämäläinen 145-146, 585

Ilkka 79, 180–184, 198, 221, 436, 622–624, 632
Ilmarinen 137, 249
Iltalehti (per. 1919) 466, 616
Iltalehti (per. 1980) 233, 455, 475, 490, 551
Iltä-Sanomat 189, 208, 220, 233, 243, 315, 370, 389, 392, 475, 489, 532, 631, 633, 638
Itä-Savo 553
Itä-Suomen Sanomat 595

Jokamiehen Viikkolehti 71, 426
Journal de Saint-Pétersbourg 255
Journal des débats 78
Journalisti 474, 639

Kaiku 65, 140, 208, 297–300, 360, 363, 468, 549, 594, 601
Kainuun Sanomat 538, 550, 662
Kajaanin Lehti 434
Kaleva 174, 198, 207–211, 213, 219, 227, 254, 439–441, 463, 529, 590, 625
Kalle 317
Kanawa 125, 339, 351, 507, 638
Kansan Lehti (Jyväskylä) 509
Kansan Lehti (Tampere) 175, 177–178, 212, 215–218, 308, 433, 449, 515, 545, 649, 662
Kansan Tahto 612, 618
Kansan Työ 200
Kansan Uutiset (ml Viikkolehti) 76, 84, 192, 233, 272, 462–463, 490–491, 495, 618, 632
Kansas City Star 61
Karjala 382, 386, 443–447, 648
Karjalainen 152, 379–380, 503
Karjalan Armeijan Tiedonannot 431
Karjalan Maa 196, 223
Karjalatar 152, 503
Kauppalehti (ml Optio) 233, 237–239, 322, 455, 474, 637
Keskipojhanmaa 475
Keskisuomalainen 49, 80, 85, 196, 218, 238, 273–276, 393, 441, 468, 509, 531, 537, 540, 545, 549, 553, 589, 625, 632, 663
Keski-Suomi 251, 275, 509–513, 524, 531, 549, 562, 589–591, 593–594, 601
Kirjatyö 76
Kodin Kuvasto 71
Koillis-Häme 223
Kokkola 191
Kouvola Sanomat 553
Kurre 594
Kyläkirjaston Kuvalehti 148
Kymen Sanomat 655
Käkisalmen Sanomat 382
Kölnische Zeitung 658

Lahden Suunta 377
Lahti 198
Lakimies 457, 545–548
Lakimiesuutiset 545

- Lalli 532
Lapin Kansa 210–211, 221
Laukaa–Konnevesi 243
Lehdistön Sanomapalvelu (LSP) 218, 537
Litteraturbladet 138, 285
Loviisan Sanomat 652
Länsi-Savo 553
Länsi-Suomen Työmies 515, 617
- Maailma 316
Maakansa 85, 456–457, 534
Maalaisliiton Sanomakeskus 196, 537
Maamiehen Ystävä 45, 121, 123–125, 128, 300, 408–411, 567, 581, 589, 643
Manchester Guardian, The 168, 538–539, 660
Matin, Le 613
Me 70–71, 473
Mehiläinen 406, 585, 587
Mnemosyne 111, 287–288, 483, 568–569, 637, 640, 658
Morgonbladet 87, 138, 258, 339, 357, 588
- Neue Zeit, Die 598, 660
New-England Courant 64
New York Herald 52, 63, 69
New York Herald-Tribune 83, 631
New York Sun 64
New York Times 43, 52, 470, 488
New York Tribune 63, 74, 361
New York World 63
Newsweek 83
Nutid 421
Nya Argus 555
Nya Dagligt Allehanda 658
Nya Pressen (per. 1882) 140, 303, 414, 419–421, 483, 520, 522, 526, 599, 611–612
Nya Pressen (per. 1906) 613
Nya Pressen (per. 1921) 374
Nya Tidningen 173, 660
- Observer, The 273
Oulun Wiikko-Sanomia 141–144, 408, 586, 589
- Pall Mall Gazette 19, 68–69
Papperslyktan 266, 588
Pegasus 73, 556
Pellervo 106
Philadelphia Inquirer 148
Pieksämäen Lehti 652
Pietarin Tietotoimisto 168
Pohjalainen 79, 180, 221, 619
Pohjois-Karjala 178
Pohjois-Savo 625

Pohjolan Sanomat 140, 191, 210, 221
Pohjolan Työ 618
Politiken 255
Post- och Inrikes Tidningar 657
Posten 563, 566–567
Presse, La 77
Päijänne 593
Päivälehti 12, 58, 64–65, 71, 140, 152–158, 167, 254–258, 304, 308, 364, 407, 414–418, 421–425, 427, 449, 497, 502, 512, 514–516, 519–522, 571, 588, 592, 600–608, 634, 638, 644–645, 659
Päivän Sanomat 557
Päivän Uutiset 386, 618
Päivätär 481

Raahen Seutu 241, 654
Reuter(s) 49, 233, 662
Riksdags-Tidningar 295
Rolling Stone 480
Romanen 642
Russkij Invalid 352

Saima 91–92, 119–125, 261, 267, 339–340, 351, 409, 411, 505, 507, 579–583, 634, 640, 656, 658–659
Salon Seudun Sanomat 553
Sanan Saattaja Wiipurista 44, 131, 341
Sanomalehtien Tietotoimisto 167–168
Sanomalehtimies 473, 477, 558, 647
Sanomia Turusta 49, 104, 140, 145, 148, 467, 522, 585, 594, 643
Satakunnan Kansa 532–534, 539, 558
Satakunta 140
Savo 65, 159, 301–303, 360–363, 374, 415, 434, 512, 562, 590–592, 594–599, 601, 628, 644
Savo-Karjala 140
Savon Jääkäri 434
Savon Sanomat 49, 82, 84–85, 213, 227, 382, 387, 618, 625–630, 632–633, 648, 662–663
Savotar 415, 433–434
Seura 387
Sisä-Suomi 468, 549
Smålands-Posten 413
Sosialisti 617
Spanska Flugan 119, 655
Spectator 64, 77, 563, 565–566, 596, 636, 657
Spiegel, Der 663
S:t Petersb. Herald 150
St. Petersburger Zeitung 150, 255
Stockholms Dagblad 413
Stockholms Post-Tidningar 98–99
Stockholms Tidning 117
Stockholms-Tidningen 413
Sunday Times, The 273, 391
Sunnuntai 611

Sunnuntaisuomalainen 275–276
Suomalainen 509, 512, 514, 531
Suomalainen Uutistoimisto (SUT) 162, 165–166, 168
Suomalainen Wirallinen Lehti 150, 357
Suomen Julkisia Sanomia 137, 143, 150
Suomen Kuvalehti 65, 80, 180, 309, 365, 387, 393, 431–432, 443, 475, 493, 615
Suomen Lehdistö 441, 554, 558, 661
Suomen Sosialidemokraatti 81, 84–85, 182, 192–198, 200–204, 206, 223, 263, 266, 369–374, 379, 426, 379, 426, 475, 486, 496, 539–545, 547, 550, 615–618, 630, 632, 638, 646, 648, 652, 662
Suomen Sähkösanomatoimisto 150, 303
Suomen Tietotoimisto (STT) 49, 51, 54, 168, 179–180, 189, 197, 212, 215, 224, 230, 261, 269, 273, 276, 313, 318, 321–322, 380, 389, 448, 483, 537, 662
Suomen Urheilulehti 480
Suomenkieliset Tieto-Sanommat 99, 105–110, 112, 117, 158, 245–247, 279, 286, 565, 567
Suomenmaa 185, 214, 456, 463, 495, 614, 632
Suometar 45, 78, 92, 125–137, 139, 140–146, 148, 150, 245–246, 251, 267, 300, 339, 352–356, 411–412, 481, 500–502, 509, 588, 571, 583–588, 598, 601, 639, 641, 643
Suomi 125

Taloussanommat 232–233
Tammerfors Aftonblad 463
Tampereen Sanomat 309, 513, 594
Tampereen Uutiset 308
Tamperealainen 660
Tapio 301, 586
Tatler 77, 563, 566, 636, 657
Teknologen 250
Then Swänska Argus 566
Tidning för Stockholms län 78
Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo 77, 98–99, 280, 562, 638, 657
Tidningarnas Telegrambyrå (TT) 21, 49, 662
Tiedonantaja 485–486
Tiedotustutkimus 26
Times, The 73–74, 141, 162, 225, 264, 295, 320, 352, 442, 456, 561, 574, 613, 662–663
Turun Päivälehti 617–618
Turun Sanomat (ml Olympia Extra ja sunnuntailiite) 86, 159, 162, 174, 186, 189, 191, 213, 226–230, 236, 243, 310, 317–318, 365–368, 407, 452, 467, 538–540, 545, 550, 590, 601, 646, 660
Turun Wiikko-Sanommat 105, 110–115, 117–118, 141, 245, 247–249, 568–569
Tuulilasi 389
Tuulispää 616
Tyrvään Sanomat 44, 244, 274, 538, 575, 660
Työkansan Sanomat 192, 200, 386, 490, 542, 612
Työläinen 529
Työmies 162, 167, 426, 514–520, 558, 560, 595, 597–599, 643, 651, 660
Työn Voima 540
Työn Ääni 179–184, 231
Työväen Lehti 184
Työväen Sanomalehtien Tietotoimisto (TST) 218, 537, 540–541, 544

- United Press (UP) 49, 82, 189, 318, 628
 United Press International (UPI) 189, 213, 228, 662
 USA Today 242, 273, 469, 553, 663
 Uusi Aika 532, 617
 Uusi Aura 159, 367, 467–469, 480, 522, 540, 549, 648
 Uusi Kuvalehti 238, 387
 Uusi Päivä 427, 466, 616
 Uusi Savo 79, 301, 415–416, 418, 594–595, 597
 Uusi Suometar 45, 58, 78, 148–153, 156, 159, 167–169, 186, 254, 262, 297, 356–360, 364, 417, 426–433, 438, 508, 514–516, 520–522, 530, 535, 538, 560, 587, 589–590, 601, 603–604, 609–610, 632, 648
 Uusi Suomi (ml Iltalehti) 85, 95, 125, 174–176, 186–193, 196–198, 200, 213, 216, 233, 241, 263–264, 317–325, 365, 368, 374–379, 427, 441–442, 448–451, 455, 459, 461, 463, 465–468, 474–479, 489, 492–496, 532, 535, 538–539, 542, 545, 549–555, 557, 587, 599, 614, 616, 631, 638, 646, 649, 651–652, 654–655, 662
 Uusimaa 522–529, 539–540, 558, 560, 643, 651
 Uutiskeskus (UK) 218, 537
- Vaasa 79, 174, 180–181, 183–184, 191, 221–225, 227, 377, 434–438, 469, 557, 419–624, 650
 Vaasan Lehti 140
 Valitut Palat 244
 Valkeakosken Sanomat 652
 Valvoja 509, 527, 605
 Valvoja-Aika 605
 Vapaa Sana 190, 192–193, 200, 386, 490, 542, 612, 618, 627, 632
 Vapaita aatteita 593
 Vapaus 198
 Vartija 609
 Wasa Tidning 137, 140, 249
 Vasabladet 79, 270, 274, 555, 638, 651
 Washington Post 83
 Veckans Krönika 365
 Velikulta 595, 603
 Verdens Gang 255, 488, 659
 Wiborg 138, 143–144, 500, 503–508, 529, 538, 558–560, 583, 588, 643, 654, 656, 658
 Wiborgs Tidning 412, 505
 Wiburgs Wochenblatt 116, 641
 Viikkosanomat 200, 270, 387, 396, 480, 649
 Wiiipurin Sanomat 304–307, 517, 522, 594
 Woche, Die 273, 663
 Wolff 150
 Vorwärts 598, 660
 Vossische Zeitung 442
- Yhdenvertaisuus 433
 Ylioppilaslehti 81, 85, 468, 489, 631–632, 647
- Åbo Allmänna Tidning 110, 287–291, 346, 568
 Åbo Morgonblad 110, 267, 287, 568–570, 634, 658
 Åbo Posten 287

764

Åbo Tidning(ar) 87, 99–105, 107, 110, 117, 120, 148, 219, 239, 266, 280–286, 328–338, 352, 406–407, 481, 500, 502, 507–508, 562–566, 568, 570, 640, 657, 659

Åbo Tidning (per. 1882) 251–253, 483, 601

Åbo Underrättelser 45, 110–111, 117, 138, 140, 251, 285, 288, 452, 483–489, 481, 509, 555, 622, 659

Österbotten 588

Östra Finland 412

**Suomalaisen sanomalehti-
journalismin merkkipaaluja
1771–2000**

- 1771 Ensimmäinen suomalainen lehti, Aurora-seuran Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo, julkaisee jo ensi vuosikerrassaan mm. kotimaanuutisia, A. J. Lexellin tiedeaiheista kirjeenvaihtoa Pietarista sekä Pehr Jusleenin koserian
- 1771 Ensimmäisen kerran suomen kieltä suomalaisen lehden palstoilla: runomitalla kirjoitettu sururuno kuningas Aadolf Fredrikin kuoleman johdosta Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo-lehdessä
- 1772 Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo julkaisee selostuksen, kohteena Kustaa III:n kruunajaisjuhlinta Turussa
- 1773 Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo julkaisee kirjeenvaihtajansa Lontoonkuulumisia, aiheena kaupungissa julkaistava uskonnollinen kirjallisuus
- 1776 Suomenkieliset Tieto-Sanommat uurtaa uraa ulkomaanuutisten (aiheena erityisesti Pohjois-Amerikan vapaustais-telu) julkaisijana
- 1782–84 Gabriel Tidgrenin kirjoittama kirjallisuusarvostelu ilmestyy Åbo Tidningarissa moniosaisena
- 1784 Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo julkaisee ensimmäisen taulukon
- 1800–01 Åbo Tidning julkaisee Frans Mikael Franzénin 18-osaisen matkaker-
tomuksen, jota voi pitää lehdistömme ensimmäisenä reportaasityyppisenä juttuna; yhdessä osassa piirretään henkilökuva Samuel Castrénista, Utsjoen kirkkoherrasta

**Suomalaisen sanomalehdistön
ja mediakentän yleisen
kehityksen merkkipaaluja
1771–2000**

- 1771 Suomen ensimmäinen sanomalehti, Aurora-seuran Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo, alkaa ilmestyä; vuosikerrassa myös jo hieman ilmoittelua
- 1775 Maan ensimmäinen suomenkielinen sanomalehti, Anders Lizeliuksen Suomenkielisiä Tieto Sanomia, julkaisee näyttenumeronsa; ja ilmestyy käytännössä vuoden 1776
- 1782 Maan ensimmäinen aikakauslehti, Om konsten att rätta behaga, alkaa ilmestyä
- 1810 Åbo Tidningista tehdään Åbo Allmänna Tidning, hallituskonseljin virallinen lehti

- 1819 Åbo Allmänna Tidning julkaisee Daniel Myrénin 9-osaisen kirjoitus-sarjan, jota pidetään lehdistömme ensimmäisenä valtiollisena artikkelina - toki perin epäkriittisenä
- 1819 Mnemosyne alkaa, heti ilmestyessään, käyttää ensimmäisenä lehtenä antiik-vaa
- 1820 Mnemosynessä käydään suomen oi-keinkirjoituksesta keskustelu, jota voi pitää lehdistömme ensimmäisenä to-dellisena kulttuuridebattina
- 1821 Åbo Morgonblad julkaisee toimitta-jansa A. I. Arwidssonin jutun "Tryck-frihet och Offentlighet", tärkeän yhteiskunnallisen kannanoton
- 1821 Turun Wiikko-Sanomien julkaisee en-simmäisen suomenkielisen Euroopan kartan
- 1821 Mnemosyne siirtyy ensimmäisenä leh-tenä 2-palstaisuuteen
- 1829 Helsingfors Tidningar alkaa käyttää pienissä uutisissa miinuksia
- 1831 Åbo Underrättelser julkaisee kirjeen-vaihtajansa matkavaikutelmia Chiles-tä asti
- 1831 Wiburgs Wochenblatt julkaisee ensim-mäisen ilmoituskuva, aiheena nainen ja susi, mikä kuva liittyy hesseniläisen sirkusseurueen Suomen-vierailuun
- 1837 Helsingfors Morgonblad julkaisee toi-mittajansa J. L. Runebergin kolmiosai-sen kirjekoserian historiaan kuuluvan merkijutun "Den gamle trädgård-mästarens bref"
- 1837 Helsingfors Tidningar julkaisee ensim-mäisen toimituksellisen piirroskuvan ranskalaislehdestä käännetyn novellin kuvituksena
- 1838 Maaseutukirjeiden ensimmäisiä esi-ilmentymiä: Borgå Tidning alkaa jul-kaista papistolta saamiaan kirjeitä
- 1820 Reinhold von Becker käyttää sanoja sanomalehti ja vuosikerta ensi kerran
- 1821 Viranomaiset lakkauttavat maan en-simmäisenä lehtenä Åbo Morgonbla-din
- 1823 Wiburgs Wochenblatt aloittaa maas-samme kotiinkannon
- 1824 Åbo Underrättelser, maan vanhin yhä ilmestyvä sanomalehti, perustetaan
- 1829 Voimaan Venäjän oloja seuraten sen-suuriasetus, joka merkitsee täydellistä ennakkosensuuria
- 1836 Maan ensimmäinen suomenkielinen aikakauslehti, Elias Lönnrotin Mehi-läinen, alkaa ilmestyä
- 1837 Mehiläinen julkaisee Wolmar Schild-tin yleiskatsauksen: "Lyhyt kertomus Suomenkielisistä sanomalehistä"
- 1837 Åbo Tidningarin ja Åbo Underrättel-serin välillä ensi kerran lehdistömme historiassa todellista kilpailua

- 1839 Borgå Tidningissa julkaistaan maamme ensimmäisen teollisuusreportaasin alkio, kohteena Finlaysonin tehtaat Tampereella
- 1839 J. V. Snellman harjoittaa julkaisemassaan aikakauskirjassa Spanska Fluganissa pohdiskelua lehdistön tehtävistä
- 1842 Helsingfors Tidningar alkaa julkaista Zacharias Topeliuksen Leopoldin-kirjeitä, joissa varsinaisesti minä-muotoinen kirjoittelukin astuu Suomen lehdistöön
- 1842 Lääkäri Henrik Cajander ottaa Turussa maan ensimmäisen valokuvan; kohteena Nobelin talo Uudenmaankadulla
- 1844 Saima alkaa heti ilmestyä 3-palstaisena
- 1844 Maamiehen Ystävä alkaa ilmestyä Kuopiossa, ja tästedes maassa on ilmestynyt suomenkielisiä lehtiä keskeytyksellä
- 1844 Maamiehen Ystävä julkaisee ja jakaa lukijoilleen Suomen kartan
- 1845 Morgonbladet julkaisee ensimmäisen alakerran, joka sisältää kaunokirjallista aineistoa
- 1845 A. G. Ingeliuksen, useihin lehtiin kirjoittaneen Suomen musiikkiarvostelun isän, ensimmäiset musiikkiarvostelut ilmestyvät
- 1845 Helsingfors Tidningarissa, Topeliuksen Leopoldin-kirjeissä, julkaistaan aprillipila
- 1847 Suometar, aluksi paljolti sivistyneistölle suunnattu suomalaisuuslehti, aloittaa Helsingissä
- 1845 Maamiehen Ystävä, rahvaanlehti, alkaa käyttää toistuvasti kuvia
- 1847 Ensimmäinen pikapainokone, ”vikkeläpräntiksikin” kutsuttu, Vaasaan
- 1845 J. V. Snellman asettuu Saiman pälstoilla kannattamaan ei-anonyymia kirjoittelua - esimerkiksi kirjallisuusarvosteluissa tai yhteiskuntakritiikkiä harjoitettaessa
- 1847 Paino-olojen valvonta Suomessa keskittyy kenraalikuvernöörille
- 1847 Helsingfors Tidningar alkaa julkaista katsauksia edellisen vuoden ulko-maantapahtumiin
- 1847 J. C. von Schmidin uskonnollinen teos Genoveva, Suomessa 1800-luvulta parhaiten muistiin jäänyt teos, saa ensi suomennoksensa
- 1854-55 Helsingfors Tidningar käyttää sotakirjeenvaihtajaa selostaessaan Krimin sodan sivutapahtumia Suomen rannikoilla
- 1850 Suomessa voimaan kieliasetus, jonka on luonnehdittu olleen kansainvälisestikin tiukimpia sensuurisäännöksiä
- 1855 Wiborg, ensimmäinen liberaalilehti, alkaa ilmestyä

1855 Wiborg julkaisee pääkirjoituksen, päiväyksenä "Den 20:de november" 1855 Sanomia Turusta julkaisee ensimmäisenä grafiikaksi katsottavan kartan: Sevastopolin kartan 1856 Wiborg siirtyy ensimmäisenä 4-palstaisuuteen 1857 Sanomia Turusta julkaisee ensimmäisen sarjakuvan: Herra Koipeliinin linnustuksen 1859 Suomen lehdissä julkaistaan sähkösanoma-uutisia Italian vapaussodasta	1855 Sähkölennätinyhteys Pietarin ja Helsingin välille 1857 Åbo Underrättelser aloittaa ulkomaankirjeenvaihdon: avaa säännöllisen kirjeyhteyden Tukholmaan 1860 Vuosikymmenen takainen kieliasetus peruutetaan lopullisesti 1860 Postin organisaatiomuutos tuo postioloihin järjestelmällisyyttä ja ulottaa nopeahkon postinkulun maan syrjäisiinkin kolkkiin 1861 Senaatissa ryhdytään toimiin pikakirjoitustaidon lanseeraamiseksi Suomeen 1863 Kieliasetus, jolla päätetään pikku hiljaa kohottaa suomen kieli tasa-arvoiseksi ruotsin kanssa virkakielenä 1864 Hufvudstadsbladet perustetaan alun alkaen epäpoliittiseksi kaupalliseksi lehdeksi 1865 Maan lehdistön ensimmäinen painovapauslaki (voimassa vain 2 vuotta) 1867 Painoasetus, joka palauttaa ennakkosensuurin koko laajuudessaan 1870 Ensimmäinen säännöllisesti julkaistu pilalehti, ruotsinkielinen Kurre, alkaa ilmestyä 1870 Puumassapaperi käyttöön 1870 Aleksis Kiven Seitsemän veljestä, ensimmäinen suomenkielinen romaani, ilmestyy 1871 Helsingfors Dagbladista Pohjolan ensimmäinen seitsenpäiväinen sanomalehti

- 1877 Hufvudstadsbladet alkaa julkaista nurkkaromaaneja
- 1877 Helsingfors Dagblad ryhtyy myymään ilmoituksia myös etusivulle
- 1885 Hufvudstadsbladet toteuttaa Suomen ensimmäisen suunnitelmallisen lehti-uudistuksen
- 1886 Savo julkaisee Juhani Ahon "Orjamarkkinat", jota voi pitää maamme ensimmäisenä nykyaikaisena reportaasina
- 1890 Kaapro Jääskeläinen, suomalaisen sanomalehtipakinan isä, aloittaa Savossa otsikon "Katsauksia maailman meenoon" alla uuden lehtikirjoitusperinteen
- 1892 Päivälehti julkaisee haastattelun "Vaihdoksissa", kirjoittajana Juhani Aho sekä kohteina kirjailijat Minna Canth ja K. A. Tavaststjerna
- 1871 Keski-Suomi alkaa ilmestyä, ja vuodesta 1918 Keski-suomalainen on jatkanut sen urilla, ollen näin tulkiten maan vanhin yhä ilmestyvä suomenkielinen sanomalehti
- 1876 Ensimmäinen kirjoituskone Suomeen, Keski-Suomen julkaisijan H. F. Helmi-sen Philadelphian maailmannäyttelystä tuomana
- 1876 Ensimmäinen yleinen sanomalehtimieskokous Helsingissä
- 1878 Suomenkielisten sanomalehtien määrä ylittää tästedes pysyvästi ruotsinkielisten määrän
- 1882 Ensimmäisten kaupunkien puhelinyhtiöt aloittavat
- 1882 Svenska teaternissa Helsingissä Ferdinand Wahlbergin näytelmässä Samhällsuppfostran esiintyy roolihahmona journalisti
- 1883 Helsingfors Dagblad saa ensimmäisen varsinaisen toimitussihteerin vakanssin
- 1887 Suomen Sähkösanomatoimisto, STT:n edeltäjä, aloittaa
- 1889 Päivälehti perustetaan, ja siitä tulee nuorsuomalaisten johtava äänenkannattaja
- 1890 Suomen Sanomalehtimiesyhdistys, ensimmäinen toimittajajärjestö, perustetaan; senaatti vahvistaa yhdistyksen säännöt, mutta tsaari kumoaa senaatin päätöksen
- 1891 Painoasetus
- 1893 Tekla Hultin, maan ensimmäinen kokopäivätoiminen naistoimittaja, aloittaa Päivälehdessä
- 1894 Helsingissä järjestetään journalismikoulutustilaisuus

	1894 Hufvudstadsbladet saavuttaa ensimmäisenä sanomalehtenä 10 000 kappaletta levikin
	1894 Tyrvään Sanomat, ensimmäinen paikallislehti, aloittaa
	1894 Suomen Kuvalehti julkaisee lehdistömme ensimmäisen reportaasivalokuvan, aiheena Aleksanteri II:n patsaan paljastustilaisuus Helsingissä
	1894 Suomen Kirjaltajaliitto, maan ensimmäinen ammattiliitto (nyk. Viestintäalan ammattiliitto), perustetaan
	1895 Työmies, Suomen Sosialidemokratian edeltäjä, alkaa ilmestyä ensimmäisenä varsinaisena työväenlehtenä
	1896 Hufvudstadsbladet saa ensimmäisenä lehtitalona rotaatiopainokoneen
	1898 Suomen Liikemiesyhdistys perustaa Kauppalehden; protestilista ilmestyy lehteen vuonna 1905
	1899 Linotype-latomakone otetaan käyttöön Finsk Tidskriftin kirjapainossa Aftonpostenin valmistuksessa
1900 Nya Pressenin sivukoko maamme kaikkien aikojen suurin: 55 x 73 senttiä (palstoja 9)	1900 Sensorien sanomalehdille asettamien painoesteiden määrä huipussaan
1904 Helsingin Sanomat julkaisee ensimmäiset valokuvansa: muutamien valtiomiesten henkilökuvat	1904 Päivälehti lakkautetaan, ja tilalle perustetaan Helsingin Sanomat
	1905 Suomalainen Sanomalehtimiesliitto, maan vanhin aatteellinen toimittajajärjestö, perustetaan
1907 Helsingin Sanomat julkaisee ensimmäisen uutisvalokuvansa, aiheena Helsingin moottoritehtaan tulipalo	1906 Ilkka, josta tulee sitten Maalaisliiton epävirallinen päälehti, aloittaa Seinäjoella
	1908 Sanomalehtien taloudenhoitajien kokous Helsingissä: sanomalehtien yhteistyö alkaa
1911 Helsingin Sanomat julkaisee ensimmäisen kuvareportaasinsa, aiheena purkutyömaalla tapahtunut onnettomuus	1908 Ilmoitustoimisto Hermes aloittaa Helsingissä

- 1912 Dagens Tidning ottaa merkittävän askelen nimijournalismin kehityksessä: lehti ottaa tavakseen nimetä säännöllisesti juttujen kirjoittajat
- 1912 Dagens Tidning luo modernin uutisetusivun monipalstaisine otsikoineen
- 1915 Turun Sanomat alkaa julkaista sunnuntailiitettä
- 1915 Helsingin Sanomat palkkaa sanomalehtiopiirtäjän, taiteilija Rafael Rindellin – kun tekniset vaikeudet estävät valokuvien painamisen
- 1915 Sanomalehtien Tietotoimisto ja Suomalainen Uutistoimisto yhtyvät Suomen Tietotoimistoksi (STT)
- 1916 Suomen Sanomalehdenkustantajain Liitto (nyk. Sanomalehtien Liitto) perustetaan
- 1917 Uusi Suometar otsikoi marraskuun suurlakosta poikki koko sivun vedetyin otsikoin
- 1917 Ensimmäinen todellinen suomenkielinen iltapäivälehti, Uusi Päivä, alkaa ilmestyä
- 1918 Itsenäisen Suomen valtionhallinnon tiedotuksen alku: ulkoasiaintoimituskuntaan (sittemmin UM) perustetaan sanomalehtitoimisto
- 1919 Uusi Suomi ottaa ensimmäisenä suomenkielisenä lehtenä käyttöön pääuutis sivun, ja alkaa julkaista uutispäivän tapahtumia tiivistävää palstaa
- 1919 Painovapauslaki
- 1919 Kumotaan painoasetus, joka kielsi kirjapainojen perustamisen muualle kuin kaupunkeihin
- 1920 STT saa solmitulla sopimuksella yksinoikeuden valtioneuvoston uutisiin, ja näin STT:stä tulee puolivirallinen uutistoimisto
- 1921 Uusi Suomi ottaa käyttöön jatkot etusivulta sisäisivuille
- 1921 Suomen Sanomalehtimiesten Liitto (nyk. Suomen Journalistiliitto) perustetaan
- 1921 Uusi Suomi aloittaa otsikkorivien porastuksen
- 1922 Lehtimieskortti otetaan käyttöön nimellä lehtimiespassi
- 1922 Helsingin Sanomat ryhtyy julkaisemaan kuvasivuja ja näyttäviä kuvareportaaseja
- 1923 Turun Sanomat hankkii oman kuva-laattalaitoksen

- 1923 Ääriivasemmiston lehdet ilmestymiskieltoon
- 1923 Säännölliset radiolähetykset aloitetaan Tampereella
- 1924 Ensimmäinen sanomalehtimiesten opintoviikko, järjestäjinä Kansalaiskorkeakoulun kannatusyhdistys ja SSL
- 1925 Toimittajakoulutus ottaa ensi askeleita Kansalaiskorkeakoulussa (sittemmin Yhteiskunnallinen Korkeakoulu, nyk. Tampereen yliopisto): sanomalehtitutkinto yksi kolmesta ensi tutkinnosta
- 1925 Maallisten kuulutusten lukeminen kirkoissa julistetaan asetuksella päättyneeksi
- 1926 Helsingin Sanomat lähettää ensimmäisen päätoimisen kirjeenvaihtajan ulkomaille: Yrjö Niiniluoto alkaa seurata Kansainliiton toimintaa Genevessä
- 1926 Yleisradio aloittaa, ja heti aloitusvuodesta lähtien radiossa luetaan STT:n uutisia
- 1927 Suomen Sanomalehdistön Kunniaoikeusto, sanomalehdentoimittajien sisäinen kurinpitoelin, perustetaan
- 1927 Aamulehti ja heti perään Uusi Suomi kiinnittää kokopäivätoimisen valokuvaajan
- 1928 Helsingin Sanomat ottaa käyttöön viiriotsikoinnin, jossa pääotsikko on leveämpi kuin alaotsikko
- 1928 Suomen ja Ruotsin välille puhelinkaapecti; STT solmii erityissuhteen Ruotsin TT:hen, minkä myötä TT:stä tulee vuosikymmeniksi Suomeen suuntautuvan uutisvirran keskeinen portinvartija
- 1929 Suuronnettomuus uutisointi: Aamulehti raportoi höyrylaiva Kurun uppoamisesta laajassa juttukokonaisuudessa, jossa tärkeän roolin saavat myös valokuvat
- 1931 STT ottaa teleksin käyttöön kotimaan toimitustensa välisessä tietoliikenteessä
- 1931 Urheilutoimittajien Kerho perustetaan
- 1932 Ilta-Sanomien aloittaa, aluksi Helsingin Sanomien liitepainoksena

- 1933 Suomen Sosialidemokraatti uurtaa uraa sosiaalireportaasin saralla valottaessaan reportaaseillaan pula-Suomen sosiaalista todellisuutta
- 1935 Helsingin Sanomat perustaa pääkirjoitussivun, jolla julkaistaan myös mm. neliö- tai yliöartikkeleita
- 1937 Helsingin Sanomissa ensi kertaa ns. sähkökuva, ilmalaiva Hindenburgin tuhosta
- 1938 Uusi Suomi ryhtyy erottelemaan linjoilla juttuja toisistaan – kun aiemmin oli linjoilla eroteltu palstoja
- 1933 Helsingin Sanomat ostaa oikeudet The Timesin uutisiin (ja seuraavana vuonna yhdysvaltalaisen UP:n uutispalveluun)
- 1934 Äärioikeistoa hillitsemään tarkoitettuun ns. kiihotuslakiin perustuva lehdistö-kirjoittelun sanktiointi alkaa kiristyä
- 1937 Suomen Sanomalehdenkustantajain Liitto ja Suomen Mainosyhdistys hyväksyvät yhteiset levikintarkastussäännöt
- 1938 Uusimaa, aiemmin kokoomuslainen, julistautuu sitoutumattomaksi
- 1940 Sanomalehtien kokonaislevikki lienee ylittänyt 1 miljoonan kappaleen rajan
- 1940 Helsingin Sanomat ensimmäisenä sanomalehtenä arkilevikissään yli 100 000 kappaleen rajan
- 1940 Viranomaisilta yleisohje, jonka tarkoitus on estää hallituksen ja viranomaisten arvostelu
- 1941 Kaukokirjoitusyhteys TT:n ja STT:n välillä avataan
- 1942 Sanomalehtipaperin säännöstely alkaa
- 1943 Viikkosanomien pääomistajaksi Sanomat, mitä seuraa lehden täydellinen muodonmuutos ja kohoaminen 1950- ja 1960-luvulla kuvajournalismin tiennäyttäjäksi ja uutiskuvalehtien klassikoksi
- 1944 Ilmestyy ensimmäinen journalismin oppikirja: Akseli Routavaaran Minusta tulee toimittaja
- 1944 Eino Suova aloittaa YKK:ssa sanomalehtiopin lehtorina, alan ensimmäisenä varsinaisena viranhaltijana
- 1944 Vapaa Sana ja muita SKDL:n lehtiä alkaa ilmestyä

	1945 Toimittajien työoloja säätelevä ensimmäinen ns. normaalivälikirja
	1945 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kielitoimisto aloittaa toimintansa
	1945 Suomen yleinen teleksiverkko avataan
	1945 Suomen Gallup Oy perustetaan
1946 Helsingin Sanomat poistaa otsikkojen perästä pisteen	1946 Aikakauslehtien Liitto perustetaan
	1946 Suomen yleinen teleksiverkko saa ensimmäiset yksityistilaajansa: uutistointot AP:n ja UP:n
	1947 Suomen Gallup Oy:ltä ensimmäiset lukijatutkimukset
	1947 Ennakkosensuuri päättyy
	1947 YKK:hon perustetaan Pohjoismaiden ensimmäinen sanomalehtiopin professori – joka tulee täytetyksi vasta 1956, kun Eino Suova nimitetään professoriksi
	1947 Suomen Lehtikuvaajain Kerho (myöh. Lehtivalokuvaajat ry) perustetaan
	1947 Pitäjänlehtien Liitto, Paikallislehtien Liiton edeltäjä, perustetaan; kotipaikaksi alkuun Tampere
	1947 Tiedotusmiehet ry, ensimmäinen tiedottajien yhdistys (nyk. ProCom – Viestinnän ammattilaiset ry) perustetaan
1948 Helsingin Sanomissa vastaanotetaan ensimmäiset telefotokuvat	1947–48 Ylioppilaslehti järjestää reportterikurssin, joka pohjustaa Helsingin yliopiston järjestämiä sanomalehtiavustajainkurseja
	1948 Suomen rikoslakiin ns. uhkapykälä, jonka perusteella toimittajalle voidaan langettaa jopa vankeusrangaistus ulkovaltoja herjaavasta kirjoittelusta
	1948 Taloustoimittajien kerho (myöh. Taloustoimittajat ry) perustetaan

- 1949 Ilta-Sanomat itsenäistyy Helsingin Sanomista ja alkaa ilmestyä tabloidina
- 1949 Sanomalehtipaperin säännöstely päättyy
- 1949 Kirjapainoalan valtakunnallinen lakko seisauttaa sanomalehtien ilmestymisen lähes kolmeksi viikoksi
- 1949 Sanomalehtien Liitto liittyy FIEJ:n, kansainvälisen sanomalehtikustantajain järjestön, jäseneksi
- 1951 Lehtikuva Oy, ensimmäinen kotimainen kuvatoimisto, perustetaan
- 1951 Laki yleisten asiakirjain julkisuudesta säädetään
- 1952 Eino Suova väittelee Turun yliopistossa Aurora-seuran sanomalehdestä
- 1953 Uusi Suomi julkaisee, hyödyntäen uuden rotaationsa suomia mahdollisuuksia, ensimmäisen väripiirroksen ja ensimmäisen värivalokuvan
- 1955 Hufvudstadsbladet julkaisee journalistisesti aidon presidenttihaastattelun, tekijänä Benedict Zilliacus ja kohteena J. K. Paasikivi
- 1955 Sanomalehtien määrä korkeimmillaan: vähintään kolmesti ilmestyviä lehtiä 70
- 1955 Levikintarkastus Oy perustetaan
- 1955 Ensimmäinen televisiolähetys Helsingissä
- 1956 Helsingin Sanomat alkaa julkaista käännöksinä yhdysvaltalaisen Walter Lippmannin kolumneja
- 1956 SSL liittyy vuonna 1952 perustettuun kansainväliseen toimittajajärjestöön IFJ:hin
- 1957 Aamulehti avaa oman Helsingin-toimituksen
- 1957 Ensimmäinen ilmaisjakelulehti, Urpo Lahtisen Tamperelainen, aloittaa
- 1957 Mainos-TV perustetaan
- 1958 Sanomalehtimiehen etikettisäännöt, julkaisijana SSL
- 1959 Ilmoittajien vallasta mainosten sijoitteluun: Helsingin Sanomat vetää ilmoitukset tekstisivuilla sivun alareunaan
- 1959 Helsingistä aloitetaan lehtikuljetukset lentoteitse Jyväskylään, ja sieltä autoilla saman päivän aikana Lappiin asti
- 1959 Suomalaisen kolumnin alkuaskeleita: Savon Sanomat ryhtyy julkaisemaan Jouko Tyyrin nimellään kirjoittamia mielipidejuttuja seisovan otsikon "Kuu-lumisia" alla; vuodesta 1962 otsikoksi tulee "Kohtauksia", ja palstalle tulee myös kirjoittajan valokuva
- 1960 Yhteiskunnallinen Korkeakoulu muuttaa Tampereelle, ja sanomalehtiopin opetus saa siellä aiempaa käytännönläheisemmän luonteen

- 1964 Suomen Sosialidemokraatti siirtyy etusivullaan lohkotaittoon
- 1960 Suomalaiset saattavat katsoa ensimmäistä Eurovisio-lähetystä
- 1962 Paras etusivu -kilpailu ensi kertaa
- 1962 Ilmestymiskaupungin muutos: Ilkka siirtyy Vaasasta Seinäjoelle
- 1962 STT alkaa vastaanottaa suoraan itse ulkomaan uutisia maailmalta, asiakkailleen edelleen välitettäväksi
- 1965 Valkeakosken Sanomien ensimmäinen offset-numero ilmestyy 20-sivuisena, ja offset-painatukseen siirtyvät myös Loviisan Sanomat, Pieksämäen Lehti ja Hyvinkään Sanomat
- 1965 Yleisradio käynnistää oman uutistoiminnan
- 1966 Ensimmäinen, yksivuotinen toimittajakurssi aloittaa Svenska social- och kommunalhögskolanissa (kuuluu nykyään Helsingin yliopistoon)
- 1966 Eduskuntavaalien valtakunnallinen tulospalvelu nojaa ensi kertaa tietokoneeseen
- 1967 SSL esittää ensi kertaa lakkouhkauksen
- 1967 Poliittiset Toimittajat ry perustetaan
- 1967 Sanoma Oy perustaa toimittajakoulun
- 1967 Lehtimiesten koulutuskomitea aloittaa työnsä
- 1967 Yleisradion ohjelmatoiminnan säännöstö (OTS) voimaan
- 1967 Sanomalehtien kokonaislevikki ylittää 2 miljoonan rajan
- 1968 Julkisen Sanan Neuvosto perustetaan
- 1968 Ensimmäiset Lehtimiehen ohjeet ja niitä täydentävä Toimittajan huoneentaulu

	1968	Valtioneuvosto saa ensimmäisen tiedotussihteerin
1969	Vasabladet alkaa julkaista säännöllisesti nimellisiä pääkirjoituksia	1969 Television värilähetykset vakiintuvat
	1970	Hymy saavuttaa levikkihuippunsa: 435 407 kappaletta
	1971	Valtion budjettiin ensi kertaa uutena määrärahana 7,5 miljoonan markan lehdistötuki kuljetusavustusten nimellä
	1971	Päätoimittajien Yhdistys perustetaan
	1971	Suomen Aikakauslehdentoimittajain Liitto liittyy SSL:n jäseneksi
1972	Helsingissä Sanomissa alkaa ilmestyä Taloustiistai	1972 Puolentoista viikon lehtimieslakko, SSL:n ensimmäinen
	1974	Turun Sanomat aloittaa tietokonealadonnan ensimmäisenä Euroopassa
	1974	Tyrvään Sanomat ottaa käyttöön toimituksellisen näyttöpääteläjärjestelmän
	1974	Ensi kertaa parlamentaaristen voima-suhteiden mukaan jaettava lehdistötuki
	1974	Vaasa-lehti palkkaa toimitukseen graafikon
	1974	Laki yksityisyyden suojasta eli ns. Lex Hymy
	1975	Ns. linjapaperit mainitaan ensi kertaa graafisen alan työehtosopimuksessa
	1975	Eteenpäin Kotkasta nousee normaaliaikojen ensimmäisenä vasemmistolaisena sanomalehtenä alueelliseksi ykköshdeksi
	1975	Helsingin Kaapelitelevisio Oy:n koelähetykset alkavat
	1976	Helsingin Sanomiin päätoiminen ulkoasutoimittaja
1977	Helsingin Sanomat luo erityisen mielipidesivun	1977 Yleisradion radiolupamaksut poistetaan

1978 Aamulehti ilmestyy ensimmäisenä kahdessa osassa ja toteuttaa muutoinkin merkittävän lehti uudistuksen 1980 Uuden Suomen ns. vuosisadan lehti uudistus: eurokoko, osin neliväripainatus kiiltävälle paperille sekä Iltalehden elvyttäminen alkuun Uuden Suomen ”3. painoksena” 1989 Helsingin Sanomien ulkoasu-uudistus, jonka näkyvin ilmentymä on lehden jakautuminen neljään ns. niskaan 1990 Informaatiografiikan valtakunnallinen läpimurto: Bulls Press aloittaa uutis- ja informaatiografiikan välityksen sanomalehtiin; STT seuraa heti perässä, ja 1990-luvun alkuvuosina STT:n grafiikkapalvelu vakiintuu	1977 Kunnallislaki ja siihen erityinen tiedotuspykälä 1980 Posti aloittaa sanomalehtien valtakunnallisen jakelun 1980 Radio- ja Televisiotoimittajien Liitto (RTTL) liittyy SSL:n jäseneksi 1981 Helsingin Sanomista Pohjoismaiden suurin aamulehti 1981 Yleisradio ottaa käyttöön tekstitelevision 1981 Mainos-TV aloittaa uutislähetykset 1983 Helsingin Sanomien kuukausiliite aloittaa 1983 Sanomalehtien kokonaislevikki ylittää 3 miljoonan rajan 1984 Kai Mäkelä ja Taito Tuunanen käynnistävät Vaasa Oy:n omistustaistelun 1985 Yksityiset paikallisradiot aloittavat eri puolilla Suomea, ensimmäisenä Radio Lakeus Nivalassa 1985 Pörssi-yhtiöt saavat tiedotusohjeet 1987 Journalistiikan ensimmäiset opiskelijat aloittavat Jyväskylän yliopistossa 1987 Valtionhallinnon ensimmäinen kattava tiedotusohjeistus 1987 Henkilörekisterilaki, tietosuojan yleislaki, säädetään 1989 MTV:n aamu-uutiset aloittavat

1990 Aamulehti edellyttää, että otetut valokuvat signeerataan	1991 Uuden Suomen ilmestyminen päättyy
1993 Helsingin Sanomissa tulee byline tai jutun lopussa oleva kirjoittajanimi käytännössä kaikkiin merkittävimpiin juttuihin	1993 Paikallislehtien Liitto yhdistyy Sanomalehtien Liittoon
1994 Aamulehti ja heti perässä Keskisuomalainen täysnelivärisiksi	1995 Turun Sanomat, Laukaa-Konnevesi ja Ilta-Sanomat julkaisevat web-sivut
	1995 Helsingin Sanomien Nyt-viikkoliite alkaa ilmestyä
	1997 Taloussanomat alkaa ilmestyä, ja haastaa näin Kauppalehden
1998 Helsingin Sanomien verkkoliite julkaisee ensimmäisen webortaanin	1997 Nova, valtakunnallinen mainosradio, aloittaa